AYLIK

ANSİKLOPEDİ

İŞKİT YAYINI

AYLIK

ANSİKLOPEDİ

90 PROFESÖR, DOÇENT, DOKTOR, Y. MÜHENDİS
VE UZMANIMIZIN ELBİRLİĞİYLE

ÇIKARAN

SERVER İSKİT

CİLT : 1
1 Mayıs 1944 — 30 Nisan 1945

414 sayfalık metin içinde 310 bend, 660 resim ve fotoğrafi,
40 harita ve kroki ve nota, 20 renkli tablo.
Ayrıca 48 sayfalık ilâve kısmında kronoloji ve bibliyografya.

İSTANBUL - 1945

HER HAKKI MAHFUZDUR

AYLIK
ANSİKLOPEDİ

İstanbulda Her Ayın 15 inde Çıkar Dergi.

Sahibi: SERVER İSKİT — Umumî Neşriyat Müdürü: FERDİ TUĞMAN

İstanbul, Posta Kutusu No. 18

Metnin basıldığı yer: İbrahim Horoz Matbaası — Kapak ve ilâveler: Cumhuriyet Matbaası.

NOT. İlk nüshanın metni İstanbulda Maarif Matbaasında basılmıştır. İlk beş nüshanın yayım yeri Ankaradır ve Umumî Neşriyat Müdürü Âdil Akbay'dır. Muhtelif işlerimizde Feridun Fazıl Tülbentçi ile Selim Nüzhet Gerçek ve Erol İskit'in; altıncı sayıdan başlıyarak yazı işlerinde de Sadun Galip Savcı'nın yardımları olmuştur. Klişelerimiz Kenan Dinçman'ındır.

ÖNSÖZ

AYLIK ANSİKLOPEDİ'nin birinci cildini vermiş ve böylece, günün isteklerine uygun bir eser sunmakta nekadar isabet ettiğimizi de okuyucularımızın gösterdiği büyük rağbetten anlamış bulunuyoruz.

Evvelce kapaklarımızda da yazdığımız gibi, biz bu işte **«Larousse Mensuel»** i örnek tuttuk. Onun sistem ve tipini mümkün olduğu kadar muhafaza ettik ve fakat kendi mevzularımıza ve bilhassa millî meselelerimize daha fazla yer ayırdık.

Bu birinci cildimizde görüldüğü veçhile, bu tip ansiklopedi, bir ansiklopediye geçecek değerde olup bir ay zarfındaki hâdise ve icaplar dolayısiyle ön plâna giren mevzuları hemen işleyip sütunlarına almakta, geçmişteki mevzuları da yıldönümlerinin yeni aylara tesadüfü, yahut her hangi diğer bir vesile ile sayfalarına koymaktadır. Bu suretle zamanla bir klâsik ve bütün ansiklopedinin her maddesi bu nevi ansiklopediye gire gire günün birinde bu ansiklopedi de tamamlanmaktadır.

Bu şekil, klâsik bir ansiklopedinin, itmam edilinciye kadar geçmesi tabiî olan zaman içinde, evvelce yazılmış olan bazı maddelerinin değişmiş bulunmasını da önliyerek her hâdiseyi, her keşfi ve icadı hemen o ay içinde verdiğine göre bunların en son ve en yeni şeklini tesbit eylemektedir. Bu hal, günün icaplarına nazaran müracaat edilmesi gerekli bentlerin behemehal istifadeye arzını temin ettiğinden, okuyucuyu, klâsik ansiklopedilerde bazı maddeleri bulmak için onların muhakkak ikmalini beklemek mecburiyetine de sokmamaktadır.

Bu nevi ansiklopedilerin bir hususiyeti de hangi ay münderecatını ihtiva ediyorsa o aya ait siyasî veya kültürel bütün hareketleri ayrıca bir ilâve kısmının içine almasıdır. Her ay dörder sayfa olarak verdiğimiz bu kısımda bir ayın iç ve dış olaylariyle, içinde bulunduğumuz İkinci Cihan Harbinin kronolojisine ve bibliyografyaya tahsis ettik, bu kısım esas metnin sonunda cilde sokulmalıdır.

Şimdi elinize vermiş olduğumuz ciltte 414 sayfa metin ile yirmi sayfa resim ilâvesi ve 48 sayfa da aylık hareketlere ait olup yukarıda adı geçen kısım bulunmaktadır.

Metinde 310 bend vardır. Bu bendler günün ve geçmişin birinci derecede ehemmiyetteki mevzularını çözmektedir. Bu metinler 660 resim ve fotoğrafi, 40 harita, kroki ve nota ile süslenmiştir.

Bu önsözümüzün sonuna koyduğumuz isim listesi, eseri vücuda getiren heyetimizi göstermektedir. Bunun tetkikinden anlaşılacağı veçhile, şu, büyük emeklerle meydana gelen önemli esere memleketin, kendi mevzularında en üstün bilgiye sahip profesör, doçent, doktor ve fikir adamlarının emeği geçmiştir. Şimdiye kadar hiç bir eserimize nasip olmıyan bu muazzam teşekkülü meydana getirerek onunla teşriki mesai etmekten müessesemiz gurur duymaktadır. Münderecatımızın ehemmiyeti ve doğruluğu hakkında bu imzaları bir garanti olarak gösterirken kendilerine ve büyük tecrübelerinden bizi faydalandırıp yol gösteren üstad Sedad Simavi'ye burada teşekkürü borç biliriz.

Harbin doğurduğu zaruretler dolayısiyle kâğıt ve matbaa işlerinin düştüğü müşkül durumlara rağmen büyük eserimizi imkân sahasına çıkarmakta bize çok yardımları dokunan Basım İstihlâk Kooperatifi ile İbrahim Horoz ve Cumhuriyet Matbaalarına ve bizi kültür âlemine tanıtan Türk matbuatına da teşekkürlerimizi sunarız.

Yurda pek lüzumlu olduğunu tahminde isabet ettiğimizi gösteren rağbet, yazı ekipimizi daha genişletmeğe, kâğıt ve baskı işlerine de daha kuvvet verdirmeğe kifayet edecek kudrette bir teşviktir. İleriki ciltlerimizin daha mükemmel olacağını şimdiden vadedebiliriz.

Server İSKİT

BİRİNCİ CİLDİMİZİN YAZI HEYETİ

Abidin Dav'er, Âdil Kürşad, Adnan Giz, Ahmed Emin Yalman, Prof. Doktor Akil Muhtar Özden, Dr. Alfons Marya Şnayder, Prof. Ali Canip Yöntem, Prof. Ali Fuad Başgil, Ali Naci Karacan, Asım Süreyya İloğlu, Asım Us, Prof. Doktor A. Süheyl Ünver, Bahaeddin Kutay, Doktor Bahri İsmet Temizer, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Beria Okan, Prof. Dr. Besim Darkot, Burhan Belge, Prof. Cavid Baysun, Prof. Cemal Arif Alagöz, Prof. Dr. Cemil Bilsel, Cevad Memduh Altar, Dr. Danyal Bediz, Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Ercümend Ekrem Talû, Prof. Dr. Ernst Hirş, Doktor Fahir Sanel, Prof. Doktor Fahreddin Kerim Gökay, Faik Reşit Unat, Falih Rıfkı Atay, Faruk Yener, Ferdi Tüğman, Feridun Fazıl Tülbentçi, Fuad Bayramoğlu, Prof. Fuad Köprülü, Hakkı Süha Gezgin, Halil Bedii Yönetgen, Prof. Dr. Hâmid Ongunsu, Hazım Atıf Kuyucak, Prof. Dr. Hıfzı Veldet, İbrahım Hoyi, İbrahim Necmi Dilmen, Yüksek Elektrik Mühendisi İbrahim Şükrü Esgün, İhsan İpekçi, İhsan Sungu, İhsan Yurtoğlu, Prof. İsmail Hakkı Göreli, Kâzım Nami Duru, Dr. Kemal Türkoğlu, Porf. Dr. Kerim Ömer Çağlar, Mehmed Ali Kâğıtçı, Mekki Said Esen, Mithat Cemal Kuntay, M. Kenan Kan, M. Şevki Yazman, Dr. M Şükrü Akkaya, Doktor Muhit Tümerkan, Muhsin Ertuğrul, Mustafa Nihad Özön, Dr. Muzaffer Atik, M. Zekeriyya Sertel, Nadir Nadi, Doktor Niyazi İsmet Gözcü, Nurettin Artam, Doktor Nuri Ömer Ergene, Nusret Hızır, Nüzhet Baba, Prof. Dr. Orhan H. Alisbah, Osman Ergin, Ömer Rıza Doğrul, Peyami Safa, Rakım Çalapala, Refik Ahmed Sevengil, Dr. Reşad İzbırak, Sadreddin Enver, Sadun Galip Savcı, Salâhaddin Çoruh, Sedad Evrenos, Sedad Simavi, Şedad Taylan, Selâmi İzzet Sedes, Dr. Selçuk Trak, Selim Nüzhet Gerçek, Server İskit, Prof. Dr. Suud Kemal Yetkin, Şahabeddin Tekindağ, Doktor Şükrü Şavlı, Yüksek Mühendis Tevfik Sadullah, Uluğ İğdemir, Doktor Zekâi Muammer Tunçman.

ANSİKLOPEDİ — Gerek mevcut bütün umumî bilgileri, gerekse yalnızca bir ilme mahsus bilgileri yollarını ayırmak suretiyle hususi ve ahenkli bir metotla ve sıra takibiyle bir araya toplıyan eserlere ansiklopedi denir.

Ansiklopediler, büyük himmetler mahsulü eserlerdir ve başlı başına birer kütüphanedir.

Muhtasarları ve mufassalları vardır. Pek çokları, mevzuları hususi bir tasniften geçirdikten sonra alfabetik bir sıraya tabi tutarlar. Bazıları ise bahislere göre bir sıra takibederler.

Ansiklopediler umumî ve hususi olarak ikiye ayrılırlar. Umumî ansiklopediler; çeşitli bütün ilimleri bir araya toplarlar. Hususi ansiklopedilerse; yalnız bir ilmin veya fennin bütün bahislerini tasnifle bir sıra takibederler: Hukuk ansıklopedileri, tıp ansiklopedileri gibi.

"E n k ü k l o p a i d e i a„ kelimesinin Yunanca lûgat mânası çevre halinde maarif demek olup, eski Yunanlılarla Romalılar, bir nevi orta tahsil programı mânasına da alırlardı ki, bu umumî ve esasi bilgiler müfredatı; "gramer, geometri, aritmetik, retorik, diyalektik, musiki, astronomi„ den mürekkepti; bunlara topluca "yedi serbest san'at„ denirdi.

Bunları bir araya toplar mahiyette ilk ansiklopedinin Leukippos veya onun şakirdi Demokritos tarafından meydana getirildiği söylenmektedir.

Bu anlama göre, a n s i k l o p e d i kelimesi, ilk kullanıldığı zaman orta ve umumî bilgilerin topluca bir ifadesi olmuş ve bugünkü mânasını ise on yedinci asra doğru hak etmeye başlamıştır.

İlk çağlarda Aristo, zamanının bütün bilgilerine vakıf olmakla beraber bugünkü mânasiyle bir ansiklopedist değildi. Fakat o, bilgisinin şümulü dolayısiyle umumî ansiklopedinin bir timsali sayılabilir. Bu çağlarda, bir veya birkaç bilgi şubesini bir araya topladığı rivayet edilen hususi ansiklopedilerin başında da Eflâtun'un talebesi Speusippos'un eseri zikredilir.

Orta çağlarda; hususi ansiklopedilere pek çok raslanmaktadır ve buna mukabil umumî ansiklopediler yoktur. Bunlar o zamanın ilim dili olan Arapça ve Lâtince yazılmışlardır. Büyük Türk filozofu Farabi'nin onuncu asır başlarında meydana getirdiği İhsa-il-ulûm, Ettalim-üs-sani gibi kitapları ve meşhur Türk Hekimi İbni Sina'nın on birinci asır başlarına göre bir felsefe ansiklopedisi demek olan Şifa adlı eseriyle bir tıp ansiklopedisi mahiyetinde olan Kanun isimli kitabı bu yoldaki eserlerin Arapça yazılmış olanlarıdır. Farabi ile İbni Sina esasen orta çağların meşalesiydiler ve zamanlarının bütün ilimlerine vakıf olmak itibariyle de şahsen birer ansiklopedi timsalidirler. Batıda ise bu kabîl eserler bir hayli yekûn tutmaktadır.

Orta çağda eserler, hattâ Rönesans devrinde bile, dinî emirlerin baskısı altındaydı. İlim dünyası için, iyi ansiklopedi devri yeni çağlarda bilginin ve bilgilerin dinî ve siyasi hürriyete kavuşmasiyle başlamıştır. Bu da uzun süren beklemeler ve dinlenmeler geçirmiştir. On yedinci asır başlarında büyük İngiliz filozofu Francis Bacon'un, bilginin emir ve iradeyle idare olunamıyacağı ve ona ancak onun kanunlarına itaatle hükmolunabileceği yolundaki fikirlerini hakimiyetle ortaya atması ve bütün ilimleri metotlu bir şekilde tasnif eylemesiyledir ki bugünkü mânasiyle ansiklopedilerin ilk tohumunu atmış ve o tesirle ilk meydana gelen kitap Ephraim Chambers adlı bir İngilizin 1728 de yazdığı meşhur ansiklopedi olmuştur.

«Aylık Ansiklopedi» nin neşri yurdumuzda önemli bir kültür hadisesidir. Her iyi kültürel hareket gibi bu da Maarif Vekilliğinin ilgisini kazandı. Sayın Hasan-Âli Yücel'in Ansiklopedimiz için yazdıkları teşvik ve takdim yazısından dolayı müteşekkiriz ve verdikleri direktiflerden istifade edeceğiz. Bu yazıdan ilham ve kuvvet alarak yurtta böyle daha çok, hattâ daha güzel ve kuvvetli eserler çıkmasını görmekle biz de sevineceğiz. Ödevimize en salâhiyetli kültür şefinin iltifatiyle başlamakla seviniriz.

«Neşriyat Kongresinden sonra baskı işlerinde kullanılacak vasıtaların azlığına, pahalılığına rağmen memleketimizde yayın işinin hiçbir devirde görülmemiş şekilde kuvvetlenmesini en çok bahtiyarlıkla karşılıyacaklardan biri de benim. Neşriyat işinde Devlet kadar özel teşebbüslerin de faydalı olacağına inanmış bulunduğum için Devlet çalışmaları dışındaki yayınları büyük bir zevkle takibeaiyorum. Memleketin, medenî yaşamanın her cephesini ilgilendiren ansiklopedik yayınlara rağbetini, bilhassa umumî bilginin yükselmesi ve halkımızda bilmediğini öğrenme arzusunun artması mânasına geldiği için, sevinerek görmekteyim. Ansiklopedik neşriyat, mevzuları, tertipleri, mahataplan bakımından çok tenevvü arzeder. Bunların türlü türlüsünün yapılması ve bilgilerin türlü türlü şekillerde ortaya konması, arayanların arama sebep ve seviyelerine göre değişebilir. Server İskit arkadaşımızın aylık bir ansiklopedi neşrine teşebbüs etmesi, bu türlü türlü olduğunu söylediğim ansiklopedi ihtiyaçlarından bir mühimmine cevap verecektir. Bir ay içinde, olay veya insan olarak, kendimizi ve medeni dünyayı alâkadar etmiş ne gibi işler ve ne gibi şahıslar varsa, onları bu ansiklopedide bulabileceğiz. Yayınlar, okuyucu yetiştirdiği kadar, yazıcı kazandıran bir kültür vasıtasıdır. Bu konuda tanıdığımız imzaların yanında, yeni tanıyacağımız araştırıcı ve değerli isimlere tesadüf ihtimali, şimdiden bize zevk veriyor. Medeniyet içinde yaşamanın saadeti, en ziyade yeni bir şey öğrenildiği anda duyulandır. Çok isterim ki bu eser, bizi bu yönden bahtiyar etmek hususunda tesirli ve muvaffakiyetli olsun.»

29. Mayıs. 1944 — *Hasan-Âli YÜCEL*

Bu eser, dünyanın fikir âlemi üzerinde çok önemli bir tesir yapmış olan ilk büyük ansiklopediye ilham ve vücut vermiştir. Bu büyük ansiklopedi, Fransa'da Diderot ile d'Alambert'in reislikleri altında, Voltaire, Montesquieu, Rousseau gibi filozofların ve diger birçok ilim ve teknik mütahassıslarının iştirakiyle meydana gelmiştir. 1750 de yazılmaya başlanarak 1777 de tamamlanan bu yirmi sekiz ciltlik ilim ve felsefe âbidesi dedikodular, heyecanlar uyandırmış, kilise mensuplarının şikâyetlerine, on beşinci Louis saltanatının şüphelerine, muharrirlerinin ara sıra yakalanıp zindanlara atılmalarına, eserin ikide birde yasak edilip bazı ciltlerinin toplanarak ambarlarda hapsedilmelerine sebep olmuştur. Bu eser, Fransız büyük ihtilâline vücut vermekte ve dolayısiyle dünya fikir âleminin yeni bir veçhe almasında büyük ve geniş çapta müessir olmuştur. İsmi, «Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers» olan bu eser, hem bütün eseri kaplıyan felsefi ruh bakımından, hem de bahislerinin alfabetik bir sıra takibi dolayısiyle verdiği kolaylıktan dolayı kendinden öncekileri çok geride bırakmış ve bütün dünyaca büyük bir rağbet kazanmıştı.

Aşağı yukarı modern bir umumî ansiklopedi olan bu eserden sonra, başlıca Avrupa dillerinin büyük ansiklopedileri çıkmaya başlamıştır.

İngilterede, Encyclopaedia Britannica ilk defa üç cilt üzerine 1768-1771 yılları arasında neşredildi. Bugünkü dünya ansiklopedilerinin en mühimlerinden biri olan bu eserin 1936 da çıkan on dördüncü baskısı 24 cilttir. 1938 den beri her yıl, bir sene önceki bütün yenıliklerden alfabetik tertiple bahseden bir ilâvesi çıkmaktadır. Başka İngiliz ansiklopedileri de vardır.

Amerikada, müteaddit ansiklopediler vardır. Bunlar içinde 25, 30 ciltten mürekkep olanları dahi mevcutsa da en yenisi 1928 tarihlidir.

İngiliz ve Amerikan ansiklopedileri arasında çocuklara mahsus olanları ayrıca dikkate lâyıktır.

Almanyada, ansiklopedi pek çoktur. Der Grosse Brockhaus'un 1928-1935 te yirmi bir cilt üzerine basılan nüshasiyle bu eserin beş ciltlik muhtasarı ve Meyers Lexikon'un sekizinci defa olarak on iki cilt üzerine 1936 da başlanan tabı başta gelenleridir. Bu sonuncunun dokuzuncu cildi 1942 de Alman ideolojisine göre tertip ve tabolunmuştur.

Fransada, yukarıda adı geçen ansiklopediden sonra, müteaddit, ansiklopediler çıkmıştır. Bugün bunların en ziyade rağbette olanı Larousse'unkilerdir. 1864 ten beri çıkmıya başlayıp nihayet 1928-1933 arasında Larousse du XX ème siècle adı altında altı cilt olarak son baskısı tamamlanmıştır. Bunu her ay tamamlamak düşüncesiyle 1907 den beri çıkarılan Larousse mensuel, üç yılda bir cilt teşkil etmek üzere 1940 senesine kadar devam etmiş ve on bir cilt olmuştur. Fransanın en yeni ansiklopedilerinden biri, maziden ziyade hale, edebiyattan ziyade fenne ve tekniğe yer ayıran Dictionnaire encyclopédique Quillet'dir. Bu eserin tasnifinde başka hususiyetler de vardır. Altı ciltliktir. Fransızların değerli ve yeni ansiklopedilerinden biri de A. de Monzie ile L. Febvr tarafından 1935 ten beri çıkarılmıya başlanan Encyclopédie Française'dir. Yirmi bir cilt tutacak olan bu eserin şimdiye kadar on bir cildi çıkmıştır. Tasnifi alfabetik değildir, ilmî bahislere göredir.

İtalyada, birkaç ansiklopedi vardır. En değerli dünya ansiklopedilerinden de mükemmel olmak iddiasiyle meydana getirilen Enciclopedia Italiana 1929 -1939 yılları arasında neşredilmiştir. İlâvesiyle beraber otuz altı büyük cilt tutmaktadır. İki bin beş yüzden fazla ilim ve ihtısas adamının çalışmalariyle meydana gelmiş olan ve estetik değeri de bulunan bu esere yirmi milyon liretten fazla harcanmıştır. Faşizm inkılâbının İtalyaya getirdiği yeni ruhu belirtmek dâvasiyle meydana gelen bu eser çok mufassaldır.

Sovyet Rusyada, Sovyet ihtilâlinin görüşlerini belirtmek üzere çıkarılan son ansiklopedi O. Y. Şmidt'in Bolşaya Sovetskaya Entsiklopedia adını taşıyan eseridir ki Moskovada 1926 dan itibaren neşredilmiye başlanmış ve 1941 e kadar 59 cildi çıkarılmıştır. Eserin hepsi 65 cilt üzerine tertibedilmiştir. Çarlık Rusyanın da bazı ansiklopedileri mevcuttu.

İspanya, Portekiz, Polonya, Çekoslovakya, Holanda, Danimarka, İsveç, Norveç, Finlandiya, Estonya, Macaristan, Yugoslavya, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Mısır ve Japonya da ansiklopedilere malik olup bu memleketlerin birçoklarında da hattâ birkaçar tane vardır. Çin de ansiklopedilerin eskiliği, çokluğu ve büyüklüğü bakımından bir hususiyet arzeder.

Bize gelince, Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarına kadar umumî mahiyette bir ansiklopedi meydana getirmek teşebbüsüne raslanamaz. Ancak bir hazırlık sayılabilecek eserler, hele tarihe biyografya ve bibliyografya'ya ait kitaplar, şairlere, âlimlere, şeyhlere, devlet adamlarına, musiki, yaziyle tezhip vesaire gibi güzel sanat müntesiplerine mahsus tezkireler bu devrin her asrında hayli boldur. Ansiklopediye az çok benziyen eserleri bulabilmek için on dokuzuncu asrın sonlarına doğru gelmek lâzımdır ki, bu eserler de müşterek çalışmaların değil, tek başına çalışan insanların himmetleri mahsulüdür. Bunun arasında ve başta Ahmet Rıfat Efendinin Lûgati Tarihiye ve Coğrafyası gelir. Münderacatı arasında tarih ve coğrafyadan başka müspet ilimlere de yer verilmiştir. Yedi küçük cilttir. 1881 de neşredilmiştir. Bundan başka umumî ansiklopediye benziyen diğer bir eser de Şemseddin Sami merhumun altı ciltlik Kamus-ül-Âlâm'ıdır.

Yirminci asrın ilk senesi, 1900 de Emrullah Efendi, bu hususteki gayretinin mahsulünü vermektedir, fakat Muhit-ül-Maarif'in ilk baskısı, böylece 639 sayfalık tek bir cilt halinde kalmış ve birinci harfin onda birini dahi geçememiştir. Bu eser, felsefi malûmat bakımından oldukça kıymetlidir ve mufassaldır. 1908 inkılâbından sonra Maarif Nazırı olan müellif kurduğu eseri kalabalık bir ilim heyetinin yardımiyle meydana getirmeye teşebbüs etmiş ve bir toplantı tertibederek dokuz ilim şubesi halinde yüz otuz iki zattan mürekkep bir ekip teşkil eylemişse de yapılabilen iş aynı eserin "Yeni Muhit-ül-Maarif„ adı altında ikinci tabını yapmaktan ibaret kalmıştır. Bu baskı 1911 dedir ve 752 sahife tutmaktadır.

Bunu takiben Ali Reşat, Ali Seydi, Mehmet İzzet ve A. Feuillet'nin reislikleri altında Yeni Dairet-ül-Maarif adiyle resimli bir ansiklopedi çıkarılmaya başlanmış ve birinci cildi 1913 te basılmıştır. 1046 sahifede ancak birinci tarafın yarısına gelinebilmiştir. Bu da Muhit-ül-Maarif gibi aynı zamanda bir dil lûğati vazifesini görmek üzere tertibedilmiştir.

Gene Mehmet İzzetin böyle eksik kalmış üç ciltlik bir aile ansiklopedisi vardır ki Rehberi Umuru Beytiye adiyle birinci cildi 1900, ikincisi 1901 ve üçüncüsü de 1908 de basılmış ve "Ç„ harfinde kalmıştır.

Bu hususta da esaslı hareketleri görmek için Cumhuriyet devrini beklemek lâzımgelmiştir. Bu yeni hareket mahsullerini aşağıya sıralıyoruz.

Hayat Ansiklopedisi, Cumhuriyet gazetesi sahibi Yunus Nadi Abalıoğlu ile M. Zekeriya Sertel'in teşebbüsleriyle başlıca altı kişilik bir yazı heyeti tarafından Amerikanın Compton's Picturs Encyclopedia adlı kitabı esas tutulmak ve öğretmenlere mahsus Educator adlı Amerikan ansiklopedisinden istifade edilmek ve nihayet Türk tarih ve coğrafyasına ait bahisler de ayrıca telif ve ilâve olunmak suretiyle meydana getirilmiştir. 1932-1936 arasında ve on cilt olarak neşredilmiştir.

Meşhur Adamlar Ansiklopedisi, İbrahim Alâeddin Gövsa tarafından meydana getirilip "Yedi Gün„ Matbaa ve Neşriyat Evi sahibi Sedat Simavi tarafından dört cilt olarak 1933-1936 da neşredilmiştir.

Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, M. Fuat Köprülü tarafından yazılarak Türkiyat Enstitüsünce 1935 te yalnız 64 sayfalık bir fasikül çıkarılmıştır.

Çocuk Ansiklopedisi, Salih Murat Uzdilek, Faik Sabri Duran ve M. Zekeriya Sertel tarafından tercüme ve telif suretiyle iki cilt halinde meydana getirilip 1937 de neşredilmiştir.

Türkoloji Ansiklopedisi de Abdülkadir İnan ve M. Şakir Ülkütaşır tarafından 1938 de yalnız bir forma çıkarılabilmiştir.

Tanınmış teşekküller tarafından yazılarak Holanda'da Almanca, Fransızca ve İngilizce neşredilmiş olan ve ilâvesinden başka dört büyük cilt tutan İslâm Ansiklopedisi, Maarif Vekâletince İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden ayrılan bir heyet tarafından tercümeye ve 1939 dan beri de neşredilmeye başlanmıştır Bu tercümeler metne tam bir sadakatla yapılmakla beraber eserin aslında olmayıp sonradan zeyillere konmuş olan maddeler de metne geçirilmekte ve Türk dünyasına ait bahisler salâhiyetli imzalar tarafından yeniden kaleme alınmaktadır. Sonradan zeyillere bazı ilâveler de yapılacaktır. Bu suretle şimdiye kadar çıkarılmış olan on dokuz forması büyük bir mükemmeliyet arzetmektedir. Arada Atatürk'e ait olup hazırlanmakta olan bir fasikülü henüz ikmal edilememiştir.

Türk İslâm Ansiklopedisi, Eşref Edip tarafından İsmail Hakkı İzmirli, Kâmil Miras, Ömer Rıza Doğrul vesair zevatın yardımiyle 1940 tan beri forma forma neşredilerek elli formalık birinci cildi ikmal edilmiştir.

Sanat Ansiklopedisi, Celâl Esat Arseven'in 1926 da neşrettiği Sanat Kamusu'nu genişleterek meydana getirdiği eserdir. Maarif Vekâletince 1943 te bastırılan birinci fasikülü çıkmıştır.

Metodik bir ansiklopedi mahiyetinde olan Grand Mémento Larousse'un da Maarif Vekâletince tercümesine başlanarak bunlardan Fizik 1942 den beri altı fasikül ve Coğrafya da 1943 te başlıyarak iki fasikül olarak çıkarılmıştır.

İ n ö n ü A n s i k l o d i s i'ne gelince, 1939 senesinin 1-5 Mayısında toplanan Neşriyat Kongresinin temennisine uyulmak suretiyle Maarif Vekâletinin faaliyete geçmesiyle 1943 te ilk fasikülü güzel bir şekilde meydana gelmiştir. Bu ansiklopedi esaslı bir çalışmanın mahsulüdür.

Ön sözüne göre 12-15 cilt tutacak olan bu eser, 1941 senesi başında teşkil edilen büroda hazırlanmaya başlamıştır. Şimdi Şemseddin Günaltay'ın reisliği ve İbrahim Alâeddin Gövsa'nın umumî kâtipliği altında ve bütün Türk bilginlerinin yardımiyle meydana getirilmektedir. Bu büyük millî kazanç bizi şimdiden sevindirmekte ve tutumun ciddiyeti neticeyi uzak göstermemektedir.

Şimdiye kadar umumî ansiklopedi olmak hevesi ve iddiasiyle meydana gelen eserlerimizi yukarıya sıralamış bulunuyoruz. Bunlardan başka muhtelif mevzulara mensup zevatın tercümei hallerinden bahseden eserler de varsa da bunlar, birer umumî ansiklopedi veya benzeri olmayıp belki nihayet birer ansiklopedik mahiyet çeşnisi taşıdıklarından buraya dercedilmemiştir.

İşte bizim umumî ansiklopedilerimizi ve yakın benzerlerini yukarıya almış bulunuyoruz. Nihayet bugün bir de A y l ı k A n s i k l o p e d i adı altında ilk fasiküliyle bu irfan kârvanına katılmak şerefini kazanıyoruz. Yapmak istediğimiz şey, her ayın ön plâna aldığı mevzu ve maddeleri işliyerek ve birer münasebet düşürmek suretiyle eski maddeleri de münderecatımız arasına alarak her ay en lüzumlu maddeleri istişareye arzetmek sistemiyle nihayet zamanla bir tam ansiklopedi haline girmektir. Her sene bir cilt tutarak umumî fihristler delâletiyle maddeleri aranacak olan; yazı, tertip ve tanzimine tarafımdan nezaret olunan bu ansiklopediye her bahsin en mütahassıs zevatı yardım etmektedirler.

Ansiklopedi ve ansiklopediler hakkında daha ziyade malûmat almak için İnönü Ansiklopedisinin birinci fasikülü baş tarafına müracaat edilmelidir. Bu bentteki malûmatın bir kısmı oradan kısaltılarak alınmıştır. *(Server İskit)*

ABSOLUTİSME — I. İnsan cemiyetleri çeşitli oluş basamaklarından geçip olgunlaştıktan ve devlet halinde olgunlaştıktan sonra, devletin fertler üzerindeki egemenlik ve tasarruf hakkının ölçüsü ve devlet gücünün sınırlanması gerekip gerekmediği ve ne dereceye kadar sınırlanması doğru olacağı meselesi, müteferrikleri üzerinde durduran ve uğraştıran bir konu haline gelmiştir. Eski Yunan ve Roma'dan itibaren belirmeye başlamış olan bu mesele insanlık tarihinin uzun asırlarında şu veya bu şekilde daima ele alındığı gibi, bugünkü dünyada dahi aktüel bir konu olarak ortada durmaktadır; fert ve devlet arasındaki münasebetleri bütün dünya memleketlerinde tek ve aynı esasa bağlamak hiçbir zaman mümkün olamıyacağına göre, mesele bundan sonra da, her devirde, aktüel olarak kalacaktır. İşte her cemiyette renk değiştiren; devirden devire, milletten millete, hulâsa zamana ve mekâna göre değişen ve umumî bir ifadeyle (devlet idare sistemi) veya (hükümet sistemi) demek olan (siyasi rejim) meselesi kısaca devlet ve ferdin karşılıklı hak, vazife ve salâhiyetlerinin çevresi meselesinden başka bir şey değildir. İçinde yaşadığımız yüzyılda bu mesele münhasıran siyasi olmaktan çıkmış aynı zamanda iktisadiyatı da içine alan çok taraflı ve muazzam bir problem haline gelmiştir. Bununla beraber yukarıda genel olarak kullandığımız «devlet ve ferdin karşılıklı hak, vazife ve salâhiyetlerinin çevresi» sözünün içine, iktisadi hayatın düzenlenmesi tarzı da girdiği için, siyasi rejim meselesi bahis mevzuu olduğu zaman, bundan bilhassa bugün, iktisadi düzenin dışarıda bırakılmasına imkân yoktur. Bu itibarla rejimlere müteallik yazılarımızda iktisadiyattan da sık sık bahsetmek zorunda kalacağız.

II. Absolutisme veya mutlakiyet denildiği zaman daima mutlak hükümdarlık (krallık, padişahlık, imparatorluk) hatıra gelir. Zira insanlık tarihinde son zamanlara kadar en baş yeri tutmuş olan hükümet sistemi, mutlak hükümdarlık rejimidir. Fakat absolutisme sadece mutlak hükümdarlık sistemi demek değildir. Devletin idare makinesi başında ister bir hükümdar, ister küçük bir heyet, hattâ isterse bir parlâmento bulunsun; şayet bunların hak ve salâhiyetleri kanunlarla çevrelenmemişse; şayet bunlar fertlerin hayat hürriyeti veya mülkleri üzerinde mutlak surette, yani kayıtsız ve şartsız olarak tasarruf etmek salâhiyetini kendilerinde buluyorlarsa, o devlette absolutisme vardır. Gerçi bu ilk ifade ilk bakışta aykırı gibi görünüyor. Zira düşünülebilir ki, devlet kudret ve hakimiyetinin parlâmentoda toplanması için her şeyden önce bir parlâmentonun bulunması gereklidir. Parlâmento ise halk tarafından seçilen bir meclis demek olduğuna göre, böyle bir rejimde hakimiyetin kaynağı halk oluyor; o halde nasıl oluyor da demokratik bir idarede mutlakiyetten bahsolunabiliyor?

Mesele biraz daha yakından ve daha ince bir tahlile tabi tutulursa bu sözlerde hiçbir aykırılığın bulunmadığı görülür: Bir devlette,

devlet kudret ve hakimiyetinin kullanılması tarzında iki ihtimal vardır: a) ya devleti idare eden şahıs veya idare edenler bu hakimiyeti keyfî bir şekilde, ve kendilerininkinden üstün bir irade tanımıyarak kullanırlar ve hal ve şartlara göre diledikleri kararı alır, diledikleri emri verirler; b) yahut da emir ve kararlarını önceden belli kaidelere uymak suretiyle verirler ve muayyen bir hâdisede, muayyen bir kaideyi tatbik ederler. Bu kaideler, idare olunan toplumun gelenek ve göreneği göz önünde tutularak, bizzat hükümran şahıs veya heyet tarafından konulur ki, işte bunlara, bugünkü dille (kanun) diyoruz. Şayet halk tarafından seçilmiş olan ve devletin hükümranlık hakkını elinde tutan ve kullanan meclis kendi kendisini kanunla bağlamazsa; her hangi bir vatandaşa karşı, mevcut kanunların dışında, keyfî bir muamele tatbiki salâhiyetini kendinde bulursa; ferdin devlete karşı hiçbir hakkı bahis mevzuu olmazsa işbu idare sistemi de absolutisme'den başka bir şey ifade etmez.

İlk çağın Yunan demokrasilerinde (fert hürriyeti) ne doğru atılan adım ve görülen zorlayış, hükümranlık hakkını elinde tutan halk meclislerine bütün hür vatandaşların kabulü ve yüksek devlet memurlarının salâhiyetlerinin sınırlanması şeklinde kendini gösterir. Yoksa halk meclisinin, vatandaşın hayatı, hürriyeti, malı ve hattâ vicdanı üzerinde dilediği gibi ve kayıtsız şartsız tasarruf salâhiyetini haiz olduğunda kimsenin tereddüdü yoktur. Vatandaşın devlet karşısında mevcut ve devlet tarafından riayet edilmesi gereken peşin haklara sahip olduğu düşüncesi daha ziyade yeni çağın malıdır. Demek ki absolutisme kavramında esas olan şey, devletin başında bulunan ve onun hükümranlık hakkını kullananın bir tek şahıs veya bir heyet olması meselesi değil, bir yandan onların kanuna bağlı olup olmaması; diğer yandan fertlerin devlet karşısında masun ve belli kanunlarla garantili bir takım haklara sahip bulunup bulunmaması meselesidir.

Bununla beraber bugün hükümranlık hakkı halk tarafından seçilmiş bir parlâmentoda toplanmış olan bir devlette tam ve gerçek mânasında bir absolutisme'den bahsetmek güçtür. Bugünkü modern toplumlarda artık kendini kanun kayıtlariyle bağlı tutmıyan bir parlâmentonun mevcudiyeti tasavvur edilemez; zira böyle bir parlâmentonun hayatı onu seçen halkın itimadiyle kaim ve zaruri olarak bir müddetle mukayyet olacağına göre, bu itimat zail olduğu, yahut müddet bitiği gün, parlâmento'un kuvvet ve hükümranlık dayanağı da ortadan kalkar. Buna rağmen parlâmento cebir vasıtalarına dayanarak hükümranlık haklarını zorla elinde tutmakta devam ederse, artık meşru bir parlâmentodan bahse imkân kalmaz.

Absolutisme, kırallık ve cumhuriyet gibi bildiğimiz muayyen devlet şekillerine de bağlı değildir. Meselâ başında babadan oğula geçen bir hükümdarlık müessesesi bulunan bir devlette şayet hükümdar, emir, karar ve tasarruflarında anayasayla bağlı ise oradaki rejim, absolutisme rejimi değildir. Buna karşılık, doğrudan doğruya halk tarafından seçilen bu bakımdan cumhurreisi demek olan bir devlet reisi şayet böyle bir yasayla bağlı değilse, onun başında bulunduğu memlekette absolutisme rejimi vardır. Avrupanın son on onbeş yıllık tarihi bize bunun çeşitli tecelli tarzlarını müşahede etmek fırsatını vermiştir. Mamafih dünya tarihinde absolutisme'e hemen daima babadan oğula intikal eden hükümdarlıklarda raslanır.

III. Eski Roma telâkkisine göre hükümranlık hakkı âdeta (mülkiyet hakkı) gibi mutlak bir haktı ve bunun maliki de Roma halkiydi: Bu itibarladır ki onun bu hakkı dilediği gibi kullanması ve dilediğine devretmesi tabii görülüyordu. Prenslik devrinin ilk zamanlarında hakim olan bu telâkki sonraları, yani üçüncü asrın sonlarında, tamamen değişmiş, hükümranlık hakkı imparatorun halktan aldığı bir hak mahiyeti taşımaktan çıkarak, onun bizatihi haiz olduğu bir hak mahiyetinde telâkki olunmuş, böylece Roma İmparatoru, fiiliyatta, kendi iradesini kanun şekline koymak ve herkesi buna riayete mecbur kılmak kudretini haiz mutlak bir hükümdar olmuştu; bu iktidar onun üstün bir hakkı ve o da bu iktıdarın maliki sayılıyordu. Burada absolutisme'in mülkiyet fikrine dayandığını görüyoruz. Bununla beraber Roma hukukçuları, hükümdarın kudretini halktan aldığı telâkkisini asla unutmadılar.

Romanın yıkılışından sonra, Feodalite devrinde gerçi senyör (yani derebeyi) ile ona tabi halk arasındaki münasebette senyör lehine mevcut mutlak bir mülkiyet telâkkisini görmüyoruz: Senyörün, meselâ memleketin mütecaviz komşulara karşı korunması gibi taahhütlerine ona tabi halkın da senyöre karşı bir takım vazifeleri mevcuttur. Yani senyörün hükümranlığı mülkiyet hakkına değil, sanki anlaşmaya dayanmaktadır. Bununla beraber. bilindiği gibi, o devirde her senyör daha büyük bir senyöre mensup ve bütün senyörler -gevşek bağlarla da olsa- merkezî kırallığa, bağlıdır. İşte Romanın hükümranlık hakkındaki mülkiyet telâkkisi kıral lehine olarak daima mevcut farzedildiği içindir ki, bilhassa Fransada, merkezi kırallığın kudret ve hakimiyeti genişlemeye başlayınca, nazariyatçılar, hükümranlık hakkını tam mânasiyle kırala inhisar ettirmek için, yukarıda işaret olunan mülkiyet telâkkisinden faydalanmışlardır. Onlara göre: hükümranlık hakkı kıralın malıdır; kıral bunun üzerinde mutlak bir hakka sahiptir. Binaenaleyh aynen mülkiyette olduğu gibi, bu hak başkasına devir ve ferag olunabilir ve miras yoluyla intikal edebilir.

On altıncı yüzyılda tam mânasiyle yer tutan bu telâkki XVII. ve XVIII. yüzyıllarda en yüksek noktasına erişmiş ve bu telâkkiyi destekliyen rabbani hukuk nazariyesi ifadelendirilmiştir. Buna göre: kıralın haiz olduğu iktidar, yani hükümranlık hakkı, ona ilk Roma telâkkisinde olduğu gibi, halk tarafından geçmiş değil, Allah tarafından verilmiştir. Kiliseyle sarayı el ele verdiren bu fikri Fransız kıralları tabii olarak benimsemişler ve XIV. Louis hâtıratında: kıralların kudretini mutlak ilâhi kudretin verdiği bir vekâlet şeklinde ifade etmiş, kudret ve hakimiyet kaynağının halk değil, Allah olduğunu ve kıralların haiz oldukları bu kudret ve hakimiyetten ötürü Allahtan başka kimseye hesap vermek zorunda olmadığını belirtmiştir. Fransa tarihinin en azametli hükümdarı olan bu kırala meşhur: «L'Etat c'est moi» (devlet ben'im) dedirten ve absolutisme'i en koyu mertebesine ulaştıran zihniyet işte bu mülâhazala'a dayanmaktadır. Aynı zihniyeti benimsiyen XV. Louis dahi bir emirnamesinde: «Tacımızı Allahtan aldık. Kanun koyma hakkı, parçalanmaz bir şekilde ve kayıtsız ve şartsız olarak münhasıran bize aittir» diyerek bize absolutisme'in dayanağı olan telâkki tarzının çok canlı bir vesikasını vermiştir.

IV. Fransız İnkılâbında reddolunan bu telâkki tarzının, Napoléon'un imparator olmasından sonra daha mutedil bir şekilde tekrar canlandığını görüyoruz. 1804 tarihinde «İmparatoriçe, meclisi mebusan namına gelen bir heyeti murahhasayı kabul ettiği sırada heyetin maruzatına cevaben: (İmparatorun milleti temsil eden kuvvei teşriiye hakkında pek âlî hissiyat ile mütehassis olduğunu) söylediği gazetelerde intişar etmesi üzerine hükümetin resmî ceridesi olan Moniteur'de bir makale intişar etmişti. Bu makalede İmparatoriçenin böyle bir şey söylemediği gibi, Kanun Esasi muhteviyatına pek iyi vakıf olması itibariyle, bu yolda beyanatta bulunmasına ihtimal dahi olmadığı, çünkü bütün kuvvetin membaı Cenabıhakta ve millette olup milletin ilk mümessili de imparator olduğunu imparatoriçenin bilmemesi gayrı kabil bulunduğu zikredildikten sonra deniliyor ki: (Kavanini esasiyemizin tayin etmiş olduğu tertibe nazaran imparator her kuvvetin fevkinde olup ondan sonra sıra itibariyle meclisi âyan, şûrayı devlet, meclisi mebusan, bundan sonra mahakim ve memurin gelir. Eğer kavanini esasiyemiz milleti temsil eden bir heyetten bahsetmek lâzımgelseydi ilkönce imparatoru zikredecek, imparatordan maada heyetlerin hiç bir hükmü olmayıp bütün nüfuz ve kuvvetin hükümdarda bulunduğu kanunda tasrih olunacaktı... Milleti imparatordan evvel tutmak cinayetkârane bir hayaldir..)». (Bak: Eugène Pierre, Mufassal hukuku siyasiye, birinci cilt; İstanbul 1926 s. 72-73).

Daha sonraları, 1824 te Fransa kıralı olan X. Charles, mevcut kanunu esasiyeye rağmen, kendini milletten üstün gören müstebit bir ruhla hareket ederek, parlâmentoyu fesih ve intihap kanununu tebdil ettiği ve matbuat hürriyetini kaldırdığı için Fransada 1830 ihtilâli patlamış ve bu kıral taç ve tahtından feragat mecburiyetinde kalmıştı.

Geçen cihan harbinin sonuna kadar Alman imparatoru bulunan ikinci Wilhelm dahi, Almanyadaki meşruti idareye rağmen, XX. asır başlarında söylediği nutuklarda, bütün kudretini halktan değil, Allahtan aldığı kanaatini, müteaddit defalar izhar etmekten geri durmamıştır.

V. İslâmiyette hükümdarın hak ve salâhiyetlerinin hudut ve çevresi dinî hukuk, yani şeraitiyle tayin olunmuştu. Buna göre Ülülemr denilen devlet reisi iki sıfatla mütalâa edilmiştir: a) hususi sıfat: Alelâde bir müslüman fert olarak diğer fertlerle yaptığı hususi muamelelerden, meselâ bir alacak-borç münasebetinden dolayı o da aynen diğer şahısların tabi oldukları şeriat kanununa tabidir; fertlere zarar yapmışsa, bundan da diğer fertler gibi mesuldür. Buna «kul hakkı» denilirdi. Bu itibarla islâm tarihi, herhangi bir şahısla kendi arasındaki bir anlaşmazlık yüzünden dâvacı veya dâva edilen sıfatiyle alelâde bir fert gibi kadı'nın huzuruna çıkan âdil halifelerin mevcudiyetini bize haber verir. b) Devlet reisinin bir de resmî ve umumî sıfatı vardır. Kendisi bu sıfatla ilâhi iradeyi yerine getirmekle mükellefti. Buna da «Allah hakkı» denilirdi. İşte bu sıfatla gördüğü âmme ve devlet işlerinden dolayı devlet reisi yalnız Allaha karşı mesuldü; bu mesuliyetin hesabı dünyada görülmiyeceğine nazaran, denilebilir ki devlet reisi, yalnız vicdanına karşı mesuldü. İşte şarkta en mutlak ve müstebit hükümdarlar, bütün keyfî hareketlerinde, islâm hukukunun, absolutisme'e tam bir açık kapı bırakan bu görüşüne dayanmışlardır. Koyu bir müslüman devleti olan Osmanlı devletinin, Yavuz Sultan Selim'den itibaren, halife ünvanını da alan, padişahları dahi bu esaslara göre saltanat sürmüşler ve bize absolutisme'in en koyu misalini vermişlerdir. Gerçi padişah şerait kaidelerini, yani islâm hukukunu değiştiremez. Fakat nizamı âlem denilen devlet işlerinde onun salâhiyeti hudutsuzdur: padişah istediği tedbiri alabilir. En küçük fertten sadrazama kadar herkesin canı ve malı üze-

rinde tasarruf edebilir ve bundan da dünyada kimseye karşı hesap vermez. Zira ferdin devlet karşısında hiçbir tabii hakkı ve masuniyeti bahis mevzuu değildir. Dinî itikatları, vicdanları ve idari iktidarları yüksek ve sağlam olan padişahlar devrinde millet işlerinin iyi, bunun tersine olan devirlerde fena gitmesinin sebebini yukarıdaki telâkkide aramak lâzımdır. Bu telâkki tarzı Tanzimattan itibaren gevşemeye başlamış olmakla beraber, çok az süren ilk meşrutiyet devri istisna edilirse, Osmanlı absolutisme'i ikinci Abdülhamit devrinin sonlarına yani ikinci meşrutiyete kadar devam etmiştir.

VI. Batıda ve doğuda absolutisme'i destekliyen çeşitli görüş tarzlarının vardığı bir tek netice mevcuttur ki, o da bir taraftan devletin ve onun başındakilerin mutlak, yani herhangi bir kanuni kayıtla sınırlanmamış hakimiyet ve iktidar karşısında emniyet ve masuniyetini ifade eden peşin ve tabii haklarının tanınmamasıdır. Şu halde absolutisme hukukla bağlı olmıyan rejim demektir. Böyle rejimlerdeki şiddet derecesi, hükümdarın yaratılış ve görüşüne göre değişmektedir. Meselâ Fransada XIV. ve XV. Louis'nin istibdadiyle Prusyada Büyük Friedrich'in istibdadı arasında çok büyük derece farkı vardır. Bu son kıral, milletin hâdimi olduğunu söylemekten çekinmemiştir. Böyle mutedil idare sistemi takibeden kırallara tarihte (münevver kırallar) denilir. Bununla beraber bu fark objektif değil sübjektif, yani kıralın şahsiyle kaim olduğundan, absolü rejimin mahiyet ve esasına taallûk etmez. Zira hepsinde rejim aynıdır: Hükümdarın salâhiyeti kanunla mahdut olmadığı gibi ferdin hakları da devlet karşısında garantili ve masun bulunmamaktadır.

VII. Absolutisme rejiminin iktisatla alâkası yoktur. Daha doğrusu bu rejimin bünyesi socialisme veya fascisme'de olduğu gibi, iktisadiyatla doğrudan doğruya ilgili değildir ve olamazdı da. Zira umumî bir iktisat görüşü XVIII. yüzyılın sonlarında başlamış, iktisat ilmi o zaman kurulmuş XIV. yüzyılda çok büyük bir gelişme göstermiştir. Halbuki bu devirler, hemen her yerde absolutisme'in can çekiştiği ve dünya tarihinden silindiği, siyasi ve iktisadi libéralisme'in geniş adımlarla ilerlediği devirlerdir. Şu halde modern iktisadiyatı daha sonraki rejimlerle birlikte mütalâa etmek lâzımdır. *(Prof. Dr. Hıfzı Veldet)*

AKKÂ — Beyrutun yüz yirmi kilometre güneyinde bir sahil şehridir. Büyük bir tarihi vardır. Evvelâ Finikeliler tarafından kurulduğu sanılmaktadır.

Evvelâ Romalıların, sonra da Arapların eline geçti. Haçlı seferleri Akkânın mukadderatında büyük değişiklik yaptı. Şehir, 1104 te Baldwin tarafından zaptedildi. 1178 de Salâhattini Eyyubi eline geçti. 1911 de de Arslan yürekli Richard'ın egemenliğini tanıdı. 1291 de Melik Eşref tarafından Kölemen sultanlığına katıldı ve 1517 den sonra da Osmanlı Türklerinin imparatorluk şehirleri arasına girdi.

Osmanlı Türklerinin idaresinde asırlaca işlek, refahlı ve mesut yaşıyan Akkâ, on sekizinci asrın sonunda büyük bir tarihî drama şahit oldu.

Fransız ihtilâlinin yetiştirdiği ve henüz yirmi sekiz yaşındayken yirmi sekiz zafer kazanmış olan Bonaparte, Mısırı da kolaylıkla Türklerin elinden almaya muvaffak olduktan sonra Suriyeyi ve Anadoluyu işgal ederek bu suretle Osmanlı İmperatorluğunu anlaşmaya zorlamak, bu olmadığı takdirde onun yerinde yeni bir imparatorluk kurmak maksadiyle Suriye seferini açtı. Elâriş, Gaza, Yafa ve Hayfa Fransız ordusu tarafından kolaylıkla alındı.

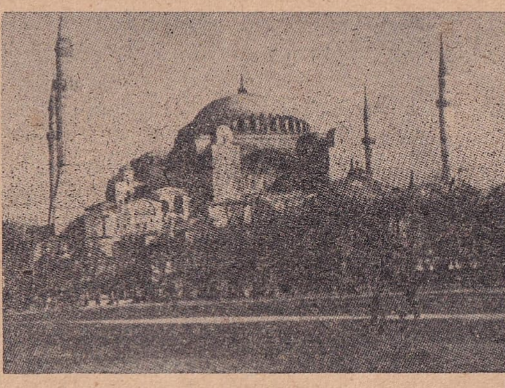
18 Mart 1799 da Bonaparte ve ordusu Akkâ önüne geldiler.

Zaferden zafere koşmuş ve hiç yenilmemiş olan Bonaparte ve ordusu için Akkâ kalesi hiçbir askerî değeri haiz değildi. Bununla beraber Bonaparte Akkâ muhafızı Cezzar Ahmet Paşa ile evvelâ anlaşmak istedi, mektup yazdı. Cezzar mektubu getiren adamın kafasını kesmekle cevap verdi. Bunun üzerine Akkânın muhasarasına başlandı. Muhasara yetmiş gün sürdü. Fransızlar sekiz defa kaleye taaruz ettiler. Cezzar Paşa kuvvetleri her defasında bu taaruzları püskürttüler ve aralıkta on defa çıkış yapıp Fransızlara büyük zayiat verdirdiler. Muhasaranın elli ikinci günü İstanbuldan gemilerle üç bin kadar nizamı cedit askeri gelip Akkâ müdafilerini kuvvetlendirdi. İngilterenin Akdeniz filosu Amirallerinden Sydney Smith de Akkânın deniz tarafından emniyetini sağlamaktaydı. Bu durum karşısında Bonaparte günden güne kaybetti. Muhasaranın sonlarına doğru da Mısırdaki kumandanlarından telâşlı haberler aldı. Mısır Beyleri Fransız kuvvetlerini hırpalamakta olduktan başka Köse Mustafa Paşa kumandasında bir Türk ordusu deniz yoliyle İskenderiye üzerine yürümekteydi. Bonaparte 10 Mayıs 1799 da zaferi Türk süngülerine bıraktı ve 20 Mayıs 1799 da yüz geri döndü. Bu suretle Akkâ tarihinin, en şanlı sahifeleri Türk bayrağı altında Türk gücüyle yazılmış oldu.

Napoléon St. Hélène'de hâtıratını yazarken Akkâ müdafaasının önemini şu sözlerle belirtti: «Eğer Akkâ düşseydi dünyanın çehresini değiştirecektim.»

Bibliyografya: Ali Çevat, Memaliki Osmaniyenin Musavver tarih ve coğrafya lûgati, İstanbul 1311. Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Akkâ muhasarasına dair vekayiname, İstanbul 1938. İslâm Ansiklopedisi, cüz 4 sahife 250. Mémoires de M. De Bourrienne. Napoléon, Paris 1829. (Profesör Enver Ziya Karal)

AYASOFYA — Saray yanındaki mevkii işgal edip, Megale Ekklesia (Büyük kilise) v. y. 5 asırdan sonra ekseriyetle Hagiya Sophia (İlâhi dirayet kilisesi) olarak isimlendirilen Pisko-

Ayasofyanın bugünkü manzarası

Ayasofyanın dünkü manzarası

posluk ve Saray kilisesinin inşasına ilk önce Büyük Konstantin niyet ediyordu, fakat bu mabet, ancak kendisinin halefi olan Konstantius tarafından bina edilerek, 15 Şubat 360 tarihinde muhteşem bir merasimle takdis edildi. 20 Haziran 405 tarihinde çıkan bir yangında harap olan, tahtayla örtülü bu bazilikanın umumî görünüşü hakkında çok az malûmatımız vardır. 1935 senesinde yapılan kazılar sayesinde, hiç olmazsa, 8 İlkteşrin 415 tarihinde merasimle açılan ikinci Ayasofyanın esas cephesi hakkında az çok fikir edinilebiliyor. Mahfuz bakiyelerden anlaşılıyor ki, esas cephe büyüklük bakımından bugünkü kadardı (74,8 m × 69,7 m). 13/14 Sonkânun 532 tarihinde geceleyin çıkan bir yangında, Ayasofya bulunduğu mahalleyle beraber kâmilen yanmış bunun üzerine İmparatör Justinian tarafından yeni bir şekle sokularak tamir ve ihya edilmiştir. İmparatorluğun her tarafından gelen kıymetli taş malzemesiyle inşa edilen bu yapı, nihayet 27 Sonkânun 537 tarihinde büyük şenliklerle takdis edildi. Bunun mimarları Justinian'nın emrinde çalışan Tralles Aydın'lı Anthemios ile Milet'li İsidoros idiler. Kubbe, fazla cüretle açıldığından 7 Mayıs 558 tarihinde yıkılmış, bunun üzerine İsidoros'un adaşı ve yeğeni tarafından, bugüne kadar mahfuz olan şekilde tamir edilmiştir. 24 İlkkânun 562 tarihinde yapılan küşat merasimi sebebiyle, Paulus Silentiarius bu kilisenin şairane bir tasvirinde bulunmuştur. Muasırlar dahi, Ayasofyayı emsalsiz bir şaheser olarak telâkki ediyordu ve bu fikir, daha sonraki zamanlarda da sabit kalmıştır. Şark Romalıları için, bütün büyük dinî ve millî bayramların yapıldıkları yer olan bu kilise, aynı zamanda İmparatorluğun merkez noktası ve sembolüydü.

Justinian ve Justin II. zamanında yapılan mozaik resimler 8. asırda, resimler kavgası (İkonoklasmos) esnasında harap olmuş ve ancak 9. asırda ve daha sonra bunların yerine yeni resimler konmuştur. Birinci Basilios 869 senesinde garp cihetindeki yarım kubbede geniş mikyasta tamirler yaptırdı. Garp cihetinin dış kısmındaki büyük direkler de aynı imparator tarafından buraya kondurulmuştur. 986-994 senesi arasında bu kilise, kubbenin tamire muhtaç bir vaziyette bulunduğundan kapaliydi, fakat harap bir hale gelmiş olan kubbe daha sonra gine de tamir edilebildi. Andronikos II. zamanında, 1317 senesinde daha geniş ölçüde oldukça esaslı bir tamirat yapıldı, bina, yan duvarlarının dış kısımlarına yaptırılan büyük duvar dayaklariyle takviye edildi. Maamafih, bu tamirat dahi şark yarım kubbesinin ve esas kubbenin büyük bir parçasının yıkılmasına mâni olamamıştı. Para azlığından bu zarar ancak 1354 senesinde ortadan kaldırılmıştır. Bu esnada mimar olarak çalışan Astras ve bir frenk olan Johannes Peralta zikredilmektedir.

1 Haziran 1453 tarihinde, yani İstanbulun fethinden sonraki ilk Cuma günü, Fatih Mehmet Ayasofyada muhteşem bir hutpe okutmuş, böylelikle mabede tesahüp etmiştir. Bizanslılar zamanında olduğu gibi, şimdi de kilise en kibar mabet sayılıyor, Türk Sultanları, Bizans imparatorlarının yaptıkları gibi, Ayasofyayı korumaya ve hediyelere boğmaya devam ediyorlardı. Fatih her şeyden evvel cenubu-şarki köşesinde bir tahta minareyle şark cihetinde bir duvar dayağı ve aynı zamanda mabedin garp tarafında imamlar için odalar yaptırmıştır. Kanuni Süleyman zamanında mabedin bilhassa dış görünüşüne itina verilmekteydi. Sinan duvar dayağını yeniden yapmış ve tahta

minare yerine tuğladan bir minare inşa etmiştir. Mihrabın önündeki avizeler 1526 senesinde bizzat, Sultan Süleyman tarafından Peştede ele geçirilen harp ganimetinden alınarak, mabede hediye edilmiştir. Sultan Selim II. şimali - şarki minaresini yaptırmış, Murat III. ise garp tarafındaki minarelerin inşasına emir vermiştir. Her iki mahfili yaptırıp, esas kapı önüne mermer küpleri koyduran yine aynı sultandır. Murat III. aynı zamanda Ayasofyanın şimalinde bulunan imareti vakfeylemiştir. Kürsü ve minber Murat IV ün emriyle yaptırılmıştır. Ayasofyanın cenup kısmında Selim II. (Sinanın eseri), Murat III., Mehmet III., Mustafa I. ve İbrahimin türbeleri bulunmaktadır. Son iki türbe için, Türkler zamanında zeytinyağı mahzeni olarak kullanılan Baptisterium'dan istifade edilmiştir. 1739 senesinde inşa edilen güzel şadırvan ise Mahmut I in vakfıdır. 1935 senesinde yıktırılan kayumhane Mahmut II. zamanına aittir. Son büyük tamirat Abdülmecidin emri üzerine 1847 - 49 senesinde yapılmıştır. Atatürk Ayasofyayı 1934 senesinin 24 Şubatında verilen Vekiller Heyeti karariyle müze haline getirtmiş, ancak bu suretle Ayasofyadan ilmî araştırmalar için de istifade edilebilinmiştir.

Garp âlemi için, uzun bir sahayı kaplıyan bazilika en uygun bir kült yeri olduğu halde, Şark bu kadarla iktifa etmeyip, merkezî kubbe dairesinin ıslahına ve bunun, bazilikaya ait olan mahal ile birleşmesine bilhassa ehemmiyet vermiş, bu meseleyle senelerce meşgul olmuştur. (Meryemlik'teki kubbe tarzı, Ilissos'taki bazilika, (Atina), Mari kilisesi (Efes)). Böyle olmakla beraber bu meseleyi uygun bir şekilde halletmek mümkün olamamıştır. Ancak Ayasofyanın dâhi mimarları bu işte muvaffak olmuşlardır. Bunlar kubbe murabbaını tam ortaya alarak, buna garp ve şark taraflarda birer yarım kubbe ilâve etmişlerdir. Bu suretle bütün bina içini görmek için bir tek bakış kâfidir. Binanın dahilî kısmı eksedra ve galerilerle büyük bir ustalıkla taksim edilmiş ve birçok pencerelerle canlandırılmıştır; o kadar ki, binayı hayranlıkla temaşa eden seyircinin gözü mütemadiyen etrafta dolaşmaya mecbur kalmaktadır

Murabba üzerinde bulunan kubbe, tarzı inşası bakımından, garp sanati için yabancı bir şekildir. Bu tarz rönesans zamanına kadar tanınmıyordu. Buna mukabil Şarkta bu tip, M. Ö. 3 üncü asırdan beri yerli sanat tipi olarak telâkki edilebilir. Böyle olmakla beraber, Ayasofyanın azametli ebadı (kubbe kutru 33 metre, yerden itibaren kubbe yüksekliği 55,6 metre) ancak terakki görmüş Hellenistik - Romalı mühendis tekniğinin sayesinde meydana gelmiştir. Dört pandantifi çerçeveliyen yuvarlak saçak bedeni üzerinde yükselen bu kubbe, Bizanslı mimarın yeni bir buluşudur. Ne Şarktaki Roma devletinin sanatinde ve ne de tekâmül görmüş diğer kubbe inşa tarzlarında bu şekil bilinmiyordu.

Renkli olan dahilî tezyinatla (mozaik - mermer), esas inşaat için kullanılan unsurlar örtülmüş, bu suretle duvarlara daha az maddi olan bir şekil verilmeye çalışılmıştır. Böylelikle duvarların dahilî tezyinat fikri emsalsiz bir mertebeye yükselmiş ve sonraki zamanların sanatine dahi, Şarkın hudutlarını geniş bir ölçüde aşarak, tesir etmiştir.

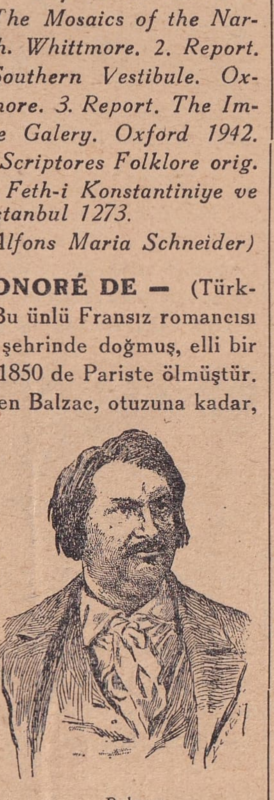
B i b l i y o g r a f y a: *Gyllias, Petrus, De topographia Constantinopoleos, Lyon 1561. 2, 4. Grelot, Relation d'un voyage de Cple. Paris 1680, 95 - 164. C. Fossati, Aya Sofya, London 1852. W. Salzenberg, Altchristliche Baudenkmäler von Konstantinopel. Berlın 1854. W. R. Lethaby and Swainson, The Church of S. Sophia, London 1854. Antoniades, Ekphrasis tis Hg. Sophias, Athen - Leipzig 1907-1909 C. Gurlitt, Die Baukunst Konstantinopels. Berlin 1912, 20 - 29. Prost, Monuments antiques relevés et restaurés par les architectes pensionnaires de l'Académie de France à Rome. Suppl. Paris 1924. M. A. Charles, Hagia Sophia and the great imp. Mosques. Art Bulletin Nr. 4, 1930. Andreades, Die Sophienkathedrale von Konstantinopel. Kunstwiss. Forschungen 1, 1921. Sedelmayr, Über das justinianische Architektursystem (Byz. Zeitschr. 1935, 38 ff.). R. W. Zaloziecky, Die Sophienkirche in Konstantinopel. Rom 1936. A. M. Schneider, Die vorjustinianische Sophienkirche (Byz. Zeitschr. 1936, 77-85). A. M. Schneider, Die Hagia Sophia zu Konstantinopel, 1938. A. M. Schneider, Das Architektursystem der H. S. (Oriens Christ. 1939, 1 - 13). A. M. Schneider, Die Hagia Sophia in der politisch religiösen Gedankenwelt der Byzantiner (Werk des Künstlers, 1941, 4 - 15) A. M. Schneider, Das Bema der Sophienkirche (Werk d. Künstlers 1941, 71 - 73). A. M. Schneider, Die Grabung im Westhof der Sophienkirche. 1941. E. H. Swift, Hagia Sophia, New-York 1940. K. Süssheim. İslâm Ansiklopedisi 1942, II, 41-53.*

T o p o g r a f y a: Du Cange, Constantinopolis christiana. Venedig 1729. 3. kitap D. F. Belyayef, Byzantina II, Petersburg 1893. J. Ebersplt, Ste. Sophie de Canstantinople d'après les Cérémonies. Paris 1910.

M o z a i k l e r e d a i r: T. Whittmore. The Mosaics of St. Sophia at İstanbul. Preliminary Report, The Mosaics of the Narthex. Oxford 1933. Th. Whittmore. 2. Report. The Mosaics of the Southern Vestibule. Oxford 1936. Th. Whittmore. 3. Report. The Imperial Portraits of the Galery. Oxford 1942. Diegesis, ed. Preger, Scriptores Folklore orig. Const. 1901, 74 - 108. Feth-i Konstantiniye ve Tarih-i Aya Sofya. İstanbul 1273.

(Dr. Alfons Maria Schneider)

BBALZAC, HONORÉ DE — (Türkçede Balzak okunur.) Bu ünlü Fransız romancısı 1799 Mayısında Tours şehrinde doğmuş, elli bir yaşında olduğu halde, 1850 de Pariste ölmüştür. Genç yaşta Parise gelen Balzac, otuzuna kadar, garip ve sergüzeştli bir ömür geçirerek türlü istikametlerde çabalar, türlü işlere girişir. Tabilik, matbaacılık eder, harf dökümcülüğüne girişir. Bu giriştiği işler kendisine bir fayda temin etmediği gibi ömrünün sonuna kadar ödiyemediği borçlar altına girmesine de sebep olur. 1822 den 1828 yılına kadar kâh bir arkadaşının imzasiyle kâh türlü takma adlarla birçok eserler yazdı. Fakat 1829 da Le Dernier Chouan eseriyle başladığı seriyi benimsedi ve bu yolda yürüdü. Bu zamandan sonra inatçı ve ateşli bir çalışmayla eserlerini vücuda getirmeye başladı. Günde on sekiz saat çalıştığı oluyordu. Yalnız kahveyle yaşıyordu. "İnsanlık komedyası„ diye genel bir başlık altında topladığı eserleri Özel hayat, Vilâyet hayatı, Paris hayatı, Politika hayatı, Askerlik hayatı, Köy hayatı sahneleri diye birçok kısımlara ayrılmıştır.

Balzac

Eserlerini meydana getirdiği zamanlarda romantikler itibarda olduğundan zevk daha ziyade o yoldaydı. Bu genel halden Balzac da kurtulmuş değildir. Fakat bu tarafı onun zayıf noktalarından biridir. Asıl kuvvetli tarafı, çok kere kaba ve bayağı olmakla beraber, gerçekçi (réaliste) tarafıdır. Geniş bir muhayyile, kuvvetli bir gözlem sayesinde çok canlı genel tipler yaratmış, sosyal çevreleri içinde insan guruplarını dâhice göstermiştir. Böylelikle XIX uncu asır Fransasındaki orta halli tabakanın fenalık ve çirkinliklerini "İnsanlık komedyası„nda toplamıştır.

Balzac analiz yaparken veya kahramanlarını konuştururken mükemmel bir muharrirdir: insan o adamları görür, onların söylediklerini işitir; bunlar artık Balzac değil, hayatın ta kendisidir. Onun en az iyi olan tarafı cemiyet, ahlâk, edebiyat hakkında kendine mahsus fikirleri anlatmaya kalkıştığı taraflarıdır; böyle sahifelerde insanı sıkar, cümle yapmaya kalkışır, zeraki nükteler yapar, yahut hatipliğe kalkışır.

Gerçekçi tarafının tesiri büyük olmuştur, bununla yeni romana yol açmış, kendisinden sonra meydan almış olan gerçekçi okulun şefi sayılır.

Balzac'dan muharrir olarak bahsedilmesi memleketimizde epey eskidir. Edebiyat-ı Cedide (1896-1901) yazarları makalelerinde çok bahsettikleri gibi Hüseyin Cahit Yalçın onun hakkında Hippolyte Taine'in uzun ve esaslı bir tetkikini dilimize çevirdiği halde dilimize ancak 1928 den sonra eserleri çevrilmeye başlanmıştır.

Bunlar arasında Goryo Baba: Haydar Rifat, Köy hekimi, Eugénie Grandet: Nasuhi Baydar, Vadide bir Zambak: Nahit Sırrı Örik, İki Yeni gelinin hâtıraları: Nurullah Ataç, Kolonel Şaber: Yaşar Nabi Nayır, Sihirli deri: Hamdi Varoğlu, vardır. *(Mustafa Nihat Özön)*

BRİTANYA MUHAREBESİ — Bu harpte, Fransanın mağlûbiyetinden sonra, Almanya ile İngiltere arasında başlıyan ve 1940 senesi Temmuz ortasından Birinci teşrin sonuna kadar devam eden büyük hava harbine İngilizler «Britanya muharebesi» ismini verdiler. Genc İngilizlere göre, bu muharebe ana vatan topraklarının müdafaası uğrunda yapılmış ve neticede, İngiltereyi Alman istilâsından kurtardığı için ikinci cihan harbinin en mühim bir dönüm noktasını teşkil etmiştir.

Bu hava harbi, Almanlar tarafından hakikaten İngilterenin istilâsına bir başlangıç olarak mı açılmıştır; yoksa, İngiltereyi sulha mecbur etmek gayesiyle tatbik mevkiine konulan başka mahiyette bir harp plânının icaplarından mıdır? Bu suale katî bir cevap verebilmek için, her iki tarafın da resmî harp tarihlerinin neşrini beklemek daha doğru olacaktır.

İngilizler, Almanların istilâ maksatlarına delil olarak, şimalî Fransa, Belçika ve Holanda limanlarında 2500 kadar çıkarma vasıtası toplandığının muhtelif zamanlarda yaptıkları hava keşifleriyle sabit olduğunu, ve bu teşebbüsü önlemek için Britanya muharebesinin devamınca, bombardıman kuvvetlerinin mühim bir kısmını bu istilâ limanlarına tahsis ettiklerini bildirmektedirler.

21 Haziran 1940 da, Fransanın harp sahasından çekilişinden sonra, Avrupayı tasfiye ederek yalnız İngiltere ile karşı karşıya kalan Almanyanın, bu hasmini de sulha mecbur etmek için, deniz aşırı bir istilâ hareketine teşebbüsü varit olduğu gibi, bu neticeyi denizden sıkı bir ablukayla muvazi olarak yürütteceği ezici bir hava harbiyle elde etmeye çalışmış olması da mümkündür.

Her iki halde de, Alman hava kuvvetlerine deniz aşırı yeni bir hareket sahası açılmış bulunuyordu.

Alman hava kuvvtleri, o devirde, İngiliz hava kuvvetlerine nazaran adet üstünlüğünden başka, Norveç, Holanda, Belçika ve Fransada sayısız hava üslerine sahip olması itibariyle stratejik durum üstünlüğünü de haizdir

Britanya muharebesi, İngilizlere göre üç safhaya ayrılmaktadır:

Birinci safha — Hava hakimiyeti uğrunda mücadele: 10 Temmuzdan 18 Ağustosa kadar devam eden bu safhada, Alman hava kuvvetleri, İngiliz av kuvvetlerini azami derecede yıpratmak suretyile hava hakimiyetini kazanmaya çalışmıştır.

Almanlar bu maksatla, İngilterenin doğu ve güney kıyılarında seyreden konvoylara (gemi kafileleri), bu bölgelerdeki mühim limanlara ve sanayi merkezlerine, av meydanlarına ve tayyare fabrikalarına devamlı hava taarruzları yaparak İngiliz av kuvvetlerini havada ve yerde tahrip ve saf dışı etmeye çalışmışlardır.

Bu akınlara, bu safhanın devamınca günde ortalama olarak 400 bombardıman, pike bombardıman ve av tayyaresi iştirak etmiştir. Bu akınlar hakkında bir fikir edinmek üzere bu safhadan birkaç günün hava harekâtını kısaca gözden geçirelim.

8 Ağustos günü; Almanlar, Manş kanalında seyreden 20 gemiden mürekkep bir konvoya, Messerschmitt-109 av tayyarelerinin himayesinde olarak Junkers-87 pike-bombardıman tayyareleriyle sabah, öğle ve öğleden sonra büyük teşkiller halinde üç hava taarruzu yapmışlardır. İngiliz tebliğine göre, bu hücumlar neticesinde 4 gemi batmış, 7 gemi hasara uğramış ve vukua gelen hava muharebelerinde Almanlar 53 tayyare kaybetmişlerdir.

11 Ağustos günü; Alman hava kuvvetleri, Doverdeki balon barajlarına yaptıkları bir şaşırtma taarruzunun arkasından, Portland gemi tezgâhlarına 200 tayyareyle büyük bir hücuma teşebbüs etmişlerdir. İngilizler, bu akını önlemek için muhtelif meydanlardan 84 av tayyaresi kaldırmışlar; vukua gelen hava muharebeleri neticesinde, Almanlar 23 tayyare kaybetmekle beraber, 50 tayyare hedefe vararak mühim tahribat yapmış, diğerleri geri dönmek zorunda kalmıştır. Almanlar aynı günde, biri Taymis ağzında diğeri Horwich'de bulunan iki konvoya 100 tayyareden mürekkep teşkillerle iki dalga halinde taarruz etmişlerdir.

15 Ağustos günü; Almanlar, İngilterenin doğu sahilleri boyunca muhtelif istikametlerden yaklaşarak İngiliz av meydanlarına taarruz etmişler; İngiliz av tayyareleri bu taarruzları önlemek için 900 çıkış yapmak zorunda kalmış, günün devamınca geniş bir cephe üzerinde büyük hava muharebeleri vukua gelmiştir

Britanya muharebesinin birinci safhası, o sırada henüz takviyesine çalışılmakta olan İngiliz av kuvetleri için çok çetin bir devre olmakla beraber, Almanlar, hemen her akında umduklarından daha fazla adette av tayyaresiyle karşılaşmışlar ve çok zayiat vermişlerdir. Bu zayiatın mühim sebeplerinden biri de, bu safhada geniş ölçüde kullandıkları Junkers - 84 pike - bombardıman tayyarelerinin zırhsız olmalariydi.

İkinci safha — Londra muharebesi: 19 Ağustostan 27 Eylüle kadar devam eden bu safhada Almanlar, evvelâ Londranın hava müdafaasını zayıflatmak için, hava harekâtını bu bölgedeki av meydanları üzerine teksif etmişlerdir. 6 Eylüle kadar devam eden bu ilk devrede İngiliz av meydanları gece ve gündüz ağır ve devamlı taarruzlara hedef olmuştur.

İngilizler, av meydanlarına yapılan bu ağır taarruzlar münasebetiyle, 40 Dornier-215 bombardıman tayyaresi tarafından sıhhatli olarak bombardıman edilen bir meydanda, 50 bomba çukuru açılmasına ve meydan tesisatında büyük hasar vukua gelmesine rağmen, bu meydanın gündüz kullanmasına devam edildiğini ve bütün tamir işlerinin iki gün içinde tamamlandığını bildirmektedirler.

Almanların Londraya büyük ölçüde taarruzları 7 Eylûlde başlamıştır. Bu safhada konvoylara ve diğer hedeflere yapılan taarruzlar, Londranın müdafaasını zayıflatmak için girişilen şaşırtma hareketidir.

Londraya ilk gündüz akını 400 tayyare tarafından ve bir saat arayla iki dalga halinde yapılmıştır. Bu taarruza iştirak eden bombardıman tayyarelerinin çoğu Dornier-215 tipiydi. 5000: 7000 metre yükseklikten ve kuvvetli av himayesiyle yapılan bu taarruzda Almanlar, bombardıman tayyarelerinin dörtte birini kaybetmelerine ve kuvvetli tayyare defi ateşine rağmen taarruz nizamlarını bozmadan hedeflerine varmışlardır.

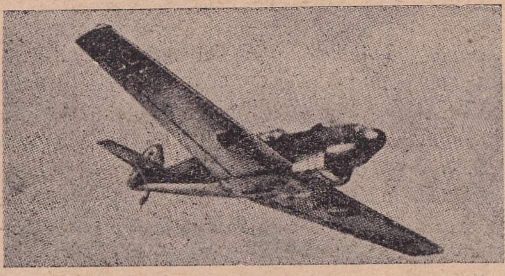
Almanlar Londraya aynı gün 250 bombardıman tayyaresiyle gece taarruzları yaparak birçok büyük yangınlara, binlerce evin yıkılmasına sebebiyet vermişler ve şehir içinde üç büyük gar tahribetmişlerdir.

Almanların Londraya yaptıkları büyük ölçüde gündüz akınları 27 Eylûle kadar devam etmiş ve o gün son olarak 850 tayyareyle taarruz etmişlerdir. Gece taarruzları ise, Birinciteşrin sonuna kadar her gece ortalama 200 tayyareyle tekrarlanmıştır.

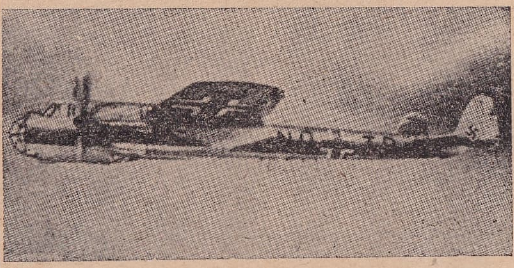
Almanlar, bu safhada yaptıkları gündüz akınlarında, umumiyetle çok yüksekten uçuş, muhtelif istikametlerden yaklaşma ve İngiliz av birlikleriyle karşılaşınca büyük teşkillerin küçük guruplara ayrılması şeklinde bir tabiye kullanmışlar ve bu akınları daima çok adette av tayyaresiyle desteklemişlerdir. Gece taarruzlarını ise, gene başka başka istikametlerden fakat, fasılalı ve daha küçük dalgalar halinde yapıyorlar; ilk taarruz edenler, daha sonrakilerin hedeflerini iyi görmeleri için çok sayıda yangın bombası atıyorlardı.

İngilizler, Almanların gündüz tatbik ettikleri taarruz usulüne karşı, biri sahille Londra arasında, dieğri Londra eivarını ihtiva etmek üzere iki müdafaa bölgesi tesis ettiler. Dış müdafaa bölgesinde, o devrede en yüksek vasıflı av tayyareleri olan Spitfire I. leri Almanların himaye kuvvetlerine, ikinci derecede olan Hurricane I. tayyarelerini de, küçük guruplara ayrılan bombardıman tayyarelerine karşı kulla-

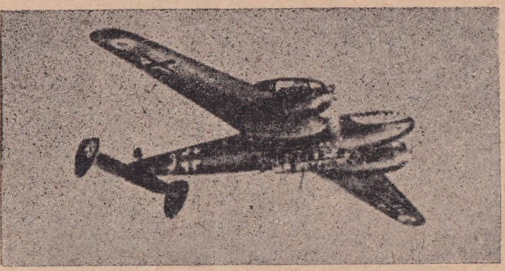
Britanya muharebesine iştirakeden iki taraf tayyare tipleri

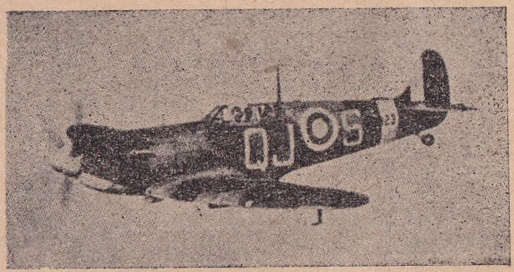
MESSERSCHMITT — 109: Tek kişilik av tayyaresidir. 4 makineli tüfek, yahut 2 makineli tüfek ve 20 milimetrelik 2 topla mücehhezdir. Azami sürati 568 kilometredir. Harbin ilk senelerinde Almanların en iyi av tayyaresiydi. Halen daha mütekâmil tipleri kullanılmaktadır.

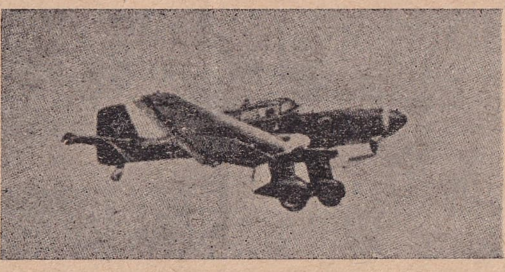
DORNIER — 215: Çift motorlu, 4 kişilik hafif bombardıman tayyaresidir. 6 makineli tüfekle mücehhezdir 1000 kilo bomba taşır. Azami sürati 400 kilometredir. Hâlen daha mütekâmil olan Dornier — 217 tipi vardır.

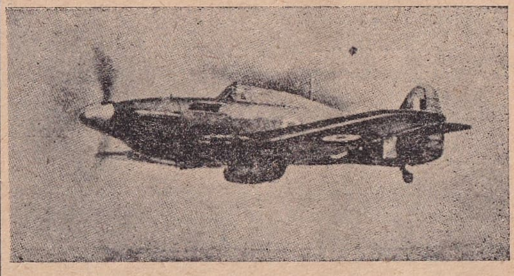
MESSERSCHMITT — 110: Çift motorlu iki kişilik av tayyaresidir. 4 makineli tüfek ve 20 milimetrelik 2 topla mücehhezdir. Azami sürati 552 kilometredir.

SPITFIRE — I: Tek kişilik av tayyaresidir. 8 makineli tüfekle mücehhezdir. Azami sürati 592 kilometredir Harbin ilk senelerinde İngilizlerin en iyi av tayyaresiydi. Hâlen daha mütekâmil olan XI ve XII tipleri vardır.

JUNKERS — 87: Tek motorlu pike-bombardıman tayyaresidir. 2 sabit, 1 müteharrik makineli tüfekle mücehhezdir. Azami sürati 384 kilometredir. Stuka ismiyle tanınan bu tayyareler Polonya ve Fransa harplerinde mühim rol oynamışlardı.

HURRICANE — I: Tek kişilik av tayyaresidir. 8 makineli tüfekle mücehhezdir. Azami sürati 536 kilometredir. Hâlen daha mütekâmil olan B II ve C II tipleri vardır. *(M. A.)*

nıyorlar; bu müdafaa çemberini yarmaya muvaffak olan teşkilleri de, Londrayı müdafaa eden av birlikleri tarafından karşılıyorlardı.

Bu safhada, semanın ekseriyetle bulutlu olması, İngiliz hava haber verme şebekesinin faaliyetini güçleştiren mühim bir âmil olmuştur. Gözetleme postaları, bulutların üstünden uçan Alman tayyarelerini göremiyorlar, tip, adet ve nizamları hakkında malûmat veremedikleri için akınları önleme işi güçleşiyordu. Bu durum, Alman tayyarelerinin yaklaşma istikametlerinde av tayyareleri tarafından bulutların üstünde ikinci bir gözetleme şebekesinin tesis ve idamesi mecburiyetini tevlit etmiştir.

Londranın gece müdafaası ise, bilhassa tayyare defi silâhlarının omuzlarına yüklenmiştir. Bu akınlara karşı gece av tayyareleri de kullânılmışsa da, düşman tayyarelerini gecelеyin önlemenin güçlükleri dolayısiyle pek faydalı olmamıştır.

Londra muharebesinin neticeleri: İngilizlere göre, Almanların Londraya yaptıkları ağır ve devamlı hava taarruzlarının hedefi, istilâ arifesinde hükümet merkezinde panik tevlit etmek, harp gayretini zayıflatmak, İngiliz bombardıman kuvvetlerinin istilâ limanlarına teksif ettiği gayreti Berlin üzerine çekmek ve Londradan geçen mühim demiryolu muvasala hatlarını tahribetmektdi. Gene İngilizlere göre, Londraya yapılan bu ağır taarruzlar, Almanların beklediklerinin tam aksine olarak, hükümet merkezinde yaşıyan muhtelif halk tabakaları arasında yarattığı müşterek ıztıraplarla İngiliz milletini daha çok birleştirmiş ve harp gayretlerinin daha fazla kuvvetlenmesine sebep olmuştur. İnsan kayıbı, kendilerinin dahi beklediklerinden daha azdır. Bunda, sığınaklar inşası, tehlike zamanlarında yeraltı istasyonlarının kullanılması ve bilhassa pasif koruma teşkilâtının mükemmeliyeti mühim bir âmildir. (İngiliz istatistiklerine nazaran, Eylûl ayı içinde bütün İngilterede nüfus zayiatı 954 ölü ve 10615 yaralıdır.)

Üçüncü safha — Bundan sonra, Britanya muharebesinin 28 Eylûlden Birinciteşrin nihayetine kadar devam eden son safhasında, Almanların, Londraya gece taarruzlarına devam etmekle beraber, maruz kaldıkları ağır kayıplar dolayısiyle gündüz akınlarına nihayet verdikleri; ve av-bombardıman tayyaresi olarak teçhiz ettikleri Messerschmitt 109 ve 110 tayyarelerini kullanarak, küçük teşkiller halinde devamlı akınlarla tekrar ingiliz av kuvvetlerini yıpratmaya çalıştıkları görülmektedir.

Britanya muharebesinin, başlangıcında izah edildiği veçhile, Almanlar tarafından ne maksatla açıldığı hakkında katî bir hüküm vermek mümkün olmamakla beraber, sonunda, İngilterenin istilâsına teşebbüs edilmediğine veya İngilizlerin harp gayretlerini zafa düşürmediğine göre, Alman hava kuvvetleri tarafından açılan bu hava harbinin neticesiz kaldığı söylenebilir.

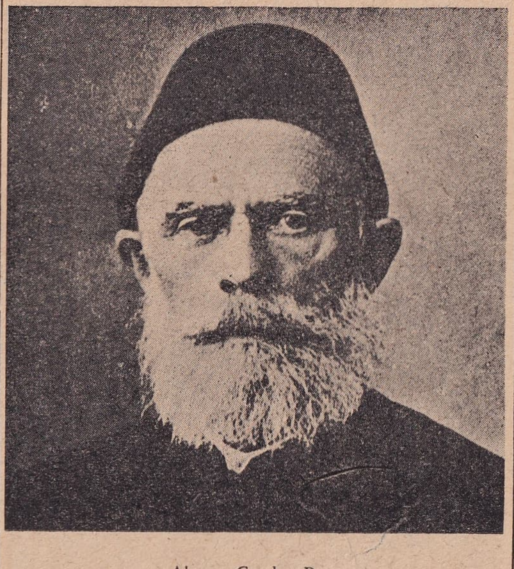
Bu muharebeden sonara, Alman hava kuvvetlerinin İngiltereye akınları mühim nispette azalmıştır. Almanlar tarafından İngiltere topraklarına atılan bomba ağırlığı 1940 senesinde takriben 19.000 ton olmasına mukabil bu rakam 1941 senesinde 1.600 tona düşmüştür.

1940 yazında başlıyarak üç buçuk ay devam eden bu şiddetli hava harbinin Almanlar hesabına neticesiz kalmasının başlıca âmilleri, İngiliz hava müdafaa teşkilâtının iyi işlemesi, müdafaa kuvvetlerinin Almanların tahminleri hilâfına olarak büyük bir hızla takviye edilmiş olması ve bu durum karşısında Alman hava kuvvetlerinin ağır kayıplara maruz kalmasıdır. Bu kayıpların mühim sebeplerinden biri de, Alman bombardıman tayyarelerinin umumiyetle süratlerinin az, silâhlarının hafif ve zırhsız olmalarıdır. Almanlar bu üç buçuk ay içinde 2000 den fazla tayyare kaybetmişlerdir.

Bu netice dolayısiyle, Fransanın mağlûbiyetinden sonra, Alman hava kuvvetleri tarafından İngiltereye karşı bu hava harbinin açılmasında vâki olan 20 günlük gecikmeyi tenkid edenler vardır. İngilizler de, Dunkerk'in tahliyesi ve Fransanın mağlûbiyeti sırasında, hava kuvvetlerinin çok yorgun ve zayıf durumda olduğunu itiraf etmektedirler.

Garp cephesinin çöküşü, pek muhtemel olarak, Almanların da tahminlerinden çok erken olmuştur. Bn sebeple, bu gecikmeyi, o safhada Fransa muharebesine iştirak etmekte olan Alman hava kuvvetlerinin, cephe değiştirerek İngiltereye tevcihi için, Holanda, Belçika ve şimalî Fransadaki hava üslerine intikal ettirilmesi gibi zamana ihtiyaç gösteren yeni tertipler almak zaruretlerine atfetmek mümkündür. *(M. A.)*

CEVDET PAŞA, AHMET — (1822-1895) Âlim, müverrih, hukukçu ve devlet adamı olarak Tanzimat devri Türkiyesinin en değerli ve şöhretli simalarından biridir. 1238 hicrî yılında,

Ahmet Cevdet Paşa

şimdi Bulgaristana ait olan, eski Tuna vilâyetinin Lofça kasabasında doğdu. Babası Yularkıran oğullarından hacı İsmail ağa, anası Topuz oğlu ailesinden Ayşe Sünbül hanımdır. Yularkıran oğulları eski ve maruf bir ailedir. Soyu Kırklarelinde bulunan bu aileden Yularkıran Ahmet ağa Baltacı Mehmet Paşa ile birlikte Prut muharebesine iştirak etmiş ve sonra Lofçada yerleşmiştir. Ahmet ağa Cevdet Paşanın altıncı göbek büyük babasıdır. Aynı aileden Cevdet Paşanın büyük amcası Süleyman ağa Pasban oğlunun tedibi sırasında büyük yararlık göstermiş ve Vidin muhasarasında ayağından yaralanarak ölmüştür. (Bakınız: Fatma Aliye, Ahmet Cevdet Paşa ve zamanı, s. 7-8, İstanbul 1332 ve Tarihi Cevdet, c. 7, s. 12, İstanbul Matbaai Âmire 1288).

Ahmet Cevdet ilk tahsilini Lofçada yapmış, ayrıca Lofça müftüsünden Arapça ve din dersleri, mantık ve beyan okumuştur. 16 yaşına bastığı zaman tahsilini ilerletmek üzere İstanbula gönderilmiştir. 1839 da İstanbula gelen Ahmet Cevdet Çarşambapazarındaki Papasoğlu medresesine yerleşmiş ve Fatih camiinde zamanın en maruf müderrislerinden ders almaya başlamıştır. Gayet zeki ve çalışkan olduğu için medrese muhitinde kendisini pek çabuk tanıtmıştır. O devirde İstanbulda, Çarşambapazarındaki Murat Molla tekkesi âlimlerin ve ediplerin toplandığı bir yermiş. Zamanın padişahı bile her yıl Ramazanda bir akşam Murat Molla şeyhinin misafiri olarak burada iftar eder ve şeyhin meclisine şeref verirmiş. Ahmet Cevdet bu tekkenin şeyhi Mehmet Murat Efendiden Mesnevi okumuş ve 1260 yılı Muharreminde (1844) Sultan Abdülmecidin de bulunduğu bir toplantıda Mesneviden icazet almıştır. Ahmet Cevdet bundan başka şair Fehim Efendiden de Farisî okumuştur. Cevdet mahlasını Ahmet efendiye şair Fehim Efendi vermiştir. Ahmet Cevdet müspet ilimlere de heves ederek medrese dersleri dışında tarih, coğrafya, astronomi, matematik, tabiiye, felsefe okumuş ve gizli olarak Fransızca öğrenmiştir. Zamanın en meşhur âlimleri ve edipleri ve devlet adamlariyle görüşen, onların konaklarına ve meclislerine devam eden Ahmet Cevdet genç yaşında ilmi ve irfaniyle İstanbulun münevverler muhitinde büyük bir şöhret kazanmıştır.

Ahmet Cevdet Efendi 1844 te kadılık mesleğiyle memurluk hayatına girmiştir. Bir sene sonra müderris olmuş, 1848 de fevkalâde memuriyetle Bükreşe giden Âmedî-î Divan-ı Hümayun Fuat Efendiye (Sadrazam Fuat Paşa) Babıâlinin talimatını götürmek için Reşit Paşa tarafından Bükreşe gönderilmiş, 1849 da Meclis-i Maarif-i Umumiye âzalığına ve Darülmuallimin müdürlüğüne tayin edilmiştir. Ertesi yıl Encümen-i Daniş âzalığına seçilen Ahmet Cevdet 1851 de Mısır valisi Abbas Paşa ile Babıâli arasında çıkan pürüzlü meseleleri halletmek üzere Reşit Paşa tarafından Mısıra gönderilen sadaret Müsteşarı Fuat Efendi (Fuat Paşa) ile Mısıra gitmiştir. 1853 te Cevdet tarihinin ilk ciltlerini yazarak padişaha takdim ettiğinden müderrislik rütbesi Süleymaniye derecesine çıkarılmış ve Vakanüvisliğe tayin edilmiştir. 1857 de Meclis-i Âli-i Tanzimat âzalığına, 1861 de Meclis-i Vâlâ âzalığına getirilmiştir. 1865 te ilmî rütbesi vezirlikle değiştirilerek Halep valiliğine, 1868 de Divan-ı Ahkâm-ı Adliye ve Mecelle cemiyeti reisliklerine, 1870 te Bursa valiliğine, 1871 de Şûrayı Devlet âzalığına ve birkaç ay sonra da Islahat Komisyonuna tayin edilmiş, 1872 de Maraş valiliğine gönderilmiştir Burada 18 gün kaldıktan sonra tekrar Divan-ı Ahkâm-ı Adliye âzalığiyle İstanbula getirilerek Mecellenin tamamlanmasına memur edilmiştir. Aynı yılın sonunda tekrar Şûrayı Devlet âzalığına tayin olunmuş ve 1873 yılı başında Evkaf Nazırlığına, birkaç ay sonra da Maarif Nazırlığına getirilmiştir. Ahmet Cevdet Paşa 1873 ten ölümüne kadar beş defa Adliye, üç defa Maarif, iki defa Evkaf, bir defa Dahiliye, bir defa da Ticaret ve Ziraat Nazırı olmuş ve bu arada Yanya ve Suriye valilikleriyle muhtelif taşra hizmetlerinde bulunmuş, iki defa da Meclisi Vükelâya memur edilmiştir. Cevdet Paşa Âli Paşaya hususi ders vermiş, hukuk mektebinde belâgat ve edebiyat dersleri, Darülmualliminde de umumî ve islâm tarihleri okutmuştur. (Cevdet Paşanın resmî hal tercümesi için bakınız: Evkafı Hümayun nezaretinin tarihçei teşkilâtı ve nuzzarın teracimi ahvali, İstanbul 1335).

Ahmet Cevdet Paşa Tanzimat devrinin yetiştirdiği büyük ilim adamlarından biridir. Çok genç yaşında Sadrazam Koca Reşit Paşa ile tanışarak en yakın dostları arasına girdikten sonra Reşit Paşanın yaptığı yeniliklerde ona yardımcı olmuştur. Cevdet Paşa hayatının sonuna kadar Reşit Paşaya olan bağlılığını gevşetmemiştir. Denebilir ki, devlet ve siyaset adamı olarak Ahmet Cevdet Reşit Paşadan çok şeyler öğrenmiş ve sade üslûpla yazı yazmasında da Reşit Paşanın büyük tesiri olmuştur.

Ahmet Cevdet medrese hayatında medrese talebeleri için birkaç küçük eser kaleme almış, daha sonra rüştiye mektepleri için açık bir dille "Malûmatı Nafia„ adlı bir kitap yazmış ve Fuat Paşanın Romanya ve Rusya seyahatinden dönüşünde tedavi için gittikleri Bursada onunla birlikte "Kavaidi Osmaniye„ yi yazmış ve Şirketi Hayriye için bir nizamname projesi hazırlamıştır.

Reşit Paşa, kurulmasını düşündüğü Darülfünun için ders kitapları hazırlamak, telif ve tercüme eserler yazdırmak maksadiyle Fransız Akademisi tarzında "Encümen-i Daniş„ teşkiline karar verdiği zaman bu hususta Meclis-i Maarif-i Umumiye adına bir mazbata yazılmasını Ahmet Cevdete havale etmiştir. 1851 de açılan Encümen-i Daniş ilk eser olarak Cevdet ve Fuat Efendilerin hazırladığı "Kavaidi Osmaniye„ yi kabul etmiştir. Encümen aynı zamanda bir lûgat kitabiyle bir Osmanlı tarihi yazılmasını kararlaştırmış ve tarihin 1188 den 1241 yılına kadar olan kısmı Cevdet Efendiye verilmiştir. Ahmet Cevdet üzerine aldığı işi ciddiyetle başarmış ve "Tarihi Cevdet„ adını verdiği 12 ciltlik eserinin ilk iki cildini 1853 te bastırmıştır. Eserin son cildi 1883 te basılarak bu mühim tarih kitabı bu suretle 30 yılda tamamlanmıştır. Bu tarih Cevdet Paşanın en mühim eserlerinden biridir. İbni Haldunun tesiri altında bulunan Cevdet Paşa bu eseriyle kendinden evvelki Vakanüvis tarihlerinden az çok ayrılmış ve modern tarih yazıcılığına yaklaşmıştır.

Cevdet Paşanın ikinci mühim eseri Mecelle'dir. Mecelle tedvin edilinceye kadar Türk mahkemeleri tezat içinde bulunuyordu. Aynı mesele hakkında bir mahkemenin verdiği karar diğerinin kararına uymuyordu Bir takım fetvalardan ve içtihatlardan netice çıkarmaya çalışan kadıların ve hâkimlerin ellerine islâm hukukunun prensiplerini derli toplu bir eser halinde vermek icabediyordu. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Reisliğine, yani Adliye Nazırlığına tayin edilmiş olan Cevdet Paşa, aynı zamanda yeni teşkil olunan Mecelle Cemiyetinin de başına geçti ve 1868 de Mecellenin tedvinine başlanarak 10 senede ikmal edildi. Yarım asırdan ziyade Türk mahkemelerinin kanunu medenisi olarak hâkimlerin kararlarına mesnet teşkil eden Mecellenin ana prensipleri hâlâ dilimizde atalar sözü gibi kullanılır: "bir işten maksat ne ise hüküm ana göredir, şek ile yakın zail olmaz, beraati zimmet asıldır.„ gibi sözler Mecellenin belli başlı ana fikirleridir.

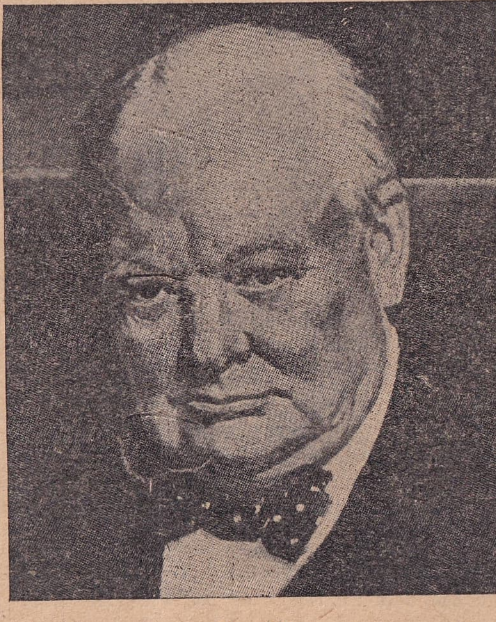
Cevdet Paşanın mektepler için yazdığı Kısası Enbiya adlı İslâm ve Osmanlı tarihi ise Türk dilinin sadeleşmesi tarihinde önemle anılacak bir eserdir. Cevdet Paşa bu eserinde Arapça ile Farsçayı asgariye indirmek suretiyle temiz ve sade Türkçeyi muvaffakiyetle kullanmış ve meselâ Tufan efsanesini şu kısa ve basit cümlelerle pek güzel anlatmıştır: ". . . tufan her tarafı kapladı. Su, dağları aştı. Yeryüzündeki insanlar ve hayvanlar hep telef oldu. O halde Nuhun gemisi dağlar gibi büyük dalgalar arasında yüzdü. İşte bu veçhile tufanın hükmü, altı ay kadar sürdü. Sonra Allahın emriyle yağmurların arkası kesildi ve sular çekildi. „ (Kısası Enbiya, 1 inci cüz s 5, İstanbul 1331) Ahmet Cevdet Türk şiirinin tabii vezni parmak hesabı olduğuna, Arap ve Acem aruzunun Türk lehçesini bozduğuna kanidir. Türk diline en güzel hizmet edenlerden birinin Mevlût sahibi Süleyman Efendi olduğunu söyler. (Bakınız: Kısası Enbiya, 10 uncu cüz s. 986, İstanbul 1331)

Cevdet Paşanın ıslahat hareketlerinde rolü mühimdir. İkinci Abdülhamide verdiği «Maruzat» adını taşıyan notları Tanzimat devrinde üzerine aldığı muhtelif işler hakkında verilmiştir. Bu malûmattan anlaşıldığına göre Cevdet Paşa vali veya hususi memur olarak idari sahada da devlete hizmet etmiştir. Maruzatın bir kısmı Tarih Encümeni mecmuasında neşredilmiştir. Henüz neşredilmiyen kısımları da Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilecektir.

Cevdet Paşanın belli başlı eserleri şunlardır: Şafiye-i ibn-i Hâcib, Mutavvel, Netayic-ül-efkâr, Bina, Emsile üzerine talikat, Kavaid-i Osmaniye, Medhal-i Kavaid, Kavaidi Türkiye, Belâgat-i Osmaniye, Beyan-el-unvan, Tarif-el-irtifa, Malûmat-ı nafia, Takvim-el-edvar, Adab-ı Sedad, Miyar-ı Sedad, Hulâsat-el-beyan fi telif-el-Kur'an, Tarih-i Cevdet, Kısas-ı enbiya, İbni Haldun tarihi mukaddimesinin bir kısmı, Mecelle, Saip divanı şerhinin son kısmı.

Bibliyografya: Tarihi Cevdet, cilt 1 - 12, İstanbul 1270 - 1301. Mecellei Ahkâmı Adliye, İstanbul 1314. Ahmel Cevdet, Kısası Enbiya ve Tevarihi Halefa 1-12 nci cüz, İstanbul 1331. Fatma Aliye, Ahmet Cevdet Paşa ve zamanı, İstanbul 1332. M. Cevdet, Darülmualliminin yetmiş birinci senei devriyesi vesilesiyle müessesenin müdürü Cevdet Paşanın hayatı ilmiyesi üzerine konferans. Tedrisat mecmuası, cilt 8, No. 39 İstanbul 1335 sahife 429. Evkafı Hümayun Nezaretinin Tarihçei teşkilâtı ve nuzzarın teracimi ahvali, İstanbul 1335. Mükrimin Halil Yinanç, Tanzimattan Meşrutiyete kadar bizde tarihçilik, Tanzimat, I sahife 573 - 595, İstanbul 1940. (Ulağ İğdemir)

CHURCHİLL, WİNSTON — (Türkçe Vinston Çörçil okunur.) Tarihe ikinci cihan harbinin en mühim simalarından biri olarak geçecek olan İngiliz Başvekili Winston Churchill İngiltereye büyük hizmetler görmüş çok eski bir ailenin oğludur. İngiliz İmparatorluğunun tarihte geçirdiği en büyük tehlikeleri Büyük Britanyanın en karanlık günlerinde bertaraf etmeye azimle çalışan bu zat Lord Randolph Churchill'in oğlu ve Marlborough düklerinin yedinci torunudur. 1874 te Bleinheim şatosunda doğmuştur. Bu isimdeki uçaklar gibi bu kelime yazıldığı şekilde değil Blenem gibi okunur.

Churchill

Churchill'in annesi New - York Times gazetesinin 1860 yılındaki sahiplerinden meşhur New-York zengini Leonard W. Gerome'un güzelliğiyle tanınmış kızıdır. Churchill bütün İngiltere asilzadeleri gibi Harrow kolejinde okumuştur. Fakat mektebin en çalışkan talebesi arasında sayılmadığı, hattâ çok hareketli ve cüretkâr olduğu rivayet edilmektedir.

21 yaşındayken Sandhurat Askerî Akademesini bitiren Churchill, aynı sene Kübada İspanyol harbine gönüllü olarak iştirak etti ve İspanyolların tarafında harbederek ilk kurşun yarasını aldı; kendisine İspanya Kıralı tarafından nişan verildi. Churchill'i yirmi üç yaşındayken Hindistanda İngiliz kuvvetleri nezdinde askerî bir vazifeye tayin ettiler. Churchill burada iş ve eğlence azlığından kendini okumaya, yazmaya kısacası belki mektep sıralarında kaybettiği saatleri, günleri ve seneleri telâfiye verdi. Aynı zamanda askerî takımların en mükemmel ve cesur Polo oyuncusu olarak tanınmıştı. İleri gelen bir Londra gazetesinin de muhabirliğini yapıyordu.

Churchill, Afrika harbine Lord Kitchner'in maiyetinde iştirak etti. İlk eserini Zencilerle göğüs göğüse cereyan eden muharebelerden aldığı intibalarla yazdı. "Nehir harbi„ adını verdiği bu eserle İngiliz halkının ilk defa nazarı dikkatini celbetmiş oluyordu.

1899 da Boer harbi esnasında Churchill o zaman çok ileri gelen bir gazetenin, Horning Post'un muhabiri olarak tekrar Afrikaya dönmüştür. Bir aralık Boer'lara esir düşmüş fakat kaçmaya muvaffak olmuştu. Londraya döndüğü zaman koca bir millet Churchill'i millî bir kahraman olarak karşılamış ve el üstünde tutmuştur.

İngiltere Başvekili ilk defa 27 yaşındayken mebus seçilmiştir. Muhafazakâr parti nazırı olarak bu seçilişinden sonra Churchill bütün hayatını politikaya vakfetmiştir. Seyahat ettiği zamanlar hariç, ya askerlik fenni yahut politika âlemiyle ilgili meselelerle baş kaldıramaz bir şekilde meşgul olurdu.

Churchill birinci cihan harbine kadar kendini der n tetebbulara vermiş, çok okumuş, çok yazmış ve çok düşünmüştür. Henüz otuz yaşını geçmemişti ki bir Amerika seyahatinde muhtelif yerlerde verdiği konferanslara mukabil (50,000) dolar kazanmıştır.

Churchill'in ilk nezareti Asquitti kabinesinde 37 yaşındayken Bahriye birinci lordluğiyle başlamıştır. Bugünkü İngiliz bahrî satvetinin temel taşlarını Churchill'in attığı söylenmektedir.

Çanakkale harbinin, İngilizlerin mağlubiyetiyle neticelenmesi üzerine bahriye birinci lordluğundan ayrılan Churchill 1917 de Lloyd George kabinesinde mühimmat nazırlığı sandalyesini işgal etmiştir. 1924 ten 1929 yılına kadar maliye nazırlığı yapmıştır. Bundan sonra on sene müddetle kabineden ve umumî devlet hizmetlerinden uzak kalarak, kendini gene okumaya ve araştırmalara vakfetmiştir.

Churchill 1933 senesinden beri ikinci cihan harbi tehlikesini sezenlerin başında gelir. Bilhassa İngilterenin büyük bir tehlike karşısında bulunduğunu sadece bir mebus olmaktan başka hiçbir resmî sıfatı haiz olmamakla beraber İngiliz milletine anlatmaya çok uğraşmış ve Alman silâhlanma hareketini en ince teferruatına kadar açığa vurmakta çok ileri gitmişti.

İkinci cihan harbine takaddüm eden günlerde Churchill tekrar Chamberlain kabinesine girmiştir. Nihayet İngiltere onu en kara günlerinde başvekâlete getirdi.

Bu harp lideri, harpte daima taarruz, daimacüret ve daima atılganlık taraftarı olarak tanınmıştır. Büyük Britanyanın taarruzi bir harbe ancak 1944 yazında hazır olabileceğini de ilk defa gene Churchill söylemiştir. Britanya

Başvekilinin 1914-18 harbinde Fransa cephesinde dört beş aylık bir piyade tabur kumandanlığı da vardır. Fakat memleketin siyasi hayatında evvelâ ticaret vekâletinden başlıyarak Irlanda, Bahriye, Mühimmat, Müstemleke, Hava, Harbiye, Maliye ve yine Maliye nezaretleri gibi mühim mevkileri işgal ederek çalışan bu lider üzerine aldığı işlere vukuf peyda etmek ve fasılasız çalışmakla şöhret almıştır. 70 yaşına ayak basmış olan bu adam, daima korkusuz, sıhhatli ve neşeli bir şahsiyettir. Onun kadar tatlı, pürüzsüz konuşan insan çok azdır. Kendi konuşmaktan ziyade muhatabına tatlı tatlı sualler sorarak onu konuşturmaktan tat duyan bir tabiatta olduğu da söylenmektedir.

Kendisi bir nesir üstadıdır. Yazılarında bazan ciddiyetle karışık öyle keskin bir istihzalar vardır ki İngilterede onun diline düşmekten çekinmiyen yoktur. Mister Churchill'in Londranın kırk kilometre dışında bir malikânesi vardır. Evvelce boş zamanlarını ve tatillerini orada geçirirdi. Orada kendi eliyle yaptığı havuzlar, bahçeler, küçücük köşkler mevcuttur. En çok sevdiği el işi tuğla örmektir. Hattâ sosyalistlerle başı pek hoş olmamakla beraber bir zamanlar tuğla örücüler birliğine girmişti.

Churchill uzun purolardan bol bol içer. Sulu boya resim de yapar. Hattâ bunlardan müstear ismi olan C h a r l e s M a r i n imzalıları mükâfat dahi kazanmıştır.

Teknik sahada pek ileri gitmiş denecek kadar malûmatı vardır. Meselâ kendi ismini taşıyan tankların teknik vasıfları modern harpte inkılâp vücuda getirecek derece ıslâhı; bizzat Churchill tarafından çizilen plânlar sayesinde kabil olmuştur. Büyük enerji, dikkat ve çok kuvvetli hafıza kudretine maliktir.

Winston Churchill'in belki de en kuvvetli tarafı hitabet kudretindedir. Fakat enerjisi ve dikkati onun bir asker, bir tarihçi, bir sporcu, bir politika adamı, bir gazeteci, bir muharrir ve bir idare adamı olarak ve bütün bunların hepsinde de aynı kuvvetle muvaffak olmak hususunda en büyük yardımcıları olmuştur.

"Ben kıralın tayin ettiği bir başnazır olarak hiçbir zaman Britanya imparatorluğunun tasfiyesine memur edilmedim„ diyen Churchill, İngiliz milletleri camiasının kuvvetlenmesini ve dünya ölçüsünde bir muvazene unsuru olarak bekasını hedef tuttuğunu ifade etmek istemiştir.

Bu büyük çapta adamın misyonu henüz tamam olmaktan çok uzaktır. Ömrünü vakfettiği «büyük iş» sona erdikten sonradır ki Churchill hakkında katî hüküm verilebilir.

Winston Churchill'in eserleri zevkine doyulmaz güzel bir uslûp kudretiyle yazılmışlardır. Bunlardan birkaçı İstanbul gazetelerinde tefrika edilmek suretiyle Türkçede de intişar etmiştir.

Başlıca eserlerinin bir listesini verirken, son eseri olan Into Battle adlı kitabının, hâdiselerin tahlilini 1941 yılına kadar irca etmek itibariyle çok enteresan olduğunu işaret ederim: *Savrola, The Story of the Malakand Field Force, The River War, London to Ladysmith via Pretoria, Ian Hamilton's March, Lord Randolph Churchill, My African Journey, Liberalism and the Social Problem, The World Crisis, Aftermath, The Eastern Front, My Early Life, Thoughts and Adventures, Marlborough, 4 vols, Arms and the Covenant, Step by Step: 1936-1939, Great Contemporaries, Into Battle 1941.*

İngiltere Başvekili Churchill hakkında İngiliz ve Amerikan basınında birçok yazılar, tahliller ve hal tercümeleri çıkmıştır. Bibliyografya olarak tavsiye olunabilecek büyük eserlerse şunlardır: E p h e s i a n müstear ismini kullanan zat tarafından 1927 de yazılan W i n s t o n C h u r c h i l l adlı kitap İngiltere Başvekilinin belki de ilk uzun tahlilidir. Mister Churchill hakkında üçü de 1940 yılında basılan şu eserler de mükemmel olarak vasıflandırılabilir *Winston Churchill: Yazan, R. Sencourt. Winston Spencer Churchill: Yazan, Sir G. Arthur. Battle: Yazan, H. Martin. Mr. Churchill: Yazan, Philip Guedalla. Bu son eser 1941 de basılmış ve 1943 Martında beşinci tabı piyasada satılmakta bulunmuştur.* *(Nüzhet Baba)*

COLOMB, CHRİSTOPHE — (Türkçede Kristof Kolomb okunur.) Amerikayı keşfeden meşhur İtalyan gemicisidir. Pek muhtemel olarak (Gênes) Cenovada doğmuştur. Doğum tarihi 1446

Christophe Colombe

veya 1451 dir. Bu da katiyetle bilinmemektedir. Oğlu Ferdinand tarafından yazılan (Kolomb'un hayatı) isimli kitaba nazaran Kristof Kolomb, Pavia Üniversitesinde ilmi nücum, geometri ve kozmografya tahsil etmiştir. Diğer taraftan kendi ifadesine göre de Kristof Kolomb on dört yaşında denizci olmuştur. Maamafih bu, diğer bütün işlerden vazgeçtiğine delâlet etmez. Netekim 1470, 1472 ve 1473 senelerinde Cenovada ailesinin sanatini devam ettirerek dokumacılıkla meşgul olduğunu görürüz. 1474 - 75 senelerinde Sakız adasını ziyaret ettiği ve orada bir müddet kaldıktan sonra, pek muhtemel olarak 1476 senesi başlarında Cenovaya döndüğü anlaşılmaktadır. Bundan sonra 1476 senesi yazında tekrar denize açıldığı ve korsan hücumundan kaçarak evvelâ Lizbona sonra İngiltereye iltica ettiği görülmektedir. Kristof Kolomb, İngilterede kısa bir müddet kaldıktan sonra Britanyanın şimalindeki denizlere açıldığını ve 1477 senesi Şubatında İzlandayı ziyaret ettiğini bildirmektedir. Bundan sonra Portekize dönen Kristof Kolomb pek muhtemel olarak 1478 de Prens Henri'nin hizmetinde bulunan kaptanlardan birinin kıziyle evlendi. 1479 da Porto Santoya geldi ve burada harita yaparak hayatını kazanmaya başladı. Eski denizcilerin ağzından seyahat hikâyeleri dinlemek ve garp denizlerinin esrarından bahsetmek pek hoşuna giderdi. Asyaya batıdan ulaşabileceğini kafasına koymuştu. 1474 te Floransalı doktor ve kozmograf Paolo Toscanelli ile muhabere ettiği ve ondan batı seferi için birçok kıymetli fikirler ve haritalar aldığı rivayet edilmektedir. Kristof Kolomb seyahat kitaplarını da çok okurdu. Bilhassa Marco Polo'nun seyahatnamesiyle Pierre d'Ailly'nin İmago Mundi'si Kristof Kolomb'un üzerinde tesir yapmıştır. Kristof, dünyanın yuvarlak olduğuna inanıyor fakat hacmini küçümsüyordu. Buna mukabil Asya kıtasını da aslından pek büyük tahayyül ettiği için bunun doğu kıyılarının İspanyanın batı kıyılarına yakın olması lâzımgeldiğini hesaplıyordu. En nihayet denize açılarak batı istikametinde seyahate karar verdi. Fakat bu kararı gerçekleştirmek için bir hâmiye ihtiyacı vardı. Öyle görülüyor ki Portekiz tahtına ikinci Jan geçtiği sıralarda Kristof Kolomb bu memleketin hizmetine girmiş ve Diego d'Azmbiya ile birlikte altın sahiline giderek 1481-82 de El Mina'da St. George limanının inşası işine iştirak etmiştir. Avdetinde, Okyanusu aşarak Asyaya ulaşmak için hazırladığı projeleri kıral ikinci Jan'a sundu. Kıral büyük bir alâka gösterdi. Fakat bu plânların Kristof'tan gizli olarak Portekiz gemicileri tarafından tatbik edilmesi yolunda baş piskopos Ceuta'nın ısrarlarına dayanamadı.

Kristof Kolomb'un plânlariyle denize açılan bir kayık kısa bir zaman içinde geri döndü. Mürettebat öyle dehşet içindeydi ve bir daha böyle bir maceraya atılmıyacağına yemin ediyorlardı. Bu ihaneti haber alan Kristof Kolomb 1484 te Portekizden kaçtı O zamana kadar karısı ölmüş olduğundan Kolomb'un yanında biricik oğlu Dieogo'dan başka kimse yoktu.

Kristof Kolomb Portekizden cenubi İspanyaya gitti ve Medina Ceyli Dük'üne plânlarını gösterdi. Büyük bir alâka duyan Dük Kristofa lâzım olan teçhizat ve gemileri kendisi temin etmeyi düşünmüşse de buna muktedir olamıyacağını anlamış ve Kristof Kolomb'u kıraliçe Isabella de Castille'ya metheden kir mektup yazarak kıraliçenin yardımını dilemiştir.

Uzun maceralardan sonra 1492 de Kristof Kolomb'un emrine iki gemi verildi. Fakat bu gemilere mürettebat bulmak mümkün olmuyordu. Mahkûmlara bu sefere iştirak ettikleri takdirde affolunacakları bildirildiği halde onlar da kabul etmek istemiyorlardı. En nihayet gemiler, mürettebat ve stoklar hazırlandı. Sefere çıkan gemiler şunlardı: Amiralin kumandası altında bulunan 52 kişilik mürettebatlı 100 tonluk «Santa Maria», 18 kişilik mürettebatlı bulunan 50 tonluk «Pinta», 18 kişilik mürettebatlı 40 tonluk «Nina».

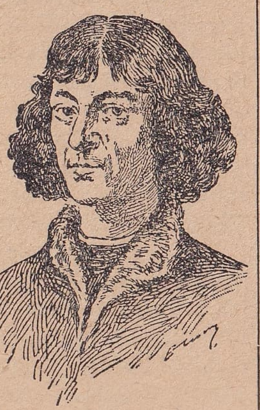
88 kişiden ibaret olan mürettebatla denize açılan Kristof Kolomb, 1492 senesi Ağustosunun üçünde Kanarya adalarına uğradıktan sonra tekrar yola çıktı ve uzun süren yolculuk esnasında karayı bulmaktan ümidi kesen tayfaler arasında hoşnutsuzluklar, hattâ isyanlar başgösterdi. Fakat Kristof Kolomb bu tayfaları ikna etti. En nihayet 12 İlkteşrin 1492 Cuma günü sabah saat ikide kara görüldü.

Burası Kristof Kolomb'un San Salvator adını verdiği adaydı. Bu seyahat; gene garba gidilmek suretiyle büyük Antil adalarını Küba ve Haitiyi keşifle neticelendi. Kristof Kolomb mürettebatından 44 kişiyi arkada bırakarak Portekize avdet için yola çıktı ve 4 Martta Lizbona demir attı. Portekiz Kıralı kendisine büyük bir hüsnü kabul gösterdi. Kristof Kolomb 15 Mart Cuma günü Palos Limanına vardı, oradan da İspanyaya Borselonaya gitti ve büyük bir hararetle karşılandı. Kendisine amiral ve keşfettiği yerlerin valisi Vice-Roi ünvanı verildi.

Biraz sonra Kolomb yeni dünyaya ikinci bir seyahat yaptı. Bu seyahatinde 1493- 1496 seneleri arasında Jamayik, Porto-Riko, Guadalop

ile Kübanın cenubu garbisini keşfetti. Üçüncü seyahatinde yerlilerle İspanyalıların anlaşmazlıklarına mâni olmak istediğinden düşmanları aleyhinde çalıştı ve onu gözden düşürdü. Yerine tayin edilen kumandan onu zincire vurup İspanyaya getirdi. Kıral onu affetti, fakat iltifatını kesti. Dördüncü seyahati 1502 ile 1504 seleri arasındadır. Bu seyahatinde merkezî Amerikada diğer yerleri keşfe muvaffak olur ve hasta olarak dönüşünde kıralın ve halkın iltifatından uzak 1506 Mayısının yirmisinde sefalet içinde ölür. *(Beria Okan)*

COPERNICUS, NICOLAUS — (Türkçede Kopernikiis okunur) 19 Şubat 1473 te doğmuş ve 24 Mayıs 1543 te Almanyanın Frauenburg şehrinde ölmüştür. Astronomi ilmine yeni bir veçhe veren Copernicus'ün aşağıda izaha çalışacağımız teorisi, ilmî bir keşif olmakla kalmamış aynı zamanda içtimai ve dinî bir buhrana da sebep olmuştur.

Copernic

Küçük yaşta babasını kaybeden Copernicus, iki amcasının himayesinde yetişti. Önce Krakovi üniversitesinde, dil, metamatik, astronomi okudu (1491), sonra Bologne'ya giderek hukuk tahsil etti (1496-1500), bir müddet dinî bir vazifede çalıştı, bir ara Romaya giderek astranomiye dair konferanslar verdi, daha sonra Padua üniversitesinde tıp tahsil etti. Böyle çeşitli ve renkli bir öğrenim tarzı o tarihteki bilginlerin hemen hepsinde raslanan bir keyfiyettir.

Copernicus bu hazırlanma devrinden sonra Ermland Piskoposu bulunan amcasına müşavir tayin olundu. Orada bulunduğu sırada vaktinin müsaadesinden faydalanarak güneş sistemi üzerindeki görüşlerini esaslı hesaplara dayanan bir teori şeklinde ifadeye çalıştı Bu hesapları ve ondan çıkardığı neticeleri uzun zaman yayınlamaktan çekindi. Bunun iki mühim sebebi vardı: birincisi buluşunun, içerisinde yaşadığı cemiyetin metafizik, dinî ve ahlâkî bir takım kabullerini yıkar mahiyette oluşu yani yeni bir "nizamı âlem„ telâkkkisi getirişi; ikincisi, hizmetinde bulunduğu ve kendisine rahat çalışma imkânlarını bahşeden katolik kilisesinin bu gibi cereyanları müsait karşılamayışıdır. Gerçi, hesaplarının kısmi neticelerini yayınlamaktan çekinmekle beraber yakınlarına ve anlarlarına ihtiyatlı bir şekilde göstermişti. Fakat "De Revolutionibus Orbium Coolestium - Gök cisimlerinin dönüşlerine dair» adlı eserini çok daha sonra bastırmaya karar verdi ve eserin neşri ancak ölümünden sonra tamamlanabildi. Nurnbergli tabi Osiander'in eseri mahiyeti kolay anlaşılmaz bir şekilde bastırmış olması sayesinde ancak kâfi derecede yayıldıktan sonra farkına varılmış ve katolik kilisesince okunması yasaklanmış kitaplar listesine alınmıştır.

Copernicus'ü kendinden evvelki bilginlerden ayıran vasıf, tefelsüf yerine görme ve hesaplamayı kullanmış olmasıdır. Bugünkü pozitif ilmin tuttuğu yol da bundan başka bir şey değildir.

Fizikî ilimlerde, bilhassa astronomide görme ve gözetlemeyi azami sıhhatle yapabilen âletlerin keşfi ve hatalar hesabı, diferansiyel ve integral hesap gibi matematik bilgilerinin gelişmesiyle mümkün olmuştur.

Hulâsa mistik bir âlem yerine reel bir âlemin kaim oluşu yani, bugünkü dünya görüşünün doğuşunda Copernicus ve onun gibi çalışan diğer bilginler büyük bir rol oynamışlardır.

Copernicus'ten önce orta zamana hâkim olan Piolemeos Batlamyus teorisine göre plânet yörüngelerinin tayini için biribirleriyle üst üste gelebilen yetmiş dört muhtelif türlü hareketin hesaba katılması gerekiyordu. Bu kabul herhangi bir plânetin gök yüzündeki yerini önceden az çok sıhhatle hesaplıyabilmek için yapılmıştı ve arzı kâinatın merkezinde kabul etmekten ileri geliyordu. Fakat bulunan netice çok defa yanıltıcı oluyordu,

Copernicus kâinatta daha denli ve düzenli ve daha basit bir ahengin varlığına inanıyordu. Görme, gözetleme ve hesaplamalariyle arzın bir plânet olduğu ve güneşin gök cisimleri sisteminin merkezinde durduğu neticesine varmıştı. Bu teori ölümünden yedi sene sonra Zürich'te tedris olundu.

Copernicus teorisine dayanarak hesaplanan yörünge (mahrek) cetvelinde gerçeğe uymıyan bazı neticelerle karşılaşılması, yani herhangi bir plânetin cetvelde gösterilen zamanda cetvele göre bulunması gereken yerde görülmeyişi, ona inananların bir kısmını şaşırttı. Hattâ Danimarkalı Tycho de Brahe bu görüşten tamamen ayrılarak, plânetlerin güneş etrafında ve bütün bu sistemin güneş de dahil olduğu halde arz etrafında döndüğünü iddia etti (1583). Tycho de Brahe, Uranienborg'taki rasathanesinde yaptığı gözetlemelerle bu iddiayı vesikalandırmaya çalışıyordu. Kopernicus teorisinin buhran geçirdiği bu sıralarda o zamana kadar tanınmamış olan Kepler ortaya çıkarak onun eksik taraflarını açıkladı. Copernicus plânet yörüngelerini daire olarak kabul etmişti, halbuki bunlar elips şeklindedirler.

Astronomik gözetlemelerin ve yörünge hesaplarının kontrolü bazan büyük zamana ihtiyaç gösterebilir Meselâ herhangi bir plânetin 50 sene sonra nerede bulunacağı hesaplanmış olsa, bu hesabı gözetlemeyle kontrol için 50 sene beklemek lâzımdır.

Copernicus teorisinin büyük astronom Kepler tarafından nihai bir şekle sokulmasiyle bu ilim savaşı sona ermiştir Yörüngenin elips biçiminde olmasının sebebi ise çok daha sonra, Newton tarafından varlığı ortaya konan gravitasyon kanunlariyle açıklanabilmiştir.

(Profesör Dr. Orhan. H. Alisbah)

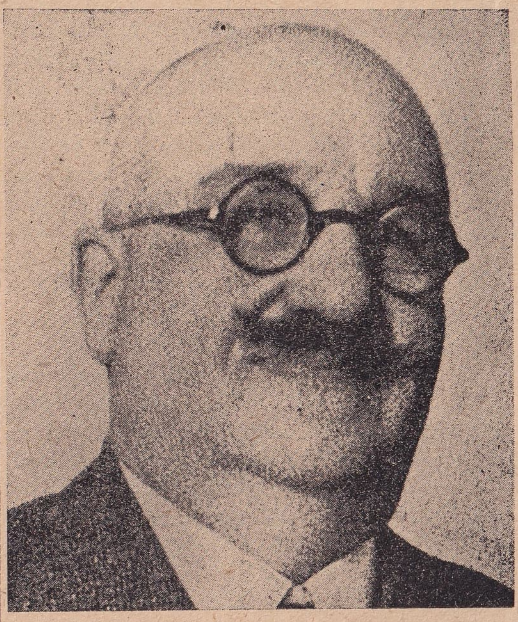
DAĞ, ŞEVKET — Ressam Şevket Dağ 23 Mayıs 1944 te vefat etti. 1875 te İstanbulda doğmuştu. 1897 de Sanayii Nefise mektebinden mezun oldu ve sonra sekiz sene Ayasofyanın köşe bucağını resmetmekle uğraştı. Galatasaray lisesinde, idadilerde, erkek ve kız muallim mekteplerinde uzun yıllar resim muallimliği yaptı. Muntazam çalışmaları ve sempatisi ona tedris hayatında da müstesna bir mevki kazandırdı. Beşinci Büyük Millet Meclisine Konyadan mebus seçilmişti, vefat ettiği vakit de Siirt mebusu bulunuyordu

Şevket Dağ, yarım asırlık bir ressamımız olmak itibariyle sanat âlemimizin en kıdemli simalarından biriydi.

Mektepten mezun olunca Müzeler Müdürü Hamdi Beyden çok müzaheret gördü. Çünkü resim tarzı Hamdi Beyin kendine has olan tarza yakınlık gösteriyordu.

Şevket Dağ, Cormon'dan ders almak üzere Parise giden arkadaşlarına; Çallı İbrahim'e, Feyhaman'a, Nazmi Ziya'ya katılmadı.

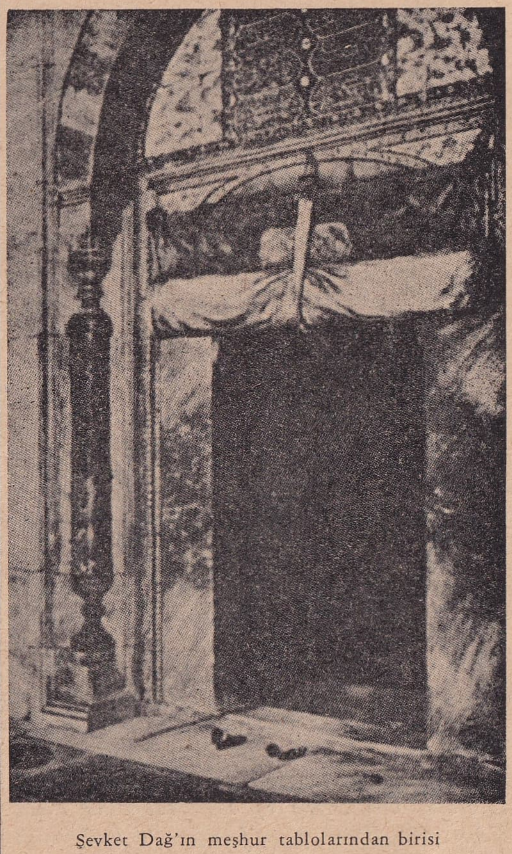
Fakat onların İstanbula avdetlerinden sonra muvaffakiyetlerinin tesiri altında o da onlar gibi empresyonist ekolünü benimsedi ve çalışmalarını bu vâdiye döktü.

Şevket Dağ

«Türk mimari sanatinin ince güzelliklerini, derin bir duygu ve hayranlıkla tahlil eden ve bize yakından duyuran bir anıt ressamı» oldu.

Eski Türk sanatlerine hayranlığı onun bütün eserlerinde görülür. Çok olmamakla beraber tek tük peyzaj da yapmıştır. Fakat onun kudreti asıl cami, han ve Topkapı sarayının köşe bucağı gibi mevzuu ruha sükûn veren tablolarda göze çarpar.

Şevket Dağ'ın meşhur tablolarından birisi

Bu mevzularda yapılmış bütün tabloları güzeldir. Onlarda çinilerin güzel ahengi, renkli camlardan süzülen ışıklar, rahle, kürsü, kapı ve perdesi gibi, ancak dikkat edilirse sezilebilen ve çok hususiyet taşıyan güzelliklerin şiiri vardır. O tablolarına motif olarak seçtiği en basit eşyanın bile bütün güzel taraflarını tebarüz ettirmesini ve bu teferruatta bile tam bir müslümanın, tam bir Türkün duyabileceği zevki, asaleti duyurmasını bilir.

Şevket Dağ'ın deseni, perspektifi bilen kuvvetli bir mimarınki kadar, ustalıklıdır. Renklerinde daima ahenk vardır. Tablolarında daima ışık ve gölge oyunlarının tevziine derin bir ihtimam gösterdiği görülür.

Şevket Dağ'ın ustalığı senelerce aynı bina'arda çalışmanın ve mevzularında hemen hiç değişiklik yapmamanın verdiği melekeyle de seneler geçtikçe artmıştı. O janrında en rakipsiz bir ressamımız olmuştu.

Atina beynelmilel sergisinden bir madalya, 1909 Münih sergisinde altın madalya almıştır. 1933 te Paris'teki «Salon des Artistes Français» de üç tablosu teşhir edilmiş ve büyük takdirler kazanmıştır. Eserleri Amerikada da büyük alâka uyandırmıştı. Osmanlı Ressamlar Cemiyetinin müessislerinden olup bu cemiyetin Birliğe inkılâbında da mühim mevkii muhafaza etmiştir. Her sene açılan Devlet resim sergilerinde kendisi faal rol oynardı. En son yaptığı daprenatür eser, son Devlet sergisinde teşhir ettiği Yenicami içinden bir manzaradır.

O bu son seneler gördüğümüz eserlerinin hemen hepsini evvelce yaptığı etütlere dayanarak Rumeli Hisarındaki atölyesinde hazırlamıştı. Kartonları günün birinde tabloya tahvil etmek düşüncesiyle yapmış ve henüz istifade edememiş olduğu birçok etütlerle doluydu.

Modern sanata hiç merak bile etmiyen Şevket Dağ'ın yetiştirdiği genç ressamlarımız pek çoktur.

Meşhur tablolarından ve Ayasofya iç kapılarından biri olan bir tablosunu sütunlarımıza aldık. *(S. N. G.)*

DİL VE TARİH - COĞRAFYA FAKÜLTESİ — 14 Haziran 1935 tarihli kanunla Ankarada bir Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakülteksi kurulması kabul edilince; Fakülte ilk defa 1936 yılı 9 İkinci kânun günü Ebedî Şef Atatürk'ün ve Millî Şef İsmet İnönü'nün huzurlariyle Ankara Halkevinde yapılan törenden sonra açılmıştır.

Bu Fakülte Ankara Üniversitesinin kuruluş temelidir.

Fakülteye «Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi» adının verilmesi sebebini Hasan - Âli Yücel bir nutkunda şöyle belirtmiştir: «Atatürk ona bizim alıştığımız bir ismi, Edebiyat Fakültesi ismini vermedi. Başka memleketlerde bunun benzeri olan ilim müesseselerine konulmuş bir ismi seçmedi, bunun büyük mânası vardır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi adını münasip görmesi Türk inkılâbının bu müesseseden beklediği gayeye sarahatle işaret etmektedir. O gayeyi de şöyle hulâsa edebiliriz: Öz kaynaklarına inmek suretiyle mazimizin aydınlatılması, bizimle münasebette bulunmuş milletlerin tarihine gene kendi gözümüz ve kendi anlayışımızla bakılması, Türk dilini yabancı kaidelerin esirliğinden kurtararak kendi kudretleri ve kendi imkânları içerisinde geliştirme yollarının aranması ve onun özelliğini, zenginliğini belirtmek için gayret sarfolunması, ülkemizin coğrafi tabiatının ilmî usullerle ve olduğu gibi tetkik edilmesi, nihayet şuradan buradan alınmış fikirlerle değil; millî hayatımızın şuuruna dayanan bir görüşle elde edilmiş evrensel görüşe sahip mütefekkirlerimizin yetişmesidir.»

İlk zamanlar Fakülte tedrisatı, Evkaf apartmanında kiralanan dairelerde yapılmaktaydı. Yeni binanın projesi ve inşaat plânlarının hazırlanması Güzel Sanatlar Akademisi mimarlık şubesine havale edilmiş ve o zaman bu şubenin başında bulunan Prof. Bruna Taut'un bakımı ve idaresiyle yapılmaya başlanmıştır. Yeni binaya 1938 Nisanında başlanmış ve yapı 1940 Mayısında tamamlanmıştır. Fakülte yeni binada 4 İkinciteşrin 1940 Pazartesi günü tedrisata başlamıştır. Bu münasebetle tören yapılmıştır.

Fakülte hâlen şu zümreleri ihtiva etmektedir: Türk, Alman, Arap, Fars, Fransız, İngiliz, Rus dil ve edebiyatları zümreleri, antropoloji ve etnoloji, arkeoloji, coğrafya, felsefe, hindoloji, hititoloji, hungoroloji, klâsik filoloji, tarih ve sümeroloji, sinoloji.

22 Nisan 1942 tarih ve 4204 sayılı kanunla Fakülteye bağlı olarak bir de Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurulmuştur. Bu Enstitünün amacı, inkılâbımızı incelemektir. Bu maksatla istiklâl savaşı ve inkılâp tarihine ait bütün bilgileri toplıyacak ve bu alanda neşriyat yapacaktır. Enstitüde müze, arşiv ve kütüphane bulunacaktır. Arşiv ve kütüphane kurulmuştur.

Fakülte idaresi; dekan, fakülte meclisi, profesörler meclisiyle Fakültedeki enstitülerin müdürlerinden, muayyen işler için teşkil edilen komisyonlardan ve bir fakülte müdürüyle lüzumu kadar memurdan terekkübeder.

Talebe kayıt ve kabul şartları İstanbul Üniversitesinin aynıdır. Tahsil müddeti sekiz sömestrdir.

Fakülteye, tedrisata başlandığı günden 1943 - 44 ders yılı sonuna kadar 1098 talebe devam etmiştir. 222 si erkek 148 i kız olmak üzere 370 genç mezun olmuştur. 1943 - 44 ders yılı başında; 286 sı erkek 442 si kız olmak üzere 728 talebe vardır.

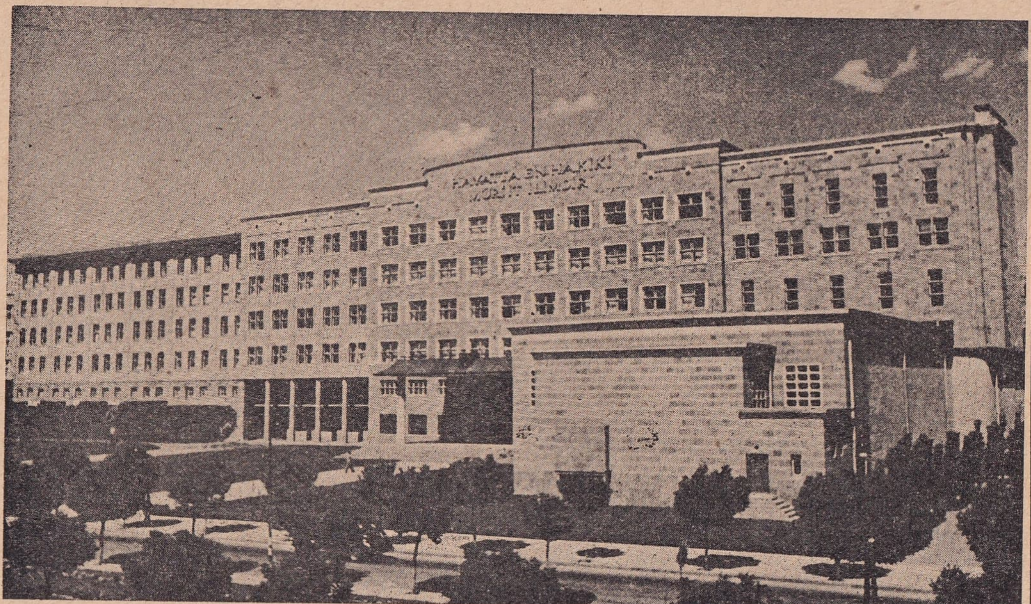
Ders yıllarına göre Fakülteden mezun olan talebe adedi şöyledir:

Ders yılı	Kız	Erkek	Yekûn
1939 - 40	76	142	218
1940 - 41	18	27	45
1941 - 42	22	26	48
1942 - 43	32	27	59

1943 - 44 ders yılı sonuna kadar 24 genç edebiyat doktoru ünvanını kazanmıştır.

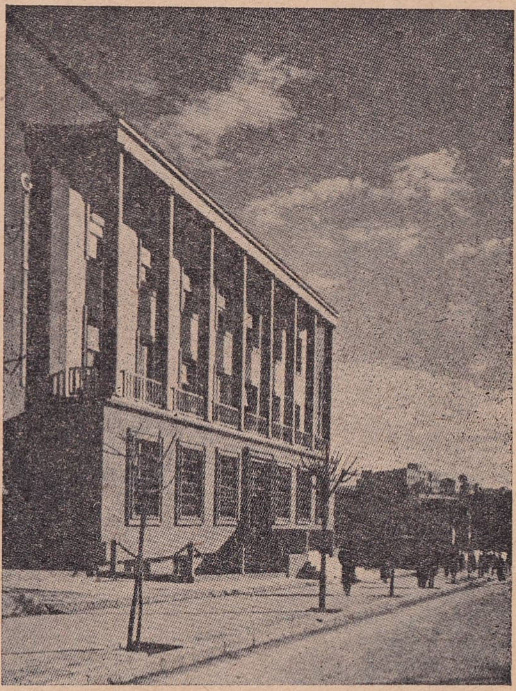
Fakültenin öğretim heyeti (1943 - 44 ders yılında) 19 Türk ve yabancı profesör, 32 doçent, 11 asistandan mürekkeptir.

1942-43 ders yılından itibaren Fakültenin öğretim unsurları tarafından 60 serbest ders ve konferans, 32 telif ve tercüme eser verilmiştir. Fakülte kütüphanesinin kitap sayısı (1943-44 ders yılında) 44338 dir. 1942 Eylülünden itibaren iki ayda bir olmak üzere Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi adiyle bir dergi yayınlanmaktadır. 1942 yaz tatilinden itibaren Fakülte (Ankara Üniversitesi haftaları) nı Maarif Vekâletinin tensibiyle tertibederek şimdiye kadar Kars ve Hatay'da iki hafta yapmıştır. *(Salâhattin Çoruh)*

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Binası

EMLÂK VE EYTAM BANKASI — Yetim haklarını himaye ve paralarını arttırmak ve emlâk üzerine ikraz muamelesi yaparak bilvesile yurdun geniş ölçüde muhtaç olduğumuz inşa ve imar işlerine yardım etmek için 844 numaralı kanunla 1926 senesi 22 Mayısında kurulmuş mali bir müessesedir. Doksan dokuz sene müddetle teessüs eden bu anonim şirketin sermayesi; hükümet tasarrufu altında bulunan ve âmme hizmetlerine tahsis edilmiş olan gayri menkullerin satılarak bedellerinin Bankanın on milyonluk sermayesine iştirak suretiyle ilâvesi mukabili meydana gelmiş ve hâmiline muharrer hisse senetleri ihracı yoliyle de hususi servetlerden istifade edilmiştir.

Emlâk ve Eytam Bankası Binası

Müessesenin teşekkülüne esas olan düşünceyle alâkalı olarak eytam sandıklarının tasfiyesi neticesi ele geçen para da Bankaya verilerek lüzumlu mütedavil sermaye elde edilmiştir. Bankanın merkezi Ankaradadır. İstanbul, İzmir, Bursada şubeleri ve Adana, İzmit, Eski-

şehirde ajanlıkları vardır. Banka buralarda belediye hudutları içinde yapılmış veya yapılmaya başlanmış binaların veya binasız arsaların ipoteği mukabilinde inşaat üzerine avans, ipotekli cari hesap teminat mektubu kredileri, ticari mahiyette her türlü emtea ve muhtelif teminatlı avans muameleleri yapmakta ve mevduat kabul etmektedir. Sümer Bankla müştereken meydana getirilen Güven Türk Sigorta Şirketinin yarı sermayedarı, Umumî Mağazalar T. A. Şirketiyle Türk Ticaret ve Halk Bankalarının sermayedarıdır. Devlet esham ve tahvilâtı üzerine de her türlü yapmaktadır. İmar gayesine uygun olarak «Emlâkbank Yapı Limitet Şirketi» ni tesis eylemiştir. Kendilerini murabahacılardan korumak maksadiyle mütekait, dul ve yetimlere aylıklarını temlik mukabilinde ifraz yapan yegâne müessesedir. Yurttaşı mesken sahibi kılmak için yer yer teşekkül eden inşaat kooperatiflerinin de yegâne yardımcısıdır. Bankanın bilhassa yeni Ankaranın vucüt bulmasındaki rolünü tebarüz ettirebiliriz. *(S. I.)*

ERSATZ — Devrimiz kimya devridir. Canlılara ve cansızlara ait hemen bütün hâdiselerin oluşunu bugün kimya ile izah ediyoruz. Neyi öğrenmek istiyorsunuz? Şu parktaki çiçek nasıl oldu da yerden bitti? Şu yeşil yapraklar, renk renk çiçekler nasıl olmuş da meydana gelmişler? Yoldan geçen bu otomobilin lâstiği, motoru, benzini nasıl şeylerdir? Şu asfalt cadde nedir? Hastalandığınız zaman doktorunuzun yazdığı reçetedeki ilâçlardan niçin faydalanıyorsunuz? Daha bunun gibi binlerce ve on binlerce meçhulü anlamak istiyorsanız size ancak kimya rehberlik edebilir.

Kimya yalnız cansıza can verememiştir. Onun dışında tabiatın birçok mahsullerini, hattâ bazan ondan daha üstün bir kalitede, yapmaya muvaffak olmuştur. Bugün bütün dünyada dillere destan olan «Ersatz» lar kimyanın hârika buluşlarından bir tanesidir.

Ersatz Almancadır. Buna ikame maddesi, yedek veya yapma madde de diyebiliriz. Fakat «Ersatz» ın mânası o kadar derin ve o kadar hususidir ki buna hiçbir millet kendi dilinde ayrı bir karşılık aramamış ve Ersatz kelimesi beynelmilel bir terim olarak kalmıştır.

Milletler, dünya kurulalıdan beri, ekonomik düzenleri için çok çarpışmışlardır. Dünyamız birçok iklimlere bölünmüş ve her sahası kendine mahsus ürünlerle bezenmiştir. Meselâ Avrupanın mahdut yerlerinde düşük kaliteli ve az miktarda pamuk yetişir, kauçuk tamamen hususi bir iklimin mahsulüdür. İpekböceğini her tarafta üretmek mümkün değildir, toprağını karış karış işlemek zorunda bulunan milletler bütün halkını giydirecek kadar yün hayvanı besliyemezler. Tabiat petrolü dünyamızın mahdut yerlerine serpiştirmiştir. Milletler arasındaki ticaret mübadeleleriyle bu maddeler bir memleketten öteki memlekete akar gider. Fakat düşünmelidir ki bir maddeye inhisar vaziyetinde sahip olanlar, diğerleri üzerine tahakküm edebilirler ve netekim de etmektedirler. Bu tahakkümü yıkmanın, hiç değilse azaltmanın çaresi yok mudur? Bunun çaresi, Ersatz'lara başvurmakla bulundu.

İnsanlar, iptidai devirlerde kapalı bir ekonomi, Otarchie sistemi takibederlerdi. Medeniyet ilerleyip de herkes dünyanın her tarafındaki nimetlerden faydalanmaya başlayınca, iktisadi tahakküm politikaları da belirdi. Fakat insanın tabiatında mevcut ihtiyatkârlık hissi onu, gene Ersatz mevzuuna yaklaştırdı.

Şimdi, petrole sahip olan milletler dilediklerı kadar tahakküm etmeye uğraşsınlar; ben kömürden ihtiyacım olan benzini yapabilirim. Bu belki bana, tabii kaynaklardan alınan benzinden biraz pahalıya mal olur, fakat Ersatz benzini yaptığım müddetçe karşımdaki bana tahakküm fikrinden vazgeçer, geçmese bile günün birinde bu baskı çemberini gevşetmeye mecburdur. İşte Ersatz fikri bundan doğdu.

Bu dakikada neleri hatırlıyabiliriz? Yiyecekleri mi, giyecekleri mi yoksa teknik bazı maddeleri mi? Akla gelebilen hemen her şeyi tabiisi kadar güzel, onun kadar dayanıklı yapmak mümkündür.

Ersatz kimyagerleri ottan ve odundan; ipekli, pamuklu, yünlü kumaşlar ve kösele yapmaktadırlar. Düne kadar sütten yalnız tereyağı, yoğurt ve peynir yapıldığını sanırdık. Ersatz kimyagerleri ondan da mükemmel kumaşlar, tecrit maddeleri ve daha birçok çeşit kullanılacak eşya yapmaktadırlar.

Soya fasulyesi denen yağlı nebat tohumlarından, tereyağından tutunuz, otomobil lâstik ve karoserisine kadar her şey yapılmaktadır. Birkaç on yıl önce kömürü sobada ve ocakta yanmaya mahsus bir madde olarak kabul ederken bugünün kimyageri bundan kauçuk, türlü ilâçlar, boyalar, benzin ve başka yakıtlar, asitler, ve saire olmak üzere iki yüze yakın madde çıkarmaktadır.

Bütün bu muvaffakiyetlerin sırrı öğrenildiği zaman insan kendisini hayretten alamaz, çünkü benzinle kauçuğun arasındaki fark meselâ birkaç hidrojenin fazla veya eksik olmasından ibarettir; zeytinyağı, pamukyağı gibi akıcı yağlarla tereyağı kıvamında sertleştirilmiş yağların arasında bir hidrojen farkı olduğu gibi.

Hakikî mânasiyle «Ersatz», tabiisinin yerine tekniğin hazırladığını kullanmak demektir. Şu halde kahvenin bulunmadığı yerde kavrulmuş nohut «Ersatz» yerine geçmez. Kavrulmuş nohut kahvesi belki sadece dilimizi aldatır. Fakat bunda insanın sinir sistemi üzerine tesir yapan kafein yoktur. Halbuki Ersatz tereyağı derken bundan rengi, manzarası, kesafetiyle birlikte kalorisi itibariyle de hakikî tereyağının yerini tutan maddeyi anlıyoruz; sentetik benzin de, evsaf noktasından tabii benzinden hiçbir suretle aşağı kalmaz.

Ersatz mevzuu tabiatın kıtkanaat verdiklerini insanlığın emrine bol bol ve emniyetle vermek suretiyle ayrı bir mâna daha taşımaktadır. Meselâ harbin başlangıcından önceki neşriyata göre yalnız Almanya yılda 600 bin ton suni benzin yapmaktaydı. Harp sırları arasına karışan bugünkü miktarını bilemiyoruz. Fakat pek yükseldiği muhakkaktır.

20 nci yüzyılın başında bütün dünyadaki tabii ipek istihsali 19 bin ton ve suni ipek istihsali sadece bin tondu. 1925 te tabii ipek 40 bin, suni ipek 85 bin ve harbe takaddüm eden yıllarda tabii ipek 50 bin, suni ipek 420 bin tona yükselmişti. Harp içinde, ipeğin kazandığı önem göz önünde bulundurulursa istihsalâtın ne kadar yükseldiği hakkında bir fikir edinilebilir.

Şilinin dünyaya dağılan tabii güherçile gübresi günün birinde mutlaka tükenecektir. ve buna karşı bir şey yapılamaz. Fakat bir taraftan havayı emerek suyla birleştirdikten sonra öte taraftan çuvallara azotlu gübreleri dolduran fabrika eskirse yerine daha mükemmelini koymak her zaman elimizdedir.

Bu kadar ilerlemelere rağmen yarın, bugünkü bildiklerimize bakarak acaba gülmiyecek miyiz? E m i l F i s c h e r derdi ki: «İnsan uğraşsa belki cansıza can da verebilir. Fakat değmez, çünkü tabiat bunu, kendiliğinden bol bol yapmaktadır.» Gün geçe geçe insan eşref mahlûkluğa daha fazla liyakatini ispat ediyor.

(Profesör Kerim Ömer Çağlar)

FATİH SULTAN MEHMET — Hükümdarlık hayatını muharebe meydanlarında geçiren, dünya tarihine yeni bir istikamet veren, Bizans imparatorluğunun bin senelik tarihini kapatarak Osmanlı imparatorluğunu kuran İstanbul fatihi İkinci Mehmet, 1 Nisan 1430 — 7 Recep 833 te doğmuştur. İkinci Muradın oğlu, Çelebi Sultan Mehmedin torunudur. İlk defa tahta çıktığı zaman henüz on dört yaşındaydı. İkinci Murat Macar kıralı Ladislas ile 12 Temmuz 1444 te Segedin sulh muahedesini imzaladıktan sonra tahtı oğluna bırakarak Manisaya istirahate çekilmişti, hayatının son senelerini sakin ve asude olarak geçirmek istiyordu. Kendisine, devleti bir çocuğa emanet etmenin doğru olmadığını hatırlatan veziriazam Halil Paşaya: «Oğlumuz Mehmet, devlete büyük hizmetler ifa edecektir. Biz ihtiyarladık, Allah padişahlığını mübarek etsin.» demişti. Fakat Haçlılar, sulhün imzasından on gün bile geçmeden verdikleri sözden dönmüşler ve fırsattan istifade etmek için büyük bir ordu kurmaya başlamışlardı. Halbuki biz sözümüze sadık kalmış, Sırplılardan alınan kaleleri derhal iade ederek askerimizi çekmiştik. Biraz sonra Türkiyeye taaarruz etmek üzere Tunanın geçildiği haberi geldi. Bu tehlikeli vaziyeti gören genç hükümdar İkinci Mehmet derhal bir harp meclisi topladı. Meclıste devlet adamları ve kumandanlar İkinci Murada, ordunun kumandasını eline alması için bir davetname gönderilmesine karar verdiler. Davetnameyi İkinci Mehmet imzaladı. Sultan Murat davetnameyi aldıktan sonra: «Bizim oğlumuz Mehmet Hana tahtı bırakmaktan maksadımız bundan böyle istirahat etmekten ibaretti. Hükümdarlık kendisine lâzım ise dinü devleti sıyanet etsin!» yolunda bir cevap gönderdi. Bunun üzerine Fatih babasına ikinci bir mektup gönderdi. Bunda hulâsa olarak şöyle diyordu: «Saltanatı cihandari kendilerine ait ise düşmanın def'ine mübaşeretleri farzı ayındır. Yok eğer bize ait ise ulülemre itaat ederek silâh başına gelmeleri lâzımdır» Avrupalı müverrihlerin insanı kâmil olarak yadettikleri İkinci Murat, tekrar tahta çıkarak, Haçlılar Varna ovasında bayram yaparken kırk bin kişilik bir orduyla Çanakkale boğazını geçti, Rumeli sahiline çıktı. 10 Teşrinsani 1444 te Varna civarında verilen meydan muharebesinde müttefikler katî bir hezimete uğradılar. Tahttan ayrılan İkinci Mehmet, şehzadeliğini geçirdiği Manisaya avdet etti. Murat, 17 Teşrinievvel 1418 de ikinci Kosva zaferini de kazanarak Türklerin Balkanlarda birkaç asır sağlam olarak yerleşmesini temin etti. İkinci Murat 5 Şubat 1451 — 3 Muharrem 855 te öldüğü zaman Mehmet yirmi bir yaşına basmıştı. Babasının vefatını ancak üç gün sonra haber aldı. Bir Arap atına binerek ve «Beni seven arkamdan gelsin.» diyerek yola çıktı. Edirneye vâsıl olup tekrar tahta çıktığı zaman, sadrazam Halil Paşayı makamında bıraktı. İshak Paşayı Anadolu Beylerbeyiliğine tayin etti. İkinci Mehmet her şeyden evvel İstanbulu almak istiyordu. Osmanlı devleti hem Anadoluda, hem de Rumelide genişlemiş olduğundan devletin en tabii merkezi ancak İstanbul olabilirdi. İstanbulsuz bir imparatorluğun mânası olamazdı. Bütün plânlarını buna göre hazırladı. 6 Nisan 1453 te büyük bir orduyla İstanbul kapılarına dayandı. 29 Mayıs 1453 te muzaffer ordularının başında İstanbula girdiği zaman yirmi üç yaşındaydı. Yirmi dokuz yaşında (1459) Sırbistanı, otuz bir yaşında (1461)

Fatih Sultan Mehmet
Bellini'nin Britich Muséum'daki tablosundan

Yunanistanı istilâ ederek Türk imparatorluğuna ilhak etti. Aynı sene Trabzon Rum imparatorluğunu ortadan kaldırdı. Otuz iki yaşında (1462) Tunanın şimalinde Eflâk ve Buğdan hükümetlerini imparatorluğumuza bağladı ve Midilli de elimize geçti. Otuz üç yaşında (29 Haziran 1463) Bosnaya girdi. Bundan sonra senelerce süren kanlı savaşlar neticesinde Arnavutluğu aldı. Anadoluda Akkoyunlu hükümetinin inkırazını sağladı. 1475 te Gedik Ahmet Paşa kumandasındaki ordulariyle Kırımı işgal etti. 11 Ağustos 1480 de İtalyada Otranto limanı Türklerin eline geçti. Fatih Sultan Mehmet ölünceye kadar ordularını Macaristan ovalarından İtalyaya kadar zaferden zafere koşturdu. Yüz yıllara sığmıyan fetihler yaptı. İki imparatorluk, on dört devlet, iki yüz şehir fethetti. 1481 de yeni bir zafer hazırlığına başladığı sıralarda 3 ayıs 1481 de 51 yaşındayken Gebzede hastalanarak vefat etti. Büyük asker ve devlet adamı olan İkinci Mehmet, ilme de kıymet vermiş, medreseler ve camiler yaptırmıştır. İstanbulda kendi yaptırdığı Fatih camiinin bahçesindeki türbede gömülüdür.

Yukarıda anlattıklarımız, İkinci Mehmedin askerlik hayatına ait olan kısımlardır. Esasen onun en mühim vasfı büyük asker ve Fatih olmasıdır. Bazı tarihler Fatihin eşkâlini şöyle tasvir etmektedirler: «Orta boylu, kalın kemikli, omuzlarının arası geniş gövdesi bacaklarından uzun, yüksek ve mukavves kaşlı, çehresi beyaz üzerine gayet ateşin bir al ile müzeyyen, saçı sakalı siyah ve kıvırcık. Alnı açık, gözleri parlak, ağzı küçük, burnu şahin gagası şeklinde kemerli».

Müracaat edilen başlıca eserler: Hammer, Neşri, Dukas, Evliya Çelebi, Tacüttevarih, Münşeatı selâtin, Solak zade, Âşık Paşa zade (Feridun Fazıl Tülbentçi)

İstanbul'un fethi — Bin yıldan beri doğu Roma İmparatorluğunun merkezini ve gitgide hıristiyanlığın en kuvvetli dayanağını teşkil etmiş olan Bizansı ele geçirmek, Türk ve islâm âleminin belli başlı ideallerinden biriydi. Yüzyıllardan beri birçok Türk ve islâm hükümdarlar, bu büyük şerefi kazanmak için çalışmışlar, hattâ birkaç defa Bizansı muhasara da etmişlerdi, fakat bir türlü sağlam duvarlarını yıkarak şehri zaptetmeye muvaffak olamamışlardı. Selçuk devletinin enkazı üzerinde kurulup az zaman içinde akıllara hayret verecek derecede bir dinamizmayla Anadolu ve Rumeli kıtalarının büyük bir kısmında yerleşen Osmanlı Devleti, Bizans şehrinin bütün çevresine sahip olmuştu. XV yüzyılın ortalarına doğru Bizans İmparatorluğu, hemen hemen bu şehirden başka memleketi olmıyan ve yalnız deniz yoliyle hıristiyan dünyasına bağını muhafaza edebilen bir ada haline gelmişti. Bu adanın, dört yanını çeviren Türk ülkesi içinde erimesi, Osmanlı Devletinin tuttuğu tabii gelişme yolunun zaruri bir neticesiydi.

Daha XIV. yüzyıl bitmeden Osmanlı hükümdarları, bu zarureti görmüşler ve lâzımgelen teşebbüslere girişmişlerdi. 1396 da I. Bayezit şehri aylarca muhasara etmiş, fakat Macar kıralı I. Sigismund'un komutasında bir Macar ve Fransız ordusunun yanaşmakta olduğu haberini alınca muhasarayı kaldırarak bu Haçlılar ordusunu karşılamış ve 25 Eylûl 1396 da Niğboluda yoketmişti. Bundan sonra muhasara, sıkı bir abluka şekline kalbolunarak yıllarca devam ettirilmiş ve nihayet 1400 de Bizans İmparatoru Türk şartlarına boyun eğerek bir barış yapılmıştı.

I. Bayezidin Timurleng'e karşı bilinen âkıbeti ve bundan sonra vukua gelen olaylar üzerine Bizans, bir müddet Türk baskısından kurtulmuştu. Ancak II. Murat, 1442 yılında şehri tekrar kuşattı ve Hazirandan Eylûl başına kadar boş yere düşürmeye çalıştı. Bu sefer de bir barış yapıldı ve II. Muradın ölümüne kadar aynı barış sürdü.

Bizans Devletini büsbütün ortadan kaldırmak, Fatih ünvanını kazanmak ve böylece İslâm Peygamberinin «ümmeti arasında en sevgilisi» olmak saadeti, henüz 23 yaşındaki genç

Fatih adına İtalyada basılan madalyanın iki tarafı

bir Türk hükümdarına, II. Muradın oğlu II. Mehmede nasibolmuştur. Tahta geçer geçmez II. Mehmedin ilk büyük emeli, gece gündüz aklını ve fikrini işgal eden büyük amacı İstanbulu ele geçirmek, devleti içinde müzmin bir

Fatihin eski bir portresi
Topkapı Sarayı Müzesindeki eski bir tablodan

çıban gibi duran Bizansı yoketmekti. Kendi başına korkulacak bir kuvvet teşkil etmemekle beraber sağlam ve yıkılması imkânsız sayılan bir kaleye sahip bulunan Bizansa yardım, sadece denizden gelebileceği için her şeyden önce böyle bir yardımı kesecek tedbirler almak gerekiyordu. Bunun için Padişah, 1452 yılı ilkbaharında otuz harp gemisi ve daha birçok nakil vasıtaları teçhiz ederek Boğaziçine gönderdi. Kendisi de maiyetiyle Edirneden kalkarak yedi günde İstanbul önüne geldi. Bütün Boğaz bölgesini dolaşıp inceledikten sonra en dar yerinde Rumeli Hisarını bina ettirmeye başladı. Donanmanın himayesinde büyük bir gayretle çalışılarak nispeten kısa bir zaman içinde bu eser tamamlandı. O zaman «Boğazkesen» adı verilen bu kalenin vazifesi, adından da anlaşıldığı gibi, Boğazdan geçecek gemileri kontrol etmek, Bizansı muhtemel yardımlardan ve bu önemli hayat kaynağını teşkil eden gümrük gelirlerinden mahrum etmekti. Gerçekten de kale içine yerleştirilen ağır silâhlar sayesinde hiçbir geminin müsaadesiz geçmemesi sağlandı. Güzün Edirneye döndükten sonra Padişah, bütün kışı, ertesi ilkbaharda girişmek kararında olduğu büyük iş için hazırlıklarla geçirdi. Bilhassa Bizansın bunca muhasaralara ve hücumlara dayanmış olan sağlam surlarını yıkmak için o zamana kadar görülmemiş büyüklükte toplar döktürdü. Bu topları yapan, Türk Hükümdarının hizmetine girmiş Urban adında çok kabiliyetli ve tecrübeli bir Macar teknikçisiydi.

İkinci Mehmed'in bu hummalı hazırlıkları, gerek Bizansta ve gerekse bütün hıristiyan dünyasında endişe uyandırmaktan geri kalmıyordu. Bizans Kayseri her tarafa elçiler salarak yardımına koşulmasını istiyordu. Batı İmparatoru II. Frederik, Kayserlik tacını giymek için İtalyaya geldiği zaman, Kayserin hıristiyanlığı kurtarmakla mükellef olduğundan çok bahsedilmiş, fakat bütün bunlar güzel ve boş sözlerden ibaret kalmıştı. Frederik'in 22 İkincikânun 1453 tarihli II. Mehmede mektubunda Bizansın korunması rica olunmakta idiyse de bunun da ciddi bir faydası dokunmıyacağı açıktı. Hıristiyan âleminde Bizansın alın yazısiyle yakından ve ciddi surette ilgilenen yalnız Papalıkla Venedik ve Cenova Devletleri vardı. Papalıkla Bizans arasında eskiden beri kilise ayrılığı yüzünden büyük bir anlaşamamazlık mevcuttu. Katolik ve Ortodoks kiliselerini birleştirerek tek ve birleşik bir hıristiyanlık yaratmak uğrunda çoktan beri çalışılmaktaydı. Şimdi gerçekten sıkışık bir duruma düşmüş olan Bizans Kayseri Konstantin Dragazes, Papanın isteklelerini yerine getirecek bir siyaset takibedecek gibi davranıyordu. Bunun üzerine yeni Papa V. Nikolaus, Bizansa yardım etmekle mükellef olduğu kanaatini beslemekle beraber her şeyden önce kilise birliğinin gerçekleşeceğinden emin olmak istiyordu Bu maksatla 1452 kışında Kardinal İsidoru, emredercesine yazılmış bir mektup ve bir miktar silâhlı kuvvetle Bizansa gönderdi. Şimdilik Papanın bütün yardımı bundan ibaret kaldı. Venedik ise Bosna ve diğer yerlerde başka düşmanlarla meşgul olduğundan, Kaysere istediği ve ödiyebildiği kadar Venedik tabasından asker toplamaya müsaade etmek ve Venedik tabasına Türk hizmetine girmeyi yasak etmekten başka bir yardım yapamadı. Kayserin yardım dilenmek için gönderdiği bütün elçilere, Haçlıların başında bulunması icabeden Papaya başvurmalarını tavsiye etti. Cenovaya gelince, Türk hazırlıkları haberi burada daha büyük bir heyecan ve korkuyla karşılandı. Çünkü İstanbulun yanıbaşındaki Pera, Cenovaya aitti ve İstanbulla birlikte bu zengin müstemleke de Türklerin eline geçmiş olacaktı. Cenovalılar Fransız kıralından ve Fransa Cumhuriyetinden İstanbul için, yalnız paraca da olsa, yardım istediler. Gerçekten de 1453 İkincikânunun sonlarına doğru 700 askerle iki Cenova kalyonu İstanbula girdi. Bu kuvvetin komutanı Giovanni Giustiano Longo idi. Tanınmış ve harp sanatini iyice bilen bu asilzadeyi Bizans Kayseri, büyük bir sevinç ve merasimle karşılıyarak şehri müdafaa edecek olan kara kuvvetlerinin başına geçirdi. Kendisine yüksek rütbeler verek zengin vaitlerde bulundu.

Hıristiyan âlemi, en önemli bir merkezinin alın yazısını tayin edecek olan katî muharebe için bu kadar gevşek davranırken II. Mehmet bütün kuvvetiyle çalışmış ve hazırlıklarını tamamlamıştı. Baharın ilk günlerinde Rumeli Beylerbeyi Karaca Bey, büyük ordunun ve ağır muhasara âletlerinin geçeceği yolları ve köprüleri tamir etmek üzere önden yola çıktı. İstanbul dolaylarında hâlâ Rumların elinde bulunan bazı kaleler zaptolundu. Anadolu'dan sipahiler, azap askerleri, İshak Bey ve İsfendiyaroğlu İsmail Bey kuvvetleriyle İstanbul önüne geldiler ve "Boğazkesen„ in himayesinde kolayca Rumeliye geçtiler. Rumelinin her yanından gelen askerler de İstanbul surları önünde yer aldılar.. Nihayet Geliboludan 300 den fazla harp gemisiyle Türk amiralı Baltaoğlu İstanbul Boğazına girdi. 2 Nisan 1453 günü de Padişah gelerek surun iki buçuk mil kadar yakınında ve Topkapı (Romanus kapısı) hizasında ordugâhını kurdu. Yeniçeriler ve başka askerler çadırın etrafında bulunuyorlardı, Sağda Anadolu sipahileri Altın - Kapıya kadar olan yeri işgal ediyorlardı. Solda Rumeli askerleri Ağaç Kapıya kadar mevzi almışlardı. Zağnos karşı taraftaki Peranın muhasarasına gönderildi. Muhasara k rdonunda her vezirin payına bir kısım sur düşmüştü. Padişah, yanında Halil Paşa ve daha başka büyükler olduğu halde tam ortada ve hâkim yerde bulunuyordu. Böylece her kıta, kendisine tayin olunan yere yerleştirildikten sonra 9 Nisan günü muhasara başladı.

Kayser Konstantinin elinde yalnız 5000 kadar askerle 2000 kadar Lâtin kuvvetleri

Fatihin eski bir portresi
Ankara Halkevindeki eski bir tablodan

vardı. Halk Kayseri pek sevmiyordu. Lâtinlerin nüfuzundan bıkmış usanmıştı. Lâtinlerin idaresi altında yaşamaktansa Türk idaresi altında yaşamayı tercih ettiklerini gizlemiyorlardı. Limandaki gemiler Lâtin gemileri olup esaslı yardım da Yunanlılardan değil, Lâtinlerden ve Trabzon İmparatorundan bekleniyordu. Bu kuvvetleri sur boyunca kulelere yerleştirdikten sonra Kayser, Halicin ağzına bir zincir gererek donanmasını bunun arkasına aldı ve böylece Haliç yanından şehri tehlikeden korumuş oldu.

Türk saldırışlarının ağırlık merkezini, Topkapıyla Edirnekapı arasındaki duvarlar teşkil ediyordu. Türk topları mütemadiyen surları dövüyor ve büyük gedikler açıyordu. İlk günlerde müdafiler, bir tek defa çıkış hareketi yaparak dışarda Türk ordusuna taaruz etmeye teşebbüs ettilerse de kanlı kayıplar vererek geri atıldılar. 17/18 Nisan gecesinin karanlıklarından faydalanarak Türkler, şehre bir baskın yapmaya kalkıştılar. Dört saat süren kanlı bir boğuşmadan sonra geri çekilmek zorunda kaldılar. 20 Nisanda erzak ve mühimmat yüklü üç veya dört Cenova gemisi İstanbul önüne geldi. Hava gayet sakindi. Amiral Baltaoğlu, Padişahın gözü önünde bu düşman filosuna hücum etmek, onu yakalayıp mürettebatiyle birlikte kendisine getirmek emrini aldı. Girişilen şiddetli ve kanlı bir çarpışma henüz bitmeden kuvvetli bir rüzgâr çıkarak düşman gemileri Boğaza doğru sıvışmaya muvaffak oldu. Bu başarısızlık üzerine, gösterdiği bütün cesarete ve bir gözünden yaralanmış olmasına rağmen Baltaoğlu amirallikten azledildi, yerine Hamza Bey geçirildi. Ertesi günü ise Topkapı yanlarındaki surların bir kısmı yıkıldı. Müdafiler olanca gayretleriyle çalışarak açılan gedikleri dolduruyorlar, duvarların yıkık yerlerini hemen tamir ediyorlardı. Surun arkasında yeni bir hendek de açmışlardı. Bütün bunlara rağmen Türk topları hiç durmadan çalışıyor ve her an kaleyi daha ziyade zayıflatıyordu. Bu sırada II. Mehmet, esasen fazla sık

olmıyan müdafiler hattını daha çok seyrekleştirmek için dâhiyane bir ilhamla donanmayı Halice indirerek buradan da şehri tehdit etmeye karar verdi. Dolmabahçeyle Kasımpaşa arasında kızaklar döşiyerek bir gece 67 gemiyi Halice indirdi. Sabahleyin Türk gemilerini limanda gören Rumlar, büsbütün şaşırdılar. Bunları yakmak için giriştikleri bütün teşebbüsler akim kaldı.

Bunlar olurken Mayıs ayı da gelmiş bulunuyordu. Şehrin içinde yiyecek ve mühimmat noksanlığı başgöstermişti. Bir takım olagan üstü olaylar ve alâmetler, kiliselerde kurtuluş için dua eden halka şehrin düşeceğini ve felâketin yakın olduğunu anlatıyordu: Bir dinî alay esnasında Hazret-i Meryem'in hayattayken ressamlar pîri aziz Lukas tarafından yapılmış olduğu söylenen ve şimdi alayın önünde taşınan kutsal tablosu, yere düştü ve fevkalâde ağırlaştığından kaldırmak için büyük zahmet çekildi. Başka bir törende şiddetli bir fırtına halkı dağıttı. Bir gün o mevsimde hiç görülmedik kalın bir sis tabakası, sabahtan akşama kadar güneşi hiç göstermedi, sanki sabah olmuyordu. Bu olay, tanrıların şehri terketmiş olduklarına bir işaret sayılıyordu. Korkunç bir dev zuhur ederek etraftaki hayvanları yemeye başladı. Ay, garip ve mânası izah edilmiyen şekillere giriyordu. 26 Mayıs gecesinden itibaren hiç görülmemiş bir ışık, yüreklere dehşet saçıyordu. Bu ışık, Türk ordugâhında yakılan büyük ateşlerin şehirdeki aksiydi. Türkler, yakında son ve katî hücuma hazırlanıyorlardı. Patrik de ümitsizlik içindeydi. Şehri koruyan patron meleğin, son gecenin dünya üstü ışığı içinde şehirden çıkmış olduğunu Kaysere anlattı ve kaçmalarını tavsiye etti. Fakat Kayser, sonuna kadar şehri müdafaa etmeye ve çarpışırken ölmeye karar vermiş olduğundan yerinden oynamamayı ve hep birlikte ölmeyi tercih ettiğini söyledi. Bununla beraber henüz son ümit sönmüş değildi. Hâlâ eski bir efsaneye inanılarak gökten bir şövalyenin ineceği ve Türkler Konstantin sütununa kadar gelince karşısına çıkarak onları geri süreceği ve şehri kurtaracağı bekleniyordu.

Ahali ve ileri gelenler, böyle bir ruh hâleti içinde şehri kurtarmak için son gayretlerini ve imkânlarını sarfederken, hıristiyanlık âleminden beklenen yardım kuvvetleri bir türlü gelmiyordu. Gerçi Venedik ve başka yerlerden bir takım gemilerin bu maksatla hareket etmiş oldukları haber alınmıştı, fakat bunlar imdada yetişemiyorlardı. 23 Mayıs günü II. Mehmet Kaysere İsfendiyaroğlu İsmail Beyi elçi olarak gönderdi ve boş yere kan akıtmamak için şehrin teslimini istedi. Bu takdirde herkes malından ve canından emin olacak, istiyen malı ve servetiyle gidebilecek, istiyen kalabilecekti. Kaysere de Mora Beyliği vâdolunuyordu. Aksi takdirde şehir hücumla zaptolunacak ve yağma edilecekti. Bizansın eski bir dostu sıfatiyle İsmail Bey bu şartların kabulünü tavsiye ettiyse de Kayser, böyle bir şeye yanaşmadı.

28 Mayıs günü Türk topları hiç görülmedik bir şiddetle faaliyete başladı. Ertesi gün son ve katî hücumun yapılması kararlaştırılmıştı. Bütün kıtalara, kendilerine düşen ödevi hakkiyle yapmaları emri verildi. II. Mehmet at üstünde bütün mevzileri dolaşıyor ve lâzımgelen direktifleri veriyordu. Son saat yaklaşmıştı. Şehirde de bunun farkına varılmıştı. Türk ordusunda bulunan hıristiyanlar, oklarının ucuna bağladıkları kâğıtlarla hücum günü olarak 29 Mayısın saptanmış olduğunu haber vermişlerdi. Şehirde bütün çanlar çalmaya başladı. Herkes son gayretini harcamaya davet olunuyordu.

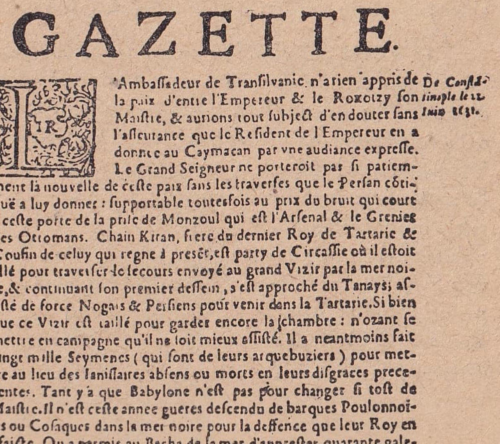
Gün doğmadan üç saat kadar önce Türk ordugâhında hareket başladı. Savaş kabiliyetleri az olan kıtalar öne sürülerek merdivenleri Topkapı yanlarına götürmeye memur olundular. Çok zayiat vermekle beraber bu işte muvaffak olundu. Sonra padişahın ve iki beylerbeyinin komutanlarındaki yeniçeriler, Topkapı ve diğer zayıf yerlere yanaşarak faaliyete başladılar. Askerler duvarların üzerine tırmanmaya çalışıyorlardı. Nihayet Hasan adında boylu poslu olduğu kadar emsalsiz cesaret sahibi olan bir Türk genci ilk defa olarak surun üzerine çıkmaya muvaffak oldu. Hasan hemen öldürüldü ise de bundan şevke gelen arkadaşları hep birden hücum ederek dış suru aştılar. Hemen duvarların arkasında müthiş bir boğuşma başladı. Barut dumanı her yanı kaplamış olduğundan Türk askerleri kolayca sura yanaşabiliyorlardı. Bu son günde de müdafaa kuvvetlerinin baş komutanı Giustiniano idi. Gün doğuncaya kadar şehrin yakınında müthiş muharebe devam etti. Düşman başkomutanı göğsünden ağır surette yaralandı. Kayserin bütün rica ve ısrarlarına rağmen şehirde kalmıyarak Venediklilerle birlikte gemilerine binerek Marmaraya açıldı. Şimdiye kadar soğukkanlılıkla beklemiş olan Padişah, tam bu sırada katî hücum emrini verdi. Dış ve iç duvarlar arasındaki alanı Türkler işgal etmişlerdi. Top sesleri ve Allah Allah nidaları arasında çan sesleri ve düşman komutanlarının verdiği emirler işitilmez oldu. Bu karışıklık esnasında bir kısım yeniçeriler şehre girmeye muvaffak oldular. Bunlar olurken Marmaradaki Türk donanmasının askerleri sahile çıkmışlar, Haliçteki gemiler de şehrin kıyısına çıkarma yapmışlardı. Yeniçeriler şehrin içinde mütemadiyen ileriyor, bir meydandan ötekine atılıyorlardı. Yollarda yalnız karşı koyanlar öldürülüyor, ötekilere ilişilmiyordu. Bu hali gören müdafilerin bir kısmı, bulundukları kaleleri terkederek gemilere biniyorlar ve selâmeti kaçmakta arıyorlardı. Ahali kiliselere dolmuş dua ediyordu. Sabahın erken saatlerinde birçok yerlerden Türkler şehre girmiş bulunuyorlardı. Askerler, galibin hakkı sayılan ganimete bütün hırslariyle iştirak ediyorlar, daha şimdiden oturacakları boş evleri peyliyorlardı. Bu hal üç gün devam etti. Bu esnada II. Mehmet, artık şark imparatoru, Topkapı önünde bekledi. Memleketini son nefesine kadar müdafaa ederek Fatihin bütün teslim olma tekliflerini reddetmek suretiyle kendisine düşman hükümdarlık ödevini hakkiyle yapmış ve bir hükümdara yakışacak cesaret ve asilliği göstermiş olan Rum Kayserinin artık hayatta olmadığı haberini de burada aldı. Kayser, muharebede ölmüştü. Nihayet cesedi bulundu ve kafası kesilerek Ayasofya önünde akşama kadar teşhir edildi. Bundan maksat, gazete ve radyo gibi bugünkü haber alma vasıtaları olmıyan bir devirde halkı Kayserin öldüğüne ikna etmek ve bundan böyle II. Mehmedi Kayserleri olarak tanımalarına davet etmekten ibaretti. Yağma için tayin olunan üç gün geçtikten ve şehrin bazı caddeleri temizlendikten sonra Türk İmparatoru Fatih Sultan Mehmet sade ve vakarlı bir merasimle şehre girdi. İlk defa Ayasofyaya giderek Tanrıya dua etti ve bu eski mimarinin şaheseri sayılan kutsal tapınağı cami haline getirdi.

İstanbulun fethiyle Osmanlı İmparatorluğu kurulmuş oluyordu. Bütün İslâm âlemi bu genç Türk hükümdarının gerçekleştirdiği yüz yılların büyük ideali için kırk gün kırk gece şenliklerle mesut olayı kutladı.

Kısa Bibliyografya: A. D. Mordtman, Belagerung und Erobrung Konstantinopels, Stuttgarst 1858. Kritovulos, Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sani, Karolidi tercümesi, Osmanlı Tarih Encümeni Mecmuası ilâvesi, İstanbul 1328, Ahmet İhsan Matbaası. Hammer, Osmanlı tarihi M. Ata tercümesi, cilt 4. B. S. Baykal, Fatih ve Bizans'ın son Kayser'i, Ülkü yeni seri, sayı 19, 1942.

(Profesör Bekir Sıtkı Baykal)

GAZETTE— Gazetenin başlangıç tarihini tesbit daima münakaşa mevzuu olmuştur. Çünkü on beşinci asrın sonuna doğru havadis yayan yapraklar o kadar çoğalmıştır ki bunların da,

GAZETTE.

L'Ambaſſadeur de Tranſilvanie n'a rien appris de la paix d'entre l'Empereur & le Roxolzy ſon Maiſtre, & aurions tout ſubject d'en douter ſans l'aſſeurance que le Reſident de l'Empereur en a donnée au Caymacan par vne audiance expreſſe. Le Grand Seigneur ne porteroit pas ſi patiemment la nouvelle de ceſte paix ſans les traverſes que le Perſan cōtinuë a luy donner: ſupportable toutesfois au prix du bruit qui court à ceſte porte de la priſe de Monzoul qui eſt l'Arſenal & le Grenier des Ottomans. Chain Kiran, frere du dernier Roy de Tartarie & Couſin de celuy qui regne à preſēt, eſt party de Circaſſie où il eſtoit allé pour traverſer le ſecours envoyé au grand Vizir par la mer noire, & continuant ſon premier deſſein, s'eſt approché du Tanays; aſſiſté de force Nogais & Perſiens pour venir dans la Tartarie. Si bien que ce Vizir eſt taillé pour garder encore la chambre: n'ozant ſe mettre en campagne qu'il ne ſoit mieux aſſiſté. Il a neantmoins fait vingt mille Seymenes (qui ſont de leurs arquebuziers) pour mettre au lieu des Ianiſſaires abſens ou morts en leurs diſgraces precedentes. Tant y a que Babylone n'eſt pas pour changer ſi toſt de Maiſtre. Il n'eſt ceſte annee gueres deſcendu de barques Poulonnoiſes ou Coſaques dans la mer noire pour la deffence que leur Roy en a faicte. On a permis au Bacha de la mer d'appreſter quarante galeres pour la mer Mediterranee, dont il va chatoüiller les coſtes d'Italie ſur l'advis receu que les Eſpagnols les ont dégarnies d'hommes & de galeres pour les employer ailleurs en leurs vrgentes affaires. *De Conſtantinople le 2. Iuin 1631.*

Le Baron de Curtz eſt de retour à Cornenbourg, où l'Empereur eſt à preſent vn peu indiſpoſé. Il ſe contente merueilleuſement de la courtoiſie Françoiſe, & du bon accueil qu'il a receu de ſa Maieſté, & de ſes Miniſtres, d'où il rapporte toute aſſeurance de paix entre la France & l'Eſpagne. On ne leue plus du tout icy d'hommes. Le Roy de Dannemarc continüe à prendre iuſques à quinze florins ſur les Vaiſſeaux qui montent: ce qui rafraichira la vieille querelle d'entre luy & ceux de Hambourg. *De Vienne le 16. d'Aouſt audit an 1631.*

Le Roy de Suede depuis ſes victoires contre Tilly campe fort avantageuſement pres Werben, le fleuve Havel luy fourniſſant abondamment toutes ſes commoditez. Il va groſſir ſes trouppes de neuf mille hommes que Guſtavus Horn luy ameine de la Sylezie, de ſix regiments qui luy viennent de Meklebourg outre trois autres laiſſez pour garniſon en autant de villes de ce pays-là. Et les ſept mille Anglois d'Hamilton qui le viennét trouver avec autres trouppes de la Pomeranie. Son deſſein eſt d'affamer de plus en plus l'armee de Tilly qui eſt vers Tangermond & Magdebourg, pour deſ- *De Hambourg le 21 dudit mois d'Aouſt audit an 1631.*

Q

Gazette'in ilk sayısı

mukannen gün ve zamanda çıkmamalarına rağmen, gazete sayılması lâzımgeleceğini müdafaa edenler olmuştur. Fakat hakikat aranırsa bunlar olsa olsa gayrı mevkut neşriyatın başlangıcı olabilirler. Gazetenin değil.

Bu havadis yaprakları, hattâ bazıları resimli olarak, on altıncı asırda da gittikçe çoğalmış fakat hepsi aynı mahiyetini muhafaza etmiştir.

Gazete on yedinci asrın mahsulüdür. Fransada 1631 tarihinde Théophraste Renaudot adında bir doktor tarafından neşrolunmuştur. Tarihi 30 Mayıs; adı G a z e t t e'tir. Gazete kelimesi de bugün ona verdiğimiz mânayı o gün almıştır.

Renaudot, gazetesini çıkarmak için resmî ruhsatla beraber bir nevi imtiyaz almıştı. On üçüncü Louis bizzat, fakat imzasız, yazı yazdı. Richelieu de ona çok yardım etti.

G a z e t t e her hafta dört sahife olarak çıkıyordu. Kısa bir müddet zarfında rağbet görerek sekiz sahife olması bu muvaffakiyeti çekemiyerek ona itiraz, onunla alay edenlerin, hattâ onu taklide kalkışanların sayısını arttırdı. Bu da Renaudot'un teşebbüsünde kâmilen muvaffak olduğuna parlak bir delildir.

Renaudot'nun gazetesini müdafaa için söylediği bir söz vardır ki, devrin telâkkisini gösterdiği için tekrarlanmaya değer: "Tarih olayları nakleder; gazete ise havadis verir.

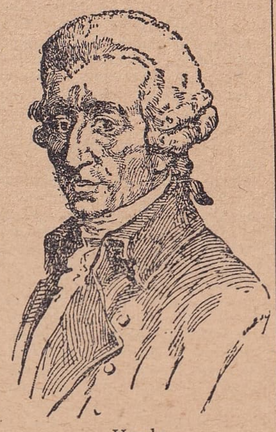
Tarih daima hakikati söylemekle mükelleftir. Gazete de yalanı önlerse vazifesini yapmış olur,,.

Gazette, gördüğü rağbet üzerine haftalık sayılarla ilâveler de vermeye başladı. Her sene çıkan sayıları bir cilt halinde toplamak mutattı.

Gazette resmî müzaheret görüyor, hükümetten politika malûmatı alıyor, bu mânevi muavenet yüzünden çok satılıyordu. Maddi menfaatini de, artan sahife adedince çoğalan ilânlar temin ediyordu.

Buraya Gazette'in birinci numarasının ilk sahifesinin resmini koyuyoruz. Başındaki fıkra 2 Nisan 1631 tarihinde İstanbuldan yazılmış bir haber olduğundan bizim için hususi bir ehemmiyeti de vardır. *(Selim Nüzhet Gerçek)*

HAYDN, JOSEPH — On sekizinci asrın sonlarında ve on dokuzuncu asrın başlarında ses âleminin üç üstadı, klâsik musikinin üç dehası orta Avrupanın en büyük şehirlerinden birinde, Viyanada yaşadılar. Şöhretlerinin üssü bu şehir oldu. Bu üç büyük sanatkâr bu yüzden "Üç Viyana Klâsikleri,, diye anılırlar. Bunlardan bir tanesi Mozart pek genç yaşta öldü, diğeri Beethoven hasta bir ruh ve hasta bir vücudu elli yedi sene sürükledi. Buna rağmen yüce dehasını dev eserlerinde göstermesini bildi. Bir diğeri Haydn ise bunların her ikisininde hocalığını yaptı, her ikisiyle de dosttu, mütevazı ve yalnız velût bir besteci olarak kaldı.

Haydn

Haydn, 31 Mart 1732 de Avusturyanın Macaristan hududuna yakın Rohrau adlı küçük bir kasabasında doğdu. Babası bir araba tamircisiydi. Biraz büyüyünce musikiye olan kabiliyeti derhal kendini gösterdi. 1740 ta Viyanaya gitti ve Stefenson kilisesinde koro şarkıcılığiyle musiki hayatına atıldı. Uzun ve hareketli bir ömür sürdü. İlk zamanlar hayatını kazanmak için sokaklarda şarkıcılık yapıyor ve birkaç saatlik ders mukabilinde İtalyan bestekârı Porpora'nın yanında uşaklık ediyordu. 1749 da ilk bestelerini vererek Baron von Fürnberg'in himayesine girdi. 1752 de ilk yaylı sazlar kuvartetini ve "Topal Şeytan,, adlı bir opera komik yazdı. 1761 de Prens Esterhazy'nin orkestra şefi oldu. 1766 da birinci İngiltere seyahatini yaptı. 1779 da da Parise giderek "Concert Spirituel,,leri idare etti ve Paris için altı senfonisini yazdı. 1791 de Oksford Üniversitesi fahrî doktoru oldu. 1794-95 seneleri arasında ikinci defa İngiltereye gitti. Nihayet mücadele ve muvaffakiyetlerle geçen ihtiyarlık devresinden sonra 31 Mayıs 1809 da Viyanada öldü.

Haydn bilhassa mutlak musikide muvaffak oldu. Sevimli ve hafif karakterli 104 senfonisi orijinal isimleriyle meşhurdurlar. En tanınmışları; Asker, Oksford, Londra, Davul vuruşlu, Mari Antuvanet, Öğretmen, Filozof, Ayı, Piliç ve Veda adını taşıyanlardır. O aynı zamanda büyük bir kuvartet üstadıdır. 77 yaylı sazlar kuvarteti bu şeklin en güzel örnekleridir. Bunlardan başka, 16 uvertür, 20 piyano, 9 keman, 6 viyolonsel konçertosu, 38 piyano triosu, 12 keman ve piyano için sonat, "Mevsimler ve Yaradılış,, adlı iki oratoryo yazmıştır ki, bu iki eser Londra seyahatlerinde edinilmiş Handel hayranlığının birer delilidirler. Haydn sanat bakımından pek zayıf 24 sahne eseri de bestelemiştir. *(Faruk Yener)*

HIDIRELLEZ — 6 Mayıs günü Hıdırelleze rasgeliyor. Hıdırellez Türk şehirlerinin birçoğunda halk tabakası arasında yakın vakitlere kadar nesilden nesle sürüp gelmiş eski bir inanışı ve ona bağlı eğlenceleri canlandırır.

Eskiler seneyi iki mevsime ayırırlardı: yaz, kış. Eski takvimle Nisanın yirmi üçünden İkinciteşrinin yirmi beşinci günü akşamına kadar 186 gün yazdır, geriye kalan 179 gün de kış. Yaz günlerine Hızır, kış günlerine Kasım denilir. Eski takvimdeki 23 Nisan şimdiki takvimde 6 Mayısa rasgeliyor; demek ki hıdırellez yazın ilk günüdür.

Önce efsaneyi anlatalım: Baalbek şehrinde oturan İsrail çocukları Baal adını verdikleri bir puta tapıyorlardı; Allah onlara doğru yolu göstermek için İlyas Peygamberi gönderdi; fakat onlar İlyasın kendilerini eski inanışlarından ve âdetlerinden ayırmaya kalkmasını hoşgörmediler, onu türlü eza ve cefa ederek aralarından kovdular. İlyas Peygamber Baalbek ülkesinden çıkıp gittikten sonra orada kıtlık başladı, ağaçlar kurudu, tarlalar mahsul vermedi, otlar sararıp soldu. İsrail çocukları açlık korkusiyle karşılaşınca İlyası arayıp bulmayı, özür dilemeyi, çare ve yardım istemeyi düşündüler. İlyas Peygamber Baal ahalisinin arasından çıkıp gidince dolaşmadık yer bırakmamış'ı; tabiata âşık bir adamdı, yeryüzünün dört bir tarafını gezerken Allahın inayetiyle güzel bir ağaçlık altında şarıl şarıl akan bir çeşmeye rasgelmişti. Bu, içenlere ebedî hayat veren meşhur efsanevi sudur. İlyas bu sudan içtiği için o gün bu gündür ölmedi, dünya durdukça da yaşıyacak ve ebedî Tayf, yeryüzünde ümit, bereket ve yeşillik sembolü olarak gezip duracaktır.

İsrail çocuklarının kendisini bulup yalvarmaları üzerine iyi kalpli ve şefkatli Peygamber dönüp Baalbek ülkesine geldi ve her adım attığı yerden sular fışkırmaya, nebatlar bitmeye, çiçekler açmaya ve tarlalar mahsul vermeye başladı. Bu, onun mucizesidir.

İsrail çocukları başlarındaki felâket geçtikten sonra yine onun sözünü tutmamaya, bildikleri gibi yaşamaya başladılar. İlyas, Allaha yalvarıp kendisini bu vazifeden affetmesini diledi: İsrail çocuklarına lâf anlatmak güç.

Peygamberlikten ayrılan İlyas, sessizce Baal halkının arasından ayrıldı ve dünyanın dört bir tarafında sırtında ebedî yeşil mantosu, ebedî hayatının bitip tükenmez yollarında kalbi sevgiyle, sonsuz gençlikle, aşkla ve iyilik etmek istekleriyle dolu olarak seyahatine devam ediyor..

Müslümanlara göre bütün Peygamberler haktır. İlyas, Yahudi Peygamberi ise de, mademki Allah tarafından gönderilmiştir, müslümanlar onu da sevip saydılar.

Git gide Peygamberliği kalmıyan İlyas basıp geçtiği her yeri yeşillendirdiği için Hızır İlyas olmuştur: Yeşil İlyas.

O, hıristiyanlık âlemindeki Noel baba'nın Şarktaki karşılığıdır; fakat onun gibi karlara bürünmüş, soğuk, beyaz ve ihtiyar değildir. Yeşil çedik papuçları, yeşil cübbesi, başında yeşil sarığı vardır.

Âsâsı taze bir ağaç dalındandır ve ebedî bir gençliğin yemyeşil bahariyle sarılıdır.

Türk folkloru onu kendine maletmiş, halk onun büyük kudretinden faydalanmayı inanışları arasına koymuş, adını da Türkçeleştirmiştir; o artık Hızır İlyas değildir, bu iki söz Türk halkının ağzında söylene söylen bozulup kısalmış, kaynaşmış, başka bir kelime olmuştur: Hıdırellez baba.

Yazın başlangıç günü olan 23 Nisan, şimdiki takvimle 6 Mayıs, öteden beri tabiatı kutlulama bayramıdır. Hemen bütün şehirlerimizde o gün kadınlar ve erkekler kıra çıkarlar; temiz hava, güneş ve açıklık içinde türlü eğlencelerle vakit geçirilir, gezilir, yemekler yenir, eğlenilir. Araba safaları bu eğlencelerin başlıcalarından biridir.

Eski inanışlara göre Hıdırellez baba, yazın ilk günü tabiatı ve kendisini kutluluyanlara sağlık, esenlik ve uğur dağıtır; Hıdırellez günü kırlarda marul filân gibi yeşillik yemek bütün yıl hastalanmamak için teminat sayılır.

Eski Rumeli şehirlerimizin Hıdırelleze ait ananeleri arasında bir de Martofar eğlencesi vardı; komşu kadınlardan küpe, yüzük, düğme filân gibi türlü şeyler toplanıp bir toprak çömleğin içine konulurdu. Çömleğin ağzı bir gaz beziyle iyice sarılır, çömlek bir akşam önceden bahçeye bir gül ağacının dibine bırakılırdı; gece yarısı gelecek olan Hıdırellez baba herkesin kısmetini bu çömleğin içine koyacaktır. Hıdırellez sabahı konu komşu gül ağacının dibine toplanırlar. Martofarı tertibeden gün görmüş, bilgili, zeki ve tedbirli büyük hanım çömleği alır; henüz evlenmemiş kızların başı üstünde dolaştırır, «sizin kısmetiniz de bu çömlek gibi açılsın!» diyerek gaz bezini tutup kaldırır, çömleği yere koyardı. Bakirelerden biri elini çömleğe sokup bekler, büyük hanım bir mani okur, kız o çömlekten eline geçeni çekip çıkarır; yüzük, küpe, düğme filân, ortaya çıkan şey kiminse okunmuş olan mani onun kısmetineydi. Herkesin konu komşuca bilinen vaziyetine ve münasebetlerine göre bu maniler çokluk mânalı düşer, gülünür, tefsir edilir, eğlenilirdi. Martofar çekmek bittikten sonra da arabalara binilip bir gün önceden hazılanmış olan yemekler de alınarak kıra gidilirdi.

Bazı Anadolu şehirlerinde de bu çömlekten niyet çekme âdeti Hıdırellez günü kırda yemek yenildikten sonra yapılan eğlenceler arasındadır. Tokatta buna Micek derler.

Hıdırellez gününe bağlanacak gece, Rumeli şehirlerinde evlenmemiş genç kızlar bir tecrübeye daha girişirlerdi. Çırılçıplak soyunup beyaz bir örtüye bürünen bu kızlar bacanın içine doğru uzanıp yukarıya; «açıl bahtım, açıl!» diye seslenirlerdi.

Hıdırellez baba eğer gelmişse dışardan bacanın yukarısından ses verecektir. Bacadan sesinin aksini bir gürültü halinde duyan kız o yıl içinde kendisine bir koca çıkacağına inanır. Heyecandan, korkudan bir şey işitmezse o yıl da evlenmiyecek demektir.

Anadolunun bazı şehirlerinde bu âdet başka bir şekilde ve Hıdırellez günüyle alâkalı olmıyarak yapılmaktaydı Meselâ Afyonda şehir dışında harap kalenin üstüne çıkan kızlar oradan boşluğa aynı suretle seslenip alacakları cevaba göre evlenip evlenemiyeceklerini anlarlardı.

Hıdırellez efsanesi yıllarca halk tabakasının kadınına erkeğine iyi ümitlerle, temiz niyetlerle tabiatla başbaşa bulunmak ve bütün bir sene kuvvet ve inanla yaşamak zevkini vermiştir.

Pek eski zamanlarda kayıklar yazın başlangıcı sayılan Hızırın ilk günü suya indirilmiş, kışın başlangıcı olan Kasımla beraber karaya çekilmiştir. Çiftçiler tutacakları adamlarla Hızırdan Kasıma kadar çalışmak üzere pazarlık ederler. Birçok yerlerde yazlık evler bile Hızırdan Kasıma kadar kiralanırdı.

(Refik Ahmet Sevengil)

Ayasofyadan bir iç görünüş

Ressamı: J. Brindesi

Göksuda eski bir Hıdırellez safası

İKİNCİ CİHAN HARBİNİN SEBEPLERİ — İkinci cihan harbi için şimdiye kadar gösterilen sebepler şunlar olmuştur: 1. İkinci cihan harbi Almanya, İtalya ve Japonya gibi totoliter idarelerin, devletler arası hukuku parça parça tasfiye ederek ve iktisadi ve siyasi ihtiraslarını perde perde yükselterek, neticede, milletlerarası hayatı tahammül edilmez bir hale koymaları yüzünden hâdis olmuştur. 2. İkinci cihan harbi, varlıklı milletlerin dünya servet kaynaklarına hodgâmca el koyarak varlıksız milletleri bir nevi faiz esareti altında tutmaları ve çalışanlara, ister fert ister millet olsunlar, ilerlelemek hakkı tanımamaları yüzünden hâdis olmuştur. 3. İkinci cihan harbi, emperyalist devletler arasındaki yeni bir hesaplaşmadan ibarettir.

Bu üç sebebin menşe şehadetnameleri tetkik edilecek olursa, birincisinin demokrat memleketler, ikincisinin mihverci memleketler, üçüncüsünün de Sovyetler tarafından ileri sürülmüş olduğu görülür. Sebeplerin kendileri tetkik edilince de, hemen hepsinin bir miktar hakikat ihtiva etmeye mukabil çok daha yüksek bir ölçüde tandans taşıdığı yani propaganda koktuğu görülür.

Eğer birinci sebep yüzde yüz doğru olsaydı, harbi demokrasilerin kazanacağı bugünden belli olduğuna göre harbi takibedecek olan dünya nizamının 1939 Eylûlüne kadar devam etlmiş olandan farksız olması, daha doğrusu, harpten sonra yepyeni ve başka türlü bir dünyanın kurulacağı hakkındaki teminatın hem de harp esnasında verilmesine, demokrasilerce herhangi bir lüzum görülmemiş olması lâzım gelirdi.

Atlantik yasası dünya adına bir nevi ıslahat fermanını temsil ettiğinden, ikinci cihan harbinin zuhurunda demokrat memleketlerin de bir nevi mesuliyeti bulunduğu kendiliğinden anlaşılmaz mı?

İkinci sebebin doğruluğuna gelince, ikinci cihan harbine en esaslı ve mükemmel bir şekilde hazırlanmış olanların mihver memleketleri olduğu, harbin ilk günlerinde belli olmuştur. Bu memleketler nasıl varlıksız ve faiz esaretine maruz sayılabilirler ki, tarihin en büyük harbine, bunu âdeta kazanacak kadar mükemmel bir hazırlıkla girebilmişlerdir?

Üçüncü sebebi öne sürenler, Sovyetler olmuştur. Ve daha ilk gününden, bu harple herhangi bir alâkaları bulunmadığı noktasında ısrar etmişlerdir. Harbe girmedikleri, daha doğrusu harp kendilerine bulaşmadığı müddetçe az çok ayakta durabilen bu iddia, ondan sonra ehemmiyetini kaybetmiş ve «emperyalistler arasındaki hesaplaşma» tâbiri tekrar edilmez olmuştur. Bilâkis, Sovyetler, harbe sebep gösterme bahsinde, birinci noktanın âdeta demokrasilerden fazla müdafii olmuşlar ve Anglo-Amerikanlarla gittikçe daha şümullü bir anlaşmaya doğru yürümüşlerdir.

Görülüyor ve anlaşılıyor ki, ikinci cihan harbi için gösterilen üç ayrı sebepten her biri, ayrı bir zaafla malûldür.

Şu halde, ikinci cihan harbinin objektif sebebi, yahut sebepleri nelerdir?

Bu suale şimdiye kadar en mukni cevabı, 1929 cihan iktisadi buhranı vermiştir.

1929 cihan iktisadi buhranı, şu hakikatleri açığa vurmuştur: a. Dünyadaki memleketlerden bir kısmının sanayici, bir kısmının da ziraatçi ve ham maddeci olarak iki ayrı grupa ayrılması ve sonuncuların birincilere birer pazar vazifesi görmesi imkânsızlaşmıştır. Çünkü ziraat maddeleriyle ham maddelerin değerleri sanayi maddelerinin değerlerini ödiyememekte ve bu yüzden, memleketler arasında sermaye terakümü, iştira kabiliyeti, hayat seviyesi ve kültür bakımından derin uçurumlar açılmış bulunmaktadır.

b. Dünya, on sekizinci ve on dokuzuncu asırlarda vahdetini tamamlamış, fakat bu vahdet, ileri memleketlerin aşırı istismar temayülleri yüzünden malûl bir netice olarak, dünya fiziolojik tekevvününün sakat ve kötürüm bir merhalesi olarak tecelli etmiştir.

c. Memleketlerin büyük ve ehemmiyetli de olsalar, cihan iktisadi buhranını kendi zaviyelerinden tetkik ve tahlil etmeleri, tefsir haddinin ötesine gidememekte ve bu tefsir, zaruri olarak bir tevilden ibaret kalmaktadır.

Cihan iktisadi buhranı, ancak cihan bakımından ve objektif bir görüşle mütalâa edilecek olursa insanlara müspet tedbirler tavsiye edecektir. Aksi takdirde, ölçüsünü ve derinliğini arttırarak birdendbire beşerî bir faciaya inkılâbedecektir. (Netekim böyle olmuş ve ikinci cihan harbi patlak vermiştir.)

d. On sekizinci ve on dokuzuncu asırlar zarfında kurulan medeniyet, sömürgeciliği temel olarak kabul etmiştir. Bu tutum, bidayette, bilhassa sanayici memleketler için müspet neticeler vermiştir. Fakat, cihan iktisadiyatı gittikçe hem dünyanın hem de insanlığın tamamına şâmil ve vahdetli bir karakter aldığından, 1929 da, iki asırlık bir medeniyet tecrübesinin iflâs ettiği görülmüştür.

1929 cihan iktisadi buhranı, modern medeniyetimizin ilk bünyevi ve ciddi ârızasıdır. Nasıl ki ikinci cihan harbi, o buhranın bir lisan halinden, bir müeyyidesinden başka bir şey değildir.

Bu sebepledir ki, ikinci cihan harbinin bütün muharipleri, hep 1929 buhranını göz önünde bulundurmuşlar ve dâvalarını yürütürken buhranın verdiği, yahut vermeye çalıştığı derslerden istifade etmeye çalışmışlardır. Yalnız, bunu dürüst ve objektif bir şekilde yani bütün insanlık adına yapacaklarına, her biri, işi kendi tarafına yontmaya uğraşmış ve neticede, belki hasımlarının galibi, fakat, dünya dâvasının mağlûbu vaziyetine düşmüştür.

Hulâsa edersek: İkinci cihan harbinin sebepleri, şu veyahut bu devletin hareket hattına atfedilemez. Bu hususta bir devletin öteki devletten daha az, yahut daha çok mesuliyet taşıması hiçbir şey ifade etmez. İkinci cihan harbi öylesine bir harptir ki onun mesulü, ilk defa olarak, insanlığımızın tamamıdır. Herkes ve her millet onda, suç ortağıdır.

İkinci cihan harbi, modern medeniyetimizin tesis ve inşasında esaslı ve affetmez hesap hataları işlendiğinin korkunç ve susturucu bir delilinden ibarettir. Aynı hâdisenin ne korkunç ne de susturucu, bilâkis mazlûm ve mukni delili ise 1929 cihan iktisadi buhranıydı.

Eğer o delili anlamaya çalışarak idraklerimizde ve vicdanlarımızda kabul ve tasdik etseydik, aramakta olduğumuz barışa, çok daha önce ve harpsiz kavuşacak; bundan başka da, yapacağımız tadilât için lâzım olan masrafları ve fedakârlıkları, bu harp uğruna vermiş bulunduklarımızdan, görüyoruz ki, pek âlâ çıkarmış bulunacaktık. *(Burhan Belge)*

İKİNCİ CİHAN HARBİNDE TÜRK-İNGİLİZ ANLAŞMASI — 12 Mayıs 1939 da Başvekil rahmetli Dr. Refik Saydam, Büyük Millet Meclisinde, Türk-İngiliz müşterek beyannamesini okumuştur: bu beyannameye göre, Ankaradaki konuşmalar "iki hükümet arasındaki mutat görüş birliğini" belirtmiştir; iki devlet, kendi millî emniyetleri menfaatine, uzun müddetli bir anlaşma imzalamaya karar vermişlerdir. O halde bugün İngiliz-Türk ittifakının beşinci yıldönümüne erişmişiz demektir.

Müşterek beyannamede bu anlaşmanın "hiçbir memleket aleyhine" olmadığı zikredilmekte, iki taraftan her birinin, barışı kuvvetlendirme bakımından, başka hükümetlerle anlaşmalarda bulunabileceği ilâve olunmaktadır.

Bir ittifak için ilk şart, iki memleketin birbirleri aleyhine hiçbir isteği olmamak, bilâkis, emniyetlerinin korunmasında karşılıklı ve birbirini tamamlayıcı menfaat bulunmaktır. Bu şart, ikinci dünya harbinin bazan bütün tahminleri altüst eden hâdiseleri arasında, her türlü imtihandan geçmiştir. İngiltere, anavatan adaları üstünde yalnız gibi olduğu zamanlarda, Yakınşark âlemi yukarısında Türkiye, bir yıkılmaz kale gibi durmuş, bütün milletlerarası münasebetlerinde İngiliz ittifakını temel taşı saymıştır. Yakın ve Ortaşarkta ihtilâller, isyanlar olmuştur; bu zorluklarla çarpışan müttefiklerimiz, Mezopotamya ve Suriye sınırları üstünde daima bir emniyet seddi görmüşlerdir. Gene aynı zorluklar içinde, Türkiyeyi kuvvetlendirmek için, İngilterenin elinden geleni yapmaya çalıştığını hatırlamadan geçemeyiz. Bir kelimeyle hulâsa edersek, ikinci dünya harbinin en şaşırtıcı değişkenlikleri arasında iki devlet münasebetlerini her hangi bir şüphe bulutu karartmamıştır: görüş farkları, hattâ sertçe münakaşalar olmuşsa bile, bütün bunlarda İngiliz-Türk ittifakı menfaatlerinin hakikî gerekleri kaygısından ayrılınmamıştır.

Biz İngiliz mücadelesinde milletlerarası hakikî bir barışma ve kaynaşma nizamının menfaatini görmekteyiz. Yalnız memleketimizin bulunduğu coğrafi bölgede emniyet dâvalarımız ortaklaşa olduğu için değil, milletlerarası münasebetler bakımından görüşlerimiz ve anlayışlarımız arasında fark olmadığı için bu ittifaka bel bağlamaktayız. İttifaklar vardır ki geçici bir buhran karşısındaki tehlike beraberliğinden doğarlar ve buhranla beraber sönerler. İttifaklar vardır ki onları doğuran tarihî ve siyasi zaruretler bir vakit ne kadar kuvvetli olsalar da, ilşenmiye kullanılmıya, kısırlaşıp unutulurlar. İngiltereyle Türkiye arasında müspet de olsa menfi de olsa münasebetlerin canlılığını ve hayati ehemmiyetini kaybettiği zamanlar, bilhassa son bir iki asırda haftalarla dahi sayılamaz. Onun için 1939 da başlıyan yeni dostluk geleneğinin zaman geçtikçe kuvvetleneceğini, harp içinde olduğu gibi harp sonrasında dahi değeri artacağını biliyoruz. Gene onun için, İngiliz-Türk münasebetleri tarihinde yeni bir dönüm noktası olan 12 Mayıs 1939 tarihine hususi bir ehemmiyet veriyoruz.

(Falih Rıfkı Atay)

İSTİHBARAT AJANSLARI — Bugün, dünyamızın bir ucu, öbür ucuyla komşu kapısı haline gelmiştir. Bu yakınlık vapur, tren, ve tayyare gibi vasıtaların hiçbir zaman varamıyacağı bir hızla yeryüzünü dolaşan «haber» in bir mucizesidir. Haber, şimdi her tarafa sesin ve ışığın süratiyle ulaşmaktadır, yalnız gazetelerle (matbualarla) değil, radyo postaları, hattâ sinemalarla da yayılmakta olduğundan intişar sahası, tam mânasiyle, dünya ölçüsünde genişlemiştir. Bu vaziyet havadis ajansları'nın, umumî hayattaki pek önemli yerini belirtmeye yeter.

Bu ajansları, kısaca; geniş ölçüde haber müstahsilleri diye tarif etmek de mümkündür; şu kadar ki haber, her şeyden evvel hir «zaman metaı» olduğu için, sadece istihsal onu asla değerlendirmez. Onun en kısa zamanda verilmesi

icabeder. Bir gazete ise, yalnız taze haberler değil, çeşitli haberler vermek zorundadır. Münhasıran kendi vasıtalariyle, ne kadar zengin olursa olsun, dünya haberlerinin ancak bir kısmını elde edebilir. Onların en büyük yardımcısı istihbarat ajanslarıdır. Bu müesseseler, teşkilâtları olan yerlerden aldıkları haberleri matbuata yetiştirirler, gazetelerin, okuyanların elinde dünya olaylarına açılmış bir pencere haline gelmesinde, istihbar ajanslarının büyük hissesi vardır.

Şimdi, doğrudan doğruya resmî mahiyette olmıyanları bile, belirli belirsiz, fakat mutlaka devletin kontrolü altında bulunan ajanslar, önceleri, hemen hemen ticari bir ihtiyacın mahsulüydüler. Bu teşebbüsler, uzun müddet, yalnız borsanın ve bankerlerin emrinde kalmıştır. O kadar ki, 1850 de Sir Royter, Cumhurreisi Lincoln'in katli havadisini İngiltereye, en süratli vasıtayla, yetiştirmek için bir gemi kiraladığı zaman bile, sadece Londra borsasını düşünüyordu.

Gazetelere her nevi havadis teminine çalışan büyük ajansların doğuşu, umumiyetle on dokuzuncu asrın ortalarındadır. O zamandan beri, kültürel, sosyal, politik ve nihayet teknik sebepler ve imkânlar matbuatın, âdeta baş döndürücü bir hızla gelişmesine meydan verdiler. Tabiatiyle aynı sebepler, ajanslara da büyük inkişaf ufukları açmış oldu.

Portekizin Oporto kasabasında doğmuş olan Charles Havas, modern istihbar ajanslarının çekirdeğini teşkil eden müesseselerden ilkini kuran bir iş adamıdır. Havas'ın teşebbüsünden önce de, devrin hükümet adamlarından bazılariyle, piyasa ve borsaya önemli veya faydalı haberler ileten kimseleri ve hattâ bürolar vardı. Netekim Havas da, böyle bir büroyu satın almakla işe başlamıştır. Onun muvaffakiyeti, bilhassa «sürat» unsuruna ehemmiyet vererek, işi basit ve iptidai şeklinden çıkarmasındadır. Havadisi, daha süratle alabilmek için posta güvercinleri kullanıyordu. Londradan saat 8 de uçurulan güvercinler, ikide Parise gelirlerdi. İstihbar şebekesini birkaç yıl içinde Roma, Viyana, Brüksel ve Madride kadar genişleten Havas 1850 de H. Boullier'nin ilânat bürosunu da satın alarak kendi müessesesiyle birleştirdi. 1860 da vilâyetlerde çıkan 200 gazeteyle mukaveleler yapmış olan Havas, verdiği haberlere mukabil, ilânlarını da ikinci ve üçüncü sahifelerde neşrettirirdi.

Havas'ın eski memurlarından İsrael Beer adında Almanyalı bir Musevi de, bugünkü Reuter telgraf ajansının kurucusudur. Dinini değiştiren ve 1871 de kendisine Sir Reuter ünvanı verilen bu iş adamı da Ekslaşapelde kurduğu büroda, Paris ve Londradan aldığı haberleri Berlin ve Petersburga gönderiyordu. Reuter, bürosunu evvelâ Brüksele, telgraf muhabereleri açılıp da Kale ile Dover arasına kablo döşenince Lonraya taşıdı ve 1852 den itibaren bu ajans İngiliz karekterini iktisabetti.

Gene bu sıralarda National Zeitung'un müdürlerinden biri Wolf ajansını kurmuştu. 1865 te bu teşebbüs Prusya kıralı namına satın alınmıştır. Stefani İtalyan telgraf ajansının kuruluşu da 1854 tedir.

Birleşik Amerikanın büyük ajansları ise on dokuzuncu asrın ortalarında doğmuştur. İngiltereyle Amerika arasındaki savaşta (1812) başlıca Amerikan gazeteleri, tuttukları yelkenli gemileri açık denizde haber avına çıkarırlardı. Rasladıkları gemilerin yolcu ve tayfalarından havadis toplıyan bu yelkenlilerden biri, harbin bittiğini, rakiplerinden daha süratle yetiştire- bildiği için, mensup olduğu gazete, bu haberi, savaşın hitamından tam yedi hafa sonra neşre muvaffak olarak, öteki gazeteleri atlatmıştır.

Amerika - Meksika savaşı sırasında (1846-48) New-Yorkta çıkan altı gazete aralarında birleşerek bir haber toplama kooperatifi kurdular ki Associated Press ajansı böyle doğmuştur. Telgraf şebekelerinin kuruluşu, gazetelerin sayısını da gün geçtikce arttırıyordu. United Press 1807 de, International News Service de 1909 da tesis edildi. Bu üç haber ajansı da kısa zamanda, dünyanın her yanına uzanan istihbar ağları kurmuşlardır. Yalnız Birleşik Amerikada yarım milyon kadar hususi telgraf hattından faydalanan bu ajanslarda on bin kişi çalışmaktadır.

Büyük ajanslar: Reuter Ltd. = İngiliz gazeteler birliği Press Association ve Devlet Bankalarının himayesindedir. İngiliz devlet idaresine bağlıdır. Birinci ve ikinci dünya harplerinde mühim ve tesirli bir propaganda silâhı olarak, büyük başarılarla çalışan Reuter, dünyaya havadis yayımı yaptığı gibi, imparatorluğun parçaları arasındaki haber irtibatını da sağlamaktadır.

(Deutsches Nachrichtenbüro = D. N. B.) 1934 te Wolf telgraf ajansiyle telgraf birliğinin birleştirilmesiyle kurulmuş, resmî Alman ajansıdır. Almanya dahilinde ve haricinde birçok şubeleri vardır.

D. B. N. dan başka (Europapress = E.P.) ve (Transcontinent press = T. P.) ve Transocean adlarında yarı resmî Alman ajanslarının da Almanya içinde ve dışında şubeleri bulunmaktadır.

Agenzia Stefani = Stefani, 1853 te Torinoda gazeteci İstefani tarafından kurulmuş ve 1870 te Romaya nakledilmiş, bir şirket halinde idare edilen yarı resmî İtalyan ajansıdır.

(Telegrafnoge Agenstwo Ssojusa = T.A.S.S.) Sovyetler birliğinin resmî ajansıdır. Başlıca merkezlerde muhabirleri bulunmaktadır.

Rador, 15 milyon ley sermayeyle bir şirket halinde kurulan bu ajansı, sonra hükümet tarafından satın alınarak propaganda nezaretine bağlanmıştır. Resmî Romen ajansıdır.

(Magyar Tavirati İroda = M. T. İ.) 1881 de ticaret haberlerini yaymak için kurulan bu ajans 1921 den beri Macar telgraf ajansı adiyle ve hükümete bağlı olarak çalışmaktadır.

Bulgar telgraf ajansi Balgarska Telegrafna Agentsia, Bulgar hariciyesi Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından idare olunur.

Avala, resmî Yugoslav ajansıdır.

Agence d'Athène, resmî Yunan ajansıdır.

(Agence Française Indépendante = A. F. İ.), ikinci dünya harbinde Fransanın Almanlar tarafından işgalinden sonra, Havas ajansının Alman kontrolü altına geçmesi dolayısiyle hür Fransızlar tarafından bu müstakil Fransız ajansı kurulmuştur.

(Office Français Indépendant = O. F. İ.), bu ajans da ikinci dünya harbinde Havas'ın tasfiyesi üzerine Fransada kurulmuştur.

(Associated Press = A. P.), önceleri altı New-York gazetesinin teşebbüsiyle kurulmuş olan bu ajans, hususi bir şirket halinde, muazzam bir sermayeyle iş görmektedir. Dünyanın her tarafında muhabirleri olan Amerikan ajansıdır.

(United Press = U. P.), merkezi New-Yorkta olmakla beraber, İngiltere, Rusya ve yakın şarkta teşkilâtı ve dünyanın hemen her tarafında muhabirleri olan bu ajansın cenup Amerikada da şubeleri vardır.

(International Nuws Service = I. N. S.), birçok Amerikan ve yabancı gazetelere haber yetiştiren bu Amerikan ajansı William Randolph Hearst tarafından kurulmuştur.

Diğer başlıca telgraf ajansları da şunlardır: (Domei) resmî Japon ajansı, (Nippan Dempsa Tsuschin Seha) Japon 1901, (Nippa Schimbun Renga Seha) Japon 1926, (Polska Agencja Telegraficzna = P.A.T.) Polonya 1938, (Agence Télégraphique Suisse = A. T. S.) İsviçre, (Tidningamas Telegrambyra) İsveç 1867, (Agencia Pabra) İspanya 1867, (Britanova Agency = B. A.) İngiliz, (British Telegraph Agency = B. T. A.), (Arab News Agency = A. N. A.), (Exchange Telegraph = E. T.), (London Press Service = L. P. S.).

Anadolu Ajansına gelince; millî mücadelenin başlangıcında 6 Nisan 1920 de Atatürk tarafından kurulmuş ve adı da bizzat kendisi tarafından konmuştur. Millî ajansımızdır ve bir anonim şirkettir. *(Mekki Sait Esen)*

İZMİR VİLÂYETİNİN COĞRAFYASI — Güzel vatanımızın coğrafi hususiyetleri yurdumuzun her köşesinin değişik manzaralı olmasını temin etmektedir. Ak ve Karadeniz sahillerini kucaklıyan büyük sıra dağlar ve bunların arasında kalmış yüksek yaylalar; iklim üzerinde tesirler yapmaktadır. Bol yağışlı sahil bölgelerine mukabil az yağışlı iç kısımlar ve bunun neticesi olarak ormanlık kıyılarla step iç Anadolu gibi tezatlar meydana çıkmaktadır. Doğu Karadeniz sahil bölgesinin her mevsimde yağışlı olan iklimine mukabil geriye kalan diğer mıntakaların kurak yazları ve yağışlı kışları vardır. Hakikî bir kış mevsimini tanımıyan Akdeniz sahilleriyle ancak zaman zaman kışın tahripkâr soğuklarına maruz kalan Ege ve Karadeniz sahillerine mukabil hakikî kışların aylarca sürdüğü iç ve yüksek Anadolu vardır. Ortalama yüksekliği 1000 metreyi bulan iç Anadolu batıya doğru yüksekliğini kaybetmekte ve Ege sahillerinde deniz seviyesine ulaşmaktadır. İç Anadolunun yüksek düzlüklerine mukabil batı Anadolu birçok dağlık ve tepelik sahalara ayrılmış ve bilhassa tektonik hareketlerle hâsıl olmuş doğu-batı istikametinde uzanan birçok çukurlarla âdeta oluklar şeklinde parçalanmıştır. Bu geniş oluklar birçok nehirlerin geçtiği vâdiler haline gelmiş bulunmakta ve denizin tesirini vilâyetin iç kısımlarına kadar nakletmekte olup aynı zamanda batı Anadolunun çok önemli ziraat sahalarını da teşkil etmektedirler.

İşte İzmir vilâyeti burada yani Anadolunun batısında ve Ege kıyılarında yer almış olup nispeten uzun sahillere malik bulunmaktadır. Kuzeyde Dikiliden güneyde Küçük Mendres ağzının bulunduğu Kuşadası körfezine kadar uzanan bu sahil hududundan başka kara hudutlarını kuzeyde Geyikli ve Yünd dağları; doğuda Manisa dağiyle buz dağları; güneyde ise Aydın dağları teşkil etmektedir. Bu hudutlar içinde İzmir vilâyeti 12.530 km² lik bir yüz ölçüsüne maliktir. İzmir vilâyeti; Türkiyemizin iktisat bakımından en zengin tabii bölgesi olan Egenin mühim bir kısmını teşkil etmektedir. Vilâyetin tabii coğrafyası; içinde bulunduğu Ege mıntakasının şartlarını tamamen göstermektedir:

Ege sahilleriyle Akdeniz ve Karadeniz sahilleri arasında teşkilât bakımından büyük bir fark mevcuttur. Doğu Anadoludan ayrılan dağ silsileleri 1000-3000 metrelik yükseklikleriyle Anadolunun kuzey ve güney sahillerini çerçeveliyerek denizin itidal verici tesirinin iç Anadoluya sızmasına mâni olurlar. Deniz iklimi bu sebepten dolayı ancak dar olan bir sahil şeridine inhisar eder ki bu da içle kıyı Anadolu arasında iklim, nebat ve arazi yöreler;

bakımından büyük tezatların husulüne sebep olur. Halbuki İzmir sahillerinde ise başka hâdiselerle karşılaşıyoruz. Karadeniz ve Akdeniz sahillerinin dik ve sarp olmasına mukabil İzmir vilâyeti sahilleri pek çok girintili ve çıkıntılı

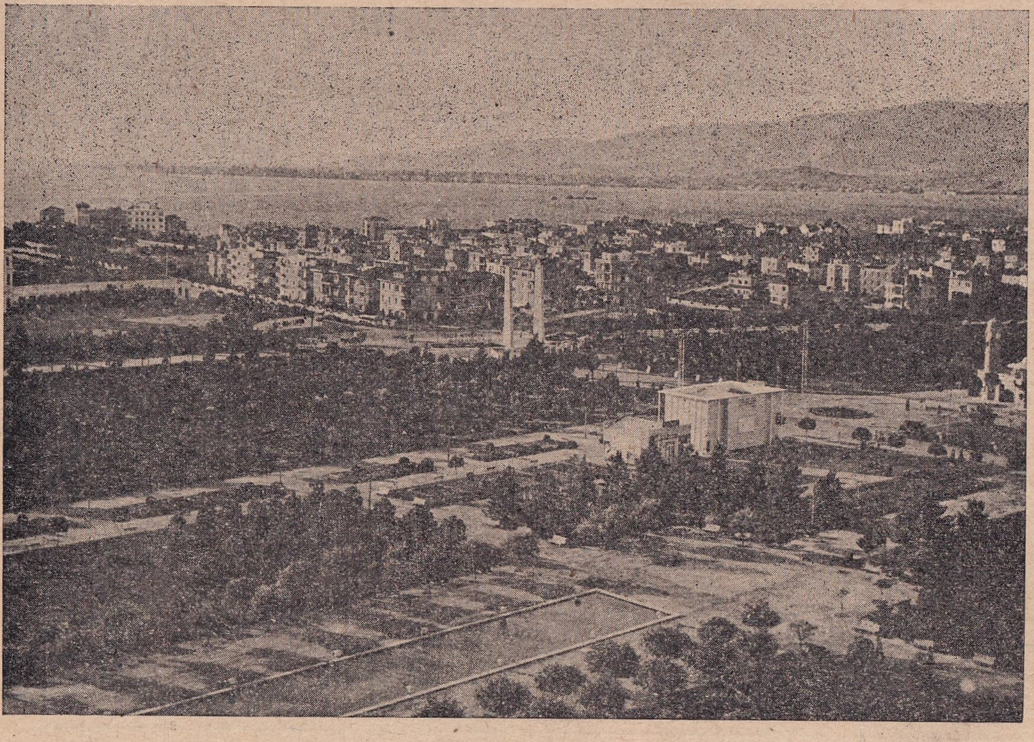

İzmirin eski bir gravürü

ve alçaktır. Birçok adalar, yarımadalar, burunlar, karaya sokulmuş derin körfezler, denize doğu-batı istikametinde açılan geniş vâdiler ve bu vâdileri biribirinden ayıran sahile amut dağlar ve nihayet körfezleri dolduran geniş deltalar İzmir sahillerine bir hususiyet vermektedirler. Bütün bunlar jeolojinin en genç bir devresinde yani dördüncü zamanda, tektonik hareketlerle; arazi tabakalarının bükülmesi, kırılması ve genel bir arazi çöküntüsüyle meydana gelmiştir Sık sık vuku bulan ve birçok can ve mal kaybına sebep olan zelzeleler bu tektonik hareketlerin hâlâ sükûn bulmamış olduğunu ispat eden acı hâdiselerdir. Çöküntüyle husule gelmiş olan Bakır çayı, Gediz, Küçük Mendres vâdileri münakalât, iskân ve iktisadi coğrafya bakımından çok büyük ehemmiyeti haizdir.

Vilâyetin iklimi Akdeniz iklimine dahildir. Bu iklimin mühim vasıfları şunlardır: kışları yağışlı ve mutedil, yazları ise sıcak ve kuraktır.

Mutedil kışlar yüzünden nebat örtüsünün mühim bir kısmı kışın da yapraklarını muhafaza etmektedir. Yazların kuraklığı yüzünden de nebatların birçoğu tebahhurata mâni olmak için yapraklarını sertleştirmek veya sathını küçültmek suretiyle mukavemete çalışmaktadırlar. Vilâyetin nebat örtüsü bilhassa kışın yağan bol yağmurlar sayesinde iç Anadolunun step veya intikal sahalarına nazaran çok daha zengin bulunmaktadır. Vilâyetin; çoğu çam ve meşe olmak üzere 42.000 km² lik yer kaplıyan ormanları vardır. Bilhassa İzmir, Ödemiş, Menemen, Bayındır ve Bergama kazaları ormanlıklarının fazlalığiyle başta gelmektedir. Ormanlar asırlardan beri tahribedilmekte olduğundan miktarı azalmıştır. Esasen ancak yüksek mıntakalarda rutubetin fazla bulunduğu sahalarda daha fazla bulunur. Sağnak halinde yağan yağmurlar yamaçlarda güçlükle teşekkül eden toprakları sürüklediği için ekseri yamaçlar kayalıklardan ibarettir. Bu hal de orman yetişmesine mâni teşkil eder. İzmir vilâyetinde yağış mevsimiyle sıcaklığın aynı devreye isabet etmemesinden ziraat için çok elverişli olan derin topraklar yamaçlarda teşekkül bile etse kış yağmurları bunları da sürükliyerek nehir vâdilerine kadar

İzmirin Fuardan umumî bir görünüşü

indirmektedir ve bu suretle geniş nehir tabanları bu çok kıymetli topraklarla beslenmektedir. İzmirin kıymetli mahsullerini meydana getiren bu vâdiler vilâyetin iktisadi hayat damarlarını teşkil ederler.

İzmir vilâyeti 1940 nüfus sayımına göre 640.000 nüfusa maliktir. Bu nüfus tektonik olukları teşkil eden vâdilerde daha fazla ve bu vâdileri biribirinden ayıran dağlıklarda ise çok seyrektir. Kilometre kareye Küçük Mendres vâdisinde 45 - 90 kişi isabet etmesine mukabil dağlık sahalarda meselâ buz dağlarda 10 - 15 işi düşmektedir. Vilâyetin umum nüfusuna göre Km² ye ortalama 50 kişi isabet eder. Bu suretle İzmir vilâyeti nüfus kesafeti bakımından Türkiye'nin en kalabalık vilâyetlerinden birini teşkil eder. On beş kazaya ayrılan vilâyette nüfusları bakımından birinci derecede ehemmiyetli olan kazalar sırasiyle şunlardır:

İzmir merkez kazası; Ödemiş, Bergama, Tire ve Menemendir. Diğer kazalar ise: Ba-

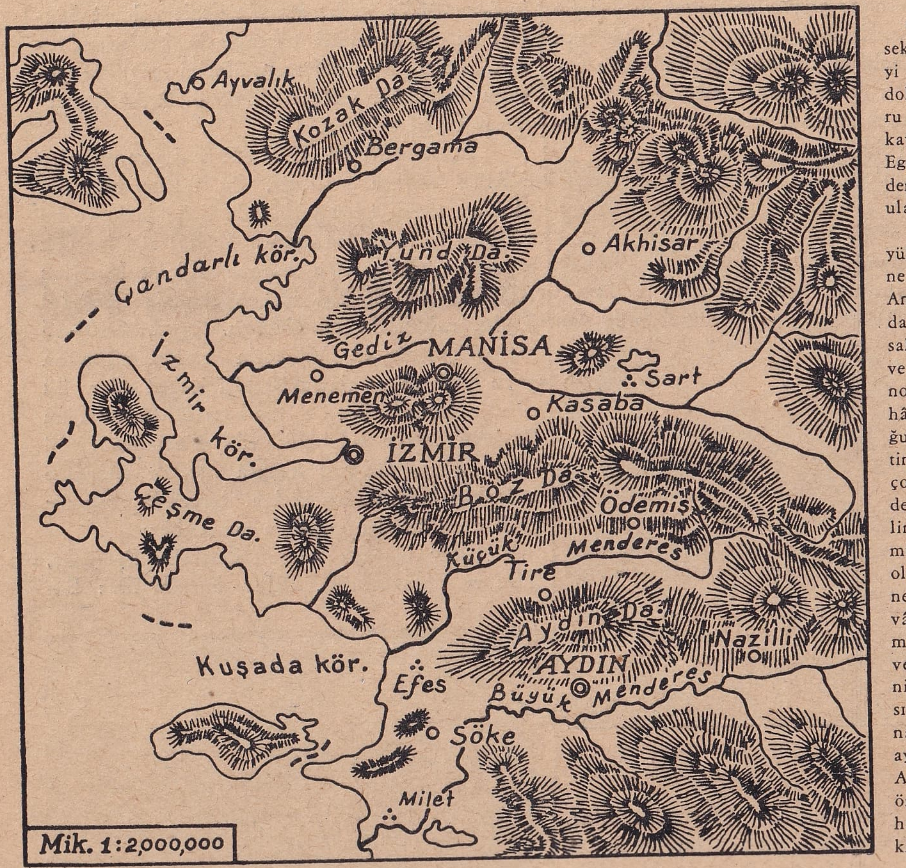
İzmirde Atatürk heykeli

yındır, Çeşme, Dikili, Foça, Karaburun, Kemalpaşa, Kuşadası, Seferihisar ve Urladır.

Vilâyetin iktisadi faaliyetinin temelini hiç şüphesiz ziraat teşkil etmektedir. Esasen nüfusun % 75 inden fazlasını ziraatla meşgul olanların teşkil etmesi İzmir vilâyetinin zirai faaliyetini çok canlı olarak göstermektedir. Her ne kadar nüfusun hemen hemen yarısını teşkil eden 303.000 kişi şehir ve kasabalarda oturmakta ise de bunlar arasında meslek sahiplerindin dörtte üçü ziraatle meşguldür. Doğrudan doğruya nahiye ve köylerde oturanlar ise 337 bin kişidir.

Vilâyetin ziraat mahsulleri iklim şartları altında çeşitlidir. Bazı mahsullerin cinsi ve miktarı iklim şartlarına tabi olduğu için her sene rekolteler değişik olur.

Hububat iklim şartlarına kolaylıkla intibak ettiğinden İzmir vilâyetinin bütün kazalarında ekilir. İzmir vilâyetinin 1943 senesi buğday istihsali 33.000 ton olarak hububatın başında gelmektedir. Vilâyetin en fazla buğday

Ortalama yüksekliği bin metreyi bulan İç Anadolu batıya doğru yüksekliğini kaybetmekte ve Ege sahillerinde deniz seviyesine ulaşmaktadır. İç Anadolunun yüksek düzlüklerine mukabil Batı Anadolu birçok dağlık ve tepelik sahalara ayrılmış ve bilhassa teknonik hareketlerle hâsıl olmuş Doğu-Batı istikametinde uzanan birçok çukurlarla âdeta oluklar şeklinde parçalanmıştır. Bu geniş oluklar birçok nehirlerin geçtiği vâdiler haline gelmiş bulunmakta ve denizin tesirini vilâyetin iç kısımlarına kadar nakletmekte olup aynı zamanda Batı Anadolunun çok önemli ziraat sahalarını da teşkil etmektedirler.

istihsal eden kazası 7.000 tonla Bergama, ikinci olarak 3600 tonla Tire ve 3000 tonla Menemen gelmektedir. Diğer kazalarda istihsal 200 tonla 2000 ton arasında değişmektedir.

Buğdaydan sonra az bir farkla arpa gelmektedir. Yine 1943 senesi istatistiklerine göre 30.000 ton arpa istihsal edilmiştir. 8.700 ton arpa istihsaliyle Menemen başta, 5.000 tonla Ödemiş ikinci, 4.000 tonla Tire üçüncü gelmektedir. Miktar itibariyle az olmakla beraber yulaf, çavdar, mısır ve darı da ekilmektedir.

Birinci cihan harbinden evvel vilâyetten buğday ve arpa dış memleketlere gönderilmekteydi. Bunlar meyanında bilhassa iyi cins makarna imali için İtalyaya ve bira imalâtında kullanılmak üzere İngiltereye arpa sevkedilmekteydi.

Hububattan maada geriye kalan meyve ve sınai nebatlar iklim şartlarına daha ziyade tabi oldukları için vilâyet dahilindeki coğrafi yayılışları hububat gibi bütün kazalara dağılmış değildir.

Cihanda şöhret kazanmış olan İzmir tütünü vilâyette birçok yerlere ekilmektedir. Ortalama senelik istihsali 16.000 tondur. Tek başına İzmir vilâyeti Türkiyede yetişen tütünün 1/4 ini yetiştirmektedir. Bu suretle İzmir vilâyeti gerek tütün ihracatında gerekse istihsalinde hususi bir mevki sahibidir.

Kendir tohumu istihsalinde de İzmir vilâyeti tütün gibi Türkiye istihsal rekoltesinin 1/4 ini temin etmekle başta gelmektedir.

Bir Akdeniz nebatı olan zeytin, vilâyet dahilinde soğuk şimal rüzgârlarından korunmuş yerlerde, bilhassa sahil bölgelerinde ve ovaların kenarındaki dağlık mıntakaların eteklerinde 300 - 500 metreye kadar olan meyilli yerlerde yetişmektedir. Yaz kuraklığı ve sıcaklığını çok seven zeytin ağacı kış soğuklarına karşı çok hassastır. Bu sebeple ancak mutedil kışları olan sahalarda yetişir. İzmir vilâyetinin zeytinyağı istihsali bütün Türkiye istihsalinin % 15 ini temin eder. En fazla zeytinlikleri olan kazalar şunlardır: İzmir merkez kazası, Bayındır, Bergama ve Tiredir.

Dünya şöhretine sahip olan diğer bir mahsul de hiç şüphesiz İzmir incirleridir. İncir; üzüme nazaran daha fazla sıcağı sevdiği için İzmir vilâyeti içinde çok sıcak olan Küçük Mendres vâdisinde toplanmıştır. Başta Kuşadası olmak üzere incir ağacı sayısına göre Tire ikinci, Ödemiş üçüncü, Torbalı dördüncü gelmektedir. 1943 senesinde İzmir vilâyeti dahilinde kurutulan incir; 3.000 tonu Kuşadasına ait olmak üzere 4.080 tondur.

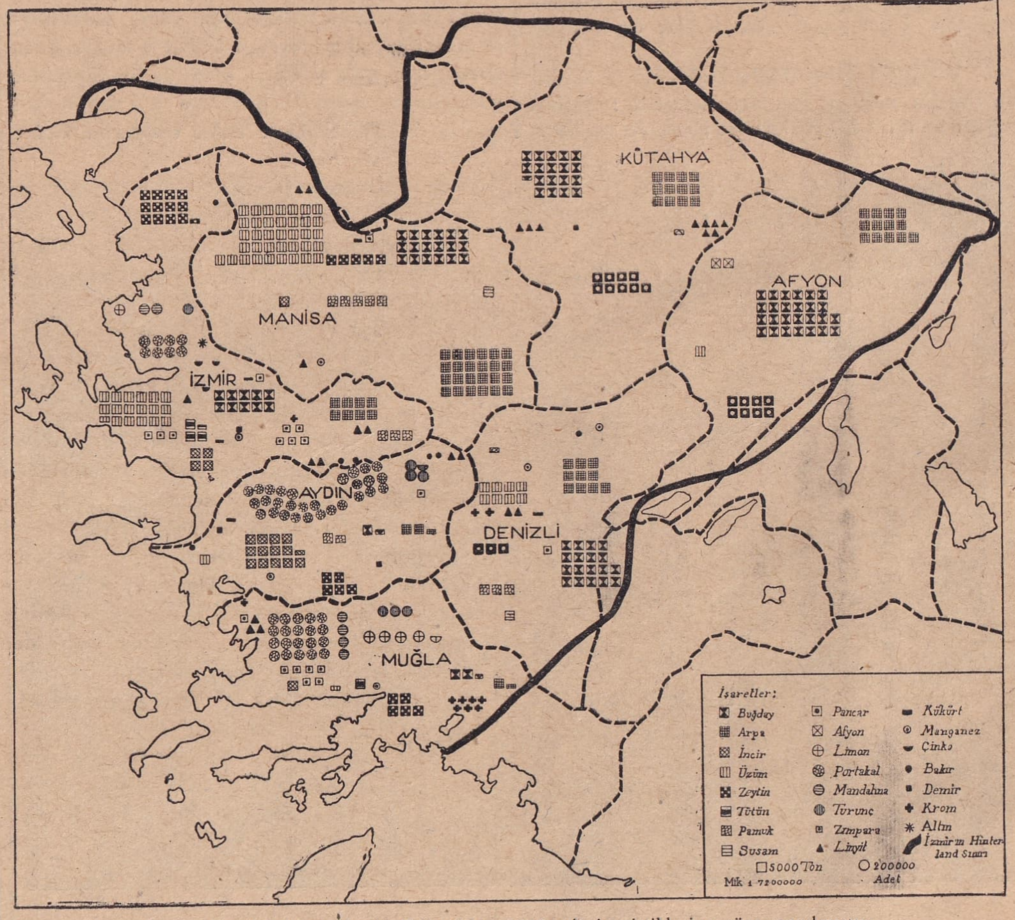
İncirin; vilâyetin en sıcak olan Küçük Mendres vâdisinde toplanmasına mukabil üzüm vilâyetin bütün kazalarında yetiştirilmektedir. Bunun sebebi de üzümün incire nazaran serin rüzgârlardan o kadar fazla müteessir olmamasıdır. Kumlu, mesamatlı ve hafif topraklardan hoşlandığı için toprak bakımından da müşkülpesent değildir. 1943 senesinde vilâyetin yaş üzüm istihsali 38.000 tondur. Başta Menemen olmak üzere İzmir merkez kazası, Torbalı ve Bergama üzüm istihsalinde mühim mevki sahibidirler.

Kış soğuklarına karşı çok hassas olan ve donlardan çok çabuk müteessir olan narenciye vilâyetin ancak denizin itidal verici sahil bölgelerinde yetiştirilmektedir. En başta Çeşme kazası olmak üzere Urla, İzmir ve Kuşadası narenciyeyle meşgul olmakta, diğer kazalarda ise bu ziraat kolu iklim tesiri yüzünden inkişaf etmemektedir. Vilâyette (9.000) adet limon, (6.500) portakal, (5000) mandalina ağacı vardır. Bazan kış soğuklarının sıfırın altına düşmesi bu ağaçların ince dallarının; daha fazla soğuklar ise ağaçların tamamen kurumasını mümkün kılmaktadır. Bu bakımdan İzmir vilâyeti sahillerine nazaran daha ılık kışlara malik olan Akdeniz sahilleri İzmire nazaran narenciye için daha elverişli bir durumdadır.

Ege mıntakasının normal istihsal senelerinin ortalama mahsul miktarı şöyledir: Buğday 350,000 ton, arpa 250,000 ton, yulaf 70.000 ton, darı 65,000 ton, palamut 50,000 ton, incir 30,000 ton, tütün 25,000 ton, zeytinyağı 15,000 ton, pamuk 10,000 ton, miyan kökü 10,000 ton, bakliyat 10,000 ton.

İzmir vilâyeti yerüstü zenginliklerinden başka yeraltı zenginliklerine de sahiptir. Çeşitli madenler İzmir vilâyetinin iktisadi faaliyetinde bir rol oynamaktadır. Zımpara, manganez, linyit, simli kurşun, bakır, cıva, antimon, arsenik, demir, çinko gibi yeraltı servetleri İzmir vilâyetine bir hususiyet vermektedir. Fakat bu kadar çeşidi bol olan madenler kısmen miktar itibariyle azdır.

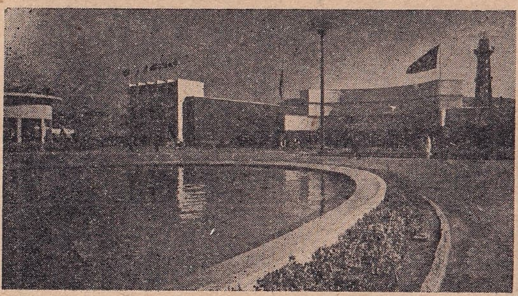
İzmir körfezinin kuzeyinde ve İzmirin 25 km kuzey batısında bulunan Türkiyenin yegâne deniz tuzlası olan Çamaltı ortalama olarak senede 138.000 ton deniz tuzu istihsal etmektedir. Tür-

İzmir hinterlandının ekonomik haritası. 1939 yılı istatistiklerine göre yapılmıştır.

kiyenin tuz istihlâki senede (145.000) ton olduğuna göre Çamaltı Türkiye tuz ihtiyacının % 90 ını tek başına temin ediyor demektir. Bu cihet de İzmir vilâyetinin Türkiye iktisadiyatındaki ehemmiyetini belirtmek bakımından ehemmiyetlidir.

Denizden tuz istihsali için lâzım olan coğrafi şartlar İzmir vilâyeti sahillerinde mevcuttur. En başta deniz suyunun tebahhur edebilmesi için kurak ve çok sıcak bir mevsim ve buharatı kolaylaştıracak daimî kurak rüzgârların esmesi icabeder. Bu şartların İzmir sahillerinde tamamiyle mevcut olması denizden tuz istihsalini kolaylaştırmaktadır. Devlete 3,5 milyon liralık bir varidat temin eden Çamaltı tuzları dış memleketlere de gönderilmektedir. Daimî alıcılar: Yugoslavya, Yunanistan, Suriye, İtalya ve Bulgaristandır.

Fuardan bir manzara

İzmir vilâyetinde endüstri faaliyeti de göze çarpmakta ve her sene ehemmiyeti artmaktadır. Vilâyetin endüstrisi bilhassa zirai mahsullerin işlenmesini temin etmektedir. Hububat değirmenleri, zeytinyağı, makarna, dokuma fabrikaları ve tütün, üzüm ve incir gibi mahsullerin işlenmesini sağlıyan müesseseler bilhassa İzmir şehrinde toplanmıştır.

Türkiyenin en faal bir ziraat bölgesi olan Egenin batısında ve sahilde bulunan İzmir vilâyeti komşu olan diğer Ege vilâyetleriyle çok faal bir iktisadi mübadelede bulunur. Türkiyenin İstanbuldan sonra en tabii ve en faal bir limanı olan İzmirin vilâyet dahilinde bulunması vilâyetin iktisadi ehemmiyetini çok arttırır.

Bir İzmir zeybeği

Egenin çok çeşitli olan ve cihan piyasalarında şöhret kazanmış mahsullerinin ihracında oynadığı iktisadi rolü itibariyle İzmir şehri yalnız vilâyetin değil bütün Ege bölgesinin bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Bunun başlıca sebebi doğu-batı istikametinde açılmış olan vâdilerin; İzmir limaniyle hinterlândı arasında münakaleyi temin eden en tabii yollar olmasıdır. Görülüyor ki bu vâdiler yalnız ziraat ve yerleşmeye elverişli olmakla kalmayıp münakalâtı kolaylaştırmak bakımından da mühim bir rol oynamaktadırlar. Hinterlânttan gelip deniz kenarında İzmire açılan bu yollar sayesinde İzmir Egenin en mühim bir münakale ve bunun neticesi olarak da en büyük bir ticaret merkezi olmuştur.

İzmirin; garbi Anadolunun ortasında ve sahilde bulunması; derin ve emin bir körfezin karaya en çok sokulmuş bir noktasında tesis edilmiş olması; bu şehrin mıntakanın en mühim bir limanı vazifesini görmesini sağlamaktadır. Gediz şehrinin meydana getirdiği deltasiyle İzmir körfezini tıkaması tehlikesi geçen asrın ikinci yarısında artmış ve nihayet yatağını daha kuzeye çevirmek suretiyle bu tehlike şimdilik atlatılmış oldu. İzmir yalnız Türkiyenin değil bütün Asyanın en batı yani Avrupaya en yakın büyük bir limanını teşkil eder. İzmir Türkiyenin en büyük ihracat limanı olup gemi tonajı bakımından İstanbuldan sonra ikinci olarak gelmektedir. Normal senelerde İzmir limanına giren çıkan gemilerin sayısı 2000 ile 3000 arasında ve safi tonajları ise 1,5 milyonla 2 milyon arasında değişmektedir.

İzmirin Türk iktisadiyatında oynadığı rol çok mühimdir. Çünkü Türkiyenin bütün ihracatının yarısından fazlası İzmir limanı vasıtasiyle dünyaya yayılmaktadır. İşte bu sebepten dolayı İzmire verilmesi icabeden ehemmiyetin esasını dünyada eşi bulunmıyan Ege mahsullerinin ve ticaret mallarının süratle ve bozulmadan aynı zamanda ucuz bir şekilde gemilere yüklemek teşkil etmelidir. Bunu da ancak modern tertibata malik olacak bir liman temin edebilir. İzmiri komşu ve rakip limanların üstünde görmek hem millî arzumuz hem de sağlam Türk iktisadiyatının bir borcudur.

KAM, ÖMER FERİT — 1861 de İstanbulda Beylerbeyinde dünyaya gelen Ömer Ferit Kam Doktor Ahmet Muhtar paşanın oğludur. Ölümü Ankarada 22 Mayıs 1944 tedir.

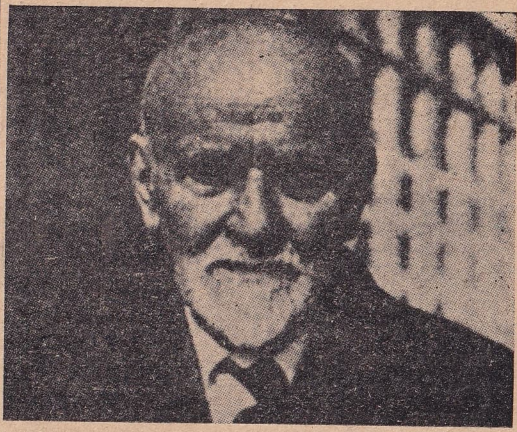
Beylerbeyi rüştiyesinden mezundur. Evvelâ Tıbbiye mektebine, sonra da Hukuka bir müddet devam etmiş, hususi hocalardan Fransızca, Farsça ve Arapça okumuştur. Yirmi iki yaşındayken Maarif Nezaretinde açılan Fransızca muallimliği imtihanını kazanarak Beylerbeyi rüştiyesinde iki sene kadar Fransızca okutmuştur. 1889 da Babıâli tercüme odasına girerek o dairenin mümeyiz ve müdürlüğüne kadar yükselmiştir. 1916 senesinde Darülfunun edebiyat muallimliğine tayin edilmiştir.

Burada evvelâ (Şerhi mütun) ve sonra edebiyat tarihi müderrisliklerinde on sekiz yıl bulunarak bu mevkiden 1933 senesinin Ağustosunda tekaüt edilmiştir. Sekiz sene kadar Medresei Süleymaniyede umumî felsefe tarihi okutmuştur. Darülhikmetül İslâmiye âzalığında bulunmuştur.

Memleketimizde Fars lisanını çok iyi bilenlerden biriydi.

Ömer Ferit Kam'ın edebî, felsefî mahiyetteki değerli tetkikleri, Türkçe ve Farisî özlü, kuvvetli manzumeleri vardır.

Efgan kıralı İstanbula geldiği vakit kendisine takdim edilmek üzere hazırladığı Farsça yazılmış bir de broşürü mevcuttur. Kitap ve risale şeklinde birçok eserleri vardır; bunlar arasında pek gençken 1887 de bastırdığı Türrühat adlı manzume kitabiyle dinî, felsefi müsahabeleri, Vahdeti vücut, Mabadet tabiiyat, Mebadii felsefeden ilmi ahlâk isimli tercümeleri zikredilebilir.

Ferit Kam

Felsefi mahiyetteki bazı yazılarından ve Fransızca felsefe tetkiklerinden takdirle bahsolunduğunu ve bir kısım eserlerinin Tatarca, Arapça ve Rusçaya tercüme edildiğini Meşhur Adamlar Ansiklopedisi yazmaktadır. Muallim ve saz sanatkârı Ruşen Ferit Kam kendisinin oğludur. *(S. İ.)*

KROM ($Gr_2\ 0_3$) — Yeni kırıldığı zaman parlak, siyah ve ekseriyetle siyaha yakın esmer renktedir. Türkiye cevherleri daha açık renktedir. Çok ince kırıldığı zaman kırmızıya meyyal bir renk alır. Sertliği (5,5) ve sıkleti izafiyesi (4,32-4,56) dır. Türkiye kromları çabuk kırılır, bundan dolayı sıkleti izafiyesi az olan serpantinden yıkanarak ayrılması ve binnetice zenginleşmesi daha kolaydır. Kanada kromları ise bilâkis serttir.

Krom cevheri tabiatta, saburu intifailerin erimiş serpantin sahaları içindedir.

Kromun Kullanma Sahası: Çok eski bir maziye sahip olmıyan krom ilk zamanları boya ve bilâhare de porselen ve yüksek hararete dayanan tuğla imalinde kullanılmıştır. Fakat 1880 tarihinden sonra kromun sanayideki kullanma sahası muntazaman genişlemiş, bilhassa demir sanayiinde mühim bir mevki almıştır. Kromun top ve harp malzemesi için demire verdiği selâbetten başka haricî tesirata karşı da mukavemeti, paslanmaması otomobil ve lüks imalâtında da büyük bir yer almasına sebep olmuştur. Hattâ son zamanlarda saat ve kösteklerde eski usul nikelâj yerine krome demir kullanılması taammüm etmektedir. Bu tarz mamulât gümüşe bile tercih edilmektedir. Çünkü gümüş paslanmamasına rağmen zamanla rengini kaybettiği halde kromlu demir aynı parlaklığı muhafaza etmektedir. Bu yüzden son zamanlarda takma dişlerde bile altın ve plâtin yerine krom kullanılmaya başlanmıştır.

Görülüyor ki, çelik, destere, demir keski, zırh levhalar, bozulmamak için sert olması lâzım, banknot basacak klişelerden başka nikelâj, imalât hepsi kromun istihlâk sahalarıdır. Kimya sanayiinin terakkisiyle boya imalâtında krom yerine uzvi maddeler kullanılmakta ise de bazı derilere renk vermek hususunda el'an bu cevherden istifade edilmektedir.

Esasen kromun renk verme hususundaki kabiliyetinden ötürü Yunanca renk mânasına "Krima„ dan krom denilmiştir. Mamafih, kromun bugün için en çok kullanılan sahası demir

sanayiiyle ateşe dayanır tuğla imalidir. Demire verdiği selâbet ve aşınmamak ve dayanmak hususunda gösterdiği sertlik kromu demir sanayiinin ayrılamaz bir uzvu yapmıştır. Bu kromun istimal sahasını her gün genişletmektedir.

Kromun, büyük hararet derecesine dayanan tuğla imalinde de mevkii gün geçtikçe artmaktadır.

Ateş tuğlası imalinde krom (Gr_2 O_3) miktarı aşağı olan, aşağı (tenörlü) cevherlerden istifade edilmektedir. Krom nispeti fazla olan cevherler ise demir sanayiinde bilhassa millî müdafaaya tahsis edilmektedir.

Bugün krom cevherlerinin istimal sahaları tam tekâmül etmiş addolunamaz. Harp sonrası kromun istihlâk sahaları daha genişliyeceğinde şüphe edilemez.

Dünya Kromları: Dünya krom mevcudu nispeten az olan bir cevherdir. Krom cevheri itibariyle en zengin olan memleketlerin başında sırasiyle Türkiye, Yeni Kaledonya, Cenubi Afrika, Rodezya, Sovyet Rusya, Hindistan, Japonya, Yunanistan, Yugoslavya, Kanada gelir.

Yeni Kaledonya Kromları: Yeni Kaledonya kromları 1874 tarihinde keşfedilmiş olup 1903 tarihine kadar istihsal miktarları büyük bir yekûn tutmaz. Bu tarihten sonraki istihsalât ise muntazaman artmış bulunmaktadır.

Buranın ehemmiyeti istihsal fazlalığından ziyade iyi cins krom cevherine sahip olmasından ileri gelmektedir. Son elli senelik istihsali tahminî 1,5 milyon tondur.

Rodezya Kromları: Rodezya kromları kalite itibariyle Yeni Kaledonya kadar yüksek olmamakla beraber iyi cinstir.

İstihsal bakımından Rodezya madenleri dünya birincisidir. 1930 senesinde Rodezya krom madenleri (265.885) ton vererek dünya rekorunu tesis etmiştir. Aynı senedeki dünya istihsali (633.628) tondu ki hemen (% 45) ini Rodezya temin etmişti. Bu tarihten sonra Türkiye kromları ciddi rakip olmaya başlamıştır.

Cenubi Afrika Kromları: Cenubi Afrika krom madenleri son zamanlarda işlenmeye başlamış ve pek mahdut istihsal temin etmiştir.

Sovyet Rusya Kromları: Dünyaya ilk krom cevherlerini tanıtan yer Sovyet Rusya topraklarında Uraldır. Uralda birçok yerlerde krom tezahürüne raslanmış ve çalışılmışsa da Çar zamanında mühim bir inkişaf göstermemiş bilhassa 1925 ten sonra Sovyet Rusyanın krom istihsalâtı geniş ölçüde artmıştır. Bu suretle Sovyet Rusya milletlerarası demir sanayiine -kendi ihtiyacını tatmin ettikten sonra-(50.000) tona yakın senelik bir ihraç imkânını da elde etmişti. Fakat Sovyet Rusyada demir endüstrisinin de büyük ölçüde genişl mesi sayesinde krom istihsalâtı arttığı halde ihraç imkânları kalmamış bulunmaktadır.

Hindistan ve Bulûcistan Kromları: Hindistan kromlarının esaslı ihracatı 1917 deki demiryolu inşaatından sonra başlar ve en fazla istihsal senesi 1927 olup (58.125) tondur. Piyasaya sevkettikleri krom 40-50 derece arasında olup bazan 54 dereceye kadar iyi cins mallarının piyasaya arzedildiği de vâkidir.

Yugoslavya Kromları: Osmanlı Saltanatı kayıtlarına nazaran en azami istihsal yılı 1894 olup ancak (1.800) ton istihsal yapmıştı. Birinci cihan harbinden sonra bu memlekette krom istihsali büyük bir gelişme göstermiştir. Yugoslavya Avrupada Türkiyeden sonra en fazla krom istihsal eden bir memlekettir. Yıllık istihsali 40-50 bin tonu bulmaktadır. Cevherleri cins itibariyle de Türkiye mallarından aşağıdır.

Yunanistan Kromları: Yunan cevherleri (Gr_2 O_3) itibariyle fakir olduğundan, hemen yalnız elektrik fırınları için kromit tuğlaları imalinde ve refrakter olarak kullanılmaktadır.

Birleşik Amerika Kromları: Bugün Birleşik Amerika dünyanın en fazla krom istihlâk ve ithal eden bir memleketidir. 1916 da Birleşik Amerikanın istihsali (47.778) tonu ve 1918 de (83.983) tonu bulmuştur. Buna mukabil 1936 senesi ithalâtı ise (324.000) tondur.

Küba Kromları: Kübada istihsal 1916 senesinde 36 tonla başlamakta, 1931 de rekor istihsali (53.783) ton temin etmiş bulunmaktadır. Küba kromları cins itibariyle çok iyi olmamakla beraber Birleşik Amerika sanayi sahasına yakınlığı bu kromların işletmesinde âmil olmaktadır. Esasen umumî olarak Cenubi Amerika kıtasında da raslanan krom teşekkülleri iktisadi bir kıymet arzetmemektedir.

Japonya Kromları: Japonyada krom çok eski zamanlardan beri malûmsa da istihsalât uzun zaman (10.000) tonu geçmemiştir. Cevherleri (% 40) (Gr_2 O_3) ihtiva etmektedir. İstihsalât son senelerde (20.000) tonu aşmaktadır. Dahilî istihlâki yıllık (40.000) tonu bulmaktadır.

Türkiye Kromları: Türkiyede krom 1848 tarihinde Profesör (Lavrence Smith) tarafından Bursa şehrinin takriben 15 mil şimalinde Harmancık mevkiinde keşfedilmiş ve bu tarihten takriben on iki sene sonra dünya piyasasında kendini tanıttırmış, geçen asrın bidayetine kadar da hâkim vaziyette kalmıştır.

Osmanlı Saltanatı zamanında Türkiye krom istihsali 1901 senesinde (40.972) tonken 1908 de (11.547) tona kadar düşmüştür. Halbuki bu müddet zarfında kromun dünya istihlâk sahası muntazaman genişlemiş ve çoğalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti memleketi devraldığı zaman 1923 te krom istihsali sıfırdı 1924 senesinde ise Türkiye krom istihsalinin dünyadaki mevkii (% 1,5) du. 1932 senesinde ise dünya krom istihsalindeki mevkiimiz (% 18,5) oldu. Hâlen bu nispeti takriben muhafaza etmekteyiz. Şu noktayı da belirtelim ki, 1932 de dünya krom istihsal ve istihlâki (300.000) tondu. Son senelerde (bir milyon tonu) geçmiştir

1924 - 1942 Türkiye Krom İstihsali

Yıl	Ton	Yıl	Ton
1924	3.046	1934	119.844
1925	7.506	1935	150.472
1926	6.670	1936	160.399
1927	18.318	1937	192.508
1928	11.849	1938	208.405
1929	16.178	1939	191.644
1930	28.195	1940	182.327
1931	25.388	1941	150.129
1932	55.216	1942	144.704
1933	75.379		

Türkiyede mevcut krom madenlerini 8 mıntakaya ayırabiliriz: 1 — Kütahya ve Bursa havalisi, 2 — Eskişehir civarı, 3 — Denizli ve Tefenni mıntakası, 4 — Marmaris havalisi, 5 — Fethiye ve Köyceğiz mıntakası, 6 — Antalya civarı, 7 — Mersin havalisi, 8 — Şark krom yatakları. Bunların en mühimi Şark Krom Yataklarıdır. Bunların başında da 1936 senesinden beri Eti Bank tarafından işletilen Guleman Madeni gelmektedir.

Guleman Madeni Krom İstihsali

Yıl	Ton	Yıl	Ton
1936	21.432	1940	93.397
1937	47.000	1941	63.996
1938	95.010	1942	58.666
1939	105.067		

1939 İkinci cihan harbi krom ihracatımızı sarsmış bulunmaktadır. Türkiye kromlarının ihracatı üzerinde harp tesirlerini aşağıki rakkamlardan anlarız.

Firmalar	1938	
	Ton	% nispeti
Eti Bank	76.680	36,79
Fethiye Şirketi	55.247	26,51
Türk Maadin Ş.	41.526	19,93
Diğerleri	34.952	16,77
Yekûn	**208.405**	**100,00**

Firmalar	1939	
	Ton	% nispeti
Eti Bank	85.768	44,75
Fethiye Şirketi	35.154	18,35
Türk Maadin Ş.	44.045	22,98
Diğerleri	26.677	13,92
Yekûn	**191.644**	**100,00**

1940 senesinde ise ihracatımız (182.327), 1941 de (150.129) ve 1942 de ise (144.704) ton olmuştur. 1942 senesinde ise işliyen krom madenleri satış ve stok durumlarını aşağıya yazıyoruz.

Elazığda Şark Kromları İşletmesi (Guleman) ın satışı 58.666 ve sene sonu Tuv. stoku 153.564, Muğlada Fethiye Şirketi Madeniyesi satışı 28.760 ve stoku 44.764, Antalyada Tekirova krom madeni satışı 3 451 ve stoku 11.250, Kütahyada Dümrük T. M Ş. madeni satışı 5.000 ve stoku 4.571, Kütahyada Eti Bank Dagardı krom madeni satışı 3.172 ve stoku 4.291, Balıkesirde Akçaalanı - Dursunbey satışı 1.400 ve stoku 3.383, Muğlada Cemal Hunal ve Ş. Beşkese satışı 2.100 ve stoku 10.620, Eskişehirde T. M. Şirketi Kavak krom madeni satışı 1.198 ve stoku 35.538, Eskişehirde Gen Sal. Adil, Başören satışı 1.707 ve stoku 1.925, Muğlada St. Peterson Göçek krom madeni satışı 1.044 ve stoku 4.174, Muğlada St. Peterson Köyceğiz krom madeni satışı 3.371 ve stoku 4.052, muhtelif vilâyetlerde diğerlerinin satışı 34.855 ve stoku 47.565 ki satış yekûnları 144.704 ve sene sonundaki Tuv stokları yekûnu 325.697 dir.

Cihan harbi krom müşterileri arasında değişiklik yaratmıştır. 1938 senesinde Almanya (70.000) ton Türkiyeden krom alarak birinci, İsveç (50.480) tonla ikinci ve İtalya (32.470) tonla üçüncü alıcımızken 1940 senesinde ihracettiğimiz kromların müşteri cetvelimiz şöyledir.

Eti Bank Birleşik Amerikaya 58.098, Fransaya 17.716, İngiltereye 13.208, Norveçe 2.642, yekûnu 91.661. Fethiye Şirketi Fransaya 9.352, İngiltereye 26.381, Norveçe 3.861, yekûnu 39.594. Türk Maden Birleşik Amerikaya 8.026, İngiltere-

ye 19.888, İsveçe 2 440, yekûnu 30.354. Diğerleri Fransaya 1.100, İngiltereye 14.127, yekûn 15.227 ki bütün bunların da yekûnları Birleşik Amerikaya 66.121, Fransaya 28.168, İngiltereye 73.604, İsveçe 2.440, Norveçe 6.503 ve umumî yekûn 176.836 dır.

Türkiyede Cumhuriyet ilânından sonra krom ihracatı artmıştır. Son senelere kadar cihan piyasalarına hâkim olan İngiliz türöstüne (dünya istihsalinin % 70 ini kontrol etmekteydi) ciddi rakip olmuş, istihsal bakımından bazı seneler Rodezyayı geçmiş bulunmaktadır.

Türkiye kromculuğunun dünya piyasalarındaki üstünlüğünü sağlıyan hususiyet Avrupa ve dünya sanayiine olan coğrafi durumu ve cinsinin de çok müsait olmasıdır. Bundan ötürü Türkiye kromculuğunun istikbaline ümitler bağlıyabiliriz. *(Sadrettin Enver)*

MİDHAT PAŞA — Ulusumuzun XIX. yüzyılda yetiştirmiş olduğu devlet adamları arasında en ziyade dikkate değer şahsiyetlerden biri olan Midhat Paşa, 18 Birinciteşrin 1822 de İstanbulda doğmuştur. Babası Rusçuklu Hacı Ali Efendi zade Hacı Hafız Mehmet Eşref Efendidir. Çocukluk yılları, babasının naip bulunduğu Vidin ve Lofçada ve sonra İstanbulda geçmiştir. İstanbulda bir yandan Divan ı Hümayun kalemine devam ederken bir yandan da zamanının sivrilmiş hocalarından ders almıştır. Sonradan da kendi başına Fransızca öğrenmeye çalışmıştır. 1840 ta Sadaret mektubi kalemine naklolunan Midhat Efendinin bundan böyle devlet merkezinde ve vilâyetlerde oldukça mesuliyetli memurluklar işgal ettiğini görüyoruz. 1849 da Meclis-i Vâlâ kâtibi oldu ve 1851 de de mümeyizliğe terfi ederek kendisine Mümeyyiz rütbesi verildi. 1854 te Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa, Balkanların öte yüzündeki asayişsizliği gidermek gibi çok güç ve nazik bir işe Midhat Efendiyi memur etti. İlk defa olarak Midhat Efendi, idaredeki olağan üstü kabiliyetini burada gösterdi. Bunu takdir eden Babıâli, o sırada uygunsuz hareketlerinden şikâyet edilen valilerden Silistre ve Vidin valilerinin durumlarını incelemeye ve Tırnovada çıkan bir hâdiseyi halletmeye yine Midhat Efendiyi memur etti. Bu işlerde de tam bir başarı gösterdikten sonra 1858 de müsaade alarak altı ay kadar Viyana, Paris, Brüksel ve Londrada dolaşarak batı âlemi hakkında bir fikir edindi. 1861 de, daha önce Rumelide gösterdiği başarıları göz önünde tutularak, Vezaret rütbesi tevcihiyle Niş valiliğine gönderildi. İdaresini düzeltilmesi için Prizren eyaleti de kendisine verildi Buralarda da asayişin iadesi için büyük işler görmeye muvaffak oldu. 1864 te yeni vilâyetler kanunu çıkınca, örnek vilâyet olarak Silistre, Vidin ve Niş eyaletlerinin birleştirilmesiyle teşkil olunan Tuna vilâyeti valiliğine Midhat Paşa gönderildi Dört senelik valiliği esnasında Midhat Paşa, bütün idari ve ıslahatçı kabiliyetini geliştirecek, memlekete ve millete hizmet etmek aşkiyle yanan içini tatmin edecek faaliyet alanını burada buluyordu. Birçok okullar, eğitim kurulları, kredi ve yardım sandıkları, hastaneler, anbarlar, 3000 km. şose ve 1400 köprü meydana getirdi Bütün bunlar için lâzımgelen parayı, hükümetten alamadığı ve fazla vergiyle ahaliyi ezmek istemediğinden, iane suretiyle zenginlerden sağlamıştır. Genç vali olarak Midhat Paşa çok enerjik, çalışkan, sert, icraatında müsamahasız ve merhametsizdi. Tamamiyle modern düşünceli olup vilâyetinde islâmlarla hıristivanlara eşit muamele yapmış ve bu suretle, bütün şiddetine rağmen, kendini sevdirmiş ve saydırmıştır. Asayişin bozulmaması hususunda en ziyade Rus - Panislavist tahrikçileri takibediyor ve bu teşkilâta mensup olanları merhametsizce idam ediyordu. Böylece Rusyayı kendine amansız düşman olarak kazanan Midhat Paşa, Çar hükümetinin tesiriyle 1869 da Tuna valiliğinden azledilerek Bağdat valiliğine gönderildi. Hiç yılmadan aynı enerji ve faaliyeti burada da gösterdi. Şoseler, atlı tramvay, sanat mektebi, tasarruf sandığı, Bağdatla İran körfezi arasında muntazam vapur seferleri vücuda getirdi. Suriye sahilleriyle Fırat arasında bir demiryolu inşasiyle Akdeniz ve Hint Okyanusunu biribirine bağlıyacak bir yol açılması için teşebbüslerde bulundu. Necit eyaletini Osmanlı İmperatorluğuna ilhak etti. Rus dostu olarak tanınmış Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, valiyi İstanbula çağırarak Edirne valiliğine göndermek tasavvurundayken kendisi mevkiden düştü ve yerine 1 Ağustos 1872 de Midhat Paşa Sadrazam oldu. Aynı enerjiyle hükümetin başında da çalışmak isterken Padişah

Mithat Paşa

Sultan Abdülâzizle geçinemedi. Bütün icraatında dogmatik mülâhazalara hiç aldırmadığından kendisine dinsizlik damgası vuruldu Bir yandan Ruslar, onun sadrazamlığından hiç memnun değillerdi. Çünkü İslav - Bulgar tahriklerine şiddetle mâni oluyordu. Bütün bu sebeplerden Midhat Paşa, 19 Birinciteşrinde azledildi. Sonra Esat ve Şirvani zade Mehmet Rüştü Paşaların kabinelerinde 1873 Eylûlü sonuna kadar Adliye Nazırlığı yaptı İstemiye istemiye Selânik valiliğine gitti, fakat dört ay kadar sonra buradan da, 17 Şubat 1874 te, ayrılarak yeniden hususi hayata döndü. İşte bu boş zamanından faydalanarak Midhat Paşa, sonradan tatbik ettiği devletin şeklini değiştirmekle ilgili önemli plânlarını hazırladı. Mahmut Nedim Paşa, 1875 te yeniden Sadrazam olunca, Midhat Paşayı Adliye Nazırlığına getirdiyse de kısa bir müddet sonra istifa etti. Bu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu çok tehlikeli bir buhran içinde bulunuyordu: her tarafta ayaklanmalar başgöstermiş, Bosna-Hersek isyanı başlamış, iktisadi vaziyet çok fenalaşmış, hazine bomboş, devlet borç içinde boğuluyordu. 20 Mayıs 1876 da Midhat Paşa. sandalyesiz nazır olarak Mütercim Rüştü Paşa kabinesine girdi. 30/31 Mayıs gecesi Sultan Abdülâziz tahttan indirilerek yerine V. Murat geçirildi. 15 Temmuzda Padişah adına yapılan bir beyannamede ilk defa olarak «kanun-u esasi» sözü kullanıldı. Bu sıralarda «Yeni Osmanlılar» adiyle anılan aydın bir zümrenin başında olarak Midhat Paşa, bir kanun-u esasi hazırlamaya ve memlekette meşrutiyet ilân etmeye çalışıyordu. Ancak V Murat, cülûsiyle ilgili hâdiseler yüzünden akıl hastalığına uğramış olduğundan vazifesini yapamıyacak bir haldeydi ve yeniden Padişahı değiştirmek icabediyordu. Midhat Paşa, meşru veliaht olan Abdülhamit Efendiyle yaptığı Maslak Çiftliği mülâkatlarında kanun-u esasi ve meşrutiyeti ilân edeceğine dair kendisinden katî olarak söz aldı ve bunun üzerine II. Abdülhamit tahta geçirildi. Buna rağmen kanun-u esasiyle meşrudiyetin ilânı işi bir türlü gerçekleşmiyordu. Nihayet Bosna ve Hersek ayaklanması yüzünden çıkıp gittikçe büyüyerek bir Avrupa meselesi halini almış olan Şark Buhranını halletmek amaciyle İstanbulda büyük devletlerin sefirleri ve murahhaslarından teşekkül eden bir konferans yapılması kararlaşınca, başta Rusya olmak üzere Avrupalıların Osmanlı Devletinin istiklâl ve şerefiyle telifi kabil olmıyan bazı isteklerde bulunacakları anlaşıldığından bir an önce kanun-u esasi ve meşrutiyeti ilân etmeye karar verildi. Bununla memlekette kökten bir ıslahat yapılmasına başlanmış olduğu gösterilecekti. Kanun-u esasi projeleri üzerinde yapılan son müzakerelerde Sadrazamla Midhat Paşa anlaşamadıklarından Mehmet Rüştü Paşa çekildi. Ve yerine 18 Birincikânun 1876 da Midhat Paşa ikinci defa sadrazam oldu. Geçekten de işe büyük bir hız verilerek ayın 23 ünde, Konferans ilk toplantısını yaptığı sırada gerekli merasimle kanun-u esasi ve meşrutiyet ilân olundu.

Tarihte eşine nadir raslanan bu hareketiyle Midhat Paşa, ümit ettiği sonucu elde edemedi. Bir türlü itimatları gelmiyen Avrupalılar, şüphesiz iyi niyetler beslemediklerinden, aşırı isteklerinde ısrar ettiler ve Konferans hiçbir müspet neticeye varmadan dağıldı. Midhat Paşanın düşmanları faaliyete geçtiler ve en sonunda 5 Şubat 1877 de azlettirmeye muvaffak oldular. Esasen II. Abdülhamit, Midhat Paşadan dehşetli surette kuşkulanıyordu. Hemen bir vapura bindirilerek Avrupaya sürgün edilen Midhat Paşa, Roma ve Paris üzerinden İngiltereye gitti. Osmanlı - Rus harbi bittikten sonra 1878 de memlekete dönmesine müsaade edildiyse de önce Giritte ikamete memur edildi. İngilterenin teşvikiyle 1878 İkinciteşrininde Suriye valiliğine ve 1880 de de İzmir valiliğine tayin olundu. 1881 de tevkif olunarak İstanbula getirildi ve Sultan Abdülâzizin ölümünde parmağı olduğu suçuyla mahkemeye verildi. Ölüme mahkûm olundiyse de hüküm infaz olunmıyarak Taife sürüldü. Zehirle öldürülmesi için yapılan birçok teşebbüslerden sonra nihayet 10 Nisan 1883 te Taif zindanında feci bir surette boğduruldu.

Midhat Paşanın şahsiyeti üzerinde gerek memleket içinde, gerekse dışında çok münakaşa edilmiş, lehinde ye aleyhinde çok sözler söylenmiştir, Gerçi o, başladığı büyük bir işin sonunu getirememiştir. Fakat memlekette esaslı bir ıslahat ve devlet şeklinin tamamiyle değişmesiyle İmparatorluğun kurtarılabileceğine bütün samimiyetiyle inanıyordu. Kendisinin sırf Avrupalıların gözlerini boyamak için kanun-u esasi ve meşrutiyeti ilân etmiş olduğu hakkındaki iddialar, tamamiyle boş ve garezle söylenmiş iftiralardan başka bir şey değildir. Zamanına göre çok ileri düşünceli bir devlet adamı olduğuna da asla şüphe yoktur. İdeal bir idareci ve çok kabiliyetli, iyi niyet sahibi bir şahsiyet olmakla beraber bir devlet adamında bulunması icabeden bütün vasıfları haiz değildir. Hükümdarını idare ve bu sayede mevkiini muhafaza etmesini bilememiştir. Ancak içinde bulunduğu şartların fevkalâde güçlüğünü

de unutmamak gerektir. Her ne olursa olsun, hiç de lâyık olmadığı şekilde trajik bir âkibetle hayatı sona eren Midhat Paşa, bu milletin son zamanlarda yetiştirmiş olduğu idarecilerin belki de en büyüğü, en kuvvetli ve aydın fikirli devlet adamlarından biridir.

Kısa bibliyografya: Ali Haydar Midhat: Midhat Paşa, hayat-ı siyasiyesi, hidematı, menfa hayatı, 2 cilt, İstanbul, Hilâl Matbaası, 1325 (1909). Bénoît Brunswick: La vérité sur Midhat Pacha, Paris 1877. A. Clician Vasif Effendi: Son Altesse Midhat Pacha Grand Vizir, Paris 1909. Un horrible assassinat commis sur l'ordre spécial du Sultan Abdul-Hamid II. Assassinat de Midhat Pacha d'après les documents officiels de la Jeune Turquie. publ. par le Comité Ottoman d'Union et de Progrès, Genève 1898. Süreyya Rifat: Midhat Paşanın katilleri, İstanbul 1324. Feryat ve Figanlar (siyasi müdafaanamesi), İstanbul 1326. Bekir Sıtkı Baykal: Doksanüç Meşrutiyeti, Belleten Sayı 21-22. B. S. Baykal: Lord Salisbury'nin İstanbul'da fevkalâde murahhaslığı, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt II, sayı 4. Mahmut Kemal İnal: Son Sadrazamlar, cüz II. III., İstanbul 1941-42 Maarif Matbaası. Refik Fenmen: Midhat Paşanın iktisadi icraatı, Türk İktisat Cemiyeti tetkikler serisi: 1, İdeal matbaası, Ankara 1942. (Profesör Bekir Sıtkı Baykal)

MİLLÎ KABİNELER — Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasını müteakip kurulup, teşkilâtı esasiye kanununa göre değişik bir ünvan ve salâhiyet seyri takibeden millî kabineleri teşkil eylemiş zevatın adlariyle gerek büsbütün, gerekse mezuniyetle ayrıldıkları zaman vekâleten makamı işgal edenlerin adlarını tarihleriyle ve teşkilâtı esasiye kanununa göre lüzumlu izahlariyle şöylece tesbit edebiliriz.

23 Nisan 1920 de Büyük Millet Meclisi açılınca, iki gün sonra 25 Nisan 1920 de kuvvei icraiye teşkiline karar verilir; bu kararın numarası 5 tir. Aynı gün, Meclisin muamelâtını tanzim, heyeti icraiyesini teşkil ve heyeti icraiye ile Meclisin münasebatını tayin etmek için on beş zattan mürekkep bir encümen teşkili takarrür eder; bunun numarası da 6 dır. 2 Mayıs 1920 de Büyük Millet Meclisinde icra vekillerinin sureti intihabına dair olan 3 numaralı kanun kabul edilir ve bu kanuna göre Büyük Millet Meclisince on zattan mürekkep İcra Vekilleri Heyeti teker teker ve ekseriyeti mutlakayla intihap olunur. Bu dört maddelik kanunda icra vekilleri heyeti reisi hakkında bir hüküm yoktur. Fakat Meclis Reisinin bu heyete riyaset etmesi tabiidir.

4 Sonteşrin 1920 de bu kanunun ikinci maddesi değiştirilerek; İcra Vekilleri Heyetinin Meclis tarafından doğruca değil, fakat Meclis Reisinin yine Meclis âzaları arasından gösterecegi namzetler içinden ekseriyeti mutlakayla intihabı 47 numaralı kanunla tesbit olunur.

20 Sonkânun 1921 tarihi, 85 numaralı teşkilâtı esasiye kanununun kabulü günüdür. Bu kanuna göre, icra kuvveti ve teşri salâhiyeti milletin yegâne ve hakikî mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder. Türkiye devleti B. M. M. tarafından idare olunur ve hükümeti « Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti » ünvanını taşır. Heyeti vekilenin vazife ve mesuliyeti kanunu mahsusa ile tayin edilir. İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak B. M. M. Reisi, vekiller heyetinin de tabii reisidir.

8 Temmuz 1922 tarihinde İcra Vekilleri Heyetinin ve Reisinin; Büyük Millet Meclisi tarafından reyi hafi ve ekseriyeti mutlakayla Meclis âzası tarafından ayrı ayrı intihabı ve İcra Vekilleri Reisinin icra vekilleri arasından intihabı takdirinde haiz olduğu vekâleti de Meclis karariyle muhafaza etmesi hakkında bir kanun kabul olunur; numarası 244 tür. 10 Temmuz 1922 tarih ve 270 numaralı bir Meclis kararına göre, istifa eden heyeti vekile reis ve âzasının yerlerine intihabat icra edilinceye kadar müstafi zevatın vekâleten ifayı vazife etmeleri lâzımdır. 14 Nisan 1923 tarih ve 384 numaralı bir karara nazaran da; Heyeti Vekile Reisi İcra Vekilleri Heyetiyle Büyük Millet Meclisi arasında vasıta ve vekillerin mercii istişarisi olduğu gibi müşterek vazifelerden dolayı da vekillerle beraber mesuldür.

29 Birinciteşrin 1923 te teşkilâtı esasiye kanununun bazı maddeleri tavzihen tadil olunur. Bu 364 numaralı kanuna göre Türkiye devletinin şekli Cumhuriyettir. Türkiye devleti B. M. M. tarafından idare olunur. Meclis, hükümetin inkısam ettiği şuabatı idareyi icra vekilleri vasıtasiyle idare eder. Türkiye Reisicumhuru devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve heyeti vekileye riyaset eder. Başvekil Reisicumhur tarafından ve Meclis âzası arasından seçilir. Diğer vekiller Başvekil tarafından gene Meclis âzası içinden seçildikten sonra Reisicumhur tarafından Meclisin tasvibine arzolunur. 20 Nisan 1924 tarih ve 491 numaralı teşkilâtı esasiye kanununa nazaran da; Türkiye devleti bir Cumhuriyettir. Meclis, icra salâhiyetini, kendi tarafından müntehap Reisicumhur ve onun tayin edeceği İcra Vekilleri Heyeti marifetiyle istimal eder. Başvekil; Reisicumhur tarafından ve vekiller, Başvekil tarafından meclis azâsı içinden seçildikten sonra Reisicumhur meclise arzeder. Hükümet hattı hareket ve siyasi noktai nazarını azami bir hafta zarfında Meclise bildirir ve itimat talebeder.

Bu kanunlardan başka kanunlarla bazı vekillikler ilga edilmiş, bazıları yeniden ihdas edilmiş ve 3117 numaralı kanunla biri Başvekâlet olmak ve adetleri on ikiden az ve on altıdan fazla olmamak üzere vekâletlerin teşkili salâhiyeti, Başvekile bırakılmıştır. Bilâhare 3271 numaralı kanunla da devlet dairelerinin biri Başvekâlet olarak, devlet işlerinin inkişafına göre ve devlet işlerini lüzumsuz yere parçalatmıyacak surette, Başvekilin teklifi üzerine Reisicumhurun tasdikiyle vekâletlere taksim edileceği hüküm altına alınmıştır.

Görülüyor ki B. M. M. 29 Birinciteşrin 1923 tarihine kadar kendi icra salâhiyetini, İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve heyeti marifetiyle kullanmış ve Meclis Reisi aynı zamanda filen İcra Vekilleri Heyeti Reisliğini de 24 Sonkânun 1921 tarihine kadar uhdesinde tutmuştur. 29 Birinciteşrin 1923 te devletin şekli Cumhuriyet olmuştur. Reisicumhur B. M. M. tarafından seçilir ve devletin reisidir. Meclis, icra salâhiyetini kendisine ve kendisinin tayin edeceği İcra Vekilleri Heyetine bırakmıştır.

İcra Vekilleri Riyasetini işgal eden zevat

Adı		Seçim yeri		Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih
Mustafa Kemal	Pş.	(Ankara)	Asil	3-5-1920	24-1-1921
Fevzi	»	(Kozan)	Asil	25-1-1921	19-3-1921
Ferit	B.	(İstanbul)	Vekil	25-1-1921	27-1-1921
Mustafa Fehmi	Ef.	(Bursa)	Vekil	18-4-1921	23-4-1921
Mustafa Fehmi	»	(Bursa)	Vekil	2-5-1921	4-5-1921
Fevzi	Pş.	(Kozan)	Asil	20-5-1921	9-7-1921
Refet	B.	(İzmir)	Vekil	12-8-1921	1-10-1921
Mustafa Fehmi	Ef.	(Bursa)	Vekil	9-2-1922	15-2-1922
Rauf	B.	(Sıvas)	Asil	10-7-1922	13-8-1923
Abdullah Azmi	Ef.	(Eskişehir)	Vekil	19-9-1922	1-10-1922
Fevzi	Pş.	(Kozan)	Vekil	31-7-1923	12-8-1923
Fethi	B.	(İstanbul)	Asil	14-8-1923	27-10-1923
Başvekâleti işgal eden zevat					
İsmet	Pş.	(Malatya)	Asil	30-10-1923	5-3-1924
Mustafa Fevzi	Ef.	(Saruhan)	Vekil	10-2-1924	20-2-1924
İsmet	Pş.	(Malatya)	Asil	6-3-1924	9-7-1924
Kâzım	»	(Karesi)	Vekil	10-7-1924	27-7-1924
Fethi	B.	(İstanbul)	Asil	28-7-1924	4-3-1925
İsmet	Pş.	(Malatya)	Asil	5-3-1925	3-5-1931
Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	27-2-1926	28-3-1926
İsmet	Pş.	(Malatya)	Asil	4-5-1931	28-2-1935
Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	30-9-1931	21-10-1931
Refik	»	(İstanbul)	Vekil	22-4-1932	11-5-1932
Refik	»	(İstanbul)	Vekil	19-5-1932	2-6-1932
Refik	»	(İstanbul)	Vekil	25-9-1933	30-9-1933
İsmet İnönü		(Malatya)	Asil	1-3-1935	25-9-1937
Refik Saydam		(İstanbul)	Vekil	9-4-1937	17-4-1937
Refik Saydam		(İstanbul)	Vekil	3-5-1937	28-5-1937
Celâl Bayar		(İzmir)	Vekil	20-9-1937	25-10-1937
Celâl Bayar		(İzmir)	Asil	26-10-1937	21-4-1938
Şükrü Kaya		(Muğla)	Vekil	22-4-1938	3-5-1938
Celâl Bayar		(İzmir)	Asil	4-5-1938	5-5-1938
Şükrü Kaya		(Muğla)	Vekil	6-5-1938	15-5-1938
Celâl Bayar		(İzmir)	Asil	16-5-1938	11-11-1938
Celâl Bayar		(İzmir)	Asil	11-11-1938	25-1-1939
Refik Saydam		(İstanbul)	Asil	25-1-1939	3-4-1939
Refik Saydam		(İstanbul)	Asil	3-4-1939	8-7-1942
Şükrü Saracoğlu		(İzmir)	Vekil	17-11-1941	17-12-1941
Dr. A. Fikri Tuzer		(Erzurum)	Vekil	8-7-1942	9-7-1942
Şükrü Saracoğlu		(İzmir)	Asil	9-7-1942	9-3-1943
Şükrü Saracoğlu		(İzmir)	Asil	9-3-1943	

Şu halde 3 Mayıs 1920 den 24 Sonkânun 1921 tarihine kadar Gazi Mustafa Kemal hem devlet hem de hükümet reisliğini yapmış ve bu tarihten 29 Birinciteşrin 1923 tarihine kadar geçen zamanda B. M. M. Reisi kalmıştır. Buna nazaran İcra Vekilleri Heyeti Reisliğini işgal eden zevat da yalnız hükümet reisliğini ifa etmişler ve bu tarihten sonra ise devlet ve hükümet reisliği yukarıda bildirilen kanunlarla ayrıldığına göre, kabineleri listedeki yazılı zevat teşkil eylemişlerdir.

Not: Yukarıki listede aynı zatın birkaç defa Başvekâlete geldiği gösterilmiştir. Bu gelişler formalite bakımındandır; yani Meclisin yeniden intihabı veyahut herhangi bir meselede itimat reyinin bahis mevzuu olması veya hükümette bir değişiklik yapılması hallerinde aynı Başvekilin Reisicumhur tarafından tekrar kabineyi teşkile memur edilmesi yüzündendir.

(Baha Kutay, Kemal Türkoğlu, Server İskit)

MÜDAFAAİ HUKUK VE PARTİ GRUPU — 7 Eylûl 1919 tarihinde Sıvasta kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, nasıl Cumhuriyet Halk Partisinin ilk temeliyse, 10 Mayıs 1921 de Birinci Büyük Millet Meclisinde kurulan Müdafaai Hukuk Grupu da Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grupunun çekirdeğidir.

Son mebusan meclisinin yabancı tecavüzüne uğraması ve İstanbulun 16 Mart 1920 de işgali üzerine, Mustafa Kemal'in Ankarada toplanmaya davet ettiği Türkiye Büyük Millet Meclisinin âzalarını, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti namzetlerinden seçilen yeni millet vekilleriyle İstanbulda kapanan meclisten Anadoluya, Mustafa Kemal'le beraber çalışmaya gelenler teşkil etmişti. Her iki kısım mebuslar da aynı millî ve siyasi teşekkülün namzetleri olarak milletçe seçilmiş kimselerdi. Erzurum ve Sıvas kongrelerinde tesbit edilen ve son İstanbul meclisi mebusanında kabul ve teyit olunan Misak-ı Millîye sadık kalacaklarına da, 18 Temmuz 1920 tarihinde, Büyük Millet Meclisinde and içmişlerdi. Birinci Büyük Millet Meclisi, «memleketin tamamiyetini ve milletin istiklâlini temin etmek» ve Türk vatanının muhtaç olduğu sulhü elde etmek için Mustafa Kemal'in çevresinde bir tek kalb ve irade gibi çalışıyordu. «Fakat zaman geçtikçe, mecliste müşterek mesainin temin ve tanziminde müşkilât zuhur etmeye başladı. En basit meselelerde reyler dağılıyor, meclisten iş çıkamıyordu. Bazı kimseler buna çare olmak üzere 1920 ortalarında bir takım teşekküller vücuda getirmek teşebbüsüne başladılar». Meclis müzakerelerinin intizamını sağlamak ve reyleri dağılmaktan koruyarak müspet iş çıkarmak gayesiyle kurulan bu teşekküller, umumiyetle Mustafa Kemal'in ilk teşkilât-ı esasiye kanununun meclise teklifi sırasında, 13 Eylûl 1920 tarihinde neşrettiği «Halkçılık programı» ile Meclisin açıldığı sırada Büyük Millet Meclisinin mahiyet-i esasiyesi ve idare usulü hakkındaki noktai nazarları tesbit etmek üzere gene Mustafa Kemal tarafından verilen ve Meclisçe kabul olunan takrirden mülhem olarak bir takım ünvanlar almaya ve programlar tesbit etmeye başlamışlardı. Fakat bu hiziplerin müspet bir netice vermediklerini, bilâkis 20 Sonkânun 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanununun kabulünden sonra fikirlerin daha çok dağılmaya müsait bir hale gitmekte olduğunu gören Mustafa Kemal, önceleri mevcut hizipleri birleştirmek ve yahut mevcut hiziplerden birini takviye ederek iş görmek için bilvasıta bir hayli uğraştı. Fakat elde edilen neticelerin sürekli olamadığını görünce işe bizzat el koymak ve ayrı bir gurup teşkil etmek lüzumunu duydu. Atatürk bunu ve bu grupun Birinci Büyük Millet Meclisinin hayatında oynadığı rolü büyük tarihî nutkunda şöyle anlatmaktadır (Nutuk, 1938 basımı s. 424 - 426):

«Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Gurupu ünvaniyle bir gurup teşkiline karar verdim. Bu gurup için yaptığım programın başına bir madde-i esasiye koydum. Bu maddenin ruhu, iki noktadan ibaretti: birinci nokta; gurupu misak-ı millî esasatı dairesinde memleketin tamamiyetini ve milletin istiklâlini temin edecek sulh ve müsalemeti istihsal için, milletin bilûmum kuvay-i maddiye ve mâneviyesini icabeden hedeflere tevcih ve istimal edecek ve memleketin resmî ve hususi bilûmum teşkilât ve tesisatını bu maksad-ı esasiye hâdim kılmaya çalışacaktır.

İkinci nokta; grup, devlet ve milletin teşkilâtını, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu dairesinde şimdiden peyderpey tesbit ve ihzara sâyedecektir.

Bütün hizipleri ve meclisin ekser âzasını davet ederek bu iki esas üzerinde birleşmelerini temin ettim. Bu işaret ettiğim madde-i esasiyeye ve bundan sonra gurupun nizamname-i dahilîsine ait olan maddeler 10 Mayıs 1921 günü vukubulan içtimada kabul olundu. Gurup heyet-i umumiyesinin intihabiyle, gurupun bizzat riyasetini de deruhte etmiştim.»

«Bu grup, Birinci Büyük Millet Meclisinin bütün müddet-i devamınca, hükümetin ifay-i vazife etmesine hâdim olabilmiştir.»

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grupu, ilk resmî toplantısını 10 Mayıs 1921 günü, şimdi Maarif Vekilliği binası olan o zamanki Erkek Öğretmen Okulu konferans salonunda yüz otuz üç mebusun iştirakiyle Mustafa Kemal'in başkanlığında yapmış ve bir hayli süren müzakere ve münakaşalardan sonra aşağıya aynen naklolunan madde-i esasiyeyi ve gurupun teşkilât ve çalışma esaslarını tesbit eden dahilî nizamnameyi kabul ederek işe başlamıştır.

Madde-i Esasiye

«Türkiye Büyük Millet Meclisinde müteşekkil Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grupunun umde-i esasiyesi mücadele-i hazıranın bidayetinden beri Erzurum ve Sıvas Kongrelerinde tesbit ve son İstanbul Meclisi Mebusaniyle Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul ve teyit olunup amal-i milletin zübdesi bulunan Misak-ı Millî esasatı dairesinde memleketin tamamiyetini ve milletin istiklâlini temin edecek sulh ve müsalemeti istihsal eylemektir.

Grup bu gaye-i mukaddesenin istihsali için milletin bilûmum kuvay-i maddiye ve mâneviyesini icabeden hedeflere tevcih ve istimal edecek ve memleketin resmî ve hususi bilûmum teşkilât ve tesisatını bu maksad-ı esasiye hâdim kılmaya çalışacaktır.

Grup bu gaye-i milliyenin istihsaline çalışmakla beraber devlet ve milletin teşkilâtını Teşkilât-ı Esasiye Kanunu dairesinde şimdiden peyderpey tesbit ve ihzar sâyedecektir.»

Grupun, çoğu Mustafa Kemal'in başkanlığında olmak üzere yaptığı otuz içtimaın zabıt hulâsaları tetkik olununca, türlü memleket işleri üzerinde esaslı müzakere ve münakaşaların yapıldığı; inkılâpçı kararların alındığı bu toplantılarda, hâkim fikrin daima «Egemenlik ulusundur» düsturu çevresinde toplandığı ve bu ana prensipe aykırı hiçbir karara imkân bırakılmadığı; münakaşa hürriyetine karşılık, sıkı bir parti disipliniyle hareket olunduğu görülmektedir. Bilhassa 9 Temmuz 1921 tarihli toplantıda, meclis ve hükümet hakkında bazı tenkidleri ihtiva eden bir takrir dolayısiyle Atatürk'ün Büyük Millet Meclisinin icra haklarının muhafazası için yaptığı dikkate şayan müdafaayla 4 İlkkânun 1921 de grupun disipliniyle çalışması ve mevcudiyetini muhafaza etmesi gerektiği hakkındaki kesin ifadeleri, Cumhuriyet Halk Partimizin kuruluş öncesi tarihinde, önemle yeralması gereken hâdiselerdir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Halk Partisine inkılâbettikten sonra Büyük Millet Meclisindeki Müdafaai Hukuk Grupu da Cumhuriyet Halk Partisi Grupu olmuştur. Partinin Altıncı Büyük Kurultayının 12 Haziran 1943 tarihindeki toplantısında kabul edilen nizamnamenin yedinci kısmındaki maddeler bugünkü meclis parti guruplarına dairdir. Bu kısımdaki 96 ncı madde aynen şöyledir: «Partiye mensup mebusların umumî heyetine Parti grupu ve Partiye mensup mebus arasından 118 inci madde mucibince Kurultay tarafından seçilen otuz beş âzanın teşkil ettiği heyete de müstakil grup denir.» 118 inci madde de şudur: «Parti mebuslarından Kurultay umumî heyetine seçilen otuz beş arkadaş Meclis içinde müstakil bir hüviyet taşırlar. Bunlar grup toplantılarında hazır bulunurlar, fakat mütalâa beyan ve reye iştirak edemezler. Buna karşı Meclisin umumî heyetinde mütalâalarını kendi gruplarının kararına göre beyan ederler ve reylerini kullanırlar. Ancak Parti grupu haricine intişarı caiz olmıyan müzakerelerin mahremiyetini muhafazaya onlar da mecburdurlar.»

Parti grupunun tabii reisi Partinin değişmez genel başkanı veya onun vekilidir. Partiye mensup olan Başvekil de Parti grupunun reisidir. Parti müstakil grupunun tabii reisi Partinin değişmez genel başkanı, ve reis vekili bu grupa dahil mebuslar arasından onun tayin ettiği zattır. Parti grupunun grup umumî heyetince seçilen iki reis vekili vardır. Değişmez genel başkan veya vekili reislik etmedikleri halde Başvekil veya reis vekillerinden biri reislik eder. Grup toplantılarında grup âzaları müzakere mevzuları üzerindeki itimat ve reylerinde tamamiyle serbest olup fikirlerini kayıtsız ve şartsız söylerler. Sual serbesttir. Grup âzası, aydınlatılmasını istedikleri meseleleri Başvekilden veya vekillerden sorabilirler. İstizah ancak grupun umumî heyeti karar verdiği takdirde yapılır. İstizahın Büyük Millet Meclisine intikali grup karariyle olur. Grup kararları hakkında dışarıda izahat verilmesi ve müzakere neticelerinin tebliği reisliğe aittir. Grup âzaları gurup kararları aleyhinde beyanat ve neşriyatta bulunamazlar.

Parti müstakil grupunun vazifesi nizamnamenin 121 inci maddesinde aynen şöyledir: «a — Devlet işlerinin iyi cereyanını, Parti nizamname ve programının ve büyük Kurultay kararlarının en iyi tatbikını, Meclis grupu kararlarına tabi olmaksızın murakabe etmektir. Bu grup dört senelik faaliyeti hakkında gelecek Kurultaya rapor takdim eder. b — Müstakil grup, umumî heyetinin karariyle, icra vekillerinden sual ve istizah yapabilir ve icra vekilleri için mecliste itimat reyi tahrik edebilir. Kezalik hükümetten her hangi bir meselenin Mecliste alenen müzakereye konulmasını talebedebilir. c — Müstakil grup reis vekili Parti hükümetinin muvaffakıyetine yardım etmeye, nifak, ihtiras ve şahsiyata mâni olmaya bilhassa dikkat eder.

Müstakil gurup âzaları bu sıfat üzerlerinde bulundukça Parti hükümetine âza intihap olunamazlar. Parti gurup reis vekili, devlet ve Partinin resmî ve hususi bütün teşekküllerinde, Meclis grup reis vekilleriyle aynı haklara maliktir. *(Faik Reşit Unat)*

MÜFTÜ OĞLU, AHMET HİKMET — (1870 - 1927) Moranın bir Osmanlı eyaleti olduğu zamanlarda orada müftülüklerde bulunmuş bir ailedendir. Yunan isyanında Mora müftüsüy-

Ahmet Hikmet Müftü Oğlu

ken isyancılar tarafından öldürülmüş olan Hafız Abdülhalim Efendinin torunudur. Yazılarında kul'andığı, Müftü Oğlu lâkabı ondan gelmektedir. 3 Haziran 1870 (3 Rebiülevvel 1287) de İstanbulda doğmuştur. Babası, Girit ve Cezairi Bahrısefit kapu kethüdası Yahya Sezai efendidir; divan sahibi olacak derecede edebiyat ve şiirle meşgul olduğu için oğluna iyi bir tahsil verdirmiştir.

Ahmet Hikmet ilk tahsilini İstanbulda mahalle mektebinde, Aksaray Mahmudiye ve Soğukçeşme Askerî Rüştiyelerinde yapmış, Galatasaray Lisesini bitirerek 1889 da Hariciye Nezaretine girmiştir. Yunanistanda Pire, Kafkasyada Poti, Kırımda Kerç şehirlerinde kançılarlık, muavin konsolosluk ve konsolosluklarda bulunmuş, 1896 dan 1908 e kadar Hariciye Nezaretinde merkezde çalışmıştır. Bu tarihten sonra bir sene kadar Nafia Nezaretinde vazife görmüş, tekrar Hariciyeye dönerek 1912 yılında Budapeşte başkonsolosluğuna - o zamanki tâbirle başşehbendirliğe - tayin edilmiştir. 1924 te Halifelik başmabeyincisi olmuş, 1926 da Hariciye vekâleti "Umuru şehbenderiye ve ticariye„ müdürlüğüne ve aynı senede bu dairenin Umum Müdürlüğüne getirilmiş, daha sonra da Hariciye Vekâleti Müsteşarı olmuştur.

1910 senelerinde Galatasaray lisesinde Edebiyat dersi ve daha sonra da İstanbul Darülfununda Alman ve Fransız edebiyatı tarihi muallimliği yapmıştır. 20 Mayıs 1927 de İstanbulda vefat etmiştir.

Ahmet Hikmet daha Galatasaray lisesindeyken - o zamanki birçok heveskâr gençler gibi - yazılar yazmaya başlamış ve liseyi bitirmeden ilk eseri olan [Leylâ yahut bir mecnunun intikamı] adlı hikâyesi intişar etmiş, bunu tercüme birkaç yazısı takibetmiştir. Bununla beraber asıl yazı hayatı İkdam gazetesine ve bilhassa Servetifünun mecmuasına yazılar yazmasiyle başlamıştır. Ahmet Hikmetin Servetifünun edebiyatı muharrirleri arasında gösterilmesi bundan doğmaktadır.

Servetifünuna "Bir benefşenin sergüzeşti„ hikâyesiyle girmiş, "Yeğenim„ monoloğu şöhretini temin etmiştir. Bu mecmuada çıkan hikâyeleri (1899/1900=1317) senesinde "Haristan ve Gülistan„ adiyle bir kitapta toplanmıştır.

Ahmet Hikmet, Servetifünun edebiyatına dahil sayılmakla beraber, uslûbu ve edebî telâkkisi bakımından devrinin modasına uymamıştır. Servetifünuncuların "sıfat, sıfat içindir„ telâkisine mukabil "sıfat, iyilik, millet ve Türklük içindir„ düşüncesine taraftar ve sahip olmuştur. Bu itibarla ve lisanındaki gelişme ve mevzu intihabındaki millî ve mahallî oluşu dolayısiyle Servetifünun edebiyatına dahil saymamak lâzımdır. Edebiyat ve sanat hakkındaki fikir ve endişelerinin, aile hâtıralarından, Yunanistan ve Kafkasyadaki memumriyetleri zamanındaki müşahede ve tetkiklerinden doğduğu muhakkaktır.

Sanat ve edebiyat anlayışı Servetifünuncularla beğenilmiş ve meselâ, "Yeğenim„ monoloğu münasebetiyle Mehmet Rauf tarafından şiddetl ce tenkid edilmiştir.

Ahmet Hikmet ilk küçük hikâyecilerimizdendir. Nesri, gençlik yazılarında zamanın üslûbuna az çok benzemekle beraber daima sadeliğe doğru gitmiş ve nihayet "öz Türkçe„ cereyanına ön ayak olanlar arasına girmiştir. Saf Türkçeye doğru bu gelişme bazan o dereceyi bulmuştur ki, kendisi, yalnız başına kalmış bir aksülâmel haline bile girmiştir. Meşrutiyetten sonra Türkçülük cereyanının en hararetli taraftarlarından biri olmuş, hattâ bir aralık, "Türk Ocakları„ Hars şubesi reisliğinde bulunmuştur.

Meşrutiyetten sonraki hikâyelerinin bir kısmını Çağlayanlar (İstanbul 1922) adı altında top'amıştır. Bu eseri 1940 ta yeni harflerle de basılmıştır. Hikâyelerinden bazıları Almancaya tercüme edilmiştir. Bunlardan başka, tefrika halinde neşredilmiş, tarihî ve siyasi bir mevzua tahsis ettiği "Gönül Hanım„ isimli bir romanı da vardır.

Osmanlı tarihine ait muhtelif mevzular, Trablusgarp ve Balkan harpleri hâdiseleri eserleri üzerinde müessir olmuştur. Memleket ac larını mevzu ve ilhamlarında terennüm etmek ıstemiştir. Şair hassasiyeti derhal göze çarpar. Lisan açık ve akıcıdır.

Servetifünunun sanat ve edebiyat telâkkisinin tesiriyle Ahmet Hikmet en iyi muharrirler arasında görülmemişse de, hakkında umumiyetle verilen bu hükme itiraz eden İsmail Habip şöyle diyor: "Edebiyatımızın tarihinde haiz olduğu ehemmiyet vuzuhla görülüp hak ettiği şeref lâyıkiyle verilemedi. O ehemmiyeti görmeli ve bu şerefi vermeliz.„ (Türk teceddüt edebiyatı tarihi).

Kısa bibliyografya: İsmail Habip Sevük: Türk teceddüt edebiyatı tarihi - Edebî yeniliğimiz, tanzimattanberi. - Türk yurdu, 1927 - sayı 30 - Türk yılı: 1928 - Güneş mecmuası sayı II - İslâm Ansiklopedisi. cüz 3.

(Fuat Bayramoğlu)

NASRETTİN HOCA — Adı anılınca nükteleri ve hikmetli lâtifeleri hatıra gelip hemen düşündürücü bir neşe yaratan zattır. Halk arasından yetişip halk içinde haşır ve neşir olarak yalnız kendine değil, karısı, çocuğu ve hattâ eşeğine bile cihanşümul bir şöhret yapan ve yedi asrı geçen bir zamandan beri içimizde ve hususiyetimizde daima hazır bulunan bu büyük ve zarif filozof sütbesüt Türktür.

Vakıa, onun tercümeihali hakkında muhtelif rivayetler vardır; fakat bunlar bilir bilmez kendisine atfedilen bazı hikâyelerdeki tarihî eşhasdolayısiyle yanılmalardan doğmakta ve bu eşhas delâletiyle onun yaşadığı devre üzerinde şüphe uyanmaktadır. Evliya Çelebi, seyahatnamesinin üçüncü cildinde onun hal tercümesini yanlış yazarak yanlışlıklar buradan başlamakta ve bir taraftan günümüze kadar sürüklenmekte, diğer taraftan da yeni yeni yanlışlar ve hatalı tahminler yol almaktadır. Çeşitli rivayetleri Fehim Bayraktareviç adlı bir zat, tanınmış müsteşrikler tarafından Holanda'da üç dil üzerine çıkarılan İslâm Ansiklokedisinin üçüncü cildinde bir araya toplamaktadır.

1944 yılında Tasvir neşriyatı arasında çıkan Nasrettin Hoca Fıkralarının ön sözünü yazan İsmail Hami Danişmetde bu hususta kitap, makale ve konferans halinde çıkmış bütün malûmatı bir araya toplıyarak bir tahlil ve mukayese yapmakta ve kendi araştırmalariyle Naci Kum adlı bir zatın araştırma neticelerini de bildirmektedir. Bütün bunları okuduktan sonra hakikate en uygun bulduğumuz tercümeihal, Bursalı Tahir merhumun Sivrihisarda Hocanın el yazısiyle yazılmış vesikaları üzerinde yaptığı tetkik neticesidir. Profesör Fuat Köprülüye verilen bu tetkik mahsulüne nazaran Hoca Nasrettin merhum, zamanının idari teşkilâtına göre Akşehire bağlı bir nahiye olan Sivrihisarın Hortu köyünde doğmuştur. Babası bu köyün imamı Abdullah adlı bir zattır. İlk tahsilini köyünde yapmıştır. Babasının vefatı üzerine imamlığı babasının mollası Mehmede bırakarak Akşehire hicret etmiştir. Orada zamanın ünlü hocaları Seyit Mehmet Hayrani ve Seyit Hacı İbrahimden okumuştur.

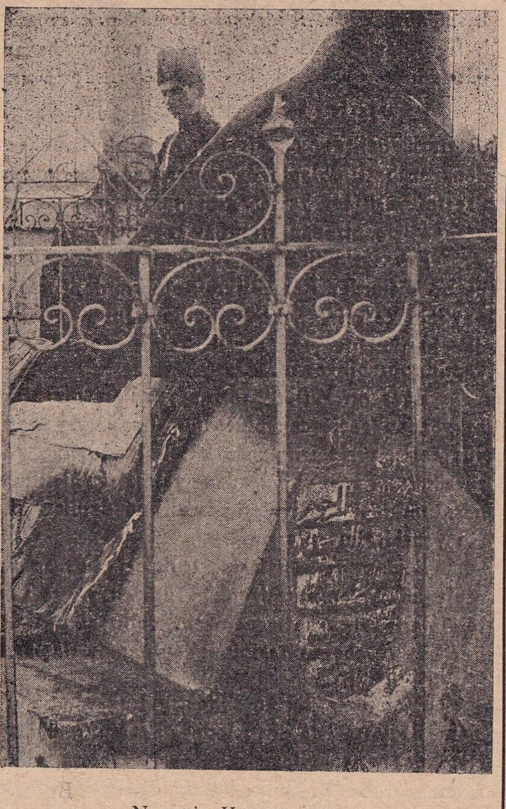
Nasrettin Hoca
Topkapı Sarayı Müzesindeki bir minyatürden

Eski Sivrihisar müftüsünün ifadesine nazaran, efrenci 1208 e raslıyan, hicrî 605 te doğmuştur. Akşehir'deki mezar taşında yazılı ve ters okunan vefat tarihi 683 olup bu da efrenci 1284 senesine tekabül etmektedir. Şu hale göre Hoca merhum yetmiş altı sene yaşamış ve Akşehirde vefat eylemiştir. Bu tarihler de Bursalı Tahir beyin tetkiklerine mutabık düşmektedir.

Hoca, eski hikâye kitaplarına ve fıkralarına nazaran; Konya medreselerinde de okumuş ve Sivrihisarla Akşehirde tedrisatla meşgul olmuştur. İmamlık, hatiplik yaptığı, vaızlar verdiği, hükümet işlerinde kendisinin rey ve mütalâasına müracaat edildiği de gene fıkralarının delâletinden anlaşılmaktadır. Hocanın, hanefi fıkhının en iyi ihtisar edilmiş kitabı olan Kudduri'yi okuttuğu ve bunda pek ileri bilgisi olduğu eski kitapların hepsinin sonunda tasrih edilmiştir. Kendisinin Konya, Ankara, Bursa taraflarında seyahat ettiği de yine fıkralarından anlaşılmaktadır.

Nasrettin Hoca'nın Bayezit'le Timürlenk devrinde yaşadığı hakkındaki rivayetler, onun bu tercümeihaline nazaran yanlıştır ve Evliya Çelebinin, seyahatnamesinin üçüncü cildinde yaptığı bu yanlışlık bugünümüze kadar sürüp gelmiştir. O, Anadolu Selçuklarından bir Türktür. Mezar taşındaki tarihe dikkat edilirse Osmanlı devletinin teşkkülünden on beş on altı sene evvel vefat ettiği görülür. Buna nazaran, Timürlenkle olan fıkralarının ya zamanının tarihî eşhasiyle geçen diğer maceralarına ait olduğunu, yahut da uydurma bulunduğunu kabul etmek lâzımdır. Meselâ Meşhur Adamlar Ansiklopedisi bu fıkraların Hoca merhuma değil şair Ahmedî ile Timürlenge ait olduğunu yazmaktadır.

Şu hale göre, eski tarihli yazma ve basma hikâyelerinde kayıtlı olup hepsinde de tekerrür eden yüz yirmi fıkrasının tamamen kendisine ait olmadığını, son zamanlarda ve hâlâ kendisine atfedilmeye devam edilenlerin de kendisine aidiyetinin pek şüpheli bulunduğunu kabul etmek lâzımdır. Netekim, ona atfedilen bazı hikâyelerdeki hırsızlık, dalkavukluk ve ahlâk lâubaliliğinden o tamamen münezzehtir. Tanıdığımız Hoca, hakikî bir halk adamı ruhunu taşır, kendi tarlasiyle rahlesinde kolları ve dimağiyle çalışarak ekmeğini çıkarır, müstağni, kanaatkâr, zeki bir filozoftur. Dikkatli, anlayışlı bir insan ona ait lâtifeleri ötekilerden ayırdetmekte müşkilât çekmez. O, nev'inde muhabbet ıklimine hâkim tek insandır. Ciddi veya şen her mecliste hâzır ve nâzırdır; daima da öyle kalacaktır. Çünkü onun esprisi halkın esprisidir.

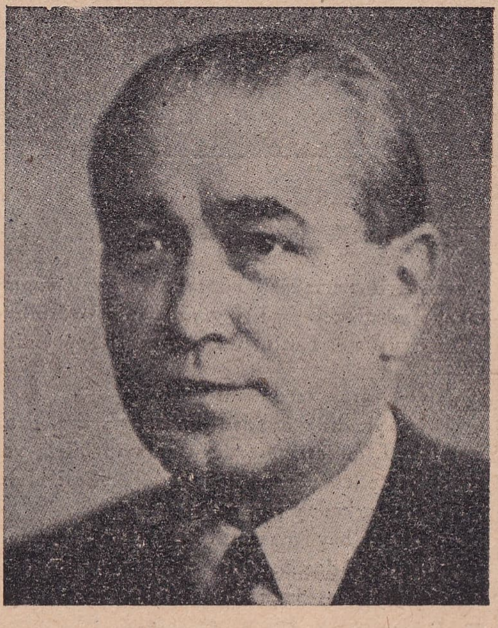

Nasrettin Hocanın mezarı

Onun şöhreti eski ve dünyaya dal budak sarmıştır. O, bu dünyanın filozofu, babası, âlimi, canı ve ciğeridir. İçinden yetiştiği halkın o gün bugün hâlâ içindedir.

Hocanın fıkralarını ihtiva eden kitapların topluca bir bibliyografyası, Zaparta adlı zat tarafından toplanıp Akba Kitabevi tarafından 1943 te bastırılan Nasrettin Hoca Lâtifeleri Külliyatı adlı kitabın baş yazısında mevcuttur. Gerek bu kitap, gerek Tasvir neşriyatından olan Nasrettin Hoca Fıkraları adlı kitap Hoca'ya ait fıkraları toplıyan en yeni ve en iyi eserlerdir. Bu kitaplar, okuyucuyu eski taş basması kitaplardaki saçmalardan kurtardığı ve ona bu hususta yeni bir görüş ruhu verdiği için dikkate şayandır. *(Server İskit)*

OKYAR, ALİ FETHİ — 1880 yılında Pirlepede doğmuştur. Kendisi Trablusgarp harbindeki hizmetiyle tanınmış, sonra elçilik, mebusluk, vekillik, kabine ve meclis reisliği

Fethi Okyar

gibi mühim siyasi vazifelerde bulunmuş ve «Serbest Cumhuriyet Fırkası» nı kurmuştur. Fethi Okyar 1898 de Harbiye mektebine girmiş ve buradan 1903 te erkânıharbiye yüzbaşısı olarak çıkmıştır. Üçüncü orduya memur edilerek 1906 da Yunan hududuna, bir sene sonra Selânik - Zibefçe doğu demiryolları hat müfettişliğine, 1908 de Selânik jandarma komutanlığına tayin edilmiş ve o yılın İlkkânununda Paris ataşemiliterliğine gönderilmiştir. 1910 da binbaşı olmuş, 1911 de İşkodra kuvvei mürettebesi erkânıharbiyesine memur edilmiştir. İtalyanların Trablusgarp işgalinde Ali Fethi bey o zaman vatanın bu uzak köşesini müdafaaya koşan genç zabitler arasında bulunarak, faaliyetiyle memlekette şöhret kazanmıştır. Sonra Manastır mebusluğuna seçilmiş, o sene meclisin feshedilmesi üzerine önce erkânıharbiye dairesine memur edilmiş. Bunu müteakip ikinci kolordu erkânıharbiyesine, daha sonra Akdeniz boğazı kuvvei mürettebesi erkânıharbiye reisliğine tayin olunmuştur.

Bundan sonra isteği üzerine istifası kabul edilerek ihtiyat sınıfına geçirilmiş ve Trablus savaşındaki üstün hizmetinden dolayı kurmay yarbaylığa terfi ettirilmiştir. 1912 de Sofya sefiri oldu. Bir yıl sonra İstanbul mebusluğuna seçildi ve 1917 de Dahiliye Nazırlığına getirildi. 1920 de İstanbul mebusu olarak Büyük Millet Meclisine iştirak etti. Evvelâ Dahiliye Vekilliğinde, 14 Ağustos 1923 — 27 Birinciterin 1923 arasında İcra Vekilleri Heyeti Reisliğinde, T. B. M. M. reisliğinde, 28 Temmuz 1924—4 Mart 1925 arasında Başvekâlette bulundu. Aynı sene büyük elçi olarak Parise tayin edildi. Fethi Okyar Paris elçiliğinden istifa ederek 1930 yılının Ağustosunda birkaç arkadaşiyle birlikte (Serbest Cumhuriyet Fırkası) ismi altında siyasi bir teşekkül meydana getirmişti. Yeni fırka Atatürk ve C. H. P. teşkilâtı tarafından iyi karşılanmış, hattâ fırka reisi Fethi Okyar'la birkaç arkadaşı C. H. P. nin müzaheretiyle mebusluğa seçilmiştir. Fakat, ötede beride sinmiş olan bazı mürteci unsurlarla, Cumhuriyet Halk Partisinin ortadan kaldırdığı tarikat ve tekkelere mensup bazı şeyh ve dervişler Serbest Cumhuriyet Fırkasını siper ederek yeni bir irtica faaliyetine giriştiler. Fethi Okyar'la birlikte Serbest Cumhuriyet Fırkası idaresinde bulunan bazı samimi cumhuriyetçiler, fırkalarının memleket için zararlı olmaya başladığını sezerek Sonteşrin 1930 da, yani dört aylık bir faaliyetten sonra fırkayı feshettiler.

Fethi Okyar, 1934 Martında Londra büyük elçiliğine tayin edilmiş, 1939 da Londra elçiliğinden ayrılarak Ankaraya dönmüş ve Bolu mebusluğuna seçilerek 11 Sonkânun 1939 tarihinde Büyük Millet Meclisine iltihak etmiştir. 26 Mayıs 1939 da Adliye Vekili olmuş, sıhhatının müsaitsizliğine binaen oradan 12 Mart 1941 de istifa eylemiştir. Bolu mebusuyken 7 Mayıs 1943 tarihinde İstanbulda vefat etmiştir.

(N. T)

19 MAYIS — Yirmi beşinci yıldönümünü kutladığımız 19 Mayıs bayramının milletimiz için taşıdığı önemi ve büyük mânayı biliriz. Bu tarih, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna bir başlangıç, Türk milletinin hayatında bir dönüm noktasıdır. Bu tarih, Türkün hayata yeniden doğduğu gündür. Bu tarih, asırlardan beri geriliyen, zulüm ve hakaret gören kahraman bir milletin benliğini idrak ettiği, hakkını bütün dünyaya tanıttığı, medeniyet âleminde lâyık olduğu yeri aldığı bir devrin ilk günüdür. Bu günün Türk gençliğine bir bayram günü olarak seçilmesinin sırrı da işte buradadır. Çünkü, bu kurtuluş devrini açarak Türkiye Cumhuriyetini kuran kahraman Atatürk, büyük eserini Türk gençliğine emanet etmiştir. Bu eseri ebediyete kadar yaşatacak olan gençliğin bu tarihî günde bayram yapması kadar tabii ne olabilir?

Şimdi sizinle birlikte o mübarek günden önceki karanlık ve ümitsizlik dolu günleri tekrar hatırlıyalım.

30 İlkteşrin 1918. Birinci dünya savaşını müttefikleriyle birlikte kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, ağır bir mütarekeyle harbe son verdi. Yeni kurulan mütareke hükümetleri şaşkın ve âciz, galiplerin her dediğine boyun eğmekte, bu suretle sulh şartlarının daha hafif olacağı kanaatindedir. Memleket, dört yıllık ağır ve yıpratıcı bir harpten sonra fakir, perişan ve ümitsizdir. İşte bu sırada bir tek adamın, 37 yaşında genç bir Generalin kafası ümit ve enerjiyle doludur. Bu General 31 İlkteşrin 1918 de Adanada Alman Mareşali Liman Fon Sanders'ten Yıldırım Orduları Grupu Komutanlığını devralan 7 nci Ordu Komutanı Mustafa Kemal'dir. 12 gün süren bu komutanlık esnasında bu genç ve cevval adam, mütareke şartlarının ağırlaşmaması için elinden geleni yaptı. Cenup hududumuzu tesbit ederek galiplerin daha fazla ilerlemelerine mâni oldu. Elindeki kuvvetleri icabında memleketin menfaatlerini koruyabilecek hale getirmeye çalıştı Atatürk bugünlere ait hâtıralarını, büyük zaferden sonra ilk defa ziyaret ettiği Adanada Türk

Mustafa Kemal Paşanın o zamanki bir resmi

Ocağında şöyle anlatmıştı: «Bende bu vakayiin ilk hissî teşebbüsü bu memlekette, bu güzel Adanada vücut bulmuştur. Bilirsiniz ki, Suriye felâketini müteakip ben, Yıldırım Orduları Grupunun kumandasını almak üzere buraya gelmiştim. O zaman, burada, bütün memleketin nasıl bir âtiye sürüklenmekte olduğunu tamamen görmüştüm. Buna mümanaat edebilmek için derhal teşebbüste bulunmuştum. Fakat teşebbüsüm o zaman için mümkün olamadı.»

10/11 Sonteşrin gecesi Mustafa Kemal İstanbula çağırıldı. 13 Sonteşrinde Haydarpaşaya ayak basan Büyük Kahraman, galiplerin İstanbul limanını dolduran donanmaları arasından köhne bir motörle karşıya geçerken, yaverine: «geldikleri gibi giderler» demişti.

O, mütarekenin yapıldığı günden itibaren Osmanlı İmparatorluğunun tarihe karıştığını anlamış, yeni bir Türk Devletinin kurulması çarelerini düşünmeye başlamıştı. İstanbula geldiği tarihten Samsuna gitmek üzere Galata rıhtımından Bandırma vapuruna bindiği tarihe kadar, altı ay, mütarekenin ağır havası içinde inliyen İstanbulda, en yakın dostlariyle, güvendiği komutanlarla kurtuluş savaşına hazırlandı. Atatürk bu günlerden bahsederken der ki: «Bir gün İsmet Beyi (Millî Şef İsmet İnönü) davet ettim. Şişlideki evimde beni yalnız bulan İsmet Bey: «— Gene ne var?» dedi. Sual sorarken gözlerinin içi, yüksek zekâsı ve itimat veren derin neşesiyle gülüyordu.

« — Ne haber? dedim.

« — Tahmin edeceğin gibi.

« — Şuradan bana bir Türkiye haritası bulup masaya açar mısın? Üzerinde konuşacağım.

«İsmet Bey haritayı bulup açtı.

« — Ne yapacaksın? diye sordu.

«Bu münasebetle söylemeliyim ki, benim daima en iyi anlaştığım dostlarımdan biri İsmet olmuştur. Onun için bu mülâkatın sebepsiz olmadığına hükmetmişti.

« — Meselâ, dedim, hiçbir sıfat ve salâhiyet sahibi olmaksızın Anadoluya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için en müsait mıntaka ve beni o mıntakaya götürecek en kolay yol hangisi olabilir?

«Yüzüme baktı, tekrar neşeli ve ümitli güldü:

«— Karar verdin mi? dedi.

«— Şimdilik bundan bahsetmiyelim, bana memleketi, milleti ve orduyu anlayıp bilen, vaziyeti yakından gören, tehlikede şüphesi olmıyan bir arkadaş gibi cevap ver!

«İsmet bey masanın kenarındaki sandalyaya ilişti ve derin derin düşünmeye başladı. O sırada ben salonun içinde dolaşıyordum. Bana seslenince kadar gezindim. Birdenbire ayağa kalktı, gülerek:

«— Yollar çok, mıntakalar çok! dedi.»

Aradan günler geçti, nihayet beklenmedik bir tesadüf onun bu emellerine yardım etti.

Bir gün Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal'i makamına çağırarak kendisine bir dosya verdi. Bu dosya İşgal Kuvvetleri Komutanlığı tarafından tanzim edilmişti. İçinde Samsun havalisindeki Rum köylerine Türklerin tecavüz ettikleri, asayişin ihlâl edildiği, bu tecavüzlerin menedilerek asayişin temini isteniyordu, ve eğer Osmanlı Hükümeti bunu yapmaktan âcizse kendilerinin bu tecavüzleri menedecekleri ilâve olunuyordu. Mustafa Kemal'i bu meseleyi tahkik ederek tecavüzleri menetmek vazifesiyle Samsuna göndermek istiyorlardı.

O, bu fırsattan çok memnun olmuştu. Yalnız vazifesine bir şekil verilmesini istedi. Nihayet kendisine Dokuzuncu Ordu Müfettişliğini verdiler. Erkânıharbiyedeki arkadaşlariyle birlikte vazife ve salâhiyetlerine dair talimatını da hazırlıyarak 16 Mayıs 1919 gecesi İstanbuldan Bandırma vapuruna bindi ve Karadenizin karanlıklarına daldı. Bu karanlık gecenin parlak bir sabahı olacaktı. Tanyeri Samsunda ağardı.

Şimdi gene onun ağzından Samsuna ayak bastığı günde memleketin ne vaziyette olduğunu dinleyelim:

«1335 senesi Mayısının 19 uncu günü Samsuna çıktım. Vaziyet ve manzarai umumiye:

«Osmanlı devletinin dahil bulunduğu grup, harbi umumîde mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekename imzalanmış. Büyük harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi harbi umumîye sevkedenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahidettin, müttereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği denî tedbirler araştırmakta, damat Ferit Paşanın riyasetindeki kabine, âciz, haysiyetsiz, cebîn, yalnız padişahın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek her hangi bir vaziyete razı.

«Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta.

«İtilâf devletleri, mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesileyle, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbulda, Adana vilâyeti, Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep, İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konyada İtalyan kıtaatı askeriyesi; Merzifon ve Samsunda İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta, ecnebi zabit ve memurları ve hususi adamları faaliyette. Nihayet mebdei kelâm kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 Mayıs 1335 te İtilâf devletlerinin muvaffakiyetiyle Yunan ordusu İzmire ihracediliyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında, anasırı hıristiyaniye hafi, celi, hususi emel ve maksatlarının temini istihsaline, devletin bir an evvel çökmesine sarfı mesai ediyorlar.»

İşte üstadane bir kalemle çizilen memleketin o zamanki tablosu budur.

O günden bugüne kadar yapılan işleri bilirsiniz. Türk milleti dört yıllık bir savaştan sonra büyük bir zafer kazanarak Lozan Muahedesiyle tam istiklâline kavuşmuş, Cumhuriyet ilân edilerek müttereddi şahsiyetleriyle memleketi felâkete sürüklemiş olan saltanat hanedanı kovulmuş, memlekete bir orta zaman manzarası veren köhne müesseseler yokedilmiş, şapka kanunu, medeni kanun, Türk harfleri kanunu ve diğer inkılâp hareketleriyle Türk milleti en ileri milletler arasına katılmıştır. Bugün bütün dünyayı altüst eden ikinci dünya bâdiresinin ortasında 25 yıl önce temelleri atılan genç Cumhuriyetimiz, Atatürk'ün en aziz iş arkadaşı İnönü'nün kudretli idaresi altında pek az milletlere nasip olan bir sulh ve saadet havası içindedir. *(Uluğ İğdemir)*

PÉNİCİLLİNE — Ekmeğin ve reçelin üzerinde beliren, elmaları ve sebzeleri mahveden, rutubetli dolaplarda saklanan ayakkabıların üzerini yeşil bir kadife gibi saran yeşil küfler herkes için bir can sıkıntısı sebebi olur.

Fakat şimdi nefes aldığımız havanın içinde bu küflerden Pénicillium notatum denilen bir nev'inin zerreler halinde bulunduğunu ve bundan harikulâde yeni bir ilâç olan pénicilline'in yapıldığını biliyoruz.

Eğer bu küfler üzerine yazılmış bir kitabı gözden geçirecek olursanız bunda en aşağı yüz çeşit, türlü isimlerde küf bulunduğunu görürsünüz. Fakat bunlardan yalnız Pénicillium notatum denilen neviden pénicilline denilen ilâcın yapıldığını anlarsınız.

İlâçlar ve bunların tesirleri hususunda acele hükümler vermiyen bütün kimya ve ilâç bilginlerinin kanaati şu merkezdedir ki pénicilline bütün tababet tarihinde bulunmuş ilâçların en önemlisidir.

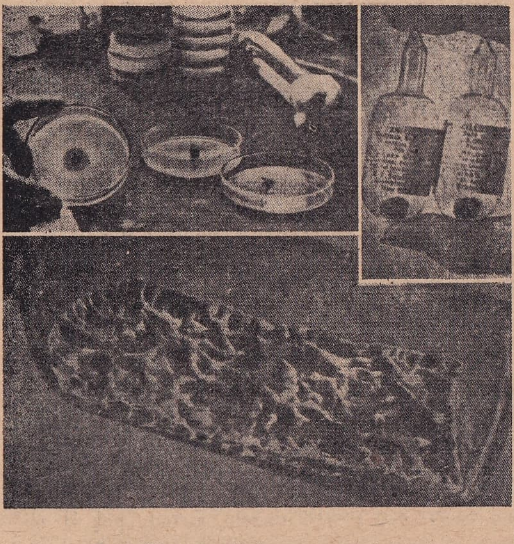
Pénicilline, bütün kükürt mürekkebatından olan ilâçların da hepsinden ileri bir ilâçtır. Hem de bunun şifası rahatça, kolayca ve süratle görülür. Kaldı ki bunun kükürtlü ilâçlar gibi hasta üzerinde bir başka şekilde zehirleyici tesirleri de görülmez.

Çünkü, onların, akyuvarları (Leucocytes) mahvederek insan vücudunu kendi tabii müdafaa silâhlarından mahrum bırakmak gibi bazı mahzurları da vardı.

Bu ilâcın keşfi şöyle oldu. 1928 de tuhaf bir şey, Londra Sainte - Marie hastanesi mensuplarından Profesör Fleming'in nazarı dikkatini çekti. Profesör mutat usulle bakteri üretiyordu. Bir gün, ağzı iyi kapanmamış bir kültür kabında küf lekelerinin belirmeye başladığını farketti. Bir müddet sonra, bu lekelerin etrafında soluk turuncu renkte halkalar peyda olmuş ve bu halkaların içindeki bakterilerin inkişafı durmuştu. Az sonra Profesör Fleming, küfün turuncu renkte bir madde hâsıl ettiğini ve bu maddenin buyyona karışarak etraftaki bakterilerin hayati inkişaflarını çok müessir bir surette durdurduğunu yani, o mikropların üremesine mâni olduğunu gördü.

Bu hâdiseyle 1939 a, muhasamatın başlamasına kadar kimse daha fazla uğraşmadı. 1939 da İngiliz bilginleri bu turuncu cisim üzerinde derin incelemeler yaptılar ve ona "Pénicilline„ adını verdiler; bu, ad küfün ilmî adı olan Pénicillium notatum'dan çıkmıştır.

Bu küf maddesinin saf olarak elde edilmesi çok güç bir mesele teşkil ediyordu. Ancak şu yakın zamanlardadır ki tatmin edici bir

Penicilline, üretilirken ve ampul içinde

metot bulunabildi. Bu metot (absorbtion sélective = seçme suretiyle imtisas) denilen metottur. Küf hulâsası çok ince dövülmüş magnésie alumina veya silis gibi bir maddeyle dolu bir tüpe dökülmektedir. Mahlûldeki maddelerden bazıları zerreciklere yapışmakta veya onlar tarafından imtisas edilmektedir. Mahlûldeki başka başka maddeler bu zerreciklere, cinslerine göre az veya çok kuvvetli olarak yapışmakta ve tüpün içine bir muhallil döküldüğü vakit, zerrelere en zayıf yapışmış olanlar tüpün aşağısına doğru inmektedirler. Bu suretle tüp içinde bir sıra iyice belli bölgeler hâsıl olmakta ve bu arada Pénicilline'in parlak turuncusarı bölgesi de kendini kolayca belli etmektedir. Bundan sonra, başka bir muhallille Pénicilline tek başına elde edilmektedir.

Pénicilline bir bakteri öldürücü = bactériocide'den ziyade, bir bactériostatique'tir. Yani bakterilerin üreme ve gelişmelerini durduran bir cisimdir. O gerçekten fevkalâde bir tesir ve kuvvete maliktir. Su içinde 1/10.000.000 luk bir mahlûlü, birçok bakteri çeşitlerine karşı kuvvetle tesir edebilmektedir. Kliniklerde, muharebe alanlarında, bu harikulâde ilâcın kullanıldığı her yerde onun için methüsenalardan başka bir şey işitilmemiş ve oralardan mütemadiyen daha çok Pénicilline istenilmiştir. Onun daha geniş bir surette etrafa yayılmasına engel olan biricik güçlük de, hâlen onun büyük mikyasta elde edilmesinde karşılaşılan zorluktur. Tabii bir mürekkep olması hasebiyle, Pénicilline modern chimicothérapeutique'te kullanılan ve safi sentetik müstahzarlardan ibaret olan maddelerin çoğundan ayrılmaktadır. Bunun için bugün düşünülen ve istenilen, tabiatın vermiş olduğu bir örneğe göre bir mürekkep meydana getirmektir. Belki de Pénicilline'i sentetik bir hale sokmaya bile lüzum kalmıyacaktır. Onun aynı kimyevi yapıda, daha basit ve fakat aynı yüksek tesirde bir mürekkebinin mevcut olması pek çok mümkündür.

Harp zamanında büyük ilmî terakkinin karşısına dikilen bütün güçlüklere rağmen, şu son iki yıl içinde Londrada Profesör Heilborn ve Oxfordda Profesör Sir Robert Robinson'un idareleri altında derin araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca Amerikada da bu hususta geniş mikyasta çalışılmaktadır. Araştırmaların bugünkü durumları istikbal için en büyük ümitlere imkân vermektedir.

Tedavide pénicilline umumiyetle enjeksiyon usuliyle tatbik olunur. Ağızdan alınmasında fazla fayda yoktur. Çünkü bunu midenin asitleri derhal mahvederler. Sonra bu ilâç, üç saat içinde vücudun dışına çıkar. O sebeple birçok vakalarda bundan birçok doz vermek lâzımgelir.

Asıl önemli mesele bunun tedarik ve istihsalidir. Bu istihsal, büyük bir beceriklilik ve uzun çalışma istediğinden elde edilebilen miktar mahduttur.

Hastanelerde yapılan tecrübelerle anlaşılmıştır ki 15.000 ünitelik bir tek doz hazırlanabilmek için üç hafta çalışmak lâzımgelir.

Yüzlerce doz aynı zamanda hazırlanabilirse de gene elde edilen miktar, talebedilen miktarın çok aşağısındadır.

İstihsal edilen miktarın en büyük kısmı şimdi ordu hizmetinde bulunanlara tahsis edilmekte, sivillere bunun ancak yüzde onu ayrılabilmektedir.

Bu miktar da hususi bir komitenin kontrolü altındadır ve öteki ilâçlara mukavemet gösteren hastalıklarda kullanılmasına müsaade olunur.

Bir defa pénicilline'le tedavisine girişilen bir hastalık mutlaka zail olur.

O gün gelince menenjit gibi, kan zehirlenmesi gibi, kana âriz olan birçok tehlikeli hastalıklar iyi edilecektir.

Bu uğurda çalışan fen adamları da o günün uzak olmadığı kanaatindedirler. *(T. Ç.)*

PEARL HARBOUR — İçinde bulunduğumuz dünya harbinde, deniz kontrolünü elinde tutan tarafın, harbi kazanmak yolunda ön kazandığını görüyoruz.

Bu harp, seyyaliyeti pek fazla olan hava kuvvetlerinin, bol miktarda ilk defa kullanıldığı bir harptir. Harbin ilk iki senesinde bu yeni kuvvetin elde ettiği parlak muvaffakiyetler, hakikaten, göz alıcıydı. Hava kuvvetlerinin bu başarıları, deniz kuvvetlerinin artık kıymetini kaybettiği ve denizlerde, bilhassa kapalı denizlerde, hiçbir iş göremiyeceği mütalâalarının ileri sürülmesini mucip oldu. Gerçi deniz kuvvetleri ilk zamanlarda birçok zayiat verdiler. Ve bir bocalama devri geçirdiler. Fakat hava kuvvetlerinin bu tehlikeli tesiri iyice anlaşılınca, mukabil tedbirler alındı ve bugün gerek Akdeniz, gerek Atlantik, gerek Pasifik okyanusundaki deniz yolları, ancak ve ancak, deniz kuvveti cihetiyle üstünlüğü temin edenlerin elinde bulunmakta ve bu hal diğer tarafın takatini kesici bir mahiyet göstermektedir.

Donanma denilince, akla, evvelâ, büyük muharebe gemileri gelir ve denizde üstünlük ancak bu gemilerle temin edilir. Yalnız hafif deniz kuvvetleri veya tayyarelerle deniz üstünlüğü temin edilemez. Olayların incelenmesi bu hakikati meydana çıkaracaktır. Yalnız şu noktayı iyice hatırda bulundurmak lâzımdır. Eskiden yalnız su üstü gemilerinden mürekkep olan donanmalara, birinci dünya harbinde denizaltı gemileri katıldığı gibi, bu harpte de hava kuvvetleri katılmıştır. Ve bugün tayyaresiz bir donanma tasavvur edilemez.

Pearl Harbour baskını ve neticeleri, 7-1-1941: Bu, bir deniz muharebesi veya deniz kuvvetleriyle hava kuvvetleri arasında cereyan eden bir muharebe değildir. Amerikanın da harbe girmesini mucip olan bu hareket, sadece bir baskındır. İncelenmesi, hava kuvvetlerinin, gafil avlanan bir filoya neler yapabileceğini ve diğer tarafın deniz kuvvetlerinin harekâtına, varlığiyle mâni olan, o filonun elden çıkmasiyle, neler olabileceğini göstermesi bakımından çok alâka ve ders verici, aynı zamanda deniz kuvvetlerinin rolünün anlaşılması bakımından çok faydalıdır.

İkinci dünya harbine Japonya ile Amerikanın da birkaç dakika fasılayla katılmasını mucip olan bu baskın Hawaii adalarındaki Pearl Harbour üssünde yatan Amerikan Pasifik filosu üzerine, Yokohamadan hareket ettikleri söylenen ve deniz kuvvetleri üzerinde nakledilen, tayyareler ve denizaltı gemilerinin, bir Pazar sabahı saat 8,05 de ani olarak hücumiyle başladı. Baskının yapıldığı esnada, harp durumu, genel olarak, şöyleydi:

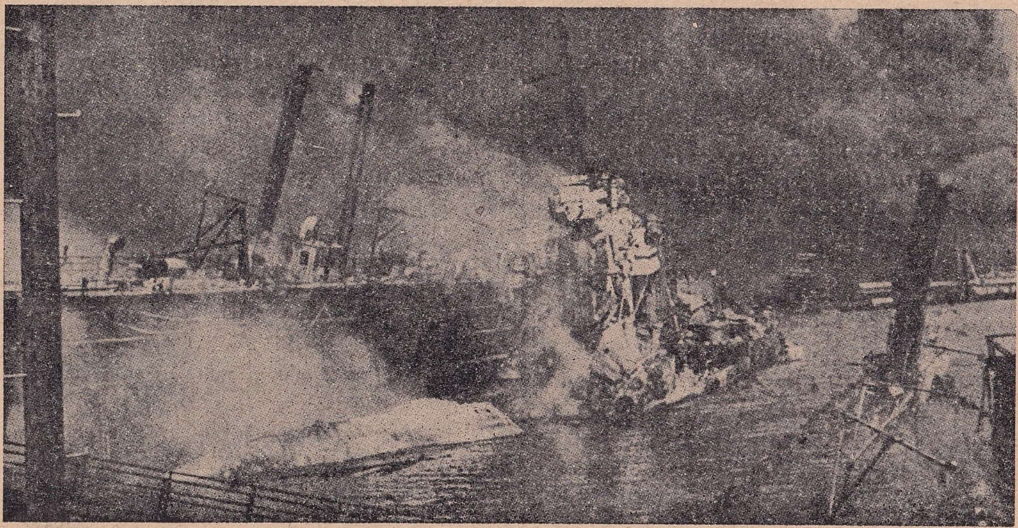
Mihver orduları Rusyada ve şimalî Afrikada süratle ileriyor; Avrupada, İngilizler yalnız başlarına kalmışlar, kara ve hava kuvvetleri pek zayıf, güvenilir tek kuvvetleri donanmaları. Amerika genel efkârı harbe girmeye muarız. Harbin Mihver tarafından kazanılacağına en fazla ihtimal veren bir zaman. Japon orduları birkaç senedir seferber, buna mukabil Amerikan hazar ordusu takriben 125000 kişi, hava kuvvetlerinin miktarı, pek bilinmemekle beraber, kuvvetli bir halde olmadığı tahmin edilebilir. İngiliz donanması, İtalya ve Alman deniz kuvvetlerine karşı Avrupada tutulmak mecburiyetinde, ayrıca hafif deniz kuvvetlerinin çoğu, hayati önemi olan, Atlantik nakliyatını korumakla meşgul.

İki tarafın deniz kuvvetleri: Birleşik Amerikanın; vazifede muharebe gemileri 15, yapılmakta 7, kruvazörleri vazifede 37, yapılmakta 48, muhripleri vazifede 200, yapılmakta 46, denizaltıları vazifede 101, yapılmakta 31, tayyare gemileri vazifede 6, yapılmakta 12.

Japonyanın; muharebe gemileri vazifede 9, yapılmakta 2?, kruvazörleri vazifede 40, yapılmakta ?, muhripleri vazifede 117, yapılmakta 4?, denizaltıları vazifede 58, yapılmakta 16, tayyare gemileri vazifede 6, yapılmakta 2?.

Amerika ve Japonyadan binlerce ve İngiltereden on binlerce mil mesafede bulunan, Pasifik adalarının, gerek müdafaa gerek istilâları, deniz kuvvetlerinin hareketlerine bağlı. Eğer Amerikan donanmasına kuvvetli ve ani bir darbe vurulursa, Amerika tekrar kendisini toparlıyabilinceye kadar, bu adalar süratle istilâ edilebilir. Bu hususta coğrafi durum da Japonyaya müsait. Amerikada, Japon ve Amerika siyasileri sulhün korunması için müzakerelerle meşgul. Durum, Japon emellerinin elde edilmesi için pek müsait görünüyor.

Amerikanın Pasifik filosu, ana üssü olan Pearl Harbour'da bulunuyor. Bu üs, en yakın Amerika limanı olan San Franciscodan 2100, en yakın Japon limanı Yokohamadan 3450 mil mesafededir. Limanda; 8 muharebe gemisi, 7

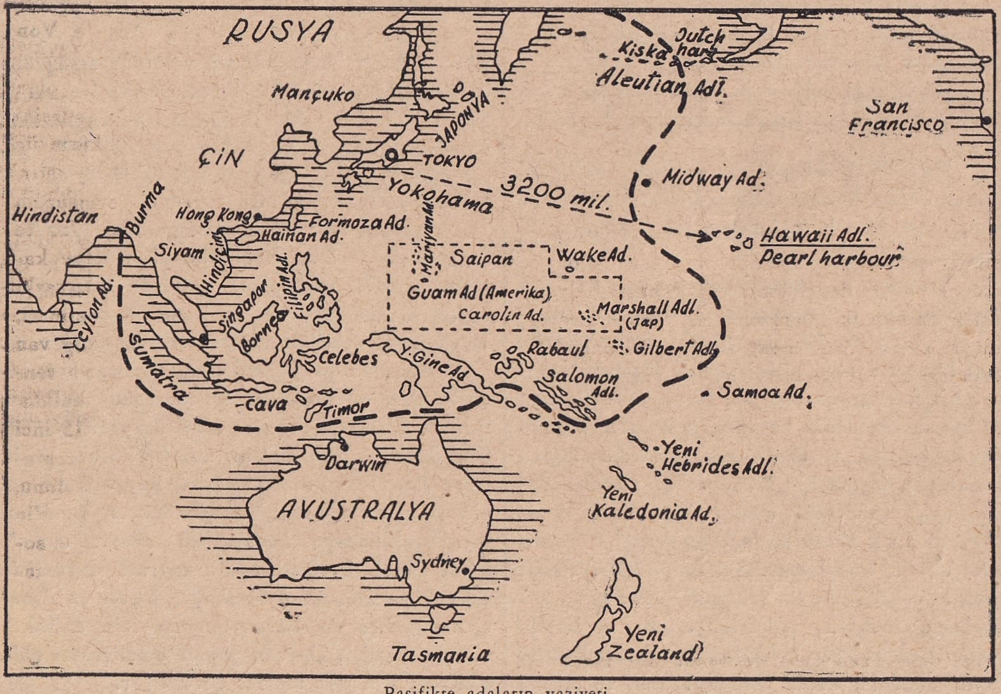
Pearl Harbour baskınından bir görünüş

kruvazör, 28 muhrip ve 5 denizaltı gemisiyle takriben 400 kara ve deniz tayyaresi ve birçok yardımcı gemiler bulunuyordu. Cetvel tetkik edilirse, bu 8 muharebe gemisinin imha edilmesi veya iş göremez hale getirilmesiyle, Japon deniz kuvvetleri aleyhine olan muvazenenin, bir anda lehlerine çevrilmesinin mümkün olabileceği kolayca anlaşılabilir.

O zaman Japonların ne düşündüklerini, tabiidir ki, bilmiyoruz. Fakat durum ve olaylara bakarak, şöyle bir maksatları olabileceğini, fazla yanılmadan, tahmin edebiliriz: Amerikalıları, sulh müzakereleriyle oyalarken, hava kuvvetleri ve cep denizaltı gemileriyle, aynı zamanda, yapılacak bir baskınla, Amerikanın Pasifik filosunu iş göremez hale getirmek suretiyle deniz kontrolünü ele geçirmek. Japonların bu husustaki tertibatı, hakikaten, dâhiyanedi. Baskını yapacak kuvvetlerin, müzakere için Amerikaya hareket eden siyasilerin akabinde, yola çıkmış olmaları muhakkaktır. Baskının, müzakerelerin bitmek üzere veya bittiği anda yapılmış olması, başka türlü izah edilemiyor. Çünkü; Yokohamadan (belki de Marshall, Caroline adalarından da hareket etmiş olabilirler) Hawaii adalarına kadar olan 3400 millik mesafe, vasati 20 mil süratle ki yüksek bir sürattir, asgari bir haftade katedilebilir. Amerikalıların sulhte olmaları, sulhü korumak için yapılan müzakereler ve baskının bir tatil gününün sabahı erkenden yapılması, baskına maruz kalanların, tam mânasiyle gafil avlanmasını mucip oldu.

Baskın; 200 kadar tayyare taşıyan 3, 4 tayyare gemisiyle bunları himaye eden deniz kuvvetleri ve bir nakliye gemisi tarafından taşınıp, ada civarında denize indirilen 5 cep denizaltı gemisiyle yapılmıştı. Denizaltı gemilerini taşıyan nakliye, limanın 50 mil kadar yakınına sokulmuş ve ilk tayyareler, filo, adadan 200 mil mesafedeyken, uçurulmaya başlanmıştı. Evvelâ, muhtelif istikametlerden yaklaşan ve yüksekten uçan bomba tayyareleri bombalarını atıyorlar, sonra pike bomba ve torpito tayyareleri, gemilere gittikçe yaklaşarak, bir saat 45 dakika, devamlı olarak, hücum ediyorlar. Amerikalılar, bilhassa, hava defi toplariyle şiddetle müdafaaya başlıyorlar. Bir miktar av tayyaresi uçuruyorlar, yaralanmayan 3, 4 kruvazörle 15, 20 muhribi denize çıkarıyorlar. Fakat pek geç kalmışlardı.

Amerikan zayiatı : 2 muharebe gemisi; Arizona ve Oklohama battı. Sonuncusu 1943 senesinde kurtarıldı. 3 muharebe gemisi; West Virginia, California, Nevada ağır yaralandı.

Pasifikte adaların vaziyeti

Takriben bir sene sonra tekrar hizmete girdiler. 3 muharebe gemisi; Maryland, Pennsylvania, Tennessee ve 3 kruvazör; Helena, Raleigh, Honolulu hafif yaralandılar. Takriben 6 ay sonra hizmete girdiler. 3 muhrip; Cassin, Downes, Shaw tahrib edildi. Sonuncu sonradan hizmete girdi. 180 (?) tayyare harap oldu.

Japon zayiatı: 3 cep denizaltı gemisi battı. 28 tayyare, deniz hava defi toplarıyle; 2 tayyare, kara hava defi toplariyle, 20 tayyare de av tayyareleri tarafından düşürüldü.

Deniz toplarının, müdafaaya geç başlamış olmakla beraber, nispeten çok tayyare düşürmeye muvaffak olmaları; Japonların, fırsattan tam istifadelenmek üzere, katî netice almak için, çok yakına sokulduklarını göstermektedir.

Bu baskının neticesi çok şümullü olmuştur; Amerikan Pasifik filosunun, bu suretle, muvakkaten de olsa, iş göremez hale getirilmesi, Pasifik deniz kontrolünün Japonlara vermiş ve onlar da bu fırsatı kaçırmıyarak, dört ay gibi kısa bir zamanda, Malaya yarım adasiyle Wake, Filipin, Gilbert, Holanda Hindistanı, Solomon ve Yeni Britanya adaları gibi, belli başlı mühim yerlerle, diğer birçok küçük adaları süratle istilâya muvaffak olmuşlardı. Japonlar, bu suretle, bir harbin idamesinde büyük önemi olan; petrol, kalay, kauçuk... gibi çok kıymetli iptidai madde membalarını ele geçirmiş oldular. Birçok kıymetli deniz ve hava üsleri temin ettiler. Prestijleri yükseldi. Fakat bu hareketleri, Amerikan genel efkârını kamçıladı ve Amerikalılar, harbe girdiler.

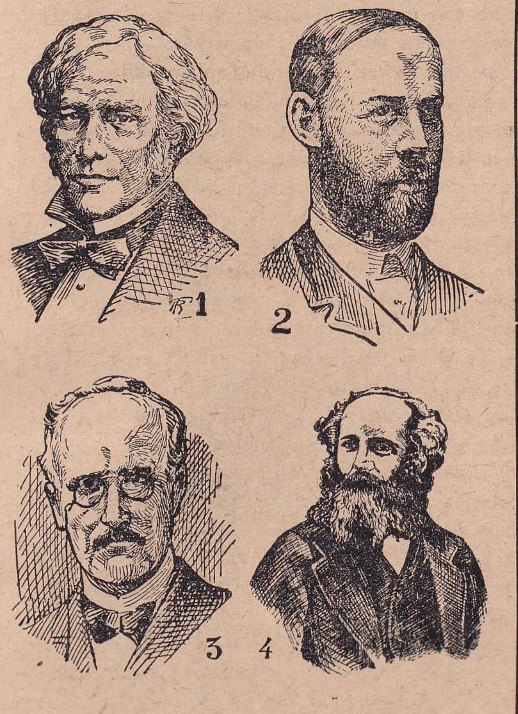
Bu muzaffariyetten istifade eden Japonlar, bir şua şeklinde bütün Pasifikte ilerlemeye başladılar. Bu Japon ileri hareketi esnasında, Amerikalıların çok büyük hava kuvvetleriyle yaptıkları taarruzlara rağmen, Japon deniz kuvvetlerinin ileri hareketleri durdurulamadı. Müttefiklerin o sulara gönderebildikleri, çok miktardaki, hafif deniz kuvvetleri de ciddi bir iş göremedi ve ağır Japon deniz kuvvetleri tarafından imha edildi. Amerika kuvvetlerinin, bu baskından takriben bir sene sonra, tekrar Pasifikte görünmesiyle, Japonların gerilemeye başlamış olmaları, deniz yollarının kontrolünde yegâne kuvvetin, gene donanmalar olduğunu gösteren en veciz bir delildir. Ve bu kuvvetin esası evvelce de söylediğimiz gibi büyük muharebe gemileridir. Netekim; Pearl Harbourda Amerikanın 8 muharebe gemisinin iş göremez hale gelmesi, deniz kontrolünün, Japonlar eline geçmesine kâfi gelmişti. Ve ancak Amerikan deniz inşaatının, Amerikan filosuna kattığı yeni kuvvetler ortaya çıktıkça, Pasifikte evvelâ bir tevazün hâsıl oldu. Ve bu tevazün, deniz yollarının kontrolünü, Japon hakimiyetinden kurtardı. Bu suretle, deniz hakimiyeti bir müddet ortada kaldı ve tedricen, Amerikan deniz kuvvetleri arttıkça, hakimiyet, onlara geçmeye başladı.

Sulhte bile daima harbe hazır bulunmak, deniz kuvvetlerinin en eski bir ananesidir. Bunu terketmek, düşmanın baskın yapmasını kolaylaştırır. Eğer Amerikalılar, tam mânasiyle, bu ananeye sadık kalsaydılar, kuvvetli filolarının başına bu hal gelmez; bilâkis onlar, bu kadar yakına sokulmuş olan, Japon deniz kuvvetlerini çok tehlikeli bir duruma sokabilirler ve belki de imha ederlerdi. Bu halde, seri hareketlerle işgal ettiği, zengin iptidai madde membaı olan bölgeleri eline geçirmek imkânını bulamıyacak olan Japonya, daha harbin başında, pek fena stratejik bir duruma düşerdi. Bu baskının, başlangıçta, Amerikan filosunu ortadan kaldırması, Pasifik harbinin bugünkü müzmin şekli almasını mucip olmuştur. Fakat, deniz

üstünlüğünü gittikçe arttıran, Amerikalılar, Pasifikte yavaş fakat emin bir surette ileriyorlar. *(H. O. Noyan)*

RADYO — Radyo (Radio) ışıma anlamına gelen Lâtince bir kelimedir.

Bu terim bugün halk arasında elektromağnetik dalgalardan faydalanarak işaret, söz

1. Faraday 2. Hertz
3. Branly 4. Maxwvel
5. Marconi

Bu gün radyo dediğimiz vasıtayı bulmak ve tekâmül ettirmek için uğraşan bu harikûlâde adamlara insanlık minnettardır.

ve sesin uzaklara yayılmasına verilen kısa bir ad olmuştur.

Elektromağnetik dalgaların insanların hizmetine girişi bu dalgalar vasıtasiyle insan düşüncesinin ifade şeklinde uzaklara nakliyle başlamış ve o zaman buna Telsiz Telgraf adı verilmiştir. Bu başarıyı aşağıda görüleceği üzere G. Markoni (Marconi) nin dehasına borçluyuz.

Bundan sonra elektromağnetik dalgalarla söz ve sesin doğruca nakli sağlandığı gibi daha sonraları resim, fotoğraf ve hattâ hareket halinde bulunan canlı sahnelerin görüntülerini de nakletmek imkânları bulunmuştur.

Elektromağnetik dalgaların verdiği geniş imkânlar sayesinde bugün insanların arada maddi bir vasıta olmadan birbiriyle muhabere edebildiği, konuşabildiği ve uzaktaki bir olayın seyrini bulunduğu yerden gözle ve kulakla takibedebildiği düşünülürse bu dalgaların bugünkü cemiyet ve insanlar hayatındaki çok önemli rolü pek güzel anlaşılır.

Elektromağnetik dalgaların bilinmesiyle insanların bunlardan faydalanmaları arasında oldukça uzun bir zaman geçmiştir. Bu dalgalara ait ilk bilgiler, on dokuzuncu yüz yılın başlangıcında elektrik üzerindeki çalışmalariyle tanınmış İngiliz kimyacı ve fizisyen Michaél Faraday ve Fransız fizisyeni Ampère tarafından verilmiştir. Bunun ardından Faraday'ın talebesi olan İskoçyalı fizisyen ve matematikçi James Clerk Maxwell elektromağnetik dalgalar teorisini kurmuş ve bu konu üzerine yazdığı muhtırayı 1865 yılında Londrada Royal Society'ye sunmuştur. Maksvel bu muhtırada elektromağnetik dalgalarla ışık dalgalarının tabiat itibariyle birbirine benzerliğini göstermiş ve matematikle ispatını yapmıştır.

Maksvele göre içinde elektrik salınımları ve meselâ dalgalı bir elektrik akımı bulunan her devre etrafındaki esîr moleküllerine denge (muvazenet) vaziyetleri etrafında salınımlı bir hareket verir. Bu salınımlı hareketin frekansı devredeki dalgalı akımın frekansına eşit olur. Esîr moleküllerinin salınımları molekülden moleküle geçerek uzayda değişik elektrik ve mıknatıs eserleri doğurur ki bunlar elektromağnetik dalgaları teşkil eder. Bu dalgalar yapı, duvar, dağ vesaire gibi her türlü maddi mâniadan geçerler ve ışık hıziyle yayılırlar.

Maksvel 1831 yılında İskoçyada Edimbourg şehrinde doğmuş, Londrada Kıral kolejinde ve sonra Cambridge Üniversitesinde profesörlük etmiştir. 1879 yılında Cambridge'de ölmüştür.

Maksvel teorisinin gerçekleştirilmesi ancak 1887 yılında Alman fizisyenlerinden Carlsruhe yüksek teknik okulu fizik Profesörü Heinrich Rodolphe Hertz tarafından yapılmıştır. Hertz elektromağnetik dalgaları ilk defa elde ederek bunların uzayda ışık hıziyle yayıldıklarını ve ışık dalgalarının ana özeliklerine malik bulunduklarını göstermek suretiyle Maksvel teorisinin gerçekliğini ispat etmiş ve bulduğu dalgalara ismi verilmiştir.

Çok mütevazi huylu olan Hertz dünyaca tanınmasına sebep olan bu büyük keşfi 1887 yılında yapmıştır. Hertz 1894 yılının başında henüz otuz altı yaşındayken Bonn şehrinde ölmüştür. Bu sebeple keşfinin 1896 da Markoninin eliyle insanlık âleminde kazandığı büyük önemi görmesine ömrü vefa etmemiştir.

Diğer taraftan 1890 yılında Fransız fizisyeni Edouard Branly uzayda yayılan elektromağnetik dalgaların, bir cam tüp içinde bulunan maden tozlarına tesir ettiklerini görmüştür. Branly'nin bu keşfi Koherör denilen ilk telsiz telgraf alıcısının temelini teşkil eder. 1842 yılında Fransanın Amiens şehrinde doğan Branly, Hertz'den daha talihli çıkmış ve telsiz telgrafın doğuşunda keşfinin oynadığı büyük rolü görmüştür. Bütün hayatını ilmî etüt ve aramalarla geçiren Branly 96 yaşında olduğu halde 1940 senesi Martının yirmi dördünde Pariste ölmüştür.

Ne Hertz ve ne de Branly keşiflerinden tatbikatta faydalanmanın yolunu araştırmamışlardır. Bu büyük iş muasırları olan Markoni tarafından ele alınmış ve devamlı çalışmalar parlak bir başarıyle neticelenmiştir. Markoni bu başarısiyle insanlığa kendisini her zaman minnetle hatırlatacak büyük bir hizmette bulunmuştur.

Guglielmo Markoni 1874 yılı Nisanının 25 inde İtalyanın şimalinde bulunan Bolonya (Bologne) şehrinde doğmuştur. Babası İtalyan anası İrlandaliydi. Markoni daha tahsil sıralarındayken Hertz'in elektromağnetik dalgalar üzerindeki tecrübelerine karşı büyük bir dikkat ve ilgi göstermişti. 1895 yılında evlerinin bahçesinde bazı tecrübelere girişen Markoni 1896 da nokta ve hattan müteşekkil olan Mors alfabesini kullanarak ilk defa telsizle işaret vermeye ve almaya muvaffak oldu. Genç Markoni aynı sene içinde İngiltereye giderek İngiltere Posta Nezareti mühendislerinin huzurunda tecrübelerini tekrarladı ve ihtira beratını aldı. Yorulmadan tecrübelerine devam eden Markoni gitgide daha uzun mesafelerde muhabereye muvaffak oluyordu. 1897 de İtalyanın şimalinde Adriyatik kıyısında Spezia limaniyle denizde 18 kilometre açıkta bulunan S. Martino gemisi arasında muhabere tesis etti. Nihayet 1899 yılında Manş denizi kıyılarında İngilterenin cenubundaki Dover ile Fransanın şimalindeki Calais şehirleri civarında kurduğu iki istasyon arasında mükemmel muhabere yaptı.

Bu tecrübe sırasında Markoni ilk telgrafı Branly'ye göndermek suretiyle ona karşı olan takdir ve saygı duygularını göstermişti.

Bu tarihî telgraf şöyle yazılmıştı: (Bu güzel neticenin elde edilmesini kısmen Mösyö Branly'nin değerli çalışmalarına borçlu olmakla M. Markoni Manş aşırı telsiz telgrafla M. Branly'ye saygı ve selâmlarını gönderir.)

Bundan sonra artık esîr (ether) yolu insanlara açılmıştı. İnsan dehası bu yolda durmadan ilerledi ve bugün kullandığımız Telsiz telgraf, Telsiz telefon, Radyoyayım ve Radyogörüm gibi muazzam eserleri kurdu.

(İbrahim Şükrü Esgün)

SCHİLLER, JOHANN CHRISTOPH FRIEDRICH, VON — (TürkçedeŞiller okunur.) altıncı asrın tanınmış Alman şairi; 10 İkinci teşrin 1759 da Marbach'da doğmuş, 9 Mayıs 1805 te Weimar'da ölmüştür. Asker doktoruyken, ileri yaşlarda Stuttgart Saray bahçeleri müfettişliğini yapmış olan Johann Kaspar Schiller ile, eşi Elisabeth Dorothea'nın oğludur.

Schiller

Schiller, 1773-80 yılları arasında Hukuk tahsil ederken, Tıp tahsili yapmayı tercih etmiş ve 1780 yılında, asker doktoru olarak ordu emrine geçmiştir. Daha Üniversite tahsili yaparken edebiyata merak sarmış olan Schiller, 1777 yılında ilk dramatik eseri olan «Haydutlar = DieRäuber» adlı piyesini yazmaya başlamıştır ki bu eser 1781 de intişar etmiş; ilk olarak 13 İkincikânun 1782 de Mannheim'de temsil edilmiştir ve bu eseri, 1782 de «Fiesco» adlı diğer bir eseri takibetmiştir. Bu sıralarda Stuttgart'ta bulunan genç şair; halinden memnun olmadığı için, 1782 de gizlice bu şehirden uzaklaşarak, Meiningen civarındaki Bauerbach'a gitmiş ve 1783 yılından itibaren, aynı şehirde, Von Walzogen adlı bir kadının çiftliğine yerleşmiştir ki, Schiller üçüncü dramatik eseri olan «Hile ve Sevgi = Kabale und Liebe» adlı piyesini bu çiftlikte yazmış ve bu eserle, sanatkârın üç muhtelif yaratma devrinin ilki kapanmıştır. Schiller, bu şehirden de ayrılmış ve manzum dram şairi olarak evvelâ Mannheim'a, 1785 te de Leipzig'e gitmiştir. Şair bu şehre civar kasabalardan biri olan Gohlis'te, «Neşeye şarkı = Lied an die Freude» adlı şiirini yazmıştır ki, geçen asrın büyük müzik üstadı Ludwig van Beethoven (1770 - 1827) bu şiiri, 9 uncu senfonisinin sonuna, taganni metni olarak kullanmıştır; memleketimizde, Beethoven'in 115 inci ölüm yılı münasebetiyle yapılan anma töreninde (Ankara Devlet Konservatuvarı Salonu, 11.IV.1942 Cumartesi, saat: 15,30) Schiller'in bu tanınmış şiiri, Konservatuvar korosu ve solistleri tarafından ilk defa Türkçe olarak taganni edilmiştir. Schiller daha sonraları, Dresden'de bulunan arkadaşı şair Körner'in yanına gitmiş ve onun Loschwitz'deki köşkünde «Don Carlos» adlı eserini bitirdikten sonra, 1787 de

Weimar'a yerleşmiştir. Bu tarihlerden itibaren, artık olgunluk çağlarına yaklaşmış olan şairin, 1789 yılında, Jena Üniversitesine tarih profesörü tayin edildiği görülür; bir müddet sonra Schiller, Carlotte von Lengefeld ile evlenmiştir (1790).

Schiller 1791 de tehlikeli bir hastalığa tutulmuştur; şair 1793 yılı Ağustos ayından 1794 yılı Mayıs ayına kadar Heilleronn, Ludwigsburg ve Stuttgart'ta bulunmuştur. Bu ikinci yaratma devri içinde kendini tamamiyle tarih ve felsefe tetkiklerine vermiş olan Schiller, birçok önemli eserler yazmıştır (Yunanistanın tanrıları; Sanatkârlar; Holandanın inkıraz tarihi (1788); Otuz yıl harbi (1791 - 93); Bedii - felsefi mahiyette muhtelif eserler: «inceliğe ve vakara dair = Über Anmut und Würde»; «Saf ve hisli şiire dair = Über naive und sentimentale Dichtung», v. s. Schiller bu yaratma devresinden sonra, zamanın büyük şairi Goethe ile olan sıkı temasları neticesinde, kendini tekrar şiire vermiştir. Artık bu devre, şairin üçüncü ve son yaratma devridir. Bu klâsik devreye isabet eden en güzel şiirler şunlardır: Çanlar; Balad'lar ve üstatlık dramları (Wallenstein, 1799; Marie Stuart, 1800; «Orlean'lı Bakire = Jungfrau von Orléans» 1801; «Messinalı gelin = Braut von Messina»; Wilhelm Tell, 1804). Schiller, 1799 da tekrar Weimar'a yerleşmiş, 1802 de kendisine asillik rütbesi tevcih edilmiştir. Berline yaptığı bir seyahatten sonra (1804) bir türlü düzelemiyen sıhhi durumu büsbütün fenalaşmış olan şair, 9 Mayıs 1805 te vefat etmiştir. Schiller'in kemikleri, 1827 yılında saray medfenine nakledilmiştir.

Başlıca eserler: *«Bütün eserlerin bir arada tabı» (Sämmtliche Werke) ilk olarak şair Körner tarafından neşredilmiştir, (12 cilt, 1812 - 15); izahlı tabı, Goedeke tarafından (15 kısımlı, 1867 - 76); Boxberger ve Maltzahn tabı (1868 - 74); Boxberger ve Birlinger tabı (1882 - 91); Bellerman tabı (1896 - 97); von der Hellen tabı (1905); Dramatik Metrukât (Dramatischer Nachlass) Kettner tabı (1895); Mektuplar (Briefe) Jonas tabı (1892 - 96); Bellermann ve diğer muharrirler tarafından, Bibliyografya Enstitüsü Neşriyatı sırasında tabettirilen bütün eserleri (14 cilt, 1895 - 97) 2 nci tabı 15 cilt (1919 - 1922); Tabi İnsel neşriyatı (6 cilt, 1905-06); Schüddekopf = Höfer tarafından kronolojik tanzim edilen ve mektupları da ihtiva eden tabı (22 cilt, 1910 - 26); Sayısız halk tabıları. İş mektupları (Geschäftsbriefe, 1875); Goethe'ye mektuplar (Briefwechsel mit Goethe, 4 üncü tabı 1881); Körner'e mektuplar (2 nci tabı 1874); W. von Humboldt'a mektuplar (2 nci tabı, 1876); Gotta'ya mektuplar (1876) Şair mektupları; Schiller'e mektuplar (Briefe an Schiller) Ulrich (1877); Schiller'le yapılan görüşmeler (Gespräche) Petersen (1911); Biedermann (1927). Kendisi hakkında eser yazan başlıca Alman muharrirleri; Frav von Wolzogen (1830); Schwah (1840); Palleske (15 inci tabı, 1900); Viehoff (1875); Düntzer (1881); Wychgram (3 üncü tabı 1898); Bellerman (1901); yarı kalmış bir hal tercümesi, Weltrich (1885 - 89); Brahm (1888); Minar (1890); Eserlerini şerhedenler: Düntzer, Biehoff; Kühnenmann 1905 (7 nci tabı 1927); F. Strich (1912, 1928); Günther (1925 zengin resimlerle); Vorcherdt (1929); K. Berger (2 cilt, 14 ve 15 inci tabı, 1924).* *(Cevat Memduh Altar)*

STALİNGRAT MEYDAN MUHAREBESİ — Bu muharebe ikinci cihan harbinin mühim dönüm noktalarından olması hasebiyle bir hususiyeti haizdir. Her iki tarafın hem galibiyet hem mağlûbiyetini, müdafaa ve taaruzunu ihtiva etmesi bakımından da ayrıca dikkati çeker. Bu muharebeyi kısaca şöyle hulâsa edebiliriz.

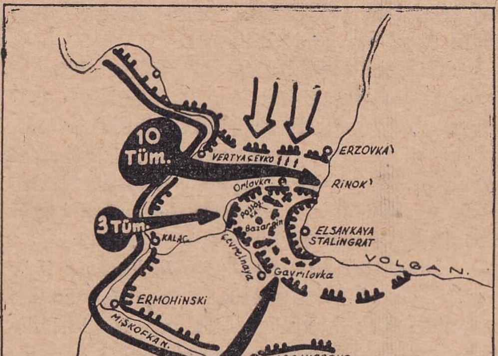
Alman başkumandanlığı 1942 yaz taarruzuna ağırlık merkezi Voronej yönünde olmak üzere başlamıştı. Maksadı, bu yönde, Volgayı aşarak Moskovayı cenuptan kuşatmak veya Kafkaslara doğru ilerliyebilmek için şimal yanını uzaktan korumak olabilir.

Almanlar Voronej önlerinde durduruldu. Bundan sonra Alman taarruzunun ağırlık merkezi Stalingrata yönetildi.

Alman birlikleri Ağustosun başında Don nehrine kadar hemen hemen büyük bir mukavemet görmeden ilerlediler. Fakat bu nehre varınca Rus mukavemetiyle karşılaştılar. Sovyetler Don nehri dolaylarında yaptıkları savaşla Stalingradın müdafaası için gereken tedbirleri tamamlamaya çalıştılar.

Rus kıtaları Ağustos ortasında Alman taarruzuna dayanamıyarak Don nehri doğusuna çekildi. Sovyetler Kotelnikovo dolaylarında yaptıkları çetin savaşlardan sonra, Ermohinskiden itibaren Mişkofka nehrinin doğu kıyısı ve Stalingradın cenubundaki göller hattına çekilmeye mecbur kaldılar.

Alman komutanlığı Sovyet hattını yarmak için üç grup teşkil etti (Kroki: 1).

17 Ağustos 1942 de Alman taarruzu başladı. Büyük hava kuvvetleri tarafından desteklenen Alman şimal grupu, Rus hatlarını yararak 23 Ağustos 1942 de Rinok bölgesinde Volgaya vardı. Almanlar bu sayede Sovyetleri ikiye böldüler ve Stalingrat için gereken takviye ve malzemenin getirilmemesi için Volgayı geçmek zarureti hâsıl oldu.

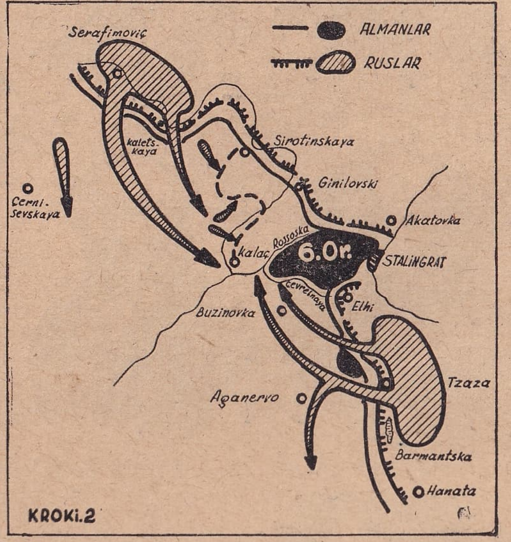
31 Ağustos 1942 de Rus kıtaları (1) de gösterilen hatta çekilmek zorunda kaldı.

Almanlar bu hatta ağırlık merkezleriyle Basargino yönünde taarruza geçtiler. Sovyetler meydan muharebesine yeni kuvvetler sürdüler. Savaş daha çok çetinleşti. Almanlar bu hattı da yararak ilerlediler ve Elşankayaya taarruz ettiler. Savaş 1 Eylûlde Stalingrat fabrikaları dolaylarına intikal etti. Sokak sokak, ev ev boğuşuldu. Sovyetlerin verdikleri haberlere bakılırsa Stalingradı müdafaa eden 62 nci ordudan hiç kimse Volga doğusuna geçmedi; hattâ ordu karargâhı bile şehrin içinde kaldı.

Sonteşrinin yarısı geçmesine rağmen Stalingratta korkunç bir boğazlaşma devam ediyordu.

Sovyetler Eylûl başında Stalingrada kadar gelen Almanlara bir darbe vurmaya hazırlandılar. Bunun için gereken hazırlıkları yaparken ileride işlerine yarıyacak toprak kısımlarını da terketmemeye çalıştılar. Serafimoviç cenubu, Kaletskaya köprübaşı bu cümleden olan arazidir.

Mukabil taarruz için gereken Rus hazırlığı bitti ve Sovyetler 19 Sonteşrin 1942 de bir topçu hazırlığını müteakip taarruza geçtiler. Sovyetler genel olarak Stalingrat dolaylarına kadar varan Alman kuvvetlerini iki yandan kuşatarak yok etmek gayesini güdüyorlardı. Bu maksatla şimal grupu Serafimoviç cenubundan, cenup gurupu Barmantzak gölü dolaylarından ağırlık merkezleriyle taarruza geçecekti. (Kroki 2 ye bak). Bu plân tatbik edildi. Cenup taarruz grupu birkaç düşman tümenini yok ederek 22 Sonteşrinde Kornovka nehrinin cenup kenarına vardı. Şimal grupu da 23 Sonteşrin 1942 de Don nehrine vararak Kalaç şehrini almıştı. Bu suretle Alman kıtaları etrafındaki çember kapandı.

Not; Kuşatma guruplarından şimaldeki, cenup-batı cephesi birliklerinden teşkil olunmuştur. Cenup grupu da Stalingrat cenubundaki birliklerden teşkil olunmuştur, Bu grupun seri birlikleri iki motorlu bir suvari kolordusudur.

Stalingrat önünde bulunan 6. Alman ordusunun iki yanını, bir kış muharebesi için iyi hazırlanmamış olan küçük ortakların orduları koruyordu: bunlar Sovyet taarruzuna dayanamıyarak geri çekilmek zorunda kaldılar.

Sovyetler 6. Alman ordusunu kuşattıktan sonra taarruzlarını şimale doğru genişlettiler. Maksatları Alman komutanlığının bu cepheden kuvvet çekerek çevrilen Alman ordusunu kurtarmak için mukabil taarruza girişmesine mâni olmak, hem de Almanları daha geniş bir kuşatma çemberi içine alarak kurtulmalarını imkân dışına çıkarmaktı.

Gerçekten Almanlar Maraşal Fon Manştayn komutasındaki sekiz tümenden fazla bir kuvvetle Kotelnikovo dolaylarında mukabil taarruza geçtiler. Almanların taarruzu başlangıçta bir gelişme gösterdi.

İlk darbeye maruz kalan Sovyetler, şimale doğru çekilirken Stalingrat batısına sürülen Sovyet ihtiyatları Almanlara karşı taarruza başladılar. Fon Manştayn gurupu geri atıldı.

Almanlar, kuşatılan guruplarından her an biraz daha uzaklaşmak zorunda kaldılar. Bu kuvvetleri kurtarmak ümidi ortadan kalkınca 6 orduya mümkün olduğu kadar fazla mukavemet ederek büyük Rus kuvvetlerini tutmak ve Alman komutanlığına fazla zaman kazandırmak ödevi verildi.

6. Alman ordusunun kuşatılmasiyle cephede hâsıl olan boşluğu örtemiyen Almanlar, Kafkaslardan da çekilmeye başladılar. Bu suretle Rusyadaki Alman taarruzunun dönüm noktası Stalingrat oldu. Almanlar Stalingrat'tan beri çekiliyorlar. Şimdi biz onları kendi hallerine bırakarak çevrilen Alman kuvvetleriyle meşgul olalım.

General Rokossovski ve Mareşal Varonof tercüman Diyatlenko delâletiyle Mareşal Paulus'u esaretini müteakip istintak ederken (soldan sağa)

6. Alman ordusu Sovyetlere teslim olmadı. Ruslar 10 Sonkânun 1943 te Alman mevzilerine karşı taarruza geçtiler. Ayın on üçüne kadar, kuşatılan Alman kuvvetlerinin doğu cephesine taarruz edildi. Almanlar Rossoşka ve Çervlennaya suları gerisine atıldılar. Sovyetler 26 Sonkânnn 1943 te Stalingrat şehri dolaylarına geldiler. Don cephesi kuvvetleri Stalingradı müdafaa eden 62 nci Sovyet ordusuyla birleşti. Savaş birkaç gün daha şehir içinde devam etti. 1 Şubat 1943 te 6. Alman ordusunun artan kısımları, başlarında ordu komutanları general Paulus olduğu halde teslim oldu. Sovyetlerin verdiği haberlere göre, bu ordu IV üncü, VIII inci, XI inci ve LI inci piyade kolordularıyle, XLVII nci ve XXIV üncü zırhlı kolordulardan müteşekkildir. Bu kolorduların tümen adedi 22 dir, mevcudunun 330.000 kişi olduğu söyleniyor. Sovyetler bu kuvvetlerden 91.000 kişiyi esir aldıklarını bildiriyorlar. *(G.)*

TCHAÏKOVSKY, PETER İLİÇ — (Türkçe Çaykovski okunur.) Dünyaca tanınan en büyük Rus bestecilerinden biridir. 7 Mayıs 1840 ta Wotkinsk şehrinde doğdu. Musikiye olan sevgi ve kabiliyeti henüz pek küçük yaştayken kendini gösterdi. Henüz beş yaşındayken mükemmel nota de şifre ediyor ve piyano çalıyordu. Fakat babası çocuğunun bir sanatkâr olmasını aklından bile geçirmek istemedi. 1850 de Petersburg hukuk mektebine girerek dokuz senelik bir tahsilden sonra mezun oldu ve 1859 da Adliye Vekâletine memur tayin edildi. Her şeye rağmen bu hayat onu hiçbir zaman tatmin etmedi. 1863 te istifasını vererek konservatuva'a devama başladı. 1866 da mezun olarak Moskova Konservatuvarına teori öğretmeni tayin edildi. Çaykovskinin bestecliği bu tarihten sonra başlar. Moskovada on beş sene kadar süren hocalığı esnasında Çarın ve sonra Madam von Meck adlı zengin bir Alman kadınının himayesinde yavaş yavaş tanınmaya başladı. 1877 de kısa süren bedbaht bir evlilik hayatından sonra seyahata çıktı. Epeyce uzun bir ayrılıktan sonra yurduna dönen besteci ayni sene Madam von Meck'e ithaf ettiği dördüncü senfonisini yazdı. Bu eser onu bütün Rusyaya tanıttı ve şöhretini yurt dışına ulaştırdı. 1887 de aldığı davetler üzerine uzun bir konser seyahati yaptı. Bu arada bilhassa Almanya, Fransa ve Amerikada eserlerini ve operalarını idare ederek alkış ve takdir topladı. 1893 te tekrar vatanına dönen besteci son eseri olan altıncı senfonisinin ilk çalınışından bir hafta sonra 6 Teşrinisani 1893 te koleradan öldü. Bu senfoniye bilâhare kardeşi Modeste Çaykovski tarafından «Pathétique» adı verilmiştir.

Tchaïkovsky

Peter Çaykovski muhakkak ki Rusyanın en büyük ve en popüler bestekârıdır. Fakat daha ziyade Alman romantizmi tesirinde eserler vermesi onun geçen asrın beş milliyetçi Rus bestekârı arasına girememesine sebep olmuştur. Buna rağmen orijinal eserleri bunlarla mukayese edilemiyecek bir güzellik taşır. O her nevi müzik şeklini denemiştir. En tanınmış eserleri; altı senfonisinden son üç tanesi, Kanzonetta'sı ile tanınan bir keman ve üç piyano konçertosu, dört senfonik şiiri, yaylı sazlar için serenadı, «Kuğu Gölü» ve «Ceviz Kıran» bale süvitleri ve viyolonsel için Rokoko varyasyonları'dır. Opera musikisinde de birçok eserler vermiştir. Bunların arasında Puşkin'in meşhur «Öjen Onegin» eserinden alınanı en meşhurudur. Orlean Bakiresi, Mazeppa, Çareviç, Pik Dam adlarını taşıyanlar da dünya operalarının repertuvarlarında sık sık yer alan eserleri arasındadırlar. *(F. Y.)*

TÜRK BAYRAĞI — Divanı Lûgat-it-Türk'de batrak şeklinde yazılan bayrak kelimesi; «savaşlarda kullanılan ve ucuna bir ipek parçası takılan mızrak» tarzında izah olunmaktadır ki, bunun ferdî mücadelelerde şöhret kazanmış kahramanlara mahsus bir alâmet olduğu anlaşılıyor.

Gene aynı eserdeki bir manzumede kelime bayrak şeklinde kullanılmakta ve Oğuzlar arasında bu suretle telâffuz edildiği kaydolunmaktadır. Netekim eski Uygur metinlerinde «bayrak» mânasına badruk kelimesine tesadüf edilmesi de bunu açıkça göstermektedir.

Bad — kökünden gelen ve değişmesi neticesinde Semantik bakımından sancak kelimesiyle olan benzerliği pek açıktır. Anlaşılıyor ki eski Türklerde de, batırılacak, saplanacak bir silâhın adıdır. Savaşlarda bunun ucuna onu kullanan kahramanın veya mensup olduğu kabilenin alâmeti konuluyordu. Bu alâmet Oğuzlar arasında kırmızı ipek kumaştan yapılıyordu. Gene bu devirde Karahanlılar sülâlesine mensup Türk hükümdarlarının bayrakları Al denilen turuncu ipektendi. Ve onun hizmetinde bulunan yakın adamlarına atlarının eğerleri bu kumaşla örtülüyordü. Bu al (açık kırmızı) ipek kumaşa ayrıca Tanuk adı verildiği ve bunun bayrak ucuna konulması âdetinin de harplere mahsus olduğu anlaşılıyor.

Türk kahramalarının daha eski devirlerde, yaban öküzünün, daha sonra atların kuyruğundan ve nihayet ipekten yapılmış bir alâmeti silâhlarının ucuna taktıkları anlaşılmatadır ki, buna Oğuzlar perçem ve diğer Türkler de beckem derlerdi.

Eski Türk kahramanlarının atlarının boyunlarına da bu alâmeti taktıklarını ve buna Kutas denildiğini biliyoruz. Gene Tuğ kelimesinin de yaban öküzü veya at kuyruğundan yapılan âlametlere ad olduğunu ve Moğolların XII - XIII. asırlardan başlıyarak kullandıklarını ilâve edersek, bu hususta daha açık bir fikir edinebiliriz.

Bütün bu izahlardan çıkarılabilecek neticeler şunlardır: Bayrak, tanınmış cengâverlerin savaşlarda taşıdıkları mızrağın adıdır ki, ucuna yak denilen yaban öküzü veya at kıllarından, yahut ipekli kumaştan yapılmış bir alâmet takılır; Semantik bakımından, sancak kelimesi de bundan farksızdır; perçem, kutas, muncuk, calış ve tuğ kelimeleri de az çok farkla, aynı mefhumu ifade eder. Bunlardan bazılarının hususi mâna almaları daha sonraki devirlerdedir.

Osmanlı İmparatorluğunda XIV. asır hakkındaki kaynakların azlığı ve kifayetsizliği malûm olmakla beraber, XV. asrın bilhassa son yarısından başlıyarak, bir yığın tarihî ve edebî kaynaklara, haritalara, resmî vesikalara, minyatürlere, hattâ Türk ve Avrupa müzelerinde muhafaza edilen Osmanlı bayraklarına malik bulunyoruz. İmparatorluğun garpla sıkı ve daimî münasebetleri dolayısiyle XVI - XIX. asırlara ait garp sefaretname ve seyahatnamelerinde verilen malûmatla, bir vesika kıymetinde olan bir takım tablo ve gravürlerden de bu hususta tamamlayıcı malûmat edinmek kabildir.

İlk Osmanlı Padişahlarının bayrakları hakkında Osmanlı tarihlerinin verdikleri malûmata göre, Konyadaki Selçuk Hükümdarının Osman Gaziye gönderdiği hakimiyet alâmetleri arkasındaki bayraklar beyaz renkteydi. Mamafih XV. asırda Osmalıların kırmızı bayraklar kullandıkları, Alaşehirde dokunan bir nevi kızıl kumaştan bayrak ve halat yapıldığı, gene bu devirde Osmanlı donanmasında ve azap kıtalarında kırmızı, Yeniçeri kıtalarında beyaz bayraklar kullanıldığı Fatih muasırı Tursun Beyin ifadelerinden istidlâl olunmaktadır. Osmanlılar daha XIV. asırdan başlıyarak, sair İslâm ve Türk devletlerinde olduğu gibi, türlü türlü bayraklar kullanmışlardır. XV. asırda hükümdara mahsus sancaklardan başka, muhtelif kapı kulu ocaklarına; büyük devlet ricaline, beylerbeyi ve sancak beylerine, donanma kumandanına ve reislerine, azap ocaklarına, ticaret gemilerine mahsus türlü renklerde bayraklar vardı ve bayrakların üzerinde şekiller ve yazılar bulunurdu. Yeniçeri ocağının muhtelif ortalarının kendilerine mahsus nişanları (Çapa, Anahtar, Balık ve saire) vardı ki, kışlaların kapılarına, ortaların bayraklarına bu alâmetler nakşedilirdi? Bunlara mensup olanlar, kollarına ve baldırlarına bu alâmeti mürrekep veya barutla döverlerdi. Sonraları, topçu, lağımcı, kumbaracı ocakları gibi askerî sınıfların bayraklarında, top, kumbara gibi alâmetler bulunduğunu görüyoruz.

XV—XVI. asırlarda yeniçerilere Ak bayrak, sipahi bölüğüne Kırmızı bayrak, Silâhtar bölüğüne Sarı bayrak, orta ve aşağı bölüklere Alaca bayrak adları verilmesi, bunların taşıdıkları bayrakların renginden dolayıdır ki, bu âdetin eski Türklerin askerî mahiyetteki kabile teşkilâtından alındığına şüphe yoktur.

Doğrudan doğruya padişaha mahsus bayrak Fatih devrinde Ak sancaktı. İlhaniler devrinden beri Anadoluda İmparatorluk rengi olarak kullanılan Ak sancağın Fatihten evvelki Osmanlı Padişahları tarafından kullanıldığı tahmin olunabilir. Müverrih Âli, XVI. asırda Kanuninin o zamana kadar dört renkte olan bu bayrakları altıya çıkardığını anlatıyor. İlâve edilenlerin yeşil ve siyah renkte olduğu söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu ordusunda olduğu gibi, donanmasında da türlü renk ve şekillerde türlü türlü bayraklar kullanılmıştır.

Mahmut II. devrinde Selim III. zamanındaki gibi, bayrak şekilleri hemen ayniyle devam etti. Kalelere ve hükümet binalarına çekilen resmî sancağın, bu devirde, Ay yıldızlı al sancak olduğu görülüyor. Yeniçeri ocağının kaldırılması üzerine bayrak kelimesi yasak edildi ve bunun yerine sancak kelimesinin kullanılması için her tarafa emirler verildi.

XIX. asrın ilk yarısında, üzerinde hilâl ve yıldız işareti bulunan kırmızı (Al) sancağın o zamanki garp devletlerinin resmî bayrakları gibi Osmanlı İmparatorluğunun resmî ve umumî timsali, yani millî bayrak olarak kullanıldığı anlaşılıyor.

Bayrağımızda ay yıldızın beraber kullanılması XVIII. asır sonlarında Selim III ün devrine raslamaktadır. Bunlardan bazıları gene üç aylı, bazıları ise sadece bir ay ve yıldızdan ibaretse de yıldız sekiz şualıdır. Gerek bu devirde ve gerek daha sonra Mahmut II. devrinde yapılmış bazı madalyalarda aynı şekilde sekiz şualı yıldızın ayla beraber kullanıldığı görülmektedir.

Yıldızın bugünkü gibi beş şualı şekle gelmesi, Abdülmecit devrinde ve 1844 tarihlerinde olmuştur. Bu devirde basılan altın ve gümüş paralara millî remiz olarak ayla birlikte beş şualı yıldız basılmış ve devletin resmî bayrağında da bugünkü şekilde kırmızı şali üzerine beyaz ayın ve beş şualı yıldızın kullanılmasına başlandığı görülmüştür. Bu itibarla Türk bayrağı bugünkü son şeklini ancak bir asır önce almaya başlamış demektir.

Bugünkü vaziyete gelince; 29 Mayıs 1936 tarih ve 2994 numaralı Türk bayrağı kanunu ve 28 Temmuz 1937 tarihli 7175 sayılı kararnameyle bu kanunun tatbik suretini tesbit eden Türk bayrağı nizamnamesi hükümleri artık Türkiye Cumhuriyetinde kullanılan her türlü bayraklar (Millî bayrak, Cumhurreisine mahsus bayrak, ordu ve donanmaya ve devletin sair şubelerine mahsus bayraklar) ile onlara ait bütün vasıfları en ince teferruatına kadar tesbit etti ve ay yıldızlı Türk bayrağı da artık katî şeklini aldı.

Bu hükümlere göre, Türk bayrağı, cetveldeki nispetler dairesinde ve çekileceği yerin büyüklüğüyle mütenasip büyüklükte olmak üzere, al zemin üzerine kırmızı şaliden, kırmızı şali tedarikinde zorluk olduğu hallerde mahallin en büyük mülkiye memurunun izni ve intihabiyle kırmızı bir kumaştan yapılır.

Bayrak diregi (gönder); tepeliği, yuvarlak, ağaç renginde veya beyaz veya cevizî renkte cilâlı ağaç, galvanize veya bronzdan yapılan bir çubuktur. Tepeliğinde bir makara bulunur. Boyu umumiyetle bayrak genişliğinin iki misli, kalınlığı çekilecek bayrağı eğilip bükülmeden taşıyabilecek derecede olacaktır.

Araziye çekilecek bayrakların direkleri, bayrak ucu yere değmiyecek boyda ve asgari üç metre uzunlukta olacaktır.

Bayrak direği, bayrak çekilecek binanın cephesinde ve en gösterişli yerinde şakulen veya 45 derecelik bir meyille bulunacaktır.

Bayrak, bayrak diregi (gönder) den başka bir yere çekilemez.

Gemilerde kıç göndere, gemi hareket halindeyse kıç gönderden başka arka direkteki bir göndere, ve nakil vasıtalarında ön sağ taraftaki kısa bir göndere çekilir.

Bayrak, direğe (göndere) uçkurluktan geçen bir iple ve üst kenarı tamamen makaraya gelmek üzere çekilir.

Bayrağın çekilme zamanı umumiyetle sabah saat sekizdir. Yalnız millî bayram ve genel tatil günlerinde bayrak, bayram veya tatilin başladığı saatte çekilir ve tatil veya bayramın devamı müddetince gece ve gündüz çekili kalır.

Bayrağın indirme zamanı daima gün batarkendir.

Bayraklar mahallin en büyük mülkiye memurunun tayin edeceği bir işaretle aynı zamanda çekilir ve indirilir. Eğer limanda deniz harp gemisi varsa gemiler en büyük deniz komutanının vereceği işarete uyarlar.

Bayrak çekilirken çabuk çabuk çekilir, indirilirken yavaş yavaş indirilir. Bayrak çekilmeden evvel ve indirildikten sonra hürmetle getirilip götürülür. Bu sırada bayrağı yere atmak, sürüklemek veya münasebetsiz vaziyetlerde tutmak caiz değildir.

Bayrak, çekilir ve indirilirken nizamnameyle merasim yapılması mecburi olan yerlerde ve tayin olunan şekillerde merasim yapılır ve daima selâmlanır.

Harp gemileriyle muavin gemilere girip çıkanlar, giriş ve çıkış esnasında bayrağa yüzlerini dönerek saygiyle selâmlamak mecburiyetindedirler.

Bayrak çekmeleri meburi olan müessesesele, hususi bayraklar ve hususi bayrakların çekileceği yerler yukarıda tarih ve numaraları geçen Türk bayrağı nizamnamesiyle tayin ve tesbit olunmuştur.

Mağaza, dükkân, mesken ve bunlara benzer diğer hususi yerler, yalnız millî bayram ve genel tatil günlerinde bayrak çekebilirler.

Bunlar haricinde her hangi zaman ve her hangi millî ve resmî bir sebeple bayrak çekilmesi, mahallin en büyük mülkiye memurunun izin ve emriyle olur.

Gemilerde bayrak çekme zamanı ve şekilleri de aynı nizamnameyle tayin olunmuştur.

Yas işareti olarak yarı bayrak çekme zamanı ve devam müddeti, alâkadarlara, mahallin en büyük mülkiye memuru tarafından bildirilir. Yas işareti olarak bayrağın yarıya çekilmesi evvelâ makaraya kadar tamamen çekilip sonra yavaş yavaş yarıya indirmek suretiyle olur.

Terkedilmiş veya inşası bitmemiş olan binalarla mutfak ve tavla gibi yerlere bayrak çekilemez ve konulamaz.

Salapuryalara, çamur dubalarına ve emsali yüzücü nakil vasıtalarına ve on sekiz safi tondan aşağı yüzücü nakil vasıtalarına ve kara nakil vasıtarından otomobillerden gayrısına bayrak çekilemez.

Resmî vazife dolayısiyle kullanılan küçük yüzücü nakil vasıtaları bu hükümlerden müstesnadır.

Bayrak, mahallin en büyük mülkiye memurunun izniyle millî hizmetler ifa etmiş olanların veya vazife başında ölenlerin tabutlarına sarılabilir. Şehitlerle ordu mensuplarının tabutlarının bayrağa sarılması mahallin en büyük askerî komutanının takdirine bağlıdır.

Millî bayram ve genel tatil günlerinde, aynı nispetler dahilinde yapılmış süs bayrakları çocukların ellerinde taşınabileceği gibi münasip yerlere de asılabilir. Donanma için dizi halinde de kullanılabilir.

Bayrak örneğini taşıyan alâmeti farikaların da bayrak nispeti dahilinde olmaları mecburidir.

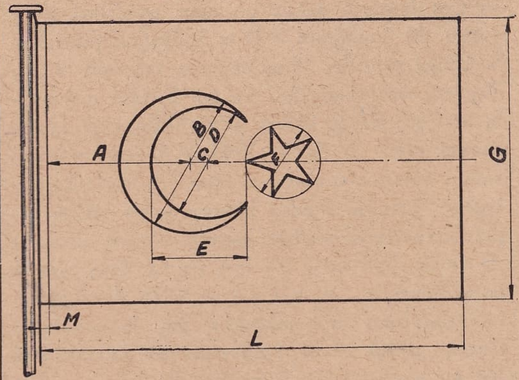
Bayrak örneğini taşıyan her hangi bir madde, oturulacak veya basılacak yerlere serilemez, konulamaz ve yapılamaz.

Bayrak şerefini kıracak, meselâ perde ve örtü gibi, ihtiyaçlar için de kullanılamaz.

Bayrağı, kirli, buruşuk, sökük, delik, yırtık, veya soluk olarak kullanmak yasaktır.

Bu mecburiyetlere riayet etmiyenler Türk ceza kanununun 526 ncı maddesi hükmüne tevfikan cezalandırılırlar ve bu suretle çekilmiş bayraklar mahallin en büyük mülkiye memurunun emriyle indirilir.

(Bu bendin, bayrağımızın tarihine ait olan ilk kısımları, son paragrafı müstesna, Profesör Fuat Köprülünün "İslâm Ansiklopedisi„ ndeki yazısından kendi müsaadeleriyle kısaltılarak iktıbas edilmiş ve yeni vaziyet ise Adil Kurşat tarafından yazılmıştır.)

G	Genişlik	
A	Dış ay merkezinin uçkurluktan mesafesi	$\frac{1}{2}$ G
B	Ayın dış dairesinin kutru	$\frac{1}{2}$ G
C	Ayın iç ve dış merkezleri arası	0,625 G
D	Ayın iç dairesinin kutru	0,4 G
E	Yıldız dairesinin ayın iç dairesinden olan mesafesi	$\frac{1}{3}$ G
F	Yıldız dairesinin kutru	$\frac{1}{4}$ G
L	Boy	$1\frac{1}{2}$ G
M	Uçkurluk genişliği	$\frac{1}{30}$ G

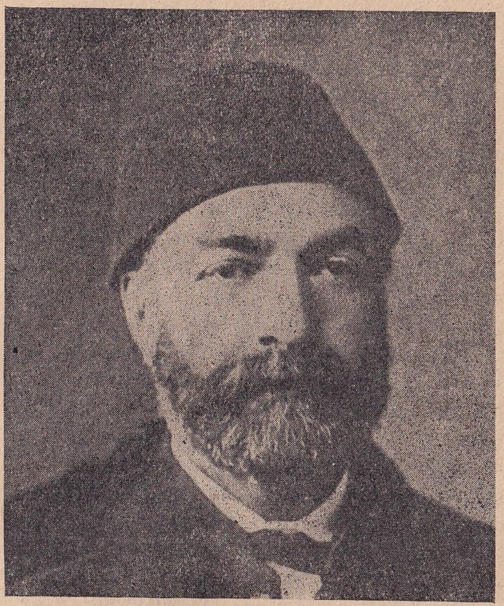
a) Bayrak genişliği ne olursa olsun G emsali değişmez.

b) İç ve dış dairelerin merkezleri bayrak mihveri üzerinde olacaktır.

c) Yıldızın bir ucu bayrak mihveriyle ayın iki ucunu birleştiren hattın kesişme noktasında olacaktır.

ZİYA PAŞA, ABDÜLHAMİT ZİYAEDDİN — Ferdeddin efendi adında birinin oğlu olan ve 1874 te vezirlikle sivil «paşa» olan Ziya İstanbulda 1825 yılında doğdu. 1845 yılı sonlarında sadrazamlık mektubi kalemine girerek memurluğa başladı; sonra Tamzimat meclisi

kalemine, oradan da padişah dairesi kâtipliğine geçti. Kendisini bu memurluk hayatında büyük Reşit Paşa koruyordu. 1862 başlarında saraydaki memurluktan çıkartılarak Zaptiye müste-

Ziya Paşa

şarı, biraz sonra (gidip başlıyamadığı) Atina sefiri oluyor, nihayet Kıbrıs mutasarrıflığiyle merkezden uzaklaştırılıyor. On ay sonra tekrar İstanbula getirilerek Meclis-i Vâlâ âzası, bir ay sonra da Beylikçi oluyor. Beş ay kadar bu vazifede kaldıktan sonra o sırada memleket içini geniş bir teftişten geçirmek için tanzim olunan heyetlerden Bosna koluna tayin ediliyor. Dönüşünde tekrar Meclis-i Vâlâ âzalığına, 1863 Eylûlünde de Deavi nazırlığına tayin ediliyor. Bu senenin sonunda Amasya mutasarrıfı, 1865 Teşrininde de Canik mutasarrıfı oluyor. 1866 Eylûlünde Meclis-i Vâlâ âzalığiyle İstanbula dönüyor. Ziya Beyin bu kadar sık memurluk değiştirmesi, kendisini ilk memurluk zamanında korumuş olan Reşit Paşanın «adamı» diye tanınmış kimselere Âli Paşanın takındığı tavır yüzündendir. Âli Paşa, 1867 de memleket olayları hakkında geniş ölçüde bir tenkid cereyanı uyandırmaya başlıyan gazetelerin bu gibi yazılarını önlemek için «Kararname-i Âli» yi çıkardığı gibi, gazetelere yazı yazanlardan bir kısmına da bazı «taşra» memurlukları verdi. Ziya da böyleleri arasında bulunuyordu, kendisini gene Kıbrıs mutasarrıfı tayin etmişlerdi. Hükümet tarafından memleketten çıkarılmış olan Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın Âli Paşa düşmanlarına para yardımı ederek Avrupaya çağırması üzerine Ziya da, Namık Kemal ile birlikte, 1867 Mayısında, Parise oradan Londraya gitti, 1868 Haziranında Hürriyet gazetesini çıkarmaya başladı. Mustafa Fazıl Paşanın İstanbuldakilerle bağdaşarak dönmesi ve Avrupaya getirdiklerini yüzüstü bırakması üzerine bir kısmı başka yollar tutmaya, bir kısmı memlekete dönmeye mecbur oldular. Ziya, Âli Paşa yüzünden dönemiyordu, politika durumu Londrada kalmasına engel olmuştu, bunun üzerine Cenevreye çekildi. Orada litoğrafyayla Hürriyet'i çıkardığı gibi bir yandan da Yean-Jacques Rousseau'nun eserlerinden bazılarını dilimize çeviriyordu. Âli Paşanın ölmesi (6 Eylûl 1871) üzerine memlekete döndü, 1872 Martı ndaicra reisi, 1873 Nisanında beş gün bulunduğu Şûra-yı Devlet âzası oldu. Bu Avrupa dönüşünde de, ilk memurluk hayatında tanıdığı Mahmut Nedim Paşa tarafında korundu ammı, Mahmut Nedim Paşa fena idaresiyle ün almış olduğu için sadrazamlığı uzun sürmedi. Tekrar Devlet şûrası âzalığına ve bir ara da Maarif müsteşarlığına tayin edilmiş olan Ziya, Abdülâzizin indirilmesi ve Muradın onun arkasından Abdülhamidin hükümdarlıkları meşrutiyet idaresi için gerekli bir kanun-u esasi (anayasa) hazırlanması gibi işlerde çalıştı. Bu zamana kadar geçen hayatının uyandırdığı şüpheyle, zaten kendi hükümdar olmasına çalışanların hemen hepsini birer bahaneyle çürütmek ve merkezden uzaklaştırmak istiyen Abdülhamidin politikası neticesi vezir olarak ilkin Suriye, oradan Konya valiliğine tayin edildi. Adana valisiyken 1880 Mayısında Adanada öldü.

Ziya Paşa, Tanzimatın ilânından sonra memlekette başlıyan fikir hareketlerinin ilk adamları arasındadır. Bu fikir hareketinin ilk alâmetleri 1860 tan sonra gözükmeye başlar. Çünkü bu tarihe kadar böyle bir hareketi aksettirecek bir vasıta yoktu. Ziya Paşa ise bu tarihe kadar eski edebiyatın nazım ve nesir alanında kendini (tabii ki bu işle uğraşanlar arasında) belli etmişti. Terci-i Bent'inin yazılma tarihi Temmuz 1859 (Muharrem 1276) dur. Ziya Paşa, nazari olarak bazı yeni fikirler ileri sürmekle beraber (Şiir ve İnşa makalesinde olduğu gibi) yazdığı manzumeleri itibariyle daima eskiliğe bağlı kalmıştır. Matbaaların çoğalmasiyle nüshaları hattâ parasız dağıtılarak yayılmış olan Terkib-i Bent ve Terci-i Bent eseri bile tam eski kalıba dökülmüş, dağınık bir takım fikir kırıntılarının toplanması sayılabilir, «bütün» güzelliği yoktur. Zaten bu eserlere dikkati çekip mânalandıran da Ziya Paşanın dalgalı hayatıdır. Ziya Paşa Mabeyne kâtip olduktan (1857) sonra zamanın en geçer dili olan Fransızcayı öğrenmiştir. Bu dilin tesirlerini tam olarak gösterebilecek eser meydana getirememiştir. Rousseau'dan tercümeleri, Ebüzziya'nın himmetiyle neşrolunan birkaç parçadan ibarettir. Bunun için yazdığı ön sözle bu eserleri örnek alarak yazdığı hâtıraları az olduğu için bir hükme varmayı güçleştirmektedir. Harabat adiyle vücuda getirdiği Türkçe, Arapça, Farsça seçme manzumeler eserinin «Mukaddemesi» nde yer yer şark ve garp edebiyatları hakkında söylediği fikirlerde zamanı için dahi yeni sayılacak bir şeye raslamak güçtür. Âli Paşaya karşı büyük bir ihtirasla yazdığı «Zafername şerhi» nev'inin kuvvetli eserlerindendir. Öteki eserlerindeki eskilikle bu eserdeki yeniliği meydana getiren «bütün» lüktür. Gazetelerde yazdıkları ise çok ani ve geçici hırslar üzerine yazılmış olduğundan devamlı bir ilgi uyandırabilecek olanı yoktur. Vefik Paşa gibi Ziya Paşa da Âli Paşanın hışmına uğramış kimsedir; Vefik Paşa bu yüzden aralıkta memurluktan uzaklaşınca önemli eserler vücuda getirebildiği halde, Ziya Paşa - Zafername şerhi bir yana - çokluk itibariyle geçici eserler vücuda getirmiş; en büyük işi sayılabilecek olan Rousseau tercümeleri de dikkatsizlik yüzünden eriyip gitmiştir. Hayatının uyandırdığı ilgi yüzünden, halk arasına kadar yayılmış olan ve zaman geçtikçe anonimleşen Terkib-i Bent mısraları ise artık onun malı olmaktan çıkmak üzere olup atalar sözü denecek hale gelmektedir. *(Mustafa Nihat Özön)*

ABDÜLÂZİZ — (1830 - 1876) İstanbulda doğan Sultan Abdülâziz, Osmanlı Padişahı İkinci Mahmudun oğlu olup büyük kardeşi Sultan Abdülmecidin vefatı üzerine 1861 de Osmanlı tahtına çıkmış ve 1876 da da tahttan indirilmesini müteakip intihar eylemiştir. Küçük cüsseli ve pek nahif olan kardeşi Abdülmecitten farklı olarak gelişmiş, sağlam bir bünyeye malikti. Kardeşinin kendisine veliahtlığı zamanında, nisbî bir serbesti vermiş olmasına rağmen, mizaçça çalışkan olmadığı ve belki de sarayı kuşkunlandırmak istemediği için, güreş gibi sporlara, koç ve horoz döğüştürmek gibi eğlencelere merak etmek ve sağlam bünyesinin kuvvetli iştihasını temin eylemek gibi siyasetle ilgili olmıyan meşgalelere kendisini vermiş ve çocukluğunda aldığı mahdut bir şark tahsili haricinde geniş bir garp kültürü edinmeyi mühimsememişti. Bununla beraber Abdülmecidin son zamanlarındaki hoşnutsuzluk havası arasında vücudünün gösterişi ve halkça hoş görünen tavır ve hareketleri dolayısiyle sevimli görülmüş ve tahta çıkması çok iyi karşılanmıştı. Fakat gösteriş derecesini geçmiyen ilk birkaç jestinden sonra o da Abdülmecit zamanında kurulmuş ihtişamlı saray hayatının zevklerine kendisini kaptırmış, bu yüzden

Sultan Abdülâziz

kardeşinin zamanından daha geniş bir israf kapısı açmıştı. Kuvvetli devlet ve şerefli hükümdar mefhumlarını kendisine göre bir anlayışı olduğu için ordu ve donanmayı kuvvetlendirmek, hükümet maliye ve idaresini tanzim etmek, hükümet adamlariyle münasebetlerini idare etmek hususlarında kendisine göre ölçüler kullanmış, tam bir ihata sahibi olduğunu gösterememiştir. Zaman zaman hiddet, asabiyet feveranları olmakla beraber iyi niyetli, cömert ve babayani sayılabilir. Bu sebeplerle mizacını ve hususiyetlerini kavrayıp kolliyan hükümet ricali bulundukça zararsız, fakat temayül ve kaprislerini tahrik ve teşvik edecek kimseler yanına sokuldukça taşkınlık ve israfları önlenmez bir şahsiyet oluvermiştir. Sonunda idare edilemez bir hale gelen Abdülâziz tahttan indirilmiş ve fakat kendisine göre yüksek izzeti nefsi, asabi ve taşkın mizacı sebebiyle buna dayanamıyarak kendisine kıymıştır (4 Haziran 1876).

D a h i l î i d a r e : Abdülâzizi bütün saltanatı müddetince en çok uğraştıran memleketin mali sıkıntısı olmuştur. Çünkü kardeşi zamanından zaten büyük bir para sıkıntısı kendisine intikal etmişti. Bundan dolayı ilk önce bu sıkıntıyı önliyecek tedbirler aranmasını muvafık bulmuştu. Fakat sonra sarayın gittikçe artan ihtiyaçlarını karşılamak, şahsi zevkini ve aynı zamanda gûya memleketin imarını temin için inşaata bol para bulmak ve nihayet devletin yegâne dayanağı gibi gördüğü ordu ve donanmayı yeni silâh ve gemilerle kuvvetlendirmek lâzımdı. Bu sebeple, düşünmeden yeniden

ödnüç paralar alınmasını o da uygun bulmuş ve bir kere bu yol açıldıktan sonra bundan vazgeçilmesi mümkün olmamış ve saltanatın sonlarında mali muzayaka devletin haysiyetini bozan bir felâket halini almış, kendisi de bu felâketin açtığı uçuruma yuvarlanmıştır.

Alınan bütün ödünç paraların Abdülâzizin keyfi için sarfedildiğini söylemek mübalâğalı olur. Bu paralarla Padişahın ve etrafındaki Tanzimat ricalinin itirazını mucip olmıyan ve fakat istihsale ve memleket iktisadiyatının kalkınmasına yarıyabilecek kısmı pek az olan bazı imar işlerine girişilmiş, ordu ve donanmanın ıslah edilen teşkilâtına göre belki de fazla görülebilecek kadar silâh ve harp ve ticaret gemileri satın alınmıştır. Lâkin memleketin iktisadi ve sınai kudretini ve bunları kullanacak bilgili insanları yetiştirecek maarif teşkilâtının verimini aşan bu vasıtaların devam ettirilemediği ve hattâ iyi kullanılamadığı sonraki vakalardan anlaşılmış bulunmaktadır. Bununla beraber maarifin genişletilmesine çalışıldığı ve bu meyanda garp kültüriyle temasımızı arttırmak üzere Galatasaray Sultanisinin kurulduğu (1868), askerî tedrisatın genişletildiği, Tıbbiye ve Mülkiyenin açıldığı kaydolunmak lâzımgelir.

Vilâyetlerin Tanzimat ruhuna göre idare edilmesi için bir vilâyat kanunu neşredildiği gibi Adliye teşkilâtında da mühimce adımlar atılmış, bir taraftan Mecelle Cemiyeti kurularak Mecellenin neşrine başlandığı gibi bazı Avrupa kanunları da memleketimizde tatbik edilmek üzere kabul olunmuştur. Nafia işleri de ihmal olunmamış, İdarei Aziziye (Seyrisefain) tesis edilmiş, Şirketi Hayriyeye imtiyaz verilmiş, Rumeli ve Anadoluda demiryollar inşasına teşebbüs olunmuştur.

Memleketin ihtiyaçlarına göre pek kifayetsiz olmakla beraber bu hayırlı işlerin en büyük kısmı Sadrazam Âli Paşanın vefatına kadar devam eden ilk devreye aittir.

Abdülâzizin on beş seneye varan saltanatının ilk on senesini içine alan bu devre, dahilde Tanzimatın devamı demek olan bir ıslahat ve bir dereceye kadar kalkınma devresidir. Bu kalkınma, memleketin diğer ilerlemiş memleketler derece ve seviyesine gelmek için yapmaya mecbur olduğu büyük hamleyle tabii ölçülemez. Fakat ıslahat ve kalkınma yolunda bulunmak ve memleketin dahilî ve haricî sükûnunu muhafaza edebilmek de bir başarı sayılmak gerektir. İşte bu başarıyı Abdülâziz, Abdülmecit zamanında Mustafa Reşit Paşanın yanında yetişmiş iki mühim şahsiyete borçludur ki bunlar Fuat ve Âli Paşalardır. Elbirliği yapmasını bilen bu iki devlet adamı Sadrazam ve Hariciye Nazırı olarak çok defa birbirlerini takibetmişler veya birbirlerini tamamlamışlardır.

Bu devre, Abdülâzizin beş senelik son devresine nispetle başarılı ve memleket için verimli sayılmakla beraber münevverler içinde hükümete bu devrede de muhalefet edenler eksik değildir. Bunlardan bazıları Parise giderek neşriyatla da bu muhalefete devam etmek istemişlerdir. Fakat Yeni Osmanlılar adını taşımaya başlıyan bu zümreye karşı hükümet başında bulunanlar ve bilhassa Âli Paşa pek müsamahakâr davranmamış, belki de kendi görüşüne göre sayısı çok olmıyan bu hürriyet taraftarlarının, hükümetin otoritesini sarsacak mevsimsiz bir hareket doğurmasına meydan vermek istememiştir.

Âli Paşanın vefatından sonra başlıyan son devre, gittikçe buhran ve anarşiye doğru inkişaf etmiştir. Bu devrede rol oynıyan devlet adamları arasında Mütercim Rüştü, Mithat, Hüseyin Avni ve Mahmut Nedim Paşalar zikredilmelidir.

Bunlardan Mithat Paşa hürriyet ve meşrutiyet taraftarlarının başı tanındığı halde Mahmut Nedim Paşa Padişahın keyfine kayıtsız şartsız hizmet etmek mesleğini tutmuştur. Teşkilâtçı bir asker olmakla maruf olan Hüseyin Avni Paşa şahsi sebeplerle Abdülâzize düşman olduğu halde, Mütercim Rüştü Paşa saltanat makamına ifratla saygı gösteren ve fakat günün şartlarını da çok kollamak istiyen hesaplı bir şahsiyettir.

Mahmut Nedim Paşanın sarayın ve Padişahın her dediğini kabul etmesinden dolayı artan ve bir nevi iflâs halini alan mali muzayaka, rüşvet ve suiistimaller ve mütemadiyen değiştirilmelerinden dolayı büyük ıztırap ve sefalete uğrıyan memurların memnuniyetsizliği ve nihayet Balkanlardaki isyanların genişliyerek devletin selâmetini tehlikeye düşürmesi Rüştü, Mithat ve Hüseyin Avni Paşalar gibi işlerin gidişinden memnun olmıyan devlet adamlarının Abdülâzizin tahttan indirilmesine karar vermelerine sebep oldu.

H a r i c î s i y a s e t: On dokuzuncu asır başından beri milliyet hareketlerine sahne olan Balkanlar, Abdülâziz zamanında da kaynaşmakta devam ediyordu. Fakat diplomaside maharetleri malûm olan Fuat ve Âli Paşalar, gerek Balkanlardaki gerek Girit ve Suriyedeki isyan ve hâdiseleri, devlet için daha büyük birer gaile halini almalarına meydan vermeden ve devletin zaafını takdir ettiklerinden, memleketin menfaatlerini korumak hususunda mukavemetlerini son hadde ve bilhassa harbe sebep olacak dereceye vardırmadan halle çalışmışlar ve az zararla kurtulmayı devletin menfaatine daha uygun görerek ona göre uysallık göstermişlerdir.

Âli Paşanın vefatına kadar devletin siyaseti, Paris muahedesi hükümlerini muhafaza etmeye çalışmak ve bunun için de bu muahedeyi ve hükümlerini hazırlıyan zihniyet ve devletlere dayanmak esaslarına göre ayarlanıyordu. Bu sebeple Fransa ve İngilterenin tavsiyelerine daima hususi bir ehemmiyet verilirdi. Fransa-Prusya muharebesi ve Fransanın mağlûbiyeti Babıâlinin siyasetinde ilk önce bir kararsızlığa sebebiyet verdi. Daha sonra Mahmut Nedim Paşa sadaretinde Rusyayı kollamak siyasetine mevki verildi. Bununla beraber Tanzimatın başından beri takibedilen siyaset itiyadiyle ve sadarette bulunan kimselerin kanaatine göre zaman zaman gene Fransanın ve bilhassa İngilterenin müzaheretinden istifade ümitleri beslenmiştir. Bazan da İngiliz müzahereti Fransaya karşı kullanılmıştır.

Karadağ meselesi (1862), Sırbistanda Osmanlı askerinin işgalinde bulunan kalelerin tahliyesi, Eflâk ve Buğdanın birleşmesi ve Romanya prensliğinin teşekkülü, Girit isyanı (1866) ve muhtariyeti (1867) meseleleri hep yukarıda izah edilen zihniyet ve siyasetle halledilmek istenmiştir.

Mısır valisi İsmail Paşaya hidiv ünvanı verilmesi ve fakat istiklâle doğru yürümek istiyen aynı hidive devletin nüfuzunun korunmak istenmesi aynı itidal siyasetinin neticesidir.

Fakat Abdülâzizin son zamanlarına doğru başlıyan Hersek isyanı ve bu isyanın genişlemesi, arkadan Karadağ ve Sırbistanın yardımcı olarak işe müdahalesi Rusyanın, Avusturyanın ve diğer devletlerin de harekete geçmelerine sebep olmuş ve bu suretle devletin haysiyetini ihlâl edebilecek müdahalelere ve tekliflere yol açılmıştır. İşte bu hâdiseler zaten buhran halini alan mali ve dahilî duruma inzimam edince büyük tedbirler alınmasına lüzum görülmüş ve izah olunduğu veçhile Abdülâziz tahttan indirilmiştir.

A b d ü l â z i z i n ö l ü m ü: Abdülâzizin tahttan indirilerek beşinci Muradın saltanata getirilmesi Abdülâzizin onuruna pek ağır gelmişti. İlkönce Topkapı sarayına götürülen Abdülâziz, ricası üzerine tekrar Feriye sarayına alınmış, fakat pek az sonra valdesinden, sakalını düzeltmek bahanesiyle aldığı ucu sivri bir makasla kol damarlarını keserek kendisini öldürmüştür. Bu ölümün kendine kıymak değil, düşmanları tarafından öldürülmek neticesi olduğu ilkönce bazı kimselerin hatırına gelmiş ve daha sonra bu iddia ikinci Abdülhamit tarafından, suçlu olduğu ileri sürülerek, Mithat Paşa aleyhinde açılan hususi bir mahkemede de iddia edilmişse de bu iddiayı makul gösterecek kuvvetli deliller meydana konamamıştır. Bunun aksine olarak Abdülâzizin cesedini muayene eden doktorların ve bilhassa gene bu cesedi itinayla tetkik eyliyen İngiliz sefareti doktorunun raporları, Abdülâzizin yüksek onur ve gururu, bu onuru kırılan ve ölümü ihtiyar etmiyen kimseler için daima muahezeli dil kullanması, oğlu Yusuf İzzettine aynı suretle intiharı ihtiyar ettiren cinnetin Abdülâzizde de mevcut olması ihtimali ölümün intihar olduğu hakkındaki kuvvetli zannı, kanaat derecesine yaklaştırsa gerektir.

(Prof. Hâmit Ongunsu)

AHMET HAŞİM — (1885 - 1933) Kuvvetli iz bırakmış şairlerimizdendir. Nazmı şahsiyetli ve nesri kudretlidir. Bağdatta Alusî Zade Arif Hikmet Beyin oğludur. Annesi

Ahmet Haşim

Bağdatın meşhur tanınmış ailelerinden ve Kâhya Zadelerdendir. Annesinin babası ilk Meclisi Âyan âzalarından Ahmet Efendidir ve âlim bir zattır. Babası Osmanlı İmparatorluğu kaymakamlarındandı. Bu sebeple ve babasiyle beraber çok gezdiğinden dolayı Haşim ilk tahsilini ancak on iki yaşında ikmal edebilmiştir. İstanbula 1896 da gelmiştir. O zaman Türkçeyi iyi konuşamadığından «Nümunei Terakki» mektebine mahza Türkçeyi öğrenmek için girmiş ve 1897 de de Galatasaraya kaydolunmuştur. Buradan çıkış tarihi 1907 dir. O zamanlar şairliğiyle arkadaşları arasında tanınmıştır. O sıralarda evvelâ Tütün İnhisar İdaresinde müsabakayla memur olmuş ve

sonra İzmir Sultanisi Edebiyat muallimi olmuştur. İki sene sonra Maliye Nezareti mütercimi ve daha sonra da Düyunu Umumiye idaresinde memur oldu. Bir aralık İaşe Müfettişliğinde ve Osmanlı Bankasında da bulundu. Ondan sonra Güzel Sanatlar Akademisinde estetik ve Mülkiye Mektebinde Fransızca hocalığına ve Anadolu Demiryollar idaresinde meclisi idare âzalığına tayin edildi. Tedavi için gittiği Frankfurttan dönüşünden sonra 1 Haziran 1933 te vefat etti. Eyüpte gömülüdür. Öldüğü zaman 48 yaşında bulunuyordu. Haşim evli değildi, ancak ölümünden birkaç gün evvel hastalığı esnasında kendisine bakan bir bayanla nikâhlanmış bulunuyordu.

İbrahim Alâettin Gövsa diyor ki: «Henüz Galatasarayın ikinci sınıfındayken (Mecmuai Ebediye) adiyle çıkan gazeteye manzumeler gönderen Ahmet Haşim daha sonra (Resimli Kitap) ve (Servetifünun)da şiirlerini neşrederdi. O zamanlara ait en meşhur manzumesi (Şiiri Kamer) adını taşır ki lisanı biraz zayıf olmakla beraber Bağdat semasının tasvirini ve çocukluk tahassürleriyle Irak tahassüslerini pek güzel ifade eder. Sonraları Akşam ve İkdam gazetelerinde neşrettiği küçük fıkralar Ahmet Haşimin belki en güzel yazıları olan mensur şiirler ve şairane felsefelerdir.

1921 de neşrolunan (Göl saatleri), 1928 de çıkan (Piyale) şairin manzumelerini, (Gurabahanei lâklâkan) ve (Bize göre) ile son seyahat intibalarını taşıyan (Frankfurt seyahatnamesi) ince, zarif ve pek kuvvetli nesirlerini muhtevidir. Ahmet Haşim senbolik bir şairdi. Manzumelerinde lisanı zayıf, üslûbu çelimsizdir. Fakat o beceriksiz mısraların taşıdıkları müphem hayaller ve nostaljik hisler bazan pek güzeldir. Onun asıl şairliği nesirlerinde belli olur. Ahmet Haşim nesirlerinde büyük bir şairdi. Hele konuşurken belki daha büyük şairdi.»

★ Ahmet Haşimin öldüğü günü takvimler tekrarlayınca, ondan tekrar bahsedildi. Bu anış yerindedir. Haşimden konuşulurken, pek tabii olarak, şairin sanatı, görüş, duyuş ve anlayışındaki hususiyetler üstünde durulacaktı. Netekim öyle oldu.

Memleketin edebiyat tablosuna ayrı bir renk olarak giren bir şahsiyet olan Haşim «senbolizm» in mümessiliydi. Kâinatı, birbirine karışıp düğümlenmiş bir renk, ışık ve gölge mahşeri halinde gösteren bir sanat güzelliği taşıyordu. Duyguyla dil dediğimiz ifade kalıbı arasındaki nispetsizlik, bütün senbolistlerle beraber, Haşimi de bunaltmış ve bu sancılardan yeni bir şiir tarifi doğmuştu.

«Piyale» mukaddemesindeki fikir ve mütalâaların başlıca sebebi işte budur.

Fışkıran, çağlıyan ve uçan «duygu» ile kaideler mahkûmu «dil» arasında, gerçekten geniş bir uçurum var. Ummanlar kadehe sığmadığı gibi duygular da budanıp kırpılmadan dil kalıplarına dökülemez.

Ama bence, işte bu tezadı uzlaştıran bahtiyarlara, büyük sanatkâr denir.

Haşim, şiiri dille musiki arasında, dilden ziyade musikiye yakın bir varlık, diye tarif etmişti. Yani kısacası: «Şiir anlaşılmaz, duyulur!»

Demek istiyordu. Fakat şiiri dilden ziyade musikiye yakın tanıyanların ahenge dört elle sarılmaları gerekmez mi? Haşimi bu bakımdan öğmek kabil değildir. Nazmı pürüzlü ve dâvasının tersine ahenksizdi. «Ahenk» derken, yalnız güzel sesleri, nağmeyi kastetmiyorum. Hayır, duygu âleminde bize flâmalarla yol gösterdiği iddia edilen o gizli ahenkten bahsediyorum.

Haşime göre şiirin mânası, okuyucunun muhayyelesi ve duygusiyle tamamlanır.

Bu telâkkide galiba bir yanlışlık var. Çünkü okuyucunun muhayyelesi ve dugusiyle tamamlanan, şiirin mânası değil, şiirin idrakidir.

Aksi takdirde şiir ancak başkalarının hayal ve duygu koltuk değnekleriyle yürüyebilen bir zavallı haline düşmez mi?

Nazım Haşimi toplu olarak okuyunuz, derin bir mevzu darlığı içinde kıvrandığını görürsünüz. Bu darlık yüzünden tekrarlara bile katlanmıştır. Ben asıl şair, sanatkâr, büyük «Haşim» in tahtını, nesrinin sadefi içinde yükselmiş görüyorum. Anlaşılmanın, duyulmaya engel olmadığına bu nesirlerin keskin şimşekleri, ne büyük şahitlerdir.

Bugün hâlâ dostlukların, düşmanlıkların, kıskançlıkların ölçüsüzlüğü içindeyiz. Bırakalım Haşimin mirasını, zaman denilen yaman hâkimin âdil inbiği süzsün.

(Hakkı Süha Gezgin)

AKADEMİ — Âzaları intihap suretiyle tayin edilen Edebiyat, İlim, Fen ve Sanat Cemiyetlerine verilen isimdir. Son senelerde akademi çerçevesine muhtelif topluluklar da dahil olmuşlardır. Bunlar meyanında Avrupanın bazı memleketlerinde, bilhassa Fransa, İspanya, Belçika ve Almanyadaki eskrim, biçki ve dikiş, dans, vesaire gibi akademi isminin cazibesinden isfifade etmek istiyen toplulukları zikredebiliriz. Akademi ismi, Atinanın yakınında bulunan bu isimdeki bir ufak ormandan geliyor. Eski Yunan filozofu Platon, bu orman civarında bir malikâneye sahipmiş, ve orada müritlerini etrafına toplıyarak uzun münakaşalarda bulunurmuş. Zamanımızın en meşhur akademisi, Fransada On üçüncü Louis devrinde ve 1635 senesinde o zaman Başvekil bulunan Richelieu tarafından kurulan Fransız Akademisidir. Richelieu, bu Akademiyi pek çok yabancı kelimelerin ve yanlış ıstılahların tesiri altında bulunan Fransız lisanına bir istikrar vermek için kurmuştu. Bizzat kaleme aldığı nizamnamesi mucibince Fransız Akademisi bir Fransızca gramer ve mufassal bir kelime lûgati yapmakla mükellef bulunuyordu. Fransız Akademisinin meydana getirdiği ilk lûgat 1694 senesinde intişar etmiştir. Bu lûgatin ikinci tabı 1878 senesinde meydana gelmiştir. O zamandan beri hazırlanmakta olan üçüncü tabı son cihan harbinin başlaması üzerine tamamlanamamıştır. Denebilir ki, en çok akademiye malik olan memleket Fransadır. Belli başlı akademileri şunlardır:

Güzel Sanatlar Akademisi (Kuruluşu 1795)- İlim Akademisi (Kuruluşu 1666) - Siyasi İlimler Akademisi (Kuruluşu 1795) - Ziraat Akademisi (Kuruluşu 1761) - Beynelmilel Hukuk Akademisi (Kuruluşu 1914) - Deniz Akademisi (Kuruluşu 1793) - Tıp Akademisi (Kuruluşu 1820) - Goncourt Edebiyat Akademisi (Kuruluşu 1896) - Spor Akademisi (Kuruluşu 1910)

Almanyanın en meşhur akademisi Berlin İlim Akademisidir, ve 1700 senesinde Prusya Kıralı Birinci Fréderic tarafından kurulmuştur. Almanyada, 1651 senesinde kurulan bir de Leopoldine Akademisi vardır ki tıbbi araştırmalarla meşgul olur ve bu sahadaki yenilikleri teşvik ve tamim eder.

Belçikada iki meşhur akademi vardır. Bunların en meşhuru 1772 senesinde kurulan Kıraliyet Akademisidir. Diğeri Fransız Dili ve Edebiyatı Akademisidir ve 1920 senesinde kurulduğuna göre nispeten yenidir.

İspanyada Madrit şehrinde 1713 senesinde kurulan Kıraliyet Akademisi, Cenubi Amerikada müteaddit şubelere malik büyük bir teşekküldür.

İngiliz Akademisi çok yeni olmakla beraber -1901 senesinde kurulmuştur- çok faal bir rol oynamaktadır.

Bu meşhur Akademiden maada İngilterede bir hayli eski muhafazakâr akademiler de mevcuttur. Bunların başında, bir nevi güzel sanatlar akademisi vazifesini gören Londra Kıraliyet Akademisi gelir. 1766 senesinde kurulmuştur ve âzaları memleketin en ileri gelen ressamlarından, heykeltraşlarından ve mimarlarından müteşekkildir. Polonyada, 1872 senesinde kurulmuş olan Cracovie İlim Akademisini zikretmek lâzımdır. Bu Akademinin faaliyeti ilim sahasında çok takdir kazanmıştır.

İtalyada, 1690 senesinde kurulan Bolonya İlim Akademisi başta olmak üzere bir haylı akademi mevcuttur. Bunlar meyanında Venedikteki Güzel Sanatlar Akademisi ile Floransadaki Academia della Crusca'yı zikretmek lâzımdır. Romada 1926 senesinde kurulan ve nispeten yeni sayılan bir de İtalyan Akademisi vardır ki, Faşist rejimi tarafından kurulmuştur, ve bütün âzaları Faşist Partisinin muvafakatiyle intihap edilirdi. Bugün bu İtalyan Akademisinin vaziyeti - rejim tebeddülü dolayisiyle - malûm değildir.

İsveçte müteaddit ve çok eski akademiler vardır. Bunların en eskisi Upsal Kıraliyet Akademisidir ve 1710 senesinde kurulmuştur. Bundan maada 1739 senesinde kurulan Stokholm İlim Akademisiyle 1786 senesinde kurulan İsveç Akademisi vardır.

Bu kısa etüde dünyanın her memleketinde mevcut akademileri tarihçeleriyle beraber sığdırmak kabil olamadığından belli başlılarını kısaca zikretmekle iktifa ettik.

İleride, icabettikçe, muayyen akademileri, muayyen faaliyet sahalarında ve daha etraflı bir surette incelemek imkânını bulacağız.

B i z e g e l i n c e: Nevi itibariyle bazı bakımlardan akademiye benziyen bir teşekkülümüz mevcuttu. E n c ü m e n i D â n i ş adını taşıyan bu teşekkül hakkındaki bilgilerimizi de kısaca buraya sıralıyalım.

Avrupai telâkkisiyle maarif teşkilâtı, henüz münhasıran bu işle meşgul bir makam mevcut bulunmadığından dolayı şu veya bu daireye bağlanarak kapı kapı gezerken bu işlere bir veçhe vermek ve yeni telâkkiye göre yapılması icabeden teşkilâtın esasını kurmak kasdiyle hicrî 1261 (1845) de bir «Meclisi Maarif» kurulduğunu ve bunun da ilk iş olarak bir «Encümeni Dânîş» kurma kararını verdiğini, biz maarif tarihimizin perakende mehazlarından öğrenmekteyiz.

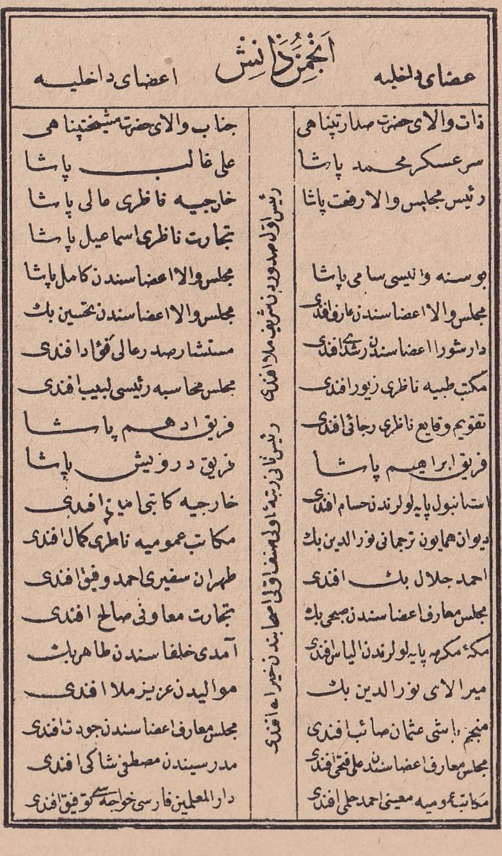
Gene bu mehazlardan öğreniyoruz ki, bu karar ancak beş altı sene sonra fiile inkılâbedebilmiş ve filhakika bu Encümen de hicrî 1267 (1850) senesinde kurulabilmiştir.

«Encümeni Dânîş» in teşkilâtiyle teşkilindeki maksadını, 1267 Şabanının birinci günü çıkan 449 numaralı «Takvimi Vakayi» nüshası bize öğretmektedir. Çünkü bu nüsha, hem bu Encümenin âzasını, hem de nizamnamesini ihtiva etmektedir.

Bu nizamnameye nazaran Encümenin maksadı teşkili; «lisanı türkide fünunu mütenevviaya lâzımgelen kitapların teksirine ve lisanı türkinin ilerlemesine hizmet» tir. Nizamnamenin heyeti umumiyesinden anlaşılan mânaya göre bu maksat, yalnız mektep kitap-

larını değil, umuma mahsus kitapları da istihdaf etmekteydi.

Encümeni teşkile karar veren «Meclisi Maarif», Encümenin teşekkülünden sonra da

Encümeni Dânişin ilk âzaları
1852 tarihli salnameden

gene bakiydi ve fakat «Mekâtibi Umumiye Nezareti» nin tesis tarihi olan 1263 ten sonra vazifesi ilmî ve istişarî bir mahiyete münhasır kalmıştı. Şu halde ki salâhiyet ve derece itibariyle Encümeni Dâniş'ten üstündü. Bundan dolayı, çoğalması hakkında Encümen nizamnamesinde bahsi geçen kitaplardan evvelemirde hangilerinin telif veya tercümesi lâzımgeldiği hakkında evvelâ Meclisi Maarifte karar verilirdi. Bu suretle Meclisten gelen kitaplar için Encümen toplanır ve ârâ ekseriyetiyle içlerinden bir zatı bu işe memur ederdi. Şayet Encümen tarafından bir kitabın telif ve tercümesine lüzum görülürse gene Meclisi Maariften istizana mecburdu. Bu formaliteden sonra meydana gelen orijinallerin tabı da bir meseleydi. Çünkü bu orijinal bâmazbata ve merasimle padişaha arzedilir ve «Matbaai Âmire» de tabı istenirdi.

Encümenin dahilî ve haricî olmak üzare iki kısım âzası vardı. Daha açık bir tâbirle bunlar asli ve fahrî âzalardı. Dahilî âzanın kadrosu katî olarak kırk kişilikti ve artması caiz değildi. Haricî âza ise gayrimahduttu. Bu Encümen, o zaman Türkiyede teşekkül etmiş ilk büyük ilmî mahfeldi ve âzasından bazıları o zamanın cidden yüksek âlimleriydi.

Teşkilinde âmil olan zat Sadrazam Mustafa Reşit Paşadır. Bu teessüs, kendisinin dördüncü sadareti ve Keçecizade Fuat Paşanın sadaret müsteşarlığı zamanına raslar.

Ayda bir kere içtima eden Encümen için «Darilmaarif» mektebinde yer tahsis edilmişti. Reis olarak südurdan Ataullah Efendi zade Şerif Efendi, ikinci reis olarak da Hekimbaşı Abdülhak Efendi zade Hayrullah Efendi tayin edilmişlerdi. Sadrazam, Şeyhülislâm ve bazı nazırlar da heyete dahildi.

Elde mevcut vesikaların tetkikinden bizde kalan kanaate göre «Encümeni Dâniş», tesis edilmek üzere bulunan «Darülfünun» a kitap yetiştirmek gayesiyle alelâcele teşkil edilmiş ve bunun için de Meclisi Maarifin beş sene evvel verdiği bir karardan istifade olunmuştur. Vakıa bu eski kararda Encümenden beklenen, müellifattan yalnız tedris kitapları kasdolunmuyarsa da, bilâhare teşkilinin yalnız Darülfünuna kitap yetiştirmek gayesi üzerine istinat ettirildiği muhakkaktır.

Gene vesikalardan çıkan mânaya göre, Encümen yalnız lâzım olan kitapları tesbitle kalmaz, bunları telif ve tercüme eder ve ettirirdi. Bir bakıma şöre vazifesi, bugünkü Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Heyetinin aynıdır.

«Encümeni Dâniş» kendisine verilen vazifede muvaffak oldu mu? O zaman meydana getirilen eserlerin üzerinde bu hususu anlatan bir kayda tesadüf olunamadığından bunu bilmiyoruz. Yalnız, 1271 senesine mahsus Devlet Salnamesinde «Faide» başlıklı bentte Encümeni Dânişin bir kararı nazarı dikkati çekmektedir. Bu karara göre «elif» harfi üzerine iki işaret konmakla bugünkü «E» ve «A» harflerinin ve «vav» harfi üzerine konan bazı işaretlerle de Ö, Ü, O, U harflerinin vazifeleri temin olunmakta ve bu suretle de nizamnamesinde yazılı vazifelerinden birini, yani «lisanı türkinin ilerlemesine hizmet» i gûya yerine getirmiş bulunmaktadır.

Encümeni Dânişin başkaca bir iş gördüğünü bilen olmadığı gibi, lâğvı hakkında da ortada bir vesika yoktur. 1279 (1862) senesine kadar Devlet Salnamelerinde adı ve teşkilâtı kaydolunurken bu seneden itibaren bu da görünmez olmuştur.

(Bu bendin baş tarafı S. S. ve Encümeni Dâniş kısmı da Server İskit taraflarından yazılmıştır).

ATLANTİK BEYANNAMESİ—1941 yılının yazında Hitler, Napolyonun Moskova yürüyüşüne çıktığı günün yıl dönümünü bilhassa seçerek, 22 Haziranda Sovyet Rusyanın üzerine saldırmış, kara ve hava huvvetleri arasında tarihte cereyan eden çarpışmaların en büyüğü başlamıştı.

Daha o sabah Çörçil, radyoda bir nutuk söyliyerek Rusları müttefik sıfatiyle selâmlamıştı. 12 Temmuz tarihinde de Sovyet - İngiliz anlaşması imzalanmıştı.

Birleşik Amerika, harbe fiilen girmek hariç olmak üzere, Almanyanın düşmanlarına her yardımı göstermek karariyle kiralama ve ödünç verme kanununu kabul etmiş, sanayiini seferber etmişti.

Temmuzun başında Amerika; harbe bir merhale daha yaklaşmış, İzlânda adasına asker göndererek orasını işgal etmişti. Çörçil, 9 Temmuzda Avam kamarasında söylediği bir nutukla; «İzlândanın Amerikalılar tarafından işgalinin harbin başından beri cereyan eden siyasi ve askerî hâdiselerin en mühimi» olduğunu ifade etmişti. Bunun arkasından Amerika, İzlândaya kadar giden yolların emniyetini, Amerikan bahriyesi vasıtasiyle koruyacağını bütün dünyaya bildirmişti.

Tam bu sıralarda Ruzvelt, şahsi dostu Hopkins'i, Çörçille görüşmek üzere Londraya yollamıştı.

1941 Ağustos iptidasında bir akşam, Çörçil, Amerikalı misafiriyle beraber Londrada Downing sokağının 10 numaralı binasının bahçesinde aşağı yukarı dolaşıyordu. İngiliz Başvekilinin resmi ikamet yeri olan bu binanın bahçesi pek küçüktü. Fakat o akşam orada konuşulan şeylerin büyük bir tarihî ehemmiyeti vardı.

Bir aralık Hopkins dedi ki;

— Amerikan Devlet Reisiyle doğrudan doğruya konuşup fikirlerinizi anlatsaydınız, İngilterenin bu harpte ne gibi gayeleri olduğunu söyleseydiniz ne iyi olacaktı!

Çörçil birdenbire durdu. Daha o anda kararını vermişti: Atlantiği aşacak, Ruzveltle buluşacaktı...

Ertesi sabah erkenden Beyaz Evin telefonu çınladı. Ruzvelt, İngiltereden aranıyordu, arıyan da bizzat Çörçildi. Bir buluşma teklif ediyordu. Ruzvelt derhal kabul etti. Teferruat kararlaştırıldı. Ruzvelt, Potomak yatiyle gûya balık avına çıkacak, Ternöf adasının önlerine varacaktı. Çörçil de Prince of Wales harp gemisiyle Atlantiği aşarak mülâkat yerine gidecekti.

Her iki taraf beraberlerine kurmay heyetleri erkânını, diğer icabeden memurları, tarihî mülâkatı tasvir edecek birkaç gazeteci ve muharrir alarak gayet gizli bir tarzda yola çıktılar ve Atlantikte buluştular.

Günlerce konuşuldu. İki taraf da birbirinden hoşlanan, birbirini anlıyan, müşterek gayeleri ve amelî icapları kavrıyan kuvvetli adımlardı.

Nihayet 14 Ağustosta bir anlaşmaya vardılar ve yeni bir dünyanın anayasası demek olan meşhur Atlantik Beyannamesini imzaladılar.

Tarihî beyanname, pek sade bir iki cümleyle başlar ve der ki: «Birleşik Amerika Devletleri Reisiyle İngiltereyi temsil eden Başvekil Mister Çörçil buluşmuşlardır. Kendi memleketlerinin millî siyasetlerine ait bazı müşterek prensipleri ilân etmeyi münasip görmüşlerdir. Bu prensiplere dayanarak, dünyanın daha iyi bir istikbale kavuşacağını umuyorlar.»

Beyannamedeki sekiz maddesinin birincisi, Birleşik Amerika ile İngilterenin toprak vesaire bakımından büyümek gayesini beslemediklerini ifade ediyor. İkinci madde, milletler tarafından serbest bir surette arzu gösterilmedikçe dünyada hiçbir toprak değişikliği yapılamıyacağına dairdir.

Üçüncüsü, her milletin istediği hükûmeti seçebileceğine ve hükümranlık haklariyle kendi kendilerini bizzat idare etmek hakkından mahrum kalanları, bunlara kavuşturmaya Amerika ile İngilterenin çalışacaklarına dairdir.

Dördüncü madde mucibince büyük, küçük, galip ve mağlûp bütün milletlerin, iktisadi refahları ancak muhtaç oldukları dünya ticaretine ve ham maddelere müsavi şartlarla kavuşturulacağı hakkındadır. Bu madde; mevcut taahhütlerin de gözönünde tutulması kaydını havi bulunuyor.

Beşinci madde; milletler arasında tam bir işbirliği kurulmasına dairdir. Bunun hedefleri de; çalışma şartlarını iyileştirmek, iktisadi bakımdan ilerlemek ve içtimai emniyet kurmaktır.

Altıncı maddeye göre Nazi istibdadı çöktükten sonra öyle bir barış kurulacaktır ki her millete kendi hudutları dahilinde emniyetle yaşamak imkânlarını temin edecek ve bütün memleketlerin insanlarını korku ve ihtiyaçtan vareste bir surette ömür geçirmek imkânına kavuşturacaktır.

Yedinci madde mucibince bu barış, bütün insanlara; hiçbir mâniaya uğramadan, açık denizleri ve Okyanusları aşmak hakkını verecektir.

Sekizinci madde şu imanı ifade ediyor: «Dünyanın bütün milletlleri, gerek kendi maddi

menfaatlerine dokunan sebeplerle ve gerek ruhi ve ahlâkî sebeplerle, cebir, müracaat âdetinden vazgeçmelidirler. Kendi hudutları haricindeki milletleri tehdit eden veya etmesi ihtimali olan milletlerin elinde, kara, deniz ve hava silâhları bulundukça yarınki sulh korunamaz. İleride geniş ve devamlı bir umumî emniyet sistemi kurulmak üzere, ilk iş olarak, böyle milletler silâhtan tecrit edilmelidir. Barışı seven milletlerin sırtındaki silâhlanma yükünü hafifletmek için de Birleşik Amerika ile İngiltere elden gelen her şeyi yapacaklardır.»

Bu basit, mütevazi ifadeli beyannamenin altında sadece (Franklin D. Roosevelt) ve (Winston S. Churchill) imzaları vardır.

1 İkincikânun 1942 yılında Vaşingtonda imzalanan Birleşik Milletler Beyannamesi Atlantik Beyannamesinin tamamiyle kabul edildiğini sarahat ve katiyetle ifade etmekte ve şu sözleri ilâve etmektedir.

«İmza sahipleri; canı, hürriyeti, istiklâli, dinî serbestiyi müdafaa etmek ve gerek kendi memleketlerinde, gerek başka memleketlerde insanlık saflarını ve hakkaniyeti muhafaza etmek için düşmanlarına karşı tam bir zafere ihtiyaç olduğuna, dünyayı esir etmeye çalışan vahşi ve azgın kuvvetlere karş müşterek bir mücadeleye girişmiş bulunduklarına kanidirler. Bu itibarla şu esasları beyan ederler:

1 — Her hükümet, üçlü paktın âzalalarına ve kendisinin harp halinde bulunduğu diğer mensuplarına karşı bütün askerî ve iktisadi kaynaklarını kullanmayı taahhüt eder.

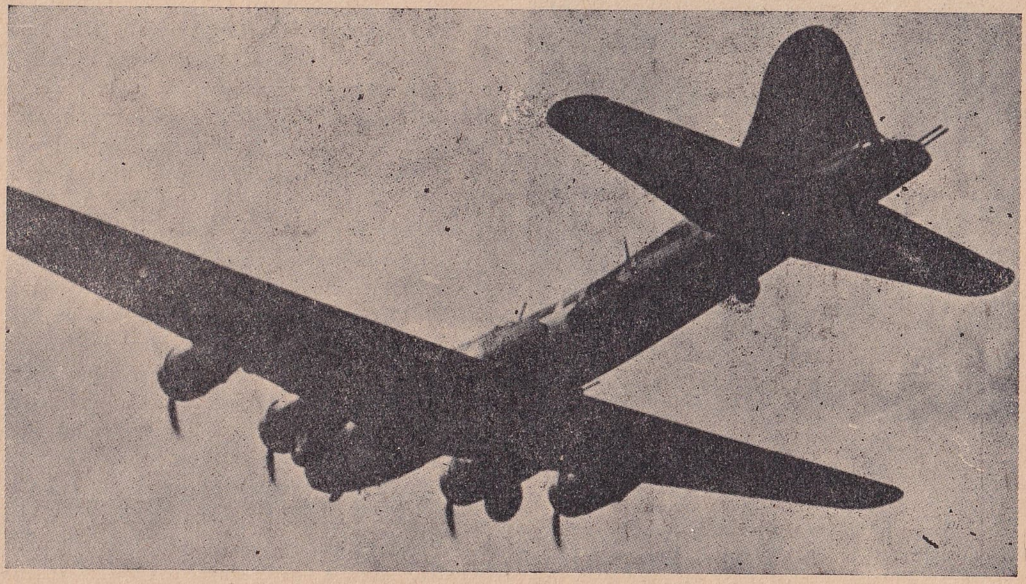
2 — Her hükümet, bu vesikayı imza eden hükümetlerle işbirliği halinde kalmayı ve ayrı bir mütareke veya sulh imzalamamayı taahhüt eder.

Bu beyannameye; Hitlerizme karşı zafer kazanmak üzere yapılan mücadeleye maddi yardımda bulunan veya bulunacak olan diğer milletler de iştirak edebilirler.»

Beyannamede Birleşik Amerika ile İngiltereden ve cenubi ve merkezî Amerika Cumhuriyetlerinden başka Sovyet Rusyanın, Çinin, Avustralyanın, Belçikanın, Kanadanın, Çekoslovakyanın, Yunanistanın, Hindistanın, Lüksemburgun, Hollandanın, Yeni Zelândın, Lehistanın, Cenubi Afrikanın, Yugoslavyanın imzaları vardır. İran da sonradan beyannameyi imzalamıştır.

Çörçil, 24 Ağustos 1941 de radyoyla neşrettiği uzun bir hitabeyle bütün dünyaya Atlantik Beyannamesi hakkında malûmat vermiş ve beyannamenin tarihî ehemmiyetini belirtmiştir. *(Ahmet Emin Yalman)*

BOMBARDIMAN TAYYARELERİ— Kara ve deniz hedeflerini tahribetmek üzere kullanılan hususi tarzda inşa edilmiş taarruz tayyareleridir. Topyekûn harbin en kudretli harp silâh ve vasıtasını teşkil ederek, hava ordusu kuvvetlerinin esas çekirdeğini vücuda getirirler. Harbin tesirini ve tahribatını memleketin içerlerine naklederler. Bunların tesiriyledir ki anayurdun her köşesi harp sahnesi haline gelmiştir. Zırhlanmış gövdeleri, taşıdıkları çok ağır bomba hamuleleri; ve toplariyle âdeta uçan topçu ve hava kruvazörleridirler. Ufki uçuş esnasında bombalarını yüksek irtifalardan atmak suretiyle deniz veya yer hedeflerine taarruz ederler. Düşmanın hafif silâhlarına ve mermi parça tesirlerine karşı mürettebatın ve malzemenin hayati aksamını muhafaza etmek üzere mühim yerleri 4.5 : 10 mm. ye kadar kalın levhalarla zırhlanmıştır. Modern tayyarelere konan bu zırh levhaların ağırlıkları yarım tona yaklaşmaktadır. Bu zırhlanma sayesinde bidayette av tayyarelerinin ağır makinelitüfeklerine karşı mukavemet temin edilmişse de av tayyarelerinin küçük çaplı toplarla teslihinden

Uçankale bombardıman tayyaresi

sonra bu zırhlar da kâfi gelmemeye başlamıştır. Tayyarenin hafif olması mecburiyeti, fazla benzin ve bomba taşımak lüzumu bu zırhlanmanın derecesini tahdit etmektedir. Bombardıman tayyareleri gerçekten uçan topçudur, lâkin topçunun aşamıyacağı, erişemiyeceği, göremiyeceği hedefleri çok ağır bombalariyle tahribetmeye muktedirdirler. Tesirleri korkunç denecek derecede büyüktür. Bunların kuvvet ve kudretlerinin gittikçe artarak devâsa bir cüsse almasına sebep «hava sevkulceyşi» dir. İ k i n c i C i h a n H a r b i n d e müttefik devletlerin dış hatlardan harekât yapmaları ve çıkış üslerinin hedeflerden pek uzaklarda bulunması onları çok ağır tayyareler yapmaya icbar etmiştir.

Bombardıman tayyarelerinin harbin sevk ve idaresine tesirleri büyük olmuştur. Bu tayyareler harbi baskınla açarlar ve bombardıman gürültüleriyle ilân ederler. Bu bombardımanlar, çok hallerde harp ilânını bildiren siyasi nota hasım devletin Hariciye Nezaretine tevdi edilirken yapılır. Tesirlerinin tam ve verimli olması için iyi bir teşkilâta, yetişmiş sevk ve idareye ihtiyaç vardır. Sevk ve idare işlerini genel başkomutanlığın istek ve direktiflerine uygun olmak üzere hava ordusu başkomutanlığı yapar. Bu tayyareler muharebede bilkassa katî netice yerinde kara ve deniz ordulariyle tam ve iyi ayarlanmış işberaberliği yaparlar, lâkin kara ordularının emrine verilmezler. Hava başkomutanlığı lüzumu kadar bombordıman birliğini kara ordusiyle çalışmaya tahsis ader.

Bombardıman tayyarelerinin esas hedefi hasmın maddi ve ruhi harp kuvvet ve kudretini sarsmak ve tahribetmek; hasım devletin siyasetini yumuşatmak ve milletini harpten bıktırarak sulha icbar eylemektir. Bu bakımlardan kara ve deniz ordularının vazifelerini hem bilvasıta ve hem de doğrudan doğruya kolaylaştırır ve onlara harekât serbestisi temin ederler. «Topyekûn harp» devletler hukukunun bütün esas ve kaidelerini altüst etmiş olduğundan, düşmanın harp gayretlerine yarıyan her türlü hedefe taarruz etmek normal hale girmiştir; esasen teknik bakımdan da askerî, sınai tesislerle sivil müesseseleri birbirinden ayırmaya imkân yoktur. Bombardıman tayyareleri askerî, siyasi, sınai hedeflere karşı kullanılır. Bunlardan en mühimi askerî ve sınai hedeflerdir. Askerî hedeflere karşı da üç maksatla yöneltilir.

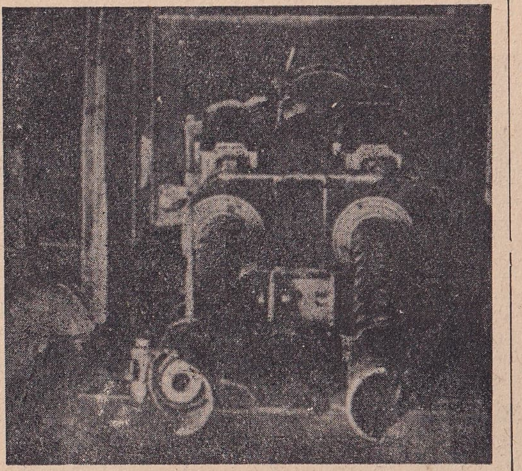
1) Sevkulceyşî maksatlarla: a) Düşman hava üslerine baskın yaparak hava üstünlüğünü veya hava hâkimiyetini ele geçirmek. İkinci cihan harbinde Alman bombardıman birlikleri 1939 Eylûlünün birinci günü bu maksatla sabahın erken saatlerinde Polonyalıların hava meydanlarına baskın yaparak onların hava kuvvetlerinin 2/3 sini tahrip ve tam bir hava hâkimiyeti tesise muvaffak olmuşlardır; b) Yığınak mıntakasına gelen mühim boğaz ve geçit gibi mahalleri ve fevkalâde ehemmiyetli noktaları tahribetmek [viyadük; sevkulceyşî kıymeti haiz köprüler ve demiryolu düğüm noktaları]; c) Yığınağı ve yığınak nakilyatını bozmak ve askerî garnizonları bombalamak; d) Müstahkem tesis ve kaleleri, askerî üsleri ve limanları ve sanayi tesislerini tahribeylemekdir.

2) Muharebede operatif [muharebe meydanında büyük ölçüde yapılan] harekât esnasında düşman kuvvetlerinin ve ihtiyatlarının bir mıntakadan diğer mıntakaya kaydırılmasına, düşman topluluklarına karşı bombalariyle taarruz ederler. Geri ve ikmal teşkillerini felce uğratmaya çalışırlar ve bu suretle kara ordusiyle en tesirli işberaberliği yaparlar. Bunların taarruzda, müdafaada, takipte, çekilmede sevk ve idareleri kara ordusiyle tam bir anlayış ve birbirlerinin tesirlerini tamamlıyan bir yardım içinde cereyan eder.

3) Tabiye sahasında ise kara ve deniz birlikleriyle tam bir işberaberliği yaparlar, katî netice yerinde en büyük hava kuvvetleri toplanır, bunlar kara ve deniz ordularının muharebelerine iştirak ederler. Düşman topçusu, zırhlı birlikler, kıta toplulukları, düşman istinat noktaları ve mukavemet merkezleri, ağır silâhları, ikmal teşkilleri, gözetleme ve muharebe idare yerleri baş hedefleridir; buralara birbiri ardısıra dalgalar halinde saldırarak düşmanın muharebe azmini, maddi kudretini kırmaya çalışır ve kendi birliklerine zafer yolunu açmaya uğraşırlar.

Siyasi hedefleri: Devlet merkezleri, büyük ve kalabalık şehirler ve buralarda halkın günlük hayatı için lüzumlu tesisleri [elektrik santralleri, su depoları, münakale vasıtaları...] tahribetmek, milletin harp azmini ve muka-

vemet kudretini sarsmaktır. Birbiri ardısıra yapılan bombardımanlar devletin itibar ve nüfuzunun kırılmasına sebep olur.

Uçankalenin makinelitüfek mevkii

Sınai hedefler: Her türlü harp malzemesi istihsaline yarıyan fabrika ve müesseseler, ham madde depoları ve stoklarıdır.

Bombardıman tayyareleri tesirlerini tahrip ve yangın bombalariyle yaparlar, şimdiye kadar gaz kullanılmamış olmakla beraber gaz bombardımanlarını en müsait şartlar altında yapmaya elverişlidirler. Esas silâhları olan bombalar ya gövdelelerinde bulunan depoya üstüste iki sıra halinde yerleşmiş veyahut kanatların altına tesbit edilmiş olarak bulunur. Ağır bombardıman tayyarelerinin ağır çapta bombaları gövdenin alt kısmına takılı olarak taşınır. Modern tayyarelerde bombalar nişancı tarafından elektrik tertibatiyle hedefe atılır. Ayrıca yakın müdafaa silâhları da vardır, bunlar umumiyetle tek veya ikiz makinelitüfeklerdir. Baş ve kıçta ve üstteki makinelitüfekler ikiz olup husui filelere yerleştirilmiştir. Nişancı çelik camlar gerisinden ateşini idare eder. Panlara karşı ise tek makinelitüfekler kullanılır.

Ağır bombardıman tayyarelerinde müteharrik olmak üzere 12 en ağır makinelitüfek bulunur. Bunlar 12.7 mm. liktir. Pek çoklarına 2 : 4 makinelitop konmuştur [20 mm. çapında]. Bu suretle baş hasımları olan av tayyarelerine karşı müdafaa kudreti çok arttırılmıştır. Ayrıca bir de müdafaa için hafif makinelitüfek, makinelitabanca ve el bombası da vardır.

Bombardıman tayyareleri ağırlıklarına, menzillerine [yalnız gidiş], kullanılacakları maksat ve vazifelere, taşıdıkları bomba ağırlıklarına göre nevilere ayrılırlar. İkinci cihan harbinden evvel, hafif, orta, ağır olmak üzere üç nevi tayyare mevcuttu. Bunlar da ayrıca gece ve gündüz bombardıman tayyarelerine ayrılmıştı. Gündüz bombardıman tayyarelerinden daha büyük sürat, üstün manevra kabiliyeti, kolay kullanış, kuvvetli yakın müdafaa silâhları, tırmanma sürati ve tavan yüksekliği istenirdi. Buna mukabil gece bombardıman tayyareleri daha uzun menzilli, bomba taşıma kabiliyeti fazla, sürati vasattı. Gece avcılarının faaliyeti, tayyare defi ışıldakları ve tayyare defi topçusunun gece tesirleri inkişaf ettikten sonra gece ve gündüz bombardıman tayyareleri birleştirilmiştir. Bu birleşmeye bilhassa gece ve gündüz namı altında iki tip tayyarenin kullanılma müşkülâtı âmil olmuştur. Bombardıman tayyareleri geceleyin ve sisli havalarda kör uçuşu yaparlar. En mükemmel Jiroskop âletiyle mücehhez oldukları gibi telsiz kestirmeleriyle de mevkilerini tayin ederler.

Hafif bombardıman tayyareleri yerlerini «pike» bombardıman tayyarelerine terkettikten sonra, bugün başlıca; orta ve ağır olmak üzere iki nevi bombardıman tayyaresi mevcuttur: a) Orta bombardıman tayyareleri; hava kuvvetlerinin en mühim silâhıdır. Muhtelif vazife ve maksatlar için kullanılırlar. Hem keşif ve hem de bombardıman vazifelerini yapabilecek teçhizata ve vesaite maliktirler. Umumiyetle iki motörlüdürler. Büyük sürat, uzunca menzil, orta ağırlıkta bomba taşıma kabiliyeti ve kuvvetli yakın müdafaa kudreti istenir. Mürettebatı 4:6 kişidir. Bunlardan biri pilot, biri telsizci, diğerleri fotoğrafçı ve makinelitüfekçi ve bombacıdırlar. Pilot ve telsizciden maadası makinelitüfekleri her zaman kullanabilirler. Kullanış maksatlarına göre ya yüksek süratle hareket ederek kısa hareket sıası [gidiş ve dönüş] içinde, yahut orta süratle hareket ederek kısa hareket sıası içinde faaliyette bulunurlar. Taşıdıkları bomba ağırlığı 1200 : 1800 kilodur. Lâkin 2500 kilo bomba taşıyanları da imal edilmiştir. Bununla beraber bomba yükü ağırlaştıkça menzilin azalacağı gözönünde tutulmalıdır, 6 : 8 makinelitüfekle mücehhezdirler. Süratleri 400 : 500 Km. dir. Av tayyarelerinin süratlerinin ve tesirlerinin artması ve tayyare defi topçusunun atış tesirinin tekâmülü bunların da süratlerinin artmasına sebep olmuştur. Menzilleri 1200 : 2800 Km. dir. Havada 9 Km. irtifaa [tavan] yükselebilirler. Motörlerinin beygir kuvveti 900 : 1300 dür. Bunların kıyılarda kullanılanları torpido taşırlar. İngiliz ve Amerikalıların; Wellington, Blenheim, Marauder, Mitchell; Almanların Do 217, Heinkel en meşhur tiplerdir. Bu nev'e mensup tayyarelerin en süratlisi Mosquito'dur. Bunun sürati 540, menzili 2600 Km. dir. Ahşap olduğu için fazla yük taşır. İkinci cihan harbinde İngilizler bu tayyareleri keşif ve bombardıman maksatlariyle geceleyin kullanmışlar ve Berline yapılan bombardıman tesirlerini keşfe memur etmişlerdir.

Ağır bombardıman tayyareleri: Çok uzak mesafelere ağır bomba yükleriyle taarruz etmeye yararlar. 2 : 8 ton bomba taşıyanları vardır. Bu tayyarelerin cesametleri arttıkça hem pahalıya mal olmakta, seri halinde imalleri müşkül ve hem de büyük hedef göstererek tahribi kolay ve düştüğü zaman muazzam insan ve malzeme kaybı vukua gelmektedir. Lâkin tesir ve sevkulceyşî mülâhazalar bütün bunlara hâkim olduğundan ağır bombardıman tayyareleri gittikçe büyümektedir. 30 ton ve daha ağır tayyareler imal edilmiştir. Umumiyetle 4 motörlü olup motörlerinin beheri 1200: 1800 beygir kuvvetindedir. Bu kuvvet tayyareye büyük sürat ve tırmanma kabiliyeti temin eylemiştir. Menzilleri 8000 metreye kadar uzatılmış olanları vardır. Ağır bombardıman tayyarelerinin en ağırları 1944 Haziranında Japonyanın bombardımanı için kullanılan «dev uçankaleler» dir. Çinden hareket ederek Tokyoyu bombalamaya muvaffak olmuşlardır. Normal uçankalelerin üç misline yakın büyüklüktedir. Menzilleri 8000 kilometredir. Taşıdıkları bomba yükü 12 tondan yukarıdır. Boyu 30 metre, kanattan kanada genişliği 42 metre, yerden yüksekliği 8 metredir. Bu kadar cesamete ve ağırlığa nazaran sürati ve tavan yüksekliği de büyüktür. Süratinin 500 Km. civarında olduğu ve 10.000 metre tavan yüksekliğine malik olduğu söylenmektedir. Mürettebat bu yüksek irtifada oksijen hava cihazları yardımiyle teneffüs ederler. Her biri 2000 e yakın beygir kuvvetinde 4 motöre maliktir. Bütün komuta ve idare tertibatı ve âletleri tamamiyle elektrikle işlemekte olup, yalnız frenleri hidrolik tertibatlıdır. Tek sa-

Tayyarenin ismi	Milliyeti	Gövde ve kanat uzunluğu	Taşıdığı bomba Kilo	Sürati	Nısıf kutur seyir sahası Km.	Motör adedi ve beygir kudreti	Makinelitüfek	Tavanı Mt.	Mürettebatı	Makinelitüfek kulesi	Top 20 Mm.	Sınıfı
Wellington	İngiliz	22-31	1800	450	2500	2×1300	8Makineli	7900	5	2		Orta
Blenheim	»	22-28	1800	475	1600	2× 920	2Makineli	8200		1	1	Orta
Mosquito	»		4×225	560	1200	2×1280	4		4		4	Orta
Beaulort	»	22-30	800	480	2000	2×1080	6		6			Orta
Marauder	Amerikan		2500	480	1000	2×1850	6	8900	6	2		Orta
Mitchell	»		2000	480	1250	2×1850	8	8950	6	2		Orta
Dornier 17	Alman		2000	520	1600	2×	8	8800	6	2		Orta
Heinkel 111	»		2000	560	900	2×		7300	6	2		Orta
Halifaks	İngiliz		6000	480	2400	4×1140	12	8000	9	3		Ağır
Lancaster	»	21-31	8000	480	2400	4×1200	10	8000	9	3	6	Ağır
Uçankale	Amerikan	22-32	4000	520	2500	4×1200	12	11200	9	3		Ağır
Liberator	»	19-33	4000	480	2500	4×1200	12	11000	9			Ağır
Yunkers 89	Alman		3600	400	1200	4×	8	5500	7	3		Ağır
Heinkel 177	»		3600	480	1600	4	10	7200	7	3		Ağır

Dünyanın meşhur bombardıman uçakları

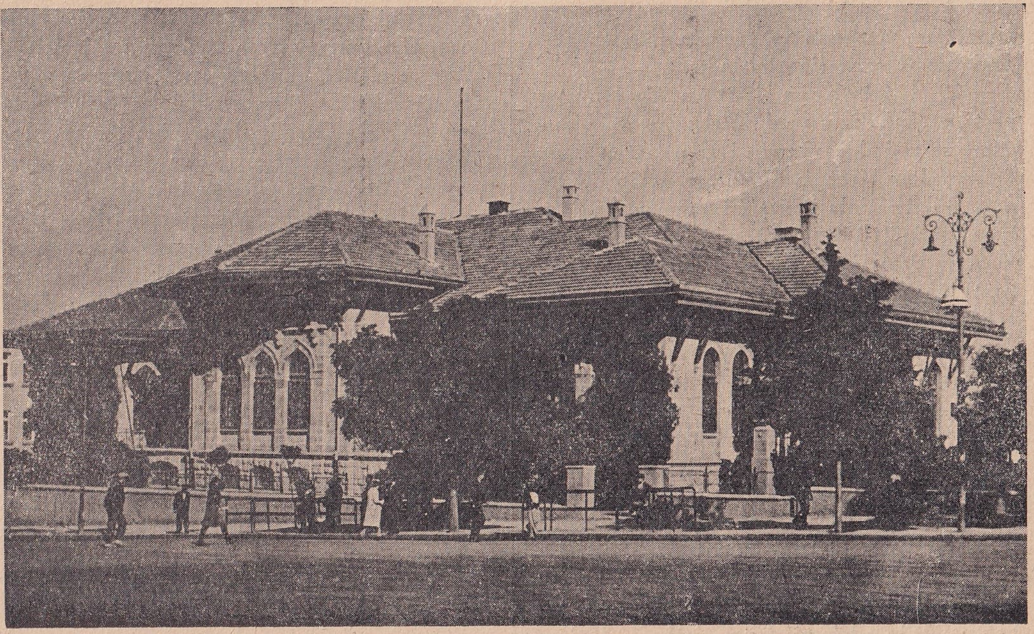
Modern Alman uçakları bu evsafın fevkinde bulunmaktadırlar.

tıhlıdır. 12.7 mm. çapında en ağır makineli-tüfekler ve 20 mm. lik toplarla teslih edilmiştir. Pervaneleri 4 kanatlıdır, her palanın uzunluğu 4.8 metredir. Bunlara hava kruvazörü de denmektedir. İmalinin müşkülâtı yüzünden, diğer bombardıman tayyarelerinden binlerce kullanıldığı halde bunlar ancak onlar ve yüzler halinde kullanılabilir. Ağır bombardıman tayyarelerinin bu inkişafı en son had olarak kabul edilebilir. Bu kadar büyük tayyarelerin yapılması zarureti yavaş yavaş bertaraf edilmek istikametinde ilerleniyor. *(İhsan Yurdoğlu)*

CUMHURİYET HALK PARTİSİ — Sıvas Kongresi, Atatürk'ün teklifiyle, milletin varlığını korumak kaygusiyle yer yer kurduğu teşekkülleri «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» adı altında bir tek teşkilât ve gaye çevresinde toplamaya karar verdiği ve bunu tahakkuk ettirdiği gün (7 Eylûl 1919) inkılâp Türkiyesinin ülkü birliğine ve millet bütünlüğüne dayanak olan Cumhuriyet Halk Partisinin de temelini atmış bulunuyordu. Atatürk'ün 1927 büyük nutkuyla tarihe ifade ettiği bu büyük olaydan başlıyarak Halk Partisinin asıl adiyle faaliyete geçişi tarihine kadar geçen devreye ait çalışmalar, ileride ayrıca incelenmek üzere, bu yazımızda Cumhuriyet Halk Partisinin kısa bir tarihçesinin anaçizgileriyle gösterilmeye çalışılacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları, 1922 de Başkomutanın «Ordular! İlk hedefiniz Akdenizdir. İleri!» emrini şerefle başardıktan sonra, millî hudutları içinde her mânasiyle hür ve müstakil Türkiyeyi ebedîleştirmek, Büyük Millet Meclisi ordularının kahraman Başkomutanı için ulaşılacak yeni bir hedef olmuştu. Milleti bu ülküye kavuşturmak için de, onu yeni baştan teşkilâtlandırmak ve bütün maddi, mânevi kuvvetlerini bu ilerleme hedefine yöneltmek icabediyordu. Mustafa Kemal, inkılâp arkadaşlarını çevresinde toplıyarak, İstiklâl Savaşı yıllarında milleti bir bütün halinde kurtuluşa götürmekte ve savaşı kazanmakta en büyük âmillerden biri olan «Müdafaa-i Hukuk» teşkilâtını yeni ilkelerle, ileri atılışlar için başka bir ad altında harekete getirmeye karar verdi. Bu yeni kurulacak siyasi partiye «Halk Fırkası» adını koyacak, bununla hiçbir sınıf ve içtimai zümre farkı gözetmeksizin her Türk yurttaşını ileri, zengin ve müstakil Türkiyeyi kurmak savaşında başına geçeceği partinin safları arasında vazife almaya çağıracaktı.

6 İlkkânun 1922 de Ankarada çıkan Hâkimiyeti Milliye, Yenigün ve Öğüt gazetelerinin mümessilleriyle bir mülâkatta bulundu ve sulh yapıldıktan sonra «Kurtuluş ve istiklâl için yapılan büyük savaşı tamamlamak, milletimizin istidat ve kabiliyetlerini azami derecede geliştirmek ve memleketimizin bütün servet kaynaklarından faydalanmak yolunda hiçbir fırsatı ve vakti öldürmiyerek çalışmaya mecbur olduğumuzu» fakat bunun bir programa bağlanması gerektiğini, memlekette yapılması gerekli ıslahatı plânlıyacak bu programın muvaffakiyetli ve sürekli olması şart olduğunu, milletin kendisine gösterdiği itimada liyakat kazanmak için en mütevazi bir millet ferdi sıfatiyle hayatını sonuna kadar vatanın hayrına vakfeyliyerek «Halkçılık esasına dayanan ve Halk Fırkası adını taşıyan» siyasi bir fırka teşkil etmek kararında bulunduğunu bildirdi ve memleketin her türlü alanda muhtaç olduğu ıslahatı sağlıyacak bir program hakkında ne düşündüklerini kendisine bildirmeye bütün yurttaşları davet etti. İki gün sonra, 8 İlkkânun 1922 de Hâkimiyeti Milliye'de neşrettirdiği bir makaleyle memleketin hakikî anlamda bir siyasi fırkaya olan ihtiyacını ve bunun ancak halkın pılacak seçimde milletin yeni mümessillerine vereceği vazife ve salâhiyetin icaplarını Mustafa Kemal, 8 Nisan 1923 te «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» adına neşrettiği «dokuz umde» ile ilân etti. Milleti ve

Cumhuriyet Halk Partisinin şimdiki binası (Büyük Millet Meclisinin eski binası)

hayatını kendisine hasrederek arkasında toplanacağı Mustafa Kemal'in kuracağı «Halk Fırkası» olabileceğini belirtti.

Yer yer halkla yakından temasta bulunmak, fikirlerini öğrenmek, onlara kendi düşündüklerini anlatmak için memleket içinde uzun bir tetkik gezisine çıktı. 14 Sonkânun1923 te Ankaradan ayrılarak, Eskişehir, İzmit, Bursa, Balıkesir, İzmir ve Adana gibi şehirlerde saatlerce süren toplantılarda memleketin türlü mesleklerdeki münevverleriyle, çeşitli iş sahibi halkla konuştu, onları konuşturdu ve aydınlattı. Kuracağını ilân ettiği parti için Mustafa Kemal'in adı artık bir program ve şerefli mazisi onun partisine katılma kararı verenler için yeter bir teminat olmuştu. İzmitte bulunduğu sırada İstanbul gazetelerinin başmuharrirlerini yanına çağırarak kendileriyle ayrıca pek uzun bir görüşmede bulundu ve kurmak istediği parti hakkındaki düşüncelerini şöyle hulâsa etti: «Ben Halk Fırkası namı altında bir fırka teşkil edeceğim dediğim zaman zannolunmasın ki, milletin muhtelif sınıflarından bir veya iki sınıfın menfaatini yahut refahını temine matuf bir gaye takibedeceğim. Fırkanın programı bütün milletin refah ve saadetini temine matuf olacaktır. Ortaya koyacağımız şey müspet millet programı olmalıdır». Bir gün sonra İzmitlilere «Tam istiklâlle kayıtsız şartsız millet hâkimiyetinin» Halk Fırkası programının iki esas umdesi olacağını söyledi. 7 Şubat 1923 te Balıkesirde de «Halk Fırkasının halkımıza siyasi terbiye vermek için bir mektep olacağını» belirtti.

Bu sırada Millî Şefimiz İsmet İnönü'nün yüksek siyasi dehasının eseri olarak hür ve müstakil Türkiyenin varlığını ebedîleştiren «Lozan» hazırlanıyordu. Millete, hem alnını şerefle yükseltecek bu sulh hakkında, hem de sulhten sonra vatanın yükselişini sağlıyacak millî inkılâp hamleleri hakkında reyini kullanması için, İstiklâl Mücadelemizin kudret kaynağı olan birinci Büyük Millet Meclisi, 1 Nisan 1923 te seçimi yenilemeye karar vererek şerefle tarihî rolünü tamamlamıştı. Yamemleketi hâkimiyeti milliye esasları dahilinde siyasi teşkilâta kavuşturmak için bir «Halk Fırkası» kurulacağını tekrar bildirdi. İlân edilen umdeler, Cumhuriyet Halk Partimizin, gerçekte, ilk ve yazılı programını teşkil etmektedir.

Bu umdelerin başlıcaları: Hâkimiyet milletindir. Türkiye Büyük Millet Meclisinden başka hiçbir makam, millî mukadderata hâkim olamaz. Bütün kanunların tanziminde, her nevi teşkilâtta, idarenin alelûmum teferruatında, umumî terbiyede, iktisadiyatta millî hâkimiyet esasları dahilinde hareket olunacaktır. Bu «dokuz umde» ilân olunurken Atatürk, bir de beyanname neşrederek bunda da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin mânasını ve İstiklâl Savaşımızdaki yeri ve roliyle birlikte milletçe halledilmesi gereken yeni güçlükleri, seçimden sonra Halk Fırkasına inkılâbetmesi kararlaşmış bulunan cemiyete düşen yeni vazifeleri belirtti. Milletimizin taali ve tekâmü'üne bütün vasıta ve kaynaklarımızı hasr ve tevcih ederek milletin idare ve terakkisini her memlekette olduğu gibi muayyen bir siyasi manzarayla deruhte ve takibeylemek gerektiğini söyledi. Bir taraftan seçim ilerliyor, diğer taraftan Halk Fırkasının resmen kurulabilmesi için gerekli formaliteler hazırlanıyordu. 7 Ağustos 1923 te, Ankaraya gelmiş olan yüzden fazla yeni mebus Mustafa Kemal'in başkanlığında toplandı. Bu toplantıda Başkan, İstiklâl Savaşının başından itibaren Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ve Halk Fırkası kuruluş hazırlıklarının geçirdiği safhalardan bahsederek Müdafa-i Hukukun, Halk Fırkasına inkılâbedeceğini bildirdi. 9 Ağustosta yapılan ikinci toplantıda bir önceki toplantıda âzalara dağıtılmış olan nizamname projesinin incelenmesine başlandı. Bu arada 11 Ağustosta da Halk Fırkası namzetlerinden müteşekkil ikinci Büyük Millet Meclisi açılmış ve gene reisliğine tam bir ittifakla Mustafa Kemal'i seçerek çalışmalarına başlamıştı. İki gün sonra Lozandan zaferle dönen Millî Şef İsmet İnönü de Halk Fırkasının kuruluş hazırlıklarına değerli çalışmalariyle iştirak etti.

Halk Fırkası mebuslarının 9 Eylûlde bir umumî fırka toplantısında son şeklini almış olan nizamname kabul edilerek Fırkanın cemiyetler kanununa göre tesçili için hükümete resmen müracaat olundu. 11 Eylûlde Fırka, kurucusu Gazi Mustafa Kemal'i umumî reisliğine seçerek ve idare heyeti intihabını yaparak teşkilâtını tamamlayıp Türk inkılâp hayatındaki tarihî vazifesine başladı.

23 İlkteşrin 1923 te Cumhuriyetin kabuliyle yeni Türk Devleti hakikî adını ve rejimini resmen ilân ettikten sonra, Reisicumhur Mustafa Kemal, o vakit Cumhuriyet hükümetinin Başvekili bulunan Millî Şef İsmet İnönü'yü 19 Sonteşrin 1923 tarihinde fırkanın umumî reis vekilliğine geçirerek Fırkanın idaresini baş inkılâp arkadaşının dirayetli ellerine bıraktı.

Halk Fırkasının idare mesuliyetini üstüne alan İnönü, memleketin her tarafındaki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilâtını Halk Fırkası adı altında vazifeye devam ettirerek fırka teşkilâtını bütün memlekete yaydı. Gönderdiği ilk tamimde:

«Vatanın necatı gayri mümkün zannolunduğu yeis anlarında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Türk tarihinin timsali gibi ayaklandı ve muhali, mesut ve katî bir zafere kalbetti. Bütün cihanın siyasi, içtimai, iktisadi müşkülât içinde çırpındığı bu devrede Türkiyenin sulh hayatını nasıl yaşıyacağına ve gayri kabili iktiham zannolunan müşkülü nasıl yeneceğine bütün dünya imtihan nazariyle bakıyor. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Halk Fırkası ünvanı altında müstakbel büyük zaferini aynı katiyet ve hamasetle istihsal etmeye muktedirdir. Bunu fiilen ve âsariyle ispat edecektir. Bu kanaati katiye ve samimiyeyle dünkü Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve bugünkü Halk Fırkası arkadaşlariyle işe başlıyorum.» demiş ve Cumhuriyet Halk Partisinin Kemalizm inkılâbı yolunda yirmi bir yılı dolduran şerefli ve başarılı istiklâlini, Metristepeden seyrettiği «şaşaa-i itilâ ile dolu ufk-u istikbal» gibi apaydın gördüğünü belirtmişti.

Halk Fırkası bir yıl kadar sonra, 10 Sonteşrin 1924 te verdiği bir kararla, rejimin herhangi bir siyasi emelle kurulabilecek bir teşekkül tarafından istismarını önlemek için «Cumhuriyet Halk Fırkası» adını aldı.

Cumhuriyet Halk Fırkası, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin inkılâpçılık ruh ve zihniyetini tamamen benimsemişti. Bu zihniyet Partinin bütün hayatında en kuvvetli başarı kaynağı oldu. Partinin ilk nizamnamesinin program maddelerinde bu zihniyet en açık bir şekilde şu sözlerle ifade olunmuştu: Fırkanın gayesi, millî hâkimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek ve Türkiyeyi asri bir devlet haline yükseltmek ve Türkiyede bütün kuvvetlerin fevkinde kanunun velâyetini hâkim kılmaya çalışmaktır. Halk Fırkası nazarında halk mefhumu herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmıyan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavatı kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmiyen ve kanunları vazetmekteki mutlak hürriyet ve istiklâli tanıyan ve bunu takyit edici hiçbir ananenin, hiçbir makamın, hiçbir kuvvetin meşrutiyetini tanımıyan fertlerdir. Fırka, nizamnamesinin üçüncü maddesiyle her Türk ve hariçten gelip Türk tabiiyet ve harsini kabul eden her ferde kapılarını açmış, sekter bir zihniyetle milliyeti bir ırk ve kan dâvası şeklinde anlamadığını daha o zaman göstermişti.

15 İlkteşrin 1927 de Cumhuriyet Halk Fırkasının Büyük Kurultayı Ankarada toplandı. Açış nutkunda Mustafa Kemal'in işaret ettiği gibi Sıvas Kongresinden sonra, Cumhuriyet Halk Partisinin İkinci Kurultayı toplanmış bulunuyordu. Burada Mustafa Kemal altı gün süren büyük tarihî nutkunu söyledi. Kemalizmin o güne kadar geçtiği yolu en ince teferruatına kadar aydınlattı ve Türk gençliğine bu inkılâbı korumak vazifesini verdi. İkinci Kurultay inkılâbı daha geniş bir şekilde programlaştırmak için çalıştı ve 123 maddeden müteşekkil büyük bir nizamname hazırladı. Nizamnamede Parti programına özel bir yer ayırdı. İlk nizamnamenin ana fikirlerini teyit eden bu nizamname vatandaşlar arasında dil, his ve fikir birliğini fırka için esas umde tanıyordu. Partiyi, cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi olarak vasıflandırıyor, din ile dünya işlerini kesin olarak biribirinden ayırıyordu. Ve bu arada Büyük Millet Meclisi 10 Nisan 1928 tarihinde teşkilâtı esasiye kanunumuzdaki lâiklik esasına aykırı olan dine ait hükümleri kaldırdı.

1927 Nizamnamesi, 11 Mayıs 1931 de toplanan Üçüncü Kurultaya kadar yürürlükte kaldı. Bu defa nizamname ve programın ayrı ayrı olması kararlaştı ve buna göre hazırlanan program ve nizamname tetkik ve münakaşa olunarak kabul edildi. Program Partinin vatan ve milleti nasıl anladığını açıkça gösteriyor ve bugün Partimizin altıok remziyle gösterilen altı ilkesini Türk devletinin ana vasıfları olarak ilân ediyordu. Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, inkılâpçılık ve lâiklik bundan önceki program maddeleri arasında vardı. Burada da, ilk olarak 1930 da o zaman Parti Umumî Başkanı vekili ve Başvekil bulunan Millî Şef İsmet İnönü'nün memleketi demirağlarla örmek yolundaki canlı hamlelerden birinin kutlanmasına vesile teşkil eden, demiryolunun Sıvasa ulaştığı gün (30 Ağustos 1930) söylediği nutukta Kemalizmin «Devletçilik» adı altında belirttiği altıncı vasfı da Parti programında yerini alıyordu. Bununla Parti, memleketin iktisat hayatında nazımlık vazifesini üstüne alıyor, sınıfsız ve imtiyazsız halk fikrine aykırı olarak memlekette büyük sermayeye dayanıp diğer vatandaşları istismar edebilecek bir sınıfın vücuda gelmesini önlemek kararını ilân etmiş bulunuyordu.

Bu Kurultaydan sonra Türk halk kütlesini ve gençliğini Kemalizmin ilkelerine göre terbiye etmek üzere 19 Şubat 1932 de Cumhuriyet Halk Partisinin bağrından «Halkevleri» doğdu. 9 Mayıs 1935 te toplanan Dördüncü Kurultay Parti programını yeni baştan gözden geçirdi ve rejimin ana vasıflarının tam ve herhangi bir tereddüde yer bırakmıyan tariflerini yaptı.

Bu Kurultaydan sonra Malatya mebusu İsmet İnönü ve yüzlerce arkadaşının verdikleri bir takrirle Büyük Millet Meclisi, Parti programiyle izahlandırılan Türkiye Devletinin bu vasıflarını Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun ikinci maddesine koydu (5 Şubat 1937). Atatürk bu Kurultayı açış nutkunda «Ulusa hizmet yolunda bütün varlığımızla çalışmak, Parti üyelerinin bozulmaz andıdır» sözleriyle Cumhuriyet Halk Partisinin ana hedefini bir defa daha belirtmiş ve hayattiyken son defa başkanlık ettiği Parti büyük kongresine, 1927 de Türk gençliğine verdiği büyük ödev gibi Kemalizmin metodunu göstermişti.

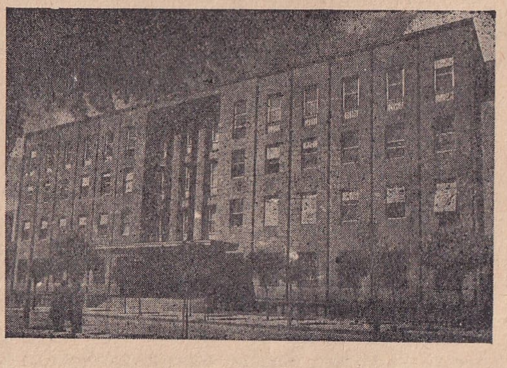
Atatürk'ün vefatiyle, bütün Türk ulusunun kalbinde duyduğu en derin matemin mihrakını teşkil eden Cumhuriyet Halk Partisi, 26 Birincikânun 1938 de topladığı fevkalâde Kurultayında Reisicumhur İsmet İnönü'yü Partinin «Değişmez Genel Başkan» lığına seçerek Atatürk'e «Ebedî Şef» ve onun en yakın inkılâp arkadaşı ve Türk milletinin Atatürk'ten sonra çevresinde aynı inan ve güvenle toplandığı İsmet İnönü'ye de «Millî Şef» ünvanlarını vererek dağıldı.

Beşinci Kurultay, 29 Mayıs 1939 da toplandı. Cumhuriyet hükümetinin çalışmalarına hız ve kuvvet veren değerli müzakerelerde bulundu ve Parti programiyle ana nizamnamede gerekli bazı ufak değiştirmeler yaparak dağıldı. Bütün cihanın harp ateşi içinde yüzdüğü bir devrede milletin bir bütün halinde Şefinin çevresinde toplanması ve memleketi kalkındırma ve yükseltme yolunda türlü alanda başarılı çalışmalarda bulunmasiyle vasıflanan dört yıldan sonra, Cumhuriyet Halk Partisi 8 Haziran 1943 te Altıncı Büyük Kurultayını topladı. Bu Kurultayda Cumhuriyet Halk Partisi programının gelişmesinde esaslı adımlar atılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisinin ana vasıfları daha izahlı bir hale getirilmiş, millî eğitim ve öğretim ilkeleri ve usulleri daha geniş bir şekilde gösterilmiş, inkılâp öğretimi, teknik öğretim gibi önemli terbiye konularına yer verilmiş ve bilhassa ikinci cihan harbi içinde idare tarzımıza ve harpten sonraki ihtimallere göre bu idarenin yürütülmesi bölümleri ilkeler halinde programa katılmıştır.

Kuruluşunu ve programının yirmi yıl içinde tarihî seyrini kısaca gözden geçirdiğimiz «Cumhuriyet Halk Partisi», görülüyor ki Türk inkılâbının gelişiminde, Kemalizme en kuvvetli dayanak olmuş ve bu kısa satırlar arasında yer alan ve alamıyan her inkılâp hamlesi, Türk ulusunun siyasi olgunluğunu ve selim aklını temsil eden Partimizin, kurucuları Ebedî ve Millî Şeflerimizin arkasında vazifeye koşmasiyle başarılmıştır.

Millî Şefimiz ve Reisicumhurumuzun 19 Mayıs 1944 tarihinde Türk gençliğine radyoyla söyledikleri büyük tarihî nutkun Cumhuriyet Halk Partisi programı ilkelerinin tam ve aydın birer izahını yapması ve yarınki Türkiyenin idare mesuliyetini üzerine alacak gençliğin Kemalizmi yaşatmak yolundaki vazife icaplarını belirtmesi bakımından Cumhuriyet Halk Partisi tarihinde özel bir yer tutacağı da muhakkaktır. *(Faik Reşit Unat)*

CUMHURİYET MERKEZ BANKASI — Para piyasası ve tedavülünü tanzim, hazine muamelelerini ifa ve millî paranın istikrarına matuf tedbirleri hükümetle müştereken ittihaz etmek gayesiyle 1715 numaralı ve 11 Haziran 1930 tarihli bir kanun, Cumhuriyet

Cumhuriyet Merkez Bankası

Merkez Bankası ünvanı altında bir tedavül bankası teşkiline ait hükümleri tedvin eylemiştir. Anonim şirket şekli hukukisinde bulunan Banka 3 Teşrinievvel 1931 de faaliyete geçmiş olup merkezi Ankaradadır. İstanbul, İzmir, Samsun ve Mersin gibi ticari ve iktisadi faaliyetin mütekâsif bulunduğu merkezlerde birer şubesi vardır.

Bankanın sermayesi on beş milyon Türk lirasıdır. Bunun yüzde yetmişi tediye edilmiştir. Hisse senetleri nama muharrer olup beheri yüzer liralık 150.000 hisseden ibarettir.

Memleketin iktisadi inkişafına yardım maksadiyle tesis olunan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, yukarıda sayılan üç esaslı vazifesinden başka, kanununa göre, şu muamelelerle de iştigal eyler: A — Memleket dahilinde ve haricinde nakli nukut, B — Hazineye ait kısa vadeli muhtelif bonoların iskontosu, C — Tahvilât alım satımı ve tahvilât mukabili avans itası, D — Meskûk ve gayrı meskûk altın alım satımı veya altın mukabilinde avans veya sertifika itası, E — Döviz alım satımı, F — Vadesi muayyen müddetleri tevavüz etmemek ve üç imzayı ihtiva eylemek şartiyle ve daha bazı kayıtlarla ticari ve zirai senetlerin iskontosu.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası memleketin tedavül bankasıdır. Türkiyede banknot ihracı imtiyazı münhasıran kendisine verilmiştir. Tedavülde bulunan paralar Merkez Bankasının çıkardığı banknotlar olup tedavül miktarı memleketin ihtiyacına göre değişmektedir. 31 Kânunuevvel 1943 tarihli bilânçosuna nazaran bilfiil tedavülde bulunan banknotlar yekûnu 802.11 milyona baliğ olmaktadır. Bu banknotların altın karşılığı gene aynı tarihte 143,4 tondu. Gene para karşılığı addolunabilecek 89,3 milyon liralık döviz mevcudu da bulunmaktaydı.

1943 bilânçosuna göre Banka bir sene zarfında kasadan 3,23 milyar liralık tahsilât ve 3,24 milyarlık da tediyat yapmıştır.

1943 te senedat cüzüdanına, geçen seneden müdevver 487,06 milyon liralık bakiyeye 744,13 milyon liralık senet ilâve edilmiş ve sene içinde 764,5 liralık senet tahsilâtı yapılarak 466,7 milyon liralık senet devredilmiştir. Bankanın altın ve tahvilât üzerine avans muamelesi 254,6 milyon lira olarak görünmektedir.

Aynı bilânçoya nazaran âdi, fevkalâde ve hususi ihtiyat akçeleri mecmuu 18,954,316 liraya baliğ olmaktadır.

Bankanın iskonto haddi 1938 Temmuzundan beri yüzde dört olmakta devamla esaslı bir istikrar arzetmektedir.

1943 yılı muamelelerinden tahassül eden safi kâr 5,74 milyon liradır. Kanununa göre lüzumlü tefrikler yapıldıktan sonra mevzuu bahis seneye ait olmak üzere beher hisseye yedi lira dağıtılmıştır.

Yukarıda mahtasar bir surette tadat olunan vazifelerinden maada Merkez Bankası, hükümet tarafından kliring itilâflarının da tatbikatını temin hususunda memur kılınmıştır.

(S. İ.)

ÇERKES HASAN VAKASI — (1876) Sultan Abdülâzizin hal'ini takibeden çok buhranlı günlerde bir sürü devlet işleri yığılmış bulunduğundan devlet ricali geceli gündüzlü çalışmak zorunda kalıyordu. O sırada pek âcil bir hal almış olan köyler meselesinin müzakeresi için 16 Haziran 1876 Perşembe günü akşamı Mithat Paşanın konağında yapılan böyle bir vükelâ toplantısında beş kişinin ölümü ve üç kişinin yaralanmasiyle neticelenen kanlı ve tüyler ürpertici bir vaka cereyan etmiştir ki bu, tarihimizde Çerkes Hasan Vakası diye anılır.

Çerkes Hasan Rumeliye yerleştirilmiş Çerkes beylerinden birinin oğluydu. Son yüz yıl içinde sarayın harem dairesinde esas unsuru teşkil etmekte olan Çerkes kızları arasında Hasanın hemşiresi veya teyzesi de bulunmaktaydı. Bu kadının himayesiyle Hasan küçük yaşında saraya intisabetmiş ve sonra Harbiye mektebine girerek zekâsı ve istidadı pek kıt olmasına rağmen buradan mülâzım rütbesiyle çıkmaya muvaffak olmuştu. Hususi hayatı pek çirkin olan Hasan, bütün vaktini meyhanelerde ve kumarhanelerde arkadaşlariyle kavga ederek geçirmiş ve fena huyu ve hareketleriyle herkesin nefretini kazanmıştı.

Çerkes Hasan

O zaman tatbik edilen bir usule göre Harbiye mektebinden mülâzım rütbesiyle çıkanlar, merkezi Bağdatta bulunan Altıncı Orduya giderlerse bir rütbe terfi ederlerdi. Bağdata gitmeyi kabul eder gibi görünen Hasan, yüzbaşılığı elde ettikten sonra gene sarayda Üçüncü Kadına olan yakınlığı dolayısiyle mabeyin yaverliğine sokulmuştu. Serasker Hüseyin Avni Paşa Çerkes Hasanı Bağdata gitmek için sıkıştırmış, bir defa yanına çağırarak askerî usulü bozmamasını ve emre itaat etmesini ihtar etmişti. Bunun üzerine yüzbaşı asabileşerek Seraskerin üzerine yürümüş, fakat orada misafir bulunan biraderi Abdi Paşa araya girerek bir hâdise çıkmasına engel olmuştu.

Bütün bu muamelelerden Seraskere düşman kesilen Çerkes Hasan, Abdülâzizin tahtından indirilmesinden on gün kadar önce, Hüseyin Avni Paşa Şehzade Yusuf İzzettin Efendiyle beraber Göksu mesiresinde bulunduğu esnada; Seraskeri öldürmeye kalkışmış fakat arkadaşları onu bundan vazgeçirmeye muvaffak olmuşlardı.

Sultan Abdülâzizin tahtından indirilmesi işi başarıldıktan sonra, hükümetin en kuvvetli şahsiyeti ve en yüksek askerî âmiri sıfatiyle Hüseyin Avni Paşa hem eski Padişahın yakınlarını merkezden uzaklaştırarak umumî emniyeti sağlamak, hem de tatbik olunagelen askerî bir usulün bozulmaması hususunda otoritesini göstermek istiyerek artık mabeyin yaverliğinden açığa çıkmış olan Çerkes Hasanı tekrar Bağdata tayin etmiş, onu büsbütün meyus bırakmamak için de kendisini ödevi başına gitmesi şartiyle bir derece daha terfi ettirerek kolağası rütbesine yükseltmişti. Fakat yaradılışı icabı emre itaat etmeyi aklından bile geçirmiyen kolağası Hasan Bey, verdiği söze aykırı olarak ve gene saraya dayanarak bu defa da tayin edildiği yere gitmekten kaçınarak Şehzade Yusuf İzzettin Efendinin yaverliğine girmeye muvaffak olmuştu.

Bunun üzerine Serasker kolağasını hapsettirmiş ve bir müddet sonra Bağdata gitmeye razı olduğunu söylemesi üzerine, levazımını tedarik etmek için kendisini serbest bıraktırmıştı. Çerkes Hasan, hemen o akşam silâhlı olarak Hüseyin Avni Paşanın yalısına gitmişse de eve girmeye muvaffak olamamıştı. Fakat Seraskerden mutlaka öcalmaya karar vermiş bulunduğundan vükelânın Mithat Paşanın konağında toplantılarını yaptıkları Perşembe günü akşamı, bu sefer daha esaslı bir hazırlıkla tekrar Hüseyin Avni Paşanın yalısına gitmiş, Paşanın toplantıda olduğunu öğrenince hiç vakit kaybetmeden İstanbul tarafına geçmiş ve Mithat Paşanın konağına gelmişti. Vükelânın yaverleri ve hademeler aşağıda oyun oynamakla meşgul bulunduklarından kolayca yukarıya çıkmış, Meclis salonunun kapısı önünde bir uşağa raslamışsa da ona vükelâya acele bir diyeceği olduğunu, içeriye haber vermek üzere yaverlerden birini çağırmasını söylemiş ve böylece uşağı savdıktan sonra ansızın sofa tarafındaki kapıdan Meclis salonuna girmişti.

Vükelâ, yemekten sonra konağın üst katında bahçeye bakan büyük odada toplanmışlar müzakerelere başlamışlardı. İçerde yalnız Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa, Tophane Müşiri Rıza Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa, Hariciye Nazırı Raşit Paşa, Şerif Hüseyin Paşa, Halit Paşa, Defteri Hakani Nazırı Yusuf Paşa, Maarif Nazırı Cevdet Paşa, Sadaret Müsteşarı Sait Efendi ve sonradan «Mir'atı Hakikat» adlı tarihi yazan Mahmut Celâlettin Paşa ve Sadaret Mektupçusu Memduh Bey bulunmaktaydılar.

Toplantı resmî mahiyette olmadığından bütün nazırlar davet olunmamışlardı. Bundan dolayı Şeyhülislâm Hayrullah Efendi, Saffet Paşa ve Ticaret Nazırı Damat Mahmut Celâlettin Paşa hazır değillerdi. Hattâ bilhassa o gün kıyafetinde fevkalâde bir zarafet göze çarpan Hariciye Nazırı Raşit Paşa, davetli olmadığı halde bir tesadüf eseri olarak mühim maruzatta bulunmak üzere Meclise gelmiş bulunuyordu.

Çerkes Hasan, salonun içinde acele üç dört adım attıktan sonra durmuş ve «davranmayınız» diyerek bir elinde kama ve öbür elinde tabancasını ortadakilere göstererek o anda sedirde oturmakta olan Hüseyin Avni Paşanın göğsüne bir kurşun sıkmış ve Serasker ellerini yukarıya doğru kaldırarak harekete başlayınca tabanca kurşunları biribirini takibetmişti. Hasan açık bulunan oda kapısına doğru da kurşun yağdırmaya başlamış, devlet adamları, neye uğradıklarını bilmiyerek, tamamiyle şaşırmış bir halde kimi sofaya kimi de yandaki odaya açılan kapılardan kaçışmaya başlamışlardı. Serasker can acısiyle sofaya kadar gittikten sonra yere yıkılmış, arkasını bırakmıyan katili, Hüseyin Avni Paşanın üzerine yürümeye hazırlanırken Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa tutmaya davranmış, fakat kamayla bunun da yüzünü ve kolunu yaralamıştı. Mecalsiz kalan Paşa, Meclis salonunun yanındaki küçük odaya kaçarak Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa ile Halit Paşanın yanında saklanmıştı. Bir canavardan farkı kalmamış olan Çerkes Hasan, hâlâ tamamiyle can vermemiş olup kanlar içinde yatan Seraskerin üzerine çullanarak kamayla bütün vücudünü parça parça etmiş, sonra gene salona dönerek korkudan baygın bir halde uzanmış olarak bulduğu Hariciye Nazırı Raşit Paşaya da bir kurşun sıkmış ve elindeki kamayla boynundan yaralıyarak, bu sevimli ihtiyarı da öldürmüştü.

Sonra üç nazırın saklı bulunduğu odanın kapısına dayanmış, bu sırada Mithat Paşanın hademelerinden Ahmet Ağa yetişerek elindeki ekmek bıçağiyle Çerkes Hasanı yaralamaya ve tutmaya çalışmışsa da başına yediği

bir kurşunla bu zavallıda cansız yere serilmişti. Hasan bunu müteakip mütemadiyen odanın kapısını zorlıyarak diğerlerine ilişmiyeceğini yalnız kendisini tutmaya çalıştığı için Ahmet Paşayı öldüreceğini söylüyordu. Sadrazam kendisine bir şey yapmıyacağını bilmekle beraber hiddetlenmiş bulunduğundan bu arada bir fenalık çıkması beklenebileceğini, bu itibarla kapıyı açmıyacağı cevabını vererek arkadaşlariyle kapıya dayanmaktaydı. Hademeler, yaverler, hattâ o aralık gelen birkaç nizamiye askeri üzerine Çerkes Hasan ateş ediyordu. Yanında beş tabanca vardı. Bunları kullanmakta büyük bir maharet gösteriyordu. Kimse yanına yaklaşmaya cesaret edemiyordu. Boğuşma yarım saat kadar devam ettikten sonra askerlikten yeter sayıda zaptiye askerleri geldiğini görünce katil, karışıklık çıkararak yakayı kurtarmak için avizelerdeki mumları söndürmeye ve perdelere ateş vermeye başladı. Nihayet askerler, süngülerle katili arkasından hafifçe yaralıyarak yakalayıp götürürlerken çizmesine saklamış olduğu başka bir rövelveri ansızın çekerek bir neferi ve merdivenin alt başında gördüğü Sadaret yaverlerinden ve Bahriye kolağalarından Şükrü beyi de öldürdü. Konak bir muharebe meydanı haline gelmiş, büyük bir kargaşalık hüküm sürüyordu. Böyle beş kişiyi öldürüp üç kişiyi yaraladıktan sonra canavar herif, Babı Seraskeriye hapishanesine götürüldü. Yarasına bakmak üzere yanına götürülen doktora: «Beni ya asacaklar ya kurşuna dizeceklerdir. Nafile yere yaralarıma baktırmak abestir». diyerek kendisini doktora baktırmamıştır.

Katil sorguya çekilince maksadının Hüseyin Avni Paşayı öldürmek olduğunu, ötekilerini ise kendini tutmak istediklerinden öldürmek zorunda kaldığını ifade etmekle iktifa etmişti. Cinayetini itiraf ettiği gibi suç üzerinde yakalanması, kanunen idam cezası vermeye kâfi olduğundan Çerkes Hasan, üç dört gün sonra vükelânın karariyle Bayazıtta asılmıştı.

Çerkes Hasan Vakası o zaman gerek memleket içinde, gerekse memleket dışında büyük bir heyecan yaratmıştı. Cinayetin sebebi hakkında da türlü türlü tahminler yürütülmüş ve söylentiler dolaşmıştır. O aralık intihar eden Sultan Abdülâzizin intikamını almak için teşvik edilmiş olduğunu iddia edenler de olmuştur. Fakat anlaşılıyor ki bu cinayetin asıl sebebi, hunhar bir adamın Seraskere karşı beslediği şahsi kin ve garezden ibarettir.

Çok kuvvetli bir asker olup Abdülâzizin tahtından indirilmesinde oynamış olduğu rolden sonra memleketin en nüfuzlu şahsiyeti halinde ortaya çıkan Serasker Hüseyin Avni Paşanın böyle canavarcasına bir cinayete kurban gitmesi, gerçekten devlet için o anda çok büyük ve telâfisi imkânsız bir kayıp olmuştur. Netekim biraz sonra başlıyan Osmanlı - Rus harbinde ordunun başına geçirmek üzere kuvvetli bir şahsiyetin bulunamaması, mütemadiyen serdarların değiştirilmesiyle yüksek komutaya bir istikrar verilmemesi, Hüseyin Avni Paşa ölçüsünde kuvvetli bir şahsiyeti bir kat daha aratmış, onun yokluğuyla doğan boşluğu doldurmanın imkânsızlığını ispat etmiştir. Seraskerin parlak bir mazisi vardır; mekteptenberi arkadaşları arasında sevilmiş, meslek hayatında büyük başarılar göstermiş, Osmanlı ordusunun ıslahı ve tensikında çok hizmetleri görülmüştü. Sevilmiş bir şahsiyet olarak kimsenin yetişmediği bir devirde devlet, onun gibi kuvvetli ve çelik elli bir insana, bir şefe her zamankinden daha fazla muhtaçtı.

Hariciye Nazırı Raşit Paşaya gelince, bu zat da gayet iyi kalbli, kimseyi incitmez, gayet kibar, senelerce ve Beyoğlu âleminde sevilen ve saygı beslenen bir insandı. Şüphesiz bunun da kaybı, devlet ricalinin bu kadar az bulunduğu bir zamanda büyük bir ziyandı. Bu itibarla Çerkes Hasan Vakası denen bu korkunç cinayet, her zaman ve her nesil tarafından lânetle anılacak bir olaydır.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: Mahmut Celâlettin Paşa; Mir'atı Hakikat, cilt I, Dersaadet 1326 (1910), Matbaayı Osmaniye. Ali Haydar Mithat; Tabsirei İbret, İstanbul 1909. Ahmet Mithat; Üssi inkılâp I, İstanbul 1294 (1878) Takvimhanei Âmire Matbaası. Ahmet Saip; Tarihi Sultan Muradı Hamis, Mısırda basılmış, tarihi yok. Devrin gazeteleri. (Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

DARPHANE ve ALTINLARIMIZ — Memleketin muhtelif mahallerinde Darphane mahiyetinde birçok müesseseler vücuda getirilmiş ve buralarda gümüş ve bakırdan mamul muhtelif kıymette paralar basılmıştır. İstanbulun fethi üzerine İstanbulda ilk defa Darphane, Fatih tarafından Bayazıt camii civarında tesis edilmiş ve ilk Türk altın sikkesi müşarünileyh zamanında 1467 tarihinde basılmıştır. Bilâhare İstanbul Darphanesi 1596 senesinden sonra tevsian Simkeşhane namiyle maruf Bayazıttaki büyük handa tesis edilmiştir. Simkeşhanedeki Darphanenin bugünkü mahalle nakli 1723 tarihinde icra edilmiş ve 1843 tarihinden sonra da para darp ve imali yalnız İstanbul Darphanesine tahsis olunmuştur. Fatih devrinde basılmış olan ilk altın sikkenin ayar ve sıkleti o zaman ticari münasebatımızın fazla olduğu Venedik Cumhuriyetinin Dukası esas ittihaz edilerek tesis edilmiştir. Bu suretle ilk altınımızın ayarı 993,5; sıkleti 3,5 gram olmuştur. Türk altınlarının darbından evvel altın para memleketimizde tedavül etmiştir. Ancak bunlar ecnebi altınları olduğundan kendi isimleriyle kullanılmıştır. Yüksek ayarda ihdas edilmiş olan altın sikkelerin bir aralık Lâle devrinde ayarı bine kadar yükseltilmiştir. Bundan sonra devamlı olarak Darphanemizde muhtelif sıklet ve ayarda müteaddit nevi ve kıymette altınlar basılmış ve ayarın 748 ze kadar düşürüldüğü görülmüştür.

Yeni Cumhuriyet altınları

1840 tarihinden sonra darp usulü ıslah ve meskûkâtın ayarları tashih olunmuş ve 1843 senesinden itibaren 919,66 ayarında olarak 7,216 gram sıkletinde yüzlük ve aynı ayarda 3,608 gram vezninde ellilik altın sikkeler basılmış ve müteakıben 1854 senesinde 500 lük, 250 lik ve 25 lik sikkeler darbolunarak altın meskûkâtımızın envaı tayin ve tesbit olunmuş ve 1916 tarihli Tevhidi Meskûkât Kanuniyle de altın sikkelerde bu ayar ve sıkletler muhafaza edilmiştir. Son altın darbiyatımız C u m h u r i y e t d e v r i n d e bu ayar ve sıkletlerde ve 1925 - 1928 senelerinde icra edilmiştir. Ancak bu altın sikkelerimiz eski harfleri ihtiva ettiği için yeni harflerin kabulünden sonra bunların da darbına artık imkân kalmamıştı.

Bu sebeple hükümetimiz, yeni harflerle ve birliğimizin sembolü olan Reisicumhurumuz ve Millî Şefimiz İnönü'nün büstleriyle bezenmiş olarak ve eski Cumhuriyet altınlarındaki tezyinat aynen alınarak yeni Cumhuriyet altınlarının basılabilmesini temin için Büyük Millet Meclisinden bu defa karar istihsal etmiş bulunmaktadır. Bu suretle bundan böyle devamlı olarak altın darbedilebilecek ve istiyenlerin getirecekleri külçelerle az bir ücret mukabilinde istedikleri kadar bu yeni Cumuhuriyet altınlarından bastırılabilecektir.

Büyük Millet Meclisi kararında da tebarüz ettirildiği veçhile bu yeni Cumhuriyet a l t ı n l a r ı m ı z ı n a y a r v e s ı k l e t l e r i eskilerinin aynı olacaktır.

Cumhuriyetin içinde bulunduğumuz yılında basılacak olan altınların bir kısmı da mübeccel bir hâtıra olmak üzere Cumhuriyetimizin Bânisi ve yeni Türk harflerinin Kurucusu Ebedî Şefimiz Atatürk'ün büstleriyle tezyin edilecektir. *(R. Ü.)*

DENİZALTI GEMİLERİ — Denizin üstünde topu, denizin altından torpito silâhiyle taarruz ederek harp ve ticaret gemilerini tahrip veya hasara uğratan, hem denizin üstünde ve hem de denizin altında seyreden deniz harp vasıtasıdır. 1624 senesinde Cornelius Drebbel isminde bir İngiliz tarafından tecrübe edilmiş ve bu zat gemisiyle Taymis nehrinde Westminister'den Greenwich'e kadar gitmeye muvaffak olmuştur. Aynı tecrübeler 1776 da David Bushnell, 1804 te Robert Fulton tarafından muvaffakıyetle tatbik edilmiş ve ilk defa harp vasıtası olarak Amerikan dahilî harplerinde kullanılmıştır. 1850 de Bavyeralı W. Bauer isminde bir Alman gedikli subayı denizaltı gemisi hakkında bazı plânlar hazırlamışsa da buna kimse kıymet vermediği için harp maksadına elverişli ve bugünkü denizaltı gemilerinin esasını teşkil eden ilk gemiyi 1886 da İsveçli Nordenfeld inşa etmiş, ve yapılan 4 denizaltı gemisinden ikisi Türkiye devletine satılmıştır. Bu gemiler, 1893 te Fransız mühendis Gustav Zédé tarafından mükemmelleştirilmiş ve 1900 senesinden sonra büyük devletlerin donanma kuruluşlarına girmiş ve bu tarihten sonra büyük tekâmüle erişmiştir. İlk gemilerin silâhı torpitoydu, ayrıca mayin dökme tertibatını da haizdiler. B i r i n c i C i h a n H a r b i n e basit bir gemi olarak giren denizaltı gemileri harbin cereyanı esnasında gerçeten baş döndürücü bir terakkiye mazhar oldular. Bu gemilerin torpito taarruzlariyle düşman gemilerini tahribetmeleri ve denizaltından seyrederek denizlere hâkim devletlerin donanmalarına hedef göstermemeleri, deniz münakale yolları üzerinde ticaret harbi yapmaya elverişli olmaları, denizde müdafaa harbi yapan Almanyanın pek işine gelmişti. Deniz münakale yollarında emniyetsizlik çıkarmakla İngi-

liz donanmasının bir kısım kuvvetlerini buralara dağıtarak ayrıca faydalar temin edebilecekti. Hakikatta da böyle oldu, Almanlar birinci cihan harbine 40 denizaltı gemisiyle girdiler ve harbin devamı esnasında 343 denizaltı gemisini hizmete koydular. Harp sona erdiği zaman inşaat tezgâhlarında ayrıca 376 denizaltı gemisi hali inşada bulunuyordu.

Almanlar bu 383 denizaltı gemisiyle; 11 hattı harp gemisi, 1 tayyare gemisi, 12 zırhlı kruvazör, 3 kruvazör, 17 muhrip, 1 torpito, 8 denizaltı gemisi [bunlardan biri Marmara denizinde], 94 yardımcı kruvazör ve 13 milyon gayrı safi tonluk ticaret gemisi batırmışlar ve buna mukabil kendileri 180 denizaltı gemisi kaybetmişlerdir. Bu 180 nin 173 ü hasım deniz kuvveti tarafından batırılmış, 7 si bitaraf limanlara kaçarak enterne edilmiş, 14 gemi de harp sonunda infilâklar neticesinde ayrıca tahribedilmiştir.

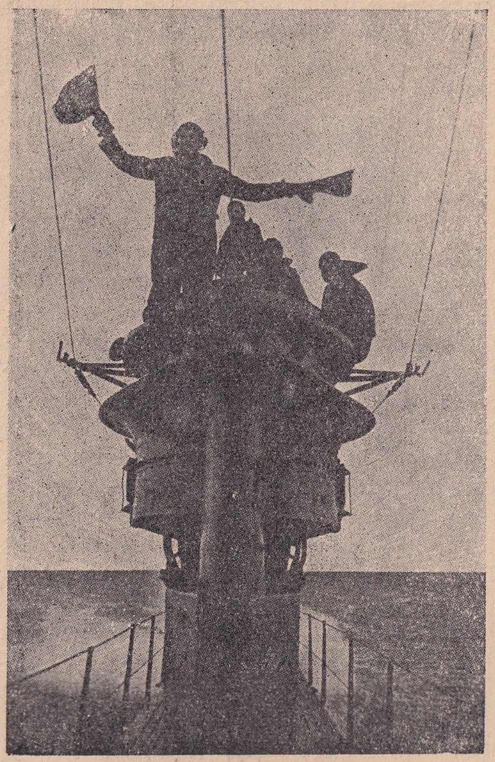
Birinci cihan harbinden alınan derslerle bu silâh çok büyük inkişafa mazhar olmuş, fevkalâde mükemmel hale gelmiş, seri halinde imalât mümkün olmuştur. Denizaltı gemileri küçük ve büyük olmak üzere 2 sınıfa ayrılırlar. Küçükler 1500 tona kadar olan teknelerdir, bunların mürettebatı 25 - 50 kişidir. Üslere yakın bölgelerde faaliyette bulunurlar. Büyükler uzak menzilli Okyanuslar için inşa edilmiş büyük teknelerdir. Tonları 3300 e kadar çıkmış ve geminin boyu 120 metreye kadar uzamıştır. Mürettebatı 50 - 70 kişidir.

Denizaltı gemilerinin esas silâhı torpitodur. Bunlar ayrıca güvertelerinde top ve ağır makinelitüfek taşırlar. Top geminin yardımcı silâhıdır, deniz üstünde himayesiz yakaladığı ticaret gemilerine karşı uzak mesafelerden kullanılır. En ağır makinelitüfekler lüzumu halinde tayyarelerin defi ve tardına yarar. Top ve makinelitüfek güverte üzerindedir. Makinelitüfekler denize dalarken suda kalmazlar; buna mukabil top sabit olarak suda kalır. Bunun için ağzı ve kama çok iyi kapanarak bol gres yağiyle yağlanır. Topların çapı 100 - 150; en ağır makinelitüfeklerin 12.7 mm. dir. Top başta ve kıçta olmak üzere iki adettir. 205 mm. çapında obüs taşıyan denizaltı gemileri de yapılmıştır. Torpitolar geminin başında ve kıçında bulunan torpito dairelerindeki torpito kovanlarından hava tazyikı vasıtasiyle atılırlar. Modern gemilerde başta ve kıçta 7 : 8 kovan vardır. Bu sayede bir anda baş ve kıçtan 7 : 8 torpito birden atılır. Böyle büyük gemilerde kovan miktarı kadar yedek torpito da bulunur. Bunlar da baş ve kıç kovanlara müsavi taksim edilmiştir. Böyle bir gemi sefere çıkarken 28 - 32 torpitoyu hâmil bulunur. Denizaltı gemileri mayin de dökerler. Bilhassa ikinei cihan harbinde Almanlar Manş denizine ve İngiltere sahil bölgelerine bu gemiler vasıtasiyle mayin dökmüşlerdir. Mayin hem deniz altından ve hem de deniz üstünden dökülür. Torpito tam isabet ettiği takdirde bir zırhlıyı hasara uğratacak, birkaç isabet halinde batıracak kudrettedir. Gemi inşaat tekniğiyle torpitolar arasındaki mücadele neticesi olarak muharebe gemilerininin su kesimleri altında kalan zırh kalınlığı artmış ve bölme tertibatına daha ziyade ehemmiyet verilmiş ve içiçe tekne inşa edilmek suretiyle isabet alan muharebe gemilerinin batmasının önüne geçmeye çalışılmıştır.

Denizaltı gemileri deniz üzerinde Disel motöriyle, buna mukabil denizaltında Disel motörünün işlemesine kâfi hava tedarikinin imkânsızlığı yüzünden elektrik motörü [dinamo] kudretiyle işler. Eğer Disel motörü gemide tüpler içinde muhafaza edilen tazyik edilmiş havayla çalıştırılmaya teşebbüs edilseydi, insanlara 140 millik mesafe için kâfi olan hava birkaç dakika zarfında motör tarafından yutulurdu. Bunun için şimdiye kadar fen Disel motörünü denizaltında işletecek imkân temin edememiştir. Elektrik motörü [dinamo] çok büyük akümülâtör bataryaları tarafından verilen cereyanla çalışır, gemi bu motörün çalışmasiyle hareket eder. Akümülâtör bataryaları su üzerinde Disel motörü tarafından doldurulur. Bu motör esasen dinamoya bağlı bulunduğundan, işlerken dinamo elektrik cereyanı istihsal ederek bataryaları doldurur. Makine daireleri geminin alt kısmındadır. Baş tarafa doğru akümülâtör bataryalarının istif edildiği daire vardır. Bunun gerisinde hava tazyik etmeye yarıyan yardımcı makine dairesi, bunun da gerisinde Disel motör dairesi bulunur.

İkinci cihan harbinden evvel denizaltı gemilerine en ziyade Almanya ve İtalya devletleri ehemmiyet vermişler ve deniz harbinin sevk ve idaresinde denizaltı harbini esas olarak kabul etmişlerdi. Bilhassa Almanlar denizaltı silâhını araştırmalara tabi tutmuşlar, bunların gerek kemiyet ve gerekse keyfiyet ve sevk ve idare bakımlarından tesirlerini azami hadde çıkarmaya çalışmışlar ve İngilterenin ablukası için bu silâhtan azami istifade etmeyi kararlaştırmışlardı.

Denizaltı gemileri içiçe iki gemiden mürekkeptir, iç tekne bir üstüvaneye benzer. Bu tekne çok mukavim çelikten yapılmış olup 150 metre derinlikte suyun tazyikine karşı koyabilecek kudrettedir. Bütün tertibat ve makineler ve tesisat hep bu çelik borunun içinde bulunur. İç teknenin dışında nispeten kalınca saçtan ikinci bir tekne vardır. Her

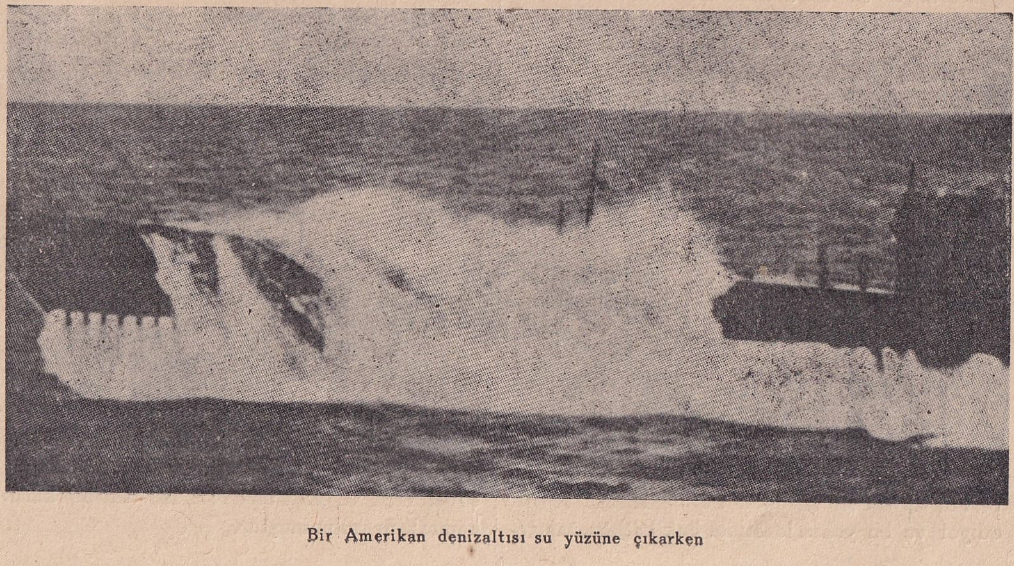

Denizaltı su üstünde giderken

iki teknenin arası boş olup içerisi hava dolu birçok bölmelerle doludur. Denizaltı gemisi su üstünde bu hava dolu bölmeler sayesinde yüzer. Geminin baş tarafında mânia ağlarını kesmek üzere destere şeklinde hususi tertibat vardır. Üst kısmında bulunan komuta kulesi deniz üstünde seyir esnasında kullanılır. Burada seyir ve işaretçi eşhasla birlikte komutan bulunur. Periskop âleti komuta kulesinin üzerindedir. Kulenin hemen altında santral vardır. Bütün komuta tertibatı ve geminin sevk ve idaresine yarıyan âletler buradadır. Geminin her tarafı buraya bağlı bulunur.

Daha ikinci cihan harbinden evvel denizaltı gemilerinin dalma süratleri bir dakikaya indirilmiş, dalma derinliğini 140 metreye kadar çıkarmak için tekneye mukavemet verilmiş, su üstünde hareket süratleri 18 : 22 mile, su altındaki süratleri 11 : 13 mile ve menzil 30.000 mile kadar çıkarılmıştır. Gemiler azami süratlerini fevkalâde hallerde kullanırlar. Deniz altında kaideten iktisadi süratleriyle hareket ederler. Bu sürat 4:6 mildir. Deniz altında 13 mil hızla seyreden bir denizaltı gemisi bir satten fazla deniz altında kalamaz. Çünkü dinamonun büyük kudret sarfetmesi yüzünden akümülâtörler süratle boşalırlar. İktisadi süratle hareket edildiği takdirde 140 - 160 mil katedildikten sonra, havayı tecdit etmek ve akümülâtörleri doldurmak üzere denizin yüzüne çıkmak mecburiyeti hâsıl olur.

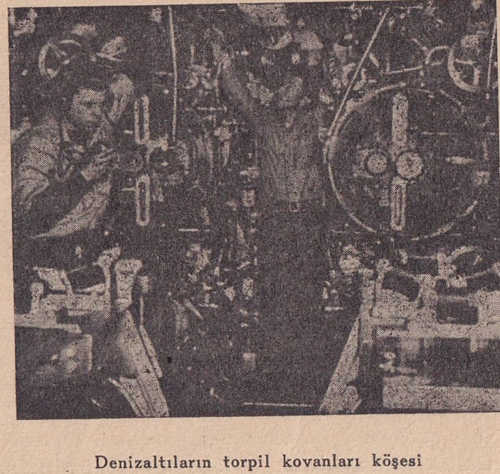
Denizaltı gemileri hedeflerine kaideten deniz altından taarruz ederler. İkinci cihan harbinde inşa olunan ticaret gemileri denizaltı gemilerine karşı en modern toplarla teçhiz edildikleri için bu husus bilhassa ehemmiyet kazanmıştır. Bu gemiler bilhassa tayyarelere karşı pek hassastır. Geminin su altına dalması dalma sarnıçları yardımiyle olur. Dalma sarnıçlarının geminin su kesimi altında

Bir Amerikan denizaltısı su yüzüne çıkarken

bulunan imlâ delikleri santralden komuta edilen rodlar ve dişli çarklar vasıtasiyle açılır ve buraya deniz suyu hücum ederek doldurur. Sarnıçlar dolunca gemi ağırlaşarak suyun içine gömülür. Geminin muvazenesini kaybetmemesi için suların bu sarnıçlara hesaplı ve müsavi şartlar altında girmesi temin edilmiştir. Geminin muvazenesini temin etmek üzere nâzım sarnıçlarda mevcuttur. Gemi denize dalarken makineleri işler. Denizaltında harekât ufki dümen yardımiyle idare edilir. Denizaltı gemisi düşmana periskop derinliğinde yaklaşır. Yalnız periskopu düşmana göstermemek esastır. Aksi halde tahribe uğrar. Periskop suyun üzerinde bulunmadıkça gemi daima kördür. Periskopun kolları 12:14 metre uzunluğundadır. 14 metreden derine dalan denizaltı bir şey görmez. Periskopun kolları komuta kulesinin üzerindedir, panoramik olarak 360 derecelik bütün ufku gözetlemek mümkündür. Modern gemilerde gözetleme, taarruz, gece periskopu olmak üzere üç kısma ayrılır. Gözetleme periskopu 60 sm.; taarruz 40 sm.; gece periskopu 80 sm. kutrundadırlar. Denizaltı gemisi hedefine yaklaşırken çok itinayla hareket eder. Zaman zaman yalnız periskopunun ucunu suyun yüzüne çıkararak bakar ve hedefini bir anda tesbit ederek tekrar dalar. Baskın bu silâhın muvaffakıyet şartıdır. Modern denizaltı gemilerinde periskop dışarı çıkmadan hedefe yaklaşmak için jiroskop âletinden istifade edilir. Hedefe taarruz mesafesine yaklaştıktan sonra ya baştaki veya kıçtaki torpito kovanlarını hedefe tevcih ederek atar. Atarken atış mesafesini ve hedefin süratini iyi hesaplamak lâzımdır. Aksi takdirde torpitolar boşa gider. Duran hedeflere isabet kolay olduğu halde, süratli hedeflere isabet müşküldür. Atış mesafesi kısaldıkça isabet ihtimali fazlalaşır. Gemi torpitolarını attıktan sonra süratle daha derinlere dalar. Bu sıralar çok heyecanlıdır. Bütün mürettebat can kulağiyle infilâkı dinlerler. Denizaltı gemileri daima denizin altında kalmazlar, bilhasa geceleyin düşman sularında bile suyun üstüne çıkarlar. Denizin yüzüne çıkmak için dalma sarnıçlarının suyu boşaltılır. Bu sular 220 atmosfer tazyika mütehammil çelik şişeler [üstüvane depolar] içine sıkıştırılmış hava tazyikiyle imlâ deliklerinden defedilir. Hafifliyen gemi suyun yüzüne çıkar.

İkinci cihan harbinde denizaltı gemilerinde çok büyük yenilikler vücuda getirilmiştir. Akümülâtörlerin ağırlıkları azaltılmış, torpitolar elektrik kuvvetiyle atılmaya başlanmıştır. Torpito ve pervaneleri evvelece hava tazyikiyle işlerken şimdi bunun da elektrik cereyaniyle işlemesi sağlanmıştır. Disel motörünün deniz altında çalıştırılması imkânı araştırmaların baş mevzuudur. Denizaltı gemileri telsiz ve Hidrofon âletleriyle de teçhiz edilmişler ve bu suretle komutanlık tarafından verilen emirlerin bütün denizaltı gemileri tarafından dinlenmesi de temin edilmiştir. Denizaltı gemilerinin torpito atışlarında da çok büyük teknik tekâmüller elde edilmiştir. Periskopla nişan almak ve torpitoyu denizaltı gemilerine bağlı kalmadan hedefe çevirmek hususu tecrübe edilmiş ve iyi neticeler alınmıştır. Evvelce denizaltı gemileri hedefe tamamiyle baş ve kıç vererek atış yaparlardı, şimdi küçük tasmimatı gemiye manevra yaptırmadan temin ediyorlar.

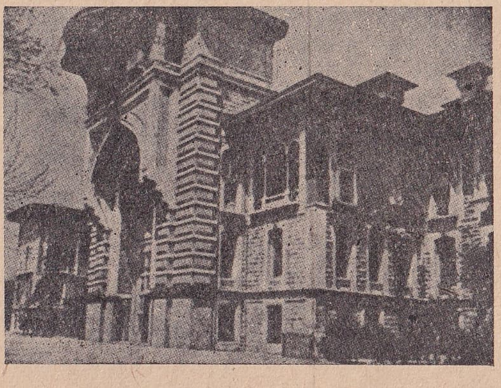
Denizaltıların torpil kovanları köşesi

D e n i z a l t ı g e m i l e r i n e t a y y a r e l e r de verilmiştir. Bu tayyareler denizaltı gemilerine hedef keşif ve bazı hallerde bombalariyle taarruz da ederler.

Denizaltı gemileri mevkilerini telsiz kestirmesi vasıtasiyle veyahut harita üzerinde seyir hesaplariyle tesbit ederler. Teker teker vazife aldıkları gibi grup halinde de vazife alırlar. Tayyarelerden gözükmemeleri için deniz rengine boyanmışlardır. Okyanuslarda vazife almış olanlar aylarca münakale yolları üzerinde kalırlar ve ticaret gemilerini avlarlar. Bunların ihtiyaçları ikmal denizaltı gemileri tarafından ikmal edilir. Deniz muharebelerinde de zırhlılara, geri ve ikmal kafilelerine taarruz ederler. Gemilerde hayat şartı çok müşkül ve ağırdır, dar ve kasvetli yerlerde yaşamak denizaltıcılara mütevazi ve çok samimi bir arkadaşlık ve kardeşlik ruhu vermiştir. Bunun tesiriyledir ki denizaltı subaylarından arkadaşı olanlar bununla haklı olarak övünürler. *(İhsan Yardoğlu)*

DÜYUNU UMUMİYE ve TASFİYESİ — Osmanlı imparatorluğu inhitat devresinde mütemadiyen mali sıkıntılar içinde çırpınmış ve bu sıkıntıları karşılamak için her türlü tedbire başvurmuştu. Önceleri paranın tağşişi yani tedavüldeki sikkelerin eritilerek her birindeki altın ve gümüş miktarının azaltılması âdeta normal bir mali tedbir sayılıyordu. Buna müsadereleri ve vergi ve resimlerin iltizam suretiyle ihale edilerek kırdırılmasını da ilâve etmek lâzımdır. Bütün bu tedbirlerin yeter neticeler vermemeye başladığı devirler Galatada oldukça mühim mali kaynaklara malik bir banker zümresinin türemesine tesadüf eder. 19 uncu asrın ortalarına doğru Osmanlı devleti bu bankerlerden, ekseriya ağır şartlarla, mühim miktarlar temin ediyor ve bazan vilâyetler varidatını da karşılık gösteriyordu.

Kırım harbi mühim masraflara ihtiyaç göstermişti ve bu masrafları dahilî istikraz kaynaklarından karşılamaya imkân yoktu. Fakat aynı zamanda bu harp Osmanlı imparatorluğunu İngiltere ve Fransaya yaklaştırmış ve her iki memlekette de imparatorluğa karşı bir alâka uyandırmıştı. Diğer taraftan 19 uncu asrın ortası Avrupada ve bilhassa İngilterede sınai inkişafın ilerlediği ve geniş ölçüde sermaye terakümünün başladığı bir devirdi. Sermaye sahipleri, dahilî işlerdeki gelir nispetinin azlığı dolayısiyle gözlerini haricе, henüz iktisadi inkişafları ilerlememiş olan memleketlere çevirmişlerdi. Bu sıralarda ortaya, istikraz muamelelerinden komisyon alan veya bütün tahvilleri toptan satın alarak bilâhare halka satmak suretiyle çok büyük kârlar temin eden mali gruplar da çıkmaya başlamıştı. Bu gruplar bir taraftan sermaye sahiplerini ikraza, diğer taraftan da ecnebi memleketleri istikraza teşvik ediyor ve bu yolda icabında hakikatları tahrifen ve hattâ tehdit kullanmaktan bile çekinmiyordu. Türkiye yeni bir müstakriz olarak ortaya çıktığı zaman bunlar, Avrupa sermayedarlarına Türkiyeyi çok kârlı bir plâsman memleketi olarak göstermeye ve aynı zamanda da Osmanlı devletini istikraza teşvik eylemeye başladılar. Arasıra gösterilen zorluklar ise esas itibariyle istikraz şartlarını ağırlaştırmak için kullanılan bahanelerden ibaretti.

Eski Düyunu Umumiye binasının kapısı

Bir taraftan Kırım harbindeki müttefiklerin Türkiyeyi kuvvetlendirmek istemeleri, diğer taraftan sermaye sahipleri elinde harice yatırılabilecek mühim sermaye toplanmış bulunması 1854 te başlıyan bir istikrazlar devri açtı. Bu istikrazların bir kısmı hiç şüphesiz ki harp masrafları ve bazı iktisadi inkişaflar için yapılmıştı. Fakat umumiyetle haricî kaynaklardan temin edilen paralar devletin cari masraflarını ve eski istikrazların taksitlerini ödemek için kullanılıyordu. İstikraz şartları ise daima çok ağırdı. Yüz lira borçlanma mukabilinde devletin eline 33 liradan az para geçtiği bile oluyordu. Umumiyet itibariyle Osmanlı imparatorluğunun ne kadar ağır şartlarla istikrazlar kaydettiğini anlamak için şu rakamlar kâfidir: 1854 ten 1874 e kadar yirmi sene içinde yapılan 15 istikrazda devlet 238.773.000 altın lira borçlanmış fakat buna mukabil eline ancak 127.120.000 lira geçmişti.

Osmanlı imparatorluğu hariçten borç alma işine o kadar hızla devam etti ve borçlar da o kadar süratle yığıldı ki 1874 te artık borç taksitlerini muntazaman ödemeye imkân kalmamıştı. Çünkü her sene tahvilât hâmillerine 13 milyon lira vermek lâzımgeliyordu. Halbuki bütün imparatorluğun umumî varidatı 25 milyon lirayı geçmiyordu. Bu durum karşısında Osmanlı hükümeti 5 Teşrinievvel 1875 te taksitleri yarıya indirdi. Bu yarıyı da ancak üç ay verebildi ve 1876 Martında tediyat tamamiyle durdu.

İşte böyle memleketin iktisadi kudreti de devletin mali siası üstünde yapılan istikrazların ödenmemesidir ki Osmanlı Düyunu Umumiye idaresini doğurmuştur. 6 Teşrinievvel kararnamesinden sonra tahvilât hâmilleri ve alâkalı Avrupa devletleri bir hal sureti bulmak üzere Osmanlı hükümetiyle müzakerelere giriştiler. Bu arada her türlü siyasi tazyik de kullanılıyordu. Osmanlı hükümeti haricî alacaklılarla müzakeredeyken Galata bankerleriyle bir anlaşma yaparak «Rüsum sene idaresi» ni kurmuştu. Bu idareye müskirat, pul, İstanbul ve mülhakatı saydı mâhî rüsumu, ipek öşrü, tuz, tütün inhisarı varidatı tahsis olunuyordu. Bu idarenin muvaffakıyetle işlemeye başlaması üzerinedir ki ecnebi alacaklılarla da bir anlaşmaya varılmış ve bu anlaşma neticesi 8 Kânunuevvel 1881 ve 28 Muharrem 1299 tarihli kararnamesi neşrolunmuştur.

Tahvilât hâmilleriyle yapılan anlaşmayla tediyata yeniden başlanması kabul ediliyordu. O zamana kadar henüz tediye edilmemiş olan haricî borçların yekûnu 219.938.559 lira olduğu da tesbit edilmişti. Fakat bu miktarın itfası için icabeden taksitleri ödemeye devlet maliyesinin kudreti yetmiyecekti. Aynı zamanda tahvilât hâmilleri de Osmanlı devletine pek ağır şartlarla ikrazlar yapmış olduklarını anlamışlardı. Bu sebeple haricî borçların mecmuu 124.305.049 altın liraya indirildi. Aynı zamanda tahvilât hâmillerinin vekillerinden mürekkep bir «Düyunu Umumiyei Osmaniye Meclisi İdaresi» kuruluyor, bazı devlet varidatının cibayeti ve bu varidattan borç taksitlerinin ödenmesi işi de bu idareye veriliyordu.

Düyunu Umumiye Meclisi ecnebi devletlerin değil ecnebi tahvilât hâmillerinin mümessillerinden mürekkep olduğundan siyasi bir mahiyeti mevcut olmaması icabederdi. Fakat bu meclis pek kısa bir zamanda Osmanlı imparatorluğunun bütün zaaflarından istifade yolunu öğrenmiş ve her türlü mali ve iktisadi teşebbüslerde Avrupa sermayedarlarının hâmisi ve mümessili olmak istidadını göstermişti. Meclis âzaları aynı zamanda muhtelif ecnebi şirketlerinde meclisi idare âzalığı yapıyor ve gerek ferden ve gerek heyet halinde bu şirketler'n menfaatlerini müdafaa için hükümet nezdinde hem siyasi hem de mali nüfuzlarını kullanıyorlardı.

Osmanlı imparatorluğu Düyunu Umumiye idaresi kurulduktan sonra da muhtelif istikrazlar yapmış ve bu istikrazların ekserisinin idaresi Düyunu Umumiye Meclisine tevdi olunmuştu. 1903 te yapılan «Tevhidi düyun» muamelesi neticesinde ise o tarihe kadar ihraç edilmiş olan muhtelif nevi tahviller yerine tek tip istikraz tahvilleri çıkarılmış ve faiz amortisman nispeti de değiştirilmiştir.

Bu vaziyet umumî harbin sonuna kadar devam etmişti.

Lozan sulhu ve bunu takibeden 1928 anlaşması neticesinde Osmanlı imparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine intikal eden borçlar meselesi şöyle bir hal şekline bağlandı:

1 — Düyunu Umumiye Meclisince idare edilmekte olan devlet varidatı devlete geçti. Esasen millî hükümet devletin mali istiklâline muhalif olan cibayet usulüne fiilen son vermiş ve varidata el koymuş bulunuyordu.

2 — Düyunu Umumiye Meclisi Türkiye hudutları haricine çıkarıldı ve yalnız Türkiye Cumhuriyetinin tediye ettiği taksitleri tahvilât hâmillerine tevzi eden bir vasıtadan ibaret kaldı.

3 — Osmanlı imparatorluğundan kalan borçlar muhtelif memleketler arasında tevzi olundu.

4 — Taksitlerin hangi parayla ve ne miktarlarda ödeneceği tesbit olundu. Bu taksitler evvelâ senede iki milyon altın Türk lirasiyle başlıyor ve 23 sene sonra 3.400.000 altın Türk lirasına çıkıyordu.

1928 mukavelesi mucibince bir iki taksit verilmişti ki 1930 dünya iktisadi buhranı baş gösterdi. Bu buhranın borç taksitlerini ödeme bakımından iki mühim tesiri vardı. Evvelâ memlekette iş hacmi, istihsal ve binaenaleyh devlet varidatı azalıyordu. Saniyen ihracattaki tenakus dolayısiyle harice tediye kabiliyeti daralıyordu. Aynı zamanda şurasını da kabul etmek lâzımgelir ki süratle inkişaf ihtiyacında bulunan Türkiye gibi bir memleket için senelik taksitler oldukça ağır bir mali yük teşkil ediyordu. Bu hakikatı beş seneye yakın muhtelif inkitalarla devam eden müzakereler neticesinde tahvilât hâmilleri de anladıklarıi için dir ki 22 Nisan 1933 tarihli anlaşmaya varılmak imkânı hâsıl olmuştur.

Bu anlaşma gereğince evvelâ Osmanlı devleti tarafından çıkarılan tahviller ortadan kaldırılarak yerlerine beheri 500 Fransız frankı itibari kıymetinde 1.925.272 adet tahvil çıkarıldı. Ve borcun adı da «%7,5 faizli Türk borcu» oldu. Bu suretle resülmal 962.636.000 Fransız frankı oluyor ve senelik taksit de maktu olarak 700.000 altın Türk lirası tesbit ediliyordu.

Alacaklılar tediyenin Fransız frankı olarak yapılmasını kabul etmişler ve fakat icabında ikinci bir tediye akçesi seçmek hakkını muhafaza etmişlerdi. Bu hakka dayanarak Fransız frankı devalüe edildikten sonra doları seçmişlerdir.

İktisadi buhranın devam etmesi ve her tarafta memleketler arası ticaret ve tediyelerini takyit eden birçok tedbirlerin alınmış bulunması, hâmillerle diğer mühim bir noktanın müzakeresini icabettirmiştir ki bu da taksitlerin transferi meselesidir. Filhakika anlaşmaya göre taksitlerin dövizle tedivesi lâzımgeliyordu. Fakat iktisadi şartlar buna imkân vermediğinden 1936 Nisanında Almanya ve Türkiye haricindeki memleketlere ait tahviller mürettebatının %50 nispetinde dahilde ve Türk parasiyle ödenmesi hususunda bir anlaşmaya varıldı. Türk parasiyle ödenen miktar malla transfer olunabilecekti. İki sene sonra ise taksitlerin %50 sinin bile dövizle tediyesinde güçlük görüldüğü için başka bir anlaşma yapılarak taksit miktarlarının tamamen Türk parasiyle ödenmesi ve malla transferi kabul olundu.

Hükümet bir taraftan senelik taksitlerin millî iktisadi bünyeyi sarsmıyacak bir şekilde tediyesi şekillerini bulurken diğer taraftan da %7,5 faizli Türk borcunu tamamiyle dahilî bir borç haline getirmek için tedbirler alıyordu.

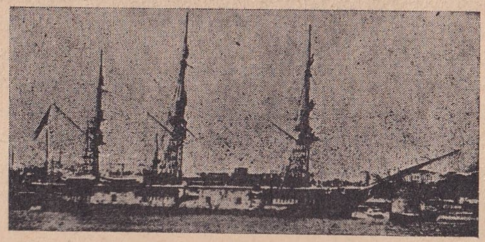
Evvelâ 3322 sayılı kanunla Türk borcu tahvillerinin 27-1-1938 den itibaren iki sene müddetle dahilî istikraz tahvilleriyle mübadelesine imkân verdi. Saniyen dışarıda mübayaa olunup memlekete getirilen tahviller dolayısiyle istihsal edilecek dövizler primiyle satın alınmak suretiyle de memlekete mühim miktarda tahvil ithali mümkün oldu.

Bu tedbirler sayesindedir ki gitgide Türk borcu haricî bir borç olmaktan çıkıyor ve tahviller dahildeki ellerde toplanıyordu. Bu durum karşısında Düyunu Umumiye Meclisinin vaziyetini tekrar gözden geçirmek icabetti. Filhakika bu meclis hudutlarımızın dışında çalışıyor ve vazifesi taksitlerin tevziinden ibaret bulunuyordu. Fakat 1939 harbinin başından beri bu meclisin itilâfnameyle taahhüt eylediği vazifeleri ifa edemiyecek bir hale geldiği görülüyordu. Diğer taraftan da meclise masraflarına mukabil her sene 29.450 Türk altınına müsavi bir miktar veriliyordu. Halbuki borcun yarısından fazlası memlekete girmişti. Bu sebepledir ki hükümet 23 Teşrinievvel 1940 tarihinde meclisin vazifesinin nihayet bulduğunu ve bu vazifeyi gene aynı vasıtalarla bizzat Maliyenin yapacağını ilân etti. Bu karar mali tarihimizde başlı başına mühim bir hâdise teşkil eder. Çünkü bir zamanlar Osmanlı imparatorluğu hükümetine kararlar dikte edecek derecede işi ilerletmiş olan «Düyunu Umumiyei Osmaniye Meclisi İdaresi» Türk Cumhuriyeti hükümetinin bir karariyle ortadan kalkmış bulunuyordu.

Hükümet bununla da iktifa etmiyerek maziden miras kalan bu borcu tamamiyle ortadan kaldırmak için tetkiklerde bulundu. Ve nihayet 17 Mart 1943 te Başvekil Şükrü Saracoğlu Büyük Millet Meclisinde hükümet programını izah ederken bütçeye konulan 15 milyon lirayla Türk borcunun erken tediyeye tabi tutulacağını müjdeledi ve «İmparatorluğun bize bıraktığı miraslardan zamanının pek ehemmiyetli ve elemli olan birisini daha dirilmemek üzere gömmüş olacağız.» dedi.

Hükümet vaktinde ilânı yapmış ve faiz vadesi olan 25 Mayıs 1944 te de erken tediyeye başlamıştır. Maliye Vekili 1944 yılı bütçe nutkunda 1943 senesi bütçesine konan tahsisatın bütün Türk borcunu ödemeye yeteceğini de söylemiş bulunmaktadır. Binaenaleyh 1854 te başlıyan ve doksan sene muhtelif safhalardan geçerek devam eden Osmanlı imparatorluğunun haricî borçlar dâvası da 1944 te sona ermiş bulunuyor. *(Hâzim Âtıf Kuyucak)*

ERTUĞRUL FACİASI — 1888 yılında İkinci Abdülhamit tuğamiral Osmanı Japon İmparatoru Meiji nezdine büyük elçi olarak tayin etmiş ve kendisine İmparatora sunulmak

Ertuğrul harp gemisi

üzere birinci rütbeden murassa bir de Osmanlı nişanı vermişti. Osman Paşa sefere memur edilen Ertuğrul harp gemisiyle İstanbuldan yola çıkmıştı. Bu gemi 1861 senesinde İstanbul Tersanesinde yapılmış olup 2344 tonluk, on mil süratinde, 15 santimetrelik 8 adet top ve ufak tefek diğer silâhlarla mücehhez bir harp gemisiydi.

Geminin mürettebatı altmış biri subay ve memur, beş yüz kırk sekizi erbaş ve er olmak üzere ceman altı yüz dokuz kişiydi. Bunların içinde o yıl Türk deniz mektebini bitiren on üç deniz mühendisi de mevcut bulunuyordu.

Geminin kumandanı Osman Paşa değerli bir denizci olup hareket zamanında albayken Singapurda tuğamirallığa terfi ettirilmişti.

O zamanları Türkiye uzak şarkta İmparator Meiji'nin yaptığı reformla kalkınan Japonyaya böyle bir heyet göndermekle burada ilk dostluk temellerini atmak istemişti.

Ertuğrul firkateyni 7 Haziran 1889 da Yokohamaya vardı. Ertuğrul her geçtiği yerde heyecanlar uyandırmış, Hint limanlarında bulunduğu müddetçe binlerce kayık pervane gibi etrafını sarmış ve Yokohamaya varış ise pek şanlı olmuştu. Bir taraftan selâm topları atılırken diğer taraftan ilk defa Türk bayrağını görmeye koşan Japonlar «Banzay» sadalariyle limanı inletmişlerdi.

Tuğamiral Osman

Karaya çıkışı müteakip Osman Paşa İmparator tarafından kabul olunmuş ve Abdülhamidin gönderdiği nişan ve hediyeleri İmparatora eliyle sunmuş ve ayrıca Türkiyenin dostluk haberlerini arzetmişti. İmparator tarafından da Osman Paşaya nişan verilmiş ve

şerefine ziyafetler tertibolünmuştu. Ertuğrulun subay ve erleri üç ay Tokyoda Japonyanın has misafiri olarak kalmışlar ve çok ikram görmüşlerdi.

14 Eylûl 1889 Pazar günü saat 13 te Ertuğrul İstanbula dönmek üzere Yokohamadan denize açılmıştı. Otuz senelik ahşap bir gemi olan Ertuğrulun esaslı bir tamirden sonra dönüş seferine çıkması Paşaya tavsiye edilmişse de Osman Paşa aldığı hareket emrini geciktirmemek ve bunu cüret ve meharetiyle telâfi etmek istemişti.

Yarbay Ali

Ertuğrulun dönüş zamanı uzak şarkta tayfun fırtınaları ve sağnaklı yağmurlarla dolu olan Eylûl ayına tesadüf ediyordu. Bu tayfun fırtınaları cenuptan istiva hattından gelmekte, denizde ve karada geçtiği yerlerde birçok kazalara meydan vermekteydi.

Hassaten en tehlikeli deniz Kumanonada «Ayı denizi» olup «Kü» yarımadasının şark ve cenup müntehasında Ooşima adlı bir adacık vardır. Yatmış bir öküze benziyen bu adanın üzeri kayalık ve mavi denize akseden çamlarla örtülüdür. Adanın şark müntehasında Kaşinozaki adında bir burun ve bir de fener vardır. Kumanonadanın methali olan bu mıntaka hemen her zaman, hattâ denizin rakit olduğu zamanlarda bile köpükler içinde yüzmektedir. O zamana kadar birçok gemiler burada, Kaşinozaki burnunda kazaya ve felâkete uğramışlardı.

16 Eylûl 1889 salı günü Ertuğrul Kumanonada mıntakasına girmiş, cenubu garbiye doğru seyretmekteydi. O gün hava bulutlu ve çok fırtınalı olup rüzgâr da pek sert esmekteydi. Dağ gibi dalgalar içinde tahtadan yapılmış Ertuğrul öğleden sonra bocalamaya başlamış, makinesi bütün kuvvetiyle çalışmasına rağmen dalgalar ve rüzgâr Ertuğrulu önlerine katarak asırlardan beri yediği insanlarla doymamış deniz ejderine Funakora kayalıklarına doğru sürüklemişti.

Gemi suvari ve bütün mürettebatının mesaisi pek amansız olan bu deniz karşısında hiçe inmiş ve bedbaht Ertuğrul saat 21 raddelerinde nihayet Funakora kayalıklarına bindirmiş ve çarpar çarpmaz derhal ortasından ikiye bölünmüştü. Bölünen kısımlar da tedricen batarak nihayet saat 22,30 da Ertuğrul tamamen denizin dibine inmiş bulunuyordu.

Bu kazada başta Osman Paşa olmak üzere beş yüz kırk subay, erbaş ve er boğulmuştu. Mürettebattan geri kalan altmış dokuzu sahile yüzerek çıkmışlardı.

Kaza anında başta gemi suvarisi yarbay Ali ve ikinci kaptan binbaşı Nuri olmak üzere bütün mürettebat canlarını kurtarmak teşebbüsünde bulunmıyarak son ana kadar vazifeleri başlarında hayatlarını terketmişlerdir. Başçarkçı albay İbrahim de makinede bulunarak infilâk eden kazanla beraber paramparça olmuştu. Osman Paşa da yaverinin yardımına rağmen nefsini kurtarmak teşebbüsünde bulunmıyarak boğulup kaybolmuştur. Amiralin büyük üniforması bilâhare denizde bulunmuştur.

Kazanın vukuundan haberdar olan Kobe Alman Konsolosu orada bulunan Wolf Alman ganbotunu Ooşimaya göndermiş ve Ertuğrulun kalan mürettebatının Kobeye getirilmesi temin olunmuştur.

Diğer taraftan Bahriye Nazırı hâdiseyi duyarak pek müteessir olmuş ve derhal bir harp gemisini Ooşimaya göndererek boğulan Türk deniz şehitlerine son ihtiramı büyük bir törenle yaptırmıştır. Denizden büyük bir gayretle toplanan iki yüz altmış ceset Kaşino fenerinin civarında ve kaza yeri olan Funakora kayalıklarına nazır olan bir tepenin üzerine gömülmüştür.

Ertuğrul faciasından İmparator da fevkalâde müteessir olmuş ve kazazedelerin tedavileri için mütehassas bir sıhhiye heyetini Kobeye göndermiş ve aynı zamanda onların müreffehen Türkiyeye gönderilmelerini emir ve imparatorluğun şükran hislerini sunmak üzere bu işe Hiyei ve Kongo adlı iki harp gemisini de tahsis etmişti.

Bu gemiler 5 Birinciteşrin 1889 da Tokyonun Sinagova limanından hareket ederek evvelâ Kobeye gelmişler ve buradan altmış dokuz Türk kazazedesini alarak yola çıkmışlar ve 2 İkincikânun 1890 da İstanbul limanına varmışlardı.

Bu gemi mürettebatına Dolmabahçe sarayı tahsis olunmuş, komutanları huzura kabul olunarak nişanlarla taltif ve her gece bütün mürettebat şerefine ziyafetler tertibedilmişti.

İki gemi de İstanbulda kırk gün kaldıktan sonra aynı parlak teşyi törenleriyle İstanbuldan ayrılmışlar ve 10 Mayıs 1890 da Tokyoya varmışlardı.

Ertuğrul faciası kahramanlarına hürmeten Kaşinozaki fenerine üç yüz metre mesafede Türkçe ve Japonca kitabeyi havi bir de âbide dikilmiştir. *(F. E.)*

FUAT PAŞA — (1815 - 1869) Karakteristik vasıflariyle Tanzimat, ıslahat tarihimizde belli başlı bir devirdir. Fuat Paşa, bu devrin üç büyük simasından biridir. Üstatları

Keçeci Zade Fuat Paşa

Mustafa Reşit Paşa (Koca Reşit Paşa) olmak üzere Âli ve Fuat Paşalar, üçü birden birbirini tamamlamaları ve siyasi meslekleri itibariyle bir bütün teşkil etmeleri bakımından, Tanzimatın «Üçleri» denmeye hakikaten lâyıktırlar. Gerçekten «Tanzimat» denince her şeyden önce bu üç şahsiyet aklımıza gelmekte, gözlerimizin önünde bunlar canlanmaktadır.

Tanınmış şairlerimizden Keçeci Zade İzzet Molla'nın büyük oğlu olan Mehmet Fuat Paşa, 1815 yılında İstanbulda dünyaya gelmiştir. Annesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın ahfadından İsmail Mekki Beyin kızıydı. Henüz çocukluk yaşındayken, başka ulema evlâtları gibi, ilmiye tarikine konuldu. Cami derslerine ve sonra Galatasarayda Tıphane adiyle açılan Tıbbiye mektebine devam etti. Burada Avusturya Başvekili Metternich'in tavsiyesiyle Viyana Üniversitesinden gelen tanınmış hocalardan ders gördü. Öğretim, genel olarak Fransızca yapıldığından bu dili iyice ve Lâtinceyi de oldukça öğrendi. Tıbbiyeden mezun olunca Tophane Hekimliğine tayin olundu ve Kaptanı Derya Çengel Oğlu Tahir Paşanın maiyetinde alay tabibi olarak Trablusgarba gitti. Buradan döndükten sonra daha bir müddet askerî doktorluk yaptı. Bu esnada fevkalâde zekâsı, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşanın dikkat nazarını çekti. Paşa, Fuat Efendiyi mesleğini bırakıp siyasete intisap etmeye teşvik etti, ve böylece genç doktor, 1837 Ramazanında Babıâli Tercüme Odasına girdi. 1838 de Umuru Nafia Meclisi ikinci kâtipliğine ve 1839 da da Babıâli birinci mütercimliğine tayin olundu. 1840 tan itibaren üç yıl müddetle Londra Sefareti başkâtipliğini yaptı. 1843 te Kraliçe Elizabet'in taç giyme merasiminde padişahı temsil etmek üzere Madrite ve 1844 te de muvakkat sefir sıfatiyle Lizbona gönderildi. Müstakil olarak ilk defa üzerine verilen bu vazifeleri Fuat Efendi, büyük bir maharetle başardığı gibi kültürü, Avrupa muaşeret usullerine vukufu, zarafeti ve derin bilgisiyle herkesin hayranlığını kazanmaya muvaffak oldu. 1846 da Divanı Hümayun Tercümanlığına ve 1847 de Divanı Hümayun Âmedciliğine tayin olundu. Çok geçmeden 1848 millî ayaklanmaları, o zaman Osmanlı imparatorluğuna tabi olan Eflâk ve Buğdana da sirayet ettiğinden ve Rusların bu taraflarda müdahale etmeye kalkışmaları yüzünden Fuat Efendi, asayişin sağlanması ve Ruslarla iyi münasebetlerin devam ettirilmesi ödevleriyle Bükreşe gönderildi. Bir yıldan fazla süren bu memuriyetinde de Fuat Efendi büyük bir başarı gösterdi. Avusturya ve Rusyanın müstebit idaresine karşı ayaklanmış olan Macarlar ve Lehliler, iki imparatorun şiddetli tedip hareketleri karşısında yurtlarında tutunamıyarak Türkiyeye sığındılar. Bunun üzerine Çar ve Avusturya İmparatoru mültecilerin iade olunmasını Babıâliden tehditle istediler. Çar Nikola Padişah Abdülmecide yaveriyle bir mektup göndererek mültecilerin iadesinde ısrar etti. Babıâli, batının demokrat devletleriyle istişare ettikten sonra Rus ve Avusturya isteklerini reddetti. Bunun üzerine ortaya çıkan tehlikeli durum karşısında meseleyi tatlılıkla halletmek için Padişah Çara bir mektup yazdı ve bunu Fuat Efendiyle göndermek uygun görüldü. «Fevkalâde murahhas büyük elçi» sıfatiyle Fuat Efendi 1849 da Petersburga vardı, ve bütün müşkülâta rağmen Çarla yaptığı uzun görüşmede meseleyi Babıâlinin isteğine uygun bir şekilde halletmeye muvaffak oldu. Fuat Efendinin mülteciler meselesinde gösterdiği bu maharet ve başarı takdir olunarak kendisi 1849 da Sadaret Müsteşarı tayin olundu. 1850 de İstanbula dönünce Fuat Efendiye imtiyaz nişanı verilerek yeni teşkil olunan Encümeni Dâniş âzalığına seçildi; 1852 de hususi bir memuriyetle Mısıra gönderildi. Görünüşte vazifesi Mısırda da Tanzimatı Hayriyeyi tatbik mevkiine koymak ve miras meselesini halletmekti. Bu işte de büyük başarı gösterip İstanbula dönünce 1852 de Âli Paşa kabinesinde Hariciye Nazırlığına tayin olundu. 1853 te Makamatı Mübareke meselesinden Çarın gönderdiği fevkalâde sefir Mençifof, Babıâliye gelip Sadrazam Mehmet Ali Paşayı ziyaret ettikten

sonra üniformasiyle kendisini bekliyen Hariciye Nazırının odasına girmeden çıkıp gitmesi üzerine Fuat Efendi istifa etmeye mecbur oldu. Kırım harbi sırasında Yunanlılar fırsattan istifadeyle bir takım eşkiyayı silâhlandırarak ahalinin başına musallat etmişlerdi. Bunun üzerine Fuat Efendi, Yanya ve Tırhale taraflarında «bu gaileyi izaleye ve asayişi temine gayret ve mülki ve askerî idarelere nezaret» etmeye memur edildi. Burada Fuat Efendiyi fiilen bir komutan olarak görüyoruz. Kendisi «Genarali Orduyu Yanya ve Narda Fuat» diye imza atmaktadır. «Kalemini kılıcına değişerek» er meydanında döğüşmektedir. Bu vazifesini de hakkiyle başardığından İstanbula dönünce nişanla taltif ve 1854 te Meclisi Âlii Tanzimata âza tayin olundu. 1855 te vezaret rütbesiyle ikinci defa Hariciye Nazırlığına ve aynı zamanda Meclisi Âlii Tanzimat reisliğine getirildi. Fakat İngiltere sefirinin isteği üzerine 1856 da Âli Paşanın azlinden sonra istifa etti. Bu kabine değişmesi yüzünden Reşit Paşa ile araları açıldı; Fuat Paşa, 1857 de Meclisi Âlii Tanzimat reisliğine ve Âli Paşanın Sadrazam olması üzerine 1858 de üçüncü defa Hariciye Nazırlığına tayin olundu. Aynı yılda Eflâk ve Buğdan idaresi yüzünden toplanan konferansa murahhas olarak Parise gönderildi.

Fuat Paşa Hariciye Nazırıyken

Çok geçmeden Lübnanda Dürzîlerle Mâruniler arasında çıkan kanlı hâdiseler, Fransanın fiilen müdahale edecek kadar ileri gitmesine vesile teşkil edecek gibi görünüyordu. Fuat Paşa, 1865 te Hariciye Nazırlığı uhdesinde kalmak şartiyle fevkalâde memur ve murahhas tayin olunarak bir miktar asker kuvveti ve tam salâhiyetle Suriyeye gönderildi. Paşanın burada pek şiddetli davrandığını görüyoruz. Şam valisi ve Arabistan ordusu müşiri Ahmet Paşayı, hâdiselerin genişlemesine engel olamadığından mahkemeye vererek kurşuna dizdirdi. Miralay Ali ve kaymakam Osman Beyler de aynı âkibete uğradılar. Bu şiddetli tedbirlerle Fuat Paşa, Fransız generali Beaufort d'Hautpoul'un Şam üzerine yürümesine vesile bırakmamış ve netice itibariyle Lübnanı Osmanlı imparatorluğu için kurtarmış oluyordu.

Fuat Paşa Lübnanda bulunduğu esnada Sultan Abdülâziz tahta çıktı. Paşa İstanbula dönünce o aralık birleştirilen Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye ile Meclisi Âlii Tanzimat reisliğine tayin olundu. Az sonra dördüncü defa Hariciye Nazırlığına ve çok geçmeden de sadarete geçirildi. 13 ay sonra sarayın Babıâliye fazla müdahalesi, mali ve daha bazı müşkülât yüzünden bütün nazırların söz birliğiyle, Fuat Paşa meşhur istifanamesini verdi. Fakat arkadaşları sözlerinde durmadılar. Bir hafta sonra Meclisi Vâlâ reisliğine, bir ay sonra seraskerliğe tayin olundu. 1863 te «Yaveri Ekrem» ünvaniyle Mısır seyahatinde Abdülâzizin yanında bulundu. Bu seyahat esnasında padişahın teveccühünü tekrar kazanmış olduğundan dönünce seraskerlik üzerinde kalmak şartiyle ikinci defa sadrazam oldu. Üç yıla yakın süren bu sadareti zamanında memlekette Tanzimatın tatbikine büyük bir enerjiyle gayret etti. Nihayet Sultan Abdülâzizin Mısır Hidivi İsmail Paşanın kızı Tevhide Hanımla evlenmek arzusuna engel olduğundan 1866 da sadaret ve seraskerlikten azlolundu. Dokuz aya yakın bir müddet açıkta kaldıktan sonra Fuat Paşa, yeniden sadarete gelen Âli Paşanın ısrarı üzerine 1867 de beşinci defa Hariciye Nazırı oldu, ve bu sıfatla padişahın Paris sergisini ziyaret etmek vesilesiyle yaptığı Avrupa seyahatine iştirak etti.

Abdülâziz Avrupaya seyahat eden ilk Osmanlı padişahıdır. Avrupa âdetlerine ve teşrifatına yabancı olan Padişah, gerek Paris ve gerekse Londrada Fuat Paşayı çok müşkül mevkilerde bırakmıştır. Padişah Paşayı o kadar yormuştur ki, İstanbula dönünce sadrazam Âli Paşaya: «İşte efendimizi salimen getirip lalasına teslim ediyorum. Fakat ben de bittim; müsaade ediniz de bir müddet gidip Yakacıkta istirahat edeyim» demiştir.

Gerçekten Fuat Paşa çok yorgun ve bitkin bir haldeydi. Esasen eskiden beri çektiği kalb hastalığı şimdi büsbütün artmıştı. Henüz elli beş yaşlarında olduğu halde tamamiyle çökmüş ve pek ihtiyar görünmekteydi. Doktorlar kışı geçirmek için Güney Fransada Nis şehrine tebdili havaya gitmeyi tavsiye ettiler. Fakat bu Riviera şehrinin birçoklarına şifa veren lâtif havası, devlet hizmetinde yıpranmış Paşanın derdine deva teşkil edemedi. 1869 Şubatında Fuat paşa orada hayata gözlerini kapadı. Cenazesi İstanbula getirilerek Fazlı paşa civarındaki türbesine defnolundu.

Islahat tarihimizde Fuat Paşanın büyük bir önemi vardır. Âli Paşa ile beraber Tanzimata gerçekten inanan, bu suretle imparatorluğun kurtarılabileceğine ciddi olarak iman eden fevkalâde kabiliyetli ve pratik bir devlet adamiydi. Devlet işlerinde çok cesur ve tereddütsüz hareket ederdi. Başarılarından birçoğunun sırrı onun bu atılganlığı ve cerbezesi olmuştur. Vücut itibariyle zayıf, seyrek beyaz sakallı ve uzun boyluydu. Gayet güzel konuşur, çok neşeli, hazırcevap ve nükteciydi. Farnsızcayı anadili kadar güzel konuşur, fakat Âli paşa gibi pürüzsüz yazamazdı. Fuat paşanın ciltler dolduracak kadar çok nükteleri vardır. Devrin Osmanlı devlet adamları içinde Avrupa muaşeret usullerine en ziyade vâkıf olan Fuat Paşanın tatlı sohbetinden bütün hükümdarlar ve diplomatlar hoşlanırlardı. Geniş bir kültürü vardı. Meşhur tarihçi Cevdet Paşa ile beraber 1851 de ilk defa basılmış olarak neşrolunan «Kavaidi Osmaniye» adiyle bir Türk dili grameri de yazdı. Bütün bu meziyetleriyle Fuat Paşa, Tanzimat devrinin en zarif siması, en ince ve zeki devlet adamı şöhretini kazanmıştır.

Fuat Paşanın aleyhinde birçok sözler söylenmiştir. Bunların ne dereceye kadar doğru olduğunu münakaşa etmek burada mümkün olmamakla beraber onun bazı nakiseleri bulunduğunu da kabul etmek icabeder. Mustafa Reşit Paşanın himayesiyle yetişmiş olduğu halde kendisi devlet adamı yetiştirmek işine hiç önem vermemiş, ne Âli Paşa ve ne de Fuat Paşa, kendilerinden sonra devletin idaresini üzerine alacak kabiliyetli gençler bulup himaye etmeyi ve yetiştirmeyi akıllarından geçirmemişlerdir. O zaman Babıâli, gerçek anlamda siyasi bir mektep olduğuna göre, istidatlı gençler bulup burada yetiştirmek herhalde çok yerinde olurdu. Bu suretle bir nesil sonra, yani Fuat ve Âli Paşaların ölümlerinden sonra, devletin başına geçecek aynı derecede kuvvetli şahsiyetler bulunabilirdi. Dikkate şayandır ki, birbirleriyle gayet iyi geçinen bu iki paşa, yanlarında başka bir şahsiyetin sivrilmesine tahammül edememişlerdir. Böylece kendi eserleri, ölümleriyle beraber çökmeye başlamış ve az zamanda tamamiyle yıkılmıştır.

Kısa bibliyografya: İbnülemin Mahmut Kemal İnal; Osmanlı devletinde son sadrazamlar, I. ve II. cüz, İstanbul 1940-1941. Abdurrahman Şeref; Tarih Musahabeleri, İstanbul, 1339. Ali Fuat; Ricali mühimmei siyasiye, İstanbul 1928. Fuat Paşa hakkında Avrupada yazılmış eserler. Bak; İslâm Ansiklopedisi, Fuat Paşa maddesi.

(Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

GUİLLAUME II, WİLHELM — (1859 — 1941) «Türkçede Giyyom okunur.» Alman İmparatoru ve Prusya Kıralı. Babası İmparator Üçüncü Friedrich, annesi İmparatoriçe Victoria'dır. 27 Kânunusani 1859 da Potsdamda doğmuştur. 1877 - 79 seneleri arasında Bonn

Giyyom II.

üniversitesinde tahsil etmiş, 1885 te Muhafız suvari alayında, 1888 de muhafız 2. piyade alayında subaylık yapmıştır. 1881 senesi 27 Şubatında Prenses Auguste Victoria von Schleswig - Holstein ile evlenmiştir.

Vilhelm'in gençliği türlü hastalıklarla geçmiş, bu hayat onda romantik bir mizaç bırakmıştır. Babasının ölümü üzerine 15 Haziran 1888 de taç giymiş ve imparator ilân edilmiştir. Vilhelm iktidar mevkiine geçince milliyetçi bir politika tatbikine başlamış, bazı düşünce ayrılıkları üzerine başvekil Bismarck ile araları açılmıştır. İmparator ve başvekil arasındaki mücadele ihtiyar diplomatın mağlûbiyeti ve istifasiyle neticelenmiştir. Bunun üzerine general Von Caprivi başvekil olmuştur. Vilhelm bundan sonra sosyal demokrat partisine karşı mücadele etmiş, parti kavgaları ve fikir ayrılıkları yüzünden birçok kabine değişiklikleri yapmıştır. Bu arada general Von Caprivi'nin yerine Kont Ludwig Hohenlohe ve nihayet Bernhard von Bülow Alman kabinesini kurmuşlardır.

Haricî politikasında Vilhelm daha ziyade müstemlekecilik peşinde koşmuş, evvelâ harpsiz genişlemek siyasetini gütmüştür; İngiltere, Fransa ve Rusya ile bu yüzden mü-

teaddit dostluk paktları yapmıştır. Fakat bir yandan Alman sanayiinin dev adımlariyle ilerlemesi bu büyük kapitalist devletlerin gözünden kaçmamış ve küçük devlet pazarlarını yavaş yavaş Alman mallarına karşı kapamaya çalışmışlardır.

Diğer taraftan Vilhelm, Cenubi Afrikada Krüger meselesi yüzünden İngiltereyle bozuşmuş, Anadolu - Bağdat hattı üzerinde yakın bir alâka göstererek şarka genişlemek siyasetini açıktan açığa meydana vurmuştur. Bu arada Alman müstemlekeciliğinin kuvvetsiz kurulamıyacağını da anlamış ve Avusturya - Macaristan ve İtalyayla anlaşarak bir orta Avrupa bloku teşkil etmiş, Tirpitz'in eseri olan donanmayı «İstikbalimiz denizlerdedir» diyerek büyük bir gayretle kuvetlendirmeye başlamıştır. Fakat 1905 senesinde Bülow'un Fas ve Tanca siyaseti muvaffakıyetsizliğe uğramış, bu vaziyet Alman halkı üzerinde menfi bir tesir uyandırmıştır.

Bundan başka parlemanter rejimin zaten aleyhinde olan imparator «artık hiçbir parti tanımıyorum» diyerek bütün siyasi partileri lâğvetmiş, fakat bu bir gayrımemnunlar kütlesinin doğmasına sebep olmuştur. Dahilî ve haricî siyasette gösterdiği başarısızlıklar gitgide artmış ve nihayet büyük harbe kadar sürmüştür. Bu savaşta Vilhelm ilk anlardaki muvaffakıyetler üzerine dahilde mevkiini sağlamış, bazı gerilemeler üzerine 1916 da askerî idareyi Hindenburg ve Ludendorf'a teslim etmiştir. 1917 de yarı parlemanter bir idareye razı olmuştur.

1918 Teşrinievvelinde Prens Max von Baden reisliğindeki meclis nüfuzunu arttırmış, Vilhelm'in otoritesi azalmıştır. Nihayet mağlûbiyet başgöstermiş, Teşrinisani isyanı üzerine Almanyayı terke mecbur kalmıştır. 10 Teşrinisani 1918 de Spada bulunan başkumandanlık merkezi ve imparatorluk karargâhından ayrılarak Hollanda hududuna girerken imparatorluk haklarından vazgeçtiği hakkındaki beyannameyi imzalamıştır (28 Teşrinisani 1918).

Hollandada evvelâ A m e r o n g e n ' d e Kont Bentinck'in sarayında ikamet etmiş, 1920 den sonra D o o r n şatosunda kalmıştır. Burada 5 Teşrinisani 1922 de ikinci defa Prenses Hermine von Schönaich ile evlenmiş ve ömrünün sonuna kadar sakin bir hayat yaşamıştır. Vilhelm 4 Haziran 1941 de ölölmüştür.

Doorn şatosundaki ikameti esnasında birçok eser yazmıştır: «Mukayeseli Tarih 1878-1914», «Korfu Hâtıraları», «Hayatımdan 1859-1888» adlarını taşıyanlar en mühimleridir. İmparatorun ilk karısından altı oğlu vardır.

(*F. Y.*)

HARİCİYE VEKİLLERİMİZ—Millî kabinelerimizin teşekkülünden başlıyarak bugüne kadar Hariciye Vekâleti mevkiini işgal eden zevatın vazifeye başladığı ve ayrıldığı tarihler aşağıdaki listede gösterilmiştir. Aynı zatın üstüste vekâlet makamına gelmesine sebep kanuni formalitelerdir. Yani, Meclisin yeniden intihabı, yahut herhangi bir meselede kabineye itimat reyinin bahis mevzuu olması veya diğer hallerden dolayıdır. Bazı zevatın pek çok ve sık sık vekâlet vekilliği yapması da asil vekilin resmî veya sıhhi sebeplerle makamından sık sık ayrılmasından dolayıdır. Kabinelerimizle ilgili olan bu hususları daha iyi anlamak için Ansiklopedimizin yirmi dördüncü sahifesinde «Millî kabineler» bendine müracaat lâzımdır.

Millî Kabinelerimizdeki Hariciye Vekillerimiz

Adı		Seçim yeri		Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih
Bekir Sami	B.	(Amasya)	Asil	1-5-1920	16-7-1920
Ahmet Muhtar	»	(İstanbul)	Vekil	17-7-1920	24-1-1921
Bekir Sami	»	(Amasya)	Asil	25-1-1921	5-2-1921
Fevzi	Pş.	(Kozan)	Vekil	6-2-1921	8-2-1921
Ahmet Muhtar	B.	(İstanbul)	Vekil	9-2-1921	25-4-1921
Bekir Sami	»	(Amasya)	Asil	26-4-1921	16-5-1921
Yusuf Kemal	»	(Kastamonu)	Asil	17-5-1921	18-5-1921
Fevzi	Pş.	(Kozan)	Vekil	19-5-1921	7-6-1921
Yusuf Kemel	B.	(Kastamonu)	Asil	8-6-1921	8-2-1922
Mahmut Celâl	»	(Saruhan)	Vekil	9-2-1922	3-4-1922
Yusuf Kemal	»	(Kastamonu)	Asil	4-4-1922	2-8-1922
Hüseyin Raruf	»	(Sıvas)	Vekil	3-8-1922	11-9-1922
Yusuf Kemal	»	(Kastamonu)	Asil	12-9-1922	18-9-1922
Rıza Nur	»	(Sinop)	Vekil	19-9-1922	25-10-1922
Rıza Nur	»	(Sinop)	Vekil	26-10-1922	26-10-1922
İsmet	Pş.	(Malatya)	Asil	27-10-1922	11-4-1923
Hüseyin Rauf	B.	(Sıvas)	Vekil	6-11-1922	5-2-1923
Hüseyin Rauf	»	(İstanbul)	Vekil	12-4-1923	30-7-1923
Fevzi	Pş.	(İstanbul)	Vekil	31-7-1923	12-8-1923
İsmet	»	(Malatya)	Vekil	13-8-1923	13-8-1923
İsmet	»	(Malatya)	Asil	14-8-1923	8-2-1924
Dr. Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	9-2-1924	5-3-1924
İsmet	Pş,	(Malatya)	Asil	6-3-1924	11-7-1924
Zekâi	B.	(Adana)	Vekil	12-7-1924	31-7-1924
İsmet	Pş.	(Malatya)	Asil	1-8-1924	21-11-1924
Şükrü Kaya	B.	(İzmir)	Asil	22-11-1924	4-3-1925
Dr. Tevfik Rüştü	»	(İzmir)	Asil	5-3-1925	26-10-1937
Mahmut Esat	»	(İzmir)	Vekil	29-11-1925	30-12-1925
Hasan	»	(Trabzon)	Vekil	10-6-1926	13-6-1926
Recep	»	(Kütahya)	Vekil	10-11-1926	17-11-1926
Şükrü Kaya	»	(İzmir)	Vekil	14-3-1928	11-4-1928
Şükrü Saracoğlu	»	(İzmir)	Vekil	8-7-1928	24-8-1928
Şükrü Saracoğlu	»	(İzmir)	Vekil	10-4-1929	1-5-1929
Şükrü Kaya	»	(İzmir)	Vekil	18-9-1930	8-10-1930 [*]
Şükrü kaya		(İzmir)	Vekil	11-5-1937	5-6-1937
Numan Menemencioğlu		(Gaziantep)	Vekil	18-6-1937	16-7-1937
Numan Menemencioğlu		(Gaziantep)	Vekil	2-9-1937	2-10-1937
Dr. Tevfik Rüştü Aras		(İzmir)	Asil	26-10-1937	11-11-1938
Şükrü Saracoğlu		(İzmir)	Asil	11-11-1938	25-1-1939
Şükrü Saracoğlu		(İzmir)	Asil	25-1-1939	3-4-1939
Ali Rana Tarhan		(İstanbul)	Vekil	16-2-1939	26-3-1939
Şükrü Saracoğlu		(İzmir)	Asil	3-4-1939	21-9-1939
Dr. Refik Saydam		(İstanbul)	Vekil	22-9-1939	21-10-1939
Şükrü Saracoğlu		(İzmir)	Asil	21-10-1939	31-1-1940
Dr. Refik Saydam		(İstanbul)	Vekil	31-1-1940	18-2-1940
Dr. Refik Saydam		(İstanbul)	Vekil	18-3-1941	21-3-1941
Şükrü Saracoğlu		(İzmir)	Vekil	9-7-1942	12-8-1942
Numan Menemencioğlu		(İstanbul)	Asil	12-8-1942	15-6-1944
Şükrü Saracoğlu		(İzmir)	Vekil	15-6-1944	

[] Şükrü Kayanın bu tarihle 11 - 5 - 1927 tarihi arasında Hariciye Vekiline otuz bir defa daha vekâleti vardır. Cetveli pek ziyade uzatan bu kısa vekâletlerin tarihlerini maalesef buraya alamadık. Yalnız ilk ve son vekâletini kayıtla iktifa ettik. (Baha Kutay)*

HATAY VİLÂYETİ COĞRAFYASI— Hatay on dokuz yıllık bir ayrılıktan sonra, anavatana kavuşan bir yurt parçasıdır. Suriye Türk ordusunun çekilmesi üzerine 14 İkinciteşrin 1918 de İskenderuna çıkan Fransızlar tarafından işgal olunmuştu. O zamandan beri kudretli Cumhuriyetimizin en yakın ilgisi üzerinde toplanan sancağımız, nihayet sulh yoliyle geri alındı ve 5 Temmuz 1938 de Hassa ve Payastan ilerliyen askerimiz bu eski Türk toprağını fiilen anavatana kattı. 23 Haziran 1939 da Fransızlarla ilhakı tazammun eden anlaşma imzalandı ve 7 Temmuz 1939 tarih ve 3711 sayılı kanunla da «Hatay Vilâyeti» kuruldu.

Bir idari birlik, yani bir vilâyet olarak ele alacağımız Hatay güneye doğru uzamış bir şekil gösterir; doğu - batı doğrultusundaki güney hududumuzda, Anadoluyu Suriyede uzatan Toros ârızalarının girişi ve Suriye hududunun biçimiyle ilgili bir çıkıntı hâsıl eder. Vilâyetin kuzey hududu İskenderun körfezini çevirir. Bu tarafta Seyhan ve Gaziantep vilâyetlerine, doğu ve güneyde Suriyeye komşudur. Batıda Akdeniz kıyılariyle çevrilmiş bulunan vilâyetin genişliği 5545 kilometre kare ve nüfusu 246.000 dir. Yüz ölçümü bakımından Amasya veya İstanbul vilâyeti genişliğindedir.

Hatayın coğrafyasının temeli olan yer biçimleri dağ, ova, plâtoların içiçe bulunduğu ahenkli bir tenevvü arzeder. Yer şekillerinde Kıbrısı içine alan Toros ârızalarının doğrultusu ve yapısı hâkimdir; ve bu hâkimiyetten dikkate değer bir tenazur doğmuştur: 1 - İskenderun körfezinin kuzey-batı ârızaları, 2 - İskenderun körfezi çukuru, 3 - Amanus yahut Nur dağları, 4 - Aşağı Asi oluğu - Amuk düzlüğü - Karasu - Hupnik çukur alanı, 5 - Keldağ - Kürtdağı plâto bölgesi.

Bir ortaoyunu sahnesi: Kavuklu Hamdi, Pişekâr Küçük İsmail

Hatay: Antakyadan bir görünüş

1 — Adana tarafından gelindiği takdirde Toprakkaleden sonra kendimizi Hataya girmiş sayabiliriz. Hatayın kapılarından birinin içinde açılmış olduğu bu ârıza Ceyhan ovası güney kısmının araya girmesiyle doğuya doğru çatal şeklinde açılmış dağ ve tepelerden mürekkeptir. Çatalın körfez kıyısındakine Misis dağı, Misis güney doğusundaki parçasına Nur dağı ismi veriliyor. Bunlar yüksek değiller: Misis dağı üzerinde 425, 436 rakımları, Nur dağı üzerinde ise 789 rakımı bulunuyor (en yüksek nokta). Fakat, ikinci ve üçüncü zaman kalkerlerinin çıplak sırtları bu tepeleri olduklarından daha önemli gösterir. Burada, bilhassa Hatay çemberi içine giren indifai ârıza üzerinde durmalıyız. Haritada bunun üzerine «Büyük Leçe» yazılmıştır. 250 metre kadar yükseklikte volkan menşeli bir tepe. Donmuş bazalt lâv akıntıları bu türlü yerlerde gayet karışık, girip dolaşılması güç bir topografya yaratmıştır. Leçe yahut Lece sığınak «eşkiya yatağı» anlamınadır ve İslâhiye kuzeyinde, Hassa doğusunda, Suriyede Cebeli Drüzde emniyetsizlik devirlerinin bu isme hak verdirdiği olmuştur.

2 — İskenderun körfezi çukuru üçüncü zaman Toros kıvrımlarının bir senklinalidir. Ancak basit bir senklinal olmadığı ve çökerek sular altında kalmasiyle vücut bulan kırıklardan Leçe lâvlarının dışarı çıktığı şüphesizdir. Körfez sığdır. Ağzında derinlik 80 metre kadardır. Yumurtalık açıklarında 74 metre bir derinlik bulunuyor.

3 — Maraşla Akdeniz kıyısı arasında 180 kilometre uzunlukta bir set vücuda getiren, eskilerin Amanus dedikleri Nur dağları Kıbrısta da devam eden Toroslar zincirinin bir halkasıdır. Süveydiye körfeziyle Hınzır burnu arasında bulunan yüzü doğu Akdenizin kuzey - güney doğrultusundaki kıyısı üzerinde en dik ve sarp kısmını teşkil eder. İlk çağın önemli Taş Silifke limanı bu kayalıkların ancak bir ucunda, Süveydiye kuzeyindeki kayalıkların üstünde ve önünde kurulabilmiştir. Bu dik kıyıların gerisinde Belen yakınlarına kadar uzanan kısma Kızıldağ deniyor. Hemen hemen aynı yükseklikte tepelerle Antakyanın kuzey ufkunu teşkil eden Kızıldağda en yüksek nokta 1700 metre kadardır. Dağın Asi boyuna inen yamaçlarından ayrılan bir parçası Musa dağını vücuda getirir (1355). Nur dağlarının Belenin iki tarafından kısmında (Elma dağı) silsile daralır ve yükseklik azalır; Belen civarında 700 metreye kadar iner (tarihin meşhur Suriye kapılarından biri olan geçit). Nur dağlarının Elma dağından kuzeyde bulunan «ve Gâvur dağı diye anılan» kısmı en yüksek noktaları ihtiva eder: Daztepe (1757), Çağaşaktepe (1830), bazı haritalarda Akkaya tepesinin 2500 metre olduğu kaydedilmekteyse de Hassa batısında 2262 rakımlı tepe Amanusun en yüksek noktası sayılmaktadır. Silsile daha kuzeyde Bahçe civarında yeniden alçaldıktan sonra tekrar yükselerek Maraşın Aksu vâdisinde Ahır dağına ulaşır.

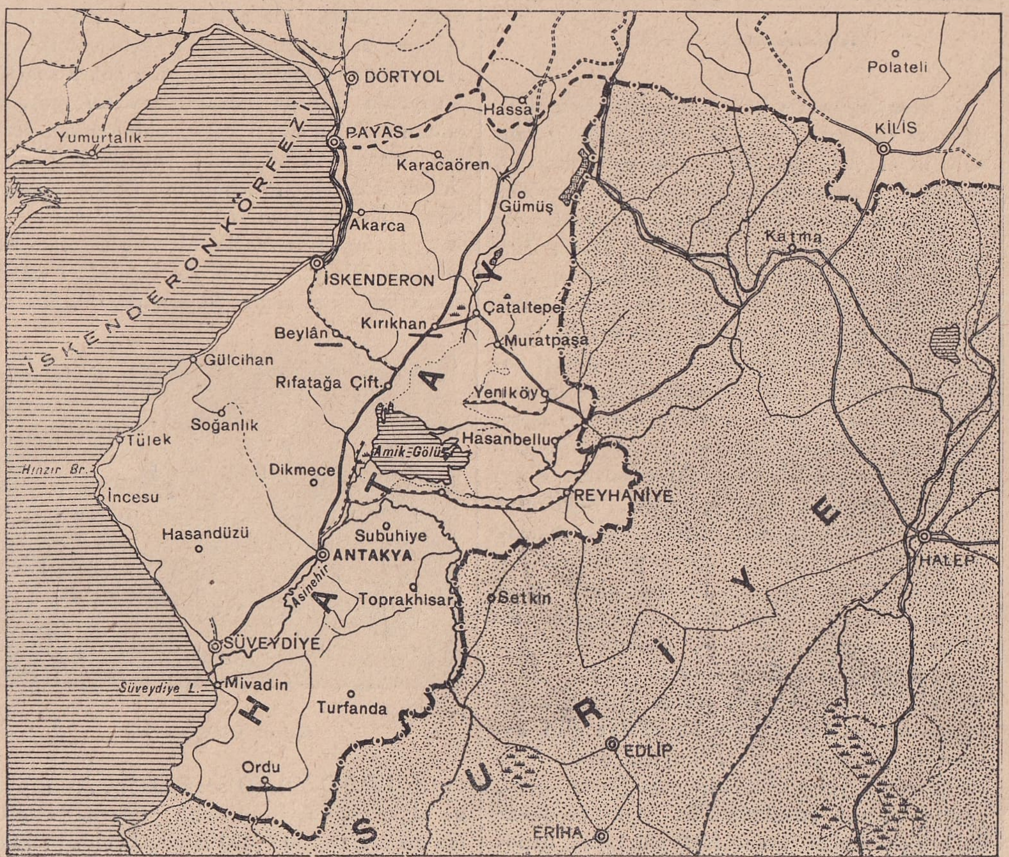
İskenderunun umumî görünüşü

4 — Nur dağlarının doğusunda bu dağlara ve İskenderun körfezine paralel diğer bir çukur alan uzanır. Bunun Amuk ovasiyle deniz arasındaki kısmı aşağı Asi oluğudur. Antakyaya gelip de bu uzun ve geniş çukuru gördüğümüz vakit kendi kendimize sorarız: iki dağ arasında uzanan bu yer normal bir nehir vâdisi midir? Kısaca söyliyelim ki burası da İskenderun körfezi gibi bir senklinal (miyosen senklinali) dir. İçinde yer almış bulunan kumlu, killi ve marnlı neojen tabakalarının yatay duruşları bozulmuştur. Meselâ Antakyanın batısındaki Harbiye mevkiinde sadece Asi boyuna doğru eğilmiş bir düzlük halindedir. Asi nehri oluğun yumuşak tabakaları içinde bazan oldukça derin kıvrımlarını yapmıştır. Süveydiyedeki deltası henüz geniş değildir.

Asi oluğu Antakyanın kuzeyinde birden bire genişler. İçinde Amuk gölü ve yatağının yer aldığı bu üçgen şeklindeki düzlük Hatayın belli başlı ovasıdır. Teşekkülü hem Toros kıvrımlarına hem de Suriye çöküntü alanlarına bağlanır. Fakat şurası muhakkaktır ki bize en yakın jeoloji devrinde bir göl çatağiydi. Tabanı vücuda getiren kalın dolgu bunu göstermiştir. Denizden 140 metre kadar yüksekte bulunmakla beraber etrafına nazaran bir çukur teşkil ettiğinden Suriyeden gelen Asi (100 kilometresi hudutlarımız içinde olmak üzere 280 kilometre uzunluk), Gaziantep tarafından gelen Afrin çayı (180 kilometre uzunluğunda) ve kuzeyden gelen Karasu hep buraya uğrarlar. Yalnız Asi göle girmez, bilâkis diğerlerinin sularını gölün yarı tıkanmış ayağı vasıtasiyle götürmeye çalışır. Yazın daralıp, kışın genişliyen Amuk gölü takriben 1600 kilometre kare genişliğinde olan ovanın ortasında 90-100 kilometre karelik 2-3 metre kalınlığında bir su sathıdır. Batı kuzeyde, Karasu tarafında uzanan bataklıklarla çevrilidir (bataklık saha takriben 200-2200 kilometre kare).

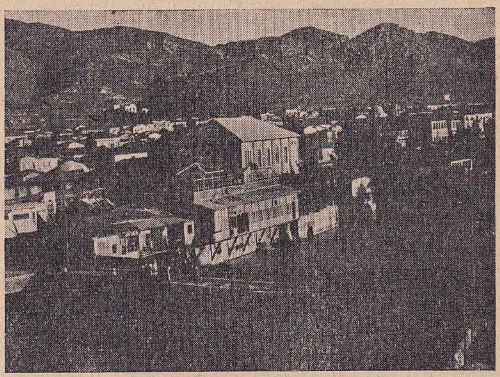
Amuk ova üçgeni kuzeyde başka türlü bir olukla Maraşa doğru devam eder. Bu oluğun içinde Karasu, tabii Hupnik çayiyle Köroğlu, Katran dağı gibi indifai ve münferit tepeler, bunların etrafında kırılmış bir kaptan dökülen koyu renkli bir meyva halinde bazalt lâv akıntılarından «Leçe» ler, insan yapısı höyükler manzaraya dikkate değer bir tenevvü vermiştir. Hatayın en merak verici coğrafya problemlerinden bir kısmı buraya toplanmıştır.

5 — Denizden Maraşa kadar devam eden bu çukur alanın güneyi ve doğusu Kıbrısın güney silsilesinin temadisi olan Keldağı, Kuseyr plâtosu ve (Kilis plâtosu da denebilecek olan) Kurt dağından mürekkeptir. 1739 metre yüksekliğinde olan Keldağ serpantin ve gabrolarla katolunmuş, tebeşir devrine ait kalker bir yığındır. Doğuda uzanan Kuseyr plâtolariyle 300-400 metre yükseklikte neojen kum, kil, kalker ve marnlarından yapılmış,

Hatay Vilâyeti

akar sularla yarılmış tepelik, vâdilik, geniş ufuklu, düzlük bir memlekettir. Daha kuzeyde bulunan Kurt dağı ise Kilis doğrultusunda ekimli, üstü yer yer bazalt lâv örtüleriyle kaplı serpantinler üzerinde yer almış eosen arazisinden mürekkep plâtolar halindedir.

Antakyadan bir görünüş

Hatayımızın dağını, taşını tanır gibi olduk. Şimdi biraz da iklim ve bitki örtüsüne bakalım.

Hatay umumiyet itibariyle yazları kurak ve sıcak, kışları ılık ve yağmurlu bir Akdeniz memleketidir. Ancak bu tarif Hatay için bir şemadan ibarettir. Sıcaklığına belki birşey diyemeyiz, fakat yaz burada tamamiyle kurak bir mevsim sayılmamalıdır. Sıcaklık bahsinde, Temmuz ortalaması İskenderunda 27°, Antakda 26°, İkincikânun ortalaması 11° ve 7° dir (İstanbul aynı aylarda 22°,5, 4°,5; Ankara 23°,5, — 1°). Bu rakamlardan Hatayın belli başlı iki şehrinin İstanbul ve Ankaradan farkiyle bu iki şehrin kendi aralarındaki fark meydana çıkıyor. Bu durumu izah için umumî sebepler üzerinde durmadan şunu söyliyelim ki Hatay güneydedir ve denizin yakın etkisi altındadır. Yağmura gelince, burası Türkiyenin ve bütün Akdenizin en çok yağmur alan köşelerinden biridir. Senede bir buçuk metreye yakın (1427 milimetre) yağmur alan Antakyaya İstanbulun iki misli yağmur düşüyor demektir (İstanbul 70 santimetre). Dörtyola yağan yağmur da Londranın iki misline yakındır (1170 milimetre). Ancak sene içine bu dağılıştır ki Hataya hususiyetini bahşeder. Dörtyolda yağmurun takriben yüzde 60 ı kışın ve ilkbaharda, yüzde 10 u yazın, geriye kalanı sonbaharda yağar. Halbuki bizim Samsun ve Boluda ve Batı Avrupada hemen her mevsim aynı derecede yağmurludur. Hatay sıcaklığı ve geniş su satıhlarını ihtiva etmesi (deniz ve göl) sayesinde çok rutubetlidir. Kıyılarda sabah akşam sis ve bulutların denizden yükselerek dağların yamaçlarına tırmandığı görülür. Bu yamaçlar yaz günleri saatlerce sis ve bulut altında kalır. Yaz günleri İskenderunda deniz suyu havadan daha sıcaktır (sabahleyin 8.30 da denizde 30°,5, suyun dışında güneşte 28°, gölgede 26° suhunet tesbit ettim. Deniz suyu ile havanın suhuneti arasındaki fark akşam daha bârizdi).

Hatay bol yağmurlu ve rutubetli bir yer olduğu gibi, bir rüzgâr memleketidir de: yazın güneşten kızan çöllerle deniz arasında bulunduğundan Nisandan Birinciteşrine kadar geceli gündüzlü durmadan esen bir rüzgâr her tarafa - İskenderun körfezi kıyıları hariç - serinlik getirir. Yaylaya çıkma ihtiyacı en çok körfez kıyılarında hissolunur.

Bol yağmurlu Hatay, bitki örtüsü bakımından, komşu bulunduğu bozkır ve çöllerle kuvvetli bir tezat meydana getirir. Burası ormanların önemli yer kapladığı bir memlekettir. Belen geçidinin iki tarafı, Arsuzun çevresi, dağların en üst kısımları bir tarafa bırakılacak olursa Amanus ve bilhassa batı yamaçları sık ormanla örtülüdür. Bu orman örtüsü deniz tarafında 700-800 metreye kadar maki ve daha yukarıda meşe (bilhassa kabuğundan mantar yapılan saplı meşe), kayın, çam, daha yukarılarda katran (sedr), lâdin ve ardıçtan mürekkeptir. Maki içinde tesbih ve sandal ağacı denilen ve dalları cilâlanmış hissini veren ağaçlar dikkati çeker. Keldağda da orman vardır. Kuseyr neojen plâtolarında zeytin ağaçları insanların yetiştirmiş olduğu kültür korulukları teşkil eder. Amuk ormansızdır. Netice itibariyle Hatayı rüzgârlı, (İskenderun kıyıları müstesna) rutubetli, ılık ve yeşil bir memleket olarak tasavvur edersek hakikata yaklaşmış oluruz.

H a t a y V i l â y e t i n i n 250 bin kadar nüfusu, Merkez Kaza dahil olmak üzere, 7 kaza, kazaların merkez nahiyeleriyle birlikte 23 nahiye teşkil eden 347 muhtarlık, mahalleleriyle birlikte 644 iskân yerinde yaşamaktadır. Hatayın az meskûn yerleri Kızıl dağın üstü ve batı kıyıları, dağların umumiyetle 900 metreden yukarıda kalan kısımları, Amuk gölünün bataklık çevresidir. Hatay halkı geri kalan yerlerde kendisine türlü geçim imkânları bulmuştur.

İskenderundan bir görünüş

Nur dağlarının batı eteklerinde çiftçilikle uğraşan köyler yer almıştır. Dörtyol kazasının üç nahiyesi (Dörtyol, Erzin, Payas)tahal, sisam ve pamuk ziraati yapar. Koyun, keçi, sığır besler. Iklimin ılık olması sayesinde hayvanlar kış yaz dışarıda otlarlar. Dağ köyleri ihtiyaçlarının bir kısmını odun ve kömürcülükle temin eder.Fakat, bilhassa büyük harpten beriye, Dörtyol kazası portakalcılığiyle tanınmıştır. Dağdan inen deli çayların getirmiş oldukları çakıllı toprakların üstüne dikilmiş olan portakal, mandalina, limon ve «Grape fruit» ağaçları kaza merkezine, Payasa ve köylerine büyük gelir sağlamaktadır. Arsuz ovası halkı en çok tahal, zeytin yetiştirir. Süveydiye kendi ihtiyacı için darı, buğday eker, satmak üzere koza, yenidünya, sebze yetiştirir. İhracatta en önemli mahsulü portakal, limon ve mandalinadır. Bütün Asi boyu köyleri sebze ve meyvecidir. Harbiye, Hıdırbey ve Süveydiye bahçeleri Antakyadan denize kadar bütün vâdiyi işgal eder. Defne şelâlelerinden faydalanarak, Harbiye de Süveydiye gibi sulamayla portakal, erik, kayısı, şeftali ve türlü sebze yetiştirir. Kuseyr yaylaları tahal, zeytin ve yağ memleketidir. Sığır ve davar da besler. Amuk ovası Hatayın tahal deposudur. Amuk bataklıkları kenarlarında manda ve sığır sürüleri dolaşır. Karasu boyları pirinç eker, fakat sıtmadan da başkaldıramazlar.

Böylece Hatay çok mütenevvi zirai istihsal yapan bir vilâyet olarak görünmektedir.

Bir kısmı kendi ihtiyacına ancak yeten türlü mahsulleri içinde yalnız darı ve pirinç Türkiye ölçüsünde önemli bir yer tutar. Darı istihsalinde 1940 ta Türkiyede yedinciydi.1941 de ikinciliğe yükseldi. Fakat 1943 te yeniden eski derecesine düştü. (Bir yaz günü Kırıkhan batısındaki yamaçlardan ovaya doğru bakıldığı zaman baştanbaşa yeşil tarlalar ruha serinlik verir. Bu yeşil damalardan açık yeşil olanları darı, koyu yeşiller pirinç tarlasıdır). Darı istihsali 3000 ile 8000 ton arasında değişir (Bütün Türkiye istihsali 60.000-75.000 ton arasında. Büyük ölçüde darı yetiştiren diğer vilâyetlerimiz Seyhan ve Mardindir). Hatayın çeltik istihsali 1943 te 5600 tondu. Diğer mahsuller arasında buğday, arpa, yulaf oldukça yüksek miktarlarda elde edilir, fakat büyük ihracat mahsulü değillerdir. Mısır, bakla, bezelye, nohut, mercimek, patates, pamuk, sisam, şeker kamışı ve yer fıstığı, tütün, sarımsak, soğan yetiştirilen ve miktarca fazla olmıyan mahsuller arasındadır (Birkaç tonla birkaç yüz ton arasında). Bu arada zeytinyağı mahsulü önemlidir (2200-2400 ton kadar). Fakat bu yağlar ancak sabun imalinde kullanılan düşük evsafta yağlardır.

Zeytinle beraber Hatayın ekonomik istikbalinde rol oynıyacak diğer zirai mahsuller ipek kozasiyle meyvadır. Büyük harpten önce kıymetli bir ihraç malı olan kozacılık bugün inhitat halindedir. Meyvacılığa gelince, bu da ıslaha muhtaç bir haldedir. Bütün vilâyette Kuseyrin bağcılığı tanınmıştır. Fakat üzümden yalnız pekmez elde etmek için faydalanılıyor. İncir, armut, ayva, badem, ceviz, elma, erik, kayısı, şeftali, zerdali hemen her kazada Antep fıstığı (Şam fıstığı dediğimiz) Merkez kazasında, keçiboynuzu İskenderun ve Merkez kazalarında, kiraz Merkez kazasında yekûn itibariyle birkaç yüz ağaçtan birkaç bin ağaca kadar sayılır. Gerek yaş sebze, gerekse bu türlü çabuk nakil istiyen mahsuller için, harpten sonra Haleple Suriyenin ihracat pazarı vazifesi göreceği umulur. Halen nakli kolay olduğundan Hatayın ihracatında büyük bir yer tutan portakal, limon, mandalina, turunçtur. Bunlar Dörtyol, Süveydiye ve Harbiyenin mahsulleridir.

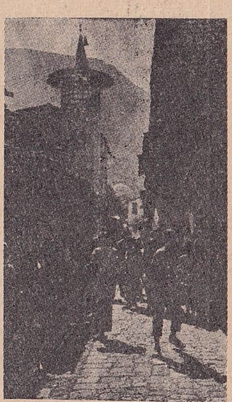
Hatayda, ziraatin bir şubesi olan hayvancılık için de yetiştirme imkânları vardır. Hatayın koyun sayısı 80.000-100.000, kıl keçi

Soğuk Oluk mevkii

sayısı 120.000-130.000 arasındadır. Amuk ovası ve diğer rutubetli, çayırlık yerlerde yetiştirilen mandalar 3500-4500 sayısında olduğu halde her yere intibak eden sığır yekûnu koyuna yaklaşır: 70.000-80.000 arasında. Hatayın süt,

yağ istihsali hiç de küçümsenemez bir durumdadır. Bu hayvanların et ve yapağıları, keçi kılı, deri vilâyetin istihsal maddeleri arasında hatırı sayılır bir yer tutar. Bütün bunlara İskenderun körfezinin deniz balıkçılığı ve Amuk gölünün harpten evvel Avrupaya sevkiyat yapan yılan balığı istihsallerini de katmak lâzımgelir.

Antakya pazarı

Hatayın sanayi konusu ele alınacak olursa yerli küçük sanatlar dışında fazla bir şey söylenemez. Yalnız 12 kadar un değirmeni, İskenderunda muhtelif tohumlardan nebati yağ istihsal eden bir fabrika mevcuttur. Halbuki vilâyetin türlü zirai mahsulleri muhtelif fabrika sanatlarına (konserve, yağ, ipek mamulât, deri...) vücut verecek değerdedir.

Hatayın ticari faaliyetini idare eden iki büyük merkezi vardır: Antakya, İskenderun.

Vilâyet merkezi Antakya, Asinin sol kıyısında, kalker bir tepenin eteğinde kurulmuştur. Muhtelif bölgelerin temas alanında merkezî bir mevkii vardır. İskenderun-Suriye şosesi buradan geçer. Ekonomik olduğu kadar turistik bir değeri olan Harbiye şelâleri şehrin 10 kilometre kadar güneyine düşer. Antakya eski bir ticaret ve kültür merkezidir. Asırlardan beri zelzelelerle, harplerle yıkılmış, yakılmış ve fakat yeniden canlanmış, güzelleşmiştir (27.000 nüfus). İskenderun Türkiyenin en güzel şehirlerinden biridir. Doğu Akdeniz kıyılarının biricik tabii limanıdır. Bilhassa Doğu Anadolunun ve Hatayla gerisindeki memleketlerin limanıdır. (11000 nüfus) Hatayın çok iyi bir durumda olan yol şekekesiyle vilâyetin her tarafına bağlıdır. (250 kilometre mükemmel şose). Dünya ticari buhranı geçtikten sonra İskenderunda yeni gelişme imkânları çıkacağına şüphe edilemez.

Şu birkaç sütun içinde Hatayın yer biçimleri, iklimi, bitkileri, çeşitli zirai mahsulleriyle nasıl ahenkli ve güzel bir memleket olduğu gösterilmeye çalışıldı. Fakat itiraf edeyim ki, hakikatın yanında bu söylediklerimin çok sönük kaldığını hissediyorum. Bununla beraber anlıyoruz ki Hatayın geliştirilebilecek birçok zenginlikleri, insanları kendine çekecek eski bir tarihi var. Ticaret bakımından en çok sebze ve meyva satan Hatayın bu harpten en fazla zarar gören yurt parçalarından biri olduğu hakikattır. Ancak memleket ölçüsünde alınacak tedbirlerle meyva ve sebzeciliğinden geniş ölçüde faydalanacağı gün gelecektir.

Bu memleket ıztırap yıllarından sonra yeniden hayat bulacak, yaralarını çabucak iyileştirecek kudreti her zaman kendinde bulmuş olan Türk ağacının sağlam köklerinden biridir. İhtiyar ağaç yeniden meyvalarını vermeye başlamıştır. Bu meyvalar içinde Hatayın hissesi her halde gittikçe daha göz alıcı olacaktır. *(Prof. Cemal Arif Alagöz)*

HİTLER, ADOLF — Yukarı Tunada Braunau şehrinde 20 Nisan 1889 tarihinde doğmuştur. Babası küçük bir gümrük memuruydu. Genç yaşta ebeveynini kaybetmesi hayata çok erken atılmasına sebep olmuştur. Genç Hitler sanata merak sarmış ve ressam olmak üzere çalışmaya başlamıştır. Bu arada yapı ameleliği ve tabelâ ressamlığı yapmak suretiyle hayatını kazanmıştır. Oldukça uzun süren fakir bir hayattan sonra Viyanaya gitmiş, burada mimarlık tahsil etmek istemiş, fakat siyasi düşüncelere kapılması yüzünden tahsili yarım kalmıştır. Büyük bir Almanya idealini bu sıralarda düşünmeye başlamıştır. Başlıca gayesi Marksizm, Yahudi saltanatına ve parlemanter demokrasiye aleyhtar bir birlik yaratmaktı. Hitler bu fikirlere Viyanada bel bağlamış ve Almanyada tatbik mevkiine koymak istemiştir.

Alman işçisine refah ve hürriyet vadeden ve bu uğurda çalışan genç ihtilâlci 1912 de Münihe gelerek burada bir alâka uyandırmıştır.

Hitler

En ziyade koyu milliyetçilik ve sosyalizm gayeleri güdüyordu. Fakat dünya harbi o zaman için bu gayelerini tahakkuka imkân vermemiştir. Hitler harbe gönüllü olarak iştirak etmiş, 16 ncı Bavyera ihtiyat piyade alayında vazife almıştır. Birkaç defa yaralanmış ve birinci sınıf demir haç nişaniyle taltif edilmiştir.

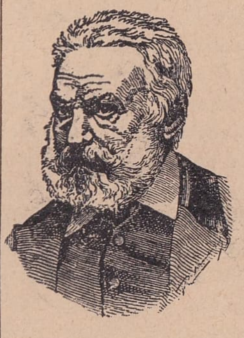
Harbin bitmesini müteakip 1919 da Münihe avdet etmiş ve orada küçük bir grup halinde Alman işçi partisini tesis etmiştir. Bu arada muharrir Harrer ile birlikte Alman milletinin kaybolan hürriyet ve haklarını geri istiyordu.

Nihayet Nasyonal Sosyalist Alman İş Partisi (N. S. D. A. P.) adiyle partisini daha genişletmiş ve 24 Şubat 1920 de Münihte Hofbräuhaus birahanesinde yirmi beş maddelik programını okumuştur. Fakat mukabil partiler boş durmuyordu. Devlet bir ihtilâle göz yumamazdı. Evvelâ göz hapsine alınmış, sonra hapsedilmiştir. 1924 te Landsberg hapishanesinden çıkarak 1925 Şubatında partisini daha kuvvetli ve daha geniş olarak tekrar kurmuştur. Artık Nasyonal Sosyalist partisi geniş taraftar kütleleriyle Almanyanın en kuvvetli partisi olmuştu. Taraftarlarının da çalışmalariyle 30 Kânunusani 1933 te başvekil olmuştur. 2 Ağustos 1934 te reisicumhur Hindenburg'un ölümü üzerine 19 Ağustosta yapılan seçimde yüzde doksan ekseriyet ve 38 milyon reyle «Führer ve Alman Devlet Şansölyesi» intihap edilmiştir.

Bu suretle Almanyada geniş bir nasyonal sosyalist ihtilâli başlamış oldu. Hitler evvelâ Versaille muahedesinin hükümlerini reddetti. 1 Mart 1935 te Saar mıntakasını işgal etmekle bunu fiilen açığa vurdu. 1938 de Avusturyayı işgal etti. 4 Şubat 1938 de Alman orduları başkumandanlığını eline aldı. Sonra Çekoslovakya üzerindeki Alman haklarını açığa vurarak Sudetlerin Almanyaya terkini istedi. 29 Eylûl Münih anlaşmasiyle Sudet Çekoslovakyasını anavatana ilhak etti. Çekoslovakyadaki diğer Almanları da kurtarmak istiyordu. Nihayet 15 Mart 1939 da Alman ordularına Bohemya ve Moravya üzerine yürüyüş emrini verdi. 22 Martta da Memel Almanyaya katıldı. Sonra Danzig ve Şarki Prusyaya koridor meselelerini ileri sürdü. İsteklerinin kabul edilmemesi üzerine 1939 Eylûlünde bütün Polonyayı istilâ etti. Fakat işgal edilen memlekete garanti vermiş olan İngiltere ve Fransanın Almanyaya harp ilânı üzerine ikinci dünya harbi başlamış oldu. Ordularına Fransa ve Balkan zaferlerini kazandırdı. İtalya ve Japonya ile Üçlü Paktın imzalanmasını müteakip Rusyaya hücum etti. Bundan sonra içinde bulunduğumuz malûm vakayi devam etmektedir.

Hitler, «Mein Kampf = Mücadelem» adlı bir eser yazmıştır. *(F.)*

HUGO, VICTOR, MARIE — (1802-1885) «Türkçede Viktor Hügo okunur» Yazdıklariyle yaptıkları on dokuzuncu asrı kaplıyan Hügo 1802 de Fransanın Besançon şehrinde doğdu. Sonraları generalliğe yükselen subay babası gezginci olduğu için çocukluğunda İtalya, Korsika, Elbe adası, en sonunda da İspanyayı gezdi, on yaşındayken Parise gelen ailesi onu şöyle böyle okutmaya başladılar. On beş yaşlarında lise öğretimini yaparken babası onu Polytechnique okuluna girmeye teşvik ediyordu. Halbuki o, fizikten bir mükâfat kazanmakla beraber, on beş yaşındayken Fransız Akademyasına manzumeler gönderiyordu. İki yıl sonra Soumet ve Vignyile beraber «Le Conservateur Littéraire» adında ancak bir iki yıl süren bir dergi çıkardı.

Viktor Hügo

Onu çocukluğunda tanıyan Chateaubriand «Ulvi çocuk» diye övmüştü. Yirmi yaşında evlendi. Bir yıl sonra, on altı yaşından beri yazdığı manzumelerini kitap halinde çıkardı; 25 yaşında bu kitabını ilâvelerle tekrar neşretti. Fakat asıl şöhreti 1827 de çıkardığı «Cromwell» adlı manzum piyesiyle ve onun çok önemli «Önsöz» üyle başladı. 1829 zamanının gündelik işlerinden olan doğuya ait manzumeleri muhtevi «Les Orientales»i, bunun arkasından sırayla «Hernani» piyesini ve «Notre - Dame de Paris» romanını yazdı.

Cromwell piyesiyle «Romantizm» adı verilen edebiyat okulunun kurucusu, başı durumuna girdi, 1843 yılına kadar durmadan eser yazdı, 1841 de Fransız Akademisine âza seçildi. O tarihten sonra durakladı. Onun da, tıpkı son saatleri çalmakta olan romantizm gibi tükenmekte olduğu sanıldı.

1848 yılında mebus oldu, bu zamanlarda «Les Misérables» adlı eseri ve bazı manzum parçalar yazmakla uğraşıyordu. Fakat 1850 den sonra politikacı oldu, 1851 İlkkânununda yapılan kükümet darbesi üzerine muhalefete geçti. Kıralcı ve Napoleon'cu olan aile gele-

neğinden kurtuldu. İmparatorluğa karşı savaşarak Louis Napoleon'un kaldırmak istediği Cumhuriyeti müdafaaya koyuldu. Peşine düşülen sırasına geçti, kendiliğinden sürgün yolunu tutarak ilkin Brüksele sonra Jersey adasına, oradan da Guerensey'e sığındı. Orada İmparatorluğa karşı hicivler, acı tenkidler yazdığı gibi Sefiller diye tanınan «Les Misérables» eserini de çıkardı (1862).

Yirmi yıla yakın bir zaman bu sürgün hayatından ancak 4 Eylûl 1870 teki Sedan savaşından, ve Üçüncü Napoleon'un düşmesinden sonra Parise dönebildi. Paris mebusu, Âyan âzası seçildi. Bu tarihten sonra ölümüne kadar verimli bir çalışma şerefiyle yaşadı. Haziran 1885 te seksen üç yaşında öldü. Seçkinler kadar halkın da sevgilisi halinde öldüğü zaman millî bir cenaze töreni yapıld ve tabutu sekiz gün Zafer Takı altında herkesin görmesine bırakıldı, sonra da Fransız büyüklerinin gömüldüğü Panthéon'a koyuldu.

Hügo türlü manzumeler, manzum ve nesir tiyatrolar, romanlar yazmış ve tiyatroları, klâsikler ve yarıklâsiklerin kaidelerine uymadan yazdıklariyle yeni bir edebiyat okulunun kuvvetli bir şefi olmuştur. Manzumelerinin konularını hayatın her sahasından almış, dış âlemin bütün olayları onda bir yankı uyandırmıştır. Bu bakımından manzum eserlerine zamanının lirik bir ansiklopedisi diyenler olmuştur.

Fransız dilindeki tesiri çok büyüktür. Kelime hazinesi insana şaşkınlık verecek bir zenginliktedir. Dramlarında, lirik azamet «Hernani, Ruy Blas», ve destani asamet «Les Burgraves» dram değeri ve insanlık hakikatını örtecek kudrettedir. Bu hale benzer yolda romanlarında da hakikata benzerlikten ziyade tabloların şairaneliği, tarihi canlandıran kurucu kısımları daha kuvvetlidir.

Bu kadar uzun ve maceralı hayat, bu kadar bol eser hakkında birçok sözler söylenmiş ve bu sözler Hügo'nun ölümünden sonra başlamıştır. Fakat yarım asır sonra bütün tenkidciler eser ve tesir bakımından önemini söylemekte birliktirler.

V. Hügo'nun bütün Avrupa ülkelerine yayılmış olan tesiri bizim memleketimizde de kendini belli etmiştir. Namık Kemal ile Abdülhak Hâmit Tarhan üzerlerinde bu tesirin büyük olduğu ilerden beri söylenir. Eserlerinden birçoğu dilimize çevrilmiştir. Daha ortaya ilk çıktığı zaman «Les Misérables» özet olarak ve «Mağdurîn hikâyesi» adiyle hemen tefrika olunmuş, 1870-71 yılında bazı manzumeleri nesir olarak, Etem Pertev Paşa tarafından da Tıfl-ı nâim «Uyuyan çocuk» manzumesi dilimize çevrilmiştir. Şemseddin Sami Sefilleler'i tam olarak tercüme etmiştir (1880, 1934).

1883 ten sonra gazetelerimizdeki edebiyat bölümlerine yazmaya başlıyan gençler Fransızca seçme yazılardan tercümeler yaparken Hügo'nun da birçok manzumelerini dilimize çoklukla nesir olarak tercüme etmişlerdir; bundan Muallim Naci bile kurtulamamıştır. Muallim Naci o sıralarda Beşir Fuat ile mektuplaşırken Hügo hakkında bazı fikirlerini de yazmıştır. Beşir Fuat «Kıral eğleniyor» piyesini tercüme etmiş, ayrıca Hügo hakkında güzel bir kitap da yazmıştır.

1908 den sonra Hügo'nun «93 İhtilâli» dilimize çevrilmiş ve gene daha az bir çapta da olsa tektük manzum parçaları tercüme olunmuştur. Bunlar arasında en meşhurları Halil Nihat Boztepe'nin tercüme ettiği manzumeyle, Ali Ulvi Elöve'nin adepte edip bir iki okul neslinin ezberinde bulunan: «Merhum peder, güler yüzlü tatlı sözlü kahraman» diye başlıyan manzumesidir.

(Mustafa Nihat Özön)

"HÜRRİYET" GAZETESİ — Hürriyet, Türk milletinin siyasi haklarını müdafaa etmek ve memlekette meşrutiyeti kurmak üzere 1867 yılına doğru kurulmuş olan Yeni

Hürriyet gazetesi

Osmanlılar Cemiyeti adına Londrada neşrolunan ikinci gazetedir. İlki gene Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına Ali Suavi tarafından neşrolunan ve ilk sayısı 31 Ağustos 1867 de çıkan Muhbir gazetesidir. Muhbir gazetesi Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına çıkmakla beraber Cemiyetin gayelerine uymıyan yazılar neşretmesi, gazeteyi çıkaran Ali Suavi'nin parti disiplinine göre hareket edecek bir karakterde bulunmaması Yeni Osmanlılar Cemiyeti Reisi Mısırlı Mustafa Fazıl Paşayı parti adına bilhassa Namık Kemal ile Ziya Beyin (Paşa) kalemiyle bir gazete çıkarmaya sevketti. Hürriyet gatesinin ilk sayısı 1 Rebiülevvel 1285 (29 Haziran 1868) te Londrada çıktı. Gazete 20×30 sm. boyunda, haftada bir defa neşrolunuyordu. İlk on sayısı dörder sahife, on birden 63 üncü sayıya kadar olan nüshaları 8 er sahife, 64 ten 100 üncü sayıya kadar olan nüshaları, ikisi müstesna olmak üzere, 4 er sahife olarak çıkmıştır. Gazetenin ilk 4 sayısının sonunda mesul müdür olarak Reşat, 5 inci sayıdan 63 üncü sayıya kadar Kemal ve 64 üncü sayıdan 100 üncü sayıya kadar Arif imzaları görülmektedir. Hürriyet, ilk sayısından 28 Şubat 1870 tarihinde çıkan 88 inci sayısına kadar matbaa harfleriyle Londrada, 1 Muharrem 1287 (22 Haziran 1870) tarihli 100 üncü son sayısına kadar Jenevrede litografya olarak neşrolunmuştur. Litografyayla neşrolunan nüshaların yazısı, Ziya Paşanın Zafername şerhinin de yazısını yazan, Arif Efendinin elyazısiyledir.

Hürriyet'in Londrada basıldığı Yeni Osmanlıların Santral matbaasının (Imprimerie Centrale de la Jeune Turquie) adresi, gazetenin 31 Mayıs 1869 tarihli 49 uncu sayısına kadar «4, Ruppert Street St. James's. W.» olarak gösterilmiş, bu adres, 7 Haziran 1869 tarihli 50 nci sayıdan itibaren «14, St. Martin's Street W. C., Leicester Square» şeklinde değiştirilmiş, 6 Birincikânun 1869 tarihli 76 ncı sayıdan itibaren de «27, Rupert Street Haymarket, W. Londre» olarak tesbit edilmiştir.

Hürriyet'in iki sene süren hayatı iki devreye ayrılır.

Birinci devre - Gazetenin ilk sayısından 29 Cemaziyelevvel 1286 (6 Eylûl 1869) tarihinde çıkan 63 üncü sayısına kadar devam eden birinci devrede gazetedeki yazılar Namık Kemal ile Ziya Bey tarafından yazılmıştır. Bununla beraber iki üç istisnadan başka bu yazılarda ne Namık Kemal'in ne de Ziya Beyin imzaları vardır. Ancak ifade tarzı makalelerin bu iki edipten hangisi tarafından yazıldığını açıkça göstermektedir. Hürriyet'in ilk devresinde yazılan siyasi makaleler, bu iki vatanseverin en parlak eserleri sayılır. Bu makalelerde bilhassa hâkimiyetin halka ait olduğu ve halkın hürriyetinin tanınması prensipleri üzerinde durulmuş, Türkiyede kanunu esasi ilânı, Millet Meclisi açılması, Millet Meclisinin hükümet işlerini murakabe etmesi fikirleri müdafaa edilmiş, halk seviyesinin hükümet işlerini murakabe edecek derecede olmadığı, hıristiyan tab'anın Millet Meclisine iştirak ettirilmesi doğru olamıyacağı hakkında ileri sürülen itirazlara cevap verilmiş, Babıâlinin memleket idaresinde düştüğü hatalar izah edilmiş, bilhassa hükümetin maliye işlerinde tuttuğu yanlış yol şiddetle tenkid olunmuş, hükümet işlerinde yapılan israfların ve ağır şartlarla yabancı memleketlerden edilen istikrazların önüne geçilmesi, memlekette maarifin ilerletilmesi, adam yetiştirilmesi ve Türkçenin sadeleştirilmesi lüzumunda ısrar edilmiş, Babıâlinin Girit, Karadağ gibi haricî meselelerle Mısır meselesinde tuttuğu yol tenkid olunmuş, kapitülâsyonların Babıâli tarafından gittikçe genişletilmesi, bilhassa yabancılara Türkiyede emlâk edinme hakkının verilmesi gibi meselelerin memlekete yapacağı zararlar belirtilmiş, memlekette ziraat, sanat ve ticaretin tedennisi sebepleri üzerinde durulmuş, Tanzimat adamlarının şeriatı esas olarak alacaklarına Avrupa kanunlarını taklit etmelerine şiddetle hücum edilmiş ve ecnebi devletlerin icbariyle Babıâlinin aldığı ıslahat tedbirlerinin çürüklüğüne işaret olunmuştur.

Namık Kemal'in Hürriyet'te yazdığı başlıca makaleler arasında «Hübbülvatan minel iman» (No. 1), «Elhakku ya'lû ve Lâyu'lâ aleyhi» (No. 1 ve 2), «İhtilâfü ümmeti rahmetün» (No. 2), «Bizde ziraat, sanat ve ticaretin tedennisi sebepleri» (No. 7, 8, 9, 10), «Yaşasın Yeni Osmanlılar» (No. 11), «Meşrutiyet mektupları» (No. 12-22), «Bizde memurların nasıl yetiştiği» (No. 19), «İngiltere Hariciye Nazırı Lord Stanley'nin Türkiye hakkında irat ettiği nutuk üzerine mülâhazalar» (No. 23), «Avrupa Şarkın asayişini ister» (No. 23), «Bizde adam yetişmiyor» (No. 25), «İstanbul vergisi» (No. 26), «Yunan meselesi» (No. 27, 29, 31, 33, 36), «İdare-i hazıranın hulâsa-i asarı: İstanbulumuzun hali» (No. 27), «İnnallahe Ye'mürü bil'adli vel'ihsan» (No. 30); «Afgan Emiri Abdurrahman Hanın Rusyanın Buharayı istilâsı münasebetiyle İngiliz Hükümetine gönderdiği mektubun Fransızcadan tercemesi ve bu mektup hakkında mütalâalar» (No. 31, 32), «A'zar-i mevhûme» (No. 35), «Sadaret» (No. 36), «Karadağ Kenez'inin seyahati üzerine mütalâa» (No. 36), «Hürriyet» (No. 37, 58), «Mısırın terakkiyatı

hakkında ileri sürülen delillerin mahiyeti» (No. 37), «Tâbiiyet-i Osmaniye» (No. 39), «Taşradan düzde çare kabildir. Hırsız evden olursa müşküldür» (No. 39), «Es'ile-i muhtasara» (No. 40), «Bürhan-i tecrübi» (No. 40), «Zâde fittanbûri nağmeten uhrâ» (No. 41), «İstanbulda çıkan La Turquie gazetesinde meşveret hakkında neşrolanan bir makaleye dair mütalâa» (No. 43), «Hariciye Nezareti» (No. 44), «Bizde tatbik edilmekte olan cezaları tenkid» (No. 45), «Terakki gazetesinde maliye işleri hakkında Vartan Beyin yazdığı makale üzerine mütalâa» (No. 45), «Elcevaip gazetesinin Buharanın Rusya istilâsına uğraması münasebetiyle yazdığı makale hakkında mütalâa» (No. 46), «Umumî sehimlerin maliyece toplanacağı hakkındaki şayia üzerine mütalâa» (No. 47), «Şûrayı Devlette okunan mazbata ve nutuk üzerine mülâhaza» (No. 49, 50), »Adlü saatin hayrün min ibadeti elf sene» (No. 52), «Mısır meselesi» (No. 56, 57, 59, 60, 62, 63), «Arap harflerinin tadili hakkında Hürriyet'te çıkan Farsça bir makaleye cevap» (No. 61), «Muvazene-i Maliye» (No. 62, 63) ve «Reyhülmenun» başlığı altında çıkan muhtelif yazılar (No. 45, 46, 47, 52, 54, 55, 60, 63) sayılabilir.

Ziya Beyin birinci devre esnasında Hürriyet'te çıkan yazıları arasında «Yeni Osmanlılar ile Babıâli» (No. 3), «Türkistanın esbab-ı tedennisi» (No. 5), «Devlet-i Aliyeye bais-i tenezzül olan maarifin esbab-ı tedennisi» (No. 6), «Şiir ve inşa» (No. 11), «Girit meselesi» (No. 12), «Küllüküm râ'in ve küllüküm mes'ulün an ra'iyetihi» (No. 13), «Avrupanın ahval-i hazırası» (No. 14), «Bulgar hükümeti» (No. 14), «Mesele-i müsavat» (No. 15), «Çerkes muhacirleri» (No. 17), «Memalik-i Osmaniyenin yeni mukasemesi» (No. 20), «Ecnebilerin tasarruf-u emlâk salâhiyeti» (No. 21), «Hasta adam» (No. 24), «Yine Girit meselesi tazelendi» (No. 24), «Hâtıralar» (No. 25, 28, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 45, 47, 48, 55, 62), «Yaşasın Abdülâziz Han... Aferin Babıâli» (No. 26), Viyanada aktedilecek istikraz (No. 33), «Karınca kanatlandı» (No. 35), «Fuat Paşanın vefatı» (No. 35), «Yeni istikraz» (No. 38), «Vilâyet nizamatı» (No. 42), «İbret» (No. 48), «İhtilâfü ümmeti rahmetün» (No. 51), «Fransa ihtilâli» (No. 52), «Hizmet-i askeriye» (No. 53), «Hüda kadirdir eyler seng-i haradan güher peydâ» (No. 54), «Tuz İnhisarı» (No. 55), «Mecelle» nin neşri (No. 59), «Üçüncü Napolyon'un idaresi hakkında» (No. 60) makaleleri göze çarpar.

İkinci devre - Hürriyet gazetesinin ikinci devresi bir fikir ihtilâfı yüzünden Kemal'in Hürriyet'ten çekilmesi üzerine gazetenin Ziya Bey tarafından yalnız başına çıkarılmaya başlamasından başlar. Hürriyet'in 13 Eylûl 1869 tarihli 64 üncü sayısiyle başlıyan bu devrede gazetedeki bütün yazılar Ziya Paşa tarafından yazılmıştır. Gazetenin Namık Kemal ile Ziya Bey tarafından müşterek olarak çıkarılan sayılarında şahsi hücumlardan mümkün mertebe sakınılmışken Ziya Bey tarafından çıkarılan nüshalarda Âli Paşanın şahsına şiddetle hücum edildiği görülür. Ziya Beyin ikinci devrede yazdığı başlıca makaleler arasında «Evza-i şütür gürbe» (No. 64), «Müslümanlar da protestan olmaya başladılar» (No. 65), «Özr-ü nü'âme» (No. 66), «Yine Mısır meselesi» (No. 67), «Sultan Abdülâziz Han, Ziya Bey - Âli Paşa» (Ziya Beyin meşhur rüyası) (No. 68 ve 69), «Fuat Paşanın vasiyetnamesi» (No. 71), «Mısır meselesinde kim kazandı» (No. 73), «Devlet-i Aliyeye Mısır eyaleti mi lâzım yoksa Âli Paşa mı» (No. 76), Mısır meselesine dair gazetelerdeki ihtilâfat» (No. 77), «Mısır meselesi yoluna girdi» (No. 77), «İki mesele-i mühimme» (No. 80-84), «Hukuk ve Mahakim» (No. 85, 86), «Hakaik-i mesele-i Mısriye» (No. 87, 88) başlıklı yazılar vardır.

Namık Kemal ve Ziya Paşa

Hürriyet'te çıkan şiddetli makalelerden müteessir olarak gazeteyi kapattırmak için İngiltere hükümeti nezdinde birkaç defa teşebbüste bulunduğu halde bir netice elde edemiyen Babıâli, Paristen Hürriyet'e gönderilerek gazetenin 20 Birincikânun 1869 tarihli 78 inci sayısında Suavi imzasiyle çıkan mektup üzerine yeniden harekete geçti. Bu mektupta Âli Paşanın mali siyaseti şiddetle tenkid edildikten sonra kendisine « işte islâmın fıkıh kitaplarından Mücteba ve Nehri Faik'i ve Temür Taşi, Zalimin ve zalime muavin ve zalime sa'î olanların katline ve katilinin me'cur ve müsab olacağına fetva verdiler ve billâhilkerim katli farz olan kâfir-i leim, işte bu zalim-i zemim Âli Paşadır. Etrafındaki süfehanın fücur-i lâubaliyanesi dahi hep onun yüzündendir» yolunda hücum edilmesi ve katli vacip olduğundan bahsedilmesi üzerine Babıâli İngiliz hükümeti nezdinde yeni bir teşebbüste bulundu. İngiliz kanunlarına göre yayınlarda katle teşvik ağır cezayı müstelzim olduğu için Babıâlinin bu yeni müracaatı müessir oldu. Londra zabıtasınca Ziya Beyin ikametgâhında araştırmalar yapıldı. Bütün evrakı elde edilerek karşı tarafın avukatına teslim edildi ve Ziya Bey zabıtaca tevkif olundu. Kefalete bağlanarak serbest bırakılan Ziya Bey, mahkemece mahkûm olacağına kanaat getirerek avukatının tavsiyesiyle Londrayı terketmeye mecbur oldu, Jenevreye gitti. Hürriyet'i Jenevrede litografla çıkarmaya başladı. Ziya Bey 1 Muharrem 1287 (3 Nisan 1870) de çıkardığı 89 sayılı Hürriyet'e «Hürriyetin sebeb-i teehhürü» başlığı altında yazdığı makalede gazetenin Jenevrede çıkarılmasına neden mecbur olduğunu izah etti. Hürriyet'in Jenevrede çıkan sayılarında Ziya Beyin yazdığı başlıca makaleler «Yine mi istikraz» (No. 91), «Memleketeyn ve Karadağ ahvali» (No. 92), «Fransanın buhranı» (No. 93), «İnkılâp» (No. 94), «Nutk-u Hümayun üzerine mütalâat» (No. 95), «Nasıh-i gayr-i mütenassıh« (No. 96), «İmtiyazat-ı ecnebiye» (No. 98), «İdare-i Cumhuriye ile Hükümet-i şahsiyenin farkı» (No. 99) başlıkları altında çıkmıştır. Ziya Bey bu yazılarda İngiltere hükümetinin Babıâliye hoş görünmek için kendisine haksızlık ettiğinden şikâyet etmektedir. Ziya Bey, son sayısında «Hâtime» başlığı altında Hürriyet'e yazdığı makalede Yeni Osmanlılar Cemiyetinin ne maksat üzerine kurulduğunu, sonra Cemiyet mensuplarının nasıl dağıldığını, nihayet Londrada çıkan gazetenin Jenevrede çıkmaya nasıl mecbur olduğunu anlattıktan sonra Hürriyet'in takibettiği gayeleri izah etmiş ve «İşte Hürriyetin bidayet-i zuhurundan beri vaız ve neşrettiği efkârın icmali budur ve bu efkârın selâmet ve sakametini vatandaşların mizan-ı vicdan ve irfanına arz ve meydan-ı bahis ve münazarayı kendini takibe müteheyyi olan halefine terk ile hatmi kelâm eder» ibaresiyle sözlerine ve Hürriyet'in neşrine son vermiştir. Ziya Beyin bu sözlerinden yeni başka bir gazete çıkarmak istediği anlaşılıyorsa da büyük edip bu arzusunu yerine getirememiştir,

B i b l i y o g r a f y a : Hürriyet kolleksiyonu. Ebüzziya Tevfik, Yeni Osmanlılar Tarihi. Namık Kemal, Makalât-ı siyasiye ve edebiye. İhsan Sungu, Tanzimat ve Yeni Osmanlılar, Tanzimatın 100 üncü yılı münasebetiyle Maarif Vekilliği tarafından neşrolunan eserde çıkmıştır. Namık Kemal ile Ziya Beyin Hürriyet'te çıkan yazılarından alınmış birçok praçaları havidir. (İhsan Sungu)

İBNİ SİNA — (980 - 1037) İbni Sinayı şahsiyeti, fikirleri, ve görüşleri itibariyle bugünümüzün adamı saymalıyız. Esasen pek çok bati olan beşer fikir tekâmülünde dokuzuncu asrın bir saat kadar bile hükmü yoktur. İbni Sinayı okurken, dinlerken bugün

Bir gravüre göre İbni Sina

eski tıp bilen bir hocamız konuşuyor deriz. Amma her eski müellif İbni Sina gibi bu mazhariyete erişememiştir. Kendi yaşadıkları asırlardan çok eskilere kadar gidenler yani düşünceleri daha eski olanlar az değildir. İbni Sinanın yaradılışının bu hususiyetidir ki onu her devrin adamı yapmıştır.

Garplıların Arap dedikleri İslâm ve Türk tababet esaslarında iki devir vardır: Tercüme ve telif devirleri. Tercüme devrinde Araptan gayri olan birçok âlimler, Bahtişu ailesi ve Sâbiler ve diğerleri dört asır süren bir zamanda eski Yunan klâsiklerini ya asıllarından veyahut

Süryanice tercümelerinden Arapçaya çevirmeler yapmışlardır. Ondan sonra telif devri başlar. Bu tercüme eserleri inceliyerek literatürüne alan müelliflerin başında Reyli Ebubekir Razi gelir. Ondan bir asır sonra tıp ve felsefe alanında üzerinde durulacak müellif İbni Sinadır. Tabiatın üstün bir hilkatte yetiştirdiği İbni Sina yalnız ilim âleminde değil halk dilinde bile yaşatılan efsaneli bir insan olarak da tanınmıştır. Onun akli «fennî» ve naklî «şer'î» ilimlerde kudretini kolay kolay ifade edecek bir kelime bulmak güçtür.

İbni Sinanın matbu bir tercümeihali vardır. Talebesinden «Ebu Ubeyt Cüsecani» hocasının haltercümesini ağzından işittiği gibi yazmış, sonunu da her nedense kendisi tamamlamıştır. Binaenaleyh en esaslı kaynaklardan biridir. Kütüphanelerimizde nüshaları olduğu gibi bir örneğini de İbni Ebi Useybia'nın «Tabakatül Etibba» sında buluyoruz.

İbni Sinanın milliyeti de çok münakaşa edilmiştir. Onu Arap sayanlar, Arap Arapçasından ziyade Arap olmıyan milletlerin şivesinde yazdığının farkında değildirler. Esasen muasırı Ebu Mansur Cibai adında bir Arap âlimi, İbni Sinanın iyi Arapça bilmediğini, ilim sever ve serbest düşünceli Alâuddevle Ebu Cafer Kâkûye yanında söylemiştir. İbni Sina da Arapçasını üç sene sonra ilerletmiştir. Ona Acem derler. Unutmamalıdır ki Araplar kendilerinden başka bütün milletlere Acem derler. Avrupalılar bu tâbiri Arabın gayri mânasına tercüme edeceklerine bugünkü İranlı anlamında Persan diyerek Araptan başka bütün milletleri Acem yapmışlardır. Sanat, ilim ve edebiyatı, garplılar, biraz da Haçlılar seferleri mağlûbiyet acılarından Türklere muğber olmaları hasebiyle, tamamen bugünkü İranlılara mal etmişlerdir. Sonra İbni Sina şimdiki İranın Hamedan şehrinde de gömülüdür. Sonra yaşadığı zamanda ötede beride dağınık bir Fars ırkı vardır. O sahalarda Türkler birçok hükümetler kurmuştur. İbni Sina şark ve garba tahsil için gitmemiş, hep şimdiki İranın şimalindeki eski Türkistan illerinde dolaşmıştır. İslâm akide ve terbiyesinin iktizası müslüman olan hiçbir millet kendi milliyetindeu bahsedemezdi. İbni Sina da bahsetmez. Onun Türklüğüne ait delil olmadığından bahsedenler, bugünkü İranlılığı hakkında da hiçbir delil gösteremezler.

İbni Sinanın babası Belhlidir. Dedesinin adı Sinadır. Kendisi Buhara köylerinden Afşina da 370 (980) senesi Saferinde doğmuştur. Babası bu tarihte Buharada memurdu. Annesi de Harmeysinli Sitare isminde bir kızdır. Avrupalılar İbni Sinaya Afşinada doğması hasebiyle Avicenne derler. Yahudiler de İbni Sinayı yersiz benimsemek istiyerek ismini Aven Sîna'dan gelir demektedirler.

İbni Sina daha ufak yaşlarda büyük zekâ eseri göstermiştir. Onu okutan ilk hoca Ebu Abdullah Ennatili'dir. Tıptan üstadı Ebu Sehl Mesihidir. Kendisini tatmin edebilen hocaların yardımiyle genç yaşta ilerde bir âlim olmuş ve 16 yaşındayken Samanilerden Buhara Padişahı Nuh bin Mansuru hastalığından iyi etmiştir Nuhun «Sıvanül hikme» denen kütüphanesine girmeye izin almış ve bir sene buraya kapanarak ilmî incelemelerde bulunmuştur. Bir talihsizlik eseri olarak bu kütüphane yanmış. O zamanda da türiyen ve kendilerine âlim süsü veren bazı insanlar bunu her vakit olduğu gibi aleyhinde bir silâh olarak kullanırlar. Aldığı malûmatı kendisine mal etmek için burasını mahsus yaktı bile demişlerdir. Bu bir iftiradır. Zira İbni Sina malûmatının bazılarını bu kütüphaneden öğrendiğini bizzat açıklatmıştır.

İbni Sina gerek tıp tahsili devresinde ve gerek hekimlik yaparken tecrübelere kıymet vermiş ve birçok ilâçları tetkike muvaffak olmuştur. Filozofideki müşküllerini halleden eser bir asır evvel Farabinin yazdığı Aristo metafiziği esas olmuştur. «Ettalimüssani» adında muallimi evvel Aristodan sonra filozofik bir eser vücuda getirmesi hasebiyle muallimi sani ıtlak olunan Farabinin bu eseri Nuh bin Mansur kütüphanesinde el yazısiyle bulunduğunu Fatih devrinin ilerde âlimlerinden Molla Lûtfi «Metali» haşiyesinde bahseder. Bu gibi eserleri tetkikten sonra «Şifa» namındaki meşhur eserini yazmış ve bunu gene kendisi «Ennecat» diye kısaltmıştır.

Bir minyatüre göre İbni Sina

Şarkta filozofik fikirleri ileri götürenlerin başında Farabi ve onun bir asır sonraki talebesinden İbni Sina gelir. İbni Sinanın filozofi cephesi tıbbı kadar kuvvetlidir. Evolüsyonu kabul eder. Aristo gibi her şeyde kendisini kemale sevkeden bir kudret olduğunu beyan eden ve her şeyde nihayî bir sebep vardır der. Deterministtir. Bedenden tamamiyle ayrı bir ruh mefhumunu kabul etmez. İşte onun tıptan Kanunu böyle düşünen bir kafadan çıktığı için çok değerlidir.

On sekiz yaşına girdiğinde zamanının ilerde bir âlimi olan İbni Sina bazı tıbbi ve filozofik düşüncelerini manzum olarak da yazmıştır. Bunların ve diğer eserlerinin hemen hepsi Arapçadır. Birkaç manzumesi Farsçadır. Bu arada bazı tıbbi medlûlleri ona da izafe etmişlerdir. Bittabi bu kadar velût bir genç âlimi çekemiyenler çok olmuştur. Bilhassa İbni Kâkûyenin İbni Sinayı himaye etmesi hoş görülmemiştir. Çünkü İbni Sina bu himayeye güvenerek ilhad ve zendakayı muhtevi ve şeriate muhalif kitaplarını onun yanında ve onun memleketinde yazmıştır. Eğer o, buna mütemayil olmasaydı İbni Sinayı bundan menedebilirdi, demişlerdir. İbni Sina aleyhinde bu kabîl mütalâalar çoktur. Hattâ onu küçültmek istiyenlerden bazıları onun tarafından risaleler bile uydurmuşlar ve İbni Sina bu garip mütalâalarda bulunuyor dedirmek istemişlerdir. Lâkin onların isimleri bile unutulmuş, ilimler âleminde İbni Sina baki kalmıştır.

İbni Sina gençliğinin çalâkasiyle Türk illerinde çok dolaşmış, birçok yerler hoşuna gitmemiş, siyaset âlemine atılmış, vezir olmuş ve başından garip maceralar geçmiştir. Hattâ bir aralık hapsedilmiştir. Bu yüzden üzülmüş, lâkin tedris ve telife hiç ara vermemiştir. Kısa bir müddet sonra katiyen siyaset hayatına dönmemiştir.

İbni Sinanın hastalıkları tedavide elde ettiği birçok muvaffakiyetleri vardır. Bunları muhtelif kâğıtlara Kanuna ilâve için yazmışsa da maalesef kaybolmuştur. Kendisinin temas etmediği ilmî hiçbir nokta kalmamıştır. Bilhassa Kanunda her şey vardır. Hattâ Semerkantlı Türk hekimi Nizamii Aruzi Farsça yazdığı Çehar Makalenin dördüncü makalesinde hekimlerin mütalâa için beraberinde bulundurması icabeden tıbbi eserlerin listesini verirken bunların hiçbirisi bulunmazsa Kanunla iktifa eder diye Kanunun her şeyi cami mükemmel bir eser olmasına işaret etmiştir. İbni Sinanın Kanununu şarkta ve hattâ garpta uzun asırlar tıpta bir terakki göstermiyecek ve yeni bir esere ihtiyaç hissettirmiyecek kadar pek fazla mükemmel görenler de vardır. Yalnız zamanının değil yeni asırlara kadar ilmî ihtiyaçları tamamiyle tatmin edecek mahiyetini kaybetmiştir.

Külliyat, Müfredat, Mualecat, Hummiyat ve Mürekkebat'tan yani beş ciltten «Hamse» mürekkep Kanun 1180 (1766) de Tokatlı hekim Mustafa Efendi tarafından dilimize çevrilmiştir. İstanbulda Ragıp Paşa, Topkapı Sarayı ve Murat Molla Kütüphanelerinde birer nüsası vardır. Daha evvel Arapça bilmeleri lâzımgelen hekimler bunu aslından okurlardı. Bütün tıbbi eserlere mehaz olmuştur. Kanunun Arapçasından İstanbul kütüphanelerinde 66 nüsha vardır. Tababetimizin tarihî seyri için daima müracaat ederiz. İbni Sinanın tabiiyat ve ilâhiyat kısmını 20 günde Hamedanda yazdığı Şifa eseri dilimize çevrilmemiştir. Bu mükemmel eserin ayrıca mantık ve riyaziye kısmı çok güzeldir.

Şifanın hülâsası olan «Ennecat» filozofi âleminde İbni Sinanın felsefi fikirleri için yerli ve yabancı âlimlerin elinde hâlâ dolaşmaktadır. Eskiden Lâtinceye de çevrilmiştir.

Kanundan başka yazdığı tıp kitapları arasında Büyük Ürcuze, kalb ilâçları en mühimlerindendir. Ayrıca her bahiste makaleler, mektuplar ve sair ilmî mubahase ve munazaralara dair eserleri az değildir. Ayrıca eserleri hakkındaki şerh ve haşiyeleri ve basılan eserleri 119, İbni Sinaya ait yazılan ve tercüme edilen ve basılan eserler de 74 ü bulur. Hepsi eserleriyle beraber 400 ü geçer. Leiden, Oxford, Vatican, Zagreb, Escurial kütüphanelerinde ve diğer garp ilim müesseselerinde basılmış Arapça ve Lâtince ve diğer dillerdeki nüshaları çoktur.

Eserleri hakkında bu kadar izahatı kâfi gördükten sonra onun tıbbi doktrinine geçelim :

Teşhisleri ve şahsi müşahedeleri çok dikkatlidir. Hastaları iyi muayene eder. Bünyelerine, mizaçlarına, hayatlarının geçişine, ruhi hallerine, rüyalarına, gıda ve yaptıkları beden hareketlerine, hâsılı teşhise yarar bütün inceliklere dair geniş malûmat toplar. Hastayı baştan aşağı kadar tetkik eder. Karaciğeri ve dalağı eliyle muayene eder. Çok muhtemeldir ki göğsü de dinler. Nabız ve idrarına bakar. Bütün bunlar hakkında verdiği malûmat kendisinin iyi bir klinikçi olduğunu gösterir.

Hastalıklar arasındaki teşhis farkları Kanunda okundukça hayretlere düşülür. Dokuz asır önceki vasıtalarla varılan bu neticelere şaşmamak kabil değildir. Hâd menenjiti çok güzel tarif etmiştir. Bugün buna ilâve

olunacak bir söz yoktur. Bu İbni Sinanın fikir ve müşahedelerinin bu zamana da uyduğuna açık bir misaldir.

Asabi hastalıklara ait mütalâaları kıymetlidir. Felçleri pek iyi tarif eder. Hummaları ve teneffüs organı hastalıklarını mükemmelen bildirmiştir. Hiçbir tedaviyle teskin edilemiyen mide ağrılarında haklı olarak Ulcus düşünür. Bunlar için ağrıların yeri ve yemeklerle alâkası ehemmiyetine işaret eder.

Bünye faaliyetine hastalıklarda ehemmiyet verir. Bütün organların vazifelerini pek iyi yazar. Karaciğer hastalıkları başlı başına bir mevzudur. Dimağ nezifleri sebeplerini pek iyi anlatmıştır. Apokleksiyi, Pletor'a atfeder. İntani hastalıkları tarifi dikkate değer. Göz bahsini pek iyi bilir. Hattâ gözbebeğinin hareketlerini ilk defa iyi bir şekilde yazan İbni Sinadır.

Velhasıl İbni Sinanın düşünüşleri pek fennîdir. O her şeyi tabii sebeplerle izah etmek istemiştir. Jeoleji âleminde en mühim tarifleri İbni Sina vermiştir. Dağların ve vâdilerin husullerini, zelzele ve akar suların uzun süren tesirleriyle izah eder. Dağlarda bulunan deniz hayvanları müstehaselerini pek iyi anlatır. Kendisini jeoloji ilminin kurucusu sayabiliriz.

Aynı fennî düşüncesine bir misal olarak yıldızların gündüzleri neden görünmediğini bildiren nazariyesini gösterebiliriz. Bu çok mantıki ve doğru bir izahtır.

İyi bir kimyager olan İbni Sina beyaz arseniği keşfedenlerden biridir. Cıva buharını tetkik etmiştir.

İbni Sina anatomisini okurken diseksiyon yaptığına inanmak lâzımdır. Calinosun maymundan gördüğü teşrihi sadece hulâsa etmemiştir. Zira birçok farklar vardır. Bağırsakların uzun ve birçok kısımlardan mürekkep oluşunu gıdanın hazmı için elzem bulur. Eğer bağırsaklarımız kısa olsaydı nefes alır gibi gıda almaya mecbur olurduk, der. Aristo mantığiyle bu gibi izahları ve mukayeseleri pek mühimdir.

Dört hılt (Hümör) lar ve dolayısiyle fizyolojiye temas eden mütalâaları cidden kıymetlidir. Mizaçlara ehemmiyet verir:

Sözlerine bazı örnekler vererek bahsimize son verelim :

— Dünyanın haracını kendisi alan padişah benden daha bahtiyar ve hiçbir bey benden daha mesut değildir. Fakat siz bu zevki bilemezsiniz. Dünya hırsı peşinde olanların gözleri bunları seçemez, onlar tek gözlüdür.

— Ruhunun yüzünü kendisinin mensup olduğu kudsi âleme çevir.

— Zaman bir ağızsa ben onun diliyim.

— İhtiyarlığın rengi benim sakallarımın yanında bir beyaz ihtar alâmetidir ki bana yolsuz hareketler ve kötü işler yapmaya zaman kalmadığını bildirir.

— Her hastalığı yapan bir kurttur. Yazık ki onu görecek elimizde âlet yoktur. Temizlik bu gibi kurttan ileri gelen hastalıkların önünü alır.

— Günde bir defa kuvvetli yemek ye. Yemek hazmolmazdan evvel yemek yemekten sakın.

— Eğer tozlar ve dumanlar olmasaydı Âdem oğulları bin sene yaşardı.

— Eğer malını muhafaza edip saklarsan o başkalarınındır. Sarfettiğinse senindir.

— Dişlerin çiğnemekten âciz kaldığı yemeği sakın yeme. Çünkü bu yemeklerin en muzurudur.

— Olucuğum, benim tavsiyemi dinle, onunla amel et. Çünkü tıp benim katî sözümle temel almıştır.

(Prof. Dr. A. Süheyl Ünver)

İKİNCİ CEPHE — Almanya için iki cepheli harp mevzuu 1870 ten sonra başlar. XIX. asrın ortalarına kadar ordular iç hatlar üzerinde manevra yaparak kendilerinden çok üstün kuvvetlere karşı sevk ve idare üstünlüğüyle zafer kazanabilirlerdi. Büyük Frederik ve Napolyon bu tarzda müteaddit düşmanlarına karşı muzaffer olmuşlardı. Lâkin XIX. asrın nihayetlerine doğru orduların büyümesi, nakil vasıtası ve münakale yollarının mükemmelleşmesi, sevk ve idare ve muharebe usullerinin bütün milletler tarafından benimsenerek aşağı yukarı müsavi şartlar altında inkişaf etmesi, dış hatlardan harekât yapan orduların çok kuvvetli olması, harp ve silâh ve vasıtalarının tekâmülü gibi hususlar iç hatlardan eskisi gibi istifade imkânını ortadan kaldırmıştır.

İç hatlardan istifade etmek suretiyle iki cepheli harp meselesine Almanya her milletten daha ziyade alâka göstermiş ve 1880 den sonra Alman Genel kurmayı laboratuvar mesaisine benziyen araştırmalarla şarkta Rusyaya, garpta Fransa ve İngiltereye karşı iki cepheli harbin ne suretle sevk ve idare edilmesi icabedeceğini incelemiş ve çok üstün düşman kuvvetlerine karşı Alman ordularının iç hatlarda sevkülceyşî maksatlarla kullanılma tarzını tayine çalışmıştır. Bu mevzuda en muvafık hal tarzını Alman ordusunun 1906 ya kadar Genelkurmay Başkanlığını yapan General Feldmareşal Graf von Şilifen bulmuştur. Müşarünileyhe göre: «Almanya ya iki cepheli harpten kaçınmalı veyahut bu iki cepheden birini baskın tarzında bir süratle tasfiye etmelidir. Sevkülceyşî mülâhazalara binaen evvelâ Fransız ve İngiliz ordularının imhasından sonra Rus ordusuna teveccüh etmek muvafıktır. Almanya hareket harbine dayanan cevval bir sevk ve idareyle hasımlarını mağlûbetmeye çalışmalıdır. Alman ordusunun iki cepheli harpte muvaffak olabilmesi için: sevk ve idarede, talim ve terbiyede, malzemenin evsafında, Alman askerinin muhariplik karakterinde üstünlük temin etmesi şarttır».

Almanya iki cepheli harbe ilk defa 1914 te girdi. O devirde Fransız cephesi birinci cepheydi. Rusya harbin ikinci safhasına bırakılmıştı. Birinci cihan harbinde Şilifen plânı tatbik edilemedi, ikinci cephe Rusların mağlûbiyeti ve kopan ihtilâl yüzünden 1917 de tamamiyle tasfiye edilmesine rağmen garp cephesinde harbin aldığı şekil [mevzi ve yıpratma harbi] nihayet Almanyayı mağlûbetti.

Dâhiyane bir sevkülceyşî duyuş ve anlayışla hazırlanmış olan Şilifen plânını Alman başkomutanlığı ikinci cihan harbinde tam bir muvaffakıyetle tatbik etti. Fransayı 1940 ta tamamiyle istilâ ederek birinci cepheyi ortadan kaldırmaya muvaffak oldu. 1941 de açılan Rusya seferi Almanyaya yeni bir birinci cephe açmıştı. Almanya bu tarihe gelinceye kadar bütün hasımlarını büyük bir siyasi ustalıkla teker teker yenmişti; eğer Rusya da 1941 de yenilseydi büyük Almanyanın tahakkukuna hiçbir kuvvet mâni olamazdı. Almanya Rusyada tam bir baskın karşısında kaldı. 1941 de taarruza uğrıyan Rusya bütün memleketini harp maksadiyle Almanya kadar teşkilâtlandırmış çok kuvvetli bir devletti.

Alman ordusu Rusyaya, o zamana kadar tarihin kaydetmediği muazzam kuvvetlerle taarruza geçti, bidayette Rus sevk ve idaresi şaşkınlık içerisinde kaldı. Lâkin kendini süratle toparladı, sevkulceyşin kendisine bahşettiği nimetlerden istifade etmeye muvaffak oldu; Napolyonun Rusya seferi tekerrür etmişti; şu farkla ki Alman ordusu makine intizamiyle işliyen büyük motörlü geri ve ikmal teşkilâtiyle, muharip kıtalarının bütün ihtiyaçlarını temin ederek Alman ordusunu mevsimin felâketinden kurtarmaya muvaffuk oldu. Almanların Rusyaya teveccüh etmeleri İngiliz milletine geniş bir nefes aldırmıştı. Bilhassa 1941-42 kış harekâtı esnasında Rusların elde ettikleri tabiye muvaffakiyetleri, İngilizleri büyük ümitlere düşürmüş ve bu tarihten itibaren Ruslara malzeme yardımı başlamıştır. 1942 bidayetinde artık birinci cephe teessüs etmiş ve gittikçe artan bir ehemmiyetle katî netice cephesi halini almıştır. Alman Başkomutanlığı 1941 senesi zarfında tasfiye edeceğine katiyetle inandığı bu cephenin yıkılmadığını görünce telâşa düştü, 1942 ilkbaharında katî bir taarruza geçtiyse de Rus ordusunu yakalıyarak onu katî neticeli muharebeye icbar edemedi.

Rus ordusu bu sırada zayıftı, harp sanayii mıntakasının % 40 ı da kaybedilmişti. Ruslar Almanya ve onun küçük müttefikleriyle karşı karşıya kalınca, müttefiklerinden yükünün hafifletilmesini talebettiler. Bu talep «İkinci cephe» nin başlangıç tarihidir. İ k i n c i c e p h e, i k i n c i c i h a n h a r b i n i n s e y r i n e ş u t e s i r l e r i y a p a b i l i r d i : a) Büyük Alman kuvvetlerini ve malzemesini garba çekerek Rus ordusunun yükünü hafifletmek; b) Alman ordusunun katî netice yerinde sıklet merkezi teşkiline mâni olmak ve kuvvetlerini ikiye ayırmak ve bunun neticesi olarak taarruz kudretini sarsmak; c) Alman mâneviyatını zedelemek, müttefik mâneviyatını kuvvetlendirmek ve istilâ edilmiş milletlere kurtuluş ümidi vermek; d) Teşebbüsü müttefiklerin eline vermek; e) Alman sevk ve idaresini iki yerde meşgul ederek şaşırtmak; f) Rusların taleplerini isaf etmek; g) Dış hatlardan istifade ederek Alman ordusuna son ve katî darbeyi vurmaktı. Rus Başkomutanlığı ikinci cephe açılmadan Alman ordusu üzerinde katî netice alamıyacağını anlamakta gecikmedi. 1942 senesi ilkbaharından itibaren bu hususu gittikçe artan bir ısrarla talebetti; müttefikler de bu cephenin açılmasını kabul ediyorlardı; lâkin bu cephenin ayrı bir mânası vardı, öyle ki bu cephenin açılması için daha hazırlıklar başlarken birinci cephenin yükünün evvelâ dörtde birini, sonra üçte birini ve nihayet yarısını ve hattâ daha fazlasını üzerine çekecek ve katî darbeyi birinci cepheyle müsavi tesirle vurmaya muktedir olacaktı. Böyle bir ikinci cephe sevkülceyşî önemi haiz bir mahalde kurulmalı ve sevkülceyşî istikametlere müteveccih olmalı, büyük kuvvetlerin harekâtına ve manevrasına müsait ve geri ve ikmal üslerine yakın bulunmalıdır. Bu evsafta ikinci cephe Belçika ve Fransa şimal kıyılarında başlıyan cephe olabilir. İkinci cephede aranan bu hususiyetler ne İtalyada, ne Norveç ve Balkanlarda bulunmadığı için İtalyada açılan cepheye ikinci cephe denmemiştir. İkinci cephenin açılması kolay bir iş değildi, zaman, yer ve kuvvet meselesi mühimdi, harekât muvaffak olamadığı takdirde vahim neticeler verirdi. Seyyar ordular tarafından kuvvetle müdafaa edilen müstahkem kıyılara

çıkarma yapmak, burada tutunarak yerleşmek, sonra taarruza geçerek sahra harbinde Alman ordusiyle boy ölçüşmek muazzam kuvvetlere, iyi talim ve terbiyeye, yetişmiş sevk ve idareye muhtaçtı. Çıkarmanın ilk safhasında asgari beş kolordunun iki dalga halinde nakli lâzım olduğu gibi, çıkan kuvvetleri beslemek ve taarruzu doyurmak için büyük ihtiyatlara lüzum vardı. Bu işler senelere sığan uzun hazırlığı icabettirdi.

Alman Başkomutanlığı ikinci cephenin ehemmiyetini zamanında takdir ederek daha 1942 nihayetinden itibaren garp cephesine büyük seyyar kuvvetler nakletti; gerek sevkülceyşî ve gerekse teknik bakımlardan çıkarmaya müsait kıyılarda erkenden tahkimata başladı ve Atlantik hattını tesis eyledi. İkinci cephenin açılması 19 Birinciteşrin 1943 Moskova konferansında katî olarak takarrür ve zamanı Tahran konferansında kararlaştırıldı. Anglosaksonlar büyük kuvvetlerini bu maksada tahsis ederek hazırlıklara başladılar. Almanlara karşı hava cephesini 1942 de açtılar, Alman sanayiine büyük darbeler vurdukları gibi büyük ölçüde hava kuvvetlerini garp cephesine çektiler. 1942 den sonra İngilterede büyük bir seyyar ordunun hazırlanması için hummalı bir faaliyet başladı. Bu ordu asgari hesapla yarısı seri olmak üzere 80 - 100 tümen olacaktı. Bu hazırlıklar yapılırken Anglosakson kurmayı Fransız ve Belçika kıyılarını keşif ve tetkika girişti, bu maksat için her vasıtadan istifade ederek kıyıların tahkim ve işgal ve ihtiyatların konuş vaziyetini tesbit eyledi. Dieppe çıkarmasiyle hem Alman kıyı tahkimat sistemi hakkında malûmat temin edildi ve hem de Alman kıyı müdafaa tabiye usulü tesbit olundu. Bu sırada Amerikada ve İngiltere imparatorluğunda ticaret gemilerinin inşasının ilerlemesi, denizaltı harbinin tavsamış bulunması, ikinci cephenin hazırlık işlerini fevkalâde kolaylaştırmıştır. Adaya yığılan kuvvetler 1943 nihayetinde tensik edildi. Tahran konferansını müteakip bütün kuvvetler bir komutaya bağlanarak istilâ ordusu ve ikinci cephe komutanlığı teessüs eyledi ve komutanlığa General Eisenhauer, kara ordular grupu komutanlığına General Montgomery, hava kuvvetleri komutanlığına General Tedder tayin olundu. İkinci cephe kıtaları ve malzemesi düşmanın en kuvvetli müdafaasını dahi ezebilecek miktara arttırılarak, modern ihtiyaçlara göre teşkilâta bağlandı. Bilhassa ağır tankları taşıyabilecek hususi çıkarma gemileri çok büyük ölçüde inşa edildi. İstilâ ordusunun birkaç aylık malzeme silâh ve mühimmat ve yiyecek ihtiyacları adada stok edildi. Kıtaların müşterek talim ve terbiyesi ve mânevi kuvvetleri üstün dereceye getirildi. Çıkarma yerinde katî bir sıklet merkezi tesisi için bütün vasıtalardan istifade imkânları temin olundu. Askerî hazırlıklar tamamlandıktan sonra ayrıca işgal edilen yerlerin sivil idare teşkilâtı dahi kuruldu ve memurları tayin edildi. Topçu, zırhlı birlikler, paraşüt kıtaları ve hava piyadesine bilhassa önem verildi. Müteaddit hava tümenleri teşkil olundu. Bunların Atlantik hattının gerilerine indirilerek çıkarma kuvvetlerinin yükünü azaltabilecekleri doğru bir anlayışla hesap edilmiştir. Bu kuvvetler çıkarma esnasında çok zayiat verdiler, lâkin çıkan kuvvetlere hudutsuz hizmetler ettiler. Hava hâkimiyetini tesis etmek üzere hava kuvvetleri de teşkilâtlandırıldı. Tabiye ve sevkülceyş maksatları için hava orduları teşekkül etti. Bu iki maksat için vücuda getirilen tayyarelerin miktarı 8 - 10 bin tahmin edilmelidir. İkinci cephe gibi katî neticeleri sevkülceyşî çıkarma yerlerinin çıkarma üssüne yakın olması mecburiyeti yüzünden ikinci cephenin Fransa kıyılarında açılacağı esasen malûmdu. Anglosaksonlar, ustaca bir anlayışla Normandie kıyılarını seçtiler. Çıkarma alâmetleri 1944 Nisanından itibaren görünmeye başladı. Müttefikler çıkarmayı desteklemek üzere adada büyük deniz kuvvetleri tahşit ettiler. Hava bombardımanlarının Alman münakale yolları üzerinde tekâsüf etmesini, Mayıs başında diplomatlara karşı konan tahdidat takibetti. Artık çıkarma yakındı. Anglosakson kurmayı garbi Avrupada münakale yollarını tahribetmekle Alman ihtiyatlarının kaydırılması için müşküller yaratmışlar ve bunu ileriyi gören meslekî bir vukufla tatbik etmişler, lâkin maksatlarını ifşa edecek hatalardan sakınmışlardır. Alman Başkomutanlığı derin bir tereddüt içine sokulmuş olmakla beraber çıkarmanın pek yakın olduğuna katî kanaat getirmişti. Böyle şümulü dünya ölçüsünde mühim olan harekâtı saklamak esasen imkânsızdır. Asıl mesele bu harekâtın nereye, ne zaman, nasıl ve ne kadar kuvvetle yapılacağıdır. Anglosakson kurmayı bu hususta şayanı takdir muvaffakıyete erişmiştir.

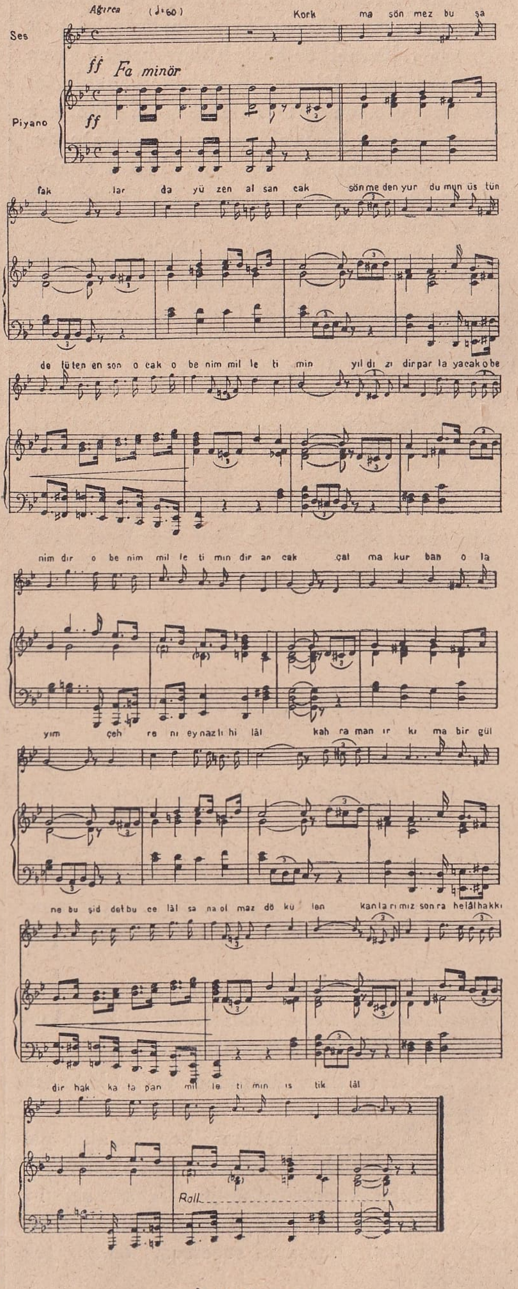
Mayıs bidayetinde Alman Başkomutanlığı garpta askerî tedbirleri şiddetlendirmiş ve birliklere silâh başı emri vermiştir. Kıyılar takviye edilmiş, bütün deniz vasıtalarına el konmuş, halk içerlere nakledilmiştir. Hollandada tahrip hazırlıkları ikmal, Atlantik hattı takviye edilmiştir. Mayıs 1944 ortalarına doğru Almanyada batı cephesi komutanlığı teşekkül ederek, komutanlığa Mareşal Rundstedt, ordular grupu komutanlıklarına Mareşal Rommel ve Mareşal Blaskowitz tayin edilmişlerdir. İkinci cephe açılmadan evvel İtalyada müttefik ordular bütün cephede taarruza geçmişler ve Alman cephesini yararak Romayı zaptetmişler ve şimale doğru takip harekâtına devam ederken 6 Haziran 1944 sabahı fırtınalı ve sisli bir havada Anglosaksonlar baskın tarzında Normandie kıyılarına çıkarak ikinci cepheyi açmaya muvaffak olmuşlardır. Tarihin böyle bir savlet ve çıkarma kaydetmediği muhakkaktır. Çıkarmanın ilk safhası ve müteakip safhası muvaffak olmuştur. Son safhasının muvaffak olacağına inanmak için çok kuvvetli sebepler vardır; esasen İngiliz stratejisi baskından ziyade büyük hazırlıklara, yüzde yüz emniyet tedbirlerine, kahir adedî üstünlüğe dayanır. Bu da katî kanaate varmak için kuvvetli tutamak teşkil eder. İngiliz sevkülceyşi ve bu ikinci cephe Anglosaksonlara ve Rus müttefiklerine zafer yolunu açmıştır. *(İhsan Yurdoğlu)*

İSTİKLÂL MARŞI — Halkın ruh ve heyecanını ifade eden şiirler yazmaları için Maarif Vekâletince yapılan müracaat üzerine muhtelif şairlerimiz tarafından yazılan, yedi yüz yirmi dört şiir mezkûr Vekâlet tarafından bir komisyon marifetiyle tetkik ettirilip neticesi Büyük Millet Meclisine arzolunmuştu. Büyük Millet Meclisinin Maarif Vekâletince bu şiirler arasından seçilen yedi şiiri görmek arzusu üzerine 12 Mart 1921 tarihinde, Mehmet Akif tarafından yazılan şiir, resmî İstiklâl marşı sözü olarak kabul edilmiştir.

Bu müzakereler esnasında, bazı mebuslar intihap keyfiyetinin Maarif Vekâletine havalesini, bazıları hususi bir encümene bırakılmasını teklif etmişlerse de, bu istekler Meclis heyeti umumiyesi tarafından reddolunarak seçim bizzat Heyeti Umumiye tarafından ve Meclis kararı halinde olmuştur.

Marşımızın bu suretle seçilen sözüne dair müzakereler, yukarıda arzedilen günde, Büyük Millet Meclisinin altıncı içtimaının ikinci celsesinde geçmiştir. Meclis zabıt ceridesinden takibetmek mümkündür. Bestesi Riyaseticumhur Filârmonik Orkestrası eski şefi Zeki Üngöründür.

Şiirin metnini ve sesle piyano için yazılmış notasını alıyoruz. *(Âdil Kürşat)*

İstiklâl marşı

Güfte: Mehmet Akif *Beste: Zeki Üngör*

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak,
O benim milletimin yıldızıdır parlıyacak
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma kurban olayım çehreni ey nazlı hilâl,
Kahraman ırkıma bir gül, ne bu şiddet, bu celâl!
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl,
Hakkıdır Hakka tapan milletimin istiklâl.

Ben ezeldenberidir hür yaşadım, hür yaşarım,
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım,
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner aşarım,
Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım.

Garbın âfakını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var,
Ulusun korkma, nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar,

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın,
Siper et gövdeni dursun bu hayasızca akın,
Doğacaktır sana vadettiği günler Hakkın,
Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı,
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı,
Sen şehit oğlusun incitme yazıktır atanı,
Verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda,
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan şüheda!
Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hüda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyaya cüda.

Ruhumun senden, İlâhi şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli,
Bu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli,
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder varsa taşım,
Her cerihamdan, İlâhi, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruhu mücerret gibi yerden nâşım.
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan, sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl,
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl,
Ebeddiyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl.
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet,
Hakkıdır Hakka tapan milletimin istiklâl!

KUBİLÂY ve MENEMEN İRTİCA HÂDİSESİ — (1906 - 1930) 23 Sonkânun 1930 Salı günü derviş Mehmet namında bir mürteci, yanında beş müsellâh ar-

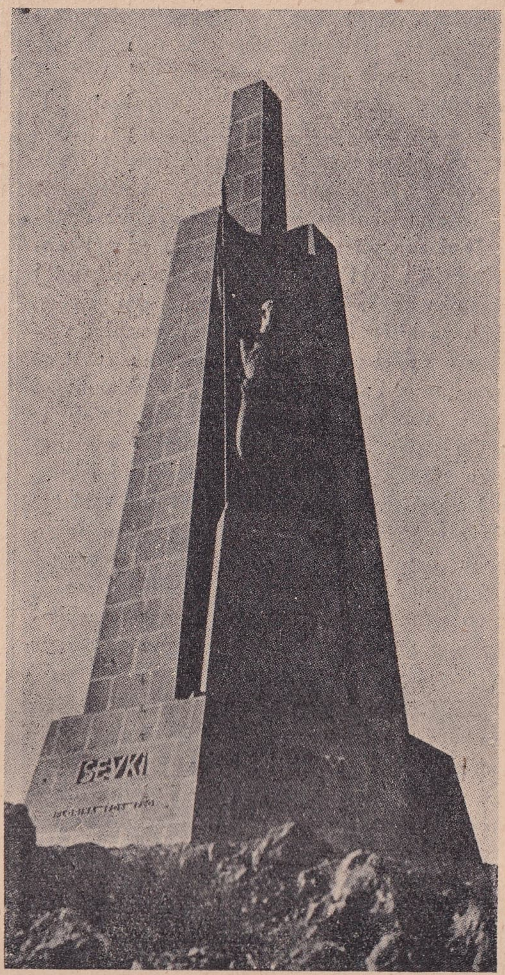
Kubilây

kadaşı olduğu halde Manisa tarafından Menemene gelerek halk arasında şeriat isteriz, diye tahrikât yapmaya çalışmış ve halkı kendilerine iltihaka davet etmişse de halk bu teklifi nefretle reddetmiştir. Bu hâdise üzerine asteğmen Kubilây'ın kumandasındaki müfreze mürtecileri teslim olmaya davet etmişse de bu teklife ateşle mukabele görmüştür.

Müsademede mürtecilerden üçü öldürülmüş, birisi ağır yaralı olarak elde edilmiştir. Asteğmen Kubilây ile mahalle bekçisi şehit olmuştur.

Vakada şehit düşenlerin cenazesi her taraftan gelen heyetlerin iştirakiyle ve büyük merasimle kaldırılmıştır. Memleketimizin her tarafında bu irtica hâdisesini telin edici mitingler yapılmıştır,

İdare ve Adliye makamları büyük bir sürat ve şiddetle tahkikata girişmiş, son vakte kadar irtica, şakavet ve gizli tekkelerle alâkadar bazı adamları celp ve isticvap ve

Menemende Kubilây âbidesi

tevkif etmiş, bu işle alâkası görülen bazı maznunlar Menemene sevkedilmişlerdir. Vicdan işlerini politika vasıtası olarak kullananlar aleyhinde esaslı takibat başlamıştır.

Atatürk'ün yedek asteğmen Kubilây'ın şehadeti münasebetiyle bütün zabit ve neferlere okunması tamim edilen taziyetnamesinden bazı kısımları alıyoruz:

«Menemende ahiren vukua gelen irtica teşebbüsü esnasında zabit vekili Kubilây'ın vazife ifa ederken duçar olduğu âkibetten Cumhuriyet Ordusunu taziyet ederim. Hepimizin dikkatimiz bu meseledeki vazifelerimizin icabatını hassasiyetle ve hakkiyle yerine getirmeye matuftur. Büyük Ordunun kahraman genç zabiti ve Cumhuriyetin mefkûreci muallim heyetinin kıymetli uzvu Kubilây temiz kaniyle Cumhuriyet hayatiyetini tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır.»

O zaman Başvekil bulunan Millî Şefimiz İnönü, Menemen irtica hâdisesiyle bunun icabettirdiği tedbir hakkında Büyük Millet Meclisinin 1 İlkkânun 1931 tarihli içtimaında bu mesele münasebetiyle hükümetin hal ve âti için vaziyeti nasıl mütalâa ettiğini izah etmişlerdir.

Mustafa Fehmi Kubilây, bu ünlü genç 1906 da İzmirde doğmuştur. Babasının adı Hüseyin ve annesinin Zeyneptir. İlk tahsilini Antalya Nümune mektebinde görmüş ve gene Antalya muallim mektebinin üçüncü sınıfına kadar okumuş ve İzmire ve son sınıftayken de Bursa muallim mektebine geçmiştir. Oradan ilkmektep muallimi olarak çıktığı tarih 1926 dır,

Menemende ihtiyat zabiti sıfatiyle askerlik vazifesini yapan bu genç ilkmektep muallimi büyük bir kahramanlıkla yobazların toplanışını tekbaşına dağıtmak üzere yanlarına gittiği sırada apansız bir kurşunla vurulmuş ve yaraliyken genç başı hainler tarafından kesilerek isyan bayrağının kargısına takılmıştır. Menemende bir âbidesi yapılmıştır. Bursa muallim mektebinin bahçesinde de adına bir taş dikilmiştir. *(İ. K.)*

LIBÉRALISME— I. «Libéral» kelimesi Lâtince «liberalis» ten gelmekte olup «hür, serbest» anlamını ifade eder. «Libertas» tan gelen «liberté» kelimesi de «hürriyet, serbestlik» demektir. «Libéralisme» ise «hürriyetçilik, serbestçilik» şeklin de dilimize çevrilebilir. Fakat kökü Lâtince olan bu kelime bütün dünya dillerine hemem hemen aynen geçmiş olduğu gibi, Türk hukuk ve iktisat dilinde de çoktan beri kullanılmakta olduğundan buna «hürriyetçilik veya serbestçilik» demektense «liberalizm» demeyi tercih ediyoruz.

II. Liberalizmin iki cephesi vardır: siyasi liberalizm ve iktisadi liberalizm. Bunlardan birincisi absolütizmin (Ansiklopedinin geçen sayısında bu kelimeye bakınız) aksini ifade eder. Yani ferdin cemiyet ve onun müşahhas ifadesi olan devlet karşısında, kanunlarla tayin edilmiş peşin haklarının bulunduğunu ve bunların her türtü tecavüzden masun olduğunu kabul ederek ferde, üstün bir mevki tanır. Bunun esası endividüalizm, yani ferdiyetçiliktir. Cemiyette insan hürriyetini en baş prensip kabul ederek tek şahsın veya bir zümrenin mutlak idaresini ve insanlar arasındaki müsavatsızlığı ve imtiyazları reddeden siyasi liberalizm, halkın devlet idaresine iştiraki, daha doğrusu halkın bizzat kendi kendisini idare etmesi demek olan demokrasiyi en uygun idare şekli sayar. Liberalizm, ferdin hak ve hürriyetlerini ön plânda tutmakla beraber, toplu yaşayışın icaplarından olan emniyet ve sükûnun sağlanması gibi hallerde devlet müdahelesini lüzumlu ve zaruri addeder. Bunu dahi fazla görerek insanlık yaşayışını, ferdin dışındaki devlet kuvvetinin müdahalesine değil, fertlerin kendi aralarında yapacakları hususi anlaşmalara bırakmak istiyen ve bugünkü mânasında devlet teşekkülünü, ferdin saadet ve gelişmesi için zararlı gören aşırı ferdiyetçi doktrine ise anarşizm denilir.

İktisadi liberalizm dahi, devletin ekonomik alana müdahalesini gerektiğini kabul etmez. Liberalizmin bu ikinci cephesi devlet şekliyle yakından ilgili değildir. Onun istediği şey ferdin siyasi hürriyeti veya demokrasi değil, ferdin ekonomik hürriyetidir. Başında kim olursa olsun ve hangi rejimle idare edilirse edilsin, devletin yapacağı şey, iktisadi hayat ve münasebetlerde ferdi ve ferdî teşebbüsleri serbest bırakmaktır. İktisadi hayatı devlet kanunları değil, meselâ «arz ve talep» gibi tabii kanunlar idare eder ve bu hayat ancak ticaret ve sanayi hürriyeti ve rekabet sayesinde gelişebilir.

Sahaları itibariyle birbirinden ayrı olduğu halde temel fikir bakımından aynı ruhun başka başka cephelerden aksedişi mahiyetini arzettikleri için birbirine bağlı bulunan siyasi ve iktisadi liberalizmin oluş seyrine göz gezdirilirse bunların paralel yürüdüğü daha iyi anlaşılır.

III. İnsanlığın devletler halinde kurumlaşmasından itibaren on sekizinci asır sonlarına kadar geçen devir beşeriyet için bir

«sınıflar ve bağlılıklar», başka deyimle bir «imtiyazlılar ve imtiyazsızlar» devri olmuştu. İmtiyazlıların en başında hükümdarlar vardı. Ondan sonra derece derece asalet ve din imtiyazlıları, yani hemen hepsi büyük arazi sahibi olan asılzadeler ve kilise mensupları geliyordu. Siyasi idare münhasıran bunların elinde bulunuyordu. İmtiyazsızlar ise, asılzadelerin arazisine bağlı köylüler, şehirlerde esnaf, tüccar ve serbest meslek erbabiydi. Yani şimdi burjuva denilen orta sınıfla, proletarya denilen işçi sınıfı o zaman aynı kategoriye dahildi. Birçok haklar yalnız imtiyazlılara tanınmış olduğu için, memleket içinde hukuki müsavat yoktu. Siyasi rejim mutlak olup, ferdin devlet karşısında herhangi bir hak ve hürriyeti mevcut değildi.

İşte siyasi liberalizm bu müsavatsızlığın ve mutlak idarenin doğurduğu tepkiden meydana gelmiştir.

Yeni çağın başında, ilk çağın zengin düşünce dünyasiyle irtibat kurarak rönesansını yapan, yani yeniden doğan Avrupa fikir, edebiyat ve sanat âlemi orta çağın skolâstik usul ve felsefesini tenkid ederek hümanizm çığırını açtı: Eski Yunan dilini, felsefesini, edebiyatını büyük bir hayranlıkla tetebbu etti. Matbaacılığın keşfi, eski Yunan eserlerinin kolayca yayınlanmasını sağlıyarak bunu kolaylaştırmıştı. Böylece Avrupa, ilk çağ medeniyetlerinin, bilhassa eski Yunanın fikir dünyasında yeni hakikatlar aradı. Yunan demokrasilerini öğrendi. Hulâsa insan varlığının mânevi değeri ve insan aklının üstünlüğü üzerinde aydınlandı. Bu suretle rasyonalizm denilen felsefi cereyan doğdu. Buna göre: «Yapıcı ve yaratıcı insan aklı bu dünyada her şeye üstündür. İnsan kendi akliyle her hakikatı bulabilir. Esrarengiz ve görünmez kuvvetler yoktur. Binaenaleyh yüzlerce, hattâ binlerce yıldan beri devam edegelen ve şimdiye kadar körükörüne ve olduğu gibi kabul olunan birçok fikir, mefhum, kudret ve müesseseleri aklın eleğinden geçirmek ve bunlardan akla uygun olanlarını kabul edip uygun olmıyanlarını atmak, yıkmak lâzımdır. Bu elekten geçirilecek malzemenin en başında ise absolütizmi destekliyen nazariyeler, feodal imtiyazlar, loncalar gibi ananevi müesseseler ve bunlara ait kaideler gelir». Böylece rasyonalizm bir taraftan dinlerin inkârına, diğer taraftan hükümdar kudretlerinin ve insanlıktaki sınıf farklarının reddine ve nihayet başka bir taraftan da fertlerin, devlet başta olmak üzere, her türlü cemiyet ve teşekkül karşısında hürriyeti demek olan ve bütün terakkileri, her türlü kayıtlardan kurtulmuş serbest fert zekâsından bekliyen liberalizm ve endividüalizm doktrinlerine yol açtı. Ferdin devlet idaresine iştiraki, yani demokrasi; onların kanunlarla tanınmış peşin haklara malik olması, yani devlet karşısında hürriyet ve masuniyet; bütün imtiyazların ve sınıf farklarının kaldırılması, yani kanun karşısında müsavat ve adalet mefhumları on yedinci, bilhassa on sekizinci asır mütefekkirleri tarafından ihatalı bir şekilde ince ince işlendi. Fransada (Voltaire) ve (Diderot) kilise hâkimiyetine, (Montesquieu) ve (Mirabeau) mutlak idare sistemine hücum ediyorlardı, (Rousseau) fert hürriyetini müdafaa ederek devrin içtimai şartlarını bir musibet sayıyor ve bundan kurtuluşun ancak insanlık tabiat ve yaradılışına uygun şartlara avdetle mümkün olabileceğini söylüyordu. İşte siyasi liberalizmin nazari temelleri böylece on sekizinci asırda kuruldu. Eskiden mukaddes olarak tanınan ve bu itibarla hikmeti vücutları üzerinde düşünmek dahi caiz sayılmıyan saray ve kilise gibi müesseselerin kutsiyetine inanmıyarak bunlarla istihza eden aydın kafalar çoğaldıkça bu fikirler halka doğru genişledi. Nihayet toplum hayatında fiilen tesirini göstererek ihtilâllere ve rejim değişmelerine sebep oldu. Fransız ihtilâli ve bundan sonra Avrupada vuku bulan rejim değişiklikleri absolitizmden liberalizme, bağlılıktan hürriyet ve müsavata geçişi ifade eder.

«İnsan ve vatandaş hakları beyannamesi» ni ana düstur olarak kabul eden Fransız inkılâbı eski siyasi, içtimai ve iktisadi müessese ve kayıtların hemen hepsini yıkmış, saray ve kilise hâkimiyetine son vermiş, asaleti ve feodal imtiyazları kaldırarak yurttaşların kanun karşısında eşitliği esaslarını ve ferdin tabii hak ve hürriyetlerinin, tefekkür ve vicdan serbestliklerinin her türlü müdahaleden masun olduğu prensiplerini koymuş, hulâsa eskisinden tamamen ayrı, yepyeni bir dünya görüşünü hâkim kılmıştır. On dokuzuncu asırda yapılan esas teşkilât kanunlarının hepsine şu veya bu şekilde geçmiş bulunan bu esaslar, bugünkü esas teşkilât kanunlarının çoğunda ve Türk ana yasasında da yer almış bulunmaktadır.

IV. On dokuzuncu asrın ikinci yarısından sonra Avrupanın ekseri devletlerinin mutlak rejimden meşruti veya cumhuri rejime geçmesinden itibaren siyasi liberalizmin ehemmiyeti azaldı ve hattâ mânası kalmadı. Fransız inkılâbı siyasi idarede büyük arazi sahibi asılzadelerin inhisarını kaldırarak bu idareye bütün halkın iştirakini temin etmişti. Bu inkılâp bir burjuva inkılâbıydı. İşçi sınıfı başlangıçta burjuvazi içinde dahildi. Fakat sonraları, kazanılan insan hürriyetlerinin varlıklı ve açıkgöz insanların işine yaradığı görülerek; çekirdeği Fransız inkılâbından çok daha önceleri dikilmiş bulunan sosyalizm ilmî bir nazariye halinde işlenip emekçiler ayrı bir sınıf olarak birleşince buna karşı liberal burjuvalar da liberal iktisadi prensipleri benimsiyen partiler halinde teşkilâtlandılar. Bunların siyasi ve iktisadi alanda muhafazakârlarla, bazan da din partileriyle anlaştıkları görüldü. Zira ferdin tabii hakları, hürriyet, müsavat ve demokrasi gerçekleşince liberallerle muhafazakârlar arasında mevcut zıddiyet ortadan kalkmıştı. Hattâ yukarıda söylediğimiz gibi, sosyalizm hareketi karşısında liberaller muhafazakâr bir durum aldılar. Almanyada liberal parti otoriter başvekil Bismarck'ın en büyük müzahiri oldu. İngilterenin siyasi idaresinde uzun müddet iki parti, yani muhafazakâr ve liberal parti nöbetleşe hâkim oldukları halde, geçen asrın ikinci yarısından itibaren liberal partileri ehemmiyetini kaybetmeye başladı. Zira bu partinin sağ kanadı muhafazakârlar, sol kanadı ise işçi partisi içinde eridi. İngiliz siyasetinde liberal partinin artık herhangi bir nüfuz ve ehemyeti kalmamıştır denilebilir. Zaten bugünkü dünyada liberalizm siyasi ve iktisadi bütünlük arzeden bir rejim olmaktan çıkmıştır.

V. İktisadi liberalizm de bilhassa on sekizinci asırda gelişmiştir. On altıncı yüz yıldan on sekizinci yüz yılın ikinci yarısına kadar garp âleminde hâkim olan iktisadi telâkki, merkantilizm doktriniydi. Buna göre cemiyetin ekonomik gelişmesi, fert ekonomisine benzetildiği cihetle, nasıl ki fertler arasında, kıymetli madene en fazla malik olan şahıs en zengin telâkki ediliyorsa, en çok kıymetli maden toplamış olan devlet de en zengin devlet sayılıyordu; nasıl ki fert aldığı fiyatla sattığı fiat arasındaki kıymet farkları neticesinde zenginleşirse, devlet de başka memleketlere ihracettiği mallar değerinin, onlardan ithal ettiği mallar değerinden fazla olması sonunda servet temin edebilir. Bu itibarla devlet, devletlerarası ticaret alanında aktif bir ticaret muvazenesini temin etmelidir. Bu ise kendi kendine olmaz. Ferdin menfaat duygusu bunu sağlamaya yetmez. Binaenaleyh iktisadi hayatı devlet sevk ve idare etmelidir.

İşte bu görüş tarzının hâkim olması dolayısiyledir ki o devirlerde devletler altın ve gümüş toplamaya ehemmiyet vermişler, sanayi ve ticareti zırai istihsal alanından üstün tutmuşlardı. Gene bu görüş tarzı neticesindedir ki devlet kendisini iktisadi hayatta yegâne güdücü olarak kabul etmek suretiyle gerek iç ve gerek dış ticaret ve istihsal hayatına olur olmaz müdahalelerde bulunmaktaydı. İngilterede Cromwell (1599-1658) «bir İngiliz limanına gelen geminin ancak mensup olduğu memleketin mallarını ihraç edebileceği» kaidesini koymuş, İspanya kendi müstemlekeleriyle ticareti yalnız kendisine inhisar ettirmiş, her devlet gümrük duvarlarını yükseltmiş, hattâ bazı devletler, meselâ İngiltere, memleket içinde ipekli ve yün kumaşlar imalâtını geliştirmek için, bir taraftan ipekli eşya ithalini, diğer taraftan da renkli pamuk kumaşlar giyilmesini yasak ederek bu hususta nakdî cezalar koymuştu. On dördüncü Louis devrinin en meşhur devlet adamlarından olup, Fransanın içtimai ve iktisadi gelişmesinde - kendi devrinde takdirsiz kalmış - büyük hizmetler etmiş olan Colbert (1619 - 1683) bir kitabında: «Ben Fransada şimdiye kadar yabancı memleketlerden gelmekte olan her türlü mamulâtı vücuda getirmek isterim» demişti. (Conrad, İktisat tarihi, İstanbul 1923, s. 25) Merkantilist görüş tarzının hâkim bulunduğu devirde devletin yalnız devletlerarası ticaret işlerine değil, hususi mahiyette olan ekonomik faaliyetlere de müdahale etmesi suretiyle sanayiin gelişmesi temin olunmak gayesi güdülüyordu.

Ancak bütün bu işler herhangi bir ilmî esasa, bir sistem ve plâna göre yapılmadığı için, devleti idare edenlerin hususi sempatisine göre keyfî bir surette cereyan ediyordu. Yani devlet başındakinin himaye ettiği bir sanayi kolunun, diğer bir şahsın idareye geçmesi üzerine, ihmal edilerek başka bir sanayi kolunun desteklendiği çok vâki olurdu ki bu da memleketin iktisadi hayatı için zararlı neticeler doğuruyordu.

Nasıl ki siyasi liberalizm, ferdin devlet karşısında masun haklarının bulunmamasının ve sarayın mutlak hâkimiyetinin bir reaksiyonu olarak doğmuşsa iktisadi libaralizm de, bir taraftan ferdin ekonomik hayattaki müstakil rolünü çok küçümsiyerek burada devletin sevk ve idaresini kabul eden, diğer taraftan da sanayi ve ticareti zirai istihsalden üstün ve ileri tutan merkantilist telâkkinin bir tepkisi olarak doğmuştur.

İktisadi liberalizm, Fransada On beşinci Louis'nin hususi doktoru Quesnay, (1694 - 1774) İngilterede ise, bugünkü iktisat ilminin babası sayılan Adam Smith (1723 - 1790) tarafından kurulmuştur.

Bunlardan birincisinin Fransada kurduğu iktisadi doktrine fiziyokratizm denilmektedir, zira bu doktrine göre: insan ve hayvan hayatında olduğu gibi, iktisat hayatında da

tabii kanunlar câridir; devletin vazifesi bunlara müdahale etmek değil, bilâkis, tabii hayatın iktisatta dahi hâkim olmasına zemin hazırlamak ve bunu sağlamaktır. Gene bu telâkkiye göre ferdî mülkiyete dayanan ekonomik hayat serbest olmalıdır. Hakikî istihsal yalnız ziraatte mevcuttur. Bu itibarla asıl müstahsil ziraatçilerdir, tüccarlar ve sanayiciler «kısır sınıflar» dır. Zira ticaret ve sanayi yeni bir şey yaratmadığı ve yalnız mahsullerin şekillerini değiştirdikleri halde ziraat safi hâsılat bırakır. Zira kendisine sarfedilenden fazla bir verim temin eder. Safi hâsılatın çoğalması için ziraat mahsullerinin ticareti serbest olmalıdır. Fiziyokratların, iktisadi liberalizmin ana hattını ifade eden «Laissez faire, laissez passer» (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) düsturu, bütün dünyada meşhur olmuştur.

Adam Smith, bizzat Fransaya gelerek görüştüğü fiziyokratlardan meselâ milletin servet kaynağını yalnız zirai istihsalde görmemek, onların ilâhî ve mutlak bir nizam mânasına aldıkları tabii nizamın esasını şahsi ve ferdî menfaate bağlamak ve fert menfaatiyle umumî menfaatin birbirine aykırı olmadığını, kendi şahsi menfaaat ve refahlarını temin eden fertlerin ister istemez umumî menfaate hizmet ettiklerini kabul etmek hususlarında ayrılmış olmakla beraber, onun doktrininde hâkim olan ana fikir dahi iktisadi liberalizmdir. Hattâ denebilir ki bu iktisadi doktrinin asıl ilmî kurucusu Adam Smith'tir. Onun liberal mektebine (klâsik mektep) adı da verilmiş ve iktisadi liberalizm bütün Avrupaya yayılarak bir asırdan fazla bir zaman hâkim olmuştur.

Hulâsa, iktisadi liberalizme göre ekonomik hâdiseler de, diğer hayat hâdiseleri gibi, tabii kanunlara tabidirler. Gerek fertler ve gerek devlet kendilerini bunların tesirinden kurtaramazlar. Ekonomik faaliyetlerin esası ferdî mülkiyete ve şahsi menfaate dayanır. Şahsi menfaatlerin yekûnu umumî menfaati teşkil eder. Devletin iktisadi faaliyetlere müdahalesi lüzumsuz ve zararlıdır. Devletin yapacağı şey memlekette nizam ve asayişi temin etmek ve ekonomik hayata, ferdî teşebbüslere ve bunlarda rekabet sistemine serbest saha bırakmaktır. İktisadi inkişaf ancak, bütün faaliyetlerin merkezini ferdî zekâ ve teşebbüslerde toplamakla mümkündür.

Görülüyor ki iktisadi liberalizm dahi, siyasî liberalizmde olduğu gibi, tamamen endividüalizme dayanmaktadır. Bununla beraber siyasî liberalizmle iktisadi liberalizmin birbirinden ayrılmaz mahiyet taşıdıkları zannedilmesin. Başta işaret ettiğimiz gibi, absolütizmle idare olunan bir memlekette iktisadi liberalizm esaslarının cârî olması pekâlâ mümkündür. Netekim Fransada fiziyokrat doktrini kurulduğu zaman On beşinci Louis'nin en koyu istibdadı hüküm sürüyordu ve bu mektebi kuran Ouesnay bu kıralın hususi tabibiydi. Bununla beraber iktisadi liberalizmin kurulmasında en başta adları geçen Montesquieu, Voltaire, bilhassa Rousseau gibi mütefekkirlerin neşrettikleri ferdiyetçi liberal fikirlerin geniş ölçüde müessir olduğu da muhakkaktır.

(Prof. Dr. Hıfzı Veldet)

MAHMUT ŞEVKET PAŞA — (1856-1913) İkinci Meşrutiyetin en mühim simalarından biri olan Mahmut Şevket Paşa, 1856 da Bağdatta doğmuştur. Soyca Araptır. Müntefik mutasarrıfı Kethüda zade Bağdatlı Süleyman Beyin oğludur. İlk tahsilini Bağdatta görmüş ve 1877 de İstanbula gelerek Harbiye Mektebine girmiştir. 2 Temmuz 1882 de Erkânıharp yüzbaşılığiyle ve birincilikle mektepten mezun olmuştur. Aynı sene Erkânı Harbiyei Umumiyeye memur edilmiş ve sonra Giritte toplanan fırkaya gönderilmiştir. Buradan İstanbula dönmesini müteakip 15 Mart 1883 te Harbiye Mektebinde eslaha fenni ve endaht nazariyatı muallimliklerine tayin edilmiştir. Bir sene kadar Golç ve Kampofner Paşaların maiyetinde çalışmıştır. 13 Ağustos 1884 te rütbesi Kolağalığına ve 3 Nisan 1886 da binbaşılığa terfi ettirilerek Harbiye Mektebi muallimliklerinde ipka olunmuştur.

Mahmut Şevket Paşa

21 Şubat 1886 da Almanyada mavzer fabrikasından satın alınan silâhların imalâtına nezaret ve tecrübelerinde bulunmaya memur komisyona âza tayin edilerek Almanyaya gönderilmiştir. 24 Mart 1889 da rütbesi bir derece daha yükseltilerek kaymakamlıkla mezkûr komisyona reis muavini olmuştur. 17 Nisan 1894 te tetkiklerde bulunmak üzere Fransaya gitmiştir. Avdetinde miralaylığa terfi etmiştir. 13 Haziran 1899 da mülga Tophanei Âmire tecrübe ve muayene dairesi reis vekilliğine tayin edilmiş ve 18 Mayıs 1901 de ferik olmuştur. 1905 te birinci ferik rütbesiyle Kosva valiliğine tayin olunmuş ve 1908 inkılâbına kadar orada kalmıştır. Meşrutiyet ilânını müteakip üçüncü ordu kumandanlığına tayin edilmiştir. 31 Mart vakası üzerine İstanbula yürüyen Hüseyin Hüsnü Paşa kumandasındaki hareket ordusunun muvaffakıyetle Ayastofonosa kadar ilerlemesi üzerine oraya gelerek kumandayı eline almıştır. İsyanı bastırmak, İkinci Hamidi hal'ederek Beşinci Mehmedin tahta çıkması gibi hareketlerin sağlanmasında mühim bir rol oynamıştır. İhtilâlden sonra birinci, ikinci ve üçüncü ordular müfettişi olmuş ve Hüseyin Hilmi Paşanın istifası üzerine 12 Sonkânun 1910 da teşekkül eden Hakkı Paşa kabinesine Harbiye Nazırlığiyle girmiştir. Trablusgarp harbinin patlaması Hakkı Paşa kabinesinin sukutunu intaç ettiği için mumaileyh iktidar mevkiini 29 Eylûl 1911 de Sait Paşaya bırakmıştı.

Mahmut Şevket Paşanın, Balkan harbinde bir yararlık gösterememesi eski şöhretini ve kabinenin mevkiini hayli sarstığından Sait Paşa kabinesi de iktidarı Kâmil Paşaya terketmişti. 3 Şubat 1913 te meşhur Babıâli baskını neticesi olarak İttihat ve Terakki tekrar vaziyeti ele almış ve Mahmut Şevket Paşa istifaya mecbur edilen Kâmil Paşanın yerine Sadrazam nasbedilmiştir. 11 Haziran 1913 te Harbiye Nezaretinden otomobille Babıâliye giderken muhalifleri tarafından öldürülmüştür. Mahmut Şevket Paşa, dürüst, namuslu bir adamdı. Memlekete faydalı olmaya çalışmıştır. Arapça, Fransızca, Almancaya vâkıf bulunuyordu. Askerliğe ait birçok eserleri vardır. Osmanlı devletinin teessüsünden 1908 inkılâbına kadar olan askerî teşkilât ve askerî kıyafetlerden bahseden kitabı bir değer taşımaktadır.

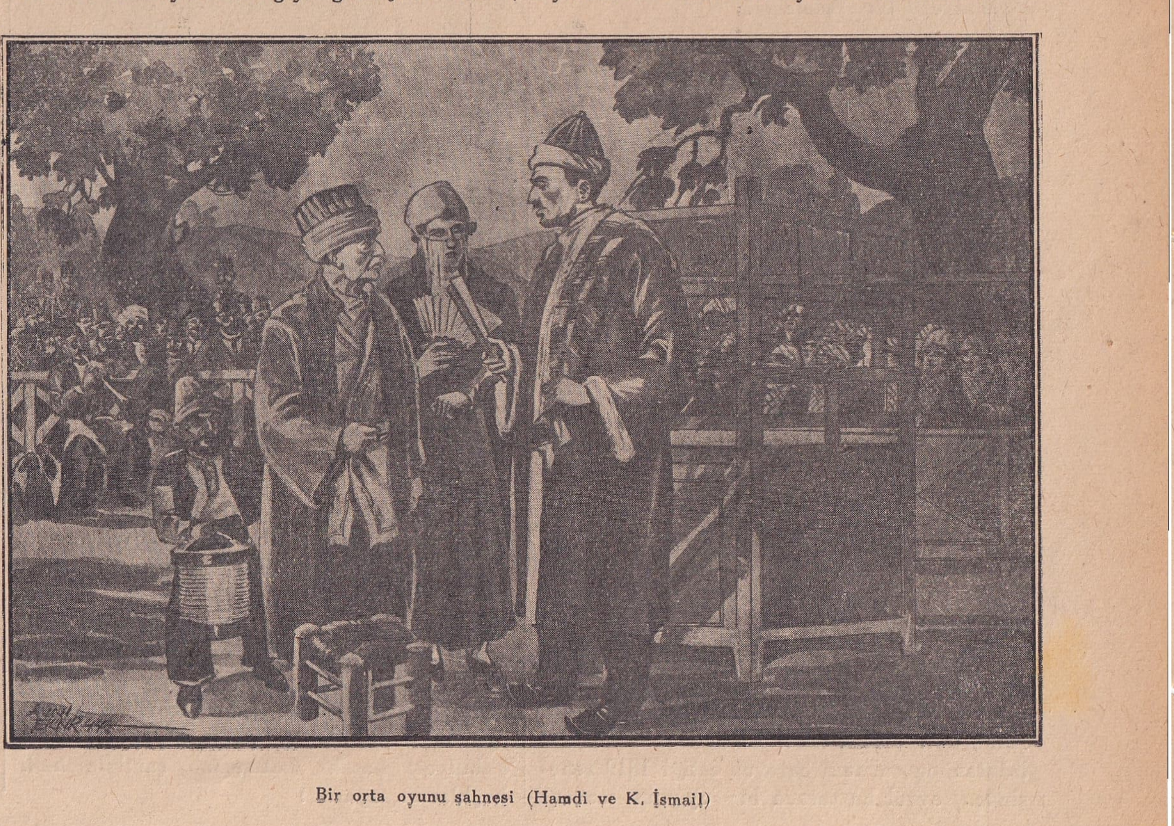
(Feridun Fazıl Tülbentçi)

ORTA OYUNU — Ömründe bir defa olsun hayal oyununu görmüş olan bir seyirci orta oyununu da görecek olursa, lâkayt ve dikkatsiz bile olsa, derhal bu iki oyun arasındaki benzerliğin farkına varır. Hayal oyununun, Karagözün diyelim, perdeden yere inerek orta oyununu vücuda getirdiğine, pek haklı olarak, hükmeder. Hele bu iki oyunla biraz uğraşmış olanlar göze çarpan delillerden maada bu hükmü teyit edecek daha birçok noktalar meydana çıkarabilirler.

Bu böyle olduğu ve orta oyuncularının bu hakikatı daha iyi takdir etmeleri lâzımgeldiği halde onlar bunu, her nedense, Kanuni Süleyman zamanına çıkarak Süleymaniye bimarhanesinde delilere oynanan bir oyun gibi göstermekte inat ve ısrar etmektedirler.

Bugüne kadar orta oyununa dair yazılan yazılar hep bu noktaya temas etmektedir. Halbuki Süleymaniye vakfiyesinde bu hususa dair en küçük bir kayıt bile yoktur.

Cinasa dayanan orta oyunu her halde ancak güzel sözlere kıymet veren dinleyiciler indinde makbul bir oyundur. Orta oyununun kıymeti lâfız sanatları oyunu olmasındadır.

Bir orta oyunu sahnesi (Hamdi ve K. İsmail)

Orta oyunu meydanı bir meydanı suhandir. Orada karşı karşıya geçen pehlivanlar birbirini sözleriyle matetmeye çalışırlar. Hep güzel sözler söyliyerek, nükteler, cinaslar sarfederek, hazırcevaplıklar yaparak seyircileri eğlendirirler ve, aynı zamanda, lisanı inceleştirirler ve zarifleştirirler.

Pişekâr Küçük İsmail

Tarihlerimiz orta oyunu hakkında birşey yazmamaktadırlar. Bizi biraz düşündürebilecek yegâne malûmat Raşit tarihinde 1115 vakayii meyanında kaydolunan bu satırlarda mevcuttur:

«Âyan ve ahalinin işbu mahalle davetleri babında tekit ve şedit müraseleler tahrir ve içinde şöyle yaz böyle yaz diye imlâya gelmez ve zurufu hurufa sığmaz savtu safir teklif edip baziçei güftügûları yazıcı oyunundan nümunedar oldu.»

Orta oyununda da bu tarife uyan bir yazıcı oyunu olduğu için bunların ikisinin bir olup olmadığını meydana çıkarabilmek çok ehemmiyetli bir meseledir.

Baron de Tott, 1785 te basılmış olan, bize dair eserinde seyrettiği bir oyundan bahsederken şu malûmatı vermektedir:

«Üç kadem murabbaında ve altı kadem yüksekliğinde bir nevi kafes bir perdeyle kaplanarak bir ev temsil ediyor ve içinde de kadın kıyafetine girmiş bir Yahudi bulunuyor. Genç bir Türk kıyafetine girmiş diğer bir Yahudi de evdeki hanımın âşıkı sayılıyor; hantallığın gülünç derecesine yaklaşan bir de uşak var; kadın kılığına girmiş başka bir Yahudi de muhabbet tellâllığı rolünü oynuyor. Aldatılan bir koca da var; velhasıl her yerde görülen şahıslar evin dışında dolaşıyor ve oyunun eşhasını teşkil ediyorlar.»

Bu tafsilâttan da bir orta oyunu oynandığı mânası çıkarılabilir. Çünkü evi temsil eden kafesin tarifi orta oyununun «yeni dünya» sına oldukça uygundur. Fakat buna rağmen katî olarak birşey söylenemez.

Mevcut vesikalara nazaran iptida orta oyunundan, odur diyecek kadar müşabih bir oyundan, bahseden «Tarihi Enderun» sahibi Hafız İlyas Efendidir. Mumaileyhin verdiği izahtan bu vakanın cereyan ettiği 1819 senesinden evvel bu tarzda bir oyunun mevcut olmadığı ve bunun bir yenilik olmak üzere meydana getirildiği sarahaten anlaşılıyor.

Orta oyunu 1825 e doğru tekâmül eder ve ona asıl isminin verilmesi de çok gecikmez. Zira ayak sahhafı Güranlı Hızır Efendinin Abdülmecit ve Abdülâzizin 1252 de Kâğıthanede yapılan sünnet düğününden bâhis manzum eserinde orta oyununun ismi geçmektedir:

Orta oyun çeşme oyunla diğer baziçeler
Eylediler cümle etfali seraser dilresa

Bu devirlerde mukannen günlerde oyunlar oynamak âdeti yoktur. Uzun bir müddet orta oyunu yalnız sünnet düğünlerinde, esnaf cemiyetleri tenezzühlerinde, peştemal kuşatma merasimlerinde oynanmıştır. Bu gibi membalardan ele geçerse, oyunlarımız hakkında malûmat alınabilir.

Hayalden intikali cihetine gelince bu da gayet bedihîdir. Zira bu oyunu vücuda getirenlere her halde bir örnek lâzımdır. O örnek de sık sık oynandığı malûm olan hayal olsa gerektir.

Filhakika Hacivat pişekârın, Karagöz de kavuklunun örneğidir. Yalnız orta oyununda hayalin mevcut olan remzî mahiyeti mevcut olmadığından şahısların hüviyetleri oldukça değişmiştir. Karagözün perdesi dar ve büründüğü tasavvufi kisve ise çok geniş olduğundan buradaki muvazenesizliği telâfi için Karagözün eşhası bir sıçrayışla meydana atılmıştır. Orta oyunu meydanı tam bir «meydanı suhan» dir. Fakat eşhas remzî varlıklarını, ihtiyarlariyle, terkettikleri için bütün hayatiyetleriyle doldurdukları bir meydanı suhandir.

Kavuklu Ali

Bu meydana kurulan eve «yeni dünya» denir. Sanki oyunun remzî bir kıymeti olmadığını göstermek için ona bu ad verilmiştir.

«Yeni dünya» önüne bugünkü dünyanın hayat safhaları serilir. Hâdiseler günlük, taklitler zamaneliktir. Orta oyununun en kuvvetli tarafı da budur. Orta oyuncusu çok «hünerli» olmalıdır. Orta oyununun «hüner» leri mütenevvidir. Oyuncunun şahsi kabiliyetini ve oyunun oyuncuda yarattığı bir nevi hususi kabiliyeti hesaba katmamak şartiyle belli başlılarını sayalım:

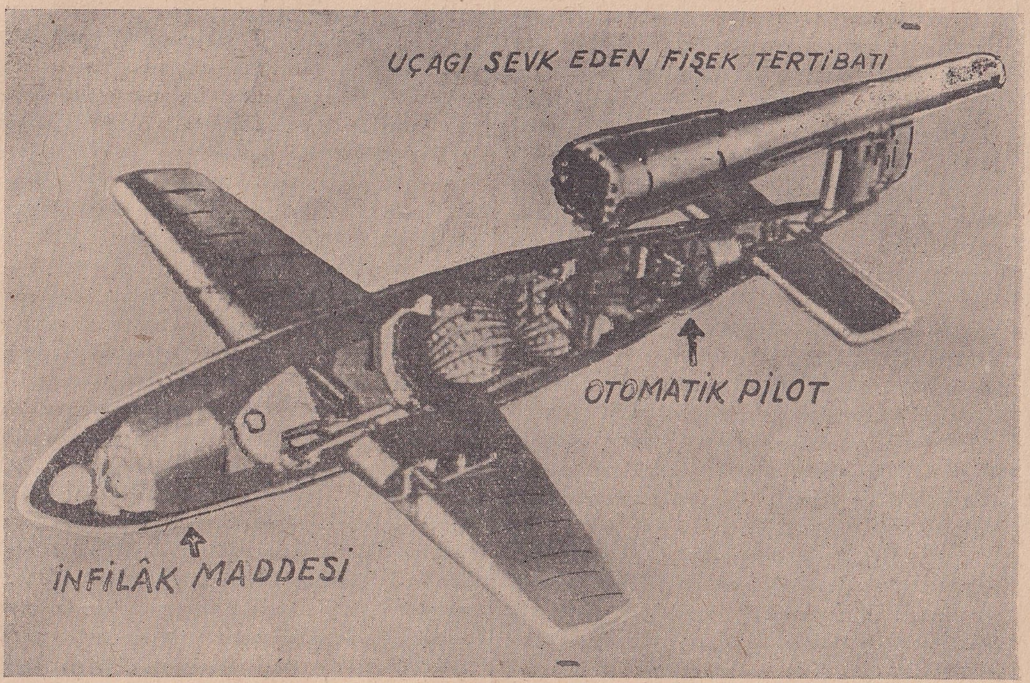
Orta oyunu sahne istemez. Herhangi bir meydana onun sahnesidir. Orta oyunu dekor istemez. Dekor, muhayyilesine hitabettiği seyircilerin daima gözü önündedir. Orta oyunlarının mevzuu zihniyet, seciye, ahlâk tahlilidir. Umumîdir. Her zaman ve her mekân ona muhatap olur. Orta oyunu bir zekâ oyunudur. Oyuncu onu zekâsiyle, hazırcevaplığiyle süsler; seyirci de...

Orta oyununun şahısları dün için kalaycı Lâz, eskici Yahudi, halıcı Acem olduğu gibi, bugün için de muhtekir Ali, züppe Veli veyahut herhangi bir deli olabilir. Hepsi mücerret tiplerdir. Kimse onları seyrederken gocunmaz. *(Selim Nüzhet Gerçek)*

PİLOTSUZ UÇAK — (Almanca Robot - Flugzeng) Canlı bir pilot yani bir insan tarafından sevkedilmeye ihtiyaç duymadan düşman memleketine giden ve orada bir uçaktan beklenilen işleri yaptıktan sonra ve eğer düşürülmemişse uçtuğu üsse dönen makine demektir. Bugün dahi bazı uçaklar havalandıktan sonra «otomatik pilot» adı verilen bir cihaz vasıtasiyle uçak motörünün süratini, irtifa ve yan dümen kanatlarını hareket ettirmek suretiyle bu tayyareyi muayyen istikamet, irtifa ve süratte götürmek ve devam üzere bu kıymetleri sabit tutmak kabildir. Pilotların işini hafifletmek üzere bu cihaz bugün birçok uçaklarda ve bilhassa ağır bombardıman uçaklarında mevcuttur. Telsiz dalgalariyle açılıp kapanan elektrik Röleleri ve bunların faaliyete getirebilecekleri elektrik devreleriyle bu otomatik pilotları uçakta canlı bir pilota ihtiyaç göstermeden tanzim etmek ve çalıştırmak da kabil olduğundan uçakların içerisine bir insan pilot bindirmeden de yerden ve telsiz dalgalariyle onları istenilen istikamet, yükseklik ve hızda sevketmek kabildir. İşte hakikî bir «pilotsuz uçak» budur. Böyle bir uçağı düşman arazisi üzerine gönderip bombalarını attırmak veya fotoğraf aldırarak tekrar üssüne döndürmek kabildir.

Ancak bu tarzda tanzim edilen bir uçak çok pahalı bir hayli cihazları haiz olması icabettiği gibi bunun düşman tarafından gönderilecek telsiz dalgalariyle de yolundan ve işinden çevrilip başka bir yere indirilmesi kabildir. Bu yüzdendir ki İngiliz ve Amerikalıların şimalî Fransaya çıkmasından sonra ve 15 Haziran 1944 tarihinden itibaren Almanların Londra ve cenubi İngiltere limanlarını bombardımana başladıkları uçak şeklindeki bombayı hakikî bir pilotsuz uçak olarak adlandırmak doğru değildir. Buna Meteor dinamîte diye bir ad takıldığı gibi raketli tayyare veya Fusée adı verildiği de duyuldu. En doğru adının «uçan bomba» olması icabeden bu yeni silâh ve onun muhtemel şekilleri hakkında bugüne kadar toplanabilen malûmatı dercediyoruz.

U ç a n b o m b a: (Almanca Fliegende sprenghörper) Yedi metre uzunluğunda ve bir metre genişliğinde bir gövdeden terekkübeden, baş tarafında bir ton ağırlığında infilâk maddesi bulunan bomba şeklindeki esas parçaya gene takriben 7 metre uzunluğunda bir kanat takılmış ve orta tarafa da bir motör konmuştur. Motörün muayyen süratte, ve bombanın istenilen istikamet ve yüksekliklere gitmesi için bir «otomatik pilot» mevcut olup daha bomba uçurulmadan evvel gönderilecek yere nazaran tanzim edilerek bırakılmaktadır. Bomba bir kere havalanıp yükseklere çıktıktan sonra sevk bu suretle tanzim olunup gideceği mesafe de konacak benzin veyahut

Pilotsuz uçak

motörün muayyen zaman çalışmasının ayariyle tayin olunabilir. Keza bombanın infilâkı yere düşme neticesinde ve bir müsademe tapasiyle tanzim olunabileceği gibi gideceği yola göre bir «saatli tapa» ile de tanzim olunabilir ve hattâ her ikisi de birden cihaz üzerinde bulunabilir. En mühim mesele bu bombaya ilk hareketi vermek ve gökyüzüne fırlatmaktır. Zira bu fırlatma hem bombaya istikamet verecek ve hem de ona ilk güç iş olan «yerden ayrılma» keyfiyetini temin edecektir.

Alelâde tayyarede motör çok kuvvetli olduğu için atalet hassası ve yerden ayrılma keyfiyeti dolayısiyle çok fazla kuvvet istiyen ilk hareket fazla takatli motör ve pilot tarafından temin olunur. Halbuki geri dönmiyecek olan bu uçak bombaya normal bir tayyarenin pek kudretli ve o nispette pahalı motörü takılamıyacağı gibi yerden ayrılma işi de «otomatik pilot»a pek havale edilemez. Bilhassa işini yapmadığı takdirde bombanın bizzat hareket üssünde patlaması ve tahribatını yapması kabildir. Bu yüzdendir ki «uçan bomba» nın sabit bir istasyondan ve bir anda havaya fırlatılmak suretiyle uçurulması icabetmekte ve bunun için de raket tatbik olunmaktadır. Raket, havai fişeklerin yükseklere çıkarılmasını temin eden ve Fusée tâbir olunan gerideki kara barut fişeğinin bir kovan içerisinde yakılmasından ve yalnız bir kere değil ihtiyaca göre müteaddit defalar ve fasılarla ihtirak ettirilmesini temin eden cihazdır. Kovan içerisinde vâki olan şiddetli ihtiraktan (yani siyah barutla mayi oksijen mahlûtunun bir anda yanıvermesinden) meydana gelen gaz kovandan dışarı çıkarken haricî hava üzerine çok büyük bir tazyik yapar, bu tazyik pervanenin su üzerine yaptığı tazyikle vapuru yürütmesi gibi hava üzerine yaptığı tazyikle de tayyareyi göklere fırlatır.

Bu fırlatma muayyen bir istasyonda, muayyen istikametlere çevrilmiş raylar üzerinde vâki olduğundan esas istikametini alan ve yükselen tayyare bu defa içerisinde rahat yerdeyken yapılmış ayarlara göre faaliyete geçen «otomatik pilot»un tayyarenin dümen ve kanatlarına verdiği vaziyet neticesinde muayyen istikamet ve irtifaı alır ve içerisinde işlemekte olan motör de normal bir tayyare gibi bunu istenilen yere götürür ve burada motörün durmasiyle düşerek müsademeli tapası veya zamana göre kurulmuş tapasının icrayı fiil etmesiyle patlayıp tahrip işini görür.

Yalnız ilk hareketin değil düşeceği yere kadar olan bütün hareketinin raket vasıtasiyle temini ve uçan bombanın içerisine hiç motör konmaması da mümkündür. Yalnız bu suretle sevkte raketin müteakip iştialleri istikametten inhirafa da sebep olabileceğinden isabet ihtimali de azalır. Mamafih tekmil bu uçan bombaların dar hedefler üzerindeki isabet ihtimallerinin pek az olduğunu nazarı itibara almak lâzımdır. «Otomatik pilot» cihazının hayli tekemmül etmiş olmasına rağmen rüzgâr ve hava kesafetinin tahavvülâtı gibi müessirlerin evvelden hesap edilemiyeceğini ve binaenaleyh uçan bombadaki intişarın pek fazla olacağını kabul etmek icabeder. Bu sebeptendir ki bunlar dar askerî hedeflerden ziyade geniş şehirlere ve limanlara karşı tevcih olunabilir ve netice temin edebilirler.

(Şevki Yazman)

PLÂSTİK MADDELER — Kimya tekniğinin en önemli başarılarından birini Plâstik maddeler teşkil etmektedir.

«P l a s t i q u e» kelimesinin lûgattaki mânası «hamur haline gelen» dir. Hamur istenildiği gibi yuğurulan ve dilediğimiz şekle giren bir maddedir. Kimyanın plâstik maddeleri de yapılışları anında hamur gibi olduklarından istenilen şekle konulur ve sonra da taş kadar sert ve katı bir hale getirilebilirler.

Plâstik tekniğinin ham maddesi odun (sellüloz) ve süt (kazein) gibi tabii maddelerle kimyada Kondansasyon ve Polimerizasyon dediğimiz usullerle birleştirilen eczalardır.

Galalit denen plâstikten yapma b i r ç o k e ş y a satın almaktayız. «Galalit», «Süt taşı» demektir. Sütten yapılmış bu taş gibi sert maddeler nelerdir? Birçok kadın tuvalet malzemesi, manikür takımları, fırçalar, yapma mücevherat, süs eşyası, çanta ağızlıkları ve sapları, çeşit çeşit düğmeler vesaire hep süt taşından yapılmış eşyalardır.

Bir fikir vermek üzere sütten nasıl galalit yapıldığını anlatalım: sütün yağı alınır, bu imansız yani yağsız süt peynir mayasiyle mayalanaark pıhtılaştırılır. Bu pıhtıya Kazein derler. Bu temizlenir, kurutulur, suyla karıştırılarak sıcak valsler arasında hamur haline getirilir ve elde edilen bu hamur kullanılacağı maksada göre çubuk ve levha olarak veya doğrudan doğruya istenilen kalıplara dökülerek şekil alır. Bundan sonra formalin denen bir eczayla sertleştirilir, kurutulur. Artık kemik gibi, fil dişi gibi sert olan bu maddeyle ihtiyacımıza yarıyan her türlü eşya yapılır.

Sütü taş haline getirmek hiç şüphesiz bir marifettir. Fakat odundan otomobil camı yapmak da ondan aşağı kalmaz. Nebatların odun maddesi olan selülozdan yapılan eşyayı asliyle yanyana getirince aralarında en ufak bir müsasebet bulmaya imkân yoktur.

Meselâ Seliloid ... Kullandığımız renk renk tarakların, fırçaların, çocuk oyuncaklarının boynuzdan, kemikten, fildişinden yapıldığını tahmin edebiliriz de sobada yanmaya lâyık bir odun parçasının veya kumaş olmaya namzet bir pamuk ipliği yumağının kimyager elinde böyle güzel maddelere çevrileceğini düşünmek aklımıza gelmez.

Aynı iptidai maddeden sinema şeritleri, fotoğraf filmleri, kırılmaz camlar, ünvan plâkaları, krem kutuları ve daha yüzlerce kalem birbibirine benzemiyen madde yapılmaktadır. Seliloidin en büyük mahzuru bunun kolaylıkla yanmasıdır. Bundan yapılmış bazı eşyanın ortalığı kesif bir koku kaplıyarak hemen yanıverdiğini hangimiz bilmiyoruz? Sinema şeritleri yüzünden az mı yangın çıkmıştır? Seliloidin bu mahzurunu önlemek için onun yerini tutan başka bir madde keşfedilmiştir. Buna Sellon denir. Cebinizdeki tarak seliloitten mi yoksa sellondan mı yapılmıştır? Bunu anlamak mı istiyorsunuz? Bir kibrit meseleyi halleder. Eğer tarak sellondansa yanmıyacaktır. Mamafih siz bunu daha önceden, dükkâncıya ödediğiniz paradan da anlamış olmalısınız? Sellon maddeler daha pahalıdır.

Bazı kimyevi eczaları biribiriyle birleştirerek yapılan başka plâstik eşya da vardır ki bunlara piyasada türlü isimler verilmektedir. Trolit, Movolit, Vinopos, Selofan, Transparit vesaire vesaire hep birer plâstik maddedir.

Gene plâstik sanayii sayesinde cam kâğıt adı verilen ve içine sarılan eşyayı gösteren kâğıtlar, elektrik sanayiinde kullanılan bazı izolasyon (tecrit) maddeleri, kablolar ve daha birçok eşya ve levazım gayet ucuz ve maksada çok uygun olarak imal edilmektedir.

İkinci dünya harbi kimyager ve mühendise yeni iş alanları açarak onun görüş ve buluş kudretini arttırmıştır.

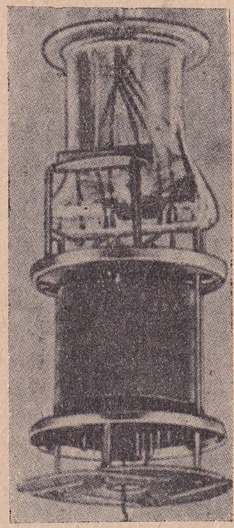
Derler ki: harp, devam ettiği müddetçe, insanlar için bir felâkettir, fakat medeniyete malettiği yenilikler dolayısiyle insanlık harbi takibeden yıllarda büyük rahatlıklara kavuşur.

Yeni teknik artık tutkal, çivi, testere ve keseri kabul etmiyor. Yüksek tazyiki altında hamur haline getirdiği odundan, dökme mobilya ve eşya yapmaktadır. Bu harp bitince aklın yatmıyacağı pek çok yeniliklerle karşılaşacağız. *(Prof. Dr. Kerim Ömer Çağlar)*

RADYO LÂMBALARI — Vakumlu lâmbalar adı da verilen iki ve daha fazla elektrotlu radyo lâmbaları cisimlerin ısıtıldıkları zaman elektron yaymaları olayından faydalanarak yapılmıştır. Bu olay ilk defa 1884 yılında tanınmış Amerikalı kâşif Edison

tarafından görülmüş ve bu münasebetle Edison olayı adı verilmiştir. 1904 yılında Amerikalı fizikçi J. A. Fleming dalgalı akımların tek yönlü düz akımlara dönüştürülmesi için bundan istifade etmeyi düşünmüş ve iki elektrotlu lâmbayı yapmıştır.

İki elektrotlu lâmba, havası boşaltılan bir cam ampul içine yerleştirilmiş çok küçük çapta ve birkaç santimetre boyunda ince bir telle bu telin etrafını yakın bir mesafeden kaplıyan silindir veya yassı beyzî şeklinde bükülmüş madenî bir levhadan ibarettir. İnce telden müteşekkil olan ektrota katot (C a t h o d e) ve madenî silindire anot (A n o d e) denilir.

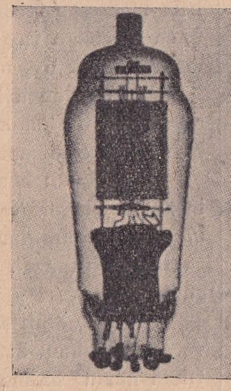

Sekiz elektrotlu bir lâmbanın içi

Katottan bir elektrik akımı geçirilerek kızıl veya ak dereceye kadar ısıtıldığı zaman bu elektrot negatif elektrikle yüklü elektronlar yayar. Katodu bırakan elektronlar uzağa gidemez. Katodun hemen yüzüne çok yakın bir mesafede birikerek doğurdukları itme kuvvetinin tesiriyle katottan yeni elektronların ayrılmasına mâni olur. Fakat anoda pozitif bir voltaj tatbik edilirse o zaman katodu bırakan elektronları kendi üzerine çekerek katot etrafında yığılıp kalmalarına meydan vermez ve katottan yeni yeni elektronların ayrılmasını kolaylaştırır.

Elektronların katottan anoda doğru bu akışları sırasında anot - katot aralığını doldurarak bu aralığı iletken kılar. Anoda pozitif bir voltaj tatbik edileceği yerde negatif bir voltaj tatbik edilirse bu sefer anot elektronları iteceğinden bunlar katodun etrafında yığılıp kalırlar ve anot — katot aralığı iletken olmaz.

Şu halde dalgalı bir voltaj öretecinin bir ucu anoda ve diğer ucu katoda bağlanırsa dalgalı voltajın anodu katoda oranla pozitif kılan yarım peryodu zarfında anot - katot aralığını dolduran elektronlar devrenin kapanmasını sağlar ve devrede bir elektrik akımı doğar. Dalgalı voltajın anodu katoda oranla negatif kılan diğer yarım peryodu zarfında ise anot-katot aralığında elektron akışı bulunmıyacağından devre kapanamaz ve elektrik akımı olmaz. Böylece anot devresine dalgalı bir voltaj tatbik edilmiş olduğu halde devrede tek yönlü düz bir akım elde edilmiş olur.

Beş elektrotlu bir lâmba

Anotun pozitif voltajı yüksek olduğu u-randa birim zaman içinde katottan çekeceği elektronların sayısı fazla olacağından devredeki akımın değeri de büyür.

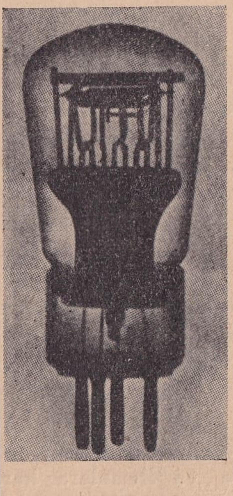
Halk arasında rödresör lâmba denilen iki elektrotlu lâmbaların dalgalı akımı doğru akıma dönüştürmeleri bu suretle vuku bulur.

İki elektrotlu lâmbada elektronların katottan anoda doğru akışlarını kontrol ve kumanda etmek maksadiyle Lee de Forest adında bir Amerikalı mühendis 1912 yılında katotla anot arasına ıskara veya kafes teli şeklinde bir elektrot daha katarak üç elektrotlu lâmbayı yapmıştır.

Bu elektroda şeklinden ötürü ıskara veya kafes (grille) denilir.

Katottan anoda doğru elektron akışı ve dolayısiyle anot devresindeki elektrik akımının ıskara vasıtasiyle kumanda ve kontrol edilmesi bu elektroda tatbik edilen voltaj değerlerinin değiştirilmesiyle elde edilir. Şöyle ki: ıskaraya, katoda oranla, çok negatif bir voltaj tatbik edildiği zaman bu elektrot katodun yaydığı elektronları iterek anoda varmalarına mâni olur. Iskara negatif voltajının değeri azalırsa elektronlara karşı itmesi azalır ve bunlardan bir kısmı anodun pozitif voltajının çekme tesirine kapılarak ıskara gözlerinden geçip anodu bulur. Bu suretle anot devresinde elektrik akımı başlar. Iskara negatif voltajının değeri azaldıkça anodun çektiği elektronların sayısı çoğalır ve anot devresindeki akım artar. Iskara voltajında çok küçük bir değişiklik anot akımında büyük bir değişme doğurur.

Üç elektrotlu lâmbanın bu özelliğinden faydalanarak çok zayıf olan bir akım ıskaraya tatbik edilerek anot devresinde daha büyük bir akım elde etmek suretiyle kuvvetlendirilebilir.

Üç elektrotlu bir lâmba

Üç elektrotlu lâmba katotla anot arasına sonraları daha fazla sayıda ıskara katılarak dört, beş, altı, yedi ve sekiz elektrotlu lâmbalar yapılmıştır.

İki ve daha fazla elektrotlu lâmbalar bugün dalgalı akımların tek yönlü düz akımlara dönüştürülmesi, her frakanstan dalgalı akımların istihsali; çok zayıf akımların kuvvetlendirilmesi gibi radyoteknîğin önemli ve çeşitli birçok işlerinde kullanılmaktadır.

Bu lâmbaların çok zayıf akımları kuvvetlendirebilmesi çok uzak mesafelerle telefon konuşmalarını, bir tek telefon devresi üzerinden aynı zamanda birkaç konuşmanın birbirine karışmadan yapılabilmesini, sesli sinema, elektrikli gramofon ve televizyon gibi modern icatları mümkün kılmıştır. Bu bakımdan üç elektrotlu lâmba yirminci yüz yılın en mühim buluşu olarak yer almaktadır.

(İbrahim Şükrü Esgün)

SİVASTOPOL MUHAREBESİ — Bu şehir Kırım yarımadasının tahkimli deniz üssüdür. Swernaya körfezinin cenup kıyısında inşa edilmiştir. Körfezin şimalinde, deniz uçaklarına ait hangarlarla, deniz havuzları olduğundan şehir yarım daire halinde karaya ve denize karşı tahkim edilmiştir. Bu tahkimat üç sıra halindedir (Krokiye bak).

Körfezin şimalinde Lenin, Stalin, Molotof, Volga gibi tabyalar vardır. Buralarda 20,5 : 30,5 santimetre çapında büyük toplar vardı.

Sivastopolun dolayları çok ârızalıdır; yollar azdır.

A l m a n t a a r r u z u: Almanlar şehri 1941 kışında muhasara etmişlerdi. Bu şehri almak, hazırlanmayı icabettiriyordu. Bu yüzden Almanlar, kış mevsiminde hazırlık yaptılar. Tabii Ruslar da müdafaalarını kuvvetlendirdiler. Bu şehre taarruz edecek 11 inci Alman ordusiydi. Komutanı General Fon Manştayn'dı. 11 inci ordu, XXX. ve LIV. kolordularla bir Romen dağ tümeninden ibaretti.

Fon Manştayn 7 Haziran 1942 günü şehre her taraftan taarruza başladı. Bu ordunun sıklet merkezi şimalde bulunuyordu. Şehre her taraftan taarruz etmenin sebebi; Sovyetlere iç hatlardan faydalanma imkânını vermemekti. Eğer, bir bölgeden taarruz etselerdi, Ruslar, durgun cephe kısımlarındaki kuvvetlerden faydalanarak, Almanlara daha iyi karşı koyabileceklerdi.

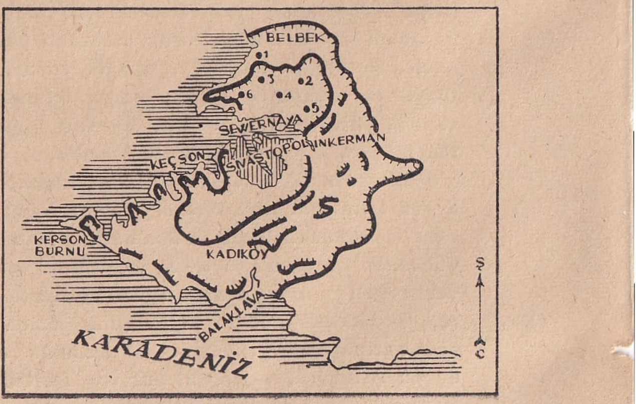
Alman taarruzu geniş ölçüde uçak kullanılarak yapıldı. Pike bombardıman uçakları körfezin şimalinde bulunan Sovyet tabyalarına saldırdılar. Buradaki büyük toplar az zamanda sustu. Alman askerleri şimalden ilerliyerek 29 Haziran 1942 günü Swernaya körfezine ulaştılar; fakat bu engelin önünde uzun zaman durmadılar. Hemen aynı günün gecesi körfezi geçerek şehre girdiler. Sivastopolun içinde uzun süren savaşlar olmadı. Şehir 1 Ağustos 1942 günü düştü. Burayı terkeden Rus askerleri Kerson yarımadasına çekildiler. Burada yapılan savaş artçı savaşı şeklinde olmuş ve 4 Ağustos 1942 ye kadar sürmüştür.

Almanlar, Sivastopola yaptıkları taarruzda yolsuzluktan zahmet çektiklerini söylüyorlar. Taarruz esnasında en ilerde bulunan Alman piyedesine cepane yetiştirilememiş, bunların ilerlemesi uçakların açtıkları makinelitüfek ateşleriyle sağlanmıştır.

Alman kaynaklarına göre, Sivastopolda ele geçen esir ve ganimet şöylecedir: 95,000 esir, 842 makinelitüfek, 758 piyade havanı, 476 top.

R u s l a r ı n ş e h r i g e r i a l m a s ı: Almanlar 1942 yılı sonbaharında Stalingrada vardılar. Orada cereyan eden savaşlar sonunda geri çekilmek zorunda kaldılar. 1943 yılı Şubatının sonundan aynı yılın Temmuzuna kadar süren uzun bir zaman hariç, diğer zamanlar Ruslar kısa fasılalarla Almanlara taarruza devam ettiler. Bu taarruzlar sonunda Alman ordusu Dinyepere kadar geriledi. Ruslar, 7 İlkteşrin 1943 te bu hatta da taarruza başladılar. Dinyeper mevziinin Zaporosje ile Melitopol arasında kalan kısmına dördüncü Ukrayna cephesi kuvvetleri taarruz ediyordu. Pripet bataklığının cenubunda kalan Alman kuvvetlerini de Sivastopolu alan Mareşal Fon Manştayn idare ediyordu. Bu zat Sivastopolu alınca mareşal olmuştu.

Dördüncü Ukrayna cephesine komuta eden General Tolbukin, Alman hatlarını yardı ve süratle ilerliyerek Aşağı Dinyeper sol

kıyısına ulaştı. Almanlar Kerson ile Nikopol dolaylarında birer köprübaşı tutabildiler. Kırım tecrit edilmişti. Bu devrede Almanlar Kırımı müdafaa etmeyi düşünüyorlardı. Bunun sebepleri şunlar olabilir: a) İlerde Büyük Dinyeper dirseğinden cenup - doğu yönünde yapılacak bir taarruzu yardımlamak; b) Kafkasyaya atlama kolaylığını elde bulundurmak, c) Rus donanmasını Karadeniz batı kıyılarına yanaştırmamak ve bu suretle bu kıyıları korumak.

Sovyetler 1943 kışı ve ilkbahar mevsimlerinde de taarruza devam ettiler. Alman orduları batıya doğru çekildikçe Kırımı muhafaza etmek zorlaşıyordu.

Ruslar 8 Nisan 1944 günü Sıvaş ve Prekop bölgesinden taarruza geçtiler. 11 Nisan 1944 günü Prekop berzahındaki Alman mevzileri yarılmış, Rus kıtaları Ishun dolaylarına varmıştı. Sıvaştan ilerliyen kıtalar da Canköy kasabasına ulaşmışlardı.

Durum Kerç yarımadasındaki Alman kuvvetleri için tehlikeli olmuştu. Bu kuvvetlerin serbestçe geri çekilememesi için, buradan da taarruz etmek lâzımdı. Deniz cephesi kuvvetlerine komuta eden General Eremenovke, Kerçten taarruza geçti. 11 Nisan 1944 günü Kerç şehri düştü ve Ruslar 30 kilometre batı yönünde yol aldılar. Almanlar burada süratle çekiliyorlardı.

Almanlar iki ayrı bölgeden hareket ederek bir yerde yani Sivastopolda toplanmak zorundaydılar. Bu iki bölgenin Sivastopola olan mesafesi aynı değildi. Kerçteki kuvvetler Sivastopola 250 kilometre uzakta oldukları halde, Canköydekiler 75 kilometre mesafedeydiler. Bu da Kerçten çekilen Alman kuvvetlerinin süratli hareket etmesini icabettiriyordu. Netekim durum böyle bir şekil aldı.

Almanlar 12 Nisan 1944 günü, Canköy dolaylarında mukabil taarruz yaptılar. Maksatları vakit kazanmaktı.

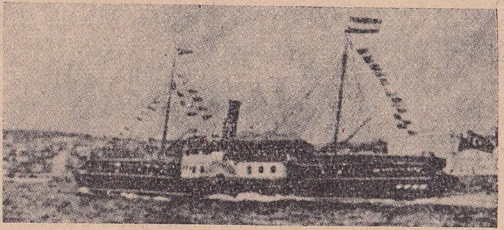
14 Nisan 1944 günü Bahçesaray, Aluşta, Saki, Akmesçit alındı. General Eremenovka da Karasupazar, Sudak şehirlerini aldı. Sovyet kıtaları ilerlemeye devam ederek Sivastopolun etrafını sardılar. Bu suretle durum 1942 kışındaki şekli almıştı. Fakat, bu sefer Ruslar dışarda, Almanlar Sivastopolun içindeydi.

22 Nisandan 7 Mayıs 1944 e kadar büyük bir hareket olmadı. Bu arada çıkan Rus resmî tebliğleri, Almanların Sivastopolu boşalttıklarını gösteriyordu. Bu durum karşısında Ruslar hazırlıkla fazla vakit kaybedemezlerdi. Netekim 7 Mayıs 1944 günü taarruza geçtiler. Ruslar da, tıpkı Almanlar gibi şehre her taraftan taarruz ettiler. 10 Mayıs 1944 günü Sivastopolun düştüğü haber verildi. Mihver artçıları Kerson yarımadasına çekildiler; 14 Mayıs 1944 gecesi Kırımdaki savaş sona erdi. Sovyetler büyük hasret yıllarından sonra Kırımı Almanlardan temizlemiş bulunuyorlardı. *(G.)*

ŞİRKETİ HAYRİYE — Şirketi Hayriye, yurdumuzda kurulmuş olan bu ilk Anonim Şirket, 12 Mayıs 1944 te, 1850 de teşekkül ettiğine göre, doksan dört yaşındayken tarihe intikal etti.

Boğaziçinde vapur işletmek fikri asıl Büyük Fuat Paşa ile Cevdet Paşanındır. O zamanlar Boğaziçinde yazları bile ikamet imkânı yoktu. Oturanlar umumiyetle balıkçılıkla meşgul olanlardı. Boğaza rağbet iptida iki ecnebi vapurun işlemesiyle başlamıştı. Çünkü ecnebiler, aldıkları hususi müsaadeler-le, Büyükderede ikamet edebiliyorlardı. Fakat 1850 de Tersanei Âmire Boğaziçine bir vapur tahsis ederek bu iç deniz hizmetini yabancıların elinden aldı.

Fuat ve Cevdet Paşalar ise Boğaziçinin ihtiyacını daha yakından düşünerek: «Avru-

Şirketi Hayriyenin ilk vapurlarından "Asâyiş„

paca pek büyük bir servet ve mamuriyeti mucip olan Anonim Şirketi itibariyeler misillû bir vapur şirketi teşkilini düşünüp tesisine dair bir nizamname lâyihası kaleme aldılar.» İşte bu suretle «Şirketi Hayriye» teessüs etmiş oldu.

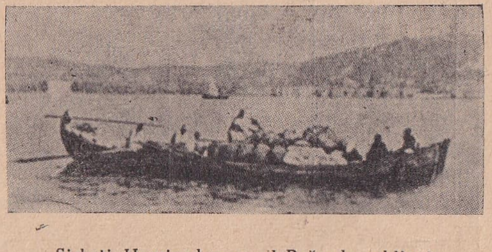
Lûtfi Tarihinin henüz matbu olmıyan dokuzuncu cildinde bu hususta bazı malûmat vardır. Buradan Mustafa Reşit Paşanın her sınıf halkı teşvik ettiğini ve bu şirketin hisselerini almaya sevkettiğini öğrenebiliriz. Başta yüz hisse alan Abdülmecidin eserine uyarak bütün nazırlar, ekâbir ve zamane zenginleri az zaman içinde şirketin sermayesini tamamladılar. Tüccardan Baltacı Manulâkinin Londrada bulunan oğlu delâletiyle altı vapur sipariş olundu. Bunlardan ikisi de bir sene sonra İstanbula gelerek işe başladı.

Şirketin idaresi altı sene müddetle, maktuan, Antuvan Kalcıyan ve Agop Bilezikçiyan adında iki tüccara ihale olunmuştu. 1854 te bu mukavele fesholunarak doğrudan doğruya Şirketin nam ve hesabına çalışılmaya başladı.

İşte Boğaziçinin iki yakası bu yüzden yalılar ve köşklerle süslendi. Boğaz günden güne rağbet buldu. Efsanevi güzelliği sayesinde Boğaz İstanbulun gözbebeği gibi oldu.

Gerek harbi umumî, gerek bugünkü dünya harbi bu ilk Anonim Şirketimizi oldukça sarstığından bu âmme hizmetinin resmî ellere intikaline zaruret hâsıl oldu. Hissedarlar 19 Haziran 1944 te bir fevkalâde toplantıya davet olundular. Şirketin Münakalât Vekâletine devrini müzakere ettiler. 4091 hissenin ret kararına mukabil 21948 hissenin kabul karariyle Şirketin Münakalât Vekâletine devri tasvibedildi. 3993 hisse de müstenkifti.

Verilen karar mucibince 12 Mayıs 1944 tarihinden itibaren iki milyon beş yüz elli bin liraya mukabil Şirketin Münakalât Vekâletine satılması takarrür etti.

Şirketi Hayriyeden evvel Boğazda nakliyat

Şirketi Hayriye idare meclisinin bu vesileyle verdiği bir karara göre mubayaa keyfiyetinin Büyük Millet Meclisi tarafından tastiki lâzımgelmekteydi.

Şirketi Hayriye Münakalât Vekâletine devrolunurken çalışan bilûmum memur ve müstahdemleri yerlerinde kalacaklar ve Denizyollarının buna ait bareminden de istifade edeceklerdi.

Kabotaj bayramımız olan 1 Temmuz şerefine de Şirket vapurlarının bacalarında olan rakamlar Denizyolları idaresinin forsu ile tebdil olunacaktı. Böyle oldu. Fakat tam mukavele imzalanacağı sırada memur tekaüdiyeleri üzerindeki anlaşmazlık bir neticeye bağlanamadığından imza geri kaldı ve Münakalât Vekâleti vapurlara el koydu. *(I. I.)*

WOLFRAM = TUNGSTEN — Volfram son senelerde önemli iktisadi ve sınai değer alan nadir bir madendir. On altıncı asırdan beri bu cevhere raslanmakta ve bilhassa kalay grupunun bir cüzü sanılmaktaydı. Volframın metal olarak ilk keşfi İsveçli kimyager Scheel'e aittir.

Volframın iki önemli hususiyetinden biri izafi sıklet bakımından çok ağır ve hemen hemen altına yakın olmasıdır.

(İzafi sıkleti: 16) bu hususiyetinden ötürü «Tungstien, Tungsten, Schwerstein» yani «ağır taş» da denilmektedir.

Bu cevherin ikinci hususiyeti de erime derecesi (Smelzpunkt) çok yüksek olmasıdır. (Bureau of Standards - Washington) dan Dr. C. W. Waider ve Dr. G. R. Burgess'in tesbitine nazaran «3.080« derecedir. Bilâhare yapılan denemelerde bu miktar «3.400» derece olarak tesbit edilmiştir.

İşte yukarıki iki mühim hususiyet bu metale izabe, elektrik ve diğer sınai şubelerinde en büyük yeri verdirmektedir. Bugün elektrik ampul imalinde -ziya neşreden telinde hararete dayanma bakımından- Volframa mutlak bir ihtiyaç vardır. Bilhassa Volfram ve Osmium'un birleştirilmesiyle erime noktası daha yükseldiğinden daha müsait bir halita elde edilmektedir. Esasen Osram ampulleri bu adı bu iki madenin ilk ve son hecelerinin birleştirilmesinden almıştır. Volfram kullanılması suretiyle imal edilen elektrik lâmbaları aynı kuvvette ziya neşreden eski kömürlülere nazaran üç defa daha az enerji istihlâk etmektedir.

Yalnız ampul sanayiinde sarfedilen Tungsten pek mahdut bir miktara inhisar eder. Takriben «50.000» ampule bir kilo Tungsten kullanıldığına göre dünya istihlâki beş, on ton içinde olması lâzımgelir. Netekim mensucat sanayiinde de Volframın bazı mahlûllerinden istifade edilmektedir. Meselâ: ipekli kumaşların boyalarına Volfram (Wolframsauren Salzen) karıştırılmak suretiyle ipekli kumaş ağırlaşmakta ve bu cins ipekli kumaşlar piyasada pek fazla rağbet celbetmektedir. Aynı zamanda pamuklu mensucatı da ateşe karşı dayanıklı veya yanmaz kumaş imalinde Volframdan istifade edilmektedir. Yalnız gene bu gibi sanayiin de volfram sarfiyatı pek azdır. Senelik umumî sarfiyat birkaç ton etrafında oynamaktadır.

Volfram istihlâkinin satışı ve geniş sahada kullanılışı demir sanayiidir; istihlâkin heme hemen «% 95» ve hattâ daha fazlasını belletmektedir. Bu da bilhassa mıknatıslı ve elâstikiyeti fazla demir imalinde ve bazı alüminyum bakır ve krom halitalarında toplanmaktadır.

Tungsten'in erime derecesi yüksek olması, fazla sürati olan âletlerde kızdığı, hattâ bazan kızılca hale gelmesiyle de şeklini ve sertliğini muhafaza etmesi bu metale sanayide, harp malzemesi imalinde hususi bir mevki verdirmektedir. Bu durumdan ötürü geniş ölçüde seri imalâtı yapan büyük fab-

rikalarda Volfram kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Bundan başka delk ve teması ve sürati fazla olan makine ve demir aksamda da Volfram mevcudiyeti selâbeti ve mukavemeti arttırmaktadır. Bu esası en iyi temin eden ve sertliğini muhafaza eden çelik «Tungsten - Krom» halitasıdır.

Volfram metali harp sanayiinde ve malzemesinde, top namlularında ve büyük küçük mermi imalâtında, tank ve çelik levhalarında kullanılmaktadır. Alüminyuma muayyen bir nispette Tungsten karıştırılmakla da bu metalin sertliği ve mukavemeti arttırıldığı gibi asitlere karşı da mukavemet temin edilmektedir.

Tungsten cevherleri: Başlıca Tungsten cevherleri «Volfram - Wolfram» veya «Volframit - Wolframite» («Fe. Mn» W O_4) demir ve manganezi ihtiva eder. Rengi siyah veya siyahımtırak kahverengidir. Tozunun rengi kırmızımtırak kahverengidir. İzafi sıkleti «7» dir. «Şelit - Scheelite» «Ca WO_4» rengi kreme yakın, sarı veya kahverengidir. İzafi sıkleti «6» dır. İlk bakışta Barit ve Kalsitle karıştırılabilir. Bu cevherlere nazaran hususiyeti kesafetindedir. «Hübnerit - Hubnérite» «W O_4 Mn» sertliği ve izafi sıkleti Volframite çok yakındır. Volframite nazaran daha çok az demiri ihtiva eder. Rengi kırmızımtırak kahverengidir. İnce tozları sarımtırak kahverengidir. «Ferberit - Ferberite» «W O_4 Fe» cinsinin demiri fazladır.

Bundan başka Volfram, kurşun, bakır, kilisi ihtiva eden muhtelif cinsleri de bulunmakta ve «Wolframocre, Tungstite, Stolzite, Cuproscheelite, Ferritungstine» olarak tanınmakta, fakat dünya istihsalâtında önemle yer alan ehemmiyetli Tungsten cevherleri yukarıya yazdığımız Volframit, Şelit, Hübnerit, Ferberit'tir.

Bu cevherlerin dünyada en bol bulunduğu memleket Çindir. Çinin de istihsalâtının üçte ikisi cenupta Kiangsi eyaletinden ve mütebakisi de Kvangtung, Hunan'dan temin edilmektedir. Çin topraklarında yalnız Volfram cevherinin zenginliği değil, aynı zamanda istihsal masrafının azlığı da en büyük hususiyettir ve hiçbir memleket bu bakımdan Çin cevherlerine rekabet edememektedir. Son senelerde Çin Volframına en büyük rakip olarak ele alınacak ülke Birmanya madenleridir.

Birmanyada Volfram madenleri cenupta Schan şehrinin cenubunda bulunmaktadır. Son senelerde Hindistanın da istihsalâtı Birmanyaya yaklaşmaktadır. Birleşik Amerikada Tungsten Nevada ve Arizonada istihsal edilmekte ve lüzumu anında yıllık istihsalâtı «8.000« tona çıkarılabilmek imkânı varsa da normal yıllarda istihsal masrafları Çine rekabet edememektedir. Vakıa Birleşik Amerika hükümeti bu rekabete karşı madenlerini gümrük himayesiyle korumak istemişse de bu da demir sanayicilerinin protestosunu mucip olmuştur.

Japonyada ve Korede ve Avustralya ve Yeni Zelândadaki Volfram madenlerini de hesaba katarsak dünya Tungsten istihsalâtının sıklet merkezi mutlak olarak uzak şark olduğu meydana çıkar. Avrupada başlıca Volfram müstahsili Portekiz olup her cins Tungsten cevheri bulunmaktadır. Cenubi Amerikada Volfram Bolivyada la Paz, Oruro, Potoside bulunur. Arjantinde Tungsten cevheri istihsalâtı geniş ölçüde artmış ve yıllık istihsal «600» tonu bulmuştur.

Dünya Volfram - Tungsten ticareti: Dünya Tungsten cevherlerinin en mühim kullanma sahası demir sanayii olduğundan bu endüstrinin hareketine bağlıdır. İktisadi buhranlar bu madenin istihsal ve istihlâkinde en mühim âmildir. Bu durumu en karekteristik devri olarak bize gösteren birinci cihan harbidir, Meselâ: birinci cihan harbinden evvel dünya Tungsten istihsal ve istihlâki «7 - 8» bin ton arasındaydı. 1916 da bu miktar «21.400» tona ve 1918 senesinde de «32.400« tona çıktı. 1920 de «10.000» tona ve 1922 de birkaç bin tona düştü ve bu devrede ve bilhasa Birleşik Amerikada birçok madenler kapandı.

Görülüyor ki, her şeyden evvel «Volfram-Tungsten» bir harp mataıdır. Ve demir sanayii istihsalâtı arttıkça Tungsten de geniş ölçüde müşteri bulur ve fiat yükselir. Fakat krizlerde de Volfram derhal müteessir olur. Fiatlar düşer. Hem baş döndürücü bir süratle ve büyük bir ölçüde...

Şimdi bu vaziyeti teyit eden rakam şahadetlerini inceliyelim:

Dünya Tungsten cevheri istihsali

«% 60 - 65 WO_3» ihtiva ettiğine göre

Yıllar	Metrik ton
1914	7.700
1916	21.400
1918	32.400
1920	10.000
1929	9.338
1932	4.045
1935	12.954
1936	14.956
1937	21.621

Şu rakam belâgati gösteriyor ki, harp ve kriz bu cevherin istihsalâtında başlıca âmildir. 1929 dünya buhranı ve 1932 dünya endüstri istihsalâtının en aşağı seviyeye düşmesi bu madenin de istihlâkini en asgari hadde indirmiştir.

İstihsalin çıkış ve inişi Tungsten cevherinin kıymeti üzerinde de geniş ölçüde müessir olmaktadır. Tungstende talepten ötürü fiat değişikliği o kadar fazladır ki, bu durumda spekülâtif bir hava da sezmemek imkânı yoktur.

Birleşik Amerikan Volfram fiatı

«% 60 konsantre cevher»

Yıllar	Dolar	
1914	439	Şort ton
1915	1.760	» »
1916	2.040	» »
1917	1.100	» »
1918	1.349	» »
1920	540	» »
1921	300	» »
1922	150	» »

Dünya Volfram metali ticareti birinci cihan harbinden evvel Almanyada, Hamburgda -diğer kıymetli madenler gibi- toplanmıştı, denebilir. Fakat Almanyanın elindeki stoklar bittikten sonra mevkiini kaybetti ve bugün bu mevkii müstemleke ve dominyonları ve aynı zamanda dünya ticaretine hâkimiyeti sayesinde Büyük Britanya aldı. Birinci cihan harbinden sonra Hamburgun yerine Sheffield kaim olmuştur, denebilir. Dünya Tungsten piyasası da Londraya intikal etmiştir.

Bunun da başlıca sebebi; Hindistan, Birmanya, Avustralya gibi mühim istihsal sahalarına sahip olduğu gibi İngiliz sermayesiyle teşekkkül etmiş olan «Peking - Sindikat Ltd» Çinin Volfram ihracatının monopolünü temin etmiştir.

Dünyada başlıca Volfram müstehlikleri sırasiyle Birleşik Amerika, İngiltere, Almanya, Fransa ve İsveçtir ki, Birleşik Amerika sarfiyatının üçte ikisini hariçten ve diğerleri ise hemen kâmilen ithalât yoliyle ihtiyaçlarını karşılıyabilmektedirler. Şu kadar ki, İngilterenin ithalâtını dominyonları ve müstemlekeleri fazlasiyle verebilecek kabiliyettedir.

Dünya Tungsten istihsali

(Ton olarak)

Memleketler	1914	1918	1929	1935	1936
Afrika	—	—	17	60	383
Birleşik Amerika	900	4.573	452	1.304	1.905
Arjantin	437	625	39	376	520
Bolivya	276	3.700	977	817	1.081
Çin	--	10.200	5.832	4.430	9.911
Kora ve Japonya	195	1.700	46	607	—
İspanya	420	580	153	—	—
Portekiz	967	1.300	227	697	1.243
Avustralya	1.004	1.385	160	319	504
Muhtelif	3.501	8.341	1.435	4.314	6.119
Yekûn	7.700	32.400	9.338	12.924	21.621

Tungsten cevherleri içindeki «WO_3 veya Tu O_3» yani «acide tungstique» esasiyle satılır. WO_3 derecesinin kıymeti de talep ve istihsale göre zaman zaman büyük değişiklikler arzeder.

Bir cevherin satışa müsait olabilmesi için asgari «% 50» acide tungstique bulunması lâzımdır. Umumiyet üzere arz ve talep «% 60 - 65» arasında ve C. İ. F. olarak satılmaktadır.

Şu kadar ki ikinci cihan harbi esnasında müteamel olan bu satış şekli değişmiştir. Londra borsası Tungsten cevheri satışlarında fiatı «C. İ. F.» olarak kote ederken ikinci cihan harbinde Londra borsası fiatını «F. O. B.» esasiyle kote etmeye başlamıştır: «beher ünitesi şilin olarak»

	1939	1944
Tungsten cevheri: (% 65) üniteli,	46/-ilâ 54/-	100/-

Şu kadar ki, 1939 yılında Londra borsasının tesbit ettiği «46 - 55» şilin fiat Avrupa limanlarında C. İ. F. olup, 1944 senesinde ise Londra borsasının kaydettiği beher ünite «100» şilin fiat ise müstahsil memleketlerdeki F. O. B. fiattır. Yani 1939 da 65 dereceli bir cevherin tonunu vasati 50 şilin kabul etsek:

$$65 \times 50 = \frac{3250}{20} = 162{,}5 \text{ İngiliz lirası.}$$

1944 senesinin başında ise aynı tenörlü bir cevherin F. O. B. fiatı;

$$65 \times 100 = \frac{6500}{20} = 325 \text{ İngiliz lirası}$$

eder. Bu Fob fiat 100 olduğuna ve beher ünitenin Cif fiatı Londra borsasında 140 şilin olduğuna göre, bir ton Tungsten cevherinin Cif kıymeti:

$$65 \times 100 - \frac{9100}{20} = 455 \text{ İngiliz lirası}$$

etmektedir.

Yukarıki rakamlarla fiattaki artış ikinci cihan harbinde de -birinci cihan harbi gibi- Tungsten cevherinin harb endüstrisindeki oynadığı rolü ve mevkiini göstermektedir. Bugün için elimizde istihsal ve istihlâk rakamları olmamakla beraber bu yönde de fiata mütenazır bir yükselme olduğuna hükmedilebilir.

Tungsten cevherleri tasfiye ve tathir edildikten sonra ya toz halinde metal veya demirle halitalandıktan sonra Ferro - Tungsten olarak piyasaya arzolunur.

Siyah toz halindeki Tungsten «% 96-99» metali ihtiva eder. 1944 yılı başlarında Tungstenin beher libresi 9 şilin 9,5 penidir. Birinci cihan harbi esnasında bu fiat 1916 da 5 şilin 6 peni, 1917 de 6 şilin 2 peniydi. Mütarekeden sonra Tungsten fiatları fevkalâde bir düşüş göstermiş, bu düşüş 1922 de 1 şilin 6 peniyi bulmuştu.

Ferro - Tungsten'de Tungsten tenörü «% 70 - 85» arasında tahavvül eder.

Ferro - Tungsten analizleri

	I.	II.
Tu	73,35	68,54
Fe	22,70	27,33
C	1,54	2,90
Si	0,16	0,37
Al	0,20	0,74
Mn	Eser	0,06
Mg	Eser	0,009
S	0,017	0,009
P	0,019	0,02

Ferro - Tungsten imalâtı en fazla inkişaf eden memleket başta Birleşik Amerika olmak üzere İngiltere, Fransa, İsviçre ve İskandinavya memleketleridir.

Sözümüzü bitirmeden bir noktaya işaret etmek isteriz, Tungsten'in dünya sanayiinde en büyük rakibi Molibden'dir. Çünkü demir sanayiinde aynı vazifeyi görür ve Tungsten'in yerine kaim olabilir. *(Sadrettin Enver)*

AHMET MİTHAT EFENDİ — (1844-1912) Türk edebiyatı tarihinde «Tanzimat devri» adını taşıyan çağın en ünlü, en sevilmiş ve en çok okunmuş muharriridir. 1844 yılında, İstanbulda Tophanede Karabaş mahallesinde doğmuştur. Bu yıla tekabül eden 1260 hicrî senesinde doğduğu malûm olduğu ve doğum ayı, günü bilinmediği için, Hakkı Tarık Us'un hatırlattığı gibi, teamüle uyularak, senenin tam ortasında doğmuş olduğu farzedilirse 1 Recep 1260 tarihi 17 Temmuz 1844 gününe rasladığından, 17 Temmuz 1944 büyük muharririn d o ğ u m u n u n y ü z ü n c ü y ı l d ö n ü m ü idi.

Babası Hacı Süleyman Ağa isminde bir bezzaz, yani manifaturaciydi. Oğlu henüz beş, altı yaşlarındayken öldü. Küçük Ahmedin çocukluğu yoksulluk içinde geçti. Tercümeihalini yazarlarken «Pek fakir bir aileye mensubum. Fakirlikle iftihar ederim.» demiş ve bunun kaydedilmesini bilhassa rica etmiştir. Ana tarafından üvey ağabeyisi olan Hafız Ağa, onları memur bulunduğu Vidine getirtince ailenin durumu biraz düzeldi. Ahmet orada okula başladı. Beş sene sonra tekrar İstanbula, gene Tophaneye döndüler. Küçük Ahmet buradaki Sübyan mektebine gitti. Aradan iki sene geçti. Hafız Ağa o sıralarda Vidin eyaleti veziri olan Mithat Paşaya intisabetmişti. Ailesini tekrar yanına getirtip Nişe yerleştirdi. Ahmet burada Rüştiye mektebini bitirdi (1863). Sonra üvey ağabeysinin yardımiyle, Mithat Paşanın vali bulunduğu

Ahmet Mithat Efendi

Tuna vilâyeti merkezi olan Rusçukta mektubi kalemine girdi.

Doğru, çalışkan ve çok zeki bir memur olan Ahmet, bir yandan vazifesini yapıyor, bir yandan cami derslerine devam ederek şark kültürünü tamamlıyor, bir yandan Fransızca dersleri alıyor, bir yandan da «Tuna» gazetesine yazılar yazıyordu. Mithat Paşa da onun bu faaliyetini gözünden kaçırmıyor ve zekâsını çok takdir ediyordu. İsmi yalnız Ahmet olan istikbalin büyük muharririne kendi adını da ilâve ederek Ahmet Mithat lâkabını takan Mithat Paşa, bütün hayatı boyunca onu himaye etmiş ve yanından ayırmak istememiştir.

Netekim 1868 senesinde Mithat Paşa Bağdat valiliğine tayin edilince Ahmet Mithat Efendiyi Bağdata götürdü. Oraya gitmeden evvel Rumelide birkaç memuriyet değiştirmiş, vaktiyle bazı yazı yardımları yaptığı «Tuna» garetesinin başmuharrirliğine yükselmiş ve bir aralık vazifeyle gitmiş olduğu Sofyada evlenmiş olan Ahmet Mithat Efendi, Bağdatta bir matbaa kurmak ve vilâyet gazetesi çıkarmak ödevini almıştı.

Bağdatta bulunduğu zamanlar, Ahmet Mithat Efendi için çok faydalı oldu. Bir yandan Avrupadan getirttiği kitaplarla batı kültürünü tamamlamaya çalışırken bir yandan da Can Muattar adlı bir Filozoftan Farsça dersleri alıyor ve din felsefesi öğreniyordu. Mithat Paşanın, her gittiği yerde açtığı sanat mekteplerinde okuyan talebeler için kitaplar yazmaya girişmesi de burada başlar.

Fakat paşalığa yükselen ve en son Basra mutasarrıfı olan üvey ağabeysinin ölümü üzerine hayli kalabık olan aile, onun başına kalmıştı. Bağdata gidişinden üç sene sonra Mithat Paşayı güç halle istifasını kabule razı eden Ahmet Mithat Efendi İstanbula döndü. Tahtakalede bir ev tuttu. Küçük bir matbaa kurdu. Bir yandan «Ceridei Askeriye» nin başmuharrirliğini yaparken bir yandan da bu küçücük matbaada kendi yazılarını dizdi, bastı, katladı, dağıttı ve sattı. Çoluk, çocuk da ailece kendisine yardım ediyorlardı. Yavaş yavaş işleri genişledi. Matbaa daha büyüyerek önce Asmaaltında Camlı Hana, daha sonra da Babıâliye taşındı.

1872 yılında Mithat Paşa sadrazam olunca, Ahmet Mithat Efendi, ihtimal eski hâmisini yanı başında görmekten doğan bir cesaretle, bir gündelik gazete imtiyazı aldı. Fakat «Devir» adını taşıyan bu gazete ilk sayısı çıkar çıkmaz kapatıldı. Onun yerine, kardeşi Mehmet Cevdet adına aldığı imtiyazla «Bedir» gazetesini çıkardı. On üçüncü sayısında onu da kapattılar. Çok geçmeden «Dağarcık» mecmuasında yazdığı bir yazı yüzünden yakalanıp hapsedildi. Bir zaman sonra da Ebüzziya Tevfik'le beraber, Rodosa sürüldü.

İlk günlerde çok üzülen Ahmet Mithat kendisini topladı; tekrar çalışmaya koyuldu, romanlar, hikâyeler yazmaya başladı. En meşhur romanı olan Hasan Mellâh'ı da burada yazmıştır. Kitaplarını İstanbula gönderiyor ve burada küçük kardeşi Mehmet Cevdet'in imzasiyle neşrediyordu. Vaktiyle İstanbulda çalıştığı sıralarda kendi ailesinin çocuklarına ders okuturdu. Rodosta da adanın fatihi Kanuni Sultan Süleyman adına açtığı «Medresei Süleymaniye» de hocalık etmeye, Rodos çocuklarına yeni usulle ders vermeye başladı. Bu işe kendini o kadar verdi ki 1876 da Sultan Abdülâziz tahttan indirildiği zaman, affedildiği halde, bu okulun işlerini yoluna koymak için bir zaman daha Rodosta kaldı, gelemedi.

Dönüşünde bütün enerjisini yayın işine verdi. İkinci Abdülhamit devrinin zamana uyan bir adamı olarak padişahın gözüne girdi. O zamanın Devlet matbaası olan «Matbaai Âmire» müdürlüğü ve gene o zamanın resmî gazetesi olan «Takvimi Vakayi» muharrirliği kendisine verildi. Bir aralık «İttihat» gazetesini çıkardı. 27 Haziran 1878 tarihinde de «Tercümanı Hakikat» gazetesini kurdu. Bu gazetenin imtiyazı da kardeşi Mehmet Cevdet adına alınmıştı; saraydan ayda otuz altın verilmek suretiyle himaye görüyordu. Edebî kısmını damadı Muallim Naci'nin idare ettiği bu gazete Abdülhamit devrinin en hareketli gazetesiydi. Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Ahmet Cevdet gibi büyük muharrirler de bu ocakta yetişmiştir.

Ahmet Mithat, yazı işlerini aksatmamak şartiyle, bu arada karantina başkâtipliğinde bulunmnş, Meclisi Umuru Sıhhiye ikinci reisliğine yükselmiş, 1888 tarihinde de Stokholmde toplanan sekizinci Müsteşrikler Kongresinde Türkiyeyi temsil etmişti. Bu münasebetle üç buçuk ay kadar Avrupada bulundu.

1908 inkılâbından sonra yeniden kaleme sarılan Ahmet Mithat Efendi «Tercümanı Hakikat» ve «Sabah» gazetelerinde yazılar yazdı. «Jön Türk» adlı son romanını tefrikaya başladı.

1875 te kaleme aldığı «Hasan Mellâh» tan «Jön Türk» e kadar 33 senede 33 roman yazmıştı. Fakat okuyucuları artık onu eskisi gibi seve seve okumuyor, eserlerini kapışa kapışa almıyorlardı. Yaş haddini doldurduğu için memuriyetinden emekliye çıkarıldı. Bununla beraber Darülfünunda umumî tarih, felsefe tarihi ve dinler tarihi, Darülmuallimatta pedagoji ve tarih, Medresetülvaizin'de dinler tarihi öğretmenliklerine tayin edildi. Bir yandan da fahrî olarak Darüşşafakada ders nazırlığı yapıyordu.

Nihayet, bir gece, bu mektepte nöbetçi olduğu 28 İlkkânun 1912 Pazar gecesi, kalb sektesinden apansız öldü; Fatih türbesi önündeki mezarlığa gömüldü.

İri yapılı, kocaman sakallı, babacan tavırlı bir adam olan Ahmet Mithat Efendi Babıâlide olsun, son zamanlarda oturduğu Beykoz muhitinde olsun çok sevilen bir tipti. Son derece çalışkandı. «Tercümanı Hakikat»ı çıkardığı sıralarda, içki içtikleri için muallim Naci ile arkadaşlarına kızarak onları kapı dışarı edip koca gazeteyi tek başına doldurması da çalışkanlığını ve karakterini gösteren bir misaldir.

Onun kadar geniş okuyucu kütlesine hitabedebilmiş bir yazıcı azdır. Elli sene yediden yetmişe kadar -Kırım Kafkasya, Volga boyları, Türkistan, Romanya ve Bulgaristandakiler de dahil olmak üzere- bütün Türk âlemi onun yazılarını seve seve okudu. Bu kadar değişik bir yaş ve seviye içindeki çeşitli okuyucuya hitabedebilmek için sanattan uzaklaşmış, o bilgiden mahrum kalmış, durup dinlenmeden çala kalem yazmış, yazmıştı. Fakat o bir sanat adamı olmak iddiasında değildi ki!. Kendisi için «Gayretten başka şöhreti olmıyan bir muharrir!» derdi. O, okutmak, seve seve okutmak istiyordu. Masaldan başka bir şey bilmiyen halka hikâye ve roman nev'ini tanıtan; dinden, felsefeden, tarihten, coğrafyadan tutun da her çeşit fennî yazılara kadar bin bir mevzuu ele alan bu tam mânasiyle «popüler» muharrir, bir öğretmen ruhiyle çalışıyordu. Onun için roman yazarken, yahut hikâye anlatırken münasebet düştükçe bilgi vermeye başlar, ahlâk ve terbiye öğütlerine girişirdi. Bu itibarla Ahmet Mithat Efendinin eserleri zamanla kıymetlerini kaybetmiştir. Fakat bu kitapları yazan büyük yazıcı kendi devrinde yapmış olduğu büyük hizmet ve tesirle ölmezleşmiştir. Okuyucularına, küçücük talebelerine büyük bir saygıyla hitabeden ciddi bir öğretmen diliyle ve nezaketle hitabederdi. İlk eserine, bugün «ilk öğretmen» diyebileceğimiz «Hâcei evvel» adını takmıştı. Hakikaten de tam mânasiyle bir ilk öğretmen oldu. Ele almadık mevzu bırakmadı. Gazetelerdeki yazılarından başka pek çoğu telif olmak üzere, elli yıl içinde yüz altmış kadar kitap yazdı. Geniş bir okuyucu kütlesi yetiştirdi ve onları artık kendisini basit bulabilecek bir seviyeye yükselttikten sonra, daha olgun muharrirlere bıraktı. Açık Türkçe yazan muharrirlerin pîri de odur. Nur içinde yatsın!.

Ahmet Mithat'ın seri halinde neşrettiği hikâye kitapları «Letaifi rivayat» umumî ismini taşır. «Kırkanbar ilâvesi» adlı ikinci bir seride de büyük büyük pek çok romanları çıkmıştır. İki yüzden fazla tutan eserlerinden yalnız romanlarının yazılış senelerine göre tertiplenmiş bir listesini veriyoruz:

1 — Hasan Mellâh (1875), 2 — Hüseyin Fellâh (1875), 3 — Dünyaya ikinci geliş (1875), 4 — Felâtun Beyle Rakım Efendi (1876), 5 — Karı koca masalı (1876), 6 — Pariste bir Türk (1877), 7 — Çengi (1877), 8 — Menfa (1877), 9 — Bir fitnekâr (1877), 10 — Bekârlık sultanlık mı dedin ? (1878), 11 — Süleyman Muslu (1878), 12 — Yeryüzünde bir melek (1879), 13 — Karnaval (1882), 14 — Henüz on yedi yaşında (1882), 15 — Beliyyatı mudhike (1882), 16 — Vah! (1883), 17 — Dürdane Hanım (1883), 18 — Esrarı cinayet (1885), 19 — Hayret (1886), 20 — Alayın kıraliçesi (1887), 21 — Acaibi âlem (1888), 22 — Demir Bey (1889), 23 — Haydut Montari (1889), 24 — Arnavutlar, Solyotlar (1889), 25 — Gürcü kızı (1890), 26 — Müşahedat (1892), 27 — Papazdaki esrar (1892), 28 — Ahmet Metin ve Şirzat (1893), 29 — Hayal ve hakikat (1893), 30 — Amerika doktorları (1898), 31 — Eski mekktuplar (1899), 32 — Altın âşıkları (1900), 33 — Jön Türk (1908).

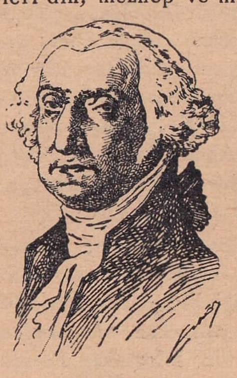
Doğumunun yüzüncü yıldönümü münasebetiyle gazetelerde çıkan yazılar arasında, Akşam gazesinde Ahmet Mithat Efendinin menşeine ait enteresan bir mektup neşredildi. Taksim lisesinde Fransızca öğretmeni olan Şerif Bilgehan, bu mektubunda, Ahmet Mithat Efendinin 1910 senesinde kendisine babasının Dağistanın Gence vilâyetinin Şeki sancağına bağlı Aktaş kazasından buraya hicret etmiş olduğunu söylediğini «ben de oralıyım» dediğini anlatıyor, hattâ, «Orada akrabalarım vardı. Bilmem şimdi ne haldedirler? Birkaç sene evvel onlardan biri gelmişti. Mekkeye gidiyordu. Görüştüm. Genç olsaydım bir kere gidip oraları görmek isterdim.» dediğini ilâve ediyor.

Şimdiye kadar Ahmet Mithat Efendinin babasının Anadolulu, orta halli bir adam olduğu, ticaret için Kafkasyaya gittiği, orada bir dul Çerkes kadınıyle evlendiği biliniyordu. Tercümeihalini kendi ağzından dinleyip yazan riyaziyeci rahmetli Mehmet İzzet Beye de «Benim babam bezzaz Hacı Süleyman ve annem Çerkestir. Ben de müteçerkisim.» yani (Çerkesleşmişim) demiştir. Bu da Ahmet Mithat'ın Çerkesliği anadan aldığını anlatan açık bir ifadesidir.

Okuyucularına bir kardeş, bir baba, bir öğretmen sevgisiyle candan bağlı olan Ahmet Mithat'ın, küçük yaşında babasını kaybettiği için, tek dayanağı olan anasına karşı duyması pek tabii olan aşırı sevgi ve yakınlık dolayısiyle Dağistanı da bir ana yurdu kabul etmesi ve bu bakımdan kendisini oralı sayması pek muhtemeldir. *(Ra. Ça.)*

AMERİKANIN İSTİKLÂLİ — (1776)

On sekizinci asrın ortalarında şimalî Amerikanın sahil mıntakası boyunca on üç İngiliz müstemlekesi mevcuttu. Bu müstemlekelerin sakinleri din, mezhep ve milliyet bakımından ayrı ayrı zümrelere mensuptular. Bunların bir kısmı protestan, bir kısmı katolik mezhebine sâlik İsveçli, Hollandalı, İngiliz ve Alman muhacirleriydi. 1760 senesinde bitaraf bir müşahit menşeleri bu kadar ayrı halk zümresinin birleşebileceklerini aklına bile getiremezdi.

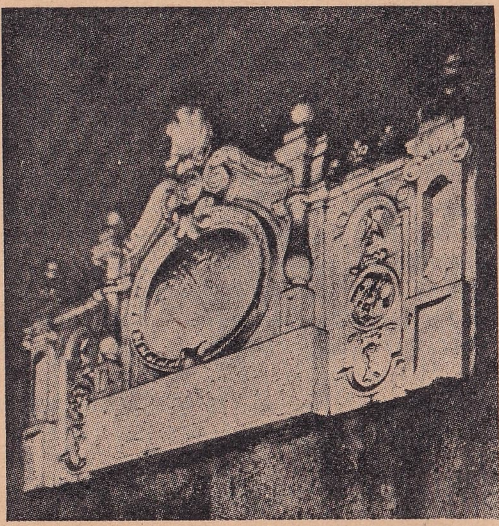
Vaşington

Fakat âdet, mezhep ve menşelerindeki ayrılıklara rağmen bu on üç müstemlekenin hepsi de üç hususta zımnen ittifak etmiş bulunuyorlardı:

Birincisi, yerli Hintlilere karşı müşterek menfaatleri; ikincisi, Fransız istilâ ve tahakkümüne karşı müşterek korkuları; üçüncüsü de, İngiliz kırallık hükümetinin egoist ticari siyasetine karşı müşterek muarızaları.

Birinci tehlike, daimî olmakla beraber hiçbir zaman büyük bir vüsat iktisabedemiyordu. Çünkü yerli Hintliler zaten aralarında anlaşamıyorlardı.

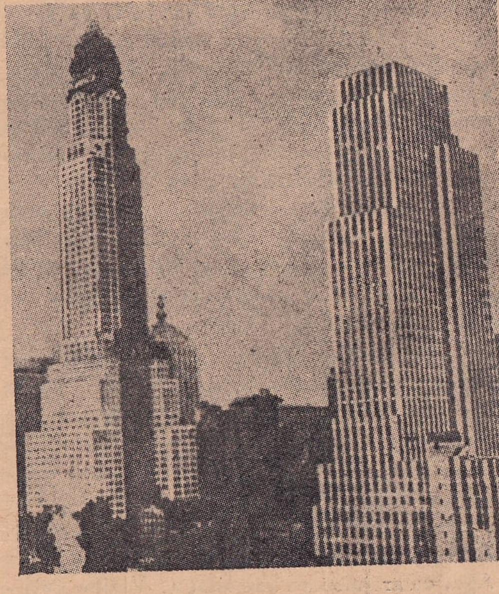
Fransız istilâ ve tahakkümü ise daha ciddi bir tehlike arzetmekteydi. Bununla beraber Fransızlar, İngilizlerle rekabet edebilecek şekilde Amerikada yerleşemediler. Fakat İngiliz kolonilerini sistematik bir surette ihata etmek siyasetini tuttular. İngilizler Amerikada doğrudan doğruya müstemlekeciydiler; Fransızlar ise kâşif, ajan, misyoner, tüccar ve asker olarak bulunuyorlardı. Fransızlar ancak Kanadada esaslı surette yerleşmişlerdi. Bu hususta İngiltere ve Fransanın mücadelesi cihanşümul bir mahiyet almış ve nihayet 1763 senesinde Paris sulh konferansında Fransa İngiltereye Kanadayı terketmiş ve bu suretle Amerikadan elini çekmiş oldu. Böylece Fransız tehlikesi de ortadan kalkınca on üç müstemlekenin son düşmanı olarak Anavatan Kırallık hükümeti kalıyordu.

Vaşingtonun millî âbidesine Abdülmecidin gönderdiği hâtıra taşı

Müstemlekelerle Anavatan hükümeti arasındaki ihtilâflar üç noktada telhis olunabilir :

1 — Yeniden kazanılıp ıslah edilen arazinin bütün semerelerinin hükümetçe veya İngiliz sermayedarları tarafından gasbedilme teşebbüsleri;

Amerika mimarisinin iki şahereri

2 — Müstemlekelerin haricî ticaretini tamamen İngilizlerin elinde tutacak surette hükümet tarafından sistematik tahdidat vaz'ı; meselâ bütün müstemleke ihracatının İngil-

tereye yapılması ve yalnız İngiliz mallarının Amerikaya ithali gibi.

3 — Ve nihayet İngiliz parlamentosunun, salâhiyetine dayanarak, müstemlekelere ağır vergiler tahmil etmesi.

İşte bu üç tazyikin tesiri altında müstemlekelerde kuvvetli siyasi düşünce ve temayüller belirmeye başladı. Ceymis Otis ve Patris Hanri gibi simalar hükümet icraatını tenkide başladılar. Bunlardan Otis, 1762 senesinde; «Allah insanları tabiaten müsavi yaratmıştır; krallar milletinin iyiliği için halkedilmişlerdir, millet onlar için halkedilmemiştir; hiçbir hükümet tabasını esir olarak kullanmak hakkına malik değildir.» gibi sözler söylemiştir.

1763 sulhunu müteakip İngiltere hükümetinin müstemlekelere yeniden vergi tarhı hakkındaki kararı aradaki gerginliği büsbütün arttırmştı. Ticaret her sene mütemadiyen İngiltere tarafından yeni bir tahdide tabi tutuluyordu. Ezcümle 1773 senesinde müstemlekelerin istifade etmekte oldukları çay ticareti yeniden tahdit edildi ve Amerikaya çay ithali parlamento tarafından şarki Hint kumpanyasına bırakıldı. Müstemlekeler bu kumpanya tarafından ithal edilecek çaya boykot ilânına müttefikan karar verdiler ve netice olarak 16 İlkkânun 1773 te Boston limanına hamulesini boşaltmak için gelen çay yüklü üç gemi kalabalık bir halk kütlesi önünde Hintli kıyafetine bürünmüş çeteciler tarafından basıldı ve bütün muhteviyatı denize döküldü.

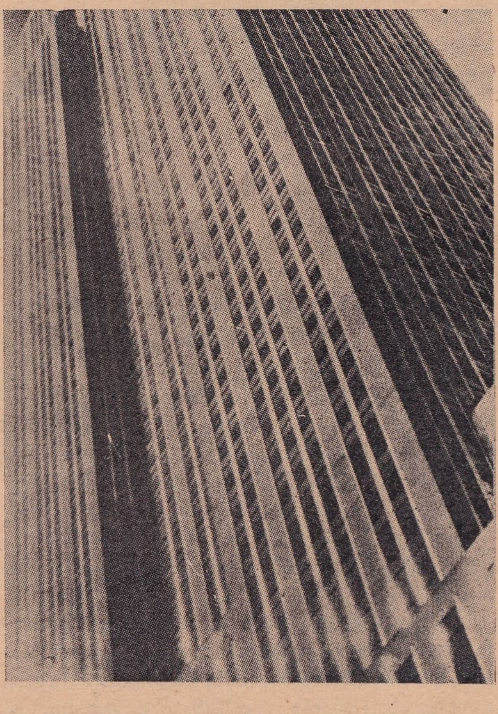
1774 senesi her iki taraf için de patlaması yakın görünen mücadeleye hazırlıkla geçti. İlkbaharda İngiliz parlamentosu, limanı tamamen kapatmak suretiyle Boston şehrini cezalandırmak kararını aldı. Müstemlekelere çay hakkındakı parlamentonun kararını kabul etmeleri, aksi halde ticaretlerinin tamamen durdurulacağı yolunda şiddetli ihtarlarda bulunuldı. Müstemlekeler hakkındaki İngiliz hükümetinin bu müfrit ve inatlı hareket tarzı onların fikirbirliği etmelerine ve ayak diremelerine sebebiyet vermekle her halde kendisine pek pahalıya mal oldu. İngiltere ittihaz eylediği kararları tatbik yolunda askerî tedbirleri de ihmal eylememiş ve General Geyc kumandasında İngiliz askerî kuvvetlerini Boston şehrinde tahşit ettirmişti.

Bu hareket müstemlekeleri müthiş sinirlendirmiş ve derhal mukabil tedbirler aldırmakta gecikmemişti. On üç müstemlekeden Corciya hariç, on ikisi aynı senenin Eylûl ayında Filâdelfiya şehrinde bir müstemleke kongresi akdettiler. Kongre İngiltereye karşı müstemlekelerin durumunu (Hakların ilânı) beyannamesiyle açıkça bildirdi. Ancak 1775 senesi ilkbaharına kadar esaslı surette icraata geçilmedi.

1775 senesi ilkbaharı da geldi. Müstemleke liderlerinden Hankok ve Samuel Adams isminde iki Amerikalı İngiltere hükümeti tarafından hıyanetle itham edildiklerinden tevkif ve tahtı muhakemeye alınmaları için General Geyc'e emir verildi. General de bu emri ifa zımnında 8 Nisan 1775 gecesi kuvvetlerini harekete geçirdi.

Bu gece tarihte bir dönüm noktası yaptı. Çünkü Amerikanın istiklâl savaşı bu geceyle başlamıştır. Yukarda isimleri yazılı iki Amerikalıyı tevkif maksadiyle icraata geçen General Geyc, kuvvetleriyle Bostondan hareket etmiş, bu adamların bulunduğu tahmin olunan Leksingtona varıldığı, zamanda orada asker kıyafetinde bir avuç adama rasgelinmiş ve bunların üzerine ilk ateş İngilizler tarafından atılmıştı. Bu hâdise üzerine zaten için için kaynıyan müstemleke halkı yavaş yavaş kıpırdanmaya ve İngiliz kuvvetlerine karşı tehlike arzetmeye ve çete harbi yapmaya başlamış ve bu kuvvetleri epeyce hırpalamıştı. Gayesine varamıyan General fazla zayiat vermemek maksadiyle Bostona ricate karar vermişti. Bu ricat de çok acıklı olmuş ve yolda verilen zayiat da bir hayli yekûn tutmuştu. General, Bostona perişan bir kuvvetle dönünce müstemleke halkının gönüllü ve ücretli askerleri şehri abluka etmeye başlamışlardı.

İşte Amerika İstiklâl Savaşı böylece başlamış bulunuyordu. Bu savaş başlangıçta esaslı bir netice verebilecek mahiyette görünmüyordu. Çünkü müstemleke halkı geniş ve gerileri hâli bir araziye yayılmış vaziyetteydiler. Yerli Hintlilerden dövüşmek kabiliyetini öğrenmişlerdi ve fakat İngilizlerin yetişmiş ordusuna karşı harbedebilecek durumda disiplinli bir orduya malik değildiler ve pek az harb malzemeleri vardı. Buna mukabil İngilizlerin ise iyi talim ve terbiye görmüş ordusu ve bütün sahil mıntakasını kontrol al-

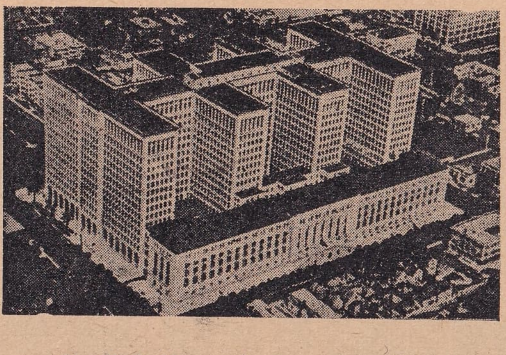

Amerikan mimarisinin hususiyetini gösteren bir resim daha

tına alabilecek kuvvetli bir donanması mevcuttu. Bundan başka İngiltere sulhtaydı, kıral inatçı ve haristi; askerî şefleri de kendisi gibiydi.

Müstemleke kongresi 1775 senesinde ikinci defa olarak toplandı ve Corc Vaşington'u Amerikan ordusunun başkumandanlığına seçti. Kanadadan Nevyorka inmekte olan ve General Burgoyn idaresindeki İngiliz ordusu Saratoga mevkiinde tamamen münhezim olunca bu muvaffakıyet Fransız ve İspanyolları da harekete getirdi ve onlar da müstemlekeler yanında İngilizlere karşı savaşa girdiler. Fransız donanması İngiliz donanmasını epeyce taciz etti. Bu suretle ümitsiz başlıyan savaş mütemadi surette müstemlekelere gülmeye başlamıştı.

Fakat, savaşın sonunda İngiltereye karşı alınacak hareket tarzı hakkında efkârı umumiyede belirmiş esaslı bir hüküm mevcut değildi. Bazıları tamamen ayrılmak taraftarı, bazıları ise itidal ve uzlaşma taraftarıydiler. Fakat 1776 senesinde Filâdelfiya şehrinde Tomas Peyn isminde muktedir bir mütefekkir (Aklıselim) ismini taşıyan bir broşür neşretti. Bu broşürün efkârı umumiye üze-

Amerikada bir sanayi müessesesinin idare merkezi binası

ridde azîm tesiri görüldü ve binlerce kişi İngiltereden tamamen ayrılmanın lüzumunu ısrarla istemeye başladılar.

1776 senesi 4 Temmuzunda kongre tekrar toplandı ve «İstiklâl ilânı» beyannamesini neşrederek tamamen ayrılma kararını ittihaz etti. Bu tarihî vesika muhteviyatı bazı tadillere uğramış olmakla beraber esas itibariyle Tomas Ceferson tarafından tesbit olunmuştur. Bu beyanname muhteviyatına kongrece İngilizler için şu kelimeler de ilâve edilmiştir. «Onlara karşı olan eski sevgimizi unutmaya gayret etmeliyiz... Biz de beraberce müstakil ve büyük bir kütle olabiliriz».

Müstemlekelerin istiklâl savaşı 19 Nisan 1783 senesinde sona erdi ve İngilterenin Amerikanın istiklâlini tanıyan sulh muahadesi de bu senenin Eylûl ayında Pariste imzalandı.

Müstemlekelerin istiklâli ortaya yepyeni bir cemaat çıkardı. Bu topluluk imparatorluğun ve hıristiyanlığın boyunduruğundan kendini sıyırmış bir garbi Avrupa medeniyetini temsil etmekteydi.

İşte bu hür topluluk bugünkü Birleşik Amerika devletlerinin öncüsü oldu.

(Ferdi Tuğman)

ANKARA HUKUK FAKÜLTESİ— Bu Fakültemizin kuruluşu millî tarihimizde ayrı bir ehemmiyeti haizdir. Bu ehemmiyet, Ankara Hukukunun, Cumhuriyetin yüksek bilgi müessesesi olarak ilk eseri olmasından ibaret değildir. Onun asıl şerefi, memlekette yeni hukuk rejiminin başlangıcı olmasıdır.

Memlekette yeni hukuk, Ankara Hukuk Fakültesinin açılışiyle başlar ve onunla temelleşir. Fakülteyi açan A t a t ü r k, bu mühim işi Fakülteye bağlamış ve bu sebeple Fakülteyi de kendi nutkiyle bizzat açmış, onun fahrî reisliğini kabul eylemiş ve onu «C u m h u r i y e t i n m ü e y y i d e s i o l a c a k b ü y ü k m ü e s s e s e» diye anmak suretiyle, ona, hiçbir müesseseye nasip olmıyan bir şeref vermiştir.

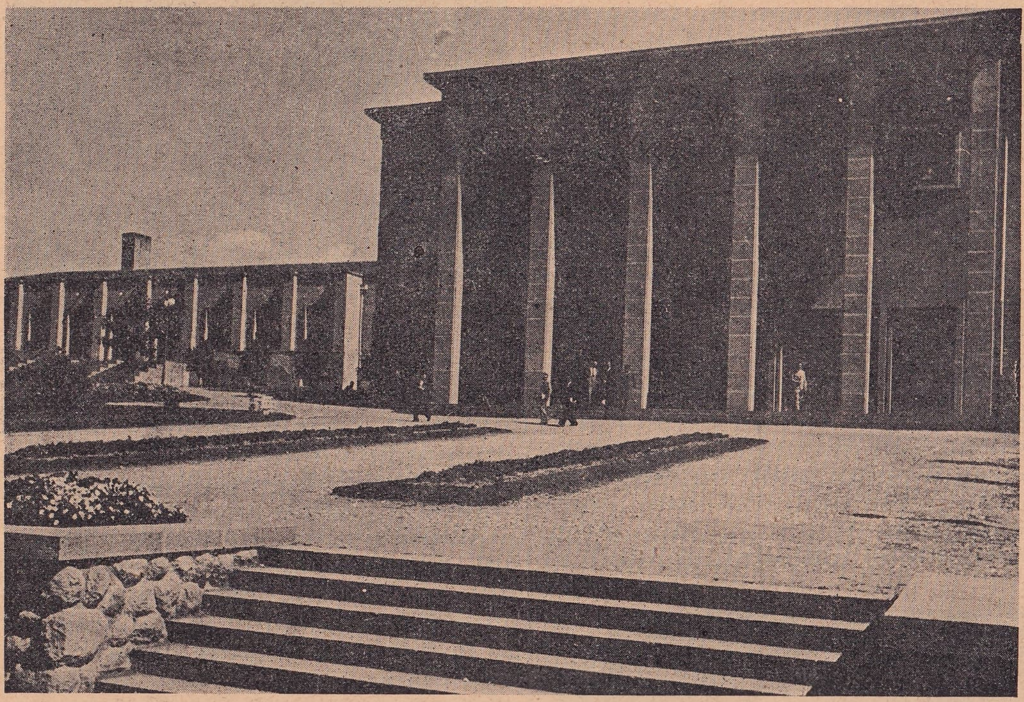
Ankara Hukukunun kuruluş tarihi 1925 ten başlar. Mahmut Esat (Bozkurt) Adliye Vekili olunca hâkim ve kanun meselesini gözönünde tutarak, bir yandan kanunları değiştiren faaliyetine istikamet verdiği gibi, öbür yandan da hâkim yetiştirmek üzere Ankarada yeni bir hukuk mektebi açmayı düşünmüş ve bu maksatla da Adliye bütçesine bir hukuk mektebi açmak için tahsisat koymuştur. Fakat bu tahsisatı Bütçe Encümeni kabul etmemiş ve Sıhhiye Vekâleti için, bir yıl evvel kabul olunduğu şekilde, İstanbul Hukuk Fakültesinde Adliye hesabına talebe

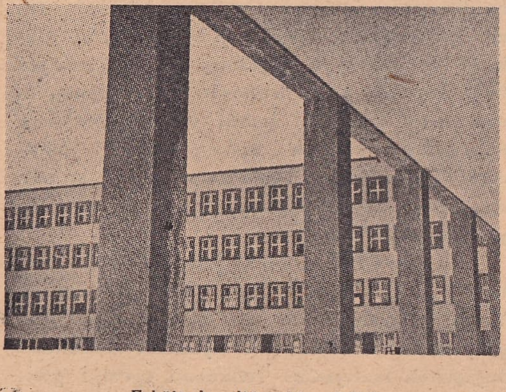
okutturmak üzere tahsisat koymayı tercih etmişti. Encümende bu suretle teklifini kabul ettiremiyen Mahmut Esat Bey, bu hükmü Meclis önünde istinaf ederek ve gece geç vakte kadar süren uzun ve çetin bir mücadeleden sonra, dört kişilik bir ekseriyetle karar almıştı.

Mahmut Esat Bey, mektebe ne fakülte ünvanı, ne hukuk inkılâbımızda bir rol, hattâ ne de İstanbul Hukuk Fakültesi kadar bir ilmî mevki arıyordu. Bu teşebbüse, sırf memlekete bilgili hâkim yetiştirmek ihtiyaciyle atılmıştı.

Tahsisat kabul olunduktan sonra, mektebin yeri meselesi ön plânda geliyordu. Ankarada müthiş bir bina buhranı vardı. Hattâ vekâletlerin birçoğu bile evlerde çalışmaktaydılar. Postahane için yeni bir bina yapılmakta olduğundan boşalacak eski bina, birçok kuvvetli talipleri olmasına rağmen, Başvekil tarafından bu mektebe tahsis olundu.

Mektebin ders programı da, İstanbul Hukukunun programına bir iki ders ilâvesiyle, tesbit olundu. Bu dersleri okutacak muallimler büyük bir titizlikle ve memleketin ileri ilim ve idare adamları arasından seçilerek kendilerine profesör ünvanının verilmesi kararlaştırıldı. Profesörler tamam olunca, profesörler meclisi, ilk iş olarak fahrî reisliye Büyük Gazi'yi ve Türk hukuku tarihi fahrî profesörlüğüne Başvekil İsmet Paşayı ve Profesörler meclisi reisligine de Mahmut Esat'ı seçti. Keyfiyet gerek Gazi Hazretlerine ve gerekse Başvekil Paşaya arzolundu; onlar da kendilerine vâki olan bu tevcihi kabul buyurdular.

Ankara Hukuk Fakültesi

Fakülteden diğer bir görünüş

Nihayet 5 Sonteşrin 1925 günü mektebin açılması kararlaştırıldı. Eski posta binasının boşalması gecikmişti; Halk Fırkası, derslerin gecikmemesi için Büyük Millet Meclisinin eski içtima yeri olan salonunu mektebe bıraktı.

Mektebi Büyük Gazi kendi nutuklariyle açtılar. Bu ayrı bir uğur ve büyük bir şerefti. Gazi'nin nutkuna Mahmut Esat Bey, inkılâp heyecanlarının hamlelerini taşıyan, güzel bir cevap verdi. Bunu mütaakıp program mucibince ilk ders olan Hukuku Esasiye dersi profesör Ağaoğlu Ahmet tarafından verildi.

İşte bugün memlekete binlerce Türk hukukçusu kazandıran Ankara Hukuk Fakültesi 5 Sonteşrin 1925 tarihinde böylece açılmıştı.

Büyük Gazi açılış nutkunu şu veciz ifadeyle bitirmişti: «Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müessesenin açılışında duyduğum saadeti hiçbir teşebbüste duymadım ve bunu izhar ve ifade etmekle memnunum.»

Ankara Hukuk Fakültesi, 1939-1940 ders yılı sonuna kadar Adliye Vekâletine bağlı ve tahsil müddeti üç yılken 1 Haziran 1940 tarihinden itibaren Maarif Vekilliğine devrolunmuş ve tahsil müddeti dört seneye çıkarılmıştır. Yeni şekliyle İstanbul Hukuk Fakültesinin benzeridir. Pansiyon kısmı da vardır; buraya, mezun olduktan sonra Adliye Vekâleti teşkilâtında vazife görmek üzere müsabakayla parasız yatılı talebe alınır.

Fakülte, birkaç bina değiştirmiş ve bilhassa kendisi için yapılmış olan İtfaiye meydanındaki bina da dar gelmiş ve nihayet büyük bir itinayla Cebecide inşa edilmiş olan şimdiki muhteşem binasına yerleşmiştir.

Ankara Hukuk Fakültesinden şimdiye kadar çıkanların sayısı 2.785 tir. *(F. S.)*

ANKARA MEYDAN MUHAREBESİ — Ankara meydan muharebesi cihan tarihinin kaydettiği savaşların en büyüklerinden biridir. Gerek şiddet ve azameti ve gerekse siyasi tesirleri bakımından neticeleri bu kadar mühim olan savaşlara sıkça tesadüf etmek kolay değildir. Bu muharebe cereyan etmemiş olsaydı, belki Bizans İmparatorluğu daha çabuk yıkılır ve dünya haritası daha o zamanlar değişebilirdi.

Muharebenin z a h i r î s e b e b i, Timur'un önünden kaçan Tebriz hâkimi Sultan Ahmet ve Azarbeycan hâkimi Kara Yusuf'un Yıldırım Bayazıt'a iltica etmiş olması ve padişahın da bunları müteaddit taleplere rağmen Timur'a iade etmemesidir. Fakat harbin hakikî sebebini bu iki cihangirin sonsuz ihtiraslarında aramak lâzımdır. «Ben dünyaya silâh taşımak ve benden önce bulunanı mutlaka mağlûbetmek için doğmuşumdur.» diyen Bayazıt, elbette kendisine iltica edenleri iade edemezdi. Çünkü gururu buna müsait değildi. Büyük bir imparatorluk peşinde koşuyordu. Bizans İmparatorunu vergiye bağlamış, Venedik ve Ceneviz cumhuriyetlerinin âdeta efendisi haline gelmişti. 25 Eylûl 1396 da Nikboluda Haçlılar ordusunu katî hezimete uğrattıktan sonra, Balkanlar ve hattâ orta Avrupayı nüfuzu altına almıştı. Kuvvetli bir orduyla İstanbul kapılarına dayanmış ve teslim şartlarını görüşmeye başlamıştı. Ordularına güveni sonsuzdu.

Timur'a gelince; «Gökyüzünde nasıl bir tanrı varsa y e r y ü z ü n d e d e t e k b i r h ü k ü m d a r o l m a l ı d ı r.» iddiasındaydı. Bir avuç insandan büyük bir ordu kurmuş, 1388 de İranı zaptetmiş, 1396 da Bağdatı alarak Irakı istilâ etmiş, 1389 da Hindistana yürümüş ve sonra Anadolu fütuhatına hazırlanmıştı. Yıldırım, elbette biliyordu ki gönderdiği ağır ve tahkir edici cümleleri ihtiva eden mektubu karşısında Timur sükût edemiyecekti.

İşte bu haleti ruhiyenin tesiri altında savaşın önüne geçilmedi. Bayazıt, 1402 senesi ilkbaharında İstanbul muhasarasını kaldırarak kuvvetlerini Timur'a karşı toplamış bulunuyordu. Kosva ve Nikbolunun gün görmüş ve zafer kazanmış alayları Bursada seferber edildiler. Bu alaylara Sırp Kıralının kumandasında yirmi bin kişilik bir kuvvet de iltihak etti.

15 Haziran 1402 de Osmanlı ordusu seferberliğini ve tecemmüünü ikmal etmiş ve yürüyüşe başlamıştı. Yürüyüş iki kol üzerinden icra ediliyordu. İzmit - Bolu - Gerede - Ankara ve Bursa - Geyve - Beypazarı yollariyle yürünüyordu. Ordu, Haziran ayının son günlerinde Ankara etrafında çadırlı ordugâhlara girmiş bulunuyordu. Burada, Timur'un henüz Sıvas havalisinde bulunduğu ve Tokat yolundan hareket edeceği haberi alındı. Yıldırım, Ankarayı kendine bir hareket üssü yaptıktan sonra ordusiyle şarka doğru yürümeye başladı. Sadrazam Ali Paşa ve bazı ordu kumandanları Ankarada bekliyerek muharebenin burada kabul edilmesi mütalâasında bulundularsa da, Yıldırım, bunları dinlemedi ve orduyu, Kızılırmağı geçirterek, Kadı şehri, Artıkova, Akdağ madeni mıntakasında topladı.

Yıldırım, mühim miktarda piyadeye malik bulunduğu için, bu dağlık mıntakada muharebe vermek istiyordu. Temmuzun ilk günlerinde Sıvas istikametinde sürülen keşif kıtaları Timur'un keşif kuvvetleriyle temas teminine muvaffak olmuştu. Fakat Timur, Bayazıt'ın güzergâhı tıkamış ve esaslı bir müdafaa hattı kurmuş olduğunu casuslarından ve keşif kolları müsademesinden öğrenmişti. Sıvas havalisinde, bu kadar gayrı müsait şerait içinde dağlık arazide taarruz etmekten çekinmiş ve süratle cenuba dönerek Kızılırmak vâdisini takibetmişti. Bayazıt, Kızılırmak kavsinin merkezinde dururken o,

ırmağın cenup sahillerini takibederek ilerlemiş ve sağ kanadından çıkardığı bir kuvvetle Bayazıt ordusiyle temas tesis etmişti. Burada ufak kuvvetler bırakarak, Ankara üzerine yürüdü. Yıldırım, bunu haber alınca o da geriye dönmüş ve hareket üssüne avdet etmişti.

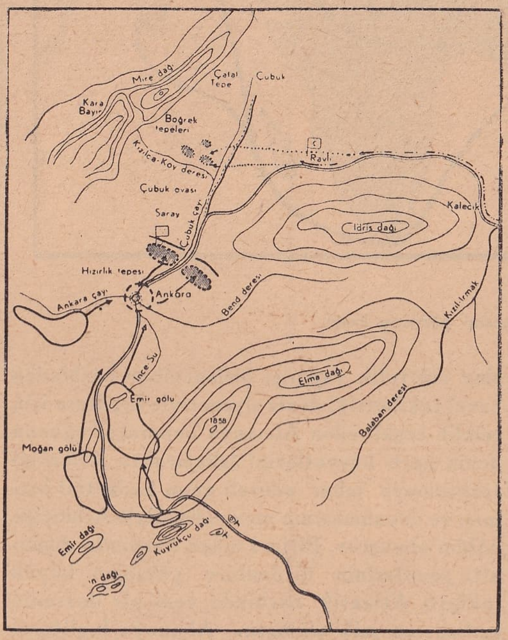
Timur'un ordusu, kısmı âzamı atlı olmak üzere yüz altmış bini geçiyordu.

Torunu Mehmet Sultanın kumanda ettiği süvari kıtaları tamamen zırhliydi. Orduda ayrıca, müthiş bir savaş silâhı olan, filler de vardı.

19 Temmuzda iki ordu Ankara ovasında mevzi almış bulunuyordu. Önce ordunun büyük kısımlarında sükûnet hüküm sürmüş, fakat sabaha kadar karakollar ve keşif kuvvetleri arasında çarpışmalar olmuştu. Timur ordusu bütün geceyi tahkimat yapmakla geçirmiş, sıkışık vaziyetten kurtulmak için de bazı kuvvetli kıtalarını ileri sürmüştü. Bunlar arazinin muhafazasiyle beraber o civardaki çeşmelere de zehir atarak istifade edilmez bir hale getirdiler.

20 Temmuz 1402 sabahı evvelâ Yıldırım Bayazıt ordusunu tertip ve tanzim etti. Bayraklar açıldı. Tabeller çalındı. Bayazıt, ordularına kısa ve kuvvetli bir hitabede bulundu. Ordunun yüksek hizmet ve sadakatinden, kahramanca yapılacak bir mücadelenin zaferi temine kâfi geleceğinden bahsetti. Onlara Niğbolu savaşını hatırlamalarını söyledi. Sağ cenahta şehzade Süleyman'ın kumanda ettiği Anadolu askeri, merkezde Bayazıt ve şehzadeleri, sol cenahta Sırplılar ve Rumeli askerleri bulunuyordu. Saat altıda savaş başladı. İlk olarak Timur'un ordusundan Emirzade Ebubekir ileri atıldı. Bu taarruza, derdal Emir Cihanşah ve Kara Osman Bayındır da katıldılar. Otuz kilometrelik bir cephe üzerinde çok şiddetli bir muharebe cereyan ediyordu. İleri sürülen kıtalar Osmanlı ordusunun sol cenah gerilerini tazyik ediyordu. Saat onda Türk ordusunun karşı taarruzu başladı. Rumeli askeri çok iyi dövüşüyor, Timur'un muhariplerini kırıyor, kaçırıyordu. Muharebenin en kızıştığı bir anda, birdenbire Osmanlı sol cenahının ikinci hattını teşkil eden kara tatarların düşmana karşı değil, birinci hattaki Rumeli askerlerine hücum ettiği görüldü. Bu beklenilmiyen vaziyet Osmanlı ordusunu çok şaşırtmıştı. İhtiyatı teşkil eden Çelebi Mehmet, bu fena durumu düzeltmek için süratle ateş hattına doğru yürüdü ve Timur'un bile takdirini kazanan bir şecaatle dövüşmeye başladı. Muharebenin kendi aleyhine bir cereyan takibettiğini gören Timur, büyük kumandanlara has bir soğukkanlılıkla ihtiyat kuvvetlerini toplıyarak, ezilmekte olan cephenin bu kısmına sürdü. Fakat Osmanlıların bu cenahını bir türlü yıkamıyordu. Sağ cenahta harbeden Anadolu askerleri de gayrete gelmişti. Bunun üzerine Timur'un ordusunda bulunan Germeyan, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beyleri Anadolu askerinin karşısında bayraklarını açarak göründüler. Ve timarların başındaki eski kumandanlarının isimlerini çağırarak Anadolu askerlerinin mâneviyatı üzerinde müthiş bir tesir yaptılar. Biraz sonra bazı kuvvetler Timur'un tarafına geçti. Osmanlı ordusunun sağ cenahı çok zayıflamıştı. Timur, bu cenah karşısındaki kuvvetini mütemadiyen takviye ediyor ve Osmanlı ordusunun sağ cenahını çok gerilere sürüyordu. İkindi üzeri maharebenin kaybedildiğini anlıyan Süleyman Çelebi, Veziriâzam Ali Paşa, Murat Paşa ve Yeniçeri ağası Hüseyin Ağa sağ kalan kuvvetlerle ricate başlamışlar, sol cenahın kumandanı olan Çelebi Mehmet de ümerasından bir kısmını yanına alarak muharebe meydanını terketmiş, Sırp Kralı da çekilmişti. Bu suretle bu cenah da bozuldu. Bu suretle Yıldırım yalnız kalmış ve iki cenahı birden çözülmüştü. Osmanlı ordusunun zayiatı korkunçtu. Muharebe meydanı cesetlerle dolmuştu. Yıldırım, her türlü geri çekilme tekliflerini reddediyor ve son nefere kadar dövüşmek istiyordu. Niğboluda kendisine silâh arkadaşlığı yapmış olan 3000 yeniçeriyle Çataltepeye çekildi.

Yıldırım'ı yakalamak şerefini oğlu Şehruban'a vermek istiyen Timur, onu büyük kuvvetlerle oraya gönderdi. Fakat, Yıldırım Bayazıt teslim olmuyor, korkunç bir inatla dövüşüyordu. Timur, bunun üzerine tepeye daha büyük kuvvetler göndermek mecburiyetinde kaldı. Dünyaya hükmetmek için yaratılmış olan Yıldırım Bayazıt, eğilmez başını süsliyen saçlarını rüzgârda savurarak, destanlara lâyık bir kahramanlıkla dövüşüyordu. Askerî tarihlerimize göre, kat kat üstün kuvvetlere karşı yapılan Çataltepe müdafaası cihan tarihinde benzerlerinden hiçbirine nasip olmıyan yüksek bir celâdet sahnesi olmuştur.

Ankara meydan muharebesi krokisi

Gün karardığı zaman Ankara meydan muharebesi bitmiş ve Osmanlı ordusu tarihin en katî mağlûbiyetlerinden birine uğramıştı. Yıldırım Bayazıt, esirler arasında bulunuyordu. Ankara meydan muharebesinin büyük ve muzaffer kumandanı Timur, Bayazıt'ın yanına serbest olarak getirilmesini emretti. Bayazıt çadıra gelirken Timur, ihtiramla yerinden kalktı, çadırın kapısına kadar ilerledi. Hafifçe gülüyordu. Bayazıt, hiddetle: «Allahın bedbaht ettiği biriyle istihza etmek fenadır.» diye haykırdı. Timur, gene gülerek şu cevabı verdi: «Sana değil, Allahın bu dünyayı benim gibi bir topalla, senin gibi bir köre bıraktığına gülüyorum.»

Kısa bibliyografya: Şerafettin Yezidî, Zafernamei Timuru Gürgân. Hoca Sadettin, Tacüttevarih. Feridun Bey, Münşeatüsselâtin. Âşık Paşazade, Tevarihi Ali Osman. Neşrî, Tarihi Ali Osman. İslâm Ansiklopedisi-Mükrimin Halil Yinanç, Bayazıt I. Hammer - Cilt: 2. Devleti Osmaniye Tarihi. Ducas, Histoire de Constantinople. Chalcondiyle, Chronique. Belleten-Fuat Köprülü, Demir Kafes hikâyesi. Ömer Halis, Timur'un Anadolu seferi ve Ankara savaşı. Mustafa Rahmi, Timur ve Tüzükâtı. T. T. T. Cemiyeti, Tarih-Cilt: 3. (Feridun Fazıl Tülbentçi)

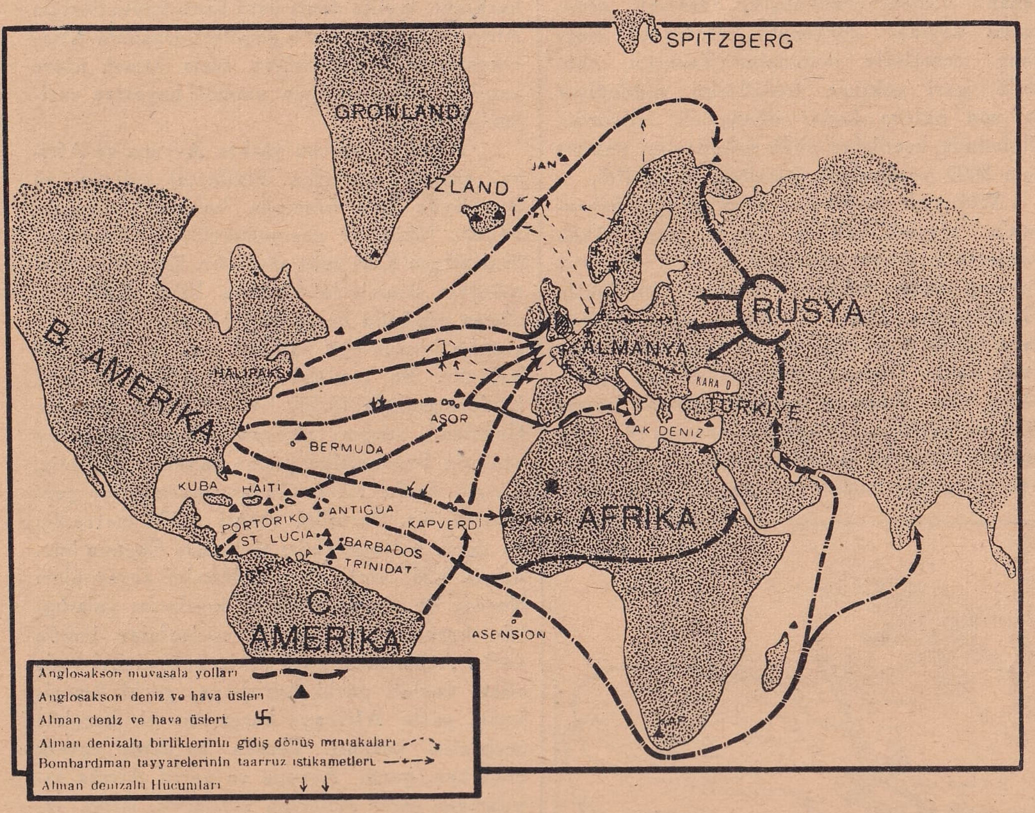
ATLANTİK HARBİ — İkinci cihan harbinde İngiliz deniz üstü harb kuvvetleriyle Alman deniz altı harb gemileri arasında Atlas Okyanusunda hâkimiyet tesis etmek üzere yapılan muharebelerin umumî heyetine verilen isimdir.

Atlas Okyanusu şarkta Avrupa ve Afrika, garpta Amerika kıyılarını sulıyan ve üç büyük kıta arasında bulunan dünyanın büyük, lâkin en ehemmiyetli bir denizidir. 81.6 milyon Km^2 yüze maliktir. Kendisine tabi mücavir denizlerle birlikte 105.6 Km^2 olup dünya yüzünün beşte birini kaplar. Şimalden cenuba uzunluğu 16.500, genişliği 5.500 Km. dir. Bu genişlik Karadenizle Meksika körfezi arsında 13.000 Km. yi bulur. Şimalde Grönland adasını sulıyan Atlas Okyanusu cenupta Buzdenizine kadar dayanır. Akdeniz, Karaib denizi Atlas Okyanusunun birer parçalarıdırlar. Derinliği vasati 3.900 metredir, en derin noktası Haiti civarında Engano burnunda 9.565 metredir. Golfstrim cereyanları Norveç ve şimalî Avrupa kıyılarını yaladığı için buraları kışın dahi seyrisefaine imkân verir. Atlantikte katî deniz hâkimiyeti tesis eden devlet garbi Avrupaya, garbi Amerikaya, garbi Afrikaya karşı tam bir harekât serbestisi kazanır. Esasen bu deniz tetkik edilirken, garbi Avrupa ve garbi Afrika kıyılariyle, şarki Amerika kıyılarını, Asor, İzlânda, Bermuda, Capverde, Grönland adalarını bir kül halinde bir arada mütalâa etmek icabeder. Anglosaksonlar ikinci cihan harbinde Atlantiğe hâkimiyetleri sayesinde Afrikayı ellerinde tutmaya, şimlî Afrikayı istilâ etmeye, Habeş ve şimalî Afrika seferlerini tasfiye etmeye muvaffak olmuşlardır. İkinci cihan harbi Anglosakson - Cermen harbi haline girdikten sonra, harb orta ve garbi Avrupa-şimalî Amerika harbi şeklini almış yani iki büyük kıta mücadeleye girişmiş olduğundan harbin siklet merkezi bu denize intikal eylemiştir

Atlantik denizinin kilit noktaları, şarkta Büyük Britanya adası, Cebelüttarık boğazı, Sicilya ve Malta adaları, Süveyş kanalı; garpta Asor ve Bermuda adalariyle Afrikada Dakar ve Kap üsleridir. Muvasala yolları üzerine serpilmiş olan bu adalar ve üsler Atlantik harbinde mühim rol oynamışlardır.

Atlantik Avrupanın siyasi, askerî, iktisadi ve sosyal ağırlığını üzerinde taşıyan bir denizdir. Dünyanın en eski medeniyet tarihi bu deniz kıyılarında başlamıştır. Romalılar deniz hâkimiyetini ele geçirdikten sonra deniz aşırı fütuhata başlıyarak İngiltere adasını zapt ve istilâ etmişler (Milâttan 54 sene evvel) ve burada 4 asırlık bir hâkimiyet tesis etmek suretiyle Gol memleketinin ve garbi Avrupa kıyılarının emniyetini tesis eylemişlerdir. Normanlar Atlantikte deniz hâkimiyetini temin ettikten sonra 1066 da İngiltereyi zaptettiler, bu denizci kavim denizlere hâkimiyet sayesinde Akdenizi haraca kesti, 986 da Grönland ve 1000 senesinde Amerika kıyılarına vardılar. Atlantikte esas mücadelenin tarihi XV. asrın nihayetinde başlar. Dünya Portekiz ile İspanya arasında Tordesillas muahedesiyle taksim edildiği zaman Atlantiğin büyük kısmı İspanyollara isabet etmişti (1494). İngiliz milleti bu tarihten sonra denizlerde kalkınmaya başlamış ve İspanyollarla İngilizler arasında şiddetli mücadele

açılmıştır. İngilizler Kraliçe Elizabet devrinde denizlerde kuvvetlenmişler, bidayette bugün Almanların İngilizlere tatbik ettikleri usulleri İngilizler İspanyollara tatbik ederek İspanyolların Amerikadaki müstemlekelerin-

Atlantik meydan muharebesini gösteren kroki

den kadirgalarla naklettikleri kıymetli servetleri korsan harbleriyle yağmaya başlamışlardır. Bu hâdiselerle Atlantik harbinin dünya ölçüsünde birinci safhası açılmıştır ki bu XVI. asrın ortalarına tesadüf eder. İngiliz kavmi Atlantik hâkimiyetinin kendileri için bir ölüm dirim meselesi olduğunu anlamakta gecikmedi. Sir Fransis Dreyk 1587 senesinde büyük bir cüret ve işitilmemiş bir baskınla Kadiks limanında İngiltereye taarruz için hazırlanmakta olan İspanyol donanmasına taarruz ederek bu donanmayı tahribetti; bu suretle İngilizler Atlantik harbinin ilk büyük katî neticesini aldılar. Kadiks zaferini, Sir Con Hokins'in Manş zaferi takibetti. İngilizler bu tarihten sonra Atlantik hâkimiyetini fiilen kazandılar, ve bunu bir daha ellerinden bırakmadılar, almak istiyenlerle bütün kudretleriyle mücadeleye giriştiler. 1798 de Fransız donanmasını Abukirde yaktılar, 1805 te Trafalgar muzafferiyetiyle bir daha kimseye iade etmemek şartiyle Atlantik hâkimiyetini katî olarak ellerine geçirdiler. Bütün Avrupayı hâkimiyeti altına alan Napolyon ile gömleklerini satıncaya kadar bu uğurda mücadele eylediler; Atlantiğin kendilerine bahşettiği serveti ve parayı Napolyon'un düşmanlarına bol bol vererek onu nihayet yere serdiler. Napolyon İngiltereyi karadan yaptığı ablukayla mağlûb edeceğini zannetmişti. Dâhi serdarın İngiltereyi geri ve ikmal kaynaklarından mahrum ederek mağlûbetmek istediği de muhakkaktır. Lâkin İngilterenin deniz hâkimiyeti, bu memleketin gerek istilâsını ve gerekse imparatorluğiyle muvasala yollarının kesilmesini imkânsız kılmıştı. İngiltere Atlantik hâkimiyeti sayesinde imparatorluğunu, idarî, siyasî, askerî maksatlara göre istediği gibi organize etmeye muvaffak olmuş, imparatorluğunu çok sağlam temeller üzerinde kurmuş, onlara tam bir inkişaf temin eylemiştir. İngiltere Avrupa işlerinde müsamahakâr davrandığı halde Atlantik meselesinde çok titiz ve kıskanç hareket etmiş, muvasala yollarına ve imparatorluğuna karşı tehditkâr vaziyet takınan Fransayı bu maksatla ezmiş, onu kendisine müttefik yapmış, birinci cihan harbinden evvel takibettiği deniz siyasetiyle İngiltere için tehdit teşkil eden Almanya İmparatorluğunun deniz harb kuvvetlerini İskajerakta Atlantiği terketmeye icbar ederek onun kudretini kırmış; ve donanmasının mevcudiyetiyle Atlantiğe hâkim olmuştur. Birinci cihan harbinde denizaltı gemilerinin birdenbire yükselen büyük inkişafı Atlantik harbinde yeni bir devrenin açılmasına saik olmuştu. Almanya İngilterenin deniz hâkimiyetini deniz üstü kuvvetlerle tahribedemiyeceğini anladığından bütün siklet merkezini denizaltı harbine vermiş ve adanın imparatorlukla ve müttefiki Birleşik Amerika ile muvasala yollarını bu yeni harb usuliyle kesmeye çalışmıştır. 1916 dan sonra Almanya deniz harbi sevk ve idaresinde denizaltı harbini esas olarak kabul etmişse de bu yeni harb silâh vasıtasiyle de katî neticeyi alamamıştır.

Atlas Okyanusu dünyanın en zengin deniz muvasala yollarına malik bir denizdir. Garbi Avrupa devletlerinin medeniyet ve kültür hayatında ileri kudretleri, geniş müstemlekelere sahip olmaları; iktisadi, siyasi ve askerî kudretlerinin büyüklüğü, Amerika ile Avrupanın çok sıkı münasebet tesis etmeleri bu denizin ehemmiyetini gittikçe arttırmış, mühim limanlar ve büyük deniz üsleri tesisine müsait kıyılar bu denizi dünyanın en mühim denizi haline sokmuş ve buharlı gemiler icat edildikten sonra bu ehemmiyet gittikçe artmıştır. Avrupadan şimalî ve cenubi Amerikaya, Afrikaya ve Akdeniz vasıtasiyle uzak doğuya ve Panama kanaliyle Pasifiğe bütün münakale ve muvasala yolları hep bu büyük denizden geçer. İngilizler adalılık bakımından gerilerinin denizlere dayalı olması, kaynaklarının mahdut bulunması yüzünden sırf yaşamak azminin uyandırdığı tesir ve endişe altında dünyanın dört köşesinde hayat sahaları temin etmişler, buraları ana yurda bu deniz üzerindeki muvasala yollariyle bağlamışlar ve bu yolların emniyeti için bu denizde katî hâkimiyet tesis ve bunu bütün kudretleriyle muhafaza etmişlerdir. Atlantik İngiltereye hayat, canlılık ve saadet getirmiştir. İkinci cihan harbinden evvel fevkalâde tekâmül ve inkişafa erişen hava muvasala yollariyle üslerinin üçte ikisi Atlantikte ve buralardaki limanlarda ve adalarda tesis edilmiştir.

Britanya adaları başlı başına bir harbi besliyecek iktidarda olmadığı için İngiltere harb kudretinin idamesi ve tezyidi için deniz aşırı kaynaklara muhtaçtır. Harb iktisadiyatı için, lüzumlu maddelerin çoğu İngiltereye müstemlekelerinden ve deniz aşırı ecnebi ülkelerden ithal edilir. Dünya ölçüsünde bir harbin sevk ve idaresi için İngiltere bu deniz aşırı kaynaklarla devamlı muvasala temin etmek mecburiyetindedir. Kömür müstesna olmak üzere her türlü ham madde hariçten gelir. Memlekette demir madeni çok mebzul olmasına rağmen 1938 senesinde mecmu ihtiyacının yüzde otuz biri hariçten ithal edilmişti. Buna mukabil yün, ipek, kauçuk, bakır, manganez gibi harb sanayii için lüzumlu maddelerle; pirinç, mısır, kahve, kakao, çay, tütün, şarap gibi ihtiyaçların yüzde yüzü hariçten temin olunur. 1938 de tereyağın yüzde doksan birini, şekerin yüzde doksan birini ithal etmişti. Adalık vaziyeti, nüfusunun kesif ve dünyanın en kudretli devleti olması onu harice bağlamıştır. İngiltere adası Atlantiğin şarkında Avrupaya karşı ileri sürülmüş bir Bastion ve buraya tevcih edilecek taarruzi harekât için ideal bir üs ve sıçrama noktasıdır; bundan başka Atlantiğe karşı Avrupadan yapılacak harekât için bu denizi müdafaa eden kuvvetli bir hareket üssüdür.

İkinci Cihan Harbi başlamadan çok evvel Atlantik harbi başladı. Alman Başkomutanlığı bir harb halinde İngiliz deniz üstü kuvvetleriyle boy ölçüşemiyeceğini hesaba kattığından, İngilterenin kan damarlarını kesmek üzere denizaltı harbini esas olarak kabul ve buna göre teşkilâtını yapmaya başladı ve denizaltı harbini kruvazör harbi ve hava harbiyle desteklemek suretiyle İngiltereyi abluka altına almaya, hariçle irtibatını kesmeye ve tecrit etmeye karar vererek, deniz harbinin sevk ve idaresinde bunu baş hedef ittihaz etti. Almanya denizaltı harbinin sevk ve idaresi hususunda birinci cihan harbinden çok kıymetli dersler çıkarmıştı. XX. asırda Atlantik harbinin birinci safhasını teşkil eden birinci cihan harbi harekâtı, İngiltere ve müttefiklerine birçok harb gemilerinden başka 13 milyon tonluk gemiye mal olmuştu.

İkinci cihan harbi başlarken İtalyanın Akdenizde aldığı düşmanca hareket yüzünden bu denizde muvazene bozulmuştu. İngilizler Süveyş yolunu terketmeyi ve Afrika cenubundan dolaşarak imparatorluğiyle münakale tesis etmeyi düşünmüş ve buna göre lüzumlu tedbirleri almıştır. 1939 Eylûlünden sonra Atlantik harbi büyük bir şiddetle başladı. Almanlar İngilizlerin deniz üstü ablukalarına denizaltı ablukasiyle cevap verdiler, denizaltı gemilerini «seri» halinde inşaya başladılar. İngilterenin muvasala yolları üzerine grupvari tertiplenen denizaltı gemileri İngiltereye gelen her gemiyi batırmaya başladı. Denizaltı harbi mayn tarlaları ve mıknatıslı maynler, tayyareler tarafından desteklendi; ayrıca seri harb gemileri ticaret gemisi avlamak üzere korsan harbine çıktılar; İngilterenin dünyayla deniz muvasalasını kesemediler ama

gittikçe artan bir muvaffakıyetle büyük ve telâfisi çok müşkül zayiata sebep oldular. Fransa mağlûp olup ortadan kalktıktan sonra İngiltereye karşı harbin devamı daha ziyade Atlantikte cereyan etti. Alman teşebbüsü ciddi ve tehlikeliydi, önü alınmazsa katî neticeli olabilir, İngilterenin ve bütün demokrasilerin felâketini intaç edebilirdi. İngiltere İmparatorluğunun ve Birleşik Amerikanın istihsal seli adaya varmadan Atlantiğin doymak bilmez derinliklerine inerek heder oluyordu. Atlantik harbi gittikçe artan bir şiddet peyda etmişti.

Bu sırada mesut bir tesadüf olmak üzere İngilterenin başına İngiliz milletinin yaşamak, mücadele etmek ve kazanmak azminin sembolü olan büyük bir sevk ve idareci geçmişti. Bu V. Çörçil deniz harbinin sevk ve idaresinde büyük tecrübe sahibiydi. Deniz Lordu ve kurdiydi, deha sahibi bir asker aileden geliyordu, cüret ve iktidarı, azim ve şiddeti insanları hayrerete düşürecek derecede yüksekti. Müşarünileyh meselenin İngiltere için vehametini idrak ederek harbi kazanmanın Atlantik harbinin kazanılmasına bağlı bulunduğunu yüksek bir anlayışla takdir etmişti. Atlantik harbinin bu muzaffer sevk ve idarecisi 1940 senesi Mayısında Başvekâlete geçtiği zaman İngiltere Atlantik harbi için hazır değildi; dağınık münakale yollarını korumak için mebzul miktarda avcı botları, seri muhripler de mevcut değildi, ticaret gemileri denizaltı gemilerine karşı teslih ve teçhiz edilmemişti, hava kuvvetleri ve tayyare gemileri Atlantik harbi için yeter derecede yoktu, denizaltı gemilerine karşı defi ve tard silâhları ve muharebe usulleri ve teşkilât da kâfi derecede inkişaf etmemişti. Buna mukabil Almanlar Fransa garp kıyılarını ele geçirdikten sonra Atlantik harbinde muvaffakıyetli bir adım daha atmış oldular. 1942 de denizaltı gemileri öldürücü bir silâh mahiyetini almıştı; bu senenin yalnız Mayıs ayında 924.000 tonluk 170 müttefik gemisi batırılmış, 66 gemi de hasara uşratılmıştı. Bu tonajdan 767.000 tonluk 140 gemiyi denizaltılar batırmışlardı. Atlantikte artık deniz emniyeti kalmamış, kafile usulü nakliyat da kâfi bir emniyet temin etmemişti. Almanlar uzun menzilli bombardıman tayyareleriyle denizaltı gemilerinin tesirlerini katmerlemişlerdi. İngilizler mıknatıslı mayne süratle çare buldular, hava kuvvetlerinin yardımiyle Bismarkı batırdıktan sonra korsan harbini önlediler, lâkin denizaltı gemilerine kesin bir çare bulamadılar. Ancak 1941 sonunda Amerika harbe girdikten sonra Atlantik harbinde dönüm noktası başladı, denizaltılarla mücadele için teşkilât genişledi. Bu teşkilât tesirini yavaş yavaş lâkin emin bir surette gösterdi. Amerikan sanayii Liberti tipinde ticaret gemileri inşasına başladılar. Bu gemiler büyük manevra ve denizaltılara karşı müdafaa tertibatını haizdi. Bu gemilerden ilk sene büyük adette inşa olunmaya başlandı. Bu adet baş döndürücü mikyasta büyüdü ve iki günde bir gemi inşa edecek bir sürat gösterdi. 1942 senesi yazı Atlantik harbinin en buhranlı devridir. Almanlar bu hali devam ettirebilseydiler ve müttefikler mücadelede muvaffak olmasaydılar Atlantik harbini kazanırlar ve neticede belki de ikinci cihan harbinin seyrini değiştirebilirlerdi. Lâkin müttefiklerin sonsuz malzeme kaynakları, kuvvetli teşkilâtları, harb kudretleri galebe çaldı. Onlar şimal Barents denizinden ve Acem körfezinden Rusyaya geniş ölçüde malzeme yardımını bu galebe sayesinde temin ettiler. Şimalî Afrikayı zaptetmeye, Akdenizi tamamiyle ele geçirmeye, İtalyayı tasfiye etmeye, ikinci cepheyi açmaya Atlantik zaferi sayesinde muvaffak oldular. Atlantik harbi öyle kolay kazanılmadı. Çok buhranlı devreler atlatıldı. Dakar ve bilâhare Asor adaları işgal edildikten sonra Atlantik zaferi tamamlanmış oldu. Deniz üstü harb gemileri, tayyareler, müsellâh ticaret gemileri, gemi inşaatı, kafile usuliyle seyir Atlantik harbinin zafer silâhlarıdırlar. Bunlar toplariyle, bombaları ve su bombalariyle, süratleriyle Almanların en güvendikleri denizaltı silâhlarının tesirlerini yok etmişler ve 1944 senesi yazında İngiltere İmparatorluğunun münakale yollarında mutlak bir emniyet tesis etmişlerdir.

M. Çörçil Atlantik harbini kazanmak için bütün dehasını kullanmış, hasımlarının belbağladıkları silâhı işe yaramıyacak surette ellerinde kırdıktan sonra ikinci cihan harbinin katî zafer yolunu açmıştır. Ona bu imkânı veren imparatorluğunun ve müttefiki Birleşik Amerikanın Büyük Britanya ile irtibatını temin eden muvasala yolları yani kan damarlarının geçtiği Atlantik Okyanusudur.

Kısa bibliyografya: Geopolitik; No. 10, 1940. No. 4, 1942. G. Wüst, Bodenwasser und Gliederung der Atlantische Tiefsee 1933. G. Wüst. Géographie Universelle, Cilt 1.

(İhsan Yurdoğlu)

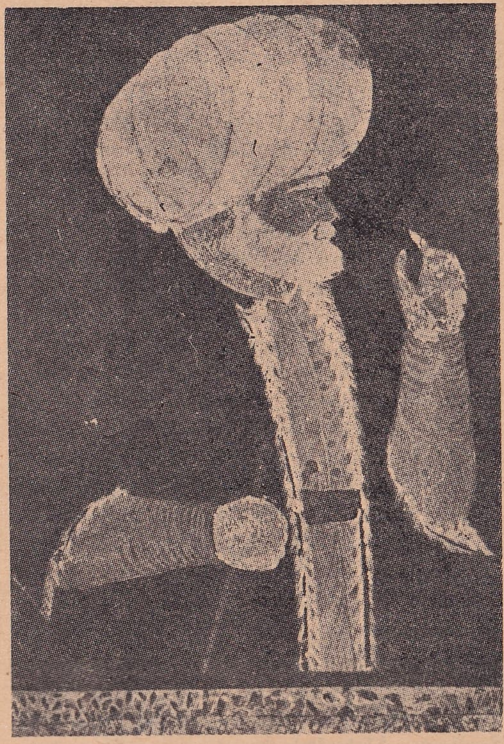
BARBAROS HAYRETTİN PAŞA — (1483 - 1546) Namlı Türk korsanı, Cezayir Beylerbeyi, Kanuni Sultan Süleyman devrinde Türk Donanmasının Kaptanı Deryası olan Barbaros'un asıl ismi Hızır'dır. Din ve devlet yolunda başardığı büyük işlerden dolayı Kanuni Sultan Süleyman kendisine Hayrettin ismini vermiştir. Sakalının kızıl olması sebebiyle de Avrupalılar tarafından Barbaros veya Barbarosa diye tanınmaktadır.

Barbaros Hayrettin, Adalar denizinin en güzel adalarından olan Midillide doğdu. Bütün ömrü, adiyle, şaniyle doldurduğu Akdenizde geçti. Öldükten sonra şirin Marmaranın kenarında, bugün sonsuz uykusunu uyuduğu, Beşiktaştaki türbesine gömüldü. Fâni ve ebedî hayatı bu suretle denize bağlı kalmış oldu.

Barbaros'un doğduğu sıralarda Akdenizde devletler arası bir nizam henüz kurulmamıştı. Kendi adlarına veya devletler hesabına hareket eden korsanlar bu denizin küçük sahipleriydi. Bu sebeple Akbenizde gemi işletmek, ticaret yapmak güç işti. Gemiyi koruyan bayrak ve kanun değil, kuvvetti.

Barbaros Hayrettin ailesinin ne serveti ne de şöhreti vardı. Aile reisi Ece ovalı Yakup'tu. Dört çocuğu olmuştu. Barbaros Hayrettin bunlardan biriydi. Ağabeysi Oruç gibi Barbaros Hayrettin de hayatını denizde kazanmaya karar verdi, On altıncı asrın ilk yıllarında Saroz ve Selâniğe gemi işleterek ticaretle meşgul oldu. Bir gün, doğu Akdenizin en korkunç korsanları olan Rodos şövalyelerinin eline esir düştü. Fakat az zaman sonra esirlikten kurtulmaya muvaffak oldu. Bir daha esir düşmemek için, ticaret mesleğini bırakıp korsan olmaya karar verdi ve kendisinden önce bu mesleğe atılmış olan ağabeysi Oruç'un yerleşmiş bulunduğu Cerbe adasına gitti. İki kardeş zekâlarını ve kuvvetlerini bir ederek çalışmaya karar verdiler. Tunus hükümdarına, korsanlıktan kazanacakları ganimetlerin beşte birini vermek karşılığında Halkulvad kalesinde yerleştiler. Artık denizde ve karada birer üsleri vardı. Korsanlığa başlıyabilirlerdi.

Ceneviz, Venedik, Fransız ve İspanyol ticaret ve harb gemilerine karşı amansız saldırışlar yapan iki kardeş az zamanda büyük servet ve haklı şöhret kazandılar. Maiyetlerine sergüzeştçi ve gözü pek kaptanlar geldi.

Barbaros Hayrettin
Nigârinin bir minyatürü

Birbiri ardınca kazanılan zaferler üzerine Barbaros Hayrettin ve ağabeysine korsanlık mesleği dar gelmeye başladı.

Kuzey Afrikada bir imparatorluk kurmayı düşündüler. Zaten durum da elverişliydi. Sahillere yerleşmiş olan İspanyollar ve Cenevizliler gerçek bir kuvvet teşkil etmiyorlardı. İslâm hükümetlerinin arasında ise bitmek tükenmek bilmiyen münazaalar ve mücadeleler vardı.

Barbaros Hayrettin ve Oruç evvelâ hıristiyan topraklarına saldırdılar. Kazandıkları başarılar islâm hükümetlerinden bir kısmını ürküttü. İslâmlar İspanyollarla bir oldular. Bu suretle yeni bir mücadele safhası başlamış oldu. Bu safhada yeni zaferler ve yeni topraklar kazanıldı. Mücadelenin başlangıcından beri Çeçel ve Cezayir şehirleri alınmış Tlemsen ve Tenes beylerinin toprakları zaptedilmiş, Bucada ve Penonda İspanyollar tehdit edilmişti.

Oruç'un İspanyollara karşı yapılan bir taarruzda şehit düşmesi fetihleri bir aralık durdurdu. Barbaros Hayrettin, istikbalde İspanyollarla, islâmların gittikçe artacak baskısına karşı koyabilmek için Yavuz Sultan Selim'e bir heyet göndererek topraklarının Osmanlı hâkimiyetine kabul edilmesini diledi. Çaldıran ve Reydaniye galibi ve Mısır fatihi Selim, bu dileği kabul etti. Barbaros'a kuzey Afrika Türk toprakları Beylerbeyi ünvanını verdi ve her türlü yardımı vadetti. İlk yardım olarak da iki bin kişilik bir yeniçeri kuvvetiyle toplar gönderdi.

Bu olay Barbaros Hayrettin'in düşmanlarını telâşa düşürdü. Sicilya Kıral vekili Hügo Monkat kırk gemi ve beş bin kişilik bir kuvvetle Cezayiri almak istediyse de Barbaros Hayrettin tarafından perişan edildi (1519).

Bu zafer üzerine Tunus Beyi de Barbaros'un düşmanlarına iltihak etti. Yeni muharebeler oldu. Bunların birinde Barbaros ihanete uğradı. Taraftarlarından düşmana geçenler bulundu. Cezayir şehri bile Barbaros'tan yüzçevirdi. Bu olaylar üzerine Barbaros kısa bir zaman için Çeçele çekildi ve yeniden korsanlığa başladı. Arka arkaya zaferler kazandı. Akdeniz ve Afrika şehirleri bu zaferlerin akisleriyle çınladı. Şöhret sahibi kaptanlar ve komutanlar Barbaros'la beraber çalışmak için yanına koştular. Az zamanda kırk gemilik bir filo kuruldu. 1520 ile 1525 yılları arasında, bu filoyla Avrupa sahilleri basıldı ve büyük ölçüde ganimetler alındı. Barbaros deniz zaferlerinden aldığı hızla kuzey Afrikada yeniden fütuhata başladı. Bone, Kollo ve Konstantinye şehirleri zaptedildi. Birçok Arap kabileleri ve Cezayir şehri Barbaros'tan tarafa geçtiler. Barbaros islâm hükümetlerini sindirdikten sonra Cezayir limanının ağzında bulunan Penon adasını zapt ve bu adanın imdadına koşan bir İspanyol donanmasını da perişan etti. O, bu büyük işleri başarırken Aydın reis komutasında bir filo da Avrupa sahillerinde Nis ve Marsilya sahillerini taradıktan sonra İspanya kıyılarını muhafazaya memur on beş gemiden ibaret bir filoyu bozduktan sonra birçok gemilerini esir ederek Cezayire döndü.

Birbirine eklenmiş bu yeni Türk zaferlerinin müjdeleri İstanbula vardığı sıralarda, Şarlken, Akdenizde hıristiyan valiler tarafından gönderilen feryatlarla dolu mektuplardan Barbaros'un hıristiyanlığa indirdiği yeni darbeleri öğreniyordu. Şarlken, İspanya, İtalya ve Hollandaya sahipti. Bundan başka mukaddes Roma - Cermen imparatoru sıfatiyle de Almanyaya hâkim bulunuyordu. Bu itibarla Barbaros'un zaferlerini hâkim olduğu topraklar için olduğu kadar kendisi için de bir hakaret saydı.

Barbarosun bir gravürü

Barbaros'u mahvetmek için büyük bir meclisle istişareye lüzum gördü. Devrin namlı prens, kardinal ve şövalyeleri bu meclise iştirak ettiler. Neticede hıristiyan âleminin en büyük kaptanı olan Andreya Dorya'nın Barbaros üzerine gitmesi kararlaştırıldı. Kırk parçalık bir filoyla kuzey Afrikaya saldıran A. Dorya, Çeçele asker çıkarmaya muvaffak olduysa da yapılan muharebede kesin bir mağlûbiyete uğradı. Bin dört yüz ölü ve altı yüz kırk esir bırakarak geri kalan kuvvetlerini güç halle gemilerine bindirdi ve kaçırmaya muvaffak oldu.

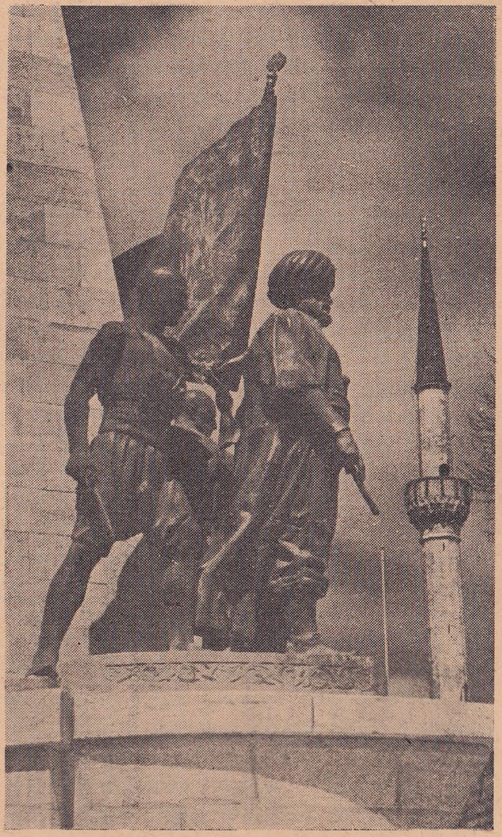
Artık orta ve batı Akdenizde Barbaros rakipsizdi. Hıristiyan Avrupa en büyük kaptanlarının mağlûbiyetini hazmetmeye çalışırken Türk Deryalar Kaptanı Endülüste hıristiyanların zulmü altında ezilmekte olan islâmların imdadına koştu ve yedi seferde yedi yüz bin kişiyi kuzey Afrikaya geçirerek yerleştirdi.

Bütün bu zaferler ve başarılar, padişahlar padişahı Kanuni Sultan Süleyman üzerinde büyük tesirler yaptı. Kanuni, Barbaros'u görmek ve onunla görüşmek istedi. Ona bir hattı humayun yolladı: «İspanyaya sefer muradımdır. Bir yarar adamını yerine koyup gelesin. Eğer muhafazaya muktedir kimse yoksa ilâm edesin.» Barbaros Hayrettin yerine Hasan Ağayı bırakarak on sekiz şanlı Türk kaptanının idare ettiği mükemmel bir donanmayla İstanbula doğru yelken açtı (1533). Yolculuk gazasız geçmedi. Mesina boğazı açıklarında on sekiz gemilik bir filo perişan edildi. Barboros'un doğu Akdeniz yolunda olduğunu öğrenen korsanlar selâmetlerini saklanmakta aradılar. Andreya Dorya bile Prevezeye iltica ederek kurtulabildi. 1533 yılının ortalarına doğru Deryalar Kaptanı görülmemiş merasim ve şenlikler arasında İstanbula girdi. Birkaç gün sonra Kanuni Sultan Süleyman tarafından kabul edildi. İltifat gördü. Din ve devlet uğrundaki başarılariyle son bulan savaşları için kendisine Hayrettin adı verildi. Barbaros, Sadrazam İbrahim Paşanın davetine icabet ederek Halebe de gitti. Divan huzurunda Cezayir Beylerbeyi sıfatiyle hil'at giydi. Kendisine merasimle Kaptanı Derya ünvanı da verildi.

1534 yılının ilkbaharında Barbaros, Şarlken ve müttefiklerinin Akdenizdeki kuvvetlerini ezmek ve Tunusu işgal etmek ödeviyle İstanbuldan ayrıldı. Getirdiği gemilere, İstanbul tersanelerinde bir yıl içinde yaptırdığı altmış bir gemi eklenmiş bulunuyordu. Bu azametli filo Akdeniz sahillerinde, peri masallarında söylenen, başarılar kazandı. Rejio bir günde zaptedildi. Santa Lucca kalesi yerle bir edildi. Citaro kalesi, limanındaki on sekiz gemisiyle yakıldı.

Bundan sonra, Deryalar Kaptanı Tunus üzerine saldırdı. Halkulvad (Gulet) zaptedildi (1534). Tunus Hâkimi Hasan, Tunusu bırakarak Kayruvana çekildi. Barbaros, Hasan üzerine on bin kişilik bir kuvvetle otuz top gönderdi. Denizcilik dehasını, kara muharebelerine tatbik etti. Top kundakları üzerine yelkenler koydurdu ve topları çölde gemi gibi yürüttü. Neticede Hasan mağlûbedildi. Kabileler Barbaros'a itaat ettiler.

Barbaros'un akıllara hayret veren yeni zaferleri ve başarıları Avrupada büyük bir matem havası yarattı. Şarlken hıristiyan âlemini Barbaros'un tehdidinden kurtarmak için bizzat harekete karar verdi. Üç yüz gemi ve yirmi dört bin kişilik bir kuvvetle Tunus sahilinde Halkulvad yakınlarında tutunmaya muvaffak oldu. Günlerce süren bir muharebeden sonra Barbaros Tunus şehrine çekildi. Şarlken'in çok üstün kuvvetleri karşısında iki yüz kişilik maiyetiyle Cezayire gitmek zorunda kaldı. Şarlken kuvvetleri Tunus şehrine girdiler. Avrupa şehirlerine Barbaros tehlikesinin bittiğine dair haberler uçuruldu. Bu sıralarda Barbaros Hayrettin hıristiyan donanmasının Tunus önlerinde bulunmasından faydalanarak İspanyol topraklarına saldırdı. Minorka ve Mayorka adalarının birçok liman ve şehirlerini bastı.

Barbaros âbidesi

Bu beklenmiyen olaylar Romada öğrenildiği sıralarda Papa sözde Barbaros'un sonu demek olan Tunus zaferini takdis ediyordu. Halbuki Barbaros hıristiyan Avrupaya henüz en ağır taarruzlarını yapmak üzere bulunuyordu.

İspanyol topraklarına yaptığı akınlardan Cezayire dönüşünde Barbaros Hayrettin Kanuni Sultan Süleyman'ın yeni bir davetini kendisini bekler buldu. Yerine Hasan Ağayı bırakarak İstanbula yelken açtı. Kanuni Sultan Süleyman 1536 dan beri müttefiki olan Fransanın ricası üzerine İtalyanın Napoli kalesine Fransızlarla müşterek bir harekette bulunmayı kabul etmişti. Barbaros bu hareketin sevk ve idaresine memur edildi. Deryalar Kaptanı Napoli hükümetine ait Kastro kalesini zaptetmeye muvaffak oldu. Fakat Fransız kuvvetleri vaktinde randevu yerinde bulunamadıklarından Napoli seferi yarıda bırakıldı. Korfunun işgali için yapılan bir teşebbüs de sona erdirilemedi. Barbaros bundan sonra Akdenizde Venediklilere ait adaların fethine girişti. Pek çok adalar Türk hâkimiyetine sokuldu. Adalar fetihlerinden devlet hazinesine düşen ganimet hissesi bin kız, bin beş yüz oğlan, dört yüz bin altındı. Bu kadar azîm ganimetlerin bir Kaptanı Derya tarafından ancak bir asırda elde edilebileceğine İstanbulda hüküm verildi.

Şarlken ve müttefikleri bu zaferlerden büyük korku duydular. Venedik, Papa, Ceneviz, Malta, İspanya, Portekiz bir deniz haçlı seferi hazırladılar. İngilizler bile bu seferde temsil edildiler. Devrin bu en büyük de-

niz kuvvetlerine Barbaros'un sillelerini yemiş olan Andreya Dorya başkumandan seçildi. Eski düşmanına ve haçlı donanmasına Barbaros Preveze açıklarında meydan okudu.

Andreya Dorya'nın donanması elli iki kadirga, bir büyük kalyon, yetmiş Venedik kadirgası, on büyük Venedik kalyonu, kırk parça Papa ve Malta kadirgası, seksen adet İspanyol ve Portekiz kadirgası, yüz kırk kalyon ve ayrıca irili ufaklı üç yüzden fazla gemi olmak üzere topyekûn altı yüz gemiden mürekkepti. Buna karşılık Barbaros Hayrettin'in emrinde yüz yirmi çektiri bulunuyordu.

Düşman kuvvetlerinin çok üstün olmasına rağmen Barbaros Hayrettin derhal taarruz etmeye karar verdi. Bu kararında cesaret ve basiretle hareket etti. Andreya Dorya Türklerin bu kadar zayıf kuvvetlerle saldıracaklarına inanmak istemediğinden takibedeceği hareketleri kararlaştırmakta geç kaldığı gibi, kalabalık donanmasına manevra yaptıramadı. Kararsızlık içinde geçen saatlerden sonra boş yere, Türk kuvvetlerini Preveze uzaklarına sürükliyerek onları imha etmeyi düşündü. Barbaros bu tabiyeye aldanmadı. Bütün kuvvetiyle düşman gemi gruplarına sırayla saldırdı. O güne kadar deniz harb tarihinde misli görülmemiş olan bu savaşı, Deryalar Kaptanı üstün zekâsı, kahramanlığı, iyi idare ettiği topçu ateşi ve deniz erlerinin yılmazlığı sayesinde kazandı (Eylûl 1538). Andreya Dorya gece karanlığına bürünerek ve muharebe alanında birçok yanan gemi bırakarak Korfuya çekildi.

Preveze zaferi, Barbaros'un ismini yeni bir şan ve şeref hâlesiyle süsledi. Kanuni Süleyman zaferi cihadı ekber saydı. Büyük şenlikler yapılmasını ferman buyurdu. Barbaros ismi artık yalnız Akdenizi baştan başa doldurmakla kalmıyor, büyük küçük islâm ve hıristiyan devletlerden hepsinin semasında takdir ve hayranlık meveceleri uyandırıyordu.

Şarlken kuvvetle mahvedemediği bu kahramanı hileyle yenmek istedi. Ona anlaşma teklif etti.

Mukaddes Roma-Cermen İmparatoru, Barbaros'u kuzey Afrika hükümdarı olarak tanıyacak hattâ ona senevi bir vergi verecek; buna mukabil Barbaros Hayrettin Kanuni Sultan Süleyman'a ihanet edecekti. Deryalar Kaptanı bu teklife cevap dahi vermedi. Bunun üzerine imparator talihini Barbaros'a karşı bir kere daha denemek istedi. 1541 yılında maiyetinde iki Sicilya kıral vekili A. Fernando dö Konzag, Meksika fatihi Fernand Kortez, Barbaros'un daima mağlûp rakibi Andreya Dorya ve İspanya, İtalya, Almanya ile Maltanın birçok namlı şövalyeleri olduğu halde dört yüz parçalık bir filo ve otuz bin kişilik bir kuvvetle Cezayire taarruz etti. Cezayirde Barbaros'un vekil bıraktığı Hasan Ağanın maiyetinde sekiz yüz Türk ve sekiz bin islâm vardı. Şarlken'in taarruzu hava muhalefeti yüzünden gelişemedi. Şehrin müdafileri birkaç çıkış yaparak barut ve yiyeceklerini yağmurdan muhafaza etmesini bilmiyen bu büyük Avrupa ordusunu bozdular ve çekilmeye zorladılar. Artık Şarlken'in ve onunla beraber bütün müttefiklerinin Barbaros'u yenmek ümitleri sönmüştü.

1541 yılında Fransa Kıralının ricası üzerine Kanuni Sultan Süleyman Barbaros Hayrettin'i Akdenizde Fransanın düşmanlarına karşı savaşmaya memur etti. 1543 yılının Temmuzunda Barbaros Marsilya limanına yüz on galeri ve kırk kalyondan kurulmuş bir Türk filosuyla girdi. Filonun azemeti ve mükemmelliği Fransızların büyük gösteriler yapmalarına sebep oldu. Barbaros, Amiral Enghaym komutasında bulunan Fransız donanmasını da maiyetine alarak Nis şehrini muhasara etti. Barbaros düzensiz ve disiplinsiz bulunan Fransız donanmasından istifade edemedi. Nisin muhasarasını bırakarak Tulona çekildi. 1542 yılının Eylûlünden başlıyarak Tulon şehri Fransa Kıralının bir emirnamesiyle Barbaros'un idaresine verildi.

Barbaros, müteakip yıllarda Şarlken'in İtalya ve İspanya topraklarına akınlar yaparak onu Fransa Kıraliyle Krespi barışını yapmaya zorladı. Bu barıştan sonra İstanbula dönen Deryalar Kaptanı iki yıl daha yaşadı ve 1546 senesi Temmuzunda öldü. «Mate Reisülbahir» ile ölümüne tarih düşürüldü.

Barbaros Hayrettin, Türk milletinin büyük işler başaran adamlar yaratmak yolundaki kudretinin en büyük örneklerindendir. Yalnız kendi kudreti, kabiliyeti, zekâsı, iradesi ve iş becerirliğiyle büyük bir kaptan, müthiş bir korsan, mahir ve cesur bir fatih ve usta bir teşkilâtçı olan Barbaros, Deryalar Kaptanı sıfatiyle on iki yıl aralıksız hizmetleriyle din ve devletin birinci derecede bir hizmetkârı oldu. Devrinde Türk donanması Akdenizin hâkimiydi. Devrinde Mısıra kadar Yavuz tarafından getirtilmiş olan Türk hudutlarını o, Fasa kadar götürdü. Devrinde, prenslere, sultanlara, kırallara ve imparatorlara karşı kazandığı zaferlerle Türk adını ve bayrağını daima üstün kıldı. Deniz ve kara zaferlerinin kazanılmasında olduğu kadar fethi idare, toprakların idaresinde gösterdiği kabiliyet, takibettiği yol, takibettiği usul cihan tarihinin sahifelerine Türk dehasının eseri olarak kaydedildi. On dokuzuncu asrın büyük denizci devletleri, büyük imparatorluklar kuran milletleri Barbaros'un derslerinden kazandıklarını millî tarihlerine yazdılar.

Barbaros Hayrettin bugün Beşiktaşta deniz kenarındaki türbesinde, bir zamanlar ismiyle doldurmuş olduğu Akdenizin, sahile çarpan dalgalarının ezelî ve ebedî musikisi içinde, ebediliğe hak kazanmış ölmezlerin sonsuz uykusunu uyumaktadır. Vefakâr Cumhuriyetimiz ona mezarının yanında bir güzel âbide yapmıştır.

Kısa bibliyografya: İslâm ansiklopedisi, cüz 14. Gazavatı Hayrettin Paşa, İstanbul Üniversitesi, yazma. Hammer, Devleti Osmaniye tarihi, Türkçe tercümesi, Cilt V, VI. Ali Riza Seyfi, Barbaros Hayrettin, İstanbul 1330. Mehmet Şükrü, Esfarı bahriyei Osmaniye. Kâtip Çelebi, Tuhfetülkibar fi Esfarilbahar. (Prof. Dr. Enver Ziya Karal)

BERLİN MUAHEDESİ — (13 Temmuz 1878) — Berlin muahedesi, 1877-78 Osmanlı-Rus harbinin (1293 harbinin) sonunda bu iki devlet arasında 3 Mart 1878 tarihinde Ayastafanos (Yeşilköy) de akdolunan «Mukaddematı Sulhiye» yi umumî Avrupa menfaatlerine uygun olarak tadil eden büyük devletler arası bir muahede olup 13 Hazirandan 13 Temmuza kader süren Berlin Kongresinin sonunda akd ve tanzim edilmiştir. Rusların İstanbul kapılarına dayanmaları üzerine Osmanlı Hükümeti, Ayastafanosta gayet ağır şartlar kabul etmek zorunda kalmıştı. Halbuki 1858 Paris Muahedesi gereğince şarkta yapılacak değişiklikler ilgili devletlerin muvafakatiyle yapılacaktı. Şimdiyse Rusyanın bir taraflı olarak Paris muahedesini bozması üzerine bilhassa İngiltere ve Avusturya, Ayastafanos kararlarını tanımıyarak bunların birer birer Avrupanın büyük devletlerince tekrar gözden geçirilmesi lâzımgeldiğini ileri sürdüler. Hattâ İngiltere büyük bir faaliyetle askerî hazırlıklar yapmaya başladı ve Rusyayı harble tehdit eder göründü. Osmanlı kuvvetlerine karşı çok büyük güçlüklerle kazanmaya muvaffak olduğu başarılardan sonra İngiltereye (muhakkak ki İngilterenin başka müttefikleri de olacaktı) karşı yeni bir harbi göze alamıyan Rusya, ister istemez buna razı oldu. Bu husta cereyan eden uzun müzakerelerden sonra nihayet Berlinde büyük devletler ve Türkiye murahhaslarından mürekkep bir kongrenin toplanmasına karar verildi. Kongrede esas çarpışan taraflar, Rusya ile İngilteredir. Almanya, daha doğrusu kongrenin başkanı sıfatiyle Bismark, iki devlet arasındaki mutavassıt, «namuslu simsar» rolünü oynamıştır.

Kongrede Osmanlı İmparatorluğu: Kara Teodori Paşa, Mehmet Ali Paşa ve Sadullah Bey; Rusya: Başvekil Prens Gorçakof, Şuvalof ve Berlin sefiri Oubril; İngiltere: Başvekil Lord Bekonsfild, Hariciye Nazırı Lord Salisbüri, Berlin sefiri Lord Odo Rüsel; Avusturya: Hariciye nazırı Kont Andrassi, Kont Karolyi, Baron Haymerle; Fransa: Hariciye nazırı Vadington ve Kont Vallier; İtalya: Hariciye nazırı Kont Korti ve Kont dö Loney; Almanya: Şansölye Bismark, hariciye sekreteri von Bülov ve prens Hohenloh tarafından temsil olunmaktaydılar.

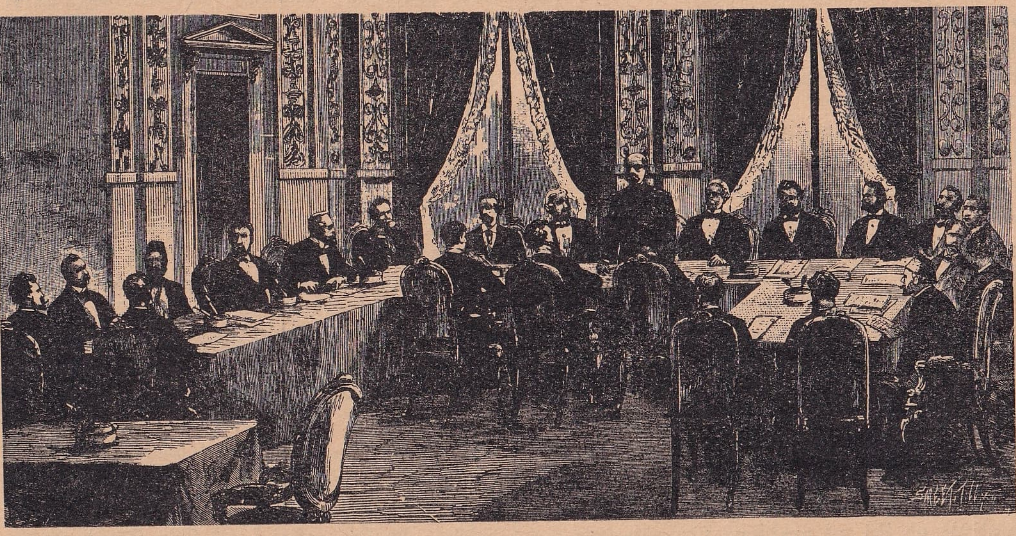
64 maddeden ibaret olan Berlin muahedesinin hulâsası şöyledir:

Madde 1 — 12 Bulgaristan hakkındadır. Bunlara göre Bulgaristan, Osmanlı hükümdarına tabi mümtaz ve vergi verir, hıristiyan hükümeti ve millî askeri olan bir prenslik oluyor. Prensliğin güney sınırı Balkanlardır. Bulgaristan prensi, halkı tarafından serbestçe seçilir, Babıâli tasdik eder ve büyük devletler muvafakat ederler. Avrupada halen hükümdarlık yapmakta olan herhangi bir hanedandan bir prens, Bulgaristan prensi olarak seçilemez. Prensliğin ahalisi arasındaki din farkı, fertlerin medeni haklardan hiçbir hususta mahrumiyetini mucip değildir. Her din ve mezhebin icrası tamamiyle serbesttir. Bulgaristanın idaresi şimdilik bir Rus komiserinin nezareti altında olacak, bir Osmanlı komiseri ve Berlin muahedesini imza eden devletlerin de birer komiseri buna iştirak edecek, bu muvakkat hükümet dokuz aydan fazla kalamıyacak. Bulgaristanda Osmanlı askeri bulunmıyacak ve eski kaleler bir sene zarfında yıkılacak. Prenslikte islâmlar, mal ve mülklerini istedikleri şekilde muhafaza edebilecekler ve kullanabilecekler.

Madde 13 — 22 şarki Rumeli ve Rus işgali hakkındadır: Balkanların güneyinde «Şarki Rumeli» adiyle idari muhtariyeti haiz olup siyasi ve askerî bakımlardan doğrudan doğruya Padişaha tabi bir eyalet teşkil olunacak ve bu eyalet bir hıristiyan vali tarafından idare olunacaktır. (14. madde bu eyaletin sınırlarını tafsilâtlı olarak tayin etmektedir.) Vali, vilâyetinin iç ve dış emniyeti tehdit olunduğu takdirde Osmanlı askerini çağırmak hakkına maliktir. Bu halde verilen kararları Babıâli, mucip sebepleriyle İstanbuldaki ecnebi sefirlerine bildirecektir. Şarki Rumeli valisi, büyük devletlerin muvafakatiyle ve beş yıl için Babıâli tarafından tayin olunacaktır. Muahedenin tasdikinden itibaren en çok üç ay zarfında Babıâli ile Avrupa komisyonu tarafından vilâyetin idare tarzı karar-

laştırılacak ve bu maddeler bir ferman suretinde Osmanlı hükümeti tarafından neşir ve ilân olunacaktır. Bulgaristanda ve şarki Rumelide bulunacak Rus işgal askeri, altı piyade fırkasiyle iki süvari fırkasından mürekkep olacak ve yekûnu 56 bini geçmiyecektir.

Avrupadaki Osmanlı ülkesini ikiye ayıran suni teşekkül parçalanmış, Bulgaristan en tabii sınırlarına sokularak Osmanlı eyaletleri arasındaki bağ yeniden kurulmuştur. Bundan başka Ayastafanosta Rusyaya harb tazminatı karşılığı olarak Asyada verilmiş olan arazi-

Berlin Konferansı
Illustration. Cilt: 71. Numara: 1843

23. madde ile Babıâli, Girit adası hakkında 1868 yılı iç nizamnamesini, haklı görülecek değişiklikleri yaparak tamamiyle tatbik etmeyi taahhüt ediyor.

Osmanlı devletiyle Yunan devleti, Berlin muahedesinin 13. mazbatasında kararlaştırılmış olan hudut tashihi meselesinde uyuşamazlarsa büyük devletler tavassut etmek hakkını muhafaza ediyorlar. Bosna ve Hersek vilâyetleri, Avusturyanın askerî işgali altında idare olunacaktır. Yenipazar sancağında ise Avusturya, asker bulundurmak ve ticaret yolları yapmakta serbesttir.

Madde 26 — 33 Karadağa, 34 — 42 Sırbistana, 43 — 57 Romanya ve Tuna üzerinde seyrüsefere müteallıktir. Bu maddelerle her üç Prenslik de bazı şartlara bağlanarak istiklâllerini kazanıyorlar ve bütün devletler tarafından tanınıyorlar.

Madde 58 — 62 ile Babıâli, Rusyaya Ardahan, Kars ve Batum sancaklarını bırakıyor. Rusya İmparatoru, Batumu ticarete mahsus serbest bir liman yapmak fikrinde olduğunu beyan ediyor. Ayastafanos muahedesinin 19. maddesi gereğince Rusyaya bırakılmış olan Eleşkirt vâdisiyle Bayazıt şehri Osmanlı devletine iade olunuyor. Kotur şehri ve arazisi İrana bırakılıyor. Ahalisi Ermeni bulunan yerlerde Babıâli, hiç vakit geçirmeden ıslahat yapmayı taahhüt ediyor. Bu yolda alınacak tedbirleri arasıra devletlere tebliğ edeceğinden bu devletler aynı tedbirlerin tatbik ve icrasına nezaret edeceklerdir. Osmanlı ülkesi içinde bütün din ve mezhepler serbest olup medeni haklardan tam mânasiyle faydalanmaya hiçbir veçhile engel değildir.

63. maddeye göre 30 Mart 1856 tarihinde Pariste ve 13 Mart 1871 tarihinde Londrada akdolunmuş olan muahedelerin bu muahedeyle ilga veya tadil olunmıyan hükümleri ipka ve muhafaza olunmuştur.

Berlin muahedesiyle Ayastafanos muahedesi arasında bir mukayese yapılacak olursa hemen görülecektir ki Ayastafanosun ağır şartları, Osmanlı devleti lehinde olmak üzere hayli hafifletilmiştir. Birinci derecede Büyük Bulgaristan diye Rusyanın meydana getirmek istediği ve Tunadan Ege denizine uzanıp nin bir kısmı kurtulmuştur. Fakat Berlin muahedesi ve bununla ilgili olarak Babıâlinin yaptığı anlaşmalarla Bosna ve Herseği, Yenipazar ve Kıbrıs adasını fiilen kaybetmiş oluyoruz. Bununla beraber Berlin muahedesini Osmanlı devleti menfaatleri bakımından bir «ehven-i şer» olarak vasıflandırmamız yerinde olur.

Berlin muahedesi büyük siyaset bakımından da çok önemli bir olaydır. Ruslar, Bismark'ın kongrede takibettiği siyasetten hiç memnun kalmamışlardır. Bundan sonra Alman-Rus dostluğu soğumaya yüz tutmuş, artık üç imparator anlaşmasının hiçbir kıymeti kalmamıştır. Rusya yavaş yavaş Fransaya yanaşarak Almanyaya karşı birinci cihan harbinde kendini gösteren bir ittifak siyaseti yolunu tutmuştur.

Kısa bibliyografya: Ana kaynaklar : Berlin kongresi protokollarının tercümesi, Matbaai Âmire, 1298. Documents diplomatiques, Affaires d'Orients, Congrès de Berlin 1878, Paris 1878. Documents diplomatiques Français, 1. série, vol. 2. Die Grosse Politik der Europaeischen kabinette 1871-1914, Bd. 2. (Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

BISMARCK, PRENS OTTO VON— (1815 - 1898) (Türkçede Bismark okunur). Yalnız yaşadığı devirde değil, fakat bütün tarih boyunca dünya uluslarının yetiştirmiş oldukları en büyük çapta siyaset ve devlet adamlarından biri olmak ününü taşıyan Bismark, 1 Nisan 1915 te Şönhavzında çok eski bir asılzade ailesinin altı evlâdından dördüncüsü olarak dünyaya gelmiştir. Henüz küçük çağdayken Berline gönderilerek ilk ve orta tahsilini burada yaptıktan sonra 1832 - 1835 yıllarında Göttingen ve Berlin Üniversitelerinde hukuk tahsil etmiştir. Bu müddet zarfında zamanın şiddetli liberal cereyanlarına bigâne kalan genç Bismark, 1836 da Prusya devleti memuru olarak staj görmek üzere Ahen'e (Eks Laşapel) gelmişse de memuriyet hayatından hoşlanmadığından 1839 da ayrılarak Pomeranyada Kiniephof malikânesinde münzevi bir köy hayatı sürmeye başlamıştır. Bu esnada şiddetli bir deruni buhran içine düşüyorsa da bir dostunun delâletiyle Pomeranya Piyetisleri muhitine girmek suretiyle bu buhrandan kurtuluyor. Babasının ölümü üzerine 1845 te ailesinin malikânesi Şönhavzına gelerek burada yerleşiyor. Çok geçmeden Saksonya vilâyet merkezine âza seçiliyor.

Bu suretle politika hayatına atılmış bulunan Bismark 1847 de Birleşik Landtag âzasıdır. Mecliste en sağ cenahta olup 1848-1849 ihtilâline karşı ön safta mücadele ediyor. Erfurt parlamentosunda ve ikinci Prusya kamarasında Radovitz'in ittihat siyasetine karşı şiddetle savaşıyor. 1850 de Olmütz kararlarının müdafaası için mecliste söylediği bir nutukla siyasi mesleği tamamiyle belirdikten sonra 1851 Ağustosunda Frankfurt meclisine Prusya murahhası olarak gidiyor. Burada Avusturya başmurahhaslariyle yaptığı çetin mücadeleler, Bismark'ı daha ziyade olgunlaştırarak tam bir siyaset adamı haline getiriyor. 1859 da Prusyanın Petersburg sefirliğine tayin olununca bir müddet muattal kalıyorsa da Harbiye Nazırı Roon, onun başvekil olması için mütemadiyen çalışıyor. 1862 ilkbaharından itibaren kısa bir müddet için Paris sefirliği yaptıktan sonra aynı yılın 8 Birinciteşrininde Prusya Başvekili ve Hariciye Nazırı tayin olunarak Berline geliyor.

Bismark'ın en büyük eseri, şüphesiz Alman ittihadını gerçekleştirerek «Reich»i kurmak olmuştur. Napolyon'un bertaraf edilmesinden sonra bütün Avrupayı idare etmek gayesiyle kurulmuş olan Meternih sisteminin iflâsından beri birçok devletlerden teşekkül eden Almanyada kuvvetli bir birleşme cereyanı başlamış ve bu cereyan birçok heyecanlı safhalar geçirmiş.

Şimdi Prusya hükümetinin başına geçince bütün enerjisini bu gayenin gerçekleşmesi uğrunda sarfetmeye başladı. İlk iş olarak mebuslar meclisinde terakkiperver çoğumluğa karşı mücadele ederek ordu ıslahatı kanununu kabul ettirdi ve devleti bütçesiz idare etmeye başladı. Prusyalı benciliğiyle Avusturyanın 1863 Ağustosunda Frankfurt meclisinde bir Alman ittihadı vücuda getirmek için sarfettiği gayretleri boşa çıkardı. Almanya dâvasının «Kan ve Demir» ile çözülebileceğini açıktan açığa söyledi.

Bismark

Bismark, 1863 Polonya isyanında takibettiği hareket hattiyle Rusyayı kendine minnettar yapmıştı. 1864 te Prusya, Avusturya ile birlikte Danimarkaya karşı harbederek Şlesvig ve Holştayn dükalıklarını aldı. Bu dükalıkların idaresi şekli, Alman ittihadı reformu ve Almanyada hegemonya dâvaları yüzünden Prusya ile Avusturya arasında 1866 da bir harb çıkardı. Bismark için bu harb bir mevki ve hayat meselesi oldu.

Başvekil ihtilâlci İtalyaya elini uzatıyor ve daha ileri giderek Macarlarla münasebete girişiyor. Bütün gayesi, Avusturyaya karşı mümkün olduğu kadar kuvvetli bulunmaktır. Üçüncü Napolyon'un Alman toprakları üzerindeki iddialarına aynı zamanda maharetle karşı koyuyor. Nihayet Austuryaya karşı Prusya ordularının kazandığı Königgratz zaferi, bütün buhranı hallediyor. Mağlûp Avusturya ve müttefiklerin Güney - Almanya dev-

letleriyle yapılan Nikolsburg ve Prag muahedeleriyle esasen sembolik bir mahiyette olup aslında hiçbir kuvvet ifade etmiyen Germanya Konfederasyonu parçalanarak Avusturya Almanyadan atılıyor. Ancak Bismark çok müdebbirane ve ileriyi görür bir siyasetle Habsburglar devletinin yaşamasını ve kuvvetli kalmasını sağlamak amaciyle Avusturyayı incitmemek için mümkün olan her fedakârlığı yapmaktan kaçınmıyor. Avusturya ile birlikte Prusyaya karşı savaşan bazı Kuzey - Almanya devletlerini ilhak etmekle Kuzey - Almanya Birliğini kuruyor. Bundan başka Güney - Almanya devletleriyle tedafüi ve taarruzi muahedeler imzalıyor.

Öbür yandan ise yanıbaşında kuvvetli ve tehlikeli bir Alman devletinin meydana gelmesini tabii olarak istemiyen Fransa, Prusyaya karşı gittikçe daha fazla düşmanca bir vaziyet takınmaya başlıyordu. Fransa ile silâhlı bir hesaplaşma yapılmadan Alman ittihadının tamamiyle gerçekleşmesinin imkânsız olduğu anlaşılıyordu. Olaylar, Prusya ile Fransanın biribirine karşı harb açmasını çabuklaştırdı. İspanya tahtına Prusya hanedanından bir prensin geçmesi meselesi, bu harbin patlamasına vesile teşkil etti. Üçüncü Napolyon ve Fransa Cumhuriyeti ordularının süratle yenilmesi üzerine Versayda yapılan muahedelerle Güney - Almanya devletleri de Kuzey - Almanya Birliğine girdiler. İsteğine aykırı olarak Prusya Kıralı Vilhelm, Birinci Vilhelm adiyle Alman Kayseri ilân olundu. Böylece Alman ittihadı tamamlanmış oldu.

Birleşmiş Almanyada öteki hükümdarların hükümraniyetleri baki kalıyordu. Müsavi, vasıtasız ve gizli reyle seçilen Rayştag, bu hükümdarlara karşı muvazeneyi teşkil ediyor, böylece Almanyada ittihat fikri teyakkuzlu, hürriyet fikri ise sadece mütevazi bir şekilde gerçekleşmiş oluyordu. Birleşik Almanyanın siyaseti tek başına Bismark tarafından idare edilmekte ve anayasa, Rayhskanzler sıfatiyle devletin biricik nazırı olan Bismark'ın muazzam şahsiyetine göre yapılmıştır. Netekim onun çekilmesinden sonra aynı anayasayla devletin idaresi mümkün olamamıştır. Bismark'ın Almanyası birinci derece otoriter ve askerî bir devlettir.

Rayhskanzler olduktan sonra da Bismark, siyaset alanında korkunçluğunu muhafaza etmiştir. Daima faal ve indifai bir yaradılışta olup muvazene ve ahenk tanımamıştır. Mücadele karakteri gittikçe sertleşmiş, garez ve gazebi o nispette şiddetlenmiştir. İç siyasette hiçbir partiyi tutmamakla beraber duruma göre ustaca kullanmasını bilmiştir. Millî liberal partiye dayanarak partikülarist merkez partisine karşı «Kültür mücadelesi» denilen amansız savaşı açmıştır. Bu esnada gene suikasta uğramıştır. Bu mücadeleyi Şansölye kaybediyor ve 1878 - 79 da siyasetini değiştirmek zorunda kalıyor. İktidarda kaldığı müddetçe daima İmparatora dayanmıştır. İmparator muhalefet edince hemen hükümdarı istifasiyle tehdit eder, Kayser de Başvekilinin dediğini kabul etmek mecburiyetinde kalırdı. 1878 yılında İmparatora yapılan bir suikasttan faydalanarak meşhur sosyalistler kanununu çıkarmaya muvaffak olmuş, 1879 da serbest ticaret usulünü bırakarak himaye gümrükleme sistemini kabul etmekle iktisadi siyasette yeni bir devir açmıştır. Hulâsa Bismark başlangıçta birçok noktalarda başarısızlıklarına rağmen genel olarak kendi isteklerini tatbik etmeye muvaffak olmuştur.

Dış siyasette Bismark, çok mudil bir ittifak ve anlaşma usulü kullanmıştır. Kesin bir programı olmayıp daima elâstiki ve imkânlarla doludur. Her zaman için «Ateşte iki demir» bulundurmakta ve biri olmazsa ötekini dövmektedir. 1875 te Almanya çember içine alınmak tehlikesi karşısında kalınca Bismark, gayet ustalıklı bir şekilde meydana getirdiği ittifaklar sistemiyle bunu önlemiştir. Almanyanın esas düşmanı olan Fransayı daima okşamış, Ren kıyılarından uzak bulundurmak için Fransız enerjisini müstemlekelerde sarfettirmek maksadiyle sömürge siyasetinde Fransaya müzaheret göstermiştir. Eski dost Rusyayı mümkün olduğu kadar korumakla beraber 1877 - 78 Osmanlı - Rus harbi sonunda iki devlet arasındaki münasebetler hayli gergin bir hale gelerek Avusturya, Almanya ve Rusya ittifakı, yani Üç İmparatorlar ittifakı eski kuvvetini kaybedince 1879 yılı sonunda Avusturya - Almanya ittifakını yapmış ve 1882 de İtalyayı da buna katarak üçlü ittifakı meydana getirmiştir. Günün birinde Fransa ile Rusyanın birleşerek Almanya ve müttefikleri üzerine saldıracaklarını tabii gördüğünden bu gelişmeyi mümkün olduğu kadar geciktirmek ve önlemek emelini güderek 1887 yılında Rusya ile gizli bir ittifak muahedesi imzalamıştır. İngiltereyi kendi tarafına çekmeye çalışmış ve sömürge siyasetine pek taraftar olmamakla beraber 1883-85 yılları arasında deniz aşırı kıtalarda Almanya için bazı önemli müstemlekeler kazanmış ve 1884-85 te sırf bir müstemleke konferansı olan Kongo konferansını Berlinde idare etmiştir.

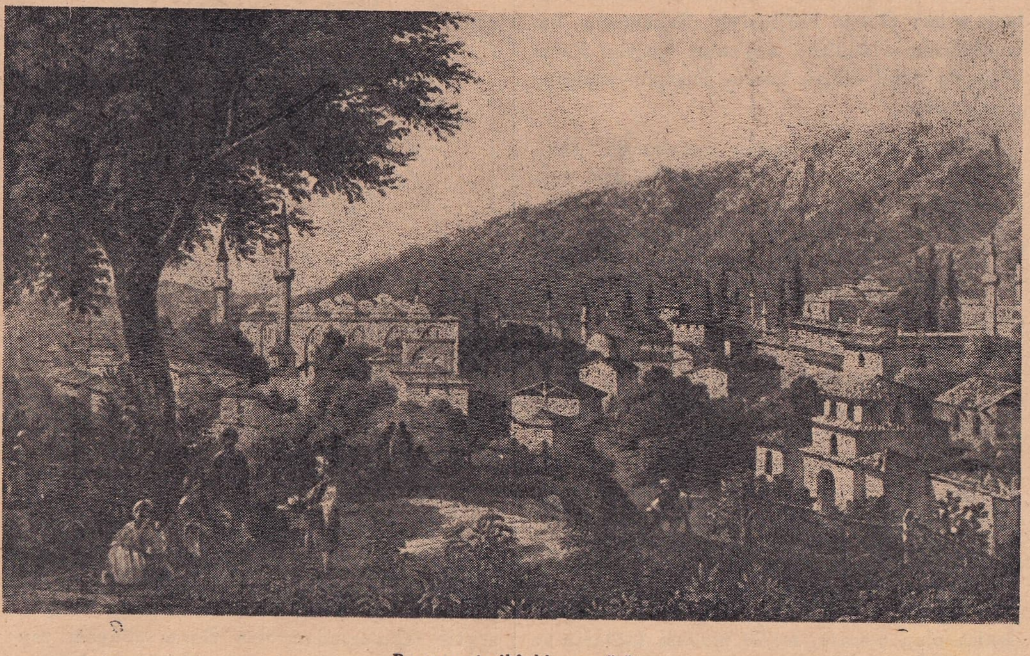
Zamanla bütün Avrupa, hattâ dünya siyasetinin nazımı vaziyetine giren Bismark'ın bir de «Şark siyaseti» vardır. Bismark'ın Almanyası, şark işleriyle doğrudan doğruya değil, ancak iki müttefiki olan Rusya ile Avusturya - Macaristan arasındaki münasebetlerin aynı ittifaka tesir edebileceği nispette ilgilidir. Bütün şark işleri «Pomeranyalı bir askerin kemikleri kadar kıymetli değildir» şeklindeki Bismark'ın sözünü bu mânada anlamak icabeder. Avusturyanın yaşaması, Almanya için hayati bir zarurettir. Rusya hiçbir zaman Avusturyayı Balkanlardan uzaklaştırmamalıdır. Aksi takdirde siyasi muvazene ve dolayısiyle Bismark'ın ittifaklar kombinezon sistemi zarar görür. Almanyanın şarkta iktisadi teşebbüslerle angaje olması Bismark'tan sonraki devreye aittir.

Kayser Birinci Vilhelm ve bir zaman hükümdarlık yapan Kayser Üçüncü Fridrih devirleri bitip de İkinci Vilhelm henüz genç denebilecek bir yaşta, 1888 de Almanyanın başına geçince Bismark, en büyük dayanağını teşkil eden hükümdar nezdindeki itibar ve otoritesini kaybetti. Genç Kayser yeni neslin mümessilidir ve Bismark ile aralarında esaslı fikir ayrılıkları vardır. İkinci Vilhelm haddizatında Bismark'ın hayranıdır, fakat onu, devrini yaşamış ve eserini bitirmiş bir devlet adamı olarak görmektedir. Sosyalistler kanunu yüzünden aralarında çıkan anlaşmazlık nihayet Bismark'ın 18 Mart 1890 da istifasına müncer olmuştur. Bundan sonra Bismark Hamburg civarında Fridrihsruh'taki malikânesinde yaşamaya başlıyor. Bu esnada mebus seçiliyorsa da hiçbir zaman Rayştaga gitmiyor. 1894 te Kayserle barışıyorsa da bu barışma sadece görünüşte olmuştur. Emektar Şansölye büsbütün kırgındır ve âdeta ateş püskürmektedir. 30 Temmuz 1898 de ölünceye kadar Bismark, Hamburgda çıkan bir gazetede yazdığı yazılarla şiddetli siyasi mücadelesine ve tenkidlerine devam etmiştir.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: Bismark hakkında sayısız neşriyat yapılmıştır. Kendi hâtıratı (Gedanken Und Erinnerungen), mektupları ve Rayştag nutukları, defalarca basılmıştır. Hakkında yazılan eserlerden bazıları şunlardır: Heyck, Fürst Bismark Und Seine Zeit, 5. tabı 1922. Erich Marcks, Bismarck, eine Biographie, 1. Bd. 1815-1848, 17. tabı 1915. Max Lens, Gechichte Bismarcks. 1902. Başka dillerde yazılan eserler: Ali Reşat, Prens Bismarck. Nogri, Bismarck, Saggio Storico, 1884. Andler, Le Prince de Bismarck, 1899. Stearns, The life of prince O. v. Bismarck, 1899. Benoist, Le Prince de Bismarck, psychologie de l'homme fort, 1900.

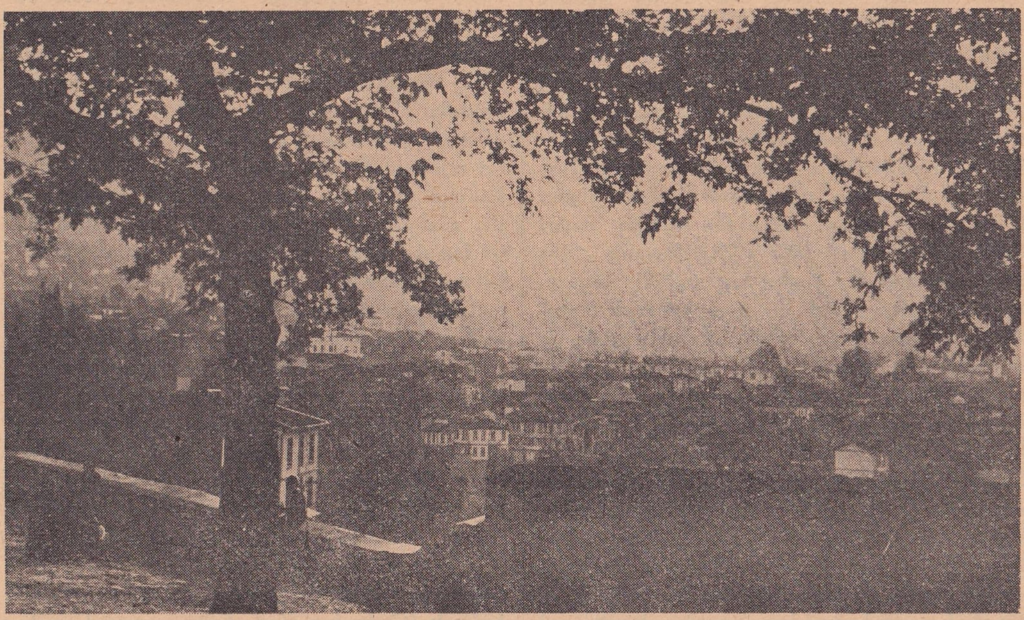
(Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

BURSA VİLÂYETİNİN COĞRAFYASI — Bursa vilâyeti, Marmara denizinin adını alan coğrafi bölgenin cenup-doğu kısmında bulunmakta, bugünkü idare hudutlariyle şimalde Armutlu yarımadasının cenup yarısını ve İznik gölü havzasını, doğuda Yenişehir ve İnegöl ovalarını, cenupta Uludağ kütlesiyle beraber Adırnaz ırmağının orta ve aşağı havzasını, batıda Ulubat gölüyle Karacabey ovasını ihtiva ederek 13.580 kilometre kare yer kaplamaktadır.

Bursanın tarihî bir gravürü

A r a z i ş e k i l l e r i bakımından Bursa vilâyeti, Marmara bölgesi avarızının tanıtıcı unsurları olan doğu-batı istikametli çukur sahalarla biribirinden ayrılmış dağ kütlelerini ve bu arada heybetli Uludağı ihtiva eder.

Bursanın yeni bir umumî manzarası

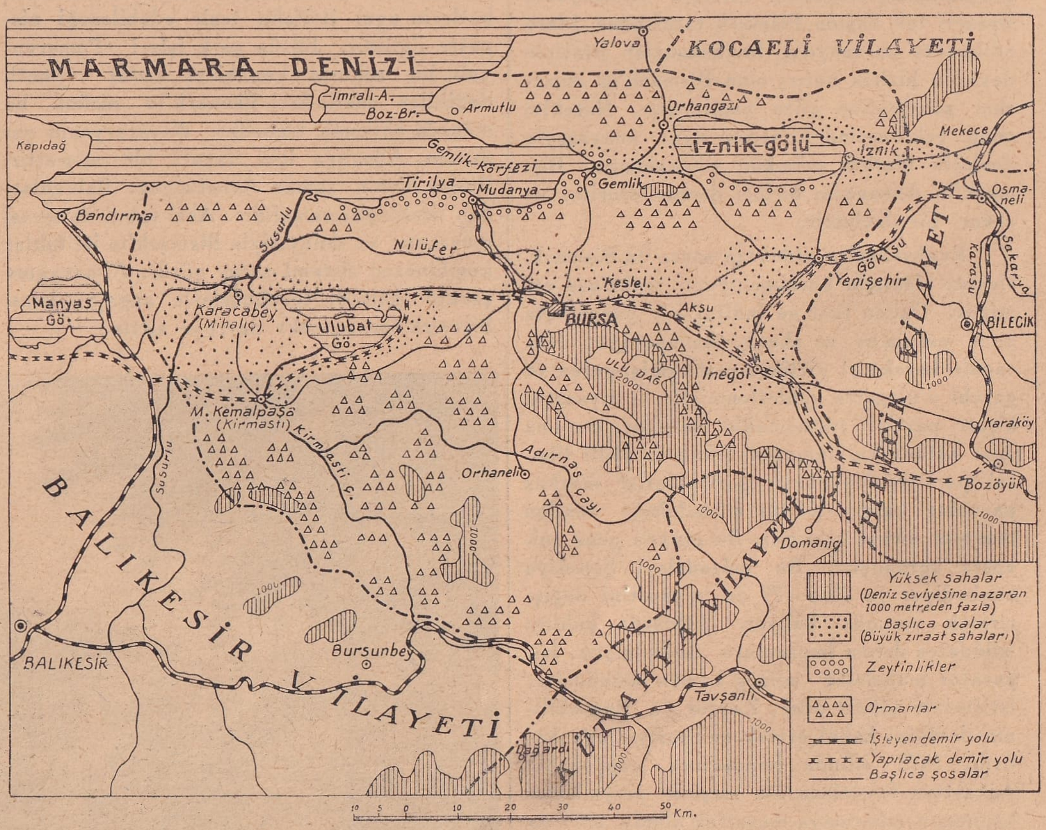
Bölgenin çukur sahaları, Ege denizine açılan benzerlerinde görüldüğü veçhile devamlı oluklar şeklinde olmayıp, tesbih taneleri gibi bir sıraya dizilmiş bulunurlar: çukurlardan ikisi Marmara denizinin körfezleri, üçü türlü derinlikte göller ve diğerleri de birinden diğerine bazan dar boğazlarla geçilen ovalarla işgal edilir. Ege bölgesindekilerin aksine olarak, aynı diziye ait çukurlar boydan boya aynı nehir tarafından sulanmazlar. Şimalde İzmit körfezi - Sapanca gölü - Adapazarı ovası alaniyle, daha cenuptaki Gemlik körfezi - İznik gölü - Pamukova çukur alanı arasında batıya doğru gitgide alçalarak Bozburunda sona eren Samanlı dağları uzanır; Marmara denizinin ve İznik gölünün cenubunda uzanan ikinci bir dağ sırası (Mudanya dağları) ile Uludağ kütlesi arasında ise, tetkik sahamızın en önemli iskân ve istihsal alanı olan Bursa ovasiyle bunun doğuya doğru devamı üzerinde İnegöl ve Yenişehir ovaları, batıya doğru Ulubat ve Manyas gölleriyle Karacabey ovası bulunur. Bu çukurlar dizisinin doğudaki ovaları, suları Göksu vasıtasiyle Sakaryaya, batıdakilerse - Nilüfer suyunun geçtiği Bursa ovası da dahil olmak üzere- Susurlu ırmağına gönderirler.

Bursa ovasının hemen cenubunda, eskilerin Olimp adını verdikleri ve Osmanlı devrinde Keşiş dağı adiyle tanınmış Uludağ yükselir. Terkibinde granit, billûrluşist ve mermerlerin yer aldığı Uludağın zirveleri 2500 metreye varır ve dağ kütlesi cenup-doğuya doğru Domaniç dağlariyle devam eder, şimalbatıda ise, birdenbire sona erer. Vilâyetin Uludağ cenubunda kalan kısımlarında artık onunla boy ölçüşecek yüksek dağlar görülmez, çok yerde ormanla kaplı yuvarlak sırtlar göze çarpar ki, bunlardan hiçbirinin yüksekliği 1500 metreyi bulmamakla beraber bu saha, vâdilerin darlığı ve geniş ovaların bulunmaması yüzünden geçilmesi güç bir alan teşkil etmektedir.

B u r s a v i l â y e t i n i n ı k l i m i, denize olan mesafe, sahile muvazi dağların ve dağlarla kuşatılmış çukur ovaların mevcudiyeti, yükseklik farkları... gibi tesirlerle, çok çeşitlidir. Ana çizgileriyle bu iklim, memleketimizin muhtelif kısımlarında hâkim olan üç iklim tipinin karakterlerini taşır ve birinden diğerine geçer. Bu hal, memleketin nebatlar âleminde ve ziraat mahsullerinde eşi az bulunur bir tenevvüe sebep olmuştur: Gemlik körfezi kıyılarında, hattâ İznik gölü çevresinde, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı olan Akdeniz iklimi hüküm sürerse de, şimal rüzgârına az çok açık bulunan bu kıyılarda yazlar Akdeniz ve Ege kıyılarındaki kadar sıcak olmaz, kışlar daha serin geçer (Temmuz ayında ortalama sıcaklık derecesi 22-23, Sonkânunda 6 dır). Bu iklim bağların ve bilhassa zeytin ağacının yaşamasına fevkalâde elverişlidir. Memleketimizin başlıca zeytin sahalarından olan Bursa vilâyeti zeytinliklerinin yüzde altmışı Marmara kıyısındaki Gemlik ve Mudanya kazalarında, yüzde otuz sekizi de iklim şartları pek farklı olmıyan Orhangazi ve İznik kazalarında bulunur ve vilâyetin diğer kısımlarına ancak yüzde iki kalır. Kıyı dağlarının alçak yamaçları, zeytinliklerin, bağların ve dutlukların işgal etmediği yerlerde, coğrafyacıların Andeniz Makisi dedikleri yaz kış yaprağını dökmiyen çalılıkların ve ıtri nebatların örtüsüyle kaplanmıştır. Bunlar, daha yükseklere doğru, yerlerini kışın yaprağını döken ağaçlardan (meşe, karaağaç, gürgen, v. s.) mürekkep bir ormana bırakırlar.

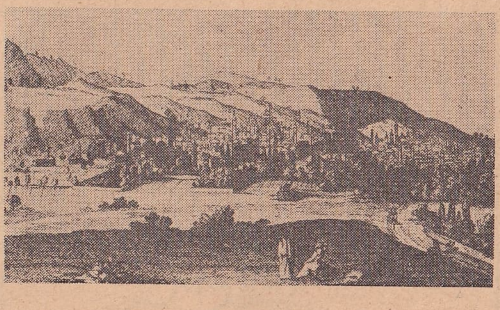
Kıyı dağlarının gerisinde iklim, nebati hayat ve zirai mahsuller hissedilir şekilde değişir; yazlar çukur alanlarda daha sıcak, kışlar daha serin geçer. Bursa şehrinde Temmuz ayının ortalama sıcaklık derecesi 24.5, Sonkânununki 5.5 tur. Termometre, yaz günlerinde sık sık 35 derecenin üstüne çıkar (bir defa 40.1 derece kaydedilmiştir); kışın da - 8 den aşağıya düşebilir (bir defasında -19.6 derece olmuştur). Kıyı dağlarının denize bakan yamaçlarını kaplıyan zeytinlikler, aynı dağların mukabil yamaçlarında ve ovalarda hemen hemen kaybolur ve yerlerini, mutedil iklimin kış soğuklarına dayanan çok çeşitli yemiş ağaçlarına ve dutluklara bırakırlar. Bununla beraber, yaz mevsimi sıcak ve sürekli geçtiğinden, ovalarda başlıca zirai mahsulü teşkil eden hububat ziraati ve bunun yanıbaşında yer alan sebzecilikle beraber, sıcak bölgelerde yetişen pirinç, pamuk ve susam gibi tarla mahsulleri de başariyle elde edilir.

Yağışlar bütün vilâyette ziraate yetecek miktarda, senede 500-750 milimetre arasında (Bursada senelik ortalama 705 mm.) olmakla beraber Uludağın denize bakan yamaçlarında bundan daha fazla, etrafı dağlarla çevrilmiş çukur yerlerde biraz daha az (İznikte 450 mm.) dir. Hemen her tarafta yazların kurak, hiç değilse az yağmurlu geçmesi Akdeniz iklimi karakterinin hâkimiyetini gösterirse de, Marmara kıyılarında yaz kurakları çok müte-

Bursa vilâyeti

bariz (senelik yağışlardan yaz mevsimine düşen hisse ancak yüzde beş ilâ altı) olduğu halde kıyı dağlarının gerisinde bu mevsimdeki yağış hissesi biraz artmaktadır (Bursada yüzde on bir); bununla beraber, ovalarda, yaz

Bursanın eski bir umumî manzarası

çok sıcak geçtiğine göre, tarla işleri bu mevsimde susuzluktan zarar görür. Bursa ovasının yazın bile eksilmiyen yeşilliği, yaz yağmurlarının bolluğundan değil, fakat yanı başında kendisi için bitip tükenmek bilmiyen bir su deposunun, Uludağın varlığından ileri gelmektedir.

Vilâyetin Uludağ cenubunda kalan kısmısında (Orhaneli kazasının geniş arazisinde), kışların daha sert ve daha sürekli geçmesiyle temayüz eden bir iklim görülür ve yağış miktarı, yüksek sırtlarla çukur vâdi tabanları arasında büyük farklar gösterir. Burada geniş ziraat alanları görülmez; tarlalar, oldukça dağınık bir halde olup arazi çok yerde ormanlarla kaplıdır. Vilâyetin tekmil topraklarının hemen yüzde otuzunu örten - 4000 kilometre kareye yakın - ormanın takriben üçte ikisi bu kısımdadır.

B u r s a v i l â y e t i n i n n ü f u s u, 1940 sayımiyle tesbit edildiğine göre, 461.648 dir. Bu nüfusun dağılış tarzı arazi şekillerine sıkı sıkıya bağlı görünür. Ortalama nüfus sıklığı bakımından (kilometre kareye otuz dört kişi), Bursa vilâyeti Türkiyenin kalabalık sahalarından sayılır. Bu nüfustan, şehir ve kasabalarda yaşıyanlar (takriben yüzde otuz) çıkartılacak olursa, köylerde yaşıyan kır nüfusunun ortalama sıklığı yirmi dört olarak tesbit edilebilir. Gerçekte, vilâyetin muhtelif sahalarında nüfus sıklığı yer yer mühim farklar göstermektedir. En sık nüfuslu yerler Bursa ve İnegöl ovaları olup burada kilometre kareye elliden fazla insan düşmektedir. Karacabey ovasının cenup kenarında da durum aynı olmakla beraber bataklık olan orta kısımları daha az nüfusludur. İkinci derecede kalabalık sahalar (kilometre

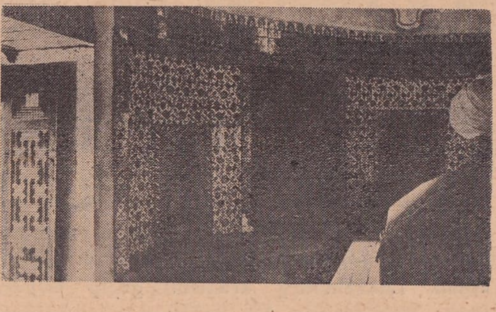

Bursada Muradiyenin görünüşü

kareye otuz ilâ elli kişi) Yenişehir ovasına, İznik gölü çevresine ve Marmara kıyılarına raslamakta, buna mukabil Uludağın cenubundaki dağlık - ormanlık sahada nüfus sıklığı yirmiden aşağıya düşmekte, nihayet Uludağ gibi yüksek sahalar, ancak yaz mevsiminde göçebe çobanların iskân ettiği tenha yerler teşkil etmektedir. Bursa vilâyetinin kır nüfusu, son nüfus sayımına göre yedi yüz altmış beş muhtarlığa (köy) dağılmış olup vasati olarak her köye dört yüz yirmi nüfus isabet etmekteyse de bu köylerden bazıları - meselâ Bursa ovasındaki meyvacı, sebzeci köyler gibi - 1000 - 2000 nüfusu ihtiva ettiği halde tepelik - ormanlık alanda nüfus sayısı yüz elliyi bulmıyan köyler vardır.

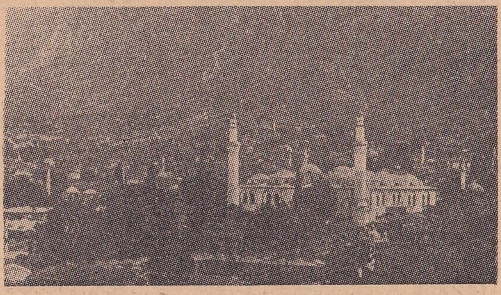
Büyük iskân merkezlerini Bursa şehriyle kaza merkezlerinden birkaçını teşkil eden kasabalar meydana getirmektedir. 1940 sayımına göre vilâyet dahilinde, 77.598 nüfuslu Bursa şehrinden başka, on binden fazla nüfuslu üç kasaba (M. Kemal paşa: 13.919 nüfus, İnegöl: 13.740, Kacabey 10.391), 4.000-10.000 nüfuslu üç kasaba (Gemlik: 7.030 nüfus, Yenişehir: 6.950, Mudanya: 4.823) bulunmakta olup diğer bütün mevkiler - vilâyetin geriye kalan kaza merkezleri (İznik: 2.761, Orhangazi: 2.659, Orhaneli: 1.318) de dahil olmak üzere - daha az nüfusludur.

İ k t i s a d i f a a l i y e t l e r bakımından Bursa vilâyeti çok geniş imkânlara sahip bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin başında şüphesiz ziraat geliyor: kır nüfusunun şehirlilere nazaran çok fazla olması ve faal nüfusun dörtte üçünden fazlasının geçimini topraktan beklemesi, ziraatin büyük önemini belirtir. Vilâyetin zirai istihsali fevkalâde çeşitlidir. Muhtelif ürünler arasında en çok yer kaplıyanı

Murat Hüdavendigâr türbesi

hububat olup, 1943 yılında, başlıca tarla zeriyatının işgal ettiği (tütün ve yaş sebze tarlalariyle meyva bahçeleri ve zeytinlikler hariç) 140.000 hektar arazinin 120.000 hektardar fazlası (yüzde seksan altı) hububata tahsis edilmiş bulunuyordu. Hububat arasında ilk sırayı buğday (1936-1940 arasındaki beş yıllık istihsal ortalaması: altmış iki bin ton) almakta, bunu arpa (yirmi altı bin), mısır (yirmi üç bin), yulaf (on üç bin), çavdar (beş bin ton) takibetmektedir. Hububat ziraatinin büyük yayılma sahası İnegöl, Karacabey, Yenişehir ovalarında toplanmakta, daha çeşitli ziraat yapılan Bursa ovasında biraz daha az yer tutmaktadır. Pirinç ziraati evvelce epeyce büyük bir saha işgal ederken (1939 da yedi bin altı yüz ton) son senelerde istihsal, bataklıkların kurutulması sebebiyle ve sıhhati korumak gayesiyle tahdit edilmiştir. Sebze ziraati verimli ovalarda önemli bir yer işgal etmekte, yaş sebze istihsali iklim icabı Ege ve Akdeniz bölgeleri gibi turfandacılık şeklinde olmamakla beraber, mevsiminde İstanbul ve Ankara gibi büyük istihlâk merkezlerine büyük miktarda sebze sevkedilmektedir. Kuru sebze ziraatinde bilhassa bakla (1939 - 1941 ortalaması: dört bin dört yüz ton), nohut (iki bin beş yüz), fasulye (bin beş yüz) başta gelmekte, patates ziraati son yıllarda bilhassa İnegöl ovasında pek büyük bir gelişme göstermiş bulunmaktadır. Sınai mezruat arasında susam (üç bin ton), şeker pancarı, pamuk, ayçiçeği, keten, anason... sayılabilir. Tütün istihsalinde Bursa vilâyeti önemli bir yer işgal etmekte, başta Bursa, ikinci derecede

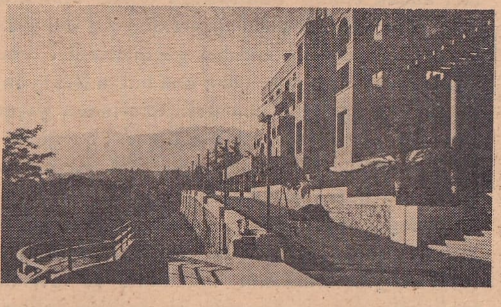
Bursada Ulu cami

İnegöl ve M. Kemalpaşa kazalarında ekilen tütün mahsulü bazı seneler beş buçuk milyon kiloyu aşmaktadır.

Bursa vilâyetinde mutedil iklimin hemen her türlü yemişleri yetişir: Ayva, ceviz, elma, erik, kiraz, armut, şeftali ve kestane.... Son iki yemişi bakımından Bursa eşsizdir. Şeftali bilhassa Bursa şehri yakınlarındaki ova köylerinde, kestane ise Uludağın alçak yamaçlarında yetişmektedir. Son yıllarda epeyce gelişmeler gösteren bağcılık, daha geniş inkişaflar vadediyor. Sahasını evvelce tesbit ettiğimiz zeytinlikler bakımından Bursa vilâyeti memleketimizde beşinci gelmekte, 1936 - 1942 senelerinin yıllık zeytin istihsal ortalaması 25.420 tona, zeytinyağı istihsali 3.170 tona varmaktadır. Mudanya civarında Tirilyanın zeytinleri memleketimizin en iyi yemeklik zeytin soyudur.

H a y v a n c ı l ı k Bursanın geçim kaynakları arasında hemen hemen toprak işleri kadar şümullü bir yer tutar. Bir kere, memleketimizin bütün bölgelerinde görülen çift, koşum ve kasaplık hayvanları, yumurta ihracına imkân veren kümes hayvanları ve büyük inkişaf imkânları gösteren arıcılıktan başka, hususi bir ehemmiyeti haiz olanlar vardır: Bursanın şöhretli tereyağlarını temin eden inekler, iyi cins ince yünlü kumaşlar dokunmasına elverişli yapağıları veren Merinos koyunları (hayvan soylarının ıslahı ve Merinosların üretilmesi hususunda Karacabey harasının rolü pek büyüktür) ve bilhassa ipek böceği. Bursa havalisinde ipekçiliğin mazisi çok uzaklara kadar çıkmakla beraber, bu iktisadi faaliyet şubesinin gelişmesi bilhassa Osmanlı Türkleri devrinde başlamıştır.

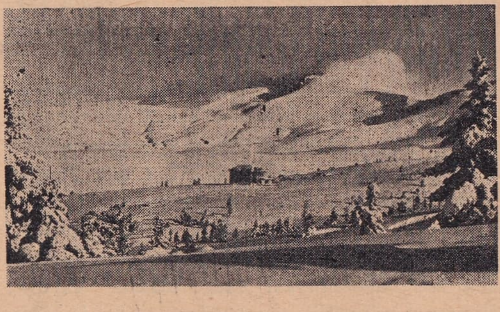
S a n a y i f a a l i y e t i, Bursada çeşitli iptidai madde bolluğu, becerikli bir işçi kütlesinin bulunması, Bursalıların müteşebbis yaradılışları, nakliyat kolaylığı, istihlâk merkezlerinin yakınlığı... gibi âmillerle teşvik edilmiştir. İlerde büyük bir inkişafa istidatlı olan bu faaliyet bilhassa gıda maddeleri

Bursada Çelikpalas oteli

sanayii [peynir ve tereyağı imali, sebze ve meyva konserveciliği] ile dokuma sanayii (ipek istihsali, dokumalar) üzerinde toplanmıştır. Vilâyetin başlıca sanayi merkezi Bursa şehridir. 1943 senesinde Bursada yirmi iki iplik ve otuz iki dokuma müessesesi vardı. Mevcut fabrikalar arasında en önemlisi, 1938 de kurulmuş olan Merinos fabrikasıdır. Ayrıca Gemlikte bir suni ipek fabrikası bulunmaktadır.

Münakale coğrafyası bakımından, Bursa vilâyeti İç Anadolunun orta Sakarya havzasından gelen, İnegöl ve Bursa ovalarını geçerek Susurlu havzasına ulaşan tabii yol üzerinde bulunmakta olup bizzat Bursa şehri, bu yolun önemli bir düğüm noktasında kurulmuştur. Diğer taraftan, Marmaranın cenup kıyısındaki sırtlar, Bursa ovasının denizle irtibatı bakımından ciddi bir engel teşkil etmektedir. Bursa ile Mudanya arasındaki asfaltlı yol (31 Km.) ve dar demiryolu (42 Km.) buradan geçmektedir. Bununla beraber, Bursa vilâyeti toprakları İç Anadolunun ticaret faaliyetini kendine çeken İzmir ve İstanbul arasında biraz sapa kalmakta, Bursanın iktisadi hinterlândı içeriye doğru sokulmamaktadır. Vilâyetin başlıca kaza merkezlerini Bursaya bağlıyan iyi şose yolları mevcut olmakla beraber bu yollar, Ege bölgesinde olduğu gibi, uzak iç memleketleri deniz kıyısına birleştiren büyük münakale damarları olmayıp, tabii zengin bir yurdun kendi ihtiyaçlarına cevap veren mahallî yollar mahiyetindedir. Şüphesiz bu durum, Ege bölgesinde doğrudan doğruya denize açılan de-

Uludağdaki otelin kış manzarası

vamlı oluklar şeklinde çukur ovaların bulunmamasiyle izah edilebilir. Bilhassa Uludağın cenubunda kalan dağlık saha münakale bakımından fakirdir. Diğer taraftan Bursa vilâyeti arazisi şimdiki halde, memleketimizin büyük demiryolu şebekesinin dışında kalmıştır. Anadolunun İzmit - Bilecik - Eskişehirden geçen ana demiryolu doğuda kalmakta, Cumhuriyetin değerli eserlerinden biri olan Kütahya - Balıkesir demiryoluna vilâyet toprakları ancak cenup hududunda temas etmekte, İzmir - Balıkesir-Bandırma demiryolu ise mülki hudutlarının batısından geçmektedir. Hazırlanmış bir projeye göre ana hatta Bozöyük-İnegöl - Yenişehir - Osmaneli üzerinden geçen yeni bir demiryolu ilâve edilecek, bu demiryolu İnegölden Bursaya, oradan M. Kemalpaşaya uzatılarak Balıkesir - Bandırma hattına birleştirilecek, bilâhare Çanakkaleye doğru temdit olunacaktır. Bu hatların inşasiyle, tabii zengin Bursanın münakale ve iktisadi faaliyetlerinin görülmedik bir şekilde inkişaf edeceğine şüphe edilemez.

(*Prof. Besim Darkot*)

DÖNKERK MUHAREBESİ — (Dunkerque) Şimal denizi sahilinde tahkim edilmiş bir Fransız limanıdır. 1931 senesindeki nüfusu 31.800 kişidir. Şehirde dokuma ve demir sanayii mevcuttu. Fransız deniz kuvvetlerinin mühim bir üs ve tersane şehriydi. Fransız Şimal demiryollariyle Lil kanalı üzerinden gelen emtianın aktarma yeriydi.

1384 te Burgonların, 1477 de Habsburgların, 1658 - 62 arasında İngilizlerin idaresine geçmiştir. Bu tarihten itibaren de Fransızların elinde bulunmaktadır.

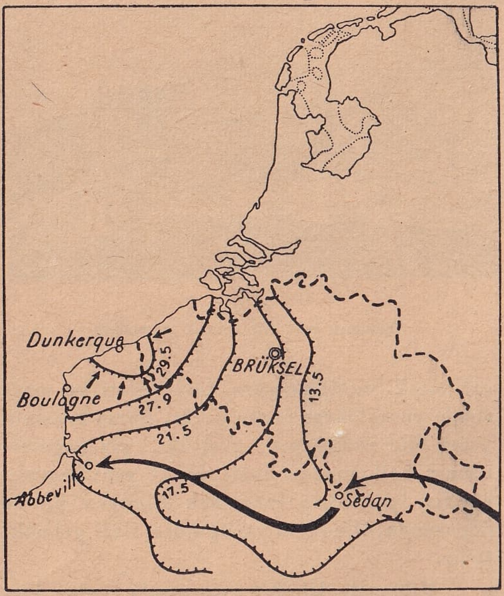
Dönkerk ricati — Dünya tarihinde bu ad altında yer tutacak olan harb harekâtı; bir taraftan Almanlar ve diğer taraftan ikinci cihan harbinin başında İngilizlerin Fransaya gönderdikleri kuvvetleriyle (on tümen) Fransız ordusunun ikiye bölünmesi üzerine şimalde kalmış kısmı ve Belçika Kıralının emrinde Manş sahiline sıkıştırılmış Belçika ordusu arasında ve Dönkerk şehri etrafında cereyan etmiş muharebelerden ve bunun sonunda Fransız ve Belçikalıların teslimiyle İngilizlerin kendi adalarına çekilmelerinden barettir.

Harb harekâtının cereyanı: 1940 senesi Mayısının onuncu günü Alman orduları Lüksemburg - Fransız hududunun birleştiği köşeden Hollanda şark hududunun en şimal noktasına kadar garba doğru taarruza geçti. Hollanda süratle işgal edildi. Belçika orduları şark hudutlarından geri çekildi. Almanların cenuptan taarruz eden ordular grupu ise iki gün zarfında Lüksemburg Büyük Dükalığının arazisini işgal ettikten sonra Belçika toprağında garba doğru yürüyüşüne devam etti ve 13 Mayıs akşamı tekrar Fransız hududunu geçerek bu hududtan 10 kilometre kadar içerdeki Sevan şehrini aldı ve aynı akşam Mense nehrini geçti.

Majino hattı adiyle anılan büyük Fransız tahkimatı bu şehrin cenubundan geçiyordu. Fakat Fransızlar Almanların şarktan taarruzlarını düşünerek bu tahkimatın daha ziyade Ren nehrini takibeden parçasına ve Alman - Fransız hududuna raslıyan köşesine ehemmiyet vermişlerdi. Almanlar müdafaasız Lüksemburg arazisini geçip büyük tank birlikleriyle bu tahkimata şimalden taarruz edince Majino hattı yarıldı. Belçikadaki Namurdan Fransadaki Sedan şehrine kadar Mense nehrini müdafaaya ve şimaldeki müttefik ordulariyle Fransız orduları arasındaki irtibatı temine memur olan dokuzuncu Fransız ordusu dağıldı, bu ordunun erkânı harbiyesiyle komutanı General Jiro esir edildi.

Bu harekete girişen Alman cenup ordular grupunun öncüleri hep zırhlı birliklerden teşekkül etmişti. Bunlar açılan gediklerden içeri daldılar. Som nehri istikametinde büyük bir cep yaptılar. Aras, Amien ve nihayet 21 Mayıs 1940 ta Manş denizi sahilinde Abevil şehrini alarak Fransa ile Belçikada harbeden müttefik ordularını ikiye böldüler. Şimalde Belçika ordusundan başka İngiliz seferî kuvvetleri ve Fransızların birinci ve yedinci ordularından bazı kısımlar kalmıştı.

Bu tehlikeli vaziyet üzerine İngiliz Başvekili Çörçil ile General Dil 22 Mayıs 1940 ta Fransız Başkomutanlık karargâhına gittiler. Fransız Başkomutanı Veygand İngilizlerden Kambre üzerinden bir taarruz yaparak Alman çemberini yarmalarını ve Fransızlarla birleşmelerini istedi. Buna karşılık Fransızlar da cenuptan ve Amien üzerinden taarruza geçeceklerdi. Taarruz başladı, fakat muvaffak olamadı. Aras şehrinin kenarlarına kadar gelen İngilizler Alman çemberini yaramıyacaklarını anladılar. Cenuptan tevcih edilen Fransız taarruzu ise hiçbir terakki kaydedememişti. Bunun üzerine İngiliz Başkomutanı General Gart azalan cephane ve mühimmatından tasarruf için dar bir hat tutmak üzere Dönkerke doğru çekildi.

Dönkerk harbi krokisi

Bu krokideki büyük ve küçük oklar Alman taarruz istikametlerini, tırtıllı çizgiler müttefiklerin müdafaa hatlarını ve bu hatların üzerindeki rakamlarsa hatların kuruluş ay ve günlerini göstermektedir.

Bundan sonra Dönkerk etrafında toplanan müttefik orduları için felâketler birbirini takibedecektir. 27 Mayısta Belçika Kıralı bu mahsur vaziyetteki harbden bir netice alınamıyacağına kani olarak Almanlara teslim oldu. Bu suretle İngiliz ordusunun şimal kanadı birden bire açıkta kaldı.

Hızlı bir çekilme yaparak Dönkerk müstahkem deniz üssünün etrafında toplanmak zaruretini duydu. Bu saha çok dardı. Hava hâkimiyetini ellerinde tutan Almanlar bu dar sahaya ve İngilizlerin anavatana muvasalalarını temin eden deniz vasıtalarına ağır hava taarruzlarına başladılar. İngiliz seferî ordusu artık bu dar Avrupa karası üzerinde tutunamıyacağını anlamakta gecikmedi. Ve daha 30 Mayıs 1940 tan itibaren kuvvetlerinden ve silâhlarından mümkün olanları anavatana nakletmeye başladı.

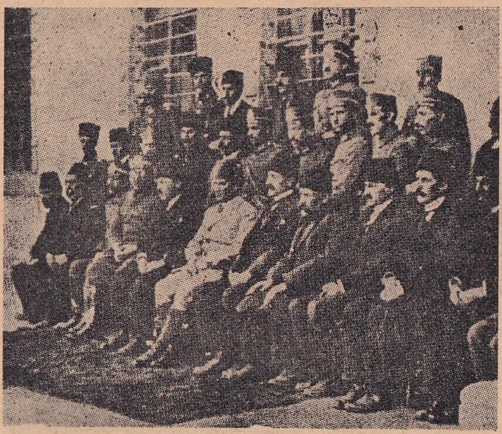
Muharebe sahası çok dar ve hava hâkimiyetini ellerinde bulunduran Almanların büyük deniz vasıtalarına tesirleri çok mühimdi. İngilizler cenup sahillerinde ve limanlarında bulunan ufak deniz nakliye vasıtalarını gönüllü hizmete çağırdılar ve bunlardan büyük bir kısmını bu sahadan çekilecek birlikleri ve silâhları taşımaya memur ettiler.

30 Mayıstan 4 Haziran 1940 a kadar devam eden çetin kara ve hava savaşlarından sonra ve bütün ağır toplariyle tanklarını ve teçhizatını burada terketmek pahasına 250.000 insana varan İngiliz seferî kuvvetleri Britanya adasının cenup limanlarına nakledilebilmişti. Son günde İngilizlerin çekilmesini temin etmek vazifesiyle Dönkerk şehrinin sokaklarında savaşan Fransız kuvvetlerinden 3 general ile 40.000 subay ve erin teslim olmasından sonra bu muharebe de sonra ermiş ve Fransada Alman taarruzunun ikinci devresi başlamıştı. (*Şevki Yazman*)

ERZURUM KONGRESİ — Millî mücadele tarihimizde, Türk milletinin vatanın bütünlüğünü ve istiklâlinin korunmasını sağla-

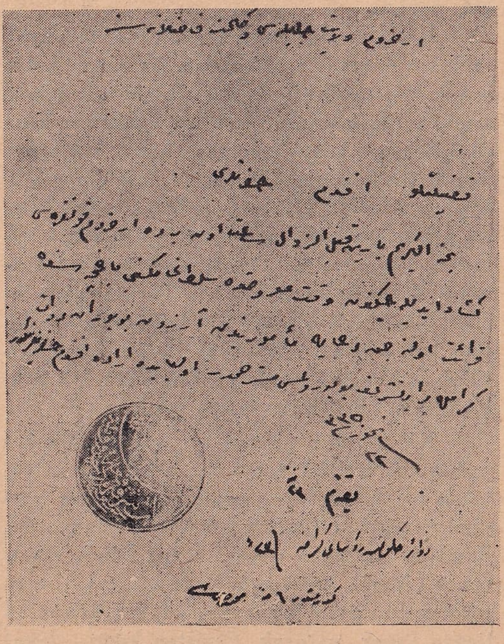
mak için, gereğince silâha sarılmak azim ve kararında bulunduğunu, bütün cihana göstermek gayesiyle 1919 yılı içinde memleketin muhtelif köşelerinde toplanan millî kongrelerin başlıcalarındandır.

1918 yılı İlkkânunu başlarında, şark vilâyetlerimizde millî haklarımızı korumak azmiyle alâkalı bazı zatlarla bu vilâyetlerin bir kısım mebusları tarafından İstanbulda «Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyeti» adiyle kurulan heyet, bir yandan hükümet merkezinde gayesine uygun siyasi faaliyetlerde bulunurken bir yandan da şark vilâyetlerimizde teşkilâtını yayarak şubeler açmaya başlamıştı. Erzurumlu vatanseverler İstanbulda kurulan cemiyetin gaye ve programını benimsiyerek 3 Mart 1919 tarihinde Erzurum şubesini kurmuşlar ve o sırada Erzurumda intişar etmekte bulunan «Albayrak» gazetesiyle de cemiyetin, yurttaşları çevresinde toplamak istediği konularda halkı aydınlatmaya başlamışlardı. Bu şubenin çalışmalarını idare eden Erzurumlu aydınlar, merkezin İstanbulun o günün mütareke şartları içinde çalışmalarını ve bunlardan alınan sonuçları maksada yeter görmedikleri için, daha esaslı bir faaliyete geçmeyi, cemiyetin çalışmalarını beş, on müteşebbisin sözü ve işi olmaktan çıkararak yurttaşların idare ve kararlarının muhassalası olan bir dâva haline koymayı lüzumlu gördüler ve 1919 yılının Haziranı içinde bu maksatla Erzurumda altı şark vilâyeti (O günkü idare teşkilâtına göre: Erzurum, Van, Bitlis, Mamuretülâziz, Diyarıbekir, Sıvas vilâyetleri) ile Trabzon Muhafazai Hukuk Cemiyeti adına Trabzon vilâyeti ve müstakil Canik Mutasarrıflığından gelecek murahhaslardan kurulacak bir «Vilâyatı Şarkiye Kongresi» toplamak teşebbüsüne giriştiler ve bu iş için mebus Raif Dinç, Emekli Binbaşı Süleyman ve Kâzım Yurdalan ile o tarihte Albayrak gazetesi müdürü bulunan ve sonra mebus olan Necati Güneri ve gene o sırada Erzurum Müdafai Hukuk Cemiyeti Umumî Kâtibi şimdi Kars Mebusu bulunan Cevat Dursunoğlu'ndan müteşekkil bir heyeti faale teşkil ettiler. Kongrenin toplanma tarihi 10 Temmuz 1919 olarak tesbit edilmişti.

Mustafa Kemal ve Erzurum Kongresine iştirak edenler

Bu tarihlerde Amasyada bulunan Atatürk, Erzurum şubesinin bu teşebbüsünü muvaffakıyetle başarması için gerekli teşvik ve yardımlarda bulunmuş ve Sıvas Kongresi için yaptığı 21/22 Haziran 1919 tarihli tamimde Erzurum Kongresi âzalarının aynı zamanda Sıvas Kongresinin de âzaları olacaklarını kaydederek vatanın bütünlüğünü, milletin istiklâlini korumak için alınacak millet kararlarına ait ilk hazırlıkların Erzurum Kongresinde başlıyacağına işaret etmişti. Atatürk Sıvas Kongresine ait hazırlıkları yola koyup icabeden tertibatı aldıktan sonra, 3 Temmuz

Erzurum Kongresine ait bir vesika

1919 da Erzuruma gelmiş ve 8 Temmuz 1919 da da «Vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak için açılan mücadelei millîye uğrunda milletle beraber serbest surette çalışmaya sıfatı resmiye ve askeriyesi mâni olmaya başladığından sinei millette bir ferdi mücahit suretiyle çalışmak üzere» askerlikten istifa etmişti. 10 Temmuz 1919 da Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi İdare Heyetinin, kendidisine cemiyetin kongre heyeti faalesi reisliğine geçmesi hakkında yaptığı ricayı kabul ederek fiilen kongre hazırlıklarına da başladı. Kongrenin açılış tarihi olarak tesbit edilen 10 Temmuz geldiği halde o günlerin icabı bir takım güçlüklerle karşılaşılıyor, vilâyetlerden murahhaslar seçilip gönderilemiyordu. Halbuki bu kongrenin akdini temin etmek büyük bir önem almıştı. Bu sebeple Atatürk ciddi teşebbüslerde bulunarak vilâyetlerde geciken intihapları yaptırarak kararlaşan tarihten 13 gün sonra kongreyi açabilecek kadar murahhası Erzurumda toplamaya muvaffak oldu.

Kongre 23 Temmuz 1919 Çarşamba günü saat 11 de şimdi yanmış bulunan ve o tarihte Erzurum Lisesinin ilk kısmı tarafından işgal edilmekte olan eski okul binasının mütevazı bir salonunda toplandı. Kongreye yüze yakın murahhas iştirak etmiş ve birinci reisliğine ittifakla Atatürk seçilmişti. Atatürk'ün, metni büyük tarihî nutkunun vesikaları arasında (V. 38) aynen neşredilmiş bulunan uzun bir beyanatiyle kongre, çalışmalarına başladı. Atatürk bu konuşmasında «Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemiyeceğini, bu sebeple vatanımız ve milletimiz hakkında verilen hükümlerin iflâsa mahkûm bulunduğunu» ve «Mukadderata hâkim bir iradei milletin, ancak Anadoludan zuhur edebileceğini» söyledi ve «İradei millîyeye müstenit bir şûrayı millî tesisi ve kuvvetini bu iradei millîyeden alacak bir hükümetin teşkili» gerektiğini ilk çalışma hedefi olarak gösterdi. Halbuki İstanbulda o tarihte sadrazam bulunan Damat Ferit ajanslara yaptığı tebligatla bu kongreyi bir isyan şeklinde anlatarak memlekette asayişin bozulduğunu ileri sürmüş ve itilâf kuvvetlerini, Mondros Mütarekesi şartlarına dayanarak, bu millî hareketleri önlemek için fiilen müdahele etmeye âdeta teşvik etmek alçaklığında bulunmuştu. Kongre de bunun üzerine padişaha ve sadrazamına işlenen günahın büyüklüğünü belirten uzun birer telgrafla teessürlerini bildirerek Meclisi Mebusanın vakit geçirilmeden açılmasını istemişti.

Kongrenin çalışmaları encümenler ve umumî heyet halinde 14 gün sürdü. Sıvas Kongresinde kurulan «Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti» nin bazı tadillerle nizamnamesine esas teşkil eden «Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti» nizamnamesini ve bu nizamname esaslarını ilân eden bir beyannameyi hazırlıyarak 7 Ağustos 1919 da çalışmalarına Atatürk'ün kısa bir nutkiyle son verdi. Atatürk bu kongreyi «Felâhpira= kurtuluş getirici» olarak vasıflandırmakta ve cihana milletimizin varlığının ve birliğinin gösterildiğini söyliyerek Türk milletiyle onun kurduğu devlete mesut akıbetler dilemektedir.

Erzurum Kongresi kararları, esas hükümleri sonradan 28 İkincikânun 1920 de Misak-ı Millîde son ve kesin şekliyle yer alan şu prensipleri ihtiva eder:

1 — Millî hudut içinde bulunan vatan bir bütündür. Ayrılık kabul etmez.

2 — Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümetinin inhilâli halinde millet birleşerek müdafaa ve mukavemet edecektir.

3 — Vatan ve istiklâlin muhafaza ve teminine merkezî hükümet muktedir olamadığı takdirde, maksadı temin için muvakkat bir hükümet kurulacaktır.

4 — Kuvayi Millîyeyi âmil ve iradeyi millîyeyi hâkim kılmak esastır.

5 — Hristiyanlara siyasi hâkimiyetimizi ve içtimai muvazenemizi bozan imtiyazlar verilemez.

6 — Manda ve himaye kabul olunamaz.

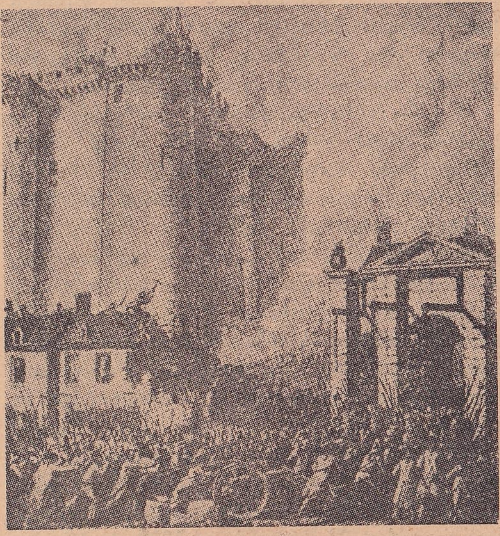
7 — Millet Meclisinin derhal toplanması ve hükümet işlerinin Meclisin murakabesine konulması lâzımdır.

Kongrenin kabul ettiği nizamname de, cemiyetin köylerden merkeze doğru kademe kademe nasıl teşkilâtlandırılıp işletileceğini, vilâyet kongrelerinin ve umumî kongrenin nasıl kurulacağını ve cemiyeti idare etmek üzere umumî kongrece seçilen 9:16 âzadan terekkübedecek «Heyeti Temsiliye» nin vazife ve salâhiyetlerinin ne olacağını göstermektedir.

Cemiyetin kongrece kabul edilen nizamnamesi ve seçilen Heyeti Temsiliyesi 24 Ağustos 1919 da cemiyetler kanunu hükümleri dairesinde bir beyannameyle Erzurum vilâyeti makamına bildirilmiş ve başlarında Atatürk bulunan dokuz kişilik Heyeti Temsiliyesi de, Sıvas Kongresi toplanıncaya kadar (4 Eylûl 1919) Erzurum Kongresi kararları dairesinde millî kurtuluş dâvamızı sevk ve idare etmiştir. *(Faik Reşit Unat)*

FRANSIZ İHTİLÂLİ— (1789) «Yakın çağ tarihi» Avrupada mutlak kırallık devrinin sonu ve demokrasi rejiminin başlangıcı olan 1789 Fransız ihtilâliyle açılır. Tarihin en mühim dönüm noktalarından biri olan Fransız ihtilâlinin başlıca sebeplerini bulmak için devrin siyasi, içtimai, iktisadi ve fikrî durumuna, edebiyat yapmadan, kısaca bir göz gezdirirsek olayların anahatlarını yakından görmüş oluruz.

İhtilâlden evvel Fransada «Kıral demek devlet demektir.» düşüncesinde olanların mutlakiyet idaresi vardı. Kıral yaptığı işlerden kendisini ancak Allaha karşı mesul sayıyordu. Devletin siyaseti halkın saadetini değil, kırallık ailesinin menfaatini güdüyordu.

Bastil kalesinin zaptı

Fransızlar, asîller, büyük papazlar, burjuva ve köylüler olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştı. Ancak asker veya memur olan asîller ve büyük papazlar derebeylik haklarına sahiptiler. Malik oldukları arazi üzerinde yaşıyan köylüleri birer köle gibi çalıştırmaktan çekinmiyorlardı. Burjuvalara gelince onlar ticari ve sınai serbest meslek sahiplerinden müteşekkil bir sınıftı. Siyasi hakları yoktu. Sahibi olmadıkları toprakları ekmeye mecbur tutulan köylülerse ancak devletin muhtaç olduğu vergiyi vermeye yarıyan ve koyun sürüsü muamelesini gören bir kütleden başka bir şey değildi.

Mutlakiyetin, zulmün, sefaletin hüküm sürdüğü bu devirde her şeye rağmen açık düşünceli insanlar yetişti. Bunlar bugünkü müspet ilimlerin nüvesi olan birçok güzel fikirleri ortaya attılar. Volter (Voltaire), kıralların ve papazların bütün haksızlıklarını, cemiyete zararlarını yazdı. Ruso (Rousseau), insanın hür olarak doğduğunu, hürriyetin keyfî olarak değil ancak cemiyetin menfaati için kayıt altına alınabileceğini söyledi. Monteskiyö (Montesqieu), devletin kanunlarını yapanların ve tatbik edenlerin ayrı ayrı olması lüzumunu belirtti. Netice olarak «tarihî hak» ların meşru olmadığı, ancak «tabii hak» kın mevcut olduğu hakikatı anlaşılmaya başladı.

Bu sırada Fransada saltanat süren XVI. Lui (Louis) ve hükümeti büyük bir mali buhran içindeydi. Yeni vergi tarhettirmek üzere toplanması mûtat olan umumî meclis (Etats généraux) 5 Mayıs 1789 da içtimaa davet olundu. Fakat bu meclis, ümit hilâfına, kırala karşı bir cephe aldığından, vaziyeti kurtarmak düşüncesiyle, burjuvaların da iştirakiyle yapılan toplantı (Assemblée constituante) bir «Millî meclis» (Assemblée nationale) mahiyetini aldı. Kral onlara meclisin vergi meselelerini halletmek için toplandığını; zadegânın, ruhbanın ve avamı temsil edenlerin ayrı ayrı toplanıp bu hususta kararlar vermelerini bildirdi.

Avam sınıfını temsil eden mümessiller kendileriyle birlikte oturup konuşmayı haysiyetlerine uygun görmiyen asılzade ve büyük papazlara müzakerenin ancak ekseriyetle yapılacağını ve içtimaa gelmedikleri takdirde bile içtimaın devam edebileceğini, çünkü yüzde doksan halkı temsil ettiklerini, bu suretle bu içtimaın hakikî bir «Millet Meclisi» içtimaı olduğunu söylediklerinden vaziyet değişti.

Kral ve onu takiben zadegân ve büyük rahipler oradan uzaklaştılar. Salonda kalan avam mümessilleri kralın talebine rağmen orada içtimaa devam ettiler. Fakat meclisin dağıtılacağı şuyu bulunca halk heyecana düştü. Silâhlanmaya, taburlar, alaylar teşkil etmeye başladı. Nihayet politika mahkûmlarının hapishanesi olan Bastil (Bastille) kalesine hücum etti. Oradakileri kurtardıktan sonra da kaleyi yakıp yıktı. Bu sebepten ihtilâl fiilen 5 Mayıstaki ilk içtimaada başladığı halde remzî bir mâna ifade eden Bastil'in zaptı günü yani 14 Temmuz 1789 tarihi Fransız ihtilâlinin tarihi sayılır.

XVI. Lui'ye gelince o, mânasını kavramadığı bu ihtilâli tanımak istemiyor ve yabancı bir memlekete sığınmayı ve onun yardımiyle eski rejimi kurmayı düşünüyordu. Bastil'in zaptından evvel, karısı Mari Antuvanet (Marie Antoinette) Avusturya İmparatorunun kızı olduğundan, kayınpederine ilticaya karar vererek Paristen kaçtı, fakat yolda yakalandı.

Gün geçtikçe inkılâp fikri hız alıyordu. Paris halkı arasında cumhuriyet taraftarları da vardı. Avusturya bu sırada Fransadan mutlakiyet rejimini tekrar kurmasını istediğinden «Kurucu meclis» kendi kendisini dağıtmaya ve tekrar yeni seçim yapmaya karar verdi.

Toplanan meclisin adı «Anayasa meclisi» (Assemlée législative) oldu (1791 - 1792). Teessüs eden meşruti kırallık tabiatiyle XVI. Lui'yi tatmin etmediğinden o, harb açan Avusturyaya muvaffakıyetini temin için el altından yardım etti. Danton başta olmak üzere cumhuriyet taraftarları da ayaklandılar. Fakat bundan da bir netice çıkmadı. Bir müddet sonra ise Robespiyer (Robespierre) ve Mara (Marat) kırala karşı «Komün» hareketini yaptılar. Kıralı ıskat etmeye ve ailesiyle birlikte hapse koymaya muvaffak oldular. Ve Fransanın gelecekteki rejimini tayin etmek üzere de mevcut meclisi dağıtarak bir yenisini kurmayı kararlaştırdılar.

Bu yeni meclise (La Convention Nationale) adı verildi (1792 - 1795). İlk içtimalarında Fransa devlet rejimi cumhuriyet olarak kabul edildi. Kısa bir müddet süren dahilî kargaşalıklar olduysa da aynı zamanda yabancı istilâsının durdurulmasına muvaffakıyet hâsıl olduğundan âdeta bir nevi diktatörlük başladı ve rejim düşmanlığı isnadiyle Fransanın her tarafından binlerce insan öldürüldü. Bunun üzerine hayatlarını tehlikede gören, içlerinde mümessiller de bulunan, bir grup Robespiyer'e karşı ayaklandılar ve onu ölüm cezasına çarpmaya muvaffak oldular. Ve nihayet Fransayı direktuvar rejimiyle idare için bir «Anayasa» hazırladılar. Kanun yapmak hakkı, biri kurulan Beş yüzler meclisine, diğeri Eskiler meclisi isimlerini taşıyan iki meclise verildi. Hükümeti Eskiler meclisi tarafından seçilen beş kişi kurmaktaydı.

Direktuvar rejimi 1799 da konsüllüğe inkılâbetti. Hükümet konsül adını taşıyan üç kişiden ibaret oldu.

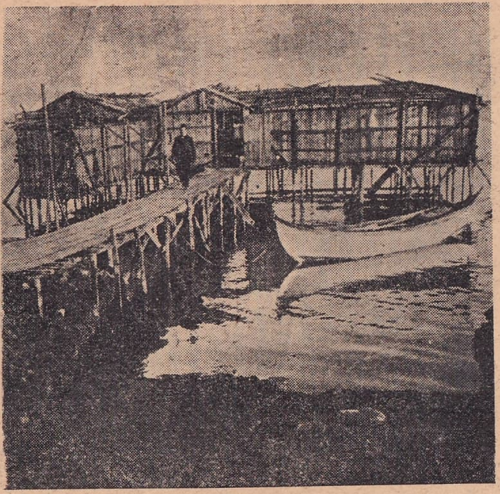
Konsüller rejimi ise 1804 te son bularak imparatorluk kuruldu ve Fransa ihtilâlinin ilk safhası bu suretle kapanmış oldu. İşte Fransız ihtilâlinin yalnız hafızaları tazelemeye yarıyacak mahiyette kısaca tarihçesi. Buraya Fransız ihtilâlinin fikrî neticeleri hakkında birkaç satır ilâve ederek bahsi belki tamamiyle kapıyabiliriz.

Fransız ihtilâlinin Fransa için olduğu kadar bütün Avrupa için faydalı olan neticeleri milliyetçilik prensipinin tanınması, orta çağdan kalma sınıf imtiyazlarının kaldırılması, bir kelimeyle beşer hakkının tanınmasıdır. Beşer hakları beyannamesi bunu şu şekilde ifade etmektedir: «İnsanlar herhangi ırktan ve dinden olursa olsunlar, değişmiyen umumî haklara maliktirler. İnsanlar hür doğar, hür yaşarlar. Kanun nazarında müsavidirler. Hürriyet, mülkiyet, ve zorbalığa karşı koyma öz haklarıdır.»

Beşer hakları beyannamesi «hâkimiyetin millete ait olduğu» nu da kabul etmektedir. Fransız ihtilâli bu hakların istihsali için yapıldığı gibi on dokuzuncu asır boyunca vukubulan bütün ihtilâllerin hedefi de hürriyet ve müsavatın tesisi veya tekemmülü olmuştur. Bu yüzden Avrupa için anahürriyeti doğuran Fransız ihtilâlidir demek mübalâğalı olmaz. *(S. N. G.)*

GÜNEŞ ve DENİZ BANYOLARI —

Tabiatın bize bağışladığı bu sağlık kaynaklarından istifade etmesini hepimizin bilmemiz lâzımdır. Deniz banyosu yapan kimseler mutlaka güneş banyosunu da birlikte yapılmalıdırlar; çünkü bu iki sıhhat kaynağı vücudun sağlamlaşması için âdeta birbirinin tamamlayıcısıdır. Birini yapıp diğerini yapmamak tedaviyi yarım bırakmak demektir. Madem ki bütün külfetlere katlanılarak deniz kenarına gidiliyor, neden güneşin çok kıymetli faydalarından istifade edilmesin. Bazı kimseler de bilgisiz olarak, güneş ve deniz banyosu yapar ve hastalanarak ağır sonuçlarla karşılaşırlar. Hele plâjlarda günün her saatinde banyo yapan bazı gençlerimiz uzun saatler güneşte durduklarından bu banyolardan fayda yerine zarar görürler. Bu zarar ya aynı günlerde veya ilerde herhangi bir hastalığa tutulduğu zaman kalb ve sinirlerinin mukavemetsizliğiyle meydana çıkar. Halbuki bilinerek yapılan güneş

İstanbulda eski bir deniz hamamı

ve deniz banyolarının faydaları çoktur; vücudu âdeta çelik gibi sağlamlaştırır. İşte bütün bunları gözönünde bulundurarak güneş ve deniz banyolarının fennî surette nasıl yapılacağını bildirelim.

Güneş banyosu: Güneş ışığının terkibine dair yapılan tecrübeler bu ışığın hasta olmıyan kimselerle hasta olanların teda-

Ankara Halkevindeki eski bir tablodan

Barbaros Hayrettin Paşa

Ressamı : J. Brindesi

Bursada Sedbaşı

visi hususunda çok şifalı tesirleri olduğunu meydana koymuş, fakat aynı zamanda da, fennî bir surette yapılmıyan güneş banyolarının çok zararlı olduğunu da göstermiştir.

Fennî bir surette yapılan güneş banyosu, sağlam vücutlu insanlarda mevziî ve umumî olmak üzere tesirler yapar, etler büyür ve ka-

İstanbulda yeni plâjlardan biri

lınlaşır. Bütün iskelet kemikleri sertleşir, hazım cihazı faaliyete gelerek iştihayı arttırır. İdrar fazlalaşarak bu sayede zehirlerin vücuttan çıkmasını temin ettiği ve teneffüsün derin, geniş ve sık olarak alınmasını sağladığı için kanın çoğalmasına yardım eder. Bütün cildin kan damarlarını genişlettiğinden bu sayede kalbin yükü hafifler. Kanın tazyiki azalır (tansiyon düşer); cümlei asabiye üzerine münebbih gibi tesir yaptığından tekmil vücudun iyi bir surette çalışma kuvveti artar. Güneşin hasta olan kimselere tesirine gelince; güneş tedavisi yukarıda söylediğim gibi yalnız vücudun her tarafını kuvvetlendirmekle kalmaz. Aynı zamanda bazı hastalıkları da tedavi eder. Meselâ mevziî olan veremlerden karın veremini, deniz kenarında olmak şartiyle bezelerin veremini şifayabetmek hususunda şayanı kayıt tesirleri vardır. Keza kemik veremlerinde ve mafsallardaki veremlerde güneşin şifalı tesirleri münakaşa götürmez. Barsak veremlerinin, göz veremlerinin, idrar cihazı veremlerinin tedavisine çok müsaittir. Keza hançere veremiyle lüpüste güneş tedavisi faydalıdır. Iskroflozlarda, adenopatitrakeo bronşiyalde de faydası kayda değer (ciğerde nefes borularının etrafındaki bezelerdir).

Ciğer veremlerine güneş banyosunun tatbikı hususunda çok ihtiyatkâr davranmak lâzımdır, aksi takdirde ciğerdeki verem mikrobunun şiddetlenmesine ve ağzından kan gelmesine sebebiyet verilir. Keza güneş banyosunun vücuttaki açık yaraların ve cilt veremlerinin tedavisinde şifalı tesirleri olduğu da anlaşılmıştır.

Fennî yapılmıyan güneş banyosunun aksi tesirleri büyüklere nispetle çocuklarda daha fazladır. Bu sebepten çocuklara güneş banyosu yaptırırken çok dikkatli olmalıdır.

Güneş banyosu yaparken vücudun bazı kısımlarını hususi surette nezaret altına almak lâzımdır. Güneşin tesirine ilk maruz kalan cilttir; onun için evvelâ cilde bakmalıdır. Güneşte evvelâ cildin rengi kızarır, daha sonra küçük küçük kabarcıklar peyda olur. Bu hal güneşin sıcaklığından ileri gelme bir yanıktır. Gece cildinin güneşe gelen kısımlarının yanması ve acımasından uyunmaz. Bir iki gün sonra kızaran kısım üzerindeki deri hafif ve pul pul dökülmeye başlar ve kaşınır. Eğer ilk günü bir saatten fazla güneşte durulmuşsa o zaman rengi (karmen) lâl kırmızısı olur, bu da güneşin içindeki kimyevi maddelerin tesiriyle husule gelen bir nevi yanıktır. Eğer aynı günde iki saate yakın bir müddet güneşte durulursa güneşin tesiri âzami dereceyi bulacağından kızaran kısımlar pişer, yanıklar husule gelir; bir hafta içinde nokta nokta lekeler olur, daha ağır vakalarda cildin bu yanan kısımları şişer, ülser olur. Baş dönmesi, baş ağrısı; mide bulantısı husule gelir. Bazan daha ileri giderek yanan kısımda kanser bile husule gelir.

Gözler güneşin kırmızı ve mavi ziyasından pek çabuk müteessir olur, bu sebepten güneş banyosunda güneş gözlüğü takmalıdır.

Ciğerlere gelince, içlerinde kan damarları çok olduğundan güneşe karşı fazla kalınca kolaycacık kan toplar ve hastalanır. Böyle kan toplanmasından dolayı bazan eski bir verem tekrar faaliyete geçer. Kanın devretmesi bozularak kalbin eti hastalanır kan damarları sertleşir veya genişler (Varis). Güneş çarpması hazım cihazına ve karaciğere de tesir ederek bunların çalışmasını bozar. İdrardan aseton çıkmaya başlar (Asetonürü).

Öğle sıcağında fazla durulursa güneş çarpmasından dolayı ateş çıkar, baş ağrır, kusulur, ishal olur, bazı vasıtalarla beyin zarına kan hücum etmesi neticesi, veya merkezî sinirlerin vücuttaki toksinleri çıkarmaya muktedir olmamasından ötürü zehirlenme alâmetleri görülür. Bu hale gelen insanlar arasında ölenler de çoktur.

Hafif güneş çarpması vakalarında uykusuzluk, iştahsızlık, baş ağrısı, baş dönmesi görülür.

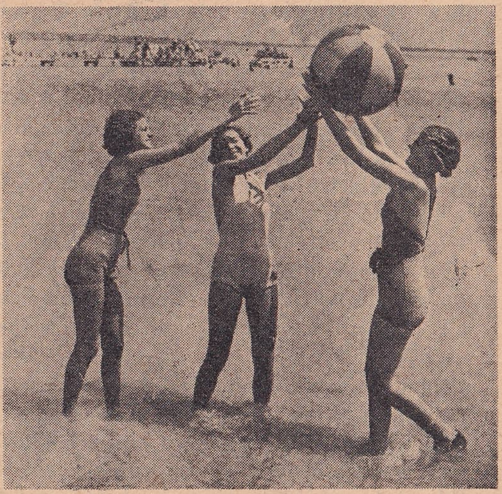
Fennî güneş banyosu şöyle yapılmalıdır; birinci gün günde üç defa beşer dakika yalnız bacaklara güneş banyosu yaptırmalı. İkinci gün üç defa onar dakika diz kapaklarına kadar, üçüncü gün uyluk yerlerine kadar on beş dakika, dördüncü gün göbeğe kadar yirmi dakika, beşinci gün göğüse kadar yirmi beş dakika, altıncı gün boyuna kadar otuz dakika. Banyo yarım saati bulunca bundan fazlaya çıkmamalıdır. Eğer kemiklerde hastalık varsa o vakit güneş banyosu, hastalık olan

Eski deniz kıyafeti

nahiyeye münhasır olmak üzere tedricen arttırılarak bir saate kadar çıkarılabilir. Kalbin üzerine sıra gelince banyo bu kısma ıslak bir bez konarak yapılmalıdır; hiçbir zaman başa güneş gelmemeli ve her gün yapılan güneş banyosunun yarısı vücudun ön tarafına, yarısı da arka tarafına yapılmalıdır; meselâ on beş dakika göğüs tarafına, on beş dakika sırt tarafına ki ceman yarım saat olmalıdır. Güneş banyosu yapmak için daha birçok usuller vardır.

Güneş banyosu eğer deniz kenarında alınıyorsa evvelâ güneş banyosu yapılmalı, sonra

Yeni plâj kıyafeti

deniz banyosu yapılıp denizden çıkınca havlu üstünden friksiyon yaparak, giyinip bir daha güneşte oturmalıdır.

Bir kür otuz defadır, bu suretle bir kür bitince bir hafta istirahat vermeli sonra tekrar bir ilâ iki kür güneş banyosu daha yapmalıdır.

Hastalık dolayısiyle vücudun bir kısmına, meselâ yalnız kemiklere veya yalnız karına güneş banyosu yapılacaksa, o vakit o nahiyeye, hergün beşer dakika arttırmak suretiyle, bir saate kadar güneş banyosu yapmalı ve bir saati bulunca mecmuu yirmi defayı buluncaya kadar bir saat üzerinde devam etmeli; yirmi defa olunca bir hafta istirahat vermeli, yani bir hafta güneş banyosu yapmamalı, sonra tekrar aynı suretle başlıyarak güneş banyosuna devam etmelidir. Bu suretle bir yaz mevsimi müddetince iki ilâ üç kür güneş banyosu tedavisi yapılmalıdır. Bir kür yirmi defadır. İki kür tedavisi arasında bir hafta istirahat verilirse hem faaliyette bulunan tekmil vücut hücreleri istirahat eder, hem de güneş ziyasından mütevellit vücut zehirleri atılmış olur.

Deniz banyoları: Deniz banyoları insanların vücut hareketini tanzim eden cihazlara tesir ederek vücudun serin tutulmasını ve rahatlanmasını temin eder.

Bundan başka cildin kan damarlarını faaliyete getirerek damarlar içinde kanın devretmesini kolaylaştırır; dolayısiyle kalb kuvvetlenir, idrar artar; bu surette vücuttan zehirlerin biran evvel çıkmasına yardım ederek vücudun faal olmasını temin eder. Ciltteki kan damarlarının faaliyete gelmesinden dolayı cildin mukavemeti artar ve bu sayede sık sık soğukalgınlığı hastalığından kurtulunur. Keza deniz suyundaki madenler de cildin gözle görülmiyen küçük deliklerinden vücudumuza bu sayede girer. Deniz kenarındaki hava cereyanları ılık ve rutubetli olduğundan beden hararetini düşürmeden deriye münebbih gibi tesir ederek iştihayı arttırır. Deniz havası, hafif rutubetinden dolayı müzmin faranjitli ve ciğerlerinde bezleri şiş olan çocuklara iyi gelir. Keza deniz havasında tebahhur etmiş deniz suyiyle birlikte maden-

ler de bulunduğundan böyle hava boynundaki bezleri şiş olan ve cildinde verem ve bazı kaşıntılı hastalıklar bulunan çocuklara da iyi gelir. Bundan başka deniz kenarında bulunanlar birlikte güneş banyosu da alacak olurlarsa birisi doğruca güneşten, diğeri de güneşin denizin sathına vurarak oradan tekrar etrafına aksettirdiğinden olmak üzere iki misli ültraviyole şuaına maruz bulunurlar.

Deniz kenarından başka yerlerde yapılan güneş banyosunda bu kadar kuvvet yoktur. Yalnız güneşten doğrudan doğruya gelen ültraviyole vardır. Güneşte bulunan bu ültraviyole şua büyüklerin ve çocukların büyümesine, kemiklerinin kireçlenerek sertleşmesine ve vücutlarının kuvvetli ve çevik olmasına yarar. Denize girenler denizde hareket edeceklerinden bu suretle tekmil vücut etleri de kuvvetlenir.

Deniz banyosu yapacak ve yapmıyacak çocuklar: İki yaşından aşağı olan çocuklara tombul ve sağlam dahi olsalar deniz kenarında denize girerek banyo yaptırmamalıdır. Bu gibi çocuklara deniz banyosu yaptırmak lâzımgelirse bunu deniz suyu alıp güneşle iyice bir iki saat ısıttıktan sonra evde yapmalıdır. Ciğer veremi, karın veremi, böbrek hastalığı, müzmin barsak hastalığı, kalb hastalığı olan ve bir de çok zayıf çocuklarla denize girdiği zaman çok üşüyen çocuklara deniz banyosu yaptırmamalıdır.

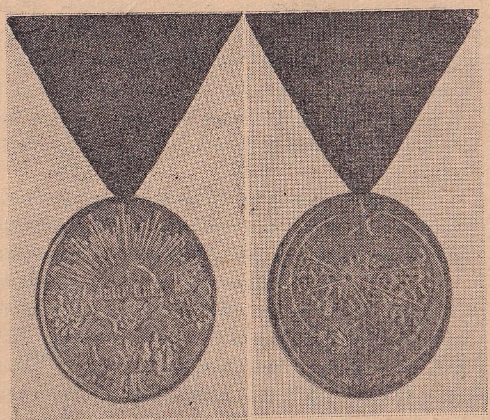
Banyo yapabileceğiniz deniz nasıl olmaladır? Açık bir mahalde; önü açık ve kumsal olmalı, rüzgârı hafif esmeli, ılık ve enginlerden gelmeli, havası tozsuz, temiz, saf ve az mikroplu olmalıdır. Şehir kenarındaki deniz banyolarının havası mikropludur. Sert ve soğuk rüzgârı olan deniz kenarındaki banyodan bazan fayda yerine zarar görülür, soğukalgınlığı hastalıkları müşahede olunur.

İstanbulda banyo yapabileceğiniz münasip yerler şunlardır: Pendikten Kalamışa kadar olan sahilin kumsal yerleri, Florya sahilleri, Adaların lodosa nazır olan kenarlarının kumsal kısımları. Bunların rüzgârı cenup ve cenubu şarkiden geldiğinden yazın hafif ve ılıktır. Poyraz ve şimal rüzgârlarına karşı olan yerlerde yapılan deniz banyolarından bazan fayda yerine zarar görülür.

Deniz banyosunu nasıl yapmalı: Evvelâ güneş banyosu yapmalı, sonra denize girmelidir. Denizde vücut kızarırsa banyodan istifade ediliyor demektir, kızarmayıp bilâkis solgun bir renk alarak üşüyorsa istifade etmemiştir, bunlar denize girmemelidir. Böyle çocuklar deniz kenarında bacakları suyun içinde gezmelidir. Yahut vücutlarına deniz suyiyle friksiyonlar yapıldıktan sonra denize sokmalı ve bu suretle alıştırmalıdır. Eğer bazı çocuklar bu tedbirlere rağmen alışmayıp denize girince üşürse artık bu çocuklar denizden istifade etmiyecek demektir, beyhude yere denize sokmamalıdır. Çünkü sonra hastalanırlar. İki ile altı yaşına kadar olan çocuklarla zayıf çocuklar denizde beş ilâ on dakika, yedi yaşından sonraki çocuklar denizde yirmi ilâ otuz dakikadan fazla durmamalı ve denizde daima hareket etmeli, yüzmeli, bazan bir metre kadar yüksek yerlerden denize atlamalıdırlar. Bu suretle cilt ve etlerini kuvvetlendirir, dolayısiyle kan ve hazım cihazlarını faaliyete getirerek kuvvetli ve sağlam olurlar.

Deniz banyoları umumiyetle sabahları saat dokuzla on arasında yapılırsa, sabah güneşinde fazlaca bulunan ültraviyole ziyasından ve deniz havasından istifade edilmiş olur, diğer zamanlarda güneş çarpması tehlikesi de vardır. *(Dr. Ali Şükrü Şavlı)*

İSTİKLÂL MADALYASI — Millî mücadelede gerek bilfiil kıta başında, gerek cephe gerisinde ve gerekse Büyük Millet Meclisi âzası olarak memleketin istiklâl ve istihlâsı için hizmet etmiş bulunan kimselere verilir.

İstiklâl madalyası

İstiklâl madalyası, kırmızı, beyaz, yeşil ve yarısı kırmızı, yarısı yeşil şeritli olmak üzere, dört türlüdür.

Kırmızı şeritli İstiklâl madalyası; İstiklâl mücadele ve muharebelerinin başlangıcı olan 15 Mayıs 1335 tarihinden İzmirin istirdadı tarihi olan 9 Eylûl 1338 tarihine kadar millî orduda vazife almış bulunan ve Anadoluya gelerek millî mücadeleye iştirak etmiş olan askerî şahıslardan elyevm orduda müstahdem veya tekaüt, istifa, terhis suretleriyle ordudan infikâk eylemiş olanlarla millî mücadelede büyük hizmet ve yararlıkları görülen millî kahramanlarla ve milis efradından veya ahaliden olup da ordu kadrosu dışında millî istiklâl uğrunda hayatlarını feda etmiş olanların büyük oğullarına, yoksa büyük kızlarına, o da yoksa babalarına, o da yoksa annelerine, o da yoksa zevcelerine verilmiştir.

Beyaz şeritli İstiklâl madalyası, millî mücadele uğrunda cephe gerisinde fevkalâde hizmet ve yararlıkları görülenlere verilmiştir.

Yeşil şeritli İstiklâl madalyası, muhik ve meşru dâvamızı hazırlıyan ve bunu müdafaa eden Büyük Millet Meclisi âzalarına verilmiştir.

Yarısı kırmızı, yarısı yeşil şeritli İstiklâl madalyası ise, mebus olup da aynı zamanda cephede bilfiil hizmetleri geçenlere verilmiştir.

Medeni haklardan iskat edilmiş veya cinayetle mahkûm olanlarla casusluk yapanlar ve ordudan kaçanlar ve ıtlak üzere 25 Eylûl 1339 tarih ve 347 sayılı kanunla nispeti askeriyeleri katolunanlar İstiklâl madalyası taşımak hakkından istifade edemezler.

İstiklâl madalyaları, yüksek tasdika iktiran ettikten sonra madalya taşımak salâhiyetini gösteren bir vesikayla birlikte verilir.

Erat ve subaylar müstesna olmak üzere, İstiklâl madalyası alacaklardan üç lira madalya harcı alınır.

İstiklâl madalyası, sahibine hususi bir merasimle takılır. Madalya, sağ meme üzerine ve her gün takılabilir.

İstiklâl madalyasını hâmil olanlardan ölenlerin madalyaları, büyük oğullarına, yoksa büyük kızlarına, o da yoksa babalarına, o da yoksa annelerine, o da yoksa zevcelerine intikal eder. Bu tertibe göre kendisine madalya intikal edecek olan kimse bizzat İstiklâl madalyasiyle taltif edilmiş bulunursa, madalya yukarıki sıraya göre madalyası olmıyana intikal eder.

İstiklâl madalyası sahiplerine, askerî ve mülki memurlarla bütün subaylar vesaire tarafından mahsûs saygı gösterilir.

Yeniden İstiklâl madalyası verilmesi hususundaki inha, istida ve müracaatlar 1 İkinciteşrin 1926 tarihinde kabul edilmiştir. 30 Mayıs 1926 tarih ve 869 numaralı kanunla kendilerine madalya verilecek olanlara ait muamelâta da 1 Eylûl 1931 tarihinden itibaren nihayet verilmiş olduğundan, bugün artık yeniden İstiklâl madalyası verilmemektedir. Ancak, madalya veya vesikalarını seferde harekât esnasında, devriye ve karakol gibi inzibat vazifelerinde, yangın ve çalınma vukuunda, isyan ve tenkil harekâtında, talim ve manevra ve tatbikatta, millî bayramlarda merasim geçişlerinde veya deniz seyrüseferlerinde zayi edenlere, keyfiyet resmen tebeyyün ve tevsik olunduktan sonra, yenileri verilmektedir.

İstiklâl madalyalarının intikal muameleleriyle ziyaı sebebiyle yeniden verilmesine ait muameleler Millî Müdafaa Vekâletince yapılmaktadır.

İstiklâl madalyası hakkındaki kanunların numaraları, 66, 381, 400, 525, 607, 869, 977, 2597 dir. *(Âdil Kürşad)*

KABOTAJ — **I.** İngilizce ve Fransızca «cabotage» kelimesinden alınmış olan «kabotaj» tâbirinin lûgatte hiçbir mânası yoktur. Beynelmilel bir ıstılah olarak bir devletin, kıyılarındaki deniz ticaretini kendi vatandaşlarına, hususiyle kendi bayrağını taşıyan gemilere mahfuz tutmak üzere bağışladığı imtiyazdır.

İhtimal ki kabotaj küçük bir sandalı ifade eden «cabot» kelimesinden gelmiştir. Bir fikre göre de bu kelime İspanyolca «burun» mânasına gelen «cabo» kelimesinden alınmış ve «burundan buruna sefer etmek» anlamında kullanılmıştır.

On altıncı yüzyılın ortasında hukuk tarihi bakımından ilk defa olarak bir devlet - yani İngiltere - sahillerinin bir noktasından diğerine yük ve yolcu nakliyatını kendi bayrağını taşıyan gemilere hasrederek ecnebi gemilerin kıyıdan kıyıya seyrüseferini menediyordu. Diğer devletler de kendi denizciliğini korumak maksadiyle mümasil bir imtiyazı kendi gemilerine bağışladığı vakit sözü geçen imtiyaza «kabotaj hakkı» veya kısaca «kabotaj» adının verilmiş olduğu tahmin olunabilir. İlk zamanlarda gayri resmî olan bu ad tarihin inkişafı neticesinde devletlerarası muahedelerde deniz ticaretine ait kanunlarda kullanılarak beynelmilel bir hukuk ıstılahı vasfını kazanmıştır.

II. Merkantilizm ve devletçilik siyasetinin bir vasıtası olarak kullanılan kabotaj imtiyazının vüsat ve şümulü geçen dört asır içinde aynı olmayıp muhtelif devletlerin coğrafi durumuna, iktisadi ihtiyaçlarına ve siyasi emellerine göre değişmektedir.

Ticaret serbestisinin koyu taraftarı olan meşhur İngiliz iktisatçısı Adam Smit bile kabotaj müessesesinin, memleketi olan İngilterenin müdafaası için elzem olduğunu kabul ederek ticaretin bu husustaki tahdidini haklı görmektedir. «Çünkü» diyor, «mezkûr tedbirler dış ticarete ve bundan doğan refahın gelişimine fayda temin etmemekle beraber. . . . müdafaa refahtan daha mühim olduğu cihetle İngilterenin ticaret mevzuatından belki en dirayetlisidir. İngilterenin müdafaası ise, esas

itibariyle tayfa ve gemilerin adedine bağlı olan bir husustur. Binaenaleyh mezkûr mevzuat vasıtasiyle Büyük Britanyanın; tayfa ve gemilerine, kendi memleketinin ticareti hususunda bir imtiyaz vermesi, tamamen yerinde olan bir tedbirdir.»

Bu izahtan anlaşılacağı gibi uzun sahillere sahip olan bir memleketin en büyük hayat haklarından biri kabotaj hakkıdır. Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğu asırlardan beri bu haktan mahrumdu. Hattâ kapitülâsyonlar neticesinde Türk sahillerinde kabotaj imtiyazı Türk gemilerine değil, ecnebi bandırasına bağışlanmıştı. Ancak 1923 yılında Lozan muahedenamesiyle ecnebi gemilerinin Türkiyede kabotaj imtiyazı kaldırılmıştır. Ve 1 Temmuz 1926 gününden itibaren mer'i olmak üzere Türk kıyılarındaki kabotaj imtiyazı Türk gemilerine hasredilerek ecnebi gemi ve tabasının ticareti, aşağıda kısaca anlatılacak çerçeve içinde, menedilmiştir. 1 Temmuz 1926 günü İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının Ticaret Vekâletine sunduğu telgrafta sözü geçen olayın önemi çok güzel bir tarzda belirtilmiş olduğundan bu vesikayı buraya da dercetmek, yerindedir zannederim: «Türk milletinin asırlardan beri taşıdığı iktisadi esaret zincirinin en ağır ve keskin halkalarından biri olan, ecanibin sahillerimizde kabotaj imtiyazı, Büyük Gazi'mizin ve onun arkasında yekpare yürüyen milletimizin necat darbesiyle bugünden itibaren parçalanmış bulunuyor. Bütün denizcilerimiz ve hattâ milletimiz önünde hayırlı bir tarih mebdei ve feyizli refah ve itilâ ufku açan bu Türk denizcilik bayramını tebrik ve bu yevmi mesudun bundan sonra bütün denizcilerimiz için eyyamı mahsusadan addedilerek toplu ve münasip bir tarzda tesit edilmeye liyakat kesbetmiş olduğu mütalâasında bulunduğumuzun arziyle çok derin hissiyatı şükür güzaranesinin takdimini Odamız en kutsi bir vazifei vatanperverane addeyler efendim.»

İşte Deniz Bayramının hikmeti vücudu budur.

III. 19 Nisan 1926 gün ve 815 sayılı Türk Kabotaj Kanununun Hükümleri, imtiyaz hakkının Türk bayrağını taşıyan gemilere veya Türk vatandaşlarına verildiğine göre iki grupa ayırdedilebilir:

1 — Türk bayrağını taşıyan gemilere bağışlanan imtiyaz hakkı (dar mânadaki kabotaj hakkı): Türkiye sahillerinin bir noktasından diğerine emtia veya yolcu alıp nakletmek ve sahillerde limanlar dahilinde veya beyninde cer ve kılavuzluk ve herhangi mahiyette olursa olsun bilcümle liman hizmetlerini ifa etmek yalnız Türk bayrağını taşıyan gemilere münhasırdır.

a. Ticaret Kanununun 1459 uncu maddesine göre yalnız Türk vatandaşlarının malı olan gemi Türk gemisi olup Türk bayrağını taşımak hakkını haizdir. Türk gemisinin tamamına yahut bir kısmına bir yabancı sahip olacak olursa geminin Türk bayrağını taşıma hakkı nihayet bulur. Bununla beraber gemi payının sahibi Türk vatandaşlığını kaybeder veya bir yabancı veraset suretiyle gemi üzerinde hak iktisap ederse gemi bir sene müddetle Türk bayrağını taşıyabilir. Gemi Türkiyede Türk kanunlarına göre kurulmuş olan bir ticaret şirketinin malı ise hukuki durum münakaşalıdır. Ticaret şirketlerindeki hisselerin yabancıların eline geçmesi ihtimal dahilinde bulunduğundan bir şirketin Türk veya yerli olarak tavsif edilmesine rağmen hakikî müstefitlerin ecnebi olması mümkündür. Buna mâni olmak için bir şirkete ait geminin de Türk bayrağını çekebilmesi için bütün âzasının Türk olması şarttır. Şirket mallarının iktisaden şeriklere ait olduğu, şirket şeklinin ise hukuki bir kisveden başka bir şey olmadığı mülâhazasından hareket ederek hükmi şahsa ait bir geminin de hakikatı halde şeriklerin malı olduğunu kabul etmemiz icabeder.

b. Ecnebi ticaret gemileri ancak ecnebi memleketlerden almış oldukları yolcu ve yükü Türk limanlarına çıkarırlar ve Türk limanlarından ecnebi limanlara giderek yolcu ve yük de alırlar. Bu mahdut taşıma hakkı kanunun maksat ve ruhuna göre tefsir edilmelidir. Meselâ ecnebi bir limandan gelip müteaddit Türk limanlarına uğrıyan ecnebi bir vapurda bulunan bir yolcu, vapurun ara limanlarında muvakkat tevakkufu esnasında ancak ziyaret ve müşahede için karaya çıktıktan sonra yolculuğuna aynı vapurda diğer bir Türk limanına doğru devam ederse kabotaj kanununa aykırı hareket etmez. Aksi hükum verildiği takdirde memleketimiz için çok faydalı olan turistlik cereyanı kesilmiş olacaktır. Veyahut doğrudan doğruya konişmentoyla ecnebi limandan bir Türk limanına giden emtianın aradaki bir Türk limanında sehven karaya çıkarılıp gene yüklenmesi veya sahile çıkarılmaksızın herhangi bir sebep ve mazeretten dolayı denizde gene aynı kumpanya vapurlarından birine aktarma edilmesi halinde konişmentonun nazarı itibara alınması icabettiği gibi malın gönderilene bu şekilde teslimine kadar aynı seferin devam ettiği hükmü kanunun ruhuna uygundur. Aksi hüküm kabul edildiği takdirde bu gibi aktarma işleri en yakın olan ecnebi bir limanda yaptırılacak ve Türk limanlarının varidat ve işçiliği zarar görecektir.

c. Dar mânadakı kabotaj imtiyazına aykırı olarak Türkiye limanları arasında kabotaj yapan ecnebi deniz taşıma vasıtalarından bin liradan on bin liraya kadar cezayi nakdî ahz ve o gemi Türkiye limanları için hamule ve yolcu almak ve çıkarmaktan altı aydan bir seneye kadar menolunur. Kanuna aykırı hareket eden gemi bir şirket veya müteaddit gemilere malik olan bir veya müteaddit şahıslara ait olursa işbu men keyfiyeti şirketin veya mezkûr şahısların diğer gemilerine de şâmildir.

2 — Türk vatandaşlarına bağışlanan imtiyaz hakkı (geniş mânadaki kabotaj hakkı):

a. Nehirler ve göller ve Marmara havzasiyle Boğazlarda, bilûmum kara sulariyle karasularına dahil bulunan körfez, liman, koy ve sairede vapur, römorkör, istimbot, motorbot, mavna, salapurya, sandal, kayık velhasıl, makine, yelken, kürekle müteharrik merakiple tarak, priseman, maçuna, şat ve her nevi nakliye ve su dubaları, kurtarma gemileri ve emsaliyle şamandıra, sal gibi sabit ve sabih vasıtalar bulundurmak ve bunlarla seyrüsefer ve nakliyat icra etmek suretleriyle ticaret hakkı Türk tabasına münhasırdır. Bu hükümden anlaşılacağı gibi Türk vatandaşı olmıyan bir kimse Türk kara sularında ticaret maksadiyle herhangi bir su binek vasıtası bulunduramaz. Bununla beraber harb veya diğer bir mazeretten dolayı bu gibi gemiler, hattâ nispeten uzun bir müddet için de, barınma maksadiyle Türk liman ve kara sularında kalmak hakkını haiz oldukları gibi ticarete tahsis edilmiş olmıyan gezinti veya spor gemileri ecnebiler tarafından Türk kara sularında bulundurulabilir.

b. Kara suları içindeki balık, istiridiye, midye, sünger, inci, mercan, sedef ve saire avı, kum ve çakıl ve saire ihracı ve gerek sathı denizde ve gerek karibahrîde mevcut kazazede sefain ve merakiple enkazı metrukenin ihraç ve tahlisi, dalgıçlık, kılavuzluk, deniz bakkallığı ve bilcümle Türk deniz vasıta ve merakibi derununda kaptanlık, çarkçılık, kâtiplik, tayfalık ve amelelik ve saire icrası ve iskele, rıhtım hamallığı ve bilûmum deniz esnaflığı icrası Türk vatandaşlarına münhasırdır.

c. Geniş mânadaki kabotaj imtiyazına aykırı hareket edenler yüz liradan bin liraya kadar cezayi nakdî ve bir aydan üç aya kadar hapis cezasiyle cezalandırılır.

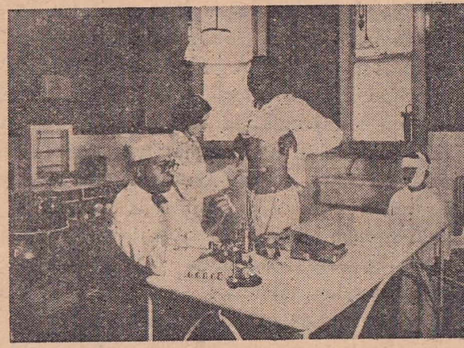
IV. Kabotaj Kanununda Türk gemiciliğine tahsis edilen bütün vazifeleri ifa etmek için bugün Türkiyede mevcut olan gemi hacmi maalesef kâfi değildir. Son seneler zarfında Türk sahilleri arasındaki seferlerin miktarı fevkalâde inkişaf ettiğinden mevcut gemi miktarı ihtiyacı karşılıyamamaktadır. Bu vaziyet karşısında henüz inkişafa muhtaç olan Türk sahilleri arasındaki seferlerden maada yabancı limanlara muntazam seferler yapabilmek için evvelemirde gemi hacminin geniş mikyasta artması lâzımdır; harb ise buna mânidir. Bu iş, harbden sonra halledilecek mühim meselelerden biri olacaktır. Ve ancak o zamanda kabotaj kanununun faydaları tamamen elde edilecektir.

(Ord. Prof. Hirş)

KUDUZ AŞISI — 6 Temmuz 1885; büyük bilgin Pastör'ün keşfettiği kuduz aşısının insana tatbik edildigi günün yıldönümüdür. Dokuz sene önce bugünün ellinci yıldönümü Paris Pastör Enstitüsünde kutlulandığı gibi, bizde de 1937 yılında memleketimizdeki tatbikinin 50 nci yıldönümü İstanbul Etibba Odası konferans salonunda hususi bir törenle kutlulanmıştı.

Kuduz; çok eskiden beri bilinen bir hastalıktır.

Kuduz; et yiyen hayvanlarda ve hususiyle köpeklerde olan ve bunların ısırmasiyle ot yiyen hayvanlara ve insanlara geçen mikroplu bir hastalıktır. Kuduz, eskilerin sandığı gibi kendiliğinden olmaz. Kuduz, memeli hayvanların hepsinde olur, fakat soğukkanlı hayvanlarda ve balıklarda olmaz. Kuşlar da, güvercin

Galata Kuduz hastanesinde aşı yapılırken

ve horoz, tecrübe mahiyetinde hastalığı alabilir. Kuş sanılan fakat aslında memeli hayvanlar sınıfında bulunan yarasalarda kuduz mikrobu bulunabildiği, fakat kendileri hastalığa yakalanmadıkları, ancak ısırdıkları insan ve hayvanlara hastalığı verebildikleri Antil adalarındaki meşhur Trinite hâdisesiyle on

küsur yıl önce meydana çıkmıştır. Amerikada bulunan ve Vampir denilen bu cins yarasalar memleketimizde yoktur.

Kuduz tedavisine gelince: Pastör'e gelinceye kadar yüz yıllarca kuduz tedavisiyle uğraşanlar bulunmuştur. Bunların bir kısmı Amprik dediğimiz halk tedavileri, bir kısmı mühimmi de ilmî esaslara dayanan araştırmalardır. Fakat bunlardan hiçbirisi mikrobun nerelerde fazlasiyle oturduğunu tamamen bilemediklerinden vaki tedavisine imkân bulamamışlardı. Burada uzun uzadıya ilmî araştırmalardan bahsedecek değilim, yalnız halk tedavilerini kısaca anlattıktan sonra Pastör'ün keşiflerine geçeceğim.

Pastör

Amprik veya halk tedavileri; pırpırlama, yarayı dağlamak, dil altını kesmek, kırkıncı gece uyutmamak, kan işeyinceye kadar kantarit içirmek, sıcak su dolu fıçıdan çıkarıp soğuk su dolu fıçıya sokmak, ısıran hayvanı ikiye böldükten sonra arasından geçirmek, ısıran hayvanın tüylerinden tütsü yapmak, terkibi sır olarak saklanan haplardan yutturmak ve saire gibi şeylerdir.

Pastör'ün bulduğu kuduz aşısına gelince: Pastör, sirke, şarap gibi fermantasyon âmilleriyle uğraştıktan ve şöhreti dünyaya yayıldıktan sonra, o devirde çok tahribat yapan (Şarbon) ve (İpekböceği) hastalıklarının mikroplariyle meşgul olmuş, şarbona karşı ilk aşı tatbikatını yapmış, ondan sonra (Tavuk Kolerası) ile uğraşarak aşısını bulmuş ve bunlardan sonra da insan hastalıklariyle uğraşmaya başlamıştır.

Pastör kuduz üzerine çalışmalarına 1880 yılında başlamıştır. İlk tetkiki kuduz salyası üzerinedir. Bunun için Pastör; 11 Birincikânun 1880 de Pariste Sent Öjeni hastanesinde kuduzdan ölen beş yaşında bir çocuğun, öldükten dört saat sonra ağzında toplanan salyasını alarak tavşanlara şırınga etmek suretiyle denemeler yapmış ve sonra köpekler üzerinde bu denemelerini tekrarlamıştır.

1882 de çalışma arkadaşları Ru ve Şamberlan ile beraber yaptığı iki yüz tecrübe üzerine doğrudan doğruya hayvanların beynine mikrobu şırınga etmekle kuduzun bu yoldan sirayetini ve kuduz mikrobunun (beyin) ve (murdar ilik) te oturduğunu bulmuştur. Pastör'den evvel kuduzla uğraşanlar, denemelerinde beyine şırınga yapmamışlar, tecrübelerini deri altından yaptıkları için muvaffakıyetli neticeler elde edememişlerdi. Pastör'ün bu yolu buluşu işini çok kolaylaştırmıştır. Bundan sonra hayvanlar üzerinde yaptığı denemeleri hep beyinden aşılamak suretiyle tekrarlamış ve esaslı neticeler elde etmiştir.

Bu buluştan sonra kuduza karşı (Muafiyet=Immunité) meselesini ele almıştır. Bunun için pek çok denemeler yapmış, nihayet 1884 te maymundan maymuna pasaj yaptıkça kuduz mikrobunun (Virülâns) derecesinin azaldığını, zararsız bir hale geldiğinden bununla aşı yapılabileceğini (Akademi) ye bildirmiştir. Fakat bu usulden, aşı yapmak için istifade edemiyeceğini anlamış, mikrobun virülânsını azaltacak başka bir çare arıyarak yaptığı denemelerle onu da bulmuştur. Yukarıda söylediğimiz gibi murdar iliğin her tarafında aynen beyinde olduğu gibi (kuduz mikrobu) vardır. Pastör doğrudan doğruya murdar iliği içerisinde potas parçaları bulunan yanından ve üstünden delikli bir şişeye iplikle asıp etüve koyarak kurutmaya başlamış, sıcak ve kuru hava karşısında murdar ilik kuruyarak virülâns şiddetini azar azar kaybetmişler ve bu suretle muhtelif derecede virülânsı havi müteaddit murdar ilik elde ederek aşılama denemelerini bunlarla yapmaya başlamıştır. Denemelerinde on dört gün etüvde kalan murdar iliğin tamamen (Avirülân) yani zararsız ve mikroplarının öldüğünü ve bundan tavşanın beynine şırınga edildiği vakit kudurmadığını görmüş ve gitgide şiddeti artan bir ilâ on üç günlük murdar ilikler hazırlayıp hepsiyle ayrı ayrı denemeler yaparak virülânsın etüvde kaldığı günlerle makûsen mütenasip derecede olduğunu, yani gün azaldıkça virülânsın çoğaldığını ve gün çoğaldıkça virülânsın azaldığını hattâ büsbütün kaybolduğunu bulmuştur. Pastör'ün yaptığı bu araştırmalar da hayvanları bu suretle aşılıyarak kuduza yakalanmadıklarını ispat etmiş ve bu tecrübelerini kontrol için hükümet tarafından resmî bir komisyon teşkil edilmiştir. Komisyon önünde de yapılan tecrübeler muvaffakıyetle neticelenmiştir.

Bundan sonra bu aşının kuduz köpek tarafından ısırılan insanlara tatbiki ciheti kalmıştır. Bunun için çok münakaşalar olmuştur. Bir taraftan Pastör'ün hekim olmayışı, diğer taraftan Pastör'ün muvaffakıyetini çekemiyen üç beş kıskanç ve haris adamın yükselttiği gürültüler, aşının insanlara tatbiki için birer engel teşkil ediyordu.

Nihayet buna fırsat çıktı. On dört yerinden tehlikeli bir surette kuduz bir köpek tarafından ısırılan Alsaslı Jozef Mayster ismindeki bir çocuğu kurtarmak lâzımgeliyordu. Isıran köpek kuduz olduğundan aşı tatbik edilmezse çocuğun ölümü muhakkaktı. Onun için salâhiyet sahibi kimseler ölecek bir çocuk üzerinde böyle bir tecrübe yapılmasında zarar görmediler ve aşının tatbik edilmesine müsaade ettiler.

6 Temmuz 1885 te, çocuk ısırıldıktan 60 saat sonra ve akşam saat sekizde Dr. Vulpian ve Dr. Granşer ile beraber Pastör tarafından bu çocuğa aşı tatbikine başlandı. On günde on üç aşı yapıldı. Kudurması beklenen çocuğun hayatı bu suretle kurtulmakla herkesin hayranlığı arttı ve bu çocuğun ismi tarihe geçti.

Pastör'ün ikinci aşıyı tatbik ettiği adam ilk çocuktan daha ağır bir şekilde ısırılan genç çoban Jüpil'di. Birinci aşının neticesini görenler bu vakayı daha büyük bir ilgiyle takibettiler. Yapılan aynı usuldeki aşıyla bu çoban da kurtuldu ve sağlığında namına heykel dikilmek suretiyle bu çocuk da büyük şöhret kazandı. Çoban Jüpil'in heykeli Pastör Enstitüsünün bahçesindedir.

Pastör'ün kurtardığı bu iki çocuktan sonra şöhreti bütün dünyaya yayılmış, Amerika ve Rusya gibi en uzak yerlerden kuduz tedavisi için Parise akın başlamıştır, Pastör'ün Ülm sokağındaki küçük lâboratuvarı bu işlere yetişmez bir hale geldiğinden büyük bir müessese kurulması için bir iane defteri açılmıştır. Bu ianeye yalnız Fransızlar değil, ilmi seven her memleket iştirak etmiştir.

Bu arada Türkiye de Pastör'ün açacağı enstitüye yardım olmak üzere muallim bulunan Zoeros'un reisliğinde bir heyetle bin altın lira ve Pastör'e büyük rütbeden bir de nişan göndermiştir.

14 Birinciteşrin 1888 de Paris Pastör Enstitüsünün açılma töreninde Türkiyenin bu yardım ve kadirşinaslığı şükranla anılmıştır. Doktor Zoeros bizzat Pastör'den kuduz tedavisini öğrenmiş ve aşılanan tavşanları memleketimize getirmiş ve hükümete verdiği bir raporla (Daülkelp ameliyathanesi) açılması karar altına alınmış ve 1887 yılında Demirkapıda eski Tıbbiyenin dahiliye seririyatında Pastör usulü kuduz aşısı hazırlanmaya başlamıştır. O tarihten bugüne kadar memleketimizde altmış binden fazla vatantaş aşılanmış ve on binlerce insanın sağlığı bu büyük keşif sayesinde kurtulmuş ve kurtulmakta bulunmuştur. *(Dr. Zekâi Muammer Tançman)*

LISZT, FRANZ — (1811-1886) «Türkçede Franz List okunur». Piyano sazının emsalsiz çalıcısı, bestekâr ve tam mânasiyle uluslararası büyük sanatkâr Franz List 1811 de Macaristanda Raiding şehrinde Alman kanı taşıyan bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Babası, Esterhazi Prensinin vekilharciydi ve saray orkestrası şefi J. Haydn'ın da şahsi dostuydu. Fevkalâde musiki meraklısı olduğu için bütün emeli oğluna bu sanatı sevdirmekti. Küçük List'in musikiye hevesi pek küçük yaşta kendini gösterdi. Altı yaşında piyano çalıyor, irticaller yapıyordu. Dokuz yaşında Viyanaya geldi. 1821 - 23 seneleri arasında Czerni ve Salieri'nin talebeliğini yaptı. Bilâhare, 1823 ten sonra Pariste Paer ve Rayşa'dan ders alarak bilgisini genişletti. Konser seyahatleriyle geçen seneler zarfında alkış ve takdir toplıyor, bütün Avrupa aristokrasisi dostluğunu paylaşamıyordu. 1835te Kontes d'Agult ile evlendi. 1839 senesine kadar Genf, Nohant ve İtalyada yaşadılar. Bu evlenmeden doğan ilk çocuk bir kızdı. Ona Kosima ismini verdiler. Kosima evvelâ geçen asrın meşhur orkestra şeflerinden Hans Fon Bülov'la evlenmiş, sonra Rişard Vagner'in karısı olmuştur.

List

1839 - 47 arasında büyük piyanist bütün Avrupayı teshir eden seyahatlerine devam etti. 1842 de Vaymar orkestrası şefliğini aldı. 1848 de tamamiyle oraya yerleşti. Gene bu tarihten sonra kendini besteciliğe verdi. Bir yandan da dostlarını ve yardıma muhtaç sanatkârları koruyor, eserlerini çaldırıyor, onları tanıtmaya çalışıyordu. 1850 de Rişard Vagner'in Lohengrin operasını ilk defa oynattı ve orkestrayı bizzat idare etti. Vagner'le dostluğu bu tarihten itibaren başlar. Berlioz, Şuman ve Şopen'le dost ve onların hayranıydı. Bilhassa Berlioz'u Almanyada tanıtmak ve sevdirmek suretiyle büyük üstada kadirşinaslığını göstermiş oldu.

List; H. f. Bülov, Korneliüs, A. Ritter, Raf, Drezek v. s. gibi genç Alman bestekârlarını toplıyarak musikide yeni Alman mektebinin kurucusu olmuştur. 1859 da Umum Alman Musiki Birliğinin fahrî reisi intihabedildi. Yaşlandıkça artan bir takım ruhi krizler onu mistik bir adam yaptı. 1861 de Romaya gitti. 1865 te rahip olarak sanatını din uğruna kilise musikisine hasretti. 1870 te tekrar Vaymara döndü. Bundan sonraki hayatı Roma, Budapeşte ve Vaymarda geçmiştir,

1875 te ısrarı üzerine kurulan Budapeşte Müzik Akademesine reis oldu. Nihayet 1886 senesi Beyrut Festivalinden sonra 31 Temmuz 1886 da muvaffakıyetlerle dolu uzun hayatı sona erdi.

List bütün ömrünce her yerde takdir görmüş ve kendine herkesi hayran bırakmıştır. Piyanoya hâkimiyeti, çalışındaki güzellik ve parlak virtüozitesine erişebilen sanatkâr henüz yetişmedi. İyilik sevmesi, mevkiinden istifade ederek tanınmıyanları tanıtması, yeni yetişenlere elinden geldiği kadar her türlü iyilik yapması ona sanat babası ünvanını haklı olarak verdirmiştir. List uzun müddet kalabildiği her yeri vatanı gibi benimsemiştir. Vaymar onun ikinci vatanı olmuştur ve sanata en büyük hizmetlerini bu şehirde yapmıştır.

Bestekâr olarak piyano eserleri başta gelir. Bunların arasında, her türlü parafrazlar, Bethoven'in senfonileri, Berlioz'un «Fantastik» senfonisi üzerinde etütler, mi bemol majör ve la majör tonundan iki konçerto, si minör tonundan sonat ve on altı Macar rapsodisi en mühim ve en güzelleridirler.

Orkestra eserlerine gelince, bunlar daha ziyade «Senfonik şiir» nevine dahildirler. Senfonileri Berlioz'un açtığı çığırda yazılmış programlı senfonilerdir. Senfonik şiirleri arasında; Le Prelüd, Orfe, Prometus, Mazeppa, Heroid fünebr, Hamlet, Hunların savaşı, İdeal, Beşikten mezara kadar başlıcalarıdır. «Dante Senfoni» ve «Ayn Faust Senfoni» senfoni formundaki eserlerinin en güzelleridir. List kilise musikisine müteallik olarak dualar ve «Kristus», «Mukaddes Elizabetin Hikâyesi» adlarını taşıyan güzel oratoryolar bırakmıştır. Altmış kadar da lidleri vardır.

List geçen asrın aynı zamanda en değerli musiki muharrirlerinden biriydi. Kıymetli hükümleriyle gayet doğru tenkidlerde bulunur ve değerli mütalâalariyle herkesi hayran bırakırdı. Onun bu yolda hemen hepsi Fransızca olmak üzere birçok eserleri neşredilmiştir, Bunların en mühimleri şunlardır: «R. Vagner'in Lohengrin ve Tanhayzer'i», «Uçan Hollandalı», «Fr. Şopen», «Berlioz ve Harold senfonisi», «R. Şüman», «Çingeneler ve Macaristandaki musikileri»

List değerli bir pedagog ve hoca olarak birçok talebeler yetiştirdi. Bunların arasında d'Alber, Korneliüs, H. f. Bülov başta gelen Alman bestecileridir.

Bibliyografya: Riemann, Musiklexikon. Ernst Bücken, Wörterbuch der Musik. Hans Engel, Franz Liszt. Otto Schumann, Geschichte der Deutschen Musik.

(Faruk Yener)

LOZAN BARIŞI (Ana hükümleri ve karakteri) — Lozan barışının yirmi birinci yıldönümündeyiz. Bu barış, yirmi birinci yılında da prensipleri, ana hükümleri ve bunlara ulaştıran yollariyle Türk milleti için terütaze dir. Daha yirmi bir yıl sonra da, yüz yirmi bir yıl sonra da, daha pek çok sonra da terütaze kalacaktır. Çünkü Türk milletini, millî misakiyle çizdiği dileklerine ulaştırmış olan bir barıştır.

Lozan barışı yalnız Türk milleti için değil, dünya milletleri için de terütazedir. Birinci dünya harbinin barışlarından yaşıyan yalnız odur. Diğerleri, Versay, Senjermen, Nöyyi, Triyanon haklı haksız şikâyetlerle, tatbiklerinden her gün çıkan güçlüklerle yırtıldılar ve bu harbe ulaştırdılar. Lozan barışı dipdiri duruyor. Bunun iki sebebi var: 1— Lozan barışı milletlerin münasebetinde tabii olanı aramış, bulmuş ve perçinlemiştir. Bununla beraber bu tabiilik, onu aramanın, bulmanın ve perçinlemenin değerini ve şerefini hiç azaltmaz ve unutturmaz. Hayatta faydalandığımız nice değerler vardır ki onları tabii buluruz fakat onları bulmuş olmanın şerefini hiç unutmayız.

2 — Türk milletinin taahhütlerine bağlılık karakteridir. Barış yolunda kabul ettiğimiz aykırı bir hüküm için Lozanda ayrı teminat istendiğinden reddeden İsmet Paşa bütün muahede için Türk milletinin karekterine güvenilmesini istemişti. Türk milleti 21 yıldır bunu göstermiştir. Milletler ağır durumlar önünde alabildikleri büyük kararlarla ölçülürler. Türk milleti tarihinin en güç durumunda İstiklâl savaşına böyle büyük bir karar alarak atılmıştı.

Lozan Başmurahhasımız İsmet Paşa

Milletler kendilerine böyle güç günlerde hizmet yapabilmiş olanları unutmaz. Kurtuluş savaşının ezelî ve ebedî kahramanı Atatürk'ün, Türk milletinin yüreğinde nasıl yer tuttuğunu, memleketin kara günlerini görmüş ve yaşamış olmak itibariyle dünü ve bugünü daima canlı olarak mukayese edebilen bizlere sormayın. Kara günleri hiç yaşamamış olan gençlere sorun, onların peşinden yetişen çocuklara sorun. O, sevgisi bütün gönüllerde yaşıyan millî kahramandır. Memlekete en güç gününde zafer yolunu açan Lozan savaşının ezelî ve ebedî kahramanı için de Türk milletinin duygusu aynıdır. Bunu söylemeyi tarihe bırakalım.

Lozan barışını, tarihin ışığı altında olayların öğretici gelişimine göre incelerken Volter'in bir sözünü anacağım: «Bir tarih okunurken daima, müellifin onu yazdığı zamanı düşünmek lâzımdır.» Mişlen'in dediği gibi «tarihte her tez için delil vardır». Fakat bütün bu delillerin üstünde tarihin gerçeği belirten siması vardır. Bu simayı görebilmek için olayları içinde geçtikleri günlere ve durumlara göre düşünmek ve öz karakterleriyle kavramak lâzımdır.

Lozan barışının karakterini araştırmadan ana hükümlerine kısa ve çabuk bir göz gezdirelim.

Âkitler: Lozan barışı bir yandan Türkiye, öbür yandan İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp, Hırvat, Sloven devletleri arasında imzalanmıştır. Fakat Birleşik Amerika bütün müzakerelere iştirak etmiş ve bunlara müessir olmuştur. Sovyet Rusya Boğazlar, Bulgaristan Boğazlar ve diğer meseleler, Belçika ve Portekiz mali ve iktisadi meseleler, İspanya, İsveç, Norveç, Hollanda kapitülâsyon meselelerinde bulunmuşlardır. Bu suretle barış Türkiye ile on beş ve İngilterenin temsil ettiği dominyonlar ve Hint de sayılırsa yirmi devlet arasında görüşülmüştür.

Anlaşmalar: Lozan barışı bir sulh muahedesiyle 17 ekinde ifade edilmiştir. Ekler arasında Boğazlar mukavelesi, ticaret mukavelesi, ikamet mukavelesi, Trakya sınırlarına ait mukavele, ahaliyi mübadele mukavelesi, umumî affa, adli idareye, sağlık işlerine, topraklarımızı boşaltmaya, imtiyazlara ait protokol ve beyannameler gibi barışı tehlikeye koyacak kadar sert ve çetin müzakerelere sebep olmuş her biri ayrı önemde olanları vardır. Lozan bunların hepsiyle bir bütün teşkil eder.

Sulh muahedesi, beş kısımda 143 madde dir. 45 madde tutan birinci kısım; topraklara, tabiiyete ve azlıklara ait siyasi hükümleri gösterir. Türkiye devletinin Avrupada, Asyada ve denizde sınırları çok çetin çekişmelere yer vermiştir. Musul işinin iki devlet arasında halledilemezse Milletler Cemiyetine arzolunması kararlaşmış, Osmanlı İmparatorluğu tasfiye edilmiş, yalnız, durumları ayrı muahedelerle kesinleşmiş olduğu için Trakyayı, Hatayı ve adaları millî hudut içine alma kabil olamamıştır. Kapitülâsyonların her bakımdan ilga edildiği bu kısımda gösterilmiş; tabiiyet ve azlıklar umumî esaslara göre nizamlanmıştır. Azlıkların, kendi-

lerine faydasından ziyade devletlerin siyasi menfaatlerine âlet edilegelen ve devlet içinde devlet ifade eden, imtiyazları en geniş mânasiyle tutulmak ve arttırılmak isteniyordu. Öyle ki devlet sırf ecnebilerin ve onlardan sonra azlıkların yaşamasına bir vasıta oluyordu. Umumî esaslara çevrildi. Hattâ bu kadar değil, ırk ve lisan azlıklarını da kabul eden başka muahedelerden farklı olarak yalnız din azlıklarına haklar tanındı.

İkinci kısım; 18 madde de mali hükümleri tesbit eder. Çok çetin çekişmelerle Osmanlı İmparatorluğunun borçları resülmal itibariyle taksim edilerek hissemize düşen miktar yüklenilmiş ve Düyunu Umumiye idaresi gibi devletin mali istiklâli ve istikbali için en tehlikeli ve zararlı bir müessese kaldırılmıştır. Paranın nevi üzerinde uyuşma olamamış ve bunun müzakeresi ileriye bırakılmıştır. Bunun için Pariste yapılan mükerrer konuşmalarla imzalanan anlaşmalar nihayet bu yıl içinde bütün borçları ödiyerek bu işi tasfiye eylemeye imkân vermiştir. Bu işte Şükrü Saracoğlu'nun adını millî tarih şükranla anacaktır.

Üçüncü kısım; iktisadi hükümlere aittir. 36 maddede bu kısım bütün hükümleri mütekabiliyet esasına göre halletmiştir. Yalnız işgal masrafı olarak bizden 50 milyon ve taba zararı olarak da 15 milyon altın lira isteniyordu.

Dördüncü kısım münakale yollarına ve sağlık işlerine ve beşinci kısım türlü hükümlere aittir. Harb esirleri, mezarlıklar ve genel hükümler burada yer almıştır.

Barışın karakterleri: Lozan barışı, birinci dünya harbini bitiren sonuncu barıştır. Bu barışı, başlıca dört karakterine göre tartacağım:

1 — Lozan barışı, müzakere edilerek yapılmıştır. Lozandan önceki barışlar dikte edilmiştir. İngiltere Hariciye Vekili ve başmurahhası Lord Gürzon Londraya döndükten sonra Lozanın bu karakteri üzerinde çok durdu: «Şüphesiz bu muahede 1919 da bin kat az mühim işle ve milletler için sarfettikleri vaktin ellide biriyle elde edebilecekleri bir muahede gibi değildir. Lozanda devletlerin bazı meselelerde gösterdikleri işbirliğini her noktada göstermekle aktedebilecekleri bir muahede gibi de değildir.. Çünkü.. Boğazlar, adalar, sınırlar, kapitülâsyonlar ve mali hükümler gibi mühim meselelerde müttefikler süngü kuvvetiyle şartlarını yazdırmadıkça ve infaz etmedikçe halledilmez görünüyorlardı. Harbden sonra muahedeler hep bu suretle akdolunmuşlardı. Muzaffer olan devletler hâkim mevkiinde oturup maznunun gıyabında verecekleri cezayı veya hükmü kararlaştırıyor ve infaz ediyorlardı. Bütün muahede hükümleri hazırlandıktan sonra maznun çağırılıyor ve kendisine ancak bir mahkûmun yaptığı gibi bir protestoda bulunmak fırsatı veriliyordu. Sevr muahedesi de bu suretle hazırlanmış ve imza edilmiş fakat hiçbir zaman tasdik olunmamıştı.

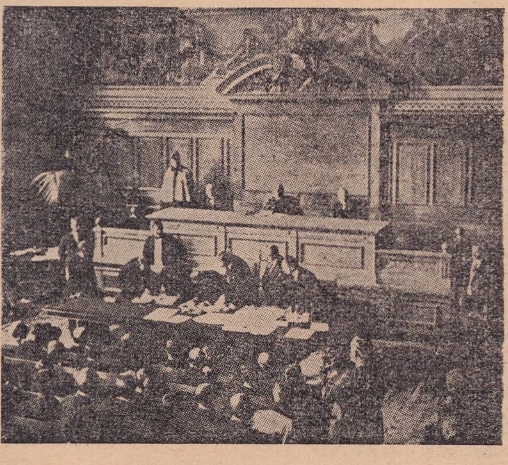
Lozanda iş büsbütün başka bir yolda cereyan etti. Orada Türkler de müzakere masasına devletlerle müsavi hukukla otururlar. Muahedenin her maddesi kendileriyle münakaşa edilerek anlaşmayla akdedilmek lâzımgeldi..»

Yarının barış yolu da bu olabilir.

Bu sözümle tarihin gidişini değiştirmek ve ileri sürülen fikirleri tenkid etmekten çok uzağım. Tarih boyunca yenen yenilene kıyar. Her devletin harbe girmeden bunu düşünmesi ve harbe girdikten sonra da ya yenmesi ya hiç olmazsa yenilmemesi lâzımdır. Yenilirse kendisine kıyılacaktır. Bu harbde de bu böyle olacaktır. Netekim müttefikler kayıtsız şartsız teslimi şart koşmuşlardır. Çünkü Almanya bundan evvelki harbde Vilson prensiplerine dayanarak silâh bıraktığını söylemişti. Halbuki barış şartlarını kabul etmişti. Etmemek elindeydi. Kabul etmemenin tarihte parlak misali vardır. Bu misali tarihe Türk milleti kaydetmiştir.

Benim fikrimce kayıtsız şartsız teslim silâhı bırakmada olmalıdır. Ondan sonra barış konuşularak yapılmalıdır. Bir soru hatıra gelir. Kayıtsız şartsız teslim olduktan sonra barış konuşmalarından ne çıkar? Yenilmiş Fransanın 1815 te murahhası Taleyran konuşmalarla memleketine en iyi bir durum temin edebildi. Onun kongrede devletler hukukundan çok bahsetmesi Prusya murahhasını hiddetlendirmişti. «Devletler hukukunun burada ne işi var?» diye bağırdı. «Onun işi sizin burada bulunmanızdır» cevabını aldı.

2 — Müzakere hem uzun sürmüş, hem sert ve çetin olmuştur. Lozan konferansı 20 İkinciteşrin 1922 de açıldı. Arada bir kesilmeyle 24 Temmuz 1923 te yani sekiz ay sonra bitti. Bu uzama karşılıklı tezlerin işlenmesine ve prensiplerin sindirilmesine yaramıştır.

İsmet Paşa Lozan sulhunu imzalarken

Musoliniye karşı hariciye vekilliğini reddetmek suretiyle daima karşı durmuş olan ve şimdi Bonomi kabinesinde yer alan Kont Sforça, konferanstan önce Pariste Lord Gürzon'a konferansı bir haftada bitirmesi lâzımgeleceğini, Lordun da bunu kendisine vadettiğini kitabında hikâye eder ve Lordu, uzun sürdürdüğünden ötürü tenkid eyler. Konferans gündemindeki önemli meseleleri bir haftada bitirme nasıl mümkün olurdu? bilmiyorum; bildiğimiz şudur: Lord Gürzon on hafta geceli gündüzlü çalıştıktan sonra işi çabuk bitirme yolunda bir denemede bulundu. Görüşülmüş ve bitirilmiş işler vardı. Görüşülmüş ve neticelendirilememiş yahut daha hiç görüşülmemiş işler vardı. Hepsini bir araya getirerek heyetimize tebliğ ettiler ve dört günde cevap verilmesini istediler. İsmet Paşa müddetin azlığını ileri sürdü. Hükümetleriyle görüşerek uzattılar. Fakat anlaşma olamadı. 4 Şubatta konferans kesildi. 23 Nisanda yeniden toplanılarak daha tam üç ay çalışıldı.

Konuşmalar çetin ve sert de oldu. Bu da tarafların birbirini tartmasına ve anlamlarına hizmet etti. Bir iki örnek vereyim: Lord Gürzon ve Sir Rumbold memurlarımızın, hâkimlerimizin ve idaremizin halinden şikâyet ederken acı şeyler söylemişlerdi. İsmet Paşa yapılan bu şeyleri kendilerinin yaptıklariyle mukayese ederek cevap verdi: «Bunlara göre bir hüküm vermek lâzımgelirse bunları yapanların memleketinde kanun bulunduğundan bile şüphe etmek lâzımgelir». Lord Gürzon Milletler Cemiyetinden bahsederken: «Bizim cemiyetten korkumuz yoktur, çünkü elimiz temizdir» demişti. İsmet Paşa derhal cevap verdi: «Başkalarının yıktığı memleketimizi kalkındırmaya çalışan eller bilhassa temizdir ve dünyanın en temiz elleriyle mukayese edilebilirler.» Mezarlıklar işinde Lord Gürzon bütün dünyada tesir yapacak uzun sözler söyledi ve ilâve etti: «Ölüler hakkında pazarlık yapılmaz. Her meselede pazarlık edilebilir ama memleketleri uğrunda hayatlarını kaybeden asker gövdeleri üzerinde pazarlık edilemez ve bu mesele halledilmedikçe İngiltere bir neferini İstanbuldan ve Çanakkaleden çekmiyecektir.» İngiltereden, Kanadadan, Avustralyadan, Yeni Zelândadan gelmiş ve Çanakkalede ölmüş yüz binlerce harb şehidinin mezarlarına hürmet meselesi elbette dünyada akisler yapardı.

İsmet Paşa da meseleyi bütün açıklığiyle ortaya koydu. Tâ ki herkes gerçeği olduğu gibi öğrenince duygularında ne kadar dürüst olduğu anlaşılsın. «Kendisi için de, silâh arkadaşları için de, bütün Türk milleti için de şeref meydanlarında dövüşen bu veya şu milletin muharipleri -ki bunlar tasavvur edilebilecek en yüksek ideal olan vatan yolunda ölmüş kahramanlardır- bu kahramanlar kadar hürmete lâyık kimse yoktur.» ve işin içyüzünü de gösterdi: «Mezarlıklar meselesi gibi nazik bir meseleyi siyasi ve askerî fikirler karıştırarak ağırlaştırmamak murahhasların vazifesidir. Türkler ölü kahramanların kalıntılarına sonsuz saygı gösterirler. Fakat bunlara dirilerin menfaatleri karıştırılmasından da nefret duyarlar».

İyi çarpışanlar iyi dost olurlar. Netekim Lord Gürzon Lozanda Türk başmurahhasına hükümetinin ve memleketinin dostluğunu vadetmiştir. Londrada da, Lozandan sonra Türkiyede itibarı en çok artan devletin İngiltere olduğunu övünerek söylemiştir. Türk-İngiliz dostluğunun temelleri Lozanda atılmıştır.

3 — Lozan barış sistemi birinci dünya harbinin barış sistemine dayanmaz. Dünya barış sistemi başta barışın milletlerarası ürkelenmesine yani Milletler Cemiyetine ve sonra içtimai barışa yani işe ait kısımlar çıkarılırsa şu altı esasta toplanabilir: Parçalama, silâhsızlandırma, tamir ettirme, cezalandırma, kontrol, işgal.

Yenilen devletlerin her biri parçalanmıştır. Sevrin parçaladığı Türkiye ise üç buçuk milyonluk bir devlete inmektedir ve bu üç buçuk milyonluk devlet de hâkimiyetine sahip değildir.

Silâhsızlandırma, müstakil bir devlete çok ağır gelen bir hükümdür. Asker, silâh, kuvvet, hâkimiyet alâmetidir. Ve memleket müdafaasıdır. Sevre göre devletin ordusu yoktur. 50 bin kişilik kuvvetin 35 bini jandarmadır ve ecnebi subaylar idaresindedir. Donanması ve hava kuvveti de yoktur. Tamir ettirmeyle devletler yenilenlerin can damarına el koymuşlardır. Para can damarıdır. Bir maliye komisyonu Türkiyenin bütün kaynaklarına ve bütçesine hâkimdir. Zaten mali ve iktisadi kapitülâsyonlar ve Düyunu Umumiye de hüküm sürecektir. Kontrol, tamir işinde de, silâhsızlandırma işinde de, azlıklar işinde de, boğazlar işinde de devleti ve memleketi her müessesesinde ve her yerinde hüküm altında bulundurmadır. Bir tercümanın mahkemede

tercüme için bulundurulmasına müsaadeden hükme iştirak etme derecelerinde salâhiyet çıkaranların kontrolü ne suretle yapacakları kestirilebilir. İşgal ise can yerlerimizde hudutsuz, kayıtsız ve müddetsizdir.

Bunların hemen her birini Lozan barışına da koydurma fikri vardı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu dünya harbinde yenilen bir devletti. Yunanistanı yenmesi yenen devletlere karşı durumunu değiştirtemezdi. İsmet Paşa tâ başta bu türlü tasavvurları kökünden kesen azimli bir cevap verdi: «Burada yenilmiş bir devlet varsa o her halde Türkiye değildir.» Bu güzel buluş ve bunu azimle diyiş Lozanın bütün barış andlaşmalarından temel farkını ifade eder.

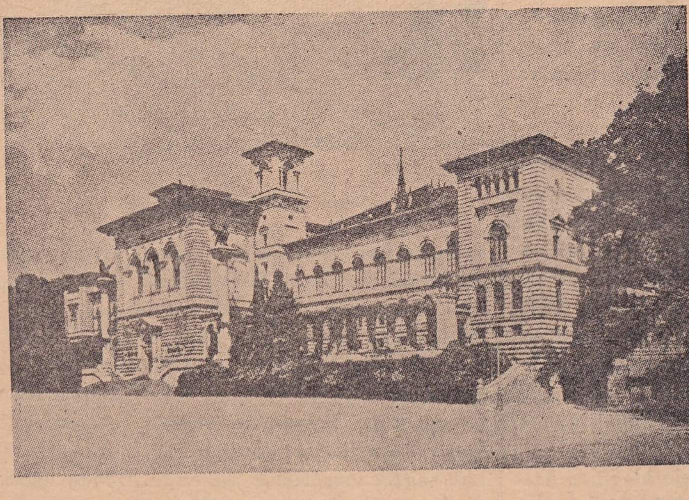
4 — Lozan barışı Türk milletinin istiklâli, hâkimiyeti ve müsaviliği prensipine dayanır. Bütün Lozan görüşmelerine İsmet Paşanın daha ilk günde ortaya attığı ve her vesilede tekrar ettiği bu prensip hâkim olmuştur. Devletler derece derece bu prensiplere alışmışlar, yanaşmışlar ve nihayet bunu kabul etmişlerdir. Lozan muahedesinin dibacesinde bile bunu açıkça söylemişlerdir. Bence büyük başarı, Lozan barışının bütün hükümlerine bu esasın hâkim kılınabilmiş olmasındadır.

Bu başarıyı neye borçluyuz! Fransa mebusan meclisinde Lozan muahedesini müdafaa eden raportörü dinliyelim: «1918 de yenilmiş, ezilmiş, hattâ mahvedilmiş Türkiyenin Lozanda bütün diplomasileri hezimete uğratmış olması... Hiçbir müttefiki yokken ve kimsece tutulmamışken zamanımızın en belirgen diplomasi muvaffakıyetini elde eylemesi harb sonunun en garip hâdisesidir.. Lozanda konuşan İsmet Paşa, dünyada eşi nadir görülen mükâlemecilerden biri ki hasmın prensiplerini alarak hasmı onlarla yenmekten ibaret olan eski diplomasi usulünü derin ve keskin bir ifade tarziyle ve deha ile kullanıyor.. En küçük ve elverişsiz vasıtalarla o kadar büyük neticeler elde ediyor.. Türk murahhası şartlarını sekiz devlete kabul ettirmiştir..»

Lozanda onunla Birleşik Amerika adına bir muahede müzakere ve imza eden büyük elçi Grov bana Avrupada tanıdığı en büyük devlet adamı diye onu vasıflamıştı. Bu yabancı ve garezsiz ifadeler elbette hoşumuza gider. Çünkü meziyet, asıl hasmın da takdir ettiğidir. Fakat biz İnönü'nü elbette daha iyi tanırız. Ben burada yalnız Atatürk'ün onu bize nasıl tanıttığını hatırlatacağım: O, memleketi ilk zafere ulaştırdığı gün Atatürk: «Siz orada yalnız düşmanı değil Türk milletinin ters talihini de yendiniz» dedi ve ilâve etti: «Adınızı, tarihin mefahir kitabesine kaydeden ve bütün milleti hakkınızda ebedî minnet ve şükrana sevkeden büyük zaferinizi tebrik ederken üstünde durduğunuz tepenin.... Milletimiz ve kendiniz için yükselme parıltılariyle dolu bir istikbal ufkuna nazır ve hâkim olduğunu da söylemek isterim». Gene Atatürk Lozan için «Osmanlı devrine ait t a r i h t e e m s a l i n a m e s b u k b i r s i y a s i z a f e r e s e r i d i r» dedi. İşte tarihin söylediği budur. Millî tarihimizin bu sayılı gününde ona şükran ve saygılarımızı sunmak millî borçtur. *(Cemil Bilsel)*

LOZAN KONFERANSI (Kronolojisi) — Lozan konferansını kavrıyabilmek için Mudanya mukavelesini, - ve daha geriye bakarak - garp devletlerinin Gazi Mustafa Kemal'e adam gönderip sulh isteyişlerini, anlaşma zorunda kalmalarının sebebi olarak kurtuluş zaferini, nihayet bütün imkânsızlıklara rağmen o zaferi doğuracak bir ıztırap psikolojisi içinde kavrulmuş Türk milletine Osmanlı İmparatorluğunun son üç yüz senesi boyunca garp devletlerinin neler çektirdiklerini bilmek lâzımdır. Ancak böyle umumî bir kavrayış, İsmet Paşanın Lozanda Osmanlı İmparatorluğu adı verilen hangi cesedi gömmüş ve hangi çapta bir memleket yaratmış olduğu hakkında fikir verebilir.

Gazi Mustafa Kemal 1922 senesi Ağustosunun 26 ncı sabahı, şafak vakti, kumandası altındaki Türk ordularına taarruz emri verdi. Taarruzun ilk günü düşmanın o kadar zamandan beri hazırladığı mevziler zaptolundu. Bütün düşman ordusu ateş altında ezilerek 27 - 28 Ağustos günleri şimale atıldı, her taraftan sarıldı. 30 Ağustos günü Mustafa Kemal, Başkumandan muharebesi adı verilen son meydan muharebesini kazanarak Yunan ordusunun büyük bir kısmını imha etti. 2 Eylûl akşamı Yunan Başkumandanı Trikopis maiyetindeki zabitlerle beraber teslim olacak yer ararken yakalanıp Gazi'nin huzuruna getirildi.

İmzanın yapıldığı Üniversite binası

6 Eylûl sabahı İstanbuldaki İngiltere, Fransa, İtalya fevkalâde komiserlerinin baş tercümanları Ankara mümessilini ziyaret ederek Anadoluyu tamamen boşaltmak şartiyle İtilâf devletleri delâletiyle Yunan ordusunun mütareke istediğinin en çabuk vasıtayla Ankara Büyük Millet Meclisi hükümetine bildirilmesini rica ettiler. Ertesi gün Büyük Millet Meclisi hükümeti İtilâf devletleri komiserlerine mütareke teklifinin incelenmek üzere Başkumandanlığa verildiğini bildirdi. Bu esnada ordular Gazi'den «İlk hedefiniz Akdenizdir, ileri!» emrini almışlar, bütün ağırlıklarını bırakarak kaçan, fakat kaçarken dahi Türk köylerini yakmayı unutmıyan Yunan efzonlarını kılıçtan geçire kovalaya İzmire doğru yürümekteydiler. Nihayet, 9 Eylûl Cumartesi günü, öğleden evvel on bir buçukta, halkın sevinçleri ve göz yaşları arasında, Türk atlıları İzmire girdiler ve memleketin her tarafından, dört senedir bağrı yanmış milletin bütün tabakalarından göklere doğru «Elhamdülillâh, İzmire kavuştuk!» sesleri yükselmeye başladı. Türk orduları 26 Ağustos şafak vakti başlıyan büyük taarruzlarını on beş günde tamamlıyarak 200.000 kişilik Yunan ordusunu mahvetmişlerdi. Haberi duyan memleket bir anda donandı. Sevinç, coşkunluk, senelerce zaptedilmiş muazzam bir selin boşanışı halinde Türk vatanının üzerinden akıp geçerek sanki ihanetin kirlerini, işgalin acılarını, kara günlerin yasını yıkıyordu.

Hariçte tesir müthişti. Yunan ordusunun hezimetinden bahseden Avrupa matbuatı askerî tarihte bir ordunun bu kadar çabuk yenilişinin ve esir edilişinin görülmediğini söylüyordu. Bu vaziyet karşısında Türkiyeye karşı çıkarmak için dominyonlardan asker istiyen Loid Core hükümetinin aldığı ret cevabı üzerine, müttefikler, şarkta sulhu çabuklaştırmaya karar verdiler ve Pariste toplanan müttefiklerarası bir konferans neticesinde Gazi Mustafa Kemal'e bir nota göndererek Edirne dahil olmak üzere Meriç hududunun Türkiye hâkimiyetine iade edileceğini ve Boğazlar üzerinde Türk hâkimiyetinin tanınacağını bildirdiler, bu esaslar dahilinde Türkiyenin bir Avrupa şehrinde toplanarak katî sulh muahedesini görüşmeye mütemayil olup olmadığını istifsar ettiler. Müttefikler bu esnada Mösyö Franklen Buyyon'u da bir zırhlıya bindirerek Gazi Mustafa Kemal'e şifahen ricada bulunmak üzere ayrıca İzmire gönderdiler. İşte bu teşebbüsler neticesindedir ki Büyük Millet Meclisi hükümeti müttefiklerin notasına muvafık cevap verdi ve ordunun harekâtına ve Trakyanın tahliyesine ait mübrem meseleleri görüşmek üzere Mudanya konferansı akdedildi.

Mudanya konferansı müzakerelerine 3 Birinciteşrin Salı günü saat üçte başlandı. Bu konferansta müttefikleri fevkalâde komiserleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini ise Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa temsil ediyordu. Müzakereler Gaydanos adlı bir Rum zenginine ait ahşap bir yalıda cereyan etti. Konferans, Trakyanın tahliyesinde müddet ve teminat meselelerinden dolayı buhranlı safhalar geçirdikten sonra 11 Birinciteşrin Çarşamba sabahı saat altıda protokol imza edildi. Dokuz gün devam eden Mudanya konferansiyle Türk tarihinde yeni bir devir açılıyordu. Marmaranın bu küçük kasabasında akdedilen askerî mukavele Trakyayı anavatana iade ettiği için şüphesiz çok mühimdi. Fakat bu konferansın asıl büyük tarafı üç büyük garp devleti generallerinin ilk defa olarak resmen Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetiyle ve bu hükümet ordularının işgal ettiği bir yerde görüşmeleri ve imza teati etmeleriydi. Vatanı kurtaran askerî muvaffakıyetten sonra Anadolu İstiklâl harbi Mudanya konferansında mevcudiyetini tasdik ettiren muazzam bir siyasî zafer kazandı. Artık bütün Avrupa devletleri tarihinde fiilî kudreti değil, hukuki mevcudiyeti tasdik edilmiş millî bir Türk hükümeti doğuyordu. Bu bakımdan Mudanya konferansı millî ve siyasî Türk tarihinin yeni bir safhasına başlangıç oluyordu.

Mudanya mukavelesinin imzası üzerine hemen Bursaya gelen Başkumandan Mustafa Kemal hararetle İsmet Paşayı tebrik etti ve ertesi günü Büyük Millet Meclisi toplantısında Mudanya konferansındaki muvaffakıyetli çalışmalarından dolayı Meclis adına da İsmet Paşaya teşekkür edilmesi takarrür etti.

Mudanya mukavelesinden beş gün sonra Loid Core'un politikasiyle beraber Londrada yıkıldığı haber alındı. Birkaç gün sonra da Mudanya mukavelesi ahkâmına tevfikan Türk

jandarmaları İstanbula girdiler. Yeni İngiliz kabinesinde Lord Gürzon Hariciye Nazırlığına getirildiği gibi Büyük Millet Meclisi hükümeti de istifa eden Yusuf Kemal Beyin yerine Hariciye Vekilliğine İsmet Paşayı intihabetti. 27 İlkteşrinde İngiltere, Fransa, İtalya baş tercümanları Büyük Millet Meclisi hükümetinin İstanbul mümessiline şifahi bir nota vererek sulh konferansının 13 İkinciteşrinde Lozanda toplanmasını teklif ettiler. Devletler aynı zamanda «Babıâli» yi de konferansa davet ediyorlardı. Bu vaziyeti Ankara Büyük Millet Meclisi hükümetinin şiddetle protesto etmesi ve karşılıklı notalar teatisi üzerine devletler «Babıâli» yi çağırmaktan vazgeçtiler. Fakat bu hâdise bardağı taşıran damla rolünü oynıyarak Ankara Büyük Millet Meclisi hükümeti fevkalâde toplantısında saltanatı lağv ve millî hâkimiyeti ilân etti. Bu hâdiselerden az sonra Büyük Millet Meclisi tarafından sulh heyeti murahhasası başmurahhaslığına intihabedilen İsmet Paşa, murahhas intihabedilen Hasan Saka ve Rıza Nur Beylerden ve birçok müşavirlerden mürekkep bir heyetle evvelâ Ankaradan İstanbula geldi ve 8 İkinciteşrin Çarşamba günü saat yarımda Lozana doğru Şark ekspresiyle Sirkeciden hareket etti.

Lozan konferansı ilk gününden son gününe kadar bütün mânasiyle çetin bir imtihan oldu. Türk heyeti 11 İkinciteşrin Cumartesi akşamı Lozana vardığı zaman müttefiklerin 13 İkinciteşrinde toplanması kararlaştırılan konferansı tehir ettiklerini ve Pariste kendi aralarında Türkiyeye sunulacak sulh şartları üzerinde anlaşma müzakerelerine giriştiklerini öğrenerek hayretler içinde kaldı. Türk başmurahhası İsmet Paşanın Lozanda karşılaştığı ikinci düşman menfi propaganda oluyordu. Bu propaganda, asırlardan beri süregelen şark meselesini Türklerin aleyhine haletmek için daha ilk andan bütün hızıyle faaliyete koyulmuş bulunuyordu. Lozana geldiği halde müttefiklerin gelmediğini gören İsmet Paşanın ilk reaksiyonu müttefiklere bir nota vermek ve sulhu uzatmanın tehlikeleri üzerine nazarı dikkatlerini celbetmek oldu. Bir taraftan da dünya matbuatını temsil eden muhabirleri kabul ederek: «Müttefiklerin sözüne inandık, hareket halinde bulunan ordularımızı durdurduk, sulhu akdetmek üzere buraya geldik, fakat burada kimseyi bulamadık!» diyerek vaziyeti cihana izah etti. Bu arada Puankare İsmet Paşayı konferanstan evvel hususi görüşmek üzere Parise davet etti. İsmet Paşa bu ziyareti kabul ederek Parise gitti ve ilk temaslarını yaptıktan sonra Lozana avdet etti. Türk başmurahhasının arkasından Puankare, Musolini, Lord Gürzon ve mağlûp Yunanistanı temsil eden Venizelos ve diğer murahhaslar da Lozana geldiler ve 1922 yılının 20 İkinciteşrin Salı günü bu küçük İsviçre şehirinin merkezinde bulunan ve en güzel binalarından biri olan Mont Benon gazinosunda konferansın açılış töreni yapıldı. Saat dörtte İsviçre konfederasyonu reisi bir nutukla konferansı açarak sulh temennisinde bulundu. Onu takiben Lord Gürzon bir nutuk söyledi ve Lord Gürzon'dan sonra İsmet Paşa kürsüye gelerek: «Çok çektik, çok kan akıttık, galip geldik, hürriyet ve istiklâl istiyoruz» mealinde heyecanlı bir hitabede bulundu. Türk başmurahhası nutkunda Yunan mezalim ve tahribatından şikâyet etti. Daha ilk safhada İsmet Paşanın bu katî vaziyeti ve devletlerle müsavat ayağı üzerinde konuşmak istemesi derin bir tesir yarattı. Bu açılış merasiminden sonra, ertesi gün Uşideki Şato otelinde konferansın ilk müzakereleri başladı. Evvelâ üç komisyon kuruldu. Bunlardan birinci komisyon toprak, askerlik ve Boğazlar meseleleriyle meşgul ola-

Lozan dönüşünde İsmet Paşa

caktı ve Lord Gürzon'un riyaseti altına verildi. İkinci komisyon Türkiyedeki yabancıların tabi olacağı rejim meseleleriyle meşgul olacaktı ki İtalyan başmurahhası Marki Garoni'nin riyaseti altında teşekkül etti. Üçüncü komisyon mali ve iktisadi işler komisyoniydi ve buna da Fransızlar riyaset etmekteydi. İsmet Paşa çalışma tarzına itiraz etmedi, fakat reislik meselesine dokundu. Bunun üzerine Lord Gürzon bunun Türk heyetine karşı bir nezaketsizlik olarak telâkki edilmemesini, davet eden devletlerin konferans mesuliyetini yüklendikleri için reislikleri uhtelerine almak mecburiyetini hissettiklerini söyledi. Bununla beraber teşkil edilecek diğer komisyonlardan herhangi birine Türk heyetinden reis seçilmesinde hiçbir güçlük olmıyacağını ilâve etti. Asıl mühim nokta şu oldu ki bu münasebetle Lord Gürzon Türk heyetine diğer heyetlerden farklı muamele edildiği hakkında hâsıl olan fikri bilhassa tashih etmek istediğini ehemmiyetle tebarüz ettirdi. Bu suretle İsmet Paşa konferansın ikinci günü bizzat Lord Gürzon'un ağzından, Türkiyenin, bir konferans masası başında İngiltere başta olmak üzere hiçbir devletten farklı olmadığına dair aleni teminatını almış bulunuyordu. İlk bakışta gayet sade görünen bu nokta aylarca süregelen müzakereler içinde Türk heyetinin vaziyetini daha ilk günden tayin bakımından çok mühimdi. Türk başmurahhasının bu hassasiyeti ve bu hal ve tavrıdır ki daha ilk günden müttefikler başmurahhaslarına kendisine ve Türk heyetine karşı saygılı davranmak lüzumunu hissettirdi.

Lozan konferansı, 1922 senesi 20 İkinciteşrininde başlıyarak 4 Şubatta inkıtala biten ve 1923 senesi 23 Nisanında başlıyarak 24 Temmuzda sulhun imzasiyle neticelenen iki devreden mürekkeptir. Bu iki devre esnasında Osmanlı İmparatorluğunun bünyesini vücuda getiren bütün askerî, hukuki, mali ve iktisadi meseleler birer birer masanın üzerine konmuş ve geceli gündüzlü en çetin müzakere safhalarından geçirilerek neticelerine raptedilmiştir. Konferansın açılmasını müteakip ilk görüşülen mesele Türkiyenin Avrupa hudutları meselesi olmuş, İsmet Paşa 1913 Avrupa hududunu, müttefiklerse Karaağaçsız Edirneyi vermek istemiştir. Bu münasebetle derhal Türk heyeti murahhasasının karşısında müttefiklerden ve Balkanlılardan mürekkep iki blokun teşekkül ettiği görülmüştür. Bunu takiben Boğazlar karşısındaki adalar meselesi görüşülmüş ve bu münasebetle Lord Gürzon ile İsmet Paşa arasında esaslı noktai nazar farklarına tesadüf edilmiştir. Bu hudut meselelerinden sonra Osmanlı borçlarının taksimi konuşulmuş, derken o mesele olduğu yerde bırakılarak müttefiklerin bizden ve bizim Yunanlılardan istediğimiz tazminat ve tamirat meselelerine geçilmiş ve bu meselelerde de iki taraf noktai nazarları arasında uçurumlar olduğu görülerek bu sefer kapitülâsyonlar meselesine geçilmiş, daha ilk adımda müttefiklerin kapitülâsyonları lâfzen kaldırmak istediklerini anlıyan İsmet Paşa en sert mukabelelerde bulunmuş, bu vâdide de müzakerelerin çıkmaza girdiği görülünce o bahis de yarıda ve olduğu yerde bırakılarak bu sefer Rusların da iştirakiyle Boğazlar meselesinin müzakeresine başlanmıştır. Boğazlar münakaşası konferansın ilk devresinin en heyecanlı müsaraasını teşkil etmiştir.

Boğazlar meselesi konuşulduğu zaman Lozan konferansında iki siyasetin amansız kavgasına şahit olunmuştur: Boğazları açmalı mı, kapamalı mı? Ruslar Boğazların açılmasını, İngilizler kapanmasını müdafaa etmiş ve nihayet Türk başmurahhası söz alarak ve Hünkâr iskelesi muahedesinden beri Boğazların geçirdiği safhaları anlatarak Boğazları tahkimatsız bırakmaktan doğacak hal ve vaziyetyetler üzerine devletlerin nazarı dikkatini celbetmiş ve birçok günler Boğazlarda bir Türk kuvvetinin bulunması, harb ve ticaret gemilerinin geçmesi, Boğazlar komisyonunun hak ve salâhiyetleri meseleleri görüşüldükten sonra hiçbir neticeye varılamıyarak meselenin hususi görüşmelere bırakılması tercih edilmiştir. Temas edilip bir tarafa bırakılan meseleler böylece biribiri üzerine yığılıp dururken ve tâli komisyonlarda ancak teferruata ait noktalar hallolunurken, konferansın en çetin dâvalarından biri olan Türkiyenin cenup hudutları meselesine, yani Musul işine de temas edilmiş ve İngiliz - Türk noktai nazarları arasındaki azîm fark bu münasebetle cereyan eden gayet şiddetli ve hararetli müzakerelerde büsbütün kendini göstermiştir.

İşte bu vaziyetler, yani müzakerelerin böyle netice vermeden uzayıp gitmesi ve Türk heyetinin meşru Türk hâkimiyeti esasına dayanan esas noktai nazarından asla fedakârlıkta bulunmak istememesidir ki çok mağrur ve müteazzım bir İngiliz devlet adamı olan Lord Gürzon'u asabileştirerek ve nihayet müttefiklerini de razı ederek muahedename projesi hazırlamaya ve Türk heyetini de bu muahadeyi imzaya çağırmaya sevketti. «Mezara girinceye kadar Lozanda bekliyemem!» diyen İngiliz Lordu, Fransa, İtalya, Japonya murahhaslariyle konuştuktan sonra bütün müttefikler adına Türk heyetine 31 İkincikânun tarihinde imzalamak üzere bir muahede projesi verdi. Ültimatom kokan bu hareket üzerine konferansın dağılmak arifesinde olduğuna artık şüphe yoktu. 31 İkincikânun celsesinde Lord Gürzon on haftadan fazla süren çalışmaların sonuna varıldığını, sulh muahedesi metninin üç günden beri konferans âzasına dağıldığını, mu-

ahedenamenin gayesinin sekiz sene süren bir harbe son vermek, müttefiklere yenilmiş ve Yunanistanı yenmiş olan Türkiyeye kuvvetli bir devlet olarak Avrupa ve Asyada yerini vermek ve Türkiye ile garp devletleri arasında her nevi münasebetleri yeniden kurmak olduğunu söyledi ve «Akıllı bir adamın iyi bir teklifi hiçbir zaman reddetmemiş adam diye tarif edildiğini vaktiyle işitmiştim. Bu güzel sözü Türk başmurahhasına tavsiyeyle mütalâalarıma son veriyorum.» tavsiyesini de ilâve etti. İsmet Paşa: «Türk murahhaslar heyetinin ancak okumaya vakit bulabildiği projelerde bir takım meseleler var ki bu hususta uzlaşılmıştır. Bir takım meseleler var ki bu hususta henüz itilâf edilmemiştir. Nihayet birçok ve pek mühim meseleler var ki büsbütün yeni ve bugüne kadar hiçbir müzakereye mevzu teşkil etmemiştir.» diyerek bir hafta sonra yapılacak bir toplantıda mufassal mütalâalarını bildirmek fırsatının verilmesini istedi ve on dakikalık bir müzakere tatili yaparak aralarında görüşen müttefikler adına Lord Gürzon 4 Şubat Pazara kadar Türk heyetiyle hususi görüşmelere hazır olduğunu bildirdi. 31 İkincikânunla 4 Şubat akşamı arasında bilhassa Amerikan, İtalyan ve Fransız murahhaslar araya girerek Lozan Palas ve Bou-Rivaj otellerinde hususi müzakereler cereyan etti. Fakat bazı meselelerde anlaşılmasına rağmen bazı meselelerde itilâf edilememesi yüzünden Lord Gürzon 4 Şubat Pazar akşamı dokuz buçukta trene binerek hareket etti ve arkasından diğer heyetler ve Türk heyeti de hareket ederek konferans dağıldı.

Hayret edilecek asıl nokta konferans dağıldığı zaman birçok meselelerde anlaşılmış olmasiydi. Toprak meselelerinin hepsi halledilmişti. Ekalliyetler meselesi müttefiklerin istediği şekilde bir hal çaresine ulaştırılmıştı. Türk heyeti Boğazların serbestliğini kabul etmişti. Adli kapitülâsyonlar meselesinde son dakikada anlaşılmıştı. Kapitülâsyon rejiminin kaldırılması lâzımgeldiğini herkes nihayet teslim etmişti. İktisadi ve mali meselelerde Türk heyeti namuslu bir borçlunun kabul edebileceği şartları kabul ediyordu. Bu meselelerden yalnız birkaçı kalıyordu ki son dakikada bilhassa Fransızlar o noktalarda ayak diriyorlardı. Türk heyetinin görmediği, bilmediği bir takım muahedeleri imza etmesini istiyorlar ve bu noktada bir tetkik zamanı bile bırakmıyorlardı. Konferans İngilizler yüzünden inkıtaa uğrıyacak sanılırken son müzakerelerde onları alâkadar eden Boğazlar ve Musul dâvaları bir hal yoluna girmiş, fakat Fransızları alâkadar eden mali ve iktisadi meseleler yüzünden inkıtaa uğramıştı. Bu vaziyet karşısında Fransız murahhasları Lozan Palasta fevkalâde bir asabiyet ve hiddet gösteriyorlardı.

Türk heyetinin Ankaraya avdetini müteakip Büyük Millet Meclisi hükümeti Meclise sulh muahedesi hakkında izahat verdi, günlerce hafi celseler akdedildi ve bu içtimalar sonunda heyeti murahhasamıza itimat beyan olundu. Bu esnada hükümetle müttefikler arasında notalar teati edilerek inkıta değil de, teehhüre uğramış addedilen konfernsın 23 Nisanda gene Lozanda mesaisine devam etmesi kararlaştı. Bu suretle Lozan konferansının ikinci devresi gene İsmet Paşanın riyaset ettiği heyetle müttefikler arasında tekrar başladı. Bu defa Lord Gürzon'un yerine Sir Horas Rumbold İngiliz heyetine riyaset ediyordu. Barer ve Bompard'ın yerine de Fransanın fevkalâde komiseri General Pelle gönderilmişti. Bu değişiklikler müttefiklerin bu defa daha uysal olacaklarını ümit ettiriyordu. Esasen herkeste sulh arzusu kuvvetlenmişti. İlk konuşma toprak ve para meseleleri üzerinde cereyan etti ve Türk heyeti konferansın birinci haftasından itibaren mali meselelerde büyük alâka ve menfaatleri olan Fransızlarla şiddetli bir mücadeleye girişti. Bu meselelerin en pürüzlüsünü Osmanlı borçlarının taksimi ve faiz kuponlarının hangi cins akçeyle ödeneceği meselesi teşkil ediyordu. Aynı zamanca Türkiyedeki ecnebilerin adli usullerine ait beyanname meselesi de bu ikinci devrenin en çetin dâvalarından birini teşkil ediyordu. İkinci konferansın üçüncü mühim meselesi de Yunan tamirat meselesiydi. Müttefikler Türkiye ile Yunanistan arasındaki bu tamirat bahsini nasıl kapıyabileceklerini bilemiyorlardı. Nihayet müttefiklerin tavassutuyla tamirat yerine Karaağacın verilmesi esası kabul edildi. Bundan sonra geriye kalan adli usul, kuponlar, imtiyazlar, tahliye meseleleri de çok çetin ve âdeta konferansı inkıtaa götürecek derece şiddetli müzakerelerden sonra birer birer ve müşkülâtla halledilerek muahedename projesi Türk istiklâl ve hâkimiyetini takyit edecek bütün pürüzlerden ayıklandı ve nihayet konferans 16 Temmuzda imtiyazlar meselelerinde çıkarılan son bir buhrandan sonra üzerlerinde anlaşılan meseleler son bir toplantıda resmen tesçil edilerek Türkiye ile müttefikler arasındaki sulh muahedesi Türk başmurahhasının muazzam bir siyasi muvaffakıyeti halinde 24 Temmuz 1923 günü Lozan Üniversite binasında büyük merasimle imza edildi. İsmet Paşa muahedeyi imza ederek Lozan Palasa avdet ettiği zaman Büyük Atatürk'ün kendisine çektiği şu tebrik telgrafiyle karşılaştı: «Millet ve hükümetin zatıâlilerine tevcih etmiş olduğu yeni vazifeyi muvaffakıyetle itmam buyurdunuz. Memlekete bir silsile müfit hizmetten ibaret olan ömrünüzü bu defa da tarihî bir muvaffakıyetle tetviç ettiniz. Uzun mücadelelerden sonra vatanımızın sulh ve istiklâle kavuştuğu bugünde parlak hizmetiniz dolayısiyle zatıâlinizi, muhterem arkadaşlarınız Riza Nur ve Hasan Beyleri ve mesainizde size yardım eden bütün heyeti murahhasa âzasını müteşekkirane tebrik ederim. Gazi Mustafa Kemal»

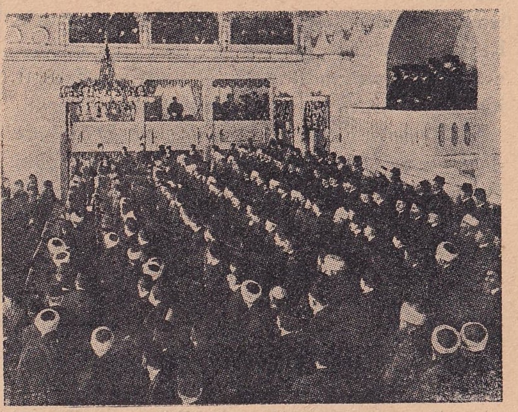
İşte T ü r k t a r i h i n i n e n b ü y ü k d i p l o m a t i k z a f e r i olan ve Türk hâkimiyet ve istiklâlinin temel taşını koyan Lozan konferansı böyle başladı, böyle cereyan etti, böyle sona erdi. *(Ali Naci Karacan)*

MEŞRUTİYET — İlki, yani 1876 da ilân olunanı, o kadar kısa sürmüş, o kadar iz bırakmamıştır çoklarımızın aklına bu ikincisini, yani 24 Temmuz 1908 de ilân olunanını, «İkinci Meşrutiyet» diye anmak gelmez.

Abdülhamit II., Mithat Paşanın talep ve ısrarı üzerine, ilk meşrutiyeti ilân etmek vaadiyle Murat V. in yerine tahta çıkmıştı.

1876 senesi Birincikânununda birinci Kanunu esasi ilân olundu. Teşrii kuvvet âyan ve mebusan olmak üzere iki meclise tevdi olunmuştu. Âyanları Abdülhamit seçti. Mebusan da ikinci müntehipler tarafından seçildi. Millet Meclisi ilk toplantısını 1877 Martında yaptı. O sene başlıyan Rus harbi hamaset tarihimize Plevne gibi bir başarıyı kaydetmekle beraber tabiatiyle feci bir şekilde bittiğinden 1878 de Ayastafanos (Yeşilköy) sulhu yapıldı. Onu müteakip, sütunlarımızda okumuş olacağınız, « Berlin Kongresi » toplandı.

Murat V. in hal'ini temin için Kanunu esasi ilân edeceğini vadeden Abdülhamit II. tam mânasiyle müstebit bir padişahtı. İlk fırsatta Mithat Paşayı hudut haricine çıkardı. Müstebit emellerini kuvveden fiile çıkarmak için öyle hareket etti ki topladığı Millet

Meclisi Mebusanın açılışı

Meclisini dağıtmak onun için artık kolay bir işti. Fakat yaptığı fenalıklar aynı zamanda Abdülhamit'in vesvesesini arttırıyordu.

Murat V.e yaptığı gibi hal'olunmak, veya gene Murat V. i tahta çıkarmak için Ali Suavi'nin yaptığı gibi bir kıyam hareketiyle tahttan indirilmek Abdülhamid'i çok korkutuyordu. Onun için vücuda getirdiği geniş bir hafiye teşkilâtının saraya yağdırdığı jurnallarla herkesin hususi hayatından bile malûmat almaya çalışıyor, kendi hakkında söylenen her şeyi öğrenmeye uğraşıyordu. Fakat bütün bunlara rağmen vesvesesini bir türlü teskin edemiyordu.

Hudut haricine çıkardığı Mithat Paşayı Suriye ve bilâhare İzmir valiliklerine tayin etmesi onu Abdülâziz'in intihariyle alâkadardır diye muhakeme ve idam içindi. Abdülhamit her ne kadar bu mahkûmiyeti zâhiren müebbet kalebentliğe tahvil ettiyse de hakikatta bizzat infaz etmiş oldu. Çünkü Mithat Paşayı sürgün olarak gönderildiği Taifte boğdurdu.

Fazla tafsilâttan kaçınarak kaydettiğimiz bu hâdiseler bize o devrin istibdadı hakkında sarih bir fikir verebilir.

Abdülhamit devrinin mali müzayakası da pek şiddetliydi. Osmanlı devletinin mütevazin bir bütçesi olmadığından vaziyet pek müşküldü. Meselâ memurlara senede ancak altı ayda bir aylık verilebiliyordu.

Vatanlarının maruz kaldığı fenalıklara karşı gelmiye çalışan vatanperverlerin, hürriyetperverlerin sayısı gün geçtikçe artmıya başladı. Abdülhamid'in bu müstebit idaresini devirmek için birçok gizli cemiyetler teşekkül etti. Ebedî Şef'imiz Atatürk de 1906 da Şamda, sonra Selânikte aynı gayeyle «Vatan ve Hürriyet Cemiyeti»ni kurmuştu. Birçok münevver, başta Ahmet Riza, Avrupada gazeteler çıkararak halkı tenvire başladılar.

Abdülhamit idaresine karşı yapılan bu dağınık muhalefetleri «İttihat ve Terakki» Cemiyeti bir araya toplamaya çalıştı. İstanbulda münevverler ve genç talebeler arasında kendisine fiilî müzaheret buldu. Ordumuzun mümtaz zabitleri bu teşekküle iltihak ettiler.

Rumeli umumî müfettişlik teşkilâtının yapılması, münevver zabitlerim'zin o havaliye gönderilmesini kolaylaştırdı. «İttihat ve Terakki Cemiyeti» bu vaziyetten istifade ederek propaganda yapmaya başladı. İstibdadı yıkmak için yapılan teşkilât süratle genişliyordu.

Makedonya muhtariyetini görüşmek üzere yapılan Reval görüşmeleri «İttihat ve Terakki Cemiyeti»ni harekete geçirmeye vesile oldu.

Abdülhamit'in istibdadına karşı ilk isyan hareketi 1908 senesi Temmuzunun altısında Manastırda başladı. Kolağası Niyazi Bey isminde genç bir zabit, bir kısım askerle Resne dağlarına çekildi ve bir beyanname neşrederek maksadının Abdülhamit'in müstebit idaresine nihayet vermek olduğunu bildirdi.

Binbaşı Enver Bey (Enver Paşa) isminde diğer genç bir zabit Selânik taraflarındaki isyan hareketinin başına geçti. 23 Temmuzda «İttihat ve Terakki Cemiyeti»ne mensup münevverler Selânik hükümet konağını işgal ettiler. Bu hareket derhal bütün Makedonyaya sirayet edince Abdülhamit 24 Temmuz 1908 de ilk Millet Meclisinin yaptığı «Kanunu esasi» mucibince âyan ve mebusan meclislerini içtimaa davet etti.

Kanunu esasinin tatbikine geçileceği ilânı bütün memlekette büyük bir memnuniyetle karşılandı. Her tarafta büyük nümayişler yapıldı. O zamana kadar sansür altında inliyen gazetelerimiz de tam mânasiyle hürriyetlerine kavuştular.

Kanunu esasinin ilânından beş altı ay sonra intihabat yapılmış olduğundan «Millet Meclisi» açıldı ve 17 Birincikânun 1908 tarihinde ilk içtimaını yaptı.

Meclisin ilk günleri sükûnet içinde geçti. Abdülhamit artık meşruti idareyi tamamiyle kabul etmiş göründüğünden aleyhinde fazla bir cereyan yoktu. Mebuslar arasında da siyasi kanaatler ve fikirler henüz tamamiyle tebellür etmemişti. Bu yüzden siyasi hayat Meclisten ziyade o zaman her gün sayısı artan gazetelerimizin sütunlarına intikal etti. Milliyetperverlerin, hürriyetperverlerin gazeteleri olduğu gibi mutaassıpların hattâ mürtecilerin birer gazetesi vardı.

Bu gazetelerin bir kısmı yavaş yavaş «İttihat ve Terakki Cemiyeti»ne muhalif bir vaziyet almaya başladılar. Bir kısım muhalifler «Ahrar» namı altında birleştiler. Mecliste küçük bir ekalliyettiler. Fakat gazeteleriyle büyük bir şamata yapıyorlardı.

Zamanın muhafazakârları da bir parça kımıldadılar. Mutaassıplarsa hemen harekete geçtiler. Vahdetî adında bir yobaz

Kolağası Niyazi Bey

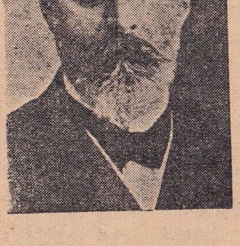

Binbaşı Enver Bey

«Volkan» gazetesiyle bunlara bayraktarlık yapıyordu. Taassup bu sayede çabucak hakikî çehresini aldı, irtica yüz gösterdi. İğfalâta kapılarak Meclisin kapısını sarmak cesaretini gösteren bir takım asker «Şeriat isteriz» diye, 31 Martta, âdeta isyana kalkıştılar.

Bu vaziyet karşısında hükümetin tereddüdü, çabucak harekete geçememesi bu isyan hareketini öteye beriye sirayet ettirdi. Kan dökülmeye başladı.

Abdülhamit fırsatı ganimet bilerek, sözde sükûn temin etmek kasdiyle hakikatta meclisi ilgaya hazırlık olarak kabinede tebeddülât yaparak işe müdahaleye başladı. Bu vesileyle Harbiye Nezaretinde yapılan değişikliklerse askere sükûnet vermediğinden onların ayaklanmasının bir türlü sonu gelmiyordu.

Ahmet Rıza Bey

Bu isyan hareketi haberi Selâniğe gidince Selânikteki «İttihat ve Terakki Cemiyeti» vakit kaybetmeden harekete geçmek lüzumunu duydu. Oradaki genç ve münevver zabitlerimiz bu hareketten çok müteessir olmuşlardı. Derhal bir «Hareket Ordusu» teşkil ederek İstanbulun imdadına koşulması kararlaştırıldı.

«Hareket Ordusu» nun başına Mahmut Şevket Paşa geçti. Ebedî Şef'imiz Atatürk bu hareket ordusunun erkânı harbiye reisliğini ifa ediyordu. Ordu İstanbula girdi. Küçük bazı çarpışmalar olduysa da «Hareket Ordusu» vaziyete derhal hâkim oldu.

İstanbulda yapılan ilk işlerden biri Yıldız Sarayını muhasara altına almak olmuştu. Abdülhamit'in iki yüzlülüğü âşikârdı.

«Hareket Ordusu» nun İstanbula geldiği ilk günlerde mebuslar Yeşilköyde içtima ediyorlardı. «Hareket Ordusu» İstanbula hâkim olur olmaz Meclisin tabii içtimaları İstanbulda başladı. Abdülhamit'i hal'a ve yerine kardeşi Reşat Efendiyi Mehmet V. namiyle tahta çıkarmaya karar verdi.

İşte İkinci Meşrutiyetin, yalnız hafızaları tazelemek için bu sütunlara aldığımız kısaca tarihçesi. Osmanlı devletinin son seneleri tarihinde Meşrutiyetin hususi bir mevkii vardır. Bugün bu devir henüz etraflı olarak şöyle dursun, kısaca olarak bile yazılmamıştır. Bu satırlar, tekrar edelim, ancak İkinci Meşrutiyetin bap başlarını sıralamak maksadiyle yazılmıştır. Çünkü ancak otuz altı senelik bir mazisi olduğu halde Meşrutiyet devrinin izi hafızalarda biraz lüzumundan fazla siliktir. *(S. N. G.)*

MİSAK-I MİLLÎ (AHD-I MİLLÎ BEYANNAMESİ) — İstiklâl savaşı sırasında Türk milletinin emel ve maksatlarını kısaca ifade eden ve adı, millî mücadelemiz başından sonuna kadar değişmez parola olan bir programdır. Atatürk büyük nutkunda bu programın ilk müsveddelerinin 1920 Sonkânunu başlarında Ankarada hazırlandığını, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namzedi olarak son Osmanlı Mebusan Meclisine seçilen bir kısım mebusların reislerinden talimat almak üzere Ankaraya geldikleri sırada, Mecliste takibedecekleri gaye hakkında kendilerine bir fikir vermek maksadiyle kaleme alındığını söylemektedir.

Misak-ı Millînin İstanbulda Meclis-i Mebusanca ilân edilen resmî metni tetkik edilince bu programın ruh itibariyle 22 Haziran 1919 da Mustafa Kemal'in Amasyadan milleti, kurtuluş dâvası yolunda teşkilâtlanmaya davet maksadiyle neşrettiği umumî tebliğin esaslariyle bir olduğu derhal göze çarpar.

Erzurum Kongresinin neşrettiği 23 Ağustos 1919 tarihli mukarreratın esas maddelerinde de aynı ruh ve düşüncelerin hâkim bir yer tuttuğu görülür. Bilhassa Sıvas Kongresinin 11 Eylûl 1919 da ilân ettiği beyannamenin maddelerinden bir kısmı da Misak-ı Millînin hükümleriyle pek yakın bir benzerlik göstermektedir. (Misak madde 1 = Beyanname madde 1; Misak madde 6 = Beyanname madde 7). Bu itibarla müsveddesinin 1920 yılının ilk günlerinde Ankarada hazırlandığı muhakkak olmakla beraber daha önceki tamim ve beyannamelerde milletin müşterek emel ve arzusu olarak ifadelendirilen bir kısım hükümleri Misak-ı Millînin esasları olarak kabul etmek ve Misak-ı Millînin ilk önce Erzurum Kongresinde hazırlanmış olduğu hakkında yürütülmüş olan mütalâalarda bir gerçek payı bulunduğunu söylemek çok yerinde olur. Netekim Atatürk ilk gelişinde, Ankara halkiyle yaptığı umumî temasta söylediği nutukta (28 İlkkânun 1919) Erzurum ve Sıvas Kongreleri kararlarını uzun boylu izah eylemiş, bu kararlara dayanan Misak-ı Millînin âdeta şifahi bir müsveddesini de o gün tesbit etmiştir.

12 Sonkânun 1920 tarihinde İstanbulda toplanan ve birçok âzaları geç iltihak ettiği için ancak 31 Sonkânun 1920 tarihinde reisini seçip teşkilâtını tamamlıyan son Osmanlı Mebusan Meclisi Misak-ı Millîyi 28 Sonkânun 1920 günü yaptığı bir gizli toplantıda kabul ve imza etmiş, 17 Şubat 1920 tarihindeki toplantısında da «Ahd-ı Millî beyannamesi» adı altında dünya parlamentolarına ve umum matbuata tebliğ edilmesini kararlaştırarak meclis kürsüsünden resmen ilân eylemiştir. Beyannameyi son Meclis-i Mebusanda Edirne mebusu bulunan rahmetli Şeref (Aykut) okumuş ve bu vesileyle söz söylerken onu aynı zamanda Peyman-ı Müebbed-i Millî, Misak-ı Millî adlariyle isimlendirmiştir. Meclis de devamlı ve sürekli alkışlariyle müttefiken kabul ve tasvibettiğini göstermiştir.

Millî kurtuluş dâvamızın tarihî değeri büyük bu ana belgesinin metni aynen şudur: «Ahd-ı Millî beyannamesi = Osmanlı Meclisi Mebusan âzaları istiklâl-i devlet ve istikbal-i milletin, haklı ve devamlı bir sulha nailiyet için ihtiyar edebileceği fedakârlığın hadd-i âzamisini mutazammın olan esasat-ı âtiyeye tamami-i riayetle mümkün-üt-temin olduğunu ve esasat-ı mezkûre haricinde payedar bir Osmanlı saltanat ve cemiyetinin devam-ı vücudu gayri mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir:

Birinci madde — Devlet-i Osmaniyenin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 Teşrinievvel 1918 tarihli mütarekenin hiyn-i akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı ahalisinin serbestçe beyan edecekleri âraya tevfikan tayin edilmek lâzımgeleceğinden mezkûr hatt-ı mütareke dahil ve haricinde dînen, ırkan, emelen müttehit ve yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakârlık hissiyatiyle meşbun ve hukuk-u ırkiye ve içtimaiyeleriyle şerait-i muhitiyelerine tamamiyle riayetkâr Osmanlı islâm ekseriyetiyle meskûn bulunan aksamın heyeti mecmuası hakikaten ve hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür.

İkinci madde — Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda âray-ı âmmeleriyle anavatana iltihak etmiş olan elviyei selâse için ledelicap tekrar serbestçe âray-ı âmmeye müracaat edilmesini kabul ederiz.

Üçüncü madde — Trakya sulhuna talik edilen garbi Trakya vaziyet-i hukukiyesinin tesbiti de sekenesinin kemal-ı hürriyetle beyan edecekleri âraya tebaan vaki olmalıdır.

Dördüncü madde — Makar-ı hilâfet-i islâmiye ve payitaht-ı saltanat-ı seniyye ve merkez-i hükümet-i Osmaniye olan İstanbul şehriyle Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartiyle Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ticaret ve münakalât-ı âleme küşadı hakkında bizimle sair bilûmum alâkadar devlerin müttefikan verecekleri karar muteberdir.

Beşinci madde — Düvel-i itilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrür eden esasat-ı ahdiye dairesinde ekalliyetler hukuku - memalik - i mütecaviredeki müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade etmeleri ümniyesiyle - tarafımızdan teyit ve temin edilecektir.

Altıncı madde — Millî ve iktisadi inkişafımız daire-i imkâna girmek ve daha asri bir idare-i muntazama şeklinde tedvir-i umura muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de temin-i esbab-ı inkişafatımızda istiklâl ve serbesti-i tamma mazhar olmamız üs-ül-esası hayat ve bekamızdır. Bu sebeple siyasi, adli, mali ve sair inkişafatımıza mâni-i kuyuda muhalifiz. Tahakkuk edecek düyunatımızın şerait-i tesviyesi de bu esasata mugayir olmıyacaktır. 28 Kânunusani 1920»

Millî hükümet, Türk milletinin mukadderatına el koyduktan sonra 18 Temmuz 1920 tarihinde akdettiği gizli bir toplantısında, Türkiye Büyük Millet Meclisi de, Misak-ı Milliye sadakat yemini yaparak millî istiklâl ve kurtuluş dâvasının bu ana programını bir defa daha teyit ve kabul etmiştir. 10 Mayıs 1921 de Türkiye Büyük Millet Meclisinde kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grupu da tanzim ve kabul ettiği nizamnamenin esas maddesinin başına «Türkiye Büyük Millet Meclisinde müteşekkil Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grupunun umde-i esasiyesi mücadele-i hazıranın bidayetinden beri Erzurum ve Sıvas Kongrelerinde tesbit ve son İstanbul Meclis-i Mebusaniyle Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul ve teyit olunup âmali milletin zübdesi bulunan Misak-ı Millî esasatı dairesinde memleketin tamamiyetini ve milletin istiklâlini temin edecek sulh ve müsalemeti istihsal eylemektedir.» hükmünü koyarak hem Misak-ı Millînin ruhunu ve tekâmül seyrini belirtmiş, hem de birinci Büyük Millet Meclisinde Atatürk'ün çevresinde toplanan millî mücadelecilerin bu Misaka verdikleri önemi kuvvetle göstermiştir. İşte Misak-ı Millî böylece büyük zafer kazanılıp vatan düşman istilâsından kurtuluncaya ve Millî Şef İnönü'nün dâhiyane başarısı olan şerefli Lozan Muahedesiyle Türkiye her bakımdan hür ve müstakil bir siyasi varlık halinde bütün âlemce tanınıncaya kadar, millî kurtuluş dâvasının esas programı olarak elde tutulmuştur.

Netekim Atatürk'ün 1921 Haziranında Fransız murahhası Mösyö Franklen Buyyon'a Misak-ı Millîmizin kapitülâsyonların lâğvı hakkındaki maddesine dair yaptığı şu beyanat, onun mâna ve mahiyetini en doğru ve canlı bir şekilde ifade etmektedir: «İstiklâl-i tam, bizim bugün, deruhte ettiğimiz vazifenin ruh-u aslisidir. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı deruhte edilmiştir. Bu vazifeyi deruhte ederken, kabiliyet-i tatbikiyesi hakkında şüphe yok ki çok düşündük. Fakat binnetice hâsıl ettiğimiz kanaat ve iman, bunda, muvaffak olabileceğimize dairdir. Biz, böyle işe başlamış adamlarız. Bizden evvelkilerin irtikâbettikleri hatalar yüzünden, milletimiz, lâfzen mevcut zannolunan istiklâlinde mukayyet bulunuyordu. Şimdiye kadar Türkiyeyi, cihan medeniyetinde kusurlu gösteren neler mutasavverse, hep bu hatadan ve hep bu hataya tebaiyetten neşet etmektedir. Bu hataya tebaiyetin neticesi; mutlaka, memleket ve milletin bütün haysiyetinden ve bütün kabiliyet ve hayatiyetinden tecerrüt ve tebaüt etmesini mucip olabilir. Biz, yaşamak istiyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak istiyen bir milletiz. Bir hataya tebaiyet yüzünden bu evsaftan mahrum kalmaya tahammül edemeyiz. Âlim, cahil, bilâistisna, tekmil efrad-ı milletimiz belki içinde mündemiç müşkülâtı tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta; istiklâl-i tamımızın temini ve idamesidir.

İstiklâl-i tam, denildiği zaman, bittabi siyasi, malî, iktisadi, adli, askerî, harsi ve ilâh... her hususta istiklâl-i tam ve serbesti-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin, mânay-ı hakikîsiyle bütün istiklâlinden mahrumiyeti demektir.»

Atatürk Başkomutanlık kanununun son uzatılması vesilesiyle, 20 Temmuz 1922 tarihinde, Misak-ı Millîmizin ruh-u aslisiyle müterafık katî neticeyi: «Netice-i mesudeye emniyetle vâsıl olacağımıza şüphe yoktur. O gün, kıymetli İzmirimiz, güzel Bursamız, İstanbulumuz, Trakyamız, anavatana iltihak etmiş olacaktır. O mesut günün hulûlünde, bütün milletle beraber, en büyük saadetleri idrakle müşerref olacağız.» diye tasvir etmiş ve kısa bir müddet içinde bizleri bu devamlı günleri yaşıyan bahtiyarlar olmak saadetine kavuşturmuştur.

Tecziye ahdı: Son Osmanlı Mebusan Meclisi zabıtlarından öğrenildiğine göre, Misak-ı Millînin müzakere ve kabul olunduğu 28 Sonkânun 1920 tarihli gizli toplantıda ayrıca tesbit edilen ve birinci cihan harbiyle mütareke devrinde iş başında bulunarak devlet ve milletin yüksek menfaatlerine zararlı hareketleriyle o günkü felâketli neticelere sebep olan vükelâ heyetlerinin takip ve cezalandırılması hakkında, Misak-ı Milliye eklenecek müstakil bir madde halinde yazılan bir karardır. Meclisi Mebusanda Misak-ı Millînin resmen ilân edildiği 17 Şubat 1920 günü bunun da ilânı teklif edilmişse de Meclis reisliği buna müsait davranmamış, bu ahd bir müddet sonra bir mebus tarafından verilmiş olan takrir üzerine Meclisin ruznamesine alınmış ve az çok bir muhalefet havası içinde Mecliste okunması ve zapta geçirilmesi uygun görülerek 11 Mart 1920 tarihli toplantıda okunmuştur. Metni aynen şudur:

«Tecziye ahidnamesi = Madde-i müstakile: Harb-i umumîyi tevlideden buhranlardan başlıyarak Meclisin küşadına kadar harbe iştirak ve harbi sevk ve idarede ve alelûmum siyaset-i dahiliye ve hariciyede basiret ve kiyasetle hareket etmiyerek devlet ve milletin menafi-i âliyesini izrar ve felâket-i hazırayı intaceden heyat-ı vükelâyla müşariklerinin mesuliyetlerini taharri, takip ve tecziye suret-i katiyede matlûbumuzdur. 28 Kânunsani 1920»

(Faik Reşit Unat)

MONTREUX MUKAVELENAMESİ — İsviçrede Montrö şehrinde 20 Temmuz 1936 da Türk siyasetinin ve siyasilerinin başardığı milletlerarası ehemmiyeti haiz silâhsız kazanılmış bir zafer olup Boğazların Türk ordusu tarafından işgal ve tahkim hakkını ve buralarda Türkiye Cumhuriyetinin katî hükümranlığını bütün dünyaya tanıtmıştır.

Lozan konferansı yeni Türkiye için büyük bir siyasi zaferdi, çünkü bu zafer Başkomutanlık meydan muharebesi gibi katî neticeli bir askerî zafere dayanıyordu. Lozan Türkiye devletini tam ve kâti bir istiklâle kavuşturmuş, müstakbel Türkiye Cumhuriyetinin temellerini çok sağlam esaslar üzerine kurmuştu. Atatürk Türkiyeye yalnız askerî bir zafer kazandırmakla kalmamış, sulhu da kazandırmış, Lozanda eski düşmanlariyle bütün hesaplarını tasfiye ederek Türk milleti için dahilde tekâmül ve terakki yolunu da açmıştı. Yalnız bu Lozan sulhunun büyük bir gedik noktası vardı; bu nokta hayati ehemmiyeti haizdi, Türkiyenin istikbal mukadderatında ve dünya sulhunda çok mühim rol oynıyabilirdi; bu nokta Boğazların Türkiye Cumhuriyetinin hükümranlığından ayrılarak gayri askerî mıntaka olarak kabul edilmiş olmasıdır. Lozanda büyük devletler gerek harbde ve gerekse sulhte harb ve ticaret gemilerinin Boğazlardan serbest geçmelerini temin ve burada kollektif bir emniyet sistemi vücuda getirmek gayesini takib etmişlerdi. Bu hem Türkiyenin ve hem de Karadenizde sahildar bulunan devletlerin menfaatlerine uygun değildi.

Türkiye istiklâl harbinden çıktığı zaman birinci cihan harbinin de yorgunluğunu taşıyordu. İstiklâl harbi; Serdar Atatürk'ün dehası, Türkün azmi, istiklâl aşkı, vatan sevgisi ve millî irade kuvvetiyle kazanılmıştı. O devirde Türk siyasetini elinde tutan Türk milletinin Ebedî Şefi Atatürk ve onun en yakın fikir arkadaşı ve yardımcısı olan Millî Şef İnönü ve büyük Mareşal Çakmak bu meselede daha ileri gitmeyi Türk milletinin menfaatlerine uygun görmemişler, kendi toprakları üzerindeki hâkimiyetlerinin tahdit edilmesine umumî sulhu korumak için razı olmuşlardı. Bununla beraber o zamanlar Boğazların baynelmilel idaresi Türkiye için bir tehlike teşkil etmiyordu. Onlar vakti münasibinde bu meseleyi tekrar ele almak üzere bu gediği açık bırakmaya mecbur oldular; bu suretle Montrö konferansının ruznamesi daha 24 Temmuz 1923 te hazırlanmış ve müzakere kapıları daha o tarihte açılmıştı. Lozan konferansında Boğazlar mukavelesini imza etmemekle Türkiye Cumhuriyetinin dostu Sovyet Rusya, kendi menfaatinin de Türkiye menfaatiyle müşterek olduğunu ve Boğazlar hakkında verilen karardan memnuniyetsizliğini ifade etmişti. Bununla beraber gerek Ebedî Şef Atatürk ve gerekse Millî Şef İnönü ve Mareşal Çakmak Boğazların gayri askerî hale sokulmasının milletlerarası umumî silâhsızlanma veya silâhları azaltma için bir başlangıç olmasını ümit etmişler ve insanlığa hizmet etmek üzere en mukaddes haklarından feragat etmişlerdir.

Onlar Boğazların Türkiyenin ruhu olduğunu biliyorlardı. Boğazsız bir Türkiyenin kuvvetli bir devlet itibarına mazhar olamıyacağına, hattâ yaşıyamıyacağına herkesten çok inanmışlardı. Zayıf milletlerin sevkülceyşî geçitler ve istilâ yolları üzerinde tutunamıyacaklarına daha Fatih Sultan Mehmet Han'dan gelen bir ananeyle vakıftılar. Fatih, Boğazları Türkleştirmek için İstanbulu

payitaht yapmış, buralarını müdafaa ve muhafaza etmek için Tuna boylarına doğru yürümüş ve Boğazların emniyetini çok uzaklardan temine çalışmıştı. Hazreti Fatih Boğazsız Türkiyenin tarihte müspet rol oynıyamıyacağını, beynelmilel bir şahsiyet ve mevki kazanamıyacağını anladığından, Boğazları tahkim ederek buralarda kuvvetli Türk hükümranlığını kurmuş ve bu hareket mukaddes bir anane olarak bütün milletin hayat ve ruhuna nüfuz etmişti. Türk milleti ruhen asîl ve egemen bir millet olduğu için, Kara ve Akdeniz sularının yaladığı ve iki büyük kıtayı birbirine birleştiren bu sevkülceyşî geçitlere sahip olmaktan daima millî bir gurur duymuş ve buralarda tesis ettiği askerî hükümranlık onun yüksek benliğini tatmin etmiş, lâkin buradaki hükümranlığını yalnız millî, insani ve ahlâkî esaslara istinat ettirerek en kuvvetli devirlerinde dahi bu geçitlerden geçişi bütün insanlığa karşı bazı kayıtlarla serbest bırakmış, yalnız burada katî hâkimiyetinin devamına titizlikle itina etmiştir.

Bunun içindir ki İstanbul ve Boğazlar için yapılan muharebelerde Türk askeri daima muharebeyi kabul etmiş, bilhassa birinci cihan harbinde dünyanın en büyük imparatorluğunun ve onun müttefiklerinin kuvvetlerini Çanakkalede yenmiştir.

Atatürk Boğazlar mukavelenamesinin tadilinin ergeç bir zaruret olduğunu her vakit ihtar ederdi. Büyük Mareşal Çakmak Boğazların gayri askerî mahzurlarını daima ve her fırsatta ileri sürmüş ve yurdun müdafaasında açık bulunan bu gediği her vesilede tebarüz ettirmiştir. Bununla beraber Atatürk ve onun hükümeti daha bidayatten itibaren eski dünyanın iki kıtasını birleştiren bu köprünün kapılarının herhangi bir baskına karşı müdafaası için bütün lüzumlu tedbirleri almışlar ve 1936 senesine kadar bu civarda mütehar-rik müdafaa tertibatı vücuda getirmişlerdir.

Lozan muahedesi Boğazları ve civardaki adaları gayri askerî hale sokmuş, sulh ve harb zamanlarında ticaret ve harb gemilerinin Boğazlardan geçmesini serbest bırakmış ve bu suretle Türkiyenin askerî istiklâlini tahdit ederek kapısının anahtarlarını elinden almış ve Türkiyenin en mühim parçasını Milletler Cemiyetinin kuvvetsiz kefaletine terkederek buranın emniyetini İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalyaya tevdi etmişti. Lozanda Boğazlar hakkında tesbit edilen maddelerin tatbikini kontrol etmek üzere, bu muahedeyi imzalıyan devletlerin ve Amerikanın mümessillerinden mürekkep bir de Boğazlar komisyonu teşkil ve yurdun bu parçasında Türk hükümranlığını ortadan kaldırmıştır.

Türkiyenin Boğazlarla olan münasebeti çok eski tarihe ve çok kuvvetli bir ananeye dayanır. Şehzade Süleyman'ın 1356 senesinde sallarla Rumeli yakasına geçişi bu ananenin mebdeidir. Sultan Yıldırım Boğazları tahkime başlamış ve Boğazlar etrafında ilk muharebe 29 Mayıs 1416 da Venedik ve Ceneviz donanmalariyle vukua gelmiştir. Bilâhare büyük Türk Serdarı Fatih Sultan Mehmet Boğazları müstahkem mevki haline sokmuştur. Boğazlar bu tarihten sonra kayıtsız ve şartsız Türk hâkimiyeti altına girmiş ve Osmanlı İmparatorluğunun kemal devirlerinde Boğazların sevkülceyşî vaziyetinden tam istifade edilmek suretiyle Akdeniz ve Karadenizde katî deniz hâkimiyeti tesis olunarak bu sayede Boğazların müdafaası ve Türkiyenin emniyet ve selâmeti en iyi tarzda temin olunmuştur. Geopolitik bakımdan Boğazlar tamamiyle Türktür.

Türk Boğazları, Cebelüttarık Boğazı, Süveyş ve Singapur gibi birçok milletlerin siyasi, iktisadi, askerî hattâ içtimai menfaatlerini ilgilendiren sevkülceyşî geçitlerde katî hâkimiyet tesis etmek için çok kuvvetli olmak lâzımdır. Aksi takdirde bu gibi noktalar daha kuvvetli devletlerin tecavüzüne uğrar. Bu yüzden XVIII. asrın başında Osmanlı İmparatorluğu zayıflamaya, ve Boğazlarla menfaati bulunan kuvvetli milletler doğmaya başladıktan sonra Boğazlar meselesi ortaya çıkmış ve XVIII. asrın nihayetlerine doğru beynelmilel bir mesele halini almıştır. Çarlık Rusyası Kaynarca muahedesiyle (1774) Boğazlar hakkındaki beslediği siyasi emelleri ortaya koymuş ve coğrafi bakımdan Boğazları kendisine pek lüzumlu görmüştü. Onlar bu yollardan Akdenize inmek, dünya pazarlarına çıkmak, Hint denizine ulaşmak, donanmalarını serbestçe Baltık ve Japon denizlerine yollamak ve oralardan Karadenize getirmek istiyorlardı. Rusların Akdenize inmeleri bidayette Fransız menfaatlerine çarptı, daha sonra Akdeniz hâkimiyeti İngilizlerin eline geçtikten sonra Ruslar Boğazlar meselesinde karşılarında daima İngilizleri buldular. Bu İngilizler, Rusların Akdenize inmemeleri, Fırat ve Dicle vâdilerinden Acem körfezine nüfuz etmemeleri için ellerinde mevcut bütün iktidarı sarfederek uğraştılar, zayıf Osmanlı İmparatorluğu da Boğazları bu rekabet sayesinde muhafaza edebildi.

XIX. asırda Osmanlı İmparatorluğu Boğazların hakikî sahibi olmasına rağmen Boğazların idaresi Londrada, Pariste toplanan beynelmilel konferansların kararlarına bağlanmış ve Türkiye Boğazlarda kapıcı menzilesine inmiş ve Boğazlar meselesi Osmanlı İmparatorluğu meseleliğinden çıkarak Avrupa meselesi halini almıştı. Boğazlar için mücadele eden devletler iki grupa ayrılmış; Boğazları ele geçirmek istiyen devletler zümresi birbirleriyle uğraşırken, diğer grup Boğazlardan serbest seyriseferi temin etmeye çalışmıştır.

1803, 1829, 1833, 1841, 1856, 1870, 1871, 1873 muahede konvansiyonları Boğazlar meselesini bir Türk dâvası olarak değil bir İngiliz-Rus dâvası olarak ele almış ve münakaşa etmiştir. Boğazlar meselesi Avrupanın en çetin meselesiydi, Prens Bismark bu meseleyi Rusyaya karşı daima elinde koz olarak bulunduruyordu.

Boğazların sevkülceyşî ehemmiyeti fevkalâde mühimdir. Karadenize sahildar bulunan devletler ancak Boğazlar vasıtasiyle Akdenizle irtibatta bulunurlar. Medeniyetin tekâmülü ve orta Avrupada birçok kanallar açılarak bunların Tuna nehrine bağlanmaları, orta Avrupa devletlerini de iktisadi ve siyasi bakımlardan Boğazlara bağlamıştır. Boğazlar çok eski devirlerden beri birçok milletlerin ve ırkların harekâtına ve mücadelesine sahne olmuştu. Truva harbinin esas hedefi Çanakkale boğazı içindi, Truvalılar Pontüs ile münakale yollarını temin etmek için bu harbi yapmışlardı. Dara, ordusunu Karadeniz boğazından Rumeliye geçirmiş ve Yunanistana taarruz etmişti. Keyhüsrev Rumeliye geçmek üzere köprüsünü Çanakkale boğazında kurmuştu. Büyük İskender de Asyayı istilâ etmek üzere buradan geçmiştir. Daha sonra Yunan ve Roma orduları Anadolu ve Suriyede müstemlekeler kurmak üzere Boğazlardan geçtiler, bunları birçok kabileler takibetti, Haçlı seferlerde Boğazlar sıçrama köprüsü oldu. Asırlarca devam eden istilâ selleri ve muhaceretler ancak Boğazlar Türklerin eline geçtikten sonra istikrar buldu. Boğazların cihanşümul rolü bilhassa XX. asır harblerinde kendini göstermiştir. Birinci cihan harbinde Boğazların kapanması Rusya Çarlık İmparatorluğunun boğularak ölmesine ve harbin birkaç sene Almanların lehine uzamasına âmil oldu. Çarlık Rusyası Boğazları kendi siyasi, iktisadi ve askerî menfaatleri bakımından yegâne esas deniz yolu olarak kabul etmiş ve bu gayeye varmak için iki asır mücadele ederek, neticede mağlûbolmuş ve tarihe karışmıştır. Harbde Boğazların kapanması Karadenize sahildar devletlerin Akdenizle olan bütün irtibatlarının kesilmesini intaceder. Bu hal telâfisi ve başka suretle hal tarzı mümkün olmıyan topyekûn ehemmiyeti haizdir. Karadenize sahildar bulunan herhangi bir devletle onun müttefiki olacak büyük garp devletleri arasındaki askerî, iktisadi ve siyasi yardımların ve irtibatların zafer için ne kadar mühim olduğu düşünülürse bu hâdisenin harbin sevk ve idaresinde yapacağı tesir kolâyca anlaşılır.

İkinci cihan harbinden evvel Avrupada siyasi değişikliklerin vukua gelmesi, Almanyada Nazi partisinin iktidar mevkiine çıkması, Sovyet Rusyanın tekrar büyük ve kuvvetli devletler sırasına dahil olması ve Karadenizde çok kuvvetli bir donanma teşkiline başlaması, İtalyanın baskınla Habaşistana taarruzi harekâta geçmesi ve şarki Akdenizde fevkalâde kuvvetlenme yoluna gitmesi ve birçok adaları tahkim ederek üsler tesis eylemesi, birinci cihan harbi muahedelerinin bir taraflı bozulması, bazı büyük devletlerin tepeden tırnağa kadar silâhlanması, Türkiyenin Balkan antantına karşı büyük mesuliyetler taşıması, Türkiyeyi Boğazlar meselesini gözden geçirmeye sevkeden başlıca sebepler olmuş ve bilhassa tayyare kuvvetlerinin ve paraşüt kıtalarının inkişafı ve baskın kudretleri Boğazların işgal ve tahkimini mecburi kılmıştır. Esasen Boğazların herhangi bir tecavüze karşı korunmasını taahhüt etmiş olan devletlerden İtalyanın Habeşistana taarruz etmesi yüzünden hakkında zecrî tedbirler tatbik olunması ve Japonyanın kendi isteğiyle Akvam Cemiyetinden ayrılması Lozan muahedesinin Boğazlar hakkında koyduğu hükümlerin kendiliğinden ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

Avrupada siyasi ufukların kararmasını en evvel Atatürk ve onun yakın arkadaşları gördüler ve Akvam Cemiyetine müracaat ederek Lozan muahedesinin Boğazlar hakkındaki hükümlerinin tadilini talebettiler. Türkiye Cumhuriyeti Akvam Cemiyetinin kuruluş prensiplerine daima hürmetkâr kaldığı ve tarafların hüsnü niyetle hareketi sayesinde bütün siyasi ihtilâfların halledileceğine samimi olarak inandığı için Boğazları cebren işgal etmedi; yoksa bu işi kuvvete müracaat ederek de yapabilirdi.

Akvam Cemiyeti Türkiyenin bu dürüst ve mertçe hareketini iyi karşıladı ve Boğazlar meselesiyle alâkadar olan devletleri içtimaa davet etti.

22 Haziranda İngiltere, Fransa, Sovyet Rusya, Japonya, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye murahhas heyetleri Montrö Palasın tiyatro salonunda toplandılar. Türkiye heyeti, Hariciye Vekili

Tevfik Rüştü Aras'ın reisliğinde, Hariciye Umumî Kâtibi Büyük Elçi Numan Menemencioğlu, Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Gündüz, Milletler Cemiyeti Türkiye Daimî Murahhası Necmettin Sadak'tan mürekkepti. Ayrıca muhtelif vekâletlerden murahhaslarla 8 askerî müşavir bu heyete dahil bulunuyordu. Montrö şehrinin intihabına Rusların ve Japonların Cenevre ve Lozanı istememeleri sebep olmuştur. İtalya konferansa zecrî tedbirler yüzünden murahhas göndermedi ve müzakerelere iştirak etmedi.

Türkiye Cumhuriyeti, Balkan Antantına dahil devletlerle, İngiltere ve Rusyanın müzaheretini temin ettiği için konferansa kuvvetle hazırlanmış olarak iştirak etti. Boğazların askerîleştirilmesi ve tahkimi hususunda bütün devletler müttefikti, asıl halli müşkül olan siyasi nokta harb gemilerinin ve tayyarelerin Boğazlardan geçmesi meselesiydi. Sovyet Rusya Karadenize sahildar devletlerin gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesini istemekte, buna mukabil Karadenizde sahili bulunmıyan devletlerin bu denize dahil olmamalarını talebetmekteydi. Halbuki İngilizlerin talepleri Ruslarınkinin tamamen aksineydi. İngilizler Karadenizde bulunan deniz harb kuvvetlerinin Akdenize çıkarak burada muvazeneyi bozacaklarından endişe ediyorlar, diğer taraftan Romanyaya yardım için harb gemilerinin Boğazlardan Karadenize geçmesini istiyorlardı. İlk aleni celse 22 Haziran 1936 saat 16 da İsviçre federal hükümeti Hariciye Nazırı M. Motta tarafından açıldı ve uzun süren münakaşalardan sonra İngilizlerin hazırladığı proje esas kabul edilerek yeni Boğazlar mukavelenamesi tanzim ve 20 Temmuz 1936 saat 22 de merasimle imza edildi. Bu mukavelename 29 madde, 4 lâhika, bir protokoldan ibaretti. Montrö konferansında Türk talepleri öyle kolay kolay istihsal edilmemiş, birçok mücadeleler cereyan etmiş, lâkin nihayet Türkiyenin meşru hakları tanınmıştır. Montrö Boğazlar mukavelesinin anahatları şunlardır:

1 — Boğazlar kayıtsız şartsız Türk hükümranlığına verilmiş ve burada tahkimat yapmak hakkı tanınmış ve Ayyıldıza tekrar kavuşmuştur.

2 — Boğazlardan transit mürurü serbesttir, sulh zamanında her devletin ticaret gemileri serbestçe geçebilir, buna mukabil harbde ve sulhte asker ve sivil hava kuvvetlerinin geçmesi memnudur.

3 — Harb zamanında eğer Türkiye tarafsız kalmışsa ticaret gemilerinin geçişi serbesttir.

4 — Sulh zamanında denizaltı gemileri müstesna olmak şartiyle, harb gemileri ve muavin gemiler 15 gün evvel Türkiye hükümetine haber verilmek ve gidecekleri yer, isim, tip ve adetleri bildirilmek ve hizmette bulunan Türk harb filosu tonajının nısfını tecavüz etmemek ve tayyare kullanmamak şartiyle Boğazlardan serbestçe geçebileceklerdir.

5 — Karadenizde sahildar olmıyan devletlerin bu denizde bulunduracakları harb gemilerinin tonilâto yekûnu pratikte hiçbir zaman 45.000 tonu geçmiyecektir. Karadenize sahildar olmıyan tek bir devletin burada bulunduracağı tonilâto miktarı ise pratikte 45.000 tonun ikide üçünü yani 32.000 tonu aşamıyacaktır.

6 — Harb zamanında Türkiye muharipse, yalnız bitaraf devletlere mensup ticaret gemileri, düşmana hiçbir surette yardımda bulunmamak şartiyle, gündüzün serbest geçebileceklerdir.

7 — Harb zamanında Türkiye muharip olmadığı takdirde yukardaki kayıtlar altında bitaraf ecnebi harb gemileri Boğazlardan serbestçe geçebilecekler, lâkin muharip devletlerin harb gemileri ve muavin gemileri geçemiyeceklerdir.

Montröde Türk talepleri bütün milletler tarafından samimi surette karşılandı. Bütün milletlerin murahhasları uzlaşma fikriyle hareket ettiler. Onlar Atatürk'ün Türkiyede yaptığı siyasi, iktisadi, askerî, içtimai inkılâbın köklü ve cihanşümul mahiyetine inanmışlardı. İngilizler Montröde Türk dâvasına müzaheret ettiler, menfaatte, anlayışta siyasette bu iki devlet arasında tam bir fikir birliği mevcut olduğu daha bidayetten itibaren göze çarpmıştır. Dost Sovyet Rusya da Türk dâvasına hizmet etmiştir. Hürriyet, halkçılık, inkılâp ve insanlık dâvalarında tam bir fikir birliğine varmış olan bu iki genç millet Montröde müstakbel dostluğun temellerini kuvvetlendirmişlerdir. Boğazlar meselesine, küçük antant menfaatleri bakımından, Fransa da müzaheret etmiştir.

Atatürk Boğazlar meselesinde üç mühim noktayı esas olarak ele almıştı:

a) Boğazları kayıtsız ve şartsız Türk hâkimiyeti altına almak ve buraları tahkim ederek müstakbel harb için önleyici tedbirler vücuda getirmek.

b) İngiliz ve Rus menfaatlariyle Türk menfaatlerini telif ederek Boğazların statüsünü iki devletin siyasi menfaatlerini koruyarak tanzim etmek.

c) Yeni muahedeyi çok esaslı ve pürüzsüz hazırlıyarak bilâhare tatbikatında müşkülâta uğramamak ve müstakbel hâdiseler karşısında maddeleri değiştirmeye ve tefsire hâcet bırakmamak ve ihtilâtlara mâni olmaktı. Boğazlar meselesi iki asırdan beri bu kadar cezrî, bu kadar katî ve makul bir şekilde halledilmemişti. İkinci cihan harbi Montrö mukavelesinin ne kadar derin bir anlayış ve istikbali görüşle hazırlandığını ispat eder. Ebedî Şef Atatürk Montröyü kazandırmakla Türk milletine son vazifelerinden birini daha ifa ederek hayata gözlerini mesudane kapamıştır. Millî Şef İnönü de mesut bir talih neticesi olarak Lozan eserini tamamlamıştır. Bogazlar Akdenizle Karadenizin nihayet bulduğu uç noktaları olması dolayısiyle Rusya ve İngiltereyi ancak siyasi ve iktisadi bakımlardan alâkadar eder, halbuki Boğazlarda yatan ölülerin her Türk evinde bir hâtırası bulunması buranın Türk milleti için ehemmiyet derecesini ifade etmeye kâfidir. Türkiye Boğazlarda tekrar hâkimiyet tesis etmekle çok ağır ve mesuliyetli bir vazife deruhte etmiş, buranın tahkimi için çok büyük masraflar ihtiyar etmiştir. Montrö zaferini Türk milleti büyük heyecanla kutlulamış, Büyük Millet Meclisinde millî tezahürata vesile olmuş ve 376 reyin ittifakiyle kabul edilmiştir. Montrö muahedesi 20 sene müddet meriyette kalacak ve bütün devletlerin iltihakına açık bulunacak ve lüzum halinde her beş senede bir tadili için âkitler tarafından teklifler yapılabilecektir. Montrö hâdisesi Türk milletinin sulh sever siyasetinin bütün dünya için güzel bir örneğini teşkil eder. Türk milleti Boğazları insanlığa, medeniyete, ticarete açmakla çok ileri bir millet olduğunu da göstermiştir. Montröde Boğazlar meselesi beynelmilel ahlâka ve tabii adalete uygun olarak halledilmiş, Türk milletinin emniyeti ve Türkiyenin selâmeti sağlanmış ve burada Türk sancağının tekrar dalgalanması, yakın şarkta sulhun ve istikrarın korunmasında âmil olmuş, Türk tarihi ve Türk millî şerefi tatmin edilmiş ve 1919 senesinde hazırlanmış olan «Misak-ı millî» nin dördüncü maddesi tamamiyle tahakkuk eylemiştir.

Boğazların coğrafi hususiyetleri dünyada mevcut bütün Boğazlardan büsbütün başkadır. Türk boğazları iki kıtayı (Avrupa ve Asya) ve iki büyük denizi (Akdeniz ve Karadeniz) birbirine birleştirmekte, iki kıyısı tamamiyle Türkiyenin hâkimiyeti altında bulunan bir iç denize (Marmara) açılmakta ve bu denizi bir göl haline sokmakta ve Anadolu ile Avrupa ili Türkiyesini birbirine bağlamaktadır ki, dünyada bir misline daha tesadüf edilmez.

Boğazlar Türk milletinin kalbi, canı, teneffüs cihazıdır. «Sevkülceyşî geçitleri zayıf milletler müdafaa ve buralarda devamlı hâkimiyet tesis edemiyeceklerinden» Türk milletinin her zaman daha kuvvetli bulunması ve asker olarak kalması bekası için şarttır.

İkinci cihan harbinde hava harbinin fevkalâde inkişafa mazhar olan sevkülceyşî tesirleri, Akdenizin iç kapısı olan Çanakkale Boğazının statüsünde geopolitik bakımdan kıymetli etüt mevzuu olacak bir hâdise yaratmıştır. Anadolunun ve Boğazların birer parçasını teşkil eden Ege adalarının havadan baskınla zaptedilerek buranın hava ve deniz üssü olarak kullanılması Boğazların sevkülceyşî rolünü geniş ölçüde tahdit etmiş, hava harbi ve onun yarattığı yeni sevkülceyş Boğaza ve Anadoluya yakın olan Ege adalarını askerî bakımdan bir kül haline sokmuştur. Hava sevkülceyşinin ortaya çıkardığı bu vaziyet Türkiyenin emniyetine, siyasetine, müttefiki İngilterenin sevkülceyşî durumuna yaptığı tesirler bakımından da beynelmilel ehemmiyeti haiz siyasi bir tetkik mevzuudur.

Montrö, Türk ve İngiliz milletinin yakınlaşmasına ve Türk - İngiliz ittifakına yol açmasına vesile olmak bakımından büyük önemi haizdir. İngiliz siyaseti, kuvvetli ve sözü geçer bir Türkiyenin dünya sulhu ve İngiliz menfaatleri için lüzumunu Montröde daha iyi kavramış ve Türkiye dostluğunun lüzumunu derin bir görüş ve anlayışla takdir etmiştir.

Montrö konferansında Türk dâvası, Türk milletinin mümtaz diplomatları yüksek başariyle müdafaa etmişler Ebedî ve Millî Şeflerimizin emellerini muvaffakıyetle tahakkuk ettirmişlerdir.

Kısa bibliyoğrafya: Ayın tarihi B. 32. Der Meerengenvertrag von Montreux 1939. Der kampf um die Dardanell. Geographie Universelle VIII.cilt. (İhsan Yurdoğlu)

ÖDÜNÇ VERME ve KİRALAMA — Amerika ikinci cihan harbi faciasına sürüklenmekten kurtulacağını umuyordu. Birinci cihan harbinden meyus çıkan Amerika, harbden uzak kalmak, ve dünyanın herhangi, bir tarafından çıkabilecek harb ateşinin Amerikan topraklarına sirayetine mâni olmak için «Tarafsızlık Kanunu» ile kurduğu sistemin içine kapanmıştı. Aynı zamanda dünyada sulhu korumak için de elinden gelen gayreti sarfetmekten çekinmedi. Bu maksatla daha 1929 da milletlere harbi reddeden Kellogg - Briand anlaşmasını imza ettirmeye gayret etti.

Fakat hâdiseler Amerikanın arzusuna ve gayretlerine rağmen harbe doğru inkişafta devam ediyordu. Harb daha 1931 de Japonya-

nın Mançuriyi istilâya teşebbüsiyle başlamış bulunuyordu. Sonra Habeşistan harbi, İspanya dahilî harbi birbirini takibetti. Nihayet Hitler Avusturyayı, Çekoslovakyayı işgal etti. Artık harb korunulması mümkün olmıyan bir safhaya girmişti. Fakat birçok Amerikalılar hâlâ harbden uzak kalacaklarını umuyorlardı. Yalnız Cumhurreisi Ruzvelt, daha 1937 de «Hiçbir Amerikalı, Amerikanın garp hemisferinin de harbden masun kalacağına inanmamalıdır.» ihtariyle Amerikan milletini gelmekte olan tehlikeye karşı uyandırmaya çalışmıştı. Fakat 1939 da harb bütün Avrupaya yayıldığı halde Amerika hâlâ harb felâketinden uzak kalabileceği ümidini kaybetmiş değildi.

Avrupa harbi başladıktan sonra Amerika mütecaviz Almanya ve Japonyaya karşı harbeden İngiltere ve Çine tarafsızlık kanununun müsaadesi dahilinde, yardım etmeye çalıştı. Fakat bu yardımı «Cash and Carrey» ismi verilen ve «peşin para ve kendi vasıtanla nakil» suretiyle tercüme edilebilecek olan bir sistem dahilinde yapıyordu. Amerika, İngiltere ve Çine harb malzemesi satıyor, fakat tarafsızlığını bozmamak için parasını peşin alıyor ve malın kendi vapurlariyle nakline müsaade etmiyordu.

Fakat 1940 ta Amerika yeni bir vaziyet karşısında kaldı. İngiltere satın aldığı malzemenin bedelini ödiyemez bir hale geldi, Çin ise nakil vasıtalarından mahrumdu. Eğer bu sistem değişmezse mütecavizler harbi kazanabilir ve dünya fütuhatına girişebilirlerdi. Filvaki Amerika, İngiltereye eski harbden kalmış toplariyle bir iki deniz üssüne mukabil 50 ihtiyar destroyer verdi. Cebine de para ikrazetti. Fakat bu yardım dâvayı halle kâfi gelmiyordu.

Bunun üzerine 1940 yılının İkinciteşrininde Reis Ruzvelt, bir gazeteciler konferansında «Ödünç verme ve kiralama» kanununun ilk temellerini attı:

— Farzediniz ki dedi, komşumuzun evinde yangın çıktı. Evlerimiz arasında da 15 - 20 metrelik bir bahçe var. Eğer komşum, bizim bahçe hortumunu alarak kendi musluğuna takabilirse yangını söndürebilir. Bu vaziyette ben ne yaparım? «Komşum, bu hortum bana 15 dolara malolmuştur. 15 dolar verirsen hortumumu kullanabilirsin» diyebilir miyim ?

Halbuki böyle bir anda ona parasını istemeden hortumumu verir, ve işi bitince gene bana geri vermesini isterim.

Ruzvelt'in bu beyanatı, halka o vakte kadar takibedilen usulün yanlışlığını ve «Ödünç verme ve kiralama» sisteminin esaslarını anlatmak maksadiyle yapılmıştı. Bu beyanat iki üç ay bütün memlekette uzun uzadıya münakaşalara sebep oldu. İngiltere ve Çine karşı, evinde yangın çıkan bir komşuya karşı takibedilen hareket hattının takibedilmesi lâzımgeldiği anlaşıldı.

Nihayet 1941 senesinin 11 Martında Kongre «Ödünç verme ve kiralama» kanununu büyük bir ekseriyetle kabul etti.

Bu kanun kabul edilir edilmez İngiltere ve Amerikaya geniş ölçüde yardım başladı. Alman tecavüzüne uğradıktan sonra bu yardım Sovyetler Birliğine de teşmil edildi.

1941 senesi 7 İkinciteşrininde Amerikalılar Pearl Harbour sürpriziyle karşılaştılar. O tarihten itibaren de Amerika da harbe girmeye mecbur oldu. Evden eve sirayet eden yangın bütün dünyayı kaplamış bulunuyordu. Bunun üzerine Amerika bütün sanayiini harb malzemesi inşasına tahsis etti. İstihsali ve onunla beraber, birleşmiş milletlere yapılan yardımın da nispeti arttı.

Ödünç verme ve kiralama kanununun müddeti 1943 yılı 30 Haziranında bitiyordu. Fakat o vakte kadar bu kanunun harbi kazanmak hususunda ne büyük yardımı dokunduğu anlaşılmış bulunuyordu. Birleşmiş milletlere yapılan yardım yalnız harb malzemesi vermekle kalmıyarak, gıda maddelerine, yol ve liman inşaatına kadar genişletildi. Artık bu yoldan dönmek mümkün değildi, Kongre 9 Mart 1943 tarihinde 6 reye karşı 437 reyle «Ödünç verme ve kiralama» kanununu tazeledi.

Amerika bu kanuna uyarak 1943 senesi Haziranına kadar birleşmiş milletlere 12 milyar dolar kıymetinde şu yardımlarda bulunmuştur:

1,800,000,000	Dolar	kıymetinde	tayyare
1,600,000,000	»	»	gıda maddesi
1,200,000,000	»	»	tank
1,200,000,000	»	»	mühimmat
1.000,000,000	»	»	gemi
0,800,000,000	»	»	maden
0,600,000,000	»	»	motörlü nakil vasıtası
0,600,000,000	»	»	levazım
0,600,000,000	»	»	petrol
0,600,000,000	»	»	makine
0,400,000,000	»	»	muhtelif ziraat mahsulleri
1,000,000,000	»	»	muhtelif mamul ve ham madde

1944 senesi Haziranına kadar bu yardım tam iki misline çıkarılmıştır.

Bu yardımları yapabilmek için Amerika, Hindistandan Çine yeni yollar yapmaya, İran yolunu açmaya, Kızıldeniz ve İran körfezinde limanlar inşa etmeye, Mısır, İrlandada büyük depolar kurmaya mecbur olmuştur.

Şimdi bütün bu yollardan birleşmiş milletlere sel halinde Amerikan malzemesi akmaktadır.

Denebilir ki harbi Müttefikler lehine çeviren en büyük âmil «Ödünç verme ve kiralama» kanununun tatbikı sayesinde harb cephelerine akan harb malzemesi olmuştur.

(M. Zekeriya Sertel)

ROUSSEAU, JEAN JACQUES — (1712 - 1778) «Türkçede Ruso okunur». 28 Haziran 1712 de İsviçrenin Cenevre şehrinde doğdu. Anası onu doğururken öldüğü için babasının bakımına kaldı. Ondan okumayı öğrenip birlikte bazı macera romanları ve Plütark'ın «Meşhur adamların hayatları» eserini okudu. On üç yaşında babasından ayrıldı ve iki yıl kadar dayısının yanında kaldı. Oradan Cenevreye dönünce bir hakkâk yanına çırak verildi, fakat bir gün haketfiği bir cezadan kurtulmak için iki fersah ötede küçük bir kasaba olan Konfinyon papazının yanına kaçarak katolik olmak istediğini söyledi. Papaz onu Aneside oturan madam dö Varens'e gönderdi, kadın da Turindeki din eğitim evine yolladı.

Ruso

Turinden ayrılınca hayatını kazanmak çarelerine başvuran Ruso bir hayli kötü durumlardan sonra tekrar madam dö Varens'in yanına dönmek zorunda kaldı. Kadın onu barındırdı. Bu suretle Ruso onun yanında okudu, tabiatı gözledi ve düşündü.

Yirmi sekiz yaşındayken Lion şehrinde M. dö Mabli'nin yanına mürebbilikle girdi. Fakat bu işi beceremedi. Sonunda, gene madam dö Varens'in verdiği birkaç altınla Parise gitti (1741). İlimler Akademesine göstermek istediği yeni yolda bir nota yazma sistemi bulmuştu. Orada Didero ile daha birkaç kişi tanıdı. Onu Venedik elçiliğine gidecek olan dö Montegü'nün yanına kâtip olarak yerleştirdiler; bir yıl geçmeden âmiriyle arası açılarak Parise döndü. Bu sefer madam Düpen'in kâtiplik hizmetine girdi. Bu yüzden kibar insanlar arasına karıştı, bir müddet sonra çöküp gidecek olan bu cemiyetin ahlâkiyle pek bağdaşmış gibi görünüyordu.

1750 de Dijon Akademesinin ortaya koyduğu bir konuya cevap olarak yazdığı «Sanatlar ve bilimler hakkında nutuk» eserini çıkarınca paradoksçu bir feylesof ve değerli bir yazar olarak ün aldı. Bu başarısı o şekli aldı ki yaşayışını prensiplerine uydurmak zorunda kaldı. Cemiyetle ilgisini kesti, bir tavan arasına sığındı ve hayatını mızıka notaları kopye ederek kazanmaya başladı. Sonra Cenevreye döndü, orada büyük bir adam olarak karşılandı, tekrar eski mezhebi olan kalvinistliğe dönmek istedi.

1755 yılında ikinci bir «Nutuk» olarak «İnsanlar arasındaki müsavatsızlığın kökü» nü yazdı. Bu da ilki gibi ilgi uyandırdı. Madam d'Epinay'ın kendisini barındırmak için Monmoransi ormanı kıyısında teklif ettiği dairede yerleşti. Orada, tabiat ortasında, «Emil, Sosyal mukavele, Yeni Helois» adlı üç büyük esere başladı. Fakat bulunduğu yerdeki insanlardan sıkılarak 1757 sonunda Ermitajdan ayrıldı.

Gene Monmoranside yerleşerek 1761 de «Sosyal mukavele» ile «Yeni Helois» eserini tamamladı. «Emil» çıkacağı sırada eyalet Parlamentosu eserin toplatılmasına, yazarın tutulmasına karar verince Ruso Fransayı bırakarak İsviçreye sığındı. Türlü şehir ve kasabalar dolaştı, her yerde de kendine düşmanlar edindi. 1766 da feylesof Davit Hom'un çağırısı üzerine İngiltereye gitti. Fakat onunla da bozuşmakta gecikmedi. Tekrar Fransaya dönerek Parise geldi.

Pariste gene mızıka notaları kopyesiyle ömrünü geçirirken hayranlarından biri olan dö Jirarden onu kendisinin Ermenonvilde bulunan şatosuna götürdü, bir buçuk ay sonra 2 Temmuz 1778 de, altmış altı yaşındayken orada öldü. Vasiyetine binaen, şatonun parkında bulunan küçük bir adaya gömülmüşken, 1791 de kemikleri Fransız büyüklerinin gömülmeye başlandığı Panteona taşındı.

Y a ş a d ı ğ ı z a m a n ı n d ü ş ü n c e v e y a ş a y ı ş ı n a z ı t b i r y o l t u t a n R u s o yeni bir insan topluluğu şekli tasarlamıştır. Bir çocuğun doğumundan evlenme çağına gelip delikanlı olacağı zamana kadar yetiştirilmesini «Emil» kitabında göstermiş; «Yeni Helois» romanında tasarladığı cemiyet insanlarından bir çiftin his hayatını anlatmak istemiş, nihayet «Sosyal mukavele» ile de o cemiyetin anahatlarını anlatmaya kalkışmıştır. Bu eserler nevi bakımından birbirinden ayrı olmakla beraber Ruso'nun cemiyetinin türlü cephelerini göstermektedir.

On sekizinci asır Fransız feylesoflarına hayran gözüken Tanzimat adamları arasında Ziya Pâşanın en çok Ruso tesirinde kaldığı görülmektedir. 1871 de Cenevreye sığınmak zorunda kalan Ziya Paşanın Ruso'nun eserlerini tercümeye kalkıştığı söylenir. Bunlardan «Emil» tercümesinin mevcut olduğu ve basılacağı zaman zaman ilân edilmiş olmakla beraber yalnız ön sözüyle birkaç parçası, bir de «Emil» ilhamı ve «İtirafname» tesiriyle kendi çocukluk hayatına dair yazdığı parça gazetelerde çıkmıştır. Münif Paşa ile başlıyarak bazı muharrirler «Yeni Helois» romanından birkaç mektup tercüme etmişlerdir. Kemal Paşa zade Sait Bey ilk nutku «Fazail-i ahlâkiye ve Kemalât-ı ilmiye» adiyle, bazı mütalâalar ekliyerek, dilimize çevirmiştir. 1908 inkılâbından sonra «Mukavele-i içtimaiye» adiyle «Sosyal mukavele» tercüme olunmuş, Ruso hakkında birçok yazılar yazılmış, ve son yıllarda ise «Nuvel Helois», «İtiraflar», «Emil» kitap halinde basılmış, «İçtimai mukavele» de Hüseyin Cahit Yalçın tarafından Fikir Hareketleri dergisinde tefrika olunmuştur. *(Mustafa Nihat Özön)*

SARACOĞLU, ŞÜKRÜ — Şükrü Saracoğlu 1887 de Ödemişte doğmuştur. Orta tahsilini İzmirde yaptıktan sonra Mülkiye mektebine girmiş ve 1909 senesinde mezun olmuştur. Aydına maiyet memuru tayin edildikten sonra İzmirdeki İttihat ve Terakki ticaret mektebi müdürlüğüne getirilmiştir. Bunu müteakip tahsilini ikmal etmek üzere Belçikaya ve sonra da umumî harb esnasında Cenevreye gönderilmiş ve bu şehir üniversitesinin iktisadi ve siyasi ilimler kısmından mezun olmuştur. Kendisi millî harekâta da iştirak etmiş ve İstanbuldaki Meclisi Mebusanda İzmir mebusu olarak bulunmuştur. 1923 te Büyük Millet Meclisine İzmir mebusu olarak seçilen Saracoğlu o vakitten beri Mecliste bu mevkiini muhafaza etmektedir.

Şükrü Saracoğlu

Şükrü Saracoğlu 1925 te Fethi Okyar kabinesinde Maarif Vekâleti makamını işgal etmiş ve mezkûr kabinenin istifasını müteakip Türk ve Yunan halkının mübadelesi için kurulan muhtelit komisyona Türk murahhas heyetinin reisi tayin edilmiştir.

1927 de İsmet Paşa kabinesinde Maliye Vekilliğini deruhte etmiş ve bu mevkii işgal ettiği esnada devlet memurlarının barem ve tekaütlük kanunlarını ihzar ve kabul ettirmiş, Türk parasının fiilî stabilizasyonunu yapmış ve aynı zamanda Cumhuriyet Merkez Bankasının teessüs ve teşkiline hizmet etmiştir.

Maliye Vekâletinden istifa ettikten sonra bazı iktisadi meselelerin tetkiki için 1931 de vazifeten Amerikaya gönderilmiştir. Bilâhare Osmanlı borçları meselesini halletmek için, alacaklıların mümessilleriyle Pariste müzakerelerde bulunmak üzere tavzif edilen Türk murahhas heyetine reislik etmiş ve akdedilen itilâfı 1933 te Türkiye Cumhuriyeti namına imzalamıştır.

Aynı senenin Mayıs ayında Saracoğlu Adliye Vekâletine tayin olunmuş ve hâkimler, avukatlar, meşhud suçlar, icra, ceza evleri kanunları gibi mühim mevzuatı tatbik sahasına koymaya muvaffak olmuştur.

Hariciye Vekâleti makamını evvelâ 1938 de Celâl Bayar kabinesinde ve sonra da Refik Saydam kabinesinde işgal eden Saracoğlu 1942 Ağustosuna kadar bu mevkide kalmıştır. Halen işgal etmekte olduğu Başvekâlet, kendisine 9 Temmuz 1942 tarihinde Refik Saydam'ın vefatını müteakip tevdi edilmiş bulunmaktadır. Mumaileyh Başvekil olduğu vakit Hariciye Vekilliğini vekâleten 12 Ağustos 1942 tarihine kadar idare ettiği gibi şimdi de 15 Haziran 1944 ten beri Vekâlet vekilliğini uhtesinde bulundurmaktadır.

Şükrü Saracoğlu'nun Başvekâlete gelişinin üçüncü yıla basması münasebetiyle Falih Rıfkı Atay'ın «Ulus» ta yazdığı makale kendilerini lâyıkiyle anlattığından bunun bazı satırlarını alıyoruz:

«Şükrü Saracoğlu'nun Başvekilliği üçüncü yaşına bastı. İkinci dünya harbinin ağır buhranları içinde iktidara geldi. Eyimser ve şevkli bir ruhla çalıştı ve başardı. Halkçı ve demokrat Saracoğlu'nun eskiden beri inancıdır ki Büyük Millet Meclisi ile tam bir çalışma ve anlaşma beraberliği halinde yenilmiyecek bir güçlük yoktur. Hükümetle tenkid ve kontrol cihazları arasında hizmet fikri ve karşılıklı samimilik esas kaldıkça, küçük ve gündelik politikacılığın bütün zararları önlenebilir ve kendinden hiçbir şey gizlenmiyen, her şey kendi karşısında münakaşa olunan halkta, inanacağı ve inanmıyacağı, kapılacağı ve kapılmıyacağı tenkidleri birbirinden ayırdetmek hassası kuvvetlenir. Saracoğlu açık konuşma, bazan en haksız itirazları bile sabırla dinleme mesleğine ilk vekilliği zamanından beri sadık kalmıştır. Saracoğlu'nun üçüncü yılı, güllük, gülistanlık olmıyacaktır. İkinci dünya harbi en katî safhasına girmiştir. Her an katî kararlar almak lâzım olabilir. Millî Şef'in bulunmaz kılavuzluğu ile devlet gemisini yürüten Saracoğlu hükümetinin etrafında toplu ve birlik bulunmamız belki de hiçbir zaman şimdiki kadar zaruri olmamıştır.

Saracoğlu ve arkadaşlarına candan başarılar dileriz. Çünkü bu başarılar, bu gelecek zamanlarda Cumhuriyet tarihi için kader belirtici olacaktır.» *(S. I.)*

SAYDAM, REFİK — (1881 - 1942) Çankırı sancağına tabi Milân (şimdiki Çerkes) kazasının Karacaviran nahiyesinin Dolap köyünden Uzunömerli oğlu Abdürrahman Ağanın torunu ve İstanbulda Balkapanında yağ tüccarı Ulu Ahmet Efendinin oğludur. Annesi Hayriye tüccarlarından Divrikli Osman Efendinin büyük kızı Ulu Fatma Zehra Hanımdır.

Refik Saydam İstanbulda Fatihte Hacı Hasan mahallesinde Çırçır caddesinde 8 Eylûl 1881 de doğmuştur. Mahalle mektebinden sonra 1892 senesinde Fatih Askerî Rüştiyesine girmiş, 1896 da Çengelköyü Askerî Tıbbiyesine geçmiş, 22 İlkteşrin 1905 te doktor yüzbaşı olarak çıkmış ve staj için Gülhane seririyatına devam etmiş ve bir yıl da gene Gülhanede Histoloji ve Amberiyoloji şubesinde çalışmıştır. 23 Mayıs 1909 da Maltepe hastanesine, 6 Nisan 1910 da Levazımatı Umumiye Dairesi Fes Fabrikasına tayin edilmiştir. 4 Ağustos 1910 da Almanyaya gönderilmiş, evvelâ Berlinde Askerî Tıp Akademisinde kursa tabi olmuş, sonra Brandenburgda altıncı zırhlı süvari alayında staj yapmış, daha sonra Danzigde askerî sahra sıhhi tesisat formasyonlarına, Spandavda sahra nakliye kurslarına iştirak etmiş, Saritede yüksek tekâmül tedrisatında bulunmuştur.

Balkan harbi çıktığı sıralarda, 26 Eylûl 1912 de İstanbula döndükten sonra Antalya redif fırkası ikinci seyyar hastanesine memur olarak on sekizinci kolordu karargâhiyle cepheye gitmiş, bundan sonra muhtelif vazifelerde bulunmuş, 20 Temmuz 1914 te umumî seferberliğin ilânı üzerine sahra sıhhiye müfettişi umumîliği muavinliğine memur edilmiş ve mütarekeye kadar bu vazifede kalmıştır.

Mütarekeden sonra 28 Nisan 1919 tarihinde İzmit Şayak Fabrikası tababetine verilmişse de oraya gitmeden 5 Mayıs 1919 tarihinde muvakkaten dokuzuncu ordu sıhhiye müfettiş muavinliğine tayin olunarak 19 Mayıs 1918 de Atatürk maiyetinde Anadoluya geçmiş ve onun emrinde çalışmıştır.

İlk Türkiye Büyük Millet Meclisine Bayazıt livası mebusu olarak iştirak etmiş ve teşekkül eden Büyük Millet Meclisi hükü-

Refik Saydam

meti Millî Müdafaa Vekâleti sıhhiye dairesi reisliğine tayin olunmuştur. Büyük Millet Meclisince neşrolunan kanuna tevfikan 8 Eylûl 1920 de sıhhiye dairesi riyasetinden istifa etmiştir. Bundan sonra; 10 Mart 1921 den 16 Mayıs 1921 e, 19 Mayıs 1921 den 20 İlk-

kânun 1921 e, 23 İlkteşrin 1923 ten 6 Mart 1924 e, 6 Mart 1924 ten 21 Sonteşrin 1924 e, 4 Mart 1925 ten 26 İlkteşrin 1937 ye kadar beş defa Cumhuriyet hükümetlerinde Sıhhiye Vekilliği yapmıştır. Ebedî Şef Atatürk'ün vefatı üzerine Dahiliye Vekâletine ve C. H. P. Genel Sekreterliğine gelen Refik Saydam, 25 Sonkânun 1939 da Başvekâlete tayin olunmuştur.

19 Mayıs 1918 de, Atatürk'le beraber, Samsuna çıktığı günden ölünceye kadar, Türk ihtilâl ve inkılâp tarihinin çetin yıllarında çalışmış, didinmiş ve vazifesi başında; İstanbul şehrinin iaşe durumunu düzenlemek için tetkiklerde bulunduğu sırada, 1942 Temmuz ayının yedinci gününü sekizine bağlıyan gece yarısı kalb sektesinden vefat etmiştir.

Refik Saydam iş ve mesuliyeti kendine zevk edinen müstesna bir zattı. Geniş görüşlü ve takipçi bir devlet adamiydi. Yıllarca süren Sıhhiye Vekilliği, doktor Refik Saydam'ın yeni devlet için teşkilâtçı bir değer olduğunu göstermişti. *(Salâhattin Çoruh)*

STALİN, JOZEF VİSARYANOVİÇ — (Asıl adı Cugaşvili'dir). Bugün Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Şefi olan Stalin 21 Sonkânun 1879 da Gürcistanda Tiflis şehri civarında Gori kasabasında doğmuştur. Babası bir köylü, bir kunduraciydi. Oğlunu papaz yapmak istiyordu. Fakat Stalin daha çocuk denilebilecek bir yaştayken ihtilâlciler arasına karıştı. Bu yüzden okumakta olduğu İlâhiyat medresesinden kovuldu. Mesame Dası adiyle tanınan ilk Gürcistan Sosyalist Demokrat teşkilâtının Marksist ihtilâlcileri arasında bulundu.

Fakat tam bir ihtilâlci olarak çalışması 1901 yılında başlar. Katkasyada ihtilâlci teşekküller kuruşu ve Iskra gazetesini çıkarışı da bu tarihten sonradır. Bu çalışmalarında Lenin'in tutmuş olduğu siyasete yardım etmiş oluyordu.

1903 senesinde Siberyaya sürüldü. Oradayken Leninle temas temin etti. Fakat, komünist ihtilâlinin bu meşhur önderiyle ilk karşılaşmaları 1905 te Finlândiyada Tammerforsta toplanan bolşevik partisi konferansında olmuştur. Hattâ, vücutça iri yapılı olan Stalin'in, Lenin'i ilk gördüğü zaman o kadar büyük siyaset ve ihtilâl hareketlerine baş olan adamın bu ufak tefek yapılı adam oluşuna şaştığını söylerler.

Stalin 1905-1907 ihtilâli sırasında Trans Kafkasya bolşeviklerinin başında bulundu. Menşeviklerle, anarşistlerle ve Marksizmin diğer bütün düşmanlariyle mücadele etti. 1907 den 1910 senesine kadar Bakü bolşevik teşkilâtını idare etti. 1912 de partinin merkez komitesine âza seçildi. Bütün bu faaliyetleri arasında zabıta kuvvetleri hep Stalin'in peşinde koşuyordu. Sekiz kere yakalandı. Yedi kere sürgüne gönderildi. Altı kere de sürgünden kaçtı.

1917 Şubat ihtilâlinden sonra son sürgününden serbest bırakıldı. Bunun üzerine Petrograda (şimdiki Leningrad) gitti. Orada bolşevik partisinin merkez komitesiyle Petrograd komitesini idare etti ve şimdi de neşredilmekte devam eden Pravda gazetesini çıkardı. 1917 Mayısında Stalin merkezî komitenin siyasi bürosuna âza seçildi. Aynı yılın İlkteşrin günlerinde, Lenin'le beraber, isyanı idare eden parti merkezinin başında bulunuyordu.

1917 den 1923 e kadar ekalliyet işleri halk komiserliğini, 1919 dan 1922 ye kadar da işçi ve köylüleri teftiş halk komiserliğini yaptı. 1922 de bolşevik partisinin merkezî

Stalin

komite genel sekreterliğine seçildi. Bugün de bu vazifeyi üstünde bulundurmaktadır.

1923 te Lenin hastalandığı zaman Zinovyef ve Kamenef'le beraber bir triumvira kurmuştu. Memleketi Lenin namına bu üç kişi idareye başladı. Fakat aralarında çıkan siyasi anlaşmazlık yüzünden bu çalışma uzun zaman devam edemedi. Lenin'in ölümünden sonra onun yerini alan Stalin Troçkistlerle mücadeleye girişti. Eski ihtilâl şeflerinden olan muarızlarını bertaraf etti. Bunlar arasında Kamenef, Troçki, Radek, Zinovyef, Rakovski, ve Rıkof en meşhurlarıdır. Stalin bundan sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerini bir tek federal devlet halinde toplamaya çalıştı, yeni bir anayasa meydana getirdi ve Rusyada ziraatin kollektifleşmesi, sosyalizmin ve komünizmin yerleşmesi, sanayiin ilerlemesi, ordunun kuvvetlendirilmesi için çalıştı.

Bugün Stalin, Soyvet Sosyalist Cumhuriyetleri halk komiserleri meclisi reisi, müdafaa devlet komitesi başkanı, silâhlı kuvvetler başkomutanı ve müdafaa halk komiseridir. Ayrıca S. S. C. B. yüksek kurultayına başmurahhas seçilmiştir. Kendisine kızıl şeritten iki nişan verilmiş, doğumunun 60 ncı yıl dönümünde Lenin nişaniyle Sosyalist iş kahramanı ünvanı takılmış, 1943 te de mareşal ünvanını almış ve kendisine birinci rütbeden Suvorof nişanı verilmiştir.

Stalin evlidir. Çocukları vardır. Sade bir hayat sürdüğü, pipo tiryakisi olduğu söylenir. Leninizm hakkında yazılmış eserleri vardır. Bu harbde doğu cephesinde cereyan eden muharebelerin en önemlilerinden birine sahne olan Stalingrad şehrine 1927 de onun adı verilmişti. Bu şehrin eski adı Çariçindi.

(G. K.)

TÜRK DİL KURUMU — 1932 yılı Temmuzunun 12 nci günü, Türk Dil Kurumunun kuruluş tarihidir. Bu kuruluş şöyle olmuştur: 11 Temmuz akşamı, birinci Türk Tarih Kongresinin sona ermesi dolayısiyle Çankayada bir akşam yemeği verilmişti. Bu yemekte - o zaman «Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal» diye anılan - Atatürk'ün başkanlığı altında şu zatlar bulunuyordu:

Bayan Afet (İnan), (rahmetli) Yusuf Akçura, (rahmetli) Samih Rifat, Hikmet (Bayur), Yusuf Ziya (Özer), Hasan Cemil (Çambel), Sadri Maksudi (Arsal), Ruşen Eşref (Ünaydın), İhsan (Sungu), Hâmit Zübeyir (Koşay), Hüseyin Namık (Orkun) ve Macar bilginlerinden Profesör Zaiti Ferenç.

1928 deki alfabe devriminden sonra, 1929 da kurulan Dil Heyeti 1931 de tahsisatı kesilerek dağılmış ve dil işleri biraz kenarda gibi kalmıştı.

Atatürk dil meseleleriyle yeniden uğraşmak kararındaydı. Hattâ Çocuk Esirgeme Kurumunun Halkevinde verilen ilk kıyafet balosunda görüşürken bunu açıkça söylemişti. Tarih kongresinin vardığı sonuçlara göre yeni tarih çalışmalarının ana plânı kararlaştıktan sonra, Atatürk yanında bulunanlara şu suali sordu:

— Dil işlerini düşünmek zamanı da gelmiştir. Ne dersiniz?

Tarih tezini izah için yazılan ilk kitap, birçok tarih meselelerinin dil karşılaştırmaları yoliyle izah edilebildiğini açıkça göstermişti. Bunun için herkes dil işleri üzerinde yeni bir çalışmaya girişilmesini faydalı ve lüzumlu buluyordu. O zaman Atatürk:

— Öyleyse, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurmalı!

Dedi. Bu cemiyetin Başkanlığına (rahmetli) Samih Rifat'ı, Genel Sekreterliğine de - şimdi Londra Büyük Elçisi olan - Ruşen Eşref (Ünaydın) ı seçti.

Atatürk'ün o gece yaptığı ana plâna göre Dil Kurumunun iki büyük çalışma dalı olacaktı: Bunlardan biri, doğrudan doğruya dilbilim meseleleriyle uğraşacak, yurdumuzda pek az tanılan bu bilgileri ortaya koyacak ve bu yoldan Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yerini belirtecekti. Bu dal «Lengüistik ve filoloji» adını taşıyacaktı.

Öteki, doğrudan doğruya «Türk dili» üzerinde incelemeler yapacaktı. Bu da «Lû-

Türk Dil Kurumunun binası

gat ve ıstılah», «Gramer ve sentaks» ve «Etimoloji» adlariyle üç grupa ayrılıyordu.

İşte o gece verilen kararlar üzerine ertesi günü Başkan Samih Rifat ve Genel Sekreter Ruşen Eşref (Ünaydın) ile veznedarlığa seçilen (rahmetli) Celâl Sahir (Erozan)

ve üyeliğe seçilen - şimdiki Bern Elçimiz - Yakup Kadri (Kara Osman oğlu) buluşarak hükümete verilmesi lâzımgelen beyannameyi hazırladılar ve Dahiliye Vekilliğine verdiler.

Böylece 12 Temmuz 1932 de Dil Kurumu doğmuş oldu. Kurumun ilk adı «Türk Dili Tetkik Cemiyeti» idi. 1934 te bu ad, «Türk Dili Araştırma Kurumu» ve 1936 da «Türk Dili Kurumu» şeklini almıştır.

Cumhuriyetin dil işleri üzerinde ilk duruşu, 1928 Ağustosunda alfabe devrimi şeklinde kendini göstermiştir. Alfabenin değişmesi, dilin temizlenmesi yolundaki isteklerin kapısını, o zamana kadar görülmemiş bir genişlikte, açmıştı. 1929 da kurulan ilk Dil Encümeni, bu açık kapıdan girmek için hazırlıklara koyulmuş, fakat çalışmalarının verimlerini ortaya koyamadan 1931 de kapanmıştı. 1932 de Dil Kurumunun doğmasiyle asıl dil çalışmalarına girişilmiştir.

26 Eylül 1932 de toplanan Birinci Dil Kurultayı, Cemiyetin nizamnamesini ve çalışma programını hazırlamış, Genel Merkez Kurulunu seçmişti. Bunun ardınca halk ağzından söz derleme işlerine girişildi. Hâmit Zübeyir (Koşay) ın hazırladığı bir Derleme Kılavuzu bastırılarak yurt içinde her yerde halk ağzında yaşıyan, lûgatlere girmemiş, sözler fişlere geçirilip derlenmeye başlandı. 1933 te bir karşılıklar anketi açılarak yazı dilinde kullanılan yabancı sözlere karşılık olabilecek Türk sözleri arandı. Bu anketi tamamlamak üzere bir takım Türkçe lûgat ve kitaplardan da taramalar yapıldı. 1934 te derleme fişleri ve kitap taramaları bir araya getirilerek iki ciltlik « Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları tarama dergisi » bastırıldı. 1935 te bu dergideki karşılıklar yeniden incelenerek bir « Karşılıklar kılavuzu » hazırlığına girişildi ve bulunan karşılıklar Osmanlıcadan Türkçeye ve Türkçeden Osmanlıcaya «Cep kılavuzu» adlı iki kitapta toplandı. 1937 de ilk ve orta öğretim okullarında okutulan Matematik, Fizik, Mekanik, Kimya, Zooloji, Botanik ve Jeoloji derslerinin terimleri Türkçeleştirilerek, denemek ve görülecek güçlükler bildirilmek üzere öğretmenlerle ders kitabı yazanlara broşürler halinde gönderildi.

1938 de Kurucu ve Koruyucu Genel Başkanı Atatürk'ü kaybeden Türk Dil Kurumu, onun hayatında en yakın düşünce ve çalışma arkadaşı olan Cumhurreisimiz ve Millî Şefimiz İsmet İnönü'nün Koruyucu Genel Başkanlığı altında çalışmalarına devam etti. 1939 da iki yıllık deneme sonuçlarına göre son şeklini alan Matematik, Atronomi, Fizik, Kimya, Zooloji, Botanik ve Jeoloji terimleri ders kitaplarına konuldu. Bundan sonraki yıllarda bunlara Coğrafya, Felsefe ve Gramer terimleri de eklenerek ilk ve orta öğretim terimlerinin büyük kısmı Türkçeleştirilmiş oldu.

Bir yandan da yüksek öğretim ders kitaplariyle bilimlerde ve teknik işlerinde geçen terimler üzerinde çalışmalara girişildi. İkinci Maarif Şûrası kararlarına göre bütün yüksek öğretim kuruluşları düzenli bir terim karşılama çalışmasına koyulduğu gibi, Kurum merkezinde de bir yandan Türk İktisat Kurumiyle birlikte ekonomi terimlerini, bir yandan da yurdun teknikle ilgili bütün kuruluşlariyle işbirliği yapılarak teknik terimleri karşılama yolunda çalışmalara girişildi.

Yazı diline yeniden yeniye giren kelimelerle terimleri ve canlı konuşma ve yazı dilimizde henüz kullanılan bütün sözleri toplamak üzere bir « Türkçe sözlük » hazırlanarak ortaya konuldu.

Dilimizin ana gramerini hazırlamak üzere İstanbulda ve Ankarada birer çalışma grupu kurularak esaslı çalışmalara girişildi.

Eski, yeni, yazma, basma yüzlerce kitap taranılarak bunlarda bulunan Türkçe sözler toplandı. Bunlardan elli kitapta görülen sözler, «Tanıklariyle tarama sözlüğü» adı altında ilk cilt olarak bastırıldı.

Halk ağzından derlenmiş iki yüz bine yakın fiş incelenerek « Türkiyede halk ağzından söz derleme dergisi » adlı bir eserin yayımına başlanmış, iki cildi basılmış, üçüncü ve son cildi de baskıya verilmiştir.

Ayrıca türlü geziler dolayısiyle yurdun bazı bölgelerinde göze çarpan dil özellikleri toplanarak kitaplar halinde ortaya konduğu gibi, bazı bölgelerin özel kelimeleri, ata sözleri, folklorları ve gramerleri üzerine de monografiler hazırlanmıştır.

Dilimizin lehçeleri ve eski varlıkları üzerine incelemeler yapılarak üç ciltlik Divanı Lûgat-it-Türk olduğu gibi dilimize çevrildikten başka, bunun yeryüzünde tek olan nüshasının tıpkıbasımı da yapıldı ve bundaki bütün sözleri alfabe sırasiyle gösteren bir dizin (indeks) de bastırıldı.

Kutadgubilik'in üç el yazması nüshasının ayrı ayrı tıpkıbasımları yaptırılarak, birinci cildin başına genişçe bir başlangıç konuldu. Bu üç nüshanın birleştirilmiş metniyle tercüme üzerinde çalışılmaktadır.

Şeyhî divanı, Tuhfetüzzekiye, Muinilmürit, Kadı Bürhaneddin divanı, Kelile ve Dimne Yusuf ve Zeliha, Şecerei Terakime ve Ata sözleri tıpkıbasımları yaptırıldı. Bunların yeni yazıya çevrilmeleri ve tarama sözlükleri üzerinde sıkı çalışmalar ileri götürülmektedir. Bunlardan bir kısmı basılmış, bir kısmı da basılmakta bulunmuştur.

Türk lehçeleri üzerindeki çalışmalar ileri götürülerek Pekarski'nin Yakut dili sözlüğü, Hüseyin Kâzım Kadrinin Türk lûgatinin üçüncü ve dördüncü ciltleriyle İbnimühenna lûgatinin tam bir endeksi basıya verildiği gibi, Verbitski'nin Altay-Aladağ lehçeler lûgati, Zolotnizki ve Pasonnen'in Çuvaş lûgatleri, iki Başkırt sözlüğü ve daha birçok lehçe lûgat ve gramerleri dilimize çevrilmiştir.

Sümer dilinin Türkçeyle ilgilerini gösterir bir araştırmayla bir Akad ve bir Eti sözlüğü hazırlanmış ve bu yolda daha pek çok tercümeler vücuda getirilmekte bulunmuştur.

Türk dilinin Samî ve Arî dillerle olan ilgileri üzerinde değerli çalışmalar yapılmıştır. «Arap dilini kuran Türkçe» adlı üç ciltlik önemli bir eser basıya verilmiş, Arî dillerle Türkçe arasındaki birlik noktalarını araştıran Fransızca «La Formation du Langage» adlı bir kitapla «Türkçenin kuruluşu» ve «Türkçede isim temelleri» eserleri ortaya konulmuştur.

Kurumun çalışmalarını ve işlerini göstermek üzere «Türk dili» adı altında bir belleteni vardır. 1933 - 1938 yıllarında 33 sayılık ilk serisi çıktığı gibi 1939 - 1944 yıllarında 20 sayılık ikinci serisi ortaya konulmuştur.

Kurum yayınları altı seri içinde toplanmış ve bu yayınlar küçüklü büyüklü iki yüz kitaba varmıştır.

Kısa bibliyografya: Raşen Eşref Ünaydın, Hatıralar. S. N. G; Türk Harfleri, İstanbul 1938

(İbrahim Necmi Dilmen)

AHMET RESMİ EFENDİ — (1700 - 1783) Osmanlı imparatorluğu devrinin onsekizinci asır idareci, maliyeci ve tarihçileri arasında meşhur bir şahsiyettir. Elçi olarak bir dafa Viyanaya bir defa Berline gitmiş olması, Kaynarca muahedesinin müzakeresinde Osmanlı başmurahhası bulunması ve bazı eserlerinin Almanca ve Lehçeye tercüme edilmiş olması itibariyle memleketimiz dışında da tanınmıştır. 1700 de Giritte Resmo kasabasında doğmuştur. Babasının adı İbrahimdir. 1733 te tahsilini ilerletmek için İstanbula gelmiş ve 1744 te Tavukçu Damadı diye şöhret almış bulunan Reisülküttab Mustafa efendiye intisap ederek 1747 de damadı olmuş ve Başmukataa kalemine kâtip tayin edilmiştir. 1751 de evvelce bulunduğu Selânik Baruthane Nazırlığına ikinci defa tayin olundu. 1753 de Tersanei Nazırı oldu. 1757 de Sadrazam Koca Ragıp Paşanın kethüdası Ebubekir efendinin kethüdalığında bulunuyordu. O sırada tahta geçen Üçüncü Mustafanın (31-X-1757) cülusunu Avusturya imparatoru Birinci Fransova ile imparatoriçe Marya Tereza'ya tebliğ vazifesiyle ve kendisine Şıkk-ı Sani Defterdarlığı payesi verilerek Viyanaya elçi gönderildi. Dönüşünde Osmanlı sefaretnameleri arasında «V i y a n a s e f a r e t n a m e s i» adiyle tanınan ilk sefaretnamesini yazdı (Matbaai Ebüzziya, İstanbul, H. 1304 - M. 1886). 1758 de Maliye Tezkerecisi, 1762 de Anadolu Muhasebecisi olmuştu. Bu sırada Osmanlılarla ittifak teşebbüsünden vazgeçmiş olmakla beraber iyi münasebetler devam ettirmek arzusundan uzak kalmıyan Prusya kralı Büyük Frederik nezdine bir elçi yollamıya karar verilmişti. Elçinin vazifesi bilhassa yedi yıl harbinin sona ermesi ve III. üncü Petronun Rusya tahtına geçmesiyle yeni bir safhaya girmiş olan Purusya-Rusya münasebetlerinin içyüzünü anlamaktı. Bu vazifeyede Ahmet Resmi efendi memur edildi. 1763 Temmuzu ortalarında İstanbuldan yola çıkan Ahmet Resmi efendi, 9 Sonteşrin 1763 te Berline vardı. Berline ilk giden Osmanlı sefiri olmak itibariyle büyük bir alâka ile karşılandı. Altı ay Berlinde kaldıktan sonra memleketine döndü. Bu defada

Ahmet Resmi Efendi
Zamanında yapılmış bir portreden

Prusya hakkında ikinci bir sefaretname yazdı (Sefaretnamei Ahmet Resmi, Matbaai Ebüzziya, İstanbul, H. 1303 - M. 1885). Bu sefaretnamesinde Ahmet Resmi efendi o günkü Berlin şehri, Prusyanın genişleme harbleri ve bu harblerin sebepleri hakkında izahat vermekte, Başvekil ve Kral tarafından kabulü suretini ve Prusya ordusunun yetiştirilme tarzını anlatmaktadır. Ahmet Resmi efendi Berlinden dönüşünde Sadaret Mektupçusu, 1765 de Çavuşbaşı, 1767 de Mutfak Emini, 1768 de Tersane Emini bir müddet sonra Ruznamei Evvel, daha sonra Muhasebei Evvel ve 1771 de Sadaret kethüdası oldu. Bu memuriyette iken 1774 de Kaynarca muahedesi müzakerelerine Türk başmurahhası olarak memur edildi ve maalesef Türkiye tarihi için bir leke olan bu muahedeyi iki gün içinde imzaladı. Ordu İstanbula döndükten sonra azlolundu. 1775 te tekrar Mutfak Eminliği ve daha sonra sırasiyle Şıkk-ı Sani Defterdarlığı ve Ruznameçei Evvellik vazifelerinde bulundu. Hayatının sonlarına doğru Süvari Muhasebecisi tayin edilmişti, Ölümünden birkaç gün öncede tekrar Ruznamçei Evvel oldu. 31 Ağustos 1783 te İstanbulda öldü. Üsküdarda Keracaahmet mezarlığına gömüldü, (Doğum ve ölüm tarihleri hakkında bazı eserlerde burada yazdığımızdan başka şekilde verilen malûmatın yanlışlığı anlaşılmıştır).

Ahmet Resmi efendinin sefaretnamelerinden başka Türkçe tarihle ilgili başlıca ü ç e s e r i d a h a v a r d ı r. Kendisinin tarih tetkik ve mütalâasiyle seyahatleri sırasında bile meşgul olduğu, beraberinde Avrupaya götürmüş olduğu anlaşılan matbu bir Takvim - ül - Tevarih kitabının kenarına yazdığı notlarda görülmüştür. Eserleri şunlardır:

a) Ahmet Resmi efendi Sadaret Kethüdası sıfatiyle 1769-1774 Osmanlı-Rus harbinin türlü safhalarında bulunmuş ve birçok olayları yerinde ve yakından görmüştü. Dönüşünde harbin cereyanını, sevk ve idaresini tenkid ve düşülen hataların tekerrürünü önlemek düşüncesiyle gördüklerini ve düşündüklerini de katmak suretiyle harbin bir tarihçesini yazdı ve adını «Hülâsa-tül-İtibar» koydu. (Bu kitap 1869 da İstanbulda Mühendisyan matbaasında ve 1889 da Ebüzziya matbaasında olmak üzere iki defa basılmıştır).

b) Ahmet Resmi efendi biyografi meraklısıdır ve bu yoldan tarihimize değerli hizmetler yapmış, Kanunî devrinden zamanımıza kadar Reisülküttablıkta bulunmuş ve devletin dış münasebetler tarihinde ehemmiyetli ehemmiyetsiz rol sahibi olmuş 66 zatın biyografisini «Hadika-tür-Rüesa» adlı bir eserde toplamıştır. Bu kitabın adı bazılarının kaydettiği gibi «Halife-tür-Rüesa» değildir. Bağdatlı İsmail Paşa da Keşfüzzünûn, zeylinde bu eserin adını «Hadika-tür-Rüesa» diye kaydetmiştir. Maamafih, eserini yazıp sadrazam Ragıp Paşaya sunduğu vakit, paşa tarafından kitabın adının «Sefine-tür-Rüesa» ya çevrildiği rivayet olunmaktadır (Bu kitap sonradan 1833 tarihine kadar geçen Reisülküttablar hakkında Süleyman Faik adında bir zat tarafından yazılmış zeyliyle birlikte 1852 de «Sefine-tür-Rüesa» adı altında Tak vimhane-i-Amirede basılmıştır).

c) Ahmet Resmi efendi bir de Darüssaade ağalığı (Kızlar ağalığı) ünvaniyle Üçüncü Murat devri sonunda 1595de tayin edilen Osman Ağadan başlıyarak 1751 de ölen ikinci Beşir Ağaya gelmek üzere 39 kızlar ağasının biyografisinden bahseden bir eser daha yazmış ve adını «Hamile-tül-Kübera» (Büyük adamların kılınçbağı) koymuştur. Bu eser henüz basılmamış olmakla beraber mevzuunu teşkil eden malûmatın bir kısmını Mehmet Ali Ayni'nin Milliyetçilik adlı eserinde görmek mümkündür, (S. 187 - 218).

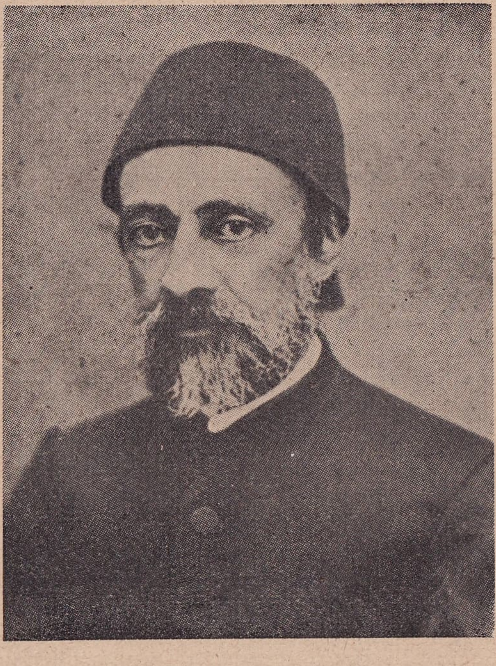
d) Alay Beyizade Mehmet Emin efendinin «Vefiyatı İslâmiye» sine de 1766 da bir zeyil yazmıştır.

e) Ahmet Resmi efendi Prusya seyahatinden sonra «Coğrafyayı cedid» adında Türkçe bir coğrafya kitabı yazdığı gibi Arapça olarak tarihî ve edebî birkaç eser daha kaleme almış ve Pendi Attar'ı tercüme etmiştir.

f) Ahmet Resmi efendinin sefaretnameleri Almancaya, Purusyaya sefaretnamesi Lehçeye ve Hulâsa-tül İtibar'ı Almancaya tercüme edilmiş bulunmaktadır.

(Faik Reşit Unat)

ÂLİ PAŞA, MEHMET EMİN — (1815-1871) Mehmet Emin Âli Paşa, Osmanlı tarihinde Tanzimat devrinin üç büyük simasından biridir. 5 Mart 1815 (23 Rebiulevvel 1230) tarihinde İstanbul'da, Mısırçarşısı aktarlarından ve Bahçekapısını sabah akşam kapatıp açmıya memur Ali Rıza efendi adında bir

Âli Paşa

adamın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Mahalle mektebinden sonra bir müddet Bayazıt Camiinde tahsile devam etmişse de ailesinin fakirliği dolayısiyle hayatını kazanmak için icazet alamadan tahsilini bırakmıya mecbur kalarak 1830 da Divan-ı Hümayun kalemine girmiştir. Burada resmî kitabet ve muamelâtı öğrenirken Fransızcaya da başlıyan genç memur, az zamanda zekâsı, çalışkanlığı ve ciddiyeti ile dikkati çekmiş, o zamanki usule göre Â l i mahlasını alarak artık bu ad ile tanınmıştır. 1833 te tercüme odasına naklolununca muntazam Fransızca ders görmüş, az sonra Avusturya İmparatoru Birinci Ferdinand'ın cülusunu tebrik için Ferik Ahmet Fethi Paşa maiyetinde ikinci başkâtiplik vazifesi ile Viyanaya giderek burada kaldığı bir buçuk yıl zarfında Fransızcasını ilerletmeğe gayret etmiştir. Yarım kalan tahsilini bu suretle ve fırsat düştükçe de devrin bilgin şahsiyetlerinden, meselâ Ahmet Cevdet efendiden ders almak suretiyle tamamlamağa uğraşmış ve muntazam bir tahsil görmek nasibolmamakla beraber sırf şahsî çalışmaları sayesinde bütün bilgisini kazanmış, yetişmiştir. 1837 de yine Ahmet Fethi Paşanın maiyetinde olarak gittiği Petersburg'dan dönünce Divan-ı Hümayun tercümanlığına tayin olunmuş, bir müddet sonra Londra sefirliğine nasbolunan Mustafa Reşit paşa ile birlikte Londraya gitmiş, Paşanın Pariste memur edilmesi üzerine Londra maslâhatgüzarlığını yaptıktan sonra Sultan Abdülmecid'in tahta çıkması ile İstanbula dönerek Divan-ı Hümayun tercümanlığına devam etmiştir. Reşit Paşa ile yakından teması esnasında bu kabiliyetli genç, Paşanın teveccühünü kazanmış ve bundan sonra onu himaye ederek tıpkı bir hoca gibi üzerinde işliyerek itina ile yetiştirmiş, az zamanda terfiler yaptırarak devletin en yüksek makamlarına çıkarmıştır. Bir müddet hariciye müsteşarlığı yaptıktan sonra 1841 de Londra sefirliğine tayin olunarak üç yıl daha burada kalmış, 1844 te İstanbul'a dönünce Hariciye nazırı vekilliğinde bulunmuş, Reşit Paşa hariciye nazırlığına geldiğinde yine hariciye müsteşarı olmuş, Paşa sadarete geçince Âli Efendiyi 1846 da hariciye nazırlığına getirmiştir. 1848 de Reşit Paşa ile beraber azledilmiş, çok geçmeden Meclis-i Ahkâm-ı Adliye reisliğine geçirilmiş, Reşit Paşa ikinci defa Sadrâzam olunca Âli Paşa da ikinci defa hariciye nazırı olmuştur. Ayni yılda mültecilerin meselesi yüzünden Rusya ve Avusturyanın şiddetli tazyiklerine boyun eğmiyerek bunların mültecîleri iade isteklerini Osmanlı hükumetinin katiyetle reddetmesi, Reşit Paşa ile birlikte onun da şöhretini Avrupa diplomasi alemine yaymıştır. 1852 de Reşit Paşanın Sadaretten azli üzerine henüz 38 yaşında bulunduğu halde, hakikatte velinimeti olan Reşit Paşaya halef olmak istemediğinden zahiren gençliğini ileri sürerek kabul etmek istememesine rağmen padişahın ısrarıyle Sadrâzam olan Âli Paşa, bundan sonra pek kısa fasılalarla ölünceye kadar 20 yıl müddetle iktidar mevkilerinde kalmış, bütün devlet hizmeti müddetince yedi defa hariciye nazırlığı ve beş defa sadaret makamını işgal e - miştir.

Makamat-ı Mübareke meselesi yüzünden doğan Kırım harbi neticesinde sulh mukaddematının müzakeresi için Viyana'da toplanan konferansa ve muahedeyi imzalamak için Pariste içtima eden kongreye Osmanlı Başmurahhası sıfatiyle iştirak eden Âli Paşa, diplomasi sanatındaki vukuf ve maharetiyle herkesin dikkatini çekmiş, büyük siyasilerin takdirlerini ve örnek bir diplomat ününü kazanmıştır. Paris Muahedesinden sonra Avrupalıların Osmanlı Devleti iç işlerine müdahaleleri çoğalmış olduğundan İstanbul'daki sefirlerinin Padişah üzerindeki nüfuzları da artmış ve Sadrâzam tayini işinde kendi isteklerini kabul ettirmişlerdir. Böylece herhangi bir mesele yüzünden sefirlerden biri Sadrâzamı mesul tutar ve değişmesi için Padişah nezdinde teşebbüse geçerse, Radişah da hemen her vakit Reşit, Âli ve Fuat Paşalardan birini indirerek öbürünü mevkie getiriyordu. 1867 yılında Âlî Paşa Sadrâzamken Sırbistan ve Girit meseleleri ortaya çıkıyor. Sırplar, memleketlerindeki kalelerden Osmanlı askerinin çekilmesini, Giritliler ise netice itibariyle Yunanistan'a iltihakı istiyorlardı. Âli Paşa, Sırbistan meselesinde müsamahakâr davranarak Osmanlı ve Sırp bayrakları Belgrat kalesine beraber çekilmek üzere askeri geri çekmek suretiyle bu işi hallediyor, fakat Girit meselesinde daha esaslı tedbirler almak için bizzat adaya giderek bir-

buçuk senelik bir faaliyet neticesinde oradaki isyanı bastırıyor, Girit nizamnamesini tanzim ile adaya bir nevi muhtariyet vererek epeyi bir zaman için bu iş yüzünden Avrupa devletlerinin müdahalelerine vesile bırakmıyor.

Âli Paşa, devletin menfaatına göre dış siyasette Avrupa büyük devletlerinden birine dayanmıştır. Kırım Harbine kadar Reşit Paşa ile beraber İngiliz dostluğu ile tanınan Âli Paşa, birinci defa Sadrâzam olunca Reşit Paşa ile biraz arası açılıyor ve siyasetini de, Üçüncü Napolyon'un Avrupa'daki siyasî mevkiini gözönünde tutarak, Fransa'ya dayandırıyor. Bundan sonra gerek dış ve gerekse iç siyasette, daima itidali ve temkini muhafaza etmek şartiyle, Fransa'nın tavsiyelerine uymuştur denilebilir. Sultan Abdülâziz tahta geçince (1861) Sadarette bulunan Âli Paşayı, çok yavaş iş görüyor diye azletmişti. Fakat gün geçtikçe Abdülâziz şu kanaate vardı ki Âli Paşa devlet için lüzumlu bir insandır ve asla mevkiden uzak kalması caiz değildir. Abdülâziz Âli Paşayı şahsen sevmiyor, fakat Avrupadaki şöhret ve itibarından âdeta korkuyor ve bu ezici şahsiyet sahibini ister istemez iş başından ayıramıyordu. Hususiyle Fuat Paşanın ölümünden (1869) sonra Âli Paşa artık eşsiz ve tek büyük devlet adamı olarak hem hariciye nazırı hem de Sadrâzam sıfatiyle iktidar mevkiinde kalmıştır.

Prusya-Fransa harbi başladığı zaman Rusya, Paris muahedesinin Karadenizin tarafsızlığına ait olan hükümlerini tanımamağa kalkışınca Âli Paşa, Fransa'nın uğradığı yenilgi karşısında Rusya'ya karşı tek başına mukavemet edemiyeceğini bildiğinden hiç olmazsa meselenin şeklî tarafını kurtarmak için Londra'da bir konferans toplanmasına taraftar olmuş ve 1871 Londra mukavelesiyle bilindiği gibi Paris muahedesinin Karadenize ait hükümleri Rusya'nın lehine olarak değiştirilmiştir.

Son zamanlarda Avrupa siyasetinin gösterdiği değişiklikler ve şahsî düşmanları tarafından Sadrâzama yapılan şiddetli hücumlar, esasen zaif bünyeli olan Âli Paşayı büsbütün hırpalamış ve nihayet vereme tutularak 7 Eylûl 1871 de Bebekteki yalısında hayata gözlerini kapamıştır.

Âli Paşanın vücudü küçük, başı büyük, boyu kısa, bünyesi zaif, sesi hafif, güzel konuşamaz, az söyler, söylerken mahcubiyetten ellerini oğuşturur, önüne bakar, duygularını asla karşısındakine sezdirmezdi. Gayet terbiyeli ve nazik olmakla beraber çok vakar sahibiydi. Nezaketi riyakâr olduğu, vakarı ise gururlu olduğu hissini verirdi. Üçüncü Napolyon'a «Âli Paşa gibi bir hariciye nazırı bulabil sem» dedirtecek kadar o haşmetli ve mağrur hükümdarın takdirini kazanmış olan Türk devlet adamı, İspanya prenseslerinden birine zevce olarak seçilen bir namzedi târif ederken Lord Palmerston'a «Londra ve Paris'te tanıdığımız Âli Efendiye benzer, onun gibi edîb ve kâmildir» dedirtecek kadar nezaketli ve muaşeret usullerine vakıf bir centilmendi. Aynı zamanda iffetli, namuslu ve rüşvet almaz bir devlet adamı olmak şöhretine sahipti. Az konuşmakla beraber nükteci ve zarifti. Susar susar da birden bire öyle bir söz söylerdi ki cidden nadir bir espri eseri sayılabilir. Babıâliye tamamiyle hâkim olup önce kendisine başvurmadan hiç kimse saraya gidemezdi. İşgal ettiği Sadaret mevkiinin şerefini müdrik olarak saraya karşı korumasını biliyordu.

Bununla beraber memleket içinde Âli Paşanın birçok düşmanları vardı ve bunlar, Sadrâzam aleyhinde fena sözler söylemişler, yazılar yazmışlardır. Bu düşmanları arasında bilhassa Ziya Paşa, Ali Suavi, Namık Kemal ve Ayetullah Beyi zikredelim. Fakat o zamanki şartlar içinde devletin idaresi, öyle uzaktan sanıldığı kadar kolay bir iş değildi ve Âli Paşanın her defasında devletin menfaatini düşünerek ehvenişeri tercih etmiş olduğuna şüphe yoktur. Netekim Âli Paşanın en büyük düşmanı olduğunu «Zafername» adıyle yazdığı eserle hiç şüphe götürmeyecek şekilde isbat etmiş olan Ziya Paşanın bile, Sadrâzamın ölümünden sonra devlet idaresinin aldığı acıklı şekli görünce rahmetlinin mezarı başına gidip boş yere düşmanlıkta ve hücumlarda bulunmuş olduğundan af dilediği söylenmektedir. Âli Paşaya yapılan hücumların çoğu şahsî garaza dayanır. Düşmanları, Paşanın bilhassa fakir bir aileden gelmesini dillerine dolayarak hiciv ve hücumlarında sık sık bunu ortaya atmışlar, Kapucu zade veya Ali ağanın oğlu diye onu aşağılamak istemişlerdir. Halbuki batı memleketlerinden farklı olarak zâdegân sınıfının bulunmadığı dünyanın bu en eski demokrasi memleketinde baba şöhretine veya parasına dayanmaksızın sırf kendi çalışkanlığı, zekâsı ve kabiliyetiyle yükselerek devletin en yüksek mevkilerini işgal etmek kadar şerefli birşey var mıdır?

Âli Paşa
Eski bir gravürden

Şu muhakkaktır ki Âli Paşanın meziyet ve faziletleri yanında bir takım kusurları da vardı: Bunların yüksek memleket menfaatleri bakımından en başta geleni, kendi yanında devlet adamı yetiştirmemiş olmasıdır. Paşayı sevenler, hattâ ecnebiler onun bu kusurundan şikâyet etmektedirler. Her ne sebepten olursa olsun kendinden sonra devletin başına geçecek bir neslin çocukları arasından kabiliyetler seçip bunları kendisi gibi, hattâ daha üstün bir şekilde yetiştirmeye çalışmaması, bir devlet adamı için gerçekten af olunamaz bir nakisedir. Her neyse Âli Paşa, üstadı Reşit Paşanın bu alandaki büyüklüğünü gösterememiştir. Tanzimat fermanı gereğince Osmanlı tebaası hıristiyanları devlet memurluklarında kullanmak suretiyle ermeniler hariciye nezareti gibi devletin en nazik bir müessesesine sokması, gitgide bunların tekmil hariciyeyi istilâ etmeleri, yine Âli Paşanın kusurlarından sayılmaktadır. Bir başka kusur olarak da memleketin iç ıslahatına gereği kadar itina göstermediği ileri sürülmektedir. Bunda pek isabet olmasa gerektir. Çünkü Âli Paşanın 1856 ıslahat fermanının neşrine bizzat âmil olduktan sonra tanzimatı tatbik yolunda aldığı tedbirleri, sarfettiği gayretleri ve gördüğü işleri inkâr etmek mümkün değildir. Ancak o zamanki şartlar içinde daha fazlasını yapmak mümkün olup olmadığı incelendikten sonra bu hususta kesin bir hükme varmak mümkün olabilir. Nihayet Âli Paşanın müstebit düşünceli ve kinci oluşu, çabuk darılmadığı, fakat darıldığı bir kimseye dargınlığını duyurmamakla beraber onu asla affetmediği de onun kusurları arasında görülmektedir.

Herşeye rağmen son olarak diyeceğiz ki Âli Paşa, Osmanlı devlet adamları içinde en ziyade dikkate ve incelenmeğe değer bir şahsiyet olarak kalmaktadır.

Kısa Bibliyografya: Lutfi Tarihi; cilt 7 ve 8. Ali Fuat; Ricali Mühimmei siyasiye, İstanbul, 1928. Fatma Aliye; Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı, İstanbul 1332. Mahmud Kemal İnal; Son Sadrâzamlar, cüz I, İstanbul, 1940. Abdurrahman Şeref; Tarih musahabeleri, İstanbul, 1339. Ch. Mismer; Souvenir du monde musulman, Paris, 1892.

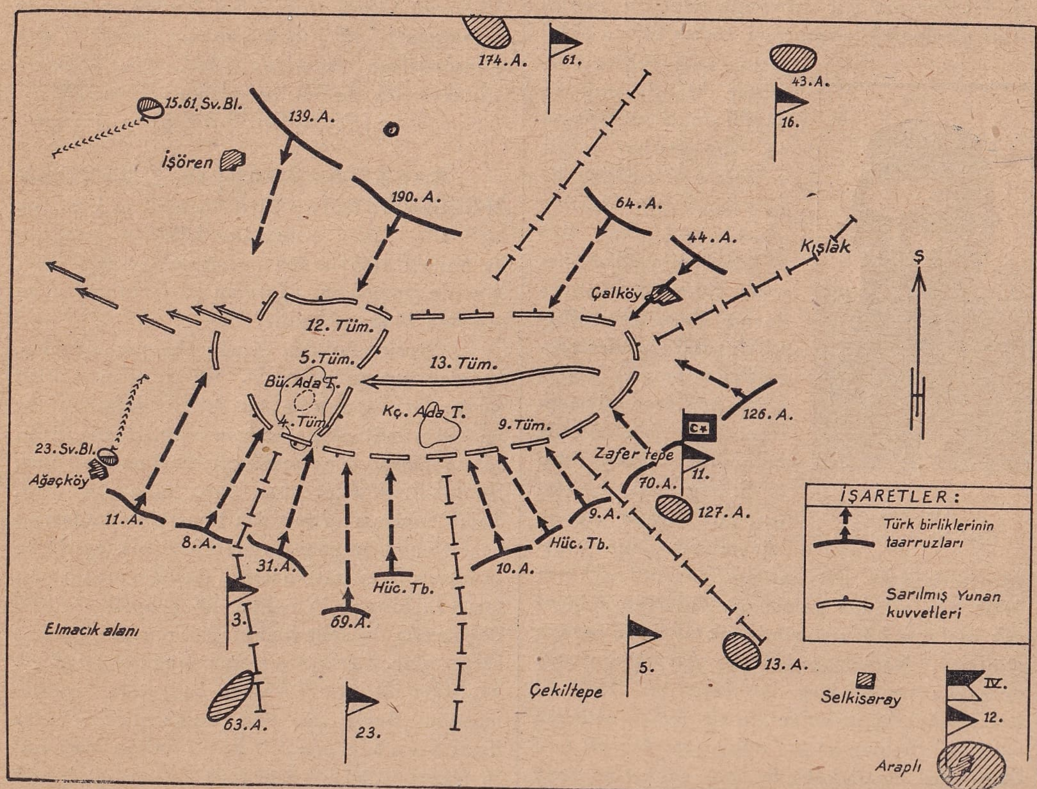
(Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

BAŞKUMANDANLIK MEYDAN MUHAREBESİ — Türk İstiklâl ve kurtuluş harbinde Yunan ordusunun külliyen imhasını ve harbin zaferle sona ermesini ve yeni Türkiyenin doğmasını sağlıyan katî neticeli imha meydan muharebesidir.

Büyük meydan muharebeleri; ordular, ordular grupu ve bazan iki tarafın tekmil kuvvetleri arasında müteaddit manevra ve harekâtı müteakip cereyan eder. Hasım ordusunun imhasiyle neticelenirse katî neticeli olur. Bu takdirde sefer veya harb nihayete erer. Tarihte hasım ordusunun tamamiyle imhasiyle neticelenen meydan muharebesi çok ender ve sayılıdır. Bazı katî neticeli meydan muharebeleri yeni bir devrin açılmasına, yeni bir devletin doğmasına veyahut yeni bir rejimin yayılmasına sebep olur. Puvatye meydan muharebesi Arab ve İslâm istilâsının Pirene önlerinde duraklamasına; Buvin meydan muharebesi Fransa krallığının büyümesine; Fatih Sultan Mehmetin İstanbul surları üzerinde kazandığı büyük meydan muharebesi yeni bir devrin açılmasına ve Osmanlı Türk imparatorluğunun inkişafına, Yavuzun Merci Dabık meydan muharebesi Osmanlı Türk imparatorluğunun hilâfeti alarak imparatorluğu kuvvetlendirmesine; Viyana önünde cereyan eden(1683)meydan muharebesi, Osmanlı imparatorluğunun sukutunun başlamasına sebep olmuştur. Türk askerî tarihinin şanlı sahifelerini vücuda getiren ve Türk ordusunun ananesini teşkil eden Nigbolu, Kosova, Muhaç meydan muharebeleri ile Büyük Fredrikin Löten; Napolyonun Ulm, Yena, Osterliç; Mareşal von Moltkenin Sedan meydan muharebeleri; Büyük Amiral Barbaros Hayrettinin Preveze; Amiral Nelsonun Trafalgar; Amiral Togonun Cuşima deniz muharebeleri katî neticeli olmuş, millî bünyeye, devletin kuruluşuna siyasi, askerî, iktisadi ve içtimaî hudutsuz tesirler yapmıştır.

Meşhur asker filozofu Clauseviçe göre katî zafere (Absolute Sieg) erişmek için katî neticeli meydan muharebesi kazanmak şarttır. Katî zafer devamlı sulh ve müsalemetin, bütün millî terakki ve inkişafların anahtarıdır. Tarihin sanata dayanan ilk büyük katî neticeli meydan muharebesi milâttan 216 yıl evvel Anibal'in İtalyada Ofidus nehri kıyısında Kane civarında Romalı Trenitus Varon'un ordusuna karşı kazandığı meydan muharebesidir. Serdar Anibal hasım ordusunu yakalıyarak katî neticeli bir meydan muharebesine icbar etmek üzere Kartacadan kalkmış, İspanyayı aşarak Alplar üzerinden İtalya ovasına inmiş ve hasım ordusuna Kan cıvarında muharebeyi kabul ettirmişti. Anibal'in ordusu 50,000; Roma ordusu 79,000 muharipten terekküp ediyordu. Roma ordusunu her iki yandan ağır silâhlarla mücehhez süvarî kuvvetleriyle kuşatarak hasmın çekilme hattını kesen ve dört taraftan sararak imha eden Kartacalı Anibalin bu meydan muharebesi, Alman ordusunun eski Genel Kurmay Başkanı General Feldmareşal graf von Şilifen'in dediği gibi

gerçekten şahane (Par Excellant) bir imha meydan muharebesi idi. Muharebe açık sahrada vuku bulmuş, düşman ordusunun geri atılması ve arazi kazanmak dikkat nazara alınmamış, bilâkis düşman ordusu büsbütün imha edilmiş, daracık bir mıntakada 28,000 Romalının nâşı yığılmış, Roma ordusunun Başkomutanı bir kaç atlı ile firaretmiş, 3000 esir alınmıştır. Adedî üstünlüğe sahip bir düşmana karşı kazanılan bu meydan muharebesi harp sanatına, dehaya, sevk ve idareye dayanması bakımından Başkomutanlık meydan muharebesine büyük bir benzerlik gösterir.

Başkumandanlık meydan muharebesi krokisi:30 Ağustos 1922

S a k a r y a m u h a r e b e s i n d e m a ğ l û p edilen Yunan ordusu, vesaitsizlik ve diğer sebepler yüzünden takip olunamamış ve düşman Eskişehir-Afyon hattına çekilmiş, sağ kanadını Ahırdağına sol kanadını Boz dağına dayamış ve Eskişehir şarkı - Seyitgazi - Afyon şarkı-Ahırdağ hattında bir müdafaa mevzii vücuda getirerek tahkim etmiş ve mühim istikametleri ve yerleri tel örgü manileriyle takviye etmişti. Düşman üç kol ordu kuvvetindeydi. I Kolordu Eskişehir ve II Kolordu Döger-İhsaniye bölgesinde bulunuyordu. Türk ordusu bu düşman karşısında iki ordu halinde teşkil ve tensik edilmiş ve bidayette 2. ordusiyle daha kuvvetli olarak Akarçayın şimalinde; 1. Ordu ile daha zayıf olarak Akarçayın garbında tertiplenmişti. Türk milletinin Ebedî Şefi Atatürk, o zaman Gazi Başkomutan Müşir Mustafa Kemal unvanını taşıyordu. Müşarünileyh düşmanı katî bir taarruzla imha etmek ve katî zaferi kazanmak zamanının yaklaşmakta olduğunu Sakaryadan sonra dâhiyane bir sezişle anlamış, talim ve terbiye hazırlıklarına büyük gayret sarfedilmiş, silâh, cephane ve nakil vasıtalarının ikmaline ve ordunun adeden kuvvetlenmesine ve teşkilâta büyük ehemmiyet verilmişti. 26 - Ağustosa tekaddüm eden günlerde Türk ordusunun sevkulceyşî durumu büyük bir üstünlüğe malikti, bu durum Gazi Serdarın gözünden kaçmamış ve onu tarihî büyük kararını vermeğe sevketmiştir. Türk ordusu birinci cihan harbinden mağlûp ve Türk milleti perişan vaziyette çıkmış, dış düşmanlara iltihak eden iç düşmanların suikastleri millî bünyeyi çok zayıflatmıştı. Bütün gayretlere ve çalışmalara rağmen Yunan ordusu insan, makinelitüfek ve top bakımından sayıca üstündü. Serdar Atatürk sevkulceyşî mülâhazaların harbte herşeye hâkim olduğunu, muvaffakıyetle neticelenen tecrübelerine dayanarak biliyordu. Türk ordusunun üstün sevkulceyşî durumundan istifade etmek üzere büyük taarruza karar verdi. Türk milletinin mukadderatını tayin eden tarihî taarruz kararı şöyle idi: «Düşman ordusunun sağ kanadına Ahırdağ-Akarçay mıntakasından şimale doğru büyük bir sıklet merkezile taarruz ederek, düşmanın garp ile olan muvasalasını kesmek ve verilecek katî neticeli meydan muharebesiyle onu imha etmek» . Bu karar Anibalin Kane meydan muharebesinde olduğu gibi düşman ordusunun büyük kısmını yoketmeği ve katî neticeyi almayı istihdaf ediyordu. Bu büyük karara ait taarruz plânı en ince teferruatiyle çok ustaca hazırlandı. Bu taarruz plânına göre: a) II. ve IV. Kolordularla takviye edilecek olan 1. Ordu Ahırdağ-Akarçay bölgesinden şimale doğru taarruz edecek; b) III. ve IV. kolordularla bir mürettep süvari tümeninden mürekkep 2. Ordu, cephesindeki düşmanı tespit edecek; c) üç tümenli süvari kolordusu, Ahırdağ şarkından geçerek düşmanın yan ve gerilerine taarruz edecekti.

Bu tertibata göre 130 km. uzunluğunda bulunan 2. Ordu cephesine 5 Piyade, 1 Süvari ve Porsuk müfrezesi kuvvetleri tahsisedilmiş, buna mukabil Akarçay garbında 11 Piyade tümeni, 3 Süvari tümeni yığmak suretiyle cenupta büyük bir ağırlık merkezi tesis edilmişti. Taarruz plânının maksadı düşmanın sağ kanadına kati bir darbe vurarak Ege denizivle irtibatını kesmek ve bu suretle onu ana yurtta yoketmekti. Bu maksadın gizli tutulmasına çok itina olundu. 1. Ordu bölgesinde kuvvetli bir sıklet merkezi tesis etmek üzere yığınak gece hareketleriyle yapıldı ve düşmana büyük taarruz hazırlığı sezdirilmedi ve kuvvetin dörtte üçü burada büyük ustalıkla toplandı ve tertiplendi. Taarruz plânında düşmanın alması muhtemel bütün mukabil tedbirler ve hareketlerle zuhuru muhtemel değişiklikler evvelden düşünülerek ayrı ayrı tetkik edilmiş ve önleyici tedabir alınmıştır. Hazırlıklarda daima sevkulceyşî görüş ve kararlar göze çarpar. Büyük sıklet merkezi düşmanın tamamiyle yanına, gerilerine ve ricat hattına tevcih edilmiş, kuvvetlerin hazırlık mıntakalarına kaydırılması tamamiyle gizlenmiş, harp sanatının en eski muvaffakıyet âmili olan baskın sanatkârana tatbik edilmiştir. Sıklet merkezi kuvvetlerinden başka cephelere diger maksatlar için kuvvet ayırmağa teşebbüs edilmemiş, «düşmanın çekilmesine meydan vermemek ve onu bir imha muharebesine icbar etmek Başkomutanlığın esas hedefi olmuştur. Anibal Kanda, Napolyon Ulm ve Yenada, Hindenburg Tannenbergte ayni maksatlarla hareket ederek düşman ordularını imha etmişlerdi. Lâkin bunların hiçbirisi netice itibariyle Başkomutanlık meydan muharebesi kadar dünya tarihiyle millî tarihte katî neticeli rol oynamamıştır.

T a a r r u z p l â n ı n ı n t a t b i k ı n a 2 6 A ğ u s t o s 1 9 2 2 s a b a h ı büyük bir topçu hazırlığını müteakıp baskınla başlandı ve Türk askerinin görülmemiş bir savletiyle davam etti. Akşama kadar devam eden şiddetli muharebe düşmanın maddî ve manevî kuvvetini tamamiyle sarsdı. Akşam vakti Afyonun cenup batısındaki düşman sağ kanadında birer kilit noktası olan Kalecik sivrisiyle, Belentepe zaptolunmuş ve mühim bir istinat noktası olan Tınaztepe ele geçirilmişti. 2. Ordu Döger istikametinde Kazdağına yapdığı taarruzla düşmanın bu mıntakadaki büyük ihtiyatlarını tesbite muvaffak olmuştur. Düşman bütün cephede ayni şiddette taarruza maruz kaldığı için asıl taarruz sıklet merkezi 26 akşamına kadar belli olmamıştı. 27 Ağustosta Türk piyadesinin taarruzları daha büyük şiddette oldu, bu taarruzlar karşısında düşman mevzilerini terkederek şimale doğru çekilmeye başladı. Düşmanın bir senedenberi tahkim ettiği mevzi, Türk piyadesinin çelik kadar kuvvetli olan taarruzu ve hücum azmi karşısında yarılmış, düşmanın büyük kısmı mevzilerinden çıkarılarak Sincan ovasına atılmış ve sahra muharebesine icbar edilmiştir. 25 - 26 gecesi Ahır dağının bir geçidinden geçerek düşmanın sağ yan ve gerilerine nüfuz etmiş bulunan suvari kolordusu, onun İzmirle olan irtibat ve muvasalasını kesmiş bulunuyor ve artık Yunan ordusunu Anadolunun göbeğinde feci bir akıbet bekliyordu.

Bu sırada şimalden ilerleyen 2. ordu düşmanın Afyon grupiyle Eskişehir grupu arasına girerek bu iki kuvveti biribirinden ayırmış ve düşman asıl kuvvetlerinin şimal kanadını büyük bir çark hareketiyle çevirmişti. 28 ve 29 Ağustos günleri devamlı önleyici takıp ve taarruzlarla düşman artık hiçbir mevzide tutunamıyacak duruma sokuldu ve iki grupa parçalanarak asıl kuvvetlerini teşkil eden şimal grupu batıdan kuşatıldı. Suvari kuvvetlerimiz Hamurköy, İş Örenköyü arasında düşmanın gerilerine taarruz ederek onun I. ve II. kolordularını 29 akşamına kadar tamamiyle sardılar. Harekâtın birinci safhası bitmiş, katî neticeli Başkomutanlık imha meydan muharebesi hazırlanmış ve olgun vaziyete getirilmişti. General Feldmareşal Graf von Şilifen'nin Kan meydan muharebesi için sarfettiği Par excellent kuşatma harekâtı Anadolunun bakir göbeğinde Kan meydan muharebesinden tam yirmi bir asır sonra Atatürk tarafından ayni sanat ruhiyle, ayni ustalıkla lâkin büsbütün cihanşumul olarak

tatbik edilmiş; Türk ordusunun pek zorlu taarruzları Dünya tarihinde misli belki istikbalde de görülmeyecek bir imha meydan muharebesi kaydetmiştir.

Harekâtın ikinci safhası Dumlupınar da 30 Ağustosta bizzat Ebedî Şefimiz Atatürk'ün idaresi altında tatbik edildi. Büyük Serdar âzamî neticeyi almak için hayatını istihkar ederek cephenin en ilerisinde muharebeye müdahale etmekten çekinmedi. Atatürk'ün askerî dehası, yüksek taarruz plânı ve onun muvaffakıyetle tatbiki ve sevk ve idaresi sayesinde düşmanın asıl kuvvetleri adeta «iki yandan kuşatılmış» hale gelerek Adatepenin ormanlıklarına sürülmüş ve suvari kolordusu tarafından çekilme yollarının kapanması suretiyle düşman ordusu tamamiyle imha ve Başkomutanları esir edilmiştir. Dört taraftan taarruza düçar olan düşman dar bir sahada birbiri üstüne yığılan naaşlardan teşekkül etmiş kanlı bir dağ bırakmış ve Türkün harimi ismetine girenler bir daha geriye dönmemek üzere mahvolmuşlardır. Burada da Mareşal de Sachs'ın Fontiny meydan muharebesinde karşılaştığı canhıraş ve feci manzara hasıl olmuştu. Atatürk muharebe idare yerinden kaderin bu ibret levhasını yurdu ve ideali için sevinç lâkin insanlık namına ıztırabla seyretmiş; Türk milletinin önünde Akdenize, buradan Lozan'a ve oradan parlak bir istikbale giden prüzsüz bir yol açılmıştır.

Harekâtın üçüncü safhası, tarihte misline gerçekten tesadüf edilmiyen takip harekâtını ihtiva eder. Meydan muharebesinde Türk kılıcından, dipçiğinden ve süngüsünden kurtulan ve Adatepeden dağ ve patikalara vurup kaçabilen veyahut en sağda bulunduklarından Uşak üzerinden İzmire ve Çeşmeye doğru çekilmiye muvaffak olan pek az düşman askeri ve kıtaları fasılasız beş gün, gece ve gündüz takip edilmiş ve kanlı muharebelerden sonra Ege denizine dökülmüştür. Diğer taraftan düşmanın Eskişehir grupu III. Kolordumuzla İzmit grupunu teşkil eden tümenlerimiz tarafından mağlup edilerek Bursa, Mudanya ve Erdeğe sürülmüş ve buralarda ya yok edilmiş veyahut denize dökülmüştür. Takip harekâtı Ebedî Şefimizin «Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz-dir- ileri!» emriyle başlamış, bu ordunun harekâtını ancak Akdenizin engin suları durdurabilmiştir. Türk askeri Başbuğunun emrini 300 km. yi 11 günde katetmek suretiyle düşmanını istirahatsız takip ederek ifa etmiş, düşmanın topuğundan ayrılmıyarak ve ona yeniden tutunmak imkânı vermiyerek 9 Eylülde İzmire girmiştir. İki hafta evvel Anadolunun ortasında tatlı hayallere dalmış olan 200.000 kişiden mürekkep mağrur düşman ordusu son erine kadar yok edilmiş ve enkazı denize dökülmüş, vaktiyle bütün Balkanlara asırlarca hâkim olmuş bu gün üzerinde krallıklar bulunan memleketleri vilâyet olarak idare etmiş, Tuna boylarında kahramanlık menkibeleri yaşatmış olan Ay yıldız, iki buçuk asırlık bir fetretten sonra tekrar nura ve parlaklığa kavuşmuş ve hasta adam denen Türkiye kükriyerek dirilmiş ve bütün bir Avrupanın maddî ve manevî yardımına mazhar olmuş düşmanlarını tenekeden yapılmış kılıç ve süngüsü, tunçtan dövülmüş uydurma kamalı topluriyle yere sermiştir.

Başkomutanlık meydan muharebesi gerçekten bir emri azimdir, bu muharebe Türk İstiklâl harbinin bir parçası ve son safhasıdır. Bunu İstiklâl harbi çerçevesi içinde tetkik etmiyenler hakiki kıymetini anlamakta güçlük çekerler. Bilhassa şu bakımdan şayanı hayrettir ki, Ebedî Şefimiz Atatürk'ün elinde bu meydan muharebesini hazırlıyan harekât esnasında «hazır ve muntazam bir ordu mevcut değildi. Anibal'i Kan'ı büyük Fredrik Leuthen; Napolyon Ulm ve Yena'yı Blücher ve Wellington Bell Alians'ı; Molteke Sedan; Hindenburg Tannenberg'i hazerde teşkil, tensik, teslih ve ta'im ve terbiye edilmiş ordularla başarmışlardı» Atatürk İstiklâl harbine başladığı zaman onun yalnız azim ve irade kudreti, yere serilmiş ve bağlanmış yaralı Türk milleti, büyük kısmı işgal edilmiş Türk vatanı, hâin bir saltanat idaresi vardı. Atatürk evvela Türk milletini elinden tutarak ayağa kaldırmış, ona ruh ve kudret aşılamış, benliğini ve damarlarında mevcut asil kanı hatırlatmış, ölü zannedilen kahraman vücude can vermiş, tamamiyle kuvvetleninceye ve hazırlanıncıya kadar oynak muharebelerle zaman kazanmış, orduyu teşkil, tensik, teslih, talim ve terbiye etmiş ve nihayetülemir Dumlupınarda son ve katî darbeyi vurarak hasmını yok etmiştir. Başkomutanlık meydan muharebesi Tannenberg meydan muharebesiyle mukayese edilemez. Tannenberg bir kısım düşman kuvvetleri üzerinde kazanılmış bir zaferdir, bu zafer birinci cihan harbinin seyrine katî bir tesir yapamamış Almanyanın mağlubiyet şansını değiştirememiştir, bu bakımdan Başkomutanlık meydan muharebesi 20. asrın bu güne kadar yegâne katî neticeli imha meydan muharebesidir. Bu meydan muharebesi harbin son safhasını teşkil ve katî neticesini tayin ve sulhu dikte ettiren bir sanat şah eseridir. Dünyada hiçbir serdar Atatürk gibi harbe silâhsız, kuvvetsiz, teşkilâtsız başlayarak harb esnasında kuvvetlerini teşkil ve tensik ederek, ordu yaradarak zafere ulaşamamıştır. Başkomutanlık meydan muharebesi bu bakımdanda emsalinin fevkindedir. Atatürk malzemesi noksan vesaiti mahdut bir orduyla, asri malzeme ve techizata malik, adeden üstün, vesaiti bol, bütün Avrupanın müzaharetine nail olmuş bir orduyu yenmekle serdarlara üstad olacak bir kudret göstermiştir. Müşarünileyh muharebeleri bidayette Kocatepede, Başkomutanlık meydan muharebesinde bilfiil ateşin içinde Zafer tepesinde bulunmak suretiyle, ordusuna bu meydan mhuarebesinin değer ve ehemmiyetini anlatmış, fedakârlıkta, feragatta, cesarette askerlerine örnek olmuştur. Millî Şef İnönü harekâtın idaresine yardım etmiş, Büyük Mareşal Çakmak katî netice yerinde onlarla en yakın iş beraberliği yapmıştır. Ebedî Başbuğumuz cephede harekâta tamamiyle nazım olmuş, değişici vaziyetlere uygun kararları zamanında ve yerinde süratle alarak taarruzu katî bir muvaffakıyete ulaştırmıştır. «Bu meydan muharebesi bilgi ve emekle hazırlanmış, millet bedenî ve ruhî kuvvetlerini topyekûn seferber ederek harcamıştır».

Başkomutanlık meydan muharebesi sevkulceyşî bir taarruz hareketidir. Taarruz tahkim edilmiş bir sahra mevziinin baskınıyla yarılması suretiyle yapılmış, yarılan yer düşman cephesinin kanadı olması itibariyle düşman asıl kuvvetlerinin kuşadılması, toparlanması ve sarılarak imha edilmesi mümkün olmuştur. Napolyon Osterliç de düşmanı cepheden yararak iki kısma ayırmış ve ancak bir kısım hasım kuvvetlerini imhaya muvaffak olmuştu. Başkomutanlık meydan muharebesinde klâsik sevkulceyş esaslarının büyük maharetle tatbik edildiği görülür. Sıklet merkezi, baskın, maksat ve hazırlıklarını düşmana gizli tutmak, asıl taarruzu düşman cephesinin kanat ve yanına tevcih etmek, düşmanın çekilme hattını kesmek, düşmanın maddî ve ruhî kuvvetlerini isabetli ve doğru olarak kıymetlendirmek, vaziyeti muhtelif keşiflerle aydınlatmak, düşmanın içinde bulunduğu sevkulceyşi tehlikeli durumundan istifade etmek, araziyi müttefik olarak kullanmak, takibi bütün şiddetiyle devam ettirmek, karar azmi, icra şiddeti bakımlarından fevkalâde kıymetli etüt mevzuudur. Bundan başka kararda, hazırlıkta, icrada, tatbikatta, neticelendirmek hususunda kusursuz, noksansız tam ve kâmil bir meydan muharebesidir.

Başkomutanlık meydan muharebesi gerek harb sanatı ve gerekse tevlit ettiği siyasî, askerî, iktisadî ve içtimaî hâdiseler bakımından da eşsiz bir sanat şaheseri, insanlık tarihi ve medeniyet dünyası için büyük ve mesut bir başarıdır. Dünya ailesi içinde sesini asırlarca hudutları haricine işittirmiş, Avrupa siyasetinde muvazene tesis eylemiş kahraman bir milletin mevcudiyetini, tarihini, namus ve şerefini kurtarmış, medeniyete, Dünya devletler ailesine büyük bir millet kazandırmış; onun hakkını bütün dünyaya tanıtmış, asırları deviren bir inkılâp yaratarak, insanlık için şeref teşkil edecek olan yeni, genç, inkılâpcı bir Türkiye Cumhuriyeti doğurmuştur.

«Başkomutanlık meydan muharebesi harb sanatının son ve mütekâmil eseridir.» Anibalın Miláddan iki asır evvel açtığı, dehaya, ruhî cevvaliyete, sanata, mistik hassasiyete dayanan sevk ve idare sanatı; Ebedî Başbuğumuz serdar Atatürk tarafından Milâttan on dokuz asır sonra Başkomutanlık meydan muharebesiyle kapanmıştır. Başkomutanlık meydan muharebesi ruhun maddeye, azlığın çokluğa, harb sanatının malzemeye ve tekniğe galebesinin dünya tarihinde son örneği ve rekorudur. Ne birinci ve ne de ikinci cihan harbi, milyonlarla insan ve malzeme yığınlarının içinde böyle bir sanat eserine şahit olamamıştır. Tarihi âlemde 1066 da yapılan Hasting meydan muharebesi istisna edilirse, hiç bir meydan muharebesi bu kadar katî neticeli ve şumullü netice vermemiştir. Fatih William o meydan muharebesiyle bütün İngiltereyi fethetmiş; Serdar Atatürk ise yurdunu düşman çizmesinden kurtarmış, ona İstiklâl, şerefli Lozan sulhunu, milleti için tarihî inkılâblar ve ileriye hamleler sağlamıştır. Millî Şefimiz Lozan sulhunu imzalamaya muzaffer Türk milletinin mümessili olarak gitmiştir. İmzalanan sulh muahedesi katî ve bütün muahedeler içinde karşımızda dipdiri duruyorsa bu katiyeti ve diriliği Başkomutanlık meydan muharebesinde kazanılan katî zaferinde aramak lâzımdır. Bu katî zafer Türk milletine istiklâlini, tarihini, istikbalini ve yaşamak hakkını kazandırmış, büyük ve itibarlı Türkiye Cumhuriyetini tarihe dikte etmiştir.

Başkomutanlık meydan muharebesi tamamiyle millî ordu, istiklâl gayesi, yüksek maneviyat ile yapılmış, Türk ordusu daha bidayetten itibaren muharebeyi kabul etmiştir. Türk ordusu gibi muharipliği dünyaca kabul edilmiş bir ordu, dâhi bir sevk ve idarecinin, teşkilâtçı ve yaratıcı bir Başbuğun idaresi altında hârikalar yaratmış bütün dünyanın hayret ve şaşkınlıkları içerisinde Sevr batakhanesinden kurtularak Lozan sarayına gitmiştir. Bu Lozan saadeti yalnız Türk milleti için değil bütün yakın Şark için yeni bir

devrim yaratmış, Türkiye yakınşarkta sulh ve müsalemetin nöbetçisi olmuştur. fikirde, idealde, karakterde birleşmiş ve bir kül teşkil etmiş bir millet, inanç sahibi ordu, büyük bir serdar muzafferiyetin sihirli anahtarıdırlar». Başkomutanlık meydan muharebesi Türk milletine nurlu bir zafer yolu açmış ve göz kamaştıran ışıklar arasında üç büyük sima yükselmiştir. Atatürk, İnönü, Mareşal. Bunlar kendi sahalarında Türk yurduna ve milletine en büyük hizmetleri ifa etmişler, ayrıca bütün dünyaya yaşamak azminde bulunan bir milletin kolay kolay öldürülemiyeceğini ispat eylemişler ve maglûp bir milletin nasıl kurtarılacağını mazlum milletlere göstererek, harb usullerinde kıymetli doktrinler vücude getirmişlerdir. Taarruzun hazırlığı, sevk ve idaresi, gece hareketleri, kuşatma, sarma, takip ve imha mevzulariyle top yekûn harb meselesinde yeni esaslar koymuşlardır. «Büyük karar vermek kâfi değildir, bu kararı tatbik edebilmek lâzımdır.» Diyen Atatürk, Türk ordusunuu kudretini övmüş, «Sahibimiz olan Türk milleti istiklâlinden emin olmağa haklıdır» demekle kazanılan zaferin Türk milletinin özmalı olduğunu ve bu zafere lâyık bulunduğunu anlatmış ve kazanılan zaferin azametine işaret buyurmuştur. Başkomutanlık meydan muharebesini hazırlamakta, icra ve tatbikte zafere Atatürk kadar kuvvetli bir imanla inanan ve bu eserin tahakkukuna çalışan Millî Şef İnönü, Büyük Mareşal Çakmak vardı. Bütün Komutanlar, Subaylar, Erler ve Türk milleti kadınlariyle çocuklariyle beraber çalışarak zaferin kazanılmasına yardım etmişlerdir. Ebedî Şefimiz Atatürk «Büyük işler, mühim teşebbüsler, ancak müşterek mesai ile kabili temindir» diyerek bütün milletini ve yakın arkadaşlarını takdir buyurmuşlardır.

Başkomutanlık meydan muharebesinin yarattığı 30 Ağustos zaferi tamamiyle millî bir zaferdir, mucizeyi Türk milletinin benliği yaşamak ve istiklâl azmi yapmıştır, o bu zafere tamamiyle lâyıktır. Bu münasebetle bu günkü mutlu günü yaşatan, daha büyük ve mesut devirleri hazırlıyan, kuvvetli bir Türk medeniyetinin temellerini atan ve Türk milletinin ruhunu şahsında temsil eden büyük Ebedî Şefimiz ve Gazi Başbuğumuz Atatürk'ün aziz ruhunu saygı ve minnetle anarız. Onun ruhunu taziz etmek istiyen her Türk, kurduğu esere koyduğu millî prensiplere sadık kalmalıdır.

Başkomutanlık imha meydan muharebesi Türk usullerile sevk ve idare edilmek suretiyle başarılmış büyük bir eserdir. Türk ordusunun bütün uzuvları Atatürk'ün vücuda getirdiği bu sevk ve idare Ekolünü mukaddes bir miras olarak muhafaza etmeği ve araştırma ve incelemelerle tekâmül ettirerek müstakbel nesillere intikalettirmeği bir vazife bilmelidir. *(İhsan Yurdoğlu)*

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ — I Ad = Harbin evvelâ adı meselesini halledelim Kıtaların ve memleketlerin, devletlerin ve milletlerin, insanların ve insan eserlerinin kendilerini ayırt ettiren adları olduğu gibi harplerin de adları vardır.

Kimi harpler yapıldıkları yerin adile anılırlar; Kırım harbi, Balkan harbi gibi. Kimileri amaçlarının adını alırlar; Türk İstiklâl harbi, Amerika İstiklâl harbi, Ayrılma harbi (1861 - 1865) gibi. Kimileri sürdükleri yıllarla adlanırlar: Yüz sene harbi, Otuz sene, Yedi sene harbi gibi. Daha çokları, harbi yapan iki devletin adını taşırlar: Fransız - Alman harbi (1870). Rus - Japon harbi (1904), Türk - İtalyan harbi, İtalyan - Habeş harbi gibi. Eğer iki devlet arasında bir kaç harp varsa tarihleri de ada eklenir.

Birinci dünya harbi, içinde bulunduğumuz harp başlayıncaya kadar şu dört adla anılıyordu: (1914 - 18) harbi, Büyük harp, Umumî harp, Dünya harbi. Daha çok kullanılan Büyük harp ve Dünya harbi idi. Beş yılını bitirmek üzere olan bugünkü harp de Büyük Umumî ve evrensel olduğu ve hatta bu yolda ötekini geçtiği için bundan evvelki harp artık bu adlarla anılamaz. Bundan ötürü Birinci Dünya Harbi adını almıştır.

II — Harbin Sürmesi = Birinci dünya harbi 1 Ağustos 1914 de başladı. 11 İkinci teşrin 1918 de bitti. Buna göre dört yıl üç ay on bir gün devam etmiştir. Hepsi 1563 gün eder. Sürece bir özelliği yoktur.

III — Harbin alanı = Birinci Dünya Harbi Avrupada başladı ve Avrupada bitti. Avrupa haricinde harp denizlerde oldu. Asya ile Afrikada da Almanya'nın buralardaki sömürgelerini elde etmek için mahdut ve kısa

Ferdinandın katili Prençipin tevkifi

hareketler yapıldı. Bununla beraber harp beş kıtanın devletlerince yapıldığı içindir ki Dünya Harbi adını aldı.

IV — Harbeden Devletler = Harbeden devletler bir yanda Almanya İmparatorluğu, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgar Kırallığıdır. Bunlara müttefik devletler deniyordu; Sonraları Merkezî Devletler adile anıldılar. Bu dört devlete karşı altı büyük devlet ile bunlarla birleşmiş 23 devlet ve dominyon vardı. Altı büyük devlet Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Rusya'dır. Bunlarla birleşen devletler Avrupa'da Belçika, Lüksenburg, Sırbistan, Karadağ, Romanya, Yunanistan. Asya'da Çin, Siyam, Hint, Afrikada, Cenubî Afrika, Liberya. Amerika'da; Panama, Küba, Hayti, Brezilya, Guetmala, Hundras, Nikaraguva, Kanada, Yeni Zelanda, Ternövdür.

(Tunus Fas gibi mahmi devletleri veya sadece münasebetleriai kesmiş devletleri saymıyoruz. Harp içinde bir millet olarak tanınan ve harbe iştirak eden Polonya ve Çekoslavakya ile Hicazı da saymıyoruz). Bu devletlere başlangıçta İtilâf devletleri deniyordu. Harp başladıktan sonra ayrı barış yapmamak üzere Londrada bir İttifak Muahedesi imzalayan bu devletlere sonraları müttefik devletler dendi. Birleşik Amerikanın harbe girişinden sonra o İttifak Muahedesini imzalamadığından adları Müttefik ve Ortak Devletler oldu. Bunların büyükleri de başlıca Müttefik ve Ortak devletler adile anıldı.

V — Harbin sebebi = Birinci Dünya Harbinin yakın ve uzak sebepleri vardır. Uzak sebepler uzun ve derindir. Hülâsa etmek istenirse Avrupanın içinde yaşadığı siyasî ve iktisadî sistemdir, silâhlanma yarışını ittifakları ve rekabetleri doğuran devletlerin büyüme ve kuvvetlenme hırsıdır. Sanayileşme ve bunun gerektirdiği ilk madde ve mahreç temin etme ve sömürge edinmedir. Her memlekette milletlerin hareketlerine göre değişen Emperyalizm, Nasyonalizm, Rasizm, Panjermanizm'dir, Pansilâvizm, Militarizm, Kapitalizm, Endüstriyalizm'dir. Belli meseleler üzerinde durulmak istenirse Alzas - Loren meselesi, Alman - İngiliz deniz kuvvetleri rekabeti, Rus Çarlığının Balkanlar ve boğazlar etrafındaki arzuları, büyük devletlerin, bilhassa Rusya ve Avusturyanın Balkan siyaseti, Almanya'yı kuşatma siyaseti, Almanya'nın hegemonya iddiası, Afrika, Asya ve Okyanusya meseleleri zikronulabilir.

Harbin yakın sebebi Avusturya Macaristan Veliahdının Saray Bosna'da öldürülmesile açılan buhrandır. Biz, harbin nasıl başladığını da göstermek üzere bunu inceleyeceğiz.

VI — Harp nasıl başladı = Saray Bosna suikastının harbe nasıl ulaştırdığını anlayabilmek için o günkü siyasî durumu hatırlamalıdır. Barış harbe hazır olma ile korunmaktadır: «Hazır ol cenge eğer istersen sulhü salâh». Her millet dişinden tırnağına kadar silâhlanmaktadır. Kuvvetler arasında muvazene ittifaklarla korunmaktadır. Bir yanda Almanya - Avusturya - Macaristan - İtalyan ittifakı (Üçlü ittifak), bunun karşısında Fransız - Rus İttifakı ki İngilterenin bunlara katılmasile (Üçlü itilâf) adı almıştır. Heriki grupun Balkanlarda büyük rolü vardır. Balkan devletlerinden Sırbistan Rusya'ya sadıktır. İstiklâlini Sırbistan gibi Rusya'ya borçlu olan Bulgaristan oynaktır ve Avusturya'ya mütemayildir. Almanların (Şarka Doğru) Politikası ile Avusturya Selânik'e inmek istemekte ve Sırbistanı daima tazyik eylemektedir; Balkan harbi ertesinde bu devletin Adriyatik denizine çıkmasına bile razı olmamıştır. Sırbistan iktısadî ve siyasî tazyikini çektiği Avusturya'ya hınçlıdır.

1908 de Avusturya-Macaristan 1878 Berlin Kongresindenberi işgal ettiği Bosna - Hersek Vilâyetlerimizi ilhak ettiğinde bundan Türkler kadar Sırplar'da müteessir olmuşlardı. Çünkü Bosna - Hersek halkı olan islâm Boşnakları da Sırp sayarlar. Kendilerini boyunduruk altında tutan Avusturyaya karşı Sırplar Rusya'ya dayanarak millî bir siyaset gütmektedirler. Bu millî siyaset bütün İslâvları Avusturyadan ayırmayı gütmektedir.

Avusturya - Macaristan Veliahtı Fransuva Ferdinand Morganatik karısı kontes Hohenberg ile beraber 28 Haziran 1914 pazar günü, ziyaret için geldiği Saray Bosna'da Pirensip adında genç bir Sırplı tarafından öldürüldü. 29 Haziran Sırpların en büyük yortu ve millî matem günüdür. Kosva meydan muharebesini ve istiklâllerini Sırplar o gün kaybetmişlerdi. İstiklâle kavuştuktan sonra bugünü daima anmayı millî bir iş yapmışlardı. Veliahdın böyle bir günde Bosna-

Herşeği ziyarete gelişi Sırpları elbette tahrik edecekti.

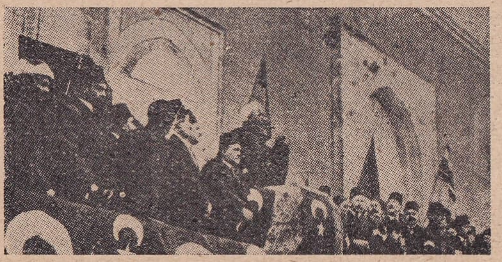
Avusturya Macaristan bu suikasttan kendisini parçalamayı güden millî Sırp siyasetini ve hükûmetini mesul tuttu ve hemen bir ay işi inceledikten ve Almanya ile de anlaşdıktan sonra Sırbistana 48 saat mühletli çok ağır bir nota verdi (23 temmuz). Bütün Avrupa endişeye düştü. İngiltere doğrudan doğruya ilgili olmayan dört devletin, Almanya, Fransa, İtalya ve Büyük Britanya'nın ara bulmasını teklif etti.

Almanya ihtilâfın sırf Avusturya - Sırp ihtilâfı olduğunu ve hiç bir devletin araya girmesi uygun olmıyacağını bildiriyordu. Sırp Başvekili ihtiyar Pasiç Sırbistanın cevabını tam 48 saat sonra Avusturya Elçisine kendi götürdü (25 Temmuz). Cevap uysaldı fakat tam kabul değildi ve olamazdı. Avusturya elçisi münasebetlerini kesdi ve Belgrattan ayrıldı. Kabineler de birbirine girdi. İngiltere Avusturyanın cevabı ile iktifa etmesini veya müzakereye esas olacak mahiyette saymasını istedi. Rusya üzerinde tazyik yapılmasını Almanya, Fransa ve Ingiltere'den Avusturya üzerinde nüfuz kullanmasını da Fransa, Almanyadan istedi. Sırplarla ihtilâfı sırf bir Avusturya işi sayan Avusturya, Sırp cevabı üzerine devletlerle görüşmeyi reddederek Sırbistana harp ilân etti (28 temmuz, saat 12). Barışı kurtarmak hırsile kabineler arasında görüşmeler ve teklifler daha iki gün devam ettise de kaderin çarkı artık durdurulamaz bir hız ile felâkete doğru dönmiye başladı.

Rusya, Almanya'nın tavrından harb istediğine kail olarak Avusturya'ya karşı dört cenup vilâyetinde emrettiği seferberliği değiştirip 31 Temmuz'da umumî seferberliği ilân etti. Almanya 12 saatlik bir ültimatomiyle bundan vazgeçilmesini istedi. Ve cevap alamayınca Rusya'ya 1 Ağustos cumartesi günü harb ilân etti. İki büyük ve Müttefik devlet arasında Almanya, bütün emniyet tedbirlerini seferberliği çabuk yaparak Rusya hazırlanmadan Fransayı yenmek ve sonra Rusya'ya dönmek üzerine kurmuştu. Almanya, Rusya umumî seferberliğine bundan ötürü harb ile cevap verdi. Bu suretle başlıyan harp üç gün içinde Avrupa umumî harbi oldu.

Fransaya harb ilânı: Rusya'ya ultimatom verdiği günün akşamı (31 Temmuz) Almanya, Fransa'ya bir Rus - Alman harbinde bitaraf kalıp kalmıyacağını sordu. 18 saat sonra cevap vermek lâzımdı.

Fransa ittifak muahedesi hükmünce Rusya'ya yardım ile mükellefti. Almanya'nın bütün kuvvetile evvalâ Fransa üzerine atılacağını da biliyordu. Umumî seferberliğini de ilân etmişti. Bununla beraber 1870 hatasını tekrarlamamak için Almanya ile ihtilâfta olmadığını ve menfaatlerinin gereklerine göre hareket eyliyeceğini söyledi. Eğer bitaraf kalacağını söyleseydi bunun teminatı olarak Verdön istihkâmlarının Almanya'ya teslim edilmesi istenecekti.

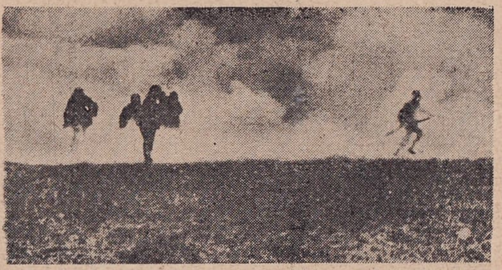

Cihadı Mukaddes ilânı

Almanya, Fransanın cevabını, tabii yeter bulmadı. Fransız hava taarruzlarına ait ve uydurma sebeplerle Fransa ile harp halinde bulunduğunu bildirdi (3 Ağustos, saat 17 45). Berlinin şifreli telgrafı iyi halledilememiş ve Paristeki Alman elçisi okuyamadıklarını kendi uydurmuş idi. Yalanlar Almanya aleyhine hem Fransa halkını hem dünyayı çok tahrik eylemiştir.

Belçikaya harb: Almanya'nın harb pılânı Belçika'dan geçme üzerine yapılmıştır. Bundan ötürü daha 26 Temmuz'da Genel Kurmay, Belçika'ya verilmek üzere bir nota hazırlamış ve bu nota 29 Temmuz'da Brükseldeki Alman Elçisine gönderilmişti. Elçi 2 Ağustosda aldığı emir üzerine bu notayı Belçika hükûmetine verdi. Nota'da Fransız kuvvetlerinin Jiv - Namur yolundan Möz üzerine yürümek niyetinde olduğundan ve Belçikanın bunu yalnız başına men edemiyeceğinden bahisle Almanya'nın da Belçıka topraklarına girme mecburiyetini belirtmekte, Belçika'ya bitaraf kalırsa ülkesinin harb sonunda tahliye edileceğini ve hasarların tamir olunacağı temin edilmekte, karşı korsa silâhın hükmüne müracaat olunacağı gösterilmekte idi.

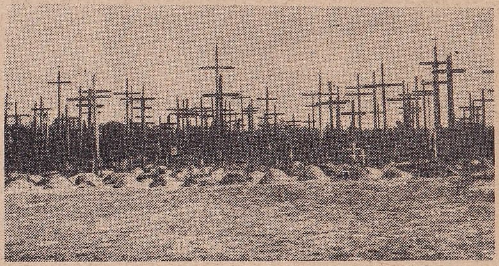
Red halinde Almanya bütün kuvvetyile Belçika üzerine atılacaktı, ve Belçika elbette ezilecekti. Fakat kabul etmesi halinde de millî şeref ve istiklâli çiğnemiş olacaktı. Luksenburg sadece protesto ile iktifa etmişti.

Bir cephe hücumu

Belçika böyle yapamazdı. Sabaha kadar devam eden müzakerelerden sonra Belçika red cevabı verdi. Bu, küçük milletlerin büyük tehlikeler karşısında bile şereflerini müdafaaya azmetmelerinin güzel bir örneğidir ve Belçika bunun mükâfatını görmüştür.

İngilterenin harbe girişi: Almanya Rusya'ya harb açmadan İngiltereyi kazanmıya çalışmış, Alman başvekili Betman Holveg İngiltere büyük elçisi Sir Goşeni çağırarak kendisiyle bitaraf kalması için bir pazarlığa girişmek istemiştir (29 temmuz). fakat İngiliz elçisi, bitaraflık teminatı vermemiştir. Diğer taraftan eğer harb olursa İngilterenin Fransa, Rusya tarafından harbe gireceğini söylemesi için bilhassa Rusyaca yapılan teşebbüslerle de İngiltere, harb istediği manasını verdirmemek için müsbet cevap vermemiştir. Hariciye vekili Sör Edvar Grey bir Avusturya - Sırp harbinin veya Alman - Rus harbinin İngiltereyi harbe sürükliyemiyeceğini, fakat bundan bir Alman - Fransız harbi doğar ve Avrupa'da hâkimiyet meselesi çıkar ise İngilterenin kayıtsız kalamıyacağını bildirmişti. Belçikaya tecavüzü İngiltere harb sebebi yaptı. Çünkü İngilterenin asırlarca değişmiyen üç siyaset prensipi vardır: Flandr yolu, Hind yolu, deniz yolu. Belçikaya tecavüz Flandr yolunu, yani doğrudan doğruya İngiltereyi tehdit ediyordu. 1 ağustosta bile İngiliz hariciye vekili Londrada ki Alman büyük elçisi Lihnofskiye «hiç eli bağlı değiliz. Amme fikirlerinin pek büyük kıymet verdiği Belçika meselesi alacağımız hareket tarzı üzerinde en önemli, hattâ kesin tesiri yapacaktır» sözünü bu sebeple söylemişti. Ve İngiltere bu sebeple bu bitaraflığın ihlâline kadar hiç bir tarafa karşı bir taahhüt almamıştı.

Harbin neticesi

4 ağustos akşamı İngilterenin Berlin büyük elçisi Alman şansölyesine gece yarısına kadar mühletli bir ultimatom vererek Belçika bitaraflığına riayet olunup olunmıyacağını sordu. Alman orduları Belçika sınırlarını aşmış idiler. Şansölye, İngilterenin aileden bir millet ile bir kâğıt parçası için (Bitaraflık muahedesi) harbe girmesi anlaşılmaz bir şey olacağını söyledi. Bu sözü, muahedelere verdiği değeri gösterme yolunda çok kötü propagandalara vesile oldu.

İngiliz başvekili, Kamarada İngilterenin harbe girişini şu iki sebebe dayandırdı: Birinci derecede milletler arası alenî ve resmî bir taahhüdü yerine getirmek, ikinci derecede kuvvetli ve hükmedici bir devletin keyfî iradesiyle küçük milletleri, devletler hukuku hilâfına ezmesini kabul etmiyen prensipi müdafaa eylemek. Bu harb içinde Çenberlaynın ve Çörçilin söyledikleri de o gün Askuvitin söylediklerinin ayni değilmidir?

Avusturyanın harbe girişi: Avusturya - Macaristan 6 ağustosta Rusyaya harb ilân etti. İngiltere ve Fransa da bu devlete 12 ağustosta harb ilân eylediler.

Japonyanın harbe girişi: Japonya, 1902 denberi İngiltereye bir ittifak muahedesiyle bağlı idi. Bu sebeple ve Almanyanın uzak doğuda edindiği yerleri ve Pasifikteki adalarını kolayca elde edebilmek gayesiyle 23 ağustosta Almanyaya harb ilân etti.

Osmanlı İmparatorluğunun harbe girişi: İtalya ve Balkan harbinden yaralı çıkan Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Fransa ve Rusya ile anlaşma yolunu aramış ve bu devletlerle bütün pürüzlü işlerini halledecek bir ittifak yapmıya uğraşmış, fakat bu işi bir neticeye vardıramamıştı. Almanya bundan faydalanmayı gözden kaçırmamış ve bizzat İmparatorun işaretiyle temmuz ortalarında başlıyan müzakereler 2 ağustosta bir ittifak muahedesi imzalanmıştı. Bununla beraber hükûmet ittifakın tedafüî olduğuna dayanarak harbe girme yolunu tutmamış, ancak seferberlik ilân edilmişti. Ne İngiltere, ne Fransa, ne de Rusya Türk milletinin Dünya harbinde oynıyabileceği rolün önemini iyi görememiş ve harbe girmemesini sağlıyacak teminatı vermemiştir. İki Alman harb gemilerinin (Göben=Yavuz) ve (Breslâv=Midilli) Boğazlardan geçmesi ve bunların satın alınmakla beraber Amiral Söşon ve maiyetinin emrinde bırakılması ve nihayet Amiralın gûya talim için Karadeniz'e çıkarak Rus gemileriyle harbe

girişmesi (29 birinciteşrin) neticesi Osmanlı devletinin de Almanya ve Avusturya Macaristan yanında harbe girmesini mucip oldu.

İtalyanın harbe girişi: İtalya 1881 de Fransanın Tunus'u himaye altına almasından müteessir olarak Alman - Avusturya ittifakına girmişti. Durumunu Avrupada bununla kuvvetlendirmiş olmakla beraber oynak bir müttefik olmuştur.

İttifakın her yenileşmesinde nazlar etmiştir. 1902 de ise Trablusgarbı elde etme vâdi mukabilinde kendisinin harbe girmeyeceğini Fransaya temin etmek suretiyle taahhüdüne hiyanet eylemiştir. Almanya ve Avusturya harbe başlayınca ittifak hükmünce harbe girmesini istedikleri İtalya, ittifak muahedesinin tedafüî olduğunu ileri sürerek bitaraf kaldı. Roma'ya gönderilen eski Alman Şansölyesi Prens Bülov, İtalya'yı Tunus, Korsika, Nis ve Savva ile kandırmaya çalıştı ise de Avusturyadan Tiryesteyi, Tarantı, Tirolu ve Dalmaçya'yı peşin istediğinden görüşmeler neticesiz kaldı. Salandra Sonino kabinesi, karşı tarafın kazanacağını görerek 23 mayıs 1915 de Almanya ve Avusturya aleyhine harbe girdi.

Bulgaristan her iki taraftan ülke koparma yolunda müzakerelerden sonra Meriç havzasındaki Türk toprakları derhal kendisine verilmek suretiyle 22 temmuz 1915 de merkezî devletler safında harbe girdi. Romanya da 27 ağustos 1916 da Almanya ve Avusturya'ya karşı harbe karıştı. En son harbe giren bu iki devlet en önce yenileceklerdir.

Yunanistan da 1917 haziranında, Venizelos'un kralı devirmesiyle İtilâf devletleri tarafında yer aldı.

Birleşik Amerikanın harbe girişi: Almanya bu harbde de olduğu gibi Birleşik Amerikanın harbe girişinin büyük tesirini ölçememiş ve Amerikayı harbe sokmamak için elinden geleni sonuna kadar kullanamamıştır. Amerikanın harbe girmesi ise her iki harbin akıbetini tâyin eylemiştir. Birleşik Amerikanın bügünkü gibi demokrat fırkasından olan Reisi Vilson, 18 birinci kânun 1916 da barış şartlarını öğrenmek ve ortaya atmak yoluyla iki tarafa başvurmuştu. Harbe girme taraftarı değildi. Denizaltıların Amerika gemilerine ve ticaretine yaptığı zararlar Amerika'yı karar almaya sevketti. Almanya zafer ümidini denizaltılara bağlayıp bunu genel mahiyette tatbik edince Birleşik Amerika 3 Şubat 1917 de münasebetlerini kesdi 4 nisanda harbe girdi.

VII - Harbin Gelişimi: Harb, tıpkı bu harpte olduğu gibi Almanyanın her yanda parlak zaferlerile başladı. Alman orduları, Belçikanın iki müstahkem ve kuvvetli kalesi Liej ve Namur'u çok şiddetli hücümlarla birkaç günde zaptettikten ve Fransızları da Şarlruva'da yendikten sonra Alman veliahdının ve Bavyera veliahdının kumandasında Fransa'ya girdiler, Fonkluk ordusu Parise çok yaklaştı. Fransa hükûmeti Parisi terkederek Bordoya taşındı. Fakat General Jofr Almanları Marn nehrinde durdurabildi (12 - 5 Eylül 1914).

Bundan sonra siper harbleri başladı. Arada İser, Flandr, Artuva, Pikardı, Som, Esn, Sömen de dam, Şampany ve Verdön muharebeleri oldu. İngiliz ve Fransızlar ağır kayıplarla dayandılar. Doğuda Almanlar Rusları yendiler ve çok esir alarak Rusya içlerine girdiler. Avusturyayı Karpatlara kadar gelen Rus ordularından kurtardılar. Sırbistanı, Romanyayı baştan başa istilâ ettiler. İstanbul - Sofya - Belgrad - Viyana - Berlin yolu açıldı.

Sekiz cephe ve 12 bin kilometrelik bir hudut üzerinde çarpışmıya mecbur olan Türkler Çanakkale Boğazını açmak için denizden ve karadan yapılan şiddetli hucumları parlak bir muvaffakıyetle defettiler. Irakta Kütilamare zaferini kazandılar ve General Tavnsendi esir ettiler. Mısırı almak için Kanala kadar gittiler. Fakat Sarıkamış felâketi ve tifüs salgınile doğuda sarsıldılar. Rus orduları Anadolu içlerine kadar ilerledi.

Denizlerde de büyük harpler oldu. Jutlantta bütün Alman, İngiliz deniz kuvvetleri çarpıştı kat'î bir netice elde edilemedi.

Yenilen Rusyada 14 Mart 1917 de ihtilâl patladı, Çar tahtını terketti. Kerenski Hükûmeti daha şiddetle harbe devam arzusile, iş başına geldi. Fakat bir şey yapamadı 7 İkinci Teşrinde Lenin ve Stalin bu hükûmeti devirerek Sovyet rejimile bu memleketin idaresini ele aldılar. Ve günün şartları içinde en doğru yol olarak Rusyayı harpten çıkardılar. Brest - Litovskda toplanan konferansta uzun müzakerelerden sonra merkezî devletlerle 3 Mart 1918 tarihli Brest - Litovsk muahedesini imzaladılar. Yenilen Romanya da 7 Mayıs 1918 de Bükreşte barış yaptı. Merkezî devletler her tarafta yenmiş görünüyorlardı. İtalya; İngiliz ve Fransızlar imdada yetişmeseydi yıkılıyordu.

Kompieude mütarekenin imzalanması

Osmanlı ordusu da Ruslarla barıştan sonra Kafkasyada kurulan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile barış müzakerelerini bitiremediğinden harb ile Kafkasyaya girdi ve Bakûya kadar ilerledi. Brest - Litovsk muahedesi hükmünce Plebisite de müracaat ederek hemen ittifakla verilen reyler üzerine Batum, Kars ve Ardıhan sancaklarını ilhak etti.

Merkezî devletlerin her tarafta harbi kazanmış gibi oldukları sırada alman imparatoru ikinci Giyom Bükreşten dünyaya barış teklif etti. Bu onun dünya hegemonyasını kabul demekti. Müttefik Devletler harbe devam kararile cevap verdiler. Doğu cephesini tasfiye etmiş olan Almanlar var kuvvetile Batı cephesinde taarruza geçtiler (21 Mart ve 28 Mayıs). Fakat ancak mevzii başarılar elde edebildiler. Almanların son büyük 15 Temmuz taarruzunu başariyle def eden İngiliz-Fransız-Amerikan orduları başkumandanıGeneral Foş'un kumandasında karşı taarruza geçtiler ve 4 Ağustos zaferini kazandılar. Makedonyada Franşe Despere, Filistin ve Suriyede General Alenbi cepheleri söktüler. Bulgar ordusu inhilâl etti. 25 eylülde mütareke istedi, ve 29 da bunu imzaladı. Osmanlı devleti 30 birinci teşrin, Avusturya 3 ve Alman-ya 11 ikinci Teşrin mütarekesiyle silâhlarını bıraktılar.

VIII- Harbin kayıpları: Bu suretle biten birinci dünya harbinin kayıpları ondan evvelki bütün harblere kıyas edilmiyecek kadar yüksektir. Meselâ II yıllık Napolyon harplerinde 30 milyon frank masraf edilmiş 3 milyon insan kaybedilmiştir. Diksiyoner diplomatik, ondokuzuncu asır başından 1913 e kadar yüz onüç yıllık zamana ait 27 harbin - ki Napolyonun on büyük harbi bir harp sayılmıştır - insan kaybını 57 milyon ve masrafını 165 milyar olarak gösteriyor. Birinci dünya Harbinin masrafı altı bin mislidir. İnsan kaybı ise yarıdan çoktur.

Diksiyonerin tablosuna göre birinci dünya harbinde seferber edilen insan 60 milyona yakındır. Bu harpte ölenler 11 milyon 115 bin, yaralananlar 17,664,221 esir olanlar 5,800,000 küsurdur. Harb masrafları ise bin on dört milyar ve hasarları beş yüz milyar altın franktır.

Tablodan insan ve para kayıbını gösteren bazı rakamları alıyoruz.

	Ölü	Yaralı	Esir	Masraf	Hasar
Rusya	3 mil.	5 mil.	2.5 mil.	92 mil.	83 mil.
Almanya	2.4 „	4 „	615000	231 „	—
Fransa	1mil.885	3 „	446000	145 „	160 mil.
Avusturya Macaristan	1 mil.	2,2 „	1mil.172	12 „	30 „
İtalya	615,000	947000	500000	58 „	120 „
İngiltere	1.184000	1,5 mil.	200000	180 „	40 „
B. Amerika	101,000	200000	1500	114 „	4 „

Gemi kayıbı	Tonilâto	Sayı
İngiltere	7.638020	2197
Fransa	696845	238
İtalya	696845	230
Amerika	341512	80
Japonya	140176	29

IX - Barış = Barışın dünyaya hem daha iyi yaşama şartlariyle yeni bir nizam getirmesi, hem de dünyayı yeni felâketten koruması gerekirdi, İnsanlığa yüz on üç yıllık 27 ve hatta 35 harbin birkaç misli zarara ve okadar insana malolan bir harbin mesuliyeti büyük ve bundan mesul olanlara ileriyi korumak üzere yükletilecek hükümler elbette ağır olacaktı. Bunu kabul etmek lâzımdır. Yenilenlere dikte edilen barış şartları bundan ötürü bir yandanMilletlerCemiyeti kurulmasiyle yeni bir nizama, bir yandan da parçalama,silâhsızlandırma, tamir ettirme, kontrol ve işgal gibi ağır hükümlere dayandırılmıştır. Bu nizam ve ağır hükümler Almanyaya 28 haziran 1919 tarihli Versay (440 madde),Avusturyaya on Eylûl 1919 tarihli Senjermen (381 madde), Bulgaristana 23 İkinciteşrin 1919 tarihli Nöyyi (296 madde), Macaristana 4 Haziran 1920 tarihli Triyanon (364 madde) ve Osmanlı İmparatorluğuna 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr (433 madde) muahedeleriyle yükletilmiştir.

Ancak, Osmanlı İmparatorluğuna yükletilen hükümler, Türklere düşman kimselerin tesirile, Türk milletini yalnız cezalandırmıya değil, yoketmiye ileten bir mahiyet aldığından varlığını müdafaaya mecbur kalan Türk milleti için harb daha üç yıl devam eylemiştir. Millî Misak ile millî bir devlet olarak kurulan Türkiye dünya medeniyeti ve huzuru için faydalı ve gerekli bir teminat olabileceğini askerî ve siyasî savaş alanlarında da isbat ederek Lozan muahedesiyle 24 Temmuz 1923 te barışa kavuşmuştur.

Netice: Yeni nizam ve dikte edilen barış, dünyayı ve yenen devletleri özlenen devamlı huzura ulaştırabildi mi? Bunun cevabını, birinciden çok ağır kayıplar verdiren içinde bulunduğumuz harb verir.

Eğer dikte edilen barışta ve bunun tatbiklerinde bazı hatalar olmasaydı, eğer Birleşik Amerika ilham ettiği nizamın tatbiklerinden duyduğu memnunsuzluklarla bunu bırakmasaydı, eğer Rusya gibi büyük bir milletin kuruşta işbirliği bulunabilseydi ve nihayet küçük milletlerin sözü geçseydi ve yeni nizam işletilebilseydi elbet daha verimli olabilirdi.

Yarının nizamı için dünyanın gideceği yolu, dün yeter derecede aydınlatmaktadır.

(Ord. Prof. Cemil Bilsel)

Birinci cihan harbinden bazı mühim tarihler

1914 Senesindeki harb ilânları

28. Temmuz	. Avusturya-Macaristan Sırbistana
1. Ağustos	. Almanya Rusyaya
3. Ağustos	. Almanya Fransaya
3. Ağustos	. Fransa Almanyaya
4. Ağustos	. Büyük Britanya Almanyaya
4. Ağustos	. Almanya Belçikaya
6. Ağustos	. Avusturya - Macaristan Rusyaya
8. Ağustos	. Karadağ Avusturya-Macaristana
9. Ağustos	. Sırbistan Almanyaya
9. Ağustos	. Avusturya-Mncaristan Karadağa
9. Ağustos	. Karadağ Almanyaya
13. Ağustos	. Fransa Avusturya - Macaristana
13. Ağustos	. Büyük Britanya Avusturya - Macaristan
23. Ağustos	. Japonya Almanyaya
27. Ağustos	. Avusturya-Macaristan Japonyaya
28. Ağustos	. Avusturya-Macaristan Belçikaya
3. II nci teşrin	. Rusya Türkiyeye
5. II nci teşrin	. Fransa Türkiyeye
5. II nci teşrin	. Büyük Britanya Türkiyeye
23. II nci teşrin	. Türkiye İtilâf devletlerine
2. I inci kânun	. Sırbistan Türkiyeye

1915 te harb ilânları

19. Mayıs	. Portekiz Almanyaya.
23. Mayıs	. İtalya Almanya ve Avusturya Macaristana
24. Mayıs	. St. Malino Cumhuriyeti Almanyaya
20. Ağustos	. İtalya Türkiyeye
14. I inci teşrin	. Bulgaristan Sırbistana
15. I inci teşrin	. İngiltere Bulgaristana
16. I inci teşrin	. Sırbistan Bulgaristana
16. I inci teşrin	. Fransa Bulgaristana
19. I inci teşrin	. İtalya Bulgaristana
19. I inci teşrin	. Rusya Bulgaristana

1916 da harb ilânları

9. Mart	. Almanya Portekize
27. Ağustos	. Romanya Avusturya - Macaristana
28. Ağustos	. İtalya Almanyaya
29. Ağustos	. Türkiye Romanyaya
14. Eylûl	. Almanya Romanyaya
28. II inci teşrin	. Muvakkat Yunan hükûmeti Almanya ve Bulgaristana

1917 de harb ilânları

4. Nisan	. Amerika Birleşik devletleri Almanyaya
7. Nisan	. Küba hükümeti Almanyaya
7. Nisan	. Panama hükümeti Alama.
2. Temmuz	. Yunanistan Bulgatistana
22. Temmuz	. Siyam Avusturya-Macaristana
22. Temmuz	. Siyam Almanyaya
4. Ağustos	. Liberya Cumhuriyeti - Almanyaya
14. Ağustos	. Çin Almanyaya
14. Ağustos	. Çin Avusturya - Macaristana
27. I inci teşrin	. Brezilya Almanyaya
7. I inci kânun	. Birleşik Amerika devletleri Avusturya - Macaristana
16. I inci kânun	. Panama Avusturya - Macaristana
17. I inci kânun	. Küba Avusturya-Macaristan

Siyasî münasebetlerin kesilmesi Kronolojisi

13. Ağustos	1914	Mısır ile Almanya
16. Mayıs	1916	Avusturya-Macaristanla Portekiz
14. Nisan	1917	Bolivyayla Almanya
20. Nisan	1917	Türkiyeyle Amerika Birleşik devletleri
27. Nisan	1917	Guatemalayla Almanya
17. Mayıs	1917	Hondrasla Almanya
18. Mayıs	1917	Vibaraguayla Almanya
8. Haziran	1917	St. Dominikoile Almanya
17. Haziran	1917	Haitiyle Almanya
29. Haziran	1917	Yunanistanla Almanya
21. Eylûl	1917	Kostarikayla Almanya
6. Ilnci Teş.	1917	Peruyle Almanya
7. Ilnci Teş.	1917	Uruguvayla Almanya

DEVLETLER ARASINDA MÜNASEBETLERİN KESİLMESİ — Devletler hukukunda normal münasebetler barış tabiriyle ifade edilir. Barış halinde, memleketler arasında elçilik heyetleri bulunur. Mevcut ikamet makavelelerine göre birinin tabaası diğerinin memleketine gider, gelir. İki taraf arasında siyasî ve iktısadî münasebetler cereyan eder.

Devletler arasında dostluğun mevcudiyeti bu münasebetlerin mevcut mukaveleler dairesinde devam etmesiyle anlaşılır.

Fakat hâdiseler tesiri altında bu münasebetlerin derece derece kesildiği olur. Bütün münasebetlerin kesilmesi dostluk halinin sona ermesi demektir. Bu, harbe gidebilir; fakat mutlaka harb demek değildir. İki devlet arasında mevcut bir muahede veya mukavelenin bir taraftan tanınmaması münasebetlerin kesilmesi için sebep sayılabilir; fakat bir devletin siyasî münasebetleri kesmeksizin diğer tarafa karşı hasmâne hareketlere giriştiği de olur. Eğer taraflardan biri sulh muahedesini bozarsa diğer taraf harbe müracaata hak kazanır ve iki memleket arasında hiç bir anlaşma yokmuş gibi hareket eder. Fakat bir sulh muahedesinin şartlarının yerine getirmek imkânsız olursa bu hâl münasebetlerin kesilmesini icap ettirmez. Yeni müzakerelerle yeni anlaşmalar yapılır; anlaşma mümkün olmadığı takdirde ancak o zaman siyasi münasebetler kesilir, harb ilânı devletler arasındaki elçilik heyetlerinin geri çekilmesini mucip olur, eğer daha evvel siyasî münasebetler kesilerek bu heyetler çekilmemiş ise. Bununla beraber iki devlet arasındaki elçilik heyetlerinin geri çağrılması hukukî bakımdan mecburi değildir; harb hâli vukua geldikten sonra bile bir devletin diğer devlet nezdindeki elçilik heyetini muhafaza etmesi mümkündür. Fakat elçilerin geri çağrılması takdirinde devletlerin kendi tabaalarına ait haklarını himayesini dost ve tarafsız bir devlete havale etmesi usuldendir.

İkinci Cihan harbi esnasında Türkiye ile İngiltere ve Türkiye ile Almanya arasında cereyan eden münasebetler devletler hukuku bakımından pek derin incelenmeye değer misaller vermiştir.

İptida Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında harbin başlangıcında bir ittifak muahedesi imzalandı (1939). Bu ittifakın hedefi, üç devlet arasında Akdenizde yabancı taarruzuna uğramak ihtimaline karşı biribirlerine iktidarları dahilinde olan yardımda bulunmaktı. Şu kadar var ki bu muahede karşılıklı yardım bahsinde Türkiye ile İngiltere ve Fransanın vaziyetlerinde fark gözetiyordu. Türkiye her hangi bir taraftan taarruza uğrarsa İngiltere ve Fransa ona yardım edecekti. İngiltere ile Fransa Akdenizde bir Avrupa devleti tarafından taarruza uğrarsa Türkiye iktidarı dahilinde olan yardımda bulunacaktı. Bundan başka muahedeye 2 numaralı bir protokol ile bir kayıt daha konulmuştu ki bu da Türkiye'nin İngiltere ve Fransaya yardım etmesini Sovyetler Birliğiyle muharip vaziyete getirmemesi şartına bağlıyordu.

Muahedenin imzalandığı hâller ve şartlar dikkate alınırsa bu vesikanın hedefi İtalya olduğu anlaşılıyordu. Onun için ilk zamanlarda Almanya muahedenin aktine mani olmak için elinden geldiği kadar Ankarada çalışmakla beraber ittifak emrivaki olduktan sonra bundan kendi aleyhine bir mâna çıkarmak istemedi. Fransanın Alman orduları karşısında mağlubiyeti ve mütareke ile teslim oluşu içli muahededeki imzalardan birinin hükümsüz kalması neticesini verdi, Türkiye bunu sebep göstererek İngiltere ile olan ittifakını hükümsüz sayabilirdi. Bunu yapmadı. Muahedenin içinde üçlü ittifakın ikişer ikişer de meri olduğuna dair olan maddeye riayet etti.

Türk - İngiliz - Fransız ittifak muahedesinin imzalandığı zaman henüz Almanyanın müttefiki İtalya harbe girmiş değildi. Bu itibarla muahedenin Türkiye bakımından tatbik mevkiine girmesi için İtalyanın İngiltere ile Fransaya taarruz etmesini beklemek lâzım geliyordu. Fakat İtalya Akdenizde harbe girdikten sonra dahi Türkiyenin harbe girmediği görüldü. Bunun sebebi o zaman 2 numaralı protokol mucibince Almanya ile anlaşmış olan Rusyanın vaziyetinin Türkiyenin harbe girmesine müsait olmaması idi.

Moskova hükümeti Almanyanın Polonya üzerine taarruza geçmesinden evvel Berlin hükûmetiyle ademitecavüz mukavelesi imzalamıştı. Türkiyenin İngiltere ve Fransa ile aktetmiş olduğu ittifak muahedesinden dolayı memnuniyetsizliğini açıktan açığa göstermişti. Bu vaziyet karşısında Türkiyenin harb harici kalmasında haklı olduğunu Londra hükûmeti de tasdik etti. Bu suretle Türk - İngiliz ittifakı her iki tarafca meriyet mevkiinde telâkki olundu. Bundan sonra Türk - İngiliz ittifakı bir buhran safhası ile karşılaştı. Bu da İtalyanın Yunanistana taarruzundan sonra Almanyanın yardım için Balkanlara inmesi ve Bulgaristandan geçerek bütün Yunanistanı ve Girit ile on iki adayı işgal eylemesi sırasında oldu. Bulgaristan ve Yunanistanın Trakya hududundan Türk hudutlariyle

temas haline gelen Alman ordusu bir taraftan Akdenizde İngilizleri, diğer taraftan İngilterenin müttefiki olan Türkiyeyi tehdit ediyordu. İki taraf arasında harb hâlinin vukuu hemen gün ve saat meselesi olmuştur.

Bununla beraber bu vaziyette Türkiye tedafüî bir siyaset güdüyordu. Müttefiki İngiltere de bunu tasvip etmekte devam ediyordu. Bu sırada Alman Devlet reisi ve Başkomutanı Hitler Cumhurreisimiz İsmet İnönüye bir harb uçağı ile hususi bir mesaj göndererek Türkiye hakkındaki dostluk hislerini bildirdi. Millî Şefimiz de dostane bir mukabelede bulundu. Müttefikimiz İngilterenin muvafakatiyle Türk - Alman dostluk ve ademitecavüz mukavelesi imzalandı (1941).

Bu muahedenin şeklinde bilhassa dikkat edilmek lâzımgelen bir nokta vardı. Bu da Türkiyenin ısrarı üzerine muahedenin önsözüne, mevcut taahhütlerimizin bâki kalması şartının ilâve edilmesi idi. Bu şart Türk-Alman dostluk paktının imzasiyle Türk - İngiliz ittifakının vecibeleri kalkmış olmadığını Almanyaya kabul ettirmiş oluyordu. Bundan sonra uzun bir zaman Türkiye, İngiltere ile Almanya arasında tarafsız bir vaziyette kaldı. Almanya bu dostluk paktı hükümleri dairesinde Türkiye ile iktısadî münasebetlerde bulunuyordu. Krom, bakır, pamuk vesaire gibi harbe yarayabilecek maddeler alıyordu. Buna mukabil Türkiyeye her türlü silâh veriyordu. İngiltere dahi Türkiyenin bir emniyet duvarı rolü görmesi sayesinde Suriye ve Iraktaki mevkiini kuvvetlendiriyordu. Süveyş kanalı üzerine Türkiye toprakları arasından gelebilecek bir tehdidi önlemiş oluyordu. Bütün kuvvetiyle sadece Garb Trablusu ve Bingazi tarafından Mısıra gelen Alman - İtalyan hücumlarına karşı durdu ve Süveyş kanalı üzerindeki tehlikeyi bu suretle bertaraf etmiye muvaffak oldu.

T ü r k i y e n i n b u h a r p h a r i c i d u r u m u Rusya için de faydalı oldu. Çünkü Alman ordusu Sovyetler birliği üzerine hucum edince İngiltere ve Amerika İran toprakları arasından ve Kafkasyadan yardım göndermeğe muvaffak oldular. Bu hâl Rusların Stalingrat zaferine kadar devam etti. Fakat Stalingrattan Alman orduları geri dönünce Türkiyenin Almanyaya karşı olan tarafsız vaziyetini artık terk etmesi için Londradan sesler gelmeğe başladı. Bu arzu Tahran konferansından sonra İngiltere tarafından iptida Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu'ya, sonra Cumhurreisimize resmen bir talep şeklinde bildirildi (İlkkânun 1942).

O vakit İngiltere ile aramızda muahedenin karşılıklı yardım maddesinin tatbiki bakımından bir görüş farkı meydana çıktı. İngiltere Türkiyenin Almanyaya karşı hemen harbe girmesini istiyordu. Türkiye ise harbe girmek için evvelce iki taraf arasında kararlaşmış olan şartlar dairesinde müdafaa vasıtalarının tamamlanmamış olduğunu söylüyordu; ayni zamanda yine harbe girmek için müttefiki ile müşterek bir hareket plânı hazırlanmasını istiyordu. İngiltere bu talebe muvafakat etmedi. Uzun süren askerî müzakereler de anlaşma neticesi vermedi ve konuşmalar kesildi.

1944 Senesinin ilk ayında h u s u l e g e l e n b u v a z i y e t 2 Ağustos Çarşanba gününü 3 Ağustos Perşenbe gününe bağlıyan gece yarısına kadar devam etmiştir. Ve bu müddet zarfında İngiltere ile Türkiye arasında ittifak muahedesinin meriyeti şüphede kalmıştır. Zira bu müddet zarfında İngiltere tarafından Almanyaya krom sevkiyatının kesilmesi hakkında yapılan talep tarafsız bir devlete yapılan talep şeklinde olmuştur. Fakat Türkiye bu talebe ittifak muahedesi zihniyeti ile müspet cevap vermiş olduğundan iki memleket arasında yeniden siyasî münasebetler sıklaşmıştır. Ve neticede Türk-İngiliz ittifakı çerçevesi dairesinde Büyük Millet Meclisi tarafından 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile siyasî ve iktısadî münasebetlerin kesilmesine karar verilmiştir. Başvekili Şükrü Saraçoğlu'nun bu kararın kabulü sırasında Meclis kürsüsünden söylediği nutukta siyasî ve iktısadî münasebetlerin kesilmesinin harb ilânı demek olmadığı, şayet harb ilânı lâzım gelirse yeniden Büyük Millet Meclisinin karar vermesi lâzımgeldiği de tasrih olunmuştur.

A l m a n y a i l e s i y a s î v e i k t ı s a d î m ü n a s e b e t l e r i n k e s l m e s i y i l e 1941 tarihli Türk-Alman dostluk ve ademitecavüz muahedesi hükümsüz kalmış oldu. Ankaradaki Alman elçilik heyeti ile Alman tabaası memleketi terketti. İki memleket arasındaki iktisadî münasebetler de kesildi.

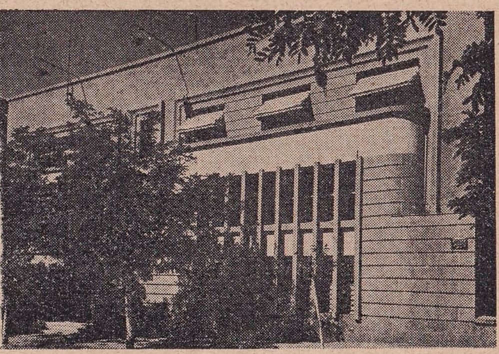
İ k i n c i d ü n y a h a r b i medeniyet âlemini her sahasında derin tahribat yaptığı gibi d e v l e t l e r h u k u k u n u k a i d e l e r i n i d e a l t ü s t e t m i ş t i r. Devletler arasında harb ve sulh hallerine ait münasebetlerde büyük değişiklikler olmuştur. Bu kargaşalık âlemi içinde devletler hukukuna ve muahedeler hükümlerine mümkün olduğu kadar riayet edenler arasında Türkiye ne başta gelir.

Almanya ve İtalya daha harbe başlarken devletler hukuku kaidelerini ayaklar altına altına aldılar; Polonya, Norveç, Danimarka hep bu şekilde hiç hukukî sebep gösterilmeksizin istilâya uğradı. Fransaya taarruz için Felemenk, Belçika ve Lüksenburg Alman istilâ ordularına geçit yeri oldu. Balkanlar ayni surette sadece Mihver ordularınca stratejik üstünlük temini maksadiyle işgal edildi. Nihayet Hitler Rusya ile hiçbir müzakereye girmeksizin ve hiçbir harb sebebi göstermeksizin ordularına taarruz emri verdi. İtalya Bingaziden Mısır üzerine taarruz ettiği zaman bu hareketin Mısıra karşı bir tecavüz demek olmadığını, İtalyanın sadece Mısırdaki Ingiliz işgal kuvvetlerine karşı harbedeceğini söyledi.

Almanya Rusyaya taarruz edince Sovyetler Birliğiyle İngiltere filî müttefik vaziyetine geçti. Sonra aralarında ittifak muahedesi yapıldı. Yalnız İngiltere üçlü pakt devletlerine (Almanya, İtalya, Japonya) ya karşı muharip olduğu halde kendisiyle ittifak muahedesi yapan Rusya, Japonya ile dostluk münasebetlerini muhafaza etti. Üçlü pakt devletlerine iltihak eden Bulgaristan da İngiltere ve Amerikaya karşı harb ilân ettiği halde onların müttefiki olan Rusya ile diplomatik münasebetlerini bozmadı. Nihayet Türkiye dahi Türk - İngiliz ittifak muahadesi çerçivesi dahilinde Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerini kestiği halde Mihver peyklerinden olan Finlândiya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan ile siyasi münasebetlerini kesmedi.

Ikinci dünya harbinden sonra kurulacak yeni dünya nizamında tatbik mevkii alacak olan devletler hukuku kaideleriyle de harbten evvelki devletler hukuku kaideleri arasında bir hayli farklar görülecektir. *(Asım Us)*

ETİBANK — 14 Haziran 1935 tarihli ve 2805 sayılı kanunla, hükmî şahsiyeti hâiz ve hususî hukuk hükümlerine tabi olmak üzere kurulmuş, sermayesi devlete ait iktisadî bir teşekküldür. Gaye ve fonksiyonu; yurdumuzda mevcut çeşitli ve zengin madenlerimizi işletmek, elektrik santralları kurmak, madencilik ve enerji sanayii ile alâkalı diğer muhtelif işleri görmektir.

Etibank merkez binası

7 İ l k k â n u n 1 9 3 5 t a r i h i n d e yirmi milyon lira nominal sermaye ile işe başlamış olan Etibankın, faaliyet sahası günden güne genişletilmiş ve buna muvazi olarak da nominal sermayesi 1942 yılında yüz milyon liraya çıkarılmıştır.

Merkezi Ankaradadır. İstanbulda bir şubesi, İskenderun ve Mersinde birer bürosu vardır.

Etibank tarafından, kendisine bağlı ve hükmî şahsiyeti haiz olmak üzere kurulmuş bulunan mahdut mes'uliyetli muhtelif müessesseler vardır.

1. E r e ğ l i k ö m ü r l e r i işletmesi: İmtiyazı evvelce bir Fransız Şirketi uhdesinde bulunan Ereğli kömürleri işletmesi 28 İlkkânun 1936 tarihinde hükûmetçe satın alınmış ve 1 İlkkânun 1937 tarihinden itibaren Etibank'a devredilmiştir.

İstihsalât

Sene	Ton
1937	2.306.864
1938	2.588.957
1939	2.696.397
1940	3.019.458
1941	3.019.626
1942	2.509.614
1943	3.162.605

2. G a r p L i n y i t l e r i işletmesi: Banka tarafından 1939 yılında tesis olunan garp linyitleri işletmesi Tavşanlı, Değirmisaz ve Soma linyit havzalarını işletmektedir.

Tavşanlı havzası, Tavşanlı kazasının Küçükilet köyü civarında olup Tavşanlı istasyonuna onbeş kilometrelik bir şose ile bağlıdır. Değirmisaz havzası; Emet kazasının Kızılbük köyü civarında olup Değirmisaz istasyonuna iki buçuk kilometrelik bir şose ile bağlıdır.

Soma havzası, Soma kazasının İdil köyü civarında olup Soma istasyonuna dokuz kilometrelik bir şose ile bağlıdır.

İstihsalât

Sene	Ton
1938	26.188
1939	66.105
1940	149.256
1941	176.113
1942	266.190
1943	421.925

3. Şark Kromları işletmesi: Maden kazasına tabi Guleman köyü civarında bulunan Şark kromları 1936 yılında anonim şirket olarak kurulmuş 1939 da mahdut mes'uliyetli müessese olarak faaliyete geçmiştir.

İstihsalât

Sene	Ton
1939	105.067
1940	92.392
1941	63.996
1942	31.165
1943	60.030

4 — Divriği demir işletmesi: 1939 yılında mahdut mes'uliyetli müessese olarak faaliyete geçirilen Divriği demir işletmesi demiryol güzergâhına yakın bir mesafededir.

Cevher manyezit halinde olup, açık işletme usulü tatbik olunmaktadır.

Demir cevheri istihsalâtı

Sene	Ton
1939	231.316
1940	130.337
1941	60.754
1942	19.044
1943	85,842

5 — Kuvarshan Bakır işletmesi: 1936 yılında Etibank tarafından faaliyete geçirilen ve 1939 dan itibaren de müessese olarak faaliyetine devam eden Kuvarshan madeni Artvin vilâyetine bağlı merkez kazasındadır.

İstihsalât

Sene	Ton
1937	653
1938	2240
1939	2500
1940	1924
1941	1497
1942	857
1943	495

6 — Keçiburlu kükürt işletmesi: 1936 yılında anonim şirket olarak kurulan ve 1944 de müessese haline getirilen Keçiburlu kükürt işletmesi İsparta vilâyetinin Keçiburlu nahiyesi civarındadır. Halen kükürtdere ve Değirmendere ocakları işletilmektedir.

Bu ocaklardan elde edilen cevher fabrikada tasfiye edilerek, sanayide kullanılan saf kükürt ve ziraatte kullanılan bağ kükürtü haline ifrağ edilmektedir.

İstihsalât

Sene	Ton
1936	2930
1937	3383
1938	3805
1939	815
1940	3440
1941	1951
1942	3025
1943	3079

7. Ergani bakır işletmesi: Ergani bakır madeni Elâzığ vilâyeti Maden kazası dahilinde olup, sermayesinin tamamına yakın bir mikdarı Etibank uhdesindedir.

Cevher açık işletme usulü ile istihraç edilmektedir. 1939 senesinde, izabe tesisatı ikmal olunarak aynı sene ortalarında bakır istihsaline başlanmıştır.

Blister ve rafine bakır istihsalâtı

Sene	Ton
1939	4236
1940	6830
1941	9010
1942	7400
1943	9235

8. Türkiye kömür satış ve tevzi müessesesi: 1940 senesinde, Banka tarafından kurulup 1941 de mahdut mes'uliyetli müessese halinde çalışmağa devam eden müessese, yurt içinde istihsal olunan kömürlerin satış ve tevzi işleriyle meşgul olmaktadır.

Etibankın yukarda zikrettiğimiz müesseselerden başka teşebbüsleri ve muhtelif iktısadi teşekküllerde iştirakleri vardır.

Teşebbüsler: 1. Murgul Bakır madeni, 2. Balkardağ - Keban simli kurşun ve gümüş madenleri, 3. Çatalağzı elektrik santralı, 4. Balkaya linyit madeni

İştirakler: 1. Ergani bakırı T. A. Ş. 2. Ankara sigorta T. A. Ş., 3. Halk bankası T. A, Ş., 4. Takas Ltd. şirketi. (S. İ.)

GALATASARAY KLUBÜ — 1899 Senesinde Beyoğlu Mektebi Sultanisi Terbiyei Bedeniye muallimi Faik Beyin talebesinden bir kaç kişi futol oynamışlardı. Fakat, gençler kale kurup yekdigerine top atıyor suretinde saraya jurnal edildiklerinden muntazam bir klüp teşkiline muvaffak olamadan hükûmetçe bu oyundan menedilmişlerdi. Bundan sonra beş altı sene müddetle Türkler futbolu katiyen terketmiye mecbur oldular, yalnız bir Türk bahriye zabiti Fuat Bey «Bobi» ismi altında ecnebi idmancılarla beraber futbol oynamıya devametti.

Memleketimizde ilk futbol klübü olan Galatasaray 1905 Birinci teşrininde talebeden Ali Sami'nin teşebbüsü ve Emin Bülent, Asım, Celâl, Bekir, Cevdet, Tahsin Nahit, Reşat, Kâmil ve Abidin Daverin muavenetleriyle on beş, yirmi kişilik bir heyet olarak kuruldu.

Bu klübe bir isim vermek ve bir renk seçmek oldukça zor bir işti. Çünkü o zaman her isimden ve her renkten bir mâna çıkarılırdı. Önce Gloria veya Audace gibi isimler düşünülmüşsede klüp oyunlara başlayınca halk ona «Galatasaray» ismini verdi.

O tarihte tehlikeli görülen bu isimden kaçınmak için pek ziyade uğraşılmışsa da herkes mektebi sultani talebesinin klübüne Galatasaray demekte devametti.

Galatasaray ilk gömleğini beyaz ve kırmızı renklerden yaptı. Fakat birçok dedikodulardan ve takiplerden sonra bu renkleri önce sarı siyaha ve sonra da mektebi sultaninin eski bir gül efsanesine göre esas renkleri olan Sarı-Kırmızıya tebdil etti. Klüp azası talimlerini en tenha yerlerde yapıyor ve Kadıköy sahasına mümkün olduğu kadar ayrı ayrı gitmiye dikkat ediyordu. Buna rağmen; Vapurda neden dört talebe yanyana oturdunuz? Tramvaya üç kişi birden binmişsiniz? gibi sual ve ihtarlar karşısında kalınıyordu. Hafiyelerin takibinden kurtulmak için, her hafta İstanbulun en uzak semtlerindeki çayırlardan birine gider, orada futbol oynarlardı.

Galatasarayın ilk takımı (1905 senesinde)
Ön sıra sağdan sola; Küçük Ali - Reşat - Emin Bülent - Ali Sami - Tahsin Nahit.
Ortadakiler sağdan sola; Kâmil - Celâl - Nuri - Bekir - Ulah Tülliyus - Abidin Daver.
Ayaktakiler sağdan sola: Bulgar Nikolof - Cevdet - Karadağlı Milo - Asım - Mazhar.

1905 Senesinden 1908 senesine kadar Galatasaraylı gençlerin, sporun ve futbolün memleketimizde Türkler arasında taammümü için mağlûbiyetlerden, müşkülât ve mahrumiyet-

Galatasarayın İstanbul şampiyonluğunu kazanan takımı (1908 senesinde)

Ortada oturanlar sağdan sola: Bekir - Hasan - Mektep müdürü Tevfik Fikret - Mahir - Celâl. Ayaktakiler: Bahriyeli Fuat - Hâmit - Emin Bülent - Asım - Ahmet Robenson - Ali Sami - Milo - Adnan İbrahim. Yerde oturanlar: İdris - İngiliz Orest.

lerden yılmadan uğraştıklarını görüyoruz. Fakat 1908 senesinde klübe iltihak eden İngiliz Horas Armitaj'in talimleri sayesinde Galatasaraylılar futbolün tekniğini öğreniyorlar ve buna yalnız kendilerine hâs azim ve cesaretlerinin de katılmasıyla şerefli tarihlerinin ilk sayıfalarını yazmıya başlıyorlardı.

Galatasarayın tekrar Istanbul şampiyonluğunu kazanan takımı (1912 - 1913)

Oturanlar: Rıza - Ali Sami - Emin Bülent - Celâl - Bekir - Hüseyin - Ömer - Salih Arif - Dr. Orhan Tahsin. Ayaktakiler: Faik - Suat Kara Osman - Ahmet Cevat - Ahmet Robenson - Neşet - Ruşen Eşref - Cevdet. Yerde oturanlar: Hasnan Galip - Prens Muhsin Yeğen - Jozef Oberle - Emil Oberle - Nusret.

Armitaj Galatasaraya kaptan olunca, oyunları tanzim ve azayı antrenemanlara teşvik etti ve o sene Birincikânunda Galatasarayın eski hocaları olan Kadıköylüleri sıfıra karşı dört golle mağlûp etmiye muvaffak oldu.

Bundan sonra Galatasaray her oyunda kazanarak fasılasız üç sene İstanbul birinciliğini muhafaza etti. Kadıköy klübünün mağlûbiyetinden sonra millî bir şekil alan oyunlar gayet şiddetli olmıya başlamıştı.

Galatasaraydan sonra ikinci klüp olarak Fenerbahçe 1907 de Galatasarayın içinden çıkan birkaç kıymetli genç tarafından tesis edildi.

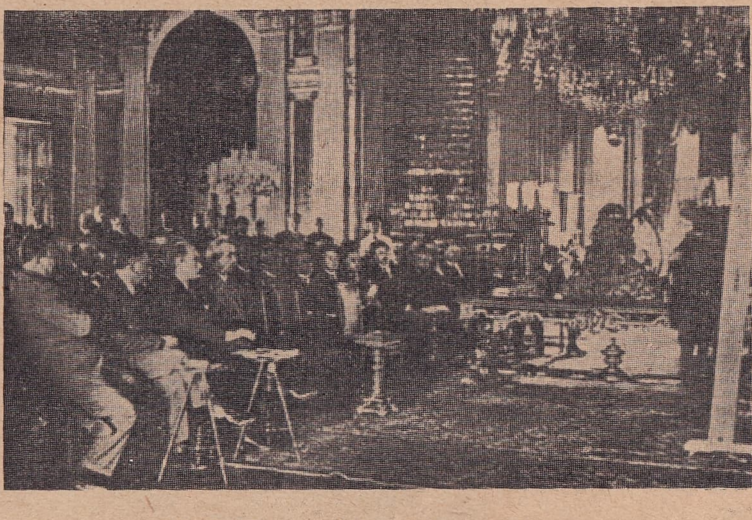
Türk olmıyan klüplerin Galatasaray tarafından ilk defa mağlûp edilmeleri tarihleri şunlardır: 1907 de İmogene İngiliz Bahriye takımı 0-2, 1908 de Moda İngiliz takımı 1-4, 1909 da Kadıköy Rum takımı 0-4.

İstanbuldaki ecnebî takımlarından sonra Galatasaray İstanbula gelen bir Macar takımını yenerek 1911 de Macaristana bir seyahat tertip etti. Memleket harici ilk spor temasımız bu maçlardır.

Bu suretle ecnebilerle münasebette bulunarak onların spor sahalarındaki terakkilerinden doğrudan doğruya istifade etmek yolunda ilk adımlar atılmış oldu.

Bu tarihten sonra Galatasaray memleketimizde kurulmuş ilk Türk kulübü olmakla ve yalnız futbolü tamimetmekle kalmıyarak Garp memleketlerinde spor sahasında gösterilen bütün faaliyetleri memleketimizde de tatbiketmiye başladı. Patenlihokey, Hokey, Boks, Eskrim, Atletizm ve bilhassa kurulduğu gündenberi birinciliğini elinden bırakmıyan denizcilik şubesi açıldı. Galatasaraylıların bugün Bebekte her sporcunun iftihar duyduğu modern ve mükemmel bir deniz lokali ve her biri bir şehit Galatasaraylının adını taşıyan otuza yakın fıtası vardır. Galatasaray, bugün şöhreti bütün dünyaca tanılan ve emsâline dünya spor âleminde dahi tesadüf edilemiyecek kadar zengin bir spor müzesine sahip bulunmaktadır. Bu müzede kulübün kuruluş senesindenberi kazandığı kupalar on dört camekânı doldurmaktadır. Sayısı 500 ü geçen kupa ve vazolardan başka albümleri dolduran binlerce resim Türk spor hayatının canlı bir tarihidir. (*İ. İ.*)

HARF İNKILÂBI — 1928 yılının Ağustos ayı Türk harf inkılâbının başlangıcı olmuştur. Türkçenin bu güne kadar bilinebilen yazılarının en eskisi Orhon ve Yenisey yazıtlarında görülen yukardan aşağıya satırlar halinde yazılan yazılar. Bundan sonra Uygur yazısı denilen sağdan sola yazılır ve harfleri kısmen birbirine bitişir yazılar meydan almış müslümanlığın kabulünden sonra da Arap harfleri bunun yerini tutmuştur. Arap harflerinde Türk dilinin en canlı ses varlıkları olan sesli harfler mevcut olmamasına karşı, Türk söyleyişinde birbirinden fark edilmiyen -«sin, sat, se», «ze, zı. dat, zel», «ti, tı», «he, ha, hı», «dal, dat» gibi - mükerrer harfler de vardı. Öte yandan bir kef harfi «ince k, ince g, genizden n, v, y» seslerinin, bir vav harfi

Dolmabahçe sarayında Türk harfleri için çalışmalar

«v, o, ö, u, ü», bir ye harfi de «y, i, ı» seslerinin hepsini birden ifade ederdi. Sesli harflerin az kullanılması yüzünden de kelimelerin doğru okunması her birini ayrı ayrı öğrenmek gerekliğini doğuruyordu.

Arap yazısının bu güçlükleri öteden beri göze çarpmakta ve okuma yazma öğrenmek yurdumuzda bir büyük iş şeklini almakta idi. Fakat bir yandan din kitabının bu yazı ile yazılmış olmasından kuvvet alan taassup, bir yandan da alışkanlık, bu alanda devrimci bir atılışa imkân bırakmıyordu. Bu yüzden yazıyı değiştirme yoluna gidemiyen ileri düşünceler, eldeki yazıyı bir dereceye kadar düzelterek güçlükleri azaltma yoluna meylediyordu.

Osmanlı İmparatorluğu parçalanarak hilâfet ve saltanat kaldırıldıktan sonra, Cumhuriyetin devrimci eli, harf inkılâbını yaratmıştır.

Arap harflerini ıslah yoliyle okuma yazmayı kolaylaştırma yolundaki bütün denemelerin netice vermediği görüldükten sonra artık inkılâp yoluna girmekten başka yapılacak bir iş kalmamıştı.

Cumhuriyet Hükûmeti ilk önce 1927 kışında rakamları değiştirmekle işe başladı. Lâtin rakamlarının kabulü sırasında Büyük Millet Meclisinde harfleri değiştirme meylini gösterir sözler söylenmişti. Bunun üzerine gazetelerde yazılan yazılar ve Maarif Vekilliğinde kurulan bir encümenin çalışmaları Lâtin aslından güzel ve kolay bir alfabe kurulabileceğini göstermişti.

İşte bunun üzerine - o zaman Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal diye anılan - Atatürk 1928 Ağustosunun 9 unu 10 una bağlıyan gece Saray burnu Parkında bir nutuk söyledi. Bir yandan yeni Türk harflerinin hemen öğrenilmesini isteyen, bir yandan da Garp müziğinin benimsenmesi gerektiğini ileri süren bu tarihi nutuk şudur:

«Sevgili kardeşlerim, huzurunuzla ne kadar bahtiyar olduğumu izah edemem. Duyduklarımı tek kelimelerle ifade edeceğim.

Memnunum, mütehassisim, mesudum. Bu vaziyetin bana ilham ettiği hissiyatı huzurunuzda ufak notlar halinde tespit ettim. Bunları içinizden bir vatandaşa okutacağım.

Vatandaşlar, bu notlarım yeni Türk harfleriyle yazılmıştır. Kardeşimiz bunu derhal okumaya teşebbüs etti ve okuyabilir de. Ancak henüz tamamen istinas etmemiş olduğu görülüyor. İsterim ki, bunu hepiniz beş, on gün içinde öğrenesiniz.

Arkadaşlar, bizim ahenkdar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran anlaşılmıyan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, ve bulüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Anladığımızın asârına yakın zamanda bütün kâinat şahit olacaktır. Buna katiyetle eminim.

Yeni Türk harfleriyle yazdığım bu notları bir arkadaşa okutacağım, dinleyiniz.

İstanbul halkının bu geceki içtimaına beni iştirâk ettirdiğiniz için çok teşekkür ederim.

Her zaman, her yerde olduğu gibi, bu gece burada da halk ile karşı karşıya geldiğim anda, azametli bir kuvvetin tesiri altında kaldığımı duydum.

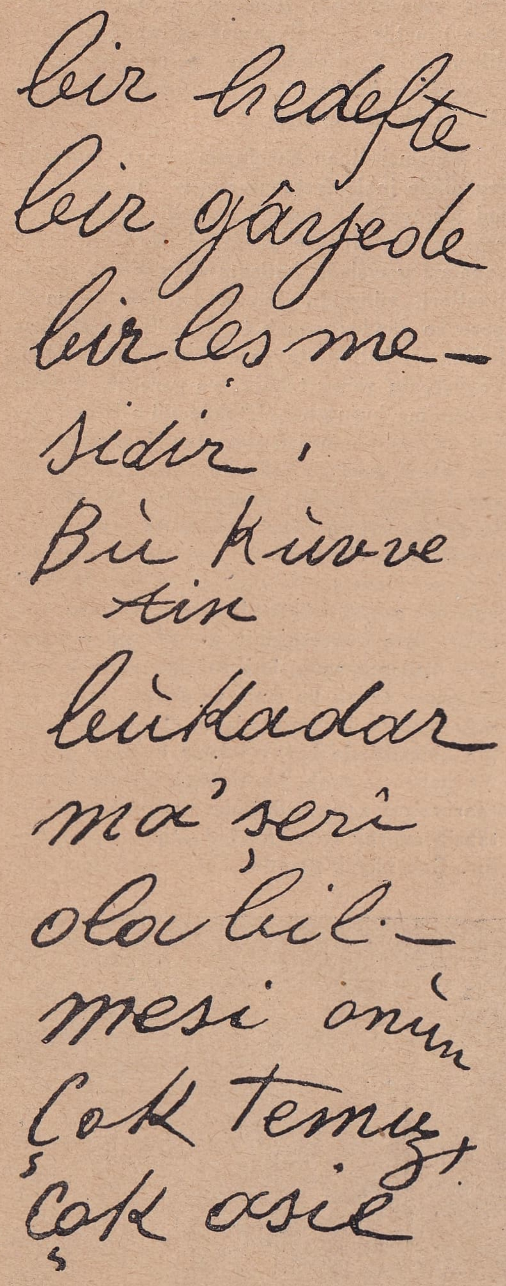
Bu kuvvet nedir ? Türk halkının, Türk içtimaî heyetini teşkil eden yüksek insanların kalb membalarından hislerin, arzuların, heye-

canların, kastların, bir hedefte, bir gayede birleşmesidir.

Bu kuvvetin bu kadar mâşerî olabilmesi onun çok temiz, çok asil olması ile mümkündür. Bu benim ve bütün dünyanın gördüğü kuvvet muhakkak, en büyük vasıflarla mütemayizdir.

Bir millet, bu mahiyette bir kuvvet ve bir hayatiyet gösterdiği zaman, o milletin beşer tarihinde yepyeni bir safha açmakta olduğuna şüphe etmemelidir.

Bu gece burada güzel bir tesadüf eseri olarak şarkın en mümtaz iki musiki heyetini dinledim. Bilhassa sahneyi birinci olarak tezyin eden Münirefül Mehdiye Hanım sanatkârlığında muvaffak oldu.

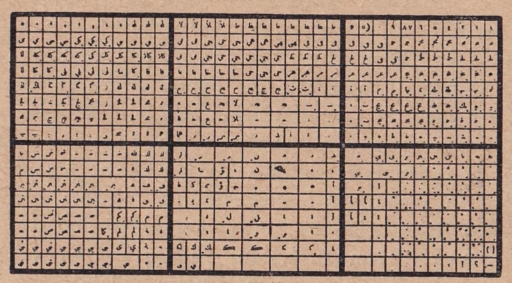

Atatürk'ün 9 ağustos 1928 gecesi Türk harfleriyle yazdığı yazıdan bir sayfa

Fakat benim Türk hissiyatı üzerindeki müşahedem şudur ki, artık bu musiki, bu basit musiki, Türkün çok münkeşif ruh ve hissini tatmine kâfi gelemez. Şimdi karşıda medeni dünyanın musikisi de işitildi.

Bu ana kadar şark musikisi denilen terennümler karşısında cansız gibi görünen halk derhal harakete ve faaliyete geçti. Hepsi oynuyorlar. Bu pek tabiîdir. Hakikaten Türk fıtraten şen, şatırdır. Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için farkolunmamışsa, kendinin kusuru değildir. Kusurlu haraketlerin acı, felâketli neticeleri vardır. Bunun farikı olmamak, kabahattir,

İşte Türk milleti bunun için gamlandı. Fakat artık millet hatalarını kanıyle tashih etmiştir; artık müsterihtir; artık Türk şendir; fıtratında olduğu gibi.

Arap harfleriyle hurufat kâsası = Güçlük

Artık Türk şendir, çünkü ona ilişmenin hatarnâk olduğu tekrar ispat istemez, kanaatindedir.

Bu kanaat ayni zamanda temennidir.

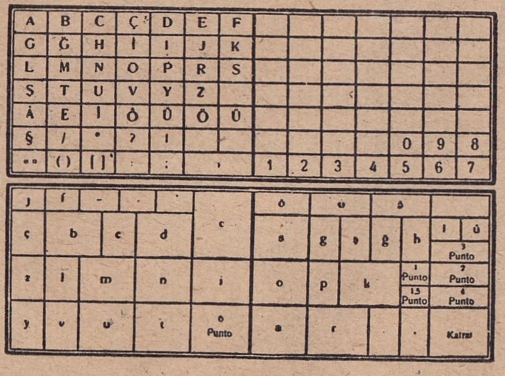
Vatandaşlar, arkadaşlar,

Çok söz, uzun söz bir şey için söylenir; hakikati anlamıyanları hakikate getirmek için... Ben bu devirleri geçirdim.

Şimdi sözden ziyade iş zamanıdır. Artık benim için, hepiniz için çok söz söylemeğe ihtiyaç kalmadı kanaatindeyim. Bundan sonra bizim için faaliyet, hareket ve yürümek lâzımdır.

Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmağa mecbur olduğumuz son değil, lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır: yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Her vatandaşa kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki bir milletin, bir heyeti içtimaiyenin yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse bu, ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lâzımdır.

Bu millet utanmak için yaradılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir; Türkün seciyesini anlamıyarak kafasını bir takım zincirlerle saranlardadır. Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Bu hataları tashih edeceğiz. Bu hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyeti içtimaiyesi yeni harfleri

Türk harfleriyle hurufat kâsası = Kolaylık

öğreneceklerdir. Milletimiz yazısiyle, kafasiyle bütün âlemi medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.»

Atatürk'ün bu nutku yurt içinde büyük bir heyecan yarattı; 10 Ağustostan itibaren herkes yeni harfleri öğrenmeye atıldı. 11 Ağustosda Dolmabahçe sarayında bir ders açıldı. Bunu Parti merkezlarinde, okullarda, İstanbul radyosunda verilen dersler takibetti. Nihayet 25 Ağustosda yine Dolmabahçe sarayında bütün mebuslar, edipler, gazeteciler, bilginler bir kongre halinde toplandılar. 25, 27 ve 29 Ağustosta geçen konuşmalardan sonra - o zaman başvekil olan - İsmet İnönü şu demeçte bulundu:

«Kabul edilen harfler, Fransız harfleri değildir. Türk harfleri, Türk alfabesidir. Bu harfler tamamen Türk dilinin ihtiyaçlarına göredir, bu harfleri kullanmaktan başka çare yoktur. Bu harfleri neden alıyoruz?

Gazinin gayesi, milleti cehaletten kurtarmaktan ibarettir. Biz orduda bütün milletin efradını elimizden geçiririz. Okuma yazma bilmiyenlerden bir tek nefer görmedim ki lâakal iki sene mektebe gitmemiş olsun. Köylerde ders veren hocalar vardır. Köylüler bunlardan ders görür. Ağızdan kaparak ezberden sûre okur. Fakat gazete okuyamaz, mektup okuyamaz, yazı yazamaz. Cehalet hocaların tarzı tedrisinden değildir. Arap harflerindendir.

Beş altı yüz şekli olan eski harflerle okuyup yazmak çok ince bir sanat haline

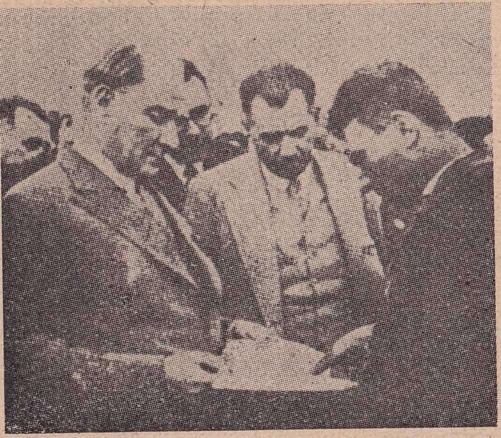
Başmuallim öğretiyor

gelmiştir. Halkın okuyup yazma öğrenmesi için evvelâ harf lâzımdır. İşte ihtiyaç bundan doğmuştur. Halkın yeni harflere alâka ve tehalükü bu harflerin bir ihtiyaç, hem de ciddî bir ihtiyaç olduğuna delâlet eder. Harfler hakkındaki münakaşa kesilmelidir. Çünkü yeni alfabe ilmîdir ve Türk milletinin alfabesidir. Bu alfabe Türklerin ihtiyaçlarına kâfidir.

Bundan sonrası münakaşa edilebilir. Lisanı telâffuza göre tespit edeceğiz. Encümenin imlâ ve sarf kaideleri bir intikal projesidir. Zamanla kaideleri inkişaf eder; değişir; güzelleşir. Bugün istikbalde lisanın alacağı şekli tespite çalışmak muhal peşinde koşmak demektir. Komisyon vazifesini bihakkın yapmıştır. Komisyona çok teşekkür ederim ki yalnız bir tir-dir münakaşası çıkmıştır. Başka mucibi münakaşa olacak hiç bir şey çıkmamıştır. Bu, komisyonun çok itina ve dikkatle çalıştığını gösterir. Aileme alfabeyi öğretmeye çalıştım. En büyük müşkilât sâitlerde idi. Komisyon bidayette intikal yaparken lisanı ıslâh fikrinde idi. Fakat bu işe tamamen girmedi. Çünkü azim müşkilât olduğunu gördü.

Bugün bidayette bende de mevcut olan tir - dir yabancılığından yüzde yetmişini kaybettim, alıştım.

Hülâsa komisyonun alfabesi kati'dir, intikal sarf ve imlâsı işe en faideli şekildedir. Bu harflerle Türk dili pek yakında dünyanın

Başmuallim seyahati esnasında

en tatlı lisanı olacaktır, fakat bugünden istikbalde Türk dilinin alacağı şekli tahdid edemeyiz. Onu yapmak istikbaldeki nesillere aittir.»

Bundan sonra yine İnönü'nün yazdırdığı şu karar maddeleri okundu:

«1 — Milleti cehaletten kurtarmak için kendi diline uymıyan Arap harflerini terkedip lâtin esasından Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur.

2 — Komisyonun teklif ettiği alfabe hakikaten Türk alfabesidir, kati'dir. Türk milletinin bütün ihtiyaçlarını temin etmeye kâfidir.

3 — Sarf ve imlâ kaideleri lisanın ıslâhını, inkişafını, millî zevki takibederek tekâmül edecektir.

Muhakkaktır ki yeni harflerle lisana ve imlâya ilk şeklini vermek için komisyonun projesi en kısa ve en amelîdir.»

Atatürk, bunları reye koydu, ittifakla kabul edildi. Böylece 9 Ağustosta başlıyan harf inkılâbı 30 Ağustos Zafer bayramında karara bağlanmış oldu.

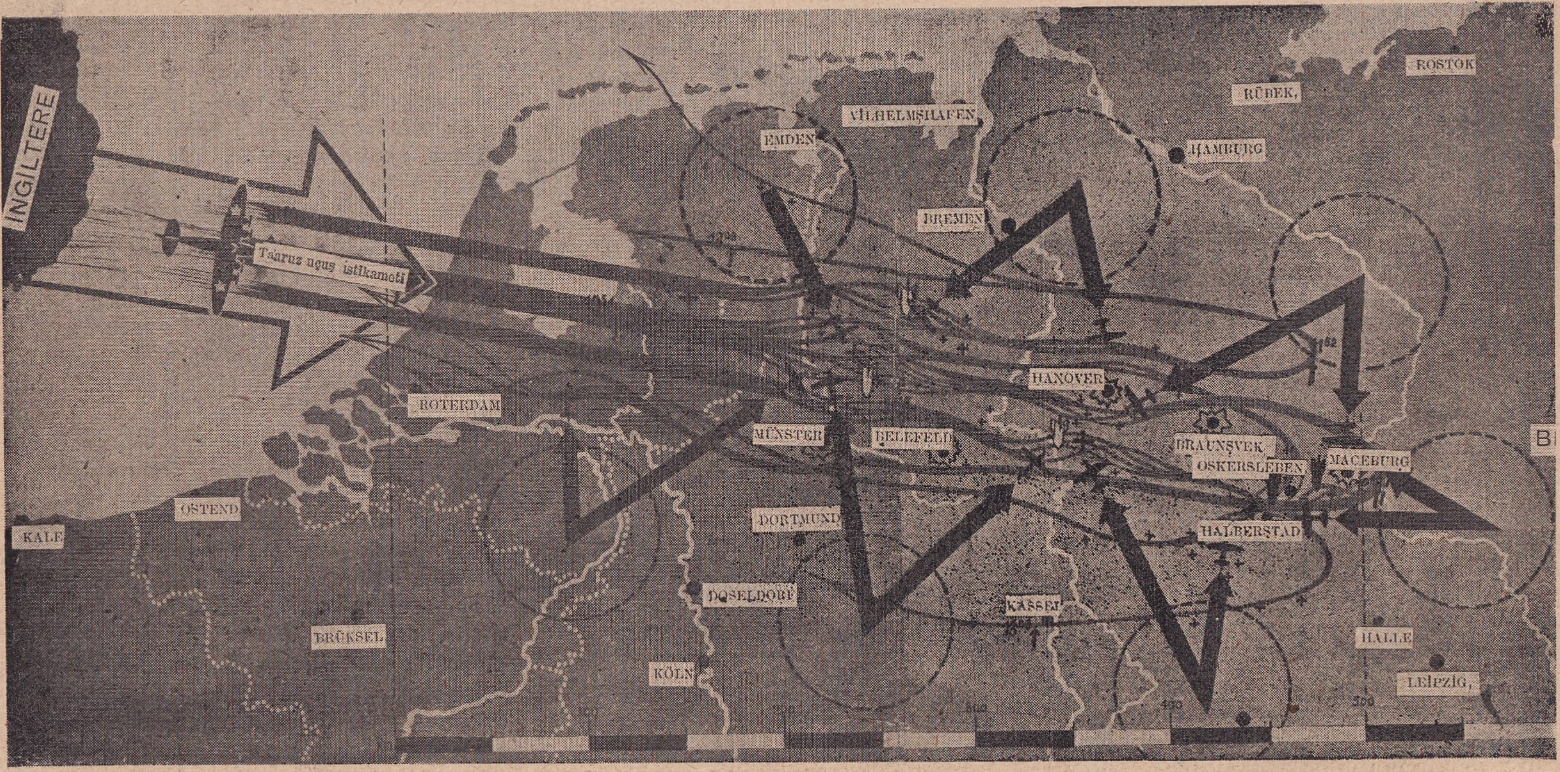
Yeni Türk harfleri kanununun T. B. M. M. de kabulü 1 ikinci teşrin 1928 dedir.

(İbrahim Necmi Dilmen)

HAVA HARBİ — Hava harb kuvvetlerinin bütün muharebe hareketleriyle birlikte hava korunmasının ve hava defi ve tardının umumî faaliyetlerine denir. Kara ve deniz harbleri yanında hava harbinin bilhassa hususi ehemmiyeti vardır. Hava harbinin tarihi tamamiyle yenidir. Tayyarelerin birinci cihan harbinden sonra fevkalâde inkişafı bazı fikirlerde müstakil hava harbi düşüncesini ortaya çıkarmıştı. Lâkin bu fikrin tahakkuk etmesi için hava kuvvetlerinin müstakil bir sınıf ve silâh olarak kabul edilmesi lâzımdı. İtilâf hava kuvvetleri birinci cihan harbinin nihayetlerinde bu istikamete doğru mühim bir adım atmışlardı. Hava kuvvetlerinin harb silâh ve vasıtası olarak kabulü, daha birinci cihan harbinde dahi harbin karakterinde değişikliklere sebep olmuş, tesadüfi muharebeler eski ehemmiyetini kaybetmiş, uzak keşfin ağırlık merkezi tayyarelere intikal eylemiş ve harbi düşman memleketine nakletmek imkânı hâsıl olmuştu. Harbden sonra birçok askerî mütehassıslar hava harbinin müstakbel harblerde baş rolü oynıyacaklarını, kara ve deniz ordularının tâli ehemmiyet kazanacaklarını ileri sürmüşler ve mensup oldukları devlete hava kuvvetlerini esas sınıf olarak kabul ettirmeye çalışmışlardı. Bu doktrini müdafaa edenler daha ziyade birinci cihan harbinin tesiri altında kalmış bulunuyorlardı; çünkü o harpte ateş ve tahkimatla hareket arasında vukua gelen mücadelede hareket mağlûb olmuş, harb mevzi harbine intikal ederek toprağa saplanmış, müzminleşmiş, uzamış ve katî neticeyi almak için muazzam insan ve malzeme fedakârlığı ihtiyar edilmişti. Halbuki tayyareler hareket harbinin bütün hususiyetlerine ve vasıflarına tamamiyle uygun görülmüş ve harbin katî netice silâhı zannedilmişti.

Birinci cihan harbine tayyareler müstakil bir sınıf ve silâh olarak girmediler, o devirde tayyarelerin vasıfları, silâhları, imal şartları, adedî mevcutları, sevk ve idare usulleri bunları müstakil bir sınıf ve silâh olarak kullanmıya elverişli değildi. Almanlar harbin dördüncü senesinde her biri 12 tayyareden mürekkep 300 sahra tayyare müfrezesi kullanmışlardır ki bunların mecmu kuvveti 3.600 tayyareden mürekkeptir. Bu müfrezeler büyük sevk ve idare birlikleri emrine dağılmış olduğundan hiçbir yerde ağırlık merkezi teşkil edilmemişti. Alman Başkomutanlığı cesim zeplin balonlarını da tecrübe etmiş, bunlarla Londrayı bombardıman dahi etmişse de süratlerinin ve manevra kabiliyetlerinin azlığı, büyük hedef göstermeleri, kolayca yanmaları yüzünden terkolunmuştur. Harb sona ererken Almanlar 14.000 tayyare, 28.000 motör imalini gerçekleştirmek üzereydiler. İtilâf devletlerine gelince onlar da tayyarelerini Almanlar gibi yardımcı bir silâh olarak kullanmışlardı.

Birinci cihan harbinden sonra motörün fevkalâde inkişafı tayyarelerde beklenmedik ani bir tekâmül husule getirdi. Tayyarelerin cesametiyle birlikte süratleri de arttı, seyir sahaları genişledi, kullanış ve manevra kabiliyetleri yükseldi, büyük hamule taşımak, gece ve gündüz uçmak temin edildi, fabrikalarda seri halinde tayyare imali mümkün oldu. Tayyarenin gerek teknik ve gerekse harbde kullanılma hususundaki tekâmülü o kadar süratli ve baş döndürücü olmuştur ki, tarihte hiçbir askerî sınıf ve silâh bu kadar geniş ve seri inkişafa mazhar olamamıştır. Bu inkişaf topyekûn harbin vücut bulmasına baş sebep teşkil eder. Hava harbi fikrinin ilk mucidi İtalyan Generalı Giulio Duhe'dir. Bu mütefekkir asker, müstakil hava ordusunun teşkilini, hava kuvvetlerinin sevkülceyşî maksatlarla kullanılmasını, istikbal harblerinde katî neticenin ancak bu sınıf ve silâhla alınabileceği tezini müdafaa etmiştir. Ona göre: «harbin bidayetinde kara ve deniz orduları müdafaa harbi yapmalı, harbi hava ordusu baskın taarruziyle açmalı, düşman hava kuvvetlerini tahrib ederek hava hâkimiyetini kazanmalıdır. Çok büyük ölçüde hava birlikleri düş-

Almanyaya hava hücumlarını gösterir kroki

man baş şehrini, memleketin içlerini, münakale yollarını, hayati ehemmiyeti haiz askerî ve sivil tesislerini tahrib etmeli, yakmalı yıkmalı, hayatı felce uğratmalı, ordunun ve milletin harb azmini ve isteğini sarsmalı, mâneviyatını kırmalı ve hasmı sulha icbar etmelidir. Düşman inat ederse kara ve deniz ordularının iştirakiyle ikinci safhada katî netice hava kuvvetlerinin desteği altında alınmalıdır.» Duhe büyük ve sevkülceyşî maksatlarla hareket edecek hava kuvvetlerinin müstakil teşkilât olmasını ve toplu olarak bir elden idare edilmesini ileri sürmüştür. İkinci cihan harbi, onun hava kuvvetlerini «baş katî netice sınıfı» olarak kabul etmesi müstesna olarak diğer fikirlerinin umumiyetle doğru olduğunu ispat etmiştir. 1930 da dünyaya gözünü kapıyan bu generalin fikirleri hava harbinin menşeidir.

Tayyarelerin hudut, mevzi, mâni, mevsim, gece ve gündüz tanımıyan kabîliyetinden, büyük tahrip ve fevkalâde baskın kudretinden istifade etmek fikri bidayette daha ziyade deniz hâkimiyetine sahip olmıyan devletlerin anlayışlarında canlandı. Almanyada, Rusyada ve Japonyada hava kuvvetleri 1933 ten sonra kara ve deniz kuvvetleri yanında üçüncü bir sınıf harb kuvvetleri meyanına dahil oldu. Alay teşkilâtı tümene çıkarıldı, tümenler kolorduları, kolordular, hava ordularını teşkil ettiler. Daha 1939 da Almanyada beş hava ordusu kurulmuş bulunuyordu. Bu teşkilâtla birlikte sevk ve idare işleri de organize edildi. (Hava Nezareti) Hava Başkomutanlığı ve kurmayı (Erkânı Harbiyesi), daire ve şubeleri teessüs etti, büyük fedakârlık istiyen teşkilât milletin daha hazardan seferber olmasını icabettirdi.

Hava harbi kara ve deniz harbleri gibi topyekûn harbin bir safhası olup, kara, deniz ve hava hedeflerine karşı taarruz harekâtiyle ve hava kuvvetleri arasında cereyan edecek muharebeleri ihtiva eder. Hava harbi yalnız tayyareler tarafından yapılmaz. Bu harb milletten iktisadi, mali, mânevi azami kutret ve içtimai teşkilât ister. Hava kuvvetlerinin yer teşkilâtları o kadar geniştir ki

havada bir pilot için yerde 50 : 60 insan çalışır. Mali ve iktisadi kudretleri geniş olmıyan devletler hava harbinin idaresinde müşkülâta uğrarlar. Hava harbi insan kudretinin son haddinden istifade edilmesini ister. Hava harbinin en üstün vasfı baskındır. Baskın, bilinmiyen zamanda ve yerde, bilinmiyen maksatlarla, bilinmiyen adette ve cinste silâhlarla ve bilinmiyen muharebe usulleriyle yapılan ani taarruz hareketleridir. Almanlar Polonya seferine (ikinci cihan harbi) 3.000 tayyare tahsis etmişlerdi. Buna mukabil Polonyalıların bin kadar muharebe tayyareleri mevcuttu. Bu tayyareler de harbin bidayetinde yapılan baskınla yok edildiler. Hava harbinin esas muharebe birliği, muharebe tayyare alaylarıdır. (Bombardıman alayı). Av tayyareleri defi ve tard, keşif tayyareleri hava harbinin sevk ve idaresi için lüzumlu keşifleri yaparlar. Hava harbinin gaye ve hedefi hava hâkimiyetidir, bu hâkimiyet, ya yerde veya hava muharebelerinde düşman hava kuvvetlerinin tahribiyle elde edilir. Hava hâkimiyeti tesisi için büyük adette hava kvvvetleri kullanmak lâzımdır. A l m a n l a r F r a n s a s e f e r i n d e (ikinci cihan harbi) 1.500 Fransız tayyaresine karşı 8.000 tayyare kullanarak hava hâkimiyetini temin etmişlerdir. Hava; uzunluğu; genişliği ve derinliği haiz olan üç buutlu bir saha olduğu için hava hâkimiyeti her zaman ve mutlak olarak tesis edilemez. Asıl olan katî netice, anında ve yerinde hava hâkimiyetidir. Hava hâkimiyetinin temininde av ve bombardıman tümenleri mühim rol oynarlar. Hava hâkimiyeti, katî neticeli kara ve deniz meydan muharebelerinde muvaffakıyet için baş şarttır. Japonlar 1942 bidayetinde hava hâkimiyetleri sayesinde Uzak Şarkı süratle istilâ etmişlerdir. İtalyanlar anayurt üsleri sayesinde Sicilya boğazında hava hâkimiyeti tesis ederek 1943 senesine kadar orta Akdenizi İngiliz donanmasına ve ticaret gemilerine karşı kapamışlardır. İkinci cihan harbi hava sınıfının katî netice silâhı olduğu fikrini ispat edememiştir. Bugüne kadar cereyan eden harp hâdiseleri ve meydan muharebeleri, katî neticenin ancak kara ve deniz orduları tarafından alınabileceğini ispat etmiştir. Kasino (İtalya Mayıs 1944) muharebeleri «kara ordusunun katî taarruz kudreti olmadan hava bombardımanları ne kadar büyük ölçüde yapılırsa yapılsın kuvvetli bir müdafaa hattını yaramazlar» fikrini gerçekleştirmiştir. Buraya karşı yapılan taarruzda bir haftada 14.000 çıkış yapılmış ve 8.400 ton bomba atılmıştır. İkinci cihan harbi hâdiseleri tethiş bombardımanlariyle bir milletin maddi ve mânevi gücünün kolay kolay kırılamıyacağını da göstermiştir. İngiliz milleti 1940 senesinde Londranın ve Coventry'nin ve diğer büyük şehirlerinin tahribi ve memleketin ateş ve felâket içerisindeki hali karşısında mâneviyatından hiçbir şey kaybetmemiş, millî azim ve imaniyle, anavatanı inadiyle harbe devam ederek bugünkü mesut devre erişmiş ve hava harbinin gayesi olan teşebbüsü ele geçirmiştir.

H a v a h a r b i taarruzi ve tedafüi olmak üzere sevk ve idare edilir. Taarruzi hava harbi bombardıman birlikleriyle gece ve gündüz taarruz harekâtiyle yapılır. Almanlar 1942 senesi ortalarına kadar hava harbini taarruzi olarak idare etmişler, lâkin Anglosakson üstünlüğü karşısında 1943 ten sonra tamamiyle müdafaaya geçmişlerdir. Tedafüi hava harbi av tayyareleri ve hava defi silâhları tarafından yapılır ve hava müdafaası birinci plâna girer. Bunun gayesi düşman bombardıman tayyareleri daha hedeflerine erişmeden bunları tahribetmek, buna muvaffak olunamadığı takdirde hiç olmazsa onları dağıtarak bombalarını gelişi güzel atmaya icbar eylemek ve serbestçe harekâta mâni olmaktır. Tedafüi hava harbini kabul eden taraf taarruzi harekâttan büsbütün sarfınazar edemez, zaman zaman bilhassa geceden istifade ederek düşman hedeflerini taarruzi harekâtla bombardıman eder.

Taarruzi hava harbi yapan devlet siklet merkezini taarruz vasıtalarına (bombardıman tayyarelerine) tahsis eder. Taarruz, hava harbinin en mühim fiilini teşkil eder. Lâkin bu taarruz ondokuzuncu asırda cereyan eden süvarinin süvariye karşı yaptığı hücuma benzemez, yani taarruz tayyareleri düşmanın taarruz tayyarelerine hücum etmezler, bilâkis onun kaynaklarına taarruz ve onları tahribederler. Hava harbi devletin harb kudretine, harb maksat ve plânına, coğrafi vaziyetine, düşmanın vaziyetine göre muayyen bir hava stratejisi ister. Bu strateji harbin devamı esnasında vaziyete göre değişir ve tadilâta uğrar.

Hava harbinin sevk ve idaresi hazarden itibaren büyük hazırlıkları icabettirir. Düşmanın mühim harb hedefleri, sanayi merkezleri hazarde keşif ve tesbit edilir. Hava başkomutanlığı kurmayında çalışan istihbarat şubesi muhtemel düşmanların hava kuvvetlerini, hava teşkilâtını, tayyarelerin cins, vasıf ve miktarını, hava meydanlarını, talim ve terbiye derecesini, kadro ve kuruluşlarını, muharebe tarzını ve sevk ve idare usullerini, tayyare sanayiini, milletin tayyareciliğe olan kabiliyet ve istidadını, ham madde ve akaryakıt membalarını, harb sanayii tesislerini ve hava harbi için ehemmiyeti haiz mühim hedeflerin mevkileriyle, devletin hava siyasetini, harb hedef ve gayesini tesbite çalışır. Muhtelif yollardan ve kaynaklardan istihbarat şubesinde toplanan bu malûmat harekât şubesinin harekât plânlarının hazırlanmasında mühim rol oynar. Hava harekât şubesi bu malûmatı aldıktan sonra harb plânı esas olmak üzere hava harekât plânını hazırlar; istihbarat tarafından verilen malûmat muhtelif mikyaslı haritalara geçirilir, hedefler cins ve ehemmiyetlerine göre sınıflara ayrılır ve numaralanırlar. Bunların mesafeleri tayin edilir ve hangi cins tayyarelerin harekât sahaları içerisinde bulundukları daireler çizilerek tesbit edilir. Devletin harb plânı hava harbinin taarruzi veya tedafüi olarak hazırlanmasını tayin eder.

Hava harbini hava kuvvetleri başkomutanı umum Başkomutanın harb maksadına uygun olarak idare eder. Hava kuvvetleri kurmayı onun en yakın yardımcısıdır. Hava harbinin sevk ve idaresinde ş u h e d e f l e r göz önünde bulundurulur:

1) Harbi hava baskıniyle açmak, düşman hava kuvvetlerini hava meydanlarında baskınla tahribetmek ve hava hâkimiyetini hiç olmazsa hava üstünlüğünü elde etmek,

2) Düşman baş şehrini tahrip ve memleketin idare dimağını felce uğratmak,

3) Tünel, köprü, viyadük gibi sevkülceyşî münakale ve geçit noktalarını ve mühim münakale düğüm merkezlerini tahribederek düşman yığnak nakliyatını müşkülleştirmek, düşman deniz muvasala yollarına taarruz ve deniz üslerini tahrip eylemek,

4) Düşman yığınağını bozmak,

5) Düşmanın geri ve ikmal tesislerini, harb sanayii, petrol istihsal merkezlerini, elektrik, su santrallarını, yiyecek yakacak depolarını, istasyonlarını, sanayi şehirlerini, kanalları, liman ve rıhtımları, harb için lüzumlu mühim noktaları tahribetmek, cephede çarpışan düşman ordularının anayurtla münakalesini kesmek, onları malzemesiz, yiyeceksiz bırakmak ve harb kudretini azaltmak,

6) Düşman halkının mâneviyatını kırmak, günlük hayatı felce uğratmak, onları dehşete düşürmek ve harpten usandırmak,

7) Katî neticeli kara ve deniz meydan muharebelerini siklet merkezleriyle desteklemek ve muharebe meydanının semasında hava hâkimiyeti tesis etmek (Normandiya çıkarmasında bu maksat için 11.000 tayyare kullanılmıştır),

8) Düşman cephesinin gerilerine veya memleket içerilerine paraşüt kıtaları ve hava piyadesi indirerek şakuli kuşatma yapmak ve memleket içlerinde emniyetsizlik ve huzursuzluk yaratmak,

9) Anayurdun havaya karşı korunmasını temin ve semada emniyet tesis etmeye çalışmak,

10) Düşman hava kuvvetleriyle devamlı muharebe ederek onu yıpratmaktır.

Hava harbi, iç ve dış hatlardan sevk ve idare edilen; tabiyevi, operatif ve sevkülceyşî maksatlarla kullanılan, ikinci cihan harbinin ve yirminci asrının müthiş harb vasıtasıdır. Anglosaksonlar üstün hava malzemeleri, bilgili sevk ve idareleri, plânlı ve programlı mesaileri, büyük fedakârlıklariyle emin adımlarla bu sayede zafere doğru ilerliyorlar.

Kısa bibliyografya: Wauthier; Die Kriegslehre des Generals Douhet 1935. Wissen und Wehr 1939 nüshaları. (İhsan Yardoğlu)

HİNDENBURG, PAUL VON BENECKENDORFF, VON — (1847 - 1934) Birinci Dünya Harbinde Alman orduları kumandanı ve harpten sonra ikinci Alman Reisicumhuru.

2 Birinciteşrin 1847 de Pozen'de doğmuştur. Prusyalı Binbaşı Robert Fon Benekkendorf Fon Hindenburg'un oğludur. Askerî mektebi bitirdikten sonra 1866 ve 1870 - 1871 harplerine muhafız subayı olarak iştirak etmiş, sonra harp akademisine girerek kurmay subayı olmuştur. 1878 - 1885 seneleri arasında Alman ordusu kurmay Başkanlığında çalışmıştır. 1889 da Prusya Harbiye Nezareti piyade kısmı şefi, 1893 de doksan birinci Oldenburg piyade alayı kumandanı, 1896 da Koplenz'de sekizinci kolordu kurmay Başkanı 1900 de Karlsruhe' de yirmi sekizinci piyade alayı kumandanı 1903 den itibaren Magdeburg'da dördüncü kolordu kumandanı olmuş ve 1905 de generalliğe terfi etmiştir. Hindenburg son vazifesinde altı sene kaldıktan sonra 1911 de tekaüde sevkedilmiştir.

Bu büyük Alman kumandanının şöhreti Birinci Dünya Harbinin patlamasıyla yayılmış ve bu tarihten sonra vatanına unutulmaz hizmetlerde bulunmuştur. Harp ilân edildiği zaman mütekaid bulunan general tekrar vazifeye çağrılmış, 22 Ağustos 1914 de Hindenburg 8 inci ordu kumandanlığına ve Ludendorf da onun erkânıharbiye reisliğine tayin edilmiştir. Kendini askerlik tarihinde ölmez yapan iki zaferini butarihten sonra kazanmıştır. Bunlardan biri Ruslarla yaptığı, 23 - 30 Ağustos 1914 de Tanenberg'de cereyan eden büyük meydan muharebesi, diğeri 5 - 15 Eylül 1914 de gene Ruslara karşı yaptığı Mazurya gölleri imha savaşıdır. Bu iki büyük zaferiyle Hindenburg, Prusyayı Rus tehlikesinden kurtarmış ve Alman halkının büyük sevgisini kazanmıştır. Bunun üzerine 26 Ağustos 1914 de Orgeneralliğe terfi ettirilmiş, 1 İkinciteşrin 1914 den itibaren şark cephesi kuvvetleri başkumandanı olmuş, aynı ayın 27 sinde Mareşalliğe terfi ettirilmiştir.

Bundan sonra şark cephesinde mahirane sevk ve idaresiyle Alman ordularına zaferler kazandırmış ve çok faik düşman kuvvetleri karşısında bile gerilememiştir. Bu suretle 1915 Eylül ayı sonuna kadar Galiçya, Polonya ve Lituvanyayı Ruslardan tamamiyle temizlemiştir. 1916 da şark cephesine gönderilen bir kısım Avusturya - Macar kuvvetleri de emrine verilmiştir. Alman ordularının Verdön mağlubiyeti üzerine 29 Ağustos 1916 da Falkenhayn'ın yerine umum erkânıharbiye reisi tayin edilmiştir.

Hindenburg bu vazifesinde ilk olarak denizaltı harbine kayıtsız ve şartsız olarak devam emrini vermiş ve kendi adıyla anılan programının tatbiki ile harp endüstrisini ıs-

Hindenburg

lah etmiş, istihsalâtı hızlandırmış ve teşkilatlandırmıştır. Cephelerde ise henüz harbe giren Romanyayı ezmiş, 1917 de Rusyaya indirdiği darbelerle Brest - Litovsk muahedesini hazırlamış ve İtalyayı ağır mağlubiyetlere uğratmıştır. Fakat esas hedef ve en mühim cephe garpta idi. 1918 senesi başlarında «Büyük Fransa muharebeleri» diye anılan savaşlarda önceleri yaptığı taarruzlarla elde ettiği zaferler ona en büyük Alman nişanını kazandırmıştır. 1918 Eylülünde dahilî inhidam cephelere de sirayet edince harbin kaybedildiğini anlamış, Ludendorf'un yerine başkumandanlığı almış ve Almanya dışında bulunan kuvvetlerin vatana dönmelerini sağlamıştır. Versay muahedesinden sonra 3 Temmuz 1919 da başkumandanlığı bırakmış ve Hanovr'e dönmüştür.

İkinci tekaütlüğünde politikadan uzak kalmak istemişse de 1919 sonteşrininde ittifakla mebus seçilmiştir. 1925 senesi başlarında birinci reisicumhur Ebert'in ölümü üzerine bir çok parti mücadeleleri ve kargaşalıklar sonunda bu vaziyeti islah etmek üzere kendisine müracaat edilmiş ve reisicumhur olması istenmiştir. Hindenburg bu teklifi kabul etmiş ve 12 Mayıs 1925 de reisicumhur ilân edilmiştir. Bu tarihten sonra Almanya tam parlamanter rejimle idareye başlanmış, ihtiyar Mareşal cumhuriyetin prensiplerine sadakat göstermiş ve milliyetçi bir politika takip etmiştir. Nasyonal Sosyalist harekâtı üzerine Hindenburg partinin galibiyetini tasdik etmiş ve parti şefi Adolf Hitler'i 30 Birincikânun 1933 de Başvekil yapmıştır.

Ömrünün sonlarında sakin bir hayat geçirmek istiyen bu büyük asker ve devlet adamı Nödek'e gitmiş ve orada 2 Ağustos 1934 de ölmüştür. Büyük Tanenberg abidesinin yanında gömülüdür.

Hindenburg «Hayatımdan - 1920» adlı bir eser bırakmıştır. (F. Y.)

İSTANBUL YANGINLARI — Atalarımız Anadolunun salgınından, İstanbulun da yangınından her zaman, yana yakıla şiykâyet etmişlerdir. Hakikaten yangın İstanbul için asırlarca önüne geçilemiyen bir âfet olmuştur.

Bizim tarihçilerimiz İstanbul yangınlarından ancak 16 ncı asırdan sonra bahse başlarlar. Sebebi, bu asırdan itibaren İstanbulun büyümüş ve nüfusunun çoğalmış olmasıdır. Bizanslılar zamanında bu şehrin nüfusunun 50 ile 60 bin arasında bulunduğunu sanıyoruz. 16 ncı asırda, Kanunî devrinin sonuna doğru, nüfus sayısının 250 - 300 bini bulduğunu söyliyebiliriz. Bu artış karşısında şehrin surlar dışarısına çıkmasına izin verilmediğinden ve şimdiki gibi Boğazlarla demiryolu geçitlerine yayılması da nakil vasıtası yüzünden güç olduğundan şehir içerisinde, ister istemez, binalar sıklaştırılmış ve sokaklara, meydanlara tecavüz edilerek oralarda binalar yaptırılmış olduğu için yangınlar da bu yüzden çoğalmağa başlamıştır.

Resmî, dinî, ve ilmî bir kısım binalardan başka bütün evlerin ve dükkânların tahtadan yapılmakta olmasının ve sokakların dar, girintili, çıkıntılı, hattâ çoğunun çıkmaz oluşunun bu şehrin yanmasında en büyük âmillerden olduğunu söylemeğe, bilmem ki, hacet var mıdır.

Bu zamanlarda böyle şehirlerde herhangi bir yangın çıkınca, şayet o anda bir de şiddetli rüzgâr esiyorsa, yangın rüzgârın estiği istikamette alabildiğine yürüdükten, hatta bazan bir iki gün sürdükten sonra deniz, sur, geniş bostan ve arsa gibi tabii manialara rastlayıncaya kadar tahhribatta devam eder, ve önüne gelen binaları, Osmanlıca bir anlatışla söyliyeyim, hâkile yeksan ederdi.

İlk zamanlarda bu şehirde başvurulan biricik yangın söndürme usulü yangın sahasında henüz yanmamış binaları yıktırarak oralarda tabii bir boşluk yapmaktan başka birşey değildi.

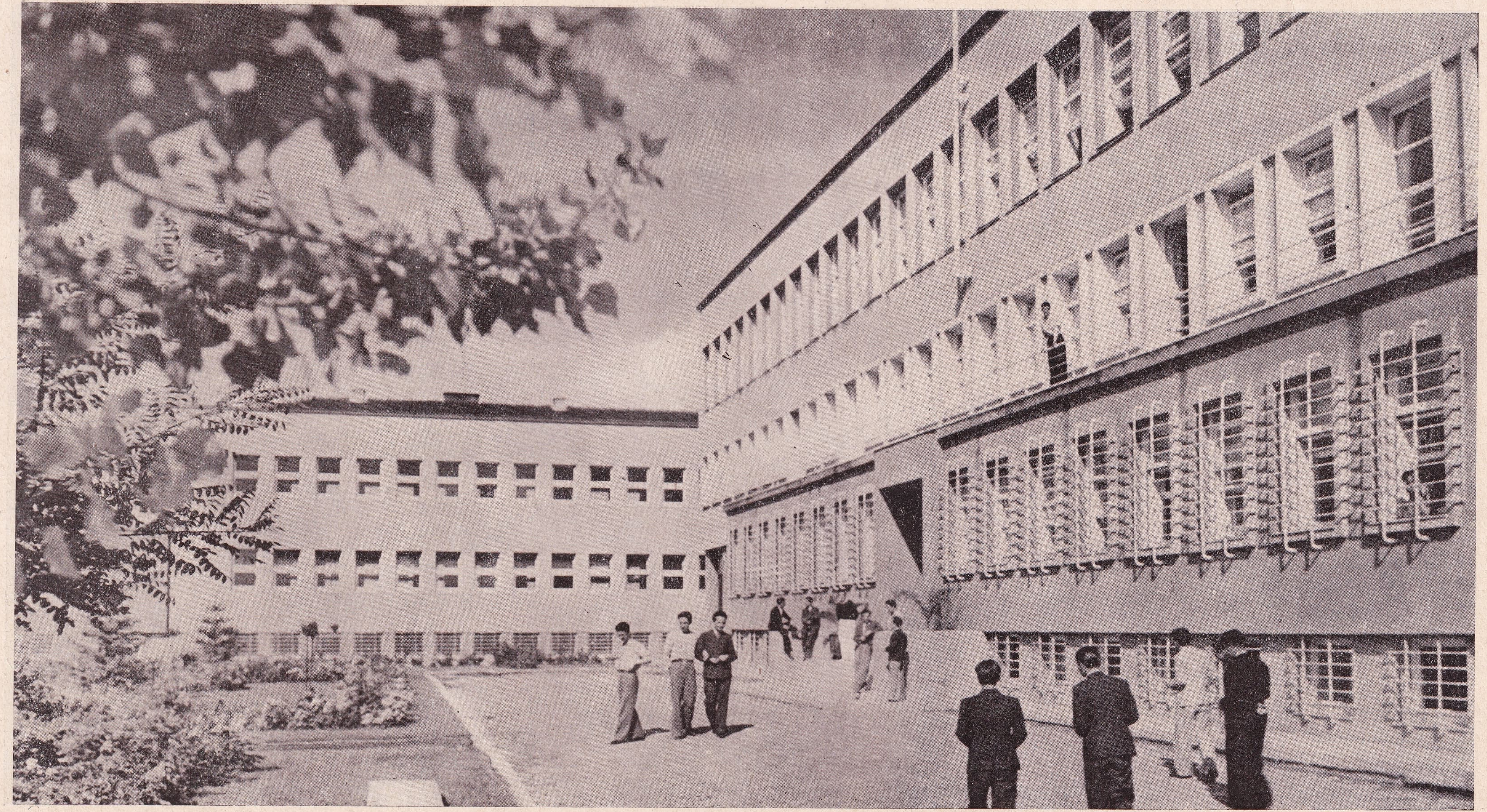
İstanbulun onulmaz yaralarından olan yangınlarını üç bölüme ayırarak incelemek yerinde olur:

Birinci bölüm: 857 (1453) den 1271 (1854) e,

İkinci bölüm: 1271 (1854) den 1324 (1908) e,

Üçüncü bölüm: 1908 den 1924 e kadar süren zamanlardaki yangınlar.

Osmanlı tarihçilerinin bıraktıkları eserlerde ilk yangın kaydına 1043 (1633) de rastlanır. Bu tarihten 1270 (1853) senesine gelinciye kadar geçen 227 sene içinde tarihçilerin 109 yangın kayıt ve zaptettikleri gö-

Ankarada Siyasal Bilgiler Okulu

Eski bir gravürden

1870 de Beyoğlu yangını

rülür. Bunlar büyük yangınlardır. Küçüklerine ehemmiyet verilip kitaplara geçirilmemiştir bile. Bu yangınlar arasında aynı semtte dokuz defa tekerrür edeni de vardır. Meselâ: dokuz defa Cibaliden çıkan yangının sağa sola yayıldıktan başka cenup istikametinde ilerliyerek Fatih semtini, Yenibahçe taraflarını aşıp Samatyaya kadar gitmiş olduğu görülür. Cibali yangınının sonuncusu 1334 (1918) de olmuş ve 7500 parça binayı kül etmişti. Bu yangının tahribat sahası hâlâ İstanbul halkının gözleri önünde durmaktadır.

Sekiz defa Sirkecide ve Hocapaşada çıkan yangın da Babıâli ve Divanyolu taraflarını, Beyazıta kadar Gedikpaşa semtlerini yakmış ve Kumkapıya inip deniz kenarında sönmüştür. Bu yangının sonuncusu da 1282 (1865) te olmuştur. Bu yangında bu semtlerle civarında topyekûn 3060 parça bina yanmıştı. Bu yangın İstanbulun bu semtleri için son felâket olduğu kadar ilk saadet ve umranını da doğurmuştur.

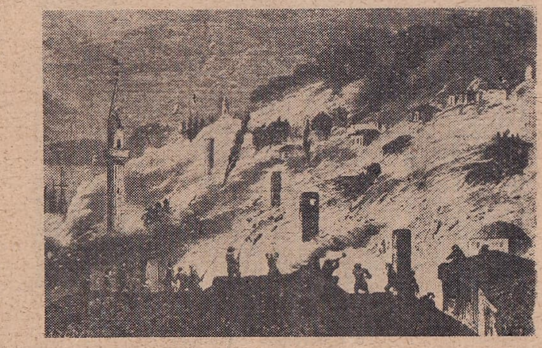
Bugünkü Sirkeci, Babıâli ve Cağaloğlunun ve Divan yolunun imarı o zamanda başlamıştır. Bu imarda Abdülâzizin Avrupa seyahatinin de tesiri olmuştur.

Hocapaşadan çıkan yangınlar bu sahada bulunan biricik hükümet konağını yani Babıâli binasını yaktığı gibi biricik alış veriş yeri olan Kapalıçarşı da kârgir olmasına rağmen bu yangınlardan müteessir olmuştur. Tarihlerimiz Babıâli binasının 5, Kapalıçarşının da 3 defa yandığını yazarlar. Fakat, eserlerine kaydettikleri yangınlarda kaç parça bina yandığını bildirmezler.

Yangın yerlerinin haritaları yapılıp yanan binalar tespit edildikten ve her bina sahibine yeni arsası gösterilmek usulü tatbik olunduktan sonradır ki yanan bina sayısını doğru olarak öğrenebiliyoruz. Bu da ancak 1271 (1854) den sonra mümkün olabilmiştir.

Bu tarihte İstanbulda Şehremaneti adı altında garp tarzında bir belediye idaresi kurulmakla beraber yangın işlerine ve imar meselelerine, şimdiki gibi belediye değil, Nafia Nezaretine bağlı Ebniye idaresi bakardı. İşte bu idare ilk defa harita almak usulünü Aksarayda Yeşiltulumba yangın yeri için tatbik etmiştir.

1271 (1854) de burada çıkan bir yangın da 748 parça bina yanmıştı. Ebniye idaresi, İtalyan mühendisi İstoraviye bu sahanın haritasını yaptırdı. Harita üzerinde 10 — 12

Hocapaşa yangını

arşın genişliğinde düz ve köşe başları kesik yollar açtırttı. Hattâ dörtyol ağızlarında ufak birer de meydan bıraktırttı. Halbuki yanmadan önce buradaki yollar ancak 3 — 4 arşın genişliğindeydi.

Bu haritaya göre yapılan binalarla İstanbulun Aksaray semti en kibar, en mamur bir yer halini almıştı.

1271 (1854) den 1908 e kadar geçen elli üç sene içinde bu şehirde 229 büyük yangın çıkmıştır.

1908 den 1922 ye kadar süren on üç senelik bir devrede ise 79 yangın olmuştur. Bu sayı senelere taksim olunursa beher seneye yedişer yangın düştüğü görülür. İstanbul yangınlarının gitgide ne dehşetli bir âfet halini almış olduğunu göstermiş olmak için Meşrutiyete tesadüf eden bu devreye ait yangın ve bina sayılarını bilhassa kayda lüzum görürüz :

Senesi	Yangın sayısı	Yanan bina sayısı
1324 (1908)	2	1707
1325 (1909)	2	36
1326 (1910)	4	109
1327 (1911)	10	4644
1328 (1912)	9	1365
1329 (1913)	5	257
1330 (1914)	5	271
1331 (1915)	4	1398
1332 (1916)	7	411
1333 (1917)	5	462
1334 (1918)	6	8480
1335 (1919)	10	1548
1336 (1920)	5	127
1337 (1921)	5	763
	79	21508

Bu devre ait yangınların yalnız bunlardan ibaret olduğu sanılmamalıdır. Belediye mevzuatına göre yirmiden aşağı bina yanan yerlerde tarla kaidesi tatbik edilmediği, yani bu gibi yangın yerlerinin haritası yapılmadığı için o türlüleri hesaba katılmamıştır.

1937 den sonraki yangın istatistikleri İtfaiye idaresince muntazam tutulmaktadır.

Öyle sanılıyor ki İstanbul dört asırdan beri bir kereste ambarı hizmetini görmüş, her defa yandıkça yeniden keresteler getirtilip şehrin ötesine berisine gelişi güzel istif edilmiş ve biraz sonra bunlar da yanmıştır. Şehrin böyle bir kereste yığını oluşunun ve harabe halinde kalışının biricik sebebi; hükûmetin kısa görülüşlüğü ve yerinde olmıyan şefkati, gûya merhametidir. Çünkü her ne zaman bir yangın çıksa akabinde bir takım iradeler sadır olarak ve kanunlar, nizamlar yapılarak, hattâ kerestelerle inşaat malzemesine ucuz fiyatlar ve narhlar konularak ve hattâ vilâyetlere, civar iskelelere emirler gönderilerek İstanbula bol bol keresteler getirtilip herkese yerli yerinde istediği gibi yapı yapması için elden gelen kolaylığı göstermekten geri durulmazdı.
Asırlarca süren bu yangınlarda yanan eşya arasında nefis eserlerin, hususiyle kıymetli kitapların açtığı zararların ise tasavvur ve tahminin fevkinde olacağında şüphe yoktur.

Zamanla şehrin daha ziyade kalabalıklaşması, tahta binalarda yeni aydınlık ve ısınma usulleriyle vasıtalarının kullanılması yangın sebeplerinin başında gelir. Çünkü bir asır önceye kadar evlerimizde soba yakılmazdı. Soba mangal yerine geçince onun borularından ve bacalarından yangın çıktığı görüldü. 1859 da keşfedilen petrolün hemen o senelerde memleketimize gelmesi yangın vasıtalarına bir yenisini daha ekledi. 1812 de icat ve 1813 de ilkin Londrada tatbik edilen havagazının 1270 (1853) de memleketimize girmesi başka bir yangın vasıtası oldu. Keşfi çok eski olmakla beraber ancak 19 uncu asrın sonlarında şehirlerde umumî aydınlık vasıtası olarak kullanılan elektrik 1330 (1914) de İstanbulda da kullanılmakla bilhassa tahta binalarda hiç olmazsa kontak yüzünden ne büyük yangınlara sebebiyet verdiğini hepimiz görüyor ve biliyoruz.

Asırlarca süren yangın âfetine karşı alınan söndürme tedbirlerini de burada kısaca gözden geçirmek yerinde olur.

Üçüncü Ahmet'in hükümdarlığı ve Damat İbrahim Paşanın Sadrâzamlığı zamanında 1716 - 1717 senelerinde Davit adında Felemenkli bir yahudinin garpta icat edilmiş olan bir yangın tulumbasını İstanbula getirdiğini ve yapılan tecrübeler neticesinde beğenilerek yeniçeri ocağına bir orta daha eklenip başına Gerçek Davut adını almış olan bu Felemenklinin getirildiğini tarihlerimizden öğreniyoruz. Raşit tarihinde bu hâdise şu cümlelerle anlatılır ; «Gerçek Davut namında bir şahıs icat eylediği tulumbaları 150 kadar neferatiyle imâl eylemeleriyle zikrolunan tulumbaların suyu minare boyu mahalle sıçratıp ateşi teskin ve itfada lûtfu azîmi muayene olundu.» Su bulunmak şartiyle ilk başlayışta tulumbanın yangını söndürmekte faydası inkâr edilemez. Fakat Yeniçeri ocağındaki bu teşekkül kuruluşundan sonra bir adım ileri götürülemedi. Tulumbalar bir buçuk asır insan sırtında taşındı, tulumbacılar ise yangın yerine koşa koşa, yorgun olarak gittikleri için bir iş göremiyorlardı. Şehirde tazyikli ve bol su yoktu. Şehir sakalarının, angarye suretiyle, kuyulardan, çeşmelerden, evlerin sarnıçlarından kırbalarla sırtlarında taşıdıkları sular yangını söndürmeğe kifayet etmiyordu.

1241 (1825) de bu teşekkül de Yeniçerilerle birlikte yok edildiyse de bir sene sonra yine askerî bir müessese olarak canlandırıldı. İtfaiyeye oldukca asrî bir şekil vermek ancak 1290 (1873) de mümkün olabilmiştir. Çünkü 1286 (1870) de Beyoğlunda çıkan ve 3000 binayı yakan büyük yangın üzerine oradaki yerli ve yabancı bina sahipleri tarafından hükûmete vaki olan müracaat ve rica üzerine İtfaiyenin yenileştirilmesi için Macaristandan Ziçini adında bir mütehassıs getirilmiş, İstanbulda dört askerî istihkâm alayı kurularak tulumbaların beygirlerle çekilen arabalarla yangın yerine götürülmesi usulü kabul edilmiştir. 1908 den sonra İstanbul Belediyesi lüzumu kadar kamyon alarak askerî itfaiye idaresine hediye etmekle bu işde bir terakki adımı daha atılmış oldu.

1339 (1923) de askerî itfaiye şehir yangınları işinden el çekerek yerini ve rolünü belediyece yeniden kurulan ve bugün gözönünde bulunan motörize ve modern itfaiyeye bırakmıştır. Türkiye itfaiyelerinin bu modern şekli almasında İstanbul Vali ve Belediye Reisi Haydar Beyin himmetini unutmamak lâzımdır. Haydar Bey İstanbuldan sonra Ankara Vali ve Belediye Reisliğinde de Ankara itfaiye teşkilâtını yapmış, diğer şehirlerimize örnek olmuştur. Türkiye şehir ve kasabalarında yangını eski zamanlara nispetle kökünden kesen en mühim tedbir ancak Cümhuriyet devrinde alınmıştır. Bu da şehir ve kasabalardaki binaların tamamiyle kârgir yapılması hakkında 3 nisan 1930 tarihli belediye kanununa bir madde konması ve aynen tatbik edilmesiyle mümkün olmuştur.

Bugün Türkiye şehir ve kasabalarının havadan müdafaası bakımından tahta binala-

rın şimdiden yıktırılmasına kadar gidilmek istenilmesi bu madde hükmünün, geç kalmakla beraber nekadar yerinde olduğunu gösterir. *(Osman Ergin)*

KARAGÖZ — Hayalin menşeini tayin meselesi evvelce birçok münakaşalara sebebiyet vermişse de bugün artık taayyün etmiş gibidir. Hayal Çinde icadolunmuş ve icadı da pek basit bir şekilde vukubulmuştur.

Camın henüz mevcut olmadığı o devirlerde, Çinde, pencerelere kâğıt yapıştırmak âdetmiş. Bu sayede gündüzleri evlerin içi çok ferahmış. Fakat geceleri ışık odaya girince sokaktan odadakilerin gölgelerini görmek kabil olurmuş. Ve bu ışık, odadakilere yakın veya uzak olduğuna göre, kâğıt pencerelerde, tabiatiyle gayet acaip gölgeler yaparmış. Bundan ilham alan sanatkârlar da hayal oyununu icadetmişler.

Bu mevzuda derin tetkikleri olan Prof. Yakob'un kavlince, ismi de üstünde olan, bu Çin gölgeleri yani hayal ilk defa olarak Milâttan evvel 121 tarihinde Vu namındaki Çin imparatoru zamanında ortaya çıkmıştır. O zaman imparatora, ölen hareminin iştiyakını teskin için, bir oyuncu, perde ardında, onun hayalini göstermiş.

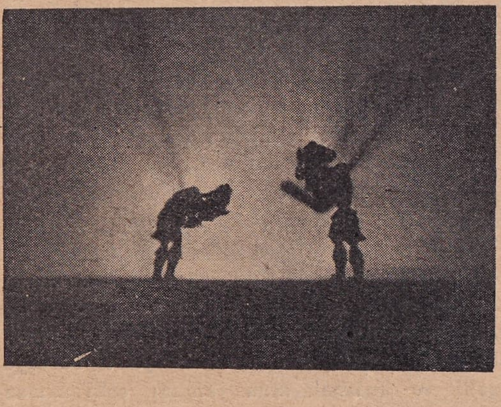
On birinci asırda yazılmış bir Çin ansiklopedisinde, başka bir takım tafsilâtla, tekrar edilmesine nazaran bu hikâyenin sıhhatine inanmak, bu oyunun oldukça tekemmül etmiş bir hayal olduğunu kabul etmek ve hayalin mebdeini bu tarihlerde aramak lâzımgelir.

Çinde hayal, oyun itibariyle tarihî, fakat mefhum itibariyle remzî bir kıymeti haizmiş. İptida kaba kâğıttan yapılan hayal tasvirleri sonraları deriden yapılmaya başlanmış. İyi ahlâk, bir insan, fena ahlâk bir, ifrit şeklinde tersim olunurmuş.

İşte hayalin menşei hakkında bugün mevcut umumî malûmat bu kadardır.

Fakat muhakkak olarak bilinmektedir ki başlangıç devirlerinde de hayal her halde gittikçe rağbet bulan bir oyun haline gelmiş ve Çinden uzaklaştıkça da muhtelif isimler almış fakat mahiyetini değiştirmemiştir. Sanki «temsili vahdet» için icadedilen bu oyun bu tasavvufi mânayı her yerde ve her zaman muhafaza etmiştir.

Tarihlerde izi aranırsa on üçüncü asırda hayalin Türkçe ismi K o l k o r ç a k olduğu görülür. Daha evvel bu oyunun Türkçe ismi

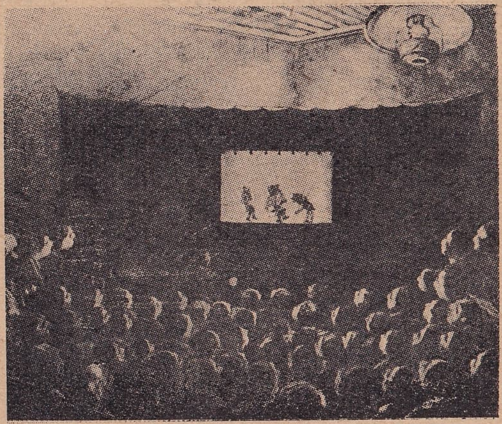
Karagöz ve Hacivat

neydi onu tesbit edemedim. Daha sonraki isimleri H a y a l i z ı l, T a y f ü l h a y a l, L û u b u s i t a r e, Ş e b b a z i, H a y a l b a z i ve K a r a g ö z'dür.

Buraya hayalin Karagöz'e tahavvül etmeden evvelki zamanlarına ait bulabildiğim bazı malûmatı daha kaydedeyim:

Takriben 1184 tarihlerinde Salâhattini Eyyubi'nin Kadıı Fazıl'ı bir hayal oyunu seyrettirmek için yanında alıkoymak istemesi gene hayalin tasavvufi mahiyetini ona teslim ettirmek içindir.

1203 te Muhittini Arabi Futuhatı Mekkiyesi'nin iki yerinde hayalden gene aynı

Bir karagöz oyunu

suretle bahsetmiştir. Bundan, fazla olarak, hayalin Endülüse kadar intişar etmiş olduğunu öğrenmiş oluruz.

Musullu olup 1310 da vefat eden üdebadan Mehmet Şemsettin Ebu Abdullah bin Danyal, hayal oyununda hayalciler tarafından söylenilmek üzere edebî muhavereleri havi bir eser yazmıştır. Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesinde mevcut olan bu nüshanın metninde oyuna başlarken okumak üzere yazılmış bir şiir vardır ki hemen hemen bizim perde gazellerinin aynıdır. Oyunların sonunda söylemek üzere, tıpkı bizde olduğu gibi, ibret verici birkaç söz de ilâve edilmiştir. Bugünkü oyunlarımızın bununla müşabeheti de cidden tetkika değer bir mevzudur.

Gene Türk membalarından 1426 da yazılan Süheyl ve Nevbahar'da: «Kişi kim hayalbaz oyunun bilür» mısraiyle başlıyan bir parça vardır.

Şimdi hayalin Karagöz ismiyle intişarı tarihlerine gelelim:

Hayali hakikate karıştırmayı âdet edinmiş olan Evliya Çelebi'nin seyahatnamesindeki sözlerine bir kıymet verilemez.

Karagöz hakkında bir rivayet daha vardır ki nereden çıktığı belli olmamakla beraber pek çok söylenmektedir: sözde Yıldırım Bayazıt inşasına başlattığı camiin altı ay zarfında ikmal olunmasını emreylediği halde amele arasında bulunan Karagöz'le Hacivat'ın bitmek tükenmek bilmiyen münakaşaları ve mülâhazaları yüzünden gecikmiş. Bayazıt bu sebebi öğrenince her ikisini de öldürtmüş. Karagöz'le Hacivat'ın vefatından sonra da Şeyh Küşteri bunların küçük mikyasta tasvirlerini yapıp perde arkasında oynatmaya başlamış. Bu rivayeti de ciddiyetle telâkkiye imkân yoktur. Bir cami yaptırarak sevap işlemek isteyen, iki ameleyi öldürterek günah işler mi? Olsa olsa onları işinden çıkarır, sürer.

Esasen burada ismi geçen ve Karagözcülerin pîri addolunan Şeyh Küşteri'nin de yaşayıp yaşamadığı ayrıca tetkik edilecek bir meseledir.

Şeyh Küşteri - doğrusu Tüsteri - olsa olsa hayalin bizde naşiri olabilir. Onun ismine takılan Sahibi Hayal vasfından hayalin mucidi mânasını çıkarmak doğru olmaz.

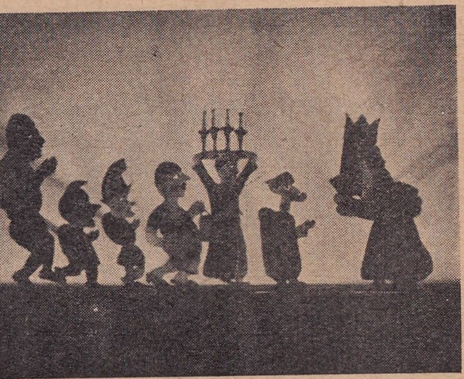
Esasen hayal ancak tasavvufî bir kıymeti haiz olması itibariyle mutaassıp muhitlerde de müsamahayla karşılanmış ve yaşamıştır. Meselâ Ebüssuud'un bu mevzua dair bir fetvası vardır. Aynen alıyorum: Mesele bir gece bir meclise hayali zıl oyunu getirilip imam ve hatip olan Zeyit ol mecliste bile olup oyunu aharına değin bir seyreylese şer'an imametinde ve hitabetinde azle müstahak olur mu?

Elcevap eğer ibret için nazar edip ehli hal fikriyle tefekkür ettiyse olmaz.

Son olarak K a r a g ö z'ün ne kadar yerli bir tip, ne kadar halis bir T ü r k t i p i olduğunu ispat için karakterini biraz tahlil edelim. Karagöz'ün hüviyetini rivayetler tesbit edemez. Onun benliğini anlamak için hüviyetine bakmak kâfidir. Karagöz, kafası, suratı, hareketleri, düşünüşü; söyleyişi itibariyle tamamiyle Türktür. Hem de başka harslere karışarak bozulmamış halis muhlis bir Türktür.

O evvelâ her Türk gibi saf ve dürüsttür. Dost bildiği herkese evinin kapısı gibi ruhunun köşelerini açar. Bütün düşünceleri, bütün dertleri alenîdir. Evinde olan biteni sokaktan geçen herkes bilir. Bazan kendine muhasım, hiç olmazsa kendine muhalif anasırla muhattır. Sabahtan akşama kadar hep karşısına çıkanlara meram anlatmakla meşguldür. Evinde karısından azar işitir, dışardakilerle maraza eder. Fakat o, her Türk gibi civanmert ve desisesizdir. Ruhundaysa Türklüğü için bitmez tükenmez bir gurur vardır. Ve işte bu gururu sayesindedir ki daima ulvi hislerin müdafii kalır, güldürür fakat hiçbir zaman gülünç bir vaziyete düşmez.

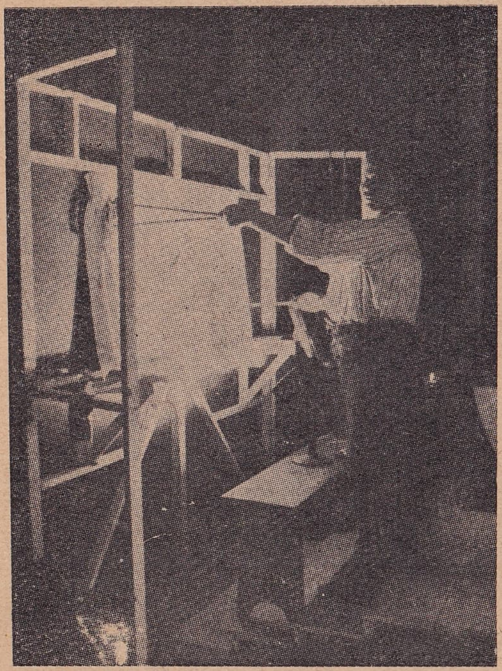
Hacivat'a gelince o da Türk milletinin diğer bir cephesini teşkil eder. O başka harsler temessül etmiş, sunileşmiş olanların nümunesidir. Onun için konuştuğu lisanı Karagöz bir türlü anlıyamaz. Hacivat ağırbaşlı tavırlarına rağmen hoppa ve gülünçtür. Hayatta, söz söylemekten ve tumturaklı cümleler yapmaktan başka bir işe yaramadığını da bilir. Velhasıl tam bir Osmanlı tipidir. Karagöz'ün amelî ve sade ruhu onun nazarî ve ivicaçlı benliğini çekemez. Onun için daima çekişirler. Her ikisi de bütün bir insanlığın meziyetlerini ve nakiselerini taşıyan harikulâde iki tiptir. Bütün milletlerin ananesinde de, bizimkiler gibi, milletlerinin bâriz husu-

Ters evlenme oyunu

siyetlerini taşıyan fakat hakikî hüviyetleri meçhul kalan böyle bir takım eşhas vardır. Bu suretle bu bahse son bir mesele daha ilâve etmek lâzımgelir. Karagöz yaşamış mı, yaşamamış mı meselesi. Bunu bir müddet gazetelerimiz dillerine dolamışlar ve bu vesileyle bazı zevata reklâmlar da yapmışlardı.

Tarihlerde Karagöz'ün yaşadığına ve yaşamadığına dair katî hiçbir vesika olmadığına ve gördüğümüz veçhile mevcut malûmatın indî bir takım mülâhazalardan ibaret olduğuna göre biz hükmü birlikte vermeye çalışalım :

Karagöz oynatılırken

Karagöz'ün varlığı, yokluğu hars noktai nazarından lâyık olduğu ehemmiyetle düşünülürse onun fâni bir mevcut olmadığını kabul etmek daha makul olur. O şahsi yokluğuna rağmen remzî bir varlıkla asırlarca Türk ruhunda, Türk vicdanında yaşamış m a ş e r î b i r m e v c u t t u r. Böyle bir mevcutsa tecelli sırrına mazhar olurken, hakikî bir fert gibi ete, kemiğe ve sinire muhtaç değildir.

Budda, İsa, hattâ Şekspir gibi maşerî mevcutların şahsı daima münakaşa mevzuu olmuştur. Fakat, bu yokluk iddiasından, bunların hiçbirinin kıymeti ve ehemmiyeti azalmamıştır. Karagöz de renkli bir deve derisine bürünerek tecessüm ettiği zaman hakikatten daha canlı bir hayal şeklindedir. Ezelî ve ebedî bir hüviyettir. Türk Karagöz'ü bulmamış, almamış, onu dehasından yaratmış ve ona kendi özünden ölmez bir can vermiştir.

Onu bir fâni farzetmek, ona bir mezar düşünmek, onu küçültmek, onu öldürmektir.

Karagöz bir hayal olmayıp, bir hakikat olsaydı asırlardan beri tatlı tatlı onu kim seyrederdi? Herkes ondan bıkardı. Bu satırları sonuna kadar okur muydunuz? Benim değil, Karagöz'ün güzel hatırı için okudunuz. Ben malûmatfüruşluk ettim, belki canınızı sıktım. Fakat onun hatırladığınız nükteleri sizi memnun etmekte devam edecektir.

K ı s a B i b l i y o g r a f y a : Sabri Esat Siyavuşgil; Karagöz, İstanbulda Karagöz ve Karagözde İstanbul. Orhan Şaik Gökyay; Türklerde Karagöz. İsmail Hakkı Baltacıoğlu; Karagöz. Selim Nüzhet Gerçek; Türk Temaşası. (Selim Nüzhet Gerçek)

MACARİSTANIN COĞRAFYASI — Günün siyasi konularından birini teşkil eden Macaristan Avrupanın göbeğinde, arızalı olmasına rağmen, tarihin çok eski devirlerinden beri kavimlerin yolu üzerinde bulunan bir memlekettir. Bir orta Avrupa devletidir. Coğrafyada, Macaristan, Rumanya ile birlikte Tuna devletlerinin başlıcalarındandır. Avrupanın coğrafi bölgeleri bakımından sa, kısmen Almanyanın ve İsviçreyle Avusturyanın dahil bulunduğu Alp memleketlerine karşılık, Polonya, Çekoslovakya ve Rumanyayı ihtiva eden Karpat memleketleri grupuna sokulur.

M a c a r i s t a n birinci dünya harbinin sonunda, Habsburg ailesinin idaresi altında bulunan Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun parçalanması üzerine, müstakil bir kırallık olarak vücut bulmuştur. İmparatorluğun terekesi üstünde kurulan diğer üç devlet bilindiği gibi Yugoslavya kırallığiyle Avusturya ve Çekoslovakya cumhuriyetleridir.

Macarlar, bundan bin yıl kadar önce, dokuzuncu asrın ortalarına doğru, Ural eteklerinden batıya göçmüş Altay - Ural soyunun Fin - Uygur ailesindendir. Alpler ve Karpatlarla çevrili ve bugün Panonya havzası yahut Macar ovası denilen memlekete gelip yerleşmiş, Çogunluğu katolik mezhebini kabul etmiş ve bugüne kadar vakit vakit müstakil bir devlet halinde yaşayıp gelmiştir. 16 ncı asırdan itibaren 18 inci asırda Pasarofça muahedesine kadar, 150 yıldan daha az olmıyan bir devir esnasında Osmanlı İmparatorluğuna bağlı kalmış, 19 uncu asrın ortalarındaysa, Avusturyayla vaki olan bir uzlaşma neticesinde Habsburgların idaresi altına girmiştir. 1914 te Macaristanı genişliği 283000 km². ve hepsi Macar olmamakla beraber, nüfusu 18 milyona varan bir devlet halinde buluyoruz. 1919 Sen germen muahedesiyle Avusturya - Macaristan imparatorluğu tasfiye ediliyor ve bunu takibeden Triyanon muahedesiyle de yeni Macaristanın hudutları çiziliyor. Bu hudutlar içinde Macaristanın genişliği 93000 km² ye, nüfusu da 8,5 milyona düşmüştür. Macar olmıyan azlıklarla birlikte bir kısım macarlar Rumanya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Avusturya, Polonya gibi komşuların, hattâ İtalyanın sınırları içine sokulmuş bulunuyordu. Bu durumu düzeltmek için sabırla çalışan Macarlar nihayet 1938 de «Viyana Hakem Kararı» ile 12000 km.² lik bir kısım topraklarını ve bir milyondan fazla nüfusu geri aldılar. 1939 da ise Almanyayla iş birliği yapmaya karşılık Karpatlardan 12000 km.² lik bir parçayı (Transilvanyanın bir kısmı) topraklarına kattılar ve 672.000 nüfus daha kazandılar. Böylece Macaristanın bugünkü yüzölçümü 117000 kilometre kareyi, nüfusu da 10.800.000 i bulmuş oldu. Ancak Almanyanın tazyikıyle Rumenlere kabul ettirilen bu son hudut düzeltmesi iki komşunun arasını açmaya da sebep olmuştur.

Macar köylüleri tarlalarda

Bir gün Avrupada hüküm süren kasırga kesilip sükûn avdet edince, Macaristan sınırlarının nasıl bir şekil alacağı şimdiden kestirilemez.

Orta Avrupadaki bin yıllık Tarihinin seyri esnasında büyüyüp küçülen Macaristan muhtelif milletlerden, kavimlerden bilhassa Slav ve Cermenlerden mürekkep bir deniz ortasında fırtınalı zamanlar geçtikten sonra sakin sular üstünde tekrar görünen bir kaya gibi yekpare, sağlam bir millî yapı vücude getirmiştir. Bu yapı kendi artışiyle ve dışarıdan getirtip yerleştirdiği millet gruplarını (bilfarz Almanları, Slovakları) temsil ederek nüfusça büyümüş, genişlemiştir.

Macar milletinin üzerinde yaşadığı topraklar, ikinci dünya harbinden önceki sınırları içinde, çok sade bir şekil arzeder : Memleketin üçte ikisi ovadır. Geriye kalan kısım, doğuda büyük Macar ovasiyle batıda, Viyanaya doğru Yukarı Macaristan alçak ovası arasında, Karpatların ön sırasını teşkil eden tepelik bir bölgedir.

İstanbuldan Viyanaya yapılacak bir tren yolculuğu esnasında Macaristan topraklarının b u i k i a n a t i p i görülmüş olur : 1 — Alföld yahut B ü y ü k M a c a r O v a s ı, 2 — Meçek, Bakoni ormanı, Tuna boğazlarının kuzey doğusunda Natra ve Hegyalya tepelik bölgesiyle kuzey batısında Viyanaya doğru küçük Alföld yahut Y u k a r ı M a c a r i s t a n O v a s ı.

1 — Belgrattan sonra başlıyan büyük Macar ovası uçsuz bucaksız ve çok yeknesaktır. Okadar düzdür ki Macaristanın iki büyük nehrinden biri olan ve Karpatlardan çıkıp Tunaya dökülen Tisa, ovada sonu gelmeyen halkalar çizerek ilerlerken 400 kilometrelik bir uzunluk boyunca ancak 30 metre bir meyil inmiş olur. Batıda Alplerin, kuzey ve doğuda Karpatların 2000 metreyi geçen yüksek dağ sıralariyle çevrili bu düz ve çukur havzada iklim de yeknesaktır. Senelik ısı ortalaması 9°,8 ile 11°,2 arasında, kış ortalaması da sıfırın altında 2°,9 ile 1°,3 arasındadır. Senelik yağış 500 - 600 milimetredir. Kış soğuk dalgaları, kar, don, yazın orajlı sıcaklar, sonbahar kurakları, ve kışın dondurucu, kurak mevsimde bunaltıcı toz fırtınaları ovanın her yerinde ayni zamanda vaki olur. Yeryüzü biçimlerinde ve ikliminde görülen bu yeknesaklığa rağmen büyük ova tenevvüsüz değildir. Bu tenevvüü hasıl eden bilhassa iki âmildir : akarsu rejimi ve toprağın tabiatı.

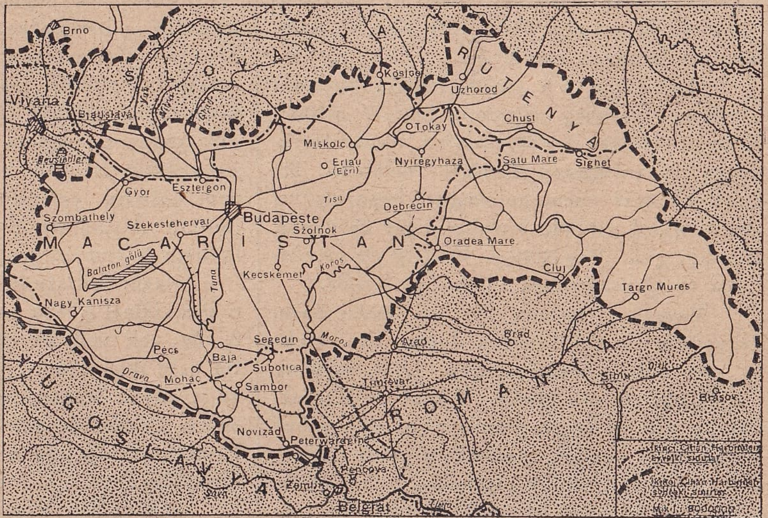
Tuna ve Tisa nehirleri kolayca yatak değiştirebiliyorlardı. Bunların ve diğer akarsuların yığmış oldukları tortuları harekete getiren

rüzgâr ince taneleri, killeri ovaya ve kenarlarına lös halinde yaydı, ki Macaristanın en bereketli toprakları bu löslerdir ve üzerlerinde yazın buğday tarlaları yeşil bir deniz gibi uzanır. Daha iri taneli kumların yığılmasından hâsıl olan kumullar (kum tepecikleri) ise ekin ekmeye elverişli değildirler. Nehirlerin etrafındaki eğri büğrü göller balık ve av kuşlarının avlandıkları yerlerdir.

Büyük Macar ovalarının ziraat toprakları haline gelmesi her yerde ayni derecede kolay olmamıştır. Bilhassa fazla suları boşaltmak, susuz yerlere su temin etmek lâzım gelmiştir. Vakit vakit su altında kalan yerlerden faydalanmak kabil olmadığı gibi, bereketli lös de suyu geçiren, kuru topraklardandır. Bu sebeple ova üzerinde nehirlerin taşmasına mâni olan sedler, ve yeraltı suyundan faydalanan sayısız serenli kuyular dikkati çeker. 19 uncu asrın ortalarına kadar Alföldün seyrek nüfusu en çok hayvan beslemekle geçiniyordu. Fakat demiryollarının yapılmasından sonra büyük çiftlikler tahıl ekimine önem verdiler. Devlet feyezana maruz nehir kıyılarına sedler yaptırdı. 20 nci asrın başlarında Tuna kıyılarında 2000, Tisa kıyılarında 3000 kilometrelik sed yapılmış bulunuyordu. Ovanın sapan yüzü görmemiş topraklarının bereketi gittikçe daha fazla anlaşıldı, devlet para mükâfatları, türlü tedbirlerle, zirai etüdlerle hayvan ve tahıl sevkiyatını kolaylaştıracak tesislerle ovanın büyük bir çiftçi memleketi olmasına yardım etti. Nüfusun artmasiyle bölgenin ortalama nüfus sıklığı 60 ı geçti.

Büyük Macaristan ovasının her yerinden başka başka şekillerde faydalanılır. Tunayla Tisa arasındaki Macar mezopotamyası orta ve küçük mülkün hâkim olduğu kumullarda bağların yeraldığı, köylerin umumiyetle fazla olduğu bir bölgedir. Bağların buralarda yetiştirilmesi sebeplerinden en mühimi kumları tespit, diğeriyse bu kumlarda filokseranın tutunamamasıdır. Burada buğdayla birlikte, hattâ ondan daha fazla çavdar ekilir. Bilhassa beygir ve domuz çok beslenir. Budapeşteye girerken tren uğrağı olan Kekskemet 80.000 den fazla nüfuslu bir zirai pazardır. Burada önemli hayvan alım satımı (bilhassa beygir) olur. Tisanın doğusu lös toprakları üzerinde, en ziyade büyük çiftlikler yeralmıştır. Bu taraf buğdayın hâkim olduğu alandır. Ovalarda 1500 - 2000 nüfuslu köyler serpilmiştir.

Vakit vakit su altında kalan köylerde geçim münhasıran hayvan besleme sayesindedir denilebilir. Debreçine doğru Macar bozkırı (Pusta) geniş bir hayvancılık sahasıdır. Toprağın yüzünü yer değiştiren kum tepeleri, lös ve tuzlu topraklar paylaşır. Göz alabildiğine giden arazi üzerinde hiç ağaç görünmez. Yegâne mesken Debreçin - Budapeşte yolundaki hanlar (auberge) dir. Bozkır ve çöllere mahsus olan serap hâdisesi aldatıcı durgun sular meydana getirir. Bu otlaklarda, harbten önce 11000 sığır, 23000 koyun, 2000 domuz ve 5000 beygir otluyordu, 100.000 den fazla nüfuslu Debreçin büyük ovanın en büyük hayvan pazarıdır. 200 kilometre kareyi bulan meralarında kullandığı çobanların sayısı 200 den az

Macaristanın hartası

değildir. Elde laso, at üstünde gezen beygir çobanları (çiko), yanında köpeği ve elinde değneğiyle sığır çobanları (gulya), tüylü kepeneği omuzundan eksik olmıyan koyun çobanları (juha) ve bodur merkebi üstünde dolaşan domuz çobanları (konda) Pustanın başlıca sakinleridir. Serenli kuyuların ufka düşen hayalleri peyzajı tamamlar.

Büyük ovada kuvvetli bir çiftçi hayatı görülür. Nüfus büyük köylerde toplanmıştır. Nüfuslarına bakıldığı vakit bunlar şehir zannedilir. Geniş sahalara yayılmışlardır ve fakat halk çiftçilikle uğraşır. Birer ziraî pazar olan şehirler halkının bir kısmı da gene çiftçidir.

birinci zaman arazisi, ada gibi meydana çıkar. Etraf hep üstü lösle örtülü üçüncü zaman yumuşak arazisidir. Peç şehrinin sırtını dayadığı yamaç bir arazi kırığı, faydır. Bu türlü diğer bir kırık da daha kuzeyde Balaton gölünün kuzey kıyıları gerisinde Bakoni ormanı denilen dağın eteğinde bulunur. Bu küçük dağların faylı kısımları mukabil tarafa göre daha diktir ve eteklerinde bizim Bursada olduğu gibi sıcak su kaynakları bulunur. Peçin Meçek dağı yamaçları bereketli lös örtüsü sayesinde iyi bir ziraat alanıdır. Ancak lös 300 metreden daha fazla bir yükseklikte görülmez olur. Çifçilik orman örtüsünü azaltmıştır. Bu toprakların başlıca mahsulü buğdaydır fakat mısır, çavdar, yulaf da ona rekabet ederler. Nedense terkedilmiş tarlalarda koyunlar otlar, büyük köylerin etrafındaysa sayısız domuz durmadan midelerini doldurmakla meşguldür.

Daha kuzeyde, orta Avrupanın birçok dağlarına verilen adiyle Bakoni ormanı denilen dağ 700 metreyi geçmekle beraber hakiki bir dağ sayılmaz. çünki yakınındaki ovadan yalnız 200 metre kadar bir yükseklikte bulunur. Üstü hafif dalgalı bir kalker plâtodur (büyük kısmı ikinci zaman kalkerleri). Etraf bizim Istrancanın güneyinde, yahut iç Anadolunun birçok kıslmlarında görülen neozen kum ve killeri içinde kazılmış vadilik tepelik, düzlük araziden ibarettir. «Bakoni ormanı» dağının yahut plâtosunun güney doğusunda yeralmış bulunan Balaton gölü bir çöküntü gölüdür ve Macaristanın hayatında ekonomik değeri olan bir göldür. Doğu Anadolumuz halkı Van gölüne Van denizi dedikleri gibi, Macarlar da bu göle Macar denizi diyorlar. Fakat büyüklüğü bizim Eğirdir gölü kadardır: 596 Km². uzunluğu 80 kilometre kareyi bulan göl derin de değildir: içinde ortalama üç metre kalınlığında bir su taba-

Macar milli oyunu

2 — Şimdi Tunanın batısındaki tepelik memlekete gelelim. Tuna kıyısında bir ova şehri olan Mohaç (15000) dan geçerek Peç (11.000) e varalım: Peçin kuzeyindeki küçük dağ Meçekdir. Burada Alplerin

kası bulunuyor. En derin yeri de 12 metreden ibarettir. Kuzey kıyılarında kaplıcalar, sayfiyeler, villâlar, sıra sıra köyler ormanlar arasında bağlar, meyvelikler, güney kıyılarında plâjlar yeralmıştır. Gölde şirin

vapurlar işler, deniz sporları yapılır. Ayni zamanda, Budapeşte gibi milyonluk bir merkezin yanı başında ve trenle kolay erişilebilecek bir yerdedir. Bu itibarla Balaton gölü ve Bakoni ormanı Macaristanın ve hattâ bütün Avrupanın en önemli turizm merkezlerinden biridir.

Budapeştenin kuzeyinde Tuna boğazlarını geçip kuzey doğuya girecek olursak 1919 sınırları içindeki Macaristanın yegâne dağlık bölgesini tanımış oluruz. (1010 metre yüksekliğinde Matza dağı, Bük, Hegyalya dağları) burası Bakoninin devamıdır ve Karpatların ön kısımlarıdır. Bakoniden farklı olarak bilhassa volkan Mahrutlarından, volkanik kültelerden yapılmıştır. Fakat üstü kısmen üçüncü zaman tortuları ve lös tabakasiyle kaplıdır. Yukarı Macaristan ovasını büyük Polonya havzasına bağlayan Tuna boğazları Ankaranın Çubuk vâdisi gibi işte bu andezit lav ve tüf yığınları içinde kazılmıştır. Zengin ovalariyle sulak dağ yamaçlarının temas ettiği alanda, kıymetli lösler üzerinde, Budapeşteden Tisa dirseğine kadar şehirler ve köyler dizilidir. Her tarafta buğday, mısır, çavdar tarlası ve bilhassa, Meçekten, Bakoniden beri devam edegelen bağlar görülür. Hegyalya dağının güneyinde, Tisa kıyısında Tokoyun şarapları erbabınca malûmdur.

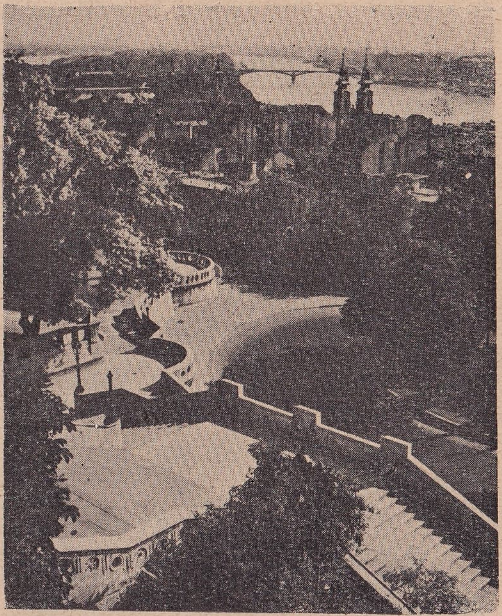
Tunayla Tisa arasındaki bu küçük dağlar bölgesi toprağının zenginliği, bol suları, ormanları ve ulaşım kolaylariyle Macaristanın çok değerli bölgelerinden biridir.

Buraya kadar Macaristanın iki ana peyzajını gördük. Şimdi bu memleketin umumî ekonomik durumuna göz gezdirelim: yukarıdaki satırlardan da anlaşıldığı gibi, Macaristan bir çiftçi memleketidir ve çiftçi memleketi olmakla da mes'uttur. Halkının çoğunluğu, sekizde beşi toprakla uğraşır ve bu yüzden geçinir. Büyük ölçüde yetiştirdiği tahıl ve ehlî hayvandan önemli bir kısmını dışarı

Macar millî kıyafeti

satacak bir durumdadır. Macaristan birinci dünya harbini takibeden yıllarda arazi, insan ve gelir kayıplarını telâfiye uğraşarak ziraatta kimyevi gübre kullanma işini, makineyle ziraati daima geliştirmeye çalışmış, hektar başına randımanı bariz bir şekilde arttırmıştı. Macarların son neşrettikleri istatistiklerde bu durum açıkça kendini gösteriyor. Bununla beraber Macaristanın, kıymetli topraklarından âzami faydalanma haddine varılmış sayı-

Peşteden bir görünüş

lamaz. Böyle olduğu halde bu memleket Avrupanın buğday anbarıdır. Hayvancılığı da çok ileridir. Gerek ıslah edilmiş cinsleri, gerek sayıları itibariyle Avrupada pek önemli bir mevkie sahiptir: 1938 de; sığır 1.880.000, domuz 3.110.000 at, 813.000, koyun 1.628.000.

Toprak altı servetleri ve buna bağlı endüstri mahduttur. Bununla beraber nüfusun beşte birinden fazlası endüstride çalışır. 1914-18 ilk cihan harbine kadar gelişme halinde olan endüstri, 1930 a, kadar bir gerileme göstermiş ve ancak bu tarihten sonra yeniden kalkınmaya başlamıştır. Macaristanda kömür Meçek dağında, Peş yakınlarında işletilir. Bu harbden önceki yıllarda istihsali 1 milyon ton kadardı. Bunun yanında bir az demir, manganez, bakır, oldukça önemli linyit, tabiî gaz istihsal eder. Demir ve çelik, makine yapan, ağaç ve deri işleyen, kâğıt, elbise imal eden endüstrisi, kimya endüstrisi ve bilhassa gıda endüstrisi vardır. Ziraat aletleri, turbin, elektrik makinaları yapan endüstrisi daha ziyade ihracat maksadiyle çalışır. En sağlam temele dayanan endüstrisi değirmenciliği, deri, kereste, şeker, şarap, et endüstrisi gibi ziraatten doğanlardır. Triyanon muahedesinin kendisine bırakmış olduğu 8600 kilometre demiryolu halen 10,000 kilometreye varmıştır (geri aldığı memleketlerle birlikte). Yol ve demiryolu münakalesine hava nakliyatını da ilâve etmiş bulunuyordu.

Macaristanın endüstri ve ticaret faaliyetlerini tanzim eden büyük bir merkezi vardır: Budapeşte. Budapeşte merkezî durumu, türlü endüstrisi, bir arada bulundurduğu büyük nüfus kütlesi (1,5 milyon) ile memleketin ekonomik ve kültür hayatında çok büyük bir rol oynar.

Tunanın dağlık Macaristan boğazlarından büyük ovaya çıktığı yerde, nehirin arızalı ve düz olan iki kıyısında iki ayrı şehir halinde kurulmuştur, (ârızalı sağ kıyıda Buda, düz olan sol kıyıda Peşte), Buda kalesi ve nehirin en kolay geçilebilen yerini tutar. Şehir bilhassa 1850 den sonra büyümeye başlamış, bu büyüme 1880 den itibaren çabuklaşmıştır. Bugün Avrupanın en kalabalık ve en güzel şehirlerinden biridir. Macaristanın en canlı endüstri merkezidir. (Un fabrikaları, tütün, dokuma ve metalloji fabrikaları). Eskinin mirasından da faydalanarak kurmuş olduğu mükemmel bir ticari organizasyon sayesinde Tuna üzerinde önemli bir alışveriş ve taşıt hareketini idare etmektedir.

Bütün teşkilât ve gayretlerine rağmen Macaristan ekonomik alanda gelişebilmek için muhtaç olduğu bir takım maddelerin azlığından veya yokluğundan sıkıntı içinde idi. Kömür, kereste, dokuma iptidai maddeleri, petrol... gibi. Bu harpten evvel bilhassa yakın komşulariyle Avusturya ve sonra Almanya, Çekoslovakyayla yaptığı ticarette memleketin parası en çok dokuma, kereste ve kâğıda gidiyordu. Gittikçe daha bol miktarda sattığı toprak ve endüstri mahsulleri kıymet itibariyle aldıklarından çok azdı ve bu hal memleketin fakir düşmesine yol açmış bulunuyordu. Macarlar birinci dünya harbininin bütün bu fena neticelerini düzeltmeye uğraştıkları ve muvaffak oldukları bir zamanda ikinci büyük fırtına başladı ve mevcut ekonomik şartları da altüst etti. Fakat Avrupanın bu kısmında coğrafi şartların rolü çok kuvvetlidir. Bu sebeple geleceğin dünya ekonomik organizasyonunda Macaristan gene önemli bir ziraat ve ziraat sanatları memleketi olarak kalacaktır.

(Prof. Cemal Arif Alagöz)

MUSSOLİNİ, BENİTO — (1883) «Türkçede Musolini okunur.» İtalyan devlet adamı, İtalyan faşizminin kurucusu ve şefi. Forli eyaletinin Predappiyo kasabasında 29 Temmuz 1883 tarihinde doğmuştur. Babası demirci, annesi ilk mektep muallimiydi. Doğduğu şehirde ilk mektebi bitirmiş, sonra oradan ayrılarak tahsilini ilerletmiş ve muallim mektebinden mezun olarak hayata atılmıştır. Daha mektep sıralarındayken sosyalist fikirlere saplanan Musolini siyaset sahasında kendini çabucak tanıtmıştır. Bu uğurda vazifesini bırakmış, 1902 tarihinde İsviçreye giderek en ağır işlerde çalışmış ve fransızcasını ilerletmiştir. İsviçrede bulunan İtalyan sosyalistlerinin ileri gelenleriyle de tanışmış ve partiye girmiştir. Bu sıralarda en çok Niçe ve İsviçreli sosyolog Pareto'yu okumuştur. Bu iki filozofun fikirleri genç ihtilâlcinin ateşli ruhuna uygun geliyordu. İtalyaya döndükten sonra sosyalizm mücadelesinin önde gelenlerinden biri oldu. Ateşli yazı ve nutuklariyle partisinin geniş propagandasını yaptı. 1912 de Milanoda sosyal demokratların organı olan «Avanti» gazetesinin idaresini ve başmuharrirliğini aldı Dünya harbinin çıkması üzerine partiyle aralarında anlaşamamazlıklar oldu. Harbin başında harbe girmiye taraftar olmıyan ve «Avanti» deki yazılarıyla bunu haykıran Musolini, İtalya harbe girmeden az evvel parti anlaşmamazlıkları yüzünden fikrini değiştirmiş ve koyu bir milliyetçi olarak harbin ateşli taraftarı kesilmişti. Bundan sonra çeşitli imkânsızlıklarla mücadele ederek taraftarlarının da yardımıyla 14 Teşrinisani 1914 den itibaren neşre başladığı «Popolo d'İtalia» adlı gazetesinde yeni fikrini yaymıya başlamıştır.

İtalyanın harbe girişi üzerine Musolini 1915 Mayısında İtalyada en seçme askerlerden meydana gelmiş olan Bersagliyeri alayına gönüllü yazılarak cepheye gitmiştir. 1917 de ağır yaralanarak cephe gerisine dön-

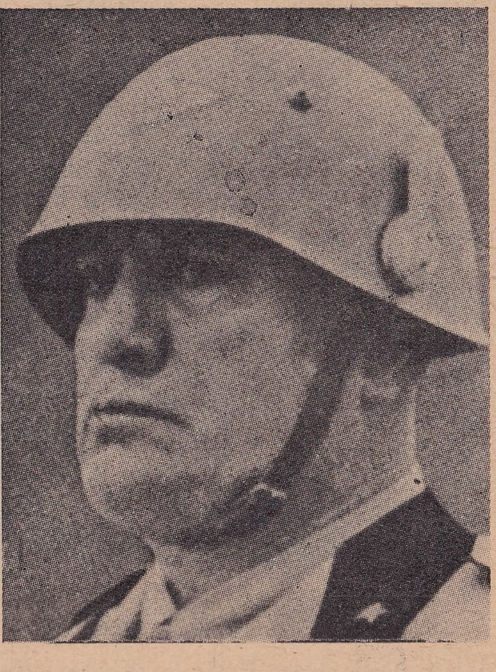
müş ve uzun müddet tedavi altında kalmıştır. Genç siyasî iyileşir iyileşmez tekrar gazetesinin başına dönmüştür.

Harb sonunda Paris sulh konferansından hemen hiç bir şey elde etmeden dönen İtalyada, büyük bir gayrımemnunlar kütlesi doğmuştu Galip İtalyaya bir şey verilmediği gibi Adriyatik hâkimiyeti de ellerinden alınmış ve Fiyume şehri Yugoslavyaya verilmişti. Dahili vaziyet ise büsbütün karışıktı. Komünist tahrikâtı bütün şiddetiyle devam ediyor, kargaşalıklar birbirini kovalıyordu.

Bütün bu olaylar Musolini için bulunmaz birer fırsattı. 23 Mart 1919 da Milanoda yeni bir parti kurdu ve birçok taraftar buldu. Bu partinin adı «Fascio di combattimento» idi. Faşizmin çekirdeği olan bu teşekkülün başında Musolini bulunuyor, millete kurtuluş ve refah vadediyordu. Parti mensupları umumiyetle gençlerdi ve karagömlekliler saflarını teşkil ediyorlardı. Mücadele başlamıştı. İtalyanın her tarafında komünizmle mücadele ediliyor, bunlar sindiriliyor, sosyalistler susturuluyor ve parlemanter rejim aleyhine nümayişler tertip ediliyordu. Musolini mevkiini sağlamıştı. 28 Birinciteşrin 1922 de diğer parti ileri gelenleri ve orduyla anlaşarak Roma üzerine yürüyüş emri verdi. Binlerce Karagömlekli gençle beraber Romaya giren Musolini kral tarafından kabul ve yeni kabineyi kurmıya memur edildi. Kabine büyük ekseriyeti faşistler teşkil etmek üzere kuruldu. Kendisi de birçok nezaretleri uhdesine aldı ve Partinin programını tatbike başladı. Artık faşist korporasyonları kuruluyor ve bütün devlet işleri organize ediliyordu. Bu arada Hariciye nazırlığını da yapan Musolini 1922 Lozan ve 1925 Lokarno konferanslarında İtalyayı temsil etti.

Musolini, artık İtalyanın Bütün salâhiyetleri elinde toplanmış biricik devlet adamı (Capo del governo) idi. 24 İlkkânun 1925 de (Duçe=Şef) unvanını aldı. Filen tam bir diktatör oldu. Bundan sonra İtalyan orduları başkumandanlığını da üzerine aldı. 1936 da uhdesinde bulunan hariciye nazırlığını damadı Kont Ciyano'ya devretti. Musolini, İtalyanın Birinci Cihan Harbinde kazanamadığını sulhte, yeni müstemlekeler bulmayı ve Akdeniz hâkimiyetini kurmayı siyaset hayatında esas tuttu. 1935-1936 seneleri arasında Habeşistanı işgal ettirdi. Bu suretle İtalyan İmparatorluğu kurulmuş oldu. 1938 de «İmparatorlak Mareşali» ünvanını aldı. 1939 Senesinde İkinci Cihan Harbine takaddüm eden aylar zarfında Arnavutluğu işgal ederek Adriyatik hâkimiyetini sağlamak ve müstakbel Balkan harekâtı için bir basamak hazırlamak istedi.

1936 danberi devam eden Alman-İtalyan işbirliği, Musolininin 1937 de yaptığı Almanya seyahatiyle kuvvetlendirildi. 1938 Mayısında iki devlet birbirlerine katî bir anlaşmayla bağlandılar. 1939 da patlıyan İkinci Dünya Harbinde evvelâ bitaraf kalan İtalyayı, Musolini, 10 Haziran 1940 da Romada Venedik Sarayının balkonunda söylediği bir nutukla Almanya yanında harbe soktu. Fakat bundan sonraki hâdisat kendisi için hiç te iyi geçmedi. İtalyan orduları Afrikada ağır mağlûbiyetlere uğradılar. Bu vaziyetten, onları kuvvetli Alman yardımı bile kurtaramadı. Binlerce İtalyan gencinin kanı pahasına alınan Habeşistan İngilizler tarafından zaptedildi. Müşterek İngiliz-Amerikan harekâtı neticesinde İtalya şimalî Afrikayı terke mecbur kaldı. Müttefiklerin Sicilya ve nihayet İtalya harekâtı üzerine başta kral olmak üzere gayrımemnun devlet ve ordu büyükleri tarafından faşist diktatör 25 Temmuz 1943 de

Musolini

azledildi. Evvelâ Akdenizde bir adaya hapsedildiyse de dostu Hitler tarafından tayyarelerle kurtarılarak Almanyaya getirildi. Fakat mücadeleyi terketmiyerek «Faşist Cumhuriyeti» adı altında yeni bir idare kurdu ve başına geçti.

Musolini, hakkında en çok yazılan ve söylenen devlet adamlarından biridir. Birçok suikastler atlatmış ve hepsinden kurtulmuştur. Kendisi gençliğindenberi edebiyata meraklıdır. Kardinalın Metresi adlı bir roman ile Compomeggio ve Villafranca adlı iki piyes yazmıştır. Politika hayatına ait başlıca şu eserleri vardır: Il frentino veduto da un socialista, La nuova politica dell'Italia, Il mio diario di guerra, Di uturna, Roma antica sul mare, Battaglie giornalistiche, Il nuovo stato unitario italiano ve Discorsi politici. *(F. Y.)*

REİSÜLKÜTTAPLIK ve HARİCİYE NAZIRLIĞI — Türkiye'de Hariciye Nazırlığı ilk defa 11 Mart 1836 tarihinde İkinci Mahmudun bir hattı hümayunu ile kurulmuş ve ilk hariciye nazırlığına Akif paşa tayin olunmuştur. Bu zat 13 Nisan 1832 de Reisülküttap olmuştu. Bu sıfatla esasen devletin hariciye işleriyle meşgul bulunmakta idi.

Osmanlı İmperatorluğu devrinde devletin hariciye işlerini idare eden, en salâhiyetli memura verilen «Reisülküttap» unvan ve vazifesinin hangi tarihte ihdas olunduğu hakkında elde kesin bilgi bulunmamakla beraber, Fatih İkinci Mehmet devrinde bu memuriyetin mevcut olduğu, Fatih'in son yıllarında tedvin edilen Kanunnamei Âli Osmanda görülmektedir. Bu itibarla, Reisülküttapların biyografilerinden müteşekkil «Sefinetürrüesa» adlı eseri yazmış bulunan Ahmet Resmî Efendinin, kitabın mukaddimesinde vermiş olduğu malûmat dolayısiyle, bu memuriyetin Kanunî Sultan Süleyman zamanında kurulmuş olduğu hakkında yayılmış olan bilgide yanlışlık var demektir. Yalnız bu memuriyetin başlangıçta Divanı Humayunda reis kâtipleri denilen bir kısım memurların âmiri olmaktan daha ileri bir vazifesi olmadığı, Fatih kanunnamesine göre çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdası ile bir tutularak hizmetkâr sayıldığı ve divanda kendilerine oturmak hakkı tanınmadığı, resmî ziyafetlerde vezirler önünden kalkan yemekleri yemeleri icabettiği görülmektedir.

Kanunî devrine kadar Reisülküttapların nişancıların maiyetinde bulundukları ve divanda yazılıp Reisülküttap tarafından düzeltilen evrakın Nişancı tarafından da görülüp imzalanmasının usûl olduğu anlaşılmaktadır. Zamanla Reisülküttaplık vazifesine değerli insanların seçilmiye başlaması üzerine bu usul bozulmuş ve Reisülküttaplarla, esas vazifeleri evraka Padişahın tuğrasını çekmek, timar, zaamet ve haslar hakkında merkezde tutulan kayıtlarla meşgul olmakta bulunan Nişancıların işleri birbirinden ayrılmıştır. Devlet merkezinde birçok yabancı daimî elçilerin toplanması, zaman zaman muhtelif memleketlerden sefaret heyetleri gelmesi sebebiyle Reisülküttaplar elçilerle görüşmiye de memur edilmişler, bu suretle devletin hariciye işlerini idareye başlamışlar ve gittikçe ehemmiyetli bir rol alarak evvelce maiyetinde bulundukları Nişancılara da üstün bir yer kazanmışlardır.

1676 da Tevkii Abdurrahman Paşa tarafından tedvin olunan kanunnamede; «Divan tarafından verilen ahkâm ve beratları düzelterek kayıtlarını yapmak, fermanlara uygun olarak ruusları ve kanuna müteallik telhisleri yazmak, yabancı memleketlerden gelen nâmeleri tercüme ettirmek ve yabancı memleketlere gönderilecek nâmelerin müsveddelerini hazırlamak Reisülküttap efendinin vazifeleridir» denmektedir. Reisülküttaplar payeleri bulunmamakla beraber Defterdarlardan başka bütün Divanı Humayun memurlarına, kalem ve ahkâm kâtiplerine üstün tutulurlardı.

Reisülküttapların başka bir vazifesi de Sadrazamların nezaretine bırakılmış olan hayrat evkafını idare etmekti. Fatih'in, yaptırdığı cami ve medreselerin idaresini veziri âzam Mahmut Paşa'ya bırakmasiyle başlıyan ve 14 İlkteşrin 1826 da Evkaf Nazırlığı kuruluncıya kadar «Sadrı âli Nezareti» adı altında devam eden bu hizmet, Sadrazamlar namına bir müddet sonra devrin Reisülküttapları tarafından görülmiye başlanmıştı.

Reisülküttaplık vazifesinde bulunmuş olanlar hakkında elde mevcut malûmata göre en eski Reisülküttap'ın 1523 tarihinde Haydar efendi adında bir zat olduğu anlaşılmakta ve Hariciye Nazırlığı kuruluncıya kadar bazıları müteaddit defalar aynı makama gelmek üzere yüz kırk iki kişinin bu sıfatla vazife gördüğü tesbit olunabilmektedir. Buna göre hazırlanan bir liste ile Hariciye Nazırlığının kuruluşundan lâğvına kadar bu vazifede bulunmuş olan otuz altı kişinin adlarını ve tayin tarihlerini gösteren diger bir liste yazımıza eklenmiştir.

Reisülküttaplar

1 — Haydar Efendi 1523, 2 — Celâlzade Mustafa Bey 1524, 3 — Derviş Çelebi 1524, 4 — Mehmet Çelebi 1545, 5 — Eğri Abdi Efendi oğlu Mehmet Bey 1551, 6 — Ramazanzade Mehmet Çelebi 1553, 7 — Abduurrahman Paşa 1557, 8 — Mehmet Çelebi (Memi Çelebi) 1561, 9 — Naimî Çelebi 1562, 10 — Derviş Mehmet Çelebi 1563, 11 — Boyalı Mehmet Paşa 1565, 12 Mehmet Çelebi (Lalezar) 1566, 13 — Muhittin Çelebi 1570, 14 — Abdülmuhyi Çe-

lebi 1570, 15 — Feridun Ahmet Bey 1570. 16 — Hamza Paşa 1573, 17 — Priştineli Derviş Çelebi 1579, Abdülmuhyi Çelebi (2. defa) 1580, 18 — Hamza Çelebi 1580, 19 — Okçuzade Mehmet Paşa 1581, 20 — Lam Ali Çelebi (2.d) 1582, Hamza Paşa (2.d), 1584, 21 — Küçük Hasan Bey 1585, Hamza Paşa (3.d) 1585, 22 — Taci Beyzade Mehmet Çelebi 1586, Hamza Paşa (4,d) 1586, 23 — Dal Mehmet Çelebi 1589, Lam Ali Çelebi (3.d) 1589, 24— Ferruh Bey 1591, 25 — Musa Çelebi 1592, 26 — Hüseyin Çelebi 1593, Dal Mehmet Çelebi (2.d) 1592, 27 — Yahya Çelebi 1593, Lam Ali Çelebi (4.d) 1593, Musa Çelebi (2.d) 1594, Yahya Çelebi (2.d) 1594, Musa Çelebi (3.d) 1595, 28 — Ali Çelebi 1596, 29 — Okçuzade Mehmet Şah Efendi 1596, Yahya Çelebi (3.d) 1597, Mustafa Çelebi (4.d) 1599, Yahya Çelebi (4.d) 1599, 30 — Yaycızade küçük Hamza Efendi 1599, 31 — İlyas Bey 1600, 32 — Müverrih Hasan Beyzade Efendi 1600, 33 — Medhi Çelebi 1600, Yaycızade küçük Hamza Efendi (2.d) 1603, 34 — Müverrih Hasan Beyzade Efendi 1603, 35 — Kâtip Mim İbrahim Efendi 1603, Yaycızade Küçük Hamza Efendi (3.d) 1606, 36 — Mecit Mehmet Efendi 1606, 37 — Mustafa Efendi 1607, 38, — Ali Ulya Efendi 1613, 39 — Şem'i Efendi 1614, 40 — Hükmi Efendi 1614, Mecit Mehmet Efendi (2.d) 1615, Yaycızade Küçük Hamza Efendi. (4.d) 1616, Lâli Mehmet Efendi 1620, Hükmî Efendi (2.d) 1620, Yaycızade Küçük Hamza Ef. (5.d) 1621, 42 — Durak Mehmet Çelebi 1623, 43 — Bosnalı Hüseyin Efendi 1623, 44— Kadri Çelebi 1623, 45 — Hasan Efendi 1625, 46 — Mehmet Efendi 1626, 47— Abdullah Ef.

Reisülküttap efendi

Oturanlar: Buhara elçisi ve diğer bir elçi. Ayaktakiler: Solda tercüman, sağda içoğlanı

(Sarı) 1627, Hüseyin Ef (2.d) 1627, 48—Musli Efendi 1627, Hasan Efendi (2.d) 1629, Hasan Efendi (3.d) 1631, Kadri Çelebi (2.d) 1632, 49 — İsmail Efendi 1631, Hüseyin Efendi (3.d) 1632, 50 — Ebubekir Efendi 1635, Abdullah Efendi (2.d) 1638, 51 — Müverrih Koca Hüseyin Efendi 1638, Kadri Çelebi (3.d) 1643, 52 — Ömer Avni efendi 1644, 53 — Ebubekir Sıtkı Paşa 1649, 54 — Sıtkı Ahmet Paşa 1650, 55 — Mevkufatçı Mehmet Efendi 1650, 56— Şamizade Mehmet Efendi 1651, Ebubekir Sıtkı Ahmet Paşa (2.d) 1654, Şamizade Mehmet Efendi 1655, 57 — Koca Mustafa Efendi 1663, 58 — Acemzade Hüseyin Efendi 1663, Koca Mustafa Efendi (2.d) 1666, Hüseyin Ef. (2.d) 1671, Koca Mustafa Efendi (3.d) 1671, 59 — Arifi Efendi 1672, 60 — Talip Efendi 1672, Koca Mustafa Efendi (4.d) 1674, 61 — Ahmet Efendi (Köse Reis) 1676, 62 — Telhisizade Mustafa Efendi 1681, Koca Mustafa Ef. (5.d) 1682, 63 — Mehmet Efendi (Yeğen) 1683, 64 — Nazmi Ahmed Efendi 1686, 65 — Ahmet Şemsi Efendi 1688, Mehmet Efendi (Yeğen) (2.d) 1689,66 — Şirvani Ebubekir Efendi 1689, 67— Hacı Mehmed Bey (Rikâpta) 1689, 68 — Yusuf Efendi 1694, Şemsi Efendi (2.d) 1694, 69—Mehmef Rami Çelebi 1695, Seyfullah Efendi (Vekil) 1695, 70 — Haşim Mehmed Efendi (Kaymakam) 1696, 71 — Küçük Çelebi Mehmet Efendi 1697, Mehmet Rami Çelebi (2.d) 1697, Yusuf Efendi (2.d) 1697, 72 — İbrahim Efendi 1697, 73 — Fethi Efendi 1698, 74 — Salih Efendi 1698, Mehmet Rami Çelebi (3.d) 1699 Seyfullah Efendi (Vekil) 1699, 75 — Şeyhzade Abdi Efendi 1702, 76 — Fethullah Efendi 1703, 77 — Âbdülkerim Bey 1703, Ebubekir Paşa (2. d) 1705, Abdülkerim Bey (2. d) 1706, Abdülkerim Bey (3. d) 1712, Ebubekir Paşa (3. d) 1710, Ebubekir Paşa (4. d) 1713, 78 — Süleyman Efendi 1713. 79 — Hacı Mustafa Efendi (Orduda) 1714, 80 — Mehmet Efendi 1716, Süleyman Efendi (2. d) 1716, Mehmet Efendi (2. d) 1716, 81 — Ramazanzade Kadri Efendi 1716, 82 — Arif Ahmet Efendi 1717, 83 — Mehmet Efendi (Üç anbarlı) 1717, 84 — Ahmet Efendi (Yüsri) 1718, Süleyman Efendi (3. d) 1718, Mehmet Efendi (2. d) 1719, 85 — Firdevsi Efendi 1730, 86 — İsmail Efendi 1731, 87 — Hacı mustafa Efendi (Tavukçu Reis) 1736, 88 — Nuh Efendi 1736, 89 — Seyid Ali Efendi 1738, Hacı Mustafa Efendi (2. d) 1740, 90 — Mehmet Ragıp Paşa 1742, Hacı Mustafa Efendi (3. d) 1746, 91 — Adullah Nailî Paşa 1747, 92 — Mühürdar Abdi Efendi 1759, 93 — Kâmil Ahmet Paşa 1755, 94 — Hamza Hamid Paşa 1755, 95 — Şatırzade Kâşif Mehmet Emin Efendi 1756, 96 — Avni Mehmet Efendi 1756, 97 — Ebubekir Rasim Paşa 1758, 98 — Abdullah Efendi 1759, Şatırzade Kâşif Mehmet Emin Efendi (2. d) 1760, 99 — Dilâver Ağazade Ömer Efendi 1760, Mühürdar Abdi Efendi (2. d) 1760, 100 — Recai Elhaç Mehmet Emin Efendi 1761, 101 — Numan Enis Efendi 1762, Mühürdar Abdi Efendi (3. d) 1763, 102 — Yağlıkçızade Mehmet Emin Paşa 1764, 103 — Hamamizade Ömer Efendi 1765, 104 Yenişehirli Osman Efendi 1767, Recai Elhaç Mehmet Emin Efendi. (2. d) 1768, 105 — Hacı Mustafa Efendi 1768, 106 — Abdürrezzak Bahir Paşa 1771, 107 — İbrahim Münib Efendi 1772, 108 — İsmail Raif Efendi 1775, Recai Efendi (3. d) 1774, İbrahim Münib Efendi (2. d) 1775, 109 — Mehmet Vahit Ömer Efendi 1776, Abdurrezzak Bakir Paşa (2. d) 1778, 110 — Halil Hamit Paşa 1779, 111 — Süleyman Feyzi Paşa 1780. 112 — Mehmet Hayri Efendi 1781, 113 — Hacı Mustafa Efendi (Abdi yeğeni) 1782, 114 — Feyzullah Efendi 1783, Mehmet Hayri Efendi (2. d) 1785, Feyzullah Efendi (2. d) 1785, 115 — Mehmet Abtullah Bey 1786, Süleyman Fevzi Paşa (2. d) 1786, 116 — Mehmet Raşit Efendi 1787, 117 — Mehmet Emin Nahifi Efendi 1787, Feyzullah Efendi (3. d) 1788, Mehmet Hayri Efendi (3. d) 1788, 118 — Mehmet Hakkı Bey 1789, 119 — Abdullah Berri Efendi 1789, Mehmet Raşit Efendi (2. d) 1792, 120 — Dürri Efendi 1792, 121 — Firdevsi Mehmet Emin Efendi 1794, 122 — Ebubekir Ratıp Efendi 1795, 123 — Mustafa Rasih Paşa 1796, Mehmet Raşit Efendi (3. d) 1797, 124 — Ahmet Atıf Efendi 1798, Mustafa Rasih Paşa (2. d) 1798, 125 — Mehmet Salih Vesim Efendi (Canib Ef.) 1800, 126 — Çelebi Mustafa Reşit Efendi (Köse Kâhya) 1800, 127 — Mahmut Raif Efendi 1802, 128 — Vak'anüvis Ahmet Vasıf Efendi 1805, 129 — Mehmet Sait Galip Paşa 1806, Ahmet Safi Efendi (Vekil) 1806, Mehmet Sait Halet Ef. (Vekil) 1807, 130 — Mustafa Refik Efendi 1807, Mehmet Sait Galip Paşa (2. d) 1857, Mehmet Salih Vesim Efendi (2. d) 1808, 131 — Arif Efendi (Büyük) 1808, 132 — Vahit Efendi 1809, 133 — Mustafa Mazhar Efendi 1810, 134 — Arif Efendi (Küçük) 1813, 135 — Hüsnü Bey 1813, Mehmet Sait Galip Paşa (3. d) 1813, 136 — Mehmet Seyda Efendi 1813, Mehmet Salih Vesim Efendi (3. d) 1816, 137 — Hâmit Bey 1820, 138 — Mehmet Sadık Efendi 1821, Mehmet Seyda Efendi (2. d) 1823, 139 — Mehmet Sait Pertev 1827, Hamit Bey (2. d) 1830, 140 — Süleyman Necip Efendi 1831, 141 — Saip Efendi 1831, 142 — Mehmet Akif Paşa 1832

Hariciye Nazırları

1 — Mehmet Akif Paşa 11. III. 1836, 2 — Ahmet Hulusi Paşa 17. VI. 1836, 3 — Mustafa Reşit Paşa 10. VI. 1837, Nuri Efendi (Vekil) 12. VIII. 1837, 4 — Rifat Paşa 30. III. 1841, 5 — İbrahim Sarım Paşa 22. XII. 1841, Rifat Paşa (2. d) 8. V. 1843, 6 — Şekip Paşa 3. XI 1844, Âli Efendi (Vekil) 20. IX 1845, Mustafa Reşit Paşa (2. d) 24. X. 1845, 7 — Âli Paşa 28. IX. 1846, Rifat Paşa (3. d) Âli Paşa (2. d) 13. VIII. 1848, 8 — Fuat Paşa 10. VIII. 1852, Rifat Paşa (4. d) 6. III. 1853, Mustafa Reşit Paşa (3. d) 15. V. 1853, Âli Paşa (3. d) 23. XI 1854, Saffet Paşa (Vekil) 23. III. 1855, Fuat Paşa (2. d) 4. V. 1855, Âli Paşa (4. d) 20. XI 1856, 9 — Ethem Paşa 25. XI. 1856, 10 — Ali Galip Paşa 1. V. 1857, Âli Paşa (5. d) 1. VIII 1857 Fuat Paşa (3. d) 11. I. 1858, Mahmut Nedim Paşa (Vekil) 9. IV. 1858, Saffet Paşa (Vekil) 1. VII. 1860 Âli Paşa (Vekil) 4. III. 1861 Âli Paşa (6. d) 14. VII. 1861 Fuat Paşa (4. d) 7. VIII. 1861 Âli Paşa (7.) 22. XI. 1861 Fuat Paşa (5. d) 11. II. 1867 Âli Paşa (8. d) 13. II. 1869, 11 — Server Paşa 10. IX. 1871, 12 — Mehmet Cemil Paşa 11. VIII. 1872, Saffet Paşa

(Vekil) 11. VIII. 1872, 13 — Halil Şerif Paşa 25. IX. 1872, 14 — Saffet Paşa 12. III. 1873, 15 — Raşit Paşa 16. V. 1873, 16 — Arifi Paşa 18. V. 1874, Saffet Paşa (2. d) 16. I. 1875 Raşit Paşa (2. d) 7. XI. 1875, Saffet Paşa (3. d) 18. VI. 1876, Arifi Paşa (2. d) 18. VII. 1877, Server Paşa (2. d) 1. VIII. 1877, Saffet Paşa (Vekil) 16. I. 1878, Saffet Paşa (4. d) 19. II. 1878, Asım Paşa (Vekil) II. 1878, 17 — Aleksandır Kara Teodori Paşa 4. XII. 1878, Saffet Paşa (5. d) 29. VII. 1879, Sava paşa (Vekil) 30. VII. 1879, 18 — Sava Paşa 18. X. 1879, 19 — Abidin Paşa 9. VI. 1880, 20 — Mehmet Asım Paşa 12. IX. 1880, 21 — Sait Paşa 9. V. 1882, Mehmet Asım Paşa (2. d) 25. XI. 1882 Saffet Paşa (6. d) 30. XI. 1882, Arifi Paşa (3. d) 2. XII. 1882, Mehmet Asım Paşa (3. d) 17. IV. 1884, Sait Paşa (2. d) 25. IX. 1885, 22 — Turhan Paşa 9. VI. 1895, Sait Paşa (3. d) 5. X. 1895, 23 — Tevfik Paşa 6. XI 1895, 24 — Rifat Paşa 13. II. 1909, 25 Hakkı Paşa 24. VIII. 1911, 26 — Reşit Paşa (işe başlamamış) 6. X. 1911, 27 — Asım Bey 11. X. 1911, 28 — Gabriyel Noradonkyan Efendi 2. VII. 1912, Muhtar Bey (Vekil) 23. I. 1913. 29 — Sait Halim Paşa 26. I. 1913, 30 — Halil Bey 24. X. 1915, 31 — Ahmet Nesimi Bey 4. II. 1917, Nabi Bey (Vekil) 13. X. 1918, 32 — Nabi Bey 25. X. 1918, Reşit Paşa (2. d) 11. XI. 1918, 33 — Yusuf Franko Paşa 24. II. 1919, 34 — Damat Ferit 4. III. 1919, Reşit Paşa (3. d) 1. X. 1919, 35 — Safa Bey 7. II. 1920, Damat Ferit (2. d) 4. IV. 1920, Safa Bey (2. d) 2. X. 1920, 36 — Ahmet İzzet Paşa 12. VI. 1921. *(Faik Reşit Unat)*

SÈVRES MUAHEDESİ — (10 Ağustos 1920) Sevr muahedesi, birinci cihan harbinde dört yıllık şanlı ve dasitanî bir savaştan sonra müttefikleri Almanya, Avusturya - Macaristan ve Bulgaristan ile birlikte mağlup olan Osmanlı İmparatorluğuna 10 Ağustos 1920 de imza ettirilmiş, fakat Türk ulusunun kabul etmemesi ile hiçbir zaman yürürlüğe girmemiş olan ve gayet ağır hükümleri ihtiva eden bir diplomasi belgesidir.

Birinci cihan harbinin galip devletleri Paris'te toplanacak olan sulh konferansına 22 Nisan 1920 de Osmanlı murahhaslarını davet edince Padişah Vahidettin, eski sadrâzamlardan Tevfik Paşanın başkanlığında bir heyeti Paris'e gönderdi. Bu heyet 11 Mayıs 1920 de sulh şartlarını tebellüğ etti. İtilaf devletlerinin Osmanlı mirası üzerinde tam bir düşünce birliği beslemediklerini sezen Tevfik Paşa, bu şartları inceledikten sonra «müstakil bir devlet mefhumu ile kabili telif» bulmıyarak müzakerelere girişmekten kaçındı. Bu aralık itilâfçıların Türkiyede tatbik etmeğe karar vermiş oldukları cebir ve tahakküm siyasetine en elverişli bir alet saydıkları Damat Ferit Paşayı tekrar sadaret mevkiine geçirmişlerdi (5 Mayıs 1920). Damat Ferit Paşa, galiplerle müzakerelere girişmiyen Tevfik Paşayı heyet reisliğinden azlettirerek kendini reis tayin ettirdi ve 25 Haziranda Osmanlı Padişahının mukabil tekliflerini sulh konferansına bildirmek suretiyle müzakereye girişti. Devam eden müzakerelerden sonra, son kararı vermek üzere İstanbul'da bizzat Padişahın başkanlığında Damat Ferit Paşa ve diğer ricalden teşekkül eden fevkalâde bir meclis kurularak sulh şartları tekrar gözden geçirildi ve yalnız topçu feriki Rıza Paşa müstesna olmak üzere bütün heyet azası bu şartları kabul ettiler. Böylece o meşum Sevr muahedesi Osmanlı hükûmeti adına Ferik Bağdatlı Hadi Paşa ile filozof Rıza Tevfik tarafından 10 Ağustos 1920 de Paris'te imza olundu.

Sevr Muahedesi adını taşıyan bu diplomasi vesikasının b a ş l ı c a h ü k ü m l e r i şunlardır :

1 — Osmanlı İmparatorluğu, tamamiyle dağılacak, İstanbul ve civarı ile Anadolunun küçük bir kısmından ibaret kalacak.

2 — Boğazlar bir Avrupa komisyonunun idaresi altına geçecek, sulh ve harp zamanlarında bütün devletlerin harp gemilerine açık bulunacak.

3 — İzmir, İmparatorluktan ayrılarak Yunan idaresine geçecek, doğu vilâyetlerden bir kısmında muhtar bir Kürdistan kurulacak.

4 — Midya'nın doğusundan Çekmece gölüne çekilen bir hattın batısında kalan bütün Trakya, Yunanistan'a verilecek.

5 — Doğu vilâyetlerimizin öteki kısımlarında müstakil ve hür bir Ermenistan teşkil olunacak.

6 — Suriye, Arabistan ve Irak, Osmanlı İmparatorluğundan tamamiyle ayrılacak.

Sevr muahedesinin imzalanması

7 — İngiltere, Fransa ve italya devletlerinin önceden işgal etmiş oldukları yerler üzerinde Osmanlı Devleti bütün haklarından vazgeçecek.

8 — Akalliyetler, siyasî ve medenî hukukta Türklerle müsavi olacak ve Meclisi Mebusanda nisbî temsil hakkına malik bulunacak.

9 — Osmanlı maliyesini itilâf devletlerinin teşkil edecekleri bir komisyon idare edecek ; memleketin bütün geliri, galiplerin işgal masraflarına ve harb tazminatının ödenmesine sarfolunacak, devlet silâhtan tamamiyle tecrit olunacak.

10 — Harb esnasında kaldırılmış olan kapitülâsyonlar ve eski bütün imtiyazlar aynile iade olunacak.

S e v r M u a h e d e s i n i n k a b u l ü i l e O s m a n l ı İ m p a r a t o r l u ğ u n u n t a m a m i y l e ç ö k m ü ş o l d u ğ u n a ayrıca işaret etmeğe lüzum bile yoktur. Böylece Haçlı Seferleri devirlerindenberi Hristiyanlık âleminin ulaşmak istediği gaye gerçekleşmiş gibi görünüyordu. Türklerin elinden hemen bütün hakları ve yerleri alınıyor, memleket müstemleke kendileri ise müstemleke halkı menzilesine indiriliyor, köleliğe mahkûm olunuyordu. İstanbuldaki soysuzlaşmış Osmanlı hükûmeti, bu zillete katlanmağa razı oldu. Fakat bir muahedenin yürürlüğe girebilmesi için bu kadarı kâfi değildi, bizzat milletin de ayni surette onu kabul etmesi lâzımdı. Halbuki tarih boyunca hiçbir zaman esir yaşamamış, tersine olarak binlerce yıl müddetle birçok milletleri idaresi altında yaşatarak onlara insanlık öğretmiş olan Türk ulusu, kendini bekliyen bu akıbeti sezerek daha önceden Anadolu'da dâhî bir evladının arkasında koşarak teşkilâtlanmağa başlamış, Osmanlı Hükümeti Paris'teki sulh müzakerelerine gitmeğe hazırlanırken Mustafa Kemal Paşa Ankara'da Büyük Millet Meclisi Hükümetini kurmuş (23 Nisan 1920) idi. Büyük ve harikalı İstiklâl mücadelemiz, bütün düşmanları her alanda tepeledikten sonra, dünyada bir millete yapıldığı görülen en büyük haksızlığın insanlık için yüzler kızartıcı bir vesikası olan S e v r M u a h e d e s i z i l l e t i yerine şerefli Lozan Barış Muahedesini imzalıyarak yeni Türkiye Devletini ve nihayet Türkiye Cumhuriyetini kurmuştur.

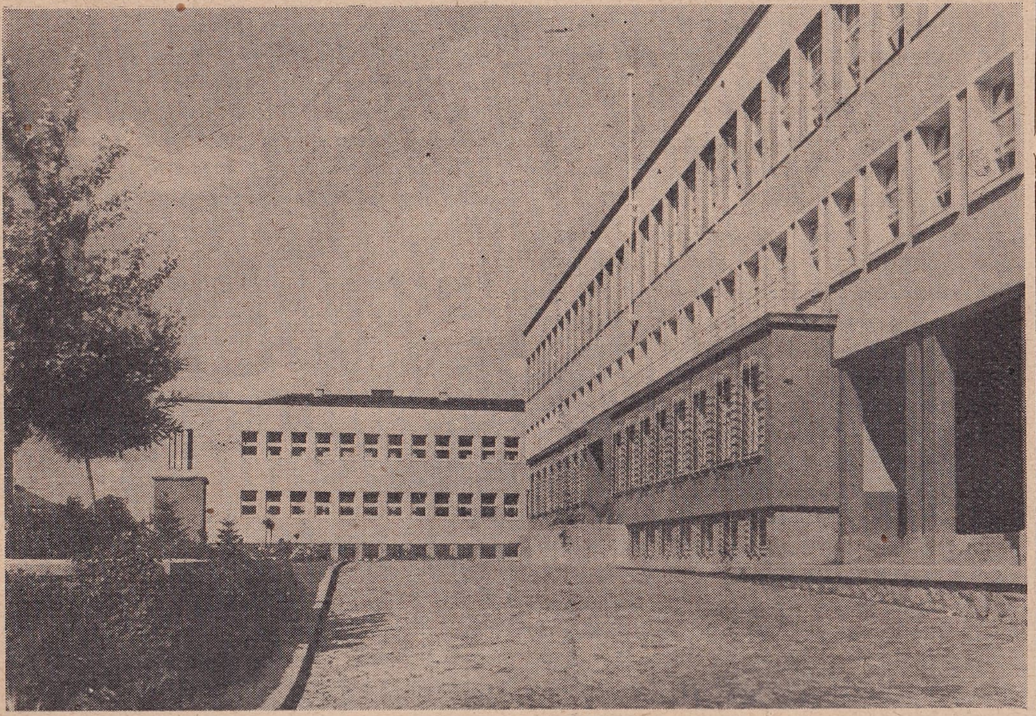
K ı s a B i b l i y o g r a f y a : Gazi Mustafa Kemal; Nutuk, 1927. Tarih, cilt IV, Türkiye Cumhuriyeti, ikinci tabı, İstanbul 1934. Atatürk ve İstiklâl Mücadelemiz hakkında gerek dilimizde, gerekse yabancı dillerde birçok yazılar ve eserler yayınlanmıştır. Bunların büyük bir kısmı H. Melzig tarafından «Atatürk Bibliyografyası» adlı bir kitapta toplanmıştır. Ayrıca Ankara'da Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürke ve İstiklâl Savaşımıza ait bütün eserleri, yazıları ve vesikaları toplamaktadır. (Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

SİYASAL BİLGİLER OKULU — Devlet idaresinde devşirme memur sistemini kaldırıp yerine hususi bir dikkat ve itinayla yetiştirilmiş kuvvetli bir meslek terbiye ve ahlakiyle forme olmuş insan usulü ikame etmek ihtiyacından doğan ve bu ihtiyaca cevap veregeldiği için mevcudiyetini her devirde empoze eden Siyasal Bilgiler Okulu, ilk defa nahiye müdürü ve kaza kaymakamı yetiştirmek üzere, 18 C e m a z ü y ü l â h ı r 1275= 28 İ k i n c i k â n u n 1859 tarihinde iki senelik orta dereceli nehari bir mektep olarak «M e k t e b i M ü l k i y e» adiyle açılmıştı.

4 Birincikânun 1877 de üçü orta, ikisi yüksek olmak üzere beş sınıflı yüksek dereceli bir mektep haline getirilen okul, 1891 de yatılıya kalbolunarak mevcut sınıflarına birer sınıf daha ilâve edilmiş, 1900 Eylülünde orta kısımları ayrılarak (Mercan idadisi), teşkil olunmak suretiyle üç sınıflı bir yüksek mektep haline girmiştir. 1913 te bir sınıf daha ilâve edilmek suretiyle ilk iki sınıfı müşterek; son iki sınıfı idarî, siyasî ve malî şubelere ayrılması esası kabul edilmiştir. Bu suretle 1915 senesine kadar devam eden mektep, 24 A ğ u s t o s 1 9 1 5 d e i l g a o l u n m u ş t u r. Bu tarihe kadar Mektebi Mülkiye, hep Maarifi Umumiye Nezaretine bağlıydı.

1 N i s a n 1 9 1 8 d e m e k t e b i n y e n i d e n i h y a s ı keyfiyeti; ihtiyaçların ve realitelerin doğurduğu müesseselerin eserleriyle ve içtimai faydalariyle, yaşadıkları hayat ve kuvvetlerini, cevap verdikleri ihtiyaçların kuvvetinden aldıkları hakikatını bir kere daha anlatmış oluyordu. Şark vilâyetlerinde yaptığı bir seyahatten avdetinde zamanın dahiliye nazırı Talat Paşa; Mülkiyenin emektar hocalarından Hasan Tahsin Ayniye aynen; «Mülkiyeyi lağvetmekle hata ettiğimizi bu seyahatimden anlıyorum. Çünkü, her tarafı bir harabezar olan memleketin neresinde bir eseri umran ve temeddün gördümse onun, orada hizmet eden mülkiyeli bir kaymakamın, bir mutesarrıfın, bir valinin eseri himmet ve gayreti olduğunu takdir ettim. Anladım ki, mülkiye mezunları memlekete hizmet etmiş, yurdun en uzak ve mahrum köşelerinde nur, hayat, medeniyet ve umran halketmiştir.» demiş ve mülkiyeyi o sene yeniden açtırmıştır.

Filhakika bidayette nahiye müdürü ve kaza kaymakamı yetiştirmek üzere açılmış olan mülkiye mektebinin, bilâhare azimkâr ve seciye sahibi dahiliye, hariciye, maliye memurları, maarif ve betahsis dahiliye

Siyasal Bilgiler okulu

memurları ve nihayet devlet memuru yetiştirmek maksadiyle tevsi ve ıslâh olunması; mülkiyeyi ihtiyaçların doğurduğunu ve onun yüklendiği vazifesini ifa edegelmiş bir müessese olarak kabul edilmesini zaruri kılmaktadır.

1918 de Dahiliye Nezaretine bağlı ve üç sınıflı olarak yeniden açılan Mülkiye mektebi 1920 de maarif nezaretine, 1922 de Büyük Millet Meclisi hükümetinin Maarif Vekâletine bağlanarak böylece devam etmiştir. Bir zaman, tahsil müddeti siyasî şube için dört, diğer şubeler için de üç sene olarak devam eden mektep bilâhare alelumum üç sene olmuştur.

1935 yılında 2777 sayılı kanunla adı «Siyasal Bilgiler Okulu» na çevrilen ve tahsil müddeti dört seneye çıkarılan «Mülkiye mektebi» Ankaraya getirilerek modern icaplara göre yeniden tensik olunmuş, ders programları ıslah edilmiş ve tedris heyeti değiştirilmiştir. Bugün yine ilk üç sınıfı müşterek, son sınıfı idarî yahut siyasî ve malî şubelere ayrılan Siyasal Bilgiler Okulu, her sene müsabakayla, bir kısmı maliye, bir kısmı dahiliye ve müstebakisi Maarif Vekâleti hesabına olmak üzere ihtiyaç nisbetinde talebe almaktadır. Okul gene yatılıdır ve Maarif Vekâletine bağlıdır. Dersleri iktısadî ve malî, hukukî ve siyasî ilimlerden mürekkeptir. Okulun takriben on beş bin ciltlik bir kütüphanesi vardır.

Siyasal Bilgiler Okulu ilk defa İstanbulda Atik Ali Paşa Camii karşısında, 1867 de Şehzade Camii imaretinde, 1872 de Soğukçeşme civarında Muhtarbey konağında bulunmuş, 1877 de Sultan Mahmut Türbeşi civarında sonradan Darülmuallimin olan binaya yerleşmişti. 1909 da Darülfünunun bazı şubeleriyle birlikte Zeynep Hanım konağına, Bilâhare Cağaloğlundaki İzzettin Bey konağına nakledilmiştir. 1918 de yeniden açıldığı zaman Yıldızdaki Yaveran dairesine yerleştirilen mektep 1919 da Cerrahpaşa caddesindeki Redif Paşa konağına, 1921 de Kabataştaki Ethem Paşa konağına, daha sonra da Soğukçeşme caddesinde bugün Tıbbı adlî olan binaya ve son olarak tekrar Yıldıza nakledilmiş, Cumhuriyet idaresinin Siyasal Bilgiler Okulu için Ankarada yaptırdığı Bugünkü muhteşem binasında 1936 da yerleşmiştir.

Kuruluşundan beri Siyasal Bilgiler Okuluna müdürlük etmiş zevatın isimleri ve müdür oldukları tarihler şudur:

Cemal Bey 1859, Ziya Efendi 1871, Hilmi Bey 1875, Ferik Ali Nizami Paşa 1877, Abdürrahman Şeref Bey 1878, Hacı Recai Efendi 1894, Celâl Bey 1908, Rakım Bey 1909, Mehmet Hikmet Bey 1911, Hüseyin Nazım Bey 1918, Süreyya Bey 1921. (Tekrar) Hüseyin Nazım Bey 1924, Zeki Mesut Alsan 1927, Hâmit Ongunsu 1927, Hüseyin Şükrü Baban 1929, Mehmet Emin Erişirgil 1935, Ali Fuad Başgil 1942, (Tekrar) Zeki Mesud Alsan 1943. 18 Mayıs 1944 tarihinde vazifesinden ayrılmış bulunan Zeki Mesud Alsanın yerine henüz bir müdür tayin olunmamıştır.

Yüksek mektep olduğu zaman beş ay kadar müdürlük etmiş olan Ali Nizami Paşanın yerine tayin edilen Abdürrahman Şeref Bey, onaltı senelik müdürlüğü esnasında Mülkiyeyi istibdat idaresine karşı himaye etmekle kalmamış, sarfettiği gayret ve himmet sayesinde, onu, varlığını empoze edecek değerde bir müessese haline getirmiştir; bu bakımdan Mülkiyenin banisi ve babası sayılan Abdürrahman Şeref Beyi, mektebin hür ve temiz aleminden korkan istibdat idaresi 1894 tarihinde Galatasaray Sultanisine müdür tayin etmekle Mülkiyeyi can damarından vurmak istemişse de, Mülkiye yatağını yapmış bir nehir gibi yoluna devam etmiştir. Mülkiyenin, tarihinde ismini minnet ve şükranla yad edeği zevatın başında Abdürrahman Şeref Bey gelmektedir.

Memleketimizin gerek idare, gerek ilim sahasına kuvvetli evlatlar yetiştirmiş olan Siyasal Bilgiler Okulunun tarihinde iz bırakan Değerli Hocaları arasında; Abdürraman Şeref, Recai Zade Ekrem ve Mizancı Murat Beyler, Sakızlı Ohanes ve Portakal Mihail Paşalar, Setepan Arabyan, Baban Zade İsmail Hakkı Mecelle üstadı Atıf, Ali Şahbaz, Manyasi Zade Refik Diran Kelekyan, Ebülulâ Mardin, Sıddık Sami Onar, Doktor Kilisli Rifat, Tahir Taner, Ali Fuat Erbaşgil, Hazım Atıf Kuyucak, Abdulhak Kemal Yörük, Doktor Süreyya Ali Kayacan, Fazıl Pelin, Şükrü Baban ve kırk sene Mülkiyeye her bakımdan hocalık etmiş olup Mülkiyelilerce «Beybaba» diye anılan Hasan Tahsin Aynî göze çarpmaktadır ve mektep Ankaraya nakledildikden sonra da değerli ve güzide bazı hocalar kazanmıştır.

Kuruluş tarihinden itibaren, dokuz sene evveline gelinciye kadar, umumiyetle, musabakayla kırk talebe alıp, seçtiği bu güzide talebeyi, kendi hususiyetini aşılayarak, memlekete ve millete nafi birer eleman haline getiren Mülkiye mektebi, bugüne kadar 2579 mezun vermiştir.

Tuttuğu yolda, bugüne kadar olduğu gibi, daima muvaffak ve hayırlı olmasını dileriz. *(Adil Kürşad)*

SITMA (Malarya) — Ortalama hesaplara dayanan istatistiklere göre dünya üzerinde her sene 800 milyon insanı ateş ve azap içinde kıvrandıran ve bunlardan 40 milyonunu öldüren sıtmayı insanlık için en büyük bir belâ saymak yerindedir. Hekim elinin ve ilâcın erişebildiği bölgelerde bu âfetin öldürücü tesiri çok azaldığından, tehlikeyi, medeni memleketler ve bu arada memleketimiz halkı her zaman o kadar dehşetli olarak tasavvur edememektedirler.

Beş yıldır o kadar müthiş silâhlarla yapılan muharebelerde en mübalağalı tahminler bile beş milyon insanın dünya yüzünden yok olduğunu ilân ediyorlar. Bu, yılda bir milyon hesabedilirse sıtmanın öldürdüğü insan adedinin bu mikdarın kırk misli olduğunu hesaplamak bile tüyleri ürpertir; bu kurbanları elele tutuşturup dizsek arzın etrafını çepeçevre kuşatmak mümkündür.

Her yıl bu hastalığa tutulan 800 milyon insanın hastalık yüzünden çektiği ıstırabı bir tarafa bıraksak bile bunların vasati ve en aşağı bir hafta işlerinden kaldığını hesap etsek medeniyetin kaç milyar amelelik iş kaybettiğini anlarız.

Yurdumuzda bu afetle savaş için 1923 ten itibaren ciddi ve esaslı uğraşmalara başlanılmış ve başlarında birer hekim bulunan heyetler halinde birçok şubelerden mürekkep mücadele mıntakaları tesis edilmiştir. Bugün bu mıntakaların sayısı on yedidir. Mıntakalardan başka ayrıca da iki müstakil şube vardır.

Kanda tersiyana plazmodisi

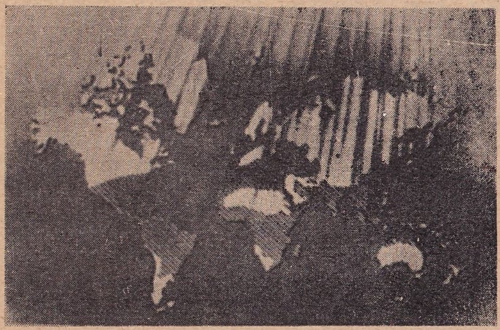
Bundan elli sene evvelindenberi fennî şekilde mücadeleye başlamış olan memleketlerden İtalyada, bu harpten evvel bile sıtmanın dehşetle hüküm sürdüğü pek çok mıntaka bulunmaktaydı.

Sıtmanın tarihi pek eskidir; en eski devirlerdenberi köyleri ve şehirleri harabeye çevirdiği, birçok medeniyetleri mahvettiği sabit olmuştur.

Birçok devirlerde bataklıklardan çıkan fena havanın sıtma yaptığı sanılmış, hattâ bugün bile fennî tabirler arasında kullanılmakta olan malarya kelimesi bu sebepten yerleşmiştir. Maamafih eski devirlerde bile

sıtma ile birikinti su arasındaki münasebeti anlatması itibariyle bu zannın çok aykırı görülmemesi lâzımdır.

Sezar zamanında bir âlim sivrisineklerden sakınılması lâzımgeldiğini ileri sürerek,

Dünyanın fazla tahribata maruz sıtma mıntakaları

«Sıtmadan o suretle kurtulunabilir» demiştir. Daha sonraları birçok âlimler de suyun civarından kaçmak lâzımgeldiğini ısrarla yazmışlardır.

Vaziyetin aydınlanabilmesi için sıtmayı insanda nasıl bir sebebin ortaya çıkardığını öğrenmek lâzımgeliyordu. Velhâsıl sıtmanın âmili plazmodilerin keşfine kadar vazıh olarak öğrenilememişti.

Sıtmanın mahiyeti hakkındaki bilgiler ilerledikçe, korunma ve kurtulma yolları öğrenildikçe eskilerin haklı oldukları noktalar da tebarüz etmektedir.

Sıtmayla sivrisinek arasındaki münasebetten bahsederken Afrika yerlilerinin eskidenberi sıtmaya sivrisinek adını vermiş olduklarını kaydetmek pek ilgi verici olsa gerektir.

1847 de Mekel ve 1848 de Virşov sıtmalıların kanında melânin subağını meydana koydular.

1879 Eylûlünde Bon'da Laveran habis sıtma nöbeti ve sıtma kaşeksisi ölen bir hastada anatomi patolojik araştırmalar yaparken bu hastalıkta tek ve karakteristik sabit lezyonun kanın subağlı (pigmanté) anasırı havi olduğunu gördü ve 6 birinciteşrin 1879 da da Konstantina askerî hastanesinde bir sıtmalının kanını muayene ederken ilk defa olarak hareketli filâmanları havi subağî cisimleri müşahede etti. Bu suretle hastalık âmilinin hayvanî tabiatini isbat ederek sıtma plazmodisini bulmuş oldu. Bu parazitleri daha evvel buldukları iddia edilenler de vardı. Hemen aynı devirde daha sonraları birçok âlimler sıtma parazitleriyle, bunların çeşitleri, kan dahilinde ve sivrisinekteki neşvunüma ve tekâmüllerini tetkik ederek insanlığa büyük hizmetleri dokunan keşiflerde bulundular.

Plazmodinin insanlarda ve hayvanlarda pek çok çeşidi tesbit edilmişse de bu parazitlerin insanda neşvünuma bulabilenleri klâsik şekilde şimdiye kadar üç çeşit olarak kabul edilmekteydi. Bunlar: 1 — halkımızın arap sıtması da dedikleri habis sıtmanın, tropikanın âmili plazmodyum falsiparum. 2 — Bilhassa gün aşırı nöbetlerle kendini göstermekle şöhret bulan tersiyana sıtmasının âmili plazmodyum Vivaks. 3 — Daha çok iki gün aralık vermek suretiyle kendini gösteren kuartana sıtmasının âmili plazmodyum malarya idi.

Bu üçünden başka çeşitler bulunduğu da iddia edilmişse de ileriye sürülen çeşitlerden, gene kabul etmiyenleri bulunmasına rağmen artık klâsik olarak kabul edilmekte bulunan ve plazmodyum oval adını alan dördüncü bir plazmodi mevcuttur. Bu plazmodinin memleketimiz hekimliğini alâkadar eden hususiyeti, plazmodyum oval diye adlandırılmış bulunan bu paraziti ilk defa 1914 te Kameron da görerek başlıca vasıflariyle tıp âlemine neşretmiş olmak şerefinin bir Türk hekimine nasibolmuş bulunmasıdır. Sıhhat ve İçtimai muavenet Vekâletimizce, bu plazmodinin adı, ilk kâşifi olan müteveffa doktor Emin'e izafe edilmiştir.

Yukarıdan beri kaydettiğimiz izahatiyle sıtmanın bu parazitler tesiriyle meydana çıktığını anlamış oluyoruz.

İnsanlara sıtmanın sivrisinekler vasıtasiyle geldiği bugün katî olarak malûmdur. Ham kavun, karpuz, vesair meyve, bayat yumurta gibi yiyecekler veya yorgunluk, sıcak veya soğuk gibi müessirler sebebiyle sıtma hâsıl olduğu zannı, vücutlarında gizli olarak sıtma parazitlerini taşıyanların sıtmalarının bu sebeplerle vücudu yenebilmelerinden galattır.

Plazmodilerin sivrisinekler vasıtasiyle insandan insana geçtiğini kabul eden alim patrik Manson, Hindistanın vaziyetini iyi bilen Ronald Ros ile görüştükten sonra ona sivrisinekler üzerinde çalışmasını tavsiye etmişti ve Ros da uzun çalışmalardan sonra Hindistanda bir seyahati esnasında 1890 da sivrisineklerde sıtma parazitlerini buldu. Ros, insanlar enjeksiyonlardan çekindikleri için ilk çalışmalarını ancak kuş sıtması üzerinde yapabilmişti. Rosstan evvel bu hakikatı Bignami'nin bulduğunu Markiyafa da iddia etmekteyse de plazmodinin sivrisinekteki tekâmülünü de iyice tesbit etmiş olan Ros Nobel mükâfatını da kazanmıştır.

Sıtmalı sivrisinek

Sıtmanın mahiyeti daha belli değilken de ârâzı malûm olduğundan eski devirlerden beri tedavisi için uğraşılıyordu. Cenevizliler tarafından Avrupaya getirilen ve Kontes Delçinkon'u sıtmadan kurtarması dolayısiyle Çinkona adını alan kına kına kabuğundan çıkan kinin, uzun seneler sır olarak saklanmıştır.

Bu sır on dördüncü Lui tarafından satın alınarak dünyaya, ilân edilince tedavinin ve hattâ sıtma teşhisinin en kıymetli unsurlarından biri bulunmuş oldu.

Bugün sıtma plazmodisini kanda göremediğimiz vakalarda, kininle katî olarak tedavi edilebilen hastalıkların sıtma olduğuna karar verebiliyor, bu suretle de teşhiste bu kudretli ilâçtan istifade etmiş oluyoruz.

Kininin terkip suretiyle istihsali o kadar uğraşılmasına rağmen mümkün olamamıştı. Kına kına ağacı da her yerde yetişemediğinden sıtma tedavisi için bol ilâç bulmak hele büyük harpler sıralarında birçok memleketler için çok güçleşmekteydi. Netekim bu senelerde memleketimiz için kinin tedariki pek zorlaşmıştır.

Amerikalılar tarafından, bugünlerde kininin kimyevi usullerle istihsaline başlandığı ilân edilmekte, henüz sıtma için tatbikata başlanılmamışsa da bundan çıkarılan madde ile bilhassa kalb darebanının intizamını temin mümkün olduğu kabul edilmektedir.

Sıtma meselesi ele alınınca üç unsurun biribirine bağlanması lâzımdır: 1 — İnsan, 2 — Sivrisinek, 3 — Plazmodi.

Sivrisineklerin suçları, sıtmalı insanlardan daha fazla değildir. Sıtmalı insanlar bulunmasa, sivrisineğin sokmaktan başka bir zararı kalmıyacaktır. O halde, sıtmayla savaşın esasları buradan çıkıyor; Bir kere sıtmalı insanları tedavi etmek ve bu mümkün olmazsa sivrisineğin bundan kan almasına mani olmak (cibinlik ve pencereler, kapılar ve sair menfezlere, ince tel kafes.)

Sonra, madem ki sivrisinek olmadıkça sıtma sağlam insana gelemiyor, bu haşaratı yok etmek...

Sıtmalıları tedavi için yukarıda bahsı geçen kinin kullanılabildiği gibi, on beş senedir tedavi sahasına girmiş olan atebrin ve plazmokin ilâçları da kullanılmaktadır. Atebrin tesir bakımından kinine ayar olarak kabul edilmekle beraber, ayrıca plazmokin kullanılması da hastalığın nüküslerine ve plazmodilerin sivrisineğe geçerek başkalarına aşılanmasını temin etmiye daha fazlaca mani olmaktadır.

Sıtma nöbetleri hangi çeşit plazmodi tesiriyle olursa olsun ekseriyetle beş devre gösteriyor:

1 — Sıtmanın âmili olan plazmodi (mikrop değildir. Parazittir) lerin sivrisinek tarafından vücuda sokulmasından titremelerin başlamasına kadar olan 8 - 14 günlük devir (tefrih devri = incubation = şimdi kuluçka devri de diyorlar).

2 — Üşüme ve titreme devri; birkaç dakikadan birkaç saate kadar devam edebilir. Bu devrede hastanın ateşi yükselmiye başlamıştır.

3 — Ateş devri (hümma = fièvre); Bir iki saatten 24 saate kadar devam edebilir.

4 — Terleme devri; Terleyiş o kadar şiddetli olabilir ki yatağın altına kadar geçen ıslaklık döşemeyi sırsıklam edebilir.

5 — Halsizlik devri; Bazı kimselerde tatlı bir rehavete gelir. Kesiklik ve kudretsizlik pek barizdir. Bu devir bazan pek kısa geçer ve hasta ter nöbetini bitirince sağlam bir insan gibi kalkabilir ve ancak, ikinci nöbet geldiğinde yeniden yatağa düşer.

Saydığımız devirler hastada müteaddit defalar tekrar eder ve yarım tedaviyle tam geçmiyen hastalıklarda vücudun mukavemetiyle nöbetlerin birkaç gün veya daha uzun müddet aralık vermeleri de çok vakidir.

Sıhatli bir insanda bir milimetre küp kanda mevcut beş milyon kırmızı yuvarlakcıkların ilk sıtma nöbeti bir milyon kadarını mahveder. Sıtmalılardaki ağır kansızlıkların sebebini, bu, pek iyi izah eder. Uzviyet kan

Sıtmayı aşılayan Anofel cinsi sivrisineklerin suya bıraktıkları yumurtalar

yapma kudretine fazlasiyle sahip bulunmamış olsaydı kötü âkibetler daha çabuk görünürdü.

Sıtmalı insanda en mühim değişiklik ve hastalığı anlatan işaretlerden biri de dalağın büyümesidir.

Sıtmalıların hastalığını başkısına ancak sivrisinekler geçirebilirler diye öğrenmiş bulunuyoruz.

Sivrisinekler hakkında da bazı malûmat sahibi olmak, düşmanı tanımak bakımından pek faydalı olacaktır. Sulara 150-400 yumurta bırakan dişi bir sivrisineğin havanın sıcaklığına göre bir haftadan birkaç aya kadar zaman zarfında suda birkaç yüz yavrusu peyda olur. Bu yavruların büyüyerek döl yetiştirmeleri senede ortalama beş kere olarak kabul edilmekle, bir senede bir sivrisinek dört milyar iki yüz milyon yavru yetiştirmiş olduğu hesap olunabilir. Rakamın âzametine nazarı dikkati celbederim. O halde mücadelenin nekadar zorlukla ve dikkatle yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Sivrisinek yumurtasından çıkan ve köylülerin sukurdu dedikleri ve bir santimetreye kadar büyüyen sürfeler, uçmıya yakın günlerinde gene köylülerin kocakafalı kurt dedikleri ve sorgu işareti şeklinde olan «şefire = nenf = pup» haline gelirler.

Bundan çıkan sivrisinek de aşağı yukarı bir santimetre kadardır; ve bu çapını hayatı müddetince muhafaza eder.

Sıtmayı nakletme bakımından sivrisineklerin erkekleri tehlikesizdir. Çünkü onların hortum teşekkülâtı insanı sokmaya uygun değildir; bu sebepten plazmodileri insandan alabilen ve vücudunda üreterek başka insanlara aşılıyabilenler yalnız dişi sivrisineklerdir.

Bilindiği üzere dişi sivrisineklerden de sıtma bakımından tehlikeli olanlar anofel sınıfına mensup bulunanlardır. Diğer sınıf sivrisineklere küleks denildiğini biliriz.

Bir sivrisineğin köleks veya anofel olduğunu muhtelif devrelerinde kabataslak tefriki de ekseriya mümkündür; Sudaki yumurta devrinde, Anofel yumurtaları iri un taneleri kadar ve dağınık şekilde su üzerinde yüzerler. Küleks yumurtalariyse birkaç yüzü biribine bitişik olarak adeta bir baca kurumu kütlesi halinde yüzerler.

Sürfe devrinde: Anofel sürfeleri suyun yüzüne çıktıklarında vücutleri su sathına yapışık olarak görünürler. Küleks sürfeleriyse vücutlerinin sonundaki sifonlarını suyun yüzüne değdirecek şekilde ve başları aşağıda olmak üzere görünürler.

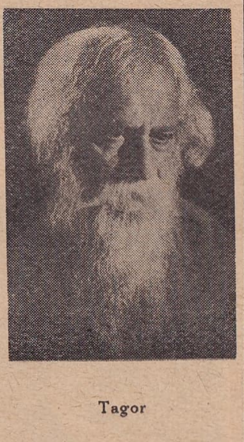
Kâhil sivrisinek devri: Uçan sivrisinek konduğunda, durduğu yeri sokarcasına dikine duruyorsa anofeldir. Konduğu satha muvaziyse kölekstir.

Keza, kâhil sivrisineğin kanatları ekseriyalekelidir; küleksierin kanatları lekesizdir. Sivrisineklerin zararlarından korunmak için küleks, anofel tefrik etmiyerek hepsinin üremelerine engel olmak gerektir.

Bataklıkları, durgun, akmıyan suları yoketmek, veya buralara sıtma zamanlarında bu yumurtaları, sürfeleri öldürecek maddeler dökmek veya serpmek lâzımdır. Bu gibi, sivrisinek yetiştiren sulara dökülmek üzere en çok petrol, ve bilhassa mazot kullanılabilir. Fakat bunların tedarikinde hele harp senelerinde büyük güçlükler vardır. Bir de paris yeşili denilen arsenikli maddeyle yapılan tozlar vardır ki hem ucuzdur hem de kolay serpilir. Fakat bunun da tedariki güçleşmiştir. Mazot hem köleks hem anofel sürfelerine müessir olduğu halde paris yeşili köleksiere az müessirdir, anofeller için pek katî bir zehirdir. Mutat şekilde kullanılan miktar paris yeşili tozları insanlar ve hayvanlar için tehlikeli değildirler.

Sıtmayla mücadele, yalnız bir devlet işi değildir. Millî Şefimizin 1942 Samsun seyahatindeki nutuklarında da belirttikleri gibi aynı zamanda halkın da işbirliğine ihtiyacı olan bir meseledir. *(Doktor Muhit Tümerkan)*

TAGORE RABİNDRANATH — (1861 - 1941) (Türkçede Tagor okunur.) Yalnız Hindistanın değil, aynı zamanda bütün edebiyat dünyasının en seçkin ve mistik şair ve müelliflerinden Rabindranat Tagor, 1861 yılının 7 Mayısında Kalkütada doğdu. Ailesinin en küçük çocuğu idi. Babası modern ve mütekâmil bir dinin lideri olan Maharşi Devendranat, büyük babası da Prens Dvarkanat Tagor idi. Tagor, ilk tahsilini Hindistanda hususi surette yaptıktan sonra, 17 yaşlarında iken hukuk okumak üzere Londraya gönderildi (1877). Fakat çok geçmeden tekrar ana yurduna döndü. Henüz genç yaşta olmasına rağmen Bengal'deki mecmualara yazı yazmıya başladı. 19 yaşında iken ilk romanını neşretti. 22 yaşında evlenen şair, büyük bir aşkla sevdiği karısının ilhamile harukulâde kuvvetli eserlerini vermeğe başlıyarak, 35 yaşına kadar, bu olgunluk devresinin vesikaları sayabileceğimiz, en güzel aşk şiirlerini, çocuk şarkılarını ve küçük hikâyelerini yazdı. Tagor 1901 yılında, Kalkütta'dan 93 mil ötede Bolpur'da meşhur Santi Niketan mektebini kurdu. Bilinen usullerden bambaşka bir şekilde idare olunan, şairin başlıca ideallerinden birini teşkil eden ve uğrunda canla başla çalıştığı bu mektep, bu gün beynelmilel bir üniversite halini almış bulunuyor.

Tagor

Evlilik hayatının saadetini çok tadamıyan, ona «Bahçıvan» adlı eserini ilham eden karısı ile, «Büyüyen Ay» daki şiirlerini kendisine yarattıran iki çocuğunu birbirleri arkasına kaybetmek felâketine uğrıyarak sarsılan şair, ruhunda kopan ihtilâlleri yepyeni nağmeli ölüm şarkıları şeklinde dokudu. Artık Hindistanda duramıyacağını anlıyarak 1912 de tekrar İngiltereye gitti. Uzun müddet orada kaldı. Bengalce'den bizzat İngilizceye çevirdiği dinî şiirlerini Gitanjali ismiyle çıkardı. 1913 de bütün külliyatı neşredildi. Avrupa yeni bir deha güneşi ile aydınlanmıştı. Türlü türlü dinlerin, felsefelerin beşiği olan Hindistana bile yeni bir hava getiren Tagor, Avrupa edebiyat dünyasına da, Hindistanın esrarlı sadeliği; şairin en olgun fakat her türlü yapmacıktan, özentiden uzak lirik, dinî, felsefî şiirlerinin tılsımlı ıtırlariyle tutuşturulmuş bir edebiyat meş'alesi uzatmıştı, Tabiatiyle de 1913 yılında Nobel edebiyat mükâfatını kazandı. Buradan aldığı sekiz bin İngiliz liralık mükâfatı, son kuruşuna kadar, Santi Niketan mektebinin inkişaf ve ilerlemesi için harcadı.

Artık beynelmilel bir şöhret olmuş olan Tagor'un eserleri birçok dillere çevrildi. Şair bir çok kereler avrupayı dolaştı. Japonya'da, Amerika'da seyahatlerde bulundu. Amerika'da verdiği konferansları (ki bunlar ekseriya dinî akidelerini ve Hindistanın dinî faaliyetlerini inceler) Sadhana (1913) ismi altında bastırdı. İstabula da gelen fakat şehre çıkmayan Tagor, bundan yedi sekiz sene evvel İrana yaptığı son seyahatten sonra, bir daha Hindistandan ayrılmadı, bütün ömrünü bağladığı, büyük hamleler, inkılâplar yarattığı mektebiyle uğraştı.

Tagor'un yüksek dehâsını hayranlıkla karşılıyan İngiltere hükümeti 1915 de ona «Sir» lik unvanını verdi. Fakat 1919 da Pencabda çıkan karışıklıkları bastırmak istiyen resmî makamların tatbik ettikleri usulleri beyenmiyen şair, protesto makamında, bu asalet unvanını krala geri verdiyse de, sonraları kullanmakta bir beis görmedi. Tagor'un siyasetle alâkası, ancak ve ancak Hindistanın en iç hayatına taalluk ettiği zaman başlamıştır.

Milletçilik cereyanlarında, siyasi hürriyeti elde etmeden önce, içtimaî inkılâpları nazarı itibara almak gerektiğine inanan şair, bütün bunlara rağmen, aşk şiirlerinde bile, hürriyeti terennüm etmiş, ve millî esaretin hüznünü akislendirmiştir.

1912 de, ellinci yıldönümünde yapılan büyük jübilesini derin bir kayıtsızlıkla karşılamış bulunan Avrupa, 1941 yılının 7 ağustosunda bütün ajanslarını harekete geçirerek, dünyanın geçirmekte olduğu en müthiş buhranlar arasında, onun ölümünü her tarafa yaydı. Birkaç gün sonra da, cenaze merasiminden şöyle bahsetti; «Nâşı Hind âdetleri mucibince büyük bir halk kütlesi huzurunda Hugbi nehri kıyısında yakılmıştır. Bu münasebetle, Kalküta, Bombay, Madras ve diğer şehirlerde hükümet binaları kapanmış ve Bengal parlâmentosu toplantısını geriye bırakmıştır.»

Edebi mevkii: Kalkütada, kendi piyeslerinin temsilini seyrederken, beyaz cübbesi içinde, beyaz uzun saç ve sakallariyle çiçeklerle süslü bir koltukta tıpkı bir kral gibi oturan; temsilden sonra da, artistlerin sahneden gelip ayaklarını öptüğü güzel ihtiyar Tagor, tanrı sevgisini bütün derinliği ve âzemtiyle bütün varlığında duymuş bir insandır. Onun için, eserlerinde tanrısına karşı olan feryatları; ince bir ruhun pürüzsüz iştiyakları, ona erişebilmek istiyen bir yaradılışın en huşûlû çırpınmalarıdır.

Tagor'un şiirleri halkın ruhuna akan, onun müşterek malı olan bir ahenk çağlayanıdır. Şairin en mütekâmil hususiyeti, eşsiz sanat kudret ve kabiliyeti, büyüklüğü; o her mısraı bir felsefe kaynağı olan şiirlerini veyahut fikir, ideal, düşünce manzumelerini, en basit, en sade bir şekilde dokumasında, yaratmasındadır.

Tagor, çocuk ruhunun derinliklerine inebilen, ve oralarda «hads» ile istediklerini bulup çıkaran, ve bunu sazında ahenkleştirerek çocuk ağzından kâinat felsefesini terennüm eden en büyük sanatkârdır.

İngiliz Shelley ile, Alman yahudisi Heine'ye benzetilen, Alman şair ve filezofu Goethe kadar lirik bir şair olan Tagor, Hintliliğini daima ince bir güzellikle anlatır ve Hindistanın millî şairlerinin en ön safında gelir. Ona millî şair derken, eşsiz mısralarında dinî akidelerini, felsefî temayüllerini ve sevgi iştiyaklarını bezeyen kudretini de hatırlarız.

Tagor çok eski mevzulara dayanan ve bellibaşlı dünya dillerine tercüme edilen dramlar, birçok şarkılar, manzum hikâyeler, operetler, romanlar, büyük ve küçük hikâyeler yazmıştır. Şekispir'e hayrandır. Aynı zamanda Hind mitolojisi içinde yaşamış, eserlerinde dünyayı bir çocuk göziyle yeniden

canlandırmış ve bir masal üslûbiyle tasvir etmiştir. Tagor'un bir cephesi de kendisini esas itibariyle musikişinas ve dindar olarak hissetmesidir. Gerçekten musikiyle uğraştığı ve bu sanattan anladığı için de manzum ve mensur eserlerinde köklü bir melodi hâkimdir. Hikâyelerinde de en fazla Bengal şehrinin gündelik hayatını anlatır.

Kısaca Rabindranat Tagor, Santi Niketanda koyduğu yeni usullerle bir terbiyeci, eserlerine yerli musikiyi katışiyle, muvaffak bir müziksever, hayatının son senelerinde yaptığı binlerce resimlerle de bir ressam olarak edebiyat tarihine geçen, elliye yakın eser sahibi, Hindlilerce millî büyük şair ve filezof, dindar bir mürşit diye yüceltilen mistik bir sanat adamı, kâmil bir insandır.

İngilizceye tercüme edilmiş eserleri şunlardır.

Sadhana (1913), Gitanjali (1913), Büyüyen ay (1913) Chitra (1914), Posta müdürlüğü (1914), Bahçivan (1914), Kabirin yüz şiiri (1915), Meyve zamanı (1916), Avare kuşlar (1916), Âşıkın hediyesi ve geçit (1917), Nasyonalizm (1917), Şahsiyete dair konferasnlar (1917), Hâtıralarım (1917), Papağanın talimi (1918), Yurd ve dünya (1919), Sakuntala (1920), Firarî, Gore (1925), Aç taşlar (küçük hikâyeler 1927), v. s.

B i z d e T a g o r: Türk okuyucusu, Tagor'u daha ziyade 1924 - 25 yıllarında yakından tanımıya başlamıştır. Muhtelif mecmualarda, şiirlerinden tercüme örnekleri verilen şairin Türkçeye tercüme edilen eserleri aşağıda gösterilmiştir:

(The Home and the World) Yurd ve dünya, Bedri Tahir 1928 (eski harflerle) ve 1942 (yeni harflerle). (The Crescent Moon) Büyüyen ay, Arâyış H. Sami - Kenan Halet 1928 (eski harflerle). (The Crescent Moon) Büyüyen ay, İbrahim Hoyi 1941. (The Gardner) Aşk bahçesi, Şükrü Erden 1937-38. (The Gardner) Bahçıvan, Orhan Burian 1938. (The Gardner) Bahçıvan, İbrahim Hoyi 1938. (Fruit-Gathering) Meyve zamanı, İbrahim Hoyi 1940. (The Fugitive) Firarî, Sahir Ergin 1940. (Gitanjali) Gitanjali, İbrahim Hoyi 1942. (Gitanjali) Gitanjali, Bülent Ecevit 1942. (Post office) Mektup, Sebati Ataman 1940. (Chitra) Çitra, İrfan Konur 1942. (Stray Birds) Avare kuşlar, Bülent Ecevit 1943. M. Atsız yoldaş, 1938 de Tagor hakkında «Tagor-hayatı ve eserleri» adlı 100 sahifelik bir tetkik eseri neşrettiği gibi, ayrıca gündelik gazetelerle, birçok dergilerimizde sayısız makaleler çıkmıştır.

(İbrahim Hoyi)

TELGRAF — «Telegraphe» kelimesi yunanca uzak yazmak anlamına gelen «Tele = uzak» ve «Graphe = yazmak» kelimelerinden mürekkeptir.

İnsanlar çok eski zamandenberi uzak mesafelerle çabuk haberleşmek ihtiyacını karşılıyacak çareleri düşünmüşler ve ilk zamanlarda ateş ve ışık gibi vasıtalara başvurmuşlardır.

On dokuzuncu yüz yılın başlarında elektriğin gösterdiği gelişme 1837 yılında Amerikalı ressam Samuel Finley Breese Morse tarafından elektrikli Telgrafın bulunmasına yol açmıştır.

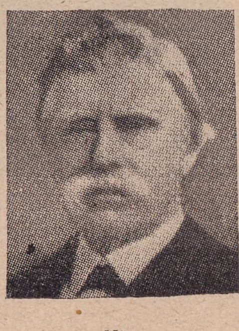
İlk tecrübeleri müteakıp Amerikada süratle yayılan elektrikli telgraf 1841 yılında Avrupaya geçmiştir. Avrupada ilk elektrikli telgraf tesisatı İngilterede ve üç sene sonra Fransa ve daha sonra Avusturya ve diğer Avrupa memleketlerinde yapılmıştır.

T ü r k i y e d e i l k e l e k t r i k l i t e l g r a f t e s i s a t ı 1854 Kırım harbi sıralarında yapılmıştır. O zaman müttefikimiz bulunan İngilizler ve Fransızlar tarafından İstanbul-Varna ve Balklava arasında bir denizaltı kablosu atılmış ve Varna-Şumnu-Rusçuk-Bükreş yoliyle Avusturya hududuna kadar bir kara hattı inşa edilerek Avusturya telleri üzerinden Kırım ve İstanbul ile Paris ve Londra arasında muhabere tesis edilmiştir. Harbin sonunda bu kablo ve hat devlete bırakılmıştır. Yine 1854 yılında devletçe İstanbul-Edirne-Şumnu arasında bir hattın inşasına başlanmış ve 1855 yılı Ağustosunun ikinci günü hattın İstanbul-Edirne ve Ağustosun 29 uncu günü Edirne-Şumnu kısmı işletmiye açılarak İstanbul - Edirne - Şumnu arasında telgraf muhaberesi yapılmıştır. Bu muhaberede bulunan ilk Türk telgrafçı sonradan Telgraf İdaresine müdür olan Mehmet efendi adında bir zattır.

İzzet efendi

Bundan sonra 1858 yılında Hindistan ile muhabere tesisetmek maksadiyle (Hint teli) adı ile tanılan İstanbul - Bağdat - Basra büyük hattının inşasına başlanmış ve bu arada İzmit, Ankara, Yozgat, Sıvas, Diyarbakır, İzmir, Konya ve Adana gibi mühim vilâyetler telgraf hatlariyle İstanbula bağlanmış ve gün geçtikçe şebekenin genişletilmesine devam edilmiştir.

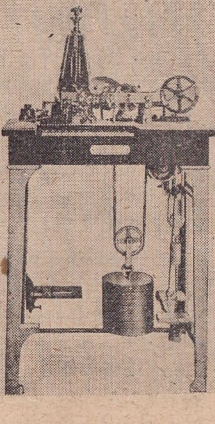

Hüg

Telgraf ve daha önce teşkil edilmiş bulunan posta ilk zamanlarda ayrı ayrı idare edilmekte iken Posta Nazırı sağır Ahmet beyin teşebbüsü ile bu iki idare 1871 yılında birleştirilerek Posta ve Telgraf Nezareti teşkil edilmiştir.

1875 Yılında milletlerarası telgraf birliğini kurmak üzere Petersburg (Leningrad)da toplanan kongreye Türkiye de iştirâk ederek bu birliğin mümessillerinden bulunmuştur.

1887 Yılında Posta ve Telgraf Nazırı olan İzzet efendi telgraf tesisatının genişleme ve gelişmesine çok çalışmış ve birçok yerlere yeniden telgraf hatları çekilmesini sağlamış ve Sevakinden Ciddeye bir denizaltı kablosu atmak suretiyle Hicaz, Yemen ve Mısır ile telgraf muhaberesini tesis etmiştir. Yine Hindistan muhaberesini temin eden İstanbul-Bağdat hattını da ıslah ederek Avrupanın Hindistan muhaberesinin senelerce Türkiye üzerinden geçmesini sağladığı gibi o zaman yeni bulunmuş olan Hüg tabı makinelerinin büyük faydalarını sezerek bunları yapmış olan M. Hughes'ü İstanbula getirtmiş ve memurlarımıza Hüg makinelerinin işletme ve kullanılmasını öğretmiş ve Avrupa muhaberelerini bu makinelerle yaptırmıştır.

Hüg makinesi

Nazır İzzet Efendi o zamana kadar Avrupadan ve bilhassa Fransadan getirilen telgraf makinelerini memlekette yapmağı da düşünmüş ve Sultan Mahmut türbesi karşısında bulunan bir konakta ilk telgraf fabrikasını kurmuştur. Sonradan bu fabrika bugün bulunduğu Salkım Söğütteki yerine nakil ve Avrupadan birçok tezgâhlar getirtilerek genişletilmiş ve o zamanki idare ihtiyaçlarını tamamen karşılıyacak bir duruma sokulmuştur. İzzet Efendi fabrika imalâtını 1884 de Viyana, 1893 de Şikago ve 1901 de Torino elektrik sergilerinde teşhir ettirmiş, bu sergilerden takdirname ve diploma kazanılmıştır.

İzzet Efendi memlekette genişliyen telgraf şebeke ve tesisatının idare ve işletmisi için gereken mühendisleri yetiştirmek üzere de Fransa Posta ve Telgraf Nezareti ile uyuşarak Paris yüksek telgraf okuluna talebe gönderilmesini sağlamıştır

(İbrahim Şükrü Esgün)

TEODOR KASAP — (1835-1905) Abdülâziz ve Abdülhamit devirlerinin meşhur gazetecilerindendir. Türkçe ilk mizah gazetesi olan Diyojen'in müessisidir. Takriben 1835 senesinde Kayseri'de doğdu. Babası Kayseri'de manifatura ticareti yapan Sarafim Kasapoğludur. Teodor, küçük iken babasını kaybetti. Onbir yaşlarında İstanbula geldi. Astarcılar hanındaki bir dükkânda Kayserili bir Rum tüccarının yanında bir taraftan çıraklık ediyor, bir taraftan da Kuruçeşme rum okuluna devam ediyordu. Kırım muharebesi sırasında dükkâna uğrıyan ve küçük Teodor'un fransızcaya çalıştığını gören bir Fransız subayı kendisini himayesine aldı ve muharebeden sonra Fransaya götürdü. Teodor Kasap Pariste tahsilini ilerlettikten sonra rivayete göre orada bir kaç sene Aleksandr Düma'nın kâtipliğinde bulundu. İstanbula dönen Teodor Kasap evlerde hususî fransızca dersleri vermiye başladı. Bu suretle İstanbulun nünevver tabakasından bir çok kimselerle tanışmaya fırsat buldu. Teodor Kasap 12 ikinciteşrin 1286 (24 ikinciteşrin 1870) de D i y o j e n adında türkçe bir mizah gazetesi neşrine başladı. Teodor Kasap'ın Türk matbuatında şöhret alması bu tarihten başlar. Diyojen gazetesinin başlığı, fıçısının yanında oturan Diyojen ile ayakta duran İskender'i gösteriyordu. Resmin altında da «Gölge etme başka ihsan istemem» mısraı yazılı idi. Diyojen'in ilk muharriri, Ayyar Hamza mütercimi Âli Beydir. Diyojenin daha sonraki muharrirleri arasında Namık Kemal ile Tevfik (Ebüzziya) vardı. Bilhassa Mahmut Nedim Paşanın ilk sadaretten düşmesi üzerine Namık Kemal'in Diyojen'e yazdığı imzasız yazılar ve manzumeler meşhurdur. Diyojen, dokunaklı yazılarından dolayı matbuat idaresince sık sık tatil edilirdi. İlk tatili 4 üncü sayıya tesadüf ettiği için Diyojen bu rakamı meş'um saymış ve 14 üncü numaranın sayısını 1 + 13 şeklinde göstermişti. Diyojen'de tefrika suretiyle çıkan eserler arasında Volter'den tercüme edilen Mikromega ile Aleksandr Düma'nın Monte Kristosu vardır. Ancak bir müddet sonra Monte Kristonun gazetede tefrika olarak neşrinden vazgeçilerek ayrıca kitap şeklinde neşrine devam olunmuştur. Pek nadir olarak karikatür neşreden Diyojen ancak 183 nüsha çıkabilmiştir. 29

birincikânun 1288 (10 ikincikânun 1873) de hükûmetçe lâğvedilen Diyojenin yerine Teodor Kasap, 24 Mart 1289 (5 Nisan 1873) de Çıngıraklı Tatar adıyle resimli başka bir mizah gazetesi çıkardı. O sırada Teodor Kasap, Molyer'in «Ayare» adlı eserini Pinti Hamit, adıyla türkçeye adapte etti. Ebüzziya Tevfik Bey'in rivayetine göre Pinti Hamit, Yeni Osmanlılar'dan Nuri Beyin tashihinden geçmiştir. Bu eser ilk defa olarak 25 Mart 1289 (6 Nisan 1873) de Gedikpaşa tiyatrosunda oynandı. İslâmların cömertliği bütün dünyaca tanınmış olduğu halde Kasabın bu piyese Pinti Hamit adını vermesini tenkideden Basiret Gazetisine Teodor Kasap, Çıngıraklı Tatarda verdiği cevapta «evet amma Pinti Hamit hissetle meşhurdur» demişti, O zaman Şehzade bulunan Abdülhamit'in sonradan Teodor Kasap hakkında şiddetlenen gayzına muharririn bu piyese verdiği unvanın sebep olduğunu rivayet ederler. Çıngıraklı Tatar pek az devam etti. Kapatıldıktan sonra Teodor Kasap 18 Birinciteşrin 1289 (30 Birinciteşrin 1873) da Hayal gazetesini çıkarmıya başladı. Teodor Kasap, türkçe yazamadığı halde çıkardığı gazeteler için hep değerli muharrirler bulurdu. Bu gazetelerde hem sade türkçenin hem de Türk esprisinin en güzel örneklerini görmek mümkündür. Çıngıraklı Tatar ile Hayalde çıkan karikatürler arasında ifade ettikleri espri bakımından bugün de dikkatimizi çekecekler çoktur. Teodor Kasap bir taraftan Hayali çıkarırken bir taraftan da İstikbal adı ile günlük siyasî bir gazete çıkarmıya başladı. İstikbalin ilk sayısı 9 Ağustos 1875 te çıktı. Teodor Kasap, evvelce çıkardığı gazetelerde olduğu gibi bu gazetede de Osmanlı unsurlarının müşterek vatan uğrunda elbirliğiyle çalışmalarına çok ehemmiyet veriyordu. Abdülâziz'in tahttan indirilmesinden sonra çıkan sayılarında İstikbalin başlığının altına «Ebnay-i vatan ki cism-i vahittir; siyaseten taksim kabul etmez.» İbaresi yazılıdır. İstikbal'in her sayısı günün siyasî ve içtimaî meselelerine o zamana göre ileri bir görüşle temas ediyordu. Beşinci Murat devri ile

Teodor kasap

İkinci Abdülhamit devrinin ilk günlerinde gazetelerde meşrutiyet ve kanunu esasî meseleleri hakkında çıkan yazılar arasında en ileri fikirleri İstikbal temsil ediyordu. Ali Suavi'nin meşrutiyet aleyhinde Vakit gazetesinde çıkan meşhur makalesine hücum edenler arasında İstikbal başta geliyordu. İstikbal'de Millete siyasî haklar verilmesinden bahsederken Teodor Kasap'ın «Millete hak verilmez; hak alınır» davasını ileri sürmesi ve Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına Abdülâziz'e gönderdiği meşhur mektubu tekrar neşretmesi Abdülhamit'in Teodor Kasap'a karşı ötedenberi beslediği gayzı arttırmıştı. Abdülhamit sıksık Sadrâzam Mithat Paşaya İstikbal' den şikâyet ediyordu. Nihayet kanunu esasînin ilânından sonra Hayal gazetesinde çıkan bir karikatürde elleri ve ayakları zincirle bağlı bir adam için Hacivat' ın «nedir bu hal Karagöz?» sualine Karagöz' ün «kanun dairesinde serbesttir» yolunda cevap vererek kanunu esasinin matbuat hakkındaki maddesine telmih etmesi Abdülhamit'i büsbütün gazaba getirdi. Zaten Abdülhamit, Mithat Paşayı memleket dışına uzaklaştırdığı sırada İstanbul gazeteleri arasında Hakikat gazetesinden başka hemen bütün gazeteler bu hareketi alkışlarla tasvip ettikleri halde İstikbal gazetesinin bu meselede susmasını affetmiyordu. Hayal'in mahkemeye verilmesine irade çıktı. Teodor Kasap ile avukatı Simyon Tıngıroğlu mahkemeyi uzatmak için ellerinden geleni yaptılar, Fakat nihayet kasap davanın irade ile açılmış olduğunu öğrenince mahkemede kendisinin Padişah nazarında töhmetli olduğuna, Padişah da «mukaddes ve membaı adalet ve merhamet» bulunduğuna göre muhakemeye lüzum kalmadığını, Padişah tarafından hakkında her ne suretle hüküm ve karar verilirse «aynı adalet olacağına binaen mutavaata müsaraat edeceğini ve şimdiye kadar beyhude mahkemeyi işgal eylediğine müteessif olduğunu» söyledi. Mahkeme, Hayal'de çıkan karikatür ile kanunu esasinin istihfaf edilmiş olduğuna hükmetti. Neşredilen resimdeki adamın ayaklarından başka ellerinin de zincirli olarak gösterilmesini, aynı sayıda «matbuat nizamnamesinin serbestlenmesine inansam mı? denilmesini ve kanunu esasînin örfi idare hakkındaki maddesine telmih edilmesini mahkeme müşeddit sebep sayarak matbuat kanununun 15 inci maddesinin son fıkrasına göre Teodor Kasap'ı üç sene hapse mahkûm etti. (14 Rebiülevvel 1294 «27 Mart 1877»). Teodor Kasap'ın hapse girmesi Namık Kemal'in hapiste bulunduğu zamana tesadüf etti. Hayal gazetesi henüz kapanmamıştı. Hapisanede Teodor Kasap'ı sık sık ziyaret eden ve Hayal'in son muharriri olan, Hammer mütercimi Ata Bey, hapisanede Teodor Kasap'ın türkçeye çalışarak yazmağı öğrendiğini yazıyor. Abdülhamit Hayal ve İstikbal yerine adı Namık Kemal tarafından seçilen Naşir ismiyle siyasî bir günlük gazete çıkarması için Teodor Kasap'a müsaade etti. Teodor bu gazeteyi çıkarmak için hazırlık yapmak üzere kefaletle tahliye edildi. Bundan istifade ederek İstanbuldan kaçtı. Abdülhamit, başta Hayal olmak üzere mizah gazetelerinden yılmış olduğundan ilk Mebusan Meclisine Hükûmet tarafından verilen matbuat kanunu lâyıhasına Türkiyede mizah gazetesi çıkarmanın memnuiyeti hakkında bir madde koydurdu. Mebusan Meclisinin 8 Mayıs 1877 tarihli toplantısında bu kanunun müzakeresi sırasında mebusların bu maddeye itiraz etmeleri üzerine kanun lâyihasını müdafaa eden matbuat Müdürü Keçeci zade Macit bey, mizah gazetelerinin soytarılık demek olduğunu, soytarılığa da lüzum olmadığını ileri sürmüş ise de Meclis hararetli bir müzakereden sonra mizah gazetelerinin memnuiyeti kaydını kanundan kaldırmıştır.

Teodor kasap
Pariste tahsildeyken

Abdülhamit, Teodor Kasap'ın bir kaç sene sonra İstanbul'a gelmesine müsaade etti ve kendisini Mabeyn Kütüphaneciliğine tayin eyledi. Teodor Kasap ömrünün sonuna kadar bu memuriyette kaldı.

Teodor Kasap evvelce adları geçen eserlerden başka Aleksandr Düma'nın para meselesi adlı eserini de tercüme etmiştir.

Kısa Bibliyoğrafya; Diyojen, Çıngıraklı Tatar, Hayal, İstikbal gazeteleri ile resmî Takvimi Vekayi ve diğer gazete koleksiyonları. Selim Nüzhet Gerçek; Türk gazeteciliği. Ali Haydar; Mithat Paşanın hayatı siyasiyesi, hidematı, şahadeti. Ahmet Rasim; muharrir, şair, edip. Mehmet Ata; Memaliki Osmaniyede sansür'ün tarihi (İkdam gazetesinde çıkan 29 Rebiülahir 1337 tarihli makale). Server İskit'in Teodor Kasap'ın ailesinden aldığı notlar, ki bu notlar Teodor Kasapın yeğeni eski osmanlı nazır, mebus ve âyânından Aristidi Paşanın hemşiresi Marya Teodoridis ve onun oğlu ressam Togodan ve keza Kasapın diğer taraftan yeğeni eski avukatlardan Yuvanaki Lazaroğlundan alınmıştır ve ileride daha mufassal olarak bir kitabçık şeklinde neşredilecektir (İhsan Sungu).

TEVFİK FİKRET — (1867 - 1915) Tevfik Fikret 24 İlk Kânun 1867 de doğdu. Babası Kastomonulu Ahmet ağanın oğlu Hüseyin Efendidir. Mutasarrıflıkla İstanbuldan uzaklaştırılarak Hama'da öldü. Fikret babasının titiz, fakat eğilmek bilmez derecede

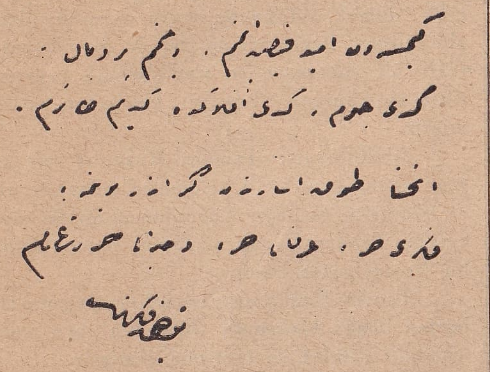

Tevfik Fikret

doğru bir adam olduğunu söylemiştir. Hacca giderek Kâbede ölen annesi de hisli bir kadındı. Babasından dürüstlüğe, annesinden hassasiyete varis olan

Fikretin bütün hayatında ve eserlerinde bu iki tesir muvazi gider. Osmanlı imparatorluğunun inkıraz çevrelerine intibak edemeyişi, hırçınlığı ve isyanları bu irsiyet kaderiyle izah edilebilir.

İlk tahsiline Aksaraydaki Valide Rüştiyesinde başlıyan Fikret (Mehmet Tevfik),

Tevfik Fikretin elyazısı

Rus harbi yüzünden mektebe muhacirler yerleştirilince, Galatasaray Sultanisine geçti.

1888 de Galatasarayı birincilikle bitirdikten sonra, Hariciye istişare odasına tayin edildi. Gedikpaşadaki Ticaret Mektebinde fransızca da okutuyordu. Babıâlideki memuriyetinde tedahüle kalan maaşlarını bir gün ona toplu olarak verdiler. Kalemde iş olmadığı için Fikret çalışmadan para almak istemedi ve ihtiyaç içinde olduğu halde reddetti. Bu maaşları iade usule uygun değildi. Fikret, öyleyse muhacirîn komisyonuna iane olarak verin, dedi ve dediğini yaptırdı.

İlk şiiri «Nazmi» mahlasiyle «Müntehibatı Tercümanı Hakikat» de çıktı; sonraki şiirleri İsmail Safanın «Mirsad» mecmuasında intişara başladı. Daha sonra şiirlerini yine İsmail Safanın «Malûmat» mecmuasına veriyordu. Bu iki mecmua da kapanınca Baba Tahir «Musavver Malûmat» ı, Ahmet İhsan «Musavver Serveti Fünun» u çıkarmağa başladılar.

Recai Zade Ekrem bir yazısında «abes» ve «muktebes» kelimelerinin kafiye olabileceğini kabul ediyordu. Nazif Sururi Malûmat mecmuasında Recai Zadeye şiddetle hücum etti. Ekrem bey Serveti Fununda cevap verdi, Fikret de bu cephede yer almıştı. Böylece Serveti Fünun ailesi teşekkül etti: Halit Ziya, Cenap Şehabettin, Hüseyin Cahit, Hüseyin Suat, Recai Zade Ekremin delâletiyle, Tevfik Fikretin edebî reisliği altında toplandılar. 1896 Sonkânunu Serveti Fünun edebiyatının başladığı tarihtir. Bir sene sonra «Robert Collège»e türkçe muallimi tayin edilen Fikret kısa bir zaman sonra tevkif olundu. Sebebi, bir gece bütün Serveti Fünuncuların hasta olan İsmail Safanın evinde toplanmalarıdır. İçlerinden biri onları saraya jurnal ediyor ve Fikretin Padişah aleyhinde bir hicviyesi olduğunu bildiriyordu.

Şairin evi arandı ve hicviye bulunamadığı için Fikret ertesi gün serbest bırakıldı.

Bir sene sonra «Rübabı Şikeste» çıktı ve sür'atle ikinci baskısı yapıldı. 1901 yılının sonunda, Hüseyin Cahidin bir makalesi üzerine Serveti Fünun kapanınca, Fikret Meşrutiyetin ilânına kadar Rumeli Hisarındaki Âşiyanına çekildi.

Meşrutiyet ilân edildikten sonra Hüseyin Cahit ve Hüseyin Kâzımla birlikte «Tanin»i kurdu. Fakat Tevfik Fikret kısa bir zaman sonra gazeteden ayrıldı ve 1908 sonlarında Galatasaray Sultanisine müdür oldu. O zamanın Maarif Nazırı Emrullah Efendiyle mücadeleye başladı ve sonunda mektepten de ayrıldı, Âşiyanına kapandı ve ölümüne kadar orada kaldı. Amerikalılara sığındığı için onu bir hicviyesinde «Protestanlara zangoçluk etmekle» suçlandıran Mehmet Akife cevabını bu devre içinde yazmıştır. «Doksan beşe doğru», «Rubabın cevabı», «Hânı yağma» ve «Halûkun defteri» de bu devrenin eserleridir.

19 Ağustos 1915 de, 48 yaşında öldü ve Eyüp mezarlığına gömüldü.

Eserleri ve tesirleri: Tevfik Fikretin şiiri, kendine has teknikten ve nazım uslubundan evvel tabiat önündeki duruşiyle gelenekten ayrılır. Eşyanın Dîvan ve Tanzimat şiirlerinde rastlamadığımız plâstik görünüşünü Rubabı şikestenin hemen her şiirini az çok dolduran tabiat intibalarında buluyoruz. Renkler ve tonlar, günün saatleri, mevsimler ve manzaralar, onun şiirlerinde, yalnız acı bir hayat felsefesinin istiareleri halinde değil, resim unsurları halinde de görünür. Deniz, o haykırıp bağıran ve insanı yutan mavi şey, Rubabı şikestenin bazı şiirlerinde hayatın remzi, fakat bazılarında da Âşiyanın pençeresinden şairin her gün harelendiğini seyrettiği mavi safhanın kendisidir. Sembol olduğu zaman vahşi ve karanlık, fakat realite olduğu zaman renkli ve aydınlıktır. Rubabı şikeste, tabiatın bu plâstik akisleriyle Divan ve Tanzimat şiirlerinden ayrılır. Hayâl sukutu, hüsran ve hicran dolu kötümser hayat felsefesiyle o, yeni olmak şöyle dursun, kendinden evvelki Türk şiirinin büyük metafizik çapında varlık telâkkisinden mahrum olduğu için basit ve geridir. Miştik an'aneden tamamiyle ayrıldığı için gökten yere birdenbire yuvarlanmış, toprak üstünde küçük iniltilerle kıvranmağa başlamıştır. Bu kitapta, böyle iptidai bir hayat anlayışının istiareleri olmadığı zaman tabiat, Türk şiirine ilk defa olarak, ince tonları ve nüanslariyle girer. Tevfik Fikreti Türk edebiyatının ilk ve halis tabiat şairi olarak selâmlamalıyız.

Rubabı şikestenin ikinci büyük vasfı, Namık Kemalin açtığı sosyal ve siyasî "şiir çığırını, daha az cesaret, fakat daha büyük bir san'atle devam ettirmesidir. Bu san'at, yine istiare unsurlarını tabiattan alıyor:

« Sis » ve « Sabah olursa.. » manzumelerinde sosyal fikirler ve mefhumlar birer resim halinde görünür. Tabiat şairi cemiyet şairine istihale ederken birinciyi ikinciye feda etmemiş, yalnız onu bir semboller müteahhidi olarak ötekinin emrine vermiştir. Şairin kötümser mizacının cemiyete bağlı köklerini bu şiirlerde vuzuhla görmek mümkün oluyor. Bütün zehirlerinin yuvası hep o inkıraz şuurudur. «Rubabın cevabı» harikalı bir inkıraz tablosu ve şairin yıkılan imparatorluk bünyesi önünde son ümit çığlığıdır. Artık «Tarihi kadîm» in Allahsız şairi vatana ait her mucizeyi oğlundan bekliyecektir; Robert Collège'den çıkınca memleketten uzaklaşan ve Amerikada dinini de, milletini de terkederek bir daha vatanın semtine uğramayan Halûktan.

«Halûk'un defteri» bu ümidin eseridir. Fikret, memleketine karşı en büyük hakikatsizliğin oğlundan geleceğini bir an bile sezmeden, vatana ait bütün dileklerini ona miras bırakır. Bu manzum vasiyetnamede şairin bütün ümidi koyu bir keder sisi içinde parlamaktadır. Fakat ölüm onu hayâl sukutlarının en dehşetlisinden kurtarmıştır. Yoksa yabancı bir kartalın kanatları altında gölgelenen Âşiyanında, bu sığınmanın en ağır cezasına uğrıyacaktı. Fikretin yerine o acıyı biz çekiyoruz.

Rübabı şikeste, Rübab'ın cevabı, Halûkun defteri, nesre çalan nazım üslûbu, kafiye serbestliği ve zamanına göre tazelenmiş diliyle de Türk şiirinde yeni bir devrenin müjdecisidirler. «Fecri Âti» yi hazırlamışlardır. Hece şiiri doğuncıya kadar Fikretin kendinden sonraki Aruz şiiri üzerindeki tesiri çok bellidir. Vezin, dil ve harf inkılâblarından sonra, Tevfik Firkret'le Osmanlı şiirinin son sayfası kapandı. Sanki Rübabı şikeste şairi ilk şiir kitabının adını seçerken, Rübabının büyük tarih kasırgalarına tutulacağını ve kırılacağını sezmişti. *(Peyami Safa)*

TÜRK TARİH KURUMU — Atatürk'ün Türk milletine armağan ettiği büyük eserlerden birisi de Türk Tarih Kurumudur. Radikal inkılâplarla Türk milletinin sosyal hayatını kökünden değiştiren Atatürk, binlerce yıllık engin bir tarihe sahip olan, dünya medeniyetinin kuruluşunda ve ilerleyişinde büyük hissesi bulunan Türkün, son birkaç asır içinde düştüğü gerilikten bir an önce kurtulmasını ve yüksek kültürlü ileri bir camia olarak medeniyet âleminde lâyık olduğu yeri almasını istiyordu. Tarihin bu büyük hamleler için en güzel bir enerji kaynağı olduğu şüphesizdi. Şimdiye kadar yabancı müelliflerin çok defa garazkârane hükümlerine kurban giden Türk tarihinin yeni baştan ve arkeolojinin son yıllardaki verimli çalışmalarından da faydalanılarak objektif bir görüşle tetkiki icabediyordu. Bu lüzumu çok derinden duymuş olan Atatürk, tarih araştırmalarına gös-

Türk Tarih Kurumunun merkez binası
Türk Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi

terdiği alâkayı büyük bir vecd içinde ölünceye kadar hiç gevşetmeden devam ettirdi. Dr. Afet İnan, Atatürk'ün 1928 yılından beri Türk tarihiyle esaslı surette meşgul olmaya başladığını söyler. (Bakınız: Atatürk ve Tarih Tezi. Belleten, sayı: 10).

Türk Ocağı, Türk Tarihi Tetkik Encümeninin Kurulması: 23 Nisan 1930 da Ankarada toplanan 6 ncı Türk Ocakları Kurultayı Atatür'kün işaretleriyle Türk Ocakları merkez heyetine bağlı Türk Tarihi Tetkik Heyeti adlı bir encümen kurulmasına karar verdi. Atatürk bu heyeti yüksek himayesine aldı. (Bakınız: Türk Yurdu, sayı: 29-223 Mayıs ve 30-224 Haziran 1930).

«Türk Ocağı, Türk Tarihi Tetkik Heyeti» 1930 yılı içinde esasları daha önce okul-

lar için bastırılan tarih notları münasebetiyle hazırlanmış olan «Türk Tarihinin Anahatları» adlı 606 sayfalık bir eseri yayınladı. 11 bölüme ayrılmış olan bu eser, kâinatın, arzın tarihinden, insanın yaradılışından başlıyarak Türk tarihine geçmekte ve Türk tarihini Cumhuriyet devrine kadar kısaca ihtiva etmektedir. Yalnız yüz nüsha bastırılıp münhasıran ilgili aydınların tetkik ve tenkidine sunulan bu eser, Türk tarihi hakkında yepyeni bir görüşü, bizim «Tarih tezi» diye adlandırdığımız bir tezi ortaya atmıştır. Bu eserin methal kısmını 1931 de Maarif Vekâleti ayrıca 30 bin nüsha olarak bastırıp dağıttı. Eserin önsözü bu kitabın ne maksatla yazıldığını izah eder : «Bu kitap, muayyen bir maksat gözetilerek yazılmıştır. Şimdiye kadar memleketimizde neşrolunan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara mehaz olan fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu veya şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin, ecdat hakkında böyle yanlış malûmat alması, Türklüğün kendini tanımasında, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur. Bu kitapla istihdaf olunan asıl gaye, bugün bütün dünyada tabii mevkiini istirdat eden ve bu şuurla yaşıyan milletimiz için zararlı olan bu hataların tashihine çalışmaktır, aynı zamanda bu, son büyük hâdiselerle ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için millî bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır. (Türk Tarihinin Anahatları, s. 1)».

T ü r k T a r i h i T e t k i k C e m i y e t i n i n k u r u l u ş u: Türk Ocaklarının kapanması üzerine Türk Ocağı, Türk Tarihi Tetkik Heyetinin hukuki bir mahiyeti kalmamış olduğundan 15 Nisan 1931 de aynı heyet Cemiyetler kanununa göre Türk Tarihi Tetkik Cemiyetini kurdu. Bu Cemiyetin adı daha sonra Türk Tarih Kurumuna çevrildi ve Kurumun 25 Mayıs 1940 tarihinde hükûmetçe tasdik edilen nizamnamesinde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adının Türk Tarih Kurumuna çevrildiği tasrih edildi.

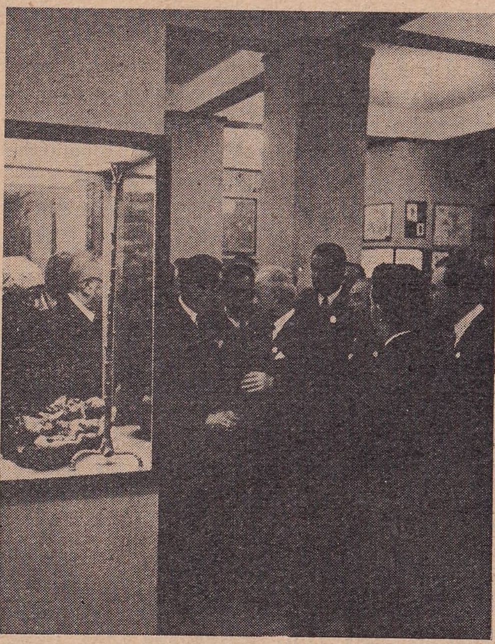
T ü r k T a r i h K u r u m u n u n m a k s a d ı v e ç a l ı ş m a y o l l a r ı: Kurum nizamnamesinin 5 ve 6 ncı maddeleri Türk Tarih Kurumunun maksadını ve bu maksada ermek için takibedeceği yolları şöyle tarif eder :

Madde 5 — Kurumun maksadı Türk tarihini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir.

Madde 6 — Türk Tarih Kurumu maksadına ermek için aşağıdaki vasıtaları kullanır : a) Toplanıp ilmî müzakerelerde bulunmak; b) Türk tarihi membalarını araştırıp bastırmak; c) Türk tarihini aydınlatmaya yarıyacak vesaik ve malzemeyi elde etmek için icabeden yerlere taharri, hafir ve keşif heyetleri göndermek; d) Türk Tarih Kurumu mesaisinin semerelerini her türlü yollarla neşre çalışmak.

K u r u m u n ç a l ı ş m a l a r ı: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti 1931 yılı sonlarında liseler için dört ciltlik bir umumî tarih yazarak bastırdı. Maarif Vekâleti 1931 - 32 ders yılından itibaren lise ve ortaokullarda bu kitapların okunmasını kabul etti. Vekâlet daha sonra bu dört cildi esas tutarak üç ciltlik ortaokul tarih kitaplariyle ilkokul tarih kitaplarını hazırlattı.

14 Şubat 1932 de A t a t ü r k Türk Tarihi Tetkik Cemiyetine iki önemli vazife verdi : Birinci Türk Tarih Kongresini toplamak ve Türk Tarihinin Anahatları eserini yeniden ve daha büyük hacimde yazmak. Cemiyet Maarif Vekâletiyle birlikte 2 Temmuz 1932 de Ankarada Halkevinin tiyatro salonunda Birinci Türk Tarih Kongresini topladı. 11 Temmuza kadar dokuz gün devam eden bu kongreye Darülfünun (Üniversite) tarih profesörleriyle lise, ortaokul ve öğretmen okul-

1943 yılı kongresi sergisinden bir görünüş

larının tarih öğretmenleri iştirak etti. Bu kongrede Kurum üyeleri yeni tarih tezini izah eden konferanslar verdiler ve liselerde okutulmaya başlanmış olan tarih kitapları hakkında profesör ve öğretmenlerin mütalâalarını dinliyerek Türk tarihine ait muhtelif mevzuları incelediler.

Birinci Türk Tarih Kongresinden sonra Türk Tarihinin Anahatları eserinin yeniden yazılması için çalışmalara başlandı. Program hazırlandı, iş bölümü yapıldı ve üçer aylık dört devrede eserin ikmali için vazife alanlar büyük bir gayretle tetkiklere giriştiler. A t a t ü r k bu çalışmalara en yakın alâkayı göstermekte ve gelen yazıları birer birer okumaktaydı. Birinci devrede vazife alanların mühim bir kısmı çalışmalarının neticelerini Kuruma verdiler. Bu yazılar, çoğuna A t a t ü r k'ün riyaset ettiği, toplantılarda okunuyor, münakaşa ediliyor, tadil veya tashihi icabeden noktalar tesbit olunuyordu. Aradan zaman geçince, dünyanın yarısına yakın bir sahaya yayılmış bulunan Türk medeniyet ve tarihinin böyle kısa bir zamanda istenilen mükemmeliyette yazılamıyacağı anlaşıldı. Tetkikler kâfi değildi. Yurdumuzun altındaki ve üstündeki tarih belgeleri henüz tamamiyle araştırılmamıştı. Yakın tarihimizin en önemli kaynaklarını ihtiva eden arşivimizdeki milyonlarca vesika mütehassıs araştırıcıları bekliyordu. Bu duruma göre orijinal ve ilmî bir Türk tarihinin yazılması için tetkiklerin ilerlemesi icabettiğine karar verildi ve bu sahada çalışanların elde edecekleri sonuçları büyük Türk tarihine materyel olmak üzere neşretmek ve araştırmalar kâfi derecede ilerledikten sonra büyük Türk tarihini yazmaya başlamak yolu tutuldu.

1935 te Kurum ilk defa kendi parası ve kendi elemanlariyle Alacahöyükte büyük mikyasta bir hafriyata başladı. Gerçi Kurum 1933 yılından beri memleket içindeki kazılarla ilgilenmekte ve Maarif Vekâletinin yardımiyle küçük mikyasta kazılar yaptırmaktaydı. Ahlatlıbel, Karalar ve Göllüdağ kazıları bu meyandadır. Fakat bu kazılarda Kurumun rolü öncü olmaktan ve yol göstermekten ibaretti. 1935 te ilk defa Alacahöyükte başlıyan esaslı kazılara şimdi her yıl devam edilmektedir. Onuncu mevsimini idrak eden Alacahöyük kazısı bugün bütün dünyada birinci sınıf bir kazı addedilmekte ve elde edilen neticeler dünya ilim âlemini çok yakından ilgilendirmektedir. Bu kazıyla Frikya, Eti, bakırçağı ve kalkolitik çağlara ait dört kültür ve 14 yapı katı tesbit edilmiştir. Bilhassa bakır devrine ait kıral mezarlarının zengin hazineleri Milâttan 3000 yıl önce Anadoluda Sumer ve Mısır medeniyetleri derecesinde yüksek bir medeniyetin mevcudiyetini meydana koymuştur.

Kurum Alacahöyük hafriyatından başka bugüne kadar Trakya ve Anadolunun muhtelif mıntakalarında 22 hafriyat ve sondaj, 6 bölgede arkeolojik araştırma yapmıştır. Bu kazılar neticesinde meydana çıkarılan değerli tarih belgeleri bir müzeyi dolduracak kadar zengin ve önemlidir. Türk Tarih Kurumu yabancı heyetler dışında memleketimizde ilk defa devamlı ve sistemli hafriyat yapan millî bir Kurumdur. Bu hafriyatlarla güdülen amaç yurdumuzun ve ulusumuzun tarihini aydınlatmak, Anadolunun Orta Asya, İran, Mezopotamya, Ege havzası ve şarki Avrupa ile olan kültür münasebetlerini meydana çıkarmaktır.

T ü r k T a r i h K u r u m u, bütçesinin ve çalışmalarının en büyük kısmını yayın işlerine ayırmıştır.

Türk Tarih Kurumunun neşriyatı şimdilik çeşitli maksatlara göre ayrılmış on bir seri içinde yapılmaktadır. Kurum tek veya en iyi nüshaları memleketimizde bulunan Türk tarihi kaynaklarını faksimile usuliyle bastırarak bunların herhangi suretle ortadan kaybolmasının önüne geçtiği gibi, başka dillerde veya türkçenin başka lehçelerinde yazılmış ana kaynakları dilimize çevirterek bastırmakta, henüz tenkidli baskıları yapılmamış olan kaynakların tenkidli baskılarını hazırlamakta, dil itibariyle eskimiş olan eserleri hem aynen, hem de bugünkü dile nakledereк yayınlamakta, tarihimize ait garp ve şark dillerinde yapılmış yeni etütleri tercüme ettirmekte, hafriyatlardan alınan neticeleri raporlar halinde ve bir garp diline çevrilmiş olarak basmakta, âzasının orijinal etütlerini ve monografileri neşretmekte ve Türk tarihi dışında tarih kültürünün yayılmasına hizmet edecek klâsik garp eserlerini dilimize çevirterek bastırmaktadır. Bundan başka her üç ayda bir en aşağı 10 formadan ibaret olan «B e l l e t e n»i de 1937 denberi muntazaman yayınlamaktadır. Kurum şimdiye kadar seriler içinde 40 cilt eser çıkarmış, Belleten'in de 30 uncu sayısını neşretmiştir. Kurumun neşriyatı yurt içinde ve yurt dışında ilim adamları tarafından alâkayla aranmakta ve 70 yabancı ilim müessesesi, Kurumla neşriyat mübadelesi yapmaktadır.

Türk Tarih Kurumunun hafriyat ve neşriyat gibi iki ana çalışma yolundan başka diğer çalışma sahaları şunlardır : a) yurdumuzun tarihi âbidelerini tetkik ve kitabeleri tesbit, b) arşiv tetkikleri, c) kongreler tertibi, ç) beynelmilel çalışmalara iştirak, d) Türk büyüklerinin yıldönümlerini kutlamak, e) âbidelerimizin muhafazasına çalışmak, f) etnografik araştırmalar yapmak. Kurumun bu yoldaki çalışmaları hakkında da kısaca izahat verelim :

a) Tarihimizin en mühim kaynaklarından birisi olan kitabeleri yurt içinde ve yurt dışında sistemli bir surette toplamak, bu kita-

belerin bulundukları âbidelerin plânlarını, rölövelerini yaptırmak, fotoğraflarını aldırmak ve bunları ilmî bir surette neşretmek maksadiyle Kurum, Türk-İslâm Devri Kitabeleri Derleme Heyeti adiyle bir heyet teşkil etmiştir. İki yıldan beri faaliyette bulunan bu heyetin çalışmaları hayli verimlidir. İstanbulda ve Anadolunun muhtelif şehir ve kasabalarında gruplar halinde çalışılmaktadır.

b) Türk arşivi dünyanın en zengin arşivlerinden birisidir. Büyük bir imparatorluğun mirası olan bu arşivdeki vesikalar tetkik edilmeden son altı asırlık tarihimizi yazmaya imkân yoktur. Bu zarureti gözönünde bulunduran Türk Tarih Kurumu arşiv tetkiklerine de önem vermiş ve bir heyeti bu tetkiklere memur eylemiştir. Bu tetkiklerin mahsulleri Belleten'de ve ayrı monografiler halinde neşredilmektedir.

c) Türk Tarih Kurumu 1937 yılının 20 Eylûlünde İstanbulda ikinci ve 1943 yılının 15 İkinciteşrininde Ankarada Üçüncü Türk Tarih Kongrelerini hazırladı. Gerek birinci kongre gerekse üçüncü kongre münasebetiyle çok alâka uyandıran iki de sergi tertibetti.

ç) Türk Tarih Kurumu kurulduğu günden ikinci dünya savaşına kadar 10 ilmî kongreye delege göndermiş ve bunların birçoğunda delegeler orijinal mevzular üzerinde tebliğler yapmışlardır. Bundan başka 1939 yılının sonbaharında İstanbulda toplanması kararlaşan milletlerarası antropoloji ve prehistorik arkeoloji kongresinin organizasyonunu Kurum üzerine almış ve bu kongreyi hazırlamışsa da ikinci dünya savaşının çıkması üzerine kongre toplanamamıştır.

d) Kurum, dünyaca tanınmış Türk büyüklerinin yıldönümleri münasebetiyle törenler hazırlamakta ve neşriyat yapmaktadır. İlk defa 1937 de İstanbulda bazı ecnebi âlimlerin de iştirakiyle İbni Sina'nın 900 üncü yıldönümü kutlanmış ve bu münasebetle büyük filozofun bir kısım eserleriyle bazı etütler bin sahifelik bir mecmua halinde neşredilmiştir. 1941 Şubatında da Orta Asyanın büyük şairi Ali Şir Nevaî'nin 500 üncü yıldönümü kutlanmış ve küçük bir broşür neşredilmiştir. Kurum bundan başka 1950 de büyük Türk filozofu Fârâbi'nin bininci yıldönümüne ve 1953 te İstanbulun 500 üncü fetih yıldönümüne hazırlanmakta, bu münasebetle birçok eserler, etütler yazılmaktadır.

e) Kurum, ecdat yadigârı olan tarihî âbidelerin korunması ve tamiri işine de önem vermektedir. Yazılıkayanın muhafazası için bekçi evi yaptırılması, Kâtip Çelebi mezarının tamirine tevessül edilmesi, Konyadaki Selçuk köşkü bakayasının muhafazası tedbirleri ve en son olarak Kastamonunun Kasaba köyündeki Candaroğullarına ait nefis ahşap camiin tamirine karar verilmesi bu faaliyet cümlesindedir.

f) Geçmişteki ve bugünkü Türk kültürü bir bütün olduğundan, tarihî araştırmalar yanında etnografik araştırmaların da ehemmiyeti büyüktür. Bu hakikatı bilen Kurum, ilk defa Alacahöyükte etnografik araştırmalara başlamış ve Alacahöyük maddi kültür albümiyle, Alacahöyük çorap ve kilim motifleri albümünü meydana getirmiştir. Bunlar müsait zamanda basılacaktır.

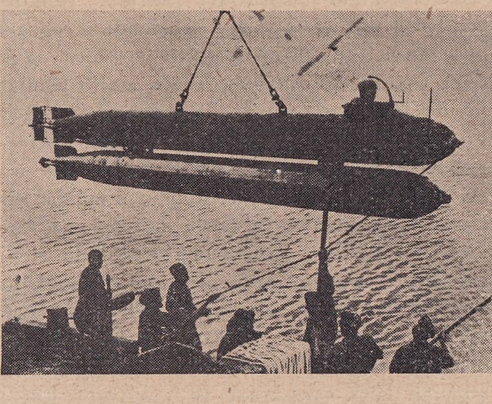
Bütün bu çalışmalardan başka Kurum, ayrıca ilmî toplantılar tertibederek âzasının ve tarihle ilgili ilim adamlarının orijinal buluşlarını, neşirden önce, ortaya atmak ve bunlar üzerinde münakaşa yapılmak imkânlarını hazırlamaktadır.

Kurum, Ankaradaki merkezinde 40 bin cilde yakın modern bir ihtisas kütüphanesi de kurmuştur. Bu kütüphane her gün biraz daha zenginleşmektedir.

Türk Tarih Kurumunu dokuz yıl yüksek himayesi altında bulundurarak ona en büyük enerji kaynağı olan Atatürk'ün ölümü, Kurumun hayatında en acı bir safhayı teşkil eder. Atatürk, vasiyetnamesine koyduğu hükümlerle Kurumu ebedîleştirecek bir gelir kaynağı bırakmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra Millî Şef İnönü Kurumu yüksek himayesi altına almıştır. Türk milleti bu ciddi ve verimli müesseseden büyük hizmetler beklemektedir.

Bibliyografya: Türk yurdu, sayı 29-223 ve 30-224, 1930. Türk Tarihinin Anahatları, İstanbul 1930. Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar, müzakereler, İstanbul 1933. Akçuraoğlu Yusuf, Birinci Türk Tarih Kongresi, Ülkü, sayı. 1, Şubat 1933. Reşit Galip, Türk Tarih inkılâbı ve yabancı tezler, Ülkü, sayı 9, Birinciteşrin 1933. Belleten, sayı 10 İstanbul 1939. İkinci Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu yayınlarından IX. seri No. 2 İstanbul 1943. Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumunun 13 yıllık çalışmalarına bir bakış, Ulus 14 İlkkânun 1943. Üçüncü Türk Tarih Kongresi Türk Tarih Kurumu sergisi ve Kurumun çalışmaları hakkında bir hulâsa, Ankara 1943. Belleten, sayı 29 Sonkânun 1944. Türk Tarih Kurumu arşivindeki vesikalar. (Uluğ İğdemir)

V-2 SİLÂHI — Almanların bu adla ortaya koydukları silâh haddi zatında bir insan tarafından hedefine sevkedilen bir torpil (Torpido) dir. İsim almancada da zafer

V-2 silâhı : Tek kişili torpil

manâsına gelen Viktoria kelimesinin baş harfi alınarak «İki numaralı zafer silâhı» tabirinden kısaltılmış ve Müttefiklerin zafer mânasına gelen V harfi işaretlerini tamamen kendilerine maletmelerine engel olmak için intihab edilmiştir. Ancak şurasını işaret etmek lâzımdır ki buna benziyen silâhlar bu harbin başında Japonlar tarafından ve hattâ 1914 harbinde İtalyanlar tarafından kullanıldığı gibi bugün Müttefiklerin de iki kişi tarafından sevkedilen bu çeşit torpidoları vardır. Ve binaenaleyh silâh ne iddia edildiği gibi tamamen yeni ve ne de yalnız Almanlara mahsustur.

Silâhın tertibatı ve nasıl iş gördüğü: Almanların V-2 silâhı ; motörle işliyen torpido şeklindeki bir motörbotla bunun altına asılmış bir torpitodan ibarettir. Bu silâh ekseriya düşman filolarının kendi bulundukları sahillere yaklaşmasını bekler, çıkartma veya sahilleri bombardımanları esnasında V-2 de kendi motöriyle düşman deniz birliklerine doğru yaklaşır.

Düşman deniz birliklerinin manevreyle kurtulamıyacakları bir mesafeye sokulduktan sonra üstteki motörbota asılı duran torpidoyu çözerek düşman gemisine gönderir, yahut başka çare bulamazsa olduğu gibi düşman gemisine çarparak kendisini de feda etmek bahasına düşman gemisini batırır. Eğer imkân bulursa torpidonun gemiye çarpmasından biraz evvel torpidodaki insanın kendisini denize atıp kurtulmıya çalışması da kabildir. Ancak suyun gayrikabili tazyik olması hasebiyle infilâk dalgalarının su dahilinde ve aynı şiddetle uzaklara kadar intikal ve intişar eylemesi keyfiyeti bu torpidoları kullananları da tehlikeye kor. İnfilâk mahallinin biraz uzağında bulunsalar dahi su içinde intişar eden infilak dalgaları tesiriyle ölmeleri veya bayılmaları çok varittir ki bu ikinci halin de su içinde ölümle neticelenmesi tabiidir. Bu silâhın en zayıf tarafı burasıdır ve daima ölümü göze alacak insanlar tarafından kullanılmaları takdirinde işe yarayabilirler.

Bundan başka istimâl yerine yakın olarak gönderilmeleri de bir mahzurdur. Hele yakın sahillerden gönderilemiyorlarsa deniz birlikleri tarafından istimal yerlerine yakın olarak getirilip bırakılmaları bunları vaktinden evvel keşfettirir. Üzerlerinde pek büyük bir mahruk deposu bulunduramıyacaklarına göre istimal yerine kadar başka vasıtalarla getirilmeleri de zaruridir.

Gündüzün istimalleri de pek faydalı olamaz. Uzaktan farkedilmeleri, makinelitüfek ve toplarla uzaktan patlatılmaları, kullananların öldürülmesi suretiyle sevklerinin sekteye uğraması ve hücuma mâruz kalan vasıtanın manevrayle bunlardan kurtulması kabildir. Bu sebepledir ki Almanların bu vasıtayla şimdiye kadar elde ettikleri neticeler bizzat kendi verdikleri rakamlara göre dahi mahduttur. Bu yüzden bu silâh hakkında da V-1 yani pilotsuz uçaklar gibi büyük propaganda yapılmamaktadır. Kullanma yerleri de Normandiya sahili gibi mahdut sahalara ve mahdut hizmetlere inhisar etmektedir. (*Şevki Yazman*)

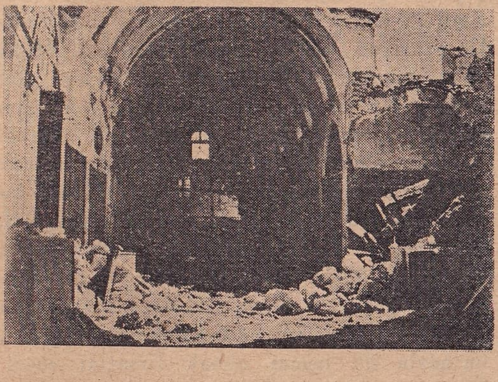
YURDUMUZDAKİ YER DEPREMLERİ — Yurdumuzun emsalsiz tenevvü ve güzellik gösteren morfolojik çehresi altında jeolojik yapısı çok oynak ve tehlikelidir. Jeolojik anlamda çok yakın sayılabilecek çağlarda Tersiyer devrinin sonlarına doğru Anadoluyu birkaç defa denizler kaplamış ve geri çekilmişlerdir. Bu olaylar es-

Zelzelenin toprakta tahribatı

nasında Alplerin doğuya doğru uzantılarını teşkil eden kuzey ve güney Anadolu silsileleri bir kuşak gibi bu kara parçasını çevrelemişler ve yine bu olaylarla ilgili olarak

geniş dalgalı hareketlerle bu koca kütle yer yer sert ve elastikiyeti kalmamış yerlerinden kırılarak, çökerek yükselmiştir. Bugün de vukua gelen sık sık deprenişler, bizim sert ve donmuş ve sanki hiç kıpırdamaz diye kabul edip, öyle düşünüp görmeğe alıştığımız bu tabiat parçasının henüz istikrarını bulamadığına açık bir delil teşkil etmektedir.

1894 zelzelesinin kapalı çarşıdaki tahribatı

Depremlerin dünya yüzünde en sık vuku buldukları sahalara bir göz gezdirecek olursak, tabiatın nimetlerini en cömert ve elverişli bir surette insanlara sunduğu böyle zengin sahalara toplayıp buralarda onları merhametsizce avladığını görürüz. Filhakika bu sahalar nüfusu itibariyle sık ve medeniyetin de ilk beşiği olan ve Alpleri takip eden sahalardır. Buralar tabiatiyle insanın mücadele sahalarıdır. Tabiat bu büyük felâketi unutturup insanları gafil avlamakta, onlar da her defasında daha mükemmelini yapmakta ezeli bir mücadeleye girişmişlerdir. Maalesef memleketimiz de bu şikâr sahalarının içersinde bulunmaktadır. Depremlerin kaydolunmağa başlandıkları iki bin yıldanberi gerek Batı ve gerekse Doğu Anadolumuzda pek çok şehirler çok defa yıkılıp yeniden kurulmuşlardır. Netekim Erzincan şehri 1045, 1163, 1255, 1268, 1287, 1290, 1301, 1458, 1667, 1784 ve nihayet son büyük felâkette, İzmit şehri de 69,358, 362, 555, 1719, 1878 yıllarında şiddetli depremlere uğramışlardır. Son bin sene zarfında Erzincan şehri on altı defa yıkılıp yeniden kurulmuştur. İzmit, İzmir ve başka birçok şehirlerimiz de bu suretle çok kere yıkılıp yeniden inşa olunmuşlardır.

Son yıllar içinde Doğudan Batıya doğru birbiri ardına bilhassa Erzincan ile Adapazarı arasında bir doğru hat istikametinde depremlerin vuku buluşları tesadüfi değildir. Coğrafî mevkii itibariyle Karadeniz limanlarının hinterlandını ve Step Anadolunun da Kuzey kenarını teşkil etmesi bakımından bu hat üzerinde sıralanmış olan şehirlerimizin memleket ekonomisindeki yerleri çok önemlidir. Mezkûr şehirler bu önemlerini, üzerinde kuruldukları sahanın jeolojik özelliğinden almışlardır. Bu özelliği ilk ortaya koyanlardan en başta gelen Prof. Salamon Kalvi'dir. Bu bilgin Tersiyer bidayetinde eski Avrupanın bir parçası olan Palaearctis kıtası ile eski Afrikanın bir parçası sayılan Güneyde Gondvana kıtalarının, plâstik bir madde olan ve kıtaların üzerinde yüzdükleri kabul olunan Sima üzerinde birbirlerine doğru hareket ederek yekdiğerleriyle birleşip kaynaştıklarını ileriye sürmektedir.

İşte biraz önce mevkiini tebarüz ettirdiğim ve depremlerin son zamanlar da çok sık vukua geldikleri Erzincan - Adapazarı arasındaki doğru hat da bu kaynaşma yerini teşkil eden sahalardan biridir. Deprenmelerin bu hat üzerinde vakit vakit artışını tevlit eden sebepleı ne olursa olsun bilinmesi icap eden hakikat bu kaynaşmayı husule getiren hareketlerin henüz sona ermediğidir. Depremlerin birbiri ardına oluşları da bize bu hattın Tektonik bünyesindeki vahdeti göstermekte ve herhangi bir sebeple husule gelmiş olan depremin dalgalarının aynı Tektonik hat üzerindeki labil bir muvazenede bulunan gerginliği kolaylıkla çözmeğe kifayet ettiğini göstermektedir. Bu kaynaşma hattını hufreler takip ederler. Bu hufreler memleketimizde Batıda İzmitten başlayıp Adapazarı, Hendek, Bolu ve Gerededen Doğuda Kelkit hufrelerine kadar bir oluk şeklinde yer yer dağ sürgüleri ile kesilmek suretiyle devam ederler. Nowack adında bir bilgin de Kuzey - Batı Anadoluda yaptığı bir tetkik gezisinde bu oluklara rastlamış ve Bolu ile Çerkeş arasındaki kısımlarına, bu sahalara verilen eski bir adı takarak, Paflagonya yarası demiştir. Biz bunu değiştirip, Salamon Kalvi ile beraber memleketimizde temadi eden kaynaşma hattı ile birlikte memleket yarası veya yara hattı demeği muvafık buluyoruz.

1894 zelzelesinde İstanbulluların çadırları

Türkiye haritasına dikkat edilecek olursa derhal göze çarpan bir cihet de memleketimizdeki depremlerin en şiddetli tahribat yaptıkları sahaların Güneydeki Torosların Doğuda Antitoroslarla Kuzey Anadolu silsilelerine (Refahiye ve Erzincan civarında), Batıda da yine Torosların bazı kıvrımlar yaparak Kuzey Anadolunun parmak şeklindeki kolları ile kaynaştıkları sahalar olduklarını görürüz. Netekim bu birleşme sahalarına yakın yerlerde Toroslara ait olan kolların Petrografik yapılarının tıpkı Toroslarda olduğu gibi serpinti ve kalkerlerden ibaret olduklarını, kaynaştıkları yerlerde ise bunlara Kuzey Anadolu silsileleri için karakteristik olan ve adına Filiş denilen kayaların da karıştıklarını görmekteyiz. Bundan da anlaşılmaktadır ki, bu silsilelerin yekdiğerlerine kollar uzatarak birleştikleri yerlerde, Anadolumuzun çatısını teşkil eden kütleler de henüz muvazene hallerini bulmamışlardır.

Kuzey Anadoluda Doğu - Batı yönteminde uzanmakta olan bu hattan başka Batı Anadoluda da deprem hatları mevcuttur. Bu hatlardan biri Balıkesir, Muğla yöntemindedir. Dikili, Çandarlı, Gördes, İzmir, Torbalı, Bergama, Manisa gibi depremlerin sık oldukları sahalar hep bu hufre hatları üzerindedirler. Bu hattın teşekkülü yukardaki yara hattından çok daha genç olup Tersiyer devri sonlarında ve hatta kuvarter başlarında teşekkül etmiştir. Bu zaman içerisinde çöken Ege kıtası müteaddit çöküntü kollarını, yani hufreleri de meydana getirmiştir. Yukarda sayılmış olan deprem mıntakaları ile yine Ege denizinden Batı - Doğu yönteminde ve birbirlerine muvazi olarak uzanan Gediz, Bakırçay, Büyük ve Küçük Menderesler, Gemlik, İznik ve Abolyund depresyonları hep bu çöküntünün Anadolu içlerine doğru birer uzantılarından başka birşey değildirler; bu çöküntülerin kenarları ekseriya kırılmıştır. Yani fay ve yahut ta Fleksurlarla çevriktir.

Anadolunun yüksek yaylaları içerisine sokulmuş bulunan ovaların çoğu da çökme havzaları olup yine kenarları fay veya fleksurlarla sınırlanmışlardır. Kırşehir depremi, Akpınar yakınlarında böyle bir fay hattı boyunca olmuştur. Esasen deprem dalgaları genel bir kaide olarak arzın en zayif noktaları olan bu fay hatları ve çöküntü hendekleri (hufreler) inden istifade ederek en uzak yerlere kadar yayılıp tahrip kudretlerinden pekaz kaybederler.

Görülüyor ki bizdeki depremlerin genetik sebepleri tektoniktir. Bizde İtalyada olduğu gibi volkanların husule getirdikleri depremler pekazdır. Belki tarihî devirlerde olmuştur, 1840 senesinde vukubulup Alısch tarafından tetkik olunan Ağrı depreminin ve Erciyas depreminin (Salamon'a göre) sebeplerinin volkanik oldukları iddia olunmaktadır. Erimeleri kolay olan tuzlu ve kalkerli, Dolomitli sahalarda sık sık husule gelen çökmelerden mütevellit depremlere, memleketimizde bu gibi mıntakalarda pekaz tesadüf olunmaktadır (Toros sahalarında). Fakat bunların da çökmelerine yine sebep olarak Tektonik depremlerin sarsıntıları gösterilebilir.

Memleketimizdeki depremlerin yukarda da belirttiğimiz gibi en mühim hususiyetleri Tektonik oluşları yani en şiddetli depremler oluşlarıdır. İkinci bir hususiyeti de bu tektonik hat ile sıkı ilgili olarak depremlerin birbiri ardınca olmalarıdır. Şiddetli olmalarına gelince, Tektonik olmaları ile birlikte çöküntü hendekleri yani hufreler içerisinde oluşları ve bunların da fay hatları ile sınırlı oluşudur. Bu gibi sahalarda depremler çok şiddetlidir. Tahripkâr oluşlarının diğer sebepleri de, bu hufrelerin nehir birikintileri gibi gevşek bün-

Yeni yer depremlerinin bir kasabamızdaki tahribatı

yeli materyeller ile dolu olmaları ve deprem dalgalarının bunlara fazla bareket etme kudreti vermelerindendir. Sık nüfusun toplandığı bu bereketli hufrelerde meskenlerin damlarının ağır toprakla örtülü olması, duvarlarının ise yuvarlak molozlardan yapılmış bulunması ve harç olarak çamur gibi bir maddenin kullanılması da şiddeti arttıran sebepler meyanındadır.

Son olarak memleketimizde depremlerin âfet vasfı arzetmelerine, bilhassa kışın ve gece vakti husule gelişleri de sebep olmuştur. Henüz iyice aydınlanmıyan bu hususa güneşin durumu ile sıkı bir korrelasyon neticesi göziyle bakılmaktadır.

Yazının içindeki ilmî terimler — Morfoloji: Şekil bakımı. Tersiyer devri: Üçüncü teşekkül devri. Tektonik: İndifaî. Labil: Sabit olmıyan. Petrografik: Arzın üzerindeki kaya ve taşların madeni ve kimyevi bakımdan tetkiki. Kuvarter devri: Dördüncü teşekkül devri. Fay veya Fleksur: Maden tabakalarındaki çatlak. Genetik: Bir hadisenin meydana gelmesi için geçirdiği safhaya ait. Dolomit: Ufak taş veya fosil. Korrelasyon: mutabakat.

(Muzaffer Atik)

AHMET RASİM — (1864-1932) Büyük türk gazetecilerindendir. İstanbul'da doğdu. Küçük yaşta babasız kalarak annesi ile Karaanne dediği Sudanlı dadısının bakımı altında büyüdü. Annesinin kapısı olan bir paşanın, teyzesinin kocası bir emekli miralayın yardım ve nezaretleri ile sıkıntısız, derli toplu bir çocukluk geçirdi. «Falaka» kitabında canlı olarak anlattığı ilk tahsilini bir kaç mahalle mektebinde yaptıktan sonra kimsesiz çocuklara mahsus olmak üzere, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye tarafından açılmış olan Darüşşafaka'ya verildi. Bu okul mezunları telgrafhane ve rüsumat idaresinde çalıştırıldıklarından, öğretiminde matematik, fizik gibi derslerle fransızcanın bir önemi vardı. Okul sıralarında iken, 1880-1883 sıralarında gazetelerde görülen canlı hareketlerle ilgilenerek, edebiyata hevesiendi. Manzumeler yazmıya, fransızca lektür kitabından tercümeler yapmıya başladı. «Muharrir, Şair, Edip» kitabının ilk kısımlarında buna dair hatıralarını anlatır. Okulu bitirdikten sonra bir zaman Telgraf idaresinde memur oldu, fakat bir tercümesi yüzünden tanıştığı büyük gazeteci Ahmet Mithat Efendinin teşvik ve kılavuzluğuyle gazeteciliğe başladı, ölümüne kadar da gazeteci olarak kaldı.

Gazteciliğinin ilk zamanları tercümecilik ile geçti. «Tercuman-ı Hakikat» için fransızca manzumeler, nesirler, bazı fen bahisleri tercüme etti. Tercuman'dan sonra türlü gazetelerin tercüme işleriyle de uğraştı. Yeni usulde kitapçılığın yavaş yavaş canlandığı sıralarda, zamanı için çok meraklı konular olan elektrik, gramofon gibi yeni keşiflere dair ufak kitaplar yazdı. 1889'da ilk romanı «İlk sevgi» yi bastırdı. Bir müddet sonra bir kaç roman daha yazdı, Meşakı-ı hayat, Endişe-i hayat, Mehalik-i hayat, Tecarib-i hayat (1891-1894) gibi büyük isimli romanları, bazı çok hurda tafsillere kaçan portre tasvirleri, derinleşemiyen tahlilleriyle o zamanki hikâyelerden daha ziyade romana yakın sayılacak durumda oldukları halde büyük bir değer taşımamakta idiler. Daha sonraları bir kaç roman denemesine daha kalkıştı ise de üzerinde fazla durmadı, roman olarak okunabilecek bir eser bırakamadı. Kitapçıların isteği üzerine yazdığı bu romanlarla beraber yine kitapçıların isteğiyle bazı okul kitapları yazdı, kendisinin özel Bakırköy okulu ile Musevi okulundaki öğretmenliği tecrübesiyle, fransızca kitapları model tutarak yazdığı sarf (gramer) serisi, farsça kitapları, islâm ve Osmanlı tarihine dair kitapları, yazıldıkları zamana göre ileri fikirle tertip edilmiş ders kitaplarıydı. Ahmet İhsan Tokgöz'ün Servetifünun dergisini kurduğu (1891) ilk zamanlar onunla beraber çalıştı; Baba Tahir Malûmat dergisini çıkarmıya başlayınca oraya geçti. Malûmat sahibinin, şekil ve tarz itibariyle benzediği Servetifünun'a karşı tuttuğu yolun Edebiyatıcedide toplantısına sebep olduğu bilinir. İşte o derginin, ne olursa olsun diye Servetifünun ve yazarlarına olan hücumlarına iştirak etti (1896-1898) ve onlara karşı imzalı, imzasız yazılarla bir hayli alaylarda bulundu; «Dekadan-on eşek», «Topatan» gibi nükteleri o bulmuştu. Bu sırada gerek haftalık Malûmat'ın kapak sahifelerinde, gerek gündelik Malûmat'ta «Şehir mektubu» başlığıyle küçük fıkralar yazmıya, şehir hayatına dair dedikodulu iâvhalar çizmiye başladı. Özenti bulunmıyan, kesin hatlarla çizilen, edasiyle ifadesinde rahatlık duyulan «baştan savmacasına, hemen çırpıştırılıverilmiş»olan bu fıkralar geçen asrın

Ahmet Rasim

son yıl'arındaki yaşayışımızı gösteren en canlı parçalarıdır. Bin sahifeden fazla tutan «Şehir mektubu» nda bunlara sık sık raslanır.

Ahmet Rasim ilk yazıya başladığı sıralarda yazdıklarından birkaç manzumeyi neşretmekle beraber nazımla çok uğraşmamıştır. Malûmat'ın kadınlara mahsus ilâvelerinde «Leylâ Feride» adıyle bazı nazım parçaları, devrin genel zevkini okşıyan şarkılar yazdı. Bu şarkılardan bir kısmı bugün bile tekrarlanmaktadır. Daha çocuk yaşta iken sesinin güzelliğinden dolayı komşu kızların kendisine şarkı söylettiğini anlatan Ahmet Rasim, Darüşşafaka'da musikî dersleri ile bu işe merak sarmış, sonra namlı üstatlardan birçok şeyler öğrenmiş, bütün ömrünce saz ve musikî ile ilgisini kesmemiştir. Şarkılarından bir çoğu kendi besteleriyledir.

İstibdat idaresi son yıllarında (1901-1907) matbuat üzerine sıkı bir baskı koymuştu. Ahmet Rasim'in bu yıllar arasında yazabildiği makaleleri, suya sabuna dokunmaz tarih konuları olmuştur (Menakib-i İslâm, Külliyat-ı sây ü Tahrir). Hattâ bu yıllarda yazıdan büsbütün alıkonarak, tazminat diye, maarifte bir memurluğa da tayin edilmişti.

1908 Meşrutiyetinin serbestliği olunca tekrar yazı hayatına giren Ahmet Rasim politika, edebiyat, tarih makaleleri yazmıya başladı. Politika makaleleri, o zamanlar yüzlercesi yazılan bu çeşit karmakarışık yazılardan büyük bir ayrılık göstermez. Tarih yazıları ise, hattâ tarih kitapları da bunlar arasında olmak üzere, bir tarih okuyucusunun parça parça eklediği, fakat renkleri, ekleri bakımından bir kaynaşma yapamadığı başarısız eserler sayılabilir (Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi, İki hâtırat-Üç şahsiyet, İstibdattan Hâkimiyet-i Milliyeye, Şinasi). Bunlar tarih tetkikleri gibi iddialı bir niyetle olmayıp tarihten bazı bilgileri yaymak gibi mütevazı bir istekle yazılmış olmakla beraber ilgi uyandıracak canlılıktan mahrumdurlar. Ahmet Rasim bu sıralarda asıl kendi nevini bulmak üzere idi. Gazetecilik ile dolaştığı yerlerde tesbit ettiği gördükleri ile, yine şehir hayatından alınma yazılar, zaman geçtikçe hâtıralaşan geçmiş hayattan hatırında kalanlar, kendisine, bu nevin ilk insanı olmak fırsatını verdi. Bunları, çocukluğu kadınlar arasında geçen Hüseyin Rahmi Gürpınar gibi bir insanın öğrenebileceği en ince mânalı, nükteli bir İstanbul türkçesi ile yazdı. Günü gününe kısa eskizler halinde yazdığı fıkralarla ilk meşrutiyet zamanını (Cidd-ü-Mizah), ilk dünya savaşında İstanbul'u (Eşkâl-i zaman), mütareke devrini (Gülüp Ağladıklarım), her zaman için bir vesika olabilecek, lezzetle okunacak şekilde tesbit etmiştir. Hâtıralarında da bu çeşni ve özellik vardır. «Falaka» ile eski mahalle okullarını, «Fuhş-i Atîk» ile bir devrin kadın-erkek münasebetlerini, «Muharrir, Şair, Edip» kitabında kendini mihver tutarak, geçen asrın son yirmi yıllık edebiyat dünyasını anlatmıştır. Bu eserinde de, aradan yıllar geçtiği, Edebiyatıcedideye kendini kabul ettirmiş, hattâ tarihe maledilmiş olanlardan bir çokları ile dost olarak çalıştığı halde, yer yer aleyhte bulunmaktan kendini alamaz.

Aile, okul çevreleri itibariyle muhafazakâr bir âlemde yetişmişti. Okulun softalar kısmı dediği daha sıkı eskiye bağlı olanlara nisbetle yenilik ister görünmekle beraber bu isteği, Ahmet Mithat Efendi ile Muallim Naci çerçevesini aşmamıştı. Arkadaşları Andelip (Esat), Müstecabizade İsmet, Mehmet Celâl gibi eski edebiyatın son mümessilleri denecek kimselerdi. Baba Tahir, dergi ve gazetelerindeki mücadeleyi bunlarla idare etmişti. Geçirdikleri hayatı, bu son eserinde Ahmet Rasim çok ilgi uyandıracak teferrüatla anlatmaktadır.

Yarım asırlık aralıksız bir yazı hayatının yüzlerce mahsulü arasında böylece sekiz, on tane de olsa zamana göğüs verecek eser meydana getirmek pek az insana nasip olmuştur. Ahmet Rasim, 1932 senesinde, Büyük Millet Meclisinde İstanbul mebus iken vefat eylemiştir.

Ahmet Rasimin başlıca hikâyeleri — İlk sevgi 1889. Bir sefilenin evrakı metrukesi, Güzel Eleni, Meşakı hayat, Leyali ıstırap, Endişei hayat, Tecaribi hayat, Endişei hayat 1891. Ajife 1892. Mektep Arkadaşım, Tecrübesiz aşk, Nümunei hayal, Biçare genç 1894. Sevdayı sermedi, Gamı hicran 1895. Asker oğlu, Nagâm, Kitabei gam 1897. Ülfet 1899. İki güzel günahkâr 1922, İki günahsız sevda 1923.

Fıkraları — Şehir mektubu 1898. Eşkâli zaman, Ciddü mizah 1918. Gülüp ağladıklarım 1926.

Hatıraları — Gecelerim 1894. Fuhşu atik 1922. «Muharrir, Şair, Edip,» 1924. Falaka 1927.

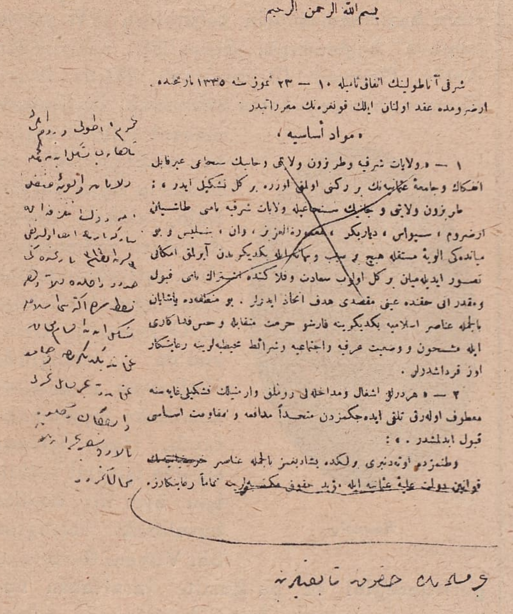
Makaleleri — Ömrü edebî 1900. Külliyatı sayü tahrir, Menakibi islâm 1907. Tarih ve muharrir 1910. Muharrir bu ya 1927.

Tarihleri — Resimli ve haritalı osmanlı tarihi 1910. İki hatırat üç şahsiyet 1916. İstibdattan Hâkimiyeti Milliyeye 1923. Şinasi 1927.

Hakkındaki eserler — Mehmet Celâl; Ahmet Rasim, 1898. Mustafa Nihat Özön; Ahmet Rasim «Bibliyografya 1933». Reşat Ekrem Koçu; Ahmet Rasim, 1937.

(Mustafa Nihat Özön)

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAİ HUKUK CEMİYETİ — Sivas Kongresinden başlıyarak Büyük Millet Meclisinin ikinci intihap devresine kadar memleketin siyasî hayatının sevk ve idaresinde, istiklâl savaşımızda ve millî mücadele davalarında kuvvetli bir dayanak vazifesini görmüş olan millî teşkilâtımızın adıdır ve Mustafa Kemal'in «Halk Fırkası» adı altında 1923 yılında kurduğu siyasî partinin esasıdır.

Şarkî Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi üzerinde yeni yapılan esasa göre tadilât projesinin ilk sahifesi

4 eylûl 1919 da toplanan Sivas kongresi, memleketin bütün maddî ve manevî kuvvetlerine dayanan bir millî teşkilât vücuda getirmek maksadiyle Erzurum Kongresince «Şarkî Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti» adı altında kurulmuş olan cemiyetin nizamnamesini esas tutarak, bu teşkilâtı vücuda getirmeyi kabul etmişti. Kongrenin 7 eylûl 1919 tarihli umumî toplantısında kabul edilen bu nizamname, 11 eylûl 1919 tarihinde Heyeti Temsiliye seçildikten sonra kongre reisi Mustafa Kemal'in el yazısiyle Sivas vilâyeti makamına verdiği istida ve aşağıda sureti yazılı beyanname ile, hükûmete bildirilmiş ve o günkü cemiyetler kanununa göre kuruluşuna ait resmî formalite tamamlanarak, cemiyet faaliyetine başlamıştır. Cemiyetin kuruluş maksadını ve Heyeti Temsiliyesinin kimlerden ibaret olduğunu bildiren ve yazıldığı günün sinirli havasını ve işleri biran evvel bitirmek telâşını satırları arasında gizliyen beyanname aynen şöyledir:

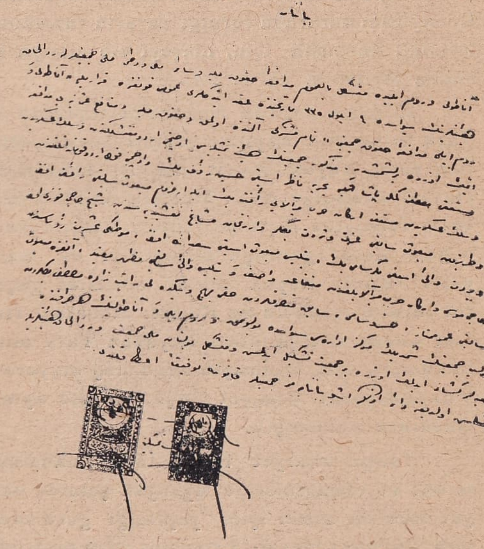
«Beyanname

Anadolu ve Rumeli'de müteşekkil bilûmum Müdafaai Hukuku milliye ve sair millî ve vatanî millî cemiyetlerle, Reddi İlhak heyetlerinin Sivasta 4 eylûl 335 tarihinde akdettikleri umumî kongre karariyle «Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti» namı müştereki altında olmak ve hukuku milliye ve menâfii Osmaniyeyi müdafaa etmek üzere birleşmiştir. Mezkûr cemiyetin Heyeti Temsiliyesi üçüncü ordu müfettişliğinden ve silki askeriden müstâfi Mustafa Kemal Paşa ve Bahriye Nazırı esbakı Hüseyin Rauf Bey ve üçüncü kolordu kumandanlığından ve silki askeriden müstafi erkânıharp miralayı Refet Bey ile Erzurum meb'usu sabıkı Raif Efendi ve Trabzon meb'usu sabıkı İzzet ve Servet ve Erzincan meşayihi nakşibendiyesinden şeyh Hacı Fevzi Efendi ve Beyrut valii esbakı Bekir Sami Bey, Bitlis meb'usu esbakı Sadullah Efendi, Mutki aşiret rüesasından Hacı Musa ve Erkânıharp Miralaylığından mütekait Vasıf ve Bitlis valii esbakı Mazhar Müfit, Ankara meb'usu sabıkı Mümtaz, Husrev Sami, sabık mutasarrıflardan Hakkı Behiç ve Niğdeli Ratip zade Mustafa Beylerden mürekkep cemiyetin şimdilik merkezi idaresi Sivas'ta bulunmak ve Rumeli ve Anadolunun her tarafında şubeler küşat edilmek üzere bir cemiyet teşkil edilmiş ve müteşekkil bulunan millî cemiyet ve Reddi İlhak heyetleriyle birleşmiş olduğuna dair olan işbu beyannamemiz cemiyetler kanununa tevfikan itâ kılındı. 11 eylûl 335 (1919) Heyeti Temsiliye namına M. Kemal»

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti nizamnamesinin esas maddelerinin birincisinde; «Umum Anadolu ve Rumeli'yi teşkil eden bilcümle vilâyetler ve müstakil sancaklarla, itilâf devletleriyle mütarekenamenin imza olunduğu 30 teşrinievvel 334 tarindeki hudud dahilinde kalan ve her noktasında, ekseriyeti islâmlar teşkil eden Osmanlı memleketlerinin birbirinden ve Osmanlı birliğinden dağılması ve ayrılması caiz olmıyan bir bütün olduğu ve buralarda yaşıyanların birbirine karşı mütekabil hürmet ve fedakârlık hisleriyle dolu öz kardeşler bulunduğu» tesbit olunmuştur. Öteki esas maddeler de, bu birinci madde gibi Sivas Kongresi beyannamesine (Bakınız: Sivas Kongresi, Aylık Ansiklopedi, mevzu olan bir kısım hükümlerin hemen hemen aynıdır. Cemiyet; bütün islâm vatandaşları tabiî âzasından saymaktadır. Teşkilâtı, her biri derece derece birbirine bağlı olmak üzere köy ve mahallelerden başlıyarak nahiye, kaza, liva, vilâyet taksimatına göre yapılacak; köy, nahiye, kaza ve mülhak livalarda idare heyetleri, müstakil livalarla vilâyetlerde merkez heyetleri bulunacak ve cemiyetin kongrece seçilmiş bir Heyeti Temsiliyesi olacaktı. İdare heyetleri bulundukları köy, nahiye, kaza veya livada millî düşünceleri birleştirmek ve halkı tehlikeye karşı uyanık bulundurmak ve bunun için gerekli telkinleri yapmak, üst teşkilâttan alacakları talimatı ilgililere tebliğ etmek ve tatbik ettirmekle mükellef bulunacaktı. Vilâyetlerdeki merkez heyetleri de kendi bölgelerindeki teşkilâtın iyi kurulup işlemesini takip edecekler, cemiyetin esas maksatlarına, memleket ve milletimizin hayat ve menfaatlerine muzır ve tehlikeli olabilecek hallerde kararlar ve tedbirler alacaklar, kendi vilâyetleri dışında bile olsa, duyacakları olağanüstü hallerden hem mahallini hem Heyeti Temsiliyeyi derhal haberdar edecekler ve icabederse vilâyetleri kongrelerini toplamıya çağıracaklardı. Her vilâyet merkezine, millî maksatlar çevresinde anlaşmayı sağlamak ve gerekli tedbirleri almak üzere yılda bir o vilâyet teşkilâtından seçilmiş murahhaslardan, ilkbaharda birer vilâyet kongresi toplanacaktı. Nizamnamede cemiyetin yılda bir toplanacak umumî kongresinin toplanış tarihi 23 temmuz olarak tesbit edilmiş ve toplantı yeri karara bırakılmıştır. Cemiyetin umumî kongre tarafından seçilecek Heyeti Temsiliyesi 9-16 kişiden ibaret olacak ve reisini, Temsil Heyeti üyeleri, aralarından seçeceklerdi.

Cemiyetin merkezi, Heyeti Temsiliyenin ahval ve hâdisata göre en münasip göreceği yer olacaktı. Heyeti Temsiliye «Nizamnamenin mevaddı esasiyesinde musarrah olan maksadı kati-i millinin bir noktasını bile ihmal etmemek şartiyle vatanın tamamiyet ve milletimizin istiklâlini temin hususunda her türlü tedabir ve mukarreratı siyasiye ve icraiyeyi ittihaza mezun»du. Cemiyetin geliri, istiklâlin kadrini anlıyan her ferdin yapacağı para yardımlariyle temin olunacaktı.

12 eylûl 1919 da Mustafa Kemal'in bir işaretiyle Türk Milleti, İstanbul'da millî menfaatlere aykırı işler yapan ve millî kurtuluş dâvasına düşman olan Damat Ferit hükûme-

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin kurulması için Sevr vilâyetine verilen M. Kemal imzalı beyanname

tiyle münasebetini kesmek ve Heyeti Temsiliyeyi kendisine salâhiyetli merci tanıtmak kararını, işte, millî istiklâlini kurtarma yolunda kurduğu bu teşkilâta dayanarak ve güvenerek vermişti. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti teşkilâtı, kısa zamanda, Türk vatanının düşman ayağı basmamış her köşesinde kurulmuş ve kökleşmişti.

İlkteşrin 1919 ortalarında Heyeti Temsiliye, Müdafaai Hukuk teşkilâtının kuracağı millî müfrezeler hakkında tanzim ettiği gizli talimatnameyi de bütün teşkilâtına yayarak silâhlı millî kuvvetlerin ordu ve hükûmet teşkilâtı karşısındaki durumlarını, icabında halkın ne suretle selâhlandırılarak teşkilâtlandırılacağını tesbit etti.

Mustafa Kemal, önceleri Sivas'tan, 27 ilkkânun 1919 dan itibaren de Ankara'dan Heyeti Temsiliye reisi sıfatiyle, istiklâli koruma davasına iman etmiş, Türk Milletini idare ediyordu.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti saflarında teşkilâtlanan Türk Milleti karşısında, padişah Vahdettin, Damat Ferid'i feda etmek, yeni bir kabine kurmak, Meclisi Mebusanı içtimaa dâvet etmek, Heyeti Temsiliye ile temas ve müzakerede bulunmak üzere bir nazırını Amasya'ya göndermek zaruretini duydu. Yabancı ve saray nüfuzunun

uzanamadığı her yerde, cemiyetin namzetleri meb'us seçildiler ve 1920 yılının sonkânun ayının 12 nci günü, millet iradesinin bu mümessilleri, İstanbul'da Osmanlı Meclisi mebusanında toplandılar. Mustafa Kemal, İstanbul'u Millet Meclisinin hür ve serbest çalışmasına elverişli görmediği için, meclisin burada toplanmasını istememiş, fakat bu düşüncesini İstanbul'daki hükûmete kabul ettiremediğinden, istemiyerek razı olmuştu. Yalnız Erzurum'dan meb'us seçildiği halde İstanbul'a gitmiyerek Heyeti Temsiliye reisi sıfatiyle Ankara'da kalmış, meb'us seçilen diğer Heyeti Temsiliye âzasını, kendilerine lüzumlu tâlimatı vererek mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grupunu teşkilâtlandırmak üzere İstanbul'a göndermişti. Meclisi Mebusanda türlü tesirlerle bu grup kurulamadı, sadece, esasları Sivas kongresinde kararlaşan Misakı Millî, icabında milletin, uğrunda kan dökerek elde edeceği gayeler olarak ilân edildi (Bakınız: Mısakı Millî, Aylık Ansiklopedi, sahife: 92). Millet adına yapılan bu hareketten ürkmiye başlıyan yabancı devletler İstanbulu resmen işgal ederek Meclisi Mebusanı dağılmak mecburiyetinde bırakınca, Ankara'daki Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal, Türk Milletini, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetini kurarken verdiği kararın tatbikına, istiklâli korumak için, idareyi ele almıya ve silâha sarılmıya davet etti.

23 nisan 1920 de Ankara'da toplanan ve Türk Milletinin kayıtsız şartsız hâkimiyetini ilân eden Büyük Millet Meclisi kurulunca, Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal'i ittifakla reisliğine seçti ve Heyeti Temsiliyenin o güne kadar gördüğü birleştirici ve idare edici vazife, Büyük Millet Meclisine geçti. Bu suretle Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti teşkilâtına dayanan Türk millî hükûmeti, tam manasiyle kurulmuş oluyordu. Vilâyetlerdeki cemiyet teşkilâtı ise aynen muhafaza olunmuştu.

Yalnız cemiyet teşkilâtınca hükûmetin icraat ve düşüncelerine uymıyan şekilde bazı yerlerde bir kısım işler yapıldığı görülünce, İcra Vekilleri Heyeti 1 temmuz 1920 tarihinde ittihaz ettiği aşağıdaki kararla hükûmet ve cemiyet teşkilâtının nasıl işbirliği edeceklerini de bir esasa bağladı:

«Karar sureti

Madde 1 — Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti heyeti merkeziye ve heyeti idareleri, mahallin en büyük mülkiye memurlarının tahtı emrindedir. Mezkûr heyetlerin müdafaai vatan emrindeki muavenetleri ve bu hususta cari muameleleri behemehal Reisi hükûmetin malûmatı tahtında bulunacaktır. Hükûmet rüesası ile Müdafaai Hukuk Heyetlerinin yekdiğerine karşı vaziyetleri vahdeti hükûmeti behemehal tarsin ve izhar edecek tarzda olacaktır.

Madde 2 — Mahallin asayişi jandarmaya kuvveti zahir olarak mahalli rüesayı memurini mülkiyesinin emir ve tensik ve Müdafaai Hukuk Cemiyetlerinin himmet ve muavenetiyle vücuda getirilmiş ve getirilmekte olan kuvayi milliye namı tahtındaki kuvvei müsellâha mutlaka mahallî jandarma kumandanının bilâkaydü şart emrine tevdi olunacaktır. Bu hususun temininden dolayı rüesayi memurini mülkiye ve askeriye mes'uldürler.

Madde 3 — Mahallin icabı olarak doğyudan doğruya bir vazifei askeriye ifa etmek, rahut orduyu takviye eylemek üzere kezalik Müdafaai Hukuk Cemiyetlerinin himmet ve muavenetleriyle teşkil edilmiş ve edilmekte bulunan gönüllü müfrezeler, behemehal mıntakasında bulundukları en büyük askerî kumandanın emir ve tensibiyle teşekkül edecek ve mezkûr kumandanlığın emir ve tensip edeceği askerî makamın Kuvayi Milliye namı tahtında, tahtı emrine girecektir. İkinci ve üçüncü maddelerde zikrolunan kuvayi müsellâha gönüllü müfrezelerinin iaşelerinin temini ve idamei mevcudiyetleri için icabeden masarifat, jandarma veyahut Müdafaai Milliye Vekâletince temin olunur. Bu hususa, ahalinin Müdafaai Hukuk Heyetleri vasıtasiyle vukubulacak muaveneti rüesayı memurini mülkiye delâletiyle mazbut ve Müdafaai Milliye Vekâletince malûm bulunmak şarttır.

Madde 4 — Müdafaai Hukuk Heyetleri, idarei hükûmete müdahale etmekten ve kendi emirlerinde kuvayi müsellâha bulundurmaktan bilâkaydü şart ve kat'iyyen memnudur.

Bu hususun tetkikine muhalif emir ve ahvalin men'ine, vaziyette müşkülâta tesadüf ettiği takdirde derhal mafevk mercie arzı keyfiyete rüesayi memurini mülkiye ve askeriye mecburdur.

Madde 5 — Balâdaki Heyeti Vekile mukarreratı Dahiliye ve Müdafaai Milliye Vekâletlerince ehemmiyetle takip edilecektir.»

Bir müddet sonra meclis çalışmaları, meb'usları bir parti disiplini altında toplamayı gerektirince Mustafa Kemal, «Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grupu» nu teşkil etti (10 mayıs 1921). (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sahife: 25). Bu suretle kurulan grupun 16 temmuz 1922 de tadil edilen talimatnameye göre idare heyeti, aynı zamanda memleket dahilindeki müdafaai hukuk teşkilâtının da heyeti merkeziyesi vazifesini görecekti. Bu Grup, Birinci Büyük Millet Meclisinde nasıl misâkı millî esasları dairesinde Türk istiklâl dâvasının ve kurtuluş savaşının başarılmasını sağladı ise, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk teşkilâtı da Türk Milletini, bu dâva çevresinde kuvvetli bir şuur ve heyecanla birleştirmek ve milletten beklenen her fedakârlığı yerine getirmek hususunda en esaslı bir âmil olmuştur.

Büyük zafer kazanıldıktan ve vatan düşmandan temizlendikten sonra Türk milletinin muhtaç olduğu inkılâbı gerçekleştirmek için memlekette bir siyasî parti kurmak kararını veren Mustafa Kemal, kuracağı partinin program ve teşkilâtı için çalışır ve yurddaşlarını aydınlatırken (Bakınız: Cumhuriyet Halk Partisi, Aylık Ansiklopedi, sahife: 41) Türk İstiklâl savaşının iç cephesini tutan Müdafaai Hukuk teşkilâtını, bu yeni kurulacak inkılâp partisinden ayrı bir şey bilmemiş ve bu cemiyeti yeni bir programla inkılâpçılık yolundaki işleri başarmak için teşkilâtlandırmıştır.

1 nisan 1923 tarihinde Birinci Büyük Millet Meclisi intihabatını yenilemiye karar verdikten bir hafta sonra, yeni yapılacak seçimle kurulacak Meclisin takibedeceği programın «9 umde» adı altında Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti adına neşrolunması ve yayınlanan beyannamede Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grupunun Halk Partisine intikal edeceğinin bildirilmesi, toplanacak meclise seçilecek meb'us namzetlerinin Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti adına ilân edilmesi ve nihayet Cumhuriyetin ilânından sonra Halk Partisi Umumi Reis vekilliğini filen ifaya başlıyan o vakitki Başvekil Reisicumhurumuz ve Millî Şefimiz İsmet İnönü'nün bilûmum Vilâyat Müdafaai Hukuk heyeti merkeziyelerine hitap suretiyle gönderdikleri tarihî tâmimde; «Bütün vatan için halâs, istiklâl getiren Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, sulh devrinin feyizli inkişafını da temine sarfı mesaî eylemek üzere bu günden itibaren Halk Fırkası'na inkılâp edecek ve cemiyetin bütün idare heyetleri Halk Fırkası İdare Heyetleri unvaniyle ifâyı vazifeye devam edeceklerdir.» buyurmaları bu tarih gerçeğini teyit edecek başlıca delillerdir. *(Faik Reşit Unat)*

BEVERİDGE PLÂNI — «Türkçede Beveriç okunur». P l â n ı n d o ğ u ş u: Geçen Umumî Harbden sonra bütün dünyanın ve bilhassa Avrupa memleketlerinin maruz kaldığı iktisadî darlıklar ve içtimaî zorluklar ve karışıklıkların bu harbden sonra da tekerrür etmemesini temin maksadiyle daha harbin başından beri yapılmakta olan tetkikler neticesi ortaya çok dikkate değer raporlar ve plânlar konulmuş bulunmaktadır. Umumî bir içtimaî emniyet plânını ihtiva eden Beveriç raporu da bu sahadaki tetkiklerin doğurduğu çok kıymetli bir vesikadır.

İngilterede harb sonu kalkınma plânlarının hazırlanması için tetkiklere 1941 senesi başında başlanmıştı. Sosyalist nazırlardan Artür Grinvud 10 haziran 1941 de Avam Kamarasında beyanatta bulunarak, İngilterede mevcut içtimaî sigorta sistemlerinin ve bunlarla ilgili servislerin, alâkalı devlet daireleri mümessillerinin iştirakile tetkik olunacağını bildirmişti. O zamanlar Grinvud'un reisliğinde «kalkınma meseleleri komitesi» toplanmaktaydı. Nazır içtimaî sigorta işlerini tetkik için ayrı bir komite kurularak reisliğine Sör Vilyam Beveriç'in getirileceğini ve bu komite tarafından hazırlanacak raporun kendi komitesinde müzakere olunacağını da Avam Kamarasına söylemişti.

Beveriç

Hükûmet, Beveriç'in riyaset ettiği komiteden, amele tazminatı sistemleri de dahil olmak üzere mevcut millî içtimaî sigorta sistemlerinin ve ilgili servislerin, bilhassa bu servisler arasındaki münasebetler bakımından, tetkikiyle bu hususlarda tavsiyelerde bulunmasını rica etti.

İkincikânun 1942 ye kadar muhtelif devlet dairelerinden gelen mümessiller Beveriç'in riyaset ettiği komitede rey sahibi ve âza olarak bulunuyorlardı. Fakat sonradan devlet dairelerini temsil eden şahıslardan mürekkep bir komitenin vereceği raporun hükûmeti bağlamak yani bu hususlarda muayyen taahhütler altına sokmak ihtimali olduğu düşünülerek, hükûmet mümessillerinin Beveriç'in yalnız müşavirleri ve muavinleri sıfatiyle çalışmaları ve hazırlanacak raporun da Beveriç tarafından yalnız bir imza ile verilmesi kararlaştırıldı. Fakat kendisine yalnız o mütehassısların hizmeti değil, devlet dairelerinin elinde bulunan bütün malûmat ve vesikalar da âmade bulunduruldu.

İşte bu suretledir ki bütün dünyayı ilgilendiren bir içtimaî emniyet plânını ihtiva

eden rapor yalnız Beveriç'in, en doğru ve esaslı malûmata ve tetkiklere dayanan, şahsî mütalea ve tekliflerini ortaya koymuş olmaktadır. Asıl rapor 90,000 kadar kelimeyi muhtevidir, zeyilleri ise ayrıca 200,000 kelime kadar tutmakta ve bütün rapor 300 sahifelik büyük bir eser teşkil etmektedir.

Beveriç raporunu daha hazırlanmakta bulunduğu sıralarda bir taraftan alâkalı halk ve bilhassa işçiler, diğer taraftan da sigorta şirketleri yakından takibetmekte ve son şeklini merakla beklemekteydi. Bu sebepledir ki, Beveriç'in hükûmete takdim ettiği rapor, 1942 senesi kânunuevvelinin birinci günü Devlet Matbaası tarafından neşrolunduğu vakit öğleye kadar (70,000) nüsha satılmış bulunuyordu. Bundan sonraki satışlar yüz binleri aşmıştır. Rapora İngiliz, Amerikan ve hemen bütün dünya gazete ve mecmuaları mühim yazılar tahsis etmiş ve birçokları raporun hülâsalarını vermiştir.

Sör Vilyam Beveriç: Beveriç Hindistanda Bengal eyaletinde Rongpur şehrinde 5 mart 1879 da doğmuştur. Babası İskoçyalı bir hâkimdir. Esas tahsilini Oksford üniversitesinde yapmış, hukuk, riyaziye ve astronomi ile meşgul olmuş, bir taraftan ilmî faaliyette bulunurken diğer taraftan da devlet işlerinde mütehassıs ve müşavir sıfatiyle çalışmıştır. Londra İktısat Fakültesi müdürlüğünde bulunmuştur. Bugün de Oksford'da Kollej Üniversitesi müdürüdür. Geçen Umumî Harbde ve bundan sonra devletin iktısadî işlerinde ve bilhassa amele ile ilgili teknik meseleler üzerinde çalışmış ve bu harbde de yine aynı şekilde faydalı olmuştur. Beveriç esas itibariyle klâsik liberal akidelere maliktir. Serbest ticaret taraftarıdır ve gümrük duvarlarına ve ticarî takyitlere şiddetle aleyhtardır. Beveriç, raporunun neşri sıralarına kadar bekâr bulunuyordu. Bundan sonra evlenmiştir. Rapor üzerinde tam 17 ay çalışmış ve her türlü tenkitleri karşılıyabilmesi için en ince noktalarına kadar büyük emek ve dikkat sarfetmiştir.

Mühim eserleri: Unemployment: a Problem of Industry 1909 «1930» (İşsizlik bir sanayi meselesi), Insurance for all 1924 (Herkes çiin sigorta), British Food Control 1929 (İngilterede gıda maddelerinin kontrolu), Causer and curer of unemployment 1931 (İşsizliğin sebepleri ve çareleri), Planning under Socialism 1936 (Sosyalizmde plânlama), Pillars of Security 1943 (Emniyetin temelleri).

Bunlardan başka yine iktısadî ve içtimaî meseleler üzerinde kısa broşürler neşretmiş ve birçok mecmua ve gazetelere de yazılar yazmıştır. Son raporu tesiri bakımından belki en mühim eseri sayılmaktadır.

Beveriç plânının gayesi ve mahiyeti: Beveriç, plânını izah için yaptığı bir radyo konuşmasında plânın gayesi hakkında şöyle diyor: «Atlantik misakı, başka gayeler arasında, herkes için iş standardlarının ıslahından, iktısadî terakkiden ve içtimaî emniyetten bahsediyor. Raporumdaki emniyet plânı son iki kelimeyi yani içtimaî emniyeti kavilden fiile geçirecek ve İngilterede, çalışmağa muktedir olduğu müddetçe çalışmak istiyen hiçbir kimsenin kendi ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılıyacak gelirden mahrum kalmamasını temin edecek bir plândır».

Demek ki plân bu geliri herkes için temin suretiyle yoksulluğu ortadan kaldırmağı istihdaf etmektedir. Rapordaki ifadeye göre yoksulluk, kısaca, asgarî bir hayat seviyesinin temin edilememesidir.

Beveriç, bitaraf mütehassısların yaptıkları tetkiklere dayanarak, İngilteredeki standardlara göre asgarî bir hayat seviyesini temin için 1938 fiyatları üzerinden nekadar bir paraya ihtiyaç olduğunu tesbit etmiş ve bu miktara, o günkü fiyat farklarını karşılamak üzere de % 25 ilâve etmiştir. Raporun neşri tarihindeki hesaba göre karı ve kocadan ibaret bir aile için asgarî hayat seviyesi haftada 40 şilinlik (yani takriben 15,5 liralık) bir meblâğla temin edilebilmektedir. Binaenaleyh plânın en esaslı gayesi pratik bir bakımdan şöyle hülâsa olunabilir: İster hastalık, ister sakatlık, ister yaşlılık veya işsizlik yüzünden olsun kazanç temin edemiyen hiçbir İngiliz karı kocanın hayat seviyesi haftada 40 şilinin temin ettiği hayat seviyesinden aşağı olmıyacaktır.

Beveriç yine yardımcı mütehassısların tetkiklerine dayanarak raporunda İngilterede içtimaî sigorta ve yardım sahasında mevcut teşkilâtı gözden geçirmekte ve Kraliçe Elizabet zamanında konulan «Fakirlere yardım» kanunu haricinde bu gibi tedbirlerin 45 senelik bir mazisi olduğunu ve 1897 tarihli «Amele tazminatı» kanuniyle başladığını göstermektedir.

Rapordaki izahatın vardığı neticeye göre, kazancın durmasiyle veya başka sebeplerle husule gelen yoksulluğa karşı dünyanın herhangi bir yerinde alınmış olan tedbirler İngilteredekilerden üstün değildir ve bunlarla rekabet edemez. Yalnız mühim bir noktada yani sıhhî yardım işinde İngiltere birçok yerlerden geride olduğu gibi doğum ve ölüm halleri ve iş kazaları için de İngilteredeki hükümler diğer bazı memleketler derecesinde ve yeter bir durumda değildir. Böyle umumiyet itibariyle diğer memleketlerdekilerden üstün bulunan bir içtimaî sigorta sisteminin bazı noksanları olduğu gibi idare bakımından da mühim eksiklikleri görülmektedir. İngilteredeki içtimaî sigorta ve yardım işleri karışık ve birbiriyle münasebetli olmıyan idarî teşkilât tarafından idare edilmekte ve bu teşkilât yardım işlerinde ayrı ayrı prensipler tatbik etmektedir. Bundan başka içtimaî yardım ve sigorta teşkilâtı mühim hizmetler ifa etmekle beraber para ve hizmet bakımından çoğa malolmakta ve aynı mahiyetteki hâdiselerde başka başka muameleler yapılmak suretiyle de lüzumsuz haksızlıklara sebebiyet verilmektedir.

Beveriç bu noksanları ve memleketin iktısadî kudretini tetkik sonunda bazı neticelere varmış ve plânını hazırlama hususunda üç esas tesbit etmiştir.

Beveriç diyor ki: «İstikbal için yapılacak teklifler geçmişin tecrübelerine istinat etmekle beraber bu tecrübelerle ilgili kısmı menfaatlerle bağlı olmamalıdır. Harbin bütün hudutları ortadan kaldırdığı bugünler tecrübelerden açık bir sahada istifade edilecek zamandır. Dünya tarihinde inkılâpların yapıldığı bu an, işlerde yama suretiyle ıslahat yapılacak vakit değil, inkılâplar yapılacak bir zamandır.

Beveriç'in vardığı ikinci netice de şudur: İçtimaî sigorta teşkilâtı geniş ve şumullü bir içtimaî terakki siyasetinin bir kısmı olarak ele alınmalıdır. Filhakika, tamamiyle inkişaf eden içtimaî sigorta gelir emniyeti sağlayabilir; bu, yoksulluğa karşı mühim bir hamledir. Fakat, yoksulluk, kalkınma yolunda önümüze çıkan beş büyük ejderden yalnız biri ve en kolay mağlûp edilenidir. Bundan daha kuvvetli ve daha zararlı ejderler vardır ki bunlar da hastalık, cehalet; pislik ve tembelliktir.

Rapordaki tavsiyelerin dayandığı üçüncü esas da içtimaî emniyetin devletle fert arasında işbirliği ile temin olunmasıdır. Devlet, iş emniyetini ve sigortaya iştirak emniyetini sağlamalıdır. Devlet bu neticeleri temin ederken hususî teşebbüs ve mesuliyet hislerini ve bunlara dayanan faaliyetleri söndürmemelidir. Asgarî bir hayat seviyesi tesbit ederken de, her ferdin gerek kendi ve gerek ailesi için bu asgarinin üstünde bir seviye temin etmek hususundaki gayretlerine yer bırakılmalı ve hattâ bu gibi gayretler teşvik olunmalıdır.

Beveriç plânı, zengin fakir, küçük büyük bütün vatandaşlara şamil olmak üzere şunları temin etmektedir: İşsizlik, sakatlık, yaşlılık, dulluk hallerinde muntazam tediyat; doğum, ölüm ve cenaze masrafları için yardım; sınaî kazalar neticesi sakatlık veya sınaî faaliyet neticesi hastalık halinde muayyen bir gelir; her türlü hastalıklar için sıhhî tedavi masrafları, hastalık ve nekahat devrelerinde yardım; hastalık veya kaza dolayısiyle ilgilinin yeni bir san'at veya mesleğe alıştırılması masrafları.

Beveriç plânının ana hatları: Bu plân esas itibariyle bir içtimaî sigorta plânıdır. Ve İngilterede mevcut muhtelif sistemlerin tevhidile devlet idare ve murakabesi altında bütün vatandaşlara şamil bir sistem kurmağı istihdaf eylemektedir. Plân tetkik ve tahlil olunduğu zaman aşağıdaki umumî esasların takip edildiği görülür:

1 — Bu sistemde ilgililere icabında yapılacak tediyat, asgarî bir hayat seviyesini temin maksadiyledir ve herkes için aynıdır. Bir vatandaşın, işsizlik, hastalık veya diğer bir sebeple mahrum kaldığı kazanç ne olursa olsun sigortadan alacağı miktar annelik ve dulluk gibi bir kaç hal müstesna hep aynı olacaktır. Bununla beraber herhangi bir vatandaş çalıştığı müddet zarfında ayrıca malî fedakârlıkta bulunmak suretiyle bu gibi hallerde daha fazla yardım görmek isterse buna da plânda yer verilmektedir.

2 — Beveriç içtimaî sigorta sisteminde yardım nisbeti herkes için aynı olduğu gibi iştirak hisseleri de aynıdır. Yani muayyen hallerde her fert için kendisi, kendisine iş veren ve devlet tarafından ödenecek iştirak hisseleri aynı olacaktır.

3 — Beveriç bütün memlekete şamil bir içtimaî sigorta sistemi kurarken bütün bu işlerin idaresinde de vahdet teminini düşünmüştür. Plâna göre idarî mes'uliyet tevhit edilecek ve bir İçtimaî Emniyet Nezareti kurulacaktır. Bu nezaret içtimaî sigorta, millî yardım işleriyle ve ihtiyarî sigortaların teşvik ve murakabesiyle meşgul olacak ve gerek merkezde ve gerek mahallî idarelerde bu maksatla kurulmuş idare ve teşkilâtı devir alacaktır.

Her sigortalı şahıs içtimaî sigorta sisteminden temin edeceği bütün istifadelere mukabil, haftada bir defa ve tek bir tediyede bulunacaktır.

4 — Beveriç'in görüşüne nazaran şimdiye kadar tatbik olunan içtimaî sigorta veya tekaütlük sistemlerinin mühim bir noksanı yardımların miktar ve zaman bakımından yeter derecede olmamasıdır. Yeni plânın gayesi vatandaşlardan yoksulluk korkusunu tamamiyle kaldırmak olduğundan bu plânda yardım müddetlerle mahdut tutulmamış, ihtiyaç devam ettikçe yardımın da devam etmesi esası kabul olunmuştur.

5 — Beveriç vatandaşların umumunu ilgilendiren ve birbirine benziyen bütün tehlikelere karşı şumullü bir sigorta sistemi kurmaktadır. Binaenaleyh plânda, içtimaî sigortaya mevzu teşkil edebilecek derecede umumî ve yeknesak olan hiç bir tehlike ihtiyarî sigortaya veya yalnız devlet yardımına bırakılmamıştır.

6 — Plân cemiyetin muhtelif sınıflarının hayat şartlarına göre tanzim edilmiş ve bu maksatla içtimaî sigortadan istifade edecekler sınıflara ayrılmıştır.

Beveriç plânı içtimaî emniyet bakımından İngiltere halkını altı grupa ayırmaktadır. Bu gruplar da; a) müstahdemler, b) başka suretle para kazanan diğerleri, c) ev kadınları, d) çalışma yaşında olan diğerleri, e) çalışma yaşına varmamış olanlar, f) çalışma yaşının üstünde işten çekilmiş olanlardır.

Her sınıfın mahiyeti ve plâna göre içtimaî emniyet sisteminden istifade derecesi şöyledir :

a) Birinci grupa amele dediğimiz kimseler dahil olduğu gibi memur ve müstahdemler de dahildir. Bunlar kazançlarını başkaları hesabına çalışmakla temin ederler ve ekseriya iş verenlerle aralarındaki hukukî münasebetleri belirten iş mukavelelerile bağlıdırlar.

Plâna göre, bu grupa dahil olanlar basit iştirak şartlarına riayet etmek yani çalışabildikleri müddetçe her hafta sigorta fonuna muayyen bir miktar ödemek şartile şu istifadeleri temin edeceklerdir: İşsiz kaldıkları veya çalışma kabiliyetini kaybettikleri takdirde, bu müddet zarfında kendilerine asgarî bir hayat seviyesi temin edebilecek bir para verilecektir. Muayyen bir yaşı doldurduktan sonra da tekaüt olabileceklerdir. Bunlar sıhhî yardımdan da tamamiyle istifade edebileceklerdir.

b) İkinci grupa dahil olanlar yani patronlar, tacirler ve müstakil işçiler gibi birinci grup haricinde olmakla beraber yine çalışarak para kazananlar için de sigorta sistemi mühim faydalar ayırmıştır. Bunlar da birinci grupun istifade ettiği bütün yardımlardan faydalanacaklar, yalnız işsizlik halinde kendilerine para verilmiyecektir. Çalışma kabiliyetini kaybedecek olurlarsa ilk üç hafta bir yardım görmiyecekler, fakat bu hal daha uzun sürdüğü takdirde birinci grup gibi yardım göreceklerdir.

c) Plân evli, dul veya evlenmemiş kadınlar ve hattâ bir erkekle evlilik rabıtası olmadan birlikte yaşıyan kadınlar için muhtelif şekillerde yardım temin etmektedirler.

Evli kadın bizzat kazanç temin eden bir işle meşgul bulunduğu takdirde, isterse, a ve b gruplarındakiler gibi prim tediye ederek bunların istifade ettikleri yardımlardan faydalanabilir. Yahut da evli kadın sıfatiyle sigorta iştirak hissesi vermiyerek çalışmıyan evli kadınların haklarından istifade eder.

Çalışmıyan evli kadınlar kocalarının ödediği iştirak hissesinden istifade ederler. Evvelâ valde oldukları zaman yardım görürler. Saniyen doğuran kadınlar aynı zamanda çalışıyorlarsa on üç hafta için yardım görürler. Evli kadınlar, kocalarının ölümü ile, veya kendilerini terketmeleriyle veyahut da mahkeme karariyle kocalarından ayrılmak suretiyle, yaşama imkânlarını kaybettikleri zaman da plâna göre muhtelif şekillerde yardımdan istifade ederler. Bazı şartlar altında evli kadınların tekaüdiye almasına ve nikâhsız yaşıyan kadınların da muayyen yardımlardan istifade etmesine imkân verilmiştir.

d) Çalışacak yaşta olmakla beraber kazanç temin eden hiçbir iş tutmamış olanlar da içtimaî sigortadan bir dereceye kadar istifade edebileceklerdir. Bunlar esasen bir iş tutmamış olduklarından kendileri için işsizlik veya sakatlık yardımı bahis mevzuu değildir. Fakat bu gibi muayyen bir yaşı doldurduktan sonra tekaüdiyeye tabi olabilecekler ve çalışma yaşında bulundukları müddetçe de bir iş için hazırlanma arzusu gösterirlerse o işe hazırlanma yardımına mazhar olacaklardır.

e) Çalışma yaşına varmamış olan çocuklar için baba ve analarının çalışma ve sigortadan istifade durumlarına göre muayyen yardımlar vardır.

f) Çalışma yaşını geçmiş olanlar için plânın bahis mevzuu ettiği tekaütlüktür. Tekaütlük yaşı erkeklerde 65 ve kadınlarda 60 tır. Fakat her iki halde de ilgili bu yaşa vardıktan sonra da çalışmıya ve sigorta hissesi ödemeğe devam edecek olursa tekaüt olduğu zaman daha yüksek bir gelir temin edebilecektir. Plânın tekaütlük hakkındaki dikkate değer bir hükmü de umumiyetle tekaüdiye almak için işten tamamiyle çekilmiş olmanın şart bulunmasıdır.

Plânın tatbikı kaça malolacak: Beveriç, İngilterede yeniden bir içtimaî sigorta sistemi kurmadığını, bilâkis muhtelif şekillerde ve ayrı ayrı işliyen sistemleri birleştirdiğini ve genişlettiğini söylemekte, raporunda sistem tam mânasiyle tatbik edildiği takdirde 1945 senesinde ve yirmi sene sonra yani 1965 te hangi kaynaklardan ve ne miktar para ile idare edilebileceğini göstermektedir.

1938-1939	Milyon sterlin 1945 Mevcut sistemler	Milyon sterlin 1945 Teklif olunan	1965	
212	265	351	519	Devlet bütçesinden (hastaneler ve umumî yardım için mahalli idarelerden)
55	69	194	192	Sigorta edilenlerin ödediği
66	83	137	132	İş verenlerin ödediği
9	15	15	15	Diğer gelirler (bilhassa faiz)
342	432	697	858	Yekûn

Beveriç'in iddiasına göre, plân kabili tatbiktir ve bilhassa bununla beraber alınacak diğer iktısadî tedbirler neticesinde millî gelirdeki artış plânın malî kısmını temin edecektir.

Beveriç plânının akisleri ve tenkitler: Beveriç raporunu İngiltere hükûmetine, şahsî mütalâası olmak üzere vermiştir. Rapor daha neşrolunmadan bir taraftan hükûmet mahfilleri, diğer taraftan sigorta şirketleri ve doktorlar raporun muhteviyatını merakla beklemekte idiler. Rapor neşrolunduğu zaman yalnız İngilterede değil, bütün Britanya İmparatorluğunda ve Amerika Birleşik devletlerinde ve diğer memleketlerde büyük bir alâka ile karşılandı. İngiltere hükûmeti raporu berayi müzakere Parlamentoya tevdi etmekle beraber bu hususta kendi noktai nazarını muhafaza eylediğini de bildirdi.

Avam Kamarasındaki bir haftalık müzakereler neticesinde varılan netice müsbet oldu. Beveriç'in 23 teklifinden birini kendi de geri bırakmıya razı oldu. Geri kalan 22 tekliften 18 ini hükûmet kabul etti, mütebaki 6 teklifi de ilerde tetkik edeceğini bildirdi.

Demek ki esas itibariyle İngiltere hükûmeti geniş ölçüde ve merkezileştirilmiş bir içtimaî sigorta sistemine taraftar olmuştur. Yalnız bu sistemin tamamiyle tatbikı halinde devlet hazinesine düşecek yük bilhassa maliyecileri düşündürmektedir.

Böyle geniş ölçüde ve merkezileştirilmiş bir sistemin tatbikı halinde işlerinden mühim bir kısmını kaybedecek olan sigorta şirketleriyle umumî bir sıhhî yardım sisteminden ürken doktorlar ve hususî hastane sahipleri rapora şiddetle muhalefet etmişler; sırf bu iş için adeta bir kampanya açmışlardır. Beveriç ve taraftarları ise plânın tamamiyle kabili tatbik olduğu ve memleket için büyük bir yük teşkil etmiyeceği, bilâkis milletin umumî standardını ve millî gelirini yükselteceği kanaatindedirler.

Netice: Beveriç plânı içtimaî tesanüde dayanan geniş bir sigorta sistemi addedilebilir. Memleketteki yoksulluğu kökünden gidermek maksadiyle hazırlanan bu plân her fert için asgarî bir hayat seviyesi teminini istihdaf eylemektedir. Bu bakımdan mühim bir adım teşkil eder. Bununla beraber İngilterede derhal ve tamamiyle tatbik edileceğini beklemek de doğru değildir. Çünkü bir taraftan devletçe mühim masrafların deruhte edilmesini icabettiği gibi diğer taraftan da mevcut içtimaî sigorta sistemleriyle ilgili mühim menfaat gruplarının kârlarına mâni olacaktır. Her şeye rağmen gerek şahsan Beveriç ve gerek raporu içtimaî terakki tarihinde mühim bir yer almış bulunuyorlar.

Bibliyografya: Beveridge, Sir William; Social Insurance and Allied Services, London 1942. His Majesty'e Stationary office. Mihaud, Edgar; Le plân Beveridge, Geneve 1943. Mootton, Barbara; The Beveridge Report, Agenda Volume II. No 1, P. 1.

(Hazım Atıf Kuyucak)

DE GAULLE, CHARLES ANDRÉ JOSEPH MARİE — (1890) «Türkçede dö Gol okunur.» Senelerdir Majino hattının hayalî emniyeti gerisinde harb ihtimallerine bir nevi umursamazlıkla bakan Fransa, 1940 haziranında yıldırım harbine dayanamıyarak teslim olmak kararını verdiği zaman, Fransız hükûmetini mukavemete teşvik etmek ve daha henüz her şeyin sona ermediğini anlatabilmek için Fransaya gelmiş olan İngiliz Başvekili Çörçile, nisbeten genç, uzun boylu bir general yaklaştı. Bu general; Fransa mağlûp olmuş değildir. Anayurdu teslim etsek dahi mücadeleye devam edebiliriz, diyordu.

Herkes mağlûbiyetten, teslim olmaktan bahsederken bu Fransız generali Çörçil'in ümitlerini kamçılamıştı. Bir iki gün sonra bir İngiliz muhribi, ismi müteakıp harb yıllarında savaşan Fransanın timsali olarak dünyaya yayılan general dö Golü İngiltereye ulaştırdı.

Dö Göl, İngilterede büyük mücadeleye hazırlanırken, yarısı işgal altında, diğer yarısı bir nevi teslimiyetle istiklâlden mahrum anavatan içinde olan fransızlar da an'anevî birliklerini kaybettiler, çeşit çeşit gruplara ayrıldılar. Bir ceket gibi siyaset değiştiren adamlar ortaya çıktı. Ve zaman icabı Müttefikler bu adamlarla da uzlaşmak zorunda kaldılar.

Şimalî Afrikaya müttefik çıkartması yapıldığı zaman bizatihi Fransa mücadelesi de başlamış oluyordu. Bu mücadelenin en güç

cephesi siyasî cephe idi. Topyekûn harb imalâtına dört elle sarılan müttefiklerin, eldeki bir avuç savaşçı Fransız askerini teçhiz etmeleri ne kadar kolaysa, birbirlerine itimat etmiyen, birbirleri aleyhine çalışan Fransız

General dö Gol

siyasetçileri arasında tam bir nüfuz ve hâkimiyet kurabilecek unsurlar bulmak işi de o kadar müşküldü.

İngiltereye geldiği andan Afrika çıkartması günlerine kadar muhtelif sahalardaki faaliyetiyle dö Gol'ün meziyet ve hataları iyice anlaşılmış, kendi ismiyle anılan hür Fransız hareketi de daha müessir bir şekil almıştı.

Müttefik orduları Afrikadan İtalyaya atladıkları sıralarda, savaşçı Fransızlar da içerden bir temizleme ile aralarındaki zararlı unsurları ayıklıyorlar, iyi veya kötü bir nüfuz kurmıya çalışıyorlardı. Bu ara bir çeşit kabine mahiyetinde yirmi âzalık Fransız İstiklâl Komitesi teşekkül etmiş, kırk âzası Fransa içindeki gizli mücadele kuvvetleri tarafından seçilerek gönderilen yüz kişilik bir meclis kurulmuştu.

Yine bu ara, Darlan'ın suikast neticesi ortadan kalkması üzerine, Amerikalıların desteklemesiyle idareyi ele alan General Jiro'ya mukabil, dö Gol'ün daha büyük bir taraftar kütlesi tarafından tutulmakta olduğu da aşikârlaşmıştı. İngiliz hükûmeti, dö Gol üzerinde israr etmekten hiç bir vakit geri kalmamıştı. Bu itibarla yavaş yavaş, dö Gol hür Fransız hareketinin 1940 haziranında olduğu gibi rakipsiz mümessili durumuna geçti.

Vatan yıkılır, hükûmet çöker, memleket düşmana teslim edilirken mücadeleye devam için tutuşan ve dört senedir kendine seçtiği yoldan bir adım ayrılmıyan bu adam kimdir?

Charles André Joseph Marie de Gaulle 22 sonteşrin 1890 da Belçikaya yakın Lil şehrinde doğmuştur.

Vasat bir asilzade ailesi olan dö Gol'ler basit geliriyle geçinemediklerinden baba dö Gol felsefe hocalığı yapıyordu. Daha küçük yaşta iken Şarl'ın askerlik mesleğine intisabı kararlaştırıldığından, vakti geldiğinde genç dö Gol Fransanın meşhur Sen Sir'ine gönderilmişti. Duhul imtihanlarında büyük bir muvaffakiyet kazanamıyan dö Gol, akademide geçirdiği seneler bu eksikliğini fazlasiyle telâfi ederek 1191 de Sen Sir'i bitirdiği zaman ismi şeref levhasına geçmiş ve böylelikle de kıtasını seçmek hakkını kazanmıştı. Dö Gol 33 üncü piyade alayını seçti, o zamanki alay kumandanının adı Peten idi.

Bilâhare Birinci Cihan harbinden kısa bir müddet sonra dö Gol evlendi. İlk çocukları oğlandı ve isim babaları da Peten oldu. dö Gol'ün iki de kızı vardır.

Harbden sonra kaleme sarılmıştı; eski usullere bağlı orduyu tenkid ediyordu. Majino hattına kuvvetle güvenerek, muhtemel harb plânlarını bu inanca göre tasarlıyan bir Genel Kurmaya nisbeten küçük, fakat makinalı ve seçme bir hücum ordusu tavsiye eden dö Gol'e Fransız kumandanları gülmüşlerdi. Genç subayın bir vakitler taparcasına sevip saydığı Mareşal Peten dahi onun iddialarını bir zekâ oyunundan ibaret» bularak reddetmişti.

Fakat hudut aşırı diğer bir Genel Kurmay, Almanların meşhur Genel Kurmayı Fransız subayının görüşlerini hiç te ihmal etmemiş, bir vakitler dünyayı yıldıran yıldırım harbinin esaslarını çizerken dö Gol'ün fikirlerini ehemmiyetle gözönünde tutmuştu. Almanlar Fransaya çullanmadan biraz evvel son defa orduya yanlış görüşlülüğünü ihtar eden ve taarruzun Sedan'dan gelmek ihtimalinden bahseden dö Gol bu ihtarına da ehemmiyet verilmediğini ve daha acısı, dediklerinin tahakkuk ettiğini gördüğü zaman Fransayı ancak, kendisinin kurtarabileceğine inanmış bulunuyordu.

Bununla beraber, bir avuç insanla başlıyan Hür Fransız hareketi, işgal altındaki Fransanın ıstırabı arttıkça genişlemiş, İtalya cephesi ve en nihayet ikinci cephe açıldıktan sonra hissedilir bir kuvvet halini almıştır.

Nihayet Amerikanın tasvibini de almağa muvaffak olan dö Gol hükûmeti, bugün Fransanın kurtarılan bölgelerinde idareyi ele almaktadır. *(M. Kenan Kan)*

FENERBAHÇE KLÜBÜ — Bugün otuz yedi senelik bir maziyi arkada bırakan Fenerbahçe klübü, 1906 senesi ilkbaharında gayri resmî olarak kurulmuş ve 1908 senesinde resmî bir teşekkül halini almıştır.

Kadıköyünün yemyeşil çayırlarında ilk futbol çalışmalarına başlıyan o zamanki gençlik, bu küçük teşekküllerinin adını, ekseriya idmanlarını yaptıkları semtin adına izafeten «Fenerbahçe» koymuşlar ve klüp

1923 senesinde Fenerbahçe birinci takımı:

Sağdan itibaren ayaktakiler: Merhum Galip, Şekip, Hasan, Kâmil, doktor İsmet, Cafer, Sabih, Fahir, Zeki Rıza, Kadri, Bedri, Alâettin, Ömer

Oturanlar sağdan: Nasuhi Baydar, merhum Sabri Toprak, doktor Hâmit Hüsnü

rengini de Fenerbahçede mebzul bulunan papatyalardan ilham alarak Sarı-Beyaz olarak kabul etmişlerdi.

O zaman Kadıköyünde İngilizlerden ve Rumlardan müteşekkil birkaç klüp vardı. Fakat Kadıköyünün öz gençlerinin kurduğu bu teşekkül, kısa bir zamanda o muhit gençliğinde geniş bir alâka uyandırmıştı.

Otuz yedi sene evvel böyle bir teşekkül vücuda getirmek gayet güç bir işti. Çünkü bugün memleketimizde geniş bir teşkilâtla ön plâna alınmış bulunan sporun o zaman ne demek olduğunu anlatarak böyle bir değil, birçok teşekküllere ihtiyaç olduğunu kabul ettirmek hemen hemen imkânsızdı. Bu vaziyeti pek iyi bilen o zamanın müteşebbis bir avuç genci, karşılaştıkları müteaddit güçlüklere rağmen kurmağa muvaffak oldukları bu teşekkülü müşterek bir gayret ve tam bir işbirliği ile yaşatmağı kararlaştırmışlardı.

Bu suretle 1906 da hususî surette kurulan Fenerbahçe, ancak iki sene sonra yani 1908 de tescil edilmişti. Fenerbahçe klübü resmî bir teşekkül haline gelirgelmez ilk iş olarak bir lokal ihtiyacı ile karşılaşmıştı. Fakat esaslı bir binayı lokal haline getirmek

1914 - 1915 senelerinde Fenerbahçe birinci futbol takımı bir maç esnasında

Sağdan itibaren; koyu formalılar Yahya (Elbiseli zat), Hasan Kâmil, merhum Arif, Sait, Salâhattin, merhum Galip, merhum Otomobil Nuri ve mühendis Kemal

için klübün bütçesi müsait olmadığından, bu işi görmek üzere, klüp âzasından bir gencin bahçesindeki boş bir odadan istifade edilmişti. Fenerbahçeliler bu suretle 1909 senesinde Kuşdilindeki tahta köprüyü geçtikten sonra Fenerbahçe stadına giden yolun sağ tarafındaki bahçede bugün bir harabe halinde bulunan boş odada ilk yuvalarını kurmuşlar ve her âza evinden bir parça eşya getirerek bu mütevazi klüp binasını döşemişlerdir. Aynı sene ilk defa girdikleri lik maçlarında altı klüp arasında ancak sonuncu olmuşlar ve tam iki senelik maçlarında bu vaziyetten ileri geçememişlerdir. Gevşemeden çalışmalarına devam eden Fenerbahçeliler 1911-1912 senesinde Galatasarayın bir ihtilâf neticesi likten çekilmesi üzerine, o zamanki tecrübeli İngiliz ve Rum takımları karşısında yalnız kalmışlar, fakat bütün tahminler hilâfına kuvvetli rakiplerini yenerek o sene lik birincisi olmuşlardır. Bunun bir tesadüf eseri olmadığını müteakıp senelerde de aynı mevkii muhafaza suretiyle isbat eden Fenerbahçe, bu arada Sarı-Beyaz formalarını bırakarak bugünkü Sarı-Lâcivert rengi kabul etmişlerdir.

Fenerbahçe, 1912 senesinde âza miktarının fazlalaşması dolayısiyle geniş bir lokale ihtiyaç hissederek Altıyolda daha müsait bir binaya taşınmış ve kısa bir müddet sonra da Kuşdili çayırındaki yanan binaya nakletmiştir. İşte, Fenerbahçe, o zamanki yemyeşil Kuşdili çayırında bir papatya gibi görünen bu şirin binaya taşındıktan sonra Türk sporu için bir yıldız olmıya başlamış ve tedrici bir surette bugünkü parlak mevkiini almıştır.

Fenerbahçeliler, 1931 senesinde Ünyon klübü alarak burasını modern bir stad haline getirmeyi kararlaştırmışlar ve ismini «Fenerbahçe stadı» koymuşlardır. Bu sıralarda bir gece sabaha karşı klüp binasının duş mahallinden çıkan bir yangın, yirmi seneye yakın bir zaman Sarı-Lâcivertlilerin içinde yaşadıkları Kuşdilindeki bu güzel binayı, zengin müzesi ve bütün eşyasiyle birlikte kül haline getirmiştir. Bu meş'um yangın, Fenerbahçe tarihinin en acı bir hatirasını teşkil eder ve bu fena günü hatırlıyan her Sarı-Lâcivertlinin gayri ihtiyarî gözleri yaşarır.

Bu vaziyet karşısında Fenerbahçeliler, stadlarındaki binaya taşınmışlar ve tertip ettikleri piyangoya halkın geniş mikyasta iştiraki ve büyüklerin şükranla anılan yardımlariyle bugünkü stadın inşaatını tamamlamışlar ve binada da bazı tadilât yaparak lokal haline getirmişlerdir.

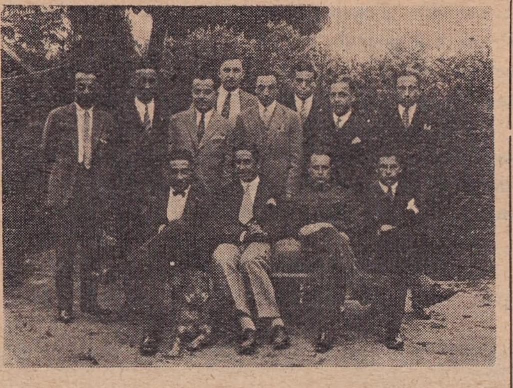
Bugün bütün yurtta çok sevilen Fenerbahçeliler, başlarında fahrî reisleri Şükrü Saracoğlu olduğu halde, Kadıköyünün bu güzel köşesinde yurt sporuna daha faydalı olmak için bütün gayretleriyle çalışmaktadırlar.

Bu mühim spor teşekkülünün o t u z y e d i s e n e l i k t a r i h ç e s i n i ü ç d e v r e y e ayırabiliriz.

B i r i n c i d e v r e y i, kuruluşundan Kuşdili çayırındaki binaya taşındıkları 1913 senesine kadar olan kısım teşkil eder. Fenerbahçeyi ilk kuranlar arasında Nata şirketi İstanbul acentası Ziya, Sen Jozef mektebi türkçe hocası merhum Enver, şemi inşaatçısı Asaf ve deniz subaylarından Necdet vardır. Kısa bir müddet sonra da bu gençlere eski Ziraat Vekili merhum Sabri Toprak, o devrin en parlak futbolcularından merhum Hasan ve Hüseyin, doktor Hâmit Hüsnü, ilk Türk futbolcusu Fuad Hüsnü, avukat Sabri, Nasuhi ve Şefkati de iltihak etmişler ve bu teşekkülü o zamanın en kuvvetli futbolcuları arasında bulunan merhum Galip, Nuri ve Arif ile Hikmet, Sait Salâhaddin, Kâmil gibi elemanlarla Yahya, Nasuhi Baydar, Tevfik Taşçı ve Elkâtip Mustafa gibi kıymetli idareciler tamamlamışlardır. Bilhassa merhum Sabri Toprak, Elkâtip Mustafa ve merhum Galip senelerce Sarı-Lâcivert için yorulmak bilmeden çalışmışlardır. Bu devrede Fenerbahçe klübünün bir seri halinde birçok muvaffakiyetli maçları vardır ve bu maçların en heyecanlılarını ezelî rakibi Galatasaray ile yaptığı karşılaşmalar teşkil etmiştir. Fenerbahçeliler bu arada 1914 senesinde bir Rusya seyahati yapmışlardır. Odesada yapılan üç maçtan birinde berabere kalmışlar, ikincisini kazanmışlar, üçüncü maçı kaybetmişler, Nikolayefte yaptıkları iki maçtan da birini kaybetmişler, ikincisini kazanmışlardır.

İ k i n c i d e v r e y i, Kuşdili çayırındaki binaya taşındığı 1913 senesinden 1932 senesine kadar olan müddet teşkil eder. Bu devre, Fenerbahçenin her bakımdan şöhretini takviye ettiği senelerdir. Zeki, Alâeddin, Bekir, Sabih, İsmet, Cafer, Bedri, Kadri, Nedim ve Hamit gibi zamanın en kuvvetli futbolcuları hep bu devrede yetişmişler ve Sarı-Lâcivert formayı muvaffakıyetten muvaffakıyete götürmüşlerdir.

İşgalin kara günlerinde, bugün İnönü gezisi olan Taksim stadyomunda işgal kuvvet-

1927 senesinde Slavyayı yenen Fenerbahçe birinci takımı

Oturanlar sağdan : Füruzan, İsmet, Sadi, Kadri. Ayaktakiler : Sedat, Bekir, Fehmi, Zeki, Nedim, Alâettin, Sabih, Ali Naci

lerinin kara, deniz ve hava futbol takımlariyle yapılan seri halindeki maçların hemen hepsini kazanan Fenerbahçeliler, işgalden sonra İstanbulu ziyaret eden ecnebi takımlara karşı da çok muvaffakıyetli maçlar çıkarmışlardır. O zaman çok sık olan bu ecnebi temaslar arasında Fenerbahçeliler 1924 senesi 20 eylûlde Polonya muhtelitini 4-3, 1927 senesinde meşhur Slavyayı 1-0, 1930 senesinde Macarların meşhur Üçker takımını 3-2 ve Mısırın en kuvvetli takımlarından Elittihat takımını 2-1 mağlûp etmişlerdir. Bilhassa Avrupanın en kuvvetli takımlarından biri olan meşhur Çek takımı Slavyaya karşı 1-0 galibiyetleri, Türk sporu için mühim bir hâdisedir.

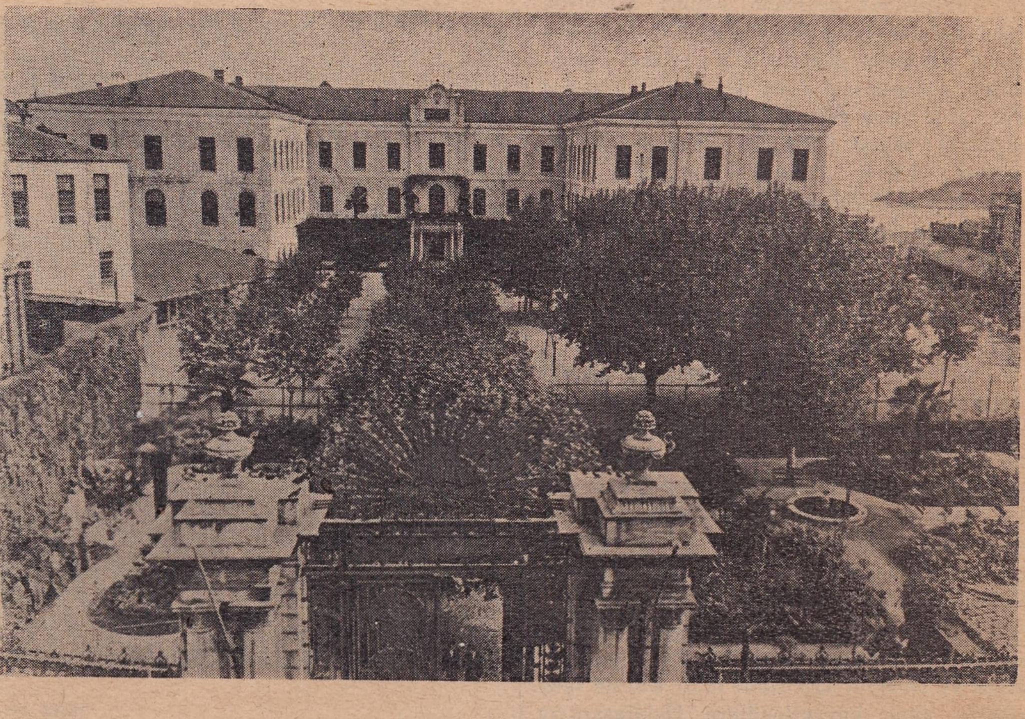
Fenerbahçenin ü ç ü n c ü d e v r e s i, s t a d l a r ı n d a k i binaya taşındıkları 1932 senesinden başlıyarak halen devam etmekte olan devredir. Fenerbahçeliler, bu devrede sırasiyle Büyük Fikret, Niyazi, M. Reşat, Cevat, Yaşar, K. Fikret, Esat, Cihat gibi çok kuvvetli futbolcular yetiştirmişlerdir. Son on sene içinde ecnebi ve yerli takımlara karşı yapılan maçlarda muhtelif muvaffakıyetler kazanmışlardır. İkinci ve üçüncü devrelere ait tarihçede, sayın Başvekil Şükrü Saracoğlunun başkanı bulunduğu Fenerbahçe klübüne yaptığı yüksek yardımları şükranla zikretmek icabeder. Yine bu devrelerde başta Muvaffak Menemencioğlu, Muhiddin Hacıbekir, Zeki Rıza olmak üzere Hayri Celâl, Hakkı Akalan, Kemal Onan, Füruzan Tekil, Asaf Çınar gibi kıymetli idarecileri de hatırlamak lâzımdır.

Deniz sporları şubesini Türkiyede ilk defa olarak 1913 senesinde Fenerbahçeliler kurmuşlardır. Tenis şubesi de yine Türkiyede ilk defa olarak Fenerbahçeliler tarafından tesis edilmiştir. Bir zamanlar İstanbulda büyük rağbet gördükten sonra tarihe karışan Hokeyde de büyük muvaffakıyetler temin edilmiş ve nihayet atletizmde de yorulmak bilmiyen bir çalışma sonunda verimli başarılar elde edilerek bugüne kadar muhtelif Türkiye ve İstanbul birincilikleri kazanılmıştır. *(Sedat Taylan)*

GALATASARAY LİSESİ — Mekteb-i Sultanî adiyle 1 e y l û l 1 8 6 8 d e açılan Galatasaray Lisesi bizde garp örneğine göre kurulan ilk lisedir. Bu lisenin açılması 1856 Paris kongresi sırasında Babıâlinin neşrettiği 18 şubat 1856 tarihli fermanda vadedilen ıslahat ile ilgilidir. Bu ıslahatın bir an evvel meydana getirilmesi için Babıâli'yi sıkıştıran devletler arasında bulunan Fransanın, 22 şubat 1867 de Osmanlı hükûmetine verdiği muhtırada ileri sürdüğü teklifler arasında maarife taallûk eden maddeler de vardı. Bu muhtıra üzerine, İstanbulda, öğretim dili Fransızca olarak bir lise açılması Sadrâzam Âli Paşa ve Hariciye Nazırı Fuat Paşa ile Fransanın İstanbul Büyük Elçisi M. Bourée arasında kararlaştı. Fransız Hariciye Nazırı Marki de Mustiye tarafından M. Bure'ye yazılan 15 mart 1867 tarihli tahriratta; «Sadrâzamla Hariciye Nazırının, İstanbulda tedrisatı, Fransız Maarif prensiplerine göre Hıristiyanlarla Müslümanlara verilmek üzere bir büyük lise açılması hakkında mutabık kaldıklarını bana bildiriyorsunuz. Ben umumî tahsile geniş ölçüde inkişaf verilmesinin âcil bir zaruret olduğu hakkındaki fikirlerimizi Şarkta kabul ettirmenin zannolunduğundan daha az müşkül olduğunu düşünüyorum. Bana bildirdiğiniz proje, bu fikrin doğruluğunu teyit etti. Maarif Nazırımız M. Duruy ile bu mesele hakkında görüştüm. Babıâlinin bu meselede sarfetmeğe hazır olduğu mesaiye yardım etmeye hazırız.» deniliyordu. Mekteb-i Sultaninin açılması istizanına dair Babıâliden Mabeyne yazılan 21 zilhicce 1284 (15 nisan 1868) tarihli tezkere üzerine okulun açılmasına irade çıktı. Galatasarayın ilk Fransız müdürü M. de Salve lisenin açılmasından bahsederken «Beyoğlunda Boğaza nazır, kışla olarak inşa edilmiş olan Galatasarayın güzel binası ilk tecrübe için münasip görüldü. Vilâyetlerde açılacak liselere örnek hizmetini görmek üzere orada bir nümune lisesi tesisi kararlaştı. Bu müessesenin kurulmasında hâkim olan muzaaf fikir şu idi: Biri memlekete, yabancı bir lisanla yapılacak bir öğretimi ithal etmek, diğeri umumî hizmetlerde müsavi haklarla istihdam edilecek bütün vatandaşları hazırlamak için yerli ırkları uzlaştırmak üzere ciddî bir teşebbüste bulunmak.» dedikten sonra «Hükûmet Müslimler, Gregorien Ermeniler, Rumlar, Bulgarlar, Ermeni katolikleri, Lâtin katolikleri ve Museviler için 150 mec-

canî talebe tahsisatı verdi. Parasız girmek hakkı ancak Osmanlı tebaasına hasredilmişti. Fakat ücretini vermek şartiyle cins farkı olmaksızın herkes okula girebilecekti. Hükûmetçe verilen 400.000 franklık tahsisat hemen binanın okul haline ifrağına ve eşya ve ders levazımı ile fennî koleksiyonların satın alınmasına tahsis edildi. Bundan başka lisenin âdi masrafları için senelik 500.000 frank kadar tahsisatı vardı.» diyor. Lisede din dersleri, türkçe ve İslâm ve Osmanlı tarihinden başka bütün dersler fransızca veriliyordu. Ayrıca Arap, Fars, Lâtin ve Grek dilleri de öğretiliyordu. Lisenin müdürü ile öğretmenlerinin mühim bir kısmı Fransızdı. Şarkta Fransız nüfuzunu arttıracak böyle bir müessesenin açılması yabancı devletlere fena tesir etti. Papa, katolik çocuklarının Galatasaraya girmesini önce yasak etti. Sonra Fransanın tavassutu ile bu yasağı geri aldı. İlk müdürün verdiği izahata göre liseye ilk kaydolunan talebenin toplamı 341 idi. Bunların 147 si Türk ve Müslüman, 48 i Gregorien Ermeni, 26 sı Rum, 34 ü Musevi, 34 ü Bulgar, 23 ü Lâtin katolik, 19 u da Ermeni katolikti. Talebeden 240 ı hiç Fransızca bilmiyordu. Muhtelif geleneklerin tesiri altında bulunan bu muhtelif din ve mezhepten çocukların okulda bir arada bulunmasından idare birçok güçlükler karşısında kaldı. Buna rağmen talebenin sayısı okul açıldıktan bir ay sonra 403 e; ders senesi sonuna doğru 536 ya çıktı. Ertesi yıl talebenin sayısı 640 ı buldu. Lisenin tesisinden üç sene sonra, 1871 temmuzunda 8 talebe bir Fransız komisyonunun huzurunda Bachelier es-Sciences diploması elde etti. M. de Salve, müessesenin elde ettiği başarıyı izah ederken; «tedrisatın muhtelif kısımlarında, hususiyle fransızcada ve taklidî sanatlarda istihsal edilen terakki her türlü ümitlerin üstünde oldu. Menşeleri okadar değişik olan talebe arasındaki bu çalışma yarışında takdire değer gayretler sarfedildi. Şark kavimlerini ciddî bir zihnî kültür almaya istidatsız, kat'î ve meşum bir atalete mahkûm bir hale gelmiş zannetmenin yanlış olduğu sâbit oldu.» diyor. Yine M. de Salve'nin verdiği malûmata göre; «talebemizin asıllarının tehalüfü garip bir takım itiyatların tetkikine fırsat veriyordu. Birçok Türk gençleri, dersleri kendileriyle yaşıt köleleriyle birlikte takip ediyorlardı. Köleler, aynı sıralarda oturuyor, ayni elbiseyi giyiyor ve birçok vesilelerle efendileri için tavassutta bulunuyorlardı.» diyor.

Fransız - Prusya Muharebesini müteakip memleketine dönen M. de Salve'den sonra okul Müdürlüğüne Vahan Efendi (1872), sonra Fotyadi Bey (1873), daha sonra da Sava Paşa (1874) tayin olundu. Lise, 1873 eylülünde Gülhanedeki Tıp Fakültesiyle yerini değiştirerek «Lycée de Gul-Hane» adını aldı. Üç sene sonra yine Beyoğlundaki binasına naklolundu. Abdülhamit 1877 şubatında Ali Suavi'yi Galatasaray Müdürlüğüne getirdi. Ali Suavi lisede yalnız fransızcaya ehemmiyet verilerek türkçe dersleriyle fen derslerinin zayıf bırakılmalarını hoş görmedi. Türkçe derslerinin sayısını fransızca derslerinin sayısına çıkardı. Fen derslerinin sayısını artırdı. Sınıflarda muhtelif seviyede bulunan talebeyi umumî bir imtihandan geçirerek her birini seviyesine göre takip edeceği sınıfa aldı. Fakat idarî yolsuzluklarından dolayı Ali Suavi'nin Galatasaray Müdürlüğünde kalmasına imkân görülmediğinden azledilerek yerine Ali Nizami Paşa (1877), onun da yerine Halil Efendi (1877), daha sonra da Karaca Paşa (1879) tayin olundu. Karaca Paşa'nın yerine 1880 de getirilen ve 1894 tarihine kadar Müdürlükte kalan İsmail Bey değerli idaresiyle okulda iyi bir ad bıraktı. İsmail Beyin 1894 te vefatı üzerine Mülkiye müdürlüğünden Galatasaray müdürlüğüne nakledilen Abdurrahman Şeref Efendi 22 temmuz 1908 tarihine kadar geçen uzun müddet zarfında liseyi büyük bir muvaffakıyetle idare etti. Ve dersleri ve metin idaresiyle müessesenin değerini arttırdı. Galatasarayın bu değerli evlâdı, müesseseyi istibdadın bütün fenalıklarına karşı korudu. Lise 6 mart 1907 de büyük bir felâket geçirdi. İkinci Müdür

Galatasaray Lisesi binası

Feuillet'nin dairesinden çıkan bir yangın bir kaç saat içinde o güzel müesseseyi kül haline getirdi. Yangın çok süratle ilerlediği için hiçbir şey kurtarılamadı. Vaktiyle Üçüncü Napolyon'un Galatasaraya hediye ettiği değerli kitaplar da yanan eşya arasındaydı. Yangından sonra yatılı talebe Beyoğlunda bir apartmana yerleştirildi. Ve derslere muvakkaten teneffüshanenin bir tarafında başlandı. Sonra müessese Beylerbeyinde bir binaya nakledildi. 1907 - 1908 ders senesi orada geçirildi. Beyoğlundaki lise binası yeniden yaptırılarak 1908 - 1909 ders senesi başında müessese yeni binaya taşındı.

Meşrutiyetin ilânından sonra Nazırlıkla kabineye alınan Abdurrahman Şeref Efendi'nin yerine Emrullah Efendi (1908), onun yerine Mustafa Azmi Bey (1908) Müdür oldu. Birkaç ay sonra müdürlükten çekilen Mustafa Azmi Beyin yerine Tevfik Fikret geçti. Büyük bir edib olduğu kadar, değerli bir terbiyeci olan Tevfik Fikret müesseseye yeni bir ruh ve parlak bir inkişaf temin etti. On dört ay lisenin yükselmesine ciddî emekler verdikten sonra Maarif Nazırı Emrullah Efendi ile aralarında çıkan idarî bir nazar ayrılığı yüzünden Tevfik Fikret istifa etti. Tevfik Fikret'in istifası her tarafta büyük bir teessür uyandırdı. Talebe protesto makamında grev yaptı. Nihayet Tevfik Fikret'in yerine tayin olunan Salih Zeki'nin himmetiyle müessese normal hayatına döndü. Salih Zeki'nin Maarif Müsteşarlığına tayini üzerine yerine Salih Arif (1912), onun yerine de Faik (1923) geçti. 1924 te müdürlüğe lisenin şimdiki Müdürü Bay Behçet Güçer tayin olundu. Bay Behçet Güçer'in 1927 de İstanbul Maarif Eminliğine tayini üzerine Bay Fethi İsfendiyaroğlu bir müddet vekil, daha sonra asil olarak müdürlüğü ifa etti. 1933 nisanında Bay Fethi İsfendiyaroğlu'nun yerine Bay Tevfik Ararad geçti. Ve 1933 birincikânununda liseden ayrılması üzerine yerine müessesenin bugünkü müdürü Bay Behçet Güçer tayin olundu. Böylece Galatasaray lisesi hemen her devirde en mümtaz maarif adamlarının idaresi altında bulunmak bahtiyarlığına erdi. Yine her devirde en değerli bir öğretmen kadrosuna kavuşan müessesenin tedrisatı daima yüksek seviyede kaldı. Müessesede hizmet etmiş olup bugünkü hayatta bulunmıyan değerli öğretmenler arasında Abdurrahman Şeref, Recai Zade Ekrem, Kemal Paşa Zade Sait, Hacı Zihni, Muallim Naci, Tevfik Fikret, Muallim Feyzi, Hamer mütercimi Ata, Ali Nazima, Cimnastik muallimi Faik, Yazı muallimi İzzet, Ressam Şevket Dağ, Naim, Mustafa Bedri, İhsan Şerif, Cemil, Ahmet Hikmet, Robenson Ahmet, Robenson Abdurrahman, Hacı Kâmil Akdik'in adlarını hürmetle anmak borçtur. Yabancı öğretmenlerden uzun müddet okulun ikinci müdürlüğünde bulunmuş olan Bay D'holys başta olduğu halde İzouard, Blanchon, Pérard, Delloue, Salem, Sarret, Granget, Max Magnus, Mazure, Vatelot, La Comblèse ve Ser Mubassır Bay Faure'ın müesseseye büyük hizmetleri geçmiştir.

Lise kurulduğu zaman teşkilâtı Fransız liselerine göre yapılmıştı. Sonraları müessese, üç senelik iptidaî sınıflar üzerine üç senelik tali denilen birinci devre ile dört senelik âli denilen ikinci devreden teşekkül etmiştir. İkinci devre de Edebiyat ve Fen şubelerine ayrılmıştı. Son sınıf talebesinden fransızca ve türkçe kısımlarını bitirip şahadetname alanlar Fransız okullarının bakaloryasına muadil tahsil görmüş sayılırlardı. Son sınıfta yalnız fransızcadan veya yalnız türkçe'den imtihan olanlara yalnız fransızca veya türkçeden ehliyetname veriliyordu.

Okulda 1875 tarihinde biri Mühendisin-i Mülkiye, diğeri Hukuk Mektebi adı ile iki yüksek şube daha açılmış idiyse de birkaç sene sonra kapanmıştır.

Cumhuriyet devrinde yapılan teşkilâta göre lisenin Ortaköyde açılan beş sınıflık ilk kısmından başka, Beyoğlundaki binada birinci devre üç sene ve ikinci devre dört sene olarak tesbit edilmiştir. Türkçe kültür derslerinden başka bütün dersler Fransızca gösterilir. Cumhuriyet devrinde lisede bir ticaret şubesi de açıldı. Bu şube ilk mezunlarını 1926 - 1927 ders senesi sonunda verdi. Bu şube 1940 - 1941 ders yılı sonunda kapandı.

Bu sene, kuruluşunun 76 ncı yılını idrak eden lise 75 sene içerisinde 2796 mezun vermiştir. Bunlardan 216 sı yalnız türkçeden, 408 i yalnız fransızcadan ehliyetname almıştır. Cumhuriyet devrinde okulun Edebiyat kolundan çıkanların sayısı 718, Fen kolundan mezun olanların miktarı 353, Ticaret şubesinden çıkanların sayısı da 381 dir. Geçen 1943 - 1944 ders yılında liseye devam eden talebenin sayısı 1584 idi. Bunun 211 i ilk kısımda, 150 si ihzarilerde, 566 sı orta kısımda, 657 si ikinci devrede bulunuyordu. Orta kısma devam edenlerin 61 i gündüzlü, 492 si paralı yatılı, 13 ü parasız yatılı, ikinci devreye devam edenlerin 163 ü gündüzlü, 405 i paralı yatılı, 53 ü parasız yatılı idi. 36 sı da klâsik şubeye devam ediyordu.

Galatasaray lisesi memlekete çok hizmet etmiş bir müessesedir. Modern lise mefhumunu Türkiyeye bu müessese tanıtmıştır. Garp kültürünün, garp zihniyetinin memlekete girmesinde ve yayılmasında bu okul mühim bir âmil olmuştur. Bugün memleketin muhtelif alanlarında vazife alan mezunlarının yüksek başarısı bu hakikati isbat eder. Sayın Maarif Vekilimiz Hasan - Âli Yücel, geçen sene okulun 75 inci yıldönümü töreninde iradettiği nutukta; «Kurulduğu tarihten bu yana geldikçe ve cemiyet içerisinde millî şuurun ışığı günden güne kuvvetlendikçe Galatasarayın ve Galatasaraylıların öz benliği duymaktaki kudretini daima artmış görüyoruz» dedikten sonra; «Programlar memlekete, bilim kadar milliyetçi ve inkılâpçı, ahlâk bakımından kuvvetli aydınlar yetiştirebilecek şekle sokuldu. Geçmiş günler, düşünülen konularda pürüzlü tarafları sildiği için lisemizin dünkü verimi ile bugünkü verimini böyle bir hataya düşmeden karşılaştırmalıyız. Mezunların gerek memleketimizde, gerek yabancı ellerdeki başarıları, doğru görüşleri objektif delilleridir.» demekle müessesenin tarihî rolünü isabetle tesbit etmiştir.

Kısa Bibliyografya: *Galatasaray Lisesi idaresi tarafından müessesenin 50 nci yıldönümü münasebetiyle neşrolunan risale, 1918. Galatasarayın son 25 yıl mezunları, 1943. İhsan Sungu; Galatasaray lisesinin kuruluşu, Türk Tarih Kurumunca çıkarılan Belleten'in 28 inci sayısında. Osman Ergin; Türkiye Maarif Tarihi, cilt II.* *(İhsan Sungu)*

İLK ÖĞRETİM TARİHCİĞİ (Meşrutiyetten evvel ve meşrutiyette) — Memleketin her tarafında ilk öğrenim çağındaki çocukları okutmak ve bu suretle memleket kültür seviyesini yükseltmek esasını kurmak için Cumhuriyet on yıllık bir program tatbik etmekte ve bunun başarılması için başta En Büyüğümüz olduğu halde büyük bir gayretle çalışılmaktadır. Bu münasebetle biz de ilk öğretim tarihçesinin ilk kısmını veriyoruz; bunun ilk parçası bir tarihçinin salâhiyetli kaleminden çıkmıştır.

Meşrutiyetten önce: Türkiyede ilk öğretim meselesi, bugünkü anlamı ile, ancak Ondokuzuncu asrın başlarında, ciddî surette bahis mevzuu olmuştur. Bundan önceki sıbyan mekteplerini bir ilk öğretim müessesesi, hattâ bir ana mektebi bile sayamayız.

İstanbulda ilk sıbyan mektebini Fatih İkinci Mehmet açmıştır. Bu mektebi ne maksatla açtığını ve nasıl bir program takibedileceğini vakfiyesinden öğreniyoruz. Vakfiyeye göre sıbyan mektepleri yetimlere ve yetim bulunmazsa fakir çocuklarına yalnız Kuran'ı öğretmek ve namaz surelerini belletmek için açılmıştır.

Daha sonra gelen hükümdarlar, vezirler, hayır sahipleri ve maarifseverler de bu yolda Fatih'i takibetmişlerdir. Sıbyan mekteplerinde türkçe okuyup yazmıya asla yer gösterilmemiş, yalnız islâm yazılarından sülüs, tâlik ve benzerleri yazıları karalamağa müsaade edilmiştir.

Eski bir ilkmektep
Ressam Sami Boyar'ın tablosu

Ancak Fatih'ten iki yüz elli sene sonra bu mektep programında küçük bir değişiklik yapıldığını görüyoruz. 1781 de Birinci Abdülhamit Bahçekapıda açtığı mektepte hükûmet dairelerine kâtip yetiştirmek için muallimler kadrosuna Muallimiküttap adında birisini eklemiş ve bu muallimi Kurandan başka Arap ve Fars dillerini ve bu diller dolayısiyle okuyup yazmayı öğretmeğe memur etmiştir. Fakat doğrudan doğruya türkçe okutulması bu hükümdarın da aklından geçmemiştir.

Türkçenin bir dil olarak okutulması ancak askerî zaruretler dolayısiyle açılan mektepler yüzünden mümkün olabilmiştir. 1773 te Bahriye, 1793 te Mühendishane, 1826 da Tıbbiye ve 1834 de Harbiye mektepleri açıldığı zaman buralarda meslek tahsiline başlamadan önce talebeye Türkçe okuyup yazmanın öğretilmesine mecburiyet hasıl olmuş ve bu elde edildikten sonra orta, lise ve meslek tahsilleri verilebilmiştir. Şu var ki bu mekteplerdeki tedrisat halk tabakasını ilgilendirmediği ve pekaz okur yazar yetiştirdiği için ilk öğretim davamıza bunları da temel sayamayız.

1824 te İkinci Mahmud'un halk çocuklarını, bilhassa esnaf çıraklarını ilk öğretime teşvik hususunda bir iradesini tarihlerimiz kaydeder. Bu iradeyi de Türkiyede ilk öğretime temel olarak gösteremeyiz.

İlk öğretimin belirsiz bir izine, bir dereceye kadar 1838 senesinde rastlarız. Bu tarihte o devrin biricik teşri, kaza ve icra müessesesi olan Meclisi Ahkâmı Adliyeden verilen bir kararda sıbyan mekteplerinden üstün mektepler açılmasına lüzum gösterilmiş ve sıbyan mekteplerine sınıfı evvel, yeni açılacak mektebe sınıfı sâni adı verilmişse de mazbata kendisine arzedildiği zaman İkinci Mahmud bu adları beğenmiyerek «Çocukların sinnirüşde gelinciye kadar bu mekteplerde okuyacakları ve ancak buradan çıktıktan sonra rüştleri sâbit olacağı» beyaniyle sınıfı sani adını rüştiyeye tebdil etmiştir.

Rüştiye mekteplerini sıbyan mekteplerinden ayıran cihet, yalnız ders programı değil, aynı zamanda okutuş metodudur. Meselâ sıbyan mekteplerinde talebe yerde, minder üstünde oturdukları halde rüştiye talebelerinin sıralarda oturup okumaları ve sıbyan mekteplerinde her çocuğa teker teker ders verilirken rüştiyelerde derslerin sınıf talebesine hep birden verilmesi görülen yeniliklerdendir.

Yine bu tarihte açılacak rüştiye mekteplerini idare etmek için bir Mekâtibi Rüştiye Nezareti kurulmuş ve buraya devrin âlimlerinden İmamzade Esat Efendi getirilmiştir. Sonraları bu nezaretin adı Mekâtibi Umumiye ve Maarifi Umumiye nezaretlerine çevrilmiştir.

İlk rüştiye Süleymaniyede Tiryaki çarşısı köşesindeki Kanunî Sultan Süleyman mektebi binasında açıldı. Ve İmamzade bu biricik mektebin idaresini doğrudan doğruya üzerine aldı. Bununla beraber, işe başlar başlamaz hem mektebin adında, hem programında değişiklik yaptı ise de mektebi medreseden uzaklaştırmak şöyle dursun onu daha ziyade medreseye yaklaştırdı. Bunun adına Ulumu Edebiye denmişti.

Yine bu tarihte hükûmet, okuyup yazma öğrenmeden mülâzim veya şakird adiyle memurluğa intisap etmiş olanları hükûmet dairelerinden alıp okutmak üzere Mektebi Maarifi Adliye adında bir mektep daha açmıştı. Bu klişedeki «Adliye» nin adalet ve hukuk ile bir ilgisi yoktu; bu tabir zamanın hükümdarı İkinci Mahmud'un mahlasıydı. Mektep ona nisbet edilmişti.

Mektebi Maarifi Adliyede Türkçeden ve diğer ilim ve fenlerden başka «Fransızcadan gramer denilen kitap» ve «Arapçadan Mizanüledep» okutulacağı da programına konmuştu. Görülüyor ki her iki mektebin gayesi de halk çocuklarını okutmaktan ziyade memur yetiştirmeğe hasr ve tahsis edilmiştir.

Mektebi Maarifi Adliye ile Mektebi Ulumu Edebiye 1846 senesine kadar dokuz sene devam etti. Ve bu müddet içinde bunlardan başka hiçbir mektep açılmadı. Halbuki rüştiyelerden beklenen bu değildi. Başlarında bulunan İmamzade medreseden yetişmiş olduğu için ondan başka türlü bir yenilik de umulmazdı. Umulan yeniliği memlekete ancak garbı görmüş ve oradaki kültürü almış kimseler getirebilecekleri. Netekim de öyle oldu. 1845 te Babıâlide, çoğu Avrupada tahsil etmiş yahut oralarda hariciye memurluğu yaparak garp dillerini öğrenmiş olanlardan sekiz kişilik bir komisyon kurularak rüştiye mektepleri işlerini bir dereceye kadar yoluna koylabildi. İlk iş olarak 1847 de Mekâtibi Rüştiye Nezareti adı Mekâtibi Umumiye Nezaretine çevrildi. Ve İmamzadenin yerine Vakanüvis Esat Efendi getirildi. Muavinliğine de sadaret mektubî kalemi mümeyyizi ve Farsca mütercimi Kemal Efendi (Ahmet Kemal Paşa) verildi. Esat Efendi bir sene kadar bu memuriyette bulundu ise de esaslı bir iş göremedi. Çünkü bu da medrese mahsulü idi, garp kültürü ile ilgisi yoktu. Fakat bir sene sonra Kemal Efendinin bunun yerine geçmesi bu tarihten itibaren rüştiyelerin daha doğrusu ilk öğretimin temelinin atılmasına sebep oldu.

Yeni açılan mekteplerde talebeye sıra üzerinde Kuran okutulmasını küfür sayan ve coğrafya kitaplarındaki haritaları resim diye abdesthane çukurlarına attıran yobazlardan korkan Kemâl Efendi İstanbulun ücra bir semtinde bulunan Davutpaşa mektebinde bir nümune rüştiyesi açarak orada az zaman içinde talebe yetiştirdi.

Rüştiyeleri çoğaltabilmek herşeyden önce öğretmene ihtiyaç gösteriyordu. Bundan dolayıdır ki 1847 de Darülmuallimin denilen Erkek Öğretmen okulu açıldı. Ve Cevdet Efendi (Ahmet Cevdet Paşa) buraya müdür tayin edildi. Darülmualliminin ilk talebesini tamamen medrese talebesi teşkil ediyordu. Darülmuallimin talebe yetiştirdikçe yani öğretmen çıkardıkça İstanbulda rüştiyelerin sayısı çoğaltıldığı gibi vilâyetlerde de yeniden rüştiyeler açılmağa başlandı.

1279 (1862) den itibaren sıbyan mektepleri de bir dereceye kadar yenileştirildi. Ve bu yeni mekteplere iptidaî adı verildi. Bu tarihten sonra artık sıbyan mekteplerini değil, iptidaileri bitirenler onlardan bir derece üstün olan rüştiyelere girebiliyorlardı. Şu halde bu tarihlerde ilk öğretim; sıbyan, iptidaî ve rüştiye adlariyle üç dereceye ayrılmış oluyordu. Sıbyan mektepleriyle iptidailerin masraflarını Vakıflar idaresi, rüştiyelerinkini Maarif Nezareti üzrine almıştı.

Rüştiyelerin açılmasında gözetilen gayelerden birisinin askerî mekteplere talebe yetiştirmek olduğunu biraz önce söylemiştim. Fakat rüştiyeler bu maksadı temin edememiş olacak ki 1864 te Mahreci Mekâtibi Askeriye adında bir mektep açılmıştır. Fakat bu da tek başına bu işi başaramadığı için 1875 de İstanbulda dokuz askerî rüştiyesi açıldı. Bunların öğretmenleri ile idarî âmirleri zabit olduğu gibi talebe de askerî üniforma giyiyorlardı. Aradan çok geçmeden vilâyetlerde de askerî rüştiyeler açılmağa başlandı. Bu mektepler tecrübeli asker öğretmenler yüzünden mülkiye rüştiyelerinden ziyade ilk öğretime yardım etmiştir.

1838 denberi maarif sahasında yapılan himmetler ve yeniliklerle hep erkek çocukların okutulup yetiştirilmesi gayeleri güdülüyordu. Bundan dolayıdır ki ondokuzuncu asrın ikinci yarısına gelinciye kadar kız çocuklarının okutulmasiyle uğraşılmamıştı. O zamana kadar sıbyan mekteplerinde kızlar ve erkek çocuklar bir arada okudukları için Türkiyede kızların tahsil seviyesi sıbyan mektebi derecesini aşamıyordu. Yani kızlar biraz Kuran okurlar ve namaz dualarını ezberlerlerdi. Esasen kızları okutmamak, hele onlara yazı öğretmemek umumî bir hal; fakat çok fena bir yoldu. 1858 de bu işe de başvuruldu. Ve ilk kız rüştiyesi Sultanahmetteki Cevri Kalfa mektebi binasında açıldı. 1870 te kız rüştiyelerine öğretmen yetiştirmek için açılan Darülmuallimat, kızları okutmak işine bir kat daha hız verdi. Yine aynı senede açılan kız sanayi mektebi de bir kısım el işleri ve sanatlar ile birlikte kızlara ilk tahsili vermek itibariyle başkaca faydalı bir müessese oldu.

(Osman Ergin)

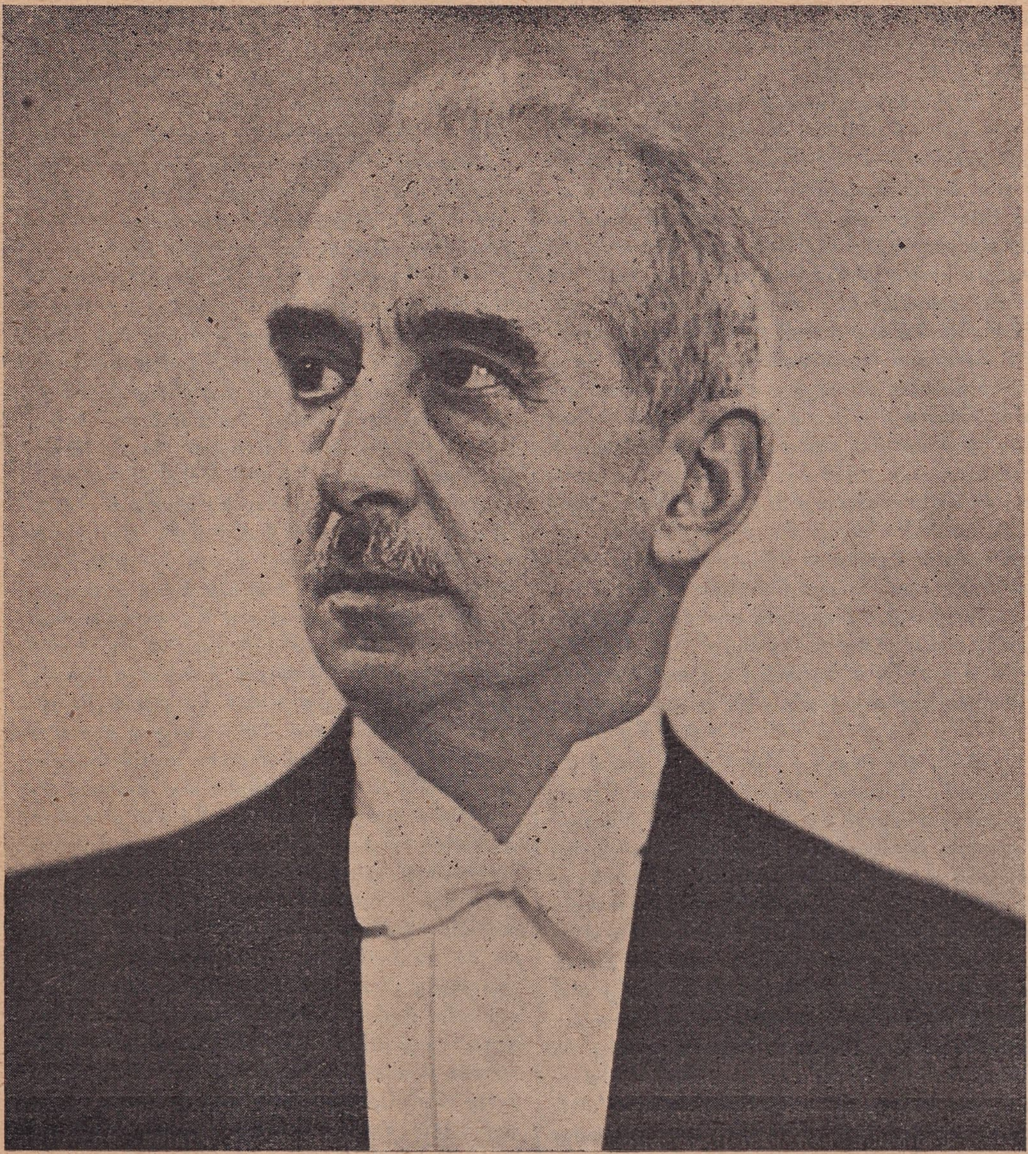
✱ Saffet Paşa'nın ilk Maarif Nazırlığı zamanında ilk defa olarak bütün maarif teşkilâtını içine almak üzere 1869 da bir Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hazırlanmıştı. Bu nizamnameye göre kurulacak olan asıl sıbyan ve rüştiye okulları bugünkü ilk öğretimin esasını teşkil etmektedir. İlk öğretim dört yılı sıbyan ve dört yılı da rüştiye olmak üzere iki safhaya ayrılmıştı. Sonraları iptidai ve rüşti namlarını alan bu okulların öğretim müddeti üçer yıl olarak kararlaştırılmış ve sıbyan okullarına 6 - 10 yaşındaki kızlarla 7 - 11 yaşındaki oğlanların devam ettirilmesi mecburiyeti konmuştu. Bu nizamnameye göre bir iki mahalle veya bir iki köyde bir sıbyan okulu ve beş yüz haneyi aşan kasabalarda birer kız ve erkek rüştiyesi açılacaktı. Maarifi Umumiye Nizamnamesinin açtırmağı tasrladığı bu okulların yanında Evkaf Nezaretine, Meşihate bağlı medreseler ve Maarifi Hususiye namiyle de cemaat ve şahıslar tarafından kurulup idare edilen okullar vardı. Cemaat veya şahısların kurduğu okulları murakabe etmek ödevi de Maarif Nezaretine aitti.

Vilâyet maarif meclislerinin açılmasına karar verdiği bu umumî okullların masrafları mahallinden ve iane ile sağlanıyordu. Bu nizamnameye göre İstanbul ve taşrada mahdut sayıda sıbyan ve rüştiye okulu açılmıştı. Bu okullarda verilen öğretim mahiyeti hakkında bir fikir edinmek için müfredat programına göre, İstanbulda açılan bu okulların haftalık ders cetvelinde yirmi dört saatten birinci sınıfta 18 i, ikinci sınıfta 15 i ve 3 üncü sınıfta 14 ü ana dil, tarih, coğrafya, hesap derslerine ayrılıyor, üst tarafını dinî eğitim alıyordu. Beden eğitimine, el işlerine, müziğe, hattâ fen bilgisine bir saat dahi ayrılmamıştı. Haftalık ders cetveline göre rüştiyelerin birinci sınıfında yirmi saatten 5, ikinci ve 3 üncü sınıflarda ise 7 saati din dersleriyle Arapça ve Farsçaya ayrılıyordu. Eşya dersi adı altında haftada birer saat okutulan bir dersle talebeye müsbet ilim hakkında bir fikir vermiye imkân olmadığıda meydandadır. Bu devrede Ankara Vilâyetinde 66 medresede kayıtlı 3666 (talebei ulûm) iskolâstik bir eğitim görüyordu. Bu yazdıklarımızdan anlaşılıyor ki ikinci meşrutiyete kadar maarifin ilerlemesi ve bilimsizliğin giderilmesi yolunda düşünülen reformlar kâğıt üzerinde kalmıştı. Reformların başarılmamasının başlıca âmilleri arasında;

A) Ulusal bir eğitim plânının olmaması, B) Esaslı tedbirlerle öğretmen yetiştirilmesi ve öğretmenliğin bir meslek haline getirilmemesi, C) Bilimsizliğin giderilmesi işinin vilâyetlere bırakılması, D) İlk öğretim için vilâyet bütçelerinde muntazam ve muayyen bir tahsisat bulunmaması vardı.

Meşrutiyette: İkinci Meşrutiyetin ilânında sayısı mahdut olan ruştiyeler Maarif Nezaretince idare ediliyorsa da iptidaî okulları kültürsüz, meslek bilgisinden mahrum, hattâ bazı yerlerde yazı yazmasını da bilmiyen hocaların elinde bulunuyordu. İkinci Meşrutiyet devrinin tanınmış Maarif Nazırlarından Emrullah Efendi 70000 öğretmene ihtiyaç olduğunu söyliyerek öğretmen yetiştirmek işinin önemini belirtmişti. Bu bakımdan İstanbul Öğretmen Okulu yeniden kuruldu ve bu örnekte taşralarda da öğretmen okulları açılması kararlaştı. Bu devrede askerî ve mülkî rüştiyeler birleştirildi ve ikisine birden Mekâtibi İptidaiyei Umumiye dendi. Meşrutiyetten sonra devlet bütçesine ilk öğretim için az da olsa bir tahsisat konmıya başlanmıştı. 1910 bütçesinde bu tahsisatın miktarı 100000 lira idi. İstanbul'da nümune ilk okulları açılmıya başlandı. Bu ilk okulların müfredat programına resim, el işi, müzik gibi derslerle tabiat bilgisi ve eşya dersleri de konmuştu. Fakat bir kısmı Evkafa ait olan mahalle okulları da devam ediyordu. Bunların da kaldırılmasına girişildi. Bu okullar taşralarda Cumhuriyet devrine kadar devam etmiştir. Açılan Nümune rüştiyelerinde yabancı garp dillerinden birisine devam için dersler kondu ve hattâ ticarî bilgilere de önem verildi. Kız rüştiyelerinde ise ev işlerine dair fazlaca dersler kondu. 1913 yılında Tedrisatı İptidaiye Kanunu Muvakkati yürürlüğe girdi. Bu kanunun 1 inci maddesi ilk tahsilin mecburî ve umumî ilk okullarda parasız olduğunu söylüyordu. Kanunun beşinci maddesine göre ilk öğretim 6 yıl sürer, 8 inci maddede her köy veya mahallede en az bir ilk okul açılması, Vilâyet Umumî Meclisinin karariyle de birkaç köyün veya mahallenin birleşerek bir okul kurabilecekleri yazılıdır. Başlangıçta okul masraflarının, öğretmen aylıklarının âşar veya kazanç vergilerine göre mükelleflere dağıtılması kabul olunmuştu. Dahilî karışıklıklar ve birbirini kovalıyan harpler içinde geçen İkinci Meşrutiyet devrinde çıkan bu kanunun birçok hükümleri tatbik olunamamıştı. Ancak vilâyetlerde hususî idarelerin kurulması ve ilk tedrisat masraflarının buradan temini ilk tedrisat için konan verginin de nisbeten faydalı olmasına yaradı. 1913 - 14 yılında bütün İmparatorlukta 41895 i kız olmak üzere 233279 talebe okuyordu. Cumhuriyetin ilânı senelerinde bu sayı 336061 e çıkmıştı. Buna rağmen vatandaşın ilk öğrenim davası yürümüyordu. Bu da Cumhuriyeti bekliyecekti. *(S. I.)*

İNÖNÜ, İSMET — (1884) Türkiye Cumhuriyetinin ikinci Cumhurreisi, Türk İstiklâl savaşında önce Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi, sonra Garp Cephesi ordularının muzaffer Komutanı, Lozan sulh muahedesinin müzakeresinde Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin Başmurahhası ve Hariciye Vekili; Atatürk'ün inkılâp hamleleri sırasında Cumhuriyet Hükûmetinin Başvekili ve bütün hayatı boyunca yüksek ahlâkı, çalışkanlığı ve

Reisicumhurumuz ve Millî Şefimiz İsmet İnönü

yurd severliğiyle Türk milletinin en seçkin simalarından biri. Türkün Atatürk'ten sonra gelen ve ona en yakın ve en faydalı bir surette yardım etmiş bulunan dostu. Türk kültür hayatının kurucu ve koruyucusu, millî kalkınışın mütefekkiri ve icra adamı, Millî Şef.

A i l e s i : Malatyada yerleşmiş eski ve asil bir Türk ailesi olan Kürümoğullarındandır. Büyük babası Abdülfettah Efendidir. Babası, adliye mesleğinin muhtelif hizmetlerinde bulunarak son vazifesi olan Harbiye Nezareti Muhakemat Dairesi Birinci Mümeyyizliğinden tekaüd olduktan sonra 8 Eylûl 1920 de Malatyada ölen Hacı Reşit Beydir. Annesi, Razgrat ulemasından müderris Hasan Efendinin kızı olan ve halen hayatta bulunan Sayın Bayan Cevriye Temelli'dir. 1870 tarihlerinde babasının ölümünden sonra iki erkek ve bir kız kardeşiyle birlikte Razgrat'tan hicret etmişler ve 1888 tarihinde Reşit Beyle evlenmişlerdir.

Reşit Beyin Malatya eşraf ve tüccarlarından İsmail Efendi adında bir erkek kardeşiyle halen hayatta bulunan Bn. İzzet adında bir kız kardeşi vardır. Bayan Cevriye Temelli'nin büyük kardeşleri Hakkı Bey İzmirde maliyeye intisap ederek vergi müdürü olmuş ve orada ölmüştür. Küçük kardeşleri Bay Refet Askerî Tıbbiye'de tahsilini tamamladıktan sonra orduda ve bir müddet mutasarrıf olarak idare teşkilâtında vazife görmüş ve 15 Birincikânun 1927 tarihinde Urfa Mebusu olmuş, 18 İkinciteşrin 1932 tarihinde ölmüştür. Kız kardeşleri İlhame Hanım da Alayemini Hüseyin Hasbi Efendi adında bir zatla evlenmiş ve ölmüştür.

Millî Şefimiz, İzmirde Türkyılmaz mahallesinde, şimdi 842 numaralı sokak adını almış olan yerdeki evlerinde 24 Eylûl 1884 çarşamba günü doğmuşlardır. (Bu ev 17 şubat 1939 da İzmir Belediyesi tarafından satın alınmış ve İsmet İnönü Müzesi olarak muhafazası kararlaşmıştır.) Ana ve babası kendilerine «Mustafa İsmet» adını vermişler ve bu isimle nufus kütüğüne yazdırmışlardır.

İsmet İnönü'nun kendilerinden büyük bir erkek ve kendilerinden küçük bir kız ve iki erkek kardeşleri vardır. Büyük kardeşleri askerî doktor yarbaylığından emekli Bay Ahmet Mithat Temelli'dir. Hemşireleri topçu binbaşılığından mütekaid Bay Abdürrezzak Okatan'ın zevcesi Bayan Seniha Okatan' dır. Diğer erkek kardeşleri de İstanbulda tüccardan Bay Hasan Rıza Temelli ve genç yaşında ölmüş bulunan Bay Hayrıdır.

Millî Şef İsmet İnönü, Nisan 1916 başlarında sayın eşleri Bayan Mevhibe İnönü ile evlenmişlerdir. Bayan Mevhibe'nin babası 1877 harbinden sonra hicret ederek İstanbulda Süleymaniyede yerleşmiş bulunan Ziştovi eşrafından Mehmet Efendinin oğlu Süleyman Zühtü Efendi, annesi yine Ziştovi eşrafından Recep Efendinin kızı Saadet Hanımdır.

İsmet İnönü'nün, Ömer, Erdal adında iki erkek ve Özden adında bir kiz çocukları olmuştur. 21 Sonkânun 1924 te doğan Ömer İnönü İstanbul Teknik Üniversitesinde, 6 Haziran 1926 da doğan Erdal İnönü Ankara Fen Fakültesinde yüksek öğrenimlerini yapmakta; 7 Şubat 1930 da doğan Özden İnönü de Ankara Kız Lisesine devam etmektedir.

T a h s i l h a y a t ı : İsmet İnönü, ilk çocukluk yıllarını babasının hâkim olarak vazife gördüğü, meslekî ve ahlâkî faziletleriyle pek çok sevildiği İzmir, Foça ve Buldan'da geçirmiştir. Beş yaşındayken babasının vazifesinin Sivasa nakli üzerine Sivasa gitmiş ve orada ilk defa Mahkeme çarşısındaki ilk okula kaydolunarak tahsile başlamıştır. Bir yıl sonra Askerî Rüşdiyesine kaydolunmuştur. Bu okuldaki künyesi «İsmet Efendi Alibaba» dır. 1894 te bu okulu başariyle tamamladıktan sonra bir müddet beşinci sınıf sonuna kadar Sivas Mülkiye İdadisine devam etmiştir. Sivasdaki öğrencilik hayatında çalışkanlığı, en güç problemleri bir görüşte kavrıyan zekâsı, süratli intikal hassası ve bilhassa iyi ahlâkiyle seçkin bir talebe olarak kendisini bütün çevresine tanıtmış ve sevdirmiştir. Babası evvelâ izinle ve sonra memuriyetini naklederek İstanbula gitmiş ve Aksaray semtinde yerleşmişlerdir. Küçük yaşlarındanberi büyük bir sevgi beslediği askerliğe olan bağlılığı, öğrenimine devam için kendisinde, o devirde «Mühendishsne-i Berri-i Hümayun» adı altında ayrı bir müessese olan ve topçu, istihkâm subaylarını yetiştiren Halıcıoğlundaki Harp Okulunun idadi (Lise) sınıflarına kaydolunmak ve Türk ordusuna değerli bir fen subayı olarak katılmak isteğini uyandırmıştır. Bu okulda künyesi «İsmet Efendi Aksaray»dır. Topçu idadisinde de, İsmet Efendi, çalışkanlığı ve başarısıyle arkadaşlarına iyi bir örnek ve çok defa onların derslerde karşılaştıkları güçlükleri yenen bir yardımcı olmuştur. 1899 sonunda idadi sınıflarını bitiren Mustafa İsmet Efendi, 14 Sonkânun 1900 de topçu harbiye sınıflarına geçmiş ve 1 Eylûl 1903 tarihinde okulu birincilikle bitirerek topçu teğmeni (mülâzimisani) olmuş ve «Reşit oğlu İsmet İzmir, 319-1 sahra» künyesiyle ordu subay kütüğüne kaydolunmuştur. Başarılı Harp Okulu hayatının neticesi olarak Erkânıharbiye (Kurmay) sınıflarına ayrılmıştır. Okulu birincilikle bitirdiği için altın Maarif Madalyasiyle de ayrıca mükafatlandırılmıştır.

1903-1906 seneleri arasında o tarihte Pangaltıdaki Harp Okulunun içinde bulunan Harp Akademisine devam ederek mesleğinin en yüksek öğrenimini büyük bir başariyle tamamlamış ve yine sınıfının birincisi olarak 26 Eylûl 1906 tarihinde kurmay yüzbaşı rütbesiyle akademiden mezun olmuştur. İsmet İnönü'nün Harp Akademisine devama başladığı 1903-1904 ders yılında Ebedî Şef Atatürk de Harp Akademisinin son sınıfında bulunuyordu. Bu iki seçkin ve milletleri için istikbalde büyük işler yapmıya namzet iki gencin, okul hayatlarında tanışıp sevişmelerine fırsat veren bu tesadüf, onların daha sonraki yıllarda İttihad ve Terakki Cemiyetinin çalışmalarında da iş ve fikir birliği yapmalarına, bilhassa ordunun siyasetten uzak tutulması gereğini kuvvetle müdafaa etmelerine ve daha yakından tanışıp biribirlerine karşılıklı bir güvenle bağlanmalarına imkân vermiştir. Akademiden mezun olunca kur'ası ikinci orduya çıkmış ve bir gün en yüksek komutanlığını deruhde edeceği Türk ordusunun safları arasında, 22 yaşında genç bir kurmay yüzbaşı olarak, ilk vazifesine başlamak üzere

ordu merkezi olan Edirne'ye gitmiştir (2 Birinciteşrin 1906).

Tahsil hayatı sırasında Fransızca ve Almancayı iyi bir şekilde öğrenmişlerdir. Sonra da Başvekillikleri sırasında İngilizceyi aynı suretle öğrenmişler ve gençliklerinde Edirne'de bulundukları sırada komşu Bulgar ordusunun çalışmalarını ve neşriyatını yakından tâkibetmek üzere bir müddet Bulgarcaya da çalışmışlardır.

Ordu hayatı: Kurmay yüzbaşı İsmet Bey, bir yandan kısa bir müddette büyüklerinde ve arkadaşlarında yarattığı sıcak bir sempati içinde Top. 8. Alay 3. Bl. Komutanı sıfatiyle askerî vazifesine devam ederken bir yandan da o vakit gizli faaliyette bulunan İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından Edirne'deki çalışmaları idareye memur edilmiş bulunuyordu. İstibdad idaresini yıkmak ve meşrotiyeti tekrar kurmak için emin bulduğu meslektaşları arasında telkinler yapıyor, teşkilât kuruyordu. Muhitinde büyük bir itimad kazanmıştı. Kendisini tanıyanlar, asker, sivil, büyük küçük, hakkında derin bir hürmet besliyorlardı. Bu sırada Ordu'ya yeni alınacak erlerin sevk işlerini düzenlemek üzere memuren İzmir'e gitmek vesilesiyle Selanik'e uğramış ve İttihad ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleriyle şansen de tanışmıştır.

Merkezi Manastır'da bulunan üçüncü orduya mensup subayların Abdülhamid idaresine karşı 1908 temmuzunda giriştikleri hareketlere başlangıçta lakayd davranan Edirne'yi, kurmay yüzbaşı İsmet Bey metanet ve mahareti̇yle harekete getirmiş, burada da Manastır'dan bir gün sonra meşrutiyetin ilânını sağlamıştır. Beş on gün sonra Edirne'de ordu birlikleri arasında padişah lehine bir ayaklanma şeklinde vukua gelen irtica hareketlerini de büyümesine yer vermeden zekası ve soğuk kanlılığıyle yatıştırmıya yine o muvaffak olmuştur.

7 ikinciteşrin 1908 de o tarihlerde yüzbaşılıkla binbaşılık arasında bir askeri rütbe olan, Kolağalığa terfi olunarak Edirne'de ikinci süvari tümeninin kurmaylığına memur edilmiştir. Bu sırada Selanik'de toplanan İttihat ve Terakki Kongresine de iştırak etmiş ve burada Mustafa Kemal'le beraber ordunun siyaset işlerine karışmaması tezini hararetle müdafaa etmiş ve bu düşünce ile cemiyetle alakasını kesen ilk askerlerden biri olmuştur. 31 mart irticaı üzerine İstanbul'a gelen Hareket Ordusuna Edirne'den de murettep bir tümen iştirâk etmişti. Bu tümenin kurmayı olarak İstanbul'a gelen Kolağası İsmet Bey bir müddet İstanbul'da kalarak Hareket Ordusu Komutanlığı Kurmay Heyetinde de vazife görmüştür.

Meşrutiyet devri, orduya yeni bir çalışma hayatı ve şekli getirmişti. Yer yer askerî tatbikatlar, gezintiler ve manevralar yapılıyor, ordunun ve komuta heyetlerinin seviyelerinin yükseltilmesine çalışılıyordu. İsmet Bey bu arada ikinci ve üçüncü ordular kurmay subaylariyle komutanlarının 1909 da Yanya ve Preveze civarında müştereken yaptıkları altı erkânı harbiye seyahatinde bulunmuştur. O yıl memlekette kolordu teşkilâtı yapılmış, Edirne dördüncü kolordu merkezi olmuş ve Kolağası İsmet Bey de, bu kolordu kurmayına memur edilmiştir.

Yemen'de Osmanlı idaresine baş kaldıran ve vilâyet merkezi San'a'yı muhasara ederek buralara hâkim olan İmam Yahya'ya karşı harekete geçmek üzere askerî kuvvetler sevkini uygun bulan Osmanlı hükûmeti, bu havaliye «Yemen mürettep kuvvetleri» adı altında bir ordu göndermiye teşebbüs etmiş ve kolağası İsmet Bey de 26 şubat 1910 da bu kuvvetlerin Erkânı Harbiyesine memur edilerek Hudeyde'ye gönderilmiştir. Burada ordunun kurmay işlerinde ve İmam Yahya ile vâki temaslarında gördüğü başarılı hizmetlerle üstün meziyetlerini tanıtmış, 26 nisan 1912 de fevkalâdeden binbaşılığa terfi edilerek Yemen'deki umum kuvvetlerin kurmay başkanlığına tayin olunmuş ve 25 şubat 1913 tarihine kadar bu vazifede kalmıştır. Balkan muharebesi sırasında Yemen'den İstanbul'a çağırılarak 11 nisan 1913 te büyük karargâhı umumi birinci şubesine memur edilmiştir. Edirne'nin Türk orduları tarafından kurtarılmasiyle neticelenen Balkan harbinin ikinci safhası sonunda, 8-29 eylûl 1913 te, Bulgar murahhaslariyle İstanbul'da sulh müzakerelerine memur edilen heyete askerî müşavir olarak iştirâk etmiş ve çok faydalı olmuştur.

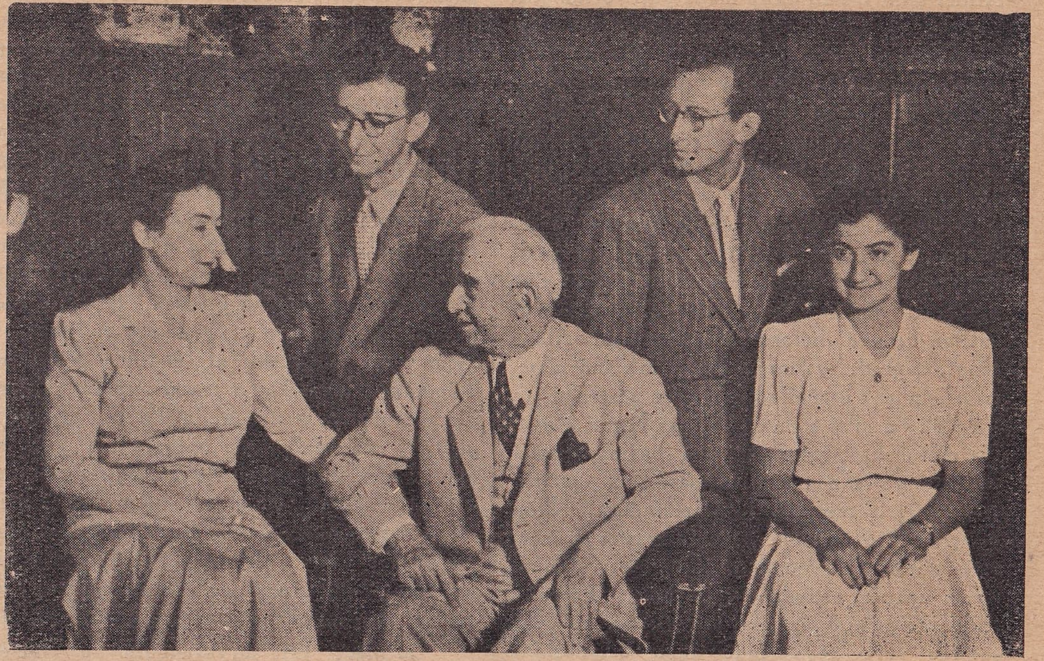
Balkan harbinde Şark ve Garp ordularında mağlûbiyetlere sebep olan erkân ve ümeranın mesuliyetlerini tesbit için teşkil olunan heyette de bir müddet vazife gördükten sonra, 15 birincikânun 1913 te Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Üçüncü Şubesine tayin edilmiş ve başarılı hizmetlerinden dolayı kendilerine iki yıl kıdem zammı verilmiştir. 2 ağustos 1914 te seferberliğin ilânında teşkil edilen birinci ordunun erkânı harbiyesine memur edilmiştir. Osmanlı devletinin 11 ikinciteşrin 1914 tarihinde Birinci Cihan Harbine iştirâkinden sonra da 29 ikinciteşrin 1914 te üç senelik hazeri kıdem zammı verilerek kıdem ve ehliyetine binaen rütbesi yarbaylığa yükseltilmiştir. 2 ilkkânun 1914 te Başkomutanlık karargâh-ı umumisi birinci şube müdürlüğüne tayin olunmuş ve bu vazifedeyken 29 haziran 1915 te üç sene seferî kıdem zammı almış, 16 ağustos 1915 te de muharebe gümüş liyakat madalyesiyle taltif olunmuştur. Bir yıl kadar karargâhı umumide dulunduktan sonra cephede vazife almak istemesi üzerine 2 ilkteşrin 1915 te ikinci ordu kurmay başkanı olmuş ve 14 birincikânun 1915 te rütbesi albaylığa yükseltilmiştir.

Bu sırada Albay İsmet, ikinci ordu komutanlığı vekâletine tayin edilen Atatürk'le, 1916 kışının ilk günlerinde Sekerat'taki ikinci ordu komutanlığı karargâhında resmî iş ve mesuliyet ortaklığı etmiş ve Türk milletinin bu iki eşsiz şefi bu vesileyle birbirlerini daha yakından bütün meziyetleriyle tanımak ve sevmek imkânını bulmuştur. Düşman karşısında ve vazife başında gittikçe artan bu karşılıklı sevgi ve güvenleri Türk milletinin kurtuluş savaşındaki ve inkılâp hayatındaki yüksek başarılarının en kuvvetli dayanağı olmuştur.

İkinci Ordu komutanı Mustafa Kemal Paşa, genç ve değerli kurmay başkanını, ilerde zaferden zafere koşturacağı orduların sevk ve idaresine filen başlatmak için, o sırada ikinci orduya bağlı olarak şark cephesinde bulunan ve komutanı şehit olmuş olan dördüncü kolordunun komutanlığına inha etmiş ve Albay İsmet 30 birincikânun 1916 da, bu vazifeye başlamış ve bir sene de kıdem zammı almıştır. 1916 da Avusturya harb nişaniyle Avusturya Kron dö Merit nişanının üçüncü rütbesini almış ve 29 ikinciteşrin 1916 da Kafkas cephesi muharebelerindeki kahramanca hizmetlerine mükâfat olarak kendisine muharebe altın liyakat madalyesi verilmiştir.

Albay İsmet 1 mayıs 1917 de Filistin cephesindeki yirminci kolordu ve daha sonra 19 haziran 1917 de üçüncü kolordu komutanlıklarını deruhde etmiştir. 20 eylûl 1917 tarihinde yedinci ordu komutanı Mustafa Kemal'in Başkomutanlık vekâletine verdiği tarihî ve eşsiz raporun esasını bu orduya bağlı üçüncü kolordunun komutanı bulunduğu sırada hazırlıyan da Albay İsmet'tir. O da, Mustafa Kemal gibi, millî kurtuluşu Anadoluda kazanılacak bir zaferden doğacak yeni bir Türk devletinin kuruluşunda görmekte ve bunu ogün çevresinde bulunanlardan güvendiklerine anlatmaktadır.

Albay İsmet Kor komutanı olarak bulunduğu Filistin ve Suriye cephelerinde büyük yararlıklar göstermiş, 1918 sonbaharında Şeria vadisinde kahramanca sevk ve idaresiyle kolordusuna kazandırdığı başarı, Birinci Cihan Harbi sırasında Osmanlı ordusunun yüzünü ağartan hareketlerden biri olmuştur. Yirminci kor komutanıyken Almanya tarafından kendisine

İsmet İnönü, refikası ve çocuklariyle birlikte

Millî Şefin sağlarında: Refikaları Mevhibe İnönü, solunda: kızı Özden İnönü, ayaktakiler: Resmin sağında Ömer İnönü, solunda Erdal İnönü

birinci sınıf Demir Salip madalyesi verilmiştir. Üçüncü kor komutanlığı sırasındaki başarıları da ikinci rütbeden Mecidî nişanıyla mükâfatlandırılmıştır. Şeria savaşlarındaki büyük kahramanlıklarına karşılık kendisine ikinci rütbeden Kılıçlı harp madalyesi verildiği gibi, Almanlar da ikinci sınıf Kılıçlı kartal nişanlarını göndermişlerdir.

Harbin son günlerinde de Osmanlı ordusunun büyük bir hezimetle Suriye'den çekilişinde (Eylûl-Birinciteşrin 1918) Atatürk'ün komutanı bulunduğu yedinci orduya tekrar katılan üçüncü kolordunun komutanı Albay İsmet, dağınık ordunun büsbütün mahvolmaması için çok üstün fedakârlıklar göstermiştir.

Siyasî hayatı: Albay İsmet, Mondros mütarekesi hazırlıklarının başladığı sırada Harbiye Nazırlığı Müsteşarlığına getirilmiş ve 24 İlkteşrin 1918 tarihinden 22 İkinciteşrin 1918 tarihine kadar bu vazifeyi başarıyle görmüştür. Mondros Mütarekesi hükümlerine uyarak, ordunun terhisinde, silâhların millî ihtiyaçlara göre ilerde faydalanılabilecek şekilde yurt köşelerinde depo edilmesinde onun millî menfaatı her şeyin üstünde tutan görüşü çok yerinde tedbirler alınmasını sağlamıştır. Bu sırada hükûmetçe 29 ilkkânun 1919 da teşkil olunan Sulh Hazırlıkları Komisyonuna da askerî mütehassıs olarak tayin edilmiş ve Harbiye Nezaretinde bu maksatla kurulan komisyona başkanlık etmiştir. Sistemli çalışması ve derin vukufu ile bu komisyonların bir çok hayatî mevzular üzerinde esaslı tetkikler yapmasında ve millî menfaate en uygun noktai nazarı arayıp bulmasında başlıca âmil olmuştur. Bazı askerî talimnamelerin düzeltilmesi için teşkil edilen komisyon da tecrübe ve ihtisasından çok faydalanmıştır.

Bir taraftan bu resmî vazifelerinin icaplariyle meşgul olurken, bir taraftan da sık sık Mustafa Kemal ile buluşuyorlar ve memleketin içine düşmekte olduğu müşkül durumdan kurtarılması yolunda yapılacak işler ve alınacak tedbirler üzerinde konuşup anlaşıyorlar, kararlarda fikir birliği ediyorlardı.

Mustafa Kemal Anadolu'ya geçtikten ve kurtuluş programını safha safha tatbike başladıktan bir müddet sonra, 4 Ağustos 1919 da Albay İsmet de kolordu komutanı salahiyet ve tahsisatiyle askeri şûra azalığına ve Muamelâtı Umumiye Müdürlüğüne tayin edilmişse de sekiz gün sonra bu vazifeden affolunmuş, jandarma ve polis vazife ve işlerinin tanzim ve ıslahı için teşkil edilen komisyona memur edilmiştir. Bu devrede Mustafa Kemal'in başkanlığında yurt içinde günden güne gelişmekte olan millî kurtuluş hareketlerinin, İstanbulda kendisine dayandığı ve yardımını gördüğü başlıca şahsiyetlerden biri olmuş ve Mustafa Kemal 27 birincikânun 1919 da Heyeti Temsiliye ile birlikte Ankara'ya geldikten sonra, Albay İsmet de onunla beraber Anadolu'da çalışmak üzere İstanbul'daki resmî yazifesinden izin alarak Ankara'va gelmiş ve Millî Mücadelenin bir harbe doğru gelişen çalışmalarının ordu ile ilgili kısımlariyle doğrudan doğruya meşgul olmıya başlamıştır. Bu devrede her iki Şef de olayların gidişine bakarak Millî Mücadeleyi bir istiklâl Savaşı haline getirmeyi zaruri kıldığında tam bir anlaşmaya varmışlar ve bu maksatla şu iki esas kararı almışlardı: 1) Yapılacak savaşın gerektirdiği para ve malzemeyi sağlamak. 2) Ordu teşkilâtına ve askerî harekâta el koyarak mümkün olduğu kadar çok sayıda subayı Anadolu içine çekmek. 3 şubat 1920 de Fevzi paşa (Mareşal Fevzi Çakmak) Harbiye Nazırı olunca bu gayeleri imkân nisbetinde tahakkuk ettirmiye çalışmak üzere Albay İsmet Harbiye Nazırı Fevzi paşanın çağırması üzerine tekrar İstanbul'a dönmüş ve orada çalışmalara başlamıştır. Fakat 16 mart 1920 de İstanbul'un işgali kendisine yine Anadolu'ya dönmek kararını verdirmiştir. Hüviyetini belli etmeden Anadolu'ya geçmek ve Mustafa Kemal'e iltihak etmek için, şimdi Konya Mebusu olan Kurmay Binbaşı Saffet Arıkan'la birlikte nefer kılığına girerek, 19 mart 1920 akşamı Maltepe'den yola çıkmış ve uzun bir kısmı yaya ve bazan at sırtında geçen ve mümkün olduğu kadar sapa yolları izliyen bir yolculukla, o sırada ihtilâl ve hiyanetin yer yer başkaldırdığı bölgelerden geçerek Izmit - Hendek - Düzce - Bolu - Beypazarı üzerinden 9 nisan 1920 günü Ankara'ya gelmiş, Türk vatan ve istiklâlini kurtarmak için yeni bir devlet kurmak karariyle Mustafa kemal'in çevresinde toplanmış olan vatanseverlerin arasında, kendisini bekliyen şerefli yerini almıştır.

20 Mart 1919 da Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk cemiyetinin heyeti temsiliye reisi sıfatiyle fevkalâde salâhiyetleri haiz bir Millet Meclisini Ankara'da toplanmıya çağıran Mustafa Kemal, bu meclisin kuruluşuna ait hazırlıkları tanzim ederken kurmayı tasarladığı yeni hükûmet için de birtakım tedbirler düşünmüş ve daha meclis açılmadan önce güvendiği arkadaşları arasında bir iş bölümü yapmıştı (20 Nisan 1920). Bu taksimde Albay İsmet'e düşen vazife, Erkânı Harbiye Reisliğiydi. Kendisi o sırada yapılan yeni intihapta da Edirne'den mebus seçilmişti. 23 Nisanda Meclis açılıp işe başladıktan ve hükûmet kurmıya resmen karar verdikten sonra, 25 Nisan 1920 tarihinde seçilen muvakkat İcra Encümenine Atatürk'ün teklifiyle ve bu sıfatla Albay İsmet'in iştirâk etmesini memnuniyetle Büyük Millet Meclisi de kabul etmiş, 3 Mayıs 1919 da ilk kurulan İcra Vekilleri Heyetinde de yine bu vazifeye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmiştir. Bu suretle Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının, meclisten sonra en yüksek salâhiyetli mercii olan bu makama şeref veren Albay İsmet, Türk İstiklâl dâvâsını kazanacak millî orduyu kurmak ve onu, tarihe karşı yapmıya borçlu olduğu büyük vazifeyi başarmak için gereken şekilde yetiştirmek ödevini üzerine almış bulunuyordu.

Anadolu'da milletin üstünde hiçbir kuvvet tanımıyarak filen hükûmet kurmak suretiyle yeni bir safhaya giren Millî Mücadeleye baş olanlar, büyük bir istiklâl savaşına azim ve imanla hazırlanırlarken, İstanbul'da oturan padişah ve hükûmeti bu millî hareketi bozmak ve milletin güvenle kendilerine bağlandığı kahramanları itibardan düşürmek için, elinden hiçbir şey gelmemekle beraber, hainee başvurduğu türlü vasıtalar arasında, onları rütbe ve nişanlarından mahrum ederek idama mahkûm etmekle müsbet bir iş yapmış olacağını umuyordu. Bunun için teşkil ettiği bir harp divanında Harbiye Nezareti müsteşarı esbaki olup istihzaratı sulhiye komisyonuna memur İzmirli Albay İsmet'in «Kuvayi Milliye mürettip ve müşevviklerinden olduğu için» rütbesinin refine, nişanlarının nez'ine ve yakalandığı zaman muhakeme edilmek üzere gıyaben idamına karar vermiş ve padişah Vahidettin 15 haziran 1920 tarihinde bu kararı tesdik etmişti. Hattâ bu kararla yetinmemiş, düşman karşısında geçen, şerefle görülmüş hizmetlerin ve fedakârlıkların yükselttiği rütbesini de, çıkardığı sözde bir kanuna dayanarak, yarbaylığa indirmişti. Fakat bu her iki gülünç karar da, tarihe karışmış olan Osmanlı devletinin resmî gazetesi «Takvimi Vekayi» in 3883 ve 3950 sayılarının sahifelerinde kara birer leke olmaktan başka işe yaramadı ve Albay İsmet'in millet gözünde şerefinin yükselmesini ve milletin ona güven ve bağlılığını arttırmasını sağladı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının Erkânı Harbiyei Umumiye Reisliği vazifesine başlıyan Albay İsmet'in ilk işi, mevcut askerî birlikleri münhasıran vatan müdafaası için teşkilâtlandırıp kuvvetlendirmek ve iç isyanları yatıştırmak için de ordu disiplin ve teşkilâtına tâbi seyyar jandarma kuvvetleri vucude getirmek oldu (7 haziran 1920). O zamana kadar gerek düşman karşısında, gerek yer yer görülen iç isyanlarda vazife görmüş ve millî hükûmetin kuruluşundan önce muhtelif adlar altında vücuda gelmiş millî müfrezeleri de muntazam askerî birlikler halinde tensik ederek onların da ordu safları arasında millî vazifelerini görmelerini sağlamak kararını vermişti.

Osmanlı devletine imzalatılmak istenilen sulh muahedesine ait merasim bir yandan safha safha ilerlerken bir yandan da bu muahedeyi Türk milletine kabul ettirmek için tesir yapmak üzere harekete geçen Yunan ordusunun henüz zayıf bulunan ve tensik edilmekte olan Türk ordusu karşısında ilerlemesi, askerî birliklerimizin Bilecik yakınlarına kadar çekilmesini icabettirmişti. Büyük Millet Meclisinde birtakım tenkidlere konu olan bu çekiliş hakkındaki görüşlerini millî hükûmetin ve ordunun ödevini, Büyük Millet Meclisinin 12 temmuz 1920 tarihli toplantısında: «Millete karşı vazifemiz, kendisini hayattan, istiklâlden, her türlü mukaddesattan mahrum eden, kendisine idam hükmü vermiş ve onu masasının üzerine koymuş olan bir heyeti zalimeye karşı, cebindeki çakısı, elindeki taşı ve parmaklarında tırnağiyle boğaz boğaza, ölünciye kadar, müdafaa etmektir» diye hülâsa eden Albay İsmet, kurtuluş davasına nasıl bir imanla bağlandığını ve olaylara nasıl bir realist görüşle baktığını Büyük Millet Meclisine göstermiş ve kumandana, ordunun hareket serbestliğine saygı göstermenin esas şart olduğunu çok inandırıcı delillerle izah ederek ordu disiplininin meclisin siyaset münakaşalariyle sarsılmasını kesin olarak önlemiştir.

25 eylûl 1920 de de, yine Büyük Millet Meclisine askerî durum hakkında izahat verirken: «Harekâtı askeriyenin âtisine biz emniyet ve itimadla bakıyoruz.» diyerek en müşkül devirlerde ve şartlar içinde bile eserine olan itimadının tam ve sarsılmaz olduğunu göstermiş ve bütün dikkat ve ihtimamını, en acı mahrumiyetlere katlanarak yepyeni bir millî ordu vücuda getirmiye hasretmiştir.

8 ikinciteşrin 1920 de Garp Cephesindeki durum buradaki kuvvetlerin ikiye bölünmesini gerektirmiş ve Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından bu cephenin şimal kısmı kuvvetlerinin komutanlığına ordu komutanı sıfat ve salâhiyetiyle ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisliği uhdesinde kalmak üzere Albay İsmet memur edilmiş ve kendisi 10 ikinciteşrinde Bilecik'de filen komutayı ele almıştır. Bilecik ve Eskişehir dolaylarındaki birliklerin teşkil ettiği bu orduya bağlı olarak daha cenupta Kütahya cıvarında Çer-

kes Edhem'in Birinci Kuvvei Seyyare adını almış olan millî müfrezesi vardı. Garp Cephesi komutanının ilk hedefi «Sür'atle muntazam orduyu kurmak, büyük süvari kütlesi vücuda getirmek, nizamsız teşkilât fikrini ve siyasetini yıkmaktı.» Çerkes Edhem müfrezesinin cephe komutanına karşı almış olduğu vaziyet bu kararın hemen tatbikini zarurî kılınca Albay İsmet emrindeki kuvvetlerden mühim bir kısmını Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine ve kuvvetlerine baş kaldıran bu hainler sürüsünün üzerine sevkederek onları dört beş gün içinde perişan etmiş, ele başılarını, gizlice anlaşarak casusluk ve elbirliği ettikleri Yunan kuvvetlerine sığınmak suretiyle hakikî yerlerini almak mecburiyetinde bırakmıştı. Ordunun mühimce bir kuvvetinin Çerkes Edhem çeteleriyle meşgul olmasından faydalanmak istiyen Yunan kuvvetleri bu sırada Yenişehir ve Uşak üzerlerinden Eskişehir'e doğru ilerlemiye başlamışlardı. Albay İsmet, Çerkes Edhem'in takibine yeter kuvvet bırakarak başlıca tümenlerini İnönü mevzilerinde topladı ve ordumuzdan sayıca üç misli kuvvetli olan düşman ordusuyla 10 ikincikânun 1921 de kahramanca bir boğuşmadan sonra onu mağlûp ederek İstiklâl Savaşı tarihimize Birinci İnönü Zaferini kazandırdı.

Büyük Millet Meclisi bu savaşın muzaffer komutanına aynı günde Mirlivalık rütbesini yermek suretiyle kendisine olan sevgi ve şükranını gösterdi.

Albay İsmet'in adı artık «İsmet Paşa» diye anılmıya başlamış ve Büyük Millet Meclisi İsmet Paşanın hazır bulunduğu 1 mart 1921 toplandısında yaptığı tezahürle kendisine Meclisin teşekkürlerini sunmuştur. Aldatıcı Londra konferansından müsbet bir sonuç alamıyan İtilâf Devletleri Yunan ordularını ikinci bir taarruz için tekrar teşvik ve himaye edince, ikinci defa Bursadan Eskişehir istikametinde ilerliyen düşman kuvvetleri, yine başlarını, 27 mart 1921 de İnönü mevzilerinde İsmet Paşanın komutasındaki Türk ordusunun İstiklâl şuuriyle çelikleşmiş göğsüne ve İsmet Paşanın «Azim ve hamiyyetinin yalçın kayalarına» çarptılar. Martın 31 inde karşı taarruza geçen İsmet Paşa, düşmanı 1 nisan gecesi «Binlerce maktulleriyle doldurduğu muharebe meydanını silâhlarımıza terkederek» kaçmıya mecbur bıraktı ve Atatürk'ün dediği gibi; «Orada düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendi».

15 nisan 1921 de Garp cephesinin şimal ve cenup kısımları bir komuta altında birleştirilerek İsmet Paşanın emrine verilmiş ve Sakarya taarruzuna takaddüm eden Kütahya ve Eskişehir savaşlarını (10-25 temmuz 1921) bu sıfatla idare etmiştir. Yunan ordusunun 1921 ağustosunda Ankara istikametinde gelişen taarruzu üzerine Büyük Millet Meclisi başkomutanlık sıfat ve selâhiyetlerini Mustafa Kemal'e verdiği gün (5 ağustos 1921), Erkânı Harbiyei Umumiye Reisliğine Fevzi Paşa seçilmek suretiyle, İsmet Paşanın münhasıran Garp Cephesi Komutanı olması ve bu sıfatla Sakarya cephesinde daha serbest vazife görmesi temin edilmiş ve kendisi Sakarya zaferinin kazanılmasındaki başlıca âmillerden biri olmuştur. Harbdeki üstün başarısından dolayı 29 eylûl 1921 de Büyük Millet Meclisi kendisini bir takdirname ve altın imtiyaz madalyesiyle taltif ederek Türk ordusunun şerefini yükselten bu değerli komutan hakkında beslediği minnet ve şükranı bir defa daha belirtmiştir.

Sakarya zaferinden bir müddet sonra Garp cephesindeki kuvvetler iki ordudan kurulmuş bir ordular grubu halinde ve İsmet Paşanın komutasında teşkilâtlandırıldı (10 sonteşrin 1921). Grup Komutanının gayesi, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal'in «Düşmanı vatanın harimi ismetinde boğacağız» diye millete verdiği büyük sözü yerine getirmek için, emrindeki kuvvetleri yetiştirmek, tamamlamak ve düşman kuvvetlerine behemehal üstün gelecek bir seviyeye ulaştırmaktı. Bu çalışmaların durumunu ve verimini zaman zaman Mustafa Kemal'le birlikte inceliyorlar ve son zaferi sağlıyacak günlere ait hazırlıklara hız veriyorlardı.

Haziran 1922 ortalarında Başkomutanla birlikte taarruz kararını verdiler. 30 temmuz 1922 de Akşehir'de Başkomutanın başkanlığında yapdıkları toplantıda tarruzun tarzını ve teferruatını tesbit ettiler. Bu kararın gerektirdiği tarruz hazırlığı 6 ağustos 1922 de mahrem bir emirle İsmet Paşa tarafından ordulara bildirildi. 20-21 ağustos gecesi Akşehir'de yine Başkomutanın huzurunda yapılan bir toplantıda, Başkomutanın 26 ağustos sabahı için verdiği, Büyük Taarruz emrinin nasıl tatbik olunacağı kararlaştırıldı.

26 ağustos 1922 sabahı ortalık henüz ağarırken Kocatepede, Gazi Mustafa Kemal'in yanında Garp Cephesi Komutanı da, taarruzun başlamasını, vazifesini vaktinde ve tam yapmış insanların huzuriyle bekliyordu. Taarruz, dört gün içinde beklenen neticeyi verdi, 30 ağustos 1922 Başkomutanlık meydan muharebesi, İnönü kahramanının yetiştirdiği ordunun kesin zaferiyle sona erdi ve Türk orları için vatanı düşman istilâsından temizlemiye hiçbir engel kalmadı.

31 ağustos 1922 de büyük zaferin kazanılmasındaki fevkalâde hizmetlerden dolayı İsmet Paşanın rütbesi Ferikliğe (Korgeneral) yükseltildi.

Türk ordularının 18 eylûl 1922 de Anadolu'yu Yunan ordusundan tamamen temizlemiş olduğunu gören İtilâf Devletleri, 23 eylûlde mütareke şartlarının görüşülmesi için bir konferans akdini teklif edince, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal, bu konuşmanın Mudanya'da yapılmasını uygun görerek Başkomutan adına olağanüstü salâhiyetlerle Garp cephesi Orduları Komutanı İsmet Paşayı murahhas tayin etti. Mudanya'da İsmet Paşanın başkanlığında İngiltere, Fransa ve İtalya murahhasları toplandılar (3 - 11 ilkteşrin 1922). Dokuz gün süren çetin bir müzakereden sonra, İsmet Paşa bütün isteklerini kabul ettirdi ve Trakya'yı harbe lüzum kalmadan tekrar vatan hudutları içine aldı.

Sıra sulh mezakerelerine gelmişti. Mustafa Kemal, gönderilecek Türk murahhas heyetine «İsmet Paşa reis olursa azami istifade temin olunacağına» kanidi. Bu sebeple kendisinin daha önce Hariciye Vekili olmasını uygun görmüştü. Bu dileği, 26 ilkteşrin 1922 de Büyük Millet Meclisinin İsmet Paşayı Hariciye Vekilliğine seçmesiyle tahakkuk etti. Türk murahhas heyeti, 28 ilkteşrinde Lozanda toplanacak sulh konferansına davet olundu. İsmet Paşanın başkanlığındaki heyet 11 ikinciteşrin 1922 günü Lozan'da bulundu. Halbuki İtilâf Devletleri, İngiltere o sırada intihabatla meşgul olduğu için henüz Lozan'a gelmemişlerdi. İsmet Paşa bir taraftan verdiği nota ile sulhü uzatmanın doğurabileceği tehlikeler üzerine büyük devletlerin dikkatini çekmekle beraber, bir taraftan da gazetecilerle yaptığı konuşma ile cihan efkârı umumiyesine «Müttefiklerin sözüne inandık, hareket halinde bulunan ordularımızı durdurduk, sulhü akdetmek üzere buraya geldik. Fakat burada kimseyi bulamadık.» diyerek durumu sert ve açık bildirdi. Fransız Başvekilinin daveti üzerine Paris'e gitti ve kendisiyle görüşerek sulh hakkındaki Türk düşünce ve isteklerini söyledi ve nihayet tarihî bir tesadüfle, Büyük Millet Meclisinin kendisine Millî Mücadele yolundaki büyük hizmetlerinin bir armağanı olarak kırmızı yeşil şeridli istiklâl madalyesini vermeyi kararlaştırdığı 20 ikinciteşrin 1922 de, Lozan'da İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan ve diğer ilgili devlet murahhaslarilye birlikte sulh masası başına oturdu. Daha ilk günden açık ve hak gözeten konuşmaları ve hiçbir devletten farklı muamele görmiye rıza göstermiyeceği hakkında uyandırdığı kanaatle konferans muhitinde Türk murahhas heyetine karşı saygı ve sempatiyle dolu bir hava yarattı. Müzakereler şiddetli ve hararetli oluyor, İsmet Paşa Türk görüşüne aykırı her düşünce ve teklife karşı Türk tezini üstün düşünce ve münakaşa kudretiyle müdafaa ediyor ve savaş meydanındakinden daha kuvvetli bir enerjiyle sulh zaferini kazanma yolunda ilerliyor ve birkaç meydan savaşını kazanmanın vereceği sinir yorgunluğundan daha üstün bir mukavemet istiyen bir dayanış gösteriyordu. Fakat 4 şubat 1923 de konferans müzakereleri kesilince hemen Ankara'ya döndü. Türkiye'ye yapılan sulh teklifi ve konferans müzakereleri hakkında Büyük Millet Meclisine izahat verdi ve Meclis kendisine olan itimadını tekrarladı. Konferansın 23 nisan 1923 de toplantılarına devam etmesinin devletlerce kararlaşması üzerine İsmet Paşa tekrar Lozan'a gitti ve müzakerelere başladı. İsmet Paşa, aralarının Türkiye hakkında devletlerce geleneklestirdiği menfi zihniyeti kökünden silip atıyor, gerek konferansa iştirâk eden murahhasları, gerek konferans müzakerelerini tâkip eden fikir ve kalem adamlarını tam mânasiyle teshir ediyor, aleyhimizde kör bir taassupla birleşmiş bir düşmanlık âlemine karşı göğüs gererek «Türk milletinin kendi hudutları içinde müstakil ve mukadderatına hâkim olarak yaşaması» gayesini azim ve iradesiyle karşısındakilere munakkak kabul ettireceği hakkındaki imanını bir an kaybetmiyordu. Çok çetin ve zaman zaman konferansı yeniden yarıda bırakılabilecek sert müzakereleri birer birer kazanarak Türk istiklâl ve hâkimiyetini kayıt altına alabilecek bütün pürüzleri ortadan kaldırmıya muvaffak oldu. Ve tarihimize «Lozan Barış Andlaşması» adiyle hediye ettiği tarih boyunca yaşıyacak büyük eserin 24 temmuz 1923 günü devletler arasında imzalanmasını sağladı.

Büyük Atatürk İsmet İnönü'nün bu eserini «Bu muahedename, Türk milleti aleyhine, asırlardanberi hazırlanmış ve Sevr muahedenamesiyle ikmal edildiği zannedilmiş, büyük bir suikasdin inhidamını ifade eder bir vesikadır. Osmanlı devrine ait tarihte emsali namesbuk bir siyasi zafer eseridir.» diye övmekte, eserin sahibi de kazandığı bu eşsiz başarının neticesini «Mütecanis, yeknesak bir vatan. Bunun dahilinde harice karşı gayri tabiî kayıtlardan ve hükûmet içinde hükûmet ifade eden dahilî imtiyazlardan temizlenmiş bir vaziyet; müdafaa hakkı mutlak, kaynakları bol ve serbest bir vatan. Bu vatanın adı Türkiye'dir. O Türkiye'yi bu muhadenameler ifade ve tavzih etmektedir.» sözleriyle en açık bir şekilde yine kendisi Türk tarihine kaydet miş bulunmaktadır.

Lozan'dan dönerken İstanbul'da üniversite gençliğiyle yaptığı ilk konuşmada da (11 ağustos 1923) sulhten sonra yapılması gerekli işleri sayarken «İlim sahasında da ayrı bir surette mesafe almak idealimizdir» sözleriyle Cumhuriyet devrinin son senelerinde kendi yol göstericiliği ve koruyuculuğu altında her gün biraz daha gelişen irfan hayatımızdaki ilerlemenin ilk hazırlık emrini vermişti.

Lozan konferansı safhaları arasında İsmet Paşanın teklifiyle Büyük Millet Meclisinin verdiği intihabı yenileme kararı üzerine yapılan seçimde İsmet Paşa ikinci Millet Meclisine Malatya'dan Mebus seçilmiş ve bu devre için Büyük Millet Meclisince yapılan İcra Vekilleri intihabında da yine Hariciye Vekili olmuştu (14 ağustos 1923). Lozan'dan sohra Türkiye dış siyasetini «Yurdda sulh, cihanda sulh» umdesine sadık bir şekilde geliştirmekle meşgul olmıya başlıyan Hariciye Vekili İsmet Paşa, Türk İstiklâl savaşının inkılâplar safhasına geçme kararı almış olan Gazi Mustafa Kemal'in bu yolda da en yakın ve en güvenilir arkadaşı olarak çalışıyordu.

Türkiye devletinin kuruluşunu tamamlamak ve bu millî hükûmete hakikî adını vermek zamanı gelince Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyetinin ilk teşkilâtı esasiye kanunu projesini 28 - 29 ilkteşrin 1923 gecesi onunla birlikte hazırladı. Ve bu projenin derhal kabulünü parti grupunda en inandırıcı şekilde müdafea edenlerin başında İsmet Paşa görüldü.

29 ilkteşrin 1923 günü saat 8,30 da ilân edilen Türkiye Cumhuriyetinin ilk Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal, Cumhuriyet hükûmetinin ilk Başvekilliğine 30 ilkteşrin sabahı Hariciye Vekili İsmet Paşayı memur etmişti; Bu suretle hükûmet reisi sıfatiyle, çok sevdiği millet ve vatanına en geniş salâhiyetle hizmette bulunmak, onu medenî milletler safında bekliyen yerine ulaştırmak imkânlarına kavuşmuş bulunuyordu. *(Faik Reşit Unat)*

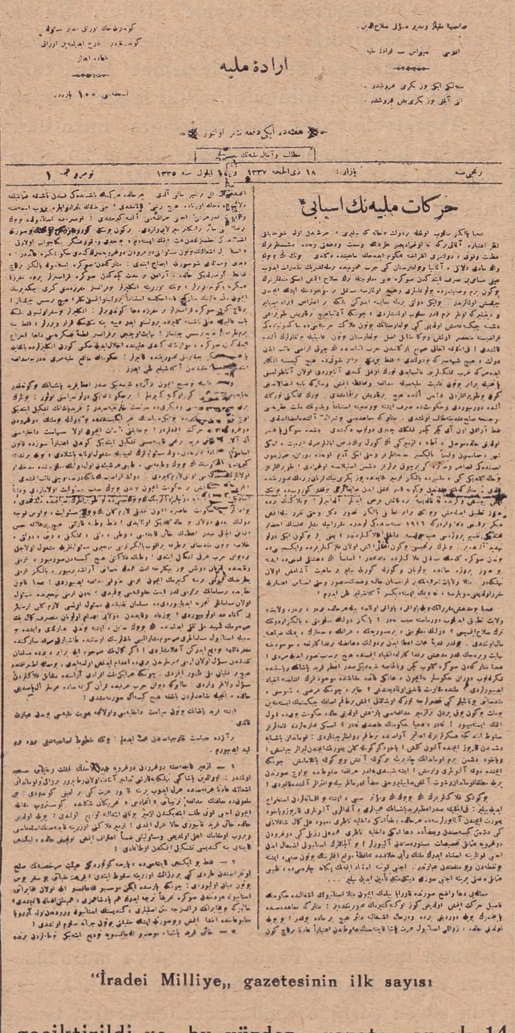
[*Not: Başvekâlete tayinleri ilkteşrin ayında olduğu için, bu münasebetle ilkteşrin münderecatlı altı numaralı sayımızda bu mühim bahse devam edeceğiz.*]

"İRADEİ MİLLİYE,, GAZETESİ — 4 Eylûl 1919 da Sivas kongresinin açılmasını müteakip 14 Eylûl 1919 da Sivasta Mustafa Kemal Paşa tarafından hey'eti temsiliye adına kurulmuş ve çıkış müsaadesi Sıvas gençlerinden Selâheddin adına alınmıştır. Gazetenin müdiri mes'ulü de, yine bu zat idi. «İradei Milliye», «Hakimiyeti Milliye - Ulus,, gazetesinin başlangıcı sayılır. Sivas vilâyet matbaasında basılmıştır. 30 × 50 eb'adında ve dört sahifeliktir. Gazetenin başlığı ilk nüshalarında otuz altı puntodan nesih ile dizilmiştir.

İlk baş yazıları Atatürk tarafından dikte edilmiş ve bunlardan ilk bir kaç yazıya; İsmail Hami (Danişmend) tarafından imza atılmıştır. Atatürk, neşriyatile daima yakından alâkadar olmuş, münderecatı hususunda daima direktifler vermiştir.

Uzun senelerdir araya araya elimize geçen ve şimdi Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünde bulunan az eksikli kolleksiyonun tetkikinde, ilk nüshaların; münderecat itibariyle çok ehemmiyetli olduğu görülür. Bu nüshalar, millî ideal ve yeni dâvayı haykırarak anlatmakta ve büyük bir heyecan taşımaktadır.

Şimdi kaymakam bulunan sahibi Salâhattin Ulusalerk'in, müracaatım üzerine, gönderdiği notlardan alınan bazı satırlar şunlardır: «19 Mayıs 1919 da Samsuna çıkan Atatürk 27 Haziran 1919 da Sivası teşrif ederek bir gece kaldıktan sonra Erzuruma gittiler. 2 Eylûl 1919 da Sivasa döndüklerinden iki gün sonra, yani 4 Eylûl 1919 da Sivas kongresi açıldı ve içtimalara başlandı. Kongre açılmadan evvel bir gün hocam eski Sivas Meb'usu Rasim bana rastlıyarak, âmal ve metalibi milliyenin mürevvici ve kongrenin nâşiri efkârı olmak üzere bir gazete çıkarılacağını, bu gazete için sahip ve müdiri mesul olmak üzere münasip bir arkadaşın bulunması kendisinden istendiğini ve kendisinin de bu işe beni lâyık gördüğünü söyledi. Heyecanla kabul ettim. Derhal resmî muamelesi için mahallî hükûmete müracaat ettim. Evrak tetkikat bahanesiyle bir müddet

"İradei Milliye,, gazetesinin ilk sayısı

geciktirildi ve bu yüzden gazete ancak 14 Eylûl 1919 da çıkmağa başlıyabildi. O zaman henüz yirmi iki yaşında idim. Sivas İdadisinden çıktıktan sonra, hocalarımın teveccühü sayesinde bana en ileri sınıfların muhtelif derslerinin muallimliğini vermişlerdi. Bundan başka sanayi mektebinde ve öksüz yurdunda da muallim idim. Kongre başladıktan sonra açık ve gizli içtimalarda zabıt kâtibi olarak bulunduruldum. Hakkımda büyük teveccüh ve itimat gösterildi. Gazete çıkınca yurdun her tarafından telgraf ve mektuplarla tebrikler ve abone kaydı talepleri yağdı. İcap eden yerlere parasız gönderiyordum. İstanbul ile, işgal edilen İzmir, Antep ve Adana gibi yerlere; sansür yüzünden Nafia, Baytar ve Ziraat dairelerinin resmî damgasını havi zarflara koyarak yolluyordum. Neşriyat çok müsbet tesirler yapıyordu.

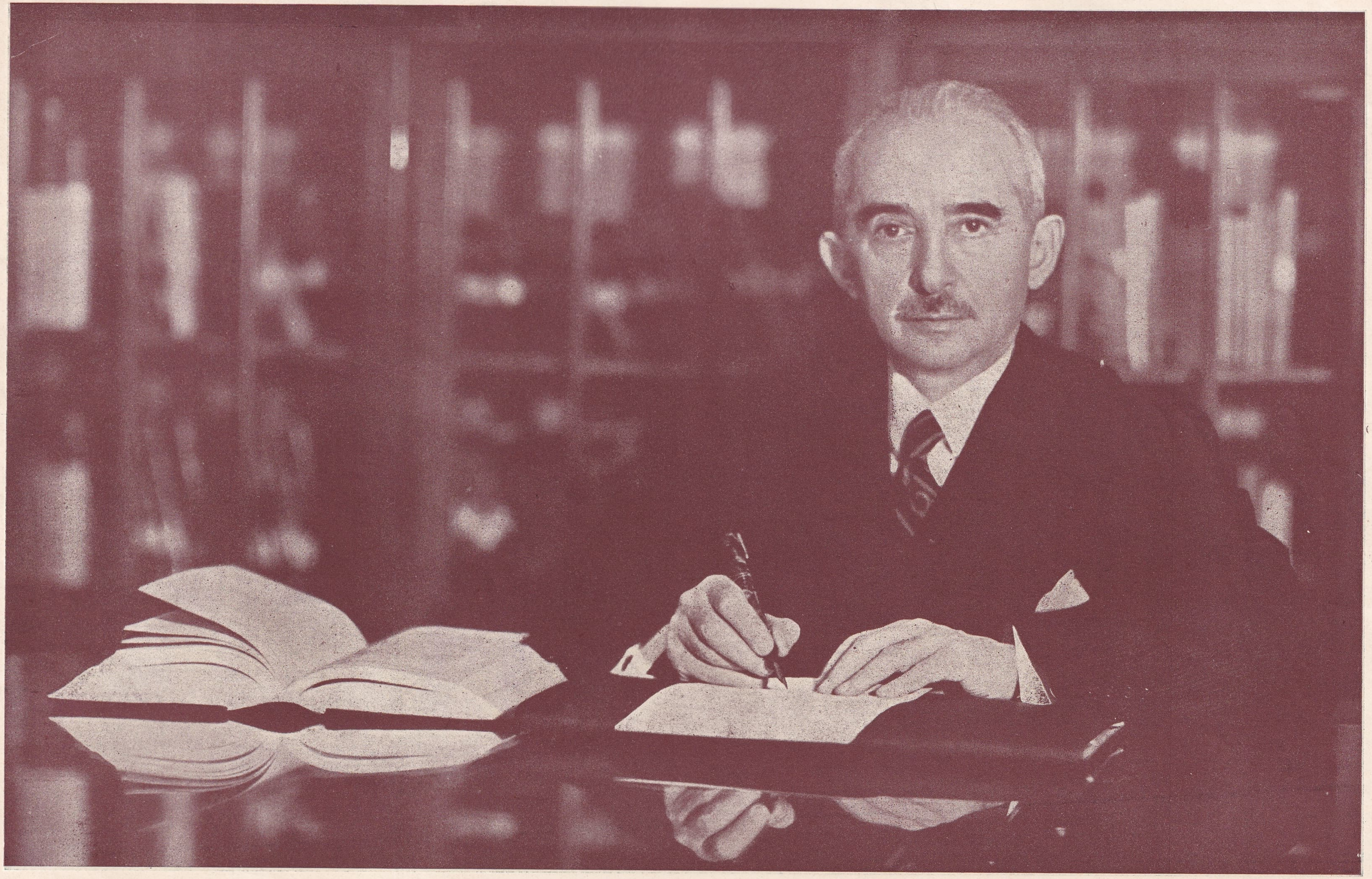
«İradei Milliye» yi onun adını koyan ve bize çıkarttıran Mustafa Kemal Paşanın ve hey'eti temsiliyenin direktifleri dairesinde neşrediyorduk. Gazete haftada bir çıkıyordu. İlk nüshalara birer makale yazan İsmail Hami ayrılmıştı. Paramız ve yardımcımız yoktu. Yazı noksanlarını tamamlamakta, abonelere göndermekte ve muhaberatını idare etmekte çok müşkülât çekiyordum.

1919 senesinin son haftalarında bir gündü. Sivas müdafaai hukuk cemiyeti azâsından bazılarının da matbaada bulunduğu bir sırada, hey'eti temsiliyenin Ankaraya gideceğinden bahisle gazetenin de Ankaraya nakli için bilvasıta bir emir telâkki eyledim. Benden evvel cevabını veren Müdafai Hukuk Cemiyeti azâları hep bir ağızdan samimî ve niyazkâr bir lisanla, muhitin böyle bir gazeteye ihtiyacından bahisle, gazetenin Sivasta bir yadigâr olarak bırakılmasını rica ettiler.

Önceleri haftada bir kere çıkarılan gazete, sonraları haftada iki ve bilâhare de gündelik olarak neşredildi. Ayni gaye uğrunda çalışarak 1338 (1922) sonuna kadar üç sene devam etti. Nihayet vilâyet matbaasında gazetenin basılması imkânı hasıl olamadı. Ve yeni bir matbaa açmıya da malî vaziyetim müsait olmadığından gazeteyi kapadım. Sonra memuriyetle taşrada iken matbaanın yandığını ve mevcut nushaların da bu yangında kül olduğunu esefle işittim.»

Şimdi kaymakam bulunan, o zamanki sivas vilâyet matbaası Müdürünün izahatından da şu beş on satırı alıyorum: «Sivas gençliğinin muallimi Bay Rasim, Büyük Kurtarıcıdan aldığı direktif üzerine, matbaada basılacak gazete için bir mes'ul müdür arıyordu. Talebeleri arasında vaziyeti en müsait olan Demirecioğlu Salâhattin vardı. Salâhattin bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Gazetenin resmî müsaadesi alındı. Hazırlanmış bir klişesi olmadığından «İradei Milliye» adı otuz altı punto nesih harflerle dizildi. Şekli ve sütunlarının vaziyeti ser mürettip Mahmut efendinin eseridir. Vilâyet matbaası, eski Vali ve sonra Sivas Meb'usu Bay Muammerin bilhassa matbaa olmak üzere yaptırdığı bir bina idi. Teşkilât ve tesisatı müsaitti. Anbarında balyalarla iyi cinsten kâğıtlar vardı. Matbaa binası, aynı zamanda Sivas Müdafaai Hukuk Gemiyetinin de merkezi idi. Büyük Ata, bazen heyeti temsiliyeye burada riyaset ederlerdi. İsmail Hâmi ilk iki nüshada birer makale yazdı. Gazetenin tahrir müdürlüğünü Mazhar isminde bir zat yapardı. Kekeme ve güçlükle konuşan bu zat İstanbulda «Millet» gazetesini çıkardığından takibata maruz kalarak Anadoluya kaçtığını söylerdi. Bu zatın sonradan Zıraat Bankası Müfettişi olduğunu öğrenmiştim. Gazete işleriyle yakından uğraşanlardan biri de Paşanın yaverlerinden Ruhi idi.

«İradei Milliye», Hey'eti temsiliyenin Sivasta bulunduğu müddet zarfında on dokuz nüsha kadar intişar etti. Birinci ve ikinci nüshalarında sürümü tahmin edememiştik. Bir vilâyet matbaasında, tabı adedi binlerle değil yüzlerle ölçülmeğe alışılmış olduğundan beş bin nüsha bize mübalağalı bir rakam gibi gözüktü. Halbuki bu miktarın pek az olduğu sonra yapılan müracaatlarla anlaşıldı. Günü geçmiş nüshaları; yirmi değil, iki yüz kuruşa dahi olsa alacak adam vardı. İstanbuldan çok isteniyordu. En yüksek makamların emir ve arzularına yetişmeğe çalıştık. Büyük Kurtarıcı, Hey'eti Temsiliye ile birlikte «İradei Milliye» yi Ankaraya götürmek istedi. Fakat, Sivasın bazı büyükleri; «İradei Milli-

Millî Şefimiz İsmet İnönü kütüphanesinde

Eski bir gravürden:

Bir Sıbyan mektebinde öğle azadı

ye» Sivasta intişara başlamakla bu memlekete tarihî bir şeref bahşetmiştir. Biz, bu yüksek şerefi memlekette ebedileştirmek istiyoruz. Gazetemizi bize bağışlayınız, aynı maksat uğrunda biz bu ışığı burada devam ettireceğiz, dediler. Gerçi, « İradei Milliye » bundan sonra Sivasta çıkmağa devam etti. Fakat, en büyük ilham kaynağından mahrum kalmış, öksüzleşmiş olarak.. «Hâkimiyeti Milliye » , olanca şaşaasiyle parladıkça, bu gazete sönük bir idare lâmbası gibi kaldı ve nihayet büsbütün söndü. Elde kalan koleksiyonları ve perakende nüshaları da matbaa ile beraber yandı.

Görülüyor ki, «İradei Milliye» «Hâkimiyeti Milliye » nin başlangıcı, yahut « Hâkimiyeti Milliye » , « İradei Milliye » nin devamıdır. *(Server İskit)*

KAYSERİ VİLÂYETİ COĞRAFYASI — Kayseri vilâyeti İç Anadolu bölgesinin güney doğu çevresini içine alır. Çok çeşitli yer şekilleri, verimli toprakları, zengin tarihî eserleriyle Kayseri vilâyeti gerçekten görülmeğe değer. En alçak yeri deniz yüzünden 1000 metre yüksekte yer alan vilâyet topraklarında, yüksekliği 4000 metreye yaklaşan tepeler de sivrilir. Bir yandan sararmış ekinler güneşin kızgın ışıkları altında biçilirken, öteyandan Erciyesin karlı tepelerinden serin rüzgârlar eser.

Kayseri vilâyetinin kuzey ve kuzey doğusunda Yozgat ve Sivas, batı ve güney batısında Kırşehir ve Niğde vilâyetleri, güneyinde Seyhan, güneydoğu ve doğusunda Maraş vilayeti ile Sivas vilâyetinin bir kısmı uzanır. Doğal bakımdan, sırtını Torosların yüksek sıra dağlarına dayamış ve Kızılırmağın kuzeyine doğru uzanmış bir durum gösteren Kayseri vilâyetinin yer ölçümü 15.130 kilometre kare ve nüfusu da 310 binden çoktur.

Kayseri vilâyetinin sınırları içinde; yüksek tek dağlar, sıra dağlar, derin vadilerle oyulmuş yüksek yaylalar, geniş ovalar bulunur. Bu türlü yer şekillerini şu yolda tertiplemek mümkündür:

E r c i y e s d a ğ ı , 3916 metre yüksekliğiyle yurdumuzun en yüce dağlarından biri ve Anadolu yarımadasının en yüksek dağıdır. Yarı çapı ortalama 18 kilometre kadar olan bir çevreyi ve 1000 kilometre karelik bir yeri kaplar. Erciyes, kendini çevreliyen Sultansazlığı ve Karasazlık gibi çukur alanlarla Ambar ve Kayseri ovaları gibi deniz yüzünden 1050 metre yüksekteki düzlükler ortasında tek bir kütle halinde sivrilir. Yakın devirlerde yanmış ve sonra sönmüş bir yanardağ olan Erciyes kütlesinde çok çeşitli yer şekilleri ve bununla da ilgili olaylar görülür. Erciyes dağı, 1050 metre yüksekliğindeki Kayseri ovasından basamak halindeki eteğiyle ayrılır.

Bir çok yerlerinde, bu yüksek dağdan kopup gelen sellerle parçalanmış, yarılmış bulunan 1100-1200 metre yüksekliğindeki etek kısmı, geniş düzlüklerle bunlar arasındaki koni biçimli tepelerden meydana gelir. Bu düzlükler 1700 metreye kadar sekiler halinde uzanır. Bu sekiler lâv akıntılariyle meydana gelmiştir.

Bu lâv düzlükleri arasında yükselen koni biçimli tepeler, tâlî volkan mahrutlarıdır. Bunlar arasında kırmızı renkli sivri külâhiyle Küçük Kızıltepe (1200) Karadere bağlarının hemen güneyinde, etekte, yükselir. Daha yukarılarda Büyük Kızıltepe (1550), Untepesi (1700), Karnıyarık (1500), Çarıktepe (1700) yer alır. Etekten başlıyarak 1700 metreye kadar yükselen bu temel kısmın önünde 1640 metrelik Yılanlı dağı ve yüksekliği 1870 metreyi bulan Ali dağı, ovaya doğru uzanmış birer yarımada gibi görünürler.

Erciyesin doğu yamacı daha başka bir çatal biçimindeki sivri, dik, dişli, uçurumlu Erciyes tepesi, kendisini çok vakit bir çelenk gibi kuşatan bulutlar arasından yükselir. Yılın her mevsiminde bu kısım karlarla örtülüdür. Burada bir de küçük bir buzul yer almaktadır.

Kayseri şehri ve Erciyesin umumî görünüşü

durum gösterir : Burada basamaklar ve düzlükler değil, fakat bunların yerine (2700) metre yükseklikteki Koç dağına doğru devamlı bir yükseliş görülür. Koç dağı, Erciyesin en eski kısmını teşkil eder. Bu dağla esas Erciyes arasında (2100) metrelik çukur bir alan yer alır ki, buraya Tekir yaylası adı verilir. Etraftan gelen bir çok parçalarla dolmuş bulunan Tekir yaylası, çöküntülerle meydana gelmiştir. Bugün bu yayla, güney ve kuzeyindeki derelerle kemirilmektedir.

Erciyesin 1100 - 1700 metre yüksekliğindeki bu aşağı kısmının üstünde daha başka yer şekilleriyle karşılaşılır : Burada çok yüksek ve koni biçimli dağlar, büyük taş yığınlariyle dolu geniş arazi parçaları, yaylâlar ve bunlar arasında derin oyuklar ve vâdiler görülür. Bunların hepsi, dağın bu kısmına parçalanmış, yarılmış ârızalı bir durum verir. Erciyesin yalnız doğu yamacı dışta kalmak üzere, bir çok yüksek ve sivri dağlar, yanardağın ana zirvesini bir çelenk gibi kuşatırlar ki, bunlar arasında (2500) metrelik Lifos, 2250 - 2300 metrelik Kepez, Kefelik, Göktepe, Uçuk dağı ve (2000) metrelik Evliya dağı ve Beşparmak ile daha yukarılarda (2100) metreyi aşan Karasığır ve Belaşma tepeleri en çok göze çarpanlarıdır. Bu tepelerin bazılarının üstleri düzgün mahrutî, bazıları ise dişlidir. Bunlar arasında daha alçak arazi parçaları uzanır ki, üzerleri çok büyük kayalarla örtülüdür (Peri kartını gibi). Bu mahrutî dağlar ve kayalıklar arasında bir takım bayırlar ve düz yaylalar da bulunur. Tekir yaylasiyle beraber buraları yazın sürülerin otladıkları serin ve yeşil yaylakları meydana getirirler.

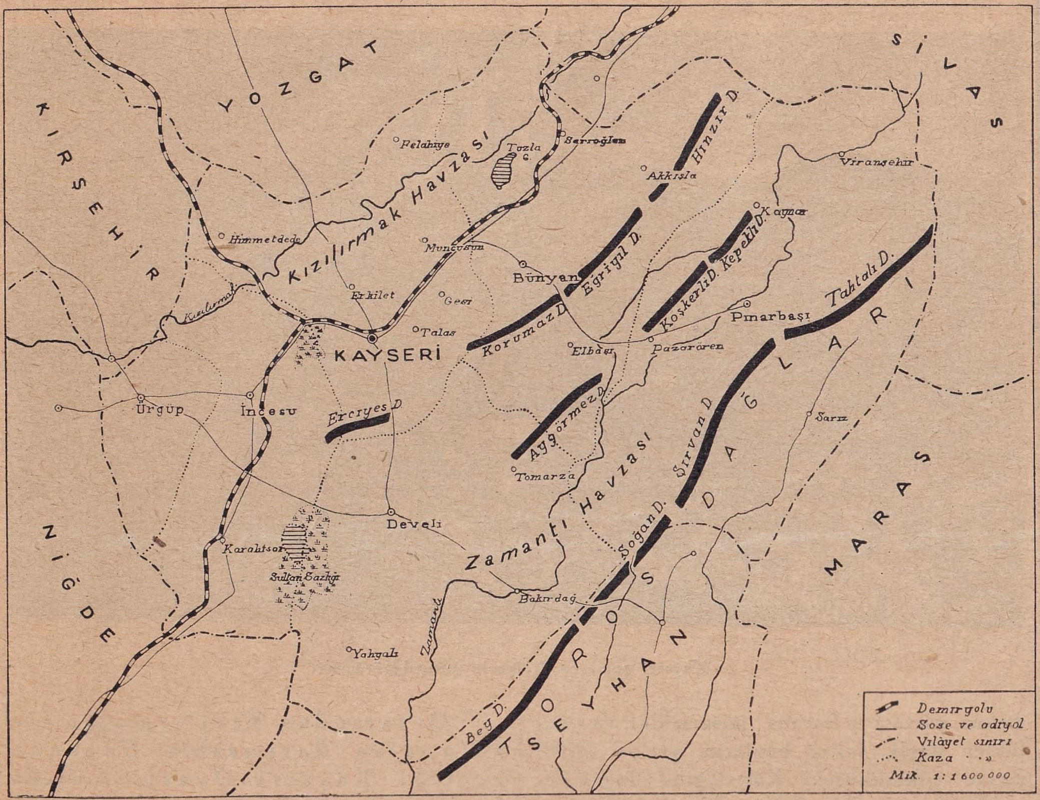
Bu yaylaklar kuşağından daha yukarılara, 2500 metredeki yüksek yerlere çıkıldığı zaman, Erciyes dağının zirve bölgesine girilmiş olur ; burada göze en çok çarpan yer şekilleri uzun ve sarp yamaçlı, derin uçurumlarla çevrili büyük çukurluklar ve oyuklar, keskin sırtlardır. İşte bu oyuklar ve sırtlar ortasında biri 3770 metre, ötekisi ve bütün Erciyes dağının en yüksek tepesi, 3916 metre olan

O r t a s ı n d a n K ı z ı l ı r m a ğ ı n b i r k o l u o l a n S a r ı m s a k l ı S u y u n u n g e ç t i ğ i K a y s e r i O v a s ı , Erciyesin kuzey etekleriyle, Erkilet arasında 15 kilometrelik en geniş yerini gösterir ve batıya doğru daralarak Ambar Ovasına ve Karasazlığa doğru uzanır. Kayseri vilâyetinin en bitek topraklarından bir kısmını teşkil eden Kayseri ve Ambar Ovaları, Erciyes dağını çevreliyen çöküntü alanlarının bir parçasıdır. Gerçekten; Erciyes kütlesini, güney, batı ve kuzey taraflarında bir takım çukur alanlar çevreler ki, bunlar yakın jeoloji devirlerinde meydana gelmiş tektonik çöküntü yerleridir. Bunlardan Sultansazlığı ve Karasazlık, bugün, sularla dolmuş bataklıklar halinde görüldükleri halde, Kayseri ve Ambar Ovaları bitek topraklı düzlükleri meydana getirmektedirler. Bu ovaların tabanı çok kalın kum, çakıl, mil, killikireç taşları gibi neojen ve dördüncü zaman tortul tabakalariyle dolmuştur. Ovalarda toprak tabakası hem kalın, hem de zengindir. Bu çöküntü alanları, daha kuzey doğuda, Tuzla gölü çevresinde de, bazı küçük ayrılıklarla devam eder ki, buna da biraz sonra dokunacağız.

B u ç ö k ü n t ü d ü z l ü k l e r i n i n k u z e y v e b a t ı s ı n d a d e n i z y ü z ü n d e n y ü k s e k l i k l e r i ortalama 1400-1500 metre kadar olan bir sıra yüksek düzlükler uzanır ki, bunlar, Kızılırmak ve kollariyle derin bir şekilde yarılmış, parçalanmışlardır. Bu düzlükleri Kızılırmağın her iki kenarında, Tuzla gölünün kuzeyinden Ürgüp çevrelerine kadar görmek mümkündür. Bunlar arasından bazıları (meselâ Tuzla gölü kuzeyindeki Sultansekisi) 20 kilometreye yakın uzunlukta masavarî düzlükler meydana getirirler. Bu düzlükler ortasında yer yer tek tepeler veya dağlar yükselir. Bunlar arasında Tuzla gölü batısındaki Yağmurbey plâtosu üzerinde yüksekliği 1780 metreyi bulan Kurttepe, 1796 metrelik Dikmentepe ile, Ürgüp ve Sultansazlığı arasında yükselen 1937 metrelik Hodul dağını söyliyebiliriz.

E r c i y e s d a ğ ı n ı n k u z e y d o ğ u-

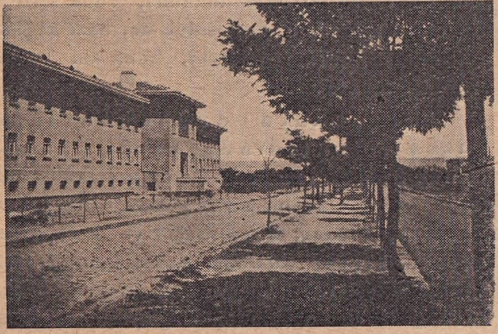
sundan Uzunyaylaya kadar uzanan Korumaz ve Hınzır dağlarile bunlar arasında yer alan Eğriyıl yaylaları, aralarında bir takım dar geçitler bulunan 60 kilometre uzunluğunda bir sıradağ durumu gösterirler. Bu dağlar, kuzey doğuya Aygörmez, Köşkerli, Kepekli dağları arasında bu sıra dağlara paralel olarak uzanan bir takım çukur düzlükler yer alır ki, biz bunların hepsine birden Çörümşek havzası adını veriyoruz. Kuzey doğuya doğru gittikçe belirsiz olarak

Kayseri vilâyeti haritası

doğru yükselirler. Erciyes kütlesinin hemen kuzey doğusunda yükselen Korumaz dağları üzerinde 1900 metreyi geçen tepeler vardır. Eğriyıl yaylası da yine bu kadar bir yükseklik gösterir. Hınzır dağı ise daha fazla yükselerek Uzunyaylaya en yakın yerinde yüksekliği 2600 metreyi geçer. Bu dağların üstü düz veya dalgalıdır. Üzerlerinde keskin ve sarp tepeler yoktur.

Korumaz ve Hınzır dağlariyle Kızılırmak plâtoları arasında çukur bir alan yer alır ki, bunun en alçak yerinde Tuzla gölü bulunur. Tuzla gölü dışarıya akıntısı bulunmıyan 8 kilometre uzunluğunda ve 4 kilometre enliliğinde kapalı bir çanaktır. Deniz yüzünden 1106 metre yüksek-

Kayseride yeni açılan bir cadde

te yer alan bu gölün çevresi, hafif dalgalı ve tepeliktir. Burada yüksekliği 1500 metreye yaklaşan sırtlar da görülmekle beraber, ortalama yüksekliği 1200-1300 metre arasında bulunur ve çevresindeki dağ ve plâtolara göre çukur bir alan teşkil eder. Bu çukur alan, kuzey doğuda, Sarıoğlan nahiyesi çevresinde de devam eder.

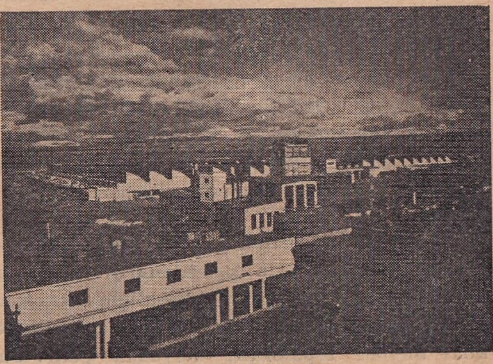
Korumaz ve Hınzır dağlariyle yükselen bu düzlükler, Elbaşı çevresinde yaklaştırma 1450 metre yükseklikte bulunur. Hınzır ve Kepekli dağları arasında ise 1500 metreyi geçer. Zamantı ırmağının kollarından olan Çörümşek ve Taçın sulariyle yarılmış, bazı yerlerde plâto, bazı yerlerde de ova durumu gösteren bu çöküntü düzlükleri, düz yapılı neojen tortul tabakalarından meydana gelmişlerdir.

Korumaz — Hınzır sıra dağlarının güneyinde bunlara paralel olarak uzanan bir sıra dağlar daha vardır ki, bunlar Aygörmez, Köşkerli, Kepekli dağlarıdır. Üzerleri hafif dalgalı olan bu dağlar da Uzunyaylaya doğru gittikçe yükselirler. (Aygörmez dağı 1980, Köşkerli 2116, Kepekli 2198 metre). Jeoloji yapıları Korumaz ve Hınzır dağlarına benzer. Vilâyet içindeki bu ikinci sıra dağların en önemli geçit yeri Aygörmez ve Köşkerli dağları arasında bulunur.

Deniz yüzünden ortalama 1450 — 1500 metre yükseklikte olan Zamantı havzası, Aygörmez - Köşkerli - Kepekli dağlariyle Torosların 3000 metreye yaklaşan sıradağları arasında uzanan çukur bir plâtodur. Bu havza Pınarbaşı kasabası dolaylarından, Zamantı ırmağının Toroslara girdiği yere kadar uzanır. Bu ırmak ve kollariyle derin bir şekilde yarılmış, parçalanmış bulunan Zamantı havzasının jeoloji yapısını, düz duruşlu neojen çakıl, kireç-taşı, koglomeraları meydana getirir, üst kısımlara doğru da volkan tüfleri geniş yerler kaplar.

Memleketimizin en geniş yaylalarından biri olan Uzunyayla, Hınzır dağlarile Torosların Tahtalı dağları, Gürün dağları arasında kalmış bir düzlükler alanıdır. Deniz yüzünden yaklaştırma 1600 metre kadar yüksekte yer alan Uzunyayla da, Görümşek ve Zamantı havzalarında olduğu gibi, düz duruşlu neojen tabakalarından meydana gelmiştir. Yurdumuzun büyük su bölümü çizgisinin bir kısmı üzerinde yer alan Uzunyayladan bir takım ırmaklar doğar ki, bunlardan biri de Zamantı ırmağıdır. Zamantı ırmağının kolları bu yaylayı bir çok derin vâdilerle oymuşlardır.

Denizlere karşı kapalı ve bir takımsıra dağlarla çevrili İç Anadolu bölgesinin bir parçası içinde yer alan Kayseri vilâyetinin toprakları, step iklimi özelliğini gösterir: Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve karlı geçer. Karlı mevsim güz ortasından, marta kadar sürer. Yağmurlar en çok ilkbaharda yağar. Kayseri toprakları içinde çok yüksek dağlar, çukur ovalar, derin vâdiler bulunduğundan ve türlü yükseklikler olduğundan iklim de yer yer az çok ayrılıklar gösterir: Erciyesin daimî karlar kuşağında bir bulutun geçmesile bazan yağmur yağdığı halde, ovada gerçek bir kuraklık hüküm sürer. Yine Kayseri ovasında ekinler biçildiği sıralarda buradan birkaç yüz metre yüksekteki Zamantı havzası ve Pınarbaşı çevrelerinde ekinler henüz yeşildir ve ancak bir ay sonra biçilebilir duruma gelir. Buna benzer daha birçok örnekler vermek mümkündür. Bununla beraber Kayseri Meteoroloji istasyonunun kayıtları gözönüne alınarak vilâyetin iklimi şöylece gözden geçirilebilir: Kayseride yıllık sıcaklık ortalaması 12 dereceye yakındır. Bütün vilâyette en sıcak ay temmuz, en soğuk ay ikincikânundur. Bir kara iklimi özelliği gösteren Kayseri ikliminde yaz ve kış arasında önemli sıcaklık farkı bulunduğu gibi, geceyle gündüz arasında da büyük sıcaklık farkları olur. Kayseri topraklarında yağış azdır. Yıllık yağış tutarı 400 milimetreye yaklaşır. Yağışın az olduğu yerler Kayseri ovası, dağlarla çevrili havzalar gibi çukur yerlerdir. Yüksek dağlara ve yaylalara doğru bu mikdar çoğalır ve bazı yerlerde 700 milimetreyi aşar. Kayseri vilâyeti topraklarında yağmurlar en çok nisan ve mayıs aylarında yağar. Kış aylariyle mart ve ikinciteşrin ayları da yağışlı geçer. Yağışlar, kışın kar halinde, ve sonbahar aylarında ise yağmur halinde düşer. Kışın şiddetli tipiler olur. Yağmurlar ise sağanak halinde yağar. Yaz aylariyle, eylûl ayı kurak geçer. En yağışlı ay olan nisanda aylık yağmur tutarı 60 mili metreyi geçtiği halde en kurak olan temmuz ayında bu mikdar 10 milimetreyi bulmaz. Bölgede rüzgârlar, en çok kuzey ve kuzey-

Kayseri bez fabrikası

doğudan eserler. Kışın esen kuzey rüzgârıdır ki, buna Kayseride Gömeç yeli derler.

Kayseri vilâyetinin belli başlı akarsuları Kızılırmak ve Zamantı ırmağı ile, bunların kollarıdır. Seyhan nehrinin en büyük kolu olan Zamantı suyu, Uzunyayladan doğar, geçtiği yerlerde dağlardan inen bir çok kol-

larla büyür, Söğütlü yakınında Çörümşek suyunu alır, Develinin güneyinde Toroslara girer. Zamantı ırmağının türlü mevsimlerde akışı bir değildir: Yazın saniyede 10 metreküp su geçirir. İlkbaharda suları kabarır. Zamantı ırmağı ileride gerek sulama ve gerekse elektrik elde edilmesi bakımından Kayseri için önemli bir varlık olacaktır. Kayseri vilâyeti içinden orta Kızılırmağın bir parçası geçer. Kızılırmağın tamamiyle Kayseri topraklarından geçen en önemli kolu Sarımsaklı suyudur. Bu su Korumaz dağlarından inen derelerle büyür. Kayseri Ovası ve çevresinin sulanmasında büyük faydası görülür.

Bir çok yerlerinde kalın kalker tabakalariyle örtülü bulunan Kayseri topraklarından pek çok karst kaynakları çıkar. Bunlar, daha çıktıkları yerde bir dere meydana getirecek kadar bol suludurlar. Bunlar arasında en önemlileri Bünyan kaynağı, Taçın, Panlı, Pınarbaşı kaynaklariyle Korumaz dağlarının batı eteklerindeki bir takım kaynaklardır.

Yağışların az bulunduğu Kayseri vilâyetinde ormanlar yoktur. Evvelce var oldukları tahmin olunan bazı ormanlar da insanların tahribiyle ortadan kalkmıştır. Bugün ufak orman kalıntılarını Erciyes dağının kuytu yamaçlarında, Toroslara yakın çevrelerde, Kepekli dağlarının bazı yerlerinde görmek mümkündür. Bunlar bilhassa çam ve ardıçla, meşelerden meydana gelmiştir. Dar ve derin vâdilerin tabanında da sık çalılıklar halinde fundalıklara rastlanır. Ovalarda ve geniş vâdilerde ağaçlıkları ancak sular boyunca görmek mümkündür. Bunlar öbekler veya sıralar halinde uzanan kavak, söğüt, iğde ağaçlıklarıdır. Bölgenin bazı dağ yamaçlarında ve bilhassa Erciyes dağının yüksek yerlerinde kevenlikler uzanır. Keven, biçimi büyük bir kirpiyi andıran dikenli bir bitkidir. Köklerini derinlere salan bu bitki yakacak olarak kullanıldığı gibi, bundan kitre de elde edilir. Vilâyetin ekilmiyen yerleri geniş bozkırlar ve otlaklar halinde görülür.

Kayseri vilâyetinin 310000 i geçen nüfusunun yüzde yirmi üçü şehir ve kasabalarda, yüzde yetmiş yedisi köylerde oturur. Kayseri merkez kazasından başka vilâyete bağlı 5 kaza vardır ki, bunlar Bünyan, Develi, İncesu, Pınarbaşı ve Ürgüptür. Vilâyet dahilinde 19 nahiye ve 500 den çok köy vardır. Nüfusun en sık bulunduğu yerler Kayseri çevresiyle Ürgüp civarıdır. Nüfus, en çok dağ eteklerindeki düzlüklerle geniş ve sulak vadiler içinde toplanmıştır. Kayseri vilâyetinde nüfusun yarısından çoğu çiftçidir. Fabrika ve el sanatlarında çalışanlarla ticaret yapanlar da önemli yer tutar.

Vilâyet merkezi olan Kayseri, bu çevrenin olduğu kadar, yurdumuzun da canlı bir ticaret merkezi, gelişme yolunda bulunan bir endüstri şehridir. Daha 15 yıl öncesine kadar 39000 nüfuslu olan Kayserinin 1940 sayımına göre, 52000 nüfuslu olduğu anlaşılmıştır. Bugün bu nüfus daha artmış bulunmaktadır. Nüfus çokluğu bakımından Kayseri şehri, İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Bursa, Eskişehir, Gaziantep ve Konyadan sonra memleketimizin 9 uncu büyük şehridir. Eski ve çok değerli Türk eserlerini bağrında saklıyan Kayseri şehri, bugün de lisesi, erkek ve kız sanat, ticaret okullariyle kültür bakımından da ileri doğru gitmektedir. Son zamanlarda şehrin türlü yönlerinde geniş caddeler açılmış, temiz meydanlar ve parklar yapılmış, modern evlerin kurulmasına çalışılmıştır. Şehrin ileride gelişmesini bir plânla düzenlemek üzere 1/2000 ölçekli istikbal projesi hazırlanmaktadır. Bugün için pek elverişli olmıyan su yolları ve lâğım tesisatının da başarılmasına çalışılmaktadır.

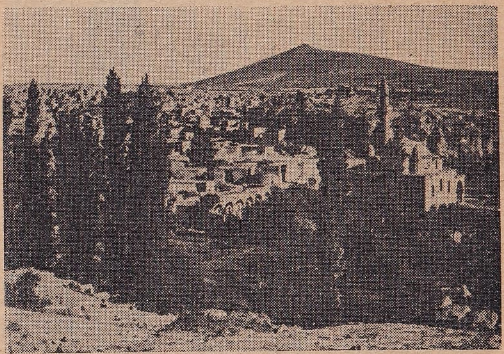
Kayserinin 43 kilometre doğusundaki Bünyan kasabası, 100 metre yükseklerden düşen çağlayanların yanında kurulmuş 4000 nüfuslu şirin bir kasabadır. Evvelce kayalık yamaca yamanmış gibi duran kasaba, son yıllarda kuzeyindeki düzlüğe doğru genişlemiye başlamış, burada geniş ve düzgün yollar açılmış, yeni ve çatılı evler yapılmıya başlanmıştır. Bugün Kayseri - Pınarbaşı şosesi Bünyanın içinden değil, birkaç yüz metre kuzeyinden geçmektedir. Eğer bu yol kasabanın ortasından geçerse, Bünyan daha çok gelişebilecektir. Bünyan çağlayanlarından 1931 denberi elektrik elde edilmektedir. Bu elektrik kısmen kasabada da sarfolunmakta, kısmen de Kayseriye gönderilmektedir. 1927 de (Kayseri - Bünyan halı ipliği fabrikası Türk Anonim Şirketi) adiyle kurulan ve beş yıl sonra Sümerbanka devrolunmuş bulunan Bünyan dokuma fabrikasında üç yüz kadar işçi çalışmakta, yılda üç yüz kırk bin metre kumaş dokunmaktadır.

Kayseri kaleisi

Kayseri vilâyetinde ekonomik hayat büyük bir çeşitlilik gösterir: Vilâyet topraklarında bol miktarda buğday ve arpa ekildiği gibi, sebze, meyva bahçeleri ve bağlar da geniş yerler kaplar. Bundan başka, geniş ölçüde koyun ve keçi beslendiği gibi, manda ve sığır da çok bulunur. Son yıllarda kurulan fabrikalarla, yeniden canlanan el sanatları ekonomik faaliyeti çeşitlendirmiştir.

Kayseri vilâyetinin toprakları, yurdumuzun buğday ye arpa ambarlarındandır. Konya, Ankara, Afyon, Sivas ve Yozgaddan sonra, Kayseri vilâyeti memleketimizin en çok buğday ve arpa yetiştiren çevresidir. Yılda ortalama 165000 ton buğday ve 115000 ton arpa elde edilmektedir. Tarlalar istenil-

Kayseri kazalarından İncesu

diği gibi gübrelenir ve sulanabilirse, vilâyetin tahıl istihsali daha fazlalaşacaktır.

Yılda 38000 ton patates elde eden Kayseri, yurdumuzun en çok ve iyi patates yetiştiren köşelerindendir. Fasulya yetiştirilmesinde ise, Trabzon, Samsun ve Çorum vilâyetlerinden sonra dördüncü gelir.

Kayseri vilâyetinde bağlar da geniş yerler kaplar. Bağların yüzde sekseni Kayseri çevresile Ürgüpte yer alır. Bu iki yerde üzüm bağları 18.000 hektara yakın yer kaplar ve yılda buralardan 70.000 tona yakın yaş üzüm toplanır. Bünyan, Develi, İncesu kazalarında da üzüm bağları oldukça çok, Pınarbaşı kazasında ise pek azdır. Elde edilen üzüm, kuru olarak satıldığı gibi, pekmez yapılır ve yaş olarak da sevkolunur.

Vilâyet içinde meyvalıklar da çoktur. Buralarda elma, armut, erik, ayva, kayısı bol miktarda yetiştirildiği gibi, badem, ceviz, dut, iğde ağaçları da çok miktarda görülür. Sulak yerlerde kiraz, vişne de yetiştirilir. En zengin meyvalıklar Kayseri, Ürgüp, ve Develi çevrelerinde uzanır. Meyvanın en az bulunduğu yerler ise Pınarbaşı çevresi, Zamantı ve Çörümşek havzalariyle, Tuzla gölü çevresidir. Bugün ancak sulak yerlerde yetiştirilen meyva ağaçları, ileride sulanabilen toprakların tutarı arttıkça daha fazlalaşacak, Kayseri vilâyeti yurdumuzun en önemli meyva alanlarından biri olabilecektir.

Hayvan yetiştirme bakımından da Kayseri vilâyeti önemli bir yer tutar. Bugün vilâyet topraklarında 470000 koyun, 116000 keçi, 11.000 tiftik keçisi, 9000 den çok manda, 150.000 e yakın sığır, 50.000 den çok at ve eşek vardır. Bütün vilâyet dahilinde davar sürüleri yazın Erciyes dağının, Torosların ve diğer dağ ve yaylaların yüksek yerlerine çıkar, orada haftalarca kalır, güze doğru tekrar ovalara ve inlerine inerler. Hayvanların yaz ve kış barındıkları yerlerde hayvan bakımı bugünkü teknik şartlarla daha iyi bir durum aldığı zaman, hayvan sayısı ve verimi çok daha artacaktır.

Kayseri vilâyetinin şehir ve kasabalarında ötedenberi yerleşmiş bir takım küçük sanatlar vardır. Bunlar arasında bilhassa de-

ricilik, debağcılık, bakırcılık, son zamanlarda büyük bir gelişme gösteren dokumacılık ile halı ve kilimcilik, pastırmacılığı söylemek mümkündür. Bu san'atlar dükkân veya tezgâhlarla, küçük imalâthanelerde işlenir.

Kayseri halıcılığı pek eskidenberi ünlüdür. Sekiz on yıl öncesine kadar halıcılık gittikçe önemini kaybetmiş, kâr getirmez ol-

Kayseri Sultan hanı

muştu. Fakat son yıllarda bu değerli el sanatı yeniden canlanmıştır ki, bugün vilâyet dahilinde halı tezgâhlarının sayısı 3.000 i geçmiştir. Halı tezgâhları en çok Kayseri şehrinde ve kasabalarda, kilim tezgâhları ise daha ziyade köylerdedir.

Son yıllarda gerek hükûmetin dağıttığı tezgâhlar ve gerekse eskilerinin ıslahı ile vilâyette el dokumacılığı da çok gelişmiştir. Bu gün vilâyette binden çok el tezgâhı işlemektedir. El tezgâhlarının en çok bulunduğu yer Halıcılar nahiyesidir.

Pastırmacılık, Kayserinin en önemli sanatlarındandır. «İşlik» adı verilen ve sayıları kırkı geçen pastırma imalâthaneleri, Kayseri şehrinin güney mahallelerinde toplanmıştır. Her yıl doğu vilâyetlerimizden pastırmalık (etlik) için satın alınan sığırlar, yollarda otlıya otlıya ağustos sonlarına doğru Kayseriye getirilir ve pastırma, sucuk yapılmak üzere kesilirler.

Bu el san'atlarından başka vilâyette fabrikalar da çoğalmıya başlamıştır. Bunlar içinde en önemlileri Sümerbank Kayseri Dokuma Fabrikası, Bünyan Dokuma Fabrikası, Kayseri Un Fabrikası ve Erciyes Kösele Fabrikasıdır. 1935 tenberi iplik ve türlü pamuklular yapan Kayseri dokuma fabrikası, memleket pamuğunu işlemek ve işsizlere iş bulmak gibi pek önemli faydaları dokunan büyük bir müessesemizdir. Her yıl 20 - 22 bin balya pamuk işliyen fabrikada 2600 den fazla işçi çalışır.

Kayseri, memleketimizin en canlı ticaret merkezlerinden biridir. Kendini çevreliyen bir çok vilâyetlerin bazı kaza ve nahiyeleri bile günlük ticaret işlerini Kayseride yaparlar. Kayserililer, ticareti çok iyi kavramış insanlardır. Kayseri şehrinde bu gün beş Anonim Şirket, iki Kollektif Şirket, bir Kooperatif, yirmi beş hususî şirket, bin beş yüz doksan yedi tüccar ve esnaf bulunduğu söylenirse, bu bölgede ticaretin canlılığı biraz olsun belirtilmiş olur.

Kayserinin en önemli ticaret maddeleri: pastırma, halı, deri, buğday ve arpa, fasulye, yonca tohumu, kitre, kuru meyva, yapağı, canlı hayvanlar, pamuk, ticaret Kapalıçarşı ile Kazancılar çarşısında toplanmıştır. Kayseri tüccarları, Kayserinin içinden ziyade başka vilâyetlerde büyük işlere girişirler. Bu vilâyetler arasında Adana, Mersin, Ankara, İstanbul başta gelir. Adana ve Mersindeki ticaretin büyük bir kısmı Kayserililerin elindedir.

Canlı bir ticaret merkezi olan Kayseri, Samsun ve Sivas üzerinden Adana ve Mersine doğru uzanan, İstanbul ve Ankaradan Erzuruma giden büyük demir yollarının kavuşağında işlek bir demiryol uğrağıdır.

Demir yolundan başka, kaza merkezlerine ve nahiyelere uzanan şoseler de vardır. Uzunlukları 400 kilometreyi geçen bu şoselerin yarısı iyi, yarısı ise tamire muhtaçtır. Ayrıca 400 kilometre kadar da adi yol vardır.

Verimli toprakları, çeşitli yer şekilleri, güzel manzaraları, yerüstü ve yeraltı zenginliklerile Kayseri vilâyeti, ilerde çok daha fazla gelişmiye elverişli bir yurt köşesidir.

(Doçent Dr. Reşat İzbırak)

KIZ KULESİ — Sevgilisi Hero'ya kavuşmak için boğazı yüzerek aşmıya teşebbüs ederken boğulmuş olan Leandr'ın hâtırasını anmak için ona «L e a n d r k u l e s i» adı verilir. Halbuki bu vak'a burada değil, Çanakkalede geçmiştir. Onun için bu ismi izah kolay olmaz. Nakledilen diğer rivayetlerin de üzerinde durmıya değmez.

Bizans müellifleri boğazı kapamak için İstanbul Akropolünün (Topkapı sarayının bulunduğu tepe ve sahiller) eteğinde kâin M a n g a n e kulesinden buraya bir zincir gerildiğini söylerler. Vatikan kütüphanesinde mevcut eski bir minyatürde de bu zincir görülmektedir.

Kız kulesi

İstanbul'un fethini müteakıp bu kule limanı muhafaza için müstahkem bir mevki olarak kullanıldı.

Ona, bugün de anıldığı gibi, «K ı z k u l e s i» adı ne zaman verildi? Bu da henüz tesbit edilememiştir. Fatih İstanbul'u aldığı zaman bu kuleyi yaptırdığı iddiası da vardır ki, müsteb'attır.

Başlangıçta mevcudiyeti sebebi ne olursa olsun, Kız kulesi, bilâhare limana girecek sefinelere yol göstersin, onları buradaki kayalıklardan muhafaza etsin diye fener kulesi olarak kullanılmıya başladı. Ahşap olan kısmı, içinde yakılan büyük bir kandil yüzünden yanınca, Üçüncü Ahmet devrinde ahşap kısmı kâgire tahvil olundu. Şimdi kulenin yukarı kısmı tamir edilerek eski şekline sokulmuştur.

(S. G.)

CROMWELL, OLIVER — (1599-1658) «Türkçede Kromvel okunur.» Kromvel 1599 da İngilterede doğmuştur. Vakti hali yerinde bir aile çocuğudur. Genç yaşında İncilperest (püriten) bir mutaassıptı. Bu yüzden İngiltereden uzaklaşmak istediyse de Kralın bir emirnamesi mucibince Amerikaya gitmek imkânını bulamadı. 1640 ta Kembriç Üniversitesi namına iştirak ettiği Parlâmento içtimaında Lâtin katolikliği ve krallık aleyhinde fikirleri müdafaa etti. Bilâhare krallığa karşı kalkınma başlayınca Kromvel bir alayın başına geçti; masrafını da uhdesine aldı. Gayet beceriklilik, fakat lüzumundan fazla şiddet gösterdi. Bir müddet sonra kumanda ettiği süvari kuvvetleriyle, Birinci Şarl'ı fena âkıbete sürükliyen, iki zafer de kazandı.

Kromvel

Kromvel artık s i y a s e t t e b i r i n c i r o l o y n a m ı y a b a ş l a m ı ş t ı. Ordunun lehtarlığını kazanarak, parlâmentodaki muarızlarını silâh kuvvetiyle uzaklaştırarak ve Birinci Şarl'ın idamı kararını verdirerek Cumhuriyet ilân etti. Dört sene sonra, «protektör» sıfatiyle, hükûmetin başına geçti ve büyük bir mutlakiyetle İngiltereyi idareye başladı.

Kromvel'in devri pek parlak geçmiştir. O, İspanyollardan Jamaik'leri almış; Holanda bahriyesini zayıflatmıya muvaffak olmuş, adliyenin esaslarını kurmuş; ticarete büyük bir inkişaf vermeğe muvaffak olmuştur. Bu yüzden bütün hükûmetler onu tanımış ve onun ittifakını kazanmak istemiştir.

Kromvel siyaseti, yorulmaz faaliyeti ve cesareti sayesinde, az zamanda İ n g i l t e r e i ç i n p e k b ü y ü k b a ş a r ı l a r yaratmıştır.

Kromvel 1658 de ölünce, yerine oğlu geçirilmek istenmişse de, zayıf iradeli olduğundan, birkaç aylık kısa bir iktidardan sonra çekilmiye mecbur olmuştur.

Kromvel'in seciyesi, üzerinde ayrıca durulmıya değer. O, bütün muvaffakıyetini ruhunun ivicaçlarına borçludur. Kibarlık ve bayağılık, taammüt ve heyecan, iman ve riya, mülâyemet ve şiddet, aklı selim ve çılgınlık onda tabiî olan tezatlardır. Kromvel'in muvaffakıyeti sırrını bu tezatlarda bulmak kabildir.

(S. G.)

KULELİ VAK'ASI — Ondokuzuncu asır Osmanlı tarihinde «Kuleli Vak'ası» diye adlandırılmış olan hâdise, haddizatında başarılamamış küçük bir isyan ve suikast hâdisesi olduğu halde, (H i c r î 1276, M i l â d î 1859) Engelhard ve Vamberi gibi yabancı müellifler ve bunlardan naklen bazı Türk yazarları, bu hâdiseyi ilmî bir tetkik süzgecinden geçirmeden, meşrutiyetin istihsali uğrunda girişilmiş ilk teşebbüs addetmişlerdir. Vak'anın mahiyetini, ilk defa tarih metoduna

uygun bir şekilde araştırmış ve elde ettiğimiz sonucu neşretmiş olduğumuzdan, hâdisenin hakikî mahiyeti aydınlanmış ve bunun, şimdiye kadar tevehhüm edildiği gibi ileri bir hareket değil, irticaî bir kıyam teşebbüsü olduğu meydana çıkmıştır. Vak'ayı şu şekilde hulâsa etmek mümkündür:

Malûmdur ki Tanzimat ve Islahat fermanlariyle hıristiyan tebaaya verilen haklar, mutaassıp zümreyi hiç memnun etmemişti. Abdülmecit saltanatının son yıllarında saray israfatının gittikçe artması, Osmanlı devletinin çok ağır bir borç altına girmesi, saray erkânının ve devlet ricalinin a l a f r a n g a tabir edilebileceğimiz bir hayat tarzı takip etmeleri, bu hoşnutsuzluğu arttırmıştı. İşte, bu havadan cesaret alanlar aralarında gizli bir cemiyet teşkil etmişler ve Abdülmecidi öldürerek şeriate daha uygun yeni bir hükûmet kurmak sevdasına düşmüşlerdir. Nihayet gizli hareket, hükûmetçe haber alınmış ve 14 eylûl 1859 perşembe günü Tophanede, Kılıcali Paşa camiinde içtima halinde bulunan cemiyet mensuplarının mühim bir kısmı tutulmuş, Çengelköyündeki Kuleli kışlasına hapsedilmişlerdi. Burada istintakları yapılan suçluların bir kısmı idama, diğer bir kısmı da muhtelif cezalara mahkûm edilmişlerse de, sonradan idama mahkûm olanların da cezası kalebentliğe çevrilmiştir. Hâdiseye K u l e l i V a k ' a s ı denmesinin sebebi de bunların Kuleli kışlasında sorguya çekilmiş olmalarındandır.

Kuleli vak'asını tertip edenlerin reisi Beyazıt medresesinde oturan Süleymaniyeli Ş e y h A h m e t ' t i r. Cemiyetin ileri gelen âzası Ferik çerkes Hüseyin Daim Paşa, Tophane ketebesinden Arif Bey, Arnavut Caferdem Paşa ve imâlat meclisi âzasından binbaşı Rasim Beydir. Bunlardan başka bir kısım şeyhlerle, medrese talebesi ve halktan bazıları sonradan bunlara iltihak etmiş, bu suretle adetleri 45-50 kişiye çıkmıştır. Cemiyete girenler, arapça «Süleymaniyeli Şeyh Ahmet ile aramdaki ahdi kabul ettim ve ben muahit fedaiyim.» ibaresi yazılı bir taahhütname imza etmişlerdir. Cemiyetin mühim bir kısım âzası bizzat suikast yapabilecek kimselerden mürekkeptir. ve bunlara fedaî adı verilmiştir.

Gerek muhakeme esnasında maznunların verdikleri ifadeler ve gerekse maznunların şahsiyeti bakımından hâdiseyi, meşrutiyetin istihsali uğrunda girişilmiş bir teşebbüs addetmeğe imkân yoktur. Yabancı ve yerli müelliflerin bu noktada aldanmalarının yegâne sebebi, Engelhardt'ın hiç bir vesikaya istinat etmiyen iddiasını olduğu gibi kabul etmeleri ve hiç birisinin hakikî membalara müracaatle, hâdiseyi tetkik etmek zahmetine katlanmamış olmalarıdır.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: Uluğ İğdemir; Kuleli vak'ası hakkında bir araştırma, Türk Tarih Kurumu yayınlarından, seri VII, numara 3, Ankara 1937. (*Uluğ İğdemir*)

ÖLÜM CEZASI — **I.** İlkçağdan itibaren bütün toplumlarda bu cezanın bulunduğunu görüyoruz. Eski Mısır ve Bâbil medeniyetlerinde, eski Türklerde, eski Yunan ve Roma'da ölüm cezası vardır. Bu ceza bir aralık Roma Cumhuriyetinin son devirlerinde kaldırılmış, fakat imparatorluk devrinde tekrar konularak, yalnız ağır suçlarda değil, gitgide hafif suçlarda da tatbik edilmeğe başlanmıştır.

Ortaçağda bu durum düzelmiş değildir. Hattâ işkence ile yapılan türlü idam şekilleri icad edilmiştir.

Daha sonraları Onaltı, Onyedi, hattâ Onsekizinci asırlarda, yani tarihin « Aydınlık devri » adını verdiği yüzyıllarda dahi keyfî olarak tatbik olunan idam cezaları hadsiz hesapsızdır.

K e y f î c e z a s i s t e m i y l e m ü c a d e l e e d e n ve modern ceza hukuku ilminin babası sayılan Bekarya (1738 - 1794) ölüm cezasının yalnız siyasî suçlara inhisar ettirilerek, diğer suçlarda kaldırılması fikrinde idi. Monteskiyö (1689 - 1755), Russo (1712 - 1778) ve Kant (1727 - 1804) gibi mütefekkir ve filozoflar, keyfî idarenin amansız düşmanı olmakla beraber, kanunlarda muayyen ağır suçlar için idam cezasının bulunmasına taraftardılar.

II. 1810 Tarihli F r a n s ı z c e z a k a n u n u n d a otuz altı çeşit suç için idam cezası konulmuştu; 1812 de bunlar on ikiye indirildi ve 1848 de de siyasî suçlar için ölüm cezası kaldırıldı.

İ n g i l t e r e d e idamı mucip suçların adedi 1861 denberi azaltılmış bulunmaktadır.

III. İ s l â m H u k u k u n d a suçlar Allaha karşı, şahsa karşı ve nizamı âleme karşı olmak üzere üç kısma ayrılmıştı. Dinî hükümlere aykırı suçlardan en çoğunun cezası idamdı. Meselâ Ramazanda alenen oruç yemek idamı mucipti. Ceridei İlmiyenin 1330 (1914) tarihli bir nüshasında «Zeyd-i nehari ramazanda bilâözür ve müteammiden eklü şürp eylese zeydin katli meşru olur mu ? Elcevap : Olur » denilmektedir.

Şahsa karşı işlenen suçlarda ceza, cemiyeti değil, daha çok ferdin hukukunu muhafaza fikrine dayandığı cihetle, kısası icap ettiren katil hallerinde bile, maktûlün veresesi katili af ve kısası iskat edebilirdi. Ancak « İnsan katlini itiyat eden kimsenin re'yi ûlülemr ile siyaseten katli caiz ve meşruydu», yani Devlet Reisi bu gibi bir kimsenin idamını emredebilirdi.

Nizamı âleme karşı işlenen suçlar, Devlete ve Devlet Reisine, cemiyet nizamına karşı işlenen suçlardı ki bu hususta bir sarahat ve kat'iyet yoktu. Yani hangi suçların bu mahiyeti taşıdıkları belli değildi ve bunun için de bu alanda mutlak bir keyfilik hüküm sürüyordu. Osmanlı Devletinde «Nizamı âlem» için yapılan Şehzade ve Vezir katillerindeki ifrat, bu husustaki keyfiliği açıkça göstermektedir.

IV. B u g ü n İsveç, Norveç, Holanda, İsviçre, Portekiz ve Romanya'da, Amerika Birleşik Devletlerinin bir çok Cumhuriyetlerinde, Cenup Amerikası devletlerinin bir kısmında, Yeni Zelanda'da idam cezası yoktur.

Finlandiya, Danimarka ve Belçika ceza kanunlarında bu ceza mevcut olmakla beraber, bu devletlerden birincisinde bir asırdan, diğerlerinde ise yarım asırdan fazla bir zamandanberi hiç kimse idam olunmamıştır.

1889 tarihli ceza kanuniyle idam cezasını kaldırmış olan İtalya, 1926 tarihli bir kanunda ve 1930 tarihli ceza kanununda bunu yeniden koymuştur.

V. T ü r k i y e n i n, gerek Fransız ceza kanunu model alınarak yapılan 1858 tarihli eski ve gerek eski İtalyan kanunu model alınarak hazırlanan 1926 tarihli yeni ceza kanununda ölüm cezası mevcuttur. Bu son kanun, vatan aleyhinde ve Devlet kuvvetleri aleyhinde işlenen suçlardan bir kısmiyle, bazı hallerde adam öldürme suçunu idam cezasiyle cezalandırmaktadır.

Bundan başka, bugün Millî Korunma kanununda ve askerî ceza kanununda da bazı suçlar için ölüm cezası mevcuttur.

VI. İnsanlar ö l ü m c e z a s ı n ı n i n f a z ı i ç i n, ilkçağlardanberi b i r ç o k ş e k i l l e r bulmuşlardır.

Romanın İmparatorluk devrinde bu ceza balta veya kılıç ile boyun vurmak, çarmıha germek, mahkûmu bir çuvala koyup suda boğmak, yakmak veya halkın iştirak ettiği törenlerde vahşî hayvanlara parçalatmak suretiyle infaz olunurdu.

Ortaçağ Avrupasında, yukardaki şekillerden bir kısmının, meselâ vahşî hayvanlara yedirmek usulünün terkedilmiş olmasına mukabil, bir çarka bağlayıp âzanın koparılması, ezilmesi veya parçalanması suretiyle öldürme gibi yeni yeni usuller kullanılmıştır.

Sonçağın başlangıcında, hattâ Aydınlık devrinden sonra, Onsekiz ve Ondokuzuncu asırlarda bile ölüm cezasının bazan vahşiyane şekillerde infaz edildiği görülmektedir. Meselâ Berlinde 1786 ve 1813 de insan yakılmıştır. Çark cezası Prusyada ancak 1851 de kaldırılmıştır. Bugünkü Almanyada idam cezası, ya kafanın kesilmesi veya asma suretiyle infaz olunmakta, askerî suçlardan mahkûm olanlar ise kurşuna dizilmektedir.

İngilterede bu ceza, mahkûmun hapisane içinde asılması suretiyle infaz olunur ve infazdan sonra hapisane direğine bir siyah bayrak çekilerek keyfiyet halka bildirilir.

Fransada ölüm cezası giyotin ile kafa kesilmek ve Amerika Birleşik devletlerinden bazılarında ise elektrik sandalyesine oturtmak suretiyle infaz olunur.

VII. Osmanlı Devletinde ölüm cezası umumiyetle mahkûmun kafasının kesilmesi veya asılması suretiyle infaz olunurdu. Dinî hukuka göre : « Katil maktûlü ne suretle katlederse etmiş bulunsun onun kısası ancak kılıç gibi keskin bir âleti cariha ile boynu katedilerek istifa kılınır » dı. Nizamı âlem için yapılan Şehzade ve Vezir katillerinde ise mahkûmun bir iple boğdurulması gelenek halini almıştı.

1926 tarihli yeni ceza kanunumuz ölüm cezasını, « ölüm cezası buna mahkûm olan kimsenin asılması suretiyle hayatının izalesidir » şeklinde tarif eder. Bugün Türkiyede bu ceza ancak asma suretiyle infaz olunur ve infaz esnasında « Mahkeme heyetinden bir zatla Cumhuriyet Müddeiumumisi ve tabip ve zabıt kâtibi ve hapisaneler idaresi memurlarından biri hazır » bulunur; «Mahkûmun mensup olduğu dinin ruhanî sıfatını haiz bir zatla mahkûmun müdafii dahi cezanın infazında hazır bulunabilir».

Ölüm cezası bir çok memleketlerde sadece muayyen memurlar huzurunda ve hapisanede yerine getirilir. Bizdeki geleneğe nazaran bu ceza, kanunen hazır bulunmaları gereken yukarıdaki şahıslar muvacehesinde, gece sabaha karşı bir meydanda infaz olunur.

1930 tarihli askerî ceza kanunumuza göre : « ... ölüm cezası askerî şahıslar hakkında askerî bir cürümden dolayı hükmedilmişse mahkûmun kurşuna dizilmesi suretiyle infaz olunur » .

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: Mommsen; Römisches Strafrecht, s. 941 ve sonrası. Von Liszt; Lehrbuch des Deutschen Strafrechts, s. 257. Paul Cuche; Précis de droit criminel, s. 145. Tahir Taner; Ceza hukuku, s. 300 ve sonrası. Ömer Hilmi; Mi'yarı Adâlet, s. 5, 8. Ceridei ilmiye; sayı 3, 1330 s. 116.

(*Prof. Dr. Hıfzı Veldet*)

PARİS — Paris, edebiyatı ve tarihi bakımından bütün dünya şehirlerinden üstün ve ayrı bir füsunu olan bir şehirdir. Hakikî Paris Göte'nin lisaniyle; «Her köprüsünü geçişte bir tarih hatırlatan, her köşesinin başında tarihin bir sahifesi gizlenmiş olan bir dünya» şehridir. Bu Parisi, zevk ve safa peşinde dolaşan ve yalnız bununla sihirlenmiş olarak bu şehre koşan sergüzeştçi seyyah bilmez.

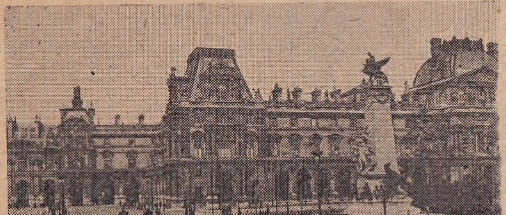
Parisin umumî görünüşü

İlk Paris; Sen nehrinin zengin yatağı olan ve İl dö Frans tesmiye olunan sahada kurulmuştur. Bugün şehrin adası tesmiye olunan bu yere ilk zamanlar Gollerin en büyük kabilesi olan Parisü'ler yerleşmişti.

Tarihte Fransanın bu müstakbel başşehrinden ilk defa, milâddan elli üç sene sonra Sezar bahsetmiştir; Sezar daha o zaman bu ada şehrinin askerî ehemmiyetini takdir etmişti. Parisü'ler, Romalılara karşı diğer kabilelerle birleşmeğe başlayınca Sezarın kumandanı Labienus da burasını zaptetmişti. Şehir terkedilirken baştan aşağı yakıldığı için onun harabeleri üzerine Romalı müstemlekeciler tarafından esaslı surette bir şehir kurulmuş ve Liyon'dan sonra en mühim şehir olmuştu. Bundan sonra Paristen daima bahsolunmuş ve günden güne büyümekte devam etmiştir.

Sen nehri Parisi iki kısma ayırmakta ve büyük kısmı şimalde yahut nehrin sağ sahilinde kalmaktadır.

Ortazamanlarda, şehrin büyük kısmı nehrin sol sahilinde ve Paris Üniversitesinin etrafında toplanmıştı. Bu üniversite Onüçüncü asrın ortalarında hıristiyanlık âleminin fikir merkezi olmuştu. Şöhretinin en fazla büyüdüğü zamanlarda, bu üniversite altmış kolejden müteşekkil bir müessese halinde bulunuyordu. Bu altmış kolejden biri olan ve 1253 senesinde Robert dö Sorbon tarafından tesis olunan Sorbon koleji en başa geçmiş ve âdeta üniversitenin bir timsali olmuştu. Onbeşinci asırda bir inhitat başlamış ve bu

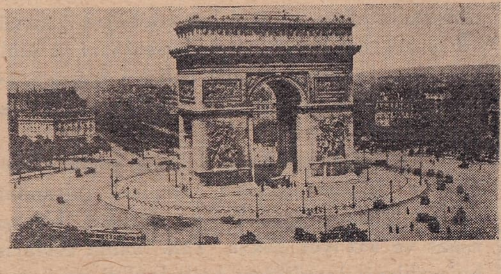

Luvr sarayı

müessese de eski hayatını kaybetmeğe yüz tutmuşsa da Sorbon ve Kolej dö Frans eski üniversitenin kudretini muhafazada devam etmiştir. Sorbon'un tam karşısında Otel dö Kluni durur ki, Onbeşinci asır mimarisinin Paristeki en mütekâmil ve en nefis âbidelerinden biridir.

Sen nehrinin sağ sahilinde Parisin en eski caddelerinden Sent Antuvan vardır. Bu caddede eski asilzadelerin evleri mevcuttur; bu evlerin birçokları ya mektep olmuş veya mükellef ve geniş salonlariyle birer ticarethane haline gelmiştir. Bu caddede 1624 senesinde inşa olunan ve Parisin en güzel eski evlerinden biri olan Otel dö Lulli vardır.

Orlean dükünün Korkusuz Jan tarafından öldürüldüğü Fran - Burjuva caddesinde Parisin en çok alâka çeken binalarından biri, Karnavale oteli vardır ki Tüyleri sarayının mimarı Jan Bulan tarafından 1544 senesinde yapılmıştır. Bu güzel rönesans binasında meşhur Madam dö Levinye yirmi sene yaşamıştır. Bugün bu bina Paris şehrinin tarihini canlandıran, Fransız ihtilâline ait nefis ko-

Zafer takı ve meçhul asker âbidesi

leksiyonlariyle meşhur bir halk müzesi halinde kullanılmaktadır.

Sen nehrinin sağ ve sol sahilleri arasındaki «Şehir adası», Parisin kalbidir. Burada şehrin cihanşümul âbidesi Notr Dam klisesi göze çarpmaktadır. Gotik mimarisinin şaheser bir nümunesi olan bu âbide 1163 senesinde yapılmıştır.

Paristen bahsederken, Adliye Sarayının yanındaki üç tarihî kulesiyle meşhur Konsiyerjeri'yi de unutmamak lâzımdır. Bu bina, büyük ihtilâlin ve meşhur ihtilâl mahpuslarının canlı hatıralariyle doludur.

Parisi ziyaret edenler onun meşhur Monmartr'ını da bilirler; çünkü başşehrin bütün meşhur eğlence köşeleri buradadır.

Parisin Luvr'ı ise başlı başına bir âbidedir. Bu âbide Fransa tarihinin mühim bir parçasını temsil eder; içinde okadar çok kıymetli hazineler vardır ki, orayı bir iki satırla anlatmak imkânsızdır. Bu eski saray 1793 de müze yapılmış ve bugün sinesinde sakladığı kıymetli hazineleriyle dünyanın en ileri gelen müzelerinden biri olmuştur.

Parisin eski Olimpiya müzikholü, Vodvil'i ve Kapüsin tiyatrosu mevkiini sinemaya bırakmış, fakat Jimnas'ı, Variyete'si ve Opera'sı hâlâ büyük seyirci ve meraklılarını kaybetmemiştir. Bir devlet müessesesi olan Komedi Fransez Parisin başlıca klâsik tiyatrosudur.

Parisin zafer takı Avrupanın en muhteşem ve en artistik takıdır. Fransa başşehrinin üç yüz yirmi metreyi mütecaviz meşhur Eyfel kulesi 1929 de Nevyorktaki Kraysler binası yapılıncaya kadar dünyanın en yüksek binasıydı. Bu kule 1889 senesinde büyük sergi için yapılmıştır. Bugün telsiz ve rasat istasyonu olarak kullanılmaktadır.

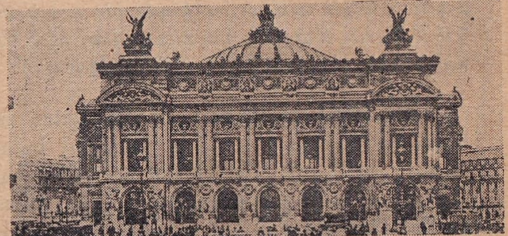
Bu harbden evvelki modern Paris günden güne büyümekte ve genişlemekteydi: 1932 senesindenberi Parisin merkezindeki tramvaylar kaldırılmış, yerlerine omnibüsler ikame olunmuştur. Şehrin eski sur ve kaleleri yıkılmış ve yerlerine geniş ve büyük dış bulvarlar tesis edilmişti.

Umumî Harbde kurtulan Paris bu defa acı işgal seneleri yaşadı. «Ziya şehri» karanlıklara büründü. Zahirî hayatiyeti görünmez oldu.

Parisin dört milyonu geçen nüfusunun bugün kaçı yaşıyor? Bütün Fransız eyaletleri yarın kaç evlâdını gene bu şehre yollıyacak? Paris daima düşünen, hazırlıyan bir şehirdir. Her şeyin en güzeli, her sanatın en yükseği orada doğar, orada meydana çıkar; bu harb sonrasında da böyle olacak mı?

İşte bir kaç istifham ki, bunların cevabı kolay değil. Fakat tahmin etmek kabil ki, er geç Paris gene kendi varlığını bulacaktır. Elbette Paris eski şaşaasını bulacak, bulvarları gene canlanacak, her sınıftan halk yaya kaldırımlarına taşan kahvelerinin önünden geçecek; en büyük artistle en küçük işçi kızı; en zengin tüccarla en fakir satıcısı da bunların arasında olacaktır. Bu kahvelerin, bu gezintilerin ötedenberi Fransız hayatında büyük bir yeri vardır. Bu kahveler Fransız hayatının temsilî bir aynası gibidir. *(F. T.)*

* Bizim tarihimiz ve Paris: Bize Parisi ilk metheden, 1719 da oraya giderken beraberinde götürdüğü oğlu Sait Efendiye avdetinde bir matbaa açmak imkânı verecek olan, Yirmi Sekiz Çelebi Zade Mehmed Efendi'dir. Sefaretnamesinden Parise ait satırları birlikte okuyalım: Paris şehri nefsül emirde İstanbul kadar yoktur. Lâkin binaları üçer, dörder kat olup, yedi kat yapılmış haneleri de pek çoktur. Her tabakasında bir güruh ehil ve ayaliyle sakin olurlar. Ve sokaklarında halk ziyade çok görünür; zira avretler daima sokaklarda hane hane gezerler, asla evlerinde oturmazlar. Ve rical ve nisa mahlût olmakla şehrin içi ziyade kalabalık görünür. Dükkânlarda oturup alış veriş edip pazarlık eden avretlerdir. Dükkânları tuhaf

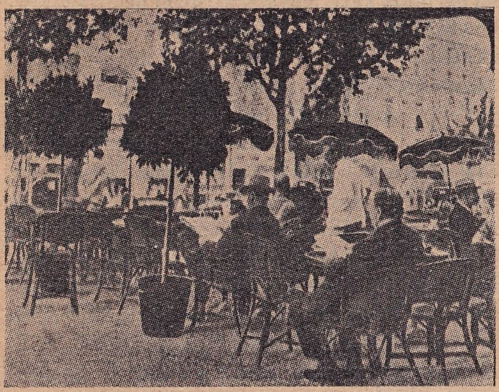

Opera binası

ve tefarikle mâlâ mâldir. İslâmbuldan kat'ı nazar bî nazîr bir şehirdir.»

Yirmi Sekiz Çelebi İstanbuldan kat'ı nazar bî nazîr olan Pariste rasathaneyi gezdiği gibi «Opera» ya da gitmiş, bir hikâyenin

«mücessem olarak gösterilmesi» ni görmüştür. Bunun güzelliğini: «Hele görülmedikçe itimat olunmıyacaktır.» cümlesiyle pek veciz olarak ifade eder. İşte bize Parisin ilim ve eğlencelerinin ilk tavsifi bu suretle yapılmıştır.

Bulvar kahvelerinden biri

Bizde Paris hakkında zikre değer bir kayıt da 1840 ta memuren giden Mustafa Sami Efendinin «Avrupa risalesi» adlı eserinde «Şöhreti afakgir olmasiyle anda olan her türlü şayanı istiğrap nevadiratın yegân yegân tasrih ve tefhimi imkânı olmadığı» nı söylemesi, sonra Parislilerin mizacı hakkında şu satırları ilâve etmesidir: «Paris ahalisi zeki ve tiz meşrep ve müstehzi olup ancak lâzimütteemmül olan maslahatlarında temkinleri ve istihzaları dahi açıktan açığa olmıyarak yine üslûbu edep üzere bulunduğu ve bunların hüsnü ahlâkından olmak üzere dahi kemali tevazu ve sekinet ve hubbü vatan ve millet ve vikayei namus ve gayret misillû şayanı medih keyfiyetleri dahi doğrusu adimül inkârdır.» Doğru ve güzel değil mi?

Tarihî hatıralarımız arasında 1856 Kırım muharebesinin lehimize sonunu getiren «Paris Kongresi» ni de bu vesileyle analım.

Paris için kaydı unutulmaması lâzımgelen bir hususiyet de «Mektebi Osmani» dir. İlk zamanlar Harbiye mektebinden çıkanlar, çok yerinde bir usul olmak üzere, tahsillerini tamamlamak için Viyana, Paris ve Londradaki askerî mekteplere gönderilirdi. Parise gönderilenlerin sayısı çoğalınca o zaman sefir olan Cemil Paşanın tavsiyesi mucibince 1855 veya 1856 da «Mektebi Osmani» açılmıştır. Babası o sırada memuriyetle Pariste bulunduğundan Abdülhak Hâmid de bir müddet bu mektebe devam etmiştir. 1867 de de Abdülâziz umumî sergiyi görmek üzere Parise gittiği zaman bu mektebi ziyaret etmiştir. İstanbulda fransızca tedrisat yapan Mektebi Sultanî açılınca (1874) bu mektep kapanmıştır.

Edebiyatımızda Parisin hususî bir mevkii vardır. Hâmid'in şiirlerinde sık sık geçer. «Âleme gelmiş sayılmaz gelmiyenler Parise» diyen Nasuhi Beyin hemen hemen hakkı vardır.

Paris, bize ilim ve irfan cihetinden pek çok şey vermiştir. Binaenaleyh kültür tarihimizde mühim bir mevkii vardır. *(S. G.)*

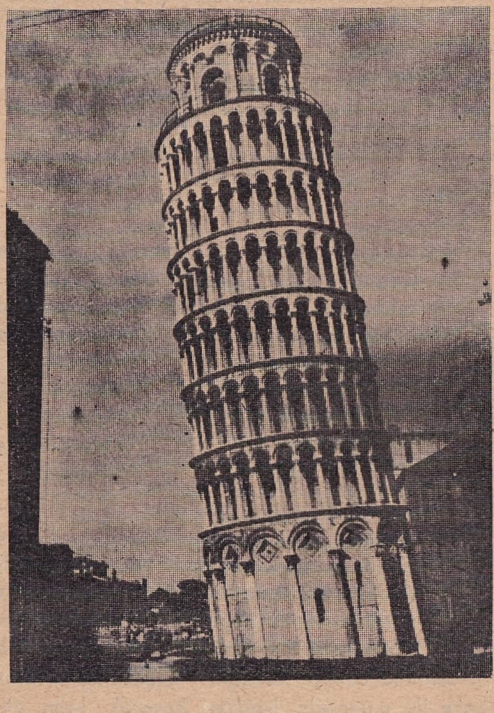
PİSA KULESİ — « Türkçede Piza okunur » Onbirinci asrın ortalarına doğru Avrupanın başlıca kültür merkezlerinden biri de Piza şehri olmuştur. Bir çok tarihî ve kıymetli eserleri sinesinde barındıran bu şehir, Arno nehrinin kenarında yükselmektedir. Dünyanın en eski üniversitesi burada olup, eskidenberi kültüre verdiği önemden dolayı sanat dünyasına bir çok kıymetli elemanlar yetiştirmiştir. Öyle bir zaman olmuştur ki, Piza şehrindeki sanatkârlar kendi aralarında müthiş bir rekabete girişmişlerdir.

Diotisalvi, Guido Bagarelli, Giovanni Pisano, Bonannus di Piza ve Giyom d'İnspruk gibi sanatkârların sayesinde Piza başlıca Avrupa merkezlerine, sanat âbideleri bakımından tefevvuk etmiştir.

1063 senesinde meşhur Dom'a, 1153 senesinde de Baptister'e kavuşmuş olan bu şehrin kültürel kıymeti bir kat daha artmıştır.

İşte tam bu rekabet yıllarında, iki müteşebbis, bu sanat eserlerine bir şaheser daha ilâve etmek istemişlerdir. Bu da iğri kule olmuştur. Her devirde, bu kulenin bir t o p r a k k a y m a s ı n e t i c e s i n d e b u h a l e g e l d i ğ i i d d i a edilmişse de, kulede bunu tekzip eden emareler mevcuttur. Kulenin inşası 176 sene devam etmiş ve müteşebbisler isteklerinde muvaffak olmuşlardır.

İğri kulenin inşasına 1174 yılında Bonannus di Piza ve Giyom d'İnspruk tarafından başlandı. Bu güç iş, ancak 1350 senesinde mimar Tommaso Pisano tarafından tamamlandı. İğri kule sekiz katlı, altı galerili ve etrafı sütunlarla çevrilidir.

Piza'nın iğri kulesi

İrtifaı 54,50, iğriliği de 4,30 metre olup cenuba doğru yatar. Galile, bu kulenin üzerinden müteaddit defalar meddücezir tecrübelerini yapmıştır. Kulenin şimali şarkisi dağları, garbı da denizi görmektedir. İki yüz doksan dört basamaklı bir merdivenle, rahat bir surette çıkılır ve her basamakta iğrilik bir parça daha hissedilir. Yalnız çıkmak yasaktır. En az iki ve en çok elli kişi ile çıkılır. Yedi adet çanı olup, bunların en ağırı altı bin kilodur ve iğri tarafın aksinde bulunmaktadır. Kulenin muvazenesinin bu ağırlıkla temin edildiği kanaatine varılmaktadır.

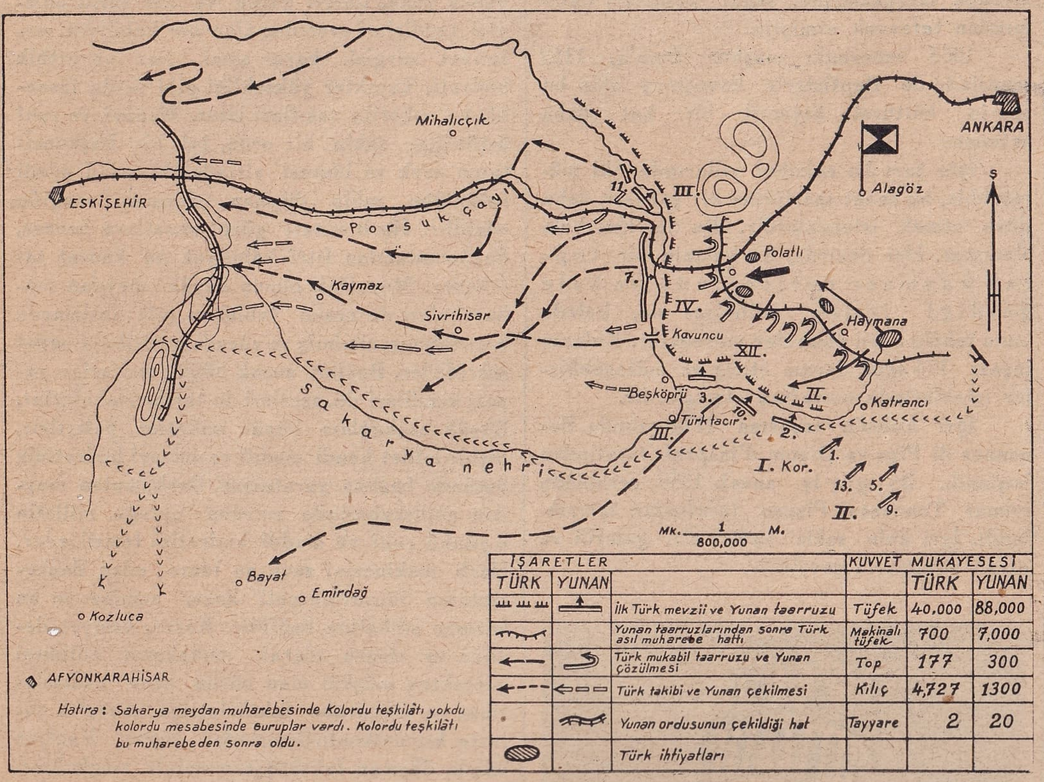
Son harblerde, bu kulenin, top ateşinden bazı tahribata maruz kaldığı bildirilmektedir. *(Y. Ç.)*

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ — Türk İstiklâl ve Kurtuluş harbinin en mühim sevkulceyşî müdafaa meydan muharebesi olup 23 ağustos 1921 de başlamış ve Yunan ordusunun mağlûbiyeti ve çekilmesiyle neticelenerek 13 eylûlde nihayete ermiş ve Başkomutanlık meydan muharebesini hazırlamıştır.

Harb, sabit kaidelere bağlı olmıyan bir sevk ve idare sanatıdır. Sevk ve idareciden ruhî cevvaliyet, aklıselim, sıhhatli muhakeme, oynak zekâ, ileriyi gören ve her türlü önleyici tedbirleri evvelden alan bir kabiliyet, mesuliyet sevgisi, karar azmi, icra ve tatbik kudreti, karakter yüksekliği gibi üstün insanlık ve askerlik vasıfları ister. Manevî ve ruhî üstünlüğe sahip bir ordu, iyi bir Başkomutanın sevk ve idaresi altında iki misli adedî üstünlüğe sahip düşman ordusunu mağlûp edebilir. Harb sanatı güzel sanatlara benzer, Başkomutandan fıtrî kabiliyet ve kudret talebeder. Muvaffak olmuş büyük meydan muharebeleri de resim tabloları gibi ihtimamla hazırlanmış, çizilmiş ve vücude getirilmiş sanat eseridirler. Bunları ancak büyük serdarlar yapar, kendileri de, eserleri de tarihe mal olurlar. Büyük başbuğları büyük milletler yetiştirir, hiçbir millet kendi maddî ve manevî kudretinin üstünde başbuğ yaratamaz. Başkomutan meydan muharebesinde mensup olduğu milletin o günkü ruhî ve maddî kudretini temsil eder. Harb makinesini sevk ve idare eden Başkomutanın muvaffakıyeti karar azmine ve bu kararın sıhhatine bağlıdır. Karar, vaziyet denilen ve doğru olarak muhakeme edilmesi gerçekten müşkül olan bütün harb hâdiselerinin ve muharebe faktörlerinin muvafık surette kıymetlendirilmesinden doğar. Vaziyet içinde düşman faktörü tamamiyle meçhuldür. Düşmanın maksadı, hedefi, tertibatı, hareket tarzı, adedî kuvveti, teşkilâtı zaman ve mekân mefhumları içerisinde tamamiyle karanlık bulunur. Bu karanlığı Başkomutanın dehası yırtarak aydınlatır ve onu duruma uygun karara ulaştırır. Başkomutanın kararına coğrafî vaziyet ile muharebenin cereyan edeceği arazi de tesir yapar. Araziyi bir müttefik gibi düşman aleyhine kullanmak suretiyle düşmanın adedî üstünlüğüne karşı muvazene tesis etmek komutanlık sanatıdır. Kendi kuvvetimizin sevk ve idaresine gelince, onu tasarruf ederek ve cömertce harcamıyarak katî neticeli meydan muharebesi için muhafaza etmek, buna mukabil düşman kuvvetlerini yıpratmak, hırpalamak sevk ve idarecinin baş hedefidir. Başkomutanın, elinde mevcut kuvvetlerin kudret ve kabiliyetlerini doğru ve realist bir görüş ve anlayışla takdir etmesi ve harekât plânlarını buna göre hazırlaması muvaffakıyet için esastır; çok iyi verilmiş bir kararı; onu icra ve tatbik edecek olan ordu başarmağa muktedir değilse, bu karar kâğıt üzerinde nazarî olarak kalır. Başkomutan müşkül durumlarda dahi bu durumun icabına uygun askerî kararı almaktan çekinmemeli, onun karar ve hareket istiklâline, siyasî ve iktisadî hiçbir sebep ve âmil müessir olmamalı; kararın icabettirdiği büyük mesuliyetlerden kaçınmamalı, en müşkül ahvalde dahi durumun icablarına uygun tedbirler alarak bu müşkülleri bertaraf etmeğe ve ordusunu zafer ışığına ve yoluna ulaştırmağa çalışmalıdır. Atatürk'ün sevk ve idare ettiği Sakarya meydan muharebesi, bu bakımlardan fevkalâde muvaffak olmuş bir sanat eseri, sevk ve idare örneğidir.

İkinci İnönü muharebesinde mağlûp olan Yunan ordusu, mevcut yedi tümen kuvvetiyle Türk ordusunun mağlûp edilemiyeceğine iyice akıl erdirmişti. Yunan ordusu başkomutanlığı bidayette Türk milletinin yaratıcı kudret ve kabiliyetini doğru olarak kıymetlendirememiş,

derinliği haiz büyük bir ülkede harekât yaptığını hesaplamamış, kuvvetlerini damla damla artırmak suretiyle kuvvetlenmeğe çalışmış ve bidayetten itibaren topyekûn seferberlik yaparak milletinin bütün gücünü bu işe tahsis eylememiş; birinci İnönü muharebesini 20.000,

Sakarya meydan muharebesi (23 ağustos - 13 eylûl 1921) krokisi

İkinci İnönü muharebesini 40.000 piyade ile yapmak suretiyle Türk milletinin İstiklâl harbi hareketini, millî ihtilâlini anlıyamamıştır. Anadolumuz çok çetin, arızalı ve muayyen yerlerde, muayyen istikametlere geçit veren, yerine göre taarruza, yerine göre müdafaaya elverişli derinliği haiz bir ülkedir. Bu ülkenin öz çocukları memleketleri kadar çetin ve zorludur. Anadolu özyurt olduğu için asırlardanberi bu toprağın içerlerine hiçbir düşman ayağı basmamış ve buraları bâkir kalmıştır. Nehirleri dağlar kadar müdafaaya elverişli değildir. Orta Anadolunun suyu fakir, bozkırları bilhassa yaz mevsiminin sıcak aylarında harekâta müşkülât gösterir. Müstevlî, Anadolunun içerilerine girdikçe muvasala yolları uzar, geri ve ikmal işleri müşkülâta uğrar. Düşman memleketinde harekât yaptığı için gerilerini temin etmek maksadiyle kuvvet ayırmağa mecbur olur, bu hal onun muharip kuvvetlerini zayıflatır. Anadolunun mühim istilâ istikametleri tarihten evvel ve sonraki devirlerde olduğu gibi bugün dahi aynidir. Bu yollar üzerinde görülen muazzam kale enkaz ve harabeleri eski çağlarda da müstevlilerin ayni yolları takip ettiklerine şahitlik etmektedirler. Büyük İskender Konya üzerinden geçerek Altın Kapıdan Hatay ovasına indi; Roma lejiyonları Kafkasyaya Ankara üzerinden yürüdüler, Bizanslılar daima bu yolu takip eylediler. Haçlı ordular İskenderin izini takip ederek Kudüs yolunu açmağa çalıştılar. Asırları birbirine düğümliyen halkalar içinde Anadolu birçok istilâ ordularına mezar olmuştur. Anadolunun sihirli dağları, bayırları, altın ovaları, gümüş nehirleri, eski devirlerde de birçok sergüzeştçi orduları kendine çekti. On binler Karadenizin kıyılarına ulaşabildiler; lâkin Sakaryaya kadar ilerliyen Yunan ordusu bir daha Akdenizin mavi sularını göremedi. Sihirli dağlar arasında kaybolup gitti.

Yunan ordusu Sakaryaya yürürken çok büyük bir hatâ irtikâp ediyor; yurduna, istiklâline, silâhına, karısına, atına pek titiz olan egemen ruhlu, ananesi çok eski asker bir milletin harimi ismetine giriyordu. Şahsında Türk millî varlığını temsil eden Atatürk müstevliyi evvelâ Sakaryada durdurdu, onu yıprattı ve sonra Dumlupınarda yoketti. Bunun için Sakarya muharebesi, İstiklâl harbimizin dönüm noktası, katî neticeli Başkomutanlık meydan muharebesinin ilk safhasıdır.

Y u n a n l ı l a r k u v v e t l e r i n i 11 tümene çıkardıktan (100.000 tüfek 345 top) sonra T ü r k o r d u s u d a b u h u s u s t a m u k a b i l t e d b i r a l m a k t a g e c i k m e d i, garp ve cenup cepheleri birleştirilerek m e c m u k u v v e t 5 0 . 0 0 0 t ü f e ğ e v e 1 6 2 topa ç ı k a r ı l d ı ve İnönü - Kütahya - Döger hattında beş grup halinde bir cephe tutuldu ve bu cephe garp cephesi komutanlığı emrine verildi. Yunan ordusu, Türk ordusunun cenup kanadını kuşatmak ve Ankara ile muvasala hattını keserek imha etmek maksadiyle 10 temmuz 1921 de 5 tümenle cepheden, 6 tümenle cenup kanattan Döger - Seyitgazi istikametinde taarruz etti. Cenupta 6 tümenlik bir siklet merkezi teşkiline muvaffak olan Yunan ordusu Seyitgazi istikametinde ilerlemeğe muvaffak oldu. Türk cephesi cenup kanattan kuşatılmak tehlikesiyle karşılaşmış olduğundan, ordu Eskişehir - Seyitgazi hattına çekildi. Durum nazik olduğundan Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa 18 temmuz 1921 de garp cephesi karargâhına gelerek vaziyeti yakından tetkik ve takip etmiş, neticede «Orduyu Eskişehir şimal ve cenubunda topladıktan sonra düşman ordusiyle araya büyük bir mesafe koymak lâzımdır ki ordunun tanzim ve takviyesi mümkün olabilsin; bunun için Sakarya şarkına kadar çekilmek caizdir» direktifini garp cephesi komutanlığına vermiştir.

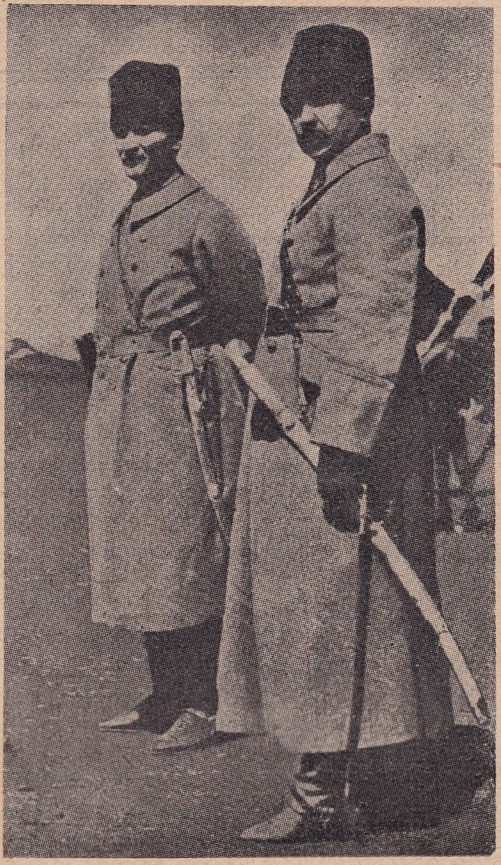
Türk ordusu Eskişehir civarında düşmana mahdut hedefli bir mukabil taarruz yapmış ve düşmanın cenup kanadı tazyikını bu suretle kısmen tevkif ettikten sonra 25 temmuz 1921 de Sakarya şarkına çekilmiştir. T ü r k m i l l e t i M u s t a f a K e m a l i 5 a ğ u s t o s 1 9 2 1 d e B a ş b u ğ l u ğ a s e ç m e k l e, ona karşı sarsılmaz inancını göstermiş ve millî mukadderatı onun kıymetli ve dâhi şahsiyetine tevdi etmiş ve bu hareketiyle İstiklâl harbinin katî muvaffakıyetini hazırlamıştır. Mustafa Kemal o zamana kadar Başkomutan sıfatiyle bütün muharebeleri idare etmiş bulunuyordu, bu tevcih mevcut olan salâhiyetlerin kanunî ifadesi olmuştur. Sakarya gerisine çekilme kararı çok mesuliyetli bir hareketti. Bu çekiliş efkârı umumiye üzerinde büyük tesir yapmış, ordunun manevî varlığını zorlamış, büyük yurt parçasını düşmana terketmekle müşküller yaratmıştır. Atatürk milletin ruhunda husule gelecek manevî sarsıntıları önlemek üzere «Biz askerliğin icabını bilâtereddüt tatbik edelim, diğer nevi mahzurlara mukavemet ederiz» diyerek sevkulceyşî mülâhazalara hiçbir tesirin hâkim olamıyacağını ifade etmiş, bütün şahsiyetini ve kudretini kullanarak karar azmini, mesuliyet sevgisini göstermiştir. Ebedî Başbuğumuz Ankarada ordunun iaşe, ikmal ve nakil vasıtalarına taallûk eden bütün geri işlerini de tanzim ve bu hususa ait emirleri verdikten sonra 12 ağustos 1921 de Polatlıda bulunan cephe karargâhına gelmiş ve umumî vaziyeti mütalea ettikten sonra düşman ordusunun cenup kanattan bir kuşatma yapacağını kabul ve ordunun tertibatını buna göre emretmiştir. Başbuğumuz Sakarya müdafaasının ehemyetini takdir buyurduklarından bütün cephelerdeki kuvvetleri, hattâ Fransızlara karşı cenup cephesinde savaşan ikinci kolorduyu bu muharebeye iştirak ettirmek üzere celbetmiştir.

Sakarya nehrinin cenup arazisi bilhassa Haymana ve cenubî mıntakası yazın sıcak aylarda susuz bir bozkır vaziyetindedir. Ağustos ayında burada harekât yapacak ordunun her şeyden ziyade su meselesini halletmesi lâzımdır. Yunanlılar 25 temmuzdan 23 ağustos tarihine kadar geçen zaman zarfında geri ve ikmal işlerini tanzim ettikten sonra 13 ağustos 1921 de müteaddit kollarla ileri harekâta geçtiler ve 22 ağustosta Sakarya müdafaa hattına taarruza başladılar. Yunan Başkomutanlığı cepheye bir tümen tahsis eylemiş ve cenup kanatta sekiz tümenlik bir siklet merkezi teşkil ederek, Türk cenup kanadını çevirmeğe çalışmıştır. Atatürk'ün yüksek sevk ve idare dehâsı sayesinde Yunanlıların çevirme teşebbüsleri daima yeni bir cephe ile karşılaşmış ve kuşatma taarruzları cephe muharebesine intikal ettirilmiş, bidayette cephe garba iken bilâhare cenuba çevrilmiş ve şimalde kalan muvasala hattı tamamen düşmana açık bırakılmıştır. Türk ordusu yirmi iki gün, askerî tarihte benzerine ender tesadüf edilir def ve tard muharebesi yapmış, her karış toprak son âna kadar Türk erlerinin kanlariyle sulanarak müdafaa edilmiştir. Bu katî ve şiddetli müdafaa karşısında düşmanın taarruz kudreti kırılmış ve cephe yarılamamış, süvari grupumuz düşmanın yan ve gerilerine tesirli akınlar yapmak suretiyle onları gerilerde devamlı tedbir almağa icbar etmiştir. Başbuğumuz yerinde katî müdafaa, lüzumunda mukabil taarruzlarla muharebeyi okadar oynak sevk ve idare etmiştir ki, düşman nihayet maksadına varamıyacağını anlamış ve burada durmanın ve yerleşmenin büyük tehlikesini idrak ederek 1 3 e y l û l d e S a k a r y a ş a r k ı n d a t e k b i r Y u n a n a s k e r i k a l m a m a k ş a r t i y l e ç e k i l m e ğ e mecbur olmuştur. Türk ordusu, teşkilâtı

yüzünden düşmanı takip edemedi, katî neticeyi alamadı, çünkü daha zorlu bir zafer Dumlupınarda mukadderdi.

Sakarya muharebesi, Pilevne ve Çanakkale müdafaaları kadar sert ve çetin, lâkin bunlardan daha önemli ve neticesi daha muazzam olan sevkulceyşî müdafaa muharebesidir. Her iki tarafın bütün kuvvetleri muharebeye iştirak etmiş, düşman son kudretini sarfetmek suretiyle katî neticeyi almağa çalışmıştır. Düşman taarruzlarının en son raddeye vardığı anlarda dahi, Atatürk geri çekilmemiş ve modern sevk ve idarede düstur olacak yeni bir doktrin vazetmiştir. «Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır, o satıh bütün vatandır, vatanın her karış toprağı vatandaşın kaniyle ıslanmadıkça terkolunamaz. Onun için küçük, büyük her cüzütam, ilk durabildiği noktada tekrar düşmana karşı cephe teşkil ederek muharebeye devam eder. Yanındaki cüzütamın çekilmeğe mecbur olduğunu gören cüzütamlar ona tâbi olmaz, bulunduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur» diyen Atatürk, Sakarya meydan muharebesinin İstiklâl harbimizdeki yüksek mevkiini ve dönüm noktası olduğunu anlatmış ve bu doktrini Sakaryada muvaffakıyetle tatbik ederek yüksek azim ve iradesiyle düşmanı mağlûp etmiştir. Sakarya, yenilmez Türk müdafaa ruhunun sembolü, İstiklâl harbi esnasında büyük kuvvetler arasında sahrada cereyan eden en büyük sevkulceyşî def ve tard meydan muharebesidir. Ebedî Başbuğumuz bu muharebeyi bizzat sevk ve idare etmekle; verdiği ehemmiyet ve deruhde eylediği mesuliyet derecesini ifade etmek istemiştir. Sakarya meydan muharebesi def ve tard muharebesi için çok kıymetli derslerle dolu, ideal bir sevk ve idare örneği ve harb sanatı bakımından kıymetli bir tetkik mevzuu ve Türk askerinin vatanını müdafaa ve son ere kadar sebat ve mukavemet azminin bütün asırlara intikal edecek ananesidir. Askerî harb tarihinde hiçbir müdafaa muharebesi, Sakarya kadar çetin şartlar içerisinde cereyan etmemiştir. Düşman iki misli adedî üstünlüğe sahip, ayrıca modern harp silâh ve vasıtalariyle mücehhezdi. Buna mukabil Türk ordusu henüz teşkilât halindeydi. Bu muharebe, «Türk ordusu iki misli kuvvete karşı muvaffakıyetle müdafaa eder» düsturunu katiyetle isbat etmiştir.

Sakaryada Ebedî Şefimiz, klâsik sevkulceyşî kaidelerini büyük ustalıkla tatbik etmiştir. Bütün kuvvetler katî netice yerinde toplanarak tam bir siklet merkezi vücude getirilmiş, düşmanın hareket tarzı doğru olarak kıymetlendirilmiş, devamlı keşiflerle onun maksadı aydınlatılmış, bütün önleyici tedbirler zamanında alınmış, cenup kanadın açık ve tahkimatın zayıf bulunması muharebenin tamamiyle sahra muharebesi karakterinde oynak cereyan etmesinde âmil olmuştur. Başbuğumuz bu muharebede araziyi en kıymetli bir müttefik olarak kullanmış, Sakaryaya çekilmek suretiyle düşmanı ağustos sıcaklarında Haymana ovalarına sürüklemiş, onun maddî ve ruhî kuvvetini hırpalamış, katî ve metin müdafaa ile ricate icbar ederek onun zafer azmini ve ümidini kırmış, Türk milletinin ve millî kuvvetlerin itibarını arttırmıştır. Sakarya müdafaası Türk millî varlığının âbidesi ve Başkomutanlık meydan muharebesinin müjdecisi olmuş; Türk milletinin, Başbuğuna onun ordusuna, komutanlarına ve sevk ve idaresine inancı artmış; ecnebi devletlerin de Türkün müstakbel zaferine itimatları temin edilmiş ve Fransızların Ankara itilâfnamesini imzalamalarına müessir olmuştur. Sakarya zaferi Millet Meclisinde büyük tezahürata vesile olmuş, Atatürk'ün Sakaryaya çekilmesindeki derin hikmet anlaşılmış ve Türk milleti onun

Başkomutan ile Garp cephesi orduları komutanı muharebe meydanında

büyük şahsiyetine minnettarlık nişanesi olmak üzere kendisine Müşürlük ile birlikte Gazilik pâyesini tevcih etmiştir. Sakarya; Türk İstiklâl harbi tarihinin dönüm noktasıdır. İnönünde başlıyan müdafaa muharebeleri Sakaryada en yüksek noktasına erişmiştir. Sakarya Türkün yenilmez ruhunu, yenme ve zafer azmini isbat etmiş, millî maneviyatı arttırmış, teşebbüs ruhunu kuvvetlendirmiş, yürünen yolun emniyetini göstermiştir. Başkomutanlık meydan muharebesini Sakarya müdafaası hazırlamıştır. Esasen İnönü ve Sakarya müdafaalariyle Başkomutanlık Meydan muharebesi bir kül halinde İstiklâl harbini vücude getirirler, bunlar birbirlerinden ayrılamazlar, birinin olmayışı diğerinin vukuuna imkân veremezdi. Bu bakımdan Türk İstiklâl harbi tamamiyle hususî bir karakter arzeder. Sakaryada kazanılan müdafaa zaferi tam bir sene sonra Başkomutanlık meydan muharebesiyle tamamlanmış ve Türk müdafaa azmi lâyık olduğu katî zafere ulaşmıştır. Sakarya def ve tard meydan muharebesi Türk harb tarihinin en kıymetli sahifesini teşkil eden Atatürk'ün sevk ve idare şaheserlerinden biridir. Bu meydan muharebesinde milyonluk ordular harekât yapmamıştır, bunun için kemiyet bakımından ehemmiyetsiz görünür, lâkin sevk ve idare san'atı bakımından kıymetini her devirde muhafaza edecek olan emsalsiz bir eserdir. *(İhsan Yurdoğlu)*

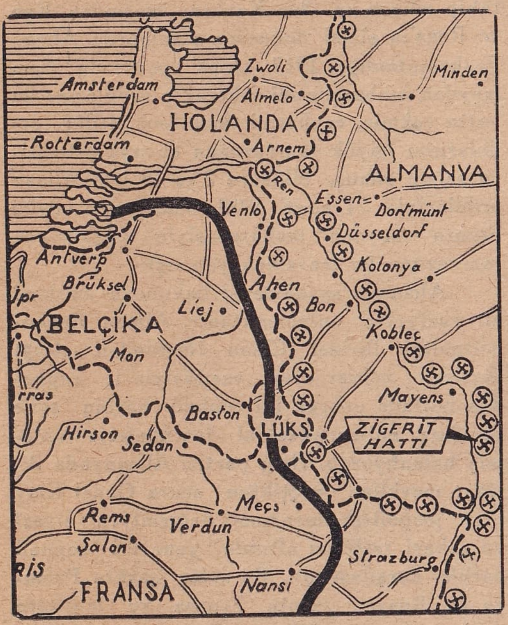
SİEGFRİED MEVZİİ — «Türkçede Zigfrid okunur» Zigfrid eski Cermen tarihine ait efsanevî bir kahramana verilen isimdir. İlk zamanlarda Seyfried denirdi. Şimal Cermenleri Sigurd derler. Alman Başkomutanlığı harbin seyrine hayatî tesir yapabilecek olan mühim müdafaa mevzilerine bu yenilmez addolunan kahramanın ismini vermeği itiyat edinmişti. Birinci Zigfrid mevzii Birinci Cihan Harbi esnasında 1916 senesinde inşa edilmiş olup Scarpe'den başlıyor, Arras doğusunu takip ediyor ve Sen Kanten üzerinden Eyn ve Rens'in şimal doğusuna uzanıyordu. Alman Başkomutanlığı 1917 senesi martında Som meydan muharebesini müteakip ordularını bu hatta çekmiş, cephesini kısaltmış, itilâf ordularının büyük taarruzunun havaya gitmesine sebep olmuş, bilâhare 2 ve 18 inci Alman ordulariyle 21 mart 1918 senesinde büyük Fransa meydan muharebesiyle meşhur son taarruzunu bu mevziden yapmıştı.

Almanya sevkulceyşî bakımdan merkezî bir vaziyette bulunmaktadır. Alman Başkomutanlığı Birinci Cihan Harbinden aldığı derslerle, seyyar ordu vasıtasiyle iç cepheden istifade ederek iki cepheli harbin sevk ve idare edilemiyeceğini tecrübelerle anlamış bulunuyordu. Nazi partisi Almanyada iktidar mevkiine geçtikten sonra Genel Kurmay jeopolitik durumun değişmiyen siyasî ve askerî tesirleri altında gene iki cepheli harble karşılaşmıştı. Bu sefer şarkta Polonya ve Rusya, garpta Fransa ve İngiltere devletleri vardı. Bilhassa Rusyanın maddî ve manevî kuvveti, durumda bir muvazenesizlik yaratmış ve iki cepheli harbin imkânlarını büsbütün zorlaştırmıştı. Motörün ordulara tatbikı ve fevkalâde inkişaf etmesi yeni bir harb usulü ortaya çıkarmış ve zihinlerde yıldırım harbi imkânları canlanmıştı. Almanya, şarkta aralarında ırkî ve siyasî münaferet hüküm süren Polonya ve Rusyaya karşı harb harekâtını dikkat nazara aldığından, garpta bir arazi isteği olmadığından ve mecbur olmadıkça burada harbe girmemeği siyasetinin baş hedefi ittihaz ettiğinden garp hududu boyunca modern bir müstahkem mevziin inşasını 1935 de takarrür ettirmişti.

Birinci Cihan Harbinden evvel Voban usulü kapalı müstahkem mevkiler esastı. Düşmanın taarruz etmesi melhuz mühim sevkulceyşî istikametler böyle kapalı müstahkem mevkilerle tıkanarak müdafaa edilirdi. Bu müstahkem mevkiler seferber olmağı ve yığnağı örterler, askerî ve sınaî bölgeleri korurlar, düşman kuvvetlerini üzerlerine çekerek seyyar ordunun yükünü hafifletirler, seyyar ordunun harekâtına mihverlik ederek manevra icrasına desteklik ederler, düşman baskınına karşı seyyar orduyu korurlar, az kuvvetle büyük düşman kuvvetlerini tesbit ve harekât yapan müteaddit ordular arasında irtibatı ve harekât beraberliğini temin eylerlerdi. Bu müstahkem mevkiler birbirlerine yakın münferit; lâkin zincirvarî bir şebeke halinde bütün hudut boyunca mühim mevkilerde sıralanırlardı. Birinci Cihan Harbinde bu müstahkem mevkilerden bazıları kendilerinden beklenen vazifeyi tamamlamadan sukut ettiler. Liyej 12 gün, Namur 6 gün Almanların 42 lik obüs ve havanlarına mukavemet edebildi. Esasen Almanlar müstahkem mevkilere karşı yeni bir muharebe usulü takip etmişlerdi. Bu usul müstahkem mevkiler bölgesinde harekât yapacak orduları 5-7 kolorduya çıkarmak ve lüzum halinde bu kolordulardan bir veya birkaçı ile müstahkem mevkileri sararak asıl ordu ile harekâta devam etmekti. Almanlar bu usulü Birinci Cihan Harbinde muvaffakıyetle takip ettiler.

Birinci Cihan Harbinde Belçika ve Fransız müstahkem mevkiler sisteminin Alman

seyyar ordularının harekâtını tevkif edememesi ve harbin Fransız topraklarına intikali, sevkulceyşî müdafaayı harbin sevk ve idaresinde esas kabul eden Fransa Genel Kurmayını tahkimat meselesini yeniden incelemeğe sevketti. Müstahkem mevki tesis ve inşa

Zigfrid istihkâmları krokisi

Bu hat İsviçre hududunda Bazel mevkiine kadar uzanır

hususunda kuvvetli an'aneye ve büyük tecrübelere sahip bulunan Fransız istihkâm subayları Birinci Cihan Harbinden alınan derslerle gediksiz tahkimat usulünü buldular. Bu tahkimat usulü Majino mevziinin inşasında esas oldu. Bu mevzi Fransız hududunu denize kadar kapamak maksadiyle inşa edilmeğe başlandıysa da tamamlanmıyarak Longni'de yarım bırakılması ve denize kadar ulaşmaması bütün emeklerin ve masrafların heba olmasına sebep olduğu gibi ayrıca Fransız milletine emniyette bulunduğu zehabını vermekle, memlekette ve orduda pasif bir ruhun uyanmasına sebep oldu ve askerlik ruh bünyesine büyük fenalık yaparak, seyyar ordunun zayıf kalmasına âmil oldu. Ayrıca Alman Zigfrid mevziine de örneklik etti. Alman Genel Kurmayı garp hududu boyunca uzanacak Zigfrid mevziinin esaslı olarak inşasına 1936 senesi bidayetinde başladı. Bu mevzie Vestval yani Garp Suru namı verildi. Mevziin süratle inşası için 600 bine yakın işçi kullanılmak suretiyle 1939 senesi sonbaharında büyük kısımları tamamlandı. Polonya seferi esnasında bu mevzi bir kısım Alman orduları tarafından işgal edildiyse de üzerinde muharebe cereyan etmedi ve İkinci Cihan Harbi esnasında elde edilen ders ve tecrübelerden istifade edilerek 1944 senesi baharına kadar devamlı olarak takviye olundu. Bu mevzi Ren nehrinin Holanda hududunu katettiği mevkiin biraz cenubundan başlar (şimdi muhtemelen daha şimale uzatılmış olması mümkündür), Belçika ve Lüksemburg hudutlarını takiben Sarbrük'e kadar cenuba uzanır. Buradan doğu istikametine kıvrılarak Fransız-Alman hududunu takibederek Karlsruhe'de Ren nehrinin şarkına sıçrar ve bu nehrin doğu kıyısını takibederek cenuba uzanır ve İsviçre hududunda Bazel mevkiinde nihayet bulur. Uzunluğu 600 kilometre idi. Şimdi daha uzatılmış olması da muhtemeldir. Bu mevziin en kuvvetli tahkim edilmiş kısmı Mozel ile Ren nehri arasındaki kısım yani Fransa hududu üzerinde bulunan parçadır.

Ren nehrinin tabiî maniiyeti yüzünden bu sahada tahkimat daha zayıf tutulmuştur. Bu mevzi Holanda üzerinden dolaşılarak çevrilmek veyahut Lüksemburg ile Holanda hududu arasından yarılmak suretiyle bertaraf olunabilir. Çünkü Majino ile karşı karşıya bulunan kısım gerçekten çok kuvvetli tahkim olunmuştur. En iyisi açık kanattan çevirmektir. Zigfrid mevzii dünyanın en kuvvetli surette tahkim edilen gediksiz bir müdafaa seddidir. Mevzi birbiri gerisinde tertiplenmiş müteaddit hatlardan [3 : 5] mürekkeptir. Her hattın derinliği 2 - 3 kilometre olup bütün mevziin derinliği 30 - 50 kilometredir. Mevziin inşasında bütün Alman garp hududunu gediksiz olarak kapamak, uzun zaman yarılmağa ve çevrilmeğe imkân vermiyecek surette tahkim ve teslih etmek, seyyar ordunun harekâtına imkân vermek gözönünde tutulmuştur. Müstahkem tesislerin inşasında daima geri yamaçtan istifade edilmiş, tesisler küçük yapılmış ve araziye uydurulmuştur. Gizlemeğe fevkalâde itina olunmuş, bazı koruganlar ve zırhlı topçu mevzileri tarlaların arasında ve ağaçlıkların içinde köy evleri haline getirilmiştir. Sığınaklar, mahfuz mahaller, muharebe şebekesi ve bütün diğer yardımcı tesisler tamamiyle yeraltında tesis edilmiştir. Tahkimat tesislerinin, gözetleme yerlerinin ve muharebe idare yerlerinin tayininde tabiye, arazi ve teknik hususlar dikkat nazara alınmış, bütün bölgenin $\frac{1}{10.000}$ mikyaslı haritası hazırlanmış, bazı yerlerde $\frac{1}{5000}$ mikyaslı paftalar yapılmıştır. Asıl muharebe hattında ateşsiz nokta kalmamasına çok dikkat edilmiş, mühim noktalarda topçu ve piyade ağır silâhlarının ateşlerinin toplanmasına itina olunmuştur. Müdafaada seyyar ordu gene esas olarak dikkat nazara alınmış ve müdafaa oynaklığı esas kabul edilmiştir. Mevziin civarı memnu bölge ilân edilerek mahremiyete büyük önem verilmiş, mevziin zırhlı vasıtalara karşı emniyetini sağlamak üzere bütün maniler ve defi vasıtalarından istifade olunmuş, hava müdafaası birinci plâna geçmiştir. Tahkimat tesisleri en ağır topların tam isabetlerine karşı emin olarak zırh ve zırh beton olarak inşa olunmuştur. Tahkimatta büyük tabyalar yerine küçük «Bunker-Korugan» lar kaim olmuş, 200-300 metre aralık; 300 - 500 metre derinliği ihtiva eden korugan hatları tesis edilmiştir. Bütün koruganlar birbirlerini yan ateşleriyle himaye edecek surette araziye yerleştirilmişlerdir. Koruganların esas silâhları zırhlı vasıta defi topları, ağır makineli tüfekler, piyade havanları ve münferit toplardır. Koruganlar tank hendeği üzerinde bulunur ve hendeğin tabanını boydan boya yan ateşi altına alırlar. Ayrıca alev saçan makineler teçhiz edilen koruganlar da vardır. Koruganların arasında ayrıca tahkim edilmiş mevzilerde 30-50 metre aralıkla ağır makinelitüfekler ve zırhlı vasıta defi topları yerleştirilmiştir. Korugan hatlarının içerisinde ve gerilere doğru piyade havanları, bataryalar, ağır ve en ağır topçu mevzilenmiştir. Ağır ve en ağır topçu zırh beton taretler içerisinde gizlenmiş olarak bulunurlar. Bunlar çok uzak mesafelerden düşmanı ateş altına alırlar. Bütün silâhların ateş edecekleri yerler tesbit edilmiş, hedef çıkması melhuz mahallerin atış esasları hazırlanmıştır. Çok kuvvetli tayyare defi topçusu, mevzii havaya karşı korur. Her tümen cephesine bir tayyare defi topçu alayı isabet edecek surette topçu tahsis edilmiş, bazı yerlerde demiryolu topçusu ve makineleştirilmiş seyyar topçu takviye topçusu olarak mühim noktalara tahsis olunmuştur.

Zigfrid mevzii en modern maniler ve manileme usulleriyle takviye edilmiştir. En ileride bulunan Ehram mânileri (dış mânii) muhtelif sıralar vücude getirirler. Bu mâniler üzerinden zırhlı muharebe arabalarının aşmasına imkân yoktur. Bunların ilerisinde vücude getirilen tel çitleri tahrip müfrezelerinin yaklaşmasına mâni olurlar. Tel çitinin içerisinde ve gerisinde tank lâğımları serpilmiş bulunur. Ehram mânilerin gerisinde beton iksa duvarlı ve en ağır tankların geçmesine imkân vermiyen tank mâni hendeği yapılmıştır. Koruganlar bu hendeğin gerisinde olup bu hendeği derinliğine ateş altına alırlar. Birçok yerlerde ray mânileri, ağaç gövde mânileri de yapılmıştır. Mevziin derinliğine doğru birçok yerlerde lâğım tarlaları vücude getirilmiştir. Ehram mânilerini aşan zırhlı muharebe arabaları hendeklerin ilerisinde tank lâğımları tarafından tahrip edilir. Bu rayı da aşanlar hendeklerin önünde veya içinde zırhlı vasıta defi toplarının müessir ateşine uğrarlar. Bunları da aşabilenler mevziin derinliğinde kuvvetli olarak inşa ve tahkim edilmiş istinat noktalarına çarparlar. Bunlardan başka mevziin içerisinde mühim yerlerde tel örgü çitleri, tank tuzakları, muhtelif cins ağaç mânileri, kafes çiti, ayak oltası, tükezleme mânii, kirpi, İspanyol suvarisi, duvar ve kazık mânileri, barikatlar, su şişirmeleri gibi mâniler de hazırlanmıştır. Düşmanın ilerlemesine müsait operatif istikametlerde bu mâniler teksif olunmuştur. Tahkimat tesislerinin, istinat noktalarının etrafı ve ağır topçu mevzileri ayrıca lâğımlanmıştır. Birçok yerlerde lâğım tarlaları kilometrelerce uzunlukta ve yüzlerce metre derinliktedir. Bütün meskûn mahaller Bastiyon şeklinde istinat noktası haline getirilmiştir.

Zigfrid mevzii ordulara, kolordulara ve tümenlere taksim edilerek müdafaası sağlanmıştır. Tümenlere yerine göre 8 - 16 kilometrelik cephe verilmiştir. Bazı yerlerde kolordular derinliğine tertiplenerek muharebe, hazırlık ihtiyat kademelerine bölünmüşler ve bu suretle kuvvetli tertibat almışlardır. Seyyar ordunun topçusu dahil olmak üzere ehemmiyetine göre kolordu cephesine 280-360 muhtelif çapta top tahsis olunmuştur. Bütün si-

Zigfrid istihkâmlarında bir beton müdafaa yuvası

lâhların mevkileri kestirilmiş ve plânları hazırlanmıştır. Bugünkü Anglo - Sakson taarruzunun şiddeti karşısında Zigfrid mevziinin muvaffakıyetle müdafaası için 60 ı cephede 40 - 50 si ihtiyatta bulunmak şartiyle 110 - 120 tümene ihtiyaç vardır. İhtiyat tümenlerinin 20 si zırhlı, 20-30 unun motörlü olması şayanı arzudur. Zırhlı ve motörlü ihtiyat kuvvetleri, girmeğe muvaffak olan taarruz kuvvetlerini kanat ve yanlardan yapacakları mukabil taarruzlarla def ve tardetmeğe yararlar. Mukabil taarruzlarda ihtiyatların yanlara ve muhtelif istikametlere süratle kaydırılması için yeryüzünde ve yeraltında emniyetli yollar ve şoseler vücude getirilmiştir. Yerin altı müteaddit istikametlere giden ihtiyatları kaydırmağa, cephane ve her türlü ikmal malzemesini temine yarıyan şose ve demiryolu şebekesiyle kaplıdır. Tahkimat, mâniler, silâhlar, gizleme tamamen elele vererek mevzii geçilmez hale sokmağa çalışmıştır. Mevzide elektrik, su tesisatı çok mükemmel, iskân tamamile sıhhî şartlar altında vücude getirilmiş, erat için mükemmel yeraltı koğuşları, dershaneler, hamamlar, banyolar, tiyatro, sinema ve her türlü insanî ihtiyaçlar temin edilmiş, yiyecek ve cephane stokları mebzul olarak hazırlanmıştır. İhtiyatlar için emniyetli mahfuz mahaller pek mebzuldür.

Zigfrid mevziinin geçilmez bir sed haline gelmesi için semasında hava hâkimiyetinin tesisi şarttır. İkinci Cihan Harbi «hiçbir müstahkem mevziin ve mevkiin modern hava, kara ve deniz silâhlarının müşterek, plânlı taarruzları karşısında kat'î mukavemet edemiyeceğini müteaddit tecrübelerle ispat etmiştir.» Hava hâkimiyeti, yahut hava üstünlüğü hiç olmazsa havada muvazene temin etmeden bir müstahkem mevziin devamlı müdafaası mümkün değildir. İki tonluk bombalar tam isabetleri halinde koruganları ya parçalamakta veyahut temelinden sökmektedir. Mevziin müdafaasında; seyyar ordu, tahkimat tesisleri ve silâhlar, hava üstünlüğü muvaffakıyetin baş unsurlarıdır. Bunlardan birisinin noksan veyahut zayıf olması müdafaayı müşkülleştirir ve bazı hallerde mümkünsüz kılar. Bununla beraber Zigfrid mevziinin yarılması öyle kolay bir iş değildir. Bu mevziin yarılması için asıl muharebe hattının ilerisinde çok kuvvetle tahkim ve hazırlanmış olan ileri mevziin zaptedilmesi, asıl muharebe hattına girerek 30 - 50 kilometre derine nüfuz edilmesi lâzımdır ki bu da yuvarlak hesap (şimalde) Ren nehri garp kıyılarına varılmakla mümkündür. Eğer Zigfrid mevziinde zayıf bölgeler bırakılmışsa, bu mevziin buralardan kolaylıkla yarılması imkân içine girer.

Bugün Zigfrid mevziine taarruz eden Anglo - Sakson ordularının bu mevzii yarabilecekleri hakkında elimizde çok kuvvetli sebepler ve tutamaklar vardır. Maddî ve manevî bakımdan çok üstün kahraman bir orduya, iyi yetişmiş, meydan muharebelerinde pişmiş ve tecrübe edinmiş seçkin sevk ve idarecilere, astronomik adetlerle ifade olunan harp silâh ve vasıtalarına malik olan Anglo-Saksonlar elbette bu Zigfrid'i yaracaklardır. Bu mevziin sukutu İkinci Cihan Harbinin son safhasının kapanması bakımından büyük kıymeti haizdir. Ondan sonra açık sahrada cereyan edecek meydan muharebesi Alman ordusunun ya imhasiyle veyahut teslim olmasiyle neticelenecek ve Almanyanın asırlarca sürebilecek olan mukadderatı taayyün edecek, Anglo-Sakson âlemi ve Avrupa için yeni bir devir açılacaktır. *(İhsan Yurdoğlu)*

SİVAS KONGRESİ — Türk vatanının bütünlüğünü ve millî istiklâlimizi korumak yolundaki davamızı bütün cihana duyurmak ve millî kuvvetleri bir tek gaye çevresinde birleştirerek teşkilâtlandırmak için doğrudan doğruya Mustafa Kemal'in teşebbüsiyle, o tarihte memleketin her bakımdan en emin yeri sayılan Sivas'ta 4 - 12 eylûl 1919 tarihleri arasında toplanmış olan millî kongredir.

19 mayıs 1919 da Samsun'da Anadolu'nun topraklarına ayak basan Mustafa Kemal, milletinin şeref ve namusunu kurtarmak için tasarladığı programı safha safha tatbik etmeğe başlarken, ilk esaslı iş olarak Anadolu'da ve Trakya'da yer yer vücut bulmuş olan millî teşkilâtı bir merkezden temsil ve idare edecek bir heyetin kurulmasını lüzumlu görmiye başlamış ve bu düşüncesini de ilk defa 18 haziran 1919 da Trakya'daki komutana verdiği direktifte işaret etmişti. Dört gün sonra bu adımı atmanın da zamanı gelmiş olduğunu görerek 21/22 haziran gecesi ana çizgileri aşağıda gösterilen tamimi yazdırdı.

«1. — Vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir.

2. — Merkezî hükûmet üstüne aldığı mesuliyetin gereğini yapamamaktadır. Bu hal milletimizi hiçe saydırmaktadır.

3. — Milletin istiklâlini gene milletin azim ve kararı kurtaracaktır.

4. — Milletin içinde bulunduğu hali ve durumunu düşünmek, haklı sesini cihana işittirmek için her türlü tesir ve murakabe dışında bir millî heyet vücuda getirmek elzemdir.

5. — Anadolu'nun birçok bakımdan en emniyetli yeri olan Sivas'ta millî bir kongrenin hemen toplanması kararlaşmıştır.

6. — Bu maksatla vilâyetlerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç murahhasın mümkün olan çabuklukla yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir.

7. — Her ihtimale karşı bu iş bir millî sır halinde saklanmalı ve lüzum görülen yerlerde murahhaslar seyahatlerini gizli tutmalıdırlar.

8. — Şark vilâyetleri adına 10 temmuzda Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. O tarihe kadar öteki vilâyetler murahhasları da Sivas'a gelirlerse, Erzurum Kongresi üyeleri de Sivas Kongresine iştirak etmek üzere hareket edeceklerdir.»

Mustafa Kemal'in bu tamimi derhal şifreyle bütün vali ve mutasarrıflarla komutanlara bildirilmiş, İstanbul'da memleketin kurtuluş davasiyle ilgili bulunan bazı zatlara da gönderilmişti. Mustafa Kemal, bu sayılı zatlara ayrıca birer mektup da yollamış ve kendilerine, kısaca şunları bildirmişti :

«1. — Yalnız mitingler ve gösteriler, büyük gayeleri, hiç bir vakit kurtaramaz.

2. — Bunlar ancak milletin bağrından bilfiil doğacak müşterek kudrete dayanırsa kurtarıcı olur.

3. — Memleketin acı olan durumunu tehlikeli şekle koyan en tesirli âmil, İstanbul'daki muhalif cereyanlar ve millî emelleri zararlı bir şekilde, tek başına kalmıya mecbur bırakan siyasî ve gayri millî propagandalardır. Bunun cezasını vatanımızın aleyhinde pek bol bir surette görmekteyiz.

4. — Artık İstanbul, Anadolu'ya hâkim değil, tâbi olmak mecburiyetindedir.»

Bu suretle Mustafa Kemal, bütün memleketi, başta vatansever söz sahibi fikir adamları gelmek üzere, bir gaye çevresinde toplanmıya, Türk birliğine dayanacak ve onun kayıtsız şartsız istiklâlini kendine ülkü bilecek kimseleri bayrağının altında birleşmiye çağırıyordu. Bu davet memleketini sevenler arasında nasıl eşsiz bir sevinç ve

Tokatta Sivas kongresi hazırlıkları
Atatürk, sağında Bekir Sam,i solunda Rauf Orbay

alâka ile karşılandıysa; kendi şahsî menfaatlerini millî istiklâl ve şerefin üstünde gören vatansızlarla Türkiye'nin o günkü düşmanları arasında da o nisbette zararlı ve ürkütücü bir teşebbüs olarak görüldü. Millî kurtuluş davasına bağlananlar, Mustafa Kemal'e inananlar murahhaslarını bir an önce Sivas'a gördermiye, onun dileğini yerine getirmiye çalışıyorlar; İstanbul'daki Damad Ferid hükûmeti ve onun taraftarları ise bu teşebbüsü önlemek için akla gelebilecek her haince işi yapmıya uğraşıyorlardı.

O zaman henüz Üçüncü Ordu Müfettişi sıfat ve salâhiyetlerini muhafaza eden Mustafa Kemal'i bu vazifesinden uzaklaştırmak, onun vereceği emirleri yerine getirmemeleri için vali ve komutanlara talimat vermek, her şeye rağmen Sivas Kongresi toplandığı takdirde onu zorla ve kuvvetle dağıtarak Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını yakalayıp İstanbul'a getirtmek için tertipler almak o gün memleketin idaresini elinde bulunduran hükûmetin uğraştığı başlıca işler olmuştu. Yabancı işgal kuvvetleri adına da kongrenin toplanmasını güçleştirecek bir kısım teşebbüsler yapılmıştı.

Mustafa Kemal'in iradesi, milletin arzulariyle birleşti ve kongreye seçilen bir kısım murahhaslar eylûl 1919 başlarında Sivas'ta toplanmıya muvaffak oldular. Bazı vilâyetlerde ise seçim yapılamamış, İstanbul'dan da pek az kişi iştirak etmişti. 23 temmuz 1919 da, Mustafa Kemal'in reisliğinde Erzurum'da toplanan Şarkî Anadolu Vilâyetleri Müdafaai Hukuk Cemiyeti Kongresi vazifesini bitirmiş ve başlarında Mustafa Kemal olmak üzere seçtiği Heyeti Temsiliye de şark vilâyetleri adına kongreye iştirak etmek üzere Sivas'a gelmişti (2 eylûl 1919). Toplantılar için lisenin üst katında bir salon hazırlanmış ve Sivas halkının yakın alâka ve sevgisi, kongrenin muvaffakıyetle ve kolaylıkla çalışması için her türlü tedbiri sağlamıştı.

Kongre, 4 eylûl 1919 perşembe günü saat on dörtte Mustafa Kemal'in bir nutkuyla açıldı. Bu nutukta kongrenin gayesini ve vatanın o gün içinde bulunduğu şartları anlatan Mustafa Kemal, Sivas Kongresinin yapacağı işi, «Vatanımızın yekpare, milletimizin yekvücut olduğunu ifade ve ispat etmek» parolasiyle hulâsa etti.

Kongre reisliğine ekseriyetle Mustafa Kemal seçildi.

Sivas Kongresine murahhas olarak iştirak eden zatlardan isimleri tesbit edilebilenler şunlardır:

1 — Reis Mustafa Kemal Paşa, 2 — Reis Vekili İsmail Fazıl Paşa, 3 — Reis Vekili Hüseyin Rauf Bey, 4 — Kâtip İsmail Hami Bey, (İstanbul) 5 — Kâtip Mehmet Şükrü Bey (Afyon), 6 — Aza Bekir Sami Bey (Tokat), 7 — Aza Miralay Refet Bey (Canik) 8 — Aza Miralay Kara Vasıf Bey (İstanbul) 9 — Aza Başağazade Yusuf Bey (Denizli) 10 — Aza Küçükağazade Necip Ali Bey (Denizli) 11 — Aza Dalmanlızade Mehmet Şükrü Bey (Denizli) 12 — Aza Hoca Raif Efendi (Erzurum) 13 — Aza Şeyh Fevzi Efendi (Erzincan) 14 — Aza Ahmet Nuri Bey (Bursa), 15 — Aza Osman Nuri Bey (Bursa), 16 — Aza Siyahizade Halil İbrahim Efendi (Eskişehir), 17 — Aza Bayrakdarzade Hüseyin Bey (Eskişehir), 18 — Aza Husrev Sami Bey (Eskişehir), 19 — Aza Macit Bey (Alaşehir), 20 — Aza Salih Sıtkı Bey (Afyon), 21 — Aza Zeki Bey (Kastamonu), 22 — Aza Boşnakzade Süleyman Bey (Canik), 23 — Aza Mehmet Tevfik Bey (Çorum), 24 — Aza Abdurrahman Dursun Bey (Çorum), 25 — Aza Tellâlzade Hacı Osman Efendi (Nevşehir), 26 — Aza Halit Bey (Bor), 27 — Aza Mustafa Efendi (Niğde), 28 — Aza Mazhar Müfit Bey (Hakkâri), 29 — Aza Hakkı Behiç Bey (Denizli), 30 — Aza İbrahim Süreyya Bey (Saruhan) 31 — Aza Hikmet Bey (Tıp Fakültesi mümessili), 32 — Aza Bahri Bey (Yozgat), 33 — Aza Asaf Bey (Bursa).

Kongrenin çalışmaları encümenler ve umumî heyet halinde sekiz gün sürdü. Kongrenin gündeminde başlıca Erzurum Kongresinin hazırladığı nizamname ve beyannamenin umum millet adına kabulü, bir de memleketin takibedeceği siyaset hakkında bir kısım kongre murahhaslarınca hazırlanmış bir muhtıranın müzakere edilmesi işleri vardı. Kongrenin ilk üç günü, kongre üyelerinin «İttihatçı olmadıklarını teyit için yemin etmek lüzumiyle ve yemin formülü hazırlamakla; padişaha ariza yazmakla ve kongrenin küşadı münasebetiyle gelen telgraflara cevap vermekle ve bilhassa kongre, siyasetle iştigal edecek mi, etmiyecek mi zemininin münakaşasiyle geçti». Dördüncü günü (7 eylûl 1919) Erzurum Kongresince kabul edilmiş olan teşkilât nizamnamesi üzerinde müzakerelerde bulunuldu, ve bazı değişiklikler yapılarak Erzurumda kabul edilen nizamname esasları dahilinde «Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti» nin kurulmasına karar verildi. Ertesi günü kongre yukarda bahsi geçen muhtıra üzerindeki müzakere ve münakaşalarına başladı. Bu muhtırada başlıca, Türkiye'nin Amerika mandasını kabul etmesi bahis mevzuu oluyordu. Bu teklifi ileriye sürenlerin düşüncelerinin esası şu idi : «İstiklâl şayanı arzu ve tercihtir. Ancak tam istiklâl istediğimiz halde memleketin birçok parçalara bölünmesi katî ve şüphesizdir. Şu halde iki üç vilâyete münhasır kalacak istiklâle, mülkî bütünlüğümüzü sağlıyacak mandaterlik elbette tercih olunmak gerektir. Meşrutî idaremiz ve memleket dışında temsil olunmak hakkımız baki kalmak şartiyle bir müddet için Amerika mandaterliğini istemek milletimiz için en faydalı bir hal şeklidir. Milletin istiklâl uğruna yeni bir harbe girecek kudreti yoktur». Kongrenin bu konudaki müzakere ve münakaşaları pek şiddetli oldu. Mustafa Kemal, büyük bir sabırla, asırlarca müstakil ve şerefli bir hayat yaşamış olan Türk Milletini yanlış ve tehlikeli bir istikamete sürüklemek istiyen arkadaşlarını, doğru yola getirmek için çok çalıştı, ve yapılan manda teklifini geri aldırmıya muvaffak oldu. Kongre çalışmalarını, 11 eylûlde aşağıda yazılı beyannameyi kabul ve millete neşre karar verdikten sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin heyeti temsiliyesini seçerek, bitirdi. 12 eylûlde Sivas ahalisinin huzurunda bir umumî toplantı daha yapılarak nutuklar söylendi ve kongre resmen dağıldı. Kongreyi toplantı halinde iken basmak ve üyelerini yakalamak için Damad Ferid tasarladığı denice plânı tahakkuk ettirmek üzere teşebbüse geçmiş ve Elâzığ'a Vali olarak gönderilen Ali Galip, topladığı bir takım kuvvetlerle Malatya'ya kadar sokulmuş ise de, Mustafa Kemal'in aldığı aşkerî tedbirlerle kaçmıya mecbur bırakılmış ve Vahdettin'in hükûmeti Mustafa Kemal'in karşısındaki sıra mağlûbiyetlerinden ilkine uğramıştı. Kongre umumî heyeti adına hareket eden Mustafa Kemal, 11/12 eylûl gecesi Padişaha ve Sadrazama çektiği telgraflarla, Damad Ferid, hükûmetin başından derhal ayrılmadığı takdirde «Milletin artık kendisini her türlü harekât ve icraatında serbest telâkkide mazur gördüğünü ve bütün vatanın gayri meşru olan bu hükûmetle sureti katiyede alâka ve irtibatını keseceğini» ihtar etti ve sarayın milletin iradesine karşı koymakta devam ettiğini görünce de « Heyeti temsiliyeyi millet işlerine merci tanıyarak meşru bir hükûmet iş başına geçinciye kadar İstanbul'la münasebetleri kesmek» kararını bütün millete bildirdi. Yabancı işgali altında bulunmıyan bütün Anadolu da, Mustafa Kemal'in bu dileğini derhal yerine getirdi. Milletin bu şahlanan iradesi karşısında saray nihayet damadını fedaya mecbur kaldı. 2 ilkteşrin 1919 da Mustafa Kemal'in önünde baş eğdi ve Sivas kongresinin millî mücadele tarihimizde oynadığı büyük ve önemli rol de, bu suretle sona ermiş oldu.

(Faik Reşit Unat)

«Umumî Kongre Beyannamesi

Sivas : 11 eylûl sene 335 (1919)

Bütün milletçe malûm olan mehaliki hariciye ve dahiliyenin tevlit etmiş olduğu intibahı milliden doğan kongremiz mukarreratı atiyeyi ittihaz etmiştir.

1 — Devleti Aliyyei Osmaniye ile düveli itilâfiye arasında mün'akit mütarekenamenin imza olunduğu 30 teşrinievvel 334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan ve her noktası İslâm ekseriyeti kahiresile meskûn olan memaliki Osmaniye aksamı yekdiğerinden ve camiai Osmaniyeden gayrikabili tecezzi ve hiçbir sebeple iftirak etmez bir kül teşkil eder; memaliki mezkûrede yaşıyan bilcümle anasırı islâmiye yekdiğerine karşı hürmeti mütekabile ve fedakârlık hissiyatile meşhun ve hukuku ırkiyye ve içtimaiyeleriyle şeraiti muhitiyelerine tamamiyle riayetkâr öz kardeştirler.

2 — Camiai Osmaniyenin tamamiyeti ve istiklâli millimizin temini ve makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın masuniyeti için Kuvayı Milliyeyi âmil ve iradei milliyeyi hâkim kılmak, esası katidir.

3 — Memaliki Osmaniyenin herhangi bir cüzüne karşı vâki olacak müdahale ve işgale ve bilhassa vatanımız dahilinde müstakil birer Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf harekâta karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerinde mücahedatı milliyede olduğu gibi müttehiden müdafaa ve mukavemet esası meşru kabul edilmiştir.

4 — Ötedenberi aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bilcümle anasırı gayri müslimenin her türlü müsavatı hukukiyeleri tamamiyle mahfuz olduğundan, anasırı mezkûreye hâkimiyeti siyasiye ve muvazeneti içtimaiyemizi ihlâl edecek imtiyazat itası kabul edilmiyecektir.

5 — Hükûmeti Osmaniye bir tazyikı haricî karşısında memleketimizin herhangi bir cüzünü terk ve ihmal etmek ıztırarında bulunduğu takdirde makamı hilâfet ve saltanatla vatan ve milletin masuniyet ve tamamiyetini kâfil her türlü tedabir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.

6 — Düveli İtilâfiyece mütarekenamenin imza olunduğu 30 birinciteşrin sene 334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalıp azîm ekseriyeti islâmiye ile meskûn olan ve harsî ve medenî faikıyeti müslümanlara ait bulunan vahdeti mülkiyemizin taksimi nazariye-

sinden bilkülliye feragatle bu topraklar üzerindeki hukuku tarihiye, ırkiye, diniye ve coğrafiyemize riayet edilmesine ve bu mugayir teşebbüsatın iptaline ve bu suretle hak ve adle müstenit bir karar ittihaz olunmasını intizar ederiz.

7 — Milletimiz insanî, asrî gayeleri tebcil ve fennî, sınaî ve iktısadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâli ve vatanımızın tamamiyeti mahfuz kalmak şartiyle altıncı maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemiyen herhangi devletin fennî, sınaî, iktısadî muavenetini memnuniyetle karşılarız ve bu şeraiti adile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhun da âcilen takarrürü selâmeti beşer ve sükûnu âlem namına ahassı âmali milliyemizdir.

8 — Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarihî devirde hükûmeti merkeziyemizin de iradei milliyeye tâbi olması zaruridir. Çünkü, iradei milliyeye gayri müstenit herhangi bir heyeti hükûmetin indî ve şahsî mukarreratı milletçe muta olmadıktan başka, haricen de muteber olmadığı ve olamıyacağı şimdiye kadar mesbuk efâl ve netayiç ile sabit olmuştur. Binaenaleyh milletin içinde bulunduğu hali ducret ve endişeden kurtulmak çarelerine bizzat tevessüle hacet kalmadan hükûmeti merkeziyemizin meclisi milliyi hemen ve bilâ ifatelan toplaması ve bu suretle mukadderatı millet ve memleket hakkında ittihaz eyliyeceği bilcümle mukarreratı meclisi millinin murakabesine arzetmesi mecburidir.

9 — Vatan ve milletimizin maruz olduğu mezalim ve âlam ile ve tamamen aynı gaye ve maksatla vicdanı milliden doğan vatanî ve millî cemiyetlerin ittihadından mütehassıl kütlei umumiye bu kerre «Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti» unvaniyle tevsim olunmuştur. Bu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından ve ihtirasatı şahsiyeden külliyen müberra ve münezzehtir. Bilcümle müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin azayı tabiiyesindendirler.

10 — Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin 4 eylûl sene 335 tarihinde Sivas şehrinde in'ikat eden umumî kongresi tarafından maksadı mukaddesi takiple teşkilâtı umumiyeyi idare için bir «Heyeti Temsiliye» intihap edilmiş ve köylerden vilâyet merkezlerine kadar bilcümle teşkilâtı milliye takviye ve tevhit olunmuştur.

Umumî Kongre Heyeti»

ŞİNASİ — (1826 - 1881) 13 eylûlde ölümünün yetmiş üçüncü yılı gelmiş olan İbrahim Şinasi 1826 da İstanbulda doğdu. Babası topçu zabitlerinden bir Bolu'lu idi; Şinasi'nin doğumundan bir yıl sonra açılan savaş sırasında öldü. Şinasi'yi anası Esma Hanım okutturup yazdırdı. Hayata gözlerini açtığı anlardan başlıyarak, ilk zamanları yeniçeri ocağının kaldırılma karışıklıkları, ardından gelen savaş sıkıntıları İstanbul'u çalkalayıp durur halde idi. Şinasi, Tophane civarındaki ilk okullardan bir mahalle mektebinde okudu. Burayı bitirince, babasının topçu olması dolayısiyle, Tophane'de bulunanlar onu kalemlerden birine aldılar. O zamanın kalemleri yalnız ibare sökmüş, bir parça meşk yazmayı öğrenmiş olan çocuk yazıcıları (13 - 15) yazıya alıştırarak kalem kâtipliğine hazırlamak işini gördüğü gibi, bazı dairelerde okumuş yazmış halifeler de bu gibiler arasında istidadı olanlara hocalık ederlerdi. Şinasi için de böyle oldu. Bulunduğu kalemde İbrahim Efendi adında sadece sırası geldiği için hulefalığa geçmişlerden değil, şark bilginlerinden haberli bir aydına rastladı. Bu zatten arapça ve farsça öğrendiği gibi «tanzimi eş'ar edecek» bir seviyeye de çıktı. On dokuz yaşında iken, İstanbul'da yeni yapılan köprü için tarihler yazmış şairler arasında onunki beğenilerek Karaköy kapısının üstüne taşa kazıldı (1845).

Şinasi, İbrahim Efendiden bunları öğrenirken bir taraftan da fransızca öğrenmek imkânını bulmuştu. Tophane'de, teknik işler için getirilmiş yabancılar vardı. Bunların arasında islâmlığı kabul etmiş ve Reşat ismini

Şinasi

almış olan biri kendisine bu kolaylığı göstermişti. Şinasi'nin bu suretle iki medeniyet âlemiyle ayni zamanda haberli olması kendisinde, sonradan yetişenlerin bir çoklarında görülen eksikliği, genç yaşında gidermişti. Ziya Paşa, Etem Pertev Paşa, hattâ Namık Kemal ve Naci yabancı dili sonra öğrenmişler, bu suretle ilk öğrendiklerinin izlerini bir türlü üzerlerinden atamamışlardı. Şinasinin nazmı olsun, nesri olsun incelendiği zaman bunun ne demek olduğu pek güzel anlaşılır.

Kalem işleri arasındaki bu çalışma, Şinasi'nin sıkıntılı geçen çocukluğunun üzerinde bıraktığı tesirdendir. İnsanlardan çekinen, hattâ kendisinde hastalık derecesine vardığı söylenen vehminin ilk izlerini de bu çocuklukta aramak gerektir.

Tanzimat ilân edilmiş, üzerinden yıllar geçmiye başlamış, bir takım hareketler meydan almıştı. Tophane Müşürlüğü Mektupçu kaleminin hulefaları sırasına geçen Şinasi, bu sıradaki ruh halinden faydalandı, Müsteşar ve Müşürün öne düşmesi neticesi olarak hükûmet tarafından Paris'e gönderildi. Mustafa Reşit Paşa hakkında yazdığı dört kasideden «üslûb-u kadîm üzre inşat olundu» kaydı bulunan birincisinin tarihi 1849 dur, Reşit Paşanın bu işe razı oluşuna bir teşekkür karşılığıdır. Şinasi Paris'te fransızcayı ilerletince, İstanbul'dan sorup kendisine tavsiye edildiği gibi maliye tahsiline başlamış ve Fransa Maliye Nazırlığında bir müddet staj da görmüştür. Şinasi bir taraftan kendine vazife olarak verilen bu işi, vazifesever bir insan dürüstlüğüyle yapmış, bir tarafan da kendinin asıl ihtirasını teşkil eden edebiyat kültürünü genişletecek yolda görgü ve bilgi toplamıştır.

1853 te İstanbul'a dönmüş olan Şinasi, kendisinin Paris'e gitmesini kolaylaştıranların, hele Mustafa Reşit Paşanın iş başında bulunmamasından gene Tophane kalemine gitmiştir. Reşit Paşanın tekrar sadrazam olması üzerine Şinasi, 1855 te rütbesi büyültülerek, Meclis-i Maarif âzalığına tayin olunmuştur. Fakat Reşit Paşanın kısa süren bu sadrazamlığından sonra yerine geçen Âli Paşa, Şinasi'yi, sakalını tıraş ettirdi diye işinden çıkartmış, fakat 1856 da Mustafa Reşit Paşa sadrazam olunca gene Şinasi'yi yerine getirmiştir. Şinasi, Reşit Paşaya dair olan kasidelerinin üçüncüsünde bu azle sebep olanları teşhir etmiştir. Âli Paşa hesabına yanlış olarak kaydedilecek hareketlerden biri, Köprülü siyaseti tutmuş olması, kendisine rakip olarak yetişmek istidat ve görünüşünde olanları her fırsattan faydalanarak yere vurmıya çalışmasıdır. Vefik Paşa, Şinasi, sonraları Kemal ve daha benzerleri hep bu düşünüşün zararlarına uğramışlardır. Reşit Paşanın ölümünden sonra Şinasi ancak Yusuf Kâmil Paşanın dostluğu yüzünden Âli Paşa zararından kendini koruyabilmiştir. Şinasi, düşündüklerini yapmak devresine bu sıralarda girmiştir. Türkçe ata sözlerini toplamış, «Şair evlenmesi» komedyasını yazmış, arasıra manzumeler denemişti. Bunları ortaya çıkarmak için imkân ve şartları ararken, ilkin 1857 de «Tercüme-i manzume» adlı eserini taşbasması olarak bastırttı, çünkü kitapta fransızca metinler vardı, o zaman ise basımevlerinde bu çeşit harf yoktu. Bu kitapta Lamartin'den - başlığını olduğu gibi muhafaza ettiği - «Méditation» manzumesi ile La Fonten'den «Kurt ile Kuzu hikâyesi» tam olarak ve Rasin'in Ester, Atali, Andromak trajedyaları, Jilber ile Fenelon'dan bazı mısra, beyit ve kıta tercümeleri vardır. Manzumelerde vezin yüzünden yaptığı ilâvelerin altını işaretlemiş, böylelikle kelime ve mâna hususundaki titizliğini göstermiştir. Bu tercümelere bir sanat eseri olarak bakmak insanı yanıltır, önemleri; ilk girişilen bu tecrübedeki tutulan yoldadır.

Şinasi bundan sonra asıl geniş bir çalışma alanı olarak hayallediği isteğine bir arkadaş bularak onunla işe girişti. Agâh Efendi ile birlikte, bir türk tarafından hususî olarak çıkartılan ilk gazeteyi, «Tercüman-ı Ahval»i çıkardılar (Birinciteşrin 1860). Bu haftalık gazetede Şinasi ilk basılmış tiyatro eseri olan «Şair Evlenmesi» komedyasını tefrika ettirdiği gibi bir iki makale de yazmıştır. Fakat Agâh Efendiyle Şinasi'nin mizaçları birbirine zıttı. Şinasi'nin vehmi, insandan kaçarlığı ve çekingenliği azalacak yerde, olaylar tesiriyle artmış ve bu yüzden gazetenin bazı yazıları ve münakaşaları Şinasi'yi ürküttüğünden bu ortaklıktan altı ay sonra ayrılmıştır. (Şinasi'nin ayrılmasından sonra gazete, basın tarihinin ilk ceza yiyen gazetesi olarak; tatil edilmişti). Şinasi, kendi hesabına çıkaracağı gazete için epey çalışmış, izin almak ve bir basımevi düzenlemekle bir hayli uğraştıktan sonra haziran 1862 de «Tasvir-i Efkâr» gazetesini çıkartmıştır. Bu gazete, havadis gazetesi olmaktan ziyade bir fikir gazetesiydi. Gazetedeki haberleri seçme olduğu gibi, yazılışı dikkatli ve hemen herbiri bir tenkid fikriyle

birlikte veriliyordu. Manzumelerinde zihniyet itibariyle eskilikten tam olarak ayrılmış olan Şinasi, bu makalelerinde de yepyeni, edebiyatsız bir nesir örneği vermiştir. Gazetelerimiz âleminin ilk edebiyat münakaşası olan «mebhusetü anha meselesi», fikir tarihimizde uzunca sürdüğü halde dairesinden çıkmıyan, yolunu sapıtıp asıl maksattan ayrılmıyan ve benzerlerine pek az raslanır münakaşaların ilki oldu. Şinasi'nin polemiği idaredeki soğukkanlılığı ve mantıklı davranışı kendi ve karşısındakinin insanlığına saygı gösteren duygusu dikkate değer. Gerek bu bahse ait yazılar, gerekse makalelerinden ve Kemal'le karışık olarak tercüme ettikleri bazı politika yazıları Ebüzziya kütüpanesi kitapları arasında «Müntahabat-ı Tasvir-i Efkâr» diye üç kitap halinde çıkarılmıştır.

Şinasi, gazetesini çıkartırken bir taraftan da matbaasında «Müntahabat-ı eş'ar» adiyle manzumelerini, «Durub-ı Emsal-i Osmaniye» kitabını bastırdığı gibi, Yusuf Kâmil Paşanın Telemak tercümesinin tashihli yeni baskısını, gazetesinde kitap olacak şekilde dizdirmek suretiyle Ahmet Vefik Paşanın «Hikmet-i Tarih» eseriyle «Şecere-i Türkî» tercümesini, Kâtip Cebinin, Suphi Paşanın, Mustafa Behçet Efendinin eserlerini yayınlamıştır. Şinasi'nin bu uğraşmaları kısa sürdü; 1865 baharında gazeteyi birlikte çalıştığı Namık Kemal'e bırakarak Paris'e gitti. Ebüzziya Tevfik bu seferki Paris yolculuğunda Şinasinin türkçe bir sözlük hazırlığiyle uğraştığını, 1867 de bir haftalığına İstanbul'a gelip tekrar gittiğini kaydeder. Şinasi Paris'ten 1869 sonbaharında dönmüştür. Zaman, gazetecilik için müsait olmadığından gazetesini tekrar çıkaramadı. Ayrılmış olduğu eşinden olan oğlunu yatılı bir okula vererek yalnız başına oturduğu binadaki matbaasiyle uğraşmıya başladı. Manzumelerinin ve atalar sözüne dair olan kitabının ikinci baskılarını yaptı, matbaacılıkta büyük bir gelişmeye yol açan harf sayılarını eksiltme işiyle uğraştı. Bu çalışmaları sırasında, doktorlarımızca bir etüt konusu olabilecek hastalığının neticesi olarak 13 eylûl 1871 çarşamba günü kırk beş yaşında iken İstanbul'da Cihangir semtindeki evinde öldü; şimdi yerine binalar kurulmuş olan Ayaspaşa mezarlığına gömüldü.

Şinasi, yeniçerilerin kaldırılma yılları sırasında doğmuş, on üç on dört yaşlarında iken Tanzimat ilânını görmüş, bu tarihten ancak yirmi yıl sonra Tanzimatın fikir cereyanı başlangıcı olan «Tercüman-ı Ahval» ile işe girişmiştir. Tanzimat devrinin batı tesiri altında ilk yetişen insanlarından olduğu halde, kendinden çok sonra gelenlerden hemen kimse onun kadar anlayış ve kavrayış itibariyle, o zihniyeti idrak edememiş, eskilik tesirlerinden onun kadar sıyrılamamıştır. Büyük bir şair sayılmamakla beraber yazdıklarından hangisinin eski usulde olduğu, hangisinin onlardan ayrıldığı hususunda açık fikri vardı. «Lisan-ı avam» diye yaşıyan kütle dilini, bir alay veya hiciv konusu yapmadan kullanmış ve bunları kitabında dikkatle işaret etmiştir. Manzum hikâyelerinde «fable=efsane» nevini en iyi anlamış kimse olarak görülür. Aynı anlayışı «Şair evlenmesi» komedisinde şahıslar, dil, inkişaf bakımlarından da göstermiştir. Ata sözlerini bir merak mevzuu olmaktan ziyade «hikmetülavam=halk felsefesi» telâkkisiyle toplamış, dil için bir gramer denemesine girişerek bir sözlük yapmıya kalkışmıştır (Üzerinde çalıştığı muhakkak olan bu son iki eser kayıptır). Bu ileri ve batıyı tam anlayış zihniyeti, Şinasi'nin gerek zamanında, gerek bir hayli sonraları yaygın bir şöhret sahibi olmasına engel olmuştur. Kırk beş yıllık ömrünün içinde beş altı yılını ancak fiilî olarak gazete ve matbaa işleriyle uğraşmak, öteki kısmını kendi tabirince «çok hüner» elde etmek ve düşünmekle geçirmiştir. Bu düşünmenin, kendisinde çocukluktanberi olan melânkoliyi arttırdığını, onu «buluttan nem kapar» kimse olarak çok rahatsız ettiğini, ömrünü alt üst eden bir ıstırap şeklini alıp sonunda genç yaşta ölümüne sebep olduğunu da görüyoruz. *(Mustafa Nihad Özön)*

ÜÇLÜ PAKT —1914-1918 Umumî Harbinde galip devletler arasında bulunan İtalya ile Japonyanın sulhtan sonra tuttukları istilâ siyaseti kendilerinin Milletler Cemiyetinden ayrılarak Almanya ile aynı yolda birleşmelerine sebep olmuştur. Bu birleşmeler iptida Almanya ile İtalyanın «Çelik Pakt» adı ile yaptıkları ittifakı hazırlamış, (Çelik Pakta) Japonyanın katılması ile de «Üçlü Pakt» meydana gelmiştir. Böylece İkinci Dünya Harbinde Almanya, İtalya ve Japonyayı; İngiltere ve Amerika ile bu devletlerin etrafında toplanan Birleşik milletler aleyhine on sene müddetle birleştiren tarihî ittifak, yani Üçlü Pakt Avrupayı Almanya ve İtalya için hayat sahası ilân eden Çelik Pakt temeli üzerine kurulmuştur.

Çelik Pakt 1939 Avrupa harbini çıkardı. Üçlü Pakt onu İkinci Dünya Harbi haline getirdi. Japonya Üçlü Pakt ile Almanya ve İtalyaya el vermemiş olsaydı belki Amerika İkinci Dünya Harbine açıktan açığa bütün varlığı ile girmiş olmıyacaktı.

Üçlü Pakt Avrupanın ve Afrikanın yeniden tanzimini Almanya ve İtalyaya veriyordu; Büyük Asyanın tanzimini de Japonyaya havale ediyordu. 27 eylûl 1940 ta Berlinde Üçlü Paktın imzasından sonra Almanya ve İtalya Avrupa devletlerini birer birer bu vesikaya iltihaka davet ettiler.

Romanya, Macaristan, Bulgaristan bu suretle pakta iltihak ettiler, Yugoslavya hükûmeti de katıldı, fakat dahilî bir isyanla bu iltihak hükümden düştü ve Alman orduları Yugoslavyaya karşı hava ve kara ordularını göndermekle mukabelede bulundu. Bütün Yugoslavya harp seneleri içinde büyük tahribata uğradı; çete mücadelelerine sahne oldu.

Almanya Üçlü Paktı tasvip etmesi için Sovyetler Birliğine de müracaat etmiştir. Fakat Moskova hükûmeti bu müracaatleri reddeylemiştir. Sovyetler Birliğiyle Almanya arasında ilk anlaşmazlık bu suretle başlamıştır. Bu ihtilâf alttan alta tesirlerini göstermiş, nihayet Alman ordularının Rusya üzerine hiçbir harb sebebi gösterilmeksizin taarruziyle neticelenmiştir.

Dikkate değer olan bir nokta Üçlü Paktın üç rüknünden biri olan Japonyanın Rusya aleyhindeki bu taarruza iştirak etmemiş olması, bilâkis Tokyo hükûmetinin Moskovayla dost kalmış bulunmasıdır. Rusya da buna karşı İngiltere ve Amerikanın Japonyaya ilân ettikleri harbe karışmamıştır. İngiltere ve Amerika her ne vakit Japonya aleyhinde bir mesele konuşmak için konferans yapmışsa Rusya bu müzakerelere iştirak etmekten daima çekinmiştir.

Bulgaristan da bu bakımdan Rusyanın Müttefiklerle Mihver arasındaki vaziyetine benzer bir siyaset tutmuştur. Bu devlet Mihver ordularına memleketinden yol vermekle beraber onların askerî hareketlerine iştirak etmemiştir. Yalnız Yugoslavyayla Yunanistanda Alman ve İtalyan ordularının işgal ettikleri yerlerde zabıta hizmetini üzerine almıştır. Diğer taraftan Mihver kuvvetlerinin Rusyaya karşı giriştiği harb hareketlerine iştirak etmemiştir. Bu hal Balkanlarda Romanyanın çökmesine ve Rusyanın Bulgaristandaki Alman kuvvetlerini takip etmek bahanesiyle harb ilân etmesine kadar devam etmiştir.

Üçlü paktın imza merasimi

Alman orduları harb sahalarında taarruz kabiliyetini muhafaza ettiği müddetçe Üçlü Pakt da kıymetini muhafaza etmiştir. Fakat Stalingrad, Elâlemeyn mağlûbiyetlerinden sonra Alman ve İtalyan ricatleri başlayınca zaaf ve inhitat devrine girmiştir. Anglo-Sakson kuvvetleri şimalî Afrikayı te-

mizledikten ve Sicilyaya geçtikten sonra İtalya kayıtsız şartsız teslim olmağa mecbur edilince Üçlü Paktın İtalya ayağı kırılmıştır. Fakat Mussolini Faşist İtalya Cumhuriyetini ilân ederek tekrar Üçlü Paktı yaşatmıya uğraşmış ise de muvaffak olamamıştır.

Bundan sonra Üçlü Pakta girmiş olan peyk devletlerin çekilmeleri devri gelmiştir; iptida Romanya Rusyaya mütareke teklif ederek (ağustos 1944) anlaşmıştır. Hattâ iş bununla da kalmamış, Romanya Almanya aleyhine ordulariyle Rusyaya yardım etmiştir. Bundan sonra Bulgaristan ayni şekilde Almanya aleyhine vaziyet (eylûl 1944) almıştır. Nihayet Finlandiya da Rusya ile mütareke (eylûl 1944) yapmıştır. *(Asım Us)*

ÜSKÜDARLI TALÂT — (1858-1926) Şair Ahmet Talât 1858 de Üsküdarda doğmuştur. Pederi Ahmet Ağa Enderunda yetişmiş ve Asakiri Mansure mesleğine girmiş, musikişinas bir zattı. Pek genç yaştayken pederi vefat ettiğinden, şair Talât, mahallelisi Hafız Ömer Efendinin himayesini gördü. Onun oğliyle beraber büyüdü, rüşdî tahsilini Paşakapısı mektebinde ikmal eyledi. Muhtelif cami derslerine devam etti. Tahsin Hocanın hikmet, heyet, felekiyat derslerinden çok istifade eyledi.

Üsküdarlı Talât

1879 da Adliye Nezareti muhasebe kalemine bilimtihan memur oldu. On dokuz sene müdavemetle başkâtip ve on bir sene sonra muhasebe müdürlüğü vazifelerine geçti. Sekiz ay da Bahriye Nezareti müsteşarlığında kaldıktan sonra tekaüde sevkedildi.

Üsküdarlı Talât, daha genç yaşındayken, o zaman çıkmakta olan «Saadet» ve «Zuhur» gazetelerine yazı yazardı. Hamidiye suyunun getirilmesi için yapılan sarfiyatın ve inşaatın hesaplarını tedvire de memur edilmiştir.

Bir gün bilmecburiye gittiği Yıldız sarayından avdet için müsaade istediği zaman Abdülhamidin «iradei seniyesi şerefmüteallik olmadıkça gidilemiyeceği» ni öğrenerek şu kıtayı söyledi:

«Hürriyetimi elimden aldın gittin
Bilmem bu dahi sayei şahanede mi?
Zindanda mıyım, esir miyim, farkedemem,
Mabeyni hümayunu mülûkânede mi?»

Bu kıtasının da şahit olduğu gibi, tab'an hürriyetperver olan Talât uzun müddet Damat Şerif Paşa ile de ülfet etti. Kalbi daima yurda hizmetle çarpardı. Müdafaai Milliye ve Donanma Cemiyetlerinde çalıştı; hattâ, bu sonuncusunun umum müdürlüğünde bulundu.

Üsküdarlı Talât 15 eylül 1926 da vefat etti. İbnülemin Mahmud Kemal «Son asır Türk şairleri» adlı eserinde onun hakkında şu güzel sözleri yazmaktadır: «Talât'ta gördüğüm âli meziyetlerden biri, ef'al ve ekvalinin rüzgâra tabi olmamasıdır. Hiçbir vakit etvarı tarrarane göstermedi. Demi ikbal ve idbarda reftarü güftarını değiştirmedi. Şairleri, sebatsızlıkla itham edenler, Talât'ı istisna etmelidirler. O, zaten müstesna bir mahlûktu. Bütün âşinalarının muhabbet ve hürmetini kazanmıştı. Kemalini hazmedenlerdendi. Ne vakit buluşsak «sinnen ve liyakaten mütefevvik olduğu halde» kendini şakird, beni üstad hükmünde tutardı. Mektuplarımı, hattâ âdi bir pusulamı bile kemali itinayla saklar, yâranı irfanına göstermekten mahzuz olurdu. Bu mütevazıane ve kadirşinasane haller, bizim kemalimizden ziyade onun kemali faziletini ispat eder. Ehli meziyyet, meziyyeti nefsinde değil, başkalarında görür.»

Üsküdarlı Talât'ın vefatında Abdülhak Hâmid'in yazdığı manzumeden:

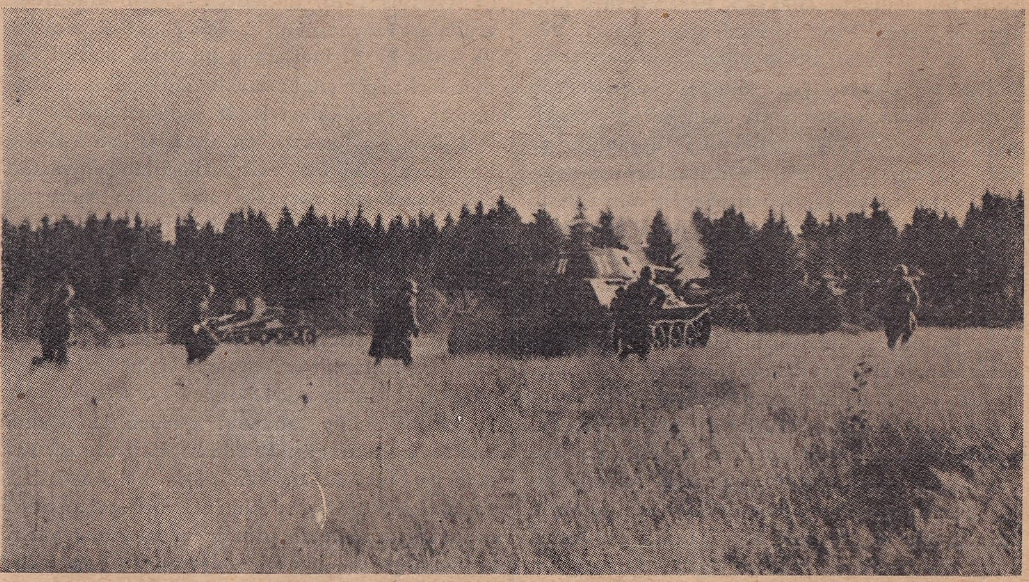
«Yüce Talât, o mefhari şuara
Yeni vâdide bir terane ile
Eski dârında olmalıydı mukim

Eski bir sıyti şairane ile
Gâhü bigâh olurdu nağme sera
Üsküdar oldu rıhletiyle akim»

(S. G.)

ZIRHLI MUHAREBE ARABALARI — Tank ismi dahi verilen top ve makineli tüfeklerle veyahut yalnız alev makinesi ve makineli tüfekle teslih edilmiş, her türlü arazi üzerinde tırtıl tekerlekleri vasıtasiyle hareket kabiliyetini haiz, zırhlarla muhafazalı bulunan ve hareketi esnasında dahi muharebe edebilen motörlü harb silâh ve vasıtasına denir. Silâhın cinsine, büyüklüğüne ve zırhlanma vaziyetine göre hafif, orta ve ağır olmak üzere üç sınıfa ayrılırlar. Ayrıca sürat, hareket kabiliyeti, hareket siaları, sevk ve idare maksatları da bu tasnife tesir yapar. Vazifesi, muharebede düşman mevziini derinliğine doğru yarmak ve onun defi ve tard kudretini parçalamak ve diğer sınıf ve silâhlarla birlikte müştereken katî neticeyi almaktır. Zırhlı muharebe arabaları süratleri, silâhları, zırhları, geniş hareket sahaları ve ezici ağırlıkları ve yarma kudretleriyle tesirlerini gösterirler. Ayrıca düşman mâneviyatını geniş mikyasta sarsan birinci derecede taarruz silâhıdırlar. Sarı saliple gazlanmış yerlerden zarar görmeden geçerler. Zırhlı muharebe arabaları; kolordu, tümen, tugay, alay, tabur, bölük ve takım halinde kuruluşa girmiştir.

Muharebe arabalarının harblerde kullanış tarihleri çok eskidir. İlk defa Küçük Asya [Asie mineur] da Milâttan takriben 40 asır evvel kullanılmağa başlanmış olduğu tahmin olunmaktadır. Bu arabalar küçük, hafif ve umumiyetle iki tekerlekliydiler; ilk çağlarda Elamlar, Geldaniler, Mısrıler muharebelerde geniş ölçüde bu arabalardan istifade etmişlerdir. Asuriler ve İraniler muharebe arabalarını süvari kuvvetleriyle birlikte kullanırlar ve bazı hallerde süvarinin emrine verirlerdi. İraniler Milâttan 6 asır evvel tırpanlı muharebe arabaları icadetmişlerdi; tırpanla mücehhez erler bu arabalarla düşman saflarına dört nalla saldırırlar ve hasmın piyadesini tırpanlarlardı. Milâttan 191 sene evvel Antiokü ile Sipyon arasında cereyan eden Manisa meydan muharebesinde bu usul kullanılmıştır. Golvalılar da bidayette muharebe arabası kullanmışlar, lâkin Sezar'ın istilâsından evvel terketmişlerdir. Yunaniler ve Romalılar ağır muharebe arabası kullanmamışlar, iki tekerlekli arabaları [Şar] millî koşulara tahsis ederek şekillerini ve vasıflarını narin bir tip haline sokmuşlardır. Yunaniler muharebe arabası yerine «Hoplit Falanks» namını verdikleri çok ağır silâhlarla mücehhez piyadeyi kütlece kullanırlardı. Eski devirlerde muharebe arabaları çift veya dört at koşulu olarak kullanılırdı. Asyada muharebe arabaları yerine filler kullanılmıştır. Hintlilerden İranilere intikal eden bu usul daha sonraları Büyük İskender tarafından benimsenmiştir. Bu büyük serdar Arbela meydan muharebesinde on beş fil iğtinam ettikten sonra filin meydan muharebelerinde kullanılması Avrupaya da sirayet etmiştir. Büyük İskender muharebelerde ekseriya 300 fil kullanmıştır. Filler ağır vücutlariyle piyadenin önünden süratle ilerliyerek düşman hatlarını yararlar, piyadesini ezerek dehşete salarlar, bunları süvarinin hücumu takibeder ve bu suretle meydan muharebesinin katî neticesi alınırdı. Bugünkü seri orduların kullanılması da aynı prensipe dayanmaktadır. Pirus ve Kartacalılar da Romalılara karşı 20 fil kullanmışlardır. Fillerin ezici tesirleri meydana çıktıktan sonra Milâttan 217 sene evvel Rafya meydan muharebesinde ilk defa fillere karşı fil kullanmak suretiyle bugünkü tank meydan muharebesi tatbik edilmişti. Bu muharebede 73 Afrika fili 102 Asya filine mağlûp olmuştur. Türkler büyük Türk Serdarı Kanuni Sultan Süleyman devrinde (1529) Fernitsafelt muharebe meydanında fil kullanmışlardır. Ortaçağlarda iki ve dört tekerlekli ağır muharebe arabaları kullanılmağa başlamıştır. Bu araba zırhla müsellâh bir arabacı tarafından sürülürdü. Tatar okuyla müsellâh erler uzaklardan tesir

Bir tank hücumu

yaparlar ve piyadeleriyle süvarilerine düşman cephesini yararak yol açarlardı. Bu ağır arabalar müdafaada tahkimat yerine de geçerdi. XIV. asırda Flamen ve Hussitler tarafından ribeau dequin namı verilen muharebe arabalarında ilk defa top da kullanılmıştır. Bu tarih topla müsellâh muharebe arabalarının başlangıcıdır.

İlk zamanlarda ve orta çağlarda kullanılan muharebe arabaları bilâhare Feodalite devrinin kale harblerinde unutulmuş ve kaybolmuş, fakat ateşli silâhların meydan muharebelerine hâkimiyetinden sonra düşman mevzilerini ve cephesini yarmak için muharebe arabalarının kullanılmasına tekrar ihtiyaç hâsıl olmuştur.

1885 te ağır makinelitüfeklerin ordulara kabul edilmesi ve 1904 ve 1905 Rus - Japon seferinde bu silâhın büyük tesirlerinin anlaşılması piyadenin dağınık düzen muharebesinin daha geniş ölçüde inkişafına sebep olmuştu; birinci cihan harbi başlarken piyade kat'î netice silâhiydi. Ağır ve hafif makinelitüfekler onun esas ateş kudretini temin ederlerdi. Topçunun vazifesi de taarruzda piyadeye yol açmak ve müdafaada onu ateşiyle himaye etmekti. Harb başladıktan sonra pratikte dakikada 250 : 300 mermi atan makinelitüfeklerin tesirleri karşısında piyade toprağa gömülmek mecburiyetinde kaldı. Sahra tahkimatı birdenbire fevkalâde inkişafa mazhar oldu. Hendekler, telörgüler, derinliğe doğru tahkim edilmiş mevziler, büyük ölçüde topçu ve ağır makinelitüfek ateşiyle korununca taarruz durakladı; hareket harbi yerini mevzi harbine terketti ve bu suretle harb, malzeme ve yıpratma harbi halini aldı. 1916 haziranında itilâf ordularının taarruziyl ebaşlıyan ve birincikânun 1916 ya kadar devam eden Som meydan muharebesi 500 bin Alman ve 675 bin itilâf askerinin kanı pahasına mal olmuş, lâkin neticede 30 kilometre genişliğinde ve 15 kilometre derinliğinde mahdut bir girme yapılabilmiştir. Günlerce devam eden trampet ateşi kesin bir netice verememiştir.

Som meydan muharebesini Flandr meydan muharebesi takip etmiş, 23 kilometrelik bir cephede 2300 top, 1000 tayyare kullanılmış, zehirli gaz istimal olunmuştur. Yüz gün devam eden bu meydan muharebesi de muvaffak olamamıştır. Bu muharebelerden alınan dersler; tahkimatı ezen ve ağır makinelitüfeklere karşı ezici bir üstünlük ve tesir yapan, ağır makinelitüfeklerin tesirlerine karşı muhafazalı, müteharrik bir silâhın vücudunu lüzumlu kılmıştır. Bu silâh mevzi harbini hareket harbine intikal ettirebilecek bir kudrette olmalıydı. İşte bu fikirler ve ihtiyaçlar tankın icadına sebep olmuştur.

Makine ve motörün inkişafı, demir ve çelik sanayiinin fevkalâde terakkisi yeni muharebe arabalarının imalinde esaslı âmil olmuş ve yeni tip zırhlı ve motörlü muharebe arabaları ortaya çıkmıştır. İlk zırhlı muharebe arabasının projeleri 1911 senesinde Avusturya-Macaristan ordusu Üsteğmenlerinden Burstiu tarafından yapılmışsa da plânları ne Avusturya-Macar ne de Prusya genel kurmayları tarafından hüsnü kabul görmemiştir. İlk zırhlı muharebe arabası 1914 senesinde İngilterede imal olunmuştur. Bu arabalar piyade refakat ağır silâhı olarak kuruluşa ithal edilmişti. Piyade, ileride taarruz ederken tanklar piyadeyi geriden takip ederler ve ağır makinelitüfekleriyle piyadenin taarruzunu desteklerlerdi.

Tankların yarıcı kudreti birkaç muharebeden sonra anlaşılmış ve bunların kütlece kullanılması takarrür etmiştir. İlk defa 1917 de En ile Beri o Bak ve Graon'da kullanılan ve 75 milimetrelik topu havi tanklar çok ağır katerpiller modeli tanklardı. Bunlar yollarda ekseriya pan yaparak kalıyorlar veyahut içlerinden çıkan yangından harap oluyorlardı.

İlk defa kütlece baskın tarzında tank kullanılması birinci, cihan harbinde ikinciteşrin 1917 de Kambrede vaki olmuştur. Bu meydan muharebesinde kullanılan 378 muharebe ve 98 ikmal tankı Alman cephesini kısa bir topçu hazırlığını müteakip yarmaya muvaffak olmuş, lâkin o zamanlar tankların operatif maksatlar için kullanılması bilinemediğinden elde edilen muvaffakıyetten istifade edilememiştir. Küçük tankların imalini ilk evvel Etyen isminde bir Fransız generali teklif etmiş ve bunların imaline 1918 senesinde başlanmıştır. Bu tanklar 3,7 santimlik topu havi ve her tarafa dönen bir kuleyi taşıyordu. Hendekleri aşabilen, arızalı arazide dahi piyadeyi destekliyebilen bu oynak harb silâh ve vasıtası bugünkü modern tankların anasıdır. Kambre'yi Suvason (18 Temmuz 1918) takibetti. Taarruz eden tankların adedi 518 tanka yükseldi, modern silâh ve usullerle takviyeli Alman müdafaa mevzileri iki saat içinde enkaz haline geldi. 179 tank zayiatına mukabil Alman cephesi yarılmıştı, fakat itilâf orduları baş komutanlığı bu muvaffakıyeti operatif maksatlara sevkedemedi. Suvason'u Amyen (8 Ağustos 1918) takibetti. Zırhlı muharebe arabaları meydan muharebelerine hâkim olmaya başladı. Birinci cihan harbinin birinci derecede baskın silâhı zırhlı muharebe arabalarıdır. Bu silâhları itilâf orduları icadettikleri için bu hususta ön almışlar ve kütlece kullanarak büyük tesir istihsaline muvaffak olmuşlarsa da operatif mahiyette sevk ve idare tecrübelerinin gayri kâfi oluşu dolayısiyle muharebeleri katî neticeli hedeflere eriştirememişlerdir.

Bir zırhlı birlik

Almanlara gelince, tank silâhının kudretini harb esnasında, zamanında doğru olarak kıymetlendiremedikleri için bu tesirli silâhtan istifade edememişlerdir. Alman sevk ve idarecilerinin ananevi gururu ve hasım icadını istihfaf etmesi bunda âmil olmuş, zaman ve malzeme noksanlığı da bu hususta tesirini göstermiştir. Almanlar bidayette itilâf ordusundan iğtinam edilmiş yirmi kadar tankı kullanmaya mecbur olmuşlardır. 1918 de zırhlı muharebe arabalarının katî tesiri anlaşıldıktan sonra Almanyada da bu arabaların imali lüzumu kabul edilmişse de bu işte çok geç kalınmıştır. Müstakil motörlü birliklerin hareket ve muharebe kudretinden istifade edilerek bunların sevkülceyşî ve operatif maksatlarla kullanılması ancak birinci cihan harbinden sonra düşünülmüş ve tatbik edilmiştir.

Motörün fevkalâde inkişafı zırhlı muharebe arabalarının da tekâmülüne sebep olmuştur. Bu silâh için ilk tecrübe sahası Habeşistandır. Habeş ordusunu zırhlı muharebe arabaları mağlûb etmiştir. İspanya iç harbinde ağır tankların hafif tanklara karşı tesirlerinin üstün olduğu tesbit edilmiştir. Çin - Japon (1936) harbinde de kıymetli dersler alınmıştır. Almanlar Versay muahedesi mucibince zırhlı muharebe arabaları yapmaktan menedilmişlerdi. Almanya bu muahedenin hükümlerini bozduktan, askeri hükümranlığını elde ettikten sonra zırhlı muharebe arabalarının imaline 1934 tarihinden sonra hızla başlamış ve ikinci cihan harbinden evvel dünyanın en ileri zırhlı birlik teşkilâtını kurmaya muvaffak olmuştur.

Fransız ve İngiliz orduları zırhlı birlik teşkilâtını ikinci cihan harbinden evvel maksada uygun olarak kuramamışlar ve bu silâhları tabur ve alay çerçevesi içinde küçük birlikler halinde piyade tümenleri ve kolordular emrine vererek tabiye maksatları için istihdam ve teşkil etmişlerdir. Buna mukabil Almanlar büyük tecrübe ve tatbikatlar neticesinde zırhlı birliklerin müstakil bir sınıf ve silâh vasfını haiz olduğunu anlamışlar ve bu suretle Tümen, Kolordu birlikleri halinde teşkil ederek seri orduların teşekkülünü daha 1938 den itibaren sağlamışlardır. Almanlar ve Ruslar zırhlı birliklerini sevkülceyşî ve operatif maksatlarla taazzuv ettirerek bu hususta ikinci cihan harbine daha hazırlıklı girmişlerdir. Almanya ve Rusyada operatif büyük zırhlı birlikler teşkilâtı kabul edildikten sonra zırhlı tümenler büyük sevk ve idarenin en küçük operatif birliği, yani esas muharebe birliği olarak kabul edilmiştir. Bidayette iki zırhlı ve bir motörlü tümenden zırhlı kolordular teşekkül etmiş ve kolordular emrine ayrıca topçu, istihkâm, muhabere, ikmal teşkilleri gibi bağlı kıtalar verilmiştir. İkinci cihan harbi esnasında 2 : 3 zırhlı kolordudan seri ordular vücuda getirilmiştir. Zırhlı muharebe arabaları zaptederler, fakat muhafaza edemezler. Bu hususiyetleri onlara motörlü piyadenin ilhak edilmesini lüzumlu kılmıştır. Zırhlı birliklerin muharebede muvaffak olabilmesi için bunların kara ve hava sınıflariyle de iyi iş beraberliği yapmaları lâzımdır.

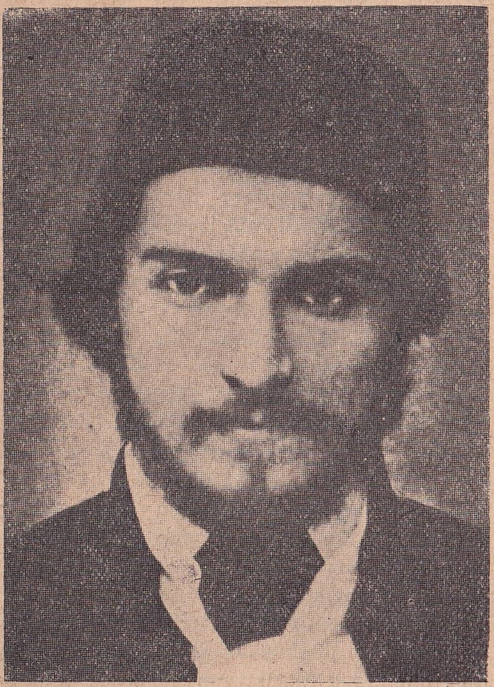
Zırhlı muharebe arabalarının imali malzeme ve sanayie dayanır. İlim ve fende çok ileri milletler bu vasıtaları, gittikçe inkişaf eden ve tecrübelerle gelişen «seri» halinde imale muvaffak olmuşlardır. Anglo - Sakson zenginliği ve yüksek sanayii ikinci cihan harbinde hasımlarına tefevvuk etmeye muvaffak olmuştur.

Zırhlı muharebe arabaları harekât harbi silâhıdır. Bunlar piyadenin ehemmiyetini azaltmışlardır. İkinci cihan harbinin bidayetinde siklet merkezi silâhı olmuşsa da piyade yine asıl sınıf olarak kalmıştır. Hattâ zırhlı birliklere karşı defi ve tard silâhları tekâmül ettikten sonra bazı yerlerde zırhlı birliklere yol açmak vazifesi piyadeye bırakılmıştır (Elâlemeyn meydan muharebesi).

İkinci cihan harbi muhtelif teknik silâhların ve malzemenin kullanılmasına bir sahne olmasına rağmen piyade, kahraman karakteri çelik azmiyle hepsinin üstünde kıymet ve ehemmiyetini muhafaza etmiş, zafer gene onun süngüsüne bağlı kalmıştır. Bütün silâhlar ve sınıflar hep onun zafere ulaşmasını temin için yol açmıya çalışmaktadır.

Kısa bibliyografya; R. v. Eimannsberger; Kampfwagen Krieg 1938. Achtung Panzer, Durchbruch. *(İhsan Yurdoğlu)*

AGÂH EFENDİ (1832 - 1885) — Türkiyede ilk hususî türkçe gazeteyi tesis etmiş, ilk hürriyet mücadelesine karışarak Avrupaya ilk kaçan fikir adamları arasında bulunmuş, ilk sürülen gazeteci, ilk sefir gazeteci

Agâh Efendi

olmuş, ilk posta pullarımızı ihdas etmiş ve mühim memuriyetler yapmış bir Türk münevveridir.

Yozgatlı olup İstanbulda yerleşen Çapan Zade Ömer Hulûsi Efendinin oğludur ve 31 mart 1832 de Sarıyerde doğmuştur. On bir yaşında iken Beyoğlundaki Tıbbiye mektebinin hazırlık sınıflarına devama başlıyarak yedi sene sonra oradan ayrılmış ve o zaman bu mektebin tahsili fransızca olması dolayısiyle bu dili öğrenmiş bir halde bulunduğundan Babıâli tercüme odasına memur olarak girmiştir. 1853 de sefirimiz maiyet kâtibi olarak Parise gitmiş ve ayni sene İstanbula dönmüştür. İstanbulda karantina müdür muavini, sonra Rumeli ordusu baş mütercimi olmuş ve Rus harbinde Anadolu ordusunda da bulunarak sulh mükâlemelerinde tercümanlık yapmıştır. 1858 de Mostarda mutasarrıf vekâleti ve Hersek meclisi muvakkati reisliği yapmış ve avdetinde «Tercümanı Ahval» gazetesini tesis etmiştir.

Bu gazetenin ilk sayısında çıkış tarihi aynen şöyledir: «6 rebiülâhir - 9 teşriniev vel 1277». Bu tarih milâdiye çevrilince 1860 a rastlar. Bir gazete için en gayri müsait zamanda çıkan Tercümanı Ahvale ilk yirmi dört nüshasında Şinasi merhum kalem yardımı yapmıştır. Evvelce haftalık olarak intişar ederken yirmi beşinci nüshadan itibaren iki günde bir çıkmağa başlamış ve 1866 senesine kadar devam etmiştir. Tercümanı Ahval bir fikir gazetesidir, ilk polemikler onda yapılmış ve hükûmetçe ilk kapatılış bu gazetenin başına gelmiştir. Geçimi yalnız gazeteciliğe münhasır ilk muharrirler de ilk defa bu gazetede görülmüştür. Kendinden evvel çıkan «Takvimi Vakayi» in resmî ve «Ceridei Havadis» in hem yarı resmî ve hem de bir İngiliz tarafından çıkarılması matbuat tarihimizde Tercümanı Ahvale ilk Türk fikir gazetesi olmak ve gazeteciliğimizde mühim bir dönüm noktası yapmış bulunmak bakımından hususî bir yer ayırmıştır. Bu gazete hakkında ayrıca bir bent yazılacaktır.

Agâh Efendi hususî ilk Türk gazetesi sahibi olmak hasebiyle Türk gazetecilerinin piridir.

Efendi merhum gazeteyi neşrederken bir taraftan da memuriyetlerde bulunuyordu. 1861 de «Postahanei Âmire» Nazırı olmuş ve mesafe üzerinden alınıp bir takım yolsuzluklara meydan açan ücret meselesini hal için 1862 de ilk pullarımızı ihdas etmiştir. Onun bu işlere çok emeği geçmiş ve hattâ bir aralık ecnebi postalarının ilgası üzerinde de ısrarla durup imkân hazırladığı halde Âli Paşaya kabul ettirememiştir.

1864 te Vapurlar Nazırlığı ile Ereğli Kömür Madenleri Nazırlığı kendisine verilmiş ve oradan ayrılarak 1865 te Divanı Muhasebat âzalığına geçirilmiştir.

17 mayıs 1867 de Namık Kemal ve Ziya (Paşa) Beyler, Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa ile birleşip, Âli Paşa hükûmeti aleyhinde çalışmak üzere İstanbuldan Parise kaçtıkları vakit Agâh Efendi ile Suavi'nin de onları takibetmesi aralarında takarrür etmiş ve hazırlıklara başlanmıştır. Bunlar bir müddet evvel İstanbulda gizlice teşkil edilen «Yeni Osmanlılar» cemiyetinin aslî erkânından olup Ebüzziya Tevfik merhumun Yeni Osmanlılar adlı eserinde tavsif ettiği gibi «Çâr rüknü hürriyet» tirler.

Namık Kemal ve Ziya Beylerin kaçtığı gün hükûmet meseleyi haber aldığından Agâh Efendi hemen Divanı Muhasebat âzalığından azledilmiş, Suavi ve diğer arkadaşlariyle birlikte on dört gün sonra da onlar kaçmışlardır. Agâh Efendi firar ettiği zaman gazetesi artık çıkmamaktadır.

Avrupada «Hürriyet» gazetesini çıkartıp Fransa, Belçika ve İngilterede bir hayli uğraştıktan sonra bir kısmı evvel ve bir kısmı da Agâh Efendi ile beraber, Âli Paşanın vefatını müteakıp 20 ikinciteşrin 1871 de İstanbula dönmüştür. Bir müddet sonra İzmit mutasarrıflığına memur edilen Agâh Efendi bir sene sonra oradan geri çekilmişse de bu sıralarda Beşinci Murad padişah olduğundan 1876 da İzmite tekrar mutasarrıf olup birkaç ay sonra Şûrayı Devlet âzalığına getirilmiş, yedi sekiz ay sonra da 1877 de evvelâ Bursaya ve müteakıben Ankaraya sürülmüştür. Bu sürgünlük yeni padişah İkinci Hamidin hürriyetperverleri temizlediği zaman olmuştur.

Üstad Ankarada yedi seneye yakın bir zaman sürgün kalmış ve 1884 te balâ rütbesiyle Rodos mutasarrıflığına tayin edilip ayni sene içinde Namık Kemalle becayişi yapılmış, Midilli mutasarrıflığına naklolunmuştur. Nihayet 1885 te Atinaya elçi tayin edilerek ayni sene içinde orada anî olarak vefat eylemiştir. Kardeşi Anadolu Müfettişi Şakir Paşanın da ölümü böyle anî olduğundan, akrabası arasında ikisinin de Abdülhamit tarafından zehirlendiği hakkında bir kanaat vardır. Kemikleri bilâhare getirilerek Sultan Mahmud türbesi mezarlığına gömülmüştür.

Ebüzziya Tevfik merhum «Yeni Osmanlılar» eserinde Agâh Efendiden bahsederken; çalışkan, sükûnete mail, bedbin, fakat muhakemesi çok sağlam olduğunu, ömründe hiç kimseye serfüru etmediğini, asabî olduğu halde tehevvürüne galebe çaldığını yazmakta ve Avrupada Yeni Osmanlılar ihtilâfa düşüp de iki üç kısma ayrıldığı ve bu hürriyetperverlerin hâmisi Mustafa Fazıl Paşa İstanbulla uyuştuğu vakit; «Ben bunu çoktan bekliyordum. Çünkü dünyanın hiçbir tarafında bir prensin ihtilâlci olduğu görülmemiştir. Olsa olsa fırkai ihtilâliyeyi maksadına hadim eder.» demişti.

Agâh Efendi çalışkan bir adamdı; Avrupada da durmamış, pek sevdiği postacılıkla ekonomi politik üzerinde esaslı tetkikler yapmıştı.

Bendimize aldığımız resmi, mumaileyhin Parise ilk gittiği 1853 senesinde çıkarttığı tahmin edilmektedir.

Kısa bibliyografya: Server İskit; Tercümanı Ahval ve Agâh Efendi, Ankara 1937. *(Server İskit)*

ALTINAY, AHMED REFİK (1880—1937) — Ürgüblü Ahmed Ağanın oğludur. Ailesi Gürlükçüoğulları diye anılan Ahmed Ağa Abdülâzizin vekilharcı idi ve bunun için saraya yakın olan Beşiktaşta otururdu.

Ahmed Refik Altınay

Ahmed Refik, 1880 yılında Beşiktaşta Valide Çeşmesinde dünyaya geldi; ilk tahsilini de Beşiktaşta Vişnezade mektebinde yaptı. Sonra sırasiyle Beşiktaş Askerî Rüştiyesini, Kuleli Askerî İdadisini ve nihayet Harbiye Mektebini bitirdi. 1898 de Harbiye Mektebini birincilikle bitirerek piyade mülâzımısanisi rütbesini aldığı zaman çok genç olduğu için kıtaya verilmedi, Toptaşı ve Soğukçeşme Askerî Rüştiyelerine Coğrafya Muallimi tayin edildi. 1902 de Harbiye Mektebi fransızca muallimliğine nakledildi. 1903 te mülâzımıevvel, 1907 de yüzbaşı oldu. Günlük ve haftalık gazete ve mecmualara ilk yazılarını yazmağa Harbiye Mektebinde muallimlik ettiği bu yıllar içinde başladı. 1908 de Meşrutiyetin ilâniyle beraber, Harbiyenin tarih muallimi oldu ve aynı yıl içinde «Millet» gazetesinin başmuharrirliğini aldı. Bir müddet sonra da İkdam gazetesinde birbiri arkasından Lâle Devri'ni, Tarihî Simalar'ı, Köprülüler'i, Felâket Seneleri'ni tefrika halinde neşretti. Ahmed Refik imzasına asıl şöhreti temin eden de bu seri yazılar oldu. 1909 da «Erkânı Harbiyei Umumiye Ceride Şubesi» ne memur edildi. Ayni yıl içinde yeni kurulan Tarihî Osmani Encümenine daimî âza tayin olundu ve bir heyetle birlikte tarih tetkikleri için Fransaya gitti. 1912 de Balkan Harbinde askerî sansür müfettişi tayin edildi; harb bitince de kendi isteğiyle tekaüt edilerek yeni eserler vermeğe başladı. Fakat 1913 te Birinci Dünya Harbi arifesinde yüzbaşılıkla tekrar silâh altına alındı ve tekrar Sansür Umumî Müfettişi oldu. Bu sırada yazdığı bir makale zamanın sadrazamı Said Halim Paşayı kızdırdı, arpa ve saman memurluğu ile Ulukışlaya sürülmesine sebep oldu. 1915 te Eskişehir Sevk Komisyonu Reisi olduktan sonra ağır hastalandı, tedavi için geldiği İstanbulda kaldı ve Başkumandanlığın emrile eski Türk muharebelerine dair vesikalar toplamak için «Hazinei Evrak» ta çalıştı; bir taraftan da Erkânı Harbiyei Uumumiyenin emrile ordu için «Tarihte Osmanlı Neferi», «Yirmi Beş Sene Siper Kavgası» gibi destanlar yazdı. 1916 da Yeni Mecmuada Ahmed Refiğin tarih yazılarına iyi bir mevki verildi. Harbin son yıllarında da ecnebi gazeteciler heyetine reislik ederek

Doğu Anadoluyu dolaştı. Harb sonunda tekrar tekaüt edilen Ahmed Refik 1917 de İstanbul Darülfünunu Osmanlı Tarihi muallimliğine, pekaz sonra Darülfünunun Türkiye Tarihi Müderrisliğine, vefat eden Abdurrahman Şerefi istihlâf suretiyle 1924 te Türk Tarih Encümeni Reisliğine geçirildi ve bir müddet sonra bu reisliğe Fuat Köprülünün gelmesiyle Encümende daimî âza olarak kaldı. Diğer taraftan da Darülfünundaki müderrisliğini Darülfünunun ilgasına kadar muhafaza etti. Üniversite teşkilâtında açıkta kaldı.

Son zamanları sıkıntı ve zaruret içinde geçen Ahmed Refik 10 birinciteşrin 1937 de Haydarpaşa Hastahanesinde öldü ve vasiyeti gereğince Büyükadanın Tepeköy mezarlığına gömüldü.

Ahmed Refiğin tercüme eserleri beş altıyı geçmediği halde kitap halinde basılmış ve yayılmış telif eserlerinin sayısı yüzden aşağı değildir. Birçok mecmua ve gazetelerde çıkan makaleleri bu sayının dışındadır. Hepsi tarihle, yalnız üç tanesi askerlik mesleğiyle ilgili olan kitapları arasında bir tane de «Gönül» adlı bir şiir kitabı vardır.

Tarihî eserler okumak zevkinin memlekette yayılmasında çok emeği geçen Ahmed Refik, kelimenin tam mânasiyle bir tarihçi sayılamaz. Ona tarih edebiyatı yapmış bir muharrir demek belki daha doğru olur. Gerçekten de, çok hızlı çalışan ve bu yüzden eser vermekte pek cömert olan bu edib, çok defa kaynaklarını derinleştirmediği, tenkid etmediği ve her birinden olduğu gibi faydalanmakla yetindiği için hatâlara düştü, sathî kaldı. Fakat muhakkak ki o, orijinal tarz ve üslûbiyle, devrinin nesillerine tarihe alâka zevkini aşıladı. Ahmed Refiğin Hazinei Evraktaki araştırmaları neticesinde bulup neşrettiği tarihî vesikalar Osmanlı tarihi için değerli kaynaklardır.

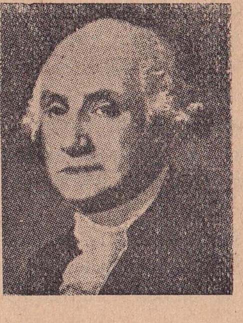
Kısa bibliyografya: Reşad Ekrem Koçu; Ahmed Refik=Hayatı, seçme şiir ve yazıları. Millî Mecmua. Türk Hukuk Tarihi Mecmuası. (Sadan Galip Savcı)

AMERİKADA CUMHUR REİSİ SEÇİMİ VE CUMHUR REİSLERİ — 7 ikinciteşrin 1944 te, Birleşik Amerika Cumhuriyetini doğrudan doğruya ve harb üzerindeki muhtemel tesirleriyle de hemen hemen bütün dünyayı bilvasıta işgal eden seçim gürültüleri sona erdi.

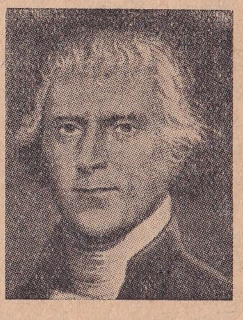
Bir yabancıyı şaşırtacak kadar karışık görünen Amerikan seçim tarzı Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle tayin ve tarif edilmiştir. Metin bakımından yazılı ve değişmesi çok güç bir kanun olan Amerikan Teşkilâtı Esasiyesinin ayni derecede seyyal bir ruhu vardır. 17 eylûl 1787 de kabul edilen Amerikan Teşkilâtı Esasiyesinin ilk yedi maddesine 1791 senesinde, muğlâk bırakılmış olan vatandaşlık haklarını tayin ve tarif ettiği için «Vatandaşlık Hukuku Beyannamesi» adiyle anılan on maddelik bir ilâve yapılmış, bundan sonra yapılanlarla beraber ilâve ve tadilâtın sayısı yirmi biri bulmuştur. Bu esas kanuna göre her dört senede bir, ikinciteşrin ayının ilk pazartesi gününü takip eden salı günü yapılan seçimde dört sene hizmet edecek bir Cumhur Reisi, iki sene hizmet edecek bir meclis ve altı sene hizmet edecek 32 Âyan âzası — 96 kişilik Âyan Meclisinin üçte biri — seçilir.

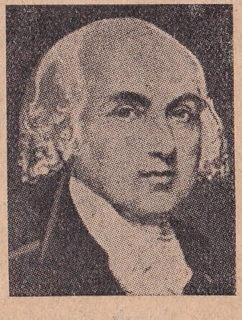
İki senede bir meclisin tamamı ve Âyan Meclisinin de üçte birinin değişmesine karşılık Cumhur Reisi dört sene iş başında kalır.

Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Cumhur Reisi ve Cumhur Reis muavininin halkın seçtiği müntehipler tarafından seçilmesini âmirdir. Bununla beraber gelenek, Amerikan seçimini bir dereceli olarak tahakkuk ettirmektedir; şöyle ki rey sahipleri evvelce, ne şekilde rey vereceğini tayin ve taahhüt etmiş olan müntehipleri seçmekte, bunlar da milletin arzusuna sadece kanunî bir vasıta olmaktadırlar.

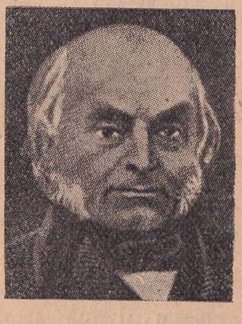

Corc Vaşington

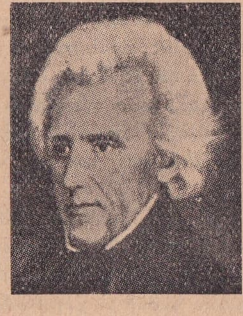

Con Adams

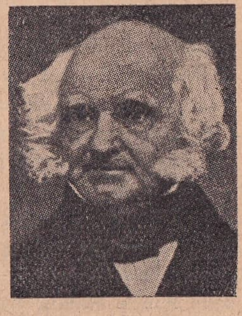

Tomas Cefirsın

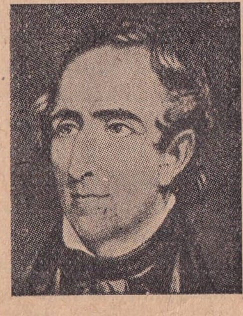

Ceyms Medısın

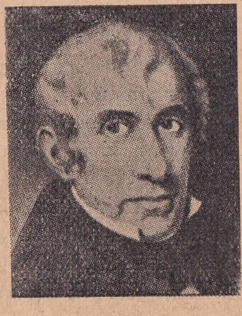

Ceyms Monrou

Con Kuinsi Adams

Andru Caksın

Martin Van Biürn

Vilyam Harisın

Con Tayler

Teşkilâtı Esasiye Kanunu gereğince Parlamento ve Âyan Meclisinin vazifeleri, seçim senelerinin ikincikânununun üçüncü günü öğleyin ve Cumhur Reisiyle Reis muavininin vazifeleri de ikincikânunun yirminci günü sona ermektedir. Yeni seçilen Cumhur Reisi ve muavini, intihaptan sonraki mart ayının dördüncü günü yemin ederek vazifelerine başlarlar.

Gene Teşkilâtı Esasiyenin kendisine verdiği salâhiyet ve iktidar bakımından, Amerikan Cumhur Reisi millî iradenin tam bir timsalidir. Amerikan Cumhur Reisi ayni zamanda kabine reisi olduğu gibi, kabine âzalarını Meclisten seçmek zorunda da değildir. Fazla olarak dış işleri tedvir eden «Secretary of State = Devlet Nazırı» nın doğrudan doğruya Cumhur Reisine karşı mes'ul oluşu Amerikan Cumhur Reisine ayni zamanda Hariciye Nazırı salâhiyetlerini de vermektedir. Bu geniş salâhiyetleri şahıslarında toplıyan Amerikan Cumhur Reisleri tabiî olarak memleketlerinin mukadderatı üzerinde fazlasiyle müessir olmuşlardır.

Amerikada, 1789 danberi, Ruzvelt de dahil olmak üzere 32 Cumhur Reisi vazife görmüştür. Bunlardan bazılarının hizmet bakımından mühim şahsiyetler olmamasına karşılık, mühim bir kısmı dünya çapında başarılar yapmışlar, Amerikanın bugünkü durumuna ulaşabilmesine hissedilir bir şekilde hâdim olmuşlardır.

Bu zevatı kısa hal tercümeleriyle aşağıya sıralıyoruz. Ancak adlarını kendi imlâlariyle bırakıp türkçe telâffuzlarını resimlerinin altına yazıyoruz. Burada isimleri takiben parantez içinde yazılan tarihler doğum ve ölüm yıllarını, memleket isimleri doğum yerlerini ve onu takip eden harfler mensup oldukları partileri göstermektedir. Bunlardan (R) Republican'a, (W) Whig'e, (F) Federal'e, (D) Demokrat'a işarettir.

1 — WASHİNGTON, GEORGE (1732-1799. Virginia, F.): Teşkilâtı Esasiye Kanununun kabulünden sonra ilk Cumhur Reisi olarak seçilen Washington, haklı bir şekilde milletin babası olarak da kabul edilmektedir. Birdenbire patlak veren bir ihtilâlden ziyade, uzun zamandır düşünülen, tasarlanan bir hareket olan Amerikan ihtilâlinde 1775 temmuzundan itibaren Amerikan ordularının Başkumandanlığına seçilmiş, mağlûbiyetler, güçlükler karşısında yılmadan ordusunu nihaî zafere ulaştırmıştır. Amerikan ordusu 1776 da Amerikan bayrağını açmış ve ayni senenin 4 temmuzunda istiklâl ilân etmiştir.

Memleketin en zengin adamlarından birisi olan Washington kumandanlığa seçildiği tarihten, sulhun imzalandığı (1783) zamana kadar masrafından gayri hiç bir maaş kabul etmemiş, bir ara kendisini kral ilân etmek istiyenlerin tekliflerini de kat'iyetle reddetmiştir.

İngiltereye karşı muharebe kazanıldıktan sonra geçen devrede bir birlik kurulmak için çalışılmış ve nihayet 4 mart 1789 da mevcut 13 cumhuriyet, Teşkilâtı Esasiyeyi kabul ederek «Birleşik Amerika Cumhuriyetleri» ni kurmuşlar ve onu Cumhur Reisliğine getirmişlerdir.

İyi bir kumandan olan Washington siyasî sahada fazla bir ileri görüşe ve parlak fikirlere sahip değildi. Kalemi zayıf, nutku tutuktu. Bununla beraber etrafındakileri ken-

disine bendeden şahsiyeti, adaleti Amerikan birliğinin kurulmasının en büyük âmillerinden birisi olmuştur. Washington'un ilk Cumhur Reisliği New-York'ta, ikincisi de Philadelphia'da geçmiş, bu arada Washington şehrinin temelleri atılmıştır.

2 — ADAMS, JOHN (1735 - 1826. Massachussetts, F.): Washington'la birlikte iki defa Cumhur Reis muavinliği yapmış olan Adams Beyazevde yaşıyan ilk Cumhur Reisidir. Seçimi 1796.

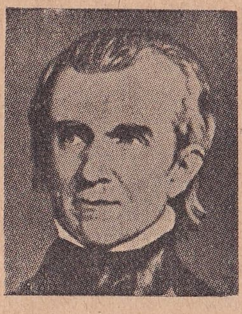
3 — JEFFERSON, THOMAS (1743 - 1826. Virginia, R.): Fert hürriyet ve haklarının inançlı bir müdafii olan Jefferson, 1800 de Cumhur Reisi seçildiği zaman o vakitki Teşkilâtı Esasiye icabı amansız ve renksiz rakibi de yanında muavin seçilmişti. Washington'da yemin eden ilk Cumhur Reisi Jefferson altı dil konuşur, bilgisi geniş bir sahaya yayılmış bir fikir adamıydı. Louisiana'yı Fransızlardan satın almak suretiyle ileri görüşlülük gösteren Jefferson Birleşik Amerika Cumhuriyetlerinin bir halk demokrasisi olarak gelişmesinde büyük bir âmil olmuştur. Bütçe ilk defa olarak zamanında muvazenelendirilmiştir. Mezar taşı için bizzat hazırladığı kitabe, üçüncü Amerikan Cumhur Reisinin şahsiyetini tam mânasiyle belirtmektedir: «Burada Amerikan istiklâl beyannamesini, Virginia cumhuriyeti din hürriyeti kanununu yazan ve Virginia üniversitesini kuran Thomas Jefferson yatmaktadır.»

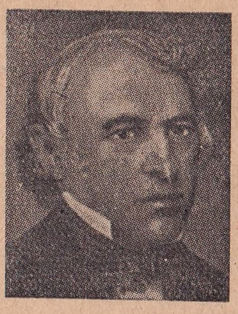
4 — MADİSON, JAMES (1751 - 1836, Virginia, R.): Jefferson zamanında Hariciye Nazırı olan Madison, Jefferson'un ikinci devresi sonunda, 1808 de Cumhur Reisliğine seçilmiştir. Jefferson'un büyük gayreti Amerikayı Napoléon devrinin Fransız - İngiliz harbleri dışında bırakmıştı; fakat dış ticarete konulan ambargo İngiliz - Amerikan husumetine yol açmış ve 1812 İngiliz-Amerikan harbi patlamıştır. Madison'un ikinci Cumhur Reisliği devresinde gelişen bu harb Amerikaya çok pahalıya malolmuştur.

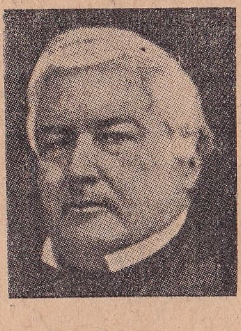
5 — MONROE, JAMES (1758-1831. Virginia, R.): Gerek hukuk tahsili esnasında, gerekse siyaset sahasında Jefferson'un irşadatiyle yükselen Monroe, Hariciye ve Millî Müdafaa Nezaretlerinden sonra 1816 da Cumhur Reisliğine seçilmiştir. İsmiyle anılan Monroe beyannamesi, 1823 te Meclise gönderdiği mesajdan alınmıştır. Amerikayı Amerikalılara maleden ve Amerikalıları, kıt'a dışındaki meselelere karışmaktan meneden bu beyanname bundan sonra Amerikanın dış siyasetinde büyük bir rol oynamış, zaman zaman aşırı infiratçılığa yol açmıştır.

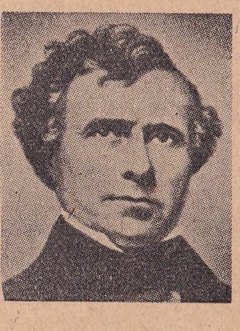
6 — ADAMS, JOHN QUİNCY (1767-1848. Massachussetts, R.): İkinci Cumhur Reisinin oğlu olan Adams, Monroe zamanında Hariciye Nazırlığında bulunarak Florida'nın İspanyollardan satın alınmasında, Monroe beyannamesinin kaleme alınmasında müessir olmuştur. 1824 te, halk reyinin dağılması yüzünden Meclis tarafından kendisinden daha çok rey almış olan Jackson'a tercihan Cumhurreisliğine seçilmiştir.

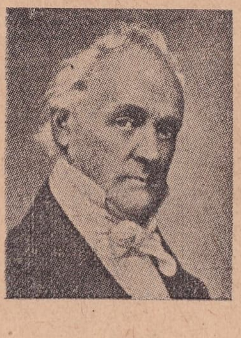
7 — JACKSON, ANDREW (1767 - 1845. South Carolina, D.): 1812 İngiliz - Amerikan muharebesinde büyük muvaffakıyetler kazanan Jackson generalliğe kadar yükselmiş tam mânasiyle bir halk adamıydı. 1824 teki mağlûbiyetine karşılık, aradaki zaman esnasında Demokrat partisine bugünkü renk ve vechesini vererek yeni bir varlık haline getirmeğe muvaffak olan Jackson, 1828 de Adams ve taraftarlarını görülmemiş bir hezimete uğratarak seçimi kazanmıştır. Siyasî görüşünü «Vasat adam ve müsavata tam bir inanç, iktısadiyatta müsavi şartlara, inhisar aleyhtarlığı, hususî imtiyazlara düşmanlık, her işde dürüstlük» şeklinde izah edebileceğimiz Jackson, işbaşına geçtikten sonra fikirlerini tatbik hususunda hiçbir mücadeleden kaçınmamıştır. Amerikan demokrasisine istikamet vermek bakımından Jackson'un tesiri hemen Jefferson'unkiyle müsavidir.

Ceyms Polk

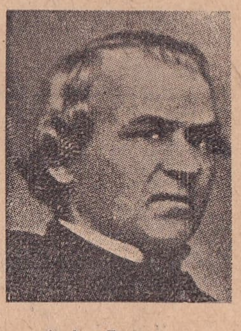

Zahari Teylor

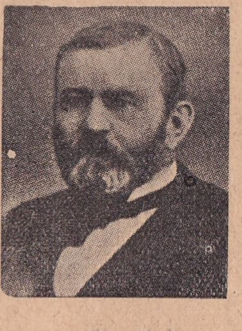

Milerd Filmor

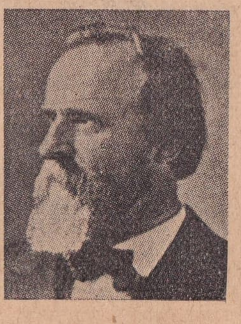

Franklin Pirs

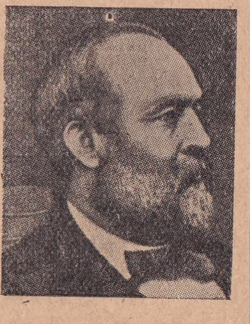

Ceyms Biükanın

Abraham Linkın

Andru Consın

Yulysis Grant

Radford Heys

Ceyms Garfild

8 — VAN BUREN, MARTİN (1782 -1862. New-York, D.): Jackson'un 1836 da Cumhur Reisliğine seçilen bu eski muavini, Amerikanın istiklâlini ilândan sonra Amerikan vatandaşı olarak doğan ilk Cumhur Reisidir.

9 — HARRİSON, WİLLİAM HENRY (1773 - 1841, Virginia, W.): 1812 harbinde şimali garbideki Amerikan kuvvetlerine kumanda etmiş olan General Harrison, 1840 ta Cumhur Reisi seçilmiş, fakat ancak bir ay vazife gördükten sonra ölmüştür.

10 — TYLER, JOHN (1790-1862. Virginia, R.): Harrison'un ölümiyle Cumhur Reisi muavinliğinden Cumhur Reisliğine geçmiştir.

11 — POLK, JAMES K. (1795 - 1849. North Carolina, D.): Meclis Reisliğinden sonra 1844 te Cumhur Reisliğine seçilen Polk zamanında zenci esareti meselesi yavaş yavaş başgöstermeğe başlamıştı.

12 — TAYLOR, ZACHARY (1784 -1850. Virginia, W.): Yirmi üç yaşındanberi muhtelif cephelerde savaşan Taylor, Meksika harblerinde millî bir kahraman olmuştu. Bu dahilî anlaşmazlık devresinde Cumhur Reisliğine seçilmiştir.

13 — FİLLMORE, MİLLARD (1800-1874. New-York, W.): 1850 de Taylor'un ölümü üzerine Cumhur Reisliğine geçmiştir. Taylor'un reddetmesi muhtemel şimal-cenub anlaşmasını imzalamak suretiyle, dahilî harbi bir müddet önlemeğe muvaffak olmuştur.

14 — PİERCE, FRANKLİN (1804 - 1869. New-Haven, D.): Meksika harbleri kahramanlarından General Pierce 1852 de Cumhur Reisi seçildiği zaman «Tom Amcanın kulübesi» kitabı neşredilmiş, memleketi ikiye ayıran zenci esareti münakaşası gittikçe kızışmıya başlamıştı. Yeni Cumhur Reisi ufuklarda beliren fırtınadan kurtuluş yolunu bulamadı.

15 — BUCHANAN, JAMES (1791- 1868. Pennsylvania, D.): Polk'un Eski Hariciye Nazırı Buchanan 1856 da Cumhur Reisi seçildiği zaman memleketteki ikilik bir iç harbi getirecek derecede büyümüş ve yayılmıştı. Cumhur Reisi millete istikamet vermekten âciz bir durumda iken, iki siyaset adamı Lincoln ve Douglas ayrılığın sebeplerini deşeliyorlar, kan dökülmesini önlemeğe çalışıyorlardı.

16 — LİNCOLN, ABRAHAM (1791-1865. Kentucky, R.): Bir taraftan memleket zenci esareti bahsinde ikiye ayrılmış iken, diğer yanda da Demokrat Partisi kabul olunacak noktai nazar üzerinde uzlaşamıyordu. Bu yüzden parti de parçalanmış, buna karşılık, kendi kendine yetişen Lincoln isimli bir halk adamının önderliği etrafında toplanan Cumhuriyetçiler, partilerinin sağlam birliğini bütün memlekete teşmil için uğraşıyorlardı. Müfrit cenublular memleketin taksimini istemelerine karşılık Lincoln'u intihap suretiyle birliğe bağlılığını göstermiş olan ekseriyet bir iç harbden kaçınmak için çırpınıyordu. Buna rağmen cenub ifratta israr etti, teker teker cenub Cumhuriyetleri Birleşik Cumhuriyetlerden ayrılmak meylini gösterdiler. Böylelikle başlıyan iç harbde kardeş kardeşe, arkadaş arkadaşa karşı savaştı.

Bu karanlık devrede memleketin idaresini büyük bir dirayetle başaran bu halk adamı, iç harbin sonunda Gettysburg'da söylediği ve İngilizce edebiyatın şaheserlerinden birisi olarak sayılan nutkuyla milleti yeniden birliğe davet etmiş, dökülen kardeş kanlarının boşuna akıtılmamış olmasını, bu badireden sonra daha sağlam ve daha bağlı bir birlik yaratmak lâzım geldiğini anlatmıya çalışmıştı. Lincoln kendini hakikaten bu gayeye

vakfetmiş, bu uğurda mücadele etmişti. Amerikalılar, haklı olarak kendisine milletlerinin «İkinci baba» sı göziyle bakarlar. Fakat tahayyül ettiği birliğin tam bir gelişmesini görebilmek Lincoln'a nasip olamadı. Boots isimli bir meczup aktörün kurşuniyle bu büyük adam öldürüldü (14 nisan 1865).

17 — JOHNSON, ANDREW (1808-1875. North Carolina, D.): Lincoln'un katli üzerine Cumhur Reisliğine geçen Reis muavini Johnson selefi gibi, kendi kendine yetişmiş, terzi çıraklığından milletinin önderliğine yükselmiş hakikî bir halk adamıydı. Görüş ve fikir bakımından tamamiyle Lincoln'la uzlaşmış olan Johnson tatbikat sahasında, âsi bir meclisle boy ölçüşememiştir. Prensiplerine karşı olan fazla bağlılığı, kendisinin Cumhur Reisliğinden iskatı için mahkemeye verilmesine münçer olmuş, fakat Meclis, Cumhur Reisini düşürmeğe muvaffak olamamıştır.

18 — GRANT, ULYSSES S. (1822-188.5 Ohio, R.): Bundan evvel Pierce, Buchanan hükûmetleri renksizlik ve kabiliyetsizlik içinde yüzmüş, fakat bu generalin Cumhur Reisliğine seçilmesi renksizlik ve kabiliyetsizliğe yolsuzluğun, suiistimalin de ilâvesine sebep olmuştur. İki devre iş başında kalan Grant hükûmeti, memlekete gereken önderliği verememiştir.

19 — RUTHERFORD B. HAYES (1822-1893. Ohio, R.): 1876 da işbaşına geçmişti.

20 — JAMES A. GARFİELD (1831-1881. Ohio, R.): Bir generaldi. 1880 de seçildi ve 1881 de katledildi.

21 — CHESTER ARTHUR (1830-1886. Vermont, R.): Evvelki Reisicumhurun katli üzerine yerine geçen muavini idi.

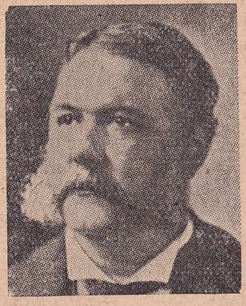
22, 24 — GROVER CLEVELAND (1837-1908. New-Jersey, D.): Bu zat 1884 te intihap edildi. Müteakıben 1888 de kaybetti ve fakat 1892 de tekrar seçildi.

23 — BENJAMİN HARRİSON (1833-1901. Ohio, R.): Eski Cumhur Reisi Harrisonun torunu idi.

Harbi takibeden yeniden kuruluş devresine lâyık kuvvetli önderler değillerdi. Fakat bu uzun devrede Amerika sanayii geniş mikyasta gelişmişti. Gene bu devrenin Cumhuriyetçi devlet reisleri bu gelişmenin getirdiği sosyal ve iktısadî değişmelere bigâne kalmışlar, yalnız demokrat Cleveland diğerlerine nisbetle daha kuvvetli bir şahsiyet olarak daha kesin bir program tatbikına çalışmış, fakat meclisle uzlaşamamıştır.

25 — MCKİNLEY, WİLLİAM (1843-1901. New-York, R.): 1896 da işbaşına geçen Mckinley gelişen Amerikan sanayiine emperyalist bir istikamet vermiş, bu yüzden adeta hiç sebepsiz patlıyan İspanya - Amerika harbinde zahiren bir taraf almamak siyasetini takibettiği için 1900 de yeniden seçilmişti. 1901 de bir anarşist tarafından öldürülmesiyle bir hafta içinde Amerikan siyaseti tamamiyle değişivermiştir.

26 — ROOSEVELT, THEODORE. (1858-1919. New-York, R.): Şimdiki Cumhur Reisi Roosevelt'in amcası Theodore Roosevelt de tıpkı akrabası gibi Bahriye Nazır muavinliği, New-York valiliği yaptıktan sonra, Cumhur Reisinin katli üzerine yerine geçen kuvvetli irade ve şahsiyet sahibi bir adamdı. Tam mânasiyle demokrat olan Roosevelt yeni bir düzen gerektiğine inanmış bulunuyordu. 1904 te yeniden seçildiği zaman Amerikanın karşılaştığı sosyal ve iktısadî inkılâpları tamamiyle anlamış ve bunların kötüleriyle mücadele edecek kabiliyette olduğunu isbat etmişti. Roosevelt hükûmetin sermaye ve sanayie boyun eğmiyeceğini açıkça belirtmiş, «Küçük adam» ın ezilmesine müsaade edemiyeceğini anlatmıştı. Bütün bunların yanında Roosevelt'in iç siyasette en büyük başarısı memleketin tabiî kaynaklarını muhafaza hususunda gösterdiği dirayettir.

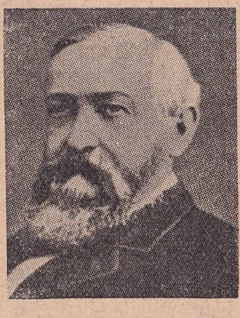
Çester Alın Artür

Grever Klevlend

Bencamin Herrisın

Vilyam Mak Kinli

Teodor Rozvelt

Vilyam Taft

Vudrou Wilson

Vorın Harding

Kalvin Kuliç

Herbirt Huver

Dış siyasette, Panama kanalını Amerikaya maletmekle, Rus - Japon anlaşmasındaki başarılı müdahalesiyle Amerikan görüşünü dünyaya yaymağa muvaffak olan Roosevelt memleketinin büyük kudretler arasında yer almasının başlıca âmillerindendir.

27 — TAFT, WİLLİAM H. (1857-1930. Ohio, R.): 1908 de yeni seçim zamanı geldiği zaman Roosevelt siyaset hayatının en yüksek mertebesine ulaşmıştı. Bu itibarla eğer isteseydi, iki devreden fazla Cumhur Reisliğine mâni olan ananeyi yıkabilir ve bir üçüncü defa Cumhur Reisi seçilebilirdi. Fakat Theodore Roosevelt bu ananeye riayeti tercih ederek Harbiye Nazırı Taft'ın seçilmesine hâdim oldu. Selefinin işaret ettiği yolda yürümeğe gayret eden Taft bu işi başaracak çapta bir adam değildi. «Dolar siyaseti» diye anılan ağır gümrük tarifeleri memleketin her yerinde liberaller tarafından şiddetle tenkit ediliyordu. Diğer birçok siyasî hatâlariyle hâmisi Roosevelt'le de arasını açan Taft 1912 intihabı namzed seçiminde Roosevelt'in kendisine rekabetiyle karşılaştı. Taft namzed seçimini kazanmakla beraber partisini ikiye böldüğü için intihabı kazanamadı.

28 — WİLSON, WOODROW (1856-1924. Virginia, D.): Cumhuriyetçilerin aralarındaki anlaşmazlığa dayanarak 1912 seçimini kazanan Wilson, Amerikan siyaset hayatında bir çok bakımlardan Jefferson'dan sonra en göze çarpan Cumhur Reisi idi. Siyaset entrikalariyle fazla bir ünsiyeti olmıyan Wilson tam mânasiyle âlim, ileri görüşlü, idealist bir önder olduğu kadar realist ve kabiliyetli bir idareci idi. Hayatının mühim bir kısmını kitaplar arasında geçirmiş olan bu siyaset âlimi, daha New-Jersey valiliği zamanında tahmin edildiği gibi kolay kolay nüfuz altında kalmıyacağını isbat etmişti. Taft'ın idaresiz siyasetiyle bozulan hükûmet mekanizmasını doğrultmağa çalışan Wilson üç sene içinde memleketine sayısız sosyal ve iktısadî yenilikler getirmeğe muvaffak oldu. Roosevelt'in Amerikaya büyük bir kudret kazandırmasına karşılık komşularına bir çeşit kabadayılık şeklinde tezahür eden dış siyasetine, Taft'ın komşuları istismar eden «dolar siyaseti» ne karşılık Wilson tam mânasiyle liberal müsavata dayanan sulhperver bir siyaset kabul etmişti. Buna karşılık Avrupa kaynaşıyordu. İntihabının daha ikinci senesinde bu kaynaşma, Birinci Cihan Harbiyle neticelendi. Wilson Amerikan tarafsızlığını ilân ettiği zaman kendisi gibi bütün milletinin de hissiyatına tercüman olmuş oluyordu. Fakat 1939 da olduğu gibi 1914 te Amerika tam mânasiyle tarafsız kalamadı. Daha 1916 da memleketini harb dışında bırakmış olması yüzünden yeniden seçilen Wilson istikbal hakkında hiçbir teminat vermiyor, milletini harb dışında kalmanın güçlüğüne iknaa çalışıyordu. Nitekim 1917 de Amerika harbe girdiği zaman bütün millet Cumhur Reisini destekliyerek harbi zaferle neticelendirebilmek için canla başla çalıştı.

İdealist Wilson «14 prensip» ini ilân ederek bir sulh dünyası hayali peşinde koşuyordu. Versay muahedesinin tasarlanmasında, Milletler Cemiyetinin kurulmasında büyük bir rol oynıyan Wilson ne muahedeyi, ne de cemiyet ahkâmını Amerikan meclisine kabul ettiremedi. Bu muvaffakıyetsizliğinin uzun hikâyesi başlı başına bir mevzu teşkil eder. Burada şunu kaydedelim ki Wilson Avrupadan döndüğü zaman birçok Cumhuriyetçi önderler muahede ve cemiyet meselelerinde demokratları mağlûp etmek için kolay istismar edilebilinir bir fırsat bulmuşlardı. Bu tarafgir siyaset neticesi Wilson mağlûp oldu. Muhalifler ancak birincisinden daha şiddetli İkinci Cihan

Harbi patladığı zaman hatalarını anlıyabildiler.

29 — WARREN G. HARDİNG (1865 - 1923. California, R.): 1920 de seçilmişti.

30 — CALVİN COOLİDGE (1872 - 1933. Vermaht, R.): Yukarıkinin ölmesile onun yerine 1924 te seçilmişti.

31 — HERBERT HOOVER (1874. İovva, R.): 1928 de işbaşına gelmişti.

Bu üç zat da memleketi sürüklenmekte olduğu iktısadî buhrandan, içki memnuiyeti kanununun doğurduğu sosyal tefessüh tohumlarından bir türlü kurtaramamışlardır. Birinci Cihan Harbinde Londradaki Amerikan Yardım komitesinin başında bulunan, sonradan Belçikalılara yardım komisyonunu büyük bir dirayetle idare eden, gene harb içinde memleketinin gıda işlerini tedvirde emsalsiz bir muvaffakıyet kazanan Hoover, 1928 de işbaşına geldiği zaman memleketin zahirî refahı arkasında sinsice genişliyen çöküntünün çatırdılarını duyamamış ve 1929 un ve müteakıp senelerin şirketleri olduğu kadar fertleri de yıkan iktısadî buhranını önliyememişti.

Hoover idaresi refah esasları üzerine kurulmuş bir idare idi. Bu itibarla buhran karşısında hazırlıksız, buhrana karşı alınacak tedbirler bakımından kısırdı. Hükûmet mütemadî kalkınma ve yardım teklif ve programlarına lüzumu şekilde meyletmedi. Alınan tedbirler yarım ve eksik kaldı. Buhranın tesiri altında kalan bütün dünya geniş mikyasta ölçüler alırken Hoover hükûmeti ziraî krediler, demiryolları, bankalar ve büyük şirketlerle ilgilenerek büyük halk kütlelerini ihmal etti. Bu yüzden 1932 intihabında Demokratlar vadettikleri hal çarelerinden ziyade, iktidarda hükûmete aleyhtarlık yüzünden işbaşına gelmeğe muvaffak oldular.

32 — ROOSEVELT, FRANKLİN D. (1882. New-York, D.): Bu nüshadaki hususî biyografyasına müracaat.

Kısa bibliyografya: Allan Nevins, Henry Steele Commager; History of the United States. Little Brown C°, N. Y. 1942. World Almanac 1943. (M. Kenan Kan)

ANKARA PAKTI — Tarihimiz boyunca bizi İngiltereye çekmiş olan siyaset geleneği, demokrasiler davasında tabiî olarak bu harbde de en karanlık günlerinden başlıyarak bizi o siyasete bağlamıştır. Siyasî mukadderatımızın bu hayırlı yıldönümünü demokrasilerle beraber ileride de kutluyacağız.

Paktın yıldönümü münasebetiyle hazırlattığımız ansiklopedik bir özü aşağıya koyuyoruz:

1939 yılının 19 birinciteşrininde Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında aktedilen ve «Ankara Paktı» adı altında tanınan ittifak muahedesi, bu sene 19 birinciteşrinde beşinci yılını doldurmuştur.

Türk-İngiliz ittifakı, hiç şüphesiz, İkinci Cihan Harbinin en mühim hâdiselerinden biridir. Bu ittifak Şarkî Akdenizin ve Balkanların, bir tecavüze karşı, emniyetini korumak maksadiyle yapılmıştır. Geçen beş harb yılı içinde bu ittifak muahedesi, bu gayeyi temin bakımından çok faydalı olmuştur.

Türk-İngiliz ittifakı, Avrupada İkinci Cihan Harbinin doğmasiyle neticelenen tecavüz hareketlerinin bir mahsulüdür. Almanya, Nazi idaresi iktidar mevkiine geldiği günden itibaren, bir tecavüz ve istilâ siyaseti takibine başlamıştı. Avrupada huzur ve emniyet kalmamıştı. Hitler, bütün dünyayı tehdit ediyor, Alman orduları, sebepli sebepsiz komşularını istilâ tehdidi altında bulunduruyordu. İngiltere, bu mütecavizi silâh kuvvetiyle durduracak vaziyette değildi, Münih anlaşması bir an mütecavizi durdurur gibi olmuştu.

Ankara Paktı imzalanırken

Resimde merhum Refik Saydam, sağında o zamanki İngiltere Büyük elçisi Sör Knaçbul Hugessen ve solunda gene o zamanki Fransa Büyük elçisi Massigli görünmektedir

İngiltere bu muvakkat sükûndan istifade ederek mütecavizin etrafında bir emniyet halkası çevirmeğe çalışıyordu. Polonya ve Romanyaya garanti veriyor, Yunanistanı müdafaa etmeği vadediyor, bir taraftan da Sovyetler Birliği ile bir anlaşma tesisine teşebbüs ediyordu. Bu arada Şarkî Akdeniz ve Balkanlarda tecavüzü durdurabilmek ve emniyeti temin edebilmek için Türkiye ve Sovyetler Birliği ile de bir ittifak akdetmesi icabediyordu. O zamanlar, İngiltere ve Fransa Devletleri, Türkiye ve Rusya ile, bir itilâf akdetmeği düşündükleri zaman bu fikri esas itibariyle doğru bulan Türkiye Cumhuriyeti de şarklı ve garplı dostları arasında bir ittisal rabıtası vücude getirmek istemişti. Bu maksatla 1939 yılı mayısında üç devlet arasında müzakereler başlamıştı. Türkiye Şarkî Akdeniz ve Balkanların emniyetini, ayni zamanda İngiltere ve Sovyetler Birliği ile hep beraber yapılacak bir anlaşmada buluyordu. Onun için bir taraftan İngilizlerle müzakerelerde bulunurken, diğer taraftan da Sovyetlerle konuşuyordu. Bu sırada Ankaraya gelen Sovyet mümessili Potemkin'le müzakereler yapılmış ve esaslar kararlaştırılmıştı. İş yalnız imzaya kalmıştı. O vaktin Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu bu maksatla Moskovaya gitmişti.

Fakat İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında Moskovada cereyan eden müzakereler bir türlü müspet bir neticeye bağlanamıyordu. Çünkü Sovyet Rusya Çemberlayn'ın samimiyetine inanmıyor, İngiltere de Sovyetlere güvenemiyordu. Bu karşılıklı itimatsızlık, İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında bir anlaşma tesisine mâni oluyordu. Nihayet Rusya, ansızın Almanya ile anlaştığını bildirdi. Bu suretle İngiliz-Rus anlaşmasiyle birlikte Türk-Rus müzakereleri de akamate uğradı. Bu müzakerelerin muvaffakıyetle neticelenmemiş olmasını Başvekil Refik Saydam Büyük Millet Meclisinde şöyle izah etmişti: «Moskovada bir itilâfa varılamamış olmasının sebebi, Sovyet Hükûmetinin Hariciye Vekilimize büsbütün yeni teklifler serdetmiş olmasıdır. Bu yeni teklifleri, Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında Sovyetlerin vukufu dahilinde takarrür eden esaslarla telif etmek mümkün olmadığı gibi, emniyetimiz bakımından bize verilen garantilerin bizden istenen taahhütlere tekabül etmemekte bulunduğu ve Boğazlar üzerinde de Türkiyenin beynelmilel umumî taahhütlerinden başka hükümlerden tevakki etmeyi esas ittihaz eden siyasetine Sovyet metalibi uygun görülemediği cihetle, Türkiye-Sovyet Rusya müzakerelerinin bu defa Moskovada intacı mümkün olmamıştır».

Türkiye Hariciye Vekili Moskovadan bu suretle dönünce, Ankarada İngiltere ile evvelce müzakereleri yapılıp hazırlanmış olan Türk-İngiliz ve Fransız ittifakı imzalandı.

Bu muahedenin bir taraftan Türkiyeye, diğer taraftan İngiltere ve Fransaya yüklediği mesuliyetleri iki noktada hülâsa edebiliriz: Üç devletin birbirlerine yardım taahhüdü ve ileride zuhur edebilecek ihtimallere karşı birbirlerile istişare taahhüdü.

Karşılıklı yardım taahhüdü şu hükümleri ihtiva ediyordu:

1 — Türkiye, herhangi bir Avrupa devletinin tecavüzüne uğrarsa, İngiltere ve Fransa derhal onun yardımına koşacaklardır.

2 — Akdenizde Türkiyenin girdiği bir harb olursa, İngiltere ve Fransa ona yardım edeceklerdir.

Buna karşılık Türkiye şu taahhütler altına girmiştir:

1 — Muahedenin üçüncü maddesi mucibince, Romanya veya Yunanistana vermiş oldukları garanti icabı İngiltere ve Fransa bir harbe girişirlerse, Türkiye kendilerine elinden gelen her yardımı yapacaktır.

2 — Akdenizde, İngiltere ile Fransanın giriştiği bir harb olursa, Türkiye onlara yardım edecektir.

3 — Avrupada başlıyan herhangi bir harbin Akdenize şu veya bu şekilde sirayeti halinde dahi her iki tarafın birbirine yardım taahhüdü mevcuttur.

Muahede, üç müttefik devlet arasında istişare mecburiyetini iki kısma ayırmıştır:

1 — İngiltere ve Fransa, Romanya veya Yunanistana yardım etmek ve Akdenizde harbe tutuşmak vaziyetleri dışında, Avrupada herhangi bir devletin tecavüzüne uğrarlarsa, Türkiye ile istişare edeceklerdir. Yalnız, böyle bir vaziyette Türkiye, Fransa ve İngiltereye karşı dostane bir bitaraflık muhafaza etmeği şimdiden taahhüt etmektedir.

2 — Üç müttefik devletten biri, Avrupada istiklâlini veya bitaraflığını muhafazaya yardım etmeği taahhüt ettikleri herhangi bir devlet bir tecavüze uğrarsa, yahut bir devlet herhangi başka bir devlete tecavüz eder ve gerek Türkiye, gerek İngiltere ve Fransa, bu tecavüz kendilerini doğrudan doğruya alâkadar etmemekle beraber, bunu kendi emniyetleri için bir tehlike sayarlarsa, üç müttefik devlet derhal aralarında istişare edeceklerdir. Muahede bu istişarenin «müessir bir müşterek harekette bulunmak için» yapılacağını tasrih etmektedir. Yani bu muahede, Türkiyenin emniyeti için bir tehlike olabilecek şekilde hudutlarımıza yakın yerlerde bir tecavüz vukuunda, istersek, İngiltere ve Fransa derhal müşterek ve müessir bir şekilde harekete geçmeyi şimdiden taahhüt etmektedirler.

Muahedenin dikkate şayan diğer bir noktası da, 2 numaralı protokolda zikredilen kayıttır. Muahedenin ayrılmaz bir cüzü olan bu protokol mucibince, Türkiyenin giriştiği bütün taahhütler, kendisini Sovyetler Birliği ile bir harbe sürükliyecek tesir ve mahiyette bir harekete sevkedemez.

İşte Türkiye ile Fransa ve İngiltere arasında on beş sene müddetle aktedilen üçlü ittifakın mâna ve mahiyeti bundan ibarettir.

İttifakın aktinden bir sene sonra Fransa mağlûp olarak harb dışı edilmiş olmasına rağmen, ittifak bozulmamış, İngiltere ile Türkiye arasında ayni şartlar altında devam etmiştir.

Bugün vaziyetler ve şartlar, beş sene evvelkine nisbetle çok değişmiştir. Almanya mağlûp olmuş, Akdenizde bir tecavüz unsuru olan İtalya Müttefiklere iltihak etmiştir. İngiltere, Sovyet Rusya ile ittifak akdetmiştir. Türk-İngiliz ittifakı, bilhassa İngiltere ile Sovyet Rusya arasında bu ittifakın aktinden sonra, yeni bir mâna kazanmıştır; bu ittifaklar şebekesi içinde Türkiye Balkanlarda ve Şarkî Akdenizde, İngiltere ile Rusya arasında bir ittisal rabıtası hizmetini görebilecek bir vaziyete gelmiştir.

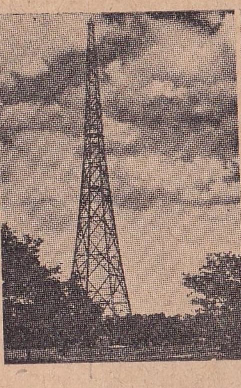
(M. Zekeriya Sertel)

ANTENLER — Gerek elektrik enerjisinin radyo dalgaları halinde uzaya yayılması ve gerekse uzaydaki radyo dalgalarından alıcıları çalıştıracak elektrik enerjisinin elde edilmesi anten (antenne) adı verilen tertipler vasıtasiyle sağlanır. Bu sebeple antenlerin radyo tekniğinde önemli bir yeri vardır. Ancak antenleri anlatmağa girişmeden önce radyo dalgalarını şöylece bir gözden geçirmek faydalı bulunmaktadır.

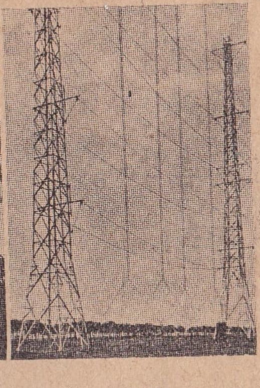
Radyo dalgaları yalnız dalgalı elektrik akımları vasıtasiyle elde edilebilir. Dalgalı elektrik akımı bir saniyede şiddeti ve yönü muntazam ve dalgalı olarak bir çok defa değişen bir akımdır. Şöyle ki: Akımın şiddeti sıfırdan başlıyarak derece derece artar ve maksimum bir değer aldıktan sonra tekrar ve aynı şekilde sıfıra düşer. Bundan sonra aksi yönde önceki gibi derece derece artar ve önceki maksimuma eşit maksimum bir değer aldıktan sonra gene aynı şekilde sıfıra düşer ve böylece devam eder, gider.

Akımın yukarıda tarif edildiği gibi tam bir devir yapmak için sarfettiği zamana periyod (période) ve bir saniyedeki periyod sayısına frekans (fréquence) denilir.

İçinden dalgalı bir elektrik akımı geçen her elektrik devresi, taşıdığı enerjinin bir

Uzun dalgalı bir anten

Dalgaları gönderen anten

kısmını uzaya yayar. Uzaya geçen elektrik enerjisi radyo dalgaları halinde her tarafa yayılır.

Radyo dalgaları ışık dalgaları tabiatındadır ve onlar gibi saniyede 300,000 kilometre hızla yayılır. Bu dalgalar biri mağnetik ve diğeri elektrik iki alandan müteşekkildir. Mağnetik alan yeryüzüne paralel ve elektrik alan yeryüzüne düşey doğrultudadır. Dalganın enerjisinin yarısı mağnetik ve yarısı elektrik enerji halinde bulunur.

Karşılıklı olarak birbirine dikey olan mağnetik ve elektrik alanların her ikisine birden paralel olan düzleme dalganın alnı (front d'onde) denilir. Dalganın yayılma doğrultusu daima dalganın alnına dik olur. Elektrik alanın doğrultusuna dalganın kutuplanma doğrultusu (direction de polarisation) denilir. Elektrik alan yeryüzüne düşey ise, dalgaya, düşey kutuplanmış dalga; elektrik alan yeryüzüne paralel ise dalgaya, yatay kutuplanmış dalga denilir.

Dalganın düşey veya yatay kutuplanmış olması verici antenin vaziyetine bağlıdır. Bununla beraber dalga yayıldığı sırada da çeşitli sebeplerle kutuplanma doğrultusu değişebilir.

Alıcının bulunduğu yerde dalganın kutuplanma doğrultusu çok önemli bir rol oynar. Çünkü dalga tarafından alıcı antende hasıl edilen voltaj (elektromotor kuvvet) anten, dalganın kutuplanma doğrultusuna uygun bir vaziyette bulunduğu zaman en büyük değeri alır. Bu sebeple düşey kutuplanmış dalgalar için düşey anten ve yatay kutuplanmış dalgalar için yatay anten kullanmak gerekir.

Radyo dalgaları, dalgalı elektrik akımlariyle elde edildiğinden dalganın şiddeti de onu doğuran dalgalı akımın şiddetine uygun olarak her an değişik olur ve birbiri ardı sıra pozitif ve negatif değerler alarak akımın devrine benzer bir devir yapar. Dalganın bir devir zamanı zarfında katettiği mesafeye dalga uzunluğu adı verilir.

Radyo dalgaları ışık hiziyle yayıldıklarına göre bir dalganın metre olarak uzunluğu ışığın saniyedeki yayılma hızı olan 300,000,000 metrenin bir devir zamanı çarpımına veyahut bir saniyedeki devir sayısı olan frekans bölümüne eşit olur. Radyoteknikte dalga uzunluğunu (λ), devir zamanını (T) ve frekansı (f) ile göstermek âdet olduğundan dalga uzunluğu ya: ($\lambda = 300,000,000 \times T$) veyahut: $\left(\lambda = \frac{300,000,000}{f}\right)$ formüllerinden biriyle hesap edilir.

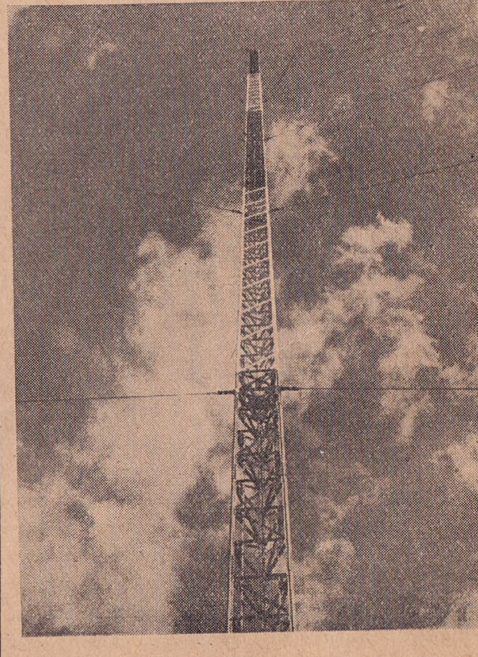
Bir devrenin taşıdığı elektrik enerjisinden elektromağnetik dalgalar halinde uzaya yayılabileceği miktar içinden geçen dalgalı akım frekansının (dolayısiyle akımın dalga uzunluğunun) devrenin fizik boyutlarına olan oranına bağlıdır. Devrenin fizik boyutları akımın dalga uzunluğuna yaklaştığı oranda uzaya yapacağı enerji fazla olur.

Elektrik enerjisini uzaya yaymak işinde anten (antenne) dediğimiz tertipler kullanılır. Bu tertipler esas itibariyle bütün boyunca yeryüzüne dikey veya bir kısmı dikey ve bir kısmı yatay olarak gerilmiş bir veya daha fazla telden müteşekkildir. Böyle bir tertibin iyi bir randıman ile enerjiyi uzaya yayabilmesi için yüksekliği en aşağı akımın dalga uzunluğunun 1/100 veya daha iyisi 1/10 ine eşit olmak lâzımdır. Buna göre çok yüksek frekanslı yani kısa dalgalı akımlar için kısa antenler ve daha az frekanslı yani uzun dalgalı akımlar için de yüksek antenler lâzımdır.

Antenler enerjiyi her yöne eş miktarda yaymazlar. Bir antenin yaydığı enerjinin başka başka yönler arasında dağıtılması başlıca antenin, dalga uzunluğu birimi itibariyle, boyuna ve yeryüzünden olan yüksekliğine bağlıdır. Umumiyetle anten teline dik doğrultularda yayım en fazladır. Anten teli doğrultusuna yaklaşıldıkça yayım azalır ve anten telinin ekseni doğrultusunda sıfır olur.

Antenlerin bu özeliğinden faydalanarak enerjiyi istenilen yönde yaymak için yöneltilmiş antenler (antennes dirigées) yapılmıştır.

Antenler elektrik enerjisini radyo dalgaları halinde uzaya yaymak için kullanıldığı gibi uzaya yayılan radyo dalgalarından elektrik enerjisi toplamak için de kullanılır. Alıcı bir antenin uzaydan toplıyarak alıcı makinesine verebileceği elektrik enerjisinin miktarı

Ankara istasyonunun anteni

da antenin boyu ve yüksekliği ile orantılıdır; yani antenin boyu ve yüksekliği arttıkça toplıyacağı enerji miktarı artar.

Verici ve alıcı antenlerin bugün tatbikat alanında kullanıldıkları maksada göre yapılmış bir çok şekilleri vardır.

(İbrahim Şükrü Esgün)

Yazıda geçen terimler — *Akım: cereyan. Alan: saha. Alın: cephe. Birim: vahit. Boyut: buut. Bölüm: harici kısmet. Çarpım: hasılı zarp. Dalga: mevc, mevce. Dalgalı: mütenavip. Dalgalı akım: mütenavip cereyan. Dikey: amudî. Doğrultu: istikamet. Düşey: şakulî. Düzlem: müstevi. Eksen: mihver. Enerji: kudret. Eşit: müsavi. Mağnetik: mıknatısî. Maksimum: âzamî. Negatif: menfî. Oran: nisbet. Orantılı: mütenasip. Özelik: hassa. Paralel: muvazi. Pozitif: müsbet. Randıman: verim. Uzay: feza. Yatay: ufkî. Yön: cihet.*

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER PARA VE MALİYE KONFERANSI — Amerika Birleşik Devletlerinde Nyu Hamşayr'da Bretton Vuds'ta 1 temmuz 1944 te toplanıp 22 temmuza kadar çalışan «Birleşmiş milletler para ve maliye konferansı» na kırk dört memleketi temsil eden yüz elli mütehassıs murahhas iştirak etmiştir. Konferansın ehemmiyetini ve gayesini Reisicumhur Rozvelt gönderdiği bir mesajda belirterek demiştir ki: «Müzakere edeceğiniz işler, n i z a m l ı v e a h e n k l i b i r d ü n y a k u r m a k i ç i n milletler arasında yapılması lâzım gelen anlaşmaların ancak bir safhasını teşkil etmektedir. Fakat bu, her yerdeki insanlar üzerinde müessir olan hayatî bir safhadır. Çünkü bu, arzın tabiî servetlerini ve insanların gayret ve zekâlarının mahsullerini mübadele işinin dayandığı esasla ilgilidir. Ticaret hür bir cemiyetin kanıdır. Bu kanı taşıyan damarların, mazide olduğu gibi mantıksız iktısadî rekabetler yüzünden doğan sun'î mânialarla tıkanmamasına dikkat etmeliyiz».

Bretton Vuds konferansı milletlerarası mübadelelerde ve tediyelerde geçen harbden sonra çıkan karışıklıkların bu harbden sonra da tekerrür etmemesini temin maksadiyle yapılan gayretlerden doğmuştur. Hükûmet makamlarının teşvik ve arzusiyle bu istikamette faaliyetler gerek İngilterede ve gerek Amerikada 1942 den evvel başlamış bulunuyordu. Bu faaliyetlerin neticesi olarak 1943 senesi nisanında biri İngilterede, diğeri de Amerikada milletlerarası para istikrarı için iki ayrı plân neşrolundu. Biraz sonra da Kanada bir plân ortaya koydu. İngiliz plânı İngilterenin en ileri gelen maliyecilerinden İngiltere hükûmetinin has müşaviri Lord Keyner, Amerikan plânı da gene meşhur ilim adamlarından Prof. Vayt tarafından hazırlanmış bulunuyordu. Bütün bu plânların tek bir gayesi vardı ki o da harbden sonra milletlerarası sağlam ve müstakar bir ödeme vasıtası bulmak ve bu suretle dünya ticaretini genişletmekti. İngiliz plânı daha ziyade kliring esasına, Amerikan plânı ise altın fon esasına dayanıyordu. Kanada plânı her bakımdan Amerikan plânına yakındı.

Gerek İngiltere ve gerek Amerika hükûmetleri hazırlatmış bulundukları plânları, tetkik edilmek üzere, bütün birleşmiş milletlere tevdi ettiler ve teknik mütalâalarını istediler. Plânların tevdiinden sonra muhtelif memleketlerin teknisyenleri arasında, münferid ve müşterek birçok müzakereler oldu. Nihayet Vaşingtonda yalnız teknisyenlerden mürekkep bir toplantı yapıldı. Bu toplantı neticesinde mütehassıslar arasında az çok bir anlaşmıya varılarak 1944 nisanında Londra, Vaşington, Moskova, Ottava ve diğer bazı devlet merkezlerinde ayni zamanda bir teklif metni neşrolundu. «Milletlerarası bir para fonu tesisi hakkında mütehassısların müşterek beyannamesi» adını taşıyan bu metin daha ziyade Amerikan plânının esaslarına göre bir milletlerarası istikrar fonu plânı idi.

Dünyanın iktısadî münasebetlerini tanzim için yalnız muhtelif memleketler arasındaki carî muamelelerden doğan ödemelerin tanzimi kâfi gelmiyeceği ve kalkınma ve imar işleri için memleketler arasında husule gelecek sermaye intikallerinin de bir nizam altına alınması icabettiği nazarı dikkate alınarak Amerika Maliye Nezareti mütehassısları tarafından, bir milletlerarası kalkınma ve inkişaf bankası plânı da hazırlanmıştı. Bu plân da 23 ikinciteşrin 1943 te neşrolundu ve para plânı gibi bütün birleşmiş milletlere tevdi edildi.

Bretton Vuds'ta toplanan konferans bu iki plân, yani «Milletlerarası para fonu» ile «Milletlerarası kalkınma ve inkişaf bankası» plânları üzerinde görüşmeler yapmış ve her iki plân üzerinde de ittifakla anlaşmıya varmıştır.

Birleşmiş milletler para ve maliye k o n f e r a n s ı n d a k i g ö r ü ş m e l e r ç o k k o l a y o l m a m ı ş t ı r. Çünkü konferansa iştirak eden birleşmiş milletlerin iktısadî ve malî durumları birbirinden pek farklıdır. Filhakika bunlar arasında İngiltere ve Fransa gibi Avrupada harbden zarar görmüş memleketler bulunduğu gibi Lâtin Amerika devletleri, Hindistan, İran, Irak ve Mısır gibi iktısaden çok ilerlememiş memleketler de vardı. Amerika, Avustralya gibi memleketler ise harbden zarar görmemiş ve ayni zamanda iktısaden çok ilerlemiş bir grup teşkil ediyordu.

Bu muhtelif gruplardan her biri kendi noktai nazarına en uygun hal şeklini müdafaa etmiştir. Filhakika birleşmiş milletlerin teknik murahhasları müşterek bir metin üzerinde evvelce anlaşmış bulunuyorlardı. Fakat bu metin hükûmetleri bağlamamış bulunduğu için para ve maliye konferansına iştirak eden murahhaslar mütalâa serdinde tamamile serbesttiler. Esasen bahis mevzuu olan para ve banka plânlarında, şimdiye kadar milletlerin büyük bir kıskançlıkla muhafazasına gayret ettikleri hükümranlık haklarile telif edilemiyen noktalar da mevcuttu.

Bütün bu sebeplerle, tekliflerden herhangi biri bir memleketin işine gelmediği zaman murahhaslar bu hususta ihtirazî kayıtlar dermeyanına başlamışlardır. Bu ihtirazî kayıtlar bilhassa son celselerde o kadar çoğalmıştır ki nihayet bütün bu kayıtların geri alınarak anlaşmanın tamamı hakkında her memleketin kabul veya red şeklinde ihtirazî kayda malik bulunması prensipi kabul edilmiş ve ancak bundan sonradır ki gerek para fonu ve gerek banka plânları ittifakla kabul olunmuştur.

Bu hal şeklinin neticesi şudur ki, kabul, muhtelif hükûmetleri bağlıyan, salâhiyetli murahhasların kabulü değildir. Konferansta kabul edilen plânları murahhaslar hükûmetlerine -tavsiye değil- yalnız arzedecekler ve hükûmetler de icabına göre teşriî meclislerlyle de istişareden sonra kabul veya red hususunda serbest bulunacaklardır. Filhakika buna tam mânasiyle bir anlaşma demek güçtür. Fakat harbin devam ettiği bu sıralarda muahede mahiyetinde tam bir anlaşma da beklenemezdi.

Birleşmiş milletler para ve maliye konferansında kabul edilen ve esas itibariyle Amerikan plânının ana hatlarını takibeden «Milletlerarası para fonu» plânının hülâsası şudur:

F o n u n g a y e s i: a) — Milletlerarası para işlerinde işbirliği temin etmek; b)—Milletlerarası ticaretin inkişafını ve bu suretle her memleketin refah ve saadetini sağlamak; c) — Kambiyo istikrarını temin etmek ve muhtelif memleketler arasında karşılıklı para devalüasyonlarını önlemek; d) — Âza memleketler arasındaki carî muamelelerden doğan tediyeler için müteaddit taraflı bir ödeme sistemi kurmak ve dünya ticaretinin inkişafına mâni olan kambiyo takyidatının kaldırılmasına yardım etmek; e) — Fonun elinde bulunan malî kaynaklardan, muayyen teminat mukabilinde âzaları istifade ettirerek bunların tediye muvazenelerini düzeltmelerine yardım etmek ve bu suretle de tediye muvazenesini düzeltemiyen memleketlerin gerek kendileri ve gerek dünya için zararlı tedbirler almalarına mâni olmak; f) — Âza memleketlerin tediye muvazenelerindeki bozukluğu mümkün mertebe daraltmak ve kısaltmak.

F o n a i ş t i r a k: Fonun müessis âzaları konferansa iştirak eden memleketlerdir. Sonradan diğerleri de girebileceklerdir. Her âza memleket fona muayyen bir hisse ile iştirak edecektir.

Bazı mühim memleketlerin hisseleri şunlardır:

	1,000,000 dolar
Amerika B. D.	2,750
Britanya	1,300
Sovyetler Birliği	1,200
Çin	550
Fransa	450
Mısır	45
İran	25
Irak	8
Habeşistan	6

Fonun umumî sermayesi 8,800,000,000 dolardır. Her memleket; hissesinin % 25 ini altın olarak, mütebakisini kendi parasiyle ödeyecektir. Fona dahil memleketlerin paralarının kıymeti altın yahut dolar olarak tesbit edilecek ve carî kambiyo muameleleri bu kıymetler üzerinden yapılacak, her memleket parasının muayyen kıymetin üstünde veya altında ne miktarda tahavvül edebileceğini fon tayin edecektir.

M u a m e l e l e r: Fon, muamelelerini yalnız merkez bankalariyle, devlet hazineleriyle ve bunlara benzer malî müesseselerle yapacaktır. Fonun asıl vazifesi âza memleketlere, altın veya kendi paraları mukabilinde diğer âza memleketlerin paralarından temin etmektir. Fakat bu muamele muayyen miktarlarla ve nisbetlerle mahduttur.

Â z a l a r ı n r i a y e t e m e c b u r o l d u ğ u h ü k ü m l e r: Âza memleketler fondan müsaade almadan milletlerarası tediyeler üzerine takyidat koymağa ve kendi aralarında tediye anlaşmaları yapmağa mezun değillerdir. Her âza fonun muntazam işlemesi için lüzumlu her türlü malûmatı vermeğe mecburdur.

F o n u n s t a t ü s ü: Milletlerarası para fonu milletlerarası bir teşekküldür ve bu mahiyetteki teşekküllerin haiz bulundukları her türlü salâhiyet, muafiyet ve imtiyazlara da maliktir.

Fonu; her âza memleketin murahhaslarından mürekkep bir heyet idare eder. Bu heyet, asgarî senede bir defa toplanır ve bir idare heyeti seçer. İdare heyetinde asgarî on iki âza vardır. Bunlardan beşi fonda en çok hissesi olan memleketler, ikisi Amerika Birleşik Devletlerinden başka Amerika dev-

letleri, beşi de diğer memleketler tarafından seçilir. İdare heyeti bir umum müdür intihap eder. Bu umum müdür fonun umumî muamelâtını tedvire memurdur.

Fonun hizmetleri mukabilinde aldığı ücretlerden doğan geliri, muayyen esaslar ve nisbetler dahilinde âza arasında tevzi olunur.

Milletlerarası kalkınma ve inkişaf bankası plânının ana hatları da şunlardır:

Bankanın itibarî sermayesi on milyar ve âzaya tevzi olunan sermayesi dokuz milyar yüz milyon dolardır. Her hisse 100,000 dolarlıktır. Bu hisselerin taksimi de şöyledir:

Amerika B. D.	31,750
İngiltere	13,000
Sovyet Rusya	12,000
Çin	4,500
Mısır	400

Sermayenin % 20 si peşin ödenecektir. Bu % 20 den % 2 altın veya dolar olarak, mütebakisi de âza memleketin parasiyle tediye olunacaktır.

Bankanın maksadı: a) Harbden doğan iktısadî zararların giderilmesi, istihsalin harb halinden sulh haline çevrilmesi, fazla inkişaf etmemiş bulunan memleketlerde istihsalin inkişafı da dahil olmak üzere, müsmir maksatlar için sermaye yatırılmasını kolaylaştırmak; b) Hususî sermayedarların ecnebi memleketlerinde paralarını yatırmalarını teşvik etmek; c) Milletlerarası ticaretin uzun vadeli ve muvazeneli inkişafını temin etmek.

Bankanın muameleleri: Bankanın en esaslı muamelesi hususî sermayedarları garanti etmektir. Bu muameleler, sermayenin yatırıldığı memleketin muvafakatiyle yapılır. Banka icabında, kendi sermayesinden de doğrudan doğruya ikrazatta bulunabilir. Banka, alâkalı memleketin muvafakatiyle bazı memleketlerde tahvil satmak suretiyle para istikrazına da mezundur.

Banka, üza memleketlerin ticarî, sınaî ve ziraî müesseselerine veya hükûmet müesseselerine ikrazda bulunabildiği gibi bunlara yapılan ikrazları da garanti edebilir. İkrazlar bazı esaslar ve şartlar dahilinde yapılır.

Bankanın idaresi: Milletlerarası kalkınma ve inkişaf bankasının idare uzuvları da, para fonunun idare teşkilâtına benzemektedir. Yani en çok sermaye koymuş olan memleketlerin rey hakları ve idareye iştirakleri fazladır. Bankanın merkezi en çok sermaye koymuş olan memlekette, yani sermayenin bugünkü tavazzuuna göre Amerikada olacaktır. Banka, para fonu gibi milletlerarası bir teşekkül olduğundan ayni hukuk, salâhiyet, muafiyet ve imtiyazlara maliktir.

Netice: Bretton Vuds konferansı iki mühim milletlerarası teşekkül kurmayı kararlaştırmış bulunuyor. Bunlardan biri carî ticarî ve iktısadî münasebetlerden doğan tediyeleri kolaylaştırmağa ve bu yolla milletlerarası kambiyo istikrarını muhafazaya çalışacak, diğeri ise uzun vadeli sermaye hareketlerine tavassut edecektir.

Şurası kayda değer ki, bu iki milletlerarası teşekkül ne para işlerinde ve ne de sermaye hareketlerinde inhisar kurmak üzere kurulacak değillerdir. Bilâkis esas gaye hususî yollar ve vasıtalarla yapılamıyan veya tanzim edilemiyen muameleleri yapmak veya tanzim etmektir.

Acaba Bretton Vuds'ta, umumî bir kaydı ihtirazî ile kabul olunan plânlar alâkalı memleketler tarafından vaktinde kabul ve tasdik edilerek bu iki faydalı ve lüzumlu milletlerarası teşekkül kurulacak mıdır? Bunu şimdiden söylemeğe imkân yoktur. Bununla beraber derhal ve katiyetle ifade edebiliriz ki bu teşekküller vaktinde kurulmıyacak olursa bu harbden sonra da geçen harbden sonra olduğu gibi para karışıklıkları ve iktısadî buhranlar başlıyacak ve bunların doğuracağı iktısadî zorluklar ve rekabetler belki de yeni bir harbin tohumlarını atmış olacaktır.

(Hazım Atıf Kuyucak)

CUMHURİYETİN İLÂNI — Mustafa Kemal istiklâl savaşına başladığı anda şahsan padişah ve halife hükûmetinin bir mânası kalmadığına kani idi. Fakat zaman henüz böyle bir kanaatin ilânı için uygun değildi. Erzurum kongresinde olsun, Sıvas kongresinde olsun, Paşa için bahis mevzuu olan mesele istiklâl savaşını bir elden idare etmek yolunda teşkilât yapmaktı.

Her iki kongrede başarmak istenilen maksat işaret edilirken şöyle denmekte idi: «Osmanlı vatanının tamamiyeti ve makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın istiklâli ve milletin masuniyeti zımnında kuvvei milliyeyi âmil ve iradei milliyeyi hâkim kılmak esastır.»

Sıvas kongresinden sonra birbirini takibeden hareketlerin vesikalara geçen kısımlarında da saltanat ve hilâfet mefhumları üzerinde sık sık ve kuvvetle durulduğunu görüyoruz. Nitekim, inkılâbımızın amentüsü olan Misakı Millinin dördüncü maddesinde: «Makarrı hilâfet ve payitahtı saltanatı seniye ve merkezi hükûmeti Osmaniye olan İstanbul şehri» denmektedir.

23 nisan 1920 de toplanan Büyük Millet Meclisi, hükûmet teşkilini zarurî gördü ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini kurdu. Yeni Türk hükûmetinin hukukî esasları şunlardı:

«1 — Millî iradenin mümessili Türkiye Büyük Millet Meclisidir.

2 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin fevkinde bir kuvvet yoktur.

3 — Kanun yapmak, kanunları yürütmek Türkiye Büyük Millet Meclisinin hakkıdır.

4 — Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilecek bir heyet hükûmet işlerini görür, meclis reisi bu heyetin de reisidir.»

Bu prensipler ile yeni bir hükûmet değil, yeni bir devlet kurulmuş oluyordu. Fakat kuruluş hâdisesi ne ihtilâl usullerine, ne de hukukî yollara göre söylenmiş değildi. Realist bir düşünce ile hareket edilmiş, hilâfet ve saltanat ilga edilmedikten başka hattâ mevcudiyeti ve istikbali dikkate alınmıştı.

Bir taraftan yeni bir devlet rejimi kurulurken diğer taraftan rolü bitmiş, hattâ millî dâvaya zararı bile dokunmağa başlamış bir rejimi tutar görünmek acaba neden ileri geliyordu?

1 — Büyük Millet Meclisi; İstanbul Meclisi Mebusanının yerini tutmak için toplanmıştı. Hattâ mebuslarının bir kısmı İstanbuldaki son Osmanlı Mebuslar Meclisinden kaçıp gelmişlerdi.

2 — Meclis bir rejim meselesi halletmek için değil, fakat vatan topraklarının tamamiyetini ve milletin istiklâlini temin için toplantıya davet edilmişti.

3 — Zaten meclisin psikolojisi böyle bir meselenin münakaşasını kaldıracak durumda da değildi. Saltanat ve hilâfete inananların adedi pek çoktu. Memleketin birliğe muhtaç olduğu bir anda rejim meselesini prensipleriyle, ismi ile, şekli ile ortaya atmak bir dahilî harbi göze almak demekti.

4 — Hilâfet ve saltanatın kendisini müdafaaya meşru sebep bırakmamaktı.

5 — Yabancı devletlerin padişah ve halifeyi müdafaa perdesi altında iç harbi körüklemelerine engel olmaktı.

Fakat; Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin bu tavizatlı siyasetine mukabil padişah ve hükûmeti, T. B. M. M. hükûmetini tel'in etmekte ve ecnebilerle işbirliği de yapmakta tereddüt etmedi. Bu sebeptendir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi ile halife ve padişahın arası açıldı. Fakat bu açılış halife ve padişahın şahsı ile idi, hilâfet ve saltanat müessesesi ile değil.

Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin her türlü düşmanlarının ve bu arada halife ordularının bile hakkından gelerek bir seri askerî ve siyasî zaferler kazanması, rüşdünü isbat etmiş oldu ve şöhreti arttı. Yalnız milletin büyük kısmı değil, fakat yabancı devletler bile onun kudretini, kuvvetini tanıdılar. Buna karşılık İstanbul hükûmeti âciz ve mâ-

Cumhuriyetin ilânı münasebetiyle eski Millet Meclisi binası önünde merasim

nasız bir kurum gibi yaşamakta devam etti. Son bulması zarurî olan bu ikilik Lozan konferansına murahhas göndermek münasebetiyle bir dereceye kadar ortadan kalktı.

Saltanat hükûmeti; Lozan'a murahhas göndermeğe kalkışınca Büyük Millet Meclisinde saltanat müessesesi için açılan geniş bir münakaşa, saltanatın ilgası, hilâfet ile saltanatın ayrılması ve halifeliğe Abdülmecid efendinin seçilmesi ile son buldu (1 ikinciteşrin 1922). Bu olay ile hâkimiyeti milliye için büyük bir tehlike artık ortadan kalkmış demekti. Millî birlikten sonra, devlet alanında da birlik yer almış oluyordu.

Saltanatın yıkılması bir inkılâp hamlesi idi. Bundan memnun olmıyanlar vardı:

1) Samimî olarak saltanatı tarihin bir nimeti gibi sayanlar.

2) Saltanatı; siyasî hayatımızda siyasî mücadelelerin nâzım bir unsuru gibi görmek istiyenler.

3) Hilâfetin, saltanatsız olamıyacağına inananlar.

Bunlar saltanattan sonra ümitlerini halifeliğe bağladılar. Gerçekte hilâfetin herhangi siyasî bir rol oynaması artık bahis mevzuu olamazdı. Çünkü bu iş için Büyük Millet Meclisi vardı. Hilâfetin rolü dinî olmak gerekti. Halbuki Osmanlı imparatorluğunda padişahlık esastı. Hilâfet müessese olarak müphem ve teşkilâtsız bir şeydi. Zaten padişahların halifelik için bu yoldaki yardımcıları şeyhülislâmlar olmuştu ve son Osmanlı hükûmetinin yıkılması ile şeyhülislâm da ortadan kalkmıştı. Şu halde halifenin halifeliğini yapması güç bir iş halini alıyordu.

Halifeseverler bu durumdan üzülüyorlardı. Halifeyi yükseltmek için bir çare düşündüler. Ve halifelik ile Büyük Millet Meclisi arasına bir köprü atmak niyetinde bulundular. Durum şu idi: Ortada bir Türk devleti vardı, fakat bunun ismi yoktu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti deniyordu. Devletin reisi yoktu, Meclisin ve Hükûmetin reisi vardı. Şu halde devlet reisliği bir dereceye kadar münhal sayılabilirdi.

Halifeseverler, halife ile devlet reisliği arasında bir münasebet kurmak istediler.

Görülüyor ki, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti hakikî devlet ismini ve şeklini almadıkça, halifelik, rejim münakaşası için bir sebep ve bahane olup gidecekti. Türkiye, devletler camiasında bir unsur olmak itibariyle isimsizlik iyi bir şey değildi. Çok kere elçilerimize devletimizin ismi sorulmakta idi. Devletin gerçek ismini almamış olması memleketin içinde ve dışında bir şey beklendiği hissini uyandırıyor ve dolayısiyle güya Türkiyede rejim bakımından istikrar bulmuş bir vaziyet görülmüyordu.

1923 yılının eylûlünde, basında Teşkilâtı Esasiyede tadilât yapılacağından bahsedilmeğe başlandı. Bir müddet sonra Anadolu Ajansı bir tebliğ neşrederek bir kanun projesinin mütehassıs bir heyet tarafından hazırlanmakta olduğunu bildirdi.

24 eylûl 1923 te İstanbul gazeteleri Mustafa Kemal'in bir yabancı gazete muhabirine yaptığı bir beyanatı iktibas ettiler. Beyanatın başlıca hükümleri şöyle idi: «Teşkilâtı Esasiye mucibince hâkimiyet bilâkaydüşart Milletindir. İcra kudreti, teşriî salâhiyeti milletin yegâne hakikî mümessili olan Meclis'te tecelli ve temerküz etmiştir diye sarahat vardır. Bu iki cümleyi bir kelimede izah edebilmek için hangi lûgatta aranırsa aranısn mezkûr kelime Cumhuriyet olacaktır. Binaenaleyh Türkiyenin dahilî tekâmülü tamamen bitmemiştir. Daha tadilât ve terakkiyat vuku bulacaktır ve bilûmum tekâmülat, Cumhuriyet esasına müncer olacaktır. Türkiyede halihazırda olduğu kadar ileride de daha ziyade demokratik bir cumhuriyet teşekkül edecek ve bu cumhuriyet hiç bir suretle garp cumhuriyetleri esasından farklı olmıyacaktır.»

8 birinciteşrinde basın yine Teşkilâtı Esasiyede tadilâttan bahsetmeğe başlıyordu.

9 birinciteşrinde Ankara gazetelerinden Yenigün; «Yakında Cumhuriyet ilân olunacaktır» diye bir yazı neşretti. İstanbul gazeteleri bu yazıyı iktibas eylediler. İkdam gazetesi İstanbuldaki mebuslarla mülâkat bile yapıyordu. Mebusların fikri şu idi: «Cumhuriyet, üç senelik idare şeklimizdir».

Efkârı umumiyede cumhuriyet için rivayetler devam edip giderken Meclisin bünyesinde de bir huzursuzluk vardı. Mecliste bir zümre vekillerden bazılarını beğenmiyordu. Alttan alta bir faaliyetle kendi namzetlerini hükûmete seçtiriyordu. Mustafa Kemal, bu zümrenin kudretini ölçmek için bir aralık meydanı boş bırakmanın münasip olacağını düşündü ve kabinenin çekilmesini, çekilen vekillerin de yeni kabineye girmemelerini temin etti.

27 birinciteşrinde Vekiller Heyeti istifa etti. 28 inci günü meclis koridorlarında bir vekiller heyeti listesi üzerinde anlaşmak için beyhude gayretler sarfedildi. 29 uncu günü Halk Partisi bir liste üzerinde etraflı münakaşalarda bulundu. Bu sırada kimse kabine buhranının Teşkilâtı Esasiyenin tadili suretiyle hallini teklif etmdi.

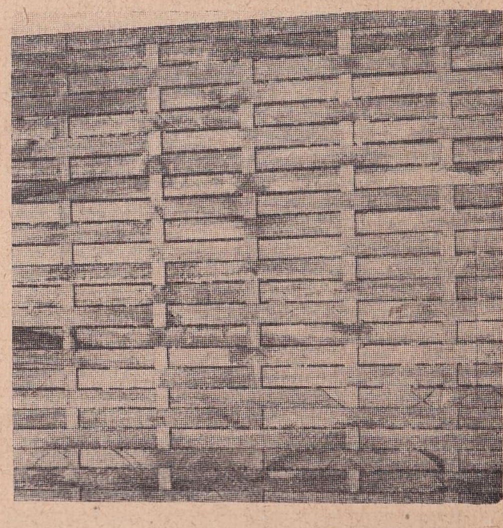
Halbuki 28 akşamı Gazi birkaç arkadaşını akşam yemeğine çağırmıştı. Yemeğin bir yerinde; «Arkadaşlar, yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz» dedi. Orada bulunanlar tasvib ettiler. O gece İsmet Paşa Çankaya'da misafir kaldı. Mustafa Kemal ve, İsmet Paşa Teşkilâtı Esasiyenin tadili için bir proje hazırladılar. Buna göre: «Türkiye devletinin şekli Cumhuriyettir. Türkiye devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur».

29 birinciteşrin 1923 günü Parti Grupunda bir vekiller heyeti listesi üzerinde anlaşılamayınca bir takrir üzerine Mustafa Kemalden fikir sorulmasına karar verildi. Paşa geldi, kürsüye çıktı ve bir saat müsaade istedi. Bu müddet zarfında bir çok zevatı odasına çağırarak konuştu. Bir saat sonra, bir gece önce hazırlamış olduğu müsveddeyi kâtiplerden birisine verdi. Müsvedde okundu. Müzakere başladı, leh ve aleyhte sözler söylendi. Netice itibariyle Cumhuriyetin ilânı Partice kabul olundu. Derhal Meclis toplandı. Kanunu Esasî encümeni de toplanıp mazbatasını hazırladı ve şu satırlarla «Cumhuriyet» hakkındaki düşüncelerini tesbit etti: «Hakimiyetin bilâ kaydüşart millete aidiyeti ve idare usulünün mukadderatı milleti bizzat ve bilfiil idare etmek esasına müstenit bulunması zaten cumhuriyet demek olduğundan saltanatı ferdiyeyi katiyen dafi olan bu kelimenin istimali, Türkiye Devletinin şekli hükûmeti Cumhuriyet olması...»

Bu mazbata üzerine ve Cumhuriyet lehinde söylenen hararetli nutuklardan sonra, 29/30 birinciteşrin 1923 gecesi saat 8.30 da Cumhuriyet alkışlar arasında ilân edildi. Bundan sonra Reisicumhur seçimine geçildi ve ittifakla Mustafa Kemal intihap olundu, daha sonra Cumhuriyetin ilânı yüzbir pare topla memlekete bildirildi.

(Prof. Dr. Enver Ziya Karal)

EKONOMİK EVLER — Ev, bir aile topluluğunun ifadesidir. Bu topluluğu sağlıyacak bir aile reisinin yüklendiği mesuliyetlerden, yahut tahakkukuna çalıştığı ideallerden biri de ev sahibi olmaktır. Her ferdin her dakika kalbinde yaşattığı bir ideal olan ev, bugünün başlıca davalarından da biridir. Bu bakımdan Ansiklopedimizde zaman zaman ele alacağımız bu

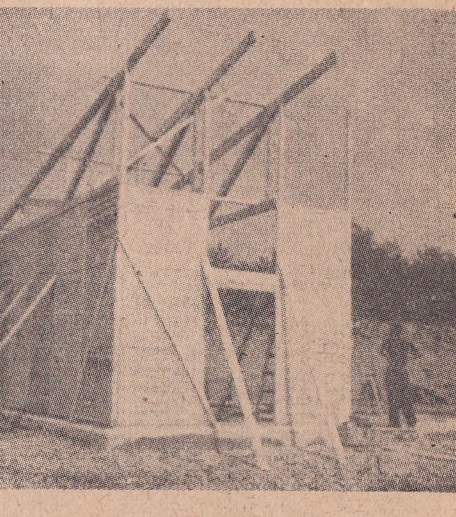

Bir sepet örgüsünü andıran pedavra örgüsü

mevzua bir başlangıç olmak üzere bu sayımızın ilâvesinde eski ve yeni tip evleri canlandıran birkaç resim veriyoruz. Ayrıca da gene bir başlangıç olarak, bir kimsenin kendi yapabileceği, yahut daha doğrusu fazla külfet ve masrafa girmeden yaptırabileceği ekonomik evler hakkında kısa ve faydalı bir bendi birkaç resmiyle birlikte buraya da naklediyoruz.

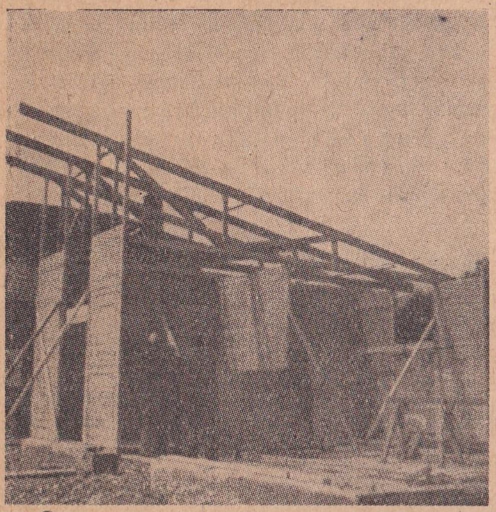
İnsanlar ev kurmak için gereken yapı malzemesinin günden güne pahalılaşması yüzünden daha ucuz ve keseye daha elverişli bir yapı tarzını meydana getirmeyi düşünmüşlerdir. Bundan dolayı çok çalışmış ve en ucuz malzeme ile bir evin nasıl meydana getirilebileceğini hesaplamışlardır.

Şimdiye kadar Avrupanın muhtelif memleketlerinde portatif ev ve barakalar yapılmışsa da bunlar da, bir aile topluluğunun ihtiyaçlarını karşılıyamamışlardır. Bunun üzerine daha esaslı çalışılmış ve ucuza mal olan ekonomik bir ev tipi tesbit edilmiştir.

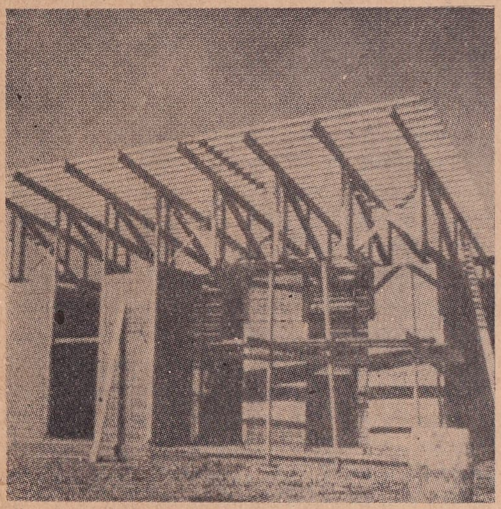
Dış cephenin duvar örgüsü

Bu ekonomik tipik evin meydana gelmesi için önce istenilen yükseklikte bir temel atılır. Bu temelde kullanılacak tuğlaların iyi fırınlanmış olması lâzım geldiği gibi harcının da bol kireçle yapılması lâzımdır. Bu

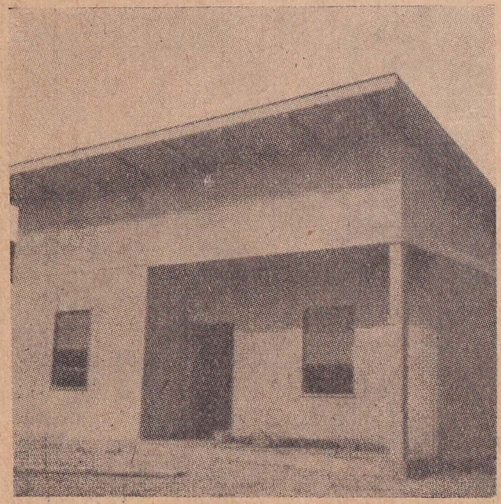
İç taksimat duvarlarının örgüsü

temelin üzerine daha sonra direklerle evin iç taksimatı yapılır. Fakat burada çok dikkat edilmesi lâzım gelen karakteristik bir nokta vardır; o da bu ana direklerin arala-

Bütün çatı iskeleti tamamlanmıştır

rına çatılacak otuz santimetre aralıklı yassı çıtaların mesafelerini tam muhafaza etmelidir. Bu çıtaların taksimatı ve tesbitleri bittikten sonra içleri şerit halindeki pedavra tahtalariyle bir sepet gibi örülür ve sonra

Ev sıvanmış, badanasını beklemektedir

sıvanır. Fakat bu sıvanın tutması için geçirilen bu pedavraların arasında birkaç milimitre aralık bırakmak icabeder.

Böyle ekonomik ve tipik bir ev yapmak istiyenlerin şu iki hususa dikkat etmeleri lâzımdır: I. Örgü için lâzım olacak pedavra tahtaları herhangi bir keresteden yapılabileceği gibi istenilen bir şekilde de verilebilir. Bu inşaatta kereste malzemesinin maliyet fiyatını mümkün olduğu kadar kısmak müteşebbisinin işten anlamasına bağlıdır. II. Haricî ve dahilî sıva bol harç ile yapılmalıdır. İyi bir sıva evin temizliğini ve sıhhate olan faydalarını derhal belirtir. İyi harçla sıvanmış bu tip evlerin duvarları büyük masraflarla meydana getirilen tuğla duvarlar kadar sağlam olur.

Evin çatısı inşaat bittikten sonra kurulur. Çatı putrelleri çivilerle hem içten, hem de dıştan mıhlanır. Çatı putrellerinin ayni hizayı muhafaza etmesine dikkat edilmelidir. Çatıdaki çıkıntı cepheye verilmelidir; bu suretle evin ön tarafı kışın tahribatından korunur.

Maliyeti ucuz ve kurulması kolay ve çabuk olan bu evlerin yeri daha ziyade uzak sayfiyelerdir. Biz bunları bilhassa yaz için ehemmiyetle tavsiyeye şayan buluruz.

(Y. S. S.)

FERİD PAŞA, DAMAD — (1853 - 1923) — Tarihin fena şöhretler levhasında ehemmiyetli bir yer tutan Damad Ferid, Bahriye Müsteşarlarından İzzet Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, hususî tahsil gördükten sonra Hariciye mesleğine girmişti.

Paris sefareti ataşeliğinde, Berlin, Petersburg, Londra sefaret kâtipliklerinde bulundu. Londradan Bombay başşehbenderliğine tayini üzerine vazifesinden ayrılarak İstanbula geldi.

30 nisan 1886 da Abdülhamidin Sami Paşazade Necip Paşadan dul kalmış kardeşi Mediha Sultanla evlenerek tarihî şöhretinin temeli olan Damadlık sıfatını kazanmış ve bu sayede Devlet Şûrası âzalığına tayin edilmişti. 1888 de Vezaret payesini kazandı.

Bu müstebit ve vehimli hükümdar zamanında, Balta limanında kendilerine verilen yalıya kapanarak karısiyle sönük ve silik bir hayat geçiren Ferid, Hürriyetin ilânından sonra «İttihat ve Terakki» fırkasına kapılanmak suretiyle mevki ve şöhret kazanmak hırsına kapılmış, fakat bu fırkadan yüz bulamayınca muhalifler arasına karışarak «Hürriyet ve İtilâf» fırkasına intisap etmişti.

Damad Ferid, Padişah Beşinci Mehmedden de hiç yüz görmemiş, kendi gibi sinsi emeller peşinde koşan Şehzade Vahidettinle anlaşmıştı. Ayni zamanda Feridin şahsında tam aradığı insanı bulmuş olan Vahidettin, culûsundan sonra ilk fırsatta onu sadarete getirmekle Osmanlı tarihinin en yüzkızartıcı devrini açmıştı.

4 mart 1919 tarihinden itibaren arka arkaya üç kabine kuran Feridin ilk Sadareti (4 mart - 16 mayıs) 75 gün, ikinci Sadareti (19 mayıs - 30 temmuz) 73 gün, üçüncü Sadareti (30 temmuz - 2 birinciteşrin) 63 gün sürdü. 15 mayıs 1919 da İzmirin feci bir şekilde işgali üzerine istifa etmiş, fakat bir iki gün sonra birkaç nazır değiştirerek yeniden işbaşına gelmişti. Vatana hıyaneti kadar ahmaklığı ile de şöhret kazanan Ferid, o sırada Pariste kurulacak olan sulh konferansına büyük ümitlerle bağlanmış bulunuyor, şahsî kudretiyle ehemmiyetli başarılar elde edeceğini umuyordu. 6 haziran 1919 tarihinde bir Fransız harb gemisiyle yola çıkmıştı. Pariste, Osmanlı devletine karşı hiç de iyi niyetler beslemiyen müttefikler nezdinde yaptığı garip teşebbüsleri hakaretle karşılanmış, 25 haziran 1919 da Klemanso'nun verdiği ağır bir cevapla İstanbula geri çevrilmişti.

Bu bozgun neticesinde istifasını vermek zorunda kalan Ferid, hain padişah tarafından üçüncü defa olarak sadarete getirildi. Bu esnada Atatürk Anadoluya geçmiş ve büyük Türk ihtilâlinin ilk izleri belirmeğe başlamıştı. Önce, umumî hoşnutsuzluğu yatıştırmak düşüncesiyle Feridi muvakkat bir zaman için feda eden Vahidettin, bir müddet sonra, gittikçe büyüyen millî kalkınmayı düşmanlarla birlikte bastırmak için o uşak ruhlu adamı yeniden Sadarete getirdi. Feridin dördüncü ve beşinci Sadareti (5 nisan 1920 - 18 birinciteşrin 1920) 196 gün sürdü. O, bu müddet içinde tarihte pek az görülen bir şekilde, mensup olduğu vatan ve millet aleyhine çalıştı. 20 ağustos 1920 de Sevr muahedesi gibi emsalsiz bir esaret hüccetini imzaladı.

Anadoluda mucizeler yaratmak suretiyle Türk yurdunu kurtarmıya çalışan büyük kahramanlarımız aleyhine idam hükümleri, fetvalar çıkarttı. Üzerlerine «Kuvayi inzibatiye» adı altında derme çatma çapulcular gönderdi. Nihayet Türk milletinin haklı kıyamı karşısında her hamlesinin ezildiğini görerek önce Sadareti bıraktı, sonra memleketten kaçtı ve 6 birinciteşrin 1923 te Fransada Nis civarında öldü.

Damad Ferid

Damad Ferid, ancak, bir cemiyeti birkaç asırdanberi inkıraza sürükliyen kötü temayüllerin ve çöküntüden doğan ahlâk düşüklüklerinin tamamını nefsinde toplamış bir insan olmak bakımından incelenmeğe değer. Yoksa bağlı olduğu milleti tanımamak ve onun kudretine inanmamak, zelilâne bir şekilde galiplere tapmak, düşmanlara yaranmak suretiyle onlardan medet ummak, şahsî menfaatler uğruna millî hakları satmak gibi bozguncu bir ruhun fena vasıflarını hatırlatan bu isim, Osmanlı tarihinin sadece silinmez bir lekesi olmuştur. *(Adnan Giz)*

GİRESUN VİLÂYETİ COĞRAFYASI — Türkiyenin Doğu Karadeniz bölgesinde yer almış bulunan ve 6.510 km². lik yüz ölçümü içinde 260.154 nüfus barındıran Giresun vilâyeti; doğudan Trabzon ve Gümüşane, güneyden Erzincan ve Sıvas, batı yönünden de Ordu vilâyetleriyle çevrelenmiştir. Batıdan doğuya doğru yalı boyunda; Bulancak (4.391 nüfuslu), Tirebolu (3.975) ve Görele (2.097), iç yönde Şebinkarahisar (7.965) ve Alucra (770) kazalarını ihtiva etmektedir. Vilâyetin idarî sınırları iktısadî ve ticarî yönden çizilen sınırlara doğru ve gümeyde tamamen uymamaktadır. Böyle bir karşılaştırmada doğuda Görele ve Torul idarî sınırları dışında, buna karşılık güneyde Sıvas'a bağlı olan Suşehri, kaza merkezi Gi-

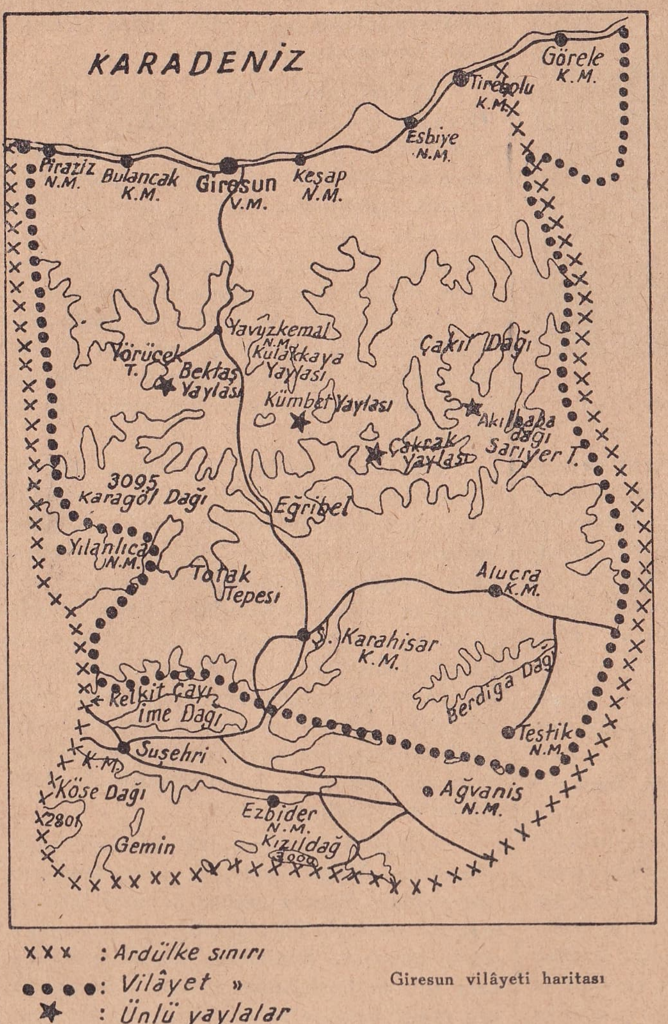
resun (13.967 nüfuslu) iskelesinin iktısadî etki sınırları içinde kalmaktadır.

Giresun vilâyetinin yer almış bulunduğu Doğu Karadeniz bölgesi; doğudan batıya doğru ve kıyıya paralel bir şekilde uzanan ve Giresun'un güney batısındaki Karagöl dağında yükseltisi 3095 metreyi bulan engebelerle «kıyı» ve «iç» olmak üzere iki yöne bölünmüştür. Kıyıdan itibaren 46 kilometre gibi çok kısa bir mesafede, dorukları 3000 metreyi aşan ve doğuya doğru gittikçe yükseltisini artıran fazla eyimli, sarp ve muazzam bir silsile karakteri gösteren bu engebe üzerinde; heybetli doruklar, diluviyal buzullaşmıya ait kuvvetli izlerle, ağustosta bile içinde kar bulunan müteaddit kar çukurları görülür. Batolit şeklinde granit bir çekirdekten meydana gelmiş olan bu silsile; yalı boyunda, kıyıdan itibaren belirli yükseltilere kadar çıkan ve fakat muhtelif kışır hareketleri ve şiddetli aşıntı yüzünden hiç de kolay ayırtedilemiyen bir durumda, üstüste, doğudan batıya doğru yükselti ve sayıları azalan bir takım kıyı sekilerini ihtiva etmektedir. Bu sekilerin üstünde de eski aşıntı yüzeyleri yer almış bulunmaktadır.

Silsilenin güney yönünde; Kelkit tulâni oluğu bulunmakta ve kuzeydeki silsile ile güneyde bulunan Kızıl-Köse dağlarını dar ve derin bir çukur halinde birbirinden ayırmaktadır.

Vilâyetin orografik şartlarına tamamen uygun bir şekilde «deniz ve kara»» olmak üzere iki iklim karakteri mevcuttur. Mevcut sıcaklık ve yağış kıymetlerine dayanarak çıkarılan sonuca göre; fazla sıcak yazları olmıyan, sonbaharı ilkbahardan daha sıcak ve yağışlı, kışları ılıman ve genel olarak nemli-mutedil bir iklim karakteri gösteren yalı mıntakasının yükselti kazandıkça bu vasfını kaybettiği görülür. Nitekim Giresun gerisinde Darıköy - Taşhan arasındaki Bıçakçı mevkiinde, yaklaştırma olarak 600 metrelik bir yükseltiden itibaren mutedil vasfın zail olduğu belirir. Buradan itibaren yağış fazlalaşmakta ve yükselti sebebiyle daha çok kar ve tipi şekli hâkim olmaktadır. Buna karşılık, Giresun güneyinde Eğribel ve Tirebolu güneyinde Ahılbaba (Akıllıbaba) gibi engebelerin güneyinde kalan yönde iklim karakterinin değiştiği, yazların sıcak ve kurak, yılın en fazla yağışlı mevsiminin ilkbahar, kışların sert olduğu karasal bir iklim görülür.

Aynı suretle reliyef ve iklim şartlarına uyan bitki örtüsü de kıyıdan içe doğru çeşitli tipler arzeder. Ezcümle; kıyı bölgesinde mülâyim kışlı ratıp Funda - Çalı ormanı, daha üstte kışın yapraklarını döken nevilerin çoğunluk teşkil ettiği orta derecede sert kışlı ratıp orman ve en üstte iğne (ibre) yapraklıların fazla bulunduğu sert kışlı ratıp orman, deniz kıyısından başlıyarak en yüksek kısmında 2300 metreye kadar sık ve çeşitli bir şekilde uzanmıştır.

Giresun vilâyeti haritası

Buna karşılık iç bölgede, kuzey ve kuzeybatı rüzgârlarının getirdiği rutubetin azalışı, sıcaklığın çoğalışı yüzünden, bitki örtüsünde de bu şartlara bir uygunluk görülür. Nitekim burada orman sahası en geniş yerinde 1750 metrelik bir yayılma gösterir ki kıyıdakinden 550 metre kadar bir azalma farkedilir. İğne yapraklıların altında, yapraklarını döken kurak ormana ve buradan da stebin hâkim olduğu dar bir saha geçilir. Tenebbüt şartlarının kıyı bölgesine nazaran çok daha dûn ve tahribatın fazla olması, orman sahasının küçülüp parçalanmasına sebebiyet vermiştir. Bundan başka bilhassa kuzey silsilelerinde, 2000 metrenin üstünde yaygın bir halde Alp nebat formasyonuna raslanır.

Vilâyetin tabiî şartlarına uygun olarak beliren iktısadî faaliyetini; kıyı, dağ ve iç olmak üzere başlıca üç yöre bölümü içinde tesbit mümkündür. Bunlardan kıyı yöresinde; «balıkçı, fındıkçı, mısır - fasulyeci ve kendirci» gibi birbirinden farklı dört iktısadî faaliyet şekli mevcuttur. Bunlardan en önemlisini fındık ziraati teşkil etmektedir. Çünkü bu faaliyet, yalnız vilâyet iktısadiyatında değil, aynı zamanda Türkiye iktısadiyatında da özel bir mevkie sahip bulunmaktadır.

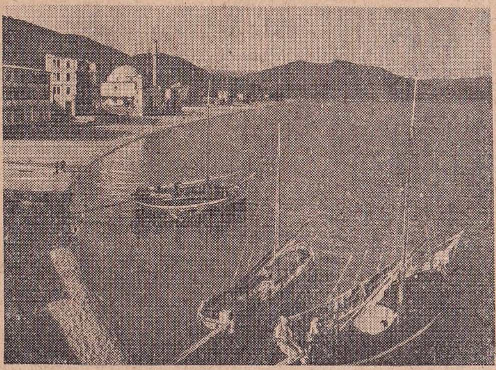
Vilâyetin iktısadî hayatında birinci derecede rol oynıyan fındık nebatı, kıyıda 5 metreden başlıyarak dahilde 1000 metre yükseltiye kadar çıkmış bulunmaktadır. Bunun dışında yabani olarak 1600-1800 metre yükseltilerde ve orman ağaçları arasında sık sık görülür. Çevrede iklim ve toprak şartları bakımından en elverişli imkânları elde ederek, vaktile kendi başına orman ağaçları arasında yetişen bu bitki, plântasyon faaliyetleri neticesinde bugün geniş sahalar kaplamaktadır. Bu faaliyete evvelâ kıyı boylarından başlanıp, az emek ile çok gelir temin olunduğu zamanla anlaşıldıkça bir taraftan kıyıdan içe, diğer taraftan doğudan batıya doğru genişletilmiştir. Bu yayılma Tirebolu ve Esbiye gerisinde ancak 500 metreye kadar yükseldiği halde, Giresun - Bulancak ardında 750 metreye kadar çıkmaktadır. Çoruh'tan Ünye'ye kadar uzanan Türkiye'nin başlıca fındık bölgesi içinde gerek fındıklıklara ayrılan saha ve gerekse istihsal miktariyle kalite bakımından Giresun çevresi, diğer fındık sahalarına üstün gelmektedir. Bununla beraber bu sahada ortalama olarak bir hektardan yılda elde edilen miktar, doğusunda Trabzon, batısında Ordu vilâyetlerinden noksan bulunmaktadır.

Giresunun bir umumî manzarası

Kapladığı saha, elde ettiği miktar ve fındıklarının nefaseti bakımından diğer fındık alanlarından üstün bir durum gösteren ve hakkile acunun fındık merkezi olan Giresun çevresinde; kıyı; orta ve yüksek kol adlariyle üç istihsal mıntakası ayırtedilmektedir. Bunlardan ortakol, köy adedi, bahçe miktarı ve sahibinin baktığı bahçeler bakımından diğer iki kola tefevvuk etmektedir. Yalnız marabacı (ortak) nın baktığı bahçe miktariyle kantarlık kıymetleri gözönünde bulunduru-

lursa, bu takdirde kıyıkol başta gelir. Zira burada araziye sahip olanların çoğu Giresun, Bulancak, Piraziz, Tirebolu ve Esbiye gibi merkezlerde oturarak araziyi marabacı denilen yarıcı veya ortaklarla işletmektedirler.

Giresundan bir manzara daha

Kültürel fındık sahası da «kesif ve seyrek» olmak üzere ikiye bölünebilir. Bunlardan birinci bölgede fındık diğer ürünlerden ziyadedir. Kıyıdan itibaren yükselti kazandıkça fındıklıkların verimlerinin azaldığı belirir. Burada iyi sayılabilecek mahsul ancak 2 - 4 yılda bir ve aşağı koldan bir ay sonra temin olunabilmektedir.

Bahse konu teşkil eden saha içinde yayılmış bulunan fındık köyleri dağınık yerleşme şekli gösterirler. Çoğunlukla yamaçlarda yer almış bulunan «altı ahır, üstü ev» durumundaki köy evlerinin önünde etrafı çitle çevrili ufak bir şenlik (sebze bahçesi) yer almıştır. Bunun önünde köylünün ancak bir kaç aylık ihtiyacını karşılıyabilecek genişlikte mısır tarlası bulunmaktadır ve tarlanın çevresinde fındıklıklar vardır. Bundan başka ya bahçelerin sınırlarında veyahut da umumiyetle olduğu üzere, sarp yamaç ve tepelerde yakacak ihtiyacını karşılamak için bırakılmış fundalık - koru görülür. Ufak parseller şeklinde ve fındıklıklar arasında yer almış bulunan tarlaların ancak bir kaç aylık geçim vasıtası olmasından, nüfusun çokluğu,mütekâsif ziraate yol açmıştır. Tarlalar dinlendirilmeden her yıl gübrelenerek ekilmekte, etrafı çitle çevrilip, muzır (domuz) hayvanın şerrinden korunmaktadır. Ürün, şerenti denilen dört veya altı direkli tahta ambarlarda muhafaza olunur. Hayvan yiyecekleri çitten örülme «tam» lar ve «otluk» larda bulundurulur.

Vilâyetin ziraat toprakları kesif nüfusunun ihtiyacını karşılamaktan çok uzak bulunduğundan dolayıdır ki halk müstehlik bir duruma düşmüştür. Bu yüzden yiyecekten giyeceğe kadar bütün ihtiyaçlarını sınırları dışından temin etmek zorundadır. Buna karşılık olarak sadece fındık gösterildiğinden

Giresun iskelesi

tabiatiyle tek yönlü ziraat ile geçimlerini sağlıyan memleketlerde daima görüldüğü üzere, zaman zaman başgösteren isteksizlik, fiyat noksanlıkları ve üstelik bazı yıllar mahsulün olmaması veya 1941 yılında görüldüğü şekilde kıyıdan itibaren ancak bir saatlik mesafeye inhisar edişi gibi haller, fındıkçı köyleri sıkıntıya sokmaktadır.

Vilâyet iktısadiyatında birinci derecede rol oynıyan ve kıyı yöresine inhisar eden fındık ziraatinden sonra en önemli iktısadî faaliyet şeklini hayvancılık teşkil eder. Bu faaliyet malcılık ve davarcılık olmak üzere ikiye bölünebilir. Bunlardan birincisi, bilhassa kıyı ve iç yörelerde, ikincisi de dağ yöresinde toplanmıştır. Kıyı mıntakasında ve iç yörede; Gemin, Suşehri, Polat, Şakşak ve Çobanlı gibi derelerin çevresinde rastlanan malcılık faaliyetinin hiçbir veçhile başta gelen bir geçim vasıtası olmadığı beliriyor.

Davarcılık faaliyetine bilhassa vilâyetin yüksek köylerinde rastlanmaktadır. Çünkü ziraat topraklarının mahdut ve ham oluşu, sahanın orman ve mer'a bulunuşu, geçimin çetin olduğu bu çevrede ister istemez hayvancılığa önem verilmesini icabettirmiştir. Gene muhitin tabiî şartlarına uymak zorunda kalan insanlar, davarcılık faaliyetinden de ya koyuna veyahut da keçi yetiştiriciliğine daha çok önem vermek lüzumunu duymuşlardır. Ezcümle; dağ yöresinin kıyıya bakan yönünde daha çok koyun, içe bakan yönünde de daha ziyade keçi beslenmektedir.

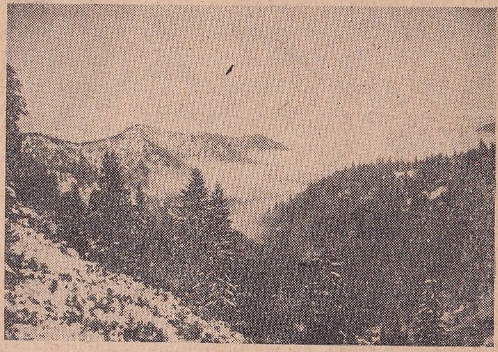
Vilâyetin kıyı ve dağ yöreleri halkı müstehlik olduğu halde, iç yöre tamamen müstahsildir. Burada başlıca üç nevi iktısadî faaliyet şekli görülür: Çeşitli ziraat, meyva - sebze, hububat. Bunlardan ilk iki faaliyetle dere ve ova boylarında, sulamıya dayanarak pek çeşitli ürünler elde edildiği halde, sulama imkânlarından mahrum bulunan hububatçı köyler, buğday - arpa ziraatiyle geçimlerini temin etmektedirler.

Vilâyetin gerek doğu - batı ve gerekse kıyı - iç arasında görülen ürün ve istihsal farkları, tabiatiyle bunların değişimini icabettirir. Bu yüzden bölgenin iktısadî ve kültürel hayatında önemli rol oynıyan mübadele merkezleri vücut bulmuştur. Bu merkezler daimî ve muvakkat olmak üzere iki kısımdır. Birinciler yaz ve kış faaliyette bulunurlar. Halbuki yaz pazarları, bütün rollerini birkaç ay içinde oynıyarak kışın faaliyetlerini tamamen tatil ederler.

Vilâyette devamlı ve iğreti olmak üzere başlıca iki yerleşme sahası mevcuttur. Bunlardan devamlı olan yerleşme sahası yaz ve kış yerleşmiye elverişli olduğundan bütün nüfus burada toplanmıştır. Halbuki iğreti yerleşme sahasında kış aylarında barınmak imkânı olmadığından nüfus topluluklarına ancak yaz aylarında rastlanmaktadır. Devamlı yerleşme sahasında da kıyı ve iç yöre olmak üzere ikinci derecede bir ayırım yapmak mümkündür. Çünkü bu iki yöre arasında 2800 - 3000 metreyi aşan bir dağ seddi bulunmaktadır. Nüfusu bini aşkın köylerin tamamen ve beş yüzden çok olanların da kısmı âzamının kıyı yönünde toplandığı, buna karşılık nüfusu yüzden az köylerin çoğunun iç yörede bulunduğu dikkati çeker. Bundan başka tamamen boş denilebilecek şekilde, pek az yerleşilmiş bulunan iğreti yerleşme yöresinden, gerek kuzeye yalı boyuna, gerekse iç yönde çukur sahalara doğru gidilecek olursa,

nüfus sıklığının arttığı ve yalı boyunda âzami hadde çıktığı görülür.

Vilâyette nüfus hareketlerinden en önemli olanlarını «gurbetçilik» ile «yaylacılık» teşkil etmektedir. Bunlardan gurbetçilik adı

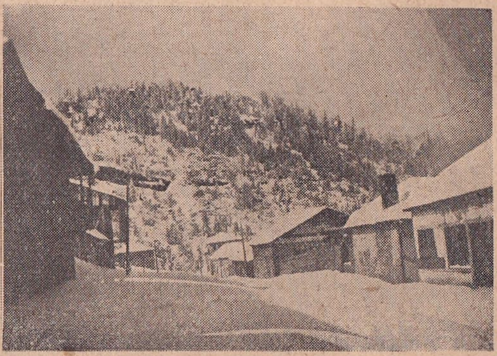

Giresun-Kulakkaya arası

verilen muntazam göçlere, vilâyetin bilhassa dağlık kısımlarında rastlanmaktadır. Zira bu gibi yerlerde arazinin verimi az, kışlar şiddetli olduğundan, elde edilen ürün yılın ancak üç ile altı ayında mevcut nüfusu besliyebilmekte, bunun dışında daima satın almak zorunda bırakmaktadırlar. Bu sebeple halkın bir kısmı köylerini muayyen bir müddet için terkederek iç merkezlerine çalışmıya gitmektedir.

Nüfus hareketlerinin en şümullüsünü yaylacılık teşkil eder. Hayvan besleme, ekinin korunması ve hava tebdili gibi başlıca üç âmilin tesiri altında, baharla birlikte başlayıp güzle beraber sona eren bu hareketler neticesinde, doğudan batıya doğru «Karaovacık, Çakrak, Kümbet, Bektaş», merkez - pazar yaylalariyle, bunların etrafında sayısız denecek kadar çok «oba» lar vücut bulmuştur. Bunlardan merkez - pazar yaylalar, umumiyetle kasabalıların oturdukları, çarşısı, karakolu, evleri, camisi olan ve haftanın muayyen günlerinde pazar kurulan büyük bir yayla sahasının hem idarî - dinî ve hem de iktısadî merkezleridir. Buna karşılık gerek idareten ve gerekse iktısaden merkez - pazar yaylalara bağlı ve onları dört bir taraftan çevrelemiş bulunan obalar, yaylaların birer mahallesi mahiyetinde, daha ufak, daha az nüfuslu ve münhasıran mal - davar sahipleri tarafından iskân olunan iğreti yerleşme yerleridir.

Aralarında müstakim hat doğrultusunda 40 - 45 kilometre kadar bir mesafe bulunan Giresun ve Ordu şehirleri, gerek ardülke ve gerekse istihsal ve ihraç ettikleri ürünler

Kulakkaya yaylasında kış

bakımından birbirleriyle rekabet halinde bulunmaktadırlar. Fakat bunlardan Giresun; ardülkesinin genişliği, nüfus çokluğu, istihsal ve ihraç fazlalığı, daha eski ve kalabalık oluşu bakımından Ordu iskelesinden üstün du-

rumda bulunmaktadır. Giresunun üstünlüğü; doğusunda bulunan Trabzon, batısında bulunan Samsun ve ardında yer almış olan Sivas gibi üç önemli merkeze karşı koruyamadığı belirir.

Türkiye liman ve iskelelerinin ihraç ve ithal kıymetleri gözönünde bulundurularak genel bir tasnife tâbi tutulacak olursa birinci derecede: İzmir - ihraç limanı, İstanbul - ithal limanı, Mersin-pamuk iskelesi, Samsun-tütün ve zahire iskelesi, Trabzon - transit iskelesi, Giresun-fındık iskelesi, Zonguldak-kömür iskelesi olarak vasıflandırılabilir. Samsuna ancak 1936 yılında, fakat Trabzona 1936 ve 1937 gibi iki yıl üstün bir durum göstermiş olan Giresunun devamlı bir hâkimiyet kuramıyarak, Türkiye liman ve iskeleleri içinde ancak altıncı derecede bir mevkie sahip olabildiği müşahede edilir. Bunda, istihsal maddelerinin az tenevvü göstermesi, ardülkenin dar bir sahaya inhisar edişi, iskele ile ardülkeyi birbirine bağlıyan yolların Trabzon transit yolu derecesinde ıslah edilmemiş veya Samsundaki gibi demiryoluna çevrilmemiş olmasının etkisi büyüktür. Bununla beraber Giresun; Hopadan Termeye kadar uzanan Türkiye fındık sahasının 27 - 28 milyon kilo gibi en çok fındık istihsal eden bölgesinin merkezini teşkil etmekte, Karadeniz iskeleleri arasında ihracat bakımından üçüncü ve Türkiye liman ve iskeleleri içinde de altıncı derecede bir mevkie sahip olmasına karşılık, Türkiyenin birinci derecede bir fındık iskelesi olarak belirmektedir. İthal kıymetleri bakımından sekizinci mevkide gelmektedir. Binaenaleyh, büyük merkezler arasına sıkışmış, küçük bir sahada fındığa dayanarak az ithal, fakat çok ihraç etmek suretiyle yurda her yıl milyonlarca liralık gelir temin eden Giresun ve ardülkesinin, Türkiye iktısadiyatında müsbet ve özel bir rolü vardır. *(Dr. Selçuk Trak)*

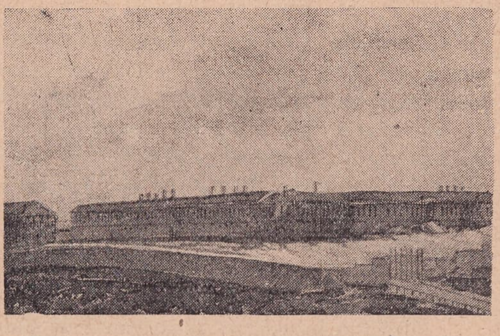
HARBİYE MEKTEBİ — Türkiye'de, avrupaî şekilde, müsbet ilimlerle ve yeni harb metodlariyle mücehhez zabit yetiştirilmesi fikri, ilkin deniz silâhlarının ve harb gemileri yapılış sisteminin ehemmiyetli surette değişmesi yüzünden başgöstermiş ve 1773 senesinde Mühendishanei Bahrii Hümayun adı verilen bugünkü deniz harb mektebi açılmıştır. Bu mektep harb gemisini yapacak, onları sevk ve idare edecek mühendisler, yani zabitler yetiştirecekti.

İstihkâm, köprü ve lâğım yapılış şekillerinin esaslı surette değişmiş ve ilerlemiş olması da 1793 senesinde Mühendishanei Berrii Hümayun denilen ve sonraları Topçu Mektebi adını alan müessesenin açılmasını icabettirmiştir. Bu mektepte de istihkâm ve topçu zabitleri yetiştirilecekti.

Ordunun piyade ve süvari sınıflarını yeniçerilerle sipahiler teşkil ettiği için, isyan ederler korkusiyle, bunlar üzerinde esaslı ıslahata ve yeniliğe girişilemiyordu.

Nihayet 1825 de yeniçeriler dağıtılarak yerine Asakiri Mansurei Muhammediye adı verilen ve yalnız kıyafet itibariyle avrupaî olan yeni ordu kurulduğu zaman bunun için tahsil ve talim görmüş zabit yetiştirilmesi fikri de kendiliğinden başgöstermiş oldu.

Halbuki Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa 1816 senesinde eski orduyu yenilemek ve 1825 te zabit yetiştirecek mektepleri açmak hususlarında büyük adımlar atmış ve hükûmet merkezini çok geride bırakmıştı. Meselâ İstanbul'da açılmış olan Topçu ve Deniz Harb Mekteplerinin birer eşini Mısır'da da kurmuş olduğu gibi üstelik piyade ve süvari zabiti yetiştirmek için bir de Harbiye Mektebi açmıştı. Bu mektebin başına Albay Sev (sonraları Süleyman Paşa adını alan ve Mısır ordusuna yapmış olduğu büyük hizmetten dolayı

İlk Harbiye mektebi binası (yanmıştır)
Moltke'nin 1852 tarihli İstanbul hartası kenarındaki resminden

Kahire'de heykeli dikilen zat) ı getirip ordunun teşkili de ona bırakılmıştı.

Albay Sev, Napolyonla birlikte Rusya seferine iştirak etmiş, Moskova hezimetinden sonra askerlikten çekilerek bir müddet ticaretle uğraşmış ve nihayet askerliğe dönerek İran ordusunun tensik ve ıslahı için oraya gitmeğe hazırlanırken dostu ve hamisi Kont dö Segür'ün tavsiyesiyle Mısır'a gidip Mehmed Ali Paşanın hizmetine girmiştir.

Mehmed Ali'nin bu türlü yeniliklerini yakından takip eden İkinci Mahmud Mısır Harbiye Mektebinde yetişen zabitlerden bir kaçı-

Pangaltıdaki Harbiye mektebi binası
Bu bina yanan binanın yerine inşa edilmiştir.

nın muallim sıfatiyle İstanbul'a gönderilmesini valisinden istemiş ise de Mehmed Ali Mısır'da talim ve tahsil görmüş zabit olmadığı beyaniyle hükümdarın bu talebini reddetmişti.

Filhakika Mehmed Ali, gerek hükûmet merkezinin gözünden kaçırmak, gerekse yerli halk arasında taassubu tahrik etmemek için, Harbiye Mektebini Kahire'de gözönünde değil, hayli uzakta bulunan Asvan'da gizlice açmış ve sonraları Erkânıharbiye sınıflarını da teşkil ederek yetiştirdiği zabitlerle Mısır ordusunu tam mânasiyle yenileştirmişti. Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğu da zabit yetiştirmek için mektep açmak teşebbüsünden geri durmuyordu.

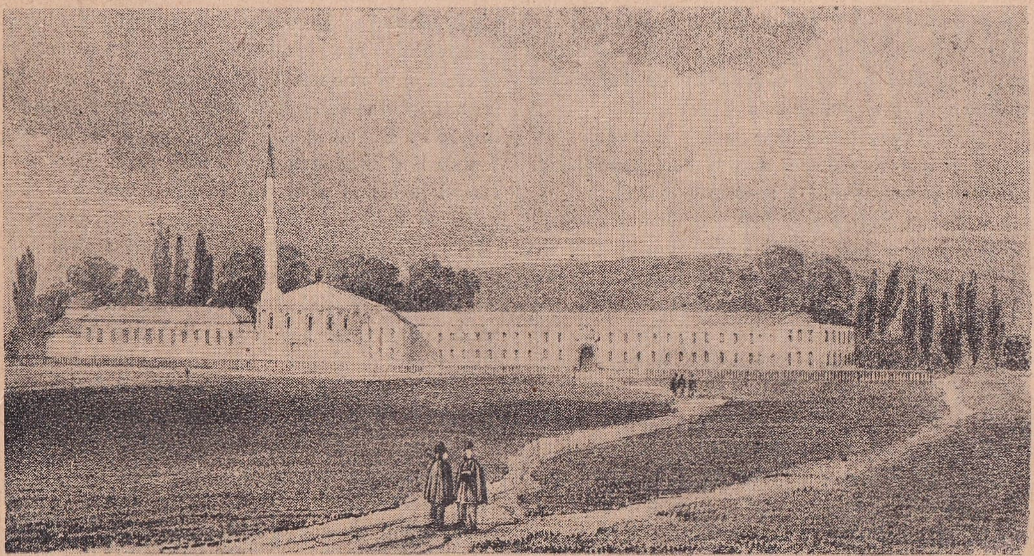
1831 de Hassa Müşürü Ahmed Fevzi Paşa Selimiye kışlasına gelen kur'a neferleri arasından bir kaç yüz genci seçerek Sıbyan Bölükleri adı altında ve kışla içinde bir mektep açmış, bu suretle Harbiyenin temelini atmış ise de bu gençler okuyup yazma ve bu sayede askerî bilgileri nazarî olarak öğrenmekten ziyade yeni usul talimden başka bir şey yapmıyorlardı. Bunlara talim veya nümune taburu demek daha yakışık alır.

1833 te Mehmed Ali Paşa'nın yetiştirdiği zabitler kumandasındaki Mısır ordusu, Suriye kapılarından itibaren başıbozuk Osmanlı ordusunu mağlûp ede ede, hattâ bu ordunun başkumandanını ve erkânıharbiye heyetini de esir alarak Kütahya'ya kadar geldi.

Mehmed Ali'nin oğlu ve Mısır ordusu başkumandanı İbrahim Paşa muzaffer ordusiyle Kütahya'ya geldiği zaman orada İstanbul'a yürümek için bazı tedariklerde bulunmuş, ayrıca Anadolu ve Rumelideki valilere bir tamim göndererek onlardan büyük bir meselenin müzakeresi için tayin ettiği gün ve saatte İstanbul'da bulunmalarını rica etmişti. Bahsolunan büyük mesele Osmanlı hanedanının indirilerek hükûmetin Mehmed Ali hanedanına geçmesinden ibaretti.

Böyle bir vaziyet karşısında Osmanlı İmparatoru Çarlık Rusyası ile Beykoz'da Hünkâr İskelesi muahedesini yaptı ve bu mağlûbiyetin zabitsizlik yüzünden ileri gelmiş olduğunu bir daha anlamış oldu.

İşte bu tarihten itibarendir ki ordunun yenileştirilmesi için başlı başına bir mektep açılarak orada aydın ve tecrübeli zabit yetişirilmesi cihetine gidilmiştir. İstanbul Harbiye mektebinin bu maksatla açılışı Kütahya mağlûbiyetinden bir sene sonraya, yani 1834 senesine ve Mısır Harbiyesinden de dokuz sene sonraya düşer.

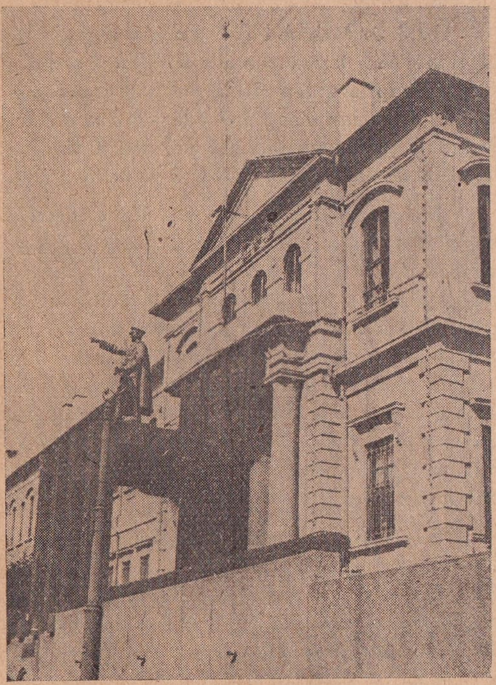
Maçka kışlasında kurulan ilk ihzarî kısım
Mis Parda'nın 1838 tarihli eserinden alınmıştır

Harbiye Mektebi için İstanbul'dan uzak bir semtte, Maçkada bulunan kışla seçilip binada bir mektep için gerekli tadiller ve ilâveler yapılarak dört yüz talebe alabilecek bir duruma getirildi. Talebeye, elifbadan başlatılarak, önce okuyup yazma, sonra askerî dersler öğretildi. Buna mecburiyet de vardı. Çünkü bu tarihlerde İstanbul'da ve Türkiye'de lise, orta, hattâ ilkmektep bile yoktu. Biricik mektep sayılan sıbyan mekteplerinde yalnız kur'anı okumak, namaz sûrelerini ve bazı duaları ezberlemekle ve biraz da sülüs denilen yazı örneğini karalamakla vakit geçirilirdi. Bugün ilkmektep adını alan rüştiyelerin açılması keyfiyeti ancak 1847 senesine düşer ki, bu tarih Harbiyenin açılışından on üç sene sonradır. Bu vaziyet karşında Harbiye Mektebi talebesine her şeyden önce kendi dilinde okuyup yazmanın öğretilmesi, böylelikle yüksek askerî dersleri takibe kabiliyet kazanıncıya kadar ilk, orta ve lise tahsilini de bu mektepte yapması lâzım geliyordu. Nitekim de öyle olmuştur.

Harbiye Mektebinde tutulan bu usul sayesinde oradan yetişenler kendi mekteplerindeki tedrisatı idare ettikleri gibi sonraları hükûmetçe halk için ilk, orta, lise ve hattâ yüksek tahsil mektepleri açıldığı zaman bu mekteplerde de muallim kürsülerini yarıdan fazla askerî mekteplerden çıkanlar işgal etmiş ve bu vaziyet, aşağı yukarı Cmhuriyet devrine kadar, gittikçe azalmak üzere, böylece devam etmiştir.

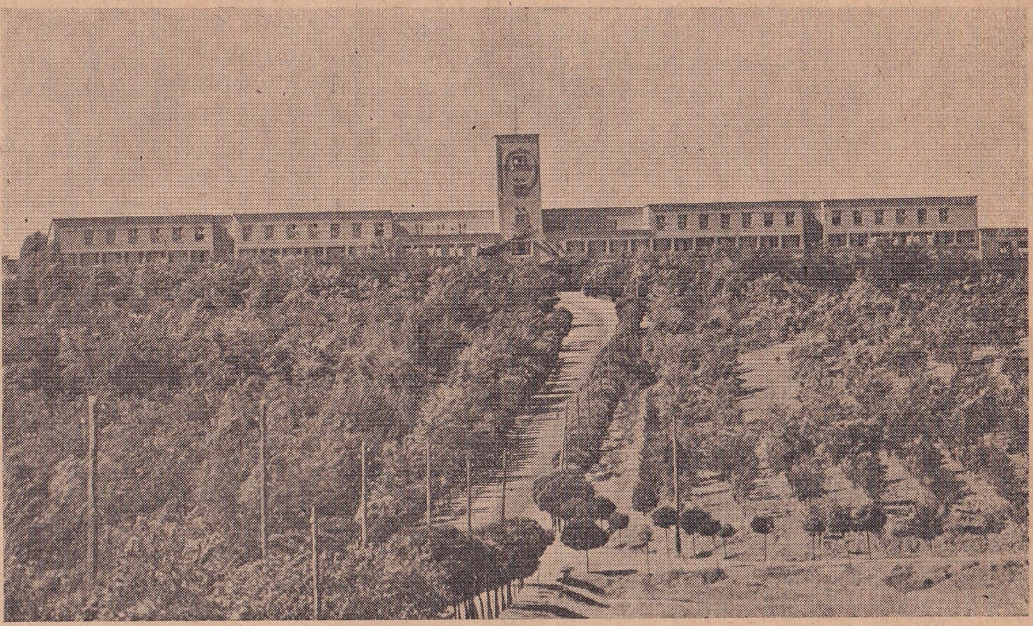
Bu suretle Harbiye ve umumiyetle askerî mektepler mezunları yalnız orduyu değil, bütün Türk gençliğini okutup yetiştirmek hususunda kültür tarihimizde büyük bir rol oynamıştır denilebilir.

«Miratı Mektebi Harbiye» de bu müessesenin ilk ders programı ile okutma ve öğretme metodu hakkkında faydalı izahat verir. Bu eserin yazışına göre Harbiye Mektebi, bu zamanlarda bir tabur sayılıyor ve bu tabur sekiz kısma ayrılıyordu. Eserin muharriri

Ayni bina cephesinin bugünkü hali

diyor ki: «Harbiye Mektebi taburunun ayrılmış olduğu sekiz kısımdan birincisi müptedilerdir. Bunlar kum üzerine parmaklariyle sülüs yazısı ve rakam yazarlar ve iki harfli lûgatler ile elifbayı öğrenirlerdi. İkinci, üçüncü kısımlar üç harfli lûgatlar ile amme cüzünü okurlardı. Dördüncü ve beşinci kısımlarda ise ilmihal denilen dinî bilgiler taştahtalar üzerine yazılmak suretiyle öğretilirdi. Bu kısımlara kadar gelen erler oldukça Türkçe okur yazar bir hale gelmiş olacaklarından

Ankaradaki yeni Harbiye mektebi binası

altıncı kısımda askerî talimatnamesi ile kanunnamesi öğretilir ve yedinci ile sekizinci kısımlarda da Tuhfe ve Nuhbe ve sarfı arabî ile rık'a yazısı gösterilir ve müsvedde kaleme aldırılırdı. Sekizinci kısımdaki dersleri bitirenler arasından istidat ve kabiliyeti görülenlerden yüz talebe seçilip ikinci mektebe gönderilir, orada ilmi hesap, mecmuatülmühendisin, hendese, harita tersimi öğretilir, topoğrafya ve hendese ameliyatı yaptırılırdı.»

Müellifin bahsettiği ikinci mektebi şimdiki orta ve eski idadî sayabiliriz. Görülüyor ki Harbiye Mektebinde hâlâ askerliğe ve ona yarıyacak ilimlere dair bir şey öğretilmeğe başlanmamıştır.

Bu devirlerde Harbiye Mektebini, bu günkü mânasiyle, mektep saymak da doğru değildir. O zaman, denildiği gibi, mektep bir tabur halindedir. Bundan dolayıdır ki talebe trampete ile iş görür. Koğuşlarda gece nöbet beklemek, mutbakta yemek pişirmek, pişirilen yemeği taşımak, karavana yıkamak, yatacağı ve oturacağı yerleri süpürmek ve silmek gibi hizmetler de erlere nöbetleşe yaptırılırdı. Erler kır renkli çuhadan bir biçimde elbise giyerler, meç takarlar, cuma günleri de tüfek ve palaska alarak ve kısa mintan giyerek selâmlığa giderlerdi.

Harbiye Mektebinin tabur halinden çıkması ve erlere talebe adının verilmesi Selim Sati Paşanın nazırlığı zamanına düşer.

Selim Sati Paşa, Mısır ordusunda yetişmiş, orada miralaylığa kadar çıkmıştır. Mısır Valisinin, hükümdarı aleyhine isyan etmesini kabul ve hazmedemiyerek Osmanlı ordusuna geçmiş ve bu sadakatine mükâfat olarak rütbesi mirlivalığa yükseltilip Harbiye Mektebi Müdürlüğüne getirilmiştir.

1837 de bu zat mektebe nazır tayin olunduğu zaman ordudan bir bölük asker getirterek o zamana kadar erlerin yapmakta oldukları ağır işleri onlara gördürmeğe başlamış ve talebeye yalnız okuyup öğrenmek işi kalmıştır. A n c a k b u n d a n s o n r a d ı r k i H a r b i y e l i l e r t a l e b e a d ı n ı a l m ı ş l a r d ı r.

Mektep açıldıktan iki sene sonra onu gezmiş olan Mis Pardo adında bir İngiliz seyyahı 1838 de neşretmiş olduğu eserde bu müesseseyi ve dolayısiyle orada tatbik olunan okutma metodunu şöyle anlatır: «. . . . geniş taş merdivenle dershanelerden birisine çıktık. Salonun boyunca pek sık konulmuş ve boyalı tahtadan yapılmış yüksek arkalı sıralar vardı. Öndeki sıralar yüz elli kadar genç talebe tarafından işgal ediliyordu. Bu çocuklar sınıf başı tarafından cümle cümle, ağır ağır okunan sözleri, dillerinin süslü harfleriyle, taştahtalara yazıyorlardı. Şimdi müessesede üç yüz talebe vardır. . . . Bundan sonra riyaziye salonuna girdik. Burada bir sürü genç civardaki arazinin plânlarını boyamakla meşgul idiler. Bu muhteşem dairenin yapılışı toparlaktı. Etrafında bir anfiteatr gibi sıra sıra iskemleler vardı. Bunların ortasındaki bir masa üzerinde küreler, haritalar ve dersleri için lâzım olan başka şeyler de vardı. Adalar Denizinin, Marmaranın ve Boğaziçinin haritası görülüyordu. Bir elektrik makinesi, Amerikanın büyük bir haritası da vardı. . . . Burası bu memlekette gördüğüm en güzel bir salondu».

Seyyah bundan sonra mektep ile İmparatorluğun o zamanki idaresi ve umumî vaziyeti hakkında uzun ve adeta felsefî ve içtimaî bir takım mütalâa yürüttükten sonra sözü gene mektebe getirerek diyor ki: «Harbiye Mektebinin dışardan görünüşünü anlattıktan sonra şimdi ruhunu teşhis etmek kalıyor, bu insana adeta durgunluk ve yorgunluk veren bir iştir. Bu müessesenin görünüşü iyi ise de tesisinden beklenen mühim gayeyi elde etmek için lâzım olan esaslardan mahrumdur. Para ve ihtimam hiç esirgenmeden sarfedilmiştir. Talebe okumağa susamıştır. Sultan da pek heveslidir. Mektep idaresi ise iyi niyetlerle çalışıyor. Fakat ne yazık ki bu mektep ruhu olmıyan bir cesede benziyor. . . . Müessesenin dahilî idaresi ehil olmıyan adamlara verilmiştir. Bu adamlar vazifelerini yapmakta büyük bir istek göstermekle beraber cehaletleri dolayısiyle omuzlarına yükletilmiş olan vazifenin ağırlığını ve ehemmiyetini takdirden âcizdirler. . . . Bu taze ve ümitli gençlerin tecrübesiz kanatlarını kuvvetlendirmek için akıllıca yardıma ihtiyaçları vardır. Yardımın gölgesi mevcuttur, fakat esası yoktur. Mesuliyet omuzlarına yükletil-

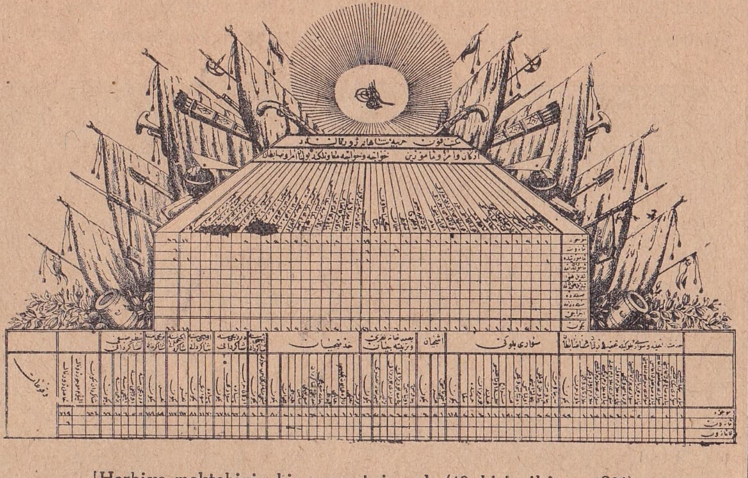
miş olanlar bu müessesenin haysiyetini koruyabilmek için Avrupadan muallim getirtmek fikrini ileri sürmüşlerdir. Lâkin bu fikir daha konca iken solmuş, ilk ortaya atıldığı zaman muhalefetle karşılaşmıştır. . . . Bu müessese, muallimlerinin iktidarsızlığı, yalancı dostların aldatıcı medih ve senaları yüzünden harap olacaktır. . . . Bir ecnebi sefir mektebin mükemmel olduğunu iddia etmişti. Bir çok sefaret kâtipleri ve ataşeleri gördükleri terakki karşısında ellerini göğüslerine kaldırarak hayretle taaccüplerini ve hocaların zayıf olan iktidar ve ehliyetlerine karşı medih ve senalarını izhar etmişlerdi. Bu suretle bu adamlar iktidarlarının kifayetine inandırılmış ve bu yüzden bu mektep harabiye sürüklenmiş oluyordu. Dünyada mevcut ilimlerin ve fenlerin yalnız adlarını işiten, fakat bu ilimler ve fenler hakkında en iptidaî bilgiden bile mahrum bulunan bu adamlar bütün ilimleri biliyoruz iddiasında idiler.... Şu halde neden bu mühim müessese bu iktidarsız adamların ellerine teslim edilmişti?... Türkiye bir defa kendi kuvvetini tam olarak elde edecek olursa etrafına örülmüş olan ağları şüphesiz söküp atacaktır. Türkiye bu iktidarı medenî Avrupa ile müsavi bir vaziyete girmekle elde edebilir. Bu da gençleri Avrupalılar gibi yetiştirmekle mümkündür.... Bunlara karşı bir tek ümit var. O da Avrupada okumakta olan 30 - 40 gencin gelip bu müesseseye hayat vermesidir...»

Seyyah, mektep idaresi hakkında daha birçok kötümser mütalealar yürüttükten sonra sözünü şu cümle ile bitiriyor: «Elli sene sonra acaba bir seyyah Türkiyede bir Harbiye Mektebi vardır diyebilecek mi? Heyhat? Hiç zannetmiyorum».

Türkün azmi Harbiye Mektebini, İngiliz seyyahının korktuğuna uğratmamıştır.

Harbiyenin açılışının ilk senelerinde okutma vaziyeti yukarıda hikâye olunan tarzda olmakla beraber, aradan çok geçmeden ıslahı ve ilerlemesi için başlıca üç çareye başvurulduğunu görüyoruz. Birincisi; Avrupaya talebe göndermek. Bu maksatla 1834 ten 1838 e kadar Londra, Viyana ve Parise yirmi altı talebe gönderilmişti. Hattâ Abdülmecit, hükümdar olduğu zaman bu işe daha büyük ehemmiyet vermiş, Avusturya İmparatoruna müracaat ve rica eylemiş, oradan Albay Havzlap adında birisi İstanbula gönderilip Türk talebeyi aldıktan sonra Viyanaya dönmüş ve onların tahsiline orada nezaret etmiştir. İkincisi; Avrupadan muallim getirtmek. O tarihte bu yola da gidilmiş ve Harbiyede yabancı olarak ilkin İspanyalı Şirans resim ve Fransalı Mavoni talim muallimliğine tayin olunmuştur. Daha sonra bunları başkaları da takibetmiştir. Üçüncüsü; Mektep programına fransızcanın konulması. Gerek Avrupada tahsil görüp döndüğü zaman Harbiyede hocalık edeceklerin derslerinden, gerekse Avrupadan getirilecek muallimlerin takrirlerinden istifade edilebilmek için 1840 ta mektep programına fransızca konulmuş ve Tıbbiyenin fransızca hocası Dr. Arkiros bu dersi okutmağa memur edilmiştir.

Dikkate şayan ki Mehmed Âli Paşa bu işde de daha amelî bir yoldan gitmiş, ilkin Pariste bir mektep açıp Mısırlı talebeyi orada bir müddet okuttuktan sonra Fransız mekteplerine devam ettirmiştir. Osmanlı hükûmetinin 1855 te Pariste Mektebi Osmanî adiyle bir mektep açarak askerî talebeyi oraya gönderip biraz okuttuktan sonra Fransız mekteplerine vermesi de ötekinden öğrendiği bir çare idi.

[Harbiye mektebinin bir mevcut jurnalı (19 birincikânun 1864)

Avrupada tahsilini bitirip dönmüş olan Emin Paşanın 1841 de mektep müdürlüğüne getirilmesi programlarda bir hayli değişiklikler sebep oldu. Açılışından bu seneye gelinceye kadar talebe ilk tahsilini bitirmiş, türkçeyi oldukça öğrenmiş, artık riyazî ve askerî dersleri kavramağa başlamıştı. Avrupadan gelen zabitlerle Mühendishanei Berrii Hümayunun tecrübeli hocalarının birkaçı Harbiye Mektebine memur edilerek bunlar tarafından bir kısım riyazî dersler gösterilmeğe başlandı.

Eski bir Harbiye mektebi şahadetnamesi (28 haziran 1871)

1845 senesi Harbiye Mektebi tarihinde büyük bir adım daha atıldığını gösterir. Maçka mektebi talebesi şimdi üç senelik orta tahsilini de bitirmiş, daha doğrusu artık askerî dersleri anlıyacak ve kavrıyacak dereceye gelmişti. Kurulan bir komisyonun verdiği bir karara göre mektebin ilk ve orta kısımları Maçkada bırakılacak, daha yüksek yani Harbiye tahsilini yapacak talebe Pangaltıdaki hastane binasına taşınacaktı. Bu tarihte mezkûr bina tıpkı Maçka gibi mektep olacak bir şekle getirildi. Bu binaya 1852 Kırım muharebesinde İstanbula gelen İngiliz ve Fransız askerleri yerleştirilmiş, harb bitip memleketlerine gidecekleri zaman bu mekteb yanmıştır. Şimdiki Harbiye binası ikinci defa yapılmıştır.

Mektebin ayrılışında Maçkadakine Mektebi Fünunu İdadiye ve Pangaltıdakine Mektebi Ûlumu Harbiye adı verildi. Hazırlayıcı mânasına gelen İdadî tabiri de bu zamandan bu suretle kültür tarihimize girmiş bulundu.

Ayni zamanda bu kadarla da iktifa olunmıyarak Anadolu ve Rumelideki ordu merkezlerinde İstanbul Harbiye Mektebine talebe hazırlamak üzere birer askerî idadi açıldı.

Bu yeniliklerle uğraşıldığı sırada Avrupada bulunan zabitlerin çoğu tahsillerini bitirip İstanbula dönmüşlerdi. Bunların bir kısmı Harbiyenin idare âmirliklerine, bir kısmı da da mnallimliklerine getirildiler. Fakat yeni programın tatbikı için bunlar da kâfi görülmiyerek Avrupadan bir hayli yabancı muallim daha getirildi. Hattâ Abdülmecit bir hükümdar sıfatiyle Fransa Kralı Lui Filip'e, Prusya Kralı Dördüncü Fredrik'e müracaatle muallimler istedi. Onlar da kendi kültürlerini ve askerlik usullerini yaymak maksadiyle değerli muallimler gönderdiler.

Yapılan mukaveleye göre Avrupadan getirilen muallimler derslerini türkçe vermek mecburiyetinde olduklarından ücretleri kendi taraflarından verilmek üzere hocalar tutup türkçe öğrenmeğe başladılar. Harbiyeye tahsis olunan Pangaltıdaki binanın inşaat ve tadilâtının bitmemiş olması, türkçeyi öğrenmek hususunda, bunlara epeyce zaman da bırakmış oluyordu. Bununla beraber çoğu türkçeyi öğrenemiyerek takrirlerini gene fransızca vermeğe mecbur kaldıklarından yanlarına birer tercüman verildi.

Bu tercümanlar fransızcayı anlamak ve konuşmakla beraber fennî ve askerî terimleri bilmedikleri için kendilerinden beklendiği kadar istifade olunamadı.

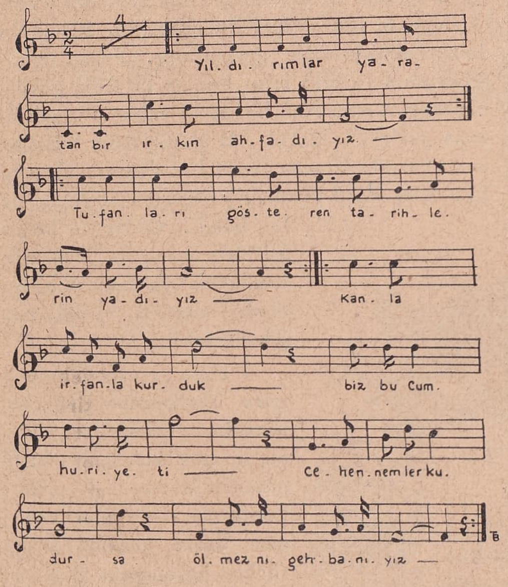
Bunun üzerine 1847 de Türk ve yabancı muallimler toplanarak her iki mektep için birer yeni program daha yaptılar. Bu programa göre Harbiye Mektebi üç sene olarak kabul edildi. Ve sınıf birinci ve ikincilerinin birer sene daha okutularak erkânıharp çıkmaları esası kararlaştırıldı. 1848 de yapılan imtihanda Harbiye sınıflarındaki on dört kadar talebe yüzbaşılıkla tabura çıktılar. Bu

suretle Harbiye Mektebi açılışından ve alfabeden tahsile başladıktan ancak on dört sene sonra zabit yetiştirmiş oldu. 1849 da da Erkânıharbiye sınıfı beş zabite ilk defa şahadetname vermiş oldu.

Daha sonra tarihlerini burada tesbite lüzum görmediğim senelerde, Harbiye ve Erkânıharbiye mekteplerinde Süvari, Baytar, Topçu, İstihkâm, Ressam, Harita, Aşiret ve Zadegân sınıfları açıldığı gibi askerî mekteplere hoca yetiştirmek için Menşei Muallimin adında sivil bir sınıf daha teşkil olundu.

1874 te askerî idadilere talebe yetiştirmek üzere İstanbul ile Anadolu ve Rumelideki ordu merkezlerinde askerî rüştiyeler açıldı ve 1908 Meşrutiyet inkılâbından önce İstanbul Harbiye mektebinde çok talebe bulundurmamak maksadiyle Edirne, Manastır, Bağdat, Şam ve Erzincanda birer Harbiye Mektebi açılıp oralardaki rüştiyelerde okuyan talebe İstanbula gönderilmiyerek bu yeni Harbiyelerde de okutulmağa başlandı.

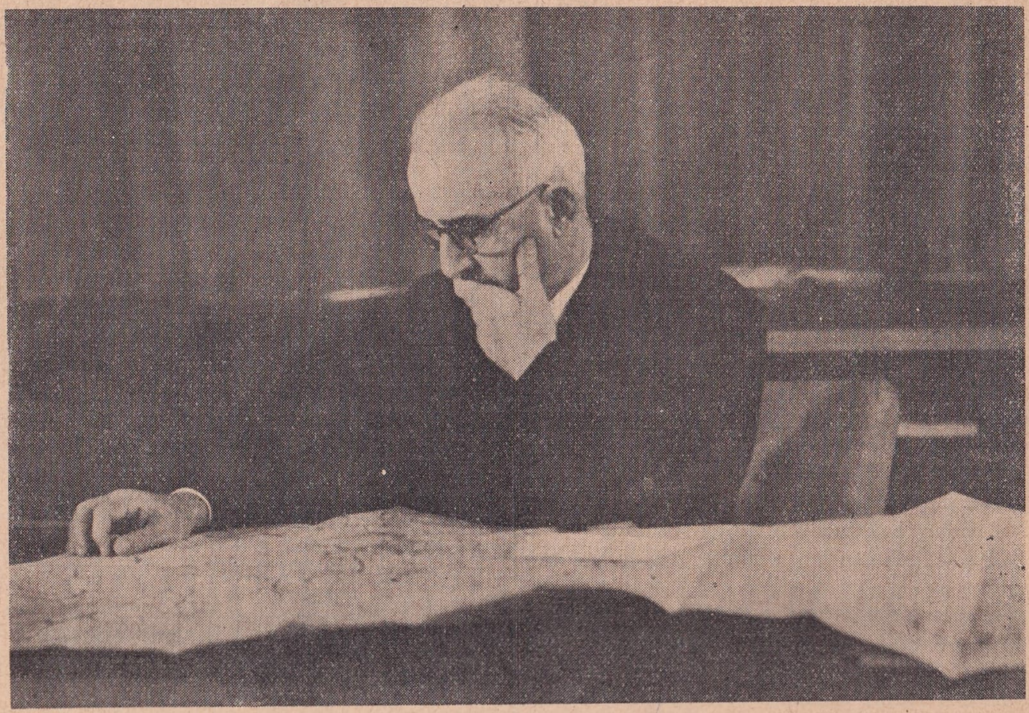
Cumhuriyet devri, kıymetli Harbiye Nektebini Ankarada büyük bir itina ile ve en son tekâmüllere göre meydana getirdiği binaya nakletti. Büyük ordunun zabitleri 1937

Harb okulu marşı

senesindenberi orada yetiştirilmektedir. Biz burada, bu eski ve en kıymetli müessesemizin eski tarihini vermeğe çalıştık. (*Osman Ergin*)

İNÖNÜ, İSMET (Başvekilliği ve Reisicumhurluğu) — Başvekilliği: İsmet Paşa, Başvekil sıfatiyle 30 birinciteşrin 1923 de Büyük Millet Meclisinin huzuruna çıktığı gün, ilk Cumhuriyet Kabinesinin programını ana çizgileriyle belirten nutkunu «Cumhuriyet hükûmeti sözden ziyade iş yapmak, filiyat ve tatbikatla size ve milletimize emniyetbahş olmak için bütün kuvvetini sarfedecektir. Şiarımız faaliyet, gayret, iş yapmak arzusudur.» sözleriyle bitirdi ve bütün hayatı boyunca bu sözüne sadakatten bir an uzak kalmadı. İlk günlerde bir taraftan sulhe yeni kavuşmuş memleketin binbir derdine çare ararken, henüz hilâfetin lâğvedilmemiş olmasından istifade ederek cumhuriyete karşı cephe tutmak ve halifeyi bir kuvvet halinde memleket efkârı umumiyesinde müessir bulundurmak istiyenlere karşı şiddetle mücadeleye girişti. 22 ikinciteşrin 1923 günü Parti Grupu toplantısında en gür sesiyle «Her hangi bir halife, ananeten, fikren ve şeklen, usulen, zımnen ve sarahaten, Türkiye mukadderatında alâkadarmış gibi vaziyet almak isterse; bunları memleketin hayatiyle ve mevcudiyetiyle zıdd-ı tâm addedeceğiz; hareketlerini hıyaneti vataniye sayacağız» diyerek, cumhuriyetin, ölü yaşıyan bu müesseseye karşı alması mukarrer durumu açıkça ilân etti. 14 şubat 1924 de İzmir'de Mustafa Kemal'le buluştular ve bir harb oyununu siper tutarak

Reisicumhurumuz, Millî Şefimiz çalışırlarken

İzmir'e çağırılmış olan komutanlar hilâfet meselesi hakkında gidilecek yola dair verecekleri direktifleri kararlaştırdılar.

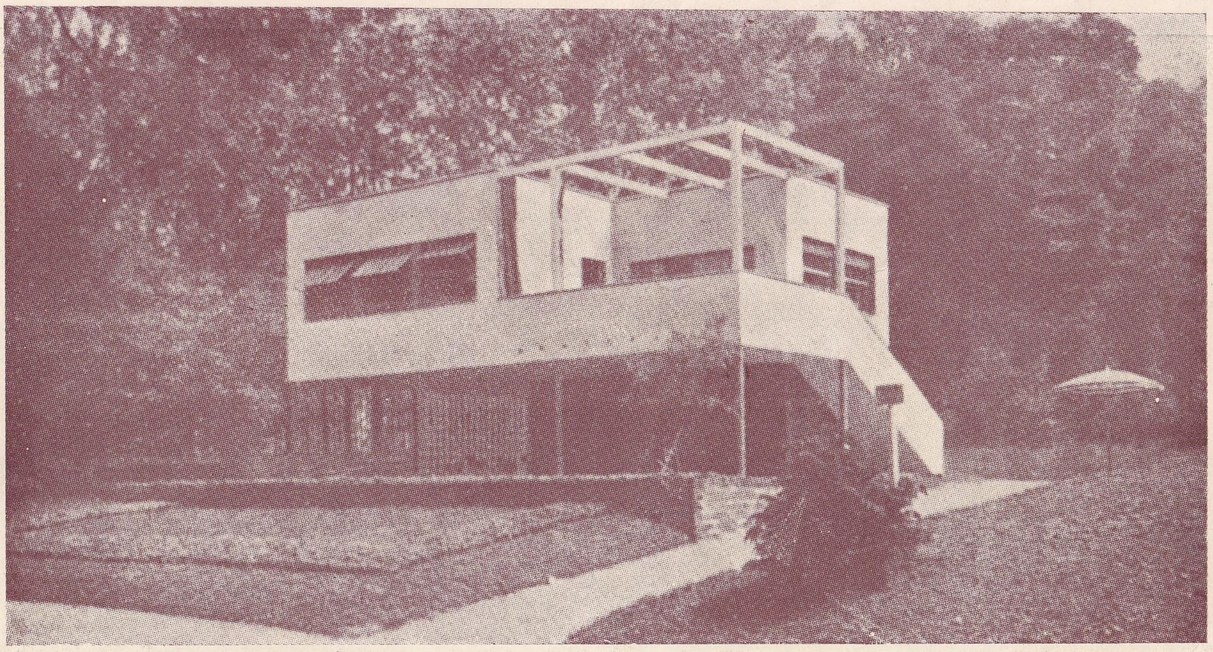
1 mart 1924 Meclis açılış nutkunda Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisinden istedikleri, 3 mart tarihli kanunlarla kararlaştı ve İsmet Paşa bunları en kısa bir zamanda gerçekleştirerek makamı lâğvedilen halifeyi ebediyete kadar dönmemek üzere Türkiye hudutları dışına çıkarttığı gibi Türk çocuklarının körpe dimağlarına mütemadiyen taassup ve gerilik duyguları aşılıyan medreselerin de kapılarını ördürdü. 6 mart 1924 de kabinesini yeniledi.

Bir devlet kurmanın ve onun hükûmet reisliğini yapmanın çok zaman ve kudret yiyen işleri; yıllardır orduda, Millî Mücadele, harb ve sulh için bir an didinmekten geri kalmıyan bu enerjik insanı bir müddet dinlenmeyi lüzumlu gösterecek kadar yormuştu. Bu sebeple 20 ikinciteşrin 1924 te istifa ederek Başvekillikten ayrılıp istirahat etmek üzere İstanbul'a çekildi. Genç Cumhuriyet hükûmeti, şark vilâyetlerinde çıkan ve tehlike istidadı gösteren bir isyanla karşılaştığı zaman, 5 mart 1925 de, Mustafa Kemal kendisini tekrar Başvekilliğe çağırınca, zinde ve dinlenmiş olarak gene vazifeye koştu ve bu sefer ayrıca bir vekillik deruhte etmiyerek Başvekil sıfatiyle işe başladı. Büyük Millet Meclisine teklif ettiği Takriri Sükûn Kanunu ve aldığı diğer esaslı tedbirlerle memleketin bozulan asayişini düzenledi. Dini, siyasete âlet etmek istiyenlerin başını amansızca ezdi ve yurdun her köşesinde tam ve şuurlu bir kalkınmanın temel direği olacak teşebbüsleri bir bir tahakkuk ettirmiye başladı. Atatürk'ün sosyal inkılâplarının her birinin başariyle memlekete ve millete maledilmesine canla başla çalıştı. Vatanı demir ağlarla örmek, Türk parasını sağlam bulundurmak ve siyaseten olduğu gibi memleketi iktısaden de müstakil tutmak, devlet tediyelerini vaktinde yaparak halk gözünde devlet itibarını her gün biraz daha yükseltmek, memleketin hakikî ihtiyaç ve menfaatlerinden başka bir şey düşünmiyen denk ve millî bütçeler yapmak, memleketin iktısadî kalkınmasının gerektirdiği her türlü fabrika ve tesisleri kurmak, adlî, idarî ve sıhhî teşkilâtı düzeltmek ve geliştirmek İsmet Paşa Hükûmetinin takibettiği programın daima esaslarını teşkil etti.

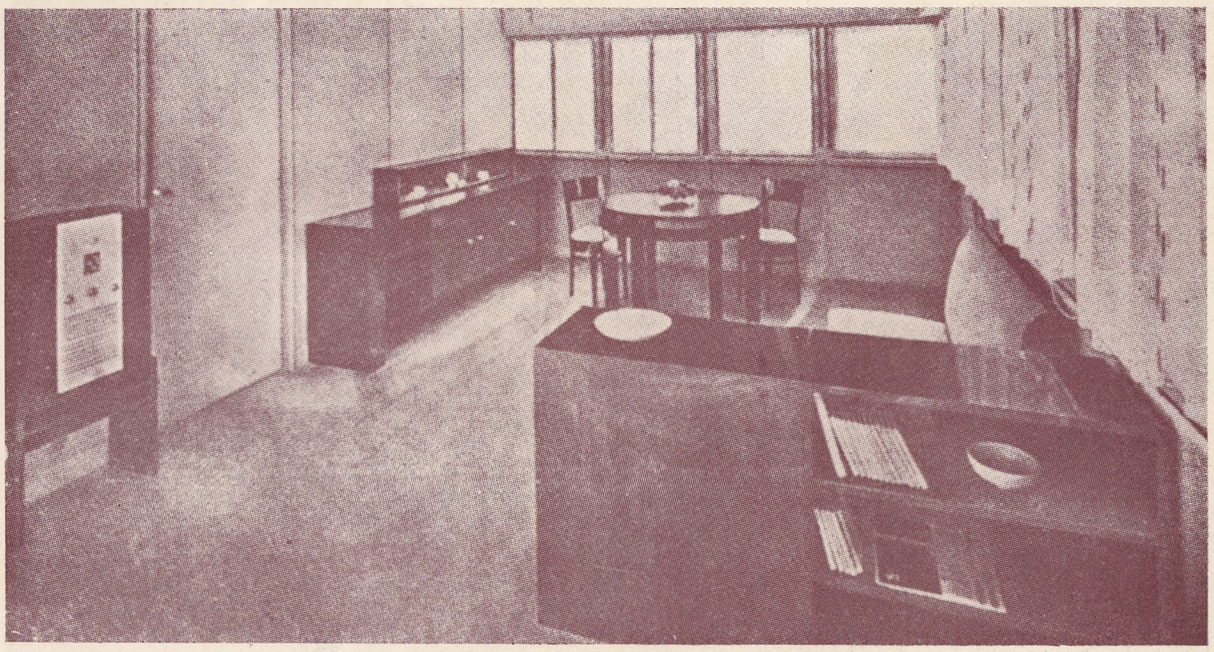
1925 yazında Mustafa Kemal'in baş giyeceği olarak şapkayı kabul etmek, tekke ve türbeleri kapamak, dinî kıyafetleri yalnız vazife sahiplerine hasretmek hakkında aldığı kararları, bütün memlekette derhal ve kolayca tatbik etti. Türk hukuk mevzuatının millî ve medenî esaslara dayanan kanunlar haline getirilmesi için mütehassısları gerekli hazırlıklara başlattı. 1926 da bu kanunlar Türk Medenî Kanunu, Borçlar Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Ticaret Hukuk Kanunu halinde birer gerçek oldu ve bunları diğer lüzumlu adlî mevzuat ve teşkilât takibetti. Milâdî tarih usulü kabul edilerek memlekette Osmanlı idaresinin yadigârı ikiliklerden biri daha ortadan kaldırıldı.

Bu arada Büyük Zaferin dördüncü yıldönümünde, 30 ağustos 1926 da İsmet Paşa'nın askerî rütbesi birinci ferikliğe (Orgeneralliğe) yükseltildi. Bu tarihten on ay sonra da (30 haziran 1927) kendi isteğiyle askerlikten tekaüd oldu.

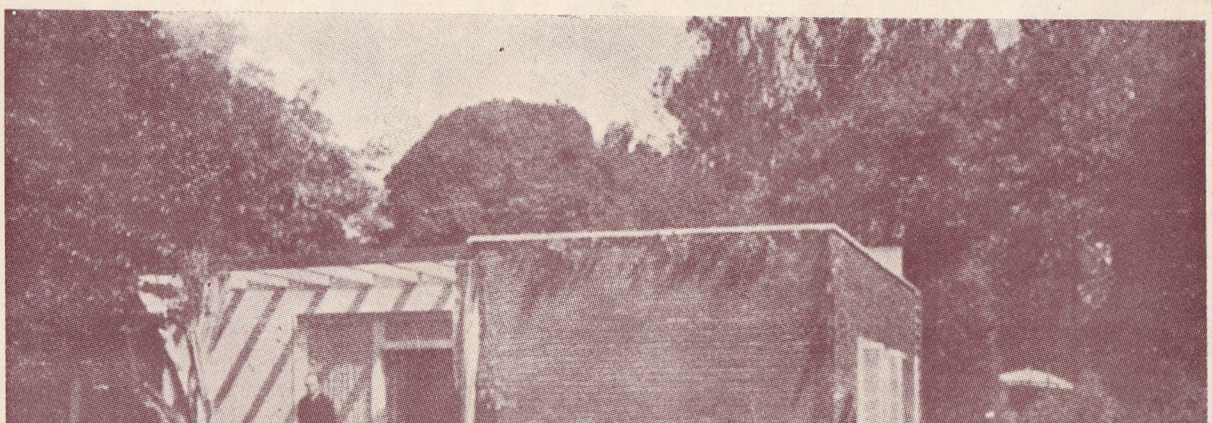
1928 yılı işlerinin ağırlık merkezini harf inkılâbı üzerindeki çalışmalar teşkil etti. İsmet Paşa, Atatürk inkılâbının en mühim hamlelerinden biri olan bu işe en çok bağlanan ve inananlardan biri oldu. Kabul edilecek yazı şekli hakkında gerekli tetkikleri yapmak üzere kurulan dil heyetinin çalışmalarını yakından ve büyük bir alâka ile takibediyordu. Büyük Millet Meclisinin 24 mayıs 1928 de beynelmilel rakamların kabulüne dair çıkardığı kanun, varılmak istenen hedefin adeta bir müjdecisi olmuştu. İsmet Paşa 17 temmuz 1928 tarihinde dil heyetinin başkanlık ettiği bir toplantısında, kararlaşan alfabeye «Türk alfabesi» adını verdi. Atatürk 9 ağustosta İstanbul'da bu alfabeyi öğrenmek ve öğret-

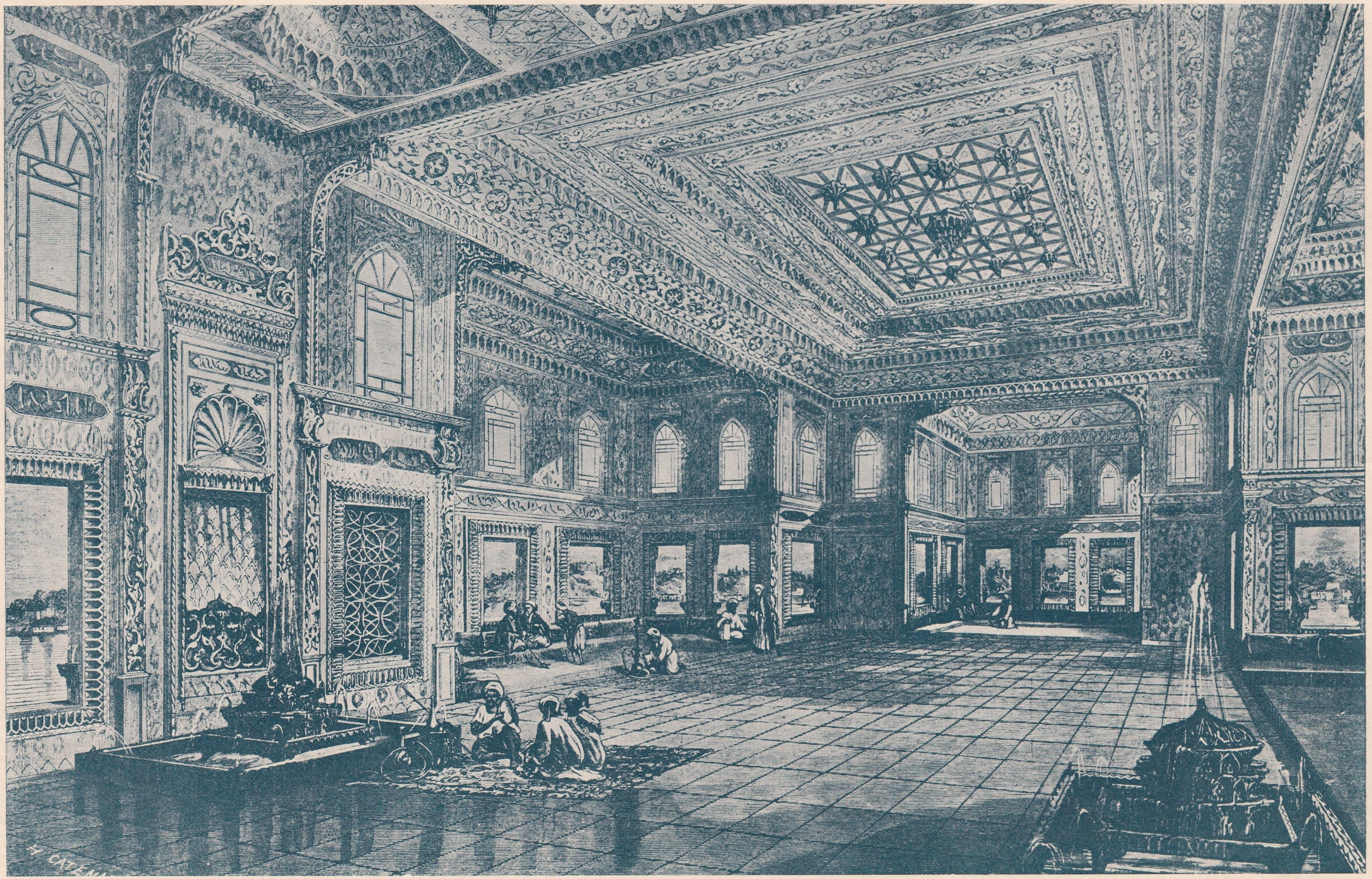
Çok güzel bir deniz kenarı evi

Deniz evinin salonu: Mobilyalar sade olacaktır

İnsanı sükûna kavuşturan bir kır evi nümunesi

H. Catenacci'nin bir resminden:

Eski bir saray salonu

mek için bütün milleti vazifeye çağırdığı zaman, bu inkılâbı başarmak üzere tatbik olunacak programı bütün teferruatiyle, 9 eylûl 1928 de, bizzat İsmet Paşa hazırladı ve 11 eylûlde programının tatbikını kontrol ve hazırlıkları bizzat takibetmek için seyahate çıktı. 13 eylûlde Malatya'daki yurddaşlarımıza verdikleri bir nutukta:

«Büyük Türk Milleti büyük ve muzaffer evlâdı Gazinin delâletiyle okuyup yazmak bilmiyen milletler arasından çıkmak için Lâtin esasından alınmış yeni Türk harflerini kabul etmek kararını veriyor. İstikbalde bugünkü nesle gurur verecek muhterem bir teşebböse girmiş bulunuyoruz. Teşebbüs Türk milleti içinde istisnasız herkese okuyup yazmayı öğretmek teşebbüsüdür. Bu kadar hayırlı ve kudretli bir tedbirin niçin bugüne kadar geri bırakıldığını istikbal münekkidlerine anlatmak kolay olmıyacaktır. Fakat ben onlara diyeceğim ki, insanlar göreneğe o kadar bağlıdırlar ki, görenekten ayrılıp hayırlı ve katî bir karara varabilmek için Türk Devletinin Büyük Gazi gibi türlü tecrübeler ve badireler içinde, milletin hayatiyet ve kudretinin özü gibi yetişmiş ve devlet reisi olduğu halde köy köy dolaşıp alfabe hocalığı edecek kadar çalışkan, azimkâr ve fedakâr bir reisi gelmek lâzımdı.

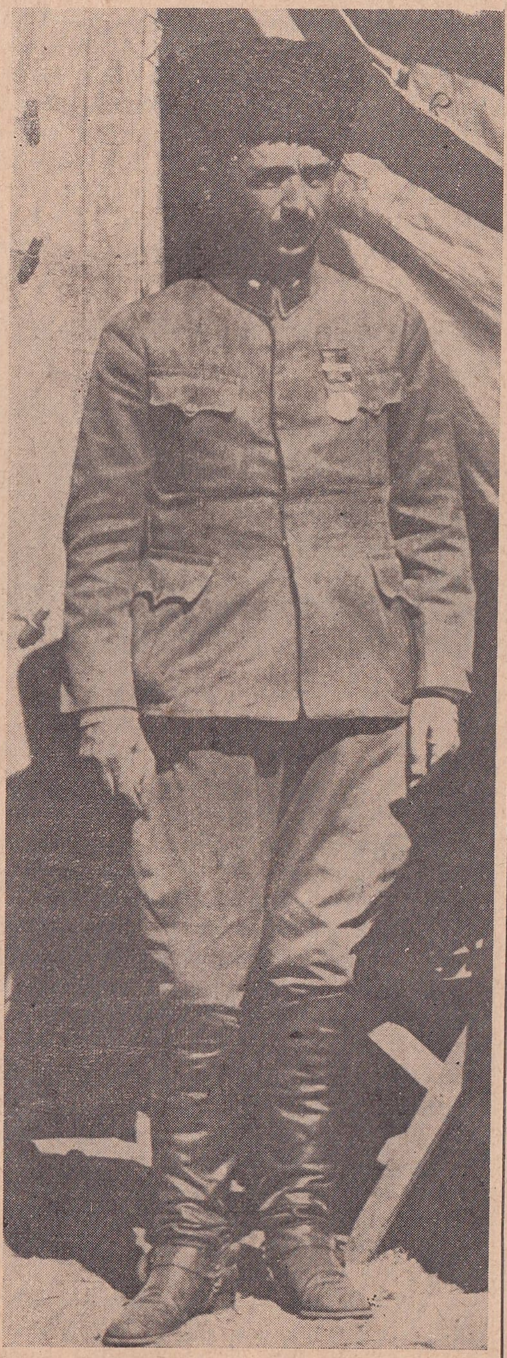
Bugün memleket baştanbaşa bir dershane halindedir. Bu dershanenin baş muallimi bu milletin başlıca hazinesi olan Büyük Evlâdı Gazi'dir. Türk Milleti bu dershaneden muvaffak çıkıncaya kadar çalışacak ve az zamanda tam muvaffakıyetle çıkacaktır.

İstikbale bakarken hiç bu anda olduğu kadar itimatlı ve ferah bulunmadım. Gelecek nesiller babalarının bütün azim ve muvaffakıyetlerinin sırrını onların sadık ve samimî cumhuriyetçi olmalarında ve bahusus cumhuriyetin müessisi bulunan, cumhuriyetin bu memleketin her evlâdında aziz bir mefkûre olarak yerleşmesi için bütün hayatını vakfetmiş olan Büyük Reisicumhuru itimatla ve muhabbetle takibetmesinde arasınlar.» diyerek hem harf inkılâbının, hem de Atatürk'e karşı olan saygı ve inanlarının tarihe karşı bir izahını yaptı. Türk harf inkılâbı, dayandığı 2 ikinciteşrin 1928 tarihli kanun Büyük Millet Meclisinden daha çıkmadan önce, bütün milletin malı oldu. Ve İsmet Paşa Hükûmeti, 1 ikincikânun 1929 da faaliyete geçirdiği binlerce millet mektebiyle kısa zamanda milyonlarca yurddaşı okur yazar ve vatandaşlık hak ve vazifelerini bilir insanlar haline getirdi.

İsmet Paşa, Maarif Vekili Mustafa Necati'nin ölümü üzerine münhal kalan Maarif Vekilliği vazifesini ilâveten üstüne alarak 1 ikincikânun 1929 dan 26 şubat 1929 tarihine kadar memleket maarif teşkilâtını doğrudan doğruya idare etti. 17 şubatta başkanlık ettiği Dil Encümeni toplantısında, Türk dilinin Türkçe kelimelerle zenginleştirilmesi gereğine dikkati çekerek Türk dili için takibedilecek inkılâp yolunu gösterdi. 1929 yılında dünyadaki iktısadî olaylar karşısında, Türk parasının değerinin korunması için gerekli tedbirleri almayı bir gün geciktirmedi (12 birincikânun 1929 ve 20 şubat 1930).

1930 yılında İsmet Paşanın Başvekillik hayatının en önemli olayı, onun yurdu kendi gücümüz, kendi paramızla demir ağlarla örmek siyasetinde büyük bir başarı eseri olan demiryolunun Sıvas'a ulaşması ve bu vesileyle Başvekilin güttüğü siyasetin lüzum ve ehemmiyetini, bütün açıklığı ile memlekete yayması olmuştur. İsmet Paşa bu nutkunda demiryolu siyaseti hakkındaki düşüncelerini: «Millî devlet için şimendifer ihtiyacı millî vahdet, millî müdafaa ve millî siyaset meselesi, asırların muhassalası olan millî istiklâlin muhafazası meselesidir» sözleriyle hulâsa etmiş ve «Biz, baba oğul yanyana cephede ve ana kız yanyana Anadolu yollarında hizmet istediğimiz vatandaşlarımıza lâyık oldukları ve vâdettiğimiz neticeleri göstermek için yaşıyoruz» diyerek başında bulunduğu hükûmetin halkçı programını ifadelendirmiştir.

Daha sonraki yıllarda İsmet Paşanın başlıca faaliyetlerine; memleketin muhtaç olduğu büyük endüstri müessseselerini plânlı bir şekilde (9 ikinciteşrin 1933) tamamlamak, emniyet veren ve emniyet eden dış siyasetimizi karşılıklı anlaşma ve dayanışmalara bağlamak, bunun için gerekli ziyaretlerde ve temaslarda bulunmak, milletlerarası kurumlarla anlaşmalarda yer almak, Türk ordusunun vatanın şeref ve namusunu her zaman ve her

Sayın İsmet Paşa Dumlupınarda

türlü şartlar karşısında koruyacak bir duruma getirmek, Türk havalarının emniyetini sağlamak, bütçe muvazenesine dayanan tasarrufkârane malî bir siyaset takibederek vergileri halk için zevkle ödenir bir millet hizmeti haline getirmek, Osmanlı devrinin millet omuzlarına yüklediği borçların ödenmesini bir esasa bağlamak için gerekli tedbirleri almak, her türlü devlet teşkilât ve müesseselerini memleket için en faydalı bir şekilde çalışır bir hale

Reisicumhurumuz Mecliste bir nutuk verirken

getirmek yolundaki çalışmaların da katıldığını; Türk gençliğinin fikrî ve bedenî gelişmesine hizmet eden hiçbir hareketin onun yakın alâkasından mahrum kalmadığını görmekteyiz. Başvekil İsmet Paşa, her fırsatta memleketi karış karış dolaşıp yapılan işlerin ve alınan kararların verimlerini yerlerinde görmeği esas tutmakta ve bu maksatla hemen bütün memleketi dolaşmakta, cumhuriyetin memlekete kazandırdığı büyük endüstri müessseselerinin bir yıl temel taşını koymayı, ertesi sene açış törenini yapmayı en zevkli işlerinden biri bilmektedir.

Başvekil İsmet Paşa, memlekette hakikî fikir ve kalem hürriyetinin en baş koruyucusu, Türk irfanının yükselmesine yarıyan her hareket ve teşebbüsün teşvikçi ve hîmayecisidir. Her ilmî ve meslekî kongre, her iktısat veya sanayi teşebbüsü kendisinden yardım ve alâka görmekte, bütün memleket İsmet Paşa'yı cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçı Türk rejiminin canlı bir sembolü olarak arasında ve başında görüp, her gün biraz daha artan bir sevgi ve güvenle kendisine bağlanmaktadır. Bu sevgi memleket sınırları dışına da taşmakta ve zaman zaman resmî ziyaretler vesilesiyle gittiği yabancı memleketlerde; Atina'da (3 birinciteşrin 1931), Peşte'de (12 birinciteşrin 1931), Moskova'da (28 nisan 1932), Roma'da (25 mayıs 1932), Sofya'da (22 eylûl 1933), Belgrat'ta (11 nisan 1937), Paris ve Londra'da (12 mayıs 1937) halk kütleleri ve devlet adamları Türk Hükûmet Reisine derin bir sempati duymaktadırlar.

Türk Milletinin inkılâp yolunda Başbuğ tanıdığı Atatürk'e ve Kemalizme olan sonsuz bağlılığın en canlı örneğini gene İsmet Paşanın şahsında görmekteyiz. 27 temmuz 1932 de İzmir'de Gazi heykelinin açılış töreninde söylediği: «Senin arkandan gelmekte muhakkak muvaffakıyete yürümenin daimî inşirahı vardır. Sen ebediyete intikal edince, Türk nesilleri senin izinden yürüyecektir. Türk milleti davasının çıkar yolu ancak, senin izin-

dir. Senin heykelin Türk milletinin iradesini tecessüm ettiren bükülmez bir demir pençedir.» sözleriyle, bunu, en canlı bir şekilde tarihe ifade etmiş bulunmaktadır.

İsmet Paşa'nın Başvekilliği sırasında önemle üzerinde durduğu işlerden bir kısmı da, memleketin nüfus durumunu ve hareketlerini bilmek, her türlü kültür ve iktısat çalışmalarının verimini takibetmek, bu maksatla da ilmin gerçeklerine inanan bir mütefekkir anla-

Sayın İnönü askerî manevralarda

yışiyle istatistiğe değer yerini vermek olmuştur.

İsmet Paşa, bir taraftan Başvekil sıfatiyle hükûmet işlerini büyük bir kavrayışla yürütürken cumhuriyetin ilânındanberi Cumhuriyet Halk Partisi Umumî Reis Vekili sıfatiyle sevk ve idare ettiği parti işlerini de en isabetli şekilde milletin siyasî terbiyesini geliştirmek yolunda yürütmüş ve anayasamızın ve parti teşkilâtının Türk inkılâp ülküsüne göre gelişmesini sağlıyacak her tedbiri zamanında almıştır.

1934de soyadı kanunu tatbik mevkiine girince, Ebedî Şef Atatürk «İnkılâp tarihimizin ilk şerefli ve parlak sahifesi olan İnönü meydan muharebelerinin başkahramanı olmuş bulunması dolayısiyle» kendisinin İ N Ö N Ü soyadını almasını çok yerinde görmüş ve İsmet Paşa'nın bu soyadını Türk tarihine yaptığı binbir eşsiz ve şerefli hizmetlere karşılık kendisine ve soyuna ebedî bir armağan olarak vermiştir (15 ikinciteşrin 1934). İsmet İnönü 27 ikinciteşrin 1934 te kabul edilen 2590 sayılı kanun gereğince de paşalık unvanını bırakmıştır. Yılları dolduran bu durmadan çalışma, sıhhati için bir tehlike halini almıya başlayınca, 20 eylûl 1937 de İsmet

Reisicumhurumuz halkın dileklerini dinliyor

İnönü, Devlet Reisi Atatürk'ten bir müddet dinlenmek için izin istemiş ve birbuçuk ay sonra da 25 birinciteşrin 1937 de Başvekillikten istifayı sıhhî durumu için lüzumlu görerek Türk milletinin viedanında kendisine karşı uyandırdığı minnet ve şükran duygularının ve derin sevgi ve bağlılığın türlü tezahürleri arasında Çankaya'daki evinde istirahate çekilmiştir.

İsmet Paşa, 12 sene 7 ay 22 gün süren ikinci Başvekilliği sırasında 1 şubat 1927 de, 4 mayıs 1931 de, 1 mart 1935 de üç defa intihabın yenilenmesi ve 25 eylûl 1930 da İcra Vekilleri Heyetinden bazı zatların çekilmesi üzerine bir defa olmak üzere, dört kere Başvekillikten istifa etmişler ve Ebedî Şef Atatürk tarafından tekrar hükûmet teşkiline memur edilmişler ve her vakit Büyük Millet Meclisinin itimat reyini almışlardır. Aynı zamanda borçlar meselesini halletmek, İzmir - Kasaba ve temdidi demiryolunu satın almak ve Hatay meselesini Türk milletinin isteğine göre halletmek başarılarından dolayı da Büyük Millet Meclisi kendilerine takdir ve teşekkürlerini bildirmeyi karar altına almıştır.

R e i s i c u m h u r l u ğ u: Atatürk'ün ölümiyle bir tek matem kütlesi haline gelen Türk milletinin en büyük tesellisi, O'nun en çok güvendiği ve her memleket ve inkılâp davasında beraberce çalıştığı arkadaşının, çevresinde ve emrinde toplanarak Türk milletini bekliyen mesut geleceğe doğru yola devam edebilmek imkânı idi. Milletin bu dileği 11 ikinciteşrin 1938 perşembe günü Büyük Millet Meclisinde millet irade ve egemenliğini temsil eden 348 reyin aynı istekte birleşmesiyle yerine geldi ve saat 11.30 da Büyük Millet Meclisi Reisi, Malatya Mebusu İsmet İnönü'nün Türkiye Reisicumhurluğuna seçildigini bildirdi.

İnkılâp Türkiyesinin Kemalizm yolunda güven ve inan kaynağı tanıyarak önünde

Reisicumhurumuz bir Çocuk bayramında

saygı ile eğildiği Şef, devlet reisi sıfatiyle kendisini hizmetine adadığı millete, o gün Millet Meclisi kürsüsünden:

«Devlet ve milletimizin insaniyet ve medeniyetin asil hedeflerine doğru durmadan ilerleyip yükseleceğine katî inancım vardır.

Büyük ve kahraman bir milletin hizmetinde bulunuyoruz. Türk vatanının bölünmez, hiçbir tecavüze tahammül etmez, hiçbir zor karşısında millî haklarından vazgeçmez mahiyeti, her zamandan ziyade taze ve canlıdır.

Türk milletini az zamanda büyük bir medeniyet seviyesine yükseltmiş, Türk milletine en kısa yoldan temiz cemiyet hayatını, feyizli terakki yollarını açmış olan inkılâplar, kalb ve vicdanımızın en aziz varlıklarıdır.» diyerek Kemalizme olan inanını ve Türk milleti için beslediği güven ve ülküyü göstedi.

Atatürk sevgisi ve onun ölümiyle Türk milletinin duyduğu acı, en samimî ifadesini 21 ikinciteşrin 1938 de, O istirahat yerine konulduğu gün, İsmet İnönü'nün neşrettiği tarihî beyannamede buldu. Bu beyanname, Atatürk için yazılmış en büyük ağıt ve Türk edebiyatının en samimî bir eseridir.

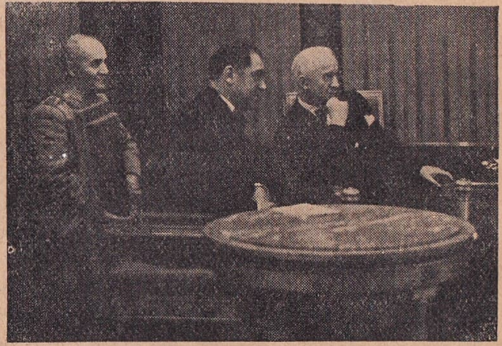
26 birincikânun 1938 de toplanan Cumhuriyet Halk Partisi üstnomal kurultayı, Türk milletinin kurtarıcısı ve Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Aziz Atatürk'ün hatırasını «Ebedî Şef» adiyle anmak kararını aldığı gün, İsmet İnönü'ye, Türk milletinin kendisine bağlılığını en gerçek mânasiyle ifade etmek için «Millî Şef» unvanını verdi. Bir müddet sonra yenilenen Büyük Millet Meclisi intihabında kendisi Ankara'dan mebus oldu ve 3 nisan 1939 da ikinci defa Reisicumhur seçildi ve 8 mart 1943 te bu seçim bir defa daha yenilendi.

Reisicumhurumuz mektepliler arasında

Millî Şef İnönü, Türk milletinin, sulh ve sükûn içinde, her köşesi mamur ve zengin bir vatanda, refah ve huzurla çalışan ve yaşıyan yurddaşlar olarak medeniyet ve insanlık ailesi arasında şerefli bir yer sahibi olması için gereken her lüzumlu ve hayırlı işi, Reisicumhur sıfatiyle yapmakta olduğu Devlet Reisliği vazifesinin esası tutmakta ve 18 milyon Türkü bir tek vücut gibi emrinde ve çevresinde, ülkülerinin gerçekleşmekte devam edeceği yarına doğru hergün biraz daha yaklaştırmaktadır. Bilhassa memleket kültür hayatını geliştirmek ve milletin bilgi ve istihsal kudreti seviyesini yükseltmek için düşündüğü ve aldırdığı tedbirlerin başında, ilk öğretimin, köy enstitüleri yoliyle vatanın her bucağını kaplıyan kalkınmanın, teknik öğretimin ve bir bütün olarak her cephesiyle Türk maarifinin, Türk irfan hayatının gelişimini sağlıyacak fikir ve neşir hareketlerinin bulunması Türk milletinin parlak istikbalini müjdeliyen en canlı tanıklardır.

Millî Şefimiz, işlerin sadece devlet merkezinde takip ve murakabesini kâfi görmiyerek sık sık memleket içinde köy köy, kasaba kasaba dolaşmakta, halkla konuşarak dertlerini ve isteklerini dinlemektedir. İşlerin nasıl

Reisicumhurumuz Konservatuvarımızın temsillerinde

görüldüğünü yerinde inceliyen, okullarda derslerin verilişini, enstitü ve lâboratuvarlarda çalışmaların ve incelemelerin seyrini takibeden; öğretmene, halka, memura lüzum gördüğü talimat ve direktifleri yerinde veren O'dur. Her türlü teşkilâtı ve hizmetleri merkezinden en alt basamağına kadar, bütün incelikleriyle her yönden gözden geçirerek, her işin sahibiyle doğrudan doğruya konuşur.

Yurdun her köşesinde, hizmet gören büyük ve küçük her vazife sahibi, onun uzaktan veya yakından kendi işini izlediğini ve bir gün hiç umulmıyan bir anda mesuliyetini taşıdığı millet hizmetinin durumunu

Millî Şefimiz bir atlı gezintide

ve hesabını, Millet Şefinin, kendisinden doğrudan doğruya istiyebileceğini bilerek çalışmaktadır.

Millî Şefimizin, bu tetkik ve seyahatleri yer yer kendilerinin memleket meseleleri ve istikbale ait vazifeler hakkında bütün memleketi birden düşündüren ve aydınlatan çok değerli konuşmalarda bulunmalarına da vesile olmakta ve bu nutuklar Kemalist rejimin hedefini aydınlatan birer meşale halinde Türk inkılâp tarihinin sahifelerinde yer almaktadır. Gerek bu konuşmaları yaparken, gerek her yıl Cumhuriyet bayramlarını millete kutlarken, Büyük Millet Meclisini açarken veya 19 mayıs bayramında Türk gençliğine öğüt verirken duyulan O'nun berrak ve şefkat dolu sesi, kendisini dinliyen on sekiz milyona, aynı yakın ve sıcak duyguları duyurmaktadır. Fakat Şef, imanına ve eserine dil ve el uzatıldığını görecek olursa, 19 mayıs 1944 nutkunda olduğu gibi, kükriyen sesiyle sapkınlığa kayabileceklerin kalb ve vicdanlarını sarsıp kendilerine getirecek bir sertlik de göstermektedir.

Millî Şef İnönü, Türk milletini kendi yurdunda hürriyet, nizam, adalet ve sulh içinde yaşatmağı; bütün dünyada milletlerin hürriyet ve istikbali esasına dayanan bir medeniyetin temellerini sağlamlaştırmağa çalışmağı ülkü bilmekte ve Türk milletinin kendi içinde bir ve beraber olarak Büyük Millet Meclisinin çevresinde bir kudret halinde toplanmasını istemektedir. Bu düşüncesindeki samimiyet ve isabet ona 23 haziran 1939 da Türk Hatayın anavatana iltihakını görmek bahtiyarlığını tattırmış, Türkiye Cumhuriyetine büyük ve insanlığın hürriyeti için çarpışan devletlerle ittifaklar sağlamış, Türk milletinin cihan nazarında şeref ve itibarını yükseltmiştir.

30 ikincikânun 1943 te Büyük Britanya Başvekili Mr. Çörçil'in Türk Devlet Reisi ile görüşmek üzere Adanaya gelmesi; 4-6 birincikânun 1943 te Millî Şefimizin Kahirede Amerika Birleşik Devletleri Reisi Mr. Rozvelt ve Mr. Çörçil'le bir konferans akdine davet olunması, İnönü devrinde memleketimizin dış politika âleminde kazandığı yüksek prestijin başlıca tanıklarıdır.

İsmet İnönü, herbiri bir devlet adamına tek başına şeref olacak ve kendisine: «Vazifemi yaptım» inancını verdirecek sayısız hizmetler görmektedir.

Millî Şef İsmet İnönü, Türk düşünce ve ahlâkının en ileri timsalidir.

Kaynaklar. Millî Şefin ailesinden alınan biyografik malûmat. Büyük Millet Meclisinde ve Millî Müdafaa Vekilliğindeki resmî tercümeihal dosyaları. İsmet Paşanın siyasî ve içtimaî nutukları (1920-1933); Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1933. Büyük Millet Meclisi zabıt cerideleri. Takvimi Vekayi ve Resmî Gazete koleksiyonlarının ilgili ciltleri.

(Faik Reşit Unat)

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA (Ölümü 1661) — Sakin ve şöhretsiz geçmiş uzun bir ömrün son yıllarında birdenbire parlıyarak Osmanlı devletinin mukadderatına müessir olmuş bir aileye adını veren Köprülü Mehmed Paşa, çocukluk çağını, memleketi olarak tanılan Amasyanın Köprü kazasında geçirmiştir. Genç yaşında İstanbula gelerek sarayın helvahane ocağına girdi. Burada pek az tahsil görmesine ve bir rivayete göre ümmî kalmasına rağmen, fıtrî zekâsı sayesinde padişahın aşçıları arasına karıştı. Bir müddet sonra saraydan ayrılarak Vezir Bosnalı Hüsrev Paşanın dairesine intisap etti ve Paşanın gözüne girerek hazinedarı oldu. Zalim denecek derecede şiddetli bir Vezir olan Hüsrevin Köprülüye muhakkak büyük tesirleri olmuştur. Dördüncü Muradın veziri Karamustafa Paşa zamanında tekrar saray hizmetine giren Köprülü, bir müddet sonra Mirmiranlıkla taşraya çıkarak Şam, Kudüs, Trablusşam Valiliklerinde bulundu. Tahsilsiz kalmasına rağmen dikkatli bir görüşe, kuvvetli bir muhakemeye sahip olan Mehmed Paşa, Anadoluda geçen hayatı esnasında memleketi harabiye sürükliyen içtimaî olayları yakından incelemiş ve ömrünün son yıllarında faydalandığı olgun tecrübeler edinmişti. Dördüncü Mehmedin çocukluğuna tesadüf eden anarşi yıllarında Kubbeneşin Vezirler arasına alınarak İstanbula geldi. O tarihte padişah namına Turhan Valide hüküm

Köprülü Mehmed Paşa

sürüyor, Sadaret makamında da ihtiyar Gürcü Mehmed Paşa bulunuyordu.

Köprülünün İstanbulda, eski Müftü Şami Zade Mehmed Efendi, saray hocası Mehmed Efendi ve sanat işlerinden ziyade siyasetle uğraşan Valide Kethüdası Mimar Kasım Ağa gibi çok samimî dostları vardı. Köprülünün fikirlerini, ahlâkını yakından tanıyan, takdir eden ve Valide Sultanla vasıtalı, vasıtasız daima görüşmek imkânına malik olan bu dostlar ona Köprülüyü överek Sadarete getirilmesini tavsiye ederlerdi. Bir gün saraydaki adamları vasıtasiyle bu işten haberdar olan Gürcü Mehmed Paşa, Köprülüyü bir Sancağa tayin etmek suretiyle önce İstanbuldan uzaklaştırmış, sonra da azletmişti. Mimar Kasım Ağa da azlolunarak önce Yedikulede hapsedilmiş, sonra da Kudüse sürülmüştür.

Azlinden sonra memleketine çekilen Köprülünün büyük bir serveti yoktu. Bu yüzden uzun zaman boşta kalmıya katlanamıyordu. Bir müddet sonra İbşir Paşanın Sadarete tayin edildiğini duyunca onunla yolda görüşerek bir vazife istedi. Yeni Sadrazam ona Trablusşam Valiliğini vadetti. Fakat Köprülü yerine gitmeden İbşir azl ve katlolunmuştu (1654).

Köprülü, bir buçuk yıl sonra eski ahbaplarından Halep Valisi Boynueğri Mehmed Paşanın Sadarete tayinini duyunca Eskişehirde onu karşılamış ve bir vazife almak üzere birlikte İstanbula gelmişti. İstanbul, o tarihte en karışık günlerini yaşıyor, saray ve hükûmet şuursuz bir aciz içinde bulunuyordu. Deli İbrahimin hal'indenberi geçen sekiz sene içinde 12 sadrazam değişmiş, Sadaret makamına Sofu Mehmed, Gürcü Mehmed, Derviş Mehmed gibi haris bunaklar, Murad ve İbşir gibi haydutlar getirilmiş ve onların hepsi memleketi biraz daha felâkete sürüklemişti. Düşman Çanakkale boğazını kapatmış, Anadolu sefalet ve anarşi içinde kalmış, hazine harap olmuştu.

Köprülünün avdetinden memnun kalan Kasım Ağa ve diğer dostları Valide Sultana eski tavsiyelerini tekrarlamağa başladılar. Kasım Ağa: «Sultanım! Bir müdebbir ve âkil adamdır. Bu ihtilâli defetmiye ondan başka kimsenin istidadı yoktur.» diyordu. Boynueğri Mehmed Paşa, zaten âciz bir adamdı. Limni adasının da düşman tarafından zaptı üzerine, Turhan Valide, Sadaretin Köprülüye verilmesini kabul etti. Fakat tecrübeli Vezir, Sadaret vazifesini yüklenmek için saltanat makamı tarafından şu dört şartın kabulünü istemişti: «Evvelâ, saraya her ne telhis edersem tenkid olunup hilâfı buyurulmıya, saniyen en küçük rütbelerden en büyük devlet mansıplarına kadar yapılacak tevcihat hususunda kullarına hiçbir taraftan rica ve iltimas yapılmıya ki devlete faydalı ricali kullanmak kabil olsun; salisen, vükelâ ve vüzeradan birinin malına, yahut hüsnü itikadına rağbet olunup devlete ortak edilerek bu kullarının istiklâline halel verilmiye; rabian, bu kulları hakkında garez besliyen münafıklara söz verilmiye, zira cümle âlem devletten hissement olmak ister, âlemi kâmilen tatmin etmek de kabil değildir. Ol sebepten bu makam sahibinin düşmanı çok olur. Halkın tazirlerini kesmek ve fesada nihayet vermek için zem ve mesavi kapısını kapamaktan başka çare yoktur. Bu dört şart kabul edilirse vezaret hizmetinin hakkından gelmek mümkün olur.»

Valide Sultan bu şartları derhal kabul etti. İlk cuma namazında genç padişah da ayni şartlara riayet edeceğini Köprülüye bildirmişti (15 eylûl 1656).

Bu andan itibaren Köprülü o hiçlik ve fesat âleminde büyük bir kudret ve şöhret sahibi olmuştu. O, bu makama i ç v e d ı ş k a r ı ş ı k l ı k l a r ı y a t ı ş t ı r m a k için getirilmemiş miydi? İhtiyar Köprülü bu ihtiyaca cevap vermesini pek güzel bildi. Yaşından umulmaz bir mahâretle zamanın ve muhitin insanı oldu. Dahilde yaptığı temizlemenin iki mühim safhası vardı: Sarayı, akıl hocası dalkavuklardan ve orduyu zorbalardan temizlemek. İstanbul ve vilâyetlerdeki yeniçeri zorbalarını, hiçbir zaman kuşkulandırmadan gruplara ayırmak; kâh yeniçerileri, kâh sipahileri tutarak aralarına nifak sokmak suretiyle tepeledi. Çanakkale boğazına yaptığı seferde, Geliboludan Edirneye gelinceye kadar ve Edirnede her gece kırk elli yeniçeri öldürtüyor ve her sabah nehir boyunda yüzlerce başsız insan gövdesi bulunuyordu.

Köprülünün saraya karşı kullandığı en büyük silâh, Sadareti bırakmak tehdidiydi. Turhan Valide ve genç oğlu kendilerini rahata kavuşturan bu veziri kolay kolay bırakmak istemediklerinden onun, hoş bulmadıkları bir teklifini dahi nihayet kabule yanaşıyorlardı. Köprülü, bir kere, tayin edilediği vazifeye gitmek istemiyen Çerkes Siyavüş Paşanın katline irade almıştı. Enderun takımının, milliyet gayretiyle, Paşayı affettirmeğe çalıştıklarını duyunca hemen saraya giderek mührü teslim eyledi. Onun gibi bir vezir bulamıyacağından emin olan Dördüncü Mehmed: «Senin işine karışanların cezasını sana ısmarladım. Müdahale edenlerin hakkından gel.» diyerek özür dilemiş ve Paşa istifasını geri alarak sarayı dalkavuklardan temizlemişti.

B u a f f e t m e z t e m i z l e m e s i y a s e t i n i n oldukça tenkide değer bir üçüncü safhası vardı: Kendisine rakip olması muhtemel muktedir vezirleri yoketmek. O, istiğna ile kabul ettiği ağır vazifeyi başarma yolunda her hamleyi meşru görüyor ve Osmanlı sarayının kötü âdetlerini pek iyi bildiği için mevhum bir rekabete dahi katlanamıyordu. Bu endişe iledir ki Seydi Ahmed Paşa gibi garp sınırları boyunda «Deli Türk» namiyle ünsalmış cesur bir kumandanı uzaklara atmış, Deli Hüseyin Paşa gibi Giridde yıllarca savaşarak halk arasında şöhret kazanmış kahraman bir askeri yalancı şikâyetçiler dinletmek suretiyle idam ettirmişti.

A s k e r l i k s a h a s ı n d a Köprülünün en ehemmiyetli başarısı Venedik donanmasını püskürterek Çanakkale boğazındaki ablukayı kaldırmak oldu. Boğaz açıldıktan sonra Limni ve Bozcaada düşmandan temizlendi (1657). Kara Mehmed adındaki bir topçunun Kumtepe metrislerinden attığı bir güllenin Venedik Amiral gemisine isabeti düşman donanmasının çekilmesinde başlıca âmil olmuştu. Köprülü bu zaferden sonra daima ihmal edilmiş boğaz kalelerini tamir ettirerek istikbalde Girid seferini yapacak olan oğluna kuvvetli bir medhal hazırlamıştı. Köprülü bu işlerden başka, Anadoluda Abaza Hasan ihtilâlini ve Erdelde Rakoçinin isyanını muvaffakıyetle bastırdı. Altı sene gibi kısa bir zaman içinde bu kadar kanlı hâdiselerle uğraşmak zorunda kalan Mehmed Paşa, m a l î s a h a d a y a p t ı ğ ı t a s a r r u f s a y e s i n d e hazinede az çok bir muvazene kurmıya imkân bulmuştu. Transilvanyadan döndükten sonra Edirnede hastalanarak öldü (1661).

Ölürken, yerine oğlu Fazıl Ahmed Paşanın getirilmesini vasiyet etmiş ve genç Padişaha dört öğüt vermişti: «Kadınların sözüne kulak asma, sadareti zengin adamlara verme, hazineyi dolu tut, askerlerinle beraber daima harbe hazır ol».

Hükümdarından en küçük memuruna kadar bütün devlet teşkilâtının her türlü levse bulaştığı bir devirde, dürüst ve vazife bilir bir insan olarak isim kazanan Köprülü Mehmed Paşa, bu kirli muhiti imkân nisbetinde temizlemek suretiyle Osmanlı devletine faydalı olmuş sayılır. Bu bakımdan, onun Osmanlı tarihindeki rolünü yapıcı değil, t e n k i l e d i c i ve t e m i z l e y i c i olarak isimlendirmek lâzımdır. O, yalnız göze batan fenalıkları üstünkörü temizlemekle kalmış, fakat sinen ve yeniden doğacak olan fenalıkları önliyecek tedbirler alamamıştır.

Dürüst ahlâkına ve samimî gayretine rağmen yaşadığı asra hiç de münasip düşmiyen cehaleti yaptığı ıslahatın, garbin ileri hamleleri karşısında pek sönük ve ömürsüz kalmasına sebep olmuştur.

Köprülü ailesinin âza ve mensublarından 7 kişi sadarete geçmiştir ki bunlar da: Mehmed Paşanın iki oğlu Fazıl Ahmed (sadarete geçiş tarihi 1661) ve Fazıl Mustafa Paşalar (1689); damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1676); yeğeni Hüseyin Paşa (1697); torunu Numan Paşa (1712); kölesi ve damadı Siyavüş Paşadır (1687).

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: Hadikatül-vüzera Naima tarihi, Cilt: VI. Hammer tarihi. *(Adnan Giz)*

KRİZANTEM — Adını Yunanca «Khruzos = altın» ile «antemon = çiçek» ten alan krizantem, bileşikgiller familyasından güzel bir çiçektir. «Altın çiçek» adını almasının sebebi, sonradan birçok renklerde üretilmiş olan bu çiçeğin ilk nevinin tamamile sarı olmasındandır. Bizim kasımpatı veya kasımçiçeği dediğimiz krizantem, adından da anlaşılacağı üzere sonbahar mevsiminin en güzel çiçeklerinden biridir.

Bir krizantem tarlası

Muhtelif renklerde yetiştirilen bu çiçeğin menşei Çin ve Japonyadır. Fakat Çinden ziyade Japonyada üretilmiş ve Japonların millî çiçeği haline gelmiştir.

Krizantemin bütün dünyaya süratle yayılmasında renk ve şekillerinin güzelliği kadar k o l a y y e t i ş t i r i l m e s i n i n d e tesiri olmuştur.

Krizantem Avrupaya gelince burada ona da hususî bir değer verilmiş ve üzerinde birçok çalışmalarda bulunulmuştur. İşte bu çalışmalar neticesinde kısa bir zamanda Asyadan getirildikleri zamankinden daha büyük ve türlü renklerde krizantemler yetiştirilmiştir. Krizantem yalnız bahçelere girmekle kalmamış, batı edebiyatçıları ona eserlerinde bile büyük bir yer vermişlerdir. Krizantem her toprakta yetişen arsız bir nebattır. Fakat bunları cins cins ayırmak da yanlış olmaz. Bizde yetiştirilen cinsleri bulundukları toprağın daima yağlı olmasını isterler. Toprağı yağlandırmak için bir miktar nitrat hülâsası, tavuk gübresi atmak lâzımdır. Krizantemin hoşlandığı gübreyi yapmak için de evvelâ bir çuval alınır. Bu çuvala altı ilâ yedi litre kadar bildiğimiz ocak kurumu doldurulur. Ağzı bağlandıktan sonra çuval yüz litrelik bir suyun içerisine konulur. On gün suda kaldıktan sonra çıkarılan kurum gübre yerine krizantemlerin diplerine saçılır.

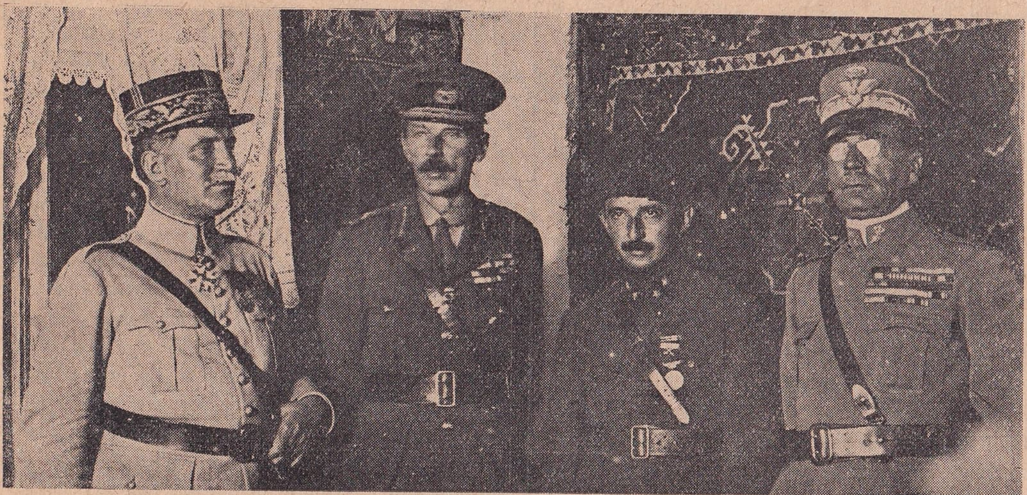
N a d i d e denilebilecek kadar güzel renk ve büyüklükte k r i z a n t e m e l d e e t m e k i ç i n şöyle yapılır: Bu çiçek ancak birinciteşrin sonlarına doğru koncalandığından o zaman diplerinden başlamak suretiyle yukarıya kadar tepede en az bir ve en çok üç konca bırakılarak bütün yaprak ve koncaları koparılır. Bu hal tepede bırakılanların kuvvet almasını temin eder.

Krizantemlerin tohumları da diğer çiçekler gibi üzerlerine birer tülbent torba geçirmek suretiyle alınır. Tohum alma mevsimi şubattır. Bunun için şubatta artık ömrü biten ve tülbent torba içinde bulunan çiçekler saplarından kesilir, kalan kökler de sandıklar içinde muhafaza edilir. Ayni ay içinde bu köklerden ufak filizler görünmeğe başlar. Bu filizler derhal toprak saksılara aktarma edilerek camekânlı kış bahçelerinde saklanır ve sık sık sulanır. Bu filizler, boylarını attıkça çiçek meraklılarının yapacakları bir tek iş kalır; o da, sık sık saksıdan saksıya krizantemleri aktarma etmektir. *(Y. S. S.)*

MUDANYA MÜTAREKESİ — Türk İstiklâl savaşının büyük taarruzla başlıyan son safhası Anadolu'nun on beş gün içinde Yunan istilâ ordusundan temizlenmesile neticelenmesi üzerine Türkiye ile İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunan devletleri mümessilleri arasında birinciteşrin 1922 tarihinde Mudanyada imzalanan mütarekedir. Bu anlaşma ile Türk milletinin üç yıldan fazla süren (15 mayıs 1919 — 18 eylûl 1922) türlü mahrumiyetlere katlanarak ve büyük fedakârlıklar göstererek kazandığı İstiklâl savaşı sona ermiş ve Türkiye için siyasî başarılarla gelişen yeni bir devre başlamış, Misâkı Millinin Avrupa hudutlarına ait hükümlerini sağlıyan Mudanya mütarekesi, Türk siyasî ve iktisadî istiklâlini ebedileştiren Lozan barış antlaşmasının o tarihte Türkiye Büyük Millet Meclisinin Garp Cephesi Orduları Komutanı bulunan Millî Şefimiz İsmet İnönü'nün idare ve zekâsile kazanılmış ilk şerefli ve ümit verici safhasını teşkil etmiştir.

30 ağustosta Başkomutanlık Meydan Muharebesini kazanan Türk orduları, 18 eylûlde Anadolu'daki Yunan istilâ ordusunun son neferini de denize dökmüş ve hareket istikametini henüz yabancı işgali altında bulunan diğer vatan topraklarına çevirmişti. Türk kudret ve iradesi karşısında irkilen ve o tarihte İstanbul civarile boğazları henüz işgalleri altında bulunduran İtilâf devletleri bu ilerleyiş karşısında telâşa düşerek, harbi durdurmayı ve Türk isteklerini sulh yoliyle yerine getirmeyi menfaatlerine daha uygun gördüler. İngiltere Hariciye Nazırı Lord Gürzon Paris'te Fransa Başvekiline koştu. Türklere

yapılacak sulh teklifinin esasları üzerinde bir konferans aktedilerek görüşmelere başlandı. 20 eylûl 1922 de İstanbul'daki İngiliz Generali Harington, aradaki meseleleri konuşmak üzere Türkiye Orduları Başkomutanı ile Üsküdar'da görüşmek istediğini Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin İstanbul Mümessiline bildirdi. Puankare, Gürzon ve Sforça-

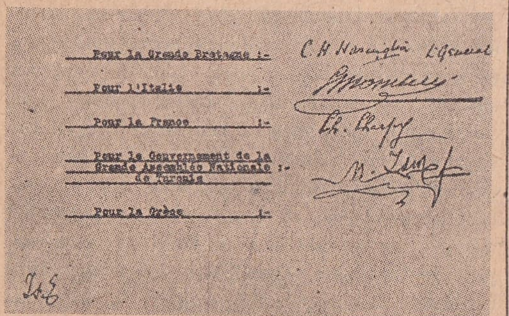

Mudanya Mütarekesini imzalıyanlar

Sağdan sola: General Monbelli (İtalyan), İsmet Paşa, General Harington (İngiliz), General Şarpi (Fransız).

nın imzalarını taşıyan ve katî sulh müzakereleri için Venedik'te toplanacak konferansa Türkiyeyi çağıran ve İtilâf kuvvetlerinin işgali altında bulunan bitaraf mıntakaya girilmemesini istiyen, Edirne de dahil olmak üzere Meriç'e kadar Trakya'nın Türk hâkimiyetine verileceğini vadeden 23 eylûl tarihli nota, 25 eylûlde İstanbul'da Fransız mümessili General Pelle tarafından gene Millî hükûmetin İstanbul mümessiline verildi. Bu notada sulh konferansının toplanmasından önce Yunan kıtalarının İtilâf devletleri komutanları tarafından çizilecek bir hattın gerisine çekilmeleri için İtilâf devletlerinin nüfuzlarını kullanacakları vadolunuyor ve bu hususta görüşülmek üzere Mudanya veya İzmit'te bir toplantı yapılması da teklif ediliyordu. Ajans haberleri de 20 birinciteşrin 1921 de Ankara İtilâfnamesini imzalamış olan Fransız Nazırlarından Franklen Buyyon'un Mustafa Kemal Paşa nezdine hususî bir memuriyetle gelmekte olduğunu bildirdi. 28 eylûlde İzmir'e gelen Franklen Buyyon Türk Başkomutanını ziyaret etti ve Paris'teki konferansın yapılacak sulh hakkındaki kararlarını bildirdi.

Yukarıda bahsi geçen notaya 29 eylûlde verilen kısa cevapta, Meriç nehrine kadar Trakya'nın derhal bize geri verilmesi şartile

Pour la Grande Bretagne :-
Pour l'Italie :-
Pour la France :-
Pour le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie :-
Pour la Grèce :-

Mütarekenamedeki imzalar

13 birinciteşrinde Mudanya'da askerî bir konferans toplanmasını kabul ettiğimiz ve konferansa Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları Başkomutanı adına Garp Cephesi Ordula-

rı Grupu Komutanı İsmet Paşanın murahhas tayin olunduğu bildirildi.

12 eylûl 1922 denberi düşman işgalinden kurtulmuş olan Mudanya'da Rusyalı bir tüccar olan Aleksandr Ganyanof'un büyük ahşap yalısı konferans toplantılarına tahsis edilmiş ve bu maksada yarıyacak şekilde tanzim olunmuştu. 3 birinciteşrin salı günü İstan-

bul'dan ayrı ayrı harb gemilerile Fransız Generali Şarpi, İngiliz Generali Harington ve İtalyan Generali Monbelli Mudanya'ya geldiler. Franklen Buyyon da resmî bir sıfatı olmaksızın Fransız murahhası ile beraber bulunuyordu. Yunan murahhasları General Mazarakis ve Albay Sarıyanis bir gün sonra Yunan Kızılhaçına mensup bir şileple gelmişlerse de karaya çıkarılmıyarak müzakerelerin neticesini gemilerinde beklemişlerdir.

Konferansın ilk açılışının saat 15 te yapılması kararlaşmıştı. Generaller karaya çıktıklarında askerî törenle karşılandılar ve hükûmet konağında İsmet Paşayı ziyaret ettiler. Konferansın toplanacağı binaya gidildi. İsmet Paşa ev sahibi sıfatile murahhaslara masa başında yerlerini gösterdi ve toplantıya başkanlık etti. Bu suretle konferansın başkanlığı fiilen İsmet Paşa tarafından deruhte edilmiş oldu.

Toplantıda General Harington söz alarak konferansın meşgul olacağı meseleler hakkındaki düşüncelerini anlattı. İsmet Paşa da Türkiye'nin 23 eylûl tarihli Paris notasını esas itibarile kabul ettiğini söyledikten sonra müzakerelere esas teşkil etmek üzere hazırlanan protokol hakkında Türk görüşünü anlattı. Verilecek teminatın siyasî değil, askerî olmasını istiyerek Edirne de dahil olmak üzere Meriç'e kadar Rumeli'deki Türk topraklarının sulh akti beklenilmeksizin derhal Yunanlılar tarafından boşaltılarak Türk idaresine teslimi lüzumunu ileri sürdü. İlk günün müzakereleri böylece sona erdi.

4 birinciteşrin çarşamba günü öğleden önce ayrı ayrı odalarda çalışan Türk ve İtilâf murahhasları öğleyin birleştiler ve İtilâf generalleri hazırladıkları bir projeyi İsmet Paşaya verdiler. İsmet Paşa bu proje üzerindeki itirazlarını bildirdi. Bilhassa Trakya'nın Türk idaresine sulhun aktinden sonra teslimi üzerinde duran General Harington bunu siyasî bir mesele sayarak hükûmetinden talimat ihtiyacında bulunduğunu söyledi. 5 birinciteşrin perşembe günkü toplantılar çok hararetli oldu. Yapılan pazarlık teklifleri konferans reisinin sarsılmaz kararile karşılaşıyordu.

Toplantı biter bitmez. İtilâf murahhasları hükûmetlerinden talimat almak üzere İstanbul'a döndüler.

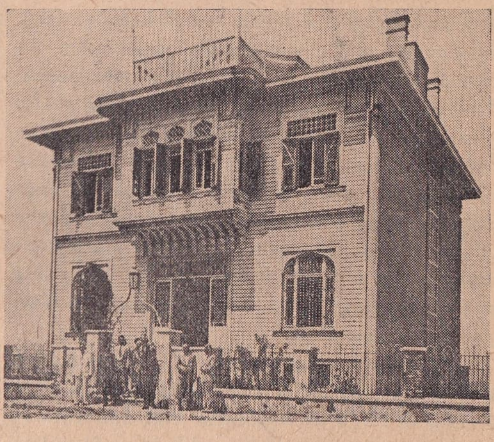
6 birinciteşrin cuma tatil ve istirahatle geçti.

7 birinciteşrin cumartesi günü generaller erkenden Mudanya'ya geldiler. Toplantı saat 17 de başladı. İtalyan ve Fransız generalleri Türk isteklerini kabul ettiklerini söylediler. Harington henüz Londra'dan talimat almadığını söyledi.

8 birinciteşrin pazar günü konferans toplanmadı. Akşama doğru General Harington beklediği talimatı almıştı. Bunun üzerine Fransız ve İtalyan generalleri de yeni talimat almak üzere gece İstanbula döndüler.

9 birinciteşrin pazartesi günü generaller önce aralarında toplandılar ve mukavele projesine aldıkları talimatlara ve İsmet Paşanın isteklerine göre yeni bir şekil verdiler ve bunu akşam 19,30 da başlıyan umumî toplantıya getirdiler. General Harington yeni projenin kabulü ricasında bulundu ve İsmet Paşaya konferans müzakerelerinde göstermiş olduğu sabır, teenni ve uzlaşma fikrinden dolayı teşekkür etti ve kendisine itimatla bağlandıklarını anlattı. İsmet Paşa projenin bu şeklini derhal tercüme ettirerek Ankara'ya bildirdi. İcra Vekilleri Heyeti gece toplanarak projeyi incelemeğe başladı.

10 birinciteşrin salı günü Ankara'dan gelecek cevap ve talimatın beklenmesiyle geçti. İsmet Paşa Ankara ile sık sık telgraf-

Mütarekenin imzalandığı bina

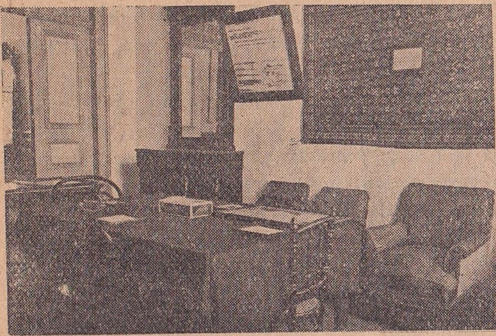
laşıyordu. General Harington İstanbula döndüğü için Fransız ve İtalyan generalleriyle hususî temas devam etmekte idi. Akşam üstü Ankara'dan beklenen cevap gelmiş olduğu için konferans toplandı, mukavele projesi tekrar okundu. Bazı küçük münakaşa ve düzeltmelerden sonra son şekil üzerinde anlaşma olmuştu. Saat 20,30 da toplantıdan ayrılan generaller mukaveleyi Yunan murahhaslarına kabul ettirmek üzere gitmişler ve imza töreninin saat 24 de yapılmasını teklif etmişlerdi.

11 birinciteşrin 1922 çarşamba gününün saat üçünde geceleyin toplanılabildi. Yunan murahhasları mukaveleyi imza etmekten çekinmişlerdi. Mukavelenamenin son şekli bir defa daha okundu ve metni beş nüsha ve Fransızca olarak yazdırıldı. Tam saat altıda, tanyeri ağarırken mukavele murahhaslar arasında ve büyük bir dostluk ve memnunluk havası içinde imzalandı.

Yunanlılar üç gün sonra Pariste bulunan mümessilleri vasıtasiyle bu mukaveleyi resmen kabul ettiklerini bildirdiler.

Mudanya konferansının Türk görüşlerine ve isteklerine uygun bir şekilde neticelen-

mesi, İnönü kahramanının savaş meydanlarından sonra, yeşil masa başında kazandığı ilk büyük siyasî zaferdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti imzalanan mukavelename ile hukukî varlığını eşit hak ve şartlarla oturup kalktığı müzakere masasının başında toplanan murahhasları vasıtasiyle

Mütarekenin imza edildiği oda

İtilâf devletlerine her bakımdan tanıttırmış bulunuyor ve bu suretle Türkiyenin istilâ ve taksimi projeleri artık suya düşmüş oluyordu.

Atatürk mukavelenamenin imzalandığı haberini alır almaz İsmet Paşaya tebrik ve teşekkürlerini bildirdiği gibi kendisine karşı daima takdir ve muhabbet besliyen Büyük Millet Meclisi de, o günkü toplantısında İsmet Paşaya teşekkürlerini bildirmeyi ittifakla kararlaştırdı. Atatürk ayni zamanda Mudanya başarısını telgrafla bütün memlekete yaymış, imzalanan mukavelenamenin öneminden ve memlekete sağladığı faydalardan bahsederek; «Kendi işlerinde yalnız kendi iradesinin hâkim olduğu bir devrede, en müşkül bir davayı en vasî ve parlak bir muvaffakıyete ulaştıran milletimizin, ayni esaslara vefakâr oldukça yakın bulunan sulh günlerinin teceddütkârane çalışmalarında da necata mazhar olacağında şüphe yoktur» sözleriyle Türk Milletinin mes'ut geleceği hakkındaki düşünce ve isteğini haber vermişti.

Mudanya mukavelesi, 11 birinciteşrin 1922 günü müşterek bir resmî tebliğle ilân olundu ve 14/15 birinciteşrin 1922 den itibaren meriyete girdi. On dört maddeden müteşekkil olan bu mukavelename gereğince on beş gün içinde Yunanistan ordusu Meriç'in garbına çekilmiş bulunacaktı. Yunanlılar çekildikçe idareyi İtilâf kuvvetlerine, İtilâf kuvvetleri de Türklere teslim edeceklerdi. Bu devir Yunanlıların Trakya'yı boşaltmasından itibaren bir ay içinde bitirilecek ve İtilâf kuvvetleri de tamamen çekilerek Meriç'in garbında Türkiye ve Yunanistan arasında yerleşeceklerdi. Sivil Türk memurlariyle beraber subaylar dahil olmak üzere 8000 Türk jandarması Trakya'ya girecek ve Türkiye, sulh imzalanıncıya kadar burada askerî bir tedbir almıyacaktı. Çanakkale boğazından on beş kilometre geriden geçen bir hatla Bolayır mıntakası arasında kalan saha ve Şile ve Derince arasındaki hattın batısında kalan arazi ve İstanbul civarlarının da bitaraf mıntaka adı altında sulhun aktinde tahliye edilmek üzere İtilâf kuvvetleri tarafından işgaline muvafakat olunmuştu. *(Faik Reşit Unat)*

NEZLE — Dilimizde nezle ismi kadar yanlış ve fena anlaşılmış ve kullanılmış bir isim bulmak zannımca güçtür. Bu kelime mefhumu kadar insan vücudüne, hayatına fenalık etmiş bir kelime bulmak da sanırım ki mümkün değildir. İnsanın, hayatı pahasına tabiata en ağır vergileri, bu kelime yoliyle vermiş olduğunu hatırladıkça adeta tüylerim ürpermektedir. Uzun seneler hekimlik etmenin verdiği derin tecrübelerden anladığım tek şey şu olmuştur: *Bizde*, esefle söylemelidir ki, hemen her hastalık nezle ile başlar, en korkunç *hastalıkların başlangıcı mutlaka nezle tabiriyle süslenir*, hastalık seyrini ilerleterek ve kılık kıyafetini değiştirerek asıl sıfat ve şekillerini göstermeğe başlayınca aklımız harekete geçer, gözümüz ancak o zaman açılmağa başlar. Bir apandisiti, bir azılı hünnakı, hattâ bir plörezi'yi, muhtelif cinste ateşli, mikroplu hemen bütün hastalıkları başlangıçtaki üç beş gününde mutlaka nezledir diye hafifletmeği âdet edinmişizdir. Adi saydığımız bu nezlenin bazan tedavi imkânı olmıyan bir kalb kifayetsizliği veya tehlikeli bir böbrek iltihabı doğurabileceğini veyahut hayatımızın uzun senelerinde bizi rahatsız edecek romatizma adını verdiğimiz vücut ağrılarının başlangıcı olabileceğini çoğumuz hatırımızdan bile geçirmeyiz. Bilgisizliğin veya aldırmazlığın akla yakın bir derecesi vardır. Fakat altından ciddî zararlar çıkacak korkunç tehlikeleri önlememek de affolunur hatalardan değildir. Hoş görülecek hallerden sayılmaması lâzım gelen bu hareket tarzının önüne geçmek ancak aydın vatandaşların daimî irşad ve telkinleriyle mümkün olabilir.

Nezle deyince akla, umumî olarak, *soğuk algınlığı gelir* ve ilk belirti de boğaz ve burunda meydana geldiği için başlangıçta hastalık küçümsenir. Beden hareketleri ve spor yapmıyorsak, hele tütün ve alkol gibi keyif verici türlü zehirlerin daimî tahrişleriyle vücutlarımızı zayıflatmış bulunuyorsak hemen ikide bir, mevsim değişikliklerinde soğukalgınlığına maruz kalacağımızdan şüphe etmemelidir. İlk iş olarak vücut kendi hayatiyetinin gayret ve kudreti ile meydana getireceği reaksiyon sayesinde bu hücumu önlemiye çalışır; şayet tabiî olan bu himmeti, düşünce ve aklımız ile biz desteklemiyecek olursak işte o zaman her türlü ihtilâtların bizi, yani hayatımızı en korkunç tehlikelere sürükliyeceğini aslâ unutmamamız lâzımdır.

İlk iş olarak bildireyim ki nezle; tifo, tifüs, kolera, dizanteri, difteri gibi *mutlaka mikroplanmak suretiyle meydana gelen bir hastalık değildir*. Nezle, daima üşümekle başgösterir; belirtileri burun iç derilerinin şişerek nefes almanın güçleşmesi, sonraları burundan bol sulu akıntılarla rahatsızlığı çoğaltan iz'aç edici baş ağrıları ve vücut kırgınlığı gibi hallerdir. İşte nezlenin hususî bir mikrobu olmamakla beraber gene bu nezlenin mikroplar üzerinde oynadığı rollerden korkmak lâzım geldiğini bilmek icap eder. Bulunduğumuz muhitin malûm mevsimleri, kuvvetli hararet değişikliklerini husule getirmekle tanınmıştır. Bu mevsimlerde insanlar çok uyanık bulunmalıdırlar. Üşümek fiili, her bünye üzerinde ayni tesiri husule getirmez. Zayıf, sporsuz, çelimsiz vücutlar daha çabuk müteessir olacaklarından bu gibi şahıslar mevsim değiştiği sıralarda hemen ince bir yün fanila giymek mecburiyetinde olduklarını unutmamalıdırlar. Yün fanilanın ipliği insan terlediği zaman terin çabuk soğumamasını sağlamakla beraber terin yavaş kurumasını ve bu suretle yün tarafından emilip çekilmesini temin eder. Umumiyetle nezleden kaçınmak istiyen kimseler, böyle mevsimlerde vücutlarını ılık sularla ıslatılmış havlularla sık sık oğarak kan deveranlarının faaliyeti hususunda tembel olmamalarının sıhhî menfaatleri icabından bulunduğunu anlamalıdırlar. Sudan, hareketten ve *temiz havadan korkmıyan insan kolaylıkla nezleye tutulamaz*. Bir nezleden zatürree, zatülcenp, bronşit, hattâ verem çıkabileceğini daima düşünmelidir. İnsanların burun içi ve arka burun boşluğu bir çok delik deşik boşluklardan teşekkül etmiştir. Yüz kemiklerinin gerek burnu teşkil eden ve gerekse burna yakın bulunan kısımlarının içlerinde makara şeklinde boşluklar da vardır. Mümkün olup da bu boşlukların ve aynı zamanda burnun içini döşeyen ince derinin düz bir satıh üzerine açılarak ölçüsü alınacak olursa iç uzviyetimizin oldukça geniş, büyük bir miktarını teşkil etmekte olduğu kanaatini derhal hasıl eder. Şu halde vücudümüzün bu kısmı duygularımızın ehemmiyetli taraflarını bağrına almış olduğu gibi gerek sinir ve gerekse damar topluluklarının en tekemmül etmiş ve his bakımından en nazik kısımlarının da gene vücudün bu bölgesinde birbirlerile kavşak noktaları yapmış oldukları teşrih dediğimiz beden bilgilerinden anlaşılmaktadır. Her işde büyük rol oynıyan damar teşkilâtı da, vücudün buralarında soğuğun tesiriyle en süratli değişiklikler göstererek orada hemen tabiî olarak bulunan marazî veya gayri marazî mikropların faaliyet göstermeğe başlamaları hususunda kuvvetli birer âmildirler. Soğuğun kanı kaçırdığı, sıcağın ise kanı davet ettiği fizikî bir bilgidir. Öyle ise çok kolay anlaşılacaktır ki üşüdüğümüz zaman burun içerisindeki damarlarımızın büzülerek, sıkışarak içerlerindeki kanı vücudün iç taraflarına göndereceği tabiidir.

İşte bu esnada burunun tabiî misafirleri olan mütenevvi ve müteaddid mikroplar faaliyet meydanına çıkmış olurlar. Zira beden mukavemetinin ancak normal bir kan dolaşması sayesinde kan içinde bulunan ufak yuvarlak cisimlerle vukua geldiği hepimizin bildiği şeydir. Müsin denilen bir maddenin sümük içinde bulunuşudur ki biz burun hekimlerini burun ameliyatları sırasında ameliyattan evvel alınması zarurî tedbirlerden yani taaffünü izale edici ilâç vesaire vasıtaları kullanmaktan muaf kılmıştır. Yalnız duyguyu öldürmek yani hastalara acı duyurmadan ameliyatı yapabilmek için uyuşturucu ilâçları tatbik ettikten sonra, kesilecek, kırılacak fazla et veya kemikler ile kıkırdakları enfeksiyon üzüntüsü çekmeden yapar çıkarırız. İşte nail olduğumuz bu mazhariyet müsin denilen kıymetli cevherin sümüğün içinde bulunmasından ileri gelmektedir. Dikkat edilmiştir ki nezleye tutulan şahıs ilk evvel burnunda bir tıkanıklıktan ve kuruluktan şikâyet eder. İşte bu keyfiyet mebzul bulunan burun damarlarındaki kan cevelânının bozulmuş olmasından başka bir şey değildir. Burnun flor mikrobiyen dediğimiz mikrop hamulesi, saprofit denilen marazî kıymeti olmıyan gruplardan başka ehemmiyetli tanılan hastalıklar âmili diğer birçok patojen (hastalık yapan) mikropları da yüklü bir halde bulunacağı için bunları birbirlerinden ayırdedebilmek çok güç bir mesele teşkil etmektedir. Bunu söylemekten maksadım bu ayırmak keyfiyeti yapılamadıkça, muhtelif cersumelerden yani mikroplardan aşı yapmak imkânı da mümkün olamamasıdır. Bazı memleketlerde nezle aşısı diye yapılmış ilâçlarla güya nezlelerin tedavisi çaresi düşünülmüş ise de, bu aşılardan hekim dilince polivolan

tabir olunan kıymetten başka meziyeti bulunmadığından her nezleye tutulan insana faydası görünmemektedir. Hattâ bazan nahoş reaksiyonlarla hiç yoktan hararet doğurarak rahatsızlığı arttırdığı da vakidir. Şu halde nezleye tutulduğunu hisseden kimseye tavsiye edilecek yegâne tedbir, burun içinde bozulan kan cevelânı intizamını süratle iade çarelerine başvurması olacaktır. Bunun için de fizikî tedbirlerin ilk sırada geldiğini hatırlatmak caizdir. Sıcak su buharı teneffüsü birinci safta gelen sıhhî, fizikî bir tedbirdir. Bunun kıymetini insanlar esasen eskidenberi sevkitabiileriyle bulmuş ve anlamışlardır. Bu vesile ile, amiyane olmakla beraber memleketimizin eski bir ananeşini hatırlatayım; Hamamlarımız bu hususta şöhret kazanmışlardır. Nezleye tutulanlar sıcak su buharını teneffüs etmek için hamama giderlerdi. Şüphe yok ki bunu yapanlar derhal burunlarının açıldığını ve nezleden kurtulduklarını zannederek gene işlerine güçlerine devam ederlerdi. Ancak bunun ihtilât yaratarak insanı tehlikeli vaziyetlere düşüreceğini daima hatırda tutmalıdır. Meselenin esası terlemek, bir de bozulmuş olan kan deveranı keyfiyetini sıcak su buharını koklamak suretiyle düzeltmek olduğuna göre, bu tedbir pek ameli olarak da tatbik olunabilir. Ayni zamanda nezleli insan hazım borularını hafif tutmak ve istirahat etmek suretiyle de nezleden çabuk yakasını kurtarabilir.

Mevziî olarak kullanılagelmekte olan malûm birçok ilâçlar, reklâm mahiyetinde ticarî kıymetinden gayri önemi olmıyan âmillerden başka birşey değillerdir. Bununla beraber, esas gayeye hizmet eden, yani deveranı düzelten ve ter temin eden kinin, asprin gibi ilâçların ve hafif karbonatlı ılık sularla burunu yıkamanın nezle tedavisi için azçok yardımı dokunan âmillerden bulunduğunu söylemek de faydalıdır.

Son zamanlarda harcıâlem haline gelen sulfamid sınıfından bir takım ilâçlar da tedavi sahnesinde rol almışlardır. Hakikaten böbrek, karaciğer ve hazım cihazı sağlam olan insanlar bunlardan azamî fayda görebilirler. Zira biraz yukarıda bahsettiğimiz flor mikrobiyen içerisinde sülfamidlerden derhal müteessir olacak birçok maraz âmili cersumeler melânetlerini böyle nezle zamanlarında meydana çıkarmak fırsatını kolladıkları için kıymeti cidden yüksek olan bu ilâçlardan da istifade imkânı vardır. Ancak ısrarla kaydetmek isterim ki, böyle pek nafi bulduğumuz bu ilâçların tereddütsüz ve gelişi güzel alınmasının da bazan facia teşkil eden ihtilâtlarla tedavi imkânı bulunmıyan esef verici akıbetler doğurduğu vaki olmuştur. Onun için bir hekim fikri almadan gene buna cesaret edilmemelidir.

Hülâsa olarak yazımı bitirirken sudan, hareketten ve temiz havadan korkmıyan insanın çabucak nezleye tutulmıyacağını bir daha tekrar eder, spor ve disiplinli yaşanmasını, içki ile tütün iptilâsına uğramış olanların bu zehirleri çok itidal ile idareye dikkat etmesini tavsiye eylerim. (*Dr. Bahri İsmet Temizer*)

PARAŞÜT KITALARI — Paraşüt kelimesi dilimize fransızcadan gelmiş, Parer ve Chut kelimelerinin birleşmesinden vücut bulmuştur. Manası «sukuttan muhafaza eden» demektir. Almanlar Fall-schirm yani sukut şemsiyesi derler. Fizikî bakımdan; yüksek irtifadan atlıyan herhangi bir insan veya atılan cismin, havanın karşı koyması sayesinde, sukutunu ağırlaştıran ve bu suretle insanın veya cismin sağlam ve hasara uğramadan yere inmesini temin eden şemsiyevari tertibattır. Paraşüt askerlikte uçaklardan atlıyan askerlerin ve malzemenin yere inmesi ve havada uzunca zaman kalması matlup olan tenvir mermileri için kullanılır.

Paraşüt otomatik olarak, yahut paraşütçü tarafından havada açılır ve havanın paraşüt sathına gösterdiği mukavemet yüzünden yavaş yavaş süzülerek yere iner. 4 - 5 metre yüksekten düşen bir insanın çok hallerde bir yeri kırılır. 10 metre yüksekten sukut ise çok hallerde ölümle neticelenir. Sukut eden cisim nekadar yüksekten düşer, yani sukut müddeti ne kadar fazla olursa yerin çekme tesiri o nisbette fazla olacağından düşen insan da, cisim de parça parça olarak ankaz haline gelir, paraşüt bilhassa insanları böyle felâketten koruması bakımından büyük kıymeti haizdir. Paraşütün şekli kürevidir, ipekten imal edildiği için hem hafif, hem mukavim ve hem de az hacim işgal eder, kutru 7 metre veya daha

Bir paraşütçü tayyareden atlarken

büyük olup, ağırlığı 8 kilogramdır. 450 kilogramlık bir tazyika mukavemet edebilir, ebadı 10 × 45 × 45 santimetredir. Şemsiye yüzünün mesahai sathiyesi 60 ve daha ziyade metre murabbaıdır. Kenarına bağlı bulunan 36 kordonun diğer uçları belkemerine tesbit edilmiştir. Bu kemer vücude bağlandığı zaman paraşüt vücude raptedilmiş olur. Asıl paraşütün üzerinde bir metre kutrunda diğer bir paraşüt bulunur, bu küçük paraşüt asıl paraşütün açılmasına hizmet eder. Asıl paraşüt dilimlerden mürekkeptir. Üst ortasında bulunan yuvarlak delik sukut süratini tanzim eder. Paraşütle atlamak için evvelâ tayyare süratini azaltır, sonra paraşütçü kendisini tayyareden aşağıya bırakır. İlk saniyelerdeki serbest düşüş saniyede 10 metre süratle olur. Paraşütçü birkaç metre serbest düştükten sonra sol tarafta bulunan kabzayı çeker, bu kabza çekilince muntazam bir paket halinde paraşütçünün veya tayyarecinin arkasında bulunan paraşüt birkaç saniye zarfında açılır, bu sırada paraşütçü havanın mukavemeti yüzünden bir sarsıntı hisseder, sukut sürati azalmağa ve saniyede 4 - 5 metre süratle ve rüzgârın cereyanına tâbi olarak yere inmeye başlar. Yere 50 metre kala paraşütçü silâhlarının bağlı bulunduğu kemeri çözerek 6 metre aşağıya sarkıtır ve bu suretle silâh kemeri paraşütçüden evvel yere inerek düşüş hızı son saniyelerde daha ziyade azalmış olur. Yere inen paraşütçüler beş on dakika meflûç vaziyette bulunur. Bu onların en zayıf devridir.

Paraşütün açılma fili şöyle cereyan eder: Kabza çekilince paraşütü tesbit eden saplamalar yuvalarından çıkarak kuvvetli yayların tesiri altında küçük paraşüt dışarıya fırlar ve büyük paraşütü iki saniye zarfında açar. Birinci Cihan Harbinde sabit gözetleme balonlarında bulunan eşhas paraşütle teçhiz edilirdi. Bunlar bir kaza halinde paraşütlerini açarak kurtulurlardı. Halen bütün tayyareciler, paraşüt birlikleri, hava piyadesi, balonlarda hizmet eden eşhas paraşütle teçhiz edilmişlerdir. Filiyatta ihtiyaten iki paraşüt kullanılır. Bunlardan biri mide üzerinde, diğeri arkaya gelmek üzere bağlı bulunur. Birisi açılmazsa, diğeri açılarak emniyet arttırılmış olur. Pilotlar paraşüt üzerine otururlar ve bu suretle faaliyetlerine halel gelmez. Paraşüt kıtalarından başka eşhas, paraşütü kazalara karşı korunmak için; buna mukabil paraşüt kıtalarına mensup olanlar herhangi bir maksatla havadan atlıyarak yere inmek maksadiyle kullanırlar, eratın paraşütleri beyaz, subaylarınki renklidir. Bu suretle komutanların nerelere indikleri gözle takip edilir. Paraşütü çok yükseklerde açmak; havada uzun zaman kalmak bakımından mahzurludur. En muvafığı yerden 200-300 metre yüksekte açmaktır. Bu suretle paraşüt açıldıktan bir dakika sonra yere inilmiş olur. Paraşütler İkinci Cihan Harbinde çok büyük tekâmülâta mazhar olmuş, ağırlıkları azaltılmıştır.

Paraşütün tarihi çok eskidir. İnsanlar henüz uçmak imkân ve vasıtalarına malik bulunmadıkları devirlerde bile yükseklerden aşağı emniyetle inmek çarelerini aramışlar ve bulmuşlardır. Paraşütün nazarî esaslarını 1495 te meşhur Rönesans'ın büyük dahisi İtalyan sanatkârı Leonardo de Vinci hazırlamış, lâkin ilk defa 1617 de Venedikli Fausto Veranzio tarafından imal edilmiştir. Müteakıben fizikçi Sebastiyen Lönorman yaptığı bir paraşütle kendisini evinin birinci katından bırakarak tecrübe yapmış, Blanşar bu tecrübeleri müteaddit defalar Parislilerin gözleri önünde tatbik eylemiştir. Türkiyede Hezarfen Ahmed Efendi paraşüt mevzuu üzerinde çalışmak istemişse de ne onun imal ettiği şeytan aletine, ne de fikirlerine rağbet eden olmamıştır. Paraşütün Avrupada esaslı tecrübelere dayanarak kullanılması 1784 ten sonra başlar. Mongolfiye biraderlerin balon ile havalara yükselmek imkânlarını temin eylemeleri üzerine paraşütün değeri anlaşılmış ve birçok tecrübeler yapıldıktan sonra bu âlete ilk defa Fransada «paraşüt» namı verilmiş [1784] ve tarihte ilk defa Jak Garneren isminde bir Fransız 7, 8 metre nısıf kutrunda paraşütiyle 1.000 metre yükseklikten atlamak suretiyle ilk şeref Fransızlara nasip olmuştur. Lalan, Garneren'in paraşütünü daha mükemmel bir hale getirmiş ve pratik tecrübeler yapılmasına imkân vermiştir. 1830 senesine kadar paraşüt balonlarda kullanılır ve gösterişler yapmağa yarardı. Bu tarihten sonra ismi unutulmuştur. Bugünkü katlanabilen paraşütlerin esasını 1886 senesinde bir İngiliz yüzbaşısı keşfetmiş ve Amerikalı Baldvin paraşütü mükemmel kullanılabilir hale getirmiştir.

Yirminci asırda paraşüt askerlikte geniş

tatbik sahası buldu. Birinci Cihan Harbinden evvel ve Birinci Cihan Harbi esnasında «kurtarma vasıtası» olarak balon ve jeplinlerde kullanıldı. 1912 de Birleşik Amerikada, 1913 te Fransada serbest atlama tecrübeleri yapılmağa başlandı ve hava kuvvetlerinde hava teçhizatı olarak resmen kabul edildi. Birinci Cihan Harbinden sonra 1928 de Amerikada, Rusya ve Almanyada paraşüt spor ve eğlence vasıtası haline girdi, klüpler kurularak etrafa yayılmağa başladı ve bu suretle paraşütçülüğün esası kuruldu. Paraşütün ve paraşütçülüğün inkişafı, harbde bunlardan istifade imkânlarının araştırılmasına vesile oldu, yeni bir sınıfın filizleri belirdi; tayyarelerle havadan naklolunacak paraşütle mücehhez piyadelerin mühim noktaları baskınla ele geçirmesi, düşman gerilerine havadan kuvvet indirmek fikirleri tasavvurlarda canlandı, şakulî kuşatma, havadan zapt ve fethetme imkânları araştırmalara mevzu teşkil eyledi, yeni bir sınıfın ve tabiyenin vücut bulması yoluna gidildi. Amerikada spor halinde canlanan paraşütçülük Rusya ve Almanyada süratle askerî sahaya intikal etti, hususî silâhlarla mücehhez paraşütçü birlikleri teşkil olundu. Bu birliklerin kuruluşları, yetiştirilme ve talim ve terbiye esasları ve ikmal işleri hususî talimnamelerle tesbit edildi. Bunlar bidayette tahrip işlerinde yetiştirildiler, biraz sonra piyadecilik talim ve terbiyede esas oldu. Makineli tabanca, makineli tüfek baş silâh olarak kabul edildi. Alev makinesi, kazma, kürek teçhizata ilâve olundu. Bunlar için hususî kıyafet kabul edildi. Tatbikatlar bu birliklerin tabiye, operatif ve sevkulceyşî maksatlarla kullanılabileceğini ispat eyledi, silâh ve teçhizatı gün geçtikçe inkişaf etti, muharebe usulleri, sevk ve idare tarzları, diğer sınıflarla müşterek çalışma hususları tesbit olundu. Bu suretle teşkilât da genişledi. Paraşüt tabur, alay ve tugayları vücut buldu. «Şakulî kuşatma ve havadan feth» İkinci Cihan Harbinin bidayetinde o kadar kuvvetli baskın tesiri yaptı ki, bu sayede Norveç, Holanda, Yunanistan ve Girit havadan fethedildiler.

Paraşüt birlikleri kara mukavemet ve mânialarına çarpmadan ve hiçbir hududa tâbi olmadan istenilen yere gitmeğe, vazife ve hedefe en kısa zamanda erişmeğe muktedir oldukları gibi, hiçbir mekâna tâbi kalmadan ileri, geri; uzak derinlikte her sahada tesirli olarak faaliyette bulunabilirler. Hazırlık ve hareketlerini saklamak imkânına malik oldukları için tesirleri tam baskın şeklinde olur. Paraşütçüler tercihan gönüllülerden seçilir. Bunlarda üstün bedenî ve ruhî kabiliyet aranır. Uzun boylu, zayıf; lâkin bütün cihazları sağlam, kuvvetli ve sıhhatli erler tercih olunur. İntikal sürati, münferiden hareket etme ve karar verme kabiliyeti, iyi anlayış, tabiye ve silâh bilgisi aranan şartlardandır.

Cephe gerilerinde askerî harekât için hayatî ehemmiyeti haiz noktaların paraşütçüler vasıtasiyle işgal veya tahribi ilk defa Fransızlar tarafından Birinci Cihan Harbinde tatbik olundu. Bilâhare Almanlar bu usulü Rusya ve Romanya harekât sahalarında daha muvaffakıyetle tatbik eylediler. 1918 den itibaren muhtelif muharip devlet orduları bu gibi teşebbüsleri sık sık tekrarladılar. Paraşüt kıtaları ya toplu veya münferit maksatlarla kullanılırlar. Münferit maksatlarla kullanılmaları daha ziyade mahdut çerçeve içinde cereyan eder. Sabotörler, casuslar, propagandacılar, cephe gerisinde faaliyette bulunan bozguncular bu zümreye dahildirler. Bunlar muhtelif kıyafetlerle inerler. Herhangi sevkulceyşî ehemmiyeti haiz bir noktanın meselâ bir köprünün tahribi için küçük gruplar halinde de kullanıldıkları vakidir. Toplu kullanma mutlaka tabiye, operatif veya sevkulceyşî maksatlarla olur. Paraşüt birliklerinin ilk defa operatif maksatlarla kullanılma tecrübesi 1935 senesinde Rusyada Kiyef manevralarında tatbik olunmuştu. Bu tarihten sonra paraşütçülük Rusya ve Almanyada beklenmedik bir derecede tekâmüle erişti. Hava piyade teşkilâtı vücut bulduktan sonra paraşüt birlikleri bunların öncülerini teşkil ettiler. Paraşüt kıtaları hava yoliyle nakledilen piyade kuvvetlerinden başka birşey değildirler. Bunlar çok kısa bir zamanda istenen yere ulaşarak vazifelerini fevkalâde süratle ifa ederler. En büyük paraşüt muharebe birliği alaydır. Alay 2 - 3 taburdan mürekkeptir. Bir tabur takribî olarak 350 er, 54 makineli tabanca, 44 hafif makinelitüfek, 12 ağır makinelitüfek, miktarı kâfi filinta, 2 piyade havanı, 1 top (7,5 sm.) den ibarettir. Ayrıca parçalara ayrılır, bisiklet ve motosiklet ile telsiz cihazları vardır. En tesirli kullanılma tarzları baskındır. Bunun için çok hallerde fecir vakti indirilirler. İnecekleri yerlerde evvelden esaslı keşiflerin icrası şarttır. Buraların havadan alınan fotoğrafları en ince teferruat tesbit

Paraşütçüler yere inerken

edilinceye kadar büyütülür. Ayrıca casuslardan ve beşinci koldan keşif hususunda istifade edilir. Baskın yapılacaksa bombardımandan sarfınazar olunur, bombardımanlar düşmanı maksadımız hakkında ikaz ederler. Yalnız civarda hava meydanları ve limanlar varsa buraların daha evvelden şiddetle bombardıman edilmesi icabeder, bu suretle hava hâkimiyeti, hiç olmazsa hava üstünlüğü teminine çalışılır.

Paraşüt birlikleri; düşman ülkesinde emniyetsizlik çıkarmak ve gerilerde kuvvetlerini bağlamak, demiryolu köprülerini ve mühim dolum noktalarını tahrip ederek yığınak ve ikmal nakliyatını sekteye uğratmak, müstahkem mevziin mühim koruganlarını tahrip eylemek, kara ordusu ile tabiye sahasında ve deniz aşırı çıkarmalarda iş beraberliği yapmak, düşman hava meydanlarını baskın ile ele geçirmek, köprübaşı kurmak, boğaz ve geçitleri süratle işgal etmek, tabiye sahasında düşman cephesine veya cephe gerisine inişler yaparak kara ordusu ile müşterek çalışmak üzere istihdam olunurlar. Bazı hallerde kara ordusunun ileri ve geri sahalarında düşmanın baskın harekâtına karşı yakın ve uzak emniyeti tesis etmek maksadiyle de paraşütçülerden istifade edilir.

Paraşütçülere karşı def ve tard tedbirleri hem cephede, hem cephe gerisinde ve hem de anayurdda alınır. Münferit inen paraşütçülerin imha edilmesi veya yakalanması her Türk vatandaşının millî vazifesidir. Bunlar muhtelif kıyafetlerde (meselâ Türk askerî üniforması, köylü kıyafeti, kadın kıyafeti.... taşıyarak) inerler. Bunun için mühim mıntakalarda veya noktalarda gözetleme tertibatı ve tedbirleri alınır ve mıntakavî teşkilât vücude getirilir ve mücadele grupları hazırlanır, bu gruplar silâhlarla teçhiz olunurlar. İngilterede bu maksatla milis teşkilâtı vücude getirilmişti. Paraşütçüler tertiplenmeden mücadele gruplarının taarruzları çok müessirdir. Kuvvetli paraşüt kıtalarına karşı askerî kıtalar yetişinceye kadar zaman kazanılır. Vaktinde makamlara malûmat verilmesi çok mühimdir.

Mühim sevkulceyşî noktalar, karargâhlar, muharebe idare yerleri, tayyare meydanları, harb sanayi müesseseleri, demiryolu düğüm noktaları ve mühim istasyonlar, doklar, deniz üsleri, mühim ikmal noktaları, demiryolu köprüleri ve tüneller muntazam askerî kuvvetlerle paraşütçülere karşı müdafaa ve temin edilirler. *(İhsan Yurdoğlu)*

ROOSEVELT, FRANKLİN DELANA — «Türkçede Rozvelt okunur» 1882 de doğdu. Amerikaya Holandadan gelmiş eski ve zengin Rozvelt ailesindendir ve gene bu aileden yetişen eski Cumhur Reislerinden Teodor Rozvelt'in yakın akrabasıdır. O da ayni yolda yürümek istedi ve Cumhur Reisi olmayı hayat gayesi edindi.

Franklen Rozvelt bu gayeye erişmek için evvelâ Harvard üniversitesiyle Kolumbiya Hukuk Fakültesinde tahsilini bitirdi ve sonra hemen siyaset hayatına atıldı.

Rozvelt ilk muvaffakıyetini, 1910 da Nevyork Cumhuriyeti Âyan Meclisine seçildiği zaman kazanmıştı. Tamamiyle muhalif bir mıntakada muvaffak olarak Âyan Meclisine geldi ve hemen mücadeleye girişti. Daha o zamandan meziyetleri göze çarpmağa başlamıştı; her şeyde daima terakki aramak, herkesin tam emniyetini kazanmak bu meziyetlerin temelini teşkil ediyordu. Kısa bir zaman içinde ismi bütün memlekette duyulmağa başlanan genç siyaset adamı, üç sene sonra Vilson tarafından Bahriye Nazır muavinliğine tayin edildi. Avrupada Birinci Cihan Harbi başladığı zaman, Amerikan Bahriyesini hazır bir hale getirmek vazifesi Rozvelt'e verilmişti.

Kocamış amiralları dahi şaşırtacak kadar bilgi sahibi bu deniz meraklısı, vazifesini övülmeğe değer bir muvaffakıyetle başarmış, yeni bahriye üslerinin kurulmasında, denizaltı tehlikesinin önlenmesinde başlıca âmil olmuş ve bu ara, bahriyelilerin yüzme bilmesi lüzumunu bir kanun haline getirerek bu basit, fakat ihmal edilegelmiş ihtiyacı karşılamıştı.

Harbden sonra 1920 intihabında partisi tarafından Cumhur Reis muavinliğine namzet seçilen Rozvelt, Amerikanın Vilson aleyhine dönmesi yüzünden intihabı kaybetmek suretiyle ilk ve son defa olarak mağlûbiyetle karşılaştı. Otuz sekiz yaşında bir adam için bu mağlûbiyetin yıkıcı bir darbe teşkil edemiyeceği muhakkaktı. Fakat o, siyaset haya-

tında yediği bu hafif tokadın hemen akıbinde bir de taliin ezici yumruğunu yemiş ve 1922 de çocuk felcine tutularak faal hayattan uzaklaşmak zorunda kalmıştı. Bununla beraber, hareket imkânlarından mahrum ve uzun seneler yatağa bağlı kalan müstakbel Cumhur Reisi bu mağlûbiyeti bir türlü kabul etmiyerek bir taraftan sıhhatini kazanmağa çalışırken, bir taraftan da tekrar milletinin karşısına çıktığı gün daha olgun, daha kabiliyetli bir siyaset adamı olabilmenin yollarını araştırmıştı; bu gaye uğrunda, kendisini yalnız bırakmıyan arkadaşları ve bilhassa bunların arasında şimdiki Maliye Nazırı Hanri Morgentav ile daimî temas ve müzakerelerle hâdisatı yakından takip imkânını buldu. Bu esnada Amerikan siyaset tarihini inceden inceye tetkik ederek geçmişteki dersler ve misallerle görüşünü zenginleştirmiş, memleketin her tarafına yayılan taraftarlariyle daimî surette muhabere ederek halkla temasını hiç bir zaman kaybetmemişti. Nihayet iki sene sonra koltuk değneğiyle dolaşmağa muvaffak olabildi ve daha sonra da ılıcalardan istifade ederek koltuk değneğinden de kurtulabildi. Siyaset hayatına yeniden atıldığı zaman büyük bir kolaylıkla Nevyork Valiliğini kazanmış, iki sene sonra 1930 da ise Nevyork tarihinde görülmemiş bir ekseriyetle Valiliğini muhafaza etmişti.

1929 da Amerikada büyük bir taraka ile patlak veren iktısadî çöküntüyü, Amerika tarihinde eşi görülmemiş devamlı bir buhran takip etmişti.

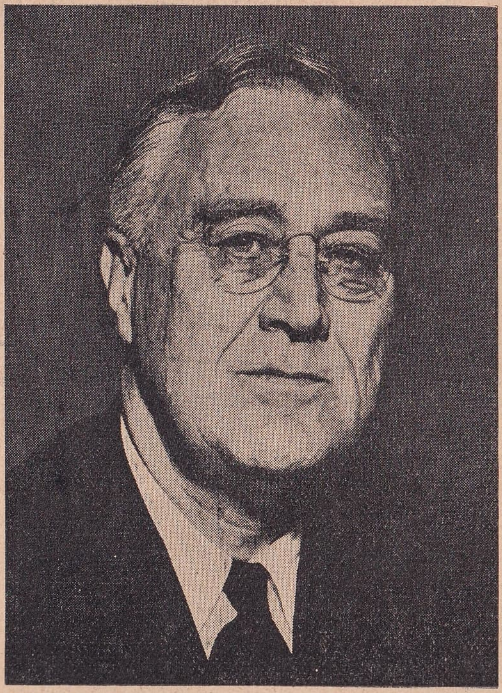
Hover Hükûmeti buhranın hükûmete yüklediği mes'uliyetleri takdir etmekle beraber alınması gereken tedbirler üzerinde büyük hatalara düştü. 1932 intihap senesi gelip çattığı zaman Amerikada işsizlerin sayısı on iki milyonu bulmuş, kapılarını kapıyan bankaların miktarı beş mislini aşmış, iflâslar sayılamıyacak kadar çoğalmış, toprak mahsulleri fiyatları görülmemiş derecede düşmüş, Amerikan cemiyetinin bel kemiği sayılan orta sınıf tamamiyle yıkılmak tehlikesiyle karşılaşmıştı.

Cumhuriyetçi partinin ileri gelenleri hükûmetlerinin hatalarını idrak ve bir değişme lüzumunu takdir ediyorlardı. Fakat, yeni namzet seçimi yapıldığı zaman bir kere daha Huver'i gösterdiler.

Millet yeni bir önder, yeni bir idare, yeni bir sistem bulmak lüzumuna iman etmişti. 1920 denberi iktidardan uzak ve muhalefette kalmış olan Demokrat Partisi rakiplerinin programsızlığına karşılık millete «Y e n i b i r t a r z = N e w D e a l» vadettiler, etraflı programların kuvveden fiile çıkarılması işi için de Nevyork Cumhuriyetinin parlak başarılar kazanmış, kabiliyetli, sürükleyici valisi Franklen Rozvelt'i seçtiler.

1 9 3 2 d e Rozvelt Cumhurreisi namzedi olarak milletinin karşısına çıktığı zaman bu büyük vazifeyi de kolaylıkla benimsiyebilecek bir tecrübe, siyaset âleminde de bilgi sahibiydi. İntihabı kazanarak işbaşına geçtiği zaman ilk sözleriyle «New Deal» in rey toplamak için tasarlanmış boş vaatlerden ibaret kalmıyacağını teyit etti. Buhran yüzünden fakra sürüklenerek ihtiyaç içinde kıvranan milleti kalkındırabilmek, ziraatle sanayi arasında yıkılan muvazeneyi yeniden kurabilmek, iflâs eden bankaları ve kredi sistemini yeniden canlandırmak, milletlerarası iktısadî münasebetleri ayarlıyabilmek, dış münasebetleri geliştirebilmek, büyük bir kudretin uhdesine düşen beynelmilel mesuliyetleri karşılıyabilmek esaslarına dayanan New Deal'in getireceği değişiklikler bol, alınacak kararlar ileri ve hattâ şiddetli olacaktı. Önceden tasarlanan programın tatbikına hararetle sarıldı.

4 mart 1933 te işbaşına geçtiği günlerde buhran son haddini bulmuştu ve memleket iktısadiyatı temellerinden yıkılmak tehlikesine maruzdu. Bu durumu büyük bir cesaret ve

Rozvelt

zindelikle karşılıyan Rozvelt, ilk Cumhurreisliği sona erdiği zaman kendisinden evvel gelen Amerikan Cumhurreislerinin hiç birisinin yapamadığı kadar bol mikyasta değişiklikler yaptırmış, şumulü bakımından çok ehemmiyetli yeni kanun ve kararlar kabul ve tatbik ettirmeğe muvaffak olmuştu. Bu dört sene zarfında hükûmet milyarlarca dolar sarfederek parasını kaybeden halka yardım etmiş, geniş ölçüde imar işleri başarmış, yollar, köprüler, barajlar yaptırmak suretiyle bir taraftan sermayeye, bir taraftan da işçiye iş dağıtmıştı.

1 9 3 6 d a ıslahat programına devam edebilmek için ikinci defa tekrar kendisini seçmesini milletinden istiyen Rozvelt Amerikan intihap tarihinde o zamana kadar görülmemiş bir ekseriyet kazanmıştı. Kendi tahminini dahi aşan bu muvaffakıyeti karşısında Rozvelt; bu derecede büyük bir itimad kazandığımı zannetmiyordum, demekten kendisini alamamıştı.

İç işler bakımından güç bir durumla mücadele etmek zorunda kalan Rozvelt çok geçmeden dış işlerin gittikçe artan güçlükleriyle de çarpışmak mecburiyetiyle karşılaştı. İkinci Cumhur Reisliği devresi daha yarılanmadan Avrupa ufukları harb bulutlariyle kararmıştı. Birinci Cihan Harbinden sonra infiratçılık kabuğu içine çekilmiş olan Amerika; İtalya - Habeşistan harbinde tatbik edilen ambargo ile, sonradan kabul edilen tarafsızlık kanuniyle yavaş yavaş bütün dünyaya yayılan bu badireden de kurtulunabileceğine bir türlü kani olamıyordu. Amerikan milletinin harb aleyhdarlığı duygularını benimsiyerek aksettirdi ve harbi önliyebilmek için bütün gayretiyle çalıştı. İnfiratçıların ısrariyle kabul edilen tarafsızlık kanununun harbi önlemek şöyle dursun bilâkis Hitleri teşvik edeceğine inanıyordu. Bu itibarla, ergeç Amerikaya da bulaşması mukadder olan harb mikrobunu lâzım geldiği şekilde karşılıyabilmek için milletin gerek manen, gerekse maddeten hazır bulunması esasını kabul etti. Önce korku yüzünden muhafaza edilen sulh, kılıçla muhafaza edilen sulhtan ne daha insanî, ne de daha devamlı olamazdı. 1 9 4 0 i n t i h a p z a m a n ı geldiği zaman Rozvelt'in dış siyaseti tam mânasiyle belirmişti; Amerika müstevlilere karşıdır; bu yüzden İngiltereye yardım edecektir. Amerika ayni zamanda harb aleyhtarıdır; fakat bu siyaset Amerikayı harbe sürüklerse Amerikan milleti silâhını omuzlamıya hazırdır.

1940 seçiminde de Amerikan milleti, ilerideki tehlikeli yıllar boyunca kendisine yol gösterecek kuvvetli ve emin bir önder seçmek zorunda idi. Bir yabancının anlıyamıyacağı kadar ananeye sadık olan Amerikalılar, anane kördüğümleştiği zaman bunu bir darbede çözmesini de bilirler. 1940 da Amerikan ananesi, bir Cumhur Reisinin iki devreden fazla intihap edilememesini gerektiriyordu. Tecrübe edilmiş, kuvvet ve kıymeti tesbit edilmiş bir önderi feda etmektense, eski ananeden vazgeçmeyi tercih eden demokratlar Rozvelt'i üçüncü defa olarak partilerinin Cumhur Reisi namzedi seçtiler.

Karışıklık içinde bulunan cumhuriyetçiler ise siyaset hayatında henüz kendisine bir müptedi gözîyle bakılan bir namzet seçtiler; Vendel Vilki.

Hükûmetin iç programını şiddetle tenkid eden Vilki, dış siyasette Rozvelt'inkinden farklı bir program teklif etmiyordu. Sırf muhalefet için muhalefet etmiyen Vilki bu siyasetiyle kendi kıymetini isbat etmiş oluyordu. Buna karşılık iki namzet arasında bir program farkı görmiyen millet, tabiî olarak daha tecrübeli namzedi seçti.

7 birincikânun 1941 de Japon tayyareleri harbi Amerikaya ulaştırdığı zaman bu darbenin yegâne neticesi Amerikada şurada burada elân mevcut infiratcılık meyillerinin son izlerini de silmek ve yüz otuz milyonluk milleti Cumhurreislerinin etrafında tam bir birlikle bağlamak oldu.

Harb ortasında, başladığı işi yarıda bırakarak ayrılamıyan Rozvelt 1 9 4 4 t e d e b i r d ö r d ü n c ü d e f a Cumhur Reisi namzedi olarak milletinden itimat reyi isterken, tıpkı 1940 da olduğu gibi, rakip partinin namzedi de aynen onun programını teklif ediyordu; Amerikan milleti de gene tıpkı 1940 ta olduğu gibi tecrübeli bir önderi ananeye tercih ile isabetli bir iş yaptı.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : Amerikanın eski Türkiye Büyük Elçisi General Sherrill'in Türkçeye "Üç Adam,, adiyle tercüme edilmiş kitabı. En yeni ve iyi olarak İngilizce şu eser : Compton Mckenzie; Mr. Roosevelt, E. P. Dutton, N. Y. (M. Kenan Kan)

SOKOLLU MEHMED PAŞA (1506-1579) — Birçok tarihçiler tarafından Osmanlı devletinin en kudretli sadrazamı olarak gösterilen Sokollu Mehmed Paşa, Bosnada Vişgrad'a bağlı Sokol kasabasında dünyaya gelmiştir (1506). Zeki ve gösterişli bir çocuk olan küçük Sokollu, ailesinin arzusu hilâfına devşirme olarak Edirne sarayına alınmış ve Enderun mektebinde tahsil ve terbiye görmüştü. Daha sonra İstanbul sarayına gönderildi. Kanunî Süleyman'ın hizmetinde bulunarak zekâsı, daima faydalı olmıya çalışan temiz ahlâkı sayesinde Padişahın teveccühünü kazandı ve az zamanda muhtelif Enderun payelerini aşarak silâhtarlığa yükseldi, nihayet kapıcılar kethüdası oldu. Bu müddet

içinde Sokollu ailesinin bütün fertleri İstanbula gelmiş ve bu istidatlı gencin etrafında toplanmış bulunuyordu.

Sokollu, 1546 da arkasında şanlı bir tarih bırakarak ölen Barbaros Hayreddin'in yerine Kaptan Paşa tayin edildi. Barbaros gibi eşsiz bir denizcinin yerine bir saray adamının tayini, Sokollunun ne büyük bir teveccüh kazanmış olduğunu pek güzel gösterir. İki yıldan daha az bu mevkide kalan Sokollu, 1547 de yerini Rüstem Paşanın kardeşi Sinan Paşaya bırakarak Rumeli Beylerbeyi tayin olundu. 1551 de İmparator Ferdinand'ın Transilvanyaya tecavüzü üzerine düşmanın tedibi vazifesi Sokolluya verilmişti. Seksen bin kişilik bir ordu ile Tunayı geçen Mehmed Paşa, dört mühim kale aldıktan sonra Temeşvar'ı kuşattı. Fakat mevsim kış olduğundan geri dönmiye mecbur kaldı. Ertesi yıl, ikinci vezir Ahmed Paşa ile Temeşvar'ın fethinde bulunarak büyük yararlıklar göstermiş, hattâ bir kere atının vurulması üzerine bir başka ata atlıyarak tekrar muharebe saflarına girmişti. 1553 sonbaharında bizzat Padişahın idaresinde açılan İran seferine Mehmed Paşa, şöhretleri hemen bütün Avrupaya yayılmış olan kahraman Rumeli askerlerinin kumandanı olarak iştirak ediyordu. Nahcivan ve havalisinin teshiriyle neticelenen bu savaşta gösterdiği hizmetlere karşılık vezaret payesini kazanan Mehmed Paşa, bir müddet sonra üçüncü vezir olarak devlet erkânı arasında yer almıştı.

1559 yılında Kanuninin iki şehzadesi, Selim ve Bayazıd arasında kopan o kanlı boğuşma Sokollu'nun hayatında en ehemmiyetli dönüm noktası oluyor ve bu mücadelede hâdiseler Sokollunun hayat ve istikbalini tamamiyle Selim'in mukadderatına bağlıyordu. İki kardeş müthiş bir saltanat hırsiyle birbirlerine girdiği zaman, ihtiyar Süleyman öğüt vermek için üçüncü vezir Mehmed Paşayı Selime, dördüncü vezir Pertev Paşayı Bayazıda göndermiş, Selimi kandırarak Bursaya yollamıya muvaffak olan Mehmed Paşa, o andan başlıyarak Selimin tarafını tutmuştu. Bayazıdın yirmi bin kişilik bir ordu toplaması üzerine, Sokollunun üç bin yeniçeri ve bir fırka sipahi ile, âsi şehzade aleyhine hazırlanan orduya iltihakı emrolundu. 29 mayıs 1559 da meydana gelen çarpışmada Bayazıd yenilerek Amasyaya kaçtı. Sokollu Selimin saltanatını katî surette sağlamak için, yeniden topladığı askerleri dağıtmak suretiyle, âsi şehzadeyi doğu sınırlarına kadar kovaladı. Şehzadenin İrana geçmesini kolaylaştıran Erzurum valisi Ayas Paşa öldürüldü. 1561 de Bayazıdın İranda öldürülmesi Sokollu ile Selimin zaferini tamamiyle sağlama bağlıyordu. Sultan Süleyman, gösterdiği hizmet ve sadakate karşı, Şehzade Selimin kızı İsmihan sultanla evlendirmek suretiyle Mehmed Paşayı taltif etti. Bu tarihte takriben elli beş yaşında bulunan Sokollunun «Tavil» lâkabı verilecek kadar uzun boylu bir adam olmasına rağmen İsmihan Sultan kısa boylu, çirkin ve babası kadar haris bir kadındı. 28 temmuz 1565 te veziriâzam Semizali Paşanın ölümü üzerine S o k o l l u n u n S a d a r e t e t a y i n i z a t e n b e k l e n e n b i r h â d i s e olarak karşılandı. Sokollunun, Kanunî devrine tesadüf eden Sadaret müddeti (28 temmuz 1565 - 6 eylûl 1566) on üç aydan ibarettir. Bu devrin en ehemmiyetli hâdisesi Sultan Süleymanın, devletin batı sınırlarında daima tehlikeler yaratan Zigetvar ve Eğri kalelerini fethetmek için on üçüncü seferine çıkmasıydı. En şöhretli Osmanlı hükümdarının son savaşı olduğu için büyük bir önem taşıyan bu seferi Sokollu muvaffakıyetle idare etti. Kale muhafızı Nikola Zerini'nin şiddetli müdafaasına rağmen Zigetvar kalesi bir harabe halinde Türk ordusuna teslim olurken Sultan Süleyman ölmüş bulunuyordu.

Saltanat değişikliklerinde daima taşmıya istidatlı olan orduyu İstanbula götürmek ve Selimin tahta çıkmasını sağlamak

Sokollu Mehmed Paşa

güç bir işti. Sokollu bu işi de başardı. Şair Bakinin meşhur mersiyesinde yâdettiği gibi, Veliaht Belgrad'a gelinceye kadar k ı r k s e k i z g ü n h ü k ü m d a r ı n ö l ü m ü n ü k i m s e y e d u y u r m a d ı. Selim devrinin ilk günleri biraz gaileli oldu. Yıllardanberi Veliahdın cülûsunu bekliyen nedimleri Sokollunun nüfuzunu kırmıya çalıştılar. Kendisine yapılan bütün hücumlar karşısında hiç bir zaman itidalini kaybetmiyen Mehmed Paşa, v a r l ı ğ ı n ı n saltanatı için n e b ü y ü k b i r n i m e t o l d u ğ u n u Selime kabul ettirmekte gecikmemişti. Böyle bir kaç denemeden sonra İkinci Selim devletin idaresini tamamiyle Sokollunun ellerine bırakarak kendi âlemine çekildi. Sekiz yıl süren bu devrede Mehmed Paşa, Peçevinin tabiriyle memleketin manevî hükümdarı olmuştu. Bununla beraber İkinci Selim devrinde bütün devlet işlerinin Sokollunun istediği gibi geçtiğini veya onun Padişahı daima dilediği yola götürdüğünü iddia edemeyiz. O, en kudretli günlerinde dahi Celâl Bey veya Yasef Nasi gibi zararlı nedimlerle uğraşmak zorunda kalmış ve Hazer denizini Karadenizle birleştirmek gibi büyük projelerini gene Padişahın kudretsizliği yüzünden bırakmıştır. Herhalde bu muktedir vezir daha gayretli ve şuurlu bir Padişah zamanında işbaşına gelseydi çok daha büyük işler başarırdı.

Sokollunun İkinci Selim devrine tesadüf eden sekiz senelik Sadaretinde geçen siyasî ve askerî olayların en mühimleri Sakız ve Kıbrıs adalarının fethi, İnebahtı bozgunu gibi büyük deniz hareketleriyle, Yemen ve Tunusun zaptı gibi Arabistan ve Afrika savaşlarıdır. Sakız adası, saltanatın Kanuniden ikinci Selime geçtiği yıl, Sokollunun bacanağı ve sadık dostu Piyale Paşa tarafından fethedilmiş, Kıbrıs adası da Sokollu ailesinden Lala Mustafa Paşa tarafından ve şiddetli bir muhasaradan sonra zaptolunmuştur (1571). Bu olayların hangi bölgelerde geçtiğini gözden geçirmek, Sokollunun takibettiği siyasetin ne muntazam bir programa dayandığını belirtmeğe kâfi gelir. Bu program en kısa şekilde «Batıda yeni fütuhata girişmeden hudutları muhafaza etmek ve imparatorluğun sıklet merkezini doğuda Türk - İslâm dünyasına kaydırmak» suretinde ifade olunabilir. Gerçekten, Sokollu Zigetvarın fethinden sonra Avusturya ile sekiz senelik bir sulh yapmış, Lehistanla mevcut anlaşmayı yenileştirmişti. Bu tarihte Osmanlı devleti Avusturyadan 30.000, Erdelden 5000, Venedikten 3000, Ragüza cumhuriyetinden 12.000 duka altını vergi alıyordu. Bu muzaffer durumun muhafazasına gayret eden Sokollu, batıda en çok Lehistan meselesiyle meşgul olmuş ve bu devleti Türk himayesine alarak, imparatorluğun emniyetini Polonya sınırlarında müdafaa etmek fikri üzerinde çalışmıştır. Bu gayede Fransa ile işbirliği yapmayı her iki devletin siyasetine uygun bularak Hanri dö Valua'yı Lehistan tahtına getirtmiş, fakat Hanri'nin Fransaya dönüşü bu teşebbüsü yarım bırakmıştır. Neticesi ne olursa olsun, Sokollunun Polonya meselesinde takibettiği yol Türk siyaset tarihi bakımından uzun boylu tetkike lâyıktır.

Batı sınırlarında hâkim ve mutedil bir siyaset takibeden Sokollu, doğu âleminde çok faal ve atılgandı. Mehmed Paşanın doğu siyaseti; İslâm âlemindeki anlaşmazlıklara son vermek, Arabistan yarımadasiyle şimalî Afrikada sükûnu iade etmek, nihayet sınırlar dışındaki Türk - İslâm âlemi ile münasebet yaratmak ve bu uğurda coğrafî güçlükleri bile yenerek mesafeleri kısaltmak gayesini güdüyordu.

O, bu düşünce iledir ki İran ile yapılacak bütün harbleri lüzumsuz ve faydasız bulmuş, buna karşılık Arabistan ve Şimalî Afrikaya büyük ordular göndererek anarşi içinde yaşıyan Yemen ve Tunusu itaat altına aldırmıştı. Yemene gönderdiği orduların kumandasını Lala Mustafa, Sinan ve Özdemiroğlu Osman gibi zamanın üç muktedir askerine vermişti. Yemende senelerdenberi zaptolunmuş yerler İmam Mutahhar'ın isyaniyle birer birer elden çıkmış, yalnız Zeyd kalesi kalmıştı. Mısırdan cenubî Arabistana geçen Türk orduları kıtayı tarıyarak şiddetli bir muhasaradan sonra San'aya girdiler. Bu suretle Yemen kıtası ikinci defa fetholundu (1570). Kıbrısın zaptından sonra İspanyolların Tunusa tecavüzü üzerine Sokollu, Kılıç Ali Paşa kumandasında iki yüz altmış sekiz kadırga ve Sinan Paşa kumandasında kırk bin asker göndermiş, Halkulvad zaferiyle Tunus tekrar Türk hâkimiyetine girmişti (1574). Tunusun ilhakı, Osmanlı devletinin Fasta nüfuz kazanmasına yol açtı. Fas hanedanının iki âzası arasında çıkan taç kavgasında Portekizliler bir tarafı, Osmanlı devleti diğer tarafı tutmuş ve Fas üzerine yürüyen Türk ordusu Vadiüssebil muharebesinde Portekiz ordusunu büyük bir bozguna uğratarak yirmi binden ziyade esir almıştı (1578).

Sokollu bir ara batıda İslâm âleminin müntehası Atlas Okyanusuna kadar yayılan Türk nüfuzunu, doğuda Hint denizine ulaştırmak gibi büyük bir teşebbüse girmişti. Portekizlilerle daima mücadele halinde bulunan Müslüman Açe hükûmetine yardım için Kızıldenizde hazırlattığı donanmayı görülen ihtiyaç üzerine Yemen seferine göndermiş, fakat

Açelilerin rahat bırakılması için Portekiz hükûmeti üzerinde devamlı tazyiklerde bulunmuştur.

Doğu âleminde bu derece faal ve gayeli bir siyaset takibeden Sokollu, kazanılan muvaffakıyetleri yalnız kuvvete emanet etmeyi doğru bulmıyarak bu üstünlüğü uzun zaman yaşatacak maddî ve sabit imkânlar araştırmış ve bu gaye iledir ki Süveyş kanalını açmak, Karadenizi Hazer denizi ile birleştirmek gibi iki büyük projenin tatbikına çalışmıştır. Pek ileri bir görüşün mahsulü olan Hazer denizi ile Karadenizi birleştirmek ve bunun için Don ve Volga nehirleri arasında bir kanal açmak fikrini iyice inceliyen Sokollu, nihayet 1569 yazında bu projeyi tatbik sahasına çıkarmış bulunuyordu. Bu işe memur kılarak Kefe sancak beyliğine tayin ettiği defterdar Kasım Beyi, üç bin yeniçeri ve yirmi bin süvari ile Ejderhan'a göndermiş, ayrıca Azofa on beş kadirga ile beş bin yeniçeri ve üç bin amele yollamıştı. Ejderhan'ın muhasarası ve kanalın kazılmasında piyadelere yardım edilmesi için otuz bin tatar askerinin de yeniçerilere iltihakı emrolundu. Böylece önemli hazırlıklardan sonra işe başlanarak üç ayda iki nehir arasındaki mesafenin üçte biri kadar yer kazıldı. Fakat Tatar Hanı Osmanlı nüfuzunun şimale yayılmasını kendi menfaatlerine uygun bulmuyordu. Yeniçerilerin maneviyatını bozdurtarak askeri isyana sürükledi. Liyakatsiz padişah da o tarafı tutunca, Sokollunun büyük projesi yüz üstü bırakıldı.

İkinci Selimin vakitsiz ölümü yalnız Sokollu için değil, Osmanlı tarihinde de yeni bir dönüm noktası oldu. Bu hükümdar sarhoş ve liyakatsiz olmasına rağmen, gene Sokolluya itimat etmiş ve onun varlığına bel bağlamıştı. Yerine geçen oğlu Üçüncü Murad ise, her şeyden evvel Mehmed Lalanın nüfuzundan kurtulmak gayesiyle tahta çıkıyordu.

1574 birincikânunun 21 inci günü Mudanyadan bir kadirgaya atlıyan veliaht telâş ve endişe içindeydi. O anda memleketin mutlak hâkimi olan sadrazam, istediği takdirde sarayda bulunan kardeşlerinden birini tahta çıkaramaz mıydı? Bu üzüntü ile Sarayburnuna çıktığı zaman sadrazamın kendisini karşılamıya geldiğini görünce büyük bir sevince düşerek Sokollunun ellerine kapandı. İşte Üçüncü Murad tahta çıktığı andan itibaren bir hükümdar için zelilâne bir hareket saydığı bu eğilmenin intikamını almak hırsına kapılmıştı. Etrafında Üveys Paşa, Şemsi Paşa, Kadızade gibi her hizmete hazır bir sürü dalkavuk vardı ki bunların hepsi Sokolluya diş biliyordu. Sokollunun akrabası ve düşmanı olan Lala Mustafa Paşa da onlarla birleşti. Murad nüfuz sahibi sadrazamın birdenbire azlini ihtimal kendi rahat ve huzuru için de doğru bulmuyor ve onu yavaş yavaş, nüfuzunu kıra kıra yoketmeyi düşünüyordu. Evvelâ onun dostlarını, akrabalarını işbaşından uzaklaştırdılar.

Nihayet nüfuzunun kâfi derece kırıldığına kanaat getirildikten sonra son darbenin vurulmasında bir tehlike görülmedi. Vazifesine çok düşkün olan ihtiyar vezir, divan günleri babıhümayunda çalışmakla kanaat etmiyerek akşamları evinde de bir divan aktederdi. Böyle bir akşam divanında derviş kıyafetinde bir Boşnak yanına gelmiş ve bir dilekçe verir gibi yaparak hançerini sadrazamın sol memesine saplamıştı. Sokollu kendi hançerine el attıysa da yarı cansız bir halde yere yıkıldı. Çavuşlar yetişerek odasına götürdüler. Geç vakit gelen cerrah fitil ve merhem koyarak yarayı bağladı. Fakat kurtuluş imkânı kalmamış ve fedakâr vezir o akşam gözlerini hayata kapamıştı (11 birinciteşrin 1579).

Sokollunun, İsmihan Sultanla evlenmeden önce cariyeden olmuş iki oğlu vardı. «Hadikatülcevami», Sokollunun İsmihan sultandan İbrahim adında bir oğlu dünyaya geldiğini, sarayın âdeti üzere çocuğun önce gizli tutularak İkinci Selim tahta çıktıktan sonra meydana çıkarıldığını ve üç tuğ ile çırağ edilerek İbrahim Han namiyle şöhret bulduğunu kaydeder. Sokollu Kadirga ve Azapkapısında iki cami, Eyüpte medrese ve türbe gibi eserler bırakmıştır.

Sokollu Mehmed Paşa, tam mânasiyle büyük bir devlet adamıdır. Türk büyüklerinin çok defa fena taraflarını ele almaktan zevk duyan garp tarihçileri bile, onu âdil, merhametli, muktedir ve dâhi bir devlet adamı olarak vasıflandırırlar.

Sokollu, (Yavuz - Kanunî) siyasî mektebinin sadık bir muakkibidir. Birinci devresinde imparatorluğun her bakımdan gelişmesini temin etmiş olan bu mektebin o, kazanılmış satveti muhafaza etmek suretiyle ikinci devresini temsil eder. Birçok üstün vasıflarından başka Osmanlı devlet adamlarının çoğunda görülmiyen yüksek bir hassaya, bir siyasî mesleğe sahib bulunması, Sokollunun daima büyük bir devlet adamı olarak anılmasını sağlamıştır.

Kısa bibliyografya: Hadikatül-vüzera. Peçevî tarihi, Cilt 1-2. Solakzade tarihi. Hadika-tül-cevami. Hammer tarihi, Cild 6-7. (Adnan Giz)

CHOPİN, FRÉDÉRİC (1810 - 1849) — «Türkçede Şopen okunur» Polonyalı musiki, büyük piyano şairi, Varşova yakınında küçük bir kasaba olan Zelazova - Vola'da 22 şubat 1810 da doğmuştur. Babası Nansi şehrinden Polonyaya hicret eden bir Fransız, Nikola Şopen ve annesi bir Polonyalı, Justin Krzizanovska'dır. Şopen'de musiki istidadı pek çabuk belirmiş ve küçük yaşta harika çocuk olarak tanınmıştır. İlk derslerini Bohemyalı piyanist Zivini ve Varşova konservatuvarı direktörü J. Elsner'den almıştır. 19 yaşında Polonyayı terketmiş, Viyanaya gelerek konserler vermiş ve dinleyicilerini parlak virtüozitesine hayran bırakmıştır. 1830 da Parise gelerek oraya yerleşmiştir. Burada Kalkbrenner'den aldığı derslerle fevkalâde bir piyanist ve besteci olmuştur. Şopen, Pariste verdiği dersler ve konserler sayesinde ve bir sürü hayranları arasında oldukça müreffeh bir hayat sürmüştür. Edebiyat ve musiki muhitlerinde de bir sürü dost edinmiştir. Bunların arasında Balzak, Berlioz, Hayn, List ve Meyerbeer gibi başta gelen sanat büyükleri de bulunuyordu. 1836 da Fransız kadın romancısı Jorj Sand'la tanışmıştır. Bu tanışma edebiyat ve musiki tarihinde en büyük aşklardan birinin başlangıcı olmuştur. Jorj Sand'ın sadakatsizliği yüzünden çabuk ayrılmışlarsa da hassas ve ince sanatkâr Şopen sevdiği kadını bir türlü unutamamış, senelerce tesiri altında kalmıştır. Düşman işgali altındaki vatanına dönememek de onun için bitmez bir üzüntü vesilesi olmuş, eserlerinde nostaljinin verdiği bu ıstırabı daima terennüm etmiştir. Bu büyük sanat adamı henüz 39 yaşında iken 17 birinciteşrin 1849 da Pariste gırtlak vereminden ölmüştür.

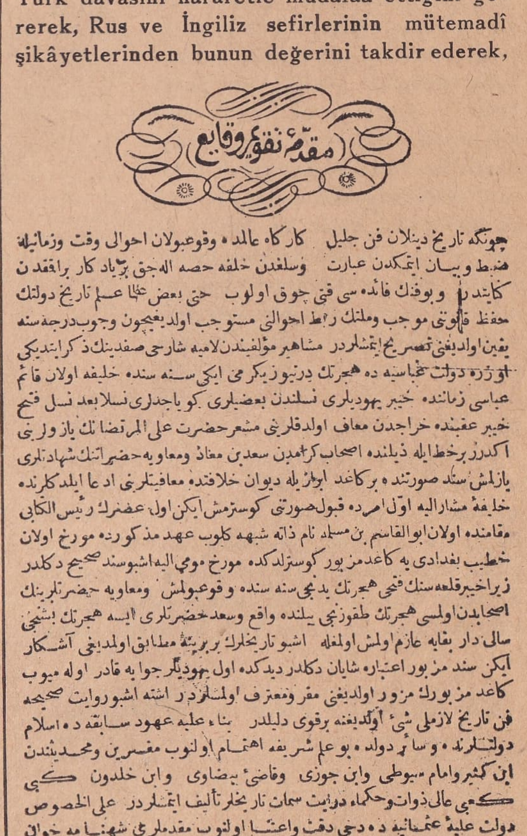
Şopen

Şopen hemen hemen yalnız piyano için eser yazmıştır. Bunların arasında Polonya millî musikisi nevilerinin fevkalâde güzel örnekleri vardır. Başlıca eserleri şunlardır: Orkestra ve piyano için: 2 konçerto; op. 11 ve op. 21, «Don Juan» adlı fantazi, «Polonya halk şarkıları üzerine fantazi», «Kroviak» op. 14, «Polonez» op. 22. Yalnız piyano için: 3 sonat, 56 mazurka, 27 etüd, 25 prelüd, 19 noktürn, 15 vals, 13 polonez, 4 balad, 4 empromtü, 3 ekose, 3 rondo, Cenaze marşı, 2 piyano için rondo. Diğer eserleri: Viyolonsel sonatı, viyolonsel ve piyano duosu, 17 Polonya şarkısı.

Bütün bu eserleriyle Şopen piyanoda yeni bir stilin yaratıcısı olmuştur. Melodi ve armoni zenginliği fevkalâdedir. Güzel üslûbu, temaların zarifliği ve tatlılığı ile yarattığı eserler hakikî romantik karakterleriyle piyano edebiyatının en güzel nümuneleri olarak kalacaklardır.

Bibliyografya: Moser, Musiklexikon. Franz Lizst; Frédéric Chopin. (Faruk Yener)

TAKVİMİ VAKAYİ — İkinci Mahmud İzmirde çıkan Fransızca bir gazetenin Türk dâvasını hararetle müdafaa ettiğini görerek, Rus ve İngiliz sefirlerinin mütemadî şikâyetlerinden bunun değerini takdir ederek,

"Takvimi Vakayi,, in mukaddimesi

aynı zamanda bir cevap hazırlamış olmak üzere, sahibi Blak Beyi İstanbula çağırdı ve kendisinden çıkarılacak olan Türk gazetesinin tesisine yardım etmesini istedi. Bir hattı hümayun neşrolundu: «...Bu hususun sureti tanzimine bakılması çok vakittenberi emelimdi. Ancak vakit ve mevsimi henüz gelmemiş olduğundan vaktine talikan sükût ihtiyar etmekteydim. İşte lehülhamd mevsim ve sırası gelip şer'i şerif ve nizama asla dokunur yeri

olmadığından maada mülkçe pek çok menafii olacağı dahi cümle tarafından teslim ve istihsan olunmuş bu surette takririnde beyan olunduğu üzere bu hususa nezaret için E s a t E f e n d i nazır Sarım Efendi ile Sait Bey dahi ol veçhile memur ve tayin kılınsın.»

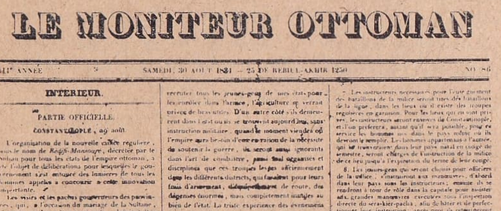
Lûtfi tarihinde gazeteye verilen isim hakkında şu malûmat vardır :

«...Bu varaka için hatıra gelen isimlerin pusulası Babıâliden huzuru hümayuna takdim olundukta hiç kimesnenin tahattür etmemiş olduğu «Takvimi Vakayi» namı karihai belâgat sarihai hazreti Mahmud Handan şerefsünûh buyurulmuştur.»

Derhal faaliyete geçildiğinden o zaman Beyazıd meydanından Süleymaniyeye giden yol üzerinde açılan « Darüttıbaatül Âmire » binasından evvelki köşe başında bulunan Kapıcıbaşı Musa Ağanın konağı satın alınarak ve «Takvimhanei Âmire Matbaası» tesis olunarak işe başlandı.

Gazeteyi halka tanıtmak icabediyordu. Bu maksatla gazeteden evvel bir mukaddeme neşrolunması muvafık görüldü. 26 birinciteşrin 1831 de basılan ve dağıtılan bu mukaddemeden mucip sebepler lâyihası mahiyetinde olan birkaç satırı alıyorum :

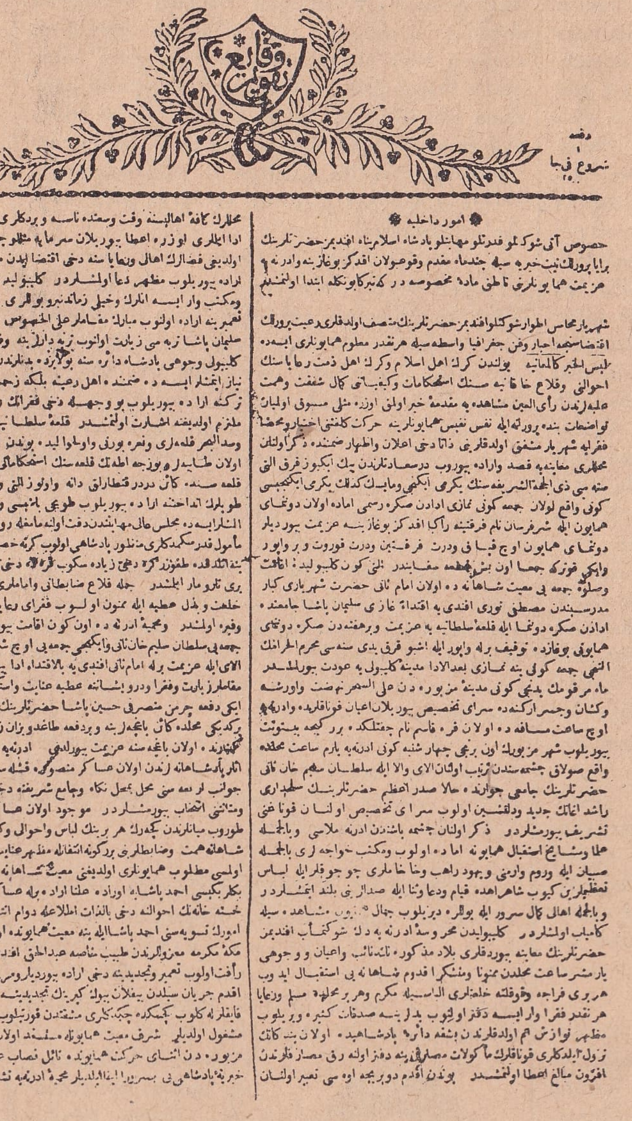
«Mukaddemleri şehnamehan ve sonraları vakayinüvis namiyle tarih tahririne müstakillen memur tayin olunarak yazılıp ve yazılmakta olup yirmi otuz sene mürurunda müçtemi olan vakayi bastırılıp halka neşrolunmak müddeti medidedenberi mutat olmuştu ki Naima ve Raşit ve Suphi ve İzzi ve Vasıf bu müddeaya şahittir. Lâkin vakayii kevniye ukuu zamanında neşrü ilân olunmayıp da esbabı hakikiyesi mektum kaldığı surette insanın tabiatı elmer'ü adüvvün lima cehile kaidesince hakikat ve aslını bilmediği şeye dahlü itiraz etmek üzere mecbur olmakla zuhur bulan mesalihi dahiliye ve hariciyei devleti aliyeye ve tebdilâtı menasıba ve sair hallü akde erkânı devletin hayal ve hatırına gelmemiş muamma beyti gibi türlü türlü mânalar verirler. İşbu kıylükal berveçhi muharrer emri tabiiye mebni olmaktan nâşi her ne kadar halk bir nevi mazur

LE MONITEUR OTTOMAN

"Takvimi Vakayi,, in fransızca nüshası

tutulabilirse de bu keyfiyet hem bu makule ancehlin kıylükale mutasaddi olanları şayestei muaheze ve itham edecek ve hem asılsız ve yere kâffei tebaai devleti aliyenin huzuru kalbini ve saffeti hatırını giderecek şey olmakla ammei ibadı bilâdı işbu vehmü vesvese ve suizan dağdağasından kurtaracaktır.»

İlk sayısı 11 i k i n c i t e ş r i n 1 8 3 1 tarihini taşıyan ve haftada bir defa çıkan « T a k v i m i V a k a y i » «kısmen umuru dahiliyei resmiyeye, kısmen de gayri resmî

"Takvimi Vakayi,, in ilk sayısı

olarak hariçten alınan havadisi mesmua ve usulü talim ve taallümü fünun ve hirefü sanayi ve emri ticareti müştemil mesalihi nafıa ve bermuktezayı vaktü hal mir'atı kâinatta yüz gösteren umuru vakıanın dercine» hasrolundu. Büyük memurlara dağıtılmak, istiyenlere (seneliği 120 kuruşa) verilmek üzere beş bin nüsha kadar basılıyordu.

Devlete müteallik mühim haberleri vermekte devam ettiğinden «Takvimi Vakayi» in ehemmiyeti oldukça arttı. Fakat her nedense bir türlü intizamla neşri temin edilemedi.

1832 den 1838 e kadar senede vasatî olarak otuzar nüsha çıkarılıyordu.

1839 senesi, Gülhane Hattını ayrıca bir ilâve halinde ilân eden «Takvimi Vakayi» için ölümden sonra dirilme senesi sayılabilir.

Mısır meseleleri sıralarında intizamla çıkamıyan gazete yerine «Varakai Mahsusa»lar neşredildi. Bundan sonrası için böyle oldu. «Takvimi Vakayi» in bu halini görenler ona, havadislerinin bayatlamış olmasından kinaye olarak, «tarihi yeni, kendi eski gazete» lâkabını verdiler.

«Takvimi Vakayi» 1878 senesine kadar intişar etmiştir. Bu tarihten sonra sekteye uğrıyan «Takvimi Vakayi» in son nüshası 2119 numaralıdır.

1891 de «Takvimi Vakayi» tekrar intişara başlar ve bir sene üç ay sonra kapanır. Bu müddet içinde de 283 nüsha çıkmıştır.

Reşid Mümtaz Bey (Paşa) «Takvimi Vakayi» e memur edildiği zaman gazeteyi neşre başlamıştır. Fakat kısa bir müddet sonra bir mürettip hatası yüzünden «Takvimi Vakayi» tamamiyle lâğvolunmuştur.

«Takvimi Vakayi» 1908 inkılâbından sonra, 1 eylûl 1908 de, tekrar matbuat meydanında gözükmüş ve İstanbul hükûmetinin infisahına kadar intişar etmiştir. Çıkan nüshaların adedi 4608 dir.

Büyük Millet Meclisi hükûmeti «Takvimi Vakayi» i «Resmî Ceride» namı altında neşre başlamıştır. Bir müddet sonra Hakkı Tarık Us'un teklifiyle «ceride» kelimesi «gazeteye» çevrildi. Bu gazete 763 üncü nüshasından başlıyarak bu isimle çıkmaktadır.

«Takvimi Vakayi» hakkında bu kadarını kâfi görerek henüz tanınmamış olan, muhtelif lisanlarda yayılmış sayılarına geçiyorum.

«Takvimi Vakayi» in fransızcası şimdi yapılan bütün yanlış neşriyat hilâfına Türkçesinden evvel değil türkçesiyle birlikte neşrolunmuştur. Adı « L e M o n i t e u r O t t o m a n » dır. Türkçe ve fransızca nüshalarda birçok bahisler aynen bulunduğu gibi birçokları da değiştirilmiştir. Mevzuların sırası bile farklıdır.

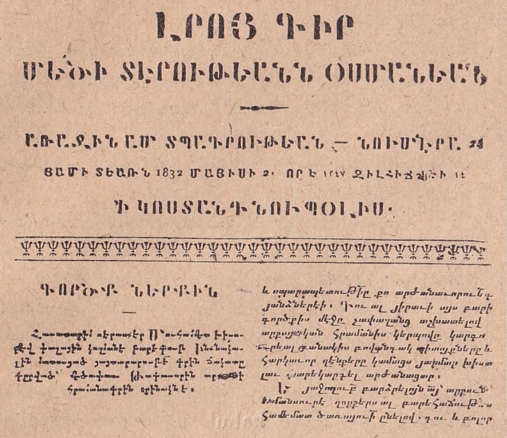
«Takvimi Vakayi» in fransızca nüshalarının ilk sayılarının, hattâ perakende bile olsa, bir koleksiyonu İstanbulda mevcud değildir. Bendeki, cumartesi 30 ağustos 1834 tarihli 86 sayılı yegâne nüsha türkçe «Takvimi Vakayi» in, her nedense 87 nci sayısına tekabül etmektedir. Her iki sayının münderecatı aynıdır. Yalnız fransızca nüshanın sonunda, türkçe kısmında olmıyan, memleketimize aid ingilizce bir kitabın tenkidiyle «Ticaret» başlığı altında limana girip çıkacak vapurlar hakkında malûmat vardır. Gazetenin son sütununda da abone fiatları yazılıdır.

«Takvimi Vakayi» in ermenice sayısı hakkında 10 numaralı türkçe nüshada biraz malûmat var. Burada «Takvimi Vakayi» in her lisanda yani arabî, farisî, rum ve ermeni zebanında basılmak matlûp ve mev'ut olduğu ve zikrolunan lisanların harfleri ve edavatı sairesinin tanzim olunduğu ve kariben şurû olunacağı» bildiriliyor. Gene «Takvimi Vakayi» in 12 numaralı türkçe sayısında Rum ve Ermeni patriklerinin «Takvimi Vakayi» maslahatı hayriyesi zımnında neşrettikleri kâğıdın tercümesi» vardır ki metninden bu tasavvurun kuvveden fiile çıkmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Mekitaristlerden Krikoris Kalemkâryanın «Ermeni gazeteciliği tarihi» adlı 1893 te Viyanada basılmış olan eserinde de bu hususta oldukça etraflı malûmat verilmektedir.

Ermenice «Takvimi Vakayi» 13 ikincikânun 1832 de « L i r o - K i r » adiyle çıkmağa başlamıştır. İlk sayısının üstünde türkçe «Takvimi Vakayi» in 12 nci sayısına tekabül

ettiği için sayı 12 yazılıdır. İçinde bu hususa dair izahat verilmiştir. Haftada bir olmak üzere küçük kıtada sekiz sahife olarak birbiri arkasından iki sayı çıktıktan sonra gazetenin ismi «Havadisi Devleti Aliyei Osmaniye» ye

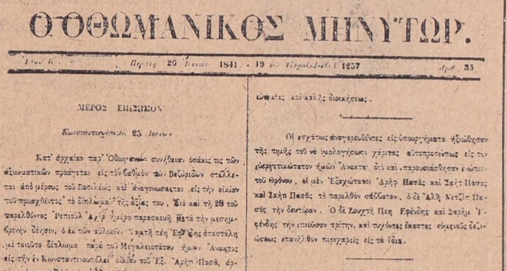

ԼՐԱՑ ԳԻՐ
ՄԵԾԻ ՏԵՐՈՒԹԵԱՆՆ ՕՍՄԱՆԵԱՆ

"Takvimi Vakayi„ in ermenice nüshası

çevrilerek onbeş günde bir neşredilmiye başlanmıştır. Elde bulunan perakende sayıların hiçbirinde gerek muharrirlerinin, gerek mütercimlerinin ismi yazılı olmadığından kimin himmetiyle meydana geldiği, hattâ nerede basıldığı da belli değildir. Kalemkâryan'ın eserinde kaynak gösterilmeden, bu gazetenin doğduğu sene içinde öldüğü kaydedilmektedir ki doğru olsa gerektir. Bu hükmü türkçe «Takvimi Vakayi» in 189 uncu sayısındaki ilânla kuvvetlendirebiliriz. Tanzimatı müteakıp «Takvimi Vakayi» in rumca ve ermenice olarak neşri zamanın zihniyetine uygun geldiğinden «Takvimi mezkûrun kemafissabık rum ve ermeni lisanlarına dahi tercümesiyle tabı ve neşri hususuna» yeniden irade sâdır olmuştur. Demek herhangi bir sebeple uzun müddet neşredilemiyen rumca ve ermenice «Takvimi Vakayi» tanzimatı müteakıp yeniden çıkmağa başlamıştır.

Bu hususu, elime geçirdiğim türkçe «Takvimi Vakayi» in 403 üncü sayısına tekâbül eden 102 sayılı ve 18 mart 1849 tarihli ermenice «Takvimi Vakayi» ile de tekit edebilirim. Boğos Arapyan'ın matbaasında basılan bu gazetenin 301 sayı geri kalmış olması bunun delilidir. Görebildiğim bu ve bundan sonraki sayılar için öğrenebildiğim bir hususiyet de bazı ilânların ermenice harflerle yazılmış türkçe olmadıdır.

«Takvimi Vakayi» in rumca sayısı hakkında 10 ve 12 numaralı türkçe nüshalarda biraz yukarıda nakledilen malûmat vardır.

ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΣ ΜΗΝΥΤΩΡ.

"Takvimi Vakayi„ in rumca nüshası

Rumca «Takvimi Vakayi» hakkında Türk kaynaklarında hiçbir malûmat yoktur. Yalnız Yunanlı mütetebbilerden Manuil Gedeon'un 1932 de Atinada bastırdığı «Apomnimonevmata Hronografu» adlı eserinde, mealen tercüme ettirdiğim şu satırlar vardır: «Osmanlı devletinin resmî gazetesi yani «Takvimi Vakayi» in rumcası olan «O t o m a n i k o s M i n i t o r» adlı gazete 1835 te çıkmağa başlamıştır. Muharriri Yanko Musurustu. Daha sonra Şûrayı Devlet âzasından olan bu zat türkçeye tamamiyle vakıftı. Bu gazetenin ömrü altı sene sürdü.»

Mevcudiyeti bu vesikayla katiyet bulan rumca «Takvimi Vakayi» i ben on seneden fazla aradığım halde bir türlü bulamamıştım. Nihayet, sanki Atinaya yaptığım bir seyahatin mükâfatı olarak, İstanbula, çok değerli arkadaşım Makridi'nin delâletiyle, elde edebildiğim bir nüshayla döndüm. Sayısı 36 (19 Cemaziyülevvel 1257) dir. Metni üç sahifeden ibaret, son sahifesi boştur.

Türkçe «Takvimî Vakayi» in 189 uncu sayısında ilân edildiği gibi Tanzimatı müteakıp «Takvimi Vakayi» in rumca ve ermenice olarak neşri zamanın zihniyetine uygun geldiğinden «...Takvimi mezkûrun kemafissabık Rum ve Ermeni lisanlarına dahi tercümesiyle tabı ve neşri hususuna...» sâdır olan yeni irade mucibince çıkan sayılardan biri demek oluyor. İlk sayısı kimbilir nasılmış?

Rumca «Takvimi Vakayi» in bu 36 ncı sayısı türkçe nüshaların 226 ve 227 nci sayılarına tekabül etmekte olup 226 ncı «Takvimi Vakayi» deki 19 fıkradan üçünün ve 227 nci «Takvimi Vakayi» deki 12 fıkradan altısının tercümesinden ibarettir.

Tercüme edilip edilmiyen fıkraların nasıl seçildiğini tayin kabil değil. Meselâ Rumeli eyaletlerine yapılan ve diğer bazı tayinlere dair fıkralar 226 ncı türkçe sayının en başında olduğu halde rumcada yok. Fakat Sultanın tamir ettirdiği Çavuş Deresi camiine, Hicaza gidecek Kaftan Ağasına, Mühendishane halifesine verilen hocalık nişanına dair fıkralar rumca nüshaya geçmiş. Halbuki 227 nci sayının başındaki, Meclisi Ahkâmı Adliye riyasetine seçilen Arif Paşanın müşirlik menşurunun okunmasına dair olan fıkra rumcasında da var. Fakat diğer bazı tayinler yok. Tam bir koleksiyon elde edilirse elbette ne gibi fıkraların tercüme edildiği ve ne gibilerinin bırakıldığı hakkında belki tam bir fikir edinilebilir. Bu 36 ncı rumca sayıda Sisam adasına dair umumî malûmat veren üç sütunluk, yani gazetenin tam yarısını kaplıyan bir bahis daha var ki türkçe sayılarda yok. Fazla olarak rumca sayının sonunda «Eski Saray Basmahanesi» tâbiri ilâve edilmiş ki «Takvimhanei Âmire» nin mukabili olacak. Çünkü Takvimhane eski sarayın Süleymaniyeye giden yolaüzerinde bulunan yan kapısı karşısındaydı.

«T a k v i m i V a k a y i» i n a r a p ç a s a y ı s ı n ı sahaflardan birinde bir paket

امور داخليه

"Takvimi Vakayi„ in arapça nüshası

sargısı olarak bulmuş ve epeyce evvel yalnız resmini «Türk gazeteciliği» adlı risalemde neşretmiştim. Elimdeki bu yegâne nüshanın sayısı 52, tarihi de 25 safer 1261 (M. 1845) tir. Türkçe «Takvimi Vakayi» in bundan bir ay kadar evvel çıkmış olan 280 ve 281 inci sayılarına tekabül eder. Metni 280 sayılı «Takvimi Vakayi» deki on dört fıkradan on ikisinin; ve iki yüz seksen bir sayılı «Takvim Vekayi» deki on yedi fıkradan on beşinin tercümesinden ibarettir. Türkçe «Takvimi Vakayi» haftada bir çıkacak iken bir müddet ayda bir dahi çıkmadığına göre arapça nüshanın da aynı âkibete uğradığını tahmin edebiliriz. İlk sayısının tarihini ise tesbite imkân bulamadım.

Halledilecek bir mesele daha kalıyor. O da «Takvimi Vakayi» in evvelce ilân edildiği gibi farisî nüshalarının mevcut olup olmadığıdır. Ümit ederim ki fransızca, ermenice, rumca ve arapça nüshaları karilere tanıtmek fırsatı, belki Farisî nüshalar hakkında da malûmat elde etmiye bir vesile teşkil eder. *(Selim Nüzhet Gerçek)*

TÜRK MEDENÎ KANUNU — Bundan on sekiz yıl önce 4 birinciteşrin 1926 da yürürlüğe girerek Türk içtimaî bünyesinde en önemli ve en köklü değişikliği yapmış olan Medenî Kanun ve onun tamamlayıcısı olan Borçlar Kanunu, İsviçre Medenî ve Borçlar Kanunundan alınmıştır. Bu kanunlar 1925 yılında ilmî bir heyet tarafından Türkçeye tercüme edilmiş, Türk içtimaî yapısının gerektirdiği değişikliklere uğradıktan sonra lâyiha Türkiye Büyük Millet Meclisine sevkolunmuştur; orada kabul olunarak kanun haline geldikten sonra da 4 nisan 1926 tarihli Resmî Ceridede neşredilmiş ve bunun üzerinden altı ay geçince — kanunun 936 ncı maddesi gereğince — 4 b i r i n c i t e ş r i n 1 9 2 6 d a kendiliğinden yürürlüğe girmiştir.

Medenî Kanunumuz 937 ve onun beşinci kitabı sayılan Borçlar Kanunumuz da 544 madde olduğuna göre, bütün medenî kanunumuz 1481 maddedir ve kısa bir başlangıç ile beş büyük kitaba ayrılmıştır.

Yedi maddelik başlangıç kısmı genel mahiyet taşıyan ve bütün medenî hukuk alanında önemi haiz bulunan «hâkimin hukuku tatbikı, hâkimin takdiri, hüsnüniyet, ispat yükü» gibi hususlarla ilgili bir takım kaideler koymuştur.

M e d e n î k a n u n u n b i r i n c i k i t a b ı «şahsın hukuku» ndan bahseder ve bu da pek tabiidir; zira bu kanunun sistemi «şahıs» üzerine dayanır. Bütün haklar ancak şahsın mevcudiyetiyle doğar.

Şahıslar ikiye ayrılmıştır: Hakikî şahıslar, hükmî şahıslar.

Hakikî şahıslar insanlardır. Birinci kitabın bunlara tahsis edilen birinci bölümü şahsın ehliyetini, ikametgâhını, şahsiyetin ve ismin himayesini, şahsiyetin başlangıç ve sonunu, şahsî hal sicillerini düzenleyici kaideler koymuştur.

Birinci kitabın ikinci bölümü ise, cemiyet ve tesis (vakıf) olarak ikiye ayrılan hükmî şahıslara tahsis olunmuştur. Meselâ bir spor veya hayır cemiyeti veya bir tesis veyahut da bir anonim şirket gibi türlü şekiller arzeden hükmî şahıslar «cins, yaş, hısımlık gibi yaratılış icabı olarak ancak insana has olanlardan maada» bütün hakları iktisap edebilirler ve borç altına girebilirler. Meselâ hükmî şahsın evlenmesi, birisiyle akraba olması bahis mevzuu olamadığı halde, mal sahibi olması, alış veriş yapması hattâ bir taahhüde girişmesi mümkündür. «Hükmî şahsın iradesi organları vasıtasiyle ifade olunur» ki bu organların başında «umumî heyet, idare heyeti, murakabe heyeti» gelir; hükmî şahsın nizam-

namesiyle veya tesis senediyle daha başka organlar da kabul olunabilir.

Medenî Kanunun birinci kitabı 74 maddeden (8 - 81) ibarettir.

Kanunun ikinci kitabı «Aile Hukuku»nu tanzim eder. Nişanlanma, evlenme, boşanma, evlenmenin hukukî neticeleri ve karı - kocaya düşen vazifeler, evlilik esnasında eşlerin mallarının nasıl idare edileceği, hısımlık, evlilik içi ve evlilik dışı doğan çocukların durumu, aile birliği, vasilik ve bunu gerektiren haller, kendisine vasi tayin olunan kimsenin hukukî durumu, vesayetin sona ermesi bu ikinci kitapta, 357 madde (82 - 438) içinde tanzim olunmuştur.

Üçüncü kitap «Miras Hukuku»dur. Bu kısımda: Kanunî mirasçıların kimler olduğu, kimin kimden miras alabileceği, kimlerin ne suretle ve hangi şartlarla vasiyette bulunabileceği veya miras mukavelesi yapabileceği, mirasın nasıl açılacağı ve ne şekilde taksim edileceği hususları 179 madde (439 - 617) içinde düzenlenmiştir.

Dördüncü kitap aynî haklar, yani «Eşya Hukuku» dur ki, adından da anlaşıldığı üzere, bu kısım, şahıslarla eşya arasındaki münasebetleri nizamlar. Kanun, eşyayı menkul ve gayrimenkul olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Menkul eşya, elbise, çanta, araba gibi taşınabilir şeylerdir. Hukuk nazarında hayvanlar dahi menkul eşyadan madduttur. Gayrimenkul eşya; tarla, bağ, bahçe, ev, arsa ilâh.. dir. Memleketin arazisinin kimin elinde bulunduğunu, meselâ bir arsanın kime ait olduğunu bilmek, Devlet için, meselâ bir çantanın, bir köpeğin kime ait olduğunu bilmekten çok daha önemlidir. Bu sebepten Medenî Kanunumuz gayrimenkulleri tapuda tescile tâbi tutmuştur.

Hülâsa kanunumuzun eşya hukukuna ait bu dördüncü kitabı ezcümle mülkiyeti, mülkiyetten gayri — meselâ geçit hakkı, intifa, rehin, ipotek gibi — hakları, tapu sicili müessesesini 320 madde (618 - 937) içinde nizamlamıştır.

Medenî kanunumuzun beşinci kitabı «Borçlar Hukuku» dur. Gerçi bu hukuk, «Borçlar Kanunu» adını taşıyan ayrı bir kanunla tanzim edilmişse de bu kanun Medenî Kanunu tamamlıyan, onun beşinci kısmını teşkil eden ve onunla birlikte yürürlüğe giren bir kanundur.

«Borç», geniş olarak, bir mükellefiyet, bir vecibe, bir bağlantı mânasına gelir. Meselâ bir mal satanın bu malı sağlam ve iyi bir şekilde vaktinde alıcıya teslim etmesi; bir kiracının oturduğu evi tahrip etmemesi ve kira bedelini vaktinde ödemesi, bir doktorun tedavisini üzerine aldığı hastaya iyi bakması; bir avukatın, müvekkilinin işini dürüst ve dikkatli takip etmesi; bir müteahhidin inşasını deruhte ettiği yolu iyi bir şekilde ve vaktinde teslim etmesi, bir kimsenin, diğerinin malına veya sıhhatine verdiği zararı ödemesi, bütün bunlar birer «borç» tur ve işte 544 maddelik Borçlar Kanunu bu münasebetlerle meşgul olur. Alım - satım, kira, ödünç, âriyet, vekâlet, hizmet, kefalet... ilh.. mukavelelerine ait kaideleri ve bunlarda riayet edilecek umumî esasları Borçlar Kanununda buluruz.

Bir de Medenî ve Borçlar kanuniyle ayni zamanda, yani 4 birinciteşrin 1926 da yürürlüğe giren «Medenî Kanunun suret i meriyet ve şekli tatbikı hakkında kanun» vardır ki 49 maddeden ibaret olan bu küçük kanun «Medenî Kanuna, Borçlar Kanununa ve Tatbikat Kanununa muhalif olan hükümler ile Mecelleyi ilga» etmiş, Medenî Kanundan önceki hukukumuzla Medenî Kanun arasındaki münasebetlere, müktesep haklara... ilh.. dair kaideler koymuştur. Şu kısa panorama gösteriyor ki hukukçu olmıyanlardan çoğunun bir gizli kutu sandıkları Medenî Kanunun içindekiler, bizim bizzat günlük hayatımızı ve yaşayışımızı ilgilendiren münasebetlerdir. Mübalâğasız denilebilir ki bu kanun genç Türkiye Cumhuriyetinin en büyük içtimaî eseridir. *(Prof. Dr. Hıfzı Veldet)*

OUCHY MUAHEDESİ — (Türkçede Uşi okunur) Osmanlı İmparatorluğu ile İtalya arasında Trablus harbi sonunda aktedilmiştir.

Osmanlılara ait eyaletlerin bazıları başka devletler arasında paylaşılırken Trablusgarp da Berlin muahedesi esnasında, Tunus'un Fransa'ya ilhakı sıralarında ve en nihayet 1909 Racconici anlaşmasiyle birkaç defa İtalya'ya vâdedilmişti. Bunu gerçekleştirmek için İtalya, ancak 1911 Fas buhranı esnasında fırsat buldu. Eylûl 1911 de Babıâliye bir ültimatom verdi ve üç gün sonra da harb ilân etti. Denizlere hâkim bulunması dolayısiyle İtalya, Kuzey Afrikaya kolayca ihraç yapabildiği gibi Oniki adayı ele geçirmiye, Çanakkale boğazını tehdit etmiye, Akdeniz kıyılarındaki Osmanlı şehirlerini topa tutmıya muvaffak oldu. Buna mukabil Osmanlı devleti, muharebe sahnesine asker gönderemiyordu. İngilizlerin Mısır'ı tarafsız ilân etmeleri, Trablusa giden kara yolunu da kapamıştı. Fakat bazı kıymetli ve yurtsever Türk subayları, Fransa veya Mısır üzerinden Trablus'a ve buradaki mahallî kuvvetlerle İtalya'ya karşı mukavemeti düzenlediler. Ebedî Atatürk de bunlar arasında idi. Durumun Osmanlı İmparatorluğu için bu kadar elverişsiz olmasına rağmen İtalyanlar, Trablus ve Bingazi'de donanmalarının top menzili ilerisine giremiyorlardı. Böylece harb devam ederken Balkan devletlerinin ansızın Osmanlı İmparatorluğuna hücum ederek kısa bir zamanda önemli askerî başarılar elde etmeleri üzerine Babıâli, hiç olmazsa pek de hayatî görünmiyen fedakârlıklar yaparak İtalya ile uyuşmıya karar verdi.

Daha İstanbul'da İttihat ve Terakki Partisi iktidar mevkiinde iken Sait Halim Paşa İtalyanlarla barış için temasa geçmişti. Kabinenin devrilmesi (17 temmuz 1911) üzerine bir müddet müzakerelere ara verildiyse de iki hafta sonra İsviçre'de yeniden konuşmalara başlandı. Uzun müzakerelerden sonra nihayet 15 birinciteşrin 1912 Uşi'deki Borivaj otelinde katî muahede imzalandı. Türk murahhasları Nabi Bey, Rumbeyoğlu Fahreddin, İtalyan murahhasları ise Bertolini, Fusinato ve Volpi idiler. Uşi muahedesi 11 maddeden ibaret olup kısa olarak şöyledir:

1 — Her iki hükûmet muahede imzalanır imzalanmaz, muhasamata son vermek için lâzımgelen bütün tedbirleri alacaklardır.

2 — Muahedenin imzasını müteakip hemen Babıâli; Trablus ve Bingazideki, İtalya da Ege denizinde işgal ettiği adalardaki subay, asker ve sivil memurlarını geri çekeceklerdir.

3 — Harb esirleri ve rehineler, mümkün olduğu kadar çabuk mübadele edilecektir.

4 — Osmanlı hükûmeti Ege adaları halkından, İtalya hükûmeti ise Trablus ve Bingazi ahalisinden muhasamata iştirak etmiş olanlara tam bir af ilân edeceklerini taahhüt ederler. Muhasamat esnasında işledikleri askerî ve siyasî suçlardan hiç kimse mesul tutulmıyacağı gibi bu sebepten tevkif veya sürgün edilenler derhal serbest bırakılacaktır.

5 — Son harbden önce carî olan bütün muahedeler ve anlaşmalar yeniden yürürlüğe girecek ve her iki devlet tebaası harbden evvelki durumunu alacaktır.

6 — İtalya, iktısadî bakımdan, Türkiye'ye asla güçlük çıkarmıyacağını, diğer Avrupa devletleri yeni ticaret muahedeleri yaptıkları ve kapitülasyonlar lâğvedildiği takdirde bütün bunlara iştirak edeceğini üzerine alacaktır.

7 — Türkiye'de posta servisleri bulunan diğer devletler bunları kaldırdıkları anda İtalya da kendi postalarını kaldıracaktır.

8 — Türkiye'nin bir Avrupa konferansında ve büyük devletlerle başka surette müzakereler suretiyle kapitülasyonlar rejimini kaldırmak ve yerine devletlerarası haklara dayanan bir rejim kabul ettirmek istediğini İtalya haklı görür ve bu hususta yapılacak herhangi bir teşebbüste Babıâliye tam bir müzaheret vâdeder.

9 — Muhasamat dolayısiyle vazifelerine son verilen İtalyan tebaası Osmanlı memurları tekrar yerlerine tayin olunacaklar, açıkta kaldıkları müddet için kendilerine bir tazminat verilecek ve bu memurlardan tekaüt hakkına sahip olanlara hiçbir zarar verilmiyecektir.

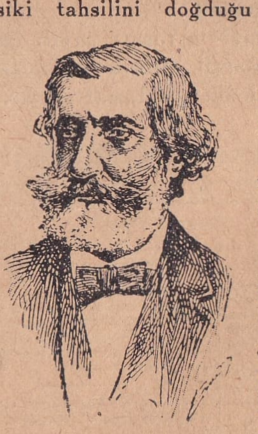
10 — İtalya hükûmeti, vasati olarak harbden önceki üç sene için Trablus ve Bingazi varidatından Düyunu Umumiyeye tahsis edilen miktarda bir meblâğı Osmanlı hükûmetine vermeyi taahhüt eder. Bu miktar bir komisyon tarafından tesbit olunacaktır.

11 — Bu muahede, imzası anından itibaren yürürlüğe girecektir.

Lozan civarında Uşi'de imza olunan bu muahede ile Trablus ve Bingazi muhtariyet alıyor, yani fiilen İtalya'ya ilhak olunuyordu. Oniki adayı ise İtalyanlar hiçbir zaman boşaltmamışlar, Balkan harbinin gaileleri arasında bu adaları elde tutmağa muvaffak olmuşlardır.

(Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

VERDİ, GİUSEPPE (1813 - 1901) — Büyük İtalyan opera bestekârı 10 birinciteşrin 1813 te İtalyanın Parma eyaletinde Busseto yakınında Renkole'de doğmuştur. İlk musiki tahsilini doğduğu şehrin mektebinde yapmış, bilâhare Milano konservatuvarı solfej profesörü Lavigna'dan aldığı derslerle tahsilini ilerletmiştir. Bilhassa opera sanatı kendisini cezbettiğinden bu yolda eserler vermeğe başlamış ve 1839 da yazdığı «Oberto» adlı operayla bu sahada ilk adımını atmıştır. İkinci operası «İl finto Stanislao» yu karısı ve iki çocuğunun ölümlerinin verdiği teessürle yazmış, opera beğenilmemiş ve muvaffakıyetsizliğe uğramıştır. Bu vaziyetten çok üzülen Verdi sanatını bırakmak istemişse de üçüncü operası «Nabucco» ile büyük muvaffakıyet ve şöhret kazanmıştır. Bundan sonra yazdığı fevkalâde nefis operalariyle İtalyanın en büyük bestekârı payesine hak kazanmış, şöhreti bütün

Verdi

dünyaya yayılmıştır. Verdi iki defa evlenmiştir; birinci karısı Margerita Barezzidir. İkinci karısı ise Giseppina Strepponi adında bir sopranodur.

Verdi pek az sanatkâra nasip olan r e f a h v e ş ö h r e t e tam mânasiyle kavuşmuş olarak yaşamış ve güzel eserleriyle sanat sevenleri tam mânasiyle tatmin etmiş ve edecektir. Meşhur bestekâr 27 ikincikânun 1901 de Milanoda ölmüştür.

Verdinin operaları şunlardır: «Oberto, Conte di San Bonifazio» 1839, «İl finto Stanislao» 1840, «Nabucco» 1842, «İ Lombardi» 1843, «Ernani» 1844, «Giovanna d'Arco» 1845, «İ duo Fascari» 1845, «Alzira» 1845, «Attila» 1846, «Macbeth» 1847, «I Masnadieri» (Şiller'in «Haydutlar» isimli piyesinden) 1847, «İl Corsaro» 1848, «La Battaglia di Legnano» 1849, «Luisa Miller» (Şiller'in «Hile ve Aşk» isimli piyesinden) 1849, «Stiffelio» 1850, «Rigoletto» 1851, «İl Travatore» 1853, «La Traviata» 1853, «Giovanna di Guzman» 1855, «Simone Boccanegra» 1857, «Un ballo in maschera» 1859, «La forza del destino» 1862, «Don Carlos» 1867, «Aida» 1871, «Othello» 1887, «Falstaff» 1893.

Diğer eserleri şunlardır: Requem 1874, kantatlar, himnler ve bir yaylı sazlar kuvarteti.

İlk operalarında Bellini ve Donizetti'nin tesiri açıkça görülen Verdi asıl şahsiyetini Rigoletto operasiyle bulmuş ve r o m a n t i k İ t a l y a n o p e r a s ı n a en güzel şeklini vermiştir. Kuvvetli enstrumantasyonu ve orkestraya verdiği değer İtalyan operasında köklü bir değişikliğe sebep olmuştur. Melodik arya, koro ve ansanbl parçalariyle süslediği operaları her devir için güzelliklerinden bir şey kaybetmiyecek olan eserlerdendir.

B i b l i y o g r a f y a: Moser; Musiklexikon. Atlantis Buch der Musik. (*Faruk Yener*)

ZİRAAT BANKASI — İktısadî hayatımızda, bilhassa ziraî kredi sahasında pek büyük hizmetler ifa eden «Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası» nın kuruluş temelleri 81 sene evvel Osmanlı İmparatorluğunun Şarkî Avrupa kıtasında Serhad vilâyeti olan Tuna vilâyetinde atılmıştır.

M e m l e k e t S a n d ı k l a r ı: Mithat Paşa ilk vali sıfatiyle bu vilâyetin idaresini deruhte ettiği zaman müsbet ve fiilî çalışmasiyle devletin yapıcı ve yaratıcı ruhunu göstermek istemiş, bir çok esaslı ıslahata

Ziraat Bankası umum müdürlük binası

girişerek dikkatine çarpan idarî, içtimaî ve iktısadî meseleler için birer hal çaresi aramıştır. Kıymetli devlet adamının keskin görüş ve sezişi, kendisini kısa bir müddet sonra, köylünün iktısadî durumu üzerinde fikir yormağa sevketmişti. Mithat Paşa nakit tedavülündeki darlık yüzünden köylünün büyük sıkıntılar içinde olduğunu, malî itibarın ancak ağır faizlerle temin edilebildiğini anlamakta gecikmemiş ve köylüyü teşkilâtlı bir ziraî kredi sistemine kavuşturmaktaki katî zarureti takdir etmişti. Bu maksadı sağlamak üzere vücude getirdiği ilk teşkilât 1863 senesi sonlarına doğru faaliyete geçmiş; başlangıçta çok müsbet neticeler alınmış ve ziraî kredi mevzuunu amme hizmeti şeklinde mütalea eden bu faydalı teşebbüs, teşkilâtın genişletilerek 1867 senesinde «Memleket Sandığı» ismi altında ve muayyen bir nizamname çerçevesi içinde memleketin bir çok taraflarına yayılmasına sebep olmuştur. (Memleket Sandıkları Nizamnamesi 17 rebiülevvel 1284-1867).

M e n a f i S a n d ı k l a r ı: Kuruluşunu takibeden ilk seneler zarfında oldukça geniş bir inkişaf gösteren «Memleket Sandıkları» bilâhare yavaş yavaş zayıflamağa başlamış ve 1880 senelerine doğru kendilerinden beklenen vazifeleri göremez bir hale gelmişlerdir.

Her ne kadar sandık nizamnamesi «ahalinin mahsulâtı arziye fazlası olarak arttırıp hazırlamış oldukları zahairi muhtelifenin satışından hasıl olacak esmanın» sandık sermayesi olarak ayrılmasını gözönünde bulundurmuş ise de bu usul tamamen tatbik edilememiş, bazı seneler mahsulâtı arziye fazlasını tesbit mümkün olamamış ve sermayeyi daha sağlam kaynaklara bağlamak zarureti kendisini göstermiştir. O zamanlar toprak mahsulâtiyle alâkadar olarak alınmakta olan en mühim vergi âşâr vergisi olduğundan bu vergiye menafi hissesi adı altında bir zam yapılmış ve bu zam, isimleri «Menafi Sandıkları» suretinde değiştirilen eski Memleket Sandıklarının sermayesi için daimî bir kaynak olmuştur.

M e n a f i S a n d ı k l a r ı n d a n Z i r a a t B a n k a s ı n a g e ç i ş: Menafi sandıklarının nihayet beş sene kadar çalıştıklarını ve yerlerini 1888 senesinde yeniden kurulan Ziraat Bankasına terkettiğini görüyoruz. Bu sandıkların mahallinde alınacak tedbirlerle ve mahallî mahiyet ve karakterleri değiştirilmeden ıslahı yoluna gidilmemiş ve heyeti umumiyesinin yeknesak bir idare sistemine tâbi tutulması daha muvafık bulunmuş ve bu fikir Ziraat Bankasının tesisinde hiç şüphesiz kuvvetli bir âmil olmuştur. Buna Menafi Sandıklarının sermayesinin kifayetsizliği gittikçe büyümesi ve iş hacmi için daha geniş sermayelere lüzum hâsıl olmasını da ilâve etmek lâzımdır. 18 ağustos 1304 (1888) tarihinde çıkarılan nizamname ile bugünkü Ziraat Bankasının teşkiline doğru ikinci büyük adım atılmıştır.

M e ş r u t i y e t i n k ı l â b ı ve Ziraat Bankası: 1908 Meşrutiyet inkılâbı, Ziraat Bankasını, yukarıda işaret ettiğimiz nizamname ile diğer bazı ek nizamnamelerinin hükümlerine tâbi bir müessese halinde bulmuştur. Bu vaziyet 1914 senesine kadar devam ederek mezkûr sene içinde çıkarılan muvakkat bir kanun ve bilâhare 1916 senesinde mer'iyet mevkiine konan diğer bir kanun Ziraat Bankasına Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde en son şeklini vermiştir.

C u m h u r i y e t i d a r e s i n d e Ziraat Bankası: Cumhuriyetin ilânındanberi büyük inkişaflara mazhar olarak bugünkü kuvvetli durumuna ulaşmış olan Ziraat Bankasının son yirmi senelik hayatında teşekkülüne müteallik iki mühim kanun çıkmıştır. Bunlardan biri 19 mart 1340 (1924) tarihli kanun olup bununla Ziraat Bankası tamamen yeni bir hüviyet kazanmakta ve «Türkiye Ziraat Bankası Anonim Şirketi» ismi altında yeni bir müesseseye inkılâp etmektedir. Cumhuriyet rejimimizin feyizli havası içinde Bankaya yeni bir ruh aşılamak, onu modern bir müessese haline sokmak, ziraî krediye yeni veçheler vermek endişesi bu kanunun hazırlanmasında hiç şüphesiz büyük bir âmil olmuştur. Ortaya Anonim Şirket halinde bir müessese çıkarılmakla o zamanın telâkkisine göre, her türlü yeniliklere müsait bir taazzuv meydana getirilmek, Bankanın Osmanlı idaresinden müdevver ve çok basit bir devlet mekanizması halini arzeyliyen eski vaziyetinin yerine, tamamile yeni bir itibar müessesesi konmak istenilmiştir.

12 haziran 1937 senesinde çıkarılan ve bugün mer'î bulunan 3202 sayılı kanun Bankanın bugünkü durumunu tesbit eylemiştir. Banka bu kanunla bilâhare «İktısadî Devlet Teşekkülleri» ismi altında toplanan ve her biri millî iktısadî bünyemizde büyük bir vazife ve mesuliyet deruhte etmiş olan müesseseler arasına girmekte ve «T ü r k i y e C u m h u r i y e t i Z i r a a t B a n k a s ı» ismini almaktadır. Kanunun birinci maddesinin son fıkrasında Bankanın vaziyetini tesbit eden şöyle bir fıkra vardır: «Banka, bu kanunun ve hususî hukukun hükümlerine tâbi her türlü taahhüt ve tasarrufa ehil hükmî şahsiyeti haiz ve bu kanun hükümleri dairesinde salâhiyetli uzuvların idare ve murakabesine tâbi muhtar bir devlet müessesesidir.»

Yeni kanun Bankaya tamamen yeni bir veçhe vermekte, bünyesini değiştirmekte, faaliyet sahasını genişleterek kendisine iktısadî bünyemizde yeni bir çok vazifeler göstermektedir. Kanunda ziraî krediye ve ziraî kredi ile alâkadar diğer muamelelere büyük bir yer verildikten sonra ziraî kredi ve ziraî istihsal hayatımızda büyük rol oynamağa namzet bulunan Tarım Kredi ve Satış Kooperatifleriyle birlikleri de Bankanın kontrol ve murakabesi altına koymaktadır.

Bugün Bankanın memleket içinde 58 şubesi ve 209 ajansı vardır.

Ziraat Bankasının malî bünyesi ve faaliyeti: Bankanın itibarî sermayesi 100.000.000 liradır. Bunun tediye edilmiş kısmiyle ihtiyatlar ve karşılıklar hesabı son üç sene için mukayeseli olarak aşağıda gösterilmiştir.

	1941	1942	1943
Tediye edilmiş sermaye	42,	45,67	49,57
İhtiyatlar	12,19	15,96	19,56
Karşılıklar	4,56	4,74	4,77
Milyon lira	58,75	66,37	73,90

Ziraat Bankasının faaliyeti gittikçe artarak iştigal sahasına giren işler tenevvü etmekte ve bilânço yekûnu gittikçe büyümektedir. Tediye edilmemiş sermaye miktarı hesaba sokulmamak üzere bilânço yekûnu 1935 senesinde yalnız 105 milyon liradan ibaret olduğu halde bu yekûn bilâhare; 1940 senesinde 193, 1941 de 248 ve 1942 de 350 milyona çıkmıştır.

Memleket dahilinde ziraî krediyi temin mevzuu ile vazifelendirilmiş olan Ziraat Bankası elinde bulunan imkânlar nisbetinde bu mevzuun halline ve Türk köylüsüne muhtaç olduğu krediyi temine çalışmaktadır. Şu rakamlar; bankanın ziraî kredi sahasındaki çalışmaları hakkında bir fikir verecek mahiyettedir:

1 — Ziraat ve istihsal kredileri; 1940 ta 20,991; 1941 de 24,716; 1942 de 29,786 milyon lira. 2 — Taksitlendirilmiş alacaklar; 1940 ta 11,145; 1941 de 9,938; 1942 de 7,936 milyon lira. 3 — Müstahsil ve Satış Kooperatifleri Birliklerine krediler; 1940 da 11,166; 1941 de 13,297; 1942 de 22,754 milyon lira. 4 — Diğer ziraî krediler; 1940 ta 6,600; 1941 de 4,913; 1942 de 5,240 ki, umumî yekûn olarak 1940 ta 49,902; 1941 de 52,874 ve 1942 de 65,716 milyon lira.

Ziraat Bankası çok geniş teşkilâtı sayesinde pek büyük ölçüde mevduat kabulüne de muvaffak olmakta ve bu mevduatın nevi ve mahiyetine ve Banka kanunu hükümlerine uygun olarak her türlü bankacılık muamelesi de yapmaktadır. Geçen 1943 yılı içinde Bankaya tasarruf tevdiatı 55,333 ve ticarî tevdiat yekûnu da 42,654 milyon lirayı bulmuştur.

Bankanın muamelâtı her sene biraz daha büyüyerek; bilânçosunun yekûnu 1942 senesinde 350 milyon liraya çıkmış, yalnız ziraî ikrazları 65 milyonu bulmuş, tasarruf hesapları dokuz sene zarfında 13 milyondan 55 milyona yükselmiş, Millî Korunma kanuniyle alâkadar çeşitli vazifeler görmüş ve müdahale mubayaalarında da ödev almıştır.

Bankanın büyük millî bir itibar müessesesi haline gelmiş bulunması, Cumhuriyet rejimimizin kendisine verdiği amme hizmetlerini iyi ifa etmesinin manevî bir mükâfatıdır.

Kısa bibliyografya: Ali Haydar Mithat; Mithat Paşa-hayatı siyasiyesi ve hidematı, İstanbul 1909. İbnülemin Mahmud Kemal; Osmanlı Sadrazamları. Dr. Saim Atasağun; T. C. Ziraat Bankası, İstanbul 1939. (Asım Süreyya İloğlu)

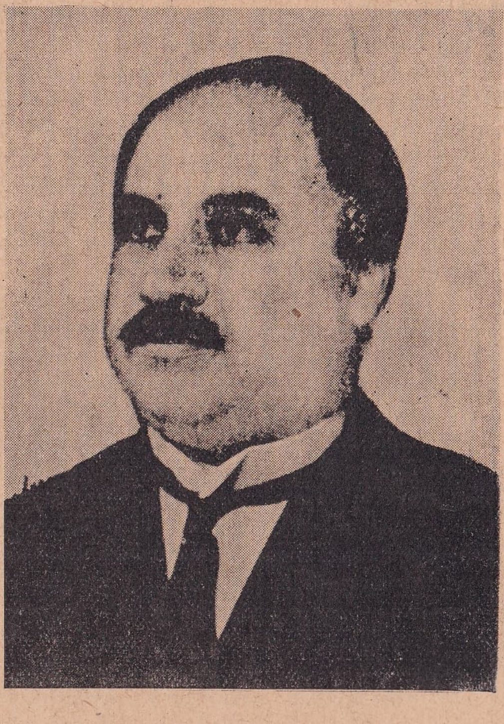
ZİYA GÖKALP (1875 - 1924) — Asıl adıyla Mehmed Ziya, 1875 de Diyarbakırda doğmuştur. Babası Tevfik Bey, zamanının ve şehrinin okumuş, kafalı, ileri gelen adamlarındandı.

Mehmed Ziya, ilk tahsilini Diyarbakırda yapmıştır; bu sırada babasından haylice feyiz aldığı anlaşılıyor. Diyarbakır İdadisinde okurken şiir ile uğraşmıştır. Yalnız, İdadide okuduğu müsbet ilimler, kendisindeki manevî kuvvetleri sarsmış, ruhunu kötümser bir hale koymuştur. Bu hal, genç Mehmed Ziyanın intihar etmek istemesine kadar tesirini göstermiştir. Bu kötümserlikten felsefî eserleri okuya okuya kurtulmuş olduğunu kendisi söylemiştir.

Mehmed Ziya İstanbula gelmiş, bir müddet Baytar mektebinde okumuş, orada iken siyasetle uğraştığı için Zaptiye kapısında hapsedilmiş, sonra memleketi olan Diyarbakıra sürülmüştür. Onun, bir yandan felsefî çalışmaları, öte yandan inkılâp fikirlerini yaymıya girişmeleri bu zamandan başlar.

Mehmed Ziya, fransızca meneur denilen ele başılardandı. Halk kalabalığını istediği hedefe doğru sevketmeyi bilirdi. Nasıl ki daha Meşrutiyetten evvel, Mili Aşireti Reisi İbrahim Paşa aleyhinde Diyarbakır halkını arkadan arkaya kışkırtmış, Mabeyne telgraf çekmek üzere telgrafhaneyi tutturmuş, bir kaç gün devam eden bu harekette bir aralık halkta görülen bezginliği giderme yolunu da bularak, Mabeyn Diyarbakıra bir teftiş heyeti göndereceğini vadedinceye kadar, telgrafhanede kalınmasını temine muvaffak olmuştur.

Meşrutiyetin ilânı üzerine Mehmed Ziya, hemen orada İttihad ve Terakki Heyeti Merkeziyesini kurmuştur. Gösterdiği inkılâpçı heyecanı halkı kendisine iyiden iyiye bağladı. Bunun üzerine 1910 da Selânikte toplanan Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti kongresine Diyarbakır murahhası olarak gönderildi.

Ziya Gökalp

Mehmed Ziya, kongrenin karariyle Merkezi Umumî âzalığına seçildi. İşte bütün onun ilim ve kültür faaliyeti, bütün şaşaasiyle o vakit başladı ve ölümüne kadar devam etti.

O vakit Selânikte Ali Canib gibi, Akagündüz gibi gençlerle arkadaşları Türk Edebiyatı alanında çalışıyorlardı. Ali Canib «Genç Kalemler» i, Akagündüz de «Kadın» adındaki mecmuaları çıkarıyorlardı. Ömer Seyfeddin, Genç Kalemler de Yeni Lisan meselesini ortaya sürdü. Selânikteki gençlerin hemen hepsi bu cereyana kapıldılar. Ziya Bey de buna yabancı kalmadı. Yeni Lisan işini ele aldı, onu ilmî bir mecraya sokma yolunda harekete geçti. Önceleri, imzasız yazıyordu. «Gökalp» müstearını Ali Canib buldu, o da kabul etti. Bundan sonra yazılarını bu imza ile yazmıya başladı.

Balkan Harbi üzerine Ziya Gökalp, Merkezi Umumî ile birlikte İstanbula geldi. O vakit İstanbulda on beş günde bir «Türk Yurdu» mecmuası çıkıyordu. Ziya Gökalp, bu mecmuaya yazmıya başladı. «Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak» adlı kitabı, önce Türk Yurdunda makale makale çıktı. (Kızıl Elma) sını da bu mecmuaya yazdı.

Ziya Gökalp, Merkezi Umuminin, bu gün Cumhuriyet matbaası olan binasında, Merkezi Umumî âzasından Küçük Talât Beyin mesul müdürlüğü altında «Yeni Mecmua» yı çıkartmıya başladı. Onun millî içtimaiyata, türkçülüğe, Türk tarihine aid yazılarının çoğu bu mecmuada çıkmıştır.

Selânikteki gençler, daha Genç Kalemler çevresinde toplanmadan evvel, İstanbulda Şair Mehmed Emin Yurdakul, Necip Asım, Yusuf Akçora, Veled Çelebi, Müftü Zade Ahmet Hikmet v. s. türkçülüğe başlamışlar, Tıbbiyelilerle birlikte «Türk Ocağı» nı kurmuşlardı. Selânikteki gençler, bu cereyanı benimsemişler, «Ziya Gökalp» da onu içtimaiyat yoliyle ilmileştirmiye çalışmıştır.

O, siyasî türkçülük değil, harsî kültürel bir türkçülük yapıyordu. Hattâ Türk Ocağı nın siyasî bir fırka haline konması için çalışanlara karşıydı ve bu Ocaklara siyaset girmemesini istiyordu.

Birinci Cihan Harbi içinde Ziya Gökalp, bilhassa Darülfünunun yeni bir ruhla kurulmasını, memlekette hakikî bir ilim çalışmasının başlamasını istiyordu. Bu yolda çok gayret sarfetmiş, kendisi de yenileştirilen Darülfünunda İçtimaiyat kürsüsünü almıştı. Denilebilir ki Ziya Gökalpa kadar müsbet ilimler memleketimiz için iyice bilinmiyen şeylerdi; onunla beraberdir ki memleketimizde gerçek ilim hareketleri doğdu.

Ziya Gökalp, millî iktısada da çok önem verirdi; bunun için bir cemiyet kurulmasını teşvik ettiği gibi, «İktısat Mecmuası» diye bir mecmuanın çıkarılmasını da temin etti. Bundan başka, bu gün Diyanet İşleri dairesinde müşavir bulunan Halim Sabitin de «İslâm Mecmuası» nı çıkarmasına delâlette ve yardımda bulundu.

Mütarekeden sonra, İttihad ve Terakki erkânı Maltaya sürüldüğü vakit Ziya Gökalp da onlar arasında alınıp götürüldü. Çoluk çocuğu İstanbulda muhtaç bir halde kaldı. Fakat millî kurtuluş hareketi başladıktan sonra, Mustafa Kemal Paşanın girişimile 23 nisan 1920 de Ankarada kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti 1921 de Maltadaki esirleri kurtarınca Ziya Gökalp da önce İstanbula, sonra ailesile birlikte Ankaraya geldi; Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti âzalığında çalışmağa başladı. Fakat malî vaziyeti müsaid olmadığı için, memleketi olan Diyarbakıra gitmeğe mecbur kaldı.

Diyarbakırda, bulabildiği adi gazete kâğıdiyle Vilâyet Matbaasında «Küçük Mecmua» yı çıkarmıya başladı. Ziyanın en güzel yazılarını neşreden bu mecmua, basımının çok biçimsiz olmasına rağmen, büyük işler görüyordu.

Türk vatanının müstevlilerden kurtulması ve yeni Türkiye devletinin bütün istiklâliyle teşekkül etmesi üzerine Ziya Gökalp gene Ankaraya gelmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisine mebus seçilmiştir.

Nihayet hastalanarak İstanbula gelmiş, Büyükadada arkadaşı Cafer Beyin himmetiyle tedavi altına alınmış, fakat tutulduğu Ansefalit hastalığının sonunda 26 birinciteşrin 1924 günü Tanrının rahmetine kavuşmuştur.

Ziya Gökalpın hemen bütün eserleri mecmualarda çıkmıştır. Yalnız Maltada iken yazmış olduğu «Türk Medeniyeti Tarihi» müstakildir. «Kızıl Elma» adındaki kitabında basılan şiirlerinin bir çoğu toplanmıştır. Birinci Cihan Harbi sıralarında bastırdığı «Yeni Hayat» adındaki şiir kitabında felsefî, ilmî, sosyal prensipler üzerine yazdığı şiirleri bulunur. Sahife numarası taşımıyan bu kitapta bir «Meşihat» şiiri vardı ki o vakit Başkumandanlığın emrile kitaptan çıkarılmıştı; çünkü bu şiir, Meşihatın siyasetten ayrılmasını, yalnız din işleriyle uğraşmasını istiyordu.

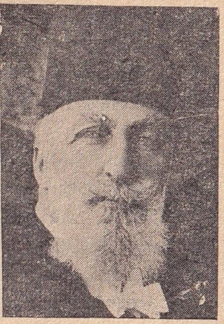
Şer'î mahkemelerin Adliye Nezaretine bağlanması, evleneceklerin tıbbî muayeneye tâbi tutulması hakkındaki kanunlar da Ziya Gökalp'ın tesiriyle olmuştur.

Ziya Gökalp, bir Türk tarihi yazmak emelindeydi; bunun bütün ilmî ve tarihî esaslarını bulduğuna kanidi; tarihini yazmağa da başlamış, fakat bitirmesine ömrü vefa etmemişti.

O, Türk dehasının ilim ve kültür sahasında tecelli eden bir enmuzeciydi. Fransız sosyoloğu Durkhaymın metodunu seçmiş ve bu metodla bir Türk millî içtimaiyatı yaratmıya çalışmıştı. Bu vadide kendisi de metodlar bulmuştu. *(Kâzım Nami Duru)*

ABDÜLMECİD — (1868 — 1944) Son Osmanlı padişahı Altıncı Mehmed (Vahideddin) in veliahdı ve son halifedir. İstanbul'da doğdu. Otuz ikinci padişah Sultan Azizin oğludur. Anası Hayranıdil kadındır.

Babasının ölümünden sonra Beşinci Muradı takiben padişah olan Abdülhamidin otuz üç senelik saltanatı müddetince sıkı bir kontrol altında bulunduruldu. Muntazam ve sistemli bir tahsili yoktu, fakat öteki şehzadelere nazaran daha aydın sayılabilirdi. Ressamlığa hevesliydi. Beşinci Mehmed 1918 de ölüp veliahdı Vahideddin saltanata geçince Abdülmecid de onun veliahdı olmuştu. Millî mücadeleye Vahideddin kadar muhalefette bulunmamış ve fakat açık bir taraftarlık da göstermemişti. Ancak, oğlu Faruğu Padişaha damad vermek suretiyle ona yakın bulunmayı temin etti.

Son Halife Abdülmecid

Millî idare askerî zaferleri kazanıp Mudanya mütarekesini akdettikten sonra Lozan konferansına gidecekti. Padişah Vahideddin sulh konferansına Millî Hükûmetle beraber iştirak talebinde bulundu. İtilâf devletleri bir nota ile bu şekli iltimas ettiler. Büyük Millet Meclisi, bu çevirme hareketlerine 1 ikinciteşrin 1922 de Osmanlı saltanatını resmen ilga etmekle cevap verdi. Hilâfet muayyen salâhiyetlere malik olmaksızın şimdilik Osmanlı hanedanında kalıyordu. Padişah hükûmeti saraya istifasını verdi ve İstanbul'un idaresi tamamen Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetine geçti. Hain Vahideddin halife olarak dahi kalamıyacağını anlıyarak düşman himayesine sığındı ve 17 ikinciteşrin 1922 de bir düşman harb gemisiyle kaçtı. Büyük Millet Meclisi ertesi günü, kaçan halifeyi azletti ve saltanat haklarından tamamen mücerred olarak Abdülmecid Efendiyi seçti.

Yeni halife, bütün müslümanların halifesi sıfatını takınacaktı. Fakat ahlâkan çürümüş Osmanlı hanedanının dejenere bir örneği olan ve yaşına başına rağmen hoppalıklarına ve züppeliklerine devam eden Abdülmecid, Hâdimülharemeyn sıfatını da almak ve Fatih Sultan Mehmed gibi kaftan giyip sarık sarmak istedi. Bu suretle kendisine verilen salâhiyetlerin dışına çıkmak istiyor ve bazı entrikalar da çevirmiye teşebbüs ediyordu. Kendinden evvelki halifenin düşmanlarla birlik olup yaptıkları unutulmamıştı. Ayni fenalıkların tekrarı başgösterebilirdi. Nitekim onunla devlet idaresi arasında bir münasebet tesisi fikirleri teşebbüse geçmeğe yeltendi; bunun üzerine yeni Türk devletinin asıl ismini alması zamanı gelmişti. 29 birinciteşrin 1923 te Cumhuriyet ilân edildi ve bu suretle millî hareketin başlangıcından ve bilhassa 23 nisan 1920 de Büyük Millet Meclisinin açılışındanberi devam eden millî hâkimiyet, asıl adını almış oldu. İş bununla kalmıyacaktı; Gazi, 1 mart 1924 tarihli nutkiyle bir sır daha ifşa etti; ertesi günü Halk Fırkası Grupu ve daha ertesi günü de Büyük Meclis hilâfetin ilgasını ve Osmanlı hanedanının memleket dışına çıkarılmasını kararlaştırdı ve hemen tatbik edildi.

Esasen halifeliğin islâm dinince ehemmiyetli bir mahiyeti yoktu. Osmanlı saltanatı, son devirlerinde çökmekte olan askerî ve siyasî kudretinin yerini dolduracak bir kuvvet edinmek emeliyle halifeliğe ehemmiyet vermişti. Halbukî bunun bir çok zararlarına mukabil hiçbir faydası görülmemişti. Birinci Cihan Harbinde halifenin cihadı mukaddes davetine Türkten başka hiçbir müslüman millet icabet etmemiş ve bu müessese düşman safındaki müslümanların Osmanlılara karşı harbetmesine mâni olamamıştı. Sonraları ise halife Vahideddinin hilâfet ordusu ancak Türk milletine saldırılabilmiş ve düşmanlarla da bu hususta birleşmişti. Esasen bu geri ve ilerlemeğe engel müessesenin devamı, inkılâpçı bir ruhla bambaşka düşünen yeni hareketle de telif edilemezdi. İnkılâp bu engeli de devirecekti, devirdi.

Abdülmecid, henüz alınan haberlere göre bu senenin ağustos ayı içinde Paris'te ölmüştür. Hesaba nazaran yetmiş yedi yaşında idi.

Kısa bibliyografya: Server İskit; henüz basılmamış «İnkılâplarımız» adlı eseri. İnönü Ansiklopedisi; fasikül II, sayfa 64. Prof. Enver Ziya Karal; Cumhuriyetin ilânı, Aylık Ansiklopedi, sayfa 170.

(Server İskit)

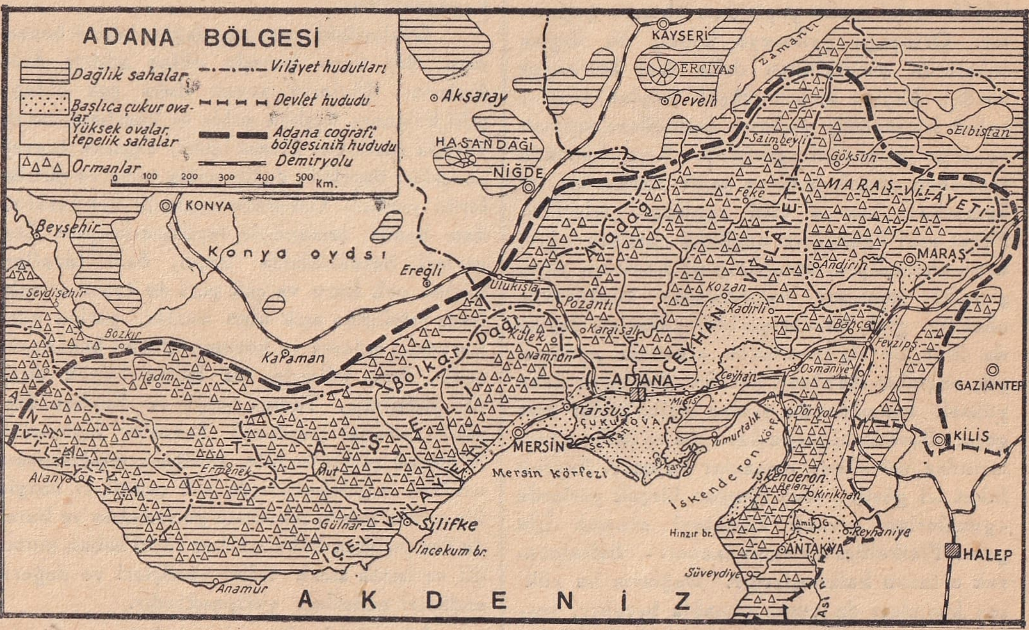
ADANA BÖLGESİ COĞRAFYASI

— Adana'nın coğrafyası adı altında; 1) Adana şehrinin, 2) merkezi bu şehir olan vilâyetin ve 3) nihayet, bu vilâyeti içine alan bölgenin coğrafyası bahis konusu olabilir. Adana'nın merkez olduğu vilâyete 1933 yılındanberi Seyhan adı verilmiş olduğundan, bugün resmen bir Adana vilâyeti yoktur; diğer taraftan, bu vilâyetin hudutları içinde kalan topraklar, coğrafî bir bütün teşkil eden geniş bir bölgenin bir parçasından ibaret bulunduğu gibi, adı geçen hudutlar, Türkiyenin en zengin bir köşesi sayılan Adana ovasının ortasından geçerek bu ovanın batı kısmını başka bir vilâyete (merkezi Mersin olan İçel vilâyetine) bırakmaktadır. Bunun için, burada ilkönce, yurdumuzun Akdeniz mıntakasının bir kısmını meydana getiren «Adana bölgesi» nden bahsederek merkezi Adana olan Seyhan vilâyetini ve Türkiyenin dördüncü şehri olan Adana'yı bu bölge içinde ele alacağız.

Akdeniz mıntakası içinde Adana bölgesinin yeri ve hususiyetleri: Akdeniz bölgesi, yurdumuzun cenubunda genişliği yüz yirmi ile yüz seksen kilometre arasında değişen bir şerit meydana getirir. Kıyı ile İçanadolu arasında bir duvar gibi yükselen Toros dağları, bu mıntakanın çatısını teşkil ederler, bazan denize doğru çok sokularak, düz ve yüksek sahil üzerine dikine inerler; bazı yerlerde ise kıyı ile kendi aralarına, Adana ovası gibi düzlükler alırlar. Mıntakanın hususiyetini, ona Akdeniz verir: bu denize komşu olan yerlerde yazlar sıcak ve kurak geçer; uzun yaz aylarında gökyüzü hemen bulutsuz gibidir; kış mevsimi ise ılık ve yağmurlu olur. Adana'da en sıcak ayın vasatî suhuneti 28.5°, en soğuk ayınki ise +8.5° olup sıcak yaz günlerinde termometre gölgede 40° nin üstüne çıkar ve buna karşılık, kışın sıfırın altına pek nadir olarak düşer. Yaz mevsimine rastlıyan yağmur hissesi, senelik yağışların ancak yüzde üçü kadardır. Bu «Akdeniz iklimi» ovalık yerlerde karaların içine doğru çok sokulduğu halde, dağlık yerlerde büyük değişmelere uğrar. Ova ve kıyı halkı, kendi muhitinde kar yağmasını nadir bir hâdise gibi hatırladığı halde, geride yükselen dağların zirvelerini, ilkbaharın ileri aylarına kadar, kar örtüsü altında görür. Yazın sıcaktan kavrulan ovaların halkı, kendilerine pek yakın olan bu dağların yamaçlarındaki yaylalara tırmandıkları zaman, orada kendilerini canlandıran bir serinlik ve sürüleri için de, yeşil ot bulurlar. Akdeniz mıntakasının batıda kalan kısmına Antalya bölgesi denildiği gibi, Hatayı da içine alan doğu parçasına Adana bölgesi adı verilebilir. Bu bölge, Belçikanın iki misline yakın bir yer kaplamaktadır (Takriben elli bin kilometre kare).

Adana bölgesi topraklarını, birbirinden farklı iki kısma ayırmak mümkündür: a) dağlık sahalar, b) ovalar.

a) Dağlık sahalar: Adana bölgesinin büyük kısmı (Toros) umumî adı verilen dağların muhtelif sıralariyle işgal edilmiş bulunmaktadır. Bu sıralardan, Adana ovasını İçanadoludan ayıran asıl Toroslar, Aladağ (3734 metre) ve Bolkar dağı gibi yüksek zirveleri ihtiva eden ve arasında eski çağlarda «Kilikya kapısı» adı ile tanınmış çok mühim Külek boğazı bulunur. Bu dağlar, cenup batıya

Adana bölgesi haritası

doğru; Silifke ile Karaman arasında alabildiğine genişliyen, kuru ve taşlık bir kireçli yayla halini alır, geçilmesi güç ıssız bir saha meydana getiren bu yaylaya Taşeli denir. Torosların Seyhan ve Ceyhan ırmakları arasında kalan kısımlarına da Antitoros adı verilir. Nihayet daha doğuda, Amanos (Gâvur dağı) sıralarına rastlanır ki, bunlar İskenderon körfezinin kıyısında, az yüksek, fakat çok sarp

nında) ve Tarsuslular ise Namrun yaylasına çıkarlar. Nihayet, dağların orman hududundan daha yüksek kısımlarında (iki bin metrenin üstünde) yazın sürüleri ile gelen çobanların çadırlarını kurdukları dağ otlakları bulunur.

b) O v a l a r : Adana bölgesinde ovalar çok yer tutmazsa da, bunlardan bir tanesi, doğu Akdeniz kıyısının dönemeç sahasında,

Adananın umumî bir görünüşü

bir duvar meydana getirirler. Burada da gene eskilerin (Suriye kapısı) adını verdikleri Belen geçidi vardır.

Bütün bu dağların deniz seviyesinden itibaren yedi, sekiz yüz metre yüksekliğe kadar olan yamaçları, cilâlı ve sert, bazan da dikenli yapraklarını her mevsimde muhafaza eden çalılar ve bodur ağaçlar (pırnal meşesi, tefne, keçiboynuzu v. s..) ve kokulu otlar (kekik, lâden...) ile örtülüdür. Umumiyetle çok tenha olan bu sahalarda, şurada burada küçük köylere rastlanır ki bunların halkı kısmen koyun sürülerinin geliri, kısmen de küçük tarlalarında yaptıkları ziraatle geçinirler. Ortaçağa gelinceye kadar, bu dağlık sahalarda şimdikinden daha faal bir hayat vardı: Kıyıda birçok küçük koylar, ticaret yahut korsanlıkla geçinen denizcilere sığınak ve depo hizmetini görürdü. Kıyı boyunda rastlanan birçok kale ve şehir harabeleri, su kemerleri, hep o eski canlılığın izleridir. Fakat eski limanların bugünkü şartlara göre, artık ehemmiyeti kalmamıştır: Koyların çoğu, şimdiki gemileri barındıracak büyüklükte olmadığı gibi, hemen geride yükselen dağlar da kıyı ile iç memleket arasında aşılması güç engeller meydana getirir. Dağların daha yüksek kısımlarında yazlar serin, kışlar sert geçer. Burada bilhassa karaçam ve sedir ağaçlarından mürekkep ormanlar bulunur. Seyrek fakat iri gövdeli olan ağaçlar, birçok yerlerde gemilerine gerekli keresteyi aramak için gelen Finikeliler zamanındanberi baltalanarak ortadan kalkmışlardır. Dağların bu yüksek kısımları da tenha olmakla beraber, yerleşmiye elverişli noktalarda büyücek köyler görülür. Bunların halkı gene kısmen ziraat ve çobanlık, kısmen de kerestecilikle geçinirler; içlerinden bir kısmı, ziraat işlerinin çok insan emeği istediği sıralarda, Adana ovasına inerek gelirlerini tamamlarlar. Dağların bu kısımları, aynı zamanda ova ve kıyı halkının yazın yerleştikleri yaylalar hizmetini görür. Adana'lılar Bürücek yaylasına (Pozantı yakı-

Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin dağlardan indirdikleri kumların ve çamurların birikmesi sayesinde genişliyebilmiştir. Adana ovası denilen bu ova, gerçekte iki kısımdan meydana gelmiştir: Birincisi, cenup batıda, denize doğru Karataş burnu ile ilerliyen Çukurova, ötekisi, şimal doğuda, Misis tepeleriyle İskenderon körfezinden ayrılan Ceyhan ovası, Adana bölgesi içinde Hatayın önemli ovası da vardır; fakat bölgenin bu kısmını burada tetkik etmiyeceğiz. Bunun dışında, Taşeli yaylasından gelen Göksu vadisinin ağzında denize bir dil gibi uzamış küçük Silifke ovasını kaydedebiliriz.

Ovalardaki yaşayış, dağlardakine benzemez. Bir kere burada nüfus sıklığı daha fazladır. Köylerin sayısı daha çok olduğu gibi bölgenin başlıca şehir ve kasabalarına da burada rastlanır. Ziraat işleri, dağınık toprak parçaları üzerinde değil, geniş tarla ve çiftliklerde yapılır. Gerçekte ovaların her tarafından henüz tamamiyle faydalanılmıyor: Bazı yerleri bataklıklarla kaplı, bazı tarafları aksine pek kuru ve çok yeri de taşan ırmakların tehdidine açık olan ovalar, yerine göre kurutma, sulama ve koruma işlerini beklemektedir. Son yıllarda bu işlere büyük ölçüde girişilmiş, Tarsus çayı ve Seyhan üzerinde barajlar yapılarak kanallar açılmıştır. Bugünkü şeklinde bile, Akdeniz mıntakasının ovaları, memleketimizde çok çeşitli ve zengin bir ziraat yurdu meydana getirmekte ve burada her çeşitten hububat, her türlü sebze, mutedil ve hattâ sıcak iklim yemişleri ve değerli endüstri nebatları yetişmektedir.

İ d a r î b a k ı m d a n A d a n a b ö l g e s i : Seyhan (Adana), İçel (Mersin) ve Hatay (Antakya) vilâyetlerinin tamamı ile Maraş vilâyetinin büyük kısmını içine alır ve bazı komşu vilâyetlerin (Gaziantep, Niğde, Konya ve Antalya vilâyetlerinin) bir kısım toprakları da bu bölgenin içine girmiş bulunur. Bu hudutlar dahilinde yaşıyan nüfus, takriben bir milyon iki yüz elli bin kadar olup

bunlar, sayısı iki bin üç yüzü aşan köylerde ve nüfusu beş bini geçen on beş kadar şehir ve kasabada yaşar. Bölgede, vasatî olarak, kilometre kareye yirmi beş kişi düştüğüne göre, nüfus sıklığı, Türkiyenin ortalama nüfus sıklığından pek az farklıdır. Bununla beraber, dağlık sahalarda kilometre kareye beş kişi düşmediği halde, ovanın elverişli yerlerinde bu rakam kırk, hattâ elliyi aşar. Şehir ve kasabalarda yaşıyan nüfus, yekûnun yüzde yirmisini geçmez. Buna göre, halkın büyük kısmı köylüdür ve geçimini topraktan sağlar.

Adana bölgesinde nüfusu yirmi beş bini geçen altı şehir vardır. Ayrıca tetkik edilmiş olan (Aylık Ansiklopedinin üçüncü sayısına bakınız) Antakya (27.000 nüfus) ve ileride bahsedilecek olan Maraş (28.000), Gaziantep vilâyetinin bir kaza merkezi olan Kilis (27.000) bir tarafa bırakılacak olursa, geri kalan üç şehri, Çukurovanın şimal batı kenarına dizilmiş buluruz: Adana (88.000 nüfus), Tarsus (26.000), Mersin (30.000). Bunların en eskisi, şüphesiz Tarsustur. Bu şehir, tarihin pek eski bir çağında, Ege kıyılarından başlayıp Anadoluyu baştanbaşa boylıyan anayolun Torosları geçtiği tek geçit olan Külek boğazından çıkarak ovaya vardığı yerde kurulmuştu ve o sırada, aynı zamanda bir deniz limanı rolünü oynıyordu. Anayol Tarsustan sonra doğuya doğru dağların eteğini takip ederek Seyhan ve Ceyhan nehirlerini, köprü kurulmıya en elverişli noktalarından geçiyor ve sonra İskenderon körfezi kıyısına doğru uzanıyordu. İşte, bugünkü Adana şehri, Seyhan kenarında böyle bir köprübaşı mevkii olarak kurulmuştu. Aynı şekilde, Ceyhan üzerinde de, bir zamanlar Adana'dan daha önemli rol oynamış olan Mopsuestiya (Ortaçağda Masisa) şehri vardı: Sonradan Misis adını alan bu şehir, gitgide parlıyan Adanaya rekabet edemiyerek ehemmiyetini kaybetmiş ve son yarım asır içinde de, Ceyhan nehrindeki köprübaşı rolü, yeni doğup büyüyen ve nüfusu on bini bulan Ceyhan kasabasına geçmiştir. Adana, işlek bir yol üzerinde olduğu için, tarihin hemen bütün devirlerinde, istilâlara uğradı, Milâttan on beş asır evvel Hitit federasyonuna, sonra Asuri hükmüne girdi. Milâttan önce altıncı asırda İran devletinin, 333 yılında Büyük İskenderin, sonra Selefki'lerin, nihayet Romalı'ların hisse-

Atatürk âbidesi

sine düştü; meşhur taşköprüsü, ilk defa Jüstinyanüs tarafından yaptırıldı: İslâm orduları yedinci asrın ilk yarısında bu bölgeye geldiler ve Abbasi halifesi Mansur zamanında buraları tekrar fethettiler ki, bölgeye İslâm ve Türk unsurların yerleşmesi bu tarihlerde başlar. Onikinci asırda burası Haçlılar tarafından istilâ edildiyse de Konya Selçukileri tarafından geri alındı; bir aralık Ramazan oğulları idaresinde kaldı, nihayet Yavuz Selimin Mısır seferi sırasında Osmanlı devle-

tine katıldı: Ondokuzuncu asrın ilk yarısında Mısırlı Mehmed Ali Paşa orduları tarafından muvakkaten işgal edildi. Adana son işgal acısını 1918 birincikânununda duydu, fakat 5 ikincikânun 1922 de Millî kuvvetlerimiz

Seyhan nehri sahili

tarafından kurtarıldı. Adana'nın gelişmesi, Ondokuzuncu asır ortalarından sonra, pamuk ziraatinin genişlemesiyle başlamış, harb ve işgal yıllarında bu gelişme inkıtaa uğramış, fakat Adana, büyük inkişafını bilhassa Cumhuriyet devrinde görmüştür. Hakikaten, Yirminci asır başlarında Adana'nın nüfusu ancak otuz bin tahmin edilirken, bu nüfus 1927 de yetmiş iki bine varmış, şimdi ise, hemen doksan bini bulmuştur.

Adana ovası gibi zengin ve aynı zamanda Anadolu üzerinden Avrupa'yı Suriyeye, Irak'a ve daha uzak memleketlere bağlıyan büyük yol üzerinde bulunan bir memleketin, elverişli bir de limanı olması lâzımgelirdi. İlkçağlarda bu rolü oynıyan Tarsusun limanı, sonradan, nehirlerin getirdiği kum ve çamurlarla dolarak şehir çok içerde kalmış olduğundan bir aralık İskenderun körfezinin şimal batı kıyısındaki Yumurtalık limanı (Ayas) muvakkaten parlamıştı. Nihayet Ondokuzuncu asrın sonlarına doğru, ovanın batı ucunda, o zamana kadar küçük bir köyden başka bir şey olmıyan Mersin, bir iskele şehri olarak gelişti ve 1886 da Adana'ya altmış yedi kilometrelik bir demir yolu ile bağlanarak, memleketimizin önemli bir ihraç limanı halini aldı. Birinci Cihan Harbinden sonra, Anadolu demiryolunun Toros tünellerini aşarak Adana'ya varması ve Doğu Anadolu'ya doğru uzatılması üzerine Mersin, memleketimizde gayet geniş bölgelerin ihracatını temin etmek gibi büyük bir rolü üzerine almış bulundu.

Hatayın anavatana kavuşması üzerine, şimdi İskenderon limanı, bu rolü Mersin ile paylaşmaktadır.

Adana bölgesinin iktısadî durumu: Ayrı birer tetkik konusu olan Hatay ve Maraş vilâyetlerini bir tarafa bırakarak burada Seyhan ve İçel Vilâyetlerini tetkik edeceğiz. İktısadî faaliyetlerin en önemli unsuru, faal nüfusun en az beşte dördünü işgal eden ziraat ve hayvancılıktır. Yukarda da söylediğimiz gibi, şimaldeki dağların teşkil ettiği siper sayesinde soğuk rüzgârlardan korunan, kışları ılık, yazları sıcak iklimli Adana ovasında nehirlerin getirdiği kalın ve kuvvetli toprak, ziraate son derecede elverişlidir. Bu bakımdan, Akdenizin karşı kıyısındaki Mısır ile mukayese edilecek tarafları vardır.

Bütün Adana bölgesinde halkın başlıca geçim kaynağı olan ziraat, bilhassa ovada kendisine geniş sahalar bulur. Burada, tek mühim mesele, su meselesidir. Akdeniz iklimi, nebatların en fazla suya muhtaç olduğu sırada kurak ve çok sıcak geçtiği için, ziraati çeşitlendirmek ve sahasını genişletmek için, nehirlerin suyunu kullanmıya ihtiyaç vardır.

Toprağın mühim bir kısmı hububat ekimine tahsis edilmiştir. Başta buğday (yüz elli bin ton), ikinci derecede arpa (yüz yirmi beş bin ton), sonra sırasiyle, yulaf ve çavdar gelir. Mısır ekimi nisbeten azdır. Pirinç ziraati burada müsait şartlar bulursa da bu ziraatin — bilhassa iyi idare edilmediği yerlerde — sıtma hastalığının yayılmasına sebep olması yüzünden, kalabalık olan Çukurovada buna ayrılabilecek yer azdır. Bu sebeple, pirinçlikler, daha ziyade, az nüfuslu olan Ceyhan

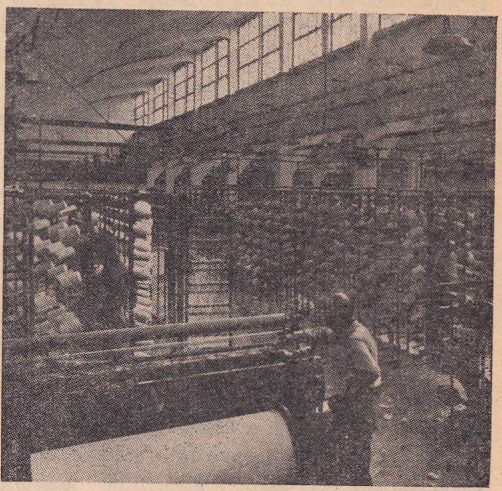

Adanada pamuk tarlası

ovasında yer almakta ve istihsal üç bin iki yüz ile dört bin dokuz yüz ton arasında değişmektedir. Bütün memleketimizde olduğu gibi bakliye nebatlarına da (nohut, fasulya, bakla ve mercimek) Adana bölgesinde epeyce yer ayrılmıştır; fakat bu bakımdan, daha önemli olan ve ilerde daha büyük inkişaflar vadeden şey, sebzeciliktir. İklimin müsaadesi ve bilhassa kışların ılık, ilkbaharın hemen yaz kadar sıcak geçmesi, başka bölgelere sevkedilerek çok gelir temin eden turfanda sebzeciliği teşvik eder. Türkiyenin hemen bütün demiryolu şehirleri, Adana'nın turfanda sebzelerinden faydalanırlar. Yemiş ağaçları yetiştirilmesi bakımından Adana bölgesinin ehemmiyeti belki daha da fazladır. Portakal, limon ve mandarina ağaçları için memleketimizde en emin yaşama sahası burasıdır. Alanyadan Dörtyola kadar, bilhassa Mersinde, yeryer portakal bahçeleri kurulmuştur. Dağların etekleri ve ilk yamaçları zeytin ağacının yaşaması için son derecede müsaitse de, iki vilâyetin zeytin (dört bin üç yüz ton) ve zeytinyağı (beş yüz otuz ton) istihsali, henüz çok geridir.

Endüstri nebatları sahasında, Adana ovasının imkânları sonsuz denecek derecede mühimdir. Yağ nebatları arasında yer tutan ve istihsali altı bin tonu aşan susam burada hatırlanabilirse de, pamuk, bütün ziraî mahsuller arasında en başta gelmektedir. Son yıllarda, Türkiye pamuk istihsalinin hemen yüzde kırkı Seyhan vilâyetine, yüzde onu da İçel vilâyetine düşmektedir. İstihsal miktarı da, saf pamuk olarak otuz beş bin tona varmış bulunmaktadır. Adana ovasında bütün ziraî faaliyetler pamuk istihsaline göre ayarlanmakta, pamuk piyasasının elverişli olduğu senelerde bütün Adana bölgesi büyük bir ferahlık duymaktadır. Başta Adana olmak üzere, ovanın bütün şehirlerinde, sanayi faaliyetinin temelini de, pamuk ipliği, pamuklu bez ve pamuk çekirdeğinden yağ elde eden fabrikalarla, bu kıymetli madde hazırlamaktadır. Adana ovasında, faaliyetle devam etmekte olan sulama işleri, pamuk ziraatinin inkişafı için sağlam esaslar kurmaktadır. Son yıllarda yalnız pamuk ziraati sahası genişlemekle kalmamış, mahsulün kalitesi de büyük ölçüde yükselmiştir. Evvelce hemen hemen münhasıran bir ihraç malı olan pamuk, şimdi, memleketimizin müteaddit şehirlerinde kurulan pamuklu dokuma fabrikalarını da beslemektedir.

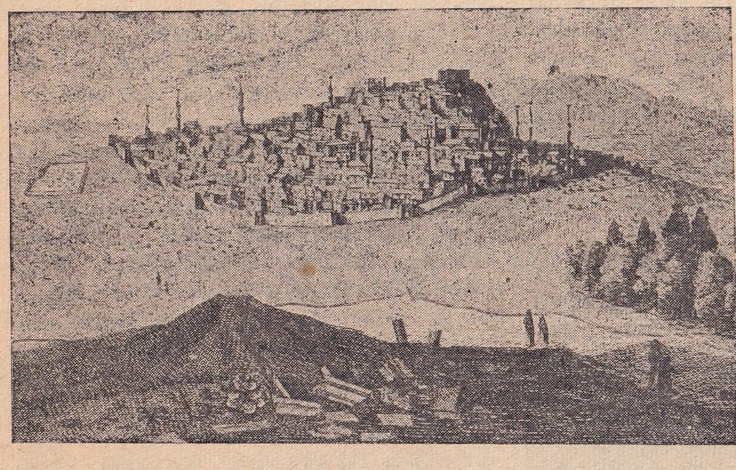
1943 yılı kayıtlarına göre, yalnız Seyhan vilâyetinde iki yüz yirmi bin kadar koyun, üç yüz binden fazla kılkeçisi, iki yüz on bine yakın sığır, on beş binden fazla manda, altı bin kadar deve, otuz sekiz bin at (Çukurova atları meşhurdur) bulunmaktadır. Bölgenin dağları mühim bir orman örtüsü taşımaktadır. İçel vilâyeti, arazisinin yüzde yirmi sekizini kaplıyan dört yüz yirmi sekiz bin hektar ormanla, vilâyetlerimiz arasında Antalyadan sonra ikinci gelmektedir. Seyhan vilâyetinde de iki yüz kırk altı bin hektar orman vardır (yüzde on iki buçuk). Bütün bu iktısadî kaynaklar, dağlık sahalarda, henüz el sürülmemiş denecek bir halde olan madenlerle beraber, Adana bölgesi için, yakın bir istikbalde, endüstri sahasında da büyük bir kalkınma vadetmektedir. *(Prof. Besim Darkot)* —

Adanada iplik fabrikası

ANKARA'NIN DEVLET MERKEZİ OLUŞU — (13 birinciteşrin 1923) 24 temmuz 1923 te Lozan Muahedesinin imzalanmasiyle memleketin sulha kavuşması ve bu sulh devresi hayatını düzenliyecek İkinci Büyük Millet Meclisinin çalışmıya başlaması (13 ağustos 1923) üzerine bir kısım memleket matbuatında, devlet merkezinin İstanbul'a taşınması fikri münakaşa konusu olmıya başladı. Bir kısım yazarlara göre Lozan ahidnamesine bağlı XIV numaralı tahliye protokolu gereğince İtilâf kuvvetleri tarafından boşaltılacak İstanbul'a, devlet merkezinin taşınmasında sakınılacak bir cihet yoktu. Devlet makinesinin iyi işlemesi için bu bir zaruretti. Halbuki millî devlet, çok önceden merkezini seçmiş ve oraya bir daha ayrılma-

mak üzere yerleşmiş bulunuyordu. 27 birincikânun 1919 da Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesine kollarını açan Ankara, millî kurtuluş mücadelesinin ilk-hazırlıklarına bütün varlığiyle destek olmuş, milletin kayıtsız ve şartsız hâkimiyetine dayanan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, 23 nisan 1920 de burada kurulmuş ve Türk'ün bin bir yeni kahramanlığiyle dolu istiklâl savaşı buradan idare olunmuştu.

Ankara'nın tarihî bir gravürü
Turnöfor'un seyahatnamesinden

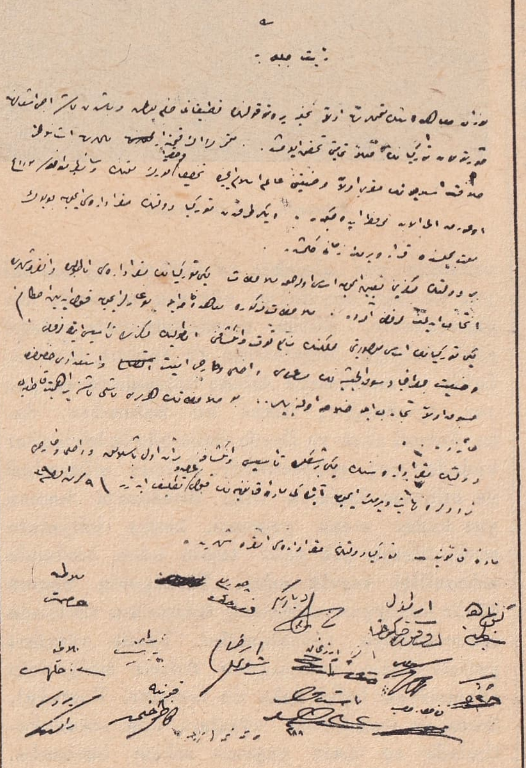
Bunu Atatürk 5 birinciteşrin 1922 de Ankara Belediye Meclisine gönderdiği bir mektupta şu sözleriyle ifade etmektedir: «Milletimizin bütün bir cihanı husumete karşı muzafferiyetle tetviç eylediği İstiklâl Mücahedesi tarihinde, Ankara namı en aziz bir mevki muhafaza edecektir. Büyük Millet Meclisi sizin muhiti hamasetinizde biperva istiklâl mücahedesine devam edebilmiştir.»

Harbden muzaffer çıkan Türkiye'nin elbette ki sulh ve inkılâp yolunda da kudret kaynağı bu şehir olacaktı. Türk istiklâl ve inkılâp davasının bir bayrağı olan Hâkimiyeti Milliye (Ulus) bu fikri birçok başmakaleleriyle hararetle müdafaa ediyor, İstanbulda mukabil tezi tutan ve Ankara'yı bir devlet merkezi olmak için kabiliyetsiz gören bazı gazetelere hakikati anlatmıya çalışıyordu. Nihayet Gazi Mustafa Kemal'in bir Viyana'lı gazete muhabiriyle yaptığı mülâkatın, 27 eylûl tarihli Hâkimiyeti Milliye'de neşrolunan metniyle «Ankara'nın yeni Türkiye'nin merkezi» olacağı cihan efkârı umumiyesine bildirilmiş oldu. Gene aynı günlerde Ankara'ya gelen bir Fransız muharririne de Mustafa Kemal; «Ankara Türkiye'nin merkezi kalmalıdır. Şurası bedihidir ki, Ankara bir iki gün içinde bir merkezin ihtiva etmesi muktazi bütün şartları temin edemez. Maamafih şehir, şimdiden bazı şartları haiz bulunmaktadır. Nitekim bir şehrin inkişafı için lâzım olan esaslı şartlardan biri, nüfusun kesafetidir. Bu hususta Ankara ileriye gitmiştir. Merkez olduğu gündenberi nüfusu takriben üç misli derecesinde çoğalmıştır. Görüyorsunuz ki her tarafta yeni binalar yapılıyor. Yeni bir şehir doğmaktadır. Bu gördüğünüz bir başlangıçtan ibarettir.» demiş, müstakbel Ankara'yı canlandırmıştı.

Hisar mahallesinin eski bir manzarası

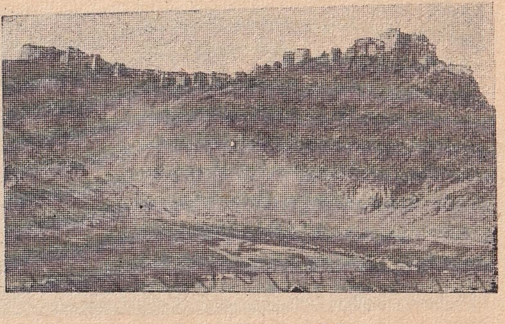
29 eylûlde Büyük Millet Meclisi bir bütçe kanununu müzakere ederken, Büyük Millet Meclisi binasının genişletilmesi için istenilen tahsisat dolayısiyle bu mesele üzerinde durdu. Bazı mebuslar evvelâ hükûmet merkezi işinin halli lüzumunu ileriye sürdülerse de ertesi günkü müzakerede istenen tahsisatın kabulü Büyük Millet Meclisinin hükûmet merkezi hakkında ne düşünmekte olduğunu göstermiş oldu.

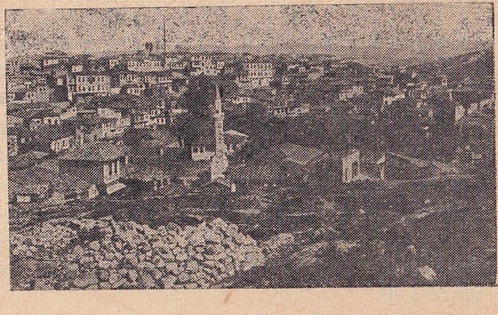
Ankara'yı Devlet merkezi yapan vesika: Takrir

9 birinciteşrin 1923 te Halk Partisi Meclis Grupu içtimaında uzun ve hararetli bir müzakereden sonra devlet merkezinin Anadolu'da bulunması esas olarak kabul edildi ve Hariciye Vekili İsmet Paşanın siyasî ve askerî bakımlardan verdiği uzun ve ikna edici mühim izahat üzerine Ankara'nın hükûmet merkezi olmasına müttefikan karar verildi.

İsmet Paşa, Partinin bu kararı üzerine derhal mucip sebepleriyle birlikte tek maddelik bir kanun lâyihasını hemen bizzat kaleme aldı ve daha on dört arkadaşına da imzalattığı bu teklifi, ertesi günü Büyük Millet Meclisi Reisliğine sundu. Lâyiha ve Kanunu Esasî Encümenlerinden geçen teklif, hadisatın zaten Ankara'yı makarrı tabiî olarak gösterdiği ve hazırladığı belirtilerek «Bu gerçeğin tesbiti» için, Meclisin 13 birinciteşrin 1923 ruznamesine alındı.

Ankara kalesi'nin silueti

Ankara'nın eski bir köşesi

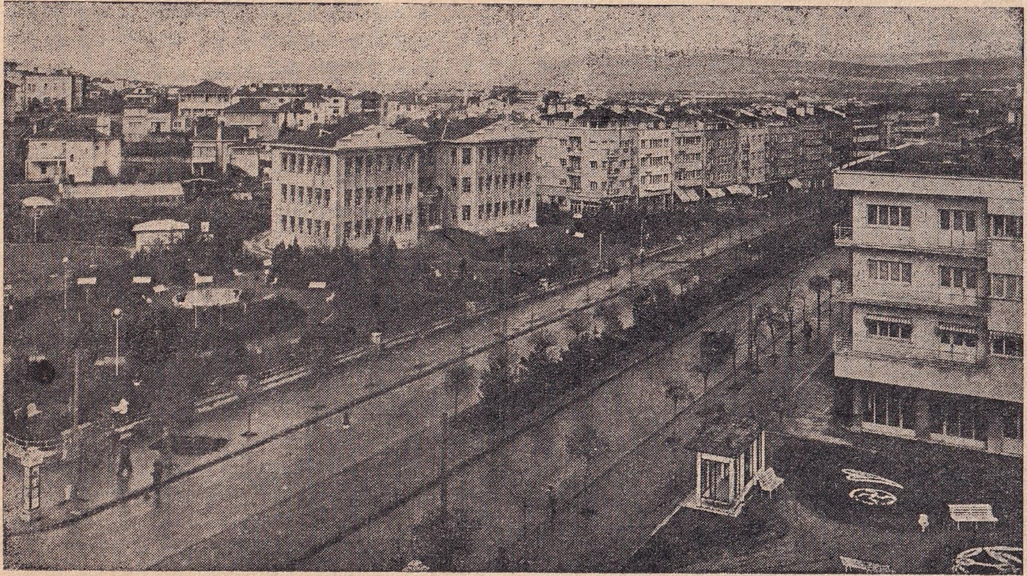
Büyük Millet Meclisi tek bir itiraza karşılık, ileride hazırlanacak Teşkilâtı Esasiye Kanununun maddeleri arasına katılmak üzere Hariciye Vekili ve Malatya Mebusu İsmet Paşa ile arkadaşlarının teklif ettiği «Türkiye devletinin makarrı idaresi Ankara şehridir» kararını, alkışlar arasında kabul etti.

Bu tarihî karar, bütün münakaşalar sırasında bu hakkını sükûnetle beklemeyi bilmiş olan Ankara'yı coşturdu. Bütün dükkânlar kapatıldı. Her taraf bayraklarla, gece fenerlerle donatıldı. Şenlikler ve gösteriler üç gün üç gece sürdü. Fener alayları, millî oyunlar tertibolundu. Şehir namına Büyük Millet Meclisine teşekkür heyeti gönderildi. Millî mücadelenin fedakâr Ankara'sı, istiklâl ve inkılâp tarihimize yaptığı hizmetin tam mükâfatını görerek Türkiye Cumhuriyetinin bugünkü büyük ve güzel merkezi haline gelmiye namzet olmuş bulunuyordu. O günkü

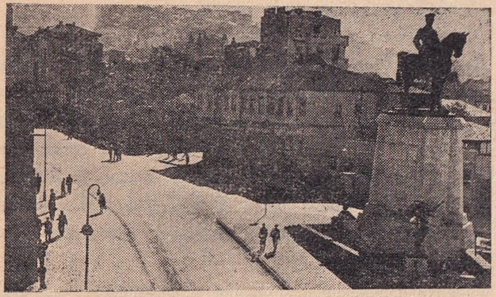
Hacıbayram camii

Ankara Belediye Reisi «Ankara Türk milletinin varlığını kurtarmak ve korumak için yaptığı harikaengiz mücadele ve mücahedenin merkezi olmuşsa, hür ve müstakil Türkiye devletinin de asrî ve mükemmel bir mer-

Yenişehirden umumî bir görünüş

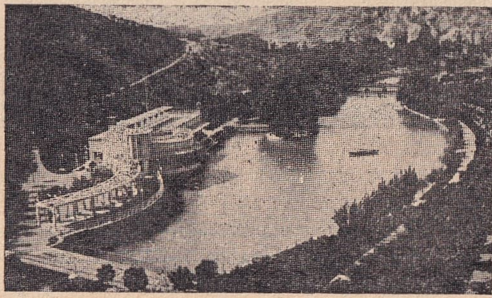
kezi olacaktır. Ankara'lılar bu büyük nimetin manevî ve maddî menafiini idrak etmekle bahtiyar ve mesuttur» diyerek, bugünkü Belediye Reisinin devlet merkezi oluşunun 21 inci yıldönümü vesilesiyle «Savaşa, savaş yo-

Ulus meydanında Atatürk abidesi

lunda ıstıraba ve nihayet kurtuluş ve zafere aşina olan Ankara» diye vasıflandırdığı başşehrin parlak istikbalini müjdelemişti.

Ankara'nın devlet merkezi olması hakkındaki kararın kabulü için o vakit Hariciye Vekili bulunan Millî Şefimiz ve Reisicumhurumuz tarafından yapılan tarihî teklif ve esbabı mucibesi şudur : «Lozan muahedesinin mütemmimlerinden olan tahliye protokolunun tatbikatı hitam bulmuş ve baştanbaşa ecnebi işgalinden kurtulan Türkiye'nin fiilen tamamiyeti tahakkuk eylemiştir. Milletimizin en kıymettar mallarından İstanbul'umuz vaziyetini Türk milletinin vesaiti müdafaasına mevdu olarak ilelebed muhafaza edecektir. Diğer taraftan Türkiye devletinin ma-

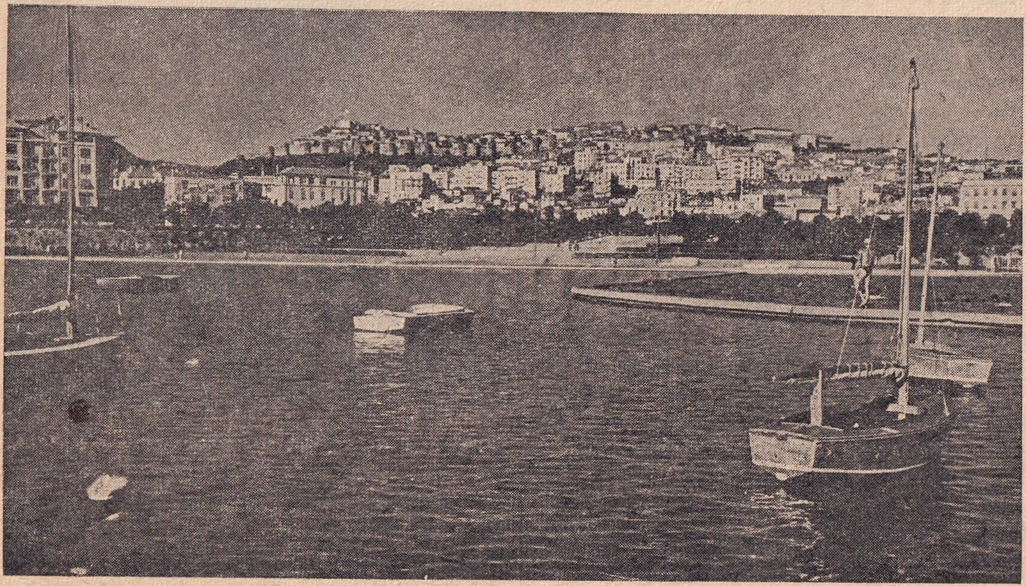
Çubuk barajında gazino

karrı idaresi için Büyük Millet Meclisinde karar vermek zamanı gelmiştir.

Bir devletin merkezini tayin için esas olacak mülâhazat, yeni Türkiye'nin makarrı idaresi Anadolu'da ve Ankara şehrinde intihap edilmek lüzumunu âmirdir. Bu mülâhaza muahedename ile Boğazlar için kabul edilen ahkâm, yeni Türkiye'nin esas mevcudiyeti, memleketin kuvvet ve gelişme kaynaklarını Anadolu'nun merkezinde tesis etmek lüzumu, coğrafî ve sevkulceyşî vaziyetin müsaadesi, iç ve dış emniyet hususunda geçmiş olan tecrübeler ile hulâsa olunabilir. Bu düşüncelerin her biri başlı başına kesin bir önemdedir.

Devletin idare merkezinin yeni bir şekilde kurulup geliştirilmesine biran önce başlamak ve içerdeki, dışardaki tereddütlere son vermek için aşağıdaki kanun maddesinin kabulünü teklif ederiz : (Türkiye devletinin makarrı idaresi Ankara şehridir.)»

(Faik Reşit Unat)

Gençlik parkı havuzu

ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL — (1880—1938) Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, komutan, devlet adamı ve inkılâpçı olarak Yirminci asrın en büyük şahsiyeti. 1880 de Selânik'te doğdu. Babası Ali Rıza Efendidir. Küçük yaşta babasını kaybeden Mustafa Kemal'i annesi Zübeyde Hanım yetiştirdi.

Çocukluğu ve ilk tahsil hayatı: İlk tahsilini Selânik'te Şemsi Efendi mektebinde yapan Atatürk, çocukluk hayatına ait hatıralarını şöyle anlatır : «Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe gitmek meselesine aittir. Bundan dolayı anamla babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem, ilâhilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rüsumatta memur olan babam, o zaman yeni açılan Şemsi Efendinin mektebine devam etmeme ve yeni usul üzerine okumama taraftardı. Nihayet babam işi mahirane bir surette halletti: evvelâ merasimi mutade ile mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönlü yapılmış oldu. Bir kaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım, Şemsi Efendinin mektebine kaydedildim. Az zaman sonra babam vefat etti. Annemle beraber dayımın nezdine yerleştik. Dayım köy hayatı geçiriyordu. Ben de bu hayata karıştım. Bana vazifeler veriyor, ben de bunları yapıyordum. Başlıca vazife tarla bekçiliği idi. Kardeşimle beraber bakla tarlasının ortasındaki bir kulübede oturduğumuzu ve kargaları kovmakla uğraştığımızı unutamam. Çiftlik hayatının diğer işlerine de karışıyordum. Böylece biraz vakit geçince annem benim mektepsiz kaldığım için endişe etmeğe başladı. Nihayet Selânik'te bulunan teyzemin evine gitmeme ve mektebe devam etmeme karar verildi. Selânik'te Mülkiye İdadisine kaydolundum. Mektepte Kaymak Hafız isminde bir hoca vardı. Bir gün sınıfımızda ders verirken ben diğer bir çocukla kavga ettim. Çok gürültü oldu. Hoca beni yakaladı; çok dövdü. Bütün vücudüm kan içinde kaldı. Büyük validem zaten mektepte okumama aleyhtardı. Beni derhal mektepten çıkardı.»

«Komşumuzda binbaşı Kadri Bey isminde bir zat oturuyordu. Oğlu Ahmed Bey Askerî Rüştiyesine devam ediyor ve mektep elbisesi giyiyordu. Onu gördükçe ben de böyle elbise giymeğe hevesleniyordum. Sonra sokaklarda zabitler görüyordum. Bu dereceye vasıl olmak için takibedilmesi lâzım gelen yolun, Askerî Rüştiyesine girmek olduğunu anlıyordum. O sırada annem Selâniğe gelmişti. Askerî Rüştiyesine girmek istediğimi söyledim. Valide askerlikten mütehaşi idi. Asker olmama şiddetle mümanaat ediyordu. Kabul imtihanı zamanı ona sezdirmeden kendi kendime Askerî Rüştiyesine giderek imtihan ver-

dim. Böylece valideye karşı bir emri vaki ihdas edilmiş oldu.» (Bakınız: Vakit gazetesi, 10 ikincikânun 1922, No. 1468).

K e m a l a d ı n ı n m e n ş e i : Küçük Mustafa, Selânik Askerî Rüştiyesinde keskin

Atatürk

zekâsı, yüksek kabiliyeti ile derhal kendini gösteriyor. Hele matematik derslerinde çok üstündür. Az zamanda bu dersi veren öğretmen kadar bilgi sahibi oluyor. Derslerin dışında problemlerle uğraşıyor. Mustafa'nın zekâ ve kabiliyetini sezen ve onu çok takdir eden matematik öğretmeni bir gün ona diyor ki: «Oğlum, senin adın da Mustafa, benim de; bu böyle olmıyacak, arada bir fark bulunmalı. Bundan sonra senin adın Mustafa Kemal olsun.» Türk ve dünya tarihine şeref ve şanla geçen M u s t a f a K e m a l adı böylece konmuş oluyor.

M a n a s t ı r İ d a d i s i n d e : Selânik Askerî Rüştiyesini bitiren Mustafa Kemal, Manastır Askerî İdadisine kaydolundu. Burada matematik dersleri kendisine pek kolay geliyordu; fakat fransızcada geri idi. Fransızca öğretmeni kendisiyle meşgul oluyor ve bazan acı ihtarlarda bulunuyordu. Bu ihtarlar Mustafa Kemal'in gücüne gidiyordu. İlk sıla zamanında kendi kendine bir çare aradı ve nihayet iki üç ay gizlice (çünkü askerî talebenin bu okula girmesi yasaktı) Selânik'teki Frerler okulunun hususî sınıfına devam ederek idadideki derslerine nisbetle ileri derecede fransızca öğrendi.

Bir gün Mustafa Kemal'in sınıfına Bursa İdadisinden naklen Ömer Naci adında bir genç geldi. Ömer Naci daha o zamanlar şiir yazmakta idi. Genç şair, Mustafa Kemal'den okuyacak kitap istedi. Mustafa Kemal bütün kitaplarını Ömer Naci'ye gösterdi. Fakat şair bunların hiçbirisini beğenmedi. Bir arkadaşının kendi kitaplarından hiçbirisini beğenmemesi Mustafa Kemal'in gücüne gitti. O zamana kadar edebiyata karşı ilgisi yoktu. O zaman şiir ve edebiyat diye birşey olduğunu anladı ve bununla meşgul olmıya başladı. Şiir kendisine pek çekici göründü. Fakat yeni gelen kitabet öğretmeni ona şiirle uğraşmayı yasak etti: «Bu tarz-ı iştigal seni asker olmaktan uzaklaştırır» dedi. Buna rağmen güzel yazmak hevesi Mustafa Kemal'in içinde kaldı.

H a r b i y e d e : Manastır Askerî İdadisini bitiren Mustafa Kemal İstanbul'da Harbiyeye geldi. Buradaki hayatından kendisi şöyle bahseder: «Burada da riyaziye merakı devam ediyordu. Birinci sınıfta saf gençlik hayallerine tutuldum. Dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin hiç farkında olmadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım. İkinci sınıfa geçtikten sonra askerlik derslerine merak sardırdım. Şiir yazmak hakkında idadî hocasının vazettiği memnuiyeti unutmuyordum. Fakat güzel söylemek ve yazmak hevesi baki idi. Teneffüs zamanlarında hitabet talimleri yapıyorduk. Saati ellerimize alıyor, «Bu kadar dakika sen, bu kadar dakika ben söyliyeceğim» diye müsabaka ve münakaşalar tertip ediyorduk.»

«Harbiye senelerinde siyaset fikirleri başgösterdi. Vaziyet hakkında henüz nafiz bir nazar hasıl edemiyorduk. Sultan Hamid devri idi. Kemal Beyin kitaplarını okuyorduk. Takibat sıkı idi. Ekseriyetle ancak kovuşta yattıktan sonra okumak imkânını buluyorduk. Bu gibi vatanperverane eserleri okuyanlara karşı takibat yapılması, işin içinde bir berbatlık bulunduğunu ihsas ediyordu; fakat bunun mahiyeti gözlerimiz önünde tamamiyle tebellür etmiyordu.» (Vakit gazetesi, aynı sayı).

H a r b A k a d e m i s i n d e : Harb Okulunu muvaffakıyetle bitiren Mustafa Kemal Erkânıharbiyeye (Harb Akademisine) ayrıldı. Burada mutat olan derslere iyi çalışıyordu. Fakat onun kafasını diğer bazı arkadaşları gibi bir takım yeni siyasî fikirler işgal etmeğe başlamıştı. Memleketin idaresinde bazı fenalıklar bulunduğunu anlıyorlar ve bu fenalıkları kendi aralarında gizli gizli konuşuyorlar, çareler arıyorlardı. Bir müddet sonra, üç beş arkadaşa inhisar eden bu konuşmaları bütün Harbiye talebesine anlatmak hevesine düştüler. El yazısı ile bir gazete çıkarmıya başladılar. Bu hâdiseleri gene kendisinden dinliyelim: «Sınıf dahilinde ufak teşkilâtımız vardı. Ben heyet-i idareye dahildim. Gazetenin yazılarını ekseriyetle ben yazıyordum. O zaman mekâtip müfettişi İsmail Paşa vardı. Bu harekâtımızı keşfetmiş, takip ettiriyormuş. Mektebin Müdürü Rıza Paşa isminde bir zattı. Bu zat Padişah nezdinde İsmail Paşa tarafından tahtie edilmiş. «Mektebde böyle talebe var. Ya farkında olmuyor, ya müsamaha ediyor» denilmiş. Rıza Paşa mevkiini muhafaza için inkâr etmiş. Bir gün gazetenin icabeden yazılarından birini yazmakla meşguldük. Baytar dershanelerinden birine girmiş, kapıyı kapatmıştık. Kapı arkasında birkaç nöbetçi duruyordu. Rıza Paşaya haber vermişler. Sınıfı bastı. Yazılar masa üstünde ve ön tarafta duruyordu. Görmemezliğe geldi. Ancak dersten başka şeylerle iştigal vesilesiyle tevkifimizi emretti. Çıkarken: «Yalnız izinsizle iktifa olunabilir» dedi. Sonra hiç bir ceza tatbikına lüzum olmadığını söylemiş.» (Vakit gazetesi, aynı sayı).

S u r i y e d e : Mustafa Kemal ve arkadaşları Harb Akademisini bitirinceye kadar bu siyasî faaliyetlerine devam ettiler. Akademiden 11 ikincikânun 1905 de Erkânıharb yüzbaşısı rütbesiyle çıktıktan sonra İstanbulda kalacakları müddet içinde aynı faaliyete devam edebilmek için arkadaşlarından biri namına bir apartıman tuttular. Arasıra bu-

Mustafa Kemal Kocatepede

rada toplanıyorlar, memleket meselelerini görüşüyorlardı. Genç subayların bu hareketleri Abdülhamidin hafiyeleri tarafından gözden kaçırılmıyordu. Bir gün Fethi Bey adında, zabit iken askerlikten çıkarılmış bir zat

karşılarına çıktı. Sefaletinden, yardıma muhtaç olduğundan, yatacak yeri bulunmadığından bahsederek yardım istedi. Apartımanda bu zata yatacak yer verdiler ve kendisine yardım ettiler. İki gün sonra Fethi Beyin

Mustafa Kemal Paşa

arzusu ile bir yerde buluşmıya karar verdiler. Mustafa Kemal mülâkat yerine gittiği zaman Fethi Beyin yanında Mabeyne mensup bir yaver vardı. Apartımanda yatan arkadaşlarından İsmail Hakkı Bey adındaki bir zatı derhal tevkif ederek götürdüler, bir gün sonra da Mustafa Kemal'i tevkif ettiler. Meğer Fethi Bey İsmail Paşanın hafiyesi imiş. Bir müddet yalnız başına mahpus kalan Mustafa Kemal'i Mabeyne götürerek sorguya çektiler. Bu sorgu esnasında İsmail Paşa, Mabeyin Başkâtibi, bir de sakallı bir zat hazır bulunuyordu. Sorgudan anlaşılıyordu ki Mustafa Kemal ve arkadaşları gazete çıkarmaktan, teşkilât yapmaktan, apartımanda gizli gizli çalışmaktan suçlu idiler. Mustafa Kemal'in bazı arkadaşları daha evvel itirafta bulunmuşlardı. Bir kaç ay mevkuf kaldıktan sonra kendisini serbest bıraktılar. Bundan bir iki gün sonra bir akşam Harbiye Mektebi Müdürü Rıza Paşa kendilerini çağırarak, her şeyi bildiğini, fakat müdafaa mecburiyetinde kaldığını, bundan sonra dikkatli davranmalarını samimî surette ihtar ederek kurtulmalarında başlıca âmil olduğunu söyledi.

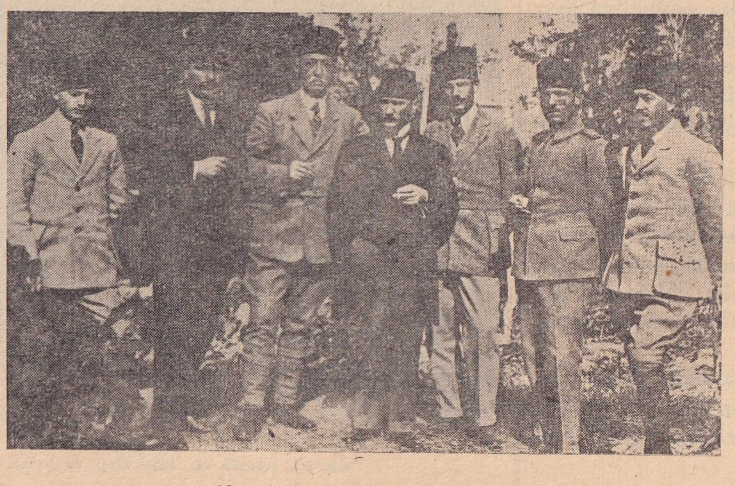
Bu vak'adan üç beş gün sonra da Harp Akademisini bitiren gençleri Erkânıharb dairesine (Genelkurmay) çağırdılar. Bunların Edirne ve Selâniğe yani o zamanki ikinci ve üçüncü ordulara gönderilmeleri kararlaşmıştı. Kendilerine kur'a çekileceğini, fakat aralarında anlaşırlarsa kur'aya lüzum kalmıyacağını söylediler. Mustafa Kemal arkadaşlarına işaret etti. Bir az konuştular, aralarında ikinci ve üçüncü orduya gidecekleri ayırdılar, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bu tarzda hareket etmelerinden şüphelendiler, aralarında teşkilât bulunduğuna hükmettiler. Bunun üzerine Mustafa Kemal'i Şam'a sürdüler ve burada otuzuncu süvari alayında staj yapmağa memur ettiler.

Mustafa Kemal'in Suriye'deki kıta hayatı daha sonraki siyasî hayatı için kıymetli tecrübelerle geçmişti. Devlet idaresinin kötülüğünü, ordunun talim ve terbiyesindeki eksikliği, halkın fena idare yüzünden çektiği ıstırapları burada yakından gördü. Fırsatlar icadederek Suriye'nin her tarafını dolaştı. Havran ve Kuneytara'da dürzilerle çıkan anlaşmazlıkların bastırılmasında bulundu ve bütün bu harekât esnasında askerî kudreti, halk ve memleket hakkındaki derin sevgisi ile arkadaşlarına örnek oldu. (Bakınız: Afet, Vatan ve Hürriyet. Belleten c. 1, s. 289—298).

Vatan ve Hürriyet Cemiyeti: Mustafa Kemal Şam'da bulunduğu zaman bir kaç arkadaşiyle birlikte «Vatan ve Hürriyet» adiyle gizli ve siyasî bir cemiyet kurdu (Birinciteşrin 1906) ve bir müddet sonra da Yafa'ya nakletti. O, gizli cemiyetin Selânikte de teşkilâtını yapmak istiyordu. Fakat Şam'a sürülürken hakkında çıkan iradede «vesaiti sehile ile memleketine gidemiyecek bir yere gönderilmesi» kaydı vardı. Bundan dolayı Selâniğe gitmesi mümkün değildi. Nihayet arkadaşlarının yardımiyle gizlice Selâniğe gitmeğe muvaffak oldu. Daha önce mektupla müracaat ettiği bazı kimseler kendisine yardım vâdettikleri halde bu yardımı gösteremedi. Bununla beraber bazı eski arkadaşlariyle görüşerek Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin bir şubesini Selânik'te de kurdu.

Selânik'teki ikametini dört ay kadar uzatmış olan Mustafa Kemal'i İstanbul hükûmeti bir yandan Yafa'da araştırırken diğer yandan da Selânik'te tevkifi için emir vermişti. Bu emri gizlice kendisine gösteren arkadaşı Cemil Bey (Tekirdağ Mebusu Cemil Uybadın) aynı zamanda gelen emrin tatbik edilmesini bir iki günden fazla geciktirmiye imkân olmadığını söyledi. Mustafa Kemal süratle Yafa'ya döndü. Yafa'daki arkadaşları da vaziyeti iyi idare etmişler ve Mustafa Kemal'in nerede olduğu sualine karşı verdikleri cevapta onun Mısır hududunda Birisebi civarında kıtaları ve vaziyeti tetkike memur edildiğini bildirmişlerdi.

Selâniğe dönüş: Yafa'dan tekrar topçu stajı yapmak üzere Şam'a nakledilen Mustafa Kemal stajın sonunda Kolağalığa terfi ve Ordu Erkânıharbiyesine tayin edildi.

Mustafa Kemal Sıvas kongresinde

Mustafa Kemal'in Suriye'deki vazifesi iki buçuk üç sene sürmüştü. Arada geçen müddet içinde her şeyin unutulmuş olduğunu düşünerek 1907 yılı eylûlünde kendisini Makedonya'ya, Üçüncü Orduya naklettirdi. Ancak daha Selâniğe varmadan Üçüncü Ordu Müşürlüğü onu Manastır'a tayin etmişti. Çünkü ordu merkezi orası idi. Selânik'te daha yüksek makam olmak üzere müşürlük ve onun erkânıharbiyesi vardı. Mustafa Kemal Selâniğe gelerek ordu müşürünü gördü ve bir tesadüf eseri olarak o günlerde bir nümune alayının teftişine memur heyette bulundu. Bu münasebetle onun Selânik'te müşürün maiyetindeki erkânıharbiyede kıymetli bir uzuv olabileceği anlaşıldı. Kendisini Selânik'te alıkoydular.

Mustafa Kemal Selâniğe geldiği zaman Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin Terakki ve İttihat adını aldığını görmüştü. Bir gün Doktor Nazım Paris'ten Selâniğe gelmiş ve «Terakki ve İttihat Cemiyetinin tarihte yeri var. O nam altında çalışılırsa daha iyi tesir eder» diye Vatan ve Hürriyet Cemiyetinde çalışanları ikna etmiş. Mustafa Kemal bir yandan Erkânıharbiye Bürosunda çalışırken, bir yandan da İttihat ve Terakki Cemiyetinde çalışmıya başladı. Kendisine Erkânıharbiyedeki vazifesinden başka Selânik-Üsküp demiryolu müfettişliğini de vermişlerdi. Bu müfettişlik ona Meşrutiyetin ilânına yakın zamanların en civcivli yeri olan Selânik ve Üsküp arasındaki teşkilâtta iş görmek imkânını veriyordu.

Meşrutiyetin ilânı: Bir müddet sonra (23 temmuz 1908) Meşrutiyet ilân edildi. Mustafa Kemal bu inkılâp ile beraber memlekette büyük ve radikal bir değişikliğin lüzumuna kaildi. Fakat onun görüşleri ve fikirleri cemiyetin diğer ileri gelenlerinin fikir ve kanaatlerine uymuyordu. Mustafa Kemal bilhassa ordunun İttihat ve Terakki Cemiyetiyle ve politika ile alâkadar olmasını tehlikeli görüyordu. Bu uğurda kongrede pek çetin mücadelelerde bulunmuştu. Fakat sözünü dinletemedi. Bunun üzerine siyasetle alâkasını keserek bütün varlığı ile askerlik ve bilhassa askerî talim ve terbiye yolunda çalışmıya başladı.

Hareket Ordusu: 31 mart (13 nisan 1909) hâdisesi üzerine Rumeli'de kurularak İstanbul üzerine yürüyen Hareket Ordusunun Erkânıharbiye Reisliğini Mustafa Kemal üzerine aldı. Hareket Ordusu adını o buldu. Bu olaya ait olarak hatıratından şu parçaları naklediyoruz:

«İstanbul'a hitaben bir beyanname yazmak lâzım geldi. Bunu ben yazdım. Sonra sefirlere hitaben ikinci bir beyanname yazdık. Buna ne imza konulması münasip olduğunu düşündük. Bazı arkadaşlar Hürriyet Ordusu dediler. Halbuki bütün ordu hürriyet ordusu vaziyetinde idi. Hareket halinde bulunan kuvvetlerin vaziyetini göstermek için «Hürriyet Ordusunun operasyon kuvvetleri» denildi. Ben bu «operasyon» kelimesinin türkçeye tercümesini düşünerek «Hareket Ordusu» tabirini kullandım.» (Aynı gazete, aynı sayı) Hareket Ordusunun sevk ve idaresindeki muvaffakıyetin en büyük hissesi şüphesiz Mustafa Kemal'e aitti.

Siyasetten çekiliş: 31 mart hâdisesinin hallinden sonra Mustafa Kemal tekrar Selâniğe döndü. Ordunun İttihat ve Terakki Cemiyetinden ayrılması ve siyasetle uğraşmaması noktai nazarını bu defa daha kuvvetle ileri sürmeğe başladı. Meşrutiyetin ilânından sonra Mustafa Kemal teşkilât yapmak ve Meşrutiyet aleyhtarı unsurları yola

getirmek üzere Trablusgarba gönderilmişti. Kendisini her defa oradan İttihat ve Terakki kongresine murahhas intihap ediyorlar, fakat O, kongrelere gitmiyordu. Bir defa yalnız bu, ordunun siyasetle uğraşmaması fikrini müdafaa için kongreye iştirak etti. Fikrini kongreye kabul ettirdi. Fakat bu muvaffakıyet yalnız kongrenin nazarî kararında kaldı. Tatbik edilmedi. İttihat ve Terakki Fırkasının bazı ileri gelenleriyle Mustafa Kemal arasında Meşrutiyetten sonra başlıyan fikir ayrılıkları son derece şiddetli idi. Bu fikir ayrılığı İttihat ve Terakkinin son zamanlarına kadar devam etti.

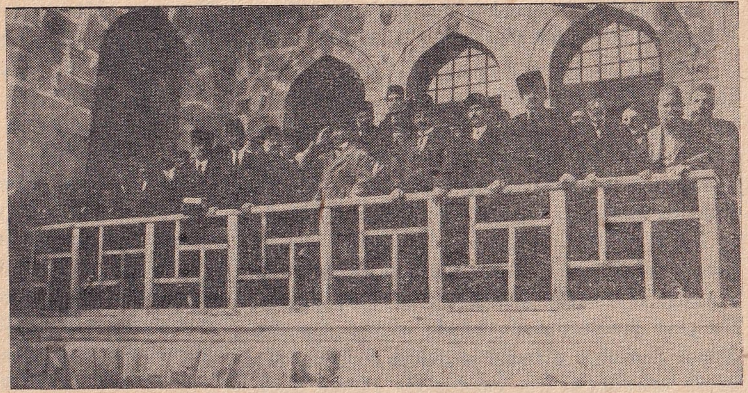
Kolağası Mustafa Kemal'in S e l â n i k'te Üçüncü Ordu zabitan talimgâhı kumandanlığında ve Ordu Erkânıharbiyesinde gösterdiği yüksek muvaffakıyet, herkesin takdirini celbediyordu. Erkânıharbiye seyahatlerinde, harb oyunlarında, manevralarda, bir çok general ve kendisinden daha yüksek rütbeli subayların iştirakine rağmen, daima fîlen harekât müdürlüğü vazifesini O görürdü. Bu itibarla sözle veya yazı ile bir çok tenkidler yapmak mecburiyeti hasıl oluyordu. Bu tenkidler bilhassa eski komutanların hoşuna gitmiyordu. Bunlar O'nun daha ziyade bir nazariyatçı olduğunu ileri sürüyorlardı. Nihayet bu tenkidlere tahammül edemiyen bazı âmirleri kıtada muvaffak olamıyarak şevk ve hevesi kırılsın diye, kendisini rütbesi küçük olduğu halde Otuz Sekizinci Alay Komutanlığına tayin ettiler. Fakat bu tayin Mustafa Kemal'in askerî kudretini daha canlı surette göstermesine vesile oldu. Selânik'te bulunan bütün garnizon kıtaları alayının tatbikatına kendiliklerinden iştirake başladılar. Verilen konferanslara diğer subayların da geldiği görüldü. Alayının subayları ve erleri kendisini son derece seviyorlardı. Âdeta bütün subaylar etrafında toplanmıştı. Bu vaziyetten hoşlanmıyan Üçüncü Ordu Müfettişliği O'nu orduyu isyana hazırlıyor diyerek Mahmud Şevket Paşa marifetiyle Selânik'ten uzaklaştırdı ve İstanbul'da Erkânıharbiyei Umumiye dairesine memur ettirdi.

Mustafa Kemal Selânik'te bulunduğu sırada, Arnavudluk harekâtiyle de meşgul oldu. Bu harekâta evvelâ Şevket Turgut Paşa memurdu. Sonra, Mahmud Şevket Paşa harekâtı bizzat eline almış, Mustafa Kemal'i de Erkânıharbiye Reisi olarak beraber götürmüştü.

1910 da Hükûmet kendisini diğer bir arkadaşiyle birlikte (Binbaşı Salâhaddin Bey) Fransaya, Pikardi manevralarını takibe memur etti.

T r a b l u s g a r b 'd a : Mustafa Kemalin Selânik'ten İstanbul'a çağırıldığı sıralarda İtalyanlar Trablusgarb'a hücum etmişlerdi. Bu olay memleket ve millet için dövüşmek ve çarpışmak heyecaniyle sarsılan Mustafa Kemal için bulunmaz bir fırsattı. 1910 yılının sonlarında ve birkaç arkadaşiyle gizlice Mısır'a ve oradan da Tobruk ve Derne'ye gitti. Mısır'da kendisini ve arkadaşları Nuri ve Fuad Beyleri (Nuri Conker ve eski Rize Mebusu Fuad Bulca) İngilizler tevkif etmişlerdi. İngilizler sarı saçlı, mavi gözlü bir zabit arıyorlardı. Mustafa Kemal'e benziyen Mısırlı bir kamacı ustası kendisinin Mustafa Kemal olduğunu söyledi. Onu tevkif ederek İskenderiye'ye sevkettiler. Mustafa Kemal ve arkadaşları bu sayede kurtularak Mısır hududunu geçtiler.

Trablus'ta ilk tesadüf ettikleri büyücek

Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi balkonunda

kumanda mevkii Halebli Etem Paşanın kumanda ettiği Tobruk mevkii idi. Mustafa Kemal arkadaşlariyle birlikte İtalyan mevzilerini ve kuvvetlerini keşfederek buradaki kuvvetleri derhal taarruz lüzumuna ikna etti. 9 ikincikânun 1911 Tobruk muharebesi o çevrede ilk muharebe ve muvaffakıyet oldu. Ondan sonra Derne'ye gelerek buradaki kuvvetlerin komutanlığını eline aldı (Bakınız: 1925—1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, sahife 53). Mustafa Kemal Trablus'ta bir yıl kaldı ve bu sırada binbaşılığa terfi etti.

Balkan Harbi: Mustafa Kemal Trablusta iken Balkan Harbi başlamıştı. Osmanlı Devleti için çok acı akıbetler hazırlıyan bu harb haberini alır almaz Mustafa Kemal derhal ana vatana dönmek ihtiyacını duydu. Mısır'a geldiği zaman Komanova mağlûbiyetini, Selâniğin düştüğünü, Bulgar ordusunun Çatalcaya dayandığını haber aldı. Bu ağır

Mustafa Kemal ve İsmet Paşa cepheleri teftişte

felâketlerin bu kadar süratle gelmesine bir türlü inanmak istemiyordu. Avrupa yoliyle ve Romanya üzerinden İstanbul'a geldi ve vaziyeti işittiğinden daha kötü buldu. Kendisini Bahrisefit Boğazı Kuvayı Mürettebesi Harekât Şubesi Müdürlüğüne tayin ettiler. Bu ordunun Erkânıharbiye Reisi Fethi Beydi (Fethi Okyar). Biraz sonra kendisine aynı zamanda «Bulayır Kolordusu» denilen bir kuvvetin Erkânıharbiye Reisliğini de verdiler. Bu kolordunun ayrıca komutanı olmadığı için kuvvetleri ordu komutanı adına Mustafa Kemal idare ediyordu. Edirneye en önce giren kıta bu kolordunun süvari livası idi. Mustafa Kemal bu vazifelerle Gelibolu ve Bulayır'da bulunduğu sıralarda Çanakkale Boğazının icabında nasıl müdafaa edilebileceği hususunu da tetkike fırsat buldu.

Balkan Harbinden sonra Mustafa Kemal Sofya Ataşemiliterliğine tayin edildi ve Umumî Harbe kadar bu vazifede kaldı. Mustafa Kemal Sofya'da bulunduğu sıralarda aynı zamanda Bükreş, Belgrad ve Çetine Ataşemiliterlikleri de munzam vazife olarak kendisine verildi. Sofya'da iken kaymakamlığa terfi edildi.

B i r i n c i C i h a n H a r b i : Mustafa Kemal Türkiyenin Umumî Harbe girmesinde acele edildiği kanaatinde idi. Sofya'da iken bütün cephelerdeki harekâtı dikkatle takibediyor ve henüz harbin başlarında iken bu harbin neticelerini görüyordu. Bu kanaatini icabeden makamlara bildirmekte, Alman orduları Paris üzerine yürüdükleri sıralarda bile neticenin kötü olacağını herkese söylemekte idi. Bununla beraber doğru veya yanlış bir savaşa girmiş olan memleketinde faal bir vazife almayı Sofya'da seyirci bir ataşemiliter vaziyetinde kalmıya tercih etti ve Başkumandanlığa müracaat ederek orduda bir vazife istedi. İlk önce kendisine orduda faal bir vazife vermek istemediler. Nihayet şiddetli ısrarı üzerine 2 şubat 1915 te Tekirdağında teşekkül edecek olan bir tümenin komutanlığına tayin ettiler. Atatürk bu vazifeyi kabul ederek Tekirdağına geldi ve emrine verilen kuvvetleri kısa bir zamanda hazırladı. Bu tümen Umumî Harb tarihinde ve Türkün mukadderatı tarihinde unutulmaz bir ad bırakmış olan 19-uncu tümendir. 24 şubat 1915 te 19 uncu tümen Maydosa naklolunarak Ece limanı ile Seddülbahir ve Morto limanı arasındaki mıntakanın muhafazasına memur edildi. Pek az zaman sonra aynı mıntakaya miralay rütbesinde başka bir tümen komutanı getirildi ve 19 uncu tümen ordu ihtiyatı olarak Bigalı köyüne ikame edildi.

Mustafa Kemal 25 nisan 1915 tarihine, yani İtilâf Devletlerinin Gelibolu Yarımadasına büyük kuvvetler çıkardıkları tarihe kadar Bigalı köyünde kalarak kuvvetinin talim ve terbiyesiyle meşgul oldu. 25 nisan sabahı düşman kuvvetleri Arıburnu ve Seddülbahir mıntakalarına asker çıkarmıya başlamışlardı. Arıburnu mıntakasında bulunan komutan, Mustafa Kemal'den bir tabura yardım istedi. Mustafa Kemal aldığı raporlardan ve Maltepe-de yaptığı tarassutlardan işin içinden bir taburla çıkılamıyacağını anladı ve bütün kuvvetleri ile düşmanı durdurmak için ileri atıldı. Çetin savaşlardan sonra düşmanı daracık bir sahil mıntakasında tesbite muvaffak oldu ve bu suretle meşhur Çanakkale müdafaasının temelini attı. Onun bu kanlı savaşlar esnasında kıtalarına verdiği şu sert emir bu çarpışmaların dehşetini göstermeğe kâfidir: «Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize

başka kuvvetler ve kumandanlar kaim olabilir.» (Bakınız: Ruşen Eşref, Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile mülâkat, s. 29).

Arıburnu'ndan umduğu neticeyi alamıyan düşman Türk cephesini Anafartalarda yandan çevirmek maksadiyle 6 ağustos 1915 te Anafartalar mıntakasına yeni bir çıkarma daha yaptı. Vaziyet çok endişe verici idi. Eğer düşman kuvvetli bir taarruzla geri atılamazsa Çanakkale müdafaası çökebilir, Boğazlara hâkim olan düşman İstanbul'u zaptederek harbin gidişi bambaşka bir şekil alabilirdi. Bu sırada ordu karargâhiyle Mustafa Kemal arasında çok dikkate şayan bir telefon muhaveresi cereyan etti. Bunu kendi hâtıratından okuyalım: «Vaziyetin ehemmiyet ve nezaketi büyük olduğundan Conk Bayırı emir ve kumandası için mafevk karargâhların nazarı dikkatlerini celbetmekten hâli kalamıyordum. Ordu Erkânıharbiye Reisi, Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa Hazretleri tarafından beni telefon başına çağırdı. Müşarünileyhin ahvali nasıl gördüğümü ve mütalâamı sorduğunu bildirdi. Kendisine Conk Bayırı vaziyetinin nezaketini izah ettim ve ıslahı vaziyet için daha bir an kaldığını ve bu anın zıyaı halinde felâketin pek muhtemel olduğunu söyledim. Vaziyet umumileşmiş, Anafartalara çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini nazarı dikkate almak ve ona göre umumî tedbirler ittihaz ederek sevk ve idareyi tevhit ve temin etmek lâzımdı. Bu sebeple Erkânıharbiye Reisinin; «Çare kalmadı mı?» sualine verdiğim cevapta, bütün mevcut kuvvetlerin tahtı kumandama verilmesinden başka çare kalmadığını söyledim.

— Çok gelmez mi? dedi.

— Az gelir! dedim.» (Bakınız: Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Anafartalar muharebelerine ait hâtıraları, s. 40).

Geceyarısı kendisine tebliğ edilen bir ordu emrinde: Anafartalar Grupu kumandasını deruhte etmek üzere hemen Çamlı Tekkeye hareket etmesi ve ertesi sabah (9 ağustos 1915) fecirle beraber düşmana taarruz eylemesi lüzumu bildiriliyordu.

Hâtıratında der ki: «Böyle, zulmet ve müphemiyet içinde, tanımadığınız kuvvetlerle

Müşür Gazi Mustafa Kemal

yeni bir işin - üç gündenberi deruhte eden her kumandan ve kıtanın mağlûbiyet ve perişanisini intaç eden ve vatanın ya hayat veya ölümüne sebep olunabilecek mühim bir işin - başkaları tarafından başlanmış kanlı ve kaybedilmiş bir ma'rekenin mesuliyetini deruhte etmek o kadar basit bir keyfiyet olmasa gerek. Fakat, ben kemali iftiharla bu mesuliyeti kabul ettim» (Bakınız: Uluğ İğdemir, aynı eser, s. 42).

Mustafa Kemal, bu başarılması güç işi de başardı. Zamanında yapılmış çok sert taarruzlarla düşmanı püskürttü ve Gelibolu Yarımadasının daracık bir şeridi üzerinde bir adım daha fazla ilerlemesinin önüne geçti. Conk Bayırı muharebesinde bir şerapnel parçası O'nun kahraman göğsüne isabet etmişti. Fakat kızgın demir ancak cebindeki saati parçalıyabildi, Türkün gelecek tarihi için büyük vazifeler başaracak olan Büyük Adama bir şey olmadı. Bu parçalanan saati o zaman Ordu Kumandanı bulunan Mareşal Liman von Sanders bir hâtıra olarak Mustafa Kemal'den almış ve yerine kendi asalet armasını taşıyan saatini vermişti.

Anafartalarda büyük yenilgiye uğrıyan düşman bir daha taarruza cesaret edemiyerek bu tarihten bir kaç ay sonra Gelibolu Yarımadasını boşaltmıya mecbur oldu.

Kara, deniz ve hava vasıtalarının mükemmelliği ve çokluğu bakımından dünyanın en güçlü bir kuvvetini temsil eden İtilâf ordularının bu suretle çekilmesiyle elde edilen

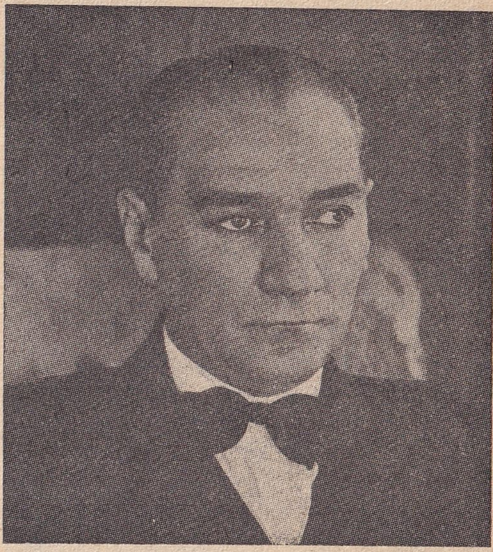

Gazi Mustafa Kemal ve İsmet Paşa

zafer, Türk yiğitlik ve azminin en ölmez eserlerinden birisidir.

Arıburnu zaferini müteakıp 1 haziran 1915 te albaylığa yükselen Mustafa Kemal'in aylardanberi en büyük enerji ile yaptığı savaşlar sonunda sıhhati bozulmuştu. 10 birincikânun 1916 da Anafartalar Grupu Kumandanlığını Fevzi Paşaya (Mareşal Fevzi Çakmak) bırakarak istirahat etmek üzere Sofyaya gitti. Burada iken kendisini Onaltıncı Kolordu Komutanlığına tayin ettiler. Bu kolordu ile bir müddet Edirne'de kaldıktan sonra şarkta Bitlis, Muş cephesinde aynı numara altında başka kıtalardan mürekkep bir kolordunun başına geçti; Diyarbakır'da iken Mirliva (Tuğgeneral) oldu. Bu havalide harb tarihinin kaydettiği mühim vak'a, Bitlis ve Muşu, Rus Çarlığının sayıca ve malzemece üstün kuvvetlerini mağlûp ederek geri alan harekettir. Bunu da genç Generalin manevra ve az kuvvetle çok iş görme kabiliyetine borçluyuz.

Mustafa Kemal mart 1917 de aynı cephede vekâleten İkinci Ordu Kumandanlığına, daha sonra ordu kumandanı olarak Hicaz kuvvei seferiyesi kumandanlığına geçiriliyordu. Şam'a kadar giden ve orada Hicaz'ın ve Suriye'nin umumî vaziyetini mütalâa eden Mustafa Kemal, görüyor ki tehlike büyüktür ve umumidir. Onun için Şam'da Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşaya ve oraya gelmiş olan Başkumandan Vekili Enver Paşaya noktai nazarını açık ve katî olarak söylüyordu.

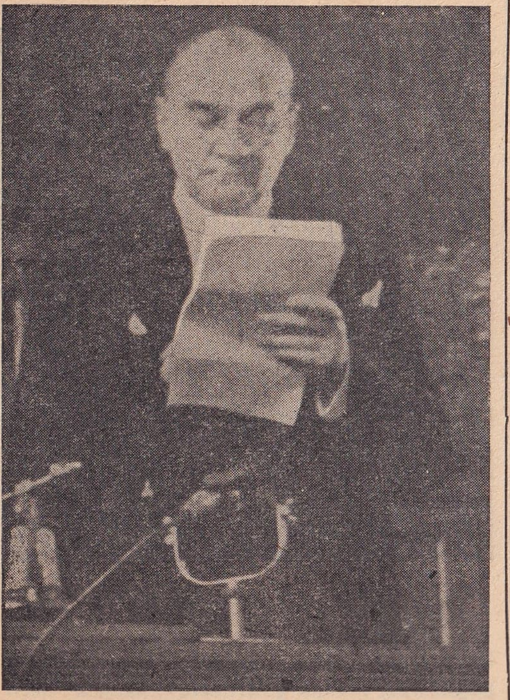

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal

Onun noktai nazarı şudur: Hemen Hicaz'ı boşaltmak, oradan getirilecek kıtalarla Suriye cephesini kuvvetlendirmek.

Bundan sonra cereyan eden hâdiseleri kendileri şöyle anlatmaktadırlar: «Hicazın tahliyesi ve iktısat edilecek kuvvetlerle Suriye'nin takviye edilmesi fikrini kendilerine kabul ettirdim. Bunun üzerine kuvayı seferiye kumandanlığının vazifesi, ricat hareketini hazırlamaktan ibaret kalacağı için Medine'ye gitmedim. Sina cephesini diğer alâkadarlarla beraber ziyaret ettikten sonra asaleten İkinci Orduya kumandan oldum. Diyarıbekir'e gittim. Bundan sonra Başkumandanlık Vekâleti Bağdad'ı istirdat emriyle Yedinci Yıldırım Ordusunu teşkile karar vermişti. Bana kumandanlığı teklif ettiler. Ben bu ordu ile Bağdadı gidip istirdat etmenin imkânı maddisi olmadığına kani idim. Fakat memleketin son ihtiyatı olmak üzere Halep civarında kuvvetli bir ordunun tahaşşüdüne hizmet etmek memleket için pek faydalı olacağı kanaatiyle kabul ettim. İstanbul'a gidip kumandayı aldım. Hakikaten Halep civarında Yedinci Orduyu tahşit karariyle oraya gittim. Bu Yedinci Ordu ile beraber, Bağdad civarında bulunan Altıncı Ordudan bir grup teşkil edilerek Almanya'dan sureti mahsusada davet edilen General Falkenhayn'ın tahtı idaresine verildi. General Bağdad üzerine yürümenin gayri mümkün olduğunu anladı. Dördüncü Orduyu ve bütün Suriye'yi idaresi altına almak maksadiyle Yedinci Ordu ile Sina cephesinde taarruz plânı teklif etti. Karargâhı Umumî bu plânı muvafık buldu. Halbuki artık Türkiyenin taarruz için israf edecek kuvveti kalmamıştı. Son kuvvet olarak bu Yedinci Ordunun ve diğer bütün kuvvetlerin ihtiyat diye muhafaza edilmesi lâzımdı. Tedafüî hareketi ve Sina cephesinin takviyesini düşünmek icabediyordu. Bu fikirlerimi kabul ettiremedim. Muhakkak olan felâketin bilfiil âmili olmağa razı olamazdım. Makamata katî lisanla bir rapor yazdım. Bu rapor intişar etmiştir. Sonra istifa ettim. Karargâhı Umumî bu iş-

tifadan sarfınazar etmem için hayli ısrarda bulundu. Nihayet kabul etti. Tekrar Diyarıbekir'deki İkinci Orduya kumandan tayin ettiler. Raporlarla söylediğim hususat ıslah edilmedikçe hiçbir makamda memlekete nafi hizmet ibraz etmenin imkânı olmıyacağını söyledim. Bu kumandayı da red ile İstanbul'a döndüm.» (Bakınız: Vakit gazetesi, aynı sayı).

Atatürk Meclis kürsüsünde

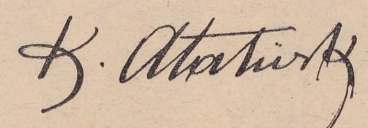
O sıralarda o zaman Veliaht olan Vahidettin ile birlikte Alman Umumî Karargâhına giden ve Alman cephelerini gözden geçiren Mustafa Kemal, İmparator Vilhelm, Mareşal Hindenburg ve General Ludendorf ile görüşüyordu. Bu suretle müstakbel Osmanlı Padişahiyle, Cihan Harbini idare eden Alman şeflerinin seciyelerini, kıymet derecelerini nafiz zekâsiyle ölçmiye ve Alman cephesinin hakikî vaziyetini tayine muvaffak oluyordu. Kendisi diyor ki: «O zaman hâsıl ettiğim son kanaat, Harbi Umumiye dahil olunduğu ilk anda söylemiş olduğum fikrin ayni olarak tecelli etti. Bu fikir, Alman ordusu ve ona merbut zümrenin mağlûp olacağı zemininde idi.» (Vakit gazetesi, aynı sayı).

Almanya seyahatinden hasta olarak İstanbul'a dönen Mustafa Kemal İstanbul'da bir iki ay tedavi gördükten sonra tedavi ve istirahat maksadiyle Viyana'ya ve Karlsbad'a gidiyordu. Bu sırada Suriye'deki muvaffakıyetsizlikleri Alman Umumî Karargâhının da gözünden kaçmıyan General Falkenhayn memleketine geri çağırılıyor ve yerine Yıldırım Ordular Grupu Kumandanı olarak Mareşal Liman von Sanders getiriliyordu. O esnada Padişah Sultan Reşad ölmüş ve yerine Vahidettin geçmiştir. Tedaviden avdet eden Mustafa Kemal bir kaç gün sonra padişah tarafından davet ediliyor ve kendisine tekrar Yedinci Ordu Kumandanlığı teklif ediliyordu. Fakat ahval devletin aleyhine olarak çok ilerlemiş ve Türk ordusunun mukadderatı artık taayyün etmişti. Bu mukadderatı başkalaştırmak hiçbir iradenin elinde değildi. Alman cephesinde dağılma emareleri belirmişti.

Mustafa Kemal 1918 yılı ağustosunda Yedinci Ordu Kumandanlığına tekrar başlamak üzere Nablüse gidiyordu. Aradan beş on gün geçmeden Sina cephesi Türk ordusuna kat kat üstün olan düşmanın umumî taarruzuna uğruyordu. Yedinci Ordunun sağında bulunan Sekizinci Ordu yarılıyordu. Bütün cephede ric'at mecburiyeti hasıl oluyordu. O, kendi ordusunu büyük müşkülâtla ve daima muhtelif ric'at hatları seçmek suretile Havran çölleri içinden bozulmadan Şam'a getirmiye muvaffak oluyordu. Tam bu sırada İstanbul'dan gelen bir telgraf kendisine padişahın fahrî yaverliğinin tevcih olunduğunu bildiriyordu. Şam'da bulunduğu sırada Rayaktaki kuvvetlerin kumandasını deruhte etmek üzere yeni bir emir alıyordu. Rayak'a gidiyordu. Fakat orada kumanda edilecek bir kuvvet olmadığını görüyordu. Tekrar Yedinci Orduyu ve diğer orduların enkazını kumandası altına alarak bunları Halep civarında topluyor ve tensik ediyordu. Halep ile Katma arasında İngiliz ve Arap kuvvetlerine karşı verdiği muharebede düşmanı mağlûp ediyor, ondan sonra düşman artık ilerliyemiyordu.

Mustafa Kemal bu suretle Antakya'dan Halep şimaline geçen ve aşağı yukarı bugünkü hududa uyan bir hattı muhafaza etmiş ve Türk devletinin millî hududunu fîlen çizmişti.

30 birinciteşrin 1918 de Mondros mütarekesi imzalandı. Bu mütareke hükümlerine göre Türkiyede bulunan Almanların memleketimizi terketmeleri icabettiğinden karargâhı Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grupunun Komutanı Mareşal Liman von Sanders de Almanyaya dönecekti. 31 birinciteşrin 1918 de Mustafa Kemal Yıldırım Orduları Grupu Komutanlığına tayin edildi. Mustafa Kemal mütareke imzalanmadan önce lâzım gelen makamlara bazı tavsiyelerde bulunmuş, kayıtsız,

Kemal Atatürk'ün imzası

şartsız teslim olmanın tehlikelerini anlatmıştı. Fakat kendisini dinliyen bulunmadı.

Yıldırım Orduları Grupu Komutanlığında 12 gün kalan Mustafa Kemal bu müddet içinde mütareke şartlarının ağırlaşmaması için elinden geleni yaptı. O, Osmanlı İmparatorluğunun son günlerini yaşadığını anlamış ve yeni bir Türk devletinin kurulması çarelerini aramıya başlamıştı. Adana'da bulunduğu çok kısa bir zaman zarfında komuta ettiği kuvvetleri imkân derecesinde tanzim ve tensik etmeğe çalıştı.

Ordular grupu lâğvedildiği ve Suriye şimalinde artık yapacak bir şey kalmadığı için 11 ikinciteşrin 1918 de Mustafa Kemal'i İstanbul'a çağırdılar, 13 ikinciteşrinde İstanbul'a geldi. İtilâf donanması İstanbul limanına girmeğe başlamıştır. İstanbul şaşkınlık ve ümitsizlik içindedir. Fikir ve siyaset kuvvetleri ayrı ayrı küçük parçalar halinde birbirleriyle çarpışmaktadır. Memleket için artık kurtuluş ümidi kalmadığını sanan bir çok kimseler şahsî menfaatlerini korumak ve canlarını kurtarmak kaygısına düşmüştür. O, bu sinirleri bozan ağır hava içinde en yakın dostlariyle, güvendiği arkadaşlariyle kurtuluş savaşının esaslarını hazırlamıya başladı. O günlere ait ihtisaslarını kendisi şöyle anlatır:

«İstanbul erbabı hamiyetince muhtelif namlar altında programlar ve fırkalar teşkil olunmak suretiyle çare-i halâs aranmakta idi. Bunların her birini ayrı ayrı tetkik ettim. Hiçbiri bir kuvvei teyidiyeye istinad etmiyordu. Binaenaleyh hiçbiriyle teşrik-i mesaiden bir netice beklemedim, kuvvei teyidiyenin doğrudan doğruya millet olacağı kanaati bende pek kuvvetli idi.

İstanbul'da cereyan eden ahvalden, yapılan teşebbüslerden, bilhassa vaziyetin vahamet ve fecaatinden milletin haberi yoktu. İstanbul'da oturup milleti haberdar etmek imkânı da kalmamıştı. Binaenaleyh yapılacak şeyin İstanbul'dan çıkıp milletin içine girmek ve orada çalışmak olduğuna karar verdim. Bunun sureti icrasını düşündüğüm ve bazı arkadaşlarla müzakere ettiğim sırada idi ki, hükûmet beni ordu müfettişi olarak Anadoluya göndermeyi teklif etti. Bu teklifi derhal maalmemnuniye kabul ettim». (Bakınız: Vakit gazetesi, aynı sayı).

İstiklâl savaşı: Mustafa Kemal Yunanlıların İzmire girdikleri gün (15 mayıs 1919) küçük ve eski bir vapurla ve maiyetiyle birlikte İstanbul'dan Samsuna hareket ediyordu. 19 mayıs'ta Samsuna çıkıyor ve derhal Amasya, Tokat, Sıvas mıntakalarında faaliyete başlıyor ve bütün Anadolu ile gizli muhaberata girişiyordu.

Atatürk'ün bundan sonraki faaliyetleri bütün vesikalariyle birlikte büyük Nutkunda etraflıca anlatıldığı için biz bu biyografide yalnız esas noktaları belirteceğiz:

Bu sıralarda memleketin her tarafında muhtelif namlar altında bir takım teşekküller kurulmıya başlamıştı. Atatürk bunları aynı program ve aynı nam altında birleştirerek bütün milleti alâkadar etmek ve bütün orduyu da bu maksada hâdim kılmak istiyordu. Üzerindeki ordu müfettişliği sıfat ve salâhiyetinden de istifade ederek bu noktadan işe başlıyor ve az zamanda bu maksat hâsıl oluyordu. Fakat takibettiği mesai tarzı İstanbul'da malûm olunca kendisini İstanbul'a davet ediyorlardı. Bu davete icabet etmiyor ve millet yolunda daha serbest çalışabilmek için askerlikten istifa ediyordu. Her birini bir savaş meydanında, bir muvaffakıyetin remzi olarak aldığı rütbelerini, asıl en büyük rütbeye, millet rehberi ve millet fedaisi olarak çalışmak rütbesine ermek üzere feda ediyordu.

Reisicumhur Atatürk ve Başvekil İsmet İnönü

23 temmuz 1919 da Erzurum'da ve 4 eylûlde Sıvas'ta memleket murahhaslarından mürekkep iki kongreye reislik ediyordu. Önce Erzurum kongresi, sonra da Sıvas kongre-

si kendi içinden seçip heyet-i temsiliye adını verdiği bir heyetin reisliğine M u s t a f a K e m a l ' i getiriyordu. O bundan sonra daha büyük bir salâhiyetle ve doğrudan doğruya milletten aldığı kuvvetle işe girişiyordu.

Fakat gerek İstanbul hükûmetinin, gerek oradaki İtilâf kuvvetlerinin ve bilhassa Anadolu'nun içine doğru ilerliyen Yunan kuvvetlerinin öfkesi ve arzusu Mustafa Kemal'i ve Türk milletini rahat bırakmıyordu. Sıvas kongresi olacağı sıralarda İstanbul hükûmeti Elâzığ Valisi Galib'i kongreyi dağıtmak; Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını yakalamak üzere Sıvas'a gönderiyordu. Mustafa Kemal'in aldığı tedbirler bu kuvvetleri dağıtıyor ve başlarındaki valiyi kaçmıya mecbur ediyordu. O zaman İstanbul'da Damad Ferid kabinesi iktidar mevkiindedir. Bu kabine iradeler alıyor, fetvalar çıkarıyor, Mustafa Kemal'i âsi ve onunla beraber olanları kâfir ve bâgi sayıyordu. Bittabi bütün bu mezbuhane haller Mustafa Kemal'in hızını arttırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Hattâ Mustafa Kemal'in Sıvas'tan yaptığı tazyik neticesinde Damad Ferid kabinesi düşüyor, yerine Ali Rıza Paşa kabinesi geçiyordu. Bu kabine Mustafa Kemal ile temasa girişiyor, onunla görüşmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşayı Amasya'ya gönderiyordu. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal ile Bahriye Nazırı Amasya'da muhtelif meseleler üzerinde müzakerede bulunuyorlar ve bir protokol imza ediyorlardı. Bu vaziyet Mustafa Kemal'in temsil ettiği millî mevcudiyetin saray ve İstanbul hükûmeti tarafından ilk tanınması sayılabilir.

Amasya'da konuşulan meselelerden biri de Meclis-i Mebusanın İstanbul'da değil, Anadolu'da toplanması idi. Mustafa Kemal bunu ısrarla ileri sürmüştü. Mustafa Kemal'in bu düşüncesinin ne kadar yerinde olduğunu 16 mart 1920 de İstanbul'daki Meclisin İtilâf kuvvetleri tarafından dağıtılarak bir kısım âzasının tevkif edilmesi keyfiyeti pek acı bir yolda ispat etmişti. Fakat bu görüş o zaman doğru görülmüyor ve Meclis İstanbul'da toplanıyordu. Mustafa Kemal bu meclise Erzurum'dan mebus seçildiği halde gitmiyor ve 27 birincikânun 1919 da Anadolunun içinde ve düşman cephesine yakın bir yerde millî bir kaynak yaratmak maksadiyle Ankara'ya geliyordu. Kendisi daha Sıvas kongresi günlerinde yeni millî varlığı teşkilâtlandırmak için 7 eylûl 1919 da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuştu. Bu cemiyet bilâhare

Atatürk manevralarda

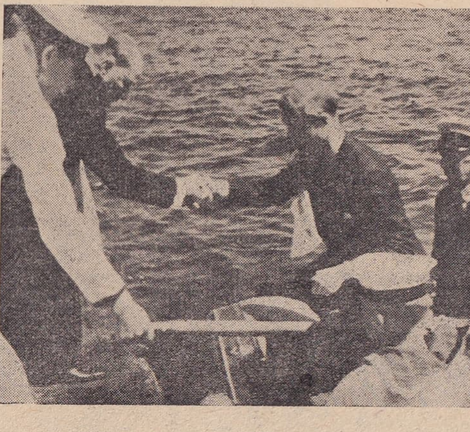
9 ağustos 1923 te yani Lozan muahedesinin imzasından on yedi gün sonra Halk Fırkası ve 10 ikinciteşrin 1924 te de Cumhuriyet Halk Fırkası adını almıştır.

Mustafa Kemal Ankara'dan İstanbul Meclisindeki arkadaşlarının harekâtını da idare ediyordu.

16 mart 1919 da İstanbul Meclisinin dağılması ve bir kısım âzasının Malta'ya sürülmesi Mustafa Kemal'i yurdun bağrında, düşman ve yabancı tesirlerden uzak millî bir merkezde yeni bir meclis toplamıya sevkediyordu. Bu meclis İstanbul'dan Ankara'ya gelebilen mebuslarla Anadolu'nun her tarafından seçilen yeni mebusların iştirakiyle 23 nisan 1920 de Ankara'da açılıyordu. Bu Meclise Mustafa Kemal « T ü r k i y e B ü y ü k M i l l e t M e c l i s i » adını veriyordu. Yeni Meclis kendine reis olarak ittifakla Mustafa Kemal'i seçiyordu. Bu reislik aynı zamanda devlet ve hükûmet reisliğidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 2 mayıs 1920 de i l k İ c r a V e k i l l e r i H e y e t i n i kuruyordu. Bir yandan da ordusunu, maliyesini, dahilî idaresini şaşılacak bir dirayet ve faaliyetle tanzim ediyordu.

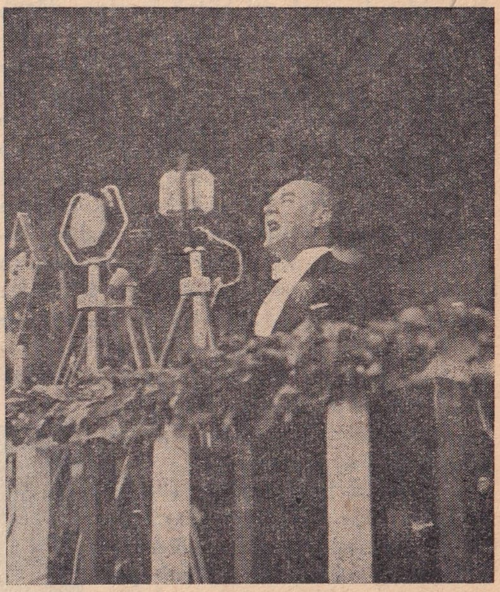
İstanbul'daki hain hükûmet gene rahat durmuyordu. Bir takım fetvalar çıkarıyor, Anadolu'dakileri idama mahkûm ediyordu. Devleti âsi sayıyor ve bu âsiler üzerine bir ordu hazırlayıp göndermek ihanetini bile yapıyordu. Bu ordunun adı Kuvay-ı inzibatiye, toplanma merkezi de İzmit'tir. Fakat Millî Hükûmetin körpe kuvvetleri bir yandan gene İstanbul Hükûmetinin teşvikiyle memleket içinde çıkan isyanları bastırıyor, bir yandan da bu idealsiz düşman ortağı uşak orduyu darma dağınık ediyordu. Bu kazançlar yeni ordunun kendine olan emniyetini ve cephedeki düşmana karşı göreceği işdeki şuurunu arttırıyordu.

Atatürk İngilitere Kralını karşılarken

Mustafa Kemal bir yandan bunlarla uğraşırken bir yandan da Büyük Millet Meclisi âzasından bir kısmı ile uğraşmıya mecbur kalmıştı. Çünkü milletin en sonunda zaferi kazanacağından emin olmıyan bazı zayıf iradeli kimseler Mustafa Kemal'e muhalefete yelteniyorlardı. Düşmanın Alaşehir, Uşak ve şimalden Balıkesir ve Bursa üzerine ilerlemesi onların muhalefetlerini arttırıyordu. Fakat, Reisin mazisine ve dehasına inanan büyük vatanseverler yığını O'nun görüşünden şaşmamış, O'nun yanından ayrılmamıştı. M u s t a f a K e m a l ' in kavi imanı, sarsılmaz azmi, keskin natıkası bu vatanperverlerin ruhuna zaferi kazanmak inanını aşıladığı gibi, bütün milletin vicdanına da unarıcı ve başarıcı bir kuvvet olarak yerleşiyordu.

Nasıl ki, biraz sonra yeni Türkiyenin genç ordusunun Garp Cephesi Komutanı Miralay İsmet Beyin (Millî Şef İnönü) komutası altında kazandığı Birinci İnönü Harbi, (9/10 ikincikânun 1921) bu sözlerin doğruluğunu fiil ile isbat etmiş oldu. Bu kazanç milletin kanaat ve güvenini, Büyük Reisine olan inanını büsbütün arttırdı. İtilâf devletleri bile millî hükûmetin varlığını bu hâdiseden sonra fiilen tanımak mecburiyetinde kalmış, İstanbul Hükûmetinin imzaladığı Sevr muahedesini değiştirmek lüzumunu duymuşlardı. Bu maksatla Londra'da bir konferans toplandı.

Atatürk Cumhuriyet bayramı merasiminde

Oraya Ankara Hükûmetinden de murahhas heyeti istenildi. Anadolu'nun murahhasları Londra konferansında millî tezi, esasları Erzurum ve Sıvas kongrelerinde kararlaştırılıp İstanbul Meclis-i Mebusanında kabul edilmiş olan Misak-ı Millî'nin, - o zaman Mustafa Kemal'in dediği gibi: «Sulh akdetmek için en makul ve asgarî şeraitimizi ihtiva eder bir program» olan «Misakı Millî» nin - mânasını anlatmıya ve tahakkukuna çalışmıya giderlerken, Büyük Millet Meclisi de ilk Teşkilâtı Esasiye Kanununu 20 ikincikânun 1921 de kabul ederek yeni devletin varlığını büsbütün kanunlaştırmış oluyordu.

Londra konferansında asıl maksadın başka şekil ve suretlerle Sevr esasını kabul ettirmek olduğunu sezen Mustafa Kemal, memleketi böyle bir vartaya düşürmekten de korudu.

Bu sıralarda 16 mart 1921 de Türkiye ile Sovyet Rusya arasında Moskova muahedenamesi aktedilmiş bulunuyordu.

Birinci İnönü Harbinde yenilgeye uğrayan Yunan ordusu yeniden hazırlanarak daha üstün kuvvetlerle 23 mart 1921 de tekrar taarruza geçti. İkinci İnönü Muharebesi adını alan bu muharebeyi de Anadolu'nun yürekleri iman dolu genç ordusu 1 nisan 1921 de kazandı. Yunanlılar «binlerce maktulleriyle doldurduğu muharebe meydanını silâhlarımıza terketti.» (Bakınız: İsmet Paşanın Metristepe'den çektiği meşhur telgraf).

İtilâf devletleri İnönü'nde iki kere yenilen Yunan ordusunu bir kere daha Türk ordusu üzerine saldırdılar. Yunan ordusu başında Kral Konstantin olduğu halde, Millî Ordudan kat kat daha çok kuvvetler ve daha yeni harb vasıtalarile 10 temmuz 1921 de yeniden taarruza geçti. İnönü muharebelerinde düşmanı püskürtmüş olan Millî Ordu, Sakarya gerisine çekildi. Vaziyet buhranlı idi. Millî Hükûmet ve bütün yurd ölümle bir daha karşı karşıya gelmişti. O zaman Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal'i fevkalâde salâhiyetlerle ve bir hususî kanunla 5 ağustos 1921 de Başkumandan seçti. O, cepheye gitti. Ordunun başına geçti. Yunanlılar son zafere ereceklerinden emin bulunarak 23 ağustos 1921 de Sa-

karya Meydan Muharebesi'ni açtılar. Yirmi iki gün, yirmi iki gece harb oldu. Neticede, Yunanlılar, mukabil taarruzla perişan edildiler ve Eskişehir - Afyon hattına çekildiler. Muharebenin ilk gününde cephede bir mevzii tetkikten sonra, Atatürk ata binerken ayağı üzengiden kayarak sol böğrü üzerine düştü, kaburga kemiği kırıldı. Muharebeyi bu haliyle idare ediyordu. O'nun Çanakkale'de o zamanki devletin payitahtını kurtarmakla başlıyan şanı, burada bir milletin varlığını ve yaşamak ümidini kurtarmak büyüklüğüne doğru bir kat daha yükseliyordu. Bundan böyle Çanakkale ve Sakarya, Kumandan Mustafa Kemal'i bütün nesillerin başları üstünde tutacak iki kanattı. Başkumandan cepheden geri döndüğü zaman 19 eylûl 1921 de Büyük Millet Meclisi O'na Gazi unvanını ve Müşür (Mareşal) rütbesini milletin bir şükranı olmak üzere verdi. Muharebeyi idare ederken rütbesiz bir sivildi. Çünkü daha evvel padişah O'nu idama mahkûm ederek rütbesini almıştı.

13 birinciteşrin 1921 de Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında Kars Muahedenamesi'nin bağlanması, 20 birinciteşrin 1921 de Fransızlarla Ankara İtilâfnamesi'nin imzalanması hep Sakarya kazancının birer neticesidir.

Ordu Sakarya kazancının coşkunluğu ile Başkumandanın emir ve nezareti altında tam bir yıl taarruza hazırlandı. Fakat Büyük Millet Meclisinin bağrında ilk gündenberi filizlenmiş bazı ümitsizlerin ve muhaliflerin zihniyetine Sakarya bile hâlâ yeni bir inan vermemişti. Onlar, hazırlıkların uzun sürmesini dermanın tükendiğine hamlediyorlardı. Yeniden yeniye dedikodular çıkarıyorlardı.

Başkumandan bir yandan bu siyasî dedikoduları yatıştırırken bir yandan da hazırlığını bitirmişti. Ümitsizler artık düşmana taarruz edilemiyeceğini iyiden iyiden yaymağa başladıkları bir sırada bir gün, Gazi Mustafa Kemal otomobil ile Ankara'dan çıktı. Konya'ya, oradan da cephe karargâhı olan Akşehire gitti. Aynı günde Ankara gazeteleri Başkumandanın Çankaya'da sefirlere bir ziyafet vereceğini yazıyordu. Halbuki O, Erkânıharbiye Reisi Fevzi Paşa ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ile hemfikir olarak taarruza karar vermişti. 26 ağustos 1922 de Afyon'dan taarruza başladı. Yunan ordusunu her taraftan sardı. 30 ağustos günü Dumlupınar'da bizzat idare ettiği muharebede istilâcı Yunan ordusunu darma dağınık etti. Bu muharebenin - ki, Türk topraklarını düşman istilâsından büsbütün kurtarmış, Türk yurduna büsbütün istiklâlini vermiştir - adı Başkumandan muharebesidir. Genç Başkumandan artık Türk tarihinin en büyük kumandanı, Türk milletinin başlıca kurtarıcısı oldu. Şimdiye kadar milleti, üzerine saldırmış olan düşmanlara karşı hiç yenilmez kudretle korumuş olan Mustafa Kemal bu harbde taarruzu kendi açıp düşmanı darma dağınık bir halde denize dökmek suretiyle askerlikteki dehasının en yeni ve yüksek zirvesini dünyaya tanıtmış oldu. 1 eylûl 1922 de «Ordular ilk hedefiniz Akdenizdir, ileri!» emrini vermişti. Eşi görülmedik bir hızla ordu, 9 eylûl 1922 de İzmire vardı. 11 birinciteşrin 1922 de Mudanya Mütarekesi oldu. Büyük zaferden sonra Ankara'ya dönen Başkumandan Gazi Mustafa Kemal, 1 ikinciteşrin 1922 de saltanatı hilâfetten ayırdı. Bu hareket ile Cumhuriyete doğru bir adım daha atmış oldu. Kendisi der ki: «Büyük Meydan muharebeleri milletlerin mukadderatını değiştiren ve yeniliyen tarihî vakalardır.» Bu düsturdan ilham alan karihası askerî, idarî, içtimaî ve siyasî lüzumları müstesna bir ahenk ile kavramış, müstesna bir ahenk ve beraberlikle yürütmüştür.

Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu: 24 temmuz 1923 te Lozan muahedesi imzalandı. Bu muahede, yeni Türk devletinin maddî ve manevî istiklâlini bütün dünyaya tanıttırıp kabul ettirdiği bir büyük kurtuluş hüccetidir.

Atatürk şeref tribününde

Elinde bunca şanların ve zaferlerin neticesini tutan Gazi Mustafa Kemal, 13 birinciteşrin 1923 te Ankara'yı bir kanunla Devlet merkezi haline koydu.

29 birinciteşrin 1923 te Cumhuriyet ilân edildi ve Gazi Mustafa Kemal ilk Cumhur Reisi seçildi.

Büyük bir düşünce ve mantık silsilesinin bir gayeye doğru gittikçe hızlanarak ve kendinden önceki safhasını tamamlıyarak şaşılacak bir vahdet, imrenilecek bir yükselişle tekemmül etmesi, şahsî düşünceden millî ve içtimaî bir hakikat ve umde derecesine ermesi vakıasına en açık ve doğru bir misal göstermek gerekse bunu Gazi Mustafa Kemal'in hayat ve eserinden daha açık gösterecek bir örnek bulunamaz.

Onun içindir ki, Cumhur Reisi olmakla da yaptığı işlerin birliğini, henüz tamamlanmış saymıyordu. Çünkü Halifelik henüz memleketin içindedir. Onun için 3 mart 1924 te Halifelik de kaldırılıyor, hanedan hudut haricine çıkarılıyordu. O eski saltanatın birer takviye kaynağı olan ve millet çocuklarının zihniyetini ikiye bölen tedrisat ayrılığı da aynı günde gideriliyor; medreseler kapatılıyor, tedrisat vahdeti bir kanunla tesbit ediliyordu. Siyasette diyanetin parmağı olan Şeriye Vekilliği ve Maliyenin yanında ayrı bir diyanet maliyesi olan Evkaf Vekilliği kaldırılıyordu. 20 nisan 1924 te Cumhuriyetin Teşkilâtı Esasiye Kanunu yapılıyordu.

İleriye ve birliğe doğru hareket, hızını arttırıyordu. 24 ağustos 1925 te şapka giyiliyordu. Bu hareketi 25 ikinciteşrin 1925 te bir kanun teyid ediyordu. Saltanat devrinin birer propaganda yuvası olan tekkeler, türbeler, zaviyeler 30 ikinciteşrin 1925 te kapatılıyordu. 26 birincikânun 1925 te milletlerarası takvim ve saat kabul ediliyordu.

Eski saltanat kanunları, yeni varlığa uymıyan birer köhnemiş hukuk müessesesidir. O kanunları tatbik eden Şeriye mahkemeleri 8 nisan 1924 te kaldırılmış, tedrisat gibi mahkemelerde de birlik vücude getirilmişti. 17 şubat 1926 da ise, eski Şerî Mecellenin yerine Türk Medenî Kanunu konuyordu. 13 mart 1926 da yeni Türk Ceza Kanunu, 28 haziran 1926 da yeni Türk Ticaret Kanunu kabul ediliyordu. Böylece Türk Cumhuriyeti garplı ve asrî bir medeniyet zümresinin muhtaç olduğu varlık düsturlarını gittikçe tamamlıyordu. Türk sokaklarında ve meydanlarında heykeller dikilmiye ve görülmiye başlıyordu.

Yedi sekiz yıla sığdırılmış bu bir kaç asırlık inkılâp ve mücadele yekûnunun bütün safhalarını Gazi Mustafa Kemal, 15 birinciteşrin 1927 den 20 birinciteşrin 1927 ye kadar süren büyük ana nutku ile İkinci Cumhuriyet Halk Fırkası kongresine anlatmıştır.

10 nisan 1928 de Teşkilâtı Esasiye Kanununun dine ait maddeleri kaldırılıyordu. Türk Cumhuriyetinin lâikliği ilân ediliyordu. 24 mayıs 1928 de milletlerarası rakamlar kabul ediliyordu. Aynı yılın 9 ağustosunda *Gazi Mustafa Kemal*, İstanbul'da Sarayburnu parkında eski harflerin değişmesi gerekliğine dair olan nutkunu söylüyordu. Bu hareket 3 ikinciteşrin 1928 de kanun halini alıyordu. Arap harfleri kalkmış, yerlerine lâtin esasından alınma türk harfleri konulmuştur. Bu harfler millet mekteplerinde bütün halka öğretiliyordu. 400 e yakın şeklin karışıklığını zihnine yıllarca yerleştiremiyen ve öğrendikten sonra da vuayyelsizlikten bir kelimeyi doğru dürüst okuyamıyan halk yığınları, 28 harf şeklinden mürekkep yeni alfabenin yazdığı kelimeleri bir iki hafta içinde öğreniyor ve seviniyordu. Bundan böyle yeni, güzel ve iyi düşünceler halk yığınlarına daha kolay vasıtalarla anlatılabilecektir.

Atatürk'ün büyük inkılâplarından birisi de tarih inkılâbıdır. On binlerce yıllık derin ve zengin mazisi olan Türk milletinin dünya medeniyet ve tarihindeki mümtaz mevkii eskiden ihmal edilerek Türk tarihi mütevali harbler ve yağmalar tarihi zannolunuyordu. Bu kanaat tamamen düşmanca bir düşüncenin

mahsulü idi. Atatürk Türk milletine, kökünü ve dünya tarihindeki kurucu ve yapıcı rolünü öğretmek istedi. Bu maksatla ilkönce Türk Ocaklarına bağlı Türk Tarihi Tetkik Encümenini ve Ocakların kapanması üzerine 15 nisan 1931 de Türk Tarihi Tetkik Cemiyetini (Türk Tarih Kurumu) kurdu. Ve bu Kurumun çalışmalariyle bizzat yakından alâkadar oldu. Millî Şef İsmet İnönü, Atatürk hakkında yazdıkları çok güzel bir yazısında der ki: «Kültür işleri, Atatürkün başlıca zevki ve meşgalesidir. Umumiyetle tarih tetebbuları ve bilhassa Türk tarihi için sarfettiği kuvvet dikkate değer. Hâd devrinde, her gün on saatten aşağı olmıyan ve senelerce süren bu gayret az değildir. Bu çalışmanın âlimler ve mütehassıslarla geçen etüt günlerinde zaman mefhumu kaybolur ve zamanın geçtiği unutulurdu. Kumandanlık zamanından kalma meleke kuvveti ve bünyesinin müstesna kudreti sayesinde Atatürk, herhangi bir mevzu üzerinde uzun müddet uykusuz ve istirahatsiz olarak fasılasız çalışabilir. Bir çok kere onu, kitapları ve yazıları arasında, yirmi dört ve hattâ daha bile fazla saat fasılasız çalışma içinde bulmuşumdur.

Onun tarih çalışmalarının kültürel neticeleri çok mühim olmuştur. Mekteplerin tarih ders kitapları, kendi nezareti altında yeniden yazılmış, arkeolojik kazılar her vasıta ile teşvik edilmiş, tarih sahnesinde bulunan yeni hakikatler millete bildirilmiş ve milletlerarası âlemin tetkikine arzedilmiştir.

İtiyadı veçhile tarih çalışmaları için millî bir kurum kuruldu ve bu kurum büyük kurultaylarda eserleri ve fikirleri hakkında rapor vermiye başladı. Bu mesainin millî ve medenî neticeleri çok mühim olmuştur. Türk milleti, böylece en eski bir varlık ve en eski bir medeniyet cemiyeti olduğunu anlıyarak hem itimadı nefsi, hem kültür aşkı artmıştır. Kuvveti ile beraber, fikrinin yeni hakikatlere açılması, onda hakikat sevgisini de arttırmıştır.

Bu memleket, toprağının bir köşesinde, Bizanstan veya Romadan yeni bir eser bulacaklar diye korkardı. Şimdi toprak altından arkeolojik bakiyeler çıkarmağa kendisi çalışıyor. Son Alacahöyük kazıları, Tarih Kurumunun teşebbüsüdür. Neticeler şimdiden dünyanın dikkatini celbetmiştir. Ayasofyanın Bizans eserleri için müze haline konulması bilmem ki, zikre muhtaç mıdır? Atatürk'ün geniş ve yüksek karakterini, müsamahasını, hakikat aşkını ve memleketin içtimaî ve ilmî bünyesinde vücude getirdiği hayırlı istihalenin derin izlerini, hiç bir şey bu sade misal kadar belirtemez.» (The Financial Times, Republic of Turkey supplement, No. 149, February 1937.)

Atatürk'ün tarih çalışmalarındaki büyük idealini en beliğ bir ifade ile tasvir eden bu satırlara başka ne ilâve edilebilir?

İnkılâplar bitmemiş ve durmamıştır.

19 şubat 1932 de halkevleri açıldı. Cumhuriyet umdelerini halk içinde yaymakta ve halkın kültür seviyesini yükseltmekte büyük rolü olan halkevlerinin sayısı her yıl artmakta, memleketin en ücra köşelerinde Türk gençliğinin heyecanını daima ayakta tutan kutsî bir müessese halinde yaşamaktadır.

Atatürk tarih inkılâbından sonra kültür sahasında ikinci büyük bir inkılâbın temelini atmakta gecikmedi. 12 temmuz 1932 de Türk Dil Kurumunu kurdu. Uzun yıllar arapça ve acemcenin tesiri altında öz benliğini kaybeden Türk dilini yabancı unsurlardan temizlemek, ona temiz ve berrak ahengini vermek için başlıyan çalışmaları yıllarca bizzat idare etti. Bu çalışmalar bize Türk dilinin dünyanın en eski kültür dili olduğunu ve en büyük dillere binlerce kelime verdiğini isbat etti.

Büyük bir asker, emsalsiz bir devlet kurucusu olan Atatürk aynı zamanda asrımızın en büyük siyaset adamı idi. «Yurtta sulh, cihanda sulh» düsturunu vazeden odur. Türkiyenin bütün komşulariyle sulh ve emniyet havası içinde iyi münasebetler kurmasına çok ehemmiyet vermişti. Esasını onun kurduğu Balkan anlaşması 9 şubat 1934 te imza edildi.

21 haziran 1934 te soyadı kanunu çıktı ve aynı senenin 26 ikinciteşrininde Büyük Millet Meclisi husussî bir kanunla ona Atatürk soyadını verdi.

Türk milletini yeniden hayat sahasına çıkaran, onu yeni bir ruhla dinamik bir millet haline getiren Mustafa Kemal'e yakışan en güzel soyadı bu idi. Atatürk = Türklerin babası.

27 ikinciteşrin 1934 te Türk içtimaî bünyesi içinde ayrılıklar ve sınıflar ihdas eden lâkap ve unvanları kaldıran kanunu Büyük Meclis kabul etti.

8 birincikânun 1934 te Türk kadınlarına mebus seçme ve seçilme hakkını veren Teşkilâtı Esasiye Kanunu tadilâtı yapıldı. Bu suretle Türk Cumhuriyeti henüz dünyanın bir çok medenî memleketlerinde bile mevcut olmıyan bu en ileri içtimaî telâkkiyi kanunlaştırmış oldu.

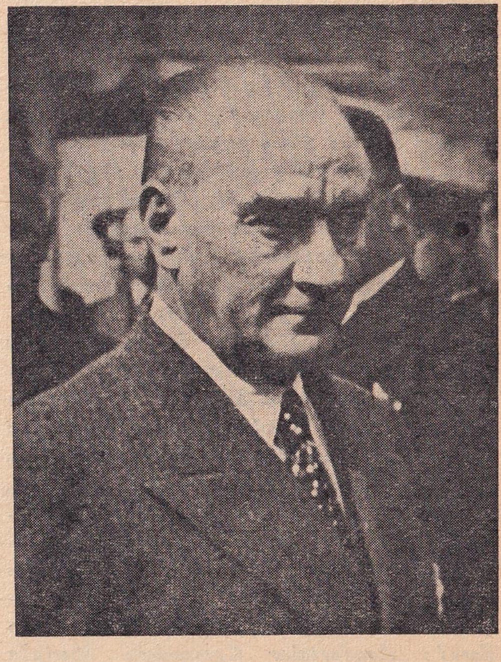

Atatürk çalışırken

Atatürk tarih ve dil araştırmaları sahasını genişletmek maksadiyle Ankara'da bir Tarih ve Dil Fakültesi açılmasını da arzu etti. Büyük Ata'nın bu arzusu 20 haziran 1935 te bir kanunla yerine getirildi.

Siyaset sahasındaki muvaffakıyetler birbirini takibetti. 21 temmuz 1936 da Montrö'de imza edilen bir mukavele ile Türkiyenin Boğazlar üzerindeki mutlak hâkimiyeti tasdik edildi.

30 mayıs 1937 de Hatay'ın istiklâlini Milletler Cemiyeti kabul etti. Atatürk yıllardanberi yabancı hâkimiyetten kurtarmıya çalıştığı bu güzel Türk yurdunun büsbütün anavatana iltihak ettiğini maalesef göremedi. Fakat bu neticenin ergeç istihsal edileceğine emindi.

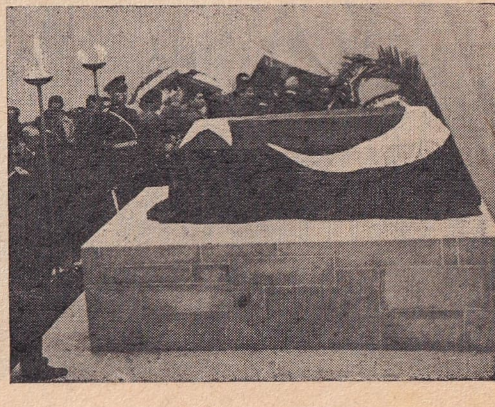
Atatürk'ün son resimlerinden

9 temmuz 1937 de Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında imzalanan dostluk misakı şark ve cenup komşularımızla ötedenberi devam eden barış vaziyetini sağlamlaştırdı.

Bir cemiyetin yenileşmesini ve yükselmesini temine yarıyan bu büyük işlerden bir tekini yapmış olanı tarihler inkılâpçı ve müessis diye anar ve kutlar. Halbuki bu yekûn Atatürk'ün günlük işleridir. O yaratıcı kuvvet, bütün hızı ile hayatının sonuna kadar çalışmasına devam etti ve başında bulunduğu devletin ve milletin insanî tekâmüle bir sulh ve anlaşma havası içinde kavuşmasına yol açtı.

Atatürk, bu hummalı çalışma saatleri arasında ve 1938 yılının başlarında birdenbire hastalandı. Onu, müthiş bir hastalık pençeleri arasına almıştı. Hayatta bütün düşmanlarını yenmiş ve bir defa bile yenilmemiş olan harikulâde insan, bu hain hastalığa yenildi ve 1938 yılı 10 ikinciteşrininin sabahında saat dokuzu beş geçerken İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında hayata gözlerini kapadı.

O'nun ölümü yalnız Türk milletini değil, bütün dünyayı derin bir matem içinde bıraktı. Ölümünden sonra dünya matbuatında çıkan yazılar, cenazesine iştirak için bütün

Atatürk'ün Muvakkat Kabri

milletlerin gösterdiği tehalük Atatürk'ün dünya ölçüsünde büyük bir insan olduğunun en güzel delilleridir.

O'nun emsalsiz bir kahramanlık dasitanından ibaret olan hayatını biz burada küçük çizgilerle belirtmeğe çalıştık. Bu dasitanın her parçası bir müellifin bütün ömrünü alabilecek kadar geniş bir etüt sahasıdır.

Bibliyografya: Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında içerde ve dışarda, bilhassa dışarda yüzlerce eser çıkmıştır. Bunların toplu bir bibliyografyasını Prof. Melzig'in «Yeni Türkiyenin Siyasî Bibliyografyası» adlı eserinde bulmak mümkünse de Faik Reşit Unat'ın hazırladığı daha mufassal bir bibliyografya pek yakında Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilecektir. Burada münhasıran istifade ettiğimiz bir kaç eser ve makalenin adlarını zikretmekle iktifa edeceğiz : Atatürk'ün Millî Müdafaa Vekâletindeki sicili. Ahmed Emin: Büyük Millet Meclisi Reisi Müşür Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçei Hayatı, Vakit gazetesi, 10 ikincikânun 1922, No. 1468. Türkiye Cumhuriyet Devlet Salnamesi 1925—1926, İstanbul, Matbaai Âmire, 1926, s. 48. Gazi M. Kemal, Nutuk, Ankara 1927. Türkün Altın Kitabı, Gazinin hayatı, İstanbul 1928. Ruşen Eşref; Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile mülâkat, İstanbul 1930. Türk Tarih Kurumu; Tarih, cilt IV, İstanbul 1931. Afet; Gerilla hakkında iki hâtıra, Belleten c. I, s. 10. Afet; Vatan ve Hürriyet, Belleten c. I, s. 289. Afet; Mukaddes Tabanca, Belleten c. I, s. 605. Husrev Sami Kızıldoğan; Vatan ve Hürriyet - İttihat ve Terakki, Belleten c. I, s. 619. İsmet İnönü; Kemal Atatürk, The Creator of the Turkish Republic, The Financial Times, No. 149, February 1937. İhsan Sungu; Atatürk'ün babası Ali Efendi, Belleten c. III, s. 289. Uluğ İğdemir; Atatürk, Ankara Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi yayınlarından No. 21, Ankara 1939. Uluğ İğdemir; Atatürk'ün Anafartalar muharebelerine ait hâtıraları, Ankara 1943. Falih Rıfkı Atay; 19 Mayıs, Ankara 1944. Afet İnan; Trablusgarpta Hürriyete karşı isyan, Belleten c. VIII, s 387.

(Uluğ İğdemir)

AT YARIŞLARI — Çok eski bir tarihi olan at yarışları, atın ilk sahibi bulunan Türkler arasında yapılırdı. Bu da gelin olacak bir kızın bindiği atını kendisini istiyen delikanlıların kovalaması suretile başlar, gelinin atını yakalıyarak kıza sahip olmakla da biterdi.

İlk ikramiyeli yarış, Hazreti Muhammed devrinde yapılmış ve kazanan biniciye bizzat kendisi mükâfat vermiştir. 1325 de Bursayı alan Orhan Gazi, ilk iş olarak koşulara başlamış ve ertesi sene bunun için de şimdiki Balıklı köyü ile Atçılar meydanı arasındaki sahayı yarış yeri olarak vakfeylemiştir.

At yarışları İngilterede Onüçüncü asırda başlamış olup 1709 danberi de raporları mevcut bulunmaktadır.

Yarışçılık Türkiye'de en büyük gelişimini Cumhuriyet devrine borçludur ve bu devir sayesinde de koşuculuğun temeli olan safkan İngiliz atını yakından tanımış, onu hem yetiştirmiş ve hem de sahalarında koşturmuştur.

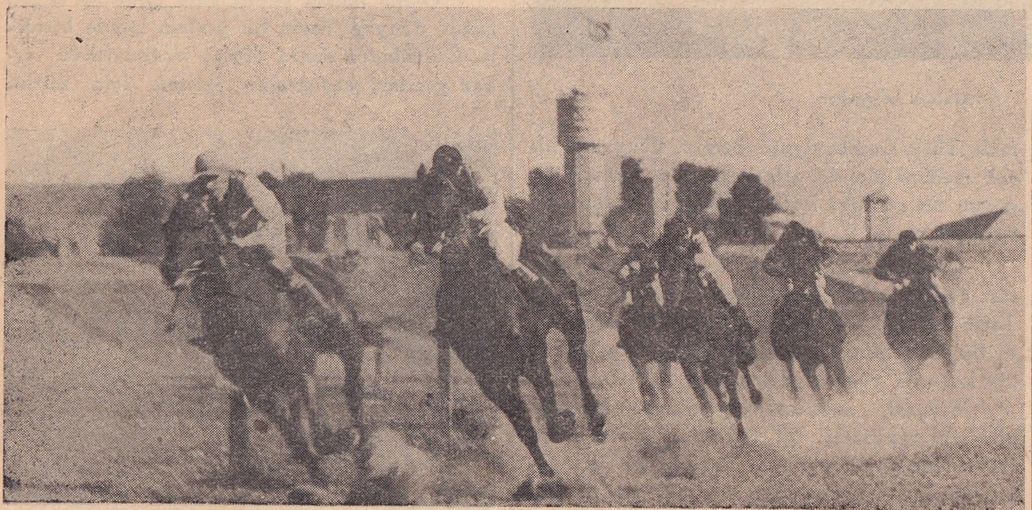
1926 senesinde, o zaman Başvekil bulunan İsmet İnönü'nün reisliğinde kurulan Yüksek Yarış ve Islah Encümeni derhal işi programlaştırarak, koşulara bir veçhe vermeğe muvaffak olmuştur. Başşehrimiz Ankara'da eşi Balkanlarda olmıyan ve Avrupada bile az görülen mükemmel bir ipodrom yaptırılarak bu spora karşı gösterilen alâka kuvvetlendirilmiştir.

Bugün Türkiye'de on iki vilâyette Islah Encümeninin tertip eylediği koşular yapılmakta ve koşmakta olan yerli yarımkan İngiliz, yerli ve ithal edilen safkan İngiliz ve safkan Arap atlarına sırasile 14023.50, 82335, 62895 lira ki ceman 159253.50 lira ikramiye dağıtılmaktadır.

Islah Encümeninin her sene çıkarmakta olduğu yarış takvimi gereğince koşular (Resmî Encümen yarışları) martın sonunda İzmirde başlıyarak, birincikânunun son haftasında Ankara'da sona ermektedir. Bu da, 4 hafta İzmir, 8 hafta Ankara, 8 hafta İstanbul ve 13 hafta Ankarada olmak üzere 33 yarış günüdür.

Islah Encümeninin kurulmasile beraber safkan İngilizlere mahsus ve handikap olarak 1927 senesinde 2000 lira ikramiyeli ve 2400 metre mesafeli Gazi Koşusu ismile büyük bir yarış tesis edilmiş, 1932 senesinde ise bu yarış memlekette doğmuş üç yaşlı İngilizlere tahsis edilerek yaş sikleti altında yapılmasına karar verilmiştir. Halen ikramiyesi 6000 lira, mesafesi 2400 metredir.

1939 senesinde Islah Encümeni bir hamle daha yaparak daha büyük ikinci bir koşu ihdas eylemiştir. Reisicumhur koşusu diye adlandırılan bu yarışa memlekette doğmuş üç ve yukarı yaştaki safkan İngilizler iştirak edebilmektedir. Mesafesi 2400 metre, ikramiyesi 6500 liradır; ayrıca da birinci gelen atın sahibine hatıra olarak 1200 lira kıymetinde gümüş bir kupa verilmektedir.

Veliefendi çayırında koşu

Gazi Koşusunu başladığı tarihten itibaren kazanan atlarla, sahipleri ve jokeyleri şunlardır:

Senesi	Atın sahibi	Atın ismi	Jokeyi
1927	Muhiddin Hacıbekir	Neriman	İhsan
1928	Atıf Esenbel	Primrol	Yula
1929	Celâl Bayar	Kap Gri Ne	Klark
1930	İsmet İnönü	Olgo	Horvat
1931	Mrs. Yantes	Yang Türk	Şnelley
1932	Akif Akson	Lâle	Horvat
1933	Karacabey harası	Özdemir	Yunus
1934	Salih Temel	Ece	Pol
1935	A. Atman ve F. Atlı	Tomru	Horvat
1936	B. Memduh	Şlem	Pol
1937	Salih Temel	Taşpınar	Davut
1938	Prens Halim Sait	Romans	Horvat
1939	Musa Yılmaz	Yılmazkaya	Zeki
1940	Ahmet Atman	Gonca	Filip
1941	Salih Temel	Subutay	Bayram
1942	Salih Temel	Çobankızı	Horvat
1943	Fikret Atlı	Varat	Ahmet
1944	İlhami Aytaç	Toros	Davut

Reisicumhur koşusunu ise:

1939	Salih Temel	Batray	Pol
1940	Prens Halim Sait	Romans	Davut
1941	Prens Halim Sait	Romans	Davut
1942	Prens Halim Sait	Romans	Davut
1943	Ahmet Atman	Haspa	Yula
1944	Fehmi Simsaroğlu	Buket	Bayram

Yarış atlarının ırkları — Yarış atının temeli olan İngiliz safkanlarile memleketimizde eskidenberi yarıştırılmakta olan safkan Arapların menşe ve hususiyetlerini bilmek, bunların bir az da tarihçelerini gözden geçirmek kabildir.

Safkan İngiliz atının menşei: Aslında ismini taşıdığı adanın bir binek atı olup yarış istikametinde asırlarca süren sıkı bir saflaştırma sonunda meydana gelmiştir. Önce İspanya, Onikinci asırdan başlıyarak da, aynı zamanda Arabistandan getirilen Arap ve başka Doğu atlarile bu ırk daha ziyade asilleştirilmiştir. İthal edilen aygırlardan 36 tanesi büyük bir rol oynamış ve içlerinden üç tanesi ise safkan İngiliz atlarına menşe teşkil ederek üç kan hattı meydana getirmiştir. Bunlar; 1689 da 9 yaşlı Bayerley Törk (The Byerley Turk), 1706 da 4 yaşlı Darley Arabyen (Darley Arabian) ve 1730 da Paris yoliyle 6 yaşlı olarak ithal edilen Godolfayn Arabyen (Godolphine Arabian) dir. Bu aygırlar kendi memleketlerinden ithal edilmedikleri için bazılarının hakikî vatanları belli olmadığından haklarında muhtelif menşeler gösterilmiştir. The Byerley Turk'ün, Türk, Türkmen, Berber ve Libya atı, Godolphine Arabian'in şimal Afrikadan gelme, yani Berber atı olması da muhtemeldir. Sadece Darley Arabian'in 1702 senesinde Arabistanda doğduğu bellidir. Safkan İngilizlerin temeli olan meşhur kan hatları baba tarafından bu üç aygıra ulaşırlar. Bu meşhur kan hatlarının kurucuları ise; 1748 doğumlu Meçmi (Matcheme), 1758 doğumlu Herod, 1764 doğumlu Eklips (Eclipse) dir.

1793 senesinde neşredilen umumî şecere (General Stut-book) nin birinci cildinde safkan yarış atlarının şecereleri tespit edilmiştir. Bu tarihten sonra da şecereleri fasılasız olarak (General Stut-book) a ulaşan atlar safkan sayılmaktadır.

Safkan İngiliz atının hususiyetleri: Baş çok defa bir az büyük; fakat kuru ve asil; gözler canlı ve büyük, burun delikleri büyük; ganaşlar geniş; boyun adaleli, uzun ve bitişmesi iyi; cidago iyi çizilmiş yüksek ve uzun;

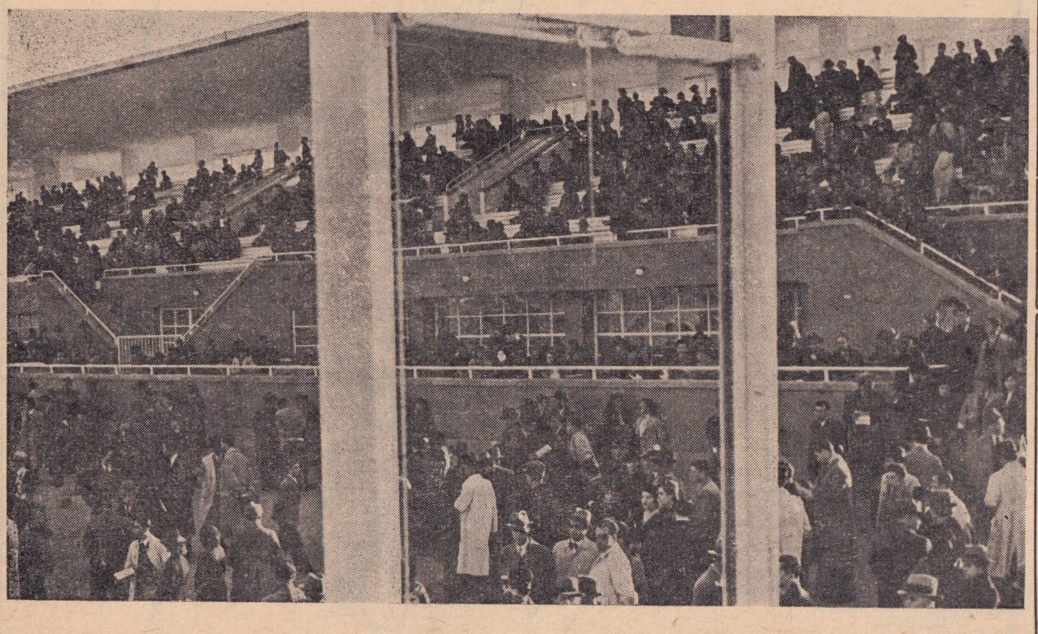
beden derin ve orta genişlikte; sırt ve katan kısa, geniş ve gergin, sağrı daima uzun, düz ve maildir. Bacakları kuru, zaviyeler kapalı, adaleler mükemmel, mafsallar kuvvetli ve belli; kemikler, veterler, tırnaklar fevkalâde evsaftadır. Yalnız kemikler istenilen fazla sür'at veriminden dolayı bir az incedir. Hele iki yaşlı yarışlara başlıyalıdanberi kemiklerin inceldiği bir hakikattir. Ön ayakların amutluğu çok defa bozuk, bununla beraber yürüyüş ekseriya muntazamdır. Koşu için yetiştirildiğinden ve beden teşekküllerine fazla bir ehemmiyet verilmediğinden safkan İngilizler irilik ve tip itibarile büyük farklar göstermektedirler.

Safkan Arap atının menşei: Arabistan yarımadasında at yetiştirilmesi Hazreti Muhammedden önceki devirlerde gelişmiş bulunmaktaydı. Adametz, Arapların ilk defa İsanın doğduğu senelerde atı tanıdıklarını kabul eder. J. J. Duerst'e göre ise Asuriler de atı İran yaylası ve Afganistan geçitleri yoliyle orta Asyadan getirmişlerdir. Antonyüs'e nazaran Başkır atları Asyada ilkönce Evcilitlerin (Equus Presevelski) tipine en yakın oldukları halde Kırgız, Kalmuk ve Türkmen atları Presevelski ve Tarpan'ın tesalübünden husule gelmiştir. Hünlerin ve eski Macarların elinde bulunan atların da Presevelski tipinde olması ihtimali kabul edilmektedir. Demek ki Arabistanda ve Önasyada ilk zamanlarda bulunan atlar Tarpan menşeli idiler.

Fakat Arap atının umumiyetle Küheylan kabilesinden ve bunların da hususiyle Küheylan Acuz'dan soylandıkları ekseriyetle kabul edilen bir görüştür. Arap atına mahsus karakteristik vasıfların bilhassa Küheylan Acuz'da en belli bir şekilde olduğu da bir hakikattir. Saklavi, Hamdani, Maneki, Hedban vesaire gibi diğer Arap atı kabileleri de menşelerini Küheylan'dan almışlardır.

En meşhur Arap kabileleri beş kök teşkil eder: Saklavi Cedran, Ümmü Urkup, Eşşüveymetüssabha, Küheyletül Acuz, Ubeytüşşerrak. Bu ailelerden bazılarının sonradan ortadan kalktığı ve içlerinden Küheyletül Acuz'un ise ta Hazreti Muhammed devrine kadar kökü giden en eski bir familya olduğu kabul edilmiştir.

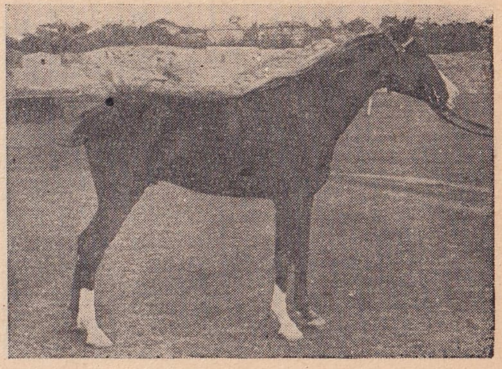
Safkan Arap atının hususiyeti: Baş küçük, kuru, müstakim, bazan muka'ar; gözler iri; burun delikleri büyük; kulaklar çok güzel ve küçük; ganaşlar açık, boynun adalî irtikazı mükemmel, mütevazin, orta hacimde; cidago silik; sırt geniş fakat derin değil, bel kısa; sağrı kısa ve düz; amutluk ön ve arkada ekseriya bozuk; kemikler ve tırnaklar çok sağlam ve üstün evsafta; don son derece değişiktir.

Ankara ipodromunun tribünleri

Koşuların mesafeleri — Memleketimizde İngiliz safkanları 800/3000, Arap safkanları 800/4000, İngiliz yarımkanları 800/3500 metre mesafeler üzerinde yarışlar yapmaktadırlar. Yaşlarına göre koşuları ise; safkan İngilizlerin 2 yaşlı olarak 800/1600, 3 ve yukarı yaştakilerinin 1600/3000, safkan Arapların 3 yaşlı olarak 800/1800, 4 ve yukarı yaştakilerinin 1600/4000, yarımkan İngilizlerin 3 yaşlı 800/2000, 4 ve yukarı yaşlılarının 1600/3500 metre mesafelerde mevcut olduğunu görürüz. Bu yarışlar içerisinde 1600 metreye kadar olanları kısa, 1600/2400 metredekiler orta, 2400/4000 metredekiler ise uzun mesafe yarışları ismini alırlar. Bütün yarış atları bu mesafeler üzerinde gösterdikleri kabiliyetlere göre üç sınıfa ayrılırlar: Bazı atlar uçucudurlar, bunlar yalnız kısa mesafelerde büyük bir süratle koşarlar. Bazıları mukavemetçidir; 2400 metreden fazla olan koşularında süratlerini muhafaza ederler; üçüncü sınıf ise Spid (Speed) dir, bu gibi atlar yarışın son anlarında yani gayeye yaklaştıkça süratlerini çok fazla arttırırlar.

Atların koşu ağırlıkları — Yarışa giren her at muayyen bir ağırlığı taşımağa mecburdur. (Bu siklet jokey, eğer, madraba ile ve icabında kurşun levha olarak tamamlanır). Yarışlarda en mühim bir âmil olan ağırlıklar gerek bizde ve gerek bütün dünyada iki esasa dayanır. Yaş ağırlığı ve handikap. Aynı yaştaki hayvanların girdikleri yarışlarda koşu handikap değilse yer alan hayvanların ağırlıkları müsavidir. Sadece dişiler erkeklerden bir buçuk kilo noksan olarak cinsiyet farkını muhafaza ederler. Muhtelif yaşlı hayvanlar aynı yarışta yer alırlarsa ve gene koşu handikap değilse her at kendi yaş ağırlığı altında yarışır. Handikap yarışlarda ise ağırlıklar birbiriyle büyük farklar gösterirler. Esasen handikaptan maksat, çok kuvvetli bir at ile beraber koşacak diğer bir atın ondan aşağı kudretteki şansını kuvvetlisi ile denk kılmaktır. Bunun için de handikapör tesmiye edilen zat, her atın gösterdiği kabiliyete ve rakiplerile yaptığı yarışlarda elde ettiği derecelere göre ona bir ağırlık verir. Bu sınıf bazı yarışlarda bu farkın 20 kiloyu bulduğu çok defa vakidir. Handikapörün kararına itiraz edilmez olduğundan ağırlığını beğenmiyen at sahibi hayvanını yarışa sokup sokmamakta

Meşhur bir koşu atı: Dabi

serbesttir. Buna esas olarak İngilterede 1873 tarihinde Amiral Ruz (Roos) tarafından tanzim edilen ağırlık cetveli ufak tefek bazı tadillerle zamanımızda da muteberdir.

Yarışların tekniği — Bir koşunun nizamî olması için; hayvanların kayıtlarının yarış heyetinin vazifelendirdiği bürolarda belli zamanda yapılması, jokeylerin, tartı komiseri önünde taşıyacakları ağırlıkları tarttırıp tespit ettirmeleri, atların yarıştan evvel ve birinci tartıdan sonra eğerlenip ring hakeminin emrinde bulunmaları, yarış için de çıkış (start) hakeminin emrinde hareket etmeleri, kazandıkları derecelerin muvasalat hakemi ve jüri tarafından tasdik edilmesi, koşudan sonra yapılan ikinci tartıda jokeyin koşuya başlarken taşıdığı ağırlığı muhafaza etmesi yarış talimatnamesinde emredilmektedir.

Bir koşunun muvasalat noktasına aynı zamanda varan ve birbirleri arasında hiç bir mesafe bulunmıyan hayvanları muvasalat hakemi (Atbaşı) ilân eder, bu suretle her ikisi de birinci sayılır. Muvasalat hakeminin neticeyi ilân etmesinden beş dakika içinde koşuyu tekrar edip etmiyeceklerini atbaşı gelen hayvanların sahipleri komiserlere bildirmelidirler. Tekrarlama o günkü son koşudan sonra olur, aksi takdirde birincilik ve ikincilik ikramiyesi bu iki at arasında paylaşılarak arkalarından gelen at üçüncü ilân olunur.

Çıkış (start) hakemi, kararlarının doğruluğuna hükmedecek yegâne hakemdir. At sahipleri hiçbir şekilde kendisine itiraz edemezler.

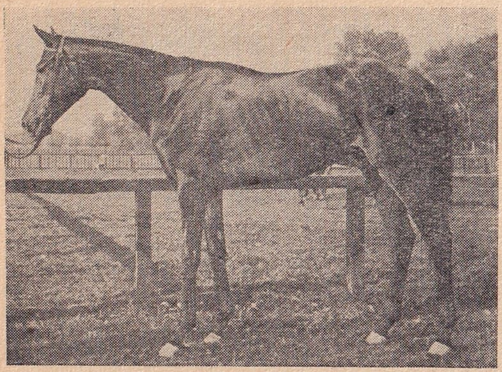
B a h s i m ü ş t e r e k l e r — At yarışlarının esasını teşkil eden müşterek bahis oyunları, memleketimizde; ganyan, plâse, ikili, çifte ve üçlü bahis olmak üzere beş türlü olarak oynanmaktadır. Ganyan alınan atın birinci gelmesi; plâse, koşuda 7 at varsa atın 1, 2, 3 üncü ve 7 den az hayvan bulunursa 1 ve 2 nci gelmesi (3 atın girdiği koşuda plâse olmaz), çifte bahis iki yarışın birincilerini bulmak, ikili bahis bir yarışın birinci ve ikincisini bulmak, üçlü bahis ise 3 koşunun birincilerini bulmak suretiyle kazanmak demektir.

Müşterek bahis işlerini organize eden teşekküller hâsıl olan bahis biletleri satışı yekûnunun yüzde on beşini koşuların umumî masrafı olarak alıkoyduktan sonra geri kalanını kazanan biletlere taksim suretiyle bilet sahiplerine verirler.

M e m l e k e t i m i z d e k i h a r a l a r a k ı s a b i r b a k ı ş — Türkiyede Ziraat

Vekâletine bağlı beş hara vardır ki hayvancılığımızın ve yarışçılığın temelini buradan yetişen atlar teşkil etmektedir.

1. Karacabey harası, 1924 senesinde kurulmuş en büyük haramızdır. Arazisi 110,000 dekardır. Hara, yarımkan Arap, Nonyüs, Ka-

Meşhur bir koşu atı : Buket

racabey Nonyüs'ü (yarımkan) ve safkan İngiliz olmak üzere dört istikamette yetiştirme yapmaktadır. Hükûmetin son satın aldığı damızlık safkan İngiliz aygır ve kısraklariyle bu kısmın kalitesi yükseltilmiştir.

2. Çifteler harası, Türkiye'de ilk kurulan haradır. Çeşitli değişiklikler gösteren bu hara 1934 te tekrar teşkil edilmiştir. Atçılığı safkan ve yarımkan Arap ve Nonyüs istikametindedir. Arazisi 60,000 dekardır.

3. Konya harası, Meşrutiyette aygır deposu olarak kurulmuştur. Bir de çiftliği vardı. Birinci Dünya Harbinde damızlıklarını kaybettiğinden ortadan kalkmıştı. Cumhuriyetten sonra vilâyet tarafından ihya edilmiş ve bu halde Ziraat Vekâletine geçerek 1934 te Çifteler gibi safkan ve yarımkan Arap yetiştirmek üzere hara şekline sokulmuştur. Kurulma devresinde olduğundan kendisinden ileride bu kollar istikametinde iyi yetiştirme beklenebilir. Arazisi 9,300 dekardır.

4. Son zamanlara kadar aygır deposu şeklinde kullanılan Çukurova çiftliği, son zamanlara kadar aygır deposu iken 1934 te hara haline getirilmiştir. Faaliyet istikameti safkan ve yarımkan Arapla Nonyüs'tür. Arazisi 80,000 dekardır.

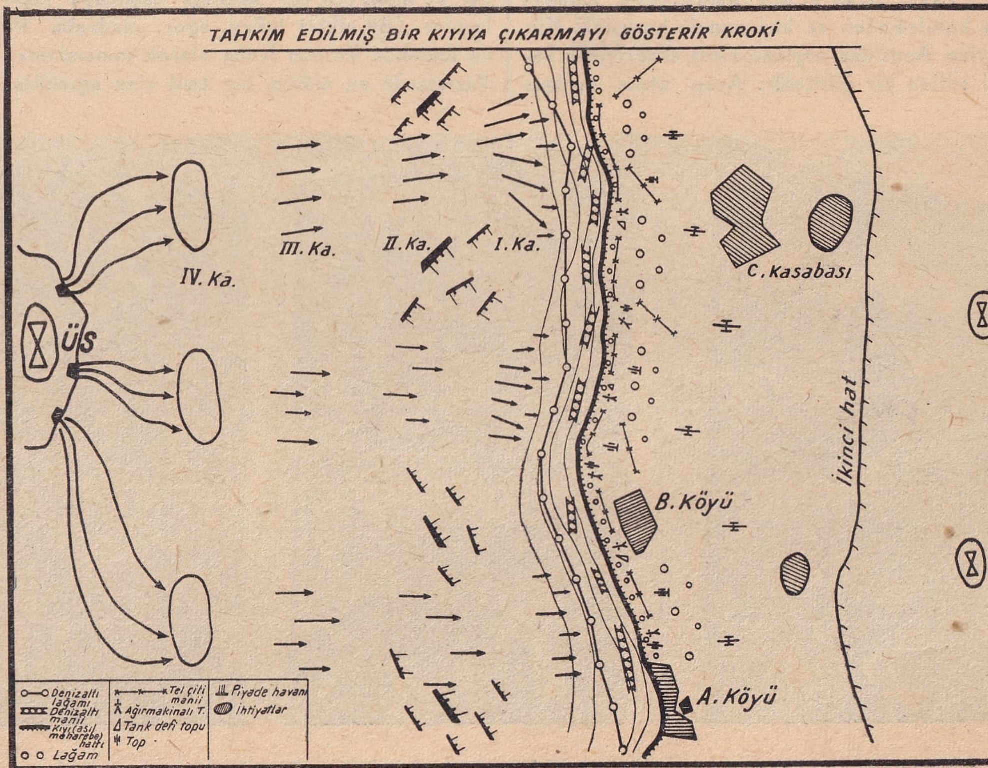
5. Sultansuyu harası, Sultanahmet suyu çiftliği ismiyle adlandırılmış olan bu hara bir devlet çiftliği iken 1865 te orduya verilmiştir. Bu suretle imar edilen çiftlik 1918 tarihinde Maliyeye geçmiş ve 1921 senesine kadar da bu suretle idare edildikten sonra halka kiraya verilmiştir. Çiftliğin arazisi 300,000 dekardır. Bugünkü hara Sultansuyunun kenarında kurulmuştur. İklimi çöl iklimine çok yakın olduğundan harada münhasıran safkan Arap istikametinde çalışılmaktadır. Çok büyük ümitler beslenmektedir. Arazisi 55,000 dekara indirilmiştir, imar edilmektedir.

Kısa bibliyografya: Kâmil; Türklerde spor. Uludağ mecmuası sayı 3/5 1935. Dr. Salâhaddin Batu; Türk atları ve yetiştirme bilgisi, Ankara 1938. Emrullah; Mahitülmaarif, İstanbul 1318. Prof. Fourmiyer; Le pur Sang. (Sedat F. Evrenos)

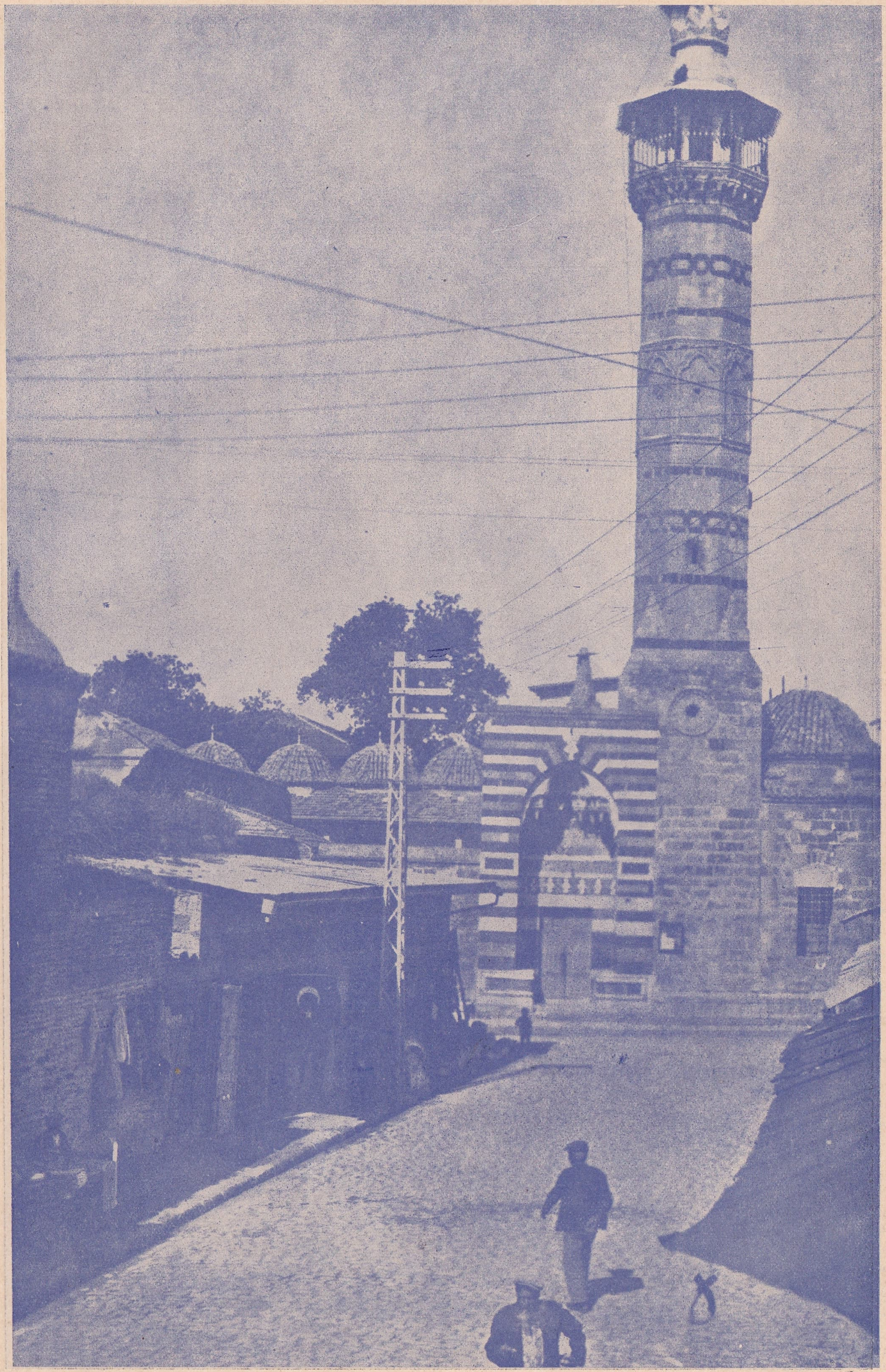
ÇIKARMA — Küçük veya büyük askerî birliklerin deniz harb kuvvetleriyle, hava kuvvetlerinin desteği altında tabiye, operatif veya sevkulceyşî maksatlarla düşman kıyılarına deniz vasıtalariyle çıkmalarına ve buralarda tutunarak köprübaşı kurma faaliyet ve hareketlerine denir. Bu çıkan kuvvetlere çıkarma kuvveti namı verilir.

Çıkarma harbin bir safhası olup daima taarruz ve istilâ maksadiyle yapılır ve en kısa yoldan hedefe ilerlemek imkânının temini aranır. Bunun için çıkarmayı kuvvetli ordular yapar. Çıkarmanın emniyetle yapılabilmesi için deniz ve hava hâkimiyetleri şarttır. Hava hâkimiyeti temin edilemese bile hava üstünlüğü mutlak lüzumludur. Aksi takdirde çıkarma emniyetle yapılamaz ve muvaffakıyet şüpheye düşer. Çıkarma harb sanatının en eski bir mevzuudur. Tarihten evvelki devirlerde dünya nüfusunun az olduğu zamanlarda çıkarma, denizaşırı göçlerin tabiî neticesi idi. Daha müsait yaşama şartlarını haiz kıyılar devamlı göç ve istilâlara sahne olmuştur. Müstevliler mukavemetle karşılaşırlarsa, kıyılara savaşarak çıkarlardı. Kelt'ler İngiltere adasını böyle işgal etmişlerdi. Romalı'ların hususî deniz silâhendaz kuvvetleri vardı. Zırhlı ve kalkanlı olan bu piyade çıkarmanın birinci dalgasını teşkil ederdi. Onlar İngiltere adasını, şimalî Afrika kıyılarını böyle zapt ve işgal etmişlerdi. Çıkarma Romalı'larla plânlaştı, sistemlere ve usullere bağlandı. Mısırı istilâ etmek üzere evvelâ hasım donanmasını [Milâttan evvel 31] Aktium'da yendiler; sonra Mısırı seksen bin piyade ve on iki bin süvari ile zaptettiler. Norman'lar bugünkü komandos akınlarının esasını kurdular, lâkin çıkarma fatih Vilhelm ile en mütekâmil vaziyete erişti. Norman'lar kırk beş bin piyade, on dört bin süvari, bin dört yüz gemi ile İngiltere'nin cenup kıyılarına çıktılar ve İngiltereyi fethettiler [1066]. Daha sonra Haçlı Seferleri esnasında hıristiyan ordular müteaddit defalar donanmaların himayesinde Suriye kıyılarına çıktılar. Bu çıkarmalara 1191 de Fransa Kralı Filip Ogüst, İngiltere Kralı Aslanyürekli Rişar iştirak etti. Lâkin hiçbir çıkarma Kublay Hanın 1274 ve 1281 de Japonya'ya karşı tertibettiği çıkarma kadar çetin olmamıştır. Büyük Türk serdarı dokuz yüz gemiden mürekkep donanması ile ikinci defa Japon kıyılarına taarruza geçtiği zaman Japon'ların ilâhî fırtına [Kamikaze] dedikleri beklenmedik bir tayfun bu muazzam donanmayı ve çıkarma kuvvetlerini mahvetti. Lâkin bu, azimkâr Türk'ün idealini kıramadı. 1286 da Alahan da üçüncü bir çıkarma kafilesi hazırladıysa da Çin'li denizciler bir sene evvelki hâdiseden teşe'üm ederek ve gemilerini bırakarak kaçtılar; bu suretle Japonya Türk istilâsından kurtulan yegâne memleket olarak tarihe geçti.

Ortaçağ kapandıktan sonra Osmanlı Türk'lerinin denizaşırı istilâsı başladı, Akdenizde büyük çıkarma hareketleri inkişaf etti ve şarkî Akdeniz adaları, İtalya kıyıları müteaddit Türk çıkarmalarına sahne oldu. Türk sevk ve idaresi çıkarma sanatında üstattı. Müstahkem kıyılara tevcih ettiği çıkarmalar, Malta adası müstesna olmak üzere, daima muvaffak olmuştur. Onsekizinci asırda denizaşırı fütuhat ile birlikte çıkarma tekniği de tekâmül eyledi. İngilizler yedi sene harbi esnasında 1759 da Normandi çıkarmasını yaptılar. 1944 de olduğu gibi Şerburg etrafında dövüştüler. 1798 de Bonapart otuz sekiz bin insan, bin iki yüz otuz beygirle donanmanın desteği olmadan Mısır'a çıktı. Lâkin İngilizlerin Abukır zaferi üzerine Mısır'ı tahliyeye mecbur oldu; 1800 den itibaren İngiltere'ye karşı tertibettiği muazzam çıkarma plânı 1805 yılına kadar on iki defa tekrarlanan teşebbüslere rağmen muvaffak olamadı; Trafalgar'dan sonra imkânsız hale girdi. Ondokuzuncu asırda çıkarma tekniği büyük inkişafa mazhar oldu. Tabiye, operatif ve sevkulceyşî mülâhazalar çıkarma usul ve tarzlarına geniş ölçüde tesirler yaptı, donanma çıkarmada en mühim vazifeyi ifa etti. Çıkarmadan evvel bombardımanlar usul oldu, çıkarma kademelere ayrılarak yapılmıya başladı.

1830 da Fransızlar Cezayire otuz altı bin asker çıkardılar. 1854 te Kırıma Türk ve müttefiki kuvvetlerden 79 bin kişi çıkarıldı. 1861 de Fransızlar en büyük denizaşırı çıkarma yaparak otuz sekiz bin beş yüz askeri Meksika kıyılarına ihraç eylediler. Bunu 1882 de 15783 İngiliz, 16067 Hindli asker ve 7729 beygirden mürekkep bir seferî kuvvetin İskenderiye'ye çıkması takibetti. İngiliz donanması çıkarmadan evvel şehri şiddetli bir bombardımana tâbi tuttu ve bütün Mısır'ı istilâ eyledi. Ondokuzuncu asrın ilk yarısında çıkarmalar çok hallerde müdafaasız kıyılara tevcih olunurdu. O

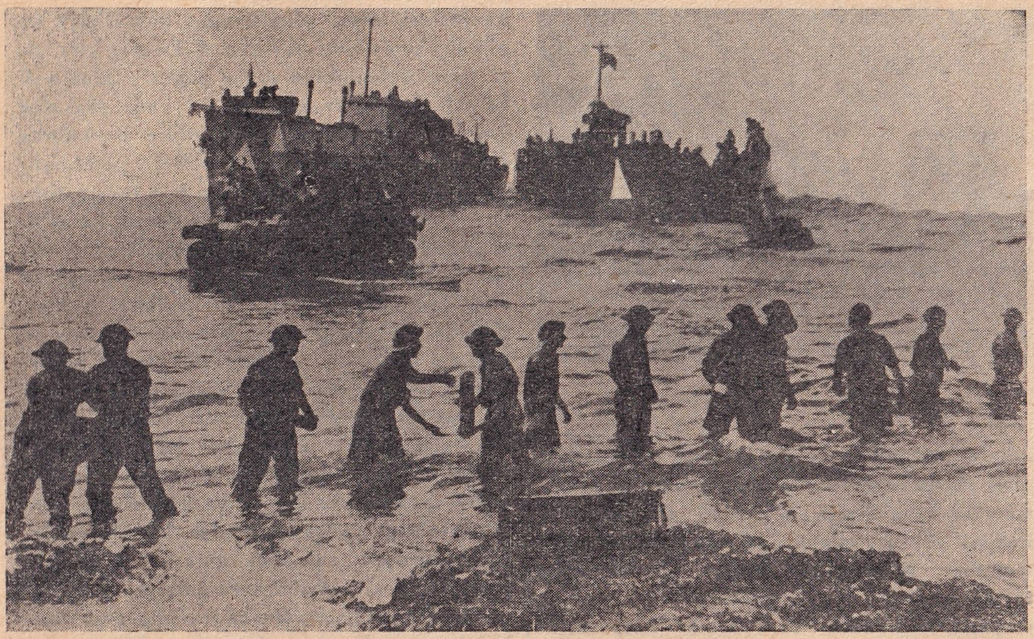

Adanada Ulu Cami

Atatürk

devrede kıyı müdafaa usulleri malûm olmadığı için çıkarma kütlece yapılırdı. Çok hallerde her iki tarafın büyük kuvvetlerinin yaptıkları katî neticeli meydan muharebesi ya istilânın muvaffakıyeti veyahut denize dökülmesiyle nihayete ererdi.

Bir çıkarma hareketi

Çıkarma harekâtı, Yirminci asırda fevkalâde tekâmüle erişti. Harb silâh vasıtalarının tenevvüü, orduların asker mikdarının artması, kıyıların müdafaa ve tahkiminde yeni usullerin tatbikı çıkarmanın tekâmülüne sebep oldu. Almanlar 1900 de şarkî Asyada Taku körfezine evvelâ 2529 kişilik bir tugay çıkardılar. Bunu 29.093 asker, 861 top, 5631 beygir takibetti. Bu çıkarma için 12.352 mil mesafe katettiler. Japonlar 1904 te Kore kıyılarına o zamana kadar dünyanın görmediği muazzam bir çıkarma yaptılar. Ordular kademeli olarak muhtelif yerlerden çıktılar, deniz hâkimiyetleri sayesinde buna muvaffak oldular. 1912 de İtalya'nın Trablusgarp kıyılarına ve Oniki adaya çıkarma yapmaları askerî bakımdan büyük kıymeti haiz değildir. Çıkarma müdafaasız kıyılara baskınla yapılarak muvaffak olmuştur. Birinci Cihan Harbi mühim çıkarmalara sahne oldu. İngiltere Osmanlı İmparatorluğuna karşı denizaşırı harekâta giriştiği için ilk çıkarma ikinciteşrin 1914 de Basraya yapıldı. Burada kıyı müdafaası çok zayıftı. Bununla beraber çıkarma vasıtalarının azlığı yüzünden İngilizler mühim zayiata uğradılar. Bunu Çanakkale çıkarması takibetti. Bu, Birinci Cihan Harbinin en meşhur çıkarmasıdır. Buraya İngilizler büyük kara ve deniz kuvvetlerini bağladılar ve harb hedefi olan İstanbul'u ve Boğazları zapta çalıştılarsa da Türk'ün azimkâr ve kahraman müdafaası karşısında muvaffak olamadılar. Çanakkale'yi Selânik çıkarması takibetti. Bu çıkarma ile Makedonya harekâtı başladı ve Alman ordusunun cenup kanat ve yanı tehlikeye girdi. Gerek Çanakkale ve gerekse Selânik çıkarması sevkulceyşî çıkarma idi. Çanakkale'de Türk müdafaası; Makedonya'da çıkarılan kuvvetlerin azlığı ve teşkilâtsızlığı mühim neticelerin alınmasına mâni oldu. Birinci Cihan Harbinin operatif çıkarmasına misal Rusların 1915 martında Hamurkan ve Sürmeneye yaptıkları çıkarmadır. Bu çıkarma kara harekâtı ile müştereken cereyan etmiştir. Birinci Cihan Harbi çıkarmanın sanatlaşmasına büyük hizmet etmiş, müstahkem kıyılara karşı yapılacak çıkarmalarda harekât hazırlığı, sevk ve idare, icra hususunda kıymetli dersler çıkarılmış; çıkarmada: hazırlık, yanaşma, kıyılara çıkma, köprübaşı tutma, köprübaşlarında yerleşme, operatif harekât için hazırlık ve tertibat, katî neticeli meydan muharebesi, geri ve ikmal işlerinin tanzimi hususları talimatlarla kesin esaslara bağlanmıştır. Deniz birliklerinin çıkarmayı desteklemesi de ayrıca inkişafa mazhar olmuş, çıkarma vasıtaları motörleşmiş, mükemmelleşmiş ve çıkarmanın hususiyetlerine uyan bir karakter almıştır. Çıkarmanın teknik cihetleri büyük tekâmüllere erişmiş, kıyıların vaziyeti, çıkarmıya müsaade derecesi, geri arazinin hali ve harekâta elverişliliği, geri ve ikmal işlerinin cereyanı için liman ve rıhtım vaziyetleri, denizin hali, hava vaziyeti gibi hususlar da incelenmiştir. İkinci Cihan Harbinin muazzam çıkarma harekâtını Birinci Cihan Harbi hazırlamıştır.

İkinci Cihan Harbine çıkarma harbi demek doğrudur. Tayyarelerin anî ve fevkalâde inkişafı çıkarma tabiyesine, sevkulceyşine ve tekniğine geniş ölçüde tesirler yapmış, hava keşifleri düşman hakkında emin malûmatın toplanmasına yardım etmiş, çıkarmanın havadan daha kolay, daha kuvvetli olarak desteklenmesi mümkün olmuş, çıkarma esnasında çıkan kuvvetlerin topçu desteği noksanını telâfi etmiş, deniz topçusunun kolunun ulaşamadığı mühim hedefleri baskı altında tutmak gibi büyük bir kudret göstermiştir. Ayrıca havadan kuvvet indirilmesi çıkarmanın yükünü hafifletti. Çıkarma usullerinde değişiklikler vukua geldi, zayiat ve müşkülât nisbeten azaldı. Almanlar Norveçi denizden çıkarma, havadan indirme ile zaptettiler. Kara, hava ve deniz sınıflarının müşterek, plânlı ve programlı mesaileri çıkarma muvaffakıyeti için esas oldu. Bu hal, müdafii bütün kıyılarını tahkime sevketti. Çıkarmıya müsait bölgeler derinliğine tahkim edildi ve bütün kıyı boyunca aşılmaz zannedilen müstahkem mevziler kuruldu. İkinci Cihan Harbinde de Almanlar İngiltere adasına bir çıkarma için hazırlıklara başladılar. Lâkin İngiltere denizlere hâkim olduğu için bu gayeye erişemediler. İngilizler hava bombardımanlariyle ve havadan döktükleri mazotlarla limanlarda toplanmış Alman çıkarma gemilerini yaktılar. Çıkarma bilhassa Uzakdoğu ve Pasifik harblerinde yegâne istilâ vasıtası oldu. Japonlar Pörl Harbır baskınından sonra bütün adaları çıkarma ve indirmelerle zaptettiler. Malaka yarımadasında İngiliz kuvvetlerinin gerisine yaptıkları müteaddit çıkarmalarla yarımadayı süratle istilâ ve Singaporu ele geçirdiler. Japon istilâsı durduktan sonra Amerika'nın mukabil taarruzları başladı. İlk büyük çıkarma Müttefikler tarafından Fransız şimalî Afrikasına yapıldı. Üç bin gemi yüzlerce mil kare denizi kaplamıştı. İlk çıkarma kafilesi yüz elli bin insandan ve yüz binlerce ton malzeme ve teçhizattan mürekkepti. Bu kadar muazzam bir kuvveti mahdut bir bölgeye çıkarmak mümkün olmadığından yüzlerce mil genişliğinde olan Fransız şimal Afrikasının muayyen noktalarına ayni zamanda çıkarma yapıldı. Bunu Sicilya çıkarması takibetti. Arkasından Mesina çıkarması yapıldı. Her çıkarma hareketi bir evvelkinden alınan derslerle tekemmül ettirildi. Düşman ihtiyat kuvvetleri yakınına çıkarak burada tıkanan Anzio — Nettuno çıkarması, Müttefikler için kıymetli ders teşkil etti.

Dünyada hiçbir çıkarma Normandiya çıkarması kadar sevkulceyşî bakımdan ehemmiyetli olmamıştır. Çıkarma Almanlar tarafından çok esaslı tahkim olunan kıyılara yapıldığı için hazırlıklar senelerce devam etmiştir. Çıkarma adeta hazırlanmış mevzilere taarruz şeklini almış, bu yüzden esaslı plânlara, muhtelif muharebe usullerinin, harb silâh ve vasıtalarının daha bidayetten itibaren kullanılmasına, muhtelif sınıfların birlikte en iyi çalışmalarına lüzum hasıl olmuştur. Normandiya çıkarmasında yüz kilometrelik bir kıyı bölgesine bir defada dört kolordu birden çıkarılmış ve ilk bir buçuk aylık zaman zarfında iki milyon asker, iki milyon ton malzeme ve iaşe maddesi, beş yüz bin motörlü vasıta ihraç olunmuştur. Bu kadar muazzam kuvvetleri ve malzemeyi çıkarmak üzere ilk çıkarmadan on iki gün sonra yüz binlerce ton ağırlığında iki sunî limanı Normandiya kıyılarına yerleştirmişler ve dört mil uzunluğunda sunî dalgakıran gerilerinde geri ve ikmal işlerinin mükemmel cereyanını temin eylemiştir. İkinci Cihan Harbinden evvel çıkarma, harbin en müşkül ve tehlikeli bir safhası addedilir, mütearrız denize döküleceğini hesap eder, buna göre tertibat alırdı; çünkü çıkarmıya tahsis edilen kuvvetlerin onda biri çıkarma vasıtalarının içinde kıyıya yaklaşırken, onda dokuzu geride gemilerde bulunur ve bu ilk çıkan kuvvetlerin kıyıya çıkmasını ve tutunmasını beklerlerdi. Çıkarma muvaffak olursa bunları beslemek ve takviye etmek üzere çıkarma bölgesi yakınında bulunan bir üsten istifade edilirdi. İngilizler Çanakkale çıkarması için İmroz adasını üs haline getirmişlerdi. Bu suretle günlerce devam eden yolculuktan kurtulunmuş olur ki çıkarmanın muvaffak olması için bu husus çok mühimdir. Lâkin İkinci Cihan Harbinde Filipin adalarından Leyt adasına yapılan çıkarma büsbütün başka bir karakterde cereyan etmiş, Yeni Gine'den kalkan muazzam nakliye kafileleri, gene dünyanın en kuvvetli filosunun himayesi altında Leyt adasına yaklaşmış, altmış-seksen tayyare gemisinden havalanan tayyareler çıkarmayı desteklemişlerdir. Dar bir bölgeye yapılan bu çıkarma esnasında bu gemiler derinliğine tertiplendikleri için (Şimal Afrika çıkarması aksine) yüzlerce kilometre derinliğinde bir sahayı kaplamışlardır. Leyt adasında nakliye ve tayyare gemileri çıkarma

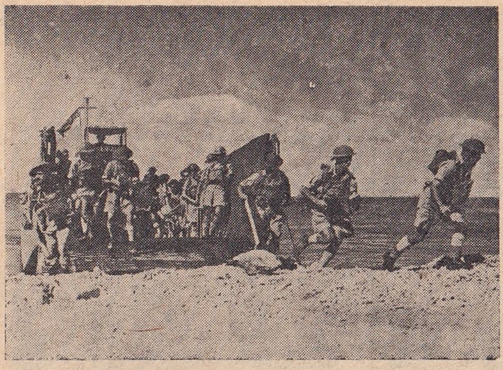
kuvvetlerine sabih üslük vazifesi görmüşler ve bu suretle yakında üs bulunmaması mahzurunu telâfi etmişlerdir.

Çıkarma siyasî veya askerî maksatlarla yapılır. Siyasî tazyik yapmak üzere icra olunan çıkarmalar mahdut hareketli olur. İkinci Abdülhamid devrinde rıhtım şirketinin hükûmetten istediği paranın verilmemesinden dolayı Fransızların 7 ikinciteşrin 1901 de Midilli'yi, 1925 de katlolunan İtalyan subayları için İtalyanların Yunanistandan istedikleri çok ağır para tazminatı yüzünden Korfu adasını işgal etmeleri siyasî çıkarma örnekleridir. Buna mukabil askerî çıkarmalar çok şumullü olur, bazan harbin hedefini teşkil eder (1904 Kora çıkarması), yahut umumî harekâtın bir kısmını vücude getirir (Çanakkale, Normandiya çıkarması). Askerî bakımdan çıkarmalar dört nev'e ayrılabilir: Sevkulceyşî çıkarma, operatif çıkarma, tabiye çıkarması, komandos akınlarıdır. Sevkulceyşî çıkarmalar Normandiya çıkarması gibi büyük harekât ve harb hedefini takibeden çıkarmalardır. Bu çıkarmalar daha teşebbüs halinde iken dahi büyük düşman ihtiyatlarını tesbit eder. 1809 da İngilizlerin Valkeren çıkarma harekâtı muvaffakıyetsizliğe uğramakla beraber Napolyon şöyle demişti: «Gemilere bindirilmiş otuz bin kişilik İngiliz kuvvetinin, üç yüz bin askerimi bağladığını esefle söylemek mecburiyetindeyim.» Buna mukabil operatif ve tabiye çıkarmaları düşman cephesini sökmek maksadiyle denizden yapılan kuşatma ve çevirme harekâtıdır. Komandos akınları Birinci Cihan Harbinde Emden'in Kokos, İkinci Cihan Harbinde Diyep ve Tobruk çıkarmalarıdır. Bazı hallerde muhtelif çıkarma nevileri karışık olarak da yapılır.

Çıkarma üç büyük safhaya ayrılır: Çıkarma yerinin seçilmesi safhası, hazırlık safhası, icra safhası. Çıkarma yeri harb veya harekât plânına uygun olmak üzere hükûmet veya başkomutanlık tarafından seçilir. Buranın sevkulceyşî istikametler üzerinde bulunması baş şarttır. Ayrıca kıyıların teşkilâtı yanaşmağa veya çıkarmağa müsaade derecesi, donanma tarafından desteklenmeğe elverişliliği, ikmal üslerine yakın bulunması, düşmanın kıyı tahkimatı, köprübaşı olmağa kabiliyeti, ileri harekâta arazinin müsaadesi, düşman büyük ihtiyatlarının durumu da dikkate alınır. Çıkarma yeri seçildikten sonra burası esas, tali, gösteri çıkarma bölgelerine ayrılır. Çıkarma bölgesi deniz, kara ve hava kurmayları tarafından müştereken tetkik edilir. Deniz ve hava keşifleri kara ve deniz haritalarının keşiflerini tamamlarlar. Keşif, çıkarma yerinin seçilmesinin en mühim safhasıdır. Plâjlar, bunların genişlikleri, istikametleri ve bütün diğer lüzumlu malûmat en ince teferruatına kadar tesbit olunur. Keşifler ayrıca mültecilerden, casuslardan, esirlerden alınacak malûmat ve akınlarla (cebrî keşifler) ikmal edilir. Çıkarma yerinin seçilmesi sevk ve idareciye aittir, bu işi yaparken mütehassısların fikirlerinden geniş ölçüde istifade edilir.

Çıkarma yeri seçildikten sonra, hazırlık safhası başlar. Bu iş kurmay hizmetinin hesaba ve teferruata ait bütün inceliklerini ihtiva eder.

Vukuu muhtemel her türlü hallerin dikkate alınması icabeden bu safha çok müşkül ve muğlâktır. Bunun için kurmayların idaresi altında mütehassıslardan mürekkep komisyonlar vücude getirilir. Çıkarmanın ehemmiyetine göre bu işe tahsis edilecek kuvvetler, bu kuvvetlerin muhtaç oldukları malzeme ve mevad tesbit olunur. Bir defada kıyıya çıkarılacak kuvvetlere göre gemi ve küçük merakip miktarı tesbit edilir, bu mürakibin cinsi ve evsafı tayin edilerek inşaatçılara havale edilir. Hususî çıkarma gemileri hazırlatılır. Bütün faaliyet düşmandan gizli olarak cereyan eder. Büyük çerçevede çıkarma harekâtının büsbütün gizlenmesine imkân yoktur; aslolan mesele çıkarma zamanının, yerinin, çıkarılacak kuvvet miktarının, maksadın gizlenmesidir. Gizlenmede düşmanı tereddüde sevkedecek bütün tedbirlere başvurulur. Hazırlıklarda hiç birşey tesadüfe bırakılmaz, düşman tahkimat ve kıyı işgal ve müdafaa sistemi günlük keşiflerle ne kadar aydınlatılırsa çıkarma hazırlıklarında lüzumlu tedbirler ve tertipler o kadar mükemmel alınır. Hazırlıklar esnasında keşfe devam olunur; düşman kuvvetlerinin, maddî ve ruhî vaziyeti, sivil ahalinin durumu, çıkarma yapılacak memleketin kaynakları, iklim ve mevsim tesirleri, limanlar, münakale yolları bu safhada incelenir. Büyük maksatlarla geniş ölçüde yapılan çıkarmalarda «hazırlık safhası» ayni zamanda çıkarmanın sevkulceyş safhası, icra safhası, tabiye safhası; çıktıktan sonra büyük ileri harekât ise, «operatif safhadır».

Diğer bir çıkarma hareketi

Çıkarmada donanmaya ve hava kuvvetlerine çok büyük vazife düşer. Donanma; kara ordusunun taşınmasına yardım ettiği gibi bindirme yerinde ve çıkarma kafilelerinin seyrinde emniyeti temin eyler, çıkarma bölgesinde kuvvetlerin çıkışını ağır ve hafif toplariyle destekler ve köprübaşı tesisini temin ve düşman mukabil taarruzlarına karşı burasını sürgüler. Ayrıca geri ve ikmal işlerinin emniyetli ve muntazam cereyanını temin eyler. Çıkarma bölgesinde üsler vücude getirerek, bu üslerle anayurd arasında muvasalayı korur. Bir muvaffakıyetsizlik halinde birliklerin tekrar gemilere binerek çekilmesini temin eyler. Çıkarmada en ağır zırhlılardan en hafif motör torpidobotlara kadar her cins harb gemisine vazife düşer.

Hava kuvvetlerine gelince, bunlar uçan ağır topçudur. Binlerce ton bombayı hedeflerine bir anda havadan yağdıran bu silâhlar çıkarma harekâtının baş desteğidir. Bunun için hazırlık safhasında bu sınıflar için çok mühim tetkik ve çalışma mevzuları vardır.

Çıkarmalarda muvaffakıyet baskına, iyi ve plânlaştırılmış hazırlığa, katiyete, sevk ve idare ve talim ve terbiye mükemmeliyetine, düşman hazırlıklarının bilinmesine, kuvvetli sıklet merkezleri teşkiline, deniz ve hava hâkimiyetine, teknik faaliyetlerin ve hazırlıkların üstünlüğüne, muharib kıtaların teçhizat mükemmeliyetine, çıkarma vasıtalarının bolluğuna bağlıdır. Sevkulceyşî çıkarmalar muvaffak olamazsa neticesi vahim olur. Harb plânında değişiklikleri, harbin uzamasını intaç eder. Çıkarmanın en hassas ve tehlikeli devri ilk kademelerin kıyıya ayak bastıkları andan köprübaşı kuruncaya kadar geçen safhadır. Bu birinci kademelerin tutunması muvaffakıyetin esasıdır. Bunun için donanma ve hava kuvvetleri ateş plânlarında bu safhaya en büyük ehemmiyeti verirler. Çıkarma, kısa, orta, uzun yolculuktan sonra yapılır. Uzun yolculuklarda bir er için beş ile yedi arasında gayrisafi ton ağırlık hesap edilir. Bu hesaba malzeme, silâh ve teçhizat dahildir. Gemi miktarı tayin edildikten sonra bunların toplanacakları limanlar tayin olunur. Toplanma limanları dağınık ve uzaklarda bulunmalıdır. Birlikler bu limanlar civarına gelerek binme ve inme talimleri yaparlar. Bu birlikler bölüme tâbi tutulur. Yüklenecek malzemenin cins ve miktarı cetveller ve plânlarla tesbit edilir. Bölüm yapıldıktan sonra birliklerin karaya çıkacakları bölgeler bildirilir, bunlar kademelere ayrılırlar ve çıkarken bu vaziyeti muhafaza ederek çıkarlar. Birinci kademeler adeta öncüdürler. Piyade ve istihkâm kıtaları esası teşkil ederler, bunlar karada ve denizde yürüyen tank defi otoları, hücum topçusu, tanklar, muhabere ve sıhhiye kıtalariyle takviye edilirler. Bu kademenin esas vazifesi karaya çıkmak, zaptetmek ve lüzumu halinde müdafaa etmektir. En ağır yük bu kademenin omuzlarına yüklenmiştir. Birinci kademeyi ikinci kademe beş on dakikalık bir fasıla ile takibeder. Bu kademede birinci kademenin muharebe ağırlıkları, zırhlı vasıta defi topları, tanklar, piyade ve istihkâm birlikleri, topçu bulunur, bu kademe de ağırlıksız hareket eder. Bunları daha geriden üçüncü kademe takibeder. Birinci ve ikinci kademe kıyıda tutunarak ilerledikten sonra bu kademe çıkar; piyade büyük kısmı, topçu büyük kısmı, zırhlı birlikler, istihkâm ve muhabere teşkillerinin büyük kısımları, muharebe ağırlıkları bu kademede bulunur. En son dördüncü kademe geri ve ikmal teşkilleri, tankları ihtiva eder. Hazırlık safhasında emir ve komuta münasebetleri de tanzim olunur. Bu işlerle birlikte nakil plânı hazırlanır, bu plânda birliklerin gemilere hangi iskelelerden ne zaman ve nasıl binecekleri, denizde nakliyatın nasıl cereyan edeceği, hava ve deniz harb kuvvetlerinin emniyeti ne suretle temin edecekleri tesbit olunur.

İcra safhası çıkarma için emredilen zamanda başlar. Gemiler limanlardan geceleyin hareket ederler. Hareketi donanma himaye eder. En ileride mayın tarayıcı gemiler ilerler. Bunları hafif harb gemileri, bunların gerisinden kruvazörler ve zırhlılar seyrederler. Gecenin karanlığından istifade ederek baskın en muvafıktır. Çıkarma şöyle cereyan eder: Çıkarma yapılacak kıyıların gerisi, derinliğine hava bombardımanlariyle tahrip olunur. Bu taarruza hava orduları iştirak ederler. Çıkarma gününde hava vaziyeti ehemmiyetle dikkate alınır. Hava hâkimiyeti kurulur. Çıkarma esnasında hava ve deniz bombardımanından istifade edilmek istenirse çıkarma güneş doğarken yapılır. Çıkarmadan evvel kıyı mıntakası donanmanın topları ve tayyare bombalariyle ve çok kesif bir ateş sağnağına tutulur, mühim çıkarma yerlerinde ateşler toplanır. Kıyı lâğımları, mânileri ve tahkimat tahribedilir. Birinci kademe geniş cephede deniz ve kara otomobilleri, seri motörbotlar, şalupa ve layterlerle karaya çıkarlar. Bu esnada topçu, ateşini gerilere kay-

dırır. Birinci kademe derhal ileriye fırlıyarak yer kazanır, süngüsünü ve el bombasını kullanır. Hususî çıkarma gemilerinden vinçsiz çıkarılan hücum topçusu ve tanklar piyadeyi destekler, az zamanda çok insanı karaya atmak muvaffakıyetin şartıdır. İkinci kademe ile büyük tonda husuṡî çıkarma gemileri kıyılara yanaşarak ön kapaklarından karaya insan, silâh ve malzeme akmağa başlar. Bu esnada düşman ağır silâhları, muharebe idare yerleri baskı altında tutulur. Piyade en ileri hattı ilerledikçe mukarrer işaretlerle donanma topçu ateşi ve hava bombardımanları geriye kaydırılır. Bu ateş adeta bir silindir gibi piyadenin önünde yuvarlanarak onlara yol açar. Bu esnada mühim noktalara büyük paraşüt birlikleri indirilerek çıkarmanın yükü hafifletilir. Durmadan dinlenmeden piyadeler, zırhlı birlikler, topçu kuvvetleri, zırhlı vasıta defi topları sel gibi kıyılara akmağa başlar ve bir köprübaşı kurularak bu gittikçe genişletilir. Köprübaşı genişledikçe daha büyük kuvvetler çıkarak ilerliyen kuvvetleri besler. Sekiz on kilometre ilerlemeğe muvaffak olunduktan sonra tümen karargâhları karaya çıkarlar. Çıkan kuvvetlere günlük hedefler verilir. Bu hedeflere vasıl olan kuvvetler yeni emir alırlar veya vaziyete göre hareket ederler. Binlerce av ve bombardıman tayyaresi durmadan dinlenmeden çıkan kuvvetleri destekler ve onların yer kazanmalarına imkân verir ve düşmana baş kaldırtmaz. Müteakıp günlerde köprübaşlarının birleştirilmesine ve gediksiz bir cephe vücude getirilmesine çalışılır. Artık çıkarma muvaffak olmuş, düşmana operatif harekât için tertiplenmek ve tertibat almak imkân içine girmiştir. Bundan sonraki safha kara harekâtını teşkil eder. Anglo-Saksonlar esasen çıkarma sanatında üstat idiler, lâkin Normandiya çıkarmasında harikalar yaratmışlar, akıl durdurucu tertibat ve tedbirler almakla İkinci Cihan Harbinin büyük ve katî zaferini elde etmeğe hak kazanmışlardır. Normandiya çıkarması; çıkarma yerinin seçilmesi, hazırlık ve icra safhaları bakımından bütün dünya tarihi için eşsiz bir sanat şaheseri ve müstakbel İngiliz deniz, hava ve kara ordularının müşterek çalışması için kıymetini her zaman muhafaza edecek bir örnektir. Nazariyatı, tatbikatın bir vasıtası olarak kullanan bu Anglo-Sakson karakteri ve teşkilâçtılığı ise bizler için nümunedir.

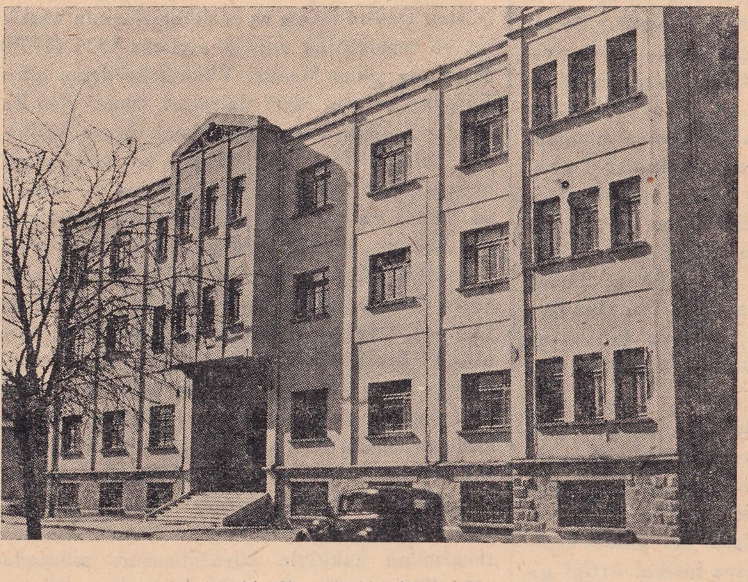
(İhsan Yardoğlu)

DEVLET ŞÛRASI — 21 birincikânun 1938 tarihli ve 3546 sayılı kanunla terkipli unvanı değiştirilerek «Devlet Şûrası» olmak üzere kabul edilmiş bulunan müessesenin i l k a d ı Ş û r a y ı D e v l e t t i r ve memleketimizde y e t m i ş a l t ı s e n e l i k b i r m a z i s i vardır.

Bugünkü Devlet Şûrasından bahsederken tarihine de bir parça temas etmek faydalı olur.

1255 şabanında (1838) Gülhane'de meşhur hat okunduktan sonra bu hatta kabul edilen esaslara uygun kanun ve nizamnameleri hazırlamak üzere bir teşkilâta ihtiyaç görülmesi tabiî idi.

Gülhane hattında yazılı olduğu üzere o sırada bir Meclisi Ahkâmı Adliyenin mevcud olduğu anlaşılmaktadır. Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliye 1271 (1854) tarihinde ikiye ayrılarak Meclisi Âlii Tanzimat vücude getirilmiş ve reisliğine de Âli Paşa tayin olunmuştur. 1271 (1854) senesinde Meclisi Âlii Tanzimatın vezaifi müterettibesi nizamnamesi ve Meclisi Âlii Tanzimatın usulü dahiliyesi nizamnamesi yapıldığı gibi Meclisi Âlii Tanzimatça müzakere ve kabul olunan lâyihaları müzakere etmek üzere teşkil olunan Meclisi Âlii Umuminin sureti terkibi ve vezaifi nizamnamesi kaleme alınmıştır. 1278 (1861) tarihine kadar Meclisi Âlii Tanzimat ve Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliye ayrı ayrı devam ettikten sonra işbu iki meclisin bir reislik altında

Ankara'da Yenişehir'de Devlet Şûrası binası

kemakân Ahkâmı Adliye ismile yadolunmak üzere birleştirilip biri umuru idarei mülkiye ve biri tezekkür ve tanzimi kavanin ve nizamat ve biri dahi cinayet divanları nizamı iktizasınca oraya sevki lâzım gelecek muhakemata mahsus olmak üzere üç kısma taksim olunması tensip olunarak reisliğine Fuad Paşa getirilmiştir. Meclisi Ahkâmı Adliye hakkında nizamname 4 rebiülevvel 1278 (1861) tarihinde tedvin olunmuştur.

Ş û r a y ı D e v l e t i n t e ş k i l i n e b a ş l a n g ı ç o l m a k ü z e r e Sadrazam Âli Paşaya Mabeyin Başkâtipliğinden 11 z i l h i c c e 1 2 8 4 (1 8 6 8) t a r i h i n d e yazılmış olan aşağıki tezkerenin esas olarak kabulü yerinde olur: «Devlet ve memleketçe ve hukuk ve emniyeti şahsiyece en ziyade lüzumu olan ıslahatın biri dahi mesalihi hukukiyenin, umuru mülkiye ve hükûmeti icraiyeden tefriki hususu olup bu maddei mutenabihanın dahi bir an evvel yoluna konulması fevkalgaye mültezem olduğundan elhaletühazihi Meclisi Ahkâmı Adliyeye havale olunmakta olan daavi ve muhakematı nizamiyenin rüyet ve tetkiki için Divanı Ahkâmı Adliye namiyle vükelâyı devletten bir zatın tahtı riyasetinde bir meclisi müstakil teşkil olunması ve gerek buna lâzım olan nizamatın hemen tertibi, gerek Meclisi Valânın bu haline ve tecarübü vakıa ve mukteziyatı mesalihe göre usulü hazırasının tadil ve tenkihi ile bir yandan arz ve istizan kılınması ve Meclisi Valâya bâdezin Şûrayı Devlet ıtlâk olunup riyasetinin umuru mülkiye ve nizamatı cedidei dahiliyeye vukufu tamı ve dirayet ve kifayeti mücerrep ve müsellem olan Tuna vilâyeti valisi Mithat Paşaya ve Divanı Ahkâmı Adliye riyasetinin de kezalik liyakat ve malûmatı kâfiyesi cihetiyle Halep Valisi Cevdet Paşaya ihalesi. — 11 zilkade 1284» Bu tezkerenin nihayetinde diğer bazı tevcihat daha mevcut olup Sadrazam canibinden şifahen vaki olan istizan üzerine tezkerenin yazıldığı münderiçtir.

İşte bu tarihten itibaren Şûrayı Devlet unvanı kabul olunmuştur.

Şûrayı Devletin 8 zilhicce 1284 (1868) tarihli bir nizamnamesi, bir de 25 muharrem 1286 (1870) tarihli bir nizamnamei dahilisi yapılmıştır ki ikisi de birinci tertip düsturun birinci cildinde münderiçtir. Bu nizamnamenin mukaddemesinde «İdarei umuru Devleti Aliyyenin kâffei usul ve furuunda lüzumu görünen ı s l a h a t ı n p e y d e r p e y i c r a s ı l e gerek devletçe ve tebaaca olan mesalihi cariyenin ve gerek imârımülk ve ona müteferri olan m e v a d d ı k ü l l i y e n i n m i h v e r i l â y i k ı n d a c e r e y a n ı begayet mültezem olduğundan bu matlabı âlâya vusul esbabının en mühimlerinden» olduğu zikredildikten sonra birinci maddesinde — m e s a l i h i u m u m i y e i m ü l k i y e n i n m e r k e z i m ü z a k e r e s i olmak üzere «Şûrayı Devlet» namiyle bir meclis teşkil olunduğu — gösterilmiştir.

Şûrayı Devlet ilk defa beş daireye münkasem olmak üzere teşkil olunmuştur. Birinci daire mülkiye ve zabıta ve harbiye, ikinci daire maliye ve evkaf, üçüncü daire adliye, dördüncü daire nafıa ve ticaret ve ziraat, beşinci daire maarif işlerine bakmak üzere vazifelendirilmiştir. Kavanin ve nizamatı esasiyeye müteallik olan mevad evvelâ dairei mahsusasında tezekkür olunduktan sonra meclisin heyeti umumiyesinde müzakere olunmadıkça arzolunamıyacağı beşinci maddede gösterilmiştir.

İlk teşkilâtı icabınca Şûrayı Devlet Vükelâdan bir zatın tahtı riyasetinde olup refakatinde beş reisi sani ve bir başkâtip ile her dairede beşten nakıs ve ondan ziyade ve bu cihetle umum mecliste elliden ziyade olmamak üzere âza bulunmakta idi; devairin her birinde beşer muavin ve beşer mülâzim bulunduğu gibi ayrıca kalemleri de vardı.

İ l k Ş û r a y ı D e v l e t e v e r i l e n v a z i f e l e r, nizamnamei esasisinde şu suretle sayılmıştır: 1 — Bilûmum kanun ve nizam lâyihalarının tetkik ve tanzimi;

2 — Kanunen ve nizamen memur olduğu işlerin tetkik ve karara raptı;

3 — Kanunlara ve nizamlara müteallik devairden gelen evrak üzerine rey itası;

4 — Her nevi mesalih hakkında vukubulacak talep üzerine rey itası;

5 — Vilâyet meclisi umumilerinin ıslahata dair verecekleri kararların mahallerinden gelecek komisyonlarla birlikte müzakere ve karara raptı;

6 — Memurların muhakemeleri;

7 — Hükûmet ile eşhas beynindeki dâvaların rüyeti,

8 — Ciheti adliye ile ciheti idariye arasındaki merci ihtilâflarının tetkik ve halli; bir de her sene her daireden yapılan ve onun üzerine Maliye Nezareti tarafından tanzim olunan varidat ve masarifat bütçelerinin ve muhasebatı umumiye defterlerinin icrayı tetkikatı zımnında içtima eden meclisi mahsusta Şûrayı Devletin reisi sanileriyle her bir daire âzasından birer zatın bulunması esası

kabul olunmuştur. Bunlardan başka Şûrayı Devletin umuru icraiyeye müdahale hakkı olmamakla beraber kanunların ve nizamnamelerin tam bir şekilde cereyanına nezaret ve hüsnü icra edilmediği takdirde lâzımgelenlere beyanı hale mezun kılınmak suretiyle bir nevi murakabe vazifesi kabul edilmiştir.

Şûrayı Devletin gerek teşkilâtı, gerek vazifeleri, muhtelif tarihlerde neşrolunan kanun ve nizamlarla tadile uğramıştır. 25 muharrem 1286 (1870) tarihinde Şûrayı Devlet nizamnamei dahilisi neşredilmiştir. Bu nizamname mucibince Mülkiye ve Maarif daireleri birleştirilip Dahiliye ve Maarif Dairesi namiyle bir daire itibar olunmuş ve umuru idareden dolayı Şûrayı Devlete muhavvel olan muhakematın mercii olmak üzere Muhakemat Dairesi unvaniyle yeniden bir daire teşkil olunmuştur. Şûrayı Devlet teşkilâtına müteallik ikinci tadilât selhizilkade 1288 (1872) tarihli irade ile vaki olmuştur. Bu tadilde Şûrayı Devlet; Tanzimat, Muhakemat ve Dahiliye daireleri namlariyle üç daireye taksim ve Şûranın vazifeleri ve heyetleri ona göre tertip kılınmıştır.

1293 (1876) tarihinde neşrolunan Kanunu Esasinin seksen beşinci maddesi eşhas ile Hükûmet beynindeki davaların umumî mahkemelere ait olması esasını kabul ettiği cihetle Muhakemat Dairesinin bir kısım vazifeleri umumî mahkemelere intikal ettiği gibi mülkî idareye ait kanunların tefsiri de Şûrayı Devlete bırakılmıştır. Şûrayı Devletin ilk teşkili sırasında Şûrayı Devlete tevdi olunan vazifelerden bir kısmı Kanunu Esasinin ilânı üzerine diğer makamlara intikal etmiştir.

7 eylûl 1302 (1885) tarihinde Şûrayı Devlet dahilî nizamnamesinin üçüncü maddesi makamına kaim olmak üzere bir nizamname maddesi neşrolunmuştur. Bu madde bilhassa Muhakemat Dairesinin vazifelerini tesbit etmiştir. Adlî mahkemeler ile idare mahkemeleri arasında dava mercii hakkında çıkacak ihtilâfların Şûrayı Devlet Reisinin riyaseti altında olmak üzere üçü Şûrayı Devletten ve üçü Temyiz Mahkemesinden tayin olunacak altı âzadan teşekkül edecek encümende tetkik olunması ve bu encümen kararlarının Sadaret makamının tasdikına muallâk bulunması kabul edilmiştir. Bu suretle İhtilâfı Merci Encümeninin teşkili üzerine Muhakemat Dairesinin vazifesi memurların muhakemelerine münhasır kalmıştır.

5 ikincikânun 1312 (1895) tarihinde Şûrayı Devlet teşkilâtının ıslahı hakkında bir kararname neşredilmiştir. Şûrayı Devlet Muhakemat Dairesi ve ona merbut Bidayet Mahkemesi bütün bütün müstakil olmak ve bidayet ve istinaf ve temyiz heyetleri namiyle yeniden idare mahkemeleri teşkil olunmak ve yalnız nezaret ve idaresi Adliye Nezaretinde olduğu gibi Şûrayı Devlet Reisliğine muhavvel bulunmak üzere ayrılmış ve Şûrayı Devletin sair kanunî vazifeleri Mülkiye, Maliye, Tanzimat unvanlariyle üç daireye tevdi olunmuştur.

Bunlardan Mülkiye Dairesi Şûrayı Devlet Reisinin riyasetinde bulunmak üzere on dört zattan ibaret olarak tesbit edildiği gibi vazifesi de Şûrayı Devlet dahilî nizamnamesinde beyan olunan vazifelerden maada Maliye ve Tanzimat dairelerinden sadır olacak mukarrerat ve alelhusus imtiyazat ve kavanin ve nizamata müteallik mühim maddeleri ikinci derecede tetkik eylemiye ve memurlarla fertler tarafından idarî dairelerin muamelâtı aleyhinde şikâyeti havi verilecek arzuhalleri kabul etmiye ve idarî dairelerce kanunlara ve nizamlara muhalif vukuuna muttali olacağı icraat ve muamelâtı ait olduğu dairelerden vesair icabeden yerlerden icra edeceği tahkikat üzerine müzakere ederek mütalâasını mazbata ile Sadaret makamına bildirmiye ve Devletçe ehemmiyeti cihetiyle kendisine havale olunacak maddeleri müzakere etmiye salâhiyeti kabul edilmişti.

Meşrutiyetin ilânı üzerine Şûrayı Devlet daire ve mahkemelerinin teşkilât ve tensikatına dair 20 ağustos 1324 (1908) tarihinde çıkan Meclisi Vükelâ kararına göre Şûrayı Devletin idarî daireleri birer reis ile altışar âzadan mürekkep olmak üzere Mülkiye, Maliye, Tanzimat, Maarif ve Nafıa namlariyle dört daireye iblâğ edilmiş ve temyiz ve istinaf ve bidayet mahkemeleri de haliyle bırakılmıştı. 1325 (1909) senesi Muvazenei Umumiye Kanunu ile tensika tabi tutularak idarî daireler (Tanzimat Dairesi), (Mülkiye Dairesi), (Nafıa ve Maliye ve Maarif Dairesi) olmak üzere üçe indirilmişti. O vakte kadar Şûrayı Devlet Reisliği Meclisi Vükelâya dahil ve müstakil bir makam olduğu halde, bu teşkilât sırasında Şûrayı Devlet reisliği ilâve olarak Adliye Nezaretine bırakılmıştı. Adliye Nezaretine ait olan işlerin çokluğu Şûrayı Devlete ait işlerin de Adliye Nazırı olan zat tarafından hakkiyle yürütülmesine müsaade etmediği tecrübe ile anlaşıldığından Şûrayı devletin Adliye Nezaretinden irtibatı kaldırılarak evvelce olduğu gibi müstakil olmak üzere idaresi ve Şûrayı Devlet Reisinin eskiden olduğu veçhile vükelâ meyanında bulunması 1328 (1912) senesinde kararlaştırılarak iradeye iktiran etmiştir. Gene 1328 (1912) senesinde maarif işleri Mülkiye Dairesine verilerek daireler (Tanzimat), (Mülkiye ve Maarif), (Maliye ve Nafıa) daireleri ismini aldı.

Memurların muhakemeleri hakkında neşrolunan 4 şubat 1329 (1913) tarihli kanun, memurların memuriyet vazifelerinden ileri gelen veya memuriyet vazifelerini yaptıkları sırada meydana gelen suçlarından dolayı muhakemelerinin icrasını adliye mahkemelerine bırakmış olduğundan Şûrayı Devlet nezdindeki temyiz, istinaf ve bidayet mahkemeleri kaldırıldı.

1284 (1868) tarihinde teşekkül etmiş olduğuna göre 54 sene vazife görmüş olan Şûrayı Devlet 4 ikinciteşrin 1338 (1922) tarihinde İstanbul'un Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresine intikal ettiği sırada faaliyetleri kesilmiş olan bütün merkez daireleri arasında ilgaya uğramıştır.

Şimdiki Devlet Şûrası — Devlet Şûrası Hükûmetin istişarî mercii ve aynı zamanda en yüksek idarî kaza merciidir.

20 nisan 1340 (1924) tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun elli birinci maddesi Şûrayı Devlet hakkında aşağıdaki sarahati ihtiva eder: «İdarî dâva ve ihtilâfları rüyet ve hal, Hükûmetçe ihzar ve tevdi olunacak kanun lâyihaları ve imtiyaz mukavele ve şartnameleri üzerinde beyanı mütalâa, gerek kendi kanunu mahsusu ve gerek kavanini saire ile muayyen vazaifi ifa etmek üzere bir Şûrayı Devlet teşkil edilecektir. Şûrayı Devletin rüesa ve âzası vazaifi mühimmede bulunmuş ilim, ihtısas ve tecrübeleri ile mümtaz zevat meyanından Büyük Millet Meclisince intihap olunur.» İşte bu suretle Türkiye Cumhuriyeti, Hükûmet teşkilâtı arasında Şûrayı Devlete mahsus bir mevki vererek Teşkilâtı Esasiye Kanununa dercetmiştir.

Hükûmetçe 1339 (1923) senesinde Büyük Millet Meclisine sevkolunan Şûrayı Devlet Teşkilâtı Kanun lâyihası 23 ikinciteşrin 1341 (1925) tarihinde kanun olmuş ve Şûrayı Devlet intihabı ise Büyük Millet Meclisince 23 haziran 1927 tarihinde icra kılınarak şimdiki Şûrayı Devlet 6 temmuz 1927 tarihinde vazifeye başlamıştır.

Yukarıda işaret edildiği veçhile Şûrayı Devlet Reisliği bir zamanlar Kabineye dahil bir mevki addedilmek veya diğer nazırlardan birine ilâve olarak tevdi olunmak suretiyle Hükûmet siyaseti ile alâkadar edilmişse de Şûrayı Devlet Kanunu lâyihasının Dahiliye Encümenince müzakeresi sırasında Şûrayı Devletin mülkî idare teşkilâtı arasında Temyiz Mahkemesi gibi teknik mahiyeti haiz ve siyasetten hariç bir şekilde bulundurulması muktazi görülerek Şûrayı Devletin Başvekâlete merbut olması esası kabul edilmiştir.

Cumhuriyet Şûrayı Devleti 23 ikinciteşrin 1341 (1925) tarihli ve 669 sayılı kanunla vücude getirilmiştir. Bu kanunun bazı hükümleri 21 temmuz 1931 tarihli ve 1859 sayılı kanunla değiştirildiği gibi bu iki kanun makamına kaim olmak üzere 21 birincikânun 1938 tarihinde 3546 sayı ile Devlet Şûrası Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanuna göre Devlet Şûrası bir reis ile beş daire reisi ve yirmi beş âzadan mürekkeptir ve Başvekâlete merbuttur.

Devlet Şûrasının vazifeleri Hükûmetçe ihzar ve tevdi olunacak kanun lâyihaları ve imtiyaz mukavele ve şartnameleri hakkında mütalâa beyan ve nizamname lâyihalarını tetkik ve kanun ve nizamnamelerin gösterdiği işleri rüyet ve hükûmet tarafından havale olunan her türlü meseleler hakkında mütalâa beyan ve idarî dâvaları rüyet ve halletmekten ibarettir.

Devlet Şûrası beş daireye ayrılmış olup dairelerin üçü idarî, ikisi kazaidir.

Devlet Şûrasının reis ve daire reisleri ile âzalardan ve umumî kâtipten terekküp etmek üzere bir de Umumî Heyeti vardır. Bundan başka Devlet Şûrası Reisinin reisliği altında iki dâva dairesinin birleşmesi ile teşekkül eden Dâva Daireleri Umumî Heyeti kurulur. Devlet Şûrasının diğer meslek memurları, başmuavinlerle birinci, ikinci ve üçüncü sınıf muavinlerden ve birinci ve ikinci sınıf mülâzimlerden ibarettir. Bunlardan maada Devlet Şûrasında Sicil ve Evrak Müdürlüğü ve Mazbata Kalemi Müdürlüğü vardır.

Devlet Şûrası reisi, daire reisi ve âzaları yüksek mekteplerden mezun bulunup da kırk yaşını ikmal etmiş, vekillik, umumî müfettişlik, elçilik etmiş, tuğgeneral, tuğamiral ve daha yüksek rütbeyi ihraz etmiş, müsteşarlıklarda veya valiliklerde bulunmuş, Temyiz Mahkemesi reis ve âzalıklarında bulunmuş yahut bu memuriyetlere kanunen istihkak kazanmış veya vilâyetlerde en az üç sene memuriyette bulunduktan sonra merkez daireleri umum müdürlüklerinde veya o derecedeki memuriyetlerde yahut hukuk müşavirliklerinde hizmet etmiş ve Devlet Şûrası Başmuavinliğinde en az üç sene durmuş olanlardan ilim, ihtisas ve tecrübeleriyle temayüz eylemiş zevat arasından Büyük Millet Meclisince seçilir. Başmuavin ve muavinlerle mülâzimlerin Hukuk veya İktısat fakülteleri yahut Siyasal Bilgiler Okulu veya bunlara muadil olduğu Maarif Vekâletince tasdik edilmiş olan yabancı memleket fakülte veya yüksek

mektep mezunlarından olmaları şarttır. Devlet Şûrası âzası arasından, reisin seçeceği bir zat umumî kâtiplik vazifesini görür. Devlet Şûrasında başmuavin veya birinci sınıf muavinler arasından İcra Vekilleri Heyetince intihap ve Millî İrade ile tayin olunacak en az beş zat münhasıran müddeiumumilik vazifesini görürler.

Devlet Şûrasının idarî vazifeleri hemen münhasıran mütalâa beyanından ibarettir. Devlet Şûrasının mütalâasını almak bazı ahvalde mecburî olup bunları kanunlar tasrih etmiş bulunmaktadır. Kanunun hususî bir metin ile Devlet Şûrasının mütalâasının alınması mecburiyetini kaydettiği hususların haricinde kalan işler için de Hükûmet, Devlet Şûrasınca varid olacak mütalâayı öğrenmekte fayda tasavvur ettiği takdirde bunları Devlet Şûrasına sevkederek mütalâa istemeğe salâhiyetlidir. Bu suretle birçok meselelerin tetkikat icrasiyle mütalâa beyanı zımnında Devlet Şûrasına sevkedildiği vakidir.

Devlet Şûrasının idarî vazifelerinin başlıcaları şunlardır: Nizamnamelerin tetkiki - icra kuvvetinin nizamname yapmak hususundaki salâhiyetinin ehemmiyeti meydandadır. Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun nizamnamelere taallûk eden kırk ikinci maddesi aynen şöyledir: «İcra Vekilleri Heyeti, kanunların suveri tatbikıyesini irae veyahut kanunun emrettiği hususatı tesbit için, ahkâmı cedideyi muhtevi olmamak ve Şûrayı Devletin nazarı tetkikinden geçirilmek şartiyle, nizamnameler tedvin eder. Nizamnameler, Reisicumhurun imza ve ilânile mamulünbih olur. Nizamnamelerin kavanine mugayereti iddia olundukta bunun mercii halli Türkiye Büyük Millet Meclisidir». Devlet Şûrası kanununun on birinci maddesinde de Devlet Şûrasının vazifeleri sayılırken nizamname lâyihalarının tetkiki yazılı bulunduğu cihetle nizamname lâyihalarının Devlet Şûrasına tevdii mecburî olup bu lâyihaların evvelemirde tetkiki Devlet Şûrası Birinci Dairesinin vazifesi cümlesinden bulunmuştur. Nizamname lâyihalarının ikinci derecede Devlet Şûrası Umumî Heyetinde tetkik olunacağı da kanunun sarahati icabındandır.

İmtiyaz mukavele ve şartnamelerinin tetkiki — Teşkilâtı Esasiye Kanununun Devlet Şûrası ile ilgili maddesinde imtiyaz mukavele ve şartnameleri üzerine beyanı mütalâa Devlet Şûrasının vazifeleri arasında sayıldığı gibi Devlet Şûrası kanununda bu cihet ayrıca tasrih edilmiştir. Maadin nizamnamesi mucibince madenlerin imtiyazına ait mukavele ve şartnameler Devlet Şûrasının tetkikinden geçtiği gibi imtiyazların feshi keyfiyetleri de ayni tetkikata tabi tutulmaktadır. Açılan dâvalarla icra takiblerinden vazgeçme hususunda miktar ve değeri on bin lirayı geçtiği takdirde Devlet Şûrasının mütalâası alınacağı gibi umumî muvazene içindeki daireleri alâkalandıran ve mahkemelere veya icraya intikal etmiş olan işlerin sulh yoliyle hallinde on bin lirayı geçen anlaşmalar Devlet Şûrasının muvafık mütalâasiyle yapılır.

Henüz kaza mercilerine intikal etmemiş hukukî ihtilâfların sulh yoliyle halli zımnında yapılacak anlaşmalar ile mukavele tadilleri on bin lirayı geçen bir menfaatin terkinini veya bir hakkın tanınmasını tazammun eylediği takdirde Devlet Şûrasının mütalâasına istinaden yapılır.

Memurların muhakemelerine müteallik evraktan kanunda yazılı derecelere ait olanların tetkiki — Memurların memuriyet vazifelerinden doğan veya memuriyet vazifelerini ifa ettikleri sırada meydana çıkan suçlarından - 1609 sayılı kanunun istisna ettiği fiiller hariç olmak üzere - dolayı adlî mahkemelerce muhakemelerinin icra edilebilmesi için muayyen derecedeki memurlara müteallik evrakın tetkikiyle haklarında son tahkikatın açılması veya açılmaması hakkında karar ittihazı Devlet Şûrasına aittir.

Meclisi Umumii Vilâyet kararları aleyhine valilerce yapılacak itirazların tetkiki Devlet Şûrasının vazifeleri cümlesindendir.

1580 sayılı Belediye Kanununun on dört maddesinde belediye muamelâtiyle Devlet Şûrasını alâkadar eden hükümler mevcuddur.

Vilâyet İdaresi Kanunu mucibince vilâyet teşkili ve müteferriatı hakkındaki teşebbüslerin Devlet Şûrasının kararına iktiran ettirilmesi icabeder.

Cemiyetlerin âmme menfaatine hâdim olup olmadıklarının tayini kezalik Devlet Şûrası mütalâasına istinaden İcra Vekilleri Heyetince verilecek karara bağlıdır.

Devlet Şûrasının kazaî vazifesi idarî dâvaların rüyet ve hallidir. İdarî dâvalara Devlet Şûrasının şimdiki teşkilâtına göre Dördüncü ve Beşinci Dairelerle Dâva Daireleri Umumî Heyetinde bakılır.

Mahiyeti itibariyle bütün vergi, resim ve teklife müteallik malî kanunların tatbikından doğan dâvalar Dördüncü Dairede, bunun dışında kalan dâvalar Beşinci Dairede rüyet ve hallolunur.

Dâva Daireleri Umumî Heyeti Devlet Şûrası Reisinin veya dâva dairelerinin havale ve tevdi ettikleri veya müddeiumuminin talebettiği işleri görür.

İdarî Dâvalar: 1 — Rüyeti adlî mahkemelerin vazifesi dışında bulunan meseleler hakkında idarî fiil ve kararlardan dolayı hukuku muhtel olanlar tarafından açılacak dâvalar; 2 — Umumî hizmetlerin birini ifa maksadiyle akdedilen mukavelelerden dolayı âkidler arasında çıkan ihtilâflar; 3 — İdarî fiil ve kararlar hakkında esas, maksat, salâhiyet ve şekil cihetlerinden biriyle kanunlara veya nizamnamelere aykırı olduklarından dolayı iptali için menfaatleri haleldar olanlar tarafından açılacak dâvalardır.

Devlet Şûrası dâva daireleri en yüksek idarî mahkeme sıfatiyle yukarıda sayılan idarî dâvaları rüyet ve hallettiği gibi belirli heyetlerin haiz oldukları salâhiyete dayanarak kazaî surette verdikleri kararları da temyiz suretiyle katî olarak tetkik ve karara rapteder.

Ferdlerin hak ve menfaatlerini idarî makamların kanun ve nizama uymıyan idarî fiil ve kararlarına karşı korumak maksadiyle Cumhuriyetin kurduğu teminat mekanizmasının pek büyük ehemmiyeti meydanda olup Türk vatandaşının bu ehemmiyeti takdir ile hak ve menfaatlerini korumak için müracaatleri vatandaşın uyanıklılığını gösterdiği gibi idarî işlerde kanun ve nizamların mânasını ve tatbik suretini belirtmek hususunda Devlet Şûrasının taayyün eden içtihadları alâkalı idare memurları için bir rehber teşkil ederek idare makinesinin günden güne daha iyi işlemesine hizmet etmesi itibariyle büyük bir kıymeti haiz olduğu şüphesizdir.

(İsmail Hakkı Göreli)

ERTEGÜN, MEHMET MÜNİR (1882-1944) — Amerikada vefat eden Vaşington Büyük Elçimiz Mehmet Münir Ertegün, mülga Evkaf Nezareti Muavini Nasuhi Zade Cemil Beyin oğludur ve 1882 de İstanbulda doğmuştur. Münir Ertegün, o zamanki tahsil derecelerine göre iptidaî, rüşdî ve idadî tahsillerini bitirdikten sonra babası kendisini ticaret mesleğine sokmak istemiş ve bu maksatla bir tacirin yanına kâtip olarak vermiştir. Fakat o, tahsile devam etmek istiyerek babasını ikna etmiş ve Hukuka girmiştir.

İstanbulda Hukuk tahsilini tamamlıyan Münir Ertegün 26 ağustos 1909 tarihinde devlet bizmetine girmiş ve otuz beş yıl muhtelif mevkilerde dürüstlük, yurt ve vazifeseverlikle önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Münir Ertegün

Münir Ertegün'ün ilk memurluğu, mülga Hariciye Nezareti İstişare Odası Mülâzimliğidir. Ondan sonra sırasiyle Âyan Meclisi Mütercimliğinde, Hariciye Nezareti İstişare Odası Muavinliğinde ve Müdürlüğünde bulunmuş, 18 şubat 1913 de Babıâlı Hukuk Müşavirliğine tayin olunmuştur. Bu son vazifede iken 20 ikincikânun 1918 tarihinde Hukuk Müşaviri sıfatile Brest Litovsk sulh müzakeresine, 28 nisan 1920 de Paris'te ikinci defa toplanan sulh konferansına mütehassıs olarak iştirak eylemiştir. 3 birincikânun 1920 tarihinde Babıâli hükûmeti adına Ankaraya giden hey'eti mahsusaya dahil bulunuyordu. O tarihtan itibaren Millî Hükûmet emrinde vazife almış, 1 temmuz 1921 de Hukuk Müşaviri, 1 nisan 1924 te Hukuk başmüşaviri olmuştur. Bu vazifede iken 1923 de Lozan konferansında Hukuk Müşaviri sıfatile değerli hizmetlerde bulunmuştur. 19 şubat 1925 tarihinde Bern Orta Elçiliğine tayin edilen Münir Ertegün, gerek Lozan konferansındaki mesaisiyle ve gerek Bern Orta Elçiliğinde iken Milletler Cemiyeti teşkillerinde gördüğü vazifelerle milletlerarası çapta bir hukukçu olarak kendisini tanıtmıştır. Münir Ertegün, Bern'den sanra 14 eylûl 1930 da Paris Büyük Elçiliğine, 19 mart 1934 de Vaşington Büyük Elçiliğine nakledilmiş ve ayrıca Meksika hükûmeti nezdinde de hükûmetimizi temsil etmiştir.

Vaşington Büyük Elçiliğinde on senedenberi Türkiye - Birleşik Amerika arasında iyi dostluk münasebetlerini yalnız devam ettirmekle kalmayıp bu münasebetleri her gün biraz daha kuvvetlendirmeği başaran Münir Ertegün, son derece dürüst ve âlim bir devlet adamı, milletlerarası ölçüde bir hukukçu, doğu ve batı dil, edebiyat, hukuk ve felsefesine vakıf büyük bir diplomat, yurt ve vazifesever bir Türk ve kâmil bir insandı.

Birinciteşrin 1944 sonlarında bir kalp hastalığından Vaşington Büyük Elçilik binasında tedavi altına alındı. Fakat bu hastalıktan kurtulamıyarak 11 ikinciteşrin 1944 de vefat etti.

Millet ve hükûmetine yaptığı hizmetler dolayısiyle Büyük Millet Meclisi tarafından beyaz şeritli İstiklâl Madalyasiyle de taltif edilmiş bulunan Münir Ertegün'ün vefatı memleketimizde olduğu kadar Birleşik Amerika Devletlerinde de derin ve umumî bir teessür uyandırdı.

Birleşik Amerika Cumhur Reisi, Cumhur Reisimiz ve Millî Şefimiz İsmet İnönüye gönderdikleri taziye mesajında bu teessürü: «Bu memleketteki Büyük Elçiniz ve şahsî

dostum Mehmet Münir Ertegün'ün vefatı münasebetiyle en samimî taziyelerimi takdim eylerim. Müşarünileyhin buradaki değerli hizmetlerinden iftihar duymalısınız Büyük Elçi Ertegün'ün şahsî istikametini ve asîl ve müşfik ruhunu takdir etmeği öğrenmiş olan Amerika kükûmeti erkânı uğradığınız zıyaa iştirak ederler. Böyle güzide bir Türk vatandaşının ve memurunun vefatı karşısında memleketimde duyulan derin teessürü size ve sizin vesıtanızla Türk hükûmet ve milletine büyük hüzün içinde iblağ ediyorum,, diye ifade etmiştir.

Diğer taraftan Şikago'da toplanmış Milletlerarası Sivil Havacılık Konferansı Reisi Berlde 11 ikinciteşrin 1944 celsesinde söz alarak, Vaşingtondaki Kordiplomatiğin duvayeni olan Ertegün'ün ölümünden duyulan derin teessüre tercüman olmuş, Ertegün'ün konferans âzası arasında pek çok dostu bulunduğunu hatırlatmıştır. Rahmetli Münir Ertegün'e Amerika hükûmeti tarafından, - ecnebilere ender gösterilen bir cemile olarak - muhteşem askerî cenaze töreni yapılmış ve cenaze Birleşik Amerika Devletlerinin millî mezarlığı olan Arlington'a nakledilerek on dokuz topun üç salvo ateşiyle selâmlanmıştır.

(*Sadun Galip Savcı*)

HASAN ÂLİ EFENDİ — (1827 - 1895) Posta ve Telgraf Nazırı sıfatiyle mühim hizmetler ifa eden Hasan Âli Efendi 1827 senesinde Trabzon vilâyetinin Görele kazasının Daylı köyünde doğmuştur. Ulemadan İmamzade Ömer Efendinin oğludur.

İmamzade ailesini kuran İmam Ömer Efendi, aslen Sıvaslı olup Onyedinci asırda, Görele'ye gelerek yerleşmiştir. Hasan Âli Efendi, ilk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra hocalardan husuŝî olarak ders almıştır. 1846 da iki yüz kuruş maaşla Kastamonu vilâyeti tahrirat kaleminde bir vazifeye girmiş ve bu suretle memuriyet hayatına atılmıştır. Beş sene kadar Kastamonu'da kalmış, 1851 de İzmir Vilâyeti Başkâtipliğine tayin edilmiştir. Burada, vali bulunan Âli Paşanın takdirini kazanmıştır. 1858 de Hersek Tahrirat Müdürü olmuştur, 1859 da Kavaim Komisyonu Başkâtipliğiyle İstanbul'a gelmiştir. 1871 senesine kadar muhletif memuriyetlerde bulunduktan sonra 1872 de Telgraf ve Posta Meclisi Riyasetine tayin olunmuştur. 1876 da Umum Telgraf Başmüdürlüğüne terfi etmiştir. 1879 da azledilmiştir. 1880 de Posta Nazırı İzzet Efendinin teşebbüsü üzerine Telgraf ve Posta Nezareti muavinliğiyle tekrar vazifeye alınmıştır. Bu vazifede gösterdiği muvaffakıyetin bir neticesi olarak İzzet Efendinin vefatında Nezarete balâ rütbesiyle tayin olunmuştur (mayıs 1888). Ölünceye kadar bu vazifede kalan Hasan Âli Efendi, posta ve telgraf teşkilâtında mühim sayılacak icraatta bulunmuş ve idarede bir çok yenilikler yapmıştır. 12 birincikânun 1888 de Almanya Postanesi Müdürü ve Almanya Postaları Müfettişi Krolun reisliği altında daimî bir komisyon vücude getirerek posta muamelâtının ıslahı için kararlar aldırmıştır.

Hasan Âli Efendi

Telgraf mühendisi yetiştirmek gayesiyle İzzet Efendi zamanında başlıyan Avrupaya talebe gönderme işine ehemmiyet vermiş ve Paris Yüksek Telgraf Mektebine mühim miktarda talebe göndermiştir. Türk talebelerinin Fransa'daki muvaffakıyetleri neticesi olarak, 24 mart 1889 da Paris Yüksek Telgraf Mektebi profesörler heyeti karariyle nişanla taltif edilmiştir.

İzzet ve Hasan Âli Efendilerin himmetile Avrupa'da tahsil gören telgraf mühendislerimiz, Türk telgrafçılığının tekâmülünde mühim bir rol oynamışlardır. 27 ikincikânun 1890 da her nevi paketlerin taahhütlü olarak alınmasını temin etmiştir.

15 nisan 1893 de Yenicami Postanesini kârgir olarak yaptırmıştır. 1894 te telgraf fabrikasını yeniden inşa ettirmiştir. Posta İdaresinde dosya usulünün tesisi onun zamanındadır. 1895 de Hudeyde ile San'a arasında tatarlar istihdam ederek muntazam posta sevkiyatını temine muvaffak olmuştur. Hasan Âli Efendi, 14 ikinciteşrin 1895 de İstanbulda Sultanahmeddeki konağında yetmiş yaşında olduğu halde vefat etmiştir.

Balâ rütbesi ricalinden olan merhum, birinci rütbeden Mecidî, birinci rütbeden Osmanî nişanları ile altın ve gümüş imtiyaz ve altın Girit madalyalarını ve yabancı devletlerden bir çoğunun nişanlarını hâmildi. Türkçeyi iyi yazar, arapça ve fransızca konuşur, farsca ve italyanca bilirdi. İstanbul'da Topkapı aile kabristanında gömülüdür. Hasan Âli Efendi, Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in büyük babasıdır.

Kısa bibliyografya: Ali Ertan; hususî notlar. Mehmed Süreyya; Sicilli Osmanî. Mehmed Ali; eski Posta Telgraf mecmuasındaki makaleleri. Servetifünun; 23 ikinciteşrin 1895 tarihli nüshası. Yücel ailesinden alınan malûmat. İbrahim Şükrü Esgün; telgraf bendi, Aylık Ansiklopedi, sayfa 126.

(*Feridun Fazıl Tülbentçi*)

KÂĞIT — Dünyada kâğıt: Kâğıt, lifî hücrelerin keçeleştirilmesi ile imâl olunur. Muhtelif nebatlardan elde edilen lifî hücrelerin uzunlukları 0,5 milimetre ile «varek yosunu» 250 milimetre «Rami» arasında; kalınlıkları da dört mikron ile seksen mikron arasında bulunmaktadır.

Muhtelif usul ve vasıtalarla nebatlardan çıkarılan bu lifî hücreleri, imâl olunacak kâğıt ve kartonlarda bulunması arzu edilen evsafa göre inceltmek, kısaltmak, çatlatmak veya tirfillendirmek suretile keçeleşmeğe elverişli hale getirmek lâzımdır Keçeleşme kabiliyeti imâl olunacak kâğıt ve kartonun evsafına uygun şekilde hazırlanmış bulunan lifî hücrelerden mürekkep kütleye «kâğıt hamuru» denir.

Eski zamanlarda, pişmiş topraktan bir mektup ve zarfı

Kâğıt hamuru, imâl olunacak kâğıdın kullanılacağı maksada uygun derecede tutkallanır; arzu edilen renge boyanır ve kütlesine dolgu maddesi ilâve olunur. Böylece ikmal olunan kâğıt hamuru, sulandırılarak, keçeleşmeğe hazırlanmış lifî hücreler suda serbestçe yüzer vaziyete getirilir ve bu vaziyette iken, süzgeç üzerinde kâğıt veya karton safihası haline keçeleştirilir.

Kâğıdın ilk defa Çin'de icat ve imâl olunduğu kabul olunmakta ise de, son araştırmalar, keçenin mucidi olan Türklerin, kâğıt keçesinin icat ve imâlinde de önderlik etmiş bulunduklarını göstermektedir.

Kâğıdın icadından evvelki devirlerde insanlar, çizgi, resim ve yazı için muhtelif maddelerin satıhlarından istifade etmişlerdir. İlk zamanlarda taşların, kemiklerin düzgün yüzlerine resim yapılıyor, yazı yazılıyordu. Daha sonraları tahta, tunç, kurşun, fildişi, pişmiş toprak levhaları ile satıhlarına balmumu veya alçı sürülmüş madenî veya tahta plâklar kullanılmıştır. Pişmiş topraktan yazı safihası imâli üzerinde bilhassa çok çalışılmıştır. Muhtelif kazılarda toprak levhalar üzerine yazılmış devlet arşivleri, zarflı mektuplar bulunmuştur. Müzelerde yapraklı tahta veya madenî levhalardan mürekkep defterler de vardır. Lâkin bu cisimlerin ağırlıkları ile yazı yazmağa, resim çizmeğe elverişli satıhları arasındaki nisbetsizlik, insanlığı, daha kullanışlı maddeler aramağa sevketmiştir.

Bir taraftan eski Mısırlılar, diğer taraftan Meksika havalisinde yaşamış olan Mayalar tarafından, birbirinden habersiz olarak, keşif ve imâl edilmiş bulunan papirüs ve taş hurması kâğıtları, ağır ve genişliği mahdut yazı satıhlarının yerini tutan ilk hafif ve dürülmesi kabil safihalardır. Eski Mısırda papirüs kâğıdı imalâtının Milâttan evvel 4000 senelerinde başladığı kabul olunmaktadır.

Türkistan'da ceylan derilerinin münasip şekilde ihzarı ile elde edilen yazı safihaları kullanılıyordu. Bundan başka ağaç kabukları ve geniş yapraklar da yazı sathı olarak müstameldi.

Bergamalılar da keçi, koyun, dana derilerini yazıya elverişli hale getirmeği biliyorlardı. Hayvan derileri ile hazırlanan bu yazı safihasına Bergama isminden müştak olarak parşömen adı verilmiştir. Bugün kullandığımız kâğıdın icadından evvel Çin'de kumaşlar üzerine, fildişi ve bambu satıhlarına yazı yazılırdı. Hindistan'da hurma yaprakları da yazı sathı olarak kullanılıyordu.

Lifî hücrelerin keçeleştirilmesi ile elde edilen bugünkü kâğıt Çin'de ilk defa Han sülâlesinden İmparator Hiao - Vuti'nin Ziraat Nazırı Tsai - Lun tarafından imâl olunmuştur. Milâttan sonra 105 te Çinli'ler; her hususta olduğu gibi; kâğıt imâlini de sır olarak saklamışlardır. Bundan dolayı kâğıtçılık, Çin İmparatorluğu dahilinde dahi pek yavaş yayılabilmiştir.

Milâttan sonra 150 senesinde Tun-Huang-da; 200 tarihinde Lulan'da; 250 - 300 senelerinde Niya'da; 399 senesinde Çin Türkistanında kâin Turfan şehrinde kâğıthaneler kurulmuştur.

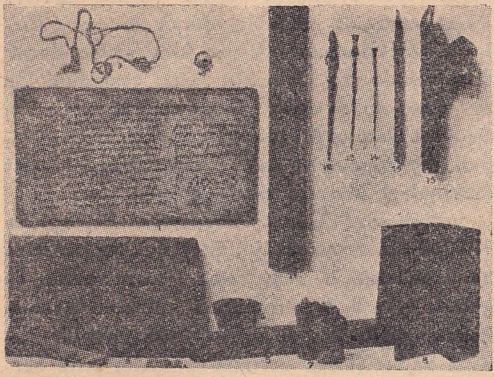
Büyük bir sır halinde saklanan kâğıtçılık, bir rahibin gayreti sayesinde, ancak Milâttan sonra 610 tarihinde Çin hudutlarını aşarak Kora üzerinden Japonya'da Kioto şehrine ulaşabilmiştir.

Milâttan sonra 751 senesinde Semerkand civarında vukubulan bir muharebede esir düşen Çinliler arasında bulunan iki kâğıtçı ustası, Semerkand'da bir kâğıthane tesisine imkân vermiştir.

Bu tarihten evvel de (652 senesinde) Semerkand'da ipek kozasından kâğıt imâl edilmekte idi. Soğdıyan havalisinde de Arap istilâsından evvel kâğıthaneler bulunduğu meydana çıkarılmıştır.

Türk diyarlarında etler tokmaklanarak yassıltıldıktan sonra havada kurutularak muhafaza edilirdi. Tokmakla levha haline getirilen ve pastırmaya benziyen bu etlere Kakaç

denir. Kâğıt yapmak için de lifî hücreleri ihtiva eden ham maddeler kaynatıldıktan sonra büyük havanlarda tokmaklanarak elyaf açığa çıkarılır, keçeleşmeğe elverişli hale getirilirdi. Bu suretle hazırlanan kâğıt hamuru sulandırılarak lifî hücreler suda yüzdürülür ve

Tahtadan yazı levhası - papirüs tomarı - diğer yazı edevatı

muayyen eb'adda çerçevelere gerilmiş elekler üzerinde safiha halinde keçeleştirilirdi. Tokmaklama ile hazırlanmasından dolayı Kakaç'a benzetilerek bu yeni yazı safihasına Kakat ismi takılmıştır.

Araplar Semerkand'da öğrendikleri kâğıdı Bağdada nakletmişler; orada ve Şam'da 794 tarihinde kâğıthaneler kurarak imalâta

Kâğıdın dünyaya yayılışı

başlamışlar; Kakat ismini de Araplaştırarak, Elkâgat şeklinde değiştirmişlerdir. Halife Harunürreşit devlet muamelâtında kâğıt istimalini emretmiştir. Kâğıtçılık 900 tarihinde Kahire'ye ve Onikinci asırda Endülüs'e kadar yayılmıştır. Endülüs'te ilk kâğıthane Şatibe-de (Xatliva) kurulmuştur. Ondan sonra Belensiye (Valancia), Tuleytule (Toledo) şehirlerinde de kâğıthaneler açılmıştır. Endülüs'te kâğıtçılık devlet inhisarında idi ve kâğıt imalâtı meslekten olan bilginlere tevdi edilmişti. Kaştâle (Castille) Kralı Onuncu Alfons zamanında İspanyollar, kâğıt imalini Endülüslülerden öğrenmişlerdir.

Kâğıtçılık Endülüsten sonra İtalya'ya geçmiştir. İtalya'da ilk kâğıthane 1268 tarihinde Fabriano'da kurulmuştur.

Fransa'da ilk kâğıthane Ondördüncü asrın ortasında (1348 - 1350) Troys'de tesis edilmiştir.

Almanya'da ilk kâğıthanenin Ravensburg civarında kurulmuş bulunduğu kabul edilmekte ise de, kuruluş tarihi kat'î olarak belli değildir. Tesisi hakkında esaslı malûmat bulunan kâğıthane 1389 - 90 senelerinde Ulman Ştromer tarafından Nürnberg'de kurulmuştur. Kâğıtçılık Onbeşinci asrın başında İsviçre'ye; 1407 tarihinde Belçika'ya; 1490 da İngiltere-ye; 1532 senesinde İsveç'e; 1540 da Danimarka'ya; 1586 tarihinde Felemenk'e; 1690 senesinde Amerika'ya; 1698 tarihinde Norveç'e; 1712 senesinde Rusya'ya yayılmıştır.

T ü r k i y e d e k â ğ ı t : İstanbul'un fethinde (1453) İstanbul'da Kâğıthane köyünde bir kâğıthane vardı. Bu kâğıt imalâthanesi, İkinci Beyazıd zamanına kadar işletildikten sonra - görülen lüzum üzerine - baruthaneye çevrilmiştir.

Bundan sonra, 1486 tarihinde, Bursa'da Alacahırkalı mahallesinde Dilimbuz deresi kenarında bir kâğıthane kurulmuş olduğunu vesikalardan öğreniyoruz. Mezkûr kâğıthanenin hangi tarihe kadar işlemiş bulunduğu hakkında malûmat yoktur.

Memleketimizde matbaacılığın kuruluşundan sonra, kâğıt ihtiyacının yerli mamulâtla tatmini ve Türk matbaacılığının istiklâlini temin için Said Mehmed Çelebi ve İbrahim Müteferrikanın himmetleri ile, 1746 senesinde Yalakabad (Yalova) da, Hırkalı deresi kenarında Çardaklı mevkiinde bir kâğıthane inşa edilmiştir. Yalova kâğıthanesinde tatbik edilmiş olan imâl usulü, Hamdi Efendi tarafından yazılmış bulunan 1749 tarihli coğrafya kitabında şöyle anlatılıyor: « ve keyfiyeti san'atı İstanbul'da eskici taifesinin cemeyledikleri köhne kırpasın (paçavra) sekizer akçaya kâğıt emini olan Yazıcı-i Sabık Ali Efendiye verip ol dahi mahalline gönderip vardıkta ol tunç dibekte kırpası döverek vesiki (kiri) sahi (çok, bol) su ile gidip pak olup bir yoğurt gibi köpük suyun üzerine suut edip alıp hıfzederler. Vakti hacette bir ağzı vâsi bir fıçının içine bir miktar koyup su ile karıştırıldıkta yoğurt ayranı gibi bir cevher olur. Büyük ve küçük, kâğıdına göre, telden kalbur misalinde çarköşe kasnağı ol suya gatsettirip yukarı kaldırdıkta suyu telden aşağı fıçıya akıp ol kalıp gibi telden kasnak üzerinde beyaz zar misali kalan şeyi keçe parçaları üzerine vazedip suları çekildikte birbiri üzerine aralıkta aba ve keçeler ile yığılmış tamam suları kalmadıkta sırıklara sererler. Lâkin buna yazı yazılmaz. Zira seyrek ve neşşaf (emici) tır. Sonra mahsus kaynamış paça suyu içinde şap ile terbiyeli suya baturup tekrar kurutup kavi ve tunç mengenelere sıktırırlar. Ondan sonra gönderip satıldıkta kâğıtçılar mühreletirler.»

Hamdi Efendinin anlattığı bu imâl tarzı, kâğıt makinesinin icadına kadar o devirdeki kâğıthanelerin hepsinde tatbik edilmekte idi.

Üçüncü Selim zamanında İstanbul'daki kâğıthane ihya edilmişse de devam ettirilememiştir.

1803 tarihinde Beykoz civarında, Hünkâr iskelesinde Değirmen ocağı nam mahalde bir kâğıthane kurulmuştur.

Beyrut'ta tesis tarihi malûm bulunmıyan bir kâğıthane vardı. Bu kâğıthane Ondokuzuncu asrın sonlarına kadar işlemiştir. 1798 senesinde Nikola Lui Rober tarafından ilk kâğıt makinesi icat ve imal edildikten sonra kâğıtçılık âleminde yepyeni bir devir açıldı.

Memleketimizde makine ile kâğıt imâl edecek ilk kâğıt fabrikasının İzmit'te kurulmasına 1844 tarihinde karar verilmiş bulunduğunu, Evrak Hazinesinde mahfuz vesikalardan öğreniyoruz. Mezkûr kararı müteakıp harekete geçilmiş, o zaman Londra'da bulunan Barutçubaşıya makine tedariki hususunda tetkikat yapması için tezkere yazılmış ise de, İzmit kâğıt fabrikası kurulamamıştır.

Memleketimizde makine ile kâğıt imâl eden ilk fabrika 1846 senesinde İzmir'de kurulmuş ve işletilmiştir. Nikola Lui Robe-rin ihtiraını tatbik etmekte olan «Bryan - Donkin» firması mamulâtından kâğıt makineleriyle mücehhez bulunan İzmir (Halkapınar) kâğıt fabrikası, maalesef kapitülasyonlardan faydalananların tahripkâr tazyiklerine dayanamıyarak mahvolmuştur.

Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Bey bu kapanışı, TakvimiVakayide, şöyle yazıyor: «Fabrikanın kapanmasına, Avrupa mamulâtı kırtasiyesinin rekabetiyle beraber, sermayesinin veresiye kalması sebep olmuştur.» İzmir kâğıt fabrikasının kapanmasından müteessir olan Lûtfi Efendi maruf olan tarihinde şu satırları yazıyor: «Bu kâğıt münasebetiyle mülkümüzden beher sene milyonlarca akça akıp gitmektedir. Sarfolunan kâğıtlar ve mukavvalar için mülkümüzden beyhude yere çıkan altınların miktarı gümrük defterlerine müracaatle ve sokak ve hanelerdeki süprüntülerin bir kısmı ise o kâğıt parça ve kırpıntılarından mürekkep olmasından malûm olur.»

O devirlerde memleketimize ithal olunan kâğıtlar doğrudan doğruya kullanmağa elverişli halde getirilmezdi. Ham olarak ithal olunur, burada ihzar ve ikmal olunurdu. Bu ikmal ameliyatına aherlemek denirdi. Ham kâğıt sathan tutkallanarak kurutulduktan sonra mührelenerek yazı yazmağa müsait hale getirilirdi. Lüzumunda sathan boyanırdı da.

İzmir Kâğıt Fabrikası'nın hazin akıbetinden sonra 1887 tarihinde bir teşebbüs daha yapılmıştır. O tarihte Serkarin Osman Bey, her nevi kâğıt imâl etmek üzere, elli sene müddetle imtiyaz almış, ve «Hamidiye Kâğıt Fabrikası» namiyle bir şirket kurmuştur.

Mezkûr şirket sermayesinin çoğu İngiliz hissedarlara aitti. Hamidiye Kâğıt Fabrikasının makineleri İngiltere'de «Masson Scott Co.» firmasına ısmarlanmış; tesis mahalli ola-

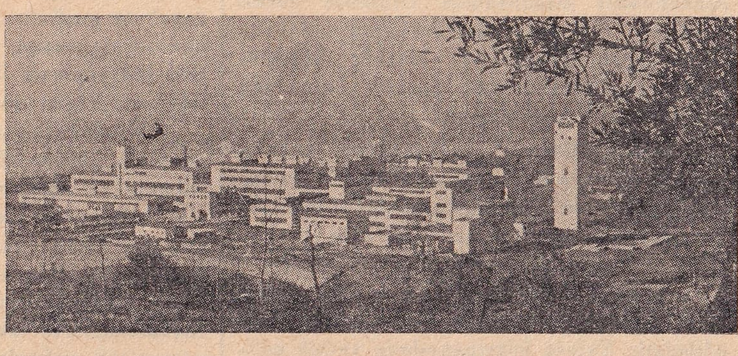
rak da Beykoz seçilmişti. 19 haziran 1890 tarihinde temelatma merasimi yapılmış olan Beykoz Kâğıt Fabrikası ancak 1894 senesinde işliyebilmiştir. Zira «Hamidiye Kâğıt Fabrikası» şirketi, makine firmasına ödemeği taahhüt ettiği taksitleri ödememiş ve bu yüzden tesis işleri sürüncemede kalmıştır. Kuruluşunun sonunda vaki anlaşmıya uygun olarak «Masson Scott Co.» firması tarafından altı ay işletilmiş olan Beykoz Kâğıt Fabrikası, «Hamidiye Kâğıt Fabrikası» şirketinin borcunu ödiyememesi veyahut ödememesi yüzünden, mahkeme kararîyle, «Masson Scott Co.» firmasına intikal etmiştir. Bu firmanın idare meclisi, kendi müesseselerinin kâğıt fabrikalarına makine imâl ettiğini dikkate alarak, müşterileriyle rekabet yaziyetine düşmemek maksadiyle, Beykoz Kâğıt Fabrikası'nı işletmeğe devamdan vazgeçmiştir. 1912 senesine kadar metrûk ve muattal kalmış olan Beykoz Kâğıt Fabrikası, o sene müzayedeye çıkarılmış, Meşrutiyet rejiminin imkânlarından faydalanmayı düşünmüş olan Osman Bey şirketi tarafından satın alınmıştır. Hazırlıkların ikmali uzunca sürmüş, araya geçen Umumî Harb girmiş, o tarihlerde memleketimizde kâğıt mühendisi mevcut bulunmadığından İngiltere'den getirilmiş olan mühendisler de harb dolayısiyle avdet mecburiyetinde kalmışlar ve fabrika tekrar muattal kalmıştır. 1915 senesinde, Beykoz Kâğıt Fabrikası'nın makineleri, harb malzemesi yapılmak bahanesiyle - sanki memlekette hiç hurda maden parçası kalmamış gibi - kırılmış, tahrip edilmiştir. O zamanın şuursuz idaresi, bu kurnazca tertibedilmiş olan tahrip entrikasını maalesef önliyememiştir. Beykoz Kâğıt Fabrikası iki kâğıt ve bir karton makinesiyle teçhiz edilmişti. Paçavra ve saman işlemeğe mahsus kazanları da vardı. Türkiye kâğıt piyasasını açık pazar halinde idame maksadiyle yapılan bu tahrip, kurnazca tevil edilerek, Beykoz fabrikasının Türkiye'de ham madde bulunmamasından işliyemediği şeklinde yayılmış ve bu propaganda, memleketimizin kâğıt sanayiine elverişli olmadığını ispat yolunda kuvvetli bir delil olarak gösterilmiştir. Bu menfi propagandalar, seneler geçtikçe zihinleri bulandıracak kadar kuvvetlenmişti. Memleketimizde kâğıt sanayiinin kurulması uğrundaki çalışmalar daima bu menfi entrikalar ve engellerle karşılaşıyordu.

İzmir ve Beykoz kâğıt fabrikalarının atalete uğratılmaları eski devirlerin âciz ve şuursuz idaresine küçük bir misaldir. Senelerce devam eden bu tahripkâr çalışmaların gayesi, Türkiye'de sanayiin kurulamıyacağı, yerli malın hiçbir zaman ecnebi mamulâtı ayarında olamıyacağı kanaatini aşılamak ve neticede Türkiye'yi ecnebi endüstrisinin açık pazarı halinde bulundurmaktı.

Türkiye Cumhuriyet rejimi, bütün bu menfi çalışmaları kökünden yıktı; kapitülâsyon zincirlerini parçaladı. Millî teşebbüse imkân, Türk sanayiine hayat verdi. Cumhuriyet devrinin yapıcılık havası içinde Türk kâğıtçılığı da modern, sağlam esaslara dayanarak kuruldu.

Millî Şefimiz Sayın İsmet İnönü tarafından 14 ağustos 1934 salı günü temeli atılan İzmit kâğıt ve karton fabrikamız, kısa zamanda yetiştirilen memleket çocuklarının mümareseli ve becerikli ellerinde muvaffakıyetle işlemektedir. Bu fabrikanın tesis işleri 1936 da tamamlanmış ve ilk kâğıt 18 nisan 1936 cumartesi günü saat 14,30 da kâğıt makinesinden çıkmıştır.

6 ikinciteşrin 1936 cuma günü bu fabrikanın resmî açılış merasimi yapılırken, o

İzmit'te Sellüloz Sanayi Müessesesi

zamanki İktısat Vekili Celâl Bayar; Maliye Vekili Fuat Ağralı, Gümrük ve İnhisarlar Vekili Ali Rana Tarhan ve Büyük Millet Meclisinden seçilmiş mebuslarımızın yüksek huzurlariyle ikinci kâğıt ve sellüloz fabrikalarımızın da temelleri atılmıştı. İkinci kâğıt ve sellüloz fabrikalarının açılış töreni 24 temmuz 1944 pazartesi günü, İktısat Vekili Fuat Sirmen'in huzuriyle yapılmıştır.

Kuruluşunda adı «Sümerbank Kâğıt ve Karton Fabrikası» olan İzmit fabrikasına 6 ikinciteşrin 1936 tarihinde temelleri atılmış bulunan ikinci kâğıt ve sellüloz fabrikalariyle kaolini ihzar dairesi ilâve edilerek unvanı, 3460 numaralı kanuna uygun olarak, «Sümerbank Sellüloz Sanayii Müessesesi» ne çevrilmiştir.

Hâlen kurulmakta bulunan klor - sutkostik fabrikası da «Sümerbank Sellüloz Sanayii Müessesesi» nin bir mütemmimi olacağı gibi memleket sabunculuğu ile kumaş, boya ve kimyevî mürekkebat sanayiinin de ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir tesistir.

Kâğıtçılığın el işçiliğinden makine sistemine gelişmesinden sonra yurdumuzda ilk makineli kâğıt fabrikası 1844 de İzmitte kurulacaktı. Memleketimizde ilk makineli kâğıt fabrikasının kurulması hakkındaki kararın yüzüncü yıldönümünde sellüloz sanayii müessesemizi teşkil eden birinci, ikinci kâğıt ve sellüloz fabrikalarının faaliyette bulunduklarını idrak ile bahtiyarız.

14 ağustos 1944 de onuncu kuruluş yılını kutladığımız birinci ve ikinci kâğıt fabrikalarımızda her türlü ambalaj, yazı ve tabı kâğıtları; sigara, pelür, muslin, kopya kâğıtları; tek, çift ve üç katlı kartonlar yapılmaktadır. Bundan başka kesekâğıdı, zarf, masura, krepkâğıdı, düz ve zımbalı defter, kutu gibi kâğıt mamulâtı yapacak makineler de mevcuttur.

Kâğıt fabrikalarımızın senelik verimi 24,000 tondur. Son senelerin istihlâk miktarı ise 30,500 ton olarak görülüyor. Lâkin bunun 6,000 ton kadarı ithal olunan kitap, mecmua, gazete, reklâm gibi matbualar ile kösele taklidi karton, oluklu mukavva, saman mukavvası gibi kâğıt fabrikamızın halen imal etmediği çeşitler bulunduğundan «Sellüloz Sanayii Müessesesi» nin tam randımanla çalışması bugünkü ihtiyacımızı hemen tamamen karşılıyabilecektir. Fakat bu muvazenet uzun müddet devam edemiyecektir. Zira nurlu Cumhuriyet rejiminin yarattığı terakki ve inkişaf havası içinde medenî ihtiyaçlarımız mütemadiyen artmakta, bu meyanda kâğıt sarfiyatî da yükselmektedir. Nitekim 1923 senesinde nüfus başına senelik kâğıt sarfiyatımız 1,032 kilo iken 1938 de bu miktar 2,100 kiloya yükselmiştir (1933 istatistiklerine göre diğer memleketlerde nüfus başına senelik kâğıt sarfiyatı en fazla olarak Amerika Birleşik devletlerinde elli beş kilo, en az olarak Romanyada iki kilo altı yüz gramdır). Bu artış tabiatiyle daha süratlenecek; İzmitteki Sellüloz Sanayi Müessesesi'ni genişletmek veyahut yurdumuzun başka yerlerinde de kâğıt fabrikaları kurmak zarureti hasıl olacaktır.

Sellüloz Sanayi Müessesesi'nin cem'an 110,900 ton tutan senelik ihtiyacını terkip eden ham maddelerin çıkarılması, hazırlanması ve müesseseye kadar nakilleri, iktısadî hayatımızda mühim bir iş mevzuu olduğu gibi şimdiye kadar ihmal edilmiş bulunan millî servet kaynaklarının istismarına imkân vermesi bakımından da çok manalı ve neticesi büyük bir değişiklik ve gelişme ifade eder.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: Dr. Viktor Thiel; Die Geschichtliche Sendung des Papiers. Felix Sartiaux; Les Civilisations Anciennes de L'Asie mineur. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti; Tarih Cilt 2, S. 142. Von Hössle; Geschichte der Papier und Entwiklung der Papierfabrikation. Necip Asım; Kitap, 1311. M. Ali Kâğıtçı; Sellüloz ve kâğıt, 1928. Kâğıtçılık tarihçesi, 1936. Sabih Alaçam; İnkılâp Türkiyesinde kâğıtçılık 1940. Takvimi Vakayi. (Mehmet Ali Kâğıtçı)

CORNEİLLE, PİERRE — (1606-1684) (Türkçede Korney okunur) Onüçüncü Lui devrinde Fransa; sanat hareketlerine karşı çok kayıtsız ve herkes sefahat peşinde idi. Memlekette türemiş ve sanatkâr sıfatı takınarak geçinen birkaç kişi vardı. Bunlar da İspanyol tiyatrosunun tesiri altında olup hakikatte sanat namına hiçbir esaslı hareket yoktu.

Korney

İşte tam bu sıralarda, bazı ileri gelen Fransızlar İtalyadaki sanat hareketlerini merakla takibediyorlar ve kendi başını almış, hiçbir esasa dayanmadan gitmekte olan Fransız sanatına yeni bir sima vermek istiyorlardı. Bir müddet sonra İtalyan tiyatrosunun teori ve talimatnamesinin Fransız sanatına temel ittihaz edilmek üzere olduğu görüldü.

1606 senesinde Fransanın Ruen bölgesinde Piyer Korney isminde bir çocuk dünyaya geldi. Bu çocuk şeytanî bir zekâya sahipti. Bir adliyecinin oğlu olan Korney tahsilini muvaffakıyetle ikmal ederek baroya kabul edildi. Fakat avukatlık mesleğine zevksiz olarak bir müddet devam ettikten sonra şiire merak sardı ve daha sonra da tiyatroya atıldı ve F r a n s a d a t i y a t r o n u n h a k i k î y a r a t ı c ı s ı oldu. Tiyatroya ahlâka dayanan komediler yazmakla başladı. Yazdığı komedilerdeki tip ve karakterler umumî bir alâka uyandırdı. Genç Korney'in kaleme aldığı her mısra ve komedi revaç buluyordu. Nihayet bu hal, Onüçüncü Lui'nin nazırlarından Kardinal Rişliyö'ye aksetmiş ve bir gün Korney Kardinal ile tanışarak kendisinden alâka ve teşvik görmüştür. Fakat Korney'e

(Trajedyanın babası) unvanını kazandıran asıl edebî başarısı trajedyaları olmuştur. Korney'in en kuvvetli eseri 1636 da yazdığı Lö Sid adlı traji - komedyasıdır. Çok canlı, hareketli ve ayni zamanda kahramanlıklarla dolu tarihî tabloları ihtiva eden bu eseriyle Korney meşhur olmuştur.

Fakat Korney'in muarızları da çoktu. Kendini ve eserini şiddetle tenkid ediyorlardı. Hattâ eseri tenkid edenler arasında, bu eseri yazdıktan on bir sene sonra âzası arasına girdiği Fransa Akademisi de vardı. Fazla olarak bir gün Korney bu muarızlarının içerisinde bir vakitler kendisine alâka gösteren ve teşvik eden zamanın en büyük politika adamı ve çok salâhiyetli dramatürjü Kardinal Rişliyö'nün bulunduğunu da görmüştü. Korney, kendisine yapılan tenkidlerde, İspanyol tiyatrosunu aforoz ve eski tiyatroyu inkâr eden bir türedi olarak gösteriliyordu. Bütün bunlara rağmen, Lö Sid cihanşümul şöhretini yapmış ve eserin bir çok pasajları darbımesel haline gelmiş ve Korney muarızlarını bu suretle utandırmıştı.

Korney'in başlıca eserleri şunlardır:
Ahlâk komedyaları: (Mélite; La Veuve; La Galerie du Palais; La Suivante; La Place Royale).
Trajedyaları: (Horace, Cinna; Polyeucte; Rodogune).
Traji - komedyaları: (Le Cid; Nicomède; Don Sanche d'Aragon).
Komedyası: (Le Menteur).
Korney hayatının sonuna doğru da: (Agésilas; Sophonisbe; Heraclius; Attila) ve diğer bazı eserlerini meydana getirmiştir.

Korney, bütün eserlerinde insanları oldukları gibi değil, olmaları lâzım geldiği gibi, yani faziletli, cesur, yüksek hisli ve bilhassa azim ve irade sahibi olarak çizmiştir.

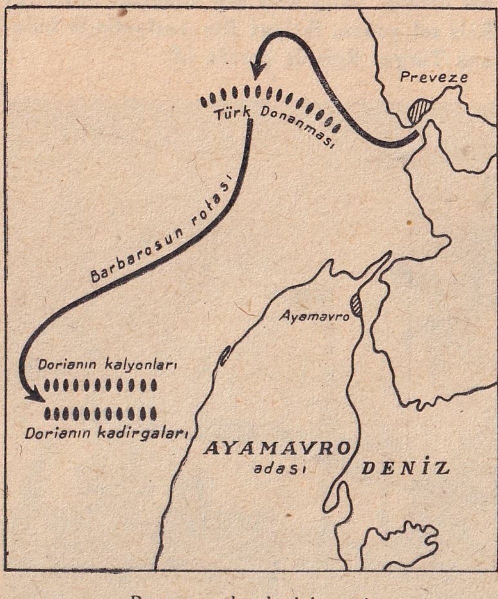
Yukarda bahsettiğimiz en kuvvetli ve en meşhur eseri Lö Sid'in mevzuunu İspanyol muharrirlerinden G. dö Kastro'nun bir eserinden almıştır. Sid bir İspanyol şövalyesidir. Sevdiği kızın babası olan Kont, Sid'in babasına hakaret etmiş ve onu tokatlamıştır. Sid, babasının intikamını almak üzere Kontla düello yapmış ve onu öldürmüştür. Sevdiği kız da, babasının intikamını almak için Sid'in ceza görmesine çalışmış, fakat onu sevmekten de vazgeçememiş ve nihayet onunla evlenmiştir.

1647 de Fransa Akademesine seçilmiş olan Korney'in son seneleri sıkıntı ve keder içinde geçmiş, hattâ aidatı kesilmiş ve ancak Bualo'nun iltimas ve müdahalesiyle tekrar iade olunmuştur.

Korney, 1684 yılında Pariste ölmüştür. Dünyanın en büyük klâsikleri arasına girmiştir. Üslûbu, basit olmakla beraber kuvvetli, hararetli ve cesurdur. Hususiyeti, trajedyalarında maceradan ziyade ruhî karakterleri çizmeğe önem vermiş olmasıdır. *(Y. S.)*

PREVEZE DENİZ ZAFERİ — Eylûlün yirmi yedinci günü, büyük Türk Amirali Barbaros Hayreddin'in; 1538 eylûlünün yirmi yedinci günü kazandığı Preveze zaferinin dört yüz altıncı yıldönümüdür. 1938 denberi altı yıldır muntazaman Barbarosun türbesi önünde kutladığımız bu zafer, Türkün denizciliğinin ve kahramanlığının en şanlı menkıbelerinden biri olarak yalnız Türk tarihine değil, bütün dünya tarihine geçmiştir.

1537 mayısında, Mukaddes Roma - Cermen İmparatoru Şarlken ile Papa Üçüncü Pavlus, Nemse Krallığı, Venedik Cumhuriyeti; Osmanlı Devleti aleyhinde gizli bir ittifak ile birleşmişlerdi. Bu devletlerin hazırladıkları muazzam Haçlı armadasının, büyük bir kara ordusu ile beraber Barbarosun rakibi ve

Preveze muharebesinin yeri

hasmı Cenevizli Amiral (Andrea Doria) Anderya Dorya'nın kumandasında olarak 1538 de Korfu'da toplanması kararlaştırılmıştı. Anderya Dorya, o tarihte İmparator Şarlken'in donanmasına kumanda ediyordu.

1537 de seferde bulunan Barbaros, Prevezeden Avlonya'ya dönerken yakaladığı bir gemide Anderya Dorya'nın Venedik Amiraline gönderdiği bir mektubu ele geçirmiş ve Haçlıların gizli ittifakından devlet, böylece haberdar olmuştu. Bunun üzerine Kanunî Sultan Süleyman, düşmandan evvel davranarak önce Venedik Cumhuriyetini vurmağa ve Korfu adasını ele geçirmeğe karar vermişti. Donanma kumandanı Barbaros Hayreddin Paşa ile seferî kuvvetlere kumanda eden Lûtfi Paşa, 25000 kişilik bir kuvvetle 25 ağustos 1537 de Korfu adasına çıktılar. Bir kaç gün sonra da, Vezir Ayas Paşa 25000 kişilik bir kuvvetle adaya geldi. Korfu kalesi çok iyi tahkim edilmiş olduğu için, donanma kaleye sokulamıyordu. Yalnız karadan yapılan hücumlarla da kale alınamıyordu. Kış geldiği için Kanunî Sultan Süleyman, Barbaros'un aksi fikirde olmasına rağmen, muhasaradan vazgeçilmesini emretti. Adadaki yüz kırk köyü yaktıktan sonra ordu adayı tahliye etti. Donanma da, Ege denizinde Venediklilere ait adaları vura vura, İstanbula döndü.

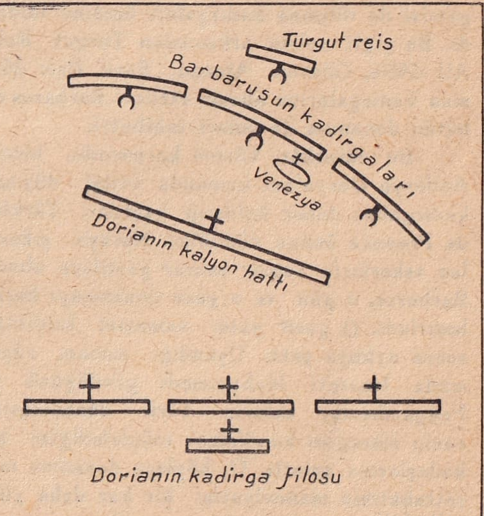
1538 kışında, Galata tersanesinde büyük bir donanma yapıldı. Fakat yeter sayıda kürekçi yoktu. Barbaros, kürekçi toplamak üzere kırk kadırga ile ilkbaharda denize çıktı. Venediğe ait On iki adayı zaptetti. Girid'i de almak istediyse de elinde kâfi kuvveti olmadığı için buna muvaffak olamadı, fakat adanın kıyılarını dolaşarak bütün köyleri yaktı. Gemilerine bir çok kürekçi de temin etmişti.

Barbaros Ağrıboz adasına geldiği zaman, Haçlıların Preveze'ye saldırdıklarını haber aldı. Cezayir gemilerinden yani levent teknelerinden yirmi tanesini Turgut Reisin emrine verdi; öncü olarak keşif vazifesiyle ileri gönderdi.

Korfu'da toplanan Papalık filosu, eylûlde otuz gemi ile Preveze'ye bir baskın yaparak karaya çıkmıştı. Yanya'daki Türk kuvvetleri, düşmanı denize dökmek için toplanmağa başladıkları gibi keşif yapan Papa gemileri de, Turgut Reisin filosuna rast geldiler. Bunun üzerine Papa Amirali Grimani Preveze'yi bırakarak Korfu'ya çekildi. Turgut Reis de geri dönerek düşmanın kırk parça gemiden mürekkep bir kuvvetini gördüğünü Barbarosa bildirdi. Bu haber üzerine Barbaros, süratle ilerliyerek Kefalonya adasını yağma ettikten sonra Preveze'ye doğru yol verdi.

Barbaros, düşman sularına üç keşif gemisi göndermişti. Bunların vazifesi, düşmanın vaziyetini öğrenmek için esir almaktı. Bu gemilerin getirdikleri esirler, Preveze'de Barbaros'a, düşman donanması hakkında malûmat verdi.

Amiral Anderya Dorya'nın kumandasında bulunan Haçlı donanması şu gemilerden mürekkepti: Yüz altmış iki kadırga (yani kürekli harb gemisi), yüz kırk kalyon (yani yelkenli harb gemisi) ile üç yüze bir nakliye ve levazım gemisi. Nakliye gemilerinde altmış bin kara askeri bulunuyordu. Bu gemilerdeki topların sayısı iki bin beş yüz doksan dört tane idi. Kadırgalar, İspanya, Ceneviz, Papa, Venedik hükûmetleriyle Malta şövalyelerine aitti. Barça denilen yüksek bordalı, yelkenli harb gemileri - ki o zamanın dritnotları sayılırlardı - İspanya, Portekiz, Venedik, Ceneviz, Napoli ve Sicilya hükûmetlerinin bayraklarını taşıyorlardı. Bu yelkenli harb gemilerinden bir tanesi, Kondulmieronun kumandasındaki kalyon âdeta yüzer bir kale idi. Haçlı donanmasındaki on Venedik kalyonu, her biri ikişer bin mevcutlu ve her biri elli kadırgaya karşı koyacak kudrette teknelerdi. Bunların bin altı yüz tonlukları ve otuz - kırk top taşıyanları vardı. Bu muazzam armadanın karşısına çıkacak olan Türk donanması ise firkata, kadırga, baştarda nevinden yani hepsi kürekli yüz iki devlet gemisi ile leventlere, yani korsanlara ait ayni cinsten yirmi gemi olmak üzere, yüz yirmi iki gemiden ibaretti. Üçer toplu olan bu Türk gemilerindeki bütün topların sayısı üç

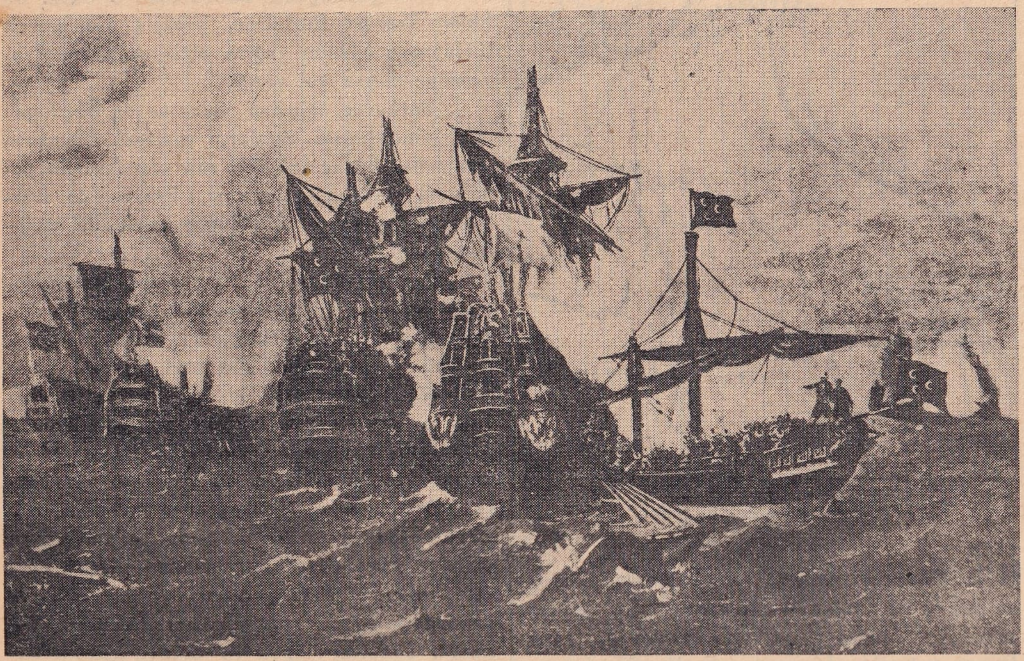
Muharebe başlarken karşılıklı vaziyet

yüz altmış kadardı. İki taraf kuvvetleri mukayese edilirse, Haçlılar gemi bakımından üç, daha doğrusu beş misli, top bakımından sekiz mislinden fazla ve muharip asker bakımından sekiz misline yakın bir sayı üstünlüğüne sahiptiler. Çünkü Türk gemilerinde üç bin yeniçeri ile beraber sekiz bin mu-

harip vardı. Türk gemileri yalnız manevra kabiliyeti bakımından düşmandan üstündüler. Çünkü Türk kadırgaları, ince, uzun ve süratli idiler.

Düşman donanmasının çok büyük sayı üstünlüğünü gören Sinan Reis ile donanmada bulunan dört Sancak Beyi, düşmanın karaya asker döküp Preveze'yi muhasara etmesinden çekindikleri için, karaya asker ve top çıkarılmasını teklif ettiler. Barbaros bu fikirde

mecbur etmek için İnebahtı kalesine hücum edilmesine karar vermişti. Haçlılar da, sabaha karşı denize açılmışlardı. Güneşin ilk ışıkları ortalığı aydınlatırken i k i d o n a n m a, P r e v e z e a ç ı k l a r ı n d a Ayamavro adası civarında karşılaştılar. Türk donanması hilâl şeklinde bir muharebe nizamı almıştı. Barbaros ortada, Salih Reis sağ kanatta, Seyit Ali Reis sol yanda, ihtiyat filo vaziyetinde bulunan Turgut Reis de geride idi.

Bir Avrupa ressamına göre Preveze muharebesi

değildi. O, düşmanı bir deniz muharebesi ile yenmek istiyordu. Fakat Sancak Beylerinin ısrarı üzerine Aksiyum burnuna bir miktar asker ve top çıkarılmasına razı oldu.

Sayı üstünlüğüne güvenen Haçlı donanması, yirmi altı eylûlde Preveze önüne gelerek, kıyıya asker çıkarmağa teşebbüs ettiyse de şiddetli bir yaylım ateşile karşılandığı için, çıkarma kayıkları geri döndüler. Bunun üzerine düşmanın yirmi otuz kadırgası sahili topa tuttu. Bu bombardıman, kıyıdaki Türkler arasında epey zayiatı mucip oldu. Bunun üzerine leventlerden Murad Ağa gemisi ile düşman kadırgaları üzerine saldırdı. Bu yiğit reisin arkasından Turgut Reis, Ali Gülle, Güzelce Ahmed, Sark Reis düşman kadırgalarına hücum ettiler. Barbaros da bütün donanma ile onları takibetti.

Bu cüretkâr hücum karşısında, bizzat Anderya Dorya'nın kumanda ettiği düşman kadırgaları demir kaldırıp kaçtılar. Türkler de Preveze önüne döndüler. Karaya çıkarılan askerlerle toplar tekrar gemilere alındı. Barbaros, o gün ve o gece donanmayı harbe hazırladı. O gece yatsı namazını kıldıktan sonra uykuya yattı. Uyandığı zaman, rüyasında Hazreti Muhammedi gördüğünü ve Peygamberin, zaferin Türk donanmasına nasip olacağını kendisine müjdelediğini arkadaşlarına anlattı. O, böylece donanma mürettebatının maneviyatını bir kat daha yükseltmişti.

Ertesi sabah, 27 eylûl 1538 cuma gününde şafak sökerken Türk donanması Korfuya doğru Preveze'den hareket etti. Türk denizcileri mübarek cuma gününün kendileri için hayırlı olacağına inanarak denize çıkmışlardı.

Ayni gece, Haçlı donanmasında da bir harb meclisi toplanmış ve meclis, Türk donanmasını Preveze'den çıkarıp muharebeye

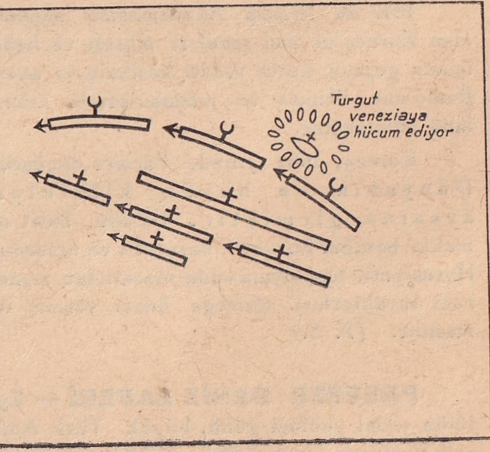
Gece esen rüzgâr, Türklere yardım etmek ister gibi güneşle beraber yavaş yavaş kesilmiş ve Haçlı donanmasının yelkenli gemileri hareketsiz kalmışlardı. Anderya Dorya, kalyon filosu önde, üç tümen teşkil eden kadırga filosu ortada, ihtiyat filo arkada olmak üzere üç hatlı bir harb nizamı almıştı. Venedik kalyon filosunun kumandan gemisi olan Venezya kalyonu, sahilden 3 - 4 mil açıkta, yalnız başına rüzgârsız ve hareketsiz bir halde, dağ gibi idi. Bu geminin kumandanı, Türklerin hücumuna uğrıyacağını anlıyarak Anderya Dorya'dan yardım istedi. Fakat, Barbaros'un denize çıkmak ve yüz yirmi iki gemi ile altı yüz gemiye saldırmak cüretini göstermesi, onun cesaretini kırmıştı. Bir türlü muharebeye karar veremiyordu. Üç saat süren bir tereddütten sonra, maiyetindeki filo kumandanlarından Papa amirali Kapello ile Venedik amirali Grimani'nin tazyikıyle muharebeyi kabule karar verdi.

Bu arada, Barbaros, düşman kadırgaları yetişmeden evvel, hareketsiz kalan kalyonlara saldırmıya karar vermişti. Türk kadırgaları, zamanımızın torpido hücumlarını andıran bir hızla Venezya kalyonunun yanından geçerek öteki kalyonlara doğru saldırdılar ve bu yüksek bordalı gemilere rampa olmıyarak uzaktan şiddetli bir top ateşi açtılar. Geride kalan Venezya kalyonuna Turgut Reisin kumandasındaki ihtiyat filomuz hücum etti. Zamanına göre heybetli bir zırhlı demek olan bu gemi ile Turgudun kadırgaları saatlerce mücadele ettiler.

Anderya Dorya, kadırgalariyle kendi kalyon hattına yaklaşınca ilkönce sahil ile Türk donanması arasına girmek ister gibi Ayamavro adasına doğru seyrettikten sonra, birdenbire dönerek engine açılmıştı. Barbaros da, onun bu manevrasına mukabele etti. Düşman kalyonlarını kendi hallerine bırakarak, Doryanın kadırgaları üstüne atılmak üzere, döndü ve bunlara muvazi bir rota takibetti. Dorya muharebeden kaçınarak tekrar döndü ve aksi istikamete seyre başladı. Bu rota, onu tekrar kalyon hattının arkasına götürdü. Anderya Dorya bu manevrası ile şu maksadı takibediyordu: Ayamavro adası ile Türk donanması arasına girmek ve Türk kadırgalarını arkadan çevirerek kendi kadırgalariyle kalyonları arasına sıkıştırmak.

Barbaros, hasmının maksadını kavradı ve süratle hattını aksederek, yani gemilerini oldukları yerde döndürerek düşman kadırgalarının sağ yanına saldırdı. Anderya Dorya, Türk kadırgalarının bu hücumunu görünce tekrar hattını aksederek kalyonlarının gerisine çekildi. O, böylece düşman kalyonlarının arkasında âdeta bir köşe kapmaca veya saklambaç oynuyordu. Barbaros da evvelki manevrasını gene tekrarladı. Türk donanması, hattını aksedip düşman kadırgalarının sol yanına doğru saldırınca, Anderya Dorya tekrar Ayamavro adaşına doğru döndü ve gene kalyonların arkasına saklandı.

Anderya Dorya'nın Türk gemilerini kendi kalyonlariyle kadırgaları arasına sıkıştırmak maksadı, Barbaros'un, hareketsiz yatan düşman kalyon hattını sağından veya solundan aşarak Haçlı kadırgalarına yüklenmek arzusiyle tekrarlayıp durdukları bu manevralar akşama kadar sürdü. Akşam olurken Barbaros, bu köşekapmaca veya saklambaç oyununa nihayet vermek istedi. Düşmanın gece karanlığından istifade ederek kaçmasından ve bu rüzgârsız havada kürekli gemileriyle yelkenlilere karşı harbetmek gibi müsait bir fırsatı kaçırmaktan korkarak çok cüretkârane bir hücuma karar verdi. Bu, düşman kalyon hattının üstüne saldırıp onu yarmak ve arkasında saklanan Haçlı kadırgalarına bütün kuvvetiyle cepheden saldırmak kararıydı. Türk kadırgalarında gümiler, kürekçilere tempo veren silistre düdüklerini hızlı hızlı çalmağa ve kırbaçlarını forsaların çıplak sırtlarında şaklatmağa başladılar. Kadırgalar provalarından köpükler saçarak tam yolla ileri atıldılar ve kalyonların top ateşlerinden yılmadan bunlara birkaç salvo ile mukabele ettikten sonra düşman kalyon hattını birçok yerinden yardılar ve yıldırım hiziyle bu hattın arkasına geçtiler. Bir kısım Türk kadır-

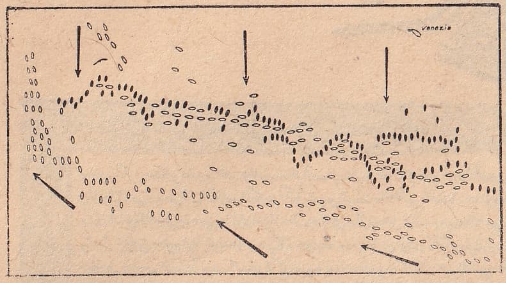

Muharebe başladıktan sonra vaziyet

gaları da Haçlı kalyon hattını iki başından aşmışlardı.

Saatlerdenberi kalyon hattının arkasına saklanarak manevra yapan Anderya Dorya bir an içinde önündeki siperin yarıldığını ve Türk kadırgalarının kendi gemileri üzerine

atıldığını görünce şaşırdı. Bu meşhur amiralin maneviyatı zaten bozuktu. O, her zaman Barbaros'tan yılıyordu. Düşman kadırgaları, bu baskın şeklindeki korkunç hücum karşısında paniğe uğradılar. Bütün armada birbirine

Barbaros, zaferini kazanırken

girdi. Başta Anderya Dorya'nın gemisi olmak üzere, bütün bu kadırgalar, âdeta birbirini çiğniyerek çala kürek kaçmağa başladılar.

Tam bu sırada, bir bora patlamış ve Haçlı filosunu büsbütün karıştırmıştı. Fakat bu fırtına, düşmanın yelkenli gemilerinin kaçıp kurtulmasını temin etti. Barbaros fırtınalı ve karanlık gecede Haçlı donanmasını takibetmeyi muvafık bulmadı. Zaten takibetseydi de yetişemezdi. Çünkü Muradî'nin yazdığı gibi,

Güçleri yettiği denlû kaçtılar,
San kanatları var idi de uçtular!

Anderya Dorya, Türkler tarafından görülüp tanınmak ve yakalanmak korkusiyle sancak gemisinde yakılması mutad f e n e r l e r i s ö n d ü r t m ü ş , öyle k a ç ı y o r d u .

Muharebe meydanında kalan düşman gemileri kızıl alevler içinde yanarken kaçan Haçlı gemileri, Türk gemileri sanarak birbirlerini topa tutuyorlardı. Muharebe meydanından uzaklarda, karanlıkta birbirlerini gören Haçlı gemiler, Türkler geliyor diye karaya bindirdiler ve mürettebat, gemilerini sahilde bırakıp içerilere kaçtılar. Yirmi Haçlı kadırgası, böylece seksen mil uzakta Puy kıyılarına can atmışlardı.

Bu muharebede, Türk donanması tek gemi kaybetmemiştir. Az çok hasara uğrıyan kadırgalar, Preveze'de tamir edilmiştir. Türklerin insan kayıpları ise sekiz yüz yaralı ve dört yüz şehittir. Düşman donanmasından yedi kadırga batırılmış; yaralı 2 barça zaptedildikten sonra, muharebe meydanında yakılmış; sekiz kadırga, yedi barça, on iki firkata zaptedilmiştir. Haçlı filonun muharebe sahasındaki kaybı otuz altı gemidir. Fakat geceki bozgun ve kaçış sırasında yirmiden fazla gemi batmış veya karaya vurmuş ve böylece gemi zayiatı altmışı bulmuştur. Haçlıların insan kayıpları malûm değildir. Türk donanması iki bin yedi yüz yetmiş beş esir almıştır.

İşte kahraman Barbaros, 27 eylûl 1538 de, o muhteşem Preveze zaferini böyle kazanmıştı.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : Fethi Bayar; Barbaros destanı. Nejat Kosal; Deniz muharebelerimizin krokileri. Ali Riza Seyfi; Barbaros Hayrettin. Barbaros Hayrettin Paşanın Preveze muharebesinin 400 üncü yıldönümü;Deniz Basımevi. Fevzi Kurtoğlu; Barbaros. Amiral Yurien de la Gravière; Doria et Barberousse. (*Abidin Dav'er*)

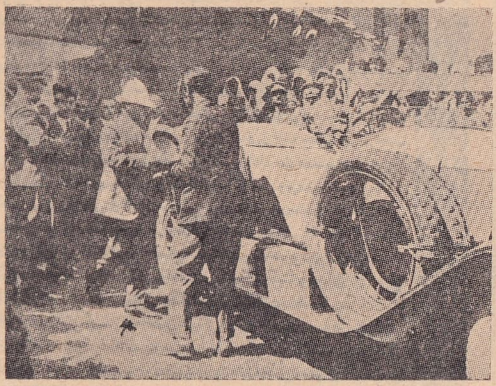
ŞAPKA KANUNU — Yeniçeriliğin ilgası sıralarında, selâmlığa çıkarılan kalyoncu neferlerine, Hüsrev Paşanın Tunus'tan getirttiği kırmızı fesler giydirilmiş ve padişah İkinci Mahmud, bu fesin teşmili için fermanlar çıkarmıştı. Fakat, başta Şeyhülislâm olduğu halde, f e s g i y m e n i n ş e r ' a n c a i z o l m a d ı ğ ı iddia olunduğundan, Şeyhülislâm değiştirilmiş ve şiddetli tedbirler alınmıştı.

Osmanlı devletiyle Avusturya arasında çıkan siyasî bir ihtilâf üzerine, protesto zımnında, Viyana'dan ithal edilmekte olan feslerin giyilmemesi (1908) bahis mevzuu olduğu zaman ise, vaktiyle, giyilmesi şer'an caiz olmadığı iddia olunan f e s ' i n d i n î b i r k i s v e o l d u ğ u n u n ileri sürüldüğü görülmüştür.

Ayağı örtmek için şu veya bu ayakkabının seçilmesi ne kadar tabiî ise, başımızı örtmek için kullanılanın da şu veya bu şekilde olması okadar tabiî olmak lâzımgeldiği halde, serpuş nev'inin değiştirilmesi bahsinde ortaya çıkan muhalefet, ne dinî, ne de sair herhangi bir esasa müstenit olmayıp yenilik hareketlerinden menfaatleri muhtel olan bir zümrenin, Türk milletinin dinî hissiyatını istismar etmesinden başka birşey değildi.

Türk milletinin şapka giymesinin bir kanun mevzuu olması, bize, bugün garip görünebilir; fakat, Cumhuriyetin ilk senelerinde, serpuş nev'ini yeniliğe karşı koymak için bir âlet olarak kullanmak istiyecek bir zümrenin mevcut oluşu, şapka giyilmesi için de bir kanunun vücudünü zarurî kılmıştır.

Milletin rey ve kanaatinin ifadesi demek olan böyle bir kanunun vaz'ı da böyle

Atatürk'ün Kastamonu'da ilk şapkalı resmi

bir lüzuma milletin inanmış olmasiyle mümkün olabilirdi. Ona bu lüzumu anlatan, her işde olduğu gibi, gene Atatürk olmuştur.

24 ağustos 1925 tarihinde Kastamonu ve civarında bir seyahate çıkan Atatürk, başında panama bir şapka olduğu halde, Kastamonu ve İnebolu'da milletle musahabelerde bulunmuş, bu şehirlerde Türk milletinin muhtaç olduğu birçok yenilikleri halk mümessilleriyle münakaşa etmiş ve bu arada şapka giyilmesindeki lüzum ve faydayı izah ederek milletin nabzını yokladıktan ve aklıseliminin kendi kanaatinde bulunduğunu tesbit ettikten sonra, 1 eylûl 1925 te Ankara'ya avdet etmişti.

Ertesi gün, bizzat Atatürk'ün riyasetinde toplanan Vekiller Heyeti, 2 eylûl 1925 tarihli kararnamelerle bütün memurların şapka giymesi esasını kabul etmiştir. Bu esas, 20 ikinciteşrin 1925 tarihinde Büyük Millet Meclisince kabul edilen 171 sayılı kanunla bütün millete teşmil olunmuştur.

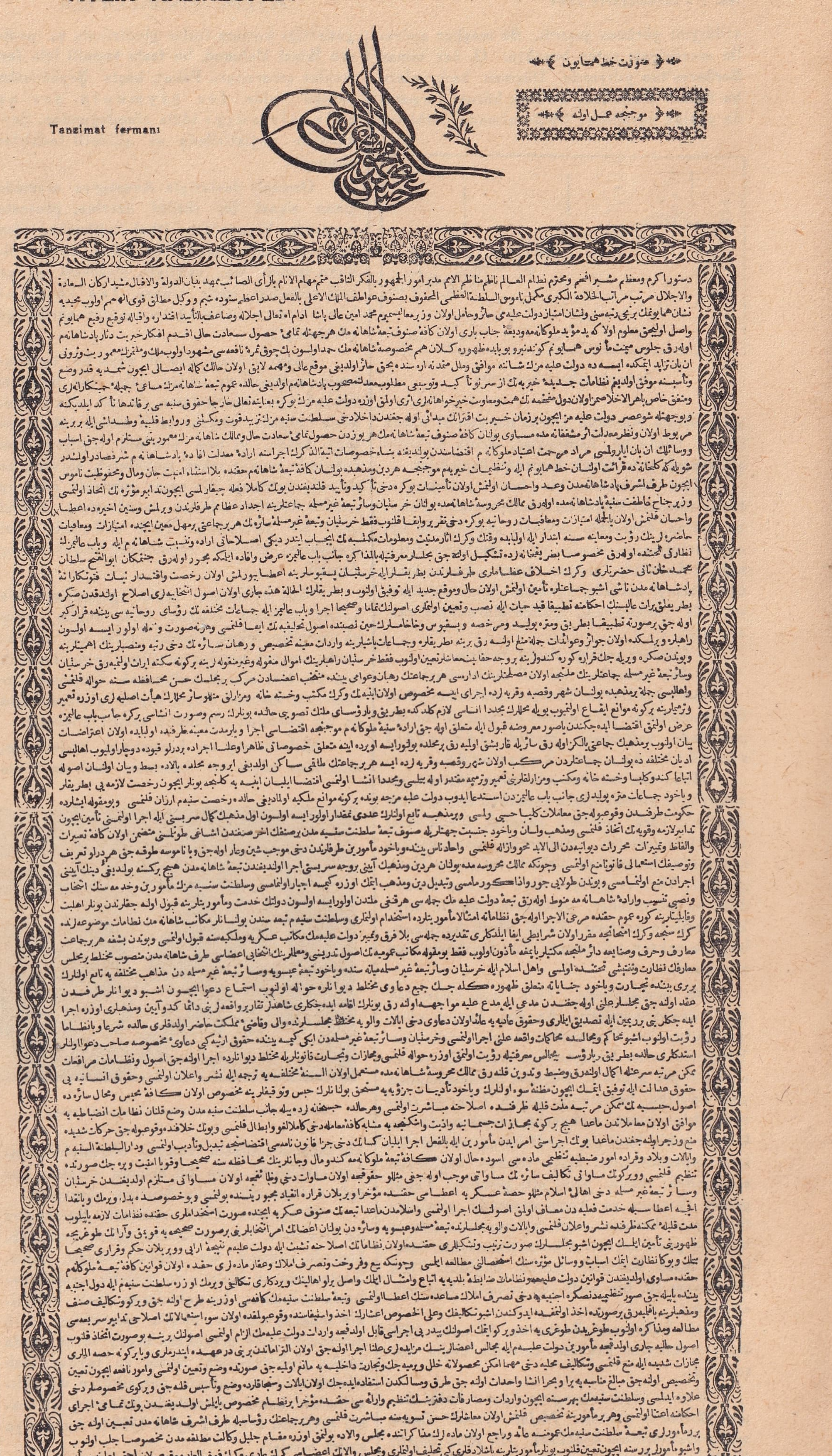
«Ş a p k a i k t i s a s ı h a k k ı n d a k a n u n» adını taşıyan bu 20 ikinciteşrin 1925 tarih ve 171 numaralı kanunun metni şudur: «1 — Türkiye Büyük Millet Meclisi âzalariyle idarei umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilûmum müessesata mensup memurin ve müstahdemin, Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumî serpuşu şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını hükûmet meneder. 2 — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'iülicradır. 3 — İşbu kanun Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından icra olunur.»

(*Adil Kürşad*)

TANZİMATIN İLÂNI — Tanzimat, İkinci Mahmud'un yerine tahta çıkan Abdülmecid'in, o zaman Hariciye Nazırı bulunan M u s t a f a R e ş i d P a ş a n ı n t e ş e b b ü s i y l e , 3 ikinciteşrin 1839 da neşrettiği bir hatt-ı hümayunla t a t b i k ı n a b a ş l a n a n ı s l a h a t a v e r i l e n u n v a n d ı r. Abdülmecid'in tahta geçişi, Osmanlı İmparatorluğunun büyük bir buhran içinde bulunduğu bir zamana rastlar. Devlete karşı isyan eden Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa orduları, İkinci Mahmud'un ordularını birkaç yerde mağlûp etmiş, oğlu İbrahim Paşa 24 haziran 1839 da Nizip'te Hafız Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunu perişan eylemişti. İkinci Mahmud mağlûbiyet haberini almadan vefat etti. 1 temmuz 1839 da yerine geçen ve henüz on altı yaşında bulunan Abdülmecid, birkaç gün sonra donanmanın Ahmed Paşa tarafından Mehmed Ali'ye teslim edilmek üzere İskenderiye'ye götürüldüğü haberini aldı. Devlet, tecrübesiz ve genç bir padişahın elinde ordusuz ve donanmasız kalmıştı. Mısır meselesi o sırada, başta İngiltere olduğu halde büyük devletler tarafından ele alınmıştı. Mısır'da yaptığı bazı ıslahatın, bilhassa Fransa tarafından takdir olunduğunu gören Mehmed Ali, Osmanlı Devletinin sadrazamlığı, düşmanı olan Hüsrev Paşa'dan alınarak kendisine verilirse Fransız medenî kanununu Osmanlı İmparatorluğunda tatbik ederek ıslahat yapmayı vadetti. Fakat Mehmed Ali'ye karşı Osmanlı İmparatorluğunun haklarını müdafaa eden İngiltere Başvekili Palmerston, diğer devletleri de kendi fikrine çekmiye muvaffak olmuştu. Nizip mağlûbiyeti ve donanmanın Mehmed Ali'ye teslimi, devletleri tuttukları yoldan çevirmemişti. İkinci Mahmud'un son zamanlarında üzerinde Hariciye Nazırlığı bulunduğu halde Londra'da İngiltere ile bir ittifak yapmıya çalışan, fakat ittifak muahedesinin metni üzerinde henüz iki tarafı uzlaştıramamış olan Mustafa Reşid Paşa, genç padişahın daveti üzerine İstanbul'a geldi. Mustafa Reşid Paşa devletin bulunduğu buhranlı vaziyetin önemini padişaha anlattı ve İmparatorluğu kurtarmak için esaslı ıslahat yapmaktan başka çare olmadığına kendisini inandırdı. Tanzimat adı altında tatbik edilecek ıslahatın bir hatt-ı hümayun ile ilânına Abdülmecid razı oldu; ilân edilecek ıslahat esaslarının şeriata ve maslahata uygun olduğunun başta sadrazam ve şeyhülislâm olduğu halde nazırlar ve diğer devlet adamlarından mürekkep bir heyette tasvip edilmesini istedi. Heyet, ıslahat esaslarını ittifakla uygun gördüğünü padişaha arzetti. Abdülmecid bunun üzerine, metnini Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa'ya yazdırdığı tanzimat hatt-ı hümayununun ilânını emreyledi. Hatt-ı hümayun Topkapı Sarayı hudutları içinde Gülhane denilen yerde 26 şaban 1255 (3 i k i n c i t e ş r i n 1839) tarihine rast-

lıyan pazar günü büyük bir törenle bizzat Mustafa Reşid Paşa tarafından okundu. Padişah töreni sarayda bir köşkten takibetti. Törende sadrazam ve şeyhülislâm başta olduğu halde bütün devlet adamları, devlet memurları, şeyhler, hatipler, imamlar, rum, ermeni ve katolik patrikleriyle hahambaşı ve bütün esnaf kâhyaları hazır bulunduğu gibi yabancı devlet elçileri de davetli olarak bulundular. Fransa Kralı Lui Filip'in o sırada İstanbul'da bulunan oğlu Prens Fransua Juanvil de davetliler arasında idi. O k u n d u ğ u y e r e n i s p e t l e G ü l h a n e H a t t ı diye de anılan bu vesikanın okunmasından sonra Abdülmecid, Topkapı Sarayının Hırka-i Saadet odasına geçerek orada vükelâ ve ülemanın karşısında «Hatt-ı hümayunumda münderiç olan kavanin-i şer'iyenin harf beharf icrasına ve mevadd-ı esasiyenin füruatına dair ekseriyet-i ârâ ile karar verilen şeylere müsaade eyliyeceğime ve hafi ve celi haricen ve dahilen taraf-ı hümayunuma ilka olunan şeyleri kavanin-i müesseseye tevfik ve tatbik etmedikçe kimesnenin leyhine ve aleyhine bir hüküm ve ferman etmiyeceğime ve vazolunmuş ve olunacak kavaninin tağyirini tecviz buyurmıyacağıma» şeklinde yemin ettiği gibi orada bulunanlara da «Padişaha ve mülk ve devlete ve millete kemal-i sıdk-u istikamet ile hizmet edeceklerine ve hiçbir halde kavanin-i müesseseye muhalif hareket etmiyeceklerine ve işbu kavanine muhalif hareket edenler olursa hiç hatır ve gönle ve meratibe bakmıyarak cümlesi dâvacılık edeceklerine velhasıl kalen ve kalemen ve kalben ve kaliben ve filen ve halen ve istikbalen maazallahu taalâ birgûna hıyaneti irtikâp etmiyeceklerine» yemin ettirdi. Bunun üzerine Hariciye Müsteşarı Sadık Rıfat Bey (Paşa) tarafından kaleme alınarak vilâyetlere gönderilen ve bir sureti Takvim-i Vakayi gazetesinin 15 ramazan 1255 (22 ikincitesrin 1839) tarihli 187 nci sayısında çıkmış olan fermanda T a n z i m a t H a t t ı aynen yazıldıktan ve bu hattın nasıl okunduğu ve hükümlerini yerine getirmek için padişah ile devlet adamlarının nasıl yemin ettikleri izah edildikten sonra fermanın vilâyetlerce de halka ilân edilmesi emrediliyordu.

Gülhane hattının başında, Osmanlı İmparatorluğunun zuhurundanberi Kur'an hükümlerine ve şeriat kanunlarına riayet edildiği cihetle devlet kuvvetlenmiş ve bütün tebaa refahın son derecesine vasıl olmuşken yüz elli senedenberi birçok gaileler ve sebepler yüzünden şeriat hükümlerine riayet edilmediğinden memleketin kuvvet ve mamuriyetini kaybetmiş olduğu, halbuki devletin coğrafî durumuna ve halkın kabiliyet ve istidatlarına göre teşebbüs edilirse on beş sene içerisinde memleketin arzu edilen seviyeye çıkacağı izah edildikten sonra bunu temin için yeni kanunlar yapılmasına zaruret görüldüğü ve bu kanunların başlıca; can emniyeti, ırz, namus ve mal mahfuziyeti, halktan alınacak verginin muayyen olması ve askerlik müddetinin mahdut bulunması gibi esaslara dayanması lâzımgeleceği tesbit ediliyor. Gülhane Hattı, bundan sonra bu esaslardan her birinin önemini ve bunların tatbikına neden zaruret bulunduğunu ayrı ayrı belirterek bundan böyle bir mahkemenin hükmü olmadıkça gizli veya alenî hiçbir kimsenin «idam ve tesmim» edilmemesini, hiçbir kimsenin «ırz ve namus» una dokunulmamasını, herkesin malına serbestçe tasarruf etmesini,

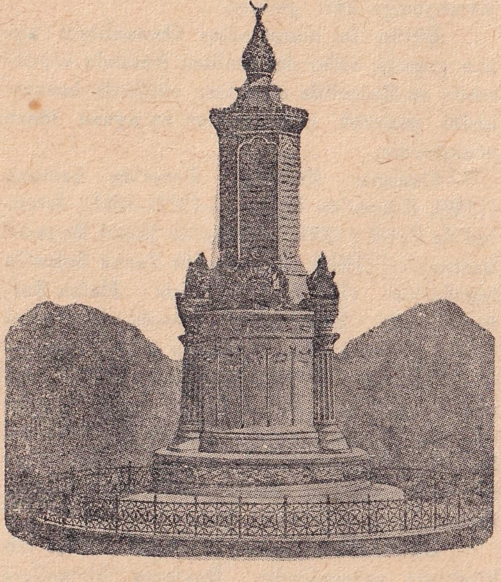

Tanzimat fermanı

kimsenin malının musadere edilmemesini, bütün tebaanın aynı haklardan istifade etmelerini emrettikten sonra yeni yapılacak kanunlar Meclis-i Ahkâm-ı Adliyede yapılacağından bu meclisin âzasının çoğaltılmasına lüzum gösteriyor ve burada yapılan kanunların tasdik edilmek üzere kendisine arzedilmesini istiyor. Hatt-ı hümayun, bu kanunların hükümlerine riayet edeceğine padişahın yemin edeceğini, vükelâ ve vezirlere de yemin ettireceğini beyan ettikten sonra bir ceza kanunu vücude getirilmesini, henüz maaşları tahsis edilmemiş memuriyetler varsa hemen onlara maaş bağlanmasını, rüşvet alınmasının menedilmesini tesbit ettikten sonra «keyfiyat-ı meşruha usul-i atikayı bütün bütün tağyir ve tecdit demek olacağından işbu İrade-i Şahanemiz Dersaadet ve bilcümle memalik-i mahrusamız ahalisine ilân ve işaa olunacağı misullu düvel-i mütehâbbe dahi bu usulün inşaallahü taalâ ilelebet bakasına şahit olmak üzere Dersaadetimizde mukim bilcümle süferaya dahi resmen bildirilsin. Hemen Rabbımız Taalâ Hazretleri cümlemizi muvaffak buyursun ve bu kavanin-i müessesenin hilâfına hareket edenler Allahü Taalâ Hazretlerinin l â n e t i n e mazhar olsunlar, ve ilelebet felâh bulmasınlar; âmin» bedduasiyle sona ermektedir.

Tanzimat Hattı, hükümdarın bundan böyle kimseyi bir mahkeme hükmü olmadan öldürmiyeceğini ve zehirlemiyeceğini, kimsenin malını elinden almıyacağını, bütün vatandaşları aynı haklardan istifade ettireceğini, halka zararı dokunan iltizam usulünü kaldıracağını, askerlik vazifesini mahdut bir zaman için yaptıracağını alenî ve resmî olarak taahhüt altına almış olması bakımından tarihî önemi yüksek bir siyasî belgedir. Osmanlı İmparatorluğunun uçuruma sürüklenmiş olduğu buhranlı bir devirde vücude getirilen T a n z i m a t h a r e k e t i , d e v l e t i ç i n y e n i b i r d e v i r a ç m ı ş v e o n a b i r k a l k ı n m a i m k â n ı v e r m i ş t i r. Tanzimat devrinin memlekete bazı faydalar temin ettiği inkâr olunamaz. Bu bakımdan Tanzimatın yaratıcısı olan Mustafa Reşid Paşayı zamanına göre bir memleket kurtarıcısı olarak tanımak ve kendisine bu şerefi çok görmemek lâzımdır. Ancak Tanzimatın yapılmasına yabancı devletlerin şahit tutulmuş olması ve yeni hareketin ecnebi devletlerin bir nevi kefaleti altına konması, büyük bir hata olmuş ve ilerde yabancı devletlerin memleket işlerine müdahalesine yol açmıştır.

Bu devirde garp medeniyetine, garp usullerine temayül arzuları belirmiş ve idarî ve içtimaî bazı yenilikler vücude getirilmiş, bilhassa edebiyat alanında önemli adımlar atılarak edebiyatımıza yeni neviler getirilmiştir. Bununla beraber, dahilî ve haricî birtakım âmiller, Tanzimattan beklenen neticelerin elde edilmesine engel olmuştur. Bu âmillerin başında bu devirde Osmanlı tahtına geçen hükümdarların tahsil ve seviyelerinin bir devleti idare edecek derecede bulunmadığı halde istibdadı elden bırakmıya yanaşmamaları ve saraya çatmıya imkân bulan kadın erkek birtakım cahil ve müfsitlerin tesiri altında devleti idare etmiye kalkışmış olmaları gelir. Diğer taraftan Tanzimat devrinde işbaşına geçen devlet adamlarından çoğunda garp medeniyetine hâkim olan prensipler ve usuller hakkında esaslı fikirler ve gerek padişah ile, gerek geri kafalılarla mücadele edecek cesaret ve karakter bulunmaması yüzünden, alınan idarî ve içtimaî tedbirler hep yarım kaldı. Din ile devlet işlerinin ayrılmaması, her atılan ileri adımda mutaassıp ve mürtecilerin tatmin edilmek istenilmesi hiçbir işde inkılâpçı bir zihniyetle harekete imkân bırakmamıştır. Bu suretle, açılan okulların yanında medreseler, kurulan mahkemelerin yanında şer'iye mahkemeleri bırakıldı. Çıkarılan ticaret ve

Zamanında inşası düşünülmüş olan tanzimat âbidesi

ceza kanunları gibi yeni mevzuatın yanında Mecelle de yer aldı. Böylece memlekette her sahada ikilikler ve tezatlar vücude getirildi. Devlet adamlarından bir kısmının işbaşında yabancı devletlerin nüfuzuna tâbi olmaları ve bu nüfuzu işbaşına geçmek için âlet olarak kullanmaları ecnebi müdahalesinin memlekette gittikçe genişlemesine ve kapitülasyonların her alanda ağır şartlarla tazyikını arttırmasına sebep oldu. Memleketin muhtaç olduğu ıslahata candan ve hamleli bir inkılâp şeklinde yapışmak devlet için hayatî bir zaruret iken ıslahat adiyle atılan adımların çoğu ecnebi devletlerin müdahalesi ile yapıldı. Gönülsüz ve zorla yapılan ıslahatın bir kısmı da fırsat bulundukça geri alındı. Garp memleketlerinde asırlardanberi tekâmül eden demokrasi fikrinin memlekette yayılmasına ve halk hâkimiyetini temsil edecek bir rejimin kurulmasına imkân verilmedi ve bunu yapmak için halkı aydınlatmak istiyenler menfalarda ve zindanlarda çürütüldü. Halkı, bulunduğu zamanın icaplarını idrak edecek bir seviyeye çıkarmak zarurî iken buna kâfi derecede ehemmiyet verilmedi. Memlekette ilmî zihniyetin ve ilmî metodun ün almasına teşebbüs edilmedikten başka geri zihniyeti temsil eden ve bâtıl itikatlarla hurafelerin kaynağı olan müesseselere dokunulamadığından memleket, garp medeniyetine ayak uyduracak bir

Tanzimat madalyasının iki yüzü

seviyeye yükselemedi ve gene cehlin ve taassubun esiri olarak kaldı. Edebiyat sahasında yetişen büyük şahsiyetlerin serbestçe neşriyatta bulunmalarına müsaade edilmedi. Memlekette yeni doğan gazetecilik ağır tazyikler altında ezildi ve halk efkârını aydınlatacak ve ona tercüman olacak bir vasıta olmaktan uzak bir halde bırakıldı. Adam yetiştirilmesine hiç ehemmiyet verilmediğinden memleket her sahada verimli adamlardan ve yüksek rehberlerden mahrum kaldı. Millete, millî benliğini hissettirecek her teşebbüs daha doğar doğmaz boğuldu. Millî iktısadın inkişafı için esaslı hiçbir tedbir alınmadı ve memleket, bir Avrupa sömürgesi haline getirildi. Yapılan ticaret muahedelerinde memleketin menfaatinden ziyade Avrupanın menfaati hâkim kaldı ve garp mallarının geniş ölçüde pazarlarımızı istilâ etmesine yol açılarak yerli sanatlar mahvolmak derecesine getirildi. Hasılı Kemalizm prensiplerinin büsbütün aksine olarak takibedilen bu geri zihniyet ve yarım tedbirlerle imparatorluğun çökmesi zarurî bir hal aldı ve T a n z i m a t z i h n i y e t i , memleketin kalkınmasında tutulan geri ve verimsiz usule alem olarak kaldı.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : Tanzimat, 1940 «Tanzimatın yüzüncü yılı münasebetiyle Maarif Vekilliğince bastırılan eser». Ubicini ; Lettres sur la Turquie. Engelhardt ; La Turquie et le Tanzimat. Tanzimat devrinde çıkan gazeteler. (İhsan Sungu)

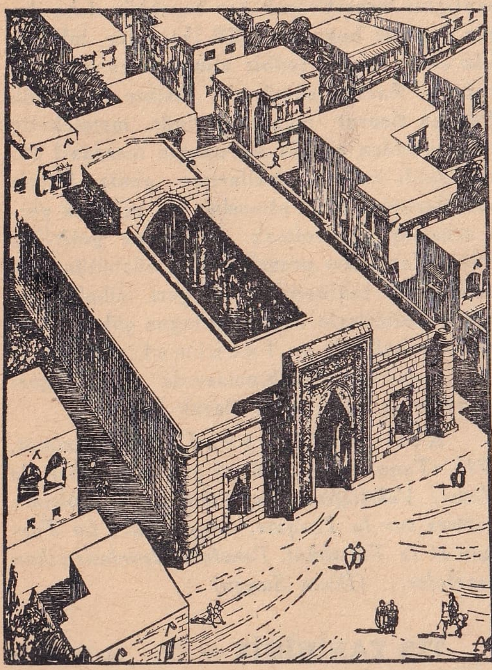
TIB TARİHİMİZ — Tıb tarihimizin sahifelerini karıştırır ve bundan dokuz asır önce, büyük Selçuk tababetine girerken, İslâm ve Türk dünyasında tıb sahasında çok mühim olaylarla karşılaşırız. Türkler her gittikleri memlekette medenî bir varlık göstermişler ve onun canlı abidelerini bırakmışlardır.

Mısıra bakalım; orada Fustatta İbni Tolun'un 874 de yaptırdığı hastaneye, Salâhaddini Eyyubinin Onikinci asırdaki darüşşifasına, Onüçüncü asırda Türk kölemenlerinden Seyfeddin Kalavun'un hastanesine rastlarız. Onikinci asırda Suriye'nin ve Filistin'in Şam, Halep, Trablus, Hama, Kudüs gibi şehirlerinde de sırasiyle Nureddin Şehit, Ergun Kâmil, Kaymeri, gene Eyüplü Salâhaddin hastanelerini buluruz. Bağdada gidelim; orada Türk veziri Adudütdevlenin Adudiye bimaristanını, Nizamülmülkün Nizamiyye denen medresesini buluruz. Vaktiyle Türk ülkesinin bir parçası olan ve bir çok Türk hükûmetlerinin yaşadığı İranın Kirman sahasında Kutluğ Türkânın hastanesini, daha eskiden Rey'de Ebubekir Razi'nin hastanesini buluruz. Muhakkak ki Türk zekâsının ilim ve fende müstesna siması İbni Sina'yı Hemedanda kabrinde istirahate terkettikten ve civarda eski Türk oruklarının ülkelerinde sıhhî ve içtimaî muavenet müesseselerini dolaştıktan sonra Anadolu'ya girelim. Aynı esaslarla orada büyük ve yedi asırlık bir medeniyetin izleri üzerinde dolaşalım neler görürüz?

Anadolunun Onüçüncü asırda temiz ve muntazam Kayseri (1205), Sıvas (1217), Divrik (1228), Konya (1219-1236), Çankırı (1235), Amasya (1308), Tokat, Akşehir, Kastamonu, Konya Aksarayı, Erzincan, Erzurum gibi şehirlerinde ve diğer yerlerde pek çok hastaneler buluyoruz.

Türklerin, Yunan tıbbının önce süryanice ve sonra arapçaya çevrilen tıbbî tercüme devrinden sonra Ebubekir Razi, İbni Sina gibi âlimlerin teliflerinden esasını alarak bir çok neşriyatta bulunan ve şarkta Müslüman olan ve olmıyan, Türk, Arap, İranlı, Mecusi, Musevi, hattâ hıristiyan âlimlerinin eserlerin-

den gelen bir tıb literatürü vardır ki bu yolda yürüyen âlim hekimlerimizin büyük Selçuk imparatorluğu zamanında sayısı pek uzundur. İşte bu hekimler ve onu takibedenler bu bir kısmını sayabildiğimiz sıhhî müesseselerde yetişmişler ve hizmet etmişlerdir.

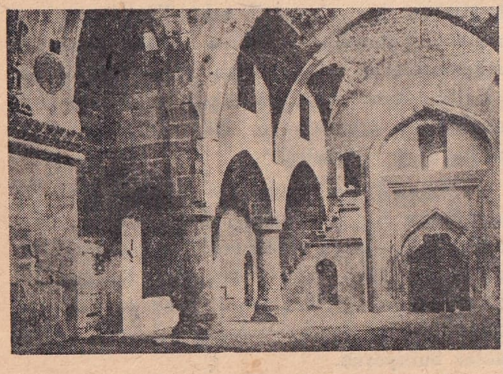

Amasya darüşşifası

Şarkta telif adı verilen eserlerin çoğunda hekimlerimizin adapte ettikleri klâsik bahisler arasında şahsî doktrinlerini bildiren ve dogmatik olmayıp tecrübelere dayanan mühim noktalar olmalıdır. Fakat bu karşılaştırma maalesef ve hâlâ yapılamadığı içindir ki belki en orijinal fikirler bu eserlerin içinde kaybolmuştur. Lâkin Osmanlı hekimleri zamanında vücude getirdiğimiz tıbbî eserleri bu kaynaklarla karşılaştırdığımızda hekimlerimize şeref verecek tecrübî esasları ve hususî fikirlerini ayırdetmekte zorluk çekilmez.

Bu eserler Ondördüncü asırdan önce arapça yazılmıştır. Binaenaleyh çoğu Arap kültürüne maledilmek istenmiştir. Yukarda yazdığımız sıhhî müesseselerin şimdi başka memleketlerde kalanlarını bizden saymazlar, lâkin o memleketlerin tarihlerine şeref kazandırır. Öyle hakikatler vardır ki bugün onların üzerinde yürüyen tarafsız âlim azdır.

Anadolu Selçukları ve beylikleri zamanında Türk tababetimizin parlak bir devresi

Divrik'te Prenses Turan Melek hastahanesi

yaşar. Hastanelere, menzil şehirlerinde sıhhî teşkilâta ve kaplıcalara ehemmiyet verilmiştir. Bilhassa içtimaî muavenet, şefkat ve hayır müesseseleri o kadar çoktur ki İbni Batuta seyahatnamesinde bunu «Elbereketü fişşam Veşşefkati firrum» diye Şam (Suriye) daki bereketi Rum (Anadolu) daki şefkatle karşılaştırabiliyor. Yani yerden nasıl bereketli mahsul hâsıl olmuşsa Anadolu'da şefkat müesseselerinin çokluğu bereketli mahsul gibi her yerde görülmektedir; demektedir ki bu müesseseleri yalnız Anadolu'muzda bin rakamı saymağa kâfi gelmez.

Bütün bu müesseseler Osmanlılara aynen geçmiş, onlar da yeniden Anadolu kıyılarında ve Rumelide aldıkları yerlerde benzerlerini yaparak çoğaltmışlar ve aynen idare etmişlerdir.

Osmanlı Türkleri Bursa'da hastane (1349), Edirne'de leprözeri (1421-1451), İstanbul'da Fatih (1470), Edirne'de İkinci Beyazıd hastaneleri (1485); Üsküdar'da Yavuz Selim'in leprözerisi (1514), Manisa'da Hafsa Sultan (1538), İstanbul'da Haseki hastanesi (1539), Süleymaniye Darüşşifa ve tıb mektebi (1555), Üsküdar'da Atik Valide (1583), Sultanahmet (1616) hastanelerini yaptırmışlardır. Bu müesseselerde; Anadolu'da, Mısır'da, Suriye'de ve şarkta, İstanbul'da hususî veya tıb medreselerinde yetişen hekimler çalışmışlardır.

Ondördüncü asırda Türkler türkçe tıb kitabları yazmışlardır. Bunların birincileri arasında Geredeli İshak bin Murad'ın meşhur tıb kitabı vardır. Ahmed Dai dilimize Tıbbı Nebeviyi çevirmiş ve İbni Baytar müfredatını Gazi Timurtaş zade Umurbey türkçeye çevirmiştir.

Hekimlerimiz önce ilmî tahsillerini yapıp tıb mesleğine intisabettiklerinden ilmî payelerle ilerlemişler, saydığımız hastanelerde derecelerine göre vazife almışlar, Hassa hekimi, Kazasker, Hassa başhekimi olmuşlardır. İlmî kıyafet taşımışlardır. İçlerinden Şeyhülislâm bile olan vardır (Hayati zade Mehmed Emin). Başhekimin vazife ve salâhiyeti bugünkü Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekilinin aynıdır.

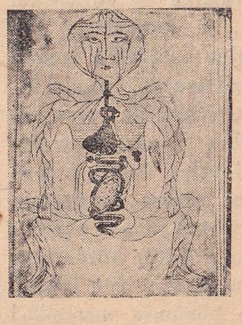
Kayseri'de Şifaiye'nin süslü kapısı 602-1205

Fatih İstanbul'u aldıktan sonra 16 büyük ve orta medreseli bir Külliye (Üniversite) kurmuş, değerli ve şöhretini duyduğu hekimleri İstanbul'a çağırmış ve hekim Kutbeddinin riyasetinde hekimlerimizin yaptığı ilmî toplantılara gelmiş ve onlarla konuşmuştur. Hastane hekimlerimizin vazifeleri bugünkü gibidir.

Hastanelerimizin hiçbirisi deliler için yapılmamıştır. Yalnız Süleymaniye Darüşşifasında bu biçarelere bir yer ayrılmıştır. Hepsi tam kadroludur. Müteaddit hekimler, cerrahlar ve göz mütehassısı (kehhaller) hastaneler arasındaki mertebe silsilesine göre tayin edilmişlerdir. Hastanelerimiz vakıfların dahilî nizamlariyle idare edilmiş ve her çeşit hasta yatırılmıştır.

Bizde tamamen müstakil olan bu hastanelerin masrafları, son asırda vakıfların berbat bir şekilde idaresine kadar, zengin bir vakıf ile temin edilmiştir.

Türk hekimlerinin yetişirken ve meslek vazifelerinin ifası arasında okumalarına ehemmiyet verilmiş, İstanbul'da yer yer kurulan kütüphanelere türk, arap ve fars dillerinde pek çok tıb kitapları konmuştur. Hekimlerimiz mahdud nisbette hususî muayenehane (dükkân) açabilmişler ve serbest hekimlik yapmışlardır. Zaman zaman Avrupa'dan Padova ve diğer müesseselerde hekimlik tahsil ettim diye elinde bir vesika ile gelen yabancı ve musevi hekimler görülmüş ise de hakikî liyakati olmıyanlar tutunamamışlardır. Zaman zaman bunlar imtihandan geçirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Onaltıncı asırda ilerlemenin sonuna varmış ve her taraf hamam, imaret aşhaneleri, tabhaneler, kervansaraylar, sebil ve çeşmelerle dolmuş, vakıflar idaresi sonra bunları imparatorluğun gerileme asırlarında çeviremmemiş ve Yirminci asırda genç Cumhuriyetimiz bunların pek azına ve mamuruna kavuşabilmiştir.

Şirvanlı Şemseddin İtaki nin "Teşrihilbedan,, eserinden: Vücud damarlariyle rahimde ceninin görünüşü

Tababetimiz yüzünü İstanbul'un alınmasından ve rönesanstan sonra garba çevirememiş, hep şarkın eski membalarındaki esaslar gene hâkim olmuştur. Onyedi ve Onsekizinci asırlarda Avrupada tıbbî yeniliklerin bazılarından, Türk hekimlerimiz, getirtip dilimize çevirdikleri veya çevirttikleri eserlerden muttali olmuşlar ve kınakına, ipeka gibi Garpta tanınan yeni ilâçlar hemen ticaret yoliyle bize de gelmiştir. Lâkin tamamen Garba dönülememiştir. Ondokuzuncu asırda tababetimiz Garba dönmüştür.

Geçmiş asırlarda hakikaten ciddî çalışmış bilginlerimiz az değildir. Mısırda tahsilini yapan ve orada başhekim olan Hacı Paşa, bizde tecrübî tababete ehemmiyet veren hekim ve cerrah Amasyalı Şerefeddin Sabuncuoğlu dünya ölçüsünde tanımamız ve tanıtmamız icabeden ve iftihar edeceğimiz âlimlerimizdendir. Hacı Paşaya Anadolumuzun İbni Sinası diyebiliriz. Bunlar ve İshak bin Murad, Ahi Çelebi, Emir Çelebi, Zeynelabidin, Halepli Salih bin Nasrullah, Hekim İsa, Hezarfen Hüseyin, Bursalı Ali, Hayati zade Mustafa Feyzi, Gevrek zade Hafız Hasan, Sinoplu Ömer Şifai, Ayaşlı Şaban Şifai, Suphi zade Abdülâziz, Kâtip zade Refi, Nuh, Tokatlı Hacı Mustafa, Abbas Vesim, Şani zade Ataullah, Mustafa Behçet gibi âlimlerimiz Ondört ve Ondokuzuncu asırlar arasında asırlarının ve bizim o zamanki ölçülerimiz derecelerinde muvaffak olmuş sayılabilir büyüklerimizdendir.

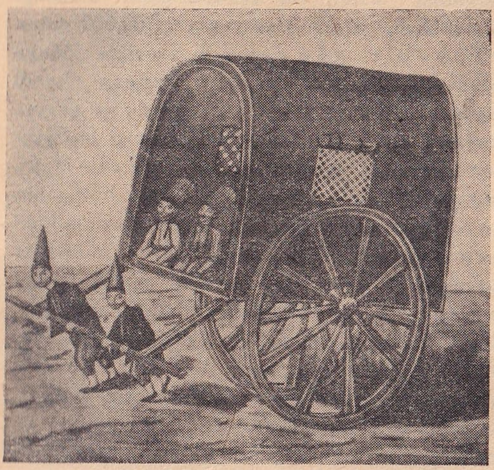

Kanunî devrinde Hekimbaşı

Ondokuzuncu asırda tamamen Garba dönen Türkler İstanbul'da Süleymaniye darüşşifası yanında tıb mektebinde sivil hekim yetiştirirken yeni tanzimedilen askerler için hekim ve cerrah yetiştirmek maksadiyle 1827 de tıbhane ve cerrahhane açılmış ve gene İstanbul'da sayısı pek çok asker hastaneleri yapılmıştır. İstanbul'un fethinden Ondokuzuncu asır sonuna kadar İstanbul'da sivil ve asker hastanelerinin yekûnu altmışı bulur. Bu yekûn hiçbir büyük

şehrin muaveneti içtimaiye tarihinde sayılmamıştır.

14 mart 1827 de açılan tıb ve cerrah mektebi bazan bir arada, bazan ayrı yerlerde hekim ve cerrah yetiştirmişler ve 1839 da Viyana'dan muallimi evvel unvaniyle Doktor

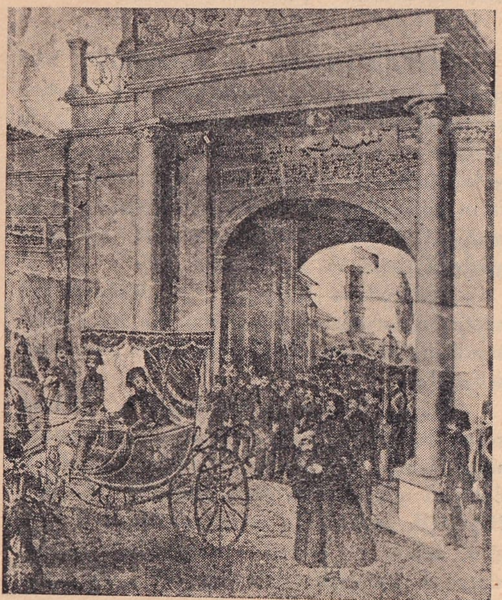

Kanunî devrinde hasta arabası

Bernar Galatasaray'da yeniden kurulan Mektebi Tıbbiyei Adliyenin başına getirilmiştir. Bernar'ın zamanında tıbbiyemiz Avrupa tıb fakültelerine müsavidir ve mezunlarına doktor unvanını vermiştir; onun bize gelmesinden beş sene akıbinde vaki olan ölümünden sonra da bu muvaffakıyet devametmiştir. Tedrisat burada kısmen 1865 e kadar fransızca idi. Mektepten mezun olanlar ordularda ve asker hastanelerinde ve memleket sıhhî idare ve teşkilâtında ve tıb tedrisatında vazife almışlar ve muvaffak olmuşlardır.

1864 de sivil hizmetler için mülkî hekim yetiştirmek gayesiyle Mektebi Tıbbiyei Mülkiye açılmış, her iki mektep 1908 inkılâbından sonra Tıb Fakültesi adiyle birleştirilmiştir.

Mütareke ve mücadele senelerine kadar Avrupada yetişmiş birçok hekimlerimiz av-

Abdülmecid'in Galatasaray Mektebi Tıbbiyei Adliyesini ziyareti

detlerinde Garbın tıb sahasının bütün yeniliklerini memleketimize sokmuş, klinik, laboratuvar ve kürsüler kurulmuştur. Buralarda varlık gösteren değerli tıb üstadları yetişmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin 1923 de kurulmasiyle Türk tababeti çok geniş bir ilerleme sahasına girmiştir. 1933 de İstanbul Üniversitesinde bir inkılâp yapılarak fakültenin ilerlemesine gayret edilmiş, Tıbbiye Haydarpaşadaki binasından İstanbul şehir hastanelerine -yeni klinikler katılarak- naklolunmuştur. Memleketimizin hakkiyle iftihar etmesi icabeden bir Tıp Fakültemiz, burada ve hariçte Türk tababetinin ilerlemesini gaye edinmiş değerli bir hekim zümremiz vardır. (*Prof. Dr. A. Süheyl Ünver*)

TOLSTOY, LEON — (1828 - 1910) 28 ağustos 1828 de Tula civarında Yasnaya-Polyana köyünde dünyaya gelen Kont Leon Nikolayeviç Tolstoy yalnız Rusyanın değil, dünyanın en büyük romancılarından biridir. Onun dış hayatı da bir çok büyük sanatçıların hayatı gibi son derece basittir. Köyde geçen bir çocukluk, Kazan Üniversitesinde yarıda bırakılan bir öğrencilik, Kafkasya'da topçu subaylığı, Sivastopol muharebesine iştirak, subaylıktan ayrılış, ve nihayet yabancı memleketlerde seyahat, Petersburg ve Moskova'nın kibar muhitlerine devam, sonra bıkkınlık.

Tolstoy

1862 yıllarına doğru, Tolstoy'un kendisinden on altı yaş küçük olan Sofi Andreyevna Behrs'le evlenip Yasnaya - Polyana'ya çekildiğini ve orada tam yirmi yıl saadet içinde yaşadığını görüyoruz. Bu yıllar romancının en verimli yılları olmuştur. «Harb ve Sulh» ile «Anna Karenina» ve «Yedi Çocuk» bu yılların mahsulüdür.

Tolstoy'un dış hayatında bundan fazlasını aramayın. Onun tükenmek bilmiyen zenginliği, dramatik sahnelerle kaynaşan iç hayatındadır. Bu hayatın türlü akislerini, «Çocukluk» tan, «Kazaklar» dan, «İvan İliç'in ölümü» ne, «Basübâdelmevt» e kadar bütün roman ve hikâyelerinde görürüz. Hayatının ve eserlerinin ana tema'sı, kendini bazan kapalı, bazan açık surette gösteren ölüm korkusudur. Bu korkunun sebebini sanatçının nihilizminde yani imansızlığında aramalıdır. Tolstoy bir yandan ölümden sonra insanın yok olup gideceğine inanıyor, bir yandan da yok olup gitmenin korkusiyle titriyordu. «Kazaklar» ın kan, barut, şarap ve tabiat kokan kahramanı Yeroşka'nın, «Öleceğim, mezarımda otlar bitecek!» sözü, daima kulağında çınlıyan bir sestir. Tolstoy'a, hayatın manasını ve gayesini aratan şey bu, öldükten sonra yokolup gitme duygusu olmuştur. Gençken, hayatla dolup taşarken bu korkuyu yenebilen Tolstoy, yaşlandıkça, mukavemeti azaldıkça, onun dehşetini hergün bir az daha fazla duymaktan kendini alamamıştır. 1880 de, boğulmak üzere olan bir kazazede gibi salibe sarıldıktan sonra bile, içini kemiren nihilizmi ve onun tabiî neticesi olan ölüm korkusunu söküp attığı söylenemez. «İvan İliç'in ölümü» (1886) bunun misalidir.

Tolstoy'un insan dışını bütün incelikleriyle tesbit etmesini bilen sanatı; insan ruhunu en gizli köşeleriyle, türlü duyguları içinde erişilmez bir surette aksettirmesini de bilir.

Onun sanat hayatını üç devreye ayırmak mümkündür:

1 — «Kazaklar», «Çocukluk, ilk gençlik, gençlik», «Sivastopol hikâyeleri» birinci devrenin mahsulleri olup tamamiyle şahsî intıbalardan, hatıralardan toplanmıştır. Bu devrenin Tolstoy'unu en iyi anlatan eseri «Kazaklar» dır. Bu roman, yalnız kuvvete inanan ve ona ideal gözile bakan, hayatın gayesini diğer insanlara hâkim olmakta bulan, mücadele ve şiddet peşinde koşan insanın ifadesidir.

2 — «Harb ve Sulh» un, «Anna Karenina» nın yaratıldığı olgunluk devresi. Bu iki büyük romanda sanatçının tarzı oldukça değişmiştir. Roman çerçevesi bir hayli genişlemiş, ahlâkçı Tolstoy kendini göstermiye başlamıştır. Meselâ mücrim bir alâkanın hikâyesi olan «Anna Karenina» (1873 - 1877) de, yalnız Rusyanın kibar muhitlerdeki yaşayışını, aşkla yaralanan ve ilk günahının acısiyle sarsılan, mahvına doğru yürüyen bir ruhun ince, derin tahlillerini görmüyoruz, aynı zamanda ahlâkî ve içtimaî meselelerin de ele alındığını görüyoruz. Ayni suretle modern bir İlyada olan «Harb ve Sulh» (1864 - 1869), bize yalnız Ondokuzuncu asır başındaki Rusyanın ordugâhta, salonlarda, malikânelerde geçen yüksek hayatını göstermekle kalmıyor, Harb ve Sulh, dinî kadercilik hakkında bir takım düşünceleri de ortaya atıyor. Birinci devredeki şiddet, kuvvet, fertçilik bu eserlerde artık yerini sevgi, feragat ve fedakârlık idealine bırakmıştır. Bu devrenin romanlarında görülen felsefî, ahlâkî ve dinî düşünceler, romanın sanat dokosunu yaralıyacak kadar inhisarcı değildir.

3 — Bu devre, Tolstoy'un imana sarıldıktan sonraki hayatının mahsulleri olan, «Dinim», «İtirafım», «Ne yapmalıyız?», «Kroyçer Sonat» (1890) «Basübâdelmevt» (1899) gibi dinî ve ahlâkî eserlerle kapanır. Hayatın gayesini tabiate dönmekte, ilk hıristiyanlar gibi tabiî olarak yaşamakta bulan bu devrenin Tolstoy'u nazariyatta kalmaz, tatbikata da geçer. Köylülerle düşüp kalkar, sırtında su fıçıları taşır, sapan sürer, buğday biçer, ayakkabı diker. Odasını kendi süpürür, paraya el sürmez. Fenalığa karşı mukavemet etmemek onun dinî kanunudur.

Tolstoy eşine az raslanır sanatçılardandır. Büyük bir kolaylıkla yazılmış hissini veren romanları uzun çalışmalarla elde edilmiştir. «Harb ve Sulh» un, bu iki bin sahifelik epope'nin yedi defa baştan yazıldığını söylemek, onun nasıl yıpratıcı bir çabalama ile tabiiliği elde ettiğini göstermiye yeter. İki bin sahife içinde görülen düşük bir cümlenin, istediğini iyi anlatamıyan bir sıfatın, Tolstoy'u ümitsizliklere düşürdüğü, bir kelimeyi değiştirmek için Moskova'ya telgraf çekerek «Harb ve Sulh» un basılışını durdurduğu olmuştur.

Tolstoy realist bir sanatçı idi. Küçük tarihî bir hâdiseyi, teferruata taallûk eden küçük bir vakayı büyük bir ihtimamla, vesikalara dayanarak kontrol etmek onun için bir zaruretti. Borodino muharebesine tam bir objektiflik vermek için, muharebe meydanında, elinde genelkurmay haritası olduğu halde, at üzerinde iki gün dolaşıp durmuş, hayatta olan eski muhariblerin ağzından küçük bir vakayı öğrenmek için şimendiferle kilometreler katetmiştir. Aynı titizliği, ayni objektif tasvir kudretini kendi zamanını tasvir eden romanlarda da gösterir. Bununla beraber onun müşahede ve tesbit kudreti, muhayyelesinin yaratıcılığını geride bırakmamıştır.

Tolstoy, hayatının üçüncü devresinde sanatı lânetlemiş, romanlarını ve insanlığın ölmez sanat eserlerini inkâr etmişti. «Sanat nedir?» eseri bu inkârın en parlak vesikalarından biridir. Amma sanata olan bu isyan, bütün şiddetine rağmen Tolstoy'daki yaratıcılığı, üstün sanatı tamamiyle yokedememiştir. Zaman zaman da olsa, halk için yazdığı bazı hikâyelerde «İki İhtiyar, Mum», «İvan İliç'in Ölümü», «Efendi ile Uşak» gibi nuvellerinde, «Karanlığın Kudreti» dramında dehasının son parıltılarını görmek mümkündür.

Tolstoy'un «Anna Karenina» sı, «İvan İliç'in Ölümü», «Efendi ile Uşak», «Aile Saadeti», «Kroyçer Sonatı», dört ciltlik «Harb ve Sulh» un birinci cildiyle bazı hikâyeleri, bazı dinî yazıları dilimize çevrilmiş bulunmaktadır.

1910 yılının 7 ikinciteşrininde Astapovo garında zatürreeden ölen Tolstoy, «Kazaklar»ı, «Çocukluk» u, «Anna Karenina» yı, «Harb ve Sulh» u yaratmış olan üstün sanatiyle daima yaşıyacaktır.

(Prof. Suat Kemal Yetkin)

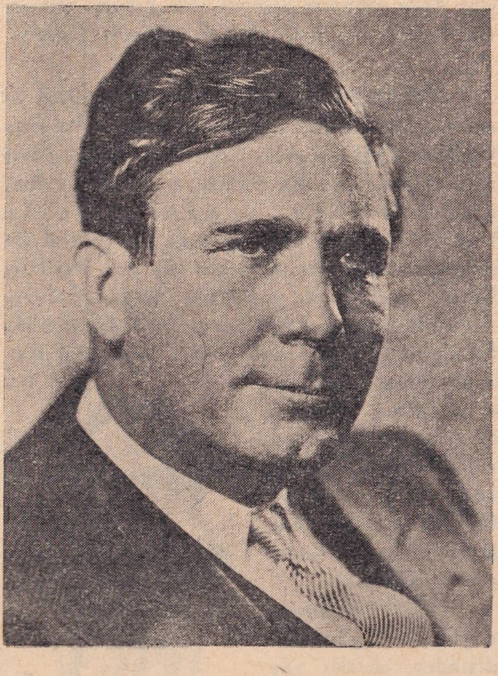
WİLLKİE, WENDELL L. — (1892-1944) «Türkçede Vendel Vilki okunur.» 1892 de İndiyana Cumhuriyetinin (Elvud) şehrinde doğmuş ve birinciteşrin 1944 de Nevyorkta ölmüştür.

Kendisini tanımış olanlarda uzun ve cüsseli vücudiyle, sevimli güleryüziyle, samimî halk adamı tavırlariyle, kötüye, fenaya, yanlışa, haksızlığa isyanlariyle, mücadeleci ruhuna tercüman olan kalın coşkun sesiyle Vilki'nin hâtırası hâlâ yaşamaktadır.

1940 seçimi için Cumhuriyetçi partisi tarafından Cumhur Reisliğine namzet gösterilen Vilki, namzetliği kabul nutkunu, doğduğu şehirde vermişti. 17 ağustos 1940 günü orada onu dinliyen kalabalık, küçücük şehre sığamıyordu. 52 sene evvel gene oracıkta doğmuş olan Vilki de bu küçücük şehirden taşmış, milletlerarası bir şöhret olmuştu. Dedesi tahakküm ve zulümlere isyan ederek Amerika'ya göçmüş bir Bavyera'lı, babası basit bir hâkim, annesi İndiyana'nın ilk kadın avukatı idi. Zulme isyan eden bir dedenin, adalet uğrunda çalışan bir babanın, ananeyi yıkan bir ananın soyundan gelen Vilki, içinde yaşadığı bu küçük evin mefkûreci havası içinde yetişmişti. Çiçeklerden usare toplıyan arılar gibi, bol bol okuduğu kitapların özünü içerek gelişti. Henüz 15 yaşında iken İndiyana üniversitesine girebilen Vilki hür ve mesut Amerikan çocuğu gibi civardaki fabrikalarda, şehirdeki dükkânlarda çalışarak hayatını da kazanmasını öğrenmişti. Üniversiteyi mutad dört seneden evvel ve büyük bir muvaffakıyetle bitirdikten sonra doğduğu şehre dönerek ilk adımlarını avukatlık sahasında attı.

1917 de Amerika harbe girdiği zaman Vilki derhal gönüllü yazılarak Fransaya sevkedildi. Cephede yüzbaşılığa kadar yükseldikten sonra 1919 da harb içinde evlendiği karısı Edit Vilki ile beraber Akron'a taşındı ve büyük bir kauçuk kumpanyasının avukatlığını alarak, eski mesleğinde çalışmıya koyuldu. Devamlı muvaffakıyetleri Vilki'yi on sene içinde mesleğinin en yüksek mertebesine ulaştırdı. Küçük Elvud'un genç avukatı büyük bir su ve elektrik şirketinin hukuk müşaviri olarak Nevyork'a geldi. Dört sene için de «Commonwealth and Southern Corporation» un müdürlüğüne yükseldi. Müteaddit iş temaslarında Vaşington'daki hükûmet adamları Vilki'yi i ş i n i b i l i r, i h m a l e d i l m e s i m ü m k ü n o l m ı y a n v e m ü c a d e l e e d i l m e s i h a y l i t e h l i k e l i b i r r a k i p olarak tanıdılar.

1940 seçimi gelip çattığı zaman onun namzet gösterilmesi ihtimallerinden bahsedenler pek azdı. O sırada karışıklık, kararsızlık içinde yüzen Cumhuriyetçi partisi ne yapacağını kestirememekle beraber bu tanımadığı demokrat dönmesine açık açık itimat gösteremiyordu. Fakat bu aralık Vilki'nin

Vendel Vilki

«Biz, milletin ferdleri» isimli makalesi milyonlarca rey sahibi tarafından okunmuş ve bu makalede fikirlerine, ümitlerine uygun bir siyaset programı gören halk, arzusunu siyaset adamlarına kabul ettirmek imkânını bulmuştu.

Harb tehlikesiyle karşılaşan Amerika infiratçılık, tarafsızlık cereyanları içinde istikametini kaybetmiş bir haldeydi. Milletin düşmüş olduğu bu durumdan kurtulabilmesinde, Pörl Harbır baskını harbi Amerikaya da ulaştırdıktan sonra milletin bütün gayretiyle orduyu desteklemesinde, üçüncü defa Cumhur Reisliğine seçilmeğe muvaffak olan Rozvelt kadar Vilki'nin de büyük bir hissesi vardı. O da tehlikeyi vaktinde sezmiş, o da takibedilmesi lâzımgelen yolu tayin ve işaret ederek ayni işlerde r a k i b i n i d e s t e k l e m i ş v e o n a b i r m i l l e t f e r d i s ı f a t i y l e b a ğ l a n m ı ş t ı. Onun bu hareketini bir nevi dehalet sayanlar, 1944 seçimi sıralarında, bir taraf tutmasını istiyenlere verdiği cevap karşısında ne kadar yanılmış olduklarını anladılar. O; «Benim Rozvelt le temasta bulunacağım söyleniyor. Bugün seçim kavgalariyle uğraşan namzet Rozveltle benim bir münasebetim olamaz. Eğer seçimi kazanırsa, Cumhur Reisi Rozvelt'in vereceği herhangi bir işi benimsemek her vatandaş gibi benim de vazifemdir. Bugün de Rozvelt beni ancak Cumhur Reisi sıfatiyle çağırabilir. Bunun dışında herhangi bir münasebet tasavvur etmek yersizdir» diyordu.

İki seçim devresi arasında geçen dört sene içinde Vilki daha büyük bir taraftar kütlesi toplaması icabederken 1944 de partisinin namzet seçimini kazanamadı. Bunun başlıca sebebini herşeyden evvel parti siyasetinde aramak lâzımdır. 1940 ta, infiratçılığın millet nazarında fena göründüğü devirde Vilki aradıkları adamdı. 1944 de böyle bir zorluk yoktu, infiratçılık tarihe karışmıştı. Artık partinin de Vilki'ye ihtiyacı yoktu.

Geçen dört sene içinde evvelâ İngiltereye, sonra Yakınşarka, Türkiye'ye, Rusya ve Çin'e giderek büyük müttefik önderleriyle ve milyonlara ulaşan halk kütleleriyle temas edebilen Vilki, bu seyahatinden edindiği kanaatleri, yalnız Amerikada 1,700,000 satan «T e k b i r d ü n y a» adlı eseriyle dünya efkârıumumiyesine sunduğu zaman kendi siyaset ve hayat felsefesinin özünü de ortaya koymuş oldu; hürriyete âşık, hususî imtiyazların düşmanı, Amerikanlığiyle müftehir Vilki, yeryüzünde sulhun kurulabilmesi için bütün dünya milletlerinin birleşmesi, bütün dünya milletlerinin iktısadî ve siyasî istiklâl ve hürriyete kavuşması, aşırı bir iktısadî milliyetçiliğe yol açılmadan gümrüklerin açılması, milletlerarası ticaretin serbestleşmesi lüzumunu esas olarak kabul ediyor, bunu temin için de sulh programının şimdiden hazırlanmasını istiyor, icabederse, Amerikanın önderlik vazife ve mesuliyetini benimsemesi üzerinde ısrar ediyordu.

Vilki bu fikirlerini yaymıya çalışırken şunu veya bunu kırmaktan, şunun veya bunun yanlışını yüzüne vurmaktan çekinmedi. V i l s o n'u n m e f k û r e s i y ı k ı l d ı d i y e D e m o k r a t p a r t i s i n d e n a y r ı l m ı ş o l a n V i l k i, t ı p k ı V i l s o n g i b i i n a n d ı ğ ı m e f k û r e l e r i n b i r t e k n o k t a s ı n ı, b i r t e k v i r g ü l ü n ü f e d a e t m e d i.

Bir vakitler Vilki'yi de herhangi bir siyasetçi gibi, istedikleri şekilde idare edebileceklerini uman parti kodamanları bu görüşlerinde yanılmış olduklarını anlamışlardı. 1944 nmazet seçimi sırasında, daha mülâyim değilse bile hiç olmazsa, kendilerine daha yakın birisini arıyarak Dvey'i seçtiler. Bununla beraber Vilki'nin siyasî hayatı sona ermiş sayılamazdı ve o ihmal edilemezdi. Fakat, hayatı boyunca yılmadan mücadeleye koşan Vilki, kendisini yatağa sermiş olan zatürreeyi mağlûp edemedi. Bu mücadelelerin yıkıcı darbeleri altında yıpranmış olan kalbi birdenbire duruverdi. *(M. Kenan Kan)*

VİTAMİNLER — Vitaminler bazı nadir haller dışında, uzviyetin kendi kendine sentezini yapamadığı ve çok ufak miktarlarda gelişme ve sıhhatte kalmak için lüzumlu ve yokluğunda bir takım muayyen rahatsızlıkların görüldüğü maddelerdir. İlk zamanlarda, mahiyetleri iyice bilinmediğinden harflerle gösterilmiştir, A, B, C.. gibi.

Avitaminoz herhangi bir vitaminin vücutta bulunmaması haline denir ki, bu yokluk kendisine has hastalıkların meydana gelmesine sebebolur.

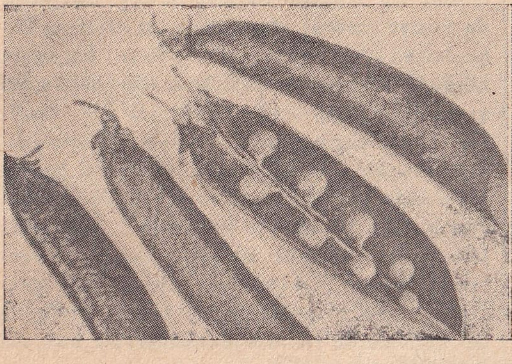
Hipovitaminoz ise vitaminlerin vücutta yeter dereceden aşağı miktarlarda bulunmasına denir. Vitaminler vücutta ihtiyaçtan daha az miktarlarda bulundukları takdirde, fizyolojik vazifelerde avitaminozlarda olduğu gibi aşikâr ve belirli rahatsızlıklar görülmezse de bu vazifelerde bir takım aksaklıklar müşahede edilir.

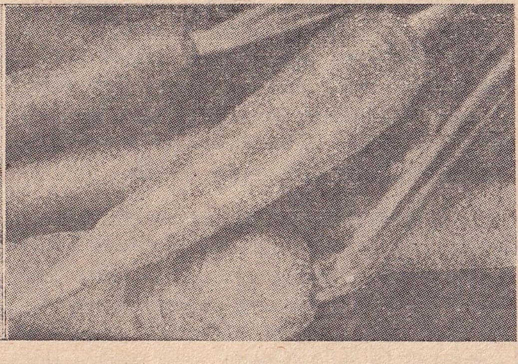
Şimdi en iyi tetkik edilmiş vitaminlerle onların hassaları gözden geçirilecektir.

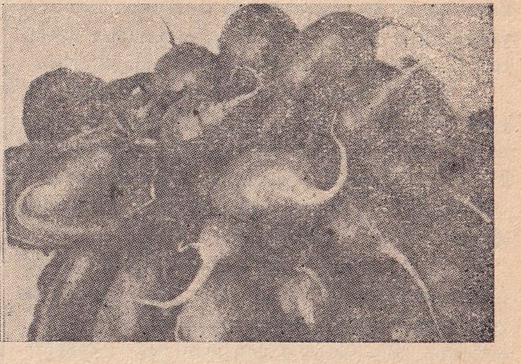
A v i t a m i n i (A x e r o p h t o l): A vitamini yağlarda eriyen bir vitamindir. Hayvanî gıdalardan karaciğer, bilhassa balık karaciğeri (Fletan, morina, ton..), tereyağ, yumurta sarısı, süt, iç uzuvlarda bulunur. Herkesin bildiği balık yağı yukarıda adı geçen

balık karaciğerlerinden çıkarılır. İçinde A vitamini ile birlikte D vitamini de vardır. Nebatî yağlarda, bu arada zeytinyağında, margarinde A vitamini yoktur.

A vitamini tesirini haiz maddeler nebatlarda da bulunur. Bunlar nebatî boyalardan

karotenlerdir. Karaciğerde A vitamini haline geçerler ve orada depo edilirler. Bu yüzden bunlara A vitamininin ilk şekli denir. Başlıca şu nebatlarda bulunur: Havuç, marul, lahana, ıspanak, tere, bakla, nohut, domates, biber, muz, portakal, şeftali, kiraz.

A vitamininden mahrumiyette başlıca üç çeşit bozukluk görülür: Büyüme durur, intanlarda mukavemet azalır, göz rahatsızlıkları husule gelir. Hekimlerin hemerolopi dedikleri gece körlüğü ilk alâmetlerdendir. Buna halk arasında tavukkarası denir. Eğer bu hal ilerliyecek olursa gözün karniyesinin kuruması ve munzama tabakasının dumuru görülür. Karniye bulanır, görmede tam körlüğe kadar gidebilen bir azalma bulunur.

A vitamini eksikliği içinde olan kimselerde intanlara istidat fazladır; muhat gışaları bozulmuş olduğundan mikroplara karşı vücudü koruyamazlar. Böyle kimselerde teneffüs aygıtı hastalıkları sık görülür.

Bir insanın günlük ihtiyacı 0,500 miligram A vitamini ve 2,500 miligram karoten olarak hesap edilmektedir.

B grupu vitaminleri: Tabiatta gıdalar içinde bulunan B grupu vitaminleri birçok ayrı vitaminlerden müteşekkildir. Bu grup içinde en iyi tetkik edilmiş olan vitaminler şunlardır: B_1 (Sinir koruyucusu), B_2 (Riboflavin), P - P (Nikotinik asit) B grubunun B_3, B_4, B_5, B_6 ilâh... diye adlandırılan diğer vitaminleri henüz tecrübe safhasında olduğundan, vitaminlere ait umumî bir bilgi vermek için tertip edilen bu makalede bunlardan bahsedilmedi.

B_1 vitamini: B_1 vitamini yahut anö-

rin suda erir, billûrlar halinde bir vitamindir, hararete karşı hassastır.

B vitamini bira mayasında, hububatın ruşeyminde ve dış kısımlarında (Aleuron, perikarpe) bol bulunur. İç kısımlarında hemen hiç bulunmaz. Keza, nohut, mercimek ve yeşil sebzelerde de vardır. Gene karaciğer, yürek, böbrek, beyin gibi bazı hayvan uzuvlarında da bulunur. Hayvanî ve nebatî yağlarda, yumurta akında, şekerlerde, nişasta, beyaz unda ya hiç yoktur veya çok az vardır. Buna mukabil % 82 unda bir miktar bulunur.

Anörinden, (B vitamini) mahrumiyet halinde beriberi husule gelir. Sıcak memleketlerde çok sık görülen bu avitaminozda muhuti sinir ve kalb - damar aygıtı hastalanmıştır.

Bu vitamin uzviyette şeker ve nişastalı maddeler gibi karbonhidratların yanmasına yardım eder, bu sebeple çok şekerli ve unlu rejimlerde muvazi olarak B vitamini de arttırılmalıdır.

Tabiî beslenmede, günlük B vitamin ihtiyacı 1,5 ile 2 mgr. arasındadır.

B_2 vitamini: Riboflavin veya laktoflavin denilen B_2 vitamini sarı renkte, suda erir, acı lezzette bir maddedir. Hararete dayanır, lâkin suda erimesi kayba uğramasının bir sebebidir. Bunun için gıdaların haşlanmasından sonra suları atılmamalıdır.

Tabiatta çok yayılmıştır. Bira mayasında en yüksek miktarlarda bulunur. Nebatlarda umumiyetle pek az bulunmaktadır; kuru kayısı, ıspanak ve bezelyede biraz daha fazladır.

Balık ve memeli hayvanların etinde nisbeten az riboflavin vardır. Lâkin balık yumurtası, böbrek, memeli hayvanlar karaciğerinde, inek sütü, yağsız peynir, yumurtada oldukça yüksek miktarlarda bulunur.

Fizyolojistlerin tecrübelerinden, riboflavinin (solumunun sarı fermenti) terkibine girdiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden hücre solumunun hâdiselerini tenbih etmektedir.

İnsanlarda B avitaminozu tabiî beslenmede çok nadirdir. Çünkü riboflavin hemen bütün gıdalarda bulunur ve oksidasyona dayanıklıdır.

Gündelik ihtiyaç 1 ilâ 2 mg. arasındadır.

C vitamini: C vitamini yahut askorbik asit renksiz, suda erir billûrlardır. Oksidasyona karşı son derece hassastır. Hava temasında ısıtılacak olursa süratle harab olur. Keza durmakla da koruyucu tesiri kaybolur. Böylece çocuklara muntazaman süt tozu, kondanse süt verildiği zaman niçin aynı zamanda portakal suyu verilmek lâzım geldiği anlaşılır. Hamızî muhitte daha dayanıklıdır. Bilâkis kaleviler karşısında çabucak harab olur. Bu sebeple yemekleri pişirme esnasında karbonat ilâve etmemek doğrudur.

C vitamininden tam mahrumiyet halinde skorbüt denilen hastalık görülür. Skorbüt diş etlerinde ve vücudün değişik yerlerinde kanamalarla kendisini gösteren ağır bir hastalıktır. Tam vaktinde C vitamini veya limon suyu verilirse iyi olur.

C vitamini portakal, limon, biber, domateste yüksek miktarlarda vardır. Meyvalar ve yeşil sebzeler de bu vitaminden zengindir. Hayvanî gıdalardan karaciğer, beyin, adale, sütte bulunur.

C vitamininden günlük ihtiyacın 75 mgr. olduğu kabul edilmektedir.

D vitamini: D vitamini yağda erir bir vitamindir. Yokluğunda çocuklarda raşitizm denilen hastalık görülür, çocuğun büyümesi esnasında kemiklerin biçimi bozulur, dişlerin çıkması ve büyüme gecikir.

D vitamininin vücutta tesiri gıdalarla alınan kalsium ve fosfor miktariyle çok yakından alâkalıdır. Kemiklerin iyi gelişmesi için bu iki madde arasında uygun bir nisbet bulunmalıdır $\left(\frac{\text{Kalsium}}{\text{Fosfor}} = 1 - 1{,}5\right)$.

Bunların fena muvazenede bulunduğu, kemiklerin büyümesi bozulduğu zaman D vitamini bu bozuk muvazeneyi düzeltir. Çocuğu raşitizmden korur.

D vitamini tabiî olarak balıkyağı, yumurta sarısı, tereyağ, süt, hindistan cevizi yağında bulunur.

D vitamini gıdalarda pek az miktarlarda bulunmaktadır; çünkü süt, tereyağ, sebzeler umumî kanaat hilâfına raşitizmden koruyucu faktörden çok fakirdir. Bu yüzden uzviyet D vitamini ihtiyacının ancak pek az bir kısmını hariçten temin eder (İ. Cathala). O halde tabiî ve fizyolojik olarak bu vitamin nasıl temin edilmektedir? Bu vitamin hariçten vücude getirilmekle değil, fakat güneş ziyasının derimizdeki steroller üzerine tesir etmesiyle vücutta kendiliğinden hasıl olmakta-

dır, yani uzviyet bu maddenin sentezini bizzat kendisi yapmaktadır. Lâkin güneş ışığından mahrum, kapalı yerlerde yaşıyan insan yavrusunda bu tabiî hâdise husule gelememektedir. Medenî âdetlerimizin bu vitaminin tabiî sentezini bozduğu, daima aynı cins yeknesak gıda ile muvazenesiz beslenme usulleri yerleştiği günden itibaren çocuklarımız hariçten D vitamini almağa mecbur kalmışlardır.

Kemik hastalıklarının, çocuklarda sık görülmesiyle beraber, gıda ve sağlık şartları bozuk olduğu zaman büyüklerde de aynı tabiatta rahatsızlık görülebilir (Osteomalasi).

Gündelik D vitamini ihtiyacı 0,02 mgr. olarak hesap edilmektedir.

P-P vitamini: Bu vitamin ismini pellegraya karşı koruyucu manasına gelen (preventive pellagra) kelimelerinin baş harflerinden alır. Geçmiş asırların çok bahsedilmiş bir avitaminoz hastalığı olan pellegraya karşı vücudü korur. P-P vitamini kimyevî bakımdan nikotinik asit veya nikotinik amiddir. Bira mayasında, etlerde, karaciğerde, sütte, maya hülâsalarında bulunur. Gündelik ihtiyacın oldukça yüksek miktarlarda olduğu kabul edilmektedir (Mönye'ye göre 20 mgr.). P-P vitamininden mahrumiyet neticesinde görülen pellagra hastalığı en ağır bir avitaminozdur. Bütün dünya halk kütleleri için hakikî bir âfettir. Yalnız İtalya'da ziraatle uğraşan halkın % 62 sinin pellegralı olduğu anlaşılmıştır.

K vitamini: K vitamini yahut «pıhtılaşma vitamini» yağlarda erir. Yeşil sebzelerde az veya çok bulunur. Memeli hayvanlar, bilhassa insanların barsaklarında mikroplarm faaliyetiyle teşekkül eder. Bu sebeple bazı haller müstesna bu vitaminden kifayetsizlik görülmez.

E vitamini: E vitamini yahut tokoferol yağlarda eriyen bir vitamindir. Suda erimez, hararete karşı çok dayanıklıdır. Bununla beraber gerek havanın oksijeni; gerekse ağır madenler muvacehesinde kolaylıkla bozulur.

Tabiatta buğday ve mısır filizinde, başlıca nebatî yağlarda, kakaoda, marul, et, karaciğerde bulunur.

E vitamini dişi hayvanlarda tabiî gebelik husulünü, ceninin gelişmesini, erkek hayvanlarda ise tenasül guddelerinin vazife görmesini temin eder.

Bu vitaminin insan uzviyetinde gördüğü işler henüz lâyıkiyle aydınlatılmamıştır. Gene insanlarda bu vitamin yokluğuna has bir avitaminoz görülmemektedir.

Vitaminlerin bazılarının suda erimeleri dolayısiyle yıkanma veya haşlanma esnasında suya geçtiklerini, diğerlerinin ise havanın oksijeni ve hararet tesiriyle, ağır madenlerle temasta veya kaleviler karşısında harabolduklarını gördük. Bu yüzden gıdaların hazırlanma ve sarfedilme yolu önemsiz değildir. Beslenmede vitaminlerin kaybolmalarını mümkün olduğu kadar azaltmak için aşağıdaki pratik tavsiyelere riayet etmek faydalıdır:

Yiyecekleri tercihan taze taze tedarik etmeli, günlerce bekletmeden kullanmalıdır. Temizlik bakımından sebzeleri yıkamakta fayda varsa da, bunları hemen çiğ olarak veya pişirip kullanmalıdır. Gıdalar çok küçük parçalara bölünmemelidir. Sebzeler mümkün olduğu kadar kabuklariyle pişiri melidir; bundan gaye, hava temasını azaltmaktır (bilhassa patateste). Kızartma suda kaynatmaktan daha iyidir. Pişirme müddetini asgariye indirmek ve yemeği hafif ateş üzerinde bırakmamak lâzımdır. Tereyağ çiğ olarak, haşlanmış sebze veya et üzerine sonra ilâve edilmelidir. Yalnız vitaminleri değil madenleri ve diğer maddeleri de ihtiva eden haşlama sulariyle yemek suları kullanılmalıdır. Pişirme mümkün olduğu kadar havadan saklı olarak yapılmalı ve pişirme esnasında yemeğin üstü kapalı olmalıdır. Yemekleri mümkün olduğu kadar bakır kaplarda pişirmekten sakınılmalıdır, bu iş için emaye kaplar tercih edilmelidir. Yemekler piştikten sonra taze taze yenmelidir. Yemeklere hiçbir zaman karbonat ilâve edilmemelidir. (*Dr. Fahir Sanel*)

ANAYASA — Bir memleketin devlet çatısını kuran ve siyasî nizamının ana kaidelerini gösteren kanundur. Bu kanunun Türkiyede resmî adı, eskiden «Kanunu Esasi» idi, şimdi «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» dur. Son senelerde bu iki tabirdeki izafî terkip şekli kaldırılarak (Esas Kanun) ve (Esas Teşkilât Kanunu) denildiği gibi; başlıca kaynağını anayasa kaidelerinde bulan hukuk şubesine de (Esas Teşkilât Hukuku) yahut kısaca (Esasiye Hukuku) denilmektedir.

I — Tarihte anayasa fikri ve anayasaların türlü şekilleri: Anayasa fikri tarihte devlet teşekkülü kadar eski ve devletle beraber doğup gelişmiş bir fikirdir. Biz bu fikre tarihin her çağında ve hemen her memlekette az çok farklarla rastlıyoruz. Eski Türk Hanlıklarından, Yunan ve Roma sitelerinden itibaren bütün Uzakçağ devletlerinde, Ortaçağların İslâm ve Hıristiyan camialarında devlet teşkilâtının esaslarını ve hükûmet usullerini tayin eden anayasalar görüyoruz. Yalnız bu yasalar her çağda ve her yerde aynı bir şekil arzetmemektedir. Umumiyetle Onsekizinci Asırdan önceki zamanlarda anayasalar örfîdir, yani atalar mirası gibi nesilden nesle geçip gelen teamüller ve mâşerî itiyatlar halindedir. Gene o asırdan önceki devirlerde bunlar ekseriya dinidir, yani peygamber vasıtasiyle gönderilmiş mabut emirleri ve iradeleri şeklindedir. Zamanımızda ise anayasalar, diğer kanunlar gibi, resmî birer devlet buyurultusu ve yazılı kaideler mecmuası suretindedir.

a. Örfî anayasalar: Örf ve teamüller, hukuk ve ahlâk gibi içtimaî disiplinlerin olduğu kadar, devlet hayat ve teşkilâtının da bütün tarih boyunca en köklü dayanağı olmuştur. Bütün eski devletlerde, pek az bir istisna ile, devlet nizamı ve hükûmet usulleri, hükümranlık hakkının iktisabı ve intikali şekilleri, hükümdarın hukuk ve imtiyazları, hulâsa bütün devlet adâb ve merasimi örf halinde kaidelere bağlanmış ve bu kaideler uzak ataların kıymetli mirası gibi nesiller arasında muhafaza olunmuştur. Bu usul devrini tamamiyle yaşamış ve zamanımızda tarihe karışmış da değildir. Çünkü, evvelâ, İngiltere gibi büyük bir memleketin anayasası bugün bile, esas itibarile, örfidir. Bu memlekette gerçi 1215 ten itibaren muhtelif tarihlerde, kâh krallar tarafından ısdar edilmiş fermanlar ve kâh krallara kabul ettirilen şartnameler ile, bazı anayasa kaideleri vazolunmuş ve yazılı bir şekil almış ise de; devlet teşkilâtının en zengin esaslarını hâlâ örfler teşkil etmektedir. Saniyen, gene bugün anayasası yazılı olan devletlerde de kanunlaşan devlet kaideleri yanında hattâ bazan dışında örfler teşekkül etmekte ve bunlar devlet hayatında mühim rol oynamaktadır.

b. Dinî anayasalar: Bilindiği üzere, eski devirlerde, ferdî hayatın olduğu gibi, içtimaî hayat ve münasebetlerin icap ve ihtiyaçları da ekseriya dinî bir ifade alır; bunlara mabut iradelerinin bir nevi zuhuru nazarile bakılırdı. Bu inançtan devlet idaresi ve hükûmet usulleri bile müstesna kalamamıştır. Eski devletlerde, camia hayatının en mutlak bir lâzimesi halinde devlet bünyesinde esasen mevcut olan âmme otoritesi ve bunu temsil eden makam dinî birer kutsiyete bürünür; bu otorite ilâhî kudretin hükümdar şahsında ve iradesinde esrarengiz bir tecellisi, hükümdarın kendisi de ilâhî varlığın yeryüzünde bir gölgesi telâkki olunurdu. Devlet idaresinde bir takım usul ve erkân şeklinde dal budak salıp kaideleşen bu telâkki eski devletlerin bir çoğunda; meselâ, geçen asrın sonlarına kadar, Türkiyemizin İmparatorluk devrinde, siyasî nizamın özünü teşkil etmiş ve bu devletlerde (Kitabı Mukaddes) ler anayasa hizmetini görmüştür.

Örflere ve dinî kanaatlere dayanan anayasalar, tarihî ehemmiyetlerine ve müstesna bir şekilde bugün bile yaşamalarına rağmen, zamanımızın devlet hayatında yerlerini lâik ve rasyonel mahiyette yazılı anayasalara bırakmıştır.

c. Yazılı anayasalar: Devrimiz, devlet hayat ve teşkilâtının istikrarlı bir statüsü ve sabit bir plânı şeklinde yazılı anayasa devridir. Bu devrin açılmasını Onsekizinci Asır sonlarında bir taraftan İngiliz krallığının Amerikan kolonilerinde kopan istiklâl hareketlerine, bir taraftan da bazı garb memleketlerinde değişen iktısadî hayat şartlarile içtimaî sınıf münasebetlerine ve hususiyle o devrin siyasiyatçı filozoflarının kanunsuz rejimlere ve müstebit hükümdarlara karşı açtıkları kalem mücadelesine borçluyuz. Bu mücadelenin mihverini şu fikirler teşkil etmiştir: İnsanlar, evvelâ, insan olmak sıfatiyle bir takım tabiî ve lâyezâl haklara maliktir. Ve bu hakların başında her insanın canından, mal ve mülkünden, şeref ve haysiyetinden emin olarak korkusuz ve endişesizce hür ve hukukan müsavi yaşamağa olan hakkı gelir. Bir memlekette devlet otoritesi ve teşkilâtının gayesi ve varlığının hikmeti insan ferdine bu en tabiî hakkını temin etmektir. İnsanlar, saniyen, muayyen bir devletin vatandaşı olmak sıfatiyle mensub oldukları devletin hükûmetine, doğrudan olamazsa, mebus ve mümessilleri vasıtasiyle olsun iştirak etme ve, bu suretle, itaate mecbur olacakları kanuna ve otoriteye rey ve riza verme hakkına maliktir. Biri insanların insanlık tabiatından ve yaradılışından, diğeri vatandaşlık sıfatından doğan bu hakları tanıyıp temin etmiyen bir devletin anayasası ve meşru nizamı yoktur. Ve böyle olan bir devlette ise vatandaşların hükûmet edenlere isyan edip karşı durmağa hakları vardır.

Bu türlü inkılâbcı fikirle hareket eden Onsekizinci Asrın siyasî felsefecileri, bir taraftan anayasa mefhumunu yepyeni bir sahaya nakletmiş ve bunu, eskiden olduğu gibi, herhangi bir hükûmet şeklinin usul ve erkânı değil; muayyen bir siyasî rejimin yani halk hükûmeti sisteminin temeli ve vatandaş hak ve hürriyetlerinin teminatı görmüşlerdir. Diğer taraftan da, halk hükûmeti usulünün iç mantığına uyarak, anayasanın muayyen bir usul dairesinde devletçe vazedilmesini ve millî bir misak şeklinde yazılıp herkese ilân olunmasını istemişlerdir. Ve bunu da şöyle müdafaa etmişlerdir:

1 — Örf ve âdetler çok kere yeter derecede vazıh ve sabit değildir. Bunlar keyfî

ve itibarî tefsire müsaid kaypak kaidelerdir. Binaenaleyh örfî anayasalar, her şeyden evvel vuzuh ve istikrar istiyen, modern bir devlet nizamının temeli olamaz. Buna mukabil, memleket halkının müşterek akıl ve iz'anının ifadesi olarak ölçülü ve düşünüklü bir surette yazılan bir anayasa keyfî anlayışa müsaade etmez, muhtelif tefsirlere meydan bırakmaz. Böyle bir anayasa herkesin cebinde taşıyabileceği ve icabında açarak hak ve vazifelerini okuyup öğrenebileceği bir el kitabı olur.

2 — Bir devletin anayasası hem vatandaşlar arasında yapılmış bir nevi millî ve siyasî misak mahiyetindedir; hem de halk ile hükûmet münasebetlerinde karşılıklı hak ve vazifeleri tesbit eden bir sınır taşı mesabesindedir. Bu yasa vatandaşların kendi aralarındaki münasebet ve muamelelerde her birinin esas hak ve vazifelerini tayin ettiği gibi, devlet namına hareket edip iş gören hükûmet heyetinin de salâhiyetlerini ve kullandıkları nüfuz ve otoritenin vatandaşlara karşı hududunu gösterir. Anayasaların bu mahiyet ve gayesi gözönünde tutulunca, bunların yazılı olması, hattâ alelâde kanun vazıı fevkinde ve yüksek salâhiyetli bir müessisler heyeti tarafından konulup tesis edilmesi gerektiği kendiliğinden meydana çıkar.

3 — Anayasa, yalnız bir hak ve vazifeler sınırı değil, aynı zamanda memlekette vatandaşlık terbiyesi ve siyasî ahlâk rehberidir. Vatandaş, millî bayrağın vatan ufuklarında daima dalgalandığını görmek için nasıl düşünmesi ve nasıl hareket edip ne yapması lâzım geldiğini anayasadan öğrenecektir. Diğer taraftan kanun vazıları ve bütün hükûmet ve idare heyetide hareket ve faaliyetlerinin ruhunu ve yüksek direktiflerini bu yasadan alacaklardır. Örf ve teamül halindeki anayasalar zamanımızın muğlâk ve mudıl devlet işlerinde bu hizmetleri göremezler.

Yazılı anayasa etrafındaki bu düşünceler ilk defa 1776 da Şimalî Amerikadaki İngiliz kolonilerinin istiklâl dâvalariyle tahakkuk sahasına girmiş ve biraz sonra, yani 1781 de, Amerika konfederasyonu ve 1787 de de şimdiki Birleşik Devletler yazılı anayasası yapılmıştır. Yeni dünyada zuhur eden bu harekete Avrupa karasında en evvel Fransa ayak uydurmuştur. Fransızların meşhur «İnsan ve yurddaş hakları beyannamesi» nin 16 ncı maddesinde : Ülkesinde insan hakları teminata bağlanmamış ve kuvvetler bölünüp ayrılmamış olan bir devletin anayasası yoktur, denilmek suretiyle yazılı anayasa prensipi vazolunmuş ve, bu prensipin tatbikatı olmak üzere de, 1791 Anayasası vücude getirilmiştir. Bundan sonra Fransa'da muhtelif tarihlerde. muhtelif ruh ve temayülde anayasalar yapılmış; Ondokuzuncu Asırda diğer Avrupa memleketlerine de yayılan bu hareket, asrın sonlarına doğru, Osmanlı İmparatorluğu hudutlarından bile içeri girmiş ve Türkiyemizin ilk yazılı anayasası olan 1876 (Kanunu Esasî) si ilân edilmiştir.

Geçen asırda bu suretle taammüm eden yazılı anayasalar hep ayni formada değildir. Bilâkis memleketlere ve karşılaşılan siyasî vukuata göre muhtelif şekilde yapılmıştır. Bunların da başlıcalarını kısaca gözden geçirelim :

d. F e r m a n ş e k l i n d e a n a y a s a l a r : Bunlar hükümdarlık rejimlerde; ekseriya isyan ve ayaklanmalar neticesinde, bazan da devletçe maruz kalınan muhataralar karşısında, hükümdarın örfî kaynaklardan veya dimî inançlardan aldığı mutlak ve hudutsuz salâhiyetlerine bir hudut tanımasını; köklü geleneklere dayanan hukuk ve imtiyazlarından bazılarını halk hesabına terketmesini ifade eden yasalardır. Ondokuzuncu Asır anayasalarının birçoğu bu kabildendir. Buna memleketimiz tarihinden, demin adı geçen, 1876 «Kanunu Esasî» sini misal verebiliriz. Mevzuu ve muhtevası bakımından tam mânasiyle bir kanun olan bu yasa, o sırada devletin maruz kaldığı güçlükler karşısında ve başta Mithat Paşa olduğu halde bazı devlet ricalinin ısrarı üzerine İkinci Abdülhamid tarafından isdar olunmuş ferman şeklindedir.

e. M i l l î m i s a k ş e k l i n d e a n a y a s a l a r : Bunlar millî camiayı intihab yoliyle temsil eden bir mebus veya müessisler heyeti tarafından müzakere ile yapılıp ilân olunan yasalardır. Bu nevi yasalara da, gene memleketimiz tarihinden, en güzel misal 1921 tarihli «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» ile 1924 tarihli şimdiki «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» muzdur.

f. K ı s a v e u z u n a n a y a s a l a r : Bazı memleketlerin anayasası sırf devlet nizamının esaslarını ihtiva etmek üzere kısaca yazılmıştır. Misal olarak Fransızların 1875 Anayasasiyle bizim 1921 «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» muzu gösterebiliriz. Siyasî vukuatın zoriyle çarçabuk yapılan bu iki kanunun ikisi de sadece büyük teşkilât prensipleri üzerinde kalmış, tafsilât ve teferruattan kaçınmıştır. Buna mukabil, bazı anayasalar da birer ders kitabı gibi uzundur. Bu nevi yasaların tipik misali de Almanların 1919 Vaymar Anayasasıdır. Birinci Dünya Harbinden sonra Almanya'nın siyasî, içtimaî ve iktısadî nizamını yeniden kurma iddiasiyle yapılan bu yasa adeta bir içtimaî siyaset kitabıdır. Yüz beş madde ve altı fasıldan mürekkeb olan bizim şimdiki Anayasamız orta genişlikte bir kanundur.

İlâve edelim ki, her iki şeklin faydaları ve mahzurları vardır. Umumiyetle uzun anayasalar hükûmet edenlerin hareket ve teşebbüs serbestliğini ve yeni vaziyetleri takdir salâhiyetini fazla tahdid eder; devlet hayatının önceden görülüp tahmin edilemiyen bin bir çeşid hâdise ve ihtiyacını kanunun dar ve donuk formüllerine bağlar ve neticede anayasanın tatbik kabiliyeti azalır. Kısa anayasalarla bu mahzur önlenmiş olursa da bunlar da anayasadan beklenen halka ve hükûmete iş ve teşebbüs direktifleri verme ve memlekette siyasî terbiye ve ahlâk rehberi olma gibi mühim bir faydadan mahrum kuru bir teşkilât plânı şeklini alır.

g. B e y a n n a m e l i v e b e y a n n a m e s i z a n a y a s a l a r : Bazı memleketlerin anayasaları başta bir felsefî inanç şeklinde ve muhtelif unvan altında bir beyanname taşır. Bunların tipik misali Fransızların 1791 İnsan ve yurddaş hakları beyannamesidir. Bu beyanname fertçi, hürriyetçi ve müsavatçı demokrasinin felsefî akidelerini ihtiva etmiştir. Fransada Büyük İhtilâl senelerindeki Anayasa'larda tekrar edilen bu usul, sonraları terkedilmiştir.

Türkiyemizde beyannameli Anayasa yoluna gidilmemiştir. Şimdiki Anayasamızda beyanname yerini yasanın ikinci maddesiyle beşinci faslı tutmaktadır. Hatırlanacağı veçhile, ikinci maddede Türkiye Cumhuriyetinin içtimaî politika prensipleri ve beşinci fasılda da vatanlaşların âmme hakları gösterilmiştir.

II — A n a y a s a l a r ı n m e v z u v e m e s e l e l e r i : Önce şunu kaydedelim ki, anayasalar birbirinden yalnız şekilce değil, ayni zamanda mevzu ve muhteva bakımından da ayrılır. Binaenaleyh dünya anayasalarını derleyip toparlıyarak tek tipe irca etmek ve bunları devletlerin müşterek bir rejim rehberi halinde ele almak mümkün değildir. Memleketlerin dilleri, dinleri, hayat görüşleri, siyasî ve sosyal ülküleri kadar, bütün bu husisiyetlerin bir zübdesi olan devlet bünyeleri ve anayasaları da başka başkadır.

Bununla beraber aynı bir devrin medeniyet havasını teneffüs eden milletlerin anayasaları arasında sıkı bir prensip bağlılığı ve müşterek mevzu ve meseleler de vardır. Filhakika, dikkatle gözden geçirilirse, zamanımız anayasalarının birçok esaslarda birleştiği ve müşterek mevzular ihtiva ettiği görülür. Bunlardan başlıcalarına kısaca işaret edelim :

Modern anayasaların müşterek mevzularından birini, memleketin hükûmeti başına kimlerin, ne usul ile ve ne kadar müddetle geleceğini ve ne gibi şartlar altında hükûmet icra edeceğini tayin etmek meselesi teşkil eder. Zamanımız anayasaları bu meselenin halline iki yoldan yürümüş ve iki prensip - fikir kabul etmiştir ki, biri halk hükûmeti, diğeri de hukuka bağlı devlet fikridir. Halk hükûmeti, modern manasiyle, devlet işlerinde memleket umumî efkârını rehber alan ve intihab usulü üzerinden millî temsile dayanan hükûmettir. Gerçi bugün her devletin anayasası geçen asırda parlmantarizm adiyle klasikleşen halk hükûmeti usulünü olduğu gibi kabul etmiş değilse de; bu fikri millî tarihin akışına ve memleketin şimdiki ihtiyaçlariyle geleceğe ait temennilerine göre tadil ve tefsir ederek millî temsile dar veya geniş bir yer vermiştir. Hukuka bağlı devlet fikrine gelince; bunun da hulâsası devlet otoritesini, temsil yoliyle de olsa, kullanmağa memur olan hükûmet ve idare adamlarının iktidar ve salâhiyetlerini hukuk ile hududlamak; bunların devlet namına icra edecekleri faaliyetlerin meşruiyetini anayasa ile vatandaşlara tanınmış olan haklara riayet şartına bağlamaktır.

Anayasaların diğer bir müşterek mevzuu da devletin siyasî ve sosyal teşkilâtını kurmak, merkezî devlet organ ve müesseselerini tayin etmek meselesidir. Bu meselenin halli için de muasır anayasaların kabul ettiği prensip, işbirliği esasına dayanmak üzere devlette rasyonel bir vazife ve salâhiyet bölümüdür. Filhakika bugün hemen bütün anayasalarda devlet hayatı, her biri ayrı birer organ tarafından başarılmak üzere, üç büyük fonksiyon halinde teşkilâtlandırılmaktadır. Bu fonksiyonlardan biri teşri yani kaide ve kanun koyma, diğeri icra ve idare yani kaide ve kanunlar üzerinden gitmek şartile devlet gemisini yürütme, üçüncüsü de kaza yani kaide ve kanunların tatbikatını müstakil mahkemelerce kontrol etmedir.

İlâve edelim ki, Amerika ve Sovyet Rusya gibi, birçok devletçiklerden teşekkül eden siyasî birliklerde, birlik merkezini teşkil eden devletle birliğe dahil âza devletlerin karşılıklı vazife ve salâhiyetleri hududunu tayin etme meselesi, bu türlü devlet anayasalarında büyük bir ehemmiyet a'an müşterek bir mevzudur.

Dünya anayasaları hakkında verdiğimiz bu umumî malûmattan sonra şimdi Türkiye anayasalarına çarçabuk bir göz gezdirelim.

III — Türkiye anayasaları: 1 — İmparatorluk devri anayasaları: — Tarihimizin İmparatorluk devrinde devletin, tâ Ondokuzuncu Asır sonlarına kadar, örfî ve dinî anayasa rejiminde yaşamış olduğuna yukarıda işaret etmiştik. Filhakika bu uzun devirde Türkiyenin siyasî teşkilâtı ve hükûmet usulleri kısmen örf ve teamüllere, kısmen de dinî esaslara dayanmış ve devlet hayatının ruhunu şeriat kanunları teşkil etmiştir. Fakat Onsekizinci Asrın sonlarına doğru ve Rusya ile yapılan 1774 Küçük Kaynarca muahedesini takibeden yıllarda İmparatorluğun devletlerarası durumu gittikçe bozulmuş; Balkanlarda kopan hürriyet ve istiklâl dâvalarına Üçüncü Selim ve İkinci Mahmud devirlerinin ıslahat hareketleri ve Yeniçeri ayaklanmaları ve felâketli Edirne Muahedesi (1829); derken uzun süren Mısır gailesi ile bu esnada gene Rusya ile yapılan üzüntülü Hünkâr İskelesi Muahedesi (1833) inzimam etmiş ve bütün bu iç ve dış gaile ve güçlükler içinde nihayet Abdülmecidin ilk saltanat yılında ilân edilen «Gülhane Hattı Hümayunu» (1839) ile yazılı anayasa rejimine doğru ilk adım atılmıştır.

Gerçi Gülhane Hattı bir anayasa sayılamazsa da can, mal ve mülk emniyeti bahsinde halk ile hükûmet münasebetlerini nizamlaması ve tebaa arasında cins ve mezheb farklarını kaldırarak hukukî müsavat ilân etmesi, hulâsa Halife - Sultanın örfî ve dinî mutlak salâhiyetlerini, nazarî de olsa hududlaması itibariyle mühim bir siyasî vesikadır. Bu fermanın Türkiyede lâik mahiyette yazılı kanunlar devri açması, devlet tarihimizdeki ehemmiyetini bir kat daha arttırır. Filhakika, devlet hayatını yeni ihtiyaçlara göre nizamlamak üzere kanunlar vazedilmesini emreden Gülhane Hattının ilânından sonraki senelerde modern tarzda ceza, ticaret ve usul kanunları tanzim edilmiş ve bu hareket, yukarıda bahsi geçen 1876 «Kanunu Esasî» sinin neşrine müntehi olmuştur.

Türkiyenin bu ilk yazılı teşkilât kanunu ferman şeklinde isdar edilmiş olmasına, hükümdarın hak ve imtiyazlarına çok geniş bir yer vermesine ve devlet teşkilâtında dinî ruh ve esasları muhafaza etmiş bulunmasına rağmen, devrine göre, modern bir anayasa olmuştur. Yalnız, İkinci Abdülhamid, kendince makul gördüğü bazı sebeblerle ve yasanın kendisine verdiği salâhiyetten istifade ederek, bu ilk anayasayı, ilânından pek kısa bir müddet sonra, filen yürürlükten kaldırmış ve otuz küsur sene devleti koyu bir istibdad ve mutlakiyetle idare etmiştir.

1908 İhtilâliyle hükûmeti ele alan İttihat ve Terakkiciler (31 Mart vakası) ndan sonra, yeniden yürürlüğe giren ilk anayasada genişçe ve liberal temayülde değişiklik yapmağa, halk hakları karşısında hükümdar kuvvetini sıkıca bağlamağa karar vermiş ve bu değişiklik 1909 ağustosunda yapılmıştır.

Bundan sonra, Birinci Dünya Harbine giren İmparatorluk hükûmeti o badireden mağlûb ve perişan çıkmış ve (Mondros Mütarekesi) ile İmparatorluğun inkırazına, memleketi düşman istilâsına terketmek suretiyle de anayasa hükümlerinin filen yürürlükten kalkmasına razı olmuştur.

İmparatorluk dağılmış, fakat Türk milleti ölmemişti. Atatürk'ün yüksek dehasının nuriyle aydınlanan memleket efkârı, yakın Türk tarihinin bu en büyük önderinin kırılmaz azmi etrafında toplanmış ve 1920 nisanında Ankara'da «Büyük Millet Meclisi Hükûmeti» kurulmuştu. İlk aylarını cephe hareketlerini takibe ve bazı uygunsuzlukları tenkile hasreden Büyük Meclis, mukadderatını eline aldığı memlekete 1921 ikincikânunda «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» adiyle kısa bir anayasa vermiştir. Devlet teşkilâtına milletin kayıtsız ve şartsız hâkimiyeti prensipinden ve geniş bir halk idaresi esasından hareket eden bu yasa ile Türkiyede, meclis manevî şahsile temsil edilen, orijinal şekilde bir Cumhuriyet tesis olunmuştu.

İstiklâl savaşlarının kazanılması, nihaî zaferin elde edilerek Lozan Sulh Konferansının açılması üzerine, İmparatorluk devrinden arda kalan saltanat ilga edilmiş, daha sonra hilâfet de kaldırılmış ve bu arada 1923 birinciteşrin sonunda normal şekliyle Cumhuriyet resmileştirilmiştir. Bu büyük siyasî inkılâptan ve bütün bu teşkilât hareketlerinden sonra, Lozan Sulh Muahedesiyle siyasî vaziyeti esasen normalleşen cumhurî Türkiyeye yeni bir anayasa verilmek lâzımgeliyordu. Bu işi ikinci Büyük Millet Meclisi üstüne alarak 20 nisan 1924 de gene «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» unvaniyle şimdiki anayasamızı müzakere ve kabul etmiştir.

2 — Cumhuriyet Anayasası: 1924 tenberi millî hayatımızı tanzim eden ve muhtelif tarihlerde tadile uğrıyan bu yasa ile Türkiyede temsilî demokrasi esasına müstenit cumhurî ve lâik bir devlet kurulmuştur. Bu yasamız, devlet teşkilâtına Erzurum ve Sıvas kongrelerinden süzülüp gelen ve 1921 anayasasında ilk defa teşriî ifadesini bulmuş olan bir prensipten hareket etmektedir. Bu prensip, kayıtsız ve şartsız millî camianın hâkimiyeti yani memleket içi ve dışı işlerinde ve millet mukadderatını tayin hususunda en yüksek salâhiyetin ve son söz hakkının Türk milletine ait olmasıdır. Millet bu salâhiyetini, veraset hakkına dayanan bir hükümdar ile paylaşmaz. Devlet Reisliği, İmparatorluk devri anayasalarında olduğu gibi, muayyen bir aile içinde ve ailenin en yaşlı erkek evlâdına intikal etmek üzere irsî değil; Cumhur Reisi sıfat ve unvaniyle ve yalnız ehliyet şartına tâbi olarak intihabıdır.

Millî camia haiz olduğu hâkimiyetin icra ve istimalini, İntihab Kanunu hükümleri dairesinde ve seçmenleri vasıtasiyle müsavi, ihtiyarî, gizli ve iki dereceli rey usulü ve ekseriyet prensipi üzerinden seçtiği bir mebuslar heyetine emanet eder. Büyük Millet Meclisi unvaniyle devlet merkezinde toplanan bu heyet, millî hâkimiyetin en yüksek ifadesi olan teşri salâhiyetini bizzat kullanır. Kanun vazetme yani hak, vazife ve mükellefiyet ihdas eden umumî ve mecburî kaideler koyma salâhiyeti; harbe ve sulha karar verme, devletlerle muahede ve mukavele imzalama, umumî ve hususî mahiyette af ilân etme, idam cezalarının infazına izin verme, umumiyetle cezaları tahvil ve tahfif etme ilâh.. gibi hükümranlık tasarrufları münhasıran Meclise aittir.

Hâkimiyetin diğer bir ifadesi ve zuhuru şekli olan icra ve idare salâhiyeti de Meclise aittir. Yalnız Meclis bu salâhiyetin istimalini, icra ve idare kuvvetlerinin en yüksek âmiri sıfatiyle kendi içinden, gizli rey ve mutlak ekseriyetle seçtiği bir Cumhur Reisine tevdi eder. Cumhur Reisi de ayni salâhiyeti Meclis âzası arasından tayin ettiği bir İcra Vekilleri Heyeti marifetile kullanır. Bu heyet Meclise karşı mesul ve Meclisin murakabesi altındadır.

İcra Vekillerinin başında Hükûmet Reisi sıfatiyle bir Başvekil vardır. Vekillerden her biri kendi vekâleti işlerinden dolayı münferid ve hükûmetin umumî siyasetinden dolayı da müşterek olarak mesuldür.

Millet hâkimiyetinin son bir ifadesi de kaza yani haklılığı ve haksızlığı ayırdetmek ve suçlulara ceza vermek salâhiyetidir. Bu salâhiyetin istimali de, hükümlerinde hem Meclise ve hem hükûmete karşı istiklâli haiz ve yalnız kanuna tâbi hâkimlerden müteşekkil mahkemelere tevdi edilmiştir.

İşte devlet teşkilâtımızın üç büyük organik müessesesi: Büyük Millet Meclisi, Cumhur Reisliği ve İcra Vekillikleri, Mahkemeler Heyeti. Anayasamız bu müesseselerden başka, biri muvakkat ve ikisi daimî olmak üzere, üç müessese daha kurmuştur ki; bunlar Divanı Âli, Şûrayı Devlet ve Divanı Muhasebattır (bu kelimelere bakınız).

Bu teşkilât ve salâhiyetler karşısında vatandaşların ferdî haklarına gelince; Yasanın beşinci faslında gösterilen bu hakların en veciz ifadesi: Hürriyet, emniyet, müsavat ve mülkiyettir. *(Ord. Prof. Dr. A. Fuad Başgil)*

EİSENHOWER, DWİGHT DAVİD — «Türkçede Ayzenhaver okunur» Şimalî Afrika çıkarmasındanberi Birleşmiş Milletlerin Avrupadaki kara, deniz ve hava kuvvetlerinin başında Ayzenhaver isimli elli üç

General Ayzenhaver

yaşında bir general bulunuyor. Afrika çıkarmasına kadar bilfiil harb harekâtını idare ederek yükselmemiş olan bu generalin bu harbde kumanda ettiği en küçük kuvvet 1942 ikincitešrininde adı geçen çıkarmayı yapan muazzam Müttefikler kuvvetiydi. Harb sahasındaki filî tecrübesi belki maiyetindeki kumandanlardan daha az olan Ayzenhaver'i Başkumandanlığa getiren en büyük meziyeti, onun generallere kumanda etmek kabiliyeti ve İngiliz, Amerikan ve Fransız kuvvetlerini birbirlerine bağlıyarak Birleşmiş Milletleri hakikaten birleşmiş olarak harbe sevketmek muvaffakıyetidir.

Afrika harekâtından sonra İkinci Cepheye tabiî bir zeyil olarak bakan Müttefikler, bu daha büyük vazifesinde Ayzenhaver'i büyük bir dikkatle takibettiler. Çünkü harbin

bütün muvaffakıyeti hemen hemen sadece onun işi başarabilmesine bağlıydı. O üzerine aldığı bu mesuliyette diplomatça dirayet, büyük bir sabır ve anlayış kabiliyeti ve tam bir dürüstlük sayesinde muvaffak oluyor.

Dostları tarafından ismi kısaltılarak kendisine Ayk (İke) diye hitap edilen Ayzenhaver'in ailesi anasıl İsviçre menşelidir. Kendisi Teksas'ta doğmuş ve ailesinin yerleşmiş olduğu Abilen adlı beş bin nüfuslu küçük bir Kansas şehrinde yetişmiştir.

Abilen'de, generalin dürüst ailesi çok sevilir ve sayılırdı. Beş kardeş içinden yalnız Ayk askerliğe gönül verdi ve 1915 te Amerikanın meşhur Vest Poynt (West Point) Harb Akademisinden mezun oldu.

Mektebi iyi dereceyle bitiren Ayzenhaver, çalışmalariyle çok geçmeden bir talim ve terbiye mütehassısı olarak tanındı, fakat bu şöhreti onun Birinci Cihan Harbinde bilfiil savaş hizmeti görmesine mâni oldu. Çünkü bu vazifesinde büyük bir muvaffakıyet gösteriyordu; bundan dolayı da yirmi sekiz yaşında iken Mümtaz Hizmet Nişanını kazandı.

Senelerden sonra İkinci Cihan Harbi Avrupada patladığı sıralarda Ayzenhaver, Amerikada yapılan ordu manevralarında nisbeten küçük rütbesinden beklenilmiyen derecede büyük bir muvaffakıyet kazanarak kendi tarafının galebesini temin ettiğinden bu başarısı derhal dikkati üstüne çekti ve Vaşington'a getirilerek Genel Kurmayda Harb Plânları Şubesine memur edildi.

Bundan sonraki otuz beş ay içinde Yarbaylıktan Orgeneralliğe ve Birleşmiş Milletler kuvvetleri Başkumandanlığına yükselişi de hiç tesadüfî olmadı.

İki harb arasındaki devrede birçok mühim vazifelerde ve bilhassa Filipin ordularının yetiştirilmesi sıralarında General Mak Artö-r'ün yanında teknik müşavir olarak büyük bir tecrübe kazandı ve meziyetlerinin temelini teşkil eden zekâ, karar verme, teferruata dikkat ve etrafındakileri seve seve çalışmıya sevketme kabiliyetlerini geliştirdi. Bu meziyetleri Generali Vaşingtondan Avrupadaki Amerikan orduları kumandanlığiyle Londra'ya ve oradan da Akdeniz seferi kumandanlığıyle Afrikaya, en nihayet Birleşmiş Milletler Başkumandanlığına ulaştırdı.

Ayzenhaver, orduda İngiltere ve Amerikalılar arasında tam mânasiyle müsavata dayanan bir iş ve mesuliyet birliği kurmıya muvaffak oldu ve bu yüzden Afrika çıkarması, Sicilya çıkarması ve en nihayet Fransa çıkarması gibi tarihin en muazzam istilâ hareketleri bir saat gibi muntazam işledi.

Şafaktan gece geç saatlere kadar çalışarak ağır mesuliyetlere katlanan Ayk, yüksek durumuna rağmen tabiiliğini ve alçak gönüllülüğünü kaybetmedi, etraftakilere dostluk duyguları aşılıyarak onları zevkle çalışmıya sevketti. Muazzam işinin masa başı kısmını idare ederken aylarca ilersini de düşündü, fakat buna rağmen gündelik harekâtı bütün teferruatiyle takibetmek ve askerleri arasında dolaşmak hususuna da büyük itina gösterdi.

Ayk, bütün bu harb yorgunluklarına dayanabilecek derecede sağlam yapılı olduğu gibi muntazam yaşamıya da itinalıdır. İfratı sevmiyen Generalin en büyük eğlencesi arada sırada briç oynamak ve sergüzeşt ve macera romanları okumaktan ibarettir. Bugün Generalın iki en yakını vardır: 1941 denberi onun işlerini gören emirberi Çavuş Mak Kiof, en sadık adamıdır. Kolombiya Radyo Şirketi İkinci Müdürlüğünden gelen yaveri, Bahriye Binbaşısı Herri Baçör ise en samimî dostudur, Başkumandan, bu ikisinin dışında sırf mevki icabı herkesten uzak kalmak zorundadır.

O, bütün muvaffakıyetleri kendi tabiriyle «Yıldızlar muhtelit takımı» na mal etmektedir ve «bununla beraber bir şeyi ispat etmiş bulunuyoruz: Müttefikler, birlikte, tek bir kumanda altında ve tek bir milletmiş gibi harb edebilirler.» demektedir.

(M. Kenan Kan)

BÂKİ — (1526/1527 — 1600) Asıl ismi Mahmud olup Bâki mahlasiyle şöhret kazanan bu şair, Türk şiirinin en büyük üstadlarından biridir. İstanbul'da doğdu. Fatih camiinde müezzinlik eden babası, çocuğunu okutamıyacak

Şair Bâki
Eski bir minyatürden

kadar fakir olduğundan, onu bir saracın yanına çıraklığa verdi. Lâkin, tabiatin müstesna bir kabiliyette yarattığı bu çocuk, her zorluğu yenerek, tahsil hayatına devam etti. Uzun süren bu medrese hayatı esnasında devrin meşhur âlimlerinden istifade etmiş, zekâsı ve kabiliyeti ile arkadaşları arasında parlak bir yer tutmuştu. O devrin umumî modasına uyarak edebiyatla, şiirle de uğraşmağa başlıyan Bâki, daha yirmisine varmadan, İstanbulun edebî muhitlerinde kendini tanıttı. Hele, hocası Mehmed Efendi için yazdığı Sümbül kasidesi çok beğenilmişti. O devrin tanınmış üstadı ihtiyar Zati, genç Bâki'yi çok takdir ediyordu. (1554) 962 de Nahçıvan seferinden dönen Kanuni Süleymana bir kaside sunarak iltifatına mazhar oldu. (1555) 963'te Halep Kadılığına tayin edilen hocası Kadızade Şemseddin Ahmed Efendi ile birlikte Halebe giderek (1559) 967 de gene onunla beraber İstanbula döndü. (1561) 969 da, Şeyhülislâm Ebussuudun da himayesi sayesinde, danişmend oldu; ve (1563) 971 de yirmi beş akçe ile bir medreseye tayini için ferman çıktı. Şiir ve sanattan çok iyi anlıyan Kanuni Süleyman, Bâki'yi o devrin en kıymetli şairi telâkki ettiği için, çok himaye ediyor, daima iltifatlarda ve ihsanlarda bulunuyordu. Hattâ Rumeli Kazaskeri Hamid Efendi, onun birdenbire yirmi beş akçe ile tayinini usule uygun bulmadığı için fermanın icrasında tereddüt edince, mükerrer ve katî emirler çıkarak otuz akçe ile Silivride Piri Paşa Medresesine tayin edildi; ve (1564) 972 de İstanbul'da Murad Paşa Medresesine naklolundu.

Artık, Bâki İstanbul'da refah ve saadet içinde yaşıyordu. Hükümdarın ve devlet adamlarının yüksek teveccühlerini kazanması edebî şöhretini de kuvvetlendirmişti. Saray adamları, Kanuni Süleyman'ın ona gösterdiği iltifatları kıskanmağa başlamışlardı. (1565) 973 te on akçe terakkiye mazhar olmak suretile hükümdarın son bir lûtfunu daha gördü; ve gene o yıl, hacca gitmiş olan babasının ölüm haberini aldı. Lâkin bu felâket, onu, Kanuni Süleyman'ın ölümü kadar müteessir etmedi. Maddî ve manevî türlü endişeler içinde, samimî bir teessürle yazdığı meşhur mersiyesi ile, Bâki, Haşmetli hükümdardan gördüğü lütüflara fazlasile mukabele etmiştir diyebiliriz. İkinci Selim'in (1566) 974 te tahta çıkması üzerine, Bâki hemen bir Cülûs Kasidesi takdim ettiyse de, bu, birkaç ay sonra vazifesinden azledilmesine mâni olamadı. Lâkin, Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın ve Menşeet sahibi meşhur Feridun Beyin himayelerini temine muvaffak olan Bâki (1569) 977 de Mahmud Paşa Medresesine, (1571) 979 da da Eyüb Müderrisliğine tayin edildi; ve (1573) 981 de Sahn Müderrisi oldu. Artık, ara sıra hükümdarın meclislerine davet edilmek şerefine de nail oluyordu.

Ertesi yıl, Üçüncü Murad'ın cülûsundan sonra da mevkii sarsılmadı; hattâ (1575) 983 te Süleymaniye Müderrisi oldu. Lâkin, hiç ummadığı bir sırada, yani tayininden bir ay sonra, müthiş bir iftiraya uğradı. Düşmanları, Nami mahlaslı eski bir şairin bir manzumesini Bâki'ye isnad ettiler; ve bu suretle, onun, yeni padişahın aleyhinde bulunduğunu ileri sürdüler. Her söze kolayca inanan Murad, şairin sürülmesini emretti. Fakat onu sevenler, bunun bir iftiradan ibaret olduğunu hükümdara anlattılar ve bu suretle onu sürgünden kurtardılar. (1576) 984 te yetmiş akçe ile Edirne Selimiyesine, (1579) 987 de Mekke Kadılığına tayin edildi. (1580) 988 de ordan kaldırıldı ise de, bir ay sonra, tekrar yerinde bırakıldı, ve bin akçe terakki ile Medine Kadısı oldu. (1581) 989 da azledilerek İstanbul'a gelen şair, yavaş yavaş hükümdarın teveccühünü kazanmağa muvaffak olarak (1584) 992 de İstanbul Kadılığına tayin edildi; (1585) 993 te bu vazifeden azledildi ise de, (1586) 994 te tekrar eski yerini aldı; ve bir az sonra Anadolu Kazaskeri oldu. 996 dan 999 a kadar mağzul kalan Bâki, tekrar Anadolu Kazaskerliğine ve bir az sonra da Rumeli Kazaskerliğine tayin edildi ise de, hayatta en büyük emeli olan Şeyhülislâmlığa yükselemiyerek (1592) 1000 şevvalinde tekaüt edildi.

İhtiyarlık yıllarında mevki ihtirası bir kat daha artmış olan ihtiyar Kazaskere, bir köşede unutulmuş kalmak çok dokunuyordu. Nihayet Üçüncü Mehmed'in (1595) 1003 te tahta cülûsu; ihtiyar şairi tekrar ümide düşürdü. Genç hükümdara takdim ettiği muhtelif kasidelerde, yeniden mevkie geçmek hırsı ve ümidi açıkça görülmektedir. Bütün Osmanlı İmparatorluğu memleketlerinde büyük bir edebî şöhreti olan ve Sultanüşşuâra lâkabı ile tebcil edilen Bâki'nin bu arzusu yerine getirildi ve hemen Rumeli Kazaskerliğine tayin olundu. Fakat Şeyhülislâm Bostanzadenin entrikaları neticesinde burada uzun zaman kalamıyarak tekrar evine çekildi ve padişaha yeniden kasideler takdimine başladı. Üç yıl sü-

ren bir mazullük devresinden sonra (1598) 1006 da tekrar Rumeli Kazaskeri olan Bâki, eski medrese arkadaşı Hoca Sadeddin'in Şeyhülislâmlığa tayini üzerine, istifaya mecbur oldu: Çünkü Sadrazam Hadım Hasan Paşa, hiç sevmediği Sadeddin'in yerine kendisini Şeyhülislâm yaptırmak istemişse de muvaffak olamamış, ve bunun cezası olarak idam edilmişti. Hoca Sadeddin'in 12 rebiülevvel (1599) 1008 de ölmesi üzerine, Bâki, tekrar ümide düştü; fakat bu ümid de boşa çıktı ve Şeyhülislâmlığa Sunullah Efendi tayin edildi. Siyasî ihtiraslarının tatmin edilmemesinden dolayı yıpranmış, yorulmuş olan ihtiyar şair, türlü hastalıklara tutuldu. Tam nekahet devresinde iken, bir gün cariyelerine kızarak onları dövmiye kalkıştı; fakat bu asabilik, hastalığının yeniden şiddetlenmesine sebeboldu; ve 1008 ramazanının yirmi üçüncü cuma günü (7 ikinci-teşrin 1600) öldü.

Büyük şairin ölümü, İstanbul'da derin ve samimî bir teessür uyandırdı. Bütün devlet adamları, fikir ve sanat erbabı, ihtiyar kazaskerin son hizmetinde bulunmak üzere Fatih camiine koşup gelmişlerdi. Cenaze namazını Şeyhülislâm Sunullah Efendi kıldırdı. Musalla taşı üzerinde Bâki'nin tabutunu görünce, onun:

Kadrini sengi musallâda bilup ey Bâki
Durup el bağlayalar karşuna yâran saf saf

beytini okumaktan kendini alamadı. Büyük ve seçkin bir kalabalığın teşyi ettiği tabut, Edirnekapısı dışında Eyübe giden yol üstünde Lali Efendi çeşmesi yakınında hazırlanmış olan makbereye getirilip gömüldü. XVII. Asırda bu kabri ziyaret eden Evliya Çelebi, mezar taşı üstünde Bağdadlı Hadinin:

Bâki Efendi gitti ukbaya bin sekizde

mısraile biten bir kıt'a kazılı olduğunu söylüyor. Şimdi bu eski taştan eser kalmamıştır. Bugün Eyüpten Edirnekapısı'na giden yoldan geçecek ziyaretçiler, Halebi'nin, İbni Kemal'in, Hattat İsmail Zühtü'nün mezarlarını geçtikten sonra, yolun sağ tarafında çirkin ve basit bir kaide üzerinde mânasız bir kitabeyi ve ölüm tarihi olarak 1062 yılını gösteren yeni bir mezar taşına tesadüf ederler. İstanbul'un yetiştirdiği en büyük Türk şairine karşı asırlarca gösterilen bu kayıtsızlık karşısında hüzün duymamak ve bunun daha ne zamana kadar devam edeceğini düşünmemek kabil olmaz!

Bâki, daha gençliğindenberi, açık, şen mizaçlı, zarif ve nükteci bir adamdı. Düşündüğünü hemen söyler, hiçbir nükte fırsatını kaçırmaz, sevmediklerini tenkitten çekinmezdi. Zamanında birçok düşmanlar kazanmasında, zaman zaman iftiralara uğramasında, şüphesiz ki bunun da tesiri olmuştur. Eski mecmualarda onun bir takım lâtifelerine, nükteli ve zarif fıkralarına tesadüf olunur. Nazik, terbiyeli, haysiyetli bir adam olduğunu, bütün kaynaklar göstermektedir. Onun birçok ahlâkî meziyetleri yanında en büyük kusuru, maddî mevkilere kıymet vermesi ve bu hususta büyük bir ihtiras beslemesidir: Edebî şöhretiyle yaşadığı devri dolduran, Sultanüşşûara lâkabını alan bir sanatkâr, meselâ Şeyhülislâmlığın kendisine hiçbir kıymet ilâve edemiyeceğini takdir etmeliydi.

Hakikaten Fuzuli'yi o erişilmez mevkiinde bir tarafa bırakacak olursak, Bâki'yi XVI. Asrın en büyük Türk şairi saymak, hiç de yanlış değildir. Osmanlı şiirinin tekâmülü üzerindeki derin tesiri asırlarca kaybolmıyan Bâki, XVI. Asır gibi edebî bakımdan çok zengin bir devirde yaşadığı ve hakikaten büyük denebilecek bir takım şairlerle muasır olduğu halde, şöhretiyle onları gölgede bırakmış, ve bu şöhret, sonraki asırlarda da

Bâki'nin bugünkü mezartaşı
Yanındaki taş ta diğer bir Bâki'ye aittir.

aynı kuvvetle devam etmiştir. Dinî ve tarihî mevzulara ait bazı mensur tercümeleri bulunmakla beraber, onun edebî şahsiyetini yalnız şiirlerinde aramak lâzımdır. Şiirlerini bilhassa gazel ve kaside şekillerinde yazan Bâki'de, ne hususî bir hayat görüşü, ne de derin bir aşk telâkkisi vardır. Onun terennüm ettiği aşk, her zaman değişebilen, yenilenen, ve bütün güzellere karşı duyulan sakin ve zevkli bir alâkadan başka bir şey değildir ki, bu da, tamamiyle onun hayat görüşüne uygundur: Dünyayı, iyi ve fena, türlü hâdiselerle dolu bir efsaneye benzeterek zevkin ve elemin birer hayalden ibaret olduğuna inanan bu şair, mütemadî akıp giden günlerden, kabil olduğu kadar fazla bir zevk hissesi çıkarmak ister. Tabiatin güzellikleri karşısında kurulacak aşk ve şarap âlemleri, bu fani ömrün biricik tesellileridir; dünyanın zevk ve saadetleri, tıpkı gül devri gibi, kısa sürer; bu kısa anlardan kabil olduğu kadar çok istifade etmelidir. Görülüyor ki bu telâkki e p i k ü r i z m'in çok basit bir anlayışından başka bir şey değildir.

O halde, Bâki'nin eserlerini asırlarca yaşatan şey nedir? Bunu birkaç satırla hulâsaya çalışalım: Geniş bir edebî kültüre ve ince bir zevke malik olan bu şair, bir taraftan edebî ananeye sadık kalmakla beraber, nazım diline yeni bir ahenk, yeni bir selâset getirmiş, nazım tekniğini zamanının verdiği imkân derecesinde mükemmelleştirmiş, ve o devre kadar birçok büyük şairlerin bile caiz gördükleri nazım kusurlarından kurtulmuştu. Lisanında bazı eskiliklere tesadüf olunmakla beraber, eski ve çağdaş şairlerdekine nisbetle, bu dil daha temiz, daha kusursuzdur, ve bilhassa ahenk bakımından, Acem örneklerine daha yakındır. Necati ve Hayali ile Nef'i ve Yahya arasında onun nazmı bariz bir merhale teşkil eder. Türk klasizmi, iptida Bâki ile en yüksek derecesine ermiş, Acem modelleri ile müsavi bir mükemmelliğe yükselmiştir. Onun, kusursuz bir şekil güzelliği ve cazip bir musiki ile mümtaz olan şiirleri, his bakımından, meselâ Fuzuli'deki derinliği, yahut Nevi'deki samimiliği gösteremez; fakat buna mukabil, XVI. Asır Osmanlı cemiyetinin incelmiş zevkine uyan telâkkileri ile, sanat incelikleri ve hayal güzellikleri ile doludur. Bâki'deki rint, lâübali, neşeli hayat telâkkisi, meselâ Fuzuli'nin bedbin ve sofiyane felsefesinden çok ziyade muhitinin temayüllerine uymakta idi. Osmanlı cemiyetinin XVII ve XVIII inci asırlarda ayni temayülleri daha çok inkişaf ettirmesi, Bâki'nin şöhretini devam ettiren başlıca bir âmil olarak gösterilebilir. Onun edebî şahsiyetinin teşekkülünde, Ahmed Paşanın, Mesihi'nin, Necati'nin, hattâ Zati ve Hayali'nin tesirleri inkâr edilemez; lâkin o, bütün bu tesirleri, birtakım büyük Acem şairlerinin tesirleri ile beraber, tamamiyle şahsî bir şekilde birleştirerek yeni bir üslûp ve yeni bir hayal ve ahenk âlemi yaratmış, sanatının şaşaası ile yalnız muasırlarının değil, sonrakilerin de sevgi ve saygılarını kazanmağa muvaffak olarak, Sultanüşşûara lâkabını asırlarca muhafaza etmiştir.

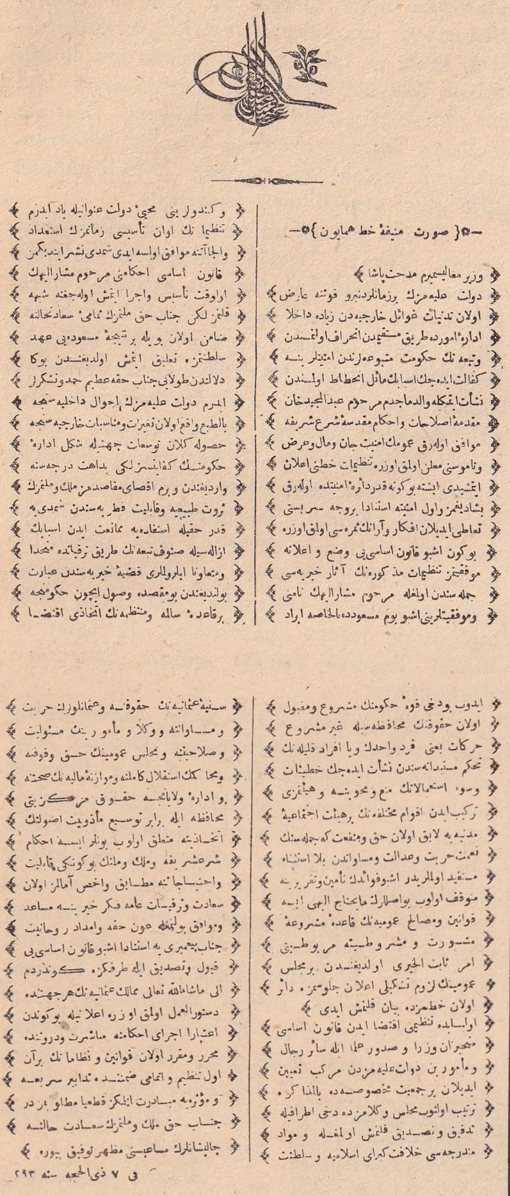
B i b l i y o g r a f y a: *I. D i v a n; Bâkinin bütün şiirlerini bir araya toplıyan tam bir divanı henüz tertibolunmamıştır. İstanbul ve Avrupa kütüphanelerinde pek çok yazma divan nüshalarına tesadüf olunursa da, bunların mukayese ve tenkidi suretiyle tam bir divan vücude getirmek hususunda hiçbir şey yapılmamıştır. 1276 da İstanbul'da basılmış olan B â k i D i v a n ı, hem çok eksik, hem de çok yanlıştır. Rudolf Dvorak tarafından 1908 de Lezden'de neşredilen eserde yalnız gazeller ve kıtalar mevcut olup eksiktir. 1935 de Sadettin Nüzhet Ergun tarafından yeni harflerle bastırılan Divan, basılmış divanların en iyisidir. Bâkinin diğer mensur eserleri şunlardır: II. F e z a i l ü l c i h a d; Cihadın faziletleri hakkında büyük ve güzel bir eserdir, yazma hırlindedir. III. M e a l i m ü l y a k i n; Peygamberin siyretine ait olan bu eser, iki cilt olarak İstanbul'da iki defa basılmıştır. IV. F e z a i l i M e k k e; yazma nüshaları bulunan bu eser basılmamıştır.*

Bâki'nin hayat ve şahsiyeti hakkında daha geniş malûmat almak ve bu husustaki bütün kaynakları ve tetkikleri öğrenmek için İ s l â m A n s i k l o p e d i s i'nin türkçe neşrinde çıkmış olan makalemize bakınız, «c. II. s 243-253». (*Prof. Dr. M. Fuad Köprülü*)

BİRİNCİ MEŞRUTİYET — Tanzimat devrinin üç büyük adamından hayatta kalan Âli Paşanın 9 eylûl 1871 de ölümü, Abdülâziz'in istediği gibi keyfî ve müstebitçe hareket etmesine yol açmış ve Sadrazam olan Mahmud Nedim Paşa memleketin muhtaç olduğu ıslahatı yürütmeği değil, Abdülâziz'in keyif ve arzusuna uymağı bir ödev bilmişti. Bir taraftan da memleketin kendilerinden hizmet beklediği değerleri, iktidardan uzaklaştırmak için türlü tedbirler alıyor, bu suretle mevkiini sağlamlaştıracağını umuyordu. Bağdad Valiliğinde bulunan Mithat Paşayı da (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, s. 23 - 24) istifaya mecbur bırakmıştı. Serasker Hüseyin Avni Paşa, Şirvanî Zade Rüştü Paşa gibi zamanın değerli devlet adamlarını da sürgün ettirmişti. Başta «Yeni Osmanlılar» Cemiyeti mensupları gelmek üzere bütün memleketseven münevverler Mahmud Nedim Paşanın idaresine karşı derin bir nefret besliyorlardı. Mithat Paşanın İstanbul'da bulunmasını istemiyen ve Sıvas'a sürdürmek için yaptığı teşebbüste muvaffak olamıyan Sadrazam, onu Edirne Valiliğine tayin ettirmişti. Mithat Paşa Yeni Osmanlılar Cemiyetinin ileri gelenlerile anlaşmış ve onların memlekette meşrutî bir idare kurmak yolundaki isteklerini Tuna Valiliğindenberi mütemadiyen olgunlaştırdığı kendi ıslahat idealiyle birleştirmişti.

Edirne'ye hareket edeceği sırada veda için saraya gidip Padişah tarafından kabul

olunduğu vakit Mithat Paşa, Abdülâziz'e «devletin içinde bulunduğu feci durumu» açıkça söyledi. Mahmud Nedim Paşanın aleyhindeki cereyanın kendisine de bir gün zarar verebileceğini sezen Abdülâziz bundan ürkerek Sadrazamı derhal azletti ve yerine Mithat Paşayı geçirdi (31 temmuz 1872). Açık fikirli bir yurdsever olan ve memlekete bü-

İki Kanunu Esasinin ilânına dair hattı hümayun

yük hizmetler görmüş olan Mithat Paşanın Sadareti büyük bir memnunlukla karşılandı. Mithat Paşa, Mahmud Nedim Paşa devrinde bozulmuş olan işleri düzenlemek için uğraşmasına ve kısa zamanda memlekete faydalı birçok hizmetler yapmış olmasına rağmen Abdülâziz'i memnun edemediği için iki buçuk ay bile geçmeden Padişah tarafından azlolundu ve yerine Şirvanî Zade Rüştü Paşa Sadarete getirildi (19 birinciteşrin 1872). Mithat Paşa altı ay kadar mağzul kaldıktan sonra Rüştü Paşanın tavsiyesiyle (12 mart 1873) te Adliye Nazırlığına tayin edildi.

Sadrazamın yalısında Mithat Paşa da beraber olmak üzere bazı nazırların bulunduğu bir toplantıda memleket meseleleri uzun boylu görüşüldükten sonra, görülen bozuklukların ve fenalıkların giderilmesi çareleriyle birlikte durumun bir lâyiha halinde Padişaha açıkça bildirilmesi kararlaşmış ve Mithat Paşa bu lâyihayı hazırlamayı üstüne almıştı. Bu lâyihada Meşrutiyet idaresinin adı açıkça geçmemekle beraber Padişaha memleket idaresi için, tutması istenen yol olarak, meşrutî bir idarenin bütün esasları bir bir gösterilmekteydi. Lâyiha daha tamamlanmadan Sadrazamın bir gün Padişaha bundan bahsedişinin Abdülâziz'i fevkalâde kızdırması üzerine, Mithat Paşa Selânik Valiliğiyle, biraz sonra da, Sadrazam Rüştü Paşa Haleb Valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldılar. Fakat üç ay sonra valilikten azlolunan ve bir sene kadar İstanbul'da mağzul oturan Mithat Paşa, 26 ağustos 1875 tarihinde ikinci defa Abdülâziz tarafından Sadarete getirilen Mahmud Nedim Paşanın zamanında tekrar Adliye Nazırlığına tayin olundu. Fakat Mithat Paşa bir müddet sonra bu vazifeden istifa ederek serbest kalmayı ve Mahmud Nedim Paşa idaresine karşı filî harekete geçerek meşrutiyeti kurma yolundaki çalışmalara devamı tercih etmişti.

11 mayıs 1876 da İstanbul medreselerindeki softaları ayaklandırarak Padişahtan Sadrazamla Şeyhülislâm'ın azlini istetti. Abdülâziz derhal boyun eğip Sadarete Mütercim Rüştü Paşayı, Şeyhülislâmlığa da Hayrullah Efendiyi, Seraskerliğe Hüseyin Avni Paşayı geçirdi. Mithat Paşayı da Meclisi Vükelâya memur etti, ve bir müddet sonra da Mithat Paşayı Şûrayı Devlet Reisi yaptı.

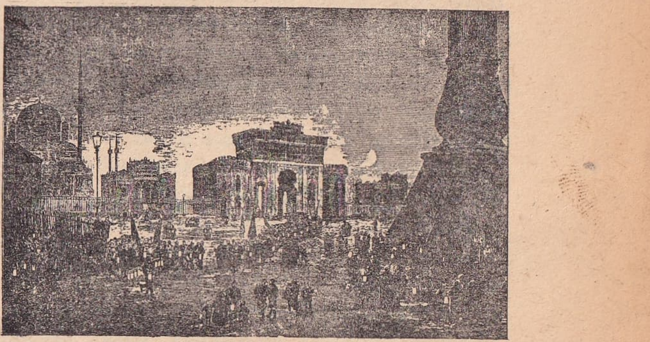
Abdülhamid'in o zamanki bir resmi

Mithat Paşa bu defa Abdülâziz'i doğrudan doğruya meşrutiyet ilânına teşvik etti ise de fikrini kabul ettiremedi. Artık bu işin Abdülâziz'e yaptırılamıyacağı anlaşılmış, meşrutiyet taraftarı görünen Veliaht Murad Efendinin tahta geçirilmesi zarurî görülmüştü. Abdülâziz'e hususî bir kin besliyen Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Şeyhülislâm, Mithat Paşa ile Abdülâziz'i tahtından indirmek hususunda aynı fikirde idiler. Mütercim Rüştü Paşa mütereddid olmakla beraber arkadaşlarının kuvvetli iradesi karşısında onlardan ayrılamadı ve Abdülâziz tahttan indirilerek yerine Beşinci Murad geçirildi (30 mayıs 1876). Bu suretle meşrutiyeti bir an evvel ilân ederek Avrupa efkârı umumiyesini kazanıp o sırada Osmanlı hükûmetine bildirilmek üzere olduğu haber alınan Berlin memorandomunun tebliğini geri bıraktırmak istiyorlardı. Padişahın neşri mutat cülûs hattı hümayununda Kanunu Esasinin ilânını halka haber vermeği lüzumlu gören Mithat Paşa, bu hususta diğer arkadaşlarının kendisi gibi düşünmediklerini anladı. Sadrazam Rüştü Paşa tehlikeli bir inkılâp işine girmek istemiyor, orduya dayanan Serasker Hüseyin Avni Paşa, Padişahın değiştirilmiş olmasından istifade ederek diktatörce yaşamağı düşünüyor ve meşrutî bir idareyi kendi menfaatine aykırı buluyordu. Mithat Paşa âdeta yalnız kalmış ve nihayet Kanunu Esasî meselesinin, teşkil edilecek bir komisyonca tetkik olunması ve Hattı Hümayunda Kanunu Esasî ve meşrutiyete dair bir şey yazılmaması kararlaşmıştı. Aradan epeyce zaman geçtiği halde Sadrazam komisyonun toplanması meselesini savsaklıyordu. Fakat meşrutiyete taraftar gazeteler Hattı Hümayundaki imalardan, vuzuhsuz bazı kayıtlardan hükümler çıkararak meselenin peşini bırakmıyorlar, Kanunu Esasî, Meclisi Mebusan ve Meşrutiyet İdaresi hakkında makaleler neşrederek halk efkârını bu konularda aydınlatıyorlardı. Buna karşılık Sadrazamın bazı gazeteleri kapatmak tedbirine başvurması da Mithat Paşadan başka nazırların meşrutiyete taraftar olmadıklarını gösteriyordu. Fakat efkârı ve bazı meşrutiyetçileri oyalamak maksadiyle 8 haziran 1876 da evvelce teşkili kararlaşan komisyon toplandı.

Bu komisyonda bulunanlardan Cevdet ve Saffet Paşalarla Seyfeddin Efendinin muayyen bir fikre sahip olmıyarak iki yüzlü hareket ettikleri Raşid ve Server Paşaların gayet ihtiyatlı ve korkak bir tarzda meşrutiyetin lehinde bulundukları, Hüseyin Avni, Yusuf, Galib, Redif Paşalarla Şeyhülislâm Hayrullah Efendinin müsbet veya menfi bir fikir beyan etmiyerek müstenkif kaldıkları, Rıza ve Halet Paşalarla Fetva Emini Halil Efendinin Sadrazamın tarafını tutarak mutlakiyeti terviç ettikleri ve Süleyman Paşaya asker olduğu için söze karışmaması hakkında emir verilmiş olduğu görülür. Hattâ Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa toplantıda bir münasebetle «vatandaşların meşrutiyet idaresine ehil bulunmadıkları ve halka hürriyet verilirse türlü mazarratların ortaya çıkacağı» fikrinde bulunduğunu söylemekten çekinmez.

Komisyonda gene en açık ve cesur fikir, konuşmadan menedilmiş olmasına rağmen Süleyman Paşa tarafından ileri sürülüp; «Padişahın değiştirilmesinin istibdadı devam ettirmek için yapılmadığını, bilâkis milletin istikbalini temin için olduğunu, bu işi yapanların ne eski padişaha şahsî bir garezleri, ne de şimdikine bir nisbetleri bulunmadığını» söyliyen Süleyman Paşa, kudret ve cesaretiyle Sadrazamı ürkütür ve birkaç gün sonra Sırbistan seferine memur edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılır, ve komisyon da ikinci bir toplantıya çağrılmaz. Bu sıralarda Serasker Hüseyin Avni Paşa da öldürülür (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, Çerkes Hasan vakası, s. 43 - 44).

Beşinci Murad'ın gittikçe artan akıl hastalığı, durumu çok güç bir safhaya sokmuş olduğundan, dış siyasetin mütemadiyen Osmanlı İmparatorluğunun aleyhine inkişaf etmekte bulunduğunu gören Sadrazam, bir taraftan Rusyanın tazyikiyle, Osmanlı ordusu karşısında mağlûb olan Sırp'larla bir mütareke imzalamağı kabul ettiği gibi, Rus'ların şark meselelerini görüşmek üzere İstanbul'da milletlerarası bir konferans toplanması hakkındaki kararına da boyun eğer. Veliaht Abdülhamid Efendi de bir an önce tahta geçmek hırsiyle, büyük kardeşinin hastalığı

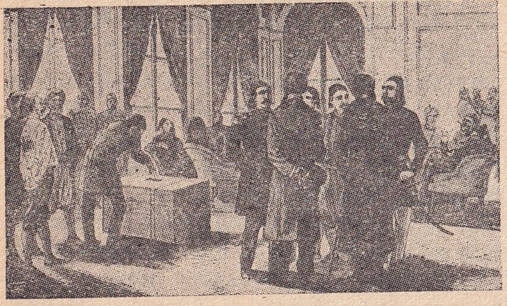

Meşrutiyetin ilânı gecesi talebei ulûmun fener alayı

ve devlet işlerinin Rüştü ve Mithat Paşalar telmih olunarak, iki kişinin elinde kaldığı hakkında halk arasında yapılan menfi propagandayı körüklemekten geri durmaz. Padişahın hastalığının iyi edilemiyeceği anlaşıldı-

ğından Mithat Paşa Veliahdle saltanat meselesini görüşmeğe memur edilir.

Konuşmalar Kâğıthane civarında Musluoğlu Çiftliğinde yapılmış, Abdülhamid «hazırlanmakta olan Kanunu Esasi'nin millete verdiği haklardan daha fazlasına ve daha geniş bir hâkimiyeti milliyeye taraftar olduğu-

İlk Meclisi Mebusan âzasına rey verilirken

nu» söylemiş ve hattâ «meşrutiyet esasına dayanmıyan bir hükûmeti kabul edemem» diyerek Mithat Paşada kendisine karşı güven uyandırmağa muvaffak olmuştur. Mithat Paşanın son görüşmede kendisinden Sultan Murad'ın hastalığı iyi oluncıya kadar saltanata niyabet etmek üzere Kanunu Esasi'yi derhal ilân edeceğine, hükûmete müteallik işlerde Meclisi Vükelânın reyini alacağına ve Sadullah Beyi Mabeyin Başkâtipliğine, Namık Kemal ve Ziya Beyleri kâtipliklerine tayin edeceğine dair kendisinden bir senet aldığı da söylenir. Bundan sonra Beşinci Murad hastalığı dolayısiyle hal edilmiş ve 31 ağustos 1876 da İkinci Abdülhamid tahta geçmiştir.

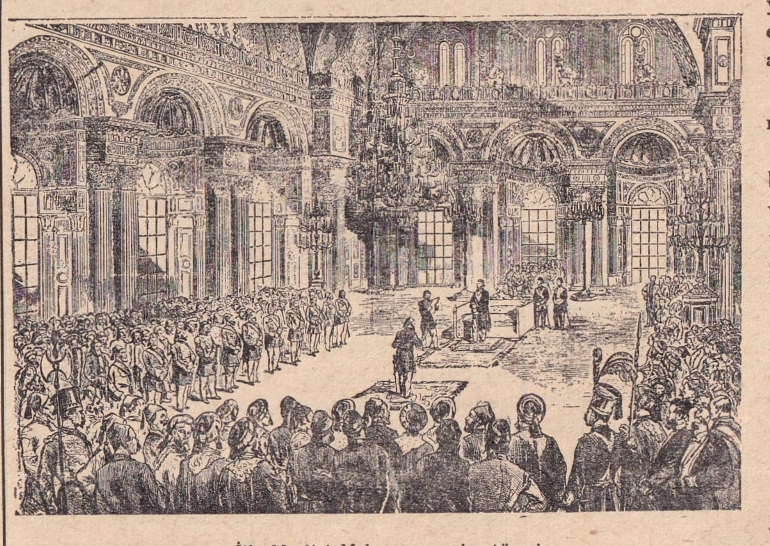
Abdülhamid padişah olunca sözlerini tutmamağa başladı. Başkâtipliğine Said Paşayı getirdi ve Kanunu Esasî taraftarı olmıyan diğer bir kısım kimseleri de sarayın mühim memuriyetlerine geçirdi. Mithat Paşayı da, memnun etmek üzere cülûs hattı hümayunu için bir müsvedde hazırlamağa memur etti.

Mithat Paşa, bu hattı hümayun müsveddesinde sadareti kaldırarak meşrutî memleketlerde olduğu gibî başvekilliği ihdas ediyor ve usulü meşveretten, sarayın masraflarının azaltılacağından, malî ve adlî ıslahat yapılacağından, bütün tebaaya bir arada talim ve terbiye verecek okullar açılacağından, saraydaki cariye ve kölelerin azadedileceğinden bahsediyor ve bu maksadla usulü meşverete dair vazolunacak kavanini esasiyenin bir encümeni mahsusta hazırlanarak arzolunmasını yazıyordu. Bu Hattı Hümayun yeni hükûmet için adetâ bir program mahiyetini taşıyordu. İkinci Abdülhamid bu müsveddeden başvekillik meselesini, meşrutiyet idaresi hakkındaki sarih kayıdları, saray masrafları ve saraydaki cariye ve kölelerin azadedilmesi hakkındaki hükümleri, malî ve adlî ıslahata ait kayıtları çıkararak ve bir mütehassıs heyet teşkili suretiyle bir Kanunu Esasî müsveddesi hazırlanıp Meclisi Vükelâca tetkik olunduktan sonra kendisine gösterilmesi kaydını ilâve ederek mutattan çok geç olmak üzere neşretmişti (12 eylûl 1876).

Cülûs hattı hümayununda bahsi geçen komisyon kurulmuş ve Kanunu Esasî projesi hazırlanmağa başlamıştı. Bu komisyona Yeni Osmanlılardan Namık Kemal ve Ziya Beyler de dahil bulunuyorlardı. Mithat Paşa da şahsan bir Kanunu Esasî lâyihası kaleme almış ve gayriresmî olarak tetkik etmesi için Padişaha vermişti. Padişah bunun hakkındaki düşüncelerini bir hususî mektupla Mithat Paşaya bildirirken projede «usul ve istidadı memlekete muvafık olmıyan şeyler gördüğünü», «tebaası ihtiyaçlarının hukuku hükûmetle telifi gerektiğini» ve lâyihanın bu esasa göre tadilini istediğini kaydetti. Komisyonun Mithat Paşa, Süleyman Paşa, Said Paşa tarafından ayrı ayrı hazırlanmış projeleri bir tarafa bırakarak meşrutiyetle idare olunan memleketlerin Kanunu Esasilerini tetkik suretiyle yeniden hazırladığı projenin Meclisi Vükelâda müzakeresi pek çetin oldu ve Abdülhamid'in adamları akla gelmedik güçlükler çıkardılar. Kanunu Esasiye konulan kayıtların hükümdarlık hukukuna aykırı olduğu hakkında Padişaha jurnallar veriyorlardı. Dışarıda da Kanunu Esasî kâfir işidir, Meclisi Mebusana girecek olan hıristiyanlar şer'i şerife aykırı kanunlar yapacaklardır» propagandası alıp yürüyordu.

Mithat Paşa esas gayeyi elden kaçırmamak için her şeye boyun eğiyor, Padişahın lâyihanın yüz on üçüncü maddesine koydurmak istediği «Hükümdara herhangi bir vatandaşı hudut dışına çıkarma salâhiyetini veren» hükmü dahi, yakın arkadaşlarının sıkı itirazlarına rağmen ve meşrutiyet ile telifi kabil olmadığını bile bile kabulde bir beis görmüyordu. Kanunu Esasî üzerindeki çalışmaların uzamasından bir gün Sadrazama bilvasıta şikâyette bulunmuş, işi mütemadiyen savsaklıyan Rüştü Paşa da kendisine «Alelâcele kaleme aldırdığı o kanun iptida kendi başını yiyecektir» cevabını göndermişti.

Lâyihanın üzerinde son çalışmaların devam ettiği ve Kanunu Esasinin Padişahın arzularını tatmin ve hukukunu siyanet edecek bir şekil aldığı sırada İstanbul konferansına iştirak edecek yabancı devlet murahhasları da birer birer İstanbul'a gelmeğe başlamışlar ve konferansın toplanması zamanı yaklaşmıştı. İkinci Abdülhamid Kanunu Esasiyi bu sırada ilân etmek suretiyle konferans ve dolayısiyle Avrupa efkârı umumiyesi üzerinde tesir yapmağı faydalı gördüğü için Mehmed Rüştü Paşayı azlederek yerine Mithat Paşayı Sadrazam yaptı (19 birincikânun 1876). Abdülhamid böylece İstanbul konferansının Osmanlı

İlk Meclisi Mebusanın açılış töreni

İmparatorluğu için hayırlı olmıyacağı kolayca tahmin edilebilen kararlarını kazanılacak sempati ile değiştirtmeğe, mütemadiyen tazyikını arttıran hâdiselerin önüne geçmeğe muvaffak olacağını umuyordu.

Bu suretle Kanunu Esasinin ilânında hâkim olan düşünce; devletin iç düzenini yoluna koymak değil, Osmanlı devletinden mütemadiyen ıslahat istiyen Avrupa'lıların gözünü boyamak gibi çocukça bir fikirdi. Bununla beraber Abdülhamid Kanunu Esasinin Meclisi Vükelâda bir defa daha tetkikini emretmiş ve meşrutiyet aleyhdarı nazırlar bu vesile ile ve işi önliyebilmek ümidiyle söz alarak, aklı başında bir hükümdar saltanat makamında bulunduğu için Kanunu Esasinin ilânına lüzum bulunmadığı fikrini müdafaa etmek istemişlerse de Mithat Paşa Abdülâziz'in, mutlakiyet idaresine mâni olacak bir Kanunu Esasiyi ilân etmek için tahttan indirildiğini hatırlatmış, kesin ve tehditçi bir lisanla işin bozulmasını önliyebilmiştir. Bu suretle artık ilânı bir oldu-bitti haline gelen Kanunu Esasinin Haliç'te Tersane kasrında İstanbul konferansının ilk toplantısını yapacağı 23 birincikânun 1876 günü neşredilmesi kararlaştı.

O gün Babıâlinin deniz tarafındaki bahçesine, Şûrayı Devlet dairesinin balkonu önüne bir kürsü konulmuş ve okunacak Hattı Hümayunu dinlemek üzere birçok halk birikmişti. Hava oldukça yağmurlu idi. Mabeyin Başkâtibi Said Bey Hattı Hümayunu getirerek Mithat Paşaya teslim etti. O da tâzimle alarak Amedci Mahmud Beye okumak üzere verdi. Mahmud Bey de hazırlanan kürsüye çıkarak yüksek sesle okudu. Mithat Paşa da bir nutuk söyledi. Şehrin muhtelif yerlerinden toplar atılmak suretiyle ilân töreni tamamlandı. Şehirde evler ve dükkânlar donatıldı. Gençlerden müteşekkil bir grup halkı toplıyarak saraya götürdüler. Padişahı ve Mithat Paşanın konağı önünde Sadrazamı alkışladılar.

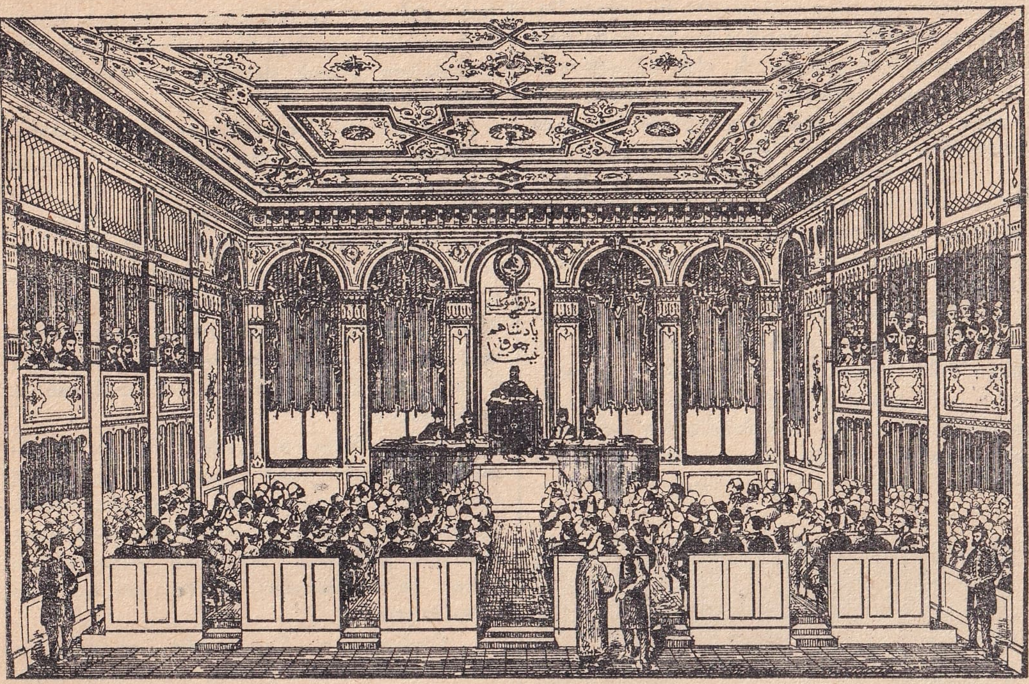
Kanunu Esasiyi ilân eden toplar atılırken, İstanbul konferansındaki Osmanlı Başmurahhası Hariciye Nazırı Saffet Paşa da konferans âzasına «İşittiğiniz şu top sesleri bütün Osmanlı ülkesinde Kanunu Esasi'nin ilân olunduğunu haber veriyor. Bu dakikadan itibaren Türkiye meşrutî hükûmetler arasına girmiştir» diyerek yapılan işi, konferansa resmen de tebliğ etmiş oluyordu. İşte artık Türkiye'de 23 birincikânun 1876 da Kanunu Esasinin ilâniyle Birinci Meşrutiyet devri açılmış bulunuyordu. Bu maksadla Abdülhamid tarafından Sadrazam Mithat Paşaya yollanmış olup halka ilân edilen Hattı Hümayun aynen şudur:

«Veziri Maalisemirim Mithat Paşa

Devleti aliyemizin bir zamanlardanberu kuvvetine ârız olan tedenniyat gavaili hariciyeden ziyade dahilen idarei umurda tariki müstakimden inhiraf olunmasından ve tebaanın hükûmeti metbualarından emniyetlerine kefalet edecek esbabın maili inhitat olmasından neşet etmekle validi macidim merhum Abdülmecid Han mukaddemei ıslahat ve ahkâmı mukaddesei şer'i şerife muvafık olarak umumun emniyeti can ve mal ve ırz ve namusunu mulin olmak üzere Tanzimat Hattını ilân etmişti. İşte bugüne kadar dairei emniyette olarak yaşadığımız ve ol emniyete istinaden berveçhi serbesti teati edilen efkâr ve ârânın semeresi olmak üzere bugün işbu Kanunu Esasiyi vaz ve ilâna muvaffakıyetimiz tanzimatı mezkûrenin âsârı hayriyyesi cümlesinden olmağla merhumu müşarünileyhin namını ve muvaffakıyetlerini işbu yevmi mesutta

bilhassa irat ve kendulerini muhyii devlet unvaniyle yâdederim. Tanzimatın âvânı tesisi zamanımızın istidat ve ilcaatına muvafık olsaydı şimdi neşrettiğimiz Kanunu Esasî ahkâmını merhumu müşarünileyhin olvakit tesis ve icra etmiş olacağına şüphe kılınmaz. Lâkin Cenabı Hak milletimizin tamamii saadeti haline zamın olan böyle bir neticei mesudeyi ahdı saltanatımıza talik etmiş olduğundan buna delâletten dolayı Cenabı Hakka azim hamd ve teşekkürler ederim. Devleti aliyemizin ahvali dahiliyesince bittabi vaki olan tagayyurat ve münasebatı hariciyesince husule gelen tevessüat cihetiyle şekli idarei hükûmetin kifayetsizliği bedahat derecesine vardığından ve bizim aksayı maksadımız mülk ve milletimizin serveti tabiiye ve kabiliyeti fıtriyesinden şimdiye kadar hakkiyle istifadeye mümanaat eden esbabın izalesiyle sunufu tebaanın tariki terakkiyatta müttehiden ve müteavinen ilerlemeleri kaziyyei hayriyesinden ibaret bulunduğundan bu maksada vusul için hükûmetçe bir kaidei salime ve muntazamın ittihazı iktıza edip bu dahi kuvvei hükûmetin meşru ve makbul olan hukukunun muhafazasiyle gayri meşru harekât yani ferdi vahidin veya efradı kalilenin tahakkümü müstebidanesinden neşet edecek hatiat ve suiistimalâtın men ve mahvına ve heyetimizi terkibeden akvamı muhtelifenin bir heyeti içtimaiyei medeniyeye lâyık olan hak ve menfaat ki cümlesinin nimeti hürriyet ve adalet ve müsavattan bilâistisna müstefit olmalarıdır. İşbu kavaidin temin ve takririne mütevakkıf olup bu asılların mayuhtacünileyhi ise kavanin ve mesalihi umumiyenin kaidei meşruai meşveret ve meşrutiyete merbutiyeti emri sabitülhayrı olduğundan bir meclisi umuminin lüzumu teşkili ilânı cülûsumuza dair olan Hattımızda beyan kılınmış idi. Olbabda tanzimi iktiza eden Kanunu Esasî mütehayyizanı vüzera ve suduru ülema ile sair rical ve memurin-i devleti aliyemizden mürekkeb tayin edilen bir cemiyeti mahsusada bilmüzakere tertip olunup Meclisi Vükelâmızda dahi etrafiyle tetkik ve tasdik kılınmış olmağla ve mevadı münderecesi Hilâfeti Kübrayı İslâmiye ve Saltanatı Seniyei Osmaniyenin hukukuna ve Osmanlıların hürriyet ve müsavatına ve vükelâ ve memurinin mesuliyet ve salâhiyetine ve meclisi umuminin hakkı vukufuna ve mahakimin istiklâli kâmiline ve muvazenei maliyenin sıhhatine ve idarei vilâyatça hukukî merkeziyeti muhafaza ile beraber tevsii mezuniyet usulünün ittihazına müteallik olup bunlar ise ahkâmı şer'i şerife ve mülk ve milletin bugünkü kabiliyet ve ihtiyacatına mutabık ve ahassı âmâlimiz olan saadet ve terakkiyatı âmme fikri hayrına müsait ve muvafık bulunmağla avni Hakka ve imdadı ruhaniyeti Cenabı Peygamberiye istinaden işbu Kanunu Esasi'yi kabul ve tasdik ile tarafınıza gönderdim. İlâ maşallahütaâla memaliki Osmaniyenin her cihetinde düstürülamel olmak üzere ilâniyle bugünden itibaren icrayı ahkâmına mubaşeret ve derununda muharrer ve mukarrer olan kavanin ve nizamatın bir an evvel tanzim ve itmamı zımnında tedabiri seria ve müessireye mübaderet eylemeniz katiyen matlûbumuzdur ve Cenabı Hak mülk ve milletimizin saadeti haline çalışanların mesaisini mazharı tevfik buyura.

Fi 7 zilhicce sene 1293
(23 birincikânun 1876)».

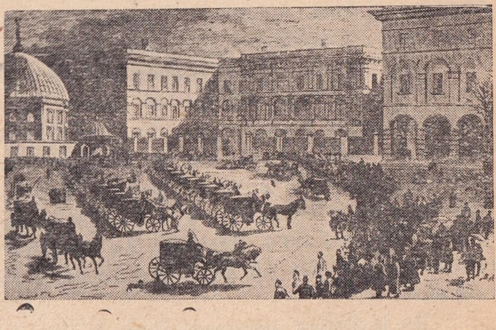

Meclisi Mebusanın Ayasofya'daki binasında ilk içtimaı

Kanunu Esasinin ilânı üzerine halkın gözünde Mithat Paşanın kazandığı değeri çekemiyen Abdülhamid, Sadrazama işlerde güçlükler çıkarmağa, tekliflerini red veya tehir etmeğe başladı. Gittikçe araları açıldı ve nihayet 5 şubat 1877 de, Kanunu Esasinin ilânından henüz iki ay geçmeden Abdülhamid kendisini Sadaretten azlederek yüz on üçüncü maddedeki salâhiyetini kullanmak suretiyle onu vatan hudutları dışına sürdü. Memlekette meşrutiyet idaresini kurmak için yıllarca uğraşan kahraman, Meşrutiyet hükümdarının müstebit idaresine ilk kurban olmuştu. Bununla beraber Babıâlice Kanunu Esasî ve Hattı Hümayun türkçeden başka fransızca ve arapça, ermenice, rumca gibi mahallî dillerle de bastırılarak yabancı memleketlere ve vilâyetlere dağıtıldı, hükümlerinin yürürlüğe girmesine çalışıldı.

1876 Kanunu Esasisinin hükümlerine uygun olarak meclis teşkili icabeden ilk Meclisi Mebusan 19 mart 1877 tarihinde toplanarak teşriî vazifesini görmeğe başladı. İlk toplantı Dolmabahçe sarayının muayede salonunda parlak bir törenle Abdülhamid tarafından açılmıştı. Fakat Abdülhamid nutkunu Mabeyin Başkâtibine okutmakla iktifa etmiş, Millet Meclisine bir tek söz söylememişti. Meclise de meşrutiyet aleyhdarı olan Ahmed Vefik Efendiyi reis tayin etmişti. Meclis kendisinden beklenen vazifeyi hakkiyle yapmağa, varlığını hissettirmeğe, memleketin giriştiği Rusya harbine ait yolsuzluklarla, memleketin malî durumiyle yakından alâkalanmağa başladı. Meclis ilk içtima senesi müddetini doldurunca durumdan memnun kalmıyan Abdülhamid Meclisi dağıtmağa karar verdi. Ve irade tebliğine bile lüzum görmeden reis vasıtasiyle kendilerine «vilâyetlerine dönmeleri ve gelecek sene için söz anlar, memleketin ihtiyaçlarını bilir mebuslar gönderecek surette intihabatı hazırlamaları» lüzumu bildirildi (28 haziran 1877). Yeni seçilen mebuslar tekrar 13 birincikânun 1877 de toplanabildiler. Reisliğe bu defa Hasan Fehmi Paşa getirildi. Harb işleri dolayısiyle yapılan tenkidler, Meclisin Hükûmete ademi itimad göstermesiyle neticelendi. Abdülhamid Kabineyi değiştirmek zorunda kaldı. Rus'larla sulh müzakerelerine başlanacağı sırada kendi reisliği altında sarayda toplamak istediği meclise mebuslardan da beş kişilik bir heyet çağırılmıştı. Bu meclise giden mebusların birinin çok sert bir dille tenkidlerde bulunması Abdülhamid'i fevkalâde kızdırdı.

«Millete hürriyet vererek babası Abdülmecid'in izinden yürümekle hata etmiş olduğunu, bundan sonra dedesi Mahmud'un izinden gideceğini ve idaresi altında bulunan halkı kuvvetten başka hiçbir şeyle yürütmek kabil olmadığını» anladığını bağıra bağıra

İlk içtimada dışarıda bekleşen halk ve vükelâ arabaları

söyliyen Abdülhamid, derhal Meclisin feshi emrini verdi (13 şubat 1878). Bu suretle kapatılan Meclisi Mebusan, 1908 de ikinci defa meşrutiyetin iadesine kadar, bir daha içtimaa çağrılmadı ve Birinci Meşrutiyet devri sona ermiş oldu. *(Faik Reşit Unat)*

CEMALEDDİN EFGANİ, ŞEYH — (1839-1897) İslâm dünyasının en koyu bir cehalet içinde yuvarlandığı ve şarkın bir sömürge manzarası gösterdiği bir devrede dünyaya gelen ve o âlem içinde yeni, ileri ve ihtilâlci fikirler taşıyarak ülkeden ülkeye, kıtadan kıtaya koşan, mücadelelerinden, uyandırıcı fikirlerinden şurada burada izler ve tohumlar bırakarak göçen bir sima. Şeyh Cemaleddin Efgani, kısaca böyle anlatılabilir.

Ülküsü uğrunda farsça, arapça, türkçe kitaplar, risaleler ve dergiler çıkararak, Hindistan'da, İran'da, Kafkasya'da, Türkiye'de, Mısır'da ve Avrupa'da konferanslar ve mevizeler vererek uğraşmış, Londra'da ve Paris'te Avrupa'nın o zamanki bilginleri ile kalem münakaşalarına girişmiştir. Cemaleddin Efgani, Avrupa'ya müslüman dünyasını, müslüman dünyasına da Avrupa'yı öğretmek azminde idi.

Müslümanlar, pek ileri fikirler taşıyan bu adamı takdir edememişler, Avrupalı'lar onun ihtilâlciliğini farkederek kendisini tehlikeli saymışlardır.

Şeyh Cemaleddin Efgani, Hicretin 1254 (1839) senesinde Esed-Abad kasabasında doğmuştur. Bu kasabanın Efganistan'da Kunar dolaylarında bulunduğu birçok kitaplarda yazılı olduğu gibi, İran'da Hemedan civarındaki Esed-Abad kasabasında doğduğu ve oradan ailesile birlikte Efganistan'a göçtüğü de söylenir.

Ahmed Ağaoğlu, «Türk Yurdu» dergisinde yazdığı bir makalede Şeyh'in, Meraga'lı bir aileden gelme bir Azerî Türkü olduğunu ve henüz memede bir çocukken ailesile birlikte Efganistan'a göçettiğini yazar ve bu malûmatı Cemaleddin'in kendisinden duyduğunu söyler.

Bir takım eserlerde de Şeyh'in Türk İran'lı, Efgan'lı ve Hind'li olduğu iddialarına rastlanır. O hayatta iken de bütün bu rivayetler karşısında pek kesin bir şey söylememiş, böyle hareket etmeyi milletlerarası bir şahsiyet olmak bakımından lüzumlu görmüştür.

Nerede doğmuş olursa olsun, Cemaleddin'in sekiz yaşında iken babasile birlikte Kâbil şehrine gittiği ve orada tahsile başladığı, dehriyyuna, yani materyalistlere karşı yazdığı reddiyenin arapçaya tercümesinin başındaki tercümei halinde kaydedilmektedir.

Kendisi Kâbil'de on sene ders gördükten sonra 1858 yılına kadar muhtelif memleketlerde seyahat etmiş, gezip gördüğü yerlerdeki milletlerin hayatını yakından inceledikten sonra tekrar Efganistan'a dönüp Dost Muhammed Han ismindeki Efgan hükümdarının maiyetinde devlet hizmetine girmiştir.

1865 yılında Dost Muhammed Han'ın yerine Şîr Ali Han hükümdar olunca Efganistan'ın içinde ihtilâller çıkmış, Cemaleddin Efgani de bunlara karışmış ve Şeyh bundan sonraki hayatında da birçok ihtilâl ve inkılâblara girmiştir. Fakat Şîr Ali Han zamanında Efganistan'da karıştığı bu ihtilâller, bütün bu silsilenin bir başlangıcı sayılsa hata olmaz.

Bu ihtilâller esnasında Emir Abdurrahman Han, Efganistan tahtına çıkmış ve Cemaleddin'i Veziriâzam tayin etmiştir. Fakat yeniden ihtilâl çıkınca Emir Abdurrahman Han, Buhara'ya kaçmak zorunda kalmış; Cemaleddin bir müddet memleketinde oturmuşsa da nihayet Efganistan'dan ayrılmış, İran'a geçmek istemiştir. O zaman Efgan hükûmeti Cemaleddin'in İran'a geçmesini doğru bulmadığından o da Hindistan'a gitmiş, bu sefer de İngiltere, Hindistan'da kalıp Hind üleması ve ileri gelenlerile görüşmesini istememiş, Şeyh de burada durmıyarak Mısır'a, Kahire'ye gitmiştir.

Mısır'da, Camii Ezher ûleması ile talebesi kendisinin orada yerleşip kalmasını pek istemişlerse de İngiltere buna da mâni olmuştur. Cemaleddin'in Mısır'daki bu seferki ikameti ancak kırk gün sürmüş ve Şeyh, hususî ikametgâhında verdiği hitabelerle Mısır münevverleri üzerinde büyük tesirler yaratmağa muvaffak olmuştur.

Cemaleddin Efgani, 1870 yılında İstanbul'a gelmiştir. Artık, şöhreti bütün müslüman dünyasına yayılmış bulunuyordu. Türkiye'ye gelişinde «Yeni Osmanlılar» Cemiyetinin kuruluşunda büyük bir rol oynadığı söylenir. Sadrazam Âli Paşa, Şeyh'e büyük itibar göstermiş, onu Meclisi Kebiri Maarif'e ve Encümeni Dâniş'e âza tayin ettiği gibi kendisine Ayasofya ve Sultanahmed camilerinde vaaz etmek salâhiyeti de verilmiştir.

Cemaleddin'in gördüğü bu büyük rağbet, o zamanın Şeyhülislâmı Kezubî Hasan Fehmi Efendiyi kuşkulandırmış, bundan sonra aleyhinde tezvirler başlamıştır. Bu sırada Darülfünun talebesine verdiği bir hitabede peygamberliğin de çalışılarak elde edilebileceği hakkında söz söylediği iddiasile jurnallar verilmiş, bu suretle kendisi aleyhinde bir hava yaratıldığı gibi, Darülfünun da kapatılmıştır.

Bunun üzerine Cemaleddin tekrar Kahire'ye dönmüş, oradaki ûlema ve münevverler etrafına toplanmış ve Mısır hükûmeti de kendisine senede on iki bin kuruş maaş bağlamıştır.

Cemaleddin'in, büyük islâm bilginlerinden Muhammed Abduh ile tanışması ve Mısır'daki Mason Locasının Üstadı Âzamlığına seçilmesi bu devreye rastlar. Muhammed Abduh, Şeyh Cemaleddin'den bahseden bir yazısında; onunla tanışmadan önce gözlerim kör, kulaklarım sağır, ağzım dilsizdi, der.

Cemalleddin Efgani

Cemaleddin Efgani, burada yalnız felsefe ve kelâm dersleri vermekle kalmıyor, etrafındaki gençlere millî kalkınma yollarını gösteriyor, meşrutî idare taraftarlığını telkin ediyordu. 1882 senesinde İskenderiye'nin bombardımanına, Tell-ül Kebir muharebesine sebeb olan ve neticede Mısır'ın İngiliz'ler tarafından işgaline yol açan millî ayaklanmada Cemaleddin'in büyük tesiri olmuştur.

Şeyh, bu sırada siyasî faaliyetlerile İngiliz'lerin canını sıktığı gibi, ortaya attığı yeni fikirlerle de Ezher muhitindeki mutaassıbları sarsıyordu. Her iki tarafın gayreti yüzünden Mısır da ona zindan edilmiş ve Cemaleddin; 1879 eylûlünde Mısır'dan ayrılıp Hindistan'a gitmek zorunda kalmıştır.

Şeyh Cemaleddin, Hindistan'ın Kalküta ve Haydarâbad şehirlerinde mevkuf tutulmuş ve ancak Mısır'daki Ârabi vakası bastırıldıktan sonra Hindistan'dan çıkmasına izin verilmiştir.

Cemaleddin Efgani, materyalistler aleyhindeki risalesini Haydarâbad'da bulunduğu zaman kaleme almıştır.

Bir rivayete göre Cemaleddin, Hindistan'dan Amerika'ya gitmiş, oradan 1883 de Londra'ya geçmiş, orada da çok kalmıyarak dostu ve talebesi Şeyh Muhammed Abduh ile birlikte Paris'e geçmiş ve Fransız başşehrini fikirlerini yaymak için çok elverişli bir muhit bulmuştur.

Burada islâm dünyasının türlü hareketleri hakkında ve islâmların mücadele etmeleri gereken sömürgeciler aleyhinde yazdığı makalelere birçok dergiler sayfalarını açık tutuyorlardı.

O sıralarda Ernest Renan Sorbon Üniversitesinde, islâm ve ilim mevzulu bir konferans vermiş, Cemaleddin de «Journal des Débats» da ona cevap vermiştir. Şeyh, ayrıca Abduh ile birlikte El-Urvet-ül Vüska isimli arapça bir dergi çıkarmıştır. İlk sayısı 13 mart 1884 te çıkan bu mecmuadan on sekiz nüsha çıkarılmış ve buradaki makalelerden çoğu, daha sonra Mısır'da çıkan Tarih-ül Üstaz-il İmam isimli eserde toplanmıştır.

Bu yazılarla en ziyade İngiltere ile mücadele ediyordu. Buna rağmen İngiliz devlet adamları 1885 de Sudan'da zuhur eden Mehdi isyanının ne suretle bastırılabileceğine dair kendisile görüşmek lüzumunu duymuşlardı. Fakat bu müzakereler müsbet bir neticeye varmamıştır.

Ondan sonra Cemaleddin, yapılan bir davet üzerine İran'a gitmiş, orada uzun müddet duramamış, Rusya'ya giderek orada mühim şahsiyetlerle temas etmiş, Münih'te bulunduğu sırada İran Şahile görüşmüş ve Hükümdarın ısrarı üzerine tekrar İran'a gitmeğe razı olmuştur.

Fakat gene Şahın dostluğu kararsızdır ve İran Sadrazamı bu yabancı bilgini gözden düşürmek için elinden gelen tezvirleri yapıyor. O dereceye kadar ki Şeyh Cemaleddin, başına gelecek tehlikeden kurtulmak için, içindekilere kimsenin eli değemiyeceği bir türbeye sığınmak zorunda kalıyor. Orada bir takım İran inkılâbçıları da vardır ve Cemaleddin bunlara yedi ay telkinlerde bulunmuştur. Nihayet İran Şahı Vezirinin tesiri altında dinî bir ananeyi de çiğniyerek beş yüz suvari ile Cemaleddin'i türbeden çıkartmış, onu sürükliyerek Hanekin'de hududdan dışarıya attırmıştır. Şeyh Cemaleddin, ondan sonra İngiltere'ye gitmiştir (1891). Cemaleddin, bu sefer yazıları, mektupları ve konferanslarile İran aleyhinde çalışmıştır.

Ondan sonra Cemaleddin, Sultan Hamid tarafından İstanbul'a davet olunmuş ve gelince kendisine yetmiş beş lira maaş tahsis olunduğu gibi Nişantaşında bir de konak verilmiştir (1892).

Şeyh Cemaleddin, İstanbul'da bulunduğu müddetçe üç şeyle mücadele etmiştir: İstibdadla, taassubla ve üfürükçülükle, İran idaresi ve İran şahı ile.

Bilhassa bu son mücadelede bir hayli muvaffak olmuş ve Cemaleddin'in hayranlarından Muhammed Rıza, 1896 da Nâsır-üd Din Şahı; Şeyh Cemaleddin'in aşkına! diye öldürmüştür.

Bunun üzerine İran, Cemaleddin'i Türkiye'den istemiş, fakat Sultan Hamid verdiği sözü tutarak onu teslim etmemiştir. Lâkin o zaman da etraftan telkinler başlamıştır. Sultan Hamid'e, «Kendisi burada, uzakta oturduğu halde İran hükümdarını öldürtebilen bir adam, sizin sarayınızın hemen yanında size ne fenalıklar yapamaz?» demişler ve bu telkin, müstebid ve vesveseli Padişah üzerinde tesir yapmıştır. Bundan sonra Şeyh Cemaleddin, Nişantaşı'ndaki konağında hafiyelerle

çevrilmiş haşmetli bir mahpus hayatı yaşamağa başlamıştır. Şeyh'in bu sırada küçük ceblerinde iki üç tabanca taşıdığını yakınları söylemişlerdir.

Nihayet İran Şahının öldürülmesinden bir yıl sonra, 9 mart 1897 tarihinde büyük mücadeleler ve maceralarla dolu bir ömür İstanbul'da sona ermiştir. Kendisinde kanser hastalığı olduğu söylenmişse de bu işde Sultanın parmağını görenler de vardır. Hattâ şair Eşref, o zaman şu beyti söylemiştir :

İçüp de sayei Şahanede bir kahve fincani;
Cemal-üllahı seyretti Cemaleddini Efganî.

Cemaleddin Efgani, milliyetçi bir islâmcı idi. O, bütün islâm âlemini bir insan vücuduna benzetir, bütün vücudun kuvvetlenebilmesi için teker teker bütün âzaların gelişmesini lüzumlu görürdü.

Millî Türk şairi Mehmed Emin Yurdakul, onunla yakından dost olmuş ve milliyetperverlik ilhamlarını ondan almıştır. Hattâ millî şair, eğer imkân olursa, öldükten sonra Şeyh'in yanına gömülmesini vasiyet etmiştir.

«Vahdeti Irkiye» makalesi onun milliyetperverlik telâkkisini bütün etrafile meydana koyar (Türk Yurdu : Cild 3, sayı 1 - 2).

Şeyh Çemaleddin, bugün anlıyabileceğimiz fikir ve duygularından ateş alan büyük bir şark çocuğu idi. Vakitsiz gelmiş olması, yapmak istediği şeyde muvaffakıyetine engel olmuştur.

Faka şarkta fikir hürriyeti, milliyetperverlik, sömürgeliğe isyan hareketlerinde ölümünden sonra da onun tesirlerini ve izlerini görmek mümkün olmuştur.

Sultan Hamid, Nişantaşı'nda bir konakta misafir ettiği büyük misafirini birkaç hamalın sırtında Maçka'da Şeyhler mezarlığına göndermiş, üzerine bir taş bile diktirmemişti.

Geçenlerde kemiklerini Efganistan'a götürmek üzere açılan mezarının üzerindeki taş, Birinci Cihan Harbinden sonra Charles Crane (Çarls Kreyn) tarafından diktirilmişti.

Bibliyografya : Erreddü Aled-dehriyyun tercümesinin başındaki malûmat. Türk Yurdu dergisinin muhtelif cildlerinde çıkmış yazılar. Makalâtı Cemaliye. Tarihül-Üstaz-il İmam. Meşhur Adamlar Ansiklopedisi. İslâm Ansiklopedisi. Efganistan Büyük Elçisinin Elçilikte verdiği konferans Merhumun yakın dostlarından duyulmuş menkıbeler. *(Nureddin Artam)*

DAUDET, ALPHONSE — (1840 - 1897) «Türkçede Alfons Dode okunur.» Dünya edebiyatında dram, hikâye ve roman muharriri olarak oldukça iyi bir mevki tutmuş olan bu Fransız, Marsilya'nın şimal batısına düşen Nim şehrinde 1840 da doğmuştur. Gençliğinde şiir yazmağa heveslenmiş ve aralarında tektük iyiceleri de bulunan şiirler yazmışsa da bu vadide pek muvaffak olamamıştır. Alfons Dode edebiyat sahasında kendini tanıtmağa ancak 1866 da çıkan Lettres de mon Moulin (Değirmenimden mektuplar) adlı eserindeki hikâyelerle başlamıştır. Bu tarihten başlıyarak sanat hayatı yirmi beş yıl kadar süren Dode, daha başka hikâyeler, dramlar ve romanlar vermiştir. Asıl şöhretini sağlıyan eserleri L'Arlésienne adlı dramı ile Tartarin de Tarascon, Les Rois en Exil, Sapho, Tartarin sur les Alpes adlı romanları olmuştur.

Alfons Dode

Tarzı ve üslûbu: Alfons Dode realist, daha doğrusu empresyonist bir muharrirdir. Empresyonizm, bilindiği gibi, muharririn, anlattığı vakaları yaşamış ve çizdiği tipleri tanımış olduğu hissini yaratmak istemesidir. Dode cenuplu olduğu için eserlerinin çoğuna Ron nehri ağzı bölgesindeki cenuplu tipler hâkimdir.

Dode'nin eserleri, nükteli ve iğneli üslûp, örf ve ahlâk tahlillerine önem veren canlı ifade, görüşte incelik ve keskinlik, vakalarda gerçeğe yakınlık, portrelerde hoşa giderlik bakımından değerlidirler. Hattâ bu bakımdan bazı münekkidler Dode'yi, meşhur İngiliz hikâyeci ve romancısı Çarls Dikkens ile mukayese etmişlerdir.

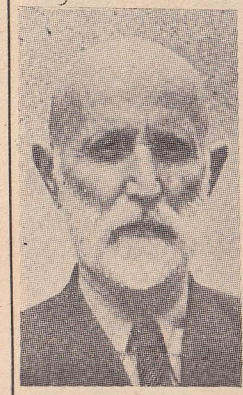
Eserleri: Değirmenimden mektuplar (1866), Cenup hikâyelerinden ibarettir. Bunların arasında bilhassa Arl'lı Kız, Mösyö Sege'nin Keçisi gibi kuvvetli ve güzel olanları vardır. Dode, 1870 de yazdığı Le Nabab (Kodaman) adlı romanında İkinci İmparatorluk Fransasının finans ve politika âlemini ve adamlarını mevzu olarak almış, bir piç ve Üçüncü Napolyon'un ana bir baba ayrı kardeşi olan Fransız devlet adamlarından Dük dö Morni'yi, buna yakın başka bir isimle, romanının kahramanı yapmıştır (Dode bu romandan, on sene sonra Paris'te Vodvil tiyatrosunda oynanan bir dram da çıkarmıştır). Muharririn 1872 de yazdığı L'Arlésienne (Arl'lı Kız) melodramının iyi bir şöhreti vardır. Fakat pek kuvvetli olmıyan bu eser, şöhretini Dode'den ziyade, eseri süsliyen senfoni ve koroların meşhur Fransız kompozitörü Bize'nin bestelemiş olmasına borçludur. Bu eser, Kemal Emin Bara tarafından İzmirli Kız adiyle adapte edilmiş ve İstanbulda oynanmıştır. Dode, aynı yıl (1872) de Tartarin de Tarascon (Taraskon'lu Tartaren) romanını vermiştir. Tartaren, hemen bütün dünyada, kendi uydurmalarına ve mübalâğalarına kendi inanan meşhur bir tip olmuştur. Gerek bu eser, gerek bunun devamı sayılması gereken Tartarin sur les Alpes (Tartaren Alp dağlarında) ve Port - Tarascon (Taraskon Limanı) eserleri Fransa cenuplularının satirik bir tasviridir. Bununla beraber, son eser, ilk ikisi kadar değerli ve kuvvetli değildir. Bu da, Dode'nin, sanat hayatının sonlarında edebî kudretinden kaybettiğinin bir delilidir. 1873 te çıkan Contes du Lundi (Pazartesi Hikâyeleri) daha ziyade fantazya hikâyelerdir. 1876 da içtimaî hayatı derin ve etraflı tetkik mahsulü olarak yazdığı Jack (Jak), anası tarafından kayıtsızca bırakılan ve nihayet bir hastanede ölen bir piçin hikâyesidir. Dode, bu romandan, 1885 te başka bir muharrirle birlikte bir de dram çıkarmıştır. 1879 da yazdığı en sürükleyici romanlarından biri olan Les Rois en Exil (Gurbetzede Krallar), memleketinden ayrılmak zorunda kalmış bir kralın,karısı ve taraftarları ona kaybettiği krallığı iade için hayatlarını feda ederlerken, Paris'te sefahet sürüşünün ve maceracılara kurban gidişinin hikâyesidir.

1881 de yazdığı Numa Roumestan (Nüma Rumestan), şimalli ve cenuplu örf ve âdetlerini, karakterlerini karşı karşıya getiren mükemmel bir satirdir. Güzel eserlerinden biri olarak 1884 de yazdığı Sapho (Safo), bir erkeğin; artistler arasında Safo diye anılan bir kadının boyunduruğu altına girişinin hikâyesidir. 1888 de yazdığı L'İmmortel (Fransa Akademisi âzasına, ölmez adam manasına gelen bu kelime alem olmuştur), Akademi mahfillerindeki entrikaları tasvir eden bir eserdir.

Dode'nin daha bazı başka eserleri de varsa da en dikkate değer olanlar, hemen hemen yukarıda saydıklarımızdır. Edibin, bazı eserleri dilimize de çevrilmiştir.

Alfons Dode 1897 de elli yedi yaşında olduğu halde Pariste ölmüştür. *(S. G. S.)*

ERDOĞAN, ABDÜLKADİR — (1877 - 1944) Bilhassa Selçuk tarihi üzerindeki bilgileriyle tanınmış ilim adamlarımızdandır. Konyada doğdu. İlk ve orta tahsilini bitirdikten sonra medrese bilgilerini takibetti ve daha sonra Darülmuallimini bitirdi. Konya İdadisinde ve Sultanisiyle Lisesinde, Orta Muallim ve Kız Muallim mekteplerinde türkçe, tarih, edebiyat, arapca ve farsça okuttu ve pek çok talebe yetiştirdi. Başta Konya ve civarı olmak üzere tarihî ve harsî mevzularda kıymetli araştırmalarda bulundu. Konya, Adana, İzmir ve İstanbul gazete ve mecmualarında «Hamdi Zade Abdülkadir» imzasiyle pek çok yazıları çıktı. Bazı yazılarında kullandığı «Erdoğan» takma adını kanundan sonra soyadı olarak aldı.

Abdülkadir Erdoğan

İstibdat zamanında Konyaya nefyedilmiş olan fikir adamlariyle ve muhtelif tarihlerde gene Konya'ya gelen müsteşriklerle sıkı ilim ve fikir temaslarında bulundu.

Mütarekede mahfuzen İstanbula getirilerek Bekirağa bölüğünde hapsedildi. Konyaya avdetinde Vilâyet İdare Meclisi, Daimî Encümen ve Umumî Meclis âzalıklarında iyi hizmetleri görüldü.

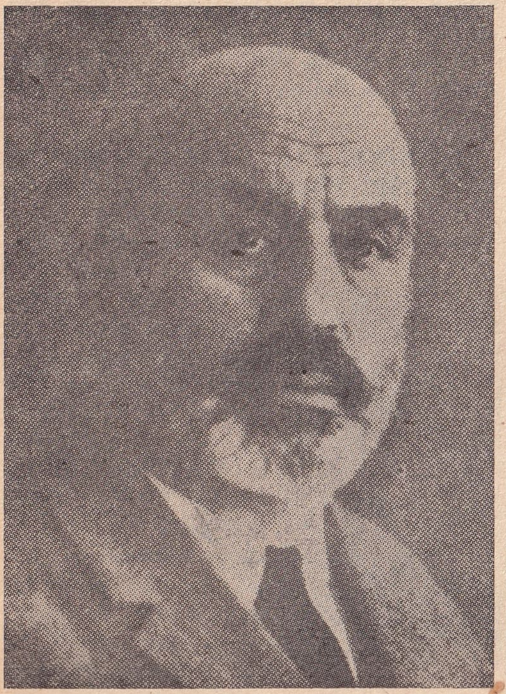
1932 de İstanbula geldi ve Türk - İslâm Eserleri Müzesinde evvelâ Müdür Muavini, sonra Müdür oldu ve iki sene evvel yaş haddi dolayisiyle emekliye ayrıldı. Geçen ay içinde (4 birincikânun 1944 de) vefat eden Abdülkadir Erdoğan, son senelerde; Fatih devrinde bir Türk mütefekkiri olan Şeyh Vefa adlı küçük kitabını bastırmıştı ve Karamanlı Mehmed Paşanın monografisini yazmakla meşguldü. Ölümü, maalesef bu son eserini tamamlamasına mâni oldu. *(S. İ)*

ERSOY, MEHMED AKİF — (1878 - 1936) İstanbul'da Sarıgüzel mahâllesinde 1878 tarihinde dogan ve 1936 da Beyoğlu'nda Mısır apartmanında ölen Mehmed Akif'in asıl adı «Ragıyf»tır (bu isim ebced hesabiyle doğduğu tarihtir). Babası Fatih dersiâmlarından İpekli Hoca Tahir Efendi ve anası Buharalı Emine Şerife Hanımdır. Emine Şerife Hanımın İpekli Tahir Efendi ikinci kocasıdır. İlk kocası Şirvanlı Rüştü Paşanın mensuplarından Şirvanlı Derviş Efendi adında biridir. Bu ölünce Emine Şerife Hanım Amasyadan İstanbul'a gelmiş ve ikinci defa evlenmişti.

Bir medreseden okunacak arapçayı ve ilimleri babası Tahir Efendiden okuyan Akif'i annesi Emine Şerife Hanım dört yıllık ve dört aylıkken Emir Buharî mahalle mektebine verdi.

Akif dört mektebden çıktı: Bu Emir Buhârî mektebi, Fatih Merkez Rüştiyesi, Nehari Mülkiye Baytar Mektebi ve Leylî Halkalı Ziraat Mektebi.

Akif, evvelâ veteriner mesleğine ait bazı resmî vazifelerde bulundu. 1908 Meşrutiyetinde Darülfünun Edebiyat Şubesinde

Mehmed Akif Ersoy

edebiyat hocalığı yapıyordu. Birinci Büyük Millet Meclisinde Burdur mebusu idi.

1898 de koca ve ertesi sene de baba oldu. Karısı Tophane Veznedarı Emin Beyin kızı İsmet Hanım ve ilk çocuğu Cemiledir.

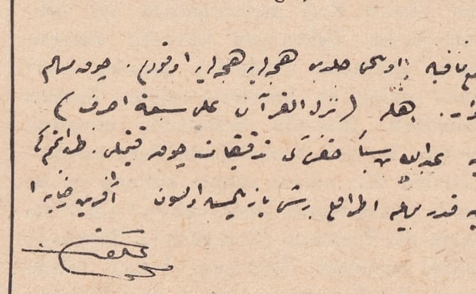
Safahat şairi Mehmed Akif'in şumullü şöhreti 1908 Osmanlı Meşrutiyetinden sonradır. Ondan evvel Mektep mecmuasında ve Resimli Gazete'de basılan şiirleri Muallim Naci tarzında manzumelerdi, ve Naci'ye kolaylıkla benzemesi kendinden ziyade taklid ettiği şairi hatırlattığı için, siması fazla belli değildi. Yalnız, 1908 Meşrutiyetinden birkaç yıl evvel, A. Nadir imzasiyle Serveti Fünunda manzum «Elvahı tabiat» serileri yazan Namık Kemal oğlu Ali Ekremi taklid yolunda ve «Safahat» ismiyle yazdığı şiirler, nazım kuvveti, dil temizliği görüş kudreti, «Relief»li ifade güzelliği bakımlarından taklid edilen manzumelerin önemli bir irtifala üstüne çıkıyor ve bu basılmıyan şiirlerin kopye edilen nüshaları Akife tanıdıkları muhitinde bir zümre şöhreti temin ediyordu.

Fakat 1908 Meşrutiyetinde Eşref Edibin Ebülûlâ Mardini ile çıkardığı «Sıratı Müstakim» Mecmuasında Akif'in «Safahat» diye müşterek bir unvan altında «Fatih Camii» ve «Mahalle Kahvesi» gibi münferit unvanlarla basılan şiirleri Namık Kemal zürriyeti ve Serveti Fünun nesli edebiyatından müstakil bir dille konuşan ayrı bir şairin şöhretini her hafta arttırıyordu.

Artık Mehmed Akif'in adı Safahat şairiydi ve bu Safahat şairinde artık ne muallim Nacinin, ne de A. Nadirin izi vardı. Fakat o, seciyesinin sayısız güzelliklerinden birini gösteren bir ısrarla, ölünceye kadar, muallim Nacinin ve A. Nadirin sayesinde şiirlerini yazdığını söyliyecektir. Muhakkak ki o, bıraktığı «Safahat»ı kadar gösterdiği karakter örnekleriyle de şairdi.

Akifin hayatı ve edebiyatı Kur'an doludur. Cevdet Paşa Kur'an nasiridir, Akif Kur'an şairi. Ancak ikisinin arasında fark var; Kur'an, Cevdet Paşanın yalnız kültürünü, Akif'in kültürüyle beraber seciyesini de yaptı. Akif'in hayatına Kur'anın başka müslümanlardan farklı olarak girmesinde çeşitli sebepler vardır. Bir defa, onun doğduğu Sarıgüzeldeki ev, çok Kur'anlı bir evdi. Anası ve babasının kıldığı muntazam namazlar ve ibadetler sırasında ve dışında okudukları âyetlerle Kur'an bu evin bünyesiydi. Burada doğan ve baba olan Akif'in hayatı tabiidir ki, iki çapraz koliyle Kur'anı kucaklıyan güzel cami rahlelerini andıracaktı. Bundan başka, Akifin, arap edebiyatına çalışırken «citations = şevahid» in hep Kur'andan olması ve «telmih»lerin de keza Kur'ana dayanması, Kur'anı bir ilim olarak öğrenmiye onu zorluyor ve Safahat şairi evvelâ altı ayda Kur'anı ezberliyor ve sonra onun inceliklerine ve yükseliklerine dalıyor. Kur'anı tercüme için hükûmetle imzaladığı mukaveleyi tutamaması, ve bu mukaveleyi bütün menfaatleri ve vecibeleriyle Hoca Hamdi Efendiye devretmesi, ve peşin aldığı bin lira hakkında da onunla aralarında bir itilâf yapılması, yaptığı tercümeyi Kur'anın aslına karşı çok âciz bulmasındandır.

Akif'in müslümanlığı şu rengi taşır: O, müslümanlığı «güzel» diye değil, «doğru» diye sevdi. Bu, dini bir sanatkâr gibi, bir mütefekkir gibi sevmekti. Onun içindir ki «Secde», «Leylâ», «Gece» ve «Hicran» gibi ihtiyarlığında yazdığı tasavvuflu şiirlerinde bile bir «his mistisizm»i değil, «fikir mistisizm»i

Mehmed Akif'in imzası ve el yazısı

var. Akif tekke müslümanı değil, cami müslümanıdır ve onda cezbeden ziyade secde var. O, Tanrıya, Abdülhak Hâmid gibi, «Tuttum seni üstüme yıkıldın» demez. İnkâra bürünen bu karanlık iman Akif'te yoktur. En buhranlı şiirinde bile, Akif, Tanrı'nın «zât» ını değil, ancak «sıfat» ını şüphe ile karşılar ve: «Ağzım kurusun yokmusun ey adl-i ilâhî?» der.

Akif'in hayatına Kur'andan sonra hâkim olan mevzu yurttur. O, yurdunun şairidir: Müslümanlıktan sonra ikinci dini yurd imanıdır. Kullandığı çok güzel türkçe vatanının en mamur tarafıdır. Kur'andan âyetler alarak manzumelerini bu âyetlerin ve tercümelerinin gölgesinde yazdığı zamanlardaki coşkunluğundan yurdunun herhangi bir köşesini yazarken dalgalarına kendini kaptırdığı duygu selleri daha az hareketli değildir. Yurdunda pehlivanlığın itilâsını ve inkırazını, meselâ Roma'nın itilâsı ve inhitatındaki duygu hacmiyle yazar.

Onun «İstiklâl Marşı» kadar edebiyatımızın gururu olmağa lâyık olan bir eseri de şu «Eski köy düğünü» tasviridir:

Eskiden zurnalar öttükçe feza inlerdi;
O ne dehşetli düğünler, o ne derneklerdi!
Kurulur meydana harman gibi kırk elli sini,
Tablalar yığmaya başlar koyunun beslisini:
Ense kat kat taşıp etrafa dökülmüş yakadan;
Göğsün eb'adı kabardıkça gerilmiş camadan;
Başta abânî sarık, tende hilâlî gömlek;
Belde lâhur şalı, üstünde o som sırma yelek;
Dizde kaytan çevirilmiş çuhadan sıkma potur;
Amcalar lök gibi bağdaş kurarak halka olur.

Akif 1914 de Mısıra gitti, 1924 te tekrar gitti ve müteakıben birkaç defa gidip geldi. Son gelişi 1936 dadır ve bu gelişinde artık ölüm hastasıydı.

Mehmed Akif'in «Safahat»ı yedi kitaptır: 1) Safahat. 2) Safahat - Süleymaniye kürsüsünde. 3) Safahat - Hakkın sesleri. 4) Safahat - Fatih kürsüsünde. 5) Safahat - Hatıralar. 6) Safahat - Asım. 7) Safahat - Gölgeler. *(Mithat Cemal Kuntay)*

ISITMA VASITALARININ SIHHÎ KIYMETLERİ — Kış geldi. Soğuklar başladı ve ısınmak ihtiyacı bariz bir şekil aldı. Biliriz ki fazla soğuk, vücudün çeşitli organları üzerinde fena tesirler yaparak, çalışma, işleme kabiliyetini azaltan bir âmildir. Çünkü vücudün iyi çalışabilmesi muhitin muayyen bir sıcaklık derecesinde olmasiyle kabildir. Vakıa canlı bir uzviyet malik olduğu normal sıcaklığı muhafaza etmek ve onu birteviye ayni düzen ve derecede tutabilmek için bir çok biyolojik düzenleme tertiplerine sahiptir. Bundan başka da insanların, derileri vasıtasiyle fazla sıcaklık kaybetmemek düşüncesiyle, mevsim ve iklime göre, bir giyinme tarzları vardır.

Bütün bunlarla beraber muhitin soğumağa ve sıcaklık derecesinin $+10$ dan aşağı düşmeğe başladığı zamanlarda, içinde oturulan ve çalışılan meskenlerin ısıtılması ihtiyacı kendini gösterir. Bu ihtiyaç gözönünde tutulmazsa vücudün hastalanmasına sebebiyet verilmiş olur.

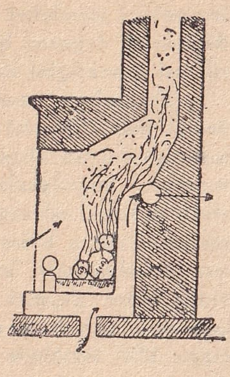
Tecrübe göstermiştir ki soğuk, bir çok hastalıklarda vücudün mikroplara karşı olan dayanıklılık halini (muafiyeti) kıran, mikropların azgınlaşmasına, insanın hastalanmasına kapı açan, hazırlayıcı bir sebeptir. Paştör'ün yaptığı meşhur tavuk tecrübesini hatırlarsak bunu güzelce anlamış oluruz: Şarbon mik-

Bir tandır safası

roplarına karşı tabiî bir muafiyeti olan tavuk ayakları ve karnı soğuk suya sokulduktan sonra vücudüne şırınga edilen şarbon mikroplarına karşı, bu tabiî dayanıklılığını kaybederek derhal hastalanmıştır. Şu halde sağ-

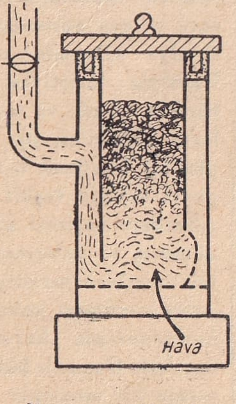
lığın korunması için kışın soğuklarına karşı ısınmak ve yuvamızı ısıtmak en lüzumlu bir iştir. İnsanlar yaratıldıkları günlerdenberi bu ihtiyacı duymuşlar, soğuk iklim ve mevsimlerde vücutlarını korumak için, tabiî bir sevk ile çalışmışlardır. Her vasıtayı olduğu gibi, bugün sağlığımızı koruyup kurtaran bir çok ısıtma vasıtalarını da, bu devamlı çalışmalara borçluyuz.

İyi bir ocak

Bir ısıtma vasıtası sağlık için ne kadar lüzumlu ise onun, ısıtma işine yararken sağlığa dokunucu fena tesirleri olmaması da o kadar gereklidir. Bundan dolayı kışın, soğuktan korunma bahis mevzuu olduğu vakit fennî esaslara dayanan sıhhî bir ısınmanın da, önemli bir mesele halinde ortaya çıkmaması kabil değildir. Isıtma vasıtaları bu bakımdan incelemeğe değer bir konu teşkil ederler.

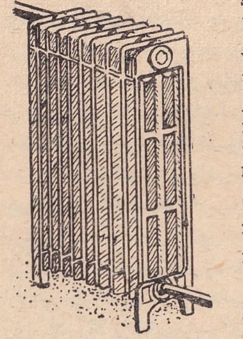
Isıtma vasıtalarını incelemeğe başlarken m a n g a l l a r ı en eski. en iptidaî bir vasıta halinde görüyoruz. Fakat kışın uzun gecelerini mangal başında kestane kavurarak ve masal söyliyerek geçiren eskilerin, belki başka bir vasıtaya malik olmadıkları için, mangaldan çok memnun bulundukları görüyoruz; «Mangal kenarı kış gününün lâlezarıdır» diyen şairin zamanının zevkini ve memnunluğunu tesbit etmek istediğine şüphe etmemek lâzımdır. Böyle olmakla beraber, bugün hâlâ bazı yerlerde kullanılmakta olan mangal, hekimlik ve sağlık bakımından, hiç de bir lâlezar ve hiç de iyi bir ısıtma vasıtası değildir. Her şeyden önce mangala konulan kömür, orada yanarken hâsıl ettiği mahsullerini tamamen etrafına saçmaktadır. Bunlar arasında insan sağlığı için pek şiddetli ve tehlikeli bir zehir olan (C O) monoksit dö karbon (Monoxyde de carbone) gazı başta gelir. Her ne kadar mangala konan kömürler önceden dışarıda yakılarak zehirli gazları uçurulur ve iyice yandıktan sonra meskenlere alınırsa da kömürün alevli yanışından sonra yavaş yavaş devam eden sinsi yanışı esnasında, gene bu zehirli gazlar, az çok, mesken ve odaların havasına yayılarak sağlık üzerine fena tesirler göstermekten geri kalmazlar. İyi yanmamış kömürden ölen bazı insanların, zaman zaman, gazete sütunlarına kadar geçen maceraları bu sözlerimizin acıklı bir misalidir. Bu fenalıklarından başka mangalın temas ettiği havanın her noktasını, aynı sıcaklık derecesinde, ısıtamamak ve bu havayı kuru ve güç teneffüs edilir bir hale getirmek gibi zararları da vardır. Şu halde artık mangal, terkedilmesi lâzımgelen kötü bir ısıtma vasıtasıdır.

Yavaş yanan bir soba

Yurdumuzda biz, tekemmül etmiş bir ısıtma vasıtası diye kaloriferi tanıyoruz. Fakat mangaldan kalorifere giden zincirin orta halkalarını teşkil eden daha başka ısıtma vasıtaları da vardır ki onlardan bahis açmamak mevzuu çok eksik bırakmak demektir. Çünkü mangal nasıl iptidaî bir ısıtma vasıtası ise kaloriferde de, bütün iyiliklerine rağmen, her eve ve her keseye elverişli bir ısıtma vasıtası olamamak gibi bir mahzur vardır.

O c a k v e ş ö m i n e 'ler birçok yerlerde iyi bir ısıtma vasıtası diye kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. Şimdi ocaklar yurdumuzda daha ziyade köy evlerinde bulunuyor. Fakat bunlarda baca ateş yanan yere çok yakındır. Bundan dolayı ocak, sıcaklığı çok ve çabuk çeker. Ocakların içinde yanan ateşlerin ısıtma kudretinden (Kalori) en önemli bir kısmı dışarıya uçup kaybolur. Bundan lâyikıyle istifade edilemez. Ocaklar odaları az ısıtırlar. Buna karşılık çok yakıt harcarlar. Çok sarfiyat yapmaları ve az sıcaklık vermeleri bakımından ekonomik ısıtma vasıtaları değildirler. Yalnız bazı soğuk memleketlerde kullanılan bir takım şömineler vardır ki bunlara konulan yakıtların yanma mahsulleri olan gazlar, bacadan çıkmazdan önce, duvarların içinde yapılmış olan hususî boru şeklindeki boşlukları dolaşırlar. Bu sıcak gazlar, geçtikleri yolları ve dolayısiyle meskenlerin içini güzelce ısıtırlar. Bizim şark vilâyetlerimizin bazılarında «Peç» dedikleri bu şömineler meskenlerin her yerini, mükemmel bir şekilde ısıtmaları ve sabit bir sıcaklık vermeleri itibariyle iyi bir ısıtma vasıtasıdırlar. Yalnız bunların da harcadıkları yakıt oldukça fazladır. Fakat bu biçim şöminelerde duvarlar içindeki yolların ve bunların temizleme kapılarının gayet mazbut olmasına dikkat etmek lâzımdır. Aksi halde yakıtlardan çıkan ve çoğu zehirli olan gazlar, bacadan çıkmadan önce, meskenlerin içine sızarak, insan sağlığı için pek zararlı olabilirler.

Kalorifer radyatörü

Şimdi de yurdumuzda ve başka memleketlerde çok kullanılan s o b a l a r a g e l i y o r u z: Sobalar, içlerinde yakılacak yakıt maddelerine göre değişirler. Odun sobaları sacdan yapılmış, yalınkat vasıtalar olduğu gibi içinde çeşitli maden kömürleri yakılabilecek şekilde yapılmış içi ateş tuğlası döşeli türlü türlü sobalar da vardır. Odun sobaları, odunların birden parlaması ile, çabucak yanıp ısınır, ısındıkları gibi de çabucak soğurlar. Meskenlere sabit bir sıcaklık vermelerine imkân yoktur. Bu bakımdan kullanışlı ve sıhhî değildirler. Maden kömürü ve kok yakan sobalardan içine konulan yakıtı gayet yavaş ve muntazam bir surette yakarak ateşi uzun zaman devam ettiren ve etrafına sabit bir sıcaklık dağıtan sobalar çok iyi vasıfta olanlardır. Yavaş yavaş ısınıp yavaş yavaş soğuyan çini sobalar da oldukça iyi sobalardır. Hangi çeşitten olursa olsun, sağlığa zararlı olmaması için bir sobanın şu vasıfları haiz bulunması şarttır : 1 - Soba sağlam, borular ve baca düzgün olmalı. 2 — Soba iyi çekmeli, yani mevsimin ve günün karışık rüzgârları önünde zaman zaman duman ve gazları geriye teperek meskenleri zehirle doldurmak gibi aksilikler göstermemeli. 3 — Çabuk kızmamalı, çabuk soğumamalı. Yavaş yavaş yanmalı, sabit bir sıcaklık temin etmeli. Sobaların, gözönünde tutulacak bir takım sıhhî mahzurları daha vardır : Sobalar meskenlerin ve odaların havasını kuruturlar. Çok kuru hava ise sağlık için zararlı olabilir. Bundan başka sobaların ve boruların üzerine dışarıdan gelip konmuş olan tozlar ve bu tozlar içindeki uzvî maddeler, sıcak tesiriyle yanarak fena koku yaptıkları gibi bu yanmadan bazı zehirli ve zararlı gazlar da husule gelebilir. Bu zararları önlemek için sobaların üzerine su dolu kaplar koyarak oda havasında kaybolan su buharını tekrar temin etmek, kuruyan havayı yumuşatmak lâzımgelir. Sobaları kullanırken dikkatli olmak icabeder : Gûya ateşi düzenlemek düşüncesiyle konulmuş olan anahtarlı boru kapağını kapamak çok zararlıdır. Ateşin yanma süratini sobanın önündeki delikleri idare etmek suretiyle düzenlemek en doğrusudur.

K a l o r i f e r l e r e g e l i n c e : Pek büyük bir iyilik olmak üzere bunlarda ateş yanan ocak, daima ısıtılacak mesken kısımlarından ayrı bir yerdedir. Bunun için ocaktan çıkan zehirli gazların meskenlerle hiç bir ilgisi yoktur. Kaloriferler, sıcak su veya su buharı ile işlediklerine göre çeşitli olurlar. Sıcak su veya buhar kazandan çıktıktan sonra meskenlere yer yer konulmuş olan radyatörlerde dolaşarak sabit, kokusuz, yumuşak ve lâtif bir sıcaklık sağladıktan sonra gene merkeze döner. Kaloriferlerin tesisi için meskenler içinden birçok boruların geçirilmesi ve birçok radyatörlerin konulması lâzım gelir. Borular ve radyatörler ise odalarda çok yer kapladıkları gibi tozlara, pisliklere mikroplara da yuva olabilirler. Bu bakımdan kaloriferlerin en mükemmel olanları; radyatörleri tavanların içine yerleştirilmiş bulunan modern şekildekileridir. Bunlarda radyatörler tavan içinde gizlenmiştir. Kalorifer işleyince bütün tavan birden ve yavaş yavaş ısınır. Bu sıcaklık âdeta tepeden gelen bir güneşin sıcaklığı gibi - meskende yayılarak kokusuz, temiz, lâtif bir ılıklık temin eder. Bu suretle hem her tarafta sabit ve sıhhî bir sıcaklık elde edilmiş, hem de meskenler, bir sürü boru ve radyatörlerin çirkinlik ve uygunsuzluklarından kurtulmuş olurlar.

Burada, bugün kullanılmakta olan ısıtma vasıtalarının fayda ve mahzurlarını, kısaca, sıralamış bulunuyoruz. «Aylık Ansiklopedi» nin gelecek sayılarında, bir evi ısıtmak için sağlığı koruma (Hygiène) bakımından nasıl hareket etmemiz lâzım geldiği incelenecektir.

(Dr. Nuri Ömer Ergene)

ISLAHAT FERMANI — (1856) Abdülmecid'in 3 ikinciteşrin 1839 da neşrettiği Gülhane Hattı Hümayunu ile açılan Tanzimat devri (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, s. 221-223) Padişahın millete yeminle vadetmesine ve hükûmetin on beş sene içerisinde memleketin arzu edilen seviyeye çıkacağını kuvvetle ummasına rağmen yapılması beklenen ıslahatı bir türlü gerçekleştirememişti. Bu ıslahattan himaye etmek istedikleri hıristiyan Osmanlı tebaası için müsavat ve hürriyet bekliyen ve atılacak ıslahat adımlarının ilelebed bekasına şahit olmaları temennisiyle, Tanzimat Fermanı hükümleri İstanbul'daki sefirlerine Babıâlice resmen tebliğ edilen Avrupa devletlerini de memnun edememişti. Tanzimat hareketini idare eden başların (Bakınız : Aylık Ansiklopedi, Fuad Paşa, s. 48 - 49, Âli Paşa 100 - 101) iyi niyetleri ve takibcilikleri yetmiyor. Memleket türlü sebeplerle Tanzimat ıslahatının fena veya yarım tatbikı neticesi olarak Avrupa dev-

letlerinin müşterek bir kolonisi olmağa doğru gidiyordu. Bu durum karşısında Rusya'nın ortodoksların himayesi maksadiyle Osmanlı devletinin iç işlerine karışmak istemesinden Türkiye ile Rusya arasında çıkan 1853 - 1856

Tanzimat Fermanının "Takvimi Vakayi,, le ilânı

Islahat Fermanı, yanlışlıkla 222 nci sayfamıza konmuştur. Bu yukarki Tanzimat Fermanı o sayfaya ve adı geçen Islahat Fermanı da bu sayfaya aittir.

Kırım harbinin ilk devresinde İngiltere, Fransa ve Avusturya hükûmetlerinin mümessilleri Viyana'da bir konferans halinde toplandılar ve yapılacak sulh müzakerelerine esas teşkil etmek üzere dört madde tespit ettiler. Bunlardan biri «büyük devletler müslüman olmıyan Osmanlı tebaası için Babıâliden imtiyazlar ve muafiyetler elde edeceklerinden Rusya'nın kendi başına Türkiye'deki her türlü mezheb himayesinden vazgeçmesini istemek» e dairdi. 1 şubat 1855 te imza edilen bu protokolün dördüncü maddesini teşkil eden bu legelen mezhebî müsaade ve imtiyazları tasdika hazır olduğunu, fakat Rusya'nın teklif ettiği gibi hususî bir madde ile hıristiyanların Avrupa devletlerinin müşterek teminatları altında bulundurulacağının muahedeye konulmasını hiçbir suretle kabul edemiyeceğini bildirdi ve böyle bir maddenin devletler hukukuna tamamen aykırı olduğunu ve Osmanlı devletinin yabancı devletlerin tabii bulunduğuna açık bir delil tutulacağını söyliyerek bunu önceden ve şiddetle reddetti.

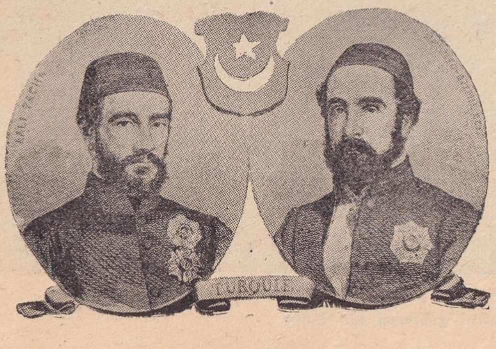
Osmanlı hükûmeti, sırf mezhebî olan hüküm, Babıâli ile ecnebi sefirleri ve büyük devletlerin kabineleri arasında pek çok müzakere ve muhaberelere yol açtı. Osmanlı hükûmeti, Fatih Mehmed zamanındanberi hıristiyan Osmanlı tebaasına eskidenberi verimtiyazlar dışında hıristiyan tebaanın medenî hukuk ve adlî hükümler bakımından farklı bir muameleye tâbi tutulması, Tanzimat Fermanının memlekette yapmak istediği ıslahatla temine çalışılan kanun nazarında müsavat kaidesine aykırı bulunduğundan, uzun senelerdenberi memleket halkı arasında ikilik ve düşmanlık doğuran bu duruma artık son verilmesi gerektiğini ileri sürüyordu.

Fransa'nın tavsiyesi üzerine Osmanlı devleti müttefiklerini memnun etmek arzusiyle hıristiyanlardan alınan haraç vergisini kaldıracağını, hıristiyanları orduya ve idarî hizmetlere kabul edeceğini, onların hükûmetten izin almaksızın kiliselerini tamir etmek ve sırf hıristiyanların bulundukları yerlerde yeniden kilise yapmak haklarını tanıyacağını İstanbul'daki yabancı elçilere bildirdi ve bunu 7 mayıs 1855 tarihinde neşretti. Askerlik hıristiyanlar arasında fevkalâde hoşnutsuzluk doğurduğundan hükûmet bu kararından vazgeçmek zorunda kaldı. Bu tecrübe, ıslahatın tatbik olunduğu nisbette, bundan faydalanacak olan hıristiyanlarca istenmiyeceğini gösteriyordu. Bu güçlükler ortalığı karıştırdığından bunun bir an önce hallolunmasına yabancı devletler hususî bir önem vermeğe başladılar. Bu mesele üzerinde Babıâli ile İstanbul'daki sefirler arasında müzakereler devam edip gidiyordu. Bu konuşmalara konu teşkil eden meselelerin başlıcası «vicdan hürriyeti» olmuştu. Babıâli bu hususta sadece hıristiyan tebaanın mezhebî meseleleri üzerinde konuşmak istiyor, islâm dinine ait hükümler üzerinde münakaşa kabul etmiyordu. Anadolu'da o sıralarda islâm olmuş bir hıristiyanın tekrar eski dinine dönmesi üzerine cezaen öldürülmesini misal tutan İngiliz Elçisi, hükûmetin müslümanların da mezhep değiştirmekte hür ve serbest tanınmasında ısrar ediyordu. Fransa ve Avusturya, İngiltere kadar ileri gitmemekle beraber Avrupa devletleri, bu esasları kabul etmesinin Osmanlı devletinin Avrupa devletleri arasında yer alması için lüzumlu bir şart olduğu kanaatinde olduklarını gösteriyorlardı. Osmanlı nazırları ise müslüman dinine ait tenkidlere karşı sert cevaplar veriyorlar, bu konuda herhangi bir müzakereye yanaşmıyorlardı.

Nihayet zıd fikirleri birleştirecek bir şekil bulundu. Ve Türkiye'de bulunan herhangi din ve mezhebden olursa olsun bütün tebaanın mensub olduğu dinde âyinini yapmaktan menolunmaması ve bundan dolayı cevr ve eza görmemesi, din ve mezhep değiştirmiye kimsenin zorlanmaması kararlaştı. Vaktiyle hıristiyan tebaaya verilmiş olan türlü müsaade ve muafiyetlerin tetkiki, bunların istiklâlini, şan ve şerefini korumak istiyen bir hükûmet için tahammül edilmez bir gayri tabiilik teşkil ettiğini gösterdi. Yapılan müzakere neticesi bir program halinde tesbit olunmuş ve anlaşmayı sağlamak için Osmanlı hükûmetince hıristiyanlara bir takım müsaadeler verilmesi kabul edilmişti. 1855 Viyana konferansında kararlaştığı şekilde bunlar üzerinde Osmanlı hükûmetiyle yapılacak uyuşmanın bir muahede konusu olup olmıyacağı da ayrı bir mesele teşkil etti ve nihayet Padişahın kendiliğinden hıristiyan tebaasına bir takım müsaadelerde bulunduğu zannını uyandırmak için Avrupa devletleriyle müştereken kararlaştırılan maddeleri ihtiva eden bir hattı hümayunun neşri Babıâliye tavsiye olundu. Ve Osmanlı tarihinde 1272 Islahat Fermanı adı ile geçen bu Hattı Hümayun bu suretle meydana geldi, ve 18 şubat 1856 gü-

nü törenle bütün nazırların, büyük memurlarla din ve cemaat reislerinin hazır oldukları bir toplantıda Babıâlide okundu.

Abdülmecid, tahta çıktığından on yedi yıl sonra neşrettiği bu fermanla Gülhane Hattı Hümayununun aslî hükümlerini teyit ve tekrar etmekle beraber genişletiyordu. Başlıca hükümleri: Can ve mal emniyeti, namusun korunması, hıristiyanlara ve diğer müslüman olmıyan tebaaya verilmiş olan bütün mezhebî imtiyaz ve muafiyetlerin tanınması ve bunların tatbikının kontrol edilebilmesi için patrikhanelerde meclisler kurulması, patrik seçimi usulünün düzeltilmesi ve patriklerin hayat kaydiyle tayin edilmeleri, patriklerle bütün rahiplerin ve hahamların vazifeye tayin olunurken yemin etmeleri, halktan aidat almalarının yasak edilmesi, kendilerine maaşlar tahsisi, menkul ve gayri menkul mallarına dokunulmaması, müslüman olmıyan tebaanın milletlerce olan işlerinin seçilmiş âzalardan kurulacak bir meclise bırakılması, onlara ait mabet, mekteb, hastane ve mezarlık gibi yerlerin asıllarına dokunulmadan yapılacak tamirlerine engel olunmaması, yeniden yapılacak işler için müsaade verilmesi, bir mezhep mensuplarının alenen âyin yapabilmeleri ve bunu serbestçe temin edecek kuvvetli tedbirlerin alınması, mezhep, lisan ve cinsiyet cihetlerinden tebaadan birinin diğerinden aşağı tutulmaması, kendileri için utandıracak ve namusuna dokunacak tarif ve tavsiflerde bulunulmasının kanunla yasak edilmesi, din ve mezhep değiştirmek üzere kimsenin zorlanmaması, devlet hizmet ve memuriyetlerinin bütün tebaaya açık bulundurulması, müslüman olmıyanların çocuklarının da askerî ve sivil devlet okullarına kabul edilmeleri, her bir cemaatin umumî ve teknik öğretim yapan okullar açabilmeleri, fakat bu okulların öğretim usulleriyle öğretmenlerin seçiminin devletçe teşkil edilecek bir muhtelit maarif meclisinin nezaret ve teftişi altında bulunması, iltizam usulünün kaldırılması, vergilerin doğrudan doğruya tahsil edilmesi, muhtelit mahkemelerde şahitlikte müsavat tanınması, idam ve affın yalnız padişahın hukukundan olması, mahkemelerin alenî yapılıp ilâmların neşredilmesi; suçluların

Kongre âzalarımız: Âli Paşa ve Cemil Bey

mallarının zapt ve musadere edilememesi, cismanî işkence ve cezaların kaldırılması, hapisanelerin düzeltilmesi, ticaret, ceza ve cinayet davalarına bakacak muhtelif mahkemeler kurulması, hukuk ve ceza ve muhakeme usulü kanunlarının tanzimi, müslüman olmıyan cemaatlerden vilâyet idare meclislerine, nahiye meclislerine ve Meclisi Ahkâmı Adliye'ye âza tayini, rüşvet ve ihtilâsın kaldırılması ve men'i için şiddetli kanunî hükümler tatbikı, herkesin askerlik yapması, şahsî veya nakdî bedelin kabulü, maaşların

Paris kongresinde bir umumî toplantı

tanzim edilerek vaktinde ödenmesi, maliye işlerinin düzeltilmesi, memleketin servet kaynaklarının işletilmesi, lüzumlu yolların ve kanalların yaptırılmasiyle ziraat ve ticaret işlerinin gelişmesine engel olan hallerin giderilmesi ve bunlar için Avrupa'nın maarifinden, bilgininden ve sermayesinden faydalanılması gibi hususlardı.

Memlekette oldukça memnuniyetle karşılanan ve yeni ıslahat adımları atılmasını teşvik edecek olan bu ferman 1856 Paris kongresinde tekrar müzakere konusu oldu ve güçlükler doğuran uzun müzakerelerden sonra ve Âli Paşanın muhalefetine rağmen 30 mart 1856 tarihli Paris muahedenamesinin dokuzuncu maddesinde aşağıdaki şekilde yer almasının önüne geçilemedi.

Madde 9: Zatı hazreti padişahî tebaalarının saadeti hallerine masruf olan himmeti mütevaliyeleri iktizasınca kavmiyet ve diyanet ayırmıyarak cümlesi için mucibi ıslahı hal olmakla beraber memaliki şahanelerinin hıristiyan ahalisi haklarında niyatı inayetkâranelerini teyit eder bir kıta fermanı âli ihsan buyurmuş olduklarından ve bu babda olan efkârı şahanelerine bir delili cedit ibraz etmek istediklerinden iradei müstakilei şahanelerinden sâdır olmuşolan işbu fermanı âlinin düveli muahideye tebliğini tensib buyurmuşlardır. Düveli muahide işbu tebliğin kadri âlisini isbat ve teyit ederler. Şurası katiyen mukarrerdir ki işbu tebliğ zatı hazreti padişahinin ne kendi tebaasiyle olan muamelâtı şahanelerine ve ne de saltanatı seniyelerinin idarei dahiliyesine gerek münferiden ve gerek müştereken müdahale etmek için hiçbir halde düveli muahideye bir hak ve salâhiyet vermiyecektir.

Osmanlı hükûmetinin Islahat Fermanı hükümlerini yerine getirmekte gösterdiği başarısızlık, Paris muahedenamesinin bu sarih kayıtlarına rağmen Avrupa devletlerini Türkiye'nin iç işlerine müdahale etmekten alıkoyamamış, belki de bu hususta dayandıkları bir destek hizmetini görmüştür.

(Faik Reşit Unat)

KARA MUSTAFA PAŞA, MERZİFONLU — (1634 - 1683) Dördüncü Murad zamanında Bağdad muhasarası (1638) esnasında şehit düşmüş Oruç Bey (bazı kaynaklara göre Hasan Ağa) adında tanınmış Merzifonlu bir sipahinin oğludur. Oruç Bey'in bir dostu olan Köprülü Mehmed Paşa, Mustafa'nın terbiyesini üzerine aldı; kendi oğlu Ahmed (Fazıl Ahmed Paşa) ile birlikte yetiştirerek sonradan damad edindi. Mustafa önce silâhtar, sonra telhisçi, 1658 de mirahor olmuş, 1659 da vezirlik tevcihiyle Silistre Beylerbeyliğine, 1660 da Diyarıbekir Valiliğine, 1662 de Kaptanı Deryalığa, 1663 de Rikâp Kaymakamlığına nasbedilmiş, 1665 de Kaptanı Deryalıktan azledilmiş, 1672 den itibaren kaymakam sıfatiyle Devletin en mühim işlerinde esaslı rol oynamakta devam etmiştir.

1675-76 da Padişahın bir kiziyle nişanlanan Kara Mustafa Paşa, o sıralarda Devlet ricali arasında en nüfuzlu bir şahsiyet olarak sivrilmişti. 30 birinciteşrin 1676 da Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Padişah'ın refakatinde gittiği Silivri civarında hastalanarak vefatı üzerine bunun küçük kardeşi Mustafa avlanmakta olan Padişaha Sadaret mührünü, belki de kendisine verilir ümidiyle, teslim ettiği zaman Dördüncü Sultan Mehmed Kara Mustafa Paşayı Sadrazam tayin etti (Şaban 1074 — Hammer'e göre 7 ikinciteşrin 1676)

Kara Mustafa Paşa 1656 danberi Sadaret mevkiini işgal etmiş olan Köprülü Mehmed Paşa ile bunun oğlu Fazıl Ahmed Paşanın mütemadî çalışmaları ile hemen hemen eski şeref ve itibarı iade edilmiş olan Osmanlı Devletinin idaresi başına geçmişti. Devletin maliyesi düzenlenmiş, ordusu tensik ve ıslah edilmişti. Hususiyle Dördüncü Sultan Muraddan sonra Sultan İbrahim ve bunun halefi Dördüncü Sultan Mehmed'in ilk senelerinde artık muhakkak gibi sanılan i n k ı r a z ı n ö n ü n e g e ç i l d i ğ i gibi arazi bakımından da İmparatorluk ayrıca genişletilmişti. **Ş i m d i b u n l a r ı n m u h a f a z a e d i l m e s i**, elde edilenlerin tahkimi ve iç taazzuvun ön plânda gelmesi lâzımgelirdi. Bunun için de kıyasetli, ileri görüşlü ve teenni ile hareket edecek âkil bir sadrazama ihtiyaç vardı. Halbuki Kara Mustafa Paşa böyle bir şahsiyet olmaktan uzaktı.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Sadrazam sıfatiyle K a r a M u s t a f a P a ş a s e l e f l e r i M e h m e d v e A h m e d P a ş a l a r g i b i h a r e k e t e t m e k y o l u n u t u t t u. Onlar gibi harbci ve muzaffer bir sadrazam olmak emeline düştü. Çağdaş

tarihçiler, Kara Mustafa Paşanın şahsiyetini anlatırken hemen hemen ittifakla her hareketini onun şöhret ihtirasına ve menfaat düşkünlüğüne irca etmekte, onu adaletsizliğe ve zulme mütemayil, hattâ mürtekip bir insan olarak tasvir etmektedirler. Hakikî şahsiyeti hakkında şimdilik kesin bir bilgimiz olmamakla beraber onun fazlaca gururlu, birdenbire hiddetlenir, kendine çok güvenen, başkalarının mütalâa ve fikirlerine hiç kıymet vermiyerek bildiğinden şaşmıyan, müstebit yaratılışlı bir insan olduğu anlaşılmaktadır. Bu haliyle o, Devletin o anda başında bulunması icabeden bunca emek ve kan pahasına tazelenen kuvvetleri mahalline sarfedecek bir şahsiyet olması her halde gerekti. Köprülü Ahmed Paşa Padişahı idare etmekte çok zorluk çekmekle beraber Hükümdarın garip arzu ve iptilâlarını tatmin ederken daima makûl ölçüyü tutmasını bilmiş, hiçbir zaman ve hiçbir hareketinde Devletin yüksek menfaatlerini gözden ırak tutmıyarak vaziyeti kurtarmak yollarını bulabilmişti. Kara Mustafa Paşa ise mevkiini muhafaza edebilmek için biricik çare olarak sarayda lüks ve istirahati teşvik etmiş, birçok suiistimallere yol açmış, memuriyet ve mansıpları en fazla para verene satmak usulü bütün korkunç sonuçlariyle tekrar alıp yürümüştür. Böylece Devletin kasası boşalmış, her tarafta fakr ve zaruret ve sefalet artmıya başlamıştı. Bu durum karşısında Kara Mustafa Paşa daha büyük bir hata işliyerek Devleti müthiş bir felâketle neticelenecek bir harbe sürüklemiştir.

Paşanın başka bir resmi

Diğer bir resmi daha

O zamanlar Macaristan, idarî bakımdan üç kısma ayrılmıştı: 1 — Avusturya Macaristanı; 2 — Nisbî bir muhtariyetle idare edilmekte olan Erdel Prensliği; 3 — Doğrudan doğruya İmparatorluğun vilâyeti halinde olan Osmanlı Macaristanı.

Macaristan sınırları yüzünden Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında daima anlaşmazlıklar mevcuttu. Macarlar ötedenberi Avusturyanın idaresinden memnun değillerdi. Macar yurtseverleri memleketlerini birleştirmek ve hiç olmazsa iç idare bakımından hürriyete kavuşmak maksadile faaliyete geçmişlerdi. Gayelerine ulaşmak için kendi kuvvetleri kâfi gelmediğinden Türklerin yardımına başvurmuşlar, Köprülü Ahmed Paşaya Girid seferi esnasında birkaç defa elçi göndermişlerse de Sadrazam, henüz bunun zamanı gelmiş olmadığına kani olarak Macar milliyetçilerini güzel ve lâstikli sözlerle geri göndermişti. Avusturyanın bir casusu olan Babıâli tercümanı Mavro Kordatos vasıtasiyle bütün bu Macar hareketini iyice haber alan Avusturya hükûmeti, Macar elebaşılarını şiddetle takip ve tedip edince kaçabilen Macar büyükleri Erdel prensinin yanına toplanarak tekrar Osmanlı yardımını istiyorlar ve bizzat kendileri silâhla mücadele etmiye başlıyorlar. Bu Macar hareketi epey bir zaman hakikî bir lider bulamadığından o kadar ehemmiyetli bir hâdise olarak sayılmıyordu. Fakat ailesi takip ve bütün emlâki musadere edilen Macar asilzadelerinden Tököli Emre'nin Erdel'e kaçmıya muvaffak olması üzerine iş değişmişti. Tököli hakikî bir lider şahsiyeti olduğu gibi bir askerî komutan vasıflarını da haizdi. Şimdi Macar hareketi büyük bir önem kesbetti. Bu seferki müracaatlerinde Macarlara karşı İstanbul'da daha müsait davranıldı, ve kendilerine yardım vadedildi. 1682 temmuzunda Tököli ile Babıâli arasında akdolunan on dört maddelik bir mukaveleye göre Tököli Osmanlı himayesi altında Orta Macaristan Kralı olarak tanındı.

Gerçekten Sadrazam Kara Mustafa Paşa daha önce Rusya ve Lehistana karşı yapmış olduğu seferlerde gösterdiği başarıksızlığa rağmen şimdi de Avusturya ile bir harbe tutuşmıya karar vermiş bulunuyordu. Avusturya ise bu sıralarda mütemadiyen Macarları kendi aleyhine teşvik etmiş olan Fransa Kralı Ondördüncü Lui'yi daha büyük bir tehlike saydığından şimdilik buhranı geçiştirmek için her çareye başvurdu. Önce 1684 te müddeti bitecek olan iki senelik Vasvar Muahedesi'ni yenilemek teklifinde bulundu ise de Kara Mustafa Paşa Avusturya Sefiri Kuhnitz'in önüne yirmi yıldanberi Avusturya ile çıkan hâdiselerin bir listesini koydu ve sulhun uzatılmasına imkân vermemek için ağır tekliflerde bulundu. 1682 mayısında fevkalâde elçi sıfatiyle İstanbul'a gelen Kaprara da bir şey elde edemedi; ve Avusturyaya karşı harbetmek için ayni yılın sonbaharında Edirneye hareket eden orduyu seyretmiye mecbur tutuldu. Böylece İkinci Viyana Seferine başlanmış oluyordu.

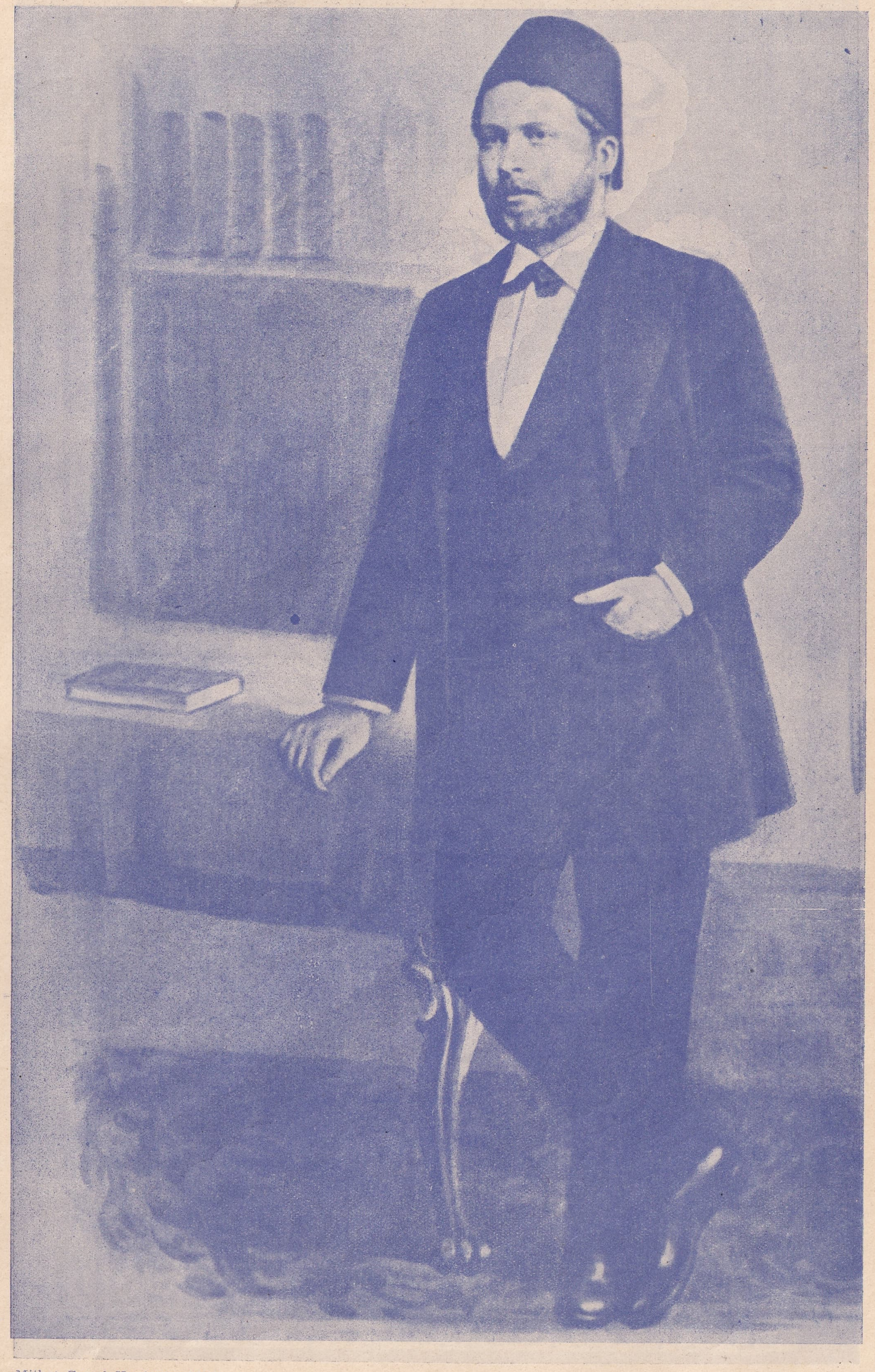

Yanlış olarak Paşaya aidiyeti iddia edilen kafatası

Ertesi yılın yazında iki yüz bin kişilik bir ordu Kara Mustafa Paşanın kumandasında Belgrad üzerinden Viyana önüne gelerek 14/15 temmuz 1683 gecesi şehrin muhasarasına başladı. Altmış gün süren bir muhasara esnasında Türklerin yaptıkları yirmi sekiz hücum, son zamanlarda acele olarak tahkim ve nisbeten az bir kuvvetle müdafaa olunan şehri düşüremedi. Bu esnada Avusturya İmparatoru hıristiyan hükümdarlardan yardım istemiş, Lehistan Kralı başta olduğu halde büyük Alman prensleri kuvvetlerini göndermişler ve seksen dört bin kişilik bir hıristiyan ordusu 6 - 9 eylûl günlerinde Viyana civarında Tuln sahrasında toplanmıştı. Kara Mustafa Paşa düşman ordusuna hiç ehemmiyet vermemiş, bunları birer birer yakalıyarak daha birleşmeden yoketmeği aslâ düşünmemişti. Ancak düşman Kalenberg sırtlarında muharebeye hazırlandığı zaman Serdar bir harb şûrası kurdu, burada yapılan muhasarayı kaldırarak bütün kuvvetiyle düşman ordusuna taarruz etmek teklifini reddederek muhasarayı devam ettirmiye ve ordunun ancak bir kısmı ile düşmanı karşılamıya karar verdi. Mağrur Serdar bütün ihmallerinin ve gururunun cezasını pek ağır olarak ödemiştir. 12 eylûl pazar sabahı düşman Kalenberg - Dorem Boh hattında Türk ordusuna taarruz ediyor, bilindiği gibi Türk ordusu ağır bir yenilmiye uğruyor. Kara Mustafa Paşa ordusunun ittifakiyle ricat ederek Belgrad'a geliyor; mağlûbiyetinin mesulü tuttuğu kumandanları, bu meyanda Budin Valisi olup bütün harb şûralarında kendisine aykırı fikirler atmış olan ihtiyar İbrahim Paşayı idam ettiriyor. Niyeti ertesi baharda kendi servetiyle yeniden ordu teşkil ederek Viyanayı tekrar muhasara ve zapt ve bütün kayıpları telafi etmektir. Padişaha da bu yolda haber gönderiyor; hakikaten de önce Padişah vaziyeti kabul etmişken Kara Mustafa Paşanın Saraydaki düşmanları tahrikâtta bulunuyorlar ve hükümdarı Serdarı cezalandırmıya ikna ediyorlar. 25 birincikânun 1683 de Padişahın iki memuru Belgrad'a gelerek Serdarın huzuruna çıkıyorlar. Bunlardan biri olan Kızlarağası Sadrazamdan sadaret mührünü istiyor. Serdar yeis içinde mührü uzatırken ötekisi kemendi boğazına geçiriyor. İşte böylece bütün kusurlarına rağmen Devletin şeref ve haysiyetini yükseltmiye muktedir olabilecek bir şahsiyet meşhur olmak, Devlete büyük kazançlar sağlamak, Kanuni Sultan Süleyman'ın muvaffak olamadığı bir işi başarmak, yani Viyanayı fethetmek için başladığı bir harbin neticesinde hayata veda ediyor.

İkinci Viyana muharebesini gösteren bir tablo

Mithat Cemal Kuntay'ın kitabından :

Namık Kemal

Topkapı Sarayı Müzesi

Mehmet Esat Yasari'nin bir tâlik yazısı

Kara Mustafa Paşanın kafası Padişaha gösterilmek üzere Edirneye götürülüyor ve burada defnolunuyor. Kafasının sonradan Belgrad'ı alan Avusturyalılar tarafından ele geçirilerek Viyana Müzesine götürüldüğü yanlıştır.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa çok zengin olup ölçüsüz miras bırakmıştır. Bir kaç medreseden başka İstanbul'da, Galata'da, Edirne'de, Belgrad'da, Cide ve Merzifon'da camiler yaptırmış ve vakfetmiştir. Kuruçeşme'de bulunan Tırnakçı Yalısı, âdeta bir saray kadar mükemmel ve tantanalı bir surette tefriş edilmiştir.

Hayatının müthiş bir facia ile bitmesiyle Osmanlı İmparatorluğunun gerileme devrinin başlamasına sebep olan Kara Mustafa Paşa defalarca dram ve romanlara mevzu teşkil etmiştir. Meselâ: «Cara Mustafa Pacha Grand Vézir, Histoire Contenant son Elevation, ces amours dans le sérail, ses divers emplois, le vrai sujet qui lui a fait entrprendre le siège de Vienne et les Particularités de son mort, Paris 1688» ve «Kara Mustafa et Bach-Louis, Amsterdam 1750» bunlardan ikisidir.

Kısa bibliyografya: Hammer, Zinkeisen ve Gorga'nın Osmanlı tarihleri. Raşit Tarihi. Silâhdar Tarihi. Sicilli Osmanî, cilt 4. CevatÜstün; 1683 Viyana Seferi, Ankara 1941. (Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

KOCH, ROBERT — (1843-1910) «Türkçede Koh okunur» İnsanlığın sağlık ve saadetine büyük ölçüde hizmet etmiş yüksek ve kıymetli ilim adamlarından birisidir ve arsıulusal bir âlimdir. Keşiflerinden bütün dünya hekimliği ve dolayısiyle bütün insanlık faydalanmıştır.

Doktor Koh

Robert Koh, Ondokuzuncu Asrın sonunda ve Yirminci Asrın başlangıcında yaşamıştır. Bu asırların dünya yenileşme âleminde ne büyük ilerlemeler kaydettiğini söylemeğe hacet yoktur. Bu asırlar, başka alanlarda olduğu gibi, hekimlik alanında da birçok keşiflerin, birçok yeniliklerin beşiği olmuşlardır.

Robert Koh, 1843 yılında birincikânunun on birinci günü Almanyada Hanovr civarında Klasthal kasabasında doğdu.

Mikropların mevcudiyetini keşf ve ispat ederek hekimlik âleminde büyük bir devrim vücude getirmiş olan meşhur Fransız âlimi Pastör, Robert Koh'un doğduğu senelerde yirmi bir yaşında bir gençti. Bu bakımdan Robert Koh kısmen Pastör'ün yaşadığı çağlarda yaşamış, o sıralarda Avrupada hekimlik bilgilerinin geçirmekte olduğu yenilikler onu çok ilgilendirmiş ve hiç şüphe yoktur ki, bu cazibeli ilgi birçok keşiflerinin saikı olmuştur.

Robert Koh, yüksek tahsil çağına gelince kendine meslek olarak hekimliği seçti. Nihayet bu arzusunda muvaffak olarak 1866 yılında, yirmi üç yaşında genç bir hekim olarak mektepten çıktı.

Büyük bir istikbale gebe olan ilim anasının ilk yavrularından biri olan mikrobiyoloji, Pastör'ün maharetli elleriyle dünyaya getirilince birçok hastalıkları yapan mikropların esrarlı hayatı da, yavaş yavaş çözülmeğe, anlaşılmıya başlamıştı. Bütün dünyada mikropların mahiyeti hakkında derin bir merak uyanmıştı.

İşte tam bu sırada, Robert Koh da mikroplar ilmine merak sardırarak bu yolda çalışan istidatlı bir hekim halinde kendini gösteriyordu.

Koh, otuz yedi yaşında iken insanın kanına mikropların yayılmasından hâsıl olan kan zehirlenmesi (Sepsis) dediğimiz hastalıkları ve yaralarda mikropların faaliyetiyle husule gelen bulaşmaları inceleyip aydınlatmıya çalıştı.

Onun mikroplar üzerindeki bu yüksek çalışma ve araştırmaları, zaman geçtikçe, herkesin dikkatini çekecek derecede kıymetlendi. Nihayet Robert Koh, 1880 yılında Berlin Sıhhiye Dairesindeki Sıhhî Meclise âza olmak liyakatini kazandı.

Çok eskiden, ta Hipokrat Hekim zamanındanberi, bütün dünyada verem hastalığı, birçok ölümlere sebep olan içtimaî bir maraz halinde her tarafa yayılmış bulunuyordu. Robert Koh mikroplarla uğraşmıya başlayınca, ilk defa bu eski, bu kemirici hastalığın önüne geçebilmek için onun mahiyetini aydınlatmıya teşebbüs etti. O zamana kadar verem hastalığını yapan mikrop bilinmiyordu. Halbuki bu mikrobun bulunup ortaya çıkarılmasiyle veremin teşhis ve tedavisinde yeni, aydınlık ufukların açılmasına ihtimal vardı. Robert Koh, çalışma ve araştırmalarına devam ederek nihayet otuz dokuz yaşında iken (24 mart 1882) de verem mikrobunu keşfetti.

Bu önemli keşif, bütün dünya fen âleminde çok derin bir ilgi ile karşılandı ve büyük yankılar uyandırdı. Çomak şeklinde olan bu mikroba Koh basili denilmek suretiyle büyük âlimin adına izafe olundu.

Robert Koh bundan sonra bulduğu verem mikroplarını, insan vücudü dışında, gliserinli et suyu içinde üretmiye teşebbüs etti ve bunda da muvaffak oldu.

Mikrop yemleri (kültürler) üzerinde verem mikroplarının morfolojik ve biyolojik bütün vasıflarını mütalâa etti.

Bu kültürler üzerinde yetişen verem mikroplarını öldürüp süzerek, bu süzüntüleri gliserinle karıştırmak suretiyle, 1890 yılında Tuberculine adında hususî bir hulâsa buldu ki bu hulâsa bugün hâlâ hekimlikte, verem hastalığının teşhis ve tedavisinde kullanılmakta olan gayet kıymetli bir ilâç halindedir.

Koh, 1885 de Berlin Üniversitesi profesörü oldu ve Berlinde yeni açılmış olan Sıhhat Enstitüsü direktörlüğüne geçirildi.

1901 yılında, Londra'da toplanan ilmî bir kongrede, insanlarda ve sığırlarda hastalık yapan verem mikroplarının ayrı ayrı tipler olduğunu izah etti.

Bütün bunlardan başka Robert Koh, «Şarbon: kara kabarcık» denilen salgın hastalığın mikrobu üzerinde de çok uğraştı. Esasında bir hayvan hastalığı olup sığır ve koyunlarla temas neticesi insanlara da geçen bu tehlikeli ve öldürücü hastalığın mikroplarını saf olarak üreten ve bu suretle bakteriyoloji ilminin temellerini atan büyük ilim adamlarından birisi de kendisidir.

Kolera hastalığı, dünya üstünde, insanların gözünü çok korkutmuş olan salgın hastalıklardan biridir. Kolera, zaman zaman, Hindistanda Ganj nehri kıyılarından kalkarak insanların geçtiği yolları takibetmek suretiyle, dünyanın her tarafına yayılmış ve hekimlik dilinde Pandemie dedikleri cihan salgınları yapmıştır.

Eskiden tarihî kolera salgınlarının, bütün dünyada öldürdüğü insanların sayısı tüyler ürpertecek kadar çoktur.

İşte bu meşhur tarihî kolera salgınlarından beşincisi cihanı kasıp kavururken Robert Koh, insanlığı bu belâdan kurtarmak azmiyle, hastalığın en çok tahribat yaptığı Afrika kıtasına bir tetkik seyahati yapmayı düşünmüş, fedakâr bir itfaiye neferi gibi kendisini bu büyük kolera yangınının tehlikeleri içine atmıştır.

İlim aşkiyle yapılan bu seyahat sırasındaki araştırmalarında, 1883 - 1884 yıllarında Mısırda rastladığı koleralıları tetkik ederek bunların kazuratında, virgül şeklinde ve çok hareketli bir mikrop bulmağa muvaffak oldu.

Virgül şeklinde olduğu için adına kolera vibriyonu denilen bu mikrobun, korkunç salgınlar yapan koleranın hakikî âmili olduğu bu suretle katî olarak isbat edilmiş oldu.

Ondan sonra gelenler, onun izinden, onun açtığı nurlu yoldan yürüyerek bu mikroptan kolera hastalığı için koruyucu ve çok kıymetli bir aşı hazırladılar. Bugün icabında kullanılmakta olan kolera aşısı işte budur. Bu suretle Robert Koh'un çalışmaları bütün insanlığı kolera belâsından koruyup kurtaracak neticelerle taclanmış oldu.

Robert Koh olmasaydı, belki de, insanlık uzun yıllar koleranın kara ve korkunç tırnaklarına daha birçok kurbanlar kaptırmak bahtsızlığına uğrıyacaktı.

Afrika seyahatinden istifade eden büyük âlim orada daha başka hastalıklar ve bilhassa Afrika uyku hastalığı üzerinde de bir çok ilmî araştırmalar yapmaktan geri kalmadı.

Robert Koh, sağlığında iken çalışmaları takdir edilmiş bahtiyarlardandır ve bu çalışmalarının karşılığı olarak 1905 de Nobel mükâfatını da kazanmıştır.

Uzun süren bu kıymetli çalışmalar içinde, yıllar geçtikçe o da ihtiyarlamış ve dünya üstündeki nefes alma dakikaları bir gün tükenerek 1910 yılında mayısın yirmi yedinci günü altmış yedi yaşında iken Baden-Baden-de hayata gözlerini kapamıştır.

Fakat arkasında bıraktığı ilim eserleri o kadar kıymetli ve o kadar önemlidir ki dünya ve hekimlik tarihi, kendi kucağında yatan bu büyük ilim adamını hiçbir zaman unutamıyacak, insanlık, onun kendisine yaptığı sayısız hizmetleri daima şükranla anacaktır.

(Dr. Nuri Ömer Ergene)

MİLLETLERARASI SİVİL HAVACILIK KONFERANSI — Geçen Birinci Umumî Harbe kadar sadece yeni bir keşif ve bir spor vasıtası olan uçak bu harb içinde teknik bakımdan çok ilerlemiş süratli bir nakil vasıtası ve kuvvetli bir harb silâhı olmak istidadını göstermiştir. Teknik inkişaf iki cihan harbi arasındaki devrede çok ilerlemişse de havacılıkta en büyük terakki 1939 Cihan Harbinin ilk beş senesinde görülmüştür.

Harb içinde yapılan uzun boylu tecrübelerden sonra uçak artık yalnız insan taşıyan bir nakil vasıtası olmaktan çıkmış, kıymeti veya ehemmiyeti yüksek olan eşyayı da iktısadî şartlarla taşıyabilecek şekilde tekemmül ettirilmiştir.

Çok süratli bir nakil vasıtası olan uçaktan âzami istifade ancak bu-

nun en kısa yollardan seyretmesiyle mümkün olabilir. Çünkü bir memlekete mensup olan bir uçak başka memleketlerin havalarından uçamadığı, bu sebeple de yolunu değiştirmek zorunda kaldığı takdirde temin ettiği büyük süratin mühim bir kısmı faydasız kalır. Uçaklardan âzami

Milletlerarası Hava Konferansına giden heyetimiz

istifade yalnız havaların serbestliğile de temin olunamaz. Uçakların geçtikleri yerlerde teknik vasıtaları tam olan hava meydanlarına inebilmeleri, icabında buralarda tamir görebilmeleri ve benzin alabilmeleri lâzımdır. Ve nihayet denizlerde seyrüsefer eden ve muhtelif milletlere mensup bulunan gemiler nasıl müşterek emniyetleri için bir takım kaidelere ve esaslara tâbi oluyorlarsa hava seferlerinin de böyle kaideleri, nizamları ve emniyet tertibatı olmak gerektir.

1914 Harbi esnasında ehemmiyeti ve gelecekteki imkânları çok iyi takdir edilen havacılığın harbden sonra milletlerarası bir nizama sokulması faydalı görülmüş ve 1919 senesi birinciteşrinin 13 ünde Versay'da «Milletlerarası Hava münakalâtı anlaşması» imzalanmıştı. Bu anlaşma o zamanki iki zıt fikri mümkün mertebe telif ediyordu. Bu fikirlerden birine göre, havaların da denizler gibi serbest olması lâzımdı. Muhalif fikir taraftarları ise her memleketin toprakları ve üç millik kara suları üzerinde şakulî olarak havaya doğru gayri mahdut bir hükümranlık hakkı mevcut olduğunu iddia ediyorlardı.

1919 anlaşmasının birinci maddesinde aynen şöyle denilmektedir: « Yüksek âkid taraflar her devletin kendi ülkesi üstündeki hava üzerinde tam ve münhasır hükümranlığını kabul ederler. İşbu anlaşmıya göre, bir devletin ülkesi olarak, mücavir kara suları da dahil olmak üzere anavatan ve müstemleke topraklarını ihtiva eden bir ülke kasdedilmektedir. »

Bir defa böyle bir prensip kabul edildikten sonra, bir memleketin üzerinden diğer bir memlekete mensup uçakların geçmesi de pek tabiî olarak, üstünden geçilen memleketin muvafakatine bağlı olacaktı. Bu sebepledir ki gene Versay anlaşması 15 inci maddesinde «Milletlerarası hava yollarının tesisi, üzerinden uçulan memleketlerin muvafakatine bağlı» olduğunu tasrih eylemişti.

Evvelâ on dört galip devletin dahil olduğu bu anlaşmıya sonradan başka memleketler de iltihak ettiklerinden bu suretle milletlerarası hava münakalâtı anlaşmasına iştirak eden devletlerin adedi otuz ikiye varmıştı. Fakat bu anlaşmıya, dünya hava münakalâtı bakımından çok mühim mevkileri olan üç devlet yani Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya dahil değildi. Bu üç devletin dışarıda kalması, milletlerarası Hava Münakalâtı Anlaşmasından beklenilen bütün faydaların elde edilmesine mâni olmakla beraber, anlaşma ve buna müsteniden kurulan Milletlerarası Hava Münakalâtı Komitesi ve diğer teşkilât bugüne kadar devam etmiştir.

1928 de ise Amerika kıtasında bulunan devletler, Havana'da toplanarak ticarî münakalât için «Amerika Devletleriarası Hava Anlaşmasını» imzaladılar. Bu anlaşmanın birçok hükümleri Versay anlaşmasına benziyordu; fakat Versay anlaşmasında olduğu gibi mudıl teknik hükümleri ve zeyilleri yoktu.

Havacılığın geniş inkişafı karşısında bu iki ayrı anlaşmanın milletlerarası hava münakalâtında lüzumlu nizam ve ahengi temin edemiyeceği görüldüğü içindir ki Amerika Birleşik Devletleri hükûmetinin daveti üzerine 1 ikinciteşrin 1944 te Şikago'da bir Milletlerarası Sivil Havacılık Konferansı toplanmış bulunmaktadır. Esasen bu senenin nisan ayında Londra'da İngiliz ve Amerikan murahhasları arasında havacılık işleri görüşülmüş ve yapılan resmî tebliğlere göre bu görüşmeler tam bir mutabakatla neticelenmişti. Bu görüşmeler neticesindedir ki Amerika Hükûmeti Birleşmiş Milletlerden ve bitaraflardan elli iki devleti yeni bir konferansa davet etmiştir. Hükûmetimizin de davet olunduğu bu konferansa Türk Hava Kurumu Reisinin Başkanlığı altında dokuz kişilik bir Türk murahhas heyeti iştirak eylemişti.

Büyük bir harbin altıncı yılında toplanan ve kararlarından mühim neticeler beklenen bu konferansın havasını bir parça bozan nokta, davet edilen devletlerden Sovyetler Birliğinin, vaktiyle bu memleket aleyhinde bir siyaset takibeden İsviçre, İspanya ve Portekiz'in de davet edilmiş olması dolayısiyle konferansa iştirak eylememiş bulunmasıdır. Sovyetler Birliğinin dünya havacılığındaki mevkii çok mühimdir. Bunu bir havacılık mecmuası daha nisanda yazdığı bir yazıda şu suretle belirtmişti: «Harb sonrasında havacılık, Sovyet Rusya olmadıkça hız ve inkişafını alamıyacak, Sovyet Rusya'nın müzahareti bulunmadıkça Avrupa - Asya hava sahası, gayri kabili içtinap bir surette, bir boşluk manzarası arzedecek ve Sovyet Rusya bu işe katılmadıkça yeni bir hava anlaşması ve yeni bir milletlerarası havacılık teşkilâtı, sadece, tamam olmıyan bir şey durumunda kalacaktır»

Davet olunan memleketlere gönderilen ruznameye göre Şikago Milletlerarası Sivil Havacılık Konferansında şu noktalar müzakere olunmuştur: 1) Harbden sulha geçen intikal devresine taallûk eden tertipleri almak ve muvakkat hava nakliyatı servislerini kurmak; bu servislerin kurulmasında gözönünde tutulacak iktısadî, hukukî ve siyasî esasları tesbit etmek. 2) İntikal devresi esnasında çalışacak bir teknik komitenin ve talî komitelerin seçimi için tertipler almak ve bu hususta katî projeler hazırlamak. 3) Müteaddit taraflı bir havacılık anlaşması yapmak ve milletlerarası bir havacılık şirketi kurmak. 4) Hava seyrüseferlerine ve buna taallûk eden mevzulara dair müteaddit tarafli anlaşmalar yapmak. 5) Daimî bir milletlerarası havacılık cemiyeti kurmak ve bunun hukukî sahasını ve şumulünü tesbit etmek. 6) İntikal devresinde çalışacak milletlerarası bir cemiyet kurmak ve bunun âzasını seçmek. 7) İntikal devresinde çalışacak komiteleri ve kontrol edecek muvakkat konseyi kurmak.

Bu ruzname ile işe başlıyan konferansın daha ilk celselerinde mühim prensip noktaları üzerinde, bilhassa İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında görüş farkları belirmiş, Kanada murahhas heyetinin tavassutile bu farkların izalesine çalışılmıştır. Muhtelif memleketlere mensup murahhaslar da gelecekteki havayolları ve seferleri hakkında kendi hükûmetlerinin görüşlerini konferansa bildirmişler ve nihayet 9 birincikânun 1944 te, bazı noktalarda ihtirazî kayıtlarla, bir prensip anlaşması imzalamışlardır.

(Hazım Atıf Kuyucak)

MOZART, WOLFGANG AMADEUS — (1756 - 1791) «Türkçede Mozar okunur» Avusturyalı büyük besteci 27 birincikânun 1756 da Salzburg'da doğmuş, 5 ikinciteşrin 1791 de Viyana'da ölmüştür. Bestekâr ve kemancı Leopold Mozar'ın oğludur. Musikiye kabiliyet ve istidadı pek küçük yaşta kendini göstermiş, anadan doğma bir deha ve Allah vergisi bir sanat harikası olarak tanınmıştır. Altı yaşında mükemmel keman ve piyano çalan Mozar, daha o yaşta küçük egsersiz parçaları besteliyordu. 1762 senesinde babası ve ablası Nanerl ile birlikte uzun bir konser seyahatine çıktılar. Münih ve Viyana'da hayranlıkla karşılanan küçük sanatkâr ve ablası 1763 te seyahatlerini Paris ve Londra'ya kadar uzattılar. Saraylar ve konser salonları küçük harikayı görmek ve dinlemek istiyenlerle doluyordu. Mozar, Paris'te ilk bellibaşlı eserlerini: dört keman ve piyano sonatı yazdı.

Mozar

Londra'da Büyük Bah'ın oğlu Yohan Kristiyan Bah'ı bile hayran bırakan küçük besteci, ailesi ile birlikte ve 1768 de Viyana'ya döndü. Aynı sene İmparator İkinci Josef için ilk operası «La finta semplice» yi yazdı. Bundan sonra «Bastien ve Bastienne» adlı küçük operasını yazan sanatkâr, gene Viyana'da bir iki dua korosunu idare ederek dinleyicilerini hayretler içinde bıraktı. 1769 da Salzburg'da kilise orkestra şefi tayin edildi. Aynı sene babasiyla İtalya'ya gitti ve Roma'da Papa tarafından altın madalya ile taltif edildi. Burada İtalyan musikicisi Padre Martini'nin de kısa bir zaman için talebeliğini yaptı. 1770 de Milano'da «Mitridate» isimli operasını yazdı ve oynattı. 1772 de vatanına dönen genç besteci «Il segno di Scipione» ve Milano için «Lucia Silla» operalarını besteledi. 1777 senesine kadar Salzburg'da kalan Mozar ayni sene Manhaym ve Paris'e gitti; fakat hiçbir muvaffakıyet kazanamadı. Paris'te annesinin ölümü üzerine tekrar vatanına döndü. 1779 da saray organisti tayin edilen Mozar 1780 - 1781 de ilk mükemmel operası «Idomeneo» yu verdi. 1781 de Salzburg'u bırakarak Viyana'ya geldi ve orada yerleşti. Büyük üstadın muhteşem eserleri bu tarihten sonra doğmıya başlar. Ayni sene yazılan «Saraydan kız kaçırma» operası görülmemiş bir muvaffakıyet kazandı. 1782 de Konstantze Veber ile evlendi. 1782 - 1785 seneleri arasında birçok güzel eserlerini verdi: Haydn'a ithaf edilen altı tane yaylı

kuvarteti, birçok piyano konçertosu ve konser aryaları. 1786 da «Figaronun düğünü» operası büyük muvaffakıyet kazandı. Ertesi sene Prag için muazzam operasını; «Don Juan»ı yazdı. 1788 de birbiri arkasından son üç güzel senfonisini; mi bemol majör, sol minör ve do majör «Jupiter» i verdi. İmparatorun emri üzerine «Cosi fan tutte» adlı komik operayı yazdı. 1791 de son ciddî operası «Titus» u ve Şikaneder'in teksti üzerine son ve şaheser operası «Sihirli Flüt» ü yazdı. Ayni senenin temmuzunda başladığı «Requiem» ini bitiremedi.

Evlendikten sonra maddî sıkıntılar ve yoksulluktan bir türlü kurtulamıyan ve talihsizliklerle mücadeleden daima mağlûp çıkan bu büyük adam, bir deha için pek genç yaşta ölmüştür. Dehasının zirvesinde tutulduğu amansız verem belki şaheserler vereceği bir çağda onu bitirmiştir; Mozar'ın bir çok çocukları olmuş, çoğu ölmüştür. Öldüğü zaman ancak iki oğlu hayatta idi.

Mozar'ın ilk eserlerinden itibaren melodi ve armoni zenginliği derhal göze çarpar. Bu sıralarda Şuber, Emmanuel Bah, Kristiyan Bah ve Abel genç bestecinin üzerinde derin tesirler bırakmışlardır. Opera eserleri ise İtalyan «Opera buffa» ve Fransız «Opera comique» lerinin izlerini taşır. Ciddî operalarında «İdomeneo» ve «Titus» ta olduğu gibi yaratıcı dehası kendini gösterir. Ömrünün sonlarına doğru yazdığı «Don Juan» ve hele «Sihirli Flüt» operaları hakikî Alman romantik operasının müjdecileridirler. Enstrümantal eserleri klasik stilin ölmez örnekleridirler. Senfonilerinde Haydn ve Kristiyan Bah'ın diğer enstrümantal eserlerinde Avusturya halk dans ve melodilerinin tesirleri gözükür. Mozar kısa hayatına rağmen pek çok eser yazmıştır. Bu kadar kısa bir ömür içinde bu kadar çok eser yazması velûd dehasının ispatıdır. Eserleri kısaca şunlardır:

Operaları: «Apollo et Hyacinthus» 1767, «Bastien ve Bastienne» 1768, «La finta semplice» 1768, «Mitridate» 1770, «Ascanio in Alba» 1771, «İl signo di Scipione» 1772, «Lucia Silla» 1772, «La finta giardiniera» 1775, «Il re Pastore» 1775, «Zaide» 1780, «Mısır Kralı Thomas» 1780, «İdomeneo» 1781, «Saraydan kız kaçırma» 1782, «Loca de Cairo» ve «La sposo deluso» 1783, «Tiyatro Müdürü» 1786, «Figaronun düğünü» 1786, «Don Juan» 1787, «Cosi fan tutte» 1790, «Sihirli Flüt» 1791, «Titus» 1791.

Bunlardan başka teganni için kırk yedi düet, terset ve kuvertet, altı oratoryo ve kantat, kilise musikisi için pek çok eseri vardır. Bunlar arasında on beş orkestra duası, «Requiem» motetler, himmler ve on beş orkestra ve org sonatı başta gelir. Mozar teganni musikisine ait bunlardan başka otuz sekiz «Lied», iki terset ve yirmi iki kanon bırakmıştır.

Orkestra eserleri: Kırk sekiz senfoni. En meşhurları: Re majör 1786, mi bemol majör, sol minör ve do majör «Jupiter» 1788, otuz üç divertimenti ve serenad, yirmi dokuz orkestra parçası, kırk bir dans.

Konçertoları: Yedi tane keman için, bir tane iki keman ve bir tane de keman ve viyola için «sinfonia koncertante», birer tane fagot, obuva, klarnet için ve bir tane flüt ve harpa için, üç tane flüt, beş tane korno için. Yirmi beş tane piyano için konçerto, birer tane de iki ve üç piyano için konçerto.

Piyano eserleri: Yirmi iki sonat ve fantazi, on beş varyasyon, yirmi beş parça piyano konçertoları için kadans, dört el için sonat, varyasyon ve füg.

Oda musikisi eserleri: Kırk beş piyano ve keman için sonat ve varyasyon, sekiz tane piyanolu trio, iki tane piyanolu kuvartet, üç tane yaylı sazlar triosu, yirmi sekiz tane yaylı kuvarteti; iki flütle, 1 obuvayla, yedi yaylı kentet ve klarnet kenteti.

Mozar'ın bütün eserleri Dr. Ludvig Köhel tarafından kronolojik olarak sıralanmış ve numaralandırılmıştır.

Kısa bibliyografya: Hugo Riemann; Musiklexikon. Ernst Böcken; Wörter Buch der Musik, Mozarts Leben mitt Briefen Berichten und Selbszevgnissen, Mozarts jahrbuch 1942. (*Faruk Yener*)

NAMIK KEMAL — (1840—1888) Namık Kemal, 21 birincikânun 1840 ta Tekirdağı'nda doğmuştur. Babası bir aralık Müneccimbaşılıkta ve Meclisi Maliye âzalığında bulunmuş olan Mustafa Asım Beydir. Validesi, son memuriyeti Sofya Kaymakamı olan Abdüllâtif Paşanın kızıdır. Namık Kemal, sekiz yaşında iken Afyonkarahisar'ında validesini kaybetti. Bir müddet İstanbul'da Beyazıt ve Valide Rüştiyelerinde okuduktan sonra büyükbabası Abdüllâtif Paşa ile birlikte Kars'a, daha sonra Sofya'ya gitti. Kars'ta iken Çarlık Rusyası ile Osmanlı İmparatorluğu ve müttefikleri arasında Kırım Muharebesi başladı. Bu muharebeye nihayet veren Paris Muahedesinin imzası sırasında (1856) Namık Kemal Sofya'da bulunuyordu. Bu mühim hâdiseler Namık Kemal-de vatan ve millet duygularının inkişafında büyük bir tesir yaptı. Namık Kemal, küçük yaşta şiir yazmıya başladı. On altı yaşında İstanbul'a dönünce epeyce bir yekûn tutan şiirleri ile Divan Şairleri arasında şöhret kazandı. Tercüme Odası Hülefalığına tayin olunan Namık Kemal orada Sadullah Bey (Paşa), Kâni Paşazade Rıfat Bey, Keçecizade Macid Bey gibi münevver gençlerle çalıştı. 1862 martında da Şinasi ile tanıştı. Onun yüksek azmine ve karakterine hayran oldu. Şinasi 1862 haziranında Tasviri Efkâr'ı çıkarmıya başlayınca Namık Kemal de birlikte çalıştı. Şinasi'nin feyizli muhitinde Namık Kemal'in siyasî fikirleri ve ifadesi büyük bir inkişaf gösterdi. Divan şairliği artık onun heyecanlı ülküsünü tatmin etmiyordu. Şinasi bir aralık Avrupa'ya gidince Tasviri Efkâr'ı Namık Kemal'e bıraktı. O da, gazeteyi Şinasi'nin tuttuğu yolda çıkarmıya devam etti. Namık Kemal'in Tasviri Efkâr-daki yazılarında Şinasi'nin büyük tesiri görülür. Bazı yazıları Şinasi'nin yazılarına tamamen nazire sayılabilir. Namık Kemal, Babıâli'nin basını tazyik altında bulunduran siyasetine rağmen yazılarında halkı aydınlatmıya imkân buluyordu. Namık Kemal Tasviri Efkâr'da yazı yazarken 1865 te İmparatorluğun istibdat idaresine nihayet vermek gayesiyle İttifakı Hamiyet adlı gizli bir cemiyet kurdu. Bu cemiyet sonradan Yeni Osmanlılar Cemiyeti adını aldı. Tasviri Efkâr'da şark meselesi üzerine yazdığı bir makaleden dolayı Sadrazam Âli Paşa tarafından muharrirlikten menedilen ve Erzurum Vali Muavinliği ile İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenilen Namık Kemal, o sırada Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına neşriyatta bulunmak üzere Mısır'lı Mustafa Fazıl Paşa tarafından Avrupa'ya çağrıldı. Namık Kemal aynı maksatla Avrupa'ya davet edilen Ziya Beyle (Paşa) birlikte 1867 mayısında İstanbul'dan hareket etti. Muhbir gazetesinde çıkan serbest yazılarından dolayı Hükûmetçe Kastamonu'ya nefyedilen Ali Suavi de Mustafa Fazıl Paşanın daveti üzerine Kastamonu'dan İstanbul'a, İstanbul'dan da Avrupa'ya kaçtı. Üç inkılâpçı Mesina'da birleştiler. Oradan Paris'e gittiler. Bunlara yurddan kaçan diğer arkadaşları da iltihak ettiler. O sırada Abdülâziz'in Paris'i ziyareti münasebetiyle Fransız Hükûmetinin, bu üç inkılâpçıyı Paris'i terketmiye davet etmesi üzerine üçü de Londraya gittiler. Londra'da 31 ağustos 1867 de Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına Ali Suavi Muhbir gazetesini çıkardı. Fakat parti disiplinine riayet edecek bir karakterde olmıyan Ali Suavi'nin Muhbir'deki neşriyatı Yeni Osmanlılar Cemiyetini tatmin etmekten uzaktı. Nihayet Namık Kemal'le Ziya Bey 29 haziran 1868 de Londra'da Cemiyet adına Hürriyet gazetesini çıkardılar. Namık Kemal artık millete siyasî haklarını tanıtmak için serbest bir meydan bulmuştu. Bir taraftan Hürriyet'teki yazıları, öte yandan birbirin-

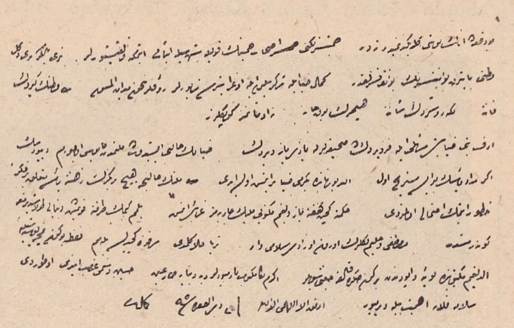
Namık Kemal

den parlak hamaset şiirleri ile millete benliğini duyurmıya başladı. Bir fikir ihtilâfı yüzünden Namık Kemal 1869 eylûlünde Hürriyet'ten çekildi, ve 24 ikinciteşrin 1870 te İstanbul'a döndü. 13 haziran 1872 de arkadaşları Tevfik

Namık Kemal'in bir gençlik resmi

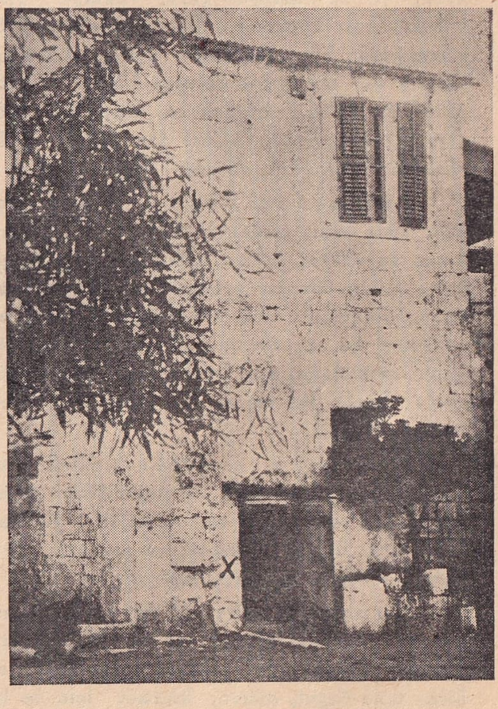
(Ebüzziya), Reşat ve Nuri ile birlikte İstanbul'da İbret gazetesini çıkarmıya başladı. Günlük İbret gazetesinin her sayısı büyük vatanseverin olgun ve dolgun yazıları ile çıkıyordu. İbret gazetesinde Namık Kemal ile arkadaşlarının kullandığı serbest lisandan ürken Sadrazam Mahmud Nedim Paşa iki ay geçmeden gazeteyi kapattı. Namık Kemali Gelibolu Mutasarrıflığı ile, arkadaşlarını da birer memuriyetle İstanbul'dan uzaklaştırdı. Namık Kemal Gelibolu'ya gitmeden önce Mahmud Nedim Paşa'nın yerine Mithat Paşa Sadrazam olmuştu. Fakat Mithat Paşa da Namık Kemal'in Gelibolu'ya gitmesini istediğinden büyük vatansever işinin başına gitti. Bununla beraber iki buçuk ay tatilden sonra yeniden çıkmıya başlıyan İbret gazetesine makaleler göndermiye devam etti. Namık Kemal bu makaleleri başmuharrire işaret olan «B.M.» harfleriyle imza ediyordu. Namık Kemal, bir taraftan İbret gazetesine yazılar yazarken öte taraftan arkadaşı Tevfik (Ebüzziya) in İstanbul'da çıkarmıya başladığı Hadika gazetesine de makaleler gönderiyordu. Namık Kemal Gelibolu Mutasarrıflığından azledilerek İstanbul'a gelince Kemal imzası gene İbret'te görünmiye başladı. Gazetedeki yazılar şiddetini gittikçe artırıyordu. Neşrolunacak kitapların Maarif Meclisinin tasdikından geçirilmesi mecburî olduğu hakkında Maarif Nezaretince alınan karar aleyhinde Namık Kemal'in üstüste birkaç makale yazması üzerine gazete gene kapandı. Bir ay sonra gazete tekrar çıkmıya başlayınca Maarif, Reji, Altıncı Daire aleyhinde şiddetli yazıları birbirini takibetti. Bu sırada memlekette bir sahne edebiyatı yaratmak için Raşid Paşa'nın reisliği altında Namık Kemal, Âli ve Nuri Beylerden mürekkep bir heyet kuruldu. Namık Kemal Vatan yahut Silistire adlı eserini bu sırada yazdı. 1 nisan 1873 te Gedikpaşa tiyatrosunda temsil edilen bu eser dinleyicilerde büyük bir heyecan yarattı. «Yaşa Kemal!» sadaları tiyatro binasını sarsacak dereceye çıktı. Bu tezahürden ürkmüş olan hükûmet, o sırada Ahmed Mithat Efendinin kalemi ile İbret'te çıkan bir yazıda «Millet-i Metbua» tabirinin kullanılmasını vesile olarak aldı, 5 nisan 1873 te gazeteyi büsbütün kapattı. Ve Namık Kemal ile arkadaşlarını muzır neşriyatta bulunmak bahanesiyle nefyetti. Namık Kemal Magosa'ya, Tevfik Bey (Ebüzziya) ile Mithat Efendi Rodos'a, Nuri ve Hakkı Beyler de Akkâ'ya gönderildi. 38 ay Magosa'da kalan Namık Kemal verimli eserlerine burada da devam etti. Nefyedilmeden önce İstanbul'da Evrak-ı Perişan adlı eserini neşreden büyük edip, meşhur rüya'sını, Zavallı Çocuk, Akif Bey, Gülnihal, Karabelâ adlı piyeslerini Magosa'da yazdı. İntibah adlı romanı, Baha-i Daniş tercümesi, Kanice ve Emir Nevruz gibi tarihî eserleri, Tahrib-i Harabat, Takip, İrfan Paşaya Mektup adlı eserleri ile Recai Zade Ekrem Bey'in vücude getirdiği Mes Prisons tercümesi hakkındaki tenkidini de orada kaleme aldı. Bu eserlerin bir kısmı imzasız olarak, bir kısmı başka bir imza ile neşredildi. Namık Kemal Abdülâziz'in tahttan indirilmesi üzerine 1876 haziranında İstanbul'a döndü. Memlekette Meşrutiyet kurmak ve Kanunu Esasiyi ilân etmek için uğraşan Mithat Paşa, Süleyman Paşa ve Ziya Bey (Paşa) lerle birlikte çalışmıya başladı. Beşinci Murad'ın yerine geçen

Namık Kemal'in imzası ve elyazısı

Abdülhamid, saltanatının başlangıcında Meşrutiyet taraftarlarına karşı serbest fikirli göründü. Bilhassa Namık Kemal'e çok iltifat etti. 1876 eylûlünde kendisini Şurayı Devlete âza tayin etti. Kanunu Esasiyi tanzim için kurulan heyete onun da alınmasını emretti. Büyük vatansever, bu heyette kararlaşan esaslar dairesinde Kanunu Esasiyi kaleme almak için ayrılan komisyonda da çalıştı. O sırada Meşrutiyet aleyhinde İstanbul'da risaleler neşri suretiyle fikirleri bulandırmıya çalışan mürtecilere karşı gazetelerde Meşrutiyeti müdafaa etti. Namık Kemal'in bulunduğu komisyonda kaleme alınan Kanunu Esasî projesini komisyon reisi Mithat Paşa hususî surette Abdülhamid'e takdim etti. Abdülhamid bu projede salâhiyetlerinin kısılmış olmasından memnun kalmadı. Projenin Vükelâ Meclisinde tetkik edilmesi için Sadrazam Rüştü Paşaya tevdiini Mithat Paşaya bildirdi. Mithat Paşa bir taraftan projeyi Sadrazama vermekle beraber diğer taraftan Abdülhamide yazdığı tezkerede Kanunu Esasî derhal ilân edilmezse Bulgaristan'a imtiyaz verilmesini istiyen ve bu maksatla İstanbul'da bir konferansın toplanmasını teklif eden devletlerin şiddetli müdahalesine yol açılacağını ihtar etti. Vükelâ Meclisi, Kanunu Esasî projesinin başında Hükümdarın hak ve salâhiyetlerini tesbit eden maddeleri kaldırarak yerine Tanzimat Fermanına benzer bir mukaddeme yazdı. Namık Kemal, kendisinin de bulunduğu komisyonda kaleme alınan Kanunu Esasinin Vükelâ Meclisinde böyle güdük bir sadaret emri haline getirilmesinden haklı olarak telâş etti. Abdülhamid'e hususî bir kaç tezkere yazarak Hükümdarın hak ve salâhiyetlerini tespit eden maddelerin Kanunu Esaside yer alması bu salâhiyetlerin tahdidi manasına gelemiyeceğini, aksi olarak bu maddeler kaldırılırsa Hükümdarın salâhiyetine tecavüz edilmiş olacağını anlattı. Nihayet Abdülhamid, Kanunu Esasinin 113 üncü maddesine, zabıtanın tahkikatı üzerine Padişaha istediği adamı hudut haricine çıkarmıya salâhiyet veren bir fıkra ilâvesiyle Kanunu Esasiyi ilân etmiye razı oldu. Kanunu Esasiye böyle bir fıkra ilâvesi, kanunun hükmünü hiçe indireceğini dikkate alan Namık Kemal'le Ziya Bey (Paşa) o sırada Sadrazam olan Mithat Paşa'dan bu fıkranın ilâvesinden Abdülhamid'i vazgeçirmesini ısrarla istediler. Mabeyn Feriki Eğin'li Said Paşa da bu fıkranın Kanunu Esasiye girmesi doğru olamıyacağı hakkında Abdülhamid'i iknaa çalışıyordu. Fakat Damad Mahmud Paşa'nın tesiri altında kalan Abdülhamid, bu fıkra ilâve edilmezse Kanunu Esasiyi ilân etmiye razı olamıyacağını ileri sürerek direniyordu. Nihayet 23 birincikânun 1876 da Kanunu Esasî, bu fıkranın ilâvesiyle ilân edildi. Abdülhamid böylece binbir tereddütten sonra istemiye istemiye ilân ettiği Kanunu Esasinin istihsalinde himmetleri görülenlerden birer birer intikam almağa başladı. Kanunu Esasinin ilânından dört gün sonra Süleyman Paşa'yı Hersek Kumandanlığı ile, Ziya Paşa'yı Suriye Valiliği ile İstanbuldan uzaklaştırdı. Aradan kırk gün geçmeden Mithat Paşa'yı hiçten bir sebep yüzünden hudud haricine çıkardı. Sıra Namık Kemal'e gelmişti. Bir şey iki defa tekerrür ederse üçüncü defa da tekerrür eder mealinde bir fikri ihtiva eden :

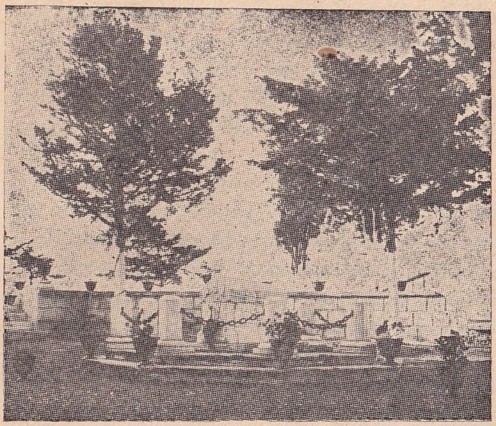
Bade, arak tükendi saki getir müselles
Eşşey-ü lâyüsenna illâ vekad yüselles

Namık Kemal'in Magosa'daki zindanı

beytini hususî bir mükâleme esnasında okuyan Namık Kemal'in bu hareketinden güya

Abdülhamid'i tahtından indirmek istediği mânasını çıkaran müstebit Hükümdar, büyük vatanseveri mahkemeye verdi. Mahkemeden beraat kararı almasına rağmen kendisini Midilli'ye nefyetti. İki buçuk sene menfi kaldıktan sonra Namık Kemal, Dahiliye Nazırı Mahmud Nedim Paşa'nın teklifi üzerine 4

Namık Kemal'in Bolayir'deki kabri

muharrem 1297 (18 birincikânun 1879) da oraya mutasarrıf tayin edildi. Namık Kemal gerek Midilli'de, gerek oradan nakledildiği Rodos, daha sonra da tayin olunduğu Sakız Mutasarrıflıklarında yüksek bir vatansever olduğu kadar değerli bir idare âmiri olduğunu da isbat etti. Bulunduğu sancakların bütün ihtiyaçlarını büyük bir dikkat ve takip ile temine çalışıyordu. Namık Kemal'in Midilli Mutasarrıflığından ayrıldığı zaman halefi olan Agâh Efendi'ye yazdığı uzun mektupta Midilli'de yaptıklarını ve yapmak istediklerini uzun uzadı izah ettikten ve adanın idarî ve içtimaî bütün meseleleri hakkında halefine malûmat verdikten sonra Midilli ve mülhakatında çalışan yüzlerce memurun her biri hakkındaki düşüncesini de yazmıştır. İdare tarihimizin biricik vesikası olan bu mektup, büyük vatanseverin vazifesine ne kadar bağlı olduğunun önemli delilidir. Namık Kemal idare işlerinden vakit buldukça bir taraftan eserler yazıyor, bir yandan da edebî münakaşalara girişerek yeni edebiyatı muhaliflerine karşı parlak bir surette müdafaa ediyordu. Abdülhak Hâmid'in aleyhinde Kemal Paşazade Said Bey'in yaptığı velveleli hücumlar esnasında büyük şairi müdafaa edenlerin başında Namık Kemal vardı. Recai Zade Üstad Ekrem'in Talim-i Edebiyat adlı eserini rakiplerine ve muhaliflerine karşı gene Namık Kemal müdafaa etti. Celâlettin Harzemşah adlı piyes ile Cezmi adlı tarihî romanı ve islâmlık aleyhinde bulunan Ernest Renan'a karşı kaleme aldığı Renan müdafaası adlı eserini idare hayatında bulunduğu sıralarda yazdı. Namık Kemal, hayatının son senelerinde büyük bir Osmanlı Tarihi yazmıya başladı. Ancak buna medhal olarak kaleme aldığı Roma tarihini neşrettiği hafta Abdülhamid'in emri ile eserini toplatmıya mecbur kaldı. Büyük bir şevk ile yazmıya başladığı Osmanlı tarihini böylece müstebit Hükümdarın haksız müdahalesiyle neşre imkân bulamaması büyük vatanseveri çok sarstı. Çok geçmeden Sakız'da 2 birincikânun 1888 de vefat etti ve Gelibolu'da Şehzade Süleyman'ın türbesi civarına defnolundu. Tarihimizde eşsiz parlak hamaset şiirleri ve daha parlak makaleleriyle bizde vatan ve milliyet duygusunu kalblerde tutuşturan, Türkiye'de fikir gazeteciliğine inkişaf veren, millete siyasî haklarını kazandırmak için en evvel kaleme sarılan, Türk diline ve Türk edebiyatına yepyeni bir cereyan veren, istibdat nefretini ve hürriyet aşkını bir din haline getiren ve memleketi istibdattan kurtarmak için gizli ve alenî yapılan bütün teşebbüslerde ön safta vazife alan Namık Kemal, inkılâp tarihimizin yüksek şahsiyetlerinden biri olarak yaşıyacaktır.

Bibliyografya: İbnülemin Mahmud Kemal İnal; Son Asır Türk Şairleri. Dr. Rıza Nur; Namık Kemal (Türk Bilik Revüsünün şubat 1936 tarihli 6 ncı sayısı). Mithat Cemal Kuntay; Namık Kemal. Sadettin Nüzhet; Namık Kemal, Hayatı ve Şiirleri. Sadettin Nüzhet Ergun; Namık Kemalin şiirleri. Ahmed Hamdi Tanpınar; Namık Kemal Antolojisi. Agâh Sırrı Levent; Edebiyat dersleri. İsmail Habib Sevüktekin; Edebî yeniliğimiz. İhsan Sungu; Namık Kemal.

(İhsan Sungu)

NOBEL, ALFRED BERNHARD — (1833—1898) Dinamitin mucidi olan bu İsveçli kimyager 1833 yılında Stokholm'da doğmuştur. Nobel'in meslek hayatı üzerinde, kendisinden otuz yıl önce gene İsveç'te doğan ve Amerika'ya giderek Amerika vatandaşlığına geçen mühendis ve mucit Con Erikson'un büyük tesiri olmuştur. Nobel, bilhassa yüksek kimya tahsilini, bu baba dostu büyük fen adamının ve mucidin nezaret, himaye ve irşatları altında Amerika'da yapmıştır.

Alfred Nobel

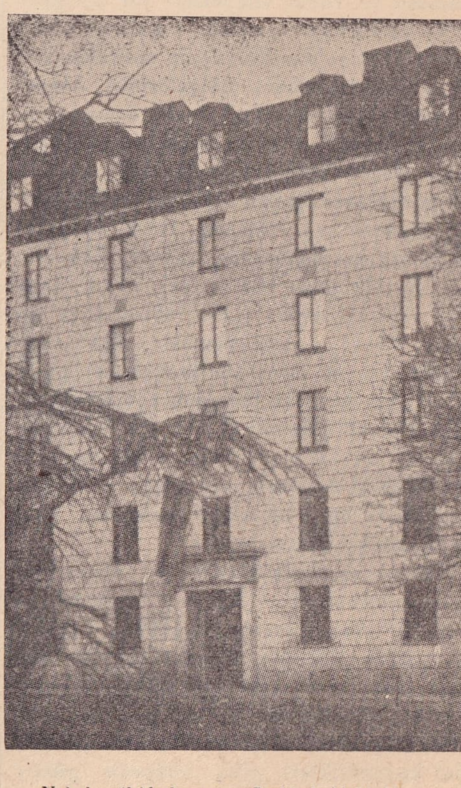
Nobel, İsveç'e döndükten, uzun araştırmalar ve tecrübelerden sonra 1867 yılında ve 34 yaşında dinamiti icadetmiş, 1875 te dumansız barut imalinde kullanılan pamuk barutunu meydana getirmiş, gene ayni yıl nitrogliserin'in % 7-8 nisbetinde bir nevi nitrosellüloz ilâvesile jelatin halinde katılaşabileceğini bulmuştur. Bu jelatin bugün umumiyetle endüstri sahasının en kuvvetli infilâk maddelerinden biridir.

Dinamitin esası nitrogliserindir. Gliserinin nitrik ve sülfrik asitlerle nitratlandığı takdirde meydana patlayıcı bir madde çıktığını İtalyan kimyagerlerden Torino'lu Sobrero 1846 da keşfetmiştir. Nitrogliserin veya trinitrin adı verilen bu patlayıcı maddenin mahiyeti bilinmekle beraber gene de lâboratuarların inceleme ve araştırma mevzuu olmuştur. Bilhassa Nobel, buna büyük önem vermiştir.

Nitrogliserin yağlı, sarı bir mayidir. Esas itibariyle açık havada ve durup dururken patlamaz; ancak patlayıcı bir madde yardımiyle ve bilhassa sadme ile patladığı için faydalanılması çok güç ve tehlikelidir. Nitrogliserin, keşfinden sonra birçok felâketli kazalara sebep olduğu için, Nobel bütün araştırmalarını ve tecrübelerini, nitrogliserini nötr bir hale getirmeğe sarfetmiştir. En nihayet nitrogliserin, 1864 yılında Nobel'in imalâthanesini de tahrip edince bazı memleketlerde nitrogliserin imali ve taşınması yasak edilmiştir.

Bununla beraber Nobel, araştırmalarından vazgeçmemiş ve bu araştırmalar 1867 de muvaffakıyete ulaşmıştır. Nobel, almancada «çakıl» ve «çürümüş» mânasında iki kelimenin birleşmesiyle meydana gelen ve bütün dünyaca da bu isimle tanılan «Kieselguhr» adlı emici bir toprağın, kendi ağırlığının üç misli nitrogliserini emdiğini ve bu suretle az çok koyu bir hamur meydana geldiğini bulmuştur. İşte dinamit bu hamurdur ve artık sadme ile değil, ancak ve yalnız patlatıcı bir madde yardımiyle patladığı ve emniyetli bir infilâk maddesi olduğu için şöhreti pek çabuk bütün dünyaya yayılmıştır. O kadar ki 1873 te muhtelif memleketlerde Nobel'in icadını satın alan on beş fabrika vardı. Bununla beraber dinamit yalnız «Kieselguhr» ile değil, her memlekette başka başka emici maddelerle yapılmaktadır. Dinamiti patlatmak üzere umumiyetle kullanılan yardımcı madde fulminate de mercure (fülminat dö merkür) ü ihtiva eden bakır bir kapsüldür. Çok güç eridiği için suda da kullanılabilen ve batık gemileri parçalamak, tünel, taşocağı, maden açmak gibi birçok endüstri işlerinde son derece faydalı ve değerli olan dinamiti, insanlar bir harb ve tahrib maddesi haline getirmişlerse bunun günahı her halde Nobel'in değildir. Zira Nobel, böyle bir maksat gütmemiş, insanlığa fen sahasında hizmet etmek ve ayrıca insanları birbirine sevdirmek istemiş, dünyanın barış içinde bulunmasını ideal edinmiş yüksek bir fen adamıdır.

Nobel Mükâfatları: Nobel, bu yüksek ideallerinin, ölümünden sonra da, az çok gerçekleşmesini sağlamak ümidiyle dünyaca meşhur olan Nobel Mükâfatlarını ihdas etmiştir. Nobel, infilâk maddeleri imalâtından ve Rus petrollerinden büyük bir servet yapmıştır.

Nobel mükâfatlarınının Stokholm'daki binası

Ölümünde (1896 yılında İtalya'da San - Remo'da), aşağı yukarı dokuz milyon doları bulmuş olan bu servet, Nobel Mükâfatlarının esasını teşkil etmektedir. Bu servetin gelirinden her yıl bir milyon frank, iki yüzer binden beş mükâfat olarak dağıtılmaktadır. Bunlar Fizik, Kimya, Tıp veya Fizyoloji, Edebiyat ve Sulh mükâfatlarıdır. Bu mükâfatlar âlim-

lerden, ediplerden ve insanlık hâdimlerinden (millet tefrik edilmeden) en müstahaklara verilir. Nobel, mükâfatların tevzii için hususî şartlar koymuştur. Bu şartlar kısaca şunlardır :

Fizik ve Kimya Mükâfatları: Fennin bu kollarında en önemli icadda bulunan veya bu kollara en önemli tekâmülü sağlıyan iki ilim adamına İsveç Fen Akademisinin karariyle verilir.

Tıp veya Fizyoloji Mükâfatı: Fennin bu kollarından birinde en önemli icadda bulunan veya bu kollara en önemli tekâmülü sağlıyan bir ilim adamına Stokholm Tıp Fakültesi karariyle verilir.

Edebiyat Mükâfatı: İnsanlığa hizmet ideali bakımından en değerli ve dikkate değer eserin muharririne İsveç Edebiyat Akademisi karariyle verilir.

Sulh Mükâfatı: Milletlerin kardeşliği için en iyi harekette bulunan ve en verimli işi başaran kimseye beş kişilik hususî bir komite karariyle verilir.

Her mükâfatın ayrıca birer diploması ve hususî birer madalyası vardır.

Kısa bibliyografya: R. P. Allcock; of Imperial Chemical Indastries; «The Effect of Explosive on Modern Life». A. H. Mc. Dannald, B. L.; The Modern Encyclopedia. Larousse Universel.

(Sadun Galip Savcı)

ORDU VİLÂYETİ COĞRAFYASI — 1935 sayımına göre 283.054 nüfusa ve beş bin dokuz yüz seksen bir kilometre kare araziye sahip olan Ordu vilâyeti; Ünye (5780 nüfuslu), Fatsa (2875) ve Mesudiye (1572) kazalarını ihtiva etmektedir. Vilâyetin doğusunda Giresun, güneyinde Sıvas, Tokat ve batısında da Samsun ve Tokat vilâyetleri yer almıştır.

Vilâyetin arazi karakteri: Vilâyet; Türkiye'nin Karadeniz mıntakasında doğu ve orta Karadeniz bölgelerinin kavşağında bulunmaktadır. Bu sahada kıyıya paralel olarak uzanan ve doğudan batıya doğru gittikçe yükseltilerini kaybeden kıyı dağları; Melet ırmağı tarafından «Doğu Karadeniz ve Canik dağları» adı altında ikiye bölünür. Melet ırmağının doğusunda bulunan Göndeliç tepesi (iki bin sekiz yüz metre), biraz daha doğuda Karagöl dağı (üç bin metre) kıyı ile içi birbirinden ayıran, devamlı yerleşmeğe elverişsiz dik bir duvar durumundadır. Buna karşılık, aynı ırmağın batısında; üzerlerinde yer yer bin yedi yüz elli (Çala), bin dokuz yüz (Kuşkaya) ve iki bin (Erdemkırı) metreyi aşan münferid tepelerin yer aldığı ve heyeti umumiyesiyle bir «Yüceyazı» manzarası gösteren engebeler uzanmaktadır.

Yüksek ve geniş düzlüklere; Mesudiyenin güney batısında «Göllüyazı» da aşağı yukarı bin iki yüz elli metre yükseltide, Gölköyün batısında «Düzdağ» da gene aynı irtifada ve Koyulhisar'ın kuzeyindeki Iğdır dağında ise bin beş yüz metrede tipik olarak rastlanır.

Bu engebeler vilâyetin batısında yükseltilerini kaybettikleri gibi, vilâyetin güney sınırında da, daha güneydeki ârızalardan Kelkit tulâni oluğu ile ayrılmaktadırlar.

Vilâyet toprakları eski ve yeni, esasî ve hamızî olmak üzere volkanik bir örtüyü ihtiva ettiği gibi, bunlar arasında da Senon ve Eosen devirlerine ait tortusal taşlar bulunmaktadır.

Vilâyetin iklimi: Vilâyetin ortasında daha yukarıda belirttiğimiz Yüceyazı'nın varlığı, denizin ılıklaştırıcı etkisinin bir dereceye kadar kıyıdan içe sokulabilmesini mümkün kılmaktadır. Bu sebeble yağış ve sıcaklık bakımından yalı boyu iç yönden daha elverişli bir durumdadır. Ordu'da en yağışlı mevsim sonbahar, en az yağışlı mevsim ilkbahardır. Yazları fazla sıcak olmıyan, sonbaharı ilkbahardan daha sıcak ve yağışlı, kışları ılık ve umumiyetle yağışlı olan kıyı boyu; iklim karakterinin bu vasfını yükselti kazandıkça kaybeder. Nitekim hemen hemen kışsız geçen yalı boyu ılıman iklim karakterinin; Ordu gerisinde, aşağı yukarı altı yüz metre yükseltide bulunan «Fındıklı» köyünden itibaren değişerek arazi yükseldikçe şiddet kazandığı görülür. Buradan itibaren yağış artar ve kışın yağmur yerine daha fazla kar ve tipinin hâkim olduğu sert kışlı bir iklimle karşılaşılır.

Buna karşılık, kıyı ve iç bölgeleri birbirinden ayıran engebeler aşılıp iç kısma gelinecek olursa, iklim karakterinin tekrar değiştiği ve berrî bir iklimle karşılaşıldığı görülür. Burada yazlar sıcak ve kuraktır; yılın en fazla yağışlı mevsimi kıyı boyunun tersine olarak ilkbahardır; kışlar serttir.

Vilâyetin nebat çeşitleri: Kıyıda Ordu ile Giresun'un Piraziz (Abdal) nahiyesi arasındaki yalı boyunda tuzu seven ve yerlilerin «çıtırlık» dedikleri dikenli çalılar yer almıştır. Bundan başka hakikî kışların rastlanır. Bundan sonra kıyıdan itibaren Gölköy'de bin metre yükseltiye kadar, fakat yer yer olmak üzere, fındık plantasyonu faaliyetine girişildiği görülür.

Doğudan gelen engebelerin yüksek kısımlarında daha ziyade geniş yapraklı ağaçların hâkim durum kazandıkları, bu yüzden iğne yapraklı ağaçların doğuya nisbetle daha dar bir gelişme alanı bulduğu belirir. Nitekim Gebeme nahiyesinde iğne yapraklılar arasında lâdin cinsinin yüzde yetmiş nisbetile çoğunluk kazandığı tesbit olunur. Buna karşılık Aybastı - Gölköy çevresinde mütecanis kayın ormanı yer almıştır.

Mahallî iklim ve toprak şartlarına uymuş olan bitki örtüsü engebeler aşılarak iç bölgeye gelindiği zaman yüksek mıntakadan başlıyarak, step karakteri gösteren vadi ve hufrelere doğru değişik bir yayılma arzeder. Alpin nebat formasyonunun altında çoğunlukla sarıçam ve köknarlardan terekküp eden iğne yapraklı ormana rastlanır. Fakat nemli deniz tesirinin azaldığı daha içerdeki engebelerde artık köknar gibi rutubeti seven nevi yerine, kuraklığa mütehammil karaçamlar yer alır. Bundan sonra bin ile bin altı yüz metreler arasında, kışın yapraklarını döken kurak ve seyrek ağaçlı bir örtü bulunur. Ağaç nevileri arasında; meşe, ardıç, ahlât ve dikenli çalılar görülür.

— + —: *Vilâyet sınırı* ORDU VİLÂYETİ *Ölçeği : 1: 800.000* xxx: *Ardülke sınırı*

mevcut olmadığı mutedil ve nemli kıyı bölgesinin soğuk kuzey batı rüzgârlarından korunaklı Vona ve Ordu çevrelerinde portakal ve mandalina nevinden narenciye yetiştiği gibi, Mersin, ağaç fundası ve defne gibi hakikî Akdeniz nebat çeşitlerinin akrabalarına da

Vilâyetin iktısadî ve ziraî durumu: Vilâyetin tabiî şartlarına uygun olarak beliren iktısadî faaliyetler arasında kıyı yöresinde, balıkçılık, fındıkçılık, mısır, fasulye ve kendir üretimi gibi birbirinden farklı çeşitler mevcuttur. Bunlardan ba-

lıkçılık faaliyetine; Ordu şehrinin hemen batısında bulunan Bozukkale ile Babalı (Perşembe) nahiyesinin Kaleyaka, Çınar, Çeşmeönü, Mersin ve Kışla köylerinde rastlanmaktadır. Fakat münhasıran erkeklerin iştigal ettikleri balıkçılık faaliyeti, vilâyetin sık dere ve çayların aluvyal toprakları üzerinde üretildiği görülür. Çoğunlukla mısır tarlaları düzlüklerde, fındıklıklar da yamaçlarda yer almıştır.

Kıyı boyundan itibaren yükselti kazanıldıkça sık ormanların varlığı; bunlardan

Ordu şehri

nüfusu gözönünde bulundurulunca pek önemsiz kalır.

Vilâyet iktısadiyatında en önemli rolü fındık nebatı oynamaktadır. Vilâyetin denize bakan yerlerinde kültürel fındığın yayılma sahası iki yüz elli - beş yüz metre yükseltiler arasında değişmektedir. Fakat yeni kurulan fındıklıklar Gölköy'de bin metre yükseltiye kadar çıkmaktadır. Bununla beraber hiçbir yerde bu yüksekliği aşmamaktadır.

Vilâyet sınırları içinde plantasyon faaliyeti, doğu vilâyetlerine nazaran yenidir. Buradaki fındıkların yüzde yirmisi elli - yetmiş, yüzde yirmisi otuz - elli, yüzde otuzu onbeş - otuz ve yüzde otuzu da iki - onbeş yaşında tahmin olunmuştur.

Evvelce esas meşgalesi hububat ve bilhassa mısır olan Ordu vilâyeti halkı; fındığı, komşuluğundan ötürü ilk evvel 1858 yılında Sayacatepe, Mustafalı, Alibey, Kestane köylerinden terekküp eden Ebulhayı mıntakasına getirerek bu havalide plantasyon işine girişmiştir. Bundan sonra fındık bahçeleri kurulması faaliyeti; nüfus artımı ve fındığın dünya piyasalarında para edip etmemesine tâbi olarak bir taraftan kıyıdan içe, alçak yerlerden yükseklere, diğer taraftan da doğudan batıya doğru yıldan yıla genişliyen bir tarzda yayılmıştır. Ordu'da on iki bin, Fatsa'da bin beş yüz ve Ünye'de bin hektarlık sahayı kaplıyan fındıklıklar, ekseriyetle genç fidanları ihtiva ettiğinden verim, Giresun ve Trabzon'a nazaran daha fazladır. Zira burada hektar başına ortalama olarak dört yüz yirmi beş kilo mahsul elde edilmektedir.

Vilâyet ürünleri arasında kıyı yönünde fındıktan sonra mısır, fasulya, patates ve kendir üretimine de önem verilmektedir. Bu sebeple Ordu, Giresun'a nazaran daha çok kendi kendine yeter durumdadır.

Fındıklıkların çoğalması ile eskiye nisbetle ekim sahaları daralmış olmakla beraber, bir kısım yerli halkın ekmeğini temin eden mısırın bilhassa Melet ırmağı ile Ordu şehri arasında uzanan yalı boyunda ve umumiyetle faydalanarak odun, kereste yapmak, küçük orman el sanatları ile uğraşmak imkânını sağladığı gibi ormandan açılan tarlalarda da iyi cins patates, fasulya üretilmesini mümkün kılmaktadır. Nitekim Ordu ile Gölköy arasında bin iki yüz elli metre yükseltide bulunan Gürgentepe'nin patatesi ünlü olduğu gibi Gölköy'ün yetiştirdiği fasulyalar da büyük bir rağbet görmektedir.

Engebeleri aşarak iç yöne gelindiği zaman, hâkim ziraat şeklinin tahıl üretimi olduğu, bunun yanında meyvacılığın da varlığı görülür.

V i l â y e t i n y e r l e ş m e ş e k i l v e h a r e k e t l e r i : Vilâyet dahilinde üç nevi yerleşme vardır. Bunlardan birincisi; denize bakan yönde altları ahır, üstleri ev, ahşap, dik çatılı binalardan ibaret dağınık yerleşmelerdir. Bu tarz yerleşme birbirlerinden uzakta ve zincirleme sıralanmış tek evlerden terekküp eden «mahalle» lere ayrılmış olarak, dere ve çayların yamaçlarında devam eder.

İkinci tip; çoğunlukla ormanlık olan Yüceyazı üzerinde ve ormanın tahribi ile açılmış alanlarda kurulmuş bir veya iki kat üzerine, ahşap, kütükler üst üste konup araları çamur veya tezekle sıvanmış, dik çatılı evlerden meydana gelmiştir. Üçüncü tip; deniz üzerinden esen rüzgârların içe sokulmasına mâni olan engebeleri aşar aşmaz ortaya çıkmaktadır. Burada bir katlı, üstü düz, kerpiçten evlerde toplu bir iskân görülür.

Mıntakada devamlı olarak tesbit edilen bu üç yerleşme şeklinden başka, bir de sadece yaz aylarına inhisar eden bir yaylacılık hareketi vardır. Bu hareket gerek maldavar besliyenlerce, engebelerin yüksek kısımlarındaki nemli otlardan hayvanlarını faydalandırmak için ve gerekse yalı boyu halkınca, oranın sıtmalı ve bunaltıcı sıcaklarından kurtularak yükseklerin kâh nemli - sisli, kâh serin ve güneşli havasından, lezzetli suyundan istifade edebilmek amaciyle yapılmaktadır. Bu suretle içinde şehirli ve köylülerin yaz aylarını geçirdikleri «Yayla» ve «Oba» adı verilen iğreti yerleşme yerleri meydana çıkmıştır.

Baharla birlikte başlayıp güzle sona eren bu önemli hareketin devamı sırasında ve haftanın muayyen günlerinde canlı bir alış verişe sahne olan büyük ve ünlü yayla pazarları kurulmaktadır.

V i l â y e t v e k a z a m e r k e z l e r i : Vilâyetin en kalabalık şehri olan Ordu; Boztepe ile Civil arasında uzanan kıyı düzlüğünün kavşak yerinde, bugünkü Bucak, Saray ve Selimiye mahallelerinin bulunduğu Tabya denilen yerde bir balıkçı köyü halinde vücut bulmuştur. Fakat zamanla emniyetin teessüsü, Kirazlimanı gibi zamanın ihtiyaçlatına elverişli bir limanın varlığı, sahil düzlüğünün bataklık olan kısımlarının kurutulması, 1885 yılında Ordu - Mesudiye şosesinin açılması, Ordu - Giresun, Ordu - Vona yollarının yapılması neticesinde bu balıkçı köyü, yavaş yavaş gelişerek bugünkü ufak şehir olmuştur.

Onyedinci Asra kadar geniş bir ardülkenin başlıca ihraç limanı olan Vona, zamanla önemini kaybederek yerini daha doğusunda bulunan Ordu'ya bırakmıştır. Ordu; buharlı gemiler için elverişli olmıyan liman durumuna karşılık, nisbeten müsait yollarla ardülkeye bağlı olması, yerleşme ve ziraî faaliyetler için elverişli kıyı ve vadi düzlüklerine sahip bulunması yüzünden, zamanla etki sahasını memleketin içlerine kadar uzatarak; Gölköy, Mesudiye, Koyulhisar, Reşadiye, Zara, Suşehri, Divriği, Arapkir ve Kemaliye kazalariyle sıkı bir ticarî mübadeleye girişmiştir. Fakat bir taraftan Birinci Dünya Harbinin zuhuru, diğer taraftan Giresun - Karahisar yolunun açılıp ıslah edilmesi, Sıvas - Samsun, Sıvas - Erzurum ve Malatya, Elâzığ demiryollarının inşası; Reşadiye'yi Niksar'a, Koyulhisar'ı Zara ve Sıvas'a, Suşehri'ni Karahisar'a iktısaden yöneltmiş olduğundan, Ordu ardülkesi pek ufalarak, bugün sadece Gölköy ve Mesudiye kazalarına münhasır kalmıştır.

Ordu ardülkesinin en önemli merkezini teşkil eden Mesudiye bidayette haftanın muayyen gününde pazar kurulan bir yerdi. Kaza işleri bugünkü merkeze dört saat mesafede bulunan Parçi köyünden yöneltiliyordu.

Zamanla pazar kurulan mahallin nüfus toplanması ve alış veriş için elverişli durumu gözönünde bulundurularak ve halkın müracaati üzerine devamlı yerleşme ve idare yeri olmuştur. Bundan sonra kasabada müteaddit antrepolar kurulmuş, nüfus artmıştır. Fakat daha sonraları muhtelif âmiller sebebiyle Ordu ardülkesinin küçülmesi, Mesudiye üzerinde de menfi tesirler yapmıştır. Bu durum gözönünde tutularak kasaba çevresinde bulunan birkaç köy daha kasaba sınırları içine alınmıştır. Bu suretle dokuz mahallesi köy halinde olan kasabanın 1941 yılında nüfusu 2087 ye çıkmıştır.

Mesudiye kazasının ihracatı, önem derecelerine göre canlı hayvan ve hayvan mahsulleri, bal, yumurta, patates, kürklü hayvan derisi, kereste ve tahtadır. İhracatın büyük bir kısmı Ordu iskelesi üzerinden İstanbul'a yapılmaktadır. Yalnız, son yıllarda Sıvasa dahi bir miktar hayvan gönderilmektedir. Kaza İthalâtını; Suşehri'nden zahire, sebze ve meyva, Koyulhisar'dan meyva, sebze ve az miktarda zahire, Zara'dan tuz, Ordu iskelesi üzerinden her nevi sınaî - ticarî emtia teşkil etmektedir.

Çukur bir havzada ve kendi adiyle anılan bir derenin iki yamacında kurulmuş olan Gölköy kasabası Ordu ardülkesinin ikinci önemli merkezini teşkil eder. 1936 yılında kaza merkezi haline getirilen kasaba; Ordu - Mesudiye yolunun her iki yönüne sıralanmış

Mesudiye

ufak bir çarşı ile yamaçlara dağınık bir şekilde yayılmış ahşab evlerden terekküp eder. 1941 de beş mahalle, üç yüz hane olan kasaba 2000 nüfusludur. Kazanın ihracat ve ithalâtı doğrudan doğruya Ordu iskelesi üzerinden yapılmaktadır. Kaza ihracatını patates, fasulya, fındık, canlı hayvan, hayvan mahsulleri, arpa ve mısır teşkil eder. Buna karşılık tuz, gaz, giyecek ve her nevi sınaî ve ticarî emtia ithal olunur.

1936 - 1940 yılları arasındaki beş yıllık ihracat ve ithalât kıymetleri gözönünde bulundurulacak olursa; Ordu iskelesinden sevkedilen malların getirdikleri gelir bu beş yıl zarfında muntazaman sevkiyatın yapılıp yapılmamasına göre, kabuksuz fındık, kabuklu fındık, kabuksuz veya kabuklu ceviz, yumurta, fasulya (bazan bakla), kereste, taze meyva, kabak çekirdeği, ağaçtan mamul kaba âletler olmak üzere sıralanır. Fakat bu listeye yılda üç beş bin koyuna inhisar eden canlı hayvan ve hayvan mahsullerini, patates, deri, kendir tohumu, Giresun'a satılan mısır ununu da ilâve etmek lâzımdır.

Bu listeye göre Ordu iskelesi dahi evvelemirde bir fındık ihraç merkezidir. Gerçekten de on iki «içhane» si bulunan Orduda 1938 yılında on, 1939 da on bir ve 1940 yılında da on içhane faaliyette bulunarak piyasanın istediği ve kabukludan ziyade gelir temin eden iç fındıkları hazırlamaktadır. Şehrin beş yıllık ihraç - ithal kıymetleri kıyaslanacak olursa, ihracat kıymetlerinin ithal kıymetlerine nazaran daima üstün kıymetler gösterdiği ve arada sekiz milyona yakın leyhte bir farkın varlığı belirir.

Bununla beraber Ordu iskelesi; doğusundaki Giresun veya batısındaki Samsun veyahut da gerisindeki Sıvas'a nazaran ardülkesinin darlığı, nüfus azlığı, iyi yollarla gerisine bağlanmamış veya önemli yolların bitimini teşkil etmemiş olmasından dolayı fazla gelişememiştir. (*Dr. Selçuk Trak*)

PASİFİK HARBİ — 1941 sonlarında Japonya'nın Pörl Harbır baskınıyle Pasifik Okyanusunda, Müttefik devletler deniz, kara ve hava kuvvetleriyle Japon kuvvetleri arasında başlıyan ve orada katî deniz hâkimiyetini ve iki taraftan birinin imhasını hedef tutan İkinci Cihan Harbinin katî neticeli Uzakşark safhasıdır.

Pasifik, dünyanın en büyük okyanusudur; tâbi denizleriyle birlikte yüz seksen milyon kilometre genişliğindedir; Amerikanın garb ve Asyanın şark kıyılarını ıslatır. Asya kıyılarının mebzul girinti ve çıkıntılariyle nehir munsabları, tabiî ve zengin limanlar vücude getirirler. Bu uçsuz bucaksız okyanusun cenubunda binlerce adadan mürekkep gruplar vardır. Bu adalar grupuna «Okyanusya» denir. İçerisinde kıt'a kadar cesim olan Avustralya bulunduğu gibi küçük mercan atolleri de vardır. Pasifik Okyanusuna Almanlar «Stiller Ozean» ; Fransızlar «Océan Pacifique» ve İngilizler «The Pacific» derler. Şimalde 66° 32′ 54″, cenubda 60° arz dairelerine kadar devam eder. Şimalden cenuba imtidadı on iki bin kilometre, Panama'dan Mindanao'ya kadar genişliği on yedi bin kilometredir. Bu uzun mesafeler orada zaman ve mesafe meselesini birinci plâna getirmiştir. Vasatî derinlik 4,300 metre olup, şarkî Hindistan adaları civarında 8,000, Filipin adalarının şarkında 10,793 metreyi bulur. Cereyanlar (Ekvator) Hattı ıstıva şimalinde ve cenubunda Hattı ıstıvaya muvazi ve bazı yerlerde mütehavvil olarak akar. Rüzgârları muntazam ve mevsime göre eser. Şarkî Asyada bu rüzgârlar bazan tayfun vücude getirirler.

Pasifik Onaltıncı Asrın ilk on senesine kadar Avrupa'lılara meçhuldü. Yunanlılarla Roma'lıların Pasifik'i Akdenizden, insan topluluklarl, ilk defa Hazreti İbrahimle, Milâttan dört bin sene evvel bugünkü mânada göçe başladılar. İyiye, güzele, doğruya karşı duyulan meyiller, meçhulü aydınlatmak merakı, iktisadî sebepler, daha kuvvetlilerin tazyikleri; bu yer değiştirmenin esas sebebini teşkil etti. Mısır, Pers, Asor, Babil, Yunan ve Roma medeniyetleri bu sayede doğdu. Göçler Avrupa'nın garp kıyılarına dayandı, buradan İngiltere adasına atladı. Beşeriyet, dünyanın sonuna erişmişti.

Asırlar birbirlerini düğümlerken, yeni doğan insan dimağları geçen asırların terakki ve inkişaflarını taşıyorlardı. İnsan cemiyetleri medeniyet alanında dolu dizgin ilerledikçe Avrupa bu insanlara dar gelmiye, uçsuz bucaksız ummanlar artık mâni teşkil etmemiye başladı. Kolomb yelken açtı, Amerikayı keşfetti. Beşeriyete yeni bir dünya bağışladı. Anglo - Saksonlar bu yeni dünyanın şimaline, Lâtinler cenubuna yerleşmiye ve orada üremiye başladılar. Amerikanın şarkından başlıyan Avrupa müstemlekeleri garba doğru yayıldı. 25 eylül 1513 te Vasko de Balboa Panama berzahından Pasifik'i gördü, ona «Mare del Zur» (Cenub Denizi) dedi.

İnsanlar bir şeye başladılar mı, bu merak etrafa süratle yayılır. Macellan Amerikayı garba aşmıya çalıştı. 1520 senesi ikinciteşrininde Amerikanın cenub uciyle Ateş Adasının arasında azgın dalgalarla karşılaştı. Tabiat onun Pasifik'e geçmesini istemiyordu. Ufacık tekneleriyle yirmi metre yükseğe şahlanan dalgalar içinde aylarca bocaladı. Lâkin; insan enerjisi tabiatın azgınlığına galebe çaldı, açık denize çıktı, önünde sonsuz ufukların açıldığını gördü. Bu ufuklarda kaybolan deniz sakindi; ona «El mare Pacifico» (Uslu Deniz) dedi.

Pasifik'in Tordesillas muahedesiyle İspanyaya verildiği anlaşılıyor. İspanyollar Filipin adalarına 1543 te yerleşerek Veliaht olan İkinci Filip'in ismiyle adlandırdılar ve 1560 tan sonra ilhak ettiler. İspanyolları Portekizliler takibetti; Yeni Gine, Karolin, adalarını Onaltıncı Asırda onlar keşfettiler. Alvaro Mendona 1567 - 1568 de Salomon'ları, 1595 - 96 da Markiz'leri ve Santakruz'u; İspanya hizmetinde çalışan Fernandez 1605-1606 da Yeni Hebrid'leri keşfeyledi. 1659 senesinden kalma Merkator haritası bize Pasifik hakkında çok az malûmat veriyor. Şimalî Amerika'da Mendecina ve Asya'da Japonya'nın şimali tamamiyle meçhul; Bering poğazı ancak 1648 de Dejnev ve 1728 de esaslı olarak Vitus Bering tarafından keşfedildi. Keşiflere o zamanlar denizci bir millet olan Holanda'lılar da karıştılar, 1595 te bugünkü Felemenk Hindistanı adalariyle ticarî münasebetlere giriştiler. 1602 de bir devlet salâhiyeti kadar geniş kudreti haiz «Şarkî Hindistan Cemiyeti» teşekkül etti. Yan Pieterzoon 1619 da Batavya şehrini kurdu. 1641 de Van Diemen, 1642 de Tasman büyük keşiflere muvaffak oldular.

Pasifik'e Avrupa'lılar böyle girdiler ve burada dört safhada yerleştiler: Birinci safha keşf (1521 - 1797); ikinci safha misyonerler vasıtasiyle hülûl (1797 - 1840); üçüncü safha ilhak (1840 - 1870); dördüncü safha emperyalizm ve fütuhat (1870 - . . .).

Onsekizinci Asırda Pasifik'te faaliyetin fazlalaştığını görüyoruz; başta İngilizler olmak üzere Fransızlar, Ruslar, Amerikalılar da harekete geçtiler. Bilhassa İngiltere keşif faaliyetinde ün aldı. Üçüncü Corc bu faaliyetlere resmî bir mahiyet verdi. Bayron'u Vallis takibetti. Kaptan Kuk Pasifik'te gizli kapalı bir yer bırakmadı. Ondokuzuncu Asrın bidayetinden itibaren İngiltere keşfedilen adaları kendine maletti. Vilyam Pit'in yaratıcı dehasiyle kurulan imparatorluk gittikçe genişledi. Ruslar 1741 de keşif ve işgal ettikleri Alaska yarımadasını 1867 de Birleşik Amerikaya satmakla Pasifik siyasetinden ayrıldılar, yalnız şarkî Asyada menfaat sahası teminine çalıştılar; Fransızlar ise mahdut bir kaç ada ile Hindiçinide yerleştiler.

Pasifik'te mühim siyasî ve askerî faaliyet 1870 ten sonra başlar. Ondokuzuncu Asrın ikinci nısfında Avrupalı milletlerin siyasî, içtimaî, iktisadî ve askerî inkişafları baş döndürücü oldu, birçok milletlere kendi toprakları ve hudutları dar gelmiye başladı, emperyalizm fikirleri ve nazariyeleri tetkik mevzuu oldu. Bu doktrin'i İngilizler icadettiler; Sör Çarls Dilki bu mevzua dair büyük bir eser yazdı. Başvekil Disraeli, bu nazariyeleri muvaffakıyetle tatbik etti. Ondokuzuncu Asrın nihayetine kadar Pasifik'te büyük bir imparatorluk kurdu. İngilterede doğan emperyalizm, Amerikaya sirayet etti, dünyanın en büyük sermayedarları muazzam işlere büyük servetler yatırdılar. Pasifik, Anglo - Sakson menfaat sahasının mihrakını teşkil etmiye başladı, uçsuz bucaksız umman, devlerin mücadelesine sahne olacaktı.

Corc Vaşington Amerika'lılara Avrupa işlerine karışmamalarını vasiyet etmişti. Monrou (1831 - 1858) «Amerika yalnız Amerikalılarındır» düsturunu koymakla bütün milletin enerjisini Amerikanın menfaatinde teksif etmiye muvaffak oldu; büyük Amerikanın temelleri atıldı. Lâkin; Ondokuzuncu Asrın nihayetlerinde vaziyet değişmişti. Buharlı gemilerin inkişafı ve daha sonra motör, zaman ve mekân mefhumlarını tamamiyle alt üst etmişti. Artık değil milletlerin, kıt'aların bile yalnız başlarına kendi yağlariyle kavrulmasına ve yaşamasına imkân kalmamıştı. Amerika'nın inkişafı pek serî oldu, birdenbire büyüdü, büyüdükçe kuvvetlendi, kuvvetlendikçe taştı ve Ondokuzuncu Asır ortalarına doğru Pasifik'i aşarak Uzakdoğu'da menfaat sahaları ve pazarları temin etti.

Birleşik Amerika'nın istikbal mukadderatının denizlerde olduğunu, deniz sevkulceyşinde bir Şilifen olan Amiral M a h a n (1840 - 1914) aydınlattı, 1897 de neşrettiği klasik eseriyle «Amerikalıların ister istemez bir gün siyasî ve iktisadî menfaatlerinin Pasifik'te halledileceğini, Avrupa ile

Asya arasında âdeta bir ada vaziyetinde bulunan Amerika'nın deniz hâkimiyeti olmadıkça yaşıyamıyacağını, iki Anglo - Sakson deniz kuvvetinin cihan sulhu için esas olduğunu isbata çalıştı ve Amerika'da da «Fleet in being» (Donanmanın mevcudiyetiyle deniz hâkimiyeti) lüzumunu müdafaa etti; Amerikan donanmasının ananesini kurdu. Amerika'da 1897 den sonra yavaş yavaş Pasifik'te deniz hâkimiyeti fikri zihinlerde belirmeğe başladı, ayni sene Havay; 1898 de Filipin ve Guam, 1899 da bir kısım Samua adaları gibi sevkulceyşî kıymeti haiz yerler Amerika'ya ilhak edildi. Amerika Pasifik'e yayılmağa başlamış, lâkin karşısında Japonya'yı bulmuştu. Bu Japonya Ondokuzuncu Asrın ortasına kadar Avrupalılara karşı kapalıydı. «Ecnebilerden hoşlanmıyan, ananesine, örf ve âdetlerine ifrat derecesinde bağlı, Allaha ibadet eden, memleketlerini ve Mikadolarını çok seven» Japonlar son derece faal ve terakkiye namzed bir milletti. «Yeni Doğan Güneş İmparatorluğu» 1853 de bulutların arkasında saklıydı; Amiral Pörri 1854 te birkaç mermi atarak bu bulutları dağıttı, dağılan bulutların arkasından Japonya'nın güneşi doğdu, lâkin semtürrese o kadar çabuk yükseldi ki batması uzun sürmiyecekti. Amerikalı Amiral, kendi kabuğu içine çekilmiş kuvvetli bir milleti şahlandırmış ve çok tehlikeli bir rakip yaratmıştı.

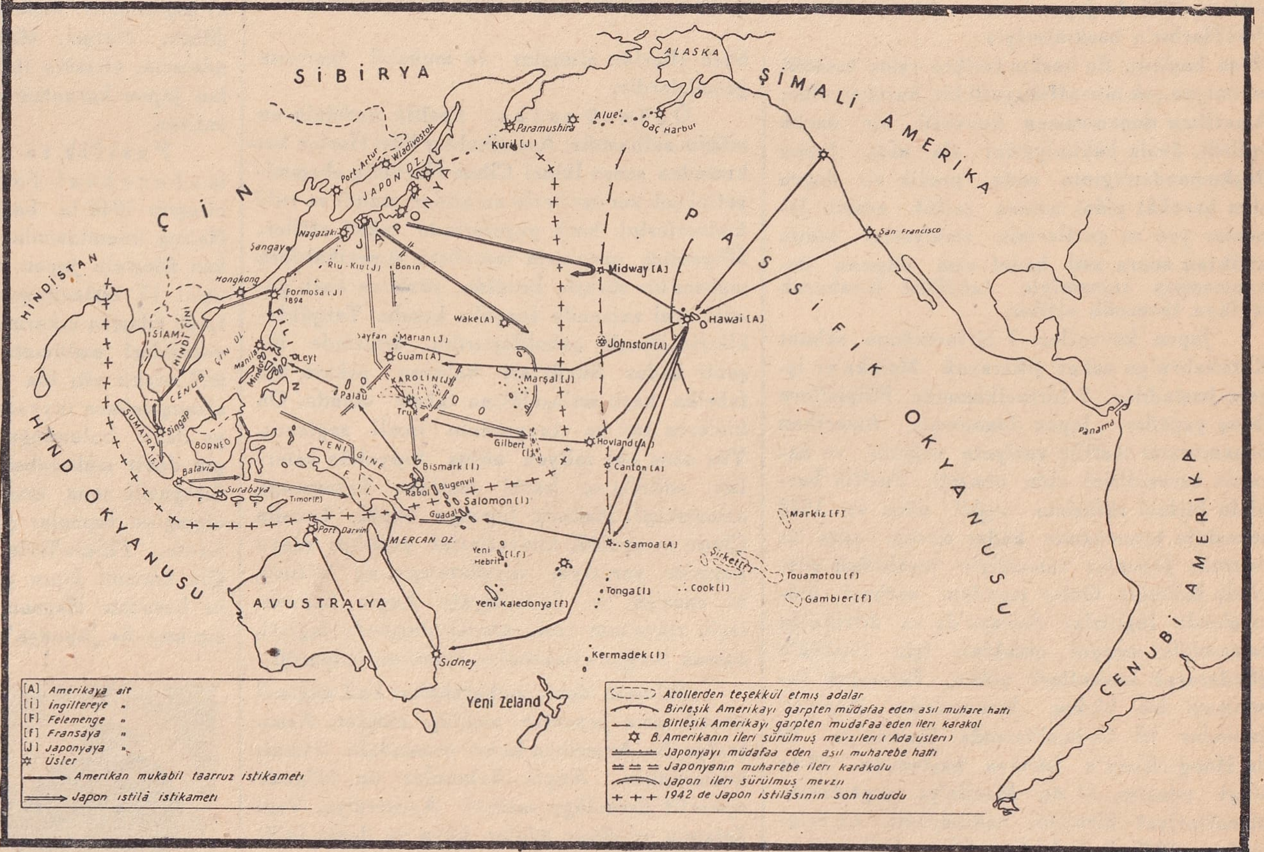
Bu Japonlar aç olduğu kadar haris, kanaatkâr, sabırlı, çok fedakâr, çalışkan, disiplinli, yüksek ahlâklı bir milletti. Avrupalıların asırlara sığdırdıkları işleri onlar onar seneler içerisine sığdırarak başardılar, İngiliz emperyalizmi Japonya'ya da sirayet etti. 1871 de Riukiu adalarını, 1875 te Bonin adalarını işgal etti. Sahalin adasını Kuril adalariyle değiştirdi. Şimonoseki muahedesiyle Çinden 1894 te Formoz adasını aldı. Bir taraftan cenubî Çin denizine yaklaştı. Ondördüncü Asırda İmparatoriçe Jingo Kogo ile başlıyan Kore'yi istilâ emelleri nihayet 1904 te tahakkuk etti. Büyük Amiral Togo Rus donanmasını Çuşima'da tahrip ederek denizlere hâkim oldu. Askerî zaferleri siyasî zaferler takibetti, Birinci Cihan Harbinden sonra Hattı istiva şimalindeki Alman müstemlekelerini aldı. 1932 de yeni Mançuko hükûmetini kurarak Mançuri'yi ele geçirdi, 1933 te Milletler Cemiyetinden çıktı, 1934 te, 1922 de akdedilmiş Vaşington mukarreratını kabul etmiyerek deniz kuvvetlerinde İngiltere ve Amerika ile müsavat talebetti. Artık Japonya'da militarizm hâkim olmuştu, 1933 te Çin'in Cehol eyaletini, 1935 de şimalî Çin'i işgale başladı, 1937 de felâketini hazırlıyan Çin seferini açtı, iki Mihver ortağı birisi Çini, diğeri Rusyayı istilâ hevesine düşecekler, Napolyon'un akıbetine uğrıyacaklardı.

Dünyanın çok eski medeniyetine ve kültürüne sahip olan dört yüz milyon Çinliyi ve muazzam Çin ülkesini Japonya'ya tâbi kılmak çok müşkül ve yorucu bir işti. Japonya hem karalarda ve hem de denizlerde hâkim olmak istiyordu. (Bir devlet ne kadar zengin kaynaklara malik bulunursa bulunsun, hem karada, hem denizde ayni derecede kuvvetli olması mümkün değildir. İngiliz milleti kudretini denizlerde; Rusya kara kuvvetlerinde teksif etmekle geopolitik icaplara uygun olarak hareket etmişler ve üstünlük kazanmışlardır).

Pasifik'te sevkulceyşî inkişaf 1894 te Çin donanmasının Japonlara mağlûbiyetile başladı. Çok zengin bir pazar olan Çin 1842 Nankin muahedesiyle Avrupa ticaretine açılmıştı. Çok geçmeden Fransızların, Almanların, İngilizlerin, Rusların ve Amerikalıların menfaat mücadelelerine sahne oldu. Japonya işe karıştıktan sonra, orası Avrupa ve Japon emperyalizminin mihrakını teşkil ve 1898 de ihtiraslar tepe noktasına erişti; bir çok milletler Çin kıyılarında ve civarlarında üsler tesis ederek buradaki menfaatlerini korumağa çalıştılar. Birinci Cihan Harbinden sonra Japonya'nın fevkalâde kuvvetlenmesi Pasifik'te sevkulceyşî durumun gözden geçirilmesini icabettirdi. İngilizler, Amerikalılar ve Japonlar Vaşington'da bir deniz muahedesi imzaladılar, 5 - 5 - 3 deniz kuvvetleri nisbetini kararlaştırdılar. Buna göre Japonlar beşe karşı üç nisbetinde muharebe gemisine sahip olacaklardı. Bu muahede Pasifik'teki ihtirasları tatmin ve teskin etmedi. Japonya ve Amerika hazırlıklarına devam ettiler, 1930 dan bir kaç sene evvel bir kaya yığını olan Midvey, yüz elli milyon dolar sarfedilmek suretiyle büyük bir deniz ve hava üssü haline getirildi. Pasifik'in sevkulceyşî vaziyeti Amerikanın emniyetini temin için uzaklardan müdafaa edilmesini ve şarkî Asya'da bulunan topraklarının ve menfaatlerinin korunması meselesini ortaya koymuştu, son mesele hem müşkül ve hem de muazzam bir donanmaya ihtiyaç göstermişti.

Birbirlerinden binlerce mil mesafe ile ayrılmış olan ada ve anavatan üslerinin harekât sahasına çok uzak olması Pasifik'te hususî bir sevkulceyş, operasyon ve tabiye yaratmıştır. Pasifik sevkulceyşi esaslı hazırlık, devamlı hareket ve deniz hâkimiyeti ister. Burada harekât yapacak harb gemilerinin ve hava silâhlarının çok geniş hareket sahasına sahip olması coğrafî bir icaptır. Bütün operatif mülâhazalarda, çok uzun mesafelere galebe çalmak esastır. Muvaffakıyet için adedî üstünlük de ayrıca mühimdir, bu hususlar Anglo - Saksonlar için Japonya'dan daha ziyade ehemmiyetlidir, çünkü Japonya anavatan üslerine daha yakın olmak gibi bir üstünlüğe sahiptir. Anglo - Saksonlar ayrıca uzak mesafelere galebe çalmak üzere mebzul seyyar tayyare üsleri yani tayyare gemileri ve ayrıca yüzlerce ikmal gemilerinden müteşekkil seyyar ikmal üsleri vücude getirmek zaruretindedirler. Pasifik harbinin sevk ve idaresinde; üs, hareket siası, sürat, kudret; ikmal meselesi başta gelir. Talim ve terbiye, harb isteği, malzemenin üstünlüğü, sevk ve idare kabiliyeti; zafer için ayrıca mühim şartlardır. Bir harb halinde bütün Pasifik harekât sahası olur. Pasifik harbi Atlantik harbi gibi Avrupa harbinin bir parçası değil, bilâkis deniz hâkimiyetinin ele geçirilmesi için deniz üstü kuvvetleri arasında yapılacak katî neticeli muharebelerin cereyan edeceği ölüm ve dirim mücadelesidir. Bu harb İngiltere için büsbütün telâş uyandırıcıdır; dünyanın dört bucağına dağılmış İmparatorluğun müdafaasının deniz hâkimiyetine dayanması, buna mukabil İngiltere donanmasının Avrupa sularında meşgul bulunması İngiliz müstemleke ve dominyonları için büyük bir tehlike teşkil eder.

Pasifik'te bir harekât halinde Japonlar iç

İkinci Cihan Harbinden evvel ve sonra Pasifik

hatlardan, Anglo - Saksonlar dış hatlardan istifade etmeğe mecburdurlar. Anglo - Saksonların ana harekât üsleri Havay adaları, Singapur - Portdarvin müsellesidir. Buna mukabil Japonlar, Japon adalariyle Formoz adalarından muhtelif istikametlere harekât yapacak durumdadırlar.

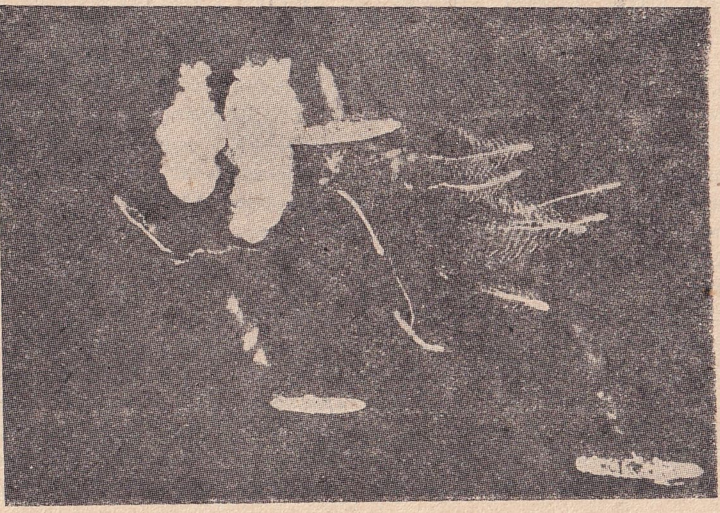
Japonya Pasifik harbine uzun seneler hazırlandı; Japon emperyalizmini, Nazi ihtirasları kamçıladı; 1940 ta Üçlü Pakta girerken Japonya harbe karar vermişti, 1940 martında Siyam ile anlaştı, ayni senenin eylûlünde Hindiçini muahedesile, orada harekât üsleri temin etmek suretiyle Singapur ve Hindistan'a yaklaştı, diğer taraftan harb kuvvetlerini takviyeye koyuldu. Birleşik Amerika İkinci Cihan Harbinin mâna ve şumulünü bidayette takdir etmemiş ve kendisini Japon taarruz ve tesirinden çok uzak görmüş ve harbe bulaşmamağa dikkat etmişti. Bu hatasının cezasını Pörl Harbır baskıniyle çekecekti.

Pasifik harbi 7 birincikânun 1941 de Japonların Pörl Harbır'e baskınlariyle fiilen başladı. Bu baskın tarihte eşine tesadüf edilmiyen çok muvaffakıyetli bir hareket oldu; Amerikan donanmasına kuvvetli bir darbe indirdi, deniz hâkimiyetini ele aldı, Japon Başkumandanlığının sade, pratik ve doğru olan harekât plânı ustaca tatbik edildi. Japonlar yan ve gerilerinin emniyetini temin ettikten sonra asıl hedef olan düşman donanmasının tamamiyle tahribini bırakarak istilâya teveccüh ettiler.

Japon kuvvetleri 7 birincikânun sabahı Katabahru'ya asker çıkararak Malaka'yı işgale başladılar. 9 birincikânunda Filipin'lere ihraç yaptılar. Japon donanması, Amerikan donanmasını meflûç vaziyete sokmuş ve harekât serbestisini elde etmişti. Pasifik harbinin birinci safhasını teşkil eden ve 1942 senesinin temmuzuna kadar devam eden bu devrede Japonlar tamamiyle teşebbüsü ellerinde tuttular. Onlar meydanı serbest bulmuşlardı. İngilizler Avrupa'da ve Afrika'da tamamiyle meşgul oldukları için Pasifik'e gönderecek kuvvetleri yoktu, Felemenk donanması ise birkaç kruvazörden ibaretti. Japonlar 16 birincikânunda Borneo'yu, 19 da Hong - Kong'u istilâya başladılar. 23 te Veyk adasını, 31 de Manila'yı zaptettiler. Muzafferiyet birbirini takibeyledi. 12 ikincikânun 1942 de Seleb'ler, 23 te Salomon ve Yeni Gine çıkarmaları yapıldı. 1 şubat 1942 de Holanda Borneo'su, 9 da Bismark adaları, 15 te Sumatra, 15 te Singapur, 20 de Timur adası, 27 de Cava'ya çıkarmalar yapıldı. Bunları 8 martta Salamua ve Laey çıkarmaları takibetti. Japonlar haziranda Aleut takım adalarından Attu ve Kiska adasını zaptettiler. Bu suretle altı ay gibi kısa bir zamanda şimalde Alaska yarımadasına, cenupta Avustralya'ya dayanmışlardı.

B i r i n c i s a f h a d a 1942 şubatında yapılan Cava deniz muharebesi Japonların tam muvaffakıyetile neticelenmiş, mayıs ve haziran aylarında yapılan Mercan deniz muharebesiyle Japon istilâsı durdurulmuş ve 6 haziranda Midvey muharebesiyle bu adaya tevcih edilen Japon taarruzu def ve tardedilmiştir.

İ k i n c i s a f h a Mercan deniz muharebesiyle, Salomon deniz muharebesi arasında cereyan eden Japon istilâsının durdurulması ve Anglo - Sakson mukabil taarruzlarının başlaması için hazırlık safhasıdır. Bu safhaya Salomon deniz muharebelerinin neticelendiği ikinciteşrin ayı da ithal edilebilir. Salomon muharebeleri Japon istilâsını durdurmak ve Avustralya'yı kurtarmak ile kalmamış, bu tarihten sonra Amerikalılar teşebbüsü ellerine almışlar ve mukabil taarruza geçmişlerdir.

Amerikan tayyare gemilerinin Pasifikte Japon nakliye gemilerine taarruzu

Ü ç ü n c ü s a f h a, Pasifik harbinin en mühim safhasıdır. Amerikalılar Pörl Harbır baskınından sonra İkinci Cihan Harbinin ehemmiyetini çok acı derslerle anladılar, maddî ve ruhî kudretlerini harb gayelerinde teksif ettiler. Milyonluk orduların temelleri Amerikalılara mahsus bir süratle kuruldu, yüzlerce harb gemisi ayni zamanda tezgâha kondu. Tezgâhtakilerin ikmali çabuklaştırıldı. İçlerinde bir şehir kadar büyükleri bulunan seksen bin fabrika harb istihsalâtına tahsis olundu. On binlerce top ve tayyarenin imali sağlandı. Yüz otuz beş milyon nüfus topyekûn seferber edilmiş ve harbi mutlaka kazanmağa azmetmişti. Halbuki Japonya büyük kısmile Çinde meşguldü, kuvvetlerini yüzlerce adaya yaymak suretiyle zayıflatmıştı, ne nüfusu, ne sanayii ve iktısadiyatı Anglo - Saksonlarla muvazene tesis edecek durumda değildi, zaman Anglo - Saksonlar hesabına işliyordu.

Salomon deniz muharebeleri katî neticeli olmadı ama Japonlar mağlûp oldular, Avustralya ile Amerikan üsleri arasındaki irtibatı kesemediler. Anglo - Saksonlar bu bölgede operatif üstünlüğe sahipti. Avustralya, Yeni Zelanda ve diğer adalar hava ve deniz üslüğü vazifesini görerek Japonların mağlûp edilmesine âmil oldular. Amerikalılar Salomon muvaffakıyetinden sonra Guadalkanar'ı zaptettiler, her iki taraf hazırlıklara şiddet verdiler. Japonya istilâ ettiği yerleri düzenlemeğe ve buralarını harb maksatları için kaynak haline sokmağa çalıştıysa da bu kolay bir iş değildi, artık Amerikan taarruzunu durduramıyacaktı.

Uzun hazırlıklardan sonra Amerikalılar 1943 te Attu adasına çıkarma yaptılar, 30 mayısta burasını ele geçirdiler, cenubda Kula körfezinde Japon deniz kuvvetlerini ağır zayiata uğratarak Yeni Jorjiya adasına çıktılar ve ağustos nihayetlerinde adayı Japonlardan zaptettiler. Japonyaya karşı deniz harekâtını Amiral Nimitz, kara harekâtını Filipin'ler kahramanı Mak Artür idare ediyordu, on tümen, üç bine yakın tayyare harekâta iştirak etti. Bugenvil civarında 1943 teşrinlerinde yapılan deniz muharebelerinde Japonlara çok ağır zayiat verdirildi. Yavaş, lâkin programlı olarak Japonyanın dış müdafaa hatlarına girmeler yapılmağa başlandı. 22 ikinciteşrinde Jilber adalarına çıkıldı, bunu ikincikânun 1944 te Marşal adalarına taarruzlar takibeyledi, Amerikalılar Japon anavatan topraklarına taarruz etmeden evvel mühim sevkulceyşî adaları birer birer ele geçirmeğe başladılar. 16 şubatta Truk deniz üssüne yaptıkları bir hava baskıniyle Pörl Harbır'ın intikamını aldılar. Truk üssü ele geçirildi, temmuzda Saypan adası zaptedilerek Japonyaya yaklaşıldı. Bu muharebelerde Japon amiralı da ölmüştü. Temmuzda Guam adasına çıkıldı, bu suretle Japonya'yı, Filipin'leri ve Çin kıyılarını müdafaa eden kilit noktaları Amerikalıların eline geçti. Bu tarihten sonra Amerikalılar Japon anavatanını bombardıman edecek imkâna girdiler ve bin dokuz yüz kilometreye yanaştılar. Bu sırada hâlâ Bugenvil ve Yeni Gine adalarında Japonlarla Amerikalılar karşı karşıya duruyorlardı. Amerikan donanmasının adet ve keyfiyet üstünlüğü ona kestirme ve kısa yoldan uzak sıçramalarla Japon anayurduna yanaşmak imkânını vermiş ve cenub denizinde adalarda bulunan Japonların geri hatlarının kesilmesini sağlamıştır. Amerikalılar Salomon, Aleut, Jilber, Marşal, Maryan, Palau ve Molük adalarını almakla iktifa ederek cenubda kalan Japon kuvvetlerini çevirmeği tercih eylediler.

P a s i f i k t e e n b ü y ü k d e n i z m u h a r e b e s i Formoz açıklarında 11 birinciteşrin 1944 te başladı. Muharebe Amiral Halsey komutasında bulunan üçüncü Amerikan filosiyle Japon filoları arasında cereyan etti. 17 birinciteşrinde Filipin adalarından Leyt adasına çıkarma yapıldı. Amerikalıların verdikleri malûmata nazaran bu çıkarmıya irili ufaklı altı bin gemi iştirak etmiş olup altmış-seksen tayyare gemisinin bu donanmaya dahil bulunduğu tahmin olunabilir. Filipin deniz muharebesi Amerikalıların muvaffakıyetile sona ermiş ve çıkarma muvaffak olmuş ve Japonlar çok büyük zayiat vermişlerdir. Filipin'lerin ele geçirilmesi cenubî Çin denizini Japon gölü olmaktan kurtaracak ve buradan Haynan adasına yapılacak bir sıçrama ile Japonya'nın cenub ile muvasala ve irtibatı tamamiyle kesilecek ve Çine doğrudan doğruya yardım yapma ve Formoz adasına taarruz mümkün olacaktır. Amerikan Genelkurmayı sevkulceyşî istikametlerde sıçrama harekâtında çok muvaffak olmuş ve böylece Japonyanın kalbine yaklaşmıştır.

Amiral King

Bugün Pasifik harbini Birleşik Amerika yalnız başına idare etmekte ve askerî kudretinin yüzde kırkını buraya sarfetmektedir. Birleşik Amerika Leyt adası çıkarmasiyle Japonya ile doğrudan doğruya muharebe temasına girmiş bulunuyor. Filipin'lerin akıbeti Pasifik harbinin mukadderatını tayin edecek harekâtın birinci safhasıdır. Bu harbin Avrupa ve Atlantik harbleriyle çok sıkı

alâka ve münasebeti vardır. Müttefiklerin plânına göre Almanya tasfiye edildikten sonra harbin sıklet merkezi Pasifiğe intikal ettiği zaman hâdiseler bugünkü yavaş seyrini değiştirecektir. Filipin'i muhtemelen Haynan, Formoz ve Bonin harekâtı takibedecektir.

Birleşik Amerikanın Pasifik harbini kazanacağına dair kuvvetli emareler mevcuttur. Bununla beraber harekât ve muharebeler çok kanlı, çetin ve uzun olacaktır. Japon milletinin muharebe azmi Amerikayı uzun zaman işgal edecektir. Amerika kuvvetleri Japon büyük kısmiyle yeni yeni temasa gelmiştir. Başdöndürücü malzeme üstünlüğünün, Japonyanın muharebe azmini ezeceğini tahmin etmek yerinde olur. *(İhsan Yurdoğlu)*

SAİD HALİM PAŞA — (1865—1921) Osmanlı İmparatorluğunun İkinci Meşrutiyet devri sadrazamlarındandır. Kavala'lı Mehmed Ali Paşa'nın dördüncü oğlu Abdülhalim Paşanın oğludur. Babası Mısır'da doğmakla beraber Osmanlı Devleti hizmetine girerek vezir rütbesine kadar yükselmiş, Yeni Osmanlılar Cemiyetinde çalışmış ve Şûrayı Devlet âzasından bulunduğu sırada 1894 te ölmüştür. Prens Said Halim Paşa 18 ikincikânun 1865 te Kahire'de doğmuş ve tahsilini Avrupa'da yapmıştır. Pek genç yaşta iken İkinci Abdülhamid tarafından 1888 de Beylerbeyi rütbesiyle Devlet Şûrası âzalığına tayin olunmuş ve 1908 de Meşrutiyetin ikinci ilânına kadar bu vazifede bulunmuştur. Meşrutiyetin ilânından sonra İstanbul Şehremanetinin bölündüğü belediye dairelerinden biri olan Yeniköy belediye dairesine müdür olmuş ve 26 birincikânun 1908 tarihinde ilk defa toplanan Cemiyet-i Umumiye-i Belediyeye ikinci reis seçilmiştir. 1910 da âyan âzası olmuş, 21 ikincikânun 1911 de Şûrayı Devlet reisi olarak Said Paşanın dokuzuncu kabinesinde gene Şûrayı Devlet reisi olmuş, üç gün sonra da Hariciye Nazırlığına geçmiştir. 11 haziran 1913 tarihinde Mahmud Şevket Paşa öldürülünce evvelâ Sadaret kaymakamı, 12 haziran 1913 tarihinde de asil olarak sadrazam olmuş ve Hariciye Nazırlığı vazifesini de 24 birinciteşrin 1915 tarihine kadar üzerinde tutmuştur.

Said Halim Paşa

Sadareti zamanında Balkan Harbinin ikinci devresindeki durumdan faydalanılarak Edirne Bulgarlardan geri alınmış, Balkan Harbinden sonra Osmanlı Devletiyle Bulgaristan arasında 29 eylûl 1913 tarihli İstanbul, Yunanistanla 14 ikinciteşrin 1913 tarihli Atina ve Sırbistan ile 14 mart 1914 tarihli İstanbul sulh muahedeleri imzalanmış, 2 ağustos 1914 te Almanya ile bir ittifak muahedesi akdolunmuş ve gene 2 ağustos 1914 tarihinde Birinci Cihan Harbi seferberliği ilân edilmiş, 11 ikinciteşrin 1914 tarihinde Birinci Cihan Harbine girilmiştir. Said Halim Paşa Almanya ile ittifak muahedesi yapılırken kabine arkadaşlarından birçoklarının reylerini almıya lüzum görmemişti. Ancak Osmanlı Devletinin harbe girmesine taraftar bulunmadığı ve Türk donanmasının Karadeniz'de düşman tecavüzüne uğraması üzerine harbin bir oldu bitti haline getirilmesine muhalefet ederek istifa eylediği, fakat İttihat ve Terakki Partisinin ısrarı üzerine yerinde kaldığı söylenir. 4 şubat 1917 tarihinde sıhhî durumunu ileri sürerek sadaretten istifa etmiş ve mütareke devrine kadar yalnız âyan âzalığında bulunmuştur. Damad Ferid'in ilk sadaretinde 15 mart 1919 da İttihat ve Terakki Partisinin ileri gelenleriyle birlikte muhakeme edilmek üzere tevkif olunmuş ve bir müddet İstanbul'da Bekirağa bölüğünde mahpus kaldıktan sonra 30 mayıs 1919 da İngilizler tarafından evvelâ Limni adasında Mondros'a götürülmüş ve 20 eylûl 1919 tarihinde de Malta adasına sürülmüştür. 31 birincikânun 1920 tarihine kadar orada mevkuf tutulmuştur. Serbest bırakılınca Malta'dan Sicilya'ya geçmiş ve İstanbul'a dönmek için müracaatte bulunmuşsa da o tarihte Tevfik Paşa'nın Sadrazam sıfatiyle başında bulunduğu İstanbul hükûmetince mahzurlu görülerek vatana dönmesine müsaade edilemiyeceği kendisine bildirilmiştir. Bunun üzerine İtalya'ya giderek Roma'da yerleşmiş ve 6 birincikânun 1921 günü bir Ermeni komiteci tarafından tabanca kurşuniyle öldürülmüştür. Cesedi İstanbul'a getirilmiş ve 20 ikincikânun 1922 günü törenle babasının Sultan Mahmud türbesindeki mezarının yanına gömülmüştür.

Said Halim Paşa, ingilizce, fransızca ve arapça da bilen kültürlü bir zattı. Neseb asaletine hususî ehemmiyet verir, yüksek sosyete kaidelerine ve etikete riayetten zevk alırdı. Pek vakurdu. İttihat ve Terakki Partisinin dahilî politika işlerine karışmamakla beraber cemiyetin ileri gelenlerinin daima tesir ve nüfuzları altında kalmış ve partice kendisinden istenen her şeyi yapmıştır. Memleketin sosyal meseleleri hakkında düşündükleri ni 1913-1921 yılları arasında; «Meşrutiyet», «Mukallitliklerimiz», «Taassup», «Buhranı içtimaimiz», «Buhranı fikrimiz», «Buhranı siyasimiz», «İnhitatı islâm hakkında bir tecrübei kalemiye» ve İslâmlaşmak adları altında ve çoğunda müellif adını sadece Mehmed olarak bastırmak suretiyle broşürler halinde yayınlamıştır. Bunları umumiyetle fransızca olarak kaleme almış ve bir kısmını bir zamanlar İstanbul Darülfünunu Yunan edebiyatı tarihi muallimliğinde bulunmuş olan ve Said Halim Paşa'nın zamanında Sadaret Şifre Kalemi Müdürlüğü vazifesine tayin edilmiş olan Mehmed Rauf Beye türkçeye tercüme ettirdiği söylenir. Son eseri bulunan «İslâmlaşmak» adlı kitabı da şair Mehmed Âkif tarafından türkçeye çevrilmiş ve müellifi Prens Mehmed Said Halim Paşa gösterilmek suretile Sebilürreşat mecmuası tarafından neşrolunmuştur.

Said Halim Paşa 1890 da Mısır prenslerinden Tosun Paşanın kızı Prenses Emine İnci ile evlenmiş ve Mehmed Abdülhalim (1896) ve Nebil Ömer Halim (1898) adında iki oğlu olmuştur. *(Faik Reşit Unat)*

SİNEMA — Sinema elli yaşına bastı. Halk ilk sinemayı 28 birincikânun 1895 tarihinde, Paris'te, Capusin caddesinde bir kahvenin bodrum katında seyretmişti. Fransa bugünkü durumunda olmasaydı şüphesiz Ogüst ve Lui Lümyer Kardeşlerin bu başarısını millî bir bayram gibi kutlardı. Ne yazık ki beyaz perdenin jübilesi yapılamadı.

Belki, bu vesile ile, sinemanın icadı şerefini paylaşamıyan milletler yeniden karşılıklı yayınlara başlıyacak, çok söylenmiş bir sürü hikâyeleri tekrarlayıp duracaklardı. O da olmadı.

Hakikaten, yaşadığımız çağa adını verebilecek kadar büyük değerde bir icad olan sinemanın kimin elinde dünyaya geldiği çok münakaşa edilen bir konudur. Çünkü sinema birçok çalışmaların olgunlaştırıp meydana getirdiği bir sürü icadlar yekûnudur. Lümyer Kardeşlerin sinematoğraf makinesine gelinciye kadar bu alanda yapılan araştırmaların geçmişi karıştırılacak olursa çeşidli milletlere mensup birçok kimselerin adı ortaya çıkar.

Lümyer Kardeşler

Çünkü kımıldıyan bir şeyin seri halinde fotoğraflarını çekip sonra bu resimleri arka arkaya süratle gözönünden geçirerek seyredenlerin gözünde aynı hareketin hayalini canlandırmak, yani hareketlerin tahlil ve terkibi, bugünkü adiyle «sinema» insanların birdenbire aklına gelivermiş buluşlardan değildir.

Hareket eden bir resim düşüncesi Milâddan 65 yıl evvele kadar gidiyor. Lucretius, (Rerum natura) adlı kitabında hareket eden gölgelerden bahsetmiş, hattâ bu gölgeleri meydana getirecek bir âleti bile tarif etmiştir.

Bu satırları okuyanlar arasında bir filim parçasını görmemiş kimse bulunabileceğini zannetmem. Bu dar, kenarları delikli sellüloit şerit üzerine alt alta çekilmiş minimini resimlere kim merakla bakmamıştır? Bu merak bize sinemanın mekanizmasını hatırlatır; anlarız ki filim, tek tek çekilmiş bir takım resimlerdir. Bu resimler gözönünden çabucak geçirilince gözde meydana gelen hayallerin biri kaybolmadan bir başkası geliyor, böylece bu resimlerin hayalleri birleşiyor, resmi çekilen şeyi hareket ediyormuş gibi görüyoruz, gözümüz aldanıyor.

Gözümüzün önünden saniyede on ikiden az resim geçirilirse hareketi kopuk kopuk görürüz. Fakat daha fazla resim geçti mi, artık göz, her resmi teker teker göremez, hayaller biribirine eklenir. Çünkü gözümüzün bir kusuru vardır: Gözümüze çarpan her hayal saniyenin onda biri kadar bir zaman gözümüzden silinmez. Bizim kusurlu gözlerimizin bu zayıf tarafından istifade ederek, hareketleri tahlil edecek şekilde çekilmiş resimleri arka arkaya gözümüzün önünden geçirerek fotoğrafları bize canlı gibi gösteren makineye de sinematoğraf diyoruz. Eski Yunancadan alınan «kinema = hareket» ve «grafion = yazmak» kelimeleri birleştirilmiş, bu isim ortaya çıkmış, ama şimdi herkes buna kısaca «sinema» diyor.

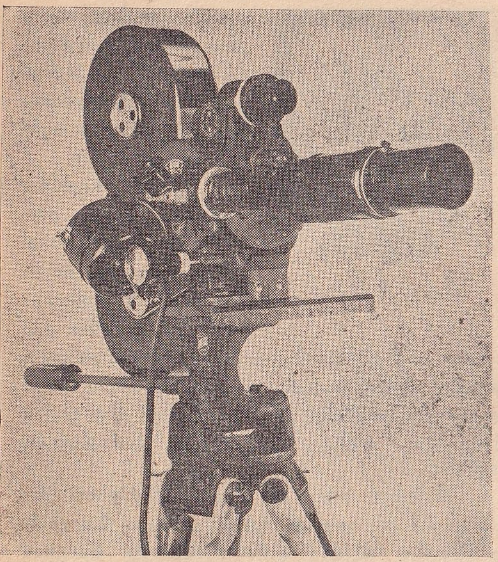

Edison

Sinematoğraf doğunciya hadar bu sahada yapılmış olan bir çok araştırma ve buluşlar meraklı fizik denemeleri ve yapılan âletler bir takım oyuncaklardan başka bir şey değildi. Yalnız Ondokuzuncu Yüzyıldanberi bu çığırda yapılan çalışmaların en belli başlılarını kronolojik bir sıra ile, kısaca gözden geçirirsek şunları görürüz:

1 — Sene 1824; İngiltere'de Pitör Mark Roköt, Kraliyet Akademisine hareket eden cisim hayallerinin gözde kalış zamanını inceliyen bir etüt veriyor; bu etüt birçok araştırmalara yol açıyor.

Aynı senelerde; Viyanalı Profesör Ştampfer ve Belçikalı Doktor Platau görme

Portatif alıcı sinema makinesi

kanunlarını meydana çıkaran çok enteresan buluşlar yapıyorlar ve göz aldanmasına dayanan birer âlet meydana getiriyorlar; oyuncak kabilinden birer âlet...

2 — Sene 1833; bu iki profesör, ilk icadlarını zootrop adlı âleti ortaya atmak suretiyle ilerletiyorlar.

3 — Sene 1853; Baron Frank fon Uhatyus isimli bir süvari subayı Ştampfer ile Platau'nun yapmış oldukları alete bir ışık ilâve ederek resimleri perdeye vurup gösteriyor.

4 — Sene 1860; Filadelfiya'da Koleman Sellero adlı bir makine mühendisi zootroptaki elle yapılan resimler yerine sıra ile çekilmiş hareket fotoğraflarını koyuyor ve icadettiği âletin adına kinematoskop diyor, 5 şubat 1861 de patentesini alıyor.

Dikkat ediyor musunuz; (sinema) kelimesi ortaya çıktı! Ancak, o zamanlar fotoğrafçılık geri idi. Fazla poz vermeden resim alınamıyordu. Fazla poz vermek yüzünden de bir hareketin birbirine yakın zamanlarda çekilmiş seri resimleri elde edilemiyordu.

5 — Sene 1870; gene Filadelfiya'da mühendis H. R. Heyl, Sellero'nun fotoğraflı çarkının resimlerini, Baron Uhatyus'un yaptığı gibi, duvara aksettiriyor.

Bu resim vals yapan bir çiftin üç defa tekrar edilmiş altı pozundan ibaretti, yani hepsi on sekiz resimden meydana gelmişti. Bu makineye de fasmatrop dendi.

6 — Sene 1872; Kaliforniya'da Stanford adlı bir sporcu atının hareketlerini fotoğrafla tesbit ettirmek istiyor. Bu düşüncesini arkadaşı mühendis Ayzeyk'e açıyor. O da bir sürü fotoğraf makinesini yanyana dizip bir bataryaya bağlıyor. At koşarken bu fotoğraflarla birer birer resim çekiliyor ve böylece saniyenin iki binde birinde resim alınmış oluyor.

Sonradan, Maybric adlı bir Amerikalı yirmi dört fotoğraf makinesiyle bu sistemle resimler almış ve bu iş üzerinde uzun çalışmalarda bulunmuş olduğundan bu sistem onun adını almıştır. Bu resimler de fasmatrop'a benziyen bir âletle duvara aksettirilmişti. Fakat bunlarda at durduğu yerde zıplıyormuş gibi bir manzara görülüyordu.

7 — Sene 1874; Yansen, gök tabancası adını verdiği bir âletle Zühre yıldızının Güneşin önünden geçişini bir cam üzerinde muhtelif pozlarla tesbit ediyor.

8 — Sene 1882; Fransa'da Marey, gök tabancasının başka bir şekli olan gök tüfeği adlı âletle saniyede 12 resim alıyor.

Marey'in yapmış olduğu tecrübeler pek çoktur ve sinemanın icadı yolunda bu adamın unutulmaz emekleri vardır. Bununla beraber yukarıdanberi saydığımız bu buluş ve tecrübeler birer fizik eğlencesinden ileri gidememişti.

Nihayet 1887 senesinde Amerikalı meşhur mucid Tomas Alva Edison da o sıralarda uğraştığı gramofonu bir yana bırakıp bu işe el atıyor.

Edison önce bir silindir üzerine bir sıra küçücük resimler dizdi. Silindir döndürülürken makinenin bir yanına konmuş olan mikroskoptan bu resimlere bakılıyordu. Netice pek iyi olmadı. Bunun üzerine Edison tek tek resimler yerine uzun bir şerit üzerinde daha büyük resimler kullanmayı düşündü. Yeni bir âlet yaptı. Kollodyon üzerine resim çekmeyi denedi. Onda da iyi bir sonuç elde edemedi. Nihayet 1889 ağustosunda Corc İstman, nitrosellüloz esasına dayanarak fotoğraf camları yerine fotoğraf filimleri yapmıya başlayınca Edison aradığını bulmuş oldu. Hemen bu filimlerden alıp tecrübeye girişti ve muvaffak oldu. Yaptığı kinetoskop adlı makine ilk defa 6 birinciteşrin 1889 da Vest Orenc'te bu filimle gösterildi. Buna ilk sinema filmi diyebilirsiniz. Uzunluğu nekadardı biliyor musunuz? On beş metre kadar bir şey!

Edison'un kinetoskopu eskiden bayram yerlerinde gösterilen panorama makineleri gibi bir şeydi. Bir tarafında adese bulunan bir kutu. Adesenin arkasından filim geçiriliyor. Onun arkasında da bir ışık var... Bu makineden saniyede 48 resim geçiyor ve bütün görüş 13 saniye kadar sürüyordu. Ünlü mucid, bu yeni buluşunun patentesini 1891 tarihinde kaydettirdi. Fakat makine lâboratuvarın bir köşesinde kalakaldı.

Bir zaman sonra bu icadla T. R. Lombar adlı biri ilgilendi. Makineyi Edison'dan alıp bir sergide halka göstermek istedi. Nihayet 1894 nisanında Brodvey'de ilk defa bir kinetoskop salonu açıldı. Para ile halka filim göstermiye başladılar.

Sinemanın yıldızı parlıyacak ya, makinenin adesesine göz uydurup seyredildiği halde kinetoskop dehşetli tutuldu. Sonbaharda Edison'un yaptığı makineler satışa çıktı.

Avrupa'da da bu makineleri alıp üzerinde çalışanlar oldu. Edison'un icadı yalnız Amerika'da patenteli olduğu için bunlara karışamıyordu. Fakat Amerika'da icadettiği makineye sımsıkı sarıldı. Başkalarına filim çektirmemek, makine yaptırmamak için uğraştı, durdu. Halk kinetoskop makinelerinin çoğaltılmasını istiyordu. Fakat, Edison buna yanaşmadı. Böyle olursa alâkanın birdenbire azalacağını sanıyordu.

Edison icadını korumakla uğraşadursun Fransa'da Liyon şehrinde fotoğraf malzemesi yapıp satan Ogüst ve Lui Lümyer Kardeşler yeni bir makine icadettiler. Sinematoğraf adını verdikleri bu makinenin patentesini 1895 senesinin 13 şubatında Fransa'da, 8 nisanda İngiltere'de ve 11 nisanda da Alman-ya'da kaydettirdiler.

Lümyer Kardeşlerin sinematoğrafında filimler makinenin adesesine göz uydurularak değil, duvara gerilen beyaz bir perde üzerinde büyültülmüş bir halde görülüyordu. İşte böylece bugün seyrettiğimiz sinema doğmuştu!

İlk filim birçok ilim adamlarının önünde 22 mart 1895 te Paris'te gösterildi. Muvaffakıyet o kadar büyük oldu ki Lümyer Baba bu işden çok para kazanılabileceğini hemen anladı. Paris'te Kapusin caddesinde Kafe dö Pari'nin bodrum katını kiraladı. Bir yandan da yeni filimler hazırlamıya koyuldu. 28 birincikânun 1895 te bu salonda halka ilk defa sinema gösterildi. (Hind salonu) adını verdikleri bu ilk sinema salonu ancak 120 kişi alabilecek kadardı. İlk gösterişte otuz müşteri bulunmuş ve topu topu 35 frank toplanmıştı.

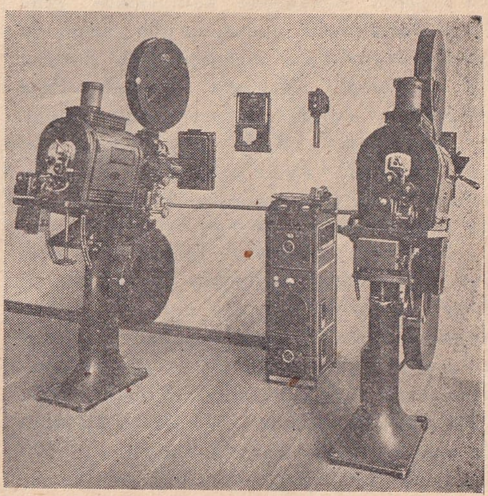
Halk bu yeni eğlenceden pek hoşlandı. İlk programda her biri 3 dakikadan fazla sürmiyen birkaç filim birden gösteriliyordu :

1 — Fabrikadan işçilerin çıkışı. 2 — Çocuk kovası. 3 — Tuilöri bahçesindeki havuz. 4 — Tren. 5 — Askerler. 6 — Nalbant. 7 — İskambil oyunu. 8 — Yabani otlar. 9 — Duvar. 10 — Deniz.

Bu kısa manzara filimleri seyircilerin çılgınca alkışlariyle karşılanıyordu. Hele üstlerine doğru gelen treni görünce iskemlelerin altına kaçmıyan kimse kalmıyordu. Salon yarım saatte bir dolup dolup boşalmıya başladı. Günde iki, üç bin bilet satılıyordu. Salondan çıkmadan bir, bir daha, bir daha seyredenler bile vardı.

Az sonra 18 metre uzunluğunda kocaman bir filim (!) yaptılar: Dünyanın ilk komedi filmi... Bir bahçıvan hortumla bahçeyi sularken muzibin biri görünmeden ayağiyle hortuma basıyor. Su kesilince bahçıvan, hortuma ne oldu diye merak edip borunun içine bakıyor. Bu sırada adam ayağını çekince zavallı bahçıvan sırsıklam ıslanıyor.

Nasıl, beğendiniz mi komediyi?.. Belki alayla gülümsiyorsunuz. Ama o zamanlar bu filim en ağırbaşlı adamları bile gülmekten kırıp geçirmişti. Bu filmin negatifi şimdi (Lümyer dostları) adını taşıyan sinemacılar birliğinin arşivende kutlu bir emanet gibi saklanmaktadır.

Ses tertibatlı projeksiyon makinesi

Paris'te kazanılan başarı üzerine Lümyer'in adamları dünyanın her tarafına gidip filimler çevirmeğe, sinema göstermiye başladılar. Avusturya İmparatoru, İspanya Kraliçesi, Sırbistan Kralı, Rus Çarı, Rumanya Kralı ve onların etrafındaki aristokrat insanlar sinemaya gittiler. Bu yeni icad eğlenceyi gayet hoş karşıladılar. Böylece sinemaya

gitmek süratle moda oldu. Amerika'da ise en geniş rağbeti gördü. [Lümyer Kardeşlerin çalışması sinemayı hayli olgun hale getirmiş, bir kamera (yani filim alma makinesi), bir filim basma makinesi, bir de projektör meydana gelmişti. Edison'un [saniyede kırk sekiz resimlik pozu on altı resme inmişti. Bu da sessiz filmin esası olarak uzun yıllar kullanıldı.

Sinemacılık dev adımlariyle ilerliyordu. Ancak iki zorlu engel filimciliğin ayaklarına bir zaman köstek vurdu: Biri 4 mayıs 1897 de Bazar dö Şarite'de çıkan yangın, öbürü de kinetoskop mucidi şu meşhur Edison!

Sinemada çıkan bir yangında yüz seksen kişi ölmüştü. Bu vaka bir zaman halkı sinemaya gitmekten ürküttü. Edison da sinemanın kendisi tarafından icadedildiğini, patentesinin kendisinde olduğunu söylüyor, kimseye filim çektirmek istemiyordu. Eh, yalan da değil, hareketlerin tahlili demek olan işi yani resimleri filme almayı Edison bulmuştu; bu hareketlerin terkibi işini yani filim oynatmayı da Lümyer Kardeşler başarmıştı. Ayrıca poz miktarını azaltmış, birçok yenilikler yapmışlardı.

Amerika'da filim çekenler, Edison'un peşlerine taktığı polis ve jandarmalardan bucak bucak kaçıyorlardı. Amerika filimciliğinin Kaliforniya'da kurulmasına sebep de bu kovalamaca olmuştur. O zamanlar Amerika kanunları Kaliforniya'da pek geçmiyordu. Ayrıca deniz, yüce dağlar, uçsuz bucaksız ormanlar, her zaman bulutsuz, apaydın bir gök.. hasılı filim çevirmek için lâzım olan bütün tabiat güzellikleri de oradaydı.

Artık yavaş yavaş uzun filimler de çevrilmiye başlanmıştı. 1897 de Hollaman, Nev York'ta bir taraçada sahne kurup 3 kısımlık bir filim çevirdi. J. Rektorda Karson Siti'de bir boks maçının 4000 metrelik filmini aldı.

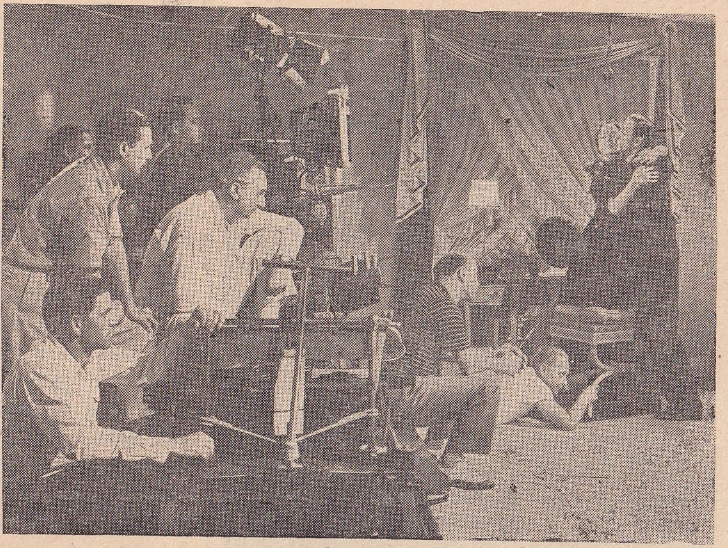
Bu filim spora son derece meraklı olan Amerika'da çok hoşa gitti. Artık Lümyer'in Amerika'ya gönderdiği adamlar da kaçırılmış, millî Amerikan filimciliğinin temelleri atılmıştı...

Amerika'da ilk mevzulu filim 1903 te çevrildi. Bir itfaiye erinin hayatını gösteren bu filimden sonra o zamanlar çok okunan bir roman filme alındı. Bu filmin adı da (Büyük tren soygunculuğu) dur.

O zamanki mevzulu filimler bir kısımlık oluyordu. 1907 de Ben Hür on altı kısım olarak çekildi. 1909 dan sonra da daha büyük filimler başladı.

Uzun yıllar artistler anonim olarak çalıştılar. Bu sebeple halk, filimlerde gördüğü artistleri tanımıya, sevmiye, benimsemiye başladı; daha sonraki filimlerde de onları aradı. Böylece sinemanın ilk şöhretleri meydana geldi.

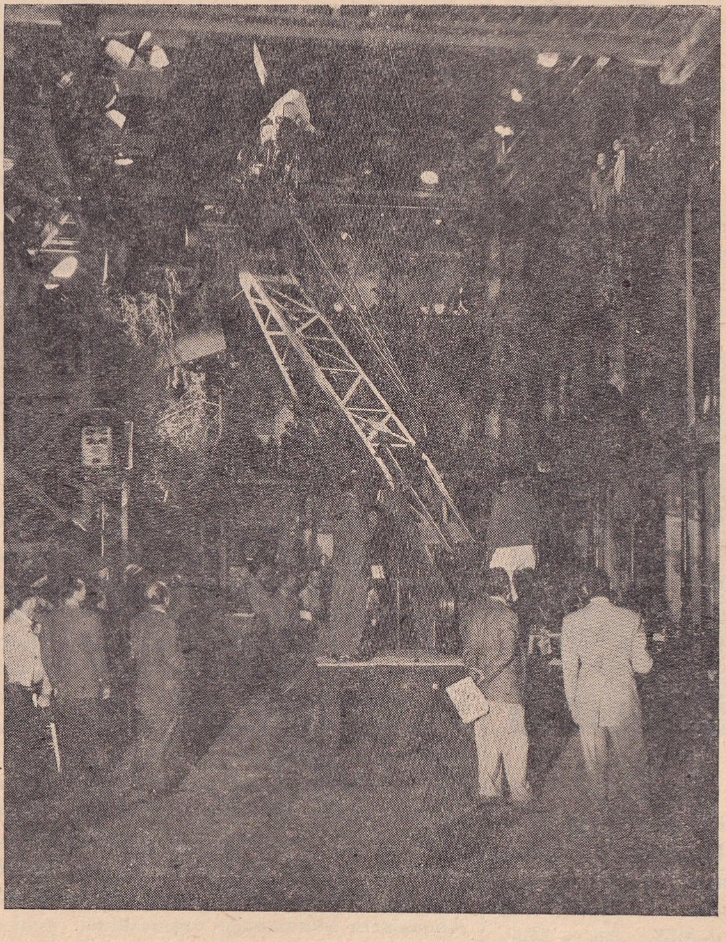
O zamanki tiyatro artistleri bu işe pek tepeden bakıyorlardı. Filim makinesi karşısında rol yapacak kadar alçak gönüllü davrananlar pek azdı. İlk filim prodüktörlerinden olan Adolf Zukor meşhur piyesleri ele alıp tanınmış artistlere oynatmayı düşündü. 1912 de Sara Bernar'a Kraliçe Elizabet'i oynattı. Bu tecrübe büyük muvaffakıyet kazanınca moda oldu. O zamana kadar bir kısımlık filimler çevirmekte devam edenler de uzun filimler çevirmiye başladılar. 1915 senesine kadar bu moda devam etti.

Bir Amerikan stüdyosunda bir aşk sahnesi filme alınırken

Alışılmış olan bir kısımlık komediler yerine birkaç kısımlık ilk komediyi yapan da Mak Sennet olmuştur.

Bu devrede filimler sessiz olduğu için bir memlekette çevrilen filim bütün dünyada

Stüdyoda yapılan bir bina ile beraber bir sahne filme alınırken

geçiyor ve sinema gitgide uluslar arası bir sanat halini alıyordu. Artık bunun çok kârlı bir iş olduğu da anlaşılmıştı. Her yerde yeni yeni stüdyolar kuruluyordu. 1914 - 1918 harbi başlamadan evvel Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da, İtalya'da ve Almanya'da birçok stüdyo kurulmuştu.

Fakat Umumî Harb Avrupa stüdyolarının işini berbadetti. Savaştan uzak kalan Amerika stüdyoları bu fırsatı ganimet bildiler; o kadar çalıştılar, o kadar ilerlediler ki harbden sonra Avrupa bir daha onlara yetişmek imkânını bulamadı. Buna mukabil, Amerikalılar da filimlerini bütün dünyada tutturabilmek gayretiyle her milletin hoşuna gidecek mevzuları seçmiye dikkat ettiler. Yalnız kovboy filimlerinde kendi zevklerini düşündüler. İşin garibi bu filimler her memlekette daha çok tutuldu. Yavaş yavaş bütün klasikler elden geçti. Gitgide sıkıcı, melankolik, ağır mevzulardan neşe yaratan filimlere geçildi.

O zamanlar beyaz perdenin önünde bir orkestra, çok defa da piyano başında bir tek bayan oturur, filmin mevzuunu okşıyacak parçalar çalardı.

1926 yılında sinemacılık âleminde yeni bir buluş top gibi patladı: Sesli filim!

İlk sesli filim Don Juan'dı. Bunda yalnız müzik vardı. 1927 de Bar Şarkıcısı adlı bir flim hem müzikli, hem de sözlü olarak çevrildi. 1928 - 1929 yıllarında ise sesli filim prodüksiyonuna tamamen girilmiş oldu.

Sesli filmin esasını İngiltere'de Profesör Rankany kurmuş ve bu iş Amerika'da Bel Telefon laboratuvarlarında yapılan araştırmalarla olgunlaştırılmıştır. Sesli filim, birçok teknisyenlerin stüdyolara girmesine sebeboldu. Akustik ve elektrik mühendisleri işe karıştı. O zamana kadar bağıra çağıra filim çeviren rejisörlerin çanına ot tıkandı. Birçok meşhur artistler, sesleri filme uymadığı için emekliye ayrıldı, birçok meçhuller meşhur oluverdi. Artist, rejisör buhranı oldu. Hülâsa sesli filim sinemacılık âleminde büyük bir değişiklik yaptı.

İlk zamanlarda her memlekette sesli filim oynatacak makineler bulunmadığı için filimler hem sesli, hem sessiz olarak çevriliyordu. Yabancı memleketlere satılacak filimlerde daha az söz, daha çok müzik kullanılıyordu. Yavaş yavaş sesli filim en güzel bir dil propaganda vasıtası oluverdi.

Bu kadar değil!.. 1906 yıllarında G. A. Smit ve Çarls Yurban tarafından ilk denemeleri yapılan renkli filim de ansızın beyaz perdeye hakikî bir tabiat çeşnisi getiriverdi. İlkönce renklendirilmiş, sonra renkli olarak çekilmiş filimleri gördük. Renkli filimlerin gittikçe güzelleştiğini görüyoruz.

Bugün sinema bütün güzel sanatları kucaklamış, milyonlarca sermaye ile işliyen, büyük fabrikalara yerleşmiş, emrinde ordularca insan çalıştıran bir sanattır. Sinemaya gitmek bütün medenî insanlar için âdeta yemek, içmek gibi ihtiyaç olmuştur. 1935 te tutulan bir istatistiğe göre o zaman yeryüzünde altmış sekiz bin dokuz yüz on sekiz

sinema vardı. Yalnız Amerika'da onsekiz bin sinema bulunuyor ve her sekiz bin beş yüz kişiye bir salon düşüyordu. Gene o tarihte dünya stüdyolarında her sene iki buçuk milyar dolarlık filim yapılıyordu ki bunun iki milyar dolarlığı da Amerika'da çevrilen filimlere aitti.

Sinema hakkında daha anlatılmağa değer ne enteresan bahisler vardır. Bu anlattıklarımız pek kısa bir tarihçe. Bir sinema filminin hazırlanışına ait bütün teknik bilgiler, sanat bahisleri, rejisörler, artistler ve bu işde çalışan bütün elemanlar, makyaj usulleri, filim çeşitleri.. daha saymakla bitmiyecek bir sürü meraklı teferruattan ayrıca bahsedilmeğe değer. Türkiye'de sinema ve sinemacılığın tarihçesi ise bu anlattıklarımızdan ve anlatacaklarımızdan belki daha alâka verici bir bahis olacaktır. *(Rakım Çalapala)*

VAN DYCK, SIR ANTHONY — (1599 - 1641) «Türkçede Van Dik okunur» Milletlerarası bir şöhrete sahib bulunan ve eserleri dünya müze ve koleksiyonlarını zenginleştiren bu ressam, Flaman'dır ve 1599 yılında Anvers'te doğmuştur.

Kendisinden yirmi iki yaş büyük meşhur Rübens'in talebesi olan Van Dik, zamanında Avrupanın en ileri portre ressamlarından ve en kudretli hakkâklarından biri olarak tanınmıştır. Dünya müzelerinin ve şahsî koleksiyonların birçoğu, o devrin ileri gelen Holanda, İtalyan, İspanyol ve İngiliz şahsiyetlerinin portrelerini Van Dik'e borçludur. Bu portrele arasında ön plânda Birinci Çarls'ınkileri zikr etmek yerinde olur. Esasen Holanda Arşid kü Alber, İspanya Kralı İkinci Filip ve Fransa Kraliçesi Mari dö Mediçi ile birlikte Rübens'in hâmisi olan İngiltere ve İrlanda Kralı Birinci Çarls, Van Dik'i de himayesine almıştır. Nitekim Van Dik'e Sir (Sör) unvanını vermesi ve maaş bağlaması bunu gösterir. Bu unvan dolayısiyle Van Dik Anglo - Saksonlar âleminde Sör Antoni Van Dik olarak şöhret bulmuştur. Bu, Van Dik'in, Birinci Çarls'ın portrelerine önem vermiş olmasının ve 1618 den sonra sık sık İngiltere'de ikametinin sebebini kolayca açığa vurur. Birinci Çarls'ın en zikre değer portreleri Paris'te Luvr, Almanya'da Dresden, Viyana'da Belveder ve İtalya'da Torino müzeleriyle İngiltere'de Vindsor şatosunda bulunanlardır. Bunlardan atının önünde ve ayaktaki (Luvr) ve ata binmiş vaziyetteki (Vindsor şatosu) portreler ge çekten birer şaheserdir. Üs-

Van Dik

tadın şaheserlerinden biri de Nevyork'ta Metropolitan müzesindeki Leydi ve çocuğunun portresidir. Bununla beraber, sayısız portreler arasında kendi portresini de yapmış olan Van Dik, sırf portretist değildir. İsa ve Meryem'le ilgili dinî ve bazı tarihî sahneleri de fırçasına mevzu yapmıştır.

Hususiyeti: Rübens'le birlikte Flaman Mektebinin en büyük artistlerinden biri olan Van Dik'in renkleri kullanış ve mezcedişinde taklidi imkânsız bir güzellik ve kudret vardır. Resimleri, derin bir bilgi mahsulü, fakat sade, bununla beraber dikkatten kaçmıyacak bir gerçekliktedir.

Dünya sanatında mevkii: Van Dik, hocası Rübens'ten öğrendiği gibi, Flaman ve Venedik sanat tarzlarını mezcetmiştir. Venedik Mektebinin diğer bütün mekteplerden farkı; ışık sevgisi, renk imtizaçlarında büyük titizlik ve her şeyin üstünde tabiate son derece bağlılık, daha kısacası; mu-

Van Dik'in meşhur tablolarından : İngiltere Kralı Birinci Şarl

vaffak, ahenkli ve canlı bir gerçeklikle ifade edilebilir. Flaman sanatında gerçeklik temayülü Onbirinci ve Onikinci Yüzyıllar minyatürlerinde esasen görülmekle beraber bu, Venedik Mektebinde olduğu kadar ileri değildi. Bu temayül ancak Onbeşinci Yüzyılda şiddetlenmiş, fakat Onaltıncı Yüzyılın bir kısmında bazı ressamlar tamamiyle Venedik Mektebine bağlanmışlar, bazıları da Flaman Mektebine sadık kalmışlardır. Rübens ve talebesi Van Dik, İtalyan Mektebini taklide bir reaksiyon olarak her iki mektep sanat tarzını mezcederek Flaman Mektebine hakikî bir rönesans getirmişlerdir.

Van Dik, hocası Rübens'ten bir sene sonra, 1641 birincikânunda Londra civarında Blakfrayers'te ölmüştür. *(S. S.)*

V - 2 — Almanlar, birinciteşrin 1944 içinde, yeni bir gizli silâh kullanmağa başladılar ve bunun çoktanberi beklenilen V - 2 olduğunu 8 ikinciteşrinde resmen ilân ettiler. Bu yeni Alman silâhı, İngilizler ve müttefikleri için bir sürpriz olmadı. Çünkü daha 1944 şubatında, Almanların uzun menzilli füzelerle İngiltereye hücum etmeğe hazırlandıklarını söylemiş olan Çörçil, 6 temmuz 1944 te, Avam Kamarasında beyanatta bulunduğu sırada Almanların fişekli bir mermi ile İngiltereyi bombardıman etmeleri ihtimali üzerinde tekrar durmuştu. Çörçil, 10 ikinciteşrin 1944 te, gene Avam Kamarasında, Almanların kullanmağa başladıkları yeni silâh hakkında ilk defa beyanatta bulunarak ezcümle şunları söylemiştir : «— Düşman son birkaç hafta içinde bu yeni silâhı kullanmaktadır. Bunlardan bir miktar, bu memlekette birbirinden uzak ve dağınık yerlere düşmüştür. Şimdiye kadar verilen kurbanların ve uğranılan tahriplerin umumî yekûnu ağır değildir. Bu füze, uçar bombalardaki miktarda patlayıcı madde taşımaktadır. Ancak bu, infilâk etmeden evvel, daha derinlere nüfuz edebilecek şekilde hazırlanmıştır. Bu yüzden yeni Alman silâhı, düştüğü yerin hemen etrafında biraz daha fazla tahribata sebep olmakta ise de tesir sahası biraz daha dardır. Füze altmış, yetmiş mil yüksekliğe çıkarak stratosferde yol almaktadır. Sürati, sesin süratinden fazladır. Bu sürati dolayısiyledir ki tehlike işareti tesirli bir şekilde verilememektedir. Bununla beraber tehlikeyi hiç de mübalâğa etmeğe lüzum yoktur. Bu hücumların ölçüsü ve tesiri şimdiye kadar ehemmiyetli değildir. Füzelerin bazıları, buraya Holanda kıyılarındaki Valkeren adasından atılmıştır. Burası, şimdi bizim elimizde bulunmaktadır. Füzelerin memleketimize karşı atıldıkları veya atılabilecekleri yerler, zamanı gelince, kuvvetlerimiz tarafından şüphesiz ele geçirilecektir. Bununla beraber düşmanın, patlayıcı maddenin ağırlığını azaltmak veya başka bir usul kullanmak suretiyle bu füzenin mesafesini artıramıyacağından emin olamayız. Buna mukabil, düşman tarafından daha gerilerde hazırlanacak, hiçbir atış bölgesinin de Müttefik ileri hareketi neticesi ele geçirilmiyeceğinden de emin olamayız. »

Çörçil'in verdiği bu ilk tafsilâttan sonra, İngiliz gazeteleri de tarafsız kaynaklardan aldıkları kaydiyle V - 2 hakkında bazı malûmat verdiler ki - İngiltere Hava Nazırlığı tarafından birincikânun 1944 ortalarına doğru ifşa edilen tam malûmatla mukayese edilmek üzere - hulâsasını aşağıda veriyoruz : « V - 2 nin uzunluğu on beş metredir. Bu fişekli bomba, stratosfere yüz on kilometre girdikten sonra, saatte dört bin kilometre süratle seyretmektedir. Bomba, düşerken süratini kaybetmekte ve atmosfere girdiği vakit sürati epey azalmış bulunmaktadır. Bomba, yere saatte bin altı yüz kilometre süratle temas etmektedir. Silâh, hareket ettiği zaman on beş ton ağırlığındadır. Bunun on dört tonunu seyredeceği mesafe dahilinde sarfettiği akaryakıt teşkil etmektedir. İnfilâk maddesinin ağırlığı bir tonu geçmemektedir. Bu silâhın atıldığı yer, bir tenis kortu büyüklüğünde, betondan yapılmış basit bir sahadır. Silâh, evvelâ amudî olarak yükselmekte ve stratosfere girince yoluna devam ederek hemen hemen şakulî bir münhani çizdikten sonra aşağı inmektedir. İnfilâkın tesiri mevziidir. Bu silâhın atış yerlerine bir demiryolu uzatmak, on beş ton kaldırabilecek müteharrik vinçler kullanmak lâzımgelmektedir. Ayrıca silâhı atacak âlet de bu sahaya konulmaktadır. Almanlar, Holanda'nın cenubunda Zuidezee yakınlarını V - 2 yi atmak için ellerinde tutmak istemektedirler. Çünkü yeni silâhın âzami menzili bu kadardır. V - 2 silâhını gözlerile görmüş olanlardan bazıları bu bombaların büyük siyah okları andırdıklarını söylemektedirler. Görenlerden biri infilâktan evvel kırmızı bir ışık çıkardığını ve patlamanın farkedilebilecek surette birbirinden ayrı iki defa vukubulduğunu söylemiştir. V - 2 silâhı uçan bombalara nisbetle yere daha derin surette nüfuz etmekte ve bu itibarla düştüğü noktanın etrafında daha şiddetli bir infilâk husule gelmektedir. Fakat hava tazyiki ile husule gelen hasarlar daha dar bir daireye inhisar etmektedir.,, Gene Müttefik kaynaklarına göre V - 2 havaya fırlatılırken atanlar için de tehlikelidir.

İngiliz basınının o zaman verdiği malûmat ve tafsilât bundan ibaret olup V - 2 nin İngilterede nerelere düştüğü hakkında en

küçük bir haber bile sızmamıştır ki bu da, atışı tashih ve tanzim için faydalı olacak malûmatı Almanlara vermemek maksadiyle yapılmaktadır. Almanlara gelince, onlar tabiatiyle teknik malûmat vermemişler; fakat Alman halkının maneviyatını yükseltmek için, çok gürültülü bir propaganda yapmakla iktifa etmişlerdir. Bu yüzden V - 2 nin teknik mahiyeti, İngiltere Hava Nazırlığının yukarıda bahsettiğimiz ifşaatına kadar az çok bir esrar perdesile örtülü kalmıştır. Bu ifşaattan önce, son zamanlarda Belçika'da bir yere düşen ve görünüşe göre patlamadığı anlaşılan bu fişekli mermilerden biri İngiliz ve Amerikan generalleri ve mütehassısları tarafından tetkik edilmiştir. İsveçe de iki tane V - 2 düşmüştür. Bunların büsbütün ters istikametlere gittikleri anlaşılıyor.

Yapılan neşriyattan anlaşıldığına göre, Almanların «Vergeltungswaffe - 2» (yani misilleme silâhı - 2) adını verdikleri bu silâh bir fişek - mermidir. Bu bakımdan V - 1 e benzemektedir. Her iki silâh, havaî fişekleri göklere doğru fırlatan «itme» kuvvet ve prensipi üzerine yapılmıştır. Yani, silâhın içinde yanmağa başlıyan bir maddenin hasıl ettiği gaz, silâhın kuyruğundan dışarı fırlarken bomba veya mermiyi şiddetle ileriye doğru itmektedir. Jül Vern, fennî romanlarında Arzdan Aya kadar bir füze atmağı düşünmüştü. Alman fen ve tekniği, Aya kadar değilse de, Avrupa kıt'asının batı kıyılarından İngiltereye kadar füze'ler atmağı gerçekleştirmek başarısını göstermiştir.

Almanların ayni «itme» kuvvetinden istifade ederek yaptıkları ve 15 haziran 1944 ten itibaren kullanmağa başladıkları V - 1 in bir Fransız âliminin icadı olduğu ve o Fransızın bu icadını Almanlara verdiği söylenmişti. Amerikalılar da V - 1e benziyen bir çifte satıhlı uçar bombayı daha geçen harbin sonunda yaptıklarını ve bunun V-1 den yüz kilometre daha fazla bir menzile sahip olduğunu, yani dört yüz mil mesafeye gittiğini, yarım ton infilâk maddesi taşıdığını iddia etmişlerdir. 1918 de bu pilotsuz uçaklardan beş tanesini yapan Amerikalılar bunları Berline karşı kullanmadan harb bitmiştir. Amerikalılar, bu harbde, pilotsuz uçakları, Almanlardan evvel, Florida'da tecrübe ettiklerini ve radyo ile sevk ve idare edilen uçan bombaların da daha Amerika harbe girmeden, tecrübe edildiğini ileri sürmektedirler. İngiltere'de Binbaşı Vilson isminde birinin de uçar bombayı, bu harbin daha başında icadettiği Avam Kamarasında söylenmişti. Fakat Müttefikler hedefi görerek bombardıman yapmağı tercih ettikleri için tamamile kör değilse de miyop birer silâh olan V-1 ile V-2 yerine bomba uçaklarını tercih ettiklerini söylemektedirler.

Alman fen ve tekniği geçen harbde de yüz yirmi kilometreden Paris'i bombardıman eden ve Şişman Berta denilen uzun menzilli topu icadetmişti. Gayet uzun namlılı bir top olan Şişman Bertaların iki parçadan mürekkep bir mermi atmakta oldukları, merminin arkadaki parçasının, yarı yolda patlıyarak öndeki parçayı daha ileriye, hedefin üstüne kadar sürdüğü söylenmişti. Şişman Bertaların attıkları mermilerin de stratosfere çıktığı ileri sürülmüştür. Fakat, Almanlar, bu topun esrarını harbden sonra da muhafaza etmişlerdir. Yalnız çok uzun menzilli topun namlısı, yakılan barutun fazlalığından pek çabuk aşındığı için, sık sık değiştirilmek lâzımgeldiğinden bu, pek pratik bir silâh addedilmemişti.

V-1 ile V-2 nin aynı «itme» kuvveti ile hedefin üstüne sevkedilmekte iseler de, aralarında İngiltere Hava Nazırlığının ifşaatından önce tahmin veya tesbit edilmiş bazı farklar vardır ki onları hülâsa etmek de -bu silâhın tarihini yapmak bakımından- faydasız olmaz: 1 — V-1 kanatlı, V-2 kanatsızdır. 2 — V-1 in sürati, muhtelif modellerine göre beş yüz altmış ile altı yüz otuz kilometre arasında olduğu halde, V-2 nin üç bin altı yüz ile dört bin kilometre hızla gittiği söylenmektedir. 3 — V-1 ekseriyetle yedi yüz elli metre etrafında bir yükseklikten İngiltere'ye geldiği, yani stratosfere çıkmadığı halde V-2 stratosfere kadar çıkarak oradan gelmektedir. 4 — V-1 in menzili iki yüz kırk kilometre kadardır. V-2 nin âzami menzili ise henüz malûm değildir. Çünkü nerelerden atıldığı az çok belli ise de İngiltere'de nerelere düştüğü hakkında malûmat verilmemiştir. Valkeren adasından en yakın İngiliz kıyıları yüz elli kilometre, Londra iki yüz elli kilometre mesafededir. Zuidezee kıyıları ile Doğu İngiltere sahilleri iki yüz yirmi beş, Londra ise üç yüz elli kilometre uzaktadır. V-2 nin şimdiki menzilini de üç yüz elli kilometre olarak tahmin edebiliriz. 5 — V-1 in, hedef üzerine gidişini sevk ve idare eden ve jiroskop (Gyroscope) denilen bir cihaz vardır. Bu âlet eskidenberi gemilerde, uçaklarda ve harb gemilerinin attıkları torpillerde kullanılan Amerikan icadı bir nevi otomatik pilottur ki idare ettiği vasıtayı, hava ve su cereyanlarına rağmen, tevcih edilen hedef üzerine götürür. V-2 de böyle bir jiroskop olup olmadığı henüz malûm değildir. Böyle bir âlet yoksa V-2 nin hedef üzerine gelince, aşağıya düşmesi, içine konulan akaryakıt miktarı ile tanzim ediliyor demektir. Meselâ iki yüz elli kilometre gittikten sonra, akaryakıt biterek ileri doğru seyri kesilen mermi, kendi sikleti ile cazibe kanununa tevfikan aşağı düşüyor. Eğer, böyle ise, yani V-2 yi hedef üzerine götüren bir jiroskop yoksa, bu silâh V-1 den daha miyoptur. Nitekim, Çörçil'in bunlardan bir miktarının «birbirinden uzak ve dağınık yerlere düşmüş olduğunu» söylemesi de bunu gösteriyor. Bir rivayete göre de V-2 radyo ile sevkediliyormuş. 6 — V-2 nin, arkadaşı V-1 e karşı üstünlüğü, çok yüksek sürati yüzünden vaktile görülerek hedefe varmadan evvel, uçaksavar bataryaları ve av uçakları tarafından düşürülememesidir. İngiltere üzerine atılan sekiz bin kanatlı bombadan iki bin tanesi avcılar, bin beşyüz tanesi uçaksavar bataryaları, mütebakisi baraj balonları tarafından olmak üzere, yarısından fazlası hedef üzerine varmadan düşürülmüştür. Bu sayede sekiz bin bombanın dört binden azı meskûn mahaller üzerinde patlamış ve beş bin kişi ölmüş, on bin kişi yaralanmış, yirmi üç bin büyük bina ile bir milyon ev az çok hasara uğramıştır. Aynı miktarda V-2 atıldığı ve hepsi hedefi bulabildiği takdirde, bunların yapacağı tahribat daha fazla olacaktır. Çünkü V-2 lerin yarı yarıya denize ve kırlara düşürülmesi mümkün değildir. Meğer ki Anglo-Amerikan fen ve teknik adamları V-2 ye karşı yeni bir müdafaa vasıtası icadedeler.

İngiltere Hava Nazırlığının V-2 hakkında birincikânun 1944 ortalarında yaptığı ifşaatı da aşağıya naklediyoruz :

«Bu raketli bombanın boyu on beş metre ve kutru iki metredir. Akaryakıtla doldurulduğu vakit ağırlığı on iki tondur. Musademe mahrutunda iki bin libre patlayıcı madde mevcuddur. Bombanın alüminyomdan iki akaryakıt deposu bulunup birincisi yedi bin beş yüz libre alkol, diğeri de on bir bin libre mayi halinde oksijen ihtiva etmektedir. Bombanın sevk kanadcıkları iki gruptur. Birinci grup dahilen ve ikinci grup hariçen dört muvazene tertibatını hareket ettirmektedir. Raketin bütün sevk kudreti taşıdığı akaryakıttan temin olunduğundan ve ihtirak için havaya muhtaç olmadığından bomba atmosfer tazyikının son derece zayıf olduğu yüksek irtifalara çıkabilmektedir. Raket su, oksijen ve permanganat ve kalsiyum mahlûlünden müteşekkil çok kesif bir halitanın tevlid ettiği hararetle ısınan buharla işler bir türbinle mücehhezdir. Türbin harekete getirilince ihtirak hücresine alkol ile mayi oksijen sevkeden pompaları çalıştırmaktadır. Bundan sonra mahlût uzaktan elektrikle iştial ettirilmekte ve raket harekete geçmektedir. Harekete geçmesinden bir dakika sonra raketli bomba kırk beş derecelik bir zaviye alıp saatte takriben beş bin kilometre süratle uçmaktadır. Bundan sonra evvelden âyar edilmiş olan otomatik âletler ianesile ve radyo vasıtasile gazler uzaktan kesilmektedir. Gazlerin kesildiği an raketli bombanın düşmesi lâzımgelen mahalli tayin etmektedir. Bu suretle hedefin hakikî olarak tayini bittabi mümkün değildir.»

V-2 de, ancak şehirler gibi büyük hedeflere karşı kullanılabilir ve rastgele adam öldürür, bina yıkar bir silâhtır. Uçaklardan nişan alınarak atılan bomba ve torpiller gibi küçük ve hareketli hedefleri bununla vurmak kabil değildir. Bu bakımdan, ordu ve donanma ile hava kuvvetlerinin harekâtı üzerinde müessir olamaz. Harbi ve zaferi kazanan ise bunlardır; sadece sivil halkı öldüren ve şehirlerdeki evleri yakıp yıkan silâhlar değil. Almanya, hava üstünlüğünü kaybettikten sonra, eskisi gibi uçaklarla tesirli ve büyük bombardımanlar yapamadığı için, bu iki miyop silâhı icadetmek zorunda kalmıştır. Bununla beraber Alman fen ve tekniği için, bu silâhlar, iftihara değer muvaffakıyetli icadlardır.

Almanlar 1945 yılı başında, Nevyork'u dövecek V-3 silâhının da faaliyete geçeceğini söylüyorlar. Bunu yapabilirlerse, harb memleketten memlekete değil, kıtadan kıtaya uzanmış olacaktır. Kıtalar arasındaki düelloyu İkinci Dünya Harbinde göremezsek Üçüncü Dünya Harbinde hayatta olanlarımızın göreceğini söylemek, büyük bir kehanet teşkil etmez. *Abidin Dav'er*

Not : V-2 adı, bir müddet evvel tek kişi tarafından idare edilen bir torpil (torpido) e takılmıştı. Bu münasebetle 5 sayılı ve eylûl 1944 münderecatlı nüshamızın 130 uncu sayfasında bundan bahsedilmişti. Şimdi, yukarıda bahsi geçen silâha bu V-2 adı takılmış ve bunda karar kılınmıştır.

YESARİ MEHMED ESAD EFENDİ — (Ölümü 1798) Arap harfleri hattatlarının çok şöhret bulmuş olanlarından biridir. Babası Dairei Meşihat danişmendlerinden Kazâbadi Ahmed Efendidir. Doğum tarihi bilinmemektedir. 19 birincikânun 1798 de ölmüştür. Yesari, vücudünün sağ tarafının yarısı meflûç doğduğundan, o nefis yazılarını s o l e l i y l e y a z a r d ı. O n u n i ç i n Y e s a r i l â k a b ı n ı a l m ı ş t ı.

Hangi sanat şubesine ait olursa olsun şaheserler bütün insanların malı olduğuna göre zaman değiştikçe kıymetlerinden hiçbir

şey kaybetmezler. Şüphesiz en güzel sanatlardan biri olan yazı sanatı imkân âlemimize sokulan kıymetlerin de en güzellerinden biridir. Bir sanat eserinde aranılabilecek kıymetleri teker teker onda aramak ve bulmak kabildir. Bugün onu kullanmıyorsak da ondaki güzellikleri takdir etmemize bir mâni yoktur. Çünkü bizde eskiden resim sanatının yerini almış olan yazı da bir tablonun, bir heykelin verdiği vecd ve istiğrakı verebilecek değerde bir sanat mahsulüdür. Yazıların yalnız yazanlarının eseri olarak kalmayıp yazıldıkları devirlerin tesiri altında tekâmül etmeleri de bunun en parlak delili değil midir? Bizde yazı sanatının tarihi yazıldığı zaman bu hakikat bütün vüzuhiyle meydana çıkacaktır.

Yazı güzelliği bütün mânasiyle bir «tenasüp güzelliği» dir.

Yazı, harf şekillerinin uzunluğu, enliliği, inceliği ve kalınlığı arasındaki fark ve hususiyetler hep birer araştırma ve bulma eseri olduğundan, ruh üzerine tesir eder. Bu tesirler bize biçimli veya biçimsiz, şişman, sıska, güzel veya çirkin bir adamın yaptığı tesirler gibidir. Hattatlar harflerine baş, kaş, göz, burun, boy, ayak, karın gibi hep vücudümüzün isimlerini verdikleri gibi biz de hat eserlerini bacaklı, tıkız, kambur, düşük gibi teşrihî sıfatlarla tenkid ederiz. Bunun sebebi, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, yazıdan aldığımız intıbalarla insan vücudünden aldığımız intıbalar arasında ruhî bir münasebet bulmamızdır. Bütün yazısından bu değerleri pek iyi bildiği ve takdir ettiği anlaşılan Yesari, yazı çeşitlerinin içinden talik adı verilen en zorunu seçmiş ve onda erişilmez bir muvaffakıyete varmıştır.

Yesari'nin hocası 1759 da ölen Hattat Dede zade Mehmed Said Efendidir.

Onaltıncı Asrın ilk senelerinde vefat eden Tibrizli Mir Ali, diğer yazı çeşitlerine nispetle daha güç olan talikın vazıı sayılır. Onyedinci Asrın ilk senelerinde vefat eden İmad talikı ihya etmiştir. Yesari ise talikı Türk zevkine göre durultmuş, fakat ona aynı zamanda İran'da kazanamadığı bir ahenk vermiştir. Fikrimizi daha sarahatle ifade için, bestekârların ses perdeleriyle yaptığını, bu Arap harflerinin büyük Türk hattatı harfleri çizerken onlara verdiği hareket hissiyle, yani çizgilerden çıkardığı tıpkı bir musiki ahengi gibi ahenkle yaptı dersek mübalâğa etmiş olmayız.

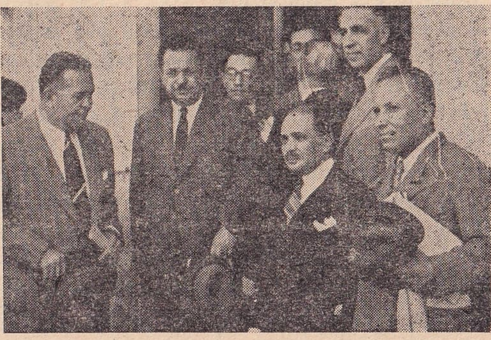
Mehmed Esad Yesari'nin şiirleri de vardır. Kendisini Üçüncü Mustafa saraya aldırtmıştı. Oğlu Mustafa İzzet Efendi de meşhur hattatlarımızdandır. Tanınmış romancılarımızdan Mahmud Yesari torunlarındandır. Yesari ailesinden bugün sağ olanlar yedi kişidir.

İlâvemizde Mehmed Esad Yesari'nin çok nefis bir eserini örnek olarak okuyucularımıza sunuyoruz. Türk sanatının klasik zevki olan açıklık, ferahlık büyük Türk hattatının bu eserinde güzelce görülmektedir.

(S. N. G.)

YEŞİLAY KURUMU — 5 mart 1920 de «Hilâli Ahzar» adı altında kurulan ve sonradan «Yeşilay» adını alan kurum, bu sene yirmi beşinci yıllık kongresini Eminönü Halkevinde toplamıştır.

Mütareke yıllarında dünyanın muhtelif bölgelerinden getirilmiş tonlarla ne olduğu belirsiz içkilerin, ayrıca aydınlar arasında salgın haline gelmek tehlikesini gösteren kokainin, yalnız günün durumunu değil, milletin gelecek nesillerini de tehdit ettiğini gören her meslek ve sanattan bir aydınlar grupu, İstanbul'da Ankara caddesinde o zamanki Matbuat Cemiyetinin konferans sa-

Yeşilay Dispanserinin açılış merasimi

lonunda toplanmış ve kurumun esasını kurmuştu. Cemiyetin müteşebbisi Profesör Mazhar Osman, o gün yapılacak mücadelenin esaslarını ve cemiyetin nizamnamesini de anlatmıştı.

Vakıa, Meşrutiyeti takibeden yıllarda önce dünyaca tanınmış içki düşmanlarından İsviçreli Ful ve daha sonra merhum Profesör Dr. Besim Ömer Paşa, Müderris Raşid Tahsin, Dr. Bogosyan, Milâslı Dr. İsmail Hakkı, Prof. Mazhar Osman, Avukat Baha; konferans ve muhtelif eserleriyle memleketimizde içki aleyhtarlığını yaratmağa çalışmışlardır. Fakat içki aleyhtarlığını devamlı ve metodlu bir çalışma ile «Yeşilay» kurmuştur.

Kurumun en birinci silâhı telkindir. Bilhassa alışmışlardan ziyade genç nesli içkiden koruma gayesini çalışmalarına temel yapmıştır.

Kurum içki ve uyuşturucu zehir düşmanlığını yirmi dört yıldır her ay çıkan mecmuası, mütehassısların konferansları, içkisiz eğlentileri, müsamereleri, kır gezintileri, köy dolaşmaları, Yeşilgün bayramları, renkli afişleri, duvar takvimleri, içki aleyhindeki eserleri, meyva ve meyva suyu propagandası ile yaymıya ve kökleştirmeğe çalışmaktadır.

Kurum, içki düşmanlığını daima telkin kudretiyle yürütmeği umde edindiği için içki yasağına şimdilik taraftar değildir. Milletlerarası bazı içki aleyhtarı kurumlarla ilk gündenberi muhabere ve münasebette bulunan kurum, hükûmetin yardımiyle 1943 yılında Nuruosmaniyede bir apartman satın almıştır. Burada bir okuma salonu ile bir muayene evi vücude getirilecektir. Bu bina kiracılardan boşaltılınca buraya geçilmek üzere gene 1943 te Sirkecideki harap bir sebil binası tamir edilerek bir okuma salonu ve dispanser açılmıştır. Her gün bir doktor müracaat eden hastaları, mütehassıs bir doktor da alkol yüzünden felâkete uğramışları muayene ve tedavi etmektedir.

Bayan Meşkûre Sahayıl adlı faziletkâr bir Türk kadını, kırk bin lira tutan servetini vefatından sonra istifade edilmek üzere Yeşilaya teberru etmiştir.

Yeşilayın esas umdesine göre; ışığı bilgi nurudur ve dileği muztarip insanlığa sağlık ve varlık temin edecek bir hedefe bunurla ulaşmaktır.

(Ord. Prof. Dr. Fahreddin Kerim Gökay)

YÜKSEK ZİRAAT ENSTİTÜSÜ — Ankara'da Keçiören ve Çubuk barajına giden asfalt yolların arasında bulunan Yüksek Ziraat Enstitüsü 10 haziran 1933 tarihinde kabul olunan 2291 sayılı kanunla kurulmuş millî kültür müesseselerimizden biridir.

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü kuruluncıya kadar ziraat, ormancılık ve veteriner (baytarlık) tahsili İstanbul'da ayrı üç yüksek mektepte yapılmaktaydı. Ziraat Mektebi Âlisi Yeşilköy'den sekiz kilometre uzakta Halkalı köyünde, Orman Mektebi Âlisi Büyükdere'den yedi kilometre mesafede Bahçeköyde, Baytar Mektebi Âlisi de Selimiye'deydi. 1927 senesinde kabul olunan «Ziraat Tedrisatı Islah Kanunu» ile Ankara'da garp ilmini hakkiyle temsil edecek bir ziraî müessesenin tesisi kararlaştırılmış ve Yüksek Ziraat Enstitüsünün inşasına başlanmıştır.

2291 sayılı kanuna göre Yüksek Ziraat Enstitüsü: 1 — Tabiî İlimler Fakültesi, 2 — Ziraat Fakültesi, 3 — Veteriner (Baytar) Fakültesi, 4 — Ziraat Sanatları Fakültesi adiyle dört fakülteden ibaret olarak tesis edilmiştir. 18 haziran 934 te çıkan 2524 sayılı yeni bir kanunla İstanbuldaki Orman Mektebi Âlisi ilâve edilerek burası da: 5 — Orman Fakültesi adiyle Ziraat Enstitüsü çerçevesine katılmıştır.

Yüksek Ziraat Enstitüsü, yüksek ziraat mühendisi, yüksek orman mühendisi ve veteriner hekim ünvanlariyle yurdumuzun ihtiyacı olan teknik elemanları yetiştirmekle beraber bu sahalarda ilmî ve fennî araştırmalar yapan, rey, fikir ve neşriyatiyle memleket ziraatine hizmetlerde bulunan akademik bir müessesedir.

Yüksek Ziraat Enstitüsünün 30 birinciteşrin 1933 te yapılan açılış töreni, o tarihte memlekette mühim bir hâdise olmuştu. O zaman Başvekil bulunan Millî Şef İsmet İnönü, değerli bir nutuk iradederek Enstitülerin kordelasını kesmişlerdir.

Enstitülerin açılış töreninde Millî Şefimizin irad buyurdukları söylevin ana hatları şunlardır: «Türkiye Cumhuriyeti bu enstitüyü vücude getirmek için senelerdenberi emek sarfetti. Bu enstitüyü fakülteleriyle birlikte, memlekete, ziraatte ve baytarlıkta, yüksek mühendisler yetiştirecek bir üniversite tanıyoruz. Bu enstitü, memleketi gerek baytarî sahada, gerek ziraat sahasında tetkik ve ıslah edecek tam mânasiyle bir enstitü mecmuasıdır. Enstitüyü hükûmetin, aynı zamanda daima emniyetle istişare edeceği büyük bir ziraat erkânı harbiyesi tanıyoruz. Bütün ümit, bu enstitüde çalışacak ve yetişecek adamların iyi öğrenmek ve memlekete hizmet etmek için sarsılmaz bir aşkla mücehhez olmalarındadır.

Buradan yetişeceklerin bundan beş on sene sonra memleketin mukadderatı üzerinde fikirleriyle, bilgileriyle müessir olacak büyük mütehassıs olduklarını görmek, bütün çekilen emeklerin, zahmetlerin karşılığı olacaktır.»

Yüksek Ziraat Enstitüsü bir rektör ile her fakülte için birerden beş dekanın idaresi altındadır. Rektörün ilmî ve idarî, dekanların yalnız ilmî idare salâhiyetleri vardır. Her fakültenin birer meclisi vardır. Fakülte meclisleri dekanların reisliğinde toplanırlar. Rektörle fakülte dekanları ve her fakülteden seçilen birer mümessil, enstitünün yüksek divanını teşkil ederler. Divan, enstitünün en yüksek hüküm ve karar merciidir. Aynı zamanda Ziraat Vekâletinin istişarî yardımcısıdır. Rektörü, enstitü intihap heyeti seçer,

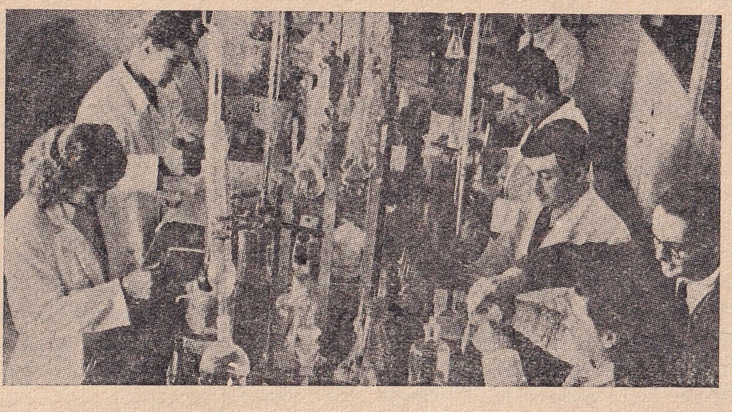
Bu heyet ordinaryüs ve profesörlerle doçentlerden ve şube şefleriyle asistanların rektör intihabından evvel aralarından seçecekleri üçer kişiden teşekkül eder. Rektör iki sene için seçilir. Dekanlar da fakülte âzasını teşkil eden ordinaryüs, profesör ve doçentler tarafından iki sene için seçilirler.

Enstitünün ilim uzuvları sırasiyle asistanlar (iki sınıf), başasistanlar, şefler, doçentler (iki sınıf), profesörler (iki sınıf) ve ordinaryüsler (iki sınıf) dir. Asistanlar, yüksek mektebi iyi dereceyle bitirmiş ve yabancı bir dile vakıf olanlar arasından imtihanla seçilirler. Bir asistanın başasistan olması için doktora yapması şarttır. Başasistanlıktan sonraki ilmî paye şube şefliğidir. Şube şefleri habilitasyon yaparak, yani ilmî bir tez hazırlamak ve doçentlik imtihanı vermek suretiyle doçent olurlar. Bundan sonraki ilmî payelerin kazanılması gösterilecek başarıya tâbidir. Bununla beraber enstitüdeki ilmî terfiler müddetlere bağlanmıştır. İki sınıf asistanlıkta altı, başasistanlıkta üç, şeflikte üç, doçentlikte altı, profesörlükte altı, ikinci sınıf ordinaryüslükte on sene kalındıktan sonra birinci sınıf ordinaryüslüğe yükselinebilinir. Fevkalâdeden liyakat gösterenler için doçentlikten sonraki müddetlerde kısaltmalar yapılabilir.

Veteriner Fakültesinde tahsil beş sene, Ziraat ve Orman Fakültelerinde dört senedir. Ziraat Fakültesi talebesinin ilk yılı staj için devlet çiftliklerinde geçer; Orman Fakültesinin birinci sınıfı Ankara'da, diğer sınıfları İstanbul'da Bahçeköy'deki fakülte kısmında ders görürler.

Enstitünün talebe adedi yedi - sekiz yüz arasında değişir. Enstitü talebesinin çoğu parasız yatılıdır. Bu talebeler her yılın ekim ayı başında açılan bir imtihanla seçilirler. Paralı yatılı talebe imtihana tâbi değildir. Enstitüde talebe geniş ölçüde spor yapmak ve yabancı dil öğrenmek imkânlarına sahibdir.

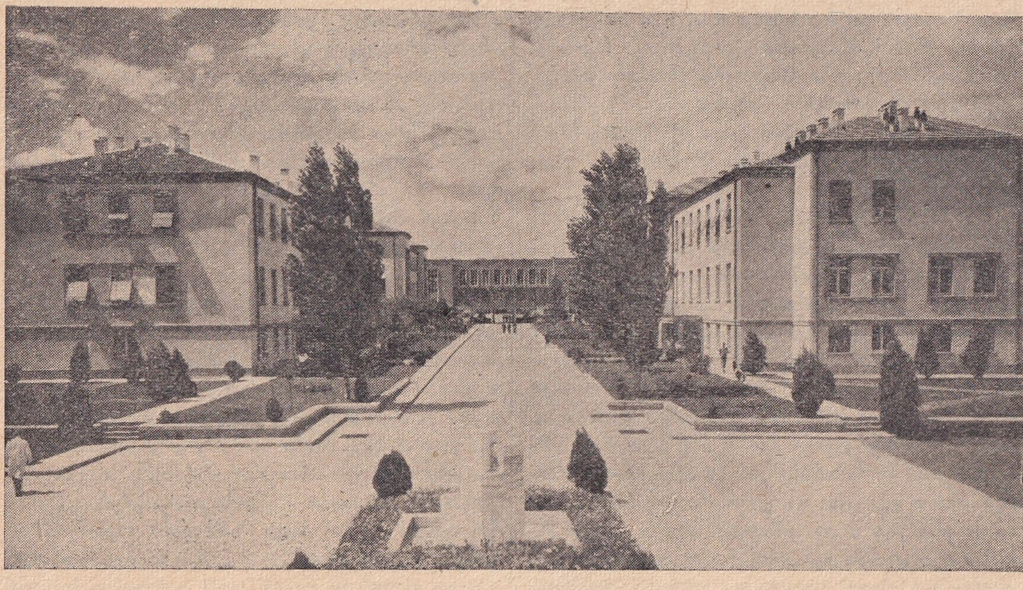
Yüksek Ziraat Enstitüsünün, ilk kuruluğu yıllar içinde tedris kadrosunun mühim bir kısmını, çoğu Alman mütehassısları olmak üzere yabancı profesörler teşkil etmekteydi. Yetişen Türk elemanları yavaş yavaş bunların yerini almış ve bugün Enstitünün bütün kürsüleri değerli Türk mütehassıs ve âlimleri tarafından işgal edilmiştir.

Enstitüde lâboratuvar çalışmaları

On iki sene içinde Enstitüden beş yüz otuz yedi veteriner hekim, beş yüz yirmi beş yüksek ziraat mühendisi ve üç yüz yetmiş altı yüksek orman mühendisi diploma almıştır. Enstitünün ilmî neşriyatı yüzleri geçmiştir. Bunların çoğu memleket ziraat davalarını inceliyen değerli eserlerdir. Yüksek Ziraat Enstitüsünün yetmiş bin cild kitabı toplıyan çok zengin bir kütüphanesi vardır.

(*Prof. Dr. Kerim Ömer Çağlar*)

Yüksek Ziraat Enstitüsü binası

ANADOLU - BAĞDAD DEMİRYOLLARI — (Nihaî imtiyazın verilmesi 16 ocak 1902) Coğrafî mevkileri dolayısiyle cihan tarihinde büyük roller oynıyan memleketler arasında hiç şüphesiz Türkiye en başta gelir. Önasyanın, bilhassa Anadolumuzun, - tâ dünya kurulalıberi - doğu ile batı arasında bir köprü vazifesini gördüğü herkesin bildiği bir hakikattir. En eski zamanlardanberi birbirinden uzak sahalarda yaşıyan büyük milletler, muhtelif sebeblerle münasebette bulunurlardı. Gerek kültürel ve gerek ekonomik münasebet bilhassa Ondokuzuncu Asrın son yarısında eskisi ile kıyas kabul etmiyecek derecede genişlemişti. Bunun sebebi, Rönesans ve Reformasyondanberi ilim ve fen âleminde yapılan uzun ve zahmetli çalışmalar sayesinde elde edilen neticelerin filiyat sahasına konmasıdır. Buna muvaffak olan beşerde zaman ve mesafe mefhumu değişmiş ve bu suretle dünya milletlerinin birbirleriyle daha sıkı bir şekilde kaynaşması mümkün olmuştur ki, bu da Ondokuzuncu Asrın yalnız kendi sahasına münhasır kalmış olan «Avrupa Devletler Sistemi» ni tedricen Yirminci Asrın «Dünya Devletleri Sistemi» ne kalbetmiştir. Eski asırların mirası olan kervan yolları yerine her millet artık zamanın icablarından olan demiryollarını koyuyor ve bununla gerek iç ve gerek dış münasebetlerini sağlıyordu. Bütün dünyanın, hususiyle garbın böyle teknikleştiği bir sırada memleketimiz daha bir hayli zaman eski geleneklere bağlanıp kalmıştı. Halbuki Ondokuzuncu Asırda Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti altında bulunan yerler - ki Avrupa ile Hindistan arasında bir geçid teşkil ederler - önemleri dolayısiyle bu teknikleşme cereyanına daha uzun zaman seyirci kalamazdı. Bunun için çok geçmeden memleketimizi de kıtaları birbirine bağlıyan demiryolları sistemi içine sokmak teşebbüsleri ortaya çıkmıştır.

1856 Paris Muahedesi Osmanlı devletini Avrupa'nın büyük devletleri arasına koymuş ve bunlarla siyasal olduğu gibi iktisadî münasebeti de gerçek surette kurmuştu. Avrupa sermayesinin Türkiye'ye girişi ve birçok teşebbüslerle birlikte demiryolları inşası faaliyeti, bu tarihten sonra başlar. Türkiye demiryolları içinde gerek uzunluğu, gerekse siyasî ve ticarî önemi itibariyle Anadolu - Bağdad demiryolu en mümtaz mevkii alır. Akdeniz ile Basra körfezini, yani Avrupa ile Hindistanı birleştirecek olan bu yolun projeleri, ilk defa olarak Hindistanla en ziyade ilgili olan İngilizler tarafından yapılmıştır (İngilizler tâ 1600 senesindenberi Suriye ve Mezopotamyadan geçerek Basra körfezine varacak bir kara yolu yapmak fikrinde idiler). İngiliz Miralayı Fransis Çesney, 1830-1862 yılları arasında birçok seyahatler yaparak Akdenizi Basra körfezi ile bağlamak üzere hükûmetine çeşidli projeler teklif etmiş, hattâ Osmanlı Hükûmetinden, 1856 ve 1862 de olmak üzere, iki demiryolu imtiyazı da almıştı; fakat bunlardan hiçbiri gerçekleşmemiştir. Süveyş kanalının açılması (1859) üzerine İngilizler Hindistan'a giden en kısa yolu ellerine geçirmek için faaliyetlerini arttırmışlardır. Süveyş kanalının en büyük muarızı olan R. Stefenson, Fransızlar elinde bulunan Süveyş yoluna rakib olmak üzere Üsküdar'dan başlıyarak İzmit - Aksaray - Fırat vadisi - Bağdad - Basra - İran ve Bulûcistan'dan geçerek Kalküta'ya gidecek bir demiryolu tasarladı; fakat bu da İngilizlerle Fransızlar arasındaki karşılıklı rekabet ve kıskançlık yüzünden müsbet bir neticeye varamadı.

Yalnız Avrupa'lılar değil, bizzat Türkler de yavaş yavaş demiryollarının, memleketin her bakımdan gelişmesi ve müdafaası için ne kadar mühim bir vasıta olduğunu anlamağa başlamışlardır. Prusya'lı büyük asker Molteke'nin Avusturya'ya ve bütün Almanyaya karşı süratle ve katî zaferler kazanabilmesi, ancak demiryollarından gereği gibi faydalanması sayesinde mümkün olduğu hakikati meydanda idi. Merkezden binlerce kilometre uzak vilâyetlere malik olan Osmanlı İmparatorluğu için demiryolları, bunlar üzerinde gerek hâkimiyeti temin ve gerek daimî kontrol icra edebilmek için, belki her devlet için olduğundan daha mühimdi. İşte bu noktalar gözetilerek 1870 senelerinde memleketi

baştanbaşa örecek demiryolları ve şoseler inşası için geniş ölçüde plânlar meydana getirildi ve bunların gerçekleştirilmesi için hem Lombardiya Şimendiferlerinin ve hem de Baron Hırş'i milyonlar sahibi eden Şark Demiryollarının inşası esnasında şöhret kazanan Avusturya'lı mühendis Pressel 1872 şubatında İstanbul'a getirildi. 1871 İradesiyle Asya Türkiyesinde inşası emrolunan demiryolları arasında en önemlisi İstanbul - Bağdad hattı idi. İşte 1872 de bunun başlangıcı olarak Pressel'in idaresi ve devletin kendi rejisi altında Haydarpaşa - İzmit demiryolunun inşasına başlandı. Fakat bunu takibeden senelerin malî sıkıntısı, Türk - Rus harbinin memleketin bağrında açtığı derin yaralar, yurdun imarı için yapılan bu ilk teşebbüslerin ilerlemesine engel oldu ve istikameti Bağdad olan Haydarpaşa - İzmit hattının uzatılmasını, 1888 senesine kadar beklemek icabetti.

Devlet tehlikeleri atlatıp Avrupa sermayecilerine güven sağlıyan «Düyunu Umumiyei Osmaniye İdaresi» kurulduktan sonra, Avrupa'lılar Türkiye topraklarından geçerek Hindistan yolunun inşası için tekrar faaliyete geçmişlerdir. Birkaç yıl zarfında birbiri ardınca Fransız ve İngilizler tarafından muhtelif demiryolları projesi Osmanlı hükûmetine teklif olunmuştur. Fakat; bunların hiçbirisi memleketin yüksek menfaatlerini gözetmiyordu. Çünkü ecnebiler bunun başlangıç noktası olarak Akdenizde bir liman teklif ediyorlardı. Bundan maksad, Hindistan yolunun başlangıç noktasına icabında silâhlı olarak kolayca varabilmek ve bütün hattı kayıdsız şartsız kontrolları altına alabilmekti. Bu takdirde merkez, vilâyetlere bağlanmıyor, tersine olarak ayrılıyor ve memleket parçalanıyordu. Halbuki Türklerin demiryolları vasıtasiyle ulaşmak istedikleri amaç herşeyden önce merkezi uzak vilâyetlere bağlıyarak memleketin hem siyasî, hem iktısadî ve hem de kültürel birliğini mümkün mertebe temin etmekti. Bu durum içinde hükûmet, başlangıcı İstanbul olmıyan hiçbir demiryolu imtiyazı vermiyeceğini resmen ilân etmek zorunda kaldı.

Devletin 1872 de kendi parası ile başladığı demiryolu inşasına devam etmek imkân dışında idi. Abdülâziz'in müsrifliği, İkinci Abdülhamid'in kanlı ve lekeli istibdadı buna imkân bırakmamıştı. Fakat memleketin yaşaması için muhakkak surette demiryolları lâzımdı; bunu da ecnebi parası ve mütehassıslariyle yaptırmaktan başka bir çare kalmamıştı. Şu halde ecnebi eline muhakkak ihtiyaç vardı. Fakat bu el hangi milletin eli olmalıydı? Türkiye ile ananevî münasebetlerde bulunan batının iki büyük devleti Fransa ve İngiltere, Osmanlı İmparatorluğunun arazisi hakkında siyasî emeller besliyorlardı. Hattâ İngiltere bir vesile ile Mısıra girmiş ve tekrar tekrar vadlerine rağmen buradan çekilmek için ciddi bir teşebbüs bile yapmamıştı. Fransa'nın ise eskidenberi Suriye'de gözü vardı. Bunlardan birine, memleketin can damarları mesabesinde olan bir demiryolunu teslim etmek demek, bile bile memleketin mukadderatını ellerine vermek olurdu. Geriye memleket hakkında hiçbir siyasî niyet beslemiyen, bu mümkün olmadığı takdirde en az güden bir milleti seçmek kalıyordu. En çeşidli araziden geçen, ilim ve fennin en son harikalarının tatbikına muhtaç olan uzun bir demiryolu inşası gibi büyük bir işi başarabilecek diğer bir millet olarak Avrupa'da Almanlar vardı. 1870 - 1871 de birleşmek için üçüncü ve sonuncu harbi kazandıktan sonra ittihad eden Almanya'nın o zamanlar hakikatte şarkla siyasî bir ilgisi yoktu. Yalnız müttefiki Avusturya'nın hatırı için Balkan işlerine arasıra ister istemez karışmak zorunda kalıyordu. İttihattan sonra birkaç yıl zarfında Alman ticareti ve sanayii almış yürümüş ve diğer büyük devletlerle boy ölçüşecek bir hale gelmişti. Alman sermayesi artık dışarıda faaliyet sahası aramak zaruretinde idi.

Alman sermayecilerinin müstakil olarak Türkiye'de çalışmaları, ilk defa 1888 tarihinde ve Abdülhamid'in ısrarı ile başlamıştır. Alman sermayecileri o zamana kadar dünyanın başka kıtalarında, meselâ Şimalî Amerika'da iş gördükleri halde Türkiye'ye karşı nedense pasif bir vaziyet alıyorlardı. Bu, o zamanın Alman şark siyasetine tamamiyle uygundu. Abdülhamid'in ısrarı ile Türkiye'de şimendifer inşası için nihayet kazanılan Doyçe Bank'ın Direktörlerinden Georg Siemens, böyle bir teşebbüste Almanya için siyasî bir mahzur olup olmadığını hükûmetine sorunca Bismark; bunda siyasî bir mahzur olmamakla beraber Alman diplomasisi, müteşebbisleri Türkiye'de uğrıyacakları taarruzlardan koruyamaz, bütün mesuliyet Alman hükûmetine değil, ancak müteşebbislerin kendilerine aiddir, dedi. Hükûmetinin bu kadarcık olsun müzaheretini sağladıktan sonra Siemens, Türkiye'de işe başlamıya karar verdi ve mahud demiryolu imtiyazını almak üzere M. Kaulla'yı İstanbul'a gönderdi. Türk hükûmetiyle yapılan müzakereler, kısa bir zamanda sona erdirilerek 4 ekim 1888 tarihinde doksan iki kilometre uzunluğunda olan Haydarpaşa - İzmit hattı ile bunun Ankara'ya kadar uzatılması imtiyazını Alman grupuna veren bir mukavele imzalandı. 4 mart 1889 da «Anadolu Demiryolları Osmanlı Şirketi» kurularak 1872 de bitirilemiyen yolun Ankara'ya kadar uzatılmasına başlandı.

Bu hat hiç şüphesiz Ankara'da kalmıyacak, daha ileriye, Basra körfezine kadar uzatılacaktı. Türk'lerin bu emelini, hattın ilk parçası olan İzmit - Adapazarı kısmının açılış merasiminde (2 temmuz 1890) Nafıa Nazırı Raif Paşanın nutku bütün dünyaya ilân ediyordu. Hakikaten çok geçmeden Osmanlı hükûmeti, bu yolun Bağdad'a kadar uzatılması için Almanlarla müzakerelere girişti. Alman grupu, bu sefer gene bu hattın imtiyazını kendileri için istiyen Fransız ve İngiliz gruplarının şiddetli rekabeti karşısında kaldı. Diğer taraftan bunlar Abdülhamid'i donanma nümayişi ile tehdid ettiler. İngiliz, Fransız ve Rus sefirleri tek bir cephe teşkil ederek bu hattın Almanlar eline geçmemesi için bütün kuvvetleriyle çalıştılar. Bismark başta durdukça Türkiye'deki Alman teşebbüsleri yalnız iktısadî bir mahiyeti haiz iken onun mevkiden düşmesinden sonra yeni rejim altında mesele siyasî bir renk aldı ve Alman Sefiri de İstanbul'da vatandaşlarına elinden gelen yardımı esirgemedi. Burada tasviri kabil olmıyan uzun mücadelelerden sonra İngiltere, Mısır'da askerini çoğaltmak için Almanya'nın siyasî yardımına muhtaç olduğundan, kendini geri çekti, Fransızlar ise kendilerine verilen İzmir - Kasaba hattının Alaşehir'den Afyonkarahisar'a kadar uzatılması imtiyazı ile memnun edildiler ve bu suretle M. Kaulla ile Türk hükûmeti arasında 15 ocak 1893 te Ankara - Kayseri ve Eskişehir - Konya hatlarının inşa ve işletme imtiyazları imzalandı. Ankara ile Kayseri arasında imtiyazı verilen demiryolu, Alman şirketi tarafından masrafını koruyamıyacağı iddiasile inşa edilmemiştir. Buna mukabil Eskişehir - Konya hattının inşasına derhal başlanmış ve süratle ilerlenerek Alaşehir'den gelmekte olan Fransız hattından daha evvel Afyon'a varılmıştır. Şirket yolun kazancını gözönünde tutarak Eskişehir - Konya hattının inşasını tercih etmişti.

1893 - 1898 yılları arasında Türkiye'de demiryolu imtiyazları faaliyetinin durduğunu görüyoruz. Bunun sebebi, bir yandan İmparatorluğun içinde bulunduğu karışıklıklar ve tehlikeler (Ermeni meselesi, Girid meselesi, Türk - Yunan harbi gibi), diğer yandan Doyçe Bank'ın Şimalî Amerika iktısadî buhranından büyük zararlara uğramasıdır.

Türk - Yunan harbinde büyük faydaları görülen şimendiferlerin uzatılması için, gaile bittikten sonra, derhal faaliyete geçildi. Osmanlı hükûmeti, imtiyazı gene Alman grupuna vermek arzusunda idi. Esasen Marşal'in İstanbul'a sefir tayin olunması üzerine Alman-Osmanlı münasebetleri yepyeni bir safhaya girmişti. Marşal, Bismark'ın düşmesinden sonra Alman dış işlerinin şefi sıfatiyle uzun müddet merkezde çalışmış, yeni rejimin belli başlı şahsiyetlerinden biri idi. Yeni rejimin fikrine göre Almanya o zamana kadar müstemleke siyasetinde pek gevşek davranmıştı. Halbuki hergün dev adımlariyle ilerlemekte olan Alman ticaret ve sanayii ve müthiş bir nisbette artan nüfusu için ham maddeler temin edecek sömürge ve bunu benzer arazinin tedariki lâzımdı. Binaenaleyh bu alanda Alman siyasetinin daha büyük bir faaliyet göstermesi zarurî sayılıyordu. Bu sebebden Alman sermayecilerinin Türkiye'de girişikleri teşebbüslere daha fazla bir önem verilmiye başlandı. Marşal, 14 yıl süren İstanbul elçiliğinde bütün kuvvetile Alman nüfusunun Türkiyede hâkim mevkie geçmesine çalışmış ve buna da muvaffak olmuştur. Marşal Bağdad demiryolu meselesi ile daha eskidenberi meşgul olmuştu. İstanbul'a sefir olunca ilk işi bu önemli yolu Almanya'ya kazandırmak için mücadeleye girişmek olmuştur. Alman Hariciye Nezaretinin neşriyatı, bu sefirin Bağdad yolu hakkında yazdığı ümid verici raporlarla doludur. Bunlarda bir taraftan Türklerle, öte taraftan Fransız, İngiliz, Rus sermayecileri ve diplomatları ile yapılan müthiş mücadeleler ve arada dönen akıl ermiyecek kadar karışık entrikalar, hukukçu ve diplomat bir muharrire mahsus maharetle uzun uzadıya tasvir olunmaktadır. Avrupa ile Hindistan arasında en kısa yolun Alman nüfuzu altına geçmesine İngiltere hiçbir zaman razı olamazdı. Fransız'lar da eskidenberi Yakınşark'ta malik oldukları iktısadî ve siyasî mevkilerini başka bir millete kaptırmamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Ruslar ise hem Almanların Türkiye'de yerleşmelerine ve hem de bu vesile ile Osmanlı imparatorluğunun kuvvetlenmesine şiddetle engel oluyorlardı. Bu uzun ve çetin mücadeleler, Basra körfezine kadar inşa edilecek demiryolunu yalnız yapamıyacaklarını Almanlara anlattı. Gerek siyasî ve gerek malî bakımdan mevcud olan zorlukları yenmek için yalnız Alman kuvveti kâfi değildi. Bunun üzerine hattın arsıulusallaştırılması düşünüldü. 1898 yılı mayıs başında Berlin müzakereleri neticesinde Alman ve Fransız sermayecileri uyuşabildiler. Tasarlanan Bağdad demiryolu şirketinde Fransız sermayesine yüzde kırk hisse verildi, yüzde altmışı Almanların elinde kalacaktı. Bir üçüncü milletin de şirkete alınması bahis-

mevzuu oldu; bu takdirde her iki taraf hisselerinden eşit nisbette ona vereceklerdi. Bu üçüncü millet İngilizler olacaktı. İngiltere'nin istekleri yerine getirilmedikçe Basra körfezine inmek imkânsızdı. İngilizler bir türlü anlaşmıya yanaşmıyorlardı. Bu durum karşısında kesin bir sonuca varılamıyacağını anlıyan Marşal, Türk hükûmetine muvakkat bir anlaşma yapmak teklif etti. 23 aralık 1899 da imzalanan bu anlaşma gereğince Anadolu Demiryolunun Konya'dan Bağdad ve Basra'ya uzatılması, Alman Şirketi tarafından taahhüd ediliyor ve kendisine de Türk hükûmeti tarafından aynı hattın inşa ve işletme imtiyazı veriliyordu. Bu sırada cenubî Afrika'da pek ziyade meşgul olan İngilizler, mukavelenin imzalanmasını önliyememişlerdi. Fakat onlar her ne pahasına olursa olsun Basra körfezi ve Irak'taki nüfuzlarının başka bir milletin eline geçmesine müsaade etmemeye karar vermişlerdi. Bunun için İngiltere, hattın Basra körfezindeki tabiî nihayeti olacak olan Küveyt limanının hâkimi Şeyh Mübarek ile 1899 da bir muahede imzalamış, bu bölgeyi kendisine sağlamıştır. Öte yandan Ruslar, tehdidlerle Anadolunun doğu kısmında yalnız kendileri demiryolları inşa etmek hakkını Abdülhamid'den koparmışlardır. Hem İngilizler, hem de Ruslar birçok demiryol plânlariyle Almanlara imtiyazı verilen hatta rekabet etmek istiyorlardı. Bütün bu entrikalara bir son vermek için 1899 muvakkat mukavelesini katileştirerek itiraz kabul etmez bir surette imtiyazı Alman grupuna vermek lâzımdı ki buna da yüz bin türlü müşkülâttan sonra 16 ocak 1902 tarihinde muvaffak olunabildi. Bununla «Anadolu Demiryolları Şirketi», şu hattın inşa ve işletme imtiyazını nihaî olarak alıyordu: Konya - Karaman - Ereğli - Adana - Hamidiye - Kilis - Telhabeş - Nusaybin - Musul - Tekrit - Sâdiye - Bağdad - Kerbelâ - Necef - Basra ve bu ana hattı yakın merkezlerle bağlıyan muhtelif şube hatları.

Fakat Türk hükûmeti ile yapılan bu son mukavele de bütün bu meseleyi kesin olarak halletmiş değildir. Asıl büyük mücadele, Avrupa kabineleri ve sermayecileri arasında bundan sonra başlamıştır ki bunlar hakkında yazılan bir sürü kitablar ve makalelerden başka Almanya, Fransa ve İngiltere Hariciye Nezaretlerinin neşrettikleri vesikalar bize uzun uzadıya malûmat vermektedir. Bu mücadelelerde bir partiyi Almanlar - bazan Fransız sermayecileriyle birleşik olarak - öteki partiyi de başta İngilizler olmak üzere Ruslar ve Fransızlar teşkil ediyorlardı. Yalnız başlarına hattı inşaya muvaffak olamıyacaklarını anlıyan Almanların asıl amaçları, önderliği kaybetmemek şartiyle, başka milletlere de pay vermekti. Halbuki İngiltere, başka bir milletin Basra körfezinde kendisinden daha fazla bir nüfuza sahib olmasına hiçbir surette razı edilemiyordu. Bağdad demiryolu meselesi Birinci Cihan Harbinden önceki yıllarda Avrupa kabineleri arasında pek önemli bir münakaşa ve uğraşma mevzuu olmuştur. Bilhassa 1911 den sonra mesele daha faal bir mahiyet almıştır. Uzun müzakerelerden sonra nihayet Birinci Cihan Harbinin patlamasından birkaç hafta önce Almanya, Fransa ve İngiltere arasında bir anlaşmıya varılabilmiştir. Buna göre hattın son kısmının (Basra - Küveyt) yapılması tamamen İngilizlere bırakılacak ve diğer kısımlar da üç devletin sermayesi tarafından müşterek olarak inşa edilecekti. Fakat Cihan Harbinin başlaması bu anlaşmanın tasdikına meydan bırakmamış ve bütün zahmetler boşa gitmiştir.

Konya'dan itibaren hattın inşasına, nihaî mukaveleden sonra hükûmet tarafından teminat akçesi karşılığı gösterildiği nisbette parça parça şubeler halinde devam olunacaktı. 13 nisan 1903 tarihinde «Bağdad Demiryolları Osmanlı Şirketi» kurularak, birinci kısım olan ikiyüz elli kilometre uzunluğundaki Konya - Ereğli hattının inşasına başlandı. Hattın diğer bazı kısımları Birinci Cihan Harbi içinde süratle inşa edilmiştir.

Şimdiye kadar kısaca izah ettiğimiz ve zamanında yalnız Türkiye'yi değil, bütün dünyayı uzun müddet kendisiyle uğraştıran Bağdad demiryolları meselesi birçok Avrupa devletlerinin aralarını açmış ve Türkiye hakkında besledikleri hırsları, emelleri ve gayeleri açığa vurmuştur. Bugün itiraz kabul etmez bir hakikattir ki Almanlar da Bağdad hattını ve buna benzer işleri memleketimizde üzerlerine almakla Türkiye'de iktısadî bir hâkimiyet kurmak ve yurdumuzu bir yarım sömürge haline getirmek istiyorlardı. Birinci Cihan Harbi ve onun akıbeti, nihayet millî zaferimiz, bütün bu hırslar, emeller ve gayeler üzerine bir avuç toprak attı. Artık anlamış bulunuyoruz ki Cumhuriyetimizin takibettiği demiryolu siyaseti en doğru bir siyasettir. Türk yurdunun demiryollarını, Türklerin kendileri yapacaklardır. Bunun dışında bir hal sureti, akla bile gelmez.

Kısa bibliyografya: Edward Mead Earle; Turkey, the Great Powers and the Bagdad Railway, New-York 1923, «Demiryollar dergisi» nde tercümesi çıkmıştır. Bekir Sıtkı Baykal; Das Bagdad - Bahn - Problem 1896 - 1903, Freibury 1935. Etraflı bibliyografya bu son eserin başında gösterilmiştir.

(Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

BEETHOVEN, LUDWIG VAN — (1770—1827) «Türkçede Betoven okunur» 17 aralık 1770 te Almanya'da Bon şehrinde doğdu ve 26 mart 1827 de Viyana'da öldü. Doğum ve ölüm yeri Bon olan babası Yohan, naib prensin küçük kilisesinde tenordu. Anvers'te doğan, Bon'da ölen ve Luven'de kilise hanendeliği etmiş olan büyük babası Bon'a gelmiş, orada bas olarak teganni etmiş ve 1761 den itibaren naib sarayının küçük kilisesine müdür olmuştur. Görülüyor ki Betoven baba cihetinden müzisyen bir aileye mensubdur. Fakat ne babası, ne de büyük babası eser bestelememişlerdir. Betoven ilkönce babasından müzik öğrenmiş, fakat evvelâ

Betoven

mukavemet göstermiş, hattâ babası piyano çalışması için onu dövmüştür. O devirde Betoven henüz beş yaşındaydı. Sonra saray orgçusu Van den Eeden'den aldığı dersler onu heveslendirmiş ve Betoven'in süratle gelişme yoluna girmesini sağlamıştır. Bütün bu metotsuz çalışmalara rağmen enstrüman çalmada fevkalâde terakki göstermiş, virtüozite bakımından zamanın sanatkârlarını hayretlere düşürmüştür. Neefe onu ikinci bir Mozar olarak halka tanıtmıştır. Betoven, Neefe vasıtasiyle Bah'ın «Wohltemperierte Klavier» ini ve Hendel'in eserlerini tanımıştır. On üç yaşındayken naib prensin küçük kilisesine org refakatçisi olarak tayin edilmiştir. Bröning ailesi gibi piyano öğretmeni olarak sosyetelerine girdiği ailelerle temas, onun noksan olan umumî kültürü üzerinde de çok iyi tesirler bırakmıştır. 1787 yılında belki de Neefe'nin ısrarları üzerine Mozar'ın talebesi olmak üzere, Viyana'ya gönderildiyse de, annesinin ölümle neticelenen hastalığı onun orada kalmasına engel oldu. İşte o sıralarda Kont Ferdinand fon Valdşteyn Bon prensinin sarayına geldi ve Betoven'in bundan sonraki artistlik gelişmesi üzerinde kesin bir tesir yaptı. Kontun tavsiyeleri sayesinde Betoven ikinci defa olarak Viyana'ya gittiği zaman belli başlı Avusturya asilleri tarafından güzel bir kabulle karşılandı. Mozar'ın 1791 de ölümü üzerine Haydn bir müddet ona hocalık etti. Betoven Viyana'ya Bon'da yazdığı bir çok eserlerle beraber gelmişti. Kontrpuvan bilgisini meşhur Albrehtsberger'den aldı. Salyeri'nin dramatik bestecilik hususunda bazı nasihatlerinden faydalandı. 1794 te Fransız ordusunun Viyana'yı işgali ve Kolonya naibliğinin kalkmasiyle Betoven yardımlardan mahrum kaldı. O zaman dersleri ve bestelerinin geliriyle yaşamıya mecbur kaldı. Piyanistlik etti ve bazı eserler besteledi. Kont Franz fon Brunsvik'le dostluğu çok kuvvetli idi. Kontun kızkardeşi Tereza 1800 e doğru Betoven'in talebesi olmuş ve üstad kıza karşı büyük bir sevgi beslemiştir. Fakat aralarındaki içtimaî fark evlenme düşüncesine mâni olmuştur. Betoven'in 1809 senelerindeki evlenme plânları Tereza Brunsvik'e değil, Tereza Malfatti'ye aiddir ki, bu kadın onun evlenme teklifini reddetmiştir. Betoven şiddetli fakat bahtsız aşklarından birini de daha önce Ciulyetta Guikkardi için duymuştu. Mehtab sonatını ithaf ettiği bu genç ve koket kız büyük adamın ruhunda çok acı tesirler bırakmıştır. Betoven işte bu tarihlerde hayatına son vermek istemiş ve meşhur Hayligenştat vasiyetnamesini yazmıştır. Fakat büyük bir gayretle kendisini toplamış, hattâ ondan sonra Kröytzer sonatını ve ikinci senfonisini yazmış, şaheserler birbirini kovalamıştır. Betoven Lihnovski ve saray oda müziği suvarelerinin viyolonselcisi Fon Şmeskal, kemancı Şuppanzig'lerle sıkı temasta ve bütün bu insanlarla dosttu. 1801—1809 yılları arasında Ferdinand Ris talebesi oldu. Glayhenştayn sadık dostu idi. Arşidük Rudolf 1805—1812 seneleri arasında onun kompozisyon talebeliğini yaptı. Kardeşleriyle teması da samimî olmuştur. Betoven Bon'dan ayrıldığındanberi rahat bir hayat yaşıyordu. Hiçbir memuriyet kabul etmemiş, kendisini tamamiyle bestelemiye vermiştir. Eserleri iyi para getiriyordu. 1808 de Jerom Bonaport Betoven'i Kassel'e almak istediği zaman Arşidük Rudolf, Prens Lobkovitz ve Prens Kinski, onu Viyana'da tutmak için senelik dört bin florinlik bir tahsisat temin ettiler. Fakat bu para 1811 de Avusturya parasının düşmesinden dolayı kıymetini kaybetmişti. Betoven bütün bu asilzadelerle daimî münasebetlerine rağmen onların hiçbir zaman meddahlığını yapmamıştır. Bütün hayatı boyunca demokrat ve cumhuriyetçi kalmıştır. O, işte bu zihniyetledir ki Üçüncü senfonisini hakikî bir hürriyet kahramanı zannettiği Napolyon Bonapart'a ithaf etmişti, fakat Napolyonun imparatorluk tacını giydiğini işittiği zaman kızmış ve ithafnameyi yırtıp atmıştır. 1814 Viyana kongresinde Avrupa'nın yabancı kralları Arşidük Rudolf'un davetlisiydiler. Betoven de oradaydı. Herkes onu hürmetle selâmlamış ve sanat hayatındaki hâkimiyetini teslim etmişti. Betoven'in hayatının karanlık

bir devri de kardeşi Karl'ın ölümünü takib eden devre olmuştur. Bundan sonra sağırlık felâketi başlar. Kulaklarındaki eski ağırlık gittikçe artmış ve yavaş yavaş onu sağır etmiştir. Bu illet ruhî haleti üzerinde büyük tesir yapmış, onu yalnızlığa sevketmiştir. Kendisinde sağırlık hissetmesi ona çok ağır gelmiş, bu halinden çok utanmış ve azab çekmiştir. 1808 den itibaren konserlerde çalmaktan çekinmiş, yalnız dostları arasında bulunmaktan zevkalmış ve teselli bulmuştur. 1819 dan itibaren şifahî konuşmak imkânsız bir hal almış ve yazı ile konuşma karneleri kullanmıya mecbur kalmıştır. Betoven'ın hayatı 1825 ten itibaren günden güne daha fazla sarsılmış, bir karaciğer hastalığı endişe verici bir karakter almış, 1826 yılı aralığı başında Gnaygzendorftan dönüşünde soğuk almış, bir istiska (bedenin muhtelif yerlerinde su toplanması) halini hâd bir zatürree takibetmiş, birbiri ardı sıra yapılan dört ameliyata rağmen Betoven'i kurtarmak mümkün olmamıştır.

Eserleri: İki mes, op. 86, «Missa Solemnis» re majör op. 123. Bir oratoryo, «İsa Zeytindağında». Bir opera, «Fidelio». Dokuz senfoni (dokuzuncusu korolu ve sololu). Bir orkestra fantazisi; «Vittorio Savaşı» op. 91. «Prométhée» bale müziği; «Egmont», «Atina harabeleri», «Kral Etienne» için sahne müziği. Altı uvertür; «Coriolan», üç «Leonore», «Namensfeier», «Weihe des Hauses». Bir keman konçertosu ile piyano, keman viyolonsel ve orkestra için bir tripel konçerto. Piyano, orkestra ve koro için bir rondo ile keman ve orkestra için iki romans. İki marş, on iki menüe, on iki Alman dansı, on iki kontrdans, on bir Viyana valsi. İkinci Jozef'in ölümü ve ikinci Leopold'un taç giyme merasimi için iki kantat, 1814 Viyana Kongresi için diğer bir kantat. Solo, kuvartet ve orkestra için «Deniz sükûneti ve mesud seyahat», «Ah Perfidio» soprano solosu ve orkestra için «Bundeslied», iki solo. Kuvartet ve yaylı orkestrası için altmış altı şarkı. Bir düet (piyano ile), on sekiz kanon. İngiliz, İskoç, Irlanda ve Gal şarkıları. Piyano için otuz iki sonat, bir fragman, iki sonatin. On keman ve piyano sonatı. Keman ve piyano için bir rondo ve varyasyonlar. Viyolonsel için beş sonat. Flüt ve piyano için yedi defter varyasyon. Yalnız piyano için yedi tem variye. Dört elle piyano için bir sonat, iki tem variye, üç marş, üç defter bagatel, üç prelüd, yedi menüe, on üç lendler. Piyano için bir andante, bir fantazi, bir polonez. Korno ve piyano için bir sonat. Altı keman, piyano ve viyolonsel triyosu ile piyano, klarnet ve çello triyosu. Dört piyanolu kuvartet, piyano ve nefesliler kenteti. İki nefesliler okteti ve bir sekstet. On altı yaylı sazlar kuvarteti.

Betoven klâsik devrin muvasala, romantik devrin hareket noktasıdır. Klâsik sanat en yüksek devrini Betoven'ın eserleriyle idrak etmiştir. Betoven ilk eserlerinde bütün klâsik devri hülâsa, Bah ve muakkiblerinin sanatını tetviç etmiş, son eserleriyle de doğmakta olan romantik devri haber vermiştir. Onun batı müziğinin gelişmesinde oynadığı büyük rolü anlatmak için cildler dolusu kitab yazmak lâzımdır. Ölmez eserleri hakkında yalnız büyüklerin fikirlerini yazmak sayfalar doldurur. Bu yazıyı bitirirken saz müziği sahasında tarihin bu en büyük dâhisinin yazmak istediği eserleri de analım. Tasarlayıp yazamadığı eserlerden bazıları şunlardır: Grilpartzer'in «Mélusine» ine ve Göte'nin «Faust» una müzik, Bah adı üzerine bir uvertür, «Saül ve David» adlı biblik bir oratoryo.

Kısa bibliyografya: Hugo Riemann; Müzik Lûgâti. J. G. Prod'homme, Les Symphonies de Beethoven.

(Halil Bedii Yönetken)

BİRİNCİ İNÖNÜ MEYDAN MUHAREBESİ — Türk İstiklâl Harbinin askerî mânada ilk büyük muharebesi olup, düşman burada teşkilâtlı askerî kuvvetlerimizin müdafaası karşısında mağlûb olmuş; İstiklâl mücadelesi İstiklâl Harbi şeklini almış ve düşmana vurulan bu ilk şiddetli darbe katî neticeli müteakıb zaferlere yol açmıştır. İki muhasım kuvvet arasındaki silâhlı çarpışma ve mücadelenin muharebe halini ve şeklini alabilmesi için, bunların muntazam, teşkilâtlı devlet kuvveti olması, milletlerarası tesbit edilmiş harb kaidelerine riayet ederek savaşması, başlarında komutan denilen ve devlet reisi tarafından nasbedilmiş yüksek rütbeli subayların bulunması, harekâtın millî iradeye ve milletin büyük çoğunluğuna dayanması ve plânlı harekât ve harb hedeflerinin bulunması lâzımdır. Savaşta bu şartlar bulunmazsa, çarpışma muharebe değil, çete mücadelesi olur, bu mücadele ile, siyasî hedeflere varmak mümkün değildir.

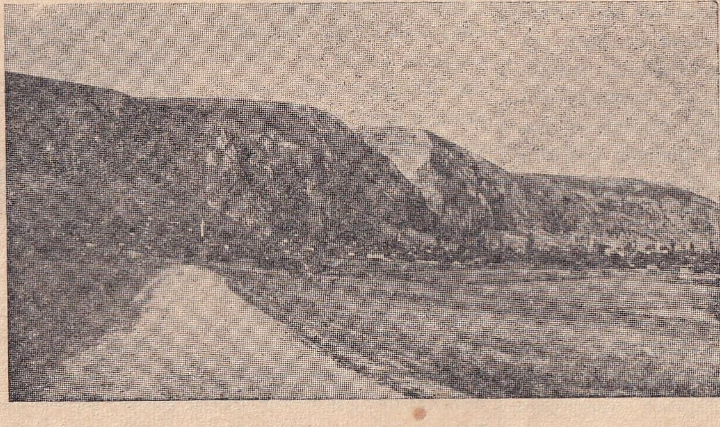
Harb içerisinde muharebelerin büyük mânaları, siyasî ve askerî hattâ içtimaî mühim sonuçları vardır. Plevne muharebesi Türk milletinin yaşamak azmini, parlak istikbalini karanlıklar içerisinde ifade eden bir nur, ve Gazi Müşir Osman Paşa orada Türk millî varlığının, ve askerî ananesinin sembolüydü. Muharebede harb de kaybedildi; ama kılıcı ona şeref olarak bırakıldı. Bu hâdise Türk milletinin ölmiyeceğine ve yaşıyacağına işaretti. «Namus ve şeref için savaşmayı» Türk millî ruhuna daha kuvvetli bir miras olarak bıraktı. Çanakkale millî bütünlüğün, mukaddesata saygı duygusunun, zafere inancın, fedakârlığın, azim ve metanetin delili oldu. Orada en seçme iki yüz bin Türk erkeği, ulaşılmaz yiğitlikleriyle ve kanlariyle Türk tarihinin devamını tarihe dikte ettiler. Türk cemiyet topluluğu, kuvvetli bir millet olduğunu ve dünyanın en kuvvetli, en büyük ve en zengin asker milletiyle boy ölçüşebileceğini ve onu yenebileceğini orada isbat eyledi. Türk müdafaasına şerefli bir sayfa ilâve eyliyerek İstiklâl Harbimizin müjdecisi oldu.

Türk milletinin üç asırdır yapmakta olduğu müdafaa muharebelerinin bu iki emsalsiz örneğini, İnönü ile Sakarya muharebeleri tamamladı; Dumlupınar'da değişmez sevkulceyşî kaideler dahiyane tatbik edilerek katî sonuç alındı; bu sonuç yalnız İstiklâl Harbimizin sonucu değil, üç asırlık müdafaa harblerinin katî zaferle biten mesud neticesidir.

Bazı muharebeler insan kaniyle Pirusvari kazanılır, bazıları malzeme üstünlüğiyle temin edilir, üçüncüsü de komutanın fikir ve ruh cevvaliyeti, sevk ve idare sanatındaki dehasiyle elde edilir. Meydan muharebelerinin hazırlanması ve sevk ve idare edilmesi çok müşküldür. İnce ve teferruatlı hesablar ister; bilhassa meydan muharebesinin yerini, zamanını, tahsis edilecek kuvvetlerin miktarını, sıklet merkezini tayin ve tesbit etmek büyük bir sanattır. Napolyon, bu işlerde yekta idi. Onun sanat dehasını yakından tanıyan ve anlıyan General Moro, Laypzig meydan muharebesinde; müttefiklere «Büyük kartalın bulunmadığı kanada taarruz etmelerini» tavsiye ederek muharebede komutanın şahsiyetinin değerini ve onun rolünü tebarüz ettirmiye çalışmıştı.

Meydan muharebesine iştirak edecek kuvvet azaldıkça, bunların derli toplu olarak en mühim cephelerde kullanılması önem kazanır. Miralay İsmet Beyin (Millî Şef İnönü) İnönünde sevk ve idare eylediği Birinci İnönü Meydan Muharebesi «Komutanın meydan muharebelerinde oynıyacağı rolü bütün asırlar boyunca kıymetlendirmiye yarıyacak ideal bir örnek teşkil eder.»

Büyük askerî mütefekkirler, meydan muharebesini «İki hasım tarafın en büyük kuvvetlerinin iştirakiyle yekdiğerinin harb kuvvet ve vasıtalarını yoketmek ve mukavemet kudretlerini tahribeylemek maksadiyle yapılan savaştır» diye tarif ederler. Klauzevitz, Moltke, V. Verdi, Amiral Mahan ve Fon der Golç gibi büyük filezof askerler bu tarifte tamamen birleşmişlerdir. Onların kanaatlerine göre «Meydan muharebesinde muharebeye iştirak eden kuvvetlerin miktarı değil; bu muharebenin harbin umumî çerçevesi içinde oynıyacağı sevkulceyşî rol ve netice, muharebenin siyasî ve askerî maksad ve hedefiyle sonucu, muharebeyi sevk ve idare eden komutanın şahsiyeti, muharebenin cereyan ettiği cebhe ve bölgenin önemi, muharebeye umum kuvvetlerin iştirak nisbetleri esastır». Bu anlamda dünya tarihinde Birinci İnönü muharebesi kadar hacmi küçük, lâkin keyfiyet itibariyle neticesi çok büyük ve meydan muharebesi tâbirine müstahak savaş pek nadirdir. Bu savaşa teşkilâtlı askerî kuvvetlerimizin en büyük kısmı girmiş, muharebe katî netice cephesinde cereyan etmiş, müstakil salâhiyetlere ve iktidara sahib cephe komutanı muharebeyi idare eylemiş, muharebenin sonucu ise hem siyasî ve hem de askerî mesud bir devre açmıştır. Bu mânada Birinci İnönü muharebesi kâmil bir meydan muharebesidir. Bu meydan muharebesini kuvvet hacmiyle darülharekâtın mahdud bölgesiyle, operatif temevvücatın noksanlığiyle ölçenler onun hakikî kıymetini anlıyamazlar; bu meydan muharebesine yüz binlerce insan, binlerle makineli tüfek ve yüzlerle top iştirak etmemiş ve muharebe haftalarla sürmemiştir. İstiklâl Harbi topyekûn mütalea edilmedikçe, bu meydan muharebesinin hakikî değeri anlaşı-

İnönü kasabası

lamaz. Halbuki, bu muharebe Türk millî ihtilâlinin başlangıcı olması, siyasî ve askerî neticeleri itibariyle emsalsizdir. Emsalsizliği şuradadır ki; Başkomutanlık imha meydan muharebesine mebde olmuştur.

Türk İstiklâl Harbi tarihi âlemde ender ve hiçbir milletin askerî tarihinde tesadüf edilmiyen harikalar mecmuasıdır. Harbin neticesi milletin ölüm veya kalımını, namus ve şerefini tayin edecekti. İçinde bulunulan durum nazariyatta imkânsız ve ümidsizdi. Lâkin Birinci İnönünde, serdar unvanına lâyık bir deha bu ümidsizliği ve imkânsızlığı ilk defa kaldırmış, gayri mümkünü imkân içine sokmuştur. Birinci ve İkinci İnönü'lerle Sakarya ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi İstiklâl Harbimizin dört kutbudur. Bunlardan birinin olmaması diğerlerinin vukuuna imkân vermiyebilirdi. Bu muharebelerin her biri harb sanatı bakımından eşsiz kıymeti haizdirler. Moltke'nin tasavvur ettiği; insan kanından ve malzemeden ziyade komutanın sevk ve idare dehasına dayanan «Par excellant» meydan muharebeleridir. İnönünde düşman takibedilememiş ise bu komutanın bir hatası değil, teşkilâtsızlığın ve imkânsızlığın yarattığı bir zaruretti. Takibin İstiklâl Harbinin heyecanına ve karakterine uygun olması için Başkomutanlık Meydan Muharebesini beklemek lâzımdı. İnönü Meydan Muharebesinde Türk ordusunun klâsik Türk muharebe usul ve tarzı bariz olarak göze çarpar. Eski Türk serdarlık sanatı, teşkilâtçılık ruhu burada tekrar dirilmiş; Türk piyadesinin müdafaa azmi, ölünceye kadar her karış toprağı müdafaa ederek muharebeyi kabul etmesi mesud bir zafer yaratmıştır.

Bu muharebe aynı zamanda millî ve askerî bakımlardan da eşsiz bir örnek ve Türk milleti için iftihar vesilesidir. Meydan muharebesinde sevk ve idare edilen askerî kuvvetler yıkılmış, parçalanmış bir ordunun hurda enkazından derlenerek henüz teşkilât haline sokulmuş derme çatma silâhlarla mücehhez, mevcudları çok zayıf kuvvetlerdi; bu kuvvetlerin arkadan yetişecek takviye kıtalarını beklemek ve mühimmatlarını ikmal etmek gibi ümidleri de yoktu. Ordunun subayı, talim ve terbiyesi noksandı, geri ve ikmal teşkilleri ise hiç yoktu. Fevzi Paşa [Büyük Mareşalımız Çakmak] cephedeki kahramanlara «Size bir tren cephane gönderdim, gelinceye kadar imkânı mukavemeti temin ediniz» telgrafını imzalarken hayatının en acıklı bir anını yaşadığı muhakkaktır. İnönü Meydan Muharebesi, Dumlupınar'ın azameti karşısında, onu sevk ve idare eden büyük komutanı kadar mütevazi görünür. Fakat daha rüşeym halinde bulunan Türk kuvvetleri galibiyet yerine mağlûbiyete uğrasalardı, bunun elîm neticeleri bugün tahmin edilemiyecek derecede yıkıcı olurdu. Birinci İnönü Dumlupınara giden zafer yolunun mebdeidir. Muharebenin kahraman sevk ve idarecisi Türk milletini bu tehlikeli köprüden geçirerek o istikamete yöneltmiştir. O günleri ruhlarında, vicdanlarında yaşıyanlar bu meydan muharebesinin Türk milletinin maneviyatı, iç ve dış düşmanlar üzerindeki tesirini, siyasî ve askerî neticelerinin büyüklüğünü çok iyi takdir ederler. Her şeyin başlangıcı gibi İstiklâl Harbimizin bu ilk meydan muharebesi müşkül, çetin ve tehlikeli olmuştur.

İstiklâl Harbimizin İnönü Meydan Muharebesine kadar devam eden ilk safhası ümid kırıcı hâdiselerle doludur. Yurdun zengin kısımları işgal altına alınmıştı. İstanbul hükûmeti ve Padişah düşmanla ittifak etmişti. 1919 nihayetinde ve 1920 başında Anzavur iki defa isyan eylemiş; ayrıca, Düzce, Bolu, Mudurnu, Bozkır ve Konya bölgelerinde müteaddid isyanlar vukua gelmiş; Malatya, Zile, Yozgad ve Sıvas mıntakalarında Çapanoğullarının, Erzurum'da Halife ordusunun isyanlarına Pontus isyanı da katılmış ve bunları Bayburt ve Elcezire cephesindeki kıyamlar takibeylemişti. Bu isyanlar 1919 dan 1921 senesine kadar, mevcud müşkülâtı katmerlemiş ve Millî Hükûmeti pek ziyade meşgul etmiştir.

29 mayıs 1919 da Yunan istilâsını evvelâ yarbay Ali [sabık Nafıa Vekili Ali Çetinkaya]; binbaşı Halid Karaefe, binbaşı Hakkı Bey, albay Kâzım [Büyük Millet Meclisi Reis Vekili Kâzım Paşa], Kemal ve Derviş Beyler gibi kahraman ve hamiyetli Türk subayları karşıladılar. Ve ellerinde mevcud gayri muntazam kuvvetlerle yalınkat cepheler kurarak savaştılar, lâkin muntazam Yunan ordusu kuvvetleri karşısında çekilmiye mecbur oldular. Yunanlılar 22 haziran 1920 de Milen hattını geçerek taarruza başladıktan sonra artık çete muharebeleriyle bu orduya karşı konulamıyacağı anlaşılmış; millî ihtiyaçtan doğmuş, hukukî, siyasî ve modern esaslar üzerine kurulmuş bir ordunun teşkil ve tensikine karar verilmişti. Çünkü İstiklâl mücadelesi bir isyan, bir kıyam değil, dünya ölçüsünde geniş bir ihtilâldi. İstiklâl savaşını idare edenler ise bilâhare serdar ve dünyanın büyük devlet adamları zümresine girecek büyük askerlerdi. Bunlar disiplinli bir ordu vücude getirmiye ve Anadolu'da Türk milletinin istiklâlini, namus ve şerefini bütün dünyaya tanıtacak millî bir devlet kurmıya azmederek, mücadelenin topyekûn bir mesele olduğunu anlamışlar ve Yunanlılara karşı bir askerî cephe teşkil etmek lüzumunu duymuşlardı. Kuvayi Milliye ruhunu Türk benliğine, düşmanlar yaptıkları facialar ve zülumlerle aşıladılar. 23 nisan 1920 de Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra Millî kuvvet Anadolu'da köksalarak düşmanlar için korkunç bir hal aldı; eski Türk ordusunun sağlam ve kuvvetli enkazından yeni ve millî bir ordunun filizleri fışkırdı. Bu ordu bilâhare Yakınşark'ta sükûn ve emniyetin ve sulhun en kuvvetli bir âmili olacak, müttefiklerinin menfaatlerine nöbetçilik edecekti.

Durumun müşkülâtını anlamak için Şarkta Ermenistan, Cenubda Fransız, Garbda Yunan cephesini tasavvur etmek kâfidir. Evvelâ Ermeni ordusu imha edildi; Sovyet Rusya ile irtibat tesis olundu; orada iğtinam edilen malzeme ve mühimmat garba nakledildi; sanatkârlar seferber edildiler; kamaları gasbolunan toplara tunçtan kamalar yapılmıya başlandı; İstanbul'dan ve diğer düşman işgali altında bulunan bölgelerden kaçak malzeme ve cephane temin olundu. Bir çok hamiyetli subaylarımız ve ordu mensublarımız İstanbul'daki ailelerini terkederek millî vazifeleri başına koştular, ilk Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâletini Miralay İsmet Bey kurdu, müstakbel Genelkurmay Başkanlığının temellerini attı; 10 kasımda Heyeti Vekile karariyle Garb cephesi kuruldu, Kütahya dahil olmak üzere şimal bölgeleri ihtiva eden bu cephe komutanlığı emrine 24, 11 ve 61 inci tümenler verildi; bu kuvvetlerin başına mesud bir kararla müstakbel kahraman; ve Türk milletinin Millî Şefi olacak olan Miralay İsmet tayin edildi; İstiklâl Harbi başlamıştı.

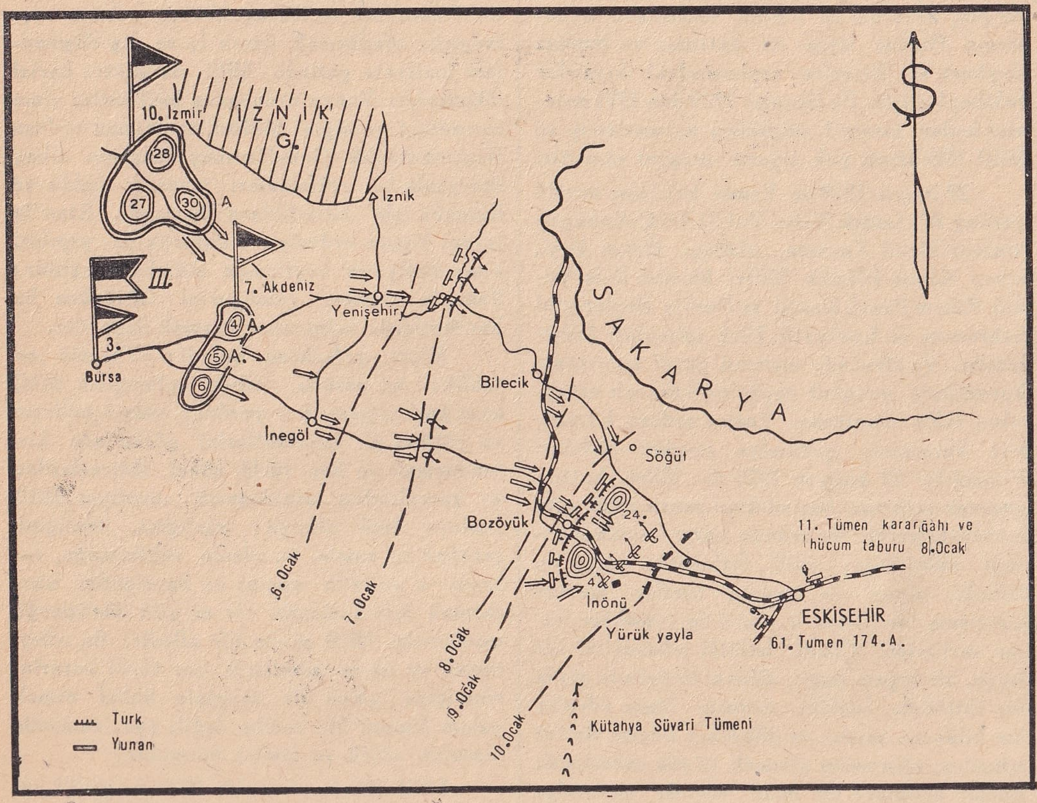
Tam bu esnada beklenmedik korkunç bir hâdise başgösterdi; milletin ve yurdun kurtarılmasından ziyade şahsî menfaat ve sergüzeşt peşinde koşan Birinci Kuvvei Seyyare komutanı Etem ve kardeşi, ordunun teşkil ve tensikini iyi karşılamamış ve cephe emrine girmiyerek isyan etmiş, Gediz ve Kütahyada millî ideallerimize karşı cephe almışlardı. Bu isyan; yeni canlanmakta olan millî hareketi ve Kuvayi Milliye ruhunu başlangıçta söndürmek üzere iç ve dış düşmanları faaliyete getirdi. Millî harekâtın hariçî düşmanları Yunan ordusunun katî netice alma zamanının geldiğini bildirdiler. Yunan ordusu Başkomutanlık Genelkurmay Başkanı albay Sarıyanis bu mütalealarıı muvafık buldu ve harekât için hazırlıklara başlandı. Etem'in isyanı Yunan ordusiyle anlaşarak mı yapıldı, bunu katiyetle kestirmek mümkün değildir; bununla beraber yekdiğerini takibeden bu hareketlerde münasebet aramak doğrudur.

Etem gerçekten haindi; «Vatanın en tehlikeli bir anında, millet topluluğuna dahil aynı kanı taşıyan her yurddaş, yalnız milletin ve yurdun âli menfaatlerini gözönünde bulundurmak ve her türlü şahsî ihtiraslardan ve garezlerden uzaklaşmak suretiyle Millî iradeye tâbi olmıya; varlığını, benliğini, şerefini bu emele, bu ideale vakfetmeğe, vatanın ve milletin namus ve haysiyetini kurtarmak için icabında bir er gibi dövüşmeğe mecburdur. Millî camia bir ailedir. Bu aileyi temsil ve idare edenlerin her türlü kararlarını içten gelen bir saygiyle kabul etmek yalnız kanunî bir vecibe değil, aynı zamanda insanlık, ahlâk ve fazilet borcudur.

Millî Hükûmet aralık 1920 de tenkil harekâtına başladı; bu maksadla Bursa'da bulunan Yunan kuvvetleri karşısında 24 üncü tümen ile 26 ncı alay ve Uşak'takilerine de 23 üncü tümenden iki tabur terkedilerek, diğer kuvvetler Garb cephesi komutanı Albay İsmet Bey'in komutasında [11, 61, 8, 23 üncü tümenler bir suvari tugayı] âsilere tenkil harekâtına geçildi. Etem'in imhası için esaslı tedbirler alındığı için 3 ve 4 ocak 1921 de müsademeyi müteakıb âsiler dağıtıldı. Etem pek az avenesiyle Yunan tarafına geçti. Eskişehir ve Uşak cepheleri arasında beliren, millî birliği ve İstiklâl davamızı kökünden sarsabilecek olan bu isyan hareketinin tenkili için gösterilen yüksek hassasiyet ve üç Yunan tümeni karşısına ismi tümen olan zayıf kuvvetler terkedilerek en mühim hedef olan âsiler üzerinde katî netice almak için büyük kuvvetlerin oraya tevcih edilmesi; mesuliyet sevgisinin, sevk ve idare üstünlüğünün, kıtalarımıza karşı beslenen güvenin ve karar sıhhatinin örneğini teşkil eder. Feldmareşal Hindenburg, Tannenberg meydan muharebesinde bu suretle hareket etmişse de, Tannenberg katî netice cephesi değildi.

Yunanlılar harekâta başlamadan evvel ocak 1921 başında biri Bursa, diğeri Uşak olmak üzere iki grup halindeydiler. Türk ordusunun Etem'le meşguliyetinden istifade ederek katî bir darbe vurmak maksadiyle 6 ocak 1921 de iki tümenle Bursa'dan Eskişehir; diğer kuvvetlerle Uşak bölgesinden Afyon istikametlerine taarruza geçtiler. Yunan Başkomutanlığının fikri müdiri Türk ordusunun kuvvetlenmesine meydan vermeden ona süratli bir darbe vurmak, Eskişehri ele geçirerek burasını sevkulceyşî bir üs olarak hazırlamak ve yeni tahta çıkan Kral Konstantin'in Avrupa'daki prestijini arttırmak ve Avrupa'daki tahrikçilerinden malzeme, techizat temin eylemekti. Bu sırada Garb cephesi kuvvetlerinin büyük kısımları Kütahya ve Gediz bölgelerinde bulunmaktaydı. Yunan

ileri harekâtını haber alan ve bu harekâtı hakikatte hesaba katmış bulunan Garb cephesi komutanlığı Genelkurmay Başkanlığının direktifine uyarak Kütahya'da Eteme karşı asgarî gözetleme kuvveti bıraktıktan sonra Yunan ileri harekâtını karşılamak üzere yürüyüşe geçti.

Birinci İnönü Meydan Muharebesini ve Yunan taarruz ve çekilişini gösterir kroki (9-11 ocak 1921)

İnönü mevzii, Şimalî Anadolu yaylasına giden sevkulceyşî istikamet üzerindedir, İstanbul'u Kafkasya'ya ve İran'a bağlıyan yol buradan geçer, burası Eskişehri garba karşı koruyan son müdafaa hattı ve kilid noktasıdır. Romalı'lar bu istikametten ilerliyerek Kafkasya'ya ulaştılar, Büyük İskender Şark fütuhatına giderken bu yol güzergâhına saptı. Pers'ler de Yunanistan'a ilerlerken Tokad-Ankara - Boğaziçi yolunu takibettiler, İran'dan gelen ve Tokad - Ankara üzerinden geçen ve Sivrihisara sapan bu yola Kral yolu denirdi. Bu yol Anadolu'nun hayat ve kudret kaynağı üzerindedir. Bursa - Eskişehir - Ankara bu istikametin en mühim sevkulceyşî noktalarıdır.

Anadolu yaylasını garba karşı örten dağlar sarp ve yalçındırlar. Harekâta mâni teşkil ederler. Bursa'dan başlıyan iki mühim şoseden biri şimalde Bilecik, cenub'da Bozüyük üzerinden geçerek Eskişehirde birleşirler. Eskişehir demiryolu düğüm noktasıdır. Kütahyadan gelen demiryolu ve şose burada Ankara - İstanbul münakale yoliyle irtibat temin eyler. Burası düşman eline geçerse Şimalî Anadolu yaylasının Cenubu garbî Anadoluyla muvasalası kesilir. Eskişehir mühim bir üs olduğu kadar iç hatlardan istifade hususunu da mümkün kılar. İç hatlar manevra imkânını kolaylaştırdığı gibi sevkulceyşî ve operatif sevk ve idare dehasına sahib sevk ve idareciler için bulunmaz bir muvaffakıyet şansı temin eyler. Eskişehir Yunanlıların ilk hedefiydi, eğer İnönünde muvaffak olsaydılar Kütahya ile Ankara'nın her türlü irtibatı kesilir, oradaki cephe akamete uğrar, Etem başladığı işde muvaffak olur, Yunanlılar çok mühim bir üs temin ederler, Yunan milletinin ve ordusunun maneviyatı yükselir, Avrupa'nın yardım müdahalesi artar, Türk millî maneviyatı ve bütünlüğü sarsılabilirdi.

İnönü mevzii; cenubda İnönü kasabası garbına, şimalde Sakarya'ya dayanır. Mevziin cephesi kuvvetli, müdafaa için lüzumlu vasıfları haizdir. Geniş atış meydanı, muvafık gözetleme yerleri, derinliğine ve birbirini kolaylıkla yan ateşi altına alan hâkim sırtlar müdafaa imkânını kolaylaştırırlar. Cenub arazi sarptır, İnönü bölgesinde 1339 metreye kadar yükselir.

İki koldan yürüyüşe geçen Yunanlıların ileri harekâtını İnönü mevziinin şarkında 24 üncü tümen karşılamıştı. Bu tümen oyalama muharebeleriyle vakit kazanırken isyan bölgesinde iki alaylı bir piyade tümeniyle bir suvari grupu terkedilerek geri kalan kuvvetler cebrî yürüyüşlerle Yunanlıları karşılamak üzere İnönü - Dumlupınar mevziine hareket etti. Genelkurmay Başkanlığı bu mevzide mühim kuvvetler toplamak üzere 4, 11 ve 24 üncü tümenlerden başka henüz teşkil edilmekte olan 1 inci tümenin bir alayını Ankara'dan demiryoliyle İnönü'ne sevketmeğe başlamış ve Uşak bölgesinde bulunan düşmanın ciddî faaliyeti görülmediğinden oradan da bir suvari tümeni celbolunarak, ayrıca 8 inci tümenin de nakli için tedbirler alınmış ve bu suretle İnönü'nde ehemmiyetli kuvvetler toplamak üzere gereken tertibat hazırlanmıştı.

O sıralarda Yunanlıların Bursa bölgesinde üç tümenleri [İzmir, Adalar, 3 üncü tümen] ile Bahçecik ve İzmit'te «Manisa tümeni» mevcuddu. Yunanlılar 7 ocak 1921 de yürüyüşe devam ve ileri mevziimizi zaptettikten sonra 9 ocakta İnönü mevziine taarruza geçtiler. Bu taarruzu sağda 24 üncü, ortada 4 üncü, solda 11 inci tümenler karşıladı. Muharebeler devam ederken garb cephesi karargâhı Kütahya'dan İnönü'ne gelmişti. Yunan taarruzu peyderpey yetişen kuvvetlerimizin nevi şahsına münhasır kahramanlıkları ve sevk ve idaremizin üstünlüğü, subaylarımızın fedakârlıkları karşısında katî bir muvaffakıyet kazanamadı. Bazı noktalarda muvaffak olan girmeler mukabil darbe ve taarruzlarla def ve tardolundu. 10 ocakta düşman, taarruzlarına daha şiddetli olarak devam etti, Yunanlılar bilhassa cephede hasıl olan boşluğa tevcih edilerek burada bir alay kuvvet girmeğe muvaffak olmuş ve garb cephesi karargâhının bulunduğu İnönü istasyonunun şimaline kadar sokulmuştu. Elde mevcud bir piyade taburiyle bir suvari bölüğü derhal bu alayı karşılamak üzere şimale gönderilmiş ve cephe karargâhı İnönü köyüne naklolunmuştur. Bu esnada cephenin cenub kanadına karşı yapılan şiddetli düşman taarruzları mukabil taarruzlarımızla kırılmış ve düşman sarsılmıştı. Lâkin sağ kanada yapılan düşman taarruzları 24 üncü tümen birliklerinin çekilmesi yüzünden muvaffak olmuş ve vaziyet vahamet kesbetmiştir. Yunan birlikleri, 24 üncü tümeni asıl mevziine çekiliyor zannederek takibetmemiş ve bu tümene zaman kazandırmıştır. Halbuki Yunanlılar şiddetle takibetseydiler 4 ve 11 inci tümenlerimizin yan ve gerilerine düşerek tehdidkâr bir vaziyet alacaklardı. Bu müşkül duruma karşı tedbir olmak üzere bütün kuvvetlerimizin 10/11 gecesi Beşkardeş dağı - Remziye - Otlubeli hattına alınması kararlaştırılmıştır.

Düşman 11 inci günü Türk müdafaasının kahramanlığı ve şiddeti karşısında taarruza devam etmeğe kendinde bir kudret görmediği ve bir mukabil taarruzumuz halinde neticenin tehlikeli olacağını anladığı için çekilmeğe mecbur oldu. Yunanlılar çekilirken hain Etemin harekete geçmesi yüzünden cenub cephesinden nakledilmekte olan 8 inci tümenin Alâyunt istasyonunda indirilmesi ve bu tümenle birlikte nakledilmekte olan suvari tümeninin de Eteme karşı kullanılması icabetmiş ve bu yüzden çekilen düşmanın takibi mümkün olmamıştır. Muharebeler esnasında Kütahya'da bırakılan 61 inci tümenin büyük mukavemet kudreti ve işberaberliği İnönü zaferinin tahakkukuna yardım etmiştir.

Muharebenin kazanılmasında umumî karargâhın iç hatlardan istifade hususunda verdiği cüretkâr ve metin karar âmil olmuş ve bu karar, azimkâr ve müstesna kabiliyetli cephe komutanının şahsında harikulâde bir kudretle tatbik edilmiş; komutan harekâta, muharebenin cereyanına tamamiyle hâkim olmuştur. «Karar almak iktidar, tatbik etmek hem iktidar ve hem de icra kudreti ister». İnönü Meydan Muharebesi istiklâline susamış Türk milleti için nekadar büyük bir muvaffakıyet ise, düşman ordusu için o kadar mühim bir kayıbdır. Düşman İnönü'ne sayıca üç misli üstünlükle taarruz etmişti; müdafaa çok çetin şartlar içerisinde cereyan etmiş; Türk eri ve komutanı muharebede ferdî, manevî ve ırkî kudretinin üstünlüğünü göstermiş; bilhassa komutanın sevk ve idare sanatı ve dehası, ruhî cevvaliyeti, müdafaa azim ve kararı ve komutanlar için misal olacak metaneti zaferi sağlamıştır. İnönü Meydan Muharebesi o günkü umumî durum çerçevesi içerisinde bir galibiyetten ziyade bir zaferdir; bu zafer Türk Millî varlığını, Büyük Millet Meclisinin kudret ve kuvvetini; girişilen savaşa inancı, harb azmini bütün dünyaya isbat etmiş; onun içeride ve dışarıda tanınmasını ve itibarını temin ve Türk milletinin istikbalini tayin edecek olan İstiklâl Harbimizin mukadderatını müsbet istikamete tevcih eylemiştir.

İnönü Meydan Muharebesinin keyfiyet bakımından muazzam neticesi, «Türk milletinin önünde zafer ufkunu açmış olmasıdır.» Ebedî Şefimiz Büyük Asker Atatürk; «İsmet Paşa,

İnönü'nde yalnız Yunan ordusunu değil, milletin makûs talihini de yenmiştir» diyerek hiçbir kalemin ifade edemiyeceği bir büyüklükle komutanın büyük eserinin şumulünü övmüştür. Bu zafer dahilde Millî Hükûmetin vaziyetini sağlamlaştırmış, Millî Mücadele heyecanını kamçılamış, milleti bir gaye etrafında birleştirmiş, millî maneviyatı yükseltmiş, sevk ve idarecilerine karşı itimadı ve zafere imanı gerçekleştirmiştir. Hariçte ise, Türk davasının meşruiyetini tanıtmış, Avrupa devletlerini daha müsaid harekete icbar eyliyerek Londra Konferansına Anadolu'dan da millî bir heyetin iştirakini sağlamıştır. Birinci İnönü Meydan Muharebesi «Türk milletine Millî Şef İnönü'nü tanıtması ve bağışlaması bakımından da» ayrıca önemi haiz tarihî bir hâdisedir. Bu meydan muharebesi, muntazam askerî kuvvetlerin değerini isbat eylemiş; çetecilik zihniyetiyle bulanmış fikirleri aydınlatmış; İstiklâl Harbimizin ancak muntazam teşkilât, bıkmak usanmak, bilmez plânlı ve programlı mesaiyle zafere erişeceğini millete anlatmıştır.

Bu meydan muharebesi, operatif bakımdan da kıymetli bir etüt mevzuudur. Düşman Türk ordusunu istihfaf ederek taarruzu az kuvvetle yapmış, durumu doğru ve hakikî değeriyle kıymetlendirememiştir. Taarruz hazırlığı, sıklet merkezi teşkili, keşif faaliyeti, taarruzun tertibi ve hazırlanması, taarruzun zamanı, sevk ve idaresi hususunda büyük hatalar yapmıştır. Esasen Yunanlılar harbi, ne siyaseten ve ne de askerlik bakımından hazırlamış değillerdi. Bir çok Yunanlılar Sevr muahedesinin tayin ettiği hattı aşmanın muvafık olmıyacağı iddiasında idiler. Yunanlıların Anadolu'yu istilâları ne siyasî, ne iktisadî ve ne de millî bir ihtiyaçtan doğmamış; itilâf devletlerinin iğfal ve tahrikâtiyle yapılmış; küçük Yunanistan denizaşırı sergüzeştlere atılmıştır. Yunan ordusu; asırlardanberi kendine on misli üstün kuvvetlere karşı savaşmağı itiyad etmiş olan Türk ordusu gibi kahraman bir ordunun enkaziyle dahi savaşamazdı; iki tümen gibi mahdud kuvvetlerle Eskişehir gibi sevkulceyşî istikamete teveccüh etmesi affedilmez sevk ve idare hatasıdır. Yunan ordusu o devirlerde iyi sevk ve idarecilerden de mahrumdu. Büyük sevk ve idare komutanları Birinci Cihan Harbinin yeniliklerinden istifade etmediklerinden, muhtelif sınıfların birlikte kullanılması hususuna vakıf değillerdi. Kendi yurdlarında beş büyük cephe kâfi gelmiyormuş gibi bir de Galiçya'ya, Romanya'ya, Makedonya'ya takviye kuvvetleri göndererek oralarda müttefikleri için savaşmış olan Türk ordusunun sevk ve idarecileriyle onları mukayese etmek elbette doğru olmaz. Yunan ordusunun küçük sevk ve idare birlikleri bir harbin icabettirdiği, bilhassa Anadolu gibi sert ve çetin bir memleketin meşak ve mezahimine alışmış değillerdi. Süngü hücumlarında ise Türk piyadesiyle mukayese

Ordu	Tümen	Alay	Tabur	Bt.	Top	Mk.li Tüfek	Sv. Bl.	Tüfek	İtk. ve Mu. Bl.
Türk	3	7	25	10+	28	50	3	6000	3 3
Yunan	2	6++	19	13	50	150	2	20.000	4 4

\+ Bataryaların üç tanesi dört toplu, diğerleri iki topludur.
++ 39 uncu Efzun alayından bir tabur fazla.

etmek haksızlık olur. Yunan ordusunda emir ve komuta münasebetleri de pek bozuktu. Üst makamların astlarına itimadı yoktu. Yenişehir - Bilecik istikametinde ilerliyen 10 uncu İzmir tümeninin emir ve komutası, İnegöl üzerinden ilerliyen 7 nci Akdeniz komutanına verilmişti. Bundan başka Bursada bulunan kolordu komutanı onlarla birlikte ilerliyerek harekâta nezaret edecekti. Bu suretle Almanların Marn Meydan Muharebesinde işledikleri hata Yunan sevk ve idaresi tarafından daha fena bir şekilde tekrar edilmiştir. Sevk ve idarede emir ve komuta iştiraki caiz değildir.

Yunan ordusunun esaslı bir harekât plânı ve hedefi de yoktu. Başkomutanlığın azim ve iradesi zayıftı, kararda katiyet, icrada şiddet mevcud değildi. Mevzilere taarruz, usulüne göre yapılmamış, lüzumlu hazırlıklar icra edilmemiş, mevziin zayıf noktaları keşiflerle tesbit edilerek buraya karşı katî bir sıklet merkezi tevcih olunmamıştır. Meydan muharebeleri kuvvetleri çabuk yutar; doymak bilmez, bunun için meydan muharebesine kuvvet hesabı ve tahsisi çok mühimdir. En son piyade taburunu ve topçu bataryasını muharebe meydanına sevkeden taraf muharebeyi kazanır. Almanlar Marn Meydan Muharebesini bu yüzden kaybettiler.

Yunan ordusu dış hatlarda bulunuyordu. Dış hatlardan istifade eden kuvvetler bilhassa zaman bakımından taarruzu hazırlamak ve yekdiğerinin yükünü hafifletmek mecburiyetindedirler. Halbuki Uşak'ta bulunan Yunan kuvvetleri İnönü Meydan Muharebesi esnasında büyük bir canlılık göstermemişlerdir. Yunanlıların, 10 ocakta çekilmeğe başlıyan Türk kuvvetlerini takibetmiyerek evvelce verilmiş karara göre 11 günü çekilmeleri; durumun muhakemesinin ne kadar fena yapıldığı ve ne kadar fena karar verildiği hakkında harb tarihi bakımından istifadeli bir etüt mevzuu teşkil eder. Bu, Feldmareşal Graf fon Şlifen'in «adedî üstünlüğü kendi eliyle hiçe indirecek komutanların her devirde yetişeceğini» iddia eden fikirlerini de isbat eyliyen bir hâdisedir.

İnönü Meydan Muharebesinde sevk ve idare üstünlüğü tamamiyle Türk ordusu komutanlarının elinde idi. Atatürk mevcud bütün kuvvetleri İnönü muharebe cephesine sevkeden Genelkurmay Başkanlığının icraatına tamamen iştirak etmiş, «Mahdud vesaitle büyük işler görmenin tecrübe olunan yegâne usulü, kuvvetleri dağıtmamak, mevcud vasıtaların büyük kısmını gayelerimizden en mühim olanın üzerine teksif etmektir» diyerek mühim bir sevkulceyşî kaideyi düsturlaştırmıştır. Yunanlıların taarruzlarını zamanında ve doğru olarak kıymetlendiren cephe komutanı, cebrî yürüyüşlerle düşmanı zamanında karşılamağa muvaffak olmuştur. İnönü'nün dehası; birliklerin harb silâh ve vasıta azlığını ve noksanını telâfi etmiş, araziyi bir müttefik gibi kullanmış, Türk erinin manevî kuvvetlerinden istifade ederek ve kuvvetleri toplu bir halde kullanarak zafere hak kazanmıştır. Bu meydan muharebesi «Az kuvvetlerle üstün kuvvetlerin mağlûb edilebileceğini isbat eyliyen güzel bir örnektir.» Bu gibi savaşlar birliklerden büyük kahramanlık, subaylardan fevkalâde fedakârlık ve örneklik ister. Birinci İnönü Meydan Muharebesi bir bakımdan subay feragatinin nümuneleriyle doludur. Türk ordusunun ruhu olan subay, nefsini ve hayatını hiçe saymakta erine örnek olmuş; er de muharebeyi kabul ederek, üç misli düşmanını mağlûb etmiştir. Türk subay ananesi, İnönü Meydan Muharebesinden çok kuvvetli olarak çıkmıştır. Atatürk «Bir ordunun kıymeti subay ve komuta heyetinin kudretiyle ölçülür» buyurarak subay fedakârlığını takdir etmiştir. Millî Şefimiz İnönü bu muharebenin baş kahramanıdır. Harekâtı bizzat müstakilen idare etmiş, bütün Türk milletinin arkasında gördüğü için, kuvvetli bir azim ve metin bir inançla savaşmıştır. Türk İstiklâl Harbinin ilk meydan muharebesini sevk ve idare eden bu serdar, İkinci Cihan Harbi gibi milletlerin mukadderatlarını asırlarca tayin eden topyekûn harbde, Türk milletini aynı Kuvayi Milliye ruhu, aynı iman ve iktidarla sevk ve idare etmiştir. Millî Şefimiz, Atatürk'ün kendisine mukaddes bir emanet olarak teslim ettiği; bu asırlardanberi ıstırab çekmiş, felâketlere ve sefaletlere katlanmış sevgili milletini ve yurdunu yangınlar ortasından sapasağlam ve şahsına yakışacak bir kabiliyetle kuvvetli bir devlet olarak ortaya çıkarmıştır. İnönü Meydan Muharebesinde serdar olan İnönü devlet idaresinde de ideal bir şef olduğunu altı sene çetin imtihanlar vererek isbat eylemiş, İnönünde kazandığı zaferi ve şefi Atatürk'le kurduğu Cumhuriyeti korumasını ve kuvvetlendirmesini bilmiştir.

İnönü Meydan Muharebesi üstün işler başaran, büyük adamlar yetiştiren Türk milletinin ve büyük Türk ordusunun öz malı ve Türk askerî tarihinin çok şerefli bir sayfasıdır. Bu sayfanın satırları arasında Kosova, Muhaç, Belgrad, Mercidabık meydan muharebelerinin şanlı izleri müşahede edilir. «İnönü, Dumlupınar gibi Türk millî ve askerî tarihinin bir mukaddes Kâbe'sidir». Anadolu'nun dağlarından, bağlarından, bozkırlarından fışkıran istiklâl ve namus için savaşmak ve kazanmak azmi, evvelâ İnönü'nde disiplinli ve teşkilâtlı bir muharebe halini aldı. Üzerinde yalnız Türkün at oynatacağı ve silâhını kullanacağı bu sert ve merd arazide tarihî büyük bir simanın yükselmesi bakımından da, İnönü Meydan Muharebesi Türk milleti için mukaddes bir mâna ifade eder.

«Atatürk en mesuliyetli vazifeyi daha bidayetten itibaren müstakilen bu büyük askere vermekle ona karşı beslediği hissiyatı ve itimadı en iyi surette ifade etmiş oldu. Her ikisi de birbirini tamamlıyan bir deha taşıyorlardı. Birincisinin yaratıcı dimağı, diğerinin şuurlu icraat ve yapıcılığı»; yekdiğerini ikmal etti. Bu İsmet İnönü Büyük Mareşal Çakmak'la birlikte Ebedî Şef'i sonuna kadar hedefte, emelde, ruhta ve ümidde takibeylediler; elele vererek bugünkü Cumhuriyetin sağlam temellerini kurdular; bu kuruluşta Birinci İnönü muharebesinin hissesi çok büyüktür. Atatürk, İnönü ve Mareşal millî Türk ordusunun teşkiline de Birinci İnönünde başladılar. Bu yeni millî Türk ordusunun muharebe meydanında ilk tecrübesini yapan, Millî Şefimiz Başbuğumuz İsmet İnönü'dür.

O, yalnız kendi yüzünü aketmekle kalmadı; Şefinin, Türk milletinin, hakkın, tarihin ve insanlığın da yüzünü aketti.

(*İhsan Yardoğlu*)

DUMBARTON OAKS KONFERANSI — Geçen ağustosun 21 inde Amerika'da toplanan Dumbarton Oaks (Oks okunur) konferansı dünya sulhunu korumak için kurulacak yeni bir Milletler Cemiyeti projesi hazırlamıştır. Konferansa bu ismin verilmesi üyelerin Vaşingtonda Dumbarton Oaks adında bir otelde toplanmış olmasındandır. Oaks İngilizce meşe ağacı demektir.

Dumbarton Oks toplantısında murahhaslar

Harbden sonra sulhu korumak vazifesini üzerine alacak kurumun başında tabiî olarak İngiltere, Amerika, Rusya ve Çin bulunacağından bunun esaslarını hazırlamak için iptida bu dört büyük devletin mümessillerinin aralarında anlaşması, ondan sonra yapılacak projenin yeni Milletler Cemiyetine girecek olan büyük küçük bütün devletlerin mümessillerinden mürekkeb büyük bir konferanstan geçirilmesi muvafık görülmüştür.

Bununla beraber dört büyük devletin mümessillerini konferansta bir araya toplıyarak müzakerelerde bulunmak mümkün olmamıştır. Rusya, Japonya'ya karşı tarafsızlık siyasetinde kalmak için Çin ile bir konferans masası etrafında bulunmak istememiş, bundan dolayı konferans iki safhaya bölünmüştür. Birinci safhada İngiltere, Amerika ve Çin kendi aralarında konuşmuş, ikinci safhada Çin murahhasları müzakereden çekilerek onların yerini Sovyet murahhasları almıştır.

Konferansın birinci safhası kolay geçmiştir; çünkü İngiltere, Amerika ve Çin arasında bu bahiste esaslı fikir ayrılığı yoktu; anlaşma çabuk olmuştur. Fakat ikinci safha gelince, zorluklar başlamıştır; çünkü yeni Milletler Cemiyetinin kurulmasında İngiliz - Amerikan tezleri ile Sovyetler Birliğinin tezi arasında önemli farklar bulunduğu meydana çıkmıştır. Uzun müzakerelerden sonra bu fikir ayrılıklarından büyük kısmı kalkmış, nihayet bir müşterek proje ortaya konmuştur.

Dumbarton Oaks konferansında dört büyük devlet murahhaslarının mutabık kaldıkları projeye göre harbden sonra kurulacak yeni Milletler Cemiyetinin adı (B i r l e ş m i ş M i l l e t l e r C e m i y e t i) olacaktır. Bu cemiyete temel olacak e m n i y e t s i s t e m i n i n a n a h a t l a r ı şudur: Harbden sonra bütün sulhsever devletlerin mümessillerinden mürekkeb bir umumî meclis toplanacak; bu meclis içinde ayrıca bir idare heyeti bulunacak; bu idare heyeti beş daimî âza (İngiltere, Amerika, Rusya, Çin, Fransa) ile muayyen zamanlarda değiştirilecek diğer yedi müttefik devletten teşekkül edecek, idare meclisinden ayrı olarak Birleşmiş Milletler Cemiyetinde Milletlerarası ihtilâfları hal ile beraber diğer bir takım tedbirler almak yetgisi ile bir Milletlerarası Yüksek Mahkeme bulunacak.

Milletlerarası Emniyet Kurumu projesine göre Birleşmiş Milletler Cemiyeti ile eski Milletler Cemiyeti arasındaki başlıca fark şuradadır: İdare Meclisinden ayrı olarak bir mahkeme ihdas edilmiş olması. Anlaşıldığına göre mahkeme devletler arasındaki ihtilâfları tetkik ederek hangi tarafın haksız olduğuna karar verecek; bu kararı kabul etmiyen taraf olursa bu mahkemenin kararını tatbik vazifesi idare meclisine aid olacaktır. Bu idare meclisinin emrinde Milletlerarası Emniyet ordusu bulunacaktır.

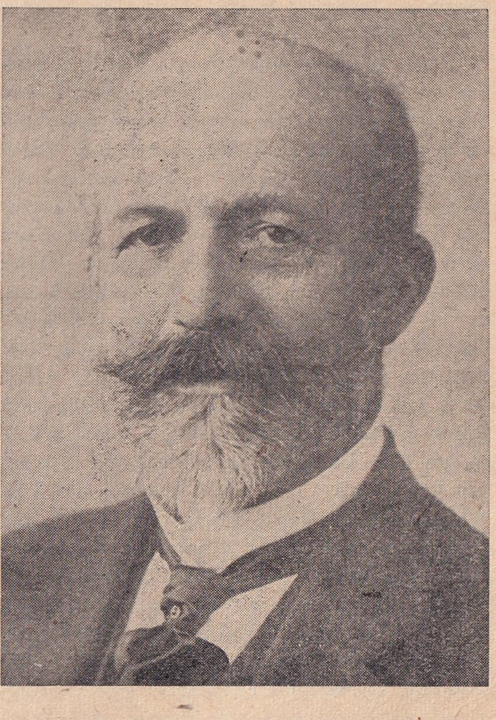
Dumbarton Oaks konferansı ağustos sonlarında başlamıştı; eylûl içinde biteceği ve bu ay içinde Birleşmiş Milletlerden mürekkeb asıl büyük emniyet konferansının toplanacağı tahmin ediliyordu. Halbuki Rusya ile İngiltere ve Amerika arasındaki anlaşma müzakereleri o kadar uzamıştır ki konferans ancak eylûl sonunda sona ermiştir. İngiltere, Amerika ve Rusya arasında müzakere edilen meseleler üzerindeki anlaşma da ancak yüzde doksan derecesinde temin olunabilmiştir. Geriye kalan yüzde on anlaşmazlığın hangi meseleler olduğu basına aksettirilmemiştir. Şu kadar ki bu anlaşmazlığın harbden sonra Milletlerarası emniyeti ve sulhu muhafaza için kurulacak Birleşmiş Milletler Cemiyetinin teşkili tarzına aid olduğu anlaşılmaktadır.

Birleşmiş Milletler Cemiyetinin küçük, büyük bütün birleşmiş milletleri sinesinde toplıyacak bir teşekkül olmasında ittifak vardır. Fakat bu teşekkülün umumî heyetinin başına asıl yürütme yetgisini elinde tutacak ve daha mahdud âzadan terekküb edecek olan kurul tarafından tecavüzî hareketlere karşı tatbik edilecek usulün tayininde ihtilâf vardır. Rusya, büyük devletlerden biri harbden sonra mütecaviz duruma girmiş olduğu farzedildiği takdirde bu kurulun kararını oybirliği ile vermesini istemiştir. İngiltere ve Amerika bu usulün kabulünün Birleşmiş Milletler Cemiyetini eski Milletler Cemiyeti gibi hareketsiz hale getirmesinden korkmuştur. Onun için bu noktada anlaşma olamamış ve tabiî olarak projede bu noktaya aid hiçbir kayıd konmamıştır. Bu, proje için büyük bir noksandır.

Büyük devletler tarafından noksan olmakla beraber kabul edilmiş olan Milletlerarası Emniyet Projesi, bütün birleşmiş milletlere ayrı ayrı tebliğ olunmuştur. Bir taraftan da Rusya ile İngiltere ve Amerika arasında anlaşmazlık mevcud olan noktalar üzerinde d i p l o m a s i y o l i y l e m ü z a k e r e l e r e d e v a m e d i l m e k t e d i r. Bu müzakereler henüz müsbet bir neticeye varmadığı için Milletlerarası Emniyet Projesini tetkik edecek olan birleşmiş milletler emniyet konferansını bugüne kadar toplamak mümkün olamamıştır.

(*Asım Us*)

EBÜZZİYA TEVFİK — (1849-1913) Konya'nın Koçhisar kasabası eşrafından ve Evkaf mümeyyizlerinden Kâmil Efendi'nin oğludur. 1266 (1849) da İstanbul'da doğmuştur. Pek genç iken Maliyede Sergi Muhasebesinin İrad Odasına devama başladı. Kalem arkadaşı Ziya Bey (eski Maarif Nazırı Ziya Paşa) idi. Üç ay kadar buraya devam ettikten sonra Maliye Mektupçu Odasına terfi etti. Burada kaleme devam eden büyük şair Abdülhak Hâmid'le tanıştı. Kalem Şefi, Trabzon Valiliğinde vefat eden Kadri Bey, kendisine hergün Nef'i Divanından ders veriyordu. Tevfik Bey 1867 de teşekkül eden Esham-ı Umumiye Emaneti Tahrirat Kalemi müsevvidliğine tayin olundu. Genç yaşında Ruzname-i Ceride-i Havadis'te yazı yazmıya da başladı. Tasvir-i Efkârın 19 cemaziyelevvel 1282 (10 ekim 1865) tarihli sayısında Kemal Paşazade Said Bey'in kaleminden çıkan bir istatistik fıkrasına Tevfik Bey'in Ruzname-i Ceride-i Havadis'te itiraz etmesi üzerine Namık Kemal Tasvir-i Efkâr'da kendisine cevab verdi. Bu münakaşa Tevfik Bey'in Namık Kemal ile tanışmasına vesile oldu. Büyük vatanseverle bu tarihte başlıyan arkadaşlığı samimî bir fikir ve ülkü kardeşliği halinde hayatlarının sonuna kadar devam etti. Tevfik Bey Namık Kemal'in teşvikiyle Tasvir-i Efkâr'a yazı yazmıya başladı ve o sırada Namık Kemal ile arkadaşlarının memlekette meşrutiyeti tesis etmek üzere kurdukları İttifak-ı Hamiyet'e dahil oldu. Sonradan Yeni Osmanlılar adını alan bu cemiyetin faal âzasından biri de Tevfik Bey'dir.

Ebüzziya Tevfik
Vefatından dört ay evvel çekilen bir resmi

11 zilkade 1284 (6 mart 1868) te Şûrayı Devlet Reisliğine tayin olunan Mithat Paşa, birçok değerli adamı Şûrayı Devlette topladığı gibi Tevfik Bey'i de Şûrayı Devletin Maarif Dairesine mülâzım olarak aldı. Dairenin başında Kemal Paşa bulunuyordu. Sadullah Bey (Paşa) Başmuavin, Recaizade Ekrem Bey'le Dadıyan Artin Efendi Muavin, Mehmed Mansur Efendi ile (sonradan Bulgar Başvekilliğinde bulunmuş olan) Dragan Çankof Efendi de Tevfik Bey gibi mülâzım idiler. Maarif ta-

rihimizde mühim mevkii bulunan 1286 (1869) tarihli Maarif Nizamnamesini bu daire hazırlamış ve Mithat Paşa'nın takdirini kazanmıştı. Mithat Paşa'nın 15 zilkade 1285 (27 şubat 1869) Bağdad Valiliğine tayin olunması üzerine Şûrayı Devlet Reisliğine gelen Yusuf Kâmil Paşa Şûrayı Devlette yaptığı tensikatta Tevfik Bey'i Adliye Dairesi mülâzımlığına geçirdi. Dairenin Başmuavinliğini gene Sadullah Bey aldı. Bir müddet sonra Başmuavinliğe Kemal Paşazade Said Bey geldi. Dairede Suphi Paşazade Ayetullah Bey de Tevfik Bey'le beraberdi. Tevfik Bey Şûrayı Devlete devam ettiği sırada Terakki gazetesine de yazı yazıyordu. Terakki'nin 19 safer 1286 (31 mayıs 1869) tarihli sayısından başlıyarak "Adam Yetiştirmek,, başlığı altında bir seri makale yazdığı gibi gazetenin 31 temmuz 1869 tarihli sayısında "Maarif-i Umumiye,, başlığı altında Hayrettin imzasiyle çıkan bir makalede Arab harflerinin ıslahına lüzum gösterilmesi üzerine Tevfik Bey gazetenin 2, 3, 4 ve 14 ağustos 1869 tarihli sayılarında bahse karıştı. Şinasi'nin matbaa harflerinde yaptığı tâdiller münasebetiyle onun arzusu üzerine Hakayikul Vakayi gazetesinin 2 kasım 1870 tarihli sayısında « Suhulet » başlığı altında bir makale yazdı.

Ebüzziya yirmibeş yaşında

Tevfik Bey bir taraftan da Diyojen adlı mizah gazetesine yazıyordu. Hattâ Diyojen'in 23 eylûl 1871 tarihli sayısında Şinasi'nin ölümü münasebetiyle ciddî ve mühim bir fıkra yazmıştı.

Tevfik Bey 1872 de kendisini büsbütün gazeteciliğe vermek üzere Şûrayı Devletteki vazifesinden istifa etti. Namık Kemal'in Reşad ve Nuri Beylerle birlikte 7 rebiülâhir 1289 (13 haziran 1872) tarihinde çıkardığı İbret gazetesi muharrirleri arasına iltihak etti. Bu dört arkadaş ile gazetenin müdürü Mahir Bey tarafından imza edilen ve İbret'in ilk üç sayısının başında çıkan beyannamede " Zaten kitabet mesleğinden yetişmiş olduğumuz gibi elimizden geldiği mertebe vatana bir hizmet etmeyi ve taayyüşümüzü dahi bu yolda aramağı arzu „ eyledikleri bildiriliyor ve beyannameye "En mukaddes bildiğimiz bir vazife dahi matbuat nizamnamesinin müsaid olduğu derecede doğru söylemektir „ cümlesiyle son veriliyordu. Tevfik Bey'in İbret'te çıkan yazıları arasında " Şık beyleri müdafaa,, , " Vazifeşinaslık „ " Maarif „ hakkındaki makaleleri bilhassa dikkate değer. Şinasi'nin vefatı üzerine Tasvir-i Efkâr matbaası Mustafa Fazıl Paşa tarafından terekesinden satın alınarak Tevfik Bey'le üç arkadaşına hediye edilmişti. Üç arkadaş da hisselerini Tevfik Bey'e hibe ettiklerinden Tasvir-i Efkâr matbaası Tevfik Bey'e kaldı. Tevfik Bey, "Evrak-ı Siyasiye-i Reşid Paşa „ yı ilk defa olarak bu matbaada bastı. İbret gazetesi de bu matbaada basılıyordu. Gazete, şiddetli yazılarından dolayı hükûmetçe tatil edilerek Başmuharriri Namık Kemal Gelibolu Mutasarrıflığı ile İstanbul'dan uzaklaştırılınca Namık Kemal Tevfik Bey'i de muvakkat bir müddet için Gelibolu'ya götürdü. Çok geçmeden Gelibolu'dan dönen Tevfik Bey yalnız başına 8 ramazan 1289 (9 kasım 1872) da Hadika adlı bir günlük gazete çıkardı. Namık Kemal de Hadika'nın her sayısına yazı yetiştiriyordu. Tevfik Bey Hadika gazetesi adına memleketimizde ilk defa olarak, 1290 (1873) senesi için, bir almanak neşretti. " Salname-i Hadika „ adını verdiği bu esere Hadika gazetesinde çıkan ve çoğu Namık Kemal tarafından yazılmış olan makalelerin bir kısmını koyduğu gibi o vakte kadar memleketimizde çıkmış olan Türk gazeteleri ile Avrupa ve Amerika'da çıkan gazeteler hakkında da izahat verdi. Bunlardan başka 11 senelik dahilî vakaların kronolojisini ve birçok istatistikleri de ilâve etti. Tevfik Bey Hadika'yı çıkardığı sırada 1289 (1872) da Cüzdan adı altında bir mecmua neşrine başlıyarak yalnız bir sayısını çıkardı. Hadika'nın kullandığı lisanı şiddetli bulan hükûmet, 29 zilkade 1289 (29 ocak 1873) tarihinde çıkan 56 ncı sayısında gazeteyi kapattı. Tevfik Bey bunun yerine 16 muharrem 1290 (15 mart 1873) da Siraç adı altında başka bir günlük gazete çıkardı. Namık Kemal, İbret'e yazdığı bir fıkrada Siraç'ın çıkmasını büyük bir memnuniyetle karşıladı. Tevfik Bey de Siraç'ta fikir arkadaşına karşı samimî bir surette teşekkür etti. Namık Kemal'in, kitabların neşirden evvel Maarif Meclisince tetkiki hakkında Maarif Nezaretince alınan karar dolayısiyle İbret'te yazdığı şiddetli yazılara Siraç gazetesi de iltihak etti. Ş. Sami Bey de Siraç gazetesinde mütercim olarak çalışıyordu.

O zaman hükûmet adamları arasında oldukça revaçta bulunan " Devlet istikrarsız yaşıyamaz „ fikrine şiddetle hücum eden Siraç'ın, son nüshalarında Abdülâziz'in Viyana sergisini ziyaret edip etmiyeceği hakkında yazdığı bir fıkrada Padişah hakkında ötedenberi kullanılması âdet olan elkabı yazmıyarak sadece " Padişah „ deyip geçmesi Abdülâziz'in hiddetini muciboldu. O sırada memlekette sahne edebiyatını inkişaf ettirmek istiyen ve başlarında Namık Kemal bulunan muharrirler arasına Tevfik Bey de katıldı. Gedikpaşa tiyatrosunda 26 zilkade 1289 (26 ocak 1873) akşamı Ali Bey'in Molyer'den adapte ettiği Ayyar Hamza ile Tevfik Bey'in yazdığı ve 1872 eylûlünde neşrettiği Ecel-i Kaza piyesi oynandı. 1 nisan 1873 te Namık Kemal'in Vatan yahud Silistire piyesinin temsili sırasında halkın eseri heyecanla ve " Yaşa Kemal ! „ sesleriyle alkışlamaları Abdülâziz'i çok ürküttü. İbret ve Siraç gazetelerinin şiddetli yazıları da onu gazaba getirmişti. Hükûmet hem İbret'i, hem Siraç'ı kapattı. Namık Kemal ile arkadaşları Tevfik Beyi, Mithat Efendiyi, Nuri ve Hakkı Beyleri 8 safer 1290 (6 nisan 1873) da tevkif etti. Namık Kemal'i Magosa'ya, Tevfik Beyle Mithat Efendiyi Rodos'a, Nuri ve Hakkı Beyleri de Akke'ye nefyetti. Tevfik Beyle Mithat Efendi Rodos zindanında neşriyata devam ettiler. Mithat Efendi zindanda çocuklara bir okul açtığı gibi Tevfik Bey de zindandaki mahpusların yaptığı kaba saba tahta işlerini ele alarak bunlara çok zarif bir şekil verdi. Mahpusları istidatlarına ve maharetlerine göre iş bölümüne tâbi tutarak nezareti altında yaptırdığı çeşidli ve zarif elişleri, memleket içinde ve dışında büyük bir rağbet kazandı. Hapiste bulunanlara geniş bir kazanç yolu açan bu çalışma, onların karakteri üzerinde de hayırlı bir tesir bıraktı. Tevfik Bey zindanda mahpuslar üzerinde o kadar nüfuz kazanmıştı ki bir defa yüzelli nefer prangalının üzerine saldırdıkları taburağasının hayatını, Tevfik Beyin bir işareti kurtarmıştı. Tevfik Bey Türk nesrinin geçirdiği tekâmülü göstermek üzere 1296 (1879) da Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye adı ile çıkardığı ve hayatında dört defa daha bastırdığı mühim eserini Rodos zindanında iken tertibetti. Viktor Hügo'nun «Angelo» adlı piyesinden adapte ettiği Habibe veya Semahat-ı Aşk adlı eserini de zindanda bulunduğu sırada yazdı ve eylûl 1875 te neşretti. Bundan başka Tevfik Bey, zindanda Muharrir adı altında aylık bir mecmua neşrine de başladı. İlk sayısını muharrem 1293 (28 ocak 1876) da çıkardı. Tevfik Bey zindanda iken neşrettiği eserlere adını koyamadığından bu eserlerde imzasını oğlu Ziya'ya nispetle «Ebüzziya» diye atardı. Ebüzziya Rodos zindanında bin yüz on beş gün kaldıktan sonra Abdülâziz'in tahttan indirilmesi ve yerine Beşinci Murad'ın geçmesi üzerine affedildi ve 10 haziran 1876 da İstanbul'a döndü. Ebüzziya Tevfik, Ş. Sami'nin Başmuharriri olduğu Sabah gazetesinin 20 cemaziyelâhir 1293 (12 temmuz 1876) tarihli sayısında neşrettiği bir yazıda menfi bulunduğu sırada eserlerine kendi adını koymağa imkân bulamamış olduğundan eserlerine oğlunun adına nispetle Ebüzziya diye imza koyduğunu, menfadan döndükten sonra eserlerini kendi adı ile çıkarmaya bir engel kalmamış ise de «menfi iken küçücek oğlumun namına iltica, yani kendi namımın hükmü olmadığı bir zamanda o nam ile istifade eylediğim halde onu terketmek, küçücek bir çocuğa karşı büyücek bir küçüklük» olduğunu söyliyerek bundan böyle imzasını Ebüzziya Tevfik şeklinde atacağını ilân etti.

Abdülhamid, daha Şehzade iken Namık Kemal tarafından 1289 recebinde (1872 eylûlünde) kendisine takdim edilmiş olan Ebüzziya'yı tahta çıktıktan sonra unutmadı ve kendisini birkaç defa saraya çağırtarak iltifat etti. Mabeyn feriki Eğinli Said Paşanın delâletiyle Abdülhamid tarafından sarayda toplanmak üzere şevval 1293 (ekim 1876) da kurulan Mütercimin Cemiyetine Ebüzziya da âza olarak alınmıştı. Fakat Abdülhamid'in bu cemiyete Ali Suavi'nin de alınması arzusunu göstermesi üzerine Namık Kemal ile Ziya ve Ebüzziya Tevfik Beyler Ali Suavi ile çalışamıyacaklarını ileri sürdüklerinden Abdülhamid bu teşebbüsü geri bıraktı. Ebüzziya'nın yüksek zevkini takdir eden ve saraydaki merasim köşkünün bazı tezyinatını kendisine yaptırtan Abdülhamid bir aralık Beşiktaş'ta Hacı Hüseyin Bağını tanzim ettirerek bir hayvanat bahçesi tesisine altmış lira maaşla Ebüzziya Tevfik Bey'i memur etmiş, hattâ bu iş için emrine altmış bin lira tahsis eylemiş ise de Ebüzziya bunun bir ihtisas işi olduğunu ileri sürerek kabul etmemişti.

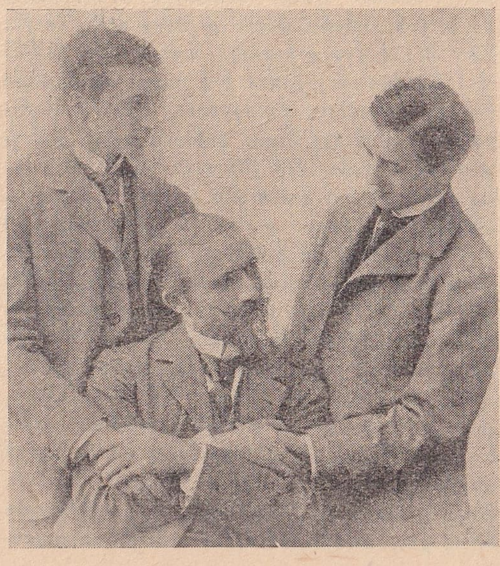

Ebüzziya otuzbeş yaşında *Oğlu Ziya ile beraber*

Ebüzziya Abdülhamid saltanatının ilk günlerinde Mithat Paşa başta olduğu halde Kanunu Esasî için çalışanların arasında bulundu. Bir aralık Kosova Mektupçuluğuna tayin olundu ise de oraya

gitmiyerek istifa etti. 21 cemaziyelâhir 1294 (2 temmuz 1877) tarihinde Bosna Mektupçuluğuna tayin olundu. Burada iken Bosna Vilâyeti Salnamesini tipografi baskı ile yeni bir şekilde çıkardı. Bu salnamenin tarihi 1295 (1878) tir. Çok geçmeden İstanbul'a dönen Ebüzziya Tevfik 1296 (1879) senesi için Salname-i Ebüzziya adiyle bir salname basmış ise de bu salnamede kullandığı serbest lisandan kuşkulanan Abdülhamid, eserin neşrine meydan vermiyerek nüshalarını yokettirdi. Bugün yalnız üç nüshası elde kalan ve bir nüshası kütüphanemde bulunan bu eserde Ebüzziya, muhtelif memleketlerin durumları ve maarifi hakkında istatistik malûmatı verdikten başka bir senelik vakalardan, o sene çıkan eserlerden bahsetmiş ve Namık Kemalin Vaveylâ'sı ile Abdülhak Hâmid'in Sahrasından bir parçayı kitaba almıştı. Ebüzziya 1297 (1880) yılı için Salname-i Kamerî adı altında bir almanak daha neşretti. Gene o seneden itibaren her sene Rebi-i Marifet adı altında nefis birer almanak çıkardı. Altıncı ve sekizinci seneleri resimli olarak basılan Rebi-i Marifet'ten sonra 1889 dan itibaren birbiri ardınca üç defa Nevsal-i Marifet ve 1894, 1898 ve 1899 seneleri nüshalarını da Takvim-i Ebüzziya adiyle neşretti ve 1899 senesinde ayrıca bayanlar için Takvim-ün Nisa adiyle bir almanak da çıkardı. Türk matbaacılık tarihinde çok önemli mevkii olan bu nefis almanakların her biri Ebüzziya'nın Avrupa'da yaptığı seyahatlerden topladığı zengin malzeme, vesikalar, çeşidli bilgiler, Türk ve ecnebi meşhur adamların hayatı hakkında menkıbelerle dolu resimli birer hazinedir.

Ebüzziya Tevfik 15 ramazan 1297 (10 ağustos 1880) de Mecmua-i Ebüzziya adı altında onbeş günde bir çıkar bir dergi neşrine başladı. 15 receb 1299 (2 haziran 1882) tarihli sayısından itibaren Galata'da Arab Camii bitişiğinde Matbaai Ebüzziya'da basılmağa başlanan mecmua 1 safer 1304 (7 ekim 1888) tarihli elli üçüncü sayısına kadar devam etti. O sırada mecmuaların basımdan önce Maarif Nezaretince tetkike tâbi tutulması üzerine mecmuasını kendi arzusu ile kapatan Ebüzziya, Zühtü Paşanın Maarif Nazırlığında, Hasib Efendi'nin Teftiş ve Muayene Encümeni Reisliğinde durumu müsaid görerek mecmuasını 1313 şevvalinde (1896 martında) tekrar çıkarmağa başladı. 10 nisan 1900 de Konya'ya defyedildiği tarihe kadar çıkarmakta devam etti. Nefyinden evvel son çıkardığı doksan üçüncü sayının tarihi zilhicce 1317 (nisan 1900) dir. Namık Kemal'in birkaç eserini tefrika olarak neşreden Mecmua-i Ebüzziya, büyük vatanperverin birçok mektublarını ve Ebüzziya ile diğer muharrirlerin değerli yazılarını ihtiva etmesi ve zamanında en güzel basılan mecmua olması bakımından hem edebiyat, hem basın tarihimiz için önemli bir eserdir.

Ebüzziya 1303 (1886) te Kitaphane-i Ebüzziya başlığı altında bir seri faydalı kitablar neşrine başladı. Nefyolunduğu tarihe kadar yüz on dört cüzünü çıkardığı bu seride Namık Kemal'in Tahrib-i Harabat, Takib-i Harabat, İrfan Paşaya Mektub, Mukaddime-i Celâl, Müntahabat-ı Edebiye-i Tasvir-i Efkâr (Şinasi ve Kemal), Müntahabat-ı Siyasiye-i Tasvir-i Efkâr (Şinasi ve Kemal), Barika-i Zafer, Devr-i İstilâ, Kanije Tarihi, Nevruz Bey, Bahar-ı Daniş; Şinasi'nin Divanı, Mephusetün Anha Mübahesesi; Ziya Paşanın Harabat Mukaddimesi, Engizisyon Tarihi, Tartüf Tercümesi, Terci ve Terkib-i Bendi; Recai Zade Ekrem'in Kudemadan Birkaç Şair; Muallim Naci'nin Sanihatül Acem ve Emsal-i İmam-ı Ali; Said Beyin Fazail-i Ahlâkiye, Sefirler ve Şehpenderler; Cevdet Paşanın Kırım ve Kafkas Tarihçesi; Etem Pertev Paşanın Itlakül Efkâr; Ebüzziya'nın Nef'i, Sururi, Ezop, Büfon, Diyojen, Şamfor, Franklen, İmparator Vilhelm, Millet-i İsrailiye eserlerini ihtiva ettikten başka eski eserlerden Sinan Paşanın Tazarruatı, Hüsnü Aşk, Hilye-i Hakani, Hayriye-i Nabi, Tapsire, Koçu Bey Risalesi, Hülâsatül İtibar, Sefaretnameler, Zafername-i Sabit, Mizanül Hak ile yenilerden Ahmed Rasim, Necib Asım, Tahir Beyler'in ve başka muharrirlerin birçok eserleri vardır.

Ebüzziya altmış yaşında
Solda Talha, sağda Velid Ebüzziya

Ebüzziya 1299 (1882) de Kitaphane-i Meşahir başlığı altında meşhur adamların hayatlarını havi bir seri eser neşrine başlıyarak Gütenberk, Galile, Napolyon, Diyojen, Franklen, Hasan Sabbah, Büfon, Ezop, Bermekilerden Yahya, Harunürreşid ve İbni Sina'ya aid olanları çıkarmıştır. Ebüzziya bunlardan başka 1305 (1888) te Namık Kemal'in tarihini neşre başlamış ve eserin methal kısmını çıkarmış ise de Abdülhamid'in iradesiyle toplattırılmıştır. Şinasi ve Namık Kemal'in eserlerini millete tanıtmak ve onları yaymak için son derecede himmet sarfetmiş olan Ebüzziya, Namık Kemal'in eserlerinden topladığı dikkate değer ibareleri «Cümel-i Müntahabe-i Kemal» adı altında üç defa bastırmış ve Namık Kemal'in vefatında hayatını anlatan ayrı bir risale çıkarmıştır. Ebüzziya, Lûgâti Ebüzziya adiyle resimli ve dikkate değer bir lûgât yazarak bir kısmını bastırmış, Şinasi'nin ilk defa 1280 (1864) de, ikinci defa 1287 (1870) de bastırdığı Durub-ı Emsal-i Osmaniye'sini birçok ilâvelerle 1302 şevvalinde (1885 temmuzunda) neşretmiştir.

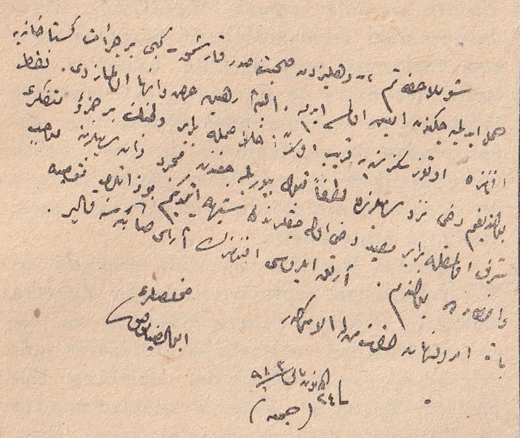
Güzel sanatların her sahasında büyük bir zevk sahibi olan Ebüzziya Tevfik, 1892 de İstanbul Sanat Okuluna Müdür oldu. 1894 te Şûrayı Devlet Bidayet Mahkemesi âzalığına tayin edildi. 15 muharrem 1305 (3 ekim 1887) te Ulâ Evveli rütbesini aldı. Abdülhamid devrinde birçok defalar hiçten sebeblerle tevkif edilerek isticvab edilen Ebüzziya, 10 nisan 1900 de gene hiçten bir sebeb yüzünden henüz Galatasaray Lisesinde talebe olan onsekiz yaşındaki büyük oğlu Talha ile beraber Konya'ya nefyedildi. 1908 de meşrutiyetin yeniden ilânı üzerine İstanbul'a döndü. Antalya Mebusluğuna seçildi. 31 mayıs 1909 da Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr'ını «Yeni Tasvir-i Efkâr» adiyle sekiz sahife olarak neşretmeye başladı. Basımı, tertibi, çeşidli ve ciddî mündericatı ile yayın tarihimizde önemli bir mevkii olan Yeni Tasvir-i Efkâr'da Ebüzziya bir taraftan en değerli eseri olan "Yeni Osmanlılar Tarihi" ni tefrika olarak yaydığı gibi Moltke'nin Şark Hâtıraları Tercümesini, Aleksandr Düma'nın Üç Tüfekçi'sini, Âli Paşa'nın Girid'e aid lâyihalarını, Leh ve Macar mültecilerine, Süveyş Kanalının inşasına, Mithat Paşa muhakemesine, Cavour ve Bismark'a, İran İnkılâbına, mebuslardan mürekkeb bir heyetle Londra'ya yaptığı seyahate aid hâtıralar ve vesikaları da tefrika olarak neşretti.

Ebüzziya İstanbul'a döndükten sonra Mecmua-i Ebüzziya'yı yeniden neşre başladı ve vefatına kadar altmış altı sayısını çıkardı. Meşrutiyetten sonra çıkardığı nefis eserler arasında kendisinin Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye'sinin son tab'ı ile «Ne Edat-ı Nefyi Hakkında Tetebbüat» adlı eseri, Mehmed Galib Bey'in «Sadullah Paşa yahud Mezardan Nida» sı ve Sıvas Mebusu Sayın İbrahim Âlaeddin Gövsa'nın «Çocuk Şiirleri» vardır.

Tasvir-i Efkâr gazetesi Kâmil Paşa Kabinesi tarafından 25 aralık 1912 de kapatıldığı için yerine Ebüzziya, İntihab-ı Efkâr gazetesini çıkardı. 11 ocak 1913 tarihli sayısında çıkan başmakale üzerine bu gazete de hükûmetçe kapatıldı. Yerine 13 ocak 1913 te Tefsir-i Efkâr çıktı. Fakat bu gazete de ilk sayısında tatil edildi ve matbaası kapatıldı. Ebüzziya da tevkif edilmek istendi. Çok sert bir havada esasen rahatsız olan Ebüzziya'nın Erenköy'ünden İstanbul'a kadar getirilmesi romatizmasını şiddetlendirdi. Evinde birkaç gün istirahat etmeğe mecbur oldu. Kâmil Paşa Kabinesinin 23 ocak 1913 te istifaya mecbur olması üzerine yerine gelen Mahmud Şevket Paşa Kabinesi, 25 ocak 1913 te Tasvir-i Efkâr'ın yenidan çıkmasına müsaade etti. Ebüzziya, yeni kabinenin yaptığı tevkifler üzerine "Yeni Mevkuflar" başlığı altında yazdığı son makalesini 27 ocak 1913 te gazete idaresine bizzat getirdi ve oğlu Velide verdi. Evine gitmek üzere köprüden Haydarpaşa vapuruna binmiş iken vapurun hareketinden önce kendisine bir fenalık geldi. Ve yanında bulunan Dr. Besim Ömer Paşa tarafından alınan tedbirlere rağmen hayata gözlerini yumdu.

Ebüzziya Tevfik; Şinasi ve Namık Kemal okulunda yetişmiş değerli bir inkılâbcı, bu ediblerin eserlerini memlekette neşir ve tamime çalışmış ve birçok faydalı eserlerle halkın seviyesini yükseltmeğe uğraşmış değerli bir edebiyatçıdır. Yüksek zevki, güzel sanatların her şubesinde kendisine mümtaz bir mevki temin etmiştir. Küfî yazısına yeni ve güzel bir inkişaf vermişti. Arabesk tezyinatta üstaddı. Yıldız Camiinin iç duvarlarını süsliyen küfi yazılı âyetler ve tezyinat onun eseridir. Konya'da müfti iken de orada arabesk tezyinatlı ve küfi yazılı duvar seccadeleri işine revaç verdirmişti. Güzel yazar ve yazdığını tatlı tatlı okuturdu. Hayatında daima ileri fikirleri müdafaa etmekten geri durmamıştır. 1908 de Meclisi Mebusanda Mithat Paşanın Heykelini dikmek için verilen takriri imzalıyanlar arasında o da başta gelmektedir. Ebüzziya Tevfik'in memlekete büyük bir hizmeti de Türk matbaacılığını garptaki örnek-

lerine göre en yüksek dereceye çıkarmağa muvaffak olmasıdır. Bastığı eserlerin nefaseti, zamanında garb basım âleminin bilhassa takdirini celbederdi. "Times„ gazetesinin Ebüzziya Matbaası hakkında takdirini havi fıkrasının 1891 senesine mahsus Nevsal-i

Ebüzziya'nın el yazısı ve imzası
Sadrazam Mahmud Şevket Paşaya yazıp gönderemediği bir mektubdan

Marifet'in kabında basılan resmine baktıkça insan bunun elli dört sene evvel basıldığına inanmaz ve güzelliğine bakmakla doyamaz. Laypzig'de Matbuat Cemiyeti 1890 da Ebüzziya'ya neşrettiği eserlerden dolayı bilhassa kendisine bir takdirname ve bir şeref madalyası göndermiştir. Matbaai Ebüzziya'nın her sene çıkardığı biribirinden güzel eserler, basım âleminin en yüksek merkezi olan Laypzig-de Basın Cemiyeti tarafından kabul edilir ve Cemiyet tarafından basılan albüme alınırdı. Her sene dünyanın her tarafından gelen dört binden ziyade örnekten ancak dört yüzü Cemiyet tarafından kabul edilerek albüme konulduğu halde Ebüzziya Matbaasında çıkan bütün eserlerin kabul edilmesi Ebüzziya'nın Türk matbaacılığını ne kadar yüksek bir dereceye çıkardığını ispat eder.

Büyük oğlu «Ziya» sını (1870-1896) kendi sağlığında kaybetmiş ve bu ölümün acısı onu hayatının sonuna kadar zehirlemişti. Türk yayın âleminde mühim mevkileri olan diğer iki oğlundan Talha Ebüzziya (1882 - 1921) kendisinden sekiz sene sonra ve küçük oğlu Velid Ebüzziya ise (1884-1945) son günlerde hayata gözlerini yumdular.

Kısa bibliyografya: Makalede adları geçen gazeteler, dergiler ve eserler.
(İhsan Sungu)

EBÜZZİYA, VELİD — (1884 - 1945) Türk basın ailesinin tanınmış simalarından olan Velid Ebüzziya 1884 te İstanbul'da doğmuştur. Gene Türk basın ve basım tarihinin değerli şahsiyetlerinden Ebüzziya Tevfik'in oğludur. Velid, sürgünde iken babasının yazılarında iğreti ad olarak kullandığı ve sonra da hayatının sonuna kadar muhafaza ettiği «Ebüzziya» yı, kendine soyadı edinmek hususunda büyük bir ısrar ve taassub göstermiştir. Onun bu ısrarında, babasının hatırasına olan derin sevgi ve saygısı âmildir.

Tahsili: Galatasarayda okumıya başlamış, sekizinci sınıfta iken (1900) babasının ve gene Galatasaray'ın on birinci sınıfındaki ağabeyisi Talha'nın Konya'ya sürülmeleri üzerine mektebden çıkarılmıştır. Daha sonra, Sen Benua Fransız Lisesine girmiş ve buradan diploma almıştır. Liseyi bitirdikten sonra hukuka devama başlamış, fakat geçim mecburiyeti karşısında terkederek Düyunu Umumiye Tercüme Kaleminde memur olmuştur. 1908 de İkinci Meşrutiyetin ilânı üzerine babası ve kardeşi Konya'dan İstanbul'a dönmüşler; Velid de Avrupa'ya gitmek fırsatını bulmuş ve hukuk tahsilini Paris'te ikmal etmiş, aynı zamanda Siyasî İlimler Mektebinden de mezun olmuştur.

Gazeteciliğe başlayışı: Yüksek tahsilini bu suretle Avrupa'da yapan Velid, memlekete dönünce babasının malı olan Tasviri Efkâr gazetesinde ve babasının yanında gazetecilik hayatına atılmıştır. 1913 te babasının ölümü üzerine gazetenin başmuharrirliğini üstüne almış ve kardeşi Talha ile birlikte 1918 e kadar gazeteyi çıkarmağa devam etmiştir.

Mütareke ve millî mücadele de: Mütarekede İstanbul'un işgali sırasında Şehzadebaşı'nda şehid edilen askerlerin fotoğrafilerini çekip teksir ederek etrafa yaydığı için tevkif edilerek Malta'ya sürülmüştür. Bu arada ağabeyisi Talha Bekirağa Bölüğü mahzenlerinde hapsedilmiş ve ölümüne sebebiyet verilmiştir. Velid zaferden evvel İstanbul'a dönüşünde «Tevhidi Efkâr» gazetesini tesis ederek işgal kuvvetlerinin ve İstanbul hükûmetinin tazyiklerine rağmen bir an mücadeleden geri kalmamış, yazılariyle umumî efkârda millî mücadele lehinde derin tepkiler yaratmış ve bu yayınlariyle işgalden ıstırab duyan gönüllere su serpmiştir. Velid bir taraftan gazetesinde fırsat buldukça ve imkân nisbetinde yabancı sansürle ve Said Molla, Nemrut Mustafa, Damad Ferid gibi vatan hainleriyle mücadele ederken bir taraftan da icra komitesi âzası bulunduğu M. M. Grupunda Anadolu'ya mühimmat ve malzeme kaçırmak işlerinde kahramanca çalışmıştır. Velid bu işleri çok defa, yalnız bir idareci gibi değil, cephane depolarını soymak, mavnadan mavnaya sırtında çuval, sandık taşımak ve cephane yüklü mavnaların dümenine geçip bunları işgal filolarının arasından geçirerek Karadeniz yoliyle Anadolu'ya ulaştırmak suretile de yapmıştır.

Velid Ebüzziya

Zaferden sonra: Velid, gerek gazetesindeki vatanperverane neşriyatı ve gerekse M. M. Grupundaki değerli hizmetleri dolayısiyle İstiklâl Madalyasiyle taltif edilmiştir.

Cumhuriyetin ilânından sonra: Gazetesindeki bazı neşriyat dolayısiyle evvelâ İstanbul, sonra Diyarbakır İstiklâl Mahkemelerine sevkedilmiş, her birinden de beraat ederek Takriri Sükûn Kanunu mucibince kapanan gazetesine neşir müsaadesi verilmiştir. Ancak, bir müddet gazetecilik hayatından çekilerek 1881 de babasının tesis ettiği «Matbaai Ebüzziya» nın idaresi ve kitabları ile meşgul olmuştur.

Sonra 11 haziran 1935 te «Zaman» gazetesini tesis ederek bunu 19 nisan 1936 tarihine kadar devam ettirmiştir.

1940 ta kardeşi Talha'nın oğlu Ziyad'ın tesis ettiği Tasviri Efkâr'da tekrar başmuharrirliğe başlamış, bir taraftan da matbaasında bastırdığı kitab yayınlarında bulunmuş, son zamanlarda da başında bulunduğu bir yazı heyeti marifetiyle «Fen ve sanat ansiplopedisi» ni forma forma neşre başlamıştır.

Ölümü: Velid, 1944 sonlarında zatürreeye yakalanmış, fakat birkaç kere tepen hastalık, nihayet Alman Hastanesine yatırılmasını gerektirmiştir. Bununla beraber Velid hastalıktan kurtulamıyarak 11 ocak 1945 te gözlerini hayata kapamış, basın mensublarının ve dostlarının gözyaşları arasında Bakırköydeki ailesi mezarlığına gömülmüştür.

Türk basınına hizmetleri: Velid'in matbaası ve gazetesi Türk gazetecilerinden birçoğuna mekteb vazifesi görmüş, bunlar Velid tarafından yetiştirilmiş veya yetişmelerine Velid delâlet etmiştir. Avrupa gazetecilik ve matbaacılığının yeniliklerini ilk defa memlekete sokan Velid olmuştur. Meselâ ilk rotatifi getirip kullanan, gazeteyi ilk defa resim ve haritalarla süsliyerek daha çekici bir hale getiren o olduğu gibi gündelik gazetelerde spor yazılarına ve tenkidlerine ilk defa yer veren, hattâ bir futbol maçına bir gazete namına ilk defa bir kupa koyan o olmuştur. Kısacası Türkiye'de modern gazetecilik, Velid'in çıkardığı Tasviri Efkâr'da başlamış ve yavaş yavaş yayılmıştır.

Karakteri: Ebüzziya Zade Velid pek kuvvetli bir anlama ve seciye sahibi idi. İnandığı fikirlere, her ne pahasına olursa olsun bağlı kalır, bu hususta fedakârlık yapmaktan ise, daima, hususî menfaatlerini, hattâ rahat ve huzurunu feda etmekten çekinmezdi. Şahsına karşı yapılan fenalıkları müsamaha ile karşılar, fakat memleket menfaatine aykırı bir hareketi katiyen affetmezdi. Fikir ve kanaatlerine taassub derecesine varan bağlılığı birçok itirazlara vesile olmuş, fakat bu bağlılıklarında samimî oluşu ve hiçbir menfaat hissile hareket etmeyişi, muarızlarının bile takdirini celbetmiştir. Pek çok sahalarda ileri fikirli olan Velid millî ananelerin muhafazasında son derece muhafazakârdı. Ananeye bağlılığı ve akide kuvvetini millî muvaffakıyetin temeli sayar ve bunun terakkiye bir engel teşkil etmediğine misal olarak İngiltere ve Japonya'yı gösterirdi.

Velid, en büyük sevgilerini, hiç şüphesiz vatan ve milletine, gazeteciliğe ve okumağa ayırmıştı. Velid'in bütün hayatı vatan ve milletine hizmet edebilmek gayretleriyle, gazetecilik etmekle, okuyup yazmakla geçmiştir denilse yanlış olmaz.

Meslekdaşlarından mürekkeb olan İstanbul Basın Birliğinin kendisi hakkında verdiği hüküm şudur: «Türk matbuatının yüz akı». Bu tavsif Velid'in karakter ve şahsiyetini izaha kâfidir. *(G. R.)*

EKREM, RECAİZADE, MAHMUD — (1847 - 1913) 14 mart 1847 (1 mart 1263) de İstanbul'da Vaniköy'ünde doğdu. Babası Takvimhane Nazırı, Vak'anüvis ve Hattat Mehmed Şakir Recai Efendi, annesi de Sultan Mahmudun mabeyincilerinden Seyfullah Beyin kızı Rabia Adviye hanımdır.

Recai Efendinin silsilenamesi Segedin Serçeşmesi Mahmud Çelebiye, ondan da Gazi Demirtaşoğlu Umur Beye dayanır. Ailenin menşei Balıkesir vilâyetinin Kepsut nahiyesidir.

Hayatı: Ekrem iptidaî tahsilini Vaniköy Sıbyan mektebinde, rüşdiye tahsilini de Beyazıddaki Mektebi İrfan'da tamamladıktan sonra Harbiye İdadisine verildi, orayı da bitirip Harbiyeye geçti. Fakat zayıf ve nahif bir çocuk olduğundan, zabitliğe elverişli görülmediği için açığa çıkarıldı. O za-

man vergi kalemi kâtibliğile devlet hizmetine girdi. Az zaman sonra Hariciye Mektubî Kalemine nakledildi. O münasebetle, Hariciye Tercüme odasında bulunan Namık Kemal ile tanıştı. Büyük ihtilâlci şair, Ekreme kendi ülküsünü kolayca aşıladı. Edebî yeniliğin, temellerini birlikte kurmayı kararlaştırdılar.

O sırada, meşhur Hürriyet Sadrâzamı Mithat Paşa Şurayı Devlet Reisliğine nasbolunmuş, orada ıslahat yapmıya girişmişti.

Recaizade Mahmud Ekrem

Ekremin, daha o zamanlar söylenmekte olan seciye selâbeti, Mithat Paşanın da mazharı takdiri olmuştu. Henüz yirmi iki yaşındaki bu değerli genci, Paşa yeniden ve üç bin kuruş aylıkla Mülkiye Dairesi muavinliğine getirdi.

1874 yılında Şûrayı Devlete âza, 1877 de Mebusan Meclisi nezdine Komiser tayin edilen Ekrem Bey, 1908 de İkinci Meşrutiyetin ilânına kadar Şûra âzalığında kaldı. Ayni sene, ilk Meşrutiyet kabinesini kuran Kâmil Paşa, onu yüksek tahsil gençliğinin ve efkârı umumiyenin israrlı talebleri üzerine kabinesine Evkaf Nazırı olarak aldı. Bir kaç ay sonra, Evkaftan Maarife geçen Ekrem Bey bilâhare Âyan âzalığına seçilmekle vükelalıktan istifa etti.

Doğduğu gündenberi bünyece zayıf ve hastalıklı olan ve hattâ bu yüzden askerlik mesleğinden ayrılan Ekrem Bey bir bir ölen üç evlâdının acısı ile mânen de zedelenmiş olarak 31 ocak 1913 (orijinal tarihi ile 18 kânunusani 1329) te Anjin de puvatrin'den öldü ve vasiyeti mucibince Kandillide küçük mezarlığa, sevgili oğlu Nejadın yanına gömüldü.

Tanzimat edebiyatının en yüksek simalarından biri olan Ekrem için büyük bir şairdi denemez. Edebiyat tarihimizin onun hakkında bugün vermekte olduğu hüküm, kendisinin edebî yeniliğimizin alemdarlık ve mücahidlik vazifesini ifa etmiş olmasıdır.

Şinasi ile Namık Kemalin edebî ideolojisini, hasımlarına karşı müdafaa eden, Mülkiyede ve Galatasaraydaki yedişer yıllık muallimliği esnasında o ideolojiyi yayan ve yürüten, tek başına Ekrem olmuştur demek yanlış olmaz. Muallim Nacinin gerek şahsiyeti ve gerek taraftarlariyle mücadeleleri meşhurdur.

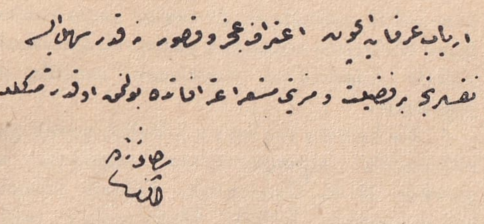
Edebiyat tarihimizde başlı başına bir devir teşkil etmiş olan «Serveti Fünun» mektebini kuran, genç istidadları bir araya toplayıp onların birer şöhret olmasını temin eden de gene Ekremdir. Onun edebî mürebbiliğini ve edebiyat bahsindeki yeditulâsını takdir ve tevkir eden o devrin edibleri, kendisine (Üstadı Ekrem) ünvanını lâyık görmüşlerdi ve o ünvan ile hitab ederlerdi.

Son derece afif, nezih, mütedeyyin, zarif ve bununla beraber ziyadece alıngan ve seriülinfial olan Ekrem Bey hal ve tavırlarile de zamanının insanlarına örnek olmuş ve ammenin hürmetini ve muhabbetini kazanmıştı. Cenazesine resmî şahsiyetlerle orta ve yüksek tahsil gençliğinden ve münevver kütleden başka halktan da binlerce kişinin iştiraki, yol üzerindeki bütün mağaza ve dükkânların kapanması, hele Harb Okulu talebesinden bir müfrezenin «eski mekteb ve silâh arkadaşları» nın tabutunu taşımak civanmerdliğini göstermesi o umumî sevgi ve saygıların pek önemli bir delilidir.

E s e r l e r i : Ekrem Bey edebiyatın her nevinde muhtelif kıymetlerde eserler vermiştir. Manzum eserleri arasında: Tefekkür, Nağmei Seher, Birinci, İkinci ve Üçüncü zemzemeler ve Nijadı Ekrem en meşhurlarıdır. Roman olarak, yeni harflerle de basılmış olan «Araba Sevdası» gerçekten muvaffak olmuş bir eserdir. «Takdiri Elhan» adı ile ve Menemenli Zade Tahir Beyin «Elhan» ismindeki şiir mecmuasını vesile ederek yazmış olduğu tenkid eseri, zamanında bir fırtına koparmış ve eskilik - yenilik dâvasının yenilik lehine neticelenmesini sağlamıştır. Ekrem Beyin, ölümünden sonra yayınlanmış, «Çok Bilen Çok Yanılır» adında bir de güzel tiyatro piyesi vardır.

İki sene sonra doğumunun yüzüncü yıl dönümünü anacağımız E k r e m B e y, m i l l î k ü l t ü r ü m ü z e y a p t ı ğ ı h i z m e t l e r l e, milletin hâtırasında yaşamağa hak kazanmış büyük ediblerimizdendir.

Recaizade Ekrem Beyin eserleri şunlardır: Talimi Edebiyat, Lânei Seher, Yadigârı Şebab, Nâçiz, Pejmürde, Şemsa, Zemzeme (3 kısım), Müntahabat mecmuası, Mes pri-

Recaizadenin elyazısı ve imzası

sones tercümesi, Takrizât, Tefekkür, Nijadı Ekrem (iki cild), Afife Anjelik, Atala Tercümesi, Çok Bilen Çok Yanılır, Muhsin Bey, Araba Sevdası, Kudemadan Birkaç Şair, Takdiri Elhan.

B i b l i y o g r a f y a : Ali Ekrem; Recaizade Mahmud Ekrem Bey, Hayatı ve âsarı, İstanbul 1339, Darülfünun neşriyatından. İsmail Habib; Edebî Yeniliğimiz. Murad Uraz; Ekrem Bey. (Ercümend Ekrem Talu)

GÜLHANE ASKERÎ DOKTOR TATBİKAT OKUL VE KLİNİĞİ — Geçen asrın sonlarına doğru o zaman memlekette mevcud ve her ikisi de Askerî Mektebler Nezaretine bağlı bulunan Askerî ve Mülkî Tıbbiyei Şahane mekteblerinde tıb öğretiminin zamanın gerektirdiği yeniliklerden uzak kaldığı başta Mekâtibi Askeriyei Şahane Nazırı Müşir Zeki Paşa olduğu halde ilgililerin dikkatini çekmiş ve bu noksanı sağlamak için çareler aramıya yöneltmiştir.

Evvelâ gerek mevki ve gerekse bina itibariyle fena vaziyette bulunan mektebe modern bir bina yapmak düşünülmüş, Haydarpaşa'daki Tıbbiye Mektebi binasının inşasına başlanmış, yeni öğretim unsurları yetiştirilmek üzere de Avrupa'ya yetişmiş genç tabiblerin en seçkinlerinden gönderilmiş, diğer yandan da mekteblerde lüzumlu yenilik ve değişiklikleri yapmak üzere yüksek iktidarlı bir Avrupa'lı profesörün getirtilmesi çaresi aranmıya başlanmıştır.

Prusya Maarif Nezaretinin tavsiyesi ile Bon Üniversitesi profesörlerinden Dr. Rider'in «Mekâtibi Tıbbiyei Şahane Müfettişi ve Seririyatı Dahiliye ve Hariciye Profesörü» ünvanı ve mirlivalık rütbesiyle, Hamburg Eppindorf Hastanesi kıdemli asistanlarından Dr. Deyke'nin de onun muavini olarak kaymakamlık rütbesiyle getirilmeleri kararlaştırılmış ve 1898 senesi mayısında Berlin Sefaretimizde konturata bağlanmışlardır.

İstanbul'a gelen Prof. Rider Paşa Tıbbiye mekteblerinde yaptığı tetkikleri neticesi Türkiye'deki tıb öğretimini pek bozuk bulmuş ve bunu düzeltmenin hemen mümkün olamıyacağını, mevcud hocaların bir çoğu zamanın bazı kudretli büyükleri himayesinde olduklarından bunları değiştirmeğe teşebbüsün bir netice veremiyeceğini ve esasen bunların yerine koyacak yetişmiş öğretim elemanlarının da mevcud olmadığını düşünerek gayeye daha uzun, fakat daha emin bir yoldan yürümeyi, yani evvelce başarılı bir iş gösterip etrafın emniyetini kazandıktan sonra o zamana kadar yetiştireceği elemanlarla esaslı gayeye ulaşmağı tercih etmiştir. Bu maksad için konturatında bulunan kendisine büyük bir hastane verilmesi maddesinden faydalanarak ve hastane binası olmak üzere kendisine teklif edilen Topkapı Sarayı sınır duvarları içindeki «Gülhane Rüşdiyesi» binasını hemen beğenmiş, bu binayı dört ay içinde bin dörtyüz altın lira sarfiyle yüz elli yataklı ve yeni usullere çalışan modern bir klinik haline koyarak 30 aralık 1898 tarihinde «Gülhane Seririyatı» adiyle ve basit bir açılış töreniyle faaliyete getirmiştir. Bu müessesenin bugüne kadarki iş görümünü başlıca beş devreye ayırmak onu tanıtmayı kolaylaştırır kanaatindeyim.

B i r i n c i d e v r e : Rider - Deyke devresi olup buna İstibdat devresi de denilebilir. Büyük bir kısmı İkinci Hamid'in Padişahlık devrine ve son iki senesi de Meşrutiyet inkılâbının keşmekeş zamanına tesadüf eder (1898 - 1909). Bu devrede müessesenin başlıca ödevi, Tıbbiye mekteblerinden noksan bilgiyle çıkan hekimlerin bu noksanlarını ikmal etmek, geleceğin tıb hocalarını ve modern manada mütehassıs hekimleri yetiştirmekti. O devrin asrî bilim husussundaki taassub ve bilgisizliğinden, Padişahın evhamından ve bu evhamı istismar eden birçok hafiyelerin jurnallerinden doğan sayısız müşküllere rağmen bu devrede müessese Rider Paşanın dirayet ve teşkilâtçılık kudretiyle, bütün ödevlerini başarmış ve memlekete birçok değerli profesör ve mütehassıslar yetiştirmeğe muvaffak olduğu gibi Askerî Tıbbiye Mektebinden çıkan hekimlere de bir senelik stajları zarfında asrî tababetin esaslarını öğretmeğe ve göstermeğe muvaffak olmuştur. Bu devrede yetişen seçkin üstadların başlıcaları şunlardır :

Rahmetli Prof. Süleyman Numan, Ziya Nuri, Asaf Derviş Paşalarla Raşid Tahsin, Eşref Ruşen, Ziya Gün, Hamdi Suad, Kerim Sebati Gürgün, Kenan Tevfik, Reşad Rıza Kor, Refik Münir Keskingil, Şemsettin Ateş, İhsan Sami Garan ve halen emekli bulunan Profe-

Gülhanenin talim heyeti ve asistanları (1907)

Soldan sağa, oturanlar : Prof. İhsan Ali, Şemseddin Ateş, Raşid Tahsin, Deyke, Viting, Süleyman Numan, Orhan Abdi. İkinci sıradakiler: Reşad Rıza, Kâzım, Raif, İbrahim Etem, Mazhar Uzman, Refik Münir, Refik Saydam, Talât Çamlı, Rüştü Receb, Haydar İbrahim, Cavid, Mustafa Midilli, Tevfik Sağlam. Üçüncü sıradakiler: Tevfik, ..., İsmail Hakkı, Fuad Kâmil, operatör Emin, Asım.

sör Tevfik Receb Örensoy, Orhan Abdi Kurtaran, Süreyya Ali, Haydar İbrahim Aydar ve muvazzaf Ord. Prof. Tevfik Sağlam, Mazhar Osman Uzman. Bunların hemen ekserisi 1908 Meşrutiyet inkılâbından sonra yeni tesis edilen İstanbul Darülfünunu Tıb Fakültesinin öğretim temellerini teşkil etmişler, birtakımı da memlekette yeni sıhhî müesseseler kurmuş ve idare etmişlerdir.

Rider Paşa, o zaman yeni yapılmakta olan Haydarpaşa'daki Tıbbiye Mektebini gezerken kazaen iskeleden düşerek iki değnekle yürüyecek derecede daimî malûl kalması üzerine 1904 te emekliye ayrılarak memleketine dönmüş ve yerine esasen miralay rütbesine yükselmiş olan muavini Prof. Deyke'ye mirlivalık rütbesi verilerek müdür tayin edilmiştir. Bu zatın idaresi 1907 ye kadar devam etmiş, o tarihte bu da memleketine avdet ederek yerine hariciye profesörü Viting Paşa müdürlüğe getirilmiştir.

İ k i n c i d e v r e : 1909 - 1914 arasındaki altı senelik zamana aid olup buna Viting Paşa veya Meşrutiyet devresi denilebilir. Bu devrede, Meşrutiyet inkılâbını müteakib, İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı olmak üzere Tıb Fakültesi teessüs etmiş ve öğretim heyeti Gülhane'de yetişen isimleri yukarıda yazılı profesörlerle kuvvetlendirilmiş, programları ıslah ve tamamlanmış bulunuyordu. Diğer yandan da otuz üç senelik İstibdad devrinde tamamen bakımsız kalmış olan Türk ordusunun zamanın gerektirdiği şekilde düzenlenmesine ve yeniden kurulmasına başlanmış olduğundan bu yeni orduya lâyık sıhhiye subaylarının da yetiştirilmesi icabediyordu. Viting Paşa bu olayları göz önüne alarak Gülhane'nin programlarını bu ihtiyaca göre yeniden tertibledi ve müessesenin eski ismi olan (Gülhane Seririyatı) yerine (Gülhane Tababeti Askeriye Tatbikat Mekteb ve Seririyatı) adını teklif ve kabul ettirdi. Esasen Gülhane'nin bütün öğretim elemanları yeni teşekkül eden Tıb Fakültesine devredilmiş olduğundan bizzat kendisinin yetiştirdiği talebenin seçkinlerinden yeni ve genç bir öğretim kadrosu teşkil ile yeni ödevine başladı. Bir yandan da eski seririyat binasının yanında metrûk bir halde duran Dulhane ismindeki harabeyi tamir ve ıslah ve her iki binayı birbirine bağlıyan ara kısmı yeniden inşa ettirerek seririyat yatak kadrosunu genişlettiği, lâboratuvarlarını büyüttüğü ve çoğalttığı gibi yeniden askerî tababet bakımından gerekli imalâthaneler tesis etti, kurslar açtı. Bu veçhile müesseseye yakışan askerî ve tıbbî hüviyetini verdi. Bu yeniliklerin yapılmasında o zaman Harbiye Nazırı olan Mahmud Şevket Paşanın büyük himmet ve yardımını hayırla anmak bir borçtur.

Viting Paşa

Ü ç ü n c ü d e v r e : Gerek Balkan Harbi ve gerekse Birinci Dünya Harbi esnasında ceman altı sene müessese, öğretim işini bırakıp tamamiyle ihtiyat vatan hastanesi işiyle meşgul oldu.

D ö r d ü n c ü d e v r e : Birinci Dünya Harbini müteakıb müessesenin tamamiyle Türk idareci ve öğreticileri eline geçtiği, yani tamamiyle millî bir şekil aldığı devredir. Bu devrenin ilk kısmı (1918 - 1923) adı geçen harbin mütarekesine ve İstanbul'un düşman askerleri tarafından işgal edildiği bir zamana tesadüf eder. Bu zamanda müessesenin binaları Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve bir ecnebi askerî hastanesine tahvil edilmişti. Bu zamana mütareke devresi demek caizdir.

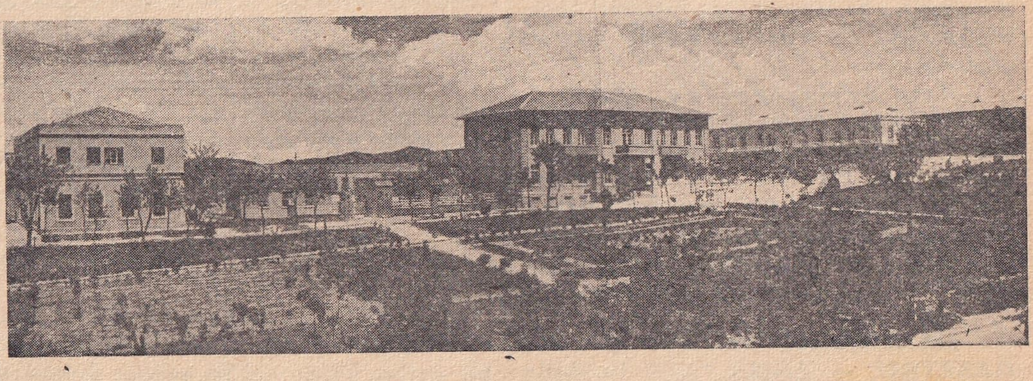
Memleketin Gülhane'ye olan ihtiyacı zamanın hükûmeti tarafından gözönüne alınarak müessese Beyoğlu'ndaki Gümüşsuyu Askerî Hastanesine nakil ve oraya birkaç seyyar ahşab baraka ilâvesiyle faaliyete getirilmiştir.

İstiklâl Harbi sonuna kadar Gümüşsuyu'nda kalan müessese İstanbul'un kurtuluşundan sonra esas yurduna nakledilmiş ve dört işgal senesinde tamamiyle harabeye dönmüş olan binası ıslah ve tamir edilmiş, bütün malzeme ve âletleri yenilenerek D ö r d ü n c ü d e v r e n i n i k i n c i k ı s m ı faaliyetine başlamıştır. Bu devreye C u m h u r i y e t d e v r i ismini vermek doğru olur. Bu devrede eski rüşdiye binasının üstüne bir kat ilâvesiyle seririyat yatak adedi üç yüze çıkarılmış, poliklinik ve lâboratuvarlar genişletilmiş ve daha verimli bir şekle sokulmuştur.

Dördüncü devrede stajyerler için birinci ve ikinci devre programlarının esasları birleştirilerek hem umumî tıb bilgi ve görgüsünü çoğaltmayı ve noksanlarını tamamlamayı ve hem de asker hekimliği bilgisini öğretmeyi sağlıyacak bir program tertib edildiği gibi memleketin fazlasiyle muhtac olduğu mütehassıs tabib ihtiyacını karşılamak üzere asistan kadrosu genişletilerek fazla mütehassıs yetiştirilmesi sağlanmıştır. Bu devrede yetişenlerin bir kısmı halen Tıb Fakültesinde ve Gülhane'de tıb öğretimi ile meşgul profesörler ve doçentler olup diğer bir çoğu da askerî ve sivil hastanelerde mütehassıslık ve baştabiblik yapmaktadır.

Gülhane Müessesesine daha esaslı bir şekil vermeyi kararlaştıran Türkiye Cumhuriyeti Millî Müdafaa Vekâleti 1937 de bu müesseseye üç yüz yataklı yeni bir pavyon ilâvesine karar vermiş, bunun üzerine inşaata müsaade için İstanbul Belediyesine müracaat edilmiştir. Alınan cevabda müessesenin bulunduğu mahal Prost plânı mucibince arkeoloji parkı sahası içinde bulunduğundan izin verilemiyeceği bildirilmiş ve müessesenin Mecidiyeköyü civarına nakli tavsiye olunmuştur.

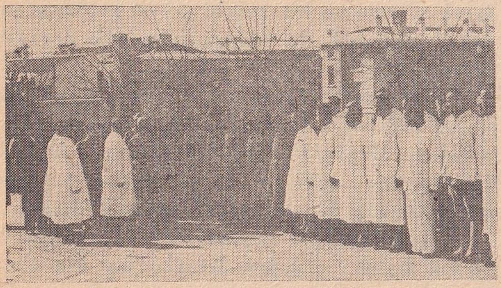
Bulunduğu yerde tekemmülü mümkün olamıyacağı ve yeniden başka yerde istenilen şekilde yapılması milyonlarca lira ile kabil olacağı anlaşılınca bunun Arkara'da henüz yenileştirilerek tamir ve birçok kısımları da yeniden ve mükemmel bir şekilde ilâve suretiyle inşa olunan Cebeci Askerî Hastanesine

"Gülhane Askerî Doktor Tatbikat Okulu ve Kliniği,, nin Ankara'da şimdiki binası

nakli ve orada tekemmül ettirilmesi muvafık görülmüş ve 23 temmuz 1941 tarihinde kırk üç senelik yuvasından Ankara'ya nakledilmiştir.

Geçen dört sene zarfında Ankara'daki klinik binalarına yapılan ilâvelerle yatak adedi yedi yüz elliye çıkarılmış olup ayrıca ye-

İnönü'nün Ankara'da Gülhaneyi ziyareti

dek sıhhiye subayı yetiştirilmek üzere her sene müesseseye gönderilen Tıb Fakültesi Eczacı ve Dişçi Mektebleriyle Kimya Fakültesi mezunlarının tedrisi için iki yüz elli kişilik bir Yedek Sıhhiye Subay Okulu ve yüz talebelik bir Ordu Hastabakıcı Hemşire Okulu, mevcud otopsihanenin üstüne bir kat ilâvesiyle mükemmel bir Patoloji Enstitüsü yaptırılmıştır. Üç milyon liraya yakın bir para ile yaptırılmakta bulunan büyük, üç katlı bir poliklinik binası ile ameliyathaneler dairesinin son kısımlarının da ihalesi yapılmış bulunmaktadır. 1945 malî senesi sonunda bu inşaatın bitmesiyle müessese kliniklerinde yatak adedi bine çıkarılmış olacaktır.

Elhasıl Gülhane Müessesesi bugün Ankara'nın Cebeci semtinde (Gülhane Askerî Doktor Tatbikat Okul ve Kliniği) adiyle ordu sıhhiye subaylarını ve diğer sıhhiye elemanlarını yetiştirmeğe yarıyan müteaddid okul, enstitü ve lâboratuvarlariyle mükemmel bir askerî tıb akademisi şeklinde faaliyetine devamla eskiden olduğu gibi bir yandan Türk ordusu sıhhî elemanlarını ve diğer yandan da memlekete yüksek bilgili ve iyi görgülü mütehassısları yetiştirmekte devam etmektedir.

Ben Ankara'ya naklinden sonraki devreye b e ş i n c i yenileşme ve olgunlaşma devresi ismini muvafık görmekteyim.

Bu mübarek müessesenin bugüne kadar yaptığı hizmetler kadirbilir İstanbul Üniversitesi öğretim heyeti tarafından son defa hazırlanan (Üniversite Öğretim Mesleği Üyeleri Hakkında Kanun Lâyihası) ismindeki lâyihanın mucib sebebler kısmının on altı ve on yedinci sayfalarında aşağıki cümlelerle takdir edilmiş ve belirtilmiştir: «Memleketimizde hekimlik mesleğinin gelişim ve ilerlemesinde önemli rolü olan müesseselerden birinin de Gülhane Doktor Tatbikat Okul ve Kliniği olduğu malûmdur. Ötedenberi bu kurumda profesör olmuş değerli tıb üstadlarının bir kısmı Tıb Fakültemiz öğretim heyetinde yer almışlardır. Bu itibarla Tıb Fakültesi öğretim kadrosu için esaslı bir kaynak olan bu müessese.....»

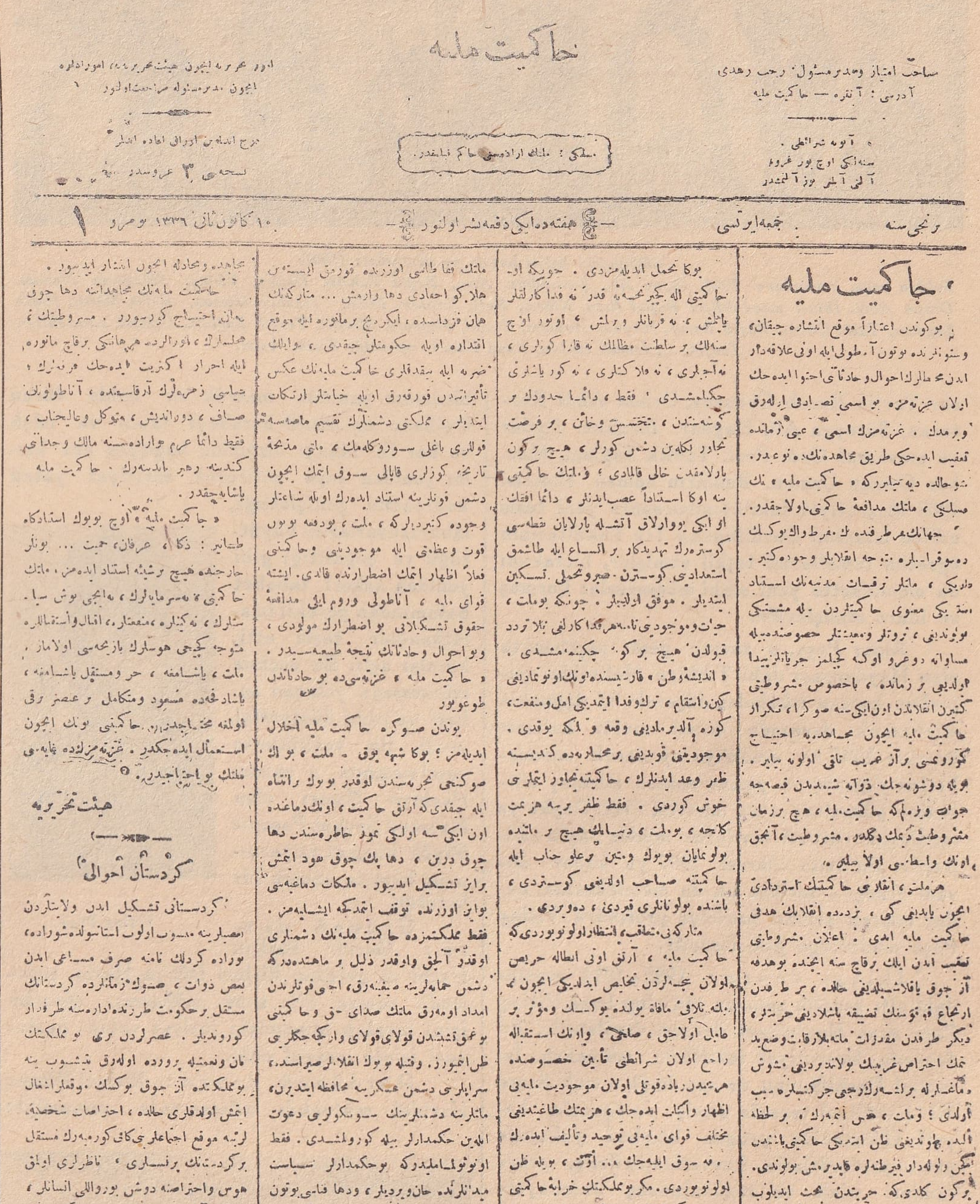
K ı s a b i b l i y o g r a f y a : Ord. Prof. Gl. Dr. Tevfik Sağlam; Gülhanenin Tarihçesi, Askerî Tıb Mecmuası: cild 56, eylül 1927 kongre nushası. Ord. Prof. Gl. Dr. Tevfik Sağlam; Türk Hekimliğinde Gülhanenin Rolü: Askerî Tıb Mecmuası, sene 73, temmuz 1944 nushası.

Em. Tümgeneral Prof. Dr. (Niyazi İsmet Gözcü)

HÂKİMİYETİ MİLLİYE (ULUS) GAZETESİ — Atatürk millî hareketin ilk gazetesini 14 eylül 1919 da Sıvas'ta kurmuştu (bak : Aylık Ansiklopedi, numara 5, sayfa 146). Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti heyeti temsiliyesi 27 aralık 1919 da Ankara'ya gelince 1 0 o c a k 1 9 2 0 de «Hâkimiyeti Milliye» gazetesi de Ankara'da bu heyet adına Atatürk tarafından kurularak çıkmağa başladı. Dil inkılâbı üzerine, Büyük Kurucusunun tasvibiyle «Ulus» adını alması 16 ekim 1935 tarihindedir.

Hâkimiyeti Milliye'nin başlığı ilkönce Arab harfleriyle otuz altı punto nesih olarak dizilmiş, on ikinci sayısında güzel bir sülüs yazı ile klişeye çevrilmiştir. Başlığın altında; «Mesleği, milletin iradesini hâkim kılmaktır» ibaresi bulunuyordu.

Gazete, haftada iki gün ve 28×42 ebadında dört sayfa olarak Ankara Vilâyet Matbaasında basılıyordu. 18 temmuz 1920 de haftada üç gün çıkarılmıya başlanan gazete, büyük engeller yüzünden 6 eylûl 1920 den dan'ında İş Bankası binası karşısında ve Halk Sinemaşı bitişiğinde Koç Hanı yerinde bulunan gene Koçzade'ye aid eski ahşab han içinde kurulan bu matbaada, ayni tarihten itibaren gazetenin cumartesinden maada her gün yayınlanmasına başlanmıştır. Yunanlıların Sakarya'ya doğru yürüdükleri en buhranlı günlerden 23 temmuz 1921 cumartesi günü de gazetenin çıkması lüzumlu görülmüş ve ufak hacimde bir nüsha yayınlanmıştır. Artık ondan sonra, kâğıdsızlık yüzünden hacim öyleçe kalmış, fakat gazetenin her gün çıkarılmasına devam olunmuştur. Kuruluşunun ikinci, Birinci İnönü Zaferinin de birinci yıldönümüne rastlıyan 10 ocak 1922 de ise büyük kıtada dört sayfa olarak çıkmıştır. Hâkimiyeti Milliye'nin yeniden yaptırdığı Çankırı caddesinde bulunan şimdiki büyük binasına taşındığı ve modern makinelerde basılmağa başlandığı tarih 14 şubat

حاكميت مليه

"Hâkimiyeti Milliye„ nin ilk sayısı

30 ekim 1920 ye kadar gene haftada iki gün olarak yayınlanmıştır. Gazetenin kendi adına bir matbaa kurup yeni bir gelişme devresine girişi 6 şubat 1921 dir. Şimdiki Ulus Mey- 1926 dır. Getirttiği ilk rotatifle basılması ise 1929 yılındadır. Yeni harflerin yayılıp kullanılması için bizzat uğraşarak direktifler veren Millî Şef (o zaman Başvekil), bu hu-

sustaki kanunun yayınlanmasından en çok iki ay sonra Arab harfleriyle gazete çıkarılmasının yasak edilmesine ve Hâkimiyeti Milliye'nin süratle ve tamamiyle Türk harfleriyle çıkarılmasına işaret buyurduklarından gazete 29 ağustos 1928 sayısından itibaren Türk harfleriyle bazı parçalar neşrine başlamış, 2 eylûl 1928 sayısında Arab harfli başlığını atarak Türk harfleriyle «Hâkimiyet-i - Milliye» şeklinde bir başlıkla çıkmış, 22 eylûl 1928 sayısında bağlama işaretlerini bırakarak «Hâkimiyeti Milliye» şeklini almış, 23 eylûl 1928 de başlık soldan birinci sayfaya geçirilmiş ve başmakale Türk harfleriyle çıkmış, 26 eylûl 1928 de birinci sayfası, 31 ekim 1928 de altı sayfasından üçü, 1 aralık 1928 den itibaren de tamamı Türk harfleriyle çıkmağa başlamıştır.

ULUS
PAZARTESİ 15 OCAK 1945 5 kuruş
İstanbul Emniyet Sandığı Ankara Şubesi
Ekmek istihkakı 45o grama çıkarılıyor
Ağır işçilere 900 gram ekmek verilecek
Beyaz undan yeni bir tip ekmek daha çıkarılacak
Merkez cephesinde taarruzunu geliştiren
KIZILORDU PİNCZOK VE LUCENEC'İ ZAPTETTİ
Klice - Krokovi demiryolu kesildi
Kızılordunun yeni taarruzu
45o gramlık karneile istiyenler yeni tipten 3oo gr. alabilecekler
Kızılordu D.Prusya'da da taarruzda
LUZON ADASINDA
Amerikan tankları Agno nehrini aştı
Japonlar müdafaa hattı kuramadılar
"Bu harpte Türkiye"
Amiral Hovard Kelly'nin Sunday Times'te çıkan dikkate değer bir yazısı
SON DAKİKA
Elasçılar 3o.ooo rehineden 5ooo ini serbest bıraktı
Londra'nın demeci Atina'da memnunlukla karşılandı
Ardennes'de savaşın birinci safhası bitti
Çıkıntının şimalinde Gl. Hodges gene taarruza girişti
BUGÜN
Millî Müdafaa ve demiryol tahvilleri satışa çıkıyor
Alman ordusu Şimal İtalya'dan geri çekilecek
M.Roosevelt Üçler konferansı bitince Paris'e gidecek
Belgrad'da kıral aleyhinde nümayişler yapıldı
Guderian ve Keitel'in Budapeşte'deki teftişleri

"Ulus,, un son sayılarından biri

Hâkimiyeti Milliye'de ilk yazı yazanların hiçbirisi imza atmazdı. Bu imzasız makalelerden çoğu Atatürk tarafından dikte edilmiştir. Nitekim; birinci sayısının «Hâkimiyeti Milliye» başlıklı ilk başyazısı da Atatürk tarafından, o zaman heyeti temsiliyeden olup sonraları Denizli Milletvekili ve Maliye Vekili olan Hakkı Behice notettirilmiştir. Aşağıya aldığımız satırlarında da görüleceği veçhile bu yazı inkılâbın mânasını ve gazetenin tutacağı yolu anlatması bakımından çok önemlidir: «Gazetemizin ismi, aynı zamanda takibedeceği tarikı mücahedenin nev'idir. Hâkimiyeti Milliyenin mesleği, milletin müdafaai hâkimiyeti olacaktır. Dünyanın her tarafında da demokrasilere müteveccih inkılâblar olduğu ve milletlerin terakkiyatı medeniyenin istinat ettiği manevî hâkimiyetlerden bile müşteki olduğu bir zamanda, bahusus Meşrutiyeti getiren inkılâbdan sonra böyle bir mücahedeye ihtiyac görünmesi biraz garib telâkki olunabilir; fakat Hâkimiyeti Milliye Meşrutiyet demek değildir. Meşrutiyet, ancak onun bir vasıtası olabilir. İlânı Meşrutiyetten sonra, irtica kokusunun tazyika başladığı hürriyetler, mukadderatı millete bilârekabet vaz'iyed etmek ihtirası garibinin bulandırdığı müşevveş dimağlarla birleşerek ric'î hareketlere sebeb oldu. Bir gün geldi ki, hürriyetten bahsedilip dururken, hiç kimse istediği gibi harekete, en meşru işlerinde dahi nefsinde mezuniyet göremez oldu. Milletin hâkimiyetini ona istinaden gasbedenler, hududun bir köşesinden mütecessis ve hain, bir fırsatı tecavüz bekliyen düşman gözleri göstererek tehdidkâr bir ittisa ile taşmak istidadını gösteren sabır ve tahammülü teskin ettiler. Muvaffak oldular; çünkü bu millet hayatı mevcudiyeti namına her fedakârlığı bilâtereddüt kabulden çekinmemişti. Mevcudiyetini koyduğu bir muharebede, kendisine, zafer vadedenlerin hâkimiyetine tecavüz etmelerini hoş gördü. Fakat, zafer yerine hezimet gelince, mütarekenin hemen ferdasında mevkii iktidara gelen hükûmetler, ilk darbe ile yıktıkları Hâkimiyeti Milliye'nin aksi tesiratından korkarak milleti mezbahai tarihe gözü kapalı sevketmek için düşman kuvvetlerine istinad ederek şenaatler irtikâb edince, bu millet, dünyanın hiçbir milletinde bulunmıyan büyük ve metin bir ulûvvücenab ile hâkimiyetine sahib olduğunu göstermek ıstırarında kaldı. İşte Kuvayi Milliye, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk teşkilâtı bu ıstırarın mevlûdudur. Hâkimiyeti Milliye gazetesi de bu ıstırardan doğuyor».

7 haziran 1920 de «Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti umumiyesi» nin kurulmasından sonra, bir müddet, matbuat ve istihbarat umum müdürleri aynı zamanda gazetenin tabiî başmuharrirleri idi; bu sıfatla Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Hüseyin Ragıb (Baydur),

"Ulus,, un yirmi beşinci yıldönümünde Başbakan. *Başbakan'ın solunda Falih Rıfkı Atay, sağında Naşid Uluğ*

Ahmed (Ağaoğlu) başmakaleler yazmışlardır. Bunlardan başka gene o zamanlar içinde Ziya Gevher (Etili) de yıldız imzalı başyazılar yazmıştır. Hâkimiyeti Milliye'de imza'ı yazılar 1921 de görülmeğe başlamıştır.

11 ekim 1923 te gazetenin idaresi Atatürk tarafından Kütahya Milletvekili Receb Pekere verilmiş, kendisi uzun müddet gazetenin başmakalelerini yazmıştır. Peker 22 mayıs 1924 te Dahiliye Vekili olduktan sonra üç ay daha sahibliği muhafaza etmiş ve 22 ağustos 1924 te gazetenin idaresi Siird Milletvekili Mahmud Soydan'a, 30 temmuz 1931 de Bolu Milletvekili Falih Rıfkı Atay'a ve ondan sonra da idare doğrudan doğruya Cumhuriyet Halk Partisi murakabesine verilmiştir.

Mahmud Soydan zamanında kendisi ile Yakub Kadri Karaosman, Ahmed Ağaoğlu, Falih Rıfkı Atay fiilen başmuharrirlik yapmışlardır.

Falih Rıfkı Atay'ın gazeteye devamlı surette fıkra ve başmakalelerini yazmağa başladığı tarih 11 ekim 1924 dür. 1939 başına kadar başmuharrir sıfatiyle bulunmuş ve o tarihten sonra da Partice başmuharrirlik kaldırılıp siyasî murakıblık ihdas edilince bu sıfatle başyazılarını yazmağa başlamış ve devam etmiştir.

Gazetede sırasiyle şu arkadaşlar yazı işleri müdürlüğünü yapmışlardır: Nafi Atuf Kansu, İzzet Ulvi Aykut, Ziya Gevher Etili, Naşid Uluğ, Nasuhi Baydar, Mümtaz Faik Fenik ve bugün vekâleten Samih Tiryakioğlu.

Gazetenin bugünkü sayfa ölçüsü 43×60 tır. Normal olarak altı ve bazan da sekiz sayfa olarak çıkmaktadır. Parti adına sahibi Bursa Milletvekilî Atıf Akgüç, umum neşriyat ve müessese müdürü de Naşid Uluğ'dur.

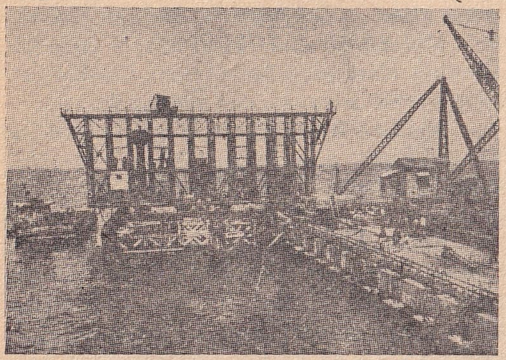
«Hâkimiyeti Milliye - Ulus» un inkılâb tarihimizde ehemmiyeti ve hizmeti çok büyüktür. (*Server İskit*)

İSKENDERUN İSKELESİ VE TESİSLERİ — İskenderun limanının ıslahı işinde başlıca esas teşkil etmek üzere, gemilerin doğrudan doğruya yanaşmasına elverişli olan bir iskele ile bununla ilgili bazı tesislerin meydana getirilmesi hususunda Cumhuriyet Hükûmeti Nafıa Vekâleti ile Müttehid Krallık Ticaret Korporasyonu (United Kingdom Commercial Corporation) arasında 5 şubat 1942 de bir mukavele akdedilmişti. Bu mukavele gereğince yapılan ve tamamlanan iskele ile tesisler 8 ocak 1945 de hususî bir törenle işletmeye açılmış bulunmaktadır.

Limanın durumu: Büyük İskenderun körfezinin doğu kıyılarında bulunan İskenderun limanı; batı - cenup istikametinden gelen ve yılın sayılı günlerine inhisar eden dalgaların tesiri bir tarafa bırakılırsa barınma bakımından muhafazalı tabiî bir liman sayılabilir. Bu tabiî liman geniş ve dibi demir atmağa pek elverişli olduğu için, büyük gemiler her türlü hava şartları altında ve yılın her mevsiminde burada barınabilirler. Küçük taşıtların barınması için tabiî liman içinde küçük bir sunî liman vücude getirilmiş bulunuyordu ki buraya ancak su kesimleri iki - iki buçuk metreyi geçmiyen ufak taşıtlar girip iş görebiliyorlardı. İşte bu sebebledir ki, Hatayın anavatana ilhakından sonra, Cumhuriyet Hükûmeti İskenderun limanının ıslahı mevzuunu ilk yapılacak işler arasına katarak nihayet yukarıda belirttiğimiz mukaveleyi imzalamıştı.

Yeni iskele: Mukavele mevzuunun en önemli kısmını teşkil eden iskelenin yapılmasında «Braithe Waite Limited Şirketi» nin patenti olan «Screwrete» vidalı uçlu büyük betonarme kazıkların kullanılması esası kabul edilmiş olduğundan sözü geçen şirket, Korprasyonun idaresi altında ve onunla işbirliği yap-

mak suretiyle inşaat şantiyesini kurmuş ve derhal işe başlamıştır. Nafıa Vekâletinin Demiryollar ve Limanlar İnşaat Dairesi teşkilâtı ile Korporasyon ve Şirketin teknik ve idarî elemanları arasında tam bir işbirliği ve çalışma ahengi kurulmuş, bunun feyizli neticesi

İskenderun limanında yeni tesis

olarak da iskele ve onunla ilgili tesisler meydana getirilmiştir.

Boyu 509,10 metre olan yeni ve büyük iskele üç kısımdan teşekkül etmektedir: 1 — Dolu kısım; 2 — Betonarme irtibat köprüsü; 3 — Betonarme yanaşma kısmı.

İskelenin her bir kısmının teknik hususiyetleri şunlardır: Dolu kısmın boyu 95,50 metre, genişliği 20 metredir. Bu kısım, iskelenin betonarme irtibat kısmını karaya bağlar ve -3.30 metre derinliğinde bir feribot iskelesiyle nihayetlenir. Bu kısmın yapılması için 11000 metre küb anroşman, aynı miktarda moloz ve imlâ, 75 ton çelik palplanş, 115 metre küb ağaç palplanş kullanılmıştır. Betonarme irtibat köprüsünün boyu 210 metre, genişliği 12,50 metredir. Bu kısım uçları vidalı betonarme kazıklarla inşa edilmiştir. Kazıkların çapı (kutru) 48 santimetre, vidaların ucu 152,4 santimetredir. Köprünün inşasında 2700 metre küb betonarme betonu, 3 milimetre kalınlığında 135 ton çelik sac, 63 ton betonarme demiri ve 2350 metre kare tecrid malzemesi kullanılmıştır. Betonarme yanaşma kısmının boyu 203,60 metre, genişliği ise 48 metre olup uçları vidalı betonarme kazıklarla yapılmıştır. Kazık bedenlerinin çapı 107 santimetre ve vidaların çapı 203,8 santimetredir. Yalnız bu kısma vidalanmış kazıkların sayısı 420 dir. Bu kısma 16000 metre küb betonarme ve 8000 metre kare tecrid malzemesi kullanılmıştır.

İskelenin teçhizi: İskele üstünde irtibat kısmına iki, yanaşma kısmına da normal genişlikte dört demiryolu döşenmiştir. Yanaşma kısmına herbiri en çok altı ton kaldırmağa kabiliyetli yürür (demiryollar üzerinde müteharrik), döner ve elektrikle işler dört vinç konmuş ve yirmi beş ton kaldırma kabiliyetli bir döner vinç daha getirilmek üzere bulunmuştur. İskele elektrikle aydınlatılmakta ve ayrıca su ve mazut şebekelerini de haiz bulunmaktadır. Bu tesisler için hususî kablolar ve borular kullanılmıştır. İskelenin yanaşmıya ayrılmış kısımları çepçevre ağaç istromaçalarla kaplanmıştır.

İskelenin kabiliyeti: Yanaşma kısmına onar bin tonluk iki büyük, irtibat kısmına ikişer bin tonluk orta büyüklükte üç vapur aynı zamanda yanaşıp iş görebilir. Yanaşma kısmı üstündeki vinçler; iskele üzerine depo edilecek veya doğrudan doğruya vagonlarla getirilecek eşyayı vapurlara kolayca vermeğe, vapurlardaki eşyaları da aynı kolaylıkla vagonlara yüklemeğe veya iskele üzerine süratle depo etmeğe kabiliyetlidirler. Ağırlığı altı tonu geçen eşyanın alınıp verilmesinde ise sabit vinçten faydalanılacaktır. Bu suretle iskele günde 1500 - 2500 ton eşyayı boşaltmak veya yüklemek kabiliyetindedir.

İskele dışı tesisler: Beş demiryolunu ihtiva eden bir eşya ayırma (triyaj) garı ile 2000 metre kare yüzölçümünde bir büyük transit ambarı ve 150 metre uzunluğunda açık bir rampa inşa edilmiştir. Liman İşletme İdaresi için de bazı büroların inşasına başlanmıştır.

Küçük liman: Küçük deniz taşıtları limanının kabiliyeti, burada mevcuda ek olarak yeniden inşa olunan 230 metre uzunluğundaki rıhtımlar ve limanın -3 metre derinliğine kadar taranması sayesinde eskisine nisbetle iki misline yakın arttırılmış ve eşya ayırma garı ile bu küçük liman biribirine bir demiryolu ile bağlanmıştır.

İskenderun bölgesi şoseleri: İngiliz İnşaat Şirketi tarafından Mersin-Tarsus-Ulukışla arasında 176 kilometre uzunluğunda bir asfalt yol; Nafıa takımları tarafından kısmen makadam şose ve kısmen de stabilize sistemlerde olmak üzere 156 kilometre uzunluğunda Tarsus-Payas yolu yapılmıştır. Bu yollardan başka 22 kilometre uzunluğunda Payas-İskenderun yolu da makadam şose olarak iki yıl önce yapılmış ve taşıtlara açılmıştır. (*S. G. S.*)

COMTE, AUGUSTE — (1798-1857) «Türkçede Ogüst Kont okunur.» Ogüst Kont Fransa'da Monpelye şehrinde, 18 ocak 1798 de doğmuştur. Positivisme'in kurucusudur. Dokuz yaşında Monpelye lisesine girer, bilhassa matematiğe olan kabiliyeti ile dikkati çeker, pek genç bir yaşta, on altı yaşında, parlak imtihanlar vererek Politeknik mektebine kabul edilir. 1814 ağustosunda bu mektebe girince müsbet ilimlere dört elle sarılır, ama dimağını Onsekizinci Asır yazarlariyle beslemekten de geri kalmaz. Matematik ilimlerin kesinliğine alışmış olan Kont sosyal ilmi onlara tâbi tutmayı daha o zaman düşünmeğe başlamıştır. Ama karıştığı bir disiplinsizlik hâdisesi yüzünden mektebden kovulur ve tahsili yarıda kalır; maddî sıkıntılarla dolu bir hayat sürer. Yaşamak için matematik dersleri verir, bir aralık bankacı Kazimir Perye'ye sekreterlik eder, 1818 de ütopyacı filozof Sen - Simon'a rastlar, fikirlerindeki derinliğe ve cesarete hayran kalarak onun çömezi ve fikir arkadaşı olur. Fakat 1823 te, Kont'un «Système de philosophie positive - Müsbet felsefe sistemi» adlı eserinin tekrar basılışı münasebetiyle aralarında bir anlaşmazlık çıkar ve artık biribirini görmez olurlar. Kont, Sen Simon'un derin bir surette tesirinde kalmış, bilhassa tarih felsefesine olan sevgiyi ondan almıştır.

Ogüst Kont

Türlü yazıları ilim dünyasının dikkatini üzerine çekmekte gecikmez. O kadar ki 1826 da Monmartr'da bir apartmanın küçük bir dairesinde açtığı hususî dersanesi seçkin dinleyiciler bulur. Bu dinleyiciler arasında meşhur Dö Hümbold'un, tabiiyeci Blenvil'in, matematikçi Puanso'nun, iktısadcı Furye'nin bulunduğunu söylemek verilen derslerin ehemmiyetini göstermeğe yeter. Herşey yolunda gider ve müsbet felsefe derslerini büyük bir yetki ile geliştirirken, dördüncü dersin sonunda, Kont birdenbire delirir. Bu delilik hakkında birçok yazılar yazılmıştır. Bunun sebebini, daima fıkırdıyan dimağının aşırı çalışmasında veya 1825 de, her bakımdan kendi mizacına uymıyan Karolin Masen adında bir kadınla evlenmesi üzerine cehenneme dönen aile ocağının durumunda, yahud da her ikisinde arıyanlar olmuştur.

Filozof Doktor Eskirol'un delilere mahsus hastanesinde bir müddet tedavi edildikten sonra yavaş yavaş iyileşmeğe başlar. Ama tavır ve hareketi endişe uyandırmakta da devam eder. 1828 yılının ağustos ayında, kalemi eline alacak kadar iyileştiği görülür, tekrar çalışmıya koyulur. 1829 ocağı başlangıcında, Sen-Jak sokağındaki yeni dairesinde müsbet felsefe derslerini tekrar vermeye başlar. Halkı parasız olarak okutmak gayesiyle 1830 yılında «Association Polytechnique» i tesis eder; bizzat kendisi astronomi derslerini üzerine alır ve bu dersleri 1848 e kadar vermeğe devam eder. 1845 te «Traité philosophique d'astronomie populaire» adı ile yayınlanan eser bu derslerden çıkmıştır. Nihayet 1828 den itibaren büyük eseri olan «Müsbet felsefe dersleri»ni altı cild halinde neşre başlar. Sonuncu cild 1842 de çıkmıştır. Fransa'da, bilhassa İngiltere'de büyük bir alâka uyandıran bu eserin ana fikirlerini «Discours sur l'esprit positif, 1844» de buluruz.

Kont, eserini evvelâ bütün teferruatiyle zihninde iyice hazırladıktan sonra yazmıya koyulur, bitirmeyince kalemi elinden bırakmazmış. O koca cildler bir solukta yazılmıştır. Böyle nefes almadan, gözden geçirmeden, düzeltmeden yazılan eserlerin üslûbca açık ve güzel olmasına imkân yoktur. Edebî şekle ehemmiyet verenler, cümlelerin uzunluğu, üslûbun tıkızlığı, tekrarlar, sonu gelmiyen sıfatlar karşısında irkilmişlerdir. Bazı cildleri iki yüz sayfayı aşan bu dersleri okumağa gerçekten cesaret ister. Bu güçlüğü gidermek maksadiyle bu derslerin birçok kısaltılmış şekilleri, hulâsaları yayınlanmıştır.

Ogüst Kont için pozitivizmin veya müsbet felsefenin kurucusudur demiştik. Filozofa göre, pozitivizmin gayesi, devrin başlıca yarası ve bütün fenalıkların kaynağı olan fikir karışıklığına son vermektir. O, «Şimdiki cemiyetlerde, büyük siyasî ve iktısadî buhran, sonunda fikir anarşisine dayanır. En tehlikeli fenalık, şimdi bütün kafalar arasında mevcud olan o derin ayrılıktan ve değişmezliği gerçek sosyal bir nizamın ilk şartı olan temel düsturlar arasındaki değişiklikten gelmektedir. Ferdî zekâlar, müşterek sosyal bir doktrini teşkil etmeye elverişli bazı genel fikirleri oybirliği ile kabul etmedikçe, bulunacak bütün geçici siyasî çarelere rağmen milletler zarurî olarak daima ihtilâlci bir halde kalırlar, ve bu hal hakikatte ancak geçici müesseseler doğurur... Fikirlerin aynı prensip birliğinde birleşmeleri temin edildiği takdirde bu birleşmeden uygun müesseselerin zarurî olarak çıkacağı da muhakkaktır» der. İnsanlar arasındaki bu başkalık, biribirinden farklı üç felsefî anlayışın, teolojik, metafizik ve pozitif anlayışın aynı zamanda yaşamasından ileri gelmektedir. İçtimaî reform için fikirler arasındaki ayrılığı ortadan kaldırmak, teolojik ve meta-

Konya şehrinin umumî bir görünüşü

Moliyerin Cimri piyesinin İstanbul Şehir Tiyatrosunda temsili

fizik inanların yerine müsbet inanları koymak lâzımdır. Bunun içindir ki içtimaî ıslahata başlamadan önce zarurî bir temel olan bu müsbet felsefeyi kurmak zarureti vardır.

Fakat müsbet felsefenin bu ruhî reform vazifesini yapabilmesi, kullandığı müsbet usulün bütün olaylara, manevî ve içtimaî olaylara da şamil olması ve her türlü teolojik ve metafizik izahları ortadan kaldırması ile mümkündür. Nasıl ham madde ve canlı madde olaylarının bir ilmi varsa, ahlâkî ve içtimaî olayların da bir ilmi olmalıdır. Ogüst Kont'un eserinde sosyolojinin mümkün oluşuna dair isbat çok esaslı bir noktadır. Sosyolojinin ilim olarak teessüsü, Kont'a göre, 1822 de keşif ve ifade ettiği meşhur (La loi des trois états) «Ü ç h a l k a n u n u» nun tabiî bir neticesidir. Kanaatince «Bilgilerimizin her kolu, insan fikrinin mahiyeti gereğince üç devreden: Teolojik yahud efsanevî devreden, Metafizik yahud mücerred devreden, İlmî yahud müsbet devreden geçerek gelişir.

İnsan, teolojik devrede, dünyada olup bitenleri kendi irademize benziyen tabiat üstü iradelere bağlar.

Metafizik devrede olaylar arasındaki düzenle iradelerin değişikliği arasındaki zıtlığı görmekte gecikmez, teolojik izahların hakikate uymadığını anlar, ama teolojik devrede ortaya konulan meseleleri bu devrede de ortaya koymaktan geri kalmaz. Daima gizli töz (substance) ve eşyanın niçini aranır. Değişen yalnız hal suretleridir.

Son hali teşkil eden müsbet devrede, insan bazı meselelerin halline imkân olmadığını artık kavramıştır. Olayların n i ç i n i' ni aramaktan, töz'ün ne olduğunu anlamaktan vazgeçerek bir olayı başka bir olayla izah etmiye çalışıyor. Olayları gözlemek (observer) le, onların değişmiyen oran (rapports)-larını aramakla yetiniyor.

Ü ç h a l k a n u n u' nun doğruluğunu, Kont'a göre, insanlık tarihi, ilim ve ilimler tarihi açıkça göstermektedir. Kendimizi yoklamamız dahi bu kanunun doğruluğunu belirtir. Kont der ki : «İçimizden biri kendi tarihini gözden geçirirse, biribiri ardınca, çocuklukta teolojici, ilk gençliğinde metafizikçi, olgunluğunda fizikçi olduğunu hatırlamaz mı? Bunun böyle olduğunu hatırlamak, yaşadığı asrın seviyesinde bulunan her insan için kolaydır.» Teolojik devir insanlığın çocukluğuna, metafizik devir ilk gençliğine, müsbet devir de olgunluğuna uyar. Boşuna kendimizi zorlıyarak yormıyalım. Metafizik meselelerle karşılaştığımız zaman susmak ve geçmek en büyük akıllılıktır. Hayat, ruh, ihtiyar (liberté), madde, ahiret, Allah gibi metafizik meseleler bir yana bırakılınca önümüzde geniş bir araştırma alanı açılır. Kendimizi yetiştirmek, yaşamak ve insanlığın çevresi içinde devam ettirmek için, kendi ihtiyaçlarımıza ve nevimizin ihtiyaçlarına yetişmeğe mecburuz. Bunun için de eylem (action) lerimizin doğuracağı neticeleri önceden görecek bir durumda bulunmamız zaruridir. Ancak bu görüşle, bizi yaşatan ve bizimle yaşıyan cemiyeti ilmî bir surette düzenliyebiliriz. Müsbet felsefenin dışında belki b i r ş e y vardır, ama bu şeyin bizim için yok olduğunu söylemekten de başka çıkar yol yoktur. Bugün felsefeden ancak ilimlerin felsefesi olarak bahsedilebilir.

Ogüst Kont'un bu üç hal kanunu, ilimlerin tasnifi ile tamam olur. Bu tasnifte en sonuncu ilim sosyolojidir. Diğer ilimlerin neticesi olan sosyoloji, ahlâkın, siyasetin, dinin de hareket noktasıdır. Sosyoloji kelimesini icadedip kullanan ve bu ilmi kuran Konttur. Sosyoloji, cemiyetin yaşama şartlarını inceliyen sosyal statik (Statique sociale) ile cemiyetlerin hareketini inceliyen sosyal dinamik (Dynamique Sociale) i ihtiva eder.

Kont 1842 de, kendisine pek pahalıya mal olan karısından nihayet ayrılır. Bu evlilik hayatı onun için bir cehennem olmuştu. Baş düşmanına bile böyle bir saadet temennisinde bulunamıyacağını söyliyecek kadar bahtsızdı. Üç yıl sonra, 1 8 4 5 n i s a n ı n d a otuz yaşlarında bulunan sevimli ve zeki bir kadına, kocası müebbed hapse mahkûm edilen K l o t i l d d ö V o'ya rastlar.

Filozof daha ilk görüşte yıldırımla vurulmuşa döner ve artık onun için yaşamıya başlar. Klotild'e bir yıl içinde yüz seksen bir mektub yazmış olduğunu söylemek bu alâkanın şiddet derecesini göstermiye yeter. Fakat tam bir yıl sonra, 5 n i s a n 1 8 4 6 da Klotild ölür; ama filozofun eflâtunî kalan sevgisi azalacağı yerde artar, gece gündüz onun hatıralariyle yaşamıya başlar. Her gün belli zamanlarda, oturmuş olduğu taburenin yanında onu anmak, bıraktığı ve sevdiği şeylerle avunmak bir ibadet halini alır. « S y s t è m e d e p o l i t i q u e p o s i t i v e » adlı mühim eseri, Klotild'e ithaf ettiği otuz sayfalık heyecanlı bir mukaddeme ile başlamaktadır.

İşte bu hissî tesirler altında, Kont'un düşüncesinde garib bir değişiklik olur; bu değişiklik, felsefesine mistik bir renk vermiştir.

Son nefesini verirken son tâzim vazifesini yapmak üzere, sürüne sürüne yaklaştığı Klotild'in taburesi yanında, 5 eylül 1857 de bir cumartesi günü, hayata gözlerini kapar.

Kont'un bu ikinci felsefe tarzına, pozitivizmi ile karışmasın diye, Kontizm (Contisme) adı verilmiştir. Onun yaşıyacak olan tarafı hiç şüphesiz ki pozitivizmidir.

(*Prof. Saut Kemal Yetkin*)

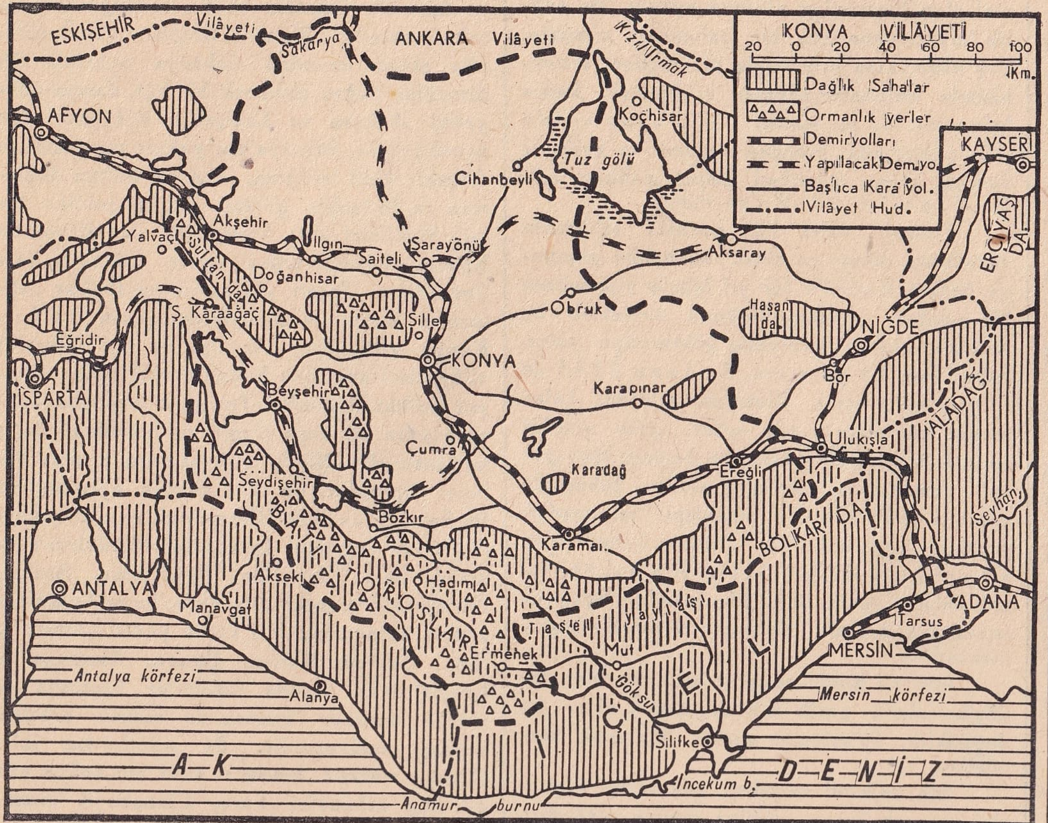
KONYA VİLÂYETİ COĞRAFYASİ — Konya vilâyeti memleketimizin altmış üç vilâyetinin en büyüğüdür. Gerçekten de, kırk sekiz bin dokuz yüz doksan kilometre kare arazisiyle, Avrupa'daki topraklarımız (Doğu Trakya) üzerinde bulunan üç vilâyet arazisinin iki mislinden daha büyük olduğu gibi, kendisinden sonra gelen Ankara, Sıvas ve Erzurum vilâyetlerine, Avrupa'nın Felemenk, Belçika, Danimarka ve İsviçre gibi devletlerine nisbetle çok daha geniş bir yer kaplamaktadır. Vilâyetin toprakları geniş olduğu nisbette de çeşidlidir : Her ne kadar arazinin takriben dörtte üçü İçanadolu düzlükleri üzerine yayılmış ise de vilâyetin cenub ve cenub batı kısımları, Toros dağlarının arızaladığı ormanlık sahalara kadar uzanmakta ve Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü bölgeye sokulmaktadır. Şimalde Koçhisar (Tuz) gölünün şimal ucundan Sakarya nehrinin ilk dirseğine doğru çizilecek bir hat, Konya vilâyetini Ankara ve Eskişehir vilâyetlerinden ayırdığı gibi, Sakarya'nın yukarı mecrasından Akşehir gölü batısına, oradan Sultan dağlarına ve Beyşehir gölüne doğru çekilen bir hat, kendisini batı komşuları olan Afyon ve Isparta vilâyetlerinden ayırır. Cenubda, Batı Toros'ların, Taşeli yaylasının ve Bolkar dağlarının arızalı sahalarından geçen bir hat, Konya vilâyetiyle Antalya ve İçel (Mersin) vilâyetleri arasında hudud teşkil eder ; nihayet Bolkar dağından Tuz gölü cenubuna doğru uzanan bir sınır çizgisi de kendisini doğu komşusu olan Niğde vilâyetinden ayırır. Vilâyet toprakları on dört kazaya ayrılmıştır : Bu kazalardan ikisi (Cihanbeyli ve Karapınar) doğrudan doğruya İçanadolu düzlükleri üzerinde, beşi (Beyşehir, Seydişehir, Bozkır, Hadım ve Ermenek) batı Toros'un ve Taşeli'nin arızalı sahasında, geri kalan yedisi (Akşehir, Ilgın, Saideli, Konya, Çumra, Karaman ve Ereğli) daha ziyade düzlükler üzerinde olmakla beraber kısmen de arızalı araziye taşmış vaziyettedir. Bu kazalardan ikisi (Konya merkez kazası : yedi bin dokuz yüz elli beş kilometre kare, Cihanbeyli kazası altı bin elli kilometre kare) kapladıkları saha bakımından, on bir vilâyetimizin her birinden daha geniş araziye sahib bulunur.

A r a z i ş a r t l a r ı: Konya vilâyeti arazisinin hemen göze çarpan bir hususiyeti, irtifaın fazla oluşundadır. Vilâyetin cenub ve batı taraflarında yer alan dağlık sahalarda, irtifaı iki bin metreyi aşan zirveler çok görülür. Şimal doğuda, Akşehir ovası üzerinde dik bir duvar gibi yükselerek bu ovayı batıdaki Yalvaç ovasından ve Beyşehir gölünden ayıran Sultan dağlarının irtifaı iki bin altı yüz metreye yaklaşır. Konya şehrinin batısındaki dağlar arasında da iki bin metreyi aşanlar vardır. Şehrin yakınında yükselen ve sönmüş bir yanardağ gibi şöhreti olan Takkeli dağ her ne kadar manzarasiyle volkana benzerse de gerçekten bu yeni bir volkan olmayıp, daha

Konya şehrinin genel görünüşü

eski bir devirde yeryüzüne yayılmış volkan kül ve lâvlarının, sonradan aşınmasiyle vücud bulmuştur. Daha taze volkan şekillerini, Karaman civarındaki Karadağ'da ve doğuda Niğde ve Kayseri vilâyetlerinde aramak lâzımdır. Vilâyetin en yüksek yerlerine cenub

Konya vilâyeti haritası

batıda (Geyik dağı, iki bin dokuz yüz metre) ve cenub doğuda (Bolkar dağı) rastlanır. Bu son dağın üç bin beş yüz seksen beş metreye varan Medetsiz tepesi her ne kadar vilâyet hududlarının biraz dışında bulunursa da Aydos dağı (üç bin dört yüz seksen sekiz metre) ve Kırkpınar dağı (üç bin iki yüz kırk metre) gibi yüksek zirveler, senenin büyük bir mevsiminde karlarla örtülü heybetli sınır taşları meydana getirirler.

Konya vilâyeti toprakları yalnız dağlık sahalarında değil, fakat düzlükleri üzerinde de yüksektir. Bu düzlükler, umumiyetle az belirmiş sırtlarla birbirinden ayrılan geniş çanaklar meydana getirirler. Bu çanaklardan birisi, Konya - Karaman - Ereğli arasında uzanır; bir ikincisi, daha şimalde Obruk sırtlariyle bundan ayrılmış olup en çukur yerine Koçhisar gölü yerleşmiştir. Daha küçük bir çanak, Afyonkarahisar'dan Akşehire doğru uzanır ve en çukur yerlerinde Eber ve Akşehir gölleri bulunur. Bütün bu çukurların zemini, deniz seviyesine nazaran dokuz yüz metreden aşağıya pek düşmez (Koçhisar gölünün seviyesi: sekiz yüz doksan dokuz metre), yalnız şimalde Sakarya vadisine doğru arazi yedi yüz elli metreye kadar iner. Bunun dışında, düzlüklerin irtifaı umumiyetle bin metreyi bulur ve aşar. Konya şehrinin deniz seviyesinden yüksekliği, istasyonda bin yirmi yedi metredir. Yüksekliğin fazla oluşu, Konya vilâyetinin yalnız arızalarında değil, iklimindo ve mahsullerinde de, aşağıda inceliyeceğimiz bir takım hususiyetler yaratır ve bu hususiyetleriyle, Konya vilâyeti, bu ansiklopedide daha evvel tetkik edilmiş bulunan İzmir, Bursa ve Adana topraklarından ayrılır.

İklim ve tesirleri: Vilâyetin başka bir hususiyeti de, bütün sahası üzerinde sert bir iklimin hüküm sürmesindedir. Bu hal yalnız arazi yüksekliğinin fazla olmasından değil, yazın serinletici, kışın ılıklaştırıcı olan denizin tesirini kalın ve yüksek bir duvar gibi önliyen dağların mevcudiyetinden ileri gelmektedir. Bu yüzden, vilâyetin her tarafında kışlar soğuk geçer. Konya şehrinde en soğuk ayın ortalama sıcaklık derecesi — 0.5° dir. Bu mevsimde termometrenin — 23° gösterdiği de olur. Yaz mevsimi düzlükler üzerinde

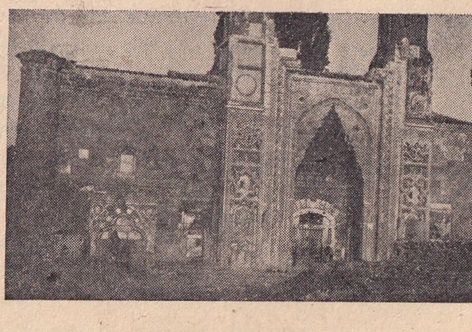
Konya müzesi
Mevlâna Celâleddini Rumi türbesi

sıcak olur (Konya'da ortalama sıcaklık 23.5°, gölgede en fazla sıcaklık 38°). İklimin başka bir hususiyeti de yağışların azlığındadır. Her ne kadar vilâyetin cenub kısımlarına rastlıyan dağlık sahalarda senelik yağış tutarı yarım metreyi, hattâ bir metreyi aşabilirse de, ovalarda yağış azdır. Konya şehrinde senelik ortalama yağış miktarı 32 santimetredir (İstanbul'da 76 santimetre). Tuz gölü dolaylarında bu miktar 25 santimetreye kadar iner. Yağışların yalnız miktarı değil, sene üzerine dağılış tarzı da pek elverişli değildir. En çok yağış kış ve ilkbahar aylarına rastlar; yaz mevsimi hemen hemen kurak geçer. Her nekadar hububat ziraati böyle bir yağış tarzına uyabilirse de diğer birçok nebatlar, sıcak yaz aylarının kurağından sıkıntı çekerler.

İklimin bu hususiyeti gerek tabiata, gerek insan faaliyetlerine aid birçok hâdiseler üzerinde iz bırakmıştır. Bir kere, cenubdaki dağlık çevre bir tarafa bırakılacak olursa, vilâyet dahilinde devamlı büyük akar sular azdır. Akar suların çoğu ova kenarındaki dağlardan iner ve ovada hızları azalır, tebahhur ve yerin altına sızma yoliyle fakirleşir ve çoğu yaz mevsiminde tamamiyle kuruyan tuzlu bataklıklarda sona ererler. Kapladığı saha (bin altı yüz yirmi kilometre kare) bakımından memleketimizin ikinci büyük gölü olan Koçhisar (Tuz) gölü, gerçekte yazın kuruyarak yerinde — bilhassa Yavşan tuzlalarında işletilen — kalın tuz tabakaları bırakır ve kışın bile, derinliği iki metreyi geçmez. Akşehir gölü de yaz sonlarında ayni duruma düşer. Beyşehir gölüne gelince, bu daha batıdaki Eğirdir gölü gibi, yazın kurumıyan bir tatlı su gölüdür ki, kabardığı zaman fazla suyunu Çarşamba çayile Konya ovasına doğru akıtır.

İklimin nebatlar âlemi üzerine tesiri de büyüktür. Kışları soğuk, ilkbaharı nemli ve yazları kuru sıcak olan bu iklim, ormana değil, fakat step veya bozkır denilen nebat topluluklarına elverişlidir. Bozkırlardaki otlar ilkbaharda birden fışkırır, canlanır, türlü renkte çiçeklerle bezenir, fakat bir kaç hafta sonra, çabuk gelen yaz sıcaklariyle kavrulup sararır. İşte Konya düzlükleri, baştanbaşa bozkır halindedir. Yaz sonunda bu bozkırlar çok kuru ve ıssız görünür. Hâdiseleri etrafiyle kavrıyamıyanlar, buraları çöle benzetirler. Halbuki bu manzara çok defa, bozkırlarda büyük yer kaplıyan hububat tarlalarının biçilip kaldırılmasından ve otlakların da koyun sürüleri tarafından bitirilmiş olmasından ileri gelen geçici bir görünüştür. Eğer Konya vilâyetinin toprakları tamamiyle düzlükler üzerinde yer almış olsaydı, akar su boylarındaki söğüt dizileri ve köylerin yanında narin gövdeleriyle yükselen kavak ağaçları bir tarafa bırakılmak şartiyle, bu vilâyet ormandan yana pek fakir sayılacaktı. Halbuki vilâyetin takriben dörtte birini kaplıyan dağlık bölgede epeyce mühim bir orman sermayesi bulunuyor. Konya vilâyetinde sahası bin sekiz yüz seksen kilometre kareyi bulan ormanlar, vilâyetin tekmil topraklarına nisbet edilirse yirmi beşte biri geçmediği halde, dağlık arazide bu nisbet sekizde bire çıkar. Evvelce daha fazla yer tutan ormanlar, geçen asırlar içinde fena bir işletme ve yangınlar yüzünden azalmıştır.

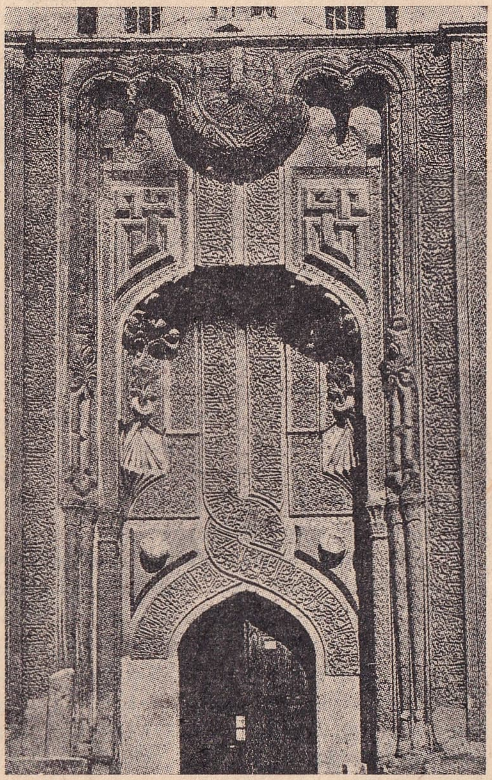
Önemli şehirler: Bir İçanadolu haritasına bakacak olursak, şehirlerin gelişi güzel serpilmediklerini ve en mühimlerinin kenarlarda yer aldığı hemen göze çarpar. Cenubdaki dağların İçanadoluya bakan eteği bu bakımdan bilhassa dikkati çeker. Batıdan başlanırsa Afyonkarahisar, Akşehir, Konya, Karaman, Ereğli, Niğde, şimdi demiryolu-

Gök medrese

nun birbirine bağladığı bir dizi meydana getirirler. Böyle bir sıralanma, tesadüfün eseri değildir. İnsanlar İçanadoluya yerleştikleri zaman, yağmurları daha fazla ve akar suları bol olan dağ eteklerini tercih etmişlerdir. İlk zamanlardanberi bu eteklerde kurulan iskân nüveleri, sonradan şehir halini almışlardır. Yollar da tabiatiyle bu kenarı takibetmektedir. Dağların yüksek kısımları devamlı yerleşmiye elverişli bulunmadığı gibi, ovanın çukur kısımları da fazla kurak olduğundan, insanlar dağların eteğinde ve ovaların kenarında bir sahaya toplanmışlardır. 1940 sayımına göre Konya vilâyetinin 620.000 olan nüfusu, kilometre kareye ortalama on üç kişi olarak düşmekteyse de, ovaların ortasında ve yükseklerde nüfus sıklığı — bir kilometre kareye düşen nüfus sayısı — beşten az, halbuki eteklerde yer yer yirmi beş, hattâ elliyi aşmaktadır.

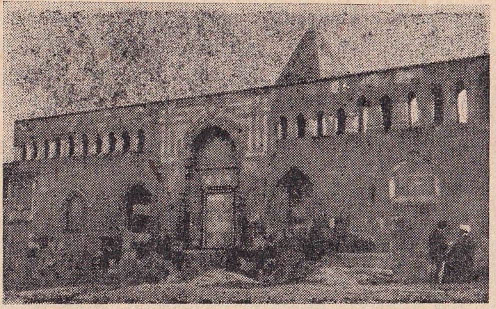
Konya vilâyeti hududları içinde nüfusu 10.000 i geçen dört şehir veya kasaba vardır.

İnce minareli camiinin kapısı

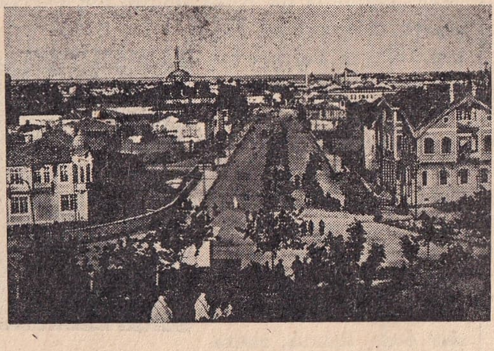
Konya (1940 sayımında 56.465 nüfuslu), Ereğli (12.561), Akşehir (12.502) ve Karaman (12.489). Vilâyetin merkezi olan Konya yurdumuzun bugün sekizinci büyük şehri olduğu gibi, Türk Anadolu tarihinin en ehemmiyetli beldelerinden biridir. Varlığı İlkçağlara çıkan bu şehir, Ortaçağda Selçuki İmparatorluğuna payitaht olmuş ve Türk mimarlığının parlak eserleriyle süslenmiştir. Bunlar arasında başlıcaları, hemen hepsi de Onüçüncü Asra aid Alâeddin camii, Karatai medresesi, İnceminare, Sahib Ata medresesi, Sırçalı medrese, Mevlevî tarikati müessisi Celâleddini Rumi'nin türbesi ve bugün kıymetli eserlerin muhafaza edildiği müze binasıdır. Konyada bazı eski Roma eserleriyle Hitit devrinden kalan aslan heykelleri de vardır. Müteaddid kütübhane, bir çok cami ve mescid, eski hamam ve kervansaraylar, yeni kültür yurdları arasında lise, Kız Öğretmen Okulu, sanat okulu, ortaokul ve ilkokullar vardır.

Toprak mahsulleri: Konya vilâyeti topraklarını, işletme bakımından dağların etek sahaları, düzlükler ve dağlık yerler diye üçe ayırmak yerinde olur. Etek sahalarında, sulama sayesinde çeşidli ziraat yapılır. Yukarıda adı geçen şehir ve kasabalar, gerilerinde yükselen dağların çıplak yamaçları ve önlerinde uzanan ovaların açık düzlükleri arasında, bunlara tam bir tezad teşkil eden bağ ve bahçelerinin gür yeşillikleriyle âdeta kuşatılmış gibidirler. Vadiler ve sulama arkları boyunca yemiş ağaçları ve bağlar, gölge ağaçları, sebze bahçeleri dizilir. Belli başlı her şehrin «sayfiyeleri» demek olan bağlar vardır. Bunlardan en meşhuru olan Konyanın «Meram» bağlarını görenler, su bulunan yerlerde bu feyizli toprakların neler vermiye muktedir olduğunu anlarlar.

Alâeddin camii ve türbesi

Vilâyetin en fazla yer tutan düzlükleri pek zengin değil gibi görünürler. Gerçekten, bu düzlüklerin bir kısmı, ekine elverişli olmıyan ve üzerinde ancak küme küme dikenli nebatlara rastlanan, kışın bataklık halinde, yazın kuruyarak çatlıyan tuzlu topraklardır. Fakat düzlüklerin mühim bir kısmı, hububat ziraatine elverişlidir. Yağmur miktarı çok olmasa bile, yağışların mühim bir kısmının ilkbahara rastlaması, yazın fazla rutubet istemiyen buğday ekini için iyi bir şart hazırlar. Tek mahzur, bazı yıllar, ilkbaharın birkaç haftasında, buğdayın en fazla suya muhtaç olduğu bir sırada yağmurların gelmemesidir ki, bu takdirde çiftçi büyük zararlara uğrıyabilir. Bununla beraber, normal şartlar içinde, Konya vilâyetimiz Türkiye'nin en birinci buğday ambarı' dır. 1941 yılında Türkiye'nin üç buçuk milyon ton tahmin edilen umum buğday istihsalinin 414.000 tonunun, yani hemen yüzde on ikisinin Konya vilâyetinde yetiştiğine bakılırsa, bunun önemi anlaşılır. 1939-1941 arasındaki üç senenin ortalamasını alacak olursak, Türkiye buğday istihsalinin onda birine yakınının tek başına Konya'dan elde edildiğini görürüz (üç yüz on sekiz bin ton).

Konya'da yeni açılan caddelerden biri

Arpa istihsali bakımından da, Konya vilâyetimiz 1941 de tekmil Türkiye mahsulünün yüzde 9,1 ini vermek suretiyle başta gelmiştir (3 yıllık ortalama yüz otuz beş bin ton). Çavdar (kırk sekiz bin ton, Türkiye'de ikinci), yulaf (otuz bin ton, Türkiye'de birinci) istihsalde çok önemlidir. Bu rakamlar, yurdumuzun hububat ziraatinde İçanadolunun ve bu bölge içinde de Konya vilâyetinin nekadar ağır basan bir ehemmiyeti olduğunu açıkça anlatırlar ve bazılarının İçanadoluda verimsiz saydıkları ziraati bir tarafa bırakıp da hayvancılıkla meşgul olunması şeklindeki tavsiyelerinin doğru olmadığını da ortaya koyarlar. Gerçekte Konya vilâyetindeki ziraat, memleketimiz için bir temeltaşı hizmetini görmekte ve ilerisi için gerileme değil, fakat gelişme ümidi vermektedir. Eğer sulama işleri genişletilecek olursa, ziraat de büyük ölçüde genişliyecektir. Bu bakımdan, seviyesi bin yüz metrede bulunan Beyşehir gölünün, irtifaı bundan daha az olan Konya ovasını sulamak bakımından rolü büyüktür ve şimdiden, ovanın cenub batı kısmında, Çumra ile Konya arasında, bu gölün sularından faydalanılıyor. Su, Konya'nın ziraatine yeni sahalar kazandırmakla kalmıyacak, hububattan daha başka maddeler yetiştirilmesini de genişletecektir. Şimdiki halde Konya vilâyeti topraklarında altı bin ton kadar nohut, bunun yarısı kadar fasulya elde edilmektedir. Mercimek, bakla ve bezelya ziraati ehemmiyetsizdir. Patatese epeyce mühim bir yer verilmektedir (on beş, yirmi bin ton, Türkiye'de ikinci veya üçüncü). Vilâyetin şimal batı kısmında (bilhassa Akşehir kazasında) Uşak veya Eskişehir fabrikaları için şeker pancarı (1940 ta elli sekiz bin ton) ve haşhaş (dört - beş bin ton tohum, yirmi, kırk ton afyon sakızı; 1942 de Türkiye'de ikinci) ekilmektedir.

Selçuk Kartalı
Konya müzesinden

Hayvancılık durumu: Vilâyetin ziraate pek elverişli olmıyan kuru, yahud arızalı sahalarından, bilhassa küçük baş hayvanlar yetiştirilmesi suretiyle faydalanılmaktadır. 1942 senesinde Konya vilâyetinde, yalnız vergiye tâbi hayvanlar sayılmak şartiyle, 1.824.000 koyun, 282.000 keçi, 523.000 Ankara keçisi (tiftik), 206.000 sığır, 58.000 at, 75.000 eşek ve 4.000 deve bulunuyordu. Koyun sayısı bakımından Konya'nın vilâyetlerimiz arasında en başta gelmesi ve ikinci gelen vilâyetimizin koyun sayısından üç defa daha fazla koyun bulunması, hayvancılık bakımından da önemini belirtmeye yeter.

İktısadî karakter: Şu halde, Konya vilâyetinin iktısadî karakteri, her şeyden evvel, toprak mahsullerine ve hayvancılığa dayanan bir ziraat memleketi olmasındadır. Bugün mevcud sınaî istihsal de ziraate dayanmakta, değirmencilik, yağ istihsali, keçe ve aba dokunması şeklinde, kaynaklarını ziraatten almaktadır. 1937 de açılan Ereğli Bez Fabrikasiyle, vilâyete modern endüstri de girmiştir.

Memleketin iki ana demiryolundan biri, topraklarını baştanbaşa geçmek suretiyle vilâyetin en önemli münakale damarını teşkil etmektedir. Demiryolu 1896 senesinde Konya şehrine varmış, Birinci Cihan Harbi sırasında Toros tünellerini geçerek Akdeniz kıyılarına ulaşmış, inşası 1933 yılında tamamlanan Kayseri - Ulukışla hattı sayesinde Konya vilâyeti toprakları, Cumhuriyet devrinde memleketimizin diğer ana demiryoluna, doğuya ve Karadeniz kıyılarına da bağlanmıştır.

(Prof. Besim Darkot)

MEHMED RAUF — (1875 - 1931) Mehmed Rauf 12 ağustos 1875 te İstanbul'da, Balat'ta, Kesmekaya mahallesinde doğdu.

Kütahya'lı Hafız Ahmed Efendinin oğludur. Dört yaşında Balat Mahalle Mektebine başladı, yedi yaşında Eyüb Rüşdiyesine girdi, üç sene orada okuduktan sonra 1884 te Soğukçeşme Rüşdiyesine devama başladı; Soğukçeşme Rüşdiyesini bitirdikten sonra 1888 de Heybeliada Bahriye Mektebine girdi ve o sene «Gaskonya Korsanları» adlı bir roman yazdı. Bir yandan edebiyata çalışıyor, bir yandan da ingilizce ve fransızca öğreniyordu.

Mehmed Rauf

«Gaskonya Korsanları» müsveddelerine mekteb idaresi el koyunca Rauf gündelik duygularını kâğıd üstüne dökmeğe başladı, kurşun kalemle sarı kâğıdlı defterlere yazılan bu hatıraların adını da «Ruznamei Hayatım» koydu. Bu hatıraların yalnız üçüncü cildi mevcuddur.

1888 den 1893 e kadar Bahriye Mektebinde okuyan Mehmed Rauf'un eline bir gün Halid Ziya (Uşaklıgil) Beyin Nemide adlı romanı geçti, okudu; pek beğenmiş olacak ki, «Düşmüş» adlı uzun bir hikâyesini İzmir'e, Halid Ziya Beye gönderdi, hikâye «Hizmet» gazetesinde intişar etti. Mehmed Rauf'un ilk neşredilen yazısı budur.

Bahriye Mektebini iyi derece ile bitiren Rauf'u 1894 senesinde Girid'e, 1895 te de (babasının öldüğü sene) Kiel kanalının açılış törenine iştirak etmek üzere Almanya'ya gönderdiler, dönüşte Tarabya önünde demirli bir sefaret gemisine memur edildi. Altı sene devam eden bu memurluğu sırasında Rauf, Rumelihisarı'nda oturan Tevfik Fikret'le ve uzaktan tanıştığı Halid Ziya ile dost oldu, Serveti Fününa yazı yazmıya hazırlandı. «Ruznamei Hayatım» ın bir yerinde diyor ki: «Romancılık güçmüş... Şu eser güzelce yazılsa da tabına muvaffakıyet elverse! Romanı yazıp Halid Beye götüreceğim. O ne yaparsa yapsın.»

Halid Beyin Halid Ziya Uşaklıgil olduğuna şüphe yok; Serveti Fünun'da neşredilen ilk romanı da «Ferdayı Garam» olduğuna göre «Ruznamei Hayatım» da bahsettiği eserin de «Ferdayı Garam» olması çok muhtemeldir. Bu kalem denemesinden sonra Rauf ilk büyük eseri «Eylûl» ü verdi.

Memur bulunduğu sefaret gemisinin suvarisi ile karısı birbirine çok düşkündü. Rauf bu karı koca muhabbetine imrenirken kadına karşı da gönlünde bir meyil duymağa başladı. Yirmi dört yaşındaki Rauf'un gözleri önünde mesud bir levha da Fikret'in hayatıydı. B u i k i m e s u d l e v h a i l e g e m i d e k i g ö n ü l b a ğ ı n d a n «E y l û l» d o ğ d u. «İlk eserim son üstadıma» diye Halid Ziya Beye ithaf ettiği «Eylûl», zamanının aydın çevrelerinde çok takdir edildi; Rauf da Halid Ziya'dan başka üstad tanımadığını ve tanımıyacağını ilân etmiş oldu.

1900 de «Eylûl» Serveti Fünun'da tefrika edilirken Rauf gemide ve Fikret'in evinde gördüğü hayat gibi mesud bir hayat sürmek emeline düştü; esasen kalbi de yaralıydı. Kalbinde duyduğu acıyı Hüseyin Cahid ve Fikret'e anlattı. Hüseyin Cahid'in delâletiyle 1900 de Tevfik Fikret'in halasının kızı Ayşe Sermed Hanımla evlendi. 1900 den 1910 a kadar Mehmed Rauf tek tük makalelerle «Siyah İnciler» i yazdı. 1901 de Fatma Nihal (eşim), 1909 da Süheylâ (beş yaşında ölmüştür) doğdu. Mehmed Rauf 1910 da İzmir'de tekrar evlendi, «Genç Kız Kalbi» romanı bu izdivacın kısa bir hikâyesidir. Bu ikinci izdivacından da Cevval Rauf Gülergün doğdu.

1910 dan 1924 senesine kadar Mehmed Rauf «Mahasin» diye bir kadın mecmuası çıkardı. Diğer taraftan şeker ticareti yapıyor, «Ezhar» adlı bir karikatür ve hikâye albümü de neşrediyordu. Son Emel, Bir Aşkın Tarihi, Hanımlar Arasında, Aşk Kadını, Gözlerin Aşkı, Safo ve Karmen, Pervaneler Gibi, Eski Aşk Geceleri, İhtizar, Âşıkane gibi uzun hikâyeleri ve mensureleri yazıyordu. Pençe, Cidal, Ferdi ve Şürekâsı, Yağmurdan Doluya, Sansar, Ceriha gibi tiyatro eserleri rağbet görüyor; Kamçı, Pembe Köşk, Amca Bey, Evlâd Acısı, Komşu Kocası adlı adapte tiyatro eserleri ile sahnede tutunmağa çalışıyordu.

1926 da ikinci karısından ayrılan Rauf aynı sene Bayan Muazzez'le evlendi. Bu izdivacından çocuğu olmadı, yalnız Rauf bundan sonra Son Yıldız, Karanfil ve Yasemin, Harabeler ile Türk inkılâbı üzerine yazılan «Halâs» eserlerini verdi.

1927 de hastalanan Mehmed Rauf Harbiye'deki evinde tam beş sene ıstırab çekti. Doktor Ahmed Şükrü Emed ile Doktor Fahri Celâl hastanın ıstırabını hafifletmek için beş sene ellerinden geleni yaptılar; Başvekil İsmet Paşa da maddî yardımı esirgemedi. Nihayet hasta 1931 de evde bakılamıyacak bir duruma düştü, 23 aralık 1931 gecesi Cerrahpaşa Hastanesinde, Doktor Ahmed Şükrü Emed'in kliniğinde, kendisine beş sene bir ana şefkati ile bakan üçüncü karısının kollarında hayata gözlerini yumdu.

Â ş ı k d o ğ a n M e h m e d R a u f «Eylûl» de ne kadar romantik ise «Siyah İnciler» in sonundaki «Eyüb Yolu» nesrinde o kadar realisttir. «Üç Hikâye» de de iç âleminden sıyrıldığını ve dış âleme nüfuz ettiğini isbat etmiştir.

«Eylûl» ruhun endam aynası ise, «Eyüb Yolu» ile «Üç Hikâye» hayatın küçük bir el aynasıdır. *(Selâmi İzzet Sedes)*

MOLİÈRE, JEAN - BAPTİSTE POQUELİN — (1622-1673) «Türkçede Molyer okunur» Voltaire'e göre Molière 1620 yılında Jean - Poquelin ile Anne Boutet'nin evlenmesinden doğmuştur. Fakat 1821 de Beffare tarafından bulunan bir takım belgelerle bunun doğru olmadığı meydana çıktı. Bu yeni vaziyete göre Molière 15 ocak 1622 de doğmuştur ve annesinin adı da Marie Cressé'dir.

Molyer

Ondört yaşına kadar evde kalmış, sonra Cezvitler tarafından idare edilen ve bugün adı (Louis le Grand) lisesi olan (Clermont) kolejine girmiştir. Arkadaşları arasında Prince de Conti, meşhur seyyah Bernier, şair Hesnault ve şimdi artık eserleri unutulup da kendi bir komedi kahramanı olarak tanınan Cyrano de Bergerac, şiirleri artık okunmıyan Chapelle vardı. Bunların hepsi o zamanın meşhur filezofu Pierre Cassendi'den ders almışlar. Öğretim bitince Molière'e her biri başka bir alanda şahsiyet olan bu arkadaşlardan ayrılmak acı gelmiş, fakat ne yapsın ki babası ihtiyarlamış, üstelik alil kalmıştı. 1642 de Kolejden çıkınca babasının yerine sarayda Kralın oda hizmetine girdi. Onüçüncü Louisnin meşhur Narbonne seyahatinde beraberdi. Vazifesi sabahları Kralın yatağını yapmak, hazırlamak, geceleri de açmaktı. Bu işe o zaman şerefli bir vazifeymiş gibi bakılıyordu ve isteklisi çoktu. Lâkin Molière'in ruhunu doyuran bu iş değildi, onun için de büyük adam o işde kalmadı. Molière'in hayatında Narbonne seyahatinden sonraki dört yılın nasıl geçtiği kesin olarak bilinemiyor, bazıları bu zaman içinde hukuk tahsil ettiğini ve Orléans'da avukatlık yaptığını söylüyorlar.

Paris'e döndükten sonra tiyatro heveslisi gençlerle «L'Illustre Théâtre» adında bir birlik kurup oyunlar vermiye başlamış, bu oyunlar beğenilince paralı temsiller hazırlamış, böylelikle tiyatroyu kendisine meslek olarak seçmiş ve «Molière» adını almış. Edebiyat alanında bu isim yeni bulunmuş bir ad değildir. François de Molière isminde ve «Polyxène, La Semaine Amoureuse» diye iki eseri olan bir muharrir vardı.

O aralık Paris'te çalışan öteki tiyatrolarla boy ölçüşemedikleri için bu gençler Paris'ten ayrılma zorunda kaldılar, Molière iş başına geçti ve bütün Fransa'yı dolaşarak oyun vermiye başladılar. Molière daha o zamanlar piyes yazmayı düşünmemiş olacak ki arkadaşlarına İtalyan komedileri gibi piyes taslaklarını ağızdan anlatıyor, bu konu üzerine tulûat yaparak oynuyorlardı. İlk piyes tecrübesi olarak Thébaide adında bir facia yazdığını ve oynadığını söylerler ama bu piyesin izi bulunamamıştır.

Bu uzun süren yolculukta Molière, Hekim uçtu ve Soytarının kıskançlığı, Şaşkın, Küskün âşıklar komedilerini yazdı ve 1658 de arkadaşlariyle beraber Paris'e döndü. Acemi, tecrübesiz bir halde Paris'i bırakan Molière şimdi sanatının tam ehli, tecrübeli ve olgun dönüyordu. Paris'te Ondördüncü Louis'nin yardımiyle 24 ekim 1658 de «Şaşkın ve Küskün âşıklar» piyesleriyle oyunlarına başladı. Molière eserlerinin en mühimlerini işte bu 1658 tarihinden 1673 yılına kadar olan zaman içine sığdırmıştır.

Molière'in hususiyeti, birçok muharrirler gibi yalnız kendileriyle beraber geçip gidecek geçici bir zaman için değil, her zaman yaşıyacak ve şahısları her devrin insanlarına örnek olacak kıratta büyük eserler yazmış olmasındadır. Ondördüncü Louis, Molière için «Dünyanın edebine ve terbiyesine kanun yapan ve kendi mevzularının gülünç ve kaba taraflarına en faydalı sansür koyan biricik adam» demişti. Sahiden Molière, halkı eğlendirerek, hem de kendi kusurlarına kendilerini güldürerek terbiye etme yolunu tercih etmiştir. Bunu yapabilmek için çok çalışmış, eski Yunanlıların, Lâtinlerin büyük komedi muharrirlerini tetkik etmekle kalmamış, kendisinden önce gelen ve zamanında yaşıyan İtalyan ve İspanyol komedi muharrirlerinin de üzerlerinde durmuştur. Hattâ Corneille ve Rotrou gibi Molière de İspanyol piyeslerinden birçok şeyler almıştır.

M o l i è r e'e a i d b i l g i l e r: Molière-in hayatı, hususiyle sanata başlayışı, gelişmesi, ailesi, memleket içinde oyunlar vererek

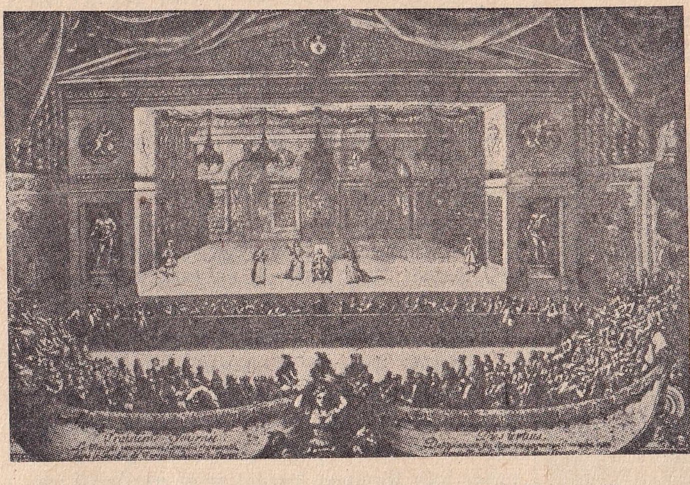
dolaşması hakkında kesin olarak elde çok az bilgi vardır. Ele geçenlerin çoğu ancak belediye ve noter dosyalarından, mahkeme ve hayır birlikleri kararlarından çıkarılmış belgelerdir. Bu belgelerden başka dilden dile geçenlere ve bu yolla bilinenlere gelince bunlar, araştıranların özel duygularına göre mâna verildiği için çoğu ihtimal ve sanılara, çoğu da hayale dayanır. Onun için Molière'in otuzaltı yıllık ömrü uzun zaman karanlıkta kalmıştır. Eğer döşemeci Jean Poquelin'in oğlunun, büyük babasiyle sık sık gittiği tiyatroya karşı sevgi duyup bir gün işini, gücünü, aile yuvasını bırakarak tiyatroya gireceğini, böylelikle ölmez eserler yazacağını, ölümünden bu kadar yüzyıl sonra bile izi aranacağını, Fransanın yüzünü ağartan büyük yazarlardan ve dünya tiyatrosunu aydınlatan sönmez meşalelerden biri olacağını o vakit kestirenler olsaydı, muhakkak ki içlerinden günü gününe bu adamın yaşayışını kaydedecek meraklılar çıkardı.

Molière'in hayatına aid ilk eser yazanlar arasında Grimarest ve Perrault vardır. Bu eserlerden Grimarest'in «Molière'in hayatı» adlı kitabı hakkında Boileau'nun şu cümlelerini buraya almayı uygun bulduk : «Molière'in hayatına aid yazılan bu kitab hakkında düşündüğümü açıkça söylemek lâzımgelirse bunun, üzerinde durulmıya değer bir eser olmadığını hemen bildirmeliyim. Bu kitab, Molière'in hayatı hakkında hiç birşey bilmiyen bir adam tarafından yazılmıştır. O kadar ki herkesin bildiklerini bile bilmiyen ve herşeyde aldanan bir adam tarafından.» Molière'in ölümünden pek az sonra yazılan bu eser hakkında Ondördüncü Louis devrinin en belli başlı edebî şahsiyetlerinden biri olan ve Molière'i yakından tanıyan Boileau'nun bu sözlerinden cesaret alarak yukardaki iddianın yerinde olduğunu söyliyebiliriz sanırım.

Molière'in gelişmesi : Molière, dehasının gelişmesini gezginci halk tiyatrosuna borçludur. Onu yetiştiren asıl mekteb odur. Yıllarca dolaştığı şehirlerde her zaman halkın her tabakasının arasına karışması, değişik yaradılıştaki insanları ve bu insanların topluluk arasında çevirdikleri dolapları yakından incelemek fırsatını kazandırmıştır.

Molière'in üslûbu : Molière'in öteki muharrirlerden ayırıcı vasfı, her şeyden önce kullandığı üslûbdur. Çünkü onun eserlerindeki sapsade dil, konuşma dilinin ta kendisi denecek kadar süzmedir. Halk arasında dolaşa dolaşa en samimî üslûbu, en basit kelimeleri kullanarak yaratmıştır. Yalnız bu bakımdan bile Molière, bütün öteki tiyatro yazarlarından daha sürekli başarıya hak kazanmış oluyor. Birçok münekkidler Molière için fena yazdığını, güzel bir üslûbu olmadığını, seçkin kelimelerle çekici cümleler işliyen bir sanatkâr olmadığını söylerlermiş. Buna karşılık Molière tarafını tutanlar da onun herşeyden önce insan ihtiraslarını, sahte kelimelere boğmadan, düşünceleri kalp bir yamayla kaplamadan şahıslara en uygun cümlelerle bütün duygularını ve düşüncelerini söyleten bir tercüman olduğunu ileri sürerlermiş. Bunu yapabilmek için de Molière, yaşadığı zamanın orta sınıfına uygun dili kullanmış. Bu dili vilâyetlerde dolaşırken topladığı ve o zaman daha Paris'te kullanılmıyan kelimelerle süsleyip zenginleştirmiş. Sahne diline soktuğu bu kelimelerden birçoğu uygunlukları ve sadelikleri yüzünden kökleşmiş kalmıştır.

Molière'in hayatını yazanlar kendisinden hep bir mucizeden bahseder gibi davranırlar. Üstün bir insanı bir mucize telâkki etmek onun değerini şuursuzlandırmak olur, halbuki Molière yonga yonga edindiği tecrübelerle bilgisini ve değerini arttıran, verimli çağa gelince bunları birer birer yerinde kullanan, ne istediğini, ne yazdığını ve ne yaptığını bilen bir olgun insandı.

Mürai piyesinin Kral Ondördüncü Lui huzurunda bir temsili

Molière'in aktörlüğü : Molière her şeyden önce çok kuvvetli bir aktörmüş. Kendisi başlangıçta «Facia ve haile» oynamayı tercih edermiş. Lâkin yüzünün ifadesi daha ziyade komedilere uygunmuş. Halk onu görür görmez gülermiş. Bu yüzden isteğine değil de istidadına uymuş, kalemiyle yeni bir çığır açtığı komedinin başlıca şahıslarını temsil etmiş.

Molière'in kuvveti biraz da bundan ileri gelse gerek. Çünkü eserlerini muharrir olarak yazdıktan sonra sahnede aktör olarak oynar veya oynatırken bütün aksaklıklarını yakından görmüş, uzun yerlerini kısaltmış, ağırlıkları hafifletmiş, seyirci üstünde tesirsiz kalan kör yerleri bilemiş, sıkı yerlerini gevşetmiş, gevşek yerlerine sinirler ekliyerek germiş. Böylelikle en olgun şekli kazanan ve sahne tecrübelerinden süzülmüş bir halde çıkan komedileri devirden devire ve nesilden nesile geçerek ölmezlik kazanmıştır.

Molière'in aile hayatı : 1661 de Armande Bejart'la evlendi. Düşmanları bu kızın kendi gayrimeşru evlâdı olduğunu iddiaya kadar vardılar. Nihayet başkaları Molière'in ancak bu kız doğduktan sonra annesiyle tanıştığını ispat ettiler. Aradaki büyük yaş farkı ve sahnede çalışan bir kızı bekliyen tehlikeler bu evlenmeyi bahtsızlığa sürükledi. Her zaman olgun ve filozof olan Molière, aile hayatının bu yola dökülmesine üzüldü, çok acı duydu. Kıskançlığı yüzünden yavaş yavaş gülünç olmıya başladı. Sahnede her zaman gülünç adamları temsil eden birinin, hem de Molière gibi birinin bizzat hayatta gülünç olması acıydı ve bu acılığı Molière ta içinden duyuyordu.

İktidar ve istidadiyle öteki insanların üstünde gözüken bir muharririn, acze ve zaafa düşünce nasıl gülünç olduğunu görmek, iktidar ve istidadın da bizi insanlığın üstüne çıkaramadığına misaldir. Erken ölümünde, mücadelelerinin olduğu kadar, ıstırablı aile hayatının ruhu üzerindeki yıpratıcı tesiri de vardır.

Molière'in ölümü : Molière, sahnede "Hastalık Hastası„ nın ilk temsilinde 10 şubat 1673 te başrolü oynarken hastalandı. Kendisine hemen temsilleri kesip dinlenmesini söylediler. Fakat birçok kişinin rızkını sağlıyan temsilleri kesmek onları ekmeksiz bırakmak olacaktı. Molière gibi iyi kalbli bir sanatçı bunu nasıl yapardı, reddetti. 10 şubattan 14 şubata kadar inadla rolünü oynadı, oynadı ama 17 şubatta öldü.

Kilise kendisine ruhanî merasim yapmak istemedi ve yapmadı. Fakat Kralın ve halkın müdahalesiyle nihayet Saint-Joseph mezarlığının kuytu bir köşesine zorla gömülebildi.

İhtilâl, Fransa'nın bu büyük adamına yapılan haksızlığı unutmadı, ona vaktiyle esirgenen şerefi verdi. 6 temmuz 1792 de kemiklerini oradan kaldırdılar. Bir zaman, şimdi Güzel Sanatlar Okulu olan binanın avlusuna gömdüler. 1817 denberi Molière'in kemikleri Père-Lachaise'de bulunuyor.

Molière'in temsili : Yaşanan zamanın zevkine göre aktörler Molière'in yarattığı şahısları bazan çok gülünç, bazan çok ağır ve acıklı oynıyarak mübalâğaya düştüler.

Molière'in eşhasını hicvetmesi tıpkı bir karikatüre benzetilebilir; şahıslar, gerçek hayattaki aslına benzeyişleri tamamiyle ortadan kalkmaksızın gülünç bir şekle sokulmalıdır.

Bu şahısların mübalâğalı temsillerden kurtuldukları ancak Molière'in Üçyüzüncü yıldönümü münasebetiyle 1922 de Comèdie Française'de görülmüştür.

Molière'in tesiri : Molière, kendisinden önceki hiciv üstadı «Rabelais» nin «Gargantua, Pantagruel'in babası» ve «Pantagruel» adlı dört kitabiyle halk diline geçen hikâyelerin içindeki sahneye uygun unsurlardan işe yarıyanların hemen hepsini, gerçek halk kürsüsü olan sahnedeki asıl yerine çıkarmıştı.

Molière'in 1789 Fransız büyük ihtilâline tepkisi dokunan sanatçılardan biri olup olmadığı üzerinde durmaya ve bu tepkiyi ölçmeğe bugün imkân yoktur. Bugün bizi, eserlerinin özünden çıkan başlıca fikirden ve eşhasın içtimaî münasebetlerindeki anlamdan ziyade bu şahısları nasıl yarattığı ve yaşattığı ilgilendiriyor. Bu yaratma işinde Molière nerede işe yarıyacak mevzu bulmuşsa onu oradan almıştır. Bu arada eskilerden, İtalyanlardan, İspanyollardan, eski meddahlardan, hattâ kendi zamanında yaşıyan Cyrano de Bergerac ve Larivey gibi muharrir erden bile baştanbaşa bütün bir meclisi aynen aldığı olmuştur.

Bizde Molière'in tercümesi : Türk sahnesi bu bakımdan çok talihlidir. Ahmed Vefik Paşa gibi büyük bir dil bilgininin tercüme ve adapteleriyle Türk sahnesi çok erken zenginleşmiştir. Son yıllarda Maarif Vekilliğinin himmetile yirmi dört eseri kuvvetli kalemler tarafından yeniden tercüme edilmiştir.

Molière'in Maarif Vekilliğimizce « Dünya edebiyatından tercümeler » serisinde neşredilen eserleri şunlardır :

Adamcıl, Amphitryon, Bilgiç kadınlar, Cimri, Don Juan, George Dandin, Gülünç kibarlar, Hastalık hastası, Hekim uçtu ve Soytarının kıskançlığı, Kadınlar mektebi, Kadınlar mektebinin tenkidi, Kibarlık budalası, Kocalar mektebi, Kontes d'Escarbagnas, Küskün

âşıklar, Mösyö de Pourceaugnac, Scapin'in dolapları, Sevda hekim, Sicilyalı yahut Resimli muhabbet, Şaşkın, Tartuffe, Versailles tulûatı, Zoraki hekim, Zorla evlenme.

(Muhsin Ertuğrul)

MONTGOMERY, BERNARD LAW — «Türkçede Montgomöri okunur» 6 haziran 1944 te batı Avrupa cephesi açıldığı zaman, İstilâ Kuvvetleri Başkomutanı General Ayzanhaver'in muavini bulunan, Fransa'nın kurtu-

Mareşal Montgomöri

luşundan sonra mareşallığa yükseltilerek Belçika ve Holanda'da İkinci İngiliz ve Birinci Kanada ordularına kumanda eden, son Alman karşı taarruzunun Belçika'da yarattığı durum üzerine Belçika'daki iki Amerikan ordusunun kumandası da uhdesine verilen Montgomöri 17 kasım 1887 de Londra cenubunda doğmuştur. Bu itibarla bu gün elli sekiz yaşındadır.

Montgomöri, bir rahibin oğludur. Babası, onu da kendisi gibi rahib yapmak niyetindeydi. Fakat küçük Montgomöri dinî bir terbiye altında yetiştirilmekle ve gerçekten de çocukluğundan bugüne kadar dinibütün ve itikad sahibi karakterini muhafaza etmekle beraber, 1899 yılında Boer Harbine giden Avustralyalı erleri görünce askerliğe heveslendi ve büyüdüğü zaman asker olmıya karar verdi. Çocukluğunun büyük bir kısmını Tasmanya'da geçiren Montgomöri Londra'ya döndüğü vakit önce Sent Pôl lisesine, oradan çıkınca da Sandhörst Askerî Akademisine girdi. Montgomöri lisede ve akademide iyi bir öğrenici olduğu gibi spor alanlarında da kendisini gösterdi ve sevdirdi. Çok çevikti, iyi yüzerdi, kriket ve ragbi oyunlarında da sivrilmişti. Akademiyi bitiren Montgomöri yirmi bir yaşında teğmenlikle orduya katıldı ve ondan sonra basamak basamak yükselerek mareşallığa ulaştı.

Montgomöri Birinci Dünya Harbinden çıktığı zaman yarbaydı. O harbde de kendini göstermiş, resmî tebliğlerde altı defa adı geçmişti. Harb sonunda mümtaz hizmet madalyasını kazandı.

Bir kere 1934 te, bir kere de 1938 de olmak üzere Arab - Yahudi karışıklıklarını bastırmak üzere iki defa Filistine gönderildi.

İkinci Dünya Harbine Tümgenerallikle giren Montgomöri, 1940 yılında Fransa'da İngiliz seferî kuvvetlerinde bulunuyordu. Fransa hezimeti onu da Dönkerk'ten kaçırılabilen kuvvetler arasında İngiltere'ye döndürdü.

Bu harbde sonradan başına geçtiği Sekizinci Ordu, Fransa hezimetinden ve İtalyanın harbe karışmasından başlıyarak iki yıl Afrika'da bocalayıp durmuştu. Bu devrede bu ordu bazan fena idare edildiği gibi, teçhizatı da noksandı. Bunun için önce İtalyan Mareşalı Graçyani ordusunun önüne katılarak sürüldü, sonra Veyvel'in kumandasında Graçyani'yi mağlûb etti. Fakat bu sefer de Almanlar yardıma koştular, İtalyan kuvvetleriyle havadan ve denizden nakledilen Almanların hususî surette yetiştirilmiş ve Afrika harbine elverişli en modern silâhlarla mücehhez meşhur Afrika Korps'u Rommel'in kumandasında Sekizinci Ordunun karşısına dikildi. Hindistana gönderilen Veyvel'den sonra işbaşına geçen Avhinlek, Kanningam, Riçi gibi generaller kâh Rommel kuvvetlerini gerilettikten, kâh bu kuvvetler karşısında ileri geri bocaladıktan sonra Sekizinci Ordu hezimete benzer bir şekilde İskenderiye kapılarına kadar sürüldü. Durum çok tehlikeliydi. Rommel Mısıra gireceği tarihi hemen hemen tesbit ettiği gibi Musolini de bu kuvvetlerle birlikte İskenderiye ve Kahireye girmiye hazırlanıyordu. O sıralarda Amerika'da bulunan İngiltere Başvekili Çörçil Şimal Afrikaya yetişti. Çörçil, askerlerin bozulmuş olan maneviyatını yükselttiği gibi kumandanları da değiştirdi. Başkomutanlığa, şimdi Akdeniz Bölgesi Başkumandanı olan Mareşal Aleksander (o zaman general), Sekizinci ordu kumandanlığına da Orgeneral Gott tayin edildi. Fakat bu generale işe başlamıya vakit kalmadan bir tayyare kazasında ölünce yerine Montgomöri gönderildi. Montgomöri hiç vakit kaybetmeden çölde göründü, kumandayı eline aldı, önce Almanları duraklattıran bir müdafaa kurdu ve bu arada teçhizatı mükemmel, maneviyatı yüksek, disiplini yepyeni bir Sekizinci Ordu kurdu, bir sabah erkenden ve karanlıkta, o zamana kadar eşi görülmemiş bir topçu barajından sonra Elâlemeyn'de taarruza kalkan bu ordu Rommel kuvvetlerini çökertti ve bu çökme Sekizinci Ordu, Tunus'u Libya hududuna karşı müdafaa eden Maret hattına dayanıncıya kadar safha safha devam etti. Montgomöri, Maret hattını da çökertmekte güçlük çekmedi. Sekizinci Ordu, evvelce Cezayire ve Tunusa çıkarılmış olan Ayzanhaver'in Başkumandanlığı altındaki Anglo - Amerikan istilâ kuvvetleriyle işbirliği etti. Almanlar nihayet Tunus'tan atıldıktan sonra Montgomöri gene Sekizinci Ordunun başında Sicilya ve İtalya çıkarmalarına iştirak etti. Montgomöri'nin şöhretli ordusu buralarda da önemli vazifelerde büyük başarılar kazandı. Nihayet, İngiltere'de ikinci cephenin açılması hazırlıklarını yapmak üzere batı Avrupa'yı istilâ edecek Müttefik Kuvvetlerinin Başkumandanlığına tayin edilen Ayzanhaver ve Başkumandan muavinliğine tayin edilen Montgomöri İtalyadan ayrıldılar.

Mareşal Montgomöri'nin cephede kendine has bir giyinişi vardır; hakî pantalon, gri süveter, soğuk havalarda içi kürklü ve gırgırlı deri ceket, kara bere. Mareşal, asla tütün ve alkol kullanmaz. Bununla beraber ziyaretçilerine içki ikram etmekten, subay ve erlerine bol bol sigara dağıtmaktan geri kalmaz, boğazına düşkün değildir. Fakat sade, temiz ve kuvvetli yer.

Mareşalın harb tarzında taassubla bağlandığı bazı prensipler vardır ki şöyle hülâsa edilir: Harekâtı eldeki imkânlara ayarlamak; eldeki imkânlar üstüne çıkan harekâttan mümkün olduğu kadar kaçınmak; acele etmemek.

Mareşal bütün taarruzlarını bu prensiplere uygun olarak daima çok ince ve en ufak noktaları hesablanmış hazırlıklardan sonra yaptığı ve elindeki bütün ateş vasıtalarını hava kuvvetleriyle destekleterek harekete getirdiği için her zaman muvaffak olmuş ve İkinci Dünya Harbi askerî tarihinde «Montgomöri taarruzu» diye bir fasıl açmıştır.

Mareşal ileri düşünceli, dindar, sırasına göre çok ciddî, sırasına göre şakacı, bütün subay ve erlerinde kendisine karşı saygı, sevgi ve güven yaratmasını bilen, kumanda ettiği ordularda kuvvetli disiplin kurmakta en ufak bir müsamaha göstermiyen, emrindekilerin maneviyatını daima yüksekte tutmıya muvaffak olan, her önemli taarruzdan önce de bir kısım askerlerini toplıyarak onlara İncil okuyan değerli bir kumandandır. Mareşalın, İkinci Dünya Harbi tarihinin en şanlı sahifelerinde yer aldığına şüphe yoktur.

(M. Kenan Kan)

NECATİ, MUSTAFA — (1892-1929) İlk Cumhuriyet kabinelerinde Mübadele, İmar ve İskân, Adliye ve Maarif Bakanlıklarında bulunmuş, Millî Mücadelenin başarılmasında değerli hizmetler görmüş, ihtilâlin ateşi içinde yoğurulup olgunlaşmış genç bir yurdseverdir. Babası Darendeli Hacı Hasan Paşazade Halid Beydir.

Necati İzmir'de doğmuş, orta ve lise öğrenimini İzmir İdadisinde yaparak 1909 da

Mustafa Necati

diploma almıştır. Yüksek öğrenimini İstanbulda Hukuk Fakültesinde tamamlamış, 1913 te mezun olmuştur. İzmir'e döndükten sonra bir yandan avukatlık yapmıya başlamış, bir yandan da arkadaşı rahmetli Vasıf Çınar'la birlikte kurdukları hususî «Şark İdadisi» nin müdürlüğünü üstüne almıştır. Mustafa Necati,

bir taraftan da Türk Ocağındaki, İzmir spor klüplerindeki candan çalışmalariyle İzmir münevver gençliğini çevresinde toplamış, kendisini hemşerilerine pek çok sevdiren bir gençlik önderi olmuştur. 30 eylûl 1916 da İzmir Kız Öğretmen Okulu Tarih - Coğrafya öğretmenliğine tayin edilmiş, 5 nisan 1917 ye kadar bu vazifede bulunmuştur. 1917 ve 1918 yıllarında Mustafa Necati'yi İzmir Şimendiferleri Tamiratı Mütemadiye Dairesi Başkâtibliğinde ve Hukuk Müşavirliği Muavinliğinde görmekteyiz. Mondros Mütarekesi üzerine okul binasının Fransızlar tarafından işgaliyle Şark İdadisinin kapanmasından sonra Necati İzmir'in tarihî bir irfan müessesesi olan Membaı Füyuzat Okulunda öğretmenlik yapmıya, aynı zamanda İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyetinin çalışmalarında faal bir rol oynamıya başlamıştır. 14 mayıs 1919 akşamı, İzmir'in ertesi gün Yunanlılar tarafından işgal olunacağı haberi şehirde duyulur duyulmaz, kendisi gibi ateşli ve yurdsever arkadaşlariyle birlikte Maşatlık'ta İzmirliler tarafından gece yapılan Reddi İlhak mitingini tertibetmiş, heyecanlı söyleviyle İzmirlileri silâhla karşı koymak için teşkilâtlandırmıya çalışmıştır. İşgal üzerine bir müddet İzmir'de saklanmış, Yunanlıların sıkı takib ve araştırmalarından kurtularak İstanbul'a gitmiye muvaffak olmuş ve pek az sonra Balıkesir'e geçerek Müdafaai Hukuk teşkilâtında çalışmıya başlamıştır. Orada «İzmire Doğru» adiyle neşrolunan Millî Mücadele gazetesinde başyazarlık etmiş, avukat olarak hayatını kazanmış; Bergama, Soma, Akhisar cephelerinde Bulgurcu Mehmed Efe ile birlikte müfreze komutanı olarak millî kuvvetlerin düşmanlarla yaptığı muharebelerde ve Anzavur'a karşı yapılan takib hareketlerinde vazife görmüştür. Cephede silâhiyle, cephe gerisinde kalemiyle ve heyecanlı söylevleriyle millî mücadelenin başarısına çalışan Necati, 1920 ilkbaharında henüz 28 yaşında bir gençken Saruhan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisine milletvekili seçilmiştir. Birinci Büyük Millet Meclisinin faal bir üyesi, ateşli ve atılgan bir hatibi ve Türk inkılâb dâvasının sadık bir unsuru olarak Nafıa ve Millî Müdafaa Encümenleri mazbata muharrirliklerinde bulunmuş, 18 ağustos 1920 de Samsun ve havalisindeki Pontusçuları cezalandırmak üzere gönderilen ve merkezi Amasya'da olan Sıvas İstiklâl Mahkemesine âza seçilmiş ve 10 mayıs 1921 de Büyük Millet Meclisinde Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grupunun kurulması üzerine grupun kâtibi olmuş ve Sakarya savaşı sırasında 3 ağustos 1921 de Kastamonu ve havalisine yollanan İstiklâl Mahkemesine de başkanlık etmiş ve 1 ağustos 1922 ye kadar burada vazife görmüştür. Necati, İstiklâl Mahkemesi Reisliğinde daima inkılâbın irticaı ve hıyaneti ezen sert yumruğu, adaletten ayrılmıyan temiz vicdanlı bir yargıcı olmuştur. Büyük taarruza takaddüm eden günlerde 17 ağustos 1922 de Necati'yi tekrar 1 numaralı Amasya İstiklâl Mahkemesinde vazifelendirilmiş olarak görmekteyiz.

Büyük Millet Meclisinin ikinci seçim döneminde, 10 temmuz 1923 te İzmir'den milletvekili olmuş ve 13 ekim 1923 te kurulan Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığına 20 ekim 1923 te Büyük Millet Meclisince seçilmiş ve İsmet Paşa tarafından 30 ekim 1923 te kurulan ilk Cumhuriyet kabinesinde de bu sıfatla yer almış; Maarif Bakanı Bay İsmail Safa'nın seyahati sırasında Maarif Bakanlığına vekillik etmiş, 3 mart 1924 inkılâblarından sonra Adliye Bakanı seçilmiştir. Millî Şef İsmet İnönü'nün, 21 kasım 1924 te, Başbakanlıktan ilk istifa etmelerine kadar bu sıfatla Cumhuriyet adliyesinin tanzim ve tensikine çalışmıştır. Şer'î mahkemelerin lâğvedilmesi, istinaf mahkemelerinin kaldırılması, yargıçlık mesleği için esaslı tedbirlerin alınması, hukuk kanunlarımızın düzeltilmesi için gerekli inceleme ve hazırlıklara başlanması bu devrede olmuştur. Adliye Bakanlığından ayrılan Mustafa Necati, Türk Muallimler Birliğinin Başkanlığına seçilmiş ve çalışmalarını öğretmenlerin meslekî hayatının düzenlenmesi ve dayanışmalarının sağlanması, memlekette inkılâb fikir ve eğitiminin yayılması işlerine hasretmiş ve Şeyh Said isyanı üzerine 7 mart 1925 tarihinde Ankara'da kurulan İstiklâl Mahkemesinin savcılığına seçildiği halde on beş gün bu vazifede bulunarak ayrılmış ve bütün çalışmalarını Türk Muallimler Birliğinde toplamıştır. 20 aralık 1925 te Maarif Bakanlığına getirilmiş, 1 ocak 1929 dan ölümüne kadar, üç yıl on gün bu vazifede kalmıştır. 1927 de Büyük Millet Meclisinin üçüncü döneminde de gene İzmir'den milletvekili seçilmiştir.

Mustafa Necati'nin kuvvetli ve samimî şahsiyeti, üstün idare kabiliyeti, ölçüsüz çalışkanlığiyle inkılâb Türkiyesine en çok faydalı hizmetlerde bulunduğu devre Maarif Bakanlığı zamanıdır. Şeflerinin kendisine karşı besledikleri güven ve verdikleri esaslı direktifler, Büyük Millet Meclisinin yakın ilgi ve sempatisi, inkılâb yolunda ilerliyen Türkiyenin maarif işlerinin büyük ölçüde düşünülüp plânlaştırılmasında başlıca âmil olmuş ve Necati Türk maarif tarihinde daima saygiyle anılacak bir hâtıra bırakmıştır. Memleket maarif meselelerinin dünyanın meşhur ihtisas adamlarına inceletilerek, Türk maarif hayatının geliştirilmesi için gerekli programlar çizilmek üzere hazırlıklara girişilmesi, Maarif Bakanlığının teşkilât, vazife ve salâhiyetlerinin bir kanunla çerçevelenmesi, memleket irfan hayatının nâzımı olmak üzere bir Millî Talim ve Terbiye Dairesinin kurulması, güzel sanatlarla musikinin geliştirilmesi için tedbirler alınması, öğretmenliği hakikî bir meslek haline getirmek, memleketin muhtaç olduğu öğretmen kadrosunu yetiştirmek, maarif teşkilâtını lüzumlu ihtısas unsurlariyle takviye ederek verimini çoğaltmak için ilk adımların atılması onun Bakanlığı devresine düşen esaslı işlerdir.

Mustafa Necati, 1927 yılı başlarında Cumhurbaşkanı Atatürk'ün ve Başbakan İsmet İnönü'nün teşvik ve irşadları üzerine, memleketimizde yeni yapılacak maarif teşkilât ve tensikatiyle irfan ve sanat hareketlerinde örnek ittihaz olunabilecek teşkilât ve müesseseleri tanımak maksadiyle Avrupa'da iki ay süren bir inceleme seyahatine çıkmış; Çekoslovakya, Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'daki başlıca okul ve irfan kurumlarını, kültür hayatını yakından görmüş; memleket içinde yaptığı birçok teftiş gezilerinden başka 1928 yazında da Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'daki maarif teşkilâtı ve kurumlarını teftiş maksadiyle uzun bir seyahat yapmıştır. Hayatının son aylarında ise bütün ilgisini Türk harf devriminin ilk hazırlıklarını yapan Dil Encümeni çalışmalarını düzenleme, 1 kasım 1928 de Türk harflerinin kabuliyle açıldığı Atatürk tarafından müjdelenen nur yolundan bütün yurddaşlarını götürmek için Millet Okulları teşkilâtını kurma, harf devriminin en kısa zamanda başarılması için gerekli bütün tedbirleri alma işleri üzerinde toplamıştır.

1 ocak 1929 da Millet Okullarının yurdun her yanında büyük bir törenle açılması için bizzat bir program hazırlamıştı. Ne yazık ki, henüz otuzaltı yaşında bir gençken, teşhisi vaktinde konamıyan bir apandisit yüzünden aynı tarihte öldü. Kendisine beslenen umumî sevgi ve bağlılığın samimî gösterileri arasında Cebeci'deki eski Ankara mezarlığına, kendisinden iki ay önce ölen annesinin yanına gömüldü.

O zaman Başbakan olan Millî Şefimiz, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, mezarı başında onun iyi bir insan ve vazifelerini başariyle yapmış idealist bir inkılâbcı olduğunu, «sinirlerin mütemadiyen ezgin, fikirlerin türlü tesirlerle karışık olduğu günlerde bir gün şaşmıyan sadakat, doğru ve açık görüşle daima Atatürk'ün izinde görüldüğünü» söylemiş; «sayısız ihtiyaçları sayılı vasıtalarla doyurmak didinmeleriyle geçen üç yıllık Maarif Bakanlığında mefkûre aşkı ve çare bulmak kabiliyetiyle» yaptığı işleri övmüştür. 5 kasım 1929 da da Büyük Millet Meclisi, ölümünden sonra yaptığı ilk toplantıda onu saygı ile anmış ve hatırasına hürmet olarak o gün başka işle meşgul olmamıştır.

Necati, işleri sistemli bir tarzda izlemesini ve bitirmesini; büyük küçük bütün iş arkadaşlarına zeki ve inandırıcı gözleriyle umut ve kuvvet aşılıyarak, onları sevme ve kendisini sevdirme sanatını bilen; çalışmada ve çalıştırmada yılmak nedir bilmiyen; bütün iş hayatı boyunca «yalnız iyiyi» hiçbir zaman yeter görmiyerek daima «daha iyiyi» istiyen bir şefti. *(Faik Reşit Unat)*

POZİTİVİZME — Bilgiye ancak tecrübe ve müşahedeye dayanan şeylerin temel olabileceğini, tecrübe ile müşahedenin dışında kalan mefhumların bilime konu olamıyacağını iddia eden felsefe mesleği. Pozitivizme kelimesi, ilk defa olarak Ondokuzuncu Yüzyılda Sen - Simon'la talebeleri tarafından ortaya atılmış; Fransız filezofu Ogüst Kont da bu kelimeyi ilk defa bütün bir felsefenin adı olarak şuurlu bir şekilde kullanmıştır.

Ogüst Kont oluşa hâkim olan kanunları, müşahede edilebilen olayların ve yalnız bunların yardımiyle bulmayı bilimin baş vazifesi olarak görür. Demek oluyor ki Pozitivizme, felsefeyi, Dekart'ın, Leybnitz'in anladığı gibi bir sistemden ziyade, bir bilim metodolojisi olarak görmektedir. Kont'a göre bilimlerin çoğu ancak yeni zamanlarda bu pozitif duruma girmiye yani birer gerçek bilim olmağa başlamışlardır. Kont, bilimlerin yavaş yavaş bu duruma girmelerini, beşeriyetin geçirdiği devirlerle sıkı sıkıya bağlı görmektedir. «Üç hal kanunu» denen bu görüşe göre beşeriyetin tekâmülü, sırasiyle şu üç halde toplanabilir: «Teoloji» hali, «Metafizik» hali; «Pozitif» hal. İnsanlar, teoloji halinde kendilerini, tanrıların, şeytanla[illegible] cinlerin idare ettiklerine inanırlar; me[illegible] halde, bu müşahhas mefhumlar y[illegible] olan, kötü olan, mutlak olan, [illegible] mücerred mefhumlar geçer; [illegible] insanlar, kendilerini idar[illegible] ancak bilim olabilece[illegible]

Bütün cemiye[illegible] halardan geçtik[illegible] bu safhadan [illegible] geçmeleri[illegible] dılar[illegible]

başa, son pozitif hale giren de sona gelmelidir : Matematik, Astronomi, Fizik, Kimya, Fizyoloji.

Bilimlerin tabiî sırası denen bu sıra burada bitmiyor. Kont'a göre «İnsan cemiyeti bilimini» de pozitif hale sokmak ve listenin sonuna altıncı bilim olarak ilâve etmek zamanı artık gelmiştir. İşte bu son bilime «Sosyoloji» adını vermiş olan Ogüst Konttur.

Pozitivizme, Ondokuzuncu Yüzyılda inkişafa mazhar olmuştur, fakat kökleri çok eskidir. Denebilir ki metafiziği, tahkik edilemiyen, her türlü bilgiyi reddeden sistemler, pozitivizme'in geliştiği zemini teşkil etmişlerdir. Bununla beraber a s ı l h a z ı r l a y ı c ı c e r e y a n l a r ı i k i g r u p t a toplamak mümkündür. Bunların birine «Psikoloji» grupu, ötekine «fizik» grupu diyebiliriz.

P s i k o l o j i g r u p u : Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyılların tecrübeci İngiliz filezofları, doğuştan fikirler olamıyacağını, her bilginin tecrübeye dayandığını, tecrübenin ihsaslarımıza irca edildiklerini ileri sürmekle kalmamışlardır; aralarından bazıları bu fikirleri ilerilere götürmüş, objenin (şey'in) bir ihsaslar huzmesinden başka bir şey olmadığını, illiyet bağının, yani, sebeb ile netice bağının ancak belirli idraklere olan alışkanlıklarımıza dayandığını iddia etmişlerdir.

F i z i k g r u p u : Onyedinci Yüzyıl İngiliz düşünürlerinden Tomas Hobbs, birçok materyalistler gibi, ruh da dahil olmak üzere her şeyin maddeye irca edilebileceğini, tecrübeciliğin ana fikrine katarak ileri sürmüş, üstelik bilimlerin, yukarıda zikrettiğimiz sınıflanmasına benzer, «tabiî» diye vasıflandırabileceğimiz bir sınıflama ortaya atmıştır.

İşte bu tesirler, Onsekizinci, Ondokuzuncu Yüzyıllarda, müsbet bilimlerin büyük ilerlemeleri ile birlikte pozitivizme'in doğmasına sebeb olmuştur. Ogüst Kont'un pozitivizmi, yukarıdaki bilim sırasından bile anlaşılacağı gibi, bünye, yani şekil bakımından fizik grupa girer (burada görüldüğü gibi psikolojiye, bilim olarak yer bile verilmemiştir). Bundan sonra İngiltere'de Spenser, J. Sr. Mil, Fransa'da Littre gibi düşünürlerde bu yahud öteki grupa doğru bir meyle şahid olduğumuz gibi, o zamana kadar müsbet bilimlerden hareket eden pozitivizme'in, «manevî» denen bilimlere de teşmil edilmesine şahid oluyoruz.

Modern denen pozitivizme'i ilk olarak Viyana'lı filezof Ernst Mak temsil etmektedir. Bu düşünür, aslında fizikçi olmasına rağmen Kont'tan ziyade Berkley'e, D. Hyum gibi İngiliz filezoflarına dayanmaktadır. Onun için esas mesele, varlık meselesi olup, var olma, tıpkı Berkley'de olduğu gibi, «idrak olunma» dan ibarettir. Böyle olunca, pozitivizme dış âlemin varlığını idraklerimize irca eden bir meslek halini almaktadır. Böylece bugün pozitivizme'den söz edildiği va- realizme'in zıddı anlaşılıyor.

Bugünkü pozitivizme -meselâ Viyana
tanılan düşünürler grupunda olduğu
k'tan ilham almış olmak itiba-
grupundan olmakla beraber,
her iki grupun bir sentezi
bilimlerin büyük bir
e bilim ifadelerinin
le irca edilebile-
larının mantıkî
vsicalisme»
ndandır;
ların-

temeline konan şeyin ne olduğu sualine verdiği cevab bakımından psikoloji grupuna aiddir (temel ifadeleri bazılarına göre ihsaslar, bazılarına göre idrakler teşkil eder).

Pozitivizme'den ister pozitif bilim zihniyetine dayanan, ister varlığı idrak olunmıya irca eden bir meslek anlaşılsın, pozitivist adını taşıyan mesleklerin müşterek olan tarafı, tâ başta dediğimiz gibi hepsinin, ancak tecrübe ve müşahedeye dayanan şeylerin bilgiye temel olabileceğini kabul etmesidir.

(*Nusret Hızır*)

REŞİD PAŞA, MUSTAFA — (1800 - 1858) Mustafa Reşid Paşa, T a n z i m a t ı H a y r i y e y i i l â n e d e r e k tarihimizde p e k m ü h i m b i r i n k ı l â b d e v r i a ç m ı ş v e bu suretle adını ebedileştirmiş b ü y ü k b i r T ü r k d e v l e t a d a m ı d ı r. Kendisi, İkinci Beyazıd Evkafı Ruznamçecisi Mustafa Efendinin oğlu olup 13 mart 1800 (16 şevval 1214) de İstanbul'da doğdu. On yaşında yetim kalan genç Mustafa Reşidi eniştesi İspartalı Seyid Ali Paşa himayesine aldı. Valiliklerde dolaşırken onu beraber gezdirdiği gibi Sadrazam olduğu zaman da mühürdarlığına tayin etti. Rum isyanı sıralarında Mora Seraskerliğinde bulunan Seyid Ali Paşa, kaynı Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyundan Reşid Beyi Hazinedar olarak birlikte götürmüştü (1821). Reşid Bey Osmanlı ordusunun Mora'da parasızlık ve idaresizlik yüzünden çektiği sıkıntıyı yakından görmüş ve biraz para tedariki için eniştesi tarafından İstanbul'a gönderildiği zaman, Devlet ricalini iknaa muvaffak olup orduya iki bin kese akçe getirmiştir. Seyid Ali Paşa gözden

Büyük Reşid Paşa

düştükten sonra hayli fena günler geçiren Reşid Beyin, Köse Akif Efendi delâletiyle Sadaret Mektubi Kalemine memur olduğunu ve bu sırada çıkan Osmanlı - Rus harbinde (1827 - 1829) ordunun kitabet hizmetinde bulunmak üzere Nafi Efendi ile birlikte Şumnu karargâhına memur edildiğini görüyoruz. Reşid Beyin kaleminden çıkan telhislerdeki açık ifade tarzı ile doğru mütalâalar, İkinci Mahmud'un takdirini kazanmış ve bu sayede maaşı bin beş yüz kuruşa çıkarılmıştır. Harbi müteakıb, Edirne Muahedesi müzakerelerine kâtib sıfatiyle iştirak ederek diplomasi hayatında ilk tecrübelerini gören ve İstanbul'a dönüşünden sonra Pertev Paşa ile Mısıra gidip gelen Reşid Bey, 1831 de Âmedî Vekâletine, 1832 de dahi asaleten Âmediliğe tayin olundu. Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanında, Mısır ordusunun Kütahya'ya kadar ilerlediği ve İkinci Mahmud'un Rus yardımına başvurduğu esnada Reşid Bey, evvelâ Tophane Müşürü Halil Paşa ile beraber, daha sonra yalnız başına olarak Kütahya'da bulunan İbrahim Paşa nezdine gönderilmiş ve Mısır'lılarla iyi kötü anlaşmayı intaç eden müzakereleri idare eylemiştir (1833).

O aralık, devletin uğradığı zorluklardan biri de Cezayir meselesi idi. Malûm olduğu üzere, birkaç senedir Cezayiri istilâya başlıyan Fransızlar bu Türk eyaletini kendilerine maletmeğe çalışıyorlardı. Mora isyanı, Rus harbi ve Mısır meselesi gibi birinci derecedeki işlerle uğraşan Babıâli, Cezayiri ihmal mecburiyetinde kalmıştı. Siyasî güçlükler biraz hafifleyince, İkinci Mahmud Cezayir meselesini kurcalamak istedi, zahirde Fransa ile dostluk bağını sıkılaştırmak, hakikatte ise Cezayirin istirdadı teşebbüsünde bulunmak için Âmedî Reşid Beyi Paris'e Orta Elçi olarak gönderdi (haziran 1834). Reşid Bey on bir ay kadar kaldığı Paris'te müsaid bir zaman intihab edip Fransa Hariciye Nazırı Amiral dö Rinyi ile bir mülâkat yaparak Cezayirin Osmanlı Devletine iadesini istediyse de Fransızlar buna kat'iyen yanaşmadılar. Reşid Bey İstanbul'a avdetinden bir müddet sonra Parise Büyük Elçi olarak gönderilmiş ve 1836 da Londra Sefirliğine nakledilmiştir ki bu naklin sebebi, Babıâli ile arası açılan ve Hariciye Nazırı Akif Paşanın azline sebeb olan İngiliz Sefiri Lord Ponsonbi'nin geri çağırılmasını temin eylemekti. Bu esnada uhdesinde sefirlikten başka Hariciye Müsteşarlığı da bulunan Reşid Bey Lord Ponsonbi işini başaramadıysa da İngiltere'de bulunmakla her halde pek çok istifade ettiği muhakkaktır. Büyük Britanya'nın hür havasiyle, ağır başlı ve metin siyaseti, Türk elçisi üzerinde pek müsaid bir tesir bırakmış ve milletlerarası bütün siyasî meselelerin ancak Londra'nın muvafakatiyle hallolunabileceği kanaatini hâsıl etmişti. Reşid Bey, İngiliz ricaliyle, ezcümle Hariciye Nazırı Lord Palmerston ile yaptığı konuşmalarda, İngilizlerin Mısır meselesinde Babıâliye müzaharet göstereceklerini, fakat Cezayir meselesinde pek o kadar

ileri gitmiyeceklerini hissetmişti. 10 haziran 1837 de, Londra'daki vazifesine devam etmek ve «Paşa» unvanını kullanmamak üzere «Müşür» rütbesiyle Hariciye Nazırlığına tayin edilen Reşid Bey, yeni rütbesine aid merasimin icrası için muvakkaten İstanbul'a döndüğü zaman, İkinci Mahmud'a hulûl etmiş olacak ki kendisine «Paşa» unvaniyle birlikte Vezaret verildi (28 ocak 1837) ve merkezde alıkonuldu. Reşid Bey, devletin iç ve dış vaziyetini ve Avrupa devletlerinin hakkımızda besledikleri kanaati pek iyi anlamış, artık eski usullerle devletin yürütülemiyeceğini ve Osmanlı İmparatorluğunun bakası için esaslı bir inkılâb yapmak gerektiğini takdir etmişti. Kendisinin ilk Hariciye Nazırlığı zamanına aid iki hâdise üzerinde durmak lâzımdır. Bunlardan birincisi İngiltere ile yapılan ticaret muahedesi (17 ağustos 1838) dir ki bununla Osmanlı ülkesinde yed-i vâhid usulü kalkıyor ve ticaret, serbest bir hale geliyordu. Bu usulün kalkması faydalı olmakla beraber yerine yabancı inhisarının geçmesi ve en küçük sanatlara bile yabancıların el uzatması millî sanayii baltaladığı cihetle haklı olarak tenkide uğramıştır. İkinci hâdise «Tanzimat teşebbüsü» diyebileceğimiz harekettir. Takvimi Vakayiinin 169 numaralı nüshasında (7 ağustos 1838) çıkan bir bend, devlet idaresinde mühim bir ıslahatın başladığını ilân ediyordu. Yani, memlekette mal emniyeti, angaryanın ve musaderenin kaldırılması, herkesten malî kudretine göre vergi alınması gibi, daha sonra Gülhane Hattında gördüğümüz esasların hiç olmazsa bir kısmı, İkinci Mahmud'un sağlığında tatbik sahasına çıkarılıyor ve tecrübe mahiyetinde olmak üzere yalnız Bursa ve Gelibolu Sancaklarında emlâk tahririne başlanması emrolunuyordu. Reşid Paşanın tesiriyle yapıldığına hiç şüphe olmıyan bu hayırlı teşebbüs ıslahat aleyhtarlarının üstün gelmesiyle akim kalmıştır.

Mehmed Ali'nin harekete geçmek üzere bulunduğunu sezince, İngilizlerle ittifak etmek istiyen Padişah, Hariciye Nazırını tekrar Londra Elçiliğine gönderdi. Bu mesele henüz müzakere safhasında iken, Osmanlı ordusunun Nizip'te Mısır kuvvetlerine mağlûb olması, İkinci Mahmud'un vefat ederek yerine on altı yaşında bir çocuk olan Abdülmecidin geçmesi, ve Ahmed Paşanın Osmanlı donanmasını İskenderiyeye götürüp Mehmed Aliye teslim etmesi gibi vahim hâdiseler birbirini takibetti. İşte bu sıralarda memleketin kurtarılması için, kendi tâbirile «imâr-ı memâlik-i mahrûse» ve «Te'sis-i nizâmât-ı dahiliyye» den yani devlet teşkilâtında esaslı ıslahat yapmaktan başka çare bulunmadığına dair sarsılmaz bir iman besliyen Reşid Paşa, İstanbul'a geldi, cülüsü müteakıb Sadareti ele geçiren Koca Hüsrev Paşanın entrikalarına rağmen genç Padişahın itimadını kazanmağa ve onu «Tanzimat» fermanının ilânı lâzım geldiğine inandırmağa muvaffak oldu. Mehmed Ali, yaptığı ıslahat sayesinde Avrupa'da taraftar kazanmıştı. Buna, milliyet ve mezheb farkı gözetmeksizin bütün millete müsavi haklar bahşeden bir hattı hümayunla mukabele edilirse Devletin pek muhtaç bulunduğu Avrupa yardımı temin olunurdu. Bundan başka, artık köhne usullerle memleket idare edilemiyeceğine göre medeniyet âleminde yer tutmak, daha doğrusu yaşıyabilmek için inkılâba ihtiyaç vardı. İşte bu düşüncelerin mahsulü olan «Tanzimatı Hayriye» fermanı, Reşid Paşa tarafından kaleme alınarak Gülhanede 3 kasım 1839 da ilân olundu (Bunun için bakınız : İhsan Sungu, Tanzimatın ilânı, Aylık Ansiklopedi, numara 7, sayfa 221 ve devamı). Türkiye tarihinde millete, can, mal, ırz ve namus emniyeti tanıyan, yeni kanunlar yapmak vadinde bulunan bu hattı hümayun ile tarihimizde Mutlakiyetten Meşrutiyete doğru bir inkılâbın başladığını kabul edebiliriz. Fermanın ilânını müteakıb, esasen Osmanlı Devletinin hukukunu müdafaaya taraftar bulunan İngiltere Hariciye

Reşid Paşanın bir foto-gravürü

Nazırı Lord Palmerston'un, Fransızları hariçte bırakarak büyük devletlerle yaptığı anlaşma neticesinde, Mehmed Alinin Suriyeden çekilerek yalnız Mısırla iktifaya mecbur kaldığını (1840) ve bu siyasî muvaffakıyetten dolayı Abdülmecid tarafından Reşid Paşaya Murassa İmtiyaz Nişaniyle bin kese akçe atiye verildiğini biliyoruz. Vaziyetin biraz düzelmesi üzerine Tanzimat esaslarının tatbikına başlandığı ve yeni kanunlar yapıldığı sırada Mehmed Ali Paşanın, Mısırın idaresine müteallik fermanda tadilât istemesi, Reşid Paşanın da buna yanaşmaması ortaya tekrar bir ihtilâf mevzuu çıkardı. Vaziyetin gene karışmasından çekinen Avusturya Elçisi işe karışarak Paşanın azline sebeb oldu (30 mart 1841). Bir taraftan da Tanzimatı frenk icadı sayan ve eskiye bağlı kalanlar Reşid Paşaya aleyhtarlıktan geri durmuyorlardı.

Reşid Paşa birkaç ay mağzul kaldıktan sonra 16 temmuz 1841 de tekrar Paris Büyük Elçiliğine tayin olundu. Mart 1843 te İstanbul'a avdetinde kendisine Edirne Valiliği verildiyse de kabul etmedi. Ayni senenin 14 kasımında bir kere daha Paris Sefiri oldu. Türk Elçisi, Paris'te gerek Kral Lui - Filip nezdinde, gerek kibar mahfillerinde tanınmış ve sevilmiş bir şahsiyetti. Daha ilk elçiliğinde öğrenmeğe başladığı Fransızcayı sonraları çok ilerletmiş, Avrupa'nın âdab ve muaşeret usulünü kavramıştı. Kral, Türk elçisini ara sıra sarayına davet eder, onunla görüşmekten haz duyardı. Reşid Paşanın bu son sefareti 24 ekim 1845 (22 şevval 1261) tarihine kadar sürdü. O tarihte bir hattı hümayunla ikinci defa olarak Hariciye Nazırlığına getirildi; ve bu memuriyette iken, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşanın İstanbul'a gelip Padişaha hürmet ve tazimini arzetmesi, Reşid Paşaya Sadaret yolunu açan siyasî bir muvaffakıyet sayıldı. Filvaki 28 eylûl 1846 tarihinde Reşid Paşa Sadrazam oldu. Tanzimatın bânisi, artık koyduğu esasları tatbik etmek üzere iktidar mevkiine gelmiş ve büyük bir gayretle faaliyete başlamıştı. Fakat, etrafında bulunanlar arasında yeni fikirlere aleyhtar olanların ekseriyeti teşkil ettiği gözönünde tutulur ve taassubla cehaletin olanca kuvvetiyle hüküm sürdüğü düşünülürse Reşid Paşanın ne büyük zorluklarla çarpıştığı meydana çıkar. Bu itibarla kendisi ilk sadaretinde, devlet memurlarının vazifelerine müteallik bir talimatname yaptırmak, mücrimlere işkence edilmesini menetmek, esir pazarını kaldırtmak, Darülfünun ve Hazinei Evrak binaları inşa ettirmek gibi faydalı icraata girişmişse de inkılâbı belki istediği nisbette genişletememiştir. Müteassıblar ve müstebit ruhlular, aydınlık fikirli Sadrazamı frenkmeşreblikle itham ediyorlar ve halkın gözünden düşürmeğe çalışıyorlardı. Hattâ; onu, Padişaha saltanatı için bir tehlike gibi gösterenler ve Cumhuriyet taraftarı görenler bile vardı. Bunlardan biri olan Serasker Damad Said Paşa, bir gün huzura çıkarak Abdülmecide, R e ş i d P a ş a n ı n C u m h u r i y e t i l â n e t m e k t a s a v v u r u n d a o l d u ğ u n u söylemiş, bu ihbardan fena halde ürken Hükümdar, 28 nisan 1848 de Paşayı azletmiştir. O sene, Fransa'da çıkan ihtilâlle onun muhtelif memleketlerde tesiri hatırlanırsa Abdülmecid gibi zayıf bir hükümdarın kapıldığı evham kolayca izah edilmiş olur. Reşid Paşanın yerine geçen Sârım Paşa, kendisine edilen tavsiyeye rağmen selefini ve onun yetiştirmesi olan Âli Paşayı sürgüne göndermemiş, eski Sadrazamı Mecalisi Âliyeye memur etmiştir. Maamafih, Reşid Paşanın mağzuliyeti uzun sürmüş değildir. 13 ağustos 1848 de kendisine tekrar Mührü Hümayun verildiği ve bu ikinci Sadareti esnasında, Avusturya ve Rusya, Osmanlı topraklarına sığınan Macar ve Leh mültecileri yüzünden Babıâliyi şiddetle tazyik ettiği sırada Reşid Paşanın telkiniyle Abdülmecid harbi göze aldırıp mültecileri iade etmemiş, İngiltere ve Fransa'da Osmanlı Devletinin itibarı yükselmiştir. Reşid Paşa, 27 ocak 1852 ye kadar süren bu sadaretten azlolunduktan sonra «Meclis - i Vâlâ» riyasetine getirilmiş, kırk gün içinde tekrar Sadrazam olmuştur ki bu üçüncü sadareti, kendisile Tophane Müşürü Fethi Paşa arasında çıkan ihtilâftan Abdülmecidin canı sıkılarak her ikisinin de azline kadar devam etmiştir. Sadaret makamına ilk defa Âli Paşanın tayin edilmesini (7 ağustos 1852), Reşid Paşa hiç çekememiş, bundan doğan teessürle Tanzimat devrinin iki büyük şahsiyetini birbirine bağlıyan samimiyet ortadan kalkmıştır. Reşid ve Âli Paşa taraftarlarının iki düşman zümre haline gelerek tatsız bir rekabet mücadelesine giriştiklerini biliyoruz.

Filistin'de bulunan ve hıristiyanlarca mukaddes sayılan yerler (Makamat - ı mübareke) yi bahane ittihaz ederek Babıâli'yi tazyika kalkışan Rusya ile ihtilâf çıktığı zaman Reşid Paşanın Hariciye Nazırlığına tayin olunduğunu (15 mayıs 1853), ve sadaretten azlolunan Damad Mehmed Ali Paşanın teşvikiyle medrese talebeleri tarafından Reşid Paşa aleyhine nümayişler yapıldığını biliyoruz. Bu vaka esnasında, İstanbul'daki kona-

ğına gitmeğe cesaret edemiyen ve üç gün Beşiktaşta, oğlu Cemil Bey (Paşa) de kalmağa mecbur olan Reşid Paşa, Hariciye Nazırlığından istifaya kalkışmışsa da istifası kabul olunmamış ve Mehmed Ali Paşa Seraskerlikten azledilmiştir.

Rusların tecavüzü karşısında Osmanlı devletiyle İngiltere ve Fransa arasında 12 mart 1854 te tedafüî ve tecavüzî bir ittifak muahedesi yapıldığı ve Kırım muharebesi başladığı (daha sonra ittifaka Sardenya da girmiştir) sıralarda, Reşid Paşa, dördüncü defa olmak üzere Sadrazam tayin edildi (24 ekim 1854). Fakat bir müddet sonra Ferdinan dö Leseps'e Süveyş kanalı imtiyazının verilmek teşebbüsüne muhalefeti üzerine Fransız Maslahatgüzarı Benedetti'nin müdahalesiyle Sadaretten çekilip yerine Âli Paşa geçti (24 nisan 1855). Reşid Paşa, siyasî muvaffakıyetlerinden biri olan Kırım Harbinin ve onu takibeden Paris Konferansının sonuna kadar seyirci vaziyetinde bulunmakla muztarib oldu ve rakibi Âli Paşadan hınç almak istiyerek, hıristiyanlara verilen imtiyaz fermanının devlet menfaatine uygun olmadığını ileri süren meşhur lâyihasını yazıp Padişaha takdim ettikten sonra, Yusuf Kâmil Paşa ve zevcesi Zeyneb Hanım Efendi ile Mısıra gitti. Âli Paşanın, Paris Muahedesini imzaladıktan (30 mart 1856) sonra muzaffer bir eda ile İstanbul'a dönüşüne şahid olmadı. İkbal ile idbar arasında yuvarlanmakla beraber Reşid Paşa, Abdülmecidin teveccühünü muhafaza ediyordu. Nitekim, 1 kasım 1857 de İngiliz Sefiri Lord Stratford'un teşebbüsiyle tekrar Sadrazam oldu. Eflâk - Boğdan meselesi yüzünden Fransız Sefiri Tovönel ile bozuştuğundan 2 ağustos 1857 de sadaretten azlolundu ve «Meclis - i Tanzimat» riyasetine getirildiyse de sonra oradan da alınarak bir müddet mağzul yaşadı. Reşid Paşanın, İngiliz siyaseti takibetmesi Fransızların ona karşı cephe almasına sebebiyet vermiş, iki devletin Şark meselesinde giriştikleri rekabet, Paşanın azil ve nasblarında başlıca âmillerden biri olmuştur.

Mustafa Reşid Paşanın altıncı ve son sadareti 23 ekim 1857 tarihindedir. Abdülmecid, müstesna bir iltifat eseri olarak, Re-

Reşid Paşanın bir gravürü

şid Paşayı ziyaret etmiş ve onu tekrar Sadrazam yapmayı vadedip bu vadini yerine getirmişti. Âli ve Fuad Paşalarla hoş geçinmesi tembih olunan ve Fransız Sefirile de uzlaştırılan Reşid Paşa, sadarete gelişinden iki ay sonra hastalandı. İyileşince sefirlerin ziyaretini iadeye gitti. Emirgândaki yalısına avdetinde birdenbire fenalaşarak kalb sektesinden vefat etti (7 ocak 1858). Geçen asırda yetişen bu büyük devlet adamı, Beyazıd camii civarında Okçular caddesindeki türbesinde medfundur.

Türkiye'de inkılâb mübeşşirlerinden biri olan Mustafa Reşid Paşa, zekâ, dirayet, azim ve iyi niyetle tanınmış hakikaten büyük bir şahsiyettir. Memleket işlerinde, bütün ihtimalleri göz önünde tutarak en isabetli saydığı karara varınca, onu tatbik için her türlü zorlukları yenmeğe uğraşır ve bu uğurda hayatını bile tehlikeye koymaktan çekinmezdi. Uzun zaman Avrupa'da yaşamış, Metternik, Palmerston, Tiyer, Gizo, Pozzo di Borgo gibi Avrupa'nın en büyük devlet adamlariyle görüşmüş, Avusturya, Prusya, Fransa, İngiltere ve İtalya'yı dolaşmış, Türkler için Garb medeniyetinin vardığı terakki merhalesine yetişmenin çoktan zamanı geldiğini anlamıştı.

Reşid Paşanın tarama bir resmi
O zamanki Illustrasyondan

«Tanzimatı Hayriye» nin ilânında gösterdiği isabet ve tatbikında sarfettiği gayret bu anlayışın neticesidir. Gerçi «Gülhane Hattı Hümayunu» memlekette tam bir inkılâb vücude getiremedi; tatbikatta ise hatalar ve müsamahalar oldu; fakat o devrin içtimaî ve fikrî seviyesi düşünüldüğü zaman atılan adımın ehemmiyeti anlaşılır. Reşid Paşa, Avrupa'daki terakkiyatı aynen bizde de görmek ister ve bunun için müteassıb zümre ile mücadeleye mecbur olurdu. Karantinenin Türkiye'de tatbikı için bir risale telif ettirmiş ve bu risalenin başına zamanın ulemasına yazdırılan, âdeta fetva gibi takrizler konulmuştu. Kendisi Avrupa'dan gönderdiği tahriratlarda, İstanbul yangınlarına karşı tedbir olarak yapılacak binaların kârgir olmasını ve şehirde geniş caddeler açılmasını tavsiye etmektedir.

Mustafa Reşid Paşa, ruh asaletine malik, vakarlı, zarif, iyilikbilir bir zattı. Vaktiyle kendisini çok himaye eden Pertev Paşayı hiç unutmamış, onu daima «Merhum Efendimiz» diye anmıştır. En parasız zamanlarında bile müracaat edenleri boş çevirmiyen, iltica eden hasmı dahi olsa iyilik etmekten geri durmıyan Reşid Paşa, lûtfun yalnız kendisinden beklenmesini ister, başkalarına kapılananları da kolay kolay affetmezdi. Bu büyük adamın en büyük bir meziyeti de adam yetiştirmesidir. İstidatlı kimselerin derhal elinden tutar, onları kısa bir zamanda yüksek mevkilere kadar çıkarırdı. Buna misal olmak üzere Âli ve Fuad Paşaları zikretmek kâfidir, zannederiz. Fakat kendisi iktidar mevkiine pek düşkün olduğundan eliyle yükselttiği birinin kendi makamına geçmesine hiç tahammül edemezdi.

Reşid Paşa, Avrupa'ya ilk gittiği zaman fransızca bilmiyordu. Lâkin bu dili bilmeden Avrupa diplomasi âleminde muvaffakıyet elde etmek imkânı olmadığını görünce derhal fransızcaya başlamış ve onu birkaç sene içinde konuşacak kadar öğrenmişti. Metternik'in zevcesi Prenses Melani, hatıratında, Reşid Paşa'nın pek güzel fransızca bildiğini yazıyor. Esasen talâkat sahibi bir zat olan, kendisiyle konuşanları ikna edecek bir kudrete malik bulunan Reşid Paşa, yazılarında açık ve zamanına göre sade bir ifade tarzı kullanmış, fakat cümleleri muayyen bir kaç şekilden dışarıya çıkmadığı için üslûbu biraz yeknesak kalmıştır. Kendisinin arasıra şiir söylediğini iki gazelinden anlıyoruz. Bu gazellerden birindeki:

Bî-muhâbâ reh-i nâ-refteye gitsem de ne var
Kahr-ı hasm eylemeğe elde asâdır hâmem

beyti pek ziyade tanınmıştır.

Reşid Paşanın oğulları, Mehmed Cemil (ilk zevcesinden), Celâl, Ali Galib ve Mazhar Paşalarla Salih Rauf Beydir. Bunlardan Cemil Paşa, Paris Sefiri ve Hariciye Nazırı olmuş, Abdülmecid'in kızı Fatma Sultanla evlenen Ali Galib Paşa da müteaddid nazırlıklarda bulunmuştur.

Kısa bibliyografya: Reşid Paşa merhumun bazı âsarı siyasiyesi, İstanbul, 1305. Mehmed Salâhaddin; Bir Türk diplomatının evrakı siyasiyesi, İstanbul, 1306. Ali Fuad; Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa (Türk Tarih Encümeni Mecmuası 96). Reşid Paşanın Paris ve Londra elçilikleri esnasındaki siyasî yazıları (Tarih Vesikaları Mecmuası koleksiyonu). Takvimi Vakayi koleksiyonu. Cevdet Paşa; tarih, İstanbul, 1309, cild XII. Lûtfi Efendi; tarih, cild I - VIII. Rifat; Verdülhadâyık (Hadikatülvüzera zeyillerinden). Fatin; Tezkire, İstanbul, 1271. Ali Fuad; Ricali mühimmei siyasiye, İstanbul, 1928. Tanzimat (Yüzüncü yıldönümü münasebetiyle neşrolunan eser), İstanbul, 1940. E. Engelhardt; Türkiye ve Tanzimat (Ali Reşad tercümesi, İstanbul, 1328). (M. Cavid Baysun)

SÜVEYŞ KANALI — Bu kanal Mısırda Süveyş berzahının kazılarak açılması suretiyle vücude getirilen, Atlas Okyanusunu Ak ve Kızıldenizler vasıtasiyle Hind ve Büyük Okyanusa bağlıyan sevkulceyşî ve iktısadî önemi haiz kanaldır. Mühim sevkulceyşî istikametler eski devirlerde de çok ehemmiyetli idiler. Süveyş kanalının açılması fikri insan zekâsının inkişafiyle başladı. Bu gibi geçidlerin müdafaa ve muhafazası o zamanlarda da müşküldü. İktısadî menfaatler için kanalı açmak, sevkulceyşî mülâhazalar yüzünden kanalı açmamak arzusu asırlarca karşılaştılar. Kanal etrafında cereyan eden siyasî ve askerî mücadeleler, kanal ancak denizlere hâkim devletin eline geçtikten sonra istikrar buldu. Avrupa'yı Asyaya, Atlas Okyanusunu Ak ve Kızıldenizler vasıtasiyle Hind denizine bağlıyan bu berzah asırlar boyunca siyasî ve iktısadî ihtirasların mihrakını teşkil etti. Kızıldeniz üzerinden Hind ve Çin ile denizden temas ve irtibatta bulunan Mısır, muhtelif devirlerde birçok ecnebi orduların istilâ ve harekâtına sahne oldu. Medeniyetin bu ilk beşiği ilhamının büyük kısmını Hindden ve Çinden aldı; Asuri'lere, Gildani'lere, Finike'lilere, Yunan ve Romaya dağıttı. Medeniyet de sevkulceyşî istikametleri takibederek berzah üzerinden Mezopotamya'ya ve Küçük Asyaya yayıldı. Musa Peygamber, ümmetiyle birlikte berzah üzerinden yaya geçti. Dârâ, Büyük İskender ve Roma'lılar Mısıra berzah üzerinden girerek insan aklını hayretlere düşüren sihirli ehramların etrafında ordugâhlarını kurdular. Bunları Arablar, nihayet Türkler takibetti. Türkler burada üç buçuk asırdan ziyade hüküm sürdüler. Mercidabık Meydan Muharebesini kazanan Türk ordusu, o devrin dünyada eşi bulunmıyan bir ordusu idi. Lâkin kuvvetini muhafaza ve devam ettiremedi. Sevkulceyşî yollar üzerinde zayıf mil-

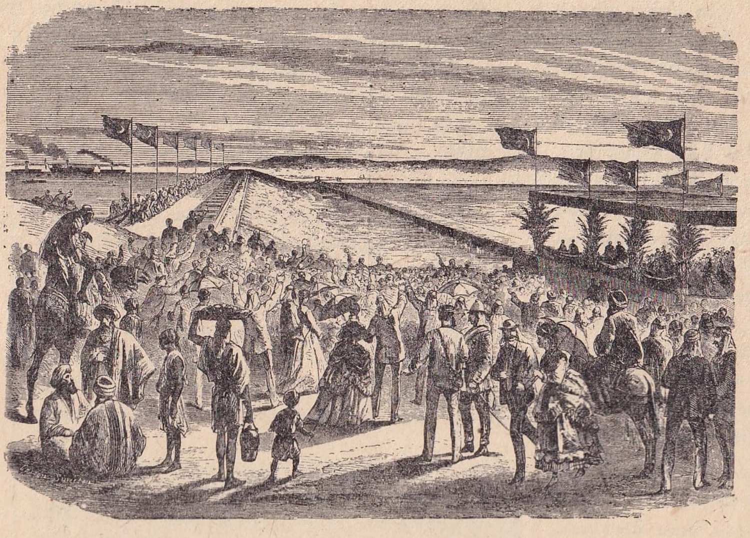
letler oturamıyacağı için burasını hakikatte Ondokuzuncu Asrın başında, lâkin filen 1882 de tamamiyle daha kuvvetli devlete kaptırdı.

Süveyş, Cebelitarık, Singapur gibi geçidler birbirlerini tamamlıyarak jeopolitik bir kül teşkil ederler. Buraların muhafazası ancak deniz hâkimiyetiyle mümkündür. Nitekim kanalı Fransızlar açtı, lâkin semeresini İngilizler gördü. Süveyş kanalı ayni zamanda Afrika'yı Asya'ya bağlıyan bir köprüdür; İkinci Cihan Harbinin en katî neticeli safhası bu kanalın etrafında cereyan etti. Almanlar Afrika korlarını berzah üzerinden geçirerek Kızıldenize ve İran körfezine ulaşacaklar, Avrupa ve Asya'nın fatihleri burada elele verecekler, Rusyayı cenubdan tecrid edeceklerdi; lâkin Elâlemeyn bu ideallerin gömülmesine sahne oldu.

Hind yolunu insanlar çok eski devirlerde de aradılar. Bu yolu o devirlerde yalnız Mısır'lılar ve Mezopotamya'lılar bilirlerdi. Hindistanın Binbir Gece masallarında tasvir olunan servet ve ihtişamı, asırların bitmez tükenmez imtidadı içinde birçok haris milletlerin iştihasını çekti. Finike'liler, bu tüccar millet, Hindistana gitmek için Kızıldenize ulaşmanın lâzım geldiğini biliyorlardı. Kral Nekon'un uzun sivri külâhlı, gümrah sakallı âkil kâhinleri müneccim olmaktan ziyade siyasî idiler. Yıldızların dilleriyle, Finike'lilerin Kızıldenize ineceklerini haber vererek hükümdarlarının kanalı açmasına mâni oldular. İskender Hindistana ipek yolundan gittiği için hedefine erişemedi. Haçlılar zâhirde Kudüs, hakikatte Hind yolunu ele geçirmiye çalıştılar. Halife Mansur kanal yüzünden Mısırın bir gün Haçlıların taarruzuna uğrıyacağını ileriyi gören bir kudretle anladığı için, faal kanalı doldurarak medeniyet ve insaniyet âlemine kapattı. Ondan sonra kanal on iki asır kapalı kaldı amma Arablığa ve Arab siyasetine en büyük hizmeti yaptı.

Süveyş kanalının tekmil uzunluğu yüz altmış bir kilometre, göllerin haricinde kalan kazılmış kanal kısmı yüz on iki kilometredir. Arazi jeolojik bakımdan «Pléistocène» devre aiddir. Çok eski zamanlarda Akdenizle Kızıldeniz arasında doğrudan doğruya deniz irtibatı mevcuddu. Sina yarımadası üçüncü devirde yükselerek Afrika'yı Asya'ya bağladı ve yüz altmış kilometre genişliğinde bir köprü vücude geldi. Bununla beraber göller olduğu gibi kaldı. Kanalın şimal kısmı Akdenize, orta kısmı Nile, cenub kısmı Kızıldenize aiddir. Arazi kumluk ve kayalıktır. Berzahın imtidadınca birçok tuzlu göller vardır, en meşhurları Mensallah, Ballah, Timsah ve Acı göldür. «Süveyş Kanalı» ismi, Kızıldenizin şimal nihayetinde bulunan körfezin ucundaki şehre izafe edilerek verilmiştir. Bu şehrin nüfusu elli bin olup İsmailiye üzerinden Kahire'ye iki yüz on dört kilometre uzunluğunda bir demiryoliyle bağlıdır. Süveyş kanalı Akdeniz kıyısında Portsaid'in hemen şimalinden başlar. Mensallah gölünde kırk beş kilometre katettikten sonra Elkantara'ya ulaşır. Burası biraz yüksekçedir. Buradan Ballah ve Timsah göllerini takibederek cenuba uzanır ve on altı kilometre uzunluğunda kayalık bir bölgeyi yararak doksan beşinci kilometrede Acı göle vasıl olur. Bu gölün cenub ucu kanalın yüz elli altıncı kilometresidir. Buradan Kızıldeniz gözükmiye başlar ve Süveyş şehrinden dört kilometre daha cenuba deniz içinde uzandıktan sonra açık denize çıkılır. Bugün kanalın genişliği yüz yirmi metre, derinliği on iki - on üç metre, seyir müddeti on beş - on sekiz saattir. Süveyş kanalı açılmazdan evvel gemiler Afrikayı cenubdan dolaşırlardı. Kanal vasatî beş bin millik bir mesafenin ve bu mesafeye aid masrafların tasarrufunu mümkün kılmıştır.

Süveyş kanalı eski dünyanın üç kıtasının tam ortasında bulunan ve bütün eski ve yeni medeniyetlerin mihrakını ve dünya iktısadiyatının mihverini teşkil eden Akdenizin şark kapısıdır. Siyasî ve askerî ehemmiyeti iktısadî kıymeti kadar büyüktür. Avrupa'yı Uzakdoğu'ya bağlıyan bu kanal üç çeyrek asırdanberi dünyanın siyasî seyrine büyük tesir yapmış ve medeniyete hizmet etmiştir. Atlas Okyanusunu Süveyş berzahı üzerinden

Süveyş Kanalının açılış merasimi

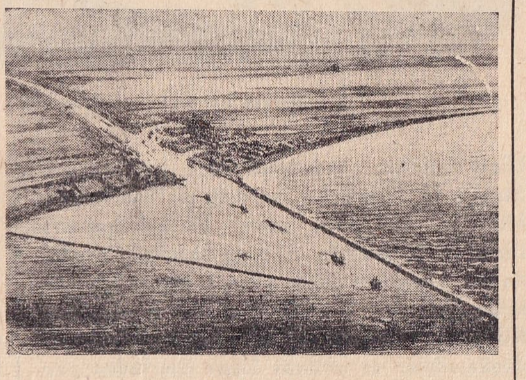
Hind denizine bağlamak fikri çok eskidir. Straba ve Pilinus'un verdiği malûmata göre Milâttan 1950 sene evvel Birinci Sesustris ilk defa Akdeniz'le Süveyş kasabası arasında bir kanal tertibatı vücude getirmişti. Eskiler Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlarken daima Nil'in şark kolunu Timsah gölüne bağlamayı düşünmüşler ve irtibatı Mısır üzerinden yapmakla memleketlerinin jeopolitik değer ve vaziyetlerini daima ön plâna almışlardı. Altı asır sonra Birinci Sethos ve İkinci Ramses Vadii Tumilat'ı takibeden bir kanal vasıtasiyle Nil nehrini İsmailiye'ye bağlamışlar ve buradan Kızıldeniz'e uzatılan diğer bir kanalla Kahire'yi Kızıldeniz'e raptetmişlerdir. Bu kanala «Tatlısu kanalı» namı verilmiştir. Yalnız bu kanalın başlangıç noktası Helyopolis'ti. Bu kanal sonraları ihmal yüzünden kumla dolarak kapanmıştır. Herodot'a göre Milâttan altı yüz sene evvel Kral Nekon müruru zamanla dolmuş olan bu kanalı tekrar işletmiye açmak üzere yüz yirmi bin amelenin hayatına malolan muazzam mesai sarfetmişse de müneccimlerin bu kanalın memlekete felâket getireceğini haber vermeleri üzerine açılmasından sarfınazar olunmuştur. Bir asır sonra İran hükümdarı Dârâ (521-486) kanalın açılması için bugün büyük bir tarihî değeri olan emrini vermiş ve kanalı işletmiye açmış, daha sonraları İkinci Ptolomea tarafından bu kanal ıslah olunmuştur (322). Yalnız Ptolomea da yirmi üç asır sonra gelecek olan mühendis Löper gibi hesablarında yanılmış ve kanalın cenub kısmına bu yüzden cetveller (eklüz) yaptırmıştır. Kleopatra'nın tahtiyle beraber hayatına malolan Aktium deniz muharebesi (Milâttan otuz bir sene evvel) esnasında kanal faaliyette idi. Muharebeden kurtulan bazı gemiler buradan kaçmıya ve Kızıldeniz'e iltica etmiye muvaffak olmuşlardır. Bundan sonra kanal gene dolmuştur. Mısır Roma'nın hâkimiyetine geçtikten sonra Trayan devrinde (98 - 117) kanal tekrar faaliyete başlamış ve Kahire ile Süveyş körfezi arasındaki bu kanala «Amnis Trajanum» ismi verilmiştir. Nihayet Hadrian devrinde (Milâttan yüz otuz sekiz sene sonra) faaliyette bulunan kanal bu tarihten sonra unutulmuştur. İlk çağlarda kanalın geçirdiği bu safhalar bize eski insanların sevkulceyşî, iktısadî meseleleri bizim kadar takdir ettiklerini isbat eder. Kanal o devirlerde de Hind ticaretinin Akdeniz'e ucuzca naklini temin ve Mısır donanmasının Akdeniz'den Kızıl ve Hind denizlerine geçmesini sağlardı. Bizanslılar devrinde kanal ihmal edildi, Hazreti Ömerin Serdarı, Amr - ibnül - as Mısırı fethettikten sonra Mısırı Kızıldeniz vasıtasiyle Arabistan'a bağlamak maksadiyle kanalı tekrar açtırarak (642) Kahire'yi Süveyş'e bağlamış ve kanaldan Arabistan'a buğday nakli hususunda âzami istifade edilmiştir. Lâkin Halife Mansur tarafından (772) hıristiyanların ticaret maksadiyle Kızıldeniz'e inmek istemeleri ve diğer sevkulceyşî sebebler yüzünden kanal kapatılmış ve doldurulmuş ve tam bin yüz sene metrûk ve insaniyete meçhul kalmış ve bu suretle Akdeniz'le Kızıldeniz arasındaki irtibat kaybolmuştur. İslâm âlemi hıristiyanlığın ve onun ticaretinin Kızıldeniz'e ulaşmamasına, Hindistan yolunu bulamamasına kıskançlıkla itina göstermiş ve Hind emtiasının inhisarını titizlikle muhafaza eylemiştir. Bunun neticesi olarak Avrupalılar Hindistan yolunu bulmak için Atlas Okyanusunda faydalı keşifler yapmışlar, Amerika'yı keşfederek dünya medeniyetinin inkişafına hizmet etmişlerdir. Onbeşinci Asırda İspanya ve Portekiz Atlas Okyanusunda kuvvetlendikten sonra, Venediklilerin Kap burnundan yaptıkları ticaret tehlikeye girmiş, bu vaziyet onları başka yollar aramağa sevkeylemiş ve eski Süveyş kanalının temizlenerek açılması fikri tekrar tazelenmiş, lâkin malî durum bu projenin tahakkukuna imkân vermemiştir. Türkler Mısır'a hâkim olduktan sonra (1517) Yavuz Selim İmparatorluğunu şarkta kurmağa karar vermiş, Kızıldeniz üzerinden Hind Okyanusuna açılan geniş İmparatorluk ufuklarını dâhiyane bir görüşle sezmişti. Eğer halefleri onun çizdiği yolu takibetseydiler, dünyanın en büyük şark imparatorluğu kurulacak, bu imparatorluk iktısadî esaslara dayanacak, Hindistan belki de bu imparatorluğun devamlı temelini vücude getirecekti. Sonraları Türkler siyasî ve sevkulceyşî mülâhazalar yüzünden kanalın açılmasına daima muarız kaldılar. Onlar zayıf devletlerin mühim sevkulceyşî mihrak noktalarını muhafaza edemiyeceklerini biliyorlardı. Gerçekten kanal açıldıktan sonra ne Osmanlıların, ne de Hıdivliğin Mısırda nüfuzları kalmadı. Yalnız Süveyş kanalı değil, buranın emniyetini temin eden yakın ve uzak bütün topraklar elden gitti.

Onyedinci Asırda Kardinal Rişliyö «Compagnie Generale de Commerce» Fransız

umumî ticaret şirketini kurduktan sonra kanalın açılması işini kurcalamış ise de muvaffak olamamıştır. 1671 de Leibnitz, Ondördüncü Lui'ye kanalın açılması için bir proje teklif etmiş ve Lui'nin nazırı Verjen bu emele erişmek için bütün kudretini kullanmıştır. O devirlerde kapitülâsyonlar dolayısiyle Fransa Şarkta en imtiyazlı devletti, onlar Mekke kahvesini, Hind pamuğunu, Çin ipeğini Akdeniz'e ucuz, seri olarak Fransız gemileriyle taşımak, Atlas Okyanusundaki İngiliz tesir ve nüfuzundan kurtulmak istiyorlardı. Verjen Babıâliye bu hususta müteaddid teşebbüslerde bulundu, lâkin Türk büyükleri ecnebilerin Kızıldeniz'e inmelerindeki büyük tehlikeyi takdir ve neticeyi iyi kıymetlendirdikleri için haklı olarak bu teşebbüse engel oldular. Şark meselesinin daha şiddetle alevlenmesinin önüne geçtiler ve Mısır'daki hâkimiyetlerini uzatmağa muvaffak oldular. Bununla beraber Üçüncü Mustafa ve Memlûk Beyi Ali Bey kanal projelerini tetkik etmekten kendilerini alamadılar. Kanalın açılması meselesiyle Onbeşinci ve Onaltıncı Lui'nin nazırları da meşgul oldular. Lâkin o devirlerde Fransa'nın siyaseti Akdeniz'den Atlas Okyanusuna intikal eylemişti, ancak Amerika'daki müstemlekelerini İngilizlere kaptırdıktan sonra Fransızlar tamamiyle Akdenize döndüler ve Süveyş kanalı meselesi bundan sonra (Onsekizinci Asır nihayeti ve Ondokuzuncu Asır) ciddiyet kesbeyledi.

Süveyş kanalının açılması hususunda ciddî teşebbüsler Onsekizinci Asrın son senelerinde başlar. Bu devrede Hindistan yolu üzerinde, Fransız-İngiliz rekabeti şiddetli bir mücadele halini almıştı. Napolyon Fransa'nın büyük bir devlet olmasının ancak büyük müstemlekelere sahib olmakla tahakkuk edeceğini ve bunun ise ancak İngiltere'nin yere serilmesiyle mümkün olacağını anlamıştı. Napolyon Mısır'ın Akdeniz'deki mevkiini ve Hindistan yolu üzerindeki jeopolitik değerini ve İngiltere'nin siyasetine yapacağı tesirleri ileriyi gören bir gözle takdir etti. 1798 de Mısır'a geldikten sonra Löper'e Akdeniz'den doğrudan doğruya Kızıldeniz'e inecek olan bir kanalın etütleri ve keşifleri için emir verdi. Bu suretle Afrika ile Asya arasında ikinci bir Boğaziçinin (Bosfor) vücude getirilmesi evvelâ Napolyon'un fikirlerinde canlanmıştır. Ne garibdir ki, Löper yanlış hesablar neticesinde Kızıldeniz seviyesinin, Akdeniz seviyesinden 9.908 metre yüksekte olduğunu bulmuş ve Kızıldeniz'in sularının Akdeniz'e boşalacağı korkusu doğmuş ve hafriyattan vazgeçilmiştir. Napolyon'un kanalı, Nil'i dikkat nazara almıyordu. Eski devir yerine yeni bir devir doğmak üzere idi. Yelken yerine buhar, motör kaim olacaktı. Sürat; zaman ve mekân mefhumlarının kıymetini değiştirmek yolunda gidiyor, gemilerin büyüklüğü artıyordu. Nil yolu uzun ve yeni maksadları karşılamağa müsaid değildi. Delta devamlı olarak rüsubla dolmak tehlikesine maruzdu. Süveyş kanalı mevzuu, 1831 de ilk defa olarak İngiltere Hariciye Nezaretine bağlı Hindistan Dairesinde tetkik edildi. Kahire'yi Süveyş'e bağlıyacak bir projenin esasları incelendi. 1841 de İngiliz subayları mahallinde tetkikat yaparak Löper'in hesablarının yanlışlığını ortaya çıkardılar. 1848 de kanal Paris'te yeniden ele alındı. 1846 da «Société d'Etude du Canal de Suez» şirketi vücude getirildi. İngilizler Fransızların bu teşebbüslerini iyi karşılamadılar. Başta Palmerston olmak üzere bu teşebbüse engel olmağa çalıştılar. Fransızların kanal hakkındaki ihtirasları İngiltere'de büyük endişeler yaratmıştı. Hindistan yolunun bu mühim geçidinin Fransızların eline geçmesinden kuşkulanan İngilizler bu işe çare aramağa koyuldular. 1833 te İngiliz Albayı Çesni bir lâyiha takdim ederek Suriye'de (Nehr - el - Âsi) Oront munsabının bir kanal ve demiryoliyle İran körfezine bağlanmasını teklif eyledi. Hattâ 1869 da kanalın inşaatı nihayet bulduğu sırada bir İngiliz şirketi İskenderun'dan Bağdad'a bir hat uzatarak kanalın kıymetini düşürmeğe çalışmıştı. 1846 da teşekkül eden «Kanal Tetkik Şirketi» Fransız, İngiliz ve Alman gruplarından mürekkebdi. Kanalın plânlarını ve projelerini Negrelli isminde bir Avusturyalı mühendis hazırlamağa memur edildi. Onun hazırladığı projeler 1856 da Paris'te teşekkül eden Kanal Komisyonunda incelendikten sonra muvafık görüldü. Hıdiv Said Paşa kanalın açılmasına muvafakat ettiği için Negrelli'yi 1858 de kanal inşaatı başmüfettişliğine tayin eyledi.

Kanalın açılması bidayette büyük siyasî ve iktısadî güçlüklerle karşılandı. Bu güçlükleri halletmek için nüfuzlu, cüretkâr ve müteşebbis bir adama ihtiyaç vardı. Ferdinan dö Leseps Fransa diplomasi hizmetlerinden yetişmiş çok akıllı ve faal bir zattı. Kraliçe Öjeni ile tanışıklığından istifade ederek kanal meselesini ön plâna almağa

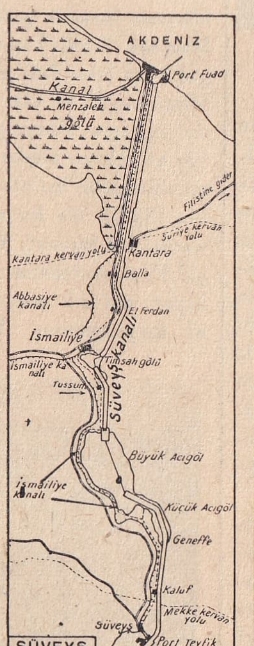
Kanalın ağzı

ve dünya ölçüsünde muvaffakıyetler ve şöhretler arıyan Üçüncü Napolyon'un geniş ölçüde müzaheretine muvaffak oldu. Leseps (1854) Hıdiv Said Paşadan kanalın açılması fermanını aldı ve kanalın doksan dokuz sene işletme imtiyazını temin eyledi. Bunun üzerine 1856 da alâkadar devletlerden mürekkeb beynelmilel bir komisyon teşekkül ederek bu iş ciddiyet kesbeyledi. Negrelli 1858 de ölünce Leseps, Negrelli'nin kanal proje ve plânlarını satın alarak «Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez» (Süveyş kanalı Umumî Anonim Şirketi) ni tesis ve her biri beş yüz frank (yirmi beş ingiliz lirası) kıymetinde dört yüz bin hisse senedi çıkararak iki yüz milyon frank sermaye temin etmiştir. Bu hisse senetlerinden yüz yetmiş altı bin altı yüz iki hisse senedi paketi Hıdive ayrılmış ve geride kalanlar Fransa'da ve çok az bir kısmı ecnebi memleketlerde satılmıştır. Fransa'ya ayrılan hisse senetleri mikdarı her ne kadar fazla ise de münferid hususî eşhasın eline dağılmış ve bu yüzden en kuvvetli hamil Hıdiv olmuştu. Kanala ilk kazma 25 nisan 1859 da vuruldu. Yirmi beş bin amele üçer ay fasıla ile bu kum çölünde çalışmağa başladılar. Bunların iaşe ve diğer ihtiyaçlarını temin için bin sekiz yüz deveden mürekkeb kervanlar çalıştı. Yalnız bin altı yüz deve su taşımağa tahsis edilmişti. Said Paşa 1859 da vefat ettikten sonra yerine geçen İsmail Paşa faaliyete devam etti. İsmailiye'den Süveyş'e giden kısım, evvelce inşa edilmiş olan eski Tatlısu kanalı takibedilerek 1863 te seyrüsefere açıldı. Kanalın açılma fermanını Osmanlı imparatorluğu uzun müddet kabul etmedi, ancak 19 mart 1866 da tasdik eyledi.

Kanalın kazılması çok büyük amele vefiyatına sebeb oldu. Hıdiv bunlara bir buçuk milyon ingiliz lirası tazminat ödemeğe mecbur kaldı. 1864 ten sonra Avrupa'dan da amele gelerek faaliyete hız verildi. Bidayette kanalın yüz genişliği on yedi, tabanda sekiz, vasatî derinlik iki buçuk metre idi. 1869 da yüz genişliği altmış - yüz on, taban genişliği yirmi iki, derinlik sekiz metreye çıkarıldı. Süveyş kanalı 18 kasım 1869 da büyük merasimle açıldı. Altmış sekiz gemiden mürekkeb ilk kafile kanalı geçti. Merasimde İmparatoriçe Öjeni, İmparator Fransuva Jozef, Prusya Prensi Fredrik, Holanda Prens ve Prensesleri ve altı bin ecnebi misafir hazır bulundular. Hıdiv büyük misafirlerini eğlendirebilmek için Kahire'den Ehramlara şoseler yaptırmış, Kahire'de bir opera binası inşa ettirerek meşhur İtalyan bestekârı Verdi'ye Ayda operasını hazırlatmıştır. Kanal dört yüz otuz milyon altın franga (on dokuz milyon ingiliz lirasına) maloldu. Bunun on iki milyon sekiz yüz bin ingiliz lirası tahvilâtla, geri kalan kısmı Hıdiv tarafından yapılan istikrazlarla ödendi. Bu muazzam masraflar Mısır maliyesini ve Hıdivi altından kalkılamıyacak borçlara soktu ve Hıdivin tahvilât paketiyle Mısır'ın İngiltere'ye intikaline yardım eyledi. Kanalda geçiş müddeti 1882 de elli dört saatti. Gemiler muayyen yerlerde vücude getirilmiş istasyonlarda karşılaşırlar ve geceleyin hareket edemezlerdi. Seyir on dokuz saat, karşılaşma ve gece tevakkufu otuz beş saatti. 1889 da taban yetmiş beş - doksan metre genişletilmiş ve derinlik dokuz buçuk on metreye çıkarılmış, Portsaid'de biri bin altı yüz, diğeri iki bin iki yüz elli metre uzunluğunda iki dalgakıran inşa olunarak garbdan gelen Nil rüsubunun kanalın ağzını kapamasına mâni olunmuştur. Kanalın rıhtımları ıslah edilmiş, muhtelif yerlere konan projektörler vasıtasiyle geceleyin hareket temin edilmiştir. Bugün bütün kanal rıhtımı elektrik tenviratiyle mücehhezdir. Dünyanın en büyük gemileri geçebilir, geçiş müddeti on sekiz saat olup on beş saati harekette geçer. Kanal asrın, medeniyetin, fennin bütün tekâmüllerinden istifade etmektedir.

Süveyş kanalı çok müşküllerle açıldı. İnsan azmi ve enerjisi bütün müşkülleri yendi. Medeniyet için, insanlık için muhteşem bir âbide vücude getirildi. Avrupa medeniyetinin şarka yaklaşmasına ve sirayetine yardım etti. Dünyanın en muazzam sanayi merkezi olan Avrupa'yı dünyanın en zengin ilk madde kaynağı ve hububat ambarı olan Asya'ya bağladı, dünya ölçüsünde bir iktısadiyatın ve ticaretin kurulmasına ve gelişmesine yardım eyledi, Avrupa'ya dünya pazarlarını yaklaştırdı, islâm ve hıristiyan unsurları kaynaştırdı. Dünya gemiciliği için de ideal bir geçid vücude getirdi. Vasatî beş bin millik bir yol tasarrufu imkânını temin eylemekle, zaman ve masraf bakımından ölçüsüz faydalar temin eyledi. Akdeniz'in ehemmiyeti arttı, İtalya ve Yunan denizciliğinin inkişafını, Türk boğazlarının ve Akdeniz limanlarının ehemmiyetlerinin fevkalâde artmasını mucib oldu.

Kanalın sevkulceyşî ehemmiyeti iktısadî kıymeti kadar büyüktür. Şarkî Afrika'ya, Uzakdoğu'ya giden en kısa askerî yollar buradan geçer. 1904 te İngiltere, Rus Baltık filosunun Süveyş'ten geçmesine müsaade etmemekle Japonlara hazırlanmak için geniş zaman bırakmış ve harekât serbestisi vermiş, Rus donanmasının yorulmasına ve darülharekâta geç vasıl olmasına sebeb olmuştur. Birinci Cihan Harbinde Türkler; Uzakdoğu'dan İngiltere'ye ve Akdenize gelecek yardımların yolunu uzatmak, gerek Hind ve gerekse Atlas Okyanusunda Alman denizaltılarına daha uzun müddet İngiliz gemilerinin hedef teşkil etmesini temin eylemek ve İskenderiye üssile Malta ve Cebelitarık üslerini Uzakdoğu'dan ayırmak ve buraların sevkulceyşî kıymet ve ehemmiyetlerini azaltmak ve Mısır'a hâkim olmak maksadiyle kanala iki defa harekât yapmışlarsa da muvaffak olamamışlardır. İngilizler eski İngiliz ve Fransız harb gemilerini Timsah ve Acı göllere getirerek, bunları sabih zırhlı batarya gibi kullanmışlar ve kanalı asıl muharebe hattı kabul ve hecinsuvar kıtalarla müdafaa eylemişlerdir. Tarih kanalın ve Mısır'ın ancak denizden kolaylıkla fethedileceğini isbat eylemiştir. Romalılar Aktium'dan sonra Mısır'a hâkim olmuşlar, Napolyon Mısır'da muzaffer olmasına rağmen Abukir deniz muharebesini kaybettikten sonra Mısır'ı boşaltmağa mecbur kalmıştır. Birinci Cihan Harbinden sonra İngilizler Filistin'i kontrolları altına almakla kanalın emniyetini uzaktan temine muvaffak olmuşlardır, Kanal ayrıca tahkim edilmiş, İskenderiye üssü takviye olunmuş, Kıbrıs da üs haline sokulmuştur. İngilizler İtalya'ya karşı tatbik edilen zecrî tedbirleri kanalı İtalyan gemilerine kapamak suretiyle icra etseydiler; İtalyanlar Habeş harekâtında büyük müşküllerle karşılaşırlardı. Lâkin 1888 de akdolunan anlaşma kanalın tarafsızlığını sağladığından bunun icrasına imkân bulunamamıştır. İkinci Cihan Harbinde Almanların Süveyş üzerinden ilerliyerek Kafkasya'dan inecek Alman kuvvetleriyle İran körfezinde birleşmek ve Japonlarla temas temin etmek ve Şarkî Akdeniz'de bulunan İngiliz donanmasını orada kapamak idealleri Elâlemeyn muvaffakıyetsizliği yüzünden akamete uğramıştır. Alman başkomutanlığı bu plânın hakikî ve jeopolitik değerini hiçbir zaman kavramamıştır. Süveyş'in müdafaasında İngilizlerin takibeyledikleri sevkulceyş «uzaktan müdafaadır». Bu sevkulceyş Almanların Şimalî Afrika'dan büsbütün atılmalarına yardım eylemiştir. Kanalın en hassas mahalli Porttevfik'tir, burası ile Portsaid birer müstahkem mevki haline getirilmiştir. Bütün kanal kuvvetli uçaksavar toplarla havaya karşı korunmuş ve kuvvetli av tayyareleriyle takviye edilmiş, paraşütçülere karşı her türlü tedbirler alınmıştır.

Kanalın haritası

Tayyare ve denizaltı silâhları inkişaf ettikten sonra İtalya, Sicilya boğazında hâkim vaziyete girmiş ve durum Kap yolunun ehemmiyetinin artmasına saik olmuştur. İkinci Cihan Harbinde Akdeniz münakalesi Sicilya adası ele geçirildikten sonra normal hale gelmiştir.

İngilizler kanala evvelâ iktısad yoliyle hâkim oldular. Mısır hazinesinin iflâs vaziyetinden faydalanan Lord Bikonsfild (Disraeli) Hıdiv'in tahvilât paketini ele geçirmeğe çalıştı. 1871 de Kanal Şirketinin malî vaziyeti çok müşküldü. Masraf fazlalığı hiçbir kâr temin etmiyordu. Leseps'in vekili Londra'ya gelerek kanalı İngiltere'ye satmak için müzakerelere girişmek istediyse de Parlamentoda münakaşalar ve ithamlar ve Osmanlı devletinin mümanaatı buna imkân vermedi. 1875 te Mısır'ın Düyunu Umumiyesi doksan dört milyon İngiliz lirasına yükselmişti. Lord Bikonsfild Hıdiv'in elinde mevcud yüz yetmiş altı bin altı yüz iki hisse senedini Parlamentonun muhalefetine rağmen üç milyon dokuz yüz yetmiş altı bin beş yüz seksen iki İngiliz lirasına Roçild Bankası vasıtasiyle satın almağa muvaffak oldu ve şahsan İngiltere'ye kanalı ve Mısır'ı kazandırdı ve İngiliz milletine refah ve saadet temin eden bir hazine temin eyledi. Kanaldan ilk kâr 1872 de temin edilmişti. Bu kâr seksen bin lira idi. Bu kâr 1935 te iki milyon dört yüz kırk dokuz bin yetmiş iki İngiliz lirasına yükseldi. Beş yüz franklık bir hisse senedinin kıymeti ise yirmi altı bin beş yüz frank oldu. Kanaldan 1870 senesinde dört yüz otuz yedi bin ton tutarında dört yüz seksen altı gemi geçmiş, buna mukabil 1938 de otuz dört buçuk milyon ton tutarında altı bin yüz yetmiş bir gemi kanala yedi yüz seksen beş milyon franklık kâr temin eylemiştir. 1895 te kanal rüsumu ton başına dokuz buçuk, insan başına on franktı. Akdeniz'den Kızıldeniz'e giden gemilerin hamuleleri daha ağır, gemilerin tonaj mikdarı ise yüzde sekiz, on nisbetinde daha hafiftir. 1923 te kanaldan geçen gemilerin yüzde altmış ikisini İngiliz gemileri teşkil etmekte idi. 1934 te yüzde elli dördünü başta Alman gemileri olmak üzere muhtelif bayrak taşıyan gemiler teşkil eylemiştir. Süveyş kanalı idare meclisi otuz iki kişiden mürekkebdir. Bunlardan on dokuzu Fransız, onu İngiliz, ikisi Mısırlı, biri Holandalıdır. İngiliz idare meclisi âzalarından üçü devlet mümessilidirler. Süveyş hisse senedleri bugün İran petrol hisse senedlerile birlikte İngiltere Bahriye Nezaretinin malı olduğu için satılamaz.

Kanalın mühendisi F. Leseps

Süveyş kanalı İngiltere İmparatorluğunun hayatı ve devamı için büyük kıymeti haizdir. Süveyş'in doksan dokuz senelik imtiyazı 1968 senesi kasımının on sekizinde bitecektir. Müstakbel Süveyş anlaşmasının insanlık, medeniyet, hak ve adalete uygun olarak, Mısır ve İngiltere'nin samimî ittifakiyle nihayete ermesini temenni ederiz.

«Türk boğazları» Süveyş kanalının ve bu kanala giden sevkulceyşî yolların şimale karşı emniyetini koruyan bir geçiddir. İkinci Cihan Harbinde bu sayede İngiliz genelkurmayı asgarî 10-12 kolorduluk kuvvet tasarruf eylemiş, Yakınşark'ta sükûn ve huzurun tesisi mümkün olmuş, Türk süngüleri Süveyş kanalının emniyetini Türk boğazlarının garbından temin eylemiştir. Elâlemeyn'deki İngiliz muvaffakıyetinde Türk milletinin de büyük yardımı vardır. Akdeniz'in iki dış ve iki iç kapısının İngiltere ile onun sadık vefakâr müttefiki Türkiye'nin elinde bulunması, dünya medeniyeti ve müstakbel sükûn ve huzurun baş şartıdır. Akdeniz, bu medeniyet beşiği İngiltere'yi Türkiye'ye, Türkiye'yi İngiltere'ye yaklaştıran ve birbirine bağlıyan müşterek hayat sahasıdır. Bu hayat sahası yalnız bizim için değil, bütün dünya için müşterektir.

(İhsan Yurdoğlu)

TEPEDELENLİ ALİ PAŞA — (1744 - 1822) Tepedelenli Ali Paşa, Arnavudlukta kazandığı büyük nüfuzdan bilistifade müstakil Beylik kurmak istiyen bir Osmanlı veziridir; Onyedinci Asrın başlarında yaşıyan ve serseri bir mevlevî dervişi olan Nazif adlı birinin sülâlesindendir; babası Tepedelen Mütesellimi Veli Paşadır. 1744 te Tepedelende doğup küçük yaşta yetim kalarak, annesi Esmahan (Hanko) tarafından maceralarla dolu bir hayat içinde yetiştirilen Ali Paşanın bütün gençliği düşmanlarına karşı mücadele ile geçti. Bir aralık, Derbendler Başbuğu Kurd Ahmed Paşanın himayesinde yaşadı; sonra bu zatla bozuşup Delvine Mutasarrıfı Kaplan Paşaya intisabederek onun kiziyle evlendiği halde kaynatasının idamını kolaylaştırmaktan çekinmedi. Kazandığı nüfuz İstanbul'a kadar aksettiği cihetle hükûmet onu, Mir - i Miran - lıkla Delvine Mutasarrıflığına tayin etti (1787). Bundan sonra Ali Paşanın, mütegallibeden Selim Paşayı tenkile muvaffak olduğunu, eski düşmanları olan Hormovo'luları, insafsız bir mücadele neticesinde mahvettiğini ve çok geçmeden kendisini Tırhala Sancağına ve Derbendler Başbuğluğuna tayin ettirdiğini görüyoruz. Nihayet, bu memuriyetlere Yanya Sancağını da ilâve ettiren Tepedelenli, Avusturya cephesindeki muharebelere (o sırada Osmanlı devleti, Avusturya ve Rusya ile harb halinde idi) iştirak ederek Pançova harekâtında bulunduğu ve Sırbistan'da çıkan isyanların bastırılmasında hizmet ettiği gibi Osmanlılarla Ruslar arasında cereyan eden Maçin muharebesinde de cesaretle çarpıştı. Kendisi, bir taraftan böyle yararlıklar göstermekle beraber, diğer taraftan da Avlonya Mutasarrıfı İbrahim Paşa ile bozuşup bir çok kasabaları ve köyleri nüfuzu altına aldığından Babıâli, onu Derbendler Başbuğluğundan çıkardı; fakat bir müddet sonra bu vazifeye, oğlu Veli Paşayı getirmekle kalmadı, büyük oğlu Muhtar Paşayı da Eğriboz ve Karlılî Sancağına tayin etmekle Tepedelenlinin nüfuz sahasını genişletmiş oldu.

Yanya civarında Suli'de müstakil yaşıyan Sulyot'lar (Sulili'ler) Rus teşviki ile ayaklandığı zaman, idare ettiği bölgelerde tam bir hâkimiyet tesisini gaye edinmiş olan Tepedelenli, bu kavim ile, uzun süren bir mücadeleye girişti. 1788 de başlıyan ve gitgide kızışan çarpışmalar neticesinde Sulyot'lar tamamen ezilmiş (1800), bunlardan bir kısmı Parga ve Korfu'ya sığınmışsa da memleketle kalanlar Ali Paşa tarafından feci bir surette imha edilmiştir.

Campo Formio Muahedesiyle Fransa'ya intikal eden Cezayiri seb'a (Yedi adalar) ile

Preveze, Parga, Voniça ve Butrinto dahi Tepedelenli'nin göz diktiği yerler arasında idi. General Bonapart'ın Mısıra tecavüzü üzerine Osmanlı devleti Fransa ile harbe tutuşunca, müttefik Osmanlı-Rus filosu Yedi

Tepedelenli Ali Paşa

adaları işgal ederken, Tepedelenli Ali Paşa da adı geçen dört nahiye üzerine sefere memur oldu; Fransızları mağlûb ettikten sonra, Butrinto ile Preveze'yi ele geçirdiğinden Üçüncü Selim onu, Vezir yapmak suretiyle mükâfatlandırdı. Ali Paşa; Voniça'yı, Osmanlı-Rus askerleri de Parga'yı almak suretiyle Fransızlar Arnavudluk sahillerinden atılmışsada buralardan Tepedelenli'nin kuvvetlerini geri aldırmak kolay olmamıştır.

O tarihlerde, Rumelide türeyen ve memleketin âsayişini ihlâl eden Dağlı eşkiyası arasında ekseriyeti, Tepedelenliye mensub Toskalar teşkil ettiğinden, Babıâli, bunların ancak Ali Paşa tarafından yatıştırılabileceğini düşünerek Yanya Sancağı uhdesinde kalmak şartiyle, onu Rumeli eyaleti Valiliğine ve Pazvandoğlu ile avenesine karşı gönderilen tedip kuvvetlerinin Seraskerliğine tayin etti (1802). Ali Paşa, Sofya civarına geldiği zaman Dağlılar dehalet ettiler. Fakat, Paşa Yanya'ya döndükten sonra, aleyhine bir cereyan başladığından gene ayni havaliye gönderilmesi muvafık görülmedi ve Rumeli eyaletinden azlolundu (1803).

Tepedelenli, Çamlık ve Toskalık Beylerini, Sulyot'ları hükmü altına almış, Yanyadan başka Tırhala Sancağını da elde etmiş olduğu için nüfuzu epey geniş bir sahayı kaplıyordu. Bu vaziyet karşısında hükûmet, Arnavudluk'ta muvazene teşkil etmek maksadiyle Gegalığa hâkim bulunan İşkodra Mutasarrıfı Mustafa Paşaya Rumeli Valiliğini tevcih etti. Maamafih, bir müddet sonra Veli Paşanın Mora eyaletine nasbedildiğini, Ali Paşaya da tekrar Derbendler Başbuğluğunun verildiğini (1807) ve bu suretle Tepedelenli nüfuzunun bir kat daha kuvvetlendiğini görüyoruz.

Avrupa siyasetinin icablarına göre hareket etmesini bilen Ali Paşa, Fransa ve İngiltere ile doğrudan doğruya münasebette bulunuyordu. Napolyon I. Yanya'ya Pouqueville'yi konsolos olarak göndermiş, Ali Paşa da İmparatora Mühtedi Mehmed Efendi (İtalyan papazı Marco Guerini) yi yollamıştı. Pouqueville'in yazdığı seyahatname ile tarih, Tepedelenli hakkında çok mühim malûmat ihtiva etmektedir. Ali Paşa, Londra'ya da Seyid Ahmed Efendi adlı birini göndermişti. İngilizlerin Yanya'da bir konsolosları vardı. Yanya'yı ikide birde Garblı seyyahlar ziyaret ederdi. Bu seyyahlardan biri olan meşhur Lord Bayron, seyahatinin intıbalarını Child Harold's Pilgrimage adlı eserinde tasvir etmiş ve Ali Paşanın gerek şahsını ve gerek muhitini canlandırmıştır.

Yedi adalarla dört nahiye meselesinde, Napolyon I. ile Rusya arasındaki münasebetin aldığı şekillere uygun bir siyaset takibeden, yani kâh Fransızlarla anlaşarak, kâh onlara düşman bir vaziyet takınarak ve bu arada Osmanlı-Rus münasebetini de kollıyarak, netice itibariyle Butrinto, Preveze ve Voniçayı ele geçiren Tepedelenli Ali Paşa, Pargayı cebren alamamış, İngilizler tarafından bu şehir ona ancak 1819 da teslim edilmiştir. Tepedelenli, Toskalığa tamamiyle hâkim olabilmek için Avlonya Mutasarrıfı İbrahim Paşayı devirmek lâzımgeldiğini biliyordu. Arnavudları bu zat aleyhine tahrikle onu Berat'ta muhasara ettirmiş, sonra gûya akrabalık gayretiyle ona yardım için gönderdiği kuvvetlere kaleyi zaptettirip İbrahim Paşayı Yanya'da hapsetmiştir. Babıâli, sanki müstakil bir hükümdar gibi serbestçe hareket eden, maksadına varmak için hiçbir cinayetten çekinmiyen ve her türlü insanî hisleri ayak altına alan bu adamın tuttuğu yolu anlamamış değildi. İkinci Mahmud, bilhassa, İbrahim Paşa hâdisesine pek kızdığı halde, Arnavudluk'ta mesele çıkarmaktan ihtiraz ederek şiddetli davranamamış, Ali Paşanın inhasını

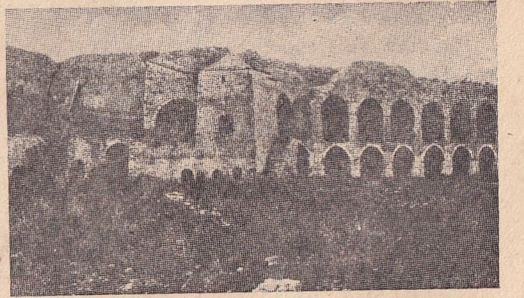

Yanya'daki Göl kasrı ve Aslan Paşa camii

kabul edip Avlonya'ya Muhtar Paşayı tayin etmiştir (1810). Bundan sonra, Tepedelenli, Ergiri'yi elde etmiş, Gardiki'ye çekilen Selim Paşazade Mustafa Paşayı teslim olmağa mecbur edip Gardiki'lileri feci bir katliama uğratmıştır (1811). Bütün bu muvaffakıyetler neticesinde Toskalığa tamamen hâkim olan Ali Paşanın Gegalığa el uzattığını ve Babıâlinin, Toska'larla Gega'lar arasında kanlı bir mücadelenin başlamak üzere olduğunu görüp telâşa düşmesi karşısında, bir takım mazeretler uydurduğunu ve gönderdiği kuvvetlerle Tiran, Peklin, Ohri ve Elbasan Sancaklarını işgal ettirdiğini biliyoruz.

Arnavudluk'ta Tepedelenli ve oğullarının idare ettikleri sahalarla muhtelif yerlerdeki çiftlikleri, âdeta bir devlet ülkesi kadar büyümüştü. İngilizlerden ve Fransızlardan aldığı harb levazımı ile mühim askerî kuvvetler vücude getiren ve Yanya'da bir müstebit ve zalim hükümdar gibi yaşıyan Ali Paşa, Babıâlinin ciddî olarak alâkasını çekiyordu. Fakat o sıralarda Rumların istiklâl emellerinden bihaber bulunmıyan Osmanlı devleti, Ali Paşanın Mora üzerindeki nüfuzunu biliyor ve ona, bütün kötülüklerine rağmen ilişmek istemiyordu. Bununla beraber, her tarafta derebeylerin ve zorba valilerin türediğini ve İmparatorluğun inhilâle doğru gittiğini endişe ile karşılıyan ve zorbalığı ortadan kaldırmağı gaye edinen İkinci Mahmud Tepedelenliyi tepelemek için fırsat kolluyordu. Bu sırada Padişahın en yakın adamı olan Halet Efendi, Ali Paşa ile bozuşmuş (bu bozuşma hakkında ileri sürülen rivayetlerin en meşhuru, Halet Efendinin Tepedelenliden senede 1000 kese akçe istemesi ve Tepedelenlinin bunu reddetmesidir), İkinci Mahmudu Yanya Mutasarrıfı aleyhine kışkırtmıya başlamıştı. Vaziyet bu merkezde iken, Veli Paşanın Kethüdası olup İstanbul'a kaçan Paşo İsmail Beye karşı, Tepedelenli tarafından gönderilen Arnavud fedailerinin bir suikasd yapması üzerine hükûmet Arnavudluk meselesini ciddî olarak ele almak istedi. Ali Paşa, Derbendler Başbuğluğundan, Veli Paşa Tırhala Sancağından azledildi. Çiftlikleriyle daha başka yerlerdeki askerlerini çekmek şartiyle Tepedelenli, Yanya Mutasarrıflığında bırakılmıştı (1820). Babıâli, Arnavudluk sergerdesinin bu emre itaat etmiyeceğini bildiği için civar Sancaklardan topladığı kuvvete Mora Valisi Hurşid Paşayı Serasker tayin etmişti. Filvaki, Tepedelenli, bir taraftan Babıâliye ârizalar gönderip affını rica etmekle beraber, diğer taraftan da Yanya'yı tahkime çalışıyor, oğullarını, hükmü altındaki muhtelif yerlerin müdafaasına memur ediyor ve Mora'da, Adalar'da, Sırbistan'da, Eflâk ve Buğdanda umumî bir isyan çıkarmak teşebbüsüne girişiyor, istiklâl dâvası güden Rumları kışkırtıyordu. Hattâ 23 mayıs 1820 de Yanya'da bir umumî toplantı yaptırmış ve Toskalık ile Tesalya'da kendi ailesine mahsus bir Beylik kurmak ve Mora ile Karlıilinde, kendi himayesinde bir Rum Beyliği teşkil etmek teklifini ileri sürmüştü.

Babıâli, verdiği emirlere riayet edilmediğini görünce bu defa müsamaha göstermedi. Ali Paşayı Yanya Sancağından azletti; ve ona oğullarile beraber Tepedelen'de oturması lâzımgeldiğini bildirdi. Ali Paşa, bu emre de itaat etmeyince âsi ilân olunarak, idamına ferman yazıldı. İşkodra Mutasarrıfı Mustafa Paşa, Tepedelenli kuvvetlerini Gegalıktan çıkardığı gibi Baba Paşa da İnebahtı, Missolonghi ve Narda'yı işgal etmiş, Tepedelenli için Yanya'ya kapanıp kendini müdafaa etmekten başka çare kalmamıştı. Kalede, müslüman ve hıristiyanlardan mürekkeb birkaç bin kişilik bir kuvvetle bol cephane ve erzak vardı. Bu kuvvet, kaleyi muhasara eden Hurşid Paşa ordusuna mükemmel surette dayanıyor, sık sık çıkışlarla hükûmet kuvvetlerini hırpalıyordu. Yanya muhasarası devam

Yanya kalesinin bugünkü hali

ederken, Ali Paşanın muhtelif yerlerde bulunan oğulları Veli, Muhtar ve Salih Paşalarla Veli Paşazade Mehmed Paşa, hükûmete dehalet ettiler (bunlar daha sonra idam edilmiştir); Sulyot'lar ayaklandı; Mora'da is-

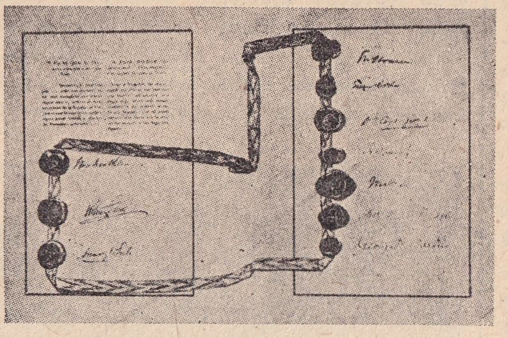
yan çıktı. Tepedelenli, Mora isyanını bastırmak üzere hükûmete hizmet edeceğini vadederek affını rica ettiyse de, isyana Tepedelenlinin sebebiyet verdiğini ileri süren Halet Efendi, Yanya zaptolununca isyanın kendiliğinden söneceğini iddia etmiş ve Ali Paşanın ricası kabul olunmamıştır.

Yanya muhasarası iki senedenberi devam ediyor, ve müdafiler artık pek fena bir vaziyete düşmüş bulunuyordu. Hurşid Paşa, para kuvvetiyle, müdafilerin bir kısmını Yanya'dan kaçırmış, Letriç kalesini havaya uçurmuştu. Yalnız, göl kenarındaki kale dayanıyordu. Tepedelenli, daha fazla mukavemet kabil olmadığını anlıyarak Hurşid Paşaya müracaatle, hayatına dokunulmazsa teslim olacağını bildirdi; ve aldığı teminata güvenerek göl üzerindeki adada bulunan Pandeleimon manastırına çekildi. Fakat Halet Efendi, Ali Paşanın affolunarak İstanbul'a gelmesinden kuşkulandı. Serasker Hurşid Paşanın verdiği teminat kabul edilmedi. Yanya kalesi hile ile zaptolunduktan sonra, Tepedelenlinin bulunduğu eve hücum edildi. Ali Paşa kendini müdafaa ederken yaralanıp öldü (24 ocak 1822). Başı İstanbul'a getirilerek teşhir edildikten sonra Silivrikapısı dışındaki mezarlığa gömüldü. Vücudü Yanya'da medfundur.

Tepedelenli Ali Paşa XIX. Asrın çok dikkati çeken şahsiyetlerindendir. Rumelinde ve bilhassa Arnavudlukla Epir'de âdeta masal kahramanları kadar şöhret kazanan, zekâ, cesaret ve cüretten mahrum bulunmıyan bu kısa boylu, mavi gözlü, aksakallı ve heybetli adamın hayatı, başından sonuna kadar tüyler ürpertici cinayetler ve inanılmaz maceralarla doludur. Gençliğinde, annesinin teşviki ve yardımiyle sergüzeşte atılan Ali Paşa, bu kadını daima hatırladığı gibi mizaç itibariyle kendisine pek benziyen kızkardeşi Şehnisâ ile de, rivayete göre, mühim meselelerde istişare ettiği olurdu. Zevcelerinden olup ölümü sırasında yanında bulunan Vasiliki'nin Ali Paşa üzerinde büyük bir nüfuzu vardı. Tepedelenli karşılaştığı zorlukları aşmak ve maksadına varmak için önüne çıkan herkesi çiğner geçer, düşmanlarını son ferdine kadar mahvetmekten çekinmezdi. Maamafih icabında gayet kurnaz davranır, devlet merkezinde işine yarıyacak dost peyda etmekten ve hükûmeti oyalamaktan geri durmazdı. Maksadı, hükmü altına aldığı topraklarda müstakil bir Beylik vücude getirmekti. Adım adım yaklaştığı bu gayeye de hemen varmış gibiydi. Onun ikbal devrinde Yanya'yı görenler, bu şehri bir hükûmet merkezi gibi hareketli tasvir ederler, ve Ali Paşanın muhtelif milletlere mensub hekimler, şairler, müneccimler, zabitler, dervişler ve çete reisleri arasında ve inşa ettirdiği saraylarda bir hükümdar edasiyle yaşadığını söylerler. Tepedelenli, nüfuzunu yaymak hususunda Bektaşilikten de faydalanmıştır. Tesalya'da, Epirde ve Arnavudluk'ta bir takım tekkeler tesis veya himaye etmiş ve bu bölgelerde Bektaşi propagandasını, kendi gayesi için vasıta olarak kullanmıştır. Zaptettiği köylerden müteşekkil ikiyüzden fazla çiftliğe malik olan Ali Paşanın muazzam bir serveti vardı; hazinesinin büyük bir kısmını sakladığı yer ölümünden sonra da meçhul kalmıştır. Tepedelenli, rakiblerine karşı pek amansız davrandığı için çok düşman kazanmıştı. Kuvvetli iken ona boyun eğen muarızları, son zamanlarında hep birden baş kaldırdılar. Yıkılmaz gibi görünen bu adamın çarçabuk yuvarlanması bu yüzdendir. Bir zamanlar Rumlara göz açtırmıyan ve Etniki Eteriya'nın faaliyetine sed çeken Tepedelenli Ali Paşa, hükûmet tarafından âsi ilân olunduktan sonra Rumlarla birlikte çalışmaktan geri durmamış, Mora isyanını kolaylaştırmıştır. Zalimliğini, kan dökücülüğünü bir tarafa bıraksak bile Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasında methaldar olmak itibariyle bu adam daima tenkide uğrıyacaktır.

Kısa bibliyografya: Şânizade; Tarih, İstanbul, I-IV. Âsım; Tarih, İstanbul, I-II. Cevdet Paşa; Tarih, İstanbul, 1309, III-XII. Ahmed Müfid; Tepedelenli Ali Paşa, İstanbul, 1324. F. C. H. L. Pouqueville; Voyage de la Grèce, Paris, 1835, bak: fihrist. Aynı müellif; Histoire de la Régénération de la Grèce, Paris, 1825, bak: fihrist. İbrahim Mansur Efendi; Mémoire sur la Grèce et l'Albanie pendant le Gauvernement d'Ali Pacha, Paris, 1827. A. Boppe; L'Albanie et Napoléon, Paris, 1914. G. Remerand; Ali de Tebelen, Pacha de janina, Paris, 1926 (Bazı ilâvelerle türkçe tercümesi: Ali Kemâli Aksüt; Tepedelenli Ali Paşa, İstanbul, 1939). F. V. Hasluck (Türkçeye çeviren: Ragıp Hulûsi); Bektaşilik Tetkikleri, İstanbul, 1928, sahife 33 ve devamı. (M. Cavid Baysun)

VERSAY MUAHEDESİ — Birinci Cihan Harbinin sonunda galib devletler ile Almanya arasında imzalandı (28 haziran 1919). Muahedenin hazırlanması uzun sürmüştü. Almanlar, harbi kazanmak ümidini 1918 yılının yazında kaybettiler. Sonbaharda gelişen Müttefik taarruzları karşısında da mütareke istemek zorunda kaldılar (11 kasım 1918). Almanya'ya kabul ettirilecek sulh şartlarını söyleşmek için Paris'te müttefiklerarası bir sulh konferansı toplandı (18 ocak 1919).

Versay Sulh Muahedenamesinin imzaları

Almanya'ya karşı fîlen harbetmiş veya harb halinde bulunmuş devletlerin sayısı yirmi yediydi. Fakat dört devlet; İngiltere, Birleşik Amerika, Fransa ve İtalya diğer devletleri bir tarafa bırakarak sulh şartlarını kendi aralarında kararlaştırdılar. Fransız Başvekili Klemanso, İngiliz Başvekili Loyd Corc, Amerika Birleşik Devletleri Cumhur Reisi Vilson sulh muahedesinin başlıca artistleri oldular.

Versay Muahedesinin hazırlanması için elli iki teknik komisyon çalıştı. Galib devletlerin en salâhiyetli uzmanlarından kurulan bu komisyonlar bin altı yüz kırk altı toplantı yaparak sulh şartlarını tesbit ettiler. Sulh şartları bir defa da galib devletlerin Hariciye Nazırları Konseyinde tetkik edildikten sonra, yukarıda bahsi geçen dört devletin başmurahhaslarının incelemelerine arzedildi. Bu iş yüz kırk beş toplantıda sona erdirildi. Bu suretle galib devletler arasında son şeklini bulmuş olan muahede projesi 7 mayıs 1919 da Alman delegelerine incelenmek için verildi. Alman delegeleri itirazlarını yazılı olarak verdiler. Bunun üzerine dört başlıca galib devlet murahhasları iki yüz elli toplantı daha yaparak sulh şartlarında değişiklikler yaptılar. Muahede yirmi yedi galib devletle Almanya arasında, kesin olarak 28 haziran 1919 da Versay sarayının aynalı salonunda imza edildi (1871 de Prusyanın Fransaya galib gelmesi üzerine Alman İmparatorluğu Bismark tarafından bu salonda ilân edilmiş ve Alman ittihadı bu suretle tamamlanmıştı).

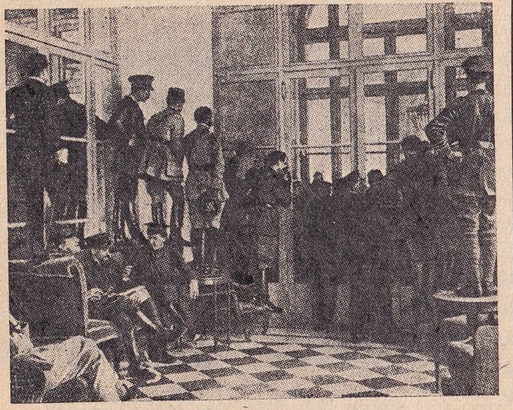

Versay Sulh Muahedesi toplantılarından
Sağdan: Vilson, Klemanso, Orlando, Loyd Corç

Galib sıfatiyle muahedeyi imzalıyan devletler şunlardı: Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Britanya İmparatorluğu, İtalya, Japonya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Çin, Küba, Ekvator, Yunanistan, Guatemala, Hayti, Hicaz, Honduras, Liberya, Nikaragua, Panama, Peru, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Siyam, Çekoslovakya, Uruguay.

Versay Muahedesi dört yüz kırk maddeliktir ve şu bölümlere ayrılmıştır: Birinci bölümde Milletler Cemiyetinin Anayasası gösterilmiştir. İkinci bölüm Almanya'nın sınırlarına ve Almanya ile ilgili devletlerin toprak problemlerine ayrılmıştır. Buna göre Loren ve Alzas Fransaya, Şlezvig Danimarkaya, Moresne Belçikaya, Prusyanın Leh eyaletleri Lehistana verildi. Doğu Prusya, Almanyadan Lehistan koridoru diye adlandırılan bir toprak şeridi ile diğer Alman topraklarından ayrıldı. Yukarı Silezyada plebisit yapılması kararlaştırıldı. Üçüncü bölüm Avrupaya temas eden şu belli başlı siyasî hükümleri ihtiva etmektedir: Avusturya, Polonya, Çekoslovakya devletlerinin istiklâlini Almanya tanıyacaktır. Bundan başka Danzig limanı Milletler Cemiyetinin idaresinde, Lehistan'ın deniz ihtiyacını sağlıyacak şekilde serbest haline konmuştur. Sar havzasındaki madenler Fransa tarafından on beş yıl müddetle işletilecek ve bu müddetin sonunda Sar'da bir plebisit yapılacak. Dördüncü bölüm, Almanyanın Avrupa dışındaki imtiyaz ve menfaatlerinin tasfiyesini göstermektedir. Almanya müstemlekelerini galib devletlere vermekte, Çin'de ve Manş'taki imtiyazlarından vazgeçmekte, Türkiye'de kapitülasyonlardan faydalanmamayı kabul etmektedir. Beşinci bölüm askerî hükümleri içine almaktadır: Bu hükümlerin genel mânası Almanya'nın silâhsızlandırılmasıdır. Ordu mevcudu yüz bine indirilmiştir. Genelkurmay teşkilâtı kaldırılmıştır. Mecburî askerlik hizmeti prensipi yerine ordu kadrosunu gönüllü ile doldurmak prensipi konmuştur. Ren nehrinin elli kilometre doğusuna kadar olan bir bölgede

mevcud tahkimat yıktırılacak ve burada bundan böyle askerî maksadlarla tesisler yapılmıyacaktır. Alman donanması altı zırhlı, altı kruvazör, on iki destroyer ve on iki torpidodan ibaret olacaktır. Almanya'nın denizaltısı ve tayyaresi bulunmıyacaktır. Milletlerarası

Versay Sulh Muahedenamesinin imzasını gözetliyen gazeteciler

bir komisyon bu şartların yerine getirilmesi ile ödevlendirilecektir. Altıncı bölüm harb esirlerine, yedinci bölüm de harb suçlularının göreceği muameleye tahsis edilmiştir. Sekizinci bölümde tamirat problemi kararlara bağlanmıştır. Tamirat problemi muahedenin 231 inci maddesi ile yakından ilgilidir. Bu maddede Almanya kendisinin ve müttefiklerinin İtilâf Devletleri hükûmetlerine ve bu hükûmetlerin tebaasına harb sırasında verdirilen zarar ve ziyanları tamir ve telâfi etmeği taahhüd etmektedir. Bu işi âyarlamak ve kontrol etmek için beş kişilik bir milletlerarası komisyon teşkil edilecektir. Almanya tamirat bedeli olarak deniz ticaret filosunu, kablolarını, denizaltılarını vermeği kabul ettikten başka kömür, makine ve kimyevî maddeler vermeyi de üzerine alıyordu. Dokuzuncu bölüm, malî hükümlere ayrılmıştı. Bunda Almanya, işgal ordularının masraflarını ödemeyi ve Almanya dışında mevcud Alman sermayesini Müttefiklere devretmeyi kabul ediyordu. Onuncu bölümden onüçüncü bölüme kadar iktisadî hükümler sıralanmıştır. Pek çok olan bu hükümlerin hedef tuttuğu başlıca maksad Almanya'nın komşusu bulunan yeni devletlerin iktisadî hayatını sağlamaktır. Bunun için de Almanya bütün devletlere «naklî müsaade» prensipini tanıyacak ve nehirlerinin gidiş, gelişinin milletlerarası bir nizama konulmasını kabul edecektir. Ondördüncü bölüm muahedenin işlemesini sağlıyacak garanti hükümlerini içine almaktadır. Bu hükümlerin başlıcaları, Ren nehrinin sol sahili ile buradaki köprübaşlarının on beş sene müddetle Müttefik Devletler işgalinde bulundurulması ve Baltık eyaletlerinde mevcud Alman kuvvetlerinin, Müttefiklerin yeni bir emrine kadar Almanya'ya getirtilmemesidir. Muahedenin son bölümü müteferrik maddelere ayrılmıştır.

Yeni sulh devrinin temel taşı olacağı tahmin edilen Versay Muahedesi, yürürlüğe girdiği andan itibaren bu tahminlerin boş olduğunu gösterecek hâdiseler doğurdu. Almanlar, «Friedensdiktat» (dikte ettirilmiş sulh) diye vasıflandırdıkları bu muahedenin hükümlerini yerine getirmek için hüsnüniyet göstermediler. Muahedeyi hazırlamış olan devletlere gelince; muahedenin tebeddülü hakkında olduğu kadar tatbikı hususunda da fikir yönünden parçalanmış bulunuyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri Versay Muahedesini tasdik etmemişti. İtalya harbe girerken umduğunu sulh masasında elde edemediği için bu masada hazırlanan muahedeler için sempatiden ziyade antipati besliyordu. İngiltere'ye gelince; Almanya'nın bir dereceye kadar kalkınmasını hem Avrupa muvazenesi bakımından, hem de iktısadî menfaatleri için uygun görmekteydi. Birinci Cihan Harbinin başlıca galib devletleri arasında mevcud bu görüş ve menfaat farklarından Almanlar istifade etmesini bildiler. Muahede hükümlerini birçok defalar ihlâl ettiler. İkinci Cihan Harbinin arifesinde Versay Muahedesinde ayakta kalan tek hüküm yoktu. Y i r m i y ı l m u a h e d e n i n ö l ü m ü i ç i n k â f i g e l m i ş t i. *(Prof. Enver Ziya Karal)*

YETİK, SAMİ — (1878 - 1945) En fazla B i r i n c i D ü n y a H a r b i v e İ s t i k l â l S a v a ş ı m e n k ı b e l e r i n i c a n l a n d ı r a n b ü y ü k k ı t a d a t a b l o l a r i y l e k e n d i n i t a n ı t m ı ş değerli bir Türk ressamıdır. 1878 de İstanbul'da doğmuştur, babasının adı Raşiddir.

Ressam Sami Yetik

1945 ocak ayı içinde gözlerini hayata yuman Sami Yetik, binbaşılıktan emekliydi ve Güzel Sanatlar Birliği Resim Şubesi Reisi bulunuyordu.

Sami Yetik, 1898 de Harbiye Mektebinden diploma aldıktan sonra Askerî Baytar Rüşdiyesine resim muallimi tayin edilmiş ve daha sonraları senelerce hocalığında bulunduğu Kuleli İdadisinde ve Harbiye Mektebinde birçok ressam subay yetiştirmiştir. Baytar Rüşdiyesi resim muallimliğini yaparken aynı zamanda «Sanayii Nefise» mektebine de devam etmiş ve buradan 1906 da birincilikle mezun olmuştur.

Sami Yetik, İkinci Meşrutiyetin ilânından iki yıl sonra, yani 1910 da Harbiye Nezaretinin izniyle Paris'e giderek ressamlığını «Académie Julien» sanat mektebinde, «Ecole Pijié» de ve «Jean Paul Laurens» in atelyesinde tekemmül ettirmiştir.

Sulh zamanında ressam ve hoca olan Sami Yetik, harb zamanlarında da cephelerde vazife almış bir subaydı. Balkan Harbinde Edirne cephesinde esir düşmüş, Birinci Cihan Harbinde de Boğazlar müstahkem mevkiinde bulunmuş ve 1933 te binbaşılıktan emekliye geçmiştir.

Türk Ressamlar Cemiyetinin kurucuları arasında bulunan Sami Yetik, burada otuz sene hem fırçasiyle, hem kalemiyle çalışmıştır. Fırçasından çıkan birçok güzel tabloları yanında iki cildlik «Türk Ressamları» adlı eseri de kaleminin mahsulüdür.

Muharebe ressamlığından başka manzara ve deniz ressamı da olan Sami Yetik'in büyücek kıtada çiçek tabloları da vardır. Pek çok sergilere iştirak etmiştir.

Gerek harb, gerekse manzara ve bilhassa çiçek resmi üzerindeki görüşleri tablolarına canlı ve mütebariz başkalıklar vermekte ve bu suretle onun resimdeki şahsiyetini göstermekte idi. Sami Yetik'in tabloları bundan dolayı resmî, hususî galerilerde iyi yerler almıştı.

Tevazuu hiç unutulmıyacak hasletlerinden biri olan değerli ressamın ilk hocası Rıza Bey ve ilk figür hocası Valeri olmakla beraber onun asıl hocası tabiattı. Onun çizgileri ve renkleri tabiattan aldığı ilhamın eseridir. Sami Yetik'in sanat kudretindeki şöhreti yalnız memleket sınırları içinde kalmamış, bu sınırlar dışına da çıkmıştır. Muhtelif milletler sanatkârlarının Amerika sergisinde teşhir edilen yüzlerce eserleri arasında Sami Yetik'in « A k ş a m i s t i r a h a t i » tablosu çok beğenilmiştir.

Son zamanlarda hastalanan ressam, bu haline rağmen, Ankara'da açılan «Subaylar Resim Sergisi» ne beş altı parça resim göndermekten kendini alamamıştı. Bu münasebetle subay talebelerinden aldığı mektublar onu sevindiren son sevgi ve saygı gösterileri oldu.

Sami Yetik'in bir tablosu
Millî Mücadelede efeler

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: Ali Sami Boyar; büyük ressam ve kıymetli hoca Sami Yetik, Cumhuriyet gazetesi, 16 ocak 1945. Nurullah Berk: Türkiyede resim, İstanbul, 1943.
(S. S.)

ABDÜLHAMİD, İKİNCİ — (1844 - 1918) Osmanlı padişahlarının otuz dördüncüsü, Abdülmecid'in de ikinci oğludur. 21 eylûl 1844 te İstanbul'da doğdu. Henüz sekiz yaşında iken annesi öldü. Çocukluğu sarayın

İkinci Abdülhamid

harem dairesinde geçti. Öğretime karşı hiçbir şevk ve heyecan duymadı. Öğretmenlerin bütün itina ve ihtimamlarına rağmen fransızca da öğrenemedi. Kendisinden önce tahta çıkacak iki şehzade bulunduğundan eğitim ve öğretimine itina gösterilmedi. Bununla beraber Abdülhamid, Abdülâziz'in tahtından indirilmesi üzerine (29 - 30 mayıs 1876) veliahd, Beşinci Murad'ın hal'ini müteakıb padişah oldu (31 ağustos 1876).

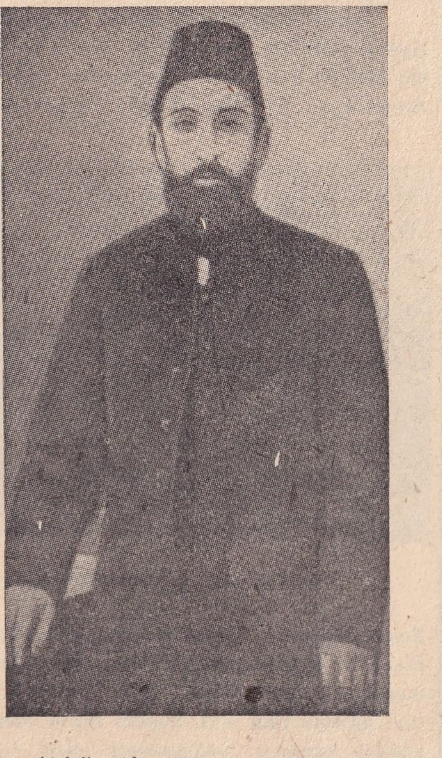
Safralı tabiatlı olan Abdülhamid, hilekârlığa giden bir zekâya ve çok çalışmak kabiliyetine malikti. Saray hayatı ve kendisinden önce gelen iki padişahın başlarına gelen korkunç akıbetler onu çekingen,

Abdülhamidin diğer bir resmi

korkak ve bencil yapmıştı. Saltanatının ilk sıralarında kendisini padişahlığa çıkaran Meşrutiyetçi grupun mümessili Mitat Paşa ile işbirliği yaparak Kanunu Esasiyi ilân etti (23 aralık 1876). Bu sıralar siyasî durum buhranlı idi. Bosna - Hersek ve Bulgaristan isyan halinde idi. Sırbistan ve Karadağ ile yapılmakta olan harb Rusyanın bir ültimatomu üzerine mütareke durumuna girmişti. Beş büyük Avrupa devletinin Osmanlı İmparatorluğunun hıristiyan tebaası hakkında yapılacak ıslahatın şartlarını kararlaştırmak için kurdukları İstanbul Konferansı Meşrutiyetin ilânile bir çıkmaza girmiş bulunuyordu.

Mitat Paşa ve arkadaşları imparatorluğun iç işlerine yabancı müdahalesini kabul etmektense, Rusyanın taarruzî hareketlerine harb açılmasını gerekli gördüler. Harbin Rus başarılarile gelişmeğe başlaması üzerine İkinci Abdülhamid Mitat Paşayı azletti. Rusya ile başlıyan harbden faydalanarak Meclisi Mebusanı dağıttı, hükümdarlık salâhiyetlerini kimse ile paylaşmak istemediğinden Meclisi Mebusanı bir daha toplamadığı gibi Babıâliyi de bir tarafa bırakarak devleti Yıldız sarayından bizzat idare etmiye koyuldu. Böylece otuz iki yıl sürecek olan istibdat devri başlamış oldu.

Abdülhamidin diğer bir resmi daha

Şahsının ve şahsî idaresinin emniyetini sağlamak için İkinci Abdülhamid geniş ölçüde bir hafiyelik teşkilâtı kurdu. Basın şiddetli bir sansür rejimi altına alındı. Gazetelerde ve kitablarda «hürriyet, vatan, kurtuluş, fedekârlık, şikâyet» kelimelerinin ve daha bir çoklarının yazılması bile yasak edildi. Okullarda düşünce ve kritiği geliştirecek derslere ve usullere yer verilmedi. Osmanlı İmparatorluğu tebaasının büyük bir kısmı müslüman olduğu için Padişah, bir islâm umumî efkârı yaratmayı iç ve dış politikasının genel bir prensipi olarak kabul etti. Bu sebeble şeyhlerle dervişlere sempati gösterdi; hac için kolaylıklar yaratarak hacıları teşvik ve himaye etti. Hicaz demiryolunun yapılmasını bile kısmen bu maksadla kararlaştırdı.

Abdülhamid devrinin ilk yılında başlıyan Osmanlı - Avrupa büyük devletleri buhranı, Osmanlı - Rus harbi şeklinde gelişti. Ruslar bu harbde Romanya ve daha sonra Sırbistanla birlikte Osmanlılara karşı savaştılar. Gazi Osman Paşa asrın en parlak müdafaa harbini Plevne'de yaratarak Rusları İstanbul üzerine yürümekten uzun müddet alıkoydu. Fakat harb hareketlerinin Yıldızdan idare edilmesi Rusların son zaferini kararlaştırdı. Rus orduları Edirne'yi aldıktan sonra Ayastafanos (Yeşilköy) önlerine kadar geldiler.

Rusların İstanbul banliyösüne gelmeleri İkinci Abdülhamid aleyhine bir saltanat darbesine vesile oldu. Beşinci Murad'ın hayranlarından Ali Suavi, İstanbul'a sığınmış Rumeli muhacirlerile Çırağan sarayına taarruz ederek orada kapalı bulunan Beşinci Murad'ı çıkarıp tahta geçirmek istedi. Teşebbüs başarı ile neticelenmediyse de İkinci Abdülhamide büyük korku geçirtti ve istibdadı arttırmasına bahane oldu. Rusları İstanbul önlerinden uzaklaştırmak için Abdülhamid onlarla Ayastafanos Muahedesini imzalamağa mecbur kaldı (3 mart 1877). Bu muahedeye göre : Romanya, Sırbistan, Karadağ tam istiklâl kazandılar. Tuna'dan Ege Denizine kadar uzanan ve Rumelideki Türk topraklarını iki kısma bölen büyük bir Bulgaristan Prensliği yaratıldı. Ardahan, Kars ve Batum Rusyaya bırakıldı.

Şehzadeliği zamanında Hamid

Büyük devletler, başta İngiltere ve Avusturya - Macaristan olmak üzere Ayastafanos Muahedesine itiraz ettiklerinden Berlin'de toplanan bir kongre bu muahedeyi tadil edekek Berlin Muahedenamesini tanzim etti : Bulgaristan Prensliği üçe ayrılarak Makedonya, ıslahat yapılmak vaadiyle, Osmanlı devletine iade edildiği gibi, doğu Rumeli de mümtaz vilâyet halinde idare edilmek şartile, Osmanlı hâkimiyetine bırakıldı. Buna mukabil Avusturya- Macaristan İmparatorluğu, Bosna - Hersek'e yerleşti. Fransa da Tunus'a yerleşmek müsaadesini aldı. Muahedenin imzalanmasından önce Abdülhamid, Ruslara karşı İngiltere'nin müstakbel bir yardımını sağlamak için Kıbrıs'ı İngiltere'ye bıraktı. Bu suretle Berlin Muahedesi, mahiyeti ve neticeleri itibarile Osmanlı topraklarının kısmî taksimini neticelendirmiş oldu.

Abdülhamid, Berlin Muahedenamesinden gereken dersi almadı. Büyük devletlerin, Osmanlı İmparatorluğunda, türlü cinsten menfaatleri çarpışmaktaydı. Padişah, bu devletlerarası rekabet sayesinde Osmanlı bütünlüğünün korunacağını sandıysa da Fransızlar Tunus'a (mayıs 1881), İngilizler Mısır'a (haziran 1882) yerleştikleri gibi Bulgarlar da doğu Rumeli'yi ilhak ettiler (eylûl 1885).

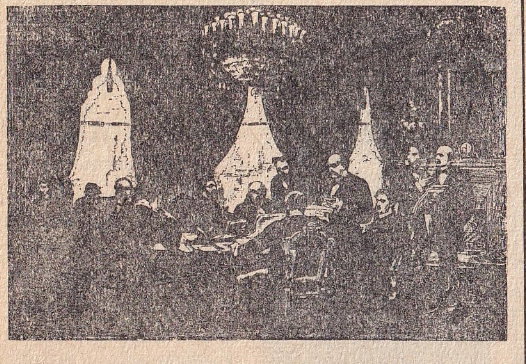

Veliahdlığı zamanında Hamid

Bütün bu hareketler karşısında İkinci Abdülhamid protestodan başka bir şey yapamadı. İmparatorluğun büyük toprak parçalarının birbiri ardınca düşman eline geçmesi Padişahın İmparatorluk halkı nazarında kredisini büsbütün düşürdü. O ise istibdadı bir kat daha arttırmakla buna karşı koymak istedi.

Her nekadar Girid isyanı münasebetile Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan

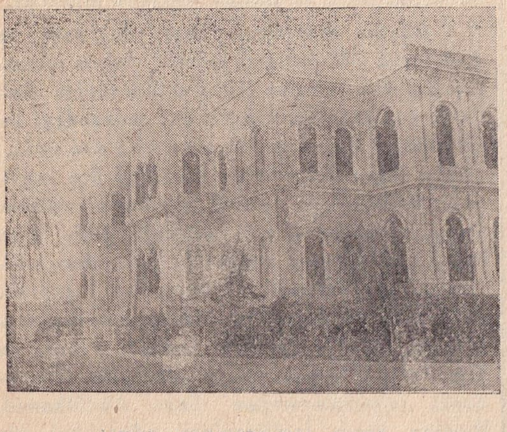
arasında çıkan harbde (1897) Türk orduları Etem Paşa kumandasında büyük bir zafer kazanarak Yunanistan'ı barışa zorladılarsa da büyük devletlerin müdahalesi üzerine Yunanistan ile statüko esasları dahilinde sulh

İstanbul Konferansı

yapıldı ve Girid adasına muhtariyet verildi. Abdülhamid'in bu harbden kârı «Gazi» unvanını kazanması oldu.

Abdülhamid devletlerarası münasebetlerde de uğradığı başarısızlıkları telâfi etmek ve gelecekte Osmanlı devletinin emniyetini sağlamak için büyük devletlere Türkiye'de iktısad, maliye ve nafıa imtiyazları verdi. Bu imtiyazların en önemlileri arasında 1882 muharrem

Yıldız köşkü (Büyük mabeyin)

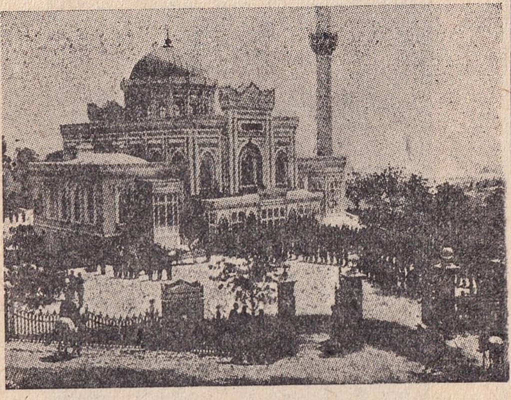
kararnamesile Düyunu Umumiye İdaresinin kurulması vardı. Bu idare Osmanlı İmparatorluğuna borç vermiş alacaklıların menfaatini korumak için kurulmuş oluyordu. Yabancı istikrazlara karşılık olarak müskirat, tuz, ipek, balık ve av gibi rüsum gösterilip ecnebi maliyeciler tatmin edildiler ve devlete istediği borç parayı vermekte devam ettiler. Bu suretle İkinci Abdülhamid idaresi gelecek nesillerin zararına olarak yaşamakta devam etti.

Padişah; gerektiği vakit siyasî alanda Almanya'ya dayanabilmek için Haydarpaşa - Bağdad demiryolunun imtiyazlarını Almanya'ya verdi. Bundan önce batı Anadoluda da Fransızlara ve İngilizlere demiryolu yapmak imtiyazları verilmişti.

İkinci Abdülhamid devletin zayıf bütçesinden faydalanarak okullar açmak, yollar, köprüler yaptırmak gibi faaliyetlerde bulunduğu gibi, mülkî, adlî ve idarî bazı ıslahat da yaptı. Fakat otuz iki senelik bir devir içinde bu kadarcık işler yapılması tabiî idi.

İkinci Abdülhamid'in istibdadı, dış politikadaki başarısızlıkları, yabancı devletlere İmparatorlukta her türlü imtiyazlar vermesi kendisine karşı mücadeleci bir muhalefetin kurulmasına sebeb oldu. Abdülâziz devrinde hürriyet ve meşrutiyet mefhumları etrafında kurulmuş olan Genç Osmanlılar Cemiyetinde alışmış kimselerin ve en çok Ziya Paşa ile Namık Kemal'in yazıları gençler arasında okunmağa başladı. Meşrutiyet fikri yeniden canlandı. Hürriyet için çalışmalar tekrar başladı. 1889 dan sonra, İstibdat rejimine muhalif olarak «İttihat ve Terakki» adını taşıyan bir politika partisi kuruldu. Memlekette çalışmak imkânları güç olduğu için münevverler Avrupa'ya ve Mısır'a kaçarak orada şiddetli neşriyata başladılar. Yazılar her vasıta ile Türkiye'de vatandaşlar arasında yayıldı. İkinci Abdülhamid'in hafiye teşkilâtının kullandığı vasıtaların yok ve tahribedici karakterine rağmen hürriyet ve meşrutiyet fikri durdurulamadı. İttihat ve Terakki en çok, genç subayların vazife gördükleri Rumelide kuvvetliydi. Komşu devletlerin iç işlerimize yeniden müdahale emarelerinin başlaması üzerine İttihat ve Terakki Cemiyetinin Selânik'ten çektiği bir telgraf üzerine İkinci Abdülhamid ordunun kendisine karşı cephe aldığını görerek korktu ve meşrutiyeti ikinci defa ilân etmek zorunda kaldı (23 temmuz 1908).

İkinci Meşrutiyetin ilânı, Birinci Meşrutiyetin ilânında olduğu gibi memlekette geniş ölçülü buhranların doğmasına sebeboldu. Avusturya ve Macaristan İmparatorluğu,

Hamidiye camisinde selâmlık resmi

Bosna Hersek'i, toplantıya çağırılan Osmanlı Meclisi Mebusanına mebus göndermekten menetmek için, ilhak etti. Bulgaristan da tam istiklâl ilân etti. Henüz rejim meselesini sağlam esaslara bağlamamış olan Osmanlı devleti bu emrivakileri tanımak zorunda kaldı.

İkinci Meşrutiyetin ilânı; İmparatorluğun iç işlerinde de ilk anlarda tehlikeli olaylar yarattı. 31 mart 1325 (1909) te Meşrutiyet aleyhinde İstanbul'da bir irtica hareketi yapıldı. İkinci Abdülhamid'in bu hareketle ilgili olduğu ileri sürüldü. İstanbul bir müddet irtica kuvvetlerinin nüfuzu altında kaldı. Lâkin

Bir Avrupalı ressama göre Hamid ve vükelâsı

Rumelide bulunan yeni rejim taraftarı kuvvetler «Hareket Ordusu»nu teşkil ederek İstanbul üzerine yürüdüler. 27 nisan 1909 da Ayastafanos (Yeşilköy) ta toplanan Meclisi Umumî müstebid bir hükümdar ile meşruti-

Bir Avrupalı ressama göre Hamid'e hal'inin tebliği

yeti telif kabul eder görmediğinden İkinci Abdülhamid'i tahttan indirdi. Bundan sonra Selânik'te ikamete mecbur edilen Abdülhamid Balkan Harbinin çıkması üzerine İstanbul'a getirildi ve Beylerbeyi sarayında ikamet ettirildi.

Eski padişah bu sarayda 10 şubat 1918 de akciğer iltihabından öldü ve Sultan Mahmud türbesine gömüldü.

Öldüğünde yetmiş dört yaşındaydı.

Kısa bibliyografya : Abdurrahman Şeref ve Ahmed Refik; Sultan Abdülhamidi Sani'ye Dair, İstanbul, 1918. Osman Nuri; Abdülhamidi Sani ve Devri Saltanatı, İstanbul, 1910. Hikmet Bayur; Türk İnkılâbı Tarihi, İstanbul, 1940. Said Paşa; Hâtırat, İstanbul, 1912. Kâmil Paşa; Hâtırat. Hakkı Tarık Us; Meclisi Mebusan İlk Devre Müzakere Zabıtları, İstanbul, 1940. İbnülemin Mahmud Kemal İnal; Abdülhamidi Sani'nin Notları. Ahmed Saib; Abdülhamid'in Evaili Saltanatı, Mısır, 1910. Ahmed Mitat; Zübdetülhakayik; İstanbul, 1878. Hâmid Onguns; Abdülhamid II. İslâm Ansiklopedisi (tercümesi), sayfa 76.

(Prof Dr. Enver Ziya Karal)

ABDURRAHMAN ŞEREF EFENDİ

(1853 - 1925) — Değerli tarihçi ve maarifçilerimizden olan Abdurrahman Şeref Efendi, Tophane Muhasebe Mümeyyizlerinden Hasan Efendi'nin oğludur. 15 zilkade 1269 (8 ağustos 1853) da İstanbul'da doğmuştur. Okumıya Edirnekapısı dışındaki Otakçılar Camisi müezzin mahfilinde mahallenin imamı Hafız Mehmed Efendi'den başlamıştır. Eyüb Rüştiyesini bitirdikten sonra 1868 de açılan Galatasaray Lisesine yatılı olarak girdi. Zekâsı ve temiz karakteriyle okulda herkesin takdirini kazanan Abdurrahman Şeref Efendi 19 cemaziyelevvel 1290 (2 temmuz 1873) da Galatasaray Lisesinden parlak bir diplomayla çıktı. 27 cemaziyelâhir 1290 (8 ağustos 1873) te Mahrec-i Aklâm umumî tarih öğretmenliğine tayin edildi. 7 rebiülâhir 1292 (1 temmuz 1875) de ilâve olarak Galatasaray Lisesi kavaid ve imlâ öğretmenliğine, 10 sefer 1295 (1 şubat 1878) te Darülmuallimin tarih öğretmen-

liğine, 10 rebiülâhir 1295 (1 nisan 1878) de Mülkiye Müdürlüğüne tayin olundu. 30 ramazan 1295 (28 eylûl 1878) de Mahrec-i Aklâm ve Darülmuallimindeki derslerini bırakarak Mülkiyenin umumî coğrafya öğretmenliğini aldı. 5 rebiülâhir 1298 (5 mart 1881) de Galatasaray Osmanlı ve İslâm tarihi öğretmenliği ilâve olarak kendisine verildi. 1307 (1889) de Mülkiye birinci sınıfındaki coğrafya derslerini bıraktı. Aynı kurumda Osmanlı tarihi, umranî coğrafya ve istatistik derslerini okutmıya başladı. 20 sefer 1310 (30 ağustos 1892) da Mülkiyede ahlâk dersini, bir müddet sonra da tercüme derslerini aldı. Abdurrahman Şeref Efendi 17 yıla yakın bir müddet Mülkiyede müdürlük ettikten sonra 18 şaban 1312 (13 şubat 1895) de öğretmenlikleri üzerinde kalmak üzere Galatasaray Lisesi Müdürlüğüne geçti. 1318 (1900) de açılan İstanbul Darülfünununa tarih profesörü olarak girdi.

Meşrutiyetin ikinci defa ilânı üzerine 3 ağustos 1908 de Defter-i Hâkani Nazırlığına tayin olundu. Bir taraftan Darülfünundaki derslerine de devam ediyordu. 1908 aralık ayında Âyan Âzalığına, 16 aralık 1908 de Maarif Nazırlığı vekilliğine, Kâmil Paşa kabinesinin düşmesi üzerine yerine 14 şubat 1909 da geçen Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde de Maarif Nazırlığına tayin olundu. 13 nisan 1909 da Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin çekilmesi üzerine nazırlıktan ayrıldıysa da Tevfik Paşa tarafından kurulan muvakkat kabineye gene Maarif Nazırı olarak girdi. 5 mayıs 1909 da Hüseyin Hilmi Paşa tarafından yeniden kurulan kabineye alınmamışsa da 11 mayıs 1911 de tekrar Maarif Nazırlığına gelerek 12 ocak 1912 de kabinenin düşmesi üzerine açıkta kaldı.

Umumî Savaşın sonunda Müşir İzzet Paşanın kurduğu kabinede Evkaf Nazırlığına getirildi. Kabinenin çekilmesi üzerine açıkta kaldı. Damad Ferid'in ikinci defa kurduğu kabinede Meclis-i Vükelâya memur oldu. 2 ekim 1919 da Ferid Paşanın yerine geçen Ali Rıza Paşa kabinesinde Posta ve Telgraf Nazır vekilliğine ve Devlet Şûrası Reisliğine getirildi. 3 mart 1920 de Ali Rıza Paşa kabinesinin çekilmesi üzerine kabineden ayrılmışsa da 8 mart 1920 de kurulan Salih Paşa kabinesinde Devlet Şûrası Reisliğine getirildi. Bir taraftan da vekil olarak Maarif Nazırı olan Abdurrahman Şeref Efendi birkaç gün sonra asil olarak Maarif Nazırlığına tayin olunduğundan Devlet Şûrası Reisliğinden çekildi. 5 nisan 1920 de Salih Paşa kabinesinin çekilmesi üzerine Maarif Nazırlığından ayrıldı. Âyan İkinci Reisi olan Abdurrahman Şeref Efendi 2 kasım 1920 de Âyanın lâğvı üzerine açıkta kaldı. 1923 te Türkiye Büyük Millet Meclisinin ikinci döneminde İstanbul Mebusu seçildi.

29 ekim 1923 te Cumhuriyet Halk Fırkasında Cumhuriyetin ilânı meselesi müzakere edilirken Abdurrahman Şeref Efendi de söz alarak: «Eşkâl-i hükûmetin tadadına lüzum yok. Hâkimiyet bilâkaydü şart milletindir, dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz bu, cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad bazılarına hoş gelmezmiş; varsın gelmesin» demiştir.

Abdurrahman Şeref Efendi, Mülkiye Okulu ile Galatasaray Lisesine büyük hizmetlerde bulundu. Mülkiye Okulunu yeniden kurarcasına tanzim etti. Bütün hayatında tesiri görülecek feyizli ruhu Mülkiyeye Abdurrahman Şeref üfledi. Her iki okula devrin en değerli öğretim unsurlarını kazandırdı. İki kurumu da istibdadın zararlı tesirlerinden korumak için elinden ne geldiyse yaptı.

Abdurrahman Şeref Efendi, çok değerli bir öğretmendi. Yetiştirdiği binlerce öğrenci kendisinden çok feyiz almıştır. Gerek Mülkiyede, gerek Galatasaray Lisesinde verdiği derslerde kendisine mahsus canlı bir usulü vardı. Tarih ve ahlâk derslerinde vereceği bahisleri önce öğrencilerden birine kitabdan okutur, arada geçen kelimelerin mânalarını öğreterek anlaşılmadık kelime bırakmaz, sonra dersi tatlı tatlı anlatmıya başlardı. Derste sırasını getirerek anlattığı fıkralarla sınıfı neşe içinde bırakırdı. Dersini Abdurrahman Şeref Efendi kadar cazib ve neşeli bir hale koyan öğretmen azdır. Öğrencilerine «Molla» diye hitab eden Abdurrahman Şeref Efendi, bilhassa tarih ve ahlâk derslerinde sırasını getirerek onlara çok faydalı telkinlerde bulunurdu. Abdurrahman Şeref Efendi, tercüme dersinde fransızcadan türkçeye tercüme ettirdiği parçaları öğrencilerin

Abdurrahman Şeref Efendi

kültürüne hizmet edecek önemli tarihî belgelerden seçmiye de dikkat ederdi.

Abdurrahman Şeref Efendi okuttuğu Osmanlı tarihi, umumî coğrafya, umranî coğrafya, istatistik, ahlâk ve tercüme derslerini memlekette âdeta yeniden kurdu. Programlarını yaptı. Umranî coğrafya ve istatistik ilmini memlekete ilk sokan, teorik ve pratik ahlâk ilmini ilk defa olarak okullarımızda gösteren Abdurrahman Şeref Efendidir.

Abdurrahman Şeref Efendinin okullar için yazdığı kitablar tertib, ifade, amaca hizmet bakımlarından örnek kitablardır. Bunların hemen hepsini önce not olarak Mülkiye Okulunun litograf makinesinde bastırdı, sonra kitab şeklinde neşretti. İdadiler için yazdığı Fezleke-i Tarih-i Düvel-i İslâmiye'den başka Mülkiyenin üç sınıfında okutulan, idadilerin altıncı ve yedinci sınıfları için de kabul edilen iki cild Devlet-i Osmaniye Tarihi, idadilerin dördüncü ve beşinci sınıflarında okutulan Zübdetül Kısas, gene idadiler için yazdığı Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniye birbirinden faydalı ders kitabları idi. Bu kitablar, öğrencileri tarihî vakalar üzerinde düşündürmek, onlara ibret vermek, tarihî şahsiyetlerin hayatlarına ve yaptığı işlere dikkat ettirmek, tarihî devirlerin karakterini geniş çizgileriyle belirtmek hususunda zamanına göre eşsiz eserlerdi. İdadiler için yazdığı iki cildlik Coğrafya-i Umumisi ile memlekette umranî coğrafya ve istatistiğe dair yazılmış ilk eser olan Coğrafyay-ı Umranî ve İstatistik kitabı da çok iyi tertib olunmuştur. Mülkiyenin birinci sınıfında okuttuğu İlm-i Ahlâk kitabı da o vakte kadar aynı konu üzerine yazılan kitabların en değerlisidir. Meşrutiyet devrinde Darülfünunda verdiği Asrı Hâzır Tarihi derslerinin notları öğrenciler tarafından kitab şeklinde basılmıştır.

1909 da Vak'anüvisliğe tayin olunan Abdurrahman Şeref Efendi, kasım 1909 da kurulan Tarih-i Osmanî Encümeni Reisliğine getirildi. Vak'anüvis sıfatiyle yazdığı yazılar basılmamıştır. Encümen tarafından 14 nisan 1910 da neşrine başlanılan Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuasında Abdurrahman Şeref Efendinin değerli tarihî yazıları vardır. Bunlardan başlıcaları «Topkapı Sarayı», «Özdemiroğlu Osman Paşa» başlığı altındaki birer seri yazılariyle «Evrak-ı Kadime ve Vesaik-ı Tarihiyemiz», «Fuad Paşa Konağı Nasıl Maliye Dairesi Oldu», «Sultan Abdülâziz'in Vefatı», «Manzum Bir Sefaretname», «Bir Namei İmparatoride Kudüs Krallığı ve Malta Şövalyeleri Başbuğluğu Elkab-ı Resmiyelerinin Hükûmet-i Seniye Canibinden İtiraza Uğradığına Dair Vesaik», «İstanbul'da Su Müzayekası», «İstanbul'da Mekûlât Müzayekası», «Sokollu Mehmed Paşa'nın Evail-i Ahvali ve Ailesi Hakkında Bazı Malûmat», «Özdemiroğlu Osman Paşanın Bir Mektubu», «Babıâli Yangınları», «Berlin Hazine-i Evrakında Vesaik-ı Kadime-i Osmaniye» başlıklı yazıları, bir de Hüseyin Hilmi Paşa, Reşad Fuad ve İsmail Zühtü Beylerle Ahmed Mitat Efendinin ölümleri dolayısiyle yazdığı yazılardır.

Tercümanı Hakikat ve Serveti Fünun gazetelerinin 1897 de müşterek olarak neşrettikleri olağanüstü sayıda Köprülü Mehmed Paşa'nın hayatına dair dikkate değer bir yazı neşretmiş, Nevsal-i Osmani'nin 1327 (1911) yılı için çıkan nüshasına Hasan Fehmi, Koca Yusuf, Ziyaeddin Yusuf ve Muhsinzade Mehmed Paşaların hal tercümelerini yazmıştır. Nevsal-i Osmani'nin 1328 (1912) yılı için neşrolunan nüshasında Köse Raif Paşa'nın hayatını anlatmıştır. Aynı nüshada İstanbul'da Büyük Yangınlar başlıklı mufassal bir yazısı vardır. Salname-i Servet-i Fünunun 1327 (1911) yılına mahsus nüshasında «13 üncü Karn-i Hicride Babıâli Harikleri» başlığı altında bir yazısı neşrolundu. «Muallim» mecmuasının Tevfik Fikret için çıkardığı olağanüstü sayıya büyük şairle ilgili hâtıralarını yazdı. Talebe Defteri'nin 27 mart 1918 tarihli sayısında çocukluk hâtıralarını, Galatasaray Lisesinin kuruluşunun 50 nci yılı münasebetiyle okul idaresi tarafından çıkarılan eserde Galatasaray'ın kuruluşuna aid hâtıralarını anlatmıştır. Vakit gazetesinin 21 şubat 1921 tarihli sayısında «İstanbul'da İlk Kulüb: Encümen'i Ülfet» başlıklı yazısı çıktı. Abdurrahman Şeref Efendi, Tanzimat hareketi ve Tanzimat adamları hakkında da Sabah gazetesinde bir seri yazı yazdı. Bu yazılar «Tarihî Müsahabeler» adı altında ayrıca kitab olarak neşrolundu.

Abdurrahman Şeref Efendi, bunlardan başka Lûtfi Tarihinin 1261 - 1265 (1845-1849) tarihleri arasındaki vakaları ihtiva eden

8 inci cildini birçok notlar ve zeyillerle neşretmiştir. 582 sayfa tutan bu cildin 390 sayfasını Abdurrahman Şeref Efendi yazmış ve o devirlerde memleketimizin dahilî vakalariyle Fransız inkılâbını ve Asr-ı Hâzır Tarihini geniş çizgileriyle göstermiştir. Abdurrahman Şeref Efendi, bu cilde Cebel-i Lübnan, Bosna, Bedirhan, Eflâk ve Buğdan, Yunan meselelerine ve Avusturya ihtilâline dair belgeleri ve hicrî ve milâdî tarihleri karşılıklı gösterir bir cedveli zeyil olarak katmıştır. Abdurrahman Şeref Efendi Abdülhamid'in ölümü dolayısiyle «Sultan Abdülhamid-i Saniye Dair» adı altında Ahmed Refik ile müşterek olarak, 1918 de çıkardığı bir risaleye Abdülhamid'in tahttan indirilmesine Millet Meclisince nasıl karar verildiğini yazmıştır.

Abdurrahman Şeref Efendi, Maarif Nazırlığında kurulmuş olan Tetkik-i Müellefat Komisyonuna âza olarak iştirak ettiği gibi yedi senelik vilâyet idadilerinin programlarını yapmak üzere toplanan ve 1892 haziranında işini bitiren komisyon ile bu programları değiştirmek için 1899 da toplanan komisyona başkanlık etmiştir. Ölümünde Kızılay Cemiyeti Reisliği de üzerinde idi.

Abdurrahman Şeref Efendi 18 şubat 1925 te İstanbul'da Gureba Hastanesinde hayata gözlerini yummuştur. İstanbul'da Otakçılar civarında Tokmaktepe'de aile mezarlığına gömülmüştür. Değerli tarihçi; geniş kültürü, sağlam ve temiz karakteri ile her devirde sevilmiş ve saygı kazanmış seçkin bir şahsiyettir.

Kısa bibliyografya: Cemaleddin; Osmanlı Tarih ve Müverrihleri «Kitabhane-i İkdam'ın 6 ncı sayısı». Efdalüddin; Abdurrahman Şeref Efendi, Tercüme-i Hali, Hayat-ı Resmiye ve Hususiyesi, 1927.

(*İhsan Sungu*)

ÂLİ BEY — (1844 - 1899) Kapıkâhyalarından Yusuf Cemil Efendinin oğludur. Küçük yaşta iken fransızca öğrenerek Babıâli

Âli Bey

Tercüme Odasına devamdan sonra Karantina Başkâtibi oldu. 1876 Muharebesi esnasında Varna Mutasarrıfı idi. İstanbul'a avdetinde Düyunu Umumiye Müfettişliği ile Bağdad'a gitti. Orada Belediye Reisliği de yaptı. Sonraları Mamuretilâziz ve Trabzon Valiliklerinde bulundu. İnfisalinden sonra Düyunu Umumiye Direktörlüğüne tayin edildi. Vefatı 3 şubat 1899 tarihindedir.

Âli Beyin ismi Türk tiyatrosu tarihinin başına altın harflerle yazılmıya lâyıktır. Çünkü o; Türk tiyatrosunun kurulmasını temin için, başlangıçta, «Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosuna Müzaheret Komitesi» ni teşkile muvaffak oldu. Nuri, Halet Beylerle Namık Kemal ve Güllü Agob da âzalığı kabul ettiler. Komitenin riyasetine de o zaman Hariciye Nazırı olan Raşid Paşa getirildi.

Âli Beyin gençlik resmi

Âli Bey Türk tiyatrosunun kurulmasına yardımla iktifa etmedi, ona ilk piyeslerini verdi. Hattâ daha ileri giderek bu piyeslerin bozuk bir şive ile temsil edilmelerinin önüne geçmeğe çalıştı. Bu gaye uğrunda aktörlere telâffuz hocalığı dahi yaptı.

Âli Bey, her nedense, ilk piyeslerini «bir zat» tarafından yazıldığı kaydiyle bastırmış, üzerlerine ismini koydurmamıştır. Bunlar Geveze Berber, Kokona Yatıyor, Misafiri İstiskal telifleri ile Molyer'den adapte ettiği Ayyar Hamzadır.

Âli Beyin, ilk defa olarak, üzerinde ismi ve 1875 te Gedikpaşa tiyatrosunda oynandığı yazılı olan Gavo Minar ve Şürekâsı adlı bir tercümesiyle, Letafet adlı bir opereti ve Güllü Agob Tiyatrosunun bir mevsim programına göre Çıngırak adlı bir komedisi daha vardır.

Âli Beyin bütün bu piyesleri okunduğu zaman onun tiyatro lisanını ne güzel kavradığı meydana çıkar. Hepsinin bugün bile temsil kabiliyetleri vardır.

Âli Beyin imzası

Âli Beyin Lehçetülhakayik adlı mizahî bir lûgatçesi daha vardır ki o da kendisinin ne zarif bir üslûba, ne derin bir zekâya, ne ince bir hiciv kabiliyetine malik olduğunu meydana çıkarmaktadır. Âli Beyin son iki eseri Evlenmek İster Bir Adam adlı bir tercüme ile Anadolu ve Irak'ta yaptığı seyahati nakleden Seyahat Jurnalı adlıdır.

Âli Bey, Fransız edebiyatından ilk istifade eden ve ilk sahne eserlerimizi yazan muharrirlerimizin başında gelir. O, aynı zamanda mizah edebiyatımızın da pîri sayılır; «Diyojen» adlı mizah gazetesindeki (bu gazeteden ilerdeki sayılarımızdan birinde bahsedeceğiz) yazıları nevinin ilkleri ve en iyileridir. Meşhur Diyojen'e isnad edilen bir fikri; gölge etme başka ihsan istemem mısraı ile pek güzel ifade etmiş ve bizde darbımesel gibi kalmıştır. Bu mısra, Diyojen gazetesinin başlığı altında bir meslek ifadesi olarak yazılırdı.

Âli Bey, Anadoluhisarındaki Göksu mezarlığında gömülüdür.

Kısa bibliyografya: «Diyojen» gazetesi koleksiyonu. İbrahim Alâeddin Gövsa; Meşhur Adamlar Ansiklopedisi, sayfa 2. «Resimli Gazete» nin Girid nushai fevkalâdesi, sene 1315, sayfa 113. «Tercümanı Hakikat» ve «Musavver Serveti Fünun» un Girid için müşterek nashai fevkalâdeleri, sene 1313, sayfa 37.

(*Selim Nüzhet Gerçek - Server İskit*)

ANAYASAMIZIN TÜRKÇELEŞTİRİLMESİ — 10 ocak 1945 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşiyle beraber Türk tarihinde açılan, tam bağımsızlık ve gerçek millileşme çağının, yirmi beş yıldanberi biribirini tamamlıyan kurtarıcı ve kurucu devrimlerinden birine daha kavuşmuş bulunuyoruz. Büyük Millet Meclisinin oybirliğiyle kabul ettiği 4695 sayılı «Anayasa», Türk milletine kendi öz diliyle ve herkesçe anlaşılır bir deyimle Cumhuriyetimizin dayandığı temelleri, kayıdsız şartsız millet egemenliğimizin ne yolda yürütüldüğünü, kamu haklarımızın neler olduğunu bir sözle siyasî ve içtimaî nizamımızı göstermekte ve Türk dilini özbenliğine kavuşturma ve kültür hürriyetimizin temellerini atma yolundaki çalışmaların en kuvvetli bir ışığını teşkil etmektedir.

Anayasamızın mâna ve kavramda bir değişiklik yapılmaksızın bu suretle türkçeleştirilmesini gerektiren sebebler ve bu işin geçirdiği safhalar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa Encümeninin 6 ocak 1945 tarihli mazbatasında şu yolda anlatılmaktadır: «Türk harfleri, ilim ve edebiyat diliyle halk dili arasındaki ikiliği ve memleketteki lehçeler ayrılığını gideren «türkçeleşme» adını verdiğimiz kaynaşma ve birleşme hareketine umulmadık bir hız vermiştir. On beş yıldanberi edebiyatta, gazetelerde, tercümelerde, ilk, orta ve yüksek okullarda osmanlıca, yerini türkçeye bırakıyor. Milyonların konuştuğu, yazıştığı, anlaştığı millet dili alabildiğine gelişiyor. Bu gelişme, yaşıyan ekleri ve kökleriyle, tarihî kaynaklariyle, türkçemizin ileri Yeniçağ dillerinden biri olmak için hiçbir kısırlığı olmadığını, bilâkis engin bir yaratış ve türetiş yeterliği olduğunu isbat etmiştir.

Bu ileri gidişin tabiî sonucu olarak osmanlıca ile ilişiği kesilen Türk çocuklarının mekteblerde okudukları ilim ve fenlerin terimlerini türkçeleştirme ihtiyacı yıllardanberi Maarif Bakanlığını, Türk Dil Kurumunu, bütün uzmanlarımızı devamlı bir çalışma ve araştırma zorunda bırakmış ve bu suretle bugün ilk, orta okullarla liseler ve bir kısım yüksek okullar derslerini yeni terimlerle öğrenmiye başlamışlardır.

Bu gelişme hareketinde hukuk ve devlet dili bilhassa geride kalmıştır. Hukuk ve kanun terimlerini türkçeleştirecek olanlar, Anayasanın kılavuzluğunu beklemekte ne kadar haklı iseler, Büyük Meclis de hukuk ve kanun dilinin esaslarını koymak için, söz ve kurma araştırmalarının az çok bir karalık bulmasını beklemekte o kadar haklıydı. Eski metinlerden, halk ağzından, lehçelerden iyi ve zengin taramalar yapıldıktan başka türkçeye aid yerli yabancı hemen bütün lûgatler ya basılmış, ya toplanmıştır. Artık genel bir terimler kamusu yapabilmek imkânları, uzmanlarımızın elindedir. İşte bu imkânlardan faydalanılarak 1942 yılı başlarında iki ayrı heyet tarafından «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nun türkçeleştirme tasarıları hazırlanmış ve Millet Meclisi üyeleri, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay başkan ve reisleri İstanbul ve Ankara Hukuk Fakültesi profesörleriyle, ötedenberi dil işlerinde çalışan uzmanlarımıza dağıtılarak, her iki tasarı üzerinde geniş bir soruşturma yapılmıştır. Dikkatle incelenen

bu soruşturma sonuçlarına göre yazılan üçüncü tasarı, Parti Gruplarınca da seçilen (14 kasım 1944) otuz kişilik komisyonda düzeltilip tamamlanarak (16 kasım - 16 aralık 1944) nihayet Parti Grupunun da görüşme ve tartışmasından geçmiş (26 ve 27 aralık 1944) ve Büyük Meclise sunduğumuz bu son şeklini almıştır.

«Teşkilâtı Esasiye Encümeni» bu türkçeleştirme işinde aşağıdaki esaslı noktaların sağlandığını görmüştür.

1 — «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nun mânasında, kavramında hiçbir değişiklik olmamış ve 104 üncü madde bu maksadı temin edecek şekilde yazılmıştır.

2 — Türkçesi bulunan bütün terimler karşılanmıştır.

3 — Kavram açığı bırakılmamak için, tam karşılığı bulunmıyan yabancı kelime veya şekillere dokunulmamış ise de, bunların birer kök olarak kalmalarına, tasriflerinin türkçeleştirilmesine ve aile halinde yabancı kelime grupları kalmamasına mümkün olduğu kadar çalışılmıştır.

4 — Türkçeleşen ve halk dilince benimsenen kelime ve kalıplara ilişilmiyerek, Anayasanın herkesçe anlaşırlığı korunmuştur.

5 — Esas Teşkilât Kanunumuzun «Devlet Şeklinin Cumhuriyet» olduğuna dair olan birinci maddesinde mâna, mefhum ve hattâ kelime itibariyle de hiçbir değişiklik yapılmamıştır.

Encümen incelemeleri göstermiştir ki, Büyük Millet Meclisi Anayasa türkçesiyle şerefli tarihinde örnekleri eksik olmıyan kılavuzluk ve önderlik görevlerinden birini daha yapmaktadır.»

Anayasa tasarısı üzerinde çalışan C. H. P. Meclis Gruplar Komisyonu da 18 aralık 1944 tarihli raporunda, Türkiye Cumhuriyeti Esas Teşkilât Hukukunun gelişimini ve komisyonca gözönünde tutulan hedefleri; «Yeni Türk Devletinin Esas Teşkilât Hukuku Türk milletinin şerefli bir varlık uğrunda yaptığı mücadelenin şanlı tarihiyle birleşiktir. Onun bünyesini teşkil eden ilk fikir ve inancın kökleri bu tarihte aranmalıdır. Her milletin kendine mahsus nasıl bir hayat felsefesi veya bir sanat anlayışı varsa, bir de, ayrı hukuk görüşü vardır. Aynı mahiyetteki hukuk müesseseleri milletlere göre ve belli bir milletin zaman içindeki hayatına, gelişmesine, medeniyet yolundaki ödev ve görevine nazaran ayrı bir renk alır. Bizim bugünkü devlet, hükûmet ve mesuliyet hakkındaki fikirlerimiz bu yoldaki bir gelişmenin özverimidir. Bu yönden Esas Teşkilât Kanunumuzun tarihi, engin ve feyizli bir tarihin, millî istiklâl mücadeleleri tarihinin yalnız bir faslı ve fakat bütün Türk inkılâbına güdüm veren fikrin benliğini ve özünü taşıyan bir fasıldır. Gerçi, Esas Teşkilât Kanunumuz, son şeklini alıncaya kadar birbiri ardı sıra değişik safhalardan geçmiş, fakat daima kendine has bir hüviyet, yüksek bir ruh taşımış, tarihin akış ve oluşu içinde aynı ruhu muhafaza etmiştir. Bu ruh millî irade, milletin hâkimiyeti esasıdır. O suretle ki, onun doğuşu Esas Teşkilâtımızın doğuşunda ve gelişmesinde hareket noktası olmuştur. Tarihin bu derin sesleyişini duyarak Türk milletine kurtuluş ve yükselme yolunu açan inkılâbın birbirinden ayrılmaz iki büyük dâhisi Atatürk ve İnönü Türk tarihinin en şanlı sahifelerini millî iradenin kudret ve mucizelerinden yaratmışlardır. Kanunlar hakikî değerlerini, ifade ettikleri ruhun ve temsil ettikleri iradenin kuvvet ve değerinden aldıklarına göre bugün yürürlükte olan kanunun hükümlerini anlatmakta ve öztürkçe karşılığını bulmakta o ruh ve esasa bağlı kalınmış, Genelkurula sunulan tasarının mânada ve ruhta hiçbir değişiklik yapacak bir hükmü taşımaması daima gözönünde tutulmuştur.» diye anlatmakta, Anayasamızın bu şekliyle gördüğü inkılâbcı vazifeyi ve ifade ettiği tarihî mânayı da şu suretle belirtmektedir: «Anayasa hükümlerinin dil bakımından da olsa bir arada gözden geçirilmesi, hepimize, yapılışındaki tarihî anların yüksek heyecanını yaşatmıştır.

Türkün devlet kuruculuk dehası Anayasada en yüksek ifadesini bulmuştur. Siyasî ve içtimaî teşkilâtımızın dayandığı esaslar, bugün bütün milletlerin uğrunda kanlarını döktükleri birer ideal olarak vasıflandırılmaktadır. Gerçekten, bugün «her milletin kendi mukadderatına hâkim olması, hürriyet ve demokrasi çerçevesi içinde kendi bünyesine uygun rejimi kurması» yolunda giriştiği mücadelede, Türk inkılâbının kendi hesabına muzaffer kıldığı yüksek hedefi görür gibi olmaktayız.

Türk demokrasisinin mânasını, mahiyetini ve millî fârikalarını tesbit eden Anayasa, Türkün devlet kurma dehasındaki öngörürlüğü ve tarih boyunca varlığını daimleştirme ve yükseltme yolundaki kudretini belirten bir âbide yüceliğinde gelecek nesillere intikal edecektir.» *(Faik Reşit Unat)*

ARDA, HACI ÂDİL — (1869 - 1935) İkinci Meşrutiyet devri siyaset ve idare hayatının şöhretli ve sevilen simalarındandır. Lofça'da doğmuştur. Yemen'de muhtelif Posta ve Telgraf Müdürlüklerinde bulunmuş olan

Hacı Âdil Arda

Mehmed Haki Beyin oğludur. 1889 da Yemen' de Gümrük memuru olarak devlet hizmetine girmiş, 1892 -1904 yılları arasında İstanbul Gümrüğünde muhtelif memurluklarda çalışarak Salon Müdürlüğüne kadar yükselmiş ve bu sırada İstanbul Hukuk Mektebinde yüksek öğrenimini bitirerek 1903 te mezun olmuştur. 1904 ten sonra Selânik Gümrük Müdürlüklerinde bulunmuş ve Meşrutiyetin ilânından sonra Selânik Rüsumat Nazırı olmuştur. 1909 eylülünde Edirne Valiliğine tayin edilmiş ve 1910 kasımında İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezi Umumî Murahhası Mesul ve Kâtibi Umumiliğine seçilerek memuriyetten ayrılmıştır. Aynı zamanda Selânik Hukuk Mektebi Usulü Fıkıh ve Usulü Nikâh muallimliklerinde bulunmuştur.

1911 başında Dahiliye Nazırlığına tayin edilmiş ve o senenin yazında mülkî ıslahatta bulunmak üzere geniş salâhiyetlerle Rumeliye gönderilen heyete reislik etmiş ve 1912 de yapılan ikinci seçimde Gümülcine Mebusu olmuştur. 1912 başında ikinci defa Dahiliye Nazırlığına tayin edilerek bir buçuk sene kadar bu vazifede bulunmuştur. Edirne'nin istirdadından sonra fevkalâde salâhiyetle o tarihte bütün Trakya'yı ihtiva eden Edirne Valiliğine tekrar gönderilmiş ve Meclisi Mebusanın 1914 te başlıyan üçüncü intihab devresinde Bursa Mebusluğuna seçilinceye kadar o vazifede kalmıştır. 21 aralık 1918 de Meclisi Mebusanın feshine kadar da Meclisi Mebusan Reisliği ile İttihat ve Terakki Partisi Umumî Merkez Heyeti âzalığında bulunmuştur. Mütareke devrinde bir müddet İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk Müderrisliği yapmışsa da, İtilâf kuvvetleri tarafından tevkif edilerek Malta'ya nefyolunduğu için bu vazifeden ayrılmak zorunda kalmıştır

Malta'dan döndükten sonra tedavi için Almanya'ya gitmiş ve bir müddet sonra hizmetine koştuğu Millî Hükûmet tarafından, 1922 haziranında Adana ve kurtuluşundan sonra da Bursa valiliklerine tayin olunmuştur. 1923 te Reji Umum Müdürlüğüne nakil ve bir müddet sonra tekaüd edilerek İnhisarlar İdare Meclisi Reisliğine geçirilmiş ve 1926 yılına kadar bu vazifede bulunmuştur. Bundan sonra Lozan muahedesine göre İstanbul'da kurulan Türk - Fransız Muhtelit Hakem Mahkemesinde Türk Hakemi ve aynı zamanda İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk Müderrisi olmuş, Muhtelit Hakem mahkemeleri kapandıktan sonra 1933 de Darülfünunun lâğvına kadar yalnız hocalık yapmıştır. 8 şubat 1935 te İstanbul'da ölmüştür.

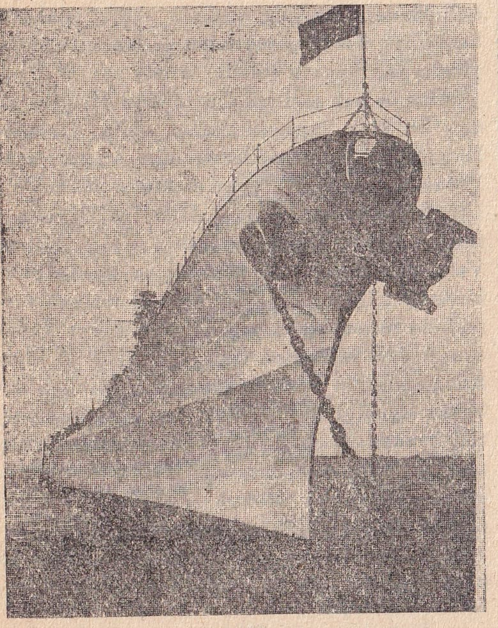
1910 da Selânik Hukuk Mektebi muallimliğinde bulunduğu sırada, İstanbul Hukukunda öğrenci iken hocası Büyük Haydar Efendinin «Usul-ü Fıkıh Dersleri» nde tuttuğu notları bir cild halinde bastırmış ve 1929 da Darülfünun müderrisliği sırasında da «Borçlar Kanunu Şerhi» adı altında iki cildlik bir eser neşretmiştir.

İyi ahlâkı ve çalışkanlığıyle tanınmış bir memur, takib fikri ve şefkatli alâkası ve hürmet telkin eden vakar ve tavazuu ile maiyetine kendisini sevdirmiş ve saydırmış bir âmir, ileri görüşlü bir idare ve bilim adamıydı. *(Faik Reşit Unat)*

IOWA ZIRHLISI — «Türkçede Ayova okunur» Ayova, Amerikan donanmasında hizmete giren ilk 45,000 tonluk muazzam bir zırhlıdır. Daha evvel, Amerikalılar da, İngilizler gibi, 35,000 tonluktan büyük zırhlı yapmamışlardır. Çünkü Vaşington ve Londrada toplanan deniz silâhlarını tahdid konferansları, bazı sınıflara mensub harb gemilerinin sayısını olduğu gibi tonajını ve silâhlarının çapını da tahdidetmişti. 1936 da Londra'da toplanan Deniz Konferansına Japonya'nın iştirak etmemesi ve eski anlaşmalardaki tahdidlere artık riayet etmiyeceğini bildirmesi üzerine, zırhlıların tonajı birdenbire büyümiye başladı.

İlkönce Japonlar, 1937 martında Nissin sınıfı 40,000 veya 42,500 tonluk zırhlılarını

kızağa koydular. Arkadan İngilizler, 1939 temmuzunda Layın (Lion) sınıfı 40,000 tonluk gemilerini yapmıya başladılar. Amerikalılar biraz geç kaldılar ama, bir hamlede 35,000 den 45,000 tona atladılar ve 1940 haziranında

Ayova zırhlısının pruvadan görünüşü

Ayova'nın omurgasını kızağa koydular. Aynı zamanda Japonların dört beş, İngilizlerin dört zırhlısına mukabil on bir zırhlı yapmıya karar verdiler.

Ayova sınıfından evvel yapılmıya başlanan Vaşington sınıfı altı zırhlı 35,000 standard tonluk idiler. Bunlar, tam teçhizatla 41,000 ton çekiyorlardı. Boyları 229, enleri 33, çektikleri su 11 metre idi. 9 tane 406 lık ağır, 12 tane 127 lik orta top ve 8 tane 127 lik, 16 tane de 40 lık uçaksavar top ile aynı cinsten 20 makinelitüfek, 2 katapült ve 4 deniz uçağı taşıyorlardı. Zırh güverteleri 254, zırh kuşakları 406 milimetreydi. 4 ana makine ve 4 uskurlu olan bu gemilerin 115,000 beygir kuvvetiyle 28 mil süratleri vardı. Bu altı gemiden daha sonra inşa edilen dört zırhlının plânlarında bazı değişiklikler yapılmış ve süratleri 130,000 beygir kuvvetiyle 30 mile çıkarılmıştır. Mürettebleri 1500 kişidir. İnşası ikmal edilen ilk zırhlı 68,741,300 dolara malolmuştur. En son yapılanın 49,540,000 dolara malolacağı hesablanmıştı.

Bu 35,000 tonluk Amerikan zırhlılarının bir kısmı, henüz tezgâhta iken omurgası kızağa konulan 45,000 tonluk Ayova ile eşleri dünyanın en büyük ve en mükemmel zırhlılarıdır. Önce neşredilen tafsilâta göre boyları 268, enleri 33, çektikleri su 11 metre olacaktı. Panama kanalının genişliği müsaid olmadığı için, yeni zırhlıların, öncekilerden 10,000 ton büyük olmalarına rağmen 33 metre eninde yapılmaları mecburiyeti vardı. Silâhları, 35,000 tonlukların aynı olacaktı, fakat sonradan uçaksavar bataryaları daha kuvvetlendirilmiştir. Ayova sınıfının sürati, ilk resmî haberlere göre 30 mildir. Mürettebleri 1600 kişidir. Zırhlarının kalınlığı hakkında malûmat neşredilmemiştir. Beherinin, silâhları hariç 85 milyon dolara malolacağı tahmin edilmişse de sonra 9 3 m i l y o n d o l a r a, hattâ daha pahalıya malolmuşlardır.

Tahmin edilen müddetten yedi ay önce ikmal edilen Ayovada, harb tecrübelerinden istifade edilerek birçok yenilikler yapılmıştır. Amerikan kaynaklarının verdiği malûmata göre, bu yenilikler yüzünden zırhlının tonajı 45,000 i de geçmiştir. Bugün Ayova ile beraber Niyu Cörsey (New Jersey) ve Misuri (Missoury) hizmete girmiş bulunuyorlar. On bir gemiden üç tanesi de bitmek üzeredir. Geri kalanların 45,000 tonluk muharebe uçak gemileri haline konulduğu söyleniyor. Yeni zırhlıların 406 lık topları, 2100 librelik mermileri 20 mil, hattâ daha uzak mesafeye atacak kudrettedir. Bazı neşriyata göre, Ayova sınıfı zırhlıların sürati, 2 0 0 , 0 0 0 b e y g i r k u v v e t i y l e 3 5 m i l d e n d a h a f a z l a d ı r.

Bu gemilerin teknelerine hiç lumboz yani pencere açılmamış, bu suretle isabetlere karşı daha büyük bir mukavemet temin edilmiştir. Ağır toplar, üçüzlü olarak üç tarete konulmuştur. Taretlerin ikisi başta, biri kıçtadır. Uçaksavar bataryaları arttırılmışsa da topların tam sayısı gizli tutulmuştur. «Batmaz» sıfatını verdirebilecek kadar çok bölmeye ayrılmış olan tekneler, yepyeni bir şekildedir. Pruvasının yâni baş tarafının bıçak kenarı biçiminde yapılması gemiye fazla sürat temin etmiştir.

Ayova'nın plânlarını çizmek için 429,000 iş günü ve zırhlının inşası için de 4,100,000 iş günü sarfedilmiştir. Amerikanvari bir hesabla bir ressam on yardımcı ile haftada altı gün çalışmış olsaydı, bu işi, ancak 1374 yılda görebilirdi. Zırhlıda 800 mil boyunda kaynak ve 1,135,000 tane perçin yapılmıştır. Güverteleri ve plâtformları 418,000 ayak karelik

Ayova zırhlısının bordadan görünüşü

bir saha tutmaktadır. E l e k t r i k j e n e r a t ö r ü 1 0 . 0 0 0 k i l o v a t k u d r e t i n d e d i r ve 20,000 nüfuslu bir şehrin evlerine ve sanayiine kâfi elektrik kudreti istihsal etmektedir. Geminin içindeki elektrik kabloları 250 mil uzunluğunda, havalandırma tesisatının boruları 16 mil boyundadır. Geminin içindeki ısıtma tertibatı için 80 mil uzunluğunda boru kullanılmıştır. Bu borularda 14,140 tane valf vardır. Soğuk hava vermek için de 16 mil boyunda boru döşenmiştir. Gemide muhtelif hizmetler için 900 motör ve 5300 aydınlatma vasıtası, 275 hizmet telefonu ve 816 muharebe telefonu vardır. M ü r e t t e b a t 8 4 4 k a p ı, 1 6 1 k a p o r t a v e 8 5 2 m e n f e z d e n g i r i p ç ı k m a k t a d ı r l a r.

Ayova ve eşleri, 406 lık 9 tane büyük toplariyle b i r t e k s a l v o d a d ü ş m a n ı n ü s t ü n e 1 0 , 0 5 3 k i l o g r a m a ğ ı r l ı ğ ı n d a b i r ç e l i k v e a t e ş k a s ı r g a s ı y a ğ d ı r a b i l e c e k kudrettedirler. Bir mukayese yapabilmek için Yavuz'un 280 lik 10 tane büyük topu ile bir tek salvoda 3000 kilogram ağırlığında ve İngilizlerin Nelson zırhlısının 406 lık 9 büyük topu ile 8163 kilogram ve yeni King George V (King Corc Fift) zırhlısının da 356 lık 10 büyük topu ile 7070 kilogram ağırlığında mermi atabildiklerini kaydedelim. Büyük Japon zırhlılarından Nagato da 8 tane 406 lık topu ile bir salvoda 8057 kilogram ağırlığında mermi atabilir. 40,000 veya 42,500 tonluk olduğu söylenilen yeni Japon zırhlılarının 8 veya 9 tane 406 lık topunun salvo ağırlığı malûm değildir.

İşte Ayova ile öteki beş eşi böyle müthiş birer yüzer kaledir.

(Abidin Dav'er)

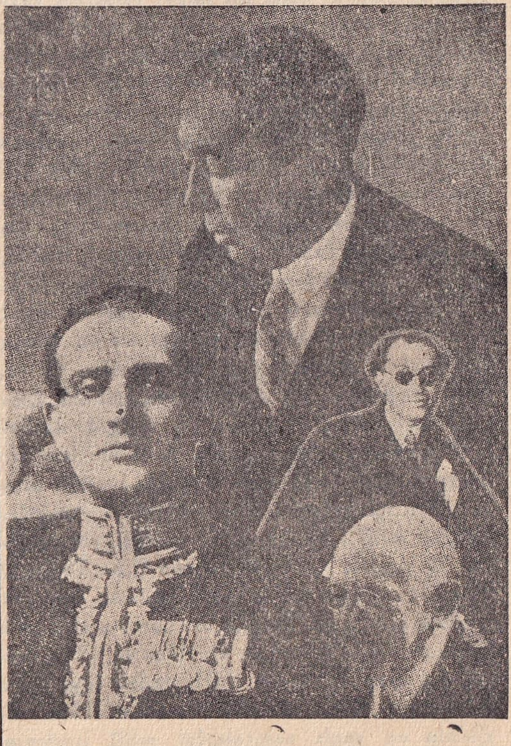
BALKAN ANTANTI — 9 şubat 1934 te Atina'da dört Balkan devleti arasında (Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan, Romanya), bu devletlerin dış işleri bakanları tarafından imzalanmıştır (Türkiye adına Tevfik Rüştü Aras, Yugoslavya adına Bogoliub Yevtiç,

Başbakan İsmet İnönü ve Yunan Başbakanı Venizelos

Yunanistan adına Demetr Maksimos, Romanya adına Nikola Titulesku).

Balkan Antantını hazırlıyan, doğuran, sonra da yok eden sebebleri, iki Cihan Harbi arasındaki devre boyunca Avrupa'ya hâkim olan politika şartlarında aramak doğru olur. Milletler Cemiyetinin korumıya çalıştığı politika düzeni, Avrupa toprak statükosunun tek taraflı zorlamalarla bozulmasına engel olmak için yer yer «regional» anlaşmalar yapılmasına elverişli bulunuyordu. Birinci Cihan Harbinden sonra sınırların en fazla değişikliğe uğradığı Doğu ve Güney Doğu Avrupa'da bu gibi anlaşmalara bilhassa ihtiyaç duyuluyordu. Macaristan, Çekoslovakya ve Romanya arasında kurulan Küçük Antant, bu ihtiyacın bir ifadesi idi. Milletler Cemiyetine hâkim olan zihniyete göre, «regional» anlaşmalar, hem o anlaşmıya giren milletlerin birbirlerine karşı emniyetini sağlamıya yarıyacak, hem de dışarıdan gelebilecek tehlikeler

1934 Atina toplantısına gelen Balkan Hariciye Bakanları *Yukarıda Titulesku, Romanya. Sağda Tevfik Rüştü Aras. Solda Yevtic, Yugoslavya. Aşağıda Maksimos, Yunanistan.*

önünde, yer yer devlet blokları meydana getirmeğe çalışacaktı. 1932 yılından sonra Avrupa'da için için kaynamıya başlıyan «revision» istekleri, yukarıda adı geçen Balkan devletlerini de kendi emniyetlerini koruyacak tedbirler aramıya zorladı.

Nöyyi Muahedesini beğenmediği için ikide bir sızlanan Bulgaristan, Avrupa barışını bozmıya kalkışacak olanlara bir gün tehlikeli bir şekilde oyuncak olabilir, Balkan düzenini karmakarışık edebilirdi. Balkan Antantının yakın hedefi, Balkanlardaki toprak statüsünün bir Balkanlı devlet tarafından bozulmasına engel olmak ve Bulgar revision'culuğunun ileride bir saldırı politikasına yol açmasını önlemekti. «Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya bütün kendi Balkan hudutlarının emniyetini mütekabilen tekeffül ederler» diyen anlaşmanın birinci maddesi, dört Balkan devletince güdülen bu yakın hedefi açıkça gösterir. «Kendi Balkan hudutlarının emniyeti» tabiri, anlaşmanın genel bir ittifak mahiyeti taşımadığını, dışarıdan gelebilecek saldırıya karşı Antant mekanizmasının işlemek zorunda olmadığını belli etmektedir. Topu üç maddeden ibaret

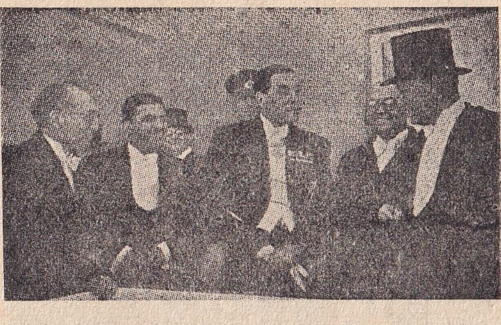

1937 de Atina'da bir buluşma

olan anlaşma metninin ikinci maddesinde, dört Balkan devleti birbirlerine haber vermeden başka bir Balkan devletile anlaşma yapmamıya, menfaatlerini bozabilecek ihtimaller karşısında birlikte tedbirler almıya karar vermektedirler. Nihayet son madde, her Balkan devletinin bu anlaşmıya katılabileceğini bildirmektedir.

Balkan toprak statüsünün Balkanlı devletler tarafından bozulmasını önlemek gibi pratik bir hedef gütmüş olmakla beraber, Balkan Antantı Bulgaristan aleyhine çevrilmiş bir silâh değildi. Nitekim anlaşmanın hazırlandığı sıralarda Bulgar hükûmetini de beraber almak için çok çalışılmış, muhtelif Balkan merkezleri arasında hararetli diplomasi gayretleri harcanmıştı. Fakat Bulgarlar, Milletler Cemiyeti Paktının on dokuzuncu maddesini ileri sürerek Antanta girmekten çekinmişler, anlaşmayı imzaladıkları takdirde «revision» haklarını kaybedeceklerini iddia etmişlerdi. Halbuki 1919 muahedelerinin yeniden incelenmesine, gerekirse değiştirilmesine imkân veren Milletler Cemiyeti Paktının on dokuzuncu maddesine karşı Balkan Antantı devletlerince aykırı bir yol tutulduğu hukukan doğru sayılamazdı. Zaten Antantın ruhu ve ideal hedefi, bütün Balkan devletlerini içine almak, Balkanlarda her bakımdan ahenkli bir devletler birliği kurmak ve ileride kuvvetli bir Balkan federasyonuna imkân hazırlamaktı.

İlk toplantısını kurulduğu gün yapan Balkan Antantı, dört devletin dış işleri bakanlarından olmak üzere bir daimî konsey seçmişti. Hangi devlet merkezinde toplanılırsa, o devletin Dış İşleri Bakanı Konseye Reislik ediyordu. 5 mayıs 1936 da Belgrad'da Stoyadinoviç'in başkanlığında Titulesku, Rüştü Aras ve Metaksas'ın iştirakiyle ikinci, 25 şubat 1938 de Ankara'da Rüştü Arasın

1937 de Romanya Başbakanı Atatürk'ün nezdinde

başkanlığında, gene ayni devlet adamlarının iştirakiyle üçüncü, 22 şubat 1939 da Bükreş'te Gafenko'nun başkanlığında Şükrü Saracoğlu, Çinçar Markoviç ve Metaksas'ın iştirakiyle dördüncü toplantılar yapıldı. Balkan Antantının son toplantısı, 4 şubat 1940 ta Belgrad-da olmuştur. Türkiye adına Şükrü Saracoğlun'un bulunduğu bu toplantıda Bulgaristan'ı da beraber alarak tarafsız ve kuvvetli bir Balkan Bloku kurulması için büyük gayretler harcanmış, fakat muhtelif Balkanlı devletler arasında çarpışan küçük menfaatler bir kenara bırakılamadığından müsbet bir sonuca varılamamıştır. 1940 yazından itibaren Güney Doğuya karşı gittikçe artan bir müdahale politikası güden Mihverciler, Balkan devletlerini hırpalamıya başladılar. Viyana hakem karariyle Transilvanya'nın bir kısmı Macaristan'a verildi. İtalya Yunanistan'a saldırarak harb ateşini bu taraflara üfledi. Dobruca'nın bir kısmını Romanya'dan alan Bulgaristan, vakıa Balkan Antantının birinci maddesindeki hükümlerden çekinerek komşularına saldırmıyordu; bununla beraber 7 mart 1941 de Alman ordusuna topraklarından geçid hakkı tanımakla, bu devlet, Yugoslavya ile Yunanistan'ın Almanya tarafından istilâsına yardım etmiş, Balkan Antantı da böylece, tarihe karışmıştır.

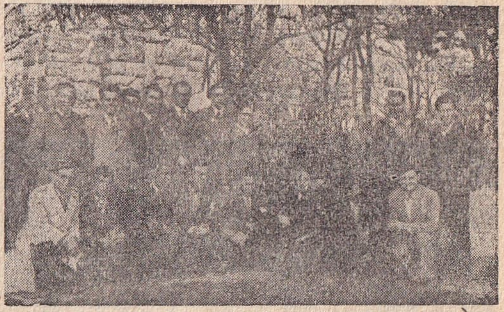
Bu müessesenin kendine çizdiği çalışma programında, Balkan milletleri arasındaki ekonomik ve kültürel münasebetleri geliştirmek amacı da mühim bir yer tutuyordu. Balkan Antantına bağlı olarak 1938 de İstanbul'da Yıldız'da toplanan ekonomi, 1937 de Atina ve 1938 de İstanbul'da toplanan Basın Konferansları, bu uğurda ümid verici gayretlere sahne olmuştu. Fakat bütün bu gayretlerin başarılı bir sonuca varması, her şeyden önce Balkanlılar arasındaki politik işbirliğinin iyi yürümesine bağlı idi. Bu ise, ancak Avrupa çapında daha büyük bir politika mekanizmasının her saldırı teşebbüsüne karşı derhal harekete geçebilmesi ile mümkündü. Halbuki gittikçe otoritesini kaybederek kuvvetten düşen Milletler Cemiyeti, bu hususta ileri bir adım atılmasına ön ayak olamazdı ve olamadı. (*Nadir Nadi*)

BEŞİKTAŞ GENÇLİK KULÜBÜ —

Beşiktaş Gençlik Kulübünün temelini atan gençlik hamlelerinin ilk izlerine tam kırk üç sene evvel, 1902 senesinde rastlamaktayız. O tarihlerde Beşiktaşta Serencebey'de ve Ihlamur semtlerinde hevesli bir takım gençlerin kendi evlerinde toplanarak muhtelif spor hareketleri yaptığı ve bilhassa istibdad devrinin tazyiklerine rağmen bugün Edirne Milletvekili bulunan Fuad Balkan'ın Karakol sokağı başındaki evinde bu toplantıları teşvik ettiğini ve bütün bu hareketlerden Beşiktaş gençlik muhitinde bir spor sevgisi uyandığını görüyoruz. Bu gençler ilk fırsatta bir cemiyet kurmağı kararlaştırmışlardı. Fakat istibdad onların harekete geçmelerine engeldi.

1908 Meşrutiyet devrimi spora susamış bu gençlere çok yardım etti. Beyoğlu Mutasarrıfı Muhiddin Beyin teşvikiyle 1909 senesinde Fuad (Balkan) ve Mazhar Kazancı (Emekli Yarbay, muallim) tarafından «Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü» nün resmen kurulması için Beyoğlu Mutasarrıflığına müracaat olundu. Kulüb hemen tescil olunarak Akaretlerde şimdi Sulh Mahkemesi olan binayı tuttu. Beşiktaş Kulübünün kurucu âzaları şu zatlardı : Sabık Viyana Ataşemiliteri Şükrü Paşa, Enver Paşanın babası Ahmed Paşa, Beyoğlu Mutasarrıfı Muhiddin, Miralay Şeref, Fizan Mebusu Câmi, Binbaşı Şerefeddin, Beden Terbiyesi Hocası Mazhar Kazancı, Eskrim Muallimi Refik, Eskrim Muallimi Fuad Balkan, Bahriye Yüzbaşısı Ahmed Fetkeri, Belediye Daire Reisi Şevket Cenani, Celâl, Sami, Şevket, Seyfi, Kemal, Hüsnü, Nuri, Hayri ve Ali. Kulübün kuruluş maksadını : « Bir inhitat ve zevali tedriciye yüz tutan nesli necibimizin temini bakası için lüzumu aşikâr ve bedihi bulunan harekâtı bedeniyenin memaliki mütemeddinece kabul edilen makul ve fennî usullerinin tatbikı ile Avrupaca darbımesel hükmüne giren Türk kuvvetini ihya etmektir» diye anlatan Beşiktaşın kurucuları ideallerine imanla sarıldılar. Bu iman ne Umumî Harbin, ne de Mütareke devrinin buhranları ve acılariyle sarsılmadı ve günden güne hızını arttırarak kulübü otuz beş senelik temiz tarihiyle bugünkü mütekâmil haline getirdi.

Kulüp; kurulduktan sonra çalışmalarını arttırmağa başlayınca içinde bulunduğu kulüp binası dar gelmeğe başladı. Bunun üzerine şimdiki kulüp lokaline bitişik evlerden biri kiralandı, orada salon kareketlerine başlandı. Bundan başka kulüp binasının arkasında bulunan haremağalarının ahırlarının ankazile dolu arsa Şükrü Paşanın para yardımı ve Beşiktaş gençliğinin bedenî çalışmasiyle bir

Beşiktaşlıların on sene evvelki Belgrad seyahati
Ortadaki siyah paltolu merhum Şeref'dir.

spor meydanı haline kondu. 1911 senesinde lokale ve muntazam bir sahaya malik olan Beşiktaş Kulübü bir açılış töreni yaptı. Beşiktaş Kulübü, ilk çalışmalarına idman ve beden terbiyesiyle başlamıştı; spor programında başlıca İsveç jimnastikleri, askerî talimler, atıcılık, halter, lobut, boks, eskrim, güreş ve futbol vardı. Bunların içinde kulüp en fazla güreş, eskrim ve boksta şöhret kazanmış ve bu spor şubelerinde o zaman memleketin âdeta hocalığını yapmıştı.

Bu sıralarda Kadıköy tarafında İngilizler futbol kulüpleri kurarak maçlar yapmakta idiler. Diğer taraftan gene Beşiktaşta «Basiret» ve «Valide Çeşmesi Kulübü» namiyle iki futbol kulübü kurulmuş, fakat bu kulüpler bir müddet faaliyet gösterdikten sonra biribiri ardınca Beşiktaş Kulübüne iltihak etmişler ve bu suretle Beşiktaşın futbolü de ehemmiyet kazanmağa başlamıştı.

Beşiktaş Kulübü futbolünün bugünkü parlak hale gelmesinde ve kulübün yükselmesinde şahsî himmetleri aslâ inkâr edilemiyecek bulunan ve kulübün kurucuları arasında tereddüdsüz yer almağa lâyık olan merhum Şerefi, işte o zamanlar Valide Çeşmesi kulübünden kazanmıştı. Gazeteci, sporcu, öğretmen olan bu genç aldığı her vazifede aşkla çalışmış, kendini seven yüzlerce kişiyi etrafında toplamıştır.

1927-1928 senesinde Beşiktaş birinci futbol takımı

Beşiktaş Gençlik Kulübüne çocuk denecek yaşta giren Şeref, yirmi seneden fazla o yuvaya sarsılmaz bir aşkla bağlanmış, ne çare ki 1933 yılında henüz genç sayılacak bir yaşta ve spor hayatında edindiği tecrübelerle daha verimli hizmetlerde bulunacağı bir sırada ölmüştür. Kulübe en son yaptığı hizmet Beşiktaş stadını kazandırmak olmuş, fakat burasının açılışını göremeden hayata gözlerini yummuştur. Şerefin kendi ismile anılan bu stadın temeli 1932 senesinde atılmış ve 1942 yılında modern bir hale getirilmiş olup bugün üç bin seyirci alan bir yüzme havuziyle yirmi bin seyirci alan bir futbol sahası mevcuddur.

Beşiktaş Kulübünün renkleri başlangıçta beyaz kırmızı iken sonradan **b e y a z s i y a h a** çevrilmiştir.

Beşiktaş Kulübünün bugün meşgul olduğu spor şubeleri; futbol, güreş, atletizm, boks, su sporları ve voleyboldur.

Kulübün futboldaki başarıları şunlardır: 1924, 1934, 1938, 1939, 1940, 1941 ve 1942 senelerinde İstanbul birincisi; 1934 te Türkiye şampiyonu, 1938 de şild şampiyonu, 1940 - 1941 Millî küme şampiyonu, 1942 de İzmir Fuar birincisi, 1944 Başvekâlet kupası galibi, Maarif kupası birincisi ve şild şampiyonu. Hâlen bilhassa futbolda en ön plândaki

1928-1929 senesinde Beşiktaş futbol takımı

kulüplerden biri olan Beşiktaş, son on senedenberi devamlı çalışma neticesinde elde ettiği büyük başarılarla kendini yurdda sevdirmiştir.

Merhum Şerefin futbolda ilk muvaffakıyet temellerini attığı bu kulübümüz, 1935 senesindenberi başarıdan başarıya koşarak bugünkü mevkiine erişmiş bulunmaktadır. Beşiktaş Kulübü, muhiti olan Beşiktaşın bugün geniş ölçüde dışına çıkarak taraftar ve takdirkâr kütlesi toplamış bulunmaktadır. Hele Beşiktaş semtinde bu sevgi ve alâka o kadar büyüktür ki, insan Beşiktaş ilçesinde kendini Beşiktaş Kulübünün içine girmiş zanneder. Her Beşiktaşlı, Beşiktaş Kulübiyle pek haklı olarak iftihar duyar. Çünkü Beşiktaş Kulübünü, Beşiktaşlılar kurmuşlar, Beşiktaşlılar yaşatmışlar, nihayet bugünkü parlak mevkie erişmesinde gene onlar en büyük rolü oynamışlar ve Türk sporuna bu değerli kulübü onlar kazandırmışlardır.

Üç sene evvelki Beşiktaş futbol takımı

Beşiktaş Kulübü, gerek idareci ve gerek sporcu olarak çok kıymetli elemanlar temin etmiş ve yetiştirmiştir. Bunların başında merhum Şerefi saymak yerinde olur. Sonra, idare mekanizmasında ve spor şubelerinin gelişmelerinde vazife alarak kulübe verimli yardımlarda bulunanlar arasında Fuad Balkan, Ahmed Fetgeri, Mazhar Kazancı, Güreşci Kemal, Boksör Kenan, Avukat Abdülkadir Karamürşel, Fabrikatör Nuri Çapa, Doktor Neemeddin Hakkı İzmirli, Mimar Abdullah Ziya Kozanoğlu, Ekrem, Remzi Tosyalıoğlu gibi kimseler vardır.

Beşiktaş Futbol takımının senelerdenberi bir seri halindeki galibiyetlerinde büyük rolleri olan futbolcular arasında sırasiyle Refik Top, Balıkçı Tevfik, Rüştü Erkuş, Şükrü Erkuş, Nafi, Cavid, Piyade Binbaşısı Salâhaddin, Sadri gibi futbolculardan başka son on beş seneden bugüne kadar futbol yıldızlarımız arasında yer alan millî futbolcularımızdan Hüsnü Savman, Avukat Hakkı Yeten, Şeref Görkey, Eşref Bilgiç'ten başka Nazım, Hayati Ozgan, Mehmed Ali, Adnan, Feyzi ve nihayet bugünkü Beşiktaşın parlak muvaffakıyetlerini borçlu olduğu genc ve kıymetli elemanlar bulunmaktadır.

(Sedad Taylan)

CENAB ŞAHABEDDİN — (1870-71-1934) Pilevne muharebesinde, 1877 de şehid düşen Binbaşı Osman Şahabeddin Beyin oğludur. Büyük babası, Sadrazam Hüsrev Paşaya Divan Efendiliği eden Mustafa Bey'dir. 1870 veya 1871 de Manastır'da doğdu. Babasının ölümünden sonra, annesiyle İstanbul'a geldi. Henüz altı yaşında idi. İlk tahsilini Tophanedeki Mekteb-i Feyziye'de gördü. Bir yıl sonra Eyüb Askerî Rüşdiyesi'ne kaydolundu. Bu mekteb yıkıldığı için talebesi Gülhane Askerî Rüşdiyesine geçirilmişti. Cenab oradan mezun oldu (1880). Tıbbiye İdadisi'ni ikmal etti, sonra Askerî Tıbbiye'yi Doktor Yüzbaşısı olarak bitirdi (1889). Dokuz ay sonra cild hastalıkları ihtisasını yapmak üzere Paris'e gönderildi. Orada dört yıl kaldı.

Cenab daha Tıbbiye'de talebe iken edebiyata merak etmiş ve o zaman çok beğendiği Muallim Naci ile Şeyh Vasfi Efendi'yi taklid ve tanzir ederek yazdığı gazelleri, Naci'nin edebî kısmına nezaret ettiği Saadet Gazetesi'ne göndermeğe başlamıştı (1886). Pek az sonra onda Recaizade Ekrem ve Hâmid tesirleri belirmeğe başladı. 1887 de bastırdığı Tâmât adlı küçük şiir mecmuası bunu göstermektedir. Paris'e gidince edebiyat anlayışı tabiatiyle çok değişti ve genişledi. Kendisinin de anlattığı gibi o zaman Fransa'da Natüralist'ler şöhret almış, şiirde ise Mallarmé ve Verlaine moda olmuştu. Cenab genç Fransız şairleriyle tanıştı. Hele Charles Guérin'le tamamen arkadaş oldu. İstanbul'a döndükten sonra Malûmat'ta -, bu Malûmat Baba Tahirin Malûmatı değildir - Maarif'te, Hazine-i Fünun'da, Mekteb'de, nihayet Servet-i Fünun'da şiirlerini neşretmeğe başladı. Bu devrede Cenab'ın sonnet'ler, vers libre'ler yazdığı görülür. Ancak daha aşağıda izah edeceğimiz üzere, bu devrenin hele ilk zamanlarında, Verlaine'le başlıyan yeni şiirin eşyayı ifade ediş tarz ve ruhu sezilemez. Cenab hiç bir zaman sembolist olmamakla beraber, çağdaş ve arkadaşlarında görülen parnassienkârî nazmın üstünde kalan Temaşay-i Leyal ve Yakazat-ı Leyliye gibi güzel şiirlerini yazabilmek için iki yıl daha beklemek icab etmiştir.

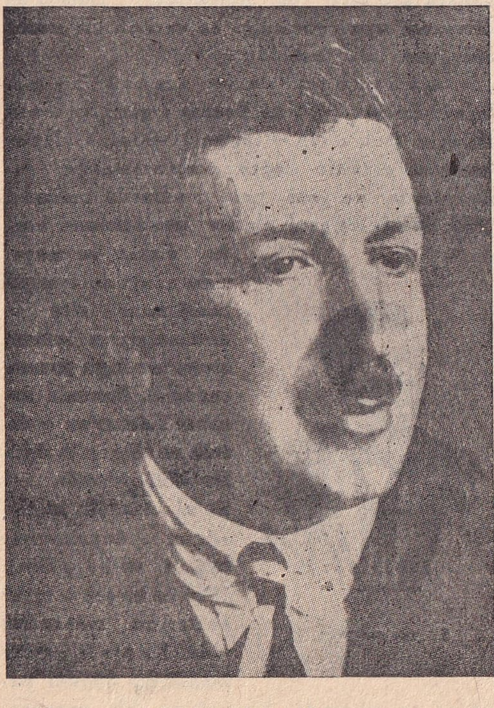
Cenab, Avrupa'dan döndükten sonra müsabaka ile Karantina İdaresine girdi; sırasiyle Mersin, Rodos Karantina doktorluğunda bulundu. Sonra Cidde'ye memur edildi ki Hac Yolunda unvaniyle önce Servet-i Fünun'da tefrika edilen, sonra kitab suretinde basılan seyahatnameyi bu münasebetle yazmıştır. Onu daha sonra Meclis-i Kebir-i Sıhhiye âzası ve aynı zamanda Umur-ı Sıhhiye Müfettiş-i Umumisi olarak görüyoruz. Kendi ifadesine göre Birinci Cihan Harbinin başlangıcında isteğiyle tekaüd oldu (1914). Gene bu esnada Darülfünun Edebiyat Fakültesinde Lisan Şubesi Fransızca Tercüme Müderrisliğine tayin edildi. İki ay sonra da Garb Edebiyatı Müderris Vekili oldu. Bu sırada Suriye'de bulunan merhum Cemal Paşa onu ve Süleyman Nazif'i Şam'a davet etti. Sabah gazetesinde çıkan Suriye Mektubları bu seyahatin mahsulüdür (1918). Gene bu esnada Tasvir-i Efkâr hesabına Avrupa'ya gitti. Önce bu gazetede çıkan seyahat mektubları, müteakıben kitab suretinde basıldı (1919). Bu mektublar, Hac Yolu kadar eski ve ağdalı bir üslûbla yazılmış olmamakla beraber, Cenab'ın daima meftun kaldığı kelime oyunlariyle doludur.

1919 da gene Darülfünun'da Osmanlı Edebiyatı Tarihi Müderrisliğine tayin edildi. İngiliz müsteşrikı Gibb'in meşhur eserini terceme etmek suretiyle tedrisatını idare etti. Bu yıllar esnasında Cenab'ı çok velûd

görüyoruz. Günlük gazetelere, haftalık mecmualara birçok yazı yazmakta idi. Ne çare ki mizacen zaten septique olan şair, Millî Mücadelenin kudsiliğini takdirden âciz kaldı. Hattâ onu inkâr etti. İman düşmanı oldu. Ali Kemal gibi bedbaht bir şefilin yazı arkadaşlığını kabul etti. Millî Mücadelenin en hararetli günlerinden birinde Darülfünun'da ders verirken o zaman çıkan gazetelerin anlattıklarına göre: « Niçin müteessir oluyorsunuz efendiler, memnun olmalısınız, Yunanlılar bizim menfaatimize çalışıyorlar, memleketi bâğilerden tathire uğraşıyorlar» demek cüretini gösterdi. Vakıa, bu sözleri sarfettiği katî surette sabit olmuş değildi; fakat, onun hemen hergün tefevvüh ettiği menfi ve muzır yazılar, halkın ve gençliğin feveranına kâfi idi. Darülfünun'a musallat olan Ali Kemal ve bir iki hempasiyle birlikte Cenab da istifaya mecbur edildi (1921). Cenab daha evvel, bu septique ve imansız mizacın tesiriyle millî lisan ve millî edebiyat dâvalarında da menfi ve müstehzi bir tavır almıştı. Fakat o zaman bu hareketi onu âmme efkârından düşürecek bir mahiyette değildi, Millî Mücadeleye aleyhtarlığı ise onu mânen öldürdü. Sonradan bu menfilikten, imansızlıktan vazgeçmiş görünüşü bir fayda vermedi. Değerli bir şair ve gittikçe tekâmül eden bir nâsir olmasına rağmen edebî sahada da unutuldu. Adı anılmaz, yazdığı okunmaz oldu.

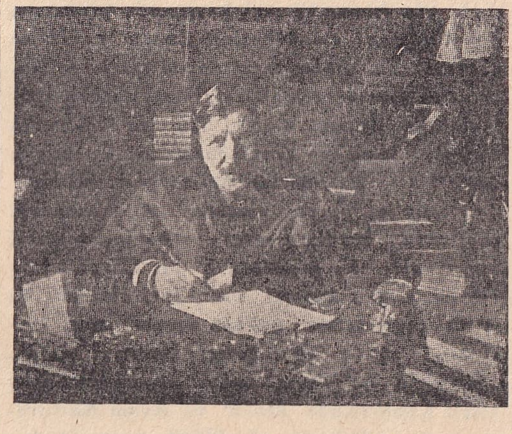
Bütün bunlara rağmen Cenab, boş durmuyordu. Muhtelif gazete ve mecmualara makaleler yazıyordu. 1932 de William Shakespeare adlı bir kitab neşretti. Bu, onun basılan son eseridir. Ölümüne yakın türkçe bir lûgat hazırlıyordu. Sıhhatinin gittikçe bozulması hasebiyle doktorlar kendisine hususî bir rejim tavsiye ettiler, çalışmamasını söylediler. Fakat o, lûgatını tamamlamak azminde idi. Nihayet 12 şubat 1934 de dimagî nezften vefat etti. Bakırköy mezarlığında medfundur.

Cenab Şahabeddin, Tevfik Fikret'ten sonra Edebiyat-ı Cedide'nin en kuvvetli ve

Cenab Şahabeddin

şöhretli şairidir. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi henüz on beş, on altı yaşlarında iken şiir yazmağa heveslenmiş, en ziyade Muallim Naci ile Şeyh Vasfi Efendi'yi üstad tanıyarak, onların gazellerini tanzir ve tahmis etmiştir. Sonra yavaş yavaş Recaizade Ekrem Beyle Abdülhak Hâmid'in tarzlarını benimsemiş, Avrupa'ya gidip geldikten sonra kendine mahsus bir üslûb sahibi olmağa doğru yürümüştür. Edebiyât-ı Cedide denince her şeyden önce Rebab-ı Şikeste'de görülen ifade tarzı anlaşılır. Fikret bu noktadan şiir tarihimizde yeni bir merhaledir. Bütün arkadaşları, nazımda Fikret'i model ittihaz etmişlerdir. Bunların arasında yalnız Cenab, başka bir çeşni verir. O, vakıa aslâ sembolist olamamış, hattâ ne garib, sembolismi anlıyamamıştır (Symbolisme nedir? Servet-i Fünun, No: 341). Fakat, Fikret ve öteki arkadaşlarının şiiri anlayışlarını aşarak Verlaine ve muakıblarından az çok müteessir olduğu için bize daha içten görünen parçalar verebilmiştir. Cenab'ın, yeni Avrupaî imajlar yapmak hevesiyle, bir kısmı büsbütün mehcur ve meçhul arabca, farsça kelimelerle yeni terkibler yapışı, o devirdeki edebî pübliği yadırgatmış, Dekadanlar gürültüsünün meydana çıkmasına sebeb olmuştur. Şiiri ekseriya zarif olmakla beraber aslâ yüksek değildir. Yakub Kadri onun sanatını biraz acı ve biraz sert olarak tenkid etmiştir: « Cenab, Türk Edebiyatına

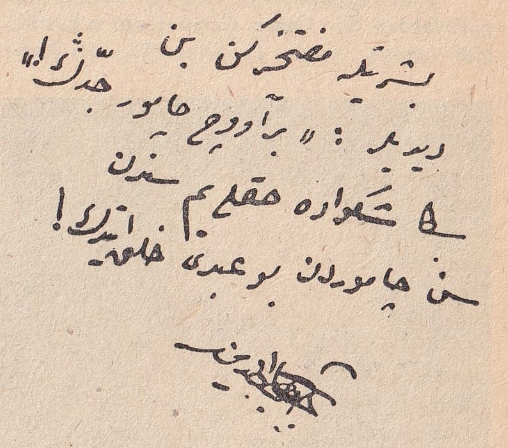
Cenabın yazı masasında çekilmiş son resimlerinden biri

bir nevi şehvanilik getirdi. Perçemli, uzun saçlı şairlerin piri Cenab Bey'dir. Frenk edebiyatında ne kadar merdut ve gülünç şeyler varsa, züppelik, reybilik ve bir nevi sırıtkanlık hep bu adamın eliyle edebiyatımıza girmiş bulunuyor.» (Dergâh, sayı: 17)

Cenab, nesirde de bir hususiyet göstermiştir. Sadelik cereyanına bütün ömrünce muhalefet etmekle beraber gitgide bu cereyanın tesirinden kalemini kurtaramamıştır. Meselâ Hac Yolu ile Avrupa Mektublarının mukayesesi bunu derhal anlatır. Septique ve müstehzi mizacı onu meşhur Fransız edibi Anatole France'ı taklide özendirmiş, fakat bu özenti meselâ onu tesettür müdafiliği gibi bazı geri fikirlerden kurtaramamıştır. Maahaza bilhassa son zamanlarda nesirlerindeki kıvraklık inkâr edilemez. Cenab arkadaşları arasında çok okumakla meşhurdu. İyi fransızca ve ingilizce bilirdi. Almanca ve italyanca da öğrenmişti. Arabcasının farsçadan kuvvetli olduğu söylenir. Fakat kendisi Arab'dan kimseyi okumadığını itiraf ediyor: «Acemlerden, diyor, yalnız Hâfız Divaniyle Şeyh Sadi'nin âsârını okudum. Frenklere gelince Fransız, Alman, İngiliz, İtalyan üdebay-i meşhuresinin başlıca eserlerini hemen kâmilen okuduğumu zannediyorum.» Esas mesleği olan doktorluğa aid neşriyatı da ihmal etmediğini arkadaşları söylemişlerdir.

Eserleri: Evrak-ı Leyal adını verdiği şiir mecmuası basılmamıştır. Matbu eserleri şunlardır: Tâmât, Hac Yolunda, Evrak-ı Eyyam, Körebe, Nesr-i Harb ve Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri, Avrupa Mektubları.

Bibliyografya: Her şeyden önce Servet-i Fünun koleksiyonları. Hüseyin Cahid Yalçın; Kavgalarım. Nevsali Millî. Raşen Eşref Ünaydın; Diyorlar ki. Ali Canib Yöntem; Millî Edebiyat Meselesi ve Cenab Beyle Münakaşalarım. Mahmud Kemal İnal; Son Asır Türk Şairleri. Sadeddin Nüzhet Ergun; Cenab Şahabettin. Sadeddin Nüzhet Ergun; Türk Şairleri.

Cenabın el yazısı ve imzası

(Prof. Ali Canib Yöntem)

EDEN, ROBERT ANTHONY — «Türkçede İdin okunur» 12 haziran 1897 de Durham'da Vindstonen şatosunda doğmuştur. Şimalli zengin ve asîl bir ailenin oğlu olan İdin, bir asır boyunca gelen İngiliz hariciye nazırlarının en gencidir. Kabineye seçildiği zamandanberi kendisinden bahsedilirken; «Hemen her tuttuğu işde talihinin yaver olduğu» ileri sürülür. Yalnız bir asırlık İngiltere tarihinde değil, fakat hemen bütün Avrupa'daki meslekdaşları arasında da en gençlerinden, en zarif ve yakışıklılarından biri olan İdin hakkında söylenilen bu sözler, hakikatte, sadece dış görünüşün bir ifadesinden ibarettir.

Gerçekten de İdin derdsiz, neşe ve saadet dolu bir çocukluk geçirmiş, İngiltere'nin en mümtaz mekteblerinden Eton'da lise tahsilini yaparak mesud çocukluk devresinden aldığı ümidlerle bir hayal dünyasına atılmak üzere de hazırlanmıştı. Fakat daha çocukluk devresini tamamlamadan patlıyan Birinci Cihan Harbi, pek çokları için olduğu gibi genç liselinin de kafasında kurduğu hayal dünyasını yıkmış ve İngiltere'nin müstakbel Hariciye Nazırı hakikati, Flandr ovalarında öğrenmiştir.

B i r i n c i C i h a n H a r b i n d e n nişan kazanarak dönen İdin yaş bakımından kendinden küçük, hayat tecrübesi bakımından ise henüz çocuk sayılacak arkadaşlar arasında, yarı kalmış tahsiline Oksford Üniversitesinde devam ederken gönlünde harbe karşı şiddetli bir kin besliyordu.

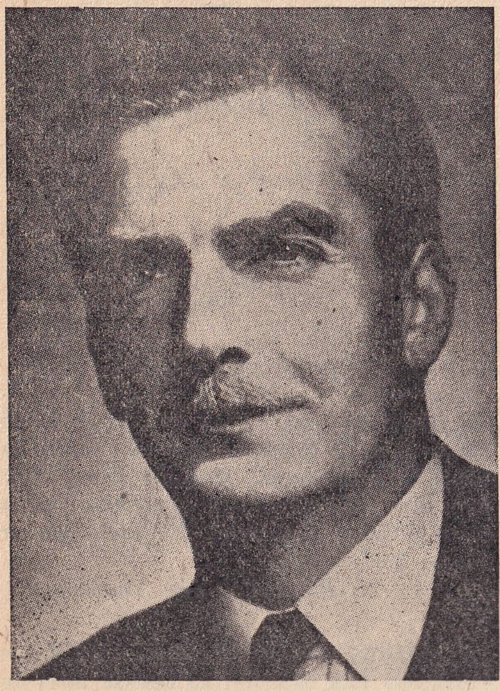
Ü n i v e r s i t e d e Ş a r k d i l l e r i ü z e r i n d e çalışan kendisi, pek iyi derece ile ve şeref levhasına geçerek diplomasını almış ve Kur'andan sûreler zikredebilecek kadar arabca, zaman zaman karşısına çıkan elçileri şaşırtacak derecede güzel farsça öğrendikten başka, sabahları kahvaltısından evvel tıraş olurken de, âdeta ayna yerine gramer kitablarına bakmak suretile de mükemmel almanca öğrenmiştir.

1923 te Vorink'ten muhafazakâr mebus seçilerek siyaset hayatına atılan İdin, aynı

sene içinde gazete sahibi meşhur bir bankerin kızı ile evlenmiştir.

Bugün iki oğlundan büyüğü İngiliz hava kuvvetlerinde, küçüğü de bahriyesinde vatanî vazifelerini yapmaktadırlar.

Îdin Parlamentoya seçildiği zaman, eski nazırlardan Sör Osten Çemberlayn'ın kâtibliğini yapmış, sonra Hariciye Nezareti Nazır

Antoni Îdin

Muavinliğine, daha sonra da Mührühas Nazırlığına ve nihayet Milletler Cemiyeti İşleri Nezaretine tayin edilmişti. Bu son vazifesinde iken şöhreti yavaş yavaş Avrupa'ya ve dünyaya yayılan genç nazır; o sıralarda zannedildiği gibi, Milletler Cemiyetine dünyayı her türlü badireden kurtarabilecek bir müessese gözüyle bakan hayalperest bir mefkûreci değildi; siyaset felsefesinin özünü, harbe karşı beslediği derin kinden alan bu İngiliz nazırının gayesi, imparatorluğun bütün dünyaya yayılan ticaret, zenginlik ve refahını korumaktan üstün olarak sulhu koruyabilmekti. Avrupa dolaşmalarında, o devirdeki Avrupa'nın giriştiği silâhlanma yarışını yakından görmüş ve neticeden korkmuş olduğundan Milletler Cemiyetinden yardım ummuştu. Halbuki cemiyetin esası herhangi katî bir tedbirin alınabilmesini sağlıyacak mahiyette değildi. Nitekim İtalyan - Habeş harbinde cemiyetin eli kolu bağlı kalmıştı. Milletler Cemiyetinden aradığı yardımı bulamıyan Îdin, buna karşılık milletini ve hükûmetini kendi gayesine kazanabilmeğe muvaffak olmuş ve 1935 te, daha ziyade bir uzlaşma siyaseti takibeden Sör Samyuel Hor'un yerine, Hariciye Nezaretine tayin edilmişti.

Bugün takibettiği dış siyasette tam bir İngiliz - Sovyet - Amerikan işbirliği kurarak harbi kazanmağa ve harbden sonra da dünya nizamını ve sulhunu koruyabilmek için bu işbirliğini devam ettirmiye çalışan İngiliz Hariciye Nazırı, nezarete ilk geldiği zaman da sezmiş olduğu müstakbel Alman, İtalyan taarruz harblerine karşı koyabilecek bir ittifak yaratmağa çalışmıştı. Fakat ne çare ki harb ihtimallerine gözlerini kapamış olan memleketine ve Avrupa'ya derd anlatamamış ve 1937 şubatında Nevil Çemberlayn, Mussolini ile uzlaşma yoluna sapınca Îdin isyanını istifa etmek yoliyle açığa vurmuştu.

Pek çok kimseler Îdin'i Çörçil'e benzetirler. Başvekille Hariciye Nazırını, o kurt siyaset adamiyle bu genç siyaset adamını birbirine yaklaştıran, birbirine bağlıyan sağlam bağ her iki adamın da hemen her mesele hakkında tamamiyle aynı şekilde düşünmeleridir. Özünü İngiliz milletinin arzularından alan bu düşünüş birliği dışında iki siyaset adamının hemen her vasfı birbirinin zıddıdır.

İsyanına gürliyen ve bir ok gibi tâ kalblere saplanan bir ifade veren Çörçil'e karşılık Îdin daima sessiz, sakin, ikna yolunu arıyan bir mücadelecidir. Bu itibarla 1937 de kabineden çekilmiş olan Îdin; her söylediği birer birer çıkmış olmasına rağmen susmuş, milletini tahrik ederek ikilik yaratmak ihtimaline karşılık, kaçınılamıyacağını iyi bildiği müstakbel harbde hazırlıksız da olsa birleşik bir İngiltere ile Almanya'yı karşılamağı tercih etmiştir.

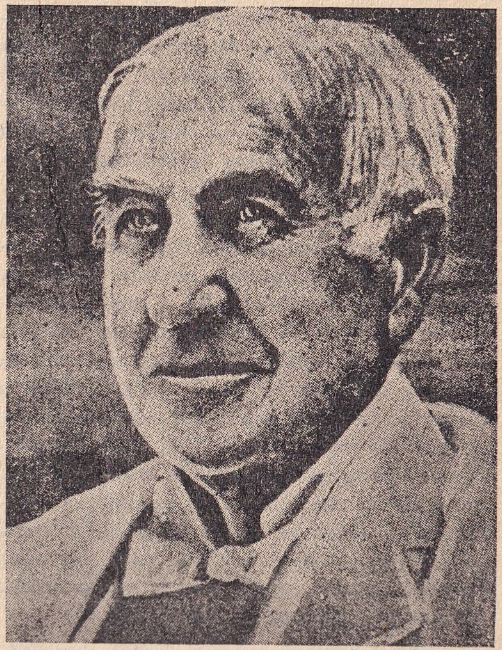
Harb gelip çattığı zaman kabineye evvelâ Harbiye Nazırı olarak giren mumaileyh, tek bir İngiliz tümeni ile Manş'ın ötesinde yüz Alman tümeni karşısında yılmamış, bir taraftan memleketinin harb gayretini körüklerken, diğer taraftan da Hariciye Nezaretini üzerine alarak zaferi sağlıyacak ittifaklar hazırlamış, Kordel Hal ve Molotof'la birlikte Moskova konferansında üç büyük devleti tam bir işbirliği haline getirebilmişti.

Îdin'in geçen nisanda istifa edeceği şayi oldu. İngiliz siyaset mekanizmasını iyi bilmiyenler bu şayialardan bir Çörçil - Îdin anlaşmazlığı mânasını çıkardılar. Halbuki bu istifa şayialarının yegâne sebebi onun üzerindeki yükün ağırlığıdır; Hariciye Nazırı, devletinin dış işlerini tedvir etmekten başka Harb Kabinesinde âzalık ve Avam Kamarasında da hükûmet sözcülüğü yapmaktadır. Bu ağır vazifeleri bir az olsun hafifletmek bahis mevzuu bulunduğu sıralarda, Hariciye Nazırlığı için ismi geçenin Lordlar Kamarasında hükûmet sözcüsü Lord Kranbörn olduğunu hatırlamak bir siyaset kavgasının muhtemel olamıyacağını belirtmek için kâfiydi. Çünkü bu Lord, Hariciye Nezaretinde daima Îdin'le birlikte çalışmıştı ve her hususta ona benzeyip benzer düşündüğünden dolayı her ikisine «Hariciyenin ikizleri» adı takılmıştı.

Bu itibarla, bir vakitler bir sürpriz gibi etrafta dolaşan istifa rivayetlerine bir sürpriz ve değişiklik gözlyle bakmamak daha doğru olurdu. Bu rivayetlerin asıl mânasını, genç ve yakışıklı olarak dünyaya şöhret salmış olan Îdin'in yüzüne yakından bakarak alnındaki derin çizgilerde, parlak gözlerinin gizlediği yorgun bakışlarda, bu gözlerin altını gölgeliyen çöküklükte aramak gerekti.

(M. Kenan Kan)

EDİSON, THOMAS ALVA- (1847 — 1931) Şöhreti dünyayı tutmuş Amerikalı elektrik mütehassısı ve mucid. Edison 1847 yılında, Birleşik Amerika'nın Ohayo (yazılışı: Ohio) devletinde Milan şehrinde doğdu. Hafif ve basit bir öğrenimden sonra çocuk denecek bir yaşta "Grand Trunk Railway of Canada and Central Michigan" demiryollarında işçi yardımcısı olarak hayata atıldı. Bir kaç sene çalıştığı bu işte aldığı para kendisini tatmin etmiyordu. Bunu artırmak için şu çareyi buldu: Biriktirdiği biraz para ile tek başına yazıp bastığı "The Grand Trunk Railroad Herald» adındaki gazeteyi, dağıtıcılığını gene kendisi yaparak yolculara satmağa başladı. Bu gazete, büyük bir başarı oldu. Bir taraftan da çalıştığı hattın istasyon memurlarından telgrafçılık öğrendi ve bu mesleğe körü körüne değil, her tarafını incelemek merakiyle sıkıca sarıldı. Nihayet gazetesinin devamlı alıcılarından bir zatın delâletiyle, Hu-

Edison

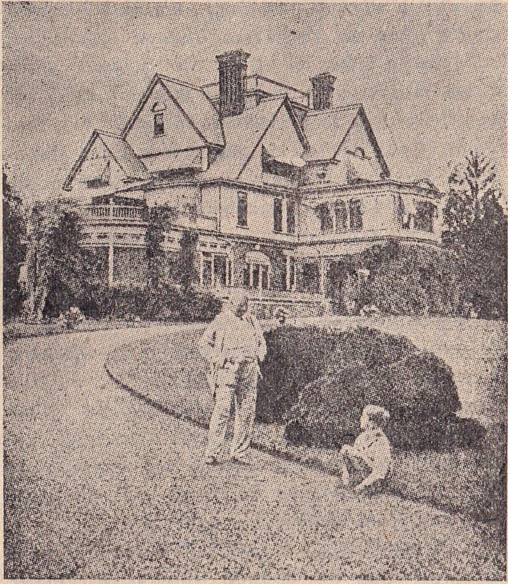
ron gölü kenarında bir endustri kasabası ve limanı olan Port Huron'un telgrafhanesine memur oldu. 1864 de, ayni zamanda iki alıcı ve iki verici vazifesini gören otomatik telgraf aletini ve ayni tel üzerinde bu şekilde iki telgraf çekilmesine imkân veren düpleks (duplex) i icadetti. Bunlar patentesini aldığı büyüklü küçüklü ve sayısı bin iki yüzü aşan icadlarının başlangıcıdır. Doğrudan doğruya kendi buluşlarına veya ıslah ettiği başka buluşlara aid olan bu patenteler, Edison'un dünyanın eşini görmdiği en verimli bir mucid olduğuna birer şahiddir.

Lâboratuvar ve imalâthaneleri: Edison 1868 de Boston'a gitti ve orada titreşim (vibration — ihtizaz) yaratan aletler üzerinde dikkate değer araştırmalarda, denemelerde ve yeni yeni icadlarda bulundu. 1869 da bir telgraf aletleri imalâthanesi kurdu. Fakat sermayesinin azlığı dolayısiyle imalâthane alet ve mekinalarının iptidaî oluşu, umduğu sonucu vermedi. Bununla beraber Edison'un elektrik ve telgrafla ilgili bir sürü buluşları ve bu alanlardaki bilgisi adının duyulmasını sağladı ve bu yüzden 1870 de birçok telgraf hatlarının mühendisi oldu. Bu arada çeşitli icadlarını önemli yıllıklar karşılığında kiraladı ve bir patentesini de büsbütün sattı. Bu suretle iyice şöhretli ve zengin bir hale gelen Edison Niyu Cörsey (yazılışı: New Jersey) devletinde Niyuark (yazılışı: Newark) şehrinde bir elektrik lâboratuvarı, daha sonra da ayni devletin Vest Orenç) yazılışı: West Orange) şehrinde Men-

Edison'un gençliği

lo Park'da meşhur kendi husus' lâboratuvar ve imalâthanesini kurdu. Burada, yaptığı araştırma ve denemelerde uğradığı zâhirî muvaffakiyetsizliklerden asla kırılmıyarak durmadan uğraştı ve bütün dünya için en önem-

Edison villâsının bahçesinde

li şeyleri burada meydana getirdi. Bunların başlıcaları şunlardır: Telofonun pratikleşmesini sağlıyan mikrotelefonun (1877), bugünkü mükemmel gramofon ve pikapların temeli olan fonografın (1877), elektrik ışığının kolaylıkla kullanılır bir ticaret metaı haline gelmesini sağlıyan akkorlu (à incandescence— müteşehhib) lâmbanın (1878) icadı; elektronik tübün meydana getirilmesini sağlıyan ve kendi adına izafe edilen elektronların keşfi (1879); sinemanın meydana getirilmesinde en önemli adım olan kinetoskopun icadı (1889).

Mikrotelofon: Bel (yazılışı: Bell) in 1876 da meydana getirdiği elektrik akım (courant — cereyan) lı telefon çok iptidaî ve hiç te pratik değildi. Ediso'nun bir yıl sonra bir mikrofon ilâvesiyle meydana getirdiği mikrotelefon, konuşma pratikliğini sağladı. Telefonun bugün ne hale geldiği ise malûmdur.

Fonograf: Her ne kadar 1877 den önce ses titreşimlerinin hareket eden bir yüzey (surface — satıh) e kaydedilmesi mümkün olmuş idiyse de bu kaydedilenleri tekrarlatmak kabil olamamıştı. Bu ancak Edison'un 1877 yılının ocak ayında icadettiği ve patentesini aldığı fonografla kabil olabildi. İlk pratik fonograflar bir almaç (récepteur—ahize), bir imleç (enregistreur — mukayyit) ve bir tekrarlatıcı (reprodrcteur — mükekrir) den ibaretti. Almaçta mağdensel (metallique — madenî) bir diyafram vardı ve fildişinden ince bir iğne bu diyaframa bağlıydı. İlmeç sertleştirilmiş balmumundan bir silindir (Edison'un ilk silindiri kalaydı) di ve almaçın iğnesi bu silindire dokundurulurdu. Fildişi iğne, almaçtan geçen sesin titreşimlerine göre silindirin yüzeyinde değişik derinliklerde yolcuklar yapardı. Tekrarlatıcı, ucunda iğne bulunan bir diyaframdı. Bu tekrarlatıcıdan geçen titreşimler, evvelce almaçtan balmumu silindire geçen titreşimlerin aynı olduğu için kaydedilmiş sesler olduğu gibi tekrarlanırdı. İşte bugünkü çok gelişmiş türlü türlü gramofonların temeli Edison'un bu icadıdır.

Akkorlu elektrik lâmbası: Elektrik ışığı ilk olarak yay (arc — kavis) lı lâmbayla meydana getirilmişti. İngiliz kimyagerlerden Deyvi (yazılışı: Davy) 1801 de yaptığı tecrübelerde uçları birbirine dokunan iki kömür parçasından bir elektrik akımı geçirilince ve kömürlerin uçları birbirinden hafifçe ayrılınca bir ışık yayının meydana geldiğini buldu. Deyvi bu buluşu 1808 de geliştirdi. Ne çare ki fen bakımından çok önemli olan bu buluşun ticarî bir kolaylık ve değeri yaktu. Belçikalı elektrik mütehassısı Gram (yazılışı: Gramme) 1870 de ilk hakikî ve pratik dinamoyu icadettikten sonradır ki yaylı elektrik lâmbaları büyük gelişmelere uğradı ve değişik alanlarda faydalı oldu. Bununla beraber bu geliştirilmiş lâmbalar dahi umumî aydınlatma işlerinde lâyıkiyle kullanılamıyordu. Elektrik ışığının ticarî birkolaylıkla yayılmasına önayak olan, Edison'un icadettiği akkorlu lâmbadır. Değişik milletlerin bazı fen adamları Edison'dan önce ve 1841 den başlıyarak 1845, 1848 ve 1853 yıllarında birtakım akkorlu elektrik lâmbaları yaptılar. Fakat o zamanlar tesirli bir dinamo icadedilmemiş olduğu gibi böyle bir lâmbanın en iyi şeklinin ne olacağı da kestirilememişti. Bunun için bunlar da istenileni sağlıyamadı. Nihayet bu işi ele alan Edison,

Edison ve insanlığa armağanları

üstü kömürle kaplı plâtin tel kullanarak tecrübeye girişti; fakat bundan çabuk vazgeçti. Daha birçok teşebbüslerde bulunduktan sonra şu kanaate vardı: Lâmbanın teli kömürden ve bu telin mahfazası camdan olmalı; cam mahfazada hava bnlunmamalı ve kömör tel plâtin tellerle sıkıca cam mahfazanın dibine perçinlenmeli. Nitekim Edison bu düşüncesini tatbika koyunca mesele halledildi. Ondokuzuncu Yüzyıl sonunda ve Yirminci Yüzyılın ilk on senesinde akkorlu lâmbanın teli osmium, tantalum ve nihayet tungsten gibi çok sert ve yüksek ısıya dayanıklı mağden (metal) lerden yapılarak elektrik ampulleri bugünkü tekemmül etmiş şeklini aldı.

Edison fonografına kendi sesini verirken

Edison elektronları: Edison, ilk yaptığı akkorlu lâmbaların kızgın tellerinde bir elektronlar birikintisi keşfetti. Bu keşif bugün radyo, uzak mesafe telofonu, sesli sinema, X ışın (rayon — şua) ı endüstrilerinde ve daha başka alanlarda kullanılan elektronik tübün yapılmasına temel oldu.

Kinetoskop: Edison 1887 de kendinden önceki bazı kimseler gibi, hareketli resimler işiyle uğraşmıya başladı; yaptığı tecrübelerin sonuçlarından memnun kalmadı. Nihayet 1889 da İstman (yazılışı; Eastman) nitrosellüloz esasına dayanan fotograf filimleri yapmağa başlayınca Edison tecrübelerine bu filimlere çekilmiş seri resimlerle devam etti ve muvaffak oldu. Edison'un yaptığı kinetoskop adlı makina, vaktiyle memleketimizde de sahiplerinin «Seyreyle dünya güzelini!» diye meraklıları etrafına topladıkları panorama kutuları gibi bir şeydi. Şu farkla ki filim kutunun içinde dönüyor ve altı yüz elli kadar resim, filmin arkasından verilen bir ışığın önünde, birbirini kovalıyarrk geçiyor, bu suretle de resimler, sinemada olduğu gibi, fakat daha iptidaî bir şekilde, hareketleniyordu. Edison'un patentesini 1891 de aldığı bu tekemmül etmiş panorama makinasiyle ilk defa 1894 de halka hareketli resimler seyrettirildi. Projeksiyonlu, yâni beyaz perdeye aksettirilen hareketli resimlerin, daha kısacası sinemanın temeli, Ediso'nun kinetoskopudur.

Son patentesi ve ölümü: Edison 1931 de seksen dört yaşında öldü. Ölümünden pek kısa bir zaman önce; Amerika'da yetişen sarı çiçekli altındeğnek (ingilizcesi: goldenrod; fransızcası: verges d'or) adlı nebattan lâstik çıkarmak usulüne aid bir patente almıştı. Bu patenteyi kullanamadı.

Edison hayata atıldığı günden ölümüne kadar dâhice düşünceleri şaşılacak bir enerjiye katarak durmadan tecrübelerde bulundu ve bu tecrübelerden sayısız icadlar doğdu. İcadlarının çokluğu bu meziyetlerinden ileri

geldiği gibi biraz da, esası kendinden önce bulunmuş şeyleri ıslah ederek pratikleştirme sırrını bulabilmesinden olmuştur. Tahsili hafif denecek kadar az olan Edison'un en tahsilli kimselere bile nasib olmıyan bir cömertlikle dünyanın konforuna, zevkine ve eğlencesine getirdiği küçüklü buyüklü bir sürü icadlar; Tanrı vergisi yüksek zekâsının, kendi kendine öğrenme ve her öğrendiğini pratikle genişletebilme meziyetlerinin birer meyvasıdır.

Kısa bibliyografya: J. W. N. Sullivan; Science and Inventions in the 19th Century. The Modern Encyclopedia. Larousse Illustré. Rakım Çalapala; Sinema, Aylık Ansiklopedi No. 8. sayfa 253. (S. G. S)

FEODOR MİCHAİLOVİTCH DOSTOİEVSKY — (1821 - 1881) «Türkçede Feodor Mihailoviç Dostoyeviç Dostoyevski okunur» Dostoyevski, 30 ekim 1821 de Moskova'da, fakirlere mahsus bir hastanede dünyaya gelmiştir. Emekliye ayrılmış olan babası bu hastanede çalışıyordu. Dostoyevski ilk tahsilini bir pansiyonda yaptıktan sonra, kardeşi Mihail ile birlikte Sen Petersburg Askerî Mühendis Okuluna girer ve 1843 te bu okuldan asteğmen rütbesiyle mezun olur. Amma bir yıl sonra mühendisliği bırakarak kendisini tamamiyle edebiyata verir. Bu tarih ayni zamanda kırk yıl sürecek olan çetin bir sefalet hayatının başlangıç tarihi olmuştur. Babasının ölümünden sonra kardeşleri arasında eriyip giden miras, onu tercüme işleriyle uğraşmıya, gazetelere ve kitabcılara başvurmıya mecbur eder. Balzak'ın mektublarını hatırlatan mektubları, tam kırk yıl, parasızlığın, borçlu olmanın, ölmemek için gece gündüz yazmanın şikâyetleriyle doludur.

Dostoyevski

Bu düşüp kalkan hayatın ıstırab dolu bir yankısını, Dostoyevski'nin yirmi üç yaşında yayınladığı ilk uzun hikâyesinde, «Yoksullar» da duyarız. Bu hikâye, romancının ileride yazacağı bütün eserleri tohum halinde içinde taşır. Romancı, hayatının sonlarına doğru yazdığı «Bir Muharririn Defteri» nde bu başlangıcı derin bir heyecanla anlatmaktadır.

Zavallı küçük mühendis hikâyesini kime göstereceğini bilmiyordu. Nihayet, edebiyatta oldukça mevki sahibi olan bir arkadaşı Grigoriviç, hikâyenin müsveddesini Talihsizler şairi Nekrassof'a götürür. Dostoyevski'nin ümidi yoktur, amma sabahın saat üçünde kapının çalındığını işitince yüreği hoplar. Kapıyı açınca karşısında Nekrassof'la Grigoriviç'i görür. Büyük bir heyecan içinde bulunan şair meçhul romancının kolları arasına atılır. Nekrassof hikâyeyi bütün gece okumuş, ruhu altüst olmuştu. Üç coşkun adam, bir ümid; hülya, şiir ve sanat havası içinde sabahı ederler. Nekrassof, Dostoyevski'den ayrılınca dosdoğru Biyelinski'ye, Rus tefekkürünün büyük sözcüsüne, yalnız adı edebiyatcıları korkutan tenkidciye koşar. İlkin şüpheci bir tavır takınan Biyelinski, okuduğu hikâyenin büyülü tesirinden kendini kurtaramaz. Korku içinde, hükmünü bekliyen genç romancıyı görünce, ona kendinden geçmiş bir halde bağırır: «Delikanlı, yazdığınız şeyin bütün hakikatini biliyor musunuz? Hayır, yirmi üç yaşınızla bunu anlıyamazsınız. Bu, sanatın ilhamı, Tanrı vergisidir: Bu vergiye saygı gösteriniz, büyük bir yazar olursunuz!».

Biyelinski aldanmamıştı; Dostoyevski yalnız Rusya'nın değil, dünyanın büyük romancılarından biri oldu. «Yoksullar» birkaç ay sonra bir dergide yayınlanıyordu. Rusya, büyük tenkidcisinin hükmünü tasdik etmekte gecikmedi. Dostoyevski, kalbinden bir fışkırışta çıkmış olan bu şefkat ve merhamet dolu eserde bütün ruhunu, bütün hasta hassasiyetini, merhamete, vefalılığa olan düşkünlüğünü, acı hayat görüşünü, vahşi ve daima mustarib gururunu koymuştu. İlk mahsulü olmakla beraber, bu küçük roman Dostoyevski'nin en güzel eserlerinden biri olarak yaşıyacaktır. «Yoksullar» parlak bir başlangıç olmuştu. Bu uzun hikâyeyi Gogol'dan, kısmen de Puşkin'den mülhem olan başka hikâyeler takibeder. Dostoyevski; Sen Simon doktrinine tarafcı olanları toplamakta ve ütopyacı bir sosyalizm yaymakta olan Petrahevski işine karışmış olmak suçundan 23 nisan 1849 da tevkif olunur ve birkaç ay sonra ölüm cezasına çarpılır. Tam kurşuna dizileceği sırada, Çarın emriyle cezası dört yıl süren bir kürek cezasına indirilir. Dostoyevski, idam edileceği anda içinde geçenleri, «Aptal» adlı romanında, Sibirelinde geçen dört korkunç yılın bu cehennem hayatını bütün feciliği ile «Ölüler Evinin Hâtıraları»nda yaşatacaktır.

Dostoyevski 1854 te hapisaneden çıkar ve asker olarak Semipalatinsk'e gönderilir. Bir yıl sonra da subaylığa terfi eder. Hayat, gülümsemeğe başlamıştır. Ölen bir mahkûmun dul karısiyle evlenir. Uzun yıllardanberi bırakmak zorunda kaldığı edebiyat çalışmalarına tekrar başlar. 1859 da, tevkifinden tam on yıl sonra, Sen Petersburg'a yerleşmek müsaadesini alır. Bu şehre yerleşince, yeniden ihtirasla çalışmıya koyulur. Kardeşi Mihail ile idare ettiği «Vremia» (Zaman) dergisinde ilk romanını «Zeliller ve Hakaret Görenler» i tefrika etmeğe başlar. Sonra, birçok uzun hikâyeler ve makaleler yazar.

1865 yılı, Dostoyevski için büyük bir felâket yılı olmuştur. Üstüste karısını ve kardeşi Mihail'i kaybeder. Alacaklılarından kurtulmak için yabancı memleketlere sığınmak zorunda kalır. Almanya'da, İtalya'da, Fransa'da sefil bir hayat geçirir. Son parasını da çılgınca sevdiği kumara verir. Hastadır, sar'a buhranlariyle sarsılmakta, istediği gibi çalışamamaktadır. Buna rağmen romancı, 1865 ten 1871 e uzanan bu devrede, «Cinayet ve Ceza», «Aptal» ve «Cin çarpmışlar» gibi üç büyük eser vermiştir. Dostoyevski'nin son hayat devresi, 1871 den ölüm tarihi olan 1881 e kadar gider. Romancı bu devrede biraz ferahlamış, kendisini maddî sıkıntılardan kurtaran akıllı ve cesaretli bir kadınla evlenmiştir. Şöhreti de gittikçe büyüyor, yayılıyordu.

Dostoyevski'nin, 1879 ile 1880 arasında çıkan ve hayatının en mesud bir zamanına rastlıyan son romanı «Karamazof Kardeşler»dir. Romancının, önceki eserlerinde belirttiği karakterler, ele aldığı konular, şaheseri sayılan bu romanda tam bir ahenk halinde birleşmektedirler. Dostoyevski bu romana bütün ihtiraslı ve ıstırablı ruhunu koymuştur. Kendisini hem filozof, hem sanatçı olarak bu romanda dâhilere yaraşır bir surette tasvir eder. «Karamazof Kardeşler» trajik dokusuna rağmen, tatlı bir ışıkla yıkanmış gibidir. Hayır ile şer arasındaki boğuşma romancının öbür eserlerinde olduğu gibi öyle ümid kırıcı görünmez. Hastalık, delilik, sefalet, cinayet (müellifin sevdiği temalar) romanın sonuna doğru iman ve merhamet önünde gerilerler.

İnsan ruhunun büyük bir tarihcisi, bilhassa mustarib ve karanlık ruhların eşsiz bir tahlilcisi olan Dostoyevski tabiata, dış dünyaya büyük bir alâka göstermemiştir. Sanatının ağırlık noktasını dışa aid tasvirler değil, şahıslar arasındaki konuşmalar teşkil eder. Romancı, şahıslarını konuşturarak, onların duygularını ve düşüncelerini kendilerine söyleterek dışlarını gösterir. Kahramanlarının konuşmalarından yalnız seslerinin ahengini, iç dünyalarını anlamakla kalmayız, vücutlarının ve çehrelerinin özelliklerini de anlarız. Dostoyevski içten dışa, ruhtan bedene giden bir sanatçıdır. Onun sanatına tamamiyle zıd bir sanat göstermek lâzımgelse, duraksamadan söyliyebiliriz, o da bedenden ruha, dıştan içe giden Tolstoy'un sanatıdır.

Dostoyevski, 9 şubat 1881 de, ölmez bir ad bırakarak bu ölümlü dünyadan ayrılır. Dostoyevski'nin tabutunu Rusyanın her tarafından gelen temsilciler, prensler, ilim ve sanat adamları, tüccarlar, köylüler, uşaklar, dilenciler, yirmi bin kişilik bir kafile göz yaşları içinde takibetti.

Edebiyat ve insanlık dünyası bu coşkunluğu, bir de Viktor Hügo'nun cenazesi ardında görecektir.

Dostoyevski, eserlerinin çoğu dilimize çevrilmiş ve sevilmiş olan romancılardandır. Türk okuyucuları bugün «Beyaz Geceler» i, «Kumarbaz»ı, «Yoksullar» ı, «Karı Budalası»nı, «Aptal» ı, «Cinayet ve Ceza» yı, «Ölüler Evinin Hâtıraları» nı, «Karamazof Kardeşler» i, «Vurun Abalıya» yı ve «Zeliller ve Hakaret Görenler» i türkçelerinden okuyabilmektedirler. *(Prof. Dr. Suat Kemal Yetkin)*

HAVACILIĞIN TARİHİ — Uçakların icadı nekadar yeni ise, insanların uçmak fikirleri o kadar eskidir. İlk insanlar küremizi kuşbakışı seyredemediler. Onlar ancak yüksek dağların zirvelerinden; nehirleri ince bir şerid, gölleri parlıyan bir ayna, yolları birer çizgi

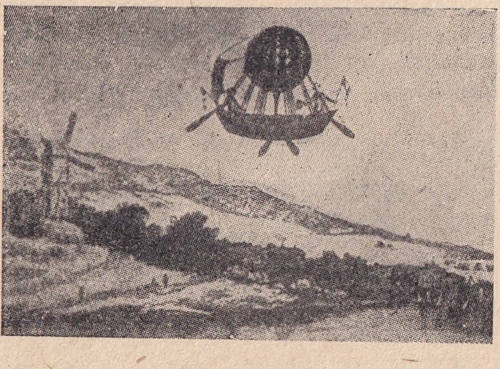
Yunan mitolojisi: İkarus'un ölümü

gibi görebildiler; fakat dağları basit bir tümsek, derin vadileri ehemmiyetsiz bir çöküntü gibi görmekten mahrum kaldılar. Bu ancak Yirminci Asır insanlarına nasib oldu. Dünyamızı ucsuz bucaksız ebediyete bağlıyan hava taba-

kaları içinden yükselerek küremizin dar hududlarından çıkmak ve esrarlı âleme yaklaşmak arzusunu insanlar çok evvelden duydular. Göğe doğru yükseldikçe ilâhî kudrete erişeceklerini zannetmişlerdi, halbuki gök sihirli bir boşluktu, insanlar bu boşlukta birçok sırları çözeceklerine kani oldular. Nihayet Yirminci Asırda yavaş yavaş yükseldiler; on üç kilometreden sonra durakladılar, fani hayatı ebediyete bağlıyan hududa erişmişlerdi. Acaba insanlar bu hareketleriyle memnu bir fiil işliyerek Zevs'i gazaba mı getirmişlerdi? Uçtuklarına da, yükseldiklerine de pişman oldular; cephe hatlarını kana ve ateşe boğan barut ve çelik yığınları, masum beşeriyeti de, kurdukları kültürü de, medeniyeti de mahvetti.

Tarihten önceki insanların eriştikleri en büyük sürat saatte on beş, yirmi kilometre idi. Yunanlılar ve Romalılar «Şar» lariyle sürati yirmi beş kilometreye çıkardılar. Bu sürat Ondokuzuncu Asra kadar devam etti. 1814 de G. Stefenson lokomotifi icadetti, 1825 te tatbikata başlanarak 1826 da buharlı demiryolların inşasına girişildi, kırk - kırk sekiz kilometre sürat temin olundu. Bunu denizlerde kazanılan sürat takibeyledi. Kürek Milâddan otuz asır evvel keşfedilmişti. Finikeliler müteaddid kürekli muntazam tekneler inşa ettiler. Milâddan dört yüz yetmiş sene evvel Yunanlıların Trier'leri Akdenizde cevelana başladı. Viking'lerin narin, şairane ve sanat ifade eden gemileri Norman denizcilerinin parlak istikbalini aydınlattı. Büyük «Galer» ler Onyedinci Asırda yapıldı, küreklerin taaddüdü sürati arttırdıysa da bu sürat ehemmiyetsizdi. İnsanlar kürekten ve yelkenden kurtulmıya, tabiatı yenecek vasıta aramağa koyuldular. J. Vat 1769 da buharlı makineyi icadetti. 17 ağustos 1807 de Fulton ilk buharlı geminin tecrübesini yaptı. Kleremon gemisinin sürati gülünçtü, fakat yeni bir devre doğuyordu. 26 mayıs 1819 da Savannah Atlantiği aştı, 1829 da Avusturyalı Forstman uskuru keşfetti, 1857 de ilk madenî gemi denize indirildi. İnsanlar Okyanuslara galebe çaldılar, denizleri fethettiler. Karalarda, denizlerde temin olunan sürat onların ihtiraslarını tatmin etmedi. Denizlerin altına inecekler ve semalara yükseleceklerdi.

İnsanların uçmak emellerini ilk defa Yunan Mitoloji'sinde görüyoruz. Labirent'in bânisi Atina'lı Dädalus ve oğlu Ikarus Girid

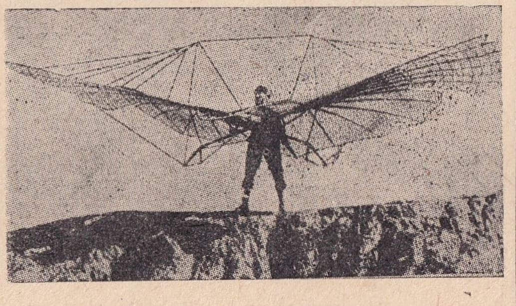

Blanşar ve Jiffar'ın balonu

Kralı Minos tarafından Labirent'e hapsedilmişlerdi. Onlar kaçmak istiyorlardı. Fakat duvarlar o kadar yüksekti ki oradan firar etmek imkânsızdı. Baba oğul düşündüler, geniş kuş kanadları takarak uçmak suretiyle kaçmıya karar verdiler. Baba, oğla nasıl uçulacağını öğretti, kendisi Sisam, Delos ve Paros üzerinden denizleri aştı, lâkin tecrübesiz oğul, göğe yükseldiği zaman duyduğu saadet o kadar büyüktü ki kanadları gövdeye bağlıyan balmumları unuttu. Güneşe yaklaştıkça balmumları eridi ve genç adam Ege denizinin dalgalarına karışarak öldü. Yunan'lı Abaris de, Apollo'nun altın okuna binerek güneşin ziyasını yakalamak suretiyle dağları, nehirleri ve şehirleri aşarak dünyayı dolaşmıya muvaffak olmuştu. Yunanlılardan itibaren insanlar uçmayı ideal edindiler, efsaneler bir gün hakikat olacaklardı. Milâddan dört yüz yıl evvel Yunan'lı Arhitos, Tarent'te tahta bir kuş imal ederek ilk tayyareyi yapmış; içersine hafif bir madde doldurarak havada muvazene tesis eylemek istemişti. Büyük filozof Aristo uçuş nazariyat ve meseleleriyle meşgul oldu. «Acaba insanlar havada uçabilirler mi ve nasıl uçabilirler?».

Çinliler Bambo dallarına gerdikleri ince maddelerle Milâddan tam otuz asır evvel «uçurtmayı» keşfettiler, uçuş fenninin ilk tatbikatını yaptılar. İnsaniyet, kültür akvamının ve teknik medeniyetin zuhuruna kadar havaya daima tahassürle baktı, onu bir türlü yenemedi, ancak ölen insan ruhunun uçtuğu bu semalarda neler vardı? Acaba hava zaptedilirse insanlar nerelere kadar ulaşabileceklerdi?

İlk defa Roger Bakon (1214-1294), skolastik fikirleri atarak fizik bakımından insanların uçabileceğini ileri sürdü. Dinsizlikle itham edilerek zindana atılmasaydı belki daha yeni fikirler ortaya atabilecekti. Onu büyük dahi Leonardo da Vinçi (1452 - 1519) takibetti. Matematik ve fizik ile havanın fethedilece-

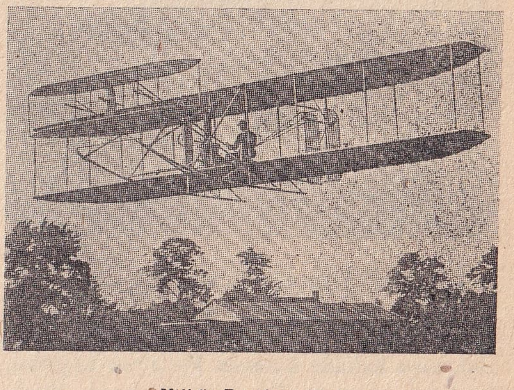
Liliyantal'ın motörsüz uçağı

ğini isbata çalıştı; büyük üstad M. Lisa yazıları ve resimleriyle Onbeşinci Asrın ikinci yarısında uçmak mevzuu ile iştigal eyledi. Her ikisi de havadan daha ağır olan insan vücudünün boşlukta nasıl muvazene temin ederek uçabileceğini tetkike çalıştılar. Vinci kuşların uçuşlarını ele almış ve insan adalelerinin kuvvetile kanad çarparak havalanıp havalanamıyacağını araştırmıştı. Uçmayı keşfedemedi, fakat bugünkü paraşütün esaslarını koydu, tepeden pervaneli uçakların prensiplerini buldu. Albreth Dürer tayyarenin ilk defa resmini yaptı, uçağın istikbal harblerinde kullanılabileceğini tablolarında canlandırdı.

Asırlar birbirini kovalarken uçmak fikri daha büyük ihtiraslarla insan ruhuna işledi, ölüm dahi onu bu idealinden uzaklaştıramadı. Kaspar Mohr 1600 de Şussenvind manastırının damından «kaz tüylerinden imal eylediği kanadlarla» kendini bahçeye doğru boşluğa bırakırken hayatını hiçe saymıştı. 1670 de Françisko Lana, madenî bir kovanın içersini havadan tahliye etmek suretiyle balon yapılabileceğini Arte Maestro eserinde ileri sürdü. Bu fikrin tatbikatını evvelâ Portekiz'li Don Gusmao 1709 da Kral Beşinci Don Juan'ın huzurunda yaptı, kesin muvaffakıyete erişemedi.

Nihayet Borelli 1680 de uçmak için insan kudretinin kâfi olmadığını isbat etmek suretiyle insanlara, doğru çalışma yolunu gösterdi, Onsekizinci Asra kadar kuş gibi kanad çarparak uçmak sevdası bütün tecrübelerle akamete uğramış ve yeni bir yol seçmek lüzumu hasıl olmuştu.

Çok şükür dünyaya bir Dekart, bir Spenser, Laybnitz, Bakon ve Lok gelmişlerdi. Bu büyük dâhilerin itikadlarına göre «akıl, muhakeme ve araştırmayla bütün hikmetlerin

Vilbör Rayt'ın uçağı

esrarı çözülebilir, insanlar şüphe ve inceleme sayesinde birçok hakikatlere erişebilirlerdi. Onlara göre küçük ve basit görünen bu insan kafası âlemleri ihtiva edecek kadar genişti». Beşeriyet Onsekizinci Asırdan sonra artık kanad takarak uçmıya değil, uçan bir âlet keşfederek onu sevk ve idare etmek yolunu tuttular, bu uçan âlete bir kudret kaynağı lâzımdı. Motör keşfedilinciye kadar beklemek icabediyordu.

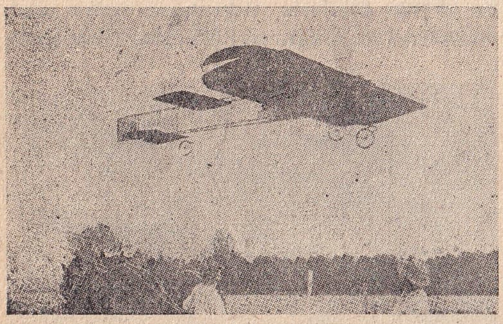
1811 de Ulm'da Şnaydermayster isminde bir Alman kendi imalettiği bir âletle uçmayı tecrübe etti. Tunada gemiciler yetişerek kurtarmasaydılar hayatına malolacaktı. Ondokuzuncu Asırda geniş satıhlı kanadlarla yüksek noktalardan süzülmek suretiyle uçuş tecrübeleri yapmıya başlandı. Planör uçuşu keşfedildi. Esasen uçmak için bütün nazarî esaslar hazırlanmıştı. Laybnitz (1646 - 1716), havanın taşıma kudretinin hesablarını yaptı; Toriçelli barometreyi keşfetti, hava kesafetini bulmak mümkün oldu. Nyüton sukut kanununu, Paskal hava tazyikını bulmuşlardı.

İlk defa Mongolfiye Biraderler «Statik» meseleleri araştırırken balonu keşfettiler, havada yükselmek imkânını buldular, yeni bir devre açtılar. 1783 te Kral Ondördüncü Luinin huzurunda canlı mahlûkat ilk defa havayı fetetti, göklere doğru yükseldi. İlk yolcular bir koyun, bir horoz ve bir ördekti. Uçuş on dakika sürdü, horoz bile kanadlarına rağmen sağlam olarak yere inemedi.

Balonculuk seri inkişaflar gösterdi. Fizikçi, Şarl'ın keşfettiği (1783) ilk müvellüdülma ile dolu tecrübe balonu 7 ocak 1785 de Manş kanalını geçti. Fransızlar dünya askerî tarihinde ilk balon bölüğünü Valansiyen meydan muharebesi esnasında (1794) teşkil ederek Moböj civarında düşman harekâtını havadan tarassud ettirdiler. Bu tarih askerî havacılığın teessüs tarihi oldu. Balonda tarassuda memur olan yüksek rütbeli subay balon gözetlemesini şayanı hayret bulmuştu.

Napolyon balonları askerî maksadlarda daha geniş ölçüde kullanmayı düşündü, İngiltere'yi havadan istilâ etmeyi tasarladı, bu husus o devirde henüz erkendi. 1852 de Fransız Jiffar, balona bir motör ilâve ederek kabili sevk bir hale konulması fikrini ortaya attı, iki bin beş yüz metre küb hacminde, kırk dört metre uzunluğunda imal ettiği balona üç beygir kuvvetinde bir buhar makinesi

taktı. 1868 Londra sergisinde havacılığa büyük bir daire tahsis olundu, muhtelif çeşid balonlar teşhir edildi, aynı senede ilk hava gazetesi «l'Aeronaute» intişara başladı. 1870 - 1871 seferinde hava teşkilleri Fransız askerî hizmetlerinde büyük başarı temin eylediler;

Bleryo'nun uçağı

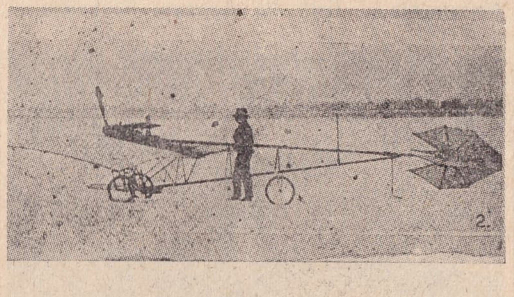
altmış altı balon ve yüz altmış dört şahıs muhasara halinde bulunan Paris'ten kaçırıldı. Bunların arasında Gambetta da vardı. Uçaklara pervane takma fikrini evvelâ Kayley isminde bir İngiliz düşündü. 1809 da imal ettiği bir uçak tipi üzerinde incelemeler yaparak, uçağın arkasına lâstikten germe tertibatiyle işliyen bir pervane koymayı tahayyül etti. Fransız deniz mühendisi bu pervane fikrini 2 şubat 1872 de tatbik mevkiine koydu. Otuz altı metre on iki santim uzunluğunda, on dört metre seksen dört santim kutrunda ve üç bin dört yüz elli dört metre küb hacmindeki bir balonu, sekiz insan kudretiyle işliyen bir pervaneyle tahrike kalktı. Hesablarına göre balona saniyede iki metre yirmi iki santim sürat verilecekti.

Balon Türkiye'de ilk defa Yusuf İzzeddin Efendi'nin sünnet düğününde uçurulmuş, 1879 da Hama'da suvari yarbayı Hafız Ahmed Beyin kızının düğününde kendi eliyle yaptığı bir balonu uçurarak şehir halkını hayretlere düşürmüştü. İstanbul'da balon Onsekizinci Asrın sonlarına doğru garib bir hâdiseyle tanındı. Türklerle mücadele etmek gayesiyle İspanya bahriyesine yazılan Zambekari isminde asil bir Polonyalı delikanlı ağır bir surette yaralanarak Türklerin eline esir düşmüş ve küreğe konulmak üzere İstanbul tersanesine gönderilmişti. Zambekari buradan balonla kaçmıya karar verdi, lâkin muhafızları onun hazırladığı balonun ne olduğunu bilmiyerek iki defa tahrib etmek suretile teşebbüslerini akamete uğrattılarsa da üçüncü teşebbüsünde kaçmıya muvaffak oldu (1790).

1872 de Fransız mühendisi Alfons Pöno uçak mevzuunu inceledi, havadan ağır olan ve ufka nazaran muayyen meyilli bir satha yapılacak hava tazyikıyle boşlukta muvazene tesis edebileceğini keşfederek uçağın esrarını çözdü. Planör âletini keşfeyledi; yükseklikten meyilli kanadlarla kendilerini boşluğa bırakanlar havada muvazene tesis ve süzülerek yere inebileceklerdi.

1884 te Fransız Rönar ve Krebs elektrik motöriyle müteharrik kabili sevk balon imal ederek havada seyir meselesini halleylediler. Bundan sonra mesele basitleşmişti; çünkü Fransız Lönüvar 1860 da gazla işliyen motörü keşfetmiş, 1867 de Alman mühendisi Lange ve Otto şakulî gaz motörü imal eylemişlerdi. 1882 de Daimler ve Benz gaz motörünü ıslah ve benzin motörlerini icad ederek otomobillere tatbik ettiler ve motörlü tayyarenin esaslarını hazırladılar. Almanyada balonculuk 1884 ten sonra ehemmiyet kazandı. Parseval, Basenah, Gro, Şutte - Lanz, Graf Zeplin yetiştiler. Bu sonuncusu 1873 te azimle kararlaştırdığı ve herkesin gülünç bulduğu havacılık plânını tahakkuk ettirmek için bütün servetini sarfetti ve motörlü kabili sevk balonlar imal ettirdi.

İlk zeplin balonu 2 temmuz 1900 de Baden See'de havalandı. 1905 te ikinci zeplin bir fırtınada harab oldu, lâkin Almanya hükûmeti buna rağmen iki zeplin daha ısmarladı. Fransız Löbodi 3, 4, 6 temmuz 1905 te Muasun'dan Şalon askerî ordugâhına uçtu. Üç menzilde (6 saat 45 dakika) 196 Km. mesafe katetti ve kabili sevk balonların askerî ehemmiyetlerini aydınlattı. 1908 de Almanya'da zeplin inşaat tezgâhları ve şirketi kuruldu. Birinci Cihan Harbinde Paris, Brüksel, Bükreş ve İngiltere'ye akınlar yapan zeplinleri bu şirket yaptı. Almanlar zeplinlerde çok ileri gittiler. 248 metre uzunluğunda, 41 metre kutrunda, 190 bin küb metre hacminde, 4400 beygir kuvvetinde dört motörü havi, 195 kilometre sürat yapan ve elli yolcu taşıyan zeplin inşa ettiler (1930). Müvellidülma dolu zeplinlerin yanma tehlikesi fazla idi. 1913 te Heligoland'da başlıyan kazalar bunlara karşı itimadı azaltmıştı. Sonra büyük hedef gösteren, büyük sürat temin edemiyen zeplinler askerlik bakımından uygun değildiler. Helium gazının keşfi bile zeplinlerin terkini geciktiremedi.

Santos Dümon'un uçağı

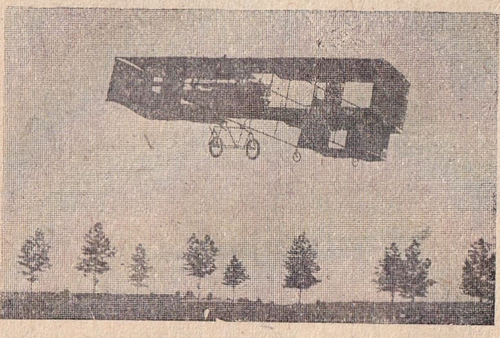
Kabili sevk balonlar, sürat arıyan Yirminci Asrı tatmin etmemişti. Alman Otto Lilienthal, 1880 de uçak mevzuunu inceliyen bir kitab neşretti ve 1890, 1896 senelerinde tecrübelere müstenid esaslar koydu. Bini mütecaviz süzülme uçuşu yaparak beş saat havada kaldı. Planörcülük tatbikat sahası bulmuştu. En uzun uçuş menzili 350 metre idi. 1896 da idealinin kurbanı olurken, Amerika'da Profesör Langley Aerodinamik esaslar üzerinde çalışıyor, pervaneyi harekete getirerek bundan aldığı kuvvetle havada uçabilecek âleti keşfediyor ve takriben dört metre boyunda yaptığı bir model uçağa küçük bir buhar makinesi takarak muvaffakıyetle uçuruyordu (6 mayıs 1896). Uçak insanları balondan çok ilgilendirdi. 1897 de Rayt Biraderler ve Fransız yüzbaşısı Ferber ve Gabriel Vuazin sahneye çıktılar, köşelerinde usanmak bilmez bir azimle çalışmağa koyuldular. 14 ekim 1897 de Ader, Satori yaylasında buharla işliyen ilk uçağı tecrübe etti. Motörlü uçağın icadı yakındı, insanlar havayı fetedeceklerdi.

8 aralık 1903 de Langley bir insan taşıyabilen bir uçağın tecrübesini yaparken bir talisizlik eseri olarak uçak havada taklak atarak Palomak nehrine düştü. Bu hâdise profesörü bedbinliğe ve Amerikan halkını ümidsizliğe düşürdü. Bereket versin Orvil Rayt bu ümidsizliği 17 aralık 1903 te Kiti Hak'te yaptığı muvaffakıyetli bir uçuşla ortadan kaldırdı. Çift satıhlı ve on iki beygir kuvvetinde petrol motörlü tayyaresiyle ilk uçuşu yaptı. Saatte otuz mil sürat temin etmiş ve havada ancak elli dokuz saniye kalmıştı. Artık motörlü uçak doğmuş, yeni bir devre açılmıştı. Havacılık dev adımlariyle ilerliyecek, yalnız iktısadî değil, siyasî ve sevkulceyşî rolleriyle bütün dünyayı hayretlere düşürecekti. İnsanlık bu eseri Vilbör Rayt'a borçlu idi. Bu zat çalışmalarına devam ederek 1905 senesi 5 ekiminde havada 38 dakika kalarak 24 millik bir mesafe katetti. Rayt Biraderler Amerika'da büyük bir alâka temin edemediler. Teşebbüsleri için sermaye lâzımdı. Bunun üzerine Fransaya geçtiler ve Fransa onlara büyük bir alâka gösterdi. Onların yardımiyle Fransa'da kıymetli uçakçılar yetişti.

12 kasım 1906 da Santos Dümont, Avrupa'da ilk defa motörlü tayyare ile uçtu. 1904 te 50 metre olan uçuş mesafe rekorunu 220 metreye çıkardı. Uçağının ağırlığı 400 kilo, motörü çiftti. 15 mart 1907 de Şarl Vuazen, Bagatel ilk motörlü tayyarelerle uçtular. Dornie Grade, Etrih, Delfosse, Haake kendi tayyarelerini bizzat imal etmeğe başladılar. Amerika'da, Fransa'da, İngiltere ve Almanya'da havacılık araştırma merkezleri tessüs etti. Bununla beraber uçağın başdöndürücü inkişafının çok seri olacağını hiç kimse tahmin edemiyordu.

Almanlar uçaktan ziyade kabili sevk balonlara ehemmiyet verdiler. Dünyanın en büyük hava gemilerini yaptılar. Almanya'da ileriyi gören askerler uçakların harb maksadlarına elverişliliğini ileri sürüyorlardı. Fakat ananeperest sevk ve idareciler bu teklifleri istihfafla karşıladılar. Her an düşerek parçalanmak ve içindekileri ölüme kavuşturmak tehlikesine maruz bu oyuncaklardan bir şey anlamıyorlardı. Alman Harbiye Nezaretinde 1904 te tayyare teklifleri için bir hasır altı dosyası vücude getirilmiştir. Almanya'da ilk motörlü uçak Hannover civarında uçtu. On iki beygirlik bir motör taşıyordu. Üç buçuk metre yükselebildi ve altmış metre ileride yere düştü.

Fransa, uçak meselesine her memleketten ziyade önem verdi. 1904 te hava ile soğutma tertibatını haiz motörler tayyarelere tatbik edildi. Hanri Farman 13 ocak 1908 de mesafe rekorunu kırarak 1600 metreye çıkardı. 21 ocak 1908 de elli iki saniyede 770 metre mesafe katetti. Amerikalı Orvil Rayt 1908 de ilk büyük mesafe rekorunu kırdı, Auvour kampı üzerinde bir saat havada kalmağa muvaffak oldu. Dünya birbirine girdi. 66 Km. mesafe yapmıştı. 31 aralık 1908 de Vilbör Rayt 2 saat 22 dakika havada kalarak 127 Km. mesafe katetti. Bunları Fransız Bleryo'nun 25 temmuz 1909 da Fransa'dan kalkarak Manş kanalını geçmesi takibeyledi. Aynı senede Öyler ve Grade ilk Alman mo-

Hanrı Farman'ın uçağı

törlü tayyaresiyle uçtular. Uçulan mesafeler uzunca idi, uzak ve deniz aşırı memleketler birbirine yaklaştırılmıştı. Birçok insanlar bu havadisi çok nikbinane karşıladılar. «Artık harb bitti, beşeriyet ebedî sulha erişti, çünkü hududlar kalkmış ve milletler birleşmiştir» dediler. Hiç kimse günün birinde altı tona yakın bombaların zelzele âfeti gibi medeniyeti, şehirleri tahrib edeceğini aklına getirmemişti.

Havacılık süratle ehemmiyet kazandı. 1910 dan sonra her gün yeni bir tekâmül kaydedildi. 23 ekim 1910 da Fransa bir kanunla uçak teşkilâtını resmen orduya kabul ederek uçak kuruluşları yapıldı ve 29 mart 1912 de muhtar bir sınıf oldu. Almanlar da bu işe önem verdiler. 1910 da Bork civarında da ilk uçak mektebi kuruldu. Ayrıca Darmştad'da bir uçuş tatbikat meydanı vücude getirildi.

Genelkurmaylar uçaklarla 1909 da iştigale başladılar. Fakat verilen ehemmiyet büyük değildi. Birinci Cihan Harbini beklemek lâzımdı. Ondan sonra uçak tümenleri, kolordulari ve orduları teşekkül edecek, hava harbi, harblerin en korkuncu olacaktı.

Türkiye uçak meselesine bidayetten itibaren büyük önem verdi. Avrupa devletlerinin ordularına uçağın kabulünden bir iki sene sonra Türk ordusunda da uçaklar göründü. Fethi ve Sadık gibi çok kıymetli subaylar bu ideal uğrunda öldüler. Havacılığın büyük inkişafı için Cumhuriyet Türkiyesini beklemek lâzım gelmişti. Türkler göklere çok eski devirlerdenberi ehemmiyet vermişlerdi. Onlar cennete uçmak, cehenneme tamuk derlerdi. Tamuk üstü kapalı bina demektir, uçmak ise göğe teveccüh etmek demektir. Çok eski Türkler günahkârların tamukta mahbus kaldıklarına ve iyilerin göklere uçtuğuna ve hayatta yapılamıyan uçuşu ölümde yaptıklarıa itikad ederlerdi. Türkün göğe karşı meclûbiyeti, varlık, şeref ve hâkimiyet sembollerini gökten [ay ve yıldız olarak] almağa sevketmişti. Göğe karşı sevgi genç Türkiye'nin kanadlanmasında ve havacılığın inkişafında baş âmil oldu.

(İhsan Yardoğlu)

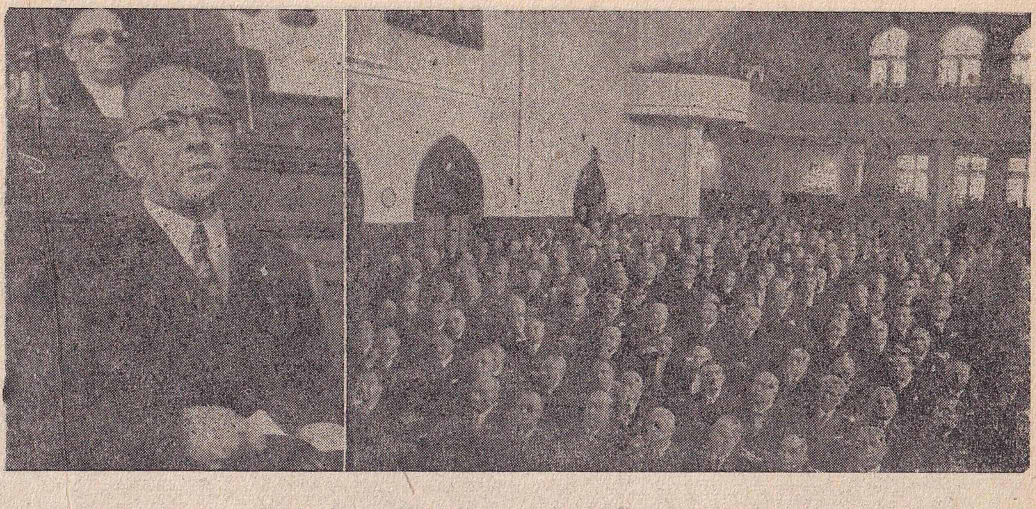
İKİNCİ CİHAN HARBİNE GİRMEMİZ KARARI VE BİRLEŞİK MİLLETLER DEMECİ — Büyük Millet Meclisi Anayasanın on dokuzuncu maddesi gereğince yapılan çağırı üzerine 23 şubat 1945 te Abdülhalik Renda'nın başkanlığında toplandı. Toplantı açılınca Başkan sözü Hariciye Bakanı Hasan Saka'ya verdi. Hariciye Bakanı Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya harb ilân etmesi ve Birleşmiş Milletler beyannamesine katılması hakkındaki hükûmet teklifini aşağıdaki söyleviyle Kamutayın tasvibine arzetti.

Hariciye Bakanının nutku: «— Sayın arkadaşlar; Müttefikimiz İngilterenin Ankara Büyük Elçisi Sir Maurice Peterson 20 şubat günü Hariciyeye gelerek Benimle görüşmüş ve hükûmeti namına bir memorandum tevdi etmiştir. Bu muhtırada üç büyük Müttefik şef arasında Kırım'da toplanan konferansta verilmiş bir karar gereğince, 9 şubat 1945 tarihindeki hallerle mevcud bulunan Birleşmiş Milletler «ortak milletler» adı verilenler arasında Mihver devletlerine karşı 1 mart 1945 tarihinden evvel harb ilân etmiş bulunacak olanların 25 nisan 1945 te San Fransisko'da müstakbel dünya nizamını müzakere için toplanacak konferansa davet edilecekleri bildirilmekte ve bahsi geçen ortak milletlerin de Türkiye, Mısır, İzlanda, Şili, Ekvator, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuella olduğu zikredilmektedir. İngiltere Büyük Elçisi, hükûmeti tarafından Cumhuriyet hükûmetine bu dünya nizamı konferansına hangi salâhiyetle davet edileceğini bildirmeğe memur edilmiştir. Sir Maurice Peterson eğer, Türkiye Cumhuriyeti 1 mart 1945 ten evvel harb ilânına karar verecek olursa bunu müteakib Birleşik Amerika Devletleri nezdinde Müttefik Milltler Beyannamesine iltihaketmek arzusunu izhar etmesi icabedeceğini bildirmiş ve İngiltere hükûmetinin Birleşik Amerika Devletleriyle mutabık olarak Mısır ve İzlanda hükûmetlerine ve ayni mealde tebligatta bulunduğunu ilâve etmiştir.

Sayın arkadaşlar; bütün milletlerin birbirleriyle samimî ve dostane münasebetler idame ederek tam bir emniyet ve istiklâl içinde yaşamaları gayesini daima hedef tutan Büyük Millet Meclisimizin bu siyasî umde ve kanaatlerine uygun bir haricî siyaset takibini şiar edinmiş olan Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti, bu dünya harbi daha başlamadan önce siyasî ufuklarda belirmeğe yüz tutan tecavüz tehlikelerine karşı dünya sulh ve emniyetini muhafaza etmek yolunda çalışan sulhsever milletler yanında mevki almıştı. Altıncı yılına girmiş olan dünya harbinin başındanberi her türlü tehlikeler ve buhranlar karşısında tuttuğu bu yol üstünde hiçbir tereddüde düşmeden yürüyerek akdetmiş bulunduğu ittifakların icablarına sebat ve ısrarla riayette devam etmiş olduğu da herkesçe malûmdur. Takibetmek azminde olduğumuz bu açık ve dürüst siyasetin icabı olarak yüksek Meclisinizin 2 ağustos 1944 ve 3 ocak 1945 te vermiş olduğu iki kararla Müttefiklerle birlikte güdülen ulu dâva uğrunda evvelâ Almanya ve sonra Japonya ile her türlü münasebetlerini kesmiş bulunmaktadır.

Müttefiklerin son Kırım Konferansında vermiş oldukları kararlar çerçevesi içinde İngiltere devleti tarafından Cumhuriyet hükûmetine yapılan bu son telkin, şimdi memleket ve milletimize Müttefikler dâvasına kesin yeni bir yardımda bulunmak imkân ve fırsatını vermektedir. Bu telkini esaslı bir surette inceliyen hükûmetimiz bunun kabulünü gerek ittifakımıza, gerek ötedenberi güttüğümüz ve şimdiye kadar nice delil ve tezahürlerini gösterdiğimiz devamlı politikamızın mülhem olduğu yüksek menfaatlere tamamiyle uygun bulunduğuna kanaat getirmiş ve Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya harb ilânını ve Birleşik Milletler Beyannamesine iltihakını yüksek Meclisinizin tasvibine arzedeceğini müttefikimiz İngiltere'nin büyük elçisine bildirmiş bulunmaktadır.

Aziz arkadaşlar; Meclisinize bu teklifimizi arzederken biz bu hususta vereceğiniz kararın da milletin yüksek menfaatlerine taallûk eden her hayatî meselede olduğu gibi gene en uygun ve hayırlı neticeler doğuracağına ve milletin saadet ve selâmetine hâdim olacağına sarsılmaz bir imanla inanıyoruz..»

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantısı. Başbakan kürsüde

Hariciye Bakanının alkışlarla karşılanan bu söylevinden sonra birçok hatibler teklif lehinde demeçlerde bulundular. En nihayet kürsüye gelen Başbakan Şükrü Saracoğlu aşağıdaki söylevle görüşmeyi kapadı:

Başbakanın söylevi: «— Arkadaşlar; insanlık tarihinin son yıllarında bir takım insanlar türedi. Bunlar bayraklarını üstün ırk ve hayat sahası gibi saçmalarla süslediler. Bununla da kalmadılar, bütün hak ve adalet kaidelerini çiğniyerek küçük ve masum milletleri birer birer boyunduruk altına almağa başladılar ve dünyayı kapkara bir zindan haline soktular. Bu manzara karşısında insanlığı, medeniyeti, hürriyeti ve demokrasiyi kurtarmağa çalışan büyük devletler birbiri ardınca silâha sarıldılar ve büyük, ağır ve uzun fedakârlıklar sayesinde dünyaya yeniden yaşamak ümidini verdiler.

Türk Cumhuriyeti ilk tehlike dakikalarından itibaren sözünü, silâhını ve kalbini demokrat milletlerin yanına koydu ve bugüne kadar Meclis olarak ve Hükûmet olarak aldığı kararlarla ayni istikamete yol aldı. Bugün, bir adım daha atarak insanlığı, medeniyeti, hürriyeti, istiklâli, demokrasiyi kurtarmak ve harb mücrimlerini şiddetle cezalandırmak istiyenlerin arasına katılmak ve harb ortakları içinde ötedenberi fiilen işgal ettiğimiz yeri bu defa da resmen doldurmak istiyoruz. Bunu temin için de dünya ve insanlık menfaatlerine uygun olduğu kadar millî menfaatlerimize de uygun olarak Almanya ve Japonya'ya harb ilân etmek istiyoruz.

Arkadaşlar; Büyük Meclisin bugüne kadar aldığı tarihî kararlar daima çok faydalı ve uğurlu kararlar olmuş, bütün Türk milletinin ve bütün dünyanın takdirine mazhar olmuştur. Bugün de tarihî bir kararla karşı karşıya bulunuyoruz. Bu iş için alınacak müsbet kararın Türk milletine büyük faydalar temin edeceğine hükûmetiniz candan kanidir.

Bu kanaatimizi Büyük Meclisin tasvibine arzediyoruz.»

Ali Rana Tarhan (İstanbul), Kâzım Özalp (Balıkesir), Faik Öztrak (Tekirdağ) ve Memduh Şevket Esendal (Bilecik) tarafından verilen, hükûmetin teklifinin kabulü hakkındaki takrir açık reye konularak mevcud 401 üyenin oy birliğiyle tasvib edildi.

Vaşingtonda Birleşmiş Milletler beyannamesinin imza merasimi
Solda Türkiye delegesi Orhan Erol, Mısır hükûmetinin delegesi Muhammed Hasan ve Amerika Devlet Nazırı Josep Grew

Bu netice karşısında tekrar söz alan Başbakan, Meclisin her zaman olduğu gibi bu meselede de gösterdiği birlik karşısında hükûmetin şükranlarını bildirdi. *(S. S.)*

«23 şubat 1945 te Büyük Millet Meclisi, en mühim tarihî kararlarından birini vermiştir. Bunun icabı olarak, Birleşik Milletler beyannamesine derhal imzamızı bastık ve Almanya ile Japonya'ya karşı harbe girdik.

Attığımız bu yeni adımlar, eskidenberi tuttuğumuz yolun tabiî gelişmelerinden başka bir şey değildir. Birleşik Milletler beyannamesinde belirtilen gayeleri biz çok zaman evvel kabul etmekle kalmadık, tâ yeni Türk varlığının kurulduğu gündenberi devamlı bir şekilde tatbik eylemeğe uğraştık.

Bir milletin (Millî Misak) diye kendine mütevazı bir millî yurd ayırması, malı olan büyük bir imparatorluğun tasfiye edilmesine bizzat talib olması ve orada yaşıyan ecnebi unsurların kendi mukadderatlarına hâkim bir hale gelmelerini istemesi; tarihte eşi olmıyan bir manzaradır, Evet, bu yolu, İlk Cihan Harbinde bozguna uğradıktan sonra tuttuk. Fakat böyle şartlar altında bile hiçbir millet, hakikatle gözgöze gelmeği kabul edememiştir. Mevcudu şekil suretinde bile olsun devam ettirmek için her çareye başvurmak yangından ne kurtarmak mümkünse kurtarmak yoluna gitmiştir.

Bu itibarla biz, şunu iddia edebilecek bir mevkideyiz ki Erzurum ve Sivas kongrelerinde yalnız yeni bir Türk varlığının değil, dünya yüzünde yepyeni bir ruhun temelleri atılmıştır.

Bugüne kadar milletler için doğru ve meşru diye kabul edilen gidiş; topraklarını ve nüfuzunu genişletmek için her fırsattan istifadeye çalışmaktı. Biz ise; yakın geçmişte haksızlıklara uğrıyan bir millettik. Malımızı elimizden almak için bize karşı birbiri ardınca harbler açıldı, memleketimizin çok kıymetli kısımlarını kaybettik. Buralardan gelen milyonlarca muhacirde eski yurdlarının hasreti ve bunları geri almak arzusu pek tabiî olarak vardı. Bunlara bakarak biz, çok meşru toprak iştihaları besliyebilirdik.

Dünyanın karışık halinde böyle emellere kavuşmak için karşımıza türlü türlü maceralı fırsatlar da çıkmıştır.

Böyle olduğu halde her türlü maceraları ayağımızla itmeği bildik. Topraklarımızı alan komşularımıza olan nefretimizi tasfiyeye uğrattık, hattâ sevgiye çevirdik. İki harb arasındaki devirde eski dünyaya mahsus hodbin ruh her tarafta devam ederken, biz kendi menfaatlerimizi insanlığın menfaatinde aramak suretiyle cidden feragatli bir ruh yarattık ve umumî barışın güvene lâyık bir desteği olduk. Bugüne kadar barış ruhunu bu kadar samimî bir surette temsil etmiş bir millet görülmemiştir.

İki harb esnasında dünyanın âsayış ve emniyeti adına nekadar hızlı adım atılmışsa biz bunların on safında yürüyen bir millettik. Hakkiyle itibar ve güven kazandık. Yeni harb ihtimallerini önlemek için ne mümkünse yaptık.

Cihan harbinin arifesinde dünya yüzünde hüküm süren hava, herkesin başını kuma sokarak tehlikeyi görmemesi, elbirliğiyle hareketten kaçması ve ancak bizzat tehlikeye düşünce başının çaresine bakmasıydı. Bu yolu tutan milletlerden hepsi, belâdan belâya sürüklendiler.

Biz; iptidadan tehlikeyi görmek ve karşılamak tarafını tercih ettik. En ümitsiz şartlar altında İngiltere ile ittifak kurduk. Almanya kuvvetli, İngiltere ve Fransa hazırlıksızdı. Fakat saldırıcı tarafın zaferi, dünyanın onlara aid bir hayat sahası, bir çiftlik haline gelmesi ve her milletin, bir «efendi milletin» kölesi mevkiine inmesi demekti. Buna razı olmadık. Diğer tarafın zaferi, istiklâl demek olduğu için bunun uğruna her şeyi iptibadan göze aldık.

Kuvvetmizin bugünkü harb teçhizatı bakımından noksanlarını bilmemize rağmen Almanya'ya meydan okuduk. Kuvvetlerimizi seferber halinde tuttuk. Almanlar, defalarca ortalığı yokladılar. Bizim topraklarımızdan geçmek kendileri için hayat ve zafer demekti, eğer müsaid imkân görselerdi talihlerini tecrübe edeceklerdi, fakat böyle bir imkân görmediler, mukavemet ve mücadele azmimizin katî olduğunu her vakit farkettiler. Bu azmimiz, ellerimizde silâh olarak devam ettikçe, topraklarımızdan geçmeğe teşebbüs edemezlerdi. Çünkü hedef, topraklarımızın bazı kısımlarına girmek değil, buradan geçecek ordularını istedikleri noktalara sağlam bir şekilde vardırmaktı. Biz ise buna imkân bırakmıyacak bir mevkide idik. Bu azmimiz sayesinde İngiliz ve Rus ordularının cenahlarını kuvvetli bir surette himaye ettik. Müşterek dâva namına bize düşen vazifeyi böylece yerine getirmiş olduk.

Tecavüz harbi yapamazdık, çünkü elimizdeki silâhlar buna göre değildi. Hariçte macera emeli beslemiyen bir milletin böyle silâhlarla kendini göz göre ateşe atmasını hiçbir insaf sahibi bekliyemez. Bilhassa ki yakın vakitlere kadar mevcud askerî şartlar; kendi teşebbüsümüzle atacağımız herhangi bir adımda Almanya ile tek başımıza karşı karşıya gelmeği icabettirecek yoldaydı.

Bundan başka bizi müşterek gayeye bağlıyan sebeb, yalnız Almanya'nın ezilmesi değildi. Bu; ancak geçici bir gaye olabilirdi. Asıl dâva, bu harbin tarihin son harbi olmasını temin edecek şartların hazırlanmasından ibaretti.

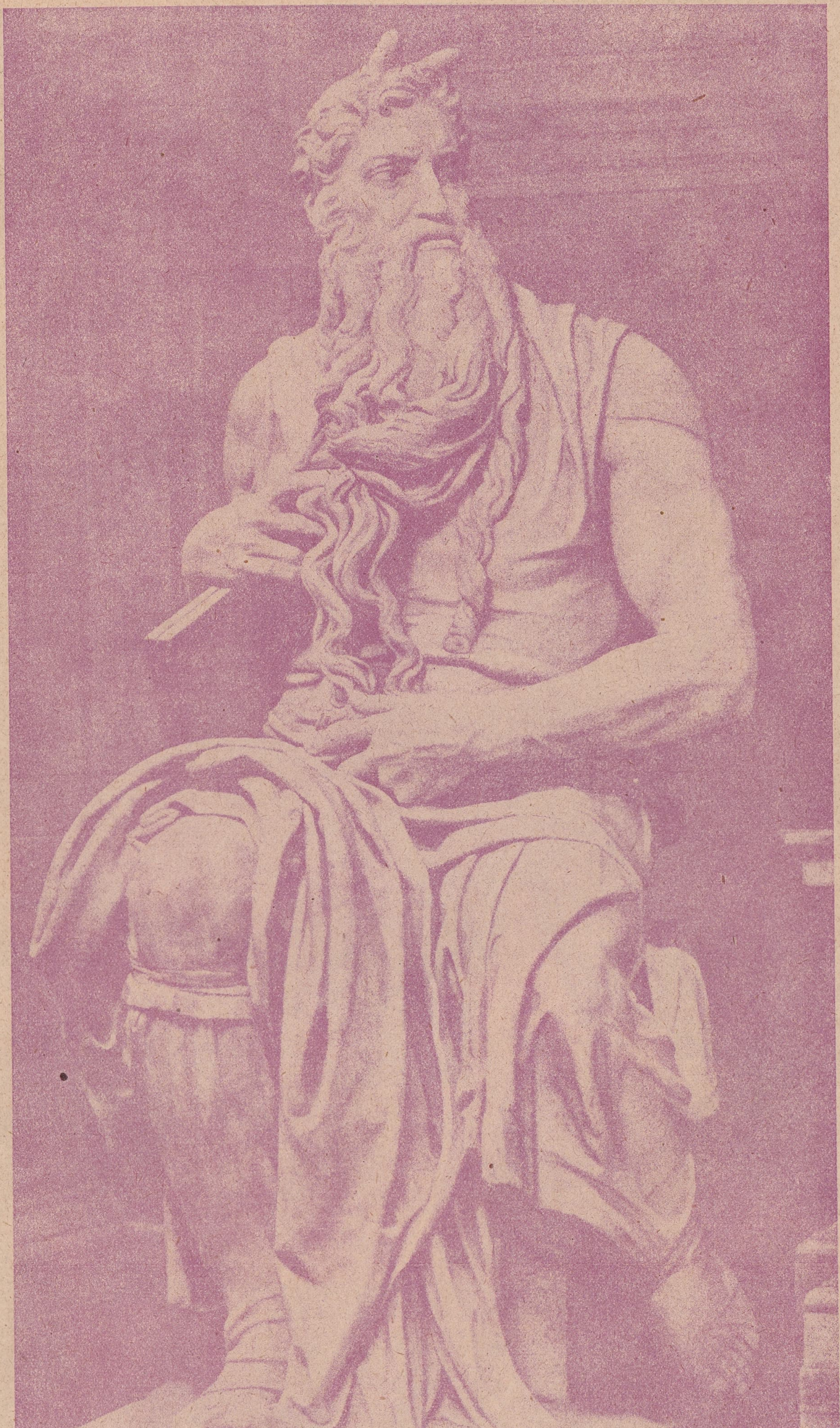
Harb senelerinde öyle safhalar gördük ki asıl gayeler unutuldu, eski ihtirasların ve iştihaların eski tarzda hüküm süreceğini ve prensipleri ancak maske hizmetini göreceğini zannettirecek belirtiler görüldü. Bu şüpheler devam ettikçe biz; müşterek ideallerin zaferi uğruna resmen ortaya atılmakta fayda göremezdik.

Bugün siyasî ufuklar iyice berraklanmış bulunuyor. Dünyanın mukadderatını tayin edecek kararlara ve müzakerelere iştirak edebilmek için de harb halini kabul ettik.

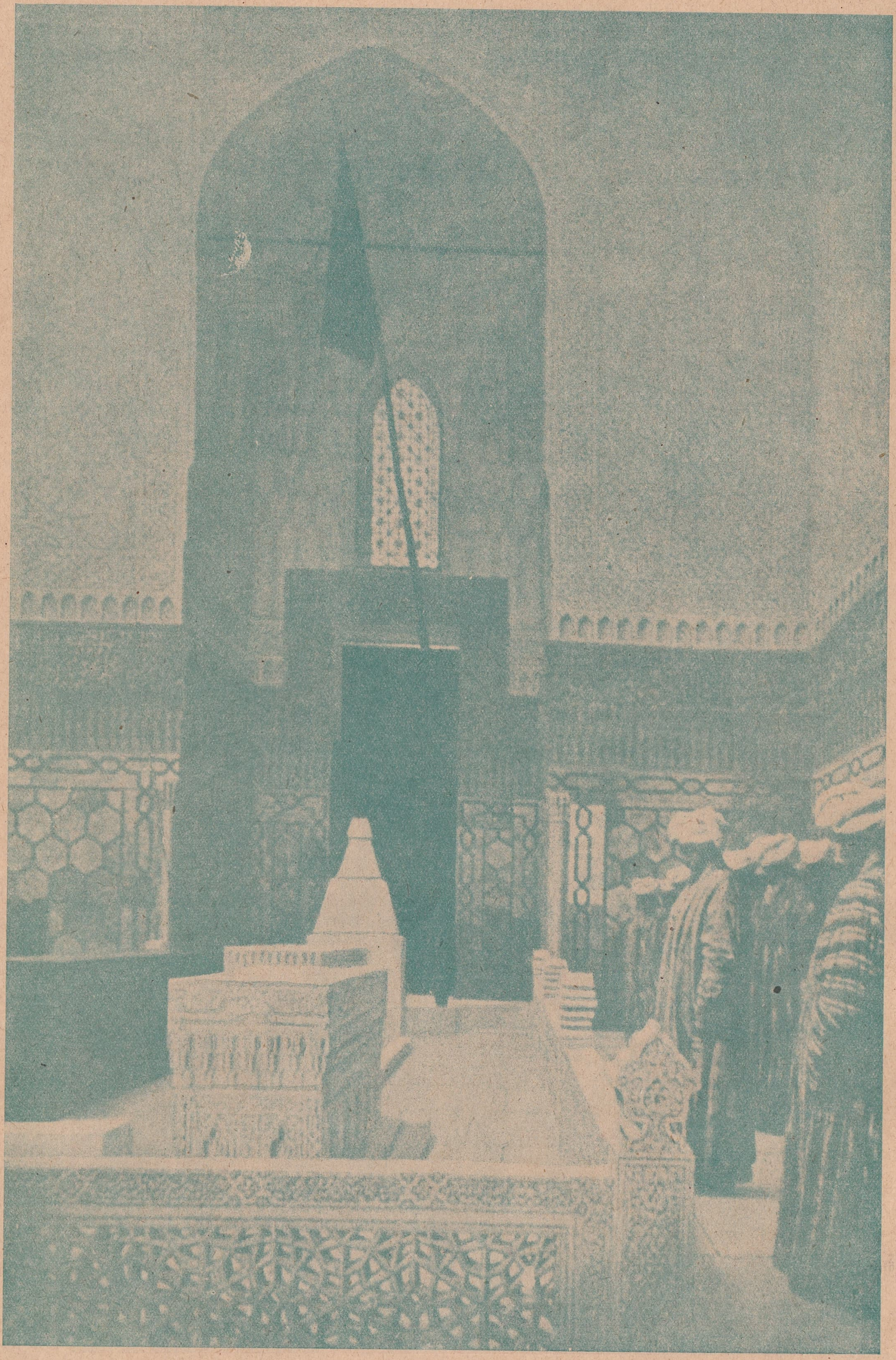
Bu şartlar dahilinde biz harb kararından kaçamazdık. Çünkü dünyanın mukadderatı hakkındaki müzakerelere karışmamızda kendi hesabımıza da, dünya hesabına da lüzum ve menfaat vardır. Millî Misakla fütuhat iştihalarını gemlemiş bir memleket sıfatiyle biz, hakikî sulhun bir köprübaşısıyız. Dünyanın şiddetle muhtac olduğu feragat ruhunu ve millî menfaati insanlığın tekâmülünde aramak prensipini gerçeğe çeviren ilk milletiz. Dünya yüzünde âsayiş ve emniyet kurulmasında ve silâh kullanmağa ihtiyac kalmamasında çok alâkamız vardır. Çünkü varlığımızı silâhla müdafaa etmek zarureti devam ederse geri kalan memleketimizi geliştirmek imkânları daralmış ve gecikmiş olacaktır.

Bu itibarla harbe karışmamız ve faal ve canlı bir siyasete sahib olmamız; en hayatî menfaatlerimizin icabettirdiği bir karardır. Bundan tabiî ve zarurî bir hareket tasavvur edilemezdi.

İnsanlık henüz düzlüğe çıkmış olmaktan çok uzaktır. Türkiye'nin verdiği karar; faal bir siyaset safhasının sonu değil, başlangıcıdır. İnsanlığın haklı emellerine kavuşması için pek çok çalışmağa ihtiyac vardır ki Türk milleti; felâketten aldığı tecrübe dersleriyle, Millî Misak ruhunun yarattığı iyi niyetlerle ve geçen yirmi küsur yıllık siyasetinde kurduğu iyi komşuluk, dostluk ve emniyet ananeleriyle bu sahada kendine ve insanlığa çok faydalı olmak imkânlarına malik bulunmaktadır.

Mikel Anjın Musa adlı meşhur heykeli

Timürlengin kabrinde

Rus ressamı Tereçakin tarafından on sekizinci asırda yapılmış bir tablo. Bu büyük tablo Sovyetler tarafından Atatürk'e hediye edilmiştir. Ankara Halkevindedir.

Yarının dünyasını hazırlamak üzere 25 nisanda Sanfransisko'da toplanacak konferans, bu bakımdan bizim için çok cazib bir faaliyet sahasıdır ve haricî itibarımızı bütün insanlığın menfaatine olarak kuvvetlendirmemize hizmet edebilecek bir imtihan meydanıdır.» (*Ahmed Emin Yalman*)

Birleşik Milletler demeci : Türkiye'nin harb ilânı kararının ertesi günü, yani 24 şubat 1945 te Vaşington'daki Maslahatgüzarı vasıtasiyle imzaladığı 1 ocak 1942 tarihli Birleşik Milletler demecinin metni şudur : «Amerika Birleşik Devletlerinin müttefikleri olan yirmi altı millet Büyük Britanya ve Şimalî İrlanda Birleşik Krallığı, Sovyetler Birliği, Çin, Avustralya, Belçika, Kanada, Kostarika, Küba, Çekoslovakya, Dominikan Cumhuriyeti, Salvador, Yunanistan, Guatmala, Haiti, Hondras, Hindistan, Lüksemburg, Yeni Zelanda, Holanda, Nikaragua, Panama, Polonya, Cenubî Afrika, Yugoslavya ve Norveç şu demecde bulunurlar :

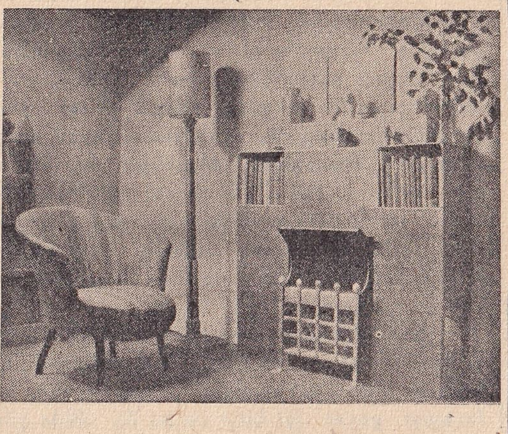
Bu demeci imza eden hükûmetler, Amerika Birleşik Devleti Reisile Büyük Britanya ve Şimalî İrlanda Birleşik Krallığı Başbakanı tarafından 14 ağustos 1941 de imzalanan Atlantik Beyannamesi adiyle tanınan müşterek demecdeki hedef ve esasların müşterek programını kabul ederek kendi topraklarında varlığı, hürriyeti, istiklâl ve din serbestliğini müdefaa ve adaleti ve hakları korumak için düşmanlarına karşı tam bir zaferin esas olduğuna kaani bulunarak ve dünyayı boyunduruğu altına koymağa uğraşan fenalık kuvvetine karşı müşterek bir savaşa girişmiş bulunduklarına kanaat getirerek beyan ederler ki:

Her hükûmet, bütün askerî ve iktısadî kaynaklarını, üçlü pakt âzalarına ve işbu demeci imza eden hükûmetlerle harb halinde bulunan bütün memleketlere karşı kullanacaktır. Her hükûmet diğer imzacı devletlerle işbirliği yapmağı ve ayrı hiçbir mütareke veya sulh imzalamamağı taahhüd eder. Hitlerciliğe karşı muzaffer olmak için savaşa maddî yardım veya hizmet eden veya edebilecek olan başka milletler de bu demece iştirak edebilir.»

Sanfransisko Konferansı 25 nisan 1945 te toplanacaktır. Bu konferansın başlangıcı ve hazırlığı demek olan Dombartın Oks toplantısı için dokuzuncu sayımızın 266 ıncı sayfasına müracaat. (*S. S.*)

ISITMA (Fennî bir ısıtma nasıl olmalıdır?) — Kış mevsiminde meskenlerimizi münasib bir sıcaklıkla ısıtmanın, sağlığımızın korunması için ne kadar lüzumlu bir iş olduğu meydandadır. Çünkü soğuk, birçok hastalıkların husulünde yardımcı bir sebeb gibi tesir göstermektedir. Yalnız, bu mevzua girişmeden önce şurasını hatırlatmak lâzımdır ki sıcak ve soğuk dediğimiz faktörler, duygumuza dokunan ve duygumuza dayanan tesirlerdir. Lâkin sağlığımızı ilgilendiren soğuk ve sıcak mefhumlarını, sadece duygularımıza göre değil, mutlaka fennî esaslara dayanarak tayin ve tesbit etmek icabeder. Çünkü duygularımız, çok defa, bizi yanlışlığa sürükliyebilirler. Sadece duygularımızla hareket edersek bir şeye, ayni zamanda, hem soğuk, hem de sıcak diyecek kadar garabete düşebiliriz.

Sözlerimizi açıklamak için, şöyle basit bir örnek alalım : Üç kab içinde, biri elli, biri yirmi beş, biri de onbeş derecelik üç su hazırladığımızı farzedelim. Bunlardan ilk defa parmağımızı on beş derecelik su kabına sokup bir müddet bekledikten sonra çıkararak yirmi beş derecelik kaba sokarsak bu derecedeki suyu sıcak olarak hissederiz. Fakat böyle olmayıp da parmağımızı, ilk defa, elli derecelik suya sokup biraz bekledikten sonra yirmi beş derecelik su kabına daldıracak olursak o zaman da bu sudan soğuk hissini alırız. Şu halde parmağımız yirmi beş derecelik suyu bir vaziyette sıcak, öteki vaziyette ise soğuk hissetmek gibi büyük bir yanlışlığa düşmektedir. Bundan dolayı, soğuk ve sıcak telâkkileri önünde, sadece duygumuzla değil, bu iş için sabit ve belirli bir ölçü olan termometre ile hüküm vermek gerektir. Birçok memleketlerde olduğu gibi, yurdumuzda da soğuk ve sıcağı ölçmek için kullandığımız termometre santigrad esasına dayanan derecedir.

Modern bir şömine

İçinde yaşadığımız meskenlerin ısıtılma dereceleri bulunduğumuz hale göre değişir. Gündüz çalıştığımız odaların sıcaklık derecesi gece yatıp uyuduğumuz odaların deresine uymıyacağı gibi, hastalarımızı yatırıp tedavi ettiğimiz yerlerin veyahud vücudumüzun temizliklerini yaptığımız banyoların sıcaklık dereceleri de birbirinden ayrı olması lâzımdır. Bundan başka oturduğumuz meskenlerin muhtelif yerlerine aid sıcaklıkların bile az çok farklı bulunması tabiidir.

Çalışma odalarının, koridorların, abdesanelerin sıcaklık derecesi hep ayrı ayrı olmalıdır. Çalıştığımız yerlerde işlerimizi görürken sırtımızda, vücudümüzü koruyucu bir elbise bulunur. Buralarda soğuktan müteessir olmadan çalışabilmek için on sekiz, yirmi derecelik bir sıcaklığa ihtiyaç vardır. Sıcaklık bundan az olduğu takdirde serbestçe çalışabilmek mümkün olamıyacağı gibi bundan fazla olduğu takdirde de, içimize sıkıntı, vücudümüze gevşeklik verebilmesi bakımından, gene iyi bir çalışma zemini teşkil edemez.

Yatak odalarında geçirilen saatler, uyku saatleridir. Yatak içinde, örtüler altında vücudün rahat ve sakin bir uykuya dalabilmesi için bu odaların sıcaklığı, ortalama bir hesabla, 18 derece olmalıdır. Daha az derecede yatılırsa insan yatak içinde üşür, büzülmek, toplanmak zorunda kalır. Organlar yatak içinde rahatlığa kavuşamazlar. Uykunun sakin uyunması mümkün olamaz. Vücud dinlenmemiş olur. Bunun tersine olarak yatak odalarının sıcaklığı 18 dereceden fazla olursa yatağın örtüleri insana fazla gelir. Vücud iz'ac edici bir sıcaklık duyar. Sıkıntı ve terleme başlar. Uyku karışık rüyalarla sık sık bozulur. Bu suretle geceden ve uykudan beklenen rahatlık ve sükûnet temin edilememiş olur.

Koridorlar ve abdesaneler insanların uzun kalacağı yerler değildir. Buraların sıcaklık derecesi 15 - 16 santigrad arasında olsa yeter. Yıkanma yerlerinde veya banyolarda biraz daha fazla sıcaklığa ihtiyaç ve lüzum vardır. Buralardaki sıcaklık 24 - 25 dereceden aşağıya düşmemelidir. Böyle olmazsa, yıkanma esnasında, vücudün üşüyüp soğuk alması, nezle, bronşit, zatürree gibi soğuktan ileri gelen bir sürü hastalıkların ortaya çıkması tehlikesi vardır.

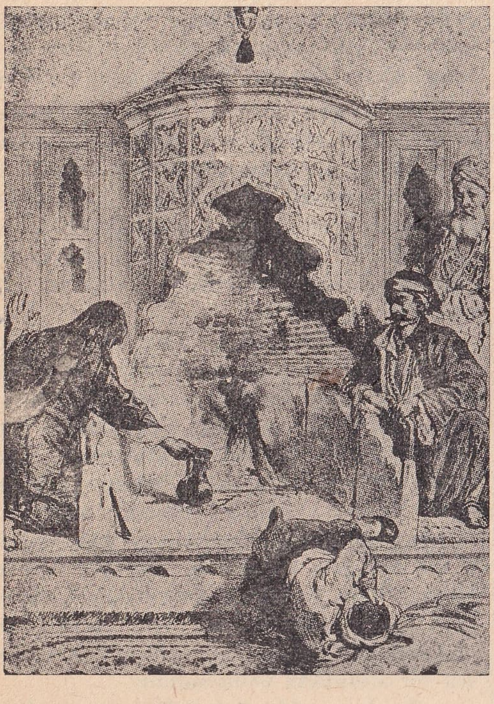
Hastalarımızı yatırıp tedavi ve istirahat ettirdiğimiz odaların sıcaklık derecesi ise gayet önemlidir. Bunun da 18-20 dereceler arasında olması uygun görülmektedir. Bundan az olursa hastaların iyi tedavi edilebilmeleri mümkün olamadığı gibi hastalıkların tehlikeli ihtilâtlarla karışması ihtimali de başgösterir.

En çok sıcaklığa muhtaç olan yerlerden birisi de hastanelerin ameliyat salonlarıdır. Buralardaki hastalar, ameliyat gibi, oldukça önemli bir sademe, bir sıkıntı geçireceklerdir. Vücudlarının bir kısmı açılıp saçılacak, ilâçların ve çeşidli âletlerin tesirine maruz kalacak, sıkıntı çekecek, terliyecek soğuğa karşı olan dayanıklıklarını kaybedecekler. Bu gibi hastalarda ameliyet tehlikelerine bir de soğuktan gelebilecek hastalıkların katılmaması için ameliyat salonlarının derecesi 29 - 30 santigrat gibi oldukça yüksek bir sıcaklıkta bulunmalıdır.

Şu da var ki söylediğimiz bu ortalama sıcaklık derecelerinin, mümkün olduğu kadar, bir kararda, sabit tutulması icabeder. Eğer bu dereceler bir kararda tutulmaz, sık sık değişir, zaman zaman çeşidli farklar gösterirse, vücudün bu farklara uygunluk gösteremiyerek terlemesi, üşümesi ve hasta olması pek tabiidir. Bütün bunlardan başka sıcaklığı temin eden vasıta, ısıtılacak yerin, sade havasını değil, havası ile beraber duvarlarını da ısıtarak sıcaklığı ölçülü ve düzenli bir surette etrafa yayabilmelidir. Fazla olarak ısıtma vasıtası meskenlerin havasını dakurutmamalıdır. Zira rütubetsiz, çok kuru bir havanın teneffüsü insan sağlığına uygun değildir. Isıtılan yerlerin havasında, en aşağı, yüzde 40 - 42 nisbetinde bir rütubet mevcud bulunması lâzımgelir. Eğer ısıtma vasıtası havayı çok kurutuyorsa, bunu önlemek için, ağzı geniş bir kap içine bir az su koyup bunu ısıtma vasıtasının üzerinde bulundurmak ve bu suretle teneffüs edilecek olan havanın, kaybolan rütubetini telâfi etmek, sağlık için gereklidir.

Mevzuumuzla ilgili bir mesele daha vardır : Kış günlerinde, meskenlerin sıcaklığını muhafaza etmek için, pencereleri sımsıkı kapamak, soğuk gelebilecek bütün deliği deşiği tıkamak hiç de doğru olmaz. Çünkü insanların nefes borularından, akciğerlerinden ve vücudlarından çıkan gazlarla kirlenecek olan hava değişmeyip uzun müddet meskenlerde kalacak olursa, insan sağlığı için büyük bir tehlike teşkil eder. «İnsanın nefesi insana zehirdir» diyen atalar sözü büyük ve fennî bir hakikatin açık ifadesinden başka bir şey değildir. Teneffüs edilmiş, kirli, kapalı hava içinde yaşıyan insanlar, tıpkı havasız ve güneşsiz kalmış bir çiçek gibi sararıp solar, kansızlığa düşer ve hastalanırlar. Bunun içindir ki meskenlerin havalandırılması, kirlenen havanın yerine taze, temiz havanın gelmesi ve bu işin meskenin sıcaklık derecesini bozmadan yapılması gayet lüzumlu bir işdir. Bütün

pencereleri birden açıp dışarının soğuk havasını birden içeriye doldurmak; bu arada büyük ve zararlı bir hava akışına sebeb olmak ve meskeni birdenbire soğutmak o kadar makbul bir havalandırma tarzı olamaz. Havalandırmak için bundan başka çare yoksa o zaman pencereleri, tertibli bir şekilde,

Bir ocak başı sefası

az açarak odayı soğutmadan havalandırmıya gayret etmelidir. Sıcak hava hafif, soğuk hava ise ondan daha ağır olduğuna göre pencerelerin üst taraflarında veya tavan ve duvarlarda yapılacak tertiblerle kirlenen havayı dışarıya atmıya ve meskenlerin döşemeleri tarafından da hususî deliklerle temiz havayı dışarıdan içeriye almıya çalışmak lâzımdır. Isıtma vasıtası sabit bir sıcaklık verdiği takdirde, bu tertib içinde, hem meskenin sıcaklığını bir kararda tutmak, hem de meskenlerde hava akışının insan sağlığına zararlı bir cereyan halini almamasını temin etmek mümkün olur. Kışın ısıtma vasıtası olarak kullandığımız soba ve ocaklar, meskenlerin kirli havasını bacadan dışarıya doğru çekip götürmek suretiyle, az çok bir havalandırma hizmeti de görebilirler.

Bu söylediğimiz usuller, basit havalandırma tarzlarıdır. Havalandırma işi, sade kışın değil, senenin her mevsiminde meskenlerimizin en başta gelen bir ihtiyacıdır. İçindekilerin çalışıp uğraşmalarına lüzum kalmadan, mesken havasının, kendi kendine ve devamlı bir şekilde değişebilmesi için birçok fennî çareler ve usuller vardır. Meselâ, bir binanın karşılıklı iki cephesinin sıcaklık farklarını gözönünde tutarak mesken içine açılacak çeşidli hava delikleriyle otomatik bir havalandırma temini mümkündür. Daha başka birçok usuller de mevcuddur. Fakat bunların burada anlatılması hem uzun, hem de lüzumsuz olur. Son söz olarak şurasını söylemek gerektir ki yeni yapılacak her binada, her şeyden önce, ısıtma ve havalandırma tertiblerini sağlık bilgilerine göre düzenlemeği hiçbir zaman ihmal etmemek icabeder. (*Dr. Nuri Ömer Ergene*)

KADI BÜRHANEDDİN (SULTAN AHMED BÜRHANEDDİN) — (1345-1398) 8 ocak 1345 te Kayseri'de doğmuş olan Kadı Bürhaneddin Ondördüncü Yüzyılın gerek siyaset, gerekse ilim ve edebiyat bakımından önemli bir şahsiyetidir. Saltanatına tevarüs ettiği Erdana (tarihlerin Ertena suretinde kaydettikleri, bazılarının yanlışlıkla Eretna dedikleri, aslında bizim bugünkü telâffuzumuzla Erdana'dır. Nitekim Develü Karahisar da bulunan bir kitabede «Erdana» şekli yazılıdır. Düveli İslâmiye, sayfa 384, haşiye.) devletinin doğuda Erzincan'a; batıda Ankara - Konya sınırlarına; kuzeyde Samsun - Sinob'a; güneyde Harput'a kadar olan ülkesinin hemen hepsini hâkimiyeti altında tutmakla oldukça geniş bir bölgeye tesahüb etmekteydi. Devrinin en kudretli devletlerini teşkil eden komşuları Osmanlılar, Mısırlılar ve Karamanlılarla on sekiz yıl süren saltanatı boyunca bir düziye çarpışmaktan çekinmemiş, yalnız zamanının değil, dünyanın ünlü cihangirlerinden olan Timurlenge de kafa tutmaktan kaçınmamıştır.

Kadı Bürhaneddinin âlim olarak tuttuğu yer de önemlidir. Zamanının ileri gelen bilginlerinden olan Bürhaneddin türkçe, arabca ve farsçayı gayet iyi bilir ve bu üç dilde şiir söylerdi. Rahmetli Halil Etem «Düveli İslâmiye» eserinde: «Asrının a'lemi ulemasındandı» suretinde tavsif eder.

Kadı Bürhaneddinin ruhî sahada adını ebedileştiren divanıdır. İlmî ve edebî eserlerine aşağıda temas edeceğiz.

H a y a t ı: Kadı Bürhaneddin kibar bir Türk ailesinden, Salur boyundandır. Babası Şemseddin Mehmed, yedinci babası Sevik'tir. Asıl yurdları Harzem olup beşinci babası Mehmed buradan Kastamonu'ya göçerek Hotanî Sarayına intisabetmiş ve damad olarak Kastamonu'ya kadı tayin edilmişti. Bundan sonra kadılık oğuldan oğula devam etmişti. Bürhaneddin'in dedesi ve zamanının büyük bir âlimi olan Siracüddin Kayseri'ye yerleşmiş ve Selçuk Prensesiyle Moğol Beyinden dünyaya gelen bir kızla evlenmişti. Bürhaneddin'in âlimlik, hükümdarlık gibi muhtelif, şiddet - mülâyemet gibi zıd vasıflarını nefsinde toplamasını bu kan halitasında aramalıdır.

Bir buçuk yaşında anasını kaybetti. Dört yaşında okula başlıyan Bürhaneddin tahsili boyunca arabca ve farsça'yı ilerletmişti. On iki yaşında şiir, belâgat, matematik, mantık ve felsefede hayrete şayan vukuf edinmişti. Babasiyle dört ay süren Şam seyahatinden sonra Kayseri'ye dönmüş, türlü ilmî araştırmalar yapmış, boş zamanlarında ok atmak, kılıç kullanmak, ata binmek gibi cengâverlik hünerlerini öğrenmiş, on dört yaşında gene babasiyle Mısır'a gitmiş, tefsir, fıkıh ve kozmografya ilimlerindeki bilgilerini genişletmiş, Şam'da Kudbeddin Raziyle tababette zamanının yüksek salâhiyet sahibi sayılan Seyid Mehmed Nili'nin takrirlerinden faydalanmıştır. On dokuz yaşında Mekkeye giderek Akşehir'li Mevlâna Fahreddin'in duasını almış, dönüşte Suriye'de babası öldüğünden, bir zamanlar Haleb'de ilmî araştırmalar yapmış, yurdunun hasretine dayanamıyarak Kayseriye dönmüştür.

H ü k ü m d a r l ı k s a v a ş l a r ı: Bürhaneddin Sultanlığı sırf şahsiyetinin kuvvetli iradesi dolayısiyle elde etmiştir. İlhanilerin, Anadolu'nun idaresini kendine havale ettikleri Timurtaş babasının öldürülmesi üzerine idareyi Erdana oğullarına bırakarak Mısır'a kaçmıştı. Gıyaseddin Erdana'nın sefahatı yüzünden -Kadı Bürhaneddin'in de dahil olduğu- bir heyetin gizli karariyle öldürülmesi üzerine oğlu Ali Erdana tahta geçirilmiş ve böylece henüz yirmi bir yaşında olan Bürhaneddin Kayseri Kadılığını ele geçirerek tarih sahnesine çıkmıştı.

Bu suretle bayağı kendiliğinden vezirliğe yükselmiş olan Kadı Bürhaneddin hükûmet işlerini ele almış ve Kayseri'de çıkan bir kargaşalık yüzünden Hükümdarla hükûmet merkezini Sıvas'a nakletmişti. 1380 de Ali Erdana öldüğünden yedi yaşındaki oğlu Mehmed tahta geçirilmiş, naib olmak üzere Sıvas âyanının gösterdiği Kadı Bürhaneddin'le, Selçuk hanedanından olduğu tahmin edilen Kılıç Aslan'dan (Bezmü Rezm'in rivayetine göre) Bürhaneddin seçiliyor. Fakat maliye işlerine karışmaması şartiyle Kılıç Aslana bırakıyor.

Lâkin yaratılışı haris olan Bürhaneddin Ali Erdana'nın dul karısiyle evleniyor ve Kılıç Aslan'ın vücudünü ortadan kaldırmayı kuruyor. Türlü entrikalardan, denemelerden sonra 1381 yılının çok soğuk bir gününde bir atlı gezintide, Bürhaneddin kendi adamlarının yardımiyle Kılıç Aslan'ı bizzat kılıçla öldürüyor. Kılıç Aslan'ın nüfuzlu amcası Keyhüsrevi de karnına sapladığı bir kılıç darbesiyle ortadan kaldırıyor. Kadı Bürhaneddin döktüğü kanların haklı olduğunu bir takım nücumî deliller yanında, Kılıç Aslan'ın eliyle yazdığı fakat tutmadığı iki taahhüdnameyi de göstermek suretiyle tevsik ediyor. Darüllemare denilen hükûmet konağında toplanan Sıvas'ın ileri gelenleri olup biteni tasvibe diyor.

S u l t a n l ı ğ ı: Bürhaneddin'in Sultanlığa yükselmesine, Mehmed Erdana'yı okşayıp taltif etmesine rağmen galeyan dinmemişti. Yerli Beylerin bir kısmı Erzincan, bir kısmı Amasya, bir kısmı Suriye Beyleriyle elaltından münasebete devam ettiklerinden Tokad civarında Amasya Beyi ve Sıvası muhasaraya kadar varan Haleb Beyi ile savaşlara mecbur olmuştu.

Diğer cihetten Yıldırım Bayazıd, Bürhaneddin'le dostluk muahedesi yapmış olan

Kadı Bürhaneddin divanı

Candaroğlu Süleyman Paşayı savaş meydanında öldürdüğünden Bürhaneddin'e bir elçi ile «Dostun Süleyman Paşayı ifna ettim. Mülkünü aldım vesaire» yollu bir mektub yolluyor. Bürhaneddin: «Âcizlere musallat olmak

bir iş değil, merd isen er meydanına buyur» suretindeki cevabile Yıldırıma meydan okuyor; Bezmü Rezm'e göre, Çorumlu mevkiinde Yıldırım mağleb oluyor. Fakat Amasya muharebesinde Bürhaneddin Turhala çekilmiye mecbur kalıyor.

Bürhan bir taraftan komşu Beylerle uzlaşıp çarpışmakla beraber diğer taraftan memleketin imarına da çalışıyor, köprüler yaptırıyor, medreseler, kaleler tamir ettiriyor. Av gezintileri, içki âlemleri tertib ediyor ve heyecanlı anlarında mânalı, nükteli şiirler söyliyerek duygularını ifade ederken Timurlenk hâdisesi ortaya çıkıyor.

Timurlenk bir elçi ile gönderdiği mektubunda « İran ve Irakın itaate alındığını, kendilerinin de itaate girmelerini, hutbe ve sikkenin Timur adına olmasını, asker ve malın teslimini» isiyor. Bürhaneddin elçiyi ağırlayıp hil'at giydirmekle beraber istenenleri reddediyor ve derhal Sıvasın kalesini tamir ederek etrafına kazdırdığı hendeklere su dolduruyor. Okçuları, kumbaracıları donatıyor. Fakat Timur Gürcistana döndüğü için çarpışma olmuyor. Buna mukabil Timura katılan komşu Beylerden kanlı intikam alıyor.

Ö l ü m ü : Bürhaneddin kendi Beylerinden Karayülük Osmanı tedib, dolayısiyle bunalttığı havadan kurtulmak düşüncesiyle Yıldırım'ın 1398 de Divriği yakınındaki Karabelde karargâh kurmuştu. Karaosman anî bir baskın ile Bürhaneddin'i esir alıyor ve beraberinde Sıvasa yürüyor. Halk teslim olmak istemiyor, Burhaneddin'in tavassttu da boş kalıyor. Karaosman hiddetle halkın gözü önünde Bürhaneddin'i parçalıyor. Böylece Bürhaneddin'in dağdağalı ömrü on sekiz yıllık saltanattan sonra feci bir şekilde sona eriyor.

Â l i m v e Ş a i r B ü r h r n e d d i n : Siyasî hayatında çok cebbar ve haşin olarak tanıdığımız Bürhaneddin ruhî hayatında da pek cevval ve içlidir. İlmî eserlerinden kendisinin bayağı dikte ettiği harb ve sulh anlamına «Bezmü Rezm» adlı eseri devrin Anadolu tarihi bakımından fevkalâde önemlidir. Esterabadlı Aziz adını taşıyan müellifin devrin telifatına geniş ölçüde vâkıf olduğu anlaşılıyor. Bir hükümdarın düşündüklerini, yaptıklarını nakletmesi dolayısiyle önemli bir kaynak teşkil etmekle beraber, Bürhaneddinin karakteri gibi, bitaraf olmasına imkân yoktur (Tercümesi yakında Tarih Kurumu tarafından bastırılacaktır). «Eksirüsseadat fi esrarilibadet» adlı ikinci eserinde İslâmın şartlarının altındaki ilâhî irade izah edilir. «Tercihültavzih» adlı üçüncü eseri aslında Sadeddin Teftazaninin «Hanefi mezhebine göre fıkıhın esasları» hakkındaki Telvih yazısının haşiye yollu tenkididir.

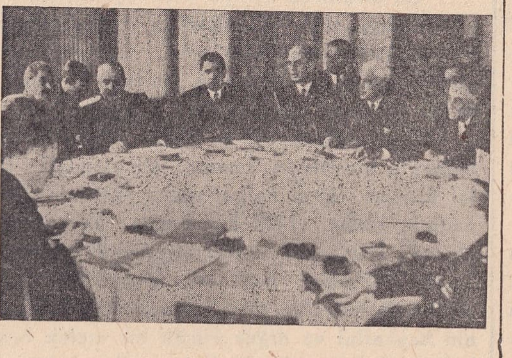
Bürhaneddin'in kültür tarihimizde adını ebedileştiren, Divanıdır. Orijinal nüshası Londrada bulunan bu değerli dil âbidesinin tıpkı basımı geçenlerde Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Altı yüz sekiz sahife tutan Divan gazel, rubaî, tuyuğ nevinden şiirleri ihtiva etmektedir. Dil ve edebiyat bakımından önemli olanı tuyuğlardır. Türk millî nazımlarında mâni, varsağı nevinden olan tuyuğların hususiyeti vardır. Tuyuğdan maksad, zan edildiği gibi duygu değildir. Bugün Şumumî dilde artık kullanılmıyan, ancak argo dilinde tüymek suretinde tutunan ve gizli, imalı anlamına gelen ve m â n i y e tekabül eden bir mefhumu ifade eder. Yüz on dokuz kadar dörtlemeden ibaret olup yirmi iki sahife tutan tuyuğlar Divanın sonundadır. İstanbul Amerikan Koleji Müdürü Godsell tarafından 1922 de yapılan neşir hayli hatalıdır.

Görülüyor ki siyasî savaşta zarurî bir şiddet ve huşunete sahib olan Sultan Ahmed Bürhaneddin hususî hayatta mülâyemet ve zarafeti de nefsinde birleştirmekle kılıca olduğu kadar kaleme de hâkim olduğunu göstermektedir. Onun için Kadı Bürhaneddin tarihimizde kudretli bir devlet adamı, değerli bir âlim, duygulu bir şair olarak kâh taşkın bir sel gibi çağlıyan, kâh coşkun bir âşık gibi ağlıyan bir şahsiyeti temsil eder.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : Aziz bin Erdeşir Esterabâdî; Bezmü Rezm, İstanbul, 1928. Kadı Bürhaneddin; Divan, İstanbul, 1944. Halil Etem; Düveli İslâmiye, İstanbul, 1927. Schiltbergers, Reisebuch; Eine Wunderbarliche u. kurzweilige Historie, Leipzig, Inselverlag 219. H. H. Giesecke; Das Werk des Aziz ibn Ardasir Astarabadi, Leipzig 1940. Encyklopedie Islam.

(Dr. M. Şükrü Akkaya)

KIRIM KONFERANSI — (4 şubat 1945 - 12 şubat 1945) Birleşik Amerika Cumhur Başkanı Rozvelt, Büyük Britanya Başbakanı Çörçil ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Halk Komiserler Heyeti Başkanı Mareşal Stalin ile bu üç devlet dış bakanları

Kırım konferansı
Önde ve sağda Çorçil, arkada sağda Rozvelt ve solda Stalin görülmektedir

ve sayısı altı yüzü bulan uzmanlar arasında, harb güdümü ve harb sonrası işleri görüşülmek üzere şubat 1945 ayı ilk haftasında Kırımda Yalta şehrinde önemli bir konferans toplandı. Mareşal Stalin'in kabul edilen teklifiyle İkinci Dünya Harbi tarihine «K ı r ı m K o n f e r a n s ı» adiyle geçecek olan bu toplantılara 4 şubat 1945 te başlandı ve 12 şubat 1945 te son verildi. Konferans bittikten sonra 12 şubat saat 23.30 da Vaşington, Londra ve Moskova'da aynı zamanda olmak üzere üç devlet şefinin imzasını taşıyan müşterek bir deklarasyon yayınlandı.

Rozvelt konferansa giderken Malta'ya uğradı; orada Çörçil'le buluştu ve görüştü; sonra iki devlet şefi uçakla Kırım'da bir hava meydanına indiler. Amerikan ve İngiliz heyetlerinin diğer üyeleri Kırım'a deniz yoliyle gittiler.

Konferans üyeleri Yalta yakınlarında son Rus Çarı Nikola'nın Livadya adlı yazlık köşkünde buluştular, görüştüler ve çalıştılar. Bununla beraber üç devlet şefinin görüşmeleri zaman zaman Yalta önlerindeki bir gemide de oldu.

Konferansa başından sonuna kadar Rozvelt başkanlık etti. Konferansa kendisinin müşaviri sıfatiyle iştirak eden Amerika Harb Seferberlik Dairesi Müdürünün sözlerine göre; bu başkanlık resmî bir seçim neticesi olarak değil, fakat hazır bulunanların samimî rızalariyle yapılmıştır. Gene bu zatın sözlerinden anlaşıldığına göre Amerika Cumhur Başkanı; mahareti, inceliği ve neşesiyle birçok kararların verilmesine önayak olmuştur.

Konferansın sona erdiği haberi gelir gelmez Moskova sokaklarında Amerikan, İngiliz ve Sovyet millî marşları çalındı ve bundan sonra, Times gazetesinin «Tarihte büyük bir hâdise» diye vasıflandırdığı bu olay, üç yüz yirmi dört topun yirmi dörder atış yapması suretiyle selâmlandı.

Müşterek deklarasyon : Konferans kararlarını bildiren ü ç d e v l e t ş e f i n i n m ü ş t e r e k d e k l a r a s y o n u muhtev i y a t ı ş ö y l e c e h u l â s a edilebilir :

1 — Askerî plânlar : Üç memleket genelkurmayları doğu, batı, kuzey ve güney istikametlerinde Almanya'nın kalbine doğru havadan ve karadan ahenkli bir taarruz plânı kararlaştırmışlardır. Bu anlaşma harbin sonunu yakınlaştıracaktır.

2 — Almanya'nın işgali : Hazırlanan plâna göre Almanya'nın yenilgisinden sonra üç devletten her biri Almanya'nın bir bölgesini işgal edecek, fakat üç devletin başkumandanlarından mürekkeb bir denet (kontrol) komisyonu irtibatı sağlıyacaktır. Komisyonun merkezi Berlin olacaktır. Fransa'nın bir işgal bölgesi elde etmesi ve denet komisyonuna dördüncü üye olması kendi isteğine bırakılmıştır. Alman militarizmi ve nasyonal sosyalizmi yokedilecek, ordusu silâhsızlandırılacak, kurmayı dağıtılacak, bütün harb malzemesi alınacak, bunları yapmağa yarıyan harb endüstrisi imha edilecek, harb mücrimleri şiddetle cezalandırılacaktır.

3 — Tazminat : Almanya sebeb olduğu harb tahribatını mümkün olabilecek en geniş ölçüde tazmin edecektir. Müttefik tazminat komisyonunun merkezi Moskova olacaktır.

4 — Birleşmiş Milletler Konferansı : Dombartın Oks'ta çizilen anahatlara göre milletlerarası teşkilât yasasını hazırlamak üzere 25 nisan 1945 te Birleşmiş Milletler Konferansı toplantıya çağırılacaktır.

5 — Kurtarılan Avrupa hakkında demeç : Konferansa R o z v e l t t a r a f ı n d a n teklif edilen ve metni de kendisi tarafından k a l e m e a l ı n a n b u d e m e ç a y n e n şöyledir : Üç büyük devlet, kurtarılan Avrupa'nın iktisadî ve siyasî meselelerini demokrasi prensiplerine uygun olarak halletmek için kendi aralarında istişarelerde bulunacaklardır. Kurtarılan milletlere naziliğin ve faşistliğin son izlerini de silmek ve kendi demokrasi kurullarını hür olarak kurmak imkânını verecek usullerle Avrupa'da düzenliğin ve millî, iktısadî hayatın yeniden kurulması gerçekleştirilecektir. Atlantik Mîsakının esası şudur ki milletler kendi hükûmetlerinin şeklini kendileri seçmek hakkına malik olacaklardır. Üç büyük hükûmet, kurtarılan Avrupa'nın herhangi bir devletine veya Mihverin eski peyklerine aşağıdaki lüzumlu ahvalde müştereken yardımda bulunacaktır : a) Barış şartlarının kurulması; b) Harbden çok acı gören milletlere yardım için süratle tedbirler alınması; c) Bütün demokrat unsurları geniş bir tarzda temsil eden muvakkat hükûmetlerin kurulması ve mümkün olabilecek en yakın tarihte serbest seçimlerin sağlanması; d) İcabederse bu gibi seçimlerin kolaylaştırılması.

Üç hükûmet, diğer Birleşmiş Milletleri veya muvakkat hükûmetleri doğrudan doğ-

ruya ilgilendiren meseleler incelendiği zaman, bunların fikirlerini alacaktır. Bu gibi haller her ortaya çıktıkça üç hükûmet müşterek mesuliyetlerini karşılıklı olarak yerine getirmek için alınacak tedbirler hususunda derhal aralarında görüşeceklerdir. Üç büyük devlet Atlantik Mîsakının esaslarına olan inanlarını tekid ve «Birleşmiş Milletler Demeci» nin ihtiva ettiği esasları yeniden teyid ederler.

Üç büyük devlet, derpiş edilen usul hususunda, Fransız hükûmetinin kendilerine iltihak edeceği ümidini izhar etmektedir.

6 — Polonya meselesi : Kuvvetli, demokrat ve bağımsız bir Polonya'nın kurulmasını arzu eden üç büyük devlet, içeride ve dışarıdaki bütün demokrat unsurların iştirakiyle daha geniş ölçüde muvakkat bir hükûmet kurulmasını lüzumlu saymaktadırlar. Polonya'nın doğu sınırı hafif değişiklikle Körzon hattı olacaktır. Polonya tâviz olarak kuzeyden ve batıdan toprak alacaktır. Batı sınırı barış konferansında tesbit edilecektir.

7 — Yugoslavya ve Balkanlar: Üç büyük devlet, Tito - Subasiç anlaşmasının derhal yürürlüğe girdiğini tanımaktadırlar. Yeni hükûmet bu anlaşma esası üzerine kurulacaktır. (Londra'dan bildirildiğine göre tebliğde Balkanlara aid diğer meselelerin de gözden geçirildiği zikrolunmuştur.)

8 — Dış bakanlar toplantıları : Üç büyük devlet dış bakanları her üç veya dört ayda bir ve her defasında sıra ile üç başkent'te toplanacaklardır.

9 — Barış ve insanlık : Üç büyükler toplantısı, zaferi mümkün ve muhakkak kılan fikir ve hareket birliğini barış zamanlarında da muhafaza ve kuvvetlendirmek hususundaki müşterek azmi teyid etmektedir.

Bütün memleketlerin, bütün insanların her türlü korku ve sefaletten azade olarak yaşıyabilmelerini sağlamak, üç hükûmet için kendi milletlerine ve bütün dünya milletlerine karşı mukaddes bir ödevdir.

Henüz açığa vurulmıyan kararlar : Konferanstan Amerika'ya dönüşünda Amerika Harb Seferberlik Bürosu Müdürünün gazeteciler toplantısında yaptığı bir demece göre; konferans kararlarından birçoğu şimdiden açığa vurulmamış olup bunlar zamanı geldikçe ilân edilecektir.

Yankılar : Konferansın kararları Amerika, İngiltere ve Rusya'da olduğu gibi Türkiye de dahil olmak üzere birçok memleketlerde müsaid yankılar yaratmıştır. Fransa, konferansa iştirak etmemiş olmasına rağmen konferans kararlarından memnun görünmektedir. İtalyan basını İtalya'nın konferansta bahis mevzuu edildiği intibaını taşımakla beraber tebliğde İtalya'nın istikbaliyle ilgili meselelerin zikredilmemesini endişeyle karşılamıştır. Londra'daki Polonya hükûmeti, konferansın Polonya hakkındaki kararlarını tanımıyacağını ilân etmiştir. Bir Stokholm telgrafına göre Alman Dış Bakanlığı sözcülerinden biri Kırım Konferansının Almanyayı bütün ahlâkî mecburiyetlerden kurtardığını ve Almanların bundan sonra kendilerine uygun gelecek her türlü vasıtaları kullanarak savaşacaklarını söylemiştir. (*S. G. S.*)

MİCHELANGELLO, BUONARROTİ — (1475 - 1564) «Mikelanj diye tanınmıştır.» İtalyan ressam, heykeltıraş, mimar ve şair.

6 mart 1475 te Floransa yakınlarında Kaproze'de doğdu. Babası bu kasabada hâkimdi. Annesini, beş yaşında iken kaybettiği için bakılmak üzere bir taşçı aileye verildi. Mektebde resimden başka bir şeyle uğraşmadı. Sanatkârlık mesleğini sevmiyen babasının ve amcalarının tazyıkına uğradı. Fakat inadı galebe çaldı ve 1488 de Floransa'nın o zamanın en meşhur ressamının yanına çırak girdi. İlk resimleri o kadar dikkati çekti ki rivayete göre hocası kıskanarak bir yıl sonra kendisine yol verdi. Resimden çabuk usanan Mikelanj Floransa heykeltıraşlık mektebine girdi. Floransa Cumhur Başkanı Prens Loran dö Mediçi'den himaye gördü, saraya alındı ve böylelikle İtalyan Rönesans'ının merkezine, kalbine düşmüş oldu.

Mikelanj

Tamamiyle Eski Yunan fikir ve zevkinin hüküm sürdüğü bu muhitte Yunan kültüriyle beslenen Mikelanj Yunanî bir heykeltıraş oldu. Floransa'da Mikelanj Müzesinde bulunan «Santorların savaşı» adlı kabartma heykel sanatkârın ilk eseridir.

Bu sıralarda atelye arkadaşlarından biriyle kavga eden Mikelanj'ın suratı müthiş bir yumrukla hurdahaş oldu. Mikelanj için çökük burnu ve ezik yüzü hayatının sonuna kadar bir azab mevzuu olarak kaldı.

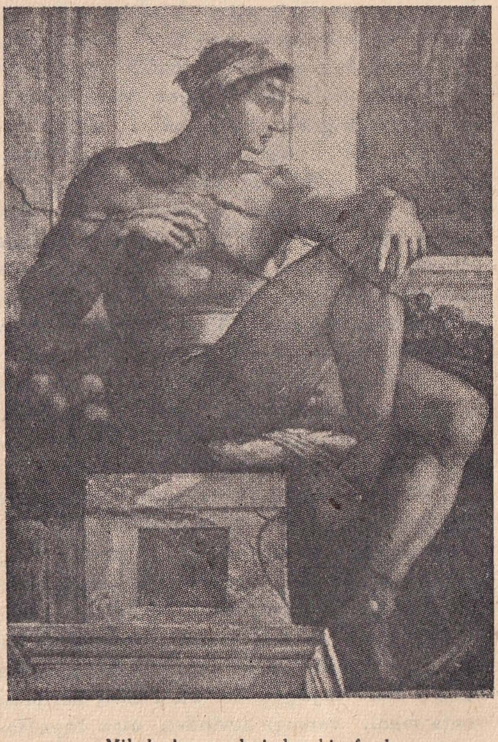
Yunan terbiyesinin geniş zihniyeti Mikelanj'ın hıristiyan imanını silememişti. Bu iki düşman âlem helkeltıraşın ruhunda cidal halinde idiler. 1490 da Papas Savanarole, Yunan kültürüne karşı bir ihtilâl bayrağı açınca Mikelanj korkarak Venedik'e kaçtı, oradan Bolonya'ya gitti. Orada San Petroninin heykelini ve diğer küçük bir melek heykeli yaptı ki bunlarda dinî vasıflar yoktur.

1495 baharında Floransa'ya dönen Mikelanj Savanarolistlerin taassubuna meydan okur gibi «Uyuyan Küpidon» adlı bir heykel yaptı ki bunu görenler eski bir Yunan heykeli sandılar. İki ay sonra Roma'ya geçti ve orada »Baküs», «Adonis» ve «Küpidon» heykellerini yonttu. Papas Savanarol yakıldıktan sonra «Piyeta» adlı meşhur dinî eserine başladı. Bugün Roma'da Sen Piyer kilisesinde bulunan ve İsa'nın cesedini dizleri üstünde taşıyan genç Meayem'in heykeli dinî hüznün en güzel belirtildiği bir eserdir. Heykele koyduğu bu hüzün Mikelanj'ın ruhuna da sinmiştir. O artık bu hüzünden kurtulamıyacaktır.

1501 baharında Floransa'ya dönen heykeltıraş meşhur dev cüsse «David» heykelini meydana getirdi. Bu heykel bugün Floransada Güzel Sanatlar Akademisindedir.

1504 te Floransa Valisinin hükûmet sarayı salonunun tezyini için ortaya attığı bir sipariş Mikelanj'la Leonardo da Vinçi'yi birbirine düşürdü. Bu iki büyük sanatkâr, birbirinden nefret ederlerdi. Rönesans'ın bu iki en büyük kuvvetinin cidali bütün Floransalıları ikiye ayırdı ve iki taraf düşmanca çarpıştılar. Fakat zaman, bu iki rakibi bu işte müsavi kıldı. Çünkü ikisinin de o eserleri bugün mevcud değildir. Bunların 1512 deki ihtilâlde tahrib edildikleri tahmin olunmaktadır.

1504 martında Mikelanj, Papa İkinci Jül tarafından Roma'ya davet edildi ve Papaya, üstünde kırktan fazla heykel bulunacak büyük bir mezar yapmağı üzerine aldı. İşe koyulduktan bir müddet sonra, Mikelanj'ın düşmanları olan mimar Bramante ve bu mimarın dostu ressam Rafael, Papayı yeni bir projeye sürüklediler. Bu proje, o zaman küçük bir bina olan Sen Piyer kilisesini dünyanın en büyük mabedi haline getirmekti. Nihayet Bramante Papayı rakibinin işinden soğuttu, mezardan vazgeçen Papa 1506 ocağında Sen Piyer'in genişletilmesine karar verdi. Bu suretle Mikelanj'ın hem izzeti nefsi incindi, hem de yaptığı büyük masraflardan dolayı borç altına girdi. Saray kapılarının kendisine kapandığını gören Mikelanj Papaya bir daha Roma'ya dönmiyeceğini bildiren bir mektub yazarak Floransa'ya gitti. Papa, arkasından adamlar çıkararak sanatkârı döndürmek istedi, muvaffak olamadı. Buna son derece kızarak Mikelanj'ın kendisine teslimi için müstakil Floransa Senyörüne mektub üstüne mektub gönderdi. Senyörün ısrarlarına rağmen Mikelanj Roma'ya dönmemekte inad etti. Fakat Papanın kendisine isyan eden Peruçya şehrini tedib ederek Floransa yakınlarına gelmesi sanatkârı korkuttu ve Türkiye'ye kaçmağı düşündürdü. Esasen İkinci Bayezıd, İstanbul'la Galata'yı birbirine bağlıyacak bir taş köprü yaptırmak üzere Mikelanjı Fransisken papasları vasıtasiyle çoktanberi İstanbul'a davet ediyordu. Türkiye'ye kaçma düşüncesini haber alan Papa, böyle bir harekette bulunduğu takdirde kendisini hıristiyan dininden çıkaracağını bildirdi. Bu ceza tehdidiyle sarsılan Mikelanj, 1506 yılı ocağında Floransa müstakil hükûmetinin elçisi olarak, ki bu elçilik sanatkârı Papanın gazabından korumak için Floransa Senyörü tarafından düşünülmüştü, Peruçya'da Papaya iltihak etti ve orada Papadan af diledi. Bolonya şehrine dikilmek üzere Papanın tunç bir heykelini yapmıya memur edildi. Mikelanj tunç dökümünden bir şey anlamıyordu. İtizar etti,

Mikelanjın eserlerinden bir fresk

fakat Papa dinlemedi. Türlü azab ve mahrumiyetler içinde on beş ay gece gündüz çalıştı. 1508 yılı şubatında yerine dikilen bu heykel 1511 kasımında İkinci Jül'ün düşmanları tarafından parçalandı, enkazından top döktürüldü. Papanın heykelini bitirdikten sonra Roma'ya dönen sanatkâr İkinci Jül'ün

daha güç bir isteğiyle karşılaştı. Papa bu sefer Mikelanj'dan «Sikstin» kilisesinin bütün tavanlarının fresk resimleriyle süslemesini istedi. Mikelanj bilmediği fresk işçiliğini öğrenmek için dört beş ay çalıştı. Mikelanj'ın bu sanat mücadelesinden, artık hiçbir insan deha ve kuvvetinin kâfi gelmiyeceği Sikstin kilisesinin akıllara hayret veren tavanları meydana geldi. 1508 mayısında başladığı bu iş dört sene sürmüştü,

Mikelanj bu çalışmasından şerefli, fakat bitkin çıktı. Sikstin kilisesinin tavanını boyamak için aylarca başı kalkık durmaktan gözleri zayıflamıştı. O kadar ki, aylardan sonra mektub okumak veya bir şeye bakmak istediği zamanlar iyi görebilmek için onları başının üstüne kaldırmak zorunda kalıyordu.

Mikelanj böyle ıstırablı ve nevmid zamanlarında kendi içine büzülür ve bütün dert ve mihnetlerini şiirlerine emanet ederdi. Çocukluğundanberi şiir yazan Mikelanj ne yazık ki bunların büyük bir kısmını 1518 de yaktırdı; geri kalanları da ölümünden evvel ortadan kaldırttı.

İkinci Jül'ün ölümünden sonra Floransaya dönen ve Jül'ün mezarı projesiyle tekrar meşgul olan Mikelanj, oldukça sakin ve rahat geçen üç yıl içinde eserlerinin en kuvvetlileri olan Musa ve Esirleri yarattı. O eserler ki azim, ihtiras ue azametin tam birer muvazenesidir.

Yeni papa (Leon) sanatkârı Mediçi'lerin Floransa'daki Sen Loran kilisesinin cephesini yapmıya memur etti. Fakat Mikelanj haşin, güçbeğenir ve her işini kendi yapmak ister karakteriyle 1520 yılına kadar hem Jül mezarını ihmal etti, hem de verilen işi yapamadı. Bu bedbin ve kederli geçen seneleri takibeden zamanlarda Mikelanj'ın yaptığı Mediçilerin mezarlarında ve Papa İkinci Jül'ün heykelinde, o beyhude geçen yılların yeis ve ıstırabı sezilir.

Mikelanj'a 1520 den 1534 e kadar Papa Yedinci Kleman'ın hâkim olduğunu görüyoruz. Kleman sanatkâra maaş bağladı. Mikelanj bunu reddedince maaşı üç misline çıkardı ve bir de ev verdi. Kleman onu Mediçilerin mezarına mahsus bir kilise yapmıya memur etti. 1527 de İtalya'yı sarsan siyasî hâdiseler ortaya çıktığı zaman bu kiliseye aid bir heykel bile hazır değildi. Mikelanj 1527 de Floransa'da patlıyan ihtilâlin içine atıldı, 1528 de şehrin müdafaası meclisinde müzakerelere iştirak etti. 10 ocak 1529 da tahkimata memur edildi. 6 nisanda bir yıl için Vali ve geniş salâhiyetle Floransa Tahkimat Âmiri oldu. Mikelanj Floransa'dan Mediçilerin kilisesini asla bitiremeden ayrıldı ve bir daha oraya dönmedi.

Sanatkâr 23 eylûl 1534 te tekrar Roma'ya geldi. Roma'dan uzak kaldığı yirmi bir yıl içinde İkinci Jül'ün tamamlanmış olan âbidesinin üç heykelini, Mediçilerin bitirilmemiş âbidelerinin tamamlanmamış yedi heykelini, Lorenzia'nın tamamlanmamış dehlizini, tamamlanmamış İsa ve Apollon heykellerini yapıp bitirmişti.

Mikelanj 1535 te Vittorya Kolonna ile tanıştı. Asil bir aileden ve dul olan bu kadınla Mikelanj mektublaşmıştır. Kadının mektublarında necib bir ruhun yazabileceği afif ve tatlı bir aşkın terennümleri vardır. Bu kadının, sanatkârın Luvr müzesinde ve Britiş Müzeomda bulunan bazı eserleri üstünde büyük tesiri olmuştur. Mikelanj «Ceza günü» nü Sikstin kilisesi fresklerini ve İkinci Jül'ün kabrini de bu saf ve ulvî dostluk esnasında yapmıştır. Vittorya'nın 25 şubat 1547 de ölümü Mikelanj'ı uzun müddet sersemletti.

Mikelanj 1535 eylûlünün birinci günü Papa sarayına başmimar, heykeltıraş ve ressam tayin edildi. 1539 da çalıştığı bir iskeleden düştü ve ağır surette yaralandı.

1547 de Papanın bir emriyle ve geniş salâhiyetle Sen Piyer kilisesi başmimarı oldu. Bu kilisenin meşhur büyük kubbesi Mikelanj'ın eseridir. Fakat bunu meydana getirinciye kadar aleyhine çevrilen tezvir ve kıskançlık entrikalariyle durmadan mücadele etti. Bu ve diğer mimarî eserleri son on beş senesini doldurdu. Bu dertli, içli, bedbin, geçimsiz, âşık, vatansever, mücadeleci dâhi sanatkâr 17 şubat 1564 sabahı öldü. Son arzularını sordukları zaman şu cevabı verdi: «Ruhumu Allaha, vücudümü toprağa ve malımı aileme...»

Floransa'da gömülmek hususundaki vasiyetine rağmen Papa bu büyük adamın ölüsünün Roma'dan çıkarılmasına razı olmadı ve orada bir kiliseye gömdürttü. Fakat Floransa Dükası cesedi gizlice Roma'daki kiliseden aldırtarak bir balya halinde Floransa'ya getirtti. Muazzam bir cenaze alayı yapıldı. Cenazeyi Düka, bütün ekâbir, ecnebi sefirler, prensler, kiliseler ve sanatkârlar heyetleri takibetti ve sokaklar halkı alamaz hale geldi.

(N. İ.)

NİĞDE İLİ COĞRAFYASI — Niğde İli, İçanadolu bölgesinin güney çevresini içine alır; bir yandan kuzey batıda Tuz Gölüne, öte yandan güney ve güney doğuda Torosların yüksek tepelerine doğru sokulur. Çeşidli yer şşkilleri ve ürünleri, verimli toprakları, zengin tarihî eserleriyle Niğde İli, gerçekten incelenmeğe değer.

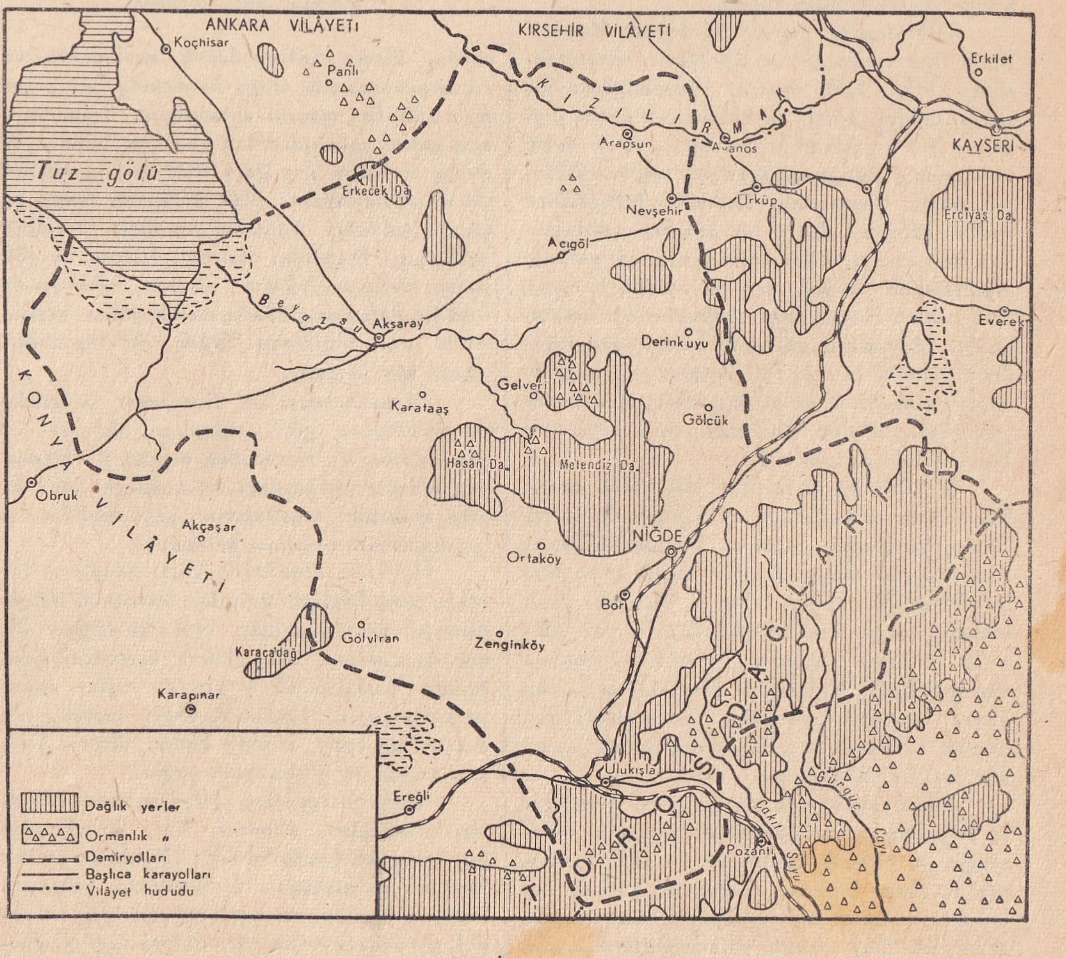
Niğde İlinin kuzey ve kuzey doğusunda Ankara, Kırşehir, Kayseri, batı ve güney batısında Konya illeri, güneyinde İçel, güney doğu ve doğusunda Seyhan İli ile Kayseri İlinin bir kısmı uzanır.

Niğde İlinin yer ölçüsü 15623 kilometre kare ve nüfusu da iki yüz elli iki bindir.

A r a z i k a r a k t e r l e r i : Niğde İlinin sınırları içinde, yüksek tek dağlar bulunduğu gibi, güney doğu sınırlarında sıra dağlar uzanır, derin vadilerle oyulmuş yüksek düzlükler, geniş ovalar da sıralanır. Bu, türlü yer şekillerini şu yolda sıralamak mümkündür :

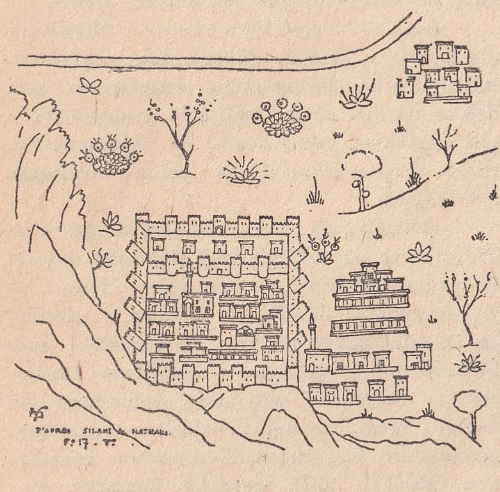
1) Niğde'nin kuzey batısında yer alan 2935 metre yüksekliğindeki Melendiz dağları ile yüksekliği 3250 metreyi geçen Hasan dağı, İçanadolu düzlükleri ortasında sivrilen en önemli dağlardandır. Eteklerinden esas kütleye doğru çepeçevre bir takım tepelerin ve vadilerin sokulmuş bulunduğu bu dağlar, yeni jeoloji devirlerinin yanardağlarındandır. Gerçekten, Karaman'ın kuzeyinden yükselen 2271 metrelik Karadağ sönmüş volkanından başlıyarak, kuzey doğuda 4000 metreye yaklaşan Erciyas sönmüş yanardağına kadar, güney batıdan kuzey doğuya doğru giden bir sıra büyüklü küçüklü genç volkanlar vardır ki Hasan dağı bunlardan birisidir. Bu volkan dizisi, Ankara-Konya eski kütlesi ile Kızılırmak alanı kütlesinin yakınında yer alır ve Orta Toroslara az çok paralel olarak uzanır.

2) Volkanik kütlenin güney doğusunda, Niğde İlinin buradaki sınırları boyunda Torosların Bolkar ve Ala dağları, güney batı - kuzey doğu doğrultusunda, uzanırlar ki, bunlarla Niğde arasında yüksekliği 2200 metreye yaklaşan Pozantı dağları da yer alır. Bereketli Maden'in hemen doğusunda sivrilen Aladağ 3734 metreye yükseldiği gibi, Ulukışlanın güneyinde yer alan ve gene sınır üzerinde bulunan Medetsiz tepesi de 3585

Niğde İli haritası

metre yükseklik gösterir. Niğde ve Bor'dan bakıldığı zaman, bu sıra dağların birer yüksek duvar gibi uzandığı müşahede edilir. Bu duvarın kuzey doğu parçasını teşkil eden Aladağ'ı, Çakıt suyu, Çiftehan istasyonu ya-

Tarihte Niğde
Silahi al-Matraki adlı birinin minyatüründen

kınında yarar. Birçok yerlerinde sert kireç taşlarından meydana gelen bu sıra dağlardan biri de Bolkar dağıdır ki üzeri birçok dalgalı aşınma düzlükleri halindedir.

3) Melendiz dağlarının Bor ve Niğde'ye doğru uzanan lâv ve tüf platolariyle İtürümez dağı arasında körfez gibi sokulmuş bir ova uzanır ki, deniz yüzünden 1100 metre yüksekte yer alan bu düzlük, Ereğli ovasının küçük bir parçasıdır. Bor ovası adı verilen bu düzlük, Niğde'ye kadar, gittikçe daralarak sokulur ve oradan itibaren arazi, Misli düzlüklerine doğru yükselir.

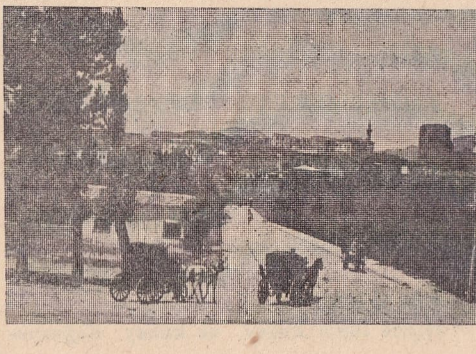
Bor - Niğde ovasının temeli olan Ereğli ovası, ufkî duruşlu neojen devri tortulu tabakalarından meydana gelmiş, vadilerle pek az derin yarılmış, denize akıntısı olmıyan, Konya bölmelerinden biridir.

4) Melendiz dağlariyle doğuda Kayseri İlinin Sultansazlığı ve Karahisar ovası arasında 1450 - 1550 metre yüksekliğinde bir takım dalgalı arazi ve Kızılırmak boyu platoları ile kıyaslandığı zaman, pek de derin yarılmamış olduğu görülen bir takım düzlükler uzanır. Hasan dağı Melendiz kütlesinden Sultansazlığı'na doğru bir basamak gibi uzanan bu çevreye Misli düzlükleri adını vermek mümkündür. Bu saha da; bir yandan Erciyas, öte yandan Hasan dağı volkanlarının arasında bulunduğundan, volkanik kütlelerden meydana gelmiş, lâv ve tüf örtüleriyle kaplanmıştır. Karahisar ovasından 400 metre kadar yüksekte yer alan bu arazi, bu ovadan bir fay hattiyle ayrılmıştır.

5) Misli düzlüklerinin kuzeyinde arazi, Kızılırmak ve kollariyle iyice yarılmış, parçalanmış bir durum gösterir. Burası Nevşehir-Arapsun platosudur. Bundan başka gene türlü volkanik kütleler, lâvlar ve tüflerle kaplı bulunan bu platolar bölgesinde, yer yer yükselen volkanik dağlar da vardır ki, bunlardan biri Erdaş dağlarıdır. Nevşehir'in hemen güney batısında yer alan Erdaş dağlarının çevresi ve yamaçları, örnek olabilecek yanardağ olaylariyle doludur.

Bütün bu alanda olduğu gibi, Nevşehir ve Arapsun çevrelerinde de volkanik arazi zengin ve verimli topraklar meydana getirmiştir. Gene burada, mağaralar halinde kolayca oyulabilen bir çeşid açık pembe renkli veya açık boz renkte volkan tüfleri içinde eski insanlar; evler, ibadetaneler yapmış, âdeta yer altında köyler meydana getirmiştir. Böyle yerleri en çok Ürgüp'le Nevşehir arasında (Çöreme, Uçhisar... ilâh) görmek mümkün olduğu gibi, Nevşehir'le Arapsun arasında, bu iki kasabayı birbirine bağlıyan şose yakınında da görmek kabildir: Burada evlerin birinci katını ikinci kata bağlıyan merdivenler, kilise kubbeleri, odalar, evler... ilâh yıkılmış olarak hâlâ mevcuddur. Gene buralarda garib şekilleriyle peribacaları gerçekten görülmeğe değer manzaralar meydana getirmektedir.

6) İl topraklarının kuzey batı çevresini Aksaray ovası ile Tuz gölünün küçük bir kısmı kaplar. 900 metre kadar yükseklikteki Tuz gölünden Aksaray'a doğru yavaş yavaş yükselerek 980 metreye varan Aksaray ovası, İçanadolu'nun çöküntülerle meydana gelmiş düzlüklerinden biridir. Gerek Tuzgölü ve gerekse Aksaray ovasının temelini, Ankara - Konya masifi adı verilen ve İçanadolu'nun geniş bir kısmını kaplıyan pek eski devirlere aid bir kütlenin ucu teşkil etmektedir. Bu eski kütlenin üzerinde yeni devirlere aid tabakalar tortulanmıştır. Pek sertleşmiş olan bu kütle, tektonik hareketlerle kırılmış, yer yer faylar meydana gelmiştir. Bu faylardan biri, Tuz gölünün doğu-

Niğdenin umumi görünüşü

sunda, kuzey batıya doğru uzanmakta ve Aksaray ovasının doğu kenarında bir basamak halinde meyilli olmaktadır. İçanadolunun çukur çanaklarından birinin içinde yer almış bulunan Tuz gölü 1620 km² genişliği ile memleketimizin, Van gölünden sonra, en büyük gölüdür. Bununla beraber, derinliği pek azdır. Dışarıya akıntısı olmıyan bu göl, yazın kuruyarak kalın bir tuz tabakası ile örtülür. İşte Tuz gölünün ancak güney kıyılarında dar bir kısım Niğde İli toprakları içinde yer almıştır.

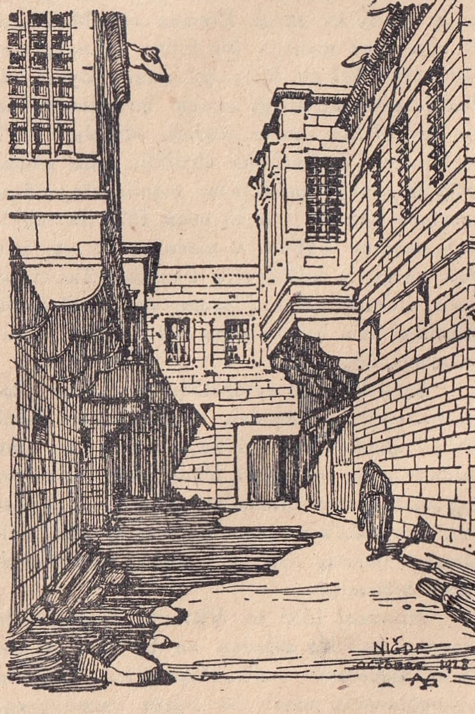
Aksaray ovası ile Bor ovası arasında, bu düzlüklere göre yüksekçe, dalgalı bir arazi uzanır ki, Karacadağ volkanı ile Hasandağ sönmüş yanardağı arasında yer alan bu saha volkanik tabakalarla, yeni devirler tabakalarından meydana gelmiştir.

İklim: Denizlere karşı kapalı ve bir takım sıra dağlarla çevrilen İçanadolu bölgesinin bir parçası içinde yer alan Niğde İlinin toprakları, step iklimi özelliğini gösterir: Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve karlı geçer. Soğuk ve karlı mevsim güz ortasından mart sonuna kadar sürer. Yağmurlar en çok ilkbaharda yağar.

Niğde meteoroloji istasyonunun kayıdları gözönüne alınarak İlin iklimi şöylece gözden geçirilebilir: Niğde'de yıllık sıcaklık ortalaması 15 dereceye yakındır. Bütün vilâyette en sıcak ay ağustos, en soğuk ay ocaktır. Bir kara iklimi özelliği gösteren Niğde ikliminde yaz ve kış arasında önemli sıcaklık farkı bulunduğu gibi, gece ile gündüz arasında da büyük sıcaklık farkları olur. Niğde topraklarında yağış azdır. Yıllık yağış tutarı 366 milimetreye yaklaşır. Yağışın az olduğu yerler dağlarla çavrili bulunan Bor - Niğde ovası, Aksaray ovası ve diğer çukurca düzlüklerdir. Toroslara ve Melendiz - Hasan dağlarına doğru bu miktar çoğalır ve bazı yerlerde 500 milimetreyi geçer. Niğde İli topraklarında yağmurlar en çok nisan ve mayıs aylarında yağar. Kış aylariyle mart ve kasım ayları da yağışlı geçer. Yağışlar, kışın kar halinde, sonbahar aylarında ise yağmur halinde düşer. Kışın zaman zaman şiddetli tipiler de olur. Yağmurlar, çok vakit, sağanak halinde yağar. Yaz aylariyle eylûl ve ekim kurak geçer. En yağışlı ay olan mayısta aylık yağmur tutarı 50 milimetreyi geçtiği halde, en kurak olan temmuz ayında bu miktar 7 milimetre kadar bir yekûn gösterir.

Sular: İl toprakları içindeki akarsular ve kaynaklar, Toroslarla Melendiz ve Hasan dağlarından çıkarlar. Bunlar arasında Aksaray ovasına doğru akan Melendiz suyu ile Bor - Niğde ovasına inen Uzandı deresini söyliyebiliriz. Yağmurlu mevsimde ve yüksek dağlardaki karların eridiği zamanlarda suları artan bu derelerden, sulama işlerinde faydalanılabilir. İl içinde iyi içme suyu kaynakları da vardır ki, bunlardan şehir ve kasabalar da faydalanmaktadır. Bunlar arasında Bor'un Okçu, Bektaş ve Çay sularını kaydedebiliriz. Bunlardan Okçu suyu, memleketimizin en iyi içme sularından biri olup, Eskişehir suyunu andırmaktadır. İl içinde içme ve maden suları da bulunmaktadır ki, bunlardan mide ve cild hastalıklarının tedavisinde faydalanılabileceğini denemeler göstermiştir.

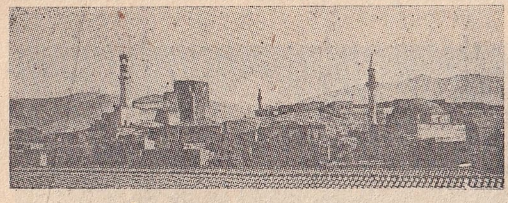
Ağaçlar: Yağışların az bulunduğu Niğde İlinde ormanlar yok gibidir. Evvelce var oldukları tahmin olunan bazı ormanlar da insanların tahribi ile ortadan kalkmıştır. Bugün, Torosların kuytu yamaçlarında ve sarp yerlerinde, Melendiz ve Hasan

Niğde'de bir sokak

dağlarının bazı kısımlarında orman kalıntıları, fundalık veya çalılıklar görülmektedir. Bunlar içinde çam ve ardıçla meşeler bulunur. Dar ve derin vadilerin tabanında da sık

çalılıklar uzanır. Ovalarla geniş vadilerde ağaçlıkları, ancak sular boyunca görmek mümkündür. Bunlar, öbekler veya sıralar halinde uzanan kavak, söğüt ve iğde ağaçlarıdır. Dağların yüksek yamaçlarında, biçim-

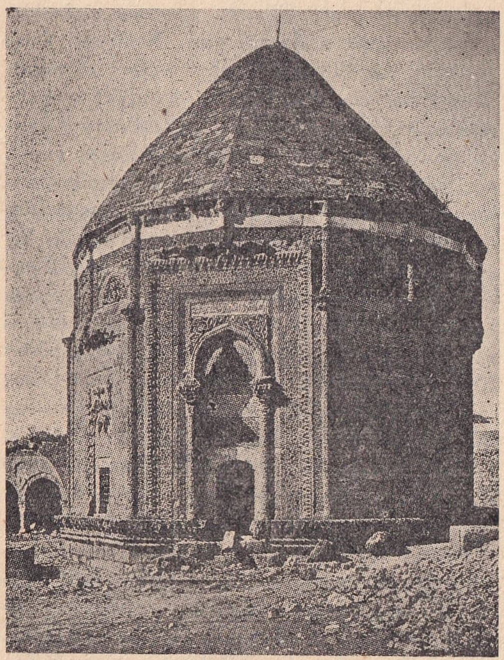
Niğde kalesinin güneybatıdan görünüşü

leri büyücek kirpileri andıran ve keven adı verilen dikenler geniş yerler kaplar. Su ihtiyacını gidermek için köklerini derinlere salan keven, en fazla yakacak olarak kullanılır. İlin ekilmiyen yerleri, geniş bozkırlar ve yaz otlakları halinde görülür.

İ l v e i l c e m e r k e z l e r i : Niğde İlinin iki yüz elli iki bini bulan nüfusunun yüzde yirmisi şehir ve kasabalarda, yüzde sekseni köylerde oturur. Niğde Merkez İlcesinden başka, İle bağlı beş ilce vardır ki, bunlar Aksaray, Arapsun, Bor, Nevşehir ve Ulukışla'dır. İl dahilinde on bucak ve üç yüz seksen üç köy vardır. Nüfusun en sık bulunduğu yerler Melendiz ve Hasan dağlarının eteklerinde uzanan pembe topraklı ve su bulunan alanlar vardır ki, buralarda kilometre kareye 25 - 30 hattâ daha fazla insan düşer.

Buna karşılık bu dağların yüksek yerleri ile Torosların yüksek alanlarında nüfus pek azdır ve kilometre kareye birkaç kişi düşer. Niğde İlinde nüfusun büyük bir kısmı çiftçidir.

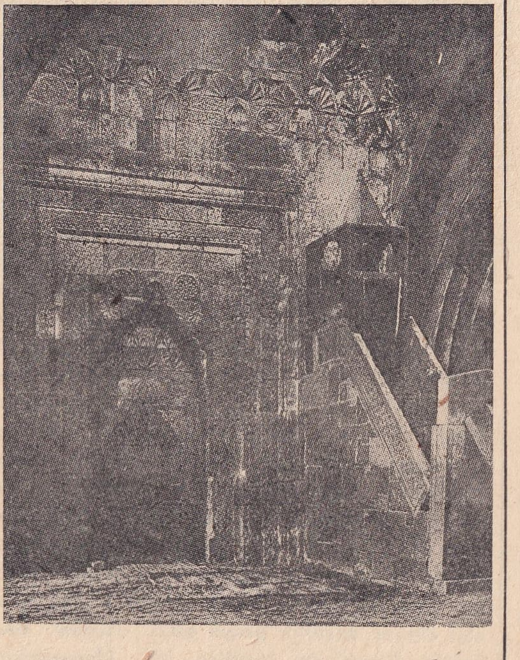
İl merkezi olan Niğde, Adana - Kayseri demiryolu üzerinde, Selçuklular devrinden kalma birçok değerli anıtlarla dolu bir şehrimizdir. Nüfusu on iki bini geçen Niğde, meyva ve sebze bahçeleri ortasında, bilhassa pek çeşidli elmalariyle meşhurdur.

Niğdede Hüdavend türbesi
Bu şekil türbeler karakteristik Selçuk yapısıdır

Şehrin hemen kuzeyinde Melendiz dağlarının güney eteklerine doğru sokulmuş sulak vadilerden biri ve Niğdelilerin yazlığı olan Kayaardı vadisinde, boydan boya elmalıklar arasında güzel evler de bulunur. Çeşidleri yirmi yirmi beşi geçen elmaları kışın saklamak ve zamanında satmak için vadi kenarındaki volkan tüfleri içinde serin mağaralar kazılır, çürüğü olmıyan elmalar buraya özenle yerleştirilir.

Niğde'nin 15 kilometre güney batısında bir lâv platosunun önünde ve kenarında kurulmuş bulunan on bin kadar nüfuslu Bor şehri de eski eserleri, sekiz bin cildlik kütübhanesi ile önemli yurd köşelerinden biri olduğu gibi, meyvacılıkta ve bilhassa elma yetiştirmek işinde Niğde ile yarışmaktadır. Altı yıldanberi milyonlarca elma fidanı yetiştirilmek için gayretler sarfolunmuştur. Her halde Bor, gelecekte memleketimizin en önde gelen elma bölgelerinden biri olacaktır. Bor, yollardan uzak bulunan Aksaray'a bir şose ile bağlıdır ve sekiz bin beş yüz nüfuslu bir kasabanın iskelesi gibidir. Bor'un yakınında

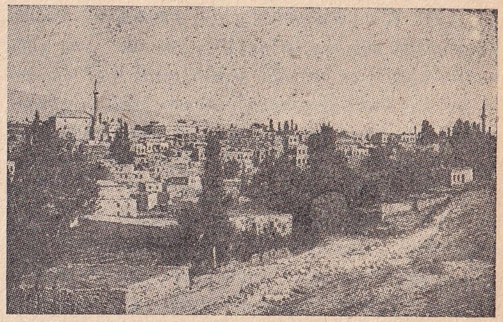
Niğdede Alâeddin camisi mihrab ve minberi

bulunan Kemerhisar âbideleri gerçekten görülmeğe değer. Niğde ile Bor birbirlerine o kadar yakındırlar ki, birinden ötekine giderken âdeta şehrin kenar bir mahallesine gidilişi bir gibi olur. Eğer, ileride bu iki şehir arasına, ovaya, büyücek bir fabrika kurulursa hem buradaki endüstri daha iyi gelişmiş olur, hem de yavaş yavaş bu iki güzel şehir birbiriyle kaynaşarak, yani aralarındaki kısa mesafe modern fabrika mahalleleri ile donatılarak otuz, otuz beş bin nüfuslu, canlı, büyük bir şehir teşekkül edebilir.

İl topraklarının kuzeyinde iki şehir yer alır ki, bunlar Nevşehir ve Arapsundur. On beş bin nüfuslu güzel ve temiz bir şehir olan Nevşehir, çok verimli ve zengin üzüm bağları ve meyva bahçeleri ortasında kurulmuş önemli şehirlerimizden biridir. Damad İbrahim Paşa devrinin birçok eserleriyle süslü olan Nevşehir'in en büyük eksikliği, demiryoluna hayli uzak oluşudur. Şehrin pek yakınında yer alan Nar sayfiyesi, meyvalıklar ve bağlar ortasında çok güzel yurd köşelerinden biri olarak görülür.

Nevşehir'in 30 kilometre kadar kuzeyinde Kızılırmak boyunda kurulmuş olan bin sekiz yüz nüfuslu Arapsun kasabası ile İlin en kuzeyinde yer alan iki bin nüfuslu Ulukışla bu çevrelerin büyücek yerleşme alanlarıdır. Ulukışla, işlek bir demiryolu uğrağıdır.

Z i r a a t v e e n d ü s t r i : Niğde İlinde ekonomik hayat çeşidli olmakla beraber, İl içinde en önemli yeri çiftçilik tutar. İlde yılda yüz altı bin ton buğday, (ki memleket buğday istihsalinin yüzde üçüdür) yetmiş bin

Bor kasabası

ton çavdar ve otuz bin ton arpa elde edilmektedir. İl dahilinde yetiştirilen türlü sebzeler arasında fasulye başta gelmekte ve yılda ortalama üç bin ton elde edilmektedir (memleket fasulye istihsalinin yüzde beşi). Bu arada soğan yetiştirilmesi de önemli yer tutmaktadır. Bundan başka, her yıl yetiştirdiği on bin ton patates ile Niğde, memleketimizin verimli patates yetiştirme alanlarından biridir.

Niğde İlinde bağlar da geniş yerler kaplar. Bağların yüzde yetmişi Nevşehir çevresinde yer almıştır. Bütün Niğde İlinde her yıl yüz yirmi bin ton üzüm elde edilir. Üzümün en az bulunduğu yer Ulukışla taraflarıdır. Niğde İli, ileride memleketin şarap istihsal eden başlıca köşelerinden biri olabilecektir.

İl içinde meyvalıklar da çoktur. Buralarda elma, armut, erik, ayva, kayısı bol mikdarda yetiştirilir. Yurdun her köşesinde aranan Niğde elmalarının satışiyle, İle her yıl yüz binlerce lira para girer.

Hayvan yetiştirme bakımından da Niğde İli önemli bir yer tutar. Buğün İl topraklarında yarım milyondan çok koyun, iki yüz kırk bin tiftik ve kıl keçisi,dokuz bin manda, yüz on beş bin sığır, elli bin at ve eşek vardır.

Niğde İlinin şehir ve kasabalarında ötedenberi yerleşmiş bir takım küçük sanatlar vardır. Bunlar arasında dericilik, debbağlık, halıcılık, dokumacılık, keçecilik, kunduracılık ve demirciliği söylemek mümkündür. Memleketimizin en zengin maden alanlarından birinin yakınında yer alan Niğde ilimizde, ileride madenle ilgili endüstrinin gelişmesi mümkündür. Zaten buralarda daha önce de ham demir işlenmiş ve Kayseri, hattâ Sıvasa gönderilmiştir. İleride bu alanda konservecilik, şarabcılık ve meyve üzerine kurulmuş türlü endüstrinin kolaylıkla gelişmesi beklenir. İl dahilinde, değirmencilik de gelişmiştir. Yalnız Bor çevresinde Çay suyundan faydalanarak işliyen otuz kadar değirmek saymak mümkündür.

Kayseri ile Adana gibi yurdun iki önemli ticaret ve endüstri merkezini birbirine bağlıyan demiryolu üzerinde Niğde ve Bor şehirleri, ticaret bakımından gittikçe daha canlı bir durum kazanmaktadır.

Bitek toprakları, güzel manzaraları, çeşidli yer şekilleri, yerüstü ve yeraltı zenginlikleri ile Niğde İli, ileride çok daha fazla gelişmeğe elverişli yurd köşelerimizden biridir. *(Dr. Reşat İzbırak)*

REALIZME (GERÇEKÇİLİK) — Bu kavramın kökünde real = gerçek kelimesi bulunmaktadır. Neyin gerçekliği iddia edildiğine göre kavram biribirinden ayrı iki mâna alır: 1) kavram realizmesi; 2) kısaca realizme.

1) Kavram realizmesi: Genel kavramlar tek şeyin varlığı dışında, bu varlıktan ayrı bir varlığa sahib midirler? Meselâ eti ile kanı ile, rengi, boyu, bütün güzellikleri ile karşımızda gördüğümüz şu tek atın varlığı dışında, soyur (mücerret) at kavramına da ayrı bir varlık atfetmeli miyiz? Yoksa bu gibi genel kavramlar, biricik var olan münferidi toplamak için kullandığımız bir nevi «ad» dan, bir nevi işaretten mi ibarettir? sorusu, düşünüş tarihi boyunca zihinleri çok meşgul etmiştir. Birinci noktainazarı tutanlara realist, ikincilere nominalist (sırası gelince yazacağımız bu kelimeye bakınız) derler.

Kavram realizmesi, türlü şekiller almıştır. En aşırı şeklini Eflâtun ve Eflâtuncularda görüyoruz. Bunlara göre, asıl gerçek olan idea'lardır (bugün genel kavramlar deriz). Münferit eşya, bu idea'ların birer donuk gölgesinden başka bir şey değildir. Görülüyor ki, şeylere asıl gerçekliği reddeden aşırı şeklinde, kavram realizmesi, idealizme (sırası gelince yazacağımız bu kelimeye bakınız) ile birdir.

Kavram realizmesi; daha mutedil bir şekil de alabilir; hem münferid eşyaya, hem genel kavrama, kendilerine göre bir gerçek atfeden Konseptüalist'ler, (Aristo, hattâ bir bakımdan Kant) bu nevidendirler.

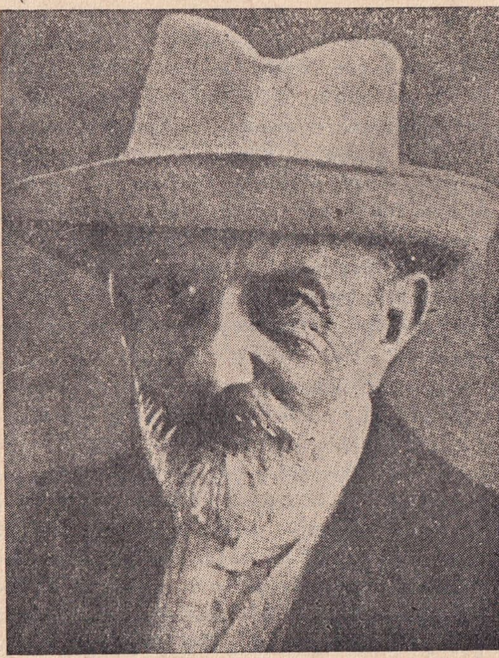
2) Sadece realizme; dış âlemin varlığını iddia eden felsefe öğretisi. Realizmenin türlü şekilleri, iki grupta toplanabilir. Safdil realizme, kritik realizme. a) Safdil realizme, bilim öncesi, tabiî bir durumdur; bu duruma göre, aralarında bulunduğumuz, üzerlerine tesir ettiğimiz, kendilerinden tesir aldığımız şeyler, vardırlar ve aşağı yukarı bize göründükleri gibidirler. Günlük hayatın realizmesi işte budur. Günlük hayatımızda duyularımızla bir takım algılar (idrakler) alırız. Bunların, birtakım şeylerden geldiğine inanır ve şeylerle algılar arasında tam bir eşlik olmamakla beraber büyük bir benzerlik olduğunu kabul ederiz. Meselâ biliriz ki görüş galatı vardır; biliriz ki bir şeye baktığımızda, onun görünüşü, perspektiv'e göre değişir. İşte böylece, birtakım bilim - öncesi tecrübelerle içinde bulunduğumuz dış âlemi algılarımızla doğrudan doğruya tanırız. Fakat bir ses işittiğimiz zaman buna tekabül eden şeyin dış âlemde birtakım titreşimler (ihtizazlar) olduğunu söyler söylemez, yâni tabiat bilimleri alanına giren bir mülâhazayı ileri sürer sürmez safdil realizmeyi terkedip kritik realizmeye geçmiş oluruz.

b) Kritik realizmenin köklerini psikoloji ile fizikte aramak doğru olur. Her iki bilim bize, algıların fizik ve fiziyoloji süreçlerinden (vetirelerinden) ileri geldiklerini öğretmektedir. Işığın kaynağından gönderilmesi, göze gelmesi, gözde fiziyoloji değişmeleri olması, bunların göz sinirleriyle merkez sinir sistemine götürülmesi ilh... gibi olan bu süreçler, vücude getirdikleri algılardan büsbütün başka nevidendirler ve algılar, var olan dış âlemin vasıflarından haber veren işaretlerdir. Demek ki kritik realizmeye göre şeyler vardır; fakat bize göründükleri, ses verdikleri, koktukları gibi değildirler. Bu ışıklara, renklere, kokulara, seslere, dış âlemdeki eşyanın birer vasfı tekabül etmektedir. «a» şeklinde de «b» şeklinde de realizme algılardan, dış âlemin varlığına geçmektedir. Bu adımı atmak salâhiyetini nereden buluyor? Realistler, buna felsefe bakımından türlü cevaplar vermişlerdir: Bazıları için, algıdan şeye geçiş, belirli bir olasılıkla (ihtimaliyetle) oluyor. Bazıları için de bu, bilim ile temellendirilmeyen bir metafizik ilkesidir. Bazıları için ise, dış âlemin varlığı, tecrübe ile temellendirilenin sınırını aşan, fakat hareket noktası olarak kullanılan bir anakavramdır.

Böylece realizme, bir yandan idealizme, öte yandan pozitivizme'nin (bu kelimeye bakınız: Aylık Ansiklopedi; sayfa 281) Berkeley'in anladığı mânada «varlık algılanmaktır» diyen şekliyle çatışmaktadır.

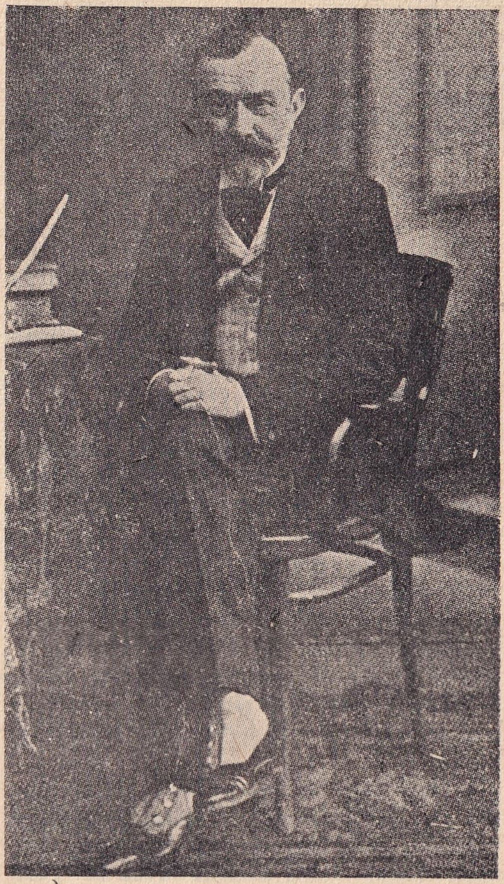
(Nusret Hızır)

TARHAN, ABDÜLHAK HÂMİD — (1852 - 1937) Tahran sefiri müverrih Hayrullah Efendinin ikinci oğludur. 5 şubat 1852 de büyükbabası Hekimbaşı Abdülhak Mollanın Bebek'teki yalısında doğdu. Beş yaşında Bebek'te mahalle mektebine verildi; biraz orada, biraz da Rumelihisar'ındaki Rüşdiyede okudu. Sonra meşhur Hoca Tahsin'le Nafıa Nezareti mümeyyizlerinden Bahettin Efendiden ve daha başka zatlardan ders almakla beraber Robert College'e devama başladı. 1862 de, ağabeyi Abdülhalik Nasuhi Bey ve hocası Tahsin Efendiyle birlikte Paris'e gönderildi. Ecole Nationale adlı hususî bir mektebe kaydedildi. Burada bir buçuk yıl kadar bulundu. O aralık Maarif Müsteşarı olan babası Hayrullah Efendi, Üniversite'yle diğer tahsil müesseselerini ve maarife aid usul ve nizamları tetkik için Paris'e gönderilmişti. Hayrullah Efendi dönüşte oğullarını da İstanbul'a getirdi. Şair gene Robert College'e devama başladı. Bir yandan da arabca ve farsça öğreniyordu. Az sonra Babıâli Terceme Odasına girdi. 1865 de babası Tahran'a elçi olunca beraber oraya gitti. Hocası Bahettin Efendi de birlikte idi. Hocasından

Abdülhak Hâmid Tarhan
Son resimlerinden biri

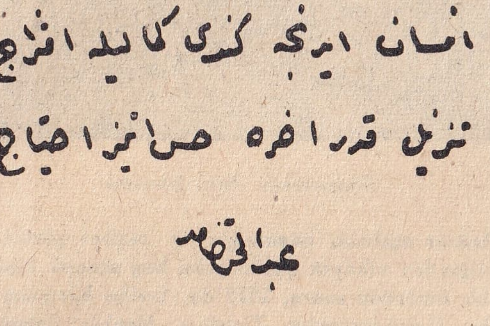
arabca, Sefaret Münşisi Mirzâ Hasan Şevket'ten farsça öğrenmeğe devam etti. İki yıl sonra Elçilik maiyet memurluğuna tayin edildi, fakat ayni yılda, 1867 de, babası ölüverdi. Hâmid İstanbula döndü. Eniştesi eski Şeyhülislâmlardan Sahib Mollanın delâletiyle o zaman Maliye Nazırı olan Şirvanizade Rüştü Paşa, Hâmidi 400 kuruş maaşla Maliye Mektubî Kalemine tayin etti. Az sonra oradan Şurayı Devlet ve Sadaret Mektubî Kalemlerine geçti. 1871 de Pirîzade ailesinden

Hâmidin 1910 da çekilmiş bir resmi

- Makber mülhimesi - Fatma Hanımla evlendi. 1876 da Paris Elçiliği ikinci kâtibliğiyle oraya gitti. İki buçuk yıl kaldıktan sonra izin alarak İstanbul'a geldi. Paris'te iken Nestren adlı meşhur eserini kaleme almış, ve orada bastırmıştı. Hâmid, eserinin mukaddimesinde bizzat söylediği gibi, Nestren'i Corneille'in Le Cid'ini tanzir yollu yazmıştı. Esas itibariyle, zulmü tel'in, hamiyet ve kahramanlığı tevkir eden eser, bittabi sarayı kuşkullandırdı. Henüz İstanbul'da bulunan şairin vazifesini lâğvetmek suretiyle azletmiş oldular. İki yıl açıkta kaldı. Zaruret başgösterdi. Bir aralık Belgrad, biraz sonra Berlin Elçilikleri kâtiblikleri teklif edildi. Hattâ tayini de yapıldı. Fakat gitmedi. O esnada ağabeyi Abdülhalik Nasuhi Bey Rize'de Mutasarrıftı. Hâmid onun yanına gitti. Bir müddet Rize'da kaldı. 1881 de Poti, biraz sonra Golos şehbenderliğine tayin edildi. 1883 te Bombay Başşehbenderi oldu. Hindistan'a gitti. Refikası Fatma Hanım da beraberdi. Hanımda daha önce verem ârazı görülmüştü. Hâmid, Bombay ikliminin refikasına iyi geleceğini ümid etti. Önceleri biraz iyileşir gibi olan kadıncağız, ağırlaşmağa başladı. Şair Hariciye Nazırlığına müracaat ederek izin istedi. Saray, Hâmidi İstanbul'dan uzakta tutmak istiyordu. Bir türlü cevab gelmedi. Hâmid nâçar kaldı, refikasını, çocuklarını aldı, vapura bindi, yola çıktı. Kadın son günlerini yaşıyordu. Hâmidin ağabeyi Nasuhi Bey, o aralık Beyrut valisiydi. Şair hastasiyle beraber oraya çıktı. Fatma Hanım orada öldü. Türk Edebiyatının en yüksek lirik eserlerinden biri olan Makberi şair burada yazdı. (1885).

1886 da Londra Elçiliği başkâtibliğine tayin edildi. 1890 da orada Nelly Cloower adında bir İngiliz kıziyle evlendi. Hâmid Londra'da Shakespeare'e meclûb oldu. Bu hevesle kaleme aldığı Finten ile Zeyneb'i bastırılmak için İstanbul'a gönderdi. Edebiyata mensub geçinen bir hafiye, Zeyneb piyesinin Osmanlı hanedanı aleyhinde yazılmış olduğuna dair bir jurnal verdi. Her iki eserin basımı menedildi. Hâmid de işinden çıkarılarak İstanbul'a çağırıldı. Jurnalın bir tezvirden ibaret olduğu anlaşıldı. Hâmid, şimden sonra böyle eserler yazmamak tenbihiyle, rütbe ve maaşı arttırılarak Elçilik İkinci Müsteşarı unvaniyle tekrar Londra'ya

Hâmidin eski harflerle elyazısı ve imzası

gönderildi. Şair artık bir şey neşredemiyordu. 1895 de La Haye Elçisi oldu. İki buçuk yıl sonra Birinci Müsteşar unvanı ve Orta Elçi maaşiyle tekrar Londra'ya tayin edildi. İkinci meşrutiyetin ilânından biraz önce Madrid Elçiliğine terfii tasavvur olundu, fakat Tarık piyesinde Endülüs Arablarının kahramanlığını övdüğü düşünülerek, bu tayinin diplomasi nezaketine uygun düşmiyeceği neticesine varıldı, vazgeçildi. Hâmid İstanbulda mezun bulunuyordu. Büyük Elçi maaşı ve Orta Elçi sıfatiyle Brüksel'e tayin olundu. O aralık meşrutiyet ilân edildi (1908).

Sadrazam Kâmil Paşa, Brüksel'e gitmekten vazgeçerek İstanbul'da kalmasını tavsiye ve Maarif Nazırlığını teklif etti. Hâmid, refikası Nelly Hanımın rahatsızlığı sebebiyle kabul etmedi, Brüksel'e gitti. O zaman Hariciye Nazırı olan, eski Sadrazam Tevfik Paşa Tahran Büyük Elçiliğini teklif ettiyse de şair Brüksel'de kalmağı muvafık gördü. Kâmil Paşanın son Sadrazamlığında «rütbe ve memuriyetine uyamıyacak» hareketlerde bulunduğu bahanesiyle azledildi, (1912) Hâmid bir müddet Avrupa'da kaldı. Zarurete düştü. İstanbul'a geldi. Âyan Âzalığına tayin edildi, daha sonra Reis Vekilliğine seçildi.

Osmanlı Hükûmetinin indirası üzerine bittabi Âyan Meclisi de ortadan kalkınca Hâmid tekrar açıkta kalmış oldu. Bir müddet Avrupa'da dolaştı. İstanbul'a döndü. Millî Hükûmetimiz kendisine «Vatan hizmeti» tertibinden maaş bağladı. Belediye de ev kirasını temin etti. 1927 de İstanbul Milletvekili oldu. 13 nisan 1937 de vefat etti. Millî cenaze töreni tertib edildi, Zincirlikuyudaki Asrî Mezarlığa gömüldü.

Brüksel'de Elçi iken ikinci refikası Nelly Hanım öldü. Orada tanıştığı Lucienne Hanımla sonradan evlendi. Ölünceye kadar beraber yaşadılar.

Hâmid, edebiyatımızın Avrupalılaşmasında birinci rolü oynamış, büyük ve velûd bir şairdir. Kendisinin alçak gönüllülükle inkârına rağmen, edebî kültürü kuvvetlidir. Henüz çocuk denecek yaşta babasiyle Tahran'da bulunduğu sırada, Sâdi, Hafız Kaâni, Şevket gibi büyük İran şairlerinin eserlerini okumuş, kendi ifadesine göre ilk edebî zevki İran edebiyatından almıştır. Öyle ki bizim şairlerimizi bile daha sonra tanımıştır. Muahharen bilhassa Fransa'da ve İngiltere'de bulunurken bu iki memleket dilini ilerletmiş, Fransız edebiyatından en çok Corneille'i, Racine'i, Voltaire'i, Lamartine'i, Hugo'yu, Musset'yi, İngiliz edebiyatından büyük şairlerin pek çoğunu, bilhassa Shakespeare'i okumuş ve incelemiştir. Hâmid'de bir yandan şark mistisismi sezildiği gibi bir yandan da Shakespeare'in, Corneille'in, Hugo'nun mesud tesirleri, birbirine karışmış bir halde görülür. Zaten böyle olmamış olsaydı, bütün şahsî kabiliyetine rağmen, o, yeni edebiyatın başına geçemez, Türk edebiyatında bir «étape : merhale» olamazdı.

Hâmid'in en şahsî eseri Makber'dir. Ancak, Makber, sadece bir mersiye değildir. Mersiye, basit bir tarife göre, bir ölüm karşısında bir şairin döktüğü gözyaşları demektir. Makber'de böyle bir hassadan daha başka şeyler vardır. O, Hâmid'in bütün dimağı mesabesindedir. Makber, esasen yaradılışında filozof bir benliğin, ölüm karşısında geçirdiği bir buhrandır. Şair bu eserde ölen zevcesine sadece ağlamamış, belki daha ziyade ölümü, ölüm denilen tabiî hâdiseyi izah etmek istemiş, izah eder görünmüş, sonra bunun mümkün olamıyacağına kaani olarak şaşırmış, hayatın bu karanlık muamması müvacehesinde isyan etmiş, tevekkül göstermiş, meyus olmuş, hattâ ölen zevcesine karşı haykırmıştır. Makber, kuru bir felsefe kitabı değil, ruhun temevvüçlerini gösteren canlı bir heyecan muhassalası, büyük filozof Bergson'un tâbirine göre vicdanın tam «donnée immediate: vasıtasız mûtâ» larıdır. Hâmid, şair bir mütefekkirdir. Ruhun ince ânâtını, zihnin kuru müdahalesinden masun tutarak gösterebilmiştir. Makber, düşünen bir dimağın sezişlerini serbestçe, hattâ fesahatçilerin nazarında iksara uğratarak, hele bazan zihnî mantığı altüst ederek, olduğu gibi takrir eder. Hâmid'in bu noktada gösterdiği samimiyeti Türk edebiyatı içinde ancak Fuzuli'de ve büyük halk şairimiz Yunus'ta bulabiliriz.

Hâmid çalışma odasında

Makber, tefekkür ve tahassüsün o zamana kadar o derece emsalsiz ve yeni bir ifade tarzı idi ki muasırlarından pek çoğunca anlaşılamamış, ve Türk edebiyatında bir şaheser olduğu halde «deli saçması» bile telâkki edilmiştir.

Hâmid, Makber mübdii olmak haysiyetiyle pek büyük bir şair olduğu gibi edebiyatımıza getirdiği janrlar bakımından da bir inkilâbcıdır. Frenklerin bucolique de dedikleri pastoral şiir Hâmid'in Sahrâ'siyle edebiyatımıza girmiştir. Bu nev'in gayesi, kırların, köylerin, tarlaların güzelliklerini tersim etmektir. Divan edebiyatında pastoral şiir yoktur. Ekseriya, kasidelerin başında rastlanan ve tabiatı tasvir eder gibi görünen Behariye, Şitaiye gibi şeyler, pastoral bir gaye ile kaleme alınmış değildir. Medhü senası kast olunan bir adamın meziyetlerine girişmek için bu edebiyatın umumî umdesi olan, kelime oyunlarına müstenid mücerred şeylerdir. Nitekim bu kısmın adı «girizgâh» tır. Divan edebiyatının ekser kaidelerini kırıp aşan Nedim bir dereceye kadar istisna edilirse, bu edebiyata mensub şairlerde müşahhas tabiat tasviri bulunamaz. Hele gayesi pastoral olan şiir yoktur. İşte bu noktadan Hâmid, esasen ilk bir deneme olduğu için pek kuvvetli bir manzume olmamakla beraber, Sahrâ'siyle şiirimizde yeni bir ufuk açmıştır.

Bizi modern Avrupalı hayata kavuşturmıya çabalıyan, siyasî Tanzimattır. Tanzimattan sonradır ki dramatik nev'e girebilecek eserler görünmiye başlamıştır. İlk dramatik eser, Şinasi'nin Terceman-ı Ahval'de tefrika ettiği bir perdelik Şair Evlenmesi adlı basit komedisidir. Sonra Kemal'in eserleri meydana gelmiştir. Fakat dramatik nev'in manzum ve mensur -bilhassa manzum- en güzel nümunelerini veren Abdülhak Hâmid oldu. Hâmid kaide tanımaz, ruhan romantik bir şair olduğu için Corneilleden istifade ederek yazdığı dramlarında bile klâsik trajedinin kaidelerine asla riayet etmediği gibi bütün hayatınca hiçbir anane ve usulü devam ettirmemiştir: aruzla, heceyle, kafiyeli, kafiyesiz şiirler yazdığı gibi aruza, heceye uymaz manzumeler de kaleme almıştır. Hâmid'e «tezad şairi» denir; fakat bu tezad kelime oyunlarına dayanan bir hüner kadrosu içine alınamaz. Hâmid'in tezadı yukarıda da temas ettiğimiz gibi engin bir ruhun birbirine uymaz tefekkür ve tahassüs dalgalarının kelime ve mısra haline girmiş tezahürleridir. İntuition denilen dâhiyane ruh kuvvetini, edebiyatımızda en çok onun şiirlerinde sezeriz. Ondaki nazım kusurları bile onun bu kuvvetiyle en iyi izah edilebilir.

Hâmid son eşi bayan Lüsyen'le

Eserleri: Hâmid, velûd bir şairdir. İlk matbu eseri Maceray-i Aşk'tır. Bu, mensur bir piyes hükmündedir. Kitab şeklinde meydana konduğu zaman Hâmid, yirmi bir yaşında idi (1873). Son matbu eseri manzum Hâkan piyesidir. İntişar ettiği tarihte şair

Hâmidin bayan Lüsyen'le diğer bir resmi

seksen bir yaşını dolduruyordu (1934). Bu ikisinin arasında onun kırka yakın kalem mahsulü vardır ki bir kısmı Divaneliklerim, Sahrâ, Garam, Bir Sefilenin Hasbıhali (eski adı

Kahbe), Bunlar Odur, Makber, Ölü, Hacle, Validem, İlham-ı Vatan, Tayıflar Geçidi, Yadigâr-ı Harb, Yabancı Dostlar gibi bazılarının arasına nesir de karıştırılmış şiir mecmualarıdır. Bir kısmı, Sabr-ü Sebat, İçli Kız, Duhter-i Hindû, Nazife, Sardanapal, Nestren, Liberte, Tarık, Tezer, Eşber, İbn-i Musa, Zeyneb, Finten, İlhan, Turhan, Abdullah-üs-Sagir gibi kimi manzum, kimi mensur, kimi karışık piyeslerdir. Hâmid'in şimdiye kadar basılamamış eserleri de vardır: Hep veya Hiç, Cünun-ı Aşk, Kanunî'nin Vicdan Azabı. Bu sonuncuyu ölümüne yakın tamamlamıştır. Gene son yıllarında yazdığı Şair-i Gazub unvanlı uzun bir manzumesi vardır ki ölümünden sonra Türklük mecmuasında intişar etmiştir (1939).

Kısa bibliyografya: Hâmid hakkında pek çok yazılar yazılmıştır. Bunlar arasında, Brüksel Elçiliğinden azli üzerine Türk Yurdu Mecmuasının çıkardığı Hâmid nüshası 1912, şair hakkında birçok edib ve muharrirlerin makalelerini ve mütalâalarını ihtiva ettiği için kayde değer bir vesikadır. Bundan başka Millî Mecmua adlı risalenin Hâmid'e tahsis ettiği 32 nci sayısında bilhassa Şair ve Lucienne Hanımla yapılan mülâkatta dikkate değer bazı noktalar vardır. Şu eserler de hatırlanmalıdır: Rıza Tevfik; Abdülhak Hâmid ve Mülâhazat-ı Felsefiyesi. Ruşen Eşref Ünaydın; Diyorlar ki. Mahmud Kemal İnal; Son Asır Türk Şairleri. Sadeddin Nüzhet Ergun; Türk Şairleri. Abdülhak Hâmid; Mektablar, iki cild. Abdülhak Hâmid; Hatırat, 28 ocak 1340 tan 26 haziran 1340 a kadar, İkdam Gazetesinde. İslâm ve İnönü Ansiklopedilerinde Hâmid maddeleri.

(Prof. Ali Canib Yöntem)

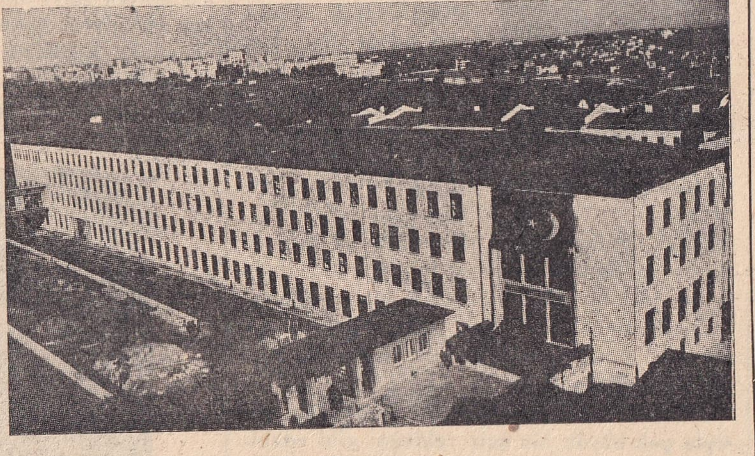
TEKNİK ÜNİVERSİTE — İstanbuldaki «Yüksek Mühendis Okulu», Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilmiş özel bir kanunun icabı olarak «Teknik Üniversite» ye çevrilmiş; bu «Teknik Üniversite», daha geniş teşkilât ve eski okula eklenen yeni binalarla 1944 te açılmıştır.

Bu vesileyle, teknik öğretim tarihimizi gözden geçirmek ve bu tarihin son safhalarına giren «Yüksek Mühendis Okulu» ve «Teknik Üniversite» hakkında malûmat vermek yerinde olur.

Başlangıç: Bizde teknik öğretimin başlangıcını bulmak için dört yüz yıl kadar gerilere dönmek gerektir. Dünyanın birçok memleketlerinde teknik öğretimin başlangıcına bile varılmadığı yıllarda Türkiye'de «Darülhendese» ve «Hendesehane» açmak gibi teşebbüslerde bulunulmuştur. Ne yazık ki bu teşebbüsler, her defasında, başlangıç devresinden ileri gidememiş ve yurdumuz Onsekizinci Yüzyıl sonlarına kadar teknik öğretimden mahrum kalmıştır.

Hendesehane: Teknik öğretim alanında az çok müsbet ilk teşebbüs, Birinci Mahmud'a aiddir. Bu padişah orduya teknik eleman yetiştirmek üzere 1734 te Üsküdar'da Toptaşı'nda «Hendesehane» adında bir mekteb açarak öğretmenliğine riyaziye bilginlerinden Mehmed Said Efendiyi tayin etmiştir. Fakat yeniçeriler bu mektebe kendi aleyhlerine bir hareketin başlangıcı göziyle baktıklarından, talebenin Üçüncü Ahmed zamanında olduğu gibi yeniçerilerin hücumuna uğramasından korkan Birinci Mahmud mektebi iki sene geçmeden kapatmış ve talebesini dağıtmıştır. Üçüncü Mustafa, 1759 da, bu talebeden sağ kalanlarla ölenlerin oğullarını toplıyarak bunlara Sütlüce'de bir evde gizlice ders verdirmeğe başlamış, fakat bu teşebbüs de devamlı olamamıştır.

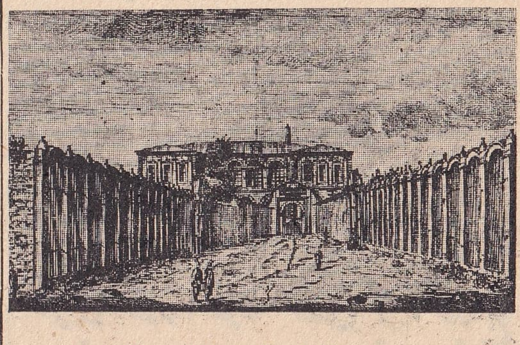
Mühendishanei Fününu Berriyei Hümayun: Yukarıdaki neticesiz ve semeresiz teşebbüslerden sonra, Türkiyede mühendislik tahsilinin asıl ve hakikî öncüsü sayılabilecek zat, Üçüncü Selim'dir. Gerçekten Üçüncü Selim devrinde ve 1795 te kurulan «Mühendishanei Fününu Berriyei Hümayun» u, bugünkü «Teknik Üniversite»ye kadar atılmış olan adımların ilki saymak yanlış olmaz. Bununla beraber, Mühendishane'de tahsil imkânını bulanlar pek az ve oradan yetişen mühendisler sayısı, memleketin hele o zamanki genişliğine ve ihtiyaçlarına nisbetle hiç gibiydi. Zira Mühendishanenin başlangıçtaki öğretim şekli, bugünün ileri okullarının hiçbirininkine uymıyan bir tarzdı. Kırım'lı Büyük Hüseyin Rıfkı Efendi ve meşhur Hoca İshak Efendi gibi âlimlerin ders verdikleri ve idare ettikleri bu mekteb, dört sınıf üzerine kurulmuştu. Talebe kadrosunun seksen olarak tesbit edilmiş bulunmasına rağmen önceleri ve uzun zaman kırk ve ancak İkinci Mahmud devrinde yüz kişilik bir kadro ile çalışan mektebde talebe; dört sınıfın her birinde en az ikişer sene okur, daha yüksek sınıfa ancak orada bir münhal olduğu zaman geçer, öğretmen yardımcılığında bir yer açılıncıya kadar mezun olamıyarak talebe sıfatını muhafaza ettiği için de yerine başka talebe alınamazdı. Hattâ talebeden orduda ve vilâyetlerdeki teknik işlerde çalışmasına lüzum gösterilenler bu işlerinin sonunda sınıflarına döner ve talebe kadrosundaki yerini alırdı. İşte bu tarzda bir mekteb olan Mühendishane; 1842 de bir inkılâb geçirmiş ve mühendis, topçu ve istihkâm sınıflarına ayrılarak zamanına göre modern

Teknik Üniversite binası

öğretim usulleri ile çalışmağa başlanmıştır. Fakat mühendislik şubesi ancak yirmi altı askerî mühendis yetiştirdikten sonra 1861 de lâğvedilmiştir.

Galatasaray'ın Turuk-u Meabir Kısmı: 1874 te, teknik öğretim için yeni bir devre açılmak istenmiş ve Galatasaray mektebinde «Turuk-u Meabir Şubesi» adı altında bir mühendislik kısmı kurulmuştur. Tedrisatı bir iki Fransız mühendisle mülga Mühendishane'den yetişmiş birkaç muallim tarafından idare edilen bu şube, dört sınıf üzerine kurulmuştu. 1878 yıllığına göre kırk üç talebesi olduğu anlaşılan bu Turuk-u Meabir Şubesinden mezun olanların iyi derecelilerine «Doktor» ve basit bir imtihan geçirenlerine de «Kondüktör« unvanı verilecekti. Bir aralık, bütçe darlığı yüzünden, birinci sınıftan gayri sınıflar lâğvedilmiş ve 1877 de

Mühendishanei Berrii Hümayun

tekrar açılmak istenmişse de rağbet görmediğinden nihayet bütün şube beş senelik kısa bir ömürden sonra, 1879 da tarihe karışmıştır. Galatasaray'ın Turuk-u Meabir Şubesi talebesinden bazılarının mühendislik yaptıkları biliniyorsa da bunların tam tahsil görüp görmediklerini ve bu şubenin mezun vermişse kaç kişi olduğunu tesbite imkân bulunamamıştır.

Hendesei Mülkiye Mektebi: Saltanat devrinin, teknik alanında modern öğretime doğru yaptığı en esaslı hamle, İkinci Abdülhamid devri Nafıa Nazırlarından Hasan Fehmi Paşanın teşebbüsiyle ve sivil mühendis yetiştirmek maksadiyle, 1883 yazında, «Hendesei Mülkiye» mektebinin açılması olmuştur.

Bu mekteb, her halde eldeki öğretmenlerden faydalanılmak için olacak, o zaman yalnız topçu ve istihkâm kısımları kalmış bulunan Mühendishane'nin yanıbaşında ve aynı askerî idare altında kurulmuştur. Galatasaray'ın Turuk-u Meabir Kısmı için olduğu gibi Hendesei Mülkiye'ye de başlangıçta talebe bulmak güç olmuş ve mektebin açılmasından üç ay sonra yirmi beş talebeyle derslere başlanmıştır. Daha sonraları mektebin talebe sayısı yüz beşi bulmuşsa da bu kadro Meşrutiyetin ilânına kadar en ufak bir gelişme göstermemiştir. Meşrutiyetle birlikte talebe kadrosunda ümid verici bir gelişme başlamakla beraber birbirini takib eden harblerde talebenin askerî vazifelerine çağırılması, hele Mütareke yıllarında mektebin, her barındığı binanın işgal edilerek, İstanbul'un bir köşesinden başka bir köşesine atılması, bu sayıyı yetmiş beşe kadar düşürmüştür. Talebe sayısı ancak memlekette Millî Hükûmetin kurulmasından sonra ve Cumhuriyetin ilânındanberi her yıl biraz daha genişlemiş ve 1944 - 45 ders yılında 900 ü bulmuştur.

İlk kuruluşundan 1928 yılına kadar yalnız inşaat mühendisi ve mimar yetiştiren mekteb, yedi senelik öğretim programı üzerine kurulmuştu. İhzarî mahiyette olan birinci sınıf Meşrutiyetin ilânından sonra kaldırılarak öğretim müddeti altı seneye indirilmiştir.

Birinci Dünya Harbinde ve hele Mütareke yıllarında epeyce sarsılarak ancak Nafıa Nezareti erkânından birkaç hamiyetli zatın ve öğretim unsurlarından birkaç gayretli profesörün şahsî teşebbüs ve himme-

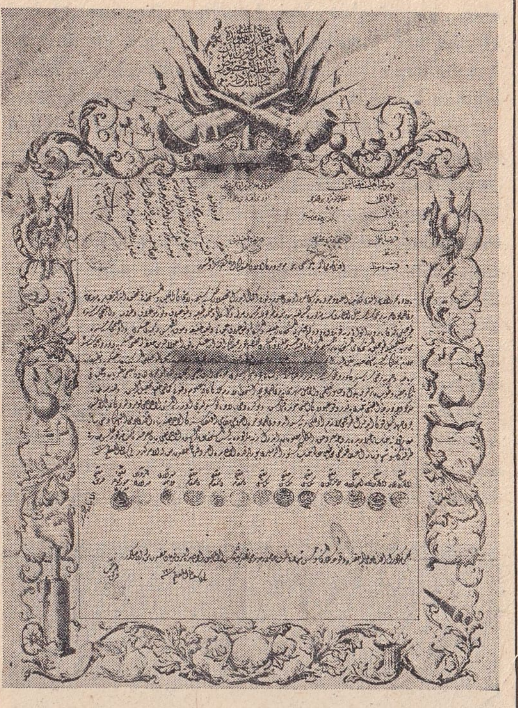
tiyle ayakta kalabilen mekteb; Cumhuriyetin ilânından sonra sahibsizlikten ve göçebelikten kurtulmuş ve Gümüşsuyu Kışlasına yerleşmiştir. Genç Cumhuriyet Hükûmeti bu eski kışlanın koğuşlarından birer dersane, mutfaklarından birer lâboratuvar yaratmak için hiçbir fedakârlıktan geri kalmamıştır. Aynı zamanda muallim ve talebe kadrosu genişletilmiş, o zamana kadar yalnız nazarî olarak yapılan öğretim, lâboratuvar tatbikatiyle kuvvetlendirilmiş, mektebde kütübhane ve matbaa kurulmasına doğru ilk adımlar atılmıştır.

Y ü k s e k M ü h e n d i s (M e k t e b i) O k u l u : Hendesei Mülkiye veya Mühendis Mektebi 1928 reformunda «Yüksek Mühendis Mektebi» ve dil devrimi sıralarında «Yüksek Mühendis Okulu» adlarını aldı. Reformda, muhtelif mühendislik mesleklerinde şubelere ayrılarak programları bu teşkilâta göre ıslah edildi ve 1941 senesine kadar Nafıa Bakanlığına ve o seneden itibaren Maarif Bakanlığına bağlı olarak idare edilen okulda yol, su, mimarî şubelerinden başka makine, elektrik, tayyare, muhabere ve nihayet gemi inşaatı şubeleri açıldı; lâboratuvar, enstitü ve dersane ihtiyaçlarını karşılamak üzere de büyük ölçüde tevsiat işlerine girişildi. Bu suretle Yüksek Mühendis Okulu; daha geniş teşkilâtla Yüksek Üniversiteye münkalib oluncıya kadar, herbirinde yetmiş seksen talebeye ayrı ayrı tatbikat ve tecrübe yapmak imkânları veren bir fizik, bir kimya, bir jeoloji, iki makine, iki elektrik, bir malzeme, bir su, bir muhabere lâboratuvarı ile bir de küçük atölyeye malik bulunmaktaydı. Bununla beraber Teknik Üniversiteye hazırlık olmak üzere yeniden iki buçuk milyon lira sarfiyle modern makine ve elektrik lâboratuvarlarını, muhtelif enstitüleri, üç yüz talebe alacak bir anfiyi, müteaddid dersaneleri, bir kütübhane, bir matbaa ve bir de kapalı jimnastik salonunu içine alacak şekilde yeni binalarla binanın genişletilmesine devam edildi.

Okulda öğretim gene altı senelik bir programa dayanmakta idi. Okul, 1883 te «Hendesei Mülkiye» adı altında kuruluşunun altmışıncı yılını 1943 te kutladı ve bir yıl sonra yerini «Teknik Üniversite» ye bıraktı.

A l t m ı ş b i r y ı l ı n m e z u n l a r ı : Yukarıda işaret ettiğimiz altmış bir yıl içinde mezun olan mühendis ve yüksek mühendislerin sayısı bin yüz yetmiş sekizdir. Bunlardan iki yüz otuz mühendis okulun kuruluşundan Meşrutiyete kadar geçen 25 senede, iki yüz iki mühendis Meşrutiyetten Cumhuriyete kadar geçen 15 senede mezun olmuşlardır. Cumhuriyet devrine tesadüf eden 21 sene zarfında diploma alan yüksek mühendislerin sayısı ise yedi yüz kırk altıdır. Cumhuriyetin ilânında okulun yirmi beşi geçmiyen öğretmen sayısı 1944 te yüz yirmi beşi bulmuştur.

T e k n i k Ü n i v e r s i t e : Büyük Millet Meclisinin son zamanlarda kabul ettiği kanunla Yüksek Mühendis Okulu «İstanbul Teknik Üniversitesi» olarak teşkilâtlandırılmıştır. Okulun Ü n i v e r s i t e h a l i n e s o k u l m a s ı n d a n m a k s a d ; muhtelif mühendislik şubelerine aid öğretim için birbirinden müstakil fakülteler kurarak her fakültenin kendi ihtiyacına göre inkişafını sağlamak, müesseseyi yurdumuzun tekniğe dayanan işleriyle daha yakından ilgilendirmek, onun dışarıdaki teknik âlemle olan temasını arttırmak, lâboratuvarlarında araştırmalar yapmak ve doktora çalışmaları yaptırmaktır. Bu gaye ile T e k n i k Ü n i v e r s i t e ş u d ö r t f a k ü l t e y e a y r ı l m ı ş t ı r : 1 — Yol ve demiryolu mühendisliği, su mühendisliği ve yapılar şubelerini içine alan İnşaat Fakültesi, 2 — Mimarî Fakültesi,

Bir mühendishanei Berrii Hümayun şahadetnamesi (1883)

3 — Umumî makine mühendisliği, tayyare inşaatı, gemi inşaatı şubelerini içine alan Makine Fakültesi, 4 — Kuvvetli cereyanlar ve zayıf cereyanlar şubelerini içine alan Elektrik Fakültesi.

Bütün fakültelerde öğretim programı on sömestr üzerine tanzim edilmiştir. Makine ve Elektrik fakülteleri öğrencileri bir sömestr müddetle sanat enstitüleri atölyelerinde amelî staja tâbi tutulurlar ve stajlarının ikinci kısmını yaz tatillerinde ikmal ederler. İnşaat ve Mimarî fakülteleri öğrencileri de tatil zamanlarında inşaat şantiyelerinde ve yapı usta okullarında staj görürler.

(S. G. I)

TİMUR — (1336-1405) «Timurlenk veya Aksak Timur» Türkistanın yetiştirdiği cihangirlerin sonuncusudur. 1336 senesi 9 nisanında, Türk takvimine göre sıçan yılında doğmuştur. Dünyaya geldiği yer, Keş şehri civarında bu gün «Mevlûthane» ismiyle maruf olan, Hoca Ilgar adlı kasabadır. Babası Semerkand'ın cenubundaki otlaklarda yaşıyan dört ulustan biri olan Barlas kabilesinin reisi Taragay'dır. Annesi garbî Çağatay ulusu emîrlerinden birinin kızı Tekin Hatundur. Timur'un ailesi, cedlerinin Cengiz Han soyundan indiğini iddia etmekte ve bunların Semerkand'daki mezar kitabelerinde cedlerini şu şekilde sıralamaktadır: «Tümene Han, Kaçulay, Irgancı Barula, Karaçar Noyan, İçil Noyan, Ilangır, Birgil, Taragay, Timur». Tümene Han'la Cengizin nesebi birleşmektedir. Barthold, Türkistan adlı eserinde Timur'un son Çağatay devleti karışıklığından istifade eden bir eşkiya reisi olduğunu ve bu nesebin uydurma bulunduğunu söylemekle ve d'Ohsson ise Karaçar Noyan'ın efsanevî bir şahıs olduğunu iddia etmekle hata etmişlerdir. Zira; Reşideddin'in tarihinde Karaçar Noyan ile İçil Noyan kaydedilmişlerdir ki Çağatay Han'ın emrindeki dört emîrden birincisi olarak Barlas âşiretinden Karaçar kaydedilmektedir. Bu zat, bu ulusun Beyi olarak söylenmektedir. Bunun gibi İçil Noyan da Çağatay'ın ikinci emîri olarak kabul edilir. Timur'un babası hakkında da ayni ihtilâf mevcuddur. İbn Arabşah, Timur'un babasını bir serseri veya bir dikici olarak kaydetmiştir. Muhtelif rivayetler arasında en doğrusu Taragay'ın Herat Emîri Emîr Hüseyin'in Yüzbaşısı olduğudur. Doğuşunu muhtelif rivayetlerle izah eden efsanevî rivayete göre Timur, Cengiz gibi eli kanlı olarak doğmuştur. Çocukluğunu harb oyunları ile geçiren Timur'un gençliği, melfuzatında anlattığı gibi, daimî bir mücadele ve faaliyet halinde geçmiştir. Kabilenin riyasetini amcası Hacı Barlas'a bırakan babasının çok zaruret içinde bulunduğunu gören Timur, genç yaşında hayatını kazanmanın çaresine bakmış, tam bir Kırgız gibi atı ve kılıcı ile kendisine yeni bir hayat aramıştır. Birçok müverrihler Timur'un bu zamanda maiyetindeki bazı arkadaşlarile birçok vurgunlar vurduğunu hattâ bir seferinde bir ağıldan koyun alırken yaralanarak topal kaldığını söylerler. Bu zamanda Çağataylar idaresinde bulunan Maveraünnehir'de tam bir anarşi hüküm sürüyordu. Bu yüzden gezginci kabileler, yerli uluslar birbirleriyle vuruşuyorlar, Türkmenler şehirlerle köylerin aralarını kesiyorlardı. Bu arada Barlas kabilesinin başında bulunan Emîr Kazgan, Çağataylara isyan ile şark ve garb kervanlarının kavuştuğu Semerkand şehrine yerleşmişti (1346). Asayişi nisbeten temin eden Kazgan'ın maiyetine giren Timur, Emîr Kazgan'ın bir suikasd neticesinde öldürülmesi üzerine yerine geçen oğlu zamanındaki dahilî mücadelelerde Herat Emîri Hüseyin'in yanına gitmiştir. Emîr Hüseyin'in teveccühünü kazanan Timur, bu zatın hemşiresi Turhan'ı nikâhla almıştır (1363). Fakat bir müddet sonra kayınbiraderiyle arası açılmış ve bu suretle açılan mücadele, Emîr Hüseyin'in katli ve Belh şehrinin Timur'un idaresine geçmesile neticelenmiştir. Timur'un ilk zaferi bu olmuştur. Emîr Hüseyin'in en iyi şehirlerinden bulunan Belh, eski bir medeniyet merkezi bulunuyor, zengin mabedleri, geniş caddeleri ile Timur askerlerinin gözlerini kamaştırıyordu. Buradan sonra giderek Semerkand'ı zapteden Timur, kendini Emîr ilân etmiş (1369), ve yerli ananelere riayet ederek hiçbir zaman Han unvanını almamıştır. Bu unvanı Cengiz oğullarından Ogeday Kaan oğullarından Suyurgatmış'a vermiştir. Hutbeyi de bunun namına okutmuştur. Hakikatte ise bütün nüfuz Timur'un elinde bulunmaktaydı. Bunun ölümünden sonra Timur tarafından Han ilân edilen oğlu Sultan Mahmud ise Timur'un maiyetinde bir tümen kumandanı olarak bütün seferlerine iştirak etmiştir. Timur bu müddet zarfında kendi ismine Gürgân, Emîrikebir lâkabını almıştır. Türkçede Bey unvanını muhafaza etmiş, daha sonra da Uluğ Beye çevirmiştir. Edibler ise kendisine cihangir hükümdarlara verilmekte olan Sahibkırân unvanını vermişlerdir.

Timur böylece Semerkand'a yerleşince, Cengiz yasasını yeniden dirilterek muntazam bir devlet teşkilâtı kurmuş, emareti ellerinden aldığı Çağatay ulusunun gönlünü almak maksadiyle de onları kendi has askerleri arasına sokmuş ve oymaklarını da her türlü vergiden muaf kılmıştır. Timur'un istilâ plânları evvelce düşünülmüş ve iyi hazırlanmıştı. Timur'un muallem ordusu evvelâ, Harzem ülkesini fethile buranın sanatkârlarını Keş şehrine götürmüşlerdir. Horasan kıta-

sındaki muharebe ise Kert hanedanının Heratta biriktirmiş olduğu hazinelerin Semerkand'a nakledilmesiyle neticelenmiştir. Bundan sonraki harb silsilesi Horasan şehirlerinin sıra ile zaptedilmesi ve İrandaki Muzaffer hanedanı ve İlhanilerin bakayası olan devletler üzerine açılan muharebe ve kazanılan bir sürü muvaffakıyet olmuştur. Muzaffer hanedanından Şah Şuca, Timur'a inkiyad ile kıymetli hediyeler göndermişti; Celâyır devleti Hükümdarı Sultan Ahmed ise Bağdada ilticaya mecbur kalınca, İranın Sultaniye, Tebriz, Nahçıvan gibi şehirleri; Gürcüstanın başkenti Tiflis zaptedilmiştir. Timur, bu muvaffakıyetlerini eski bir Türk ananesine göre bir sürgün avıyla tesid etmiştir. Karabağ Sahrasında ordugâhını kuran Timur'un huzuruna, Gürcistan Prensi ile Şirvan Hükümdarı bizzat gelerek hediyelerini takdim etmişlerdir. Van havalisinde bulunan Türkmenlerden Karakoyunlu ulusu, Timur'a inkiyad etmeği istemediklerinden müdafaaya hazırlandılar. Bunun neticesidir ki Türkistan askeri, Çağatay ulusu, Türk oymakları Muş ovalarına yayılarak birçok şehirleri zapt ile yağmaladılar. Bu zamana kadar kapılarını kimseye açmıyan Van kalesi zorla alındı. Bütün bu olayları gören Erzincan Hâkimi Mutahharten Timur'a inkiyad lüzumunu görmüş, Timur da kendisine iyi muamele etmiştir. Bu seferden birçok ganimetle dönen Timur, yolda Muzaffer oğullarından Şah Şüca'ın ölümiyle kopan «Ali Kocapa» isyanını haber alınca, şiddetle geri dönmüş, isyan eden İsfahan şehrini pek şiddetli bir şekilde tedib etmiştir ki bu cezadan ancak şehrin uleması ile sanat erbabı kurtulabilmiştir. Bunun üzerine bütün İran Timur'un ayakları altına serildiği gibi, Kirman, Yezd Beyleri, Lûristan Atabeyleri Timur'un ayağına kapanmışlardır.

Bu olaylar sırasında tekrar isyan eden Harzem Emîri üzerine yürüyen Timur, birçok şehirleri yıktırıp yerlerini tarla yapmış, ahalisini Semerkand'a sürmüştür. Timur, evvelce kendisine yardım ederek Altınordu tahtına oturttuğu Toktamış'ın kendi üzerine yürüyeceğini anlayınca, kendisi daha evvel harekete karar vererek, 1390 senesi ocağında hareketle Seyhun ırmağı kenarına gelmiş, burada vukua gelen ufak bir musademeden sonra, Toktamış'ı müthiş bir hezimete uğratmıştır. Toktamış maiyetinde Cengiz Han neslinden birçok Noyanlar olduğu halde firar etmiştir. Bu muzafferiyet Timur'a bütün Cenubî Rusya ovalarını, Tataristan bozkırlarını açmıştır. Bu seferden pek çok ganimetle dönen Timur, Semerkand'a bir zafer şenliğiyle girmiştir. Ertesi sene başlıyan yeni bir sefer beş sene sürmüştür ki bu, çok kanlı bir şekilde kapanmıştır. Bilhassa İsmaililerin son yakalarını imha ettiği gibi Muzaffer oğullarından Şah Mansur ile olan muharebeleri pek şiddetli olmuştur. Bir seferinde Timur, Mansur tarafından öldürülmek tehlikesine maruz kalmıştır. Bu muharebeleri müteakıb Timur, Ahmed Celâyırı'nin arkasından Bağdad'a kadar giderek, şehre girmiş ve onu Mısır'a kaçırmıştır. Kendisi ise şehirde iki ay kadar ikamet etmiştir. Bu müddet zarfında beraberinde getirdiği uluslar civar şehirlerin zaptına gayret sarfetmişlerdir. Sağlam duvarları bulunan Mardin ve Urfa'yı alamıyarak Âmid şehrini yağmalamıştır.

Timur buralarda meşgul iken, Toktamış'ın yeni bir tecavüzünü haber alınca çok şiddetli harekete geçmiye karar vermiştir ki bunun neticesinde Rusya ovalarında kurulan bu büyük devlet parçalanmış ve birçok şehirler yağma ve tahrib edilerek Don ile Dinyeper'in şimalindeki büyük ve küçük Rusya istilâya uğramıştır. Timur, Ejderhan ve Saray şehirlerini yakarak ahalisini esir etmiştir. Bu suretle Deştikıpçak denilen ülkede hâkim olan ve Ruslar ile Lehliler üzerine daimî büyük bir tazyik yapmakta olan ve her iki kavmi kendi itaatı altında tutan şimal Türklerinin kuvveti bundan sonra büsbütün kırılmış ve bu hal kuvvetli bir Rusya'nın teşekkülüne sebeb olmuştur. Timur bu seferden dönüşünde Semerkand'da büyük saraylar ve gayet güzel bahçeler inşasına başlattığı gibi, şark ve garb kervanlarının Semerkand'da birleşmelerini, buranın bir ticaret merkezi olmasını sağlamıştır. Bilhassa burada zevcesi için inşa ettirdiği Dilküşa bahçesi çok şöhret kazanmış ve bu bahçe elçi Klavijo tarafından uzun uzadıya tasvir edilmiştir. Timur, 9 eylûl 1398 de Hindistan'a büyük bir sefer icra eylemiş ve büyük bir servetle geri dönmüştür (1399). Bu seferden sonra vukua gelen muharebeler yedi sene sürmüştür ki en şiddetli olanları bu zamanda

Eski bir minyatüre göre Timur

vuku bulmuştur. Timur'un bütün bu hareketlerini vaktiyle takibeden Osmanlı devletiyle Mısır Sultanı ve Sıvas Hükümdarı Kadı Bürhaneddin birlikte hareket etmiye karar vermişler, aralarında vukua gelen ittifak karşısında bunlara hücuma cesaret edemiyerek Türkistan'a dönen Timur, biraz sonra Kadı Bürhaneddin ile Mısır Sultanı Berkukun vefatlarını ve Mısırlılarla Osmanlıların aralarının açıldığını duyar duymaz, garbda kendisi için yegâne tehlike teşkil eden Celâyır Sultanı Sultan Ahmed'le Türkmen Reisi Kara Yusuf'un hamileri olan bu iki devleti ayrı ayrı ezmiye karar vermiş ve üçüncü büyük garb yürüyüşüne çıkmıştır. Hâdiseler de kendi isteğine uygun bir şekilde cereyana başlamıştı. Bağdadı tekrar eline geçirerek müdafaaya hazırlanan Sultan Ahmed'in, Timur'un üzerine geldiğini duyunca, Kara Yusuf'la Yıldırım'a ilticaları Timur'u, Osmanlı devletiyle harbe sevketmiştir. Yıldırım tarafından memleketi elinden alınan Mutahharten'in ve Karabağda iken, gene Yıldırım'ın Anadolu ittihadını tamamlamak için birleştirdiği beyliklerin eski hükümdarları Timur'un yanına kaçarak Bayazıd'dan şikâyetleri nihayet Timur'un Bayazıd'a tehdid dolu bir mektub göndermesine sebeb olmuştur. Timur'un asıl maksadını anlıyan Bayazıd elçileri işkenceye koymak istemiş, ancak Şeyh Buharî ve Fenari'nin ricalariyle bundan vazgeçmiştir. Timur elçilerinin fena muamele gördüğünü bahane ederek Sıvasa yürümüş, şehri zapt ile müdafilerini katletmiştir. Bunun üzerine işin kızışacağını anlıyan Timur, arkasında bir düşman bırakmamak maksadiyle Mısır Sultanı Ferec üzerine yürüdü. Önüne gelen şehirleri zaptederek Haleb önüne geldi. Burada kendisini bekliyen Mısır ordusunu bozarak şehre girdi. Vukua gelen katliâmdan ancak ulema kurtulabilmiştir. Timur burada ikameti esnasında ulema ile ilmî münakaşa ve mübahaselerde bulunmuştur. Bilhassa müverrih İbn Şehne ile olan mükâlemeleri meşhurdur. Buradan Şam'a giden Timur, orada da bir Mısır ordusunu bozarak şehre girmiştir. Bu şehirde meşhur mütefekkir İbn Haldun ile mübahase ederek ondan Septe boğazının haritasını istediği tarihlerce kayıdlıdır. Avdetinde tekrar Bağdad'a uğrıyarak burada birçok lüzumsuz katliâmlar yaptıktan sonra Karabağ'a dönen Timur, Yıldırım'la tekrar mektublaşarak, bilhassa mülteci Kara Yusuf'un teslimi veya hapsi meselesi üzerinde durmuştur. Bayazid ise bütün bu teklifleri kabul etmiyordu. Zira Timur'un isteklerini gittikçe artıracağını bildiğinden sıkı tutunmıya gayret ediyordu. Bayazıd, evvelâ harekete geçerek Sıvas'a doğru ilerledi. Bu esnada bazı anlaşma teklifleri vukubulduysa da Timur zâhirde iyi niyetli, hakikatte ise müstakil bir devlet reisinin kabul edemiyeceği teklifleri ileri sürünce işin rengi değişti. Timur Avnik'te iki ay süren bir intizardan sonra harekete geçerek, Pasinlerden Erzurum'a geçti. Buradan Erzincan yolundan Sıvas'a doğru harekete başladı. Evvelce gönderdiği casusları, Bayazıd'ın bayrağı altındaki Kara Tatarları kendine kazanmıştı. Türkistan'ın her tarafından kopup gelen uluslar, Tükrmen'ler, göçebe Çahatay'lar önlerine gelen kasabaları zaptederek Kayseri'ye geldiler. Buradan Kızılırmak kenarını takibederek Kırşehir havalisine kadar uzandılar. Burada iken Tokat'ta olan Padişah'ın ordusunun hareketini haber alan Timur, Ankara üzerine yürüyerek şehri muhasaraya başladı. Kale muhafızı Yakub Bey, Timur'un teslim teklifini red ile müdafaaya hazırlandı. Bu sırada Timur, Bayazıd ordusunun görünmesi üzerine muhasarayı bırakarak, Çubuk suyunu geçti ve bu suyu arkasına alarak askerlerini tabyalara yerleştirdi. Bayazıd'ın istifade edeceği kuyuları doldurttu.

Timur ordusunu memlekette daha fazla hasar yapmadan yakalamak, katî bir muharebe vermek azminde olan Osmanlı ordusu, uzun bir yürüyüşten sonra, Timur ordusunun karşısında mevzi aldı. Osmanlı ordusunun büyük kısmı piyade olup, Bayazıd'ın kayınbiraderi olan Sırb Kralı İstefan, 10,000 kişilik demir zırhlı askeriyle Bayazıd'ın yanında bulunuyordu. Ordunun mevcudu 70,000 e yakındı. Askerin mütebaki kısmı Rumeli serhadini müdafaa ile meşgul idiler. Sağ cenahta Kara Timurtaş, sol tarafta Hacı Firuz Bey bulunuyor; Bayazıd, oğullarından Mustafa, Musa, İsa Çelebi'lerle ve Veziriâzam Ali Paşa ile merkezde bulunuyordu. Yardımcı Tatar askeriyle Türkmenler öncülük yapıyorlardı. Timur'un ordusu da, oğullarından Miranşah sağ kola, Şahruh ile Halil sol kola kumanda ediyorlardı. Birçok aile efradı muhtelif fırkaların başında bulunuyorlardı. Timur ihtiyat fırkalarının başında idi. Orduda birçok fillerle

grejuva ateşi ile dolu harb arabaları bulunuyordu. Sabahın erken saatinde başlıyan muharebe çok şiddetli oldu. Aynı ırktan fakat iki ayrı iklim çocukları büyük bir cesaretle birbirlerine saldırdılar. Evvelâ Osmanlı Türkleri gayet şeci bir şekilde hücum etmiştir. Timur bu ilk hücumu önledikten sonra, fırkalarını oynatarak, zaten miktarı az olan Bayazıd'ın fırkalarını çember içine almağa muvaffak oldu. Azlıklarına rağmen çok kahramanca döğüşen Osmanlı Türkleri, harbin bu en kızgın anında hıyanete uğradılar. Bunun üzerine şehzadeler firara başladıklarından harbin neticesi artık anlaşılmıştı. Yıldırım topuzu ile uzun bir müdafaadan sonra, kaçarken yakalandı. Timur, Bayazıd'a çok iyi muamele etti ve oğullarını buldurarak yanına getirtti. Esasen Timur başka yerlerde yaptığı gibi, Anadolu'da adam öldürmek, şehirleri yakmak gibi hareketlere teşebbüs etmemiş, sadece yağmalarda bulunmuş, ahaliden bir miktar kan vergisi almıştır. Timur'un Anadolu'da yaptığı hayırlı işlerden başlıcası, İzmir kalesini frenklerden alması ve Bayazıd'a ihanet eden Tatarları Semerkand'a götürmesi olmuştur. Timur'un birçok zafer şenliklerinde bulunan Bayazıd, gururunu kıran bu mağlûbiyet üzerine çok yaşamamış, romatizmalı olduğu cihetle kışın bu şiddetli bir mevsiminde Ege sahillerinden Orta Anadolu yaylalarına tahtıravan içinde çıkarken hastalığı artmış ve zıykı nefes ve hünnakı sadır (anjin) hastalığından anî olarak vefat etmiştir. Ve bu anî ölüm, onunla birlikte esir olan bazı kimselerde onun kendisini zehirlediği hakkında bir takım inançlar doğurmuştur. Halbuki, onu tedavi eden tabibler onun zikrettiğimiz hastalıklardan öldüğünü söyledikleri gibi, ölümü sırasında Timurun yanına gelip, tekrar Mısır'a dönen Mısır Sultanı Ferec'in elçileri de aynı şeyi söylemişlerdir.

Timur Anadolu'da iken torunu Muhammed Sultanı kaybetti. Burada iken kendini metbu tanıyan Mısır Sultanının, Bizans İmparatoru Sekizinci Jan'ın gönderdiği elçileri kabul etti. 1404 senesi içinde Semerkand'a avdet eden Timur'un nezdine birçok elçiler geldi. Bunlardan biri de Kastil Kralı Üçüncü Hanri'nin elçisi Klavijo'dur ki bu zatın seyehatnamesinde Timur'un Semerkand'daki hayatı ve yaptırdığı saraylar hakkında gayet kıymetli malûmat bulunmaktadır. Timur, Semerkand'da yaptırdığı mutantan bir düğünden sonra Çin'i fethetmek maksadiyle yola çıkmış, Otrar'a gelince hastalanmıştır. Burada kendi hususî tabibi «Fazlullah» hiç çekinmeden ümid yok demiştir. Timur da bunun üzerine vasiyetini yazmıştır. Oğullarına verdiği nasihatlerden sonra bayılan Timur, aklını büsbütün kaybetmiyerek, yanı başında Kuranıkerim okuyan Molla Hibetullah'ın bir işareti üzerine kelimei şahadet getirerek ölmüştür (1405). Öldüğü zaman yaşı altmış dokuzdu. Nâşı mumyalanarak, vasiyeti mucibince Semerkand'da Seyid Bereke için inşa ettirdiği muhteşem türbeye defnedildi. Zira sağlığında; «Ruzumahşere gidileceği gün kalkıncayın yanımda ahfadı Muhammedden bu zatın eteklerine yapışırım» derdi.

Timur beyaz tenli, kırmızı yanaklı, uzun boylu ve gayet mütenasib vücudlu idi. Geniş alnı, vaktinden evvel ağarmış saçları vardı. Elinde ve ayağında bulunan iki yara ona korkunç bir manzara veriyordu. Acem ve Hind minyatürcülerinin yaptığı minyatürlerde Timurun muhtelif pozları görülmektedir. Timurun, iki kulağında birer inci küpe bulundurmağı âdet ettiği görülmektedir. Kendisi türkçe ve moğolcadan maada farsçayı gayet iyi bilir, arabca bilmezdi. Bunu Halep ve Şam'da bulunduğu esnada yaptığı münakaşalarda tercüman kullanmasından anlıyoruz. Uygur yazısını okumağı iyi bilirdi. Esasen kendi kâtiblerini daima Uygurlardan seçmeği âdet edinmişti.

Ali Şir Nevai, Timur'un Fars edebiyatını çok iyi bildiğini ve yerinde kullandığını söylemektedir. Timur, İslâm Sultanı olmasına rağmen, islâmî esastan ziyade Cengiz yasasına ehemmiyet vermiş ve Cengiz oğullari ananelerini diriltmeğe gayret etmiştir. Dini siyasete âlet etmek istiyen sofulara karşı çok şiddetli hareket etmiştir. Oğlu Miranşahın yanında birtakım yolsuz hareketler yaptıktan sonra, yasaya çarpılacağını anlıyan sofulardan Hoca Abdülkadir, yakalanarak Timur'un huzuruna getirildiği zaman korkusundan yüksek sesle Kuran okumağa başlamış, bunun bu gülünç halini gören Timur da farisî olarak şu beyti söylemiştir:

Abdal zi bim çenk ber mushaf zed.
Yani, abdal korkusundan pençesini Kur'an üzerine vurdu.

Ordusunu tamamen Cengiz yasasına göre tanzim etmiş, dini hiçbir şekilde orduya sokmamıştır. Bu yüzden bazı ulema kendisini kâfir addetmişlerdir.

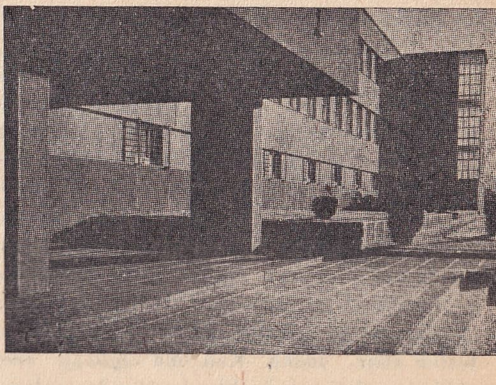
Her sene Hıtay, Hindistan ve Cenubî Rusya gibi şarkın en zengin memleketlerinden akın akın gelen ticaret kervanlarının uğrağı olan Semerkand şehri, geniş caddeleri boyunca sıralanan mağazaları, zengin pazarlarile Asya'nın belli başlı ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Timur, bütün seferlerinde bu şehre getirdiği kıymetli ganimetlerle buranın zenginliğini arttırmış, şehir birçok yeni binalar, çarşılar, saray ve türbelerile büsbütün ehemmiyet kazanmıştır. Timur'un oğulları ve torunları için yaptığı düğünlerin tantanası bu devir seyyahlarının anlata anlata bitiremedikleri hikâyeler arasındadır. Bilhassa bu seyyahlardan Klavijo bizzat bulunduğu eğlencelerin güzelliği, şehrin tanınmış mesire yerleri olan Dilküşa ve Bağıçınar bahçelerini uzun uzun tasvir etmektedir.

Timur hakkında son söz olarak şunu söylemek lâzımdır ki bunun kadar sevilmiş ve gene o kadar zemmedilmiş adam çok azdır. Türkistan ahalisi ve bilhassa kendi askerleri onu bir mabud gibi severler, uğruna canlarını feda etmekten çekinmezlerdi. İslâm milletleri ise, onu daima takbih etmeği itiyad etmişlerdir. Osmanlı müverrihleri de pek tabiî olarak Timur hakkında ağır lisan kullanmışlardır. Timur'un kendi müverrihi Şerefeddin Ali Yezdi, Zafernamesinde Timur'u şu üç cümle ile hülâsa etmiştir: «Düşmanlarının başına belâ, askerlerinin mabudu, tabaasının babası».

B i b l i y o g r a f y a : Nizameddin Şani; Zafername, Beyrut 1937, nşr. İbn Arabşah; Acaib-ül nakdar, «trc. Nazmizade, İst., 1277». Mirhond; Ravzatüssefa, VI. Karamanî; Ahbar - üddüvel ve Âsar-ülevel, Bağdad, 1283. s. 388-391. Feridun Bey; Münşeat, İst., 1274, I. Müneccimbaşı; Sahaif-ül ahbar, İst., 1285, III, 38-54. Ebulgazi; Şecerei türkî, tercüme, R. Nur, İst., 1925. M. M. el-Remzi; Telfik-ül ahbar, Orenburg, 1908, I, 575-628. C. d'Ohsson; Hist. des Mongols depuis Tchingaiz-Khan jusqu'a Timour-Lang, Paris, 1824. De Chavannes; Conquêtes en Asie par les Mongols et les Tartares sous Gengis Kan et Tamerlan, Tours, 1864. W. Barthold; Turkestan down to the Mongol invasion, London, 1928. M. Prawdin; L'empire Mongol et Tamerlan Paris, 1937. A. Dersca; La campagne de Timour en Antolie, Bucureşti, 1942. A. Polovtsoff; The Land of Timur, recollections of russian Turkestan. Clavijo; Timur devrinde Kadis'ten Semerkand'a seyahat, trc., Ö. Rıza Doğrul, I, II. M. Halil Yınanç'ın Beyazıd I. makalesi, İslâm ansiklopedisi, cüz, XV.

(M. C. Şehabeddin Tekindağ)

TÜRK HAVA KURUMU (T.H.K.)— «Türkiye'de h a v a c ı l ı ğ ı n e h e m m i y e t i n i t a n ı t m a k, Türk gençliğini havacı olarak y e t i ş t i r m e k, bu maksadla lüzumlu görülecek t e s i s l e r i k u r m a k ve g e n ç n e s i l d e h a v a c ı l ı k a ş k ı n ı u y a n d ı r m a k için tedbirler almak» gayesiyle 1925 yılında kurulmuş olan Türk Hava Kurumu, Türkiye'de ulusal havacılığın her sahasında bir spor merciidir.

Türk Hava Kurumu Genel merkez binası]

Yetiştirdiği uçucu ve makinistlere lisans, bröve ve alâmeti farika verir. Havacılık ve hava turizmi işlerini Milletlerarası Hava Federasyonunun usellerine göre yürütür; Kurum bu Federasyonun üyelerindendir.

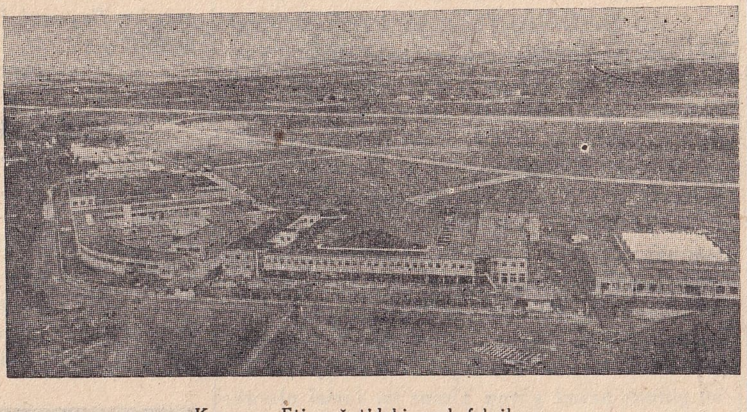
Çalışma plânı: Türk Hava Kurumu'nun ç a l ı ş m a l a r ı ü ç k o l a a y r ı l ı r: 1) Gençlerde küçük yaştan kanadlanma sevgisini ve uçuculuk vasıflarının belirmesini sağlamıya çalışmak; 2) Kamplarda havacı bir nesil üretmek; 3) Yarınki Türkiye'nin hava endüstrisinin çekirdeğini kurmak.

A) Tahsil çağındaki g e n ç l e r d e h a v a c ı l ı k a ş k ı n ı u y a n d ı r m a k için «modelcilik» ten faydalanılmaktadır. Modelci gençler, modellerini uçurmak için birtakım havacılık bilgilerini öğrenmekte, birtakım fizik ve meteoroloji malûmatı edinmekte, teknik sahada konuşmalar yapmaktadırlar. Nasıl ki İngiltere, Fransa ve Almanya'da modelcilikle uğraşan gençlerin çoğu mühendisliği, havacılığı ve makinistliği meslek edinmektedirler. Modelci öğretmenler yetiştirmek için, İstanbul Sanat Okulunda elişi öğretmenlerinin iştirak ettikleri bir kurs açılmış, bu kursa gelenlere aerodinamiğe, uçuş fennine ait esaslı nazariyelerle pervane, gövde, kanat, dümen, yapılması, çeşidli motörler, montaj, tezyin, boya işleri ve modellerin uçurulması öğretilmiştir. Gittikleri bölgelerde ayrıca kursla açmış olan bu modelcilerin yetiştirdiği öğretmenlerle bu yıl, ilk, orta, lise ve öğretmen okullarından altmış dördünde modelcilik öğretilmiş ve on birbin beşyüz kırk yedi model yapılmıştır. Ankara, İzmir, Adana, Kütahya ve Samsun'da yetişen modelcilerin eserleri arasında müsabakalar yaptırılarak derece alanlara hediyeler verilmiştir. Tahsil çağındaki gençlere kanat sevgisini aşılamak için paraşüt kuleleri de çok faydalı olmaktadır. 944

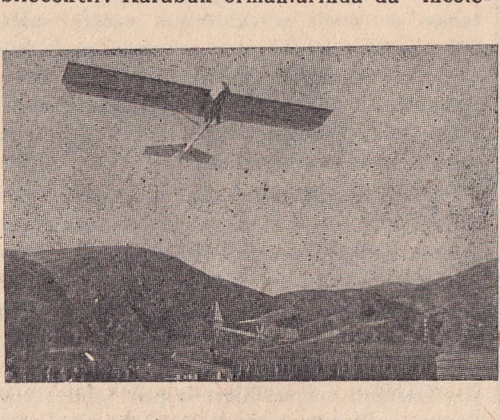
yılının ilk altı ayında Ankara ve İzmir paraşüt kulelerinden altıbin üçyüz yirmisekiz genç atlayış yapmıştır. Okul gençliğini tayyarelerle uçurarak da havacılığa ısındırmağa çalışılmaktadır. Bu yıl Ankara'daki yüksek okullarla lise ve enstitü gençlerinden binbeşyüz otuzüç mektebli Etimesğut meydanından uçurulmuş ve kendilerine Türk Hava Kurumu tesisleri gösterilmiştir.

B) Gençlerimizi havacı olarak yetiştirmek için iki çalışma yolu takibedilmektedir: 1) Üniversite, lise ve öğretmen okulu gençlerinden sıhhati elverişli olanları amatör havacı olarak yetiştirmek; 2) Orta okulu bitiren gençleri «Gedikli Hazırlama Yuvası» nda toplayıp ilk yetiştirme devresinden sonra Askerî Hava Okulu'na vermek ve bu yoldan ordu havacılığına yardım etmek. Amatör havacı olarak yetiştirilecek gençler ilkönce «İnönü Kampı» nda plânör ve ve paraşüt üzerinde çalışırlar. Plânör, gençler arasında uçuculuğa en elverişli olanları kısa bir zamanda, benzin, yağ ve kırım masrafları yapılmadan ayırmağa yarar ve uçucuyu havaya alışmış ve ısınmış olarak «Tayyare» ye teslim eder. İnönü Kampına iştirak eden okul gençleri, askerlik kampında çalışma mükellefiyetini ödemiş sayılırlar. Bu kampta «C» brövesi alan bir genç, liseyi bitirmişse, hazırlık kıtalarında iki ay çalışmak mecburiyetine tâbi olmadan, doğrudan doğruya Yedek Subay Okulu'na girebilir. İstiyenler Harb Okulu'na da imtihansız kabul edilirler. İnönü kampında «C» brövesi alan genç, ertesi yıl, «Etimesğut Motör Kampı» na gelir ve bu kampta uçak kullanmasını öğrenerek «Hava Turizm» brövesi alır. Gedikli Hazırlama Yuvası'na alınacak gençler onbeş - onsekiz yaş arasından seçilir. Talim ve terbiye programı Genelkurmay Başkanlığınca tesbit edilmiştir. İkinci Dünya Harbi başlar başlamaz, havacı gençliğin millî müdafaa bakımından daha müessir bir kuvvet olarak yetiştirilmesini lüzumlu gören Kurum, Genelkurmay'ın tasvibiyle bu yuvayı kurmuştur.

C) Memlekette, millî kaynaklarımıza dayanan bir havacılık endüstrisinin vücude getirilmesine önayak olmak için, Türk Hava Kurumu, 1940 yılının sonlarında çıkan bir fırsattan faydalanmak teşebbüsüne girişmiştir. İkinci Dünya Harbi dolayısiyle yurdlarından uzak düşmüş ve memleketlerinde uçak ve motör fabrikaları kurarak işletmiş mühendis, teknisyen ve ustabaşılardan bir ihtisas heyeti, hükûmetimizin yardımlariyle ve bin zorlukla bir araya getirilmiş ve çalışmalara başlanmıştır. İşe girişmeden önce, bir havacılık endüstrisinin temeli atılabilmek için memleketimizin bu dâvaya yarıyabilecek tesislerini ve kaynaklarını incelemek ve ölçmek, millî takatımızı ve verim kabiliyetimizi belirtmek için mütehassızlarımıza Eskişehir, Kırıkkale, Karabük ve Kayseride'ki fabrikalarla Eskişehir ve Sıvas'taki atölyeler, İstanbuldaki deniz tezgâhları ve hususî kontrplâk fabrikaları gösterilerek raporları alınmıştır. Fabrikanın üzerinde çalıştığı ana işler şunlardır: a) İnşaatın tamamlanması= Üç yıl önce küçük dört duvar halinde bulunan Etimesğut tamir atölyesi, bugün geniş bir fabrika halini almıştır. Fabrikada bugün iki yüz seksen sekiz teknik ve idare elemanı ile beş yüz yetmiş dokuz işçi çalışmaktadır. b) Yapılan işler= Fabrika ilk iş olarak lisansı İngiltereden satın alınmış olan «Magister» mekteb

Kurumun Etimesğut'daki uçak fabrikası

tayyarelerini yapmağa başlamıştır. 1944 çalışma programına göre bu yıl bu uçaklardan otuz tane yapılmış olacaktır. Projesi ve hesabları fabrikanın etüd bürosunda hazırlanmış olan «THK 2» akrobasi talim uçağının uçuş tecrübelerinden memnunluk verici neticeler alınmıştır. Etüd bürosu, «THK 5» sıhhî imdad uçağının resimleri üzerinde de çalışmaktadır. Fabrikada plânörler de yapılmaktadır, İçinde bulunduğumuz bu yıldan itibaren plânörlerimizi yabancı memleketlerden satın almak zorundan kurtulmuş bulunacağız. c) Yerli ham madde = Fabrika, havacılık endüstrisinde kullanılabilecek yerli ağaç üzerinde yaptığı uzun tecrübeler sonunda Dursunbey ağacının Alman çamiyle hemen hemen aynı ayarda bir malzeme olduğunu tesbit emiştir. Bu ağaçlar akrobasi plânörlerimizde kullanılabilecektir. Karabük ormanlarında da incelemelere devam edilmektedir. Bir iki yıl sonra tayyare imalinde yerli ağaçlarımızın kullanılabileceği umulmaktadır. Tayyare inşasında kullanılan emait, boya, vernik ve yapıştırıcı maddelerle yardımcı kimyevî müstahzarların fabrika kimyahanesinde elde edilmesine çalışılıyor. İstihsal edilecek elli kiloluk lâk nümunesi uçakların boyanmasında kullanılacaktır. d) Tamir ve revizyon işleri = Gerek askerî hava kuvvetlerinin, gerekse Kurum uçak'ariyle plânörleri fabrika tarafından tamir edilmektedir. Şimdilik takatları iki yüz beygir kuvvetini geçmiyen motörlerin tamiri için kurulan motör atölyesi de çalışmalarına başlamıştır. e) Rüzgâr tüneli ve motör fabrikası = Havacılığın en önemli ihtiyaçlarından biri olan aerodinamik tünelin kurulması için İngiltere'deki «Holst» firmasiyle bir anlaşmıya varılmıştır. Şimdilik mekteb tayyare motörlerini yapabilecek bir motör fabrikası kurmak için de Kurum İngiltere ile temas halindedir. Bu fabrikaya lüzumlu ilk maddelerin başlangıçta dışardan getirtilmesi ve yavaş yavaş yerli çelikten faydalanılması düşünülmektedir. f) Teknik öğretim = Hava endüstrisinin istediği yüksek elemanları yetiştirmek için Yüksek Mühendis Okulunda bir havacılık şubesi açılması için yapılan teklif hükûmetçe kabul edilmiş ve çalışmalara başlanmıştır. Bu fakülte geçen yıl ilk mezunlarını vermiş ve okulu bitiren altı tayyare mühendisi, ihtısas yapmak üzere Amerika'ya gitmişlerdir. Bu yıl çıkan dört mühendis de fabrikada stajlara başlamışlardır. *(O. A.)*

Kurumun İnönü kampında plânör uçuşları

WAGNER, WILHELM RICHARD — (1813 - 1883) «Türkçede Vilhelm Rihard Vagner okunur» Ondokuzuncu Asrın en büyük dram bestecisidir. 22 mayıs 1813 te Almanya'da Laypzig'de doğmuş, 13 şubat 1883 te Venedik'te ölmüştür. Sahne eserlerinin manzum metinlerini bizzat yazmak suretiyle, şairlik ve bestecilik gibi iki ayrı hususiliği nefsinde toplamış olan Vagner, gençliğinde müzik sanatına fazla bir ilgi göstermemiş, daha çok şiirle meşgul olmuştur. K. M. fon Veber'in «Sihirli Av» (Freischütz) operasıyle, Betoven'in senfonileri, Vagner'i ilk olarak müzik sanatına çekmiş ve ancak ileri çağında müzik ile de meşgul olmıya başlamıştır. Vagner, 1859 yılında yazdığı «Tristan ve Isolda» adlı eseriyle, zamanın opera tarzında esaslı bir yenilik yapmış, böylelikle klâsik operasının münferid aryaları yerine, mütemadi surette değişen bir melodi tarzını, yani «Devamlı taganni» üslûbunu koymuştur. Kısa ve karakteristik motiflerle, dinleyicinin hayalinde, bazı şahısları veya hâdiseleri canlandırmıya muvaffak olan Vagner, «Leitmotif» denilen bu kısa temalarla, eserlerine plâstik bir vuzuh da vermiştir. Vagner'in hayatı, eserlerinin bünyesi bakımından üç devre içinde incelenebilir. Vagner, 1839 yılına kadar devam eden birinci devre içinde, 1833 te yazdığı bir senfoniyle kendini ilk olarak Laypzig'de tanıtmıştır; 1836 da «Liebesverbot» adlı ilk operasını yazmış ve kompozisyonuna Riga'da başladığı «Rienzi» operasını, Paris'de açlık ve üzüntü içinde geçen yıllarda (1839 - 1842) tamamlamıştır ki, bizzat kendisinin «Açlık yılları» diye vasıflandırdığı bu yıllar, sanatçının 1859 yılına kadar devam eden ikinci yaratma devresine başlangıç olmuştur. Vagner, Paris'te geçen bu ikinci yaratma devresi içinde, tanınmış Fransız bestecisi Meyerber'in tesiri altında kalmış, büyük Fransız operacısını yakından tanımış ve bu esnada «Uçan Holandalı» (Der Fliegende Holländer) adlı operasını yazmıştır. 1842 yılında anavatana dönen Vagner, 1845 te «Tannhäuser» ve 1848 yılında ise «Lohengrin» adlı operalarını yazmıştır; bu her iki eser, Vagner inkılâbına muarız bir zümrenin meydana gelmesini mucibolmuştur. Bunu kovalıyan yıllar içinde, Vagner'in Saksonya'da millî bir Alman tiyatrosu kurmak maksadiyle Kültür Bakanlığına yaptığı teklif reddedilmiş; bu hâdiseye çok üzülen Vagner, hükûmete

Vagner

muhalif olan bir partiye intisabetmişti ki; 1849 mayıs ihtilâlinin yatıştırılmasından sonra Vagner Zürih'e kaçmıya mecbur olmuştur. Vagner, aradan bir müddet geçtikten sonra Zürih'te bazı önemli eserler yayınlamıştır (Sanat ve İhtilâl, 1849. Geleceğin Sanat Eseri, 1850. Opera ve Dram, 1851). Vagner, o tarihlerde yazdığı kitabların hepsinde, şiir ile müzik, ancak müsavi nisbetlerde ön plâna alındığı takdirde, müzikli dram sanatının tam bir olğunluğa kavuşabileceğini ileri sürmüştür. Vagner'in hayatının üçüncü ve son devresi, daha büyük bir mücadeleyle geçti. Bu devre içinde, yenileme düşüncelerini büsbütün açığa vurmuş olan sanatçının muarızları alabildiğine çoğalmıştı. Nitekim yukarıda bahsi geçen «Devamlı Teganni» üslûbu, ilk olarak bu devreyle beraber, Tristan ve Isolda operasında kendini hissettiriyordu (1859). Gene bu son devre içinde, Bavyera Kralı İkinci Ludvig'in yardımiyle, uzun yıllar Vagner'in kafasını işgal etmiş olan sanat düşünceleri, hakikat oldu. Vagner 1865 yılında «Nürnberg'li saz şairleri «Meistersinger von Nürnberg» adlı komik operasını bitirdi. 1872 yılında Kral Ludvig'in ve Vagnercilerin yardımiyle, «Bayreuth Festivalevi» nin temelatma töreni yapılmış, bu suretle Vagner'in bu biricik ideali de tahakkuk etmişti. Mevzu seçmede, daima şimal masallarından istifade eden Vagner'in «Cüceler Kralı Nibelungen'in Yüzüğü» (Ring des Nibelungen) adlı eseri, 1876 da Bayreuth Festivalevinde ve aynı yılın ağustos ayında ilk olarak temsil edildi. Üç ayrı kısımdan ibaret olan bu eser, Tetraloji diye de anılmaktadır (Tetraloji: Valküre, Siegfried, Tanrıların Sonu [Götterdammerung] ve ayrıca giriş kısmı olarak: Rheingold). Vagner'in en son yaratması olan «Parsifal» adlı sahne eseriyse, ilk olarak 1882 yılında Bayreuth'ta temsil edilmiştir. Vagner, 1883 yılı şubat ayının on üçüncü günü Venedik'te Vendramin sarayında vefat etmiştir. Vagner'in Bayreuth-ta meydana getirdiği büyük sanat eserini, ölümünden sonra, çok sevdiği eşi Kosima Vagner (ölümü: 1930) yarım asra yakın bir zaman, tek başına idare etmiştir. Vagner'in müzik eserlerinin tam kataloğunu, tanınmış müzik tabilerinden tedarik etmek mümkündür; sanat hakkında yazdığı eserlerin hepsi, Laypzig'deki «E. W. Fritzsche» müessesesi tarafından on cild olarak bastırılmıştır (1871-1883); Vagner'in edebî metrukâtı 1885 te, şiirleri 1905 te, sanat hakkında yazdığı on bir muhtelif eseriyse 1850 - 1870 yılları arasında yayınlanmıştır. Vagner'in mektubları, 1887 - 1920 yılları arasında, muhtelif tabiler tarafından basılmıştır. Bizzat yazdığı hal tercümesi (Hayatım - Mein Leben) ilk olarak 1911 de yayınlanmıştır. Vagner hakkında yazılan makalelerle, biyografik eserlerin adedi pek çoktur. 1876 - 1923 yılları arasında, almanca, fransızca ve ingilizce olarak yazılmış olan Vagner biyografilerinin sayısı kırka çıkmaktadır. Bunların arasında en önemlileri şunlardır: Fr. Nietzsche; Trajedinin, Müzik Sanatının Ruhundan Doğuşu (Die Geburt der Trajödie aus den Geiste der Musik). — H. St. Chamberlain; Richard Wagner (Mufassal tabı, 1896). — A. Lavignac; Beyrut'a Artistik bir Yolculuk (Le Voyage Artistique a Bayreuth, 1897). — H. Lichten - berger; Richard Wagner, Şair ve Mütefekkir (R. W. poète et Penseur, 1901).— W. H. Henderson; Richard Wagner, Hayatı ve Dramları (R. W. his Life and his Dramas, 1923). — Paul Bekker, Wagner, Hayatından Eserlerine Akisler (W. Das Leben im Werke, 1924).

(Cevad Memduh Altar)

VERLAİNE, PAUL — (1844 - 1896) «Türkçede Pol Verlen okunur» Rembo ve Mallarme ile birlikte F r a n s ı z s e m b o l i z m i n i n ö n c ü l e r i n d e n d i r. Hayatı derbederliğin sembolü gibidir. «B o h è m e» denildi mi derhal akla gelen V e r l e n, düşen, kalkınca acısını unutuveren ve ıslak gözlerini yeniden hayatın zevkine çeviren, «tecrübe» den tamamiyle mahrum, iradesiz bir insandı. Sayısız kötü huyları sayısız çocuklarıydi. Mons hapisanesinde iki yıl yatmasına bu huylar sebeb oldu. İnsanlığın en derin pişmanlık şiiri olan «Sagesse» i bu hapishanenin karanlık bir odasında yazdı.

Verlen

Bu yassı burunlu, çekik gözlü, Sokrat kafalı şairin hayatı, hapishane vakası bir yana bırakılırsa, İtalyan komedilerinde olduğu gibi, bir tarafta meyhane ve bir tarafta kilise bulunan bir meydanda geçmiştir. Şairlerin sultanı oldu ama saltanatı sefalet dünyasında sürdü. Hayatında kısa, güneşli günler de olmuştu. «Bonne chanson» bugünlerin parıltılarıdır.

Verlen, d ü ş ü n c e l e r i n i d u y g u l a r ı n a k a p t ı r a n b i r ş a i r d i. Her şeyden önce musiki araması, sözden ziyade musikiye yakın, müphem ve telkinci şiirler yazması bundandır. Hasta ve çocuk ruhunun acılarını, sevinçlerini, düşüş ve yükselişlerini fısıldıyan nağmeleri, dallarda kuşları, havuzlarda suları düşündüren ay ışıkları kadar ruha hulya döker. Şekil ihmallerine, birçok zevksizliklere rağmen Verlen Ondokuzuncu Asır sonlarının Bodler'den sonra en büyük şairidir. «Yaralarının ağziyle» söylediği şiirlere bir kitabının adiyle «Romances sans paroles» diyebiliriz. Sanatı da hayatı gibi derbeder olan bu şairin yığın yığın şiirleri ayıklandıktan sonra F r a n s ı z e d e b i y a t ı n d a e ş i n e a z r a s t l a n ı r o t u z k a d a r ş i i r k a l ı r k i e n t i t i z a s ı r d a b i l e b i r s a n a t ç ı y ı e b e d i l e ş t i r m e ğ e y e t e r.

Verlen 8 ocakta, «Sonbahar Şarkısı» nın ölü yaprağı gibi ölüm rüzgâriyle savrulup gitti. Ama hiçbir rüzgâr eserini şimdiye kadar silip süpüremedi. Ölüm tarihi 8 ocak 1896 dır. *(Prof. Dr. Suat Kemal Yetkin)*

YURDAKUL, MEHMED EMİN — (1869—1944) Millî şair, 1869 yılının mayıs ayında İstanbul'da, Beşiktaş'ta doğdu. Baba soyu Terkos köylerinden Zekeriyaköy'lüdür. Babası yedi çifte bir balıkçı kayığının reisi Salih Reistir. Anası Trakya'nın Uzuncaova Hasköy'ünden körükçü Mehmed Ağanın kızı Emine Hanımdır. Mütevazı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen millî şairin hayatında ve e s e r l e r i n d e i ç t i m a î m e n ş e i n i n t e s i r i b ü y ü k t ü r. Kendisi de halkçılığını her şeyden önce doğuşundaki bu hususiyete borçlu olduğunu söylerdi.

Küçük Mehmed Emin, yedi sekiz yaşında «Saray Mektebi» denilen sıbyan mektebine devama başladı. Üç yıl sonra da Beşiktaş Askerî Rüştiyesine girdi. Rüştiyeyi bitirince ilk Mülkiye Mektebine yazıldı. On sekiz yaşında Mülkiyeden tasdikname alarak çıktı ve Babıâli Sadaret Dairesi Evrak Odasına maaşsız kâtib oldu. İki yıl sonra Hukuk Mektebine yazıldı. Bir az sonra tahsilini tamamlamak için Amerika'ya gitmek ümidiyle ve ingilizceye çalışmak üzere Hukuk Mektebini bıraktı. Fakat Amerika'ya gitmesine yardım edecek olan Madam Mut bu sıralarda öldüğünden Amerika'ya gidemedi. Hukuk Mektebine de bir daha dönmedi. Bu suretle 1891 de mekteblerle olan alâkasını kesmiş oldu.

Millî şairin hayatında okuduğu m e k t e b l e r i n b ü y ü k b i r t e s i r i o l m a m ı ş t ı r. O, asıl babasından ve balıkçı kahvelerindeki ihtiyar balıkçılardan duyduğu hikâyelerden ve nihayet Şarkî Karahisar'lı bir Anadolu kızı olan eşi Müzeyyen Hanım'la birlikte Anadolu'ya yaptığı seyahatlerde gördüğü ve işittiği şeylerden ilham almıştır.

O, okuma yazma bilmiyen babasının geceleri kitab okutup dinlemek merakı sayesinde şiir ve edebiyata karşı bir ilgi duyduğunu söylerdi. Salih Reisin halk edebiyatından duyduğu derin zevk Mehmed Emin'e babasının, yani halkın duyup zevk alacağı, faydalanacağı tarzda millî bir edebiyat vücude getirmek icabettiğini anlatıyordu.

Mehmed Emin Yurdakul'un ilk eseri Fazilet ve Asalet adlı üç formalık bir kitabcıktır. Bunu Hukuk Mektebine devam ettiği sıralarda yazmış ve 1890 da Ebüzziya Matbaasında bastırmıştır. O sırada Babıâli'de üç yüz elli kuruş aylıklı bir kâtib olan Mehmed Emin, bu küçük kitabını zamanın Sadrazamı Cevat Paşa'ya takdim etti. Cevat Paşa eseri pek beğendi ve kendisinde büyük bir istidat gördüğü bu genci taltif ve bir müddet sonra da Rüsumat Emini Hasan Fehmi Paşa'ya tavsiye ederek Rüsumatta iyi bir vazife verilmesini temin eyledi. Yedi yüz kuruş aylıkla Rüsumat Tahrirat Kalemi Müsevvitliğine tayin edilen Mehmed Emin, birkaç sene sonra Rüsumat Evrak Müdürü oldu. Millî şairin Türk ve Avrupa âlemine yayılan şöhreti bu evrak müdürlüğü zamanından başlar.

Mehmed Emin'in Rüsumatta çalıştığı bu günlerde Afganlı Şeyh Cemaleddin İstanbul'a gelmişti. Bu ateşli fikir adamının Nişantaşındaki evine İstanbul'un münevverleri devam ederlerdi. Genç Mehmed Emin de bu kudretli âlimin ziyaretçileri arasına katıldı.

Mehmed Emin Yurdakul Afganlı Şeyh Cemaleddin'i hakikî üstad ve mürşid tanırdı. «Beni o yuğurmuştur» derdi.

1897 Yunan Harbi başlamak üzere idi. Mehmed Emin bu sıralarda Türk edebiyat âleminde büyük bir yankı uyandıran ilk şiirini Selânik'te Asır Gazetesinde neşretti:

Ben bir Türküm; dinim, cinsim uludur.
Sinem, özüm ateş ile doludur.

mısralariyle başlıyan ve bugün dahi okurken tatlı bir heyecanla ürperdiğimiz bu temiz türkçe şiir, Mehmed Emin'i bütün dünyaya tanıtan ilk şiiridir. Bu şiirini Şeyh Cemaleddin'e okuduğu zaman o; «İşte asıl sizin edebiyatınız budur.» demiş ve: «Ben bunun bir de ihtilâl ruhunu verecek eşini görmek isterim.» sözlerini ilâve etmiştir.

Birkaç yıl sonra 1899 da şairin dokuz şiirini bir araya toplıyan T ü r k ç e ş i i r l e r adlı eseri basıldı. Bu kitab aynı zamanda bu şiirler hakkında zamanın şair ve mütefekkirleri tarafından Mehmed Emin'e yazılmış bazı mektubları da ihtiva ediyordu. Genç şaire mektub yazanların içinde onu en iyi anlıyan rahmetli Şemseddin Sami'dir. Şemseddin Sami ayrıca bir mart 1899 tarihli Sabah gazetesinde bir makale de yazmış ve orada Türk dilinin sadeleşmesi dâvasını öne sürerek

« Türkçe Şiirler » in müstakbel edebiyat binamızın ilk temeltaşı olduğunu söylemiştir.

Türkçe Şiirler edebiyat âleminde büyük bir gürültü kopardı. O zamanlar Osmanlı edebiyatının otariteleri sayılan Abdülhak Hâmid, Recaizade Ekrem, Tevfik Fikret gibi şair ve edibler Türkçe Şiirleri beğenmiş görünmekle beraber bazı ihtirazî kayıdlar ilâve etmeği unutmuyorlar ve kendileri yazılarında asla bu yeni tarza yaklaşmak istemiyorlardı. İkinci, üçüncü derecede gelen Osmanlı nâzım ve muharrirleri ise açıktan açığa menfi bir vaziyet almış bulunuyorlardı. Lâkin Türk edebiyatiyle uğraşan garb uleması Mehmed Emin'i beğeniyorlar ve tasvib ediyorlardı « Osmanlı Şiirleri » ve « Osmanlı Şiirinin Tarihi » adlı eserlerin müellifi olan meşhur İngiliz muharriri Gibb bu münasebetle Mehmed Emin'e 6 haziran 1899 da yazdığı türkçe bir mektubda : « Akıbet sizin marifetinizle Türk milleti sadasını buldu. » diyordu. Alman ve Rus âlimleri de Mehmed Emin'in bu eseri hakkında doğru ve ilmî bir görüşle yazılar yazmışlar ve kendisini alkışlamışlardı. Rus Türkoloğu Minorski Mehmed Emin'in şiirlerini rusçaya çevirmiş ve güzel bir etüdle 1903 te neşretmişti.

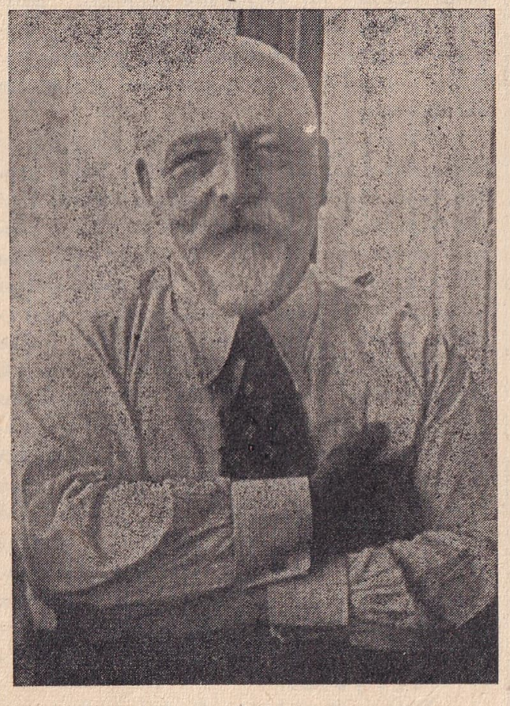
Türkçe Şiirler Türklük âleminde de yankılar uyandırdı. Büyük türkçü İsmail Gasprenski Kırım'dan 1899 martında Mehmed Emin'e yazdığı bir mektubda kendisini tebrik ediyordu.

Edebî münakaşalar : Türkçe Şiirlerin intişarından sonra Mehmed Emin Serveti Fünun'da da bazı şiirler neşretti. Diğer taraftan İzmir'de Muktebes ve Selânik'te Çocuk Bahçesi mecmualarına da şiirlerini gönderiyordu. 8 eylûl 1904 tarihli Çocuk Bahçesinde « Ölü kafası » başlığını taşıyan şiirle birlikte Filozof Rıza Tevfiğin şaire hitaben yazılmış mektubu bir arada çıkmıştı. Bu mektub, o zaman genç bir zabit olan Ömer Naci'nin, aynı mecmuanın 15 eylûl tarihli nüshasında intişar eden bir yazısiyle edebî bir münakaşanın açılmasına sebeb oldu. Rıza Tevfik millî şairi tutuyor, Ömer Naci de Edebiyatı Cedide lisanını müdafaa ediyordu. İki ay süren bu münakaşa dallandı, budaklandı ve nihayet mecmuanın kapatılmasiyle sona erdi. Mehmed Emin bu münakaşalara hiç karışmamıştır. Zaten o, hiçbir zaman münakaşa etmemiştir. Aleyhinde yazılan en ağır ithamlara bile cevab vermemiş, onları daima yeni bir eser çıkarmakla karşılamıştır.

Gerek Rıza Tevfik ve Ömer Naci kavgasından, gerekse Türkçe Şiirlerin ve ondan sonra neşredilen manzumelerin içerde ve dışarda uyandırdığı yankılardan şu neticeyi çıkarabiliriz: Mehmed Emin Yurdakul Osmanlı İmparatorluğunun yavaş yavaş çökmekte olduğu bu devirde Türk dilinin istiklâl ve hâkimiyeti esasına dayanan yeni bir edebî çığır açmıştır. Bu edebiyatın belli başlı vasfı halkın diliyle halkın hislerini terennüm etmek, türkçeyi arabca ve farsçanın baskısından kurtarmak, Türke benliğini, varlığını öğretmektir. Mehmed Emin'in eserlerinde dil ve üslûb bakımından bazı kusurlar bulunabilir. Fakat bu, onun büyük dâvadaki öncülüğünü unutturacak kadar ehemmiyetli değildir.

Meşrutiyet inkılâbiyle beraber Mehmed Emin'in hayatında yeni bir devrin başladığını görüyoruz. Bu inkılâbdan sonra o, edebî sahada olduğu kadar idarî ve siyasî sahada da faaliyet göstermiye başlamıştır. Meşrutiyet ilân edildiği zaman Mehmed Emin Trabzon'da Gümrük Nazırı bulunuyordu. Bundan bir yıl önce onu Erzurum'a yarı sürgün olarak göndermişlerdi. Meşrutiyetin ilânı arifesinde de Trabzon'a naklettiler. Bunun sebebini şairin İttihad ve Terakki Partisiyle gizli münasebetinde aramak lâzımdır. Mehmed Emin bu tarihten itibaren siyasî hayata atılmış bulunuyordu. 31 mart hâdisesi çıktığı zaman o, iradettiği nutuklarla Trabzon halkını irticaa karşı uyanık bulundurmuştu.

Abdülhamid'in hal'inden sonra yeni Meşrutiyet hükûmeti onu İstanbal'a çağırdı. Kendisine Matbuat Müdürlüğünü teklif ettiler. Mehmed Emin bunu kabul etmedi. Bunun üzerine kendisini - âdeta zorla - Bahriye Müsteşarı yaptılar. Mehmed Emin bilmediği ve anlamadığı bir işi deruhte etmekten daima kaçınmış olduğu için bu yeni vazifesinde ancak yirmi altı gün kalabildikten sonra istifa etti. Bu sefer kendisini Hicaz Valiliğine ve bir müddet sonra da Sıvas Valiliğine tayin ettiler. Mehmed Emin valilik hayatında o zamanki hükûmeti pek memnun edememiştir. Prensiplere sadık, doğruluktan ayrılmaz, memleket ve milletin hakkını her şeyin üstünde tutan bir karaktere sahib olduğu için kanunsuz ve keyfî emirlerle daima mücadele etmiş ve

Mehmed Emin Yurdakul

dedikleri yapılmadığı zaman bir dakika bile tahammül etmeden istifasını vermiştir. Bundan dolayıdır ki 1910 senesi sonlarında Sıvas Valiliğinden de istifa ettiğini ve İstanbul'a dönerek « Türk Yurdu » mecmuasının imtiyazını aldığını görüyoruz. Bu sırada İttihad ve Terakki Umumî Merkezi kendisine aynı zamanda Partinin İstanbul murahhaslığını vermek istedi. Fakat Enver Paşa (o zaman Enver Bey) «Biz Osmanlılık gayesini güdüyoruz. Siz Türklüğün içerde ve dışarda mümessilisiniz. Eğer hem İttihad ve Terakki Partisinin İstanbul murahhası, hem de Türklük idealinin fikirlerini neşreden bir mecmuanın sahibi bulunursanız, bu, bizim takibettiğimiz Osmanlılık gayesine uymaz» diye buna itiraz etti. Mehmed Emin de murahhaslığı reddederek Türk Yurdu'nu neşretmiye karar verdi.

Bu tarihlerde Tıbbiyeli gençler « Türk Ocağı » nı kurmak emeliyle bazı Türk büyüklerine müracaat etmişlerdi. Bunlar arasında Mehmed Emin de vardı. Kendisini Ocağın kurucuları arasına koydular. Fakat Ocak açılmadan ve Türk Yurdu çıkmadan önce onu Erzurum Valiliğine tayin ettiler. Gitmek istemedi; vatanî duygularına müracaat ettiler; kabule mecbur oldu ve Türk Yurdu'nu Yusuf Akçura'ya devrederek Erzurum'a hareket etti. Erzurum Valiliği Mehmed Emin'in son idarî vazifesidir. Büyük Kabine iktidar mevkiine geçtiği zaman Mehmed Emin'i de tekaüde sevkettiler.

Bu suretle idarî işlerden tamamen ayrılmış bulunan Mehmed Emin Yurdakul edebî hayata tekrar dönmüş ve Türk Yurdu'nda yeni şiirlerini neşretmiye başlamıştır. «Türk Sazı» bu sıralarda basıldı. Balkan Harbinin sonunda çıkmış olan bu eseriyle Mehmed Emin, büyük bir facianın ağır darbesi altında bezgin ve bedbin olan Türk gençliğine yeni bir ruh ve ümid vermek istiyordu.

Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman Mehmed Emin Osmanlı Meclisi Mebusanında Musul Mebusu bulunuyordu. Umumî savaş yılları onun en velûd zamanıdır. Balkan Harbinin utancını yırtıp atan ve Türk tarihine Anafartalar gibi en büyük zaferleri kazandıran bu günlerde o da cephelerde dövüşen Türk gençlerine heyecan verecek yeni eserler neşretmekteydi. «Ey Türk Uyan», «Tan Sesleri», «Dicle Önünde» ve «Ordunun Destanı» bu devrin mahsulleridir.

İlk büyük dünya harbinden mağlûb ve bitkin bir halde çıkan Osmanlı İmparatorluğu ağır bir mütareke imzalamış ve büyük bir çöküntünün arifesine gelmiş bulunuyordu. İstanbul düşman tarafından işgal edilmiş ve millî şairin rüyasını gördüğü büyük ve mesud Türk dünyası ideali yıkılmıştı. Bu karanlık ve ıstırab dolu günlerde de Mehmed Emin zulme ve haksızlığa karşı haykırmaktan geri kalmadı. «İsyan ve Dua», «Türkün Hukuku» adlı biri manzum, diğeri mensur iki eser bu kara günlerin yadigârıdır. Sultanahmed meydanında yapılan büyük mitingde de onu aynı dâvanın öncüleri arasında buluyoruz.

Mütareke günlerinin ağır ve boğucu havasına daha fazla tahammül edemiyen Mehmed Emin, Yusuf Akçura ile birlikte gizlice İstanbul'dan kaçtı ve 1 nisan 1921 de İnebolu'ya çıktı. İkinci İnönü Zaferine tesadüf eden bugünde Atatürk bu iki Türk büyüğünün Anadoluya ayak basmasından pek memnun oldu. Mehmed Emin'e büyük iltifatlar dolu bir telgraf çekti.

Hayatının en büyük mükâfatı telâkki ettiği bu iltifatı Mehmed Emin ömrünün sonuna kadar iftiharla ve şükranla anmıştır.

Millî Mücadele yıllarında Mehmed Emin kâh cephelerde ve kâh cephe gerilerinde şiirleri ve hitabeleriyle vatanî ve millî vazifesini ifaya devam etti. « Mustafa Kemal » adı altında 1928 de neşrettiği kitabında topladığı manzum ve mensur eserleri Millî Mücadele yıllarının mahsulüdür.

Türk İstiklâl Savaşı zaferle sona erdikten ve Lozan Muahadesi imzalandıktan sonra Mehmed Emin İkinci Büyük Millet Meclisine Şarkikarahisar Mebusu olarak girdi. Daha sonra da Urfadan mebus çıktı. Arkasında yarım asırlık bir ömür bırakmış olmasına rağmen bundan sonra da eser vermekte devam etti. «İstiklâl Destanı», « Kurtarıcıya » « Ankara » ve nihayet « Devrim » gibi her biri yüzlerce beyitlik eserlerini bu son yirmi yıl içinde yazdı. Ayrıca garb milletlerinin millî edebiyatından küçük nesir parçaları da tercüme etti.

Ölümünden bir ay öncesine kadar bir an çalışmaktan geri kalmıyan Mehmed Emin'in

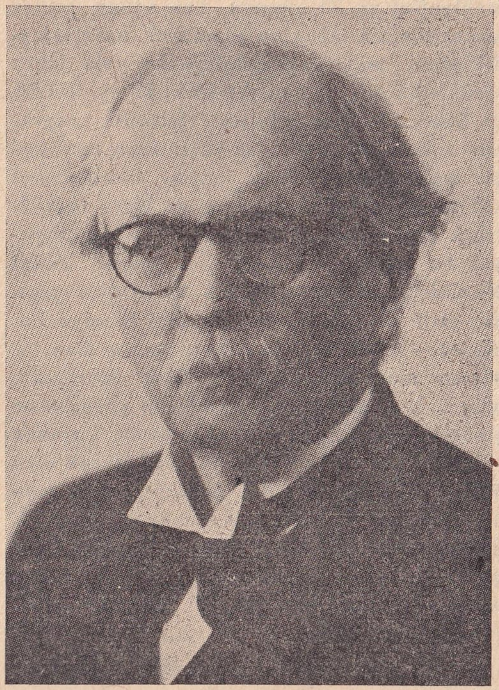
son iki yılı içinde iki büyük darbe, onu çok sarstı. Bunlardan biri evinin ve çok sevdiği kütüphanesinin yanması, diğeri de elli beş yıllık ömür yoldaşı eşi Bayan Müzeyyen'in ölümüdür. Bu iki ağır vaka Mehmed Emin'in hayatında en büyük sarsıntıyı yapmıştır. Nihayet kalbinden hastalanarak tedavi edilmek üzere yattığı Alman Hastanesinde 14 ocak 1944 te hayata gözlerini kapadı. Son seçimde İstanbul Milletvekili olmuştu.

Mehmed Emin'in eserlerini ve Türk edebiyatındaki mevkiini tenkid ve tahlil, bu küçük makalenin çerçevesi dışında kalır. Yalnız şunu söylemekle iktifa edebiliriz: Mehmed Emin bugünkü millî edebiyatın ilk mübeşşirlerinden biri olduğu gibi, son yarım asır içinde yetişmiş olan Türk gençliğine millî heyecan vermiş ve millî şair sıfatına hak kazanmış büyük bir Türk edibi ve mütefekkiridir.

Başlıca eserleri: Fazilet ve Asalet; İstanbul, 1892. Türkçe Şiirler; İstanbul, 1900. Türk Sazı; İstanbul, 1914. Ey Türk Uyan; İstanbul 1914. Tan Sesleri; İstanbul 1915. Dicle Önünde; İstanbul, 1916. Turana Doğru; İstanbul, 1918. Zafer Yolunda; İstanbul, 1918. İsyan ve dua; İstanbul, 1918. Türkün Hukuku; İstanbul, 1919. Kral Corca; Ankara, 1923. Mustafa mal; İstanbul, 1928. Danteye; İstanbul, 1928. Ankara, İstanbul, 1939.

Kısa bibliyografya: Mehmed Emin'in bu kısa biyografisinde kullandığım en esaslı kaynaklar rahmetlinin bana verdiği notlarla bıraktığı hususî evrakıdır; bunlardan başka şu eserlerden istifade edilmiştir: Çocuk Bahçesi koleksiyonu. Akçura oğlu Yusuf; Türk Yılı, 1938. Mehmed Behçet Yazar; Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1938, sayfa 243. Uluğ İğdemir; Mehmed Emin Yardakul'un Hayatı, Ülkü, yeni seri, sayı 57. (*Uluğ İğdemir*)

AKALIN, BESİM ÖMER (Doktor, General)—(1862-1940) Türk hekimliğinin ilerlemesine, Türk vatandaşının genel sağlığının korunmasına gerek fiilen, gerek dersleriyle ve gerekse yazılariyle elli seneden fazla durmadan çalışmış, meslektaşlarının bu yoldaki çalışmalarına da kıymetli yardımlarda bulunmuş bir profesör ve büyük bir insandır. Babası 1877 Millet Meclisinde, Kosova Milletvekili olarak bulunmuş olan Ömer Şevki Paşadır. Besim Ömer 1862 de İstanbulda dünyaya gelmiştir. Orta öğrenimini İstanbul Rüşdiye Mektebinde yaptıktan sonra Askerî Tıbbiye İdadisine girmiş, 1885 te yüzbaşı olarak asker hekimi olmuştur. Bir müddet Haydarpaşa hastanesinde kaldıktan sonra, açılan bir imtihana girmiş, kazanarak 1886 da kadın hastalıkları dersine muavin olmuştur. Lâkin bundan evvel de Yunanistan'la olan savaşda Alasonya'da asker hekimliği yapmıştır. Kadın hastalıkları muavinliğinde bir zaman kaldıktan sonra bilgisini arttırmak ve öğrenimini tamamlamak ihtiyacını duyduğundan kendi parasiyle Paris'e gitmiştir. Orada çok ciddî çalışmış Buden (Boudin) gibi büyük jinekoloji mütehassıslarının yanında bilgisini arttırarak, vefat eden hocası Vahid Beyin yerine profesör tâyin olunmuştur. Paris'te üç sene kaldıktan sonra İstanbul'a dönen Besim Ömer, hayatının son senelerine kadar bu ödevini çok iyi bir şekilde yapmıştır. Memleketimize modern jinekolojiyi getiren odur. İlk açılan doğumevlerinin yapılmasında ve idaresinde, fennî şekilde ebe yetiştirmekte pek büyük hizmetleri olmuştur. Derslerine başladığından az zaman sonra Prof. Lüto (Luteaud) nun kadın hastalıkları kitabını türkçeye çevirmiş, bastırmıştır. O zamandanberi Dr. Besim Ömer tıbbın ve genel halk sağlığının muhtelif konuları üzerine seksen-

Besim Ömer Akalın

den ziyade kitab çıkarmıştır. Bunların arasında kendi eseri olan doğum kitabı bulunduğu gibi, annelerin ve çocukların sağlıklarını koruma meselesini pek iyi inceliyen kitablar da vardır.

1888 de Dr. Besim Ömer, Meclisi Sıhhiyei Umumiyeye ve Meclisi Tıbbiyei Mülkiyeye âza, 1909 da bu son meclise başkan seçildi. Aynı senelerde, Rus muharebesindenberi Sultan Hamid'in, cemiyet ve teşkillere karşı malûm korkusu sebebinden unutulmuş olan ve biraz parası Dellasuda Faik Paşa tarafından bankada saklı bulundurulan Hilali Ahmer (Kızılay) Cemiyetini yeniden diriltmeyi düşündü. Birkaç arkadaşiyle nizamnamesini yaptı, lâzımgelen muameleleri tamamladı. Cemiyeti yeniden meydana çıkardı. Bu tarihten sonra da cemiyetin verimlerinde önemli hizmetleri oldu. Birkaç defalar Kızılhaç'ın kongrelerine gitmiş ve cemiyeti pek güzel temsil etmiştir. Bu cemiyette yapılan hastabakıcı yetiştirilmesi onun eseridir. Derslerin büyük bir kısmını kendisi vermiş, bu duruma dair de önemli bir kitab yazmış ve yayınlamıştır. 1914 te Cemil Paşanın çekilmesi üzerine Tıb Fakültesine, 1915 te de Üniversiteye başkan seçildi. İşgal senelerinde bu çok güç işi Dr. Besim Ömer pek iyi idare etmiş ve Türklük şerefini daima yüksek tutmaya muvaffak olmuştur. 1915 de Veremle Mücadele Cemiyetine ikinci başkan seçildi. Bütün insanî işler gibi bu meseleyi de candan benimsemiş ve elinden geleni yapmıştır.

Bizde ilk olarak Çocukları Esirgeme Kurumu ve Süt Damlasını tesis eden de Dr. Besim Ömerdir. Bu konuyle meşgul olan kongrelere de giderek bu hususta faydalı sözler söylemiştir. Üstad birçok defalar sıhhat bakımından Avrupa kaplıcalarına gitmiştir. Sultan Hamid'in en şiddetli istibdad senelerinde bile, bin güçlükle bir kaplıcaya gittiği zaman mutlaka Avrupa şehirlerinde bulunan dostlarını ziyaret etmeyi unutmaz ve ekseriya onların sıkıntılarını gidermek için muavenetten geri durmazdı. Zaten Besim'in bu yolda insanî hareketleri sık sık olurdu. Dostlarının ailelerine elinden gelen yardımları yapardı. Dostlarına çok samimî olarak bağlılığı yüksek insanlığının üstün vasıflarından biridir. Avrupa'da bulunduğu senelerde daima ilmî meselelerle meşgul olurdu. Bir defasında patolojik anatominin mikroskopik kısmiyle haftalarca meşgul olmuştu. Bu sayededir ki Dr. Besim Ömer çok farklı durumlara dair ehemmiyetli kitablar yayınlamıştır. Kendisinin vebaya, koleraya dair kitabları olduğu gibi, diş, göz, mide ve bağırsakların hijiyenlerine dair de yazıları vardır. Bunlardan maada birçok gazetelerde tıbba aid makaleleri çıkardı. Bunların adedi yüzleri geçer. Şüphe yoktur ki Dr. Besim Ömer Akalın'ın ismini daima idame edecek olan bir eseri «Nevsali Afiyet» ismiyle 1899, 1900, 1904 ve 1906 da 400—700 sayfa olarak çıkardığı yıllıklardır. Bunların hususiyle Türk Tıb Tarihi bakımından ehemmiyetleri çok büyük ve ebedidir. Hepsi dört cild teşkil eden bu yıllıklarda birçok mühim tıbbî makalelerden başka, birçok Türk hekimlerinin ve bazı ecnebi üstadların hal tercümeleri vardır.

Prof. Besim Ömer Akalın Millet Meclisinin beşinci ve sonra altıncı dönemlerinde milletvekili seçilmiştir ve vefatında Bilecik Milletvekiliydi. Bu işe çok samimî olarak sarılmıştı. Bununla beraber tıbbî çalışmalarına fasıla vermemiş, 1939 da «Türk Çocuğu Nasıl Yaşamalıdır?» adlı iki cild kitab yazmış ve bastırmıştır.

Doktorun ölümü de kendi insanî hislerine şahadet eder bir surette oldu. 1940 martında üstad izinli olarak İstanbul'da bulunuyordu ve daha kalmasına da sıhhî bakımdan lüzum vardı. Lâkin bir gün Ankara'da bir dostunun hastalanarak bir hastaneye yerleştirildiğini haber aldı ve hemen oraya gitmeye karar verdi. Bütün kendini sevenlerin ricalarına rağmen; «O zat hastadır, mutlaka görmeliyim» diye yola çıktı. Ankara'ya varır varmaz dostunu ziyaret etti. Lâkin ertesi günü, 19 mart 1940 ta öğle zamanı lokantada yemek yerken birdenbire hastalandı, az zaman sonra koşan hekimin bütün ihtimamına rağmen vefat etti. Onun adı hayatiyle biraz meşgul olanların hâtırasında ve Türk Tıb Tarihi sayfalarında ebediyen yaşıyacaktır. Üstat hayatını tamamen vazifesine hasrettiğinden hiç evlenmemiştir.

(*Dr. Akil Muhtar Özden*)

AKYÜZ, ALİ KÂMİ — (1872-1945) Hicaz Vilâyeti Mektubcusu iken orada vefat eden şair Behçet Beyin oğlu, şair İsmail Safa'nın kardeşi ve zamanımızın tanınmış muharrir ve romancılarından Peyami Safa ve İlhami Safa'nın amcasıdır. Kendisi de bir şair ve edib olan Ali Kâmi Akyüz, aynı zamanda değerli bir kültür adamı, öğretmen ve pedagoğdu. Memleket kültürüne yarım asırdan fazla müddetle hizmet etmiş, otuz yılı bulan öğretmenlikleriyle birçok talebe yetiştirmiştir.

Babasını pek küçük yaşta kaybeden Ali Kâmi Akyüz, iki kardeşiyle birlikte Darüşşafaka'yı bitirdikten sonra Hazinei Hassa Sicil Müdürlüğüyle memurluk hayatına başlamıştır. 1908 Meşrutiyeti ilânından sonra Hariciyeye geçmiş ve birinci sınıf şehbenderliklerde bulunmuş, daha sonra Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti Hususî Kalem, Sicil ve Memurin Müdürlüklerinde Müdür olarak vazife görmüştür. Mütarekede Damad Ferid'in sadareti

sırasında açığa çıkarılmış, 1920 yılında da tekaüd edilmiştir. Aynı yılın 17 temmuzunda Darüşşafaka'ya müdür seçilmiş, 1939 yılına kadar on dokuz sene geceli gündüzlü bu müdürlükte çalışarak Darüşşafaka'nın ileri bir kültür yuvası elmasını sağlıyan büyük ve unutulmaz emekler harcamıştır. Diğer taraftan öğretmenlik ve muharrirlik hayatı; Galatasaray Lisesinde türkçe ve iktısad, Telgraf Mektebi Âlisinde fransızca, Darüşşafaka'da sosyoloji ve fransızca okutmakla, İstanbul Radyosunda pedagojik konferanslar vermekle ve Serveti Fünun, İçtihat, Gündüz, Resimli Gazete, Cumhuriyet dergi ve gazetelerine edebî ve kültürel yazılar yazmakla geçmiştir.

Ali Kâmi Akyüz

1939 yılında Büyük Millet Meclisi altıncı dönemine İstanbul Milletvekili seçilen Ali Kâmi Akyüz ; ölümüne kadar Milletvekili ve aynı zamanda Maarif Encümeni ile Darüşşafaka Türk Okutma Kurulunun faal ve verimli bir unsuruydu.

Son zamanlarda hastalanarak tedavi altına alınan Ali Kâmi Akyüz, 11 - 12 mart 1945 gecesi Ankara Nümune Hastanesinde vefat etti ve Ankarada Asrî Mezarlığa defnolundu. *(A. B.)*

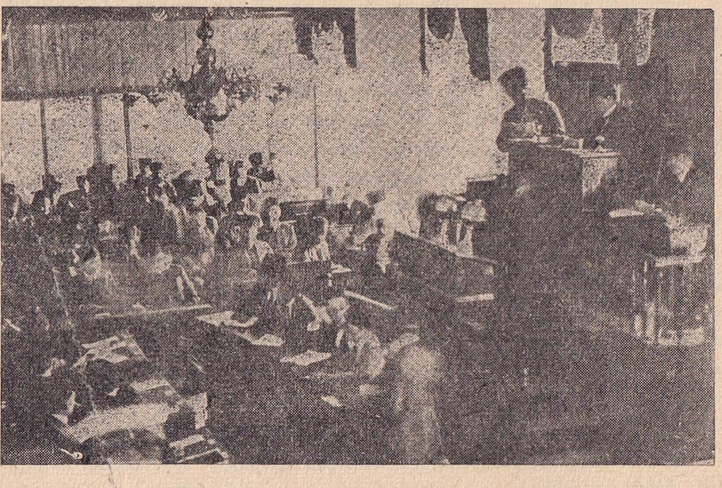
ANAYASAMIZIN TARİHCİĞİ — Türkiye Büyük Millet Meclisinin 23 nisan 1920 de millet egemenliğini kayıtsız şartsız ele aldığı gün, en yaşlı milletvekilinin söylediği «Milletimizin dahilî ve haricî istiklâli tam dahilinde mukadderatını bizzat deruhde ve idare etmiye başladığını bütün cihana ilân ederek Büyük Millet Meclisini açıyorum » sözlerinde Türk Anayasasının ilk müjdesini bulmaktayız.

24 nisan 1923 tarihinde Ankara milletvekili Mustafa Kemal Paşa tarafından «teşkilâtı hükümet hakkında» yapılan ve Büyük Millet Meclisince aynen kabul olunan teklif ise, onun ilk çekirdeğini teşkil eder. «İradei milliyeyi bilfiil mukadderatı vatan ve vaziülyed tanımak umdei esasiyesini» ileri süren bu takrirle o gün millî Türkiye devletinin kuruluşu tamamlanır ve hükûmeti vazife görmeye başlar.

25 nisanda seçilen «Muvakkat İcra Encümeni» nin hükümet işlerini üzerine alması ve kabul edilen « Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin sureti intihabına dair kanun » üzerine (bu kanunun ikinci maddesi, 47 sayılı kanunla 4 kasım 1920 de değiştirilmiştir.) Meclisçe 3 mayısta yapılan seçimle vazifelendirilen ilk «İcra Vekilleri Heyeti » bu kuruluşu tamamlar.

Büyük Millet Meclisi encümenler seçimini yapınca bu arada bir «Kanunu Esasî encümeni»de seçer. Fakat Meclisin devrimci ruhu; iç tüzüğe göre adı «Kanunu Esasî Encümeni» olması rağmen bu encümene, «Hukuku Esasiye Encümeni» adını verir. Encümenin vazifesi Büyük Millet Meclisinin ilk kuruluşunda kabul ettiği, Atatürk tarafından verilen takrirdeki temel prensiplere uygun bir anayasa tasarısı vücuda getirmektir. Encümen, dört ay kadar bir çalışmadan sonra kendi görüş ve anlayışına göre bir tasarı hazırlar. «Büyük Millet Meclisinin şekil ve mahiyetine dair mevadı kanuniye» adını taşıyan sekiz maddelik bu tasarı, 18 ağustos 1920 tarihinde Meclisin gündemine alınır. Bu teklifi hazırlıyanların Türkiye Büyük Meclisinin mahiyetini ve 23 nisanda ilân edilen millet egemenliğinin mâna ve şumulünü kavrıyamadıklarını, milletvekillerini yanlış yola doğru sürüklediklerini gören Atatürk, 13 eylûl 1921 de hükûmet adına Meclise «Halkçılık programı» adı altında bastırılıp yayınlanan mufassal bir teklif verir. Siyasî, içtimaî, idarî, askerî noktai nazarları hulâsa eden ve idare teşkilâtımız hakkındaki hükümleri bir araya toplıyan bu program, 18 eylûlde Büyük Millet Meclisinde okunur. Atatürk 25 eylûlde yapılan gizli bir toplantıda «Hukuku Esasiye Encümeni» tarafından önce hazırlanmış olan tasarının sakat anlayışına ve Türk devriminin akış doğrultusuna aykırı bulunan görüşlerine şiddetle hücum ederek yapılacak kanunun «Mevcudiyet ve istiklâlimizi kurtaracak olan Millet Meclisini ve millî hükûmeti takviyeye matuf mâna ve salâhiyeti zamin ve natık olması» gereğini belirtir. Meclisin hemen aynı günde teşkiline karar verdiği bir «Encümeni mahsus » hükûmetin teklifi üzerinde derhal çalışmalara başlar.

«Teşkilâtı Esasiye Kanunu» tasarısının hazırlanmasına memur edilen bu «Encümeni Mahsus» 27 ekim 1920 de vazifesini bitirmiş, hazırladığı proje Meclis gündemine girmiş ve hazırlanan tasarı Büyük Millet Meclisi adına yayınlanacak bir beyanname müsveddesiyle birlikte bastırılarak milletvekillerine dağıtılmıştı. Tasarı üzerindeki görüşmeler 18 kasım 1920 de başladı ve 20 ocak 1921 de sona erdi. Türkiye Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği, yirmi üç maddeyle bir münferid maddeden müteşekkil 85 sayılı bu ilk «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» ile, Büyük Millet Meclisinin ve kurduğu millî hükûmetin durum ve yetkileri, şekil ve mahiyeti artık tam olarak tesbit ve ifade edilmiş bulunuyordu.

İlk Büyük Millet Meclisinden bir görünüş
Atatürk başkanlık ederken

Hilâfet ve saltanat makamlarının hukukî durumlarını, Meclisin düzenliyeceği kanunlara bağlı bırakarak her türlü hükümranlık haklarını kayıtsız şartsız Büyük Millet Meclisinde toplıyan «Teşkilâtı Esasiye kanunu», 1 kasım 1922 de Büyük Millet Meclisinin saltanatın lâğvı hakkında vermiş olduğu kararla daha tam bir hale gelir.

Birinci Büyük Millet Meclisi, 1 nisan 1923 te seçimi yenileme kararı vererek 16 nisanda dağıldıktan sonra, ikinci Meclisin toplanmasına kadar geçen dönem içinde, Atatürk'ün bir taraftan kurmayı kararlaştırdığı «Halk Fırkası»nın tüzük projesi, bir taraftan da Türk devletinin müstakbel anayasasına esas olacak bir «Teşkilâtı Esasiye» tasarısı üzerinde çalıştığı ve güvendiği mütehassıs arkadaşlarını çalıştırdığı görülür.

«Teşkilâtı Esasiye Kanunu» tasarısı üzerindeki hazılıkların devletin şeklini bir cumhuriyet olarak düşündüğü ve bu istikamete yöneldiği, 27 eylûl 1923 te Atatürk'ün, bir Avrupalı gazete muhabirine yapmış olduğu demeçle, memleket efkârı umumiyesine, ilk defa en yetkili ağızdan bildirilir. Hariciye Bakanı İsmet Paşa tarafından teklif edilen, Ankara'nın Türkiye Devletinin idare makarrı olduğu hakkındaki tek maddelik kanunu ilerde yapılacak « Teşkilâtı Esasiye Kanunu» na eklenmek üzere, 13 ekim 1923 te Büyük Millet Meclisinin kabul etmesiyle de devlet merkezi meselesi üzerinde başlıyan tartışmaların önüne geçilir. 27 ekim 1923 tarihinde başlıyan kabine buhranı, 28-29 ekim 1923 akşamı Atatürk'e artık cumhuriyetin ilânı kararını verdirtir. Bu büyük devrimi yakınlarına müjdeliyerek onları uğurladıktan sonra devrim yolunda en güvendiği dostu, İsmet Paşa ile başbaşa kalan Atatürk, kurulduğu günden beri millet egemenliği esasına dayanan Türkiye Devletine hakikî adını verecek teklifin esaslarını hazırlar. Bu teklifle 85 sayılı ve 20 ocak 1921 tarihli «Teşkilâtı Esasiye Kanunu»nun devletin şeklini tesbit eden birinci maddesinin sonuna «Türkiye Devletinin şekli hükûmeti cumhuriyettir. » fıkrasının ilâve edilmesi ve kanunun diğer dört maddesinin değiştirilerek ve tavzih olunarak yerlerine yeni hükümler konulması isteniyordu. Meclis bu teklife bir madde daha ekledi ve 29 ekim 1923 akşamı, ebedî Türkiye Cumhuriyetini kuran 364 sayılı kanun, Büyük Millet Meclisinden çıkarak Türk devrim tarihinin en mutlu gününün ifadesi oldu.

Cumhuriyetin ilânından sonra «Teşkilâtı Esasiye Encümeni,» Partiden ayrılmış uzmanlarla birlikte, Ankara istasyonundaki tarihî binada Atatürk'ün başkanlığı altında toplanarak hazırlıkları bir hayli ilerlemiş olan yeni «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» tasarısı üzerindeki çalışmalarına başladı.

Matbuatta da geniş akisler bırakan uzun ve hararetli tartışmalardan sonra hazırlanan tasarı, 9 mart 1924 tarihinde Büyük Millet Meclisinin gündemine girdi. Bu arada Büyük Millet Meclisi Türk devriminin bir dönüm noktasını daha aştı. 3 mart 1924 te hilâfetin lâğvına karar vererek bu tarihî ve şerefli ödevini 431 sayılı kanunun gereği olmak üzere halifeyi ve Osman oğulları soyunu ebediyete kadar dönmemek üzere Türkiye hudutları dışına çıkarmakla tamamladı.

Meclisin yeni « Teşkilâtı Esasiye Kanunu»nun tasarısı üzerindeki görüşmeleri haftalarca sürmüş ve 20 nisan 1924 tarihinde 105 maddeden müteşekkil «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» muz kabul edilmiş ve 24 mayıs 1924 te 71 sayılı Resmî Gazeteyle yayınlanmıştı. Birinci maddesi «Türkiye Devleti bir Cum-

huriyettir» olan ve bu maddesinin değiştirilmesinin ve başkalaştırılmasının hiçbir suretle teklif dahi edilemiyeceğini 102 inci maddesinin son fıkrasiyle teyit eden bu kanunun yerine şimdi, mâna ve kavramda bir değişiklik yapılmaksızın türkçeleştirilmiş olan ve 10 ocak 1945 te Büyük Millet Meclisince kabul olunan 4695 sayılı «Anayasa» konulmuş bulunmaktadır.

20 nisan 1924 ten bugüne kadar geçen dönem içinde, Anayasamızın bazı hükümlerinde Türk devriminin gerektirdiği bir kısım değişiklikler yapılmıştır ki Türk Anayasasının evrimi bakımından taşıdıkları özel önemler dolayısiyle bunlar hakkında da sırasiyle ve kısaca bilgi verilmesi lüzumlu görülmüştür.

1 — Atatürk 1927 yılı 15-20 ekim tarihleri arasında toplanan Cumhuriyet Halk Partisi ikinci büyük kongresinde söylediği büyük tarihî nutukta «Teşkilâtı Esasiye Kanunu»muzda ukde teşkil eden ve Türk devriminin ruhuna uymıyan, yeni Türkiye Devletinin ve Cumhuriyet idaresinin asrî karakteriyle telifi kabil olmıyan bir takım lüzumsuz hükümlerin ilk münasip zamanda kaldırılmasına işaret etmişti.

Başbakan İsmet Paşa ve ardakaşlarının teklifi üzerine, Büyük Millet Meclisi 9 nisan 1928 de kabul ettiği 1222 sayılı kanunla devletimizin lâiklik prensibiyle zıd düşen hükümleri kaldırmak suretiyle «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nun 2, 16, 26 ve 38 inci maddelerini değiştirdi.

2 — Bütçe tasarısının Büyük Millet Meclisine verilmesi gereken tarihi tesbit eden 95 inci maddedeki vâde kasım ayının başıyken, ihtiyaca daha uygun bir hale getirilmek üzere mart olarak 1893 sayılı kanunla 10 aralık 1931 de değiştirilmiştir.

3 — Büyük Millet Meclisi 5 aralık 1934 te Türk devriminin büyük atılışlarından birini daha yaptı. Türk kadınına da milletvekili seçmek ve olmak hakkını verdi. Bu maksatla da «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nun 10 uncu ve 11 inci maddelerini değiştiren 2599 sayılı kanunu kabul etti.

4 — Cumhuriyet Halk Partisinin programına esas teşkil eden ve altı okla ifadelendirilen Türk devriminin ana prensiplerini 5 şubat 1937 de «Teşkilâtı Esasiye Kanunu»na da koymak suretiyle devletin vasıflarını belirtme yolunda atılan yeni bir devrim adımı daha yapıldı. Bu maksatla kanunun ikinci maddesi tamamlandığı gibi, diğer değiştirilmesi gereken 47, 48, 49, 61, 74 ve 75 inci maddeleri de 3115 sayılı kanunla değiştirildi.

5 — 3272 sayılı kanunla 29 kasım 1937 tarihinde de 44, 47, 48, 49, 50 ve 61 inci maddeler düzeltilerek kanuna bugün yerini «Türk dilinin kayıtsız, şartsız olarak resmî dilde, hususî dilde, kanun dilinde hâkimiyetini tamamiyle tesis edecek» olan 4695 sayılı Anayasamıza bırakan son şeklini aldı.

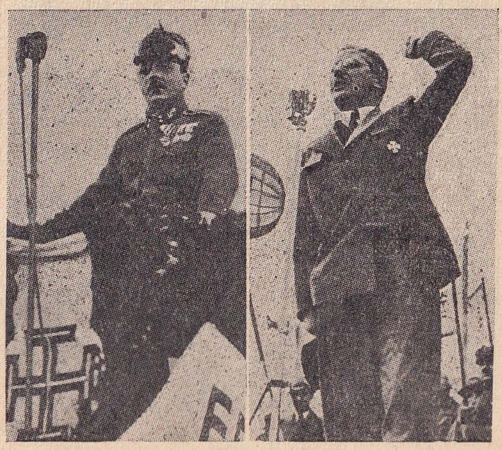
(Faik Reşit Unat)

ANSCHLUSS — «Türkçede Anşulus okunur». Almancada katma, bağlama, ekleme mânasına gelen bu söz; milletlerarası politika edebiyatında, Avusturya'nın Almanya ile birleştirilmesi demektir; bu olayı gerçekleştirme amacını güdümser cereyanlar hakkında da kullanılır.

Anşulus'un tarihi, Prusya Devleti kuvvetlenip de öteki Alman devletleri üzerinde egemenlik kurmıya kalktığı sıralara kadar uzanır.

Napolyon savaşlarından sonra 1815 te kurulan Alman Konfederasyonu, Avustu-yanın başkanlığı altında bir nevi Orta Avrupa milletler cemiyeti demekti. Prusya, bu konfederasyonun herhangi bir üyesinden başka bir şey değildi. Fakat, Meternih'in güttüğü hürriyet düşmanı, otokratik politika, küçük Alman millet'erini Habsburg'lardan yavaş yavaş soğutuyordu.

1763 tenberi Avusturya'dan sonra en kuvvetli bir Alman devleti haline yükselen Prusya, komşu Alman devletleri üzerinde ekonomik baskılar yapacak onları kendi tesiri altına sokmıya kalkıştı. Bu devletlerden çoğu, ekonomi bakımından zayıf durumda bulunuyordu. 1818 den itibaren, Prusya, gümrük birliği (Zollverein) politikasına

Solda: Dolfus. Sağda: Suşnig

girişti. Küçük Alman devletlerine karşı ağır gümrük tarifeleri konuyor, Prusya gümrük sistemine katılmadıkça bunlar yaşama zorluklarından kurtulamıyordu. Doğu Alman devletleri hemen ilk yıllarda Prusya'nın ekonomik kontrolü altına girdiler. Orta ve güney Almanya devletleri de ayrı birer gümrük birliği kurarak Prusya'ya karşı kendilerini koruma çarelerini araştırdılar. Bu uğurda Avusturya da onlarla işbirliği yapmıya gayret ediyor, fakat, hükûmetin kültür ve politika alanındaki antiliberal prensipleri, başarılı mukavemet imkânlarına yer vermiyordu. Buna karşılık her alanda liberal bir zihniyetle hareket eden Prusya, ilkönce güney Almanya (Bavyera, Vürtemberg), sonra da orta Almanya devletlerini kazanmıya muvaffak olarak gümrük birliği politikasını baştanbaşa tamamlamış bulundu (1834). Bu ekonomik birlik, daha sonra meydana gelen siyasî birliklerin hazırlayıcısı olmuştur. Avusturya o zaman gümrük birliği politikasının dışında kalıyor, Alman Konfederasyonu üzerindeki başkanlık rolünü de fiilen kaybediyordu.

1848 devrimleri sonunda, Meternih iktidar yerinden uzaklaştırıldığı sıralarda, güney Almanları arasında yeni bir kalkınma havası uyandı. Anşulus'un ideolojik öncülüğünü yapan büyük Almanya cereyanı o zaman doğmuştur. Kısaca «G r o s s d e u t s c h» adı verilen bu cereyan, Avusturya da dahil, bütün Alman devletlerini bir araya toplayıp birleştirmek gayesini amaç tanıyordu. Buna karşılık Prusya'nın önderliği altında bağımsız devletlerden mürekkeb bir Alman konfederasyonuna taraftarlık edenler vardı. Bunlara da «K l e i n d e u t s c h» deniyordu.

1866 Sadova zaferinden sonra, Bismark, Alman Konfederasyonunu dağıttı. Onun yerine kuzey Almanya birliğini kurdu. Prusya, en kuvvetli Alman devleti olmuş, Avusturya tamamiyle açıkta kalmıştı. Üçüncü Napolyon'a karşı kazanılan 1870 - 71 harbi, bu devletin imparatorluk rütbesini kazanmasına imkân veriyordu.

18 ocak 1871 de Versay'ın aynalı salonunda Prusya Kralı, bütün Alman devletlerinin temsilcileri önünde resmen İmparator (Kaiser) ilân olundu.

Bu tarihten sonra Avusturya'nın rolü Almanya yanında bir peyk devlet olmaktan öteye pek geçememiştir. Her ne kadar Grossdeutsch cereyanı Habsburg'lar diyarında için için yaşamakta devam ediyor idiyse de, iki devlet arasında her bakımdan göze çarpan kuvvet farkı, Avusturyalılarda, kendi nefislerini koruma kaygısından başka hiçbir düşünceye yer bırakmamayı gerektiriyordu.

İkinci Vilhelm'in egemenlik hayallerini yıkarak sona eren Birinci Cihan Harbinden sonra Anşulus cereyanı, hem Almanya'da hem de Avustuaya'da ilk defa karşılıklı olarak şiddetle uyandı. Habsburğ'ların devrilmesi, İmparatorluğu meydana getiren muhtelif milletlerin Avusturya'dan ayrılması, bu cereyanı ortaya çıkaran kuvvetli sebeblerdi. Kendi memleketlerinden bahseden Avusturyalılar «Alman Avusturyası» tâbirini kullanıyorlar, bu tâbiri yeni anayasalarına da açıkça geçiriyortardı. Avusturya muvakkat Millî Meclisi tarafından 1918 sonbaharında hazırlanan yeni anayasanın ikinci maddesinde, A v u s t u r y a D e v l e t i, A l m a n C u m h u r i y e t i n i n b i r p a r ç a s ı o l a r a k ilân edildi. Alman Millî Meclisi de Vaymar'da Avusturya'nın Almanya'ya katılmasını ittifakla kabul etti. 1919 da hazırlanan Reich anayasası da Anşulus halinde, Avusturya'nın, Alman Meclisinde nüfus nispetine göre temsil edilmesi hakkını tanımıştır.

O sıralarda her iki memlekete hâkim olan sosyalistler ve onlarla beraber hemen bütün partiler Anşulus'u yürekten özlüyorlardı. Fakat başta Fransa olmak üzere İtilâf Devletleri bu hareketi beğenmediler. Avusturya'yı kendi topraklarına kattığı takdirde, Almanya, harbde uğradığı bütün kayıpları fazlasiyle yerine getirmiş, Orta Avrupa'da Tuna'ya hâkim bir büyük devlet haline yükselivermiş olacaktı. Bu itibarla Sen Jermen ve Versay muahedelerine hususî maddeler kondu. Avusturya'nın istiklâli bahsinde bir değişikliğe yol açabilecek haller, Milletler Cemiyeti Konseyinin tasdikına bağlı tutuluyordu (Alman ve Avusturya anayasalarında birleşmeye dair konulan maddeler, İtilâf Devletlerinin isteği üzerine sonradan kaldırılmıştır.)

Bununla beraber, Anşulus cereyanı, hele Almanya'da hiç sönmeden kuvvetlenmekte devam ediyordu. 1918 de kurulan Avusturya - Almanya İş Komitesi, 1920 de meydana getirilen Avusturya - Almanya Millî Birliği, iki memleket arasındaki birleşme isteklerini kuvvetlendirmiye çalışıyorlardı. Bu teşekküller Berlin'de «Avusturya - Almanya», Viyana'da da «Anschluss» adında birer gazete çıkarıyorlardı.

Almanya hesabına daha ziyade bir genişleme, kendini toparlama, kayıplarını yerine getirme aracı sayılan Anşulus cereyanı, her şeyden önce, Avusturya'nın içinde bulunduğu ekonomik güçlüklerden kuvvet alıyordu. Harbden önce, Habsburg'lar zamanında elli altı milyon nüfusa sahib olan bu devlet altı buçuk milyona indirilmiş, topraklarının ve

ham madde kaynaklarının büyük kısmını elden kaçırmıştı. Memleket nüfusunun üçte birini barındıran Viyana, küçük ve sıska bir gövdeye oturtulmuş kocaman bir başa benziyordu. Anşulus'a engel olmak maksadiyle Cenevre'de tasarlanan bir Tuna Konfederasyonu düşüncesine öteki Tuna devletleri razı olmuyorlardı. Milletler Cemiyeti arka arkaya verdiği borç paralarla Avusturya'yı kendi başına yaşar bir hale getirmeye çalıştı. Fakat, yeni baştan büyük devletler arasına karışan Almanya, çok tatlı bulduğu Anşulus emelini kolay kolay bırakamazdı. Vaktiyle Prusya'nın küçük Alman devletleri üzerinde tatbik ettiği ekonomik usul 1931 de Avusturya'ya karşı da tecrübe edildi. İki devlet arasında bir gümrük birliği projesi hazırlandı. Her bakımdan güçlükler içinde bulunan galibler bu proje karşısında beklenen şiddeti gösteremediler. Gümrük birliği projesinin Sen Jermen Muahedesine ve 1924 Cenevre Protokoluna aykırı olduğu hakkındaki iddialar, Milletler Cemiyeti Konseyince La Hey'deki Milletlerarası Adalet Divanına gönderildi. Proje, ancak bir oy farkla reddedilebildi (reddetmek istemiyenler arasında Birleşik Amerika Devletlerinin temsilcisi de bulunuyordu).

Nazi Partisinin Almanya'da iktidar yerine gelmesi üzerine (ocak 1933) Anşulus cereyanı Avusturya'da birlik mahiyetini kaybetti. Sosyalistler, Sosyal Hıristiyanlar ve Köylü partileri Hitler'i istemiyorlardı. Buna karşılık, Panjermanistler, Naziler Anşulus'a hasret çekiyorlardı. Berlin'den idare edilen propaganda gayretiyle memlekette kargaşalıklar günden güne artıyordu. Dolfus (Dollfuss) hükûmeti 20 haziran 1933 te Nazi Partisini Avusturya'da yasak etti. Bu tarihten itibaren Avusturya'da rejim dâvası çok nazik bir safhaya girmiş bulunuyordu. İdeoloji bakımından taban tabana zıd hedefler peşinde koştukları halde -başka maksadlarla da olsa- bir zamanlar hep birlikte Almanyaya katılma dâvasını güden sağ ve sol unsurlar şiddetle birbirlerinden ayrılmışlardı. İşin kötüsü, iktidar yerinde oturan Dolfus hükûmeti de bunlardan hiçbirisi ile işbirliği politikası güdemezdi. Çaresizlik içinde parlamento toplantılarına müddetsiz ara verildi. Başbakanın idaresi altında bir nevi diktatörlük kurulmuştu. Avusturya tarihinin eski yaprakları karıştırılarak bu diktatörlüğe bir ideoloji kaynağı aranıyordu. 1933 sonbaharında, Viyana'nın Türk muhasarasından kurtuluşunun iki yüz ellinci yıldönümü münasebetiyle, büyük törenler hazırlandı. Hem Anşulus'a karşı bir korunma propagandası yapılmak, hem de gittikçe zayıflıyan turizm hareketi yeniden canlandırılmak isteniyordu. Bu vesileyle «Batı medeniyetini Asyalı sürülere karşı müdafaa eden kahraman Avusturya» dan sıksık bahsedilerek beylik taassub edebiyatına başvurulmuş, fakat hükûmetin bütün gayretlerine rağmen, törenler, ne içeride, ne dışarıda bir ilgi toplıyabilmiştir.

1934 şubatında patlak veren, bir sosyalist ayaklanması Viyana'yı sahici bir savaş meydanına çevirdi. İşçi mahallelerinde barikad kuran devrimcilerle hükûmet kuvvetleri arasında günlerce süren çarpışmalar oldu; makineli tüfek ve top ateşleriyle birçok insan kanı akıtıldı; evler, apartmanlar delik deşik edildi. Ayaklanma hareketinden sonra kurulan sıkı yönetim mahkemeleri yüzlerce sosyalisti ölüme, binlercesini de hapse mahkûm etti.

Aynı yılın 25 temmuzunda, Avusturyalı Naziler de bir devrim teşebbüsüne giriştiler. Ballhausplatz'daki hükûmet binasını basarak Başbakan Dolfus'u vurdular, orada bulunan devlet adamlarını odalara kilitlediler. Radyo yayımevini ele geçiren devrimciler spikerin burnuna tabanca dayamak suretiyle hükûmetin çekildiğini, Nazist unsurların idareyi ele aldığını ilân ettirdiler. Fakat basılmaktan kurtulan Dolfus'un arkadaşı, genç bakanlardan Şuşnig (Schuschnigg), soğukkanlılığını muhafaza ederek basılan hükûmet binasını askerî kordon altına aldı. Devrimciler yakalanıp asıldılar.

İşgalden sonra Viyana Belediye dairesinde Hitler'e yapılan merasim

Yıldırım hızıyle gelip geçen bu Anşulus teşebbüsü Avrupa'yı altüst etmişti. Almanya'nın işe resmen karışmasını önlemek istiyen Musolini derhal ertesi günü Brenner'de Avusturya hududuna İtalyan tümenleri yığdı. Fransız basını telâş içindeydi.

Dolfus'tan sonra başbakanlığı ele alan Şuşnig, çok güç şartlar altında Avusturya istiklâlinin şampiyonluğunu gütmeye çalıştı. Hitler'in Anşulus düşüncesini bir müddet için bırakmış gibi görünmesi kimseyi aldatmıyordu. Bir yandan kendi iç sıkıntılariyle uğraşan büyük devletler, karşı tedbir alamadıkları için üzüntü içindeydiler. Habeş seferi İtalya'yı Almanya'ya yaklaştırmış, İspanya iç harbi, Fransa ile İngiltere'nin dikkatini başka taraflara bağlamıştı.

1938 yılının ilk aylarında Hitler Şuşnig'e karşı bir sinir taarruzuna girişti. Alman basını hemen her gün Avusturya hükûmetini beteliyor, mâsum kardeş milletin acılarından bahsediyordu. Her türlü yasak tedbirlerine rağmen başarıyla yürütülen Anşulus propagandası, ekonomik zorluklarla çırpınan Avusturya halkı üzerinde günden güne çekiçi bir tesir yapmaktan geri kalmıyordu. Buna karşı Şuşnig'in bulduğu tedbirlerse Operada eski günleri hatırlatıcı balolar tertibetmek, Avusturya tarihinin şanlı sayfalarına dair kitablar bastırmaktan öteye geçemiyordu. Nihayet şubat ayının başlarında Hitler Şuşnig'i Berhtesgaden'deki malikânesine davet etti. Bu konuşmada hangi konular üzerinde durulduğu şimdiye kadar hiç yazılmamıştır. Ancak Viyana'ya döner dönmez 13 mart tarihi için Şuşnig'in bir plebisit ilân etmesi, iki hükûmet arasındaki durumun çok ciddi olduğunu açığa vuruyordu. Kadın, erkek her Avusturyalı, o gün, üzerinde evet, yahut hayır yazılı, önceden hazırlanmış renkli kâğıtlardan birini seçim kutusuna atmak suretiyle yurd istiklâlinin devamını isteyip istemediğine dair oyunu bildirecekti.

Oy günü yaklaştıkça Avrupa'da da heyecan artıyor, iç harbinden, hattâ milletlerarası bir çarpışmadan korkuluyordu.

Nihayet 11 mart 1938 günü sabahleyin erkenden Alman motörlü kuvvetleri hududu aşarak Avusturya'ya girdiler. Mukavemet hareketinden ümidini kesmiş olduğu anlaşılan Şuşnig hükûmeti yerini Avusturyalı Nazilerin şefi olan Zays İnkuvart'a (Seiss Inquart) bırakarak çekilmekten başka bir şey yapmadı. Ertesi günü, 12 martta Hitler büyük merasimle Viyanalılar tarafından karşılanıyordu. Zays İnkuvart'ın idaresindeki hükûmet 13 martta Arusturyanın Almanya'ya katıldığını resmen ilân etti. 11 nisanda her iki memlekette birden Nazi Partisinin kontrolü altında yapılan plebisit sonunda Avusturya, halk oyunun ezici çoğunluğuyla Almanya'ya katılıyordu. Bununla beraber o günden bugüne kadar geçen olaylar, Anşulus dâvasının kapanmış olmaktan henüz uzak bulunduğunu göstermektedir.

Kısa bibliyografya: Marcel Dunan; L'Autriche, Rieder et Co. Paris. James Donnadieu; Où va L'Autriche, Jules Tallandier, Paris. Josef Villgrattner; Oesterreichische Geschichte, Wien, Leipzig. Avusturya meselelerine dair 1930 - 1938 yılları arasında Cumhuriyet gazetesinde basılan kendi notlarım. (Nadir Nadi)

ARAB BİRLİĞİ — Coğrafya ve tarih vakalarını gözönünde tutarak bu bahsi kurcalamak ve incelemek suretiyle, günün aktüaliteleri arasına giren bu konunun hakikî mahiyetini anlamak mümkündür.

Yeryüzünde bir arab âlemi bulunduğu malûmdur. Asıl Arabistan, bu arab âleminin, küçük bir bölgesidir. Arab âlemi Basra körfezinden ve İran dağlarının eteklerinden başlıya ve güneye doğru uzanarak Atlantik'in kıyılarına ve Afrika'nın içlerine dayanmaktadır. Fakat arab âlemi bu kadar geniş olmakla beraber Arab Birliği cereyanı, bütün bu âlemi kucaklamış değildir. Mısır'ın batısındaki Arab memleketlerinin bu birliğe katılmaları bahis mevzuu olmamakta ve Arab Birliğinin Libya, Tunus, Cezayir ve Fas ülkelerine teşmili kimsenin aklından dahi geçmemektedir. Bununla beraber bazı Fas gaze-

Arab Birliği Andlaşmasını imza merasimi (22 mart 1945)
Mısır Başbakanı El Nokraşi Paşa nutkunu okurken

teleri, mağribin de arab âlemiyle alâkası üzerinde durmakta ve Arab Birliğinde ona da yer verilmesi gerekleştiğini yazmaktadırlar. Fakat Arab Birliği plânı bu derece geniş olmadığı için bu çeşid yayınlar ciddiyetle karşılanmıyor ve Arab Birliği cereyanı ve teşebbüsleri bu âlemin doğu kısmına münhasır kalıyor.

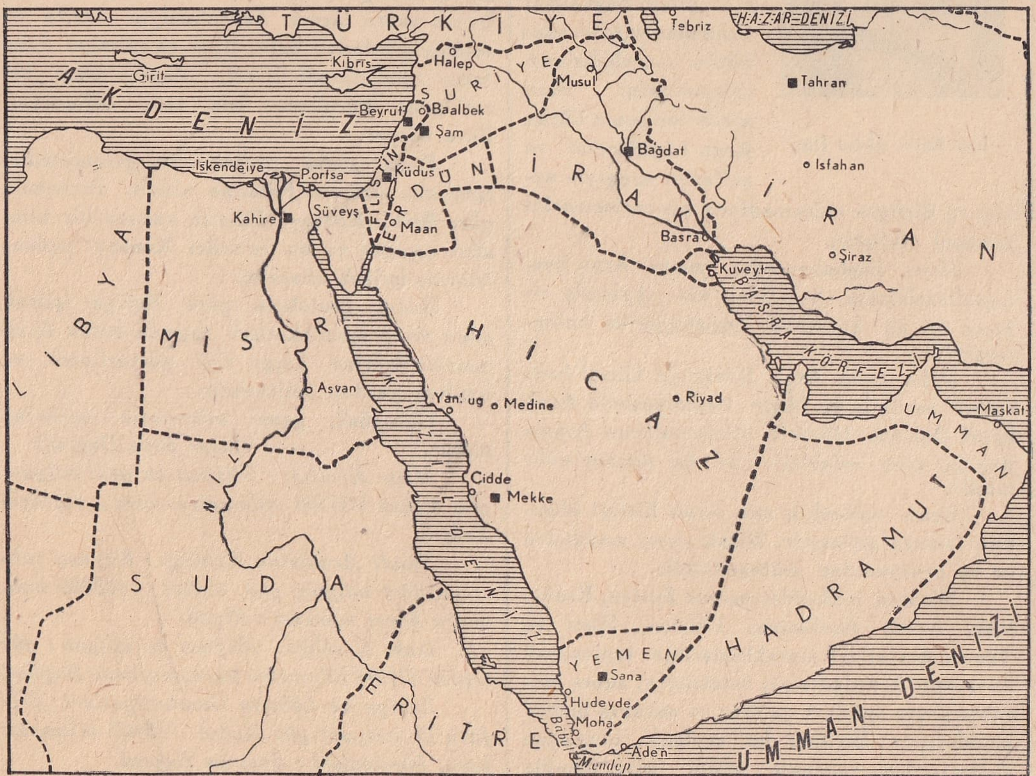
Arab âleminin doğu kısmı ise kısmen Arabların, kısmen arablaşmış milletlerin yurdudur. Bu milletlerin hepsi arabca konuştukları gibi çoğu, ırk itibariyle Arab olmadıkları halde kendilerini Arab saymakta ve arablık dâvasını gütmektedirler.

Arab Birliği, ilk evvel, Hazreti Peygamber Muhammed'in devrinde gerçekleşmiş ve bu sırada Mekke ve Medine Arab yarımadasının başkentleri olmuştu. Bunlardan Mekke dinî ve ruhanî, Medine de siyasî merkezdi. Fakat Hazreti Peygamber'in hicretinden kırk yıl geçmeden Arab Birliğinin merkezi Şam'a nakledilmiş, daha sonra bu merkez birkaç defa değişmiş, bu değişiklik Arab Birliğini kuvvetlendireceğine, bilâkis zaafa uğratmış ve arab âleminin dağılmasına sebeb olmuştur.

Arab âleminin, yani hem doğu, hem batı kısmının bir arada yaşadığı biricik devir, merkezleri Şam olan Emevîler devridir. Bu devir 661 den başlar ve 749 yılına kadar devam eder. Emevîler'in imha edilerek Abbasîler'in yerlerine geçmeleri ve Bağdad saltanatını kurmaları üzerine arab âleminin batı kısmı bunlardan ayrılmış ve bu ayrılık 773 te gerçekleşmiştir. O zaman arab âleminin batı kısmı Kuzey Afrika'yı ve Endülüs'ü ihtiva etmekteydi. Fakat dağılma faaliyeti bu kadarla kalmamış, 868 den başlıyarak Mısır'da, Suriye'de ve daha başka ülkelerde de müstakil devletler peyda olmuş ve bu yüzden Arab - İslâm İmparatorluğu birçok müstakil devletlerin teşekkülüne sahne olmuştu. Daha sonra Osmanlı Devleti 1517 de arab âleminin doğu kısmını fethetmiş ve bu kısmı kendi hâkimiyeti altında birleştirmişti. Bu durum, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın Osmanlı Devletine karşı isyanına kadar devam etmiş ve Mehmed Ali Paşa doğu arab âlemini kendi idaresine almak istemişti. Bu teşebbüs, sonunda boşa gitmiş, Mehmed Ali Paşa Mısır'la iktifa etmek zorunda kalmış ve doğu arab âlemi geçen Büyük Harbin son bulmasına, hattâ Lozan Muahedesinin imzalanmasına kadar, resmen ve hukukan, Türk İmparatorluğuna bağlı kalmıştı.

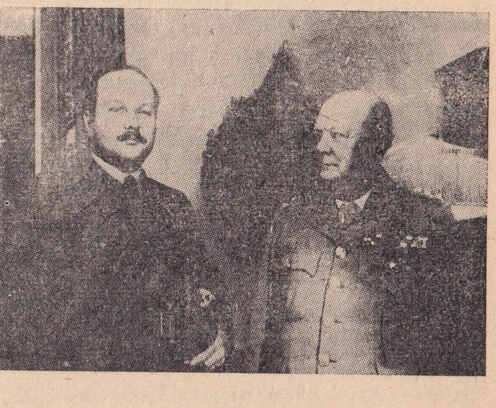
Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesi sırasında doğu arab âleminin durumu şu merkezdeydi: Mısır, İngiliz himayesi altındaydı ve ancak 1936 da istiklâline kavuşmuştur. Irak, İngiliz mandası altına girmiş ve ancak 1932 de İngiltere ile muahede yaparak istiklâlini kazanmıştır. Suriye ve Lübnan, Fransız mandasına verilmiş ve ancak 1941 de, hiç olmazsa esas itibariyle, istiklâlleri tanınmıştır. Filistin, İngiliz mandasına verilmiş ve burada bir Yahudi yurdu kurulmuştur; şimdi de bu vaziyeti muhafaza etmektedir. Erdün, Filistin Fevkalâde Komiserine bağlı bir Emîrlik olmuş ve yakınlarda müstakil bir mahiyet almıştır. Arabistan yarımadası, yabancı bir işgale uğramamış ve burada bilhassa üç devlet kurulmustur. Necid'de Âl-i Suud, Hicaz'da Şerifler, Yemen'de İmamlar devleti, Necid'deki Âl-i Suud Hicaz'daki Şerifler devletini ortadan kaldırmış ve Hicaz ile Necid'i birleştirerek Suudî Arabistan devletini vücuda getirmişlerdir. Bir aralık Suudîler'le Yemen'deki İmamlar arasında da muharebe kopmuş ve bu muharebe Suudîler'in zaferiyle neticelenmişse de Yemen'in istiklâli tanınmış, fakat Suudî Arabistan bütün Arab yarımadasının en kuvvetli ve en nüfuzlu devleti olarak belirmiştir.

Görülüyor ki arab âleminin, Osmanlılık devrinde birleşik yaşıyan bölgeleri, iyiden iyiye parçalanmış ve her parçası, ayrı bir birlik teşkil etmişti.

Arab Birliğine giren memleketler

Fakat bu arab âleminde milliyet cereyanı doğmuş olduğu için geçen Büyük Harbin sonlarından itibaren bir Arab Birliği kurmak fikri de ileri sürülmüştü. İngiltere nin ve Müttefiklerin bu fikre müzaheret ettiği 1918 de İngiltere Hariciyesinin neşretmiş olduğu bir tebliğden anlaşılıyordu. Bu tebliğe göre Müttefikler, Arablara, yeniden bir millet olmak için en geniş bir fırsatı sağlamaya ve Arabların bir birlik teşkil etmeleri için müzaheretlerini esirgememeye karar vermişlerdi. Fakat sulh konferansı,

Mısır Kralı Faruk ve Çörçil

Arabların bu ümidlerini gerçekleştirmemiş ve sulh konferansında icadedilen manda sistemi, Arab memleketleri arasındaki bağlantıları iyiden iyiye kesmişti. Şu var ki bu durum, bir Arab Birliği kurmak fikrini öldürememiş, bilâkis bu fikrin daha fazla takibolunmasına saik olmuştur. Bu yüzden manda sisteminin tatbikına başlanmasiyle beraber Suriye ile Irak'ta bu iki memleketi birleştirmek için bir cereyan başgöstermiş ve Kral Birinci Faysal bu cereyanı desteklemişti. Suriye Millî Partisi 1936 da kabul etmiş olduğu millî misakına bir Arab federasyonu vücuda getirmek için bir madde koymuştu. Bilhassa Filistin meselesi ve Filistin'in Siyonistlere büsbütün geçmesi ihtimali yüzünden bu memlekette kopan kavgalar ve mücadeleler, Arabları aralarında elbirliği kurmak mecburiyetiyle karşılaştırmış ve bu yüzden Kral İbnissuud; Kral Gazi, İmam Yahya ve Erdün Emîri Abdullah 1936 da Filistin için müşterek teşebbüslerde bulunmuşlardı. Kral İbnissuud ile Yemen İmamı arasında 1934 te imzalanan sulh muahedesi, islâm dostluğu ve arab kardeşliği esaslarına dayanmış ve bu muahede Suudî Arabistan ile Yemen halkını «tek bir müşterek millet» saydığı için iki devletin diplomatik temsilcileri de birleştirilmişti. 1936 da Irak ile Suudî Arabistan arasında imzalanan Arab Kardeşliği ve İttifak Muahedasinde aynı şekilde hareket edilmiş, bu kardeşlik muahedesininin diğer Arab devletleri tarafından imzalanmasına imkân verilmiş, Yemen hükûmeti de aynı yıl içinde bu şekilde hareket ederek bu muahedeyi imzalamıştı.

Bütün bunlar Arab Birliği cereyanını kuvvetlendirmekte olan başlangıçlardı ve onun günden güne kendini açığa vurduğunu gösteren belirtilerdi.

İngiltere Hariciye Bakanı Eden'in 1943 te İngiltere'nin Arab Birliğine müzaharet edeceğine dair Avam Kamarasında söylediği sözler üzerine Mısır hükûmeti bu dâvayı ele almış ve ona yeni bir hız vermiştir. 1943 senesinin ağustosunda Mısır Başbakanı Mustafa Nahas Paşa ile o zaman Irak Başbakanı olan Nuri Said Paşa bu meseleyi görüşmüşler ve bu görüşmelere «Arab Birliği istişareleri» adı verilmişti. Mısır Başbakanı daha sonra Suriye. Lübnan, Erdün, Suudî Arabistan, Yemen mümessilleriyle görüşmüş ve nihayet geçen senenin kasım ayında İskenderiye'de bir Arab Konferansı toplanmış, bu konferansın toplantıları neticesinde İskenderiye

Protokolu imzalanmıştı. Suudî Arabistan ile Yemen murahhasları, İskenderiye toplantılarında yalnız müşahid olarak kalmışlar, fakat bu senenin başlarında onlar da protokolu imzalamışlardı.

Protokola göre müstakil Arab devletleri bir Arab Birliği vücuda getirecekler, iktısadî, malî işlerde, muvasalâta aid hususlarda kültür meselelerinde, tâbiiyet, pasaport, suçluları teslim ve umumî sıhhat konularında sıkı elbirliği yapacaklar; mütehassıslardan müteşekkil heyetler bu meseleleri inceliyerek elbirliğini geliştirmenin çarelerini arıyacak, daha sonra bir koordinasyon heyeti seçilerek bu işleri neticelendirecek ve o zaman Arablararası umumî bir konferans toplanarak neticeleri tetkikiyle karar verecektir.

İskenderiye Konferansında verilen diğer kararlar, Lübnan'ın istiklâlini tanımak ve Filistinde Arab dâvasına müzaharet etmekti.

İskenderiye Protokolunun imzasından sonra Arab Birliğini kuvvetlendiren, bir taraftan da zaafa uğratan hâdiseler vukubulmuştur.

Arab Birliğini kuvvetlendiren hâdiseler, Mısır Kralı Faruk'un Suudî Arabistan Kralı İbnissuud'u ziyaret etmesi ve ikisinin Arab Birliği işleri üzerinde mutabık kalmaları, daha sonra Mister Çörçil ile Mister Rozvelt'in, Kırım Konferansı dönüşünde Mısır'a uğrıyarak Kral Faruk, Kral İbnissuud ve Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli Beyle görüşmeleridir. Bu sırada Arab Hariciye Bakanları Kahire'de toplanmışlar ve bu toplantıda Arab Birliğinin nizamnamesini hazırlamışlardır.

Bu nizamnamenin hazırlanmasını takibeden merhale, 1945 martının on yedisinde toplanan Arab Başbakanları ve Hariciye Bakanlarının Arab Birliği nizamnamesini imzalamaları ve daha sonra 22 martta umumî bir Arab kongresini toplanmıya davet etmeleridir.

Bütün bu faaliyetler, Arab Birliğini başarmak için sarfolunmakta ve Arablar 25 nisanda toplanacak olan San Fransisko Konferansından evvel bu işleri neticelendirmek istemektedir. Çünkü bu sayede konferansa bistan, Suriye, Lübnan ve bütün arab âlemi namına söz söylemek imkânını elde edeceklerdir.
iştirak edecek olan Mısır, Irak ve Suudî Ara-

Arab Birliği cereyanını zaafa uğratan hâdiselerden biri Suriye ile Lübnan'ın, birer müs-takil devlet sıfatiyle Mihvere harb ilân et-

Suudî Arabistan Hükümdarı Abdülâziz bin Suud ve Çörçil

miş olmalarına mukabil, San Fransisko Konferansına davet edilmemiş olmalarıydı. Bu hareket, İngiltere ve Amerika'nın Suriye ve Lübnan istiklâlini tanımış olmalarına rağmen Fransa'nın da Suriye ve Lübnan'daki mümtaz mevkiini tanıdıklarını ve Fransa'yı gücendirmemek için bu memleketleri San Fransisko'ya davet etmediklerini belirtmişti. Görünüş o idi ki, Suriye ve Lübnan'ın tanınmış olan istiklâli, Fransa'nın bu iki memleketle yapacağı muahedeye bağlanmaktaydı. Mahaza, son haberler bu memleketlerin de San Fransisko'ya kabul edileceklerini göstermiştir.

Diğer hâdise, Filistin meselesidir. Beynelmilel Siyonist teşkilâtı, San Fransisko Konferansının toplanmasından istifade ederek Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmak yolundaki teşebbüslerini ileri götürmek ve konferanstan bu yolda bir karar koparmak fikrindedirler. Bu da arab âlemini düşündürmektedir.

Bu iki tehlike Arab Birliği taraftarlarını ciddiyetle ve süratle harekete sevkediyor ve bunlar Arab devletleri namına San Fransisko'ya gidecek heyetin tam bir elbirliği dairesinde arab âlemi namına hareket etmesini sağlıyarak bu iki tehlikeyi önlemek istiyorlardı.

Arab Birliği Misakının imzasına takaddüm eden bu mütalâalarla Arab Birliğinin hedef ve maksadlarını belirttikten sonra olayların gerçekleşmiş tarafına geçmek kalır. Zira Arab Birliği Misakı Arab memleketlerinin Başbakanları ve Hariciye Bakanları tarafından 22 mart 1945 te Kahire'de Za'faran sarayında imzalanmıştır. Bu hususta verilen malûmata göre murahhas heyetlerin Za'faran sarayının büyük salonunda toplanmaları üzerine evvelâ Mısır Başbakanı Mahmud Fehmi Nokraşi Paşa bir nutuk söylemiş ve «Arab Birliğinin artık bir emrivaki olduğunu» uzun alkışlar arasında ilân etmiştir.

İrak Naibi Abdul İlâh

Mısır Başbakanı kendisine yardım eden bütün murahhasların çalışmalarını öven sözlerden sonra bütün Arab büyüklerini ve şeflerini saygıyle anmış ve Birliğin mütemadiyen kuvvetlenmesini temenni etmiştir.

Mısır Başbakanından sonra Arab başmurahhaslarının her biri söz söylemiş ve hepsi de en hararetli temennilerde bulunmuşlardır.

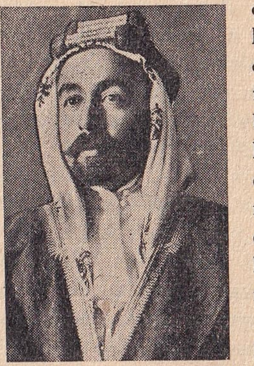
Daha sonra Arab Birliğinin Genel Sekreteri seçilmiş ve Mısır Hariciyesinde Arab İşleri Dairesi Müdürü Abdurrahman Azzam Bey iki sene müddetle bu işe memur edilmiştir.

Bunu müteakıb sıra Arab Birliği Misakını imzaya gelmiştir. Misak yirmi maddeden ve üç protokoldan müteşekkildir.

Misakın mukaddemesinde Suriye, Erdün, Irak, Suudî Arabistan, Lübnan, Mısır ve Yemen devletleri murahhaslarının toplanarak bu misakı hazırladıkları anlatılıyor, sonra murahhasların isimleri geliyor ve misakın birinci maddesinde Birliğin bu vesikayı imzalıyan devletlerden teşekkül ettiği bildirilmekle beraber müstakil her Arab memleketinin Birliğe katılabileceği ve bu yoldaki talebinin ilk Konsey toplantısında tetkik edilerek kabul olunacağı ilâve ediliyor.

İkinci madde Birliğin gaye ve hedeflerini anlatmaktadır. Gaye ve hedef, Arab memleketleri arasında müşterek ilgileri sağlamlamak, siyasî hattı hareketleri birleştirmek ve her memleketin kanunları dairesinde elbirliğini geliştirmektir. Bu elbirliği şu hususlara teşmil edilmiştir: 1) İktısadî ve malî işler, 2) Muvasala işleri, 3) Kültür işleri, 4) Tâbiiyet, pasaport ve vize işleri, 5) İçtimaî işler, 6) Sıhhiye işleri.

Birliğin Konseyinden bahseden üçüncü maddeye göre Birliğe iştirak eden her devletin mecliste temsilcileri bulunacak ve her devletin temsilcileri sayıca birden fazla olsalar da yalnız bir oyları olacaktır. Konsey, Birliğin hedeflerini gerçekleştirmeğe çalışacak ve sair devletlerle veya devlet gruplariyle anlaşmalar yapabilecektir.

Erdün Emîri Abdullah

Dördüncü madde Birliğin meşgul olacağı ve elbirliği temini için uğraşacağı meseleleri incelemek için toplanacak encümenlerden bahsetmektedir.

Beşinci madde, Birlik âzasından hiç birinin bir itilâf vukuunda tecavüze veya silâh kullanmağa teşebbüs etmiyeceğini, Birlik Meclisinin bütün bu işlerle meşgul olarak onları tesviye edeceğini, fakat dâvalıların Meclise iştirak etmiyeceğini anlatıyor.. Altıncı maddeye göre tecavüz vukuunda Meclis derhal toplanır ve bu gibi hâdiselerde ittifakla oy verir.

Yedinci madde her Arab devletinin rejimine saygı gösterilmesini, sekizinci madde aralarındaki bağlantıları daha fazla sağlamlamak istiyen Arab milletlerinin bu hususta hür olduklarını, diğer maddeler Birlik merkezinin Kahire'de olmakla beraber, Konseyin istediği yerde toplanabileceğini anlattıktan sonra Genel Sekreterliğin vazife ve salâhiyetlerinden bahsediyor ve misakın daha fazla kuvvetlendirilmesi, Arablararası bir mahkeme kurulması için tadil edileceğini ilâve ediyor.

Daha sonra protokollar gelmektedir. Bunların birincisi Filistine aiddir. Protokola göre Birlik Konseyi, Filistin namına bir temsilci seçecek ve bu temsilci Konsey toplantılarına iştirak edecektir.

İkinci protokola göre Birliğe iştirak eden Arab memleketleri dışında kalan Arab memleketlerine karşı ilgi gösterilecek ve bunlara yardım edilecektir.

Üçüncüsü, genel sekreterin seçimine aiddir. (*Ömer Rıza Doğrul*)

Mısır Krallığı: Nüfusu on yedi milyon; yüz ölçüsü 906500 kilometre kare; merkezi Kahire.

Suudî Arabistan Krallığı: Nüfusu takriben dört milyon; yüz ölçüsü 4403000 kilometre kare; merkezi: Riyad.

Irak Krallığı: Nüfusu üç milyon; yüz ölçüsü 371017 kilometre kare; merkezi: Bağdad.

Suriye ve Lübnan Cumhuriyetleri: Nüfusu üç milyon; yüz ölçüsü 155400 kilometre kare. Merkezleri: Şam ve Beyrut.

Yemen İmamlığı: Nüfusu takriben bir milyon; yüz ölçüsü 194250 kilometre kare; merkezi San'a.

Erdün Emirliği: Nüfusu takriben yarım milyon; merkezi: Amman.

AYASTAFANOS MUAHEDESİ — (3 mart 1878) Doksan üç harbi diye tanıdığımız 1877 - 78 Osmanlı - Rus savaşının sonunda

bugünkü «Yeşilköy» de imzalanmıştır. 1876 yazında Bosna - Hersek isyanı yüzünden ortaya çıkan «Şark buhranı» nı halletmek için Paris Muahedesine imzalarını koymuş olan devletler, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristanı kısmen veya tamamiyle Osmanlı İmparatorluğundan ayırmak amaciyle birçok teşebbüslerde bulunmuşlardı (Berlin Memorandumu, Andraşi Notası). Nihayet Rusya ön ayak olarak İstanbulda bir sefirler konferansı toplatmış (5 aralık 1876 - 21 ocak 1877), fakat Osmanlı devletinin istiklâli ve şerefiyle telifi kabil olmıyan bir takım tekliflerde bulunulduğu için hiçbir netice elde edilememişti. Bundan sonra aynı mahiyetteki şartları kabul ettirmek için yapılan bazı diplomasi teşebbüsleri de bir netice vermeyince Çarlık Rusyası, Osmanlı devletine savaş açmıştı. Başlangıçta gösterdiği parlak askerî başarılarından sonra Osmanlı ordusu yenilerek Ruslar Edirne'ye kadar geldiler. O zamana kadar Türkiye'yi sırf manevî sahada mütemadiyen desteklemiş olan İngiltere'nin Kraliçesi Elizabet'e Padişah İkinci Sultan Abdülhamid başvurarak Çar ile kendi arasında barış aracılığında bulunmasını rica etti. Abdülhamid galibin her dediğini kabul etmiye hazırdı. İngiliz diplomasisi bu teşebbüsü yaptı ve Osmanlı Harbiye Nazırı Rauf Paşa, 7 ocak 1878 de Rusya'nın Balkan orduları başkomutanı Grandük Nikola'ya, Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı hükûmeti adına mütareke yapmak salâhiyetini almış olduğunu bildirdi. Çok geçmeden Server Paşayla Namık Paşa, Grandük Nikola'yı bulmak üzere Kızanlık'a gitmeye memur edildiler. Bir yandan ilerlemesine devam eden Rus ordusunun komutaniyle 31 ocak 1878 de Edirnede buluşarak sulh mukaddematını imzaladılar. Bununla Ruslar, henüz düşürememiş oldukları Bulgaristan kalelerini ve Küçükçekmece'ye kadar Rumeliyi işgalleri altına alacaklardı. Bunun üzerine 14 şubatta İngiliz donanması Osmanlı protestosuna rağmen Çanakkale'den geçerek İstanbul önüne geldi. Rus kuvvetleri de süratle İstanbul üzerine yürüdüler ve Yeşilköy (Ayastafanos) de barış müzakerelerine başlandı. Esasen Edirne mütarekesiyle galibin bütün şartları kabul edilmiş olduğundan müzakereler fazla uzun sürmedi ve 3 mart 1878 de Ayastafanos Muahedesi diye tanınan, Osmanlı İmparatorluğunun yaptığı en uğursuz barış andlaşmalarından biri imzalandı.

Muahede yirmi dokuz madde ile bir de ek fıkradan ibaret olup hulâsası şöyledir: Karadağ sınırları genişletilerek tam müstakil bir devlet haline geliyor. Sırbistan'ın istiklâli tasdik olunuyor ve kendisine yeni topraklar veriliyor. Ayni suretle Romanya'nın da istiklâli tanınıyor. Bulgaristan, Devleti Aliye'ye vergi verir ve idaresi hıristiyan bir mümtaz emaret haline konuluyor. Bu emaretin katî sınırları, Osmanlı ve Rus üyelerinden teşkil olunacak bir komisyon tarafından ve Rus askerleri Rumeliyi boşaltmadan çevrilecektir. Bulgaristan'da artık Osmanlı askeri bulunmıyacak ve buradaki bütün kaleler yıkılacaktır. Ancak Ege denizine kadar uzanan Bulgaristan'ın ötesinde de vilâyetleri bulunan Osmanlı devleti, istediği zaman bu emaretten askerlerini geçirmek hakkına maliktir. Tuna üzerinde bulunan kalelerin hepsi yıkılacak, bundan sonra buralarda tahkimli yerler yapılmıyacak, Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan sularında Osmanlı harb gemisi bulunmıyacaktır. İstanbul Sefirler Konferansının ilk oturumunda Bosna ve Hersek için teklif olunan ıslahat ve idarî değişiklik şartlarını Babıâli kabul ediyordu. Girid adasında 1868 nizamnamesinin tatbik edileceğini, doğu vilâyetlerimizdeki Ermenilerin idaresinde ıslahat yapılacağını Osmanlı hükûmeti üzerine alıyordu. Son hâdiselerle karışmış olanların hepsine umumî bir af ilân edilecekti. Harb tazminatı olarak Osmanlı devleti, bir milyar dört yüz milyon ruble para vermeye mecbur tutuluyordu. Ancak Osmanlı hükûmetinin içinde bulunduğu büyük malî güçlükleri nazarı itibara alan Rus Çarı, Rumeli ve Anadolu'da Osmanlı devletinden alacağı bir takım arazi mukabilinde bu paranın önemli bir kısmından vazgeçiyordu (Madde: 19). Bu muahedeyle değişen bazı hükümler müstesna olmak üzere bundan önce Osmanlı devletiyle Rusya arasında cari olan bütün muahedeler tekrar yürürlükte kalacaktı. Rus ordusu, katî barış akdinden itibaren üç ay içinde Bulgaristan müstesna olmak üzere Rumeli'yi tamamiyle boşaltacaktı.

Ayastafanos Sulh Muahedesi imzalanırken

Pek hulâsa olarak verdiğimiz bu hükümlerden anlaşılıyor ki Rusya, Bulgaristan'da yarattığı statüyle Balkanlar'da katî bir nüfuz sağlamış oluyor, Osmanlı devleti büyük kayıplara uğruyordu. Halbuki Rusya'nın güney Avrupaya doğru bu kadar fazla sarkması Avrupa muvazenesini bozduğundan ve İngiltereyle Avusturya'nın zararlarına olduğundan bunlar, Rusya'nın bir taraflı olarak Osmanlı devletiyle yaptığı bu muahedeyi tanımadılar ve bilindiği gibi Berlin Konferansını toplatarak Berlin Muahedesiyle Ayastafanos Andlaşmasını tadil ettiler.

(Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

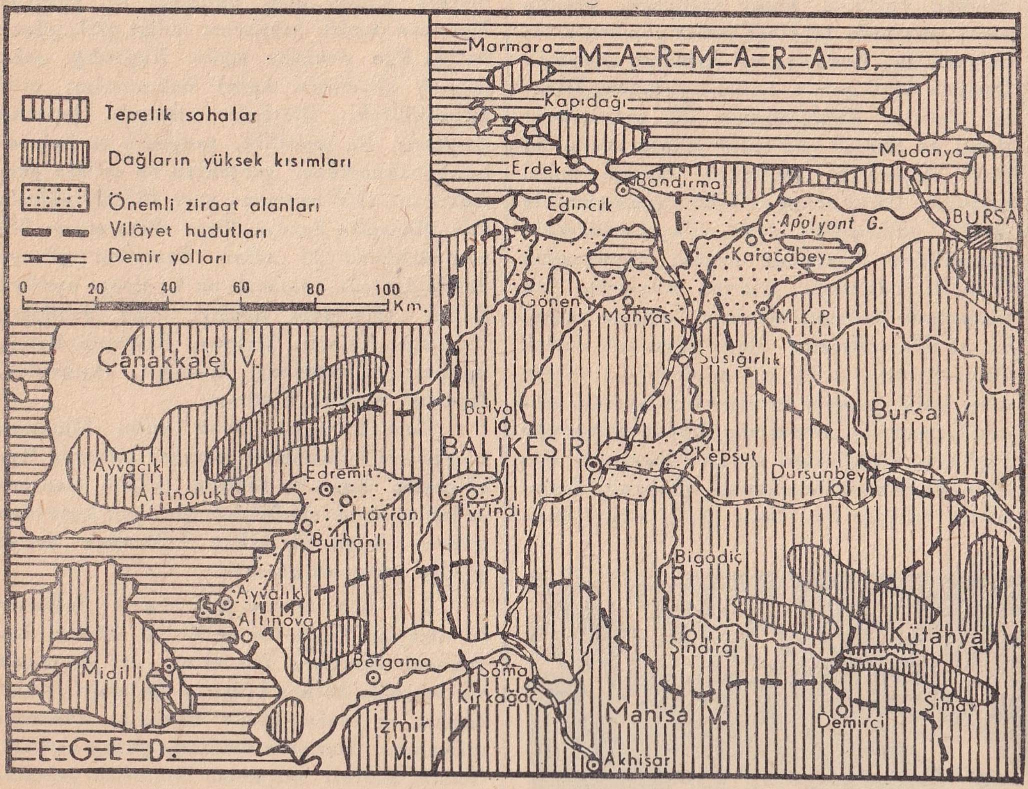
BALIKESİR İLİ COĞRAFYASI — Balıkesir İli; yer yapısı, iklim, nebatlar âlemi, yaşama tarzları ve iktısadî kaynakları bakımından, yurdumuzun en çeşitli ve zengin bir köşesidir. Topraklarının esas kısmı Marmara havzasının en önemli akar suyu olan Susurlu çayının orta mecrası etrafında yayılmakta, İl merkezi de bu toprakların gerçekten ortasında yer almaktadır. Batıda Çanakkale, doğuda Bursa ve Kütahya, güneyde Manisa ve İzmir illerine komşu olan Balıkesir İli, kuzeyde Marmara denizi kıyılarına indiği gibi, güney batıda Ege denizine açılır. Kapladığı saha (13.476 kilometre kare) bakımından, orta büyüklükteki illerimiz arasında bulunan Balıkesir İli, çeşitlilik, zenginlik ve kalabalıklık bakımından, gerçekten ön saflara geçmektedir. 1940 sayımına göre 482.827 nüfuslu (bir kilometre kareye düşen nüfus sayısı 36) olan Balıkesir İli adları kuzeyden güneye doğru aşağıda sıralanan on üç ilceye ayrılır: Erdek (Marmara adaları buna dahildir), Bandırma, Gönen, Manyas, Susurluk, Balya, Balıkesir, Dursunbey, Edremit, Burhaniye, Ayvalık, Bigadiç, Sındırgı.

Topraklarının büyük kısmı Marmara bölgesinde bulunmakla beraber güneyde Ege bölgesine taşan bu ilimizin çeşitli manzara ve tabiatını kavrıyabilmek için, onu kuzeyden güneye doğru bir takım bölümlere ayırıp gözden geçirmek gerektir:

1 — Marmara kıyıları: Balıkesir İli kuzeyde Bandırma ve Erdek körfezi boyundaki Marmara kıyılarını, dar ve alçak bir berzahla karaya bitişmiş Kapıdağı yarımadasını ve daha ötede Marmara adalarını ihtiva eder. Marmara denizinin güney kıyıları, Gemlik körfezi boyundan Bandırma yakınlarına kadar, bir tepeler sırasiyle takibedilir. Bu tepeler, 500 - 750 metrelik irtifalariyle pek yüksek sayılmazlarsa da, geçilmiye az müsait olmalariyle, gerideki ovaları denizden ayırırlar ve önlerinde poyraza açık, sokulmıya ve barınmıya elverişsiz, düz bir kıyı bırakırlar. Alçak yamaçları çalılıklarla örtülü bulunan ve yükseklere doğru yer yer - çoğu tahribedilmiş - orman parçaları taşıyan bu tepeler dizisi, batıda Bandırma'ya gelmeden evvel, birdenbire alçalıp sona erer ki bu halin münakale bakımından ehemmiyeti büyüktür; çünkü bu sayede Ege bölgesinin zengin ovalarından, İzmir'den Balıkesir'e gelen çok önemli bir yol, kolaylıkla Marmara kıyısına iner ve tam bu noktada, Kapıdağı yarımadasının yıldız ve karayel fırtınalarını kesen tabiî siperi gerisinde kurulmuş olan Bandırma iskelesine varır. Bandırma'nın tabiî şartlar tarafından hazırlanmış olan ehemmiyeti, İzmir - Soma demiryolunun Balıkesir üzerinden buraya kadar uzatılması, poyrazı kesen bir dalgakıranın inşa edilmesi sayesinde daha da kıymetlendirilmiş, böylelikle Bandırma, zengin Ege bölgesiyle Marmara kıyıları arasındaki kara irtibatını tek başına üzerine almış olduğu gibi, yurdumuzun en büyük iki şehri arasında kısa yolculuğu da temin etmektedir. Ayrıca Cumhuriyetin bir hediyesi olan Kütahya - Balıkesir demiryolu sayesinde, Bandırma limanı Türkiye'nin ana hattına da bağlanmış ve hinterlândı doğuya doğru çok genişlemiştir (kasabanın nüfusu 15.700). Bandırma'nın bir ticaret ve yolcu limanı olarak gelişmesine karşılık, Kapıdağı'nın öte tarafında, fırtınalardan daha iyi korunmuş bulunan Erdek, nisbeten sönük kalmıştır ki bu hal mevkiinin biraz sapalığından, kara ve deniz yolunun daha uzun oluşundan, Marmara adaları serpintisinin deniz münakalesine karşı bir derece güçlük çıkartmasından ileri gelir. Bu sebeple, Erdek'in gelişmesi, Bandırma'nın

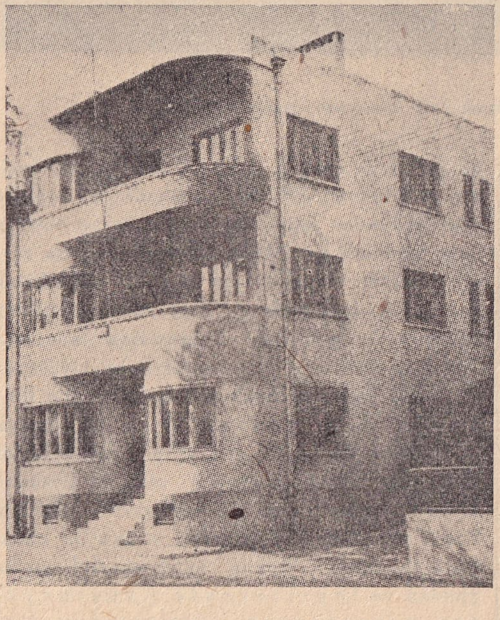
yerine geçecek bir ticaret limanı olmasından değil, Çanakkale boğazına yakın bir mevkide, bir donanma limanı olmak kabiliyetinde aranabilir. Bandırma ile Erdek arasında bugün küçük bir bucak merkezi olan Edincik yakınında, kadim çağların önemli bir şehri olan Kizik'in harabelerine raslanır ve karaya bunun yakınında, alçak ve kumluk bir dil ile bitişen Kapıdağı yükselir. Gerek en yüksek zirvesi 800 metreyi aşan Kapıdağı, gerekse 600 metreye varan Marmara adası; granit, mermer ve billûrlu şist gibi sert kayalardan meydana gelmiş dağlık kütlelerdir. Kuzey rüzgârlarına açık olan bu kıyılarda yazlar Ege bölgesindeki kadar sıcak, kışlar da o derece ılık olmamakla beraber, kışları yağışlı, yazları kurak Akdeniz iklimi burada hâkimdir (Bandırmada yıllık yağış tutarı 660 milimetre) ve bu kıyıların başlıca mahsulü zeytindir (yedi yıllık ortalamaya göre, bu iki ilçede her yıl elde edilen zeytin miktarı 4580 ton); her ne kadar biraz yağ elde edilirse de, mahsul daha ziyade salamura zeytindir. Marmara kıyılarının geçim kaynakları arasında bağcılık (şarap istihsali), balıkçılık (Marmara adası) da sayılabilir. Marmara ve Kapıdağı taş ocaklarından mermer ve İstanbul kaldırımlarının döşenmesinde kullanılan iyi cins granit çıkartılır.

2 — Aşağı Susurlu ovaları: Marmara güney kıyısındaki tepeler aşılınca, geride geniş bir ova açılır. Doğuda Apolyont gölünden başlıyan bu ovanın yalnız güney batı kısmiyle Manyas gölü çukuru ve daha batıdaki Gönen ovası ilimiz sınırlarına girer. Bursa ovasının birer eşi olan bu ovaların toprağı pek zengin ve sulak olduğu gibi, tabi olduğu iklim şartları da, her türlü tarla mahsullerinin (hububat, kuru ve yaş sebzeler, tütün...) ve yemişlerin yetişmesine elverişlidir. Üzüm bağlarına raslanmakla beraber, kışlar sertleştiği için zeytinlikler ortadan kalkmıya başlar. Sayısı çok olan köylerde fazla kümes hayvanı yetiştirilir ve bilhassa İstanbul'a yumurta sevkedilir. Tarlaların boş bıraktığı yerlerde kıvırcık, dağlıç ve son yıllarda merinos soylarından seçme koyun sürüleri otlatılır. Suyu tatlı olan Manyas gölünde balık avlanarak havyar çıkartılır.

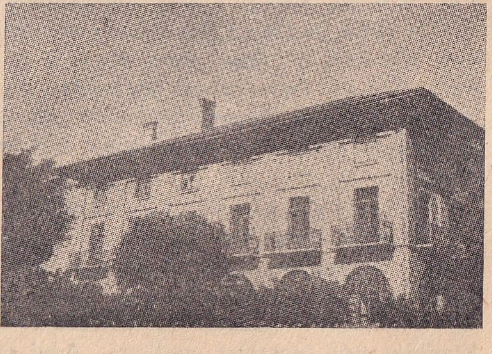
Balıkesir İli haritası

3 — Karasi yöresi: Karasi adı, Ondördüncü Asrın ilk yarısında, merkezi Balıkesir olan ve toprakları daha sonra Osmanlı devletine katılan küçük bir Türk devletinin kurucusu Kara İsa Beyin isminden gelmektedir. Şimdi bu Karasi adını, Balıkesir ovasının etrafını çepeçevre kuşatan, doğu ve batıda İlin hudutlarına kadar uzanan geniş bir «yöre» ye veriyoruz. Burası arızalar bakımından tepelik bir sahadır. Doğuda Uludağ ile 2500 metre yükselen, güney ve doğuda Şaphane ve Eğrigöz dağları ile 2000 metreyi aşan, batıda, Edremit körfezi kuzeyinde Kaz dağı ile 1700 metreyi geçen dağlar, orta kısma doğru Susurlu çayının güney - kuzey istikametli mihverine yaklaştıkça alçalmakta, yassılaşmakta, hiçbir yerde 1500 metreye varmıyan ve hattâ nadir olarak 1000 metreyi geçen yuvarlak ve ormanlık tepeler halini almaktadır. İşte, İlin büyük kısmı bu tepelik saha üzerinde yayılır. Arazinin bu tabiatı; iklim, nebatlar, iskân ve münakale bakımından birtakım hususiyetler yaratır. Bir kere, İlin bu kısmında deniz tesiri azaldığından iklim daha sertleşir. Kışlar İçanadolu derecesinde olmamakla beraber, kıyılardakinden daha şiddetli geçer, yazlar bilhassa tepelerin kuşattığı çukur ovalarda pek sıcak olur; yağışlar kısmen kar şeklinde olmak üzere Marmara ve Ege kıyılarındakinden pek farklı değildir (Balıkesir doğusunda Kepsut'ta senelik yağış tutarı 580 milimetre) ve fazla olarak yaz kuraklığı da hafiflemiş bulunur. Bu iklim nebatların gelişmesine pek elverişlidir. Karasi yöresi, tabiatan orman sahasıdır. Her ne kadar bu saha içinde nüfusun kalabalık olduğu kısımlarda (Manyas'ın güneyinde kilometreye düşen nüfus sayısı 50 yi aşar) asırlardanberi yapılan tahribat yüzünden orman devamlı bir örtü olmaktan çıkmış, yerini tarla ve otlaklara, yahut çalılıklara bırakmışsa da, sapa kısımlarda ve yükseklerde bütün haşmetiyle baki kalmıştır. Balıkesir İlinde 400.000 hektar orman vardır ki bu, tekmil İlin üçte biri demek olur ve ormanlarının sahasiyle İlimiz, Antalya ve İçel'den sonra üçüncü gelir. Tarihin ilk çağında Roma İmparatoru Hadrian'ın yaban domuzu avlamıya geldiği bu ormanlar, bugün de vâdilerin dibinden tepelerin zirvesine kadar uzanır. Terkibine çam cinsleriyle beraber, meşe, gürgen, kayın... gibi kışın yapraklarını döken ağaç soyları da girer ve aralarında çeşidli vahşi hayvanlar yaşar. Ormanın açık yerlerinde ahşap evli küçük köylere rastlanır. Seyyahlar, buraları Orta Avrupa'nın ormanlık sahalarına pek benzetirler.

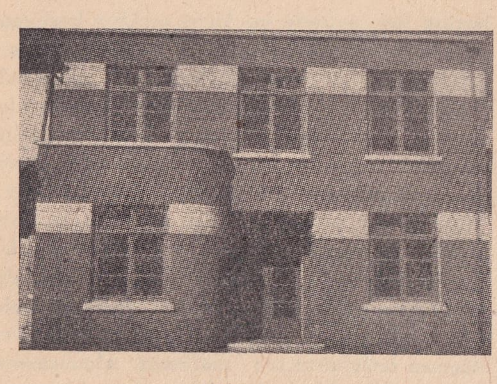
Belediye dairesi

Arazinin baştan başa tepelik hali münakaleyi güçleştirmiş ve coğrafî şartların hazırladığı bazı tabiî yollar boyuna toplamıştır. Bu yollardan en önemlisi Marmara kıyılarından (Bandırma) başlayıp Balıkesir'e ulaştıktan sonra Marmara ve Ege denizleri arasında su bölümü çizgisi teşkil eden Uzunca Yaylâ sırtını aşarak Soma'da Bakır çayı vâdisine iner, burada Bergama üzerinden Ege kıyılarına, yahut Akhisar üzerinden İzmir'e iner ki, şimendifer de bu sonuncu yolu takibetmektedir. İlin merkezi olan Balıkesir şehri, varlığını ve gelişmesini kuzey - güney istikametli yol üzerinde yer almış bulunan geniş ve verimli ovaya borçlu olmakla beraber, batı doğu istikametli ikinci bir yol da Edremit körfezi kıyılarından başlıyarak, alçak sırtlarla birbirinden ayrılmış bir sıra ovalardan (Edremit, İvrindi ovaları) geçip Balıkesir'e ulaşmaktadır. Balıkesir'in ticarî faaliyeti bakımından çok önemli olan bu iki yoldan başka, şehir kuzey batıda Balya'ya

Şehir kulübü

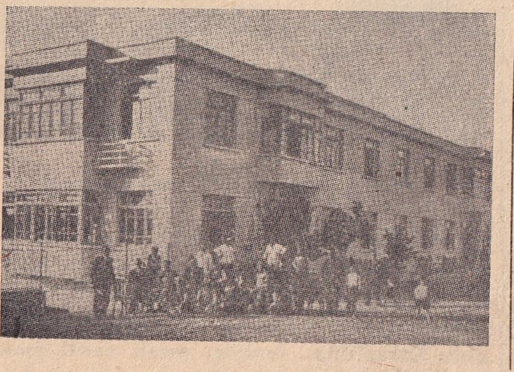
ve Çanakkale'ye, güney doğuda Bigadiç ve Sındırgı'ya bağlandığı gibi, 1932 senesinde tamamlanan bir demiryolu ile de Kütahya'da ana hatta raptedilmiştir. Şu halde, geçen asrın sonlarında nüfusu on beş bine varmıyan ve Birinci Cihan Harbinden evvelki nüfusu ancak yirmi bin kadar tahmin edilen Balıkesir, zengin ve çeşidli bölgeleri bağlıyan önemli yollar üzerinde bir ticaret şehri gibi gelişmiş ve nüfusu 1940 sayımında otuz bini bulmuştur. Şehir, her türlü hububat, sebze ve meyva, haşhaş, susam, hattâ pamuk yetişen bu ovnın batı kenarında meyilli bir satıh üzerine kurulmuş olup ovanın doğu kenarından da Susurlu çayı geçmektedir. Balıkesir, evvelce muhitinden tedarik ettiği iptidaî maddeleri işliyen bir mahallî sanat merkeziydi (bez ve şayak dokuması, dericilik). Son yıllarda burada büyük bir un fabrikası kurulduğu gibi, şehir yeni inşaatla süslenmiş, kültür sahasında büyük gelişmeler olmuştur. Balıkesir'in büyük bir orta öğretmen okulu ve lisesi vardır. Karasi yöresi için söylediklerimizi tamamlarken, buranın tabiî zenginlikleri arasında yer alan maden-

Kitabsarayı

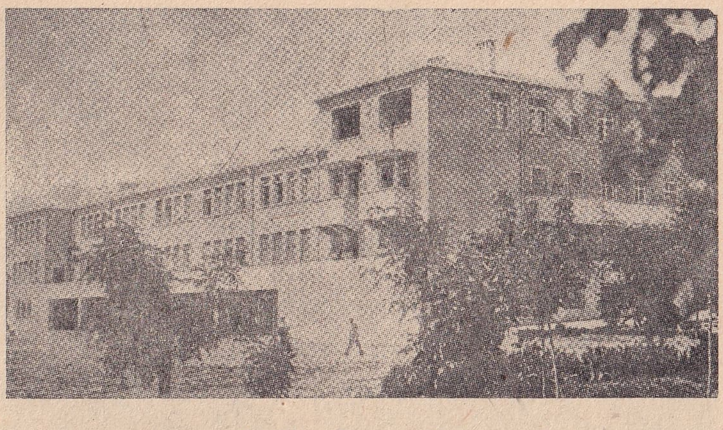
leri de hatırlamak lâzımdır. Bu ara da, Balıkesir - Kütahya demiryolu üzerinde işletilmekte olan krom cevherlerini, Susurluk civarında Sultançayırı'ndaki borasit madenini, Balya'daki gümüşlü kurşunları ve birçok yerlerde raslanan linyit ocaklarını sayabiliriz.

4 — Ege yalısı: Balıkesir İlinin güney batıda, Edremit körfezi kıyılarında, Midilli adası karşısında Akdeniz'e açılan bir penceresi vardır. Bu pencere Edremit batısında (Altınoluk) civarından Ayvalık güneyinde (Altınova) ya kadar uzanır. Şu iki ad, bu kıyıların zenginliğini, yer isimleriyle ak-

Gönen kaplıcası

settirmektedir. Kaz dağının yüksek siperiyle soğuk rüzgârlardan korunan bu yalı, gerçekten zengindir; burada bağlar, yemiş ağaçları, çeşidli toprak mahsulleri bulunmakla beraber, Edremit, Burhaniye (eski adı Kemer, şimdi Burhanlı deniliyor) ve Ayvalık, yurdumuzun

Necatibey Öğretmen Okulu

en mühim zeytinyağı ve sabun bölgesidir. Burada yalnız Edremit (nüfusu 10.500) ve Ayvalık (nüfusu 12.300) gibi şehirlerde değil, civar köylerde bile birçok zeytinyağı ve sabun imalâthane ve fabrikaları bulunur. Yedi senelik ortalamalara göre, yıllık zeytinyağı istihsali Edremit İlcesinde 5970, Ayvalık'ta 5030, Burhanlı'da 3630 tondur ki buna Çanakkale İlinin komşu Ayvacık İlcesinin 5390 tonunu katacak olursak, Edremit körfezi kıyısında dar bir köşede yıllık ortalama zeytinyağı istihsalinin 20000 tonu geçtiği görülür (Türkiye'nin ortalaması 53000 ton). Tekmil Balıkesir İline gelince; buradan 77000 ton zeytin ve 15000 tona yakın zeytinyağı istihsal edilmekte, böylelikle bu İl, Türkiye zeytinyağı istihsalinde yüzde 28,3 ile birinci gelmektedir (İkinci : İzmir İli : yüzde 17; sonra Aydın : yüzde 10,5; Çanakkale : yüzde 9,5). (*Prof. Besim Darkot*)

BASIN VE YAYIN HÜRRİYETİ — Demokrasi, halk idaresi olduğuna göre, bu rejimin ilk şartı halkın aydınlıkta bulunması, hakikatı bilmesi, olup bitenleri bilip öğrenmesidir. Bu da basın hürriyetini icabettirir. Halkı aydınlatan, efkârı umumiyeye hakikatı bildiren vasıta gazeteler ve ajanslardır. Basın ve yayın hürriyeti olmazsa halk karanlıkta kalır. Bir memlekette halkın aydınlanmaması, hakikatın kendisinden gizlenmesi o memlekette otoriter veya totaliter idarenin teessüsünü kolaylaştırır. İkinci Cihan Harbinden sonra dünyanın her tarafında halk demokrasilerinin kurulması istendiğine göre, her şeyden önce her memlekette basın ve yayın hürriyetinin de temini ve korunması lâzımdır.

Fakat basın ve yayın hürriyetinin bazı memleketlerde var olup bazı memleketlerde yok olması da caiz değildir. Çünkü Birinci ve İkinci Cihan harbleri şunu göstermiştir ki; basın ve yayın hürriyeti olmıyan yerlerde hakikatı gizliyerek veya tahrif ederek halkı harbe sürüklemek mümkündür. Kayser, Birinci Cihan Harbini hazırlamakta Alman matbuatından ve kontrolü altında bulunan Wolf ajansından istifade etmişti. Bu defa da, Almanya ve İtalya, milletleri efkârını propagandayla harbe hazırlamışlardır. Bu iki memlekette basın ve yayın hürriyeti olmaması, bütün neşir vasıtalarına hükûmetlerin el koyması, Alman ve İtalyan halkını gerek kendi memleketlerinde gerek hudutlarının dışında cereyan eden hâdiseler karşısında karanlıkta bırakmıştır. Alman ve İtalyan milletleri, demokrasilerin harb istemediklerine ve edemiyeceklerine, Amerika'nın harbe girmiyeceğine, Rusya'nın bir darbede dağılıp parçalanacağına inandırılmış ve millî duyguları tahrik eden propagandalarla harbe sürüklenmiştir.

Şu halde yalnız bir veya birkaç memlekette basın ve yayın hürriyetinin var olması yetmez. Bütün memleketlerde halk hakikata doğrudan doğruya varmak imkânına sahibolmalıdır.

Bundan maada, milletler arasında iyi münasebetler tesisi karşılıklı serbest istihbar imkânlarına bağlıdır. Gazeteciler hakikatı olduğu gibi öğrenebilmeli ve muhabirler bunu gene olduğu gibi gazetesine veya ajansına bildirebilmelidir. Bu da milletlerarası muhabere ve istihbar hürriyetini icabettirir. Milletler biribirleri hakkında doğru haber alır ve doğru malûmat neşrederlerse, aradaki tanışma ve anlaşma imkânları artar, harb imkânları azalır.

İşte bu düşünceyle, Amerika Gazeteleri Sahip ve Başmuharrirleri Cemiyeti, 1944 nisanında Şikago'da yapılan umumî toplantısında, basın ve yayın hürriyetinin sulh konferansına bir madde olarak ilâve edilmesini temine karar vermiştir. Bu gayeye varmak için önce Amerika Cumhurbaşkanının, Amerikan Kongresinin, Amerikan partilerinin yardımını temin etmiştir. Rozvelt, bu kararı memnuniyetle karşılıyarak sulh muahedesine böyle bir madde konmasını temine çalışmayı vadetmiştir. Kongre de bu mahiyette bir karar vermiştir. Amerikan partileri de bu fikre yardım vâdinde bulunmuşlardır. Aynı zamanda üç kişilik bir heyet bütün dünyayı dolaşarak dünya matbuatının müzaharetini temin etmiştir.

Sulh muahedesine konması istenilen basın ve yayın hürriyetinden kasdedilen şudur:

1 — Her memlekette basın ve yayın hürriyeti teminat altına alınacaktır.

2 — Haber, nerede olursa olsun, yerli ve yabancı bütün gazeteciler tarafından serbestçe elde edilebilmeli, serbestçe yazılabilmeli, serbestçe dağıtılabilmelidir. Bu sebeble gazeteler ve haber ajansları hükûmet içinde olmamalı, hükûmetin kontrolü altında bulunmamalı, hükûmet müdehalesinden masun olmalıdır. Ne şekilde olursa olsun sansür mevcut olmamalıdır. Hükûmetler haberlerin naklinde muhabirlere hiçbir güçlük göstermemelidir.

3 — Fikir hürriyeti hiçbir kayıd ve şarta tabi olmamalıdır.

4 — Telgraf, telefon, telsiz, radyo, posta gibi haber nakline yarıyan bütün yayım vasıtalarından gazeteciler ve muhabirler serbestçe istifade edebilmelidir. Sulh muahedesine imza koymak suretiyle bu hürriyetleri temin etmeyi taahhüdeden devletler, taahhüdlerine riayet etmiyerek basın ve yayın hürriyetini tahdideden tedbirlere başvurdukları takdirde bunlara karşı şu müeyyideler tatbik edilecektir:

1 — O memleket, imzasına hürmet etmiyen, bu sebeble milletlerarası taahhüdlerde sözüne güvenilemiyen bir devlet telâkki edilerek milletler camiasının dışına atılacaktır.

2 — O memleketle her türlü telgraf, telefon, telsiz, radyo ve posta münasebetleri kesilecek, bu memlekete ne bir haber verilecek ve ne de bu memleketten bir haber alınacaktır.

3 — Bütün dünya basını bir ağızdan o memlekete hücum edecektir.

4 — O memleketle her türlü kara, deniz ve hava münakalesi kesilecektir.

5 — O memleketle her türlü iktısadî ve ticarî münasebetler durdurulacaktı.

Amerika Cumhurbaşkanı ve Amerika hükûmeti, San Fransisko Konferansında basın ve yayın hürriyetini bütün memleketlere kabul ettirmek için şimdiden hazırlık yapmaktadır. Amerika Hariciye Müsteşarı Mister Gru, San Fransisko'da kırk üç devlete basın ve yayın hürriyeti hakkında müşterek bir deklârasyon imza ettirileceğini bildirmiştir.

Basın ve yayın hürriyeti bakımından memleketlerin vaziyeti kısaca şöyle gösterilebilir :

1 — San Fransisko Konferansına iştirak edecek kırk üç devlet, basın ve yayın hürriyetini imzalariyle taahhüdedeceklerdir.

2 — San Fransisko Konferansına iştirak etmiyen Mihver devletleriyle bunların peyklerine, sulh şartları zorla kabul ettireleceği için, buralarda basın ve yayın hürriyeti galibler tarafından temin edilecektir.

3 — Tarafsız memleketlerden basın ve ve yayın hürriyetini kabul etmek istemiyen memleketlere karşı yukarıda yazdığımız müeyyideler tatbik edilecektir.

4 — Bu meselede durumu en ziyade dikkati çeken memleket Sovyetler Birliğidir. Çünkü Rusya'nın basın ve yayın hürriyetini reddetmesi, bütün bu plânları suya düşürmeye kâfidir. Fakat Rusya resmî ve hususî surette basın ve yayın hürriyetine taraftar olduğunu bildirmiştir. Hattâ Rusya, bütün diğer memleketlere nispetle, daha fazla hürriyet bulunduğunu iddia etmektedir. Sovyetlerin görüşüne göre kapitalist memleketlerde gazeteler ve ajanslar büyük sermaye sahiblerinin elinde ve kontrolü altındadır. Bu yüzden bu memleketlerde fikir ve haber bir nevi ticaret metaı olmuştur. Gene bu görüşe göre Rusya'da ise, işçi ve çiftçiyi temsil eden hükûmetin elinde ve kontrolü altındadır. Böyle olmakla beraber her vatandaşın fikrini serbestçe ifade hürriyeti vardır. Bu

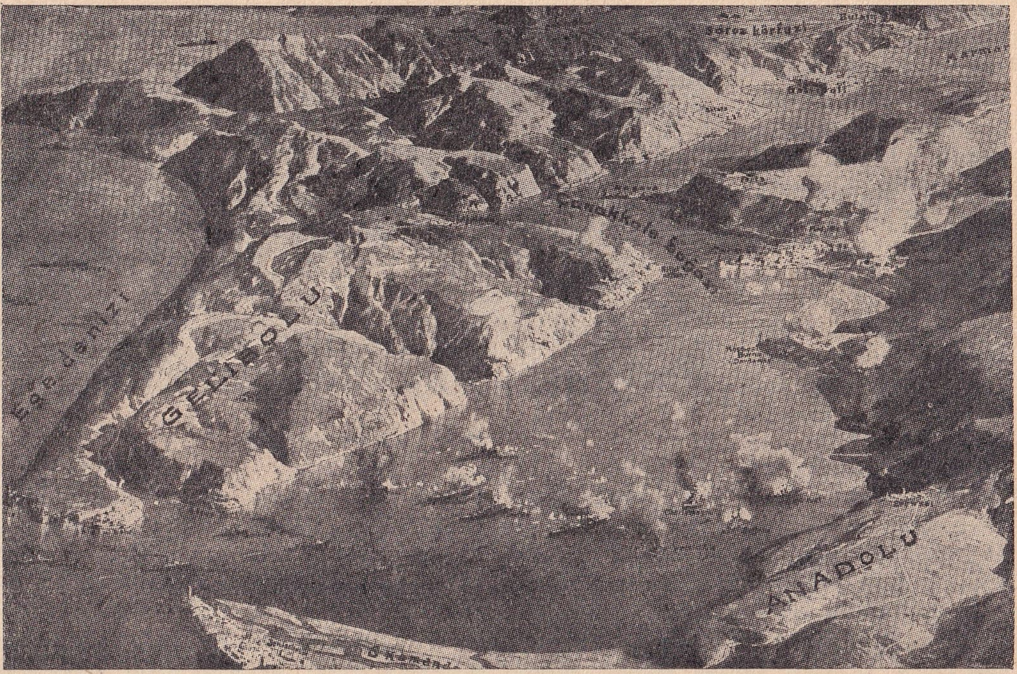
Amerikan gazeteciler heyeti İstanbul'da Türk gazetecileri arasında

bakımdan Rusya'nın basın ve yayın hürriyetine muhalif olması imkânı yoktur.

Diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri Hariciye Bakanı Stettinius, 16 mart 1945 te gazetecilerle yaptığı bir konuşmada San Fransisko Konferansında, Amerika Birleşik Devletlerinin haberleri toplamak ve yaymak hususunda bütün memleketlere tam serbestî vermek, ve tam bir basın hürriyeti elde etmek için Birleşmiş Milletlerden bir anlaşma imzalamalarını talebedeceğini söylemiştir. *(M. Z.)*

ÇANAKKALE ZAFERİ — Çanakkale bizim için bir meydan muharebesi, sefer veya basit bir savaş değil, def ve tard muharebe mecmuasıdır. Bu muharebeler düşmanın imhası ve denize dökülmesiyle bitmemiş olmakla beraber düşman mağlûbedilmiş ve cihana şâmil bir kıymette olan Boğazlar bütün harbin devamınca Türk ordusunun egemenliği altında kalmıştır.

ateşli silâhlarla, ihtiyatın bulunduğu bölgede derinliğe doğru çok kuvvetli daime tahkimatı bulunur. Çıkılması çok müşkül ârızalı kıyı kısımları daha az kuvvetle işgal olunur; lâkin plâjlarda en ağır bataryalar, makinelitüfekler, zırhlı vasıta defi topları, ağır gemi top-

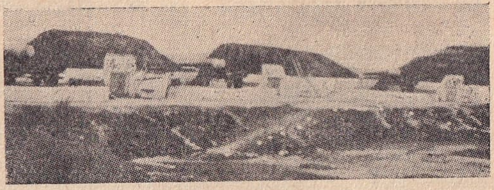
Çanakkale Boğaziyle civarının kuşbakışı haritası

Sevkuleeyşî ehemmiyeti haiz geçidlerin müdafaası hazerde başlıyan esaslı tahkimat hazırlıkları ister. Düşman baskılarına karşı bu gayet mühim bir zarurettir. Bu tahkimat hem denize, hem karaya ve havaya karşı yapılır; bunlardan birisi ihmal edilirse geçidin muhafazası şüpheye düşer. Singapur kalesi karaya ve havaya karşı müdafaasının zayıflığı yüzünden çok kısa bir zaman içinde (İkinci Cihan Harbi) Japon'ların eline geçti. Denizden yapılacak taarruzlara karşı boğazlar en iyi olarak deniz hâkimiyetiyle müdafaa edilir. Aksi takdirde kuvvetli tahkimatla boğaz geçilmez hale getirilir, Çanakkale gibi imtidadlı geçidlerde boğazın mühim bir imtidadının tahkimi ve müdafaa ağırlık merkezinin medhalde mi, merkezde mi yapılması meselesi ortaya çıkar. Bu mesele daha ziyade coğrafî duruma, arazinin teşekkülâtına, mütaarrız devletin kuvvetine, müdafiin sınaî ve askerî kudretine ve silâh kaynaklarına, askerî maksadlara bağlıdır. Fakat büyük deniz ve hava kuvvetlerine karşı, esas tahkimatın medhalde inşası hazerde sonu gelmiyen bir münakaşa ve derin araştırma mevzuu teşkil eder. Muharebede dış tahkimat, çok hallerde 40.6 lık gemi toplarının ve iki tonluk uçak bombalarının tesiri altında çabuk tahribedilir; çünkü ne kadar iyi gizlenirse gizlensin bu tahkimat muharebenin ilk günlerinde meydana çıkar.

Birinci Cihan Harbinde Çanakkale'nin tahkiminde Alman tahkim heyeti medhalin çok kuvvetli tutulmasını teklif etmişti. Halbuki Türk Genelkurmayı esas topçu kuvvetini merkezde teksif ederek medhali ikinci derecede kuvvetle (bir kaç en ağır topla) tutmuş ve araya obüsler yerleştirmek suretiyle o gün için muvafık tedbirler almıştı.

Mühim geçidlerin müdafaasında asıl muharebe hattı kaideten kıyıdan geçer, düşman kıyıya ayak basmadan hemen orada imha edilir. Kıyıdan içeriye doğru uzanan, asıl muharebe sahası namını verdiğimiz ve bütün larının tam isabetlerine karşı mahfuz korugan veya zırh taretler içersinde bulunur. Bunlar sığınaklarla beraber müdafaanın iskeletini teşkil ederler. Kıyı geniş telörgü mânileriyle aşılmaz bir hale getirildiği gibi, muhtelif mâniler, lâğım ve mayın tarlaları hem deniz ve hem de kara tahkimatını tamamlarlar. Plâjlara, çaprast putrellerden vücuda getirilmiş mâniler konarak çıkarma vasıtalarının yaklaşması menedilir. Çok esaslı gizleme tertibatı tahkimatı havaya karşı gizler. Buraları kaideten müstahkem mevki ve memnu bölgedir; düşman istihbaratının malûmat almmaasına dikkat edilir. 28 sm. den daha yukarı topçunun vazifesi düşman harb gemileriyle, bilhassa zırhlı ve nakliye gemileriyle muharebe etmektir. Ağır topçunun muhtelif cins ve çaptaki topçuyla takviyesi ve derinliğe tertiplenmiş olması müdafaanın kudretini arttırır. Kuvvetli uçaksavar silâhları ve hava harb kuvveti müdafaanın emniyetle devamını sağlarlar. Bilhassa hava kuvveti muharebede hem düşmanın keşfine mâni olur, hem de yaklaşan bombardıman uçaklarına hücum ederler. Motorlu sahra topçusu istenilen yerde ağırlık merkezi teşkil etmekte kullanılırlar.

Bir harb halinde mühim geçidler ve civarı kuvvetle işgal edilir. Her şey toprağa

Çanakkale istihkâmlarından birinin görünüşü

gömülür ve gizlenir. Kuvvetli ihtiyatlar ve zırhlı birlikler mukabil taarruz için tertiplenir. Hava kuvvetleri düşman keşif uçaklarının ve deniz harb kuvvetlerinin yaklaşmasına mâni olur. Karanlıkta, fecirde, şafak vakti deniz kenarı gündüze nispeten daha kuvvetli tutulur.

Kara, hava ve deniz kuvvetleri keşif ve emniyet işlerinde birlikte çalışırlar. Uyanık durmak, her istikamete devamlı ve usanmak bilmez teferruatlı keşifler yapmak müdafaanın muvaffakıyeti için pek mühimdir. Gerilerde paraşüt kıtalarına ve hava piyadesine karşı bütün önemli tedbirler alınır. «Kıyılarda sular uyur, lâkin düşman hiçbir zaman uyumaz, baş müttefiki olan baskından istifade etmeye çalışır». Geçidler bazı hallerde harb hedefini teşkil ederler; bunun için buraları katî netice yerleridir, kaideten muharebeler fevkalâde şiddetli olur. Savaşan ordularda harb isteği, maddî ve manevî harb gücü hangi tarafta fazlaysa zafer o tarafa aittir. Müdafi taraf her türlü önleyici hazırlıkları ve tedbirleri vaktiyle almışsa birçok bakımdan üstünlükler temin eylemiş ve karada müdafaanın nimetlerinden faydalanmış olur. Düşmanı istihfaf etmek büyük hata teşkil eder. Her tarafa müteharrik ihtiyatlar, çıkan düşmanı denize dökmeye yarar.

Çanakkale boğazı Avrupa ve Asya topraklarından terekkübeden bir küldür. Bir tarafta yapılacak askerî harekât diğer tarafı aynı surette alâkadar eder. Boğazın en dar yeri Çimenlik ile Namazgâh arası olup 1300 metre genişliğindedir. Singapur geçidi istisna edilirse dünyada bu kadar emin bir kapı meucud değildir. Gelibolu yarımadası gerek askerî ve gerekse siyasî bakımdan Boğazın amudufıkarisini teşkil eyler. Gemiler için akıntısı nispeten az olan Nara burnu en muvafık geçiş istikametidir.

Gelibolu yarımadası bazı mahdut yerleri hariç olmak üzere orta dereeede ârızalıdır. Koru dağlarından uzanan sırtlar bir silsile halinde yarımadanın güneyinde Teke burnuna kadar değişik kademelerle iner, Maydos ile Kabatepe arasında bir düğüm yaparak bir tek hat halinde bu buruna kadar uzanır. Arazi yarımadanın ortasında ve güneyinde tamamiyle çıplaktır. Meskûn yerler küçük ve askerlik bakımından pek az kıymetlidir. Boğazın müdafaası için bütün Gelibolu dış kıyılarının kuvvetle müdafaa edilmesi lâzımdır.

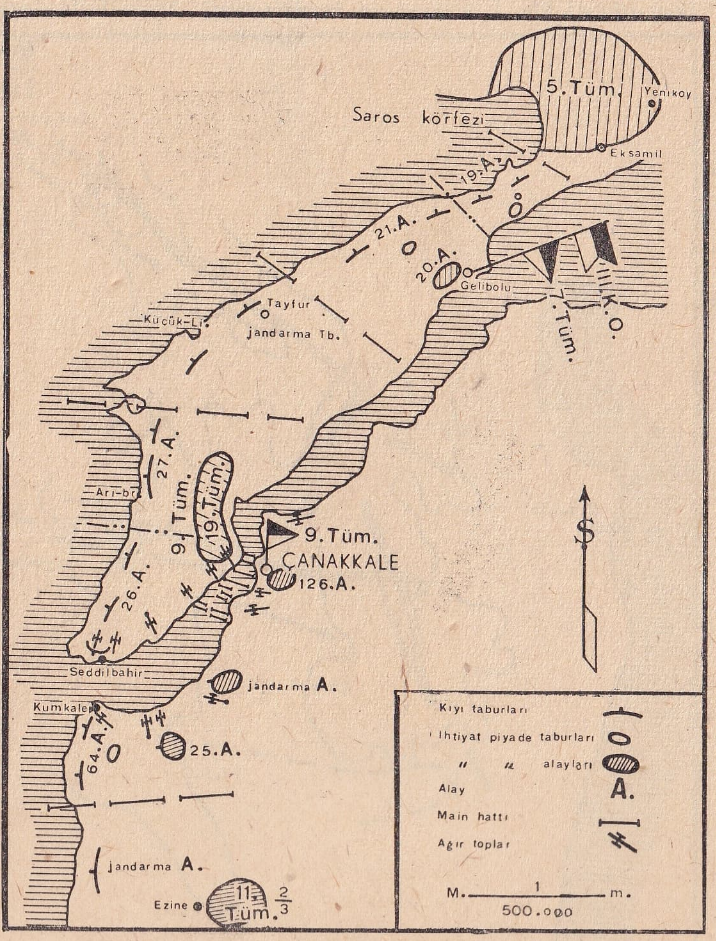
Çanakkale Milâddan kırk, elli asır önce de meskûndu. Truva etrafında tarihin devamınca çok muharebeler oldu. Teokriyen'ler, Hitit'ler, Yunani'ler, Lidya'lılar, İrani'ler, Makedonya'lılar, Roma'lılar, Bizans'lılar ve Venedikli'ler bu geçid için sönmiyen ihtiraslar beslediler. Türkler İstanbul'u zaptettikten hemen sonra Boğazın en dar yerine iki kale yaptırdılar. Birisine Kilidilbahir, diğerine

Çanakkaleye bir ihraç hareketi

Çanakkale (Sultaniye) dediler ve Çanakkale tahkimatının temelini attılar.

Birinci Cihan Harbinde Türk harbi dünya mukadderatına ve harbin sonuçlarına Çanakkale yüzünden büyük tesir yaptı. Türk ordusunun mucizesi eseri olarak, harbinuzamasından doğan siyasî, askerî, içtimaî ve iktisadî hâdiseler galibleri çok yorduğundan, bu yüzden mağlublara ehven sulh şartları kabul ettirilmiş; mağlublara kısa bir zaman sonra kalkınmak, taze hayat bulmak imkânı

Şekil: 1

verilmiştir. Çanakkale çıkarması o devrin en büyük ihraç harekâtını teşkil ediyordu. Türk ordusu mevzi harbinin karadan ve denizden tahripkâr tesirlerine göğüs germiş, bu hareketiyle istiklâl harbini yapmıya hak kazanmıştır. İngilizlerin dikkat nazarlarını Çanakkale'ye evvelâ Yunanlı Venizelos çevirdi. Türkiye harbe girdikten üç hafta sonra da İngiliz Deniz Bakanı Çörçil Çanakkale'ye taarruz fikrini ortaya attı; 2 ocak 1915 te Rusya'nın İngiltere'den yardım istemesi bu fikri takviye etti. Bu sırada Türk ordusu Sarıkamış taarruzuna hazırlanıyor; Rus orduları Mareşal Hindenburg'un kuvvetleri karşısında birçok mağlûbiyetlere uğruyordu; bu yüzden Rus Genelkurmayı Kafkasya'dak uvvetlerini Alman cephesine çekmiye mecbur olmuştu. İngiliz kabinesinde Çanakkale meselesi ocak ayında müzakere edildi ve mütehassıs askerlerin kanaatlerine aykırı olarak kabul olundu. Çünkü Boğazlar açılmış olsaydı harb muhtemelen 1916 da bitebilir, Rusya'ya istenilen yardımlar Boğazlardan yapılabilirdi; Türkiye ikiye ayrılır, başkenti zaptolunur, Kafkasya'da yaptığı tazyik azaltılır, Karadeniz'le muvasala sayesinde Rusya her cephede takviye edilirdi. Bunlardan başka Mısır'ın istilâsı tehlikesi tamamiyle ortadan kalkar; Irak, Filistin ve Suriye'nin işgali kolaylaşır, Türkiye tamamiyle bir çember içersine alınarak iaşesiz ve malzemesiz bırakılır, sulha icbar edilir, Karadeniz Müttefiklerin geçişi, mütereddit durumda bulunan Balkan devletlerini de Müttefiklerin safına geçirirdi. Bu kadar büyük istifadeler kaçırılmak istenmedi. Her şey hesabedildiği halde Türk askerinin muharebeyi kabul ettiği zaman göstereceği güc ve çetinlik kıymetlendirilemedi. Bilâhara Ebedî Şef olarak Türk tarihinde ve Kemal Atatürk namiyle de cihan tarihinde büyük rol oynıyacak, devrim yapacak büyük bir askerin insan fevkinde bir varlığın Arıburnu'nda ve Anafarta'larda İngiliz ordusunun karşısına çıkacağı elbette bilinemezdi.

Birinci Cihan Harbinden evvel Çanakkale müstahkem mevkii asrî bir tarzda tahkim edilmemişti. Medhal tahkimatı Avrupa tarafında Seddülbahir ve Asya tarafında Kumkale civarında ikişer aded tabyadan mürekkepti. Bunlar hakikatta ileri sürülmüş mevzilerdi. Merkez tahkitmatı Soğanlıdere - Kepez hattiyle Nara - Değirmendere arasındaki bölgede toplanmıştı. Bütün topçu kuvveti yüz otuz yedi toptan ibaret olup bunlardan altı adedi 3.55 santimetre ve on üç aded 24 santimetre ve en uzun menzil 16.900 metreydi. Gelibolu yarımadasının müdafaası III. Kolorduya verilmiş ve Akdenizle Saros körfezine bakan kıyılarda tahkimat yapılmamıştı (şekil 1).

Çanakkale'nin denizden forsalanarak yarılmasına Amiral Lord Fişer'in itirazlarına rağmen 28 ocak 1915 te karar verildi. Fakat Amirallık Çanakkale harekâtına kara kuvvetlerinin de iştirakini pek lüzumlu görmüş ve bu maksad için beş tümen tahsis etmişti. Tahkimatın tahribi için bombardımanlara 19 şubatta başlandı. Amiral Karden komutasında toplanan (12 muharebe gemisi, 7 kruvazör, 1 filotillâ rehberi, 16 muhrip, 6 denizaltı gemisi, 4 tayyare, 12 torpil tarayıcı gemi) müttefik donanma saat 9,05 den 17,20 ye kadar Boğazı mermi ve ateş sağanağına tuttu. Harekâta 25 şubatta devam edilerek medhal bataryaları susturuldu. 27 şubatta geceden torpil tarayıcı gemiler muhriplerin himayesinde Boğaza girerek torpil hatlarını temizlemiye teşebbüs ettilerse de Türk topçusunun şiddetli ateşiyle gerilediler. Fakat medhal tahkimatının tah-

Askerlerin cepheye gidişi

ribi hariçte çok iyi tesirler yapmış; Rus'lar kırk bin kişilik, Venizelos üç tümenlik bir kuvvetle harekâta iştirak teklifinde bulunmuştu.

Nihayet Çanakkale Boğazının 18 martta zorlanarak yarılması kararlaştırıldı. Harekâtın idaresini, Amiral Karden rahatsız olduğu için

Amiral dö Rebek deruhte etti. O gün hava çok sakindi. Donanma saat 10,30 da iki hat halinde Boğaza girdi. Bütün Boğazı duman, alev ve barut kokusu kaplamıştı. Bu hal saat 17,10 a kadar devam etti. Biribirini takibeden infilâklar İngiliz amiralını ikaz etmişti. Durum gerçekten kritikti, amiral çekilmiye karar verdi. Üç muharebe gemisi batmış, diğer üçü ağır yaralanmış, İngiltere deniz harb tarihi en büyük ve unutulmaz facialarından birini kaydetmişti.

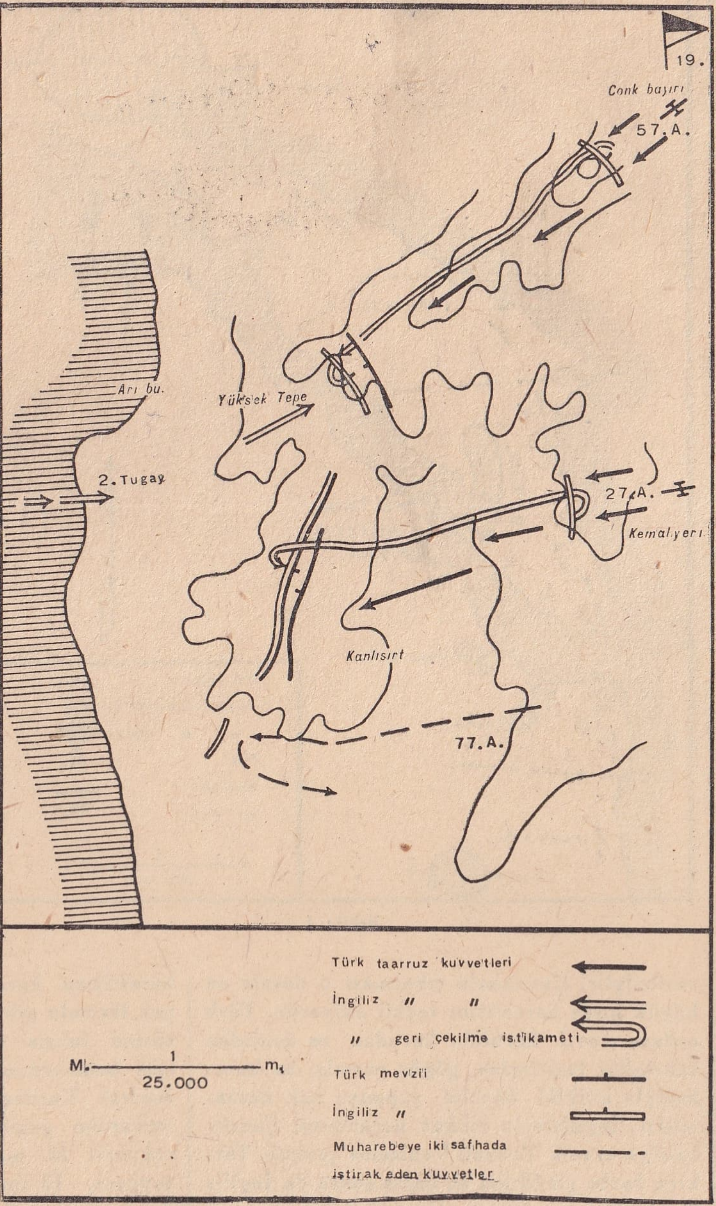
18 mart günü General Hamilton karadan harekât yapmıya taraftar değildi. O, donanma Marmara'ya girdikten sonra kuvvetlerini İstanbul'un zaptı için kullanmayı tasavvur etmekle, Çanakkale hezimetini bu yanlış kararla sağlamıştır. 1807 de Amiral Dakvort komutasında Boğazı geçen donanma, on iki gün sonra Boğazdan çıkarken bir İngiliz subayı mektubuna şu satırları ilâve ediyordu: «Çok şükür şu meşum boğazdan ucuz kurtularak çıkabildik». İngiliz'leri Çanakkale'yi denizden zorlamıya sevkeden âmil; Türk ordusunun Balkan Harbi esnasında gösterdiği kudretsizlik, Kanal seferiyle, Sarıkamış harekâtı muvaffakıyetsizlikleri olmuştu. İngilizler Türk ordusunu tamamiyle küçümsemişler ve yarım yamalak tedbirlerle büyük bir zafer kazanmak hayaline düşmüşlerdi.

Denizden zorlama muvaffak olamayınca, İngilizler Boğazı seferî kuvvetle açmıya karar verdiler. «Akdeniz Seferî Kuvveti» namını alan kuvvetler; bir deniz tümeniyle Portsaid-de, diğer birlikleriyle İskenderiye'de toplandı. Bu kuvvetler yetmiş beş bin insan, 16.481 hayvandan terekkübediyordu ve seksen dört gemiyle taşınacaktı. Bu kuvvetlerin en büyük

Askerlerimiz siperlerde

birliğini, erat ve subayları Avustralya'lı ve Yeni Zelândalı olan Anzak kolordusu teşkil etmekteydi. İngilizler boğazı denizden bombardıman etmeleri ve zorlamaları yüzünden baskın tesirini kaybetmişlerdi. Seferî kuvvetlerin İskenderye'de toplanması da bir çıkarmanın yakın olacağını Türk Genelkurmayına anlatmış olduğundan 24 martta General Liman fon Sanders'in komutasında 5. ordu teşkil olunarak Boğazın müdafaası bu orduya verildi. General Liman büyük kuvvetleri geride tutmaya ve kıyıları zayıf kuvvetlerle işgal

Şekil: 2

etmeye taraftar olup Saros bölgesine büyük ehemmiyet vermişti. Ona göre kıyıların müdafaasında oynak sevk ve idare esastı. Fakat Çanakkale gibi dar ve mahdut bir bölgede bu manevranın nasıl yapılacağını düşünüp düşünmediği bilinemez; yalnız malûm olan bir cihet varsa elinde mevcut altı tümeni, ikişer tümenlik gruplar halinde Boğazın Anadolu yakasına, Seddilbahir ve Saros bölgelerine dağıtmış olmasıdır ki; hiçbir yerde vücuda getirilmiyen ağırlık merkezi, düşmanın Çanakkale'ye çıkarak yerleşmesine sebeb olmuştur.

İngiliz çıkarması Ruslarla müştereken yapılacak ve Ruslar Karadeniz Boğazına bir kolordu çıkaracaklardı. Onlar ancak 28 ve 29 mart günleri İstanbul Boğazını bombardıman etmekle iktifa ettiler ve Yavuz'un mevcudiyeti yüzünden çıkarma yapamadılar. İngiliz seferî kuvvetleri komutanı esas çıkarma bölgesi olarak Seddilbahir bölgesini, tâli çıkarma yeri olarak Kabatepe'yi ve gösteri çıkarması için de Kumkale'yi seçmişti. General Hamilton 15 nisanda karargâhiyle Mondros'a geldi ve çıkarma harekâtının 25 nisanda yapılması kararlaştırıldı. Beş İngiliz tümeni 25 nisanda geceden istifade ederek Kumtepe ve Arıburnu kıyılariyle Seddilbahir bölgesine çıktı; donanmanın şiddetli ateş desteği altında ancak ve pek güçlükle kıyılarda tutunabildi. Türk müdafaası eşsizdi. 26 nisan günü İngilizlerin Seddilbahir'e çıkmış bulunan 29. tümenin on taburu karşısında bir buçuk Türk taburu tam otuz iki saat vakit kazanmaya ve düşmanı durdurmaya muvaffak oldu. Arıburnu cephesinde ise Albay Mustafa Kemal (Atatürk) 19. tümenle imdada yetişti. Top seslerini duyduğu zaman düşmanını zaten Kabatepe'den bekliyen büyük dâhi asker, Çanakkale müdafaasının düğüm noktası olan Kocaçimen tepesine ve Conk bayırına 57. alayiyle yetişti ve Çanakkale'yi birinci defa kurtardı. Bu 57. alay pek meşhur bir alaydır. Çünkü namusları uğruna alayca şehid oldular ve Mustafa Kemal'e lâyik erler olduklarını ispat eylediler (şekil 2).

25 nisanda Atatürk'ün Conk bayırında seyrettiği manzara çok buhranlıydı. Kıyıyı gözetlemiye memur Türk erleri intizamsız bir şekilde çekiliyorlardı. Büyük serdar bu çekilen erlere «Niçin kaçıyorsunuz!» diye sormuş, «Cephanemiz kalmadı» cevabını alınca; «Süngünüz var ya!» diyerek onları düzenleyip bir kuvvet haline getirmiş ve gelen kuvvetlerinin yetişmesine zaman kazanmış; sonra mukabil taarruzlarla düşmanı çekilmiye icbar eylemiştir. Büyük Türk kahramanı 25 nisan günü verdiği emirde: «Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve komutanlar kaim olabilir.» diyerek askerinin ruhuna ve benliğine hâkim olmuş; böyle olunca Türk askeri ölmek ve öldürmek üzere düşmanın üzerine atılmış ve tabiye muvaffakıyetinin çok üstünde kazanç temin eylemiş ve hattâ zafer kazanmıştır. 25 nisandan sonra iki tarafın karşılıklı taarruzları muvaffak olamayınca mayısın birinci haftasında mevzi harbi başladı. Beş tümen gibi mahdut kuvvetlerle Çanakkale gibi mühim bir boğazın ele geçirilemiyeceğini anlıyan İngilizler, yeni kuvvetlerin getirilmesini kararlaştırdılar. Türk birlikleri de takviye edildi 10 mayısa kadar 5. ordu cephesinde dokuz tümen toplandı. Arıburnu bölgesine «Şimal Grupu», Seddilbahir bölgesine «Cenup Grupu» namı verildi. Ayrıca bir de Saros Grupiyle, Asya Grupu

Siperlerden bir görünüş

teşkil olundu. Şimal Grupu komutanlığına Esad Paşa, Cenup Grupu komutanlığına Veber Paşa verildi. 5. ordunun 19 mayıs ta Arıburnu cephesinde, İngilizlerin Seddilbahir bölgesinde yaptıkları taarruzlar netice vermemiş, Alman denizaltılarının Boğaz civarın-

da görülmesi, müttefik muharebe gemilerinin Boğazdan uzaklaşmasını mucibolmuştu. Haziranda bütün muharebe faaliyeti Seddilbahir cephesine intikal eyledi. 21 haziranda Kerevizdere; 28 haziranda Zığındere muharebeleri pek kanlı oldu. Katî netice vermemekle beraber Türk mevzileri daha ziyade kuvvetlendirilerek 2. Vehib Paşa ordusu da Çanakkale bölgesine getirildi.

Haziranda Çanakkale meselesi Birinci Cihan Harbinin en mühim bir meselesi halini aldı. Akdeniz seferî kuvvetlerinin beş yeni tümenle takviyesi kararlaştı. General Stopford emrinde IX. kolordu (10. 11. 13. tümenler) teşkil edilerek bu kuvvetlerin Suvla limanına çıkarılması ve bu esnada Anzak kolordusunun hemen şimal (Arıburnu şimali) bölgesine çıkarılacak yeni kuvvetlerle Kocaçimen ve Conk bayırı üzerinden taarruz edilerek Türk Şimal Grupunun sağ kanadının kuşatılması kararlaştırıldı. Her iki harekât 6 - 7 ağustos gecesi yapılacaktı. Kocaçimen tepesi hem Boğaza ve hem de Arıburnu bölgelerine hâkim ve kilit noktası mesabesinde bir mevkiydi. Burada gene büyük serdar Ata'ya raslıyoruz. Atatürk yanda kalan bu noktanın ehemmiyetini takdir buyurarak oraya bir buçuk taburluk bir kuvvet göndermişti. General Hamilton bu hâkim tepeyi ele geçirmekle Maydos'a inecek ve Seddilbahir cephesini sarmış olacak ve Suvla'ya çıkacak kuvvetleriyle hem geniş bir çevirme yapacak, hem de Saros'tan inecek kuvvetlere karşı korumayı da temin eyliyecekti. Atatürk bu kilit noktasını tutmakla harekâtta ön almış, 9. tümen buraya yetişinciye kadar muhafaza ederek Çanakkale'yi kurtarmıştır.

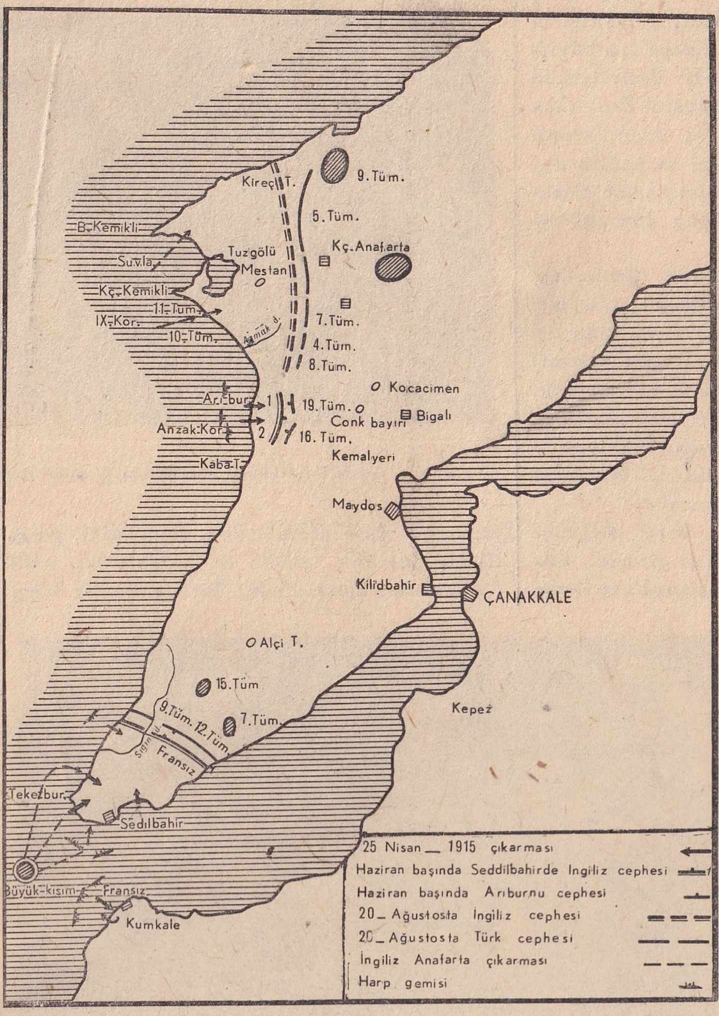
Suvla'ya çıkarma üç kademe halinde yapıldı. 6 - 7 gecesi saat 22 de Kemikli cenup ve şimaline başlıyan çıkarma 7 ağustos akşamına kadar devam etti. 1700 kişilik zayiat mukabilinde yirmi iki tabur kuvvet çıkarıldı. Bunun üzerine hâlâ Saros mıntakasında tutulan «Saros Grupu» (7. ve 12. tümenler) Anafartalar istikametine yönetildi. 8 ağostos günü cebrî yürüyüşlerle bu bölgeye yetişen Saros Grupu; komutanının mütereddit hareketi yüzünden taarruz edemedi. Halbuki Mareşal Liman taarruz taraftarı olduğundan Saros Grupu Komutanı Albay Ahmed Fevzi Beyin yerine Albay Mustafa Kemal'i Anafartalar Grupu Komutanı namı altında bu mühim hizmetin başına getirdi. Dünyada hiçbir vazife yoktur ki Atatürk'ün deruhte ettiği bu yeni vazife kadar mesuliyetli olsun.

Fransız zırhlısı Buve'nın batırılışı

Emir bu büyük askere 8 - 9 gecesi verilmiş ve 9 sabahı ondan taarruz istenmiştir. Mustafa Kemal emrinde beş tümen (4. 8. 9. 7. ve 12.) vardı; bunların bazılariyle henüz telefon irtibatı bile tesis edilmemişti.

Anzak kolordusunun (Arıburnu şimalinden) şimal kanadından 7 ağustos akşamı başlıyan İngiliz taarruzu inkişaf etmiş ve 8 günü sabahı Conktepe işgal edilmişti. General Hamilton Türk kuvvetleri yetişmeden muvaffakıyet temin etmek istediğinden 9 günü Conktepeden Kireçtepe'ye kadar olan

Şekil: 3

geniş sahada Anzak ve IX. kolordularla taarruza devam ettiyse de Anzak kolordusunun hareketi akamete uğradığından ilerlemek değil Conktepeyi muhafaza etmek endişesine düştü. Birinci Anafartalar muharebesi Mustafa Kemal Beyin dâhiyane sevk ve idaresi sayesindedir ki muvaffak olamadı. Düşman taarruzu durduruldu, durdurulmakla kalmadı mukabil taarruzlarla Conktepeden atıldı.

Vaterlo'dan bir gece evvel Napolyon'un Belalyans misafirhanesinde nasıl gözüne uyku girmediyse Atatürk'ün de Conktepeye taarruz gecesi gözüne uyku girmemişti, taarruzun en ince teferruatına kadar hazırladı. Subaylariyle, askerleriyle konuştu. 10 ağustosta Conktepe istikametinde askerinden evvel ilerliyen büyük serdar, taarruz işaretini kırbaciyle verdi. «Bir saniye sonra düşman siperleri içinde asümanî bir gulguleden başka bir şey işitilmiyordu. Allah, Allah. Allah....! düşman silâh kullanmıya vakit bulamadan boğaz boğaza dövüşte kâmilen imha edilmişti». Muharebeyi yakından takibeden Ata'nın «bir şarapnel parçası göğsünün sağ tarafına çarpmış ve cebindeki» saatini parça parça etmiş, bu uğurlu saatin enkazını Mareşal Liman kendi asalet armasını havi saatiyle değiştirmiştir. 8. tümenin serî bir darbe halinde vukubulan savleti sayesindedir ki düşman mağlûbedilerek Conk ele geçirildi.

Düşman taarruzu Conk bayırından Kireçtepeye kadar uzanan hatta Atatürk'ün Anafartalar Grupu müdafaasına çarparak kırıldı. Birinci Anafartalar muharebesi İngilizlere yirmi beş bin insana maloldu. İhtiyar general Stopford (IX. kolordu komutanı) azledildi, 10. ve 53. tümen komutanları çekildiler. Birinci Anafartalar muharebesi Türk müdafasının kudretini, Türk askerinin kahramanlık ve cesaretini, Türk sevk ve idaresinin mükemmeliyetini ispat etti. Büyük Ata'mız düşmanına şu tarihî sözü söyletti; General Hamilton Londraya çektiği telgrafta «Çok cesur muharebe eden ve iyi sevk ve idare edilen asil Türk ordusunun karşısında bulunuyoruz.» diyerek kendi milletinin de yüksek karakterini, inceliğini, doğru görüş ve anlayışını ve asaletini de beraber ifade etmiş oldu (şekil 3).

İkinci Anafartalar muharebesi 21 ağustosta takviye edilmiş İngiliz kuvvetlerinin Küçük Anafartalar istikametindeki taarruzlariyle başladı. 12. Türk tümeni tam üç İngiliz tümeninin taarruzuna karşı durdu. İngilizler küçük bir siper parçasından başka bir şey elde edemediler. 23 ağustosta muharebe bittiği zaman yığın yığın şehid ve insan cesedlerinden, kandan boyanan topraktan başka ortada değişen bir şey olmadı. Bu muharebe sona erdiği zaman İngiliz mâneviyatı ve savaş azmi de tükenmişti. İyi döğüşen, mükemmel silâh ve malzemeli, daha iyi şartlar içinde muharebe eden merd ve erkek İngiliz askerleri, Türk erinin kahramanlığı, Türk subayının fedakârlığı, Türk komutanlarının sevk ve idaresiyle başa çıkamıyacaklarını anlamışlar, Çanakkale'nin geçilmez bir geçid olduğunu yüz bini aşan zayiatla ve kesin tecrübeleriyle takdir etmişlerdi. Çanakkale kıymetli bir insan ve asker olan General Sör Hamilton'u da bertaraf ederek yerine General Sör Monro tayin edildi; fakat o da Çanakkale seferinin neticesinin vahametini ve Türk ordusunun karşısında dayanılamıyacağını anladığı için, boşaltma teklifinde bulundu. Lord Kiçner bu teklifen hiddetlenerek General Bördvud'u seferî kuvvetleri komutanlığına tayin ettirdiyse de; Harb Meclisi'nin karariyle bizzat Mondros'a gelerek tetkikat yapınca İngilizlerin Çanakkale'de partiyi kaybettiklerini esefle gördü. Çanakkale'yi boşaltmadan başka bir çare kalmamıştı. Anafartalar cephesi 1915 aralık; Seddilbahir cephesi ocak 1916 da boşaltıldı (134000 insan, 393 top, 14500 hayvan).

Çanakkale, İngilizler için bir sefer, Türkler için bir müdafae savaş mecmuası ve Birinci Cihan Harbinin müdafaalı açık kıyılara karşı yapılan yegâne büyük kara harekâtıdır. İngiliz Genelkurmayı, kara kuvvetlerinin müdahalesine lüzum görmeden Boğazı denizden forsalamakla çok büyük hata etmiş ve baskın fırsatını kaçırmıştır. Çanakkale'nin bir cephe olarak seçilmesi ne kadar muvafıksa, bu kararın askerliğe ait olan tatbikat kısmı o

kadar fena yapılmıştı. Boğazın açılması Birinci Cihan Harbinin seyrine ve harbin sevk ve idaresine çok büyük tesir yapacak ehemmiyetteydi. Amiral Tirpitz Çanakkale Boğazını Almanların yeğâne kozu olarak vasıflandırmış ve Çanakkale Boğazı düşecek olursa Cihan Harbi aleyhimize neticelenmiş olur, demiştir. General Ludendorf, Boğazların açılmasıyla Romanya'nın ve Rusya'nın büyük yiyecek kaynaklarından İtilâf devletlerinin istifade edeceklerini, buna mukabil Rusya'nın muhtaç olduğu harb silâh ve vasıtalarının Boğazlardan ikmal edileceğini ve harbin Almanya aleyhinde müşkül bir istikamet alacağını, söyliyerek Boğazın büyük önemini aydınlatmıştır.

Çanakkale harekâtı gerek denizciler, gerekse ordu mensubları ve devlet adamları için pek mühim ve kıymetli derslerle doludur. İngilizlerin operatif, tabiye ve teknik hataları pek büyüktü. Kuvvetler damla damla sarfedilmiş, baskın ve sıklet merkezinden istifade edilememiştir. 1915 senesi başında İngiltere'de bir Genelkurmayın bulunmaması bu hataların yapılmasında mühim rol oynamıştır.

İngilizler Çanakkale'de gerçi mağlûb oldular, fakat teşebbüsleri boşa gitmedi. Çanakkale seferi; İtalya'nın, Romanya'nın harbe girmesine; Yunanista'nın bitaraf, Bulgarista'nın mütereddit kalmasına; devamlı olarak üç yüz elli bin kişilik en seçme Türk askerini tesbit etmeye ve Türkiye'nin insan kaynaklarını burada sarfettirmeye ve onu diğer cephelerde zayıf bırakmaya sebebolmuştur. İngilizlerin Filistin ve Irak zaferleriyle, Rusların şarktaki ileri harekâtının (operatif) inkişafına Çanakkale pek büyük ölçüde yardım etmiştir. Buna mukabil Çanakkale'yi kapamak, Türk ordusunun dört sene mukavemet etmesini, harbin sonunda bir milyon İngiliz askeriyle, birkaç yüz bin kişilik Rus kuvvetini üzerine çekmesini gerektirmiş ve Balkanlar'da yarattığı durum itibariyle de müttefiklerinin menfaatlerine hizmet ederek

Çanakkale savaşının umumî kuvveti

	Türk	İngiliz	Fransız	Alman
Kullanılan insan	Tam hesabı yok	410.000	79.000	800+
Cephede devamlı bulunan azamî kuvvet	310.000	127.000	30.000	
Tümen (azamî)	16			
Ölü, esir, kayıb	150.000 şehid	43.000	3.718	
Yaralı	10.000	72.000	23.331	
Hasta	64.000	90.000		

+ Çoğu fennî kıta subayı ve er olarak

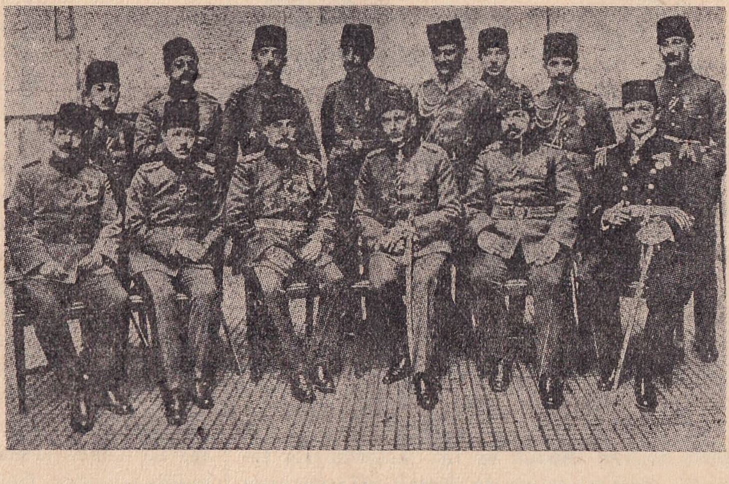
Rusya cephesinde ve Sırbistan'da Almanların askerî harekâtına yardımlarda bulunmuş; harbi iki sene uzatarak karşı tarafı milyarlarla ifade edilen malzeme zararına uğratmıştır.

Çanakkale harekâtı bir imha muharebesiyle bitmemiş, düşman denize dökülmemiştir. Fakat dünyanın en kuvvetli ve zengin bir devletinin donanmasına ve ordusuna karşı mahrumiyetler içinde savaşan Türk ordusu, hasmını âciz hale getirmiş ve asırlardanberi bilmediği mağlûbiyet acısını tattırmış; yoksulluğunu ve maddî mahrumiyetlerini, kahramanlığıyle ve kaniyle bertaraf etmiştir. Çanakkale Türk varlığının dünya tarihinde dönüm noktasıdır. Burada millet, tefessüh

Anafartalar Grupu Kumandanı Mustafa Kemal ve maiyeti

etmiş bir idare altında bile, zindeliğini, gençliğini, insanlık ahlâk ve karakterini, millî faziletlerini ispat etmiş, Başkomutanlık Meydan Muharebesine ve Cumhuriyet idaresinde katî bir istiklâle ve yüksek itibara hak kazanmıştır. İngiliz eriyle Türk eri biribirlerini en iyi olarak Çanakkalede tanıdılar. Türkün temiz, feragat ve kahramanlıkla taşan ruhunu Mestantepe, Anafarta sırtlarında, Conk bayırında, Kemalyeri'nde, Kirte'de anladılar.

Çanakkale hareketlerini idare eden kumanda heyeti

Çanakkale zaferi kolay kazanılmadı. 25 nisan ve 7 ağustos günleri tehlikelerin mihraklarını teşkil eden Conk bayırı ve Anafartalar'da her karış toprakta, ve Kilidilbahir'le Kireçtepe'ye kadar uzanan sırtlarda her adımda, bir şehidin yattığı gözönüne getirilirse «Büyük eserlerin büyük fedakârlıklarla kazanıldığı» anlaşılır. Türk eri boğaz etrafında cereyan eden muharebenin kıymet ve ehemmiyetini takdir etmiş, muharebeyi bütün gönlüyle kabul etmştiir. Muharebeler karşılıklı sekiz metreye kadar birbirine yakın siperler içerisinde yapılmış, çok hallerde ilk siperlerde bulunan Türk piyadesi bir tek er kurtulmamak şartiyle kanını yurdu ve şerefi için akıtmış, bunların yerlerini dolduracak erler, birkaç dakika sonra mutlak öleceklerini bildikleri halde fütursuz ilerliyerek yerlerini almış, okumak bilenlerin elinde Kuranı Kerim, bilmiyenler kelimei şahadet getirerek düşmana saldırmıştır. Ebedî Şefimiz bu gördüğü manzarayı tavsif ederken; «Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren şayanı hayret ve tebrik misal Çanakkale savaşını kazandırmıştır.» diyerek Türk erini övmüş ve bu sayede Türk askerini ve onun yenilmez ruhunu tanımış ve ondan aldığı ilhamla da İstiklâl Harbini yapmıştır. Çanakkale'de Türk askerinin başına Mustafa Kemal gibi bir komutan, ona da Türk askeri gibi er ve kahramanlar lâzımdı. Ebedî Şefimiz Çanakkale müdafaasının mihraklarında bulunmuşlar; mesuliyeti üzerlerine alarak müstakilen karar vermek; durumda en mühim zaman ve mekânı kestirerek kuvvetlerini o zamanda ve o tarafta kullanmak; harekâtında faaliyet ve sürat, tertiblerinde isabet, icraatında şiddet; bu şiddet ve enerjisini kıtalarına nakil ve yaptırmak; muharebe esnasında katî netice yerinde bizzat bulunarak duruma hâkim olmak suretiyle Çanakkale zaferini idare buyurmuşlardır. Ebedî Şefimizin birliklerine ruhî hâkimiyetidir ki askerin savletini arttırmış ve zafer sağlanmıştır.

İngilizlerin Çanakkale mağlûbiyetleri, bu seferi tertibeden ve hazırlıyan Mister Çörçil'in sukutunu intacetmiş, bununla beraber bu büyük dâhiyi bu seferden kıymetli dersler çıkarmaya sevketmiş ve bu sayede kendini İkinci Cihan Harbinin çıkarmalarına hazırlamış, topyekûn zaferler kazanmıştır.

(İhsan Yardoğlu)

DENİZALTI GEMİLERİ — Bugün «denizaltı» dün «tahtelbahir» dediğimiz harb gemisi, denizin üstünde olduğu gibi derinlikrinde de dolaşmak istiyen insanların çok eskidenberi yaratmaya çalıştıkları bir vasıtadır. Hattâ Racer Bakın (yazılışı: Roger Bacon) adında bir muharrire inanmak lâzımgelirse, Büyük İskender bile, balıklar gibi denizin içinde dolaşmayı düşünmüş ve bu yolda tecrübeler yaptırmıştır.

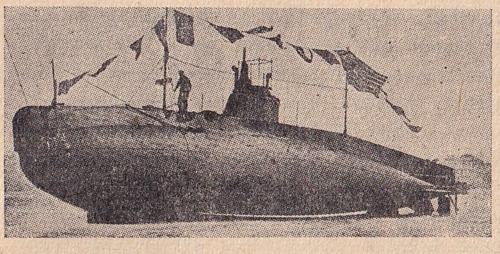
İnsanlar, asırlar boyunca denizin derinliklerine inip çıkabilecek ve görünmeden düşmanı batırabilecek bir gemi yapmak için çalışmışlardır. Denizin karanlıklarındaki ve dibindeki esrarla oralara inmekteki büyük tehlike, insanların merakını, heyecanını, cüretini daima tahrik etmiştir. Garibdir ki, denizin derinliklerinde dolaşmak ateşiyle yananlar ve bunu gerçekleştirecek vasıtaları

İngiliz denizallısı: B sınıfı

icada uğraşanlar arasında denizciler azlığı teşkil ederler. İlk önceleri bu icad ve ihtiraların sahiblerinden birçoğu, kendi zekâlarının eserini tecrübe yolunda kurban gitmişlerdir.

Medenî milletler, ekseri keşifler, icadlar ve ihtiralar için olduğu gibi, ilk denizaltıyı yapmak şerefini de paylaşamazlar. Fakat ilk işliyebilen denizaltıyı Amerikalı Başnel (yazılışı : Bushnell) yapmıştır; ondan sonra gene Amerikalı olan meşhur Fölton

Amerikan denizaltısı: Oktopüs sınıfı

(yazılışı : Fulton 1765 - 1815) bu sahada muvaffak olmuştur. Ondan sonra 1880 te gene Amerikalı olan Nolland gelir.

Denizaltı esas itibariyle, denize dalmak suretiyle kendini göstermeden düşmana hücum eden bir torpidobottur. Böyle bir gemi yapabilmek için asırlar süren gayretler sarfedilmiştir.

Tarihe geçen denizaltı projelerinden ilk makul ve mantıkî olanı Vilyam Born (yazılışı : William Bourne) isminde bir adamın 1878 de neşrettiği bir eserde görülmüştür. Fakat bu, yalnız az bir derinliğe inebilecek ve makinesi olmadığı için hareket kabiliyetinden mahrum bir vasıtaydı.

İlk tecrübe edilen denizaltıyı, termometrenin mucidi Hollandalı âlim Kornelis Van Drebbel (yazılışı : Cornélis) yapmıştır. Bu ahşab tekne 1624 te Taymis nehrinde tecrübe edilmiştir. İçinde muharrik kuvvet olarak hususi kürekler kullanan on iki kürekçi vardı. Suyun tazyikından korkulduğu için 12 - 15 ayak (3,5 - 4 metre) den fazla derinliğe inilmemiştir.

Galile (yazılışı : Galilée) nin ve Dekart (yazılışı : Descartes) ın dostu, fizikçi rahib Mersen (yazılışı : Mersenne 1588 - 1684) de, 1634 te balık şeklinde bir denizaltının plânlarını yapmıştır. Bu, madenî bir denizaltı olacak, denizin içinde top atacak ve düşman gemilerinin teknelerini delmek için burgularla mücehhez bulunacaktı. Rahib bu denizaltıda muharrik kuvvet olarak buhar kullanmayı ilk defa olarak düşünmüştür; fakat plânları tatbik sahasına konulamamıştır. İngiliz rahiblerinden Vilkims (yazılışı : Wilkims) de 1648 de denizaltı meselesiyle meşgul olarak bir hayli eser yazmıştır.

Rotterdam'da yerleşmiş Dö Son (yazılışı : De Son) isminde bir Fransız da 1653 te bir denizaltı gemisi yapmıştır. Bu, yandan çarklı, yüksek süratli bir gemiydi ve düşmana aborda olmak maksadiyle yapılmıştı. Bu gemi de yapıldığı halde tecrübe edilmemiştir.

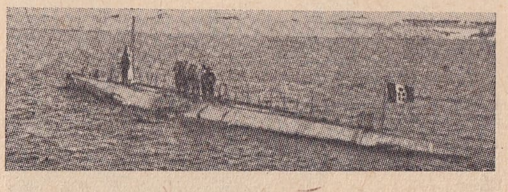
1680 de Borelli isminde bir İtalyan, küreklerle hareket eden, üstü kapalı, dibi delik bir sandalın resimlerini çizmişti. Bu garib teknenin dalıp çıkması, içindeki kırbalara doldurulup boşaltılacak sularla yapılacaktı. İlk projelerden resmi yadigâr kalan, yalnız budur. 1695 te Papen (yazılışı : Papin) de, Kassel'de bir yardımciyle beraber, iptidaî bir denizaltıyla kısa dalışlar yapmıştır.

Doğramacı Saymons (yazılışı : Symons) isminde biri 1720 de ahşab küçük bir denizaltı inşa ederek Dart nehrinde halk huzurunda dalışlar yapmış; fakat topladığı parsaların azlığından şikâyet etmiştir.

Dey (yazılışı : Day), denizaltı kurbanlarının birincisidir. 1773 te ahşab bir denizaltı yapmış; ilk tecrübesi başariyle neticelenmiştir. İkinci tecrübe yüz ayak (otuz metre) yirmi dört saat kalmak istiyerek dalmış; fakat su tazyikı gemisini ve kendisini ezdiği için bir daha denizin yüzüne çıkamamıştır.

1780 de Siyyon dö Valmer (yazılışı : Sillon de Valmer), gayet makul ve mantıkî bir denizaltı projesi yapmıştır; fakat bunu gerçekleştirememiştir.

1742 de doğmuş, 1826 da ölmüş olan Amerikalı Deyvid Başnel (yazılışı : David Bushnell), denizaltıcılık tarihinde, ilk esaslı rolü oynıyan adamdır. O 1771 de düşündüğü denizaltıyı, beş yıl sonra, denize inmeye hazır bir hale getirmiştir. «Tortue - kaplumbağa» adını taşıyan bu denizaltıda en mühim yenilik, gemicilik tarihinde ilk defa olarak bir uskur kullanılmasıydı. El ve ayakla çevrilen bu uskur geminin baş tarafındaydı. İkinci bir uskur da geminin dalıp çıkmasını idare ediyordu. Silâhı, düşmanın teknesini delmek için bir burguyla bu burguya bağlı ve istenildiği zaman koyuverilmek üzere teknenin dışına takılı bir saatli mayındı. Bu mayının içinde yüz otuz libre barut vardı. Başnel'in sıhhati müsaid olmadığı için, gemisini Ezra Li (yayılışı : Lee) isminde bir çavuş kullanmıştı. Bu çavuş Amerika istiklâl harbinde, 1776 ağustosunda geceleyin, Nevyork'tan kalkarak civarda demirli «Aigle» ismindeki 5 toplu İngiliz harb gemisinin ya-

İtalyan denizaltısı: Skalo tipi

nına gitmiş ve bu seferi yapmak için iki buçuk saat uskurun manivelâsını çevirmiştir. Fakat geminin karinasına saatli torpilini yapıştırmak imkânını bulamamıştır. Denizaltı Hudson nehrinde iki defa daha İngiliz harb gemilerine hücuma teşebbüs etmişse de muvaffak olamamıştır.

Böylece ilk esaslı denizaltının, uskurun, mayın yahut torpilin icadı şerefi Amerikalı Başnel'e aiddir.

Bundan sonra, Amerika'lı meşhur Robert Fölton yalnız buharlı gemi icadı şerefini kazanmakla kalmamış; yüksek dehasının başka bir eseri olarak denizaltıcılıkta da büyük ve esaslı bir adım atmıştır. O, hattâ buharlı gemiden evvel ilk pratik ve tam denizaltıları inşa etmiştir. Fölton'un «Nautilus» adındaki denizaltısı, sonraları kendisini üç çeyrek asır müddetle aynı yolda takibedenlerin ekserisinin yaptıklarından çok üstün olmuştur.

1797 de Fransaya gelmiş olan Fölton'un, orada vatandaşı, Başnel'i gördüğü ve denizcilik hakkında ondan ilhamlar aldığı muhakkak sayılıyor.

Fölton 1797 de Fransa hükûmetine müracaat ederek denizaltılar inşasını ve bunların İngiliz harb gemilerine karşı kullanılmasını teklif etmiş; fakat icadını Fransa'ya satarken bunun memleketi Amerika'ya karşı kullanılmamasını şart koşmuştu.

Fölton, idealist bir adamdı ve «Denizlerin serbestisi dünya sulhunu temin edecektir» kanaatinde bulunuyor ve icadettiği denizaltı silâhının donanmaları imha ederek bu idealinin gerçekleşmesini mümkün kılacağını sanıyordu.

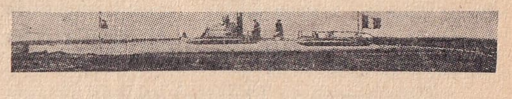
«Nautilus» 6,48 metre boyunda 1,94 kutrunda bir tekneydi. Dalma sarnıçları teknenin içinde değil dışında bulunuyordu. Muharrik kuvvet gene insan koluydu. Dakikada 120 devir yapan bir manivelâ, 1,34 metre kutrunda bir uskuru çeviriyordu. Bir denizaltıda ilk defa kullanılan şakulî ve iki kanatlı bir dalma dümeni vardı. Denizin yüzünde hareket için indirilip kaldırılan bir yelken direği bulunuyordu. Mürettebatı üç kişiydi. Silâhı, yedeğinde çektiği bir kental ağırlığında barut dolu bir varilden ibaretti. Bu mayının içi, denizaltının içinden çekilmek suretiyle düşman gemisinin teknesine raptediliyor ve hassas ateşleme tertibatı tekneye çarpınca mayın patlıyordu.

Direktuvar hükûmeti, uzmanların verdikleri raporlara rağmen, Fölton'un teklifini kabul etmedi. Napolyon Bonapart Birinci Konsül olunca, denizaltıyı yaptırttı. «Nautilus», 24 temmuz 1800 de denize indi; ilk tecrübeler Sen nehrinde yapıldı. Fölton ile iki yardımcısı 25 ayak (sekiz metre) derinliğinde 8 ve 17 dakikalık iki dalış ve nehrin akıntısına rağmen, üç saat müddetle manevralar yaptılar. Fölton, o sıralarda, 36 ayak (on bir metre) uzunluğunda hem yelken hem kürekle yürüyen bir yük kayığına bir uskur takmak ve bunu bir torpille teçhiz etmek suretiyle ilk torpitobotu vücuda getirmişti. Bu geminin mürettebatı çoğu kürekçi olmak üzere yirmi dört kişiydi. Fölton, İngiliz harb gemilerine torpille hücum etmek için yaptığı bu gemiye «torpedo» adını vermişti.

İngiliz gemileri «Nautilus»ü bildikleri için ondan sakınıyorlar ve Fransız kıyılarından uzakta seyrediyorlardı. Bu iptidaî denizaltı da uzaklara gidemiyordu. Hiçbir İngiliz gemisine hücum etmek mümkün olamadı. Bunun üzerine Fölton bakırdan yaptığı ikinci «Nautilus» ü de, bir tarafa bırakmak emrini aldı. Fransa'nın bu emrinde İngiltere'den mukabele korkusu da hâkim olsa gerektir.

Fölton 1804 te İngiltere'ye geçerek denizaltısını ve torpillerini, bu silâhlarla vurmak istediği İngilizlere teklif etti. Başvekil meşhur Pit bu yeni icad silâhlara çok alâka gösterdi. Fakat kurulan komisyon denizaltıyı reddederek yalnız torpillerin çok sayıda tecrübe edilmesine karar verdi. 1805 te eski bir brike yapılan torpido hücumu tam bir başarıyla neticelendiyse de İngiliz hükûmeti bu yeni silâhın kendi deniz üstünlüğünü zayıflatacağını düşündü, ihtiraı 15000 İngiliz lirasına alarak ortadan yoketti.

Fölton'un İngiltere'ye teklif ettiği denizaltı projesi, o zaman için pek mükemmeldi. Bu, madenî bir silindir şeklindeydi. Mürettebatı içine alan bu silindir, dışardan ikinci bir

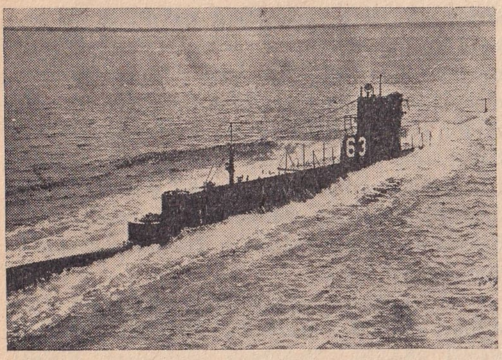

Fransız denizaltısı : Naval Triton-Silür tipi

tekneyle sarılıyor ve dalma sarnıçları iki tekne arasında bulunuyordu. Bu yepyeni fikirden sonraları, Fransız gemi mühendisi Loböf (Laubeuf) istifade etmiştir. Fölton öldüğü zaman, son yaptığı «Mute» adlı denizaltıyı ikmal edememişti.

Fölton'dan sonra, 1796 dan 1810 a kadar Fransa'da Kastera (Castéra) nın projeleri ve 1809 da Kösen (Coessin) kardeşlerin «Nau-

tile» isminde verimsiz denizaltısı ve 1823 te Monjeri (Montgéry) nin projesi tetkik ve tecrübe edilmiştir. Bu projenin teklif ettiği «Invisible» adlı denizaltıda bir yenilik vardı ki oda biri, denizin yüzünde seyretmek için bir buhar makinesi, dalmış vaziyette seyr için de barut yakan bir motör kullanmak düşüncesiydi.

Yeni tip bir Amerikan denizaltısı

Böylece denizaltılarda iki türlü muharrik kuvvet kullanmak fikri doğmuştu. Ondokuzuncu Asrın başında, acaib bir maceracı olan Conston (yazılışı : Johnston) beş denizaltı yapmak ve bunların biriyle Napolyon'u Sent Elen adasından kaçırmak teklifinde bulunmuştu. Bu arada bazı başarısız tecrübeler yapmış ve Dr. Pöti (Petit) nin 1834 te yaptığı havan sigarası şeklinde madenî bir denizaltı bir havuzda dalmış; fakat bir daha güneş yüzü görmemiştir.

1835 ile 1865 arasında, makinenin terakkisi sayesinde, bazı büyükçe denizaltılar inşa edilmiştir. O sırada Dr. Payern (Payerne) çok ateşli bir gayretle denizaltı araştırmaları yapmış ve 1846 da hakikî bir denizaltı inşasına muvaffak olmuştur. Bununla 1847 de Brest limanında M. Bue (Bouet) ile beraber on iki metre derinlikte büyük bir kayayı çıkarmak mümkün olmuştur.

Vilhelm Baver (Wilhelm Bauer ; 1822 - 1875) adında bir Bavyeralı topçu subayı 1850 de Kiel'de bir denizaltı yapmıştır. 13800 franga malolan bu 35 tonluk gemiye «Brandtaucher» (denize dalan) adı verilmiştir, Bunun da uskuru kolla çevriliyordu. Bu ilk Alman denizaltısının tecrübesi yapıldığı zaman limanı abluka etmiş olan Danimarka harb gemileri korkup kaçmışlardır. 1851 şubatında bu gemi suyun tazyikına dayanamıyarak 18 metre derinlikte batmışsa da içindekiler kurtulmuştur. Gemi 1887 de yüzdürülmüş olup hâlâ bir Alman deniz müzesinde bulunmaktadır.

Baver, 1855 te Rusya'ya giderek orada demirden «Deniz Şeytanı» adlı büyük bir denizaltı inşa etmiştir. 1856 da başlıyan tecrübeler sırasında gemi 134 defa dalmış ve Baver ilk defa deniz dibinin fotoğraflarını çekmiştir. Bu başarısı, Rus Bahriye Nazırlığında kıskançlıklar uyandırdığından Baver Rusya'yı terketmiş, yedi sene sefalet ve hastalık çektikten sonra ölmüştür.

Filips (yazılışı : Philipps) isminde Şikagolu bir kunduracı, 1851 de Mişigan gölünde iki büyük denizaltiyle tecrübeler yapmıştır. Bunlarda, bir denizaltı topu ile iki torpido kovanı vardı. Kunduracı, karısı ve iki çocuğu ile on saat denizin dibinde kalmış; fakat Erye gölünde yaptığı bir tecrübede gemisiyle beraber kaybolmuştur.

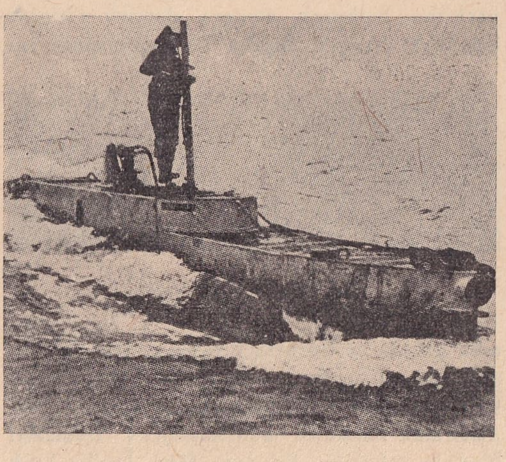
1859 mayısında Paris'te, Sen nehrinde Konsey (yazılışı : Conseil) isminde birinin yaptığı bir denizaltı tecrübesi iyi netice vermemiştir.

1863 te Fransa'da, Amiral Burjuva (yazılışı : Bourgeois) ile mühendis Brön (yazılışı : Brun), «Plongeur» adlı bir denizaltı yapmışlardır. Bu, o zaman için pek büyük bir denizaltı olmak üzere 453 tonluktu. Sırtında büyük bir can kurtaran filikası da taşıyordu. İlk motörlü denizaltı olan bu geminin 59 tonluk motörü tazyik edilmiş hava ile işliyordu. Fakat «Plongeur» ün dalma tecrübelerinde hiçbir zaman muvazeneyi temin etmek mümkün olamamıştır.

Kırım Harbinde, Baver'in fikirlerinden istifade eden İngiliz Skot Rusel (yazılışı : Scott Russell) bir denizaltı yapmışsa da, gemi daha ilk tecrübelerinde bütün mürettebatiyle batmış ve esasen denizaltılarını sevmiyen İngiliz Amiralliği bu işten vazgeçmiştir.

Amerika İç Harbinde, 1862 - 1865 arasında cenublular, denizaltılara ehemmiyet vermişlerdir. Otuz yıl önce Fransa'da tecrübeler yapmış olan Vilrua (yazılışı: Villeroi) nın projesi tatbik edilmiş; fakat muvaffak olamamıştır. 1862 de Alstitt, büyük bir denizaltı yapmıştır. Bu gemi, suyun yüzünde buhar makinesi, dalmışken elektrik motörü kullanıyordu. Bunun tecrübeleri de başarılı olmamıştır.

1863 te cenublu Hönley (yazılışı : Hunley), «David» isminde bir seri denizaltı yapmıştır. Bunlardan birincisi şimalliler tarafından batırılmış olup sonra yüzdürülmüştür; hâlâ mevcuddur. İkincisi batmıştır. Üçüncüsü mucidi ve mürettebatiyle beraber üç defa batmıştır. Fakat tekrar yüzdürülmüş ve teğmen Dikson (yazılışı : Dixon) un kumandasında, şimallilerin «Housatonic» ismindeki gemisini, karınasında patlattığı bir torpille batırmaya muvaffak olmuşsa da kendisi de bir daha görünmemiştir.

Yeni bir tip denizaltı daha

1866 da Holsted (yazılışı : Halstead) Amerika'da «Zeki Balina» adını verdiği bir denizaltiyle 1872 ye kadar 39 kişinin hayatına mal olan feci tecrübeler yapmıştır.

1862 de Monturiol adında bir İspanyol da bir denizaltı yapmış ve on kişiyle 18 metre derinlikte beş saat kalmıştır.

1888 de, Fransa'da Güstav Zede (yazılışı : Gustave Zédé) ve Ronazotti adında iki mühendis, «Gymnote» adında 30 tonluk mütevazı bir tecrübe denizaltısı yaptılar. Bugünkü denizaltıların atası olan bu küçük gemiden, beş yıl sonra, 266 tonluk «Gustave-Zédé» doğdu. Sürati denizin yüzünde 10 mil, dalmışken 5 mildi. Geminin silâhı kovanla atılan bir torpildi. Böylece bir asır evvel Başnel'in ortaya attığı mesele halledilmişti.

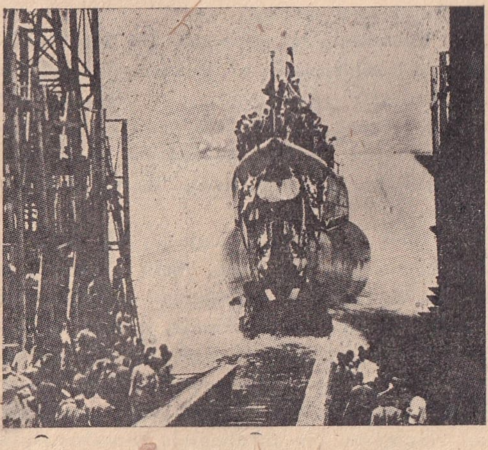
Hemen bunun arkasından Amerika, «Protector» ve meşhur bir denizaltı mühendisinin adına izafetle «Holland» denizaltılarını, İtalya «Delfino», Portekiz «Plongeur» adlı gemileri yaptılar. 1899 da Fransız mühendisi Loböf 120 tonluk «Narval» i inşa etti. Bu gemi Fransa Bahriye Nazırlığı tarafından açılan bir denizaltı müsabakası neticesinde doğmuştu. 1899 tarihi denizaltının inkişaf ve terakki devresinin başlangıcı olmuştur. «Narval» büsbütün yeni tipte bir gemiydi. Bundan sonraki gemiler, hep Narval'in prensipleri üzerine yapılmıştır. İlk denizaltılar «sous-marin» yani daha ziyade yalnız dalmak için yapıldıkları halde, bu yeni gemi, denizin hem üstünde, hem içinde hareket ve sefer kabiliyeti fazla olan bir «submersible» idi. İnşa tekniği bakımından aralarındaki fark, «sous-marin» denilen gemilerde su sarnıçları teknenin içinde olduğu halde, «submersible» denilenlerde bunların çok daha büyük olarak teknenin dışında bulunmasıdır. Böylece bu tip gemilerin iki teknesi vardır.

«Sous-marin» lerde muharrik vasıta olarak bir tek elektrik motörü bulunduğu halde, «submersible» denilen gemilerde iki türlü muharrik kuvvet vardı; biri deniz üstünde, diğeri içinde seyretmek için. Fakat bunlarda dalma güçleşiyordu. Meselâ «Narval» önceleri 28 dakikada dalabiliyordu, sonraları bu müddet 12 dakikaya indirildi. Denizaltılar, suyun yüzünde seyr için buhar makinesi yerine Dizel motorları kullanmıya başladıktan sonra dalma müddeti, kısala kısala yarım dakikaya kadar inmiştir.

Denizaltılar, Birinci Dünya Harbinde pek büyük bir inkişaf ve terakkiye mazhar olmuşlardır. Tonajları büyümüş, süratleri çoğalmış, bir defa akar yakıtla çok uzun seferler yapacak kabiliyete gelmişler, taşıdıkları kovanlarla torpillerin sayısı ve müretteblerinin mevcudu artmış, ayrıca birkaç top, hattâ bir küçük uçak taşıyacak hale gelmişlerdir. Ayrıca mayın dökücü denizaltılar da icadedilmiştir.

Denizaltıların ne kadar büyüdüklerine misal olmak üzere, Fransızların bu harbde batan «Sureouf» denizaltı kruvazörünü gösterebiliriz.

Bu gemi suyun yüzünde 2880, dalmışken 4304 tondu. Beheri 3800 beygir kuvvetinde iki Dizel motöriyle ve ayrıca ceman 3400 beygir kuvvetinde iki elektrik motöriyle mücehhezdi. Suyun yüzünde 18, dalmışken 10 mil sürati haizdi. Aldığı akar yakıtla 10 mil süratle 12000 mil mesafe katedebiliyordu.

Bir denizaltı kızaktan indirilirken

Meselâ Almanya'dan kalkıp Japonya'da Yokohama'ya kadar rahatça gidebilir ve üstelik 500 mil daha katedebilecek akar yakıtı kalırdı. İki tane 203 lük ağır top, iki tane

37 lik ve dört tane de ağırmakineli uçak savar silâhı vardı. Sekiz tane 550 lik, iki tane 400 lük kovanla bir keşif uçağı taşıyordu. Boyu 110, eni 9 metre ve çektiği su 7,2 metreydi. 150 mürettebi vardı. İngilizler de, geçen harbde, 30 buçukluk top taşıyan denizaltılar yapmışlardı.

Bu harbde de denizaltılar büyük teknik terakkilere mazhar olmuşlardır. Fakat bu yeniliklerin çoğu şimdilik gizli tutulmaktadır. Japonlar «Fasulya denizaltısı» adını taşıyan iki kişilik, İngilizler de «Cüce denizaltı» dedikleri dört kişilik minimini denizaltılar yapmışlardır.

Kısa Bibliyografya: Illustration tarafından neşredilen «Denizcilik Tarihi». Rabeau ile Laurens'in «Denizaltılar» eseri. Fransız Denizcilik Akademisi mecmuasının «Denizaltılar» sayısı. Hachette Kitabevinin resimli ansiklopedi serisinden tercüme ettiğim «Gemi» adlı eser. Harb gemileri yıllıkları.

(Abidin Dav'er)

DİLMEN, İBRAHİM NECMİ — (1889-1945) Dilmen, Selânik avukatlarından Mehmed Tayfur'un oğludur. 1889 da Selânikte doğmuştur. İlkokul ve beş yıllık idadi öğrenimini Gümülcine'de bitirdikten sonra Selânik'e dönmüş ve orada yedi yıllık idadiyi tamamlamıştır. Yüksek öğrenim için İstanbul'a gelmiş, 1909 da Hukuktan birincilikle çıktıktan sonr öğretmenliği kendine meslek seçmiş ve Selânik Hukuk Mektebi Hukuku Siyasiyei Düvel ve Kavanini Maliye öğretmenliğine tayin edilmiştir. Balkan Harbi sonuna kadar bu vazifede kalmış ve 1913'te göçmen olarak İstanbul'a gelmiştir. Bu tarihten 1916 ya kadar Darüşşafakada, Vefa ve Davutpaşa liselerinde edebiyat öğretmenliği, 1917 ye kadar Edebiyat Fakültesinde Ural - Altay Dilleri Sarfı ve Nazariyatı Edebiye müderrislik muavinliği, bu tarihten 1928 yılına kadar da Galatasaray Lisesinde ve İstanbul Erkek Muallim Mektebinde öğretmenlik etmiştir. İstanbul mekteblerindeki öğretmenlikleri sırasında muhtelif gazetelerde muharrirlik ve hattâ yazı işleri müdürlüğü yapmış, edebiyat ve dille ilgili yazılariyle tanınmıştır. Harf devriminde birçok resmî, yarı resmî ve özel kurumların memurlarına Türk harflerinin yazılış ve okunuşunu belleten dersler vermiş, gene bu konuda Milliyet gazetesine devamlı yazılar yazmış ve böylelikle bu devrimin başarılması yolunda ön safta çalışanlar arasında bulunmuştur.

İbrahim Necmi Dilmen

1928 yılında Ebedî Şef Atatürk'ün emirleri üzerine Dolmabahçe'de toplanan Dil Kongresine iştirak eden İbrahim Necmi, 1931 de Ankara'ya giderek Gazi Terbiye Enstitüsünde ve Musiki Öğretmen Okulunda edebiyat öğretmenliği yapmış, aynı zamanda Ulus gazetesine dil ve edebiyatla ilgili devamlı yazılar yazmıştır. 1932 yılında Dil Kurumu Genel Merkez Kuruluna üye seçilmiş, bir yıl sonra da Dil Kurumu Genel Sekreterliğine ve Maarif Bakanlığı Genel Müfettişliğine getirilmiştir.

1935 te beşinci Büyük Millet Meclisine Milletvekili seçilen İbrahim Necmi ölümünde Burdur Milletvekili ve Dil Kurumu Genel Sekreteri bulunuyordu.

İbrahim Necmi, 27 şubat 1945 günü Dil Kurumu binasından çıktığı sırada karda ayağı kayarak düştü, ayağı kırıldığı için Ankara Nümune Hastanesine kaldırıldı. 5 mart 1945 öğleye doğru bu hastanede öldü. Ölümü geçirmiş olduğu kazadan ziyade merkezî ve muhitî kalb zayıflığından ileri geldi.

İbrahim Necmi'ye Dilmen soyadı, harf ve dil devrimleri uğurundaki hizmetleri dolayısiyle Atatürk tarafından verilmişti. Gerçekten de bir öğretmen olarak memleket kültürüne uzun yıllar hizmet eden Dilmen, soyadına yakışır ölçüde türkçe ve edebiyat bilgisiyle tanınmış, dilde millîleşme hareketinin başlangıcındanberi kendini bütün varlığiyle bu dâvaya vermişti. Dil Kurumu işlerinde çok ve muntazam çalışan Dilmen ; dille ilgili birçok eserle sözlüklere ait vesikaların bulunmasında, toplanmasında, basılmasında ve yayınlanmasında birinci derecede hizmet edenlerden biri olmuştur. Son zamanlarda Anayasamızın türkçeleştirilmesi işinde çalışanların da başında gelen Dilmen'in dil ve edebiyatla ilgili gazete yazılarından başka iki cildlik «Edebiyat Tarihi Dersleri», dört cildlik «Türkçe Gramer» eserlerini ve bu konulardaki birçok risalelerini zikretmek yerinde olur.

Evli ve üç çocuk babası olan Dilmen'in cenazesi İstanbul'a nakledilerek Büyükada'ya gömülmüştür. *(A. B.)*

DİYOJEN GAZETESİ — Memleketimizde çıkan türkçe ilk mizah gazetesidir. 12 kasım 1286 (24 kasım 1870) tarihinde Teodor Kasap tarafından çıkarılmıştır. Diyojen başlığının altında, devrilmiş fıçısının ağzında oturan Diyojen'in İskenderle konuştuğunu gösterir bir resim, resmin altında da «Gölge etme başka ihsan istemem» mısraı vardı. Altmış ikinci sayıdan itibaren başlığın altındaki bu resim kaldırılmıştır. Gazete, ilk sayısında yazdığı mukaddemede birkaç aydanberi fransızca ve rumca neşredilmekte olan Diyojen'in «efkâr-ı umumiye ve mekasıd-ı hükûmet-i seniyyeye tercemanlık ve ahlâk ve terbiye ve vatanımıza ecnebi olan şeyler hakkında târiz ve istihza ile terzebanlık» etmek üzere çıkmakta olduğunu, bir mizacın ıslahı «iki kuvvete, yani cebir ve şiddete veyahut tezyif ve mezemmete muhtacolup birincisi şan-ı hükûmete lâyık olmağla yalnız ikincisi, sui istimal ile şahsiyata intikal ettirilmemek şartiyle, hal ve maslahata muvafık olduğundan» bu müşkül vazifeyi yapmıya çalışacağını ileri sürdükten sonra «İcraat-ı devlet muvafık-ı hikmet-i hükûmet olduğu cihetle heyet-i idare hakkında takdirden başka söyliyecek doğru bir söz bulamıyacağımızdan Diyojen bu babda ne emsaline sui misal olur ve ne de sui misale imtisal eder» diyor. Kayseri'li olan Teodor Kasap türkçe konuşursa da yazamadığından gazetede çıkacak yazıları kendisi tarif ederek başkalarına yazdırırdı. Teodor Kasap çıkardığı diğer gazetelerde olduğu gibi Diyojen için türkçeyi en iyi yazan muharrirler temin etmiştir. İlk muharriri Ayyar Hamza mütercimi Âli Beydir. Âli Beyden başka Tevfik (Ebüzziya) ile Namık Kemal de Diyojen'in muharrirliğinde bulunmuşlardır. Fakat gazetede hiçbirisinin imzası yoktur. Yalnız elli ikinci sayıda Tevfik (Ebüzziya) Beyin Şinasi'nin vefatı münasebetiyle yazdığı ciddî bir fıkranın altında Tevfik imzası görülmektedir. Diyojen de çıkan yazıların çoğu gazetelerimizde tatlı bir espri ile yazılmış canlı mizah ifadesinin ilk güzel örnekleridir. Diyojen, bilhassa sade türkçe yazmıya önem verir, başka gazetelerde yazılı ağdalı ifadelerle alay eder. Hulâsatül Efkâr gazetesinin kullandığı lisandan bahsederken «Şimdilik bayramlık yahut cumalık

Diyojen gazetesinin ilk sayısı

lisanını kullanıyor» diyor. 28 ocak 1286 (9 şubat 1871) tarihli sayısında «ahbar-ı gaybiyye» başlığı altında ileride olacağını temenni ettiği şeyleri sayarken «Bir vakit gelecek ki İstanbul'da bütün halk, türkçe söyliyecek, fenn-i hukuk âlimleri sinyorlar, çelebiler, didonlar bir daha İstanbul'a ayak basmamak üzere defolup gidecekler, bazı dükkânların üzerinde görülmekte olan Fransız berberi, Paris kunduracısı, Almanya kahvesi, İngiliz lokantası diye yazılı levhalar kaldırılıp yerlerine Müslüman berberi, Türk kunduracısı, Osmanlı terzisi, Memâlik-i mahruse mahsulâtı satılır şark ticaretgâhı diye levhalar tâlik olunacak ve bu sırada Tophanedeki nalbant dükkânı sahibi dahi Türk şive-i lisanına göre tashih-i ibareye mecbur edilecek.. Devlet-i Aliyye, tabiiyet-i seniyesinde bulunan gazetecilere, ecnebi gazetecilerden ziyade serbesti ihsan buyuracak... Ecnebilerin ayakları ile müzevver dâvalar bir günde kesileceği cihetle memleketlerine avdete muktedir bulunmıyan ecnebi avukatlar kundura boyıyacaklar... Konsolit ortadan kalkacak ve Havyar ve Komisyon hanları Unkapanına dönecek..» demektedir. Diyojen 7 nisan 1287 (19 nisan 1871) tarihli sayısında gene aynı başlık altında saydığı şeyler arasında da «Bir vakit gelecek ki gazetelere duagû vazifesi verilmiyecek, arzuhalciler her yazdıkları arzuhale «bu kulları» diye başlayıp «Merâhim-i aliyyelerinden mercûdur ki iktizay-ı halin icrasını niyazım babında...» ibâresiyle hitam vermekten fariğ olacaklar, kâtip efendiler birşey yazdıkları vakit manayı kafiyeden evvel düşünecekler veyahut yazamıyacaklarını akılları kesince üç kere «kefâreti budur» diye hokkaya tükürüp kalemlerden firar edecekler. Maliye hazine-i celilesinde kırma siyakatle «in kadar araba der rah-i Tutrakan kırılmış

şüd... yazılamıyacak» diyor. Diyojen'in parmağına doladığı mevzular arasında; konuşmalarında hep frenkçe kelimeler kullanan sivilize gençler, Alman'lara karşı mağlup olan üçüncü Napolyon, Rusya'nın Paris muahedesindeki bazı kayıtları kaldırma teklifi, Papa'nın hata etmezliği meselesi, Bulgar kilisesinin rum kilisesinden ayrılması, Türkiyedeki muhtelif patriklerin birbirlerini aforoz etmeleri, ermenilerin Hasonist ve Antihasonist diye iki partiye ayrılmaları, kolera salgını, tramvay, Şirket-i Hayriye, Güllü Agop tiyatrosu, altıncı belediye dairesi, rasathane müdürü Kombari'nin zeval vaktini bildiren topu, Manzume-i Efkâr sahibi Panosyan'ın kulağı ve burnu, Beyoğlunda herbiri yabancı bir sefaretin himayesi altında tatlı su frenklerinin çıkardığı gazetelerin yazıları sayılabilir. Diyojen bütün yazılarında medeniyet namına birtakım gençlerin yaptığı züppeliklerle alay eder, din adına yapılan mantıksız hareketlere de taarruzda bulunurdu. Gazete, önceleri haftada bir defa çıkardı. 1 haziran 1287 (13 haziran 1891) tarihli yirmi üçüncü sayıdan itibaren haftada iki, 10 ekim 1288 (22 ekim 1872) den itibaren de haftada üç defa çıkarılmağa başlandı.

Diyojen birkaç defa hükûmetçe tatil edildi. 2 aralık 1286 (14 aralık 1870) tarihli dördüncü sayısında İran Şahının Bağdadı ziyaret etmesi dolayısiyle yazdığı yazıda Şahın maiyetindekilerin miktarını mübalâğa ile tasvir etmesinden dolayı tatil edildi. Gazetenin ikinci tatiline 25 mart 1287 (6 nisan 1871) tarihli on dördüncü sayısında «Dehlizden efendi, arab kölesine» başlığı altında yazdığı: — Reyhan, gündüz o mumu niye yaktın? — Hazineye bakmak için. — Ne var? — Ne olacak, su çekilmiş; fare dolu» şeklindeki mükâleme sebeboldu. İlk tatili dördüncü, ikinci tatili on dördüncü sayıya rastladığı için Diyojen dört sayısını uğursuz saymıya başladı. Ve yirmi dördüncü nüshada sayıyı 23 + 1 şeklinde yazdı. Diyojen 13 mayıs 1288 (25 mayıs 1872) sayılı yüz yirmi birinci nüshasında Fransada sevdiği bir genç ile evlendirilmiyen bir kızın çok münasebetsiz olan intihar şeklini olduğu gibi yazması âdâba mugayir sayılarak ve yüz yirmi üçüncü nüshasında da «Hükûmete dokunacak bir makale-i tezyifiye ile bir de resim dercetmesi» sebeb gösterilerek Hükûmetçe tatil edildi. Hükûmete dokunduğu resmî tebliğde bildirilen makalede Diyojen «Bulgar ve Hason meselelerinin neticesi» başlığı altında «Biraz vakittenberi vukubulan hallere bakılırsa hükûmet-i seniyye bütün meseleleri ortadan kaldırıp denize dökmek istiyor. Halbuki burası ekserimizin işine gelmez. Biz meselesiz yaşıyamayız. Mesele bizim mâbihil - hayatımızdır. Birbirimize kinimiz, garazımız olmazsa ne ile eğleneceğiz? Nasıl vakit geçireceğiz? Akşam işret meclisinde kimlere söğüp sayacağız? Kimi fasledeceğiz? Hükûmet buralarını nazar-ı ehemmiyete almadıktan başka kalkmış da «Ben ortalıkta mesele bırakmayıp hepsini halledeceğim» deyip gidiyor. Halbuki meseleleri ortadan kaldırmak bizi mahvetmek demektir. Terakki edelim amma meselelerde terakki edelim. İnşallah bu meseleler ortadan kalkmaz. Zira kalkar ise halimiz fena. O vakit yaşamıya lüzum kalmaz. Hamdolsun hükûmet o niyetine nail olamadı ve olamıyacak. O ne kadar açıkgöz ise biz ondan açıkgözüz. Şimdi Bulgarlara bir ferman verdi; bir ekzark yaptılar. Güzel ama, Bulgar kardeşlerimiz deli mi? Hiç meselesiz yaşıyabilirler mi? Onlar ekzark isterlerdi ama mesele de ortadan kalkmamalıydı. İşte onun için kimisi Ekzark Efendiye ve kimisi Patrik Efendiye tâbi olacaklarmış. İşte sana bir yeni mesele daha! Gelelim Rumlara, geçenlerde Patrik Efendinin daveti üzerine Bulgar meselesi hakkında içtima etmiş. Meclise gelmek istemiyen bazı ufak Patrik Efendilerin ve Metrepolitlerin büyük Patrik Efendinin emrine itaat etmediklerine bakılırsa bunlar da iki taraf olup bir mesele çıkaracaklar gibi görünüyor. Artık hükûmet de ister ise varsın ya şaraplarına su, veyahut rakılarına şarap katmayı yasak etsin; herifler gene bildikleri yoldan şaşmıyacaklar...» diyor. Diyojen'in tatiline başka bir sebeb olarak gösterilen resim de La Turquie gazetesinin sadrazamın değişmesi münasebetiyle eski sadrazamın aleyhinde ve yenisinin lehinde yazılar yazması üzerine Diyojen'de çıkan karikatürdür. Yaşmaklı bir kız şeklinde gösterilen bir genç Babıâliye girenlere günlük tutmakta, oradan çıkanlara nâ.. burun! işaretini göstermektedir. Diyojen, bu defa tatil müddetini bitirdikten sonra ilk çıkan 20 temmuz 1288 (1 ağustos 1872) tarihli sayısında gazetenin kapatılmasına resmî tebliğde gösterilen sebebler hakkında izahat verdikten sonra «Şu üç nevi cünhanın mütecasiri Mat-

Diyojen'in ilk resimlerinden
Nakliye vasıtalarından şikâyet

buat İdare-i Behiyyesi nazarında tasavvur olunduğu kadar müttehem görülmediğinden yalnız iki ay müddetle gazetenin tatili gibi hafifçe bir ceza ile iktifa edildi; iftihar ve teşekkür ederiz» demiştir. Bu sayıdan itibaren Diyojen'de imzasız olarak Namık Kemalin yazılarını görüyoruz. On bir aylık delice idaresiyle devleti altüseden Sadrazam Mahmud Nedim Paşanın yaptığı mantıksızlıklarla Hakayikul Vakayi gibi gazetelerin Mahmud Nedim Paşayı iktidar mevkiinde iken yükseklere uçuran dalkavukça makaleleri Namık Kemal'e birçok güzel yazılar ilham etmiştir. Büyük edibin Mahmud Nedim Paşayı kediye benzeterek yazdığı meşhur manzumesi, Diyojen'in yüz yirmi sekizinci sayısında çıktı. Bu manzume çok rağbet gördüğünden gazetenin yüz otuz üçüncü sayısında tekrar edildi. Yüz otuz ikinci sayıda kedi manzumesine nazire olarak bir de köpek manzumesi neşrolundu. Köpek manzumesinde kullanılan «tabirât-ı galiza ve müstehcenede» bahisle bir daha böyle bir hareketi görülürse tatil edileceği hakkında gazeteye gönderilen resmî ihtarın altına Diyojen «tabirat-ı galiza ve müstehcene köpek destanı münderecatı mıdır, anlıyamadık. Öyle ise bir köpek için yazılan manzumede acaba nasıl tabirat istimal etmeliydi? Manzumenin derci dai-i tevbih oluyor ise köpekler hakkında söz yazan yalnız Diyojen midir? Dersaadet gazetelerinin kâffesi de yazdı ve hâlâ yazıyorlar. Hem yalnız söz yazmak değil, vücudunun dünyadan kaldırılması lüzumunu iddia ve ısrar ediyorlar. Niçin mesul olmuyorlar? Muradımız gazeteler köpeklerin mazarratını iddia ettikleri için mesul olsun demek değil; çünkü muzurrun def-i mazarratını iddiaya herkesin hakkı olduğu gibi benim de köpekleri tahkire salâhiyetim vardır...» dedikten sonra «Diyojen, tatilinden o kadar içtinab etmez. Çünkü istediğini söyliyememekle bütün bütün sükût etmenin bir farkı yoktur. Fakat muhakemesiz kapanmaktan korkar. O da kendi menfaatı için değil. Hükûmetin şan-ı asâletini muhafazaya meyli içindir» diyor. Namık Kemal, Mahmud Nedim Paşanın idare tarzını tezyif için Diyojen'de çıkan yazılarına o kadar önem veriyor ki Mağosa zindanında yazdığı «Tahrib-i Harabat» tan dolayı müteessir olarak Namık Kemal'in hürriyet mesleğinde sebat etmediğini söyliyen Ziya Beyin (Paşanın) bu iddiasına karşı Namık Kemal arkadaşı Zeynülabidin Reşid Beye yazdığı mektupta «Bendeniz Avrupadan avdet ettim; (İbret) deki, (Diyojen) deki bendleri neşreyledim. Beyefendi de avdet buyurdular; Harabattaki methiyeleri söylediler. Hangisi meslek-i hürriyette sebata delil ise orasını tayin etmek hiç kimse için güç birşey olmasa gerektir» demekten kendini alamıyor.

Volter'in Mikro-Mega'sı ile Aleksandr Düma'nın Monte Kristo'su tercümeleri Diyojen'de kısmen tefrika edilmiştir.

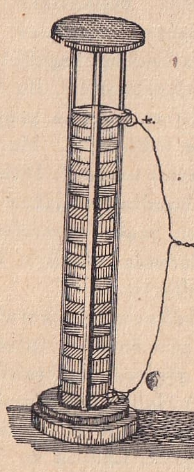
Diyojen'in yazılarına örnek olarak yüz altmış ikinci sayısında «Terakki» başlığı altında çıkan şu yazıyı alıyorum: «Memleketimizde terakki için gazetelerin hepsi dua etmektedirler. Siz bu dualara âmin diyor musunuz? Sakın ha, demeyiniz!» diye başlıyarak şöyle bitiyor; «Bilir misiniz terakki ne demektir. Terakki, bir buçuk senedenberi çıkmakta olan gazete demek değildir. Terakki, birşeyin büyümesi ve ileri gitmesi demektir. Fakat eski hali üzere büyümesi ve ileri gitmesi demektir. Şimdi gazetelerin dua ettikleri terakki hasıl olacak olursa ne olur, bilir misiniz? Şimdi, sokaklarımızda bir karış çamur varken insan boyu çamur olmuş olur. Öyle ya, başka ne olur? Tekakki, eski halinden daha ziyade çoğalmak ve ileri gitmek değil mi? Meselâ, şimdi sokaklarımızın karanlığı ne derecede olduğu malûmdur. Daha ziyade terakki edecek olsalar bunlar zulmet cihetiyle adeta cehennemden nişan verecek.. malûma, terakki herşeyde olacaktır. O halde köpeklerin yaygarası da çoğalmıyacak mı? Tabla ve arka satıcıları daha çok bağırmıyacaklar mı? Bir gürültü, bir kıyamet mahalakallah gidecek.. Eğer memleketimizin böyle bir halde daimî surette kalmasını isterseniz gazetelerin duası daimî surette makbul olmak için âmin deyiniz. Ben ise terakki istemem, inkılâb isterim. Sokaklarımız pislikten temizliğe münkalibolmalı. Seyir ve cemiyet, mahallerimizin rezaleti edebe münkalibolmalı. Altıncı daire sahihan bir dairei belediyeye münkalibolmalı. Sözü uzatmıya var mı? Artık beni yormayınız. Panosyan'ın kulakları insan kulağına münkalibolmalı. Güllidis'in tiyatrosu Osmanlı tiyatrosuna münkalibolmalı. Münkalibolmalı. Münkalibolmalı.. Münkalibolmalı.. olmalı.. olmalı.»

Diyojen'in hükûmetçe büsbütün kapatılmasına sebeb, Rusya Çarı ile Mısır Hıdivi İsmail Paşa ve Gorçakof ile İgnatiyef lisanlarından yazılmış mizahî mektupların gazetenin 179, 180 ve 182 nci sayılarında neşredilmesidir. Hakayikul Vakayi gazetesi 6 ikincikânun 1873 tarihli ve 763 sayılı nüs-

hasında Hıdivin Diyojende çıkan mektubunu parmağına dolıyarak «Devletin esdikay-ı ekâbirinden bir zat hakkında imzası ile sahte mektub neşrettiğini» acı sözlerle tenkit etmesi üzerine. Diyojen yüz seksen ikinci sayısında Hakayikul Vakayi'in bu yazısına cevap vererek «Biz mahud mektubu kaleme alırken işin her köşesini, bucağını yoklamıştık. Ancak bu mektubun ciddî birşey olduğunu zannedebilecek kadar ahmak; değil gazete yazanlarda, değil gazete okuyanlarda, Trabzonlu kayıkçılar içinde bile bulunacağı sahihan hatırımızdan geçmemişti. İstanbul'da kadınlar ve çocuklar bile Diyojen'in mizahçı bir adam olduğu gibi gazetesinin dahi mizaha mahsus olduğunu herkes işitmiş ve anlamışken Hakayik'in kulaklarına (pamuk küçük gelir) paçavra tıkanmış olduğu kimin hatırına gelir? Panosyan kadar da mı olamadın, zo!!..» demiştir. Bununla beraber Hükûmet de Hakayikul Vakayi gazetesinin fikrine iştirak ettiğini göstererek 13 ocak 1873 tarihli gazetelerde neşrettiği resmî tebliğde «Diyojen gazetesi mizaha mahsus bir gazete olduğunu bahane ederek adab-ı umumiye ve kaide-i hükûmetin gösteremiyeceği bir yolda idare-i lisan etmeyi itiyat etmiş ve tashih-i usul etmesi için defatla ihtar ve tembih ve birkaç kere tatil dahi edilmiş ise de gene mesleğinde ısrar ve 179 ve 180 ve 182 numaralarında dahi bazı zevat-ı fihamın şan ve haysiyetine dokunacak isnadatı şamil imzalariyle sahte mektublar neşretmek feciasına kadar ihtiyar etmiş olduğuna ve bu halile devamı aslâ caiz olamıyacağına binaen 12 mart 1867 tarihli kararname mucibince işbu tarihten itibaren külliyen fesih ve ilga» edildiğini ilân etmiştir. Diyojen'in son sayısı, 29 aralık 1288 (10 aralık 1873) tarihli yüz seksen üçüncü sayısıdır. Hayatı iki yıl kırk yedi gün süren ilk türkçe mizah gazetesinde yalnız üç karikatür çıkmıştır.

Kısa bibliyografya: Diyojen koleksiyonu. Ebüzziya Tevfik; Salname-i Hadika ve Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye. Selim Nüzhet Gerçek; Türk Gazetecilik Tarihi. Zeynülabidin Reşid; Kumkuma. İhsan Sungu, Teodor Kasap (Aylık Ansiklopedinin ağustos 1944 tarihli sayısı). *(İhsan Sungu)*

ELEKTRİK PİLLERİ — Piller, kimyasal tepkime (teamül) ile elektrik doğuran aletlerdir. Pillerin bulunması İtalyan Doktor ve Fizisyen Louici (Luici) Galvani'nin tanınmış deneyiyle başlar.

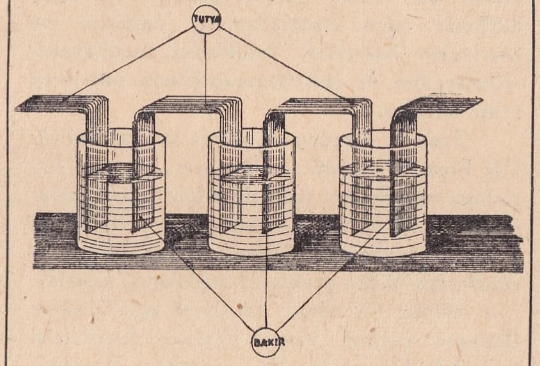

Volta pili

Louici Galvani 1737 yılında İtalyanın Bolonya şehrinde doğmuş ve 1798 de ölmüştür. Bir gün muavinlerinden biri bir fizyoloji deneyi sırasında, iki bacağı başka başka madenden (demir ve bakır) yapılmış bir maşayı yeni öldürülmüş bulunan bir kurbağanın kaslariyle (adaleler) sinirlerine değdirdiği zaman kurbağada şiddetli takallüslere şahid olmuştur. Bu alanda aramalara devam eden Galvani bir gün derileri soyulmuş bel sinirlerinden geçen bakırdan çengellerle bir balkonun demir parmaklığına asılı bulunan kurbağaların demir parmaklığa değdikçe vücudlarında sarsıntılar olduğunu görmüştür. Galvani o zaman bu olayın, kurbağa organizmasında mevcud bulunan hayvansal elektrikten doğduğunu ve kaslarla sinirlerin bir kondansatörün iki armatürü gibi rol oynadıklarını ileri sürmüştür.

Sonradan Galvani'nin deneylerini ele alan İtalyalı fizisyen Alessandro Volta Galvani'nin deneylerinde kurbağalarda görülen sarsıntıların kurbağa organizmasında bulunan bir elektrikten değil başka başka iki maden arasında (demir ve bakır) kurbağa vücudu üzerinde hâsıl olan değme neticesinde doğan bir elektrikten ileri geldiği fikrini ortaya atmıştır. Ancak iki başka maden arasında doğrudan doğruya bir değme sağlamakla elektrik elde edilemiyeceğini gören Volta, ardişik olarak üst üste dizdiği tutya ve bakırdan yapılmış küçük kurslardan meydana gelen istifte tutya ve bakır kursları arasına asitli suyla ıslatılmış çuhadan birer kurs koymuştur. İşte pil terimi Volta'nın yaptığı ilk pile verdiği, şekilde görüldüğü gibi, istif biçiminden gelmiştir. Bilindiği üzere fransızca (pile) kelimesi istif anlamındadır.

Her ne kadar Volta, pilin doğurduğu elektromotor kuvvetin iki başka madenin değmesiyle elde edildiğini ve asitli suyun sadece iki maden arasında bir iletken (nâkil) vazifesini gördüğünü ileri sürmüşse de o

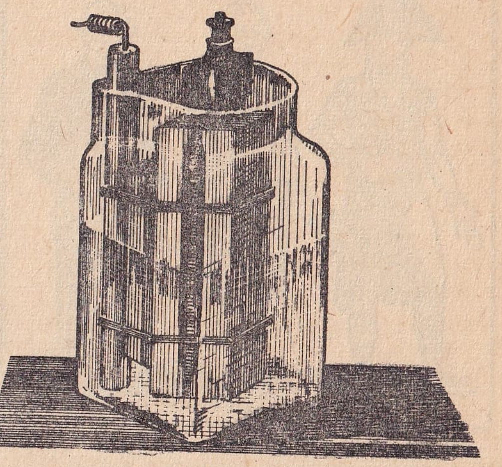
İlk pil tipleri

sırada İtalyan kimyacı Fabroni bu elektromotor kuvvetin asidin madenlere olan kimyasal tesirinden doğduğunu beyan ederek gerçek sebebi bulmuş ve bugün de kabul edilmekte olan pil teorisini kurmuştur.

Volta'nın ilk yaptığı istif şeklindeki pilin tertib ve kuruluşu bazı zorluklar gösterdiğinden ve bu arada maden ve ıslak çuha kurslarının üst üste dizilmesiyle alt kısımlara binen ağırlık bu kısımlardaki çuhalarda bulunan asidli suyun kaybına ve çuhaların çabuk kurumasına sebep olduğundan çok geçmeden pilin iki elektrodunu teşkil eden madenler kurs biçiminde yapılacağına, resimde görüldüğü gibi, levha şeklinde yapılmış ve bu levhalar asidli suyu havi bir cam kap içine konulmuştur.

Pillerde asidli elektrodlar arasındaki kimyasal tepkime (teamül) sırasında husule gelen hidrojen gazı tanecikleri pozitif (müspet) kutbu teşkil eden elektrod etrafında toplanır. Hidrojen gazının elektrik iletkenliği (nâkiliyeti) çok az olduğundan pozitif kutup etrafında toplanan gaz pilin iç direnşini (dahilî mukavemet) yükseltir. Bunun neticesi olarak pilin elektromotor kuvveti ve vereceği akım azalır. Bu olaya kutuplanma (Polarisation) denir.

Pillerde kutuplanmaya meydan vermemek için ya yoğunluk (kesafet) farkından dolayı aynı kap içinde dahi olsa birbirine karışmadan duran başka başka iki eriyik (mahlûl) kullanılır veya pozitif elektrodun sathı manganez ikinci oksidi gibi üst bir oksidle çevrilir veyahut asitli suya potasyum veya sodyum ikinci kromatı gibi fazla oksijenli bir tuz katılır. Bu suretle kimyasal tepkime

Leklânşe pili

sırasında husule gelen hidrojenin bu maddelerdeki oksijenle birleşmesi sağlanarak pozitif kutup etrafında yığılması önlenir.

Kolayca taşınabilir piller elde etmek için eriyik sulu halde kullanılacağı yerde kimyasal tepkisi olmıyan tahta talaşı veya jelâtin gibi katı bir maddeyle karıştırılarak dökülmez koyu bir pelte haline getirilir. Kuru pil dediğimiz piller bu suretle yapılır,

Bu esaslar içinde sadece elektrodlar için kullanılan madenler ve eriyiğin cinsi değişmek üzere bugün birçok pil tipleri yapılmakta ve kullanılmaktadır.

(İbrahim Şükrü Esgün)

FRANSIZ AKADEMİSİ — Pek çoklarımızın zannettiği gibi, meşhur Fransız Akademisi bir ihtiyacın doğurduğu müessese değildir. Fransız Akademisini bir tesadüf meydana getirmiştir. Bu tesadüfün size kısaca tarihini anlatalım.

1629 senesindenberi, on kadar Fransız edibi Kurar (Courard) isminde bir arkadaşlarının evinde toplanırlar ve sohbet ederlermiş. Bunu haber alan zamanın Başbakanı Rişliyö (Richelieu), bu toplantılardan Fransız lisanının da istifade edebileceğini düşünmüş ve bu edibleri tanışmak istemiş.

Bu on Fransız münevveri Rişliyö'nün yanından ayrıldıkları zaman, Fransız Akademisi kurulmuş bulunuyordu (10 mart 1634).

Fransız Akademisi evvelâ bu on üyeden ibaretti. Zamanla ve görülen ihtiyaç üzerine bunların adedi on ikiye, yirmi sekize ve nihayet kırka çıktı. Bugün de Fransız Akademisinin kırk üyesi vardır. Bu aded hiç eksilmediği için Fransızlar bunlara lâtife olarak «Ölmezler Meclisi» derler.

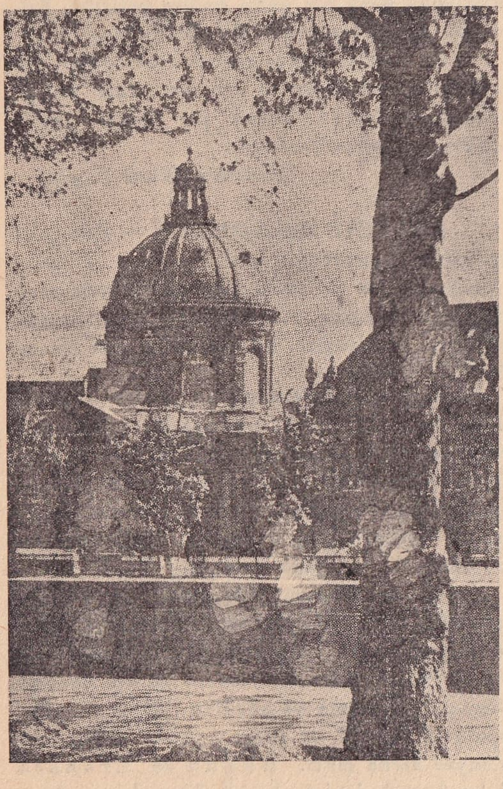
Rişliyö, Fransız Akademisini kurarken Fransız lisanını düzeltmeyi veya yabancı kelimelerden temizlemeyi gaye edinmişti ve bunun için de Akademiye bir program çizmişti. Bu program mucibince Akademi bir Fransız lûgati ve bir Fransız grameri vücuda getirecekti. Fransız Akademisi, zamanın ihtiyaçlarını ve lisanın tekâmül seyrini gözönünde tutarak müteaddid defa gramerler ve lûgatlar neşretmiştir. Akademi ilk gramerini 1694 senesinde çıkardı. Bu gramerin sekizinci tâbını teşkil edecek olan sonuncusu otuz senedenberi incelenmektedir, fakat henüz tamamlanamamıştır.

Fransız Akademisine üye seçilmek bütün Fransız ediblerinin emelidir. Bir akademisyenin itibarı Fransa'da çok büyüktür ve eserlerini basmak için kitabcılar birbirleriyle

Fransız Akademisi üyelerinin kıyafetleri
Solda: Direktuvar, ortada: Restorasyon, sağda; bügünkü devre ait

âdeta müsabaka ederler. Bu itibarla, Fransız Akademisine seçilen edib hem mânen hem de maddeten büyük istifadeler temin etmiş olur. Münhal vukuunda, namzedlikler etrafında yapılan dedikodular matbuat sütunlarına ka-

Fransız Akademisi binası

dar intikal eder ve günlerce neşriyata sebeb olur.

Fransız Akademisi üyeliğine namzed olan kimse, intihabını bizzat hazırlamak ve bunun için de bütün akademisyenleri birer birer evlerinde ziyaret etmek ve namzedliğini bildirerek oylarını istemek mecburiyetindedir.

Fransız Akademisinin tüzüğünde üyelerinden birini oy birliğiyle ihracedebileceğine dair bir de madde mevcuddur. Fakat, «Kırklar Meclisi» bu maddeyi şimdiye kadar yanlız üç üyesi hakkında tatbik etmek zorunda kalmıştır ki bunlardan biri emniyeti suiistimal ve dolandırıcılık vakasıdır.

Fransız Akademisinin ekseriyeti yaşlı kimselerden mürekkeb olduğu için bu topluluğun tarihinde heyecanlı vukuat aramak beyhudedir. Bu ihtiyarların hayatı daima sakin ve dalgasız geçer. Belli başlı vukuat olarak meşhur Klemanso (Clemenceau) nun seçildiği halde ölünceye kadar bu meclisin semtine uğramamış olduğunu kaydedebiliriz.

Fransız Akademisi her hafta perşembe günleri öğleden sonra saat üçte toplanır ve gramer veyahud lûgat üzerindeki münakaşalarına devam eder. Münakaşa diyoruz, zira bir kelime üzerinde aylarca durup münakaşa ettikleri çok vakidir.

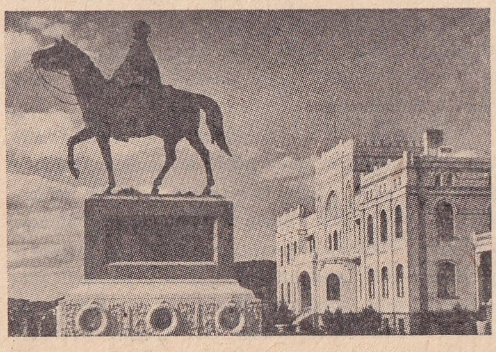
Fransız Akademisinin en heyecanlı seansı yeni intihabedilen üyenin kabul nutkunu okuduğu günlere tesadüf eder. Yeni üyenin en mühim işi kendi kabul nutkunu hazırlamaktır. Zira kabul nutkunu okumadan hiçbir üye meclisteki sandalyesini işgal edemez. Nutuklarını istedikleri gibi hazırlıyamadıklarından dolayı senelerce Meclis haricinde kalmış akademisyenler pek çoktur. Bu nutuk günleri Paris'in yüksek sosyetesi ve münevverleri için bir hâdisedir. Meclisin dar salonuna ancak pek hatırlı misafirler davet edilir ve pek çok kimseler bazan saatlerce süren nutku ayakta dinlerler.

Akademisyenin nutku, anane mucibince, selefinin medhiyesinden ibarettir. Yani kabul edilen zat kimin yerine intihab edilmişse nutkunu onun meziyetlerine, değerine ve eserlerine hasreder. Seleflerini medhetmek istemiyenler de çok defa nutuklarını senelerce tehir ederler.

Fransız Akademisi zaman zaman neşrettiği Fransız lûgati ve Fransız grameri haricinde senede bir defa da edebî mükâfatlar dağıtır. Akademinin edebiyat mükâfatını kazanan muharrir derhal şöhret bulur ve eserlerine bütün gazeteler sayfalarını açarlar.

Büyük bir edebî mahiyeti haiz olan ve dünyaca şöhret bulan Fransız Akademisi haricinde Fransa'da ilim ve sanat akademileri de mevcutsa da bunların kuruluşundan ve tarihinden «Aylık Ansiklopedi» nin 37 nci sayfasında bahsettiğimiz cihetle burada tekrarlamadık. Esasen Fransız Akademisi dendiği zaman da bu Edebiyat Akademisinden başka bir akademi de akla gelmez. *(Sedad Simavi)*

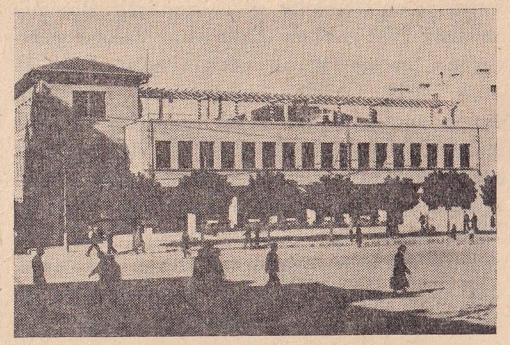
HALKEVLERİ VE HALKODALARI — Bu yıl yeniden açılanlarla birlikte sayıları üç bini geçen Halkevleri ve Halkodaları, yurdun en ücra köşelerine kadar yayılan kültür ve halk terbiyesi ocakla-

Ankara Halkevi

rıdır. Kurulduğu gündenberi Türk milletini en ileri milletlerin seviyesine çıkarmak, Türk vatanını mamur ve mesut bir ülke haline getirmek amacını güden Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevlerini kurmakla, millî kültüre ve halk terbiyesine verdiği önemi göstermiş ve bu alanda çalışacak Türk aydınlarının enerjilerini bir noktada toplamak, daha verimli ve daha plânlı bir yola yöneltmek istemiştir.

1931 yılı nisanında Türk Ocakları'nın kapanması üzerine daha geniş bir programla çalışacak ve daha çok yurddaşı içine alacak bir kültür kurumuna ihtiyaç olduğu anlaşılmış, aylarca süren incelemeler ve hazırlıklardan sonra, 19 şubat 1932 de yurdun on dört kentinde ilk Halkevleri açılmıştı. O tarihtenberi her yıl 19 şubatı takibeden ilk pazar günleri Halkevlerinin yıldönümleri kutlanırken, hazırlıkları biten yeni Halkevleri ve Halkodalarının da açılma törenleri yapılır. Böylece 1944 yılı içinde Halkevleri-

Bursa Halkevi

nin sayısı dört yüz altıya, Halkodalarının sayısı da üç yüz altmış beşe çıkmıştır (Halkevlerinden bir tanesi Londra'dadır). Bu makalenin yazıldığı tarihte ilgililerin bize verdikleri bilgiye göre, 25 şubat 1945 te yapılan yıldönümü töreninde açılanlarla birlikte Halkevlerinin sayısı dört yüz otuz altıya, Halkodalarının sayısı da iki bin yedi yüz on sekize çıkmıştır ki, bu suretle umumî yekûn üç bin yüz elli dördü bulmuştur. Millî Şefimizin ilk hedef olarak gösterdiği rakamın beş yüz Halkevi on bin Halkodası olduğunu düşünürsek, önümüzdeki yıllarda bu değerli kültür ve terbiye ocaklarının en küçük köylere kadar yayılmış olduğunu sevinçle göreceğiz.

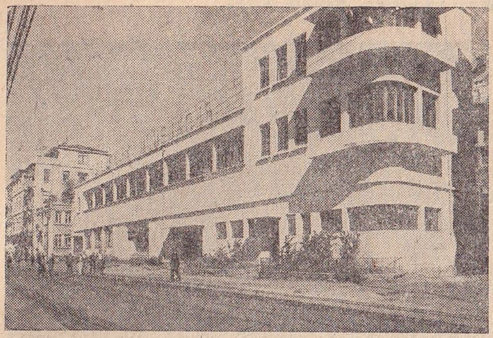
Bugünkü anlamda halk terbiyesi kurumlarının batı memleketlerinde bir asra yakın tarihi vardır. Bu kurumların bilhassa genç milletlerin sosyal hayatındaki rolleri ise çok önemlidir. Halkevleri kurulurken batıdaki buna benzer kurumlar dikkatle incelenmiş olmakla beraber teşkilâtta bunların hiçbirisi örnek alınmamıştır. Bu itibarla Halkevlerinin teşkilâtı ve çalışma programı tamamiyle millidir ve orijinaldir. Her Kolun kendi İdare Komitesini seçmesi, Halkevi İdare Heyetini de bu komiteler başkan veya temsilcilerinin kurması, başka memleketlerin buna benzer kurumlarında şimdiye kadar uygulanmamış bir özelliktir.

Halkevlerinin kurulmasında ve yönetiminde göz önünde tutulan genel esasları şöylece toplıyabiliriz :

a) Halkevleri Cumhuriyet Halk Partisinin Cumhuriyetçilik, Milletçilik, Halkçılık, Devletçilik, Lâiklik ve Devrimcilik prensipleri içinde çalışan birer kültür ve halk terbiyesi kurumudur. Bu itibarla kalblerinde ve kafalarında yurd sevgisini ve yurda hizmet ihtirasını kutsal bir heyecan halinde duyanlar için buraları en sıcak bir toplanma ve çalışma yeridir.

b) Halkevleri Cumhuriyet Halk Partisine bağlı olmakla beraber, siyasî, bir kurum

değildir. Bundan dolayı Halkevlerinin kapıları Partiye yazılı olan veya olmıyan bütün yurddaşlara açıktır. Yalnız Komite üyeliğine seçilebilmek için Cumhuriyet Halk Partisine yazılı olmak şarttır; fakat devlet memurlarında bu şart aranmaz.

Zonguldak Halkevi

c) Her Halkevi bulunduğu kent veya köyün Halkevidir.

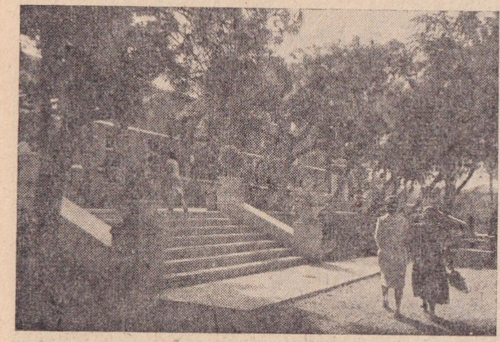
ç) Halkevleri kendilerine verilmiş olan talimatnamelerin esasları içinde kendi çalışmalarını kendileri düzenlerler.

d) Bir yerde Halkevi açılabilmesi için: 1 — En az üç kolu (Şube) açabilecek üye bulunmak; 2 — En az iki yüz kişiyi toplıyabilecek bir salonla bir kütübhane ve bir çalışma odası ve açık hava jimnastiklerini yapmaya elverişli bir avlusu olan bir bina bulmak ve bunu kullanışlı şekilde döşemek; 3 — En az bir odacı ve bir memur aylığiyle diğer lüzumlu giderleri karşılıyacak bir bütçeyi sağlamak lâzımdır. Bu şartları bir araya getirmek Halkevi açılacak yerin Cumhuriyet Halk Partisi teşkilâtının vazifesidir. Yukarıki şartları temin eden Parti teşkilâtı kademelere riayet edilmek suretiyle teklifini Vilâyet İdare Heyetine gönderir; Vilâyet İdare Heyeti şartların mevcut olduğunu görürse, Halkevinin açılmasını Parti Genel Sekreterliğine teklif eder. Halkevinin açılma kararı Cumhuriyet Halk Partisi Umumî İdare Heyetince verilir.

e) Halkevlerinin yönetimi Umumî İdare Heyetine aittir.

f) Yeniden açılmalarına karar verilen Halkevlerinin açılma törenleri Halkevlerinin açılış yıldönümü olan 19 şubatı takibeden ilk pazar günü yapılır. Bu törenin programı Umumî İdare Heyetince hazırlanır.

Halkevlerinin çalışma kolları: Halkevleri 9 çalışma koluna (şubeye)

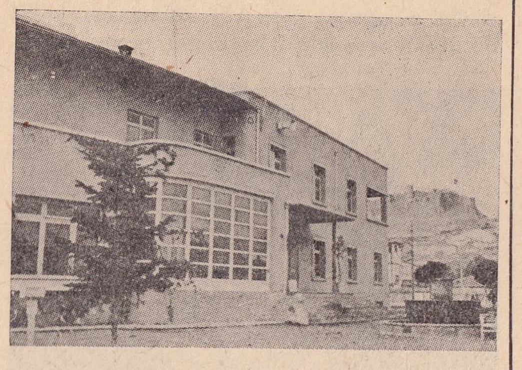
Manisa Halkevi

ayrılmıştır. Böylelikle buralarda çalışacak olanlar kendi uzmanlık, kabiliyet ve isteklerine uygun bir çalışma alanı bulabilirler. Çalışma Kolları şunlardır: 1 — Dil, edebiyat; 2 — Güzel sanatlar; 3 — Temsil; 4 — Spor; 5 — Sosyal yardım; 6 — Halk dersaneleri ve kurslar; 7 — Kütübhane ve yayın; 8 — Köycülük; 9 — Tarih ve müze. Bir Kolun açılabilmesi için o Kola en az yirmi beş üyenin kayıtlı olması şarttır.

Şimdi bu Kolların çalışma alanlarını kısaca gözden geçirelim:

Dil ve edebiyat kolu: Bu kol halkın genel bilgisinin artmasına, Parti prensiplerinin kökleşmesine, yurt sevgisinin, yurddaşlık ödevleri duygusunun yükselmesine yarıyacak konuşmalar, konferanslar, törenler hazırlar ve genel olarak dil, edebiyat konulariyle yakından meşgul olur. Dil devriminin gelişmesine, dil yadigârlarının toplanmasına, edebî zevkin yayılmasına çalışır, güzel yazı yazma, güzel söz söyleme müsabakaları hazırlar. Büyük Türk şair ve ediblerini anmak, tarihî ve millî günlerimizi kutlamak amaciyle törenler tertibeder Halkevlerinin çıkaracakları dergilerin yönetim işi de bu kolun ödevleri arasındadır.

Güzel sanatlar kolu: Bu kol güzel sanatları halkın sevgisini arttırmak, güzel sanatların memlekette gelişmesine çalışmak amacını güder. Müzik, resim, heykel mimarî, süsleyici sanatlar âlanlarında çalışan profesyonel veya amatör unsurları bir araya toplar. Genç kabiliyetleri korur ve bunların yetişmelerine çalışır. Halkevlerinde yapılacak törenlerin müzik ve oyun programlarını hazırlar. Halk için müzik geceleri tertibeder.

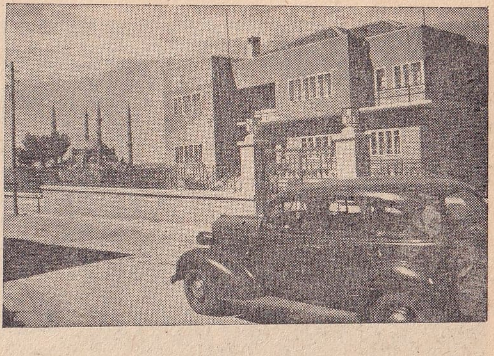

Kastamonu Halkevi

Müzisyenleri bir araya toplıyarak aralarında müzik konuşmaları yaptırır. Özel ve genel konserler hazırlar. Garp müziğinin ve garb müzik tekniğinin kökleşmesine, Türk halk müziği yadigârlarının toplanmasına ve garb tekniğine göre Türk müziğinin yaratılmasına ve gelişmesine çalışır. Millî oyunları teşvik eder, bunları her vesileden istifade ederek aslî kıyafet, saz ve türküleriyle tekrarlatır. Koroların, orkestraların ve bandoların kurulmasına ve bunların iyi bir şekilde çalışmasına yardım eder.

Resim ve heykeltraşlığı yaymak için resim ve heykel sergileri hazırlar. Halkevlerinde resim ve heykel kursları açar ve bu alanda yetişme kabiliyeti gösterenleri korur ve onlara yardım eder. Gittikçe güzel sanatlar arasında yer almıya başlıyan fotografçılığı teşvik eder, iyi ve sanatkârane fotograf alma tekniğini yaymak için kurslar, sergiler, müsabakalar açar.

Temsil kolu: Temsil kolu Halkevleri kollarının en önemlilerinden biridir. Halkevlerinin en büyük amacı halk terbiyesi olduğuna göre temsil kolu bu terbiyenin en verimli araçlarından biridir. Bu kol memlekette tiyatro sevgisini ve tiyatro zevkini kökleştirmiye çalışır. Kabiliyetli gençleri bir araya toplıyarak temsiller hazırlar. Bu suretle gençlerin güzel söz söylemelerini ve güzel konuşmalarını temin eder. Tiyatro artisti olmak kabiliyet ve istidadını gösterenleri korur. Ahlâkî, terbiyevî ve millî temsillerle halka iyi şeyler telkin etmeye çalışır. Kukla ve Karagöz gibi halk sanatlarından da faydalanmayı ihmal etmez. Sinemadan istifade ederek halka öğretici, terbiye edici ve

Edirne Halkevi

eğlendirici filimler göstermek bu kolun çalışma programı içindedir.

Spor kolu: «Sağlam fikirler sağlam insanların kafalarında bulunur» düsturunu gözönünde tutan Halkevlerinin spor kolları bu alanda halka ve gençliğe faydalı olmaya çalışır. Sporu, millî karakteri kökleştirmeye, millî bünyeyi sağlamlaştırmaya, memlekete sıhhatli, ahlâklı ve mert insanlar yetiştirmeye yarar bir araç telâkki eden Halkevleri, çalışmalarını bu ana prensiplere uydurmaktadır. Millî sporlarımızın canlanmasına çalışmak, mahallî şartlar ve imkânlardan faydalanarak sporun her çeşidini gençler arasında yaymak, müsabakalar tertibetmek bu kolun çalışma programını teşkil eder. Bulunduğu şehir ve kasabadaki spor kurumlarını korumak ve onlara yardım etmek ödevi de bu kola verilmiştir.

Sosyal yardım kolu: Türk milletinin en büyük hasleti muhtaçlara, din ve millet farkı gözetmeksizin yardım elini uzatmaktır. Sosyal yardım kolları bu millî hasletin teşkilâtlı ve en faydalı bir yolda gelişmesine çalışmaktadırlar. Hakikî ihtiyaç içinde bulunanlara yardım etmek, dispanserler veya gezici doktorlarla hastaların imdadına koşmak, okullardaki çalışkan ve müstait fakir çocukları koruyarak onlara kitab, elbise, yiyecek temin etmek, Türk milletine hiç yakışmıyan dilencilikle savaşarak çocukların bu kötü yola sapmalarını önlemek, halkın sağlık bilgisini arttıracak konferanslar, kitablar, broşürler, levhalar çıkarmak, sağlık

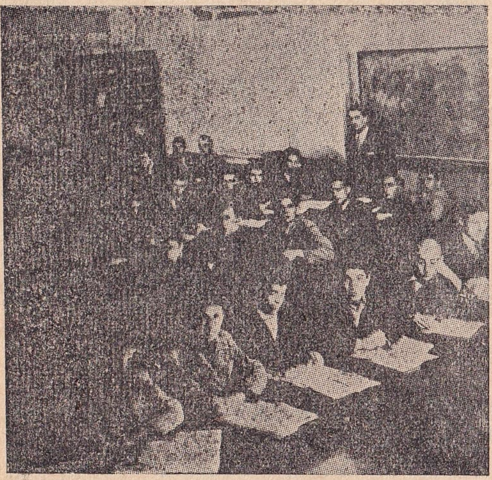

Halkevinde konferans

filimleri göstermek, işsizlere iş bulmak, hulâsa sosyal yardım için gereken bütün tedbirleri almak, sosyal yardım işlerine parayla ve bizzat çalışarak katılmak istiyenleri bir araya toplıyarak bunlardan en iyi bir şekilde faydalanmak ve memlekette sosyal yardım

fikrini yaymak bu kolun belli başlı amaçları arasındadır.

Halk dersaneleri ve kurslar kolu : Okuma ve yazmayı halk arasında geniş ölçüde yaymak, halkın bilgisini arttıracak dil ve uzmanlık kursları açmak,

Halkevinde ders

teknik bilgileri halk arasında yaymak, el sanatlarını teşvik etmek gibi çeşidli işlerle ödevlendirilmiş olan bu kol halka en çok faydalı işleri başarmaktadır.

Kütübhane ve yayın kolu : Halkevleri çalışma talimatnamesinin 89 uncu maddesinde: «Kütübhaneler, halk bilgisinin ilerlemesinde başlıca âmildir. Bu sebeple her Halkevinde bir kütübhane ve okuma odasının bulunması, Halkevinin ilk kurulma şartlarından sayılır.» denmektedir. Hakikaten halk terbiyesiyle uğraşan kültür kurumlarının ilkönce kuracakları şey bir kütübhane olmalıdır. Halkın kültür seviyesini yükseltmek, halka Kemalizmin esaslarını, millî tarihimizi öğretmek, her türlü bilgiyi halk arasında yaymak, ancak bu konulara dair yazılmış kitabları halka okutmakla kabil olacağını düşünürsek, Halkevlerinin bu koluna düşen ödevin önemini daha iyi kavrarız. Tecrübeyle sabit olmuştur ki, Halkevleri kütübhaneleri halka en faydalı kurullardır. Evlerinde okuyacak sıcak ve müstakil oda bulamıyan okul talebelerine bu kütübhaneler sakin ve sevimli bir köşe vazifesini gördüğü gibi, faydalı eserleri, türlü gazete ve dergileriyle halkın okuma ihtiyacını karşılamakta ve kültürün geniş halk tabakaları arasında yayılmasına hizmet etmektedir. Kütübhane ve yayın kolunun diğer bir ödevi de Halkevlerinin yayınlıyacağı ki-

Halkevinde sergi

tabların basım ve yayın işlerini düzenlemektir. Bu kollar aynı zamanda gençler arasında kitab hulâsa etme müsabakaları tertibetmek, gezici kütübhaneler kurmak, kitab sergileri açmak, okuma odaları vücuda getirmek gibi aynı amaca yöneltilmiş türlü çalışmalarla ödevli bulunmaktadır.

Köycülük kolu : Cumhuriyet Halk Partisinin kurucusu Atatürk'ün şu meşhur sözünü hepimiz biliriz : «Türkiyenin hakikî sahibi, efendisi, hakikî müstahsil olan köylüdür.» İşte bu derin mânalı sözden ilham alan Parti, Halkevlerinin bir koluna da köy işleriyle uğraşmak ödevini vermiştir. Talimatnamenin 104 üncü maddesi bu kolun ödevini şöyle tarif eder : «Köycülük kolunun esas vazifesi köylerin sosyal, sıhhî, bediî gelişmelerine ve köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve tesanüt duygularının kuvvetlenmesine çalışmaktır.» Halkevliler bu ödevi yerine getirmek için sık sık köylere giderler, uygun mevsimlerde köylerde törenler, bayramlar tertibederek temsiller verirler, ağaç bayramları yaparak köylerde ağaç sevgisini kökleştirmeye çalışırlar, doktorlariyle hasta köylüleri muayene ve tedavi ederler. Belirli bir köyü ele alarak bu köyün kalkınması için gereken şeyleri yaparlar, köyün iktısadî durumunu düzeltmeye, sıhhat işlerini yoluna koymaya çalışırlar, suyu ile, okulu ile meşgul olurlar. Köylerde okuma odaları kurarlar, ecza dolapları gönderirler. Eğer köyde okul varsa bu okulun öğretmeni Halkevinin orada temsilcisi vazifesini görür. Halkevi köylünün şehirdeki işlerine aracılık eder. Devlet dairelerindeki işlerini takibeder. Hulâsa, talimatnamenin çizdiği programa göre köy kalkınması, köylü ile kentli arasındaki bağlılığın artması, te-

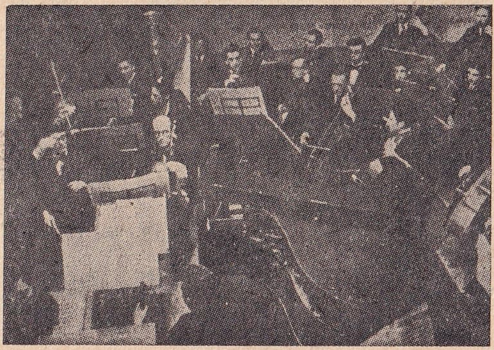
Halkevinde temsil

miz ve zengin Türk köyünün yaratılması ülküsü Halkevlerinin bu kollarına düşen en başlı ödevdir.

Tarih ve müze kolu : Halkevlerinin sonuncu ve fakat önemli kollarından biri de Tarih ve Müze Koludur. Zengin ve engin bir tarihe sahibolan, altında ve üstünde binlerce yıllık eski medeniyetlerin hâtıralarını ve eserlerini saklıyan yurdumuzun tarihini araştırmak, tarihî anıtlarını halka tanıtmak ve sevdirmek, bunların bilgisiz ve duygusuz insanlar tarafından tahribedilmesinin önüne geçmek, mahallî tarihler üzerinde incelemeler yapmak, arşivlerde, şerî mahkeme sicillerinde, vakfiyelerde, eski yazma eserlerde bulunan tarihî malûmatı çıkarıp yaymak, halka tarih kültürü ve tarih terbiyesi vermek, gittikçe azalan güzel ve nadir Türk eserlerini, etnografik kıymeti olan eşyayı toplamak, folkior araştırmaları yaparak elde ettiği malzemeyi yayınlamak, eski eserleri halka tanıtmak için sergiler, müzeler kurmak Tarih ve Müze Kolunun belli başlı ödevleri arasındadır.

Çalışma kolları ve bunların vazifeleri hakkında kısaca bilgi verdiğimiz Halkevlerinin biraz da iç idarelerinden, Kolların ve İdare Heyetlerinin nasıl kurulup, nasıl çalıştığından bahsedelim :

Havkevine üye olmak için hiçbir merasim yoktur. Medenî haklarına sahip her Türk kendi ihtısas, temayül ve zevklerine göre en ziyade beğeneceği bir kola yazılır. Halkevine üye kaydı için belirli bir zaman da yoktur. Her Halkevi her gün ve her zaman üye kaydına devam eder.

Halkevinde müzik

Yeni açılan Halkevlerinde açılış töreninden sonra en çok bir hafta içinde her Kola kayıtlı olan üyeler toplanarak komitelerini seçerler. Üye sayısı yirmi beşten elliye kadar olan kollar üç, elliden fazla üyesi olanlar beş kişilik bir komite seçerler. Bu komiteler de aralarından birini komite başkanı yaparlar. Halkevlerinde seçimler iki yılda bir tekrarlanır. Komite üyelerinden biri herhangi suretle komiteden ayrılırsa yerine vakit geçirilmeden bir yenisi seçilir. Halkevinin İdare Heyetini, Halkevi Başkanının reisliği altında, komite başkanları teşkil eder. Her kolun komitesi ilk toplantıda yıllık çalışma programını hazırlar ve bunu Kol Umumî Heyetiyle İdare Heyetine tasdik ettirerek çalışmaya başlar. Komiteler on beş günden az olmamak üzere sık sık toplanarak Kolun işlerini görüşürler. Kol Umumî Heyetinin de, seçim toplantılarından başka, yılda en az iki defa toplanması ve altı aylık çalışma raporunu inceleyip onaylaması lâzımdır. Komiteler kollara kayıtlı üyeleri mümkün olduğu kadar Halkevinin işleriyle ilgilendirir ve aralarında iş bölümü yaparak müşterek ve ahenkli çalışmalara alışırlar. Bunlardan başka yılda bir defa Halkevine kayıtlı bütün üyeler Halkevi Başkanının reisliği altında toplanır. Bu toplantıda Başkan, Evin geçen bir yıllık çalışmaları hakkında üyelere bilgi verir ve gelecek yılın programını izah eder.

Halkevinde spor

Halkevlerinin geliri, bulundukları yerin Parti teşkilâtı tarafından temin edilir. Halkevleri hiçbir şekilde kendilerine gelir bul makla uğraşmazlar. Yalnız yapılacak bağışlar, balo ve müsamere gelirleri, çıkarılacak

dergilerin satışlarından gelen paralar müstesnadır. Halkevleri kendi bütçelerini yaparak bağlı bulundukları Parti teşkilâtına tasdik ettirirler.

Halkevlerinin başkanları bağlı bulunduğu Parti İdare Heyeti tarafından seçilir. Yalnız Ankara Halkevinin başkanını Cumhuriyet Halk Partisi Umumî İdare Heyeti seçer. Bu Halkevinin bütçesi de Umumî İdare Heyetince onaylanır.

Halkevinde sosyal yardım

Halkevlerinin idare heyetleri en az haftada bir gün toplanır ve Halkevi çalışmalarını düzenler. Bütün giderler (masraflar) İdare Heyetinin tasdikinden geçer. İdare Heyeti altı ayda bir bütün Kolların çalışmalarını belirten bir rapor hazırlıyarak Parti Genel Sekreterliğine gönderir. Bu raporun bir sureti de bulunduğu yerin Parti İdare Heyetine verilir.

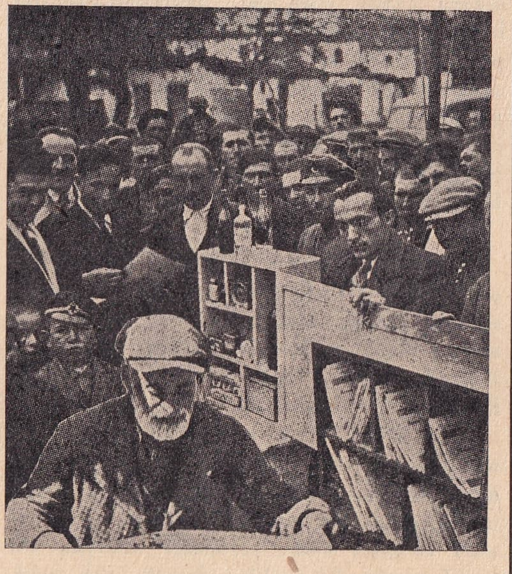
Halkevlerinın salonları Cumhuriyet Halk Partisinin prensiplerine aykırı olmıyan bütün toplantılara açıktır. Halkevlerinde satranç, domino, dama, bilârdo ve salon tenisi oynanabilir. Bunun dışındaki oyunlara izin verilmez. Halkevi toplantılarında bulunacaklar için özel yerler ayrılmaz. Yalnız Cumhurbaşkanına, Büyük Millet Meclisi Başkanına, Başbakana ve bulundukları yerlerin Vali, Kaymakam, Bucak Müdürü ile en büyük komutanına ve bunların eşlerine yer hazırlanır. Toplantılara geç gelenler yer bulamazsa ayakta dururlar.

Halkodaları: Bir yerde Halkevi açılabilmesi için en az üç kolun kurulması şarttır. Bazı küçük kentlerle köylerde çok defa bu imkân bulunmadığı için Halkevi de açılamıyor. Bu gibi yerlerde mahallî imkân ve şartlara uyularak daha küçük teşkilâtla çalışan kurumlara ihtiyaç olduğu görülmüş ve bundan Halkodaları doğmuştur. İlk defa 1940 yılında yüz kırk bir Halkodası açılmıştır. Şimdi sayıları üç bine yaklaşan Halkodalarının yakın bir gelecekte her Anadolu köyünde kurulması Partimizin amaçları arasındadır. Halkodalarında kol teşkilâtı yoktur. Fakat bunların çalışma alanına Halkevlerinde görülen bütün işler girer. En az elli üyeyi bir araya toplıyabilen her yerde bir Halkodası açılabilir. Bununla beraber üye adedini çoğaltan ve bir Halkevinin açılabilmesi için gerekli şartları yerine getiren her Halkodası Halkevi haline gelebilir. Netekim birçok Halkevleri önce Halkodası olarak kurulmuş ve büyüyerek Halkevi haline gelmiştir.

Halkodalarını odaya kayıtlı üyelerin seçecekleri 3—7 kişilik bir İdare Heyeti idare eder. Seçimler iki yılda bir yenilenir. Halkodası Reisini İdare Heyeti kendi arasından seçer. Halkodaları üyelerinin 10—15 kişilik gruplara ayrılarak Halkodasına düşen ödevleri müşterek çalışmayla başarmaları ve her üyenin Halkodasının ödevleriyle ilgilenmesi esastır.

İç idareleri ve çalışma kolları hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştığımız Halkevlerinin başardığı işlere gelince; elimizde son yılların kesin istatistikleri bulunmadığı için en son rakamları veremiyoruz. Yalnız Halkevlerinin onuncu yıldönümünde (1942) çıkarılmış olan eserden bazı rakamları vermekle yetineceğiz.

1941 yılı sonunda Halkevlerine yazılı üyelerin sayısı yüz kırk beş bini bulmuştur. 1940 yılı içinde Halkevlerinden faydalanmış yurddaşların sayısı ise on milyondur. 1940 yılında Halkevlerinde türlü konular üzerinde beş binden fazla konferans verilmiştir. Aynı yıl içinde verilen temsillerin sayısı iki bin, konserlerin sayısı bin iki yüzdür. Bu yıl içinde Halkevlerinde iki bine yakın sinema gösterilmiş, iki bin yirmi üç aile toplantısı yapılmış, bin dokuz yüz köy gezisi olmuş, yüz elli güzel sanatlar sergisiyle dört yüze yakın muhtelif sergiler açılmış, sosyal yardım kolları kırk binden fazla yardım yapmış, Halkevi kütübhanelerinde mevcut dört yüz küsur bin kitabdan 2.461.813 kişi faydalanmış, türlü kurslara kırk beş bin yurddaş devam etmiştir. Halkevlerinin 1944 yılı ağustosuna kadar çıkardığı eserlerin sayısı dört yüz doksan ikidir. Yirmi iki Halkevi ise muntazam bir şekilde dergiler çıkarmaktadırlar.

Halkevinde köycülük

Bu arada Partimizin Halkevlerini modern binalara sahib kılmak hususunda harcadığı büyük emekleri de şükranla anmak yerinde olur, Projeleri Partinin özel inşaat bürosunda hazırlanan bu binalar büyük toplanma salonları, tiyatroları, sinemaları, kütübhaneleri ve modern tesisleriyle bulundukları şehri süsliyen halk saraylarıdır.

Görülüyor ki Halkevlerinin sosyal ve kültürel alanda yurda ve yurddaşa yaptığı hizmetler sayısızdır. Yurd aydınlarının büyük bir ekseriyetini kucağında toplıyan bu ülkü ve kültür ocaklarına milletçe göstereceğimiz ilgi ve yardımın yurda en büyük hizmet olacağını hatırdan çıkarmamalı ve her Türk aydınının Halkevlerinde çalışmasının en kutsal bir yurd ödevi olduğuna inanmalıyız.

(Ulağ İğdemir)

HULL, CORDELL — «Türkçede Kordel Hal okunur». 1871 de Tenesi (Tennessee) Cumhuriyetinin küçük bir köyünde doğmuş ve elli bir senelik siyaset hayatından sonra 1944 senesi kasım ayı sonunda, on iki yıldanberi idare etmiş olduğu Birleşik Amerika Cumhuriyetleri Dış İşleri Bakanlığından istifa etmiştir.

Amerika tarihinde ilk defa olarak iki dönemden fazla Cumhurbaşkanlığına seçilmiş olan Rozvelt'in kabinesinde ilk seçimdenberi Dış Bakanlığında kalmış olan Kordel Hal, Amerika tarihinde, bu yerde en çok kalan bakandır. Yirmi iki yaşında siyaset hayatına atılmış olan Hal; Tenesi Cumhuriyetinde hâkimlik, Cumhuriyetin İlce Meclisi üyeliği, Amerikan Kongresinde Milletvekilliği, Demokrat Partisi Millî Komite Başkanlığı, Amerika Âyan Meclisi Üyeliği ve en nihayet Dış İşleri Bakanı olmak suretiyle elli bir sene boyunca çalışmış, insaniyetçi bir mefkûreyle desteklediği siyaset felsefesiyle de insanlığa hâdim olmaya çabalamıştır.

Eşi ve dostları tarafından ilk vazifesine işaretle elân Hâkim Hal diye çağırılan Kordel Hal âdeta ifrata varan mahviyeti yüzünden Rozvelt kabinesinin hemen en az ve en yanlış tanınan âzasıydı. Birlikte çalıştıkları günlerde, eski Dış İşleri Bakan Muavini Samner Vels kendisi hakkında; «Kordel Hal, tanıdığım insanlar arasında kendini en az düşünenidir. Onun, başarılarla dolu uzun siyaset yıllarının en göze çarpan tarafı, kendini geriye çekerek daima başkalarının şan ve şeref kazanmalarına müsaade etmesidir» demişti.

1933 te yirmibeş sene süren milletvekilliği ve âyan üyeliğinden sonra Rozvelt kabinesine seçildiği zaman, yenilikler, büyük değişiklikler vaadiyle iş başına geçmiş olan Demokrat Partisinin ileri gelenleri, basit görünüşlü Tenesili'nin mahviyetini siliklikle karıştırmışlar, alâyişsizliği ifrata kaçan bir muhafazakârlıkla izaha çalışmışlardı. O sıralarda hemen herkes, bu eski, Tenesili milletvekilini

Kordel Hal

kabinesine almakla Rozvelt'in bir taşla iki kuş vurmaya niyetlendiğine ve bir taraftan Meclisin muhafazakâr unsurlarını kazanmak gayesini güderken diğer taraftan kabinesinde coğrafî bir muvazene sağlamak istediği kanaatindeydi. Fazla olarak herkes, Dış İşleri Bakanlığında Kordel Hal'in bir timsalden ibaret kalacağını ve işleri asıl idare edenin Bakanlık müsteşarlarından Reymınd Mali olacağını ileri sürüyordu. Görünüşe kapılanlar çok geçmeden düştükleri hatayı anladılar. Yirmi beş senelik Meclis üyeliği esnasında Kordel Hal'in gerçekten yapıcı, ileri görüşlü ve liberal başarılarını takibetmemiş olanlar, bu başarılarını bilerek kendilerini yakından tanıyan hemşerilerinin onu 1920 de Cumhurbaşkanlığına namzed gösterdiklerini hatırlamıyanlar, çok geçmeden hiç beklemedikleri bir olay karşısında hayrete düştüler; o sıralarda Londra'da toplanmış olan «İktısad ve Para Konferansı» nın içinden çıkılmaz bir şekil alarak suya düşmesi üzerine, Mali'nin elinde bir hamur gibi yuğurulacağı sanılan Hal büyük bir kolaylıkla müsteşarına yol verdi. Kısa bir müddet sonra Cumhurbaşkanının dış ticaret işlerindeki özel müşaviri Core N. Pîk'in de sırf Hal'in fikirlerini kabul etmediği için işten uzaklaştırılıvermesi halim, selim tabiatlı Dış İşleri Bakanının sırası gelince amansız bir mücadeleci kesilebileceğini gösterdi. Hal'in girişmek zorunda kaldığı mücadelelerden en güçü kendini muavini Samner Vels'le karşılaştıran mücadele olmuştur. Çekirdekten yetişip mesleğinde ilerlemiş ve yükselmiş bir diplomat olan Vels'le âmiri arasında 1943 te patlak veren anlaşmazlık sonunda Hal muavinini itaatsizlikle itham etmiş ve Cumhurbaşkanını kendisiyle muavini arasında bir tercih yapmaya zorlamıştı; Hal'in bu savaşta da üst geldiği malûmdur.

Uzun Bakanlık yıllarında Hal'in başarıları pek parlak olmuş, buna rağmen o, mütemadiyen muvaffakıyetsizlikle itham edilmiştir. Birbiri peşinden gelen Cumhuriyetçi kabinelerin gümrükleri kapıyan, dış ticareti sınırlandıran siyasetleri ile Birinci Cihan Harbinin yarattığı çöküntüler yüzünden karmakarışık bir hale girmiş olan dünya ticaretini düştüğü kötü durumdan kurtarabilmek için yıllarca mücadele etmiş olan Hal, 1933 te kabineye seçildiği zaman takibedeceği siyaset yolunu mükemmelen tasarlamış bulunuyordu. Bu siyaset, k e s i n s u r e t t e b e l i r e n ü ç e s a s a d a y a n ı y o r d u : 1 — Karşılıklı anlaşmalarla desteklenen beynelmilel ticaret münasebetleri kurmak; 2 — Diğer kıtalara bir misal vermek ümidiyle Lâtin Amerika devletleriyle daha kuvvetli bir işbirliğine dayanan yakın münasebetler kurmak; 3 — Beynelmilel münasebetlerde ihtilâfa ön safta yer vermek, yani devletleri verdikleri söze bağlamak.

İkinci Cihan Harbi patladığı zaman Büyük Britanya da dahil olmak üzere yirmi bir devlet, Hal'in tasarladığı karşılıklı anlaşmaları kabul etmiş bulunuyordu. İkinci Cihan Harbi aynı zamanda, tam bir birlik fikriyle hareket eden bir Amerika kıtasiyle karşılaşmıştı. Hal 1933 te işe başladığındanberi tatbikına dört elle sarıldığı üç maddelik programının iki maddesini tahakkuk ettirmiş bulunuyordu. Kendisi kadar diğer milletlerin de iyi niyetliliğini ve bağlılığını gerektiren üçüncü madde ne yazık ki kılıç kuvvetine dayanan bazı yabancı hükûmetlerin yıkıcı darbesini yemiştir.

Siyasî hayatı boyunca hükûmetlerin barış yolllariyle, adalet, kardeşlik ve ahlâk esaslarına dayanarak idare etmeleri ve münasebetler kurmaları mefkûresi peşinde koşmuş olan Hal dünyayı yeniden düştüğü bâdireden kurtararak medeniyetin gerektirdiği seviyeye yükseltmenin mümkün olduğuna bütün kalbiyle inanarak bağlanmıştır.

Yetmiş üçüncü doğum yıldönümünün ertesi günü dairesine geldiği vakit : «Hastayım ve hasta olduğumu kendim de hissediyorum» diyerek hastaneye giden ve beş hafta sonra da doktorunun ısrarı üzerine istifa zorunda kalan Hal, istifanamesinde; «Bu mecburiyet şahsım için büyük bir facia teşkil etmektedir» demişti. Dış Bakanının vazifeden uzaklaşmasiyle sağ kolunu kaybetmiş kadar büyük bir acı duyan Cumhurbaşkanı ona verdiği cevabda; «B i r l e ş i k M i l l e t l e r i n b a b a s ı» diye hitabetmişti.

Moskova Konferansı ile üç büyük müttefiki tam bir işbirliği sahasına ulaştırabilmek için yetmiş iki yaşındayken, ömründe ilk defa olarak uçağa binerek yirmi altı bin millik muazzam ve yıpratıcı bir hava yolculuğuna çıkmış olan Hal, uğurunda çalıştığı birleşik dünya mefkûresini başarabilmek için pazar günleri de dahil, günde on beş saat çalışa çalısa temelini atmış olduğu yeni dünya binasının açılış merasimine maalesef iştirak edememek zorunda kalmıştır. İşte Hal için «Şahsî bir facia teşkil eden» hâdise budur. (*M. Kenan Kan*)

IDEALIZME — Düşünüş tarihinde ilkçağlardanberi türlü şekillere girerek kendisini göstermiş, bazan hâkim bir mevki kazanmış olan bir felsefe görüşü. İdealizme, bünyesine göre türlü nevilere ayrılabilir. Bunların belli başlılarını kısaca sayalım ;

1) F i z i k ö t e s i (m e t a f i z i k) i d e a l i z m e s i : Bu mesleğe göre, maddenin dışında veya maddenin üstünde kayıtsız şartsız olarak yahut biz insanlar için her şeyin temeli ve şartı olan, maddesel olmıyan bir varlık vardır. Bu varlık : hayat, ruh, zekâ, kanun, irade yahut Tanrı.... olabilir. Bu tarzın en tanınmış mümessili Eflâtun'dur. Eflâtun'a göre asıl var olan, idea'lar âlemidir; içinde yaşadığımız, duygu aletleriyle gördüğümüz, dokunduğumuz şeyler, bu idea'ların birer donuk gölgesidir. İdea'lar, genel kavramlar olduklarından, Eflâtunculuk da asıl gerçek olarak bu idea'ları gördüğünden, Eflâtun tarzındaki idealizmeye, kavram realizmesi (Bak. Aylık Ansiklopedi, sayfa 314) de denir. İngiliz filozofu Berkeley, fizikötesi idealizmesinin bir nevini, Alman romantik filozofları (Fihte, Hegel, Şelling) başka bir nevini temsil ederler.

2) B i l g i k u r a m ı i d e a l i z m e s i : Bu mesleğe göre, var olan, o varlığı algılıyan (idrak eden) dan müstakil olarak var olamaz. Varlık kendisini ancak algılıyanın kanunlarına uygun olarak gösterir. Bu tarz idealizmenin de birkaç kolu vardır: a) S o l i p s i s t i d e a l i z m e y e göre yalnız bir tek bilinç (şuur) vardır, o da algılıyan ben'in şuurudur. Bilgi kuramı bakımından ancak benim bilincimin muhtevalarına varlık atfedebiliriz. O zaman bütün gerçek bundan ibaret olacaktır. Berkeley'in idealizmesi bir dereceye kadar bu tarzdan sayılabilir. b) Ö z n e l (e n f ü s î), y a h u t p s i k o l o j i k i d e a l i z m e y e göre ne kadar birey (ferd) varsa o kadar bilinç vardır. O zaman bütün gerçek, belirli kanunlara uygun olarak bu bilinçlere dağılmıştır. c) N e s n e l (a f a k î) i d e a l i z m e y e göre asıl gerçek, teker teker bireylerin bilinçlerinden ayrı ve müstakildir; fakat bu yüzden hiç de maddesel değildir; onun da özü tam mânasiyle, maddeden uzak ve akıllıdır. Denebilir ki c), 1) in bilgi kuramı bakımından temelini teşkil eder. d) K r i t i k, y a h u t d e n e y ü s t ü i d e a l i z m e y e göre asıl gerçek (nouement) i akıl ve deney (tecrübe) yoluyla kavrıyamayız. Fakat olgu (phénomène) yu görüş ve akıl imkânlarımızla kavrıyabiliriz: Kant'ın ileri sürdüğü bu tarz idealizme der ki: Duygularımızla bize gelen malzeme bizde bulunan müşahhas görüşün zaman-mekân kalıblariyle, anlığımızın (müdrikemizin) kategorilerinden geçtikten sonradır ki deney ve bilgi olabilir. Zaman-mekânla kategoriler, a priori (deneyden önce) dir ve her türlü deneyin ön şartıdır.

İdalizme, bir de ahlâk düşüncelerinin, ülkülerin değerine inanmak, bunlar uğrunda hayatı bile fedaya hazır olmak gibi bir mânada kullanılır.

Garb düşünüş tarihinde Anaksagoras'la başlıyan idalizme, Eflâtun'da klâsik şeklini bulmuştur. O zamandanberi türlü nevileriyle kendini göstermiş olan bir görüşün, insan düşünüşünün felsefede vardığı belli başlı sonuçlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. İdealizmenin, içinde taşıdığı bazı fikirleri sonuna kadar götürerek mistisizme yahut panteizmeye de müncer olduğu görülmüştür.

İdealizmenin asıl karşıtı realizmedir. Fakat materyalizmenin de karşıtı sayılabilir. (*Nusret Hızır*)

MEKSİKO KONFERANSI VE CHAPULTEPEC ANDLAŞMASI — (21 şubat 1945 - 9 mart 1945) Amerika kıtasının, Arjantin müstesna yirmi cumhuriyetinin ; Birleşik Amerika Devletleri, Bolivya, Brezilya, Dominiken, Ekvator, Guatemala, Hayti, Honduras, Kolombiya, Kosta - Rika, Küba, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, San - Salvador, Şili, Ürüguay, Venezüel-lâ'nın delegeleri, 21 şubat 1945 te Meksika Cumhuriyetinin başkenti Meksiko'da bir Amerikalılararası konferansı halinde toplandılar. On yedi gün süren ve on yedinci gün, yani 9 mart 1945 sabahı Birleşik Amerika Devletleri Hariciye Bakanı Stettinius'un bir demeciyle kapanan toplantılar siyaset tarihinde «M e k s i k o K o n f e r a n s ı» adını aldı.

K o n f e r a n s ı n k a r a r l a r ı : Birleşik Amerika Devletleri Hariciye Bakanının kapanış demecinden anlaşıldığına göre Meksiko Konferansında kararlaştırılan noktalar şöyle hulâsa edilebilir; 1 — Konferansa iştirak eden yirmi devlet, Mihvere karşı müşterek mücadelesinde harb zamanı işbirliğini tekrar teyidetmişlerdir. Amerika kıtasında Nazi tesirinin izlerini silmek için birlikte aldıkları tedbirleri genişletmek hususunda mutabık kalmışlardır. 2 — Yirmi Amerikan cumhuriyeti, uzun tartışmalardan sonra, Dumbartın Oks (bak. Aylık Ansiklopedi, sayfa 266) tekliflerini, 25 nisan 1945 te San Fransisko'da toplanacak Birleşmiş Milletler Konferansında milletlerarası bir teşkilât hakkında hazırlanacak beyannamenin temeli olarak kabul etmişlerdir. (Bu karar, Stettinius'un demecine göre, aynı zamanda Amerikan cumhuriyetleri devlet adamlarının fikir ve tavsiyelerinin San Fransisko'da ağır basmasını sağlıyacak emin vasıtalar temin etmektedir). 3 — Konferans, Chapultepec Andlaşmasını kabul etmiştir (Bu bendin aşağı kısmına bakınız).

4 — Amerika cumhuriyetleri Hariciye Bakanlarının ister her sene ve muntazaman, ister evvelden tahmin edilmemiş vaziyetlerde buluşmaları kararlaştırılmıştır. 5 — Amerikalılararası adlî komitenin, siyasî müdafaa istişare komitesinin ve Amerikalılararası müdafaa bürosunun devam etmesine karar verilmiştir. 6 — Amerikalılararası bir iktısadî ve sosyal konseyin kurulması kabul edilmiştir. 7 — Amerikalılararası sisteminin tadiline matuf tafsilâtlı bir beyannamenin 1945 yılı sonuna kadar hazırlanması, devletlerin hakları ve vazifeleri hakkında bir beyannameyle insanın milletlerarası hakları ve vazifeleri hakkında bir beyannamenin buna idhali hususunda mutabık kalınmıştır. 8 — Yirmi cumhuriyetin her biri, Arjantin'e karşı müşterek bir siyaset takibedileceğini bildirir karara iştirak etmiştir. Bu cumhuriyetler, saldırganlara karşı yaptıkları müşterek mücadelede Arjantinin Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalıyabilecek şekilde kendileriyle birleşmesi hususunda Arjantin milletine başvurmaya ittifakla karar vermiştir. (Arjantin 27 mart 1945 te Almanya ve Japonyaya harb ilân ettiği gibi Meksiko Konferansı kararlarını da kabul eylemiştir).

Chapultepec (Çapultepek): Yukarıda ve üçüncü fıkrada bahsi geçen andlaşmanın adını aldığı Çapultepek; başkent Meksiko'nun beş kilometre güney batısında elli metre yükseklikte taşlık bir tepedir. Meksika'nın başlıca yerli kabîlesi olan ve İspanyol istilâsına kadar Meksika'da hüküm sürmüş bulunan Aztek'ler, Tenoçtitlan adını verdikleri şimdiki Meksiko şehrini 1325 te kurmuşlar ve kendilerine başkent yapmışlardı. Söylendiğine göre kışın başkentte oturan Aztek hükümdarlarının Çapultepek'te yazlık evleri bulunuyordu. Çapultepek'in Meksika ve hattâ Amerika kıtası tarihindeki yeri bundan ibaret değildir. Birleşik Amerika-Meksika Harbinde Amerikalılarla Meksikalılar arasında 12-13 eylûl 1847 de Çapultepek'te meydana gelen önemli muharebede, Amerikalılar tepeyi zaptederek Meksiko şehrini tehdid altına almışlar ve bu suretle Meksika'yı 1848 de Guadölup Muahedesinl imzalamıya zorlamışlardır.

Çapultepek Andlaşması: 4 mart 1945 te Meksiko Konferansına Çapultepek takriri adını taşıyan önemli bir karar sureti verildi ve bu takririn bütün delegelerce oy birliğiyle kabul edilmesi üzerine «Çapultepek Andlaşması» meydana geldi. Andlaşmanın metni şudur:

1 — Bütün Amerikan devletleri hukuk bakımından birbirlerine eşittir. 2 — Her devlet diğer devletlerin istiklâline riayet edecektir. 3 — Devletlerden birinin arazisine, yahut istiklâline yönetilmiş her taarruz bütün diğer devletlere yapılmış bir tecavüz gibi addedilecektir. 4 — Bir devlete karşı tecavüz tehlikesi mevcudsa, bütün diğer devletler ne yapılacağı hakkında birbirleriyle danışacaktır. 5 — Bugünkü harbde ve andlaşmalar imzalanıncaya kadar, bir devlete karşı yapılacak taarruz, yahut taarruz tehdidi bütün Birleşmiş Milletlerin harb gayretini sekteye uğratan bir hareket gibi telâkki edilecek ve bunun üzerine bütün devletler mütecavize karşı tedbir ittihaz edecektir. Bu tedbirler, siyasî temsilcilerini geri almak, siyasî ve iktısadî münasebetlerini ve her türlü münakaleyi kesmek, tecavüze mâni olmak, yahut onu püskürtmek için silâhlara başvurmak olabilir. 6 — Çapultepek takriri kabul edilir edilmez yürürlüğe girecektir. Amerikan hükûmetleri, Çapultepek kararının sıhhatini sağlamak için tedbirler alacaktır.

Çapultepek kararı, bir milletlerarası emniyet teşkilâtı kurmak tasarısiyle tamamen ahenkdardır. Bu suretle, bu karar 1890 tarihinde yapılan ilk Panamerikan Konferansının temel kaidelerini teyidetmektedir.

1890 temel kaideleri: Çapultepek Andlaşmasında bahis mevzuu edilen 1890 tarihli ilk Panamerikan Konferansının temel kaideleri de şunlardır;

A - Arazi fütuhatı olmıyacak. B - Zorla yapılan her ilhak hükümsüzdür. C - Hiçbir memleketin dahilî işlerine müdahale edilmiyecek. Ç - Her harbe mâni olmak için istişarelerde bulunulacak. D - Amerikan barışını bozacak her hareket bütün Amerikan devletlerince yargılanabilir. Ve bu devletlerin istişarede bulunmasını icabettirir. E - Amerikan milletleri arasındaki her türlü ihtilâf hakem yoluyla, yahut milletlerarası adalete başvurularak halledilecekdir. F - Andlaşmalar, devletler arasındaki barış münasebetlerinin gelişmesi için zarurî kaidelerdir. Ve ancak onları imzalamış olan devletler tarafından değiştirilebilir. *(Esad Hamdun)*

MİLLETLER CEMİYETİ, KURULUŞU, MAKSADI VE GAYESİ, TEŞKİLÂTI — İkinci Dünya Harbi sonun başlangıcındadır. Artık her memlekette harb sonu dünyasını nizamlama meselesi ön safa

Milletler Cemiyeti binasının temeli atılırken

geçmiştir. Dün, yarını aydınlatan ışıktır. Dünün nizamını incelemenin yalnız tarihî değil, aktüel değeri vardır. Milletler Cemiyeti nizamını bundan ötürü gözden geçiriyoruz.

Milletler Cemiyeti, milletlere elbirliğiyle çalışmayı ve barış ve emniyet içinde yaşamayı temin etmek üzere Birinci Dünya Harbi barış muahedeleriyle kurulan büyük müessesedir. İki dünya harbi arasındaki yirmi bir yıllık zamanın milletlerarası bütün siyasî, hukukî, iktısadî, malî, sosyal ve teknik meselelerinde hâkim rol oynamıştır. Dünya tarihinde devletlerin münasebetlerine bu kadar tesir etmiş bir müessese yoktur. Profesör Rapard'ın dediği gibi, harb sonu dünyasında onun adı en çok söylenmiş ve yazılmış bir kelimedir. Devletler reislerinin nutuklarında, başbakan ve hariciye bakanlarının demeçlerinde yer almış, parlamento görüşmelerinde, üniversite derslerinde, millî ve milletlerarası kongre ve konferanslarda hep ondan bahsedilmiş, ilim kitablarında, dergilerde ve günlük gazetelerde hep o yazılmıştır.

Ikinci Dünya Harbi başlıyalı kabuğuna çekilmiş ve her yıl biraz daha büzülerek Cenevre'deki sarayının bir bekçisi haline gelmiştir. Bu satırları yazarken önümde benim Cemiyeti Akvam kitabımla Cemiyetin 1938 tarihli son küçük manüeli, aynı tarihli Cemiyetin Krizi adlı eserle onun son raporu var. Kitabımı yazdığım ve bastırdığım 1924 te çok umudluydum. Son yıllık raporu bin bir yayınına nisbetle bir küçük broşür. Manüelde, gördüğü işlerin bir icmal ve konsey ve asamblelerine başkanlık edenlerin resimleri var. Bir zamanlar bütün dünyada akisler bırakan bu işlere ve resimlere bakarken, Fatih'in imparator sarayı önünde okuduğu beyti tekrarladım:

Bum nevbet mizened ber tarümü efrasiyab
Perdedarî miküned der kasrı kayser ankebut.

Cemiyet göklerinde şimdi baykuş sesleri duyuluyor, sarayın kapılarını örümcekler perdeliyor.

Nasıl kuruldu: İnsanlığı devamlı barış içinde yaşatma yollarını düşünmüş, bu yolda projeler ve kitablar yazmış nice fikir ve siyaset adamları vardır. Fransızlar arasında Piyer Dü Bua'nın (1306) Emerik Kröze'-nin, Sülli'nin, Abe dö Sen-Piyer'in (1713), Almanlar'dan Kant'ın (1795), Fihte'nin (1796), İngilizlerden Vilyam Pen'in (1693) ve Bentam'-ın (1789) projeleri ve kitabları meşhurdur. Birinci Dünya Harbi içinde 1916 da Amerikada eski Cumhurbaşkanı Taft'ın başkanlığında Barışın Kuvvetle Temini adiyle bir cemiyet kuruldu. Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Vilson bu cemiyetin devamlı barış için ortaya attığı beş noktayı esas alarak ve milletlerin ülke bütünlüğünü ve siyasî bağımsızlıklarını temin etmeyi de bunlara katarak bir cemiyet teşkilini ortaya attı. Diğer milletlerin devlet adamları da eş fikirler beyan ettiler. Harb bütün şiddetiyle devam ederken bu fikirler de yer yer beliriyordu. Başkan Vilson 8 ocak 1918 de Amerika Kongresi önünde Birleşik Devletlerin barış programını izah etti. Vilson'un meşhur on dört noktası budur. Bu on dört noktanın başında bu programın niçin bütün dünya barış programı olduğu gösterilmiş ve on dördüncü noktada, büyük küçük bütün devletlere siyasî bağımsızlık ve ülke bütünlüğü teminatı verecek bir Milletler Cemiyeti kurulması gereği söylenmişti. Başkan Vilson'un nutku ve teklifleri bütün devletlere tebliğ olunmuştu. Başka milletlerde bu iş üzerinde çalışmalarda bulundular. Harb mütarekelerle durdurulunca barış işlerini görüşmek üzere Paris Barış Konferansı kuruldu. 17 ocak 1919 da açılan bu konferans ikinci toplantısında Milletler Cemiyeti Komisyonunu kurdu. Başkan Vilson'un başkanlığında toplanan bu komisyona beş büyük devletin (Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya) on ve diğer yirmi iki muharib devletin aralarında seçecekleri beş delege iştirak edecekti. Küçükler itiraz ettiler. Bu, eşitliğe aykırıydı. Konferans başkanı Klemanso cevab verdi ki bu beş devletin harb meydanlarında on iki milyon askeri ve milyonlarca ölü ve yaralısı vardır. Razı oldular; Brezilya, Çin, Portekiz ve Sırp devletlerini seçtiler. Ancak Yunanistan, Çekoslovakya, Polonya ve Romanya da kendilerini temsil imkânını buldular. Bu on dokuz devletin delegeleri arasında bir devlet reisi ile sekiz sabık veya lâhik başkanı ve en önemli kimseler vardı. Bunların arasında Vilson, Lord Robert Sesil, Leon Burjuva, General Smats, Beneş gibi inanlı kimseler de vardı.

Pakt: Milletler Cemiyetinin kuruluşunu sağlıyan anayasaya denir. Anglo-Saksonlar daha ziyade «Covenant» tâbirini kullanırlar. Pakt yenilen devletlere dikte edilen beş barış muahedesinin birinci kısmını teşkil eden yirmi altı maddedir. Bunun ekinde barış andlaşmalarını imzalıyan otuz iki devletin, dört Dominyonla Hind dahil - isimleri, Cemiyetin aslî üyeleri olarak yazılıdır. On üç

bitaraf devlet de kabule davet edilerek ayrıca sayılmışlardır. Bunlar, Avrupa'nın altı bitaraf devleti Danimarka, İspanya, Norveç, Felemenk, İsveç ve İsviçre ile Asya'da İran ve Amerika'da Arjantin, Şili, Kolombiya, Paraguay, Salvador, Venezüella'dır. Birinci Genel Sekreter olarak da Sör Erik Drumond'un ismi yazılıdır. Paktı hazırlıyan komisyonun önüne sekiz proje konmuştu: İsveç, Felemenk, İsviçre, İtalya, Vilson, Lord Robert Sesil, Avusturya ve Almanya projeleri. Bunların herbiri memleketlerinde ciddî çalışmalarla hazırlanmıştı. Komisyon bunlar üzerinde uğraşarak Paktın ilk metnini hazırladı. 14 şubatta bu metin Konferansta okundu. Bütün devletlere tebliğ edildi. Amerika'da akisleri elverişli olmadı. Başkan Vilson Amerika'ya gitti. Lord Robert Sesil de bitaraf devletlerin mümessillerini çağırıp konuştu. Vilson'un dönüşünde tekrar çalışılarak ileri sürülmüş fikirlere göre bazı tadiller yapıldı. 28 nisan günü kesin şeklini aldı. İlk barış muahedesi Versay'dır. Bu muahede Almanya'da 28 haziran 1919 da imzalandı ve 10 ocak 1920 de tasdik edildi. Pakt da onunla beraber o gün yürürlüğe girdi. Cemiyet Konseyi de ilk olarak altı gün sonra toplandı. Paktın barış muahedelerinin birinci kısmı yapılmasının sebebi Vilson'un on dört noktasının başında gösterildiğine göre barıştan sonra iş işten geçmiş olması endişesidir. Paktın ilk yedi maddesi cemiyetin örgelenmesine, 8 - 21 inci maddeleri harbin önünü alıcı tedbirlere, 22 - 25 inci maddeler mandalara ve insanî muamelelere, 26 ıncı madde Paktın tadiline aittir.

C e m i y e t i n g a y e s i v e p r e n s i p l e r i: Paktın dibacesinde gösterilmiştir. Bu sebeble dibaceyi aynen koyuyoruz:

«Yüksek Âkit Taraflar;

Milletler arasında elbirliğiyle çalışmayı geliştirmek ve kendilerine barış ve emniyeti sağlamak için,

Harbe müracaat etmemek üzere bazı taahhüdler kabul etmek,

Adalete ve şerefe dayanan milletlerarası münasebetlerde alenîliği iltizam eylemek,

Bundan böyle hükûmetlerin fiilî hareket kaidesi olarak tanınmış olan devletler hukuku hükümlerine sıkı sıkıya uymak,

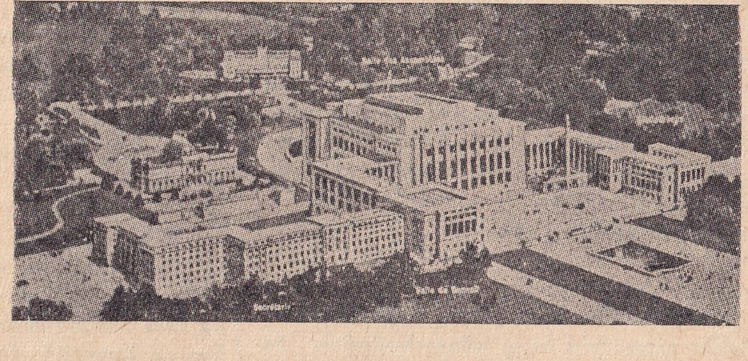
Örgelenmiş (organize) milletlerin karşılıklı münasebetlerinde adaleti yürütmek (hükümran kılmak) ve muahedelerin bütün borçlarını tamamile yerine getirme'i gerekli olduğunu gözönüne alarak,

Milletler Cemiyetini kuran bu Paktı kabul eylemişlerdir.»

Görülüyor ki Cemiyet, milletleri zümrelere ayıran ve felâkete sürükliyen eski muvazene, ittifak, gizlilik ve harb siyasetlerini değiştirmekte; bunlara bedel elbirliğiyle çalışmayı, emniyet ve barışta yaşamayı, münasebetlerde adalete ve şerefe dayanmayı, açık olmayı, devletler hukukuna uymayı, muahedelere bağlanmayı temel almaktadır. Bu prensipler Pakt maddelerinde tatbikleı ini bulur.

C e m i y e t i n e s a s v a s ı f l a r ı: 1 — Cemiyet devletler üstünde bir devlet değildir. Devletlerin kendisine verdikleri yetkileri kullanan geniş yetkili, nevi kendine has (sui generis) bir tesisitir.

2 — Cemiyet harbi önleyicidir; harbi kıldırmamaktadır. Komisyona sunulan yukarıda sayılı sekiz projeden üçü, Holanda, İsviçre ve Almanya projeleri harbi kaldırıyorlardı. Versay Muahedesine cevab olarak Almanya'nın verdiği karşılıklı projede dahi ihtilâfların barışıcı yollarla halli ve silâha müracaattan vazgeçme mecburluğu vardı.

Milletler Cemiyeti binası

Diğer projeler bu kadar ileri gitmeyi mevsimsiz ve gerçekleştirilemez görmüşlerdi. Komisyon da aynı fikirde bulundu. Bundan ötürü dibaceye harbe müracaattan vazgeçme taahhüdü değil, harbe müracaat etmeme yolunda bazı taahhüdler kabulü yazıldı. 1928 de Briyan-Kellog Paktının kabulünden sonradır ki iki paktı uzlaştırma ve harbi Milletler Cemiyeti Paktından çıkarma teşebbüsü alındı.

3 — Cemiyetin vazifeleri çeşidlidir. Cemiyet asıl harbi önlemek ve barışı temin etmek için kurulmuştur. Ancak General Smats (şimdiki Mareşal Smats), Cemiyetin barış münasebetlerinde de rol sahibi olmasını gerekl' gösterdi: Yalnız harb tehlikesinin belirdiği ağır günlerde harekete gelir bir makine olursa belki bu işi iyi yapmak için gerekli otoriteyi bulamaz. Cemiyet daima görünür, daima işler bir halde bulunmalı, barış zamanındaki faaliyeti harb tehlikesi halindeki kudretin teminatı olmalıdır.

4 — Cemiyet, hukukî olmaktan ziyade siyasî bir tesistir. Siyaset kaypak ve yumuşaktır. Halin icablarına uyan tedbirler alınmasına yarar. Hukuk serttir, eğilmez. Olayları konmuş kaidelere göre hükümlere bağlar. Bu sertlik ve eğilmezlik dünya gidişinde her vakit elverişli olmıyabilirdi. Onun için sırf hukukî bir tesis olarak Adalet Mahkemesi düşünüldü ve onu kurma vazifesi Cemiyete verild'i. Cemiyet de daha ziyade siyasî bir müessese olarak kuruldu.

C e m i y e t i n v a z i f e l e r i: Cemiyetin vazifelerini şu üç esasta toplıyabiliriz: 1 — Harbin önünü alma, müşterek emniyeti ve barışı koruma; 2 — Milletlerarası hayatı nizamlama, 3 — Muahedelerle verilen işleri başarma» Birinci vazifeyi yapabilmesi için milletleri harbe ulaştıran sebepler aranmış; bir yandan bu sebepleri ortadan kaldırma, bir yandan da yolsuz hareketlere karşı müeyyideler konma yoluna gidilmiştir: Başlıca harb sebepleri; ittifaklar, gizli muahedeler, silâh yarışı, devletlerin ülkelerini büyütme ve diğer devletleri yutma hırsı, kendini koruma düşüncesi, ihtilâflar ve bunların normal yollarla halledilememesidir. Bunlara karşı Pakt ile alınan tedbirler şunlardır: 1 — Silâhları indirme (madde 8, 9); 2 — Ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlık teminatı (madde 10); 3 — Harb tehlikesinin milletlerarası bir mesele sayılması (madde 11); 4 — Gayrimeşru harblerin mahkûm edilmesi (madde 12, 13); 5 — İhtilâfların tetkik ve muayeneye arzı mecburluğu (madde 12, 13, 15); 6 — Gizli muahede akdolunamaması ve her muahedenin neşir ve tescili (madde 18); 7 — Tatbik olunamaz hale gelen muahedelerin Cemiyetçe incelenmesi (madde 19); 8 — Devamı barışı tehdid eden durumların Cemiyetçe incelenmesi (madde 19). Diğer taraftan yolsuz hareket eden devlete karşı on altıncı maddeyle iktısadî ve askerî müeyyide konmuştur. Bu maddeye göre herhangi bir devlet taahhüdlerine aykırı olarak harbe müracaat ederse bütün Cemiyet üyelerine karşı harbetmiş sayılır. Devletler kendisiyle ve tebaasiyle bütün siyasî, malî ve ticarî münasebetlerini keserler. Askerî tedbirler de tavsiye edilir. Suçlu devlet Cemiyetten ihraç da olunabilir. On yedinci madde cemiyet üyesi olmıyan devlete de aynı müeyyidelerin tatbik olunabileceğini gösterir. Müşterek emniyeti sağlıyan bu hükümlerin hepsi çok iyi düşünülmüş ve yazılmış şeylerdi. Bugün için de daha iyileri ortaya konabilecek midir bilinemez.

C e m i y e t i n t e ş k i l â t ı: Cemiyetin, kendine Pakt ile ve muahedelerle verilen vazifeleri görmek için dört türlü organı vardır: 1 — Asamble; 2 — Konsey; 3 — Umumî kâtiblik (Genel Sekreterlik); 4 — Daimî Komisyon ve yardımcı kurumlar. Pakt, ikinci maddesinde, asıl Asamble ile Konseyi ve bunlara yardımcı olarak Umumî Kâtipliği yazar. Bunların herbirini kısaca anlatalım. (Kendisine bağlı Milletlerarası İş Bürosuyla Adalet Mahkemesinin ayrı bahislerde incelenmesi lâzımdır).

1 — A s a m b l e: Milletler Cemiyeti üyesi olan devletlerin gönderecekleri üçe kadar mümessillerle kurulur. Mümessillerin Devlet Başkanı veya Hariciye Bakanının imzaladığı birer salâhiyetnameyi haiz olmaları lâzımdır. Üç mümessilin, temsil ettikleri devlet adına bir tek oyu vardır. Bu suretle Asamble'de devletler tam eşittir, yani müsavidir. Asamblenin Konsey ile müşterek, kendine has ve beraber vazifeleri vardır. Paktın üçüncü maddesine göre Asamble Cemiyetin faaliyet sahasına giren veya dünya barışına tesir eyliyen her işi görür. Bu ayniyle Konsey için de tekrar edilmiştir. İmdi Paktın böyle yazarak veya hangisine ait olduğunu göstermiyerek Cemiyete yetki verdiği işlerde her iki organ da meşgul olabilir (madde 11, 14, 15, 23). Konseyin başladığı işe Asamble el korsa Konsey işi bırakır. Çin - Japon ihtilâfında Çin'in (1932) ve Şako ihtilâfında Bolivya'nın (1934) talebi üzerine Konsey, işi Asamble'ye bırakmıştır. Asamble'nin sırf kendine has vazifeleri şunlardır:

1 — Cemiyete yeni üye kabulüne karar vermek (madde 1); 2 — Konseyin daimî üyelerini arttırmak; 3 — Konseyin daimî olmıyan üyelerini seçmek (madde 4); 4 — Daimî olmıyan üyelerin seçim kaidelerini tesbit etmek (madde 4); 5 — Milletler Cemiyeti bütçesini kabul etmek ve her devlete aid hisseyi tayin eylemek (madde 5); 6 — Tatbik edilmez hale gelen muahedeleri ve tehlikeli hal alan milletlerarası durumları incelemiye devletleri davet etmek (madde 19); 7 — Paktın tadillerini kararlaştırmak (madde 26). Adalet Mahkemesinin üyelerini seçme işi ise her iki organın, hem Asamble hem Konseyin aynı zamanda ayrı ayrı oy vermeleriyle olur Asamble her eylûl ayının ikinci pazartesi

günü olağan olarak (İkinci pazartesi ayın onundan sonraya raslarsa birinci pazartesi günü) toplanır. Asamble olağanüstü olarak da toplanabilir. Başkanını kendi seçer. Seçime kadar Konsey Başkanı başkanlık eder. Riyaset Divanı Başkaniyle sekiz Başkan Vekilinden ve sekiz komisyonun başkanlarından mürekkebdir. Umumî komisyon altıdır: Hukuk Komisyonu, Teknik Komisyon, Silâhsızlanma Komisyonu, Bütçe Komisyonu, Umumî ve İçtimaî İşler Komisyonu, Siyasî İşler Komisyonu. Ayrıca bir Yetkileri İnceleme Komisyonu ve bir Gündem Komisyonu kurulur. Asamble'de müzakere ve oy alenidir. Reyler devletlere göre, isim çağırılarak veya ayağa kalkılarak verilir. Yalnız şahıslara ait kararlar ve Konsey üyelerinin seçimi gizli oyla yapılır. Asamble toplanmalarına Genel Sekreterlikten alınan kartlarla girilir. Asamble yirmi yıl içinde yirmi defa olağan ve dört defa olağanüstü toplanmıştır. Asamble'ler olağan sırayla anılırlar: Birinci Asamble, onuncu Asamble' yirminci Asamble gibi. Son Asamble yirminci Asambledir.

2 — Konsey: Başlıca müttefik ve ortak devletlerle diğer üye devletlerin birer temsilcisinden mürekkebdir. Yenen büyük devletlere harb sonunda başlıca müttefik ve ortak devlet denirdi. Bunlar Konseyin devamlı üyesidir. Pakt yapıldığı tarihte bu devletler; Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, ve Japonya idi. Almanya ve Sovyet Rusya da Cemiyete girdikten sonra Asamble'nin kararıyle bu yeri aldılar. Devamlı olmıyan üyeleri Asamble seçer. Bunların ilkte sayısı dörttü. Bu suretle Konseyde büyük devletlerin oyu çoğunluktaydı. Birleşik Amerika Paktı reddettiği ve bu suretle Cemiyette yer almadığı için Konseyde büyük ve küçük devletler eşit sayıya düştü. Ancak küçük devletler gittikçe kendilerini hesaba koydurdular, sayılarını 1922 de altıya, 1926 da sekize, 1933 te ona ve 1936 da on bire çıkardılar. Almanya, Japonya ve İtalya çekilince Konsey üç büyük devletin ve on bir diğer devletin mümessilleriyle kuruldu. Konseyin bu mahiyeti alışı demokratik zihniyete elverişli, fakat büyük devletlerin menfaatine aykırıydı. Müddetleri önceleri bir yıldı, sonraları üç yıl oldu; her yıl üçte biri seçilirdi. Asamble'nin üçte iki oyiyle yeniden seçilebilme usulü de kondu. Polonya ve İspanya böylece Konseyde yarı devamlı yer aldılar. Seçim gizli oyla olur. Temsilcisi bulunmıyan herhangi bir devletin Konseyde bir işi olursa o devlet de işin müzakeresinde temsilci bulundurmıya davet olunur. Musul işinde Türkiye Temsilcisi bu suretle Konsey toplantılarında bulunmuştur. Konsey de Asamble gibi Cemiyetin faaliyet sahasına giren veya dünya barışına tesir eyliyen her işi görebilir. Konseye has başlıca yetkiler şunlardır: Genel Sekreterlik memurlarını tayin eder (madde 6); Milletler Cemiyeti merkezini Cenevreden başka yerde kurabilir (madde 7); silâhsızlanma plânlarını hazırlar (madde 8); ülke bütünlüğünün ve siyasî bağımsızlığın haricî tecavüzlere karşı temini için gerekli tedbirleri bildirir (madde 10); harb veya harb tehlikesi üzerine toplanır (madde 11); kararların ierasını temin tedbirlerini alır (madde 13); Adalet Mahkemesini kurar (madde 14); askerî müeyyideler tatbikını tavsiye eder (madde 16); üyenin Cemiyetten çıkarılmasına karar verir (madde 16); manda işlerine bakar (madde 22); azlıklar işine bakar; Sar ve Danzig'i idare eder; barış andlaşmalariyle verilen işleri görür. Asamble yılda bir toplandığı halde Konsey yılda normal olarak dört defa toplanırdı. Beş altı defa toplandığı da olurdu. Başkanlık alfabetik tertibe göre sırayladır. Gündemi asıl Konsey tesbit eder. İşi evvelâ genel olarak görüşür, sonra raportör seçer ve rapor üzerinde yeniden inceler ve kararlaştırır. Üyelerinin ekseriyeti olmadıkça Konsey görüşmelere başlıyamaz. Görüşmeler prensip olarak alenidir (Tüzük maddesi 7). Ancak karar verilen hallerde görüşmeler gizlidir. Bunlara Konseyin gizli veya hususî toplanmaları denir. Konsey yirmi yıl içinde yüz yedi defa toplanmıştır.

3 — Genel Sekreterlik: Cemiyetin işleri Genel Sekreterlikçe yürütülür. Genel Sekreterlik, Umumî Kâtible bir Muavinden, üç İkinci Umumî Kâtibden ve bunlardan her birinin bürolarından, on beş Seksiyon şeflerinden, yardımcı bürolardan ve bunlarda çalışan memurlardan mürekkebdir. Umumî Kâtib on yıl, Muavini sekiz ve İkinci Umumî Kâtibler yedi yıl için tayin olunurlar. Birincisinin müddeti üç, ikincisinin beş ve üçüncülerin müddeti yedi yıl için uzatılabilir. İlk Umumî Kâtib Erik Drumond on üç yıl kaldı. Yerine getirilen J. Avenol (Fransız) 1923 tenberi Umumî Kâtib Muaviniydi. 1 temmuz 1933 te işe başladı. Genel Sekreterlik memurları ayrı milletlerden ehliyetlerine göre seçilirler. Müddet konması da, aynı milletten ikiden fazla yüksek memur bulundurulmaması da bu maksadladır. Memurlar diplomasi imtiyaz ve muafiyetlerinden faydalanırlar. En çok para alan memurlar bunlardır denilebilir. Seksiyonlar şunlardır: 1 — Merkezî Seksiyon; 2 — Siyasî Seksiyon; 3 — Hukukî Seksiyon; 4 — Malûmat (Enformasyon) Seksiyonu; 5 — Azlıklar Seksiyonu; 6 — Mandalar Seksiyonu; 7 — Silâhsızlanma Seksiyonu; 8 — Malî Seksiyon ve İktısadî Etüd Servisi; 9 — İktısadî Münasebetler; 10 — Münakalât ve Transit; 11 — İjiyen; 12 — Fikir İşbirliği; 13 — Opyom Ticareti; 14 — İçtimaî Meseleler; 15 — Muhasebe Seksiyonu. Ayrıca yedi Müdürlük veya Servis vardır. Kütübhane de (on sekiz bin cilt) Genel Sekreterliğe bağlıdır. Kütübhane Müdürlüğünün yayınları vardır. Rokfellerin verdiği iki milyon dolar kütübhane işini yoluna koydurmuştur.

4 — Daimî komisyonlar ve yardımcı örgenler: Pakt iki daimî komisyon kurmuştur: Silâhsızlanma, Manda. Cemiyet görülen lüzum üzerine bunları arttırmıştır. Yardımcı organizasyon olarak şunlar vardı: 1 — İktısadî ve Malî Organizasyon; 2 — Münakale ve Transit Organizasyonu; 3 — İjiyen; 4 — Kooperasyon Entelektüel Organizasyonu; 5 — Askerî Komisyon; 6 — Mandalar Komisyonu; 7 — Avrupa Birliği Komisyonu; 8 — İçtimaî Meseleler Komisyonu; 9 — Opyom ve Muzir Madde Ticareti İstişarî Komisyonu; 10 — Kontrol Komisyonu; 11 — Masrafları Ayırma Komisyonu; 12 — Esirlik Müşavere Komisyonu. Komisyonlar için bir umumî tüzük yapılmıştır.

Cemiyetin evrenselliği: Milletlere elbirliğiyle çalışmayı ve barış ve emniyet içinde yaşamayı sağlıyacak bir kurumun evrensel olması, yani bütün dünya milletlerini içine almış bulunması lâzımgelir. Böyle olmadıkça Cemiyetin gayesine erişmesi mümkün olamazdı. Bununla beraber üyelerine ülke bütünlüğü ve bağımsızlığı teminatı veren bir kurumun her devlete açık olması da alınan teminat taahhüdleriyle kolay uyar birşey değildi. Bundan ötürü, Cemiyetin her devlete açık mı, yoksa kapalı mı olması meselesi çok nazik bir meseleydi. Komisyona verildiğini başta yazdığımız sekiz projeden Alman projesi Esas Teşkilât Kanunu olan her devlete Cemiyeti açık tutuyor, Felemenk projesi mutlak olarak ve İskandinav projesi İkinci Lahey Barış Konferansına iştirak eden devletlere (kırk dört devlet) açık bulunduruyordu. İsviçre projesi mahdud devletlere mahsus yapıyor ve girişi diğer devletlerin oyuna bağlıyordu. İtalya projesi de mahdud devletle kuruyordu. Bunların hepsi üyelerin hukukça eşitliğini kabul ediyorlardı. Vilson ve Lord Robert Sesil Cemiyeti hem kapalı sayıyorlar, hem devletleri aynı vazifeli görüyorlardı. Vilson ancak ademi merkeziyetle idare edilen devletleri kabul ediyor ve bunları üç sınıfa ayırıyordu: Büyük devletler, hemen bunlardan sonra gelen devletler, küçük devletler. Konseye seçim bu esasa göre yapılacaktı (Bu iş yarının da meselesidir). Pakt, evrenselliği amaç almış olmakla beraber Cemiyeti yekten her devlete açık bulundurmamıştır. Birinci madde Cemiyete giriş şartlarını tesbit etmiştir. Yukarıda gördüğümüz gibi Paktı otuz iki devlet ve dominyon imzalamış ve on üç devleti kayıtsız ve şartsız kabule çağırmıştır. Demek ki Cemiyet kırk beş devletle kurulmuştur. Birleşik Amerika kabul etmediğinden sayı kırk dört devlete düşmüştür. Yirmi yıl içinde on dokuz devlet kabul edilmiştir. Bu suretle Cemiyet altmış üç üyeyle amacı olan evrenselliğe ulaşmıştır denilebilirse de Cemiyette hiçbir vakit bu kadar devlet bir arada bulunmamıştır. Birleşik Amerika hiç girmedi. Almanya 1926 da, Sovyet Rusya 1934 te girdiler; fakat Almanya da, Japonya da, İtalya da, bazı Amerika devletleri de çekildiler. Cemiyet en çok elli sekiz devleti aynı zamanda toplamıştır. İlk Asamblelerde bu evrensellik meselesi konuşulmuş ve mesele hep Almanya'nın girişine temas ettiği için objektif olarak halledilememiş, hattâ Arjantin bütün egemen devletlerin kabul edilmesine dair teklifi kabul edilmediği için ilk yıldan çekilmiştir.

Giriş, çıkış ve çıkarılış: Cemiyete giriş şartları Paktın birinci maddesine göre şunlardır: 1 — Kendini serbestçe idare eden devlet, dominyon veya müstemleke olmak; 2 — Kabulüne Asamble'ce üçte iki çoğunlukla oy verilmek; 3 — Milletlerarası taahhütlerine riayet edeceğine dair fiilî teminat vermek; 4 — Kara, deniz ve hava kuvvetleri ve silâhları hakkında Cemiyetçe konmuş nizamı kabul eylemek. Fransız murahhaslarının Cemiyet toplantılarında evrensellik meselesine asabiyetle verdikleri cevablar da gösteriyor ki son şartlar Almanya'ya karşı konmuştu. Vivyani: «Bizden kuvvet aramıya gelen devletin gereğinde onu bize verebilecek bir teşkilâtı olmalıdır. Taahhüdünü icra etmiyen, teminat vermiyen bir devletin buraya gelmesi... lâahlâkilik olur» demişti. İlk yıllar kabul meselesi çok çetin görüşmelerle oldu; girme dilekleri şu beş bakımdan elendi: 1 — Kabul isteği yolunda yapılmış mı? 2 — Girmek istiyen devlet tanınmış mı? 3 — Müstakar bir hükümeti ve belli sınırları var mı? 4 — Serbest idare ediliyor mu? 5 — Cemiyet kararlarına karşı ne yolda hareket etmekte ve taahhüdlerine riayet eylemekte midir? Girmek istiyen devlet Hariciye Bakanının Umumî Kâtibe yazacağı mektub Asamble'de okunarak Komisyona havale edilir. Komisyon dileği yukarıki bakımlardan inceliyerek raporunu verir. Bu rapor üzerine Asam-

blede görüşmeler olur ve üçte iki çoğunlukla oy verilince istekli devlet de üye olur. Bundan sonra artık diğer üyelerden hiçbir farkı olmaz. 18 temmuz 1932 de Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişi, Cemiyet tarihinde hemen eşsiz gösterilerle olmuştur. Hemen tanınmış bütün delegeler en okşayıcı sözlerle Türkiye'nin Cemiyette kendine düşen yeri alması dileğinde bulunmuşlar ve Türkiye'nin girişini en güzel sözlerle selâmlamışlardır.

Gene birinci maddeye göre iki yıl önce haber verme suretiyle her üye Cemiyetten çekilebilir. Ancak bu tarihe kadar bütün taahhüdlerini yapması gerekir. İki yıl sonunda çekilmek istiyen devlet katî tebliğini yapar ve bu suretle çekilmiş olur. Brezilya 1926 haziranında haber vererek 1928 haziranında ayrılmıştır. 1926 da Cemiyete giren Almanya 14 ekim 1933 te ihbarda bulunmuş ve 21 ekim 1935 ten itibaren çıkmıştır. İlk yıldanberi Cemiyet üyesi olan Japonya 27 mart 1933 te ihbarda bulunmuş ve 26 mart 1935 ten itibaren üyeliği bitmiştir. Gene ilk yıldanberi üye olan İtalya 11 aralık 1937 de ihbarda bulunmuş ve iki yıl sonra ayrılmıştır. Meksika çekilmeyi haber verdiği halde vakti gelince çekilmiyeceğini bildirmiş ve kalmıştır. Bir çıkış yolu daha vardır; Paktın tadillerini kabul etmiyen her devlet yirmi altıncı maddeye göre üyelikten çıkmış olur. Bu hüküm tatbik görmemiştir.

Çıkarılış, bir cezadır. Üyelerden bahseden on altıncı maddeye göre Paktın hükümlerini ihlâlle suçlu olan her devlet Cemiyetten çıkarılabilir. Çıkarma Konseyde verilen kararla yapılır. Çıkarılan devletin reyine bakılmaz. On altıncı maddenin dördüncü fıkrasının bu hükmü ilk defa olarak Sovyet Rusya hakkında 14 aralık 1939 da tatbik olunmuştur. Finlandiya'ya tecavüzden dolayı Sovyet Rusya hakkında alınan çıkarma kararı; Japonya'nın Çin'e ve İtalya'nın Habeşistan'a saldırışı üzerine de alınmış olsaydı yolunda olurdu ve belki de Cemiyete girişindenberi onun en iyi bir üyesi olan Sovyet Rusya da bu yolda hareket etmezdi.

C e m i y e t i n m e r k e z i : Paktın yedinci maddesine göre Cemiyetin merkezi Cenevre'dir. Konsey bu merkezi başka yerde kurabilir.

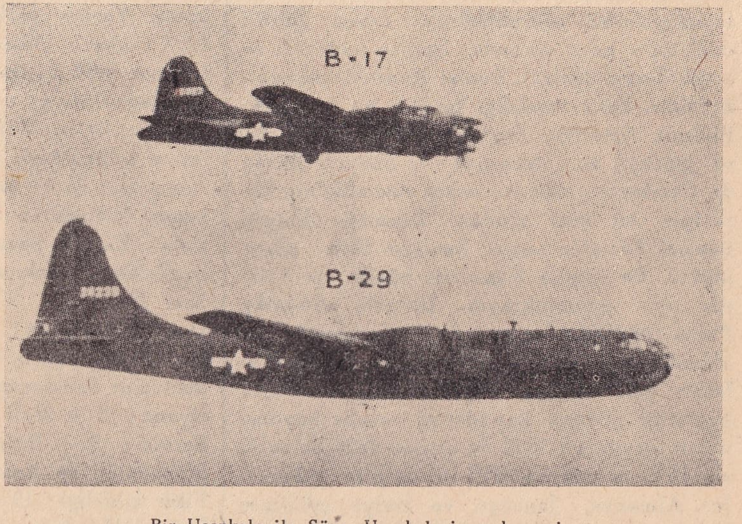
O y b i r l i ğ i : Cemiyette karar, sarahat olmadıkça oy birliğiyle alınır. Bu, devletlerin eşitliği prensipinin bir neticesidir. Nitekim milletlerarası bütün toplanmalarda karar çoğunlukla değil, oy birliğiyle alınır. Bunun karar almıya engel olduğu ileri sürülerek Cemiyet bundan dolayı çok tenkid edilmiştir. Fakat devletlerin eşitliği prensipi ortada durdukça bunun başka türlü olmasına imkân yoktur. Zaten tatbikatta bu iş sanıldığı kadar güçlük çıkarmamıştır. Her ne kadar oy birliğinin kaide olması, kararları bir uzlaşma mahiyetine indiriyor ve bundan çoğunluk ve azınlık her vakit memnun olmuyorsa da Asamble veya Konsey bir mahkeme değildir. Halin icablarına elverişli olanı arıyan siyasî bir kurumdur. Şurasını da söylemeliyiz ki oy birliğiyle karar alma tatbikatta şu iki suretle hafifletilmiştir: 1 — Oy, ancak toplanmada bulunanlara göre alınır; 2 — Müstenkif olanlar toplanmada bulunmamış sayılır. Tarafların oyu oy birliğinde sayılır mı? On beşinci ve on altıncı maddelere göre hayır. On birinci, on üçüncü ve on dokuzuncu maddelerle on altıncı maddenin ikinci fıkrasında sarahat yoktur. Bir fikre göre tarafların oyu bu hususlarda da sayılmamalıdır. Çünkü aleyhte karar alma imkânı kalmaz.

Ç o ğ u n l u k : Usul meseleleriyle Paktta veya andlaşmalarda sarahat bulunan işlerde Cemiyet çoğunlukla karar alabilir. Paktın beşinci maddesine göre bütün usul meselelerinde karar çoğunlukla alınır. Gene Paktın birinci, dördüncü, on beşinci ve yirmi altıncı maddelerinde çoğunlukla karar alınacağına dair sarahat vardır. Cemiyete giriş kararı üçte iki oyla alınır. Konsey seçimli üyelerinin seçim kaideleri Asamblece çoğunlukla alınır.

D i l : Cemiyetin dili ingilizce ve fransızcadır. Bütün yayınlar bu iki dilde yapılır ve nutuklar bu dillere çevrilir. Bu iki dilden başka dilde söz söylemek mümkündür; fakat tercümesini temin etmek ve dinletebilmek meseledir. Habeş İmparatoru Haile Selâsiye 1930 Asamblesinde meşhur nutkunu kendi diliyle söylemiş ve tercümesi verilmişti.

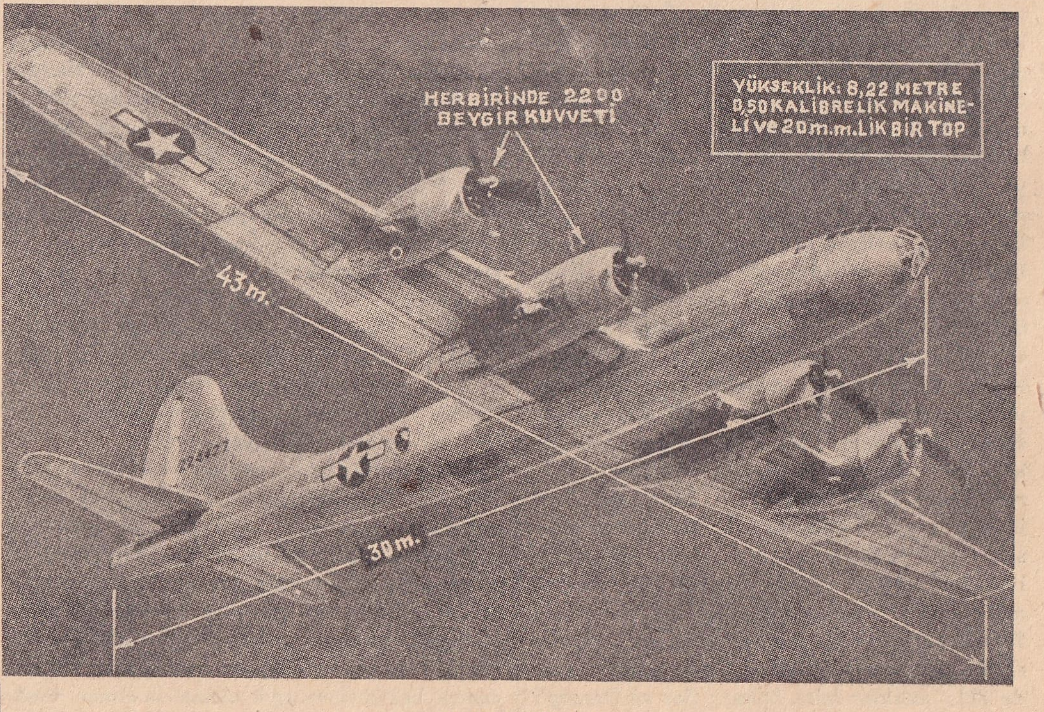
(Ord. Prof. Cemil Bilsel)

SÜPER UÇANKALELER — Birleşik Amerika Cumhuriyetlerinin yıllardanberi gizli tutmaya çalıştığı en büyük askerî sır nihayet açığa vuruldu. Yıllardır dünyanın en büyük, en süratli, en uzun menzilli, en ağır yük taşıyabilen, en ağır uçan silâhlarla donanmış uçağını yapmıya çalışan Amerikalılar, bu çalışmalarını haklı bir kıskançlıkla gizli tutmuşlar ve ancak S ü p e r U ç a n k a l e - l e r v e y a B - 2 9 isimleriyle anılan bu uçaklar birçok Mihver toprakları ve bilhassa Pasifik harb sahasında bol bol görünüp Birleşik milletler düşmanları için âdeta eski bir tanıdık haline girdikten sonra bu koskocaman harb silâhını örten esrar perdesini kaldırmışlardır. Bununla beraber, ismi yüzünden Uçankalelerle karıştırılan, bir buçuk Uçankale cüssesindeki bu dev uçakların hakikî sürati, yükseliş ve uzaklık menzilleri, silâhlarının adet ve cinsi, yük taşıma kabiliyeti elân bir askerî sır olarak kalmakta ve ancak takribî rakamlarla süratinin saatte beş yüz kilometreden bir hayli fazla, azamî yükselişinin dokuz bin metreyi bir hayli aşkın, menzilinin çok uzun, taşıdığı bombaların çok ağır olduğu söylenmektedir. Dört motörüyle dış görünüşü yüzünden Uçankalelere benzetilen ve bu yüzden Süper Uçankale ismi verilen B - 29 lar hakikatte yepyeni ve bambaşka tipte uçaklardır. B - 2 9 ' u n y a p ı c ı l a r ı u ç a k l a r ı n ı n t e k â m ü l e t t i r i l m i ş U ç a n k a l e a z - m a n l a r ı o l m a d ı ğ ı n ı ı s r a r l a s ö y l e - m e k t e d i r l e r . Pilotların bir rüya kadar hakikatten uzak bir mükemmellikte olduğunu söyledikleri Süper Uçankalelerin hemen en ufak teferruatına kadar her tarafı, harb seneleri boyunca hava savaşlarından edinilen tecrübelerle geliştirilmiştir.

Bir Uçankale ile Süper Uçankalenin mukayessi

Bugün, Amerika'nın üç büyük uçak yapıcısı olan Boeing, Glenn L. Mertin ve Bell Aircraft kumpanyalarının, Boeing'in üç ve diğerlerinin birer olmak üzere beş fabrikası B - 29 ları seri halinde yapmaktadır. General Motors'un meşhur «Fisher Karoseri» şubesi de parça imalâtının önemli bir kısmını üzerine almış bulunmaktadır. Süper Uçankalelerin motörleri de Wirght ve Dodge fabrikalarında yapılmaktadır.

Bir Süper Uçankale

Otuz tonluk Uçankalelerin en az iki misli ağırlığındaki B-29 lar 2.200 beygir kuvvetinde, havayla soğutulan dört Wright motörüyle çekilmekte ve âdeta bir avcı uçağı hafifliğiyle havalanarak yükselebilmektedir. Süper Uçankaleler, B-17 ismiyle de tanılan Uçankalelerle mukayese edildiği takdirde şöyle bir tabloyla karşılaşılır:

	Kanat Açıklığı	Uzunluk	Yükseklik
B-17:	103 ayak (39,62m)	75ayak (22,86m)	19ayak (5,89m)
B-29:	141 ayak (43,13m)	100ayak (30,48m)	27 ayak (8,22m)

Süper Uçankalelerin 16,5 ayak (5,03 m) boyundaki dörtlü pervanesi şimdiye kadar uçaklara takılan pervanelerin en büyüğüdür. Dört motörün 8800 beygir kuvveti, Uçankalelerin hemen hemen iki misli kudretindedir. Yepyeni bir tipte olan B-29 kanatlarındaki flap tertibatı, kanat mesahasını % 19 arttırmaktadır. Bu tertibat sayesinde uçak azmanının iniş sürati ve kalkış mesafesi azalmakta, Süper Uçankaleler hemen Uçankale süratiyle iniş yaparak, aynı mesafe dahilinde uçuşa kalkabilmektedir.

B-29 larda hemen her şey elektrikle idare edilmekte ve idrolik frenler hariç her alet veya parça ya hususî bir elektrik motörüyle yahut da umumî motörlerden gelen kablolarla işlemektedir. Uçaktaki elektrik motörlerinin adedi yüz ellidir. Bütün kontrol cihazları dağrudan doğruya pilot tarafından idare edilen B-29 lar, bu yüzden âddeta bombardıman uçağı sınıfından çıkarak avcı uçaklarına benzemektedir.

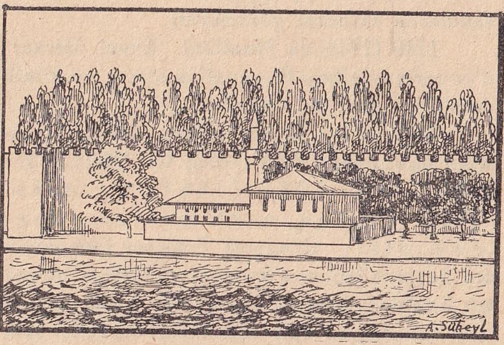
İlk defa olarak 1942 senesinin 21 eylûl günü tecrübe edilmiş olan B-29 lar bundan sonra mütemadi ve uzun tecrübelere tabi tutulmuş, uçakların her bakımdan dayanıklılığı ve mükemmeliyeti kesin olarak tesbit edildikten sonra ancak 1944 yılı içinde savaş hareketlerine sokulmuştur.

Uçağın on sekiz silindirlik motörüne şimdiye kadar yapılmış olan hiçbir süperşarjör tek olarak kifayet edememiş bu yüzden çifte süpeşarjör konulmuştur. Uçağın büyük ağırlığı ve kanatlarını sanki gövdenin tam orta yerindeymiş gibi gösteren burun kısmının uzunluğu yüzünden ilk defa olarak çifte ön tekerlek kullanmak zorunda kalınmıştır. Uçuşta terkerlekler içeri çekildiği zaman hava mukavemetinin yarı yarıya azalması uçağın aerodinamik bakımdan da mükemmeliğine bir delildir. B-17 modeli Uçankalelerin on iki bin metreden fazlaya yükselmiş olarak kanatlarının altında on ton bomba taşıdıkları halde kolaylıkla İngiltereden Berlin'e gidip geldiklerini hatırlar ve Süper Uçankalelerde ise hususî surette ilâve olunan depolarla benzin hacminin arttırılmış olduğunu da gözönünde tutarsak, bütün dünyaya yayılan tamamiyle ayrı ve hususî bir teşkilâtın idare ettiği süper uçankale filolarının ağır bombalariyle, 0,50 kalibrelik makinelileri ve yirmi milimetrelik topuyla, Mihver göklerinde yarattığı korkunç tehlikeyi ve harb sanayiine verdiği muazzam zararları bir dereceye kadar tahmin edebiliriz.

(*Yüksek mühendis Tevfik Sadullah*)

TIBBİYE MEKTEBİ TARİHCİĞİ—

İstanbul'da İkinci Mahmud'un açtığı Tıbbiyeden önce Türkiyede birçok hastanelerde amelî; bazı tıb medreselerinde, Süleymaniye Tıbbiyesinde nazarî ve amelî olarak tecrübeli ve âlim hekimlerin yanında tıb okutuluyor ve medrese mezunları gibi tıbdan uzmanlık (ihtisas) yaparak Rüus (diploma) la hekim yetişiyordu. Lâkin Türkiye sınırları içinde

Topkapı sarayı sahilinde hastalar odası

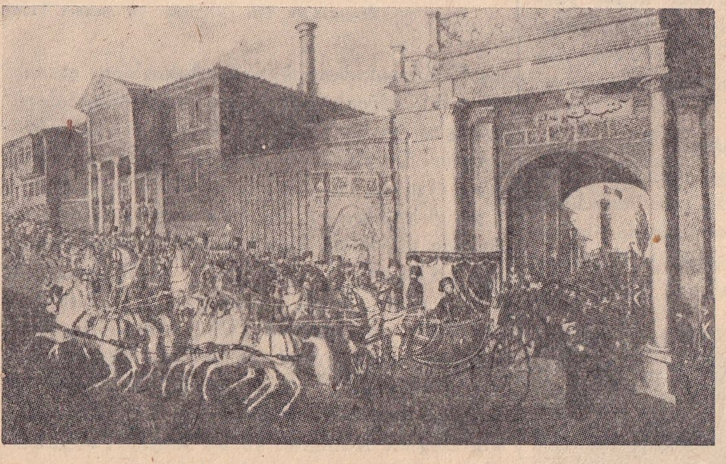
olduğu gibi dışında da hekimlik öğrenerek gelenler de görülüydu.

İkinci Mahmud 1241 (1827) de Yeniçeriliği ortadan kaldırdığı vakit memleketin ilmî, idarî ve içtimaî ve askerî durumunu da yoluna koymak istedi. Düzen verdiği askerlik için gereken hekim ve cerrahı yetiştirmek üzere 12 şaban 1242 (14 mart 1827) çarşamba günü Şehzadebaşında eski Odaların Çukurçeşme tarafında köşe başındaki Tulumbacıbaşı konağında Tıbhane ve Cerrahhaneyi açtı. Burada gece yatılmazdı. Üstte Tıbhane ve altta Cerrahhane talebesi ayrı ayrı okutuluyordu. Tıbhanenin ilk bakan (nazır) ı Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi oldu. Kardeşi Abdülhak Molla, Başmüneccim Osman Saib Efendi, hekim İstefanaki ve Boğos Efendi ve diğerleriyle beraber ders vermiştir. Tıbhanede dört sene okunur; çıkanlar deniz ve kara ordularına, kalelerine, İstanbul'da birçok semtlerde adedi çoğalan askerî hastanelere verilirdi.

Mektebi Tıbbıyei Adliyenin mühürü

5 şaban 1247 (1831) de Cerrahhane, Topkapı sarayının deniz kıyısında Hastalar

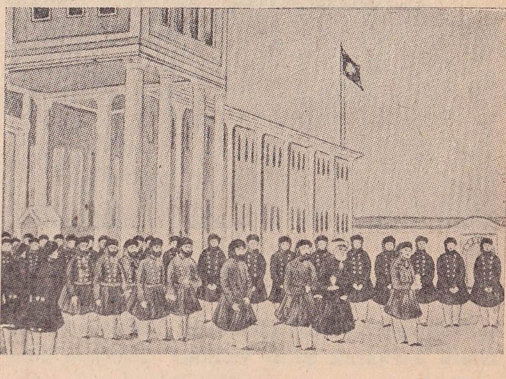

Abdülmecidin Mektebi Tıbbıye imtihanlarından dönüşü

Odası denen binaya taşındı. Fransız bir cerrah, Sad dö Kalyer (Sade de Calière) adında bir öğretmen getirildi. Dersler türkçe verilirdi. Bakanı Başmüneccim Osman Saib Efendi, öğretmenleri Istepan, Topkapı Asker Hastanesi Hekimi Konstantin Efendilerdi. 1252 (1836) yılına kadar okul burada kaldı. Öğrenciler dört sene okurdu. 1248 (1832) de sayısı yüz yirmiyi buldu. İlk çıkanlar arasında sonra hekimbaşı olan cerrah İsmail Paşa da vardır.

1252 (1836) de Tıbhane ile beraber saray içinde Otlukçu Kışlasına ve iki yıl burada kaldıktan sonra 1254 (1838) te de gene Tıbhane ile Galatasaray'a taşındı. Dersleri orada da ayrı idi.

Tıbbiye Galatasaray'da «Mektebi Tıbbiyei Adliyei Şahane» adını aldı. Bu yıl da Viyana'dan Dr. Bernard muallimi evvel sıfatiyle getirildi. Istepan muavin oldu. Abdülhak Molla Nazırlığa geçti. Açış törenine İkinci Mahmud gelerek söylevinde: «...Bunda fransızca olarak fenni tıbbı tahsil edeceksiniz. Şimdilik meveud müşkülât ve mehaziri beyan ile şu halin dahi kariben izalesini memul ve temenni ederim ..Bizim ise gerek asakiri şahane ve gerek memaliki mahrusamız için etıbbayı hazıka

Galatasarayda Mektebi Tıbbıyei Adliye

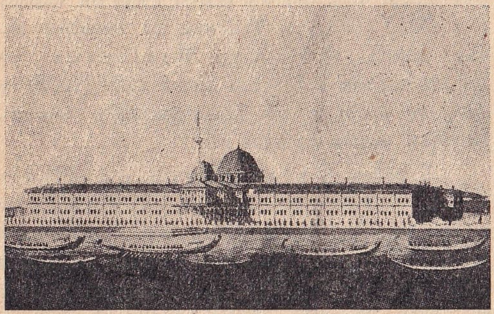
yetiştirip hidematı lâzımede istihdam ve diğer taraftan dahi fenni tıbbı kâmilen lisanımıza alıp kütübü lâzımesini türkçe tedvine gayret etmelidir.. Etıbba sıfatiyle memaliki ecnebiyeden birtakım meçhulülâhval eşhasın gelmesinden ve şuraya buraya sokulmasından hoşnud ve memnun değilim.» demiştir.

Oğlu Abdülmecid, padişah olunca, Tıbbiyenin ilerilemesi için istenilen her şeyi yapmış ve iki sene imtihanlarda bulunmuş ve muhtelif rütbeler vererek genç mezunları taltif etmiştir.

Galatasaray Tıbbiyesi çok ilerlemiş ve garb tıb programlarını aynen alan bu okulun yenilikleri halka öyle aksetmiştir ki bir gün Kâhyazade Arif Efendiye: «Efendim, Tıbbiyede Allahı inkâr ediyorlarmış. Bu olan şeyleri hep tabiat yapar, her şey tabiatla olur, diyorlarmış» diye anlatmışlar. O da: «Öyleyse Allahın adını tabiat koymuşlar, çare yok bir Allaha muhtacız» demiş.

Dr. Bernard'ın muallim olarak getirilmesinden itibaren ispençiyarî ve tıbbî fenlerde doktora unvanı verilmeye başlamış, ve Tıbbiye Avrupa'daki tıb mekteplerinin seviyesine yaklaşmıştı. Öğrenciler mektebi bitirince muhtelif rütbeler alarak mahreç olan hastanelerde ve ordularda vazife almışlardır. Bernard hastanın başı ucunda ders verir, hekimi olduğu Avusturya Hastanesinde talebesini otopsilere ve teşrih çalışmalarına çağırır-

mış. 1257 (1841) den itibaren Tıbbiyede de ölü üzerinde anatomi gösterilmiştir. Zamanında, Avusturya'dan Dr. Spitzer teşrih hocası olarak getirilmiş ve kendisine mua-

Hasköyde Kumbarhane kışlası

Demirkapıda Kırmızı kışla

vin olmuştur. 1258 (1842) de Tıbbiyeye bir klinik katılarak nadir vakalar üzerinde ders verilmiş ve ayrıca poliklinikler açılmıştır. Dr. Bernard ilk Türk farmakopesini hazırlamış, nebatat ders kitabı, kar', ve isga, Bursa kaplıcaları hakkında ilmî eserler yazmıştır. Bu son eser türkçeye çevrilmiştir. Ders kitabları fransızcadır. Tıbbiyenin en mühim dersleri fransızca okutulmuştur. Reçeteler lâtince yazdırılmıştır. Tıbbiye Matbaası halka ve derslere birçok kitablar yetiştirmiştir. 1253 (1837) de Tıbhane'de kurulan kütübhane garbden getirilen kitablarla zenginleşmiş, kimya ve fizikhanelerin noksanları tamamlanmıştır. Muallimi Evvel Bernard 1260 (1844) de, ve yazık ki pek genç ölmüştür.

Bir talihsizlik eseri olarak Mektebi Tıbbiyei Adliye Galatasaray'da 1266 (1849) da tutuşup kütübhanesinin pek az kitabı kurtulmuş, fakat öğretim vasıtalarının hepsi yanmıştır. Bunun üzerine, Tıbbiyeyi Hasköyde Kumbarahane Kışlasına taşımışlar ve kütübhanesini yeniden kurmuşlardır.

Tanzimatın Tıbbiye teşkilâtı üzerine tesiri azdır. Daha önce Tıbbiye ileri adımlar atmış bulunuyordu. 1257 (1841) de azlıkların çocuklarının da Tıbbiyeye alınmasına karar verilmiştir. Avrupa'ya ilk talebe yollanmasına 1245 (1829) da İkinci Mahmud zamanında

Kadırga meydanında Menemenli Mustafa Paşa konağı

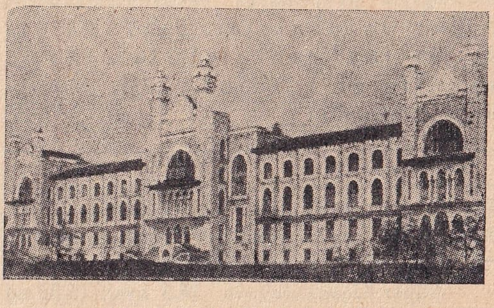
karar verilmişken halk galeyan eder diye vazgeçilmişti. Avrupa'ya talebe gönderilmesi bilfiil 1260 (1844) da başlamıştır. Bu sene çıkanlardan birkaçı Viyana'ya gönderilmiştir. Hem orada imtihan vererek Viyana Tıb Mektebini bitirmiş sayılırlar ve oradaki hastanelerde tatbikat görürlerdi.

1260 (1844) da Muallimi Evvel Bernard'ın yerine Spitzer Başmuallim olmuş ve klinik derslerini üzerine almıştır.

Tıbbiyede birçok mühim derslerin fransızca okutulması 1254 (1838) ten 1280 (1863) e kadar sürer. 1281 (1864) de derslerin türkçe verilmesine başlanmıştır. Cemiyeti Tıbbiyei Osmaniyenin başında bulunan kurucuları türkçe birçok tıb kitabları basdırarak tıbbın bizde türkçe okunabileceğine dair inandırıcı örnekler vermişlerdir. Gazetelerde, fransızca okutulmasına tarafdar olanlarla tıb türkçe okutulamaz diye münakaşalar süredursun; Kırımlı Aziz, Vahid, Hüseyin Remzi, Servet, Nedim, İbrahim Lûtfi Paşa ve Bekir Sıdkî hep birlikte ders kitablarımızı dilimize çevirip yayınlamışlardır. Türkçenin bu eserlerle tıb ilmine yarar bir dil olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu arada türkçe okutma gidişinin başında bulunanlar diğer fikir arkadaşlariyle birlikte bizde ilk tıb akademisi olan Cemiyeti Tıbbiyei Osmaniye'yi Eyüb'de Beşirağa Medresesinde gizli olarak ve sonra resmen kurmuşlardır. Tıbbiyede dersler türkçeleştirildikten sonra on senede çıkan hekim sayısı bine yakındır. Doksan kadar türkçe kitab basılmıştır. Halbuki fransızca okutulduğu en az yirmi altı senede ancak üç yüz hekim çıkmıştır.

1288 (1873) de Mektebi Tıbbiyei Mülkiyeyi, Askerî Tıbbiye içinde ayrı bir dersanede kurmuşlardır. Mülkiye Tıbbiyesinden çıkanlar Askeriden çıkanlar gibi birçok tevcihlere ve müsaadelere ermişler ve bu yönden okul çok rağbet görmüştür. Dersler bir müddet bir binada yapılmış, sonra yerin darlığından Ahırkapı'ya taşınmışlardır. Burada da darlık hissetmişler ve Kadırga meydanına bakan Menemenli Mustafa Paşa konağına geçmişlerdir. Buradan da 1325 (1909) te Haydarpaşaya geçilmiş, Kadırga'da Dişçi Okulu açılmış ve Eczacı Okulu da orada ayrı bir idare halinde kalmıştır. Klinikleri de Tıb Fakültesinin Doğum Kliniğine ve bir köşesi Farmakodinami Lâboratuvarına bırakılmıştır.

1282 (1865) de Askerî Tıbbiyenin bulunduğu Halıcıoğlu'nda Kumbarahane Kışlası kolera hastanesi olunca Tıbbiye İdadisi Gülhane'deki kırmızı kışlaya, tıbbiye sınıfları, Hasköyde'ki Gergeroğlu konağına taşınmıştır. Kolera kalkınca tıbbiye sınıfları Demirkapı'daki kışlaya geçmiştir. 1291 (1874) e kadar burada kalınarak yandıktan sonra yeniden yapılan Galatasaray'a gidilmiş, iki

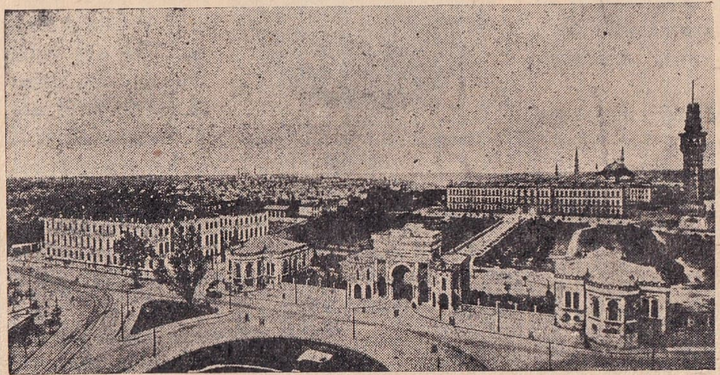

Haydarpaşada Tıbbiye mektebi

Tıb Fakültesinde şirürji dersi

sene de orada kalınmış, sonra Haydarpaşa'ya geçinceye kadar Demirkapı'daki kışlaya dönülmüş, idadi sınıfları da Kuleli'ye yerleşmiştir.

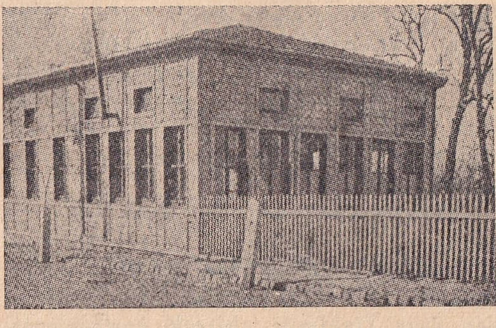

Beyazıd'da Tıb Fakültesi ve Askerî Tıbbiye binası

Askerî Tıbbiyede bu senelerde birçok ıslahat yapılmıştır. Avrupadan zaman zaman öğretmenler getirilmiş ve bizden yetişenler de mühim yerlere geçirilmiştir. 1310 (1892) da iç hastalıkları ve cerrahî klinikleri yanına göz, kadın ve doğum klinikleri yeniden katılmıştır. Bunları Avrupada uzmanlığını bitirip gelen Türk tıbbiyelileri ele almıştır.

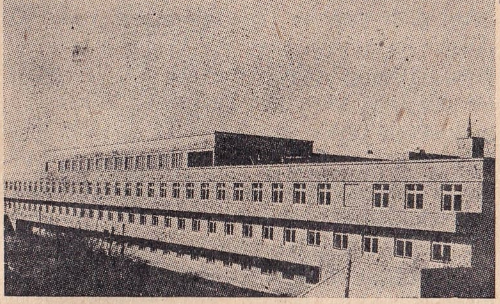
1311 (1893) de bakteriyoloji dersi ilâve olunmuş ve meşhur L. Pastör (L. Pasteur) ün tavsiyesiyle Dr. Nikol (Nicolle) getirilmiş ve bakteriyolojihane açılmıştır. 1310 (1892) a kadar cerrahlar ayrı okurlardı. Lâkin bu ayrı sınıf kaldırılarak hekimlik sınıflarına katılmıştır. Eczacı Okulu da Tıbbiye Nazırlığına bağlı olarak değişik yerlerde çalışmıştır.

Askerî Tıbbiye, 1310 (1895) da kendisi için yapılmasına karar verilip de 1320(1902) de-

Eski bir hariciye kliniği

yapılması kısmen sona eren Haydarpaşadaki binaya geçecekken, verilen bir jurnal üzerine, Abdülhamid hemen geçirtmemiştir. Ancak 1321 - 1322 (1903 - 1904) ye ka-

Şimdiki Hariciye kliniği

dar yanlış bir sisteme uyularak Tıbbiye âdeta oraya nefyedilmiş ve 1933 e kadar otuz sene kalmıştır.

Meşrutiyetin ilânından sonra Mülkiye Tıbbiyesi, Tıb Fakültesi adını aldı (1325-1909). Halbuki Askerî Tıbbiye 1264 (1847) tenberi fakülte adını taşırdı. Bu ihtilâflı görüş düzeltilerek nihayet iki okulun yeniden Haydarpaşa'da Tıb Fakültesi adında birleşmesine karar verilmiş ve her iki okulun değerli öğretmenlerinden bir kadro yapılmıştır. Fakülte ilk yıllarda parlak bir devir geçirdi. Umumî Harbde birçok zorluklar çıktı. Mütareke esnasında nazik anlar geçiren Tıb Fakültesi Haydarpaşa'da tam bir

Doktor Bernar

Mektebi Tıbbıyenin ilk nazırları
Yukarıda solda: Abdülhak Molla, sağda: Salih Efendi, aşağıda solda: Hayrullah Efendi, sağda; Marko Paşa.

hız alamadı. Talebenin çok hasta görebilmesi için, Cağaloğlu'nda poliklinik açıldı. Bu suretle şehirdeki hastalardan istifade imkânları hâsıl oldu. Programda değişiklikler yapıldı. 1926 da İstanbul semti hastanelerinden faydalanılmaya başlandı. Lâkin bir sömestrden sonra klinik sınıfları gene eski yerlerine gönderildi. Tıb Fakültesinin Haydarpaşa'daki otuz senelik tarihinin birçok noktalardan önemi vardır. Mütareke esnasında birkaç Fransız doktoru profesör olarak kadroya alındı. Konferansçı profesörler arasında Dr. Marsel Labe (Marcel Labbé) 1920 de gelerek on tekemmül dersi verdi. 1922 - 1923 ders yılında bayanlar da Fakülteye alındı. 1924 - 1925 ders yılı zarfında F. K. B. (P. C. N.) sınıfı yapıldı. İmtihanlarda ve kliniklere devamda bazı değişiklikler oldu.

1933 te genç Türkiye Cumhuriyetinin onuncu yılında Üniversite devrimi yapıldı ve Tıb Fakültesi, kliniklerí ve lâboratuvarlariyle birlikte İstanbul'a geçirildi. Klinikler Guraba, Haseki ve Cerrahpaşa, Bakırköy ve Çocuk hastanelerine dağıtıldı. Öğretim kadrosunda Almanya'dan gelen bazı profesörler, yerli profesörlerle birlikte yer aldılar, yeni kürsüler ve enstitüler kuruldu. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti bu devrimi başarmak için maddî hiçbir fedakârlıktan çekinmedi. Tıb Fakültesinin İstanbul semtine nakilden sonraki on iki yıllık başarısı naklin ne kadar isabetli olduğunu ortaya koymuştur.

(Prof. Dr. A. Süheyl Ünver)

YUNANİSTAN'IN İSTİKLÂLİ — (3 şubat 1830) Yunanistan'ın istiklâli, uzun ve bilinçli bir hazırlığın mahsulüdür. Onbeşinci Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuna katılması tamamlanan Yunanistan, 1503 tenberi bir Beylerbeyinin idaresi altında sancaklara bölünmüş bir Türk vilâyeti olarak idare olunmaktaydı. Yalnız Kiklad adaları, yıllık vergi verirlerdi. 1669 da Girid de Türkler tarafından fetholunduktan ve 1718 Pasarofça barış andlaşmasiyle, 1687 denberi geçici bir zaman için Venediğin elinde kalmış olan Mora yeniden Osmanlı İmparatorluğuna geçtikten sonra Yunanistan, Paşalıklara ayrılarak Rumeli Valiliğine bağlandı. Ege Denizi adaları ise Kaptan Paşanın idaresine verildi. Türkler bütün Rumelinin birçok yerlerinde olduğu gibi Yunanistan'da da çok müsamahalı bir idare usulü tatbik ettiler. Rum kilisesine, yerli âdetlere ve yerel idareye dokunmadılar. Bunların müsamahası sayesinde Yunanlılar, Balkan milletlerinin hepsi gibi, asırlarca süren Türk hâkimiyeti altında millî benliklerini kaybetmediler. Rum kilisesi millî dinin ve millî duygunun merkezi haline geldi. İstanbul'da oturup yanında kutsal bir Sinod bulunan Patrik, Rumların dinî hayatlarını bir elden idare eder, haklarını Osmanlı hükûmeti önünde temsil ederdi. Bütün Rumların iç işlerinde büyük bir nüfuz sahibiydi. Yerel idareler, doğrudan doğruya kendileri tarafından seçilen ve Demogerontes, Arhontes, Primati, Efori veya Kocabaşı denilen yerli memurların elindeydi. Bazı yerlerde bu memurluklar irsî olup çok kere sürekli olarak aynı aile iş başında kalırdı. Böylece bunlar, bir çeşit Beylikler şeklini alarak bir dereceye kadar bağımsızlığı muhafaza ediyorlardı. İstanbul'da Fener Rumları, Osmanlı Devlet idaresine iştirak ediyorlar, kendilerine devletin önemli memurlukları veriliyor, hele Avrupa ile münasebetlerde tercüman sıfatiyle bunlar büyük roller oynuyorlardı. Kuzey Yunanistan'da Kleftes adı verilen ve mahiyetleri bakımından millî görünüşü muhafaza eden başıboş eşkiya, Armatoli denen çete reislerinin komutaları altında bir nevi bağımsız yaşıyor, devlet otoritesini tanımayarak durmadan sarkıntılık yapıyorlardı. Memlemketin güney semtlerinde, Mora'nın yalçın topraklarında kendilerini eski Isparta'lıların torunları sayan Maniyat'lar otururlardı. Birbirleriyle uğraşıp aralarında kan gütme usulü yaşatan bunlar, kendi seçtikleri beylerin idaresi altında soygunculuk ve çapulculukla geçinirler, resmî otoriteleri pek saymazlardı.

Rumlar, genel olarak gemicilik ve ticaretle uğraşırlardı. 1774 Küçük Kaynarca Barış Andlaşmasiyle gemilerinde Rus bayrağı taşımak hakkı kendilerine verilmişti. Bundan sonra Rum ticaret denizciliği çok hızlı bir gelişme göstermiş, Karadenizin birçok limanlarında ticaret kurulları meydana getirilmiş, Rus zahiresini Akdeniz memleketlerine, hattâ Cebelüttarık boğazının ötesindeki memleketlere taşımak neredeyse Rus bayrağı altında Rum gemilerinin bir imtiyazı haline gelmişti. Gene Fransız ihtilâli sıralarında bir müddet tarafsız olan Osmanlı bayrağı altında seyrüsefer ederek büyük zenginlikler elde etmişlerdi. Böylece yalnız Termopil'in güneyinde olmak üzere Rum deniz ticareti kuvveti, 1821 yılına kadar 3511 büyük gemiyi bulmuştu. Bunlarda 12000 tayfayla 6000 top bulunmaktaydı. Bu sayede Rumlar, Batı Avrupa milletleriyle temasa geliyorlar, kendilerinde yavaş yavaş bağımsızlık duygusu uyanıyor, eski Yunanlılığı, Bizans'ı ihya etmek, yeni bir Hellas yaratmak sevdasına düşüyorlardı. Zenginleşen Rum tüccarları, devrin en modern cihazları, en mükemmel vasıtalariyle Osmanlı İmparatorluğunun birçok şehirlerinde Rum okulları açtılar. Bu okullar, Yunan istiklâl düşüncesine yarıyabilecek her çeşid terbiye ve tahriklerin merkezi haline konuldu. Buralarda birçok bilginler, yazarlar ve şairler yetişti. Hususiyle büyük Fransız devriminin ana düşünceleri bu Rum gayretlerini adetâ kamçıladı, tekmil hareketi hızlandırdı. Tesalya'da Ferecik'li Konstantin Rigas adında bir şair ortaya çıkarak, kadim Yunan şairlerinden Eşil'in «Kalkın ey Helenlerin oğulları!» şiirini Yunan Marseyyezi adı verilen millî marş haline soktu. Bükreş'te Filiki Eteriya adiyle Türk düşmanı gizli bir cemiyet kurdu. Mısır'ı işgal eden Napolyon'dan Yunan istiklâli için büyük ümidler besliyordu. Milliyetçiliği terennüm ederek her tarafta propaganda yapan Rigas Fereos, 1798 de Avusturya polisi tarafından yakalanarak Türklere teslim olundu ve Belgrad'da bazı arkadaşlariyle beraber idam edildi. Bunun ölümünden sonra Koryas adında bir bilgin, milletinin fikrî liderliğini üzerine aldı ve bilgi alanındaki bütün kuvvetini vatanının hizmetine verdi.

Rumlar, millî bağımsızlıklarını kazanmak için, kendileriyle din bakımından sıkı bağlarla bağlı bulunan Rusya'dan, ta büyük Petro zamanındanberi yardım umuyorlardı. Gerçekten de Rus Çariçesi İkinci Katerina, 1768-74 Osmanlı - Rus savaşı sıralarında Yunanistan'ı ayaklandırarak kendi işini kolaylaştırmıya teşebbüs etmişti. Bu amaçla, İngiltere'nin de muvafakati alınarak, Baltık'tan kalkıp Cebelüttarık'tan geçen Orlov'un komutasındaki bir Rus filosu, 1770 yılı şubatının 22 sinde Peloponez'e gelerek Mitilo'da bir çıkarma yapmıştı. Bunun üzerine burada, Misolongi'de ve bazı adalarda Rumlar ayaklanmışlardı. Fakat Orlov, Türklere karşı yenildikten sonra Rumları kendi talihlerine bırakarak

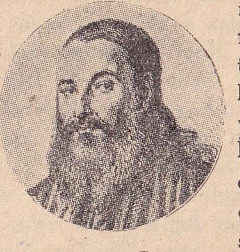
kaçmak zorunda kalmış, ayaklanma da çabucak yerinde boğulmuştu. 1774 Küçük Kaynarca Barış Andlaşmasında Ruslar, Yunan isteklerini tutmamışlardı. Bu zamandanberi gittikçe kuvvetlenen Yunan bağımsızlık hareketi, meşruluk ilkesine sıkıdan sıkıya bağlı bulunan Avusturya Başvekili Meternih'in tesiriyle, Viyana Konferansında da kendini dinletememişti. Bu arada İyonya Adaları Cumhuriyetinin kuruluşu, burada yunancanın ilk defa resmî dil olarak tanınması, Sırpların ayaklanması gibi olaylar, Yunanlıların cesaretini arttırıyordu. Aleksander Mavrokordatos ile Konstantin İpsilântis gibi birçok ileri gelen Fenerli Rumlar, Yunan hareketini benimsiyorlardı. Korfu'lu Kapodistiryas, 1812 de Yunan antiğinin muhafazası amaciyle «Müze Dostları» cemiyetini kurdu. 1814 de Odesa'lı üç Rum tüccarı, Yunanistan'ı kurtarmak ve İstanbul başkent olmak üzere bir Yunan devleti meydana getirmek gayesiyle, «Yeni Eteriya» gizli cemiyetini kurdular. Bunlar, çok ustalıklı bir propagandayla Rus Çarının himayesi altında olduklarını ileri sürüyorlardı. Prens İpsilântis kardeşler, Patrik Grigoryos, Patras Piskoposu Germanos aynı cemiyette üye idiler. 1818 de merkezini İstanbul'a naklederek buradan daha kapalı bir şekilde faaliyette bulundu.

Bütün bunlar olurken Osmanlı Devleti, bir yandan iç ayaklanmalar ve karışıklıklar, öte yandan Napolyon harbleriyle ilgili bir takım dış gaileler içinde, en buhranlı devirlerinden birini geçirmekteydi. Bu yüzden cezrî tedbirler almıya, hattâ işin önemini kavramıya bile vakit bulamamıştı. Bununla beraber Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa, sert ve disiplinli, fakat âdeta merkezden ayrı serbest bir idare kurmuş ve Yunanistan'da Rumların açığa çıkarak iş görmelerini imkânsız bırakmıştı. Ali Paşa durdukça Rumlar,

Eski Patras Metropolidi isyan bayrağını kaldırırken
Bavyera'lı Ess'in tablosundan

fiilî olarak hiçbir ayaklanma teşebbüsüne girişmek cesaretini gösteremiyorlardı. Fakat İkinci Sultan Mahmud, bütün bu karışıklıklar içinde Ali Paşa gibi devletin otoritesini hiçe sayan kuvvetli valilerini bertaraf etmiye çoktan karar vermiş bulunuyordu. 1820 yılında çıkan bir hâdise, Ali Paşanın büyük düşmanı Halet Efendinin gayretiyle padişahı Ali Paşanın ortadan kaldırılması kararını almıya sevketti ve bu maksadla Yanya valisinin üzerine kuvvetler gönderildi. İşte bu askerî hareket, Yunanlılar'ın ilk defa olarak silâhla ayaklanmalarına bir fırsat teşkil etti. Bu aralık Eteriya teşkilâtının başkomutanlığına «Yenikos Eforos» (Umum müfettiş) geçirilen Çarın yakın dostlarından ve yaverlerinden Aleksandr İpsilântis, 7 mart 1821 de Yaş'ta isyana başladı ve Rusyanın himayesi altında hareket ettiğini ilân ederek bütün Yunanlıları ayaklanmıya davet etti. Ayaklanma için doğrudan doğruya Yunanistan'ı değil de burasını seçmesinin sebebi, Rusya'dan daha kolay yardım görme ihtimaliydi. Çünkü Babıâli, isyanı bastırmak için Memleketeyn'e asker göndermek zorunda kalacak, halbuki Rusya'nın muvafakati olmadan bunu yapmıya mezun olmıyan Osmanlı hükûmetine Çar müsaade etmiyecek ve böylece Osmanlı devletiyle Rusya'nın arası açılacaktı. Bir yandan da İpsilântis, kendisine tavsiye olunduğu şekilde Yunanistan'da harekete geçmek üzere Tiryeste'ye giderken Avusturya polisi tarafından yakalanacağından korkmaktaydı. Romanya halkı Kalas ile Yaş'ta Türkleri öldürdülerse de Rumların dâvalarını tutmadılar. Beklenen Rus yardımı da gelmedi. Etrafına topladığı 2000 kadar «Kutsal savaşçı» lariyle nisanda Bükreş'e kadar ilerliyen İpsilântis, 19 haziran 1821 de Dragaşoni'de Türk kuvvetleri tarafından ağır surette yenilerek Avusturya'ya kaçtı. İpsilântis'in hareketleri üzerine Patras Piskoposu Germanos da 25 mart 1821 de Mora'dan isyan bayrağını açmıştı (Yunanlılar bu günü millî bayram günü olarak almışlardır). Adalar da ayaklanmışlardı. Kolokotronis ile Mavromihalis, Mora'da Kalamata'da geçici bir hükûmet kurdular. Tompasis, ticaret gemilerinden teşkil ettiği bir filoyla Ege adalarını ele geçirdi. Yunan çeteleri Atina'yı da ele geçirmiye muvaffak oldular ve Türk garnizonunu kalede muhasara ettiler. Mora'da çok zalimce hareket eden Yunan asileri 15000 kadar Türkü öldürdüler. Demetrios İpsilântis, Başkomutanlığa seçildi. Epidavros'ta toplanan bir millî meclis, 1 ocak 1822 de Yunan istiklâlini ilân etti, bir de «Organik Yasa» yaptı. Buna göre Mavrokordatos, «Proëdros» (Reis) oldu. Bununla beraber Yunan parti reisleri arasında gerçek bir işbirliği yoktu, parti kavgaları başlamıştı.

Antimos Gazis

Aleksandros İpsilantis

Aleksandros Mavrokodatos

Dimitri İpsilantis

Kolokotronis

Yakovas Topazis

Yani Kapodistiriyas

Bütün bu kanlı olaylar üzerine Babıâli şiddetle harekete geçerek isyanda payı olan Rum Patriğini bazı arkadaşlariyle beraber İstanbul'da idam etti (21 nisan 1821). Türk kuvvetleri kuzeyden Yunanistan'a girdiler. Kolokotronis ile Boçaris adındaki reisler komutasında Rumlar, kendilerini bazı yerlerde başarıyla müdafaa etmeye muvaffak oluyorlardı. Bu haberler üzerine ötedenberi propagandalarla Yunan dostluğu çok kuvvetlenmiş olan İngiltere, Fransa ve Almanya'da büyük bir heyecan uyandı. Her taraftan Rumlara silâh, iane ve gönüllü gönderilmiye başlandı. Babıâli, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşaya başvurarak Yunan isyanının bastırılması için kuvvet istedi. 1824 haziranında İbrahim Paşa komutasında bir Mısır donanması, İskenderiyeden hareket ederek Girid'i itaate zorladıktan sonra 1825 şubatında 20000 askerle Mora'ya geldi. İbrahim Paşa kuvvetleri güneyden, Reşid paşa kuvvetleri de kuzeyden harekete geçerek asileri sıkıştırmaya başladılar. Sene sonuna kadar bütün Peloponez asilerden temizlendi. Birleşmiş Osmanlı kuvvetleri 22 nisan 1826 da Misolongi'yi hücumla aldılar. 15 ağustosta Reşid Paşa gene hücumla

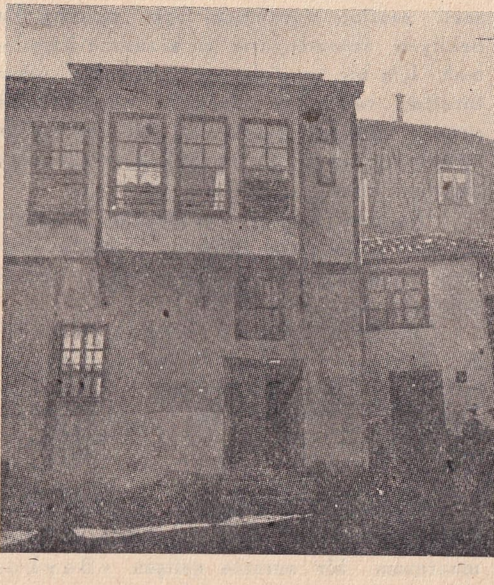
Petros Mavromihalis
Bir Yunanlı ressamın tablosundan

Atina'ya girerek kaleyi muhasara etti. Bu darbeleri yedikten sonra Yunan partileri, uyuşarak Kapodistrias'ı yedi yıl müddetle yeni Hellen Devletinin naibliğine getirdiler. Osmanlı kuvvetlerinin başarıları üzerine Yunan isyanının bastırılması sona ermek üzereydi. Artık asiler, her şeyi kaybetmiş, ümidlerini kesmişlerdi.

Yunan asilerine yardım, dışardan geldi. Uzun zamandanberi Meternih'in tesiriyle Yunan hareketini şüpheyle seyreden büyük devletler, şimdi durumlarını değiştirdiler. İngiltere, Kannig'in erke geçmesiyle Yunanistan'a ilgi göstermiye başladı. Yeni Çar Birinci Nikola, Babıâliyi tehdid eder bir vaziyet aldı. İki devlet Petersburg Protokolu (4 nisan 1826) ile müşterek olarak harekete geçmiye karar verdiler. Gayeleri Babıâli'nin himayesi altında serbest bir Yunanistan yaratmaktı. Padişah İngiltere'nin tavassut tekliflerini reddettiğinden nihayet Rusya, İngiltere ve Fransa, Babıâli'yle asiler arasında aracılık yapmıya, Ege denizinde müşterek bir donanma hareketiyle Mısır'dan gelen yardımları kesmiye karar verdiler (26 temmuz 1827 Londra anlaşması). Buna göre Yunanistan, idarî muhtariyetle bir Türk vasal devleti olacaktı. İcabederse üç devlet, Babıâli'ye karşı silâhla harekete geçeceklerdi. Babıâli 30 ağustosta devletlerin tekliflerini reddetti ve 89 gemiden ibaret bir Mısır donanmasiyle yeniden 5000 asker getirtti. Bunun üzerine Rus, İngiliz ve Fransız donanmaları, Navarin önüne gelerek bu limanda bulunan İbrahim Paşanın donanmasını muhasara ettiler. İbrahim Paşa, İstanbul'dan yeni talimat gelinceye kadar hiçbir harekette bulunmıyacağına dair söz verdiyse de, müttefik donanma, zaten kararlaştırılmış olduğu gibi, 20 ekim 1827 de ansızın hücum ederek İbrahim Paşanın donanmasını tamamiyle yokettiler. Bir yıl kadar önce Yeniçeri teşkilâtını kaldırdıktan sonra yerine henüz yeni bir asker meydana getiremiyen Osmanlı Devleti, donanmasının yokedilmesi ve İbrahim Paşanın da Mora'yı boşaltarak Mısır'a dönmesi üzerine çok güç bir duruma düşmüş bulunuyordu. Elde ne ordu, ne de donanma vardı. Navarin olayından sonra İngiltere ve Fransa kendilerini geri çektikleri halde Rusya, Osmanlı devletine harb ilân etti. Bu savaşta Osmanlı kuvvetleri çabuk yenilerek Ruslar Edirne'ye kadar geldiler. 14 eylül 1829 Edirne Barış Andlaşması ile Babıâli, Büyük Devletlerin dileklerini kabul etmek zorunda kaldı. 11 nisan 1827 de hükûmet reisliğine seçilmiş olan Kapodistrias, 1828 ocak ayında Yunanistan'a gelerek idareyi eline almıştı. Parti liderlerini barıştırarak yeni devletin mümkün olduğu kadar düzenlenmesine çalışıyordu. Üç hami devlet, 22 mart 1839 da Londra Protokoliyle, kuzey sınırı Arta'dan Volos'a kadar uzanan bir Yunan Devletinin yaratılmasını, bunun hıristiyan bir prensin idaresi ve Babıâli'nin himayesinde vergi verir bir devlet olmasını kararlaştırmışlardı. Edirne Muahedesinde de bu şekil kabul olunmuştu. Fakat Kapodistrias, bu şartları kabul etmedi. Edirne Muahedesinden sonra Rusya da onun görüşünü benimsedi. Nihayet 3 şubat 1830 da üç devlet, tamamiyle müstakil ve kuzey sınırları Aspropotamos ağzından Sperhios'a kadar uzanan bir Yunanistan Devletini tanıdılar. Ayrıca Evia (Eğriboz) ile Kiklad adaları da bu devlete aid olacaktı. Yunanistan Prensi olarak Prens Leopold fon Koburg tavsiye olundu. Bu Prens kendisine yapılan bu teklifi önce kabul ettiyse de sonradan, hükümdar olmayı aklına koymuş olan Kapodistrias'ın tahrikleriyle, vazgeçti. Kapodistrias'ın müstebid idaresi Yunanlıları memnun edemedi. Partilerin çoğu onun aleyhine döndüler. 1831 de Hidrada ayrı bir hükûmet kurularak Fransız himayesi kabul olundu. Böylece karışıklıklar devam ederken Yunanistan'a bir hükümdar getirilmesi zaruret halini aldı. Yunan istiklâl hareketi için birçok hizmetleri olan Yunan dostu Bavyera Kralının henüz küçük yaştaki oğlu Prens Oton'a kral ünvanı verilerek 8 ağustos 1831 de Nafpliya millî meclisi tarafından Yunan hükümdarlığına getirilmesine karar verildi.

(Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

ANADOLU AJANSI (A.A.) — Her gün iç ve dış haberlerini gazetelerde ve radyolarda aldığınız Anadolu Ajansı yirmi beş yaşını bitirdi. Bu Ajans, bizim millî ajansımızdır ve işareti gazetelerde haberlerden evvel gördüğünüz gibi «A.A.» dır. Umumiyetle istihbarat ajansları hakkında Ansiklopedimizde evvelce bilgi verilmiştir (Bak: Aylık Ansiklopedi, sayfa 17).

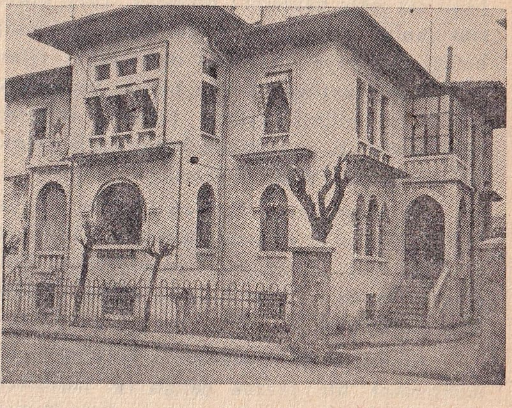
Anadolu Ajansının ilk binası

Adı geçen bendimizde işaret edildiği veçhile haber alıp verme işleriyle uğraşan telgraf ajanslarının kuruluşları, Ondokuzuncu Asrın ortalarına doğru başlamıştır. Telgraf muhaberatının tammüm etmesi ile faaliyet sahaları genişliyen istihbarat ajanslarının ilki «Havas» tır. Onun hemen akıbinde «Röyter» ve «Volf» ajansları kurulmuştur.

Bu ajanslar, kısa bir zaman içinde faaliyetlerini bulundukları muhitlerden diğer memleketlere intikal ettirmek suretiyle; dünya çapındaki tesirlerini arttırmışlardır ve bu, bilhassa siyasî maksadlar ve gayeler güden haberler yayımı suretiyle, hedef tutulan memleketlerin umumî efkârında yaptığı tesir ile kendini göstermiştir.

Yabancı kaynaklardan gelen haberlerin hiçbir kontrola tâbi tutulmıyarak memleket içerisinde yayılmasının zararlı neticeler doğurabileceğini ve bundan başka iç ve dış dâvalarının gene bu kanallardan harice aksetmesinin millî menfaatlerine uygun olamıyacağını gören ve hisseden memleketler, buna karşı gelmek için mümasil teşkilât vücuda getirmekte gecikmemişler ve çok geçmeden; birer millî ajans kurmuşlardır.

Yurdumuzda yabancı ajanslar: İmparatorluk devrinin son yıllarına kadar Türkiye'de böyle bir teşekkül vücuda getirilememiş olması yüzünden hükûmetin, gazetelerimizin ve dolayısiyle halkın istihbarat kaynakları sadece yabancı ajanslardan ibaret bulunuyordu.

Anadolu Ajansının şimdiki binası

Bu vaziyet hattâ Meşrutiyet devrinin ilk yıllarında da devam edip gitmiş ve nihayet millî bir ajans teşkili işi 1911 de ele alınmıştır; bu da Salih Gürcünün tesis ettiği «Osmanlı Telgraf Ajansı» dır. Ancak burada şunu derhal kaydetmek icabeder ki bu ajans millî olmaktan ziyade ticarî mahiyette ve yabancı ajanslar kombinezonundan ibaretti.

Teşkilinden bir müddet sonra, kendine adiyle millilik izafe etmek istiyerek ismini «Osmanlı Millî Telgraf Ajansı» yapan bu müessese, Birinci Dünya Harbinin sonlarına kadar devam etmiş ve Mütareke ile birlikte faaliyet sahasından çekilmiştir.

Mütareke günlerinde ise, bir (Türkiye-Havas-Röyter) kombinezonu ile karşılaşmaktayız.

Havas-Röyter Ajansları tarafından kurulan bu teşekkülün Türkiye ile alâkası sadece bir isim bağlılığından ibaretti.

Bu ajansın faaliyet devresi de İstanbulun yabancı kuvvetler tarafından tahliyesine kadar devam eder.

Yabancı sermayeler ve nüfuzlar altındaki ajansların, memleketimizdeki çalışmalarının sona erdirilmesi ise, ancak Lozan sulhu ve millî hududları içerisinde kayıdsız şartsız olarak bağımsız bir Türkiye'nin kuruluşiyle mümkün olabilmiştir.

Şurası dikkate değer ki; ecnebi sermaye ve nüfuzu ile çalışan bu ajanslar, memleketimizdeki faaliyetlerine son vermek mecburiyeti ile karşılaşmış oldukları devrede bile, yeni bir takım tertiblerle memleketimizde kendilerinin idare edecekleri veya hiç olmazsa murakabesine iştirak eyliyebilecekleri bir şekilde «Anadolu Ajansı» nı ele geçirmek teşebbüslerinde bulunmuşlar, fakat maziden alınan derslerle bu teşebbüsler önlenmiştir.

Anadolu Ajansı: Ebedî Şef Atatürk, 6 nisan 1920 de kendi verdiği adla Anadolu Ajansını kurarken İstanbul ve yurdun geniş kısmı işgal altında idi ve Millî Mücadele daha yeni doğmuş bulunuyordu. Bu şartlar içinde kurulan Anadolu Ajansı, halkın dahilî ve haricî haberleri en kısa ve en doğru şekilde almasını temin edecekti.

Yurdun içinde ve dışında umumî efkârın, milletin yüksek ve hayatî menfaatlerine uygun bir şekilde idare edilememiş olması huzursuzluklar doğuruyor, böyle bir müessesenin yokluğu şiddetle hissediliyordu. Atatürk'ün bu acıyı duyarak yarattığı Anadolu

Ajansı, ilk hizmetlerine «Müdafaai Hukuk Heyeti Temsiliyesi» nin vasıtalarından istifade etmek suretiyle birkaç kişiden ibaret bir kadro ve basit bir şapirografla başlamıştır.

İlk yıllarında, bütün çalışmalarına belli başlı iki fikir hâkimdi: Birincisi, Türk efkârını yanlış istikametlere sürükliyerek millî birliği tehlikeye düşürmek maksadiyle içten ve dıştan yapılmakta olan tahrik ve tezvirlere karşı milleti uyanık tutmak, ikincisi, millî kurtuluşu sağlıyacak karar ve hareketleri halka vaktinde bildirmek.

İki ay sonra, 7 haziran 1920 de Büyük Millet Meclisi 6 numaralı kanunla «Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesi» ni kurmuş ve Anadolu Ajansını da bu umum müdürlüğe bağlamıştı.

Ajansımız Millî Mücadele yıllarında çok mükemmel bir tarzda çalıştı ve muvaffak oldu. Yurd dışında Avrupa ve Amerikanın mühim merkezleriyle, düşman tarafından işgal edilmiş önemli şehirlerimizde ve millî saha içindeki şehir ve kasabalarımızda muhabirlikler tesis etti. Her vasıtadan istifade ile hakkımızdaki haberlerin hepsini aldı ve içeriden dışarıya da fikirlerimizi, millî hava ve isteklerimizi yaydı.

Millî Kurtuluş Savaşı parlak zaferle sona erdikten, vatan kayıdsız şartsız istiklâline kavuştuktan ve Lozan Andlaşması imzalandıktan sonra Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğüne yeni bir şekil vermek istenilmiş ve bu arada Anadolu Ajansının durumu da gözden geçirilerek bu müessese, 1 mart 1925 ten itibaren bir anonim şirket haline getirilmiştir. Böylece Ajans, bugün de taşıdığı yarı resmî sıfatını 1925 in 1 martında almıştır.

Anadolu Ajansı şirket haline geçer geçmez ilk işi Havas ve Röyter Ajanslarının Türkiye'de yapmakta oldukları haber neşriyatına ve kısa bir zaman sonra da gene bu ajanslar tarafından yapılan malî ve iktısadî neşriyata son vermek suretiyle memleketimizdeki her türlü haberler yayımını kendi elinde toplamıştır. Böylece gazetelerimize ve halkımıza günlük dünya haberlerini kendi kanallarından geçirmek suretiyle yaymağa başlıyan Anadolu Ajansı, öteki ajanslarla ayrı ayrı anlaşmalar yapmak ve müttefik ajanslar manzumesine katılmak suretiyle haber alma kaynaklarını dünya ölçüsünde genişletmiş ve memleket haberlerini de, gene aynı yolla, dış memleketlere yayma imkânını sağlamıştır.

Haber alma ve verme ağının «merkezden muhite doğru» diye ifade edilebilen kuruluş ve yayılışını tamamlıyacak olan hususî muhabirlikler teşkilâtı da daima gözönünde bulundurulmuş ve ilk günden itibaren eldeki imkânlar derecesinde gerçekleşmesine devamlı bir surette uğraşılmıştır. Bu kararın uygulanmasına 1925 te Paris ve Bükreş'te, sonra sırasiyle Cenevre, Sofya ve Kahire'de birer muhabirlik kurmasiyle başlanmıştır.

İkinci Dünya Harbi başlar başlamaz, Anadolu Ajansı teşkilâtını dünya ölçüsünde genişletmek lüzumunu duymuş ve bu sebeble Cenevre, Berlin ve Kahire muhabirliklerine ilâve olarak, 1943 ten itibaren Peşte, Bükreş ve Sofya'ya yeniden muhabirler yollamıştır. Bunlardan başka Londra, Cezayir, Paris ve Atina'da da Anadolu Ajansı muhabirlikleri kurulmuştur.

Memleket içinde ise İstanbul ve İzmir'de birer müdürlükleri ve her şehir ve kasabada birer muhabirlikleri mevcuddur ve teşkilâtı iyi organize edilmiş bir haldedir.

Matbuat Umum Müdürlüğünü Başvekâlete bağlıyan 3837 numara ve 22 mayıs 1940 tarihli kanun Ajansımızın da tahsisatını bu bütçeye bağlamış ve bu kanuna ek 2466 numara ve 17 haziran 1942 tarihli kanunla da Ajansın neşriyat ve istihbarat işlerinin, bütçe ve kadrosile tatbikatının murakabesi Matbuat Umum Müdürlüğüne verilmiştir. Bu kanunun birinci maddesine göre her iki müessese arasında yapılması lâzımgelen beş yıllık mukavele de yapılmıştır.

Olayların yıldırım hıziyle geliştiği ve birbirini kovaladığı, bunları tesbit eden haberlerin bir çığ halini aldığı bir devrede şu veya bu tesire kapılmadan bunları gerçek mahiyetlerini sezerek yaymanın, ne derece uyanıklık ve dikkat istediği gözönündedir. Bunu, daha açık anlatabilmek için, Anadolu Ajansının 24 saat içinde, kablo ile gelenler bir yana, yalnız çeşidli haber kaynaklarından doğrudan doğruya telsizler yoliyle aldığı haberlerin 60.000 kelimeyi bulduğunu, çok kere bunu da geçtiğini söylemek yeter.

Öbür yandan dünyada olup bitenleri saati saatine öğrenmek için sabırsızlıkla bekliyen vatandaşların bu arzusunu karşılamak için bir taraftan gazetelerimize, diğer taraftan radyo yayınlarımıza en çabuk bir surette haber yetiştirmek mecburiyeti de buna katılınca bütün bu çalışmaların güçlüğü meydana çıkar.

Ajansın hergün neşrettiği muhtelif mevzulu bültenlerin sayısı on kadardır, bunların sayfa sayısı da ortalama hesabla günde yetmişi bulur.

Kısa bibliyografya: Server İskit; Türkiyede Matbuat Rejimleri, 1939. Server İskit; Türkiyede Matbuat İdareleri ve Politikaları, 1943. Anadolu Ajansı, 25 inci yıl, 1945. (*S. İ.*)

BEYKOZ GENCLİK KULÜBÜ — Boğazın güzel bir köşesinde mütevazı fakat muntazam bir surette çalışan «Beykoz Genclik Kulübü» nün çekirdeği olan Beykoz Terbiyei Bedeniye Kulübü 1908 de kurulmuştur.

Eski Beykoz takımı

Kuruluşundanberi karşılaştığı birçok güçlükleri yenerek bugün olgun bir spor teşekkülü haline gelen Beykoz Genclik Kulübü, bugünkü mevkiini, senelerce devam eden azimli çalışmasına medyundur.

İşte tam otuz yedi sene evvel Beykozda kurulan bu kıymetli kulübün ilk temelini merhum Seyfi, Cevdeti, Nizameddin ve Mitat gibi bazı gencler atmışlardır. İlk rengi yeşil - kırmızı olarak kabul edilen Beykoz Terbiyei Bedeniye Kulübü ilk zamanlarda muhtelif spor hareketleri ile meşgul olmıya başlamıştır.

Tarihî bir kıymeti olan Beykoz çayırı, aynı zamanda spor yapmağa da müsaid bir alan

Beykoz-Beylerbeyi takımları bir maçtan evvel (1926)

olduğundan bu çayırda yabancı takımların aralarında yaptıkları futbol maçları, muhitte derhal bir alâka uyandırmakta gecikmemiştir. Bu çevrenin genclerinden Hidayet Ağabey, Hasan, Refik, İbrahim Kelle, merhum Emin gibi gencler ki, bunlar arasında birkaç da millî oyuncumuz vardır; «Beykoz Şark İdman Yurdu» ismi altındaki bir teşekkülle ve sarı - siyah forma ile Beykoz çayırında futbol maçları yapmıya başlamışlardır.

Bu arada gene Beykoz'da kurulan «Zindeler Yurdu» kulübünün futbol takımı, bu genclerden bir kısmını kendine çekmiştir. Gene aşağı yukarı aynı muhitte doğan «Anadoluhisar İdman» kulübü isimli bir teşekkül daha çalışmıya başladığından, ufak bir çevrede üç kulübe dağılan kuvvet, tabiatiyle bu üç teşekkülü de sarsmış ve çalışmaları üzerinde bir durgunluk ihdas etmiştir.

Nihayet 1921 senesinde Beykoz Zindeler ve Şark İdman Yurdu kulüpleri aralarında bir anlaşmıya vararak birleşmişler ve kulübün adını «Beykoz Zindeler Yurdu», formasını da sarı-siyah olarak kabul etmişlerdir.

Beykozlular, Mütarekede yabancı takımlarla Beykoz çayırında muhtelif müsabakalar yapmışlardır. Bu müsabakalar, aynı zamanda güzel bir tenezzüh yeri olan çayırda kesif halk kütleleri tarafından tedricî surette artan bir alâka ile takib edilmiş ve bu alâka bütün çevreyi Beykoz Kulübüne sıkı bir surette bağlamakta bilhassa âmil olmuştur.

Her şeyde olduğu gibi sporda büyük genişleme Cumhuriyet devrinde başlamış bulunduğundan, Cumhuriyet hükûmetinin verdiği geniş imkân ve vasıtalardan faydalanmakta Beykoz Kulübü de geri kalmamıştır.

Bu devrede olgunlaşan Beykozlu İbrahim, Emin, Burhan ve Zeki gibi kıymetli futbolcular, Türk Millî Takım kadrosunda yer almış genclerdir. Birbirini takib eden yıllarda da Beykoz Kulübü birçok futbol elemanları yetiştirmiş ve bunlar arasında Mehmed Sekiz, Sedad, Şahab Yengingüç, Bahadır Olcayto, Sadeddin, Malik gibi futbolcular, muhtelif defalar karma takımlarda oynamışlardır.

Bugün yalnız İstanbul futbolünde değil, bütün yurd futbolünde de önemli bir yeri olan, güzel Boğaz'ın güzel bir köşesindeki bu mütevazı kulübümüz, on beş senedenberi en kuvvetli futbol takımlarımız için sıksık bir

Fenerbahçe ile karşılaşan Beykoz takımı (1928 nisan)

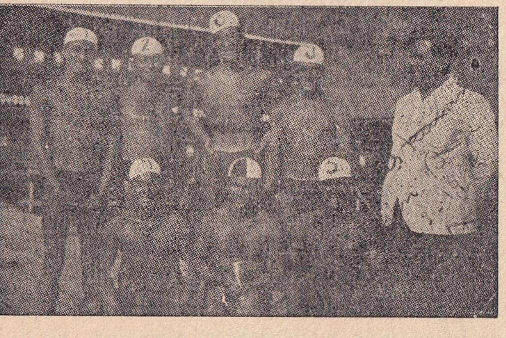
tehlike olmakta devam etmiş ve bu kuvvetli takımlarla müteaddid defalar berabere kalarak veya onları yenerek kendinin ihmal edilmez bir kuvvet olduğunu kabul ettirmiştir.

Diğer taraftan Beykozlular, önlerindeki denizden de istifade etmesini bilerek geniş bir denizcilik şubesi kurmuşlardır. Bugün Beykoz yüzme ekibi, Türkiye'nin en kuvvetli yüzme ekipidir. Yalnız önlerindeki denizle iktifa etmiyerek Moda koyuna kadar uzanan Beykozlular, senelerdenberi Türkiye ve İstanbul yüzme şampiyonluklarını büyük bir başarı ile muhafaza etmişlerdir.

Atlama şampiyonu Fahri Ayat, bugünün en kuvvetli yüzücüsü İbrahim Sulu, onu takiben Vedad Talayman, Tevfik Tankut, İskender Sungur, Fuad Tüzünel, Muzaffer Kılıc, Musa Gerday ve Lazo Onnipulos gibi çok kıymetli yüzücüler sarı - siyah formayı taşımaktadırlar. Bu suretle Beykez Kulübü senelerdenberi deniz sporlarından yüzlerce kupa ve şild kazanmış bulunmaktadır.

Aynı zamanda kürek sporu da Beykoz Kulübünün başlıca meşgul olduğu sporlardan biridir. Bugün Galatasaray'dan sonra en kuvvetli kürek ekipine Beykoz Kulübü malik bulunmaktadır.

Enver Atafırat, Nedim Kaptan, İbrahim Kelle gibi çalışkan ve kıymetli idarecilerin

Beykoz yüzücüleri (1939)

gayretiyle Beykoz Kulübü 1944-1945 Millî Eğitim Kupası maçlarına iştirak için seçilen dört İstanbul kulübünden biri olmakla verimli başarılarının bir mükâfatını daha görmüş bulunmaktadır. *(Sedad Taylan)*

GEORGE, LLOYD DAVID — (1863-1945) «Türkçede David Loyd Corc okunur.» İngiliz Devlet adamı. Güney Gal'li Vilyam Corc adında bir adamın oğludur.

Çocukluğu ve gençliği : Babasının ölümünde Loyd Corc bir yaşındaydı. Anası ise ikinci bir çocuğa gebeydi. Sıkıntıya düşen kadın, kunduracı olan erkek kardeşine sığındı. Loyd Corc'un dayısı kültürlü bir adamdı ve yeğeninin okuyup adam olmasına taraftardı; Loyd Corc'u ilkokula verdi. Çocuk bir taraftan okurken, bir taraftan da hayatın pratik tarafları ve İngiltere'nin politika gidişleri hakkında ilk bilgileri dayısından öğrendi. Böylelikle ilkokulu bitirdiği zaman, az çok pratik bilgi sahibi de olmuş bulunuyordu. On altı yaşındayken Portmadok kasabasında birkaç avukat tarafından idare edilen bir firmaya kâtib olarak kapılandırıldı. Burada bir taraftan pratik bir hukuk stajı geçiren Loyd Corc, bir taraftan da kendi kendine hukuk okudu, mutad imtihanları geçirdi ve yirmi bir yaşında avukat oldu (1884). Yirmi beş yaşına varınca da evlendi.

Avam Kamarasında : Avukatlığa başlamasiyle birlikte politika meydanına da atıldı. İlk iş olarak «Âşar Aleyhinde Birlik» adiyle kurduğu cemiyetin Genel Sekreterliğini yaptı. Günün birinde bulunduğu kasabada çıkan büyük bir dâvayı takib etti, kazandı ve bütün bir muhitin sevgilisi ve kahramanı oldu. Diğer taraftan kasabanın Belediye Meclisi üyesi de olan Loyd Corc bu üyelikte de kısa bir politika stajından sonra münferid bir seçimde muhafazakâr rakibine on sekiz oy fazlayla galebe çalarak yirmi yedi yaşında saylav oldu (10 nisan 1890).

Loyd Corc Avam Kamarasına bir liberalden ziyade bir Gal milliyetperveri ve muhalif olarak gitti ve Gal ile ilgili meseleler de Liberal Parti liderleriyle sık sık ihtilâflara düştü. Politikada en ileri radikal gidişlerin bayrağını açtı. Kamarada cüretli politika manevraları yaptı, muhafazakârları bin bir tuzağa düşürdü.

Güney Afrika ihtilâfında : 1899 ile 1902 arasında İngiltere'yi meşgul eden biricik mesele, Güney Afrika buhranıdır. Buhranın başlamasiyle Loyd Corc Boer'lerin taraftarı ve dostu olarak ortaya atıldı. Bir taraftan Güney Afrika'da Boer'lerle kıyasıya bir savaş sürüp giderken; Loyd Corc, halk tabakasının gazabından korkmıyarak, hükûmete şiddetli hücumlarda bulundu. Buna rağmen 1900 de gene saylav seçildi. 18 aralık 1901 de Birmingam Belediyesi binasında yapılan bir toplantıda Boer'lerin lehinde şiddetli bir nutuk verirken halkın hücumuna uğradı, bir hayli hırpalandı ve dar kaçıp kurtuldu.

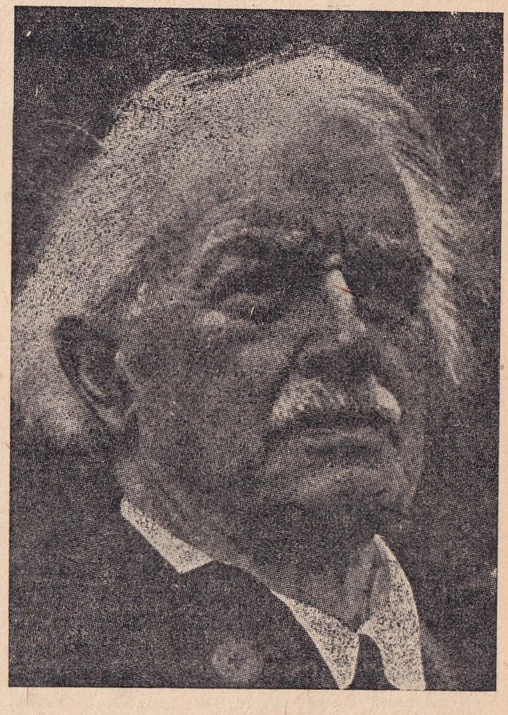
Ticaret Bakanlığı : 1905 te Loyd Corc «Müşaviri Hâs» oldu. Aynı yıl liberallerin Kempbel-Banerman Kabinesi iktidara geçti. Gal Partisi liderlerinin ve Avam Kamarasındaki radikallerin en yamanı olan Loyd Corc'un bu Kabineye alınacağı kimsenin aklından geçmezdi. Fakat o, Liberaller Kabinesine Ticaret Bakanı olarak girdi. Bu Bakanlıkta çok yerinde tedbirler aldı, esaslı ıslahat yaptı, güven uyandırdı; bir vakitler kendisini linç edilmiye lâyık ifrat politikacı ve ihtilâlci adam diye gören muhafazakâr gazeteler bile Loyd Corc'u göklere çıkardı. Cerçekten de Kempbel - Banerman Kabinesinde canlılık ve başarı gösteren tek adam Loyd Corc oldu.

Maliye Bakanlığı : Kempbel - Banerman kabinesinin yerini Askvit Kabinesi alınca; Loyd Corc, yeni Kabineye Maliye Bakanı olarak girdi. 29 nisan 1909 da ihtilâlci bir bütçe ve Millî Sigorta Kanun tasarısı ile Avam Kamarası huzuruna çıktı. Kamarada çok şiddetli tartışmalar oldu ve nihayet Lordlar Kamarası bütçeyi reddederek yeni seçim tavsiyesinde bulundu. Bu suretle Loyd Corc'un radikal reformcu olarak görülen maliyeci mesleği onun eseri olan Millî Sigorta Kanunu müstesna tamamiyle kapandı.

Başbakanlığı : Altı yıl az çok bir siliklikten sonra Loyd Corc'un tekrar sahnede görünüşü Birinci Dünya Harbinin ortasına tesadüf eder. Haziran 1915 te Askvit Kabinesi parti gözetilmeden alınmış üyelerle tekrar kurulunca; Loyd Corc, Mühimmat Bakanı oldu. Bu Kabine 5 aralık 1916 da düştü. Loyd Corc Başbakan oldu ve İngiltere, harbi Loyd Corc Kabinesiyle bitirdi.

Versay Barış Konferansında : Birinci Dünya Harbi Müttefiklerin zaferiyle sonuçlanınca; 1910 aralığında müddetleri özel surette uzatılmış olan Avam Kamarası üyeleri, yerlerini, 1918 aralığı seçiminde kazanan saylavlara bıraktılar. Yeni Kamara, Loyd Corc'un temerküz kabinesini destekledi.

Başbakan Loyd Corc; Versay Barış Konferansında Büyük Britanya İmparatorluğunun başlıca murahhasıydı. Fakat bu konferansta birçok yanlış ve sakat kararların alınmasın-

Loyd Corc

da da başlıca âmil olmak suretiyle her şeyi berbat ettiği ve İkinci Dünya Harbinin tohumlarını ektiği söylense pek de yanlış olmaz.

Loyd Corc ve Çar ailesi : Loyd Corc'un Rus Çar ailesinin malûm akıbetinde de bir dereceye kadar rolü olmuştur. Çarlığı deviren Rus ihtilâlinde Çar ailesinin İngiltere'ye gönderilmesi düşünülebileceği Loyd Corc'a ilham edilmişti. Yeni Rus Cumhuriyetinin başında bulunanlar da buna muvafakat etmişlerdi. Fakat Loyd Corc, Çar ailesinin İngiltereye kabulüne İngiltere İşçi Partisinin itiraz etmesi muhtemel olduğunu ileri sürerek bunu reddetti.

Loyd Corc ve İzmir'in işgali : Loyd Corc'un Versay Barış Konferansında yaptıklarından daha berbat bir iş de İzmirin işgaline ve Anadolu'nun istilâsı teşebbüsüne sebeb olmaktır. Bunu Venizelos'un veya meşhur silâh ve mühimmat kralı Zaharof'un tesiriyle yaptığını söyliyenler bulunduğu gibi İzmir'e seyahat için gelen zengin bir İngiliz tarafından zevceliğe alınıp İngiltere'ye götürülen, aslen Rum olan Leydi Krosfild'e ko-

casının ölümünden sonra âşık olup onun tavsiyesiyle yaptığını söyliyenler vardır.

Yunanlıların İzmir'e gönderilmesine Amerika ve Fransa razı değildirler; İtalya şiddetle muarızdır; İngilizler arasında da bunu makul bulanlar azdır. Böyle olmakla beraber, harbi kazanmış adam diye İngiltere'de kudret ve nüfuzun en yüksek derecesinde bulunan Loyd Corc; İzmirli sevgilisine hoş görünmek için Yunanlıların İzmir işgalini tertib ve tervic etmiştir.

T ü r k z a f e r i v e L o y d C o r c : İşgal bölgeleri ve İzmir kurtarılıp İstiklâl Savaşımız zaferle sonuçlanınca Loyd Corc'un parlak yıldızı bir an içinde sönmüştür. Nitekim 1922 de iktidar mevkiinden çekilmek zorunda kalan Loyd Corc'un bu sukutuna başlıca âmilin, Türkiye'ye karşı takib ettiği yanlış hareket hattı olduğu; Loyd Corc'un öldüğünün ertesi sabah Londra Radyosunun türkçe yayımında da teyid ve kaydedilmiştir.

L o y d C o r c ' u n s o n y i r m i y ı l ı : Loyd Corc iktidardan çekilmekle beraber, politika hırsını yenemedi ve Liberal Parti Liderliğini Askvit'le mücadeleye kalktı. Nihayet Askvit'in 1925 te Oksford Kontu olması üzerine Avam Kamarasında açılan Liberal Parti Liderliğini aldı. 1926 da umumî grev meselesinde İşçi Partisi Liderleriyle birlik olarak kendi partisine karşı mücadeleye girişti. 1928 de tekrar Liberal Partinin başına geçti. Avam Kamarasının «babası» olan T.P. Okonor ölünce Loyd Corc Kamaranın «babası» oldu (kasım 1929). Loyd Corc 1930 da, kırk senelik devamlı Avam Kamarası üyeliğini doldurdu. 1931 temmuzunda ciddî bir ameliyat geçirdi. Aynı yıl, ikinci İşçi hükûmetinin yerine geçen ve bakanlarını üç siyasî partiden alarak «Millî Hükûmet» adiyle tanınan Mak Donalt Kabinesine karşı serbest ticaret meselesinde cephe aldı. Daha sonra 1932 de Ottava ticaret mukavelesi aleyhinde bulundu. 1933, 1934, 1935 ve 1936 yıllarında harb hatıralarını yayınladı. 1944 te kendisine verilen asalet unvanını kabul ederek Kont oldu. Söylendiğine göre Loyd Corc, kabul kararını, ailesinin tesiri altında, ihtiyarlık aciz ve hırsı içinde vermiştir.

Loyd Corc, 26 mart 1945 te seksen iki yaşında öldü.

Mensub olduğu partiyle bile sık sık ihtilâfa düşecek kadar haris bir politikacı olan ve dış siyasette bir mürteci gibi hareket etmesine karşılık İngiltere iç siyasetinde ileri bir redikal rolü oynamış bulunan Loyd Corc, büyük çapta bir devlet adamıdır. Zira yaptığı birtakım iyi ve birtakım yanlış ve fena işlerle tarihin seyrinde pek önemli roller oynamıştır. Muhakkak olan şudur ki Yunanlıların Anadolu'ya gönderilmesinin ve bununla ilgili hâdiselerin büyük sorum payı Loyd Corc'a aiddir. Dış âlem hakkındaki meşhur bilgisizliğiyle ne yaptığını bilmeden kararlar vermiş ve böyle kararların alınmasında başlıca âmil olmuştur.

Türkiyeye karşı yaptığı işin yanlışlığını ancak yıllar geçtikten sonra anlamış ve hattâ son senelerde Türkiye'den, İngiltere'nin en kıymetli bir desteği diye bahsetmiştir.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : Hutchinson's Pictorial Encyclopedia, Cild V., sayfa 1976. Hamilton Fyfe; Russia's Twenty Years of Revolution. M. H. Zal; Loyd Corc'un Garib Hayatı, Vatan gazetesi, 28 mart, 1945. İzmir'in işgalinde Kadın Parmağı, Vatan gazetesi, 28 mart, 1945. (*Esad Hamdan*)

GRİP VE SİNİR SİSTEMİNDEKİ İHTİLÂTLARI — Mevsim hastalıkları arasında, adı herkes tarafından ehemmiyet verilmeksizin dillerde dolaştığı halde, göstermediği marifet kalmıyan bir hastalık da griptir. Bu hastalık kadar çeşidli belirtiler gösteren bir salgın azdır diyebilirim. Âdi nezleden tutunuz da tifo, verem, kan zehirlenmesi gibi hastalıklarla karıştırılabilen grip, yurdumuzda da sık sık kendini gösterir.

Grip tarihte, 1889 yılında büyük bir salgın yapmıştır. Geçen Birinci Dünya Savaşının son yılında, yani 1918 de de korkunc bir grip salgını Avrupayı sarmıştır.

Bu hastalık insandan insana bulaşır. Salgın zamanlarında büyük seyahat yolları boyunca yayıldığı görülür. Çok bulaşık olduğu için kalabalıkların toplandığı kışla, mekteb gibi yerlerde şiddetle hüküm sürer. Bu gibi müesseselerin çokluk bulunduğu şehirlerde daha fazla görülebilir. Sebebini enfluanza basili namı altında mütalâa etmişlerdi. Fakat son araştırmalar, ültravizibl bir virüsten ileri geldiği fikrini vermektedir. Hastalık en çok kışa giren veya kıştan çıkma zamanlarında kendini gösterir. Çok defa başlangıcda âdi nezle zannedilir, mikrob alındıktan sonra bir ile üç gün arasında meydana çıkar. Alına münhasır şiddetli bir baş ağrısı, kol ve bacak ağrıları, büyük bir dermansızlık, bir ürperme ve titreme ile kendini gösteren ateş yükselmesi, az zamanda bir düşkünlük ve göz çukurlarını saran ağrı dikkati çeker; ses kısılır; korkunc bir öksürük de hastayı rahatsız eder. Eğer bir karışıklık yapmazsa birkaç günden birkaç haftaya kadar sürdükten sonra geçer. Fakat dikkat edilmediği takdirde, yahud bedene giren grip virüsü çok şiddetliyse, bir takım karışıklıklar yapar. Zatürrie, zatülcenb, ciğerde çıbanlar, mide ve barsak bozukluğu, sarılık, kalb zayıflığı, orta kulak iltihabı çok görülen karışıklıklarındandır.

Benim burada bahsetmek istediğim, g r i p v i r ü s ü n ü n s i n i r s i s t e m i n d e y a p t ı ğ ı f e n a l ı k l a r d ı r. Bu yıl böyle birkaç vakaya şahid oldum. Bunlar menenjit, beyin iltihabı (ansefalit), polinevrit gibi ihtilâtlardır. Bilhassa ruhî sahada şuur bulanıklığı ile kendini gösteren zihin teşevvüşleri dikkati çeker mahiyettedir. Grip virüsünün en çok beyin merkezlerine karşı husuSî bir alâka gösterdiğini kaydetmek isterim. Bilhassa beyinde nokta nokta kanamalarla kendini gösteren hemorajik, ansefalit vakaları çok mühim ve netice itibariyle tehlikelidir. Sinir sistemi ihtilâtları arasında hastalığın devamı müddetince görülen sar'a krizleri de çok ehemmiyetlidir. Göz sinirlerine veya onların beyindeki çekirdeklerine dokunmak suretiyle de şaşılık, göz kapağı düşmeleri yaptığı gibi, kol ve bacaklarda da felclere sebeb olmaktadır. Ruhî sahada, kendini kaybetmek ve çeşidli hezeyanlar göstermek suretiyle de hastalar, çevrelerini telâşlandırırlar.

Bütün bu anlattıklarımız gösteriyor ki en hafif seyrettiği zaman bile insanı turşuya çevirdiğinden kinaye olarak paçavra hastalığı adını taşıyan gripten korunmak ve sakınmak lâzımdır. Bu gibi salgın zamanlarda herkesin dikkat etmesi, nezleli ve aksırıklı insanların sokağa çıkmaması, rastgele aksırarak ve öksürerek çevrelerine hastalık aşılamaması icab eder. Bu, en tabiî bir insanlık ödevidir. Bu gibi hastaların ellerini kimseye uzatmamaları lâzım gelir. Gripe yakalananlar muhakkak yatakta istirahat etmeli ve çevrelerine hastalık aşılamamaya çalışmalıdır. Ateş tamamiyle düşünceye kadar yatakta kalmalı, ateş düştükten sonra da bir hafta evden çıkmamalıdır. Griplinin tedavisi tabiî hekim işidir. Bilhassa karışıklıklar yapmışsa muhakkak hekimin görmesi lâzımdır. Son zamanlarda «Ultraseptyl» ve buna benzer ilâçları herkesin rastgele aldığını görüyoruz. Bu yüzden de kan bozuklukları, sinir iltihapları meydana geldiğine işaret etmek isterim. Hekim bulunmıyan yerde yatakta istirahat etmek, aspirin, kinin almak, buruna mantol ve ökaliptol gibi şeyler çekmek, ıhlamur ve sıcak şeyler içmek, göğüse şişe çekmek gibi tedbirlerden faydalanılabilir. Fakat bütün bunlar ancak hekim bulunmıyan yerde yapılacak şeylerdir. İşin en mühim kısmı gripten korunmayı bilmek ve gripe yakalanınca onu ehemmiyetsiz görmemektir.

(*Prof. Dr. Fahreddin Kerim Gökay*)

İÇTİMAÎ SİGORTA — Makine medeniyeti, insanlara temin ettiği refah ve servete karşılık, bir de beraberinde iktısadî emniyetsizlik getirmiştir. Servet mahdud ellerde toplanmış, büyük halk kütleleri fakra ve sefalete düşmüştür. İşsiz kalmak, hastalanmak, ihtiyarlamak, iş yapamıyacak hale düşmek gibi kontrolü kendi ellerinde olmıyan ârızalar yüzünden insanların çalışıp hayatlarını kazanamamaları, muasır cemiyetin en büyük meselelerinden birini teşkil etmiştir. Fakat devletler vatandaşlarının hayatlarını, mal ve mülklerini, siyasî haklarını emniyet altına almayı vazife bildikleri halde, halkın iktısadî emniyetini teminat altına almayı ihmal etmişlerdir. Bu içtimaî yaraya karşı tamamen kayıdsız kalmak da mümkün olamadığı için, buna içtimaî yardım usulleriyle çare bulmak yoluna sapmışlardır.

İ ç t i m a î y a r d ı m , m u h t e l i f m e m l e k e t l e r e g ö r e m u h t e l i f ş e k i l l e r a l m ı ş t ı r. Bazı memleketler bu işi tamamen, hususî yardım müesseselerine bırakmışlardır. Bazı yerlerde hükûmet de bu müesseselere paraca yardım etmek ve bunları kontrolleri altında bulundurmak suretiyle kısmen içtimaî yardıma iştirak etmişlerdir. İskandinav memleketleri gibi bazı bölgelerde ise, içtimaî yardım işi kanunlaştırılmıştır.

Nihayet Birinci Cihan Harbinin sonunda cepheden dönen milyonlarca insanın işsiz kalması ve 929-33 büyük iktısadî buhranında işsizler ordularının artması, her memlekette içtimaî yardım işinin bir devlet işi olduğu kanaatini uyandırmıştır. O tarihe kadar, büyük halk kalabalıklarının iktısadî emniyetine karşı seyirci kalan ve yalnız ufak ve geçici bir yardımla işin içinden çıkmağa çalışan devletler, içtimaî yardım işini programlaştırmıya ve kanunlaştırmıya başlamışlardır. Bu işde en ileri giden memleketler Danimarka, Belçika ve İskandinav memleketleri olmuştur. Danimarka'da 1935 te neşredilen «İçtimaî Islahat Kanunu», değil yalnız içtimaî yardımı, içtimaî sigortayı da ihtiva etmektedir.

İ n g i l t e r e ' d e : Fakat bu hususta Avrupa memleketleri içinde en ileri adımı atan memleket İngiltere'dir. İngiliz hükûmeti, daha harbin başlangıcında, harbden sonra karşılaşacağı işsizlik buhranını karşılamak için tedbir almayı düşünürken, iktısadî emniyet meselesini kökünden halledecek çareleri aramıya karar vermiş ve bu maksadla Keymbriç (Cambridge) Üniversitesi profesörlerinden Profesör Beveric (Beveridge) i bir plân hazırlamıya memur etmişti. Profesör Beveric iki

sene süren uzun bir tetkikten sonra hazırladığı plânı hükûmete vermiş, hükûmet de bu plân üzerinde tetkiklerini tamamlıyarak ortaya bir içtimaî sigorta kanunu çıkarmıştır.

Bu kanun projesinin hazırlanmasında ileri sürülen mucib sebebler, içtimaî yardım işinin yeni bir telâkkisini ifade ettiği için dikkate lâyıktır. Aynı zamanda bu kanun bütün medenî memleketlere bir örnek vazifesi göreceği için, dikkatle tetkike değer bir vesikadır.

İçtimaî sigorta kanununun mucib sebebler kısmında deniliyor ki : «Hükûmetin ilk vazifesi, memleketi dış tecavüzden korumaktır. Millî siyasetin ikinci gayesi, vatandaşların umumî refah ve saadetini temin olmalıdır. Bu gayeye varmak için iki hareket hattı takib edilmelidir. Birincisi, daha fazla refah, huzur ve eğlence temini için milletin istihsal ve kazanc kudretini arttırmaktır. İkincisi, ferdlerin kontrol edemedikleri şahsî arızalar yüzünden fakrü sefalete düşmelerine mâni olmaktır.

Bu iki hareket hattından yalnız bir tanesini yapmak kâfi değildir. Halkını ve millî kaynaklarını iyi kullanamamak yüzünden, yani işsizlik ve beceriksizlik yüzünden kazanma kabiliyeti ciddî surette sarsılan bir cemiyette, ne tedbir alınırsa alınsın, geniş bir fakrü sefaletin önüne geçmek mümkün değildir. Fakat yüksek istihsal kudretini haiz bir millet de, ister ihtiyarlık, ister hastalık yüzünden, ister çocuklarının ihtiyacını temin edememesi yüzünden mühim bir kısım halkını ihtiyacda bırakıyorsa, kendi dâvasını halledemez. Bu dâva halledilmedikçe ise, bir cemiyet hakikî surette içtimaî emniyetini temin etmiş sayılamaz.

Onun içindir ki, harb sonrası kalkınma programlarını hazırlıyan hükûmetlerin ilk ehemmiyet verdikleri meselelerden biri de İçtimaî Emniyet işi olmuştur.

İngiliz hükûmetinin hazırladığı İçtimaî Sigorta Kanunu harb sonrası sulh ve kalkınma plânının bir parçasını teşkil eder. Bu kanunun hedefi, bir taraftan yaşama seviyesini yükseltecek surette milletin istihsal kudretini arttırmak, bir taraftan da hastalık, işsizlik, kaza, ihtiyarlık vesaire yüzünden ihtiyacda bulunan vatandaşları korumaktır. Bu plânı üç kısma ayırmak mümkündür. Birincisi geliri ne olursa olsun bütün vatandaşları hastalığa, işsizliğe, ihtiyarlığa karşı sigorta etmektir. Bunu temin için her vatandaş kazancından hükûmete muayyen bir para verecektir. Bu gelir, içtimaî sigortanın karşılığını temin edecektir. Her vatandaş verdiği para nisbetinde bu sigortadan istifade edecektir.

İkincisi : Aile tahsisatıdır. Yaşına göre çocuk başına hükûmet her aileye yardım edecektir. Ayrıca mekteblerde bütün çocuklara bedava süt ve yemek verilecektir. Hükûmet bu yardımı vergilerle karşılıyacaktır.

Üçüncüsü : Sağlık hizmetidir. Bütün vatandaşlar millî sıhhat hizmetinden bedava istifade edeceklerdir. Bu üç ana prensipten hareket edilerek, zengin, fakir, işçi veya iş veren, kendi hesablarına çalışan veya hiç çalışamıyan, evli veya bekâr, genc veya ihtiyar, kadın, erkek ve çocuk bütün vatandaşlar bu plânın konusu içine alınmıştır.

Halk, kazanclarına göre değil, hayat tarzlarına ve ihtiyaclarına göre altı sınıfa ayrılmıştır : (1) işçiler, (2) başka şekillerde para kazananlar, (3) ev kadınları, (4) çalışma çağında olup da para kazanamıyanlar, (5) çocuklar, (6) çalışma çağını geçirmiş olan ihtiyarlar.

Bu altı sınıfın sigorta için verecekleri paralarla, elde edecekleri faydalar şu suretle tesbit edilmiştir :

Haftalık sigorta ücreti (Paramıza çevrilerek)

Kadınlar				Erkekler			
1 inci sınıf (işçiler)				1 inci sınıf (işçiler)			
	İşçi tarafından	İş veren tarafından	Yekûn		İşçi tarafından	İş veren tarafından	Yekûn
18 yaşından yukarı olanlar	120 Kr.	100 Kr.	220 Kr.	18 yaşından yukarı olanlar	130 Kr.	120 Kr.	250 Kr.
16 - 18 yaşında olanlar	80 Kr.	70 Kr.	150 Kr.	16 - 18 yaşında olanlar	100 Kr.	85 Kr.	185 Kr.
2 nci sınıf : Başka şekillerde para kazananlar				2 nci sınıf : Başka şekillerde para kazananlar			
18 yaşından yukarı olanlar	150 Kr.			18 yaşından yukarı olanlar	176 Kr.		
16 - 18 yaşında olanlar	100 Kr.			16 - 18 yaşında olanlar	120 Kr.		
4 üncü sınıf : Diğer çalışma çağında olanlar				4 üncü sınıf : Diğer çalışma çağında olanlar			
18 yaşından yukarı olanlar	100 Kr.			18 yaşından yukarı olanlar	130 Kr.		
16 - 18 yaşında olanlar	50 Kr.			16 - 18 yaşında olanlar	90 Kr.		

3 üncü sınıfa dahil olan ev kadınlarının sigorta ücretleri kocalarının sigortalarında dahildir. 5 ve 6 ncı sınıfa giren çocuklar ve ihtiyarlar sigorta ücretini ödemezler.

Bu sınıflara temin edilen faydalar da şunlardır : 1, 2 ve üçüncü sınıflara : Doğum sigortası, dulluk sigortası, ihtiyarlık sigortası, ölüm sigortası. Bundan maada, birinci sınıfa : Hastalık, sakatlık sigortası, işsizlik sigortası, işde kaza sigortası. İkinci sınıfa : Hastalık ve sakatlık sigortası. Bütün sınıflara : Aile tahsisatı, bedava sağlık hizmeti ve talim ve terbiye hizmeti.

Aile tahsisatı : Mekteblerde bütün çocuklara bedava yemek ve süt verilecektir. Her aileye birinci çocuktan maada her çocuk başına haftada 200 kuruş verilecektir. Yetim çocuklar için haftalık tahsisat 5 liradır.

İngiltere hükûmeti, içtimaî sigorta işi ile meşgul olmak üzere ayrıca bir nezaret kuracaktır.

A m e r i k a ' d a : Amerika'da içtimaî yardım işi daha ziyade Sô'şel Vörk (Social Work) ismi altında hususî müesseseler tarafından görülür. Bu müesseseler zenginlerin veya kiliselerin yardımiyle teşekkül etmiştir. Devletin bu müesseseler üzerinde ne kontrolü, ne de yardımı vardır. Fakat Amerikada bu teşkilâtın yarayı kapatmıya yetmediği ve bunun bir devlet işi olduğu kanaati kuvvetlenmektedir. Rozvelt iktidar mevkiine geldikten sonra 1934 te içtimaî yardım için Kongreye bir kanun teklif etmiş ve bu kanun 1935 te kabul edilmiştir. Fakat bu kanunla gözetilen hedef, işsizlere yardımdan ibarettir. Bu yardım için de birçok kayıdlar konmuştur. Bu itibarla, içtimaî yardım işi kanunlaştırılmış olmakla beraber, bir içtimaî sigorta mahiyetini almamıştır.

F r a n s a v e B e l ç i k a ' d a : Fransada içtimaî yardım işi, İkinci Cihan Harbine kadar tamamen hususî müesseselerin elinde kalmıştır. Fakat bu müesseseler de Amerika'da olduğu kadar geniş teşkilâtlı ve kuvvetli değildir. Fransa bu işi şimdiye kadar kanunlaştırmıya teşebbüs bile etmemiştir. Yalnız Fransa çok çocuklu ailelere yardım işinde diğer memleketlerden ileri gitmiştir.

Belçika'da içtimaî yardım müesseseleri kanunlaştırılmıştır. 1936 da neşredilen bir kanunla, içtimaî sigorta sistemi kurulmuş ve içtimaî yardım işi hükûmete bağlanmıştır.

A l m a n y a v e İ t a l y a ' d a : Bu iki memlekette faşist rejimi, içtimaî yardım işini hususî müesseselerden alarak partiye bağlamıştır. Bu suretle her tarafta partinin nüfuzunu arttırmıya çalışmıştır. Fakat parti de hükûmetin direktifi altında çalışır. Her iki memlekette de içtimaî yardım daha ziyade nüfusu arttırmak gayesini takib etmektedir. Onun için evlenenlere yardım edilmekte ve fazla çocuklar için ailelere tahsisat verilmektedir. Meselâ her yeni evlenen çiftlere on senede ödenmek üzere 1000 mark ödünc verilir. Her doğan çocuk için bu paranın yüzde yirmi beşi indirilir. Almanya ve İtalya'nın ehemmiyet verdikleri ikinci nokta da genclik teşkilâtıdır. Fakat bu da içtimaî yardım zihniyetinden ziyade, parti için fidan yetiştirmek maksadını gütmektedir.

S o v y e t R u s y a ' d a : Rusya'da Esas Teşkilât Kanunu, her vatandaş için çalışmak hakkını kabul etmiştir. Onun için Rusya'da işsizlik ve bundan doğan huzursuzluklar mevcud değildir, yalnız vücudca ve kafaca hasta olanlar yardıma lâyık görülmektedir. Rusya içtimaî sigorta tesisine lüzum görmemektedir. Fakat çocuklar devletin en ziyade ehemmiyet verdiği zümredir. Rusya'nın her tarafında çocukları himaye merkezleri kurulmuştur. Bu merkezlerde her türlü modern sağlık ve içtimaî yardım teşkilâtı vücude getirilmiştir. Ayrıca beş bin kadar çocuk müessesesi faaliyet halindedir. Anneleri işe giden çocuklar için kreşler, çocuk yuvaları ve mektebler açılmıştır. 1917 tarihinde neşredilen bir İçtimaî Yardım Kanuniyle bir de İçtimaî Yardım Komiserliği teşkil edilmiştir. Bu komiserlik memleketin her tarafında, köylerde ve fabrikalar civarında işçiler ve çiftçiler için hastaneler, mektebler ve her türlü eğlence ve içtimaî yardım müesseseleri açılmasına nezaret etmektedir. Vatandaşların hastalığa, ihtiyarlığa, sakatlığa vesaireye karşı içtimaî sigortaları, bu müesseseler tarafından temin edilmektedir.

İ s k a n d i n a v m e m l e k e t l e r i n d e : Danimarka, Finlandiya, Norveç ve İsveç'te, işsizliğe karşı sigorta ihtiyaridir ve pek az işçiyi şamildir. Fakat içtimaî sigortanın diğer kısımları bu memleketlerde çok inkişaf etmiştir.

Danimarka, Norveç ve İsveç'te içtimaî yardım bir hak olarak tanınmaktadır. Yardıma muhtac olan işçiye ve ailesine bakmak devletin borcudur. Bir işçi bir fabrikada yirmi seneden fazla çalışırsa, iş sahibi o işçiye ve ailesine hastalığında ve ihtiyarlığında bakmağa mecburdur. Hastalar, deliler ve aliller için devlet tarafından müesseseler kurulmuştur. Bu memleketlerde ve bilhassa İsveç'te çocuklara yardım teşkilâtı fevkalâde kuvvetli ve iyidir.

Bunların içinde en ileri giden memleket Danimarka'dır. 1933 te neşredilen bir kanun

ile Danimarka bütün içtimaî yardım işlerini bir hükûmet dairesine bağlamış ve bu suretle bu işi tamamen devletleştirmiştir.

Türkiye'de: Bizde içtimaî yardım işi, Osmanlılar devrinde vakıf şeklinde hayli inkişaf etmişti. Sonraları Evkaf, bu içtimaî yardım vasfını kaybetmiştir. Türkiye büyük bir sanayi memleketi olmadığı için, sanayici memleketlerde duyulan içtimaî sigorta ihtiyacı bizde pek ilgi uyandırmış değildir. Fakat Cumhuriyet devrinde sanayileşme işi inkişafa başladığı için, işçilerin himayesine aid tedbirlere de başvurmak lüzumu kendini hissettirmiştir. İş Kanunu, iş hayatının muhtac olduğu sosyal sigortalar dâvasını tedricî bir surette gerçekleştirerek bir umumî programa bağlamıştır. Şimdi de hükûmet Meclise «İş kazalariyle meslek hastalıkları ve analık sigortaları» kanununu vermiştir. Bu kanunla işçi maruz kalabileceği kaza, hastalık, malûllük, ölüm gibi meslekî veya sosyal tehlikelere karşı sigorta edilmiş olacaktır. Bundan maada, çalışan kadınların çocuk yetiştirme imkânlarını kolaylaştıran sıhhî ve içtimaî koruyucu tedbirleri sigorta şeklinde bir nizama bağlamaktadır.

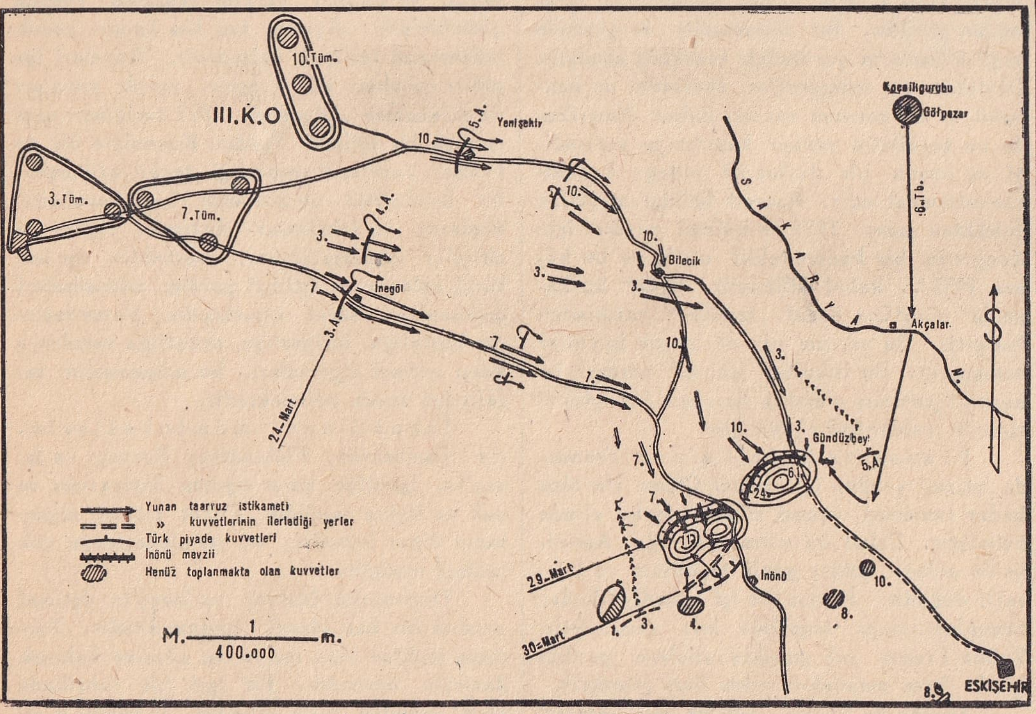
Muhtelif memleketlerin «İçtimaî sigorta» şart ve tarzlarına aid malûmatı böylece tamamlarken kaydetmek gerektir ki, yukarıda ana hatlarını kısaca anlattığımız İngiliz içtimaî sigorta plânı, bütün diğer memleketlerde şimdiye kadar yapılan tecrübelerin en ileri şeklidir ve harb sonrası dünyasında halkı ihtiyacdan ve sefalete düşmekten korumak için alınması lâzım gelen tedbirler etrafında bütün memleketler için bir örnek vazifesini görecektir. (*M. Zekeriya Sertel*)

İKİNCİ İNÖNÜ MEYDAN MUHAREBESİ — Türk İstiklâl Harbinin ikinci mühim meydan muharebesi olup Türk ordusunun imhası ve Eskişehirin ele geçirilmesi maksadiyle ve Yunan taarruzu ile başlamış; Türk ordusunun zaferile neticelenmiş ve İstiklâl Harbinin şümulünün genişlemesine ve Millî Mücadelenin kuvvetlenmesine ve şiddetlenmesine yardım etmiş ve Birinci İnönü Zaferini bütünlemiştir.

Birinci ve İkinci İnönü savaşlarının birer meydan muharebesi olduğunu harb tarihi misalleriyle ispat ve harb ve sevkü idare sanatları misalleriyle teyid etmek kurmaylar için güzel bir araştırma ve inceleme mevzuudur. Bir harbin içerisinde muhtelif muharebeler ve meydan muharebeleri olur; muharebeler pek çok, buna mukabil meydan muharebeleri mahduddur. Büyük Fredrik'in Yedi Sene Harbinde on üç meydan muharebesi olmuştur. Birinci Cihan Harbinde Alman batı cephesinde hareket harbi esnasında bir ay içinde altı meydan muharebesi vukua gelmiştir ki, bunların en önemlisi Marn Meydan Muharebesidir.

Çok eski devirlerde bir meydan muharebesi harbin mukadderatını tayin ederdi. Gerek adedî kuvvetler ve gerekse harb silâh ve vasıtaları ve muharebe meydanı mahduddu. Tarihin ilk kaydettiği Mantinea Meydan Muharebesinde (Milâddan 362 sene evvel) ilk büyük serdar Epaminondas'ın kuvvetleri yirmi bin yaya, iki bin süvari idi. Mitika dağının güney doğusunda 1600 - 2000 metre genişlikte bir cephe üzerinde savaşılmıştı. Tarihin ilk harb tarihi muharriri olan Ksenofon ve Polibyas bu ve buna benzer savaşlar hakkında «meydan muharebesi» mânasını ifade eden tâbiri kullanmışlardır. Meydan muharebelerinin umumî karakterinin Ondokuzuncu Asra kadar değişmediğini görüyoruz. Lobositz [1756] Meydan Muharebesine 29.000 insan iştirak etmiş olup muharebe cephesi 2850 metre; Vörth [1870] Meydan Muharebesine 45.000 insan iştirak etmiş ve 5625 metre cephede savaşılmıştır. Bu muharebelerin her biri ehemmiyetlerine ve neticelerine göre kâmil birer meydan muharebesi idiler.

Harbde tâbiye, harb silâh ve vasıtalarına, muharebe tarzına, talim ve terbiyenin, sevk ve idarenin icablarına uygun olmak üzere devamlı inkişafa ve değişikliğe mazhar olduğu halde; sevkulceyşî kaideler klâsiktir, değişmezler. Baskın, kuşatma, kuvvet tasarrufu ve sıklet merkezi teşkili, serdarın ruhî cevvaliyeti, hava tesirleri gibi unsurlar yirmi asır evvel nekadar büyük ehemmiyeti haiz ise bugün de ayni kıymeti haizdirler. Bu bakımdan Kane ve Mantinea gibi katî neticeli Meydan Muharebeleri bugün için de en mükemmel örnekler teşkil eder. Birinci Cihan Harbinin insan, malzeme ve silâh yığınlarile

İkinci İnönü Meydan Muharebesi krokisi

yapılan meydan muharebelerinde; meydan muharebesinin esas unsurlarından biri olan serdarın kaybolduğunu görüyoruz. Oynak sevk ve idare dehasına dayanan Tanenberg Meydan Muharebesinden mâda, harb ve sevkü idare sanatı bakımından katî neticeli meydan muharebesi bulmak müşküldür. Her serdar kaideten bir meydan muharebesinin mahsulüdür. Çünkü serdar fikir ve duygu kudretine dayanan bir deha taşır. İkinci Cihan Harbinde meydan muharebesi mefhumunun tamamiyle değiştiğine şahid oluyoruz. Yüzlerce kilometreyi aşan cephe boylarında eski ve klâsik mânada meydan muharebesi bulmak mümkün değildir. Birbirinden uzak orduların mütebaid veyahud mütekarib veyahud paralel harekât ve manevra yaptıkları görülmüyor. Muttasıl bir cephe, silindir gibi yuvarlanarak düşman üzerinden geçmeğe çalışıyor. Burada artık manevra, serdar ve serdarlık yoktur, madde ruha galebe etmiştir.

Bizim İnönü'ler, katî neticeli olmamakla beraber, Birinci Cihan Harbinin Som, Verdön gibi kısır karakterli meydan muharebeleri değildirler. Oralarda aylarca süren muharebeler esnasında yüzbinlerce insan ve malzeme meydan muharebesine sürüldüğü halde neticede elde edilen girmenin boyu ve derinliği birkaç on kilometre içine sıkışmıştı. Buna mukabil her iki İnönü Meydan Muharebelerindeki muvaffakıyet onlarla ölçülmiyecek derecede büyük olmuştur. İnönü'ler almancada kullanılan «Kampf» ve «gefecht» tâbirlerinin şümulüne girmezler. İnönü'ler «Schlacht» ve fransızcada «Bataille» kelimelerile ifade olunabilirler. İkinci İnönü Meydan Muharebesi içerisinde sağ grupumuzun Gündüzbey'de verdiği savaş (gefecht) tâbirinin şumulüne girer. Bunun için bütün yazılarımızda artık İnönü muharebeleri tâbiri yerine İnönü Meydan Muharebeleri tâbirini kullanmak lâzımdır.

Birinci İnönü mağlûbiyeti için General Papulas, «Mağrurane ricat» demişti. Bu meydan muharebesi, Yunan ordusunun Anadolu'da yaptığı harekâtın bir «askerî tenezzüh» olmadığını ve Yunan ordusu için pek pahalıya malolacak büyük tehlikelerle dolu bulunduğunu ispat eylemişti. Yunan ordusu o zamana kadar harekât sahasında hiç görmediği Türk askerî kudretine çarptı. Akhisar, Manisa, Salihli, Alaşehir, Balıkesir, Bursa, Simav, Demirci, Gediz muharebelerinde cephanesiz, teşkilâtsız, intizamsız Türk millî çetelerine karşı kazandıkları zaferlerden sarhoş olan Yunan ordusu Birinci İnönü'nde yediği şiddetli darbe ile henüz ayılmamış, fakat Anadolu'nun istilâsının öyle kolay olamıyacağını anlamıştı. Birinci İnönü Meydan Muharebesinin memleket içinde ve halk efkârı üzerinde yaptığı tesir, haricî tesirlerden daha mühim oldu. O zamana kadar Yunanlılar gerilerde tâciz görmeden ilerliyorlardı, çünkü sarayın siyaseti ve dinî fetvaları millî birliği ve heyecanı söndürüyor, halkın millî gaye ve idealinin olgunlaşmasına mâni oluyor, imanlarının sarsılmasına ve şüphe çıbanları çıkmasına sebeb oluyordu.

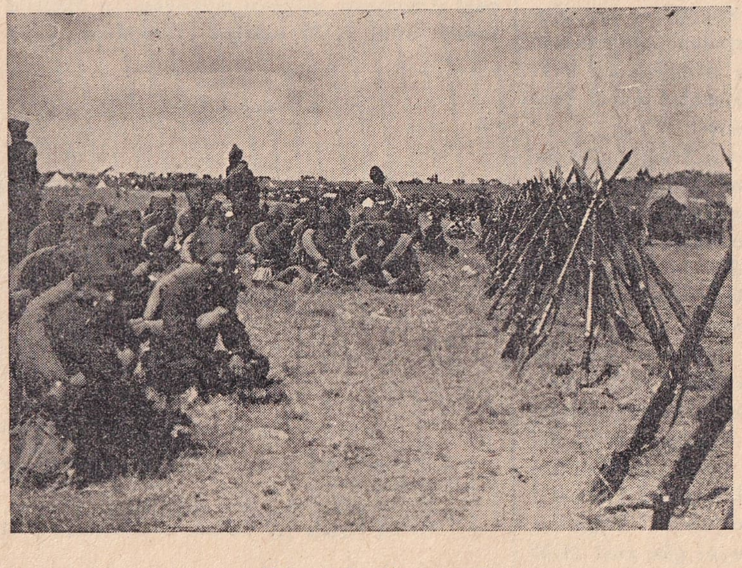
İlerliyen istilâ ordularının gerilerinde halkın mahallî teşkilâtla, düşmanla mücadelesine gerilla, yahud küçük harb denir. «Bu harb bilhassa Türk milleti için istikbalde de gayet önemlidir. Türkiye coğrafyasına bir göz atılacak olursa yurdumuzun bir mustatile benzediğini ve belli başlı sevkulceyşî yolların muayyen geçidlerden geçtiğini görürüz. Batı ve doğu hududlarımız arasında kuş uçuşu

mesafe 1200 kilometreden fazladır. Bu bakımdan Türk stratejisi icab ederse memleketin derinliklerine doğru çekilerek manevra yapmak ve muvafık gördüğü yerde katî neticeli meydan muharebesi vermek imkânına maliktir.» Yurdu istilâ edecek müstevli orduya karşı gerilerde halkın teşkilâtlı çetelerle açacağı şiddetli mücadeleler, düşman ordusunu geniş ölçüde zayıflatır ve yıpratır ve gerilere cephe aleyhine büyük kuvvetler yığmak mecburiyetinde bırakır. İaşe depoları, demiryol köprüleri, mühim münakale merkezleri, nakliye kafileleri baskınla tahrib edilerek düşmanın geri ve ikmal işleri aksatılır; ve bu suretle cephede bulunan muharib kıtaların savaş kudretleri azaltılır ve gerilerde huzursuzluk ve emniyetsizlik çıkarılır. İkinci Cihan Harbinde Rusya içerilerine doğru ilerlemiş olan Mihver kuvvetlerinin, emniyetin tesisi için 6-8 kolorduluk kuvveti gerilerde bıraktığı dikkat nazara alınırsa bu işe nekadar büyük kuvvet tahsis edildiği meydana çıkar. Yalnız bu küçük harb, çok tehlikeli, daha çok zekâ ve ustalık istiyen ve her an için ölüm tehlikesile karşı karşıya bulunulan bir harbdir. Birliklerden cesaret, talim ve terbiye, ustalık, muhakeme, soğukkanlılık ve herşeyden ziyade millî ideal ister. İdealsiz insanlar küçük harbi yapamazlar. Bunun için memleket halkının zamanında bu hususta yetiştirilmesi çok mühimdir. İnönü Meydan Muharebeleri esnasında Yunan ordusunun gerilerinde küçük harbin yapılamaması şüphesiz şayanı teessürdür. Fakat o günkü iç siyaset ve umumî durum buna imkân vermemişti.

Birinci İnönü Zaferi Anadolu kuvvetlerinin siyasî bir mevcudiyet olarak ortaya çıkmasına yardım etti. Artık millî kuvvetler çete halinden çıkarak, milletlerarası hukuka dayanan bir ordu haline geldi. Başta Mustafa Kemal ve emrinde İsmet ve Fevzi Paşaların vücude getirdikleri millî teşkilât meşru bir hükûmet halini aldı. Bu sıralarda İngiltere-de Gladston Ekolünün son talebesi Kont Loyd Corc başvekil bulunuyordu. Uzlaşma imkânlarını aramak üzere toplanan Londra Konferansı 12 martta akâmete uğramış, Türk milletinin ve Anadolunun mukadderatı tamamiyle silâha tevdi edilmişti. Esasen Yunan Başkomutanlığı vakit kazanmağa çalışıyordu. Birinci İnönü Meydan Muharebesinden sonra Bursa doğusundaki kuvvetlerini arttırmış ve Uşak bölgesinde de oldukça kuvvetlenmişti. Zaten Yunan ordusu mükemmel teşkilâtlı idi. Gerek mevcudu ve gerekse ateşli silâhlarile bir Yunan alayı o zamanki bir Türk tümenine muadildi. Bizim en mükemmel tümenimiz olan 61 inci Tümenin piyade alaylarında bir kısmı süngüsüz olarak 750 tüfek, 4-6 ağır makinelitüfek vardı. Hafif makineli ile bomba tüfeği yoktu. Tümen süvari bölüğü ise 40-50 atlıdan, topçu ikişer toplu dört bataryadan (8 top) mürekkebdi. 24 arabalı bir kol ve 21 develi diğer bir kol tümenin geri ve ikmal teşkillerini vücude getirmekte idi. Buna mukabil her Yunan tümeninde üç alay; her alayda üç piyade taburu; her taburda 6-8 ağır makinelitüfek, her bölükte 6-8 hafif makinelitüfek, 3-6 bomba tüfeği mevcuddu. Üçer bataryalı iki cebel topçu taburlu alaylarında 24 top vardı.

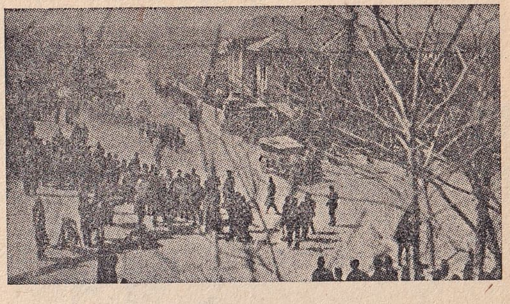
İki tarafın ordusunun manevî kuvvetleri arasında büyük farklar dikkatle tetkike değer bir mevzudur. Türk ordusunun ideali çok büyüktü, ulvî gayeye erişmek için cidale atılmıştı. Egemen cedleri Balkan dağlarından Mataban burnuna kadar olan memleketleri dört yüz yıl idare etmişlerdi. Türk erkekleri karılarını, çocuklarını, yuvalarını ve yurdlarını müdafaa ediyorlar; hürriyet ve istiklâl ve tarihleri için savaşıyorlardı. Okuma yazma bilmiyen Türk köylüsünün ruhunda öyle kuvvetli fıtrî anlayış ve duyuş vardır ki, bunlar okumak yazmak ve tahsil ile elde edilemez. Bu bakımdan Türk erinin manevî kudreti Yunan erininkine nazaran mukayese edilemiyecek derecede üstün; babadan evlâda veraset suretiyle intikal eden savaş gücü ve yenme azmi ise emsalsizdi. Yunan ordusunun manevî kuvvetleri de ihmal edilmiyecek derecede mühimdi. Birkaç yüz yıla dayanan ve «Megalo İdea» kelimeleriyle ifade edilen büyük emeller besliyorlardı. Erlerinin ve subaylarının millî heyecanları yüksek ve ateşli idi. Bizde ise millî birlik tamamiyle teessüs etmemişti. Yunan ordusunun talim ve terbiyesi mükemmel, subay kadrosu tamdı. Türk ordusunun talim ve terbiyesi orta, subay kadroları çok noksan bulunuyordu. Subaylar tamamiyle Anadoluya geçmiş değillerdi.

Yunan Ordusu Başkomutanı Papulas Türk ordusuna büyük bir kıymet ve ehemmiyet vermiyordu. Şimdiye kadar Yunan ordusunun kazandığı zaferlere güveniyor ve mutlaka muvaffak olacağına inanıyordu. Onun bu yanlış kanaati harekât plânına da tesir etti. O, hem Eskişehir ve hem de Afyon cephesine ayni zamanda taarruz ederek her iki grup üzerinde netice almak ve bütün Türk kuvvetlerini imha etmek hevesine kapıldı. İnönü mevziini her iki kanattan kavrıyarak garb cephesi kuvvetlerini Eskişehir ovasında imha etmeyi tasarlıyor; ayni plânı cenub cephesinde tatbik etmek suretiyle; Resulbaba dağlarından ve Afyon cenubundan olmak üzere o cepheyi de iki kanattan kuşatmak gayesini güdüyordu. General Papulas'ın bu harekât plânında ikinci derecedeki cephelerden kuvvet tasarruf ederek katî netice yerinde ağırlık merkezi (sıklet merkezi) teşkil etmek ve en mühim istikamete büyük

Muharebeden bir az evvel

kuvvetlerle taarruz ederek orada katî neticeyi almak gibi klâsik sevk ve idare esasları yoktu. Buna mukabil «en mühim hedef üzerinde istihsal olunacak muvaffakıyetler, ikinci ve üçüncü derecede hedefler üzerinde bidayette ihtiyar olunacak fedakârlıkları daima telâfi eder» diyen büyük serdar Atatürk, daha başlangıçtan itibaren Eskişehir-Ankara istikametinin önemini takdir ederek cenub cephesinden 4 üncü Piyade ve 1 inci Süvari tümenile, harekât esnasında 8 inci ve 23 üncü Tümenleri buraya naklettirmiş, kuvvetli sıklet merkezi teşkil ve katî netice yerini doğru bir anlayışla kestirerek, cenub cephesini çok zayıf bırakmış ve Kocaeli grupunun büyük kısmını da katî netice yerine

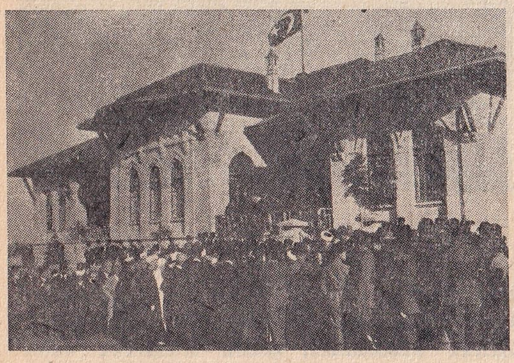
Esirler Ankara'da

celbederek operatif üstünlük sağlamıştır. Gerçi 8 inci ve 23 üncü tümenler muharebeye iştirak edemediler, çünkü muharebe daha fazla devam etmedi, fakat Başkomutanlık önleyici tedbirleri almak suretiyle hiçbir şeyi tesadüfe bırakmamış oldu. Yunan ordusu harekâta başlamadan evvel tahkim ve hazırladığı Bursa mevziinde bulunuyordu. Bu mevziin kanatları Uludağ ile Gemlik körfezine dayanmış; Marmara'dan Anadolu'ya giren bu mühim kapıyı Yunanlılar mükemmel tahkim ve mânilerle takviye etmişlerdi. Bu mevziin kuşatılması imkânsızdı, ancak çok üstün kuvvetlerle yarılabilirdi.

Türk ordusu meydan muharebesine takaddüm eden günlerde; garb cephesile cenub cephesine ve Kocaeli grupuna ayrılmıştı. Garb cephesi uzun uzadıya tetkiklerden sonra İnönü cephesini seçerek yerleşmiş ve burada bir de şerefli meydan muharebesi vermişti. Garb cephesi, Mirliva İsmet Paşanın (Millî Şef İnönü) emirlerinde idi. Kocaeli Grupu Genelkurmay Başkanlığı emrinde olarak Kocaelinde bulunuyor; 4 üncü, 8 inci, 57 nci ve 23 üncü Piyade, 1 inci ve 2 nci Süvari Tümenlerile bir süvari tugayı Afyon civarında cenub cephesini teşkil eyliyordu.

İnönü mevzii Sakarya nehrile Domaniç dağları arasında idi. Mevziin sağ kanadı Rızapaşa sırtlarına, diğer kanadı Kandilli bayırına dayanmıştı. Cephe: Gündüzbey köyü - Kanısırt-Metristepe - Çiftliktepeler-Topçutepesi - Nazımbey - İntikamtepesi - Saraycık sırtları-Kandilli bayırından geçmekteydi. Mevzide hâkim ve kuvvetli istinad ve mukavemet noktaları ve gözetleme yerleri vardı; buna mukabil her tarafına yaklaşmak kolaydı. İleri arazisi ârızaları çok ve birçok yerleri fundalıklı idi. Bu mevziin gerisinde Okluyalı - Bozdağ mevzii mevcuddu. Bu mevzi derli toplu ise de, Eskişehire yakın ve açıktı. İnönü mevziinde tahkimat diz siperi haline getirilebilmiş olup bir hat halinde idi. Kış çok şiddetli ve kar fazla yağdığından tahkimat ikmal edilememişti. Yerler taşlık ve kayalık, kazı işleri zor, or-

dunur tahkimat edevat ve vasıtaları yok, kazma kürek noksandı. Harekât başladığı zaman henüz karlar duruyordu. Bu sebebden irtibat yolları ve müdafaa hatları mükemmel hale getirilememişti. Telörgü manii pek cüzî olarak ancak Metristepe ile İntikam tepesinde yapılabilmiş, diğer kısımlar açık kalmıştı. Mevzi bugünkü anlamda derinliğine tertiblenmiş, muttasıl, modern usul ve vası-

Büyük Millet Meclisi önünde sevinç tezahürleri

talarla hazırlanmış ve tahkim edilmiş bir mevzi olmayıp Birinci Cihan Harbinin askerî ifadesiyle «sözde» hazırlanmış bir mevziydi. Böyle olduğu isabet oldu. Mevziin maddî kuvvetinin noksanlığını Türk ordusu ruhî ve fıtrî kudretleriyle telâfi ettiler. Meydan muharebesi istikrar bulmuş bir müdafaa muharebesi yerine, def ve tard meydan muharebesi halini aldı ve cephe komutanının sevk ve idare dehasını kullanmasına imkân verdi.

İnönü mevziine Bursadan beş istikametten yol vardı. Bu yol üzerinde, Yunan kuvvetlerini açılmağa mecbur edecek ve oyalama mukavemeti yapmağa müsaid üç mevzi mevcuddu. İnönü mevzii sağ kanattan Nane deresine kadar 61 inci Tümene, buradan demiryoluna kadar 24 üncü Tümene, demiryolu güney bölgesi 11 inci Tümene verilmişti. 1 inci Piyade ve 3 üncü Süvari tümenleri mevziin ilerisinde emniyeti temin etmeğe ve bir düşman taarruzu karşısında oyalama mukavemeti yaparak çekilmeğe memur edilmişlerdi; bunların en ileri kıtaları Yenişehir - İnegöl hattında düşmanla temasta idiler.

Türk ordusunun zannedildiği gibi bir vuruşta dağıtılamıyacağını anlıyan Yunan Ordusu Başkomutanlığı, onun daha fazla kuvvetlenmeden ortadan kaldırılması için verdiği taarruz kararını 23 mart 1921 de tatbik sahasına koyarak Bursadan İnönü; Uşaktan Afyon istikametlerine ileri harekâta geçti. İnönü cephesine üç tümenli Üçüncü Kolordu tahsis edilmiş ve bu kolordunun sıklet merkezi daha bidayetten itibaren şimal kanatta teşkil olunmuştu. Yunan kuvvetleri ileri harekâta başladıkları sırada Garb Cephesi Komutanı İsmet Paşa Pazarcıkta taarruzî harekât için incelemelerde bulunuyordu. Müşarünileyh ilk harekât emrini ayni gün saat 11.30 da oradan vermiş ve Kocaeli müfrezesinin Sakarya bölgesinden İnönü mevziine hareket etmesini emretmişti. Cephe komutanının katî netice yerinde mümkün olduğu kadar kuvvetli bulunmak arzusu burada da göze çarpar. Yunan ordusunun günlük yürüyüşlerinin 15 - 25 kilometre olması cephe komutanına diğer cephelerden kuvvet kaydırmasına zaman ve imkân kazandırmış ve oyalama mukavemeti yaparak çekilen ileri kuvvetlerimizin vazifelerini kolaylaştırmıştır. 24 mart günü örtme birlikleri iyi hareket etti-ler. Yalnız Yenişehir bölgesindeki birlikler oynak bir oyalama mukavemeti göstermiyerek vaktinden evvel çekildiler. Halbuki Yenişehir ovasının güney ve kuzeyinde bulunan dağlar bu müfrezelerin mukavemetini kolaylaştıracak imkânda idiler. 25 martta Üçüncü Kolordunun 3 üncü ve 10 uncu tümenlerinin topçularını değiştirme meselesi yüzünden Bilecikte altı saatlik bir gecikme vukua geldi. Ayni gün Sakarya nehri kenarında bulunan İsri mevkiinden Gündüzbey istikametine yürüyen Kocaeli kıtaatını gören Yunan keşif tayyarecileri, Türk kuvvetlerinin Eskişehire doğru çekilmekte olduklarını Yunan komutanlığına haber vermişler, komutanlık da bu habere inandığından 3 üncü ve 10 uncu Tümenlerin (sıklet merkezi grupu) güneye doğru çarketmeleri emrini vermek suretiyle kuşatma kollarının istikametini değiştirmiş ve acele harekete mecbur kalan 3 üncü Tümen 26 günü yalnız başına muharebeye yakalanmak tehlikesiyle karşılaşmıştı. 26 ncı günü Türklerin çekildiğine kapılan 3 üncü Yunan tümeni tek başına Gündüzbey bölgesinde taarruzlara girişmiş ve damla damla beslenen bu taarruz bir netice vermemiş ve 27 martta da 10 uncu Tümen, 3 üncü ve 7 nci Tümenlerin taarruzlarına âdeta seyirci kalmıştır. Bu yüzden iki tümen mevziî buhran geçirmiş ve sol kanatta bulunan süvari tugayı da bir mevcudiyet gösterememiştir.

26 mart akşamı sağ kanatta 61 inci Tümenin muharebesile Gündüzbeyde başlıyan İnönü Meydan Muharebesi 28 mart günü müstesna bir şiddet peyda etmiş ve çok buhranlı durumlar hâsıl olmuştur. 29 mart günü Yunan taarruzları gene muvaffak olamadı. Üstün düşman taarruzları kaya kadar sert İnönü cephesine çarparak durduruldu. Durum yalnız sol kanat grupunda vahamet kesbetmişti. Bununla beraber burada bulunan 11 inci Tümen çok üstün topçu ateşlerine ve taarruzuna rağmen mukabil taarruzlar yaparak düşmanın harekâtını aksattı ve takib imkânı vermedi. General Papulas bugünkü muharebeyi «Düşmanın çılgınca mukavemeti» tâbirile tasvir etmişti. 30 martta Yunanlılar gene bâriz bir sıklet merkezi teşkil edemediler, taarruzları dağınık yapıldı. Meydan muharebesinin birbirine benzemiyen safhaları bilhassa 30 uncu günü hâdiselerinde karakteristik olarak görülür. 11 inci Tümen cephenin sol kanadında muharebe etmiş ve çok ağır taarruzlara maruz kalarak hırpalanmıştı. Bu kanada meydan muharebesinin son anlarında yetişen 5 inci Kafkas Tümeni Komutanı Cemil Cahid Bey (Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahid Toydemir) düşmanın kuşatmasına mâni olmuş ve taarruzunu tevkif etmişse de, bilâhare taarruza devam eden düşmanın önünde, cephe komutanının ihtiyatlarını buraya sürmesine rağmen, İnönü ovasına atılmış ve demiryolu güneyinde kalan mevzi kısmı tamamiyle düşmanın eline geçmiş, bu müşkül durum karşısında tümen komutanı umumî çekilme zamanının geldiğini İsmet Paşaya teklif etmiştir. Muharebede kaybolan mevzi parçalarının, bozulan cephe kısımlarının büyük ehemmiyeti yoktur. Aslolan şey katî netice yerinde kazancı temin etmektir. Cephe komutanı kesin kararile duruma hâkim olarak müdafaaya azimkârane devam etmiştir. 31 mart günü artık vaziyet taayyün etmişti. Türk müdafaası muvaffak olmuş ve bugün mukabil taarruzlara geçilmiştir. Bu taarruzlar düşman üzerinde baskın tesiri yaptılar. Sağ kanat grupunun mukabil taarruzlarına, takviye edilmiş sol kanat kuvvetleri de iştirak etti. Muharebe 31 mart günü Gündüzbeyde gene 61 inci Tümenin son taarruzile bitti. Yedi gün süren muharebeler esnasında düşman âzami kudret ve şiddetini sarfederek taarruz ve hücumlarda bulunmuş, fakat Türk birliklerinin azim ve imanı karşısında muvaffak olamıyarak erimiştir. Düşman büyük zayiat vermiş, bir gün içinde bazı alaylarda üç, dört alay komutanı değiştirmek mecburiyetinde kalmıştır.

Muharebenin muvaffakıyetinde; cephe komutanının zaferine yardım amacile fedakârane ve vukufla çalışan sağ ve sol kanat grup komutanlarının büyük tesirleri olmuştur. Sağ kanat grupu komutanı (Emekli Orgeneral İzzettin Çalışlar) ın da işaret ettiği gibi, asıl muvaffakıyeti, «en nazik ve müşkül durumlarda muvaffakıyet ümidini muhafaza ederek soğukkanlılıkla karar alan ve kuvvetleri oynak bir tarzda kullanarak sevk ve idareyi cevval dehasına istinadettiren ve birliklerin maddî ve ruhî kuvvetlerini vaziyete en uygun olarak kuvvetlendiren Garb Cephesi Komutanı İsmet Paşa yaratmıştır.» Muharebede 61 inci ve 1 inci Tümenler en ağır yükleri omuzlıyarak fedakârlıklara misal olacak tarzda savaşmışlardır. Gerek 61 inci Tümen komutanı (İzzettin Çalışlar) ve gerekse 1 inci Tümen Komutanı Kemaleddin Sami Beylerin gayret ve kahramanlığı örnek teşkil edecek surette mükemmeldi. Kemaleddin Sami Bey 31 mart günü yapılan mukabil taarruzlarda, Elmacık deresi şimal sırtlarında, 40 ıncı alayın önünde ve atı üzerinde hareket etmek suretiyle muharebe meydanlarında ender görülen büyük bir kahramanlık göstererek birliklerine örnek olmuş ve yaralanmıştır.

İkinci İnönü Meydan Muharebesi büyük komutanlar, kıymetli subaylar ve kahraman erler tarafından kan ve can pahasına, çok

	Kolordu	Tümen	Tüfek	Makineli	Kılıc	Top	Şehid ve ölü		Yaralı		Kayıb		Yekûn
							Subay	Er	Subay	Er	Subay	Er	
Türk	Sağ ve sol kanad grupları (1)	61. 24. 11. 1. 3. Sv. 4. 5. Kf. (2)	15000	150	900	56	44	637	102	1720	10	1359	3179 (3)
Yunan	III.	3. 7. 10.	26000	1200	1200	76	53	669	149	2874	9	394	3937

İkinci İnönü Meydan Muharebesinde iki tarafın kuvvet durumları

(1) Bunlar sağ ve sol kanad grupu isimleri altında idiler. Tümenler ismen tümen olduğuna göre gruplar da aynı nisbette idiler.

(2) 5. Kafkas tümeninin yalnız bir alayı iştirak etmiştir.

(3) Bu zayiata 11. Tümenle 5. Kafkas 1. Sv. tümeninin kayıbları dahil değildir.

müşkül şartlar altında kazanılmıştır. Yunanlıların hataları operatifti. Bu hata muharebe meydanında birliklerinin fedakârlıkları ile düzeltilememiştir. Bu hata 1 inci Kolordularını güneyde bağlıyarak, katî netice istikameti olan İnönü cephesinde kullanmamalarıdır. Yunanlılar hesabına İkinci İnönü Meydan Muharebesinin kaybolmasında baş rolü oynıyan sevk ve idare hatası budur. Yunan Başkomutanlığının Garb Cephesine karşı 7-8 tümenlik bir sıklet merkezi teşkil ederek taarruz etmesi lâzımdı ve bunu yapacak durumda idiler. İnönü Meydan Muharebesinin cereyanı esnasında da tabiyevî bir sıklet merkezi teşkil edememeleri onların sevk ve idarede ve teşkilâtçılıktaki noksanlarını ve kifayetsizliklerini ifade eder. Orduda iş beraberliği, müşterek tesir yoktu. Tümen komutanları kendi zatî kararlarile hareket etmişlerdir. Yunan ordusu, 1 nisanda çekilmeğe başladı. Çekilme muntazam olmamıştır. Cephanesizlik, iaşe eksikliği, geri ve ikmal teşekküllerinin yokluğu, muharebelerin verdiği büyük zayiat, subay noksanı, ordu teşkilâtının yeniliği şiddetle takibe imkân vermedi.

İkinci İnönü Muharebesini, komutanın doğru muhakemesi, açık görüşü, oynak sevk ve idare kudreti, müstakilen karar almak ve azimle icra ettirmek kabiliyeti, subayların örnek karakteri, Türk erinin kahramanlığı kazanmıştır. Ebedî Şefimiz Büyük Serdar Atatürk «Bütün tarihi âlemde sizin İnönü Meydan Muharebelerinde deruhte ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhte etmiş komutanlar enderdir. Milletimizin istiklâl ve hayatı dahiyane idareniz altında şerefle vazifelerini gören komutan ve silâh arkadaşlarınızın kalb ve hamiyetine büyük bir emniyetle istinad ediyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talini de yendiniz. İstilâ altındaki bedbaht topraklarımızla beraber, bütün vatan, bugün müntehalarına kadar zaferinizi tes'id ediyor» diyerek Cephe Komutanı İsmet Paşa'nın büyük ve müstesna değerdeki başarısını övmüştür.

İkinci İnönü Meydan Muharebesi İstiklâl harbimizin dönüm noktası, düşmanın maddî ve manevî kuvvetlerinin giriştiği işe elvermiyeceğini isbat eyliyen ve Türk millî varlığını bütün dünyaya tanıtan en mühim bir savaştır. Bu meydan muharebesinde def ve tard tâbiye esasları en ince teferruatına kadar tertiblenmiş ve tatbik edilmiştir. İç hatlardan istifade, kuvvet kaydırmalar, süvari birliklerini düşman gerilerine saldırmakla muharebe meydanında diğer birliklerle müşterek tesir esasları, en mühim noktaya üstün kuvvetler yığmak, mukabil taarruzların zaman ve istikametlerini doğru tayin etmek gibi hususlar muvaffakıyetle tatbik edilmiştir. İkinci İnönü Meydan Muharebesinin neticesi tam bir zaferdi. Siyasî sahadaki tesiri ile birlikte, Türk millî kudretinin bütünlüğünü de düğümlemiştir. Denebilir ki İstiklâl harbinin Türk zaferile neticeleneceğini, tarihe İkinci İnönü Zaferi dikte ettirmiştir.

(İhsan Yurdoğlu)

KIZ ENSTİTÜLERİ — İmparatorluk devrinin «kız sanayi mektebleri» ni ve daha önce Rusçuk'ta açılan ilk kız ıslahhanesini gerek gayesi, gerek eğitim ve öğretim ilkeleri bakımından arada büyük farklar olmasına rağmen, bugünkü kız enstitülerinin bir başlangıcı saymak yanlış olmaz.

Filhakika Mithat Paşa Tuna valisiyken buradaki Osmanlı ordusunun giyim ihtiyacını sağlamak maksadiyle kurduğu fabrikada çalıştırmak üzere kimsesiz kız çocuklarını toplıyarak Rusçuk'ta 1865 yılında ilk kız ıslahhanesini kurdu. Bunu, «Tophanei Âmire» tarafından, aynı maksadla, İstanbul'daki kıt'aların elbise ve çamaşır ihtiyacını teminde çalıştırılmak üzere Yedikule'de 1869 da açılan «Kız Sanayi Mektebi» takib etti. Bu okul 1886 da Maarif Nezaretine devredildikten sonra kız sanayi mekteblerinin sayısı biri Cağaloğlu'nda yatılı ve yatısız, diğer ikisi Aksaray'da ve Üsküdar'da yatısız olmak üzere, üçe çıkarıldı.

Kız Enstitüsünde dikiş dersleri

O zamanki okul kademelerine göre «iptidaî ve rüştî» sınıflariyle birlikte yedi yıllık bir öğrenim veren kız sanayi mekteblerinin öğretim ve eğitim programları o devrin kız rüştiyelerinden keskin hatlarla pek de ayrılmış değildi.

1900 yılında yeniden hazırlanan programlarda «el hünerleri» ne «idarei beytiye» ye fazla yer verilmiş olmasına rağmen; bu okullardaki öğretim ve eğitim elemanlarının medenî dünyanın iyiye, güzele, rahata doğru durmadan değişen ve mükemmelleşen yaşayış tarzını ve telâkkilerini genc kızlara intikal ettirecek kabiliyette olmamaları, bundan başka bu okulların bu intikali ve bu telâkkileri gerçekleştirilebilecek maddî imkânlardan mahrum bulunuşu; «kız sanayi mektebleri» ni, gene kızları, tekniği ve yaşama terakkisi ileri bir aile kavramına göre analık ve kadınlık vazifelerine hazırlıyan, onları hayatlarını bir sanatla kazanabilecek şekilde yetiştiren canlı bir müessese haline getiremedi.

Kız Enstitüsünde elişi dersleri

Meşrutiyet devrinde «kız sanayi mektebleri» nin ıslahı düşünüldü ve Avrupadan bu maksadla mütehassıslar getirildi, fakat bir taraftan bütün müessese ve telâkkilerinde garblılaşmayı isterken, bir taraftan da aile, cemiyet ve yaşama telâkkilerini mazinin kötü görenek ve geleneklerinden şu veya bu şekildeki kara tesirlerle bir türlü söküp kurtaramıyan müteredddid ve zayıf iradeli meşrutiyet inkılâbcılığı; kadın ve kadınlık meselesini ve dolayısiyle kızların yetiştirilmesi dâvasını daima yarım tedbirlerle mütalâa etti ve bu eğitim ve öğretim meselesinde de hamleci ve inkılâbcı olamadı.

Yeni bir cemiyet ve yeni bir hayat telâkkisini birlikte getiren Cumhuriyet devrimi, kadının cemiyetteki yerini tayin etti: Vatandaşı kadın, erkek diye ayırmaksızın vatandaşlık hakları ve vazifeleri bakımından tam eşitlik; kadın sanatlarında bizzat çalışarak icabında hayatı kazanmak ve böylece aile yükünü paylaşmak, ileri seviyede bir aile içinde ve ileri telâkkili bir yaşama nizamı içinde her şeyden önce iyi bir ana ve iyi bir ev kadını olmak...

İşte, Cumhuriyetin kadınlık telâkki ve eğitimindeki bu görüş ve anlayışıdır ki; ilk, orta, lise ve nihayet üniversite ve yüksek okul diye kademelendirilen ve metodlarını, ilkelerini bildiğimiz öğretim ve eğitim mü-

Kız Enstitüsünde yemek dersleri

esseselerimiz arasında «kız enstitüleri» adı altında; telâkkilerinde, metodlarında ve ilkelerinde bizim alıştığımız ve bildiklerimizin üstünde yepyeni bir takım müesseseler kurulmasına yer verdi.

Bu suretle memleketimizin ilk kız enstitüsü, «İsmet Paşa Kız Enstitüsü» adiyle Ankara'da 1928 yılında kuruldu.

Filhakika bugünkü ileri cemiyette ve ileri medeniyet seviyesinde, hayatın her alanındaki insan faaliyeti gibi ev işleri de artık anneden kıza gelişigüzel intikal eden basit bir görenek işi olmaktan çıkmış, geniş bir bilgi ve teknik işi olmuştur.

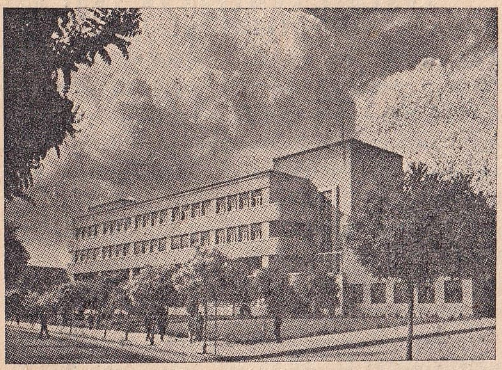
Ev idare etmek, aile bütcesini tasarrufla kullanmak, evin bütcesinden mutfağa ayrılabilen mikdarı aşmamak şartiyle ailenin almağa mecbur olduğu sıhhî gıda ve yeter

Kız Enstitüsünde çocuk bakımı dersleri

derecede kalori miktarını temin edecek şekilde yemek pişirmek, artık birçok bilgileri icab ettiren bir teknik işidir.

Bir şapkayı meydana getirmek sadece basit bir dikiş işi olmaktan çıkmıştır. Bir kadının giyinmesi; elbise, şapka, çiçek, çamaşır gibi kadın giyeceklerini meydana getir-

İsmetpaşa Kız Enstitüsü

mek, bir evi süslemek, tertiblemek, temizlemek esaslı bir bilgi ve zevk işidir.

Medenî bir cemiyette, ileri seviyeli bir aile kavramı içinde çocuk büyütmek ve yetiştirmek, kardeşinin beşiğini sallamakla, veya anneden evlâda intikal eden ampirik metodları aynen tatbik etmekle öğrenilebilinen basit ve tek taraflı bir bilgi değildir.

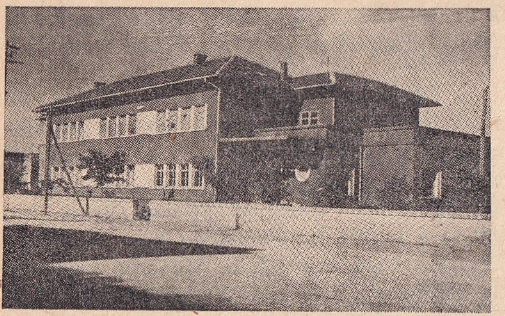
Bunun içindir ki kız enstitüleri, yeni Türk Cemiyetinin kuruluşunda, çeşidli gaye ve hedefleriyle müessir olacak birer eğitim ve öğretim müessesesi olarak teşkilâtlandırılmıştır.

Filhakika kız enstitülerinin çeşidli hedeflerini şöylece hülâsa edebiliriz:

1 — Okul çağındaki genc kızlara ortaokullar derecesinde umumî kültür vermek,

2 — Genc kızları iyi bir anne ve ev kadını olarak yetiştirmek,

3 — Kızlarımızı, hayatlarını kadın sanatlarından birinde çalışarak kazanacak şekilde yetiştirmek.

Urfa Kız Enstitüsü

İnkişaf ettikçe ve memleketin her tarafına yayıldıkça cemiyet ve aile hayatımızda müsbet etkileri muhakkak görülecek olan kız enstitülerinden, mümkün olduğu kadar çok sayıda Türk kızlarının faydalanabilmeleri için bu okulların teşkilâtında da bu okullara devam edecekler için, geniş imkânlar temin edilmiştir.

Kız enstitülerimizde sınıf teşkilâtı başlıca iki kısma ayrılır:

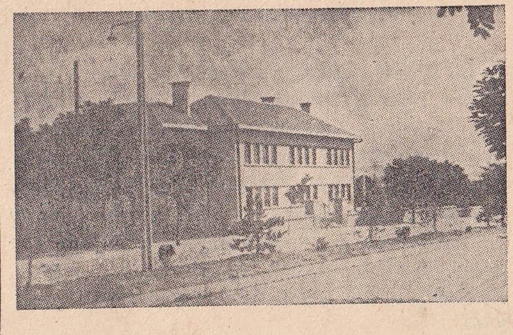
1 — İlkokul mezunlarına mahsus beş senelik esas sınıflar,

2 — Ortaokul veya lise sınıflarından ayrılmış olanlara mahsus iki yıllık özel sınıflar.

İlkokul mezunlarının kabul edildiği esas sınıflarda ortaokul programı beş sınıfa taksim edilmek suretiyle aynen takib edilir. Bunun içindir ki kız enstitülerini bitirenler eğer evlerine çekilmiyecek veyahud öğrendikleri bir sanatta çalışmıyarak umumî öğrenimlerine devam etmek isterlerse liselere kabul edilirler.

Enstitülerin esas sınıflarında gösterilen ortaokul derslerinden başka, öğrenciler bol bol biçki-dikiş, moda ve şapka, nakış, erkek ve kadın çamaşırı, yapma çiçek, ev idaresi, yemek pişirme ve çocuk bakımı derslerini de nazarî ve amelî olarak görürler.

Özel sınıflara gelince; bu sınıflara kabul edilen öğrenciler esasen ortaokul mezunu oldukları için kız enstitülerinde ayrıca ortaokul dersleri görmezler; buna karşılık, kız enstitülerinin beş sınıfında gösterilen amelî ve nazarî meslek derslerini iki yıl içinde aynen görürler.

Kütahya Kız Enstitüsü

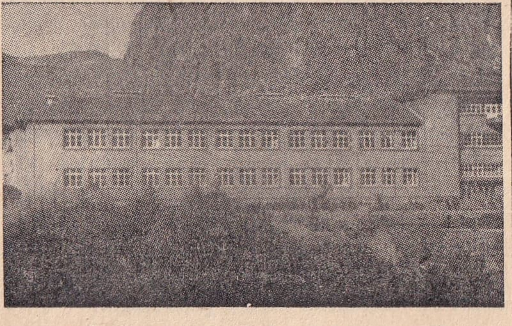
Kız enstitülerinde hem ortaokul, hem kız enstitüsü programlarının tatbik edilmekte olması; bu okullara derece bakımından ortaokullara nazaran bir üstünlük temin etmiş olduğu için Devlet müesseselerinde veya yarı resmî müesseselerde vazife almak istiyen kız enstitüleri mezunları lise mezunlarının haklarından istifade ederler.

Kız enstitülerimizde umumiyet itibarile birer sipariş ve tekâmül atölyesi vardır.

Sipariş atölyeleri dışardan çeşidli siparişler almak suretiyle öğrencileri bir taraftan doğrudan doğruya hayatla temas ettirir; bir taraftan da amelî dersler için lüzumlu olan malzemenin aile veya Devlet büdcesine yük olmadan tedarikini sağlar.

Tekâmül atölyeleri ise, okulu bitirenlerden bir terzihanede çalışmak veya atölye açmak istiyenleri kendi meslek ve sanatlarında tekemmül ettirir; iş ve rekabet hayatında daha emniyetle, daha cesaretle mücadele edebilmelerine imkân verir.

Kız enstitüleri, Maarif Vekilliği Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı teşkilâtın-

Afyon Kız Enstitüsü

daki Kız Teknik Öğretim Müdürlüğüne bağlıdır.

1941 yılında kabul edilen meslekî ve teknik öğretim programına göre memleketimizde elli iki kız enstitüsü açılacaktır. Bunlardan 1944 - 1945 ders yılına kadar otuz beşi açılmış ve faaliyete geçmiştir. (*Nureddin Boyman*)

MEDDAH — Meddah hiç şüphesiz bütün Şark ve İslâm memleketlerinin ilk ve iptidaî temaşasıdır. Öyle bir temaşa ki perdesi, sahnesi, dekoru, esvabları, şahısları meydanda yoktur ve fakat bu herşeyi ve herşeyinin mükemmeliyeti onları şahsında cemedenin zekâsına, malûmatına ve söz söylemekteki kabiliyetine bağlıdır.

Meddah naklettiği vakanın nasıl bir yerde geçtiğini, yaşattığı şahısların şeklini ve şemailini tarif etmeğe mecbur olduğu gibi; yüzünü gözünü buruşturarak, birtakım vaziyetler, tavırlar alarak sözlerini canlandırmıya, sesiyle de temsil ettiği şahısların şivesini taklid ederek sözlerine bir hakikat edası vermeğe mecburdur.

Meddahın omuzunda asılı duran mendil onun en çok istifade ettiği bir âlettir. Taklid yaparken onunla ağzını kapar. Rahatça nefes almak, birkaç saniye olsun dinlenebilmek için onu muhtelif bahanelerle eline alır, kullanır ve gene omuzuna atar. Bu müddet zarfında da sözlerinin dinliyenler üzerinde uyandırdığı alâkayı gözetlemiş ve onların heyecanına bir kaç saniyelik bir merak ilâve etmiş olur.

Meddah Lâlin Kaba

Meddahın elindeki değneğin de rolü büyüktür. Meddah bundan kapı çalma, sert bir vuruş sesi çıkarma gibi hikâyelerine bir renk ilâve eden fırsatlarda istifade eder.

Meddahların yanyana gelmesinde münasebet olmıyan şeyleri zahiren makul ve münasib bir tarzda yanyana getirerek halkı şaşırtmak ve bu suretle umumî alâkayı artırmak gibi müracaat ettikleri birçok usulleri, vasıtaları vardır. Bu gibi usullere, vasıtalara müracaat etmiyen meddahların sözleri durgun görünerek dinliyenlere azab vermekten, halkın ruhunu sıkmaktan başka bir işe yaramaz.

Meddahlığın şarka münhasır olmasının en mühim sebebi ise, şarklıların fıtrî olarak malik oldukları diğer bir meziyetleri, dinle-

mek kabiliyetleridir. Garb dinlemekten ziyade konuşmayı sever; mükâleme ise tabiatiyle hikâyenin en büyük düşmanıdır.

Garbda herkes söyler, fakat pek az dinliyen vardır. Orada herhangi bir mecliste konuşanlara dikkat edilirse umumiyetle sözü takib etmediklerine, birinin, duyduğu cümleye

Kahvehanede meddah
Eski bir gravürden

cevab hazırlamakla; bir diğerinin ise yapacağı itiraza bir girizgâh aramakla meşgul olduğu görülür. Bazan ortaya atılan ulu orta cevablar da bunu isbat eder. Tevekkeli, söylemek kolay, dinletebilmek ise güçtür, dememişler.

Şarkta meddahların halk indinde itibar sahibi olmalarının başlıca sebebi okuyup yazmak bilmeleridir. Bu da meddahlara o zamanlar okuma yazması olmıyan büyük bir ekseriyet karşısında daima rüçhan temin

Meddah Kadri Anlı hikâye söylerken
Omuzunda mendili, elinde sopası

ederdi. Fakat her zaman bu da kifayet etmezdi. Onların kültür ve zevk sahibi olmaları da iktıza ederdi. Aksi takdirde meselâ Ş e k e r c i S a l i h adlı meddahın yaptığı gibi Üçüncü Ahmed, Damad İbrahim Paşa, Nedim, Seyid Vehbi, Küçük Çelebizade Asım Efendi ölçüsünde satvetin, zevkin ve lisanın mümessilleri karşısında ağız açabilirler miydi?

Görülüyor ki geçmişte halkın bediî ihtiyacını temin eden bu sanatkârlar, Şarkın her tarafında rağbet buluyor ve aralarında büyük kabiliyetleri ile nam kazananlar saraylara kadar girebiliyorlardı. Bu suretle yükselebilmişler hakkında bugün bazı malûmat elde edebiliyoruz ve ancak bir tanesinin L â l i n K a b a n ı n resmini görebiliyoruz.

Meddah Sururi

Mazide daha ziyade halka hitab eden ve halk arasında kalanlar hakkında ise yazık ki, hiçbir vesika yok.

Kıssehân ve meddahlardan saraylarda kendilerine ayrı bir mevki teminine muvaffak olanlar muarrif ve nedim unvaniyle de yâdolunuyorlar.

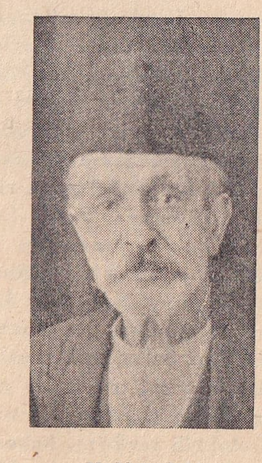
Tarihlerimizde bu hususta pek az malûmat vardır. İptida Naima: «Şirin Zeban kıssehânların nasın cemiyetgâhlarında Şehname vesair hikâyat-ı meşhure» söylediklerini kaydederek o devirde kıssehânın mevcudiyeti ve ehemmiyeti hakkında bir fikir vermiş oluyor.

Evliya Çelebide de adetlerinin seksen olduğu ve tahtıravanlar üzerinde ellerinde çevkân, bellerinde mecmualar, fesahat ve belâgat üzere kıssehân olarak dolaştıklarını okuyoruz.

Sonra Mehmed Çelebi devrinde Karaman Beyinin «Z a m a n D â n â s ı» lâkablı bir nedimi olduğunu Tacüttevarih'te görüyoruz.

Fatihin sarayında da Mustafa adlı bir kıssehân ile «B a l a b a n L â l» ve «Ö m e r» adlı iki nedimin mevcud olduğu bir mevacib defterinden anlaşılıyor.

Üçüncü Murad devrinde meddahlık pek rağbet bulmuş bir sanattır. Hattâ Muradın meclisinde daima iltifat gören meddahlardan birinin, hikâyesini itmam edip bahşişini beklediği sırada: «Bugün ben altın istemem. Yüz değnek isterim.» dediği ve sebebi sorulunca: «Hele elli değnek vurun sonra söylerim.» diye mukabele ettiği, elli değneği yedikten sonra da: «Bir ortağım var, ellisini ona vurun.» diyerek aldığı ihsanların nısfına zorla ortak olan bir bostancıyı gösterdiği ve bu suretle bostancıya hissesine düşen dayağı yedirip aynı zamanda da ortaklığından kurtulduğu meşhurdur.

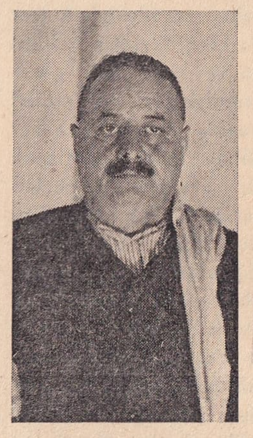
Meddah Aşki

Bu devirlerde meddahlığın halkın her sınıfı arasında büyük bir rağbet bulduğuna başka bir noktadan, parlak bir delil olan diğer bir fıkrayı tekrarlıyayım: Bursada meddahlık yapan ve şahsî kıymeti yüksek olan bir meddah bir gün kahvede Bedi ve Kasım isminde iki kişinin sergüzeştini hikâye ederken dinleyiciler vakayı o kadar benimsemişler ki ikiye ayrılmışlar. Bir kısmı Bediin, diğer kısmı Kasımın tarafını iltizam etmeğe başlamışlar. Orada hazır bulunan Sipahilerden bir şair de Kasım tarafını iltizam etmiş. Bunu gören meddah derhal Sipahinin gözündeki bir ârızayı telmih etmiş. Sipahi hiddetlenmiş, nihayet meddahı hançerile öldürmüş.

İşte bu gibi vakalar karşısında olacak, o gün bugün, meddahlar hikâyelerine başlamadan evvel: «İsim isme, kisip kisbe, semt semte benzer, geçmiş zaman söylenir, yalan gerçek vakit geçer.» tarzında ihtiyatî kayıdlar, beylik mukaddemeler yapmayı âdet edinmişlerdir.

Bugün Türk temaşasını ve bu arada meddahları himayeye çalışan Halkevlerini nekadar övsek azdır. Ziya Gökalp merhum, «Türkçülüğün Esasları» adlı eserinde masalcılara masal söyleterek, meddahlara hikâyeler naklettirerek, taklidler yaptırarak, saz şairlerine destanlar, koşmalar, mâniler okutarak millî edebiyatı canlı bir surette âmmeye göstermeyi tavsiye eder.

Çok yazık ki ilk devirler için olduğu gibi son devir meddahları hakkında da, hiçbir değerli malûmata malik değiliz.

Meddah Tahsin

Tavşan gibi kulaklarını oynatan meddah T e v f i k B e y, Sandıkburnu kahvelerinin bülbülü M e d d a h Ş ü k r ü E f e n d i, hattâ açık sözler yasak, açık fikirler memnu olan istibdat devrinde yaşıyan, bildiği altmış beş hikâyeyi sansüre arzederek ancak otuz üçünün söylenmesine müsaade alabilen İ s m e t E f e n d i merhum hakkında da birşeyler bilmiyor, yalnız, İsmet Efendinin bütün bu hikâyelerinin bir yangın neticesinde kül haline geldiğini duymuş bulunuyoruz.

Daha dün aramızda yaşıyan S u r u r i ve A ş k i d e n bile, yazık ki birer hikâye olsun tesbit edilmemiş. Ben size yalnız Aşkinin son sözlerini nakledebileceğim: Vaktiyle bir meşhur meddah Aşki vardı. Seksen bir sene yaşadı. Ömrünün sonunda sanatının tükendiğini anladı. Bakınız nasıl anladı ?. Onu Giresuna çağırmışlardı, gitti. Kahvede yerine geçti. Hikâyeye başlıyacağı zaman, yüzlercesi arasından birini bulup çıkaramadı. Hepsinin kafası içinde birbirine karıştığını hissetti. Kendi kendine, artık dünya bana gerekmez, dedi.»

Bu son acı sözlerin kaili Aşki bir sene sonra yoksuzluklar içinde söndü gitti. Meddahlık da sönüp gidiyor, fakat ölmemelidir, ölmiyebilir. Yeter ki biz bu mesleği şahıslarında yaşatan son birkaç sanatkârdan istifade etmesini bilelim ve onları himaye edelim.

(*Selim Nüzhet Gerçek*)

MİLLETLER CEMİYETİ (Çalışmaları ve inhitatı sebebleri) — Cemiyetin kuruluşu; maksad ve gayesi, teşkilâtı, Aylık Ansiklopedi'nin on birinci sayısında incelenmişti. Şimdi burada Cemiyetin kuruluşundan

İkinci Dünya Harbi başlangıcına kadar nasıl çalıştığını ve ne işler yaptığını gözden geçireceğiz.

N a s ı l ç a l ı ş t ı : Milletler Cemiyetini kuran Pakt, ilk barış muahedesiyle 10 ocak 1920 de yürürlüğe girdi. İkinci Dünya Harbi 1939 eylûl başında başladıysa da Cemiyet yıl sonuna kadar çalışmalarına devam etti. (Assamble de, Konsey de) toplanarak Sovyet Rusyanın çıkarılmasına 14 aralıkta karar verildi. Demek ki Cemiyet normal olarak tam yirmi yıl çalıştı. Bu yirmi yıllık zamanda milletlerarası bütün siyasî, hukukî, iktısadî, malî, sosyal ve teknik münasebetler Cemiyetin tesiri altındadır. Bunları birkaç sütunla anlatmak güçtür. Bundan ötürü başlıca çalışmaların yalnız isimlerini söyliyeceğiz ve bir ikisi üzerinde duracağız.

1 — S i l â h s ı z l a n m a : Cemiyetin en başlı işi harbin önünü alma ve milletleri barış ve emniyet içinde yaşatma olduğuna göre en başa siyasî çalışmaları koyuyoruz. Pakt harbi önleyici ve sekürite'yi (hemen her dilde kullanıldığı için türkçe tam karşılığı bulununcıya kadar ayni tâbiri kullanmayı tercih ettim. Bu, emniyet ve bir zamanlar kullanılan emnü selâmet tâbirlerinden daha elverişlidir) sağlıyacağı tedbirlerin başına silâhsızlanmayı koymuştur. Cemiyetin 1920 den 1934 e kadarki çalışmalarında en çok yer alan da bu iştir. Pakt, sekizinci maddesiyle kriter olarak şunları vermişti: Her devletin silâhlanması, coğrafî durumu ve özel hali gözönünde tutularak millî emniyetine ve askerî müşterek hareketin icrasına uyacak en aşağı hadde indirilecektir. Buna göre yapılacak plânlar her on yılda bir kere gözden geçirilecektir. Dokuzuncu madde ile bir Daimî Komisyon kurulmuştur. Bu Daimî Komisyonun ve daha sonra Muhtelif Komisyonun kuruluşu, Karşılıklı Yardım Muahedesinin hazırlanması (eylûl 1923), Cenevre Protokolunun yapılması (2 ekim 1924), Lokarno Paktının imzalanması (6 ekim 1925) havayı silâhsızlanmıya hazırlayıcı çalışmalardı. Bundan sonradır ki Silâhsızlanma Konferansını Hazırlayıcı Komisyon kuruldu. 1925 ten 1930 sonuna kadar çalışarak bu Komisyona bir proje hazırladı. 2 şubat 1932 de Silâhsızlanma Konferansı toplandı. Üye olan ve olmıyan (Birleşik Amerika, Sovyet Rusya) altmış bir devlet iştirak etti. Dünyanın umudunu bağladığı, harbden ıstırab çeken işçilerin, kadınların vesair cemiyetlerin milyonlarca imzalı dilekçeler ulaştırdığı Konferans iki yıl çok çalıştıktan sonra durakladı. Konferansta hava bombardımanlarının, kimya harbinin yasaklığı, kalitatif ve kantitatif tahdid prensipi, bu suretle muayyen ağırlıkta ileri hücum arabalarının yani tankların ve topların kullanılmaması, devletlerin kullanabilecekleri silâhların tahdidi, silâh imalinin ve ticaretinin kontrolü, millî müdafaa masraflarının aleniliği, mukavelenin icrasını kontrol ve icrasını temin meseleleri üzerinde uyuşma olmuş gibiydi. Yalnız bunların ne yolda tatbik edilecekleri kesin olarak daha kararlaşmamıştı. Almanya'nın Konferanstan ikinci defa çekilmesi (14 ekim 1933) bütün çalışmaları sekteledi. Görüşmeler 1934 e kadar sürdü. Sonra Milletler Cemiyeti buhranı başladı (Denizde silâhsızlanma işi denizci devletler arasında 1922 Vaşington, 1930 ve 1936 Londra konferanslarında görüşüldü. 1941 de yeni bir deniz konferansı toplanacaktı). Manevî silâhsızlanma işi de 1931 de ayrıca görüşüldü.

2 — İ h t i l â f l a r ı n b a r ı ş ç ı y o l l a r l a h a l l i : Paktın harbi önleyici tedbirler arasında en önem verdiği bir mesele de ihtilâfların barışçı yollarla hallidir. Her devlet ihtilâflarını üç barışçı yoldan birine arzetmiye mecburdur ve bu Cemiyetin girdiği önemli yeniliktir. Üç yol; Hakem, Mahkeme, Konsey veya Assamble'dir. İhtilâf bunlardan birine arzolunarak hallolunacaktır. Halledilmezse harbe gidilebilir. Lokarno Paktı barışçı yollarda bir adım daha ileri gitmiş ve nihayet 1928 tarihli Hakemlik Genel Akdi ile bütün ihtilâfların hal yolları sıralanmıştır. Bütün ihtilâflar Uzlaşma Komisyonlarına verilir. Orada halledilmiyenler hukukî ise Adalet Mahkemesine, bunlardan gayrısı Hakeme arzolunur. Zaten aynı yılda devletler Briyan-Kellog Paktı ile, millî siyaset âleti olarak da, ihtilâfları hal vasıtası olarak da harbe müracaat etmemeyi ve bütün ihtilâfları barışçı yollarla halletmeyi kabul eylemişlerdir (27 ağustos 1928). Bu Pakt 25 temmuz 1929 da yürürlüğe girdi ve altmış üç devletçe tasdik edildi (Bunlardan dokuzu Cemiyet üyesi değildi : Almanya, Hicaz, Brezilya, Kostarika, Mısır, Birleşik Amerika, İzlanda, Japonya, serbest Danzig şehri. Yalnız Arjantin, Bolivya, Salvador, Uruguay ve Yemen bununla bağlanmadılar). Bu Pakt üzerine Milletler Cemiyeti Paktını bununla uzlaştırmak için de ayrı çalışmalar oldu.

Milletler Cemiyetinde bir konsey toplantısı

S e k ü r i t e (S e c u r i t è) : Devletleri emniyet içinde yaşatmayı amaçlıyan müşterek teminat, kuvvete müracaat sebeblerini de gidererek önleme ve bütün devletlerin bu uğurda birbirine yardım etmelerini taahhüd eyleme üzerine kuruludur. Paktın onuncu maddesi gereğince her devlet zaten diğer üyelerin ülke bütünlüğüne riayet etmek ve bunu dış saldırışlara karşı korumağa borçludur. Amerika'da uyandırdığı endişelerle beraber bu madde kolektif sekü̈ritenin ve Paktın temel taşıdır. Denilebilir ki Cemiyetin çalışmaları arasında bu sebeble sekürite ayrı yer almıştır. Saldırmazlık paktları veya muahedeleri birçok devletler arasında ayrıca imzalanmıştır. Sayıları yirmiyi bulur. Cenevre Protokolü sekürite, hakemlik ve silâhsızlanma üzerine kuruluydu. Silâhsızlanma Konferansı da bir Sekürite ve Hakemlik Komitesi kurmuştur. Siyasî Komisyon da bütün devletlerce imzalanmak üzere bir proje hazırlamıştır. Nitekim mütecavizin tarifi ve tecavüzün tesbiti için birer metin ile bir Avrupa yardım paktı da görüşüldü.

Yirmi yıl içinde Cemiyetin halletmiye çalıştığı başlıca meseleler şunlardır: 1 - Almanya ile Belçika arasında Öpen Malmedi plebisitinden çıkan ihtilâf (1920 - 1921); 2 - İran ile Sovyet Rusya arasındaki Enzeli ihtilâfı (1920); 3 - Finlandiya ile İsveç arasındaki Aland adaları meselesi (1920 - 1921); 4 - Polonya ile Litvanya arasındaki Vilna ihtilâfı (1920 - 1931); 5 - Bolivya, Peru ve Şili arasındaki Takna - Arika ihtilâfı (1920 - 1921); 6 - Panama ve Kostarika arasındaki ihtilâf (1921); 7 - Arnavudluk ile Yunanistan ve Yugoslavya arasındaki hudud ihtilâfı (1921 -1924); 8 - Avusturya ve Yugoslavya arasındaki emlâk ihtilâfı (1921); 9 - Yukarı Silezya plebisiti ve Almanya - Polonya hududu (1921 - 1922); 10 - Sovyet Rusya ile Finlandiya arasındaki Kareli berzahı meselesi (1922 - 1923); 11 - Avusturya ile Macaristan hududu (Burgenland Plebisiti 1922); 12 - Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan arasındaki çeteler meselesi (1922); 13 - Macaristan - Yugoslavya hudud ihtilâfı (1922); 14 - Macaristan-Çekoslovakya hudud ihtilâfı (1923); 15 - İngiltere ile Fransa arasındaki tabiiyet dekreleri ihtilâfı (1922); 16 - Macar emlâkine aid Macar - Romanya ihtilâfı (1923 - 1930); 17 - Polonya-Çekoslovakya Javorzina hudud ihtilâfı (1923 - 1924); 18 - İtalya - Yunanistan arasındaki Korfu hâdisesi (1923); 19 - Memel meselesi (1923-1931); 20 - Musul meselesi (1923 - 1926); 21 - İstanbul Rum Patriğinin Türkiyeden çıkarılması (1925 - Yunanistan müracaatini geri almıştır); 22 - Bulgar-Yunan Demirkapı hudud ihtilâfı (1925); 23 - Türk - Yunan hudud ihtilâfı, Meriç adası (1926); 24 - Yunanistandaki Arnavud azlıkları (1924-1928); 25-Bolivya ve Paraguay arasındaki Şako ihtilâfı (1928-1935); 26 - Liberyaya yardım (1931 - 1934); 27 - Finlandiya - İngiltere arasındaki gemiler ihtilâfı (1931-1935); 28 -Çin-Japon ihtilâfı (1931 - 1935); 29 - Asurilerin Irakta yerleştirilmesi meselesi (1932 - 1937); 30 - Anglo Persian Oyl kumpanyasına aid İngiliz - İran ihtilâfı (1932 - 1933); 31 - Kolombiya - Peru arasında Leticya ihtilâfı (1933-1935); 32 - Macar - Yugoslavya hudud hâdisesi (1934); 33 - Marsilya suikasdi ve Yugoslavyanın müracaati (1934 - 1935); 34 - Almanyanın silâhlanması (1935); 35 - İtalyan - Habeş ihtilâfı (1935-1936); 36 - İran-Irak hudud ihtilâfı (1934-1937); 37 - Birmanya-Çin hudûdu (1935); 38 - Sar plebisiti ve Almanyaya verilmesi (1935); 39 - Sovyet Rusya ve Uruguay münasebetleri (1936); 40 - Lokarno'nun Almanyaca yırtılması (1936 - 1937); 41 - Dokuz değil sekiz ecnebi hâkim kullanmıya aid Irak devletinin müracaati (1936); 42 - İspanyanın müracaati (iç savaş 1936 - 1937); 43 - Çinin müracaati (1937-1944); Hatay meselesi (Antakya İskenderun 1936 - 1938).

H u k u k î, i d a r î, m a l î, i k t ı s a d î, s o s y a l v e t e k n i k ç a l ı ş m a l a r ı n da bazısına işaret edelim : Milletlerarası Daimî Adalet Mahkemesinin kurulması, statüsünün yenilenmesi, istişarî reyler istenmesi, terrorizm ve buna karşı savaş, devletler hukukunun kodifikasyonu, muhtelif hukukî meselelerin komiteler teşkil olunarak onlara incelendirilmesi, Danzig'in idaresi, Sar topraklarının

işletilmesi, malî ve iktısadî organizasyonlar kurulması, ilk maddeler ve bunlara ticarî varma, malî kalkınma, altın meselesi, Milletlerarası ödünc mukaveleleri, kalp paralar, kliring, gümrük muamelelerinin sadeleştirilmesi, ticarî ihtilâfların halledilmesi, ihtilâfların devletlerarasında dostça halledilmesi, ithalât ve ihracat yasaklarının kaldırılması, ticaret hukukunun birleştirilmesi, balina avlanmasının nizamlanması, ziraî işlerden buğday meselesi, milletlerarası et ticareti, ziraî himayecilik, sanksiyonlar koordinasyonu, iktısadî ve malî istatistikler, münakale ve transit işleri, transitin serbestliği, münakalenin koordinasyonu, pasaportlarda kolaylık, demiryolları meseleleri, deniz meseleleri, hava münakaleleri, nafıa işleri, iç münakaleler, ijiyen meseleleri, hastalıklara karşı savaş, sosyal hastalıklar, hükûmetlerle teknik elbirliği etme, şehir ve köy ijiyeni, hayat standardı, mesken meseleleri, fikir işbirliği, milletlerarası münasebetlerin ilmî incelenmesi, şaşmaz ilimler, kütübhaneler ve arşiv, edebî meseleler, endeks translasyonum, güzel sanatlar, öğretim, yüksek öğretim, fikrî haklar, sinematoğraf ve radyo meselesi, mandalar, azlıkları himaye, kadın ve çocuk ticareti, çocuğu esirgeme, evlenme yaşı, meşruğ olmıyan çocuklar, ayrı mahkemeler, kör çocuklar, iktısadî buhranın ve işsizliğin çocuklar ve gençler üzerine tesiri, malûmatı merkezleştirme, ocağa dönme, yardım, ceza ve hapisane meseleleri, keyif verici maddeler, opyom ve diğer muzır maddelere karşı tedbirler ve kontrol, ilk maddeler, meşruğ olmıyan bu ticaretin yasaklığı, muhacirlere yardım, kölelikle mücadele, miskin hastalığının milletlerarası merkezi, milletlerarası bürolar, Kızılhaç, Milletlerarası Yardım Ofisi, basın ve haber alma işleri.

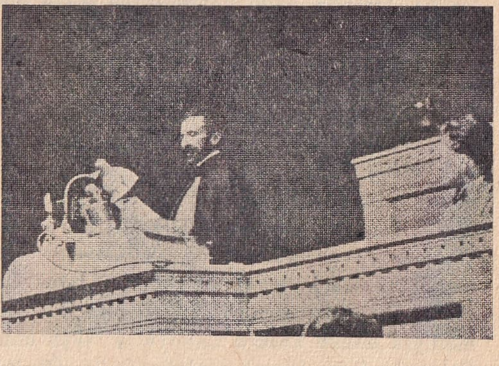
Yukarıdanberi yalnız adlarını yazdığımız gerek siyasî, gerek diğer meselelerin hepsi Milletler Cemiyetinde geniş çalışmalar almıştır. Kimi Konseyde, kimi Assamblede ve Konseyde ve komisyonlarla ayrı organizasyonlarda birçok görüşmeler almış, bazıları için ayrı konferanslar toplanmış, ayrı mukaveleler yapılmıştır. Meselâ Vilna meselesi Konseyin tam on sekiz, Memel meselesi on, Şako meselesi on yedi toplanmasında görüşülmüştür. Transit işi için birkaç konferans toplanmıştır. Bütün bu çalışmalarla Milletler Cemiyeti milletlerarası hayatı ilgilendiren meseleleri nizamlamıya veya yürütmiye yahud milletlerarası kinler ve boğuşmalar olmasını önlemiye uğraşmıştır.

M i l l e t l e r C e m i y e t i b u h r a n ı: Milletler Cemiyeti, harbi önleme ve milletleri barış ve emniyet içinde yaşatma işini gerçekleştirememiştir. Milletler Cemiyetinin kurmak istediği sekürite sistemi sarsılmıştır. Milletler Cemiyeti buhranı bundan doğmuştur. Âmme hizmeti yapan müessese̊lerde otorite, çalışmaların verimli olabilmesi için esas şarttır. Otoritesi sarsılan bir müessese kendinden beklenen işi artık göremez. Onun içindir ki en ileri milletlerde dahi hükûmetler herşeyden evvel otorite ile tutunurlar. Açık hükümlü ceza kanunları ve usulleri, bu hükümleri tatbik eden mahkemeler, kararları tatbik eden icra kuvveti hükûmetlerin otoritelerine mesned teşkil ederler. Milletler Cemiyeti, otoritesini nereden alacaktı? Üyelerinin kudretinden değil mi? Eğer devletler kendisine vücud verirken aldıkları taahhüdleri tam olarak yerine getirmiş olsalardı Milletler Cemiyeti bu otorite ile çok iş görebilirdi. Buhran, dediğimiz gibi otoritesinin sarsılmasından doğdu. M i l l e t l e r C e m i y e t i n i n o t o r i t e s i n i s a r s a n â m i l l e r i araştıralım: İlk âmil şüphesiz ki Birleşik Amerika Devletlerinin Cemiyeti daha başta terketmiş olmasıdır. Cemiyet sonuna kadar bunun sarsıntısını toparlıyamamıştır. Cemiyeti ilk ortaya atan ve mümkün kılan en kuvvetli devletin,

Konseyde kulis konuşmaları
Sağda, oturan Briyan. Ayaktakiler, sağda Ştzerman, karşısında Titulesku

onu birdenbire bırakması Birleşik Amerikanın Avrupa işlerine karışmamak politikasına dönüşünün bir neticesi olmakla beraber Cemiyetin hayatında telâfi edilmez bir sarsıntı olmuştur. Kurulduktan sonra Cemiyetin otoritesini sarsan ilk iş Vilna meselesidir. 1920 de Litvanyanın başşehri olacak olan Vilna'da halkın reyine müracaat edilmesi kararlaşmıştı. Polonya buraya gûya âsi General Zeligovski'yi göndererek plebisiti kendi tesiri altında yaptırmak istedi. Milletler Cemiyeti Reisi sıfatiyle Leon Burjuva 11 ekim 1920 de kesin bir nota vererek burayı boşaltmasını Polonyadan şiddetle istedi. Polonya dinlemedi. Millî duygularla isyan ederek kendi hesabına hareket eden bir millî kuvvete karşı Polonya nasıl hareket etsin? dedi. Halbuki bu bir komedya idi ve komedyayı oynıyan, bizzat Polonya Devlet Reisi Pilsudski sonraları bunu övünerek anlattı. Komşuları tarafından parçalanarak bir buçuk asır ortadan kalkmış ve millî haklara riayetsizlik ne demek olduğunu çok acı olarak tatmış olan bu devletin 1938 de Çekoslovakya yutulurken onun mirasına konması gibi bu meselede tuttuğu yol da pek kötü tesir bırakmıştır. Memleketlerini kahramanca müdafaa eden ve onun uğrunda ölmesini bilen bu millet, belki bir buçuk asırlık ecnebi işgali altında kalmış olmanın da tesirile iyi idarecilere nail olamamıştır. Büyük devlet olma, Rusyayı parçalama, Karadenize inme, sömürge edinme gibi hayallere de kendini kaptırmakla beraber hep kibir ve hata ile bir beceriklilik sayarak 1922 de Vilnayı ve 1939 da Teçeni Polonya'ya katabilmiş, fakat harbin ilk kurbanı olarak beş yıl kahır içinde varlığını kaybetme tehlikesine düşmüştür. Cemiyetin otoritesini sarsarak Milletler Cemiyeti buhranının asıl doğuran, üç Mihver devletinin hareketi olmuştur. Bu hareketlerin birincisi Japonyanın Çine saldırışıdır. Çinin 1931 de müracaati üzerine ihtilâfa el koyan Cemiyet, Lord Layton reisliğinde mahalline bir tahkik komisyonu yollamış, komisyon iyi hal yolu göstermiş, fakat Çini yutmak istiyen Japonya Konseyin Çin topraklarını boşaltma davetine Cemiyetten ayrılma karariyle cevab vermiştir. Çin - Japon ihtilâfı bundan sonra da bu minvalde genişliyerek süregelmiştir. Cemiyetin otoritesini sarsan ikinci Mihver hareketi Almanya'nın çekilişi ve meydan okuyuşu olmuştur. 1933 te Silâhsızlanma Konferansından çekilen Almanya Cemiyetten ayrılmış ve Versay Muahedesinin askersizliğe, hem Versay'ın, hem Lokarno'nun Ren havzasının askersizliğine aid hükümlerini yırtmış atmıştır. Cemiyetin otoritesini sarsan ve buhranı açan üçüncü Mihver hareketi İtalya'nın Habeşistana saldırışı olmuştur. 1934 kasımında Ual - Ual ihtilâfını ihdas ederek Habeş topraklarına giren İtalya Cemiyetin meseleyi aradaki muahede hükümleri dairesinde halletmiş olmasına ve esas durumu da ele alarak buna çare göstermiş bulunmasına rağmen 3 ekim 1935 te Habeşistana saldırdı ve Cemiyeti dinlemedi. Cemiyet 9 ekimde İtalya hakkında iktısadî sanksiyonlar tatbikına karar verdi. Kırk dokuz devlet sanksiyonlara iştirak etti. Ancak tedbirler Cemiyetçe değil, her devletçe tatbik olunacaktı. Bu tedbirler dört kategori idi: 1 - İtalya'ya silâh ihracı yasağı; 2 - İtalya'ya kredi ve ödünç verme yasağı; 3 - İtalya menşeli malların ithali yasağı; 4 - Harb için gerekli bazı ilk maddelerin İtalya'ya gönderilmesi yasağı. Lâkin yarım tatbiklerle bunlar müessir olamadı. Meselâ petrol, kömür ve demir İtalya'nın en çok muhtac olduğu maddelerdir. Bunların ithali yasaklanamadı. Gûya bu menedilemez, ancak daha pahalıya mal olur, dendi. Hakikî sebeb İtalyan'ın bunu harb sebebi yapacağı tehdidiydi. Şurasını da söylemelidir ki Fransa Başvekili ve Hariciye Nazırı Piyer Laval İtalya'yı Fransa'dan uzaklaştırmak için 1935 ocağında Roma'ya giderek Musolini ile gizli anlaşmalar yapmış ve İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasını kabul ettiği gibi Assamble ve Konseyde İtalya'yı iltizam ederek sanksiyonların verimli olabilmesine daima engel olmuştur. Bu işde Fransanın da ağır mesuliyeti vardır. Sanksiyonlar gereği gibi değil, İtalya'nın istediği nisbette tatbik olundu. Eğer Habeşliler yağmur mevsimine kadar dayanabilselerdi harb daha bir yıl sürerdi ve İtalya dayanamazdı. İtalya'nın 1935 ekiminde on yedi milyon altın dolar olan ihracatı aralıkta on bir ve ocakta altı buçuk, şubatta beş buçuk milyona düşmüştü. Politikacılar da, iktısadcılar da, askerler de umudluydular. Fakat İtalya öldürücü gaz yağmurlariyle Habeş mukavemetini kırarak 5 mayıs 1936 da Adisababa'ya girdi. Dört gün sonra Büyük Faşist Meclisi Habeşistan'ın ilhakını ilân etti. Assamble 30 haziranda toplanarak sanksiyonların kaldırılmasına 4 temmuz 1936 da kırk dört reyle karar verdi, tek muhalif Habeşistandı ve dört müstenkif vardı. Bu karar, Cemiyetin kuvvet önünde eğilişi idi. Adalete bağlı olanların Cemiyete inanı her memle-

Habeş Kralı Negüs kürsüde

kette sarsıldı. Büyük devletlerce sevkedilen elli devlet en zayıf olan bir üyelerini kurtaramamışlardı. İmparator Haile Selasiye Assambleye gelerek uzun bir nutuk verdi ve

kendisine vadedilen yardımı ve teminatı aradı. Onun acı ve haklı sözleri Assamblede derin tesir bıraktı. Fakat yeni İtalya Hariciye Nazırı olan Kont Ciyano'nun istikbal için güzel ümidler veren mektubu bir teselli oldu. İtalya Habeşistan'ın üyelikten çıkarılmasını istedi. İki yıl sonra realitelerin kurbanı olacak olan Polonya da Cemiyetin varlığını realiteler üzerine kurması teklifinde bulundu. Bununla beraber Cemiyet Habeşistan'ı üyelikte tutmakta devam etti. İtalya bu sebeble Cemiyetten çekildi.

Ç a r e : Bu suretle başlıyan buhranı dindirmek için bir çare aramak lâzımdı. İtalyan - Habeş harbinin doğurduğu buhran üzerine durumu incelemiye çağırılan olağanüstü Assamble, Paktın tam ve iyi tatbik edilmeyişi sebeblerini aradı ve 4 temmuz 1936 da, prensiplerine tam bağlılığını beyan ettiği Paktın kuvvetlendirilmesi için ne düşündüklerinin devletlerden sorulmasına karar verdi. Hükûmetlerin cevablarını ve toplanmada buna dair söylenenleri dinledikten sonra on yedinci Assamble 10 ekim 1936 da bu işi incelemek üzere bir Yirmi Sekizler Komitesi kurdu. Komite toplanarak ve çalışma programını tertibliyerek bir yandan Paktın barış muahedelerinden ayrılmasını teklif etti, bir yandan da Paktın Paris Paktı ile ahenkleştirilmesi ve Cemiyetten çekilmiş üyelerin iştiraki meselelerini incelemiye çalıştı ve 1939 da uzun bir raporda Paktın iyileştirilmesi ve kuvvetlendirilmesi için Cemiyet içinde ve dışında bütün dünyayı ilgiledi. Müzaheret Cemiyetleri Birliği, Devletler Hukuku Enstitüleri, Hukuk Birliği gibi heyetler bunu ayrıca işlediler. Bu suretle dünyanın nazarında buhranın sebebi Paktın eksiklerine ve kusurlarına yükletildi. Yani kabahat evi soyan hırsıza değil, evin kapılarını ve pencerelerini iyi demirlememiş olan ev sahibine yükletildi ve hırsız da gülerek çekilip gitti.

C e m i y e t i n y a r ı n ı n e o l a c a k : «Milletler Cemiyeti dünyanın teşkilâtlandırılması yolunda ilk deneme idi. Deneme başarısızlıkla bitti. Bunu tekrarlama abestir. Çünkü aynı sebebler, aynı neticeleri doğurur. 1815 nizamı, bir teşkilât olmadan, Avrupayı umumî bir harbden bir asır koruyabildi. Milletler Cemiyeti nizamı yirmi yıl bile barışı devam ettiremedi.» Bu muhakeme, harb ertesi için teşkilâtsız bir barış yapılmasına iletir. Fikrimizce bu muhakeme ve varılan netice yanlıştır. Aynı sebebler aynı şerait altında aynı neticeleri doğururlar. Ne şartlar aynıdır, ne de başarısızlık teşkilâttan gelmiştir. Dünyanın teşkilâtlandırılması milletlerarası hayat tarihinde bir ilerleme merhalesidir. İnsanlık bunu kazandıktan sonra tekrar teşkilâtsızlık devrine dönemez. «Milletler Cemiyeti olmasaydı onu ihdas etmek lâzım gelirdi»; harbden önce söylenen bu söz tam bir hakikattir. Milletler Cemiyetine dair son söylenen en doğru fikirleri İsmet İnönü Büyük Millet Meclisi Kürsüsünde haziran 1937 de söylemiştir. O kadar ki İngiltere Hariciye Nazırı İdin bu uzun sözleri İngiliz Parlamentosunda aynen tekrarlamış ve Cemiyeti ve kendini bunlarla teyid eylemiştir. Eğer Cemiyet dünya barışını yirmi yıl bile koruyamadıysa bunun kusuru Cemiyette veya onun Paktında değil, bizzat devletlerdedir. Devletler taahhüdlerini ilktenberi tam ve iyi tatbik etselerdi onların hiçbiri olmazdı ve dünya bugünkü felâkete sürüklenmezdi. Gene aynı devletler gene aynı yolda hareket edecek değiller mi? Teşkilât neye yarar? denemez, Birinci Dünya Harbi yüz on üç yıllık otuz küsur harbdekileri aşan büyük kayıblariyle dünyayı teşkilâtlandırma zaruretine ulaştırdı. Birinci Dünya Harbinin kayıblarını hem insanca, hem malca çok aşan İkinci Dünya Harbi, devletleri, taahhüdlerine bağlılık inanına ulaştırmıştır. Milletler Cemiyeti buhranını doğuran üç Mihver devletinden hangisi vardır ki bugün harbden önceki durumunu, hattâ hayal etmesin? Birleşmiş Milletler de harb içinde bu kadar kayıblara uğramamağı elbette tercih ederlerdi. İmdi, şartlar aynı değildir. Devletler taahhüdlerini tutmak inanına bu harb ertesinde kuvvetle sarılacaklar ve dünya teşkilâtının ikinci merhalesini elbette verimli kılacaklardır.

(Not : Bu yazı San Fransisko fikrinin vücude gelmesinden evvel yazılmıştır.)

(Prof. Cemil Bilsel)

OSMAN PAŞA, GAZİ — (1832-1900) Türk tarihinde «Pilevne Kahramanı» namiyle anılan ve beynelmilel bir şöhret kazanan Gazi Osman Paşa 1832 de Tokat'ta doğmuştur. Yağcıoğulları denen fakir bir aileye mensubdur. Küçük yaşta ailesi ile beraber

Müşir Gazi Osman Paşa

İstanbul'a gelmiş ve Rüştiye mektebine girmiştir. 1844 te dayısının ders nezaretinde bulunduğu Askerî İdadisine verilmiştir. Beş sene İdadide okuduktan sonra Harbiye'ye geçmiştir. 1853 de Harbiye Mektebinden üçüncülükle ve Teğmen (Mülâzımı Sâni) rütbesiyle mezun olmuştur. Mektebde iken (Osman Efendi, Beşiktaş) diye kayıdlıydı. Kurmay (Erkânıharbiye) sınıfına ayrılacağı sıralarda Kırım meselesi çıkmıştı.

Çar Nikola, Karadağ'da başgösteren bir hareketi Kudüs'te Hıristiyanlarca mukaddes sayılan yerlere aid olup eskidenberi Katolik ve Ortodoks papaslarınca paylaşılamıyan hak ve hizmetler kavgasını ileri sürerek Ortodoksları himaye talebinde bulunmuştu. Bâbıâli müdahaleyi reddetti. Bunun üzerine Ruslar bir ültimatom vererek Eflâk ve Buğdan'ı işgale başladılar, Babıâli de Rusya'ya harb ilân etti (29 eylûl 1853). Erkânı Harbiye sınıfına ayrılan Mülâzımı Sâni Osman Efendi de Rumeli'deki orduya gönderildi (Yüzbaşı F. W. Von Herbert'in «Pilevne Müdafaası» adlı eserinde 21 mart 1855 Öpatoria'da yararlık gösteren Osman Nuri Efendinin Üsteğmenliğe terfi edildiği yazılıdır). Kırım Harbi Osmanlı İmparatorluğu ve müttefiklerinin zaferiyle neticelendi. 8 eylûl 1855 te Sivastopol zaptedildi. 30 mart 1856 da bütün Avrupa devletlerinin iştirakiyle Paris Sulh Muahedesi imzalandı. 1857 de İstanbul'a dönen Yüzbaşı Osman Nuri Efendi Erkânıharbiye Dairesindeki vazifesine devama başladı. 1858 de Önyüzbaşılığa (Kol Ağası) terfi edildi. 1859 da Anadolunun haritasının yapılmasına ve nümune olarak Bursa'dan başlanmasına Babıâlice karar verildiğinden oraya giden heyete dahil oldu. 1861 de Rumeli Yenişehri'nde toplanmış olan ordunun Erkânıharbiyesine memur edildi. 1862 de Hassa Ordusuna mensub 4 üncü alayın 2 nci taburuna nakledildi. 1862 sonlarında ayni Ordunun 3 üncü Alayının ikinci taburuna komutan tayin olunarak rütbesi Binbaşılığa çıkarıldı.

Osman Paşanın gençliği

Cebelilübnan'da baş kaldıran Yusuf Kerem'in yakalanması ve tedibi işine mensub olduğu taburiyle memur edildi ve isyanın bastırılmasında mühim bir rol oynadı.

Adanın Yunanistan'a ilhakı talebinde bulunan Girid'li Rumlar işi biraz daha ileri götürerek ihtilâl çıkarmışlardı. 1866 da Giriddeki tenkil harekâtına gönderildi. Asayişin iadesine kadar orada kaldı. Burada gösterdiği gayret ve fedakârlık kendisini tanıtmağa vesile oldu. Serdarı Ekrem Ömer Paşanın takdirini kazandı. 1867 de Yarbay (Kaymakam), 1868 de Albay (Miralay) oldu. Ayrıca üçüncü rütbeden Mecidi nişaniyle mükâfatlandırıldı.

1868 de başlıyan Yemen isyanını önlemek ve isyanın genişlemesine mâni olmak için Redif Paşa'nın kumandası altında bir tümen (fırka) asker gönderilmesine karar verildi. İhtiyat efrad silâh altına alınarak bir fırka teşkil olundu. Albay (Miralay) Osman Nuri Bey Birinci Alay Komutanı olarak isyanın bastırılmasında vazife aldı. Gösterdiği muvaffakıyet üzerine Mirlivalığa (General)

Osman Paşa oğullariyle beraber

terfi edildi. Yemen'de hastalandığından tebdilhava alarak 1871 de İstanbul'a geldi. Birkaç ay kadar İstanbul'da istirahat ettikten sonra aynı sene 3 üncü Ordunun Redif Livalığına nakledildi. Bir müddet Üçüncü ordunun merkezi olan Manastır'da kaldı (O zaman Üçüncü Or-

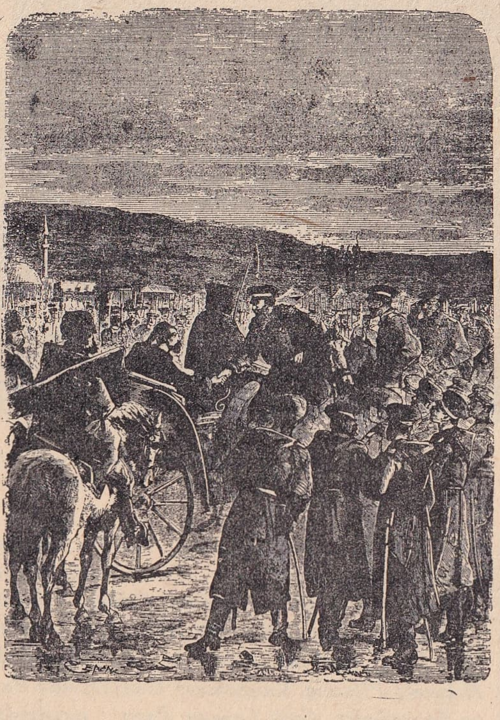

Osman Paşa yaralanarak esir düşerken
Bir Avrupa gravüründen

du Müşiri Abdi Paşa idi). 1873 te Yenipazar Fırkası Kumandanlığına tayin olundu. Fırkanın talim ve terbiyesinde gösterdiği muvaffakıyet o zaman Üçüncü Ordu Müşiri bulunan Derviş Paşa ile Serasker Paşanın nazarı dikkatini çektiğinden takdir edildi ve rütbesi Ferikliğe terfi edilerek İstanbul Merkez Kumandanlığına getirildi. Bu vazifede kısa bir müddet kaldı ve aynı senenin aralık ayında İşkodra Kumandanlığına gönderildi, oradan Bosna'ya nakledildi (ağustos 1874). 1875 te merkezi Erzurum'da bulunan Dördüncü Ordu Kurmay Başkanlığına (Erkânıharbiye Reisliğine) tayin edildi.

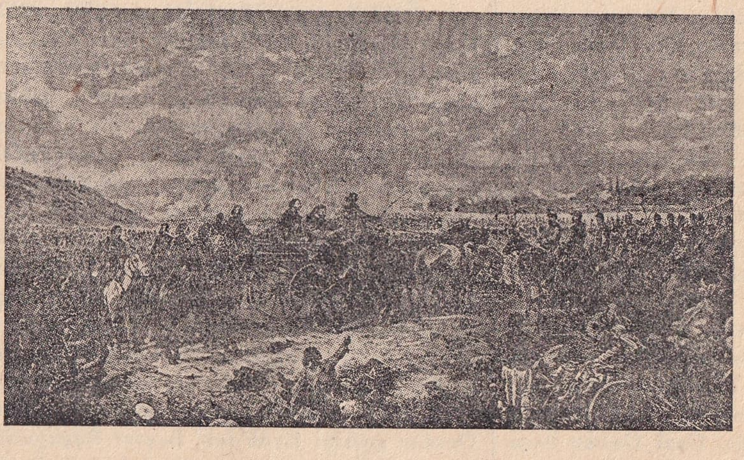
Balkan vaziyetinin birdenbire karışması üzerine hükûmet Balkanlarda tedbirler almağa başlamıştı. Bu cümleden olarak Osman Paşa Erzurum'dan İstanbul'a davet olunarak eylûl 1875 te Niş'teki 1 inci Fırka Kumandanlığına nakledildi. O sırada Yaver Paşa'nın Anadolu'da başka bir memuriyete tayini üzerine Vidin Kumandanlığı münhal kalmıştı. Osman Paşa buraya kumandan tâyin olundu. Vidin'deki kuvvetleri süratle seferber hale koydu ve savaş için icab eden bütün hazırlıkları ikmal ederek Sırp hududuna bir buçuk saat mesafede bulunan Adliye kasabası civarında tahşid etti. Çarlık Rusyası, Fransa - Prusya harbinden ve Fransa'nın mağlûbiyetinden istifade ederek Avrupa devletlerine yaptığı bir tebliğ ile bundan böyle kendisini Paris Muahedesinin Karadenizin tarafsızlığına dair olan hükümleriyle bağlı saymadığını bildirmişti. Böylece Rusya ile Osmanlı İmparatorluğunun arası açılmış oldu.

Balkan devletlerinin istiklâl ve muhtariyet arzuları şiddetini arttırmış, silâhlı bir hareket haline gelmişti. Hersek'te başlıyan isyan Bosna'ya da yayılmıştı. Sırplar ve Karadağlılar bu ayaklanmada önayak oluyorlar ve yardım ediyorlardı. Bulgaristan'da da isyan başlamıştı. Bu sıralarda Abdülâziz hal'olundu (29 - 30 mayıs 1876). Sırplar harbe hazırlanıyorlardı. Türkiye de buna karşı koymak için tedbirlerini almış bulunuyordu. 27 haziran 1876 da Belgrad'dan İstanbul'a bir ültimatom geldi. Bu ültimatomda Sırp hududundaki askerlerimizin geriye çekilmesi ve Prens Milan'ın Bosna Valiliğine tayini taleb ediliyordu. Bu ültimatoma Babıâlice red cevabı verildi. Prens Milan Türkiye'ye harb ilân etti (2 temmuz 1876). Sırpların Vidin, Yenipazar cihetlerinden tecavüzü ile harb başladı. Karadağ da bu savaşa katılmakta tereddüd göstermedi. Vidin Kumandanı Osman Paşa harb haberini Adliye kasabasında kurduğu ordugâhında haber alır almaz yıldırım süratiyle Sırp hududunu geçti. Sırplar bu

Gran Dük Nikola Osman Paşanın elini sıkarken
Bir Avrupa gravüründen

âni hücum karşısında şaşırdılar. Osman Paşa parlak bir zafer kazanarak İsvor tepelerini işgal etti (18 temmuz 1876). Timok nehrinin suları çekildiği bir günde âni olarak nehri geçti ve bütün kuvvetiyle Zayçar'a yüklendi.

Romanya Kralı Şarl Osman Paşanın elini sıkarken
Bir Avrupa gravüründen

Kanlı muharebelerden sonra Sırpları katî bir hezimete uğrattı (7 ağustos 1876). Bu muvaffakıyeti üzerine Müşirliğe terfi ve nişanla taltif edildi. Ahmed Eyyüb Paşa Kolordusunun Aleksinaç mevkiine taarruzu üzerine burada da bozulan Sırplılar çok müşkül bir vaziyete düştüler (13 eylûl 1876). Avrupa devletlerine mütareke tavassutu için müracaatta bulundular, nihayet üç haftalık bir mütareke imzalandı. Osman Paşa Vidin'e döndü. Vidin kalesinin istihkâmlarını tamir ettirerek mükemmel bir hale koydu. İstihkâmları 500 parça top alabilecek bir şekle soktu. Askerin talim ve terbiyesine çalıştı.

İstanbul Konferansının dağılmasından sonra Londra Konferansı tarafından ittihaz olunan kararlar Meclisi Mebusanca kabul edilmediği gibi Çarın da bazı teklifleri reddolunmuştu. Ruslar harb ilân ettiler (24 nisan 1877). Bunu fırsat bilen Romanya, Bulgaristan ve Karadağ da Rusların yanında mevki aldı.

Osman Paşa 1877 haziranının sonlarında Serdarı Ekrem Abdülkerim Paşa'ya müracaatta bulunarak«Vidin'in muhafazası için 12 taburluk bir kuvvet bırakıp geriye kalan ihtiyat taburları birleştirerek hasıl olan müretteb kolorduyu kumandasına alarak Vidin'den çıkmak ve Niğbolu'yu müdafaa eden Hasan Sabri Paşa fırkasiyle birleştikten sonra Lofça'dan Tırnova üzerine yüklenmek, buradan Eskicuma yoliyle Şumnu'ya gelmiş bulunan ordu ile beraberce Ziştevi istikametinde düşmana doğru yürümek» esasını ihtiva eden bir plân teklif etmişti. Bu teklif Abdülkerim Paşa tarafından kabul olunmadı. Osman Paşa 7 temmuz 1877 de teklifini makine başında Padişaha da tekrar etmek zorunda kaldı ve müdafaa kıymeti kalmıyan Niğbolu'daki kuvvetlerle birleşerek Tetevan balkanlarını tuttuktan sonra düşmanın sağ cenahı üzerine âni bir taarruz yapacak olursa muvaffak olacağını ve bunun mesuliyetini her zaman üzerine almıya hazır olduğunu ilâve etti. 11 temmuzda Osman Paşaya plânı dahilinde hareket edebileceği tebliğ olundu. 12 temmuzda Vidin'den hareket etti. Yolda iken 15 temmuzda Serdarı Ekrem'den gelen bir telgrafta; «Niğbolu'nun fena bir vaziyete düştüğü ve müretteb kolordunun bütün süratiyle Pilevne'yi tutması» emrediliyordu. Bu dakikadan itibaren hareket hedefi değişti. Osman Paşa da tabiatiyle Tetevan balkanlarını tutmaktan vazgeçti. Vidin'den hareketinin altıncı günü 18 temmuz 1877 de Niğbolu'nun işgal edildiğini ve oradaki fırkanın da esir düştüğünü haber aldı. Eğer vaktiyle Osman Paşanın teklifi kabul edilmiş olsaydı, Niğbolu'daki fırka belki de bu akıbete düşmiyecekti. Müretteb kolordu cebrî yürüyüşle 19 temmuz 1877 de Pilevne'ye geldi ve Birinci Pilevne Muharebesi 20 temmuz 1877 de başladı. Osman Paşa burada **Pilevne müdafaasının ilk zaferini kazandı.** 20 temmuzda Pilevne'de istihkâm namiyle hemen hemen hiçbir şey yoktu. Osman Paşa topraktan meydana getirdiği istihkâmlarla **bütün tabya usullerini altüst etti. Pilevne'de, askerlik tarihinin en büyük ve en şanlı müdafaasını yaptı.** Pilevne'nin yeşil tepeleri üzerinde düşman ordusuna ve bütün dünyaya, «Buraya kadar, buradan ileriye geçilemez»

diye gürlediği ve bütün gönülleri Pilevne müdafaasiyle doldurduğu zaman kahraman ve feragatli ordusuna inanmış ve dört buçuk ay bu inanla kat kat faik kuvvetlere karşı döğüşmüştü. Muhasara esnasında ferik dahil olmak üzere terfi ve ikinci rütbeden Mecidi nişanı itasına Padişah tarafından mezun kılındı. 7-12 eylûl 1877 de Üçüncü Pilevne Zaferi üzerine kendisine Gazilik unvanı verildi. Bütün teslim tekliflerini reddederek 15 aralık 1877 de çıkış hareketine teşebbüs etti. T a r i h e y e n i b i r k a h r a m a n l ı k n ü m u n e s i d a h a g ö s t e r m e k i s t i y o r d u. F a k a t y a r a l a n d ı v e e s i r d ü ş t ü. S a v a ş m e y d a n ı n a g e l e n Ç a r A l e k s a n d r Osman P a ş a y a ş u s ö z l e r i s ö y l e d i : «S i z i t e b r i k e d e r i m. P i l e v n e m ü d a f a a s ı a s k e r î t a r i h i n e n g ü z e l b i r h â d i s e s i d i r. K ı l ı c ı n ı z ı k e n d i m e m l e k e t i n i z d e g i b i ş e r e f l e t a ş ı y a b i l i r s i n i z.» Harkof'taki esaret hayatında ihtiram gördü (Pilevne müdafaası ayrı bir madde halinde yazılacağı için tafsilât verilmemiştir).

Osmanlı İmparatorluğunun mağlûbiyeti ile neticelenen bu harbde Ruslar İstanbul kapılarına kadar geldiler. 3 mart 1878 de ağır şartlı bir mütareke imzalamağa mecbur kaldık. Mütarekeden sonra hususî bir memuriyetle Petersburg'a giden Rauf Paşaya aynı zamanda Gazi Osman Paşanın İstanbul'a avdeti için İmparatora müracaat etmek vazifesi de verilmişti. Bu taleb Rus İmparatoru tarafından kabul edildiğinden mart 1878 de Rauf Paşa ile beraber İstanbul'a gelen Gazi Osman Paşa halk tarafından büyük bir törenle karşılandı. İkinci Hamid kendisini doğruca saraya davet etti. Ertesi gün Hassa Müşirliğine tayin edildiği kendisine tebliğ edildi. 9 haziran 1878 de Mabeyn Müşiri oldu. 5 kasım 1878 de Mabeyn Müşirliği uhdesinde kalmak üzere Seraskerliğe tayin olundu ve 1885 tarihine kadar bu vazifede kaldı. Bu arada bir defa yirmi dört saat, bir defa da üç buçuk ay mâzul kaldı. 1885 de Bulgaristan meselesinde harb taraftarlığı ile itham olunarak Seraskerlikten azlolundu.

12 nisan 1897 de Yunanlılar Tesalya hududunu tecavüz etmişler ve bu suretle Türk-Yunan harbi başlamıştı. Ethem Paşa kumandasındaki ordularımız Yunanlıları mağlûb ederek Yunan topraklarına girdi. Yunanlılar bozgun halinde ricat ederlerken mukadderatlarını büyük devletlere terkettiler. İkinci Hamid Çarın müracaati üzerine Türk ordusunun ileri hareketini durdurdu. Gazi Osman Paşa bu savaş esnasında müfettiş sıfatiyle Selâniğe gönderilmişti (6 mayıs 1897).

İkinci Hamid, Gazi Osman Paşanın iki oğluna iki kızını vermiştir. Ölünceye kadar Mabeyn Müşiri ve Yaveri Ekrem olarak sarayda vazife gören Gazi Osman Paşa, saray entrikalarına karışmamış, haysiyet ve vakarını muhafaza etmiş ve hiçbir suretle lekelenmemiştir.

Türk milletinin daima minnetle yadettiği Gazi Osman Paşa 5 nisan 1900 de vefat etmiş ve vasiyeti üzerine Fatih türbesinin bahçesine gömülmüştür.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : A. H. Ongunsa; İslâm Ansiklopedisinde Abdülâziz ve Abdülhamid maddeleri. Salnamei Devleti Aliyyei Osmaniye. Miralay Talât; Pilevne Müdafaası. Ahmed Saib; Son Osmanlı-Rus Maharebesi. Binbaşı İbrahim Ethem; Sebat ve Gayret Kıyametten Bir Alâmet. İbrahim Alâeddin, Meşhar Adamlar Ansiklopedisi. Hikmet; Pilevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanındadır. Gazi Osman Paşa nezdinde yüz gün. Von Der Goltz; Pilevne. Osman Nuri; Abdülhamidi Sâni ve Devri Saltanatı. Tahsin Paşa; Abdülhamid ve Yıldız Hâtıraları. F. W. Von Herbert; Pilevne Müdafaası, Nureddin Artam'ın tercümesi. Osmanlı, Malûmat ve Serveti Fünun koleksiyonları. Mehmed Esad; Miratı Mektebi Harbiye.

(Feridun Fazıl Tülbentçi)

Çar İkinci Aleksandr Osman Paşaya kılıcını geri verirken
Bir tablodan

ÖMER SEYFEDDİN — (1884 - 1920) Ömer Seyfeddin, 1884 şubatının son gününde o zaman yüzbaşı olan babasının vazifeyle bulunduğu Gönen kasabasında doğdu. Babası Binbaşı Ömer Bey Kafkasyalı bir Türktür. Ömer Seyfeddin daha iki üç yaşındayken yalnız kâğıd kalemle oynardı. Bunu gören bir kadın hoca, annesine, çocuğun pek hevesi var, bana yollasanız da okutmıya başlasam, demiş ve işte böyle bir teklifle Ömer, dört yaşındayken o kadıncağızın mektebine başlatılmıştır. Muharrir «And» unvanlı hikâyesinde bu ilkokul hayatını anlatır. Aile Gönen'den İstanbul'a gelince, kendisini Aksaray'da Yusufpaşa'da Mekteb-i Osmanî'ye verdiler. Oradan geçtiği Eyüb'deki Baytar Rüştiyesini bitirdi. Babası gibi asker olmak hevesindeydi. İstanbul'da kalmak istemedi. Edirne Askerî İdadisine kaydedildi. 1903 te Harbiye'den piyade mülâzım-ı saniliğiyle yani asteğmen olarak çıktı. 1906 ya kadar İzmir Redif Fırkasında hizmet etti. 1906 da açılan İzmir Jandarma Zabitan ve Efrad Mektebine Muallim tayin edildi. 1908 de mülâzım-ı evvellikle, yani üsteğmenlikle Rumeli'de bulunan Üçüncü Ordu Nizamiye taburlarına, biraz sonra Bulgaristan sınırında Yakorit hudud bölüğüne naklolundu. 1910 yılında, okuma bedelini vererek askerlikten çekildi. Selânik'e geldi. Orada çıkmağa başlıyan «Genc Kalemler» mecmuasiyle «Rumeli» gazetesinde muharrirlik etmeğe başladı. İtalya Harbinden sonra tekrar orduya davet edildi. Balkan Harbine iştirak etti. Önce Komanova'da Sırplara karşı yapılan savaşta bulundu. Ordu o tarafta mağlûb olunca bir kısım kuvvetlerle birlikte Yunanistana doğru indi. Çetin ve haftalarca süren bir müdafaadan sonra Yanya kalesinde esir düştü. Bir yıl Yunanistan'da kaldı. İstanbul'a dönünce tekrar askerlikten çekildi. Hiçbir memuriyet almadı. Muhtelif gazete ve mecmualara yazı yazarak hayatını temine uğraştı. 1914 yılında Kabataş Lisesine Edebiyat muallimi tayin edildi. Ölünciye kadar muallim ve muharrir kaldı. Teşhis edilemiyen bir hastalık neticesinde 1920 martının altıncı cumartesi günü öldü. Kadıköyü'nde Kuşdilin'de Mahmudbaba mezarlığına gömüldü. Bundan üç yıl önce kemikleri Asrî Mezarlığa nakledildi. Henüz mezarı yapılamadı.

Ömer Seyfeddin

Tam otuz altı yaşında hayata gözlerini yuman Ömer Seyfeddin velûd bir muharrirdi. En ziyade muvaffak olduğu küçük hikâyeleri dokuz cild tuttu. Eskiden aruz vezniyle şiirler de yazardı. Son yıllarında hece vezniyle kaleme aldığı manzumeleri - ki bir defter tutmaktadır - henüz basılmamıştır. Ölümüne yakın başladığı «Foya» ve «Sultanlığın Sonu» adlı romanlarını bitiremedi. Ömer Seyfeddin'in «Tanin» ve «Vakit» gibi gündelik gazetelerde bir hayli makaleleri de vardır.

Ömer Seyfeddin k u d r e t l i b i r k ü ç ü k h i k â y e c i d i r. Değerli bir romancı-

mız diyor ki: «Ondan önce bu tarz tatsız ve yavan bir şeydi. Edebiyat-ı Cedidecilerin küçük hikâyeleri, lisan itibariyle cıvık, kozmopolit, mevzu noktasından toy, çocukçaydı. O, küçük hikâye tarzını ihya etmekle kalmamış, edebiyattaki mevkiini kuvvetlendirmiş ve her sınıf halka sevdirmiye muvaffak olmuştur. Ömer Seyfeddin'in asıl hürmet ve şükranla anılacak cephesi budur. Eğer bugün küçük hikâyecilik biraz yürümüş ve birkaç hikâyeci yetişmişse, bunu Ömer Seyfeddin'e borcluyuz.»

Ömer Seyfeddin'in ehemmiyeti, yalnız bir hikâyeci oluşunda değildir. O, bütün edebî kıymet hükümlerini değiştiren bir merhalenin tâ başındadır. Yani o, bir devrimcidir. Ömer Seyfeddin'e kadar devam eden bir edebî lisan, Ömer Seyfeddin'le başlıyan diğer bir edebî lisan vardır. Vakıâ, ondan önce de konuşma diline yakın bir ifadeyle yazı yazanlar görülüyordu. Fakat ancak ondan sonradır ki sade türkçeyle ifade, sistematik bir şekil aldı ve bütün Türk edebiyatını kaplıyarak içtimaî bir cereyan halinde genişledi, umumileşti. Ömer Seyfeddin'den önce yazı lehçemizin estetiği, Divan edebiyatından, Fars kültüründen artakalan terkibli bir ücûbeden zevk dileniyordu. İşte asıl bu noktadan Ömer Seyfeddin mühimdir ve istikbalde asıl bu noktadan Ömer Seyfeddin edebiyat tarihinde herkesten başka bir mevki sahibi olacaktır.

Ömer Seyfeddin, yazı dili savaşına, ilk sayısı 1911 nisanında Selânik'te çıkan «Genc Kalemler» dergisinde başlamıştır. Onun fikrince yazı dilimizi millileştirmek için işe önce bu dildeki Arab ve Fars kaidelerini atmakla başlanmalıydı. Bir kere arabca, farsça terkibler, cemiler ortadan kalkınca, ancak bu terkibler ve cemiler sayesinde yazı dilinde barınabilen lüzumsuz Arab ve Fars kelimeleri artık tutunamazdı. Mesele, terkibsiz yazı yazmıya sistemli bir surette sadık kalmaktaydı. Genc Kalemler'in birinci sayısında imzasız çıkan başmakalede «Tabiata muhalif edebiyatımızın birbirinden farklı muhtelif devirler geçirdiğini iddia etmek mânasızdır. Mutlaka devirler istiyorsanız, söyliyelim, ancak iki devir vardır : 1- Şarka doğru, İran'a, 2- Garba doğru, Fransa'ya. Millî edebiyatımız yoktu, hâlâ da yok» dedikten sonra, milliyete doğru yürümek zamanı gelmiş, hattâ geçmiş olduğunu anlatıyor, herşeyden önce yazı dilimizin konuşma diline yaklaştırılması lâzım geldiğini ileri sürerek şunları teklif ediyordu : 1- Arabca, farsça kaidelerle yapılan bütün terkibler terkolunacak: Fevkalâde, hıfzıssıhha, sevkitabii gibi klişe olmuş şeyler müstesna. 2- Türkçe cem edatından başka katiyen ecnebi cem edatları kullanılmıyacak : Kâinat, ahlâk gibi müfred mânalarda kullanılan klişeler müstesna. 3- Diğer arabca, farsça edatlar da atılacak : Tamamen türkçeleşmiş ve konuşma diline girmiş olan amma, şayed, keşki, henüz gibiler müstesna. Hulâsa onun istediği (Türkçeye türkçe sarfın hâkim) olmasıydı. Ziya Gökalp'ın dediği gibi «Yeni lisan cereyanı dallanarak Türkçülük, halka doğrueuluk, millî kültür hareketlerinin doğmasına sebeb oldu. İşte bütün bu fikrî cereyanların başlangıcı Ömer Seyfeddin'in şâr, mâsum ruhunda feveran eden sâri, müstevli bir iman sıtmasıydı. »

Tab'an sanatkâr doğan bu genc muharrir, zâhiren çok eksantrik görünürdü. Bu, hikâyelerinin bir kısmında da sezilir. Fakat hakikatte ve inandığı noktalarda bariz bir seciye sahibi olduğu anlaşılırdı: Ölünceye kadar bütün şümuliyle nasyonalist kaldı. Kozmopolitliğin şiddetli bir düşmanıydı. Primo, Piç, Fon Sadriştaynın oğlu, Yeni Kahramanlar, Nakarat, Hürriyet Bayrakları gibi hikâyelerini bu uğurda yazmıştır. İşte onu, bir de bu noktadan tetkik ve tahlil etmek icab eder. Ömer Seyfeddin bazılarının sandığı gibi basit bir adam değildi. Türlü cepheleri vardı ve her şeyden önce bilinmesi lâzım olan cephesi onun yaman bir nasyonalizm propagandacısı olduğu, bu noktadan mühim bir rol oynadığıdır. O bu işe başladığı yıllarda kozmopolitlik, zübbelik, Osmanlıcılık memleketi veba gibi kaplamıştı. Ömer Seyfeddin, üstün telkin kuvvetini haiz hikâyeleriyle bu marazî temayülleri maskaraya çevirmiş, memlekette millî duyguların şuurlu bir cereyan almasına hizmet etmiştir.

Basılan hikâyeleri : Harem, Eshab-ı Kehfimiz, İlk Düşen Ak, Yüksek Ökçeler, Bomba, Gizli Mabed, Asılzadeler, Bahar ve Kelebekler, Beyaz Lâle, Tarih Ezelî Bir Tekerrürdür, Mahcubluk İmtihanı (bir perdelik komedi) dır.

Kısa bibliyografya : Genc Kalemler koleksiyonu. Ali Canib Yöntem; Ömer Seyfeddin ve Hayatı. Ziya Gökalp; Türkçülüğün esasları. Mercure de France mecmuasının 16 ağustos 1912 de çıkan 364 numaralı sayısı. Réné Marchand; le Réve d'une Race. Sovyetlerin yayınladıkları Litaraturnaya Ensiklopediya'nın sekizinci cild'nin 292-2 3 üncü sayfaları. 1922 de İstanbul'da çıkan İleri dergisinin Ömer Seyfeddin'e tahsıs ettiği sayısı. 1927 de çıkan Hayat dergisinin 15 inci sayısı. Çınaraltı dergisinin 76 ncı sayısı. Bunlardan İleri, Hayat ve Çınaraltı dergilerinin gösterilen sayılarında birçok meşhur muharrir ve ediblerin onun hakkında yazılmış mütalâaları vardır.

(Prof. Ali Canib Yöntem)

RASYONALİZME — Terimin kökünde ratio, akıl kelimesi bulunduğuna göre, akılcılık. Felsefe düşünüşünün ana şekillerinden biri. Bu zihin durumunun başlıca şekilleri şunlardır : 1) Bilgi kuramı, 2) Fizikötesi, 3) Ahlâk, 4) Din rasyonalizmeleri. Bunların en önemlisi :

1) Bilgi kuramı rasyonalizmesidir. Bu mesleğe göre bilgimizin temelini, deney (tecrübe) de değil, akılda aramalıyız. Tecrübe de bize bilgi verir, fakat bu bilgi olası (ihtimalî) olup türlü türlü hatalara maruzdur. Sağlam ve pekin bilginin biricik kaynağı ve temeli aklın kendinde bulduğu ilkelerdir. Bu şekildeki rasyonalizmeye düşünüş tarihinin her çağında raslamak mümkündür. Yeniçağların başında başlıca rasyonalist düşünür Descartes'dir (bu kelimeye bakınız). Descartes, metodik şüphe yoluyla, kendince şüphe götürmiyen şu hakikate varıyor: «Düşünüyorum, o halde varım» Tecrübeye bağlı olmıyan ve bilincin (şuurun) kendisi hakkındaki aracsız bilgisini ifade eden bu hakikat üzerine, Tanrıdan bağlıyarak bütün gerçeğin bilgisini kuruyor. Descartes böylece, -İngiltere hariç- Avrupa kıtasında Kant'a kadar gelen bir rasyonalist çığır açmıştır. Bu çığırın başlıca temsilcileri : Spinoza, yesilecıler, Leibniz, hattâ bir bakımdan Kant'tır (bu kelimelere bakınız). -Descartes, «Düşünüyorum, o halde varım.» çıkış noktasından hareket ederek, asıl gerçeğin temelinde iki tüz (cevher) bulunduğunu, bunların ruh ile beden olduğunu ileri sürmüştü. Bu iki tüzün birbiri üzerinde nasıl etkide bulunduğu meselesinden, panteist (Spinoza !) ; her etkide Tanrıyı işe karıştıran (vesileciler!) olgucu (Leibniz!) birer rasyonalizme vücuda gelmiştir. Kant ise, Avrupa kıtası rasyonalizmesini İngiliz deneyciliği ile uzlaştırmak istemiştir.

Bilginin sağlam temeli olduğu iddiası ile birlikte bu temelin deneyde bulunamıyacağını ileri süren felsefeye rasyonalist diyebiliriz. Bu bakımdan idea'lar âlemini asıl gerçek olarak gören Eflâtun da rasyonalisttir.

2) Fizikötesi rasyonalizmesine göre, şeyler mantık yapı ve düzenini kendi içlerinde taşırlar (Bakınız : Aylık Ansiklopedi, No. 11, sayfa 346, madde 1).

3) Ahlâk rasyonalizmesine göre, insanın eylemleri (fiilleri) aklın ilkelerine uymalıdır. Bu mesleğin en ünlü temsilcisi olan Sokrates erdem (fazilet) bilgidir, demekle, ahlâk rasyonalizmesini vecize şeklinde ifade etmiştir. Sofistler, Stoa'cılar (Revakiler), Spinoza (bu kelimelere bakınız) bu gurupa girerler.

4) Din rasyonalizmesi din, dogmalarının akla uygun olması gerektiğini ileri sürmekle kalmayıp, vahi'yi ve kutsal kitabdaki mucizeleri tabiî aklın hakikatleri şeklinde tefsir eder. Alman şair ve tenkidcisi Lessing ile Kant'a din bakımından rasyonalist diyebiliriz.

(Nusret Hızır)

REŞİD GALİB, DOKTOR — (1893-1934) - 1908 Meşrutiyet devriminden sonra yetişmiş milliyetçi genclerin en değerlilerinden biri olan Doktor Reşid Galib, Cumhuriyet Türkiyesi tarihinde adı daima sevgi ve saygı ile anılacak bir devlet ve fikir adamıdır. Kendini bildiği günden ölünceye kadar yurd ve millet sevgisini kalbinde en kutsal bir heyecan ve ihtirasla taşıyan Reşid Galib'in hayatı temiz bir idealist hayatıdır. 1893 (1309 rumi) de Rodos'ta, Hamzabey mahallesinde doğdu. Babası Bulgaristanın İslimiye kasabasından hâkim (yargıç) Mehmed Galib Bey, annesi Rodos'lu Münevver Hanımdır. Büyük babasının babası Rodos'ta Subaşı imiş. 23 kasım 1919 da Köycüler Cemiyetine verdiği taahhüd senedinde ilk tahsil hayatını şöyle yazmıştır: «Rodos'ta doğdum, tahsil-i iptidaimi evde yaptım. Sonra Alliance İsraélite'e girdim. Bir sene sonra, umumiyetle olduğu gibi, Abdülhamid'in emriyle çıkarıldım. Rüştiye ile beş senelik idadiyi Rodos'ta ve yedi senelik idadiyi İzmir'de 1324 te ikmal ettim. Mektebde haşarı olduğum muhtelif idareler tarafından iddia edilmiştir. Bu yüzden ahlâk numaramı birkaç kereler sıfıra indirdiler. Benim zararım müdürler, muavinler ve mubassırlardan başka kimseye dokunmadığı cihetle, bunu berayı intikam yaptıklarına kanaat getirdim ve hiç müteessir olmadım. Sonra iki sene Rodos'ta Frerelerin St. Jean - Baptiste kolejine devam ettim. Sınıfta daima birinci olurdum.»

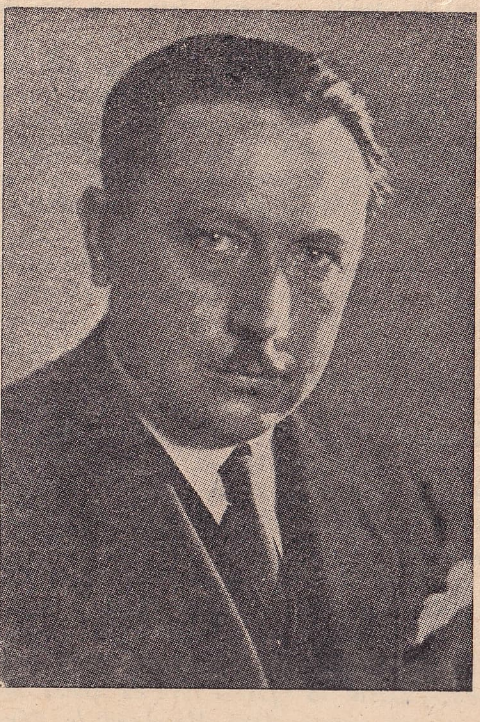
1327 (1911) de Askerî Tıbbiyeye girdi. Üçüncü sınıfta iken gönüllü olarak Balkan Harbine katıldı ve üçüncü tahkim mıntakasında muavin doktor olarak çalıştı. Dördüncü sınıftan Birinci Dünya Savaşına gene gönüllü sıfatiyle iştirak etti ve Kafkas cephesinde, Teşkilâtı Mahsusada tümen, tabur doktorluğunda, 30 uncu Tümen sıhhiye bölüğünde, Üçüncü Kolordu nekahethanesi doktorluğunda bir buçuk yıl hizmet etti. Bu sırada oldukça ağır bir hastalık geçirdiğinden İstan-

bul'a döndü. Mayıs 1333 (1917) de diploma aldı ve asker olmasına rağmen Tıb Fakültesi Fen-ni Tedavi ve Seririyat-ı Tedaviye Asistanlığına alındı. Dört beş ay sonra Dördüncü Ordudan istenilerek Şam'da kurulan Hıfzıssıhha Müessesesine tayin edildi. Bu sırada tekrar hastalandığı için hem istirahat etmek, hem de hava değiştirmek üzere kendisini Cebel-i Lübnan'daki Darüleytamın Dahiliye Müdürlüğüne naklettiler. İzinle İstanbul'a döndüğü zaman tekrar Tıb Fakültesinde asistanlığa girdi. Aynı zamanda Haydarpaşa'da Darüleytam Hastanesi Dahiliye Mütehassıslığını üzerine aldı. 2 nisan 1335 (1919) da sıhhî durumundan dolayı askerlikten tekaüd oldu.

Birinci Dünya Harbi sona ermiş ve Osmanlı Devleti ağır bir mütareke imzalamıştı. İstanbul yaşanması güç bir şehir olmuştu. Bu sırada yurda bütün varlıklariyle bağlı, idealist bazı gençler «Köycüler» adı altında bir cemiyet kurmuşlardı. Bu cemiyetin altı maddeden ibaret kısa tüzüğünün birinci maddesi şuydu: «Köylüler arasında insaniyetkâr bir tarzda çalışmak ve sıhhat, maarif hususunda kendilerine yardım etmek maksadiyle İstanbul'da 25 teşrinisani 1334 tarihinde Köycüler namında bir cemiyet kurulmuştur.» Doktor Reşid Galib bu cemiyetin 4 numaralı üyesiydi. Köylerde yerleşerek bir misyoner feragatile çalışmak istiyen ve adetleri onbeşi geçmiyen bu gençlerin en ateşli ve heyecanlısı Doktor Reşid Galib'di.

Köycülerin ilk kafilesi 10 nisan 1335 (1919) tarihinde Kütahya'ya vardılar. Bu kafileden Doktor Hasan Ferid ve Reşid Galib Tavşanlı'da, Doktor Fazıl Doğan ve Doktor Mustafa Emet'te yerleştiler. Reşid Galib Tavşanlı'da aynı zamanda Müdafaai Hukuk Cemiyetinin Reisliğini üzerine aldı. Bu sırada Kuvayı Milliye için iane toplanmasını bahane eden İstanbul hükûmetinin bir müfettişi kendisini, halktan zorla para toplamak suçiyle, mahkemeye sevketti. Fakat Kütahya Bidayet Mahkemesi ilk celsede beraatine karar verdi. 1920 haziranında başlıyan Yunan taarruzu ile Kütahya havalisinde işgal tehlikesi belirmesi üzerine dağılan Köycülerin hayatı bin bir sıkıntı içinde geçmiş hakikî bir misyoner hayatıdır.

Köycülerin dağılmasından sonra Hilâliahmer (Kızılay) Beşinci İmdadı Sıhhî Heyeti Başhekimliğini üzerine alan Reşid Galib, bir yıldan fazla bir müddet Burdur, Antalya, Aydın ve Denizli'de dokuz dispanser ve iki hastane ile Antalya lâboratuvarını başarı ile idare etti. Bu sırada bazı mikrobların daha çabuk boyanması hakkında bulduğu usulden ve idarî sahada gösterdiği muvaffakıyetten dolayı ikramiye ve takdirname aldığı gibi, 10 şubat 1921 de Kuşadası, Söke veba mücadelesi hakkında gönderdiği rapordan dolayı teşekkürname ile taltif edildi. 11 eylûl 1921 de Sıhhiye Vekâleti Hıfzıssıhha Müdür Muavinliğine tayin olundu. Ankara'da sıhhati bozulduğundan havası yumuşak bir yere naklini istedi. 5 aralık 1921 de Mersin Hükûmet Doktorluğuna nakledildi. Burada aynı zamanda Karantina ve Hapisane Doktorluğiyle Gümrük Kimyager Vekilliği, Matbuat, İstihbarat Mümessilliği vazifelerini de yaptı. Bir müddet sonra kendisini Gazianteb Sıhhiye Müdürlüğüne ve arkasından Vekâlet İstatistik ve Neşriyat Şubesi Müdürlüğüne tayin ettilerse de sıhhat ve aile durumundan dolayı kabul etmedi. 1 ocak 1924 te çekilerek Mersin'de hususî muayenehane açtı. 30 mart 1924 te Sekizinci Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Delegeliğine tayin edildi. 10 ocak 1925 te Aydın Milletvekilliğine seçilerek Ankara'ya geldi. Bir müddet sonra Ankara İstiklâl Mahkemesi üyeliğine getirildi. İstiklâl Mahkemelerinin kaldırılmasına kadar bu vazifede kaldı. Bu arada iki yıl kadar Türk

Doktor Reşid Galib

Ocakları Merkez Heyeti Reis Vekilliğini yaptı. 1930 nisanında Türk Ocakları Merkez Heyetine bağlı olarak kurulan «Türk Tarihi Tetkik Encümeni» nin Umumî Kâtibliğine seçildi; Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Tarih Kurumu) teşekkülünde aynı vazifeyi muhafaza etti. 1931 de Türk Ocaklarının kapanması üzerine Parti Umumî İdare Heyeti üyesinden bulunan Reşid Galib, Halkevlerinin idaresiyle ödevli olan beşinci büronun başına geçti. Halkevleri tüzüğünün hazırlanmasında ve Halkevlerinin açılmasında değerli hizmeti oldu. 19 eylûl 1932 de Maarif Vekâletine tayin edildi. Bakanlığı zamanında Üniversite ıslahatı gibi cidden müşkül bir işi cesaret ve muvaffakıyetle başardı. 13 ağustos 1933 te Maarif Vekâletinden ayrılarak bütün vaktini Türk Tarih Kurumuna ve tarih çalışmalarına verdi. 1934 şubatının sonuna doğru zatürreeye tutuldu ve 4/5 mart 1934 gecesi Ankara'da Keçiörendeki evinde henüz kırk bir yaşında iken gözlerini hayata kapadı.

Reşid Galib'i anlıyabilmek için onu, insan ve meslek adamı olarak; ülkücü, halkçı ve milliyetçi olarak, politikacı ve devlet adamı olarak, fikir ve ilim adamı olarak ayrı ayrı cephelerden tetkik etmek lâzımdır.

Reşid Galib'i okul hayatında iyi bir talebe olarak görüyoruz. Kendisi haşarı olduğunu söylüyorsa da, bu haşarılık hiçbir zaman haddini aşmış değildir. İzmir İdadisinde onu tanıyan arkadaşlarının hâtırasında Reşid Galib sevimli, zeki, birinci değilse de, en iyilerden sayılan bir talebedir. Tıbbiyede sınıf arkadaşı ve sınıflarının birincisi olan Doktor Şükrü Yusuf Sarıbaş, ölümü münasebetiyle yapılan törende ondan bahsederken: «Her şeyin mahiyetine, esasına nüfuz eden tahlilci, tenkidci keskin mantığı, idealist yüksek karakteri» ile kendisini tanıttığını söylemiş ve: «İleri sınıf derecesini kaybetmemek korkusu ile gündelik derslerden başını kaldırmıyan dar kafalı çalışkanlardan değildi; fakat tababetin ana hatlarını keskin zekâsı ile kavramak için çok zahmet çekmedi» demişti (Bakınız, Hâkimiyeti Milliye, 10 mart 1934).

Reşid Galib kuvvetli bir dahiliye mütehassısı idi. Mersin'deki kısa serbest doktorluk hayatında onu teşhisi kuvvetli, hastaları üzerinde çok iyi tesir bırakan muvaffak bir doktor olarak görüyoruz. Çok okur ve araştırıcı zekâsiyle okuduğunu çok iyi hazmederdi. Eğer akademik hayatta kalsaydı, büyük bir ilim adamı olabilirdi.

Reşid Galib'in insan tarafı doktorluğundan daha kuvvetliydi. Tavşanlı'dan Köycüler Cemiyeti merkezine gönderdiği raporlardan birinde şöyle yazmaktadır: «Gerçi ancak geçinmek için para kazanıyoruz. Köylünün ve halkın zararına iktisab-ı servet ettiğimiz yoktur. Fakat bu hekimlik bendenize dilencilikten fena geliyor. Burada bilâ ücret tedaviye muktedir olabilseydik, zevkimize pâyan olmıyacaktı. Bir hastayı iyi etmek için pazarlık etmek veya iyi ettikten sonra avucuna bakmak pek iğrenç geliyor. İşte bütün tahammülümüzü perişan ve payimal eden nokta budur. İnsanda ne köycülük neşe ve istirahati, ne de bir köycü açık kalbliliği bırakıyor. Kendilerine iyilik etmeğe geldiğimiz kimselerle bizim aramızda her ikimizi bihuzur eden bir ifrit yaşıyor, bu da paradan ibarettir.» Hakikaten Reşid Galib bütün ömrünce parayı bir köle gibi kullanmış, fakat onu hiçbir zaman kendisine efendi yapmamıştır. Politika hayatına atılmasında belki bu hissin de tesiri olmuştur. Aç kalsa, kimseden on para istiyemezdi. Başından geçen şu hâdise çok karakteristiktir: Milletvekili olarak Ankara'ya ilk gelişinde çok yakın bir dostu kendisinden para istemiş, o da on para ayırmadan mevcudunu arkadaşına vermiş ve telgrafla Mersin'deki ailesinden para getirinceye kadar iki gün yemek yemeden yaşamış. Çünkü lokantaya çekeği parası olmadığı gibi, henüz yabancısı olduğu Ankara'da lokantaya borc etmeğe de sıkılmış.

Reşid Galib'in en bariz vasıflarından birisi de idealist olmasıdır. Daha okul sıralarında iken tahsilini bırakarak cephelere koşması ve buralarda hayatını feda edercesine çalışması; köycülükte gösterdiği feragat, heyecan ve aşk; bütün yurd dâvalarına karşı beslediği yüksek ilgi; onun yurdu ve milleti için her şeyi göze almasını bilen bir ülkücü olduğunu isbat eder. Eserleri, makaleleri yalnız ve yalnız memleketin sosyal dâvalarına aiddir.

Bazı insanlar dünyaya rahat etmek ve ömürlerini hoş geçirerek tabiatın insanlara bahşettiği bütün nimetlerden müstefid olmak için gelmişlerdir. Bunların nazarında bir memleket dâvası yoktur. Aziz canlarından başka bir şey düşünmezler. Tehlikeli maceralardan daima uzak kalırlar. Reşid Galib bu tip insanların tamamen zıddı idi. Onca şahsı, ailesi ve çocukları memleket dâvalarından sonra gelirdi. Kırk yıllık ömrünün yirmi yılını, her türlü tehlikeyi göze alarak yalnız doğru bildiği yolda Türk milletine hizmet için harcadı. Bir çocuk bayramında Ankara öğrencilerine hitab ederken, onun bu en kuvvetli tarafını belirten şu güzel cümlelerle çocuklara and içirmişti: «Türküm, doğruyum, çalışkanım. Yasam, küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, budunumu özümden çok sevmektir. Ülküm, yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun.»

Reşid Galib hakikî bir halkçı ve milli-

yetçi idi. Daha Tıbbiye talebesi iken Türk Ocağının en faal bir uzvu bulunması, köycülüğü bütün varlığiyle benimsemiş olması bundandır. «Köy Muallimleriyle Sıhhî Musahabe» adlı eserine şu cümlelerle başlar: «Ben köylü dostu bir hekimim. Köy muallimleri, siz de köylüye dostsunuz. Sizinle müşterek dostumuzun saadetine, refahına ve bunları istihsale götürecek yollara, çarelere dair konuşabiliriz. Şüphe yok ki bizim köylüye muhabbetimiz aynı zamanda vatana muhabbettir. Çünkü köylü vatanın kökü̈düdür, ana unsurudur, asıl temelidir. O - ahlâk, sıhhat, fikir ve malûmatça - ne kadar ileri giderse vatan o kadar kuvvetlenir, yükselir.»

Politikacı ve devlet adamı Reşid Galib'e gelince: Devlet adamı olmak için birçok meziyetleri vardı. Mükemmel bir hatibdi. Kuvvetli mantığı ve sürükleyici hitabet tekniğiyle Mecliste ve Meclis dışında kendini tanıtmıştı. Sevimliydi, doğru bildiğine kuvvetle inanır ve başkalarını da inandırırdı. Çalışkandı. İnsanları çalıştırmasını, zorlamadan, fakat içten gelen bir arzu ile çalıştırmasını bilirdi. Büyük meseleleri kavramak, plânlamak ve yürütmek kudretini haizdi. Dürüst, merd ve cesurdu. Bütün bu meziyetlerine rağmen onun politika hayatında tamamen muvaffak olduğunu söyliyemeyiz. Fazla hassas olması, politikacıda aranan tahammül, sabır ve müsamahayı ekseriya gösterememesi bu muvaffakıyetsizliklerin âmilidir. Reşid Galib'e muhteris diyenler olmuştur. Evet, Reşid Galib muhteristi; fakat onun bu ihtirası yalnız memlekete hizmet arzusundan ileri geldiği için asîl bir ihtirastı.

Reşid Galib fikir ve ilim adamı kabiliyetlerinin çoğuna sahibdi. Tarih dâvasını çok iyi kavramış, bu dâvayı kuvvetlendirmek için büyük gayret sarfetmişti. Birinci Türk Tarih Kongresindeki konferans ve tartışmaları, Türk tarih tezini vazetmekte ve bunu müdafaada gösterdiği iktidar, bu alandaki istidad ve kabiliyetlerini gösteren misallerdir. O her şeyden evvel bir sentez adamı idi. Büyük dâvaları tahlili ve terkibde emsalsiz bir maharet ve kudret gösterirdi. Tatlı ve akıcı üslûbiyle iyi bir yazardı.

Hulâsa, Reşid Galib çok genc yaşında kaybolmuş bir kıymettir. Ölümiyle memleket temiz, idealist, muktedir bir evlâdından, Tarih Kurumu çalışkan ve imanlı bir uzvundan mahrum kaldı. Ölümünün memleket ölçüsünde uyandırdığı derin teessür, Türk basınında çıkan yazılar, onun ne kadar çok sevilmiş olduğunu gösterir.

Reşid Galib'in başlıca eserleri şunlardır: «Tıb Fakültesinin Tedennisi ve Islah Çaresi» ne dair broşür, 1918. «Derdler ve Derdleşmeler: Tıbbî - İçtimaî musahabeler», 1339. Evkaf hakkında Adanada Türk Sözü gazetesinde çıkmış uzun bir etüd. «Köy Muallimleriyle Sıhhî Musahabe», 1928. «Çocuk Bakımı», 1929. «Sıhhat Koruma Bilgisi», 1929. «Dört Azgın Canavar», 1929. «Yiyecekler», 1929. «İnsan Bedeni», 1929. Dördüncü cild «tarih» (Cumhuriyet Tarihi), 1931. Bunlardan başka birçok gazete ve dergilerde tıbbî, içtimaî, siyasî ve tarihî yazılar.

(Uluğ İğdemir)

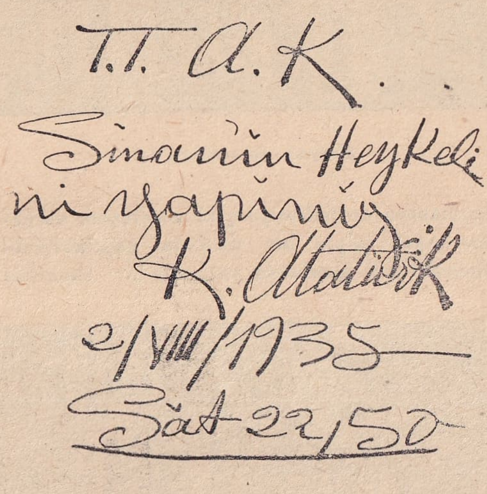
SİNAN, MİMAR, KOCA — (1490(?) - 1588) Osmanlı - Türk mimarisinin en büyük üstadı, Onaltıncı Yüzyılın dünya ölçüsünde dâhi sanatkârı.

Doğuşu ve ailesi: Sinan Kayserinin şimdi Kesi bucağına bağlı Ağırnas köyünde doğdu. Doğum tarihini kesin olarak bilemiyoruz. Her nekadar 11 kasım 1312 (1896) de İkdam gazetesinde çıkan bir makalede (Bu makale daha sonra 1315 te İkdam tarafından basılan Tezkiretülbünyan'ın başına konmuştur) Sinan'ın 9 receb 895 Hicret

Mimar Sinanın alçıdan kabartma bir resmi

yılında Kayseri'de doğduğu, ayına ve gününe varıncıya kadar yazılmış ve bu tarih sonradan Sinan hakkında yazı yazanlar tarafından en küçük bir tenkide tâbi tutulmadan kabul edilmişse de, bu iddia tamamiyle indidir

T.T.A.K.
Sinanın Heykelini yapınız
K. Atatürk
2/VIII/1935
Saat 22,50

Atatürk'ün bir direktifi

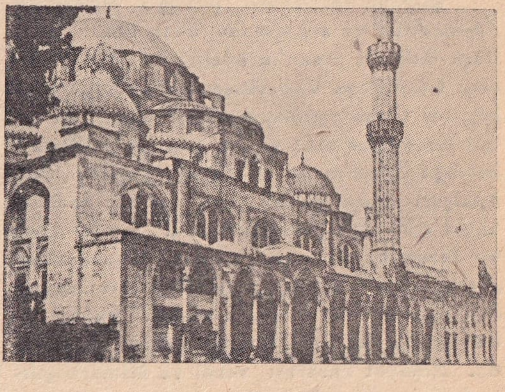
ve herhangi bir kaynağa dayanmamaktadır. Tezkiretülbünyan sahibi ve Sinan'ın dostu şair nakkaş Sai Mustafa Çelebi, büyük mimarın türbesi için yazdığı kitabedeki tarih mısraile Sinan'ın 996 Hicret yılında öldüğünü ve: «Yüzden artık ömür sürdü akıbet kıldı vefat» mısraile de kamerî yıl hesabile yüz yaşından fazla yaşadığını ifade ettiğine göre doğum tarihinin 1490 yılı etrafında olması icabeder (F. Babinger, Der İslam'ın IX. cildinde çıkan makalesinde Sinan'ın ölüm tarihini 1578 olarak tesbit etmişse de bu da tarih mısraını yanlış hesab etmesinden ileri gelmiştir).

Sinan'ın doğum yeri ve milliyeti hakkında da son zamanlara kadar birbirine uymıyan rivayetler vardı. İlk defa Ahmed Refik tarafından neşredilen arşiv vesikalariyle Sinan'ın Ağırnas'ta doğduğu kesin olarak anlaşıldı (Bakınız: Ahmed Refik; Mimar Sinan, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, sayı 101, 6 ve 22 numaralı vesikalar).

Sinan hıristiyan Türk bir ailenin çocuğudur. Bunu devşirme olmasından ve kendi vakfiyesiyle bazı divan hükümlerinden anlıyoruz. Anadolu'da - bugün Romanya ve Bulgaristan'da bulunan Gagavuzlar gibi - hıristiyan Türkleri bulunduğu malûmdur. Bizanslılar Arab ve Türk akınlarına karşı koymak için Rumeli'den Avar, Peçenek vesair Türk boylarını Anadoluya getirerek yerleştirmişler ve bunlar için türkçe İnciller dahi yazdırmışlardı. Rahmetli Hasan Fehmi Turgal'ın 982 Hicret yılı (1574) tarihli emlâk tahrir defterleri üzerinde yaptığı incelemeler, Sinan'ın hayatta bulunduğu yıllarda Ağırnas köyü halkının hemen tamamiyle Türk adları taşıdığını meydana çıkarmıştır (Bakınız: Uluğ İğdemir, Koca Sinan Kimdir ?, Ulus, 10. 4. 1938).

Sinan'ın babası bazı kaynaklarda Abdülmennan, bazılarında Abdullah veya Abdurrahmandır. Ekseriyetle sonradan müslüman olanlara bu adlar verilmekte idi. Büyük babasının Doğan Yusuf Ağa olduğu hakkındaki rivayet de diğer rivayetler gibi ciddî bir kaynağa dayanmamaktadır. İkdam'daki meşhur makaleyi yazan zat, Sinan'ın iki defa evlendiğini, fakat züriyeti olmadığını söylemekteyse de bu iddianın da arşiv vesikaları ve Sinan'ın vakfiyesiyle asılsızlığı meydana çıkmış bulunmaktadır. Ahmed Refik'in neşrettiği vesikalardan altıncısının altındaki «Mimarbaşıoğlu kapı kethüdasına verildi» kaydı Sinan'ın oğlu olduğuna delâlet ettiği gibi, vakfiyesinden de karısının, oğlunun ve kızlarının adlarını öğreniyoruz: Karısı Mihri binti Mahmud (kendisinden önce ölmüştür), oğlu Mehmed Bey (Ankara Sancağı Beyliği yapmıştır), kızları Ümmühan ve Neslihan'dır.

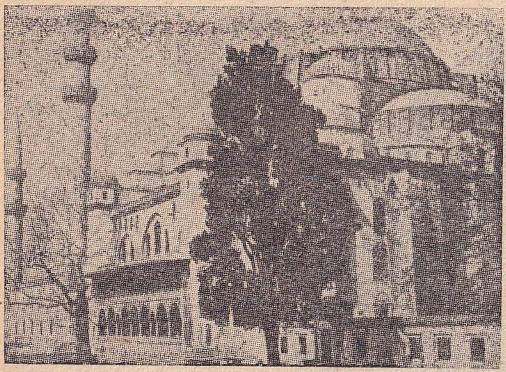
Resmî hayatı: Sinan Yavuz Sultan Selim zamanında devşirme olarak İstan-

Sinanın eseri Şehzade camii

bul'a getirilmiş ve Acemioğlanlar Ocağına kaydedilmiştir. Ancak hangi tarihte İstanbul'a geldiği ve Acemioğlanlık devresinin nekadar sürdüğü belli değildir. Kendisinin

922 (1515) da yapı işlerinde çalışmak üzere Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine iştirak ettiği anlaşılıyor. Bundan sonra Kanunî devrinde yeniçeri olarak 927 (1521) de Belgrad, 928 (1522) de Rodos seferlerine katıldı. Dönüşte Atlı Sekbanlık rütbesini aldı. 932

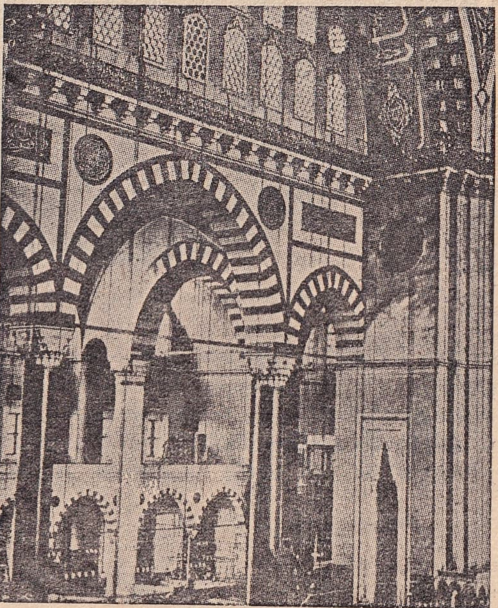
Süleymaniye camii

(1526) da Muhaç muharebesine gitti; bunun üzerine kendisini Acemioğlanlar Yayabaşısı yaptılar. Bundan sonra sırasiyle Kapı Yayabaşısı, daha sonra da Zemberekçibaşı oldu. 938 (1532) de Alaman, 940 (1533) İrakayn seferlerine iştirak etti. İrakayn seferi esnasında Van gölünün batısında Tatvan civarında bulunuyorlardı. Gölün karşı kıyısını ellerinde tutan İran'lıların durumu hakkında malûmat almak icab etti. Kumandan, Sinan'ı çağırdı ve birkaç gemi yaparak karşıdaki düşmandan haber getirmesini emretti. Sinan, gemi yapma vasıtalarının noksanlığına rağmen arkadaşlariyle işe girişti ve kısa bir zamanda üç kadırga yaptı. Bunlara top, tüfek ve lüzumlu malzeme de kondu. Sinan bu küçük donanmaya kaptan tayin edildi ve yoldaşlarile birlikte karşı sahile giderek düşman hakkında kıymetli haberler getirdi. Bu müşkül işi başardığından dolayı takdir edildi ve seferden dönüşte hasekilik rütbesi verildi.

Birkaç yıl sonra (943—944) Pulya ve Korfoz, daha sonra da Karabuğdan seferlerine katıldı. Buğdan seferi esnasında Prut nehri üzerine bir köprü kurmak icab etti. Yapılan köprüler akıntıya dayanamıyor, nehir kenarları bataklık olduğundan temel tutturulamıyordu. Lûtfi Paşa Padişaha bu köprüyü Sinan'dan başka kimsenin kuramıyacağını söyledi. Padişah Sinan'a emir verdi. Sinan büyük bir gayretle çalışarak on üç gün içinde mükemmel bir köprü kurdu. Bu başarı kendisini Padişaha ve devletin ileri gelenlerine iyice tanıttı, taltif ve takdir edildi.

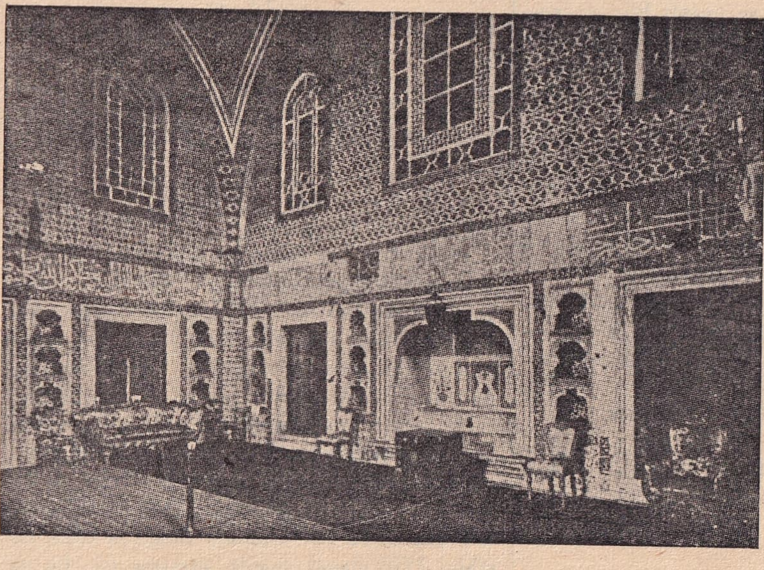
Buğdan seferinden dönüşte Mimarbaşı Acem Alisi ve arkasından Veziriâzam Ayas Paşa öldüler. Sinan'ın hâmisi ve takdirkârı olan Lûtfi Paşa Veziriâzam oldu. Ayas Paşa için bir türbe yapılması düşünülüyor ve üstad bir mimar aranıyordu. Lûtfi Paşa Mimarbaşılığa Sinan'ın getirilmesini tavsiye etti. Yeniçeri Ağası Sinan'ı çağırarak bu vazifeyi kabul edip etmiyeceğini sordu. Sinan önce bir tereddüd devresi geçirdi. Yıllardanberi şan ve şerefle hizmet ettiği Yeniçeri Ocağından ayrılmak biraz güç olacaktı. Fakat mimarlığı da kendisi için çok çekici buluyordu. Nihayet kararını verdi ve Mimarbaşılığı kabul etti. Sinan bu tarihten itibaren ölünciye kadar tam yarım asır muazzam Osmanlı İmparatorluğunun bütün resmî binalarını, mabet ve abidelerini nezaret ve kontrolü altında bulunduran ve maiyetinde binlerce mimar, usta ve işçi çalıştıran Mimarbaşılık makamını salâhiyet ve iktidarla elinde tuttu. Onun asıl cihanşümul hayatı bu tarihte başlıyordu (Bakınız : Sai, Tezkiretülbünyan, İkdam Matbaası 1315, sayfa 23 v. d.)

Sanat hayatı ve eserleri: Sinan Osmanlı İmparatorluğunun en muhteşem bir devrinde yaşadı. Yavuz Selim ve Kanunî Süleyman gibi kudretli padişahların doğuda ve batıda yaptıkları fütuhatla dünyanın en büyük imparatorluklarından biri kurulmuştu. Sinan yeniçeri olarak bu geniş ülkenin her tarafını dolaşmış, kendinden önce yapılmış eserleri görmüş ve tetkik etmişti. Esasen Sinan'a gelinciye kadar bir Osmanlı—Türk mimarisi doğmuş ve eserlerini de vermiş bulunuyordu. Sinan, gelişme çağında olan bu sanatı yüksek dehası ve derin bilgisiyle en olgun bir hale getirmiş ve klâsik Türk mimarisini yaratmıştır. İmparatorluğun en zengin bir devrinde yarım asırdan fazla Mimarbaşılık yapmış olması, Sinan için ayrıca büyük bir talih eseridir. Sü-

Süleymaniye camiinin içi

leymaniye ve Selimiye gibi muhteşem abideler ancak böyle bir devirde yapılabilirdi. Sonra türlü alanlarda yetişmiş bir sanatkâr

Topkapı sarayında Üçüncü Murad dairesi

ordusu Sinan'ın emrinde idi. Çinicilik, taşçılık, oymacılık ve diğer el sanatları en nefis örneklerini bu devirde veriyordu. Avrupa'da Rönesans'ın insanlığa yeni bir ufuk açtığı bu çağda Türk sanat ve kültürü de en ileri derecesine varmıştı.

Sinan'ın eserlerini ve sanat tarihindeki özel yerini yetki ve metodla incelemiş bir monografi henüz yazılmamıştır. Türk Tarih Kurumu bu derin boşluğu doldurmak ama-

Edirne'de Selimiye camii

ciyle 1935 tenberi mütehassısları çalıştırmaktadır. Bu eserin bir an önce çıkması Türk sanat ve kültür tarihi için bir kazanç olacaktır.

Türk mimarisi ve dolayısiyle Sinan hakkında garb dillerinde çıkan etüdler de kâfi derecede esaslı değildir. Sinan'ın bütün eserlerini inceden inceye tetkik ederek onun Türk mimarisine ve dolayısiyle cihan mimarisine neler getirdiğini tesbit etmek Türk ilim ve sanat adamlarına düşen bir ödevdir.

Garb ûlemasının büyük bir ekseriyeti gayet haksız olarak Osmanlı Türklerinin mimaride Bizans'lıları taklid ettiklerine kanidirler. Halbuki inkâr edilmiyen bir hakikattir ki, Türkler İstanbul'u almadan önce kendilerine mahsus bir üslûbda abideler yapmışlardı. Bursa, İznik ve Edirne'deki eserler bunun canlı şahidleridir. Onaltıncı Yüzyılın başına kadar bina edilen mimarî eserlerde — Firuzağa, Mahmudpaşa, Davudpaşa, Murad ve Atikalipaşa camilerinde olduğu gibi - Bizans tesiri hiç yoktur. Bunun tersine olarak plân ve tezyinat itibariyle bu eserlere tamamiyle Anadolu üslûbu hâkimdir. Türk eserlerinden ilk defa Bayazıd camiinin plânında Bizans tesiri göze çarpar. Bunda da Ayasofya'nın plânı aynen kopya ve taklid edilmiş değildir. Aksine olarak Ayasofyada görülen eksiklikler bir kısmı burada tamamlanmıştır (Bakınız : A. Gabriel; Türk sanatı ve tarihi, sanattaki mevkii Hayat, cild 2, sayı 40). Şehzade, Süleymaniye ve Selimiye ile Sinan'ın diğer küçük eserlerinde ise Bizans eserlerinde görülen mantıksızlıklar, kusurlar birer birer düzeltilmiş ve Ayasofya'daki uzun-

lamasına bir salon yerine bir merkez etrafında toplu bir plân meydana getirilmiye çalışılmış ve bunda muvaffak olunmuştur. Diğer taraftan dış tesir bakımından da Sinan'ın eserleri Ayasofya'ya kat kat üstündür. Ayasofya'nın dört köşe bir taş yığını tesiri yapan dış manzarası karşısında Süleymaniye'nin hatlarında ihtişamla zerafeti, sağlamlıkla inceliği mezcettirdiğini ve umumî heyeti itibariyle kusursuz bir abide tesiri bıraktığını görürüz. Süleymaniye'nin gün batarken ufka akseden siluetini görenler onun gökyüzüne doğru fırlıyan bir sanat şaheseri olduğunu tesdikte gecikmezler.

Sinan'ın sanat dehası garb sanat tarihçilerinin büyük bir çoğunluğu tarafından takdir edilmiştir.

Sai, Tezkiretülbünyan'da Sinan'ın ağzından onun hayatını anlattığı gibi Şehzade, Süleymaniye ve Selimiye camileriyle Kırkçeşme su yolları ve Çekmece köprüsünün nasıl yapıldığını da tafsilâtiyle anlatmıştır. Her devirde olduğu gibi bu devirde de Sinan'ı çekemiyenlerin Padişah nezdinde yaptıkları tezvirat ve büyük sanatkârın dürüst ve hummalı çalışmalariyle ub tezviratı nasıl suya düşürdüğü açıkça görünür.

Sinan hakikaten yılmaz bir azim ve metodlu bir çalışma tarzı sayesinde hiçbir sanatkâra nasib olmamış değer ve adette abide meydana getirmiştir ki, o bu yönden de dünyada eşsizdir. İnşaata aid hesabların büyük bir itina ile tutulduğu görülmektedir. Süleymaniye'nin inşaat ve malzeme hesabları 60 defterden ibaret muazzam bir kütübhane teşkil eder. Çalışan usta ve işçiler, her işçinin aldığı yevmiye, hergün alınan malzeme ve bu malzemenin kullanıldığı yerler birer birer deftere geçirilmiştir. Eğer Sinan metodlu çalışmasını bilmeseydi, Süleymaniye gibi bir abide yedi yılda, Selimiye gibi dünyanın pırlantası denmiye lâyık bir eser altı yılda meydana gelmezdi.

Sinan kadar çeşidli inşaat yapmış mimar pek azdır. Türk Tarih Kurumunun tenkidli baskısını hazırladığı Tezkiretülebniyede bunların adedi şöyle tesbit edilmiştir: 84 cami, 52 mescid, 57 medrese, 7 darülkura, 22 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa, 7 suyolu ve su kemeri, 8 köprü, 16 kervansaray, 33 saray, 6 mahzen, 32 hamam.

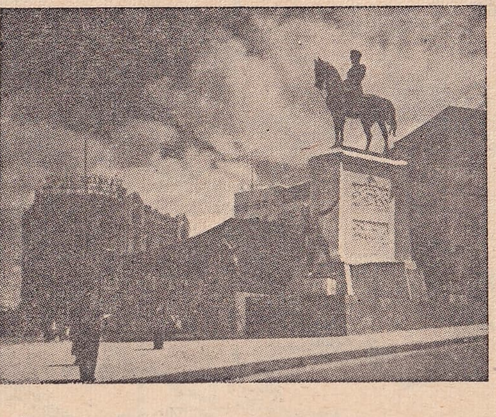
Sinan yarım asırlık sanat hayatında geniş Osmanlı İmparatorluğunun dört bucağını emsalsiz eserlerile süslerken bir taraftan da kendi sanatını daha uzun yıllar devam ettirecek kudretli talebeler yetiştiriyordu. Bu talebelerden bir kısmının Hindistan'a kadar giderek orada da Türk dehâsının ölmez eserlerini yarattıklarını görüyoruz.

Sinan kendi eseri addedilen, Süleymaniye'nin kuzey köşesindeki türbede gömülüdür. Büyük sanatkârın hayatı gibi türbesi de sade ve mütevazıdır.

B i b l i y o g r a f y a : Sinan'ın hayatı için en esaslı kaynak Sai'nin yukarda adı geçen eseridir. Sinan hakkında son zamanlara kadar yazılan biyografiler Sai'nin eserinden ve İkdam'ın yukarda adı geçen makalesinden iktibas edilerek yazılmış olduklarından bu eser ve makalede düşülen hatalar aynen tekrar edilmiştir. Sinan hakkında yazılan tetkiklerden tenkidli bir tarzda bahsetmek suretile en doğru biyografiyi Rıfkı Melûl Meriç hazırlamıştır. Bu biyografi mayıs 1938 tarihli ve 63 sayılı Ülkü'de neşredilmiştir. Bundan başka Ahmed Refik'in Türk Tarih Encümeni Mecmuasında neşrettiği arşiv vesikaları da en esaslı kaynaklar arasındadır.

Sinan'ın sanatı hakkında yazılmış eserlerin oldukça tam bir listesini Doçent Ekrem Akurgal Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisinin 1944 mart ve nisan tarihli nüshasında «Sanat tarihi bakımından Sinan» adlı makalesinde neşretmiştir. (*Ulağ İğdemir*)

SÜMERBANK — Sümerbank'tan önce Türkiye Cumhuriyetinin sanayileşme hamleleri, «T ü r k i y e S a n a y i v e M a a d i n B a n k a s ı» nın kurulmasiyle başlamıştır. 19 nisan 1925 tarih ve 633 sayılı kanunla kurulan bu Bankaya verilmiş vazifelerin ana çizgileri şunlardı : 1— Bankaya devredilmiş olan

Sümerbank Merkez Binası (Heykelin tam arkasında)

Feshane Yünlü Dokuma, Bakırköy Pamuklu Dokuma, Beykoz Deri ve Kundura, Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikalarını tamir, tadil, ıslah ve ilâvelerle geliştirmek ve işletmek, 2— İştirak suretiyle sınaî teşekküller kurmak ve işletmek, 3— Kendi adına ve iştirak suretiyle maden imtiyazı almak ve iştirakle maden işletmek, 4— Türk sanayicilerine ve madencilerine ikrazatta bulunmak (sonra 2805 numaralı kanunla teşekkül eden Etibank, maden imtiyaz ve işletme işlerini uhdesine almıştır).

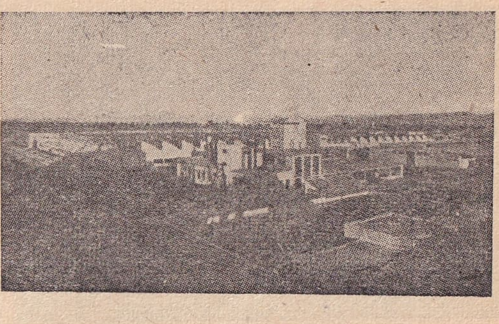
Banka yukarda zikredilen dört fabrikayı modern hale getirmek üzere 4.088.000 lira sarfetmiş ve 1926 da bunlara tahsis ettiği 1.870.000 liralık sermaye her yıl artarak 1932 de 7.335.000 lirayı bulmuştur. Bankanın iştirakler kısmındaki faaliyeti de iyi neticeler vermiştir. Banka, Devletin ve halkın iştirakiyle küçük işletmeler kurmak hususundaki siyasetine uygun olarak Kayseri Bünyan İplik Fabrikası, Isparta İplik Fabrikası, Maraş Çeltik Fabrikası, Tosya Çeltik Fabrikası, Aksaray Azmi Millî Un Fabrikası, Trabzon Elektrik, Yalvaç Deri Fabrikası, Kilimli Kömür Madenleri Türk Anonim Şirketleri ve bunlara benzer birçok eski iştiraklerin işletmesini sağladığı veya yeni iştirakler kurduğu gibi bugünkü Uşak Şeker Fabrikasının temeli olan Uşak Terakkii Ziraat T. A. Ş. gibi şirketlerin de hisselerinden satın alarak bunları da faaliyet sahası içine almıştır.

Bankanın 1925 bilânçosuna göre 1.313.441 lira olan sermayesi tedricî bir gelişme ile 1932 yılında 8.970.504 lirayı bulmuştur. Bununla beraber, fabrika ve iştiraklerin işletmesi için lâzım paranın önemi, bankaya, kuruluş gayelerinden biri olan üçüncü şahıslara ve sınaî teşekküllere kredi açmak suretiyle yardımlarda bulunmak imkânını bırakmadığından, diğer taraftan halkın iştirakiyle işletmeler kurmak müsaid neticeler vermediğinden bu bankanın yerine D e v l e t S a n a y i O f i s i ve T ü r k i y e S a n a y i K r e d i B a n k a s ı ikame edilmiştir.

S ü m e r b a n k ' ı n d o ğ u ş u : 3 haziran 1932 tarih ve 2058 sayılı kanunla kurulan Devlet Sanayi Ofisi ile 7 temmuz 1932 tarih ve 2064 sayılı kanunla kurulan Türkiye Sanayi Kredi Bankası, kendilerine verilen vazifeler gereğince, kurma ve işletme mevzuu ile kredi mevzuunu birbirinden ayırmışlardır. Ancak, Ofisin bir dereceye kadar normal çalışmasına karşılık Bankadan beklenen netice alınamamıştır. Nihayet bu iki ayrı teşekkülü tekrar birleştirmek lüzumu duyulmuş ve bu düşünceden Sümerbank doğmuştur.

3 haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı kanunla kendisine; «Devlet Sanayi Ofisinden devralacağı fabrikaları işletmek, nususî sanayi müesseselerindeki Devlet iştirak hisselerini Ticaret Kanunu hü ümlerine göre idare etmek, hususî kanunlarla verilmiş salâhiyetlere istinaden yapılacak fabrikalar haric olmak üzere Devlet sermayesiyle vücuda getirilecek bütün sınaî müesseselerin etüd ve projelerini hazırlamak ve bunları tesis ve idare etmek, tesisleri veya tevsileri memleket için iktısaden verimli olan sanayi işlerine sermayesinin müsaadesi nisbetinde iştirak veya yardım etmek, memlekete ve kendi fabrikalarına lüzumlu olan usta ve işçileri yetiştirmek üzere mektebler açmak, sanayi mühendis ve mütehassıslarını yetiştirmek için dahildeki yüksek mekteblerde talebe okutmak veya bu maksadla İktısad Vekâletince açılacak mekteblere yardım etmek ve ecnebi memleketlere talebe ve stajyer göndermek, sanayi müesseselerine kredi temin etmek ve alelûmum bankacılık işlerini yapmak, millî sanayiin inkişafı tedbirlerini aramak ve gerek bu hususta İktısad Vekâletince tetkik için bankaya verilecek mevzular hakkında mütalâa beyan etmek» vazifeleri verilen banka, şu mmbaları ilk sermaye olarak devralmak suretiyle 11 temmuz 1933 te faaliyete geçmiştir: a- Devlet Sanayi Ofisinden ve Sanayi Kredi Bankasından devraldığı bütün hak ve menfaatler ve ihtiyat akçeleri, b- Devlet Sanayi Ofisinden devraldığı fabrikaların sabit ve mütedavil sermayeleri ve birikmiş amortismanları, c- Devlet Sanayi Ofisinden devraldığı iştirak hisseleri.

Banka bu suretle yirmi milyon liralık itibarî bir sermayeye mukabil 10.700.000 lira ödenmiş sermaye ile işe başlamış, sermaye miktarı da muhtelif kanunlarla tedricen arttırılmak suretiyle 1943 te sermaye yekûnu

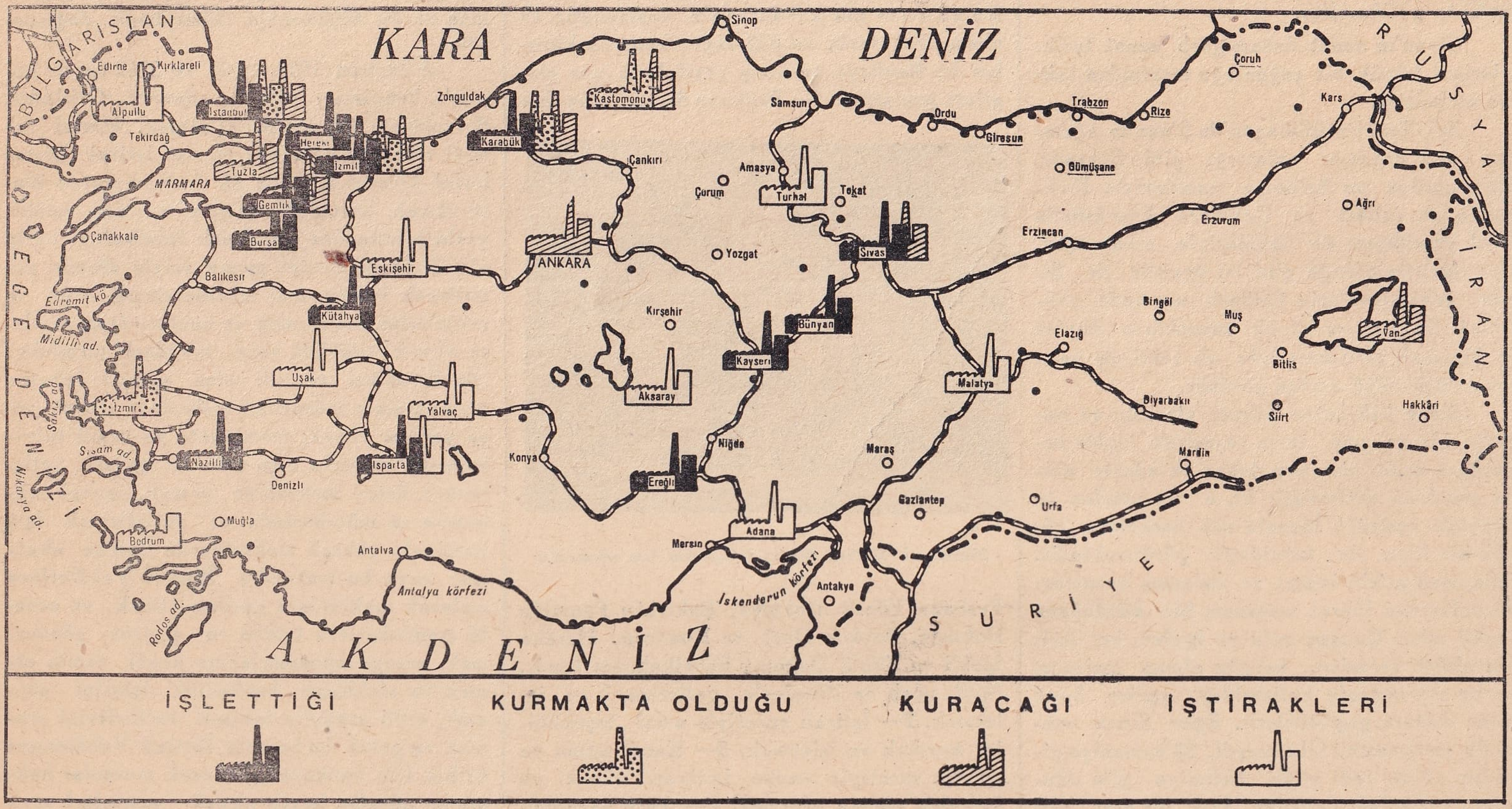
Kayseri Bez Fabrikası

yüz elli milyon liraya varmış ve aynı yıl sonuna kadar bunun 65.231.682,92 lirası ödenmiştir.

M ü e s s e s e l e r v e i ş t i r a k l e r : Bankanın kendi müesseseleri şunlardır : 1— İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi, 2— Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müesse-

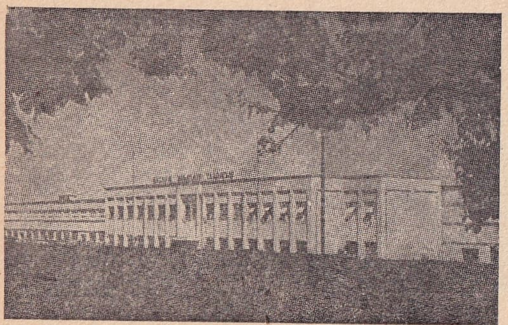
sesi, 3— Sellüloz Sanayii Müessesesi, 4— Deri ve Kundura Sanayii Müessesesi, 5— Çimento Sanayii Müessesesi, 6— Yerli Mallar Pazarları Müesseseleri, 7— Kütahya Keramik Fabrikası. Bankanın ilk altı müesseseye tahsis ettiği 117 milyon lira sermayeden ödenmiş kısmı 1943 sonunda 94.700.000 lira ve teşebbüs halinde idare edilen Kütahya Keramik Fabrikasının ise 106.824,22 liradır.

Bankanın bu kendi müesseseleri dışında sermayelerine iştirak ettiği muhtelif sınaî ve ticarî şirketler şunlardır : 1— Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş., 2— Malatya Bez ve İplik

Sümerbank'ın işlettiği, kurmakta olduğu ve kuracağı fabrikalarla iştirak ettikleri

Fabrikaları T. A. Ş., 3— T. C. Merkez Bankası, 4— Umumî Mağazalar T. A. Ş., 5— Güven Türk Anonim Sigorta Şirketi, 6— Türk Ticaret Bankası A. Ş., 7— Gülyağcılık T. Ltd. Şirketi, 8— Halk Bankası T. A. Ş., 9— Yalvaç Sanayi ve Ticaret T. A. Ş., 10— Süngercilik T. A. Ş., 11— Aksaray Azmi Millî T. A. Ş., 12— Kireçlik Kömür Madenleri T. A. Ş., 13— Türk-İngiliz Ticaret ve Finansman C. Ltd. Bankanın bu müesseselere iştiraklerinin diğer müteferrik iştirakleriyle birlikte yekûnu 9.888.636 liradır.

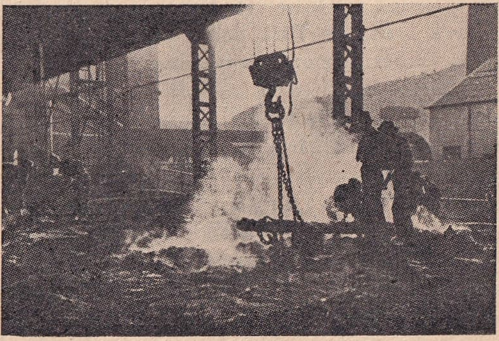
Malatya Bez Fabrikası

Sümerbank'ın kendi müesseseleri : A— İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi : 1— Bakırköy, pamuklu, 2— Bursa, merinos, 3— Bünyan, yünlü ve pamuklu, 4— Defterdar (Feshane), yünlü, 5— Ereğli, pamuklu, 6— Gemlik, sunğipek, 7— Hereke yünlü, 8— Isparta, yünlü, 9— Kayseri, pamuklu, 10— Nazilli, basma fabrikalarını idare etmektedir. B— Sellüloz Sanayii Müessesesi : 1— Birinci ve İkinci Kâğıd, 2— Kaolin fabrikalarını işletmektedir. (1— Sellüloz; 2— Kloralkali fabrikalariyle etüd halinde bulunan; 3— Alüminyum Sülfat ve 4— Karton Fabrikaları da bu müesseseye bağlanacaktır.) C— Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi : Karabük Demir ve Çelik Fabrikalariyle bunların diğer tâli tesislerini işletmektedir. D— Deri ve Kundura Sanayi Müessesesi : 1— Beykoz Deri ve Kundura, 2— Tutkal Fabrikalarını işletmektedir. E— Çimento Sanayii Müessesesi : Sıvas Çimento Fabrikası'nı işletmektedir (Tesis halinde bulunan : 1— Sıvas Tuğla ve Kiremid Fabrikası, 2— Cüruf Tuğla ve Çimento Kiremid tesisatı, 3— Kireç fırınları tesisatı da bu müesseseye bağlanacaktır). F— Yerli Mallar Pazarları Müessesesi : Adana, Adapazarı, Afyon, Ankara (ayrıca Yenişehir-de tâli mağazası vardır), Antakya, Antalya, Balıkesir, Bursa, Çorum, Diyarbakır, Edirne, Elâzığ, Erzurum, Ereğli (Konya), Eskişehir, Gaziantep, İstanbul (ayrıca Aksaray, Bahçekapı, Beşiktaş, Beyoğlu, Büyükada, Eyüb, Kadıköy, Karaköy, Üsküdar'da tâli mağazaları vardır), İzmir (ayrıca Eşrefpaşa ve Karşıyaka'da tâli mağazaları vardır), İzmit, Karabük, Kars, Kayseri, Kütahya, Konya, Malatya, Mersin, Nazilli, Samsun, Sıvas, Trabzon, Zonguldak mağazalarını idare etmektedir (Adapazarı mağazası son depremde yıkıldığı için kapatıldığından listeye alınmamıştır). G— Kütahya Keramik Fabrikası.

Sümerbank'ın kendi müesseselerine bağlı fabrikalardan Bakırköy Bez Fabrikası : 11 temmuz 1933 te Sümerbank'a 320.700 lira kıymetle devredilen ve 11 temmuz 1943 e kadar 1.507.000 liraya mal olan bu fabrika halen 9.838 iğ ve 320 dokuma tezgâhiyle senede 6,750 çalışma saati esası üzerinden 22.728 ton numara vater ipliği ve 7 milyon 771 bin metre bez istihsal kabiliyetine maliktir. Yedi yüze yakın kadın, sekiz yüz kadar erkek işçisi vardır. Bu fabrikanın yanına 20.832 iğlik yeni bir İplik Fabrikası kurulmak üzere hazırlıklara başlanmıştır.

Kayseri Bez Fabrikası : 20 mayıs 1933 te temeli atılan ve 16 eylül 1936 da işletmiye açılan bu fabrika, 8.050.000 liraya mal olmuştur. 32.570 iğ ve 1.008 dokuma tezgâhiyle senede 6.750 saat çalışma esası üzerinden, 72.263 ton numara vater ipliği ve 41.390.000 metre bez imal edebilecek kabiliyettedir. Ortalama 2.500 erkek ve 400 kadın işçisi vardır.

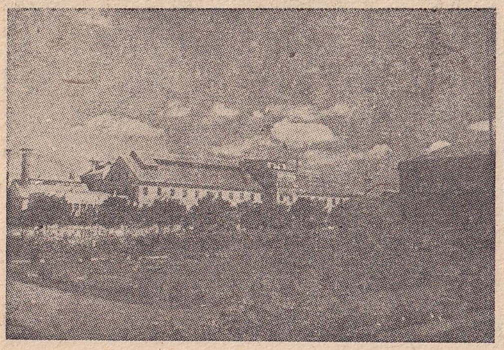
Ereğli Bez Fabrikası : 20 ekim 1934 yılında temeli atılan ve 4 nisan 1937 de açılan bu fabrika Sümerbank fabrikaları arasında gerek temel atma ve gerekse açılış töreni bizzat Millî Şef İnönü tarafından yapılmış tek fabrika olmak şerefini hâlâ muhafaza etmektedir (Sümerbank fabrikalarının hemen hepsinin temelleri Millî Şefin uğurlu elleriyle atılmıştır). 3.943.000 liraya mal olan bu fabrikanın halen 18.400 iğ ve 329 dokuma tezgâhı vardır. Memleketin en ince pamuklu dokuma yapabilecek yegâne fabrikasıdır. Senede 6.750 çalışma saati esası üzerinden 41.014 ton numara vater ipliği ve

Karabük Demir Fabrikası

8.300.000 metre bez imal edecek kabiliyettedir. Ortalama 1.100 erkek ve 700 kadın işçi çalıştırmaktadır (Dokuma fabrikalarının ihtiyacını karşılamak üzere bu fabrika sahasında kurulan ve açılan nişasta fabrikası günde ortalama bir buçuk ton nişasta çıkarmaktadır).

Nazilli Basma Fabrikası : 25 ağustos 1935 te temeli atılıp 9 birinciteşrin 1937 de açılan bu fabrika 7.144.000 liraya mal olmuştur. 28.236 iğ ve 768 dokuma tezgâhiyle senede 6.750 iş saatiyle 60.810 ton numara vater ipliği ve 28.356.000 metre basma

Eskişehir Şeker Fabrikası

imal edebilecek kabiliyettedir. Ortalama 2.000 erkek ve 1.000 kadar kadın işçisi vardır.

Bursa Merinos Fabrikası : 28 kasım 1935 te temeli atılan ve 2 şubat 1938 tarihinde açılan bu fabrika memleketin taranmış iplik (Kamgarn) ihtiyacının hemen yüzde yetmişini karşılamaktadır. 17.020 eğirme iği, 7.320 katlama iği vardır ve senede 1.650.000 kilo imal kabiliyetindedir. Ortalama 1.200 erkek ve 1.000 kadın işçi çalıştırmaktadır. 4.367.000 liraya mal olan bu fabrikaya elli tezgâhlık bir dokuma kısmı ilâve edilecektir.

Gemlik Sunğipek Fabrikası: Yapılmasına 22 mayıs 1936 da başlanan ve 1 şubat 1938 de açılan bu fabrika 120 denye hesabiyle senede 400 ton sunğipek imal edebilecek kabiliyettedir. 200 erkek ve 150 kadın işçi çalıştırmaktadır.

Defterdar (Feshane) Fabrikası: 1836 yılında Feshane adiyle işletmiye açılmış olan bu fabrika birçok istihalelerden sonra Sümerbank'a geçmiş ve 1 nisan 1937 den başlıyarak Defterdar Fabrikası adını almıştır. 5.328 iğ ve 183 dokuma tezgâhı vardır. Bin erkek, beşyüz kadın işçi çalıştırmaktadır. Bu fabrika 1942 yılında 2.020.000 metre yünlü kumaş, 252.000 tane battaniye, 66.000 fanilâ imâl etmiştir.

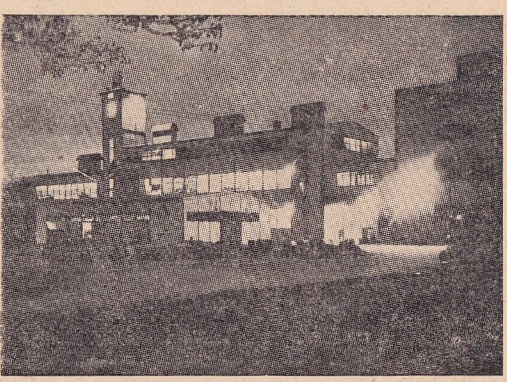
Hereke Fabrikası : Abdülmecid devrinde iktısadî işlerde büyük roller oynıyan ve İzmit Çuha Fabrikası'nın inşasını taahhüd eden Ohanes ve Bogos Dadyan Kardeşler, bu fabrikanın yapı malzeme ve masrafları arasından çıkarmak ümidiyle ve serasker Rıza Paşanın da bilgisi altında Hereke'de kendi nam ve hesablarına elli pamuklu ve yirmibeş ipekli canfes tezgâhını havi bir fabrika kurmuşlardır. Abdülmecid iki sene sonra bunu haber almış, İzmit'e gitmek bahanesiyle ve Rıza Paşa ile birlikte denizden geçerken Hereke Fabrikası'nı tesadüfen görmüşcesine bunun ne olduğunu sormuş, Rıza Paşa müteahhidlerin Padişah namına burada da bir fabrika kurdukları cevabını vermiş ve bu suretle sahibleri fabrikayı 1845 yılında Abdülmecide ferağ zorunda kalmışlardır. 1878 de çift büküm kısmı yanan, 1891 de halı kısmı açılan fabrika önce Gördes ve Demirci halıları dokumakla işe başlamış, 1900 de Gobelin tipi halılar dokumuştur. Gittikçe geliştirilerek Sümerbank'a intikal eden bu fabrika 2.960 iğ ve 102 yünlü dokuma tezgâhını ihtiva etmekte, 700 erkek ve 300 kadın işçi çalıştırmaktadır. 1942 yılında 785.000 metre yünlü kumaş, 354.000 kilo satış ipliği yapmıştır. Fabrikanın 1937 başından beri kaldırılan ipekli döşemelik imalâtının bugün yeniden ihyası cihetine gidilmiştir. Halı imalâtına devam edilmektedir. Battaniye imalâtı Defterdar Fabrikası'na nakledilmiştir.

Bünyan Fabrikası : 1927 yılında yalnız halı ipliği yapmak için kurulan bu fabrika, bugün pamuklu ve yünlü kumaş ve battaniye de imal etmektedir. Fabrika 768 iğ ve 84 dokuma tezgâhını ihtiva etmekte ve üçyüz kadar kadın ve erkek işçi çalıştırmaktadır.

İsparta İplik Fabrikası : Sanayi ve Maadin Bankası tarafından İspartalıların iştirakiyle halı ipliği yapmak üzere kurulan bu fabrika 24 mayıs 1943 te Sümerbank tarafından satın alınmıştır. Yüz kadar işçiyle ve 660 iğle çalışan bu fabrika 1942 de 322.700 kilo iplik yapmıştır.

İzmit Birinci Kâğıd Fabrikası: 14 ağustos 1934 te inşasına başlanan ve 6 ikinciteşrin 1939 da açılan bu fabrika ortalama 700 erkek ve 100 kadın işçi çalıştırmaktadır. 1942 yılının istihsali 9.000 tondur. İkinci Kâğıd Fabrikası 4. 7. 1944 tarihinde açılmıştır. İstihsal ortalama 12-15 bin tondur.

Kaolin Fabrikası : Mart 1941 de işletmiye açılan bu küçük fabrikanın yedi değirmeni vardır. İki yüz bin liraya mal olmuştur. Günde ortalama on bir ton sulu kaolin istihsal etmektedir.

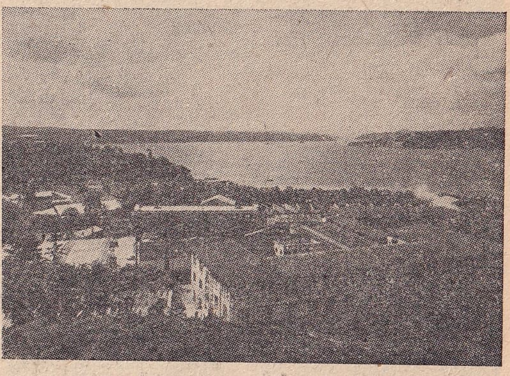

İzmit Kâğıd Fabrikası

Sellüloz Fabrikası : İnşaat ve montaj işleri bittiği halde mücbir sebebler dolayısiyle henüz işletmiye açılamamıştır.

Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları : 30 kasım 1936 da imzalanan iki buçuk milyon İngiliz liralık kredi anlaşması üzerine tesis H.A. Brassert adındaki İngiliz firmasına tevdi edilen bu fabrikaların temeli 3 nisan 1937 de atılmıştır. 1 mart 1938 tarihinde montajına başlanan fabrikalardan sırasiyle Kuvvet Santralı, Kok Fabrikası, Yüksek Fırınlar, Boru Fabrikası 1939 yılı içinde; Çelikhane, Haddehane, yirmisekizlik haddeler, onaltılık haddeler, onikilik haddeler 1940 yılı içinde, saç haddesi ise 1941 sonunda faaliyete geçmiştir. Bankaya 32.900 000 liraya mal olan ve elân da, her bakımdan genişletilmesi ve tekemmül ettirilmesi için büyük maddî fedakârlıklar yapılan bu fabrikalar 1942 yılında 178.000 ton kok, 21.000 ton demir, 65.000 ton çelik, 50.000 ton boru ve aksamı, 33.000 ton yirmisekizlik hadde profilleri, 19.000 ton onikilik ve onaltılık hadde profilleri ve 4.000 ton saç imal etmiştir. Bu fabrikalardan, kok tozu, ham katran, yol katranı, zift, antrasen, motör benzolu, ham benzol, yıkanmış benzol, ham naftalin, ağır yağ, orta yağ, dingil yağı, sıtma mücadele yağı toluol (saf), toluol (ham), amonyum sülfat gibi tali istihsaller de elde edilmektedir.

Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası: Beykoz Deri Fabrikası 1810 yılında

Beykoz Deri Fabrikası

Hamza Bey adında bir şahıs tarafından kurulan tabakhanelerden meydana gelmiş ve 1816 da İkinci Mahmud tarafından satın alınarak orduya tahsis edilmiştir. Önceleri olduğu gibi kullanılan bu tabakhanelerin ilk makineleşmesi 1842 yılındadır. 1884 de Deri Fabrikası'nın yanına günde iki yüz elli ile üç yüz arasında kundura yapacak kabiliyette bir tesis ilâve edilmiştir. Muhtelif istihalelerden sonra Sümerbank zamanında iyice geliştirilen bu fabrikalarda bugün dörtyüz kadarı kadın olmak üzere ortalama ikibin işçi çalışmaktadır. Deri Fabrikası yılda üçyüz bin tane büyük baş deriden üç, üç buçuk milyon kilo mütenevvi kösele, vaketa, kalın ve yüz deri imal edecek kabiliyettedir. Asker ve sivil kundura için iki büyük imalâthaneyi ihtiva eden Kundura Fabrikası'nın kapasitesi ise senede ortalama bir milyon ikiyüz bin çifttir.

Tutkal Fabrikası : Beykoz Deri ve Kundura Fabrikaları sahasında 1942 de kurulan bu fabrikanın senelik istihsali yüz seksen tonu tutmaktadır.

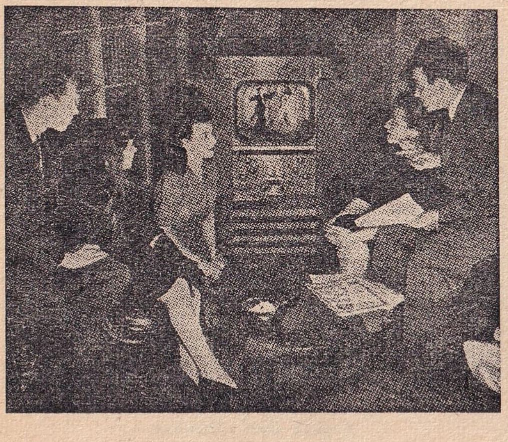
Sıvas Çimento Fabrikası : Santrallarının temeli 9 temmuz 1941 tarihinde atılan ve 5 haziran 1943 te açılan bu fabrika şimdilik senede doksan bin ton çimento imal edecek kabiliyettedir.

Kütahya Keramik Fabrikası : Sümerbank'ın 1935 te satın aldığı bu fabrikanın yüze yakın işçisi vardır. 1942 de 744 bin tuğla, 833 bin kiremid yapmıştır.

Yerli Mallar Pazarları : Sümerbank Fabrikaları mamullerini piyasaya ve imkân nisbetinde doğrudan doğruya halka arzetmek üzere kurulmuş olan bu Müessese, bugün Bankanın İplik ve Doku a Fabrikaları mamulleriyle Beykoz Fabrikası'nın sivil kunduralarını satmakta ve Hükûmet kararıyle hususî pamuklu fabrikaların iplik ve dokuma tevziatını yapmaktadır. Bu suretle Devletin bir nevi tevzi organı vasfını almış olan bu Müessese, satış programına giren diğer yerli mallarını da müstehlike arzederek piyasada fiyat bakımından nâzım rolü oynamaktadır. Baş döndürücü bir genişliğe mazhar olan bu Müessesenin satışları 1934 senesinin 300.000 lirasına mukabil 1944 satışları 240.000.000 lirayı bulmaktadır.

Kısa bibliyografya : Sümerbank Onuncu yıl, 1943. Ata tarihi. Takvimi Vakayi koleksiyonu. Musa Hilmi Efendi tarihçesi, 1895. *(A. B.)*

TELEVİZYON — Geçen harbde ehemmiyeti beliren uçak nasıl iki harb arasındaki devrede münakalât sahasında yeni ufuklar açmış ve bu harb sonrası için de daha büyük gelişmeler vadediyorsa, harbin getirdiği fay-

Bir aile televizyon ekranı karşısında

dalı gelişmeler yüzünden televizyonun da, gelecek sulh dünyasında muhabere ve radyo alanlarına inkılâbcı yenilikler getireceği daha bugünden belirmektedir.

Son on sene içinde, ancak radyonun derdli bir akrabası olarak tanınmaktan ileri gidemiyen televizyon, her türlü araştırma ve faaliyetin doğrudan doğruya harb gayretlerine çevrilmesi yüzünden, bütün bütün bir kenara atılmıştı. Fakat garibdir ki, radyo ve elektronik cihazlar üzerindeki araştırmalar, bilvasıta televizyon gelişmelerine de yol açmış, harb sonrasında kolaylıkla televizyon cihazlarına tatbik edilebilecek yeni teferruat parçaları imal edilmiş ve bu çalışmalar neticesi radyonun faaliyet sahası ultra - kısa dalgalardan da daha kısa dalgalara yayılarak, televizyon için ideal sayılan bir faaliyet sahası yaratılmıştır.

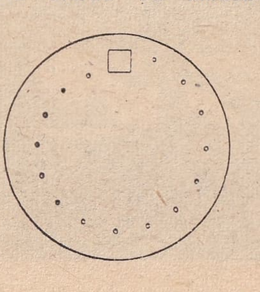
Sulhtan sonra evlerimize edinebilmeği umduğumuz televizyon cihazı, elli santimetre eninde ve altmış beş santimetre boyunda bir perdesi olan herhangi bir alıcı radyo ahizesinden farksızdır. Radyoda istasyonu bulmağa ve sesi ayarlamağa yarıyan düğmelerden fazla olarak bir de resmin netliğini ayarlamağa yarıyan düğmeler bulunacaktır. Harbden evvel satılmakta olan televizyon cihazları bittabi çok pahalı idi. Sanayideki yeni gelişmeler, harb sonrası cihazlarının nisbeten keselere elverişli olacağını belirtmektedir.

Esas itibariyle televizyon yayımı; radyo, sinema ve tiyatronun birleşmesi demektir. Televizyon stüdyosunda da aktörler, sanki sahnede imişler gibi makiyaj yapmak zorunda kalacaklar ve bir film alınırken olduğu gibi âdeta yakıcı derecede parlak projektörlerin ışığına maruz kalacaklardır.

Televizyon resim alıcı âleti, tıpkı bir sinema makinesi gibi harekâtı takib edecek ve alıcı âletin fotoğraf camı gibi ışığa hassas plâkasına çarpan hayal hüzmeleri, plâka üzerinde elektrik ihtizazları doğuracaktır. Hayal plâkasının mütemadiyen bir tarafından diğer tarafına geçen, gözle görülemez çeşidden bir ışık huzmesi, plâka üzerindeki bu ihtizazların hafif olanlarını siyah, şiddetli olanlarını da beyaza kalbederek alıp beraber götürecektir. Evimizdeki yayın alıcı - televizyon cihazına ulaşan bu huzmenin getirdiği elektronik ihtizazlar, gene görülemiyen diğer bir huzme vasıtasile gözle görülen ışık dalgalarına kalbolunacak ve biz de, perde üzerinde, milyonlarca küçücük siyah-beyaz ihtizaz noktalarının bir araya gelmesinden doğan resmi görebileceğiz.

Televizyonun şimdiye kadar güçlük çıkaran tarafı, televizyon dalgalarının radyo-elektrik dalgalarından farklı oluşuydu. Televizyon dalgaları, radyo-elektrik dalgaları gibi binaları aşamaz, dünyanın yuvarlaklığını takib etmiyerek, düz bir hat halinde yayılırlar. Bu itibarla bu dalgalara hususî kablolarla bir istikamet vermek, birbirlerinden 80 - 160 kilometre ayrılıkta alıcı - verici istasyonlar kurarak dalgaların her tarafa ulaşabilmesini mümkün kılmak gerekmektedir.

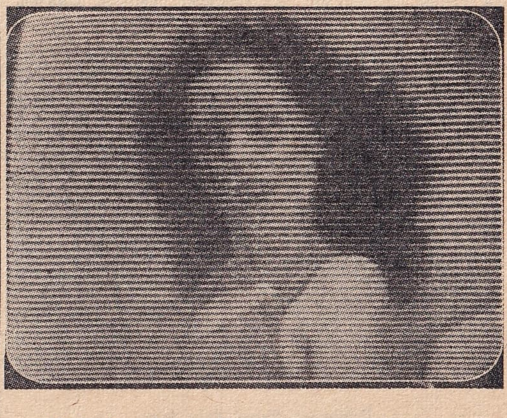
Tarihçik: Yarın için büyük faydalar beklediğimiz televizyon, ilk önce selenyum isimli madenin foto - nâkilliği esasına dayanmakta idi. 1873 senesinde, Valansiya'da çalışmakta olan May isimli bir kablo mühendisi, âletlerinin bazılarında sebebini anlıyamadığı inhiraflar görmüş ve bunları güneş ışığının tesirlerine yormuştu. May'ın âletlerinin ışık tesiri altında kalan kısımları selenyum'dan mamuldü. Yapılan araştırmalar neticesi öğrenildi ki, selenyum, karanlık mukavemeti denilen bir âzamî hadden sonra, ışık şiddeti attırıldıkça, ışığa karşı olan mukavemetini kaybetmektedir. Selenyum'un bu hassası, ilk defa olarak bu madenin foto - nâkilliğinin televizyon sahasında kullanılması fikrini doğurmuştur.

Nipkov'un delikli diski

Vaktiyle, bir yerdeki hayalin çok uzaklardan görülebilmesi usulüne teleotografi, teleskopi, telektroskopi gibi isimler verilmiş ve nihayet bu asrın başlangıcında, televizyon kelimesi, hayal nakli hâdisesi için umumiyetle kabul edilen kelime olmuştur. İleri sürülen birçok fikir ve usuller arasında, ilk defa olarak 1884 te Almanya'da tescil ettirilmiş olan Paul Nipkov'un usul ve âleti 1911 yılında ehemmiyetle göze çarpmıştı.

Nipkov'un âletinde helezonî bir şekilde birbirini takib eden delikler açılmış bir disk mevcuddu. Hayali nakledilmesi tasarlanan cisim o şekilde tesbit edilerek ışıklandırılıyordu ki, hayal disk üzerinde müstatil olarak gösterilen kısma düşüyordu. Disk döndürüldükçe, cisimden gelen ışık parçaları da deliklerden geçerek disk arkasındaki selenyum plâkasına tesir ediyordu. Işığın mevcud olup olmaması yüzünden müteessir olan selenyum, bu foto-elektrik olayını, başka bir istasyonda, ayni şekilde delikli ve birincisinin demirile âyarlı diğer bir diske naklediyordu. Yalnız, alıcıya selenyum

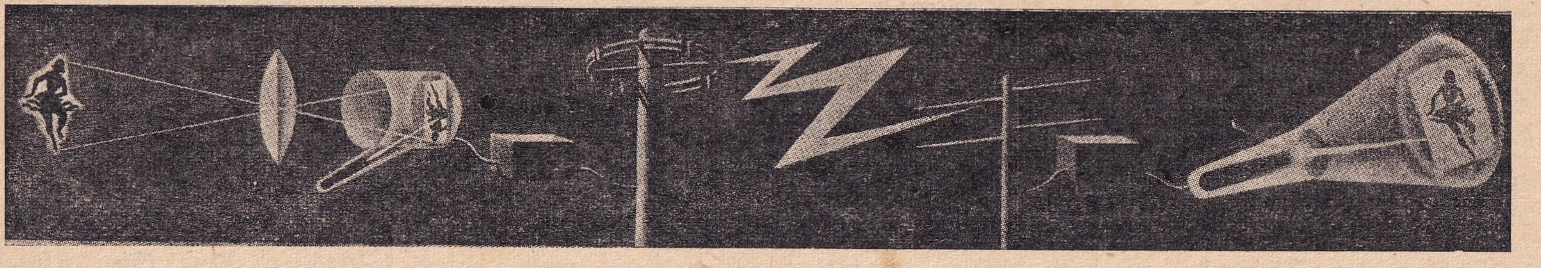

Hatlarda ışık ve gölgenin yanyana gelmesiyle resmin vücud buluşu

plâkası yerine, ışığı polarize eden (yani ışık ihtizazlarını bir tek satıhla tahdıd eden) iki prizma (menşur) arasına yerleştirilmiş bir billûr cam parçası konulmuştu. Vericiden gelen elektrik cereyanı, bu cam etrafına halkalanmış tellerden geçiyor, böylelikle de polarizasyon şiddeti âyarlanarak, geçen ışığın perde üzerinde hayali teşkil etmesini gerektiriyordu. Nazarî bakımdan tatmin edici olan bu âlet, kullanılan plâkalar kâfi derecede şiddetli cereyan vermediğinden ve o zamanlar bugün olduğu gibi bu şiddeti arttırmak (amplifiye etmek) usulleri bilinmediğinden ve nihayet hasıl olan hayalde ihtizaz önlenemediğinden, amelî sahada beklenilen başarıyı elde etmek kabil olmamıştı. Birçok seneler sonra J. L. Baird, ayni esas prensipi kullanmak suretiyle, hakikî televizyonu tatbik sahasına koymağa muvaffak olmuştur.

Diğer araştırma ve tecrübeler arasında bilhassa Boris Rosing ile A. A. Kembıl Svinton'un, birbirlerinden ayrı olarak fakat ayni zamanda ileri sürmüş oldukları katod tübü tavsiyesini kaydetmek gerektir. Televizyonun son başarılı şeklinde istifade edilen bu teklifi, şimdilik bir kenara bırakırsak, ilk muvaffakıyetli tecrübe Baird'in 1925 nisanındaki gösterisi olmuştur. Halk önünde yapılan bu gösteride Baird basit şekilli cisimlerin kaba bir hayalini telsiz vasıtasile nakletmeğe muvaffak olmuştur. Bundan sonra gene Baird 27 ocak 1927 de âletini Kraliyet Enstitüsüne takdim ederek elân kaba olmakla beraber, birinciye nisbetle daha ince teferruat nakledebilen bir gösteri yapmıştır. Ayni sene içinde, mayıs ayında, Londra'daki cisimlerin hayalini, telefon kablolarile nakletmek suretile Glaskov'dan görebilmek mümkün olmuş, 1928 yılı şubatında Nevyork'a, Londra'dan telsizle hayal gönderebilmek kabil olmuştur.

Tatbikat sahasında da büyük bir alâka toplıyan bu tecrübelerden sonra 1929 da B. B. C. (İngiliz Radyo Şirketi) Baird'le anla-

Televizyonun resim alıp vermesini gösteren şematik

şarak 356 ve 261 metrelik dalgalar üzerinden televizyon yayınlarına başlamıştır. Maamafih perdeye akseden hayalin küçüklüğü, kötülüğü televizyonun büyük bir rağbet görmesine mâni olmuş, ancak otuz ufkî hattın birleşmesile hasıl olan hayaller, binnetice net olmuyor ve bunların saniyede 12,5 ihtizaz süratile verilişi hayalin de ihtizazlı oluşunu tevlid ediyordu.

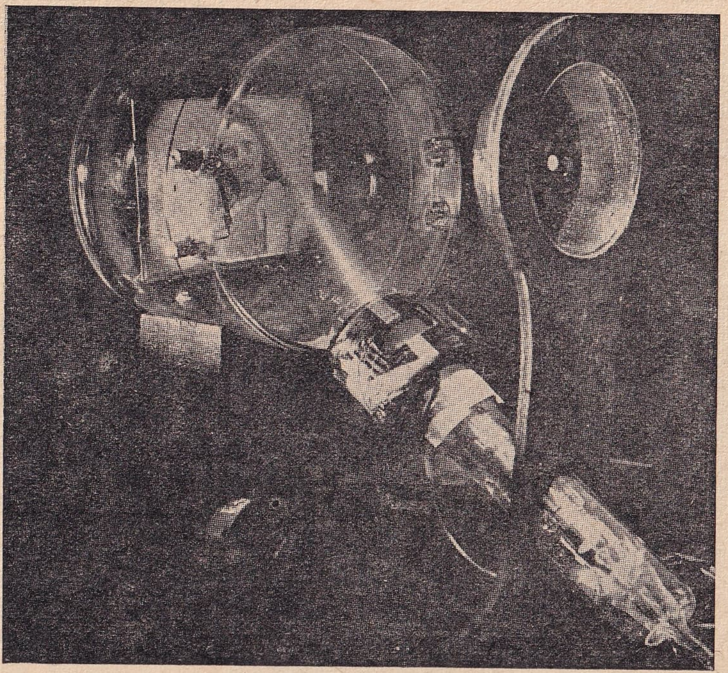
1932 de, o zamana kadar Baird stüdyolarından yayılan programların tertibini de üzerine alan B. B. C. televizyonda ultra - kısa dalgaların (yani 10 metreden de kısa dalgaların) kullanılmasını mümkün kılarak böylelikle hayal perdesine gelen hat adedinin de arttırılabilmesini sağlamış, hat adedinin doksana, sonra yüz yirmiye, yüz seksene ve nihayet iki yüz kırka çıkarılmasile hayaller de mümkün mertebe netleşmiştir.

Yazımızda silsilesini takib ettiğimiz gelişmeler İngiltere'de olmuştu. Tabiî olarak, bu ara Amerika ve Almanya da İngiltere'dekilerden ayrı fakat tamamlayıcı ilerlemeler kaydetmişlerdir. Yavaş yavaş yer edinmeğe yüz tutan televizyon daha umumî çapta alâka çekmekte gecikmemiş, ultra-kısa dalga üzerinden yayın yapmak üzere B. B. C., televizyonu tamamile benimsemiştir.

Diğer taraftan hükûmetin tayin ettiği komisyon 1935 ocak ayında raporunu vererek, mevcud sistemler arasında tam bir eleme yapabilmek için, Baird ve Markoni sistemlerinin mukayese edilmesini teklif etmiştir. Yapılan uzun tecrübelerden sonra Elektrik ve Musiki Sanayi Şirketi tarafından geliştirilmiş olan Markoni sisteminin üstünlüğü belirmiş ve komisyonun tavsiyesi üzerine, hayalde 405 hat ve geçme huzme taramasile saniyede elli yarım ve yirmi beş tam hayal alınmasının standard kabul edilmesini tavsiye etmiştir. İki sistem arasındaki esas farklar da hat adedi, huzme tarz ve miktarıdır ki, bu münakaşalar elân devam etmektedir. Teknik kısımda bunların özünü anlatmağa çalışacağız.

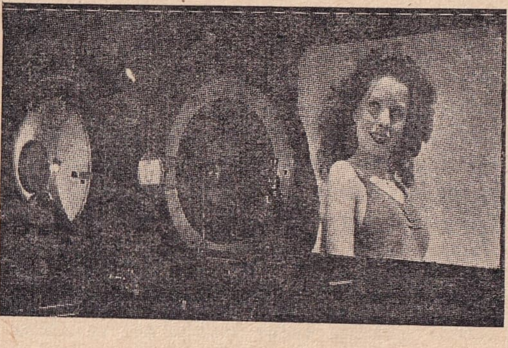
Teknik: Bugün mevcud televizyon cihazları umumiyetle Markoni sistemini kullanmakta olduğundan, mevzuu dağıtmamak için, sadece bu sistemin esaslarını anlatacağız.

Televizyon «resim çekici» cihazını bir sinema alıcı makinesine benzetebiliriz. Şu farkla ki televizyon cihazı bir katod tübüdür. Bu tübün arka tarafında tıpkı sinema alıcısında olduğu gibi, cam veya filme muadil olarak ışığa hassas bir plâka vardır ve bittabi ilk iş cismin hayalinin bu plâkaya net olarak düşmesini temin etmektir. Bir sinema alıcısında veya bir fotograf makinesinde, hayalin film veya cam üzerine geçmesi ışığın cam üzerindeki kimyevî maddeye tesir etmesi yüzündendir. Televizyonda bu elektron huzmelerile elde edilir. Hassas plâka üzerine çarpan elektron huzmeleri, yukarıdan aşağıya, muvazi hatlar halinde plâkayı mütemadiyen tararlar ve bunun neticesi, hayaldeki ışık ve gölge nisbetine uygun olarak şiddeti değişen bir elektrik cereyanı plâkadan intişar eder. Bu cereyan, ihtizazlar arasındaki nisbet muhafaza edilmek şartile, şiddetlendirilir, arttırılır, yani amplifiye edilir; bundan sonra da radyo dalgalarına tahvil edilerek

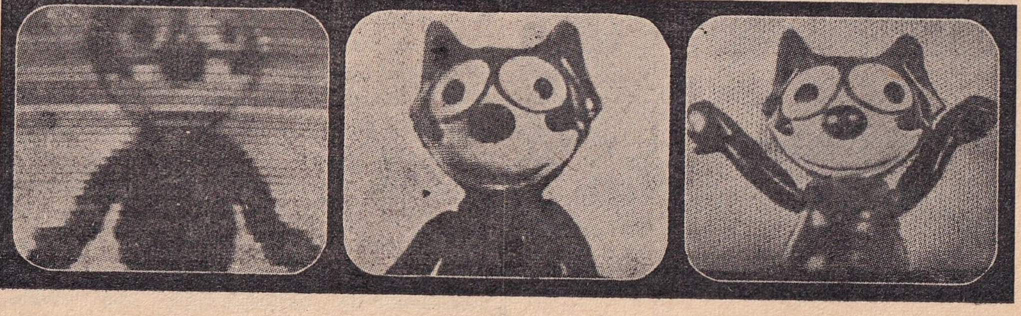
Resmin âdeseler vasıtasiyle televizyon makinesinin tübü içindeki hassas objektife aksi

neşredilir. Vericinin yaydığı bu neşriyat, alıcıda tarif ettiğimiz ameliyenin aksi cereyan ederek tekrar resim, hayal haline kalbolur.

Şimid agrandisman âletiyle televizyon resminin büyültülmüş olarak ekrana aksi

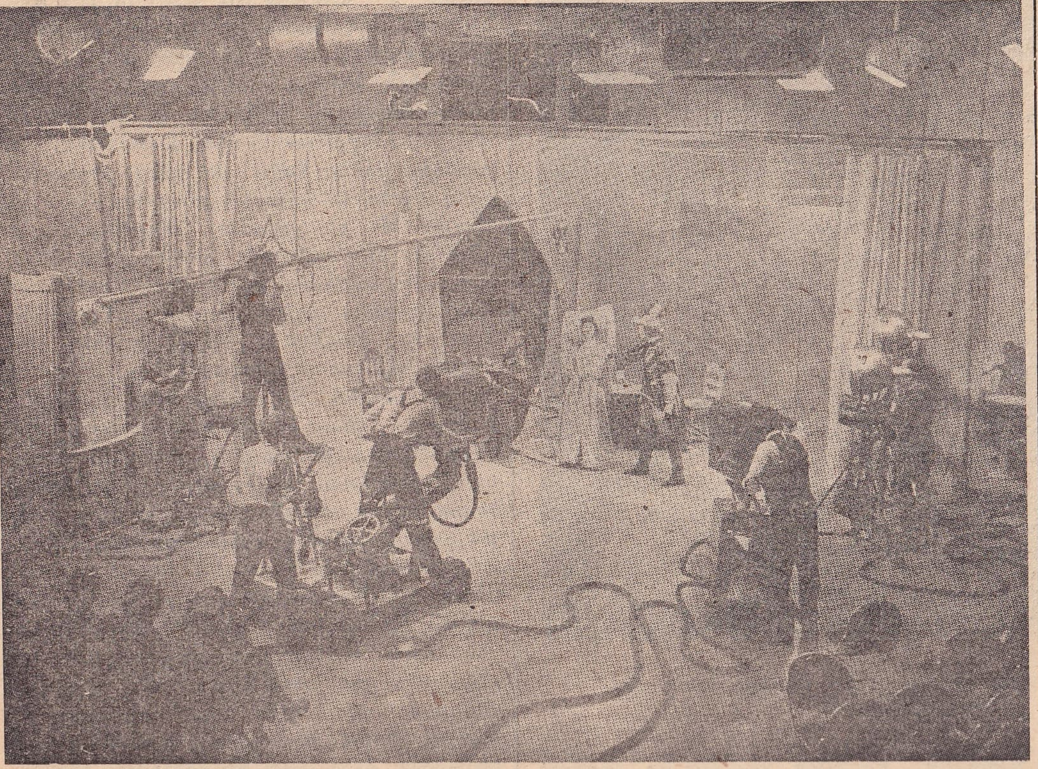
Bu basit izahatı gözönünde tutarak, televizyonda esas olan elektron huzmesi tarama hâdisesini inceliyelim. Herhangi bir cisim hayalinin bir bütün halinde, tam olarak elde edilmesinin mümkün olmadığını kabul edersek, televizyon hayalinin de küçücük, ayrı ayrı noktaların bir araya gelmesile teşekkül ettiğini anlıyabiliriz. Yalnız, bu küçücük noktalar, perde üzerinde hep ayni zamanda düşmemekte, meselâ bir kadın çehresinin kaşından gelen ışık noktaları dudağından gelenlerden daha sonra perdeye ulaşmaktadır. Bizim perde üzerinde bu çehreyi bir lâhza kaş, bir lâhza dudak olarak değil, fakat tam bir kadın çehresi halinde görebilmemiz, göz üzerinde ışık tesirinin, ışık kaynağının kaybolmasile birlikte zail olmıyarak bir an kalabilmesi yüzündendir. Işık tesirinin gözde baki kalması müddeti, ışığın şiddetine göre, sekizde bir saniyeden on ikide bir saniyeye kadar tahavvül eder. Demek oluyor ki perdeye gelen hayal parçaları arasındaki geliş farkı, on ikide bir saniyeden daha az olursa, biz bu parçaları birleşikmiş gibi görürüz, zira gözümüz evvel gelen hayal parçasile sonradan gelen hayal parçasının ayni zamanda tesiri altındadır. Televizyon hayalinde gereken bu çabukluğu elde edebilmek için huzme taraması kullanılmaktadır. Yalnız, meselâ bir çehreyi binlerce küçük noktalara taksim etmek, bu noktaların ışıklı veya gölgeli oluşlarına göre, mütemadiyen ayrı ayrı şiddetlerde ışık huzmeleri neşretmesini temin etmek mümkün olmadığına göre, tarama muvazi hatlarla başarılmaktadır. Elinizdeki bu ansiklopedi sayfasını hayali zapteden plâka farzederseniz, bu tarama noktası sayfanın sol üst köşesinde bir noktadan başlıyarak, karşı sağ köşeye doğru sayfayı bir çizgi çeker gibi tarar, sonra verici televizyon cihazının huzme tesiri altında olmadığı bir lâhzada derhal sayfanın sol tarafına sıçrar; birinciden daha aşağı bir noktadan başlıyarak, ilk tarama hattına muvazi olarak tekrar sayfayı sağa doğru tarar ve bu ameliye sayfanın altına kadar devam eder; sayfa tamamlandıktan sonra, tarama noktası ilk başladığı yere döner. Sinema filminin perdede hareket temin edebilmesi için, hareketin ayrı ayrı anlarını gösteren birçok resimlerden, (çerçeveler) den müteşekkil olduğunu hepimiz biliriz. Hareketin devamlılığını, bağlılığını sağlamak için sinema projeksiyonunun da «on ikide bir saniye» tahdidini aşması gerektir; nitekim projeksiyonda umumiyetle saniyede yirmi dört çerçeve perdeye aksetmektedir. Bizim yukarıda bahsettiğimiz tarama ameliyesi, bu çerçevelerin bir tanesi üzerindedir. Bu itibarla, tarama noktası tekrar başlangıç yerine döndüğü zaman, sayfa çevrilmiş, yahud çerçeve değişmiş olur ve tarama ameliyesi müteakıb çerçeveden aynen tekerrür eder. Bu devamlı taramadır. Markoni sisteminde kullanılan «geçme taraması» ise şöyle olur: Önünüzdeki sayfa satırlarını tarama hatları olarak kabul ederseniz, tarama noktası bir çerçevede birinci, üçüncü, beşinci, yedinci ilh.. satırlardan geçmekte, müteakıb çerçevede ise ikinci, dördüncü, altıncı ilh.. satırlar üzerinden gitmektedir.

Soldan birinci resim: Mekanik bir şekilde 60 hatla meydana gelen bulanık bir resim. Ortada: 1930 da 343 hatla meydana getirilebilen resim. Sağda: 1937 de 441 hatla meydana gelen resim

Demek oluyor ki, tam bir hayal resmi

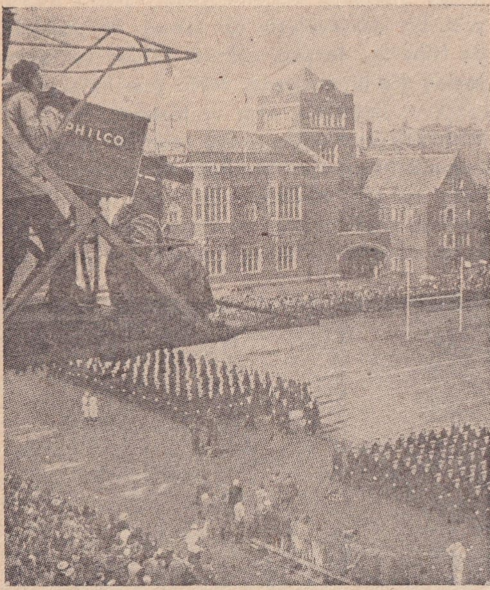
ancak iki çerçevenin taranmasile elde edilebilir. Gene sayfa teşbihine devam edersek, bir sayfadaki satırlar adedi gibi bir çerçeveyi tarıyan hatların arasını da sıklaştırmak veya açmak, yani satır adedini çoğaltıp azaltmak mümkündür. «Bir resim teşkil eden hatlar olarak kabul edilmiştir. Avrupa elektrik sistemi gereğince, saniyede elli sikle karşılık olarak saniyede yirmi beş tam resim, Amerika'da ise altmış sikl karşılığı otuz tam resim esası kullanılmaktadır. Bu esaslar dalga uzunluğunu tahdid etmekte ve bir vakitler

Bir televizyon stüdyosu

nekadar sık olursa resim de o kadar net olur» düşüncesi televizyon tarama hatlarının mümkün olduğu kadar sıklaştırılması lâzım geldiği fikrini doğurabilir. Maamafih bir âzami hudud aşılamamaktadır.

Diğer taraftan, sinema projeksiyonunda olduğu gibi, televizyon perdesine düşen resim de müteaddid çerçevelerden müteşekkildir. Bu itibarla, saniyede kaç tarama hattı geçeceği ile saniyede kaç tam resim yahud

Stüdyo dışında bir televizyon

yarım resim çerçevesi geçeceği meselesi televizyon tekniğinin özünü teşkil etmektedir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, araştırmalar ilerledikçe artan tarama hattı adedi, bugün İngiltere'de standard olarak çerçevede 405 hat, Amerika'da ise çerçevede 525 hat orta dalga üzerinden neşriyat yapabilen televizyon şimdi netlik ve mükemmellik sağlamak için, uzunluğu yedi metreyi aşmıyan dalgalar sahasına münhasır kalmak zorundadır ki bu da, yukarıda bahsettiğimiz gibi, ültra-kısa dalgalar sahasıdır.

G e l e c e ğ i : Harb, televizyon araştırmalarını zâhiren durdurmuştur. Yalnız, yazımızın başında da işaret ettiğimiz gibi, bilvasıta gelişmeler yeni yeni ufuklar açmış, bu duraklama da, dinlenerek düşünmek, tasarlamak bakımından çok faydalı olmuştur. Televizyonun harcıâlem olmamasının yegâne sebebi şimdiye kadar hayalin net ve müstakar olmayışı ve küçüklüğüydü. Tarama hattı adedinin arttırılması, netlik meselesini mükemmel denilecek kadar önlemiştir. Hayal resmini büyültmek, alıcı tübün büyümesile değil, fakat Amerikan mühendislerinden Schmidt'in geliştirmiş olduğu bir çeşid agrandisman makinesile kabil olmaktadır. Yalnız çok ince ve teferruatlı olan bu âletin, umumun kullanabileceği fiyata mal edilmesi yarının meselesidir. Şunu da işaret edelim ki bu meseleyi üzerine almış olan N. B. C. Radyo Şirketi ümid verici başarılar kaydetmiştir. Diğer taraftan gene Amerikanın Farnzvort Televizyon Şirketi, yeni bir elektron üretçisi geliştirmek suretile televizyon resim alıcısını mükemmel bir hale getirmiştir. Kısa bir zaman içinde televizyon sahasında çok ileri gitmiş olan Amerikalılar, çok geçmeden renk meselesinin de halledileceğini belirtmektedirler. Gene Amerikalılar, 525 tarama hattını 735 e çıkarmak suretile tecrübeler yapmışlar ve televizyon perdesi üzerine düşen hayalin, kuşe kâğıdına basılan bir klişe kadar pürüzsüz ve net olabileceğini ispat etmişlerdir. Yalnız bu, 13-20 Mega-Sikl frekanslar kullanılmasını, yahud ültra-kısa dalgalardan da kısa dalgalar üzerinden yayım yapılmasını gerektirmektedir. Harb araştırmaları bu dalgaları sağlamıştır. Şimdi halli icab eden mesele esas üzerinde karar vererek, 525 veya 735 hattan birini standard kabul ederek imalâta geçmektir. Harb gayretlerine bağlanan sanayiin, sulh imalâtına geçmeden bu meseleyi de cevablandırarak televizyonu radyo gibi harcı âlem kılacağını ümid etmek hiç de aşırı bir eyimserlik olmaz.

(Yüksek mühendis Tevfik Sadullah)

TRUMAN, HARRY S. — «Türkçede Hari S. Truman okunur.» Birleşik Amerika Devletlerinin otuz üçüncü Cumhur Başkanı. Otuz ikinci Cumhur Başkanı Franklin Delano Rozvelt'in 12 nisan 1945 te bir beyin kanaması yüzünden vefatı üzerine, Cumhur Başkanı Muavinliğinden Cumhur Başkanlığına geçti. Birleşik Amerika Devletleri Anayasasının koyduğu usul şudur ki bir Cumhur Başkanı dönemini doldurmadan öldüğü takdirde yeni bir seçim yapılmaz ve muavini ölenin yerine geçer. Bu suretle Truman Amerika tarihinde, selefinin ölümiyle Cumhur Başkanlığına geçen altıncı muavindir (Diğer beşi için Aylık Ansiklopedimizin 164 üncü sayfasındaki Amerika Cumhur Reisleri Seçimi ve Cumhur Reisleri bendine bakınız).

Truman, 8 mayıs 1884 te Birleşik Amerika Devletlerinden Misuri'nin Lamar kasabasında doğmuştur. Ataları İskoçya, İrlanda ve Holanda kanından basit çiftçilerdir. 1888 de babası Kuzeydeki Ayova devletinde İndependens tarım bölgesinde bir çiftlik satın aldı ve aile bu çiftliğe taşındı. Truman çocukluğunu bu çiftlikte, bir rençber gibi çalışarak geçirdi.

Truman liseyi bitirdikten sonra Vest Poynt Harb Akademisine girmek istedi; fakat gözlerinin, tâ çocukluktan başlıyarak gözlük kullanmayı gerektirecek kadar zayıf olması yüzünden kabul edilmedi. Bunun üzerine Kanzas Siti Hukuk Fakültesinde okudu. Sonra hayatını kazanmak için haftada üç dolar ücretle küçük ve basit işlerden başlıyarak nihayet bir bankada yüz on beş dolar aylıklı bir memur mevkiine yükseldi. Truman böylelikle kendisine bir meslek yolu çizmeğe başladığı sırada babası tarafından çiftliğin idaresine çağrıldı.

H. Truman

İndependens'e giderek babasının çiftliğini idareye başlıyan Truman, 1917 de orduya iltihak etti ve daha evvel talim gördüğü için Teğmen rütbesiyle Fransaya gönderildi, kısa bir zaman sonra Yüzbaşılığa yükseldi. Memleketine, ve harbde gösterdiği yararlıkların mükâfatı olarak Binbaşı döndü.

Truman, 1919 da genelik günlerindeki sevgilisiyle evlendi ve bundan Margaret adında bir kızı dünyaya geldi.

Truman harbden dönünce siyaset meydanına atıldı. Hiçbir ihtirasa kapılmadan çok dürüst ve temiz kalabildiği için, politika alanında yavaş yavaş yükseldi. 1922 den 1924 e kadar Caksın Kavnti mahkemesinde yargıçlık, 1926 dan 1935 e kadar mahkeme başkanlığı yaptı. 1934 te Misuri'den Demokrat Partisi namzedi olarak Âyan Meclisi üyeliğine seçilen Truman, altı senelik Âyan üyeliği dönemi sonunda ikinci defa seçimi kazanmağa muvaffak oldu.

Birleşik Amerika Devletleri İkinci Dünya harbine girinceye kadar ikinci plânda kalan, sadece partisinin düşünce ve programlarını gerçekleştirmek uğrunda çalışmayı prensip edinen Truman, Amerikanın harbe girmesile bu durumdan ayrılarak kendisini birinci plâna geçiren bir faaliyet gösterdi. Hükûmeti yersiz harb masraflarından ve israflarından korumak düşüncesiyle ortaya atıldı. Teklifi üzerine Âyan Meclisinde «Truman Komisyonu» diye tanınan «Harb Murakabe Komisyonu» nun kurulmasında önayak oldu ve kendisi de bu komisyona başkan seçildi.

Bu komisyon başkanlığında Truman, bir taraftan Amerikaya harb imalâtında bir milyar dolar tasarruf sağlarken bir taraftan da Amerikanın harb imalâtı gayret ve istihsallerini büyük ölçüde artırmağa muvaffak oldu. Rozvelt'in güvenini kazandı, partisine bağlılığını ve onun birliğini koruma idealini muhafaza etti.

Rozvelt'in dördüncü defa iş başında kalmasını sağlıyan seçimde Demokrat Partisi; Cumhur Başkanı Muavinliğine oyları parçalamıyacak bir namzed ararken, Rozvelt'in ilhamile, Truman'ın şahsında en uygun namzedi buldu. Seçimi kazanarak Cumhur Başkanlığı Muavinliğini ve dolayısiyle Âyan Meclisi Başkanlığını yapmağa başlıyan Truman, Rozvelt'in ölümü üzerine 13 nisan 1945 te Yargıç Ston önünde Anayasa üzerine yemin ederek Birleşik Amerika Devletleri Cumhur Başkanı oldu. Yemin töreninde Âyan üyeleri, saylavlar, General Marşal, Amiral Lihi ve diğer yüksek şahsiyetler hazır bulundular.

Yeni Cumhur Başkanı yeminden sonra şunları söyledi: «Dünyaya temin ederim ki, zafere kadar gerek doğu, gerek batı cephesinde harbe bütün gücümüzle devam edeceğiz. Başkan Rozvelt'in yapacak olduğunu aynen yapmak için uğraşacağım ve bunun içindir ki bana yardım etmenizi istiyorum.»

Kısa bibliyografya: *İnternational who's who, 1943-1944. The Modern Encyclopedia. M. Kenan Kan; Harry Truman, Cumhuriyet gazetesi, 14 nisan 1945. Anadolu Ajansının 13 nisan 1945 bültenleri.*

(Ahmed Bahtiyar Esen)

TÜRKİYE BÜYÜK MILLET MECLİSİNİN KURULUŞU — Mustafa Kemal Paşa Sıvas Kongresinde millet kuvvetlerini, vatanın kayıdsız şartsız kurtuluşu dâvası yolunda teşkilâtlandırmış ve Heyeti Temsiliye Reisi sıfatiyle başa geçmişti.

Kendisine boyun eğer görünerek Padişah Vahideddin ve vezirleri, Mebuslar Meclisini toplamayı ve millet iradesi dışında iş görmemeyi kabul etmişlerdi. Fakat Meclisin İstanbul'da toplanmasında ısrar ediyorlar, bunun hukuk ve kanun şekilleri bakımından imkânsızlığını ileri sürüyorlardı. Halbuki Mustafa Kemal daha Erzurum Kongresi sırasında bu iş hakkındaki fikrini belirtmiş, «Meclis toplanmalı, fakat, İstanbul'da değil, Anadolu'da» demişti. O, «Meclisin İstanbul'da toplanması kadar mantıksız ve maksadsız bir hareket» tasavvur edemiyordu. Fakat o günkü makam sahiblerine ve efkârı umumiyeye düşüncesini sebebleriyle birlikte anlatarak hakikati, Mustafa Kemal'in uzaklarda gördüğü tehlikeyi onlara göstermek kabil değildi. Bunun içindir ki Mustafa Kemal istemiyerek Mebuslar Meclisinin İstanbul'da toplanmasına razı olmuş ve «Vaziyeti umumiyeyi idare ve sevk mesuliyetini deruhte edenler, en mühim hedefe ve en yakın tehlikeye, mümkün olduğu kadar yakın bulunur» diyerek 27 aralık 1919 da Ankara'ya gelip yerleşmişti. O, «Meclisi Mebusanın, İstanbul'da tecavüze uğrıyacağını, dağıtılacağını katî olarak bekliyordu. Bu takdirde başvurulacak tedbiri de kararlaştırmış, hazırlığa ve tertibata başlamıştı. Ankara'da toplanılacaktı.»

Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldığı gün

12 ocak 1920 de İstanbul'da Mebusan Meclisi açıldıktan sonra olup bitenler, Mustafa Kemal'in görüşünün isabeti daha kuvvetle teyid ediyor, ona evvelce verdiği kararın tatbikını çabukça kolaylaştıracak yeni tedbirler aldırıyordu. Padişahın ve hükûmetin Millet Meclisine karşı aldığı durum, İtilâf devletlerinin Osmanlı hükûmeti üzerinde gittikçe artan tazyikleri Meclisin hayatının pek kısa süreceğini gösterdiğinden Mustafa Kemal, Meclis kapatıldığı takdirde yapılacak işler hakkında İstanbul'daki arkadaşlarına talimat veriyor, onları «Memleketi temsil evsafını haiz olanlar ve icabında hükûmet teşkil ve idare liyakatinde bulunanlarla» birlikte derhal Ankara'ya çağırıyordu (12 mart 1920).

Meclisi Mebusandan bazı milletvekillerinin İtilâf zabıtası tarafından tevkif edilerek götürülmesi ve 16 mart 1920 günü İstanbul'un İtilâf kuvvetleri tarafından işgali Mustafa Kemal'in istikbali ne kadar aydın gördüğünü ispat etmişti. İstanbul'un işgalini telgraf memuru Manastırlı Hamdi'nin doğrudan doğruya kendisine safha safha verdiği malûmattan öğrenen Mustafa Kemal'in ilk işi, durumu bütün memlekete bildirmek ve «Bir müddet için dost olsun, düşman olsun, bütün haricle muvakkaten» memleketin temasını kesmek olmuştu. Bir taraftan da bütün yabancı devletlerin temsilcilerine yapılan hareketi ve bilhassa milletin istiklâlini temsil eden Meclisi Mebusanla birlikte devlet dairelerinin işgalini şiddetle protesto etti. Millete yaydığı bir beyannameyle de «Türk milletinin medenî kabiliyetini, hayat hakkını ve istiklâlini ve bütün istikbalini müdafaaya davet olunduğunu» bildirerek girişilen istiklâl ve vatan mücadelesinin bayrağını açtı.

İki gün kadar telgraf başında komutanların da düşüncelerini alarak 19 mart 1920 günü memlekete şu tamimi yaptı:

"Vilâyetlere ve müstakil livalara ve kolordu kumandanlarına

Merkezi devletin dahi, Düveli İtilâfiye tarafından resmen işgali, kuvvei teşriiye ve adliye ve icraiyeden ibaret olan kuvayi milliyei devleti muhtel etmiş ve bu vaziyet karşısında ifayı vazifeye imkân göremediğini hükûmete resmen tebliğ ederek Meclisi Mebusan dağılmıştır. Şu hale göre, makarrı devletin masuniyetini, milletin istiklâlini ve devletin tahlisini temin edecek tedabiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından, salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir meclisin, Ankara'da içtimaa daveti ve dağılmış olan Mebusandan Ankara'ya gelebilecek erin dahi bu Meclise iştirak ettirilmesi zarurî görülmüştür. Binaenaleyh, zirde dercedilen talimat mucibince, intihabatın icrası, hamiyet ve reviyeti vatanperveranelerinden muntazardır:

1. — Ankara'da, salâhiyeti fevkalâdeye malik bir meclis, umuru milleti tedvir ve murakabe etmek üzere içtima edecektir.

2. — Bu meclise âza olarak intihab olunacak zevat, Mebusan hakkındaki şeraiti kanuniyeye tâbidir.

3. — İntihabatta livalar esas ittihaz edilecektir.

4. — Her livada, beş âza intihab olunacaktır.

5. — Her liva kazalarından celbedeceği müntehibi sanilerinden ve merkezi liva müntehibisanilerinden ve Liva İdare ve Belediye meclisleriyle Liva Müdafaai Hukuk Heyeti idarelerinin ve vilâyetlerde merkezi vilâyet heyeti merkeziyelerinden ve vilâyet idare Meclisiyle merkezi vilâyet belediye meclisinden ve merkezi vilâyet ile merkez kazası ve merkeze merbut kaza müntehibisanilerinden mürekkeb bir meclis tarafından aynı günde ve aynı celsede icra edilecektir.

6. — Bu Meclis âzalığına, her fırka, zümre ve cemiyet tarafından namzed gösterilmesi caiz olduğu gibi her ferdin de bu mücahedei mukaddeseye fiilen iştiraki için müstakilen namzedliğini istediği mahalde ilâna hakkı vardır.

7. — İntihabata, her mahall'n en büyük mülkiye memuru riyaset edecek ve selâmeti intihabdan mesul olacaktır.

8. — İntihab, reyi hafi ve ekseriyeti mutlaka ile icra ve tasnifi âra, meclisin içlerinden intihab edeceği iki zat tarafından, fakat huzuru mecliste ifa edilecektir.

9. — İntihab neticesinde, bilûmum âzanın imza veya zat mühürlerini muhtevi üç nüsha mazbata tanzim olunacak. Bir nüshası mahallinde alıkonularak diğer iki nüshasının biri intihab olunan zata tevdi ve diğeri meclise irsal olunacaktır.

10. — Âzaların alacakları tahsisat, bilâhara Meclisce takarrür ettirilecektir. Ancak azimet harcırahları intihab meclislerinin masarifi zaruriye hesabiyle takdir edeceği mikdar üzerinden, mahalleri hükûmetlerince temin olunacaktır.

11. — İntihabat, nihayet on beş gün zarfında ekseriyetle Ankara'da içtimaı temin edebilmek üzere itmam olunarak âzalar tahrik ve netice âzanın isimleriyle birlikte derhal iş'ar edilecektir.

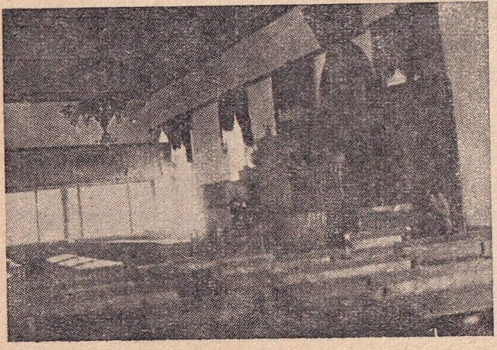
12. — Telgrafın saati vusulü bildirilecektir.

Hâşiye: Kolordu kumandanlarına, vilâyata, müstakil livalara tebliğ olunmuştur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal»

Bu tamim üzerine memlekette yer yer seçime başlanmıştı. Mustafa Kemal bunları ayrı ayrı ve günü gününe izliyor, karşılaşılan mahallî bir takım güçlükleri verdiği yeni talimat ve direktiflerle yenmiye çalışıyordu. İstanbul'dan çıkabilen bir kısım mebuslar da türlü istikametlerden, etrafı saran ihtilâl ve hıyanet ateşi içinden geçerek Ankara yolunu tutmuşlardı. Mustafa Kemal onlarla da telgrafla her gün temas imkânları buluyor, kendilerini durumdan haberdar ediyor ve bir an önce Ankara'ya gelmeleri için tedbirler aldırıyordu. Mustafa Kemal'in sabırsızlıkla beklediği Ankara yolcularının başında, bir müddet önce İstanbul'a gitmiş olan ve Ankara'da toplanması kararlaşan «Fevkalâde salâhiyetli meclis» e Edirne ve Ertuğrul'dan mebus seçilmiş olan eski Harbiye Nezareti Müsteşarı Albay İsmet de vardı. O, Mustafa Kemal'in girişeceği istiklâl savaşında, kuracağı yeni devlette kendisine en çok güvendiği ve bağlandığı arkadaşıydı.

Meclisin henüz yapısı tamamlanmamış olan İttihad ve Terakki Kulübü binasında toplanması kararlaşmıştı. Binanın kiremidleri bile henüz kâmilen örtülmemiş, evvelce getirilen Marsilya kiremidleri yetmemişti. Bu kiremidlerle binanın toplantı salonunun bulunduğu orta kısmı örtüldü. Yanlarda boş kalan kısımları da hamiyetli Ankara halkının evlerinden kucak kucak taşıdıkları kiremidlerle

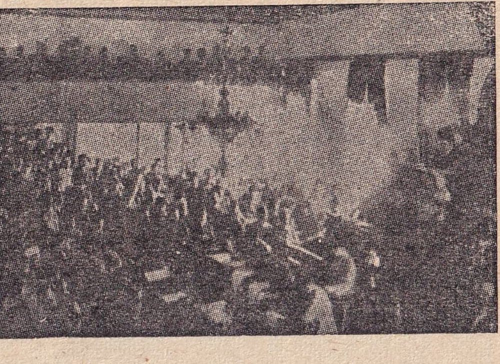

Toplantı salonu

tamamlandı. Meclisin içinde de gerekli tertibler alınmış ve toplantı salonuna bir kısım Ankara okullarından taşınan sıralar yerleştirilmişti.

Mustafa Kemal de yakın arkadaşlariyle başbaşa vererek Meclisin açılmasının kararlaştığı 23 nisan tarihinde Ankara'da ve memleketin düşman işgali altında bulunmıyan kısımlarında büyük ölçüde yapılacak millî törenin programını hazırlıyor, «Türkiye Büyük Millet Meclisi» adını verdiği yeni meclisin çalışmaları ve aynı isimle kurulacak millî hükûmetin teşkilâtlanması ve işleri için gerekli esasları tespit ediyordu.

23 nisan 1920, bir cuma gününe rastlamıştı. Yapılan programa göre milletvekilleri Hacıbayram camiinde cuma namazını

Bir toplantı: Kürsüde Gazi Mustafa Kemal

kıldıktan sonra hep birlikte ve törenle Meclis binasına gelecekler ve Türk milletinin kayıdsız şartsız egemenliğinin tek dayanağı olan Büyük Millet Meclisini resmen açacaklardı. Kararlaşan program aynen tatbik olundu ve saat 13.45 te milletvekillerinin en yaşlısı olan Sinob milletvekili Bay Şerif «İstanbul'un muvakkat kaydiyle işgal olunduğu ve bütün esasatiyle merkezi hükûmetin istiklâli iptal edildiği malûmunuzdur. Bu vaziyete serfürü etmek, milletimizin teklif olunan ecnebi esaretini kabul etmesi demekti. Ancak istiklâli tam ile yaşamak azmi katisinde olan minelezel hür ve serazâd milletimiz esaret vaziyetini kemali şiddet ve katiyetle reddetmiş ve derhal vekillerini toplamağa başlıyarak meclisi âlinizi vücuda getirmiştir. Bu meclisi âlinin reisi sinnî sıfatiyle, milletimizin dahilî ve haricî istiklâli tam dahilinde mukadderatını bizzat deruhde ve idare etmiye başladığını bütün cihana ilân edecek Büyük Millet Meclisini küşad ediyorum» diyerek Türkiye Büyük Millet Meclisinin işe başladığını bütün memlekete ve cihana ilân etmişti. Bu suretle 29 ekim 1924 te gerçek adını almış olan Ebedî Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş oluyordu.

Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısında en yaşlı milletvekilinin açış nutkunu Mustafa Kemal'in Meclisin kuruluşu hakkında verdiği kısa izahat takib etti. Asıl çalışmalara ertesi gün saat onda başlandı. Söz alan Mustafa Kemal Mondros Mütarekesinin imzası gününden başlıyarak Meclisin açıldığı ana kadar geçen olaylar arasında millî mücadelenin gelişmesini, kendisinin millet ve istiklâl için yapmıya çalıştıklarını, uğradığı müşkülleri safha safha ve vesikalariyle birlikte akşam geç vakitlere kadar süren uzun bir nutukla anlattı. Ve Türkiye devletinin ilk anayasası sayılması gereken «Büyük Millet Meclisinin yetkileri ve hükûmetinin kuruluşu» hakkındaki tarihî takririni verdi. Bu takrir oybirliğiyle onandıktan sonra Başkanlık Divanının seçimine başlandı. Büyük Millet Meclisi, Mebusan Meclisine Erzurum Mebusu olarak seçilen ve yeni yapılan seçimde ise Ankara'dan milletvekili çıkan Mustafa Kemal Paşayı oybirliğiyle Birinci Başkanlığına getirerek, Türk istiklâl ve hâkimiyetini kurtarmak ve korumak amaciyle giriştiği büyük mücadelenin şefi olarak kendisini tanıdığını gösterdi.

25 nisan 1920 de muvakkat İcra Heyetini seçerek hükûmet işlerini yürütmiye başlıyan Büyük Millet Meclisi, 2 mayıs 1920 de kabul ettiği Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin intihabı hakkındaki kanun gereğince de ilk İcra Vekilleri Heyetini seçerek hükûmet kurma işini tamamladı.

23 nisan 1920 de işe başlıyan ve Türk İstiklâl Savaşını en ağır güçlükleri yenmek suretiyle başariyle sonuçlandırmakta, memlekette kayıdsız şartsız millet egemenliğini kurmakta, Türk devriminin ilk hamlelerini beslemekte büyük ve tarihî bir rol oynamış olan Birinci Büyük Millet Meclisi 1 nisan 1923 tarihinde seçimin yenilenmesini kararlaştırmış ve 16 nisan 1923 te toplantılarına son vermiştir.

Birinci Büyük Millet Meclisi 66 seçim dairesinden gelmiş 337 milletvekilinden kurulmuştu. Bunlardan 92 si İstanbul'da kapanan Mebusan Meclisinden Büyük Millet Meclisine katılanlardı. Bunların da 13 ü 16 mart 1920 de İstanbul'un işgali sırasında tevkif edilerek Malta'ya sürülmüş ve Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin teşebbüsiyle serbest bıraktırılarak bir yıl sonra Ankara'ya gelebilmişlerdi. Trakya'da komutan bulunan bir milletvekili de Yunanlılar tarafından esir edilmiş, ancak zaferden sonra Meclise iştirak edebilmişti. *(Faik Reşid Unat)*

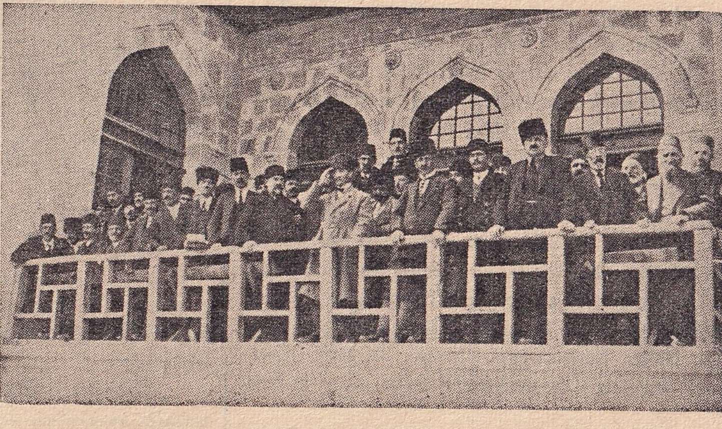
✦ Türk Millî Devletinin kurucusu, Türk İstiklâl Savaşının başarıcısı ve Türk devrim tarihinin yapıcısı olan Birinci Büyük Millet Meclisinde bulunan milletvekillerinin adları aşağıda gösterilmiştir. Bunlardan Meclisin bugünkü yedinci seçim döneminde de milletvekili bulunan 33 zatın soyadları gösterilerek isimleri seyrek şekilde dizilmiş, İstanbul'da kapanan son Mebusan Meclisinden Birinci Büyük Millet Meclisine katılanların adları yanlarına da birer (+) işareti konulmuştur. Büyük Millet Meclisinin birinci seçim dönemine aid üye defterinde 451 zatın adının kayıdlı olduğu, bunlardan 14 ünün birden fazla seçim dairesinden milletvekili seçildikleri, 1 zatın milletvekilliğinin tasdik olunmadığı, 1 inin reddolunduğu ve 3 kişinin milletvekilliklerinin ıskat edildiği, 24 ünün öldüğü, 71 inin de istifa ederek veya istifa etmiş sayılarak Meclisten ayrıldıkları görülmektedir. Listeye Meclise girmeden milletvekilliğinden istifa etmiş olan 23 kişinin adları konulmamıştır.

Birinci Millet Meclisi âzalarından bir grup

Adana: Abdullah Faik, Dr. Eşref Mehmed Hamdi, Zamir (Damar Arıkoğlu), Zekâi (Apaydın). Amasya: Ali, Ali Rıza, Bekir Sami (+), Dr. Asım, Hamdi, Mehmed Ragıb, Ömer Lûtfi (+). Ankara: Ali Fuad (Cebesoy), Hacı Atıf (+), Hacı Mustafa, Hilmi (+), Mustafa Kemal (Atatürk) (+), Ömer

Mümtaz (+), Rüstem (+), Şakir, Şemsettin. Antalya: Ali Vefa, Halil İbrahim, Hamdullah Suphi (Tanrıöver) (+), Hasan Tahsin, Mustafa, Rasih (Kaplan). Ardahan: Hilmi, Osman Server. Aydın: Ahmed Şükrü, Cami (+), Dr. Mazhar (Germen), Emin (+), Esad, Sadık, Tahsin. Batum: Akif, Ahmed Fevzi, Ahmed Nuri, Ali Rıza, Edib. Bayezid: Atıf, Dr. Refik (Saydam), Hacı Mehmed, Süleyman Sudi, Şevket. Biga: Hafız Hamdi, Hamid, Mehmed. Bitlis: Arif, Derviş, Hüseyin Hüsnü, Resul (+), Sadullah (+), Vehbi, Yusuf Ziya. Bolu: Abdullah Sabri, Cevad Abbas (Gürer) (+), Dr. Fuad (Umay), Hacı Abdülvahab, Nuri, Şükrü, Tunalı Hilmi (+), Yusuf İzzet. Burdur: Ali Ulvi, Fahreddin, Halil Hulûsi, İsmail Hakkı, İsmail Suphi, Mehmed Akif, Şevket, Veli. Bursa: Hasan Fehmi (+), Muhiddin Baha (Pars), Mustafa Fehmi (Gerçeker), Necati, Operatör Emin, Osman Nuri (+), Şeyh Servet. Canik: Emin (+), Hamdi (Yalman), Hasan Fehmi, Nafiz, Süleyman, Şükrü. Cebelibereket: İhsan, Fayık (Öztrak), Rasim. Çankırı: Behçet (+), Müştak, Neşet, Said, Tahir, Tevfik (+), Ziya. Çorum: Dursun, Ferid, Fuad, Haşim, İsmet (Eker) (+), Sıddık. Denizli: Hakkı Behiç, Hasan, Mazlûm Baba, Mustafa, Necib, Yusuf (Başkaya). Dersim: Abdülhak Tevfik, Diyab, Hasan Hayri (+), Mustafa, Mustafa Zeki, Ramiz. Diyarbakır: Feyzi (+), Hacı Şükrü, Hamdi, Kadri Ahmed, Mustafa Akif, Zülfü (+). Edirne: Cafer Tayyar, Faik (+), İsmet (İnönü), Kâzım Karabekir, Mehmed Şeref (+). Elâzığ: Hacı Feyzi, Hüseyin, Muhiddin (+), Mustafa Şükrü (+), Naci, Rasim, Tahsin. Ergani: İbrahim Hakkı, Kadri (+), Mahmud, Mehmed Emin, Nüzhet, Rüştü (+), Sırrı. Ertuğrul: Ahmed, Halil, Mustafa Kemal, Necib, Osmanzade Hamdi. Erzincan: Emin, Hüseyin, Osman Fevzi, Şeyh Hacı Fevzi, Tevfik. Erzurum: Asım Vasti, Celâleddin Arif (+), Hüseyin Avni (+), İsmail, Mehmed Salih, Mustafa Durak, Nusret, Süleyman Necati (+), Zihni (Orhon) (+). Eskişehir: Abdullah Azmi (+), Emin (Sazak), Eyüb Sabri (Akgöl), Hacı Veli (+), Halil İbrahim, Hüsrev Sami, Mehmed Niyazi. Gaziantep: Abdurrahman Lâmi, Ali Cenani (+), Mehmed (Şahin), Kılıç Ali, Ragıb, Yasin. Gelibolu: Celâl Nuri (+). Genc: Ali Vasıf, Celâl (+), Dr. Ali Haydar, Fıkri Faik, Hamdi, Şeyh Fikri. Gümüşane: Hasan Fehmi (Ataç), Mehmed Şükrü, Mustafa, Ruşen, Veysel Rıza, Ziya. Hakkâri: Mazhar Müfid (Kansu) (+), Tufan. İçel: Ali Rıza (+), Hacı Ali Sabri, Haydar Lûtfi, Naim, Sami, Şevki. Isparta: Cemal (+), Hacı Tahir, Hafız İbrahim, Hüseyin Hüsnü (Özdamar), İsmail Remzi, Mehmed Nadir. İstanbul: Ahmed Ferid (+), Ahmed Mazhar, Ahmed Muhtar (+), Ahmed Şükrü, Ali Fethi (Okyar), Ali Rıza, Dr. Adnan (Adıvar) (+), Hacı Arif, Hüseyin Hüsnü, Neşet, Numan Usta (+), Salâhaddin. İzmir: Dr. Mustafa, Enver, Hacı Süleyman, Mahmud Esad (Bozkurd), Refet (Bele) (+), Reşid, Tahsin (+), Yunus Nadi (Abalıoğlu) (+). İzmit: Fuad, Hafız Abdullah, Halil İbrahim, Hamdi Namık, Sırrı (+), Tahir. Karahisarı Sahib: Ali (Çetinkaya) (+), Halil Hilmi, Hulûsi, İsmail Şükrü, Mehmed Şükrü, Mustafa Hulûsi (+), Nebil, Ömer Lûtfi (+). Karahisarı Şarki: Ali Sururi, Mehmed Vasfi, Memduh

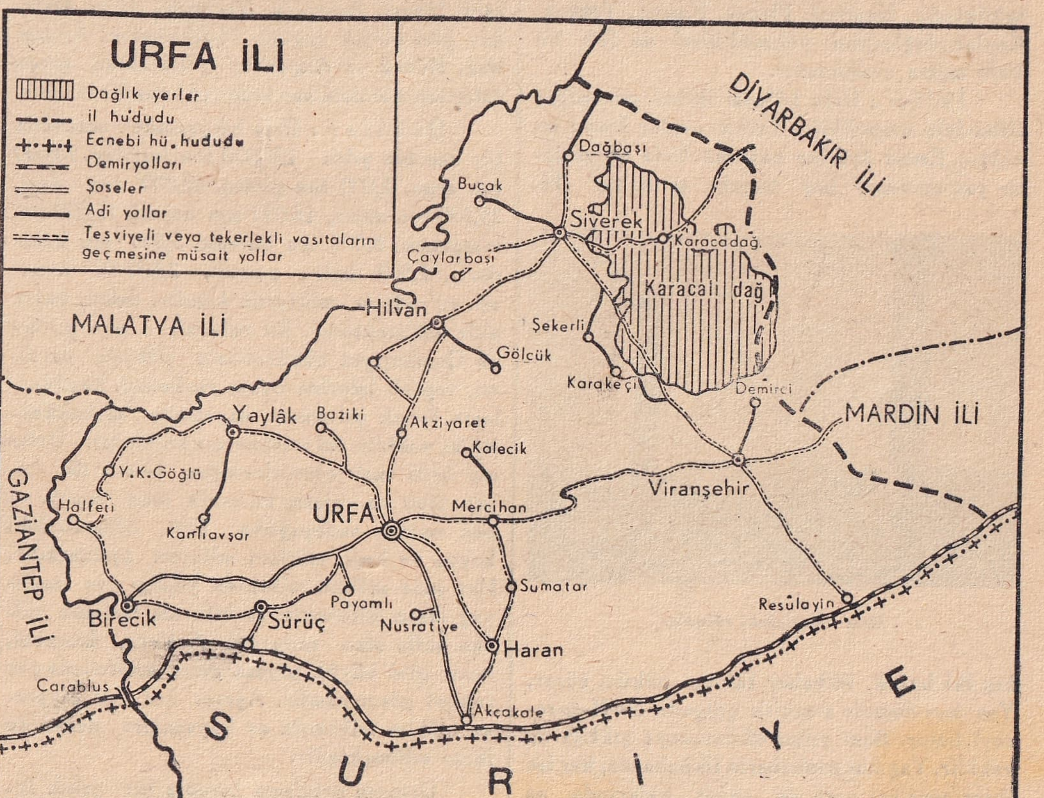

İlk yıldönümünde yapılan geçid resmi. Mustafa Kemal ve Meclis âzaları

Necdet, Mesud, Mustafa. Karesi: Abdülgafur, Hacim Muhiddin (Çarıklı) (+), Hasan Sabri, İbrahim, Kâzım (Özalp), Mehmed Vehbi. Kars: Ali Rıza, Cavid, Fahreddin. Kastamonu: Abdülkadir Kemali, Besim (+), Dr. Suad (+), Hulûsi, Murad, Rüştü, Sabri, Yusuf Kemal (Tengirşenk) (+). Kayseri: Ahmed Hilmi (+), Âlim, Âtıf (Tüzün), Osman, Remzi, Rifat, Sabit. Kırşehir: Bekir, Cemaleddin Çelebi, Cevdet, Müfid, Rıza (+), Sadık, Yahya Galib. Konya: Abdülhalim Çelebi, Arif, Hacı Bekir (+), Hulûsi, Kâzım Hüsnü (+), Mehmed Vehbi (+), Musa Kâzım (+), Ömer Vehbi (+), Refik (Koraltan), Rifat. Kozan: Dr. Fikret, Dr. Mustafa (Cantekin), Fevzi (Çakmak), Hüseyin, Reşid. Kütahya: Besim Atalay, Cemil, Cevdet, Haydar (+), Ragıb (+), Şeyh Seyfi. Lâzistan: Dr. Abidin, Esad (Özoğuz), İbrahim Şevki, Necati, Osman (+), Ziya Hurşid. Malatya: Feyzi (+), Hacı Bedir, Hacı Karip, Lûtfi, Reşid, Sıtkı, Tahsin. Maraş: Aslan, Hasib, Peşe Yakub Hamdi, Refet, Rüştü, Tahsin (+). Mardin: Derviş, Esad, Hasan Tahsin, İbrahim, Mitat (+), Necib. Menteşe: Dr. Tevfik Rüştü (Aras), Etem Fehmi, Emin Kâmil, Hamza Hayati, Mahmud, Rifat, Sadeddin. Mersin: Emin, Fahreddin, İsmail Safa, Muhtar Fikri, Salâhaddin, Yusuf Ziya. Muş: Abdülgani, Hacı Ahmed, İlyas Sami (+), Kasım, Mahmud Said, Osman Kadri (+), Rıza. Niğde: Abidin, Ata (+), Hakkı, Mustafa, Mustafa Hilmi, Vehbi. Olti: Rüstem (+), Yasin (+). Saruhan: Avni, İbrahim Süreyya (Yiğit) (+), İsmail Hakkı, Mahmud Celâl (Bayar) (+), Mustafa Necati, Ömer Lûtfi, Refik Şevket (İnce), Reşad, Reşid (+). Siird: Hacı Mustafa Sabri, Hacı Nuri, Halil Hulki (+), Kadri, Necmeddin, Salih. Sinob: Abdullah, Dr. Rıza Nur (+), Hakkı Hami, Rıza Vamık, Şerif, Şevket. Sıvas: Emir, Hayri, Hüseyin Rauf (Orbay) (+), Mustafa Taki, Rasim, Vasıf (+), Ziya (+), Ziyaeddin. Siverek: Abdülgani, Bekir Sıtkı (+), İhsan, Mehmed Rauf, Mehmed Sırrı, Mustafa Lûtfi. Tokad: Hamdi, İzzet, Mustafa Vasfi, Nazım, Rifat. Trabzon: Ali Şükrü (+), Celâleddin, Faik, Hafız Mehmed, Hamid, Hasan (Saka) (+), Hüsrev (Gerede) (+), Nebizade Hamdi, Recai, Sabri. Urfa: Ali Saib (Ursavaş), Esad, Hacı Hayali, Hacı Mustafa, Pozan. Van: Emin, Hakkı (Ungan) (+), Hasan Sıdık, Haydar (Vaner) (+), Şeyh Masum, Tevfik. Yozgad: Ahmed, Bahri (+), Feyyaz Âli, İsmail Fazıl (+), Mehmed Hulûsi, Rıza, Süleyman Sırrı (İçöz).

URFA İLİ COĞRAFYASI — Urfa İli; kuzeyde Malatya İlini çevreliyen Fırat nehri, batıda Gazianteb İlini çevreliyen gene Fırat nehri, doğu ve doğu kuzeyinde Mardin ve Diyarbakır illeri, güneyinde Türkiye - Suriye sınırlarını ayıran demiryolu ile çevrilidir.

Nüfusu ve yüz ölçümü: 1940 sayımına göre nüfusu 281.758; yüz ölçüsü 17.090 kilometre karedir.

Arazi karakteri: Urfa Kenti sırtını çıplak dağlara dayamış, eteklerini de bol verimli ovalara yaymış bir durumdadır. Doğusunda Tektek sıradağları; kuzeyinde

ve batısında Fırat nehrine kadar uzanan çıplak dağ ve tepelerle bunların arasına serpilen yayla ve sulak ovalar, güneyinde de çok verimli topraklara malik Haran ovası vardır. Tektek dağ silsilesinin doğusundaki Viranşehir, Urfa Kentinin batısındaki Suruç ovaları da bol verim bakımından Haran ovasına eşittirler. İl merkezinin hemen her yönündeki toprağın mühim bir kısmı; göl, küçük ve büyük çayların sularından faydalanmaktadır. Bundan ötürü Haran ve Viranşehir ovalarından başka bölgelerde su sıkıntısı yok gibidir. Urfa İlini çevreliyen dağlar tamamiyle genc dağlardan ibarettir. Tektek dağlarile Urfanın batısındaki dağlarda mühim miktarda taş ocakları vardır. Bu taşlar her şekilde işlenmiye elverişlidir. Gerek Urfa Kentile ilce ve bucakları, gerekse tarihe gömülü olup bugün enkaz halinde bulunan eski çağların Şuayp, Sumatarı, Elkuseyr, Çardak, Karkamış, Hanbarur v. s. gibi kentleri hep bu ocaklardan çıkarılan taşlarla yapılmıştır. Urfanın Siverek ilcesindeki Karacadağ 1850 [metre yüksekliktedir. Nemrud, Firuze, Kaşma, Tektek, Kaplan dağlarının yükseklikleri de 500 ile 1000 metre arasındadır.

Urfa şehri

İklim : Urfa bölgesi iklimi umumiyet itibariyle mutedildir. Yalnız ovalar kısmı sıcaktır. Esaslı tetkike nazaran Urfa bölgesinde yaz mevsimi beş buçuk; sonbahar iki,

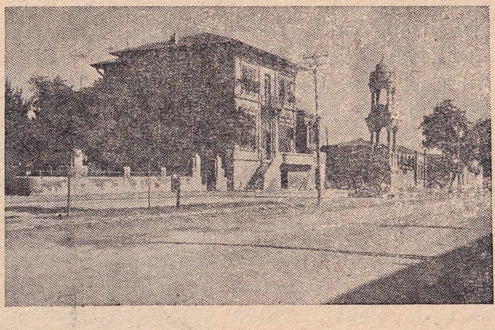
Urfa kalesindeki sütunlar

kış iki buçuk, ilkbahar iki ay hüküm sürer. Yaz mevsiminde sıcaklık gölgede 30-41 dereceyi bulur. Bazı yıllar 43 dereceye çıktığı da vakidir. Yağmur sonbaharla ilkbaharda, kar ise (bazı seneler) ocak ve şubat aylarında az miktarda yağar. Ortalama bir hesabla yılda 450 milimetre yağmur düşer. Bazı senelerde bu miktar 650 yi bulur ki, o senelerde feyiz ve bereket olağanüstü bir raddeye varır. Böyle senelerde bilhassa Haran ovasında bire seksen beş nispetinde mahsul alındığı vakidir.

Sular : Diyarbakır sınırından itibaren Urfa bölgesinden geçen Fırat nehri, Karkamış Bucağında Suriye sınırlarına girer. Fırat nehrinden ancak nakliyat bakımından faydalanılmaktadır. Nehir boyunun bazı yerlerine bol miktarda ağaç dikilmiştir, adacıklarında ve etrafındaki kumluklarda çok nefis ve lezzetli kavun ve karpuz yetiştirilmektedir. Fırat nehri, yapılan incelemelere göre Urfanın bütün ovalarını sulayacak bir durumdadır ki, bu sulama işi yapıldığı takdirde bu bölge verim bakımından Türkiyenin Mısırı haline girebilir. Urfa'nın dört çevresinde Culab, Belih, Karakoyun, Habur, Kehriz, Cavsak, Germüş, Karaköprü, Aligör, Cırcıb, Zerkan, Caber, Zeytin, Ayrak, Halfeti, Nehrisaid, İnbaşı, Bahçecik, Necarlık, Çem, Hamdan gibi birçok çaylar, Halilrahman, Aynzeliha, Hüvek ve Akçekale göllerinden çıkan sulardan mümkün mertebe faydalanılmaktadır.

Ürünler : Urfa bölgesinde ortalama bir hesabla yılda 135,000 ton buğday, 90,000 ton arpa, 2,000 ton pirinç, 40,000 ton darı, 25,500 ton mısır, 15,000 ton nohud, 15,000 ton mercimek, 5,000 ton burcak, 5,500 ton kızıldarı, 1,500 balya pamuk, 2,000 lif kenevir ve mühim miktarda kendir, üzüm, fıstık elde edilmektedir. Bu rakamlar, son yıllarda Cumhuriyet hükûmetinin çiftçiye yardımı, toprak işlerine önem verilmesi, kombinaların örnek çalışması sayesinde muhakkaktır ki eskinin iki misline çıkarılmıştır. Urfanın belli başlı servetlerinden birisi de koyunculuk ve onların mahsulü olan yapağı ve pek meşhur sadeyağıdır. Urfa bölgesindeki koyun ve keçi miktarı milyonu aşmaktadır. Her sene mühim miktarda yapağı ve sadeyağ ihrac edilmekte ve bilhassa Urfanın cidden nefis olan sadeyağı Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük piyasa merkezlerimizde çok rağbet görmektedir. Ayrıca her yıl piyasaya mühim miktarda av hayvanları derisi de ihrac edilmektedir.

Urfanın ortalama hesabla bir yıllık ihracatı : 1,000,000 kilo sadeyağ, 300,000 kilo yapağı, 30,000 kilo kıl, 22,000 adet deri, 40,000 adet barsak, 75,000 baş koyun, 1,500 baş sığır, 4,500 baş keçi, 10,000 baş kuzu, 500 baş at, 60,000 ton buğday, 20,000 ton arpa ve

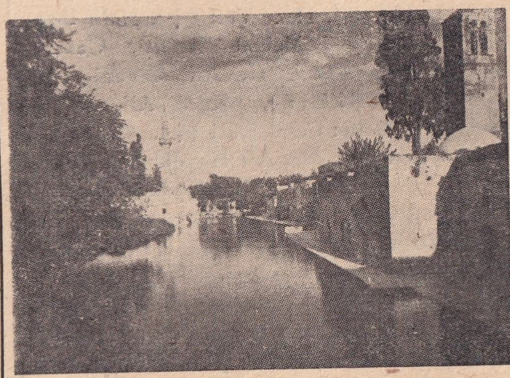
Atatürk caddesi

60,000 ton kadar da başka toprak mahsulleridir.

Urfada, başta petrol olmak üzere bazı yeraltı servetleri varsa da henüz etraflı incelemeler yapılamamıştır.

Urfanın idarî durumu : Urfa İline bağlı yedi ilce, otuz bucak ve bin beşyüz köy vardır. Köylerile beraber Urfa Kentinde 90,693, Siverek İlcesinde 48,026, Birecik İlcesinde 54,500, Viranşehir İlcesinde 13,416, Bozova İlcesinde 24,581, Suruç İlcesinde 23,822, Hilvan İlcesinde 13,993, Haran İlcesinde 12,727 nüfus vardır. Umum nüfusun 66,452 si il ve ilce merkezlerinde, 215,306 sı da köylerde oturmaktadır. Köy nüfusunun yüz binden fazlası Haran, Suruç ve Viranşehir ovalarında bulunmaktadır. Urfa İl merkezinin nüfusu 34,829, Siverek ilce merkezinin 14,979, Birecik'in 10,369, Viranşehir'in 2,516, Bozova'nın 1,270, Hilvanın 698, Suruc'un 1,141, Haran'ın 650 dir.

Urfa tarihine kısa bir bakış ve kurtuluş savaşı : Urfa tarihten önceki çağların türlü türlü efsanelerini terennüm eden Nehirlerarası (Mezopotamya) nın eski bir şehridir. Milâddan önce Kırk ve Ellinci Yüzyıllar arasında Sümerler tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Sırasiyle Hititlerin, Asurluların, Keldanilerin, İranlıların, Makedonyalıların, Romalıların, Abgarların, tekrar Romalıların, sonra Halife Ömer zamanında Arabların ve nihayet 1086 da Türklerin eline geçmiştir. Türkün eliyle kurulan Urfa bir çok yabancı istilâlara uğradıktan sonra Selçuk sultanlarından büyük Türk kahramanı Alpaslanın oğlu Melikşah zamanında tekrar hakikî sahibine kavuşmuştur. Urfa Selçuklular-

Urfa'da Aynzeliha havuzu

dan sonra gene Türk olan Artıkoğulları, Musul Atabegleri, Eyublular, İlhanlılar, Memlûklar, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve en sonra da Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı ülkesine katılmıştır.

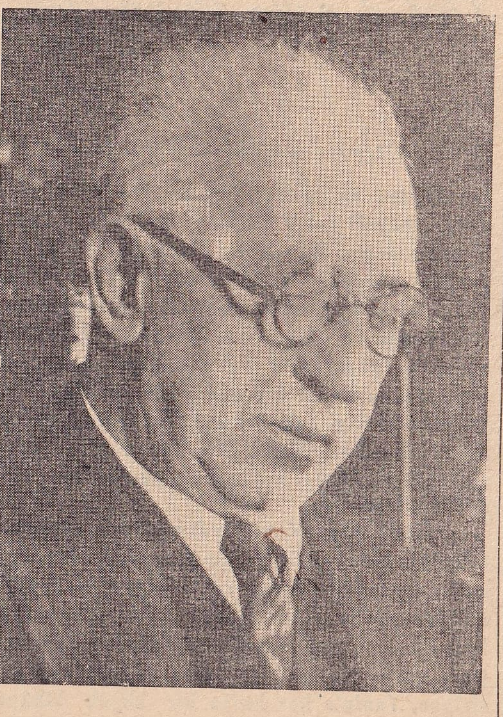
1914-1918 Birinci Cihan Harbi sonunda Osmanlı İmparatorluğu yenilince Sevr Muahedesiyle Urfa 7 mart 1919 da İngilizler tarafından işgal edilmiş ve sonra aralarındaki anlaşma üzerine İngilizler 1 kasım 1919 da Urfayı Fransızlara teslim etmişlerdir.

Kurtuluş Savaşı: O sıralarda gizli olarak teşkil edilen milis kuvvetleri ile 9 şubat 1920 sabahı savaşa bilfiil başlanmış oluyordu.

1914-1918 Cihan Harbi başlarken Çanakkalede harikalar yaratan Atatürk'ün 19 uncu tümeninin 73 üncü alayını teşkil eden 5,000 kişilik Urfanın ilk asker kafilesini müteakıb bütün mevcudu 20,000 i geçen Urfa genci Kafkasyanın buzlu dağlarında, Sinâ'nın kızgın çöllerinde erimiş ve Urfanın işgali anında, asrın son sistem silâhlarile mücehhez istilâ ordusunun karşısına, kıymeti harbiyesi olmıyan derme çatma silâhlarla Urfanın yalnız ihtiyarı, malûlü, kadını ve çocuk denilecek yaştaki gençleri çıkmışlardı. İşte Urfa savaşı bu şartlar altında yapılmıştı ve taşıdığı değer de bundan ileri gelmektedir. Savaş altmış bir gün sürmüş ve Urfalılar hiçbir fedakârlıktan çekinmemiş, olağanüstü kahramanlıklarla 11 nisan 1920 sabahı Urfayı kurtarmışlardır. *(Bedri Alpay)*

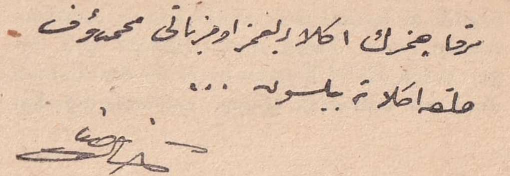
HALİD ZİYA UŞAKLIGİL — 1865 te İstanbul'da doğan Halid Ziya, İzmir'in tanınmış ailelerinden biri olan ve çoğu İstanbul'da ve İzmir'de halı ticaretiyle uğraşan «Uşşakizadeler» e mensubdur. Babası okumağa meraklı bir adamdı. Bilhassa Farisî edebiyatını sever, Sâdi'yi, Mevlâna'yı çok okurdu. İlk tahsilini İstanbul'da gören Halid Ziya, on iki yaşında iken, ailesiyle İzmir'e nakletti. Orada büyük babası Hacı Ali Efendi'nin konağı, onun için mükemmel bir tahsil ve terbiye ocağı oldu. «Hâtıralar arasında» unvaniyle Vakit Gazetesine yazdığı makaleler silsilesinden birinde (5 mart 1931 tarihli sayıda) diyor ki: «Yaşıma göre zengin bir kütübhane, sonra, bütün hayatıma hâkim olacak bir edebiyat düşkünlüğü.. bu iki kâra bir üçüncüsünü, belki en mühimmini ilâve etmelidir: Dedemin nazarında ailenin takayyüd edilecek bir çocuğu olmuştum. Bu üçüncü kârın asıl tesirini rüştiye hayatında gördüm.» Halid Ziya bu konakta hemen her akşam, derslerini hazırladıktan sonra büyük babasının bulunduğu odaya gider, orada eşrafın, vilâyet erkânının huzurunda bazan bir saat, bazan iki saat hikâye okurdu. Bu onda mütalâa zevkini uyandırdı. Keork adında bir emanetçi vasıtasiyle İstanbul'dan birçok kitab getirtmeğe başladı. Büyük babası, bir dediğini iki etmiyordu. O zaman pek revaçda olan Ahmed Mithat Efendi'nin bütün eserlerini ve bütün terceme romanları hırsla okumağa başladı. Okumak zevki, edebî eserlere inhisar etmiyordu. Kendi anlattığına göre eline geçen her kitabı okurdu. Bu arada, İstanbul'da çıkan ve çoğu birkaç nüsha sonra kapanan mecmualarıda ihmal etmiyordu. Diyordu ki: «Dedemin, günden güne kabaran bu kitab masrafına karşı bir itiraz kelimesini işitmedim. Lâkin, heyhat, her güzel şey gibi yavaş yavaş tavsıyan ve nihayet bir sıcak mevsim bu gece kıraatlerine son verildi.» Fakat o, bir kere okumak itiyadını kazanmıştı, devam etti ve bu güzel itiyad, bütün ömrünce sürdü: Halid Ziya Edebiyat-ı Cedide erkânı içinde edebî ve fikrî kültürü en kuvvetli olanlarından biridir.

Halid Ziya, İzmir Rüştiyesi'nin son sınıfında iken, sırf fransızca öğrenmek heves ve azmiyle bir avukatın idarehanesine devama başladı. Fakat bunu yeter bulmadı. Mékhitariste Mektebine girdi. Müdür uyanık fikirli bir adamdı. Genc öğrencisine ilk yol gösterenliği o etti, öğretmen Pierre Vandal de klâsikleri okumağa heveslendirdi. Halid Ziya, aynı zamanda fenne, tarih-i tabiî'ye pek

Halid Ziya Uşaklıgil

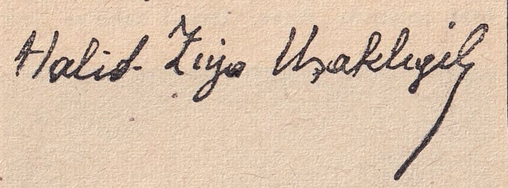
meraklı idi. Bilhassa bu merakını mekteb temin ve tatmin ediyordu. Kendi kendine Louis Figuier'nin eserlerini okumağa başladı. Bu hevesle yazdığı «Uyku nedir?» adlı makalesi vilâyet gazetesinde basıldı ki ilk matbu eseri demektir. Halid Ziya bu ilk gençlik devresinde ekseriya terceme ile uğraşıyor, arasıra edebî parçalar da kaleme alıyordu. O zaman İstanbul'da çıkan Hazine-i Evrak adlı mecmuada «Mékhitariste Mektebi talebesinden Mehmed Halid» imzasiyle ilk yazıları görülmeğe başladı. Bu aralık Raymond Périer adlı bir öğretmen ona daha yeni eserler tavsiye etti. Halid Ziya bu tavsiye sayesinde naturaliste romancıları, parnassien şairleri tanıdı. Artık mektebden çıkmış, matbuat âlemine girmiş demekti. On sekiz yaşında idi. İstanbul'a geldi. Burada İzmirli Nevzad Bey'le Nevruz Mecmuasını tesis etti. Bir taraftan da «Garbden Şarka bir Seyyale-i Edebiye» unvanlı büyük bir eser yazmağa başladı ki bunun ancak 84 sayfalık ilk parçası basılabilmiştir (1887). Halid Ziya diplomat olmak istiyordu. Fakat İzmir'de annesi hastalanınca İstanbuldaki meşguliyetlerini, diplomatlığa intisab etmek tasavvurlarını bırakarak İzmir'e döndü. Önce Rüştiye'ye, sonra İdadi'ye fransızca öğretmeni oldu. Osmanlı Bankasına girdi. Ayni zamanda birkaç arkadaşiyle Hizmet Gazetesi'ni tesis etti. Hayatının bu devresini anlatırken der ki: «İzmir'in irfan hayatında mes'ud bir mazhariyet vardı ki bu, yekdiğerini takib eden Maarif Müdürlerinin cidden şayan-ı hürmet ve takdir zatlar dan olmalarıydı.» O zaman vilâyetlerdeki Maarif Müdürleri İstanbul'daki Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin vazifesini de görüyor, yani kitab ve gazeteleri basımdan önce tetkik ve sansür ediyorlardı. Genç muharrir, bu Maarif Müdürleri arasında bilhassa Menemenlizade Tahir Bey'le Darüşşafakalı Tahsin Bey'den himaye ve teşvik görmüştür. İlk romanı olan Sefile'nin kitab suretinde basılması için ruhsat veren, bu Tahsin Bey olmuştu. Fakat İstanbul'a gönderilen müsvedde ler hakkında bir cevab gelmedi ve tabı işi yüzüstü kaldı. Hâtıralarında diyor ki: «İşte o zamana kadar yazılmış olan eserlerimden bir takımının tab'ı, ancak Tahsin Bey'in cesareti neticesinde mümkün olabilmiştir. Bir Ölünün Defteri bittikten sonra iki küçük roman daha yazdım: «Bu Muydu?» ve «Heyhat». Bunlardan birincisi sonra İstanbul'da basıldı. İkincisi Hizmet'te tefrika edildikten sonra İstanbul'da bir risale-i mevkuteye de parça parça konuldu. Nihayet Asım Bey tarafından kitab suretinde basıldıktan sonra mücellidhaneye gönderilmiş iken bir yangında hemen kâmilen yandı. Kurtarılabilen nüshaları pek azdır.» (Vakit, 30 temmuz 1931) Mehmed Rauf Nevsal-i Millî'de Halid Ziya'ya dair kaleme aldığı bendde diyor ki: «Hizmet'in ilk sayılarından itibaren Mensur Şiirler namında bir silsile yazmağa başlamıştı. Bunların gerek ismi, gerek mevzuu, gerek lisanı o vakit o kadar yeniydi ki buna İstanbul'da bile tahammül edemezlerdi. Halbuki İzmir'de bu, tuğyana sebeb oldu. Bütün İzmir halkı onun aleyhine döndü.» Halid Ziya bir yandan Hizmet'te tefrika edilmek üzere Nemide, Ferdi ve Şürekâsı, Bir Muhtıranın Son Yaprakları, Bir İzdivacın Tarihi Muaşakası gibi hikâyeler hazırladığı gibi bir yandan da ilmî bahislerle uğraşmaktan vazgeçemiyordu. 1890 da kitab suretinde basılan Haml ve Vaz-ı Haml, 1892 de basılan Mebhas-ül Kıhıf, Bukalemun-ı Kimya bu merakının mahsulleridir. Tâ 1887 de bastırdığı Garbden Şarka Seyyale-i Edebiye kabilinden kaleme aldığı Nâkil serisini 1894-1895 arasında neşretti. Dört cild tutan Nâkil'ler çoğu terceme ve birazı telif olarak hikâyelerden müteşekkildir. Büyük edib 1892 de Reji İdare-i Merkeziyesi Terceme Kalemi Başkâtibi olarak tekrar İstanbul'a nakletti. Ayni zamanda Mekteb ve Servet-i Fünun'da yazıları görünüyordu.

Halid Ziyanın elyazısı ve imzası

Mekteb'de neşretmeğe başladığı Sanskirit Edebiyatı hakkındaki yazısı kendisinin Zaptiye Nezaretine davetine sebeb olmuş, istintaktan evine dönünce birçok yazısını yakarak susmağa mecbur kalmıştır. Nihayet 1896 da Servet-i Fünun'da daimî eser neşretmeğe başladı. Edebiyat-ı Cedide hareketinin teessüsü demek olan bu intisabı, Kırık Hayatların mukaddemesinde kendisi şöyle anlatır: «O, bir hususî tertib dairesinde, âmillerinin âdeta siyasî bir hat tayin etmek için evvelden düşünülüp kurulan, mevzuun esasları üzerine bina edilen bir müşavere ve müfahеme neticesinde husule gelmiş bir hâdise değildir. Münhasıran bir tesadüf eseriydi. Şurada burada kendi âlemlerinde ilk tecrübe merhalelerinden geçmiş olan kalem sahiblerinden bir kaçı, hattâ pek iyi tanışmıyarak ayni matbaanın çatısı altında toplanmışlar, yazılarını getirmişlerdi.» Bununla beraber, Edebiyat-ı Cedide'yi tesis edenlerin muayyen fikirleri yoktu denemez; Vardı: Avrupaî bir edebiyat meydana koymak. Hiç şüphe edilemez ki onların en olgunlarından biri

ve belki birincisi Halid Ziya'dır. Halid Ziya bu sefer Servet-i Fünun'a meşhur Mai ve Siyah romaniyle girdi. Bu roman mecmuada tefrika edildikten sonra ilk defa resimli olarak Ahmed İhsan Matbaası'nda 1897 de kitab suretinde basıldı. Romantik bir eda ile yazılmış olan, melankolik tatlı bir masal çeşnisi veren ve tekniği itibariyle roman adına hak kazanan bu eser teessüs etmek üzere olan Edebiyat-ı Cedide'nin önceden yazılmış bir müdafaanamesi hükmündedir. Halid Ziya-nın, bilhassa o zaman en çok okunan ve ona en çok şöhret kazandıran eseri bu olmuştur. İlk tabını ikinci tabı takib etti, bu da az zamanda tükendi. Muharrir pek velûd devrinde idi: Servet-i Fünun'dan başka İkdam-da, Sabah'ta da bir hayli hikâyeleri çıkıyordu. Artık şöhretini tamamen yapmış demekti. Bu küçük hikâyelerden bir kısmı 1900 de Bir Yazın Tarihi, bir kısmı 1901 de Solgun Demet unvanlariyle kitab suretinde basıldı. Önce Serveti Fünun'da tefrika edilen Aşk-ı Memnu da gene 1901 de kitab halinde çıktı. Bu, roman olmak haysiyetiyle Mai ve Siyah-tan üstün sayıldı, ve öyledir. Yalnız Aşk-ı Memnu'daki tipler daha alafrangameşreb ve bilhassa o devirdeki İstanbul hayatına göre çok kozmopolitti. Edebiyat-ı Cedideciler içtimaî hayatın asıl hususiyetlerine girmemiş olduklarını yaşadıkları İstibdat devrinin tazyikına hamlederek kendilerini mazur göstermişlerse de, meselâ çağdaşları Hüseyin Rahmi'nin bu işi pekâlâ yapabilmiş olması bu iddialarına açık bir cevab sayılabilir. Maahaza, Aşk-ı Memnu olgun bir roman vasfını asla kaybetmemiştir. Gene o yıllar esnasında idi ki Halid Ziya Kırık Hayatlar'ı yazdı, ve Servet-i Fünun'da tefrika edilmeğe başlandı. Fakat Hüseyin Cahid Yalçın'ın bir makalesi, mecmuanın kapanmasına sebeb oldu. Edebiyat-ı Cedideciler dağıldı. Bu arada Halid Ziya da hürriyetin ilânına kadar susmağa mecbur oldu. Kırık Hayatlar, Servet-i Fünun'da tefrika edilirken sansür tarafından lime lime edilmişti. 1924 te kitab halinde basıldı ki kanaatimce muharririn en üstadane romanı budur. Zaten ruhî tahlillere çok değer veren Halid Ziya bu eserinde ötekilerden daha çok muvaffak olmuş, canlandırdığı hayatı hakikate daha fazla intıbak ettirmiştir. Kitabın mukaddemesinde, bu hususu, kendisi de şöyle anlatır: «Bu eserimde, ona takaddüm eden âsârıma aid şiir ve hülya vasıtalarından başka bir usul takib edeyim. Bunda sadece hayat olacaktı. Memleketin hakikî

Halid Ziyanın yeni Türk harfleriyle imzası

hayatından bir levha ki onda gözleri oyalıyacak, hayali taltif edecek süslerden kat'â iz bulunmasın. Balzac'ın, Stendhal'ın, Bourget'nin müracaat ettikleri usulde bir hikâye ki bu esatizenin namlarını ihtar ederken onlara yetişmek dâiye-i küstahanesine çıkışmamakla beraber kendi halince, kendi kadrince o nev'in mütevazı bir nümunesi olsun.» Ötekilere nisbeten çok az kendisinden bahsedilen Kırık Hayatlar, Halid Ziya'nın roman yazmaktaki kudretini en bariz gösteren bir kalem mahsulüdür.

Halid Ziya Meşrutiyetin ilânını müteakıb Reji Komiserliğine tayin edildi. Bundan sonra tâ Sultan Reşad tahta geçip de kendisi Mabeyn Başkâtibliğine tayin edilinceye kadar Sabah gazetesine başmakale yazıyor, gene orada Nesl-i Ahîr romanını tefrika ettiriyor, Tanin'e her hafta bir küçük hikâye yetiştiriyor, batıp çıkan birçok mecmualarda makaleleri okunuyordu. Gene bu arada mülga Darülfünun'da Estetik ve Ecnebi Edebiyatları derslerini vermekte idi. Başkâtib olunca tabiatiyle yazı hayatına veda etmiş oldu. Bu vazifeden ayrıldıktan sonra tekrar matbuat hayatına atıldı. Darülfünun'daki tedrisatına aid olmak üzere Fransız Edebiyatı, İspanyol Edebiyatı, Lâtin Edebiyatı haklarındaki notları - bir kısmı taş basması, bir kısmı hurufatla - basıldığı gibi, Bir Şiir-i Hayal, Sepette Bulunmuş, Bir Hikâye-i Sevda, Hepsinden Acı, Aşka Dair, Onu Beklerken, İhtiyar Dost, Kadın Pençesi gibi küçük hikâyelerden müteşekkil eserleri 1915 ten tâ 1939 a kadar sıra sıra yayınlanmıştır. Edebiyat-ı Cedide'nin diğer erkânı gibi Halid Ziya da tiyatroya pek iltifat etmemiş, biri Dumas Fils'ten Füruzan, diğeri Edouard Pailleron'dan Fare adlariyle adapte ettiği iki piyesle telif olarak kaleme aldığı Kâbus, sahibine muvaffakıyet kazandıramamış eserlerdir.

Daha sonra tekrar Darülfünun'da Edebiyat-ı Garbiye Müderrisliği eden Halid Ziya son yıllarını Yeşilköy'deki köşkünde inziva içinde geçiriyordu. Nihayet 1945 martının 27 nci salı günü sabahı gözlerini hayata yumdu.

Bu büyük romancı, mensub olduğu mektebin bütün müntesibleri gibi arabca, farsça kelimelere meftun, terkibli lisana taraftar, uzun cümlelerden zevk alır bir muharrirdi. Dilde sadelik cereyanı kuvvetlenince - yani tâ 1918 de - şunları söylemiştir: «Elbette bugün yazı yazarken ben Mai ve Siyah'ın, Aşk-ı Memnu'un müellifi değilim... O esnada ben de acib terkibler yapardım. Ezcümle üçüzlü terkiblerim vardı. O eserlerimden birinin tekrar matbaa müsveddelerini tashih ederken bilâ ihtiyar üçüzlüleri ikizlilere tebdil ettim...» (Diyorlar ki). Nitekim eserlerinin yeni harflerle basılan yeni tabılarında bu sadeliğe doğru gidiş sezilir. Şekle aid olan bu bahsi burada keserek, asıl sanatkârlığına dair son olarak derim ki Halid Ziya yalnız Türk romanında değil, Türk dilinde de bir merhaledir: Kelimelere, kendinden evvel gelenlere nazaran daha yeni mâna kudreti vermek, roman ifadesini tesis etmek, cümlelere yeni bir edebiyatın muhtac olduğu «tournure: kılık» armağan etmiş olmak haysiyetiyle.. Halid Ziya bilhassa bu noktadan ehemmiyetlidir ve bu noktadan tetkike lâyıktır.

Kısa bibliyografya: Servet-i Fünun koleksiyonları, bilhassa Edebiyat-ı Cedide devri. Nevsal-i Millî'de Mehmed Rauf'un yazdığı be.d. Ruşen Eşref; Diyorlar ki. Üstad Ekrem; Takrizat: 1931 de Vakit'te neşrettiği Hatırâlar arasında. Gene kendi eserlerinden 5 cild üzerine neşrettiği Kırk Yıl, Saray ve Ötesi, Bir Acı Hikâye.

Eserleri: Başlıcaları bu makale içinde ve hepsi ilâve kısmımızda gösterilmiştir.

(Ali Canib Yöntem)

Birinci Cildin Sonu

Birinci Cildin Arama Cetveli

Bendlerin başlıklarına göre alfabetik

Bendin adı	Sayfa No.
— A —	
Abdurrahman Şeref Ef.	292
Abdülâziz	35
Abdülhamid, İkinci	291
Abdülmecid	195
Absolutisme	2
Adana Bölgesi Coğrafyası	195
Agâh Ef.	163
Ahmed Haşim	36
Ahmed Midhat Ef.	67
Ahmed Rasim	132
Ahmed Resmi Ef.	99
Akademi	37
Akalın, Besim Ömer	323
Akkâ	4
Akyüz, Ali Kâmi	323
Âli Bey	294
Âli Paşa, Mehmed Emin	100
Altınay, Ahmed Refik	163
Amerikada Cumhurreisi Seçimi ve Cumhurreisleri	164
Amerikanın İstiklâli	68
Anadolu Ajansı	355
Anadolu - Bağdad Demiryolları	259
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti	133
Anayasa	228
Anayasamızın Tarihçiği	324
Anayasamızın Türkçeleştirilmesi	294
Ankara Hukuk Fakültesi	69
Ankara Meydan Muharebesi	70
Ankaranın Devlet Merkezi oluşu	197
Ankara Paktı	167
Anschluss	325
Ansiklopedi	1
Antenler	168
Arab Birliği	326
Arda, Hacı Adil	295
Atatürk, Gazi Mustafa Kemal	199
Atlantik Beyannamesi	38
Atlantik Harbi	71
At Yarışları	208
Ayasofya	4
Ayastafanos Muahedesi	328
— B —	
Bâki	231
Balıkesir Ili Coğrafyası	329
Balkan Antantı	296
Balzac, Honoré De	5
Barbaros Hayreddin Paşa	73
Basın ve Yayın Hürriyeti	331
Başkumandanlık Meydan Muharebesi	101
Beethoven, Ludwig Van	261
Berlin Muahedesi	75
Beşiktaş Gençlik Kulübü	297
Beveridge Plânı	134
Beykoz Gençlik Kulübü	356
Birinci Cihan Harbinden bazı mühim tarihler	107
Birinci Dünya Harbi	104
Birinci İnönü Meydan Muharebesi	262
Birinci Meşrutiyet	232
Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansı	169
Bismarck, Prens Otto Von	76
Bombardıman Tayyareleri	39
Britanya Muharebesi	5
Bursa Vilâyetinin Coğrafyası	77
— C —	
Cemaleddin Efgani, Şeyh	235
Cenab Şahabeddin	298
Cevdet Paşa, Ahmed	7
Chopin, Fréderic	189
Churchill, Winston	8
Colombe, Christophe	9
Comte, Auguste	274
Copernicus, Nicolaus	10
Corneille, Pierre	218
Cromwell, Oliver	150
Cumhuriyet Halk Partisi	41
Cumhuriyetin İlânı	170
Cumhuriyet Merkez Bankası	42
— Ç —	
Çanakkale Zaferi	332
Çerkes Hasan Vakası	43
Çıkarma	210
— D —	
Dağ, Şevket	10
Darbhane ve Altınlarımız	44
Daudet, Alphonse	237
De Gaulle, Charles André Joseph Marie	136
Denizaltı Gemileri	44-336
Devletler Arasında Münasebetlerin kesilmesi	107
Devlet Şûrası	213
Dilmen, İbrahim Necmi	339
Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi	11
Diyojen Gazetesi	339
Dostoievsky, Feodor Michailovitch	302
Dumbarton Oaks Konferansı	266
Dunkerque Muharebesi	80
Düyunu Umumiye ve Tasfiyesi	46
— E —	
Ebüzziya, Tevfik	266
Ebüzziya, Velid	269
Eden, Robert Anthony	299
Edison, Thomas Alva	300
Eisenhower, Dwight David	230
Ekonomik Evler	171
Ekrem, Recaizade Mahmud	269
Elektrik Pilleri	341
Emlâk ve Eytam Bankası	11
Erdoğan, Abdülkadir	237
Ersatz	12
Ersoy, Mehmed Akif	237
Ertegün, Mehmed Münir	215
Ertuğrul Faciası	47
Erzurum Kongresi	80
Etibank	108
— F —	
Fatih Sultan Mehmed	12
Fenerbahçe Spor Kulübü	137
Ferid Paşa, Damad	172
Fransız Akademisi	341
Fransız İhtilâli	81
Fuad Paşa	48
— G —	
Galatasaray Kulübü	109
Galatasaray Lisesi	138
Gazette	15
George, Lloyd David	357
Giresun Vilâyeti Coğrafyası	172
Gökalp, Ziya	194
Grip ve Sinir	358
Giullaume II. Vilhelm	49
Gülhane Askerî Doktor Tatbikat Okul ve Kliniği	270
Güneş ve Deniz Banyoları	82
— H —	
Hâkimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesi	272
Halkevleri ve Halkodaları	342
Harbiye Mektebi	175
Harf İnkılâbı	110
Hariciye Vekillerimiz	50
Hasan Âli Efendi	216
Hatay Vilâyeti Coğrafyası	50
Havacılığın Tarihi	302
Hava Harbi	112
Haydn, Joseph	16
Hindenburg; Paul Von Beneckendorff, Von	114
Hitler, Adolf	53
Hıdırellez	16
Hugo, Victor, Marie	53
Hull, Cordell	345
Hürriyet Gazetesi	54
— İ —	
İbni Sina	55
İçtimaî Sigorta	358
Idealizme	346
Ikinci Cephe	57
İkinci Cihan Harbinde Türk - İngiliz Anlaşması	17
Ikinci Cihan Harbine Girmemiz Kararı ve Birleşik Milletler Demeci	305

Bendin adı	Sayfa No.
İkinci Cihan Harbinin Sebebleri	17
Ikinci İnönü Meydan Muharebesi	360
Ilk Öğretim Tarihçiği	140
Inönü, İsmet	141, 178
Iowa Zırhlısı	295
Iradei Milliye Gazetesi	146
Iskenderun İskelesi ve Tesisleri	273
Istanbul Yangınları	114
İstanbulun Fethi	13
İstihbarat Ajansları	17
Istiklâl Madalyası	84
Istiklâl Marşı	58
Izmir Vilâyeti Coğrafyası	18
— I —	
Isıtma (Fennî bir ısıtma nasıl olmalıdır?)	307
Isıtma Vasıtalarının Sıhhî Kıymetleri	238
Islahat Fermanı	239
— K —	
Kabotaj	64
Kadı Burhaneddin (Sultan Ahmed Burhaneddin)	308
Kâğıd	216
Kam, Omer Ferid	21
Karagöz	116
Kara Mustafa Paşa, Merzifonlu	241
Kayseri Vilâyeti Coğrafyası	147
Kırım Konferansı	309
Kız Enstitüleri	363
Kız Kulesi	150
Koch, Robert	243
Konya Vilâyeti Coğrafyası	275
Köprülü Mehmed Paşa	181
Krizantem	182
Krom	21
Kubilây ve Menemen İrtica Hâdisesi	59
Kudüz Aşısı	85
Kuleli Vakası	150
— L —	
Libéralizme	59
Liszt, Franz	86
Lozan Barışı (Ana Hükümleri ve Karakteri)	87
Lozan Konferansı (Kronolojisi)	89
— M —	
Macaristan Coğrafyası	117
Mahmud Şevket Paşa	61
Meddah	364
Mehmed Rauf	278
Meksiko Konferansı ve Chapultepec Andlaşması	346
Meşrutiyet	91
Michelangello, Buonavoti	310
Milletlerarası Sivil Havacılık Konferansı	243
Milletler Cemiyeti, Kuruluşu, Maksadı ve Gayesi, Teşkilâtı	347
Milletler Cemiyeti Çalışmaları ve İnhitat Sebebleri	365
Millî Kabineler	24
Misakı Millî	92
Mitat Paşa	23
Molière, Jean - Baptiste Poquelin	278

Bendin adı	Sayfa No.
Montgomery, Bernard Law	280
Montreux Mukavelenamesi	93
Mozart, Wolfgang Amadeus	244
Mudanya Mütarekesi	182
Mussolini, Benito	119
Müdafaai Hukuk ve C. H. P. Grupları	25
Müftüoğlu, Ahmed Hikmet	26
— N —	
Namık Kemal	245
Nasreddin Hoca	26
Necati, Mustafa	280
Nezle	184
Niğde İli Coğrafyası	311
Nobel, Alfred Bernhard	247
— O —	
Okyar, Ali Fethi	27
19 Mayıs	27
Ordu Vilâyeti Coğrafyası	248
Orta Oyunu	61
Osman Paşa, Gazi	368
Ouchy Muahedesi	192
— Ö —	
Ödünç Verme, Kiralama	95
Ölüm Cezası	151
Ömer Seyfeddin	370
— P —	
Paraşüt Kıtaları	185
Paris	152
Pasifik Harbi	250
Pearl Harbour	29
Pénicilline	28
Pilotsuz Uçak	62
Pisa Kulesi	153
Plâstik Maddeler	63
Pozitivizme	281
Preveze Deniz Zaferi	219
— R —	
Radyo	31
Radyo Lâmbaları	63
Rasyonalizme	314
Realizme	314
Reisülküttablık ve Hariciye Nazırlığı	120
Reşid Galib, Doktor	371
Reşid Paşa, Mustafa	282
Roosevelt, Franklin Delano	186
Rousseau, Jean Jacques	96
— S —	
Said Halim Paşa	253
Sakarya Meydan Muharebesi	153
Saraçoğlu, Şükrü	97
Saydam, Refik	97
Schiller, Johann Christophe Friedrich, Von	31
Sévres Muahedesi	122
Siegfried Mevzii	155
Sinan, Mimar	373
Sinema	253
Siyasal Bilgiler Okulu	122
Sıtma (Malarya)	123
Sıvas Kongresi	157
Sıvastopol Muharebesi	64

Bendin adı	Sayfa No.
Sokollu Mehmed Paşa	187
Stalingrad Meydan Muharebesi	32
Stalin, Jozef Visaryanoviç	98
Sümerbank	375
Süper Uçankaleler	350
Süveyş Kanalı	284
— Ş —	
Şapka Kanunu	221
Şinasi	159
Şirketi Hayriye	65
— T —	
Tagore, Rabindranath	125
Takvimi Vakayi	189
Tanzimatın İlânı	221
Tarhan, Abdülhak Hâmid	314
Tchaikovsky, Peter İliç	33
Teknik Üniversite	316
Televizyon	378
Telgraf	126
Teodor Kasab	126
Tepedelenli Ali Paşa	287
Tevfik Fikret	127
Timur	317
Tıbbiye Mektebi Tarihçiği	351
Tıb Tarihimiz	223
Tolstoy, Leon	225
Truman, Harry S.	380
Türk Bayrağı	33
Türk Dil Kurumu	98
Türk Hava Kurumu	319
Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kuruluşu	381
Türk Medenî Kanunu	191
Türk Tarih Kurumu	128
— U —	
Urfa İli Coğrafyası	383
Uşaklıgil, Halid Ziya	385
— Ü —	
Üçlü Pakt	160
Üsküdarlı Talât	161
— V —	
Van Dyck, Sir Anthony	256
(V-2) Silâhı	130,256
Verdi, Giuseppe	192
Verlaine, Paul	321
Versay Muahedesi	289
Vitaminler	226
— W —	
Wagner, Wilhelm Richard	320
Willkie, Wendell L.	226
Wolfram	65
— Y —	
Yesari, Esad Efendi	257
Yeşilay Kurumu	258
Yetik, Sami	290
Yunanistanın İstiklâli	353
Yurdakul, Mehmed Emin	321
Yurdumuzda Yer Depremleri	130
Yüksek Ziraat Enstitüsü	258
— Z —	
Ziraat Bankası	193
Ziya Paşa, Abdülhamid Ziyaeddin	34
Zırhlı Muharebe Arabaları	161

Muharrirlerin adlarına göre

— A —

A. B.: Akyüz, Ali Kâmi 323; Dilmen, İbrahim Necmi 339; Sümerbank 375.

Abidin Dav'er: Preveze Deniz Zaferi 219, (V-2) 256; İowa Zırhlısı 295, Denizaltı gemileri 336.

Âdil Kürşad: İstiklâl Marşı 58; İstiklâl Madalyası 84; Siyasal Bilgiler Okulu 122; Şapka Kanunu 221.

Adnan Giz: Ferid Paşa, Damad 172; Köprülü Mehmed Paşa 181; Sokollu Mehmed Paşa 187.

Ahmed Bahtiyar Esen: Truman, Harry S. 380.

Ahmed Emin Yalman: Atlantik Beyannamesi 38; İkinci Cihan Harbine Girmemiz Kararı ve Birleşik Milletler Demeci 305.

Âkil Muhtar Özden: Akalın, Besim Ömer 323.

Alfons, Marya Şnayder: Ayasofya 4.

Ali Canib Yöntem: Cenab Şahabeddin 298; Tarhan, Abdülhak Hâmid 314, Omer Seyfeddin 370; Uşaklıgil, Halid Ziya 385.

Ali Fuad Başgil: Anayasa 228.

Ali Naci Karacan: Lozan konferansı (kronolojisi) 89.

Asım Süreyya İloğlu: Ziraat Bankası 193.

Asım Us: Devletler Arasında Münasebetlerin kesilmesi 107; Üçlü Pakt 160; Dumbarton Oaks konferansı 266.

A. Süheyl Ünver: İbni Sina 55; Tıb Tarihimiz 223; Tıbbiye Mektebi Tarihçiği 351.

— B —

Bahaeddin Kutay: Millî kabineler 24; Hariciye Vekillerimiz 50.

Bahri İsmet Temizer: Nezle 184.

Bedri Alpay: Urfa ili coğrafyası 383.

Bekir Sıtkı Baykal: İstanbulun Fethi 13; Mithat Paşa 23; Çerkes Hasan vakası 43; Fuad Paşa 48; Berlin Muahedesi 75; Bismarck, Prens Otto Von 76; Âli Paşa, Mehmed Emin 100; Sévres Muahedesi 122; Ouchy Muahedesi 192; Kara Mustafa Paşa, Merzifonlu 241; Anadolu Bağdad Demiryolları 259; Ayastafanos Muahedesi 328; Yunanistanın İstiklâli 353.

Beria Okan: Colombe, Christophe 9.

Besim Darkot: Bursa Vilâyeti Coğrafyası 80; Adana Bölgesi Coğrafyası 195; Konya Vilâyeti Coğrafyası 275, Balıkesir İli Coğrafyası 329.

Burhan Belge: İkinci Cihan Harbinin Sebebleri 17.

— C —

Cavid Baysun: Reşid Paşa, Mustafa 282; Tepedelenli Ali Paşa 287.

Cemal Arif Alagöz: Hatay Vilâyeti Coğrafyası 50; Macaristanın Coğrafyası 117.

Cemil Bilsel: Lozan Barışı (Ana hükümleri ve karakteri) 87; Birinci Dünya Harbi 104; Milletler Cemiyeti, Kuruluşu, Maksadı ve Gayesi, Teşkilâtı 347; Milletler Cemiyeti (çalışmaları ve İnhitatı sebebleri) 365.

Cevat Memduh Altar: Schiller, Johann Christophe Friedrich Von 31; Wagner, Wilhelm Richard 320.

— D —

Danyal Bediz: İzmir Vilâyeti Coğrafyası 18.

— E —

Enver Ziya Karal: Akkâ 4, Barbaros Hayreddin Paşa 73; Cumhuriyetin İlânı 170; Versay Muahedesi 289; Abdülhamid, İkinci 291.

Ercümend Ekrem Talu: Ekrem Recaizade, Mahmud 269.

Ernst Hirsh: Kabotaj 84.

Esad Hamdun: Meksiko konferansı ve Chapultepec Andlaşması 346, Lloyd George, David 357.

— F —

F.: Hitler, Adolf 53.

Fahri Sanel: Vitaminler 226.

Fahreddin Kerim Gökay: Yeşilay Kurumu 258; Grip ve sinir 358.

Faik Reşit Unat: Müdafaai Hukuk ve Parti Grupu 25; Cumhuriyet Halk Partisi 41; Erzurum Kongresi 80; Misakı Millî (Ahd-i Millî Beyannamesi) 92; Ahmed Resmi Ef. 99; Reisülküttab ve Hariciye Nazırlığı 120; Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti 133, İnönü, İsmet 141; 178; Sıvas Kongresi 157; Mudanya Mütarekesi 182; Ankaranın Devlet Merkezi Oluşu 197; Birinci Meşrutiyet 232; Islahat Fermanı 239; Said Halim Paşa 253, Necati, Mustafa 280; Anayasamızın türkçeleştirilmesi 294; Arda, Hacı Âdil 295; Anayasamızın Tarihçiği 324, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşu 381.

Falih Rıfkı Atay: İkinci Cihan Harbinde Türk - İngiliz Anlaşması 17.

Faruk Yener: Haydn, Joseph 16; Liszt, Franz 86; Chopin, Fréderic 189; Verdi, Giuseppe 192; Mozart, Wolfgang Amadeus 244.

F. E.: Ertuğrul Faciası 47.

Ferdi Tuğman: Amerikanın İstiklâli 68.

Feridun Fazıl Tülbentçi: Fatih Sultan Mehmed 12; Mahmud Şevket Paşa 61; Ankara Meydan Muharebesi 70; Hasan Âli Efendi 216; Osman Paşa, Gazi 368.

F. S.: Ankara Hukuk Fakültesi 69.

F. T.: Paris 152.

Fuad Bayramoğlu: Müftüoğlu, Ahmed Hikmet 26.

Fuad Köprülü: Baki 231.

F. Y.: Tchaikovsky, Peter İliç 32; Giullaume II, Wilhelm 49; Hindenburg, Paul Von Beneckendorff, Von 114; Mussolini, Benito 119.

— G —

G.: Stalingrad Meydan Muaharebesi 32; Sıvastopol Muharebesi 64.

G. K.: Stalin, Jozef Visaryanoviç 98.

G. R.: Ebüzziya, Velid 269.

— H —

Hakkı Süha Gezgin: Ahmed Haşim 36.

Halil Bedii Yönetgen: Beethoven, Ludwig Van 261.

Hâmid Ongunsu: Abdülâziz 35.

Hazım Atıf Kuyucak: Düyunu Umumiye ve Tasfiyesi 46; Beveridge Plânı 134; Birleşmiş Milletler Para ve Maliye konferansı 169; Milletlerarası Sivil Havacılık Konferansı 243.

Hıfzı Veldet: Absolutisme 2; Libéralisme 59; Ölüm Cezası 151; Türk Medenî Kanunu 191.

H. O. Noyan: Pearl Harbour 29.

— İ —

İbrahim Hoyi: Tagore, Rabindranath 125.

İbrahim Necmi Dilmen: Türk Dil Kurumu 98; Harf İnkılâbı 110.

İbrahim Şükrü Esgün: Radyo 31; Radyo Lâmbaları 63; Telgraf 126; Antenler 168; Elektrik Pilleri 341.

İhsan Sungu: Hürriyet Gazetesi 54; Teodor Kasab 126; Galatasaray Lisesi 138; Tanzimatın İlânı 221; Namık Kemal 245; Ebüzziya Tevfik 266; Abdurrahman Şeref 292; Diyojen Gazetesi 339.

İ. İ.: Şirketi Hayriye 65; Galatasaray Kulübü 109.

İ. K.: Kubilây ve Menemen İrtica Hâdisesi 59.

İhsan Yurdoğlu: Bombardıman Tayyareleri 39; Denizaltı Gemileri 44; İkinci Cephe 57; Atlantik Harbi 71; Montreux Mukavelenamesi 93; Başkumandanlık Meydan Muharebesi 101; Hava Harbi 112; Sakarya Meydan Muharebesi 153; Siegfried Mevzii 155; Zırhlı Muharebe Arabaları 161; Paraşüt Kıtaları 185; Çıkarma 210; Pasifik Harbi 250; Birinci İnönü Meydan Muharebesi 262; Süveyş Kanalı 284; Havacılığın Tarihi 302; Ça-

nakkale Zaferi 332; İkinci İnönü Meydan Muharebesi 360.
İsmail Hakkı Göreli: Devlet Şûrası 213.

— K —

Kâzım Nami Duru: Gökalp, Ziya 194.
Kemal Türkoğlu: Millî Kabineler 24.
Kerim Ömer Çağlar: Ersatz 12; Plâstik Maddeler 63; Yüksek Ziraat Enstitüsü 258.

— M —

M. A.: Britanya Muharebesi 5.
Mehmed Ali Kâğıdcı: Kâğıd 216.
Mekki Said Esen: İstihbarat Ajansları 17.
Mitat Cemal Kuntay: Ersoy, Mehmed Akif 237.
M. Kenan Kan: De Gaulle, Charles André Joseph Marie 136; Amerikada Cumhur Reisi seçimi ve Cumhur Reisleri 164; Roosevelt Franklin Delano 186; Willkie, Wendell L. 226; Eisenhower, Dvigh Davit 230; Montgomery, Bernard Law 280; Eden, Robert Anthony 299; Hull, Cordell 345.
M. Şevki Yazman: Pilotsuz Uçak 62; Dünkerk Muharebesi 80; V-2 Silâhı 130.
M. Şükrü Akkaya: Kadı Burhaneddin 308.
Muhit Tümerkan: Sıtma (Malarya) 123.
Muhsin Ertuğrul: Molière, Jean - Baptiste Poquelin 278.
Mustafa Nihad Özön: Balzac, Honoré De 5; Ziya Paşa, Abdülhamid Ziyaeddin 34; Hugo, Victor Mane 58; Rousseau Jean Jacques 96; Ahmed Rasim 132; Şinasi 159.
Muzaffer Atık: Yurdumuzda Yer Depremleri 130.
M. Z.: Basın ve Yayın Hürriyeti 331.
M. Zekeriya Sertel: Ödünc Verme ve Kiralama 95; Ankara Paktı 167; İçtimaî Sigorta 358.

— N —

Nadir Nadi: Balkan Antantı 296; Anschluss 325.
N. İ.: Michelangello, Buonavoti 310.
Niyazi İsmet Gözcü: Gülhane Askerî Doktor Tatbikat Okul ve Kliniği 270.
N. T.: Okyar, Ali Fethi 27.
Nureddin Artam: Cemaleddin Efgani, Şeyh 235.
Nureddin Boyman: Kız Enstitüleri 363.
Nusret Hızır: Pozitivizme 281; Realizme 314; İdealizme 346; Rasyonalizme 371.
Nüzhet Baba: Churchill, Winston 8.

— O —

O. A.: Türk Hava Kurumu 319.
Orhan H. Alisbah: Copernicus, Nicolaus 10.
Osman Ergin: İstanbul Yangınları 114; Ilk Öğretim Tarihçiği 140; Harbiye Mektebi 175.

— Ö —

Ömer Rıza Doğrul: Arab Birliği 326.

— P —

Peyami Safa: Tevfik Fikret 127.

— R —

Ra-ça: Ahmed Mitat Ef. 67.
Rakım Çalapala: Sinema 253.
Refik Ahmed Sevengil: Hıdırellez 16.
Reşad İzbırak: Kayseri Vilâyeti Coğrafyası 147; Niğde Ili Coğrafyası 311.
R. Ü.: Darbhane ve Altınlarımız 44.

— S —

Sadeddin Enver: Krom 21; Wolfram 65.
Sadun Galib Savcı: Altınay, Ahmed Refik 163; Ertegün, Mehmed Münir 215; Nobel, Alfred Bernhard 247.
Salâhaddin Çoruh: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi 11; Saydam, Refik 97.
Sedad Evrenos: At yarışları 208.
Sedad Simavi: Fransız Akademisi 341.
Sedad Taylan: Fenerbahçe Kulübü 197; Beşiktaş Genclik Kulübü 297; Beykoz Genclik Kulübü 356.
Selâmi Izzet Sedes: Mehmed Rauf 278.
Selçuk Trak: Giresun Vilâyeti Coğrafyası 172; Ordu Vilâyeti Coğrafyası 248.
Selim Nüzhet Gerçek: Gazette 15; Orta oyunu 61; Karagöz 116; Takvimi Vakayi 189; Âli Bey 294; Meddah 364.
Server İskit Ansiklopedi 1; Millî Kabineler 24; Nasreddin Hoca 26; Akademi 37; Iradei Milliye Gazetesi 146; Agâh Ef. 163; Abdülmecid 195; Hâkimiyeti Milliye - (Ulus) Gazetesi 272; Ali Bey 294.
S. G.: Kızkulesi 150; Cromwell, Oliver 150; Paris 152; Üsküdarlı Talât 161.
S. G. İ.: Teknik Üniversite 316.
S. G. S.: Daudet, Alphonse 237; Iskenderun İskelesi ve Tesisleri 273; Edison, Thomas Alva 300; Kırım Konferansı 309.
S. İ.: Emlâk ve Eytam Bankası 11; Kam, Ömer Ferid 21; Cumhuriyet Merkez Bankası 42; Saracoğlu, Şükrü 97; Etibank 108; Ilk Öğretim Tarihçiği 140; Erdoğan Abdülkadir 237; Anadolu Ajansı 355.
S. S. Akademi: Van Dyck, Sir Anthony 256; Yetik, Sami 290; İkinci Cihan Harbine Girmemiz Kararı ve Birleşik Milletler Demeci 305.
S. N. G.: Dağ, Şevket 10; Fransız İhtilâli 81; Meşrutiyet 91; Yesari, Mehmed Esad Ef. 257.
Suud Kemal Yetkin: Tolstoy, Leon 225; Comte, Auguste L. 247; Dostoievsky, Feodor Michailovitch 302; Verlain, Paul 321.

— Ş —

Şahabettin Tekindağ: Timur 317.
Şükrü Şavlı: Güneş ve Deniz Banyoları 82.

— T —

T. Ç.: Pénicilline 29.
Tevfik Sadullah: Süper Uçankaleler 350; Televizyon 378.

— U —

Uluğ İğdemir: Cevdet Paşa, Ahmed 7; 19 Mayıs 27; Türk Tarih Kurumu 128; Kuleli Vakası 150; Atatürk, Gazi Mustafa Kemal 199; Yurdakul, Mehmed Emin 321; Halkevleri ve Halkodaları 342; Reşid Galib, Doktor 371; Sinan, Mimar 373.

— Y —

Y. Ç.: Pisa kulesi 153.
Y. S.: Corneille, Pierre 218.
Y. S. S.: Ekonomik Evler 171; Krizantem 182.

— Z —

Zekâi Muammer Tunçman: Kuduz Aşısı 85.

BİR AYIN OLAYLARI

Mayıs 1944 de Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 MAYIS — Başvekilimiz Şükrü Saracoğlu bir müddet dinlenmek üzere Ankaradan Bursaya hareket etti ve Millî Şefimiz tarafından uğurlandı.

— 16.000 dekarlık arazi sulıyacak kudrette olan Tokadın Gümenek regülâtörü törenle açıldı.

2 MAYIS — Başvekilimiz Bursaya vardı.

— İstanbulda hava tehlikesine karşı korunma tedbirleri alındı.

3 MAYIS — Orhon mecmuasında Nihal Adsız'ın Başvekile yazdığı bir mektupta, Devlet Konservatuvarı öğretmenlerinden Sabahattin Aliye vatan haini dediğinden, açılan neşir yolu ile hakaret dâvasına Ankara asliye üçüncü cezada devam edildi.

5 MAYIS — Bursada dinlenmekte olan Başvekilimiz, Bursa belediyesinden çeşitli işler hakkında izahat aldı.

6 MAYIS — İzmirde bulunan Hariciye Vekili Ankaraya döndü.

7 MAYIS — Usul dairesinde müracaatla mezuniyet almadan yapılan içtimalarda zabıtayı, vazifesini yaptırmamak maksadile ve İstiklâl marşı söyliyerek selâm resmi ifasına mecbur etmek gibi bazı hileler görüldüğünden, bu gibi emri vâkiler karşısında zabıta memurlarının selâm vermekle mükellef olmadıkları Dahiliye Vekâletince vilâyetlere tamim edildi.

— Büyük vatansever Mithat Paşa için Ankara İsmetpaşa Kız Enstitüsünde, Siyasal Bilgiler Okulunda, İstanbul Kız San'at Enstitüsünde ihtifaller yapılmış, büyük adam saygiyle anılmıştır.

9 MAYIS — B. M. M. Bütçe encümeni 1944 malî yılı bütçesinin masraf ve varidat rakamlarını tesbit etmiştir. Yer sarsıntı bölgesine 4, memurlara ayni yardım için 14 milyon lira ayrıldı. Bu miktar ilerde 35 milyona çıkarılacaktır.

— Bursalılar, şehirleirnde dinlenmekte olan Başvekilimize fahrî hemşeri ünvanını vermiş, Başvekilimiz tarafından da bu sevgi nişanesi kabul edilmiştir.

10 MAYIS — Orhon mecmuasında çıkan bir yazı dolayısile üçüncü asliye ceza mahkemesindeki hakaret dâvası sona ermiş, Nihal Adsız 4 ay hapse ve 66 lira ağır para cezasına mahkûm edilmiştir.

11 MAYIS — Cümhuriyet Nafia sergisi kapanmıştır. Ziyaretçi sayısı 204.530 kişidir.

12 MAYIS — Ankaradaki gönüllü hastabakıcılık kursu sona ermiş, devam edenlere diplomaları dağıtılmıştır 1 numaralı diploma sayın bayan Mevhibe İnönü'ye verilmiştir.

13 MAYIS — Atatürkün, Millî savaş için Samsuna ayak bastıkları yerden, büyük törenle Millî Şefimize sunulacak olan 19 Mayıs bayrağı, Samsundan yola çıkmıştır.

— İnönünde, şehitler için Şehitlikte anma töreni yapılmıştır.

— Bursada dinlenmekte olan Başvekilimiz, samimî tezahür arasında Bursadan ayrılmış, Ankaraya dönmüştür.

15 MAYIS — 19 Mayıs bayrağı Sivasa varmıştır.

— Ankara Muhtar ve İhtiyar heyeti seçimine başlanılmış ve bitirilmiştir.

— Madrit elçiliğine yeniden tayin olunan Esat Atuner yeni vazifesine gitmek üzere Ankaradan ayrılmıştır.

16 MAYIS — C. H. P. Meclis grupu umumî heyeti toplanarak son zamanlarda ittihaz edilen bazı karar, netice ve tesirleri hakkında Manisa mebusu Hikmet Bayurun takriri müzakere edilmiş, Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu cevabî izahatta bulunmuştur. (Nihal Adsız-Sabahattin Ali) hakaret dâvası münasebetile hâdis olup bazı vak'alara taallûk eden Hikmet Bayurun ikinci takririne Dahiliye Vekili Hilmi Uran cevap vermiştir.

— 1944 malî yılı bütçesi, bütçe encümenince tetkik edilmiştir.

— Bazı vergi ve resimlere zam yapılması hakkındaki kanun lâyihası Meclis ruznamesine alınmıştır.

— Ankara Şehir Meclisi bu devre toplantılarına son vermiştir.

17 MAYIS — Genelkurmay Başkanlığının vazife ve salâhiyetleri hakkındaki kanun lâyihası Millî Müdafaa encümenince ufak değişikliklerle kabul edilerek Meclis ruznamesine alınmıştır.

— Cümhurreisi İnönü, 11,30 da memleketinden dönen Almanya Büyük Elçisi von Papen'i kabul buyurmuşlardır. Mülâkatta Hariciye Vekili de hazır bulunmuştur.

19 MAYIS — Cümhurreisimiz Millî Şefimiz İnönü 19 Mayıs Gençlik bayramı münasebetile mühim bir nutuk irat buyurmuşlardır.

Nutukta, gençlik bayramını kutlamanın yarattığı sevinci tebarüzle, bütün ümitlerin bağlandığı gençliğin yetişmesi için cümhuriyet maarifinin Türkiyede öğretim ve eğitim işlerindeki velûd çalışmalarına işaret ettikten sonra, fesat ruhlularının camia için ne dereceye kadar mühlik bulunduğunu çok canlı ve veciz bir surette anlatarak böyleleri için verilecek ilâçların ister istemez acı ve sert olacağını işaret buyurmuştur.

— Maarif Vekilimiz, Hasan-Âli Yücel 19 Mayıs Gençlik ve Spor bayramı münasebetiyle verdiği nutukta Atamızı içten ve ateşli bir surette anarak; «Millet ve memleket dâvalarında başarımızın birinci şartı, Atatürke ve İnönüye inanmak, onlara bağlanmaktır. Doğru düşünme onların sözünde, doğru hareket onların izindedir,» demiştir.

— Bayram dolayısile Millî Şefimiz cümhurreisimiz, Atatürkün muvakkat kabrini ziyaret ederek bir buket koymuştur.

20 MAYIS — Cümhurreisimizin irat buyurdukları nutukları dolayısile maarif teşkilâtına verdikleri direktifi yerine getirmede vazifelerinde çalışmayı ve dikkati bir kat daha arttıracaklarını ve yüksek iltifatlarına teşekkür ve minnettarlığı bildiren, başta Maarif Vekili olduğu halde, Maarif Müsteşarı ve Vekâlet erkânı tarfından bir hâtıra sunulmuştur.

21 MAYIS — Giresunda yeni memleket hastahanesi törenle açılmıştır.

22 MAYIS — Cümhurreisimiz Millî Şefimiz İnönü, tetkiklerde bulunmak üzere yola çıkmışlardır.

— B. M. Meclisinde bütçe müzakeresine başlanıldı. Maliye Vekili Fuat Ağralı bütçenin ana hatlarını izah etti. Vekilin nutkuna göre tedavüle yeni para çıkarılmıyacaktır.

— Vekiller heyeti, Başvekil Şükrü Saracoğlunun reisliğinde toplanmıştır.

— Prof. Ferit Kam vefat etmiştir.

23 MAYIS — Cümhurreisimiz İstanbulu şereflendirmişlerdir.

— 19 Mayıs nutkundaki iltifat ve teveccühten mütehassis olan İstanbul öğretmenleri Millî Şefe minnet ve tazimlerini sunmuşlardır.

— Denizlide Halk Bankası tarafından dokumacılığa mahsus boya fabrikası açılmıştır.

— Siirt mebusu ressam Şevket Dağ ânî bir krizle vefat etmiştir.

25 MAYIS — Türkişe Post gazetesi umumî neşriyat müdürü Ali İhsan Sâbis, posta kutusuna imzasız tehdit mektupları atarken suçüstü yakalanmıştır ve nezaret altına alınmıştır.

— İzmir tayyare meydanına Yunkers tipinde bir Alman uçağı mecburî iniş yapmış ve mürettebatı gözaltı edilmiştir.

— Yüksek Sıhhat Şûrası çalışmalarına başlamıştır.

— Ebedî Şef Atatürkün Havzayı şereflendirdikleri günün yıldönümünde tören yapılmıştır.

— Nuri Demirağ fabrikasının yaptığı bir uçak başariyle Ankaraya gelmiştir.

26 MAYIS — Reisicümhurumuz İnönünün irat buyurdukları nutuk dolayısile muhtelif ilim müesseseleri ve okullar tazim telgrafları göndermişlerdir.

— Tokadın kurtuluş savaşında şehit olan binbaşı Şemsettin ile müfrezesi adına Artova kazasında bir âbide dikilmiştir.

— Yüksek Sıhhat Şûrası çalışmaarını bitirmiştir.

— Türk harflerile yeni Cumhuriyet altınlarının basılmasına başlanılmış, bu münasebetle tören yapılmıştır.

28 MAYIS — İlk öğretim dâvamızın gerçekleşmesi için bütün Vekillikler teşkilâtlarını seferber etmişlerdir. Okul yapımı süratlendirilecek, binalar işgal edilmiyecek, gezici baş öğretmenler askerî taşıtlardan faydalanacaktır.

29 MAYIS — T. B. M. M. nde bütçe müzakereleri bitmiş ve yeni bütçe bir redde karşı 357 reyle kabul edilmiştir.

— Bütçenin kabulü münasebetile Başvekil Şükrü Saracoğlu Mecliste bir nutuk irat ederek, «Bir tek rey müstesna, bu kabulü Meclisin hükûmete yeni bir itimadı telâkki ediyorum» demiştir.

— Ankarada Sümerbank bir sergi açmıştır.

BİR AYIN OLAYLARI

Mayıs 1944 de Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 MAYIS — 1 Mayıs bayramı münasebetile Stalin'in günlük emri:

«Kızıordu tarafından düşmana indirilen darbeler altında Faşist hükûmetler bloku titremekte ve yıkılmak üzere bulunmaktadır.»

— Dominyonlar konferansı, Londrada, Churchill'in başkanlığında toplantılarına başlıyor.

— Amerika Mebuslar meclisinin, istilâ hareketlerinde kullanılacak gemi yapımı için 1 milyar 800 milyon dolarlık munzam tahsisatın kabulü.

2 MAYIS — İspanya ile İngiltere ve Amerika arasında Almanyaya yapılan Wolfram madeni sevkiyatı hakkında bir anlaşmaya varıldı.

— Britanya hükûmetinin, Sovyet - Çek anlaşmasını tasvibi.

4 MAYIS — Lord Carlisbe, Lordlar kamarasında Türkiye İngiltereye karşı olan dostluğa ve Müttefiklerin son zaferlerine olan itimadına sadık kalmıştır, dedi.

— İngiliz İktisadî Harp Nazırı Selorne, Türkiye ile aktedilmiş olan anlaşmayı, memnuniyet verici olarak vasıflandırıyor.

— Hasta olan Hint Lideri Gandi serbest bırakıldı.

6 MAYIS — General de Gaulle kurtulma töreninde bulunmak üzere Tunusa geldi.

— Roosevelt, Kiralama ve ödünç verme için yeniden 3 milyar 450 milyon 570 bin dolar istedi.

7 MAYIS — Berlindeki hedefler ve Bükreş garı bombalandı.

— Rus kuvvetleri Sivastopolun müdafaa hatlarını deldiler.

9 MAYIS — Sivastopol Ruslar tarafından zaptedildi.

— Cordell Hull, kayıtsız şartsız teslim olmak tâbiri, Amerika siyasetinin resmî bir parolasıdır, diyor.

10 MAYIS — Amiral Nimitz, Amiral Halbey ve Amiral King arasında, bir hafta evvel San Francisco'da bir mülâkat olduğu ifşa olunuyor.

— Roosevelt, kongreden ordu için, 15 milyar 67 milyon 652.700 dolarlık bir tahsisat kabulünü istiyor.

— İş konferansında Türkiyeyi temsil eden heyetin şefi Ahmet Şükrü Esmer ve Kasım Gülek işgal altındaki milletlerin ıstıraplarını hafifletmek için, konferans âzalarının hemen harekete geçmelerini istediler.

11 MAYIS — 8 ve 5 inci ordular, İtalyada Güstav hattına karşı gece saat 23 te umumî taarruza geçiyor.

— Bir Berlin haberi, krom hakkındaki kararımızdan doğan durum karşısında, Alman hükûmetinin, von Papen vasıtasile düşüncesini bildirdiğini haber veriyor.

— Birleşik Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliğinin, Finlandiya, Romanya, Macaristan ve Bulgaristana ultimatom vererek harpten çekilmelerini istemeleri.

— Filadelfia Milletlerarası iş konferansının çalışmalarını bitirmesi.

— Alman sözcüsünün krom meselesi hakkında demeci; bu mesele, artık diplomatik müzakereler safhasında bulunuyor. Bu itibarla bu husus, matbuatta münakaşa mevzuu olamaz.

13 MAYIS — Hitler, umumî karargâhında Slovakya Devlet Reisi, ve erkânını kabul etti.

14 MAYIS — Japon Başvekili Tojonun nutku: Adalet ve ahlâk temeli üzerine kurulacak bir büyük doğu Asyasının tahakkukuna kadar mücadeleye devam edeceğiz.

14 MAYIS — İngiliz kralı anavatan donanmasını ziyarette bulundu. Kral, geçmişte donanmadan çok şeyler istedik. Yakın bir gelecekte de pek çok şeyler bekliyeceğiz, dedi.

— Güstav hattının yarılması, Maio ve Ausania vadisinde San Anbrogio tepelerinin zaptı. Alman istinat noktalarının kuşatılması.

16 MAYIS — Tito karargâhının tebliği: Arnavutlukta çetecilerin Elbasan, Berat, Göriceyi işgal ettiğini bildiriyor.

— Dominyon Başvekilleri konferansının sona ermesi.

— Çin kıtalarının Salween nehrini geçerek ilerlemesi.

17 MAYIS — Ödünç Verme ve Kiralama kanununun uzatılmasına dair kararın Roosevelt tarafından imzası.

— Giritte komando kıtaları tarafından esir edilen Alman generali Kreipe'in Kahireye getirilmesi.

— Alman tebliği, İtalya savaşlarını malzeme harbi diye vasıflandırıyor ve Cihan harbinin en büyük müdafaa savaşları mahiyetini haiz olduğunu bildiriyor.

— Dominyonlar konferansı sonunda çıkarılan beyannamede: Düşmanın mağlûbiyet ve hezimetinin tahakkukuna kadar bütün kuvvetimizle harbe devam edeceğiz, demektedir.

18 MAYIS — Almanlar, Cassino'nun boşaltıldığını bildiriyor.

— Güstav hattı için yapılan savaşların sona ermekte ve Adolf Hitler hattı için muharebelerin başlamak üzere olduğunun, Formia ve Cassino'nun alındığının ilânı.

19 MAYIS — Cenup batı Pasifikte: Yeni Ginede, Toem, Ensoeman ve Wadke adalarına çıkarmalar yapıldı.

— Almanlar Adolf Hitler hattına atıldı.

— İtalyanın batı sahilinde Gaeta zaptedildi.

20 MAYIS — İtalyadaki savaşlar gelişiyor. Hitler hattı için meydan muharebesinin başladığını bildiriyor.

— Bulgar kabinesi istifa etti.

— Yeni Ginede Japon mukavemeti kırıldı. Wakde adası Müttefiklerin eline geçti.

21 MAYIS — Sekizinci ordu, Hitler hattının bütün ileri mevzilerine girdi. Gaeta yarımadası tamamen temizlendi.

22 MAYIS — Yunan Başvekili Papaandreu istifa etti.

— Yunan Millî Birlik kabinesinin teşkiline, yine Papaandreu'nun memur edilmesi.

23 MAYIS — İngiliz İstihbarat Nazırı, Almanları, tarihlerinin en büyük darbesini General Alexander'in kumandasındaki kuvvetlerden yemek üzere bulunuyorlar, dedi.

— Beşinci ordunun sekizinci ordu ile ayni zamanda Anzio köprübaşında taarruza geçmesi, Cisterna'nın iki tarafında derin gedikler açması.

— Berlin bombardımanı.

24 MAYIS — Avam kamarasında, Churchill, Türkiye hakkında, «Türkiyenin şubat ve martta harbe gireceği veya hiç değilse hava harekâtı için lüzumlu üsleri bize terkedeceği hakkında beslediğimiz ümitler boşa çıktı..», «Türkiyenin aldığı ve şimdiye kadar almakta devam ettiği durum, fikrimce, sulhun takarrür ettiği sırada, Müttefiklere iltihakının icap ettireceği şekilde kuvvetli bir vaziyeti Türkiyeye temin etmiyecektir.» dedi.
(Churchill, Almanyaya krom sevkiyatının durdurulmasını, Türkiyenin İngiltereye iyi niyetini gösterdiğini ve yardım ettiğini de ilâve ederek alkışlamış ve Türkiyenin karanlık günlerde İngiltereye yaptığı yardımı da belirtmiştir.)

— Viyananın bombardımanı.

25 MAYIS — Anzio köprübaşındaki kuvvetlerle esas cephedeki kuvvetlerin, sabahleyin 7.30 da irtibat temini, Romanın 55 kilometre cenubunda Littoria'nın zaptı.

— Birleşik Amerika Hariciye Nazır muavini Stettinus'a, gazeteciler Türkiye hakkında sualler sormuşlardır. Stettinus, cevap olarak: Ödünç Verme ve Kiralama kanunu gereğince Türkiyeye yapılan yardımın kesildiğini, fakat sivillere lüzumlu malzemenin gönderilmesine devam edildiğini söylemiş ve Churchill'in nutku hakkında söz söylemek istemediğini ilâve etmiştir.

27 MAYIS — Yunan Başvekili Papaandreu kabinesini tamamlamaktadır. Mumaileyh Harbiye Nazırlığını da üzerine almıştır.

29 MAYIS — Ekvator'da isyan, Cümhurreisi Carlas Arroyo del Rio ve kabinesi istifa etmiştir. Asiler muvakkat bir hükûmet kurmuşlardır.

30 MAYIS — Almanlar, Müttefiklerin Romaya karşı umumî bir taarruza geçeceklerini söylüyorlar.

31 MAYIS — General Alba, Ekvatorda muvakkat hükûmetin idaresini ele almıştır.

İKİNCİ DÜNYA HARBİ KRONOLOJİSİ

İkinci dünya harbine ait olayları ve âmilleri tesbit etmeden önce, sebepleri iyi anlamak için, Avrupanın harpten evvelki yıllarına, hattâ birinci Cihan Harbinden sonralarına kadar gözden geçirmek faydalı ve gerekli olursa da, - bunun başlı başına mühim bir mevzu olmasından - burada harpten bir yıl öncesini tetkik edip harp hâdiselerini, mevzularına göre sunmayı faydalı gördük.

Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan «İkinci Cihan Harbi kronolojisi» adlı eserden de istifade ile 1) Milletlerarası anlaşmalar, muahedeler, mukaveleler, 2) Harp ilânları, ilhaklar ve istilâlar, 3) Mühim şehirlerin zaptları, 4) Mühim konferanslar ve konuşmalar, 5) Harp içindeki kabineler gibi başlıklar altında verileceği gibi bu tasnife girmiyenlerin üzerinde de ayrıca durulacaktır.

1942 senesi sonuna kadar bütün hâdiseleri toplıyan bu sütunlarda, ileride bütün dünya halk efkârını ilgilendiren dikkate değer safhalardan da kısaca bahsedilecektir:

1938 Senesinin Mühim Hâdiseleri

Avusturya'nın Almanya'ya ilhakı:

1938 senesi Martının 13 üncü günü, Viyana'da neşredilen beş maddelik bir kanunla, Avusturyanın Almanya ile birleştiği ve bu memleketin Alman devletinin bir parçası olduğu resmen ilân edilmiştir.

İngiltere ve Fransa, bu birleşmeyi tanımadığını bildirmiş, İtalya ise Alman hareket hattını tasvip etmiştir.

Buna rağmen, işgal, artık bir emrivâki olmuştur.

Sudetler Meselesi:

Avusturyanın Almanyaya ilhakından sonra Çekoslovakya'da bir huzursuzluk baş göstermiştir. Hattâ bu huzursuzluk yalnız bu memleketin değil Avrupanın malı olmağa başladı. Bu yüzden bir harp çıkmasından korkulmakta idi. Almanya sudetlerin İngiltere ve Fransa ise Çekoslovakyanın mukadderatile yakından alâkadar oluyordu. Bilhassa 1938 senesinin eylûlünde, Avrupa en buhranlı zamanını yaşamaktadır. Çeklerle Sudet Almanları arasındaki anlaşmazlık hâd safhasına girmiştir. Sudet Almanlarının evvelâ muhtariyet talepleriyle başlıyan bu buhran, 15 eylûlde, Sudet partisi reisi Henleyn tarafından neşredilen ve Sudetlerin Almanyaya iltihakını istiyen beyanname-den sonra, büsbütün artmaktadır. İngiltere, Amerika, Fransa ve İtalyanın, anlaşmazlığın sulhen halli için uğraştıkları görülüyor. Bu sırada, Fransız matbuatı Almanyaya karşı cephe almıştır. Çekoslovakyaya bir Alman taarruzu vukubulduğu takdirde Fransanın elinden gelen yardımı yapacağı yazılıyor. Hitler 12 eylûlde Nürenberg'de, 26 eylûlde Berlinde Spor Palasta söylediği nutuklarında şiddetli bir dil kullanıyor. İngiltere ve Fransayı itham ediyor ve «Ben Almanyanın üç buçuk milyon Fransız veya İngilize tahakküm etmesini istemedim. Fakat Çekoslovakyadaki üç buçuk milyon Almanın maruz kadığı tahakküm yerine, bu Almanların vaziyetleri için istedikleri gibi karar verebilmeleri hakkının kaim olmasını istiyorum. Eğer bu yüzden diğer Avrupa devletleriyle münasebetlerimiz zarar görecekse, buna müteessifim. Fakat bunun mes'ulü biz değiliz.» diyor, Hitler 26 eylûldeki nutkunda kararını ilân ediyor ve Çekoslovakya Cümhurreisi Beneş'e hitaben şunları söylüyor:

«Bu anda azmimizi ilân ediyoruz. Bu azmimiz her müşkülden ve her tehlikeden daha kuvvetlidir ve her tehlikeye galebe çalacaktır. Hiçbir şey bizim kararımızı değiştiremez. Beneş intihap etsin.»

Hitler - Chamberlain Mülâkatı:

Almanya - Çekoslovakya anlaşmazlığının, bu suretle, hâd bir safhaya girmesi karşısında, İngiliz Başvekili Chamberlain'in silâhlı bir müdahalenin önünü almak maksadiyle derhal harekete ve faaliyete geçtiğini görüyoruz. Cahmberlain 15 eylûlde, Hitler'le görüşmek üzere tayyare ile Berchtesgaden'e gelmiştir. Chamberlain'le Hitler arasındaki mülâkat bir gün sürmüş ve Chamberlain 16 eylûlde, Londraya dönmüştür. Chamberlan'in sulh gayreti, dünya matbuatında belirtilmektedir. Fakat anlaşmazlık devam ediyor.

Chamberlain, 22 eylûlde Hitlerle görüşmek üzere tekrar Almanyaya geliyor. İkinci mülâkat mahalli Godesberg'dir. Hitlerin Chamberlain'e, Almanyanın Sudetler meselesi karşısındaki hattı hareketini tesbit eden bir muhtıra verdiği; ve Chamberlain'in bu muhtırayı Çekoslovak hükûmetine tevdi vadinde bulunduğu bildiriliyor.

Fransız - İngiliz Görüşmeleri:

Chamberlain'in 15 eylûlde Hitler'le yaptığı ilk görüşmesinden üç gün sonra, yani 18 eylûlde Fransız Başvekili Daladier ile Hariciye Nazırı Bonnet, İngiliz devlet adamlariyle görüşmek üzere Londraya gitmişlerdir. İki hükûmetin mes'ul şahsiyetleri arasında yapılan görüşmelerde, Çekoslovakya meselesinde muslihane bir halle varılması için tatbik edilecek politika hakkında mutabık kalındığı ilân olunuyor. Fakat gerek bu görüşmelere, gerek ikinci Hitler - Chamberlain mülâkatına rağmen Amanya - Çekoslovakya anlaşması yine çıkmazda. Buhran büyüyor, her an harbin patlaması ihtimal içinde görülüyor. Reis Roosevelt, 26 eylûlde Hitler'le Beneş'e, 28 eylûlde tekrar Hitler'e olmak üzere mesajlar gönderiyor. Hitler noktai nazarında ısrar ediyor. İngiliz fiosu, 28 eylûlde seferber vaziyetine giriyor.

Münih Konferansı:

28 eylûl günündeyiz. Chamberlain, bir taraftan Hitler, diğer taraftan Mussolini'ye müracaat ederek anlaşmazlığın sulhen halledilebileceğini sölyüoyr ve bir konferans teklif ediyor.

29 eylûl günündeyiz. Mussolini, Chamberlain ve Daladier Münihteler. Münih konferansı başlamıştır. Anlaşma temin edilmiş ve, Almanya - Büyük Britanya - Fransa ve İtalya, Alman Sudet arazisinin Almanyaya terki hususunda prensip itibariyle akdolunan anlaşmayı nazarı itibara alarak mezkûr terk keyfiyetinin şartları ve usulleri üzerinde mutabık kalmışlardır. Tahliyenin 1 Birinciteşrin 1938 de başlaması kararlaştırılmıştır.

İşte bu suretle Münih konferansı, Avrupayı, uzunca süren bir buhrandan sonra harpten kurtarmıştır. Bu, dünya matbuatı tarafından hararetle neşriyatla belirtilmiştir. Fakat, Çekoslovakya Cümhurreisi Beneş 5 İkinciteşrinde istifa etmiş, ayni gün milletine hitap eden radyo konuşmasında, «Bize zorla kabul ettirilen fedakârlıklar haksızdır» demiştir.

Almanya - İngiltere - Fransa Anlaşması:

Münih konferansı, yalnız Sudetler meselesinin hallini değil, Almanya ile İngiltere ve Fransa arasında da birer anlaşmayı temin etmiştir. Münih konferansından sonra, Almanya ile İngiltere arasında 30 Eylûlde Münih'te bir Deklarasyon imza edilmiştir. Bu Deklarasyonla, Almanya ile İngilterenin bundan böyle asla birbirleriyle harp etmiyecekleri dünyaya ilân olunmuştur.

Bu anlaşmayı, Almanya ile Fransa arasındaki anlaşma takip etmiştir. 6 birincikânun 1938 de Pariste Almanya namına Hariciye Nazırı Von Ribbentrop, Fransa namına Hariciye Nazırı George Bonnet tarafından imzalanan bir Deklarasyonla, iki hükûmetin; memleketleri arasında araziye müteallik hiçbir meselenin muallakta kalmamış olduğunu müşahede ettikleri ve çizilmiş hudutların kat'î bulunduğunu resmen tanıdıkları ilân olunuyor. Bu son etzahürden sonra, 1938 Avrupasının geniş bir nefes aldığı görülmektedir. Avrupa sulhun kurtarıldığı ümitleriyle yeni senenin eşiklerine adımını atıyor. Fakat!

1939 Avrupasının Umumî Manzarası

Münih Sonrası:

1939 senesi, sulh ümitlerinin mezarı olmuştur. Bilhassa 1938 senesinin son ayında, İtalyada Tunus, Korsika, Süveyş ve Cibuti için istekler şiddetleniyor, tezahürler oluyor. Fransanın buna cevabı, Fransız Başvekili Daladier'nin, Korsika, Tunus ve Cezayire yaptığı ziyaretlerle veriliyor. Bu ziyaretlerde, adı geçen yerler ahalisi, Fransa lehinde ve İtalya aleyhinde nümayişler yapmış, Fransaya bağlılık, belirtilmiştir. Daladier sırasiyle 2 ve 3 İkincikânun günlerinde Korsika ve Tunusta söylediği nutuklarında, Fransanın topraklarına, İmparatorluğuna bağlılığını tekrar etmiştir. Bu suretle Fransa ile İtalya arasındaki gerginliğin arttığı müşahede olunuyor.

Chamberlain'in ve Lord Halifax'ın Romayı ziyaretleri:

İngiltere Başvekili Chamberlain, Hariciye Nazırı Lord Halifax, Fransız - İtalyan münasebatının gerginleşmesi üzerine, evvelâ Parisi ziyaret ettikten sonra 11 İkincikânunda Romaya gelerek İtalyan hükûmet reisi Mussolini ile görüşmelere başlıyorlar. Görüşmeler sonunda neşredilen tebliğde:

İtalya ve Büyük Britanyanın müessir suretle sulhun idamesini istihdaf eyleyen ve iki hükûmetin gayretlerini kendisi üzerinde cemetmiş ve cemetmekte bulunmuş olan politikaya devam azminin, bir kere daha müşahede edildiği ilân olunuyor. Fakat, resmî tezahürler dışında bu görüş-

melerin, müspet bir netice vermediği, müteakip hâdiselerle anlaşılmış bulunmaktadır. Her ne kadar İtalyada Fransadan istek hususundaki galeyalnar bir müddet için sükûn bulmuşsa da ondan sonra atılan her adım, bu devletleri, bugünkü duruma yavaş yavaş yaklaştırmıştır. Esasen, Roma mülâkatı, İngilterede de tenkit edilmiş, bilhassa binbaşı Attlee 15 Sonkânunda söylediği bir nutukta, Mussolini'nin, vereceği söze itimat edilebileceğini hiçbir veçhile isbat etmediğini bildirmiştir.

Çekoslovakyanın işgali ve Slovakyanın istiklâl ilânı:

1938 senesi Eylûlünde Sudetler meselesi yüzünden beynelmilel politika sahnesinin ön plânında yer almış bulunan Çekoslovakya, 1939 senesinin martında, yani Münih anlaşmasından dört küsur ay sonra, tekrar dünyanın nazarlarını kendine çekmiş bulunuyor.

14 mart 1939 da, Slovakyanın istiklâlini ilân ettiği, 15 martta da Almanların Çek topraklarını işgal ettikleri görülmektedir.

Onbeş Mart gecesi saat biri on geçe Çek Cümhurreisi Hacha yanında Hariciye Nazırı Chvalkovski olduğu halde Berline geliyor. Çek devlet adamlarının Alman Führeri ve Hariciye Nazırıyle hemen yaptıkları görüşmelerde, Çek topraklarının Alman himayesine terki kararlaştırılıyor ve anlaşma gece saat 3.55 te imzalanıyor.

Alman Führeri, milletine ve ordusuna hitaben neşrettiği beyannamelerde işgalin mucip sebebi olarak, Moravya ve Bohemyada Almanlara karşı tahammül edilmez bir tedhiş siyaseti güdüldüğünü ileri sürüyor. Çek devlet adamlariyle yapılan anlaşmayı müteakip neşrolunan tebliğde ise, Çekoslovakya Cümhurreisinin kat'î bir sulh ve sükûna varmak için Çek milletinin ve memleketinin mukadderatını itimatla, Alman devleti Führerinin eline teslim ettiğini beyan eylediği kaydolunmaktadır.

Çek toprakları, bir taraftan Almanlar tarafından işgal edilirken, diğer taraftan da ayni gün, 15 Martta Macarlar harekete geçmişler ve Çeklerin, memleketlerinin son dakikasından istifade ederek Macar topraklarına tecavüz ettikleri ileri sürülerek, Karpatlaraltı Rütenyasını işgale başlamışlardır.

Macarların Karpatlaraltı Rütenyasını işgali ve bu suretle Macar - Polonya hududunun tekrar tesisi, Polonyada sevinçle karşılanmış ve heyecanlı tezahürlere vesile teşkil ettiği görülmüştür. Bundan başka Polonyalılar da Techen bölgesini hak iddia ederek işgal etmişlerdir.

Çekoslovakyanın işgali İngiltere, Fransa ve Rusyada aksülâmel doğurmuştur. Chamberlain 15 ve bilhassa 17 Martta Almanya aleyhinde şiddetli nutuklar söylüyor. Chamberlain 17 Marttan Birmingham Millî Birlik toplantısının senelik mitinginde şöyle bağırmıştır:

«Münih siyasetinin muvaffakiyetsizlikle neticelenmesi karşısında İngiliz efkârı umumiyesinin hissettiği hayal inkisarına tamamiyle iştirak ederim.

Her türlü yeni arazi isteklerinden vazgeçileceği hakkındaki deklârasyonlar ne oldu? Çeklerin Alman hudutları dahiline alınmasını istemiyen deklârasyonneredeydir? Çekoslovakyanın Almanya için tehlike teşkil ettiği hakkındaki sözleri ciddiye alamam.»

Alman hükûmetinin, Çek milletinin Alman devleti himayesine alınması dolayısiyle Sovyetler Birliği Hariciyesine verdiği notaya, Sovyetler Birliği tarafından verilen cevabın sonunda ise, şu satırlar göze çarpmaktadır:

«Sovyet hükûmetinin mütaleası şudur ki, Alman hükûmetinin icraatı umumî sulhu tehdit eden tehlikelerden hiçbirini ortadan kaldırmamış, bilâkis bu tehlikeyi yaratmış ve ağırlaştırmıştır. Bu hareketler merkezî Avrupada siyasî istikrarı bozmuş ve milletlerin emniyet hissine bir darbe indirmiştir.»

İttifak ve Anlaşmalar:

Çekoslovakya hâdisesinden, harbin başladığı güne kadar geçen zaman zarfında, bir taraftan Almanya - İtlya ve Almanya - Rusya arasında diğer traftan İngiltere, Fransa, İngiltere - Polonya, İngiltere - Fransa - Rusya arasında poiltik ve askerî temaslara şahit olmaktayız. Bütün bu hâdiseler, dünya umumî efkârında, fevkalâde günlere yaklaşıldığı hissini yaratmaktadır. Nitekim Almanya ile Polonya arasındaki Danzig anlaşmzlığı gittikçe büyüyor. Polonyada Almanya, Danzig'de Polonya aleyhine hemen her gün nümayişler olmaktadır.

Almanya ile Polonya arasındaki gerginlik artarken 7 Nisanda İtalyanların Arnavutluğu işgale başlamaları dünya umumî efkârının dikkat nazarlarını Balkanlara çekiyor. Hâdise demokrat âlemde takbih edilmiş. Almanlar tarafından ise bu işgal, İmparatorluk İtalyasının hayatî icabatının dikte ettiği bir emniyet tedbiri olarak gösterimiştir.

29 Nisanda, Almanya, 1943 tarihli Alman - Leh anlaşmasını feshediyor. Polonya, 5 Mayısta, Almanyanın hattı hareketini protesto etmiş ve Almanyanın tek taraflı fesih hakkı olmadığını bildirmiştir.

Almanya le Polonya arasındaki anlaşmazlık, bu suretle devam ederken, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliğinin bir anlaşma teminine uğraştıkları görülüyor. Üç hükûmet arasındaki noktai nazar teatileri, bilhassa Mayıs ayında daha faal bir safhaya giriyor. Ve Moskovada yapılmakta olan müzakerelerden büyük neticeler bekleniyor. Hattâ o kadar ki, Moskova müzakerelerinin, İngiliz - Fransız - Sovyetler görüşmelerini idare etmek üzere Moskovaya gitmiş olan İngiliz Hariciyesi Orta Avrupa dairesi Umumî Müdürü Strang'ın vücuduna artık ihtiyaç hissettirmiyecek derecede ilerlemiş bulunduğu, Londra haberlerinde belirtiliyor. Nitekim Strang 8 Ağustosta Londraya dönüyor.

Yine Ağustosun ilk günlerinde, taraflar arasında bir anlaşma vukua gelmek üzere olduğunu zannettiren hâdiselerden biri de, bir İngiliz - Fransız askerî heyetinin 11 Ağustosta Moskovaya gitmesi ve 12 Ağustosta, Mareşal Voroşilof riyasetindeki Sovyet askerî heyetile temaslara başamış bulunması olmuştur. Fakat bu askerî temasların başladığı tarihten 22 Ağustosa kadar geçen günler içinde yayılan haberler, bu görüşmelerde bazı zorlukların ortaya çıktığını anlatıyor. Nihayet 22 Ağustosta bir taraftan Almanlar, diğer taraftan Sovyetler tarafından ortaya atılan bir haber, dünya umumî efkârını, beklemediği ümit etmediği bir netice karşısında bıraktı. Bu haber Alman ve Sovyet hükûmetlerinin bir ademi tecavüz paktı imzalamaya karar vermiş bulunduklarını ve Alman Hariciye Nazırı Von Ribbentrop'un Moskovaya gideceğini bildiriyordu. Filvaki Von Ribbentrop, bu tarihte Moskovaya gitmiş ve 23/24 Ağustosta da Moskovada Alman - Sovyet ademi tecavüz paktı imzalanmıştır.

Bu hâdisenin Londra ve Pariste hayretler yarattığı görülüyor. Çünkü yukarıdanberi işaret ettiğimiz Avrupa hâdiseleri, bilhassa Almanya - Polonya gerginliği karşısında, harbe mâni olacak son amelî çarenin, Rusya ile İngiltere ve Fransa arasındaki bir anlaşmanın faydaları İngiliz ve Fransızlar arasında açıkça ileri sürülüyordu.

Beklenmeyen bu durumdan sonra, Sovyet - İngiliz - Fransız görüşmeleri hiçbir neticeye bağlanmadan kendiliğinden sona erdi ve hâdise İngiltere ve Fransadan sulh için zararlı bir hareket telâkki olundu ve Alman - Sovyet paktının, ne İngiltereyi ne de Fransayı taahhütlerinden vazgeçirmek için bir sebep teşkil edemiyeceği ilân olundu. Nitekim İngiltere, 25 Ağustosta, yani Alman - Sovyet paktının imzasından bir gün sonra, Londrada, Polonya ile mütekabil yardım paktını imzaladı. Bu tarihten, harbin başladığı 1 Eylûle kadar geçen günler, büyük bir politik faaliyete sahne olmuşsa da, bu faaliyet, Avrupayı mukadder âkıbetten kurtaramamıştır. Şimdi bütün bu hâdiseleri tarihleriyle birlikte gözden geçireceğiz.

Milletlerarası Anlaşmalar, Muahedeler, Mukaveleler

1939 Eylûl:

4 Pariste Fransa - Polonya ittifakının teyidine dair bir protokol imzası.
16 Japonya - Sovyetler hudut anlaşması.
28 Sovyetler Birliği - Estonya karşılıklı yardım paktı.
29 Sovyetler - Almanya hudut ve dostluk paktı.

1939 Birinciteşrin

5 Sovyetler Birliği - Letonya karşılıklı yardım paktı.
19 Ankara paktı. (Türkiye - İngiltere - Fransa)
24 İtalya - Yugoslavya ticaret muahedesi.

1939 İkinciteşrin

19 Mançuko - Mogolistan hudut anlaşması.
19 İngiliz - Leh deniz kuvvetleri iş birliği anlaşması.
24 İtalyan - Macar ticaret anlaşması.

1939 Birincikânun

2 Kussinen (Fin halk hükûmeti) - Sovyetler Birliği karşılıklı yardım paktı.
12 İngiltere - Fransa malî anlaşması.
30 Japonya - Wang - Çing - Wey anlaşması.

1940 İkincikânun

4 Fransada Leh ordularının kurulmasına dair Polonya - Fransa anlaşması.
5 Sovyetler Birliği - Bulgaristan ticaret anlaşması.
8 Türkiye - Fransa - İngiltere malî anlaşması.

1940 Şubat

11 Almanya - Sovyetler Birliği ticaret anlaşması.

—Devam edecek —

BİR AYIN OLAYLARI

Haziran 1944 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 HAZİRAN — Erzurum - İstanbul hava yolu seferleri bugün Erzurumda yapılan bir törenle açıldı.

2 HAZİRAN — Reisicumhurumuz ve Millî Şefimiz İsmet İnönü, İstanbul Üniversitesi Rektörü Dr. Tevfik Sağlamın İstanbul Üniversitesinin minnettarlık duygularını arzeden telgrafına karşılık olarak teşekkürlerini bildirdiler.

3 HAZİRAN — Ankarada 19 mayıs stadyomunda Fenerbahçe ve Beşiktaş Klübleri arasında yapılan «Başvekil kupası» maçı 4-1 Beşiktaşın galibiyetiyle sona erdi. Başvekilimiz Şükrü Saracoğlu kendi adını taşıyan kupayı kendi eliyle Beşiktaş kaptanına verdi.

4 HAZİRAN — Galatasaraylılar ananavi pilâv günlerini canlı törenlerle kutladılar.

— Ankarada yapılan ilkbahar at yarışlarının altıncısı on binlerce seyirci önünde yapıldı. Günün en büyük koşusu olan Gazi koşusunu Bay İlhami Aytacın Toros'u kazandı.

5 HAZİRAN — İngiliz Kültür Heyeti tarafından hazırlanan İngiliz Mimarlık Sergisi Ankara Halkevinde Maarif Vekilimiz Hasan Âli Yücel tarafından açıldı.

— Beden terbiyesi kanunu gereğince, Beden terbiyesi ve spor öğretmeni, antrenörü ve çalıştırıcısı yetiştirecek olan Yüksek Beden Terbiyesi Enstitüsünün temeli atıldı. Temel atma güzel bir törenle ve Maarif Vekili Hasan Âli Yücel eliyle yapıldı.

6 HAZİRAN — Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu C. H. P. Meclis grupunda memleketimizi ilgilendiren siyasî meseleler hakkında demeçte bulundu.

— Karadeniz istikametinden gelen bir Amerikan uçağı İstanbul civarında bir hava meydanına inmeye mecbur oldu.

7 HAZİRAN — Cumhurreisimiz Millî Şef İsmet İnönü İstanbuldan Ankaraya döndüler.

8 HAZİRAN — Cumhurreisimiz İnönü, Çankaya köşkünde İngiliz Büyük Elçisini kabul ettiler. Mülâkatta Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu da bulundu.

9 HAZİRAN — Yardımsevenler Kurumunun koruyucu Başkanı sayın Bayan Mevhibe İnönü cemiyetin Ankarada Denizciler caddesindeki Leblebici camisine nakledilmiş olan dikiş atelyesini ziyaret ettiler. Yoksul kadınları çalıştıraraK himaye etmek maksadiyle kurulmuş olan bu atelye hakkında izahat aldılar ve yapılan işleri gördüler.

— Münakalât Vekili Ali Fuat Cebesoy Şirketi Hayriyenin satın alınması işini incelemek üzere Ankaradan İstanbula hareket etti.

11 HAZİRAN — Karadeniz istikametinden gelen Liberator tipinde bir Amerikan uçağı İstanbul yakınında bir hava meydanına mecburi iniş yaptı ve 11 mürettabatiyle gözaltı edildi.

— İzmit Halkevinin tertiplediği kiraz bayramı Herekede yapıldı. Vali ve binlerce kişilik halk kütlesinin iştirak ettiği bu bayram neşeli ve güzel geçti.

12 HAZİRAN — Cumhurreisimiz ve Millî Şefimiz İsmet İnönü, Bayan İnönü ile birlikte Sümerbank sergisini şereflendirdiler. Ve direktifler verdiler. Endüstrimizin istikbali geniştir. Az iş yaptığımız her seneyi büyük ziyan saymalıyız.

— İzmirde gece saat 23,10 dan 24,15 e kadar aktif hava müdafaa denemesi yapıldı.

— İstanbul Üniversitesi Rektörü Gl. Dr. Tevfik Sağlam İzmit Halkevinde verem savaşı konulu bir konferans verdi.

14 HAZİRAN — İngiliz Kültür Heyeti tarafından İstanbul Halkevlerine ve talebe yurtlarına hediye edilen kitaplar Parti merkezine gelen Kültür Heyeti mümessili Alexander Thomson tarafından Partiye tevdi edildi.

— Büyük Millet Meclisinde Türkiye - Almanya arasında mevcut ticaret ve tediye anlaşmasına müteallik kanun, ikinci müzakereleri yapılarak kabul edildi.

15 HAZİRAN — Hariciye vekili Numan Menemencioğlu istifa etti. (İstifaya sebep: Hariciye Vekilinin son günlerde takibettiği politikayı, Vekiller heyetinin tasvibetmemesidir.)

— Başvekilimiz Şükrü Saracoğlu, Hariciye Vekilliğini vekâleten uhdesine aldı.

— Başvekil ve Hariciye Vekil Vekili Şükrü Saracoğlu, Basın ve Yayın Umum Müdürü orta elçi Selim Sarper de hazır bulunduğu halde müttefik memleketler gazetecilerine bir demeçte bulundu: «Türkiyenin malik olduğu kuvvetler ve haklar, müttefikimiz İngiltere ve dostlarımız Sovyet Rusya ile Birleşik Amerika aleyhine yalnız kullanılmaz değil, hiçbir vakit kullanılamaz da..»

— Yardımsevenler cemiyeti tarafından tertibedilen gönüllü muhabere kursu Ankarada açıldı.

16 HAZİRAN — C. H. P. Meclis grupu umumî heyeti fevkalâde olarak toplandı. Başvekil ve Hariciye Vekil Vekili Şükrü Saracoğlu, Numan Menemencioğlunun çekilmesini icabettiren olay hakkında demeçte bulundu.

— Çocuk esirgeme Kurumu umumî kongresi Ankarada Çocuk Sarayındaki çalışmalarını bitirdi. Yeni umumî merkez âzaları seçildi.

18 HAZİRAN — Ankarada yapılan ilkbahar at yarışları sona erdi. Yarışları Reisicumhur Millî Şef İsmet İnönü ile Bayan İnönü de şereflendirdiler. Reisicumhur koşusunu kazanan Buket'in sahibi Bay Fehmi Simsaroğlu'yu localarına kabul ederek kendisine iltifatta bulundular. Reisicumhur kupasını Fehmi Simsaroğlu'ya Bayan İnönü verdi.

19 HAZİRAN — Emniyet sandiği Ankarada bir şube açtı.

20 HAZİRAN — Yabancı bir devlet hesabına casusluk yapmak suçundan iki numaralı askerî mahkemece ölüm cezasına çarptırılan Ronetto Dandria bu sabah Ankarada Samanpazarında asılarak idam edildi.

— Başvekil ve Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu C. H. P. Meclis grupunda bir demeçte bulundu. Başvekil bu demecinde, Boğazdan geçen Alman vapurlarının muayenesinde gerek askerî, gerek sivil memurlarımızdan hiçbirinin ihmal ve teseyyübü olmadığını, yalnız meselenin Montreux muahedesinin tatbik suretine ait hukuki bir görüş neticesi olarak merkezden verilen emirlerin tatbikinden ibaret bulunduğunu izah ettiler.

— Denizli mebusu Dr. Behçet Uz'un sıhhi sebepler yüzünden istifası üzerine açılan İstanbul Vilâyeti C. H. P. idare heyeti reisliğine Konya mebusu Tevfik Fikret Sılay tayin edildi.

21 HAZİRAN — Büyük Millet Meclisinde sivil ve askerî memur ve subay aylıklariyle ayni yardıma ait kanun lâyihaları kabul olundu.

22 HAZİRAN — Yalovada yapılan elektrik santralının açılış töreni yapıldı.

23 HAZİRAN — Türkiye ile Amerika arasında karşılıklı radyo yayın programı mübadelesinin açılışı, Ankara Radyosunda Birleşik Amerika devletleri Büyük Elçisi Steinhard ile Basın ve Yayın Umum Müdürü orta elçi Selim Sarper tarafından yapıldı.

— Başvekilimiz Şükrü Saracoğlu Ankaradaki yüksek okullar talebesi talim taburu kampına giderek akşam yemeğini talebelerle birlikte yediler. Yemekten sonra talebe tarafından millî şarkılar söylendi, millî oyunlar oynandı.

25 HAZİRAN — Gediz bölgesinde şiddetli bir yer sarsıntısı epeyce hasar yaptı. Ölenler ve yaralananlar var.

— Ankarada şiddetli bir kasırga koptu. Rüzgârın hızı saniyede 26 metreyi buldu. Bazı ufak tefek hasarlar vardır.

26 HAZİRAN — Ufak para buhranını önlemek için bastırılan yeni 50 kuruşluk kâğıt paralar tedavüle çıkarıldı. Bu paraların bir yüzünde Millî Şef İsmet İnönü'nün portreleri, arkasında da Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası merkez binasının resmi vardır.

Münir Müeyyet BEKMAN

BİR AYIN OLAYLARI

Haziran 1944 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 HAZİRAN — Yeni Bulgar kabinesi eski Ziraat Nazırı İvan Bagrianof tarafından kuruldu. (Başvekil Hariciye Nazır vekilliği vazifesini de üstüne almıştır.)

— Roosevelt, harpten sonra kurulacak emniyet teşkilâtında küçük milletlerin kâfi derecede temsil edileceklerini temin etti.

2 HAZİRAN — Irak Başvekili Nuri Sait Paşa istifa etti.

— Millî Fransız Kurtuluş Komitesi, De Gaulle'ün başkanlığındaki toplantısında, «Fransız Cumhuriyetinin muvakkat hükümeti» adını almaya karar verdi.

4 HAZİRAN — Roma, geceleyin, beşinci ordu tarafından işgal edildi.

5 HAZIRAN — İtalya Kralı Victor Emmanuel, bir kararname imza ederek, Veliaht Prens Umberto'ya Kıral vekilliği salâhiyetlerini verdi.

— Irak kabinesi eski meclis reisi Hamdi Paçacı tarafından kuruldu.

— Albay Beck öldü (Albay Beck, Polonya - Almanya harbi çıktığı zaman Polonya Hariciye Nazıriydi. Polonyanın mağlûbiyeti üzerine Romanyaya iltica etmiş ve orada kalmıştı).

6 HAZİRAN — İkinci cephe açıldı. (İlk haber Almanlar tarafından verilmiş, sonradan Müttefiklerce teyit olunmuştur. Çıkarma Le Havre ile Cherbourg arasındaki sahil bölgesinde sabahın en erken saatlerinde olmuş, harekâtı on bir bin uçak, büyük deniz kuvvetleri desteklemiş, nakliyat dört bin büyük, binlerce küçük taşıt gemisiyle yapılmış, sahil hatlarının gerisine paraşütçü kuvvetleri indirilmiş, bu suretle Avrupa kıtasının istilâsı hareketi başlamıştır).

— Mareşal Badoglio istifa etti ve tekrar yeni kabineyi kurmaya memur edildi.

8 HAZİRAN — İtalyan siyasî partileri, Badoglio'nun, işbirliği teklifini reddettiklerinden Badoglio istifa etti.

— Prens Umberto eski başvekillerden İvanoe Bonomi'yi kabineyi kurmaya memur etti.

— Almanlar, Bayeux kesimindeki İngiliz - Amerikan köprübaşının 60 kilometre genişlediğini bildirdiler.

9 HAZİRAN — İvanoe Bomoni İtalyan kabinesini kurdu. (Yeni kabinede sandalyesiz nazır olarak kont Sforza, Benedetto ile komünist lideri Palmiro Tagliatti de bulunmaktadır.)

— Sovyetler Kareli berzahında umumî taarruza geçti. (Sovyetler taarruz tarihini 10 Haziran olarak göstermiştir.)

10 HAZİRAN — General De Gaulle AFİ ajansı muhabirine verdiği demeçte, General Eisenhower'in Fransız milletine yaptığı demeçleri beğenmediğini, Fransız parası basılıp askere dağıtılmasına muhalif olduğunu söylemiştir.

— Pasifik Amerikan filosu kuvvetleri, aralarında uçak gemileri olduğu halde Marian adalarında, Saipan, Tinian ve Guam'a hücum etti.

12 HAZİRAN — Türkiyenin Madrit Büyük Elçisi Mehmet Esat Atuner, General Franco'ya itimatnamesini verdi.

— Churchill, yanında cenubi Afrika Başvekili Mareşal Smuts olduğu halde Normandiyada köprübaşını ziyaret etti.

— Londrada İslâm Dünyası Dostları Cemiyetinin açılma töreni yapıldı.

— Cordell Hull, harp sonrası sulh ve emniyetini korumak için üç devlet mümessilleri arasında görüşmeler yapılması hakkında İngiltere, Amerika ve Rusyanın bir anlaşmaya vardıklarını söyledi.

— Normandiyada Montebourg Amerikan kuvvetleri tarafından zaptedildi.

13 HAZIRAN — Belçika, Çekoslovakya ve Lüksemburg, Fransız Millî Kurtuluş Komitesini muvakkat hükümet olarak tanıdı.

— Roosevelt, Fransaya çıkarılan istilâ kuvvetlerine dağıtılan hususî Fransız parası hakkında bir demeç yaparak; bu paraların, Fransız Millî Komitesi mümessilleriyle istişare edildikten sonra çıkarılmış olup, İngiliz - Amerikan garantisine dayandığını söyledi.

— Almanlar, Normandiya cephesinin kilit kesimlerinde kuvvetli karşı hücumlarda bulundular. Montebourg'un tekrar Almanların eline geçtiği bildirildi.

14 HAZİRAN — Atlatik yasasının on iki adaya da tatbik edilip edilmiyeceği hakkında Avam Kamarasında sorulan suale Eden cevap vererek; on iki adanın harpten sonraki vaziyeti hakkında şimdiden bir karar verilemiyeceğini söyledi.

— Polonya, Fransız Millî Kurtuluş Komitesini, Fransa Cumhuriyeti muvakkat hükümeti olarak tanıdı.

— Eden, Avam Kamarasında Alman gemilerinin Boğazlardan geçişine temas eden bir demeç vererek; Türk hükümeti bu gemilerin ticaret gemilerinden başka bir şey olduğuna dair hiçbir delil bulunmadığında ısrar etmektedir. Türkiye Cumhurreisi bütün meselenin şimdi hükümet tarafından tetkik edileceğini vadetmiştir.

— General De Gaulle Normandiyada kurtarılan Fransız topraklarını ziyaret etti.

15 HAZİRAN — Amerikan kara kuvvetleri deniz ve hava kuvvetlerinin yardımiyle Marian takım adalarında Saipan'a bir çıkarma yaptı.

— İngiltere üzerinde pilotsuz Alman uçakları faaliyete geçti.

16 HAZİRAN — General De Gaulle Georges istilâ bölgesini ziyaret ve aynı gün Londraya avdet etti.

17 HAZİRAN — General De Gaulle Cezaire döndü.

— Normandiyada Cherbourg tecrit edildi, Amerikan kıtaları batı sahiline vardı.

— İzlânda istiklâlini ilân etti, eski naip Sveinn Bjoernsson Cumhurreisliğine seçildi.

18 HAZİRAN — Rus kıtaları Mannerheim hattında bir gedik açtı, Viborg şehrine doğru ilerliyerek Leningrat bölgesi merkezlerinde Bjorke şehrini aldı.

19 HAZİRAN — Elbe adası tamamen işgal edildi, Alman garnizonu teslim oldu.

— Japon donanmasiyle Amerikan donanması arasında Marian ve Filipin adaları arasında bir deniz muhrebesi oldu.

20 HAZİRAN — Viipuri Sovyet kıtaları tarafından zaptedildi.

— Birleşik Amerika Cumhurreisi Muavini Wallece Çunkinge geldi ve Mareşal Çankayşek tarafından karşılandı.

21 HAZİRAN — Boğazlardan geçecek gemilere dair, hükümetimizin son kararı dolayısiyle İngiltere Hariciye Nazırı Eden Avam Kamarasında bir demeç vererek; Türk hükümeti, Kt ve M tipindeki gemilerin boğazlardan geçmesine mâni olunması hususunda emir vermiştir. Alınan bu tedbirin, İngiliz hükümetinde uyandırdığı memnuniyeti ifade etmek isterim, demiştir.

22 HAZİRAN — Rus yaz taarruzu başladı. (Taarruz Vitebsk'in şimal batı ile cenup batısı arasında, geniş bir sahada yapılmıştır).

— Sovyetler üç senelik askerî ve siyasi olaylara ait bir bilânço neşretti. Rapora göre, Alman zayiatı ölü ve esir olarak 7 milyon 800 binden fazla er ve subay, Sovyet zayiatı ise 5 milyon 300 bin kişidir.

23 HAZİRAN — Roosevelt gazeteciler toplantısında Fransız Millî Kurtuluş komitesini muvakkat bir hükümet olarak tanımadan önce, Fransanın daha birçok kısmının kurtarılması lâzımgeldiğini bildirdi.

24 HAZİRAN — Yugoslav Kralı Piere — Mareşal Tito anlaşması. (Anlaşmaya göre iki taraf birbiri aleyhine propaganda yapmıyacak, askerî işbirliğinde bulunacak, bütün vatansever unsurları ihtiva eden bir hükümet kurulacaktır.

27 HAZİRAN — Finlândiya Almanyadan silâh yardımı istedi. Von Ribbentrop Berlini bu isteği kabule hazırlandığını bildirdi.

29 HAZİRAN — Kızılordu Bobruisk ve Petrozavodsk'u aldı.

Münir Müeyyet BEKMAN

İKİNCİ DÜNYA HARBİ KRONOLOJİSİ

Münir Müeyyet BERKMAN

(Geçen nüshadan devam)

1940 Mart

2 Belçika - Fransa - İngiltere ekonomik anlaşması.
9 İtalyaya Alman kömürünün sevkine dair İngiliz - İtalyan anlaşması.
12 Finlândiya - Sovyetler Birliği sulh muahedesi.
12 İtalya - Almanya kömür anlaşması.
17 Arjantin - Japonya ticaret anlaşması.
25 Sovyet - İran ticaret anlaşması.
26 İngiltere - İspanya kredi anlaşmasının neşri.
28 İspanya - Japonya ticaret anlamşası.
30 Türkiye - Suriye dostluk ve iyi komşuluk muahedesi.

1940 Nisan

17 Fransa - Romanya ticaret anlaşması.

1940 Mayıs

4 İngiltere - Uruguvay ticaret anlaşması.
11 Sovyetler Birliği - Yugoslavya ticaret anlaşması.

1940 Haziran

7 İngiliz - Romen ticaret ve tediye anlaşması.
10 Alman - Sovyet hudut anlaşması.
12 Japonya - Taylant dostluk muahedesi.
12 İngiltere - Fransa - Taylant dostluk ve ademi tecavüz paktı.
14 Türk - Alman ihzari ticaret anlaşması.
22 Compiegne'de Fransız - Alman mütarekesi.
23 Türk - Romen ticaret anlaşması.
24 Fransız - İtalyan mütarekesi.
28 Sovyet - Macar ticaret ve tediye anlaşması.
28 Alman - Yunan ticaret anlaşması.
28 Sovyet - Macar ticaret ve tediye an.

1940 Temmuz

1 İngiltere - General de Gaulle anlaşması.
9 Alman - İsveç ticaret anlaşması.
15 İspanyol - Macar ticaret anlaşması.
17 Japon - İngiliz Birmanya yolu anlaşması.
17 Mısırda Düvunu Umumiyenin lâğvına dair İngiliz - Mısır anlaşması.
20 Almanya - Macaristan ticaret anlaşması.
25 Türkiye - Almanya 21 milyon liralık mübadele anlaşması.
26 Sovyetler Birliği - Finlândiya Aland Adaları anlaşması.
29 Sovyet - Afgan ticaret anlaşması.

1940 Ağustos

2 Türk - Yugoslav ticaret anlaşması.
6 İngiltere - Polonya teşriki mesai anlaşması.
10 Almanya - Romanya buğday anlaşması.
27 İtalyan - Romen ticaret anlaşması.
30 Viyana hakem kararı.
30 Alman - Macar ekalliyetler anlaşması.

1940 Eylûl

3 İngiliz - Amerikan anlaşması. (Amerika İngiltereye 50 destroyer veriyor)
5 Sovyet - Alman Besarabya ekalliyetleri anlaşması.
6 Birleşik Amerika - Kanada, Yeni Zelânda, Avustralya dostluk paktı.
7 Bulgar - Romen Craiova anlaşması. (Dobruca Bulgaristana terkediliyor)
7 Sovyet - İsveç ticaret anlaşması.
18 Sovyetler Birliği - Danimarka ticaret anlaşması.
22 Fransa - Japonya - Hindiçini anlaşması.
27 Üçler paktı. (Almanya, Japonya, İtalya).

1940 Birinciteşrin

4 Finlândiya - Sovyetler Birliği Aland Adaları anlaşması.
11 Fin - Sovyet Botni körfezi muahedesi.
14 Alman - Bulgar iktisat anlaşması.
20 Alman - Yugoslav ticaret anlaşması.

1940 İkinciteşrin

18 İngiliz - Amerikan anlaşması. (İngiltere Amerikaya üsler veriyor).
20 Macaristanın üçler paktına iltihakı.
23 Romanyanın üçler paktına iltihakı.
23 Slovakyanın üçler paktına iltihakı.

1940 Birincikânun

2 İngiliz - İspanyol mali anlaşması.
5 Alman - Romen iktisadi iş birliği anlaşması.
6 Slovakya - Sovyetler Birliği ticaret anlaşması.
12 Macar - Yugoslav ebedî dostluk paktı.
13 Çin - Sovyet iktisat anlaşması.
13 İtalya - Danimarka ticaret anlaşması.
17 Romen - Yugoslav ticaret anlaşması.
20 İngiliz - Amerikan gemi inşaat mukavelesi.
21 Alman - Yugoslav ticaret anlaşması.
28 Bulgar - Yugoslav ticaret anlaşması.
31 Romanya - Sovyetler Birliği ticaret anlaşması.

1941 İkincikânun

10 Sovyet - Alman iktisat ve ahali mübadelesi anlaşması.
22 İngilterenin Bermude, Antil adalarını Amerikaya kiralaması.
22 İngiltere - Savaşan Fransızlar Kameron iktisat anlaşması.
30 Taylant - Hindiçini mütarekesi.

1941 Şubat

17 Türk - Bulgar dostluk beyannamesi.
18 Bulgar - Macar kültür anlaşması.
24 Sovyetler Birliği - İsviçre ticaret anlaşması.
26 İtalya - Almanya iktisat anlaşması.
26 İngiltere - İspanya Tanca anlaşması.
26 Sovyet - Romen iktisat anlaşması.

1941 Mart

1 Bulgaristanın üçler paktına iltihakı.
6 Birleşik Amerika - Meksika müşterek müdafaa anlaşması.
11 Taylant - Hindiçini sulh muahedesi.
24 Türk - Sovyet ademi tecavüz deklârasyonu.
25 Yugoslavyanın üçler paktına iltihakı.

1941 Nisan

2 Birleşik Amerika - Meksika uçak meydanları anlaşması.
5 Sovyetler Birliği - Yugoslavya dostluk ve ademi tecavüz paktı.
9 Birleşik Amerika - Danimarka Groenland anlaşması.
10 İngiltere - İspanya iktisadi anlaşması.
13 Japonya - Sovyetler Birliği tarafsızlık paktı.
20 Birleşik Amerika - Kanada anlaşması.

1941 Mayıs

9 Taylant - Fransa sulh muahedesi.
10 Sovyetler Birliği - Finlândiya hudut protokolü.
18 İtalyan - Hırvatistan askerî anlaşması.
22 İngiltere - Savaşan Fransa iktisadi anlaşması.
28 İngiltere - Norveç askerî anlaşması.

1941 Haziran

18 Türkiye - Almanya dostluk ve ademi tecavüz paktı.

1941 Temmuz

12 Sovyetler Birliği - İngiltere ittifak muahedesi.
12 Suriyede mütareke imzası.
18 Sovyetler Birliği - Çekoslovakya politika anlaşması.
19 Japonya - Fransa Hindiçini anlaşması.
30 Sovyetler Birliği - Polonya paktı.

1941 Ağustos

14 Atlantik beyannamesi.
15 Sovyetler Birliği - Polonya askerî anlaşması.

1941 Birincikânun

4 Sovyetler Birliği - Polonya askerî anlaşması.
11 Almanya - İtalya - Japonya ittifak muahedesi.
11 Japonya - Taylant ittifak muahedesi.
12 Türkiye - Romanya ticaret anlaşması.
12 Japonya - Fransız Hindiçini ittifak muahedesi.

1942 İkincikânun

1 26 millet paktı.
15 Yunan - Yugoslav paktı. (Londrada imzalanmıştır.)
23 Polonya - Çekoslovakya anlaşması.
26 İngiliz-Sovyetler Birliği - İran ittifakı.
31 İngiltere - Habeşistan anlaşması.

1942 Şubat

23 İngiltere - Amerika anlaşması.

1942 Mart

16 Çin - Irak dostluk anlaşması.
20 Japonya - Sovyetler Birliği Balık avı anlaşması.
27 Türkiye - Bulgaristan ticaret anlaşması.
28 Türkiye - İsviçre ticaret ve tediye anlaşması.

1942 Mayıs

18 Birleşik Amerika - Panama anlaşması.

1942 Haziran

12 Türkiye - Almanya tediye anlaşması.
13 Almanya - İtalya adlî müzaheret anlaşması.

1942 Temmuz

1 Birleşik Amerika - Polonya kiralama ve ödünç verme anlaşması.
8 Birleşik Amerika - Hollanda kiralama ve ödünç verme anlaşması.

10 Sovyetler Birliği - Hollanda anlaşması.
10 Birleşik Amerika - Yunanistan kiralama ve ödünç verme anlaşması.
25 Birleşik Amerika - Yugoslavya kiralama ve ödünç verme anlaşması.

1942 Ağustos

2 Almanya - Macaristan ticaret anlaşması.
6 Birleşik Amerika - Küba anlaşması. (Kübada hava üssü yapılmasına dair.)
11 Bolivyaya askerî heyetler gönderilmesine dair Birleşik Amerika - Bolivya anlaşması.
15 Birleşik Amerika - Bolivya ham madde anlaşması.

1942 Eylûl

3 İngiltere - Amerika anlaşması. (Maddi kaynak'arı müşterek bir hale koymak için).
7 Birleşik Amerika - Küba askerî işbirliği anlaşması.
13 Romanya - Bulgaristan ticaret anlaşması.
14 Birleşik Amerika - Panama kauçuk anlaşması.
18 Romanya - İspanya Kliring ve ticaret anlaşması.
18 Almanya - Macaristan endüstri anlaşması.

1942 Birinciteşrin

3 Meksika - Küba askerî işbirliği anlaşması.
6 İngiltere - Birleşik Amerika - Sovyetler Birliği askerî yardım anlaşması. (Rusyaya gönderilecek askerî malzeme hakkında)
7 İtalya - Bulgaristan anlaşması. (Draç limaniyle Bulgar şehirleri arasında yol irtibatına dair).

1942 İkinciteşrin

11 Şimal Fransız Afrikası - Amerika mütarekesi. (General Eisenhower ile Amiral Darlan arasında.)

1942 Birincikânun

3 Birleşik Amerika - Liberya anlaşması.
9 Türkiye - İsviçre ticaret ve mübadele anlaşması.
21 İspanya - Portekiz dostluk ve ademi tecavüz paktı.
31 Türk - Alman Kredi Anlaşması.

Harp İlânları, ilhaklar ve istilâlar

1939 Eylûl

1 Almanyanın polonyaya harp ilânı.
1 Dantzing'in Almanyaya ilhakı.
3 İngiltere ve Fransanın Almanyaya harp ilânı.
4 Avustralyanın Almanyaya harp ilânı.
6 Yeni Zelândanın Almanyaya harp ilânı.
7 Kanadanın Almanyaya harp ilânı.
7 Kanadanın Almanyaya harp ilânı.
17 Sovyetler birliğinin Polonyaya harp ilânı.

1939 İkinciteşrin

30 Sovyetler Birliğinin Finlândiyaya harp ilânı.

1940 Nisan

9 Almanyanın Danimarka ve Norveçi istilâsı.
9 Norveçin Almanyaya harp ilânı.

1940 Mayıs

10 Almanların Lüksemburg, Hollanda ve Belçikaya taarruzu.
10 Hollanda, Belçika ve Lüksemburgun Almanyaya harp ilânı.

1940 Haziran

10 İtalyanın Fransa ve İngiltereye harp ilânı.
10 Kanadanın İtalyaya harp ilânı.
11 Yeni Zelândanın İtalyaya harp ilânı
11 Hindistanın İtalyaya harp ilânı.
11 Cenubi Afrikanın İtalyaya harp ilânı
12 Arnavutluğun Fransa ve İngiltereye harp ilânı.
28 Sovyetlerin Besarabya ve şimali Bukovinayı işgali.

1940 Temmuz

21 Baltık devletlerinin Sovyetler Birliğine ilhakı.

1940 Eylûl

5 Transilvanyanın Macarlar tarafından işgali.
21 Cenubi Dobrucanın Bulgarlar tarafından işgali.

1940 Birinciteşrin

28 İtalyanın Yunanistana harp ilânı.

1941 Nisan

6 Almanların Yugoslavya ve Yunanistana taarruzu.
6 İtalyanın Yugoslavyaya harp ilânı.
11 Macaristanın Yugoslavyaya harp ilânı.

1941 Mayıs

2 Raşit Ali hükümetinin İngiltereye harp ilânı.

1941 Haziran

22 Almanyanın Sovyetler Birliğine harp ilânı.
22 İtalyanın Sovyetler Birliğine harp ilânı.
24 Slovakyanın Sovyetler Birliğine harp ilânı.
27 Macaristanın Sovyetler Birliğine harp ilânı.

1941 Birincikânun

7 Japonların Pearl Harbour'a taarruzu.
8 Amerikanın Japonyaya harp ilânı.
8 İngilterenin Japonyaya harp ilânı.
8 Cenubi Afrikanın Japonyaya harp ilânı.
8 San Salvadorun Japonyaya harp ilânı.
8 Australyanın Japonyaya harp ilânı.
8 Hollandanın Japonyaya harp ilânı.
8 Mısırın Japonya ile siyasi münasebetlerini kesmesi.
8 Hindistanın Macaristan Finlândiya ve Romanyaya harp ilânı.
8 Kanadanın Japonyaya harp ilânı.
9 Yeni Zelândanın Japonyaya harp ilânı.
10 Kübanın Japonyaya harp ilânı.
10 Çinin Japonya, Almanya ve İtalyaya harp ilânı.
10 Kolombianın Japonya ile siyasi münasebetlerini kesmesi.
11 Almanya ve İtalyanın Amerikaya harp ilânı.
11 Amerikanın Almanya ve İtalyaya harp ilânı.
11 Bolivyanın Japonyaya harp ilânı.

1941 Birincikânun

12 Polonyanın Japonyaya harp ilânı.
12 Meksikanın Almanya ve İtalya ile siyasi münasebetlerini kesmesi.
12 Slovakyanın Amerikaya harp ilânı.
12 Romanyanın Amerikaya harp ilânı.
13 Macaristanın Amerikaya harp ilânı.
15 Mısırın Romanya ve Macaristan ile siyasi münasebetlerini kesmesi.
16 Avustralyanın Finlândiya, Macaristan ve Romanyaya harp ilânı.
17 Çekoslovakyanın Mihver memleketlerine harp ilânı.
17 Arnavutluğun İngiltereye ve Amerikaya harp ilânı.
21 Belçikanın Japonyaya harp ilânı.
23 Meksikanın Macaristan, Romanya ve Bulgaristanla siyasi münasebetlerini kesmesi.
24 Nicaraguanın Macaristan ve Bulgaristana harp ilânı.

1942 İkincikânun

4 Cenubi Afrikanın Bulgaristana harp ilânı.
6 Mısırın Finlândiya ile diplomatik münasebetlerini kesmesi.
7 Avustralyanın Bulgaristana harp ilânı.
12 Japonyanın Hollanda Hindistanına harp ilânı.
22 Rio konferansında Mihverle siyasi münasebetleri kesilmesine karar verilmesi.
24 Brezilyanın Mihver devletleriyle diplomatik münasebetlerini kesmesi.
25 Peru ve Uruguvayın Mihver devletleriyle diplomatik münasebetlerini kesmesi.
25 Taylandın İngiltere ve Amerikaya harp ilânı.
26 Bolivyanın Japonya, Almanya ve İtalya ile diplomatik münasebetlerini kesmesi.
27 Paraguvayın Mihverle diplomatik münasebetlerini kesmesi.

1942 Nisan

14 İranın Japonya ile diplomatik münasebetlerini kesmesi.
24 Cenubi Afrikanın Vichy ile siyasi münasebetlerini kesmesi.

1942 Mayıs

28 Meksikanın Japonya, Amanya ve İtalyaya harp ilânı.

1942 Haziran

5 Amerikanın Macaristan, Romanya ve Bulgaristana harp ilânı.

1942 İkinciteşrin

10 Kanadanın Vichy ile diplomatik münasebetlerini kesmesi.
10 Meksikanın Vichy ile diplomatik münasebetlerini kesmesi.

Mühim Şehirlerin Zaptı

1939 Eylûl

6 Krakovinin (Polonyada) Almanlar tarafından zaptı.
9 Lodz'un (Polonyada) Almanlar tarafından zaptı.

—Devam edecek —

BİR AYIN OLAYLARI

Temmuz 1944 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 TEMMUZ — Kabotajın Türk bayrağına intikalinin yıldönümü münasebetiyle limanlarımızda törenler yapıldı.

4 TEMMUZ — Maliye Vekâletine yaptırılacak memur apartımanları için 25 milyon lira sarfına salâhiyet verildi.

5 TEMMUZ — Cumhuriyet Nafia Sergisi İstanbul Galatasaray Lisesi salonlarında açıldı.

7 TEMMUZ — 26 tonluk Şemsi Bahrî yelkenlisi Darboğaz ile Karaburun arasında Boğaza doğru seyrederken su altından denizaltı taarruzuna uğramıştır. İsabet alan yelkenli batmış ve mürettebatından üç kişi kaybolmuştur.

8 TEMMUZ — Cumhurreisi Millî Şef İsmet İnönü Nafia Vekâletini ziyaret etti, Vekâletin işleri hakkında izahat aldı ve direktifler verdi.

— Yüksek tahsil müesseselerine malî ve ilmî muhtariyet verilmesi hakkında bir kanun lâyihası hazırlandı.

10 TEMMUZ — Güzel Sanatlar Birliği resim sergisi İstanbulda Galatasaray salonlarında açıldı.

11 TEMMUZ — Başvekil ve Hariciye Vekil Vekili Şükrü Saracoğlu C. H. P. Meclis Grupu Umumî Heyetinde son günlerin siyasî hâdiselerine dair kısa izahatta bulundu.

12 TEMMUZ — İstanbul Yüksek Mühendis mektebinin Teknik Üniversite olarak teşkilâtlandırılmasına dair olan kanun lâyihası Büyük Millet Meclisinde kabul edildi.

13 TEMMUZ — Berlin Büyük Elçimiz Saffet Arıkan Ankaraya geldi.

14 TEMMUZ — Cumhurreisi Millî Şef İsmet İnönü, Şükrü Saracoğlunun Başvekilliğinin ikinci yıldönümünü anmak münasebetiyle Çankayadaki köşklerinde bir akşam yemeği verdi ve hükümetin yaptığı işlerden takdirle bahsetti.

15 TEMMUZ — Cumhurreisi Millî Şef İsmet İnönü refakatlerinde Başvekil ve Ziraat Vekili olduğu halde Konyadaki Zirai Kombina işletmelerini ziyarete gitti.

— Başvekil Şükrü Saracoğlu'nun hükümet reisliğine gelmesinin ikinci yıldönümü münasebetiyle Cumhurreisimiz İsmet İnönü Çankaya köşkünde devlet erkânına bir ziyafet verdi.

16 TEMMUZ — İzmir Enternasyonal Fuarının bu sene millî mahiyette olması kararlaştırıldı.

17 TEMMUZ — Büyük Millet Meclisi Banka ve Müesseseler Baremini tadil eden kanun lâyihasını kabul etti.

— Yeniden yaptırılacak demiryollarımızın inşası için Nafia Vekâleti bütçesinde mevcut tahsisata 50 milyon lira ilâve edildi.

18 TEMMUZ — Büyük Millet Meclisi 2 Ağustosta tekrar toplanmak üzere toplantısına on beş gün ara verdi.

— Münakalât Vekili Ali Fuat Cebesoy İstanbul gazetecilerine beyanatta bulunarak, Şirketi Hayriye, Vekâlet teşkilât kanunu, deniz işleri müdürlükleri, Deniz ticaret mektebi ve memurlara tevzi edilen ikramiye meselelerini izah etti.

19 TEMMUZ— Kanarya adındaki Türk kömür gemisi Karadeniz Boğazının beş mil doğusunda sahilden yedi sekiz yüz metre açıkta Boğaza doğru seyreden meçhul bir denizaltının taarruzuna uğradı. Atılan iki torpil isabet etmeksizin patladı.

— Cumhuriyet hükümeti tarafından inşa ettirilen Tarsus ile Mersin bölgesindeki araziyi sulıyacak olan Berdan barajı açıldı. Arzu eden arazi sahiplerine su verilebilecek hale getirilen baraj 600 bin dönüm araziyi sulıyacaktır.

21 TEMMUZ — Cumhurreisi Millî Şef İsmet İnönü Geredeye giderek deprem yerlerini gezdi ve akşam üzeri Ankaraya döndü.

— Devlet Denizyolları ve Limanları İşletmesi Umum Müdürlüğü 23 Temmuz tarihinden ikinci bir ilâna kadar Karadeniz postalarının yapılmamasına karar verdi.

— Münakalât Vekili Ali Fuat Cebesoy İstanbulda gazetecilere demeçte bulunarak denizde bulunan gemilerimizin deniz ve hava tehlikelerine karşı nasıl korunacaklarına dair hazırlanan bir plân tatbikat tecrübesine başlandığını söyledi.

— İstanbulda bulunan Gümrük ve İnhisarlar Vekili Suat Hayri Ürgüplü gazetecilere; alkol politikası hakkında, tütün, sigara mevzuunda, kibrit ve kahve vaziyetleri hakkında beyanatta bulundu.

23 TEMMUZ — Hatayın anavatana iltihakının 5 inci yıldönümü kutlulandı.

24 TEMMUZ — Lozanın yirmi birinci yıldönümü bütün yurtta törenlerle kutlandı.

— İzmit ikinci kâğıt fabrikası İktisat Vekili Fuat Sirmen tarafından merasimle açıldı.

25 TEMMUZ — Cumhurreisi Millî Şef İsmet İnönü bir rahatsızlık geçiren İstanbul mebusu Numan Menemencioğlu'nu evinde ziyaret etti.

— Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu Tuzlada açılacak Bahçıvan Okulu hazırlıklarını tetkik etti.

TEMMUZ 26 — İstanbulda Yerli Mallar Pazarının yeni binası İktisat Vekili Fuat Sirmen tarafından açıldı.

— Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu Adapazarına giderek zirai donatım fabrikası ve tohum istihsal istasyonunda tedbirlerde bulundu.

— İzmit kâğıt fabrikası yangın tehlikesi atlattı.

— İstanbulda bulunan İzmir Belediye Reisi gazetecilere, Fuarın bu sene taşıyacağı yenilikleri ve hususiyetleri anlattı.

— Şeker fabrikaları yeni müdürü Süphi Argan gazetecilere, bazı mıntıkalarda pancar mahsulünün iyi olmadığını, buna rağmen bir şeker darlığı tehlikesinin mevzuubahs olamıyacağını beyan etti.

27 TEMMUZ — İsviçreye sipariş edilen otobüslerden üçüncüsü Ankaraya getirildi.

— Ankarada yapılacak memur evlerinin plânlarının Prof. Pol Bonatz'a tanzim ettirilmesine karar verildi.

28 TEMMUZ — İzmitte bulunan münakalât Vekili General Ali F. Cebesoy gazetecilere verdiği beyanatta : « Karadeniz seferlerinden sonra Akdeniz seferlerinin de kesilmesinin muhtemel bulunduğunu, denizden kömür, ve hava yoliyle yolcu nakliyatına devam edeceğini » söyledi.

— Sümer Bank Beykoz kundura fabrikası müdürü Sabit Tapan'ın fabrika müdürlüğünde bulunuşunun otuzuncu yıldönümü münasebetiyle merasim yapıldı.

— Devlet eliyle doğrudan doğruya zi raat yapılması için ayrılan tahsisattan iki milyon liranın, kurulan devlet çiftliklerinde sermaye olarak kullanılması koordinasyon heyeti tarafından kabul edildi.

29 TEMMUZ — Sümerbank memurlarının içtimai teşkilât ve personel siyaseti mevzuunda bilgilerini arttırmak maksadiyle İstanbul Üniversitesinde başlıyacak olan açılma merasimi yapıldı ve Prof. G. Kessler ilk dersini verdi.

30 TEMMUZ— İstanbulda Yüksek Mühendis Okulu yerine kurulan Teknik Üniversitenin teşkilât ve kadroları tamamlanarak tayinler yapıldı.

— İnönü havacılık kampında kursu bitiren yüksek tahsil gençlerine bröveleri verildi.

Münir Müeyyet BEKMAN

BİR AYIN OLAYLARI

Temmuz 1944 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 TEMMUZ — Almanlar Floransayı açık şehir ilân etti.

— Rusların Borisof şehrini zaptı.

2 TEMMUZ — Rusların Vileyka, Krasnoye, Stolpsi, Nesviç ve Gorodzey şehirlerini zaptı.

— Birleşik Amerika Kızılhaç reisi Norman Davis'in ölümü.

3 TEMMUZ — Romanya, Macaristan ve Yugoslavyadaki petrol tasfiyehanelerinin Amerikan uçakları tarafından bombardımanı.

— Rusların Minsk şehrini zaptı.

— Birleşik Amerika Harbiye Nazırı Stimson İtalya cephesine gelerek askerî şeflerle görüştü.

4 TEMMUZ — Rusların Polodsk şehrini zaptı.

— Kanadalı kuvvetlerin sabahleyin Tilly'den Caen'a doğru bir taarruza geçmesi ve Capriquet kasabasını zaptı.

5 TEMMUZ — Hitler'in Alman silâh ve harp istihsalâtı işlerinden mes'ul şahsiyetlere karargâhında hitabı.

— General De Gaulle Amerikaya gitmek üzere Cezayirden ayrıldı.

— Rusların Kareli cephesinde Salmiyi zaptı.

— Amerikalılar La Haye du Puits'ye girdi.

6 TEMMUZ — Churchill Avam Kamarasında kanatlı bombalarla Büyük Britanyaya yapılan hücumlar hakkında demeçte bulundu.

— Rusların Kovel'i zaptı.

— General De Gaulle Washingtona vardı ve Roosvelt De Gaulle görüşmeleri başladı.

— Batı cephesi Alman Orduları Başkumandanı Mareşal Von Rundstedt vazifesinden ayrıldı yerine Mareşal Von Kluge tayin olundu.

7 TEMMUZ — Üstün uçan kalelerin Japonyada Sasebo deniz üssünü bombalaması.

— Amerikan kuvvetleri Carentan kesiminde yeni bir taarruza başladı ve La Haye du Puits'nin işgalini tamamladı.

— İtalyada beşinci ordu Rosignano ve Castellina'yı zaptetti.

— Yugoslav Başvekili Subasiç kabinesini kurdu. Kabineye Titto komitesinden iki kişi girdi.

8 TEMMUZ — İngiliz ve Kanadalı kıtalar Caen kesiminde taarruza geçti keşif kolları ve tank birlikleri şehrin merkezine girdi.

— Ruslar Baranoviç şehrini aldı. Vilna'da sokak muharebeleri başladı.

9 TEMMUZ — Caen şehrinin İngiliz ve Kanadalı kıtalar tarafından zaptı.

— Rusların Lida şehrini zaptı.

— Amerikalıların Saipan adasını tamamen işgali.

— Roosevelt - De Gaulle görüşmeleri bitti.

10 TEMMUZ — General De Gaulle Washington'dan ayrıldı.

— Rusların Zlonim ve Luminetz şehirlerini işgali.

— On ikinci kolordu kumandanı ile dördüncü Alman ordusu kumandan vekili general Millet, 261 inci piyade tümeni kumandanı general Klavne bütün kurmay heyetleri ile Ruslara teslim oldular.

11 TEMMUZ— Roosevelt dördüncü defa olarak devlet reisliğine namzetliğini koymak teklifini prensip olarak kabul etti.

12 TEMMUZ — Birleşik Amerika Harbiye Nazırı Stimson İtalyadan İngiltereye geldi.

— Ruslar İdritsa ve Litvanyada Karakay şehirlerini zaptetti.

— Birleşik Amerikanın Ankara Büyük Elçisi Steinhardt Roosevelt tarafından kabul edildi.

— Steinhardt gazetecilere demeçinde 25 Haziranda Ankarada Türkiye hükûmetiyle Amerikan, İngiliz ve Rus murahhasları arasında başlıyan görüşmelerin müsait surette geliştiğini söyledi.

— Birleşik Amerika Hariciye Nazırı Cordell Hull gazetecilere demeçinde Türkiyenin birkaç defa işbirliği hududuna yaklaştığını fakat bu hududu aşmadığını, halen bahis mevzuu olan hâdisenin bu nevi bir yaklaşmadan ibaret bulunduğunu söyledi.

13 TEMMUUZ — Rusların Vilna'yı zaptı.

— General De Gaulle Cezayire döndü.

14 TEMMUZ — Rusların Pinsk şehri ile Volkovisk şehrini zaptı.

15 TEMMUZ — Londradaki Polonya hükûmeti Rusların Vilnaya girmeleri üzerine bir demeç neşretti ve Polonya hükûmetinin tarafların tasvibi olmadıkça harp sırasında yapılack bütün arazi değişikliklerini tanımıyacağını bildirdi.

— İtalyan hükûmeti Romada yerleşti.

16 TEMMUZ — İtalyada sekizinci ordu Arretzo'yu aldı.

— Ruslar Grodno'yu aldı.

— Beyaz Rusya cephesinde esir edilen 57.600 Alman subay ve eri Moskova sokaklarından geçirilerek kendilerine ayrılan kamplara götürüldü.

17 TEMMUZ — Japon Bahriye Nazırı Şimada azledildi, yerine amiral Nomura tayin edildi.

— Birleşik Amerika Harbiye Nazırı Stimson Cherbourg'u ziyaret etti.

— Berlin bombardıman edildi.

18 TEMMUZ — Amerikalılar St. Lô'yu işgal ettiler.

— Japon başvekili general Tojo istifa etti.

19 TEMMUZ — İtalyada Livorno ve Ancona işgal edildi.

— Münih bombardıman edildi.

20 TEMMUZ — Hitler'e suikast yapıldı. (Hitler bu suikastta hafif yanıklar ve bereler aldı, yanındakilerden dört kişi ağır surette sekiz kişi hafif surette yaralandı.)

— Hitler'e suikast hazırlayanlardan general Beck intihar etti. Albay Kont von Stauffenberg kurşuna dizildi.

— Rusar Vladimir Volinski ve Ravaruska şehirlerini zaptetti.

— Sovyetler Birliği Hariciye Komiserliği Ağustos başlarında Washingtonda Sovyet, Amerikan ve İngiliz murahhasları arasında umumî emniyete müteallik başlıca meseleler hakkında gayri resmî müzakerelere başlanacağını tebliğ etti.

21 TEMMUZ — Mareşal Göring, Alman havacılarına hitap ederek yeni başkomutan Himmlere yardım etmelerini istedi.

— Kızılordu Ostrov'u zaptetti.

22 TEMMUZ — General Koiso'nun riyasetinde yeni Japon kabinesi kuruldu.

23 — TEMMUZ — Müttefik kıt'aları İtalyada Pisa'ya girdiler.

— Churchill Normandiyaya yaptığı üç günlük ziyaretten sonra Londraya döndü.

24 TEMMUZ — Nazi selâmı bütün Alman ordusuna teşmil edildi.

— Amerikalılar Tinian adasına çıktılar.

25 TEMMUZ — Hitler Almanyada Goebbels'in idaresinde yeniden topyekûn seferberlik ilân etti.

26 TEMMUZ — Ruslar Estonyada Norina zehrini zaptettiler.

— Normandiya'da, Amerikalılar 3000 tayyarenin iştirakile taarruza geçerek Alman hatlarını müteaddit noktalardan yardılar.

— Türk - Alman münasebetleri hakkında gazetecilerin sordukları suallere Ribbentrop cevap verdi.

27 TEMMUZ — Amerika Arjantine Almanlara müzaherette bulunduğu için bir nota verdi.

28 TEMMUZ — Ruslar Brest - Litowsk' u aldılar.

29 TEMMUZ — Polonya meselesi hakkında Rus matbuatında İngiltereye karşı anî bir değişiklik husule geldi.

30 TEMMUZ — Stalin Polonya Başvekilini resmen davet etti.

31 TEMMUZ — Müttefikler Seine ağzına asker çıkardılar.

Münir Müeyyet BEKMAN

İKİNCİ DÜNYA HARBİ KRONOLOJİSİ

Münir Müeyyet BEKMAN

(Geçen nüshadan devam)

15 Bialistokun Almanlar tarafından zaptı. (Polonyada).
16 Kutnonun Almanlar tarafından zaptı. (Polonyada).
17 Brest - Litovskun Almanlar tarafından zaptı. (Polonyada).
19 Vilnanın Ruslar tarafından zaptı. (Polonyada).
20 Rusların Lemberg ve Grodno şehirlerini zaptı. (Polonyada).
21 Pinskin Ruslar tarafından zaptı. (Polonyada).
23 Gorodokun Ruslar tarafından zaptı. (Polonyada).
28 Modlinin Almanlara teslimi. (Polonyada).
29 Varşovanın Almanlara teslimi.

1939 Birinciteşrin

1 Zola yarımadasının Almanlara teslimi. (Polonyada).

1939 İkinciteşrin

1 Vilnanın Litvanya kıtaları tarafından işgali.

1940 Mart

13 Sovyetlerin Viborg şehrini işgali. (Finlândiyada).

1940 Nisan

9 Almanların Oslo, Narvik, Bergen, Trondhaym, Stavanger şehirlerini zaptı. (Norveçte).
9 Kopenhagın Almanlar tarafından zaptı. (Danimarkada).

1940 Mayıs

10 İngilizlerin İzlândayı işgali.
13 Rotterdamın teslimi.
13 Liyejin zaptı. (Belçikada).
15 Amsterdamın zaptı.
17 Brükselin zaptı.
20 Almanların Laonu zaptı. (Fransada).
20 Almanların Amien, Arras, Abevili zaptı. (Fransada).
24 Bulonyun Almanlara teslimi. (Fransada).
26 Kalenin Almanlar tarafından zaptı. (Fransada).
28 Belçikanın teslimi.
28 Lil, Ostandın Almanlar tarafından zaptı.

1940 Haziran

4 Dönkerkin Almanlar tarafından zaptı.
14 Parisin işgali.
15 Versayın zaptı.
15 Verdön, Marn kalelerinin zaptı.
18 Sovyetlerin Rigayı işgali.
19 Strasburg, Brestin Almanlar tarafından işgali.
20 Lionun Almanlar tarafından işgali.

1940 Ağustos

19 Berberanın İtalyanlar tarafından zaptı.

1940 Eylûl

14 Sollumun İtalyanlar tarafından zaptı.
16 Sidi Barraninin İtalyanlar tarafından zaptı.

1940 İkinciteşrin

22 Yunanlıların Göriceyi zaptı.

1940 Birincikânun

11 İngilizlerin Sidi Barraniyi istirdadı.
17 İngilizlerin Sollumu istirdadı.

1941 Birincikânun

5 Bardianın İngilizler tarafından işgali.
10 Klisuranın Yunanlılar tarafından zaptı.
30 Dernenin İngilizler tarafından zaptı.

1941 Şubat

1 İngilizerin Eritrede Agordatı zaptı.
2 İngilizlerin Eritrede Barentuyu zaptı.
6 Bingazinin İngilizler tarafından zaptı.
9 Elâgeylanın İngilizler tarafından zaptı.
25 Meis adasının İngilizler tarafından işgali.
28 Meis adasının İtalyanlar tarafından istirdadı.

1941 Mart

15 Berbera limanının İngilizler tarafından zaptı.
17 İngilizlerin Cicikayı zaptı.
21 Cerabubun İngilizlere teslim olması.
24 Elâgeylanın Mihver kuvvetleri tarafından istirdadı.
26 Habeşistanda Harrar ve Eritrede Kerenin İngilizler tarafından zaptı.
29 Habeşistanda Direduanın İngilizler tarafından zaptı.

1941 Nisan

1 Eritrenin merkezi Asmaranın İngilizler tarafından zaptı.
4 Bingazinin Mihver kuvvetleri tarafından geri alınması.
5 Adisababanın İngilizler tarafından işgali.
7 Habeşistanda Debra Markosun İngilizler tarafından zaptı.
7 Dernenin Mihver kuvvetleri tarafından istirdadı.
9 Selânik, Üsküp, Köprülü ve Niş şehirlerinin Almanlar tarafından zaptı.
9 Musavvanın İngilizler tarafından işgali.
10 Zagrebin Almanlar tarafından işgali.
11 Ohrinin İtalyanlar tarafından işgali.
12 Macarların Yugoslavayda Szabadka, Zambros şehirlerini işgali.
13 Belgradın Almanlar tarafından işgali.
13 Mihver kuvvetlerinin Bardiayı zaptı.
14 Sollumun Mihver kuvvetleri tarafından zaptı.
15 Göricenin İtalyanlar tarafından zaptı.
15 Saraybosnanın Almanlar tarafından zaptı.
19 Bulgar kıtalarının Almanlar tarafından işgal edilen Makedonya topraklarına girmeleri.
24 Termopil geçidinin Almanlar tarafından zaptı.
25 Limni adasının Almanlar tarafından zaptı.
26 Korentin Alman paraşütçüleri tarafından işgali.
27 Atinanın Almanlar tarafından zaptı.
28 Korfo adasının İtalyanlar tarafından zaptı.

1941 Mayıs

20 Alman paraşütçülerinin Giride inmesi.

1941 Haziran

1 Almanların Giridi tamamen işgali.
8 İngiliz ve savaşan Fransız ordularının Suriyeyi işgale başlamaları.
22 Müttefiklerin Şamı zaptı.

1941 Temmuz

1 Almanların Rigayı zaptı.
7 Amerikalıların İzlândayı işgali.
11 Vitebskin Almanlar tarafından işgali.
15 Beyrutun İngilizler tarafından işgali.
16 Smolenskin Almanlar tarafından zaptı.
17 Halebin İngilizler tarafından işgali.
27 Akkermanın Romen kuvvetleri tarafından zaptı.

1941 Ağustos

16 Nikolaevin Alman ve Macarlar tarafından zaptı.
25 Dniepropetrovskun Almanlar tarafından zaptı.
28 Revalin Almanlar tarafından zaptı.
28 Sovyetlerin İranda Rumya ve Bendcrşah şehirlerini zaptı.
29 Sovyetlerin İranda Pehlevi, Meşhet, Bendergazi, Şibabad şehirlerini zaptı.
30 Viipurinin Finler tarafından zaptı.

1941 Eylûl

9 Şimal Buzdenizinde Spitzberg adasının İngilizler tarafından işgali.
18 Poltavanın Almanlar tarafından zaptı.
19 Kiefin Almanlar tarafından zaptı.

1941 Birinciteşrin

1 Fin kıtalarının doğu Karelinin merkezi Potrovokoz şehrini işgali.
16 Odesanın Romenler tarafından işgali.
21 Almanların Stalinnoyu işgali.
24 Harkofun Almanlar tarafından zaptı.

1941 İkinciteşrin

1 Kırımın merkezi Simferopolün Romenler trafından zaptı.
10 Yaltanın Almanlar tarafından zaptı.
16 Kerçin Almanlar tarafından zaptı.
22 Rostofun Almanlar tarafından zaptı.
26 Hollanda Güyanının Amerikalılar tarafından işgali.
29 Rostofun Sovyetler tarafından istirdadı.

1941 Birincikânun

4 Hangö adasının Finliler tarafından zaptı.
8 Japonların Taylanda asker çıkarması.
8 Japonların Bangkonga girmesi.
9 Japonlar Filipinlere asker çıkarıyor.
10 Japonlar Guam adasına çıkıyorlar.
15 Sovyetlerin Klin şehrini istirdadı.
16 Japonların İngiliz Borneosuna çıkması.
16 Sovyetlerin Kalinin şehrini istirdadı.
18 Timur adasının Portekize ait kısmı Avustralya ve Yeni Zelândalılar tarafından işgal olunuyor.
19 Dernenin İngilizler tarafından zaptı.
19 Japonların Hong - Konga çıkışı.
22 Mindanao adasının merkezi Donaonun Japonlar tarafından zaptı.
22 Japonlar Vake adasna çıkıyorlar.
23 Japonların Vake adasını zaptı.
24 Bingazinin İngilizler tarafından işgali.
25 Hong _ Kong Japonlara teslim oluyor.
29 Sovyetlerin Kırıma asker çıkarması.

29 Japonların Malezyada İpehi zaptı.
30 Sovyetler Kırımda Kerç ve Teodosya şehirlerini işgal ediyor.
31 Manilla Japonlara teslim oluyor.

1942 İkincikânun

2 Japonların Manillayı zaptı.
10 Sovyetlerin Lindonova şehrini istirdadı.
11 Japonların Guala Lampur şehrini işgali.
12 Japonların Celebes adasını işgale başlaması.
23 Japonların Salamon ve Yeni Gine adalarına asker çıkarması.
29 Mihver kuvvetlerinin Bingaziyi istirdadı.

1942 Şubat

1 Hollanda Borneosunun merkezi Pontianakın Japonlar tarafından işgali.
4 Dernenin Mihver kuvvetleri tarafından zaptı.
9 Japonların Singapura çıkışı.
9 Japonların Bismark takım adalarından Gasmataya asker çıkarması.
15 Japonların Sumatra adasına asker çıkarması.
15 Singapurun teslim olması.
20 Japonların Timur adasını işgale başlamas.
27 Japonların Cavaya asker çıkarması.

1942 Mart

5 Japonların Batavyayı zaptı.
7 Japonların Hollanda Timurunun başşehri Koepangı zaptı.
8 Rangunun Japonlar tarafından zaptı.
8 Salamaua ve Laeye Japon ihracı.
9 Cava Japonlara teslim oluyor.
28 Sen Nazer baskını.

1942 Nisan

25 Amerikan kuvvetleri Fransız müstemlekesi Yeni Kaledonyaya çıkıyor.

1942 Mayıs

1 Japonların Mandalay şehrini işgali.
4 Akyap tayyare meydanının Japonlar tarafından zaptı.
5 Madagaskar adasının İngilizler tarafından işgaline başlanıyor.
6 Korregidor adası Japonlara teslim oluyor.
8 Japonların Akyapı zaptı.
15 Almanların Kırımda Kerç şehrini zaptı.

1942 Haziran

7 Japonlar Aleutien adalarına asker çıkarıyor.
11 Birelhakimin Almanlar tarafından zaptı.
21 Tobruk, Bardia, Birelgobi Mihver kuvvetleri tarafından zaptediliyor.
24 Kapuzzo, Halfaya ve Sollumun Mihver kuvvetleri tarafından zaptı.
29 Marsa Matruhun Mihver kuvvetleri tarafından işgali.

1942 Temmuz

1 Sivastopolun Almanlar tarafından zaptı.
17 Almanların Voroşilovgrad şehrini zaptı.
24 Almanların Rostofu zaptı.
29 Almanların Proleterskaya şehrini zaptı.

1942 Ağustos

1 Almanların Kubanı işgali.
1 Almanların Salzk şehrini işgali.
4 Kropotkin şehrinin Almanlar tarafından işgali.
7 Almanların Kafkasyada Yeisk ve Armavir şehirlerini zaptı.
9 Kafkasyada Krasnodar, Maikop ve Piatigorsk şehirlerinin Almanlar tarafından zaptı.
12 Kafkasya Kalmuklar arazisinin merkezi Elistanın Almanlar tarafından zaptı.
14 Almanların Kafkasyada Georgiyevsk şehrini işgali.
21 Almanlar Kafkasyanın en yüksek dağı Elbruza Alman sancağı dikiyor.
31 Alman ve Romen kıtalarının Karadeniz sahilinde Anapa limanını işgali.

1942 Eylûl

6 Novorosisk şehir ve limanının Alman ve Romen kıtaları tarafından zaptı.
10 Madagaskar adasına İngiliz çıkarma hareketi.
19 Terek ve Vlajamiroski şehirlerinin Almanlar tarafından zaptı.

1942 Birinciteşrin

15 Britanya kuvvetlerinin Madagaskarda Ambositra şehrini zaptı.
28 Romenlerin Kafkasyada Nalçık şehrini işgali.
30 Cenup Afrika kıtalarının Madağaskarın cenup doğusunda Fianarantsoa şehrini zaptı.
30 Cenup Batı Pasifikte Owen Stanleyde Alolanın müttefikler tarafından zaptı.

1942 İkinciteşrin

8 Anglo - Saksonların Fransız Şimali Afrikasını işgale başlaması.
9 Cezayir mukavemete nihayet veriyor.
10 Oranın Müttefikler tarafından zaptı.
11 Kazablankanın Amerikalılar tarafından işgali.
11 İşgal altında olmıyan Fransanın cenup sahillerinin Alman ve İtalyanlar tarafından işgali.
11 İtalyan kıtalarının Korsikaya çıkışı.
12 Bardianın sekizinci ordu tarafından zaptı.
12 Almanların Marsilyayı işgali.
13 Sekizinci ordunun Tobruku zaptı.
16 İngilizlerin Derne ve Mekiliyi zaptı.
16 Alman ve İtalyan askerleri Tunusa çıkıyor.
20 Bingazinin sekizinci ordu tarafından zaptı.
27 Tulonun Almanlar tarafından işgali.
28 İngiliz kıtalarının Reünyon adasını işgali.

1942 Birincikânun

15 Bunanın Mak Artür kuvveteri tarafından zaptı.
24 Amerikan kıtaları Dakara çıkıyor.
25 Sirtenin sekizinci ordu tarafından zaptı.
28 Fransız Somalisi Hür Fransızlara iltihak ediyor.
29 Kotenikovonun Sovyetler tarafından istirdadı.
30 Obliuskayanın Sovyetler tarafından istirdadı.

MÜHİM KONFERANSLAR VE MÜLÂKATLAR.

1939 Eylûl

4 General Kamölen - General Ayronsayd mülâkatı. (Paris).
12 Müttefikler birinci harb konseyinin Londrada içtimaı. (Daladye - Çemberlayn).
18 Kopenhag şimal memleketleri konferansı. (İsveç, Norveç, Danimarka, Finlândiya).
23 Panamerikan konferansı.
26 Saracoğlu - Molotof mülâkatı. (müzakereler başlıyor).
27 Stalin - Molotof - Von Ribbentrop Moskova mülâkatı.

1939 Birinciteşrin

1 Hitler-Kont Ciano mülâkatı. (Berlin).
13 Tuna beynelmilel konferansı.
18 Şimal memleketleri devlet reisleri konferansı. (Danimarka, İsveç, Norveç, Finlândiya).
19 Mareşal Çakmak - General Veygand - General Veyvıl mülâkatı. (Ankara).

1939 İkinciteşrin

6 Oslo grupu konferansı. (Kopenhag).
16 Müttefikler harb konseyinin Londrada içtimaı.

1939 Birincikânun

7 Kral Jorj - Lebrön mülâkatı. (Pariste).
7 Baltık devletleri konferansı (Tallin)
15 Çemberlayn - Daladye mülâkatı. (Paris).

1940 İkincikânun

5 Venedik mülâkatı. (Kont Ciano - Kont Teleki).
12 Kral Karol - Prens Pol mülâkatı.
26 Japon diplomatları Peşte konferansı.

1940 Şubat

2 Balkan antantı konseyi. (Belgrat).
5 Müttefikler beşinci harb konseyi (Pariste).
11 Letonya-Estonya başkumandanlar mülâkatı. (Tallin).
25 Şimal memleketleri hariciye nazırları Kopenhag konferansı.
26 Musolini - S. Vels - Kont Ciano mülâkatı. (Tallin).
27 Papa - Miron Taylor mülâkatı. (Vatikan)

1940 Mart

2 Hitler - S. Vels mülâkatı. (Berlin).
7 Daladye - S. Vels mülâkatı. (Paris).
9 S. Vels - Reyno mülâkatı. (Paris).
10 Musolini - Von Ribbentrop - Kont Ciano mülâkatı. (Roma).
11 Çemberlayn - S. Vels mülâkatı (Londra).
16 S. Vels - Musolini mülâkatı. (Roma).
18 Brenner mülâkatı. (Hitler - Musolini).
26 Kont Teleki - Musolini mülâkatı. (Roma).
28 Müttefikler altıncı harb konseyi (Londra).

1940 Nisan

8 Londrada İngiltere Balkan sefirleri konferansı.
9 Müttefikler yedinci harb konseyi. (Londra).

— Devam edecek —

BİR AYIN OLAYLARI

Ağustos 1944 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 Ağustos — Parti Grupu saat 17 den gece yarısından üç saat sonraya kadar devam eden bir içtima akdetti. Bu toplantıda Başvekil Saracoğlu harici vaziyet hakkında izahat verdi ve birçok hatip söz aldı.

— Müstakil Grup azâları da bir içtima akdederek müzakerelerde bulundular.

2 Ağustos — B. M. M. bu günkü toplantısında Başvekilin nutkunu dinledikten sonra, Almanya ile siyasî ve iktisadî münasebatımızı kesmemize mütedair tarihî kararını ittifakla verdi.

— Meclisin kararı öğle üstü Alman Büyük elçisi Von Papen'e bildirildi.

— Kararın Mihver peyklerine şümulü olmadığı belirtiliyor.

— Başvekil Saracoğlu Ankarada bulunan Türk gazetecilerini kabul ederek hasbıhalde bulundu.

3 Ağustos — İstanbul Vilâyeti bir tebliğ neşrederek, memleketimizde bulunan Almanlara, 10 gün zarfında memleketi terk etmeleri icap ettiğini bildirdi.

— Tokyo Büyük Elçimiz Muzaffer Göker Ankaradan vazifesi başına hareket etti.

4 Ağustos — Topçu atış okulunu bitiren subaylarımıza Polatlıda yapılan bir merasimle diplomaları verildi.

— Alman Büyük Elçisi Von Papen Ankaradan ayrıldı.

— Üniversite haftasını açmak üzere Vana gidecek olan İstanbul üniversite heyeti Ankaraya uğrayarak muhtelif ilim müesseselerinde tetkiklerde bulundu.

5 Ağustos — Sabah Ankaradan istanbula giden Von Papen gece Berline müteveccihen memleketimizi terk etti.

— Antropoloji enstitüsü asistanı Kılıç kökten Sivas civarında, cilâlı taş devrine ait eşya ve göl kazıkları keşfetti.

— Ceza evleri sergisi İstanbulda açıldı.

6 Ağustos — Almanya ile siyasî ve iktisadî münasebetlerimizin kesilmesinden sonra memleketimizi terkedecek Almanlardan ilk kafile gitti.

— İstanbul ve diğer büyük şehirlerde ışıkların karartılma ve maskelenmesine başlandı.

7 Ağustos — B. M. M. bugünkü toplantısında yurt müdafaası için üç yeni kanun kabul etti.

Bunlar; memleket içi silâhlı müdafaa mükellefiyetine, şehirlerin icabında tahliyesine ve Münakalât Vekâletinin seferberlik vukuunda uhdesindeki işleri tedvire devam edeceğine müteallıktir.

8 Ağustos — Von Papene suikast yapmaktan mahkûm bulunan Pavlof ve Kornilof yeni kanun meriyete girdiğinden serbest bırakıldılar.

— İstanbul gazetecileri Hereke mensucat fabrikasını ziyaret ettiler.

9 Ağustos — İstanbulda gece yarısından sonra bir saat devam eden alârm işareti verildi.

— Yurdun mühim merkezlerini Ankaraya bağlıyan tayyare postaları ihdas edildi.

10 Ağustos — İstanbul üzerinde uçan tayyarelerin dost İngiliz milletine ait olduğu anlaşıldı. Bunlardan biri Alem Dağına düştü, diğeri de İzmite indi.

11 Ağustos — İstanbulda bulunan Münakalât Vekili Ali F. Cebesoy Boyanatta bulunarak, şehri terk etmek isteyenlere kolaylıklar göstereceğini söyledi.

12 Ağustos — İstanbulda bulunan adliye vekili Ali Riza Türel, gazetecilere, mahkûmları çalıştırmak için sarf edilen gayretlerin çok iyi neticeler verdiğini, söyledi.

13 Ağustos — Merzifonda halkın teberrüü ile kurulan yeni elektrik santralının küşad resmi yapıldı.

14 Ağustos — Almanyadan dönen 62 kişilik tebaamız Edirneye vardı.

15 Ağustos — Tanınmış Bulgar ricalinden Muşanof Ankaraya geldi.

16 Ağustos — Karadeniz vapur seferlerinin kaldırılmasından sonra motörlerin her iskeleye uğraması kararlaştırıldı.

17 Ağustos — Gece 2,20 de İstanbulda tehlike işareti verildi. Toplar faaliyete geçti. İngiliz uçağı yanarak Yeşilköye düştü.

— Tank okulunu bitiren genç subaylarımıza Ankarada merasimle diplomaları tevzi edildi.

18 Ağustos — İktisat Vekili Fuat Sirmen Karabük fabrikalarını gezdi.

19 Ağustos — Reisicumhur İsmet İnönü «İlk öğretim dâvamız» başlığı altında İlk Öğretim mecmuasında mühim bir makale neşrettiler.

20 Ağustos — XIII üncü İzmir sergisi Başvekil adına Ticaret Vekili Sait Siren tarafından açıldı.

21 Ağustos — İzmirde bulunan Ticaret Vekili Celâl Sait Siren 510 numaralı kararnamenin tatbikatını tedkik etti.

22 Ağustos — İzmirde Halkapınar civarında Sümerbanka ait yeni büyük bir fabrikanın temel atma merasimi yapıldı. Fabrika bir sene içinde işletmiye açılacak.

23 Ağustos — Parisin alınması şerefine İstanbulda bulunan Fransızlar büyük tezahürat yaptılar.

24 Ağustos — Hükûmetimiz Vişideki elçiliğimizi lağva karar verdi ve Ankaradaki Vişi Elçisinin temsil salâhiyeti kalmadığı bildirildi.

25 Ağustos — İstanbulda bulunan münakalât Vekili A. Fuat Cebesoy Akdeniz ve Karadenizde nakliyatın normal hale girdiğini söyledi.

— İstanbul Üniversitesine imtihanla talebe alınacağına dair karar, Rektörlüğe bildirildi. Ve fakültelere kabul edilecek talebe miktarı tesbit edildi.

26 — Memleketlerine gitmek istemediklerinden enterne edilen Almanlar İstanbuldan Anadoluya sevkedileceklerdir.

— Türkiye İş Bankasının kuruluşunun 20 nci yıldönümü merasimle kutlandı.

27 Ağustos — Büyük taarruzun 22 nci yıldönümü münasebetile Kocatepede büyük bir tören yapıldı.

28 Ağustos — İstanbulda bulunan Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, Hadımköyünde yeni bir ilkokulun açılış törenini yaptı.

29 Ağustos — Milli Şef İsmet İnönü 30 Ağustos Zafer Bayramını kahraman orduya tebrik maksadile Genel Kurmay Başkanına bir telgraf gönderdi.

30 Ağustos — 30 Ağustos Zaferinin 22 nci yıldönümü münasebetile Dumlupınarda Meçhul Asker Abidesinin önünde yurdun dört bir tarafından gelmiş heyetlerin huzuru ile büyük merasim yapıldı.

— Harp okulunun yüz on birinci devresi mezunlarına diploma tevzii töreni yapıldı.

31 Ağustos — Bulgaristandaki vaziyet dolayısile Türk ve Alman diplomatlarının mübadelesinden vaz geçildi.

BİR AYIN OLAYLARI

Ağustos 1944 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 AĞUSTOS — Almanlar Floransa şehrini boşalttılar.

— Şark cephesinde 30 Alman tümeninin ricat hatları kesildi.

— Fin reisicuhmuru Rity istifa etmiş ve yerine Mareşal Manerhaym geçmiştir.

2 AĞUSTOS — İngiliz Başvekili Mr. Çörçil Avam kamarasında bir nutuk söyliyerek; Türkiye bir tecavüze uğrarsa Alman tehlikesini daha yolda iken karşılıyacağız, dedi.

— Amerikalılar Bretagne yarım adasına girdiler.

3 AĞUSTOS — Amerikalılar Rennes şehrini aldı; dört Alman tümeni çevrildı.

— Almanya ile münasebatımızı kestikten sonra Bulgar ve Macar kabineleri toplanarak vaziyeti gözden geçirdiler.

4 AĞUSTOS — Doğu Prusyada taarruzlarına devam eden Kızıl Ordu iki noktadan Alman toprağına girdi.

— Japon Başvekili Kumiaki Koiso beyanatta bulunarak «Düşmanın anavatana taarruzunu beklemeliyiz» dedi.

— Almanyada kurulan yeni divanıharp birçok generalleri idama mahkûm etti.

5 AĞUSTOS — Müttefik kuvvetleri İtalyada Floransa şehrini zaptettiler.

— Amerikan zırhlı kolları Brest şehrine vardılar.

6 AĞUSTOS — Kızıl Ordu Karpat geçitlerini aştı.

— Amerikan deniz kuvvetleri bir Japon konvoyuna taarruz ederek 38 gemi batırdılar.

7 AĞUSTOS — Kızıl Ordu Doğu Prusyada Sonbor ve Borislav şehirlerini zaptetti.

8 AĞUSTOS — Amerikalılar Parise doğru büyük bir taarruza geçtiler.

— Ruslar Baltık Denizi sahillerine vardılar.

— Hitlere yapılan suikast ile alâkalı bulunan 8 generalin muhakemesine Berlinde başlandı.

9 AĞUSTOS — Ruslar Varşovaya karşı kat'î taarruza geçtiler.

— Müttefik umumî karargâhı Fransaya nakledildi.

10 AĞUSTOS — Müttefikler Fransada Nantes ve Anger isi alarak Parise 135 Km. yaklaştılar.

— Polonya Başvekili Mikolajczyk Moskovadan ayrıldı.

11 AĞUSTOS — Alman umumî karargâhı Paristen Metz'e nakledildi.

— İngiliz Başvekili Çörçil İtalyaya gitti.

12 AĞUSTOS — Reis Ruzvelt gazetecilere beyanatta bulunarak, kayıtsız şartsız teslim keyfiyetinin yanlış anlaşıldığını, teslimden sonra Alman ve Japon milletlerinin hayatlarından ve aç kalmalarından endişe etmemeleri icap ettiğini söyledi.

— Doğu Prusyada Almanlar mukabil taarruza geçtiler...

13 AĞUSTOS — Pasifikte bir ay süren tedkik seyahatinden dönen Reis Ruzvelt bir mesaj neşrederek intibalarını anlattı.

— Hırvatistanda örfî idare ilân edildi.

14 AĞUSTOS — Rusyada esir bulunan Alman Mareşali Paulus, radyoda bir hitabede bulunarak Alman milletinin harbi kaybettiğini söyledi.

15 AĞUSTOS — Müttefikler 4 üncü cepheyi de açarak, Cenubî Fransa sahillerine büyük mikyasta bir çıkarma yaptılar ve tutundular.

— Başvekil Çörçil de istilâ hareketinde hazır bulundu.

16 AĞUSTOS — Cenubî Fransaya çıkarma yapan müttefik kuvvetleri ilerlemelerine devam ederek Cannes şehrini işgal ettiler.

— İngiliz ve Amerikan hava kuvvetleri Holanda, Belçika ve Almanya üzerine bu harbin en büyük hava akınını yaptılar.

— Almanyanın sabık Ankara Elçisi Von Papen, Hitleri karargâhlarında ziyaret ederek raporunu verdi. Hitler de Büyük «Şövalye» nişanını verdi.

17 AĞUSTOS — Kızılordu, Doğu Prusya cephesinde umumî taarruza geçerek Szeszuppe nehri üzerinden Alman hududuna girdi.

— Bulgar Başvekili Bagriyanof bir nutuk söyliyerek Bulgar milletinin bu harbe zorla sokulduğunu ifade etti.

— Ruzvelt mühim beyanatta bulunarak, Japonyaya milletler camiası içinde yer verilmeyeceğini söyledi.

18 AĞUSTOS — Müttefik zırhlı kuvvetleri Versay'a ulaştılar.

19 AĞUSTOS — 7 nci Alman ordusunu takip eden Müttefik kuvvetleri Verman ve Mantes şehirlerine kadar vardılar.

20 AĞUSTOS — Fransız iç kuvvetleri Vişiyi işgal ettiler.

21 AĞUSTOS — Fransız kuvvetleri Tulon limanına girdiler ve 30,000 esir aldılar.

22 AĞUSTOS — Bulgar Hariciye Nazırı Draganof bir nutuk söyliyerek «Müttefiklere karşı harb ilân etmekle büyük bir hatâ işledik» dedi.

— Kızılordu ilerleyişine devam ederek Rumanyada Yaş, Perçehruna ve Mughem şehirlerini aldı.

23 AĞUSTOS — Rumanyada diktatörlük devrilerek, kurulan yeni hükûmet Rusya, İngiltere ve Amerika ile bir mütareke imzaladı.

— Müttefik kuvvetleri Parisi aldılar.

24 AĞUSTOS — Müttefik kuvvetleri İsviçre hududuna vardılar.

— Balkanlarda bulunan Çörçil Mareşal Tito ve Yunan Başvekili Papandreon ile konuştu.

25 AĞUSTOS — Rumanya Almanyaya harb ilân etti; ve iki taraf kuvvetleri arasında çarpışmalar başladı.

— General Dögol Parise gitti.

26 AĞUSTOS — Bulgar hükûmeti bir tebliğ neşrederek; Müttefik devletlerden mütareke şartlarını sorduğunu ve harpten çekilmek azminde olduğunu bildirdi.

27 AĞUSTOS — Parise gitmiş olan Dögole suikast yapıldı ise de, Generale bir şey olmadı.

28 AĞUSTOS — Almanlar Parise yeniden hava hücumlarında bulundular.

— Ruslar, Tuna ağzına çıkarma yaparak Svlino ve Tuleca şehirlerini aldılar.

29 AĞUSTOS — Kızılordu Bükreşe girdi, Köstence düştü.

— Çörçil, İtalyadan ayrılırken İtalyan milletine hitap ederek, hürriyete aşık milletler arasında yerini aldığı günü görmekle sevineceğini söyledi.

30 AĞUSTOS — Moşanof ve arkadaşlarından mürekkep Bulgar mütareke heyeti Ankaradan Kahireye mütevecciben tayyare ile hareket ettiler.

— Polonya mukavemet ordusuna İngiliz ve Amerikalılar tarafından yapılan yardım teklifini Ruslar reddettiler.

31 AĞUSTOS — Kızılordu Bükreşe girdi.

— Çekoslovak iç ordusu, Alman kuvvetlerile harbe tutuştu.

İKİNCİ DÜNYA HARBİ KRONOLOJİSİ

Münir Müeyyet BEKMAN

(Geçen nüshadan devam)

17 Tuna beynelmilel konferansı (Belgrad)
28 Müttefikler sekizinci harp konseyi (Paris)
27 Müttefikler dokuzuncu harb konseyi (Londra)

1940 Mayıs

16 Çörçil - Reyno mülâkatı (Paris).
18 Mareşal Peten - Reyno mülâkatı (Paris)
20 Peten - Veygand - Reyno mülâkatı (Paris).
22 Çörçil - Weygand - Reyno mülâkatı (Paris).
26 Reyno - Çörçil mülâkatı (Londra).

1940 Haziran

1 Müttefikler harp konseyi (Pariste).
8 General Weygand - General Pavnel mülâkatı (Fransada)
12 Çörçil - Reyno mülâkatı (Fransada)
18 Hitler - Mussolini Münih mülâkatı.

1940 Temmuz

10 Münih mülâkatı. (Kont Teleki, Kont Ciano, Fon Ribbentrop).
22 Panamerikan konferansı.
26 Salzburg mülâkatı (Fon Ribbentrop - Gigurtu).
26 Roma mülâkatı (Musolini - Gigurtu).
27 Salzburg mülâkatı (Filof-Popof-Fon Ribbentrop)
27 Salzburg mülâkatı (Hitler-Tisso-Tuka).

1940 Ağustos

16 Turnu-Severin konferansı.
19 Craiova konferansı.

1940 Eylûl

25 Hitler-S.Sunner mülâkatı.

1940 Birinciteşrin

1 Musolini-S. Sunner mülâkatı (Roma)
4 Brenner mülâkatı (Hitler-Musolini)
22 Hitler-Laval mülâkatı.
23 Hitler-Franko mülâkatı.
24 Hitler-Petain mülâkatı.
28 Floransa mülâkatı (Hitler-Musolini)

1940 İkinciteşrin

12 Hitler-Molotof mülâkatı (Berlinde).
13 General Antonescu - Musolini mülâkatı (Roma).
17 Hitler-Kral Boris mülâkatı (Berchtesgaden).
18 Salzburg mülâkatı. (Serano Sunner-Kont Ciano-Fon Ribbentrop).

Mühim Konferanslar ve Mülâkatlar

1941 İkincikânun

20 Hitler-Musolini mülâkatı.

1941 Şubat

7 Tayland-Hindiçini sulh konferansı.
11 General Franco-Musolini Roma mülâkatı.
13 General Franco-Mareşal Peten-Montpellier mülâkatı.
14 Hitler-Tsevetkoviç, Markoviç Salzburg mülâkatı.
26 İngiltere Hariciye Nazırı Edenin Ankarayı ziyareti.

1941 Mart

2 Edenin Atinayı ziyareti.
5 Mareşal Göring - Antonesco mülâkatı.
18 Saracoğlu-Eden Kıbrıs mülâkatı.
21 Hitler-Bardossy mülâkatı. (Münihde).
24 Molotof-Matsuoka mülâkatı. (Moskovada)
25 Hitler-Tsevetkoviç mülâkatı.
27 Hitler-Matsuoka mülâkatı. (Berlinde)

1941 Nisan

1 Musolini- Matsuoka mülâkatı. (Romada)
5 General Skorski-Mackenzie Kink mülâkatı. (Ottavada)
7 Matsuoka - Molotof mülâkatı. (Moskovada)
9 Roosevelt-Skorski mülâkatı.
19 Hitler-Kral Boris mülâkatı. (Hitlerin umumî karargâhında)
20 Fon Ribbentrop-Kont Ciano mülâkatı (Viyanada)
20 Roosevelt - Mackenzie King mülâkatı.
24 Hitler-Amiral Horty mülâkatı. (Hitlerin umumî karargâhında).

1941 Mayıs

13 Hitler-Amiral Darlan mülâkatı.

1941 Haziran

2 Hitler-Musolini Brenner mülâkatı.
4 Musolini-Bardossy mülâkatı. (Roma).
7 Hitler-Kral Boris mülâkatı. (Münihde).
12 Hitler-Antonesco mülâkatı. (Münihde)
13 Musolini-Kral Boris mülâkatı. (Romada).

1941 Temmuz

21 Musolini-Filof mülâkatı.

1941 Ağustos

9 Atlantik mülâkatı. (Ruzvelt - Çörçil arasında).
25 Hitler-Musolini mülâkatı. (Doğu cephesinde).

1941 Eylûl

8 Hitler-Amiral Horty mülâkatı. (Doğu cephesinde).
29 Moskova üçler konferansı. (Sovyetler Birliği-İngiltere-Birleşik Amerika).

1941 Birinciteşrin

15 Filof-Bardossy mülâkatı. (Peştede).
25 Hitler-Ciano mülâkatı. (Hitlerin umumî karargâhında).

1941 İkinciteşrin

18 Kurusu-Cordell Hull mülâkatı.

1941 Birincikânun

1 Mareşal Peten-Göring mülâkatı.
10 Amiral Darlan-Kont Ciano Torino mülâkatı.

1942 Şubat

11 Hitler-Antonesco mülâkatı. (Hitlerin umumî karargâhında)
12 Sevil mülâkatı. (General Franco ile Salazar arasında).

1942 Mart

24 Hitler-Kral Boris mülâkatı.

1942 Haziran

5 Hitler-Mareşal Mannerhaym mülâkatı.
6 Hitler-Kallay mülâkatı.
18 Washington mülâkatı. Rosvelt - Çörçil.

1942 Ağustos

13 Moskova mülâkatı. (Çörçil - Stalin)

1942 Eylûl

9 Vendel Vilki - Saracoğlu mülâkatı. (Ankarada)
17 Arjantin Cumhurreisi Castillo-Bolivya Cumhurreisi Panarando mülâkatı.
19 Papa-Myron Taylor mülâkatı.
21 Molotof-W. Wilkie mülâkatı. (Moskovada)
21 Molotof- Vilki-Antonesko mülâkatı.
23 Stalin - W. Vilki mülâkatı.

1942 Birinciteşrin

4 W. Vilki-Çang-Kay-Şek mülâkatı. (Çungkingde)

1942 İkinciteşrin

9 Hitler-Laval mülâkatı. (Münihde)

1942 Birincikânun

19 Hitler-Laval mülâkatı. (Hitlerin umumî karargâhında)

Harp İçindeki Kabineler

1939 Eylûl

5 Cenubî Afrika Başvekili General Hrtzogun istifası.
6 Cenubî Afrika kabinesinin General Smats tarafından kurulması.
21 Romanya Başvekili Arman Kalinescunun katli.
28 General Argeşeanu riyasetindeki Romen kabinesinin istifası (7 gün başvekillik etmiştir.) Yerine Kostantin Argetianunun tâyini.
30 General Skorskinin Pariste Polonya Hükûmetini kurması.

1939 Birinciteşrin

19 Köse İvanof Kabinesinin istifası, (Köse İvanof 23 teşrinievvel 1939 da Bulgar kabinesini tekrar kurmuştur.)
27 Iranda Cam kabinesinin istifası, yeni kabinenin Daftari tarafından kurulması.
29 Tukanın Slovakya Başvekilliğine tâyini.

1939 İkinciteşrin

21 Litvanya kabinesinin Markys tarafından kurulması.
23 Kostantin Argetianu riyasetindeki kabinesinin istifası. (Kostantin Argetiano 28 eylûl 1939 da Başvekil olmuştur.)

24 Tatarescunun Romen kabinesini kurması.

1939 Birincikânun

1 Kajader riyasetindeki Fin kabinesinin istifası, yeni kabinenin Risto Ryti tarafından teşkili.

1940 İkincikânun

5 Piyarlo riyasetindeki Belçika kabinesinin istifası. Piyerlo kabinesinde tadilât yaptıktan sonra tekrar Başvekil olmuştur.)
12 Abe riyasetindeki Japon kabinesinin istifası.
15 Köse İvanof Bulgar kabinesinin istifası.

1940 Şubat

15 Köse Ivanof Bulgar kabinesinin istifası.
16 Filofun Bulgar Başvekâetine tâyini.
19 Nuri Sait Paşa riyasetindeki Irak kabinesinin istifası. (Nuri Sait Paşa 22 şubat 1940 da kabineyi tekrar kurmuştur.)
14 Menziesin Avustralya kabinesini kurması.
20 Dalâdye riyasetindeki Fransız kabinesinin istifası. Dalâdye 4/10/1938 de üçüncü defa olarak Başvekil olmuştur.)
21 Yeni Fransız kabinesinin Pol Reyno tarafından kurulması (Reyno kabinesi üçüncü cumhuriyetin 107 nci kabinesidir).
27 Finlandiya kabinesinin istifası Rytinin başvekâlete getirilmesi.

1940 Nisan

1 Nuri Sait Paşa riyasetindeki Irak kabinesinin istifası. Raşit Alinin başvekâlete tâyini.
1 Fraser'in Yeni Zelanda başvekâletine getirilmesi.
24 Belçika Başvekili Piyerlonun istifası, (Piyerlo bir gün sonra istifasını geri alıyor.)

1940 Mayıs

10 Çemberlayn kabinesinin istifası, Başvekâlete Çörçilin tâyini.
11 Romen kabinesinin istifası, Tatarescunun kabineyi kurması.
18 Pol Reynonun kabinesinde değişiklik yapılması Reyno Millî Müdafaa Nezaretini de deruhde ediyor. Mareşal Peten kabineye giriyor.)
27 Japonyada dört nazırdan mürekkep bir dahilî kabine kurulması, (Başvekil, Hariciye, Harbiye ve Bahriye Nazırlarından mürekkep).

1940 Haziran

15 Litvanya kabinesinin istifası, yeni kabinenin Bastilis tarafından kurulması.
16 Pol Reyno kabinesinin istifa ederek Fransız kabinesinin Mareşal Peten tarafından kurulması.
18 Litvanyada yeni bir kabine buhranı oluyor ve yeni kabine Palaelus tarafından kuruluyor.
20 Letonya Başvekilliğine Profesör August Kırchensteinsin tâyini.
23 Mısır Başvekili Ali Mahir Paşanın istifası.
27 Hasan Sabri Paşanın Mısır Başvekili olması.

1940 Temmuz

4 Tatarescu kabinesinin istifası, yeni Romen kabinesinin Gigurtu tarafından kurulması.
11 Devlet Reisi olan Mareşal Petenin yeni kabineyi kurması. (Laval Başvekil muavini olmuştur.)
16 Prens Konoye kabinesinin istifası.
22 Prens Konoye tekrar Japon kabinesini kuruyor.

1940 Eylûl

4 Romen Başvekili Gigurtunun istifası.
5 General Antonescunun Romen Başvekili ve diktatörü olması.
6 Fransız kabinesinin istifası.
7 Fransız kabinesinin yine Laval tarafından kurulması.

1940 İkinciteşrin

15 Hasan Sabri Paşanın vefatı üzerine Mısır kabinesinin Hüseyin Sırrı Paşa tarafından kurulması.

1940 Birincikânunu

14 Lavalin azli, Başvekil Muavinliğinin lâğvı ve kabinenin Mareşal Petenin Başkanlığında yeniden kurulması.
19 Finlandiya Başvekilliğine Pehkonenin tâyini.

1941 İkincikânun

4 Finlandiya kabinesinin John Wilhelm Rangel tarafından kurulması.
29 Yunan hükûmetinin Korizis tarafından kurulması.

1941 Şubat

1 Irak kabinesinin Taha Haşimi tarafından kurulması.
25 Mareşal Peten kabinesinin tekrar kurulması. (Amiral Darlan Başvekil Muavini, Hariciye, Dahiliye ve Bahriye Nazırı oluyor.)

1941 Mart

27 Yugoslavya'da hükûmet darbesi ve yeni hükümetin General Düşan Simoviç tarafından kurulması.

1941 Nisan

3 Kont Telekinin intiharı üzerine Macar Başvekilliğine Bardossynin tâyini,
3 Suriye hükûmet reisliğine Halit Bey Elaminin tâyini.
5 Irakda hükûmet darbesi Raşit Alinin iktidar mevkiini ele alması.
7 Afred Nakkaşın Lübnan Başvekilliğine tâyini.
21 Tsuderosun Yunan Başvekilliğine tâyini.

1941 Haziran

3 Raşit Alinin firarı, Irak kabinesinin Cemil Matfai tarafından kurulması.

1941 Temmuz

18 Japon Başvekili Konoyenin kabineyi tekrar kurması.

1941 Ağustos

28 Furuginin İran Başvekilliğine tâyini.
28 Faddenin Avustralya Başvekilliğine tâyini.
29 General Nediçin Sırp Başvekili olması. (Işgal altındaki Sırbistanda)

1941 Eylûl

21 Iran kabinesinin tekrar Furugi tarafından kurulması.
29 Tsuderosun Londrada Yunan kabinesini tekrar kurması.

1941 Birinciteşrin

4 Avustralya Başvekili Faddenin istifası. Curtinin Başvekâlete tâyini.
7 Cemil Matfainin istifası. Yeni Irak kabinesinin Nuri Sait Paşa tarafından kurulması.
15 Prens Konoyenin istifası üzerine Japon kabinesinin General Tojo tarafından kurulması.

1942 Şubat

7 Nahas Paşanın Başvekil olması.
19 Çörçilin yedi kişilik bir harp kabinesi kurması.

1942 Mart

9 Macar Başvekili Bardossynin istifası.
10 Macar kabinesinin Kallay tarafından kurulması.
12 Süheylinin yeni İran kabinesini kurması.

1942 Nisan

11 Filof kabinesinde tadilât yapıyor. (Kabineden Harbiye Nazırı General Daskalof ve Hariciye Nazırı Popof ayrılmışlardır.)
18 Lavalin Başvekil olması.

1942 Temmuz

31 Ali Süheyli riyasetindeki İran kabinesinin istifası.

1942 Ağustos

3 Kıvamüs Saltananın İran Başvekili olması.

1942 Birinciteşrin

10 Ruhl kabinesinin istifası. Yeni Danimarka kabinesinin Skovellais tarafından kurulması.

1942 Birincikânun

3 Yunan Başvekili Çolakoğlunun istifası, yeni kabinenin Logotelfulas tarafından kurulması. (İşgal altındaki Yunanistanda).

—Devam edecek —

BİR AYIN OLAYLARI

Eylûl 1944 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 EYLÛL — İstanbulda ilk öğretim seferberliğine başlandı. İstanbulda bulunan Maarif Vekili Hasan Âli Yücel bu münasebetle mühim bir nutuk söyledi.

2 EYLÛL — Aynî yardım cümlesinden olmak üzere bütün memur ve müstahdemlere temmuz, ağustos ve eylûl ayları için 45 lira verilmesine karar verildi.

4 EYLÛL — 7 temmuzdanberi çalışmalarına ara vermiş olan B. M. M. yeniden açıldı.

5 EYLÛL — C. H. P. Meclis Grupu Kâzım Özalpın reisliğinde toplandı, Başvekil ve Hariciye Vekil vekili Şükrü Saracoğlu, Almanya ile siyasî münasebatımızın kesilmesinden sonra meydana gelen vaziyeti etraflıca izah etti.

6 EYLÛL — Bütün Türk mahkemelerinin tatil devresinden yeni çalışma devresine girmeleri münasebetile Ankara Hukuk Fakültesinde tören yapıldı. Toplantıda hükûmet erkânı ve Millî Şef hazır bulundular.

7 EYLÛL — Turancılık ülküsü etrafında birleşerek, hükûmeti devirmek için gizli cemiyet kuran 23 kişinin muhakemesine İstanbul Örfî İdare mahkemesinde başlandı.

8 EYLÛL — Fransız cumhuriyeti muvakkat hükûmeti mümessili İstanbuldaki eski Fransız sefaretini teslim aldı. Bu münasebetle merasim yapılarak binaya Fransız bayrağı ve onun yanına küçük ölçüde haçlı Loren bayrağı çekildi.

9 EYLÛL — İzmirde Yüksek Ticaret okulu Maarif Vekili Hasan Âli Yücelin söylediği mühim bir nutukla açıldı.

11 EYLÛL — Trakya hududumuzdan ve Adalardan memleketimize sığınmak istiyen asker ve sivil Mihver tebaası mültecilerin kabul edilmemesine hükûmetimizce karar verildi.

12 EYLÛL — Millî Şef İsmet İnönü memleketimizden ayrılan İran Büyük Elçisi Sepah'ı kabul ettiler.

13 EYLÛL — Kabinede değişiklikler yapılarak, Maliye Vekâletine Nurullah Esat Sümer, Hariciye Vekâletine de Hasan Saka getirildi.

14 EYLÛL — Ege üzüm ve incir piyasası İzmirde merasimle açıldı.

16 EYLÛL — Karadenize giden gemilere tatbik edilen harp sigortası kaldırıldı.

17 EYLÛL — Gümrük ve İnhisarlar Vekili Suat Hayri Ürgüplü Egede tütün bölgesine tetkik seyahatine çıktı.

18 EYLÛL — İstanbulda ilk öğretim haftasının sona ermesi münasebetile, Millî Şef İsmet İnönü yapılan çalışmaları takdirle karşıladılar.

19 EYLÛL — Eski Bulgar Dahiliye Nazırı Türk topraklarından çıkarılırken intihar etti.

21 EYLÛL — İnhisarlar Vekili Suat Hayri Ürgüplü İzmirde tetkiklerini bitirerek İstanbula gitti.

22 EYLÛL — Yeni Maliye Vekili Nurullah Sümer neşrettiği bir tamimle; en küçük bir ihmal veya müsamahanın vicdanlarımıza sokulmaması lâzım geldiğini bildirdi.

25 EYLÛL — Millî Şef İsmet İnönünün 60 ıncı yıldönümü bütün yurtta sevinçle kutlandı. Bu münasebetle İngiltere Kralı Millî Şefimize tebriklerini bildirdiler.

26 EYLÛL — 12 nci dil bayramı bütün yurtta merasimle kutlandı.

27 EYLÛL — Preveze zaferinin 406 ncı yıldönümü münasebetile yurdun her tarafında tören yapıldı.

28 EYLÛL — Ticaret Vekâleti bir tebliğ neşrederek ekmek istihkakının artırıldığını bildirdi.

BİR AYIN OLAYLARI

Eylûl 1944 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 EYLÛL — Bagriyanof'un reisliğindeki Bulgar kabinesi istifa etti.

— Rus - Rumen müzakereleri Moskovada başladı.

2 EYLÛL — Bulgaristanda yeni kabine Muravief tarafından kuruldu.

3 EYLÛL — Rus - Rumen mütarekesi imzalandı. Rumen Devlet Nazırı Jul: «Mütarekenin bize ağır fedakârlıklar yüklediğini saklıyamayız» diyor.

4 EYLÛL — Müttefikler 38 saatte Belçikayı işgal ederek Holanda toprağına girdiler.

— Finlandiya harpten çekildi ve Almanya ile siyasî münasebatını kesti.

5 EYLÛL — Rusya Bulgaristana harp ilân etti. Harp kararı saat 19 da Molotof tarafından bir nota ile Moskovadaki Bulgar elçisine bildirildi.

6 EYLÛL — Zigfrid hattında ilk muharebe başladı.

7 EYLÛL — Alman hava kuvvetlerinin artık bir tehlike teşkil edemiyeceğini söyliyen İngiliz Harbiye Nazırı, İngilterede sivil seferberliğin nihayet bulduğunu bildirdi.

8 EYLÛL — Kızılordu Bulgaristana girdi. Bulgaristan Almanyaya harp ilân etti ve Bulgar ordusu Ruslara mukavemet etmemek emrini aldı.

9 EYLÛL — Rus orduları Bulgaristanda askerî harekâtı durdurdular. Naibler heyetinden eski Kralın kardeşi Prens Kiril azledildi. Eski meclis azaları, nazırlar ve Alman taraftarı gazeteciler tevkif ve malları musadere edildi.

— Senelerdenberi mahpus bulunan Kimon Gorgiyef «Vatan cephesi» teşkilâtına dayanarak yeni Bulgar hükûmetini kurdu.

10 EYLÛL — Amerika Cumhur Reisi ile müzakerede bulunmak üzere yola çıkan Çörçil Kanadaya vardı.

11 EYLÛL — Ruzvelt ile Çörçil Kebekte buluştular. İngiliz - Amerikan görüşmeleri sabah saat 9,30 da başladı.

— Müttefik hususî tebliği, harbin Alman topraklarına intikal ettiğini bildirdi.

13 EYLÛL — İlk Alman şehri Rötgen Müttefik kuvvetleri tarafından işgal olundu.

— Müttefik devletler - Rumen mütarekesi Moskovada imzalandı.

16 EYLÛL — Ruzvelt ile Çörçil arasında yapılan Kebek görüşmeleri sona erdi.

— Amerikan tankları ve tayyareleri tarafından girişilen taarruzdan sonra Zigfrid hattı yarıldı.

17 EYLÛL — Müttefiklerin Holandaya paraşütçü kıt'aları indirmeleri üzerine Almanlar bütün bendleri açarak araziyi suya boğdular.

18 EYLÛL — Holandaya indirilen Müttefik paraşütçü kıt'aları hedeflerine vardılar ve General Demsey kuvvetlerile birleştiler.

19 EYLÛL — Estonyadaki Alman hatları yarılarak mühim bir istasyon olan Valga Kızılordu tarafından işgal edildi.

— Fin - Sovyet mütarekesi Moskovada imzalandı.

21 EYLÛL — Müttefik gemi ve uçakları tarafından Girit, Rodos ve İstanköy üzerine akınlar yapıldı.

22 EYLÛL — Kızılordu Talline girdi.

— Müttefik orduları İtalyada Rimini şehrini zaptettiler.

23 EYLÛL — Macaristana karşı Sovyet taarruzu başladı.

— Holanda toprağına yeniden paraşütçü kıt'aları indirildi.

24 EYLÛL — Kızılordu Baltık denizinde mühim bir deniz üssü olan Baltiskiy limanını ele geçirdi.

25 EYLÛL — Sovyet orduları Macaristan hududuna vardı.

— Almanların Arnhem'de çevirdikleri Müttefik paraşütçü kıt'aları yok ediliyor.

26 EYLÛL — Rus başkumandanlığı Sofyadaki İngiliz - Amerikan askerî heyetlerini başşehri terke davet etti.

27 EYLÛL — Havadan indirilen ve denizden taşınan Müttefik kuvvetleri Arnavudluğa çıktılar.

28 EYLÛL — İngiliz Başvekili Çörçil mühim bir nutuk söyliyerek siyasî ve askerî vaziyeti izah etti.

— Sovyet kuvvetleri Yugoslav topraklarına girdi.

İKİNCİ DÜNYA HARBİ KRONOLOJİSİ

Münir Müeyyet BEKMAN

(Geçen nüshadan devam)

DİĞER MÜHİM VAKALAR

1939 Eylûl

5 Reis Ruzveltin Amerikanın bitaraflığına dair olan beyannameyi imzalaması.

25 Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu Moskovada.

Birinciteşrin

17 Moskovada devam eden Türk - Sovyet müzakerelerinin kesilmesi. Saracoğlunun Moskovadan ayrılması.

18 General Veyvıl ve General Veygan Ankarada.

İkinciteşrin

10 Fınlândiya Sovyet taleplerini reddediyor. (Sovyetler Finlândiyadan üsler istiyordu.)

28 Sovyetlerin Fin - Sovyet ademi tecavüz paktını feshi.

Birincikânun

7 İngiliz Kralı Corc - Fransız Cumhurreisi Lebrun mülâkatı.

14 Sovyetler Birliğinin Milletler Cemiyetinden ihracı.

17 Amiral Graf Fon Şpenin Montevideo sahilleri açıklarında kendi kendisini batırması.

27 Erzincan havalisinde büyük zelzelenin vukuu. (Bu zelzelede on binlerce insan ölmüş veya yaralanmıştır.)

1940 İkincikânun

1 Erzincan zelzele felâketi münasebetiyle Millî Şefin Tokattan Türk milletine beyannamesi.

18 Millî Korunma Kanununun Büyük Millet Meclisinde kabulü.

Şubat

29 Rusların Mannerhaym hattını yarmaları.

Mayıs

14 Holanda ordusu Almanlara teslim oluyor. (Holanda başkumandanı General Vinkelmanın teslim sebepleri hakkındaki mesajı.)

19 Veygan, General Gamlenin yerine Başkumandan oluyor.

27 Belçika Kralının teslim talebi.

28 Belçika ordusu Kraliyle beraber teslim oluyor. (Saat dörtte)

Haziran

10 Fransa hükûmeti Parisi terkediyor.

10 Norveç ordusu Almanlara teslim oluyor. Norveç başkumandanı ateş kes emrini vererek teslim müzakerelerine başlıyor.

11 General Veygan, Turdaki kabine içtimaında askerî durumu anlatıyor; Fransa mağlûp olmuştur.

16 Pol Reynonun istifası, Mareşal Petenin kabineyi kurması.

17 Fransanın mütareke talebi.

18 Hitler ve Musolini Münihte buluşuyor. Ve Fransanın mütareke teklifini müzakere ediyorlar.

20 Fransanın İtalyaya mütareke teklifi.

22 Alman - Fransız mütarekesinin Konpenyde imzası. (General Huntziger General Kaytel tarafından imzalanmıştır.)

22 General Dö Gol Lonra radyosunda bütün Fransızları mücadeleye davet ediyor.

25 Fransa - İtalya - Almanya harbinin saat 1.35 den itibaren nihayet bulması.

28 Sovyet ordularının Besarabya ve Bukovinayı işgale başlamaları.

Temmuz

1 Romanyanın İngiliz - Fransız garantisinden feragati. (Bu garanti 13 Nisan 1939 tarihinde verilmiştir.)

5 Fransa hükûmetinin İngiltere ile diplomatik münasebetlerini kesmesi.

21 Baltık devletlerinin Sovyetler Birliğine iltihakı. (Estonya, Letonya ve Litvanya Parlamentolarının kararı ile.)

Ağustos

2 Vişi divanı harbi, General Dö Golu vatana ihanet suçu ile idama mahkûm ediyor.

22 Troçkinin Meksikada katli.

30 Viyana hakem kararile Transilvanya Macaristana terk ediliyor.

Eylûl

6 Romanya Kralı Karolun, oğlu lehine tahttan feragati.

23 Dakar hâdisesi. (İngiliz filosu Dakara hücum ediyor.)

27 Alman - İtalyan - Japon ittifak muahedesi.

Birinciteşrin

4 Hitler - Musolini Brenner mülâkatı.

23 Hitler - Franko mülâkatı.

24 Hitler - Peten mülâkatı.

1941 İkincikânun:

30 Amerika Mümessiller Meclisi Hariciye Encümeninin demokrasilere yardım projesini ufak bir değişiklikle kabulü.

Şubat

10 İngilterenin Romanya ile siyasi münasebetlerini kesmesi.

Mart

2 Alman ordularının Bulgaristana girmeleri. (Alman Başkumandanlığının tebliği.)

5 İngiltere Bulgaristan ile diplomatik münasebetlerini kestiğini resmen ilân ediyor.

9 Amerikan Senatosunun Demokrasilere yardım projesini 31 reye karşı 60 reyle kabul etmesi.

11 Amerikan Mümessiller Meclisinin Demokrasilere yardım projesini 71 reye karşı 317 reyle kabulü. (Ruzveltin kanunu imzalaması.)

Nisan

2 Macar Başvekili Kont Telekinin intiharı.

7 Yunanistanda, İngiliz, Avustralya ve Yeni Zelanda kuvvetlerinin bulunduğu Londrada resmen ilân ediliyor.

10 Müstakil Hırvatistanın kurulması,

10 Yunanistanda Britanya kuvvetleri ile Almanların temasa gelmesi.

17 Yugoslav ordusunun kayıtsız ve şartsız olarak teslim olması.

17 Britanya kıtalarının Basraya çıkması.

21 Britanya kıtalarının Yunanistandan geri alınması başlıyor.

23 Yunan Kral ve hükûmeti Atinayı terk ederek Giride gidiyorlar.

Mayıs

2 İngiliz - Irak harbinin başlaması.

7 Stalinin Sovyetler Birliği halk komiserleri heyeti reisliğine getirilmesi.

10 Hitlerin muavini Rodolf Hesin İngiltereye kaçışı.

19 Dük Daosta, Amba - Alagide teslim oluyor.

27 Alman Bismark zırhlısının İngiliz donanması tarafından batırılması.

22 Türkiye, Sovyet - Alman harbi karşısında tarafsızlığını ilân ediyor.

26 İsveç Hükûmeti, Norveçten Finlandiyaya Alman kıtalarının geçmesine müsaade ediyor.

30 Vişi Hükûmeti Sovyetler Birliği ile diplomatik münasebetlerini kesiyor.

Temmuz

4 Habeşistan harbinin filen nihayet bulması.

Ağustos

1 Fınlandiya İngiltere ile diplomatik münasebetlerini kesiyor.

2 İngiltere ve Sovyetler Birliğinin İrana notaları; Tahrandaki İngiliz ve Sovyet elçileri verdikleri nota ile İrandaki Almanların çıkarılmasını istiyorlar.

8 Schlusselbourg şehrinin zaptı ile Leningrad muhasarasının başlaması.

Eylûl

16 İran Şahı Rıza Pehlevinin oğlu lehine tahttan feragati.

Birinciteşrin

10 Ruzvelt, kongreye bir mesaj gönderek tarafsızlık kanununun tadilini istiyor.

17 Sovyet hükûmeti ile Kordiplomatiğin Moskovayı terki.

17 Amerika Mebusan Meclisinin Amerikan ticaret gemilerinin silâhlandırılmasına dair kanun lâyihasını 250 reyle kabulü.

Birincikânun

10 Prens of Vels ve Ripals saffıharb gemilerinin Singapurda Japon hava kuvvetleri tarafından batırılması.

1942 İkincikânun

1 26 birleşik devlet paktı. Bu paktla Atlantik beyannamesi müşterek programının kabul ediliyor.

19 Londra Halkevinin merasimle açılması.

Şubat

24 Von Papene suikast yapılması.

Temmuz

8 Başvekil Dr. Refik Saydamın İstanbulda vefatı.

9 Şükrü Saracoğlunun Başvekil olması.

Eylûl

7 Vendel Vilkinin Ankaraya gelmesi.

30 Hitlerin Nasyonal Sosyalist partisinin toplantısındaki nutku; Hitler, Stalingradın alınacağını temin ediyor ve düşmanlarımız bundan emin olsunlar, diyor.

Birinciteşrin

3 Mareşal Rommelin Berlinde Göbbelsin evinde gazetecilere demeci: Mısırın kapısı elimizdedir. Oraya kadar geriye dönmek için gitmedik. Geçen gün Führerin dediği gibi bulunduğumuz yerlerden geriye atılmıyacağız.

24 Amiral Darlanın öldürülmesi.

TARİH ÇEVİRME

Faik Reşit Unat

Memleketimizde 1 sonkânun 1926 danberi beynelmilel takvim başlangıcı esas alınarak Greguvar usulüne göre milâdî tarih, 26 sonkânun 1925 tarihli ve 698 sayılı kanun gereğince, kullanılmaktadır. Cumhuriyet devrinde memleketimizin yaptığı inkılâp hamlelerinden biri de hiç şüphesiz resmî devlet takviminde sürüp gelen mantıksızlığı ve gayri ilmiliği bu suretle kaldırmak olmuştur. Yalnız bundan önce kullanılmış bulunan şekillere uygun olarak tesbit edilmiş tarihlerin bu beynelmilel esasa göre karşılıklarını bulmak da çok kere karşımıza çıkan meseleler olmakta devam etmektedir. Bu konuda ilgililere kılavuzluk etmek üzere bir takım yayınlar yapılmış (Bunların en yenisi ve pratik olanı şudur: «Hicrî tarihleri milâdî tarihe çevirme kılavuzu - Faik Reşit Unat, Maarif Matbaası, Ankara, 1943. Maarif Vekilliği neşriyatından») olmakla beraber Aylık Ansiklopedinin kadrosu içinde de bu meseleye bir yer ayırmanın ve herkesçe kolayca tatbikı kabil bazı cetvellerle «Tarih çevirme» lerine yol göstermenin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Bu maksatla Konya Meb'usu Prof. Fatin Gökmen tarafından 1928 yılında tertip olunarak «Türk Yılı» nda neşredilmiş bulunan cetvelleri esas tuttuk. Bu cetvellere dayanarak eski hicrî veya malî tarihlerin milâdî tarih olarak karşılıklarını bulmak istiyenler aşağıda verilen izahata göre yapacakları hesaplarla aradıkları tarihleri kolayca bulabileceklerdir.

Bu iş için tertib edilmiş olan yedi cetvelden **birincisinin** ilk sütununda otuz kamerî senelik olan devrelerin başlangıçlarını teşkil eden hicrî sene rakamları gösterilmiştir. İkinci sütun bu hicrî yılların karşılaştığı milâdî seneyi, günlerini ve çeyrek günleri göstermektedir. Üçüncü sütun ise hafta günlerine ait rakamlardır. Bunların gösterdiği gün adları da yedinci cetvelde ayrıca yazılıdır. Bu cetvele göre meselâ: 1111 hicrî yılının muharreminin ilk gününün 1699 milâdî yılının 170 inci günüyle bir çeyrek güne uyduğu ve günün pazartesi günü olduğu anlaşılır.

İkinci cetvel sütunları birinci cetvelin aynı olmak üzere tertib edilmiş ve otuz yıllık bir kamerî devrenin sırasiyle her yılının milâdî yıl olarak ne tuttuğunu göstermektedir. **Üçüncü** cetvelin ikinci sütunundaki rakamlar da birinci sütundaki ayların başlangıçlarına kadar bir kamerî senede kaç gün geçtiğini bildirmektedir.

Dördüncü cetvelin ikinci ve üçüncü sütunları ise şemsî sene başından itibaren birinci sütundaki ayların başına kadar geçen gün adetlerini, senenin âdi veya kebise olduğuna göre vermektedir. Kebise olan senelerin tayini için yıl rakamının son iki hanesinin dört ile bölünebilir bir rakam olması gerektiği de malûmdur. Bunu anlamak için bu son iki rakamın yarısının çift olup olmadığına bakmak yeter. Yarısı çift ise o sene kebise demektir.

Beşinci cetvele gelince, her arabî ayın ilk gününün hafta rakamı bilinince ayın öteki günlerinin hafta rakamlarını bulmaya yarar. Meselâ ayın birinci gününün hafta rakamı 4 ise ayın onuncu gününün ne olduğunu bulmak için cetvelin ikinci bölümündeki hafta günlerini gösteren rakamlardan ilk sırada 4 rakamını gördüğümüz sütundan aşağı doğru iner ve ayın günü bölümünde 10 rakamının bulunduğu sütundan da sola doğru takib edersek gözümüzün 6 rakamı üzerinde birleştiğini görürüz ki o ayın onuncu gününün çarşamba olduğu öğrenilmiş olur.

Altıncı cetvel Greguvar usulüne göre milâdî tarihin eski milâdî tarih usulü olan Julyen takvimine göre hangi tarihlerde kaçar gün ileri bulunduğunu göstermektedir. Julyen usulü eskiden kullandığımız rumî (malî) tarihin de dayandığı usul olduğundan bu cetvel ayrıca malî tarihlerin tesbiti için de faydalı bulunmaktadır.

Şimdi bu cetvellere göre istenen bir hicrî tarihinin nasıl bulunacağını gösterelim:

Aranacak hicrî tarihin yılı aynen birinci cetvelin birinci sütununda yoksa onun küçüğü olan ve cetvelde bulunan tarihin karşısına düşen milâdî tarih ve gün rakamları bir yere yazılır. Sonra aranan hicrî yılla cetvelde bulunan hicrî yıl birbirinden çıkarılır. Kalanın daima otuzdan küçük olacağı tabiidir. Bu rakam ikinci cetvelin birinci sütununda bulunur ve karşısındaki rakamlar da evvelce yazılmış olan sene ve gün rakamlarının altına konulur. Sonra hicrî senenin ayının karşısına düşen rakam 3 numaralı cetvelden alınarak bunların altına yazılır. Karşılığı aranan tarih kamerî ayın ilk günü değilse gün sayısının bir eksiği de yine bunun altına konulur. Milâdî sene rakamları toplanır. Greguvar takvim usulünün kabulü tarihi olan 1582 den büyük ise senenin dahil olduğu asra göre 6 ncı cetvelden gerekli gün farkı da alınarak gün hanesine geçirilir. Gün sayıları toplanır. Bu toplam bir yılın günlerinden fazla ise milâdî senenin âdi veya kebise olduğuna göre bu toplamdan 365 veya 366 çıkarılır ve seneye bir katılır. Geri kalan gün rakamı 4 üncü cetvelde âdi veya kebise olduğuna göre aranır. Bu cetveldeki ay rakamlarına aynen uymadığı veya tamamen aynı olduğu takdirde kendisinden küçük olan rakam bir fazlasiyle geri kalan gün rakamlarından çıkarılır. Kalan rakam 4 üncü cetvele göre bulunan ay rakamının delâlet ettiği ayın gününü yani aranan tarihin hangi ayın hangi gününe rastladığını gösterir. Eğer bu rakamlar kalanla aynı çıkmış ise geri kalan tarih, bir sonraki aya ait olur. Bulunan tarihin rastladığı günün ismini bulmak için de 1, 2 ve 3 üncü cetvellerden alınan gün rakamları toplanır. Bundan yedi ve icabında iki misli çıkarılır. Geri kalan rakam hicrî tarihteki ayın ilk gününün hafta rakamıdır. 5 inci cetvelde hafta günleri bölümünün ilk sırasında bu rakam bulunur. Ayın günü bölümünde de karşılığı aranan kamerî ayın günü bulunur. Bu iki sıranın kavuşağındaki rakam da o tarihin **yedinci** cetvel vasıtasiyle haftanın hangi gününe rastladığını gösterir.

Örnekler:

1. — İstanbulun Türkler tarafından fethi 20 cemaziyelevvel 857 dir. Bunun karşılığı olan milâdî tarih nedir?

	Hicrî sene	Gün	M. Sene	Hafta günü
Birinci cetvelden	841	186 3/4	1437	1
İkinci cetvelden	16	161 1/4	15	7
Üçüncü cetvelden	Cemaziyelevvel başı	118		6
	20 cemaziyelevvel için	19		
		485	1452	14
		— 365	+ 1	— 7
		120	1453	7 [*]
	Nisan	— 91		
		29		

O halde 20 cemaziyelevvel 857 = 29 mayıs 1453 salıdır.

2. — Yavuz Selim 8 muharrem 824 te Kahire'ye muzafferen girmiştir. Bunun milâdî tarihle karşılığı nedir?

	Hicrî sene	Gün	M. Sene	Hafta günü
Birinci cetvelden	901	264 1/4	1495	4
İkinci cetvelden	23	114 2/4	22	2
Üçüncü cetvelden	Muharrem başı	0		0
	8 muharrem için	7		
		385 3/4	1517	6
		— 365	+ 1	
		20	1518	

8 muharrem 824 = 20 mart 1518 çarşambadır.

[*] — Cemaziyelevvel iptidası 7 olduğuna göre 20 cemaziyelevvel 5 inci güne yani salıya rastlar.

3. — Mimar Sinan 12 cemaziyelevvel 996 da ölmüştür. Milâdî tarih olarak karşılığı nedir?

	Hicrî sene	Gün	M. Sene	Hafta günü
Birinci cetvelden	991	15 2/4	1583	5
İkinci cetvelden	5	311	4	1
Üçüncü cetvelden	Cemaziyelevvel başı	118		6
	12 cemaziyel-evvel için	11		
Altıncı cetvelden fark		10		
		465 2/4	1587	12
		— 365	+ 1	— 7
		100	1588	5 [*]
		— 91		
		9		

12 cemaziyelevvel 996 = 9 nisan 1588 cumartesi.

Tarih Çevirme Cetvelleri

Cetvel : 1

Hicrî seneler	Milâdî seneler	Hafta günleri	Hicrî seneler	Milâdî seneler	Hafta günleri
61	546 119 0	4	661	1262 319 2/4	6
31	593 157 3/4	2	691	1291 358 1/4	4
1	622 196 2/4	7	721	1321 31 3/4	2
1	622 197 2/4	1	751	1350 70 2/4	7
31	651 236 1/4	6	781	1379 109 1/4	5
61	680 275 0	4	811	1408 148 0	3
91	709 313 3/4	2	841	1437 186 3/4	1
121	738 352 2/4	7	871	1466 225 2/4	6
151	768 26 0	5	901	1495 264 1/4	4
181	797 65 3/4	3	931	1524 303 0	2
211	826 103 2/4	1	961	1553 241 3/4	7
241	855 142 1/4	6	991	1583 15 2/4	5
271	884 181 0	4	1021	1612 54 0	3
301	913 220 3/4	2	1051	1641 92 3/4	1
331	942 258 2/4	7	1081	1670 131 2/4	6
361	971 297 1/4	5	1111	1699 170 1/4	4
391	1000 336 0	3	1141	1728 209 0	2
421	1030 9 2/4	1	1171	1757 247 3/4	7
451	1059 48 1/4	6	1201	1786 286 2/4	5
481	1088 87 0	4	1231	1815 325 1/4	3
511	1117 125 3/4	2	1261	1844 364 0	1
541	1146 164 2/4	7	1291	1874 37 2/4	6
571	1175 203 1/4	5	1321	1903 76 1/4	4
601	1204 242 0	3	1351	1933 115 0	2
631	1233 280 3/4	1			

Cetvel : 2

Kamerî seneler	Milâdî seneler	Hafta günleri	Kamerî seneler	Milâdî seneler	Hafta günleri
1	0 354 0	4	16	15 161 1/4	7
2	1 343 3/4	2	17	16 180 0	4
3	2 332 2/4	6	18	17 169 3/4	2
4	3 321 1/4	3	19	18 158 2/4	6
5	4 311 0	1	20	19 147 1/4	3
6	5 299 3/4	5	21	20 137 0	1
7	6 289 2/4	3	22	21 125 3/4	5
8	7 278 1/4	7	23	22 114 2/4	2
9	8 267 0	4	24	23 104 1/4	7
10	9 256 3/4	2	25	24 93 0	4
11	10 245 2/4	6	26	25 81 3/4	2
12	11 234 1/4	3	27	26 71 2/4	6
13	12 224 0	1	28	27 60 1/4	3
14	13 212 3/4	5	29	28 50 0	1
15	14 201 2/4	2	30	29 38 3/4	5

[*] — Cemaziyelevvelin ilk günü olduğuna göre 5 inci cetvele göre aranarak 2 bulunur ve günün cumartesi olduğu anlaşılır.

Cetvel : 3

Aylar	Günlerin sayısı	Hafta günleri 1	2	3	4	5	6	7
Muharrem	00	0	1	2	3	4	5	6
Sefer	30	2	3	4	5	6	7	1
Rebiülevvel	59	3	4	5	6	7	1	2
Rebiülahir	89	5	6	7	1	2	3	4
Cemaziyelevvel	118	6	7	1	2	3	4	5
Cemaziyelahir	148	1	2	3	4	5	6	7
Recep	177	2	3	4	5	6	7	1
Şaban	207	4	5	6	7	1	2	3
Ramazan	236	5	6	7	1	2	3	4
Şevval	266	7	1	2	3	4	5	6
Zilkade	295	1	2	3	4	5	6	7
Zilhicce	325	3	4	5	6	7	1	2

Cetvel : 4

Aylar	Sene günleri Adi sene	Kebise sene
Sonkânun	0	0
Şubat	31	31
Mart	59	60
Nisan	90	91
Mayıs	120	121
Haziran	151	152
Temmuz	181	182
Ağustos	212	213
Eylûl	243	244
İlkteşrin	273	274
Sonteşrin	304	305
İlkkânun	334	335

Cetvel : 5

Ayın günü					Hafta günleri						
1	8	15	22	29	1	2	3	4	5	6	7
2	9	16	23	30	2	3	4	5	6	7	1
3	10	17	24		3	4	5	6	7	1	2
4	11	18	25		4	5	6	7	1	2	3
5	12	19	26		5	6	7	1	2	3	4
6	13	20	27		6	7	1	2	3	4	5
7	14	21	28		7	1	2	3	4	5	6

Cetvel : 6

	Gün
15 İ. Teş. 1582 den 28 Şubat 1700 e kadar	10
1 Mart 1700 den 28 Şubat 1800 e kadar	11
1 Mart 1800 den 28 Şubat 1900 e kadar	12
1 Mart 1900 den 28 Şubat 2000 e kadar	13

Cetvel : 7

Rakamlar	Günün adı
1	Cuma
2	Cumartesi
3	Pazar
4	Pazartesi
5	Salı
6	Çarşamba
7	Perşembe

BİR AYIN OLAYLARI

Birinciteşrin 1944 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 **BİRİNCİTEŞRİN** — Nafıa Vekili Sırrı Day Eskişehir vilâyetinde Porsuk barajının kurulmakta olduğu yerde incelemelerde bulundu.

— İçel mebusu Emin İnankur Ankarada öldü. Silifkede doğmuştu; altmış sekiz yaşındaydı; altı çocuk babasıydı.

2 **BİRİNCİTEŞRİN** — Cumhur Reisimiz itimatnamesini takdim eden Irakın yeni orta elçisi Seyid Ata Emini kabul buyurdular.

— Basın ve Yayın Umum müdürlüğüne Başvekâlet Hususî Kalem müdürü Nedim Veysel İlkinin tayini yüksek tasdika iktiran etti.

— Siyasal Bilgiler Okulu Müdürlüğüne Profesör Burhan Koni asil olarak tayin edildi.

4 **BİRİNCİTEŞRİN** — Büyük Millet Meclisi, 1 ikinciteşrinde toplanmak üzere çalışmalarına ara verdi.

— İngilterenin yeni Ankara büyük elçisi Sir Peterson Kahireden tayyare ile Ankaraya geldi.

— Trabzon - İran transit yolu üstünde Bayburdda büyük bir transit oteli açıldı.

5 **BİRİNCİTEŞRİN** — Atatürk anıtkabrinin ilk kısım inşaatı bir milyon liraya müteahhit Hayri Kayadelene ihale edildi.

— Vekiller Heyeti yeni dört aylık aynî yardım projesini kabul etti.

6 **BİRİNCİTEŞRİN** — İstanbul, işgalden kurtuluşunun yıldönümünü kutladı.

— Balıkesir ve Ayvalık havalisinde şiddetli bir deprem oldu. Ayvalıkta üç yüz yetmiş yedi ev tamamile, iki bin yüz yetmiş ev oturulamıyacak derecede harap oldu; otuz dört kişi öldü, altmış iki kişi yaralandı.

— Anadolu Ajansı Umum müdürü Muvaffak Menemencioğlu istifa etti.

— Şili orta elçiliğimize Salâh Arbel, Riyo dö Janeyro orta elçiliğimize Bedri Tahir Şaman tayin edildiler.

7 **BİRİNCİTEŞRİN** — İzmirde kurulan klor fabrikası kireç ocağının ateşlenme töreni yapıldı.

8 **BİRİNCİTEŞRİN** — Dahiliye Vekili Hilmi Uran son deprem bölgesine gitti.

9 **BİRİNCİTEŞRİN** — Ankarada Rasadtepede Atatürk anıt - kabrinin temeli atıldı. Açış nutkunu Nafıa Vekili Sırrı Day söyledi. İlk kazmayı Başvekil Şükrü Saracoğlu vurdu.

10 **BİRİNCİTEŞRİN** — Fabrikatörlerdan Nuh Naci, memleketi olan Kayseriye bir milyon lira teberru etti.

11 **BİRİNCİTEŞRİN** — Başvekil Şükrü Saracoğlu beraberinde Maliye ve Maarif Vekillerile Teknik Öğretim Müsteşarı olduğu halde Ankara Birinci Sanat Enstitüsünü, Ankara Akşam Kız Sanat okulunu ziyaretle dört saat tetkiklerde bulundu.

12 **BİRİNCİTEŞRİN** — İstanbul Valisi, Vilâyette yapılan sayımda, on sekiz bin otuz yedisi fakirlik yüzünden olmak üzere yirmi sekiz bin altı yüz kırk dokuz çocuğun ilk okula devam etmediği anlaşıldığını söyledi.

13 **BİRİNCİTEŞRİN** — Ankaranın başşehir oluşunun yirmi birinci yıldönümü münasebetile Londra radyosu Londra Şehremininin Ankara Belediye Reisine bir tebrik mesajını yaydı. Ankara Belediye Reisi, o akşam, Radyo Gazetesi vasıtasile Londra Şehreminine teşekkürünü bildirdi.

— Millî Şefin motörlü tayyarecilik dersi ve talimleri gören küçük oğlu Erdal İnönü pilot namzedi oldu.

14 **BİRİNCİTEŞRİN** — Ticaret Vekâleti Müsteşarlığına Dış Ticaret Dairesi Reisi Cahit Zamangil, onun yerine de Rauf Sarper tayin edildiler.

15 **BİRİNCİTEŞRİN** — Moskova büyük elçimiz Selim Sarper vazifesi başına gitmek üzere Ankaradan ayrıldı ve Tas Ajansı muhabirine yaptığı demeçte: «Esaslı vazifem kuvvetli, sağlam temellere istinat eden Türk - Sovyet münasebetlerini daima daha ziyade kuvvetlendirmek olacaktır» dedi.

16 **BİRİNCİTEŞRİN** — Balıkesirde Necati Terbiye Enstitüsü ve öğretmen okulu açıldı.

— Amerikada toplanacak milletlerarası sivil havacılık konferansında memleketimizi temsil etmek üzere T.H.K. Başkanı ve Erzurum mebusu Şükrü Koçak reisliğinde bir heyet uçakla Ankaradan ayrıldı.

— Başvekil Şükrü Saracoğlu, İsmet Paşa Kız Enstitüsünü ziyaret etti.

17 **BİRİNCİTEŞRİN** — Atinanın kurtuluşu münasebetile Yunanistandaki muhtaç çocuklara yardım için iane toplamak üzere Ankara ve İstanbulda birer komite kuruldu.

18 **BİRİNCİTEŞRİN** — 1893 te İbradıda doğmuş olan Bilecik mebusu Ahmet Esen Ankarada öldü. Mebus seçildiği zaman Adana Ağırceza reisi idi. İki çocuk babasıydı.

— Hariciye Vekili Hasan Saka Yunan Haberler Ajansı muhabirine Atinanın kurtarılışını büyük bir zevk ve memnuniyetle öğrendiğini, bu hislerin bütün Türk milleti tarafından paylaşılmakta olduğunu söyledi.

19 **BİRİNCİTEŞRİN** — Türk - İngiliz ittifakının beşinci yılının tamamlanması vesilesile Başvekil Şükrü Saracoğlu ile İngiltere büyük elçisi Sir Peterson akşam yemeğini başbaşa yediler.

20 **BİRİNCİTEŞRİN** — Türk - İngiliz ittifakının yıldönümü münasebetile memleket basınında hararetli yazılar çıktı.

— Yedek Subay Okulunun 21 inci devresini bitiren genç subaylara diplomalarını Başvekil Şükrü Saracoğlu bizzat dağıttı. Subaylar and içtiler.

22 **BİRİNCİTEŞRİN** — İran kadın cemiyetleri mümessillerinden mürekkep bir heyet Yardımsevenler Kurumunun misafiri olarak Ankaraya geldi.

24 **BİRİNCİTEŞRİN** — Resmî sıfatı hükûmetimizce tanınmış olan Fransız Cumhuriyeti muvakkat hükûmetinin mümessili Hariciye Vekâletimizi ziyaret etti. Bu münasebetle muvakkat Fransız Cumhuriyet hükûmeti nezdine bir büyük elçi tayini için hükûmetimizin pek yakında muvafakat talep etmek tasavvurunda bulunduğu kendisine bildirildi.

25 **BİRİNCİTEŞRİN** — Çin millî bayramı münasebetile Reisicumhur İsmet İnönü ile Millî Çin Devlet Reisi Mareşal Çan-Kay-Şek arasında tebrik ve teşekkür telgrafları teati edildi.

— Bulgaristandan, kurtarılan doksan dokuz Mısırlı memleketlerine gitmek üzere Türkiyeye geldi.

26 **BİRİNCİTEŞRİN** — İran Şehinşahının yıldönümü münasebetile Ankarada İran büyük elçiliğinde bir kabul resmi yapıldı. Başvekil Şükrü Saracoğlu ile Hariciye Vekili Hasan Saka ve diğer bazı vekiller, kordiplomatik davetli olarak hazır bulundular.

28 **BİRİNCİTEŞRİN** — Öğleden sonra saat birde Başvekil Şükrü Saracoğlu Ankara radyosunda verdiği bir nutukla Cumhuriyet bayramını açtı. Başvekil nutkunda memlekette açlık tehlikesi değil, bolluk duyulmakta olduğunu, ambarlarımızdaki yedi yüz elli bin ton hububatın gün geçtikçe arttığını, kömür sıkıntısının önlendiğini, maliyemizin ağırlaşan yükünü kolayca taşıyacak bir duruma girdiğini söyliyerek millete bol neşe temenni etti. Bayram memleketin her tarafında sevinç gösterilerile kutlanmağa başladı.

29 **BİRİNCİTEŞRİN** — Cumhuriyetin yirmi birinci yıldönümü münasebetile Reisicumhumuz ve Millî Şefimiz İsmet İnönü Türk milletine aşağıdaki hitabede bulundular:

«Cumhuriyet bayramını vatandaşlarım için en iyi dileklerle kutluyorum.

«Cumhuriyet, ileri bir insan cemiyetinin, hür, vatansever, çalışkan bir vatandaş yaşayışının, memleket imarının devridir. Onun için Cumhuriyet bayramını en sevincli günümüz olarak karşılıyoruz.

«Türkiyeyi bütün vatandaşlar için eşid adaletin yurdu, insanlık ailesinin faydalı ve yardımcı bir uzvu olarak ilerletmek başlıca emelimizdir. Fikir ve vicdan hürriyeti ile vatanı korumak duygularının içinde, anarşiden uzak bir memleket idaresinin bize en geniş feyizler vereceğine inanıyoruz. Yeni nesillerimizin vazifeseverlikte ve vazife uğrunda her fedakârlığı göze alacak karakterde yetişmeleri başlıca amacımızdır. İnsanlığın yeni ve ileri ve her millet için emniyetli bir nizama kavuşması yolunda icabederse hissemize düşecek vazifeleri yerine getirmek için daima hazır bulunmalıyız.

«Vatandaşlarımı saygılar ve engin sevgilerimle selâmlarım.»

BİR AYIN OLAYLARI

Birinciteşrin 1944 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 **BİRİNCİTEŞRİN** — 30 eylûl/1 birinciteşrin gecesi Fransada Kale'deki Alman garnizonu teslim oldu.

— İngilizler Yunanistan cenubunda üç adaya çıktılar.

2 **BİRİNCİTEŞRİN** — Birinci Amerikan ordusu Ahen bölgesinde Zigfrid hattına karşı yeni bir taarruza geçti.

— Bir İngiliz filosu Yunanistanda Pireyi topa tuttu.

3 **BİRİNCİTEŞRİN** — Varşovadaki Polonya vatanseverleri altmış üç gün savaştan sonra Almanlara teslim oldular; kumandanları General Bor da esir düştü.

4 **BİRİNCİTEŞRİN** — Fransada Dönkerk'i müdafaa eden Alman kumandanının teklifile sivil halkın şehirden çıkarılması için kırk sekiz saatlik bir mütareke yapıldı.

5 **BİRİNCİTEŞRİN** — Rozvelt, Amerikanın dört büyük askerî şefile görüştü.

— Bir kaç gün önce Yunanistana çıktıkları ifşa edilen Müttefik kuvvetler Patras hava meydanını ele geçirdikten sonra harekâta başladılar.

— On altı kişilik bir Amerikan askerî heyeti Sofyaya geldi.

6 **BİRİNCİTEŞRİN** — Amerika Genelkurmay Başkanı General Marşal, General Ayzenhover ile görüşmek üzere Fransaya geldi.

— Sisam adası Müttefikler tarafından kurtarıldı.

7 **BİRİNCİTEŞRİN** — Holandada Arnem şehri bölgesine yeniden İngiliz paraşütçüleri indirildi.

— Otuz kişilik bir İngiliz heyeti Sofyaya geldi.

8 **BİRİNCİTEŞRİN** — Vandel Vilki yakalandığı zatürreeden kurtulamıyarak Amerikada öldü.

— Mısır Kralı, Başvekil Nahas Paşayı azil ve Saad partisi lideri Ahmed Mahir Paşayı yeni kabineyi kurmağa memur etti.

9 **BİRİNCİTEŞRİN** — İngiltere Başvekili Çörçil, Hariciye Nazırı İdin ve Genelkurmay Başkanı Alen Bruk Stalinle görüşmek üzere Moskovaya vardılar.

— 9/10 gecesi Çörçil'le Stalin üç saat süren ilk görüşmelerini yaptılar.

11 **BİRİNCİTEŞRİN** — Polonya Başvekili, Çörçil ve İdin tarafından Moskovaya çağırıldı. Molotof, İdin'le iki saat görüştü ve Çörçil şerefine bir kokteylparti verdi.

— Ruslar Kluj ve Seged Macar şehirlerini aldılar.

— 11/12 gecesi Stalin, İngiltere sefaretinde verilen ziyafete gitti. İngiltere Başvekilile Hariciye Nazırı, Sovyet Hariciye Komiserile muavinleri, Amerika ve Kanada da büyük elçilerile Avustralya ve Yeni Zelanda elçileri ziyafette hazır bulundular.

12 **BİRİNCİTEŞRİN** — Polonya Başvekili Moskovaya vardı.

13 **BİRİNCİTEŞRİN** — Ruslar Letonya başşehri Riga'yı, Finlandiyada Linahamari limanını, Bistrita Macar şehrini zaptettiler ve Doğu Prusyaya taarruza başladılar.

— Londra, Atina ve Pirenin Yunan vatanseverleri tarafından kurtarıldığını bildirdi.

14 **BİRİNCİTEŞRİN** — Amerika piyadesi Ahen'e girdi, sokak muharebeleri başladı.

— Korfu Alman garnizonu teslim oldu.

— Tito kıt'aları ve Kızılordu Belgrada girdi, sokak muharebeleri başladı; Yugoslav ve Bulgarlar Niş'i aldılar.

— Amerikan uçak gemilerinden havalan bin tayyare Japonların Formoz adasına taarruz etti. Japonların iki yüz elli gemisi batırıldı, beş yüz uçağı tahrib edildi. Japonlar on uçak gemisi, iki zırhlı, üç kruvazör, bir muhrib batırdıklarını, üç uçak gemisini, bir zırhlıyı, dört kruvazörü ve tipi tesbit edilemiyen on bir harb gemisini ciddî hasara uğrattıklarını ilân ettiler. (Amerikalılar bu iddiayı tamamile yalanlamışlardır)

15 **BİRİNCİTEŞRİN** — Macar Kral Naibi Horti mütareke istedi. Fakat Macar nazileri hükûmet darbesi yaptılar.

— Ruslar Finlandiyada Petsamo'yu aldılar.

16 **BİRİNCİTEŞRİN** — Horti naipliksen çekildi; Lakatoş kabinesi istifa etti; Macar nazileri lideri Salaşi hem naib, hem başvekil oldu.

— Bulgar mütareke heyeti Moskovaya vardı.

18 **BİRİNCİTEŞRİN** — Hitler, ikinci bir umumî seferberliğe karar verdiğini, on altı - altmış yaşında bütün eli silâh tutanlardan anavatan müdafaası için «halk hücum kıt'aları» kurulacağını, Himler'in iç kuvvetler başkumandanlığına tayin edildiğini Alman milletine bildirdi.

19 **BİRİNCİTEŞRİN** — Kızılordu Doğu Prusya hududunu aştı.

— Amerikalılar Filipinlerde Leyte adasına çıktılar.

— Müttefikler Balkanlarda Yanya ve Tebes şehrile Santorin adasını kurtardılar.

20 **BİRİNCİTEŞRİN** — Ahen Alman garnizonu teslim oldu.

— Kızılordu Debreçen Macar şehrini ve Belgradı zaptetti.

— Moskova görüşmeleri bitti; Çörçil Londraya, İdin başka bir memlekete hareket ettiler.

21 **BİRİNCİTEŞRİN** — Macar Naibi Amiral Horti hususî bir uçakla Berline götürüldü.

— Müttefikler Kragojevac ve Sivac Yugoslav şehirlerini aldılar.

— Polonya Başvekili Moskovadan ayrıldı; Amerikanın Moskova büyük elçisi görüşmeler hakkında raporunu vermek üzere Vaşingtona vardı.

22 **BİRİNCİTEŞRİN** — Çörçil Londraya vardı.

— Ruslar Norveç sınırına vardılar; Macaristanda Niregeza'yı aldılar.

— Almanlar Kavalayı boşalttılar; Müttefikler Limni adasını aldılar.

— Batıda Müttefikler Breskens ve Essehen'i aldılar.

23 **BİRİNCİTEŞRİN** — Amerika, İngiltere ve Rusya, Fransız muvakkat hükûmetini resmen tanıdılar.

— Kızılordu Doğu Prusyada yüz kırk kilometrelik bir cephede otuz kilometre ilerledi.

— Müttefikler Filipinlerde Leyte adasında Takloban şehrine girdiler.

24 **BİRİNCİTEŞRİN** — Uzakdoğuda Müttefikler Nikobar adasına çıktılar.

— İngilizler Yunanistanda Lamia'yı ve Eğriboz adasını işgal ettiler.

25 **BİRİNCİTEŞRİN** — Ruslar Satul Mare'yi alarak bütün Transilvanyayı düşmandan temizlediler.

— Tito ordusu Novisad'ı aldı.

— Müttefikler Holandada dört şehir daha zaptettiler.

— Filipinlerde Japon donanması bozguna uğradı.

— İngiltere - İtalya diplomatik münasebetleri kuruldu.

— İdin Atinaya geldi.

26 **BİRİNCİTEŞRİN** — Bulgar kıt'alarının Trakyadan tamamile çekilmesi işi sona erdi.

— Kızılordu Çekoslovakyada Munkaçevo şehrini zaptetti.

27 **BİRİNCİTEŞRİN** — Ruslar Çekoslovakyada Uzhorod şehrini ve Doğu Prusyada önemli üç dayanak noktasını zaptettiler.

28 **BİRİNCİTEŞRİN** — Büyük Britanya, Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliğile Bulgaristan arasında mütareke Moskovada imzalandı.

— Holandada Beveland koyuna Müttefik kıt'aları çıkarıldı.

— Çin Başkumandanı Mareşal Çan-Kay-Şek'in Genelkurmay Başkanı Amerika Generali Stilvel vazifesinden affedildi.

29 **BİRİNCİTEŞRİN** — Almanlar Selâniği boşalttılar.

— Amerika Bahriye Nazırlığı Filipin adaları deniz muharebesinin kat'î bilânçosunu neşretti. Bu rapora göre Japonların yirmi dört harb gemisi kat'î olarak batırıldı; on üç harb gemisi ağır hasara uğratıldı veya muhtemel olarak batırıldı; yirmi bir harb gemisi hasara uğratıldı. Amerikan kayıpları on bin tonluk bir uçak gemisile hafif tonajda on harb ve yardımcı harb gemisidir.

30 **BİRİNCİTEŞRİN** — Sovyetler Birliği Hariciye Halk Komiser muavini, İranın harb sonuna kadar Rusyaya petrol imtiyazı verilmemesi hakkındaki kararını, Sovyet mahfillerinin fena karşıladığını söyledi.

— Bulgar mütarekesinin şartları ilân edildi.

BİBLİYOGRAFYAYA BAŞLARKEN

Bu sayısından itibaren «Aylık Ansiklopedi» nin bu sahifelerinde bir de «Aylık Bibliyografya» bulacaksınız. İptida bunu ne maksatla hazırladığımızı söyliyelim: Gazetelerimiz, sahife buhranı dolayısiyle, neşriyata ait malûmata sütun ayıramamaktadırlar. Yahut ilân sütunlarına yakın bir yerde, ekseriyetle tabilerin gönderdikleri birkaç satırı neşirle iktifa etmektedirler. Üstelik mecmualarımız da sahifelerine çok yakışacak olan bu gibi sütunları ihmal eder gibidirler.

«Aylık Ansiklopedi» bu noksanı telâfi için basılan kitapları okuyucularına tanıtmak, onların muhteviyatı hakkında biraz malûmat vermek, her mevzuda ne basılırsa alâkadarlarına bildirmek, muhtelif mevzular hakkında yapılmış ve yapılan bütün neşriyatı toplu olarak görmek, velhasıl bir kelimeyle Türk kültürüne candan hizmet etmek emeliyle bu bibliyografyayı hazırlamaktadır.

Eski Bibliyografyalarımız

Hemen ilâve edelim ki bibliyografyanın bizde çok eski bir mazisi vardır. Onu yeni benimsediğimiz bir usul addedenler aldanırlar. Çünkü yalnız bizde değil, garpta bile bibliyografyanın piri, üstadı bir Türktür; Kâtip Çelebi.

Kâtip Çelebi eserini yazmak için kendinden evvel gelen fazıl müdekkiklerin eserlerinden ilham almış ve bunu eserinin muhtelif yerlerinde göstermiş olduğundan onun eseri zamanının tam bir bibliyografya nümunesi sayılabilir.

Kâtip Çelebi'nin «K e ş f-e l-z u n u n» adlı eseri ilk defa 1835 te G. Flugel tarafından bastırılmıştır. En son ve mükemmel tabı Maarif Vekilliği tarafından yapılan, ilk cildi 1941, ikinci cildi de 1943 senesi, basılandır.

Günümüze kadar Kâtip Çelebi'nin birçok muakkibi de vardır. Onların da isimlerini burada hayırla analım: Hanif Zade Ahmet Tahir Efendi, İbrahim Efendi, Mehmet İzzet Efendi, Rusçuklu Ali Fethi Efendi, Ali Suavi Efendi, Abdurrahman Nacim Ef., Selim Sabit Efendi, Muhtar Paşa, İsmail Paşa, Bursalı Tahir Bey, Umumî Kütübhane Müdürü İsmail Saip Ef.

Bugünkü Bibliyografyalarımız

Yurdumuzda tam bir bibliyografya 1934 tarihindenberi çıkmaktadır. Adı «T ü r k i y e B i b l i y o g r a f y a s ı» dır ve hususî bir kanunla teşekkül eden «Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü» tarafından neşredilmektedir. İlki 1934 senesinde çıkmış olan bu bibliyografyalar o tarihten 1938 senesi sonuna kadar altışar aylık olarak muntazaman intişar etmiştir. 1939 dan 1943 senesi sonuna kadar üçer aylık olarak çıkan bibliyografyalar; 1944 tarihinden itibaren de aylık olarak çıkmaktadır.

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü 1934 senesinden evvelki neşriyatı da toplıyarak 1928-1938 senelerine ait olmak üzere toplu bir halde ayrı bir bibliyografya neşrettiğinden, bugün Türk harfleriyle basılan bütün kitap ve risalelerin tam bir bibliyografyasına malikiz demektir.

Aynı gayeyle yapılan iki neşriyat daha vardır. Bunun ilki sayın Hakkı Tarık Us'un nezareti altında neşrolunan «K i t a p v e K i t a p ç ı l ı k» adlı risaledir. Mevkut olarak on beş günde bir çıkan bu risalelerin sonuncu 30 numaralı sayısı 15 nisan 1937 de çıkmıştır ve çok yazık ki devam etmemektedir.

Bu kabil ikinci neşriyat Üniversite Kitabevinin çıkardığı «A y ı n B i b l i y o g r a f y a s ı» dır ki o da birincikânun 1943 te son yirmi dördüncü sayısından sonra kalmıştır.

Bu son senelerde bunların haricinde bu nevi neşriyatın başında «Üniversite Yayınları Bibliyografyası» gelir.

Ü n i v e r s i t e Y a y ı n l a r ı B i b l i y o g r a f y a s ı: Bizde resmî neşriyat umumiyetle pek az tanıldığından onları, burada olduğu gibi, toplu olarak karilerin gözü önüne çıkarmak çok hayırlı bir harekettir. Almanyada kütüphanecilik tahsil etmiş olan ve bugün Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürü bulunan sayın Adnan Cahit Ötüken tarafından hazırlanan bu bibliyografyada Üniversite neşriyatı, biri umumî olmak, diğerleri de fakültelere göre ayrılmak üzere, altı grup halinde sıralanmış ve bir endeksle aranılan kitabın kolayca bulunması temin edilmiştir. Üzerinde fiatı yazılı değildir.

İkincilik «T ü r k H u k u k N e ş r i y a t ı B i b l i y o g r a f y a s ı» nındır. Profesör Doktor. Ernst E. Hirş'in eseri olan bu bibliyografya Hukuk Fakültesi mecmuasında neşredilmiş ve ayrı baskıları yapılmıştır. 1939 - 1940 seneleri arasında hukuk mevzuuna dair bütün neşriyatın ve meslekî mecmualarda çıkan makalelerin mükemmel bir bibliyografyasıdır.

Üçüncü olarak «T ü r k i y e h a k k ı n d a y a z ı l a n c o ğ r a f y a e s e r l e r i g e n e l b i b l i y o g r a f y a s ı» gelmektedir. Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi yayınlarından Coğrafya serisinin 1 numarasını taşıyan bu değerli bibliyografyanın müellifi Bay Selçuk Traktır. İçinde türkçe ve muhtelif dillerde 1601 kitap ve 92 harita hakkında malûmat vardır. Fiatı yazılı değildir.

Hususiyeti itibariyle «A t a t ü r k B i b l i y o g r a f y a s ı» nın da kıymeti vardır. Dr. H. Melzig tarafından hazırlanan bu bibliyografyada, on iki grupa ayrılmış olarak, Atatürk hakkında türkçe ve muhtelif dillerde yazılmış 227 eserden bahsedilmektedir. Atatürke ait eserlerin bundan çok fazla olduğunu yakından bildiğimizden ümit ederiz ki ikinci bir cilt daha tertibedilerek bu mühim noksan telâfi edilir. Kitabın fiatı 120 kuruştur.

Bu sene çıkan mühim bir bibliyografya da gene Prof. Dr. H. Melzig'in «Y e n i T ü r k i y e n i n s i y a s î b i b l i y o g r a f y a s ı» dır. İsmi mevzuunu ve mahiyetini tamamiyle anlatmaktadır. Bu «Atatürk Bibliyografyası» nın ikinci tabı ve daha tamamıdır. Fiatı 500 kuruştur.

«H a l k e v l e r i B i b l i y o g r a f y a s ı» na gelince bunun bir ilki de vardı. Onu da hazırlıyan Avni Candar'dı. Yenisi Hasan Taner tarafından hazırlanmış, bütün halkevleri neşriyatını ihtiva etmektedir.

«M a a r i f V e k i l l i ğ i y a y ı n l a r ı» nı da ilâve edersem bu liste tamamlanmış olacaktır. İlki 1942 de, ikincisi de 1943 te çıkan bu risaleler çok faydalıdır.

Bu kabilden oldukları için kitap kataloglarını da çıkış sırasiyle buraya ilâve edeceğiz:

Mazlum Kitabevi: Yeni tıbbî kitaplar 1935 - 1942 ve 1943.

Kanaat Kitabevi: Genel katalog 1943 - Kanaat Kitabevi yayınları 1944.

A. Halit Kitabevi: Katalog 1943-1944.

Bu bibliyografyaların çoğalması gösteriyor ki bugün kitap artık hayatımızda bir yer almağa başlamıştır. Çünkü iyi kitaplarımız her gün çoğalmaktadır. İyi kitapları kasdimiz biran evvel okumak arzusunu veren ve bittiği için teessüf edilenlerdir.

Okuma hakkında

Çok sevdiğimiz bir fıkrayı tekrar edeceğiz: Çobana güzel kaval çalmayı nasıl öğrendiğini sormuşlar. O: «Bülbülleri dinliyerek» cevabını vermiş. Büyük bir kesriyetin, kaybettiğimiz vakti telâfi etmek azmiyle, bugün bu nasihati tutarak iyi kitapları okumak yoluna girdiğini görmekle nekadar sevinsek azdır.

İnsan okuduğu nispette çok yaşar diyenlerin hakkı var. Çünkü okuyanlar daima sahifelerin satırları arasında yaşıyanlarla temasa gelmekte, onların duygularını sezmekte, düşüncelerini paylaşmaktadır.

Düne kadar bizde okuyanlar çok azdı. Öğrenmek istiyenler de okumasını bilmiyorlardı. Bugün o da düzeldi. Bugün okuyanlar hayatta kitapta olduğu gibi olamıyacağına göre kitapta hayatta olduğu gibi arıyorlar. İyi kitabın bir vasfı da bu değil midir? Esasen haddi zatinde de okumaktan büyük bir muvaffakıyet olamaz. Çünkü bu suretle saatleri güzelce geçirirken bizi öldüren zamanı da öldürmek imkânı bulunmuş olur.

Okumak iyidir. Fakat Anatol Frans'ın işaret ettiği gibi tehlikelidir de. Çünkü insan çok okursa birbirini nakzeden fikirlere raslar. Nihaî olarak bir hüküm vermesi lâzımgelirse âdeta yapacağını şaşırır. Fakat unutmıyalım, ne kadar şaşırılırsa gene okumıyan kadar şaşırılmaz.

Çok gezenin çok okuyana tercih edilmesi münakaşa edilebilir. Halbuki dili sürçerek «şefaat» diliyecek yerde «seyahat» diliyen Evliya Çelebi'yi bugün okuyarak ondan azamî istifade ediyoruz. Koca Evliya Ezop'un meşhur «İki güvercin» hikâyesini bilmese bile herhalde Bidbay'ın himmetiyle şarka intikal eden «Kelile ve Dimne» yi bilmesi ve bu güvercinlerin maceraşını öğrenmiş olması lâzımdır. La Fonten'in de nefis bir şiirine mevzu olan bu hikâye malûm: İnsana seyahati değil oturup okumayı vaazeder.

Evet okumaya başladık. Şimdi okuduklarımıza bir göz gezdirelim.

Bugün en çok okunan mevzu edebiyatla sosyal ilimlerdir. Basım sayıları en kabarık olan mevzular da bunlar. «Gençlerin ve gençliğin ruh gıdası olan edebiyat eserlerinin çokluğundan tabiî olarak seviniriz. İçleri ateş dolu gençliğimizin bu mevzua kendilerini gençken vermeleri ruh ve ideal terbiyesi için hayra delâlet eder bir işarettir.» Bu arada klâsiklerin de mebzulen basılması kültürümüzün seviyesini yükseltmeğe yaramaktadır.

Sosyal ilimlere dair çok kitap basılmasından ve çok okunmasından çıkan mâna; «yurdumuz geçirdiği büyük inkılâplar üzerinde düşünüyor» şeklinde ifade edilebilir. Sevindirici diğer bir müşahede de tatbikî ilimlerin neşriyatımızda mühim bir yer tutmıya başlamasıdır. Bu da ilim hayatının yurdumuzda lâyık olduğu rağbetle karşılandığını gösterdiği gibi, hergün yeni bir inkişafa mazhar olan sanayiimizin, müspet ilimler sahasında yürüyenlerimizin hergün biraz daha çoğaldığını ispat eder.

Atatürk; «Tarih yazmak tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmiyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.» diyerek bu mevzuun ehemmiyetine ne güzel işaret etmişti. Esasen tarih bizde eskidenberi en ehemmiyet verilen, çok okuyucu bulduğu için neşriyatı çok yapılan bir mevzudur ve böyle olarak kalacaktır.

Coğrafyaya gelince Millî Şefimizin, yeni kurulan «Türk Coğrafya Kurumu» nu himayelerine almalariyle de sabittir ki en değerli bir neşriyat mevzuudur.

1943 neşriyatımızın yekûnu

«Türkiye Bibliyografyası» na göre 1943 neşriyatının yekûnu 1924 ü kitap ve 706 sı risale olmak üzere 2630 dur. Halbuki 1942 neşriyatının yekûnu ise ancak 1906 idi.

Üçer aylık Türkiye Bibliyografyalarına göre bu yekûnun müfredatını da verelim:

	Kitap	Risale
Birinci üç ay	390	160
Ikinci üç ay	514	216
Uçüncü üç ay	408	165
Dördüncü üç ay	612	165
	1924	706

Dördüncü üç ayın göze çarpan kabarıklığı bilhassa yirminci Cumhuriyet bayramı şerefine yapılan neşriyattan ileri gelmektedir. Bu noktayı daha açıkça meydana çıkarmak için onun hulâsa ettiği son üç ayın basımını aylık olarak da gösterelim:

	Kitap	Risale
Birinciteşrin	159	47
Ikinciteşrin	262	64
Birincikânun	191	54
	612	165

Ikinciteşrinin yüzden fazla eserle mümtaz bir durumda olduğu derhal göze çarpmaktadır; Cumhuriyet nasıl yerleştiyse fikriyatı da öylece gelişmektedir.

Bu neşriyatın mahiyeti hakkında da bir fikir edinebilmek için eserleri mevzularına göre tasnif edelim:

Umumiyat	88	Nazarî ilimler	77
Felsefe	49	Tatbikî ilimler	257
Dinler	37	Güzel Sanatlar	45
Sosyal ilimler	439	Edebiyat	657
Filoloji	58	Tarih-Coğrafya	217
			1924

Bu neşriyatın şehirler üzerinde de taksimatını vereceğiz:

	Kitab	Risale		Kitab	Risale
Afyon	1	3	Içel	10	5
Ankara	336	110	Istanbul	1446	533
Antalya	1	1	Izmir	69	39
Balıkesir	1	—	Kastamonu	1	1
Bursa	9	1	Kayseri	3	2
Çankırı	3	—	Kırklareli	1	—
Denizli	—	1	Konya	12	2
Diyarbakır	1	—	Kütahya	—	1
Edirne	—	1	Manisa	3	—
Elâzığ	1	—	Maraş	1	—
Eskişehir	3	1	Samsun	2	—
Gaziantep	1	—	Seyhan	7	2
Giresun	3	—	Sıvas	6	—
Hatay	—	2	Zonguldak	3	1
				1924	706

Şimdi neşredilen eserlerin mevzulara göre yapılan tasnifinin rakamları üstünde duralım. En kabarık yekûn, 657 ile, edebiyattır. 1942 de edebiyatın en mühim kısmı tercüme olduğu halde, Maarif Vekilliğinin «Dünya edebiyatından tercümeler» serisinin mühim bir yekûn tutmasına rağmen, geçen sene telif romanları oldukça faikıyet kazanmıştır. Yalnız tam hakikati ifade için telif romanın faikıyeti, çok roman okunması yüzü suyu hürmetine, bir çoğunun müteaddit tabılarının yapıldığından ileri geldiğini ilâve etmeliyiz. Bu hakikat basılan 312 romanın 188 inin telif, 124 ünün tercüme olmasından anlaşılıyor. Demek tercüme romanlar hâlâ mümtaz mevkilerini muhafaza etmektedir.

Evvelki seneler gibi 1943 te de sosyal ilimler 439 rakamiyle neşriyatımızın ikinci büyük mevzuudur. Evvelce de işaret ettiğimiz gibi bu, geçirdiğimiz büyük inkılâpların ideolojisinin de yayıldığını gösterir. 1942 de bu rakam 396 idi.

Tatbikî ilimlerin de artması üzerinde ehemmiyetle durulmağa değer. Çünkü bu, sanayileşen yurdumuzun artık müspet ilimlere lâyık olduğu değeri verdiğini ispat etmektedir. Evvelki sene 210 iken geçen sene rakam 257 ye yükselmiştir.

Tarih ve coğrafyanın eskiden olduğu gibi şimdi de okuyucuları çoktur ve tabiî olarak çoğalmaktadır. 1943 senesinin 217 sine mukabil bu mevzuda 1942 de ancak 148 neşriyat yapılmıştı.

1944 senesi neşriyatını «Türkiye Bibliyografyası» nın şimdi aylık olan risalelerinden takibetmek kabildir. Sene tamamlanınca onlardan ayrıca bahsetmek üzere şimdi birinciteşrin ayında basılıp yirmi birinci Cumhuriyet bayramı şerefine çıkarılan klâsik eserler başta olmak üzere, mühim neşriyatı burada hulâsa edelim.

Bu ayın neşriyatı

Bu ayın neşriyatının başında gerek kemiyet, gerek keyfiyet itibariyle Maarif Vekilliğinin Cumhuriyetin yirmi birinci yıldönümü şerefine yaydığı 100 klâsik ve modern eser gelmektedir. Bu kadar eseri dört günde incelemek kabil olmıyacağından ilerde, fırsat düştükçe, mevzularına göre tasnifler yaparak, bunlardan bahsetmek tasavvurundayız. Bu defalık yalnız isimlerini veriyoruz:

Babil klâsiği: Gilgameş destanı.

Çin klâsikleri: Çin hikâyeleri.

Şark - İslâm klâsikleri: Camî: Salamanla Absal - Hafız: Hafız divanı - Ferideddin-i Attar: Mantık Al-Tayr- I. - Mevlâna: Mesnevi IV. - Şebüsterî: Gülşeni raz.

Eski türkçe metinler: Keykâvus-Mercimek Ahmet: Kabusname.

Yunan klâsikleri: Aristo: Politika I.- Eflâtun: Devlet III, Devlet adamı, Meneksenos, Kratylos - Euripides: Bakkhalar- Ksenofon: Anabasis - Lukianos: Seçme yazılar I., Seçme yazılar II.

Lâtin klâsikleri: Plautus: Çifte Bakkhis'ler - Tacitus: Germania.

Alman klâsikleri: G. Büchner: Danton'un ölümü - E. Eschenbach: Köyün çocuğu I - Goethe: Hermann'la Dorothea - J. ve W. Grimm: Masallar II. - F. Hebbel: Gyges ve yüzüğü - Hölderlin: Hyperion II. - Lessing: Define - H. von Kleist: Michael Kohlhaas - L. von Ranke: Büyük devletler - Schiller: Maria Stuart - Theodor Storm: Üniversitede.

Fransız klâsikleri: Tristan'la Iseut- H. de Balzac: Albay Chabert - Beaumarchais: Seville Berberi - Condorcet: İnsan zekâsının ilerlemeleri üzerinde tarihî bir tablo taslağı I. - Alphonse Daudet: Değirmenimden mektuplar - Bernardin de Saint, Pierre: Paul ile Virginie - Descartes: Metot üzerine konuşma - Mme. de la Fayette: Prenses de Clèves - Choderlos de Laclos: Tehlikeli alâkalar - A. de Lamartine: Graziella - X. de Maistre: Odamda seyahat - Prosper Mérimée: Colomba, Araftaki ruhlar, Fırsat, İnes Mendo - Molière: Şaşkın, Küskün âşıklar, Kocalar mektebi, Kadınlar mektebinin tenkidi, Versailles tulûatı, Zorla evlenme, Tartuffe, Sicilyalı yahut Resimli muhabbet, Scapin'in dolapları, Bilgiç kadınlar - A. de Musset: Barberine, Bir heves, Fantasio, Lorenzaccio, Carmosine - Louison, Bettine - Ummadık taş baş yarar, Bir zamane çocuğunun itirafları - J. J. Rousseau: Julie yahut yeni Héloise II., Yalnız gezerin hayalleri - Stendhal: Italya hikâyeleri - Voltaire: Felsefe sözlüğü II., Candide - Emile Zola: Bir aşk sayfası.

Ingiliz klâsikleri: W. Shakespeare: Fırtına, Veronalı iki centilmen, Bir yaz dönümü gecesi rüyası, Hamlet, Kuru gürültü, Atinalı Timon, Antonius ile Kleopatra - R. L. Stevenson: Dr. Jekyll ile M. Hyde - Swift: Gulliver'in seyahatleri II.

İskandinav klâsikleri: H. İbsen: Hedda Gabler, Yaban ördeği.

İtalyan klâsikleri: Goldoni: Kahvehane, Yalancı, Antikacının ailesi.

Macar klâsikleri: K. Mikes: Türkiye mektupları I.

Rus klâsikleri: Ánton Çehov: Martı, Vanya dayı, Üç kızkardeş, Vişne bahçesi- Dostoyevski: Başkasının karısı - D. I. Fonvizin: Anasının kuzusu - Gogol: Müfettiş - Lermontov: Zamanımızın kahramanı - A. S. Puşkin: Yüzbaşının kızı, Maça kızı - L. Tolstoy: Harb ve sulh I. - Turgenyev: İlk aşk, Klara Miliç.

BİR AYIN OLAYLARI

İkinciteşrin 1944 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 İKİNCİTEŞRİN — Büyük Millet Meclisinin yedinci seçim devresinin ikinci toplantı yılı Cumhur Reisimiz ve Millî Şefimiz İnönü'nün memleketin iç ve dış durumunu aydınlatan nutkile açıldı.

(Nutuktan parçalar: Cumhuriyet ordusunun maddî ve manevî kudretini artırmak için bu sene harcadığımız emekler de çok verimli olmuştur. — Gelecek sulhun insanlığa adaletli, küçük büyük her millet için emniyetli bir devir getireceğini umuyoruz. — Büyük komşumuz Sovyet İttihadile münasebetlerimiz, yürürlüğünü karşılıklı olarak tanıdığımız ileri muahedelerin hükümleri içinde ve dost mahiyettedir. — Birleşik Amerika ile münasebetlerimiz ve temaslarımız İkinci Cihan Harbi esnasında daha artmış ve daha dostane olmuştur. — İngiltere ile ittifak münasebetlerimiz en güç imtihanlardan geçtikten sonra taze ve canlı mahiyetini muhafaza etmektedir. — İdaremiz, bütün mânasile halk idaresidir. Bu idare, demokrasi prensiplerini Türkiyenin prensiplerine ve hususî şartlarına göre tekâmül ettirmektedir.)

— Ticaret Vekâletinin bir tebliğile, 1 ikinciteşrinde Resmî Gazetede çıkan K/547 sayılı karar gereğince unlu gıda maddeleri üzerindeki imal ve satış yasağı bazı kayıdlarla kaldırıldı.

2 İKİNCİTEŞRİN — Başvekilimiz Şükrü Saracoğlu, Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde açılan altıncı devlet resim sergisini gezdi.

— Ankara Şehir Meclisi, memur apartımanlarının inşa olunacağı sahaya «Şükrü Saracoğlu mahallesi» adı verilmesine karar verdi.

3 İKİNCİTEŞRİN — Memlekette 7 ağustosta yürürlüğe konmuş olan ışıkları karartma tedbirleri yetmiş gün devam ettikten sonra kaldırıldı, ışıklar tekrar yakıldı.

— Atinanın kurtuluşu dolayısile Başvekilimiz Yunan Başvekiline, Ankara Valisi de Atina Belediye Reisine birer tebrik mesajı yolladılar.

4 İKİNCİTEŞRİN — «İngiliz Kültür Heyeti» nin Türkiyede çalışmağa başlamasının dördüncü yıldönümü dolayısile Heyetin Türkiye mümessili ve eşi tarafından Ankarada Ankara Palas salonlarında bir kokteyl parti verildi. Bu toplantıda Başvekil, bazı Vekiller ve meb'uslar hazır bulundular.

— Yardımsevenler Cemiyeti Ankara Palas paviyonunda, İran Kadın Cemiyeti adına Türkiyeyi ziyaret etmekte olan Prof. Dr. Bayan Fatma Sayah ile Tahran Kız Lisesi Müdürü Bayan Hacer Terbiyet şerefine bir çay verdi.

— Ankarada Maliye Meslek okulu binasının açılış töreni Maliye Vekili Nurullah Sümerin bir nutkile yapıldı.

6 İKİNCİTEŞRİN — Mısırın yeni Ankara elçisi Mohammed Amin Foad Manastırlı Çankaya köşkünde Reisicumhur İsmet İnönü tarafından kabul edilerek itimadnamesini takdim etti.

7 İKİNCİTEŞRİN — Sovyet ihtilâlinin yirmi yedinci yıldönümü vesilesile Ankaradaki Sovyetler Birliği Büyük Elçiliğinde parlak bir suvare verildi. Ayrıca İstanbuldaki Sovyet Başkonsolosluğu ve Türkiyedeki diğer konsolosluklarda da toplantılar tertip edildi.

— 7/8 akşamı Ankara radyosu Sovyet bayramı vesilesile hususî bir program yaydığı gibi eski Moskova elçimiz Hüseyin Ragıp Baydur da radyoda «Vatandaşlarımın fikir ve hislerine tercüman olarak dost ve komşu memlekete en samimî tebrik ve temennilerimi gönderiyorum.» sözlerile biten bir mesaj okudu.

— Resmî Gazete ile yayınlandığı üzere çimento fiatları yüzde yedi ucuzlatıldı.

8 İKİNCİTEŞRİN — Yunan Büyük Elçisi, Ankara Vali ve Belediye Reisini ziyaret ederek Atinanın kurtuluşu münasebetile yoksul Yunanlı çocuklara yardım için gösterdikleri şefkatten dolayı Ankara halkına ve müesseselerine hükûmeti ve şahsı adına teşekkürlerini bildirdi.

10 İKİNCİTEŞRİN — Başşehirde ve bütün yurdda, Ebedî Şefimiz Atatürk'ün ölümünün altıncı yıldönümü münasebetile ihtifal törenleri yapıldı, büyük ölünün âziz hâtırası saygı ile anıldı. Reisicumhurumuz ve Millî Şefimiz İsmet İnönü, saat tam 9,04 te, Atatürk'ün muvakkat kabirlerinin bulunduğu Ankaradaki Etnografya müzesine gelerek kendilerine intizarda bulunan Büyük Millet Meclisi, Başvekil, Vekiller, Parti Grup ve Müstakil Grup Reis Vekilleri, Parti Genel Sekreteri, Vali ve garnizon, Merkez Kumandanlarile birlikte müzeye girerek Ebedî Şefin manevî huzurunda beş dakika süren bir tazim vakfesinde bulundular ve kabre bir buket koydular.

11 İKİNCİTEŞRİN — Paris Büyük Elçiliğine, eski Hariciye Vekili ve İstanbul meb'usu Numan Menemencioğlunun tayini Yüksek Tasdika iktiran etti.

13 İKİNCİTEŞRİN — Birleşik Amerika Büyük Elçisi Hariciye Vekilimizi ziyaret ederek, Vaşington Büyük Elçimiz Münir Ertegün'ün vefatı münasebetile hükûmetinin samimî teessür ve taziyelerini bildirdi.

14 İKİNCİTEŞRİN — C. H. P. Meclis Grupunda, Anayasanın türkçeleştirilmesi ve malî yılbaşının değiştirilmesi mevzularını tetkik etmek üzere iki komisyon kurulmasına karar verildi.

15 İKİNCİTEŞRİN — Türkiye Büyük Millet Meclisinde, Vaşington Büyük Elçimiz rahmetli Münir Ertegün'ün hâtırası saygı ile anıldı; İstanbul meb'usu Ali Rana Tarhan ve Ankara meb'usu Mümtaz Ökmen bu kaybın uyandırdığı teessüre tercüman oldular.

16 İKİNCİTEŞRİN — Ankaranın en hayatî ihtiyacına büyük ölçüde cevap veren Kavacık memba suyu, kaynağından itibaren yirmi iki kilometrelik bir yol aşarak Ziraat Enstitüleri arkasındaki doldurma noktasına kadar getirildi. Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yaptırılan ve dört yüz kırk altı bin liraya malolan yeni tesisat sayesinde başşehrin sıhhî ve şifalı su ihtiyacı karşılandığı gibi Kavacık suyu Çocuk Esirgeme Kurumuna da büyük bir gelir kaynağı olacaktır.

18 İKİNCİTEŞRİN — Tahran Büyük Elçimiz Cemal Hüsnü Taray'ın Roma Büyük Elçiliğine tayini Yüksek Tasdika iktiran etti.

19 İKİNCİTEŞRİN — Elâzığ'dan Vana doğru yapılmakta olan demiryolunun Elâzığ'dan itibaren yetmişinci kilometreye kadar olan kısmına ray döşenmeğe başlandı.

20 İKİNCİTEŞRİN — İstanbul Teknik Üniversitesi Maarif Vekilimiz Hasan Âli Yücelin bir nutkile açıldı. Hasan Âli Yücel nutkunda, teknik öğretim sahasında Cumhuriyetin kuruluşundanberi elde edilen başarıları belirtti.

— İstanbulda diğer dört yeni bayındırlık eserinin açılış törenleri yapıldı. Bu eserler Aksarayda P. T. T. binası, Atatürk bulvarının son kısmı, Tarlabaşı asfalt caddesi ve Taksimde yeni yapılan Tenis, Eskrim ve Dağcılık Kulübü binasıdır.

— İngilterenin Ankara Büyük Elçisi, Çankayadaki elçilik binasında gazeteciler, Basın Yayın Umum Müdürü ve Umum Müdürlük erkânı, Anadolu Ajansı ileri gelenleri, yabancı basın ve ajans mümessilleri şerefine bir kokteyl parti verdi.

21 İKİNCİTEŞRİN — «İsviçre Ticarî Münasebetleri Genişletme Ofisi» tarafından tertip edilen «İsviçre Mamulleri Sergisi» Ankara Sergievinde açıldı.

— Ticaret Vekilliğinin tebliği gereğince, akaryakıt depo esas fiatlarında (gazyağında yüzde 28,7; benzinde yüzde 26,5; motörinde yüzde 51 nisbetinde) bir indirme yapıldı ve bu indirmeler perakende satış fiatlarına ortalama yüzde otuz nisbetinde tesir etti.

22 İKİNCİTEŞRİN — Türkiye Büyük Millet Meclisi Anıt - Kabir'in inşasına dair lâyihayı kabul etti.

23 İKİNCİTEŞRİN — İstanbul Yedikule ve Kurbağalıdere havagazı tesislerini idare eden İstanbul Havagazı ve Elektrik ve Teşebbüsatı Sınaiye Türk Anonim Şirketinin mevcut havagazı tesisleri işletmesi hükûmetçe satın alındı.

25 İKİNCİTEŞRİN — Edirne, kurtuluşunun yirmi ikinci yıldönümünü heyecanla kutladı.

26 İKİNCİTEŞRİN — Terkos suyu sevk galerisinde meydana gelen bir çöküntü yüzünden İstanbul halkı bugünden başlıyarak kurban bayramı günlerinde susuz kaldı.

BİR AYIN OLAYLARI

İkinciteşrin 1944 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 İKİNCİTEŞRİN — Müttefikler Holandada Valkeren adasına çıktılar.

— Ruslar, Petsamo bölgesini temizleme işini tamamladılar.

— Tito kuvvetleri Pirlepe'yi aldı.

— Rumanyada kabine buhranı baş gösterdi.

— Milletlerarası havacılık konferansı Şikagoda açıldı.

2 İKİNCİTEŞRİN — İngiliz kıtaları Selâniğe girdiler.

— Müttefikler Ahen'in cenup doğusunda taarruza geçtiler.

3 İKİNCİTEŞRİN — Tito kuvvetleri Dalmaçyada Zara limanını aldılar.

4 İKİNCİTEŞRİN — Atinadan sonra İtalyaya geçen İngiltere Hariciye Nazırı Londraya döndü.

5 İKİNCİTEŞRİN — İngilizler Holandada Arnhem köprübaşının arkasına yeniden paraşütçü indirdiler.

— Tito kuvvetleri Dalmaçyada Şibenik limanını aldılar.

— Arnavud vatanseverleri Avlonyaya girdiler.

— Budapeştenin meşhur Margit köprüsü üç infilâk neticesinde harap oldu.

6 İKİNCİTEŞRİN — Sovyet ihtilâlinin yirmi yedinci yıldönümü münasebetile önemli bir nutuk söyliyen Mareşal Stalin askerî harekâtın bir bilânçosunu yaptı; Rusyanın bütün milletlerin hürriyet ve istiklâllerine hürmet beslediğini söyledi ve ilk defa olarak Japonyayı mütecaviz sözile vasıflandırdı.

— Amerikada Cumhur Reisi seçimi başladı.

— Tito kuvvetleri Manastırı kurtardılar.

— İngilterenin Ortaşark Nâzırı Lord Moyn bir suikasde uğrıyarak ağır yaralandı.

— Bulgaristan, Japonya ile siyasî münasebetini kesti.

7 İKİNCİTEŞRİN — Lord Moyn öldü.

— Möz nehri bölgesinde Alman mukavemeti sona erdi.

— Rumanyada Demokrat parti ve grupların iştirakile yeni kabine kuruldu.

8 İKİNCİTEŞRİN — Rozvelt'in dördüncü defa Birleşik Amerika Devletleri Cumhur Reisliğine seçildiği anlaşıldı.

9 İKİNCİTEŞRİN — Almanların İngiltereye karşı bir müddettenberi V 2 silâhını kullanmağa başladıkları Londrada resmen açığa vuruldu.

Çörçil, Rozvelt'in tekrar seçilmesinden memnun olduğunu ve yeni bir üçlü konferansın toplanması zamanı geldiğini söyledi.

— Şikagodaki milletlerarası havacılık konferansında, Türk heyeti reisi Şükrü Koçak Türk havacılığına dair geniş izahat verdi.

10 İKİNCİTEŞRİN — Müttefikler İtalyada Forli'yi zaptetti.

— Rozvelt çılgınca tezahürat arasında dördüncü defa Beyazeve döndü.

— İngiltere Başvekilile Hariciye Nazırı Parise gittiler ve İngiliz - Fransız görüşmeleri başladı.

11 İKİNCİTEŞRİN — Türkiyenin Vaşington Büyük Elçisi Münir Ertegün Amerikada vefat etti.

12 İKİNCİTEŞRİN — Paris görüşmelerinde Fransız ordusunun yeniden silâhlanması kararlaştırıldı. Fransa, Avrupa istişare komisyonuna girmekle büyük devletler arasındaki yerini tekrar aldı.

— Batıda Müttefikler Metz'i sardılar.

— Bulgarlar, Yugoslavyada Komanova şehrini aldılar.

— Ruslar Mezokovesd ve Monor Macar şehirlerini zaptettiler.

— 1923 te Münih'teki ilk Nazi darbesinin yıldönümü bir hafta teehhürle kutlanarak Hitler tarafından yazıldığı söylenen bir mesajı Himler okudu.

13 İKİNCİTEŞRİN — Paris görüşmelerinde birçok meselelerde tam bir görüş beraberliğine varıldı. Çörçil, Parisin fahrî hemşerisi ilân edildi.

— Almanların Tirpitz zırhlısı Norveç kıyılarında tayyare hücumile batırıldı.

14 İKİNCİTEŞRİN — Çörçil ve İdin Londraya döndüler.

— İdin bir demeçte bulunarak: «Fransa inanabilir ki her yerde İngiliz milletinin devamlı dostluk, anlayış ve yardımını bulacaktır» dedi.

— Batıda Tiyonvil'deki Alman garnizonu Amerikalılara teslim oldu.

— Tito kuvvetleri Üsküp ve Çetineyi aldı.

— Vaşington halkı Münir Ertegün'ün tabutu önünde bir tazim geçişi yaptı.

15 İKİNCİTEŞRİN — Ruslar Jasbereni Macar şehrini aldılar.

16 İKİNCİTEŞRİN — Batı cephesinde altı Müttefik ordusu (dört Amerikan, bir İngiliz, bir Fransız) umumî taarruza geçti.

— Kızılordu Budapeşteye yeniden taarruza başladı.

— Rahmetli Münir Ertegünün cenazesi Vaşingtonda muhteşem bir askerî törenle kaldırılarak Amerikanın Arlington millî mezarlığına nakledildi. Bu hazin törene Amerika Cumhur Reisini temsilen Genelkurmay Başkanı, Amerika Cumhur Reis muavini, Amerika kara, hava ve deniz kuvvetleri yüksek mümessilleri ve bütün kordiplomatik iştirak etti.

17 İKİNCİTEŞRİN — Batı cephesinde Ahen civarında Alman hatları bir çok noktalardan yarıldı.

— İtalyada Müttefikler Modigliano şehrini zaptettiler.

— İç mukavemet kuvvetlerinin lâğvına karar verilmiş olması yüzünden Belçikada durum gerginleşti.

— Vaşingtondaki Sovyet Haberler Bürosu Sovyetler Birliğinin takip edeceği dış siyaset prensipleri hakkında bir demeç neşretti: 1 —Bütün devletlerle sulh münasebetleri idamesi; 2 — Bütün devletlerle iktısadî işbirliği; 3 — Tecavüz hareketlerine karşı herhangi bir memleketle ittifak; 4 — Diğer milletler aleyhine emperyalistçe gelişmenin kat'î olarak reddi; 5 — Diğer devletlerin iç işlerine müdahale etmemek; 6 — Faşist tecavüzüne karşı mücadele işbirliğinin takviyesi.

18 İKİNCİTEŞRİN — Amerikan kıt'aları Metz varoşlarına girdi; İsviçre sınırı civarında Alman çekilişi karışık bir hal aldı.

19 İKİNCİTEŞRİN — Müttefikler Gaylenkirhen ve diğer bazı Alman şehirlerini aldılar; Fransız ordusu Alsasa girdi.

— Belçikadaki mukavemet kuvvetleri silâhlarını teslime karar verdiler.

20 İKİNCİTEŞRİN — Birinci Fransız ordusu Belfor'u alarak Ren nehrine vardı.

— Bulgarlar Priştineyi aldılar.

21 İKİNCİTEŞRİN — Yugoslav Başvekilinin gelmesile Moskovada Sovyet - Yugoslav temasları başladı.

— Müttefikler batıda Eşvayler Alman şehrini aldılar .

22 İKİNCİTEŞRİN — Birinci Fransız ordusu ve üçüncü Amerikan ordusu Mülhuz ve Strazburg şehirlerine girdiler.

— Sovyet Mareşali Voroşilof, Devlet Müdafaa Komitesi azalığından affedildi.

— Müttefikler İtalyada Kastilyone'yi aldılar.

23 İKİNCİTEŞRİN — Ruslar Miskolç ve Tokay Macar şehirlerini zaptettiler.

24 İKİNCİTEŞRİN — Kızılordu Özel adasını da zaptederek Estonyanın tamamını işgalden kurtardı.

— Batıda Müttefikler Ren ve Saar nehirlerini aştılar.

— Amerikan uçakları Tokyo'yu bombaladı.

— Polonya Başvekili istifa etti.

— Filipinlerde biri ağır kruvazör olmak üzere on altı Japon gemisi batırıldı.

25 İKİNCİTEŞRİN — Batıda Strazburg zaptedildi.

— İtalyada Bonomi kabinesi istifa etti.

26 İKİNCİTEŞRİN — Ruslar Hatvan Macar ve Mihalovec, Homen Çek şehirlerini zaptettiler.

— Batı cephesinde Amerikalılar Vesvayler şehrini aldılar.

27 İKİNCİTEŞRİN — Amerika Hariciye Nazırı Hal hastalığı yüzünden istifa etti, yerine Hariciye Müsteşarı Stetinyüs tayin edildi.

— General Aleksander Akdeniz Müttefik başkumandanlığına, General Vilson Vaşingtona, Amerikan Generali Klark İtalyadaki Müttefik ordular başkumandanlığına tayin edildiler.

— Amerikan uçakları Tokyo'yu tekrar bombaladı.

29 İKİNCİTEŞRİN — Drava nehri şimalinde Tunayı geçen Sovyetler, Alman - Macar cephesini 150 kilometrelik bir kesimde yardılar, 40 kilometre ilerliyerek üç büyük şehir daha aldılar.

— İngiltere Parlamentosu Kralın bir nutkile açıldı ve Çörçil askerî ve siyasî durum hakkında demeçte bulundu.

30 İKİNCİTEŞRİN — Çörçil yetmişinci yıldönümünü kutladı.

BİR AYLIK BİBLİYOGRAFYA

Geçen ayki bibliyografyamızda umumî malûmata ve istatistiklere yer ayırdığımızdan ve Maarif Vekilliğinin neşrettiği klâsikler serisinin uzun listesini okuyucularımızın istifadesine arzettiğimizden diğer eserler hakkında arzu ettiğimiz şekilde malûmat verememiştik. Bu ay onu telâfiye çalışacağız ve yalnız bu ayın muhtelif bakımdan üzerinde durulmasını faydalı bulduğumuz eserlerini okuyucularımıza takdim edeceğiz:

Mahmud Kemal İnal: Son Sadrazamlar. Fiatı 150 Kr.

Son Sadrazamların, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın bu çok kıymetli eserinin ilk cüzü 1940 ta, ikincisi 1941 de, üçüncüsü 1942 de, dördüncüsü de 1943 te çıkmıştı.

Maarif Vekilliği tarafından basılan ve bu defa satışa çıkarılan bu beşinci cüzünün içinde Ahmed Hamdi Paşa'ya ait tercümei halin sonile Ahmed Vefik Paşanın seksen küsur sahife tutan tercümei hali var. Sonunda da Mehmed Sadık Paşa'nın tercümei hali başlıyor.

Ahmed Vefik Paşa hakkında bugüne kadar bir çok eser neşrolunduysa da hemen hepsi bu büyük adamımızın hüviyetini bütün kudretiyle gösterecek mahiyette değildiler. Çünkü ekserisi mevcut malûmatla iktifa etmekte ve ancak kendi görüşlerine göre tasnifi yeter bulmakta idiler.

İbnülemin Mahmud Kemal ise, mutadı veçhile, her söylediğini devir adamlarının hükümleriyle tevsik ediyor; her yazdığını bir vesikaya dayandırıyor. Bu sebepten olmasına rağmen çok özlü olan bu tercümei haliyle Ahmed Vefik Paşa'yı gözümüzün önünde canlandırıyor.

Feridun Fazıl Tülbentçi: Geçmişte Bugün. Cilt: 4. Fiatı 150 kuruş.

«Geçmişte Bugün» konuşmalarını radyoda güzelce dinleyip geçiyor, fakat herhangi bir vesileyle onda duyduğumuz bir hâdiseyi hatırlamak istediğimiz zaman tesbit edemiyerek hayıflanıyoruz. Bunu pek iyi takdir eden müellife bize geçmişteki günlerin hâtıralarını basılmış olarak da tamamladığı için teşekkür etmeliyiz. Kitaba şahıs adları, yer ve semt adlariyle hâdiseler ve mevzular endeksleri ilâve edilmiş olduğundan dört ciltten de kolayca istifade imkânı hasıl olacaktır.

Enver Ziya Karal: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. Birinci fasikül. Fiatı 50 kuruş.

«Türkiye Cumhuriyeti Tarihi» Türk Tarih Kurumunun çıkardığı mevcudu kalmıyan dört ciltlik tarihin dördüncü cildinin yerini tutmak üzere hazırlanmıştır. Kitap, Birinci Cihan Harbinin sonunda Osmanlı devletinin durumunu hulâsa ederek başlamakta, Mustafa Kemali şerefiyle anmakta ve istiklâl savaşına, millî müdafaa teşkilâtına sahifeler ayırarak, anlatmaktadır. Eserde aynı zamanda o günlerin yakından takib edilen hâdiselerinin sırasına göre «İstanbul ve Anadolu» dan da bahsedilmekte ve «Yeni Türk Devletinin kurulması» na geçilerek; Büyük Millet Meclisinin işbaşına gelmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin vatan için savaşmaları nakledilerek büyük taarruza, son zafere ve birinci Lozan konferansına gelinmektedir. Veciz bir şekilde yazılmış ve alâkayla okunmakta olan bu kitabı tavsiye zaittir.

Mithat Cemal Kuntay: Namık Kemal. Fiatı 600 kuruş.

Namık Kemal'i yalnız büyük bir vatanperver olarak değil, hayatı ve eserleri hakkında en çok eser yazılan bir muharrir olarak tanıtmak doğru olacaktır. İşte size kısa bir bibliyografya: Ali Ekrem, İsmail Hikmet, Murad Uraz, Zahir Sıtkı, Ahmed Hamdi Tanpınar, Fevziye Tansal, Kemalettin Şükrü, Sadettin Nüzhet Ergün, Kemal Tahir, Necip Fazıl Kısakürek, Kerim Sadi, Mustafa Nihat Özön, Namdar Rahmi Karatay, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hilmi Yücebaş, İhsan Sungu, Baba Dürder. Buraya Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi ile Millî Türk Talebe Birliğinin neşrettiklerini katarsak ve bu eserlerin birçoğunun mükerrer tabıları olduğunu ilâve edersek okuyucularımıza bir fikir vermiş oluruz.

Mithat Cemal Kuntay'ın Maarif Vekilliği tarafından bastırılan bu son eseri, bütün neşriyata rağmen o kadar yeni malûmat, yeni vesikalarla dolu ki kitabı eline aldığı zaman insan tabiatiyle hayran oluyor ve görüyor ki muhterem muharrir bu defa hakikaten «vesikaların kemali» ni yazmış ve irfan âlemimize hediye etmiştir.

Ali Nusret Pulhan: Türk Pulları Kataloğu. III. Fiatı 750 kuruş.

Ansiklopedimizin geçen sayısında Agâh Efendiden bahsederken kendisinin ilk posta pullarımızı ihdas ettiğini yazmıştık. Bu sayıda posta pullarımızın tarihini çizen ve onların kıymetleri hakkında bize malûmat veren bu eseri okuyucularımıza tanıtmak bizim için bir zevk oluyor.

Son senelere kadar Türk pulları için daima ecnebi kataloğlar esas ittihaz ediliyordu. Memlekette pul merakı arttıkça, koleksiyoncular çoğaldıkça bir Türk Pulları Kataloğunun mevcut olmaması büyük bir noksandı. Ali Nusret Pulhan ilk olarak bu noksanı telâfi etti. Bu defa üçüncü tabını yaptığı kataloğunu 1931 de ilk defa olarak basmıştı. Eserin ikinci baskısının altı sene sonra yapılması gördüğü rağbete delildir.

Türk Pulları Kataloğu'nun bu üçüncü tabının içinde çok değerli tarihî malûmat da var. Kitabın pul meraklılarını tatmin edecek cihetleri de çok, üç yüz küsur kelimelik bir «Pul Lûgati» ni bunların en başında sayabiliriz.

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu: Ahlâk Tarihi. Fiatı 75 kuruş.

Gençlik Kitabevi Neşriyatı İçtimaî Eserler serisinin beşinci numarasını taşıyan bu küçük kitap «ilkçağın ahlâkî ve hukukî fikirler tarihinin yarısını ihtiva eden eski Romayı ele almadan evvele, düşüncelerine temas edeceğimiz mütefekkirlerin içinde bulunduğu medeniyetin tarihine umumî bir nazar atfetmek» lüzumunu karşılamak üzere yazılmıştır. Kitabın birinci kısmında «sinizm ve hedanizm»; ikinci kısmında «stoisizm»; üçüncü kısmında «septisizm» bahisleri vardır. Ve bunlardan netice ve umumî neticeler çıkarılmaktadır.

Suut Kemal Yetkin: Edebiyat Konuşmaları. Remzi Kitabevi, Fiatı 50 kuruş.

Değerli mütefekkirimizin on bir yazısının birleşmesiyle vücut bulan bu küçük kitabı okumak çok faydalıdır. Çünkü «şiir sanatı» ile beraber «mensur şiir» i anlatan, okuyucuya «romancının dünyası» nı tanıtan, «tiyatroda ruh ve madde birliği» üzerinde fikir yürüten, «sinema ve edebiyat» bahsini deşen, «edebiyatta konu meselesi» ni ihmal etmiyen, «disiplinli tercüme» nin faydalarını belirten ve «tercüme sanatı» nın, «tenkid sanatı» nın üzerinde duran, «tenkidci ve okuyucu» ile «şair ve okuyucu» yu karşılaştıran bu küçük eseri okursak çok şeyler öğrenebiliriz.

A. Aulard - Nâzım Poroy: Fransa İnkılâbının Siyasî Tarihi. Cilt: 2. Fiatı 400 kuruş.

İlk cildi Türk Tarih Kurumu tarafından bu senenin temmuzunda basılmış olan bu eser gençlerimize tarih terbiyesi ve tarih kültürü verebilecek klâsik garp eserlerinden biridir. Bu eser, büyük bir tarih olayının nasıl tetkik edildiğini, kaynakların nasıl büyük bir sabır ve cehtle aranıp elden geçirildiğini ve bunların nasıl derin bir tarihî tenkide tâbi tutulduktan sonra kullanıldığını, hulâsa modern tarih metodunun böyle bir etüde nasıl tatbik edildiğini göstermesi bakımından ayrıca istifadelidir.

Ankara Üniversitesi: Kars Üniversite Haftası. Fiatı yazılı değil.

1942 haftası 22 ile 28 temmuz arasında Karsta yapılmıştı. Heyet beş profesörle beş doçentten mürekkebdi. Bu kitabda Karslıların alâkayla dinledikleri ve bütün yurtta münevverlerin alâkayla okuyacakları şu mevzular var: Türk vatanı ve ceht felsefesi: Şevket Aziz Kansu - Tarihimizin öğrettikleri: Remzi Oğuz Arık - Hayvanlardan insanlara geçen hastalıklar: Dr. Nevzat Tüzdil - Lozan zaferi ve ders: Enver Ziya Karal - Coğrafya bakımından yurt araştırmaları: Cemal Arif Alagöz- Karsın Türkiye ziraatinde yeri: Vamık Tayşı - Edebiyatta millî benliğe dönüş: Suut Kemal Yetkin - Namık Kemal ve Kars: Cevdet Perin - Halk edebiyatımız millî edebiyatımızın ta kendisidir: Dr. Tahsin Banguoğlu.

İstanbul Üniversitesi: Samsun Üniversite Haftası. Fiatı 100 kuruş.

Millî Şefimiz İsmet İnönü'nün «ilmi halka ve onun ileri tabakalarına ulaştırıp,

sindiren bu teşebbüsler kıymetli hizmetlerdir» iltifatiyle karşıladığı bu Samsun haftasına on bir profesör ve doçentimiz iştirak etmişti. 422 sahifesine rağmen 100 kuruşa satılması herkese bundan bir tane edinerek içindeki birbirinden özlü yazılardan istifade etmesini tavsiye bize en kestirme yol görünüyor.

İstanbul Üniversitesi: İstanbul Üniversitesi Konferansları. 1942 - 1943. Fiatı 100 kuruş.

Bu konferanslar 1935 senesindenberi Istanbul Üniversitesi tarafından muntazaman neşredilmektedir. Bu sayısının hususî bir kıymeti vardır. Çünkü yeni kurulan «Devletler Hukuku Türk Enstitüsü» nün açılma töreninde verilen nutuklarla başlamaktadır. İptida Rektör Cemil Bilsel söz almış, bu imkânı hazırladıkları için Maarif ve Hariciye Vekillerine teşekkür etmiş, Enstitünün mahiyetini anlatmış, geçirdiğimiz bu en ağır günler karşısında Millî Şefe borçlu olduğumuz tazim ve şükranı anmıştır. Bunu müteakıp sabık Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu Enstitünün açış nutkunu okumuştur. O da aynen burada mevcuttur.

Bu mükellef kitapta İstanbul Üniversitesinin onuncu ders yılı açış nutku da vardır. Kitaptaki mühim makalelerin hepsinin ismini vermek isterdik. Ancak sütunun hacmi müsait olmadığından bir ikisini yazmakla iktifa edeceğiz. Yalnız bu suretle bile diğer yazıların ehemmiyeti hakkında bir fikir vermiş olacağımız kanaatindeyiz: Ahlâk realitesi ve öğretme sistemi: Ord. Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden - Ruh yapımız ve onun tipleri bakımından ahlâk: Ord. Prof. Şekib Tunç - Edebiyatta tercümenin rolü: Halide Edip Adıvar.

Hâmit Zübeyr Koşay: Türk Düğünleri. Fiatı 525 kuruş.

Bizde folklorla ilk meşgul olanlardan biri olan muharririn şimdiye kadar bu gibi mevzularda müteaddit yazıları çıkmıştı. İlk defa olarak bir mevzuu çok toplu ve fakat hiç bir teferruatını ihmal etmiyerek ifade ediyor ki cidden tebrike değer. «Düğün» an'aneleri çok büyük bir mevzudur. Ne kadar incelense yeridir. Kitabın ön sözünde de bu mevzua dair yazılan bütün eser ve makalelerin bibliyografyası yapılmış.

Şefik Ergürbüz: Matbaacılık Lûgati. Fiatı 300 Kr.

Nevi şahsına münhasır bir eser olduğu için üzerinde durulmıya değen bu küçük kitabın faydası bilhassa bu meslekte çalışanlara ait olabilir. Burada matbaacılığa ait kelimelerin yazılışı, söylenişi ve ifade ettikleri mânalar gösterilmektedir.

Mahmut Baler: Baldan Damlalar. Fiatı 300 kuruş.

Muharririn soyadı Baler, kitabın kabı bal rengi, içinde bal tatlılığında hikâyeler var. Bunun tadına dayanılır mı? Hem buradakilerin hepsi suya sabuna dokunmıyan mahiyette; yani bir aile meclisinde, bir talebe muhitinde anlatılmıya elverişli. Fakat bu suya sabuna dokunmazlıklarına rağmen hepsi öyle dokunaklı ki doyum olmuyor .

Osman Cemal Kaygılı: Bekri Mustafa. Fiatı 125 kuruş.

Mizahî simalarımızın en orijinallerinden biri şüphesiz Bekri Mustafadır. Onun fıkraları şimdiye kadar hep itinasız bir şekilde basılmıştı. Onun kadrini pek iyi takdir ettiğini gösteren Osman Cemal Kaygılı'nın bu eseri bu bakımdan ayrıca göze çarpıyor. Hem bu kitabın üstünde bu iki isim birbirlerine o kadar yakışıyor, birbirlerini o kadar güzel tamamlıyor ki.. Bir eser için daha büyük ne meziyet aranabilir?.

Bu ay neşriyatı arasında iki ansiklopedi de var. Biri İslâm Ansiklopedisi, fiatı 100 kuruş, diğeri İstanbul Ansiklopedisi, fiatı 130 kuruş.

İslâm Ansiklopedisinin ilk sayısı 1940 ta çıkmıştı. 1941 de altı; 1942 de beş; 1943 te altı sayı; bu sene de üç sayı ile yirmi ikincisi çıktı.

İslâm Ansiklopedisinin ne mühim bir boşluğu, ansiklopedik neşriyat boşluğunu doldurduğunu okuyucularımız pek iyi bilirler. Bu sebepten okuyucularımızın onun da okuyucusu olduklarına ve onun okuyucularının okuyucularımız arasında bulunduğuna eminiz. En son kelimesi Cide olan bu cüzde çok değerli yazılar var. Muharrirleri: Cavid Baysun, Fuat Köprülü, Halim Sabit Sıbay, Tayyip Gökbilen, Ali Ölmezoğlu, Besim Darkot.

İstanbul Ansiklopedisi. Çıkaran Reşad Ekrem Koçu'dur. İsmi üstünde, büsbütün başka bir tarz. Bize eski ve onun yanında yeni İstanbulu öğretmek üzere çıkıyor. Böyle bir himmeti övmek gerektir. Büyük kıt'ada iki formadan ibaret olan bu birinci fasikül Aba kelimesile başlıyor, Abdullah Efendi'de bitiyor. Bu birinci fasikül çok vadedici ve güzel.

ŞİİR KİTAPLARI

Asaf Talât Cuhruh: Siyah şuleler

Ekmel Gürol: Karşıyakaya selâm

I. G. Kumbaracı: Ömrümün yarısında

Türker Acaroğlu: Çocuk şiirleri antolojisi.

Yaşar Akyürekli - Ramiz Akyürekli: Feryad.

TELİF ROMAN - HİKÂYE

Baha Vefa Karatay: Son tango. Üçüncü bası.

Esat Mahmut Karakurt: Allaha ısmarladık. Beşinci bası.

Esat Mahmut Karakurt: Dağları bekliyen kız. Beşinci bası.

Esat Mahmut Karakurt: Son gece. Dördüncü bası.

Hayati Yıldızdoğan: Son dakikalar.

İhsan Koza: Affet beni.

Mükerrem Kâmil Su: Bir avuç kül.

Mükerrem Kâmil Su: Bu kalb duracak. İkinci bası.

Mükerrem Kâmil Su: Dinmez ağrı. Ikinci bası.

Necdet Salih Kurdakul: Üç büyük aşk

Orhan Rahmi Gökçe: Bir şüphenin romanı.

Vâ-Nû — Nihal Karamağaralı: Kim zehirliyor bunları?

TERCÜME PİYES

J. M. Barrie - Saffet Korkut: Mary Rose

TERCÜME ROMAN - HİKAYE

Deeping - Nabi Ekemen - Melih Topçu: Sorel ve oğlu. I.

Deeping - Nabi Ekemen - Melih Topçu: Sorel ve oğlu. II.

Dostoyevski - Hakkı Süha Gezgin: Karamazof kardeşler.

E. C. Vivian - Adnan Fuat Aral: Ölümü içen kadın.

Edgar Wallace - Cemil Cahit Cem: Kara hayalet.

Emile Zola - Hamdi Varoğlu: Plassans Papazı.

Guy de Maupassant - Semih Tuğrul: Güzel dost.

Lord Lister - Vedat Örfi Bengü: Londradaki kan izleri.

Martha Albrand - Necmi Ekin: Aşkım ve casusluğum.

Maurice Leblanc - Selâmi İzzet Sedes: Arsen Lüpenin itirafları ve otuz tabutlu ada.

Maurice Leblanc - Selâmi İzzet Sedes: Billûr tapa.

Maurice Leblanc - Selâmi İzzet Sedes: Bir şarapnel patladı ve Yeşil gözlü genç kız.

P. Souvestre - M. Allain - Muzaffer Esen: Fantomanın arabası.

Pitigrili - İhsan Ünesen: İhtiras şarkıları.

Romand Marwitz - Hayri Tayfur Sonkur: Venedikte randevu.

V. Blasco İbanez - Zeynep İdil: Bizim deniz.

Birer nüshası bize gönderilecek 1944 tarihli bütün eserlerden sırasiyle bu sütunda bahsedilecek ve kritikleri yapılacaktır. Bu suretle okuyucular yeni neşriyattan haberdar edilecektir.

Okuyucularımızın kitabiyat sorularını cevaplandırmak ve onların müşküllerini halle çalışmak da bu sütunun vazifesi olacaktır. Bu husus için bir mektupla bize müracaat kâfidir.

BİR AYIN OLAYLARI

Birincikânun 1944 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 BİRİNCİKÂNUN — T. B. M. M.; altı vilâyetteki örfî idarenin altı ay daha uzatılmasını kabul etti.

— Devlet fabrikalarile imalâtına el konan hususî fabrikaların yaptıkları pamukluların fiatlarında yüzde on nisbetinde bir tenzilât yapıldı.

2 BİRİNCİKÂNUN — Büyük Vatan şairi Namık Kemalin ölümünün elli altıncı yıldönümü münasebetile Ankarada Dil ve Tarih - Cografya fakültesi büyük konferans salonunda bir anma töreni yapıldı.

4 BİRİNCİKÂNUN — Paris Büyük Elçimiz Numan Menemencioğlu vazifesine gitmek üzere Ankaradan ayrıldı.

— Roma Büyük Elçiliğine tayin edilmiş olan Cemal Hüsnü Taray Tahrandan Ankaraya geldi.

— Ankarada Siyasal Bilgiler okulunun seksen sekizinci yıldönümü kutlandı.

5 BİRİNCİKÂNUN — Basın Birliği İstanbul Bölgesi, Vali ve Belediye Reisi Doktor Lûtfi Kırdar şerefine, bu vazifelere tayininin altıncı yıldönümü münasebetile 5-6 akşamı bir ziyafet verdi.

9 BİRİNCİKÂNUN — Ankarada Türk Hava Kurumunda yapılan bir törenle Erdal İnönüye Türk Hava Kurumunun turizm brövesi verildi.

— İstanbulda kırk yedinci ilkokul baş öğretmeni Bayan İsmet Soku, öğretmenliğe indirilerek başka bir mektebe nakledilmiş olması yüzünden İstanbul Maarif Müdürü Halil Vedad Fıratlıyı tabanca ile yaraladı, bu arada kendi de tabancasından çıkan bir kurşun isabetile öldü.

11 BİRİNCİKÂNUN — Resmî Gazetede ticarî muameleler ve kâr hadlerile ilgili başlıca aşağıdaki değişiklikleri ihtiva eden Ticaret Vekâletinin iki tebliği Resmî Gazetede çıktı:

a) Müstahsillerle tacir olmıyanlar tarafından tacirlere yapılan satışlarda fatura vermek mecburiyetinin hangi mallar hakkında tatbik edilmiyeceğini tayin eylemeğe Ticaret Vekilliği salâhiyetli kılınmıştır. Bundan başka, murakabe sistemi içinde büyük önemi olan faturalar hakkındaki hükümleri zayıflatmaksızın fatura tanzimini kolaylaştırmak ve her faturaya bir önceki faturadan naklen yazılacak malû - mat azaltılmıştır.

b) Muayyen kayıtlar altında olmak üzere ikinci el toptancıların bulundukları yerler dışındaki toptancılara da satış yapmalarına, çeşidini tamamlamak için perakendecilerin diğer bir perakendeciden mal alıp satmasına, küçük imalâtçıların ihtiyaçları olan malzemeyi perakendecilerden alabilmelerine imkân verilmiştir.

c) Toptancıların perakendeci sıfatiyle yapacakları perakende satışları hakkında konan bazı yeni kayıtlarla malların daha geniş nisbette perakendecilere intikali sağlanmağa çalışılmıştır.

d) Dahilî istihlâki ilgilendirmeyip yalnız ihraç malı olan muayyen maddelerin K-510 sayılı karar hükümleri dışında bırakılabilmesi için Ticaret Vekilliğine salâhiyet verilmiştir.

12 BİRİNCİKÂNUN — On beşinci Tasarruf Haftası Başvekil Şükrü Saracoğlunun bir nutkile açıldı.

Nutkun, tamamını hulâsa eden parçası: «Hulâsa, arkadaşlar, eğer maliyemizin gelirleri ilk beş ay içinde olduğu gibi devam eder, durgunlaşan dış ticaretimiz, verilen sözlere ve yapılan vaidlere istinaden yeniden canlanır, bankamızın döviz mevcudunun azalmasının önüne geçilir, kömür madenlerimiz için beklediğimiz direkler ve malzeme gelirse vatanımız daha iyi bir yıl yaşıyacak, hem de harb sonu şartlarına uyabilmek için kendisinde kâfi kuvvet ve imkân bulacaktır.

Böyle olmaz da maliye gelirlerimiz son ayın gösterdiği gibi azalma tehlikeleri gösterecek olursa bittabi her şeyden evvel bu açığın kapatılması çarelerini aramağa başlıyacağız ve bulacağız.

Kezalik beş aydır durgunlaşan ihracatımız verilen senetlere ve yapılan vaidlere rağmen işlememekte devam edecek olursa hükûmetin, müesseselerin ve halkın elele vererek bu acıyı aralarında taksim etmeleri iktiza edecektir. Bunun gibi bankamızın döviz mevcudu azalmakta devam ettiği takdirde bunun önüne geçmek için hariçten yapılacak ithalâtın yalnız çok zarurî olanlarına müsaade ederek diğer ithalâtı kâmilen menetmek iktiza edecektir. Bu da halkımız ve memleketimizin yeni zorluklara ve mahrumiyetlere yeniden hazırlanması ve katlanması olacaktır. Gene bu yolda kömüre malzeme ve direk bulunması zorlaştığı takdirde başlamış olan ucuzluğun devamı ve daha canlı olması imkânı çok azalacaktır. Bittabi bütün bu zorluklar memleketimizin harb sonu şartlarına uymasını kezalik çok zorlaştıracaktır.

Memleketimiz iktısadî işleri hakkında iyimser ve kötümser görüşleri ve düşünceleri yanyana söyledikten sonra hemen haber vereyim ki ben daha ziyade iyimser görüşlerin hak kazanacağına inanıyorum. Bu böyle olmakla beraber her işte hükûmetin ve halkın ihtiyatı elden bırakmaması bittabi en doğru ve en müspet bir yoldur.»

13 BİRİNCİKÂNUN — Ordumuzun değerli kolordu kumandanlarından Korgeneral Rüştü Akın İstanbulda vefat etti.

17 BİRİNCİKÂNUN — Açık olan Antalya mebusluğuna Erzurum C.H.P. Vilâyet İdare heyeti ve Belediye Reisi Mesut Çankaya, Bilecik mebusluğuna emekli riyaziye öğretmeni Kemal Sun, İçel mebusluğuna eski Büyük Elçi Hamdullah Suphi Tanrıöver ve İstanbul mebusluğuna da Prof. Dr. Gl. Niyazi İsmet Gözcü seçildiler.

18 BİRİNCİKÂNUN — Izmit kloralkalı fabrikası ilk kimya maddelerini çıkardı.

21 BİRİNCİKÂNUN — Yüz yirmi yedi delegenin iştirakile Birinci Kooperatifçilik Kongresi Ankarada açıldı.

22 BİRİNCİKÂNUN — Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürkün ve İnönünün bütün nutuklarının bastırılmasına ve Atatürkün hayatına ait bir albüm hazırlanmasına karar verdi.

— Erzincan ve havalisinde zararsız geçen şiddetlice bir zelzele oldu.

23 BİRİNCİKÂNUN — Yeşilayın yirmi beşinci yıl kongresinde Profesör Mazhar Usman fahrî reisliğe, Profesör Fahrettin Kerim Gökay reisliğe seçildi.

27 BİRİNCİKÂNUN — Ankara, Atatürkün Ankaraya ilk gelişinin yirmi beşinci yılını kutladı.

28 BİRİNCİKÂNUN — C.H.P. Meclis Grupu, Partinin müstakil grupunun ve müstakil mebusların da iştirakile malî senebaşının ikincikânun başına alınmasını; Başvekilin teklifile birinciteşrin, ikinciteşrin, birincikânun ve ikincikânun ayları adlarının sırasile ekim, kasım, aralık, ocak adlarile değiştirilmesini kabul etti.

— Ahmed Mithat Efendinin doğum yıldönümü münasebetile Basın Birliği tarafından İstanbul Üniversitesi konferans salonunda büyük bir toplantı yapılarak merhumun hatırası taziz edildi.

31 ARALIK — 1944/1945 gecesi, Türkiye yeni yılı da sulh ve sükûn içinde kutladı.

(Atatürk, Ankaraya ilk ayak bastığı günün on üçüncü yıldönümü kutlandığı zaman Ankara halkına hitaben şu mesajı okutmuşlardı: «Muhterem arkadaşlarım! Bugünkü tezahüratı yakından seyrettim. Çok mütehassis oldum. Bu canlı tezahürat bende 13 yıl evvel Ankaraya ilk geldiğim gün duyduğum heyecanı yeniden yaşattı. Bugünkü manzara karşısında muhterem Ankaralı hemşerilerimin o gün bana gösterdikleri hüsnükabulü ve yüksek misafirperverliği tamamile hatırladım. Zaten bu asil hareketi hiçbir vakit unutmadım ve unutmıyacağım. Ankaraya geldikten sonraki mücadele hayatımızda hürriyet ve istiklâl âşıkı kahraman Ankaralıların, başta sizin gibi daima benimle beraber kalmış olan değerli arkadaşlarım olduğu halde gösterdikleri vefa ve yardımları her vakit minnetle yâdederim. Benim Ankaraya geldiğim günü yaşatmak teşebbüsünü alan yüksek heyetinize çok teşekkür ederim.

Bugünü yaşamakta derin sevgi heyecanını ve duygularını minnetle bir daha gördüm. Ankaralı hemşerilerime sonsuz saygılarımı ve sönmez sevgilerimi bildirmenizi rica ederim.»

BİR AYIN OLAYLARI

Birincikânun 1944 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 BİRİNCİKÂNUN — Batı cephesinde üçüncü Amerikan ordusu Saarünyon şehrini zaptetti.

— Ruslar, Çekoslovakyada Trebisov demiryol kavşağını aldılar.

— Yunanistanda, çetecilerin silâhsızlanması için hükûmet ve İngiliz kuvvetleri başkumandanı tarafından verilen mühletin bitmek üzere olması bir sinirlilik havası yarattı.

— Mısırda Veft partisi seçimlere girmemeğe karar verdi.

2 BİRİNCİKÂNUN — General Dö Gol, Fransız - Rus görüşmeleri için Moskovaya vardı.

— Batıda Strazburgtaki köprübaşı Almanlardan temizlendi, Saarlui ve Huningen şehirleri zaptedildi.

— Solcu altı nazır Yunan kabinesinden çekildiler.

— Rumanya kabinesi istifa etti.

3 BİRİNCİKÂNUN — Atinada EAM cılara polisler ateş açtı; nümayişçilerden on beş kişi öldü.

— Ruslar Çekoslovak sınırı yakınında Şatoralya ve Miskolç mevkilerini zaptettiler.

— Batıda Müttefikler Linih ve Yulih şehirlerini aldılar.

— Ruslar Macaristanda Balaton gölüne vardılar.

5 BİRİNCİKÂNUN — Yunanistanda Papandreu kabinesi istifa etti; çarpışmalara İngiliz ordusunun müdahalesi başladı; Avam Kamarasında Çörçil, emniyet ve asayişin korunması için İngiliz ordusunun kullanılmasından geri durulmıyacağını söyledi.

— Ruslar Sigetvar Macar şehrini aldılar.

6 BİRİNCİKÂNUN — Atinada İngilizler EAM ve ELAS'çılara karşı hücuma geçti; Selânikte durum ciddileşti.

— Şehrin cenubunda Tunayı aşan Rus kıtaları Budapeşteye karşı yeni bir taarruza geçti.

— Romanyada General Radesku kabinesi kuruldu.

7 BİRİNCİKÂNUN — Bonomi Italyan kabinesini yeniden kurdu.

— Yeni Polonya Başvekili, Polonya-Rusya arasındaki bütün ihtilâflı meselelerin âdilâne, şerefli ve devamlı şartlarla halledileceği kanaatini bildirdi.

8 BİRİNCİKÂNUN — İşgalden kurtarılan memleketlerde İngilterenin takındığı duruma dair Çörçil mühim bir nutuk söyledi, çok hararetli ve münakaşalı bir celseden sonra Avam Kamarası otuza karşı iki yüz yetmiş dokuz reyle hükûmete itimat etti.

— Batıda Müttefikler Forbah şehrini zaptettiler.

— Japonyada şiddetli bir yer sarsıntısı oldu.

9 BİRİNCİKÂNUN — Ruslar Budapeştenin şimal batısında yüz on kilometre genişliğinde ve altmış kilometre derinliğinde bir gedik açtılar; dört mühim Macar şehri daha zaptedildi.

— Şikagoda toplanmış olan milletlerarası havacılık konferansında elli milletin mümessilleri bir anlaşma imzaladılar.

10 BİRİNCİKÂNUN — General Dö Gol ile Fransa Hariciye Nazırı ve refakatindekiler Moskovadan ayrıldılar; Moskova radyosu hususî bir tebliğ yayınlayarak Rusya ile Fransa arasında yirmi senelik bir ittifak ve karşılıklı yardım muahedesi imzalandığını bildirdi.

— Müttefikler Saar havzasında Zigfrid dış müdafaalarına girdiler.

11 BİRİNCİKÂNUN — Atina yiyeceksiz ve susuz kaldı; İngilterenin Akdeniz bölgesi Devlet Nazırı Mak Millan Yunanistan işini halletmek için Londradan Akdeniz Müttefik kuvvetleri umumî karargâhına döndü.

— Müttefikler batıda Hagenav'ı aldılar.

— Amerikalılar Leyt adasında Japon üssü Ormok'u zaptettiler.

12 BİRİNCİKÂNUN — Yunanistandaki duruma bir son vermek üzere Akdeniz Müttefikler başkumandanı Mareşal Aleksander ile Mak Millan Atinaya gittiler; Yunanistandaki İngiliz kumandanı General Skobi ile ELAS'çıların Atik bölgesinden çekilmelerini ve ELAS'ın bütün silâhlarını teslim etmesini şart koştu.

— Batıda Müttefikler Saargemin ve Münster'i aldılar.

13 BİRİNCİKÂNUN — Yunanistanda çarpışmalar şiddetlendi. Fransada bulunan General Plastiras Atinaya döndü.

— Batıda yedinci Amerikan ordusu Zigfrid hattını yardı, Şeltz şehrini zaptetti.

14 BİRİNCİKÂNUN — Yunanistana gelen İngiliz takviyeleri de faaliyete geçti; Mak Millan görüşmelerine başladı.

— Mısırda mebus seçimleri başladı.

15 BİRİNCİKÂNUN — Avam Kamarasında Çörçil, Polonyanın Kürzon hattını kabul etmesi, buna karşılık doğu Prusyadan büyük bir kısmının Polonyaya verilmesi lehinde konuştu.

— Amerikalılar Filipinlerde Mindoro adasında muvaffakıyetli bir çıkarma yaptılar.

16 BİRİNCİKÂNUN — Batıda Almanlar şiddetli bir taarruza geçtiler.

— Ruslar, Macar - Slovak hududuna vardılar.

17 BİRİNCİKÂNUN — Yunanistanda, naipler meclisi kurulması etrafında bir cereyan başladı.

— Batıda Müttefikler Faenza'yı aldı.

— Müttefikler Birmanyada Butidavng'ı zaptetti.

18 BİRİNCİKÂNUN — Batıda birinci Amerikan ordusu kesimine karşı Alman taarruzu yüz kilometrelik bir cephe üzerinde şiddetlendi ve gelişti.

— Bulgar başıbozuk kuvvetleri hududu geçerek Yunan ELAS'çılarına iltihak etti.

19 BİRİNCİKÂNUN — Batıda Almanlar otuz iki kilometre ilerliyerek Belçikada Stavlo şehrini aldılar.

— Amerika, Birleşmiş Milletlerin müşterek kararile çizilmesi şartile, Polonya sınırlarında değişiklik yapılmasını kabul etti.

20 BİRİNCİKÂNUN — Almanlar Belçikada Malmedi'yi alarak Liyej gerilerine sarktılar.

— Bulgaristanda harp suçlularının muhakemesine başlandı.

— İtalyada Almanlar karşı taarruza geçtiler.

21 BİRİNCİKÂNUN — Müttefikler Belçikada Stavlo ve Monşar şehirlerini geri aldılar.

— Ruslar Budapeşteye karşı yeni bir taarruza geçtiler.

22 BİRİNCİKÂNUN — Batıda üçüncü ve dokuzuncu Amerikan orduları şimal ve cenuptan Alman ordusu kanatlarını tehdide başladı.

23 BİRİNCİKÂNUN — Batı cephesinin bir çok kesimlerinde Alman taarruzu önlendi.

— Budapeşte şimalinde Alman ve Rus tank ve piyade kuvvetleri arasında çetin bir savaş başladı.

— Yunanistanın şimal batısında sağcı ve solcu çeteciler arasında savaş başladı.

24 BİRİNCİKÂNUN — Ruslar, Peştedeki Alman garnizonunu kuşattılar.

— Batıda Müttefikler karşı taarruza geçtiler.

— Atinanın büyük kısmı asilerden temizlendi.

25 BİRİNCİKÂNUN — Macaristanın kurtarılan kısımlarında muvakkat Macar meclisi ve hükûmeti kuruldu.

26 BİRİNCİKÂNUN — Çörçil ve İdin Yunan buhranını halletmek üzere Atinaya geldiler ve siyasî parti liderleri bir konferans akdettiler.

— Batıda Bastoni'de mahsur kalmış Amerikan kuvvetleri kurtarıldı.

27 BİRİNCİKÂNUN — Ruslar Peştenin bir çok mahallelerini aldılar.

28 BİRİNCİKÂNUN — Çörçil ve İdin buhranı halledemeden Atinadan ayrıldılar; hareketinden önce Çörçile bir ELAS çetecisi tarafından akim kalan bir suikasd yapıldı.

29 ARALIK — Peştede mahsur Alman kuvvetlerile şiddetli savaşlar olurken Kızılordu Viyanaya doğru ilerlemeğe başladı.

— Batıda üçüncü Amerikan ordusu Alman cenup kanadına karşı büyük bir taarruza geçti.

30 ARALIK — İngiliz ve Yunan kıtaları Atinanın cenup doğusunda ELAS'çılara karşı şiddetli bir taarruza geçtiler.

— Yunan Kralı, Atina başpiskoposunun naip olmasını kabul etti.

31 ARALIK — Pire, ELAS'çılardan tamamile kurtarıldı.

— Hitler yılbaşı münasebetile konuşarak «Harbin sonu 1946 dan evvel gelmiyecektir; meğer ki Almanya muzaffer olsun» dedi.

BİBLİYOGRAFYA

Memlekette eskidenberi tarih meraklısı pek çoktur. Bugün İstanbulun eski kitapçılarında, gerek meraklılarının çokluğu, gerekse mevcutlarının azalması hasebile tarih kitapları gittikçe pahalılaşmaktadır. Amatörlerine bir yardım olmak düşüncesile Osmanlı tarihlerine dair bir muhtasar bibliyografya vermeyi düşündük. Alâka çekeceğini umuyoruz.

VAK'ANÜVİSLERİN TARİHLERI — Osmanlı padişahları zamanında vakayii yazmak üzere memur edilen «Vak'anüvis» lerin tarihleri Hicrî 1000 - Efrenci 1591 den başlar ve 1293 - 1876 ya kadar üç asra yakın bir müddet devam eder.

Burada, münderecatın birbirini takip eden tarih sırasını nazarı itibara alarak, resmî Vak'anüvislere ait olan bu eserlerin bir bibliyografyasını vermeğe uğraştık.

Diğer mühim tarihî eserler hakkında aşağıda ayrıca izahat verilecektir.

Nâima Tarihi : (Hicrî 1000 den 1070 senesine kadar olan vakayii alır) Dört tabı vardır. Birincisi Müteferrika tarafından iki cilt halinde 1147 dedir ve en makbulüdür. Diğer tabıları Matbaai Amirede olarak ikincisi 1275, üçüncüsü 1280 dedir. Dördüncüsü de 1283 te altı cilt halinde Maarif Nazırı Kemal Efendi zamanında ve Seyit Ahmet Efendinin müdürlüğündedir.

Son cildin nihayetine, Edirne vak'ası diye meşhur olan Feyzullah Efendi vak'ası konmuştur ki, bu da Nâima tarafından kaleme alınmıştır.

Raşit Tarihi : (Hicrî 1071 den 1134 senesine kadar olan vakayii alır) Iki tabı vardır. Müteferrika matbaasınca Müteferrikanın halefleri tarafından tabı 1153 tarihlidir ve üç cilt üzerinedir. Üçüncü cilde Raşidin zeyli olan küçük Çelebizade Asım tarihi konmuştur.

Matbaai Amirece yapılan ikinci tabı beş cilt üzerinedir ve Çelebizade ile altıncı cilt meydana gelmiştir.

Küçük Çelebizade Asım Tarihi: (Hicrî 1135 ten 1141 senesine kadar olan vakayii alır) Müteferrika matbaasınca halefleri tarafından tabı tarihi 1154 tür.

[1142 senesi zabıtları vak'anüvisler tarihinde noksandır. Bu senenin vak'aları «Tarihi Osmanî Cemiyeti Mecmuası» nın birinci sene koleksiyonunda ve 53, 258, 309, üçüncü sene koleksiyonunun da 1024 üncü sahifesinden itibaren parça halinde Bay Mehmet Arif tarafından neşrine başlanmıştı.

Burada Vak'anüvis Sahaflar Şeyhi zade Esat Efendinin yeniçeriliğin ilgasından bahseden kitabile gene Vak'anüvis Şefik Efendinin tarihinden de bahsederek tarih silsilesine avdet edeceğiz.

Esat Efendinin kitabı iki defa basılmıştır. İlk tabı 1243 te ve ikincisi de Tavşantaşında Süleyman Efendinin matbaasında 1293 tarihinde sarı kâğıt üzerinedir. Şefik Efendinin 1115 Edirne vak'asından bahseden kitabı ise pek kapalı ve mustalâhtır. Adı «Şefikname» dir ve matbu şerhleri vardır.]

Sami, Şakir, Suphi Tarihi : (1143 ten 1156 senesine kadar olan vakayii alır) Üç vak'anüvisin tarihlerini bir ciltte toplamıştır. Müteferrikanın halefi İbrahim Efendinin veresesinden matbaayı satın alarak açan Beylikçi Raşit Mehmet Efendi ile Vak'anüvis Vasıf Efendi taraflarından 1198 de basılmıştır.

İzzî Tarihi : (1157 den 1165 senesine kadar olan vakayii alır) Gene Raşit Mehmet ve Vasıf Efendiler taraflarından 1199 tarihinde basılmıştır. Nüshaları nadir ve pahalıdır.

Mahasinülâsar ve Hakayikulahbar: (1166 dan 1188 tarihine kadar olan vakayii alır). Vak'anüvis Vasıf Efendinin tarihidir. Iki cilttir. Bu tarih üç defa basılmıştır. Müderris Abdürrahman Efendi tarafından Matbaai Amirede tabı tarihi 1219 şabandır. Bulak tabı 1246 cemaziyülâhirdedir ve Bulakta bir tabı daha vardır.

[Buraya iki Vak'anüvis tarihi daha sıkıştırarak gene tarih silsilesine avdet edeceğiz. Bunlardan biri Asım tarihidir ki iki cilttir ve 1202 - 1223 vakayiini alır. Ceridei Havadis Matbaasında tabolunmuştur.

Diğeri Şani Zadeninkiierdir. 1223 - 1236 vakayiinden bahseder dört ciltliktir. Birinci cildi Matbaai Amirededir, fakat kitapta mezkûr değildir. İkinci cildi 1290 da Trabzonlu Bakırcıbaşı Mehmet Efendi Zade Süleyman Efendi matbaasında, üçüncü cildi Ceridei Havadis matbaasında basılmıştır. Dördüncü cildinin Ceridei Havadis matbaasında basıldığı üzerinde yazılı ise de bu sefer de tabının tarihi gösterilmemektedir].

Cevdet Tarihi : (1188 den 1241 senesine kadar olan vakayii alır) Yani Vâsıf Tarihinin bıraktığı yerden başlar. On iki cilttir.

Tabıları karışıktır. Ilk defa 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8 ve 9 uncu ciltler Matbaai Amirede ve 6 ncı cilt Tasviri Efkâr matbaasında, 10, 11 ve 12 nci ciltleri de Osmanbey matbaasında basıldı.

1300 tarihinde Osmanbey dokuzuncu cildi Matbaai Amireden aldı ve birden sekize kadar olan kısmı da yeniden basarak kendi tabının serisini tamamladı.

Gene Osmanbey 1309 tarihinde «Tertibi Cedit» diye hepsini bir daha basarak ikinci seri tabını yapmış oldu.

Lûtfi Tarihi : (Matbuları 1241 den 1266 tarihine kadar olan vakayii alır). Matbuları sekiz cilttir. Yazma kısmı ile beraber on beş cilttir ve 1293 senesine kadar alır.

Bunlardan birinci cilt 1290, ikinci 1291, üçüncü 1292, dördüncü - tabı senesi yazılmamış - Matbaai Amirede, beşinci, altıncı ve yedinci ciltler Mahmutbey matbaasında basılmışlardır ve yedinci cildin tabı senesi 1306 olarak kaydedildiğine göre bu yedi cildin tabı ancak on beş senede ikmal edilebilmiştir. Yedinci cilt pek nadirdir.

Lûtfi Efendinin sekizinci cildini vak'anüvis Abdurrahman Şeref 1329 da Sabah matbaasında bastırmış ve buna «Fezlekei Ahval» diye bir ilâve yapmıştır.

Abdurrahman Şeref mukaddimesinde, Lûtfi Efendinin metrûk evrakı arasında dört cilt daha bulunduğunu ve bu ciltlerin 1284 senesi nihayetine kadar olan vakayii bildirdiğini yazmakta ve bunların dahi mabadi olması ihtimalini ilâve etmektedir.

Hakikat şudur ki, Lûtfi tarihinin basılan sekiz ciltten başka merhumun kendi yazısile yazıp Abdülhamide verdiği yedi cildi daha mevcuttur ve her cildin başında dokuzuncu ilâ on beşinci cilt diye cilt sıraları da yazılıdır ve bunları 1266 dan başlayıp 1293 tarihine kadar almaktadır. Bu kısım hâlen Ankarada «Türk Tarihi Tetkik Kurumu» nun kütüphanesindedir.

Matbu sekizinci cilt 1261 - 1266 tarihlerini içine almış olduğuna göre, Lûtfi Tarihinin matbu kısmı 1241 den 1266 senesine kadar olan vakayii muhtevidir.

Yazma halde mevcut yedi cildi ise 1266 dan 1293 tarihine kadar olan hâdiseleri almaktadır. Şu halde Lûtfi Tarihi on beş cilttir ve 1241 başından 1293 senesine kadar vakayii ihtiva etmektedir.

DİĞER MÜHIM TARİHLER : Resmî Vak'anüvislerden başka zevatın yazdığı diğer bazı mühim eski tarihleri de bahsimize alarak, Osmanlı tarihi hakkında elde bulunan mühim tarih mehazları hakkındaki izahatımızı genişletmek lâzımdır.

Resmî vak'anüvis tarihlerinin Hicrî 1000 senesinden itibaren bu zamana doğru hâdis olan vakayii aldığını yukarıda işaret etmiştik. Şimdi evvelâ bu bin senesinden evvelki vukuatı tesbit eden eserleri alarak, sonra, bin senesinden sonraki vakayii yazan ve fakat resmî vak'anüvis olmıyan zevatın eserleri hakkında malûmat vermiye ve bu suretle seriyi ikmale çalışacağız.

Hicrî 1000, efrenci 1591 tarihinden evvelki vakayii yazan tarihler — Şehnamecilerin eserleri matbu değildir — Hicrî bin tarihinden evvelki zamanlardan bâhis şu aşağıdaki eserlerle seri ikmal edilmektedir. Tarihçiler indinde isimlerini sayacağım bu tarih kitaplarının da, resmî vak'anüvis tarihleri gibi kıymetli görüldüğünü kaydederiz.

Tevarihi Âli Osman: (Osmanlı devletinin teessüsünden 889 (1493) tarihine kadar olan vakayii alır) Edirneli Oruç bin Adilin eseridir. Babinger tarafından Prusya Maarif Nezaretinin yardımile Hanovr'da 1925 senesinde bastırılmıştır. Nüshası nadir bulunmaktadır. Bir cilttir.

Tevarihi Âli Osman: Aşık Paşa Zade Tarihi (Başlangıçtan Hicrî 908 senesine kadar vakayii alır) Derviş Ahmet Aşıkînin eseridir. Bir cilttir. Matbaai Amirede 1332 senesinde basılmıştır.

Tevarihi Âli Osman : (Osmanlı devletinin tesisinden hicrî 963 (1555) tarihine kadar olan vakayii alır) Friedrich Giese tarafından Breslav'da 1922 senesinde litografla bastırılmıştır. Nüshası nadir ve pahalıdır. Bir cilttir.

Tacüttevarih : Hoca Tarihi (Başlangıçtan Hicrî 927 senesine kadar olan vakayii alır) Şeyhülislâm Sadettin Efendinin ese-

ridir. Matbaai Amirede 1280 de basılmıştır. İki cilttir ve ikinci cildin sonunda gene Sadettin Efendi tarafından yazılmış «Selimname» vardır.

Künhülahbar : (Basılmış kısmı Fatih Mehmet devrine kadar alır) Müverrih Mustafa Ali Efendinin eseridir. Eser dört cilt üzerine mürettepti̇r ve yazma kısmı Hicrî 1006 tarihine kadardır. Osmanlı hükümdarları dördüncü cildindedir. Tabında ciltler değiştirilmiştir. Beş cildi matbudur. Müsveddeler tamam olarak basılmış değildir. Mevzuubahs beş cilt Matbaai Amirece basılmıştır ve ekseriya iki ciltte toplu bulunmaktadır.

Lûtfi Paşa Tarihi : (Başlangıçtan Hicrî 961 senesine kadar olan vakayii alır) Sadrazamı Lûtfi Paşanın eseridir. Bu da Tevarihi Âli Osman şeklindedir. Telif ve tercüme heyetince 1341 senesinde Matbaai Amirede bastırılmıştır. Bir cilttir.

Solak Zade Tarihi : (Başlangıçtan 1053 tarihine kadar olan vakayii alır) Solak Zade Mehmet Hemdeminin eseridir. 1297 de Mahmut Bey matbaasında basılmıştır. Bir cilttir.

Bunun Çelebi Mehmede kadar olan vukuatı muhtevi bir eksik nüshası daha vardır ki 1271 de basıldığı tasrih edilmesine rağmen matbaası yazılmamıştır. Bu nüshanın zemini siyah başlıklarla, tarihleri kırmızı mürekkeple basılmıştır ve taş basmasıdır.

Selânikli Mustafa Efendinin Tarihi : (Basılmış kısmı Kanunî başlarından Hicrî 1000 tarihine kadar olan vakayii alır) Matbaai Amirede 1281 recebinde basılmıştır ve bir cilttir.

Basılmamış kısmı 1008 tarihine kadar devam eder.

Peçevî Tarihi : (Hicrî 927 den 1094 senesine kadar olan vakayii alır) Peçevî İbrahim Efendinin eseridir. 1283 saferinde Matbaai Amirede basılmıştır. İki ciltti̇r.

Hicrî 1000, efrencî 1591 tarihinden sonraki vakayii yazan diğer tarihler ve resmî vak'anüvis olmıyan zevatın 1000 tarihinden sonraki vakayii tesbit eden tarihlerinden mühim olanlarını da aşağıya alıyoruz.

Fezlekei Tarihi Osmanî : (1000 den 1065 senesine kadar olan vakayii alır) Kâtip Çelebinindir. Birinci cildi 1286, ikinci cildi 1287 de Ceridei Havadis matbaasında basılmıştır.

Silâhtar Tarihi : Zeyli fezleke (1065 ten 1106 senesine kadar olan vakayii alır) Silâhtar Fındıklılı Mehmet Ağanındır. İki cildi matbudur. Türk Tarih Encümeni külliyatındandır. 1928 de Orhaniye Matbaasında basılmıştır. Nusretname adını taşıyan ve 1106 - 1133 seneleri vukuatını muhtevi bulunan üçüncü cildi basılmamıştır.

Bunlardan başka aşağıdaki eserler de muteber ve ellerde mütedavil olanlardır.

Ravzetülebrar : (Matbu kısmı 1055 senesine kadar olan vakayii alır ve bir cilttir) Şeyhülislâm Kara Çelebi zade Abdülâziz Efendinindir. Mısırda Bulak matbaasında basılmıştır. 1168 senesine kadarki vakayii alan ikinci kısmı basılmamıştır.

Hayrullah Efendi Tarihi : (Başlangıçtan 1058 senesine kadar olan vakayii alır) On sekiz ciltti̇r ve tabılarında intizam yoktur.

Bize gelen eserler

Yüksel Yayınevi neşriyatı

Fikir âlemimizin tanıdığı iki bilgili arkadaş Ömer Rıza Doğrul ve Hamdi Varoğlu birleşerek Babıâli caddesinde bir yayınevi kurdular. Memleket kütürü için hayırlı olacağına şüphe olmıyan bu kuruluş bize ilk eserlerini vermeğe başladı; geçen yılın son bir kaç ayı içinde hemen dört eser verdiler. Bu güzel eserleri kısaca takdim ediyoruz:

Ömer Rıza Doğrul — Ekber. Fiatı 125 kuruş. Büyük bir imparatorluk kuran ve dünyanın en büyük fatihleri sırasında yer alan Ekber adlı Türk dâhisinin şahsiyetini ve tarihî değerini anlatan bir eserdir.

Maksim Gorki — Hasan Âli Ediz: Soytarı. Fiatı 125 kuruş. Maksim Gorkinin hayatı ve eserlerine ait beş sayfalık bir başlangıçla verilen bir kitabıdır. Eser, müellifin küçük on altı hikâyesinden mürekkebdir. Mütercimi Hasan Âli Edizdir.

Gorg Simenon — Cihat Baban: İsyan. Fiatı 125 kuruş. Müellifin Long Cours adlı romanından Cihat Baban tarafından tercüme edilmiştir.

Stefan Zweig — Ercümend Ekrem Talu: Korku. Fiatı 100 kuruş. Ruh tahlillerinde büyük kudret sahibi olan müellifin güzel bir eseridir. Mütercimi Ercümend Ekrem Taludur.

Şöyle ki birinci cildi Matbaai Amirede 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 11 ve 12 nci ciltlerde matbaa kaydı yoktur, fakat erbabı vukuf Matbaai Amirece basıldığını söylemektedir. 13 üncü cilt 1287 de Babıâli karşısında «Muhip» Matbaasında, 14 üncü cilt 1282, 15 inci 1281 de Matbaai Amirede basılmıştır. 16 ncı cildin nerede basıldığı gösterilmektedir. Fakat 1289 tarihi bulunmaktadır. 17 nci cilt de 1290 tarihini taşımakta ve fakat matbaası zikredilmemektedir. 18 inci cilt «Zeyl» namiyle Divanı Ahkâmı Adliye mümeyyizi Ali Şevki tarafından 1292 tarihinde Tavşan Taşında Süleyman Efendi matbaasında bastırılmıştır.

Hülâsatülitibar : (1182 seferini anlatır) Resmi Ahmet Efendinindir.

Netayicülvukuat : (Başlangıçtan 1257 senesine kadar olan vakayii alır) Evkaf Nazırı Mustafa Paşanındır. Birinci tabı üç cilt olarak Matbaai Amiredeđir. İkinci defa Uhuvvet matbaasında 1327 de basılmıştır. Tarih esasen dört cilt idi. Uç cildini müellif hayatında peyderpey neşretmişti. Dördüncü cildini Eski Dahiliye Nazırı Sait Efendi zade Mehmet Galip diğer üçile birlikte bastırmıştır.

Atâ Tarihi : (Enderun tarihidir) Tayyar zade Ahmet Atâ Beyin eseridir, beş cilttir. Matbu birinci cildin üzerinde tarih ve matbaa ismi yoktur. Üçüncü cildin üzerinde 11 Muharrem 1293 (26 ikincikânun 1291) tarihi yazılıdır. Bu cildin yarısının Şeyh Yahya Matbaasında, diğer yarısının da Basiret gazetesi matbaasında basıldığı kitabın sonunda yazılmıştır. Diğer ciltlerde de tarih ve matbaa adı yoktur.

Sorulara cevaplar

Kitap mevzuu hakkındaki müşkülleri için okuyucularımızdan gelen mektuplara, aşağıda görüleceği veçhile cevap vermeğe başladık. Ancak, bu sütunlarda neşredilen cevaplar, herkesin de istifadesine yarıyabilenlerdir; umumu ilgilendirmiyenlere mek tupla cevap vermek suretile iktifa ediyoruz.

Devamlı okuyucumuz N. İ. ye:

— Dr. Alexis Carrel'in «L'Homme-cet inconnu..» adlı eseri Nasuhi Baydar tarafından «Bilinmiyen insan» adile dilimize çevrilmiş ve 1937 de Ulus gazetesinin tercümeler kitaphanesi serisinde neşrolunmuştur. Kitabın üzerindeki fiatı yüz elli kuruştur. Ankarada mezkûr gazete idarehanesinden tedarik olunabilir.

Haydarpaşada Eğrioğluna:

— Filibede Ali Fehmi tarafından çıkarılan «Muvazene» gazetesinin ötede beride perakende bir kaç nüshası mevcudsa da tam bir koleksiyonu yoktur.

— Luidis efendinin Kayseri hakkında, merhum Halil Etemin «Kayseriye şehri» adlı kitabında adı geçen rumca eseri Atinada neşrolunmuştur. Bibliyografyamız yurd içindeki basmalarla ilgilenip dışarısile maalesef meşgul olmıyacaktır.

Gemlikte Mustafa Çemiçe:

— Bizde kitaphanecilik tahsili için bir mektep veyahut şube maalesef henüz yoktur.

— Memleketimizde kitapçılığa ve ilmî kütüphaneciliğe dair eserler pek çok değildir. Bunlardan Adnan Ötüken'in 1940 ta İstanbulda Koşkun Basımevinde basılmış «Bibliyografya bilgisi ve bibliyografi» adlı eserini biliyoruz. Bundan başka şunları tavsiye ederiz:

Fehmi Karatay; «Alfabetik katalog kaideleri». İst. Yeni Mecmua matbaası, 1941, F. 30 K.

— Muzaffer Gökman; «Pratik kütüphanecilik». İst. Burhaneddin matbaası, 1939. F. 25. K.

— Uluğ İğdemir; «Halkevleri kütüphaneleri için rehber». İst. Ebüzziya matbaası, 1939. Fiatı yazılı değil.

— Server İskit; «Türkiyede neşriyat hareketleri tarihine bir bakış». Ist. Devlet matbaası, 1939. Maarif Vekâleti neşriyatı. F. 100 K.

— «Halkevleri neşriyatı bibliyografyası» nın birinci cildi 1939 da Ankarada Ulus matbaasında, ikinci cildi de 1941 de Ankarada Sümer matbaasında basılmıştır. İkisinin üzerinde de müellifi Avni Candar olarak kayıtlıdır. Fiatları yazılı değildir. Bunları Halkevleri vasıtasile tedarik etmek mümkündür.

— «Kitap ve kitapçılık» adlı mecmua 1 ocak 1926 da neşredilmeğe başlanmıştır. Elimizde son nüsha olarak 15 nisan 1937 tarih ve 30 numaralısı vardır. Bunları «Vakit Yurdu» ndan tedarik mümkündür.

Size ayrıca, İstanbulda, Ankara caddesinde Üniversite Kitabevi neşriyatından olan «Ayın Bibliyografyası» nı tavsiye ederiz. 1942 ocak ayında neşrine başlanıp son 23-24 numarası 1943 ocağında çıkan bu mecmua da arzularınız için faydalıdır.

BİR AYIN OLAYLARI

Ocak 1945 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 OCAK — Türkiye Cumhuriyeti Maarif Bakanlarından rahmetli Mustafa Necatinin ölümünün on altıncı yıldönümü münasebetile Ankarada mezarı başında ve Gazi Enstitüsünde hazin ihtifaller yapıldı.

2 OCAK — Bakanlar Kurulu sınaî, ziraî, malî ve ticarî işletmelerin daha rasyonel bir şekilde çalışmalarını temin için, bu kurumlarda çalışanlara, aylık tutarlariyle olağanüstü zamlarının yüzde yirmi beşini geçmemek üzere prim verilmesi hakkında bir kararname kabul etti.

3 OCAK — T. B. M. M. toplantısında Hariciye Bakanı Hasan Saka, Japonya ile siyaset ve ekonomi ilişiklerimizin kesilmesi hakkında Amerika hükûmetinin izhar, İngiltere hükûmetinin de müzaheret ettiği temenniden ve hükûmetimizin bu husustaki görüşünden Meclise bilgi vererek karar alınmasını diledi. Meclis, 339 milletvekilinin oy birliğile münasebetlerin kesilmesine karar verdi.

4 OCAK — Maarif Bakanı Haşan Ali Yücel'in Ankara radyosunda yaptığı bir konuşmaya göre okullarda bu seneki fazla öğrenci sayısı 264.552, bütün resmî ilk okullarımızdaki öğrenci sayısı 1.249.035 tir.

5 OCAK — Adana ve Mersin, kurtuluşlarının yirmi üçüncü yıldönümünü parlak gösterilerle kutladılar.

— Devlet Konservatuvarı, Ankara Halkevinde, Onsekizinci Yüzyılın tanınmış İtalyan tiyatro yazarı Goldoni'nin «Kahvehane» adlı komedisinin ilk temsilini büyük bir muvaffakıyetle verdi.

6 OCAK — Münir Ertegün'ün vefatı üzerine açılan Vaşington Büyük Elçiliğine Hüseyin Ragıp Baydur'un tayini yüksek onamadan çıktı.

— Hariciye Bakanlığı Umumî Kâtipliği Ikinci Muavini Faık Akdur'un Sofya Elçiliğine tayini yüksek onamadan çıktı.

7 OCAK — Türk - İngiliz işbirliğile meydana getirilen Mersin - Ulukışla ve Tarsus - İskenderun yolları törenle işletmeye açıldı.

8 OCAK — Tesislerile birlikte Türk - İngiliz işbirliğinin yepyeni bir eseri olan Iskenderun iskelesi işletmeye açıldı. Hatayın her tarafından gelen halk temsilcileri törende hazır bulundular.

10 OCAK — T. B. M. M. Türkçe Anayasayı ve Birinciteşrin, İkinciteşrin, Birincikânun, İkincikânun ayları adlarının sırasile Ekim, Kasım, Aralık, Ocak adlarile değiştirilmesini kabul etti.

— Birinci İnönü Zaferinin yirmi dördüncü yıldönümü kutlandı.

— Ulus (eski Hâkimiyeti Milliye) gazetesi, yirmi beşinci; Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi de, onuncu yıldönümlerini kutladılar.

— Muharrir ve gazeteci Osman Cemal Kaygılı vefat etti.

12 OCAK — Kocaeli Milletvekili Ragıp Akça vefat etti. 1887 de İzmitte doğan Ragıp Akça yüksek tahsilini bitirdikten sonra savcılık ve yargıçlıklarda çalışmış, Birinci Dünya Harbinde yedek subay olarak Doğu cephesinde bulunmuş, Millî Mücadelenin başından sonuna kadar Kocaeli Hukuk Müşavirliğini yapmıştır. 943 nisanında milletvekili seçilen Ragıp Akça son defa Trakya bölgesi Parti müfettişliği vazifesini de görmüştür.

— Türk basın ailesinin değerli ve emekli üyelerinden Tasviri Efkâr başmuharriri Velid Ebüzziya vefat etti.

13 OCAK — Üniversite Fen Fakültesi meclisi tarafından profesörlüğe seçilen Bayan Fahire Battalgazinin profesörlüğü Maarif Bakanlığınca da onaylandı. Kendisine İstanbul Üniversitesi zooloji profesörü ünvanı verilen Dr. Fahire Battalgazi, profesör Dr. Ethem Akif Battalgazinin kızıdır.

14 OCAK — Meslek hayatları elli yılı dolduran ve geçen yirmi beş doktorumuz için Türk Hekimleri Dostluk ve Yardım Cemiyeti tarafından İstanbulda Tokatlıyanda bir jübile yapıldı. Bu yirmi beş doktorun adlarile doğum ve mesleğe giriş tarihleri sırasile şunlardır: Doktor Mehmet Ali Sadul (1850, 1883); Mehmet Refik Kınay (1886, 1890); Mehmet Alkan (1863, 1890); Faik Meriçli (1868, 1890); Arif Ethem Korle (1869, 1890); İsmail Hakkı Milâslı (1869, 1890); Şükrü Kâmil Talimcioğlu (1870, 1890); Ali Fuat Bigin (1871, 1890); Sadık Nuri Baysal (1871, 1890); Bekir Ömer Ozkul (1867, 1891); Naci Saner (1871, 1891); Mahmut Celâlettin Sinangin (1867, 1892); Şerif Yusuf Soylu (1863, 1892); Hâmit Hüsnü Kayacan (1869, 1892); Izzet Süleyman Yorulmaz (1870, 1892); Ahmet Atasagun (1872, 1892); Rıza Tahsin Gençer (1872, 1893); Ömer Lûtfi Yaşatan (1866, 1893); Ali Şevket Tunçer (1869, 1893); İsak Yusuf Karaspin (1869, 1893); Ziya Ülken (1870, 1893); İbrahim Tali Öngören (1875, 1893); Tâhsin Türkmen (1869, 1894); Fuat Ali Örsen (1869, 1894); Refik Güran (1873, 1894).

15 OCAK — T. B. M. M., Şirketi Hayriyenin iki buçuk milyon liraya satın alınmasını yedi muhalife karşı 281 oyla kabul etti.

— Millî Müdafaa istikrazının üçüncü ve 1941 demiryolu istikrazının dördüncü tertip tahvilleri satışa çıkarıldı. Millî Müdafaa tahvillerinin hasılâtı ordumuzun olağanüstü masraflarına ve 1941 demiryolu tahvilleri de Irak ve Iran sınırlarına doğru ilerlemekte olan demiryollarımızın inşa masraflarına tahsis edilecektir.

— Ege tütün piyasası açıldı.

18 OCAK — Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Bakanı doktor Hulûsi Alataş, sıhhî sebeplerden dolayı çekildi ve yerine Bursa Milletvekili Doktor Sadi Konuk tayin edildi. Doktor Sadi Konuk 1894 te İstanbulda doğmuştur. Tıp Fakültesini bitirdikten sonra uzun müddet operatör ve kadın doğum hastalıkları mütehassısı sıfatile çalışmıştır. Fransızca bilir. Evlidir ve üç çocuk babasıdır. Bursadan milletvekili seçilmezden önceki son vazifesi Bursa C. H. P. Vilâyet İdare Heyeti Başkanlığıydı.

— Tanınmış ve emekli futbolcularımızdan Galatasaraylı Necip Şahin vefat etti.

23 OCAK — Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Bakanlığı müsteşarı Asım Arar çekildi ve yerine Bakanlık Teftiş Heyeti Reisi Süleyman Kuman vekâleten tayin edildi.

24 OCAK — Üçüncü tertip Millî Müdafa ve dördüncü tertip Demiryolları tahvillerinin tamamı satış müddeti sona ermeden iki gün önce satılmış olduğundan satışa nihayet verildi. Bu münasebetle Maliye Bakanı radyoda yurttaşlara hükûmet adına teşekkürde bulundu.

25 OCAK — Sofya Orta Elçiliğine tayin edilen Faik Zihni Akdur vazifesi başına hareket etti.

— Şirketi Hayriyenin devletçe devir alınmasına ve Şirket vapurlarının forslarının değiştirilmesine başlandı. Şirket memurları şehir hatları işletmesi emrine geçti.

27 OCAK — Cumhurbaşkanımız, başka vazifeye tâyinleri dolayısile memleketimizden ayrılacak olan Bulgar ve Holanda Elçilerini kabul etti.

— Bir Rumen ticaret heyeti Istanbula geldi.

28 OCAK — Konya vapuru, Türkiyeden Yunanistana gönderilen yiyecek maddelerini alarak Istanbuldan hareket etti. Ayni vapurla, Atina Büyük Elçimiz Enis Akaygen de Yunanistana gitti.

29 OCAK — Çankırıda bir tren kazasında altı kişi öldü, üç kişi yaralandı.

30 OCAK — İstatistik Umum Müdürü Celâl Aybar vergi istatistiklerile meşgul olmak üzere İstanbula geldi. Şimdiye kadarki istatistikler muhtelif vergilerin aylar ve vilâyetler itibarile miktarlarına münhasırdı. Muhtelif vergilerin mükellef adedi ve bu mükelleflerin meslekleri bakımından istatistikleri hazırlanacaktır.

31 OCAK — Şirketi Hayriye hissedarları, şirketin hükûmetçe satın alınmış olması üzerine son ve olağanüstü toplantılarını yaparak dağıldılar. Bu toplantıda şirketin tasfiyesine ittifaka yakın bir ekseriyetle karar verildi ve tasfiye memurlarına yirmi beş bin lira ücret verilmesi kabul edildi.

BİR AYIN OLAYLARI

Ocak 1945 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 OCAK — Batıda Arden'lerde üçüncü Amerikan ordusu Roşfor'dan sonra Liberamon'u da aldı.

— Lublin'de muvakkat Leh hükûmetinin kuruluşuna rağmen İngiltere ve Amerika Londra Leh hükûmetini tanımağa devam ettiklerini bildirdiler.

2 OCAK — Almanlar, batıda yedinci Amerikan ordusu kesiminde taarruza geçtiler.

— Fransa, Birleşmiş Milletler beyannamesine iltihak etti.

3 OCAK — General Plastiras yeni Yunan kabinesini kurdu.

— Batı Avrupanın istilâsı sırasında Müttefik deniz kuvvetleri kumandanı olan Amiral Sör Betram Ramzey bir uçak kazasında öldü.

— Birmanyada Akyap adası müttefiklerin eline geçti.

— Batıda Arden'ler çıkıntısının şimal kesiminde Müttefik taarruzu başladı.

5 OCAK — Moskova, Lublin muvakkat Leh hükûmetini resmen tanıdı.

— Almanlar batıda yedinci Amerikan ordusu kesiminde kırk kilometrelik bir gedik açtılar.

6 OCAK — Yedinci Amerikan ordusu Almanları, bir nokta müstesna, ilk hareket noktalarına sürdü.

— Müttefikler batıda Stavlo cenubunda yeni bir taarruza geçtiler.

— Yunanistanda Elasçılar, ellerindeki tutaklarla birlikte dağlara çekilmeğe başladılar.

7 OCAK — Batıda birinci Amerikan ordusu Odeny'i zaptetti.

— General Aleksander Atinaya gelerek general Skobi, naib Damaskinos ve general Plastiras'la görüştü. Atina ve Pire Elas çetelerinden tamamile temizlendi.

— Almanların Peşte garnizonunu kurtarmak için Peştenin yetmiş kilometre şimal batısında yaptıkları şiddetli taarruzlar akim kaldı.

8 OCAK — Alzasta savaşan birinci Fransız ordusu taarruza geçti.

— Arden'lerde Alman çıkıntısı daralmağa başladı.

9 OCAK — Uzakdoğuda Amerikan kuvvetleri Filipinlerin başlıca adası olan Luzon'a çıktılar.

10 OCAK — Yunanistanda general Skobi, son şartlarını E. A. M. mümessillerine tevdi etti.

11 OCAK — Yugoslav Kralı Londrada bir demeç yayınlıyarak Mareşal Tito ile doktor Subasiç arasında varılan anlaşma hükümlerinden anayasanın ve müstakbel hükûmet şeklinin bizzat halkın serbest reyile tayin edilmesine muvafakat ettiğini, fakat niyabet meclisi hakkında ileri sürülen şekli ve teşrii kuvvetin millî kurtuluş komitesi meclisi elinde bulunmasını kabul etmediğini bildirdi.

— Arden'ler çıkıntısında Almanlar hızla ricate başladılar.

— Yunanistanda Elasçılar general Skobi ile anlaşmaya vardılar; savaş sona erdi.

12 OCAK — Doğuda Rusların birinci Ukrayna cephesi kuvvetleri büyük bir taarruza geçtiler.

— Arden'lerde üç müttefik kolu birleşti; Almanların işgal ettikleri yerlerin yarısı kurtarıldı ve Almanlar otuz yedi kilometre gerilediler.

13 OCAK — Rusların birinci Ukrayna cephesi kuvvetleri Vistüldeki Alman müdafaasını yararak iki günlük savaşlar sonunda altmış yedi kilometrelik bir cephede kırk kilometre ilerledi.

— Amerikalılar Luzon'a malzeme ve takviye getiren kırk altı gemilik bir Japon kafilesinin tamamını batırdılar.

14 OCAK — Rusların birinci Ukrayna cephesi kuvvetleri Kielce - Krakovi demiryolunu kestiler. Ruslar Çekoslovakyada Pinczok ve Lucenek'i aldılar. Sovyetler Doğu Prusyaya karşı da büyük bir taarruza geçtiler.

— Yugoslavyada kral aleyhine nümayişler yapıldı.

15 OCAK — Ruslar Kielce'yi zaptettiler.

— Müttefikler Arden'lerde Ufaliz - Senvit yolunu kestiler.

16 OCAK — Çörçil Avam Kamarasında, Mihverin kayıtsız ve şartsız teslim olması elde edilinceye kadar harbe devam olunacağını alkışlar arasında teyit etti.

— İngiliz kuvvetleri Holandada taarruza geçti; Müttefikler Arden'lerde Ufaliz'i aldılar.

17 OCAK — Ruslar, Polonya başkendi Varşovayı zaptetti.

— Luzon'da Amerikalılar başlıca demiryolunu kestiler.

— Hindistanı Çine bağlıyan Birmanyo yolu üç sene Japonların elinde kaldıktan sonra tamamile kurtarılarak tekrar açıldı.

18 OCAK — Kızılordu Doğu Prusyada ve Silezyada Alman topraklarına girdi. Ruslar Polonyada Modlin ve Piotakov kalelerini aldılar.

— Çörçil Avam Kamarasında; batıdaki Alman taarruzunun harbi kısaltacağını, Yugoslavya işinin Yugoslav kralı razı olmuşçasına yürütüleceğini, Yunan tutaklarının siyasî pazarlık konusu olmasına İngilterenin izin vermiyeceğini söyledi.

— Holandada Alman müdafaası yarıldı.

— Mısır parlâmentosu açıldı.

19 OCAK — Kızılordu Karpat eteklerinde yeni bir taarruza geçerek Yaslo ve Gorlice şehirlerini aldı. Polonyada da Krakovi ve Lodz şehirlerini zaptedildi.

— İngilizler Holandada beş şehir zaptettiler. Üçüncü Amerikan ordusu Lüksemburgda taarruza geçti.

— Avam Kamarası yediye karşı üç yüz kırk üç oyla Çörçil hükûmetine güvenini bildirdi.

20 OCAK — Kızılordu Doğu Prusyada başta Tilsit olmak üzere bazı şehirleri, Çekoslovakyada Kosice'yi aldı.

— Muvakkat Macar hükûmetile Müttefikler arasında mütareke Moskovada imzalandı. Mütarekenin başlıca maddesi Macaristanın 1937 sınırlarına çekilmeği kabul etmesidir.

21 OCAK — Kızılordu Doğu Prusyada Tannenberg, Gumbinen ve diğer dört şehirle Silezyada beş şehir zaptetti.

22 OCAK — Kızılordu Doğu Prusyada İnsterburg'u aldı; ayrıca muhtelif cephelerde sekiz mühim şehir zaptedildi.

— Almanlar Macaristanda Sekeşfervar şehrini geri aldılar.

— Batıda yedinci Amerikan ordusu kesiminde Almanlar Hageno'ya girdiler.

23 OCAK — Kızılordu Silezyada Oder nehrine vardı ve beş muhtelif cephede birçok yerleri ele geçirdi.

— Batıda birinci Amerikan ordusu Sen-Vit ile on şehir ve kasabayı geri aldı.

24 OCAK — Ruslar Alman Silezyasının önemli şimendifer ve yol kavşağı Oppelni aldı.

— Yugoslavya kralı tarafından işten el çektirilen Subasiç kabinesi çekilmeği reddetti.

— İngilizler Birmanyada Kangan'a çıktılar.

25 OCAK — Ruslar Alman Silezyasında Glayvitz ve Öls şehirlerile Polonya topraklarında Ostrov ve Şazzanov şehirlerini zaptetti.

— Mısır kralı Faruk ile kral Ibnissuut ilk defa olarak Hicazda bir limanda buluştular ve görüştüler.

26 OCAK — Kızılordu Baltığa vardı ve Silezyada Hindenburg şehrini aldı.

— Amerika âyanı, Edvin Vilson'un Ankara Büyük Elçiliğine tayinini tasdik etti.

27 OCAK — Doğu Prusya, Polonya ve Silezyada birçok şehirler alan Kızılordu Oder nehrini zorladı.

— Batıda Arden'lerdeki Alman cebi yok edildi.

28 OCAK — Kızılordu Baltıkta Memel'i, Polonyada Katoviçe'yi, Silezyada Böyten'i aldı.

— Birinci Amerikan ordusu Arden'lerin kuzey kanadında büyük bir taarruza geçti.

29 OCAK — Almanya sınırını yeni bir noktadan aşan Kızılordu Pomeranyayı istilâya başlıyarak dört şehir zaptetti.

— Batıda birinci Amerikan ordusu dört şehir aldı.

30 OCAK — Ruslar yedi Alman şehrini daha zaptettiler.

— Batıda Birinci ve Üçüncü Amerikan orduları Alman sınırına vardılar.

— Hitler, iktidar mevkiine gelmesinin on ikinci yıldönümü münasebetile kısa bir nutukta Almanyanın meşum talihinden bahsetti.

31 OCAK — Yedi şehir daha alan Ruslar Berlinin âkıbetini tayin edecek savaşa başladılar.

— Batıda Zigfrid hattına taarruz başladı.

BİBLİYOGRAFYA

Ansiklopedimizin bu bibliyografya sütununda 1944 senesi neşriyatı üzerinde biraz durmayı çok faydalı buluyoruz. Çünkü 1943 senesine göre 1944 senesi, yaşadığımız devrin doğurduğu imkânsızlıklara rağmen, memnuniyet verici bir artış göstermektedir.

«Türkiye Bibliyografyası» na göre 1944 neşriyatı 2071 i kitap ve 833 ü risale olmak üzere 2904 tür. Halbuki 1943 senesi neşriyatının yekûnu 2630 du.

Şimdi ayda bir çıkmaya başlıyan Türkiye Bibliyografyası'na göre bu yekûnun müfredatını da verelim:

AYLIK BASIM SAYISI

	II.K.	Şu.	Mt.	Ni.	My.	Ha.	Te.	Ag.	Ey.	I.T.	II.T.	I.K.	Yekûn
Kitap	164	162	180	220	155	167	144	181	150	151	206	171	2051
Risale	58	62	64	112	83	76	84	66	49	77	49	53	833
Harita	3	2	2	1	—	2	1	2	4	2	1	—	20
	225	226	246	333	238	245	229	249	203	230	256	224	2904

Bu istatistiğin kasım ayında gösterdiği artış Cumhuriyet bayramı şerefine yapılan neşriyattan ileri gelmektedir. Cumhuriyet nasıl yerleştiyse fikriyatımız da öyle gelişmektedir. Buna delil olarak 1944 neşriyatının mevzularına göre yapılan aşağıdaki istatistiğe bir göz gezdirmek kifayet eder:

ONDALIK SINIFLAMA ÜZERİNE BASIM SAYISI

	II.K.	Şu.	Mt.	Ni.	My.	Ha.	Te.	Ag.	Ey.	I.T.	II.T.	I.K.	Yekûn
0	7	9	8	8	3	4	4	7	6	1	13	21	91
1	4	3	1	1	3	4	3	7	2	1	7	6	42
2	2	—	3	2	3	4	1	7	7	1	2	3	35
3	43	33	48	49	27	37	35	38	33	39	27	30	439
4	6	—	6	7	3	3	5	4	1	3	3	3	44
5	7	7	4	3	4	5	4	8	3	9	4	11	69
6	25	23	15	40	23	17	17	14	16	18	28	18	254
7	1	3	2	5	4	1	4	6	5	4	7	2	44
8	58	62	81	92	73	74	59	84	65	61	102	63	874
9	14	24	14	14	12	20	13	8	16	16	14	14	179
	167	164	182	221	155	169	145	183	154	153	207	171	2071

Şimdi bir az da bu istatistiklerin rakamları üzerinde duralım. 1944 senesinin en kabarık yekûnu 874 ile edebiyattır. Evvelki sene gibi geçen sene de Maarif Bakanlığının «Dünya edebiyatından tercümeler» serisi bu rakamı kabartan âmillerin başında gelmektedir. Geçen sene gibi bu sene de her gün biraz daha fazla okunan roman ve hikâye kitapları ikinci ve üçüncü tabılarını idrâk etmektedirler. 1943 senesi neşriyatı 657 idi.

Evvelki sene gibi 1944 senesi de, sosyal ilimler, 439 rakamile neşriyatımızın ikinci büyük mevzu olarak gözükmektedir. Evvelce de işaret ettiğimiz gibi bu, geçirdiğimiz büyük inkılâbların ideolojisinin de yayılmakta olduğunu gösterir.

Neşriyatımızın kabarık rakamlı bir bölümü de tatbikî ilimlerdir ki sanayileşen yurdumuzun artık müsbet ilimlere lâyık olduğu değeri verdiğini isbat eder.

Tarih ve coğrafyanın eskiden olduğu gibi şimdi de okuyucuları çok. Bu sayede o da mümtaz mevkiini muhafaza etmektedir.

Meraklıları tatmin için umum neşriyatın şehirler üzerine istatistiklerini de verelim:

	Kitap	Risale
Afyon	1	—
Ankara	394	136
Antalya	1	—
Aydın	4	3
Balıkesir	2	—
Bolu	2	—
Bursa	4	2
Çankırı	2	—
Denizli	1	—
Edirne	3	—
Erzurum	1	—
Eskişehir	6	4
Giresun	4	—
Hatay	2	1
İsparta	1	—
İçel	6	1
İstanbul	1515	611
İzmir	75	46
Kastamonu	1	6
Kayseri	3	3
Kocaeli	5	—
Konya	14	2
Kütahya	1	—
Manisa	1	—
Muğla	1	—
Ordu	—	1
Samsun	4	5
Seyhan	10	1
Sıvas	2	—
Sinop	1	—
Van	—	1
Zonguldak	4	3
	2071	833

Neşriyatımızın bu istatistikleri karşısında biraz tefelsüf yapmaktan kendimizi alamıyoruz. 1944 neşriyatına şöyle bir göz gezdirelim. Göreceğiz ki her mevzudan alâkadarlarını memnun edecek mahiyette kitaplar mebzûlen var. Meslek sahiplerinin, yüksek tahsil gençlerinin, orta tahsil müdavimlerinin ihtiyacı bol bol diyebileceğiz şekilde tatmin edilmiş. Vakti güzel geçirtecek romanlar insana seçmek zorluğu verecek kadar çok. Yalnız cinaî hikâyeleri ve polis romanlarını halk kitapları sayamıyacağımıza göre asıl halk için pek az kitap neşrolunduğu gözümüze çarpmaktadır. Hakikî halk kitabı sayılabileceklerin bir çoğu da artık hayide olmuşlardır.

Ümit etmek isteriz ki önümüzdeki 1945 senesi bu boşluğu doldurur, halkımız da seve seve okuyabileceği kitapları bol bol bulur.

Bize gelen eserler

Naci Kıcıman: Milletlerarası Köy Kongreleri ve Kararları. Fiatı 1 liradır.

«Milletleraası Köy Kongresi ve Kararları» adlı bu kıymetli eserin müellifi değerli idarecilerimizden İsparta valisi Naci Kıcıman'dır.

Milletlerarası Köy yaşayışını güzelleştirme cemiyetinin topladığı kongrelerde verilen millî raporlarla umumî raportörlerin mukayeseli etüdlerine göre hazırlanmış olduğundan cidden çok istifadeli olan bu eseri bu mevzula alâkadarlara tavsiye etmek bizim için bir vazife olduğu kadar bir borçtur.

M. Turhan Tan: Krallar avlayan Türk. Yüksel Yayınevi. Fiyatı 300 kuruş.

«Krallar avlayan Türk» Merhum M. Turhan Tan'ın en son kalem mahsulüdür. Tarihi hüviyetini kaybettirmeden romanlaştıran muharriri okuyucularımız pek iyi tanırlar. Bu eser Türk milletini zaferden zafere koşturan yiğit sipahilerin, aşk, şarap, sefahet yüklü Bizans dünyasında yarattıkları mucizeleri anlatmaktadır. Bu eserin cazibesi Turhan Tan'ın diğer bütün romanlarından daha büyüktür demek mübalâğa olmaz. Okuyanlar sözümüzü tasdik edeceklerdir.

Hâmit Macit Selekler: Sulh ve diğer şiirler. Fiyatı 100 kuruş.

Bu güzel şiir kitabı hakkında okuyucularımıza bir fikir verebilmek için Avni Gioda tarafından yazılmış olan mukaddemesinden şu satırları alıyoruz: «Bu kitabın bir kısmı aşk şiirlerine tansis edilmiştir. İçlerinde öylelerine rastlıyacaksınız ki okurken yüreğiniz güzellik daussılasile dünyalara sığmaz olacak; dudaklarınız, gayri ihtiyarî «şiir» diye mırıldayacak. Zaten şiirin en güzel tarifi bu değil mi?

Şairin yurt parçalarına ait manzara - tabloları ayni kuvvet ve ustalıktadır. Bunlarda muhitin havası, rengi, kokusu canlı bir kucaklama ile insanı göğsünün ılıklığına doğru çekiyor.»

Asaf Talât Cuhruk: Siyah Şiirler. Fiatı 25 kuruş.

Bu küçük şiir kitabını, müellifi önsözündeki şu satırlarla bize pek güzel takdim etmektedir: «Düşündüm ki güzel eserler, güzel sanatlar, sanatkârlardan daha çok yaşarlar. Bir güzel sanat ölmez ve unutulmaz gibidir. Şiirlerin içinde uzun yaşamaya lâyık birkaç tane bulunursa emeğim boşa gitmez.»

Emil Zola - Hamdi Varoğlu: Eser. Yüksel Yayınevi. Fiyatı 200 kuruş.

«Eser» natüralizm ekolünün büyük ön-

cüsü Emil Zolanın «Rougeu MacQuart'lar» serisine dahil bir eser, bir şaheserdir.

Kitap hakkında bir fikir verebilmek üzere iptida realizmi Zolanın kalemile tarif edelim: «Natüralizmi ben icat etmedim. Rusyada otuz senedir kullanılıyor. Fransada belki yirmi münekkit de mevcuttur. Viktor Hugo gibi lirik şairlerdir ki kendi ceplerinden bir edebiyat bulup çıkardıkları vehmine kapılırlar. Benim gibi tahlilci romancılar çok iyi bilirler ki edebî tekâmülleri cemiyetler yapar. Bir muharrir, dehâsı ne kadar yüksek olursa olsun kendi payına düşen taşı taşıyarak, gücü yettiği kadar, eski millî binanın yapısını devam ettiren bir işçiden başka birşey değildir.» diyor. Kendisi ise roman sanatının en usta işçilerinden biri olduğundan bu romanında dehâ ile sanat arasında bocalıyan bir artistin, aşkla sanat arasında paylaşamadığı hayatını bütün azametile tasvir ederek, tarifine uygun, ölmez bir eser vücuda getiriyor.

Rıza Koşkun neşriyatı

Eskidenberi tanıdığımız iyi bir matbaacı olan Rıza Koşkun da naşirliğe başladı. Kendisini bu yolda muvaffak olmuş görmek isteriz. Koşkun da geçen yılın son bir iki ayı içinde bize bir kaç eser verdi. Büyük muharrirlerden tercümeler adı altında neşrolunan bu kitapları da okuyucularımıza sunuyoruz.

Balzak — Adnan Benk: Mahvolan Şaheser. Fiatı 75 kuruş.

Büyük muharririn tanınmış eserinden yapılan bu tercüme Adnan Benk'indir.

Viktorya Gros — Cevdet Perin: Şehvet Kadını Lombard. Fiatı 150 kuruş.

Mütercimi Cevdet Perindir. Doğrusu matbuat âleminin tanınmış bir siması olan arkadaşımızdan ismi ve cismi daha ciddî eserler bekliyoruz.

Hanri Bordo — Lebid İsfendiyaroğlu: Ormanlar Bakiresi. Fiatı 150 kuruş.

Mütercimi Lebibdir. Baş tarafında müellifin şahsiyet ve eserleri hakkında dört sahifelik izahat vardır.

Ayın mühim eserleri

İslâm Ansiklopedisi. Fiyatı 1 liradır.

1940 tarihindenberi Maarif Bakanlığı tarafından muntazaman basılmakta olan İslâm Ansiklopedisinin 23 üncü cüzü de çıkmıştır. Cağaloğlu Sinan Paşanın tercümei halile başlamakta ve cüzam kelimesile «C» harfinin sonuna kadar gelmektedir. İçinde Mükrimin Yınanç'ın, İbrahim Hakkı Akyol'un, Fuat Köprülü'nün de çok değerli yazıları vardır.

İstanbul Ansiklopedisi. Fiyatı 130 kuruş.

Reşat Ekrem Koçu'nun eski ve onun yanında yeni İstanbulu öğretmek üzere yazmaya başladığı bu güzel ansiklopedisinin ikinci sayısı da büyük kıtada iki formadan ibaret ve renkli resimlerle süslü olarak çıktı. Bu değerli eseri okuyuculara ayrıca tavsiyeye bilmeyiz lüzum var mı?

İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Kapıkulu Ocakları. Tarih Kurumu neşriyatından. Fiyatı 350 kuruştur.

«Osmanlı devleti teşkilâtında Kapıkulu Ocakları» adlı ve «Cebeci, topçu, top arabacıları, humbaracı, lâğımcı ocaklariyle Kapıkulu süvarileri» nden bahseden bu çok değerli eserin müellifi İsmail Hakkı Uzunçarşılıdır. İlk cildi 1943 te çıkmıştır. Osmanlı devletinin kuruluşile beraber kendi idaresinin asıl esaslı bir teşkilâtla takviye ettiği, nasıl devlet merkezinde muntazam ve talimli daimî bir ordu yapmış olduğunu bütün delillerile göstermekte, iki buçuk asra yakın bir müddet hiçbir zaman muhafazakâr kalmıyarak daima ilerlemek, kuvvetli kalmak için, orduyu asrın icaplarına göre nasıl tensik ettiği belirtilmektedir.

Gi dö Mopassan: Semih Tuğrul. Güzel dost. Fiyatı 200 kuruş.

«Güzel dost», hikâyelerile pek iyi tanıdığımız Guy de Maupassant'ın en güzel romanlarından biridir. Mevzuu Parisin kibar âlemine karışan genç bir gazetecinin hayatla nasıl mücadele ettiğini, para kazanmak ve yükselmek hırsile nelere katlandığını, siyaset, ticaret ve gazetecilik sahalarında dönen entrikaları, birçok aşk maceralarıdır. Romanın bütün şahısları, başta kahramanı olmak üzere her yerde ve her zaman mevcut olabilecek karakterdedirler. Bu itibarla ölmez, daima okunacak, ve beğenilecek bir roman olarak şöhret bulmuştur.

Sorulara cevaplar

Haydarpaşada Bay Eğrioğlu :

Selim Nüzhet Gerçeğin, «Türk Gazeteciliği» adlı eserinden maada Türk gazeteleri için bilgi veren kitaplar şunlardır:

Ankara Gazeteleri. Yazan : İsmail Hakkı Tevfik, 1935.

Adapazarı Gazeteleri. Yazan : İsmail Hakkı Tevfik, 1937.

Afyonkarahisar Gazeteleri. Yazan : İsmail Hakkı Tevfik, 1937.

Bu üç eser de Arap harflerile Filibede basılmıştır. İlkinin fiyatı 50, diğer ikisinin onar kuruştur. Herhangi bir kitaphane tarafından satılıp satılmadığını tahkik edemedik.

Diyarbakırda gazete ve Diyarbakır neşriyatı tarihi. Yazan: Usman Eti 1940. Üstünde fiyatı yazılı değildir. Diyarbakır Basımevinde basılmıştır.

Türkiyede Matbuat Rejimleri. Yazan: Server Iskit. Matbuat Umum Müdürlüğü neşriyatı, 1939.

Tercümanı Ahval gazetesi ve Agâh Efendi. Yazan: Server İskit. Ulus Basımevi 1939.

Türkiyede Matbuat İdareleri ve Politikaları. Yazan: Server İskit. Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü neşriyatı, 1943.

Cumhuriyetten Sonra Çıkan Gazeteler ve Mecmualar. Yazan: Feridun Fazıl Tülbentçi. Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü neşriyatından, 1941.

Türkiyede Çıkmakta Olan Gazete ve Mecmualar. Hazırlıyanlar: Server İskit ve Feridun Fazıl Tülbentçi. 1941, 1942, 1943, 1944 senelerine mahsus olanları çıkmıştır. Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü neşriyatındandır. Yenisi hazırlanmaktadır.

Gazeteciliğimiz hakkında bunlardan maada kitap veya risale şeklinde neşriyat bilmiyoruz. Yalnız «Ege Salnamesi» nde İzmir gazeteciliği hakkında umumî malûmat veren resimli bir yazı olduğu gibi diğer bazı salname ve nevsallerde de perakende pek muhtasar malûmat bulunmaktadır.

Erbaada Bay Rahmi Karakaya :

— Evliya Çelebi seyahatnamesinin ilk altı cildi, ilki 1898 de olmak üzere, Ikdam gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Bey tarafından bastırılmıştır. Bugün çok nadir olan bu ciltler elli, altmış lira kadar etmektedir.

Yedinci cildi Tarihi Osmanî Encümeni tarafından bastırılmıştır. Bunlar da Arap harfleriledir. Fiyatı iki yüz kuruştur.

Sekizinci cildi de Tarihi Osmanî Encümeni tarafından bastırılmıştır. Arap harflerile dir. Fiyatı iki yüz kuruştur.

Dokuzuncu cildi Maarif Bakanlığı tarafından 1935 te bastırılmıştır. Fiyatı 500 kuruştur.

Onuncu cildi 1938 de gene Maarif Bakanlığı tarafından bastırılmıştır. Fiatı 600 kuruştur.

Evliya Çelebinin birinci ve ikinci cildi Semih Lûtfi kütüphanesi tarafından Türk harflerile de basılmıştır. Fiyatı 125 kuruştur.

Akba Kitabevi de Evliya Çelebi Seyahatnamesinin birinci ve ikinci ciltlerini basmıştır. 150 şer kuruşa satılmaktadır.

Kastamonuda Bay Sedat Çelik :

«Matematik, Fizik - Kimya» mecmuası hakkında aradığınız malûmatı veriyoruz: 1-11 sayıları mevcuttur. Odemeli olarak gönderilebilir. Mecmuanın abonesi beş yüz kuruştur. İlk sayısından abone olmak suretile de ilk sayıları temin imkânı vardır.

— İnönü Ansiklopedisinin birinci sayısı Maarif Bakanlığı Yayımevlerinde satılmaktadır.

Asker Ansiklopedisinin hazırlıkları yapılmakta olduğundan kısa bir müddet sonra intişara başlaması memuldür.

Ortaköyde Bay Hakkı Devrim :

Mehmet Akif hakkında yazılmış kitap ve risalelerin bibliyografyasını yapıyoruz:

Mehmet Akif: 1873 - 1936, Yüksek Ziraat Enstitüsü.

Mehmet Akif: Mithat Cemal Kuntay.

Mehmet Akif: M. Sencer - N. Salih.

Mehmet Akif: Ali Nihat Tarlan.

Mehmet Akif: Ferdî ve içtimaî karakteri, vatanperverliği, milliyetçiliği, şairliği: Esat Adil Müstecablıoğlu.

Mehmet Akif: Hayatı, eserleri ve 70 muharririn yazıları: Eşref Edip.

Mehmet Akif: Hayatı, eserleri ve 70 muharririn yazıları eserine zeyl. Cilt: 2. Eşref Edip.

Mehmet Akif: Hayatı, seçme şiirleri: A. C.

Mehmet Akif: Hayatı ve eserleri: Orhan Seyfi Orhon.

Mehmet Akif'in kabri için.

BİR AYIN OLAYLARI

Şubat 1945 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 ŞUBAT — Fransanın yeni Büyük Elçisi Gaston Mogra Ankaraya geldi.

— Ege bölgesinde büyük sel baskınları oldu; şoseler, demiryolları, telgraf lık bütçe Meclise verildi.

— İstanbul Şehir Meclisi açıldı; yedi aylık bütçe Meclise verildi.

— Fatihte yeni yapılan Maliye Tahsil Şubesi binasile Gazanferağa medresesinde kurulan İstanbul Şehir Müzesi açıldı.

2 ŞUBAT — İstanbul 1 No.lı Sıkıyönetim mahkemesinde görülmekte olan ırkçıların dâvası son safhasına geldi ve Savcı bir kişi dışında bütün sanıkların değişik cezalara çarptırılmasını istedi. Duruşma bir ay sonraya kaldı.

— Bigadiç ovası su altında kaldı; Bürhaniye ada haline geldi.

5 ŞUBAT — Sıtmaya karşı açılacak olağanüstü savaşın ana hatlarını çizecek olan Sıtma Kongresi, saat 15,30 da Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Bakanlığında Bakan Sadi Konuk'un bir söylevile çalışmalarına başladı. Toplantıda Nafıa ve Ziraat Bakanlarile Millî Müdafaa Bakanlığı Sıhhat İşleri Dairesi Reisi, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Bakanlığı ileri gelenleri ve uzmanları, İstanbul Üniversitesi Rektörü ve Üniversite delegeleri, Hıfzıssıhha uzmanları ile bütün sıtma mücadele reisleri ve ayrıca uzman hekimlerimiz bulundular.

— Çubuk elektrik santralı işlemeğe başlıyarak Ankaranın Çubuk ilcesi de elektriğe kavuştu.

7 ŞUBAT — Ankara - Kalecik - Çankırı yeni telefon hattı konuşmaya açıldı. Şimdi hattın Kastamonuya uzatılmasına devam olunmaktadır.

8 ŞUBAT — Kahramanca müdafaasından dolayı Büyük Millet Meclisi tarafından Antep adının Gaziantep'e çevrilmesinin yirmi dördüncü yıldönümünü Gazianteplıler büyük bir sevinçle kutladılar.

11 ŞUBAT — Maraşlılar, Maraşın kurtuluşunun yirmi beşinci yıldönümünü kutladılar.

13 ŞUBAT — Göz doktoru rahmetli Ziya Gün'ün İstanbul Üniversitesi lehine vasiyetname ile yaptığı tesise karşı mirasçılar tarafından açılan dava İstanbul Asliye Üçüncü Hukukunda karara bağlandı. Mirasçıların iddiasını varit görmiyen bu karara göre Ankara caddesindeki Meserret oteli ile altındaki üç dükkân, Bahçekapıda Rasimpaşa hanının 5760 hissede 2140 hissesi, Fındıklıyan hanının 3360 hissede 2120 hissesi, Cağaloğlunda Yerebatanda bir tesis yapılmak üzere Üniversiteye geçmektedir. Terekede çıkan paralarla esham, tahvilât ve banka senetleri de bu tesise ait olacaktır.

14 ŞUBAT — Zonguldak Milletvekili Hasan Karabacak öldü. 1877 de doğmuş olan Hasan Karabacak milletvekili seçilmeden önce maden başçavuşu idi. Rahmetli, evli ve dört çocuk babasıydı.

15 ŞUBAT — Yüksek Sıhhat Şûrası Ankarada Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Bakanının başkanlığında toplanarak yurdumuzun genel sağlık durumunu, bulaşıcı hastalıkları ve Adlî Tıp meselelerini görüşmeğe başladı.

— Marmara ve Karadeniz tütün piyasaları açıldı.

16 ŞUBAT — Yeni vazifesi dolayısile Türkiyeden ayrılmak üzere bulunan Amerika Büyük Elçisi İstanbulda gazetecileri kabul ederek diplomasi hayatının en iyi üç senesini Türkiyede geçirdiğini, bu üç yıl içinde Türkiye ve Amerikanın birbirlerine daha fazla yaklaştıklarını, birbirlerini daha iyi anladıklarını, bu yaklaşmanın harbden sonra da devam edeceğini söyledi.

— Amiral Land, Amerika Hariciye Bakanlığının Âyan Komitesi önünde, Sovyetler Birliğine Boğazlar yolile malzeme gönderilmeğe başlanmış bulunduğunu açığa vurdu.

18 ŞUBAT — Sıvas Milletvekili İsmail Hakkı Başak öldü. 1881 de Divrikte doğmuş bulunan İsmail Hakkı Başak'ın ilk devlet hizmeti Maarif Nezaretinde mümeyyizlik, milletvekili seçilmeden önceki son görevi İstanbul Belediyesi müfettişliğiydi.

19 ŞUBAT — Amerikan gazeteleri başyazarları cemiyeti temsilcileri olarak, basın ve yayın hürriyeti dâvasını milletlerarası anlaşmalar yolile sağlamak üzere bütün dünyada bir tetkik gezisine çıkmış olan iki Amerikalı gazeteci Ankaraya geldi.

20 ŞUBAT — Büyük Millet Meclisi Başkanı, Anayasanın on dokuzuncu maddesi gereğince Büyük Millet Meclisini şubatın 23 üncü günü saat 17 de olağanüstü bir toplantıya çağırdı.

— Başbakanımız Amerikan basın heyetini kabul etti.

21 ŞUBAT — Gece saat 23 te çıkan bir yangında Erenköy Kız Lisesi yandı. Nüfusça hiç bir kayıb olmadı.

— Amerikan basın heyeti Türk meslektaşlarla görüşmek üzere İstanbula geldi.

23 ŞUBAT — Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükûmetin teklifi üzerine Almanya ve Japonyaya harb ilân edilmesini 401 üyenin oy birliğile kabul etti.

(İkinci Cihan Harbine karışmamıza ait tarihî karar hakkındaki yazı ve bilgiyi Ansiklopedi kısmımızda bulacaksınız.)

24 ŞUBAT — Türkiye, Almanya ve Japonyaya harb ilânına dair verdiği karardan sonra Birleşmiş Milletler paktını imzaladı (Birleşmiş Milletler demecinin metnini Ansiklopedi kısmımızda bulacaksınız.)

25 ŞUBAT — On üçüncü yıldönümü dolayısile Halkevleri bayramı yurdun her yerinde büyük tören ve gösterilerle kutlandı. Yeniden otuz iki Halkevi ve iki bin üç yüz otuz sekiz Halkodası açıldı. Bayramı Ankara Halkevinde söylediği bir nutukla açan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Toprak Kanunu tasarısının Meclise sunulduğunu bildirerek: «Köylülerin sür'atle iri, diri, canlı ve varlıklı olmaları lâzımdır» dedi.

— Cumhur Başkanımız Millî Şef İsmet İnönü Halkevleri bayramı dolayısile Ankara Halkevinde yapılan töreni başından sonuna kadar takip ettiler. İnönü, başarılı bir konser veren İzmir Halkevi sanatkârlarını kabul ederek kendilerini şu değerli sözlerle teşvik buyurdular: «Yaptığınız hizmeti küçük görmeyiniz. Memlekette musiki terbiyesinin temelini atanlarsınız. Sizleri tebrik ederim. Geniş bir musiki anlayışı medenî bir muhitin esas zevkidir. Eksiklerinizi tamamlamak için daima size yardımcı olacağım.» Tören sona erince de Millî Şef: «Halkevli arkadaşlara teşekkür ederim, bize güzel bir gün geçirttiler» sözlerile memnunluklarını ifade ettiler.

28 ŞUBAT — Yedi aylık bütçe Türkiye Büyük Millet Meclisine sunuldu. Âdi ve olağanüstü bütçenin tutarı 595.834.989 liradır.

Bütçe, bünyesi itibarile, iki yeni değişikliğe tâbi tutulmuştur.

1 — Muhtelif bakanlıklar için ayrılan tahsisattan ve devleti cihazlandıran, karşılığı nesillere intikal edecek olan kıymetlere yatırılanlar veya iktısadî devlet teşekküllerine, ayni maksatlarla, sermaye olarak verilen paralar âdi masraflar bölümünde ayrı bir yer almıştır. Bu suretle maarif, nafıa, sıhhat, iktısat ve ziraat işlerine ve benzeri hizmetlere müteallik devlet programlarının gerçekleştirilmesi için 1945 bütçesinin âdi kısmına konan tahsisatın mevzu ve miktarları hakkında toplu bir fikir edinilmesi imkânı verilmiştir. Yedi aylık bütçede bu nevi müsmir tahsislerin toplamı 56.3 milyon liradır.

2 — Yeni bütçenin fevkalâde giderler bölümünde ise cari yıl bütçesinin bu kısmında mevcut bulunan fevkalâde millî müdafaa masraflarile toprak mahsulleri vergisi tahsil masrafından başka, kanunları gereğince, olağanüstü şartların devamile mukayyed olan diğer masraflar da gösterilmiştir. Bu da, geniş kısmı itibarile, hayat ve baka şartımızı teşkil eden millî savunma tedbirlerinin rakamla ifadesini göstermektedir.

— Konya - Afyon arasında İshaklı istasyonunda iki tren çarpıştı. Bir yolcu ile beş memur hafif, iki memur da ağır yaralandılar.

BİR AYIN OLAYLARI

Şubat 1945 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 ŞUBAT — Bulgaristan Birinci ve İkinci Halk mahkemeleri harb suçlularından eski üç kral naibile yirmi bir bakanı, sekiz saray müşavirini ve altmış iki saylavı ölüme; dört bakanla iki saray müşavirini ve on sekiz saylavı müebbet ağır hapse; iki bakanla on beş saylavı on beşer sene hapse; bir saylavı sekiz, beş saylavı beşer ve üç bakanla beş saylavı birer sene hapse mahkûm etti. (Ölüme mahkûm olanlar gece saat on birde idam edildiler).

— Kızılordu batıda Torun'u zaptetti.

— Londradaki Polonya hükûmeti Çekoslovakya ile siyasî ilişikliklerini kesti.

2 ŞUBAT — Rozvelt ve Çörçil Maltada buluştular ve uçakla Kırıma doğru havalandılar.

— Fransız ordusu Kolmar şehrini kurtardı.

— Belçikada Piyerlo kabinesi çekildi.

3 ŞUBAT — Kızılordu Oder nehrinin sol kıyısına yerleşmeğe başladı. Soldin ve Drossen şehirleri de Rusların eline geçti.

4 ŞUBAT — Rozvelt, Çörçil ve Stalin ile üç Müttefik devletin altı yüz uzmanı arasında Kırımın Yalta şehrinde konferans başladı.

— Kızılordu Doğu Prusyada Bartenştayn ve Landsberg tahkimli şehirlerini zaptetti.

— Batıda Amerikalılar Zigfrid'in ikinci hattını bir noktada delerek beş şehir aldılar.

— Amerikalılar, Filipinler'den Lüzon adasının başkenti Manilla'ya girdiler.

5 ŞUBAT — Batı cephesinde Yedinci Amerikan ve Birinci Fransız orduları Strazburg'un güneyinde birleştiler.

6 ŞUBAT — Kızılordu birlikleri Oder nehri köprübaşısını seksen kilometre genişleterek yirmi kilometre ilerledi ve altı tahkimli yer zaptetti.

7 ŞUBAT — Üç Müttefik Liderle Dış Bakanlarının, Genelkurmay Şeflerinin ve Müşavirlerin iştirak ettiği konferansın Karadeniz bölgesinde toplantı halinde bulunduğu hakkında İngiltere İstihbarat Bakanlığı ilk resmî tebliği yayınladı.

— Üçüncü Amerikan ordusu batıda Zigfrid'e karş ıtaarruza başlıyarak Ur, ve Sür ırmaklarını yedi noktadan aştı.

8 ŞUBAT — Müttefikler batıda Alman sınırının on dört kilometre içerisinde ve Zigfrid hattının en tahkimli noktasında bulunan Şmid şehri ile başka dört şehri zaptettiler.

9 ŞUBAT — Batı cephesinde aşağı Alzas'ta, Ren'in batı kıyısında her türlü teşkilâtı Alman mukavemeti sona erdi.

10 ŞUBAT — Kızılordu Baltık denizi kıyısında Elbing şehri ile Königsber'in güneyinde Pröysih - Elyan şehrini zaptetti.

— Batıda Niymegen'in güney doğusunda taarruza geçen İngiliz ve Kanadalı kıt'alar sekiz kilmoetre ilerlediler.

11 ŞUBAT — Kızılordu Pomeranyada Doyçkrone ve Makrih-Fripland tahkimli kasabalarını zaptetti.

— Van Eyker yeni Belçika kabinesini kurdu. Yeni kabinenin altı üyesi harb kabinesini meydana getirmektedir.

12 ŞUBAT — Kırım konferansı sona erdi ve gece saat 23,30 da Vaşington, Londra ve Moskovada müşterek bir tebliğ yayınlandı. (Konferans ve kararları hakkındaki bilgiyi Ansiklopedi sütunlarımızda bulacaksınız.)

— Batıda Birinci Kanada ordusu Klev şehrini zaptetti.

— Kızılordu Karpatlar kesiminde Bielşka, Oder nehri batısında Bunzlav kalelerini ele geçirdi.

— Yunan hükûmetile E. A. M. delegeleri arasında bir anlaşma imzalandı. ELAS kuvvetlerinin silâhları teslim etmesi kararlaştırıldı.

13 ŞUBAT — Bir buçuk ay süren bir kuşatma ve savaşlardan sonra Kızılordu Macar başkenti Budapeşteyi zaptetti.

— Batı cephesinde Müttefikler Prum ve Viyanden şehirlerini aldılar.

— Londradaki Polonya hükûmeti bir tebliğ yayınlıyarak Kırım Konferansı kararlarını kabul etmediğini bildirdi.

14 ŞUBAT — Kızılordu Silezyada yedi tahkimli şehirle Pomeranyada Şnaydemül şehrini zaptetti.

— Uzakdoğuda Amerikalılar Filipinlerde Nikols deniz ve Kavite hava üslerini işgal ettiler.

— Çörçil, İdin'le birlikte Atinaya geldi ve Yunanistanın muzaffer miletler çevresinde haklı olduğu yeri alacağını umduğunu söyledi.

15 ŞUBAT — On bir bin İngiliz ve Amerikan uçağı Almanyaya harbin en büyük hava taarruzunu yaptı.

— Çörçil'e Atina şehrinin fahrî hemşerisi unvanı verildi.

16 ŞUBAT — Muazzam bir Amerikan filosu tarafından Japon anavatanına ve Tokyoya karşı havadan ve denizden taarruz başladı; Tokyo dokuz saat bombalandı.

— Üç koldan ilerliyen Sovyetler birleşerek Breslav'daki Alman kuvvetlerini çember içine aldılar.

17 ŞUBAT — Amerikan donanması Japon adalarından İvojima'yı topa tuttu; Tokyo yeniden altı saat bombalandı.

— Kızılordu Doğu Prusyada Vormdit ve Melzak şehirlerini zaptetti.

18 ŞUBAT — General dö Gol'ün, Kırım konferansından sonra Rozvelt'le görüşmek üzere Cezayire gitmesi hususunda yapılan daveti reddettiği açığa vuruldu.

— Arjantin Almanyaya bir nota vererek Arjantin tebaasının pasaportları verilmediği takdirde, bu hareketi bir harb sebebi sayacağını bildirdi.

— Uzak Doğuda Amerikalılar Koregidor'u zaptettiler.

19 ŞUBAT — Amiral Nimitz tarafından tarafından yayılan bir tebliğde İvojima Japon adasında otuz bin Amerika deniz piyade eri çıkarılarak bir köprübaşı kurulduğu bildirildi.

— Kanadalılar batı cephesinde Goh şehrine girdiler.

— Üçüncü Beyaz Rusya cephesi ordular grupu komutanı Sovyet Generali Çermiyakovski ön hatlarda aldığı yaralar neticesinde öldü.

— Çörçil ve İdin Londraya döndüler.

20 ŞUBAT — Rozvelt'le Çörçil'in Kahirede Pasifik harbini görüştükleri hakkında Beyaz Ev'den bir tebliğ yayınlandı.

21 ŞUBAT — Rozvelt'in Mısırdan geçerken Mısır Kralı, Habeş İmparatoru ve Suudî Arabistan Kralı ile görüşmüş olduğu açığa vuruldu.

— On dokuz Amerika Cumhuriyeti murahhasları bir konferans halinde Meksikoda toplandılar.

22 ŞUBAT — Mareşal Stalin Kızılordunun kuruluşunun yirmi yedinci yıldönümü dolayısile günlük bir emir yayınlıyarak ordunun Almanlara karşı başarılarını övdü.

— Uzakdoğuda Amerikalılar Bataan'ı Japonlardan temizlediler.

23 ŞUBAT — Ruslar Poznan şehrini zaptederek komutanla birlikte yirmi üç bin esir aldılar.

— Batıda Mareşal Montgomeri, aşağı Ren ile Möz nehirleri arasında bir yarma taarruzuna geçti.

24 ŞUBAT — Mısır Hükûmeti Mihver devletlerine harb ilân etti. Mısır Başbakanı Ahmet Mahir Paşa Saylavlar Meclisinden çıkarken yirmi altı yaşında bir avukat tarafından öldürüldü.

— Batıda Dokuzuncu Amerikan ordusu Yulıh şehrini aldı.

25 ŞUBAT — Yeni Mısır kabinesi Nakraşi Paşa tarafından kuruldu.

— Fransız Dış İşleri Bakanı Bido Londraya gitti.

— Batıda Kolonya üzerine yürüyen Dokuzuncu Amerikan ordusu Mareşal Montgomeri komutasına verildi.

26 ŞUBAT — Suriye Almanyaya harb ilân etti.

— Berline harbin en büyük hava akını yapılarak üç bin ton tahrip ve yarım milyon tane yangın bombası atıldı.

27 ŞUBAT — Avam Kamarasında Kırım konferansı hakkında görüşmelere başlandı; Fransa, Polonya meselelerile San-Fransisko konferansından bahseden Çörçil, Türkiyenin Mihvere harb ilânı dolayısile: «Türkiyeyi Birleşmiş Milletler safında karşılamakla bahtiyarız. Türklerin dostluğundan asla en ufak şüphemiz olmadı» dedi.

— Kızılordu Saksonya hududuna vardı.

28 ŞUBAT — Amerikaya dönen Rozvelt gazetecilere beyanatında: «Kurulacak sulh sağlam olacak ve insanlığa çok büyük hizmet edecektir» dedi.

— Rumen Radesku kabinesi çekildi.

— Ruslar Pomeranyada Alman hatlarını çökerttiler.

BİBLİYOGRAFYA

Kitaptan bahsetmek istenince en evvel akla gelenler, en evvel göze çarpanlar, yani kitapçı dükkânlarının camekânlarını dolduran kapları renk renk, içleri çeşit çeşit kitaplardır. Bunlardan tercüme romanlar, telif romanlar, şiir kitapları en çok yer işgal etmektedir. Onları müteakıp cidden çok neşriyat yapan iki meslek gelmektedir. Biri tıp, biri hukuk. Hangisinin takaddümü olduğunu kestiremem. Hepsi güzel. Amma acaba neşriyatımız arasında biraz noksan olan neviler yok mu? Onların da kitapçı camekânlarında yer almasını temin için ne yapmalı?

Bundan evvelki yazılardan birinde «Halk Kitabı» nev'inden neşriyatın noksanlığına işaret etmiştik. Bugün de kültür jenerale hizmet eden neşriyatın biraz kıtlığından bahsetmek istiyoruz. Ümit ediyoruz ki bu kabil neşriyat da yakın bir zamanda bütün camekânlarda, diğer nevileri kıskandıracak derecede yer alır; yalnız yer almakla kalmaz, camekândan dışarı fırlar, okuyucuların, bilhassa gençliğin eline ulaşır.

«Kültür jeneral» e en kolaylıkla hizmet edecek vasıta konferans ise de, bizde konferanslar hep beylik mevzular, beylik bilgiler üzerine olduğundan kendilerinden umulan faydayı vermemektedirler. Asıl vazife yine kitaba düşmektedir. Bu sebepten biz bu sütunlarda daima bu çeşit eserlere tercihan yer vermeğe çalışıyoruz.

Eskilerimiz, üzerinde yazı yazılmış kâğıt parçasına bir kutsiyet verirlermiş. Bu yalnız üzerinde Allahın ismi yazılı olması ihtimaline göre günah korkusundan ileri gelmezmiş. Bunun hakikî sebebi, ekmeğe «nimet» dir diye nasıl basılmazsa, yazı kâğıdının da kafanın nimeti olduğudur..

Gene eskiler kitabın içindekini daima doğru telâkki eder «kitapta yeri vardır» derlermiş ki bu da ayni kanaatin bir başka cepheden ifadesi değil de nedir?

Amma bugün artık her kitaba bu gözle bakamayız. Kitapları üç sınıfa ayırırsak belki gayemize daha kolay varırız: 1 — Menba kitapları ve daima lüzumlu olabilecek kitaplar. 2 — Faydalı kitaplar. 3 — Faydalı olabilecek kitaplar.

Menba kitapları ve daima lüzumlu olabilecek kitaplar, malûm olduğu üzere, ansiklopediler başta olmak üzere, bibliyografik eserlerle; kültür jenerale yarıyacak veya herkese, gerek mesleği, gerek temayülleri bakımından el altında bulunmaması bir eksiklik hissi verecek eserlerdir. Çünkü insan bu gibi eserlerle de kültür jeneralindeki noksanları kolaylıkla telâfi edebilir.

Faydalı kitaplar, okunduğu zaman insanın bir şey öğrenmesini temin edenlerdir. Felsefe, ilim, tarih, coğrafya, seyahat, hatta edebiyat bu nevidendir.

Faydalı olabilecek kitaplar, ilk iki çeşide dahil olmıyan bütün neşriyattır. Buna bir had tayin edilemez. İlk fırsatta bu taksimatı şahıslandırmak emelindeyiz. Bugünlük yeni neşriyata geçiyoruz.

Bize gelen eserler

İsmet İnönü: Faik Reşit Onat.

Okuyularımızın pek güzel hatırlıyacakları gibi «Aylık Ansiklopedi» mizin beş ve altı sayılı nüshaları Türkiye Cumhuriyetinin ikinci Cumhurbaşkanı; Türk İstiklâl Savaşından önce Erkânıharbiyei Umumiye Reisi, sonra Garb Cephesi Ordularının muzaffer Komutanı; Lozan barış anlaşmasının müzakeresinde Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin başmurahhası, Cumhuriyet hükûmetinin ilk Başbakanı, devrim yolunda Atatürkün en yakın arkadaşı ve en güvendiği dostu; bütün hayatı boyunca vazifeye bağlılığın, yorulmak bilmezliğin, yurdseverliğin ve sonsuz iyiliklerin en ileri örneklerini nefsinde toplıyan yüksek ve olgun şahsiyetile Türk milletinin seçkin temsilcisi; Türk kültür hayatının kurucusu ve koruyucusu, millî kalkınışın mütefekkiri ve icra adamı, Millî Şef İnönünün bu biyografisile tezyin olunmuştu.

Bu defa onu ayrı bir risale halinde görmek bizi çok sevindirdi. Ansiklopedimizin yapmağa hazırlandığı bu neşriyatı Ankara Halkevi «Kardeş Halkevlerile Halkodalarına bir armağan olarak» yapmış bulunuyor.

Ankara Halkevi Dil ve Edebiyat şubesi yayınlarından büyük boy 29 numarası olarak yapılan bu neşriyatı biz ansiklopedimizin de bir muvaffakıyeti sayarız.

Memleket yazıları: Kemal Turan. Fiatı: 60 kuruş.

«Memleket Yazıları», Kemal Turanın bu isimle yayınladığı ikinci kitaptır. İlki 1942 yılında basılmıştı. Yurdda birkaç köşeyi ve buralarda üstün gayretlerle çalışanları tanıtmak, 1942 Türkiyesinin bir kısım emeklerini topluca göstererek bir araya getirilmiş yazılardan ibaretti.

Bu ikinci kitabına Kemal Turan yalnız 1943 Türkiyesinde çalışanları anlatmakla kalmamış, yakın tarihe ait bazı memleket vak'alarının eskiden yazılmış hikâyelerini de almıştır. Bu sayede Mustafa Kemalin bir emri, ilk 23 Nisan, Ankaranın eski gecelerinden, Birinci İnönü harbi günleri gibi çok değerli yazıları toplu olarak elimizin altında bulmak imkânına kavuşmuş oluyoruz.

Türk kumaşlari: Nurettin Yatman.

«Türk kumaşları» bu mevzua dair yapılan ilk yayımdır. Müellifi Nurettin Yatman. Ankara Halkevi neşriyatı, büyük boy, yirmi yedinci sayı olarak, Evlerin kuruluş yıldönümü şerefine hazırlanan sergiyi, kısa, fakat çok faydalı bir surette, tamamlıyan bu tetkik ve tetebbü mahsulü eserin ön sözünde işaret edildiği gibi: «Bir san'at eserini tetkik etmek için onun bütün mazisini, tekâmülünün bütün safhalarını karıştırmak, araştırmak lâzım gelir.»

Eserde, Türk kumaşları Selçukilerden itibaren tetkik edilmekte ve buna sebep olarak bizde kumaşçılığın «Ancak Selçukilerden sonra bir karakter almış olması» gösterilmektedir.

Daha evvelki devirler için maatteessüf aydınlatıcı vesikalar bulunmadığı gibi kâfi miktarda nümune de yoktur.

Türk san'at eserlerini tahlilci bir gözle tetkik edecek olursak Irandan, Arabdan ve Bizanstan gelen bir takım basit cisimlere ve unsurlara irca etmiş oluruz. Fakat asıl terkipçi bir zekâ ve ruh ile ve tarihin verdiği bir ilham ile muayene edecek olursak Türk san'atı dünyanın en orijinal bir san'atı olarak tecelli eder.

Şimdi bu değerli eser hakkında tam bir fikir verebilmek için ön sözünün şu son birkaç satırını da buraya alalım:

«Şimdiye kadar pek az etüd edilmiş olan ve fakat pek çok meçhullerle dolu olan dokumacılığın teknik cihetinden istihalelerini ve bunlara ait terakkiyi sanat tarihi ile uğraşanlara bırakarak bilmediğim bir yolda yürümek istemedim. Bu eserde Türk kumaşçılığının tekâmülünü, tezyinî ve güzel san'atlar bakımından ve tarihî noktadan mütalea ederek yalnız nakış, desen ve renk hususiyetlerile kumaşçılığımızın memleketimizde ve hariçte oynadığı büyük rollerden, eski mensucat sanayiimizin ne gibi kayıtlar altında çalıştığından ve cihanşümul şöhreti ne suretle kazandığından, bunlara ait kayıt ve vesikalardan, müzelerimizdeki kumaşlarımızdan ve bu tarihî kumaşların kıymetlerinden bahsettim.»

İçinde ikisi renkli olmak üzere on dört nefis Türk kumaşının resmi olan, kumaşların envaının isimlerini öğreten, endeksile tetkik etmek istiyenlerin işini kolaylaştıran bu eseri bütün okuyucularımıza tavsiye ederiz. Üstünde yazılı olmadığından fiatını bildiremiyoruz.

Yavuz Sultan Selim: Fuat Gücüyener: Fiatı 180 kuruş.

Türk Osmanlı tarihinin en mühim simalarından biri şüphesiz Yavuz Sultan Selimdir. Yavuzun şahsında Türk cesaret ve kahramanlığının erişilmez varlığını müşahade etmek zor değildir.

Muharrir ve muallim Fuat Gücüyener eserinde bu ilk cildinde Yavuzun insan, asker, sevk ve idareci, ve kurucu şahsiyetini veciz ve cazip bir üslûpla ifade etmeğe muvaffak olmuştur. Kitap zevkle okunmaktadır.

Sorulara cevaplar

Ankarada Bay N. V. ye:

Yavuz Sultan Selim hakkında Türk harflerile müstakil iki eser mevcuttur. Biri muallim Fuat Gücüyenerin Yavuz Sultan Selim adlı eseri, diğeri Niyazi Ahmet Banoglunun ayni isimli risalesidir.

Urfada Bay Bedri Alpan'a:

Birinci cildi 1919 da İstanbulda Matbaai Amirede basılmış olduğunu bildirdiğiniz «Tarihi Edebiyatı Arabiye» adlı esere matbaa neşriyatı arasında rasgelemedik. Daha sıkı bir araştırma yapmak üzere elinizdeki ilk cildin hüviyeti hakkında lûtfen bizi tenvir eyleyiniz.

Manisada Bay Tatlıer'e:

Gülcülük ve gül yağcılığı hakkında Türk harflerile basılmış bir eser yoktur. Bu mevzua dair malûmat, perakende olarak gülcülük yapan illerimizin dergilerinde mevcuttur.

İstanbulda Bay Orhan Erden'e:

Biz yalnız kitap hakkında malûmat vermek ödevini üstümüze aldığımızdan müellifler için istediğiniz malûmatı vermek imkânını bulamıyoruz. Mazur görülmekliğimizi rica ederiz.

Hendekte Bay M. A. ya :

I — «Aylık Ansiklopedi» nin on ikinci sayısı çıktıktan sonra bir cilt yaptırılacak ve eserden istifadeyi kolaylaştırmak için sonuna güzel bir fihrist ilâve edilecektir.

II — Şimdiki tasarımıza göre «Aylık Ansiklopedi» miz beş cilt olacaktır.

III — «Aylık Ansiklopedi» yi, olayları bir aylık ve tam olarak tesbit etmek mecburiyetinden dolayı, on beş günde bir çıkarmak imkânı yoktur.

IV — Hendekte satış için tedbirler aranmaktadır.

Erbaa icra memuru Bay Rahmi Karakaya'ya:

Nezle hakkında «Aylık Ansiklopedi» de intişar eden makaleden mülhem olarak sormuş olduğunuz suallere vereceğim cevapları gene ayni makaleyi tekrar okumak suretile bulacağınızı zannederim.

Biz mevsim hasebile alelâde nezleden bahsettik. Alâkavî veya bünyevî sebeplerden ileri gelen bir çok nezle şekilleri vardır ki onların mevsim ile ilgisi yoktur. Bildirdiğinize göre sağlam, dinç bir bünyeniz var. Evvelce geçirmiş olduğunuz nezle ve tedavilerin kokuyu hissettiren burun sinirinizde derin bir istihale husule getirmiş olduğu anlaşılıyor. Ancak ufak bir bahane ve sebeple sizi iz'aç eden bugünkü daimî nezle hallerinizin fazla içmekte olduğunuz sigara tahrişine karşı burun iç derilerinizin mukavemet kudretinin azalmış bulunmasından ileri gelmekte olması çok muhtemeldir. Bir de kırk yaşına gelmiş olmanız ve vücud hareketlerinde belki de ihmalkârlık göstermeniz yüzünden diğer iç azalarınızın zâhiren belli olmıyan bazı gûna aksaklıkları neticesi de ekseriya bu kabil nezle vaziyeti tevellüd eder. Sigara tahrişinden içtinap, geniş mikyasta vücut hareketlerile istinas etmek, sık duş ve banyo yapmak, vücudünüzdeki kan cevelânına gençliğinizdeki sürat ve iade eylemek suretile bugünkü vaziyetinizden kurtulabileceğinizi tebşir ederim. Kan çıbanları, kulak uğultuları, yarım baş ağrıları„ kulak kaşıntıları, bazı gûna ekzema tezahürleri ve sizdeki gibi daimî nezle halleri sağlam insanlarda kırk yaşından sonra hemen ekseriya, hususî bir tahriş mevcut değilse, muannit denecek derecede kabız hallerine mütemayil bulunulmuyorsa kan harareti ismini verdiğimiz refleks, yani tepki hâdiselerinden başka bir şey olmadığını hatırlatır, afiyet temennilerinde bulunurum.

Dr. Bahri İsmet Temizer

Plevne Müdafaası: F. W. von Herbert. Fiatı: 300 kuruş.

Nurettin Artam'ın kıvrak üslûbile lisanımıza çevirdiği bu değerli eseri, ismini söyledikten sonra, ayrıca tavsiyeye bilmem lüzum var mı? Kitap Plevne müdafaasını yalnız askerlik bakımından değil, ayrıca mânevî bakımdan da tahlil etmektedir ki asıl kıymeti buradadır. Kitaptan öğreniyoruz ki Plevneyi müdafaa etmiş olan büyük asker, Osman Paşa, mağlûbiyet diye bir kelimeyi tanımak istememiştir. Hâdiseler en kötü bir şekil aldığı zaman bile onun itidali, sükûn ve itimadı sarsılmamıştır. O hiçbir zaman sinirli yaygaralarla takviye kıtaları, yardımlar istememiştir. Bu kuvvetlerin kendisine yetişmesi imkânsız değildi. Fakat kıskançlık ve ihanet yüzünden bunlar ondan esirgenmiş ve Osman Paşa kendi yağile kavrulmıya terkolunmuştur. Bütün bunlara rağmen ne kaçmak, ne de teslim olmak onun bir an bile aklına gelmemiş, onun müdafaa ve mukavemeti ancak, başında bulunarak bizzat idare ettiği çıkış hareketinde yaralanarak Rusların eline düşmesile sarsılmıştır.

Kitabın Plevne müdafaasında bizzat bulunmuş olan müellifinin yaptığı çok canlı tasvirlere bakarak diyebiliriz ki istiyenin meraklı bir roman, istiyenin de harp sanatı için bir ders kitabı olarak okuyabileceği bu eser, askerî edebiyatımıza da en değerli bir kazanç olmuştur.

Atatürk ve İnönü için seçilmiş şiirler: Faik Gerede. Fiatı: 150 kuruş.

Çok itina ile basılmış bu küçük şiir kitabının büyük bir boşluğu dolduracağına eminiz. Çünkü şeflerimize karşı duyduğumuz saygının, bağlılığın şimdiye kadar dağınık birer kıymet halinde duran bu temiz örneklerini bir arada bulmak istiyenler çoktu. Bu şiirleri bir kitap halinde bulmak, sırası geldikçe okumak, yeni bir heyecan kaynağı olacaktır. Kitabın içinde otuz yedi şairimizin altmış dokuz şiiri vardır.

Seçme Rübailer: Asaf Halet Çelebi. Fiatı: 100.

Bu da bir etnoloji ve istifadeli bir antoloji kitabı. Rübai her ne kadar İran edebiyatının hususiyetleri olan bir şiir nevi ise de ondan mülhem olarak bizde de güzel rübailer yazan şairler yetişmiştir.

Bize kırk şairin rübailerinden seçme tercümeler veren bu eserde rübailerin şekli ve mevzuu hakkında malûmat verilmekte, sonra mistik rübailer, aşka dair rübailer, tabiate dair rübailer, şarap ve musikiye dair rübailer, bedbin rübailer, müteferrik rübailer olmak üzere tercümeler sıralanmaktadır. Kitabın sonunda müelliflerin kısaca biyografyası da vardır.

Safahat: Mehmet Akif Ersoy. Fiatı :600 kuruş.

Bu iki küçük şiir kitabından sonra işte hemen hemen beş yüz sahifelik bir şiir kitabı daha; Safahat. Bu eser geçen senenin başında basılmış ve senenin sonuna kadar kâmilen satılmıştı. Onun için bu ikinci tabı, ayni zamanda, Türk okurlarının şairin hâtırasına gösterdikleri vefakârlık, sevgi ve saygının bir delili sayılmak doğru olur. Demek geçen nesil Türk şairini ne kadar sevmişse bugünkü nesil de ayni sevgiyi ondan esirgememektedir.

İstanbul Sarayları (Birinci cilt): İbrahim Hakkı Konyalı. Fiatı: 350 kuruş.

Üç yüz büyük sayfadan mürekkep olan bu eser, mevzuu üzerinde bilgisi olan bir çalışmanın mahsulüdür. İçine aldığı konular Atmeydanı ve olayları, Mehter ve Mehterhane, muhtelif milletlerde saz mehterleri, İmparatorluk Türkiyesinde Tablıhane, Mehter ve Mehterhane, çadır mehterleri, Atmeydanı sarayı ve dolaylarıdır.

Dolay deyip geçtiğimiz şeyler kitapta iki yüze yakın sayfa kaplamaktadır. O halde ki, Atmeydanı ile çevresi tarihte olduğu gibi bütün müştemilâtile; yapılanlar, yıkılanlar ve tekrar yerlerine yapılanlarla gözümüzde canlanmakta ve oralarda tarihi ayaklandırmaktadır. O kadar ki buraların köşkleri, binaları yazılırken tefrişlerine ve içindeki âlemlerine kadar teferruata girilmiştir.

Eser tamamen vesikalara istinat etmekte ve yüz kadar müze ve arşiv vesika klişesile seksen beş tarihî resimle de süslenmektedir.

Kitap, çoktan bastırıldığı halde ufak tefek noksanları yüzünden ancak şimdi neşredilebilmiştir.

«İstanbul âbidelerinden: İstanbul sarayları» adını taşıyan kitabın diğer ciltlerinde İstanbulun diğer âbidevî saraylarından bahsedileceği anlaşılmaktadır.

Okuyucuyu başka devirlerin başka âlemlerine çeken ve ona masalımsı güzel saatler yaşatan ve ayni zamanda kıymetli tarihî bilgiler veren bu eseri tavsiyeye şayan görürüz.

Hızırbey Çelebi: Süheyl Ünver. Fiatı: 100 kuruş.

Hızırbey malûm olduğu üzere Kadıköyüne ismini veren ilk belediye reisimizdir. Şimdiye kadar pek malûm olmıyan hususu onun hayatı ve icraatı idi. Kadıköy Halkevinin ilgililerinin çıkardığı bu küçük eserle bu noksan tamamlanmaktadır.

Hızırbey Çelebinin müellifi doktor Süheyl Ünver'dir. Kitap Hızırbeyin 485 inci ölüm yılını anmak için basılmıştır.

BİR AYIN OLAYLARI

Mart 1945 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

5 MART — Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanarak yeniden çalışmalarına başladı.

— Burdur Milletvekili ve Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen Ankara Nümune hastanesinde vefat etti.

6 MART — Cumhurbaşkanı Ismet İnönü, vazifesine hareket edecek olan Vaşington Büyük Elçisi Hüseyin Ragıb Baydur'u kabul buyurdu. Bu kabul esnasında Hariciye Bakanı Hasan Saka da hazır bulundu.

8 MART — Vaşington Büyük Elçimiz Hüseyin Ragıb Baydur vazifesi başına gitmek üzere tayyare ile Kahireye hareket etti.

10 MART — Türk Dil Kurumu merkez heyeti, Kurum Başkanı ve Maarif Bakanı Hasan Âli Yücel'in başkanlığında yaptığı toplantıda, Maraş Milletvekili Hasan Reşid Tankut'u oy birliğile kurum genel sekreterliğine seçti.

13 MART — İstanbul Milletvekili Ali Kâmi Akyüz vefat etti.

14 MART — Tıbbiyeliler bayramı Ankarada törenle kutlandı. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Bakanı Dr. Sadi Konuk'un başkanlığında doktorlardan mürekkeb bir heyet Atatürkün muvakkat kabrini ziyaretle bir çelenk koydular. Öğleden sonra Ankaranın bütün askerî ve sivil doktorlarile Askerî Tıb Tatbikat Okulu öğrencileri bir toplantı yaptılar. Cumhurbaşkanı huzurlarile bu toplantıya şeref verdiler.

15 MART —Milletlerarası havacılık konferansında Türkiyeyi temsil etmiş olan heyetimiz reisi Şükrü Koçak, konferansın çalışmaları ve alınan kararlar hakkında Ulus gazetesine etraflı bir demeçte bulundu. Bu demece göre, Türk heyeti, havaların serbestliğini ilgilendiren beş karardan dördünü kabul etmiş ve sonuncusu için ihtirazî kayıdlar koymuştur. 54 devletin temsilcilerinin hazır bulunduğu konferans, milletlerarası havacılık teşkilâtı daimî konseyine Türkiyeyi de üye olarak seçmiş bulunmaktadır. Yine demece göre konferansta kabul edilen vesikalar ve alınan diğer kararlar hükûmetimizin tasvibinden geçecek ve daha sonra Büyük Millet Meclisinin tasdikına sunulacaktır. Yurdumuzda kurulacak uçak motör fabrikası için İngiliz De Havilland firmasile bir sözleşme imzalandığı demeçte ilâve edilmektedir. Bu fabrika senede 200 motör imal edecektir.

16 MART — Toprak Mahsulleri Ofisince Amerikaya ısmarlanan doksanar tonluk 560 tane seyyar silo geldi. Bunlarla birlikte Ofisin elindeki silo ve ambarların istiab haddi 475,000 ton oldu.

17 MART — Mukavelesine riayet etmiyen Zingal Şirketinin mukavelesi hükûmet kararile bozuldu ve Ayancıktaki orman bölgeleri orman işletmelerimiz idaresine geçti.

19 MART — Sıtma ile olağanüstü savaş kanun tasarısı Büyük Millet Meclisinde kabul edildi.

— Yaş haddi yaklaştığı için Cumhurbaşkanlığı Başyaverliğinden çekilerek C. H. P. Samsun bölgesi müfettişliğine tayin olunan Celâl Öner, gangrenli apandisit neticesi peritonitten Ordu'da vefat etti.

20 MART — Orta ve güney doğu Anadolu bölgesinde çok şiddetli bir yer sarsımı oldu.

24 MART — San Fransisko'da 25 nisan 1945 tarihinde toplanacak olan Birleşmiş Milletler Dünya Emniyet Konferansına Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti adına Başmurahhas olarak Trabzon Milletvekili ve Hariciye Bakanı Hasan Saka, ikinci murahhas Vaşington Büyük Elçisi Hüseyin Ragıp Baydur, üçüncü murahhas Hariciye Bakanlığı Kâtibi Umumî birinci muavini Elçi Feridun Cemal Erkin ve müşavir olarak Samsun Milletvekili Cemil Bilsel, İstanbul Milletvekili Ahmet Şükrü Esmer, Zonguldak Milletvekili Hazım Atıf Kuyucak, Zonguldak Milletvekili Şinasi Devrim, Hariciye Bakanlığı müşavirleri olarak Hukuk Müşaviri Nihat Erim, Birinci Daire Umum Müdürü Abdullah Zeki Polar, Bakanlık müşavirlerinden Abdülhak Şinasi Hisar, Millî Müdafaa Bakanlığı askerî müşaviri olarak Kurmay Yarbay Hüseyin Ataman ve Kurmay Yarbay Tekin Arıburun, basın ve yayın işleri için gazeteci grupu başkanlığını yapmak üzere Ankara Milletvekili Falih Rıfkı Atay ve heyetin umumî kâtibi olarak Cumhurbaşkanlığı Hususî Kalem Müdürü Süreyya Anderiman, bundan başka Hariciye Bakanlığı Hususî Kalem Müdürü Şadi Kavur ile heyet kâtipleri olarak Hariciye Bakanlığı Birinci Daire Umum Müdür Muavini Hasan Nurelgin, Ticaret Dairesi Umum Müdür muavini Nizamettin Erenel, İstihbarat Dairesi şube müdürlerinden Orhan Tahsin Günden, ingilizce mütercimi Şinasi Siber'in gönderilmelerine hükûmetçe karar verildi.

26 MART — Büyük Millet Meclisinde, Dahiliye Bakanı Hilmi Uran, Adana ve dolaylarındaki son yer sarsımı felâketi hakkında izahat vererek alınan haberlere göre 13 kişinin öldüğünü, 14 kişinin ağır ve 93 kişinin hafif yaralandığını, 777 hususî ve 23 resmî binanın tamamile, 2259 hususî ve 24 binanın ağır hasara uğradığını bildirdi.

27 MART — Türk edebiyatının mümtaz siması, büyük roman üstadı Halid Ziya Uşaklıgil vefat etti.

30 MART — Irkçıların dâvası karara bağlandı, sanıklardan bazıları beraet etti, ötekilerine muhtelif hapis cezaları verildi.

Sanıklardan haklarında en fazla ceza hükmü verilen üçü hakkındaki mahkeme kararını aşağıya yazıyoruz:

1 — Zeki Velidi Togan: Hükûmeti devirmeğe matuf fiilinden dolayı Türk Ceza Kanununun 171 inci maddesinin ikinci fıkrasına tevfikan 10 sene ağır hapsine, ayni kanunun 173 üncü maddesi gereğince 4 sene müddetle Adapazarında ikamete memur edilmeğe ve umumî emniyet nezareti altında bulunmıya, 31 inci maddeye göre âmme hizmetinden müebbeden men'ine, 33 üncü madde mucibince ceza müddeti zarfında kanunî mahcuriyet altında bulundurulmıya, propaganda suçundan da beraatine.

2 — Reha Oğuz Türkkan: Sabit görülen gizli ittifak fiilinden Türk Ceza Kanununun 171 inci maddesi ikinci fıkrasına tevfikan ve takdiri şiddet sebebile 6 sene hapse mahkûm edilmiştir. Ancak yaşı küçük olduğundan bu cezanın bir senesi indirilerek 5 sene hapsine ve Türk Ceza Kanununun 173 üncü maddesine göre 2 sene Diyarbakıra sürülerek emniyet nezareti altında bulundurulmıya, propaganda suçundan 142 nci maddeye tevfikan cezası şiddetlenerek bir sene hapse, yine yaşından dolayı cezası indirilerek 10 ay hapse ve cezaları birleştirilerek 5 sene 5 ay ağır hapse, Türk Ceza Kanununun 31 inci maddesi mucibince müebbeden âmme hizmetinden mahrumiyetine, 30 uncu madde mucibince de ve cezasını çekerken kanunî mahcuriyet altında bulundurulmasına.

3 — Nihal Adsızın Büyük Millet Meclisini ve hükûmetin manevî şahsiyetini alenen tahkir maksadile İstanbul'da karısına, kız ve erkek talebelerinden bazılarına yazdığı mektuplarda âmmenin telâş ve heyecanını tahrik edecek hususlar bulunduğunu kasdı mahsusa müstenit haber yaymak suçundan Türk Ceza Kanununun 142 nci maddesini ihlâl eden propaganda fiili ve bu propagandayı ordu mensupları arasında da işlemesi noktasından askerî ceza kanununun 148 inci maddesinin B fıkrası nazara alınarak Türk ceza kanununun 159, 161, 142, 79, 80 ve 70 nci maddeleri mucibince cem'an 4 sene 3 ay 15 gün ağır hapsine, Türk Ceza Kanununun 170 inci maddesine tevfikan 3 sene Adanada ikamete memur edilerek emniyet nezaretinde bulundurulmasına, müebbeden âmme hizmetinden men'ine, 33 üncü maddeye göre ceza müddeti içinde mahcuriyeti kanuniye halinde bulundurulmasına, Ankara'da yapılan nümayişlerde Nihal Adsızın ilgisi sezilmekle beraber bu işi tertipleyenler arasında bulunmadığından bu suçtan beraetine karar verilmiştir.

BİR AYIN OLAYLARI

Mart 1945 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 MART — Batıda Müttefikler Münhen - Gladbah'ı zaptettiler.

— Ruslar Danzig'in 150 kilometre batısında Baltık kıyılarına vardılar.

— İran Japonyaya, Suudî Arabistan Mihver devletlerine harb ilân ettiler.

2 MART — Batıda Müttefikler Römond, Krefeld ve Venlo'yu zaptettiler.

— Uzakdoğuda Amerikan kuvvetleri Filipin adalarından Palavan'a çıktılar.

— Romanya Kralı, Köylü Birliği Başkanı Dr. Peter Grodza'yı yeni kabineyi kurmağa memur etti.

3 MART — Arap Birliği anayasası Kahirede Mısır, Suudî Arabistan, şarkî Erdün, Suriye, Lübnan, Irak temsilcileri tarafından imzalandı.

— Ruslar, Pomeranyanın önemli kavuşaklarından Polnav ve Rumelsberg'i zaptettiler

— Finlandiya 1 martta yürürlüğe girmiş sayılmak üzere Almanyaya harb ilân etti.

4 MART — Batıda Müttefikler geniş bir cephede Ren nehrine vardılar.

— İki Rus ordusu Köslin ve Kolberg'de Baltık kıylarına vardı.

5 MART — Batıda Amerikalılar Kolonya'ya girerek şehir içinde bir buçuk kilometre ilerlediler.

— Ruslar Ştettin önünde Alman müdafaasının ehemmiyetli merkezleri olan Ştargart, Nöygard ve Potzin'i zaptettiler.

6 MART — Batıda Kolonya şehri Müttefikler tarafından tamamile işgal edildi.

— Ruslar Pomeranyada Belford, Treptov ve Gülzov'u zaptettiler, aşağı Vistül'de Grovdenz Alman garnizonu yok edildi.

7 MART — Ruslar Çekoslovakyada Banska Stiavnica ile Ştettin önlerinde Golnov, Stepenitz, Massov ve Danzig dolaylarında Gniev'i zaptettiler.

— Yugoslav Birliğinin ilk hükûmeti Mareşal Tito'nun Başbakanlığı altında kuruldu.

— Rumen kabinesi Grodza Başbakanlığı altında kuruldu.

8 MART — Birinci Amerikan ordusu kıt'aları Kolonyanın doğu güneyinde Ren'i geçerek Remagen'de bir köprübaşı kurdular. Geçiş, Almanlar tarafından atılamıyan Ludendorf köprüsünden yapıldı.

9 MART — Ren nehri bir noktadan daha geçildi. Birinci ve üçüncü Amerikan orduları birleştiler, yedi Alman tümeni çevrildi.

— Amerikalılar Pasifikte Mindano adasına çıktılar.

10 MART — Amerikan birlikleri Ren'in doğusunda Honnef'e girdiler ve nehir üçüncü bir noktadan daha aşıldı.

— Ruslar Danzig istikametinde Lavenburg ve Kartuzi şehirlerini zaptettiler.

— Kuzey Transilvanya, Rumen idaresi altına geçti.

11 MART — Ruslar Baltık kıyısında Kolberg şehrini aldılar.

— Ren'in batı kıyısı Almanlardan tamamile temizlendi.

— Çekoslovakya Cumhur Bakanı ve hükûmeti memelketine gitmek üzere Londradan ayrıldılar.

12 MART — Müttefikler Ren doğusundaki köprübaşını geniş ölçüde kuvvetlendirdiler.

— Ruslar Berlin yolunu kapıyan Küstrin'i zaptettiler.

14 MART — İngilterede yapılan bir toplantıda Amiral Kelli Türkiyenin bu harbde İngiltereye yaptığı yardımları belirtti. Sör Pörsi Loren bu sözleri tasdik etti; Ankara eski büyük elçisi Sör Corc Klark Türk milletinin, General Godey de Türk askerinin meziyetlerini övdü.

15 MART — Birleşik Amerika Hariciye Bakanlığı, hükûmetinin Sovyetler Birliğile İngiltere nezdinde teşebbüste bulunarak Rumanyadaki siyasî şartlar hakkında Yalta anlaşması gereğince danışmalarda bulunulmasını teklif ettiğini bildirdi.

— Eski Tunus genel valisi Amiral Esteva müebbed hapse mahkûm edildi.

16 MART — Amerikalılar İvojima Japon adasının işgalini tamamladılar.

— Vindsor Dükü, Ingilterenin Bahama adaları valiliğinden ve Başkomutanlığından çekildi.

— Kızılordu Ştettin müdafaa çemberine girdi.

17 MART — Batıda Amerikalılar Koblenz Alman şehrine girdiler.

— Arap Birliği anayasasını görüşerek kabul edecek olan Arab Birliği kongresi Kahirede toplandı.

— Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Beneş Moskovaya vardı.

18 MART — Batıda Müttefikler Bingen'i zapt ve Koblenz'i tamamile işgal etti.

— Çıkan büyük bir yangında Romadaki İtalyan Kral sarayı yandı. Ateş saatlerce gayretlerden sonra söndürülebildi. Hasar pek büyüktür.

19 MART — Kızılordu Macaristanla yukarı Silezya ve kuzey kesiminde üç büyük taarruza girişti.

— Finlandiyada seçim sona erdi. Komünist partisini içine alan demokrat birliği 50, sosyal demokralar 52, çiftçi partisi 47, muafazakârlar 27, İsveçliler partisi 16, terakkiperver partisi 7 meb'usluk kazandılar.

20 MART — Batıda Müttefikler Saar bruken, Zvaybruken, Kayzerlavten şehirlerini aldılar.

— Ruslar Doğu Prusyada Bravnzberg'i zaptettiler.

— Birmanyada Müttefikler Mandalay'ı aldılar.

— Amerikalılar Filipin adalarından Pan'aya çıktılar.

21 MART — Rusya, Türkiye - Sovyet Rusya arasındaki dostluk ve tarafsızlık andlaşmasını, bugünkü şartlara uygun olarak iyileştirmeğe muhtaç olduğu beyanile feshetti.

— Batıda Müttefikler Ludvigshafen'i aldılar, üçüncü ve yedinci Amerikan orduları birleştiler.

— Japon kara suları içinde Japon donanmasına ağır bir darbe indirilerek 20 harb gemisi hasara uğratıldı.

22 MART — Ruslar aşağı Silezyada yedi, Macaristanda üç şehir daha zaptettiler.

— Arap birliği anlaşması Kahirede imzalandı.

23 MART — Batıda taarruza geçen Montgomeri kuvvetleri Ren nehrini aştılar.

— Doğuda Ruslar Zoppot'u zapt ve Danzig ile Gdinya arasında Danzig körfezine vardılar.

24 Mart — Sovyetler Silezya ve Macaristanda yedi şehri daha ele geçirdiler.

— Mareşal Montgomeri 21 inci ordu grupuna gönderdiği bir mesajda «düşmanı kovalıyarak kuzey Almanya ovasına akacağız» dedi.

25 MART — Montgomeri kuvvetleri nin Ren nehrini, 488 yıl önce Fatihin yaptığı gibi, 480 kilometre uzaktan getirdikleri gemilerle geçtiği açığa vuruldu.

— Ruslar doğu Prusyada bir, Macaristanda dört şehir zaptettiler.

26 MART — Batıda Müttefikler Frankfurt ve Darmştad'ı aldılar.

— Birinci dünya harbinde İngiltere Başbakanı olan Kont Loyd Corc öldü.

27 Mart — Müttefikler batıda Linburg ve Duisburg'a girdiler.

— Arjantin Mihvere harb ilân etti.

28 MART — Ruslar Gdinya, Gyor ve Komaron'u zaptettiler.

— Batıda Alman çekilişi genelleşti ve hızlandı.

29 MART — Batıda Manhayım, Marburg, Vizbaden, Duisburg tamamile zaptedildi.

30 MART — Ruslar Danziği aldılar.

— Rur bölgesinde Müttefiklerin muazzam bir kıskaç hareketi başladı.

31 MART — General Ayzenhover Alman ordusunu teslim olmağa davet etti.

— Macaristanda Rus taarruzu hızlandı.

BİBLİYOGRAFYA

Ayın Mühim Eserleri

Ruzvelt Kimdir? Tasvir neşriyatı. Fiatı 50 kuruş.

Sakın bu «Ruzvelt kimdir?» sualini siz de bilmiyen var mıdır? İstifhamiyle karşılamayınız. Siz belki Ruzvelt'in huyu, hayatı ve ailesini sütunlarımızda çıkan yazıda okumuşsunuzdur; fakat siyaset âleminde Ruzvelt'i, Cumhurbaşkanı Ruzvelt'i; harb önderi Ruzvelt'i daha yakından tanımak için bu kitabı da okumalısınız. Hele New deal'in esaslarının ne olduğunu öğrenmek istiyorsanız bu risalenin yarısını dolduran bu bahsi de gözden geçirmelisiniz. O zaman on iki senedir duyulan bu tâbirin mânasını da anlar, onu hazırlıyan sebepleri kavrar, sosyal gayelerini tanır ve bugünkü mânasiyle ne olduğunu öğrenirsiniz.

W. Çörçilin Siyasî Hayatı. Cihad Baban. Fiatı 250

Demokrasinin bütün unsurlariyle hâkim olduğu bir memlekette, büyük bir siyaset adamının, yine son bir asırlık tarihî hâdiselerin seyri içinde nasıl yetiştiğini öğrenmek istiyenler bu kitabı dikkat ve alâkayla okumalıdırlar. Bu eserde aynı zamanda ikinci dünya savaşı içinde sis etmiş olduğumuz İngilterenin iç yapısı yakın dostluk ve ittifak münasebetleri tehakkında da malûmat verilmektedir.

Kitab sadece bir tercümei hal değildir. Dört kısımdan mürekkeptir. Birincisinde Çörçil'in yetişme devri; ikincisinde 1922 yılına kadar siyasi hayatı; üçüncüsünde birinci dünya harbinde İngiltere; dördüncü ve sonuncusunda da iki cihan harbi arası tahlil edilmektedir. Eserin tercümesi Fransızca metninden yapılmış ve bizi pek alâkadar etmiyecek bahisler telhis edilmiştir.

Şair Eşref: F. Uzun. Fiatı 50 kuruş.

Hiciv bizde daima pek hoşa giden bir edebî nevi olmuştur; tabiî, edebî vasını muhaaza ettikçe. Fakat «Siyamı kaza» sına bir yıldırım ince diliyle Hakkın belâsına uğradığını itiraf eden Nef'iden Eşref'e kadar bütün hiciv şairlerimiz, itiraf etmeliyiz ki, umumiyetle biraz insafsızdırlar. Onun için şimdiye kadar hicviyeler hep söylenir, çokça yazılmaz, hele hiç basılmazdı. Bir müddettir, bu teamülün hilâfına, oldukça neşriyat yapılıyor. Fena da olmuyor. Bu suretle bu nevi daha yakından tanımış, mahiyetini daha yakından öğrenmiş oluyoruz.

Bu Şair Eşref adlı risale nev'inin en son nümunesi olarak basılandır. Başında kısa bir izahname var: Belki her şair hiciv yazar veya yazmıştır. Fakat hiciv şairi olarak tanınanlar büsbütün başkadır. Ve Eşref hiciv şairinin en mükemmel nümunesidir.

Bu risalede Eşref'in kısaca tercümei hali ve hicivlerinin muhtelif bakımdan tasnif edilmiş parçaları vardır. Nümune olarak bir tane alacağım. Okuyucuların hicve mail bir hırsızın veya Eşrefe muziplik yapmak istiyen herhangi bir zatın bir taşı kısa bir müddet yerinden kaldırdığını hatırlarlar. Üzerinde bu kıt'a bulunan mezar taşı şimdi yine yerinde. Eşref korktuğuna uğramasiyle kaldı. İşte kıt'a:

Kabrimi kimse ziyaret etmesin Allah için
Gelmesin reddeylerim billâh öz kardaşımı
Gözlerim ebnayı âlemden o rütbe yıldı kim
İstemem ben fatiha, tek çalmasınlar taşımı.

Felsefe Ödevleri: Osman Pazarlı. Fiatı 175 kuruş

Maarif Bakanlığı lise felsefe dersleri yardımcı serisinin 19 uncusu olarak basılan bu kitab her ne kadar felsefe okuyan lise öğrencileri için yazılmışsa da felsef hakkındaki malûmatını tazelemek istiyenlerin de muhtıra kabilinden işlerine yarıyacaktır. Alâkadarlara kitap hakkında daha etraflı malûmat verebilmek için on bap başını buraya alıyoruz:

Felsefenin konusu ve karakterleri — Ruhbilimde öznel nesnil görüşler — Ruhsal olayların özellikleri — Ruhsal hayatın ögeleri — Ruhsal hayatın yalın işlevleri — Ruhsal hayatın bileşik işleveleri — Ruhsal hayatın sentezleri — Mantık — Ahlâk felsefesi — Genel felsefe.

Van Haftası: İstanbul Üniversitesi. Fiatı 100 kuruş.

İstanbul Üniversitesi yayınlarının 241 incisi olan bu kitab muhtelif bakımdan çok istifadelidir. İptida halk konferansları alâkayı çekmektedirler. Meslekî konferansların uyandırdığı alâka ondan az değildir. Fakat Van bölgesinin jeolojisi, Van gölü bölgesinin coğrafyası, Van bölgesi ve tarihî kaynakları adlı bahisler Vana henüz gitmek fırsatını bulamıyanların da alâkalarını celbedecek mahiyettedirler. Çünkü biz onlardan Van hakkında umumî ve tarihî değerli malûmat elde ediyoruz.

İşte yalnız bu kadarcık malûmatın bile bu kitabın değerini belirttiğine işaret eder ve ayrıca tavsiyeyi zaid addeyleriz.

Tarih Öğretimi: Fuad Baymur. Fiatı 90 kuruş.

İşte küçük, fakat faydası cidden büyük bir kitab. Mahiyetini anlatınca okuyucuların da aynı kanaati edineceklerine emîn olduğumuzdan mülâhazalarımıza müellifini tebrikle başlıyabiliriz.

Kitab «Tarih dersinin önemi ve ödevi» başlıklı bir bendle başlıyor. Tarihî meşgul olanlar bunu pek güzel takdir ederler.

«Tarih Öğretiminin Tarihçesi» batıda ve bizde olmak üzere ikiye ayrılmış. On iki sayfa tutan bizdeki tarih öğretimi tarihçesi çok istifadeyle okunuyor. Kitabın diğer bahislerinin adı sırasiyle: Çocuk ve Tarih, Tarih Konuları, Tarih Derslerinde faydalanacak vasıtalar, Tarih Konularının İişlenmesidir.

Dört renkli tabloyla süslenmiş olan kitabı mevzula alâkadar okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Tezer: — Abdülhak Hâmid. Fiatı 125 kuruş.

Abdülhak Hâmidin bizzat tadil ve tashih eylediği nüsha esas ittihaz edilerek yapılan, Tezer'in bu yeni tabı üzerinde alâkayla durmalıyız. Tezer Arap harfleriyle kalmış olsaydı onu tıpkı bir define saymak lâzımgelirdi. Meydana çıkarıln ilk define «Makber» oldu. «Tezer» ikinci define olarak Hâmid'in ilâve ve tashihleriyle neşriyat sahasına çıkıyor.

«Tezer» hakkında okuyuculara, bu tabını tebşir etmekten başka ne söylenebilir. Yalnız belki genç okuyuculara yapılabilecek bir tebşir de vardır ki o da kitabda otuz bir sayfalık bir lûgatçe olduğudur. Nitekim sual ve cevaplar da bu kabîlden olmak üzere bir okuyucumuz bu tarz lûgatsizlikten şikâyet etmekteydi, o da ayrıca sevinecektir.

Divan: Şinasi. Fiatı 75 kuruş.

Bir adı da «Müntehabatı Eş'arım» olan bu güzel küçük kitab Avrupaî bir edebiyatın memleketimizde başladığı bir devirde çok önemli bir şahsiyet olarak gözüken Şinasi'nin nazmı üzerine toplu bir fikir vermektedir.

Şinasi, Tanzimat devrinin ilk aydınlarının başında gelmektedir. O Paristen döndükten sonra matbaa işleriyle de meşgul olmuştur. Türkçe basma işlerini kolaylaştıracak harf şekilleri bulup matbaasında tatbikat sahasına çıkardığından ona Türk irfanı namına da teşekkür borçlu olduğumuzu bu vesileden istifade ederek hatırlatalım.

İşte İktisadî Trabzon ve Fındık: Kemal Peker. Fiatı 100 kuruş.

Giriş ve sunuşu: «İddialı olmıyan, fakat gelecekler için bir zemin hazırladığına inanlı bulunan bu broşür bir tarih etüdü olmaktan ziyade iktisadî Trabzonun portresini çizen notlardan ibaret dar bir yoldur. Bu yolun genişletilmesi memleket aydınlarına bırakılmıştır.» cümlesiyle belirtilen bu eserin en başında etraflı bir bibliyografya vardır. Birinci bölümünde müellif bize: «Tarih, söylediğinden fazlasını saklar; isimsiz ve meçhul kalmış kaynaklardan elde edebildiklerim işte» diye tarihî ve umumî toplu malûmat veriyor. İkinci bölümü geçmişte Trabzon çarşısına hasredilmiştir. Üçüncü bölümde «Fındık ve Trabzonda iktisadi cephesi» serlevhası altında bu konu incelenmektedir.

Esere ek olarak tarih boyunca iktisadi ve kültürel Trabzon hakkında malûmat verilmektedir. Kitabda istatistikler de vardır. Mevzula alâkadar olanlara yaranmak için yazıldığı sezilen bu kitabı takdim için bu kadarı bile kifayet eder.

Arabcanın Türk Diliyle kuruluşu: Prof. Naim Hâzım Onat.

Türk Dil Kurumu neşriyatından olan bu dört yüz küsur sayfalık eser, Arabcanın bükünleşmiş ve değişmiş bir Türk dili olduğu dâvasını, ilk defa olarak ortaya atan, sayın Naim Hâzım Onat'ındır.

Sayın profesör, Arabcanın eski çağlardan beri, ödünç alma yoliyle gelişmiş ve Türkçemizin kökleriyle olduğu gibi kendi gramer kurallarına göre işlenen üreme ve ekli kelimeleriyle de yuğrulmuş bir dil olduğunu belirtmek için çalışmaktadır.

Eser, üç ciltte izah edilecek olan bu tezin birinci cildidir. İlgililere ehemmiyetle tavsiye olunur.

Yazma Dersleri: Namdar Rahmi Karatay. Fiatı 120 kuruş.

Kültürümüze mal edilen bu değerli eser, Orta Okulların ve bilhassa Liselerin kompozisyon ihtiyacını karşılıyacak bir kitabdır. Bu eser, en basitinden en yükseğine kadar her cinsten bütün kompozisyon metodlarını toplamaktadır. Bu sebeble Orta Öğretimden Yüksek Öğretime kadar bütün imtihan hazırlıklarına elverişli olabilir. Hattâ daha ileri gidilerek denilebilir ki, duyan, düşünen, söyliyecek bir fikri olan herkesin bu fikirleri bulmak, düzenlemek ve yazmak işinde bilmesi gerekli olan bütün genel metodlar bu eserde toplanmış bulunmaktadır. Maarif Bakanlığı yayınlarındandır.

Katalog: Türkiye Yayınevi.

Bir bibliyografya sütununda en zevkle bahsedilecek eser şüphesiz kitap kataloğudur. Hele bu defa olduğu gibi bir yayın müessesesinin yirminci yıldönümü şerefine çıkarılmış olursa.

Evet Türkiye Yayınevi nisan 1925 te kurulmuştu. Bu sene yirminci yaşına basmış oluyor. Elimizdeki bu kataloğ da onun olgunluğunun parlak bir delilidir. İçinde Türkiye Yayınevinin biri mecmualar, diğeri kitablar olmak üzere her iki nevi faaliyeti hakkında çok özlü malûmat var.

Türkiye Yayınevi kitablar grupu: 1 — Büyük Vülgarize Eserler. 2 — Ev ve Terbiye eserleri. 3 — Evin Romanları Serisi. 7 — Sahne yayını. 8 — manları Serisi. 4 — Türk Romanları Serisi. 5 — Altındağ Serisi. 6 —Polis Romanları Serisi. 7 — Sahne yayini. 8 — Canlı Tarihler. 9 — Muhtelif eserler. 10 — Muhtelif okul ve çocuk eserleri olmak üzere tasnif edilmektedir.

Mecmualar grupu: Çocuk Haftası, 1001 roman ve özel sayıları, Ev-İş ve Ev-İş yıllıkları, Elişleri, Yıldız ve Yıldız biyografileri, sinema romanları, Doküman, Yavrutürk ve özel sayıları, Ateş gruplarına ayrılmıştır.

Yalnız bu isimler bile Türkiye matbaasının faaliyeti ve yayınlarının nefaseti hakkında okuyuculara bir fikir verebilir. Uzağa gitmeye ne hâcet. İşte elimizdeki kataloğ: Bilginin ve itinalı baskının canlı bir nümunesi. Bu başarılarından dolayı Türkiye Yayınevini ve sahibi Tahsin Demiray'ı tebrik ederiz.

Ansiklopediler

İslâm Ansiklopedisi.

İslâm Ansiklopedisinin bu ay çıkan 24 üncü sayısı «Ç» harfiyle başlıyor ve sonunu yirmi beşinci sayıya bırakmak üzere Çanakkale kelimesiyle bitiyor.

Fuad Köprülü bu nüshada «Çagatay Edebiyatı» atlı 53 sahifelik güzel bir etüd neşretmektedir. Diğer tazılar da Besim Darkot, Mükrimin Halil Yınanç, Tayyıp Gökbilgi'nin imzalarını taşıyor. Ansiklopedinin mânevi değeri hakkında herhangi bir söz söylemek zaittir; maddi değerinin de 100 kuruş olduğunu biz hatırlatalım.

İstanbul Ansiklopedisi.

İstanbul Ansiklopedisinin üçüncü fasikülü de çıktı. Metin Abdülkerim Memduh sokağiyle başlıyor, Abdülmecid'in tercümeihaline kadar geliyor. İçinde bir renkli levha, birçok resim ve krokiyle her zamanki gibi hakikaten değerli malûmat var. Ve bütün bunlara rağmen fiatı 130 kuruş. Onu ellerine alanlar, ancak tam bir fikir edinebileceklerinden, yalnız ellerine değil, derhal evlerine de alacaklarından eminiz.

Kadın-Ev: Maarif Bakanlığı. Fiatı 250 kuruş.

Kadın - Ev tam ansiklopediler sırasında bahsedilecek bir dergidir. Çünkü içinde bir kadının evinde işine yarıyacak birçok ansiklopedik malûmat vermektedir.

Kuşe kâğıda basılmış olup içinde dikiş, ütü, ev idaresi, yün işleri, şapkacılık bahisleri ve yüzlerce renkli resim vardır. En büyük hususiyeti de her sahada millî bir karakter taşımasındadır. Misal olarak bu sayıda ortaya atılan modellerin birçoğunda eski Türk motiflerinin bugünkü zevklerimize uydurulduğunu ve bu suretle de kıyafet modamızda bir çığır açıldığını gösterebiliriz.

Eserin kıymeti hakkında bir fikir verebilmek için enfes bir baskıyla büyük kıt'ada seksen sayfa olduğunu ilâve edelim.

Sorulara Cevaplar

Karsta Bay Nadir Ekey'e :

Milletler Cemiyeti teşkilâtı hakkında Ord. Prof. sayın Cemil Bilsel'in bir yazısını bu sayımızda bulacaksınız. Gelecek sayıda da bu müessesenin icaatı hakkında bir bend koyacağız.

Bu cemiyetle Lâhey Adalet Divanı kararlarının tedariki, evvelce yine müesseselerden mümkün olabilirdi. Bugün buna imkân yoktur. İlâve edelim ki bunlar pek mühim bir yekûna baliğ olmaktadır. Bu neşriyatın Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü kütübhanesinde büyük bir kısmı mevcuttur.

Şarkî Karaağaçta Bay Zeki Draver'e:

1. — Eski şairlerimizin eserlerini Arab harfleriyle basılmış metinleriyle okuyorsanız herhangi bir lûgat kitabı müşküllerinizi halleder. Türk harfleriyle basılanların sonuna bir lûgatçe koymak teamül haline gelmeye başladığından istifade kolaylaşıyor. Bu vesileyle Dil Kurumunun neşrettiği «Tarama Dergisi» nin ikinci cildinden ve iki fasikülü neşredilmiş bulunan «Türkçe Sözlük» ten istifade edebileceğinizi ilâve edelim.

2. — Gazete muharriri olmak istiyenlere ayrıca tavsiye edilecek kitab yoktur. Yalnız Vakit Kitabevi tarafından neşredilen «20 derste gazetecilik» adlı kitabı, mesleği garip taraflarından ve alaylı şekilde mütalâa etmesine rağmen okumak faydalı olur.

İstanbulda Bay Mehmed Aygen'e:

Kitaba ait olmamakla beraber «Aylık Ansiklopedi» yi alâkadar ettiğinden suallerinize cevap vereceğiz:

1. — «Sorulara cevaplar» sütunumuzun kaldırılmasının muvafık olacağı hakkındaki kanaatiniz, cevap istiyen bir soru olduğuna göre onu kaldırmakla sizi de cevapsız bırakmış olurduk.

2. — Bize gönderilen kitablardan bahsetmeyi, gönderenlere karşı bir nezaket borcu sayıyoruz. Diğer neşriyatın bir liste halinde, mümkün olduğu kadar tamam olarak tanıtılması fikriniz güzel. Onu da imkân nispetinde tatbika çalışacağız; bu defa olduğu gibi.

3. — Kapaklarımızdan bir albüm yapmak fikriniz güzel. Fakat, bunlar daha küçük kıt'ada da olsa metne alınmışlardır. Kaldı ki, Ansiklopedi fasiküllerinin kapakları atılacağına göre, biz de Avrupadaki benzerleri gibi ikinci ciltten itibaren kapağa resim koymamayı düşünüyoruz. Teveccüh ve alâkanıza teşekkür ederiz.

Kırşehirde Bay Nazmi Tekin'e:

Bu sütunda yalnız kitablar hakkında malûmat verildiğinden yazdığınız kitabı tevzi etmek üzere ortaokul Türkçe öğretmenleri isimlerini bildirir bir listeyi size vermemize hem sütunumuzun, hem de bilgimizin müsaadesi yoktur.

Şişlide Bay Mû-Sa'ya:

1. — Sekizinci sayımızda isimleri geçen tarihlerin hiçbiri Türk harfleriyle basılmamıştır.

2 — Ecnebi müverrihlerinin en tanınmış eserlerinden biri «Hammer» tarihidir. İlk on cildi Arab harfleriyle neşredilmiştir. Neşredilecek sekiz cildi daha vardır.

3 — Askerî neşriyatın tarihî olanları ve umumî malûmat verenleri satılmaktadır.

— Diyanet İşlerinin son neşriyatı şunlardır:

İslâm Dini — Ahmed Hamdi Aksekili; basılmaktadır.

Yavrularımıza Din Dersleri — Ahmed Hamdi Aksekili; 1943.

Benim Dinim — Şerefeddin Yaltkaya; 1943.

Vaazlar, Kitap I — Şerefeddin Yaltkaya; 1944.

Peygamberimiz — Mustafa Asım Köksal; 1944.

BİR AYIN OLAYLARI

Nisan 1945 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 NİSAN — İkinci İnönü zaferinin yıldönümü dolayısile bütün memleket Halkevlerinde kutlama törenleri yapıldı.

2 NİSAN — Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yeni Çin Büyük Elçisi ekselans Hsumoy'u kabul ve Büyük Elçi itimatnamesini takdim etti.

3 NİSAN — Moskova Büyük Elçimiz Selim Sarper mezunen Ankaraya geldi.

— Budapeştenin Ruslar tarafından zaptı üzerine oradan ayrılan Elçimiz ve Elçilik heyeti Edirneye geldi.

4 NİSAN — Sovyet hükûmeti 19 mart 1945 tarihinde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 aralık 1925 tarihinde aktedilmiş olan Türk - Sovyet muahedesini, bu babdaki protokol ahkâmına tevfikan, feshetmek arzusunda bulunduğunu Türkiye hükûmetine bildirmişti.

Sovyet hükûmeti, Cumhuriyet hükûmetine Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında dostane münasebatı idameye hizmet etmiş olan işbu muahedenin kıymetini takdir etmekle beraber bilhassa son İkinci Dünya Harbi esnasında vukua gelen derin tahavvüller dolayısiyle mezkûr muahedenin yeni şartlara uygun bulunmadığını ve ciddî tadillere ihtiyaç gösterdiğini müşahede etmek lüzumunda kaldığını bildirmişti.

Meseleyi tetkik ettikten sonra Cumhuriyet hükûmeti 4 nisan 1945 te Hariciye Bakanı B. Hasan Saka tarafından Sovyetler Birliği Ankara Büyük Elçisi M. Vinogradof'a tevdi edilen bir deklarasyonla Sovyet hükûmetine Türkiye ile Sovyetler Birliğini uzun zamandanberi birbirine bağlıyan iyi komşuluk ve samimî dostluk münasebatını daima idame ve tarsin arzusunda bulunmuş olduğunu, Türk - Sovyet dostluğuna büyük hizmetleri dokunmuş olan 17 aralık 1925 muahedesinin kıymetini tebarüz ettirmek istediğini ve Sovyetler Birliği hükûmeti tarafından izhar olunan fesih arzusunu kaydeylediğini bildirmiştir.

Binnetice, Sovyet hükûmetinin inkıza etmekte olan muahede yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun ve ciddî tadilâtı ihtiva eden diğer bir akit ikamesi husundaki telkinatını kabul eden Cumhuriyet hükûmeti mezkûr hükûmete bu maksatla kendisine yapılacak teklifleri büyük bir dikkat ve hayırhahlıkla tetkike amade bulunduğunu bildirmiştir.

5 NİSAN — San Fransiskoda Birleşmiş Milletler konferansında Türkiyeyi temsil edecek olan murahhas heyetimiz Hariciye Bakanı Hasan Sakanın Başkanlığı altında Toros ekspresile Ankaradan Kahireye hareket etti. Hariciye Bakanına, avdetine kadar, Maliye Bakanı Nurullah Sümer vekâlet edecektir.

— Anadolu Ajansı kuruluşunun yirmi beşinci yılını bitirdi.

9 NİSAN — Türkiye Büyük Millet Meclisi; memur ve müstahdemlere emekli, dul ve yetimlere birer maaş nisbetinde yardım yapılması hakkındaki kanun tasarısını kabul etti.

— Büyük Türk mimari Koca Sinanın ölümünün 357 nci yıldönümü Ankarada Nafia Bakanlığı konferans salonunda büyük törenle anıldı. İstanbul ve Edirnede de Sinan günü tertip edildi.

11 NİSAN — Türkiye Büyük Millet Meclisi, Meclis içtüzüğünün türkçeleştirilmiş şeklini kabul etti. Yeni içtüzüğe göre Bakanlıkların yeni adları şunlardır:

1. Başbakanlık — Başvekâlet
2. Adalet Bakanlığı — Adliye Vekâleti
3. Bayındırlık Bakanlığı — Nafia Vekâleti
4. Dışişleri Bakanlığı — Hariciye Vekâleti
5. Ekonomi Bakanlığı — İktısat Vekâleti
6. Gümrük ve Tekel Bak.— G. ve I. Vek.
7. Içişleri Bakanlığı — Dahiliye Vekâleti
8. Maliye Bakanlığı — Maliye Vekâleti
9. Millî Eğitim Bak. — Maarif Vekâleti
10. Millî Savunma Bak. — M.M. Vekâleti
11. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı — S. ve İ. M. Vekâleti
12. Tarım Bakanlığı — Ziraat Vekâleti
13. Ticaret Bakanlığı — Ticaret Vekâleti
14. Ulaştırma Bakanlığı — Münakalât Vek.

— Cumhur Başkanı İsmet İnönü Bulgaristanın yeni Ankara Elçisi ekselans Antonoff'u kabul ve Elçi itimatnamesini takdim etti.

13 NİSAN — Amerika Birleşik Devletleri Başkanı M. Roosevelt'in ölümü münasebetiyle, Cumhur Başkanı İsmet İnönü, Amerika milletine radyoda hitap ederek şu mesajı gönderdiler:

Bugün Birleşik Amerika milletleri en değerli bir vatandaşlarını, bütün insanlık âlemi asîl ve büyük bir evlâdını, Türk milleti kıymetli bir dostunu kaybetmiş bulunuyor. Bu anî ve acıklı ölüm dolayısiyle duyduğum derin teessür hislerinin, bütün vatandaşlarımın kalbden gelen samimî duygularının da ifadesi olduğuna eminim.

Kendisile şahsî temaslarımda yüksek meziyetlerine hayran kaldığım bu büyük insan, memleketimizin hayırhahı ve her işte adalet ve hakkın taraftarı idi. Insan vücudunun tahammülü fevkinde mütemadî bir gayret göstererek harb ve sulh için bir çalışma nümunesi olmuş idi. Muharebe meydanında sonuna kadar çarpışan er gibi, vazife başında sonuna kadar uğraşarak kahramanca ölmüştür.

Başkan Roosevelt'in faaliyetinin semereleri yalnız mensup olduğu geniş memlekete ve büyük millete münhasır kalmayıp, dehasından ve insanlığın saadetine ait yüksek fikirlerinden bütün cihan faydalanmakta idi.

Düşmanlara karşı zaferin en ön safta âmili olan Roosevelt'in ufukta zaferi gördükten sonra gözlerini kapaması hepimiz için bir tesellidir.

Hak ve adaletin korunması için giriştiği muazzam dâvayı sevk ve idarede gösterdiği kudret ve muvaffakiyeti, yarınki dünyaya, beşer imkânları derecesinde, âzamî bir sulh ve sükûn devresi temini suretiyle, tamamlamağa hazırlanıyordu. Müdafaa eylediği fikirler istikbalde devletler arasındaki münasebetlere hâkim olunca Roosevelt adı milletlerarası anlaşmanın bir timsali olarak kalacaktır.

Bu büyük ölünün önünde eğilerek hâtırasını saygı ile analım. Türk milleti adına Birleşik Amerika milletlerine kalbimizin bütün derinliğinden taziyelerimizi sunarız.

İsmet İnönü, Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Truman'a da aşağıdaki telgrafı gönderdiler:

«Ekselans Truman
Birleşik Amerika Cumhur Başkanı
Washington D. C.

Başkan Roosevelt'in âni vefatı beni pek derin bir teessür içinde bıraktı. Müstakbel barış teşkilâtının temellerini atmak için, yüksek himayesi altında, bir dünya konferansının toplanmağa hazırlandığı bir sırada vukua gelen bu acı olduğu kadar beklenmedik hâdise karşısında bütün Türk Milleti benim duygularımı paylaşmaktadır. Kendisiyle şahsî temaslarımda bu büyük adamın sadece dost Amerikan milletine değil bütün dünyaya, minnet ve hatırası tarihte ebedileşecek olan hizmetlerde bulunmasına imkân vermiş olan yüksek vasıflarını, insanî hislerini ve açık kalpliliğini yakından takdir etmek fırsatını bulmuştum. Başkan Roosevelt'in mânevî huzurunda eğilirken Birleşmiş Milletlerin uğradığı bu büyük yası gerek kendi adıma ve gerek Türk Milleti adına paylaşır ve Ekselansınızdan yürekten taziyelerimin kabulünü dilerim.

İsmet İnönü»

18 NİSAN — Başbakan Şükrü Saracoğlu memleketimizde bulunmakta olan Amerikan kongresi âzasından Mr. Everett Dirksen'i Büyük Millet Meclisindeki makamında kabul etti. Görüşmede Amerika maslahatgüzarı Mr. Packer de hazır bulundu.

20 NİSAN — Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bugün saat 16 da, Çankayadaki köşklerinde, Majeste Suudî Arabistan Kıralı tarafından ihda buyurulan bir kılıcı takdim etmek üzere kabulünü rica etmiş olan Suudî Arabistan Elçisi Ekselans Fuad Hamza ile, sureti hususiyede, görüştüler.

Bu kabul esnasında, Dışişleri Bakanlığı Umumî kâtip vekili birinci sınıf elçi Ali Türkgeldi de hazır bulundu.

23 NİSAN — Milli Egemenlik ve Çocuk bayramı bütün memlekette sevinç ve neşe ile kutlandı.

BİR AYIN OLAYLARI

Nisan 1945 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 NİSAN — Amerikalılar, Japonların Okinava adasına çıktılar.

— Almanyanın Rur havzası geniş bir çember içine alındı.

— Sovyetler Viyana dolaylarında Sopron ve Oder'in sol kıyısında Glogav şehirlerini aldılar.

2 NİSAN — Sovyetler Macar petrol endüstrisinin merkezi olan Nagykanizsa (Kanije) yi zaptetti.

3 NİSAN — Batıda Müttefikler Kassel ve Munster şehirlerini aldılar ve Osnabruk'a girdiler.

— Sovyetler Viner Nöyştat şehrini aldılar.

— Rozvelt, Birleşik Amerikanın San Fransisko konferansında üç oy sahibi olruf, Bruşal şehirlerini aldılar.

4 NİSAN — Batıda Müttefikler Karlsruhe, Gota, Zutfen ve Genabruk, Ordruf, Bruşab şehirlerini aldılar.

— Sovyetler Bratislava'yı zaptettiler.

— Büyük Britanya dominyonları temsilcileri Londrada toplanarak San Fransisko konferansında bağımsız harekete karar verdiler.

5 NİSAN — Sovyetler Birliği, Rus - Japon tarafsızlık ve saldırmazlık paktını feshetti. Paktın daha bir yıl müddeti vardı.

— Japon kabinesi düştü, yeni kabineyi amiral Suziki kurdu.

— Viyana dış mahallelerinde sokak savaşları başladı.

— Batıda Montgomeri kuvvetleri Vezer nehrini aştı.

7 NİSAN — Büyük bir deniz savaşında Japonların 45000 tonluk Yamato zırhlısı ile iki kruvazör ve üç muhribi batırıldı. Amerikalılar üç muhrip kaybettiler.

8 NİSAN — Yunan Başbakanı general Plastiras çekildi, amiral Vulgaris yeni kabineyi kurdu.

— Batıda Müttefikler Gotingen'i aldı.

— Ruslar Königsberg ve Semering şehirlerine girdiler.

— Alman muharebe kruvazörü Gneyzenav mürettebatı tarafından batırıldı.

9 NİSAN — Amerikalılar meşhur Krup fabrikalarının bulunduğu Essen şehrine girdiler.

— Königsberg şehir ve kalesi düştü, Ruslar 92000 esir aldılar.

10 NİSAN — Müttefikler Hanover'i aldılar ve Hollandada 100.000 kişilik bir Alman kuvvetini sardılar.

— İtalyada Müttefik taarruzu başladı.

11 NİSAN — Müttefikler Brönzvik'i aldılar.

12 NİSAN — Birleşik Amerika devletleri Cumhurbaşkanı Rozvelt bir beyin kanamasile ansızın öldü. Yerine Cumhurbaşkan Muavini Truman geçti.

— Sovyet Rusya ile Yugoslavya arasında Moskovada yirmi yıl müddetli bir ittifak ve dostluk andlaşması imzalandı.

— Batıda Müttefikler Baden ve Raştad'ı aldılar.

13 NİSAN — Amerika yeni Cumhurbaşkanı Truman anayasa üzerine yemin ederek ödevine başladı ve ilk demecinde: «Zafere kadar bütün cephelerde harbe bütün gücümüzle devam edeceğiz» dedi.

— Ruslar Viyana şehrini zaptettiler ve 130.000 esir aldılar.

14 NİSAN — Almanyanın eski Ankara Büyük Elçisi von Papen, Rur cebindeki Amerikan paraşütçülerinin eline geçti.

15 NİSAN — Müteveffa Rozvelt'in nâşı sade bir törenle, Hayd Parktaki son istirahat yerine tevdi edildi.

— Truman, Sovyetler Birliği Dış İşleri Komiseri Molotov'un San Fransisko konferansında hazır bulunmasının iyi karşılanacağını ve Kırım konferansında tasvip edilmiş plânların uygunlanmasında samimî işbirliğinin ifadesi olarak telâkki edileceğini Mareşal Stalin'e bildirmesine cevaben Mareşal, Molotov'un konferansa iştirak tasavvurunda olduğunu Truman'a bildirdi.

— San Fransisko konferansına iştirak edecek Türk murahhas heyeti uçakla Nevyorka vardı.

— Ruslar Avusturyada San Pelten'i aldılar.

— Müttefikler İtalyada İmola şehrini zaptettiler.

16 NİSAN — Ruslar Berline karşı büyük ve son taarruza geçtiler.

17 NİSAN — Tas ajansı bir tebliğ yayınlıyarak Sovyetler Birliğinin, Varşovadaki Polonya hükûmetinin San Fransisko konferansına iştirakini Amerika ve İngiltereye teklif ettiğini, bu teklifin kabul olunmadığını, Sovyetler Birliğinin bu talebinde ısrar ettiğini bildirdi.

— Müttefikler batıda Dusseldorf'u aldılar.

— Ruslar Viyana kuzeyinde Sisderdorf'u zaptettiler.

18 NİSAN — Batıda bir günde 112.555 esir alan Müttefikler Magdelburg'u da zaptettiler. Amerikalılar Çek sınırlarını aştılar.

— Polonya meselesi hakkında Sovyetler Birliği, Amerika ve İngiltereye yeni bir nota verdi.

19 NİSAN — Müttefikler Laypzig'i aldılar.

— Amerika, Varşovadaki Polonya hükûmeti hakkındaki ikinci Rus talebini de kabul etmedi.

20 NİSAN — Amerikalılar Nürembergi aldılar.

21 NİSAN — Sovyetler Birliğile Varşovadaki muvakkat Polonya hükûmeti arasında yirmi yıl müddetli bir dostluk ve karşılıklı yardım andlaşması imzalandı.

— Müttefikler İtalyada Bolonya şehrini zaptettiler.

22 NİSAN — Molotov, Vaşingtona vardı.

— Batıda Müttefikler Ştütgart ve Dessav şehirlerini aldılar.

23 NİSAN — Stetiniüs, Eden ve Molotov arasındaki görüşmeler Polonya işi halledilmeden bitti. Üç dışbakan görüşmelere orada devam etmek üzere San Fransiskoya hareket ettiler.

— İtalyada Müttefikler Po nehrine vardılar.

24 NİSAN — İsviçreye geçen Mareşal Peten, adalet makamlarına teslim olmak üzere Fransaya dönmek için Fransız hükûmetinden izin istedi.

— İtalyada Müttefikler Spezya'yı zaptettiler.

25 NİSAN — San Fransisko konferansı, Birleşik Amerika Dış İşleri Bakanı Stettinyüs tarafından açıldı, Cumhurbaşkanı Truman Vaşingtondan radyo ile murahhaslara hitab ederek başarılar diledi.

— İki Sovyet ordusu Potsdam civarında birleşerek Berlini tamamiyle kuşattılar.

26 NİSAN — Konferansın ikinci gününde dört büyük devlet Dış İşler Bakanları birer söylev verdiler ve Polonya meselesi hakkında Stalinden gelen cevabı konuşmak üzere bir toplantı yaptılar. Dambartın Oks tasarısında bazı tadiller istiyen ilk Türk tezi umumî heyete verildi.

— Müttefikler Bremen ve Ştettin Alman şehirlerini aldılar.

27 NİSAN — Amerikan ve Rus orduları Elbe nehri üzerinde birleşerek Almanyayı ikiye böldüler.

— Konferansta Başkanlık meselesi ihtilâfa sebeb oldu, fakat İdin'in teklif ettiği uzlaşma plânının kabuliyle halledildi.

— İtalyan vatanseverleri Mussoliniyi yakaladılar.

— Amerikan ordusu Avusturyaya girdi.

28 NİSAN — Almanya adına Himler, Almanyanın İngiltere ve Amerikaya teslim olmak istediğini bildirdi; teslim olma teklifi, üç Müttefik devlete yapılırsa kabul edileceği cevabını aldı.

— Ukrayna ve Beyaz Rusyanın konferansa çağırılması kabul edildi.

29 NİSAN — Mussolini ile metresi ve diğer bazı faşistler kısa bir muhakemeden sonra kurşuna dizildiler.

— İtalyada bir milyon kadar Alman ve İtalyan kayıtsız şartsız teslim oldular.

— Amerikalılar Münihe girdiler.

30 NİSAN — Amerika, kurulan Avusturya hükûmetini tanımadı.

BİBLİYOGRAFYA

Bu sayımızda, mütehassıs arkadaşımız Kemal Salih Sel'in müsaadesile, Cumhuriyet'te neşrettiği Halid Ziya Uşaklıgil'in eserlerine aid bir bibliyografyayı aynen okuyucularımıza veriyoruz.

Hikâye ve Romanlar: (16 eser)

1 — Nemide (Millî roman) — Aydın Vilâyeti Maarif Meclisinin ruhsatile İzmirde basılmıştır. 288 sahife. Nâşiri Kitabcı Arakel. 1891. (Bu eserin sadeleştirilmiş şekli 1943 te Hilmi Kitabevi tarafından basılmıştır. 170 sahife.)

2 — Bir Ölünün Defteri (Millî roman) — Aydın Vilâyeti Maarif Meclisinin ruhsatiyle İzmirde basılmıştır. 172 sahife. Nâşiri Kitabcı Arakel. 1891. (Sadeleştirilmiş yeni tabı 1944 te Hilmi Kitabevi tarafından basılmıştır. 125 sahife).

3 — Ferdi ve Şürekâsı (Roman) — 275 sahife. Nâşiri Kitabcı Arakel. 1896. (Mehmed Rauf merhum bu eseri ayni isimle piyes halinde yazıp neşretmiştir).

4 — Mai ve Siyah (Musavver millî roman) — «Sureti mahsusada resim ve hakkedilmiş tesavirle müzeyyendir.» Büyük kıt'ada çift sütun üzerine 231 sahife. Nâşiri Âlem Matbaası, Ahmed İhsan ve şürekâsı. 1897. (Sadeleştirilmiş yeni tabı 1938 de Hilmi Kitabevi tarafından yapılmıştır. 340 sahife).

5 — Bir Yazın Tarihi (Hikâyeler) — İçinde on beş hikâye vardır. 311 sahife. Nâşiri Âlem Matbaası, Ahmed İhsan ve şürekâsı. 1900. (Sadeleştirilmiş yeni tabı Hilmi Kitabevi tarafından 1941 de yapılmıştır. 254 sahife).

6 — Aşkı Memnu (Roman) — 527 sahife. Nâşiri Âlem Matbaası, Ahmed İhsan ve şürekâsı. 1901. (Sadeleştirilmiş yeni tabı 1939 da Hilmi Kitabevi tarafından çıkarılmıştır. 447 sahife).

7 — Solgun Demet (Hikâyeler) — 310 sahife. İçinde on yedi hikâye vardır. Nâşiri Âlem Matbaası, Ahmed İhsan ve şürekâsı. 1901.

8 — Bir Şiiri Hayal (Hikâyeler) — 313 sahife. İçinde 19 hikâye vardır. Nâşiri Muhtar Halid Kütüphanesi. 1915. (Sadeleştirilmiş yeni tabını 1943 te Hilmi Kitabevi yapmıştır. 247 sahife).

9 — Sepette Bulunmuş (Hikâyeler) — 123 sahife. İçinde beş hikâye vardır. Şule Neşriyatevi. 1920.

10 — Bir Hikâyei Sevda (Hikâyeler) — 294 sahife. İçinde 21 hikâye vardır. Sabah Matbaası. 1922.

11 — Kırık Hayatlar (Roman) — 539 sahife. İkbal Kütüphanesi. 1924. (Sadeleştirilmiş yeni tabı Hilmi Kitabevi tarafından geçen senenin son ayında yapılmıştır. Üstadın son basılan eseri budur. 475 sahife).

12 — Hepsinden Acı (Hikâyeler) — 159 sahife. İçinde on beş hikâye vardır. Suhulet Kitabevi. 1943.

13 — Aşka Dair (Hikâyeler) — 153 sahife. İçinde 18 hikâye vardır. Suhulet Kitabevi. 1934.

14 — Onu Beklerken (Hikâyeler) — 150 sahife. İçinde 16 hikâye vardır. Hilmi Kitabevi. 1935.

15 — İhtiyar Dost (Hikâyeler) — 212 sahife. İçinde 23 hikâye vardır. Cumhuriyet Matbaası. 1937.

16 — Kadın Pençesi (Hikâyeler) — 122 sahife. İçinde 6 hikâye vardır. Hilmi Kitabevi. 1939.

(Üstadın ilk romanı «Sefile» ve son romanı «Nesli Ahir» ile İzmirde gençliğinde yazdığı «Daye» isimli roman kitab halinde basılmamıştır).

Küçük Kitablar : (15 kitab)

Altı tanesi bir takım teşkil etmek üzere hazırlanan bu risaleler intizamsız bir şekilde çıkmış, hemen bütün takımlar eksik kalmıştır. Beşer takım ve otuz kitab halinde çıkması düşünülen bu eserlerden neşredilenler şunlardır:

Birinci takım : 1 — Bir Muhtıranın Son Yaprakları. 40 sahife. 1890.

2 — Bir İzdivacın Tarihi Muaşakası. 52 sahife. 1890.

3 — Bir Kaç Yaprak. 48 sahife. Nâşiri Arakel. 1900.

İkinci takım : 4 — Mensur Şiirler. 117 sahife. Aydın Vilâyeti Maarif Meclisi ruhsatile. İzmir. 1891.

5 — Mezardan Sesler. 54 sahife (ikinci tabı 1911. Suhulet Kütüphanesi).

6 — Bu muydu?. 88 sahife. 1898. İstanbul.

7 — Heyhat. (Bu kitab matbaada basılmış ve bir kaza neticesi hemen bütün nüshaları yanmıştır).

Üçüncü takım : 8 — Hikâye. 152 sahife. Nâşiri Vatan Kütüphanesi sahibi Ohannes Ferid. 1891.

Dördüncü takım : 9 — Kanun ve Fenni Vilâde. 109 sahife. Kitabcı Arakel. 1895.

10 — Hamil ve Vaz-ı Hamil. 86 sahife. Mihran Matbaası. 1890.

11 — Mebhasülfıkıh. 79 sahife. Aydın Vilâyeti Maarif Meclisi ruhsatile İzmirde basılmıştır. Kitabcı Arakel. 1892.

12 — İlmi Sima. 70 sahife. Kitabcı Arakel. 1895.

Beşinci takım : 13 — Hesab Oyunları. 59 sahife. Aydın Vilâyeti Maarif Meclisi ruhsatile çıkmıştır. Kitabcı Arakel. 1892.

14 — Bukalemun Kimya : 38 sahife. İzmir Hizmet Matbaası. 1892. (Nâşiri Kitabcı Arakel).

15 — Tuhfei Letaif : 56 sahife. İzmir Hizmet Matbaası. 1892. (Nâşiri Kitabcı Arakel).

(Bu seriler arasında çıkmak üzere hazırlanmış İlmi Nücum, Temaşa, Mebhasülesarir, Hikmet Oyunları, Tuhfei Efkâr, Simyai Kimya isimli kitablar çıkmamıştır).

Üniversite takrirleri:

1 — Tarihi edebiyatı garbiyeden Fransız edebiyatı dersleri. 214 sahife. Taş basması. Nâşiri Darülfünun ulûmu edebiye şubesinden Hâmid Sadi. 1913.

2 — İspanyol edebiyatı. 159 sahife taş basması. Nâşiri Hâmid Sadi. 1913.

3 — Alman tarihi edebiyatı. 320 sahife (tamamlanmamıştır). Taş basması. Nâşiri Hâmid Sadi. 1914.

4 — Lâtin tarihi edebiyatı. 48 sahife (tamamlanmamıştır). Matbaai Âmire. 1915.

5 — Yunan tarihi edebiyatı. 70 sahife (tamamlanmamıştır). Matbaai Âmire. 1915.

(Fransız tarihi edebiyatının son iki asra aid notlarla İtalyan tarihi edebiyatı hakkındaki notlar İshakpaşa yangınında yanmış ve basılamamıştır).

Muhtelif eserler : (10 kitab)

1 — Garbdan şarka seyyalei edebiye (Fransız edebiyatının nümune ve tarihi) büyük kıt'a, 84 sahife (tamamlanmamıştır). Kitabcı Arakel. 1887.

2 — Fransızca muallimi (birinci sene kıraat, kavaid ve tatbikatı). 64 sahife. «En meşhur muallimlerin âsarı esas ittihaz edilmiştir» 1890.

3 — Nâkil (birinci cild) — 183 sahife. Sekiz tercüme hikâye. Âlem Matbaası, Ahmed Ihsan ve şürekâsı. 1894.

4 — Nâkil (ikinci cild) — 166 sahife. Dört tercüme, iki telif hikâye. Cihan Kütüphanesi sahibi Mihran. 1895.

5 — Nâkil (üçüncü cild) — 144 sahife. Altı tercüme, iki telif hikâye. Matbaai Ebüzziya. 1895.

6 — Nâkil (dördüncü cild) — 6 hikâye. Matbaai Ebüzziya. 1895.

7 — Küçük fıkralar (İkdam'da neşredilmiş hikâyelerden mürekkeb ve birbirini takib eden üç cild halinde 13 hikâye). 321 sahife. 1898.

8 — Kenarda Kalmış. (Makale ve müsahabeler) 308 sahife. İkbal Kütüphanesi. 1924.

9 — Sanata Dair (müsahabe ve tenkidler) birinci cild. 151 sahife. 25 makale. Hilmi Kitabevi. 1938.

10 — Sanata Dair (müsahabe ve tenkidler) ikinci cild. 158 sahife. 26 makale. Hilmi Kitabevi. 1939.

Piyesler : (3 eser)

1 — Füruzan (adapte piyes) 204 sahife. Ahmed İhsan ve şürekâsı. 1918.

2 — Kâbus (telif piyes) 222 sahife. Ahmed İhsan ve şürekâsı. 1918.

3 — Fare (adapte piyes) 303 sahife. Cihan Kütüphanesi. 1926.

(Her üç piyes 1918 de Darülbedayide oynanmıştır).

Hatıralar : (9 cild halinde 3 eser)

1 — Kırk Yıl (üstadın kırk yaşına kadar hayatının kuş bakışı görünüşü) beş cild halinde çıkmıştır. Birinci cild 177 sahife. İkinci cild 168 sahife, üçüncü cild 162 sahife, dördüncü cild 175 sahife, beşinci cild 230 sahife. Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş. 1936.

2 — Saray ve Ötesi (son hatıralar) üç cild halinde çıkmıştır. Cildler sıra ile 1940, 1941 ve 1942 de intişar etmiştir. Bi-

Nebioğlu Yayınevi neşriyatı

Nebioğlu, Avrupa anlamında bize bir neşriyat yurdu kurdu. Memleket kültürü için pek lüzumlu olan bu gibi yayınevlerinin çoğalmalarını dilerken, yüksek tahsil ile süslediği hayatlarını bu vadiye vakfedecek daha birçok Nebioğulları beklemekteyiz.

Bu ciddî müessesenin az zamanda bize verdiği eserlerden sonuncularını şuracıkta birkaç satırla anlatmağa çalışacağız. Ayni zamanda şekil, kab ve metinleri de baskı tekniği yönünden zarif olan bu güzel kitabları okurlarımıza tavsiyeden kendimizi alamadık.

ROMANLAR :

Robert Koch. Ertuğrul Kayihan : 200 kuruş.

Bu eser, verem mikrobunu bulan meşhur doktor Koch'un hayatının romanıdır. Nebioğlu Yayınevine hâs güzellikte çıkan bu eserde örnek bir insanın mücadeleleri, aşkı ve bir erkek muvaffakıyetinde kadının oynadığı rol canlanmaktadır. Filmi milyonlarca alkış toplıyan Helmut Unger'in bu eseri, on üç dile çevrilmiştir. Kitabda, ayrıca Koch'un hayatına aid resimlerle Türklerin Avrupada iştirak ettikleri ilk tıb kongresine aid bir fotoğraf vardır. Bu kıymetli kitab yalnız doktorların değil, bütün okuyucuların kitabıdır.

Dâhi Babam. Rikkat Kuran : 125 kuruş.

Bu kitabda, büyük İngiliz mucidi Maxim'in hayatını, oğlunun tatlı ve güldürücü üslûbiyle okuyacaksınız. Bu eseri, Garb maarifi, bütün okullara, bütün ana ve babalara, çocuklara ve öğretmenlere hararetle tavsiye etmiştir.

Vahşî Irmak. Nuriye Müstakimoğlu : 400 kuruş.

Örnek bir güzellikte yayılan bu roman, Amerikan edebiyatının en muvaffak olmuş eserlerinden biridir. Birkaç güzel romanile Türk okuyucuları arasında da sevilen Bromfield «Vahşî Irmak» ta sürükleyici bir mevzu içinde aşkı, şehveti, ihtirası, kıskançlığı ve kahramanlığı çok muvaffak bir şekilde işlemiş, renkli dünyaların, esir insanların, vahşet ve mücadele ile dolu hayatların güzel bir tablosunu çizmiştir.

MUHTELİF ESERLER :

Strazburg hâtıraları : Samet Ağaoğlu. Resimli, 100 kuruş.

Bize «Kuvayı Milliye ruhu» ndan sonra «Strazburg hâtıralarını» kazandıran Samet Ağaoğlu bu eserinde güzel ve muvaffak olmuş bir üslûb içinde Strazburg üniversite ve genclik hayatını, gece eğlencelerini tatlı hikâyeler halinde anlatmaktadır. Bu kitabı bilhassa telif eserlere susayan okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Harbden Sonraki Dünya. Galib Kemali Söylemezoğlu : 125 kuruş.

İsviçreli iktısadcılardan Gitterman Valentin, bu eserinde; harbden sonra doğacak dünyaya İngiltere, Amerika ve Rusyanın ne şekilde hazırlandıklarını anlatmakta ve harb sonrası için kurdukları plânları incelemektedir. Çok aktüel bir mevzuu ele alan bu kitabda, harbden sonraki iktısadî temayüller, ticaret ve sanayi imkânları muvaffak bir şekilde işlenmiştir.

Sanat meseleleri. Profesör Suud Kemal Yetkin. 100 kuruş.

Bu kitabda sanat meseleleri, sanatın doğuşu, sanat eseri ve hayatı, mevzuları incelenmektedir

Dünya mizah hikâyeleri : Nebioğlu Yayınevi güzel bir teşebbüs olarak dünya edebiyatında mühim bir mevkii olan mizahî hikâyeleri türkçede yaymağa başlamıştır. Şimdiye kadar elimize üç kitap gelmiş bulunmaktadır : **Saf Bir Taşralı.** Yazan: **O'Henry;** çeviren: **Hasan Âli Ediz,** fiyatı 125 kuruş. **Garib Bir Tanrı Misafiri.** Yazan: **H. Zetterström;** çeviren: **Osman Nebi,** fiyatı 100 kuruş. **Yılbaşı Hikâyeleri.** Toplıyan ve çeviren: **Hasan Âli Ediz,** fiyatı 100 kuruş.

Sorulara Cevablar

Bu nüshamızda, bize şekil ve münderecatımız hakkında yollanan mektublara cevab veriyoruz. Cildimizi tamamlarken okuyucularımızla bu hususta bir nevi hasbıhal yapmayı faydalı bulduk. Hepsinin de iltifatına teşekkürlerimizi sunarak cevablara başlıyoruz.

Ankarada Bay M. A. ya :

Her sayının son bendini tamam vermek, bütün gayretlerimize rağmen mümkün olamıyor. Çünkü bu bir mecmua olmadığı için bendlerinin uzun ve müteaddid serlevhası yoktur ve bendlerinin satır aralarında ise siyanen aynı açıklığı muhafaza mecburiyeti vardır. Bu vaziyet son bendleri uzaltıp kısaltmıya mâni olmakta ve yazıcıları birer otorite olan bendleri uzaltmak veya kısaltmak salâhiyeti de eksеriya elimizde bulunmamaktadır. Eserimiz nihayet bir ansiklopedidir. Cildin heyeti umumiyesini nazarı itibara alırsak bu, büyük bir kusur sayılamaz. Maahaza bizim, bazı nüshalarımızda görüldüğü gibi, buna muvaffak olduğumuz da vâkidir.

Kaç cild olacağı hakkındaki suale evvelce de cevab vermiştik. Klâsik bir ansiklopedide bulunması lâzım bendleri beş veya altı cildde tamamlıyacağımızı umuyoruz. Sonraki yeni hâdiseler için de bir şekil düşünmekteyiz.

Bakırköyünde Bay Salim Sazlı'ya:

Milletlerarası büyük şöhrete sahib olup bugün yaşıyanların hal tercümelerindeki değişikliği kronoloji kısmımızda itmam mümkündür. Meselâ Mister Roosevelt, hal tercümesini verdiğimiz bu kabil zevattandır. Vefatını nisan 1945 kronolojimizden tamamlıyabilirsiniz.

Günün bazı pek mühim olaylarına gelince, bunların tamamlanmasını beklemekteyiz. San Fransisko konferansı gibi.

İzmirde Damlacıkta Bay M. G. Ü. ye:

Her ilme mensub büyük şahsiyetleri sırası geldikçe veriyoruz. Bu nevi âlimlerden bazılarının bizde yetişmemesi sebeplerini incelemek bizim işimiz değildir. Ansiklopediler yalnız orijinal bilgi verirler.

Ankarada Bay Şeref Gözübüyüğe:

Yabancı isimlerin türkçe telâffuzumuza göre yazılmasını doğru bulduğumuz için biz de böyle yapıyoruz. Fakat bend başlarında orijinallerini de vererek okuyucuyu aydınlatmış oluyoruz.

İstanbulda Bay Fevzi Ömer'e:

Her ilimizin tarihini de ileride vereceğiz.

Ayın mühim eserleri

Trakya Coğrafyası: Genelkurmay Başkanlığı Coğrafya Encümeni. Fiyatı 50 kuruş.

İşte sayılarının artmasından son derece memnun olacağımız bir neşriyat nevi. Bu sekizinci cildi «Trakya Coğrafyası» aziz yurdumuzun bu güzel köşesi hakkında arayabileceğimiz bütün malûmatı toplu olarak bize vermektedir. Trakyanın tabiî ve ziraî çehresini öğretmekte, siyasî hudularını çizmekte, deniz kıyılarını ve iskelelerini tanımakta; akar sularının, göllerinin, ormanlarının vasıflarını saymaktadır. Ayni zamanda Trakyanın sıhhî durumu, maarifi, balıkçılığı, arıcılığı, ipek böcekciliği hakkında da birçok malûmat veren bu eser cidden çok faydalıdır.

Metin dışı bir güzel haritasiyle beraber fiyatı elli kuruştur. Bu bölgede oturanlar birer tane edinmelidirler.

Fatih Sultan Mehmed II. devrine aid tarihî veşikalar : Mirmiroğlu. Fiyatı 200 kuruş.

Sarıyer Halkevi neşriyatının ikincisi olan bu eser İstanbulun fethinin beş yüzüncü yıldönümü hazırlıklarına fiilî bir yardımdır.

Kitabın müellifi Mirmiroğlu Fatih zamanına aid tetkikatta bulunan, neşrolunmamış vesikaları yorulmadan, bıkmadan araştıran değerli bir tarihcidir. Kitabın kıymeti hakkında herhangi bir söz ilâvesini zaid addederiz. Yalnız kitabın sonundaki bibliyoğrafya, şahıs ve şehir isimleri endeksi sayesinde ondan istifadenin de ayrıca kolaylaştırıldığını belirtmeliyiz.

rinci cild 284, ikinci cild 239, üçüncü cild 205 sahifedir. Nâşiri Hilmi Kitabevi.

3 — Bir Acı Hikâye (Halid Ziyanın «Kırk Yıl» ve «Saray ve Ötesi» kitablarının devamı olan bu eser bir çok tarihi vak'alara temas etmekle beraber oğlu Halil Vedadın hayatını ve âkıbetini tasvir eden bir acı hikâyedir) 309 sahife. Hilmi Kitabevi. 1942.

(Gene hatıralar mahiyetinde olan ve birkaç cild teşkil etmesi lâzımgelen Avrupa seyahatlerine aid notlar da kitab haline gelmemiştir). »